

Eser No.: F.D.-A/1680	XIV
Kart No.: 2065	

İÇİNDEKİLER.

(Yanlarında p. harfi olmayanlar ait oldukları paragrafi gösterir.)

Tercüme edilen eser hakkında türlü mütlakalar.....	p. V—XX
Başlamadan evvel.....	p. XXI
ÖN SÖZ	p. I—IV
KISALTMALAR	p. V
BİBLİYOGRAFYA MALÜMATI	p. VI
I. Metinde adı geçen eserler	p. VI
II. İstifade edilip te kitapta adı geçmeyenler	p. XX
III. Osmanlı giramerleri listesi	p. XXI
SÖZ GİRİMİ — Lisanların tasnifi bakınından türkçe, Türkçe'nin umeri ni yasıfları.	1—9
I. Türk-Tatar dilleri	1—2
II. Türk-Tatar dillerinin morfoloji yasıfları	3—9
BİRİNCİ KİSIM. — Yazı ve transkripsiyon	10—14
I. Türklerce kullanılmakta olan yazı	10—11
II. Alfabe	12
III. Yazı novileri	13
IV. Transkripsiyon	14
İKİNCİ KİSIM — Sesler	15—105
Bahis I. — Vokaller	16—41
I. Vokaller ve yazılıqları	16—25
II. Vokallerin imlâ tarîhi	26—35
III. Vokallerin tasnifi	36—41
Bahis II. — Konsonlar	42—85
I. Konsonların tasnifi ve mahiyeti	42—80
A. Dudaklılar	45—47
B. Asıl dişliler	48—49
C. Damaklılaşık dişliler	50
D. Damakönü buğazlıları	51—57
E. Damakardı buğazlıları	58—66
F. Türkçedeki buğazlı harfler nazarîyesinin hâlâsası	67
G. Girtlaklılar	68—69
H. Ünlekler	70—76
I. Yabancı kelimelerin kullanışıyla alfabe'ye giren konsonlar	77—80

II. Başlama ve sonlama konsonlarına dair müşahedeler	81—85
A. Başlama konsonları	81—83
B. Sonlama konsonları	84—85
Babız III. — Arapçadan alınmış kelimelerin söylenişi	86—99
Babız IV. — Bazı arapça kelimelerin imlásında yapılan değişiklikler	100—105
ÜÇÜNCÜ KISIM — Hecce	106—126
I. Türk hecesinin yapısı	106—110
II. Yabancı kelimelerin söylenilgisinde sığınık ve takma vokaller	111—115
III. Koşa	116
IV. Vokallerde uzunluk kısaltık	117—118
V. Daraltı	119
A. Vokal düşümü	120—122
B. Konson düşümü	123—124
C. Birçok seslemlerin birden düşümü	125
D. Karıntı	126
DÖRDÜNCÜ KISIM — Kelime	127—192
Babız I. — Kendi morfoloji unsurları (veya morfemleri) bakımından öz türkçe kelime	127—135
Babız II. — Kendi fonetik unsurları bakımından öz türkçe kelime	136—192
I. Öz türkçe kelimenin vokallerine dair kaideler	136—140
A. Vokaller ahengî veya vokaller benzeşmesi, (gibileşmesi)	136—139
B. o, ö vokallerine ait kaise	140
II. Vokaller ahenginin konsonlarda yansıklanışı	141—144
III. Eki olau kelimelerin fonetiği	145—146
A. Eklere ait değişim tokuşlar	147—175
1. Eklerde vokal değişim tokuşları (eklerde vokaller ahengî)	148—165
a. Ek vokalleri	149
b. Ek vokallerinde değişiklik	150—153
c. Bir ek vokalinde olabilen doğasııklıkların hudu. Ek unsurlarının iki sınıfa bölünüşü	154—156
d. Ekklik bir vokaldeki değişirlik mekanizması (eklik vokalin değişim tokuş kanunları)	157—165
2. Eklerde konson değişim tokuşları	166—175
a. Ön ve ard konsonlar arasında değişim tokuşlar	167—168
b. Boğuk ve çınlak konsonlar arasında değişim tokuş	169—175
B. Bir ek alacak kelimeye ait değişim tokuşlar	176—180
C. Bir vokalle başlayan eklər	181—183
D. Eklere ait kaidelerin hülâsası	184
IV. Benzeşirlik (gibileşirlik)	185—189
V. Benzeşmelik (gibileşmezlik)	190—191
VI. Vurgu	192
DÖRDÜNCÜ KISIM — Kelime (kelâm) kısımları	193—1060
Birinci ayrim. — isim	200—547
Birinci bölüm. — Değişimli (değişik) isim	201—327

Bahis I. — Alem	208—293
I. Cemî eki	211—219
1. Ağırılık cem'i	212—219
2. Arapça kelimelerin cem'i	214—217
3. Faraça kelimelerin cem'i	218—219
II. Mülkiyet (izafet) eki	220—238
A Mülkiyet ekiyle yapılan isim sıygaları	222—232
B. Kelâm (cümle) da mülkiyet ekinin rolü	233—238
III. Haletlik sonuçları. — İsimin halleri (insiraf)	239—283
A. Halet sonuçlarının morfolojis	256—283
1. Muzafüñileyh (in/lenik)	257
2. Meñ'ulünbih (i/lenik)	258—260
3. Meñ'ulünileyh (e/lenik) ve meñ'ulünanh (den/lenik)	261—278
4. Meñ'ulünsh (de/lenik)	279—282
5. Niþbi (görelilik) halet (ce/lenik)	283
IV. Karınalık veya zamirlik ek : ki	284—293
Bahis II. — Zamir	294—327
I. Şahıs zamirleri	294—310
II. İşaret zamirleri	311—318
III. Müphem zamirler	319—327
A. İnsiraflı (değişimli) müphem zamirler	319—391
B. İnsirafsız (değiimsiz) kelime	322
C. Müphem zamirli tahirler	323—327
İkinci bölüm. — Değiimsiz, (Değişmez) isim	328—488
Bahis I. — Sıfat	328—370
I. Umumiyetle sıfat	328
II. Tayini sıfatlar	329—350
III. Sıfatın kolâm (cümle) deki rolü	351—357
IV. İsim (alem) olarak kullanılan sıfatlar	358—359
V. Mülkiyet (aitlik) eki alan sıfatlar	360—365
VI. Mukayese (kıyaslama) dereceleri	366—370
Bahis II. — Zarf (katmac)	371—488
I. Asıl zarflar (Katmaçlar)	375
II. Mekân-zarfları (katmaçları)	376—393
A. Dışarı örneğinde mekân zarfları (katmaçları)	379—382
B. Bura örneğinde mekân zarfları »	383—388
C. Mekân zarfı (katmacı) olarak kullanılabilen isimler ve sıfatlar	389—390
D. Mülkiyet ekiyle (ve cemî alâmetiyle) mekân zarfları (katmaçları)	391—393
III. Zaman zarfları (katmaçları)	394—401
A. Asıl zaman zarfları (Katmaçları)	396—398
B. Zaman zarfı işini de görebilen kelimeler ve ifadeler.	399—401
IV. Tavr zarfları (katmaçları)	402—474
V. Mikdar (Kaçlık) zarfları (katmaçları)	475—488
Üçüncü bölüm — Sayı isimleri	489—507
I. Asıl sayı isimleri	490—497
II. Derecelik sayı isimleri	498—500

III. Paylı sayı isimleri	501—504
IV. Türkçede kullanılan arapça sayı isimleri	505—507
Dördüncü bölüm — Başka bir isminden türemeye isimler	508—549
I. Kücümse nikler	509—520
II. Asıl türemeler.	521—547
İkinci ayrim. — Fiil	548—836
Birinci bölüm — Özden (cevheri) fiil	549—564
İkinci bölüm — Umumiyetle fiil. Fiil kökleri	565—569
Üçüncü bölüm — Bina bildiren fiil türemeye ekleri (veya özgelemeçler.)	570—595
I. Mutavaat (ve müşareket) fiilleri.....	572—573
1. Asıl mutavaat veya (insirad) fiili	574—576
2. Müşareket (veya, karşılıklıklaşma) fiili	574—576
II. Sebepleme (veya, oldurucu) fiili	577—585
III. Meçhul fiil.....	586—591
IV. Mensi (olumsuz) ve imkânsız (iktidarsız) fiil	592—594
V. Malûm (ve daha iyisi as'i (ilkel) fiil	595
Dördüncü bölüm — Fiilde sonuçluk lahit kalar. Tasrif	596—808
Bahis I. — Şahîsi fiil siygaları	605—693
I. Emir	607—610
II. Tasrifin basit siygaları ve sekiz temeden yapılma mürekkep siygaları 611—693	
A. Temeler,	611—622
B. Basit siygalar	623—655
1. Sekiz temenin basit siygaları tasrifî	627—654
a. Basit siygaların birinci takımı	627—652
b. Basit siyaların ikinci takımı	653—654
2. Şahîslî uymaca sonuçlar mahiyetinin tarifi	655
C. Mürekkep siygalar	656—684
D. Katmerli mürekkep siygaları	685—686
E. Birbirine benzeyen şahîsi siygaların ardlaşmasına dair kaideler... 687	
F. Şahîsi siygalarla beraber bulunan <i>mi</i> , <i>gibi</i> , <i>değil</i> edatlarının tutukları yer	688—692
III. Tasrif cedveli	693
Bahis II. — Şahîssiz fiil siygaları (fülin isimci siygaları)	694—807
I. Fülin (insiraflı) isimci siygaları	702—732
A. Mastar	704—708
B. Hades (mastar) isimleri	709—713
C. Hades (mastar) isimleri olarak kullanılan -dik li veya -(y) ecek li siygalar	714—716
D. Hades isimlerine katılmış mülkiyet lahit kalar. Hades isimlerinin manâtkı faili	717—723
E. Hades isimlerine katılmış haliyet sonuçları	724—732
II. Fülin sıfatlık siygaları	733—778
A. Kelâm (cümle) de fülin sıfatlık siygalarının rolü	738—740
B. Fülin sıfatlık siygalarının sıfatının rolü	741—762

C. Karmaşık fiil sıfatları (baatları)	761—767
D. Alem olarak kullanılan fiilel sıfatlar (baatler)	768—773
III. Fiilin zarflık (katmaçılık) sıygaları	779—791
IV. <i>(y)e</i> lâlikası	792—798
V. Fiilel sıygalarınarksız olarak kullanılışı	799—807
Fiil teşkilini hulâsa eden cedvel	808
Besinci bölümü. — Karmaşık fiiller, ve mürekkep fiiller	809—836
I. Karmaşık veya yerindelik fiiller	810—829
A. olmak yardımılarıyla yapılan karmaşık fiiller	811—819
B. -(y)e veya -(y)i li bir ulak üzerine kurulmuş karmaşık fiiller 820—829	
1. İktidarı (imkân) fiili	821—822
2. Ta'cîl (tezleme) fiili	823—824
3. Mukarebe (az kaldırlık) fiili	825
4. İstîmîrî (süremlilik) fiili	826—827
5. Yerindelik başka fiiller	828—829
II. Mürekkep fiiller	830—836
A. Yardımcı <i>et-mek</i> fiili	831—834
B. Yardımcı <i>al-mak</i> fiili	835—836
Üçüncü ayrim. — İsimden türeme fiiller, ve fiilden türeme isimler	837—871
Bahis I. — İsimden türeme fiiller	838—851
Bahis II. — Fiilden türeme isimler	852—871
Dördüncü ayrim. — Edatlar	872—1060
Bahis I. — İlgiç (ilgeç) ler	873—954
I. Alem isimlerinde mücerred halini ve bir takım zamirlerde aitlik halini alan ilgiçler	874—902
1. <i>ile</i> ve <i>siz</i> ilgiçleri	875—881
2. <i>icin</i> ilgiç	882—884
3. kıyaslama ilgiçleri	885—895
a. Vassîlik veya tarzhk kıyaslama ilgiçleri	886—890
b. Mikdarlık kıyaslama ilgiçleri	891—895
4. Mutlak (mücerred) halentini alan mekân ilgiçleri	896—902
II. Mefulünileyh yedişliyen ilgiçler	903—908
1. Sınırlayışlı ilgiçler	903—905
2. Mefulünileyh yedişliyen öteki ilgiçler	906—908
III. Mefulünanh yedişliyen ilgiçler	909—916
1. Mefulünanh yedişliyen zaman ilgiçleri	910—911
2. Mefulünanh yedişliyen mekân ilgiçleri	912
3. Sobep ilgiçleri	913
4. Mefulünanh yedişliyen doğruluş ilgiçleri	914—915
5. Ayrıklık (mûstesnalık) ilgiçleri	916
IV. Hem ilgiç, hem sonuç (sonçalık) olan -ce	917—930
V. İlgiçlik tabirler	931—954
Bahis II. — Bağlaçlar	955—1018

Bahis III. — Nidalar	1019—1060
I. Çağrılık nidalar	1020—1046
II. Dokusaklı nidalar	1047—1060
ALTINCI KISIM. — Kelime öbekleri (sintaks)	1061—1475
Birinci ayrıml — Belirtici öbekler	1066—1149
Bahis I. — Birinci haddi vasif olan belirtici öbekler	1070—1090
I. Väsitä (naate) ait kaidelerin tekrar gözden geçirilmesi	1070—1074
II. Sıfatlar (veya ortaçlar) dan başka olan isimlerle yapılmış vasiflar (naatler)	1075—1089
A. Mikdar isimleri	1076—1084
B. Maddelik âlem isimleri	1085—1089
III. Kermâşık vasif (naat)	1090
Bahis II. — İzafet ilgisi (terkib-i izafî)	1091—1128
I. İzafet ilgisinin teşkile lâhikesi	1094—1110
A. İlkinci haddeki mülkiyet (izafet) lâhikası	1095—1110
B. Birinci haddeki aitlik alâmeti	1101—1110
II. İzafet ilgisinin ferî lâhikaları	1111
III. İzafet ilgilerinin bükünlenmesi	1112—1117
IV. Hnsusi haller	1118—1128
Bahis III. — Fars nahvi (sintaks) üzere belirtici öbekler	1129—1149
İkinci ayrıml — Beyanlı atış öbekleri	1150—1167
Üçüncü ayrıml — Cümle (kaziye) öbekleri	1168—1475
Birinci bölüm — Cümle (kaziye)	1169—1250
Bahis I. — Cümplenin hadleri	1170—1191
I. Cümplenin esas unsuru == yüklem (müsned)	1172—1185
A. İsim cümleleri	1174—1184
B. Fiil cümleleri	1185
II. Yüklet (müsnedünileyh)	1186—1189
III. Tümleç - mefüller	1190
IV. Belirtkenler (cümplenin ázizi hadleri)	1191
Bahis II. — Cümlede hadlerin sırası	1192—1196
Bahis III. — Hususi örnekte bazı isim cümleleri	1197—1208
I. Yüklemi var ve yok kelimelerinden biri olan isim cümleleri	1198—1205
II. Yüklemi de-mek kelimesi olan isim cümleleri	1206—1208
Bahis IV. — Uyruk cümleler	1209—1250
I. Birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümleleri	1210—1224
II. Hususi haller	1225—1238
A. Sorğulu bir başlamı olan bağlayık şart cümleleri	1225—1229
B. Şâhîssiz bir sonlamı olan bağlayık şart cümleleri	1230—1232
C. Ma-naea kendilerine uyumaz bir sonlamı olan bağlayık şart cümleleri	1233—1236
D. Bağlayık şart cümlelerinin başka hususi kullanımları	1239—1250

İkinci bölüm — Cümlemsiler	1251—1475
Bahis I. — Bir hades ismiyle nihayetlenen cümlemler	1270—1291
I. Bu cümlemlerin (mantık) yükleni	1271—1272
II. Muhtelif hades isimlerinin kullanılmasına dair kaideler	1273—1279
III. Bu cümlemsilerin insirifi	1280—1291
Bahis II. — Mastarla nihayetlenen cümlemsiler	1292—1296
Bahis III. — Ulakla veya ulaklık tabirle nihayetlenen cümlemsiler	1297—1475
I. Rabit (bağlam) sıygaları	1298—1314
1. - (y)ip li ulak	1299—1305
2. Eski osmanlıca da -(y)ip li ulak	1306—1311
3. Ulaklık bağlam tabirleri	1312—1314
III. Hal ulakları ve ulaklık tâbirleri	1315—1369
1. -(y)erek li ulak	1318—1327
2. ol-mak üz(e)s'e li ulak	1328—1331
3. -(y)e li veya -(y)i li ulak (uygunlaşık ulak)	1332—1343
4. Arapça veya faraça hades isimleriyle yapılan hal bildirir ulaklık tâbirler	1344—1346
5. Nefiy ulakları	1347—1350
6. iken (-ken) li mürekkep ulak	1351—1361
7. -diğ-i hal-de li zarflık tâbir	1362—1369
III. Zaman ulakları ve ulaklık tâbirler	1370—1422
1. -dikde (-dikte) li ulak veya asıl zaman ulağı	1371—1372
2. Bu ulakla manadır ulaklık tâbirler	1373—1378
3. -dikçe li ulak veya nisbetli zaman ulağı	1379—1383
4. -(y)ince li ulak veya ardîneçlik (ardînlama) ulak	1384—1396
5. Ardînlama ulagiyle kanadaş tâbirleri	1397—1403
a. kayaslama (teşbih) ulak tâbirleri (nice ile manadır olañ)	1397—1398
b. ilt ilgeçli hades isimleri	1399—1400
c. Ard arda müspetli meufili muzarı temesi	1401—1402
d. Şuhudi mazi+mi	1403
6. -(y)inceye kadar li ulak	1404—1408
7. -(y)i li ulak	1409—1412
8. -dik, den sonra li ulak	1413—1417
9. Öncelik ulakları	1418—1422
IV. Sebeplik ulak ve ulaklık tâbirler	1423—1443
A. -mezin li ulak	1424—1425
B. Sebeplik ulak tâbirleri	1426—1440
1. Değişmez, sebeplik ulak tâbirleri	1426—1429
a. mekle li sıyga (şekil)	1426—1428
b. Ardînca, ils den başka edatlar gelen mastar	1429
2. Değişir olan, sebeplik ulak tâbirleri	1430—1440
a. Değişmez olan tabirlere müvâzi deðiþir tabirler	1430—1431
b. Ardînca ile gelen hades isimleri	1430
b. Ardînca ile den başka edatlar gelen hades isimleri	1431

b. Değişmez tabirlerdekilerden başkalarıyla yapılan değişir tabirler	1432-1434
c. Yalnız -dik- ve -(g)-ecek şekilleriyle yapılmış (ulaklık) tabirler	1435-1440
a. -dik-im-den, -(g)jeceğ-imden ulaklık tabirler	1436-1438
b. Ardınač için edati gelen -dik- veya -(g)ecek	1439
γ. Ardınač başka edatlar, gelen, -dik-, veya, -(g)ecek	1440
C Öteki türk dillerinde sebeplik ulak	1441-1443
 V. Kiyaslama ulaklık tabirleri	1444-1460
A. Sahiden kiyaslama	1445-1450
1. Vasıflik sahiben kiyaslama	1446-1447
2. Mikdarlık sahiben kiyaslama	1450
3. Öteki türk dillerinde sahiben kıyaslamadan ulaklık tabirleri	1454
B. Uydurma kıyaslama	1455-1460
C. -(g)ecek kadar ulak tabiri	1464-1466
 VI. Başka ulaklar ve ulaklık tabirler	1467-1475
A. -dik-den başka li ulak	1468-1469
B. Yerine geçişlik mânâsında ulaklık tabirler	1470-1475
1. -(g)jeceğ-im-e li ulaklık tabir	1471
2. -(g)ecek yerde li ulak tabir	1472
3. -mek-den ise li ulaklık tabir	1473-1474
EKLENTİ I. Osmanlıcaının yazısı hakkında	S. 1033-1046
II	S. 1047-1109
FİHRIŞT I. Lâtin harfleri	S. 1109-1131
II. Arap harfleri	S. 1132-1142
Yanlış doğru celveli	1143-1174
H ile olması gereken H veya H liler	1175-1188

ÖN SÖZ^[1]

İ. Fransızcada şimdiye degen intişar eden bir çokları dururken, yine den bir Türk grameri vücude getirmenin sadece kitapçılarda mevcutları tüketindiğinden değil, eskimiş te oldukları yüzünden faydalı birşey olacağı mülâhazasında bulunduk. Bu kitaplar başlıca, Fransız ve Latin gramerlerinde güdülen dili sergileyiş itiyat ve tarzlarını türkçenin tahsil ve talimi hususunda da muhafaza etmek gibi bir nakisa ile malüldürler. Türk-Tatar dillerinin morfoloji sistemi Hint - Avrupanından çok ayrı gayrı olduğu için, o tarzda bir aktarmanın tehlikesizce yapılması mümkün değildir. Güya böyle yapılrsa, türkçe tahsiline girişen Fransız talebesine bu dili yadırgatmamak suretiyle bir fayda temin edileceğinden dem vurmak batıldı; çünkü bu takdirde gramer hadiselerinin *tahrif edilmesi* veya *mesküt geçilmesi* gibi daha büyük bir mahzur yüzünden bu fayda hiçe inmiş olacaktır.

Bu sebeple biz sîrf manükî bakım noktasında durarak, türkçeyi, önceden edinilmiş hiç bir fikir olmadan bakıldığı zaman nasıl görünüyorsa öylece kendine mahsus dehasıyla göstermek hususuna bağlı kaldık.

Ve bizim bildigimize göre ilk defa olaraktır, ki Osmanlı türkçesi sentaks (nahiv) inin etrafı bir sergileyiş (teşhir) i yapılmış bulunuyor.

II. Bir takım gramer hadiselerine şimdiye kadar hiç yanaşılmamış, bir takımlarına da ancak yabancı dillerde "bilhassa yunanca ve almancadan, el değiştirilmiş olduğu için, söyle yapmak zorunda kaldık:

1° Yeni terimler icat etmek suretiyle bazı muhdes (yenimsenik) lügatler (*néologismes*) kullanmak, veya zaten mevcut terimlerin manasına yeni bir kavram (*acception*) vermek. Daha iyi hal çareleri önünde baş eğmeye her zaman hazır olmakla beraber, şu tabitlere «şimdilik» yer verilmesini dileriz: (gayri muarref, tenkîrî) raciyyet «aidiyet» alâmeti [2] «indice de rappel (indéfini)», mürekkep nağt (*épithète complexe*), mebna «staban» (base), tağıyirci (modificateur), mutavaatsı (quasi - passif), şibhi müştereke «fer'i filimsi» (pro - participe), üssiye «teme, temelce» (thème), cümlemesi (quasi - proposition) (bak, endekse);

[1] Bu eserin tercumesi, Bursa'da 25 temmuz 1926 dan 18 birinci tezin 1927 ye kadar devam etmiştir. A.U.E.

[2] Bu tabir, bize Robert Gauthiot tarafından telkin edilmiştir. J.D.

2° Bu neviden bir el kitabı «eldelek» için aşırı sayılıacak bir vü'sat vermek pahasına da olsa tafsilâta girişmek. Kaldı ki bu mahzur hadiseler neticesinde daha ziyade artmış ta bulundu. 1914 te başlıyan tabi işi altı buçuk yıl sürdü; ve bu müddet zarfında, bilhassa asker terhisinden beri, bir çok tetkik ve mütalealar elde edebildik ki, bunları bu eserin nihayetinde zeyil şeklinde kayıt ve zikretmek bizce faydalı göründü. [1]

Buna mukabil, esere lûgatçeli seçme metinler ilâve etmek yolundaki ilk niyetimizden vazgeçtiğim. Büyük miktarda verdığımız misaller, bunları kısmen telâfi etmektedir. Her ne kadar çok kereler - bilhassa eserin başlarında - iktibas edildikleri müellif isimlerini vermekte ımsak etmiş bulunuyorsak ta, nadir istisnalar hariç, bu misallerin hiç biri kendimizden değildir. [2]

Bu esere, pek büyük mikyasta olusundan mütevelliit mahzurlara çare olmak üzere, bir nevi gramer lûgati suretinde istifade edilebilecek tafsîlî bir *endeks* (göstermeç) ilâve ettik. Fakat bu, muvakkat bir kolaylık tedbirinden başka birsey olmayıp, okuyucu kitabın bütünü hakkında malumat edindikten sonradır ki, bundan müessir bir istifade temin edebilir. Bununla beraber okuyucunun mesaisi, eserimizi iki kısma ayırmış olduğumuz için, kolaylaşmış olacaktır. Bu kısımlardan «küçük harflî» olanlar ilk okuyışlarda tehir edilebilir.

III. Bu eser, esas itibariyle bugün İstanbullu bir münevver Türkün konuştuğu şimdiki Osmanlı türkçesinden bahseder. Osmanlı türkçesinin bugünkü halinde bu konuşma dili, yazı dilinden bîmîsîe az değişik bir vaziyettedir ki, kitabımızda buna da geniş bir yer verilmiştir. Dahâ hususî olarak ta, edebî dil için yer verilen teşekkürlerin edebî oluklarına işaret edilmiştir.

Bununla beraber (avam) halk türkçesi denilen menus türkçeyi, ve vilâyet türkçelerini (lehçe ve diyalekt tabirlerini) de ihmâl etmiş değiliz.

Bir tarihî gramer yapmak niyetinde olmamakla beraber, eski osmanlıca [3] ya geniş bir hisse verdik. Eski osmanlıca tabiriyle Türkiye'de XIV üncü asırla, dil ıslahatının takribî bir tarihi olan 1850 arasındaki yazı veya konuşma dilini tarif ve kastediyoruz.

[1] Bu zeyiller, müclîsin raporunda işaret ettiği üzere, tarafımızdan, eserinin tercümesinde, ait oldukları yerlere nakledilmiştir. A.U.E.

[2] Bak. sahife XXVIII de istifade ettiğimiz türkçe el kitapları «eldelekler» listesinde

[3] «Eski türkçe» terimini, M. V. Thomsen'in dehasıyla keşif ve halledilen (VIII. asır) Orhân kitabeleri diline, ve Osmanlı İmparatorluğunun tesisinden (1300) evvelki vesikalara tahsis ediyoruz. Böyle bir lüzum için (Fransızcadada «turc» sözcüğünden ayrı olarak) «k» (TÜRK) sözcüğünü kullanmak mümkündür.

IV. (Bu eserde), öteki Türk dilleriyle yahut çok kere kullanılan «Şark türkçesi» ile sık sık mukayeselere müracaat ediyoruz; (bununla beraber) biz elverişli, fakat mühüm olan bu tabiri kullanmaktan mümkün olduğu kadar çekindik.

Esas itibariyle, böyle bir el kitabının ancak müesseses ilmî bir akidenin neticelerini ihtiiva etmesi icap ederse de, biz araya bir takım şahsi nazar-iyelerimizi sıkıştırmaktan kendimizi alamadık ki, bunlardan birkaçı faraziye olarak serdedilmiştir, ve şüphesiz münazaunsîh olmağa müsaittir.

V. Bu kitap, söylemesi bile lüzumsuz, bir hocanın takrir suretindeki tedrisleri yerini tutamaz, ve en iyi tesadüf hocası, yine elbette Boğaziçi'nin gelip gideni, veya İstanbul karşısının sizi iltifatla karşılayan dükkâncısıdır.

Bununla beraber talebe kendisinden şunu saklamamalı ki, türkçeyi - hele bahis mevzuu yazı türkçesi olduğu zaman - ciddî bir surette öğrenmek oldukça çetindir; ve çok kere büyük bir tecrit hainlesi ister. Bunun için, böyle uzun bir el kitabının okunması nekadar çetin görünürse görünsün, buna katlanması dahi kendisince zamandan bir tasarruf olacağına inanıyoruz.

Şurada meşhur oriyaatalist Max Müller'in bu sözlerini zikretmemize müsaade buyrulsun: «Osmanlı Türklerinin söylediği Lehçeye gelince, diyebiliriz ki, türkçeyi söyleyip yazmak hususunda en ufak bir arzu beslenmemiş olsa dahi, bir türkçe grameri okumak bile hakikî bir zevktir. Gramer sigalarını vücude getiren hünerli tarz, bütün insıraf (déclinaison) ve tasrif (conjugaison) sistemlerinde hâkim olan kiyasılık hali, teşekkülerde baştan başa görülen... bir şeffaflık vaziyeti, lisanda tecelli eden, beşer zekâsının bu harikâli kudretini duyanları hayrete düşürmekten hali kalamaz.» (*La Science du langage*, fransızca tercümesi, 1846, Paris, s. 333.) [1]

[1] Türk dili bülteni (2. s. 28, 1933) odeki bir tereümede görüldüğü gibi, müellif eseriin de daha ilerisinde de (s. 369 - 370) türk diline hayrenliğini şöyle anlatıyor (A.U.E.):

(İnsanın ancak en iptidai ihtiyaçlarını anlatımıya yetecek kadar az miktarda köklerle, duyu ve düşüncenin en ince mennevişlerini anlatabilen bir ifade aleti yapmak.. manası belli belirsiz bir mastarla sert bir emir maddesinden «vüebî ve inşa» gibi sigalar, «muzarı ve müstakbel» gibi zamanlar, çkarıacak.. birbirine uymaz ses parçalarından her tarafta derli toplu, koide-i, ve tamamiyle ahenkli bir fonetik sistemi yaratmak: İşte insan zekâsının dilde işleyip meydana koyduğu eser budur. Dillerin bir çoğunda, bu iptidai yaratış çığırından artık iz kalmamıştır.. Halbuki, bunun aksine olarak, türkçenin gramerinde tânamıyla sah bir dil yapısı görüyoruz; bu öyle bir gramerdir ki, bir billür kovan içinde bal peteklerinin oluşunu nasıl seyredebilirsek, onda da düşüncenin iç oluşlarını öyle seyredebiliyoruz.

Yüksek bir şarkçı âlim (orientaliste), Türk dili hakkında: - İnsan bu dilin yüce bir ilim akademyası müzakerelerinden çıkışmış olduğuzanına düşebilir, demişti.

Bu dil aynı zamanda abenkli, mecaz ve teşpihleri bol, manidar bildidir. Sık sık kullanılan taklidî isimler (onomatopées), kelimelerde aynı cinsten vokal dizileri (allitérations), nidalar, ona bu abenk ve ehemmiyet vermektedir.

Halen süratle tekâmûl ve inkişaflar geçirmekte olan bu lehçe, asr bir medeniyet diline zaruri olan ber türlü kıvraklığı da almak yolunu tutmuş bulunuyor.

VI. Burada M. Antoine Meillet'ye, ve ziyâsına pek acındığımız Rober Gauthiot' nun hatırasına borçlu olduğumuz şükranlarını bildirmekte kendimizi alamayız.

M. Meillet bu eserin bir ilk telif suretini lütfen okumuş, ve yine eserimizi baştan yeni bir kahba koyduğumuz zaman büyük bir lütü olarak serdettikleri tavsiyeler, bizim için kıymetli olmuştur. Gauthiot ise kendisinin salâhiyettar elli arasında koyduğumuz bazı nazik noktaları tetkik ve muayenesi hususuna bir çok uzun celseler hasretmekten çekinmemiştir.

Bir taraftan da, Şark dilleri kâtibi olup aynı müessesesinin türkçî kursunda mukayyet bulunan M. Beaulieu'nün de, yorulmaz bir gayrette yazılarını daha iyi bir hale koymak hususunda gösterdiği yardım ve hizmetlerini yadetmek borcumuzdur.

Diğer taraftan, Şark dilleri mektebi mezunlarından (breveté : ruusu larından) M. Lecerf, provaların bir kısmını tashih etmek hususunda yardımını arzetmiş ve arkadaşlarından M. Sauvageot da ilmî, bir terim yersiz kullanılmasından bizi sakindirmak gibi bir hizmette bulunmuştur.

Bu esere doğrudan doğruya hizmeti olmamakla beraber, idare âmirimiz M. Paul Boyer de, bize bezlettiği daimî teşvikleriyle minnettârlığımızı yeniden haketmiş bulunuyor.

Fakat Türkistan'ın bozkırları ortasında, kendi başına kalmış beşer zekâsının içinde kendi yaratığından ayrılmaz kanular delâletiyle yaratığını, hiçbir âlimler eemiyeti Dahl yaratmasına imkân yoktu.)

KISALTMALAR [1]

- Bir kelimenin solundaki tek yıldız işaretti, onun nazari olarak düşünen, farazî veya kullanılmaz bir şekil olduğunu gösterir. Bu yıldız kelimenin sağında bulunduğu zaman, onun arapçadan alınan bir kelime olduğunu işaret eder.
- Bir kelimenin sağındaki çift yıldız işaretti, onun farsçadan alınan bir kelime olduğunu gösterir.
- () Münferit lâhikaların gösterilmesinde çift ay işaretli, sıgnik (*intercalaire*) konsonları göstermeye yarar. (bak. § 183)
- [] Aynı şartlarda kullanılan çift kanca işaretti, kararsız (*instable*) vokalleri işaret etmeye yarar (bak. § 182)
- { } Çift kulaç işaretti, bir çok kelimeierden müteşekkil olmakla beraber, sentaks bakımından tek kelime gibi hareket eden tabirleri göstermeye yarar.
- Birleşim oku işaretti solda bulunduğu zaman, sağdakinin bir lâhika olduğunu gösterir: (meselâ: — ler); sağda bulunduğu zaman, soldaki kelimenin bir fiil tabanı (*base verbale*), yahut bir fiil tabanı lâhikası olduğunu bildirir. (Meselâ ol —; — dir —).

[1] J. Deny, (5 Mayıs 1933 te) tercümemize dair verdiği raporda, bu kısaltma bahsinin böylece basitleştirileceğini bildirdiğiinden, biz de buna göre hareket ederek kitabımdaki ilk metne istinat etmedik. A.U.E.

BİBLİYOGRAFYA MALÜMATI [1]

I

METİNDE ADI GEÇEN ESERLER.

'ABD-UR- RAHMAN ŞEREF. *Tārīh-i-devlet-i-'aliye* (Osmanlı devleti tarihi) İstanbul, 1315; 2 cilt, 352 ve 488 sahife, in-12.

'ABD-UR- RAHMAN EFENDİ. *Mikyās - ül - lisān kışfās - ül - beyān* (مُرْكَبُ غَرَامَةٍ). İstanbul, 1299; 184 sahife in-4⁰.

Abouchka veya Abuşķa. Bak. VELIAMINOF ZERNOF.

ABU-HAYYAN AL-GARNATI. *Kitāb-ül-idrāk li lisān-il etrāk* (Arapça gramer ve lügatç, ikimali: 20 ramazan 762=18 ikinci kânun 1313).

1309 da Mustafa Bey tarafından İstanbul'da neşredilen; 213 sahife in-12.
— J. As. VIIIe serie, 1892, t. XX, p. 326-335 Cl. Huart, ve actes du XIVe congrès international des orientalistes, t. III, Lucien Bouvat'nın kontrandüleri (şerh ve tahlilleri).

ABOULGAZI. (Ebūlgāzī) Abulghazi Behadür Chani, *Historia Mongolorum et Tatarorum*. Casani, 1825, ex Universitatis Impérialis Typographeo; 215 sahife in-folio.

— Aboul-Ghazi Bahadour Khan. Mogol ve Tatarların tarihi, baron Desmaisons tarafından tercüme edilen. Pétersbourg; 2 cilt, 187 ve 174 sahife.

'AŞIK PAŞA ZADE. *Tārīh*. Hicri 908 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu tarihi. İstanbul, 1332 hicri; 318 sahife in-8⁰.

ADOSSIDES (Constantin). Στοιχεῖα τῆς ὁρωμανικῆς γραμματικῆς. İstanbul, 1850; 304 sahife in-4⁰.

[1] Bu bibliyografiya listesini verirken müellif ve kitap isimlerini Türkçe telâfuz ve imlâları ile ve aslı şekillerini mümkün olduğu kadar transkripsiyon harfleriyle göstermek istedik. Ancak bazı yerlerde j, ğ gibi yabancı harfleri kelimeyi olduğu gibi muhafaza etmemiz, burada riayet edilen alfabe tertibini bozmamak mecburiyettedir. Bunuyla beraber yine bu gibilerinin yanında () ler içinde olmak üzere Türkçe imlâlı şekillerini de kattık, yalnız bu listedeki muhtelif yabancı dil kelimelerinin baştanbaşa Türk imlâsiyle yazılımları bu alfabe tertibini bozacağı gibi, aslı okunuşları hakkında da tereddütlü bulunduğularımız olduğu için birçoklarını haliyle bırakmayı tercih ettilik.

AHMED 'Āsim. Bak. *Būrḥān i-Kātī* ve *Kāmūs*, türkçe.

AHMED CEVDET. *Kisas-i-Enbiyā*. İstanbul, 1300; 519 sahife in-12.

— *Tārīhi Cevdet*. Hicri 1188 (=1774) den itibaren Osmanlı İmparatorluğu vakayii, 1^{inci} tabi, İstanbul 1271 (=1855); 10 cilt in-8°.

AHMED CEVDET. Aynı eser. 2^{inci} tabi. İstanbul, 1309 (=1891); 12 cilt, in-8°.
Bak. bir de RECĀİ ZĀDE VE FUĀD EFENDİ, s. XXVIII.

AHMED RĀSTIM. *Şehir Mektupları* (İstanbul şehri mektupları). İstanbul, 1328;
3 cilt, 208, 208, 160 sahife, küçük in-80.

— *'Osmanlı tārīhi*. İstanbul, 1326-1327. III ^{üçüncü} cildi, Mahmut II nin cü-lüsünde kahır,

AHMED VEFİK PAŞA. *Yorgaki Dandini oyunu* ("Georges Dandin," in türkçeye çevrilmiş). Yeri, tarihi yok, 1280; 71 sahife in-12.

— *Infiāl-i 'aşķ* ("Le Dépit amoureux, nün türkçe tercümesi"). Yeri, tarihi yok, 1290; 40 sahife in-12.

Ayyar Hamza, Bak. RUCLZKA OSTOIS.

AHUNDOF. (Feth 'Ali). *Temsījāt* (azerce komediler). Tiflis, 1277; 286 sahife in-80. [Kısmen Barbier de Meynard, Cillière ve Bouvat tarafından tercüme edilmiş.]

'ALI 'ULVİ. [1] *Gel keyfim gel* (Türkçe fıkralar mecması). İstanbul, 1307; 192 sahife in-12.

ALRIC. *Fragments de poésie turque populaire* (Türk halk şiirlerinden parçalar). [Arap harflili metin ve tercüme]. J. As. Temmuz - Ağustos 1882, s. 143-192.

Bāber-Nāme. Bak. BEVERIDGE.

BANG. Zu den köktürkischen Inschriften, *T'oung Pao*, c. IX (1898), s. 117-141.

BARTHOLD. Bak. *Kitāb-i-Korkud*.

Baṭṭal. Bak. *Menākib...*

Bedāyi'-i-edebiye. Müntahabat: Münif Paşa, Hersekli 'Arif Hikmet, Ziya Paşa, Kemal Bey, vs. Buğurlu zāde Rızā, İstanbul, 1326. 2 kısım, her biri 384 sahife, in-12.

BEHĀI. *Lefāif-i-Nasr-ed-din* (Nasreddin hoca hikâyeleri, BEHĀI müstear adıyla Veled Çelebi tarafından toplanmış, 1325; 252 sahife in-8°, resimli).

[1] Bu zat, Ahmed Rasim'in bir eserinde bahsettiği, diğer bir Ali Ulvi'dir. Şiirleri de vardır. Arada çocuklara dair birkaç manzume de yazmıştır. Bir misal: (Çocuğu sevmiyen çocukluk eder). A.U.E.

- BEHRNAUER. (W. F. A). Sulaiman des Gesetzgebers (Kanuni) Tagebuch auf seinem Feldzuge nah Wien. Viyana, 1858; 34 ve 28 s. in-80.
- BELIN. Relations diplomatiques de la République de Venise avec la Turquie (fragment). [Sultan Mehmet III ile doca Mario Grimani arasında akdedilen 1595 'Ahidnâme'sinin metin ve tercümesi]. J. As., ikincitçerin-birincikânun 1876, s. 381-424.
- BEREZIN. Библиотека восточныхъ историковъ (Şark tarihçileri kütüphânesi), c. II: Tatar dilinde Türk ve Mogollar tarihi [جامع التواریخ]. Câmi'-üt-tevârih, Kazan, 1851.
- BEVERIDGE. (Annette). The Bâbar-Nâma... reproduced in facsimile from a Manuscript belonging to the late Sir Sâlár Jang of Haydarâbâd. Leide, Brill, 1905; in-8º. (E. J. W. Gibb Memorial, cilt I.)
- BLAU. (Otto). Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler. Leipzig, 1868; 316 sahife. in-8º. (Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes herausg. von der Deutschen Morgenl. Ges., t. V, n° 2.)
- Griechisch-türkische Sprachproben aus Mariupoler Handschriften. Z. D. M. G., c. XXVIII (1874), s. 562-575.
- BOEHTLINGK. (Otto). Ueber die Sprache der Jakuten. Grammatik, Text und Wörterbuch. Besonderer Abdruck des dritten Bandes von Dr. A. Th. v. Middendorff's Reise in den äussersten Norden und Osten Sibiriens. Saint-Pétersbourg, 1851; 380, 97 ve 184 sahife in-4º.
- BONELLI. (Luigi) ve İASIGIAN. YAZICIYAN İl turco parlato. Milano, Hoepli, 1910; 343 sahife in-16.
- BOUDAGOF. Справочник по языку турецко-татарскому на русском (Rusça Türk-Tatar lûgati). Petrograd, 1869; 2 cilt, 810 ve 415 sahife in-4º.
- Bârhân-i-Kâtî'. Ahmed 'Âsim (عاصم) tarafından türkçeye çevrilmiş Fars lûgati. İstanbul, 1214; 863 sahife. in - 4º.
- CARBOGNANO. (Cosimo Comidas de). Primi principi della Grammatica turca, ad uso dei missionari apostolici di Costantinopoli. Roma, 1794; 730 sahife in-4º.
- CASTRÈN. (Alexander). Versuch einer Koibalischen und Karagassischen Sprachlehre nebst Wörterverzeichnissen aus den tatarischen Mundarten des Minussinschen Kreises. Petrograd, 1857; 210 sahife in-8º.
-
- DIETERICI. Crestomathie ottomane. Berlin, 1854.
- DIEZ. Ermahnung an Istanbul oder Strafgedicht des türkischen Dichtets Uweissi... Berlin, 1811; in-4º.
- Div. L. T. Bak. KAŞGARI. (Kâşgarî).

DJENAB (CENAP) ŞEHĀB'ED-DİN *Nesr-i-harb, nesr-i-sulh ve tiryāki sözleri.*
İstanbul, 1334; 192 sahife in-12.

DJEVDET (CEVDET) PAŞA. Bak. AHMED CEVDET.

ĐJOULARDIAN. (CULARDIYAN) *Տառելուկ Առածք.* (Ermenice harflerle kayıt ve nakledilen türkçe atasözleri dergisi). Venedik, 1882; 190 sahife in-16.

D. L. T veya DIV. L. T. Bak. KAŞGARI. (KAŞGARI)

DOBROLIOUBOF ve ZOLOTNITSKI. Ознакомление съ фонетикой и формами чувашского языка (Çuvaşça fonetik ve morfoloji [bir çuvaşça metnin tahlili]). Kazan, 1879; 60 sahife in-8°.

EBO-ż-ZİYĀ TEVFİK. (*Ne edāt -i- nefyi hakkında telebbū'āt*). İstanbul 1909,
Ebü-ż-Ziyā matbaası; in-16.

ERAM GÜZEL OĞLU. Fransızca - türkçe yeni mükâlemeler. İstanbul, 1852; 404 sahife in-8°.

FĀIK REŞAD. *Külliyyāt-i-Leṭāif.* İstanbul, 1328; 920 sahife in-12.

FĀLIH RİKKI. (رِقْرِق). Ateş ve güneş. İstanbul, 1335; 182 sahife in-12.

FETH 'ALİ AHUNDOF. Bak. AHOUNDOF.

G. D. Bak. GUIGANOF. Lûgat.

G. veya Γερ. — l'εροσιάθης γιανι τζοτζουκλουχ κεραλετεμιν βουκουατλερι
(Kiérostathès yani çocukluk kemaletimin vukuatları hikâyesi). Léon Mélas'ın Karaman türkçesiyle yazdığı bu isimde bir eserin Aristovulos tarafından (Yunan harfleriyle yunancaya) tercümesi. Atina, 1867, iki kısım, 252 ve 197 sahife in-8°.

G. G. Bak. GUIGANOF. Grammaire.

GIBB. (Elias John Wilkinson). A History of Ottoman Poetry. London.
Luzac, 1900-1905. 6 cilt in-8°. Cilt VI, containing the Turkish originals
edited by Edward G. Browne.

GIÈSE. (Friedrich). Materialen zur Kenntnis des Anatolischen Türkisch.-
Ehrzählungen und Lieder aus dem Vilayet Qonjah [almance trans-
kripisyon ve tercümesiyle türkçe metin]. Halle ve New-York, Rudolf Haupt, 1907; 126 sahife in-8°. (Cilt I, des: Beiträge zum Studium der
türkischen Sprache und Literatur.)

— Der übereifrige Xodscha Nedim [مرأقل نديم خواجه] Meraklı Nedim Hoca]. Eine Meddâh-Burleske [metin ve tercüme]. Berlin, Müller, 1907;
33 ve 7° sahife in-42. (Georg Jacob tarafından nesnedilen Türk-
ische Bibliothek'in VIII ^{inci} cildi).

Gramer (altayca). Bak. MAKARI.

GRENAUD. Spécimens de la littérature moderne du Turkestan chinois. (Çin türkistanı yeni edebiyatı örnekleri). *J. As.*, mart-nisan 1899, s. 304-346.

GRZEGORZEWSKI. (Jan). Zsidzylatów rumelijskich... (Sofya'da mahfuz, Viyana muhasarası zamanına ait türkçe resmi vesikalar, metin ve Leh diliyle tercüme). Léopol, 1912; 264 ve 111 sahife gr. in-8°.

GUIGANOF. Словарь русско-татарский (Rusça-tatarca lûgat, Tobolsk'ta telif edilmiş). Petrograd, 1804; 630, sahife in-4°.

— Грамматика татарского языка (Tatar dili grameri). Petrograd, 1801. Gülliver (TÜRKÇE). Mahmut Nedin Efendi tercümesi. İstanbul, 1289; 1^{inci} cüz, 144 sahife in-16.

HADJİ (HACI) HALİFE. = (Katip Çelebi) *Cihannümā*. İstanbul, 1145 (=1732); in-folio.

— *Tuhfet-ül-kibar fi esfär-ilbihär*. İstanbul.

HADJİ (HACI) BEKOF. (Uzeyir Bek). *Arşın mal alan* (Seyyar basmacı). Azer (baycan) türkçesiyle dört fasılık operet. Baku, 1917; 53 sahife in-8°.

HAFİZ REFI' Yunanca gramer.

HAKİM ATA Bak. SALEMAN.

HARTMANN. (Martin). Caghataisches. Die Grammatik üssi lisāni türki des Mehmed Sadiq. Heidelberg, 1902; 83 sahife in-8°.

HERBIN. Développements des principes de la langue arabe moderne. (Asrı Arap dili esaslarının inkişafları). Paris, Baudouin, 1803; in-folio (221-250 sahifelerinde: şark hüsnühattı «üzerine» deneme.)

HERSEKLİ 'ARIF HİKMET. Bak. *Bedāyi'-i-edebiye*.

— HİNOGLU. (Artin). Theoretisch-praktische Türkische Sprachlehre für Deutsche, mit einer Auswahl der nothwendigen Gespräche, Leseübungen, v.s... Viyana 1829; 178 sahife in - 4°.

— Grammaire théorique et pratique de la langue turque. (Türk dilinin nazarı ve ameli grameri). Paris, 1834; 182 sahife in-8°. Yukarıda eserin tercümesi (bunda transkripsiyon daha az itinalı, metinler de yok.)

Husrev-ü Şirîn. Paris, mill. kütüp., A.f.t. 312.

HOUTSMA. (M. Th.) Ein alttürkisches gedicht (1233) yılının bir Selçuk şìiri). Z. D. M. G; c.XLIII, s. 69-98. Leipzig, 1889.

— Ein türkisch-arabisches Glossar. Leyde, Brill, 1894. 114 ve 17 sahife in-8°.

Hümâyûn-nâme, 'Ali Çelebi tarafından kalâlâh wa Dîmmah (keşfe ve dimne). Boulak, 1251 (1835); in-4°.

BİBLİYOGRAFYA MALÜMATI

- HOSEYİN CĀHİD. (حسين جامد) *Türkçe şarf-ü-naḥv*, İstanbul; 334 sahife in-12.
- HOSEYİN RAHMİ. *Metres*. İstanbul, 1316; 904 sahife in-16.
- *Tesādūf*. İstanbul, 1316; 677 sahife in-16.
- *Toramān*. İstanbul, 1335; 295 sahife in-12.
- HOSEYİN SU'AD. *Kırlı çamasırlar*. Türkçe komedi.
- KAŞGARI. (Mâhmuđ ben El-Ḥusseïn ben Moḥanîmed el-). *Kitābū-Dīvār lūgāt-it-Türk* [arapça-türkçe lûgat, 11 cem. ahîr, 466 Hicri (=11 ikinci kânun 1074) de ikmâl edilmiş. İstanbul, 1333-1335; 3 cilt, 436, 31 ve 351 sahife in-4°.
- KAMIL. Bak. KIAMİL.
- KATANOF. Опытъ изслѣдований уральской языка (Uranha dili üzerinde tettekîl denemesi, diğer türk dilleriyle başlıca münasebetleri gösterilecek) Kazan, 1903; XLII-1539-LX sahife in-8°.
- Татарскія скаванія о семи спаситѣ отрокахъ. (Yedi uyurlar "Aşhab kehf," e ait tatar menkibeleri; melin, Çin Türkistanı türkçesiyle.) Rus arkeoloji cemiyeti şark şubesi muhtıraları, Petrograd, c. VIII (1893) s. 224-245.
- KAZAZ. Учебникъ драмато-опройскаго языка для караимскихъ школъ (Karaî mekteplerinde kullanılmak üzere İbranice el kitabı). Odesa, 1869; 294 sahife in-8°.
- KĀZEM-BEK. (Mirzā A.) Общая грамматика турецко-татарского языка (Türk-Tatar dillerinin umumi grameri), 2-ci tabı, Kazan, 1846. ZENKER tarafından almancası neşredilmiştir: Allgemeine grammatik der türkisch-tatari-schen sprache von A. Kāsem-Beg. Leipzig, 1848.
- KEMAL. Bak. KİMAL.
- ḴĀLID (HALİD) ŻIYĀ ('Uşşākī - Zāde). 'Aşk-i-memnū' (turkçe roman). İstanbul, tarihsiz; 530 sahife in-12.
- KĀMIL PAŞA. *Tārīh-i-Siyāsī-i-devlet-i-'aliye* (Osmanlı imparatorluğu politika tarihi). İstanbul, 1325; 329 sahife in-8°.
- KEMAL BEY. Bak. *Bedāyi'-i-edebiye*.
- KEMAL (PAŞA ZADE) Bak. PAVET DE COURTEILLE. *Histoire de la campagne de Mohacz* (Mohaç seferi tarihi.)
- Kitāb-i-Dede Korkud*; 'alā lisān-i-ṭāife-i-Oğuzān (Oğuz taifesi dilince Dede Korkut kitabı). [Berlin yazmasına göre, original (aslî nüsha) in kopyası Dresde'te.] İstanbul, 1332; 172 sahife in-8°. — İslâmî ve millî tetkikler cemiyeti neşriyatı. — Aynı eserin parçalar halinde bir tab'ı (Китаби коркуль) Barthold tarafından Rus arkeoloji cemiyeti şark şubesi muhtıralarında verilmiştir; c. VIII (1893-1894), s. 203-218; c. XI,

- HOSEYİN CĀHID. (حسين جاهد) *Türkçe şarf-ü-naḥv*, İstanbul; 334 sahife in-12.
- HOSEYİN RAHMİ. *Metres*. İstanbul, 1316; 904 sahife in-16.
- *Tesādūf*. İstanbul, 1316; 677 sahife in-16.
- *Toramən*. İstanbul, 1335; 295 sahife in-12.
- HOSEYİN SU'AD. *Kirli çamaşırlar*. Türkçe komedi.
- KAŞGARI. (Mahmud ben El-Hussein ben Mohammed el-). *Kitābū-Dīvāni lūgāt-it-Türk* [arapça-türkçe lügat, 11 cem.ahir, 466 Hicrī (=11 ikinci kānun 1074) de ikmal edilmiş]. İstanbul, 1333-1335; 3 cilt, 436, 319 ve 351 sahife in-4°.
- KĀMIL. Bak. KIAMİL.
- KATANOF. Опыт изыскований уральской языка (Uranha dili üzerinde tetkik denemesi, diğer türk dilleriyle başlıca münasebetleri gösterilerek). Kazan, 1903; XLII-1539-LX sahife in-8°.
- Татарский склоняния о семи славянских отраслях. (Yedi uyurlar "Aşhabi kehf," e ait tatar menkibeleri; metin, Çin Türkistanı türkçesiyle.) Rus arkeoloji cemiyeti şark şubesi muhtıraları, Petrograd, c. VIII (1893), s. 224-245.
- KAZAZ. Учебник арабо-егренийского языка для караимских школ. (Karaït mekteplerinde kullanılmak üzere ibranice el kitabı). Odesa, 1869; 294 sahife in-8°.
- KĀZEM-BEK. (Mirzā A.) Общая грамматика турецко-татарского языка (Türk-Tatar dillerinin umumi grameri), 2-ci tabi, Kazan, 1846. ZENKER tarafından almancası neşredilmiştir: Allgemeine grammatik der türkisch-tatarschen sprache von A. Kāsem-Beg. Leipzig, 1848.
- KEMAL. Bak. KİMAL.
- ḴĀLID (HĀLID) ŻIYĀ (عُشَّاقيٌ - زَادِيٌ). "Aşk-i-memnū" (TÜRKÇE roman). İstanbul, tarihsiz; 530 sahife in-12.
- KĀMİL PAŞA. *Tārīħ-i-Siyāsī-i-devlet-i-‘aliye* (Osmanlı imparatorluğu politika tarihi). İstanbul, 1325; 329 sahife in-8°.
- KEMAL BEY. Bak. *Bedāyi-i-edebiye*.
- KEMAL. (PAŞA ZĀDE) Bak. PAVET DE COURTEILLE. Histoire de la campagne de Mohacz (Mohaç seferi tarihi.)
-
- Kitāb-i-Dede Korkud*; *‘alā lisān-i-ṭāife-i-Oğuzān* (Oğuz taifesi dilince Dede Korkut kitabı). [Berlin yazmasına göre, original (aslı nūsha) in kopyası Dresde'te.] İstanbul, 1332; 172 sahife in-8°. — İslāmî ve millî tetkikler cemiyeti neşriyatı. — Aynı eserin parçalar halinde bir tab'i (Китаби коркудъ) Barthold tarafından Rus arkeoloji cemiyeti şark şubesi muhtıralarında verilmiştir: c. VIII (1893-1894), s. 203-218; c. XI,

(1897-1898), s. 175-194; c. XII (1899) s. 037-058 ve c. XV (1902-1903) s. 139 ve devamı.

KREHL (Ludolf). Die Erfreung der Geister von 'Omar ben-Suleiman, türkisch und deutsch. Leipzig, 1848 (= *Nüzhet-ül-Ervāh*, tasavvufa dair eser); ۱ ve ۹۶ sahife in-8°.

KUNOS. (Ignácz). *Orta-ojunu* (Türk halk tiyatrosu : *Büyüdžü ojunu* (büyük oyunu) piyesi; Arap harflü türkçe metin, macarca transkripsiyon ve tercüme). Budapeşte. 1888; 86 ve ۲۱ sahife in-8°.

— Naszreddin Hodsa tréfái (Nasreddin hoca hikâyeleri; arap harfleriyle türkçe metin, İzmir diyalekti telâffuzuna göre macarca transkripsiyon ve tercüme). Budapeşte, 1899; 96 ve ۳۴ sahife in-8°.

— Oszman-török Nyelvkönyv Nyeltan, szotár, olvasmányok (Türkçe seçme parçalar ve gramer). Budapeşte; 1905; 524 ve 89 sahife in-8°.

— Adalékok a Jarkendi (keletázsiai) törökség ismeretéhez (Yarkend lehçesiyle metinler). Budapeşte; hususî basım, 70 sahife (Orta Asya ve Doğu Ucu'nun keşif ve tetkiki için milletler arası cemiyetinin Macar komitesi yayınlarından.)

— Materialen zur Kenntnis des Rumelischen Türkisch. — Türkische Volksmärchen aus Adakale [almanca transkripsiyon ve tercümeli metin]. Leipzig ve New-York, Rudolf Haupt, 1907.—2 kışım, 265 ve 373 sahife in-8°. (Tome II des : Beiträge zum Studium der türkischen Sprache und literatur.)

KUUN. (Géza). Codex Cumanicus Bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum, Budapest, Acad. Hung., 1880; 395 sahife in 8°.

LE COQ. (A. von). Chuastanift. Ein Sündenbekenntnis der Manichäischen Auditores gefunden in Turfan. Berlin, 1911; 43 sahife in-8°. (Aus dem Anhang zu den Abhandl. der Königl. Preuss. Akad. der Wiss.)

Λογατωρε (lûgatnâme, Karaman ahalisi için yunan harflü türkçe lûgatçé ve cümleler). Atina, 1840.

LÖFFL. (*Târih-i*) (Hicri 1241 yıldan itibaren Osmanlı imparatorluğu vakayii). İstanbul 1290. (VIII^{inci} cilt 1329 da 'Abd-ur-Rahman Cheref «Şeref» Bey tarafından neşredilmiştir.)

MAHMUD NEDİM EPEMÎ. Bak. Türkçe Gülliver.

(МАКАРИ.) Грамматика алтайского языка составлена членами Алтайской Миссии

(Altay Murahhas heyeli azaları tarafından telif edilen, Altayca grammer, rusça). Kazan, 1869; 289 sahife in - 8°.

Manuscrits (El yazmaları), Cezayir mill. kütüph.; n° 732 (382) .
 (Halviyyāt - i - şāhi). İslâm dininin beş şartı 77 bap olarak yazılmış türkçe eser, Abul-Hasan İsmā'il ben İbrāhīm... ben Yaman Cendar, tarafından. Güzel yazılı, 953 Hicri (= 4 mart 1546 — 20 Şubat 1547), baştan başa harekeli. 318 folio ; 309 × 207 milimetre.

- Ayni kütüphane, n° 1640 (eski, 920) (Tibrū-l-mesbük fī cihād-i guzāt-i Cezāir we l. mü'lük: Cezayir gazileri ve hükümdarlarının din savaşında eridilip kaliba dökülen altın, gümüş hirdaları). 1189 (= 1775) de İspanyolların Cezayire hūcumunu hikâye eden türkçe eser). 1199 (= 1785) kopyası.
- Ayni kütüphane, n° 1719 (1764). ‘Ibretnāme, Lāmi’i, tarafından. Nata-mam nüsha. XI^{inci} asırın eyi bir neshî türkçe yazısı; 99 folio 15 satılı; 200×142 milimetre.
- Paris mill. Kütüp., A. f. t. 5, fol. 69-89. (ملحنة « مراجعة » دابال) A.U.E Melcemei Daniyal peygamberin teşə'ümleri. Hicri 879 (= 18 Mayıs 1474 - 6 Mayıs 1475) kopyası.
- Ayni kütüphane, A. f. t. 86. *Tezkere-i-Evliyā*, Ferid-ed-din ‘Attār metninin türkçe tercumesi. Bir çok eller tarafından yazılmış epeyce itinasız kopya, Hicri 826 (15 birinci kânun 1422 den 4 birinci kânun 1423 e kadar) tarihli. 285 folio 266×177 milimetre.
- Ayni kütüphane. A. f. t. 87. Ayni eserin diğer tercumesi. Bursa'da 1 muharrem 835 (= 9 Eylül 1431) cumartesi ikmal edilmiş itinalı kopya.
- Ayni kütüphane, A. f. t. 312 خروز و شیر Husrev ü - Şirin, Kuşb-ed-din. Nizāmī metninin şark türkçesine adaptasyonu. (tatbikli tercumesi) Hicri 785 (= 6 Mart 1382 - 23 Şubat 1384) kopyası, Kıp-çaklı Berekeh eliyle.

Manuscrits (el yazmaları). Paris mill. Kütüph. S. t. 1207. *Hikāyet-i-Salsāl, gazā-i-‘Alī kerreme-l-lāhu vechehū* (fol. 73-97). Ibn Yusuf, tarafından; tarihi, fayne muhtaç.

- Ayni kütüphane, S. t. 9 (fol. 134 V° à 145 ve 124-126) ve S. t. 17 *Fütūvvet-nāme*. S. t. 17 el yazması 1009 (= 1600) da yazılmıştır.
- Ayni kütüphane. Ermenice elyazması 194. (Komancaya yakın bir lehçe ile) ve Kamieniec (Podolie) Ermeni cemaatince kullanılmak üzere tarih ve vaiz ve nasihatelerden mürekkep derlemeler; XVII^{ci} asır.

- Bibliothèque publique de Rouen (Ruen umumî kütüphanesi) yazmaları, n° 1493 (or. 19). *Tevârihi - Al - i - 'Osman ve gavezât - i - işân.* (726 dan 894 e kadar. Osmanlı tarihi. Hicrî 895 kopyası; 88 folio; 204×140 milimetre.
- Aynı kütüphane, n° 1502 (or. 28) *Kenûn - nâme - i - Mîşr.* Hicrî 959 (= 29 birinci kânun 1551 den 17 birinci kânun 1552 ye kadar.)
- Aynı kütüphane, n° 1486 (or. 12). *Lugât - i - mîrkât.* arapça-türkçe lûgat. 995 te kopya edilmiş; n° 1528 (or. 54), aynı eser.
- Londra. British Museum. Oriental: n° 6815. 'Omar B. Muhammed Al-Nasafî Al-Manzûmât Al-Hilâfiyât.
- 1426 yılı yazmaları. *Tefsîr - i - Enfes - ül'şevâhir* (=cevâhir). türkçe Kur'an şerbi اعراف موسى بن حمّى بن عسى الازدي tarafından. Timurtaş oğlu Umur Beya ithaf edilmiş. 1^{ci} cilt. Baştan başa harekelenmiş; Hicrî 829 (19 dan 29 nisan 1426) yılı cemâz ilâhîrinin 2^{ci} onu tarihli kopya. (Hicrî 1198 = 26 ikinci teşrin 1783 ten 13 ikinci teşrin 1784 tarihinde Hanîfe kızı Emetullah tarafından vakfedilen). Sedd-ül-Bahir camii (kitaplarından A.U.E.) 326 folio. 180×273 milimetrelük. - Paris mill. kütüphanesinde aynı eserin (Hicrî 955 kopya tarihli) III^{cu} cildi var. Ebûl-Fâzî Müsa El-Iznîkî, Hacî Halîfe, IV, 422, de adı geçmiştir.
- *Dîvân-i-hâkîkî.* 15 satırlı 268 folio da yazma (tamamlanmamış). Kendi elimizde.
- *Tevârihi - fütûhât - i - huşûn - i - haşîn ve kîlâc - i - gâh - temkîn der vilâyeti - Yemen.* Sinan Paşa'nın Yemen seferi tarihi, manzum. Hicrî 977 nin basılmamış el yazması. 23 satırlı 32 folio. Kendi elimizde.

MAXIMOF. Опыт посещения тюркских диалектов. вп. Худавендигар и Караман (Hudâvendîgâr ve Karaman lehçelerinin bir tefkîk denemesi) Petrograd, 1867; 98 sahife in-8°.

MEHMET 'ÂSIM. (عاصم). Karîkatûr. İstanbul, 1322; 186 sahife in-12.

MEHMED EFENDİ sefaret-nâme. Yaşıyan Şark dilleri hususî ve kiralî mektebi talebesinin okumasına mahsus eski türkçe metin. Paris, Firmin Didot, 1841; 80 sahife in-8° (1757 de Julien Galland tarafından fransızcaya tercüme edilmiştir.)

MEHMED ŞALÂHÎ. (صالح) *Kâmûs-i 'Osmanî* (arapça ve farsçadan alınma kelimelere ait türkçe lûgat) İstanbul, 1322. Dört kısımlık.

MEHMED TEV'RİK. *Istanbul'da bir sene.* İstanbul, 1299.

MELAS. (Léon). Bak. Τεροσιάθης.

MELIORANSKI. Краткая грамматика казахо-киргизского языка (Kazak-Kırgız [veya kırgız-kaïssak]ların muhtasar grameri, rusça). Petrograd, 1894. İki kisimlik, 72 ve 92 sahife in-8°.

— Арабъ Филодоръ о турецкомъ языке (Arap filologu). Rusçaya tercüme ve tahlil edilmiş türkçe-arapça dillik. [1] Petrograd, 1900; LXXXIV, 122 ve 85 sahife in 4. (Saint-Pétersburg Üniversitesi şark dilleri Fakültesi neşirlerinden).

— Наметчикъ съ честью Кюль-Тегина (Kül-Tegin şerefine Abide). Rus arkeoloji Cemiyeti şark şubesi muhtiraları, c. XII (1899), s. 1 den 144 e kadar.

Menâkib-i-gazevât-i-seyyid Battal gâzi. Kazan, 1877. On fasikülde.

MENINSKI. Francisci à Mesgnien Meninski. Institutiones linguae turcicae. Viyana, 1756. 2 kisim 256 ve 252 sahife, küçük in-4°.

— Francisci à Mesgnien Meninski. Lexicon [1] turcico-arabico-persicum. Viyana, 1780. Dört cilt in-folio (Thesaurus'un yeniden tab'ı.)

MİHRI. *Leťāif-i-Āṣār.* İstanbul, 1303; 48 sahife in-12.

Mīrāc-Nâme Bak. PAVET DE COURTEILLE.

MURAD BEY. (Mehmet). *Turfanda-mı yoksa turfa-mı?* İstanbul, 1308; 420 sahife in-12.

MOLLER. (F. W. K.). Uigurica. 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen «Goldglanz-Sūtra». Berlin, 1908; 60 sahife in-80. (Abhandlungen des Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften.) - Uigurica II. Berlin, 1912; 110 sahife in-4°.

MONİF PAŞA. Bak. *Bedayı-i-i-edebkiye.*

NA'İMÂ. *târihi (Ravżāt-ül-Hüseyn fi hülâsat-i-ahbâr-i-l-hafâlîeyn).* İstanbul tabğı, 6 ciltlik.

NÂMİK KEMAL BEY. Bak., *Bedayı-i-i-edebkiye.*

NESTEROF. Жалоба на современность. Киргизская пьеса (Zamaneden şikâyet. Kırgız türküsü.) Rus arkeoloji Cemiyetinin şark şubesi muhtiraları, c. X (1896); s.83-69.

NEVÂİ. *Muḥākemet-ül-lûgatayn.* Quatremeré'in şark türkçesi seçme parçaları başında. Paris. Firmin Didot, 1841.

[1] Lexique = lügat (sözlük). Bir dilin eskimiş veya az bilinen bir takım kelimeleri hakkında izahat veren lügat ise (dillik = glossaire) dir. Bunu lügaç, kelime hazinesi (vocabulaire) ile karıştırılmamalı. A.U.E.

- Aynı eser, Velet Çelebi tarafından osmanlı türkçesine tercümesi İstanbul, 1315; 104 sahife in-12 (=Ahmet Cevdet tarafından neşredilen İkdam kütüphanesinin n° 12 si.)
- *Tā-iḥ-i-mülük-i-‘Acem*, Quatremère'in şark türkçesinden seçme parçalarında. Paris Firmin Didot, 1841; n° 40 ve devamı.

NÖLDECKE. Auszüge aus Neşri's. Geschichte des osmanischen Hauses. Z D. M. G., c. XIII (1859), s. 176-218 ve c. XV, s. 272-332.

Nüzhet-ül-Erzāh. Bak., KREHL. (Ludolf).

PAVET DE COURTEILLE. Histoire de la campagne de Mohacz par Kema Paşa Zāde, metin ve tercüme. Paris, Imprimerie impériale, 1859; 190 ve 170 sahife in-8°.

- Mīrādīj-Nāme, Millî kütüphane'nin Uygur yazmasına göre; metin ve tercüme, Paris, Ernest Leroux (Yaşıyan Şark dilleri Mektebi neşriyatından), 1882; 72 ve 16 sahife, büyük in-8°.
- Şark türkçesi lûgati. Paris, Imprimerie impériale, 1870; 562 sahife in-4°.
- Teżkere-i-Evliyā. Millî kütüphane'nin Uygur yazması [Hicri 840=1436-1437] héliogravure basması. Paris, Millî kütüphane, 1890; 392 sahife in-folio.
- Teżkere-i-Evliyā. Millî kütüphane'nin Uygur yazmasından tercüme edilmiş evliyalar ahvalinden bahseder kitap. Paris, Millî kütüphane, 1889; 238 sahife in-folio.

PEKARSKI. Словарь якутского языка (Yakutça-rusça lûgat). Petrograd; 1^{ci} cüz 1907, 2^{ci} 1909, 3^{ci} cüz 1913.

PINAZOLA. (Bernardino). Grammatica, dizionario e colloqui per imparare le lingue italiana, greca-volgare e turca e varie scienze. Edizione terza. Venezia, 1801.

PISSAREF. Несколько слов о требиоэндекомъ ділтекти (Trabzon diyalekti üzerine birkaç söz. Rus arkeoloji Cemiyeti Şark Şubesi muhtıraları, c. XIII (1901), s. 173 ten 201 e kadar.

PRÖHLE. Karatschajische Studien. *Keleti Szemle*, 1909.

Kırmızı, türkçe = *El-ukyānūs el-basīt li tercemeti-l-kāmūs ül-muhiṭ*. Firuz ābādī'nin El-Kāmūs el-Muhiṭ'inin Ahmet 'Āsim tarafından türkçe tercümesi.

Kırk vezir, Belieléle tab'i. Paris, Imprimerie impériale, 1812; 258 sahife in-4°.

Kutadgu Bilig.. Bak. RADLOFF. Das Kudatku Bilik.

RADLOFF (W.) Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Petrograd, 1895; 406 sahife in-4°.

Yine öyle. Neue Folge nebst einer Abhandlung von W. Barthold: Die historische Bedeutung der alttürkischen Inschriften. Petrograd, 1897; 181 ve 36 sahife in-4°.

Yine öyle. Zweite Folge: W. Radloff, Die Inschrift des Tonjukük; Fr. Hirth, Nachworte zur Inschrift des Tonjukük; W. Barthold, Die alttürkischen Inschriften und die arabischen Quellen. XXIV, 120, 140 ve 29 sahife in-4°.

- Das Kudatku Bilig des Jusuf chass-Hadschib aus Balasagun. Metin, iki kısımda almanca transkripsiyon ve tercüme; XCIII, 252 ve 560 sahife in-4°. (ve fac-similé).
- Das türkische Sprachmaterial des Codex Comanicus.. nach der Ausgabe des Grafen Kuun. Petrograd, 1887; 132 s. in-4°. (Petrograd İlimler Akademyası muhtıralarından çıkışılma).
- Proben der Volkslitteratur der Türkischen Stämme. On bir cilt in-8°. Petrograd, 1885 ve ertesi yıllar.
- Phonetik der nördlichen Türksprachen. Leipzig, 1882; XLV ve 316 sahife in-8°.

— RAQUETTE (G). Eastern Turki Grammar, practical and theoretical with Vocabulary. Berlin, 1913; iki bölüm 73 ve 99 sahife in-8°. Ayrı tablo: Mittheilungen des Seminars für orientalische Sprachen, yahrgang XVI.)

REŞİD PAŞA. *Asār-i-siyāsiye*. Yeri, tarihi gösterilmeyen iktibaslar.

RECĀİ ZĀDE VE AHMED CEVDET. *Nevādir-ül-Asār* (100 den fazla divan'dan seçilmiş en güzel türkçe şirler - mecması.) [İstanbul, 1288=1871.]

REFİK HALİD. *Kirpinin dedikleri*. İstanbul (1326); 265 sahife in-8°

— *Sakin aldanma, inanma, kanma*. İstanbul, 1335; 132 sahife in-12.

Relation de Mehmed Efendi Bk. MEHMET EFENDİ.

RIF'AT PAŞA. *Münteħabat - i - āsār*. Yeri, tarihi yok.

Risāle - i - Birgevī (Mehmed ben Pir 'Ali Birgevī tarafından din akideleri) Üsküdar, 1212 (kendi elyazısına göre basılmış); 86 sahife in-12 (Bu eser Garcin de Tassy tarafından fransızcaya tercüme edilmiştir.)

RONZEVILLE (Louis). Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumeli (Rumeli halk yunanca "rumca,"ından türkçeye geçen kelime-

ler) *Journal Asiatique*, 1911 (2^{ci} semestre). Aynı basım, 1912; 178 sahife in - 8°.

RUCİZKA - OSTOIC. (Camilla). Transcription des türkisch-bearbeiteten Lustspieles Ajjari Hamza, nach dem Molière, schen Lutspiel: Les Fourberies de Scapin... Viyana, 1883; 90 sahife in-8°.

ŞALĀHÎ. Bk. MEHMET ŞALĀHÎ.

SALEMAN. Ісегенд ашып Ҳакимъ-Ата، حکیم سالمان، Petrograd Asya Müzesi n° 563, yıl 1133 elyazmasına göre. Petrograd imparatorluk ilimler Akademyası bülteni, V^{ci} seri, cilt IX, n° 2 [eylül 1898], s. 105 ten 149 a kadar.

SÂMI BEY (Şems-ed-din). *Kāmūs-i-türkî*. İstanbul, İkdam matbaası, 1317; 1574 sahife in - 8° (turkçe lügatlerin en iyisi).

Sept Dormants (Yedi Uyurlar.) Bk. KATANOF.

Seybâni-Nâme, Muhammed Şâlih, tarafından. Melioranski'nin ölümünden sonra Samoilovitch'in idaresi altındaki neşri. Petrograd 1908 (çagatayca metin, XV ve 225 sahife in 4°).

Seyyid Battal. Bk. Menâkib.

SEYYİD ('ALİ) REİS (veya *Kâtib-i-Rûmî*). *Mîrât-ül-Memâlik*, Ahmet Cevdet tarafından neşredilen turkçe metin. İstanbul, 1313; 99 sahife in - 12.

SHAW. Sketch of the Turki language as spoken in Eastern Turkistan (Kâshgar and Yarkand). Part I, Grammar. Câlcutta, 1878; Part II, Vocabulary, 1880.

SMIRNOF. Образцыя проповеденія османской литературы османлы seçme eserleri mecmuası, rusça). Petrograd, 1903; XXV ve 391 sahife in - 4°.

SÜLEYMAN ÇELEBI. Muşâhîhâ Mevlid-i-serif (Kendi elyazısına göre tashihli metin). İstanbul, 1324; 31 sahife in-12.

TAMBOURÎ AROUTINE. (Tamburi Arutin) *Tahmas Külu Hanın tevarîhi yazılımiş İstanbullu Tamburi Arutinden osmanlı elçisi ile yolculuğunda Acemistan taraflarına. Bir âlim kimsenin çahdi ve harcı ile basma olundu Venedik şehrinde sene 1800 (Nâdir Şâh târihi)* Ermenice harflerle turkçe metin. Venedik, 1800; in - 16.

TEKE - ZÂDE M. SA'ID. *Durûb - i - emsâl - i - türkiye*. İstanbul, 1312; 384 sahife in - 16.

THOMSEN (Vilhelm). Déchiffrement des Inscriptions de l'Orkhon et de l' Yénisséï (Orhon ve Yenisey kitabelerinin halli. İlk malumat. (Kıral Akademisi Bülteninden çıkarılma.) Kopenhang, 1894; 15 sahife.

- Inscriptions de l'Orkhon" déchiffrée par Vilh. Thomsen, (Vilhelm Tomsen tarafından halledilen Orhon kitabeleri), 1^{ci} 2^{ci} cüzüler. Helsingfors, 1894-1896. (finno-ugrien Cemiyeti muhtıralarından çıkarılma).
- Turcica. (Finno-ugrien Cemiyeti muhtıraları XXXVII [1916].)
- Sur le système des consonnes dans la langue ouigure (Uygur dilinde konsonlar sistemine dair). *Keleti Szemle*, 1901, s. 241 den 259 a kadar (XI^{ci} milletler arası oriantalistler kongresine yapılan beyanat, (Paris, 1897.)

VAMBÉRY (Hermann). Alt-osmanische Sprachstudien. Leyde, Brill, 1901; 232 sahife in -8°

VELED ÇELEBİ. Bk. BEHĀİ ve NEVĀİ.

VELIAMINUF ZERNOF (Çağatay - türkçe lügati). Petrograt, 1869.

VIGUIER. Eléments de la langue turque (Türk dili unsurları). İstanbul, Palais de France matbaası, mart 1790; 462 sahife in -4°.

WAHRMUND (Adolf). Praktische Grammatik der osmanisch-türkischen Sprache. Giessen, 1869. İki kısım, 428 ve 104 - 24 sahife in -8°

WICKERHAUSER (Moriz). Seldschukische Verse. Z. D. M. G., C. XX (1873), s. 574 - 588.

YAĞUB KADRI. *Bir serencām* İstanbul 1330; 277 sahife in -12.

ZENKER. Bk. KĀZEM - BEK.

II

Istifade edilmiş te kitabımızda adı geçmeyenler

AHMED CEVAD. *Lisān-i ḥosmānī. Ṣarf ve naḥv.* 3 üncü kısım. İstanbul, 1328; 518 sahife in-12.

AHMED RĀSIM. *‘Amelī ve nazarī ta‘līm-i lisān-i ḥosmānī.* 3° tabi. İstanbul, 1323; 245 sahife in-12.

FUAT EFENDİ ve CEVDET EFENDİ. *Kavā‘id-i ḥosmāniye.* İstanbul, 1851. Litoğrafya basması.

Cevdet Paşa ve Fuad Paşa isimleri altında veya Ahmet Cevdet Paşa ismiyle (bazen *Kavā‘id-i-türkiye* unvanıyla) birçok defa yeniden basılmıştır. Helsingfors'ta prof. Kellgren tarafından almancaya çevrilmiş ve tahlil edilmiştir. Helsingfors, 1855, 191 sahife küçük in-8°. İşbu eserin sonundaki karşılık almancalarıyla türkçe gramer terimlerine müracaat.

HOSEYİN RĀGIB. *Ibtidāilerde türkçenin usūl-i tedrīsi.* İstanbul, 1332. - 1^{ci} cilt 188 sahife küçük in-8°.

MEHMED RIF'AT. *Hāce-i lisān-i ḥosmānī.* İstanbul, 1311. İki cilt.

— *Mecāmi‘ül-Edeb.* İstanbul, 1308.

SĀLIH İHSAN. *‘Osmanlı lisānī.* İstanbul, 1323; 192 sahife küçük in 8°.

TĀHIR KENĀN. *Kavā‘id-i lisān-i türkī.* İzmir, 1309-1310; 455 sahife in-12.

ZEKİ. *‘Iḥāveli ṣarf ve naḥv.* 3 üncü sene. 2 nci tabi. İstanbul, 1319; 33 sahife in-12.

III

Osmalı gramerleri listesi [1]

- ALEXANDRIDES (Demetrius). Γραμματική νραικικοτερχική. Viyana, 1812; 158 sahife in 8°; ardından bir Λεξικόν τουρκικο-νραικικου.
- † BONELLI (Luigi). Elementi di grammatica turca osmanlı con paradigm, crestomazia e glossario. Milano, Hoepli, 1899; 193 sahife in - 16. (Pek tavsiye edilen.)
- † DAL MEDICO (Moïse Bey). Méthode théorique et pratique pour l'enseignement de la langue turque (türkçenin tediisi için nazarî ve ameli usul) 1inci ve 2nci kısım. 2nci tab'i. İstanbul, 1908; 425 sahife in 12.
- † F. E. L (= Frère Eustache Louis). Grammaire complète de la langue turque comprenant les trois éléments : turc, persan, arabe. (Türkçe, farsça, arapça, üç unsuru havi mükemmel türk dili grameri). İstanbul, 1908; 425 sahife in-12.— Aynı müellif J. müstear adıyla türkçe el kitapları yazmıştır.
- † HAGOPIAN (V. H.). Ottoman-Turkish conversation-grammatik, a practical method of learning the Ottoman-Turkish language, London. D. Nutt, 1907; XII-492-34 sahife in-8°. (Méthode Gaspey-Otto-Sauer.)
- † (HOLDERMANN.) Grammaire turque ou méthode courte et facile pour apprendre la langue turque (Türk gramerini veya türkçeyi öğrenmek için kısa ve kolay usul.) İstanbul, 1730; 194 sahife küçük in-4°.
- † JAUBERT (Amédée). Éléments de la grammaire turque (türkçe gramerin unsurları.) Paris. Firmin Didot, 1833; 376 sahife in-4°. (Lügatçesi Holdermann'in gramerinden alınmıştır.)
- † JEHLITSCHKA (Henry), Türkische Konversations-Grammatik. Heidelberg, 1895; 420 sahife in-8°. (Méthode Gaspey-Otto-Sauer.)

[1] Bu gramer listesi tamam olmaktan uzaktır. Biz burada en önemlilerini veya en marullarını zikretmekle iktifa ettik. Bir takımları yukarıda «adı geçen eserler» sırasında evvelce zikredilmişti: (Meninski, Kuno, Viguier, Kâzem-Bek, 'Abd-ur-Rahman Efendi, Adossidès, Carbognano, Hafız Reşî, Hindoglu, Hüseyin Câhid, Pianzola, Wahrmund). Diger cihetten, harp içinde Almanya'da neşredilen binuisbe çok miktardaki eserleri tedarik etmek bizce mümkün olmadı. J. Deay.

KELLGREN. Bak. s. XXVIII: FU'AD EFENDİ. VS.

KHLOROS (Χλωρος). Γραμματική. 1887 ve 1894.

MANISSADJIAN (Manisacıyan) (J. J.) Lehrbuch der modernen osmanischen Sprache. Stuttgart, 1893; in-8°. (Lehrbücher des Seminars für orientalische Sprachen in Berlin, t. XI.) Ayni müessesese 1917 de Weil tarafından yazılan bir Türk grameri neşretmiştir: (Grammatik der osmanisch türkischen Sprache).

MÖLLER (Auguste). Türkische Grammatik mit Paradigmen, Litteratur, Chrestomathie und Glossar von August Müller unter Mitwirkung von Hermann Gies. Berlin, Reuther, 1889; XI, 136 ve 136 sahife in-12. (Porta linguarum orientalium.)

PFIZMAIER (Auguste). Grammaire turque ou développement séparé et méthodique des trois genres de styles usités, savoir l'arabe, le persan et le tartare. (Türk grameri veya üç nevi yani Arab, Fars, Tatar tarzının ayrı ve usullü tafsil ve izahı.) Viyana, 1847; in 8°.

REDHOUSE (James W.). Grammaire raisonnée de la langue ottomane. (Osmanlıcanın müdellel grameri) Paris, Gide, 1846; 336 sahife in-8°.

WIED (Karl). Leichtfassliche Anleitung zur Erlernung der Türkischen Sprache für den Schul- und Selbstunterricht. 4^{cu} tabl. Viyana ve Laypzig; 184 sahife in-12.

YUSUF (R.) [le P. Joseph Reali, S. J.]. Grammaire complète de la langue ottomane comprenant les trois éléments turc, persan et arabe. (Türkçe, farsça, arapça olmak üzere üç unsuru havi osmanlı dilinin mükemmel grameri.). İstanbul, 1892; XI ve 340 sahife in-12.

HAMİŞ. — Georg Jacob'un (Berlin, Mayer et Müller, 1911) Hilfsbuch für Vorlesungen über das Osmanisch - Türkische "Osmanlı türkçesine dair dersler için yardımcı kitap," adlı eserinde faydalı bibliyografya malumatı vardır.

TÜRK DİLİ GRAMERİ

(OSMANLI LEHÇESİ) [1]

SÖZ GİRİMİ.

LİSANLARIN TASNİFİ BAKIMINDAN TÜRKÇE. UMUMİ
MORFOLOJİ VASİFLARI.

I. TÜRK - TATAR DİLİ.

1. Mukayeseli sarf, malüm birçok lehçe (idiome) ler içinde bir takım lisansız zümre veya ailelerin fark ve temyiz edilmesine yardım etmiştir.

Bu suretledir ki, Avrupa'da oturan kavimlerden hemen umumunun söyleditiği lisandarda yapılan mukayeseli tetkikler neticesinde, bunların müşterek bir kütüğün dalları gibi bir takım zümrelere ayrılmış oldukları meydana çıkmıştır.

Hiç bir yazılı eser ile teyit edilmediği cihetle, hakkında sırf nazarı malumattan gayrı elde mevcut birsey olmuyan bu müşterek lisana Hint - Avrupa lisansı deniliyor, ve bunu temsil eden başlıca şubeler hint - iranca, yunanca, italik, keltçe, cermence, balt - islavca, arnavutça ve ermenice isimlerini haiz bulunuyor.

Aynı zümre dahilinde lisandalar şubelenmekte devam edebiliyor. Bilhassa (italik şubesi lisandalarından biri olan) lâtince de böyle olmuştur: Bu lisandan fransızca, italyanca ve roman lisandaları denilen diğer lisandalar türemiştir. Bu lisandaların her biri de bu defa sırasıyla bir takım lehçe veya mahallî kaba şiveleriyle (patois) görülüyor ki, onlar da aynı dal üzerinde biten yeni budaklara benzetilebilir.

GİRİM.

Şurası gözden uzak kalmamak lazımdır ki, eski Türkiye lehçesine edebî tesiri büyük olan *Fars* lisansı, Hint - Avrupa lisandaları ailesine ait

[1] «Osmanlı lehçesi» yerine «eski Türkiye lehçesi» tabiri de kullanılabilir. Umumî türkçeye (Türk dili) deyip, bugünkü Türkiye lehçesine (TÜRKÇE) diyerek bir tefrik yapmak ta mümkün değildir.

olup, hint - iranca şubesine dahildir; ve ahemenit (achéménide) kitabelerindeki eski farsça'nın yeni şeklini gösteriyor.

Düger taraftan, ilimce sabit benzerlikler neticesinde yine, samî lisankar ismi altında asurca, süryanice, ibranice, ve bahusus (Osmanlı lûgatinin pek büyük bir miktarda kelime aldığı) arapça gibi bir sürü lisandan birbillerine yaklaşılması mümkün olmuştur.

Şimdiye kadar az veya çok tetkik edilen diğer zümreler de yavaş yavaş umum arasından sıyrılp çıkıyor. Yeni yeni akrabalıklar seziliyor, keşfediliyor ve gerçekleşiyor.

Bu suretledir ki, 19uncu asrin ilk yarısından itibaren Türk-Tatar lehçelerinin diğer lisankalarla bir takım benzerlikler gösterdiğine bakılarak, İran'ın şimalindeki memleketlere eski bir Fars tabiriyle Turan denilmesinden istifade edilmiş, ve bunlar turanca lisankalar ismiyle zümrelenmekte acele edilmiştir. Bu zümreye Fin-Ugur (finno-ougrienne), Samoyet, Türk-Tatar, Mogol, Tunguz ve hattâ Japon ile Mançu lisankaları ithal edilmişler.

Bu zümre sonradan Ural-Altay ismiyle ifade edilmiştir; hakikaten de böyle iki şubeye ayırmak ihtiyacı hisselenmiştir: 1° Fin-Ugur lisankalarını ihtiva eden Ural şubesi ki, başlıcaları fince (Finlandiya dili) ve macarcadır; buna samoyetçeyi de bağhyorlar; 2° Altay şubesi ki, Türk-Tatar, Mogol ve Mançu lisankalarını ihtiva ediyor.

Şimdi bu iki zümreyi de ayırmayı Macaristanlı ve Finlandyalı âlimlerin son zamanlardaki mesaisi sayesinde Fin-Ugur lisankalarının mukayeseli sarfı büyük hallarıyle tanınmış oldu. O vakittenberi türkçe ve macarcada sezilen müsterek unsurların, olsa olsa oldukça eski bir zamanda yapılan kelime alış verişinden gayri birşey göstermedikleri gerçekleşti.

Altay zümresine gelince, mantıkî bir mukayese ameliyesiyle umumî bir Türk-Tatar lehçeleri sarfı çıkarılmadıkça, bu zümrenin, daha mahdut olmakla beraber pek muvakkat bir kıymeti haiz olmaması mümkün değildi.

Mösyö Radlof'a nazaran (Şimalî Türk dillerinin sonetiği - *Phonetik der Nordlichen Türkssprachen*, Lâyipzig, 1883, s. 280 ve mabaadi), Türk lehçeleri şu suretle zümrelenmek icası eder:

I. Şark lehçeleri: Asıl Altay lehçeleri (Altay, Teleut); Şimalî Altay lehçeleri (Lebed lehçesi, Şor lehçesi); asıl Abakan lehçeleri (Sagay, Koybal, Kaçınça yahut Kaşa lehçesi); Kızıl yahut Yus lehçesi (Abakan lehçeleriyle ilgilidir); Karaba lehçesi, Küerik (yahut Çulim) lehçesi; Soyot lehçesi, Karagas lehçesi; Uygur lehçesi.

II. Garp lehçeleri: Kırgız lehçesi (Kara Kırgız, Kırgız Kazak ve Kara Kalpak); İrtış lehçesi, (Tursh, Kordak, Tobolsk lehçesi, Tiyumen lehçesi); Başkir lehçesi (ova Başkırı, dağ Başkırı); Volga lehçeleri (Mişer lehçesi, Kama lehçesi, Simbirsk lehçesi, Kazan lehçesi, Belebey lehçesi, Kasimov lehçesi).

III. Merkezi Asya leşeleri: Tarançı lehçesi; Hanlı lehçesi; Aksu lehçesi; Kâşgar lehçesi; Yarkend lehçesi, Çağatay lehçesi (Şimali Sart lehçesi, Hokant lehçesi, Zereşan vadisi Özbekleri lehçesi, Buhara lehçesi, Hiyve lehçesi).

IV. Cenup lehçeleri: Türkmen lehçesi; Azerî (yahut Azerbaycan lehçesi); Kaşk as lehçeleri, Anadolu lehçesi (Hudavendigâr lehçesi, Karaman lehçesi); Kırım lehçesi, Osmanlı (yahut Türkiye A.U.E.) lehçesi.

Bu saydığımız lehçeler nisbeten biribirlerine çok benzerler: Türk dilleri birbirlerine nisbetle Avrupa lisanlarından daha az tekâmül etmiştir. Asıl söylemek lazımlıysa, bunlar lisandan ziyade lehçelerdir. Bu nüfus beraber arapça ve farsçadan da alıntıda birçok kelimeyle büyük bir kıvraklılığı taşıyarak bir alete sahip olan Türkiye Türklerinin tekellümlü vasıtmasına lisan unvanını vermemek kabil değildir.

Yalnız yukarıdaki cetvelde esasen gözükmeyen «*Yakut*» ve «*Çuvaş*» lehçeleri pek sıklıkla kullanılmıştır.

Türk-Tatar kavimleri — Türk-Tatar lisanslarını söyleyen muhteliş kavimler hep sara-hatice taayyün etmiş etnik (ethnique) zümreler teşkil etmiyorlar. Aşağıda coğrafi tevezzülerine göre (merbut haritaya bakınız) kavimlerin sırf gösterilmiştir. Rakamlı işaretler Rusya Türkleri için, 1905 te Sankt-Peterburg'ta N. Troicki tarafından neşredilen 1897 nüfus sayımı umumî hulusasından, diğer memleketler için de 1896 da *Jivaiia Starina*'da neşredilen M. Aristol'un mesaisinden iktibas edilmistir.

I. SIBİRYA VE MOGOLİSTAN TÜRKLERİ [1].

II. ORTA ASYA TÜRKLERİ

[1] Bütün bu listedeki malumat, müellifin sonradan neşrettigi bir eserde tadil ve ikmal suretiyle ayrıca verilmiştir. Bu eser için raporunde bahsettiği üzere başkaca vereceğini vedettiğini muaddel yazılar elde edilememiştir. A. U. E.

2. Kara Kırızı yahut Burutlar (harita : 8):

a. Rusya'da	201,682	
b. Buhara ülkesinde	4,000	
c. Çin'de	10,000	
Yekün	<u>215,682</u>	216,682

3. Türkmenler (harita : 9):

a. Rusya Merkezi Asya'sında	248,767	
b. Hiyve ve Buhara beyliklerinde	203,750	
c. Efganistan ve İran'da	80,000	
d. Kafkasya'da	24,522	
h. Avrupa Rusya'sında	281,357	
Yekün	<u>838,396</u>	838,396

4. Özbekler (harita : 10):

a. Rusya Merkezi Asya'sında	726,534	
b. Hiyve ve Buhara ülkelerinde	1,257,500	
c. Efganistan'da	200,000	
Yekün	<u>2,184,034</u>	2,184,034

5. Sartlar (harita : 11):

a. Merkezi Rusya Asya'sında	968,655	
b. Buhara ülkesinde	700,000	
c. Efganistan'da	100,000	
Yekün	<u>1,768,655</u>	1,768,655

6. Şarkı Türkistan Türkleri (harita : 12):

a. Kolea ve Çin Türkistanı Türkleri	1,050,000	
b. Rusya Türkistanında yerleşen Tarancılar	56,469	
c. Rusya Türkistan'ında yerleşen Kâşgarlılar	14,938	
Yekün	<u>1,121,407</u>	1,121,407

7. Kansu Türkleri (harita : 13) Salarlar ve Sarı Uygurlar ; Maloff'a göre bu sonucuların miktarı	2,000
8. Avrupa Rusya'sından ve Sibirya'dan Rusya Merkezi Asya'sına hicret eden Tatarlar	60,197
9. Rusya nüfus tahririnde etnografik vasıflı tayin edilemiyen Merkezi Asya Türkleri	439,930

III. CENUBUGARBI VE MAVERAYI KAFKAS (CENUBI KAFKAS) TÜRKLERİ.

1. Türkler yahut evvelce Osmanlı Türkleri denilen Türkiye Türkleri (Küçük Asya ve Balkan'larda) (Harita : 14): Takribî olarak	10,000,000
---	------------

2. Rusya'da yerleşen Türkiye Türkleri, hemen hepsi (142,676) si Maverayı Kafkas'ta (harita: 14)	153,032
3. Maverayı Kafkas Tatarları (Azerbaycanlılar), (harita: 15)	1,475,553
4. İran Türkleri (Azerbaycanlılar), (harita: 15)	2,000,000
5. Karapapahlar (harita: 16)	29,902

AVRUPA RUSYA'SI VE ROMANYA TÜRKLERİ.

1. Şimali Kafkasya Türkleri:

a. Karaçaylar (harita: 17)	27,223
b. Kumuklar (harita: 18)	83,408
c. Kara Nogaylar (harita: 19)	64,080
d. Kabarda yahut dağ Tatarları (Gorskiye): Urusbiler, Balkarlar, Hulamlar, İläh. (harita: 20)	34,232
Yekün	<u>208,943</u>
	208,943

2. Ural Türkleri:

a. Başkir (harita: 21)	1,321,363
b. Meşgeriyaklar yahut Mişerler (harita: 21)	53,847
c. Tepterler (harita: 22)	117,734
Yekün	<u>1,492,944</u>

3 Volga ve Kırım Türkleri:

a. Kazan, Simbirsk, Saratov, Astrakan, Panza, Tambor Riyazan, Nijei Novgorot vilâyetleri Tatarları (harita: 23)	1,755,637
b. Kırım Tatarları (5,600 ü Karaitler) (harita: 25)	196,854
c. Çuvaşlar (harita: 24)	843,755
4. Besarabya Gagauzları (Hristiyanlaşmış) (harita: 26)	55,790
5. Dobruca Nogayları yahut Çitaklar (harita: 27) takribî olarak Umumi yekün	40,000
	<u>29,490,352</u>

Bunların hemen hepsi İslâm'dır. (Rusya'da müslümanlar yüzde 89,52; ortodokslar %10,05; şamaniler %29; Karaitler %7; Museviler %4; Budiler %1, Gregoriyenler %1; ve raskolnikler %1 dir).

Asıl Türkiye Türklerinden maada küçük Asya (Anadolu) da İzmit, Bursa, Sivas, Diyarbakır, Musul, İzmir ve Adana vilâyetlerinde Türkmenler bulunur. Son iki vilâayette yine Yörük denilen aşiretler vardır. Sonra Türkiye'nin Balkan'larda kaybettiği vilâyetlerden ve Dobruca'dan miktarı gittikçe artan *muhacirler* (göçmenler) gelip Anadolu'da yerlesmektedir.

Karaman rumları Türkiyede iken türkçe konuşurlardı; bunlardan 7752 miktarı Rusya'nın Ekaterinoslav ve Torit vilâyetlerinde yerleşmiş olup türkçe söyleler. Birçok Ermeniler (bilhassa vaktiyle Maras'ta kiler) kendi ana lisalarından üstün olarak türkçeyi kullanırlardı,

II. TÜRK-TATAR DİLLERİNİN MORFOLOJİ [1] VASİFLARI.

3. Lisanların, bahsettiğimiz üzere biribirinden doğup teselsül etmesi üzerine kurulmuş tasnifinden ayrı diğer bir tasnifi daha vardır ki, yalnız gramer bünyesinin benzerliklerine, «morpholoji»nin umumî vasfindan çıkarılan mütalealara istinat eder.

Bu bakımından, meselâ tek heceli (monosyllabique) lisanlar Çince tibetçe, annamca, ilâh); insırafi (à flexion) lisanlar (Hint-Avrupa, Samî), ve sonra *iltisakî* (bilişken — agglutinant) lisanlar tefrik edilir ki, bu sonuncu lisanlar son derece şamil bir zümre olup, iki evelkiler içinde tasnif edilmemiş büyük miktarda birçok lisanlar (bu arada Türk - Tatar dilleri) da buna dahildir.

Bu tasnifin sıklığı az olduğu için, tasdik ve ayırt edilmesi hakkında serde dilen mütaleaları bildirmekten ise, Türkçenin, menus olduğumuz Hint-Avrupa lisanları ile mukayesesinden hâsil olan neticeye göre, morfolojisinin umumî vasflarını birkaç kelime ile göstermeği daha üstün bulduk. (Ameli sebepler dolayısıyla burada kullandığımız misaller asımız lisanlarından alınmıştır.)

4. *Kelimenin bina* (yapı) *unsurları* — Türkçede, Hint - Avrupa lisanlarında olduğu gibi, kelime içinde şu bina unsurları ayırd edilebilir: *Cezir* (racine) + *lâhika* (suffixe) + *münteha* (désinence),

[1] Bu kelime lûgat manasıyle yunanca (*morphe* == şekil ve *logos* == kelâm, bahis) kelimelerinden terkip edilmiş bir isim olup «şekiller bahsi, şekliyat» demektir. (İsim veya fil olan) kelime şekillerinin ifade edecekleri münasebetlere göre uğradıkları değişikliklerden bahseden gramer kısımıdır ki bizim evvelce sarf (bu kelim, evvelce bulunan hal ve vaziyetten ayrılmak demektir) dediğimizdir. Morfoloji, sesleri ses olmaları itibariyle değil, gramece ifade ettikleri mana itibariyle mütalea etmek cihetinden fonetik (sesler bahsi, savılıyat) tanrınlır. Meselâ kavuk kelimesi eski Türkçenin bir kag. vuk (içi boşalmış) asından gelmiş olması meselesi fonetik bir cihettir. Fakat bu kelimenin lar katımıyle (kavuk, lar) suretinde cemilemiş olacağı meselesini itibara aldigımız zaman morfoloji sahâsına girmiştir.

Bu böyle olunca morfoloji kelimelerin hem türeme (dérivation) ve bitirtme (terkip composition) yollarıyla teşekkürleri bahsini, hem de tema (thèmes)ların isim, fil ve saire olmak üzere aldıkları münteha, alâmet (désinence)lerle uğradıkları değişiklikler bahsini ihtiva eder. Bu iki bahisten birincisi iştikak (étymologie) adını almış, morfoloji ise çok kere ikincisine tabsis edilmiştir. (İsim ve fillerin sigalanması, ipsıraf ve tarifler buna dahildir.) A.U.E.

1°. *Gezir* (kök) manayı havi esashı bir unsurdur. Kelimenin asıl mayası, çekirdeği demek olan *fikri* ifade eder ki, buna ilâve olarak yüklenenek malumat, yine gelüp onun etrafında kümelenir.

2°. *lâhika* (ek), cezrin manasını başkalaştırır. Bu, ikinci derecede manacı (*sémantique*) bir unsurdur ki, *türeme* (derivé)^[1] kelimeler teşkiline yarar:

Ml.: *aim - able* (sevimli).

3°. *münteha* (sonuç), (esasında morfolojik olan) *halis şekil* unsurudur ki, kelimelerin bir kelâm kısımlarından olmaları itibariyle aralarında var olan *münasebeti* işaret eder:

Ml.: *aim - ons* (sevelim).

5. Türk dilleriyle Hint - Avrupa lisaneleri arasında kelimenin bina unsurları bakımından mevcut olan farklılar şunlardır:

1°. Hint - Avrupa *cezri* alelâde, münferit bir halde mevcut değildir: Hemen daima, bir lâhika yahut bir münteha ile veya hâl bu iki unsur birden her ikisiyle beraber bulunur.

Ml.: *pren - (cur)*.

ven - (ir).

Türk *cezri* böyle değildir. Her Türk cezrinin münferit bir halde görünmesi ve hiç bir lâhika veya müntehanın yardımı olmadan morfolojik bir vazife görmesi mümkün değildir; (bu bapta bak § 133).

Ml.: *Ver* (emir sigasının müfret muhatabı).

6. — 2°. Türkçede sonekleme (suffixation), türeme kelimeler teşkil edebilmek için yegânc tarzdır. Hint - Avrupa dillerinde de aynıyle böyle idi; fakat daha yeni olan Hint - Avrupa lisaneleri önekleme (prefixation) ile de türeme kelimeler teşkil ediyorlar. Türkçede hiçbir zaman önekleme yoktur, *türkçe* bir kelimenin başında bulunan unsur, ister istemez *cezirdir*.

7. — 3°. Türkçe *müntehalalar*, gramer özellikleri (*catégories grammaticales*) denilen kaçlık (kemiyet = nombre), kız erlik (keyfiyet = genre), kimselik (şahıs = peresonne), olgu (haliyet = cas), ilâh gibi birçok fikirleri hep birden ifade eden Hint - Avrupa dilleri müntehalarından farklıdır.

[1] Buradı verdığımız inisaller, esasen itibaridir. «*Cezir*» kelimesinin kullanımı da böyledir. Fransız lisani, bizzat müşterek ve umumi Hint - Avrupa dilinden pek farklı olan bulatinceye göre okadar tekamül etmişdir ki, bunda hakiki olarak *cezir* bahis mevzuu olamaz. Fakat bu tabir kelimenin manacı (*sémantique*) olup teşkilci (*formatif*) olmayan unsuru bildirmek üzere az da elverişli değildir ki, esasen biz türkçe kelimelerde bu tabiri işte bu kavram (*acception*) ile kullanıyoruz. (§ 130) Y. Deny.

Türkçede bir münteha, bir defada bu fikirlerden ancak bir tanesini ihtiva eder.

Lâtincede meselâ ikinci insıraf (*déclinaison*) lu isimlerdeki muzafünileyh müfredinde-i müntehasıyla: *domin-i* suretinde, ve *cem'inde-* *ōrum* müntehasıyla: *domin-ōrum* suretinde gösterilir. Yani -i müntehası kendi nev'inde hem (muzafünileyh) haletini, hem (*müfret*) kemiyetini birden işaret eder. Hep birden hem *muzafünileyh* hem *cemi*, gösteren - *ōrum* müntehasında da aynı hal vakidir.

Türkçede bilâkis muzafünileyh yegâne bir münteha: (*i* = *iñ*) ile gösterilir ki, bu yalnız haliyet fikrini gösterir, ve hem müfret hem cemi için farksız kullanılır. Kelimeye kemiyet (cemi,) fikri verilmek istenildiği zaman bir (-ler, -lar) lâhikasına mûracaat edilir ki bu, muzafünileyh müntehasının evveline getirilir. Meselâ (ev), müfret muzafünileyhte (ev-*iñ*); cemi, muzafünileyhte (ev-*ler-iñ*) şeklini alır. Bu morfem (morphème) ler kümelenmesi Türk-Tatar dillerinin ve umumiyetle iltisakî lisanların en bariz mizacı (caractristique) vasıflarından biridir. Bu haller, bazan böyle son derece uzun kelimeler teşkiline meydan verebilir:

Ml.: *il. iş. tir. il. eme. müş. mi. ydi.*

8. — *Fonetik değişimeler.* — Türk kelimesinin teşkilci unsurları, nisbeten sabit bir manzara gösterir.

Bu unsurların maruz oldukları ses değişimleri Osmanlı türk lehçesinde (bilhassa Osmanlı Edebiyat lehçesinde) pek az bir şeyden ibarett kalır. En mühimleri vokallerdeki ahenk kanunundan ileri gelenlerdir. (§ 196 ve mabaadi. Boğuk "sourde," ve çönlük "sonore," konsonlar arasındaki bazıbecayış "mutation," lara da bakınız; bakınız § 169 ve mabaadi, ve § 176 ve mabaadi. Yine bakınız § 185 ve mabaadi.

Münavebe (geşiklenişler=alternances) lere gelince, bunlar eski Türkiye türkçesinde hemen de istisnaidir. Bir misali 156 ncı bentte (muzaaf veya münavebeli vokallemme lâhikaları)ında görülür.

Hint - Avrupa lisanlarında, bilhassa münavebe örneklerinin nihayetsiz derecede çok değişken olduğu fransızcada ise bu, büsbütün başkadır. Meselâ « - dre » ile nihayetlenen fransızca kelimeler, mastar ile müşterek (participe) arasında bir sürü tebadüller gösterir:

1. *fendre - fendant.. tendre - tantant, ilh.,*
2. *ceindre - ceignant.. teindre - teignant, ilh.,*
3. *prendre - prenant,*
4. *moudre - moulant,*
5. *absoudre - absolvant,*
6. *coudre - cousant,*

9. Bu farkın belli başlı bir ehemmiyeti vardır. Çünkü nihayet bu, türkçenin lehine olmak üzere, onun iki esaslı mizacını: lisannın morfoloji sisteminin şeffaflığını, ve gramerinin kıyasılığını doğurmuş oluyor.

1° *Morfoloji sisteminin şeffaflığı*. — Kelimenin teşkilci unsurları görenin tekilci unsurları, nisbi değişmezliklerini o kadar muhafaza ederler ki, bu sayede her zaman onları parçalamak, meselâ mihanikî bir surette biribirinden bir çizgi ile ayırmak kolaydır. (Ve bu gramer için kabul edilen transkripsiyonda daima bu tarza müracaat edilecektir).

Türkçe kelimeler, adeta mozayikler, bitişivermiş, biribirine yapışmış (agglutiné) unsurlar mecması gibidir.

(Bununla beraber 162 bendin ihtarında vokaller ahenk kanununun bu hususta icap ettirdiği mülâhazalara bakınız; yine 130 uncu bende de müracaat.)

Türkçe kelimenin muhtelif morfem [1] lerle bu parçalanmak hassasını muhafaza elmesine daha çok sebep olan bir şey de, cezrin evvelce görüldüğü üzere (§ 5) kendiliğinden bir manayı haiz olabilmesidir.

Fransızca kelimenin yapısı ise bambaşkadır: O, bir malgamaya ya-hut bütün cüzüleri biribirini tutan, biribiriley mütesanit olan canlı bir uzziyete kıyas edilebilir.

2° *Gramerin kıyasılığı*. — Osmanlı türk lehçesinde müstesna nadirdir. Hakikatte her istisna, hususî bir münavebeye delâlet eder. Halbuki bu münavebelere türkçede pek seyrek tesadüf edilir.

Türkiye lehçesinde yalnız bir tasrif (conjugaison) sureti olduğu gibi, yalnız bir insıraf (déclinaison) sureti vardır.

Bu kıyasılık büyük miktarda lâhikalarla bunların yayılmalarından ileri gelen, yine oldukça büyük miktarda mürekkep (binişik) sigaların mevcut olmasına mâni değildir.

IHTAR: 1. — Türkçede her gramerce değişme için bir lâhika getirmek icap eder. Bu sebeple:

HAL MAZL

je viens je vins

gibi fransızca'nınlıklarla, ya-hut:

I come I came

[1] Morfem, bir kelimenin manasını başka bir biçimde koyan herbir gramer unsuruna derler (J. Deny). Morfemler yeni yeni kelime kalıpları (sigalar = kuyumlar) dökümege yarıyan vasıtalarıdır. Ister isim, ister fiil her nevi siga bunlarla yapıldığı için, bunlar sigalık, kuyumluk) demektir. Şu halde (morfoloji) tabiri (sigalanmış = kuyumlanış, yeni kalıp ve şekillere dökülüş, kuyumlama bahsi) demektir. [yk. dilimizde kuyumeu = isagacı].

gibi ingilizceninkilerle mukayese edilebilecek münavebeler Osmanlı türkçesinde olamaz. Türkçede icabında her bir hale göre ayrı bir lâhika gelir:

gel-dim gel-iyor-um.

Bütün Türk morfolojis, lâhikalar, ve yalnız lâhikalar üzerine kuruludur. (Bunda biz kelimelerin, daha ziyade sentaks ile ilgili olan kelâmdaki *mevki* ini itibara almiyoruz.)

Türk gramerini öğrenmek, bu lisanda kullanılan lâhikaların istimalini öğrenmek demektir.

IHTAR. 1 — Türkçe, sentaks bakımından fransızcadan hissedilir bir surette farklıdır. Bu fark, bilhassa rabit edatlarına hacet bırakmayan silin pek zâhir olan ismî tabiatinden [bakınız, § 599], ve türkçede her tâli unsurun cümlede aslı unsurdan evvelle getirilmesi kaidesinden [ki bu fransızca tarzın tamamen ziddidir, bakınız § 1063] ileri gelir.

Gramerce alakalarda ismî meşhûnun hâkim oluşu türkçede haddi zâtında, gramer özellikleri fikrinin müşahhas (concret) mizaci neticesidir. [Bakınız § 193, 198, 199].

Mecburi olarak pek umumi bir surette gösterdiğimiz bu seçkin mizaçlar, bir taraftan türkçenin dahil olduğu iltisakî (bitişken) lisânlar, diğer taraftan osmanlıca ile meşgul olanları bilvasıta alâkadar eden başlıca farsça ve arapçanın mensup olduğu bükünlü (à flexion) lisânlar arasında gösterilen farklı anlatınıya kâfidir.

BİRİNCİ KISIM

YAZI VE TRANSKRİPSİYON [1]

1. TÜRKLERCE KULLANILMAKTA OLAN YAZI. [2]

10. Birçok islâm kavimleri gibi Türklerin yazısı da Kur'an'ın yazılı olduğu hat usulü üzeredir. Farşların yaptıkları cüz'i değişikliklerle türkçeye kabul edilen Arap alfabesi otuz bir harf şeklini ihtiva ediyor ki, bu şekiller âdet olduğu üzere sağdan sola doğru ve harfin başta, içerisinde, sonda olmasına göre hafifçe değişik bir surette yazılır.

Bu değişimeler şundan ileri gelmektedir ki, iki harfi biribirine ulaşmak için sağıdakinin ancak esas kısmı yazıldığı halde, sondaki (veya münferit) harfler bir nevi hattî zeyli (yazı kuyruğunu) haiz olarak daha gelişken bir şekil halini almış görünürler. (başta: ظ ; sonda: ة). Arap alfabetesini öğrenirken, harflerin esas unsurlarının şeklini bellemeğe çalışmalı; Bu yazı işaretlerinin yapısı o zaman daha vazih olarak görünür.

Birtakım harfler yazında alt yanlarındaki harfe bitişmez; tabiidir ki, sayısı ve istimali zaten sık sıkıya muayyen ve mahdut olan hüsnühat icabı bazı cevazların bununla ilişiği yoktur. Hafızada iyice tutulması icap eden bu harfler şunlardır: ل ، د (ذ) ، ر ، ز (ڙ) ، و ، ه [1] (*hâ-i-resmiye*). Bunlara (حروف منفصلة Huruf - u - munfasila = aynı harfler) denir.

Sayıca daha çok olan öteki harfler, alt yanlarındaki harflere bitişirler. O zaman gerek el, gerek *basma* yazısı harflerinde ulaşırma *mecburîdir*.

Bu ulaşırma zarureti, harfler başta olup olmadıklarına göre onların kiyafet ve manzarasını değiştirmekte de amildir. O zaman başta olmamış harfler kendinden evel gelen harfin ulaşma çizgisine daha kolayca kavuşturacak surette sağa doğru meylederler. (Aşağıdaki cetvelde gösterildiği üzere bu çizginin ucu, içerisinde ve sondaki harflerde zaruri olarak görünük kalır.) Baştaki harfler daha amudî bir manzara muhafaza eder.

[1] Transkripsiyonumuz daha ileride izah edilecektir. Bakınız levha § 35 (vokaller için) ve § 80 (konsonantal için).

[2] Bu eser yazıldığı zaman henüz harfl inkılâbi olmamıştı. A. U. E.

Suna da dikkat edilmeli ki, birtakım harfler aynı örnekte olup biribirlerinden ancak farik (*Ayırıcı = diacritique*) denilen ve bir, iki, üç tane olarak şeklin üstüne veya altına konulan noktaların vaziyetleriyle ayrıt edilir.

Alfabeye sırasıda muhakkak ki aynı örnekte harflerin art arda gelmesi suretiyle taayyün ediyor. Böylece teşekkür eden gruplar başa alınmış ve ancak bir harf olarak kullanılan örnekler sona bırakılmış, yalnız elif, alfabenin ilk harfi olarak en başa getirilmiştir.

Şu halde « حُرُفٌ حَمَّا » = huruf'u hecā denilen bu tertip tamamıyla sun'ı olup, bidaî samî alfabetesi tertibine muvafık değildir ki, bu samî alfabetesinin izleri ancak harflerin kemmî kıymetlerindeki tedricinde görülmektedir. (Bakınız levhaya). Bu tertibe « حُرُفٌ حَمَّا » = huruf'u ebced» deniliyor ki, kendilerini belletmeye yarıyan hatırlatıcı remizler sırası (série mémo-technique)ının ilk kelimesi ismiyle: (ح = 1 + ح = 2 + ح = 3 + ح = 4) anılır. [1]

IHTAR. — ح = n, ح = y harfleri, altlarındaki harfe bitişikleri zaman ح (ح ، ت ، ث) örneğinin aynıdır; ancak sonda veya münferit oldukları zaman ondan ayrı şekilde bulunurlar.

11. Arap - Fars alfabetesinin kabulü, türkçeye geçen arapça ve farsça kelimelerin ait oldukları lisanlardaki aslı heyetlerini türkçede de muhafaza etmelerine saik olmuştur.

Arap ve Fars kelimelerinin kendi aslı heyetlerini muhafaza etmeleri bir fayda ise, bu fayda *vokallerin yazılıması* bakımından bu kabulün intâacı ettiği mahzurları karşılamaz. Arap alfabetesinin met harfi denilen ve kelimelerin bünyesi içinde (ح ، ح = elif, vav, ye) şekilleriyle kullanılan ancak üç memdut (uzun) harekesi (vokali) vardır ki esasen bunlar, konson olarak ta ayrıca kullanılır (bakınız § 27 ح ، ح). Halbuki türkçenin sekiz vokali vardır.

Buna mukabil arapçanın fonetik sisteminde türkçeden daha çok miktarda mütenevvi harfler vardır. (Halbuki türkçenin boğaz harfleri «guttural» az miktarda olup, ne diş arası «interdental» harflerini ne de tumturaklı «emphatique» harfleri tanıtmaz.); bunun içindir ki: (ع ، ظ ، ض ، ص ، ذ ، ح ، ت ، ث) harflerinin istimalini bilmez. [§ 12. hamîş]

Buna beraber bu harflerin öz türkçe kelimelerde de kullanıldığına dair istisnaî hallere bakınız: § 105, ihtar (hemze); § 69, ihtar (ha).

(ح zi), bazı müellifler tarafından birkaç sesleme ismin ilk harfi olarak (art sınıftan vokalli hecelerde); yerine kullanılmıştı: ظير zir (§ 850), ضر zu (§ 1034), ظورت zurt (Burh. Kat., Türkçe), İlh.

[1] Harflerin kemmî kıymetleri, türklerce ح ، ح tarîh (chronogramme) düşürmekte kullanılır ki bu, herhangi bir vak'a, hâdise tarîhini bir kelime veya cümle mazharası içinde bulundurmakta ibaret fikir oyunudur. İstanbul'da umumi abidelerin ekserisinde - bilhassa çeşmeler üzerinde - inşa zamanını işaret eden böyle tarihleri hâli nazımlar görmek mümkündür.

(ş zel), türkçenin arap harfleri en eski transkripsiyon (göçürme) lerinde çinlak dışarası konsonunu gösterir ki bu ses, osmanlı türkçesinde (y) ye varmıştır (muk. § 76, ihtar 1): $\text{ق} \rightarrow \text{ي}$.

Sonra türkçe, klâsik arapçadan tehecci (articulation) itibariyle daha az zengin olmakla beraber, arapçanın tanımadığı şu seslere maliktir: (*p, c, g, v*)^[1] Farsça, kendisinde bu sesler olduğu için işbu noksana hiç olmazsa kısmen çare olmak üzere (پ, ج = *p, c*) gibi iki yeni harf icat etmiş, türkçe de bu tadilâtlı harfiere ihtiyacı olduğu için onları kendisine mal edivermiştir.

Buunla beraber şuna da dikkat edilneli ki, yazıda (bilhassa eski Osmanlı lehçesinde) çinlakları gösteren (bir noktalı) پ، ج = *b, c* harfleriyle, boğukları gösteren (üç noktalı) پ، گ = *p, g* harfleri birbirlerine daima karıştırılmaktadır. Bunun içindir ki, eski Osmanlıca lûgatler (meselâ Bianchi lûgati) ج, گ veya پ, پ ile başlayan kelimeleri aynı bapta göstermeye mecbur olmuşlardır.

IHTAR: 1 — Türkçe söyleyen Ermeniler türkçeyi Ermeni harfleriyle yazarlardı ki, bu harfler esasen türkçeyi edaya fevkâlâde muvaficktir. İstanbul'daki ermenice gazetelerin çoğu bu harflerle yazılır. Türkçe söyleyen (Karaman) Rumları da rumca harfleri istimal ederlerdi ki, bunlar bilakis türkçeyi edaya az müsaittir [2]. (Yahudi dininde olan) Kırım karaït Türkleri (yne türkçe söylemekle beraber) İbranicc alfabetesini kullanırlar.

IHTAR: 2 — Arap alfabetesinin kabulünden evvel Türk kavimleri (runiformes) denilen eski İskandinaova'liların kullandıkları gibi bir takım harfler (Milâdi 8inci asırdaki Orhun kitabeleri harfleri); ve aramî alfabetesinden doğma olan Sogd alfabetesinden çıkışmış Uygur harflerini kullanmışlardır.

[1] Arap (vav) ی, (ava) gibi okunduguuna göre türkçeninkinden bütbüten ayridır.

[2] kitabı写的 zamamlarda öyle idi; sonra buular hep değişti, kaldırdı. (A.U.E).

11
2. ALFABE.

12. Aşağıki cetvelde, (turkçe isimleriyle) alfabe harflerini ve transkripsiyonlarını veriyoruz:

HARFLER	MUNFERİTLER	YALNIZ KENDİNDEN EVVELKİNE BITİŞENLER.	KENDİNDEN EVVELKİNE VE SONRAKİNE BITİŞENLER.	YALNIZ KENDİNDEN SONRAKİNE BITİŞENLER.	TRANSKRİPSİYON VE MÜLÄHAZALAR.	ADEDİ KİYMETİ
<i>Elif</i>	ı	ı	—	—	(Kelimelerin başında) <i>e</i> (muk. § 20). [1] yalnız alt yanındaki harf, (<i>u</i>) veya (<i>y</i>) gibi vokal olarak kullanılan şekiller ise, o zaman söylemeniz olur. Bk. daha aşağıda <i>ı</i> , <i>ü</i> harfleri. (Kelimelerin içeresine): <i>a</i> (muk. § 23); lâhikalamada bazan: <i>e</i> . (Kelimelerin sonunda): <i>a</i> (bk. § 35). <i>ă</i> [2] Ancak kelime haşlarında kullanılıp <i>a</i> vokalini işaret eder.	1
<i>Elifi memdâde</i>	ı	—	—	—		
<i>be</i>	ı	ı	ı	ı	<i>b</i> (bk. § 45).	2
<i>pe**</i>	ı	ı	ı	ı	<i>p</i> (bk. § 45).	
<i>te</i>	ı	ı	ı	ı	<i>t</i> (bk. § 48).	400
<i>se*</i>	ı	ı	ı	ı	<i>s s</i> gibi söylenir, (bk. § 97).	500
<i>cim</i>	ı	ı	ı	ı	<i>ğ = c</i> (bk. § 50).	3
<i>çim**</i>	ı	ı	ı	ı	<i>ç</i> (bk. § 50).	
<i>ha*</i>	ı	ı	ı	ı	<i>h</i> telâffuzu için, (bk. 68, 92).	8
<i>xi (hi)</i>	ı	ı	ı	ı	<i>h</i> telâffuzu için, (bk. 61, 92).	600
<i>dal</i>	ı	ı	—	—	<i>d</i> (bk. § 48).	4
<i>zel*</i>	ı	ı	—	—	<i>z z</i> telâffuzlu; (bk. § 48). Pekaz hallerde farsça kelimelerde de görülebilir.	700
<i>ri</i>	ı	ı	—	—	<i>r</i> (bk. § 70).	200

[1] (muk.) rumuzu (mukayese ediniz) demektir.

[2] Transkripsiyon harfleri olarak, uzun vokaller ā, ī, ū, - kısa vokaller ā, ī, ū, suretlerinde; ve arap telâffuzlu (*v*), icap ettikçe (*w*) suretinde gösterilmiştir. A.U.E.

HARF İSMİLERI.	MUNFERİTLER.	YALNIZ KENDİNDEN EVVELKİNE BITİŞENLER.	KENDİNDEN EVVELKİNE VE SONRAKİNE BITİŞENLER.	YALNIZ KENDİNDEN SONRAKİNE BITİŞENLER.	TRANSKRİPSİYON VE MÜLAHAZALAR.	ADEDİ KİYMETİ.
ze	ز	ڙ	ـ	ـ	z (bk. § 48).	7
je**	ج	ڇ	ـ	ـ	j (bk. § 77). Arapça hariç, yalnız yabancı kelimelerde görülür.	
sin	س	ڦ	ـ	ـ	s (bk. § 48).	60
şin	ش	ڻ	ـ	ـ	ş (bk. § 50).	300
sad	ض	ڻ	ـ	ـ	ş s (bk. § 48).	90
dad*	ڏ	ڻ	ـ	ـ	ڏ bazan d telâffuzlu (bk. § 96).	800
ti	ط	ٿ	ـ	ـ	t t (bk. § 96).	9
zi*	ڙ	ٻ	ـ	ـ	ڙ ڙ (bk. § 96).	900
ayin*	ع	ـ	ـ	ـ	' (bk. § 94).	70
gayin	غ	ـ	ـ	ـ	g, ڱ, ڳ, bazan v (bk. § 59, 62).	1000
fe	ف	ـ	ـ	ـ	f (bk. § 45).	80
qaf	ق	ـ	ـ	ـ	ڧ (bk. § 58, 92). Bu harf evvelkisinden yalnız noktalar sayısıyla değil, daha yuvarlak olan halkasının şekliyle de ayrılır.	100
k'ef	ڪ	ـ	ـ	ـ	ک (bk. § 51). Bu halinde kâfi'arabi denir, g kâfi farisi denir (§ 52.) ki bazan: ڱ gibi yazılır (bk. § 73). ڻ sağır nun denir ve bazan böyle yazılır: ڦ (bk. § 73). ڳ kâfi yâ'i denir ve bazan ڳ yazılır; bazan' (= müsehhel «yumuşak» hemze ki şimdi yumşak g «ڳ» dediğimiz) (bk. § 54).	20
lâm	ل	ـ	ـ	ـ	v (peki nadir) kâfi vâvî denir, bazan evvelki gibi yazılır. (bk. § 47).	30
mim	م	ـ	ـ	ـ	m (bk. § 75).	40

HARF İSMİLERİ.	MÜNFERİTLER.	YALNIZ KENDİNDEN EVVELKİNE BITİŞENLER.	KENDİNDEN EVVELKİNE VE SONRAKİNE BITİŞENLER.	YALNIZ KENDİNDEN SONRAKİNE BITİŞENLER.	TRANSKRİPSİYON VE MÜLƏHAZALAR.	ADEDİ KİYMƏTİ.
<i>nun</i>	ن	ن	:	ن	<i>n</i> (bk. § 73).	50
<i>vav</i>	و	و	—	—	<i>v</i> Konson olarak : (bk. 45). Vokal olarak : (bk. § o, ö, u, ü (bk. 16,25)). Bazan kelimelelerin sonunda : ı, i (14, 26). Kelimelerin başında : Daima konson.	6
<i>he</i>	(ه)	ه	(ه)	ه	<i>h</i> (bk. § 69). Çift yaylor içindekilerin bugün modası geçmiştir.	5
<i>hə'i resmige</i>	ه	ه	—	—	<i>a, e</i> (bk. § 35); ancak kelime sonlarında ve lähikalamalarda görülebilir. (Yeni istimalde kelimeler içerisinde kullanılmaya da yüz tutmuştur.)	
<i>ye</i>	ي	ي	:	ي	<i>y</i> Konson olarak : (bk. § 75). ı, i Vokal olarak : (bk. § 16,25). Bazan (lähikalamalarda) ü, u. Kelime başlarında : Ancak konson olabilir.	10

HAMİS — (*) tek yıldızlarla işaretli olanlar ancak arapça kelimelerde görülebilir ki şunlardan ibarettir:

ء، ئ، ئ، ئ، ئ، ئ (farsça bir kaç kelimedede de bunlara rastlanır), ض، ظ، ظ، ع، ظ، ع. çift yıldızla işaretli olanlar Arap alfabesine Farslar tarafından katılmış olanlardır ki şunlardır : ئ، ئ، ئ (hepsi üç noktalıdır). — *Lâm* dan sonra *elif* gelirse hususî bir ulaşma teşkil eder : ۋ veya ۋ ki, Araplar bunu ayrı bir harf sayarlar. — ئ *h* örneğindeki (yani *cim*, *çim*, *hi*) harflerine gelince, gözden uzak tutmamalı ki, (bu eserde kabul edilen ulaşılma sistemine : (ئ، ئ) göre, ulaşmayı *alttan* yapacak yerde Türkler ve umumiyetle şarkilar *üstten* yaparak evvelki harfi, bahis mevzuu harfletin yukarı

ucuna kadar uzatırlar: (خ، ء). Bundan iki netice hâsil olur: 1° bu harfler sağlarındaki harflere nazaran aşağı düşerler: حـ (ha + cim + cim). 2° evelki harf (yalnız ardından gelene bitişik olanı) başta ئـ b örneğinden ise, harfin şekli değişir. Şu ئـ ئـ ئـ ئـ ئـ ئـ ئـ ilâh. suretlerinde olacak yerde ئـ ئـ ئـ ilâh. suretlerinde olurlar. Bu harfler ئـ m ile ulaştıkları zaman da aynı değişikliğe uğrarlar: ئـ ئـ ئـ ilâh.

III. YAZI NEVİLERİ.

13. Şarkta ötedenberi kamış kalemlerle yazı yazıldığı ve herkesin kendi kalemini bizzat yonttuğu malûmdur. Kalemin ucu ortasından yarık olup, arkasından bakılıncaya sağdan sola, yazılacak yazının nev'ine göre az veya çok eğri makta'lı bir müntehayı havi madenî kalem uçlarına benzer.

El, yazı yazarken Avrupa'lıların yaptığı gibi kısmen kapalı tutulur; fakat aynı zamanda kalem, kâğıt üzerinde bükülmüş ve serbest yalan serçe ve yüzük parmaklarının üstüne yarı devrilmiş olan elin orta ve şehadet parmaklarına istinat ederken, baş parmak ta gelip kalemi destekliyerek tutar. Böylece kalemin ucu yazana doğru hafifçe gevrilmiş bulunur. Bu vaziyet, sağdan sola işlerken bile dolgun çizgiler yapılmasına müsaittir. Fakat aynı zamanda kâğıdın daha çok uysal ve her vaziyetialmağa hazır bir halde olması ıcap eder. Bunun içindir ki şarkta ve yakın zamanlara kadar, hattâ el'an kâğıdı masaya terehan sol el üzerinde kullanmayı daha elverişli bulanlar vardır. Lâkin ecnebilerde olduğu gibi Türkiye'de de demir kalemlerle masada yazmak artık taammüm etmiştir.

Türkçede birçok hat nevileri vardır:

Nesih veya *neshî* yazısı, matbaa hurufatının örnek alınarak döküldüğü basma yazısıdır. Vaktiyle istinsah edilen yazma eserleri müstensihler (*nasihler*) ekseriya bu hatla yazarlardı. (*nesih* = kopya, *istinsah* etmek).

Sülüs, nesihten daha kibar ve zarif bir hattır. Başlıca farkları şunlardır. Harflerin bâyüklüğü, çizgilerinin kalılığının daha fazladır; harfler yazı çizgisini itibara alınmamış olarak sadece tezyini zevkin ilhamlarına göre vaziyetler alır. Yaziların istisi arasında beyaz boşluklar bırakılmamışa bırakılır, bırakılsa bile fazla süslerle doldurulur. Bu yazı hemen de ecnebi hatlarda kullanılan başlıklar (mağaza ve saireye mevzu levhalar, gazete serlevhaları, ilâh) gibi vazifelerde kullanılır. Bu gibi hususlarda, fakat daha nadir olarak, eski kûsi yazısının keyfe göre değiştirilmiş olan bu günü kûsi yazısı da kullanılır olmakla beraber bunun okunması türklerce dahi müşküldür.

Rik'a (arapçada *rak'a*), bugün memleketimizde istimali en ziyade sayı olan bir sür'at ve ihtiyaç yazısıdır. *Nesih* hattından daha topludur; harflerdeki amudi bacaklar, kollar, dişler azaltılmış ve bazan bütün hafzedilmiştir; (meselâ, s, alelâde uski bir çubuk şeklini almıştır). Çift noktalı kisa bir çizgiye, üç noktalı usak bir nevi $\lambda=8$ rakamına gevrilmiştir. (ş, k, n) şekillerinin noktaları hafzedilerek yerlerine bu harflerin bünyeleri nihayelerine bir zeyil verilmiştir.

Bu yazı madeni kalem kullanma dolayısıyla esasen istihaleye uğramaktadır.

Bu yazılarından başka, pek fazla girişt çizeğileryle karışık bir yazı olan divanî hattı ile, İranlılarından alınmış olup vaktiyle şairler, divanlar yazmakta kullanılan (*rik'a*ya benzer, fakat yukarıdan aşağıya daha süzgün, narin ve kıvrak) bir yazı olan *tâlik* hattı da vardır.

Kırma, siyâket, icüzel, reghâb gibi yazı nevileri artık kullanılmıyor.

Son zamanlara kadar münevverlerin kültürü için zaruri bir tekemül sayılmakta olan hüsün batta (güzel yazılıya) büyük bir ehemmiyet veriliirdi.

Yazı nevilerini bu kadar çokluğu, türklerin kabul ettileri Arap yazısının tezyinli kaynaklarından istifade etmek suretiyle bunları nekadar büyük bir zevk ile işleyip tekamül ettirdiklerine şahittir.

Daha ziyade tafsilât için bak, *Herbin, Essai de calligraphie orientale* (şark hüsün hattı denemesi), *Développements des principes de la langue arabe moderne* (şimdiki arap dili esaslarının inkişafları) bahsinden sonra, Paris, Baudouin, 1803, s. 221 - 250, levhalarla. [1]

IV

TRANSKRİPSİYON [2]

14. Arap harflerinin kullanılması Türkçe kelimelerin manzarasını toptan bozmaktadır. Bunun neticesi olarak dilin öğrenilmesi bir transkripsiyon yardımı olmadan yanaşılmaz bir haldedir.

Biz prensip olarak transkripsiyonda şunları kabul ettik:

1° Bir tek sesi bir tek şekilde göstermek. Bu itibarla:

a. Fransızcada muadilleri olup iki harfle yazılanlardan:

eu yerine ö

ou " u

ch " š=s

şekillerini kullanıyoruz.

[1] Yazı ve nevileri, tekamüllerini, ustaları hakkında müsassâ malumat için (bakınız: birinci sene Tedrisat mecması, Darülmualimin'de İsmail Hakkı Beyin konfranslarından: yazı öğrenmenin yolu, s. 165-179; İslâm yazıları, s. 111-124 + ikinci sene Tedrisat mecması, yine İsmail Hakkı Beyin Darülmualimin'deki konfranslarından, İslâm yazılarının tarihçesi, s. 175-184; 213-222 + üçüncü sene Tedrisat mecması. Darülmualimin'de yine İsmail Hakkı Beyin konfransları, mabaat, s. 1.13; 65-73. A.U.E.

[2] Kabul ettigimiz allâbe Avrupada en umumi olarak kullanlanıdır. Bunda İtalyanca, (Lâtin harflü) İslâveca, ve Almancadan alınma harfler vardır. Biz buulara kendimizden Fransız jmlâsi itiyatlarına daha uygun olmak üzere ancak bazı ferî tadiller ilâve ettik: (Almanca u yerine ü; Almanca j yerine y). Y. Deny.

b. Fransızcada muadilleri olmayıp harf kümeleriyle kâfi bir yakınıkta gösterile bileceklerden:

dj yerine $\check{g}=c$
tch „ $\check{c}=\check{g}$

Şekillerini kullanıyoruz.

c. Fransızcada muadilleri olmayan ve hiç bir lâtin harf kümesiyle gösterilemiyeni:

i, *î*, *â* ve yerleşme (mouillure) yi gösteren (') suretinde gösteriyoruz.

2º Her harf şeklinin bir sese karşılık olması, yani her sesin okunması. *et*, *qan*.

Bu takdirde Fransızcanın genizli (nazal) vokalleri olan (*an*, *in*, *on*, *un*)ları ve okunmaz e (e, muet) gibi şeyleri bu alfabebe yoktur.

3º Her harf şekli için kararlı, tahavvüsüz bir telâffuz kabul etmek.

Bunda Fransızcanın iki vokal arasında (z) okunan (s) leri, düşünülmeyeceği gibi, bu gibi hallerde bunları (ss) ile (s) okutmak ta düşünülemez. Yine Fransızcada olduğu gibi (*e*, *i*) den evvelki (*g*) ler, *j* okunacağı için (*g*) den sonra (*u*) (guerir, imlâsında olduğu üzere) getirmek te faydasızdır.

Arapça (ve Farsça) kelimelerde Türk telâffuzu üzere transkripsiyon yapılacaktır.

İKİNCİ KISIM

SESLER.

15. Sesler (sons) in veya ses unsurları (phonèmes) nın çıkartılmasında başlıca üç safhanın mevcut olduğunu tefrik etmek lâzım geleceği malûmdur:

1° Nefesleme (zefir, *expiration*). — Bir nevi körük gibi işleyen akciğerler, bir miktar havayı harice doğru iterler.

2° Sesleşme, tasavvut, (sesleşme, *phonation*). — Yukarı doğru itilen hava sütunu, gırtlak dediğimiz hançereye geçer. Hançerenin deliği yahut mızmar (nefes borusu), ses telleri (*cordes vocales*,) denilen iki adaleden müteşekkildir ki bunlar havanın itimiyle biribirinden az çok ayrılmış, istenildiği gibi ihlâzâze gelecek surette gerilebilir. Bu ses telleri ihtiyaz edip etmediklerine göre, çıkarılan vokaller de *çınlak* (sonore) veya *boğuk* (sourde) ismini alırlar.

3° Heceleşme, articulation, *tehecci* Hava sütunu belum (pharynx) ve ağız kovuğuna (ve bazan da damakzarı "hanekî gışa," alçalmış bir vaziyette ise geniz çukurlarına) gider. Hanekî gışanın, dilin, dudakların ve alt çenenin hareketleriyle nefes ve ses yolunun hacmi ve şekli değişerek, böylece her sesin tehecci yeri yani "mahrec," i taayyün eder. Bu oynak uzuvlar bir seslemeç (résonateur) vaziyeti aldığı ve çıkarılan hava sütunu zefir halinde ağız - burun cihazından geçerken hiçbir gürültü çıkarmayacak surette ayrı kaldığı zaman - bilhassa o vakit ses tellerinin ihtiyaziyle hâsil olan - sesler, vokal, seslik ismini alırlar. Bu tarif ile, vokallerin hepsi çınlak (sonore) tır.

Bilâkis mezkûr uzuvlar, ağız - burun cihazının cidarları arasında sıkışan hava sütunu geçerken bir gürültü hâsil edecek surette yaklaşırlarsa, çıkarılan sesler konson (seslenik) ismini alırlar.

Konsonların bir takımı çınlaktır, diğerleri de boğuktur.

BAHIS I.

VOKALLER.

I. VOKALLER VE YAZILIŞLARI.

16. Türkiye Türkçesinde sekiz vokal vardır. Bunlar nadiren kapalı vokaller olup, umumiyetle İtalyan telâffuzundakileri andiran oldukça vazih, açık bir tünneti haizdirler.

Bunları, izahı 36 ncı bentte görülecek şöyle bir tertip dahilinde zikrediyoruz. (Yazılışa ait malumat 17 ve mabadi bentlerde cemedilmişdir.)

1. *e*, Fransızcanın «vert = yeşil» kelimesindeki açık «e» sine muadildir. Bu vokal bazan daha açıktır.

Ml. : Etek.

2. *i*, Fransızcanın «Paris» kelimesindeki orta «i» sine muadildir.

Ml. : Sis.

3. *ö*, Fransızcanın «jeune = genç» kelimesindeki orta «eu» süne muadildir.

Bu vokal, Türkiye Türkçesi kelimelerinin ancak ilk hecelerinde görülür.

Ml. : Söyle-mek.

4. *ü*, Fransızcanı «brouyard=sis» keleemesindeki orta «u» suna muadildir.

Ml. : Süt.

5. *a*, Fransızcanın «Paris» kelimesindeki orta «a» sına muadildir.

Ml. : Var.

6. *ı*, Bu sesin Fransızcada muadili yoktur. Yalnız Fransızcada pek kapah bir «é», bunun hakkında takribî bir fikir verebilir.

İngilizcenin «cherry» kelimesindeki İngilizce «y» ile rusçaının быть kelimesindeki ы si (Lehçe یی) arasında bir vokaldır.

Bu sese pek yakın bir ses çıkarabilmek için alelâde (i) sesini çıkarırken dudakları nasıl tutarsak yine öyle tutmak, fakat aynı zamanda dili arkaya çekmek lâzımdır.

Ml. : Sipa.

7. o, Fransızcanın «socle = bina, sütun kaidesi» kelimesindeki orta «o» suna muadildir.

Ml. Toz.

8. u, Fransızcanın «bouche = ağız» kelimesindeki orta «ou» suna muadildir.

Ml. Tuz.

17. *Vokallerin yazılışı* — Türkçede vokaller şu dört işaretle edilir:

ı ı ı ı ı

Bu harf şekillerinin kabulü sebeplerinden ileride (§ 26 ve mabaadi) bahsedilecektir. Kullanılmaları suretine gelince, şöyle hulâsa edilebilir:

‘(. ‘) , (e, a), vokallerini,
(ɔ), (i, ı) vokallerini,
(j) ‘ ö, o, ü, u vokallerini
göstermeye yararlar.

18. Bir vokalın imlâsi, kelimedede bulunduğu yere, başta, içerisinde, sonda olmasına göre değişebilir. Kelimenin içerisinde bile ilk veya diğer hecelerde bulunduğuna göre farklıdır. Bu değişiklikler, tamamiyle sarih ve katî kaidelere istinat etmeyip, vokalın yazda bazan gösterilmesi, bazan gizlenmesi meselesinden ileri geliyor. Bu ise müptediler için türkçe ibarelerin okunmasında başlıca zorluklara sebep oluyor. Kelimelerin sonunda ise, vokaller her zaman yazılıyor.

19. İlk hecenin imlâsi, ikinci ve sonraki hecelerin imlâsına daha muttarittir. Filhakika bu sonraki heceler, lâhikalarda olduğu gibi (bakınız § 162) birtakım tereddütler ve kararsızlıklardan doğan aynı itiyatlara tabidirler.

Her vokalın muhtelif yazılışları hâlen kullanılan imlâya göre gösterilecektir. Klâsik imlâya ait mütalealar tırnak içine alınacaktır.

Bütün bu malumat 35inci bentteki cetvelde hulâsa edilecektir.

Yazında bir vokalın gizlenmesi «sıfır» kelimesiyle işaret edilecektir.

20. ı ‘ vokalinin yazılışı. — (ı ‘) şeklinde yazılan *elif ve hâ resmiye* (e) ye muadildir.

1° Kelimelerin başında: ı

Ml. ا et.

Bazı yenilikçiler bu makamda *hemzeli* ı = (ı) de kullanıyorlar: ا et.

2° Kelimelerin içerisinde:

1. İlk hecede [1] : sıfır.

Ml. : سیں ses.

b. Diğer hecelerde [2] (sıfır), yahut (•) (bazan 1).

Ml. : كورمدم، كورمادم، [كورمدم] = *gör-me-dim*.

3° Kelimelerin sonunda: (•).

Ml. : چے = gene.

Aşağıdaki misal (•) vokalinin mümkün olan bütün yazılışlarını ihtiva eder:

الهـيـجـك ، الـيـهـجـك = *ele-yecek*.

21. *Istisna* — Miktarı az fakat kullanılması çok olan şu birkaç kelimede (•) vokali, gösterdiğimiz alelâde i vokali işaretiyile gösterilir:

اتـك	<i>et-mek</i>	اـنـك	<i>en-mek</i>
اـرـتـه	<i>erte</i>	دـيـك	<i>de-mek</i>
اـرـمـك	<i>er-mek</i>	كـيـهـ	<i>ge-ce</i>
اـيـلـ	<i>el</i>	وـرـمـك	<i>ver-mek</i>
اـلـچـىـ [3]	<i>elçi</i>		

ikiz kelimesi bazan [4] *ekiz* suretinde telâffuz ediliyor

Muk. *işit - mek* ve *eşit - mek* (Viguier, s. 390); *işid - içi* ve *eşid - içi* (gine o. s. 360); *mişe* ve *meşe*.

Eski osmanlıcada şu imlâalar da görülür: şimdiki *yer* yerine *ر* veya *ر*; *n'et - mek* (= ne et - mek) yerine *نـيـ* veya *نـيـ* *n'it - mek* (muk. § 319 ihtar); *nerde* yerine *نـيـ* *nirde* (*نـيـ* ne, çağatayca'nın, *نـيـ ni*, sine muadildir); şimdiki *bes* yerine *بـسـ* veya *بـسـ* (çağataycada olduğu gibi), ill..

Farsça *تـیـزـ* = çabuk, *پـیـشـنـ*, *پـیـشـتـاـحـتـاـ* kelimeleri Türklerce *tez*, *peş...* [**] suretlerinde telâffuz edilir.

Yine muk. *dîv* yerine *dev*; *bizar* yerine bezar (Hindoglu). Farsça *هـیـقـ* *hîç*, çağatayca'da *هـیـقـ* (heç) veya *هـیـقـ* (eç) söylenir (Tezk. Evl.; Mir. Nam.). Muk. Karaman lehçesinde *هـیـقـ* *لـهـقـتـاـنـجـ*, s. 16).

[1] يـارـىـ cezirde.

[2] Veya lâhikalarda.

[3] Bu kelimenin yerini şimdiki kullanışta da arapça müraciisi olan *سـفـرـ* kelimesi tutmuştur. A.U.E.

[4] Bunu biz işitmeydik. A.U.E.

22. Bir takım kelimelerde bu vokalın işləmə sabit değildir:

اَر	veya	اَر	er;
اِرکن	veya	اُرکن	erken;
اِرن	veya	اُرْن	eren (evliya);
اِنْشِتَه	veya	اِنْشِتَه	eniste;
اِورْمَك	چوْرِمَك	اِورْمَك	evir-mek چevir-mek;
جَوْر	veya	جَوْر	demir;
دَوْمَك	veya	دَوْمَك	der-mek;
دَرْنَك	veya	دَرْنَك	der-n-ek;
دَوْشِرْمَك	veya	دَوْشِرْمَك	deşir-mek;
چَتِين	veya	چَتِين	çetin;
گَيْرُو	veya	گَيْرُو	g'eri;
يَلَه	veya	يَلَه	ye-mek;
عَش	veya	عَش	yemis.

Bazan telâffuz (*i*) ile (*e*) arasında kararsızdır: كَيْمَك *g'iyy-mek* veya كَيْك *g'ey-mek*.

Bu ve bundan evelki həntte göstərilən hadisəsinə (yani *e* sesli bir takım vokallerin her zaman *i* sesine təhsis edilmiş olan işaretle göstərilməsinə) Orhon kitabələrinə de rəslanır ki, bu, M. V. Thomsen'i, pek eski bir dəvirdən beri türkçədə ä (bu gramerde biz bu harfi müadili olan e ile göstəriyoruz) sesindən hariç olaraq bir de *i* ile ä arasında daha kapalı söylenir bir vokalın var olduğunu kabule sevk etmişdir.

Radloff, böyle bir vokalın varlığını kabul etmekle beraber bunun biunispe sonralık (XIV ücü asırdan sonra) olduğu kanaatinde idi (Meliranski, *Mém. Soc. arch. russe*, 1899, s. 20 - 24). Thomsen, sonraları, bu müddeasına kat'lı deliller getirmiştir (*Journ. Soc. finno-ougri.*, c. XXX). [*]

Bu vokalın geçmişleri ne olursa olsun, şunu da kaydedelim ki, Redhouse ve Manis-sadjian şimdiki osmanlı türkçəsində bir kapalı e ayırt ediyorlar. Ancak bu farkın İstanbul şivesine şamil olduğunu zannetmeyiz. Bunu daha ziyade Türkiye vilâyet lehçelerine hasret-mek icabeder: Biz kendimiz de Maraş'ta «millet, halk, yabancı» manalarında kapalı e ile söylenen (Belki koldaki «el» ile iltibasından kaçınmak için?) bir el telâffuzunu kaydettik. J. Deny,

23. a, Vokalinin yazılışı — a vokali, *elif* ve *hai resmiye* ile ter-

sim edilir. Şu halde bu, esasen hafif farklılarla (*e*) nin yazılışı gibidir: Bu farklılar başta (ī) işaretiley yazılması, bu harfin daha az yazılmaz bırakılması (الف) in (ء) ye tercih edilmesi gibidir.

1° Kelimelerin evvelinde: ī [i]

MI. : اَتْ at.

2° Kelimelerin içinde :

a. İlk hecede: ī [veya sıfır; fakat kelime tek heceli ise vokal daima yazılır].

[*] Bunun hakkındaki mütalealarımız için bak. (Türk dili Belleteni «Yenisey yazılısının yanlış tanımlı bir harfi» ne dair, sayı 1 - 2, 1940, Ankara) A.U.E.

Ml. : *kar* .. قار [veya كار] *yatak*.

b. Diğer hecelerde: ۱, sıfır, veya ..

Ml. : *sor-madım* صور-مادم 'صور-مادم' *sor-ma-dim*.

3° Kelimelerin sonunda: ۱ veya ..

Ml. : *ara-yacak* فرا-جاك.

Aşağıdaki misal *a* vokalinin bütün muhtemel yazılışlarını topluyor: آرایه جق *ara-yacak*.

24. *i, ı* vokallerinin yazılışı. — Bu iki ses için yazılış tamamiyle aynıdır.

1° Kelimelerin evvelinde: (۱) yani *elif*, *ye*; [bazan ۱].

Ml. : استنک [استنک] *iste-mek*,

اصلاقنق [اصلاقنق] *isl'at-mak*.

2° Kelimelerin içinde:

a. İlk hecede: (۰), [bazan sıfır].

Ml. : دینج [دينج] *dinc*.

بز [فز] *kız*.

b. Diğer hecelerde: (۰) veya sıfır, [bazan ۰].

Ml. : بیلر [بلور] *bil-ir*.

آلر [آلور] آلر *al-ir*.

3° Kelimelerin sonunda: ۰ [veya ۰].

Ml. : ایو [ایو] *eyi*.

یوقارو [یوقارو] *yokarti*.

İHTAR 1 — *i* veya *ı* ya müsavi olan *e* yazılışı, şimdiki kullanışta hemen de tamamiyle terkedilmiştir. Bununla beraber bu yalnız (وب=üp) rabet sigasında kalmıştır (bak. § 1310).

İHTAR 2 — Farsça (*ک ke*) ve (*چ çe*) edatları türkçede (*ki*) ve (*çi*) okunur. Türkçe (*چي* *çig*) veya (*چي* *çiy*) kelimesi daha eskiden (*چي*) suretiinde yazılmıştı.

25. (*u, ü o, ö*) vokallerinin yazılışı. — Esasta bu dört vokalin yazılışı aynıdır: (*و* harfi ile). Bununla beraber bir taraftan *ü* ve *u*; diğer taraftan *ö* ve *o* vokallerinin imlâsı arasında hafif farklar vardır. Bu iki sonraki vokal yazında daha az gizlenik bırakılır. Bundan maada bunlar bir türkçe kelimenin yalnız ilk hecesinde bulunabilir. Diğer hecelerde bulunduğu görülen kelimelerin, yabancılardan alınmış kelime olması icap eder.

Bu vokallerin yazılışlarının ait tafsilât şunlardır:

1° Kelimelerin evvelinde: او.

Ml.: اوچ; *uç*;

اوچق *uç-mak*;

اولىك *öl-mek*;

اولق *ol-mak*.

2° Kelimelerin içinde:

a. İlk hecede: او، [bazan sıfır; fakat kelime tek heçali ise او harfi daima yazılır.]

Ml. :

ۇ { دوز *düz*;
کوموش *gümüş*.

ۇ { قوم *kum*.
بىچق، [بىچق] بىچق *buçuk*.

ۆ { سوز *söz*;
بۈلۈك *bölük*.

ۈ { بوز *boz*;
قولاي *kolay*.

b. Diğer hecelerde: او، ى، و veya sıfır.

Ml.: ۇ اوچىرمك، اوچىرىمك، اوچورىمك: *öl-dür-mek*.

ۇ طولىدرىق، طولىدىرىق، طولۇرۇق: *dol-dur-mak*.

ۇ كونسولوس، قونسولوس: *konsolos*.

3° Kelimelerin sonunda: او، [bazan ى].

Ml. :

ۇ اوچ [اوچ] *ütü*.

ۇ قۇطۇ [قوطۇ] *kutu*.

ۇ مونتىكىپىر *Monteskiyö*.

ۇ بالو *baļo*

IHTAR. — ö vokali öz türkçe tek heceli kelimelerin sonunda hiçbulunmaz, kendinden sonra daima bir konson gelir: سوز *söz*, اوز *öz*.

II. VOKALLERİN İMLÄ TARİHİ.

26. Farslar ve onların ardınca türkler, vokallerin tersimi hususunda, arap alfabetesindeki pek az bir varlıktan istifade edebilmişlerdir. Bundan doğan vokalleri tersim usulü, sun'ı ve nakıstır. (Bak. § 11).

Malümdür ki türkçenin sekiz vokali (ا، اء، اى، اؤ)، gibi dört işaretle yazılıyor (Bak. § 17).

Bunlara (أمثلة حرفية) *huruf-i-imla* diyoruz. (*huruf* ile *imla* kelimeleri arasında görülen *i* nin kıymeti hakkında bak. § 1129 ve mabaadi).

Yine bazı hallerde yazı hattının üstüne ve altına koyduğumuz bazı tamamlayıcı işaretler de kullanıyoruz. Bu vokal işaretlerine *hareke** diyoruz [1].

- 1° اوستون - *üstün* [2];
- 2° اسره - *esre*;
- 3° اوئردو - *öt (ü) rü*.

IHTAR. — (*üstün*, *esre*, *ötürü*) kelimeleri farsça vokal işaretlerinin (harekelerin) tercüməsidir: زبر (zeber**), زیر (zir**), پیش (pis**).

اسره، Şark türkçesinde اسرا yani alt manasındaki kelimeye muadildir. (Bk. § 139)

اوئردو، vakitile çok eskiden üträ ve üträ gibi talâffuz ediliyordu. (MENİNSKİ, *Ins.*, s. 18). Bu kelime Şark türkçesinde: *atru*, *adra*, *udaru*, *ulur*, *udra*, *üdürə* ye muadildir. Bütün bu kelimeler (önünde, karşısında) demektir.

Kazan'da neşredilen gramerler, yukarıdakilere müraciî olarak، اوت *üst*, سلت *ast* ve از *üfür* tabirlerini kullanıyorlar.

Türkçede kullanılan vokallerin kayıt ve tersim usulünü (notation) daha iyi anlamak için, esas olarak alınmış oldukları Arap kayıt ve tersim usulüle bunu karşılaştırmak icap eder.

27. *Klásik arapçada vokallerin kayıt ve tersimi*. — Klásik arapçanın üç vokali (ا، اء، اى) vardır ki, bunlar bazan kısa (ă, ī, ū) bazan uzun (ā, ī, ū) dur.

Kısa vokaller ancak Kur'an'da ve çocuklara mahsus kitaplarda yazılır. Bu takdirde bunlar harekeler (vokal işaretleri) ile görünürler; bu hareke şeklindeki vokaller öbürlerinin aynıdır, yalnız arapçada tabirleri başkadır:

[1] Kelime bünyesine katılan diğer harfi harekelere karşılık bunlar kelime bünyesine katılmayan vokaller mahiyetinde olup resmi harekeler adını da almaktadır. A.U.E.

[2] اـ deki uski çizgi yazı satırında harflerin umumî hizasını gösteriyor.

1° α için $\hat{L} = \text{məs fetha.}$

MI. : صحیح *sahīha* (sahihtir, esastır).

2° i için $= \frac{1}{2}$ kesre.

Ml. : ω , bi.

3° u için $\frac{1}{\pi} = \frac{1}{\pi}$ zamme.

Ml. : *ba-dehu*.

* سکون *sükün* veya * جزم *cezim* vokal olmadığını bildirir.

Uzun vokaller: \bar{a} , \bar{i} , \bar{u} da (ا، ئ، و)، veya (-ا، -ئ، -و) ile işaret edilir.

1° MI. : ۱ *ā*: کبار *kibār* (büyükler);

2° **کبیر** *kebir* (büyük);

Görülüyor ki bu memdut harekelerden [1] *fetha*, yalnız *sakil fetha*; *kesre* yalnız *hafif kesre*; *zamme*, ise yalnız *sakil* ve *makbuz* (büzgün) zammedir. Bunlara *met harfleri* (حروف مدد *huruf med*, *hurufülméd* = uzatma harfleri) de derler (Muk. § 117).

28. Kelimelerin iptidasındaki vokaller. — Arap yazısında bir kelime daima ya asıl bir konson veya bir *elis* ile başlar.

Klásik arapçada *elif*, bir hemzenin (•, mizmarı bir mehmuş "süreksiz" sesin işaretti: son occlusif glottal; bakınız § 79) kürsüsü olabilir ki, bu hemze de bizzat bir hareke - vokal alabilir.

Ml. : **اکبر**; türkçe tefsisiyle **'ekber** (daha büyük);

Elif, doğrudan doğruya bir hareke - vokal de alabilir (ki bu hareke, bir kelimenin nihayetinde de bir hareke olduğu zaman hazfedilir.)

MIL.

استقبال * *?istikbāl* *

Her zamanki kullanışlarında Araplar ne hareke-vokallerini, ne de (baştaki) *hemzeyi* yazmazlar. Bunun içindir ki, bu gösterdiğimiz farkı ihmal ederek *elisi*, *baştı* bir harekenin mevcut olduğunu haber vermeğe hizmet

[1] (i, ü, ş) harflerinin başka vazifeleri de var: (i) hemzeye kürsü vazifesi görür (bk. § 28); ü, ş yarılm yokal (semi-voyelle) olan (*u*, *y*) gibi de kullanılır.

eden bir işaret saymakla iktifa ederler. Bununla beraber şuna da dikkat etmeli ki *elif* (ا, ئ, ئ) okunabilen vokalin ses keyfiyetini (timbre) kendiliğinden bildirmeye kâfi değildir.

Ml. : اَكْبَرْ (Pekber); اِسْلَامْ (İslām); اِمْمُ (Ümm).

29. *Arap kayıt ve tersiminin türk vokallerine tatbiği*. — Türkçede şu mütalea ettiğimiz bütün arap harfleri, gösterdikleri vokallerin kemyet (quantité) ine bakılmıyarak kullanılıyor. Hakikaten daha ileride görüleceği üzere, türkçe kelimelerde uzun harekeler, kisalarından ayırt edilmiyor. Türkçede bu işaretlerden her birinin, yalnız gösterdikleri ses keyfiyet (timbre) lerine bakılır. Bu sebeple türk vokalleri, *kelimelerin iç ve sonlarında* şu suretle kaydediliyor:

e, a, ı veya ـ işaretıyla [1];

i, ī, ى „ ـ işaretıyla;

u, ü, o, ö „ ـ işaretıyla.

Arap harflerinin kısmen ilk vazifelerinden inhiraf ettirilmiş olduklarını göstermek içindir ki türkçede, bunlara arapça bir kelmede bulunduklarına göre, (*met harfleri; fetha, kesre, zumme*), veya öz türkçe bir kelimedede bulunduklarına göre (*imlā harfleri; üstün, esre, ötrü*) gibi muhtelif tabirler veriliyor (yukarıda bak. § 26 ve 27).

30. *Başta türkçe vokallerin yazılışı*. — Türkçe bunda da, Arap kayıt ve tersimi usulünü meşk ittihaz etmiştir: Türkçenin baştaki bir vokali, ses keyfiyeti (timbre) ne olursa olsun, *elif* [2] ile tersim edilir. (Bak. yukarıda § 28 *nihayetine*).

Ml. :

ا	ت	ئ
at;	et;	it.

اـ ögle.

Daha ioptidalarda, bu vokal ü, u, ö, o okunacağı zaman, *eliften*

[1] Hareke işaretleri olan ـ, ــ, ـــ eski yazma kitaplarda sık sık istimal edilmiş olduğu halde bugün bırakılmıştır.

[2] Kelimenin başına (و و) harflerini getirmekle bir taraftan ı, ī, u, ü, o, ö, vokalleri, diğer taraftan (و و) konsonları arasında karışıklıklar hâsulüne meydan verilmiş olurdu.

sonra bir ↗ koymak suretiyle baştaki vokalin ses keyfiyetini (timbre) tayin etmek itiyadı hâsil olmuştur. [1]

Ml. : اوْل öyle, ilâh..

Yine i, ı vokalleri, ى işaretiley fakat daha az multarit bir surette gösterilmiştir.

Ml. : ات it.

Böylece *elif* daha ziyade a, e seslerine tahsis edilmiş kaldı. Kullanılmakta olan imlâ, arap alfabetesinin diğer bir işaretî olan (ـ) meddi, elifin üzerine koymak suretiyle bu iki harekeyi ayirt etmeye muvaffak oldu. Baştaki a vokali şimdi (ـ), baştaki e vokali ise sadece (ـ) suretinde yazılıyor:

Ml.: ات at.

ات et.

31. *Sondaki a, e vokallerinin yazılışı*. — Arapların haftî usulüne ait itiyatları taklit etmek meyli, Türkçede sondaki a, e ye, *resmî ha* diye hususî bir kayıt ve tersim verilmesine saik olmuştur. Bu harf, arapçanın müfret müennes alâmeti olan bir lâhikası şeklinden istiare edilmiş olup, klâsik arapçada şu şekilde yazılır :

ـ ، ـ (ـtün).

Bu ـ (ـ) harfine *merbuť ta*² derler. Üstündeki iki noktası noksan olarak sondaki (ـ) nin aynıdır. Bu, klâsik arapçada alelâde (ـ) gibi telâffuz edilir, fakat yalnız mezkûr lâhikada, yani daima bir (a) dan sonra olarak bulunur.

Bu münteha (terimaison) bizzat Araplarca telâffuzda -a (-e) , ve yazında ~ (ـ) suretinde kısaltılmıştır.

Ml.: Klâsik arapçada: ماده * *măddetün* :

Şimdiki arapçada: ماده *măddâ* (*mădde*).

[1] Bizee bunlarda, bu itiyattan ise esas olarak uysulan bir prensip hâkimdir: Herhangi bir vokalle başlayan kelimenin ilk harfi, esasen yok denecek kadar yumuşamış bir konson olan hemzedir ki, bu vokalde erimiş bir hale geldiğinden, artık sadece vokal olarak söylemektedir. Arapça da Yunança da kanağati kelimelerin vokalle başlamadığı ve baştaki her vokalin bidâî bir hemze den sonra geldigidir. Hareke koasonu târik için kendisinden sonra getirilip, konsonlarını bir arızası demektir. Vokaller konsonlarını arazları olduğundan arapçada bunlar asıl olan konsonlar arasına yazdırılmaz. İşte baştaki (ـ), vokallerden evvel bu sönükk hemseyi işaret için getirilmektedir. A.U.E.

Ayırıcı (diacritique) noktalarından tecritedilmiş : veya *ı* harfinden ibaret olan (ءِءُ) şeklen, (ء) nin sondaki suretiyle karışıyor. Arapçada buna *Merbuť ta'*, türkçede *resmî ha'* isimleri verilmesi bundandır [1]. Türkçede (veya farsça) kelimelerde sondaki -a (-e) vokalini de kayıt ve tersim için kullanılan bu harftir. Türkçede ayrı yazıldığı zaman buna sadece ufak bir halka şekli verilir.

Ml. :

- دوه deve.
- قراء kara.

Bu, fiil cezirlerinin sonundaki -a (-e) vokalini tersim için de kullanılır:

Ml. : ايلمك eyle-mek.

Bazı lâhikalar içindeki vokallerin kayıt ve tersiminde de böyledir:

Ml. : صوّيْجَن sok-acak.

Bununla beraber şimdiki imlâ (i işaretini a nin tersimine bırakarak) bu işaretin e ye tahsis etmiye meyyaldır:

- دوه deve.
- قاراء kara.

Müfrit ıslahatçılar bu şekli açıktan aşağıya kelimeler içine de sokuyorlar:

Ml. : (ءِءُ) yerine (ءَءَ) gerek.

Görülüyor ki *resmî ha'* harfi kelime içinde bulunduğu zaman yazida alt yanındaki harfe bitişmiyor. Şu halde bu bir *bitişmiyen harf* tır (Bak. § 10). Böylece (he) harfiyle bunun arasında bir fark hâsil oluyor. Bu nün neticesi olarak kelimelerin evvelinde ve içinde bu iki işaret arasında karışıklık olması mümkün değildir. Sonra sonunda (ءِءُ he) harfi olan kelimelerin miktarı pekaz olmak itibariyle, kelimelerin sonunda da karışıklık olmasından daha hiç korkulmaz. o kelimeler de hemen şunlardan ibarettir:

[1] Türkçede yalnız resmedilip okunmayan harflere *رسمي** (*resmî=graphique*) deniliyor. Dikkat edilince görülmeli ki, *resmî ha'* denilen (ءِءُ) ni okunmaz sayılması doğru değildir. Çünkü işaretin gitmesiyle sesin de gitmesi icap eder. Meselâ: دَرْبَ darbe ki, ضَرْبَ darb tan. Şu halde *resmî ha'* dedikleri harf, kayıt ve tersimin gösterisi gibi olduğu üzere (ء) suretinde değil de (ءِءُ) a suretinde okunur demek lazındır. Bu, bir okuma şâşkinliği (*mater lectionis*) olacaktır.

شام	** <i>sāh</i> ;
پادشاه	** <i>pādisāh</i> ;
کام	** <i>gāh</i> ;
اشتباه	* <i>istibāh</i> ;
انتباہ	* <i>intibāh</i> ;
تنبیہ	* <i>tenbih</i> [1].

32. Vokallerin imlâsı henüz kullanışta yerleşmiş değildir. Harflerin yazılışında, Avrupada kullanılan imlâları her vakit tanımadıkları bir istikrar hissisi olduğu halde vokallerin imlâsı, umumiyetle Türkçe imlâ meselesinin en ehemmiyetli kısımlarını teşkil ediyor.

Türkçe vokallerin imlásındaki kararsızlık, hangilerinin intihabı lazımgeldiğinden ziyade, bunların yazda ne vakit gösterilmek, ne zaman gizlenmek ıcap ettiğini bilmek meselesiındadır.

Osmalı türkçesinin imlā tarihi, denilebilir ki *imlā harfleri* (Bakınız § 26) dedikleri sekillerin istismalindeki tedrici bir yayılış tarihinden başka birsey değildir.

Ottoman Turkish's first metrical forms did not contain vowels, which were very rare. Only zannetiliyordu ki, memduh movements from the first metrical forms were represented by vowelless words and vowelless words were not known.

Bu suretle okuma müşkülâti pek ziyade artmış olduğu için, bazan harflerin alt ve üstlerine getirilen vokal işaretleri (yukarıya bakınız) ile buna çare bulmaya çalışiyorlardı ki, bunların kullanılması eskiden yazma kitapları istinsah eden hattatların hüsnühat ile yazdıkları yazınlarda oldukça yaygın olmakla beraber, seri ve cari olan istimale göre pekaz ameli görüyordu.

Mİ. : *سے* (câri imlâda : سے) buyurdu.

33. Bu hallere çare olmak üzere, nihayet ister istemez gittikçe daha fazla olarak (۱۱۳۰۱۶) harşları kullanılmıştı başlandı. Fakat hattı usulün bu tekâmülü, makûs eihete doğru vaki olan bir meyîl dolayısıyle seyrinden geri kaldı. Bu meyîl ise, öz türkçe kelimelerinde de, bazı vokallerin (bilhassa kisalarının) yazılmadığı arapça kelimelerine mümkün mertebe benzeyecek harici bir mapzara temininden ibaretti.

Bundan hâsil olan imlâ usulü, 18inci asırda takarrür etti ki, bunu Osmanlı türkçesinin klâsik imlâsını temsil eden bir örnek diye sayabiliriz.

Bunun başlıca hususiyetleri sunlardır:

1° Kelimelerin evvelinde *a*, *e*, *i*, *ı* vokalleri (*ı*) *elif* ile; *o*, *ö*, *u*, *ü* vokalleri *şl* ile edildi.

2° Kelimelerin içinde:

a- e vokali hic yazılmazdı.

Ml. : *كـلـيـةـ* *eyle - mek.*

b. i, i vokalleri aynı kelime içinde en az iki defa tekrarlanıyorsa ancak o vakit yazılırdı.

M1 : kilç.

[1] Esasen bu gibi kelimelerde sonda konson olan (α) lerin, vokal olan (\circ) olmasına imkân yoktur. Çünkü kendinden evvelki harfleri zaten uzun vokallerden ibaret olduğuna göre bunların konson (α) olmayacağı tabiidir. A.U.E.

i, *e* vokalleri tek heceli kelimeler içinde yazılmazdı.

Ml. : *جَنْدِيْ* *kız,*
جَنْدِيْ *dil.*

c, a vokali ve *o, ö, u, ü* vokalleri, *her zaman ve bir defa* olmak üzere yazılır: Bu kayıt ve tersim (notation) sureti zaruri ve kâfi sayılır; ve umumiyetle bunları aynı kelimedede iki defa yazmaktan çekinilir:

Ml. : *بَاتَاكْ* *batak;*
جُوْجُوكْ *çocuk.*

Bunun neticesi olarak, tek heceli kelimelerde bu vokaller her zaman yazılır.

3°. Türkçe kelimelerin sonunda bütün vokaller yazılır.

'34. geni imlâ. — Tahminen 1850 den itibaren, millî türk edebiyat intihabı başladığı zaman, lisani daha makul ve mantıkî bir imlâ usulüyle tezhip etmek çaresi düşünüldü. Ve o vakit, her söylenen *vokalin muadil bir yazılı şekli olması* esası kabul edildi. Ancak imlâya vereceği yeknesaklık dolayısıyle nazariyete muhik görülen bu *esas*, tatbikatta kelimelerin hattı doğruluğu gibi vahim bir mahzur ile çarpıştı. Hakiksten malûmdur ki, vokallerin yazılışı için kullanılan dört şekilden üçü (‘, ى, ۆ), yazıda alt yanındaki harfe bitişmez. Bu şekiller çoğaltılıcaya kalem, her defasında kâğıttan ayrılmaga mahkûm olur ki bunun, vasıflarla dolu olan arap yazılısi itiyadiyle telîfi kabil değildir.

Bu sebepledir ki, İslah edilen imlâ, herkesçe kabule mazhar olamadı. Kimi el'an klâsik imlâyi meşk tutuyor; kimi de eskiden daha ziyade olmak üzere imlâ *harflerini* kullanmakla iktisâ ediyor. Bu hususta yalnız ve bilhassa lâbikalar, bunları kabul etmemekte iust ediyor. (Bu bapta bak. § 162).

Bununla beraber, bir vakia tecyyüt etmişse benzeyor: İlk hecenin *e* den gayri olan her vokali daima yazılıyor. Şimdi bu neticeye bakınca, klâsik imlânın gösterdiği nisbi istikrarın feda edilmesine bu kadar az birşey değer miydi? suali hatırlara gelmemek mümkün değildir.

Hakikaten, birinciden gayri diğer hecelerde, en kâmil bir kararsızlık ve keyfi bir iltizam hüküm sürüyor.

Şurası da dikkate değer ki, şu bahsettiğimiz mahzurlardan başka olarak, bugünkü gündे iltizam edilen usul, kullanılan şekillerin yetişmez sayısı (sekiz harekeye «vokale» mukabil dört şekil) gibi esaslı bir noksana deva olamıyor. Meselâ (*ى*) şekli, *i*, *e* vokallerini (*g* konsonu hesaptan hariç), ve (*ö*) şekli *ü*, *u*, *ö*, *a*, vokallerini (yine *v* konsonunu hesaba katmıyoruz), gösteriyor [1].

Bu gibi haller karşısında biricik çare buna deva olabilir: Diğer bir alfabe (meselâ lâtin alfabetesinin) kabuli [2]. Yazık ki bu, müslüman memleketterinde pek kuvvetli olan din erbabının hırçın mukavemetine çarpar. Sonra da bunun, türkçede büyük bir miktarda olan arapça kelimelerin bu harflerle yazılmazı meselesini kurcalamak gibi bir mahzuru da olur. [3]

[1] Epir'deki (*Vovo*) irtâğı, Arap harflî türkçe coğrafyalı kitaplarında (1919) suretinde yazılıdır.

[2] Sami Bey'in *Kamusu Türkî*'sında kullanılan harf üstü işaretleme usulü, yalnız matbu şekillerden başkasına tatbik edilemez.

1914 senesi Mayısından itibaren Harbiye nezaretinin verdiği karar ile, askeri mensupları arasında resmi muhabereler, (' , ى, A, Y,) gibi Fransız aksan işaretleriyle ayırd edilen sekiz vokalin kullanımı üzerine vazedilmiş yeni bir imlâ ile kaleme alınmağa başlamış idi. Bu usulde her harfin bitişmiyen bir tek şekli kullanılmış idi. (Ulaşma olmamak ehetinden) bu da gayriamelî olmak dolayısıyle bir müddet sonra terkedilmiştir. J.D.

[3] Atatürk, bu fikrin türkler için pek aşikâr olan isabetsizliğini, birkaç yıl sonra Türkiye'de yaptığı muazzam inkılâplar, bilhassa muharririn hiç ihtimal vermediği harf inkılâbiyle ispat etmiştir. A.U.E.

Şu halde öyle görünüyor ki, bu mesele, bir taraftan nahak ve lüzumsuz yere uantulup giden öz türkçe kelimeleri yeniden canlandırmak, diğer taraftan arap kelimelerinin kullanımını ilmi istihlahlara hasır ve tahdit etmek suretiyle, osmanlı türkçesinin hakiki bir surette millîleştirileceği zamana bırakılmak ıcap ediyor.

35. Aşağıdaki cetvelde vokallerin kullanılan inlâ [ve klâsik imlâ] daki bütün tafsilâtı hulâsa edilmektedir.

Başta.		İçeride.		Sonda.
		İlk hecede.	Düzen hecelerde.	
e	İ Bazı defa i	Sıfır	Sıfır; Bazan o [bazan i]	•
a	İ [i] [veya sıfır; tek hece- lilerde her zamanı]	[veya sıfır; tek hece- lilerde her zamanı]	i veya sıfır; bazan o	i veya o
i	i [veya İ]	: [sıfır]	: veya sıfır	ç [veya ş]
ü	ا (Bazan	و	و	و
u		[veya sıfır; tek hece- lilerde her zaman و]	veya sıfır; bazan :	bazan ç
ö	ؤ ö , ü yerine.)	ؤ		
o		{	(Yalnız ödüngleme kelimelerde olabilir)	

III. VOKALLERİN TASNIFI.

36. Türkçenin vokalleri, üç muhtelif esasa göre tasnif edilebilir:

Birinci ayırtış esası: Dilin uskî satıhdâ aldığı mevkie göre vokallerin teheccî edildiği yer bakımından.

Bu bakımından iki teheccî yeri (mahrec, çıkarca) ayırt edilebilir.

a. Sert damağın ön kısmı. Bu yerde teheccî edilen vokallere *ön veyâ damak önü vokalleri* (ön damaklılar) derler ki: e, i, ö, ü vokalleridir.

b. Damağın art kısmı. Burası *art* veya *damak ardi* vokalleri (damaklılar) olan: *a, i o, u* nun teheccî yeridir. [1]

En belli başlı ayıris budur ki, bütün Türk lisanına hâkimdir. (Bak. § 136 ve aşağısı).

Bunu aşağıdaki taslakla gösterebiliriz:

Birinci taslak (şema).

Ön vokaller.	e i ö ü
Art vokaller.	a i o u

Daha yukarıda ön vokallere (bak. yine § 16) verdigimiz tertip, sîrf bakışıklık (tenâzur, symétrie) gibi ameli sebepler dolayısıyle ihtiyar edilmiştir. (Bak. aşağıdaki taslaklara). Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, mahreci daha önde olan *i* vokalinden başlayıp, teheccî noktası en geride olan *u* da karar kılmamız icap ederdi. Ve o zaman vokallerin tertibi şöyledir:

i — e — | a — i — o — u
ü — ö

ü, ö vokalleri *i, e* vokalleri gibi aynı noktadan, yani aynı mahreçten teheccî edilir. Mahrecinden çıkışması, azaların vaziyeti durgun hallerinde nasilsa hemen de yine öyle kalmasına bağlı olan *a* vokali, vokaller ahengî (bak. daha aşağıda § 136) bakımından, diğer art vokaller gibi bir halededir. Bunun içindir ki, bu vokali, türkçede bu türlü vokaller arasında koymağa mahal vardır. Daha hâkî olarak ta, *a* dan daha geride teheccî edilen *i* vokali için de aynı hal vardır. Şu halde biz, Hint-Avrupa lisانları fonetiğine dair eserlerde, *i* vokalinin (ki mahreci, dilin orta kısmı ve sert damağın art kısmıdır) dabil olduğu muhtelit vokallere ayılışı cihetini, türkçede mühim neticelere sebep olmadığı cihetle, ihmâl ediyoruz.

Ön (*damak önü*) ve art (*damak ardi*) vokalleri tabiri yerine, bazan *damaklılar* (*palatales*), *boğazlılar* (*guturales*) tabirleri de kullanılıyor.

Bazı yabancı gramerçiler vokaller için (*teyyin* ve *haşin*) yahut (*zayıf* ve *şedit*) suretiindeki tavsiyeleri tercih ediyorlar. (Bu iki zümreyi mezcederek: *teyyin* ve *şedit* te diyorlar). Türkçe gramerlerde ise bunlara *hafif* ve *sakîl* (ince ve kalın) deniliyor. [1]

37. Birinciden müstakîl olarak ikinci ayıris esası: Dilin şakûlî istikamelteki mevkii.

[1] Müellifin mütalesasına göre, şimdî biz bunlara tek kelimelerle: öncül, artçıl da diyebiliriz. A.U.E.

Bu bakımından yüksek, orta, alçak vokaller diye ayırt edilir. Fakat türkçede daha ameli olmak üzere, çıkışında dilin yükseldiğine göre *yüksekler*: *i*, *ı*, *ü*, *u*; ve çıkışında dilin alçaldığına göre *alçaklar*: *e*, *a*, *ö*, *o* diye bir ayıris yapmak yeter. Yukarda muhtelit vokaller için yaptığımız gibi, orta vokallerin ayırışını da ihmali ediyoruz.

(*Yüksekler, alçaklar*) yerine (*darlar ve genişler*) de deniliyor.

Bu tasnifi, gözden hiçbir zaman uzak tutulmamak lâzım gelen birinci tasnifle kaynaştırarak şöyle bir taslak vücude getiririz:

Ikinci taslak.

	Alçaklar.	Yüksekler.
Önler.	<i>e</i> <i>ö</i>	<i>i</i> <i>ü</i>
Artlar.	<i>a</i> <i>o</i>	<i>ı</i> <i>u</i>

Bu ayıris, bütün türkçe lâhika (sonek) unsurlarının iki sınıfa bölünmesine sebep olmuştur (bak. § 154).

IHTAR. — Türkçede, alçak vokaller, yüksek vokallerden daha müstakır, daha sabit unsurlarıdır. Bakılınca, yüksek vokaller bazan telâffuzdan düşer (bak. § 120 ve aşağısı) oldukları gibi; aksine, yabancı dilden gelmiş bir kelimenin telâffuzunu kolaylaştırmak için, iki harf arasına girebilirler. (Bak. § 112 ve 114). Bu veya diğer halinde, bunlar öyle kaçamaklı ve kararsız unsurlardır ki, esas itibariyle kendilerine ancak yüksek vokallerde de teşadüf edilebilir.

Türkçede nisbeten çok olan sesleme isimler (onomatopées) de yüksek vokaller, alçak vokallere nazaran yine tâli bir rol oynarlar. Meselâ *pat*, *çat*, *car*, *tak*, *faş*, vs. sesleme isimler, yüksek vokalli muadil sesleme isimler olan *pit*, *çit*, *cır*, *tık* *fış*, vs. den daha gürültülü sesleri ifade ederler.

Yine dikkat edilirse görülür ki, lâhikalarda alçak vokaller, her zaman *ses vurgusu* (accent tonique) nu kendilerine çektiğleri halde, yüksek vokaller bunu bazan kelimeye bırakırlar (bak. § 210, ihtar 1333, ihtar 2).

38. Üçüncü ayıris esası: Dudakların açılma şekli.

Bir ayna ile kolayca görülür ki, dudaklar *ö*, *o*, *ü*, *u* yu telâffuz için yuvarlak bir dälük vücude getirerek, ileriye doğru uzandıkları (*yuvarlak* vokaller) halde, *e*, *a*, *i*, *ı* yi telâffuz için yarık şeklinde açırlar. (*yuvarlak olmayan* yahut *bîtaraf* «düz» vokaller).

ö, *ü* vokalleri, dudakların yuvarlaşmasıyla *e*, *i* vokallerinden (sıraya göre: *ö*, *e* den; *ü*, *i* den) ayrılırlar: başka bir suretle söylesek, *ö* = dudaklaşık *e*; ve *ü* = dudaklaşık *i* dir.

Bu yeni tasnifi birincisiyle mezcedersek şu taslağı elde ederiz:

Üçüncü taslak.

	Düzler.	Yuvarlaklar.
Önler.	e i	ö ü
Artlar.	a ı	o u

Bu üçüncü ve son ayrişin kolayca tatbiki yeri, çift keşikleniş (münavebe=alternance) li lâhikalar olacaktır (§ 158).

IHTAR. 1 — Yuvarlak (*dudaklı*) vokaller, komşu harfleri *dudaklı* kılımıya da mütemayıldırler. Bu bapta bak. § 188.

IHTAR. 2 — Yuvarlak vokaller, Türkiye türkçesinde hemen çok defa bitaraf «düz» vokaller suretiini alıyorlar. *ü, i* oluyor; *ö, e* oluyor; *o, a* oluyor.

Mİ.	Şark türkcesi.	Türkiye türkçesi.
	<i>üg</i>	<i>ev :</i>
	<i>ötmek</i>	<i>etmek »ekmek»;</i>
	<i>düb</i> (<i>tüb, tüp</i>)	<i>dtb;</i>
	<i>büt-mek</i>	<i>bit-mek »neşvüñemä bulmak + sona ermek»;</i>
	<i>kavuk</i>	<i>kavuk »çiçi hoş, oyuk; mesane; baş kisvesi»;</i>
	<i>tulkü, tülki</i>	<i>tilki.</i>

39. Üçüncü taslak, birincidekileri de havi olan ikinci ile mezcedi-lince, şöyle bir taslak vucüde geliyor:

	Düzler «bitaraf».		Yuvarlaklar.	
	Alçaklar.	Yüksekler.	Alçaklar.	Yüksekler.
Önler.	e	i	ö	ü
Artlar.	a	ı	o	u

Bunlar böyle okunabilir:

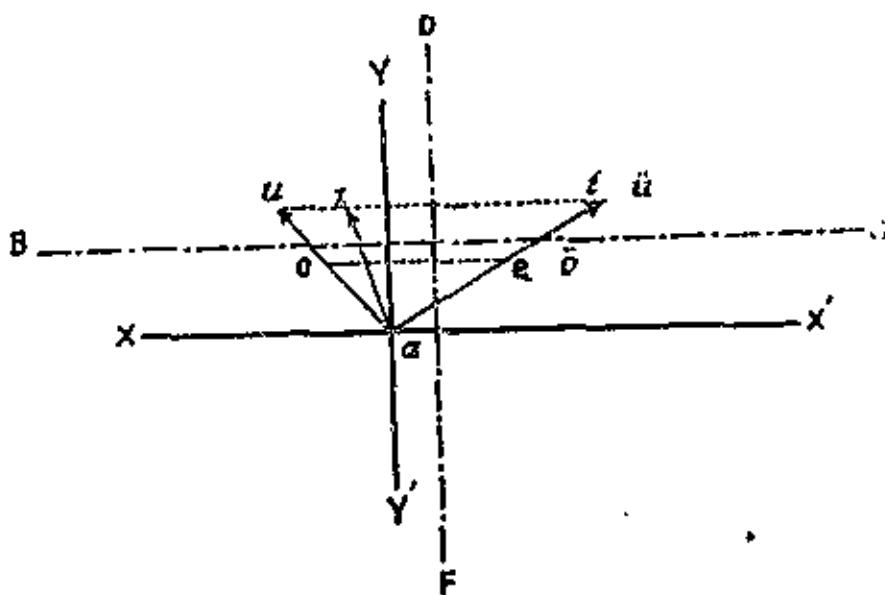
e	Ön	alçak	düz	vokal
i	«	yüksek	«	«
ö	«	alçak	yuvarlak	«
ü	«	yüksek	«	«
a	Art	alçak	düz	«

- ı Art, yüksek düz vokal
- o « alçak yuvarlak »
- u « yüksek » « [i] »

Türkçenin sekiz vokaline ait bu üçüzlü bölünüşte vokaller, her biri ayrı ayrı dörtten ibaret iki müsavi tertipli zümreye ayrılmak suretiyle bir tenazur içinde getirmektedir ki, dikkat edilince, bu tenazurun ne kadar tam ve kâmil olduğu görülür:

1°	4	Ö	—	4 art;
2°	4	Alçak	—	4 yüksek;
3°	4	Düz	—	4 yuvarlak.

40. Türkçe vokallere hendesi bir taslaç [2] tatbik edilince, şöyle bir şekil içinde gelir:

α α hattı³ üzerinde art vokaller; α i çizgisi üzerinde ön vokaller görünür. α muhtelit vokaller çizgisidir. «Her noktanın YY' mihverinden mesafesi, dilin orta α mevkiiinden itibaren ilerleyişini veya gerileyişini takribî bir surette gösterir; her noktanın XX' mihverinden budu, dilin aynı menşeden itibaren yükselişini takribî bir surette gösterir.» DF hattı, türkçede ön ve art vokaller arasındaki hududu gösterir (bu, orta α nin sağından geçer). BC hattı türkçede yüksek ve alçak vokaller arasındaki hududu gösterir.

41. $\frac{\ddot{o}}{o}$ vokallerine dair ihtar. — Telâfîuz bazan, alçak yuvarlak vokaller olan $\frac{\ddot{o}}{o}$ ile, muadilleri yüksek yuvarlak vokaller olan $\frac{\ddot{u}}{u}$ arasında mütereddit (bocalayıcı) kalır.
اکاوا اوگل'an veya (takbih ve azarlama nidası u/an);
اکرا اوگرا-mak veya (uğra-mak);

[1] Bize, düz (bütarası) lerin alçaklarına «üstünler»; yükseklerine «esreler»; yuvarlakların alçaklarına «yaygın ötrüler»; yükseklerine «büzgün ötrüler» denilebilir ki, bunlar hem ötedenberi daha menus, hem de dile daha kolay, daha kısa öz Türkçe kelimelerdir. A.U.E.

[2] M. Léonce Roudet'ının *Éléments de phonétique générale = umumi fonetik unsurları* adlı kitabındaki Helwag'ın hendesi taslağından iktibas edilmiştir. (Paris, 1910 S. 34). J. D.

büy *böyük* veya (*büyük*);

buğ *boğa* veya (*buğ*);

bağday *boğday* veya (*bağday*).

Yuvarlak vokallerin yüksek ses keyfiyeti (*ü, u*) ile alçak ses keyfiyeti (*ö, o*) arasındaki bu karışıklık, Türkiye türkçesine mahsus birşey değildir; bir Türk lehçesinden başka bir Türk lehçesine göre de bunlara tesadüf edilir. Bununla beraber dikkat edilirse görüldür ki, Türkiye türkçesinde böyle tereddüt hâsil ve mümkün olan hallerde $\frac{\ddot{u}}{u}$ vokallerini tercih hususunda gittikçe bariz bir meyil vardır.

$\frac{\ddot{o}}{o}$ Vokallerinin lâhikalardan hariç kalması hakkında bak. § 140.

B A H I S II.

KONSONLAR.

I. KONSONLARIN TASNIFI VE MAHİYETİ.

42. Kendilerine konson ismi verilen ses unsurları, (*seslem* = phonèmes) daha yukarıda (§ 15) te gördüğümüz gibi, hava sütununun burun-ağız cihazından geçerken hâsil ettiği gürültüden çıktıgı için, bunları pek tabii, hava sütununun çıkışına göre tasnif etmek lüzumu görülmüştür.

Burun-ağız cihazı unsurlarının teşkil ettiği nisbeten sıkışık kanal, bir konsonun yerinden bırakılışı (*émission*) sırasında, havanın fasılaz bir surette çıkışmasına müsait olacak kadar açık kalırsa, o konsona *sürekli* (*continu*, *mechur*) [1] derler: *v*, *f*, *z*, *s*, vs.

Buna mukabil, bu uzuqlar arasında bir temas vaki olup ta, *bir an için* hava sütununun geçmesine mâni olarak, burun-ağız boşluğununda bundan dolayı bir *tikanma* (*insidat*, *occlusion*) hâsil olursa, böylece araya girmiş manayı zorlayan havanın tazyiki altında konson, bir patlayış (*feveran*, *explosion*) olmadıkça çıkartılamaz.

Bu yoldaki konsonlara *süreksiz* (*tikanik*: *mehmus*, *insidādī*, *occlusif*) [2] derler: *p*, *b*, *t*, *d*, vs.

Sonra, konuşma uzuqlarının mürekkep ve karışık oluşu, muhtelit sesler vücude gelmesine yol açar ki, bunlar konson olmakla beraber, bazı cihetlerden vokallere yaklaşır. Bunlar ünlek (*tannan*, *sonnant*)

[1] Veya *tazıklılık* = constrictif; veya *daraltılı* = spirant; veya *sürtünük* = fricatif J. D.

[2] Veya, *ənî* = momentané; veya *patlayıcı* = explosif, J. D.

adiyle ifade edilir ki, şu konsonlardır: *g, l, r, m, n* (son iki konsona *genizli «hayṣūmī = nazal»* denilir). Bu ünlekler, (vokaller gibi) sürekli *«devamī = continu»* seslerdir.

43. — Bu tasnif (sınıflama) den başka olarak, konsonları mahreçlerine göre zümrə «küme» lemek te mümkündür ki şöyledir :

Dudaklılar (şefeviler = labiales) : *p, b* (ki, iki dudağın değıntisiyle hásıl olur, ve bunun için bunlara *çift dudaklılar «bi - labiales»* adı da verilir); *f, v* (ki, alt dudak ve üst dişlerin değıntisiyle hásıl olur: *Dudaklı - dişliler «labio - dentales»*);

Dişliler (sinniler = dentales) : *t, d, s, z* (ki, dilin dış kenarı ve dişlerle hásıl olur);

Damaklışık dişliler «hanekî sinniler = dentales palatalisées» (ki, dilin ön kısmıyla daimaktan hásıl olur), vs. (Bak cetvele § 80).

44 — Nihayet, bu iki sınıflama tarzına, evvelce daha yukarıda işaret edilen *boğuk «şāmit = sourd»* ve *çınlak (şāit = sonore)* konsonlar tefrik «ayırt» i de katılır.

Ünlekler, vokaller gibi, esas bakımından çinlaktırlar. *Sürekliiler*, ve *süreksizler*'e gelince, bunlar bazan boğuk, bazan da çinlaktırlar. Meselâ *p, b* konsonları birbiri ardına telâffuz edilince görülür ki, bu iki konson aynı bölgeden (iki dudağın tikantısından) çıkar; lâkin *b*, mızmar (glotte) sarsıntılarının varlığıyle *p* den ayrılır. Bunun böyle olduğuna kolayca kani olmak için, bu iki sesi çıkarırken kendi ünüğünü (ün, ses aleti = pomme d'Adam) iki parmak arasında tutmak yeter.

İHTAR. — Türkiye türkçesinde her zaman boğuk konsonlar, çinlaklar dan pek açık bir surette ayırt edilmez.

Böylece boğuk (*č = h* ile *çınlak č = h*) birbirine karıştırılır : *hangi × hangi*.

Bu gibi kararsızlıklar kelime başlarında, bilhassa *t × d* de pek sık olur. (bak. § 82). Kelime içlerinde ise seyrektrir: *sapan × saban* (İstanbul'da, belki ayrı ayrı manalara geldikleri için bunlar, karışıklıkta çekinerek böyle kuşlanılır).

Aşağıdaki bentlerde, Türkiye türkçesinin muhtelif konsonlarını : dudaklılar, dişliler, buğazlılar, girtlaklılar ve ünlekler tertibi üzere үleşerek (tevzi ederek) sayıp anlatacağız.

A. DUDAKLILAR (labiales).

45. — *Dudaklı* konsonlar (ünlek *m*, § 75, yi sayıya katmadan), dörttür.

1º İki süreksiz (çift dudaklı = bilabiales);

a. Bir boğuk *p*. (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı: پ (پ).

Ml. [1]: پ ip.

b. Bir çınlak: *b* (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı: ب (ب).

Ml.: ب baba.

2º İki sürekli (dudaklı - dişli = labio - dental):

a. Bir boğuk: *f*. (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı: ف (ف).

Bu konson, aslini söylemek lâzım gelirse, Türk lehçelerine ait olmayıp, ya ödünçleme (d'emprunt) kelimelerden, veya sesleme isimler "onomatopées" olan: öf [2] *lemek*, üfürmek, vs. gibi ifadeci kelimelerden başka yerlerde buna rastlanmaz.

b. Bir çınlak: *v* (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı: و (و) (bazan da ئ ' و ; bak. iki aşağıdaki bende).

Ml.: و ev.

46. — Türkiye türkçesindeki *v* konsonu bazan, müsterek türkçe - tatarcadaki bir *b* ye muadildir:

Ml.: Türkiye türkçesi.

ver - mek,

var - mak,

var,

vaz geç - niék,

yal' var - mak,

Öteki lehçeler.

bir - mek yerine;

bar - mak > ;

bar > ;

baz geç - mek > ;

yal' bar - mak > .

v konsonu, çok daha eski bir boğazlı konsonun en son varaklı (=aboutissement) sidır.

[1] «Ml.» rumuzu, «Misal» kelimesinin kısaltılmış şeklidir. A.U.E.

[2] ül, olacak. A.U.E.

سوارمك *suvar - mak.* سوغارمك *suğar - mak* yerine;
 طاروق *tavuk* veya طاڻوچ *tauk*; داقوق *dakuk* (تاقوق *taquq*) yerine);
 (Bak, aşağıdaki bende).

47. ك ' غ ' harfleri, şu aşağıdaki kelimelerde *v* gibi telâffuz edilir
 (mk. [1] § 188) :

اووز - اوڭز	<i>üvez</i> ;
اووي - اوکى	<i>üveyjî</i> (<i>ögey</i> , yerine) ;
دوڭك	<i>döv-mek</i> ;
سوڭك	<i>söv-mek</i> ;
كۈرگىن	<i>güvercin</i> ;
كۈرۈدە - كۈركەم	<i>gövde</i> ;
كۈونىك - كۈكنىك	<i>güven-mek</i> ;
اوغمق	<i>ov-mak</i> ;
ارغالاق	<i>oval'a-mak</i> ;
قوغمق	<i>kov-mak</i> ;
قوغلاق	<i>koval'a-mak</i> ;
يلى قوغان	<i>yel kovan</i> ;
قوغان	<i>kovan</i> ;
قوغوش	<i>kovuş</i> ; [2]
قوغىھ	<i>kova</i>
قاڭوز - قولاغوز	<i>kul'uguz</i> , <i>kul'avuz</i> , <i>kıl'avuz</i>);
قاوانوس - قوغانوز	(<i>koğanoz</i>), <i>kavanos</i> ;
ياوق - ياعوق	<i>yavuk</i> , ki yavuk-لى bundandır, aslı <i>yağuk</i> " = yakın, yaklaşık „.

اوت *evet*, kelimesi de daha eski bir تاڭل öget "iyi, âlâ," [3] yerindedir.

[1] Mk. ve Muk. rumuzu, «mukayese ediniz» cümlesiindeki birinci kelimenin kısaltılmıştır. A.U.E.

[2] Koğuş, olacak. A.U.E.

[3] Daha doğrusu : övülmüş, memdûh, A.U.E.

IHTAR 1. — Anadolu'da bu nevi *v*, çok defa alt dudağın kenarı üst dişlere yaklaşırılmadan telâffuz edilir (ki, bu bir çift dudaklı *v* dir).

İHTAR 2. — Yukarıda geçen bir çok kelimeler $\dot{\kappa}$ veya $\check{\kappa}$ gibi bir boğazlı konsonla başlar (ki, bunlar arasına daha az kullanılan **گوچ** *güveç* **گوکنز** *gûvez*, **گوك** *gûve* kelimeleri de katılabilir; bak. Kamuslara); bu da $\frac{k}{\dot{k}} > v$ suretindeki değişmenin daha ziyade bu konsonların aynı kelime içinde katmerleşmesiyle gereken bir gibileşmezlik (dissimilation) yüzünden ileri geldiğini gösterir.

B. ASIL DISLILER (Dentales proprement dites).

48.— Asıl *dışliler*, (*r.* n § 70 ve 73 ünlekleri “sonnantes,” sayıya katılmaksızın) dörttür.

1° İki süreksiz:

a. Bir boğuk: *t*. (Fransız telâffuzundaki gibi). Art (damak) sıvıftan [1] kelimelerde; bilhassa *i* vokalinden sonra bazan hafif bir tunturak (ses gürlüğü = emphase) duyurulur. [2]

Yazılışı: Ön (damaklı) sınıfıta [3] her zaman **ç** (չ, Շ); art (damaklı) sınıfıta (bak. § 141 ve 144) ise, **ç** veya **լ** (լ, Լ).

b. Bir çinlak: *d*. (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı : Ön sınıfından kelimelerde her zaman → (4): art sınıfından kelime-lerde → veya ↗ (bak. § 141 ve 144).

2° iki sürekli :

^{1°} Bir boğuk: s. (Fransız telâffuzunda kelime başlarındaki s "sort = taliç", veya kelime içlerindeki ç "français," deki gibi).

Yazılışı: Ön sınıfın kelimelerde her zaman س (- ' -) ; art sınıfın kelimelerde hemen de her zaman ص (- ' -), (bak. 141 ve 144).

IHTAR. — Arapça kelimeerdeki ح ، س ، ش harfleri türkçede alelâde s gibi söylenir.

[1] Kalın vokalli, A.U.E.

[2] Bizee art damaklı (kalın vokalli) hecelerde vokal, $\dot{\omega}$ den sonra veya önce olsun, bu $\dot{\omega}$ hep kalın $\ddot{\omega}$ gibi söylenir. A.U.E.

[3] ſucc vokalli, A.U.E.

- b. Bir çinlak: z. (Frasız telâffuzunda "gaz," kelimesindeki gibi).
 Yazılışı: ج (j).
 Ml.: *jy, buz.*

49. z. konsona öz türkçe bir kelimenin başında bulunmaz. Diğer türk lehçelerinin tanımadığı **زوكورت** زوکورت züyük (yoksul) kelimesi yabancı (ermenece) bir meşeden olabilir. [1]

Bunulla beraber, halk dilinde ödüngleme (dahil = sığınak, d'emprunt) bir kaç kelimenin başındaki boğuk s konsonları çok defa z gibi söylenir:

- Ml.: صنعت *şanat* veya زناiet *zanaat*;
 مزون *surna*, türk söyleyişinde *zurna*.

IHTAR — Arapça kelimelerdeki ذ، ج، ض، ظ harfleri, türkçenin alelâde z si gibi söylenir.

C. DAMAKLAŞIK DİŞLİLER.

50. *Damaklışık dişliler* dörttür:

1° İki süreksiz:

a. Bir boğuk: ç. (Yazıda çok kere *tch* harf kümlesiyle kaydedilen) bu konsonun söylenişi, t+s seslerinin çoğdaş (simultané) olarak ağızdan çıkartılmasına hemen de muadildir. Fransada provençal lehçesinin "pit-choun," kelimesindeki *tch* sine, İtalyancanın "cicerone," kelimesindeki c sine, İngilizcenin "chester," kelimesindeki *ch* sine, rusçanın uñ kelimesindeki ü sine, lehlicenin "czas," kelimesindeki "cz," sine, macarcaının "cs," sine muadildir.

Yazılışı: ج (ج، ڇ).

Ml.: صاع *sac̄.*

b. Bir çinlak: c. Telâffuz bakımından bu, mizmar ihtizazları (vibrations glottales)ının varlığıyle evelki konsondan ayrılr. Bunun neticesi olmak üzere, d+i çinlak konsonlarının çoğdaş (hemzaman) olarak ağız-

[1] Bu kelime D.L.T. III. 145 saygırma^k = tenha bir hale yaklaşmak, ve III. 142, sayıkma^k = tenha kalmak, mastarlarıyla ilgili görünüyor: saygurmak'tan say (s, z değişimiyle zay) *gurṭ* = «paradan yaya» seyrekleşmiş; ve ince şekliyle s (z) *eggürṭ*'ten? veya: sökürt < zögürt (paraca söktürülümsü, sökülmüş?) olabilir. Öztürkçe kelimelerde de (s) den değişmiş (z) ler vardır: *zır* (= sır = işir: hararetli, kızgın) deli; (ykl.: işi, işi: 1-sıcak; i-sir, ke = hararet veren); *zır* (= 1. sırlı; kızgın) *zop* (= sop: soy) yani deli nevgi; *zivana* (sigana «k»: içine bir şey sigan yer, istigâb yeri; meçâz olarak = havsala: zivanasından çıkmak = kabından taşmak, kabına sigmamak, kabı almamak, kızmak); vs. A.U.E.

dan çıkartılışına muadil olur. Mk. arapçanın ج netice [1] kelimesindeki ج si, İtalyancaının "buon giorno," tabirindeki g si, İngilizcenin "John," kelimesindeki j si.

Yazılışı: ج (ج، ج).

Ml.: باجي *baci*.

2° İki sürekli ki, birisi ancak yabancı asıldan kelimelerde görülür:

a. Bir boğuk: ş. Söylenisi: Fransızcanın "cheval = at," kelimesindeki «ch» si, alamancanın «sch» si, ingilizcenin «sch» si, rusçanın III si, lehçenin «sz» si, macarcanın «s» si gibidir.

Yazılışı: ش (ش، ش).

Ml.: شيشة *şişe*.

b. [Bir çınlak: j. [2] Ancak yabancı asıldan olan kelimelerde bulunur; bak § 77]. [3]

Birkaç müstesna hallerde, ç ve c konsonları çıkartılırken, dilin algalması neticesi olarak, bunlardaki süreksızlık unsuru (élément explosif = infilâkî unsur) kaybolur ki, o zaman bu konsonlardan ç , s de, ve c , j de karar kilar.

Ml.: iç - inde yerine iş - inde (İstanbul halk ağzında).

سجده سجده *setde* yerine *sejde* (halk dilinde. Viguier, 43 ve 356).

İkinci misaldeki hadise, belki bir gibileşmezlik (dissimilation) dolayısıyedir.

$\text{ç} > \text{s}$ tekâmâlü, sonralık bir vakia değildir. Muk. ج ç iç ton «ic don» yerine جون iş ton Melioranski, *Ar. Fil.*, s. 078. [4]

[1] J. D. bunun yerine, Metica (Afrika'da bir şehir) kelimesini kullanıyor. A.U.E.

[2] Bu konson umumiyetle ž şeklinde kaydedilir. Bu yazı görürme (transcription) şekli, bizim kabul ettiğimiz j şeklinde eyidir; çünkü j şekli çok zaman (ingilizlerce) c , (alamalareca) y karşılığı olarak kullanılır. Bununla beraber bu harfi kullanacağımız yerler pek az bir miktarda olduğu için, transcription sistemimize yeni bir harf ile boş yere kalabalık vermemeyi tercih ettim. J.D.

[3] Bu harf D.L.T. te epeyce kelimelerde c veya s konsonlarından değişmiş olarak görünür: D.L.T. I. 423 جرجن $\text{jorujin} = karsun$; III. 240 جيلاماك $\text{jagil'amak} = \text{çagil'amak}$: çağl'amak , vs. A.U.E.

[4] Bu hadise lehçemizde (d, t) den evel gelen sükûnlu (c, g) lerde de görülür: Nec - det : ($ec = ej, eg$) ; vic - dan: ($ic = is, ij$); uç - ta : ($uc = us$); ic - tim : ($ic = is$) vs. - (l) den evel gelen sükûnlu (c) ler ise, (j) gibi söylemir. nec - lä; ic - läl, nec - lüp : ($ec, ic = ej, ij$) vs. A.U.E..

D. DAMAKÖNÜ BOĞAZLILARI (Gutturales prépalatales).

51. *Damakönü boğazlıları*, (ünlek I § 71 sayıya katılmaksızın) dörttür.

1° İki süreksiz :

a. bir boğuk *b*.

Bu konson kuvvetli bir yeleşme (mouillure) ile *k'* söylenir, yani dili alelâde *k* [1] de olduğundan ziyade damağın ilerisine getirecek telâffuz edilir. Bu, *č - k'* e suretinde yalnız iki hece ile söylenilen fransızca «inquiet = indişeli» kelimesindeki «qui» parçasının söylenişıyla hemen de aynı kıymettedir. Mk. Paris varuş mahalleleri ağzında *sěk'* gibi söylenen «cinq = beş»; ve *kok'* gibi söylenen «coq = horoz» kelimelerindeki *q* ler. Yine mk. ingilizce «cube» kelimesindeki *c*; rusça «*кoapъ*» kelimesindeki *K*; ve lehliice «*kiedy*» kelimesindeki *K*.

Bu konsonun hemen de belli belirsiz bir *y* ile söylenisi (yeleşmesi : mouillure) *ö*, *e* vokallerinden evel çok duyulur bir halde dir; yeleşme *ü* den evel daha az duyulur; *i* den evel ise hemen hemen duyulmaz bir halde dir. Bunun için biz *ö*, *e* vokallerinden evel gelenleri transkripsiyonumuzda *k'* ile göstereceğiz. Bu yeleşme, söyliyen kimselere göre az çok duyulur : *bil-mek*, *bil-mek*.

Yalnız ön sınıf (veya damakönü) kelimeleri, *k* almağa müsaittir.

Yazılışı: *ك* (*ك*, *ك*).

Ml. : كربك *köpek*;

كسك *kes-mek* ;

كرب *küp* ;

تلکي *tilki*.

IHTAR. — Bu konson, art sınıf kelimelerinde *ö* *k* sesine karşılıktır (§ 141). Lâhikalarda onu la becayıf eder (değişenir). (bak. § 168). Baş harfi boğazlı olan lâhikalarda *ڭ* *ڭ* konsoniyle de değişenir (bak. § 173).

52. — *b*. Bir çinlak : *g*.

Söylenisi : Yeleşmiş (mouillé) *g* dir. Fransızcanın *e-g'er* suretinde iki heceyle söylenen «aiguière = ibrik» kelimesindeki «gui» unsuruna muadildir. Yine mk. Fransızca varuş söylenişıyla «bag'» suretindeki «bague = yüzük» kelimesinin «g» si; yine mk. rusça «*Poopriи*» kelimesindeki *и* ler, ve lehliice “yielda,” kelimesindeki *g*. Bu konson, yeleşme (mouillure) ve göçürme (transkription) bakımından, bundan eveki konsondaki aynı mütalea ve müşahedelere yer vermektedir.

[1] Bu, arapçanın ye) leşmemiş (non mouillé) ince *k*inden ayırdır (ki, «hal kevi» deki *k*, ve yine arapça söylenişli «*קemal*» deki *k* gibidir). A.U.E

Aynıyle onun gibi, ancak ön sınıftan kelimelerde kendisine raslanabilir.

Sonra şuna da dikkat edilmeli ki, *g* harfi yalnız iki çinlak konson arasında görünebilir. Bu itibarla hiç bir vakit boğuk bir konson yanında ona raslanamaz,

Yazılışı: *گ* (*ک*, *ڪ*); tipki bundan evelki konsonda olduğu gibi. Bunu ötekinden ayırdetmek için, bazan (*ڪ*, *ڪ*) [1] şekilleri de kullanılır.

Ml.: گوسترمک (گوسترمك) *g'öster-mek* ;

گوشک (گوشك) *g'evsek* ;

گونش (گونش) *güneş* ;

گېتىمك (گېتمك) *git-mek*.

Bu konson bir vokalden evel bulunduğu zaman, çok defa sürekli *y* ye çevrilir (bak. § 54).

Dudaklaşık (*ö*, *o*, *ü*, *u*) vokallerinden biriyle temasta bulunduğu zaman, dudaklı *v* ye de çevrilebilir (bak. § 47). Bu hadise, kelime içlerinde veya bazı fiil köklerinin sonlarında, fakat *g>y* değişiminden daha az muttarit olarak vukua gelir.

IHTAR. — Lâhikalarda, *g* konsonu ancak başta görülebilir. O zaman bir taraftan *k* konsoniyle, bir taraftan da *g* ile değişenir (bak. § 174).

53. — 2° Bir çinlak sürekli: *ý*.

Bu konsonun söylenişi yarı - vokal *y* nin söylenişine duyulur derecede benzer (bak. 76); fakat *ڻ* [2] ile yazılır.

Bu, başlıbasına bir konson olmayıp, sadece evelki *g* nin bir değişim (succédané) idir. Bir vokalden sonra bulunduğu zaman, çok defa *g* konsonunun aldığı şekildir. Bunun neticesi olarak, *g* konsonu gibi, buna da ancak ön sınıftan kelimelerde, ve iki çinlak conson arasında raslanabilir. (Bununla beraber, meselâ *dey-se* gibi boğuk *s* ile başlayan bir lâhikadan evel bulunması müstesna; muk. § 175).

54. *g>y* değişimini-(Süreksiz, patlayıcı, explosif) *g* konsonu bir vokalden sonra bulunduğu zaman, çok kere (karşılığı olan *sürekli*) *ý* ye çevrilir.

[1] Bu harfin başta ve içerisindeki bitişik şekillerine ikinci bir kol (keşide) getirmekle ötekilerden bazan ayıredildiği olursa da, ayrı şekli bundan da mahrum olduğu için o vaziyetlerin ayıredilmesi mümkün değildir. A.U.E

[2] Traskripsiyonda her işaretin bususı bir söylenişe muadil olacağı hakkında kabul ettiğimiz esastan bunda ayrılmış oluyoruz. J.D.

Bu hal filen:

Ml.: بَكْنَكْ, *beyen* - *mek*,

أَكْنَكْ, *eylen* - *mek*,

gibi kelime içlerinde ve:

Ml.: بَكْ, *bej*

gibi tek heceli kelime sonlarında görülür.

Daha iyi manasındaki بَيْ, *yeg* (eskimiş) kelimesi müstesnadır, [1]

Bazı hallerde *ğ* sesi, daha ziyade zayıf bir damaklılık gösteren bir mızmarı (vélaire : *ç*) konsona [2] yaklaşır (mk. § 62). Bazan da büsbütün söyleşiden düşer.

بَكْ يَجِيدْ *yigit* > *yifit* *yift*; [3]

بَكْ يَعْنَى *ye'en* [4] > *geen*.

Eğer bu düşüş iki aynı vokal arasında olursa, bu iki vokal sadece bir uzun vokal halinde kaynaşmış olabilir: *yigirmi* > *yirmi* [5], *zügürt* [6] > *zürt* (Kunos, *or. oj.*, s. 12; mk. bulgarca *moptı*).

Bunun aksi olarak *g* konsonu, *kendisinden evel bir vokal bulunmalığı zaman* daima olduğu gibi kalır, düşmez; yani filen:

Ml.: بَكْ كَ *g'ercek*

gibi kelime başlarında ve:

Ml.: بَكْ كَ *g'ölge*

gibi (çinlak bir konsondan sonra olmak üzere) kelime içlerinde söylenir.

IHTAR. — Yukarda zikri geçen bu konsonun çok heceli kelime sonlarındaki hali, kasten bırakılmıştır. Şu sebeple ki, osmanlı türkçesinde çok heceli bir kelime sonunda bir damaklı konson bulunduğu zaman, bu konson daima boğuktur; ister bu, evelce de başka türlü olmamış olmasından ileri gelsin, ister sondaki çinlak konsonları boğuk olarak söylemekten ibaret olan, ve bir çok lisansında müsterek bulunan umumi bir temayül uyarak,

[1] Lehçelerimizde hâlâ yaşayan bu kelime de, tipki (*bey*) de olduğu gibi (*ğ*) ile (*yey*) suretinde söylenir. A.U.E.

[2] Burada 'şekliyle kaydedilen bu mızmarı (vélaire) konson, arapçada müsehhel « yumşak » hemze dedikleridir ki, biz buna şimdi « yumşak *g* » diyor, ve (*ğ*) suretinde kaydediyoruz. A.U.E.

[3] *Yigit*, A.U.E.

[4] *Yeğen*, A.U.E.

[5] *Yigirmi* > *yirmi* misalinde (*g*), daha doğrusu (*ğ*) düştükten sonra, iki yanındaki (*i i*) ler uzun vokal teşkil etmez; bir kısa vokalden ibaret kalır. Hattâ (*g ğ*) nin söyleşiden düşmesiyle uzun vokal (= met harfi) teşekkülü, (*zürt*) gibi misallerden ziyade, vokallerin biri kelime sonunda olanlarda görülür: *küçüğe* = *küçē*; *dediği* = *dedi*, vs. Kalın hecelerde de böyledir; *uşağı* = *uşā* (*çağıır* = *çağır* = *çār*); *uşağıa* = *uşā* (söyle); *bulduğu* = *buldū*; *aldığı* = *aldī*; *ağrı* = *ār*; *ağıır* = *ār*, (ki, lehçelerde *zāhir* kelimesinin «*h*» si hemzelenerek, bu kelime de «*zār*» gibi söylenir), vs. A.U.E.

[6] *Zügürt*, A.U.E.

daha ilk zamanlardan beri kelime sonlarındaki çinlak konsonalar gitgide: $g > k$ yoluyla *boğuk konsonalar* haline gelmek üzere bir tekamül geçmiş olmasından ileri gelsin. (muk. § 65, ki bu bentte *art sınıfından* kelimelerin sonlarında çinlak damaklıların izleri görülmüyor). Şu halde daha yukarıda verilen kaide, şöylece ikmal edilmeli: *g konsonundan evel bir vokal bulunduğu zaman, çok heceli bir kelime sonandan maadaki her türlü hallerde bu g ekseriya ğ ye çevrilir.*

55. Sözün kissası, *g* konsonu, müstesnalar hariç, ancak kelime başlarında ve (çinlak) bir konsonandan sonra olmak üzere kelime içlerinde bulunabilir; *ğ* konsonuna gelince, bu ancak birden ziyade heteli kelime içleriude, ve (her zaman bir vokalden sonra olmak üzere) tek-heceli kelime sonlarında görülebilir.

56. Burada (*g* ile muhtemel iltibasi yüzünden) okunuşa gösterdikleri güclükler dolayısıyle, kendilerinde *ğ* sesi olan bütün kullanılmış kelimeleri veriyoruz.

اکر	<i>ejer;</i>	وْلَكْ	<i>veya ىي</i>	<i>tüy;</i>
اکرنى	<i>ejerti;</i>	جَكْر		<i>ciger;</i>
اکرمك	<i>veya اکرمك</i> <i>ejir-mek;</i>	چِيكْ	<i>veya ى.</i>	<i>ciyi;</i>
اکرى (وکرى)	<i>ejri (büyrü);</i>	دَكْرِمَنْ		<i>dejirmen;</i>
اکنمك	<i>eylen-mek;</i>	دَكْرِمِيْ		<i>dejirmi;</i>
اکك	<i>ej-mek;</i>	دَكْشِكْ		<i>dejish-mek;</i>
اک	<i>eje;</i>	دَكْ		<i>dejil;</i>
اوکوت	<i>ögre t-mek; [f]</i>	دَكْت		<i>detymek;</i>
اوکون	<i>özen-n-mek; [f]</i>	دَكْنِكْ		<i>degnek;</i>
اوکون	<i>ögle; muk§399 (tahsiye);</i>	دَكِنْ		<i>dejin;</i>
اوکنек	<i>ögy-ün-mek; [2]</i>	دوکه		<i>düyme; [4]</i>
اوکوت	<i>ögypt;</i>	دوکون		<i>düyün;</i>
اوکون	<i>üyüt-mek;</i>	سکرْمَكْ		<i>sejirt-mek;</i>
اېکرخ	<i>iýrenç; [3]</i>	سکرْك		<i>sejrek;</i>
اېکنه	<i>iýne; [3]</i>	سوکود		<i>söyüüt;</i>
بَك	<i>bey;</i>	سوکوش		<i>süyüs; [5]</i>
بَكْنمك	<i>beyen-mek;</i>	کوكس		<i>göyüüs; [5]</i>
بَكْ	<i>büyü;</i>	ھېب		<i>hejbe;</i>

[1,1] Müellif *ğ* harfini, hem ince yumşak hemze *ğ*, hem de *y* söylenen *ğ* (= *kəfi yəfi*) yerine kullandığı için, bu cümlenin bütün *ğ*leri *y* söylüyor. Bunların ilk heceleri (*ğ*) ile değil, uzun (*ö*) vokali halindeki (*ög*) ile söylenir. A.U.E.

[2] Bundaki ilk hecede (*ğ*) değil, (*v*) söylenisi vardır. A. U. E.

[3,3] Bu kelimelerdeki ilk hecelerin (*ğ*)leri, (*ğ*) olmayıp, heceler uzun *i* (= *iğ*) olarak söylenir. A. U. E.

[4] Bundaki ilk hece (*ğ*) li olmayıp, uzun *ü* (= *üğ*) gibi söylenir. A. U. E.

[5,5] Bunlardaki ilk hecelerde de (*ğ*) sesi değil, yumşak hemze: (*ğ*) sesi vardır; sonra *sügüş*, *sögüş*, für A.U.E.

Yabancı dillerden ödünçleme birkaç kelime de böyledir:

(*سَجْمَن*) *seymen*: köpek bekçisi (farsça: *sək bān*); eski osmanlılarda bir nevi asker.

57. *k > ġ değişimi*. — Bu değişim, çok heceli kelime sonlarında bazı şartlar içinde olur. Bundan ileride § 202 de bahsedilecektir.

E. DAMAKARDI BOGAZLILARI.

58. — *Damakardı* veya *damakzarı boğazlıları* (*gutturales postpala-tales* veya *vélaires*) dörttür.

1° İki süreksiz :

a. Bir boğuk: *k* (= *q*).

Söylenisi : Bu konson şark türkçesinde arapçanın *ج* sı gibi boğaz dibinden, Türkiye türkçesinde ise, fransızcanın «col = boyun» kelimesindeki «c», ve «Kléber» kelimesindeki «k» gibi söylenir. Bu, yeleşmesiz (sans mouilloure) [1] *k* (§ 51) ayarında olup, onun ön sınıf kelimelerinde oynadığı rolü, bu aynıyle, tahsis edildiği art sınıf kelimelerinde oynar. Başka bir tabirle bu, *k* nin art sınıf karşılığıdır (bak § 51 İhtar). Yine bak. daha ilerideki X (= *ħ*) (§ 61).

Yazılışı : *ڭ* (ڭ : ڭ).

Ml. : *ڭان*.

İHTAR. — Lâhikalarda, *k* konsonu *k* konsonıyla becayış eder. Bir boğazlı ile *başlıyan* lâhikalarda *ڭ* (= *ħ*) konsonu ile de değişenir (muk. § 51, İhtar).

59. b. Bir çinlak *ğ* [2].

[1] Şu halde *k* ve *ķ* (= *q*) seslerini eda etmek için, ikisine bir tek işaret olmak üzere *k* kabul edilebilir; ve yalnız lüzumu halinde yeleşme (mouillure) yi göstermek için sağından yana bir aksan (‘) verilerek, böyleleri (*k'*) suretinde ayırt edilebilir idi. Ancak bu iki konson arasında eski devrelerde, ve *k* (*q*) sesinin (arapçada olduğu gibi) çok boğazdan söylendiği şark türkçesi lehçesinde bu gün bile mevcut olan çok sarih şark cihetiyle, Avrupaca tahsis edilen *k* ve *q* (*k*) işaretlerini olduğu gibi mahsaza etmek lazımlı geldiğine kani olduk. Aysı mülâhaza *ħ*, *g* ye de şâmildir. J. D.

(Harf inkılâbımızda ise, bu iki ayrı sesin, bir tek *k* şekliyle eda edilmesi ciheti kabul edilmiştir ki, bu fikri Şemseddin Sami Bey [Kâmüsu Türkî, C 2, s. 1135] daha evel söyle ifade etmişti :

«Lisanımızın telâffuzu mahsusasına göre ve tasviri mahâriç hikmetine muvafık surette huruf aranılacak olsa, kâfi arabî ڭ (*k*) ile ڇ (*ķ*) bir, ve kâfi farisi ڦ (*q*) ile ڻ (*ğ*) yine bir harfle yazılp...». Biz ise bu cihette J. Deny'in fikrine tamamıyla istirak ederiz. A.U.E.)

[2] Elyazısı transkripsiyonunda bu sesi, evelkisinden ayırt etmek için, yunancaının γ (Bu harfin üzerinde nokta var, eserin altında öyle veriliyor. A.U.E.) harfi kullanılabılır. J.D.

Söylenisi : Fransızca «garde = muhafaza» kelimesindeki *g* gibi. Bu konson, art sııftan karşılığı olan - yeleşme (*mouillure*) hariç - *g* konsonu ile aynı ayardadır.

Onun gibi ancak iki çınlak arasında görülebilir.

Yazılışı: *ğ* (ء، ڻ).

Ml.: *yan - ȝm.*

Bu konson öz türkçe kelimelerde, kendisinden evel bir vokal bulunduğu zaman daima sürekli *ğ* [1] ye çevrilir (bak. § 64).

Dudaklışık (*o, ö, u, ü*) vokallerinden biriyle temasta olduğu zaman ise, yine daima dudaklı *v* ye çevrilebilir (bak. § 47).

IHTAR 1. — *g* konsonu, lâhikalarda ancak baş harf olarak görünebilir. O zaman, bir taraftan *k* (q), bir taraftan da *ğ* ile becayı̄ eder. (bak. § 174).

IHTAR 2. — Anadolu'da *k* (j), bazan *ğ* (ڻ) gibi söylenir : *ğan* (= *kun*).

60. *ğ* (ڻ) ile *g* (ڱ) arasında kayd edilen muvazilik, şu iki noktada eksik bulunmaktadır:

1° *ğ* (ڻ) konsonu, hemen de hiç bir zaman öz türkçe bir kelime başında bulunmaz. [2]

2° *g* (ڱ) konsonu *bazı dēa* bir vokalden sonra da (§ 54) görülebildiği halde, *ğ* (ڻ) konsonuna ancak (çınlak) *bir konsondon sonra raslanır*.

Ml. *ڳڻ* *karğa*.

ğ (ڻ) konsonu bir vokalden sonra *daima* sürekli *ğ* olur.

61. 2° İki sürekli :

a. Bir boğuk: *X* (= *h*) ki, ekseriya transkripsiyonda *kh* suretindeki harf kümesiyle kaydedilir. [3]

Söylenisi : Dışarıya verilen havanın uzuvlar arasında bir nevi boğuk hırıltı gibi işitilen bir sürtünme vücede getirebilmesi için, dilin art kısmını yetecek miktarda damakzarına (voile du palais = küçük dil) yaklaşımakla meydana gelir.

Fransızlarda olmayan bu sesi, bazı gürültüler, meselâ horlarken boğazdan zorla dışarıya çıkan havanın gürültüsü, takribî bir surette onların kulağına duyurabilir. Bu ses, bir taraftan boğazı elle sıkarak dile istenilen kısıklığı verirken, diğer taraftan havayı cigerlerden dışarıya itmek suretiyle de husule getirilebilir.

[1] J. Deny, transkripsiyonda böylelerini dik yazılışı *ğ* şeklinde kaydediyor. Bizse onun bu şeklini (ڻ) için kullanarak, (*g*) şeklini de yalnız (ڱ) ye ayıriyoruz A.U.E.

[2] Bununla beraber, işte (*ğ* ڻ) ile başlayan iki kelime : *ءَلَى ڦَيْدَا*, *لَلَّى ڦَاجَا*. Birincisinin öz türkçe bir kelime olduğu temin edilemez. İkincisi ise, (bir vokalden sonra sürekli *ğ* gelmesi icap ederken *ğ* gelmiş olması yüzünden) bir kiyassızlık ta gösteriyor. — Ancak, bir takım sesleme isimler *ğ* (ڻ) ile başlarlar. J. D.

[3] Biz bu eserde böylelerini hep (*h*) şeklinde gösteriyoruz. A.U.E.

Bu konsona az çok damaklılığıyle arapça *خ* — *halîfe* kelimesindeki *خ* da, ispanyolca "Jota,, "Xeris,, kelimelerindeki "j, X, de, alamanca "achl,, kelimesindeki "ch, de, rusça "Харьков,, kelimesindeki "X, de, felemenkçe "gegeven,, kelimesinde raslanır.

Bu ses Osmanlı türkçesinde pek nadir olup, ancak *ķ* (*q*)nın [1] bir değişit (succédané) i olarak görülür. Buna mukabil bu, türkçede, arapçadan ödünçleme epeyce çok miktardaki kelimelerde *خ* şekliyle kaydedilmiş olarak görülür. İstanbul ağzında bunun söylenişi, boğazlılığını duyulur derecede kaybetmiş bir halde olup, alelâde büyük bir soluklanık (aspiré) olan *ħ* *χ* dan hiç farklı değildir. Hattâ bazan da tekâmül, git gide çönlak bir *ħ* (§ 69) ye varır. Bu eserdeki transkripsiyonumuzda biz İstanbul ağzını asas tutmuş olduğumuz için, X işaretini yerine *ħ* veya *ħ* işaretlerini kullanıyoruz.

Yazılışı: *خ* (خ), (bazan da *ج*).

Ml. (bak § 68).

IHTAR. — X Konsonuna ancak lehçelerde raslanır: — *mak* (mastar lâhikası) yerine — *max*.

62. b. Bir çönlak: *ğ* [2] veya *č*.

Söylenişi: Bu konson, esas itibariyle ancak ünük (mizmar, glotte) te yaptığı tepsirme (ihtizaz) lerle evelkisinden ayrılır. Bu ses bir nevi çönlak hırıltı veya boğaz çönlamasıdır.

[1] Bu konsonu en eyi bir surette şekillendirilmesi üstü noktalı (*q*) işaretile olurdu. Harfin üzerine konulan nokta, konsonun sürekli mizacını işaretlemiş olurdu ki, bu da karşılıkları olan *g*-*ğ* çönlak boğazlarının transkripsiyonuna *q*-*q* «noktalı» (yani bize burada kullanılan *k*-*ķ* A.U.E.) suretiyle karşılık teşkil ederek uygun düşerdi. Ve bu transkripsiyon bütbüten yeni bir şey de olmazdı; çünkü Türk dilinin ilk Fransız gramerlerinden (P. Holdermann ve Viguier), bona karşılık *qh* işaretini kullanıyorlardı. Yazık ki bu, yaygınlaşamadı. J. D.

[2] Elyazısı transkripsiyonda bunu için (noktalı) γ kullanılabilir. Bu gün en yaygın transkripsiyonda sürekli ve sürekli ayırdedilmeden γ (yani *ğ*) harfi kullanılıyor (bizde kullanılan ise: *ȝ*, A.U.E); noktalının da kullanılmasıyla birbirlerinden ayırdedilmek meselesi temin edilmiş olurdu. J. D.

(Müellisin, kitabında bu işaretini *ğ* mize muadil olarak aldığı *ğ* yanında ona müsavi bir işaret olarak koyması haksız değildir; çünkü türkçede arapçanın (ع)ları ve hatta (خ)ları *ğ* (ع)ları var ki, türkçemizdeki söyleşileriyle bizim yumşak (*ğ*) mize muadildirler. Arapçanın (hemze=+) ieri de böyledir: مأْخِرُ = *mağ* (=') lüm; مُعَجَّلٌ = *muğ* (=') äyene — مَلَوْنَ = *mağ* (=') lüp; مَفَرُورٌ = *muğ* (=') ber — مَمْرُورٌ = *meğ* (=') mür; مَجْمُوعٌ = *müğ* (=') ebbet, vs. Şu halde bular içinde yalnız hemzeleri değil, hepsini (') ye muadil saymamız idik. Şimdiki imlâmızda böyle yazmadığımız için burada şaşırabiliriz; bu cihetle eserde bu gibiler hakkında müellilçe tutulan tarzın daima göz önünde bulundurulması icap eder. Bak. §79 [1] haşiyedeki mütalealarımıza A.U.E.

Osmanlı türkçesinde bu konsonun söylenişi, öteki şark türkçesi lehçelerinde (veya arapçada) olduğu kadar boğazlı olmaktan uzaktır. İstanbul ağzında, dilin sırtı damaklarından nisbeten uzak tutulmak suretiyle olan söylenişi çok yumuşaktır.

Bazan bu konsonun heceleşme (articulation) si o kadar silik bir halde olur ki, komşu vokalın alelâde bir uzantısı suretinde duyulur.

Fransızcada bu sesin de muadili yoktur. Muk. arapça söylenişle «غَرْجَك» takı $\dot{\varepsilon}$ (g), alamanca «Wagen» deki g, rusça «господи» deki Г, şimdiki yunanca «Γάλλος» takı Γ .

$a\ddot{g}a > a^{\circ}a > a\bar{a} > \bar{a}$;

$a\ddot{g}a\dot{c} > a^{\circ}a\dot{c} > a\bar{a}\dot{c}$.

Yazılışı: $\dot{\varepsilon}$ (ءِ ءِ ءِ)، (öteki $\dot{\varepsilon}$ da olduğu gibi).

Mİ. : لِي ağa.

Kulağın güçlük ile duyabildiği bu sesi çıkartmakta biraz zorluk çekenek olan ilk başlıyan (müptedi, débutant) lar, bunu telâffuz etmeyip sadece komşu vokali, meselâ «طاغل dā-lar» gibi uzatmakla daha iyi yapmış; ve böylece, zoraki ve boğunuk sesler çıkartmaktan ise, doğru söylenişe dâha çok yaklaşmış olurlar.

IHTAR. — q (k) $>$ $\dot{\varepsilon}$ değişimleri için, bak. § 202.

63. Bu konson, $\dot{\varepsilon}$ nin art sınıfından karşılığıdır. Bu da onun gibi başı başına (=başlak, müstakil) bir konson değildir. Evelki $\dot{\varepsilon}$ ($\dot{\varepsilon}$) konsonunun sadece bir deşîşit (succédané) idir.

Buna ancak bir vokalden sonra raslanır.

(Bak. Yukarıdaki misallere.)

64. $\dot{\varepsilon} > \dot{\varepsilon}$ konsonlarının değişimleri.— ($\dot{\varepsilon}$) konsonu bir vokalden sonra daima sürekli $\dot{\varepsilon}$ olur. $\dot{\varepsilon}$ ve $\dot{\varepsilon}$ konsonları sırasıyla g' (گ') ve $\dot{\varepsilon}$ (= $\dot{\varepsilon}$) nin art sınıfından karşılıkları olduğuna bakınca, bundan da $\dot{\varepsilon} > \dot{\varepsilon}$ değişiminin $g > \dot{\varepsilon}$ değişimine (§ 54) tamamıyla muvazi (==koşut) olduğu görülür. Her iki halde de bu durumlar, (mürekkez) bir boğazlıdan evel (sürekli ses olan) bir vokal bulunmasından ileri geliyor. (muk. § 186). Bu hadise ön sınıf kelimelerinden daha muttarit olarak, art sınıfından kelimelerde vukua gelir.

Bir de bir $\dot{\varepsilon} > \dot{\varepsilon}$ tekamülü izleri görülüyor: sağa - mak $>$ saya - mak «ölümeye ağlamak»; çagl'ayık $>$ çayl'ayık «çağlıyan»; g' -öz bağıcı $>$ göz bayıcı «göz bağıcı, büyüğün». Yine muk. deng $>$ daq 'k' $>$ ta ; (930).

Bilhassa 1 sesinden evel husule geldiği görülen bu hadiseye öteki Türk dillerinde de raslanır: $ba\ddot{g}'a-mak > bayl'a-mak$ (Radloff, *Prob.*, VII s. 15, I. 8; Miklosisch, *Die Slav. El. im Türk.*, s. 2); muk. alt. $a\ddot{g}'amzra-mak > ayl'amzra-mak$ «ağlamsamak». ($\dot{\varepsilon}$) sesi, —menşeci boğazlı bir ($\dot{\varepsilon}$) olduğu zaman, ön sınıfından kelimelere mahsus olduğu için, ön ve art sınıfından sesler arasında *giyit* gibi (bak. § 54) kelimelerde, aksi tarafa olmak üzere vukua gelen iltibasa benzer bir iltibas (ikircilik) var gibidir. Bak. son zamanlarda M. Bang tarafından türkçenin boğazlılarına dair neşredilen eserdeki boğazlıların damaklaşması üzerine başka misallere.

65. \dot{g} konsonuna, karşılığı olan \ddot{g} (§ 55) gibi, ancak birden ziyade heceli kelimelerde ve tek heceli fiil kökleri de dahil, tek heceli kelimelerin sonlarında (daima bir vokalden sonra) rastlanır.

Ml.: agl'a - mak ;
 agl $\ddot{a}\dot{g}r$;
 $\dot{x}\dot{a}$ $yā\dot{g}$;
 $\dot{j}\dot{e}\dot{w}$ $dā\dot{g} - mak$.

Bununla beraber, \dot{g} konsonu; epeyce uzun zamanlar devam etmiş olan bir takım eski imlâ kalıntı (surviance)larında görüldüğü üzere, meselâ bu gün $\dot{\imath}\dot{z}\dot{z}$ *träk* gibi yazılıp söylenen $\dot{x}\dot{a}\dot{g}$ suretiindeki çok heceli kelimelerin sonlarında da bulunuyordu. [1]

66. \dot{x} harfinin (bu Arap harfisi türk imlâsında A.U.E.) (\dot{g}) ve (\ddot{g}) gibi iki sesi gösterdiği makûmdur.

Yukardaki mütalealar, şöyle bir ameli kaide kurulmasına yol açmaktadır:

\dot{x} harfi, kendisinden evel (yazılı olsun, olmasın) bir vokal bulunduğu zaman \dot{g} , bir konson bulunduğu zaman \ddot{g} söylenir.

F. TÜRKÇEDEKİ BOĞAZLI HARFLER NAZARIYESİNİN HULÂSASI.

67. Türkçede bütün boğazlı konsonlar, her iki sınıfından olabılarda: hem ön sınıf (damakönü) boğazlarında, hem de arı sınıf (damakardı) boğazlarında şekillendirilmiştir.

1° Boğuk süreksız boğazlı K (ğ) = $\frac{k}{k}$ (q);

2° Çınlak süreksız boğazlı G } (x) = $\frac{g}{g}$:

3° Çınlak sürekli boğazlı Ģ } = $\frac{\dot{g}}{\dot{g}}$. [2]

(Yalnız, boğuk bir sürekli boğazlı olan \dot{x} (x)ının, ön sınıfın karşılığı yoktur; zaten k (q)ının bir de¤¤it «succédané»inden başka bir şey olmamakla bu konsonun türkçede gerçekten bir müstakil varlığı bulunmuyor.)

Çınlak sürekli bir boğazlı olan \dot{g} de, çınlak süreksız bir boğazlı olan \ddot{g} ının bir de¤¤itinden başka bir şey olamayip, esasen *bir vokalden sonra* onun yerine gelir; öyle ki 3° başlığı 2° başlığına bağlanabilir, ve o zaman da şöyle bir manzara耳ir:

2° G (Ğ) : (x) = $\frac{g \text{ } \dot{g} (\dot{g}) \text{ } 2}{\dot{g} \text{ } (\dot{x}) \text{ } (\dot{g})}$

[1] *Iraç* ve *hattâ ofaç* gibi eski imlâ kabntularının bu imlâlarda (\dot{g}) okunmadığı, $k > \dot{g}$ tekâmülüñü geçiren bu türlü kelimelerin sonunda yalnız sükûnlu hallerinde k okundukları, ve ancak bu tekâmûlden sonra bu \dot{g} lerin, hareketli hallerinde (\dot{g}) oldukları pek muhtemeldir. Nasıl ki lehçemizdeki çok heceli kelimelerin sonunda da bu (\dot{g})lerdir ki, sükûnlu hallerinde k okunurlar (ve imlâmızda da k yazırlar); hareketli hallerinde ise (\dot{g}) ye çevrilirler: *cocug*=(k) *cocug-a*, vs. A.U.E.

[2,2] J. Deny'nin eserinde kabul ettiği bu şkil, bizim şimdiki yazımızda art vokalli ve ön vokalli heceler için müsterek olarak kullandığımız (\dot{g})ının, yalnız ince hecelere tahsis ettiği şkilidir ki, bu itibarla müellif bizim şimdiki yazımızdaki (\dot{g})yi, eserinde (\dot{g}) şeklinde olarak art vokalli hecelere ayırmıştır. A.U.E.

G. GIRTAKLILAR (Laryngales).

68: Türkçede *girtaklı* olarak ancak şu konsonlar gösterilebilir:

1° Bir süreksiz: *hemze* (*süreksiz ünük sesi* — son occlusif glottal) ² ki, ancak türkçedeki arapça kelimelerin söylenişinde rastlanır. [1] Bundan daha ileride, § 79, bahsedilecektir.

2° İki süreksiz (aspiré = soluklanık, dedikleri).

a. Bir boğuk: *h* (خ X, bazan da ء) [2].

Bunun, söylenişte, girtlağa pek zayıf bir bützungülük vermesi gibi bir bususiyeti vardır. Bu ses, göğüs kafesine birdenbire bir sönüklük vererek havayı girtlaktan itip çıkarmakla, (yani, pek şartı bir surette kullanılan «soluklanık konson = consonne aspirée» tabirinin zannettireceği gibi nefes almakla değil, vermekle) elde edilebilir; biraz tıknafes (astmatique = yelpikli) birinin nefesinden çıkan gürültüye benzer.

Türkçede *h* sesi X (§ 61) sesinin bir yumşantı (*adoucissement*) sıdır.

Ml.: حال *hal'* i yerine ki, aslı *الحال kal'* i;

قوتاز، قوطاس *Xotoz hotoz* veya هوّز *hotoz* ki, eski imlâsiyle *kutat* (z); *hangi* veya *hangi* (bak, § 69) ki, aslı olan *كنتى kangı*, yerindeki *Xangi*, dan.

Bu *h* şekli, türkçenin arapçadan alınma kelimelerindeki خ harfinin, *h* ise ekseriya (İstanbul ağıziyle söylenen) خ (muk. § 69) harfinin telâffuzunu göstermeye yarar.

Kelimenin menşei bir tarafa bırakılarak, söyle bir ameli kaide konulabilir:

خ ve ح harfleri, *h* suretinde söylenilir.

69. — b. Bir çönlak: *h* (ء، ه، ئ، ئ، bazan da خ).

Bu ses tipki Fransa'nın Loren, Normandiya vilâyetlerinde; ve Théâtre - Français «fransız tiyatrosu» de «Je te hais = senden nefret ediyorum» cümlesindeki «hais» kelimesinde söylenildiği gibidir. Muk. alamancaının “*h*” sini, ingilizcenin «Alkohol» kelimesinde iki vokal arasındaki “*h*” sini.

[1] Öz türkçede de bu ses, mahdut bir kaç sesleme isimler (onomatopées) de vardır: *cî*, *bô*, *ô*, gibi. A.U.E

[2] Bu sesin türkçede خ *h* arasında bir söylenişi olduğu için, müellif çok defa bunu bu eserde *h*, X yerine, *h* şekliyle de kaydiyor; biz ise şaşırtmamak için خ ile olanları hep *h* şekliyle gösteriyoruz; bu bendin sonunda müellifin mütalesasına bakınız. A.U.E.

Bu konson, ancak ünük tepsintileri (— mizmarı ihtiyazlar — vibrations glottales) ile evelkisinden ayrılr.

Istanbul türkçesinde bu ses, evelkisinin sadece bir eşidir. Hakikaten, telâffuz boğuk ve çınlak arasında kararsızdır, *hangi* veya *hangi* (bak. evelki ve 61 inci bende).

Arapçadan alınma kelimelerde *h* suretinde gösterdiklerimiz ♦ harfine, ekseriya da ح veya خ harflerine muadildir (muk. § 92).

Kelimenin menşei bir tarafa bırakılarak, şöyle bir ameli kaide konulabilir :

♦ ve bazı hallerde خ ve ح harfleri, *h* suretinde söylenir.

IHTAR. — Eski Osmanlı türkçesinde *h* ♦ ve ح sesleri, öz türkçe kelimelerde bile bazan ح *h* ile gösteriliyordu. Şimdiki imlâda ise, bu harf ancak arapça kelimelerde kullanılır. Bu gün, vaktiyle olduğu gibi حدوه *haydut*, حاقرمان *haykîr - mak*, *hav-l'a-mak*, vs. yazılır.

H. ÜNLEKLER (SONANTES).

70. Ünlekler altı tanedir.

1° Üç titrek (vibrante) :

a. Bir *dişli titrek*: *r*. — Bu ses dil ucunun titremeleriyle çıkartılır ki, Fransa'nın cenubuna mahsus bir tekerleme «roulé» *r* ye benzer (Fransa'nın şimalinde söylenen peltek «grasseye» *r* dişli değil, damakzarlı (vélaire) veya küçükdilli «uvulaire» olup, küçüktil «uvule veya lnette» in ihtiyazlarından çıkar.)

Yazılışı : ر (ر).

Ml. : كار *kar*.

IHTAR — Bu ses, Osmanlı türkçesinde bazan *l* ile becayıf eder :

كولك كورك *g'örge* yerine كولش *g'ölge*;

كورش *güreş* yerine كولش *güleş* [1] (muk. bir de § 1325.)

71. b. Bir *yanlama titrek* (vibrante latérale) ki, buna düz (plat) ل derler.

Bu konson fransızcanın “*l*” sigibi, fakat pek hafif bir yeleşme “mouillure” ile söylenir. Öz türkçe kelimelerde ancak ön sınıfın kelimelerde, veya yabancı kelimelerde ön sınıf bir vokalden evel görülür. Arapçadan ödünçleme kelimelerdeki söylenişi için bir de § 91 e bak.

[1] Aslı «güreş» tir ki, «güresmek = karşılıklı kuvvet sarf etmek» mastarından olup, bundaki «gür» kökü gürbüz de olduğu gibi «kuvvet» fikrini veriyor; *gür ses*, *gür su*, *gür saç*, *kaş*,.. «güre» de güç, kuvvet demektir. Fakat «gölge» nın aslı «görge» olması ihtimali uzak görünüyor: D.L.T. III, 131; I, 373: *kölîgâ*; ve I, 334: *kölîk* = gölge. Bu taktirde bunda *r* > *l* değil; *l* > *r* becayıf olabilirdi. Ancak müellisin *görge* diye gösterdiği kelime *körge* olup, bu da «perde, gerili şey» manasında (bak: *Tarama dergisi*) «gerdek, gergeş» ailesinden *kerge*'nin bir değişimi olabilir ki, yine aslında *gölge* manasında değildir. A.U.E.

Yazılışı J (j̄).

Ml: *ek̄, bȫl̄ - mek̄.*

72. — c. Bir *damakzarlı yanlama titrek* (vibrante latérale vélaire) ki, buna çukur (creux) *l'* derler. [1]

Bu ses evelkine benzemekle beraber, dilin ön kısmını çukurlaştırarak, ve bu suretle art kısmı damakzarı (küçük dil, vélaire) tarafına itilmiş bulunmakla, yandan fırlayıp çıkan hava için daha geniş bir meydan bırakarak telâffuz edilir.

Bu, ingilizce "wei", "told", kelimelerindeki "l," lerdır; rusçanın *я*, ve ingilizcenin *w* sine oldukça yakın olan lehlicedeki "ł", bu konsonanın bir mubaleğalısıdır.

Ancak art sınıf kelimelerinde görünür.

Yazılışı: J (j̄), (tipki düz l deki gibi).

Ml.: *bul̄ - mak̄*

73. — 2° *İki genizli (nazales):*

a. Bir *dışlı genizli*: *n* (bazan transkripsiyonda ñ ile kaydedilir).

Söylenisi: fransızca «natte— hasîr» kelimesindeki «n» gibi.

[1] Elyazısı transkripsiyonunda bunu evelkinden ayırt etmek için, (leh alfabetesinin) *ł* si gibi bir şekil kullanılabılır. Kaldı ki, bu *ł* şeklini, her ikisi için aynı kullanmakta da mabzur yoktur; şu şart ile ki, bu *ł* nin kullanıldığı kelimenin ön sınıfından veya art sınıfından olduğuna göre düz veya çukur gibi muhtelif söyleşileri olacağı hatirdan çıkmasın; J. D.

Bizce düz ve çukur (*l l'*) lerin ayrılmamasına şu cihetlerden lüzum vardır: Bir kerre gerek öz türkçe ve gerek yabancı kelimelerdeki bir takım (*l*) ler, hecesinin art sınıfından olmasına rağmen, yine düz *ł* söyleşisiyle kullanıldığı için, ön art sınıfından olmak esası bu gibilerinde sahib bir kaide olamaz:

Öztürkçe: *aylar, çaylak, huylu*, vs.

Yabancı: *fasulya, balyoz, fulya, Napolyon, madałyą, kaļyon*, vs.

Bütün bu art sınıfından kelimelerde *l* nin çukur olarak söyleinememesinde yegâne amil, (g) konsonanıyla komşuluğudur ki, bu komşuluk öz türkçede *ş* ni soldan, yabancı kelimelerde de sağdan bitişik olması suretindedir. Şu halde, «art sınıfından kelimelerde çukur söylemek lâzım gelen *l* nin sol veya sağında *y* konsonu bulunursa, bu *l* düz okunur» suretinde bir kaide ile, bu imlâ meselesini okuma esaslarına katmak (yani bir fonetik meselesi demek olan imlâ meselesini bir kiraat meselesi yapmak, daha başka emsali gibi) mümkün görünür. Aneak bu iş bu kadaria da kalmıyor. Dilimizdeki yabancı kelimelerde uzun vokallerden evelki *l* lerin hepsi, hecesi art sınıfından olmasına rağmen, yine düz söylenir; alâmet ma'lûm, vs.

Uzun vokalleri ayırt edecek olan bu işaretler yerine, yalnız bu «*l*» leri düz okutmak için şimdiki imlâmızda *l* nin sağındaki vokallerin üzerine (^) işaretini konulmak zarureti görülmekte (yani düz *l* konsonunun vazifesi,larındaki bir vokale yükletilmekte) ise de, bu (^) işaretin başka vokallerde, meselâ *i* de uzatma rolünde de görüldüğü için, bunların uzatma ve *l* yi düz okutma rollerinden hangisi için olduğu ciheti bir takım hallerde karışabilir.

Sonra yine dilimizdeki yabancı kelimelerin art sınıfından olan kısa vokallî heceleri başında çukur okunmam lâzım gelen *l* ler de, düz okunmak zorile aynı A işaretli tarza uydurulmaktadır:

Yazılışı ; ن (ن، ن) ; veya، ك (ك، ك) – ك (ك، ك)^[1] ki, bu sonrakilerin transkripsiyonu n iledir.

Mı. : ك ne?

دكز veya ك دنiz.

TENBİH — İkinci misalde görülen *sağır nun* [2] dedikleri ses, bugün Osmanlı türkçesinde alelâde bir n gibi söylenir.

Bu konson, bazı vilâyetlerde boğazlı bir n (— ñ) suretinde söylenir ki, bunu söylemek için dil boğaza doğru olmak üzere daha ziyade geriye itilir. Buna benzer bir ses, alamanca ve ingilizcede n nin ardınca g gelen kelimelerde sık sık görülür (alm. «lange», ing. «long» kelimelerindeki gibi).

Türkçede bu sesin (ki, Orta Asya'da³ suretinde yazılır) ng [3] konson kümlesiyle yakın akrabalığı vardır. İstanbul türkçesinde ise, yalnız eski bir imlâ kalıntılarından başka bir varlığı yoktur.^[4] Bu sebeple unutulmamalı ki, bir osmanlı türk gramerindeki ñ harfinin değeri, transkripsiyon «yazı göçürme» itibarıyle değil, (ك veya ك şeklini göstermek için) ancak

Lâf, İtfî, lôdos, Lôzan, lôca, lôkma, vs.; (ancak kapalı heccerde bu, mümkün olmuyor; Alfons, Ülvi, Oldenburg, rol, vs.)

Bize gerek öz türkçe ve gerek yabancı kelimeler için ayrılması lüzumu kat'ı olan düz ve çukur l lerden biri, komşu vokale yükletilen hususî bir işaretle öbürlerinden ayırmak cihetinden, fonetik olmak kaygusuyle kurulan imlâ sistemimizde tezat teşkil eder ki, bu ve daha bu gibi vaziyetlere meydan verilmesi doğru görünmüyör. Müellif kitabında düz (J) leri (L), çukurlarını dik ve dibi noktalı (I) suretiyle ayıriyor. Biz berada bunları ayırt etmek üzere, müelliğin düz için (I) suretinde verdiklerini çukur için, ve (I) yi de düz için kullanıyoruz. A.U.E.

[1] Kullanışı nadir olan bu ك (ك، ك) işaretinin, ñ ile ك arasındaki iltibasi ortadan kaldırırmak gibi bir lâydası vardır. Biz bu noktaki ك şekillerini bu eserde kullanmadık; çünkü eserde Arap harfleriyle verilen bütün türkçe kelimelerin yanlarında transkripsiyonları de beraber bulunduğu için, ك şekillileleriyle ك şekillilerinin birbirine karıştırılmışından korkmaya mahâl yoktur. J.D.

Bize kalırsa, şimdiki imlâmızda (ñ) şekli, muhatap ve gaib (n) leri birbirinden ayırt etmek için gramer bakımından lüzumlu ve faydalıdır: Yaptığının (sesin) farkında misin? ; yaptığına (onun) larkında misin?.. Ne yaptığını (sesin) bilmiyorum; ne yaptığını (onun) bilmiyorum, vs. gibi yerlerde bunlar birbirine karışıyor. A.U.E.

[2] Veya *sağır kef* «kâf»; *kâfi nûni*, *gunneli kâf* ta dedikleri. A.U.E.

[3] Orta Asya ve Anadolu'daki bu «gunneli kef»⁴in transkripsiyonu için biz burada ng konson kümnesini kullanıyoruz A.U.E.

[4] Bununla beraber boğazlı söyleyiş, bazı kelimelerde devam eder görünüyor ki, bunlarda esasen sesler, n+g (.كـ.) suretinde birbirinden ayrılmıştır. Biz böylelerini de ng suretinde gösteriyoruz.

Mı. : سونكىر süngü (eski imlâsı : سونكىر) ; muk. uygureca süngük ; سونكىر süngär (= sünge). Kaldı ki, bu gibilerde bir süñ köküne bağlı boğazlı bir lâhikanın katılmış olması bahse mevzu olabilir; ve bunun «süngü» kelimesindeki devamı böylece izah edilebilir ki, o zaman bu, süngü yerinde demektir. J.D.

translitterasyon «harfgöçürme» itibarıyledir. [1] Başka bir tabirle, *n* harfinin üzerindeki (˘) işaretti, söylenişte hesaba katılmamalıdır.

İHTAR. — Bu sesi, (*a*, *ə*, *u*, *ü*) dudaklışık vokallerinden biri yanında bulunduğu zaman, bazı defa dudaklı *m* [2] ye kadar varır.

Ml.: طوڭز *doñuz* > طوموز *domuz*;

قومشو *koñsu* > قوشو *komşu*;

گوچلک *gönlək* > كوملک *g'ümlek*.

74. — Bu ñ sesi, boğazlığını kaybedecek yerde, bu hadiseden daha çok nadir olarak, genzliliğinden sıyrılp sîrf bir boğazlı kış haline gelebilir.

sakız (alt.) > *şakız* ;

sənışkan (alt.) > سانساقان *saksağan*

sagir (astrakh.) ساغر > sagir;

añdar (alt.) > aktar-mak (eski imlâsi آندازمه)

çankır (alt.) *zenger* (kazan) > *çakır* çakır;

Osmalı türkçesinde *tañrı* (تَنْرِى، تانرى، تانگرى) kelimesi, bazan halk dilinde *tagrı* diye söylenir.

Dikkat edilmeli ki, bütün bu misallerdeki $\tilde{n} \geq k$ değişimi, a yokalinden sonra oluyor.

Muk, bir de *añl'a-mák* yerine *ağna-mak*.

Yine Anadolu'da, ihtimal ki $\bar{n} > g > \dot{y}$ yerine olmak üzere, bir $\bar{n} > \dot{y}$ tekâmülünün izleri görülüyor; $\ddot{o}\bar{n} - \ddot{u}\bar{n} - de > öy-ü\bar{n}-de$ (önünde). Muk. *eñil*-(alt; gr. alt. voc. s. 159) $> eýil-mek$, (osm.) Yine muk. *deñ* $>$ *deý*; s. 649, aynı gramerde. Muk. *iñäk*, *änäk* yerine *iyäk*, [3] Bianchi, ~~كاك~~ *geñsek*: halk dilinde *gevşek* kelimesini veriyor ki, bu da bir $\bar{n} > g > \dot{e}$ tekâmülüne delildir.

75. — b. bir dudaklı genizli : m.

Söylenisi : fransızca «mère = ana» kelimesindeki «m» gibi.

Yazılışı: ♂ (♂♂♂).

Ml.: *um-mak.*

[1] Bizim bu eserde transkripsiyon için kabul ettiğimiz esaslardan bu, ikinci ayrılmışımızdır. Muk. 53 not. J. D.

[2] Bununla beraber *samsun* سامسون > *sañsun* صكسون gibi eş kelimeler (doublets) vardır ki, şüphesiz bunlardaki \tilde{n} > m tekâmülü, bu yuvarlak vokallerin komşuluğuyle izah edilemez. Burada bahse mevzu olan *sey*, bir gibileşmezlik (dissimilation) tir. J.D.

[3] ã, alelâde e demek olup, şark türkçesinin Arap harflî imlâsında kalın ve ince üstün yerine kullanılan (ı) bedelidir. Buun için, bunların transkripsiyonunda kalın okunan (ı), a ile ve ince okunan ise, ã ile gösterilir. Bu imlâ tarzının eski Bâbî Âli yazlarında da yaşadığı, *ا لى ا لان*, *ا لى ي زان* *ا لى ب ي لان*, *ا لى ك و را ن* vs. gibi ımsalinden anlaşılır. Eski umumi imlâda da böyle yazılıan kelimler kalmıştı; *س ك س ان* seksân, *ف ت ف ان* fenär, vs. A.U.E.

76. 3° Bir yarı - vokal *y*.

Söylenisi: fransızca «Yolande» kelimesindeki «y», veya «biscaien = bir nevi tıfek» kelimesindeki «i», gibi, (muk. lâtince «Caius» kelimesindeki «i», ingilizce «Yes!» kelimesindeki «y», alamanca «ja!» kelimesindeki «j»).

Bu ses türkçenin tanıdığı biricik yarı - vokaldir (muk. § 95).

Yazılışı: *ş* (ş ‘ ş).

Mİ.: *Yeyorum* [1].

İHTAR 1. — Osmanlı türkçesinde bu *y*, bazan eski bir dişli (veya dışaralı = interdentale) [2]ının yerini tutar.

Mİ. *ad'ak* yerine *ğış agak*; muk. *adım*;

ğış = *gad'ağ* yerine *ış yaya*;

ked' (=) *käd'-mäk* yerine *g'ey* (= *giy*) *mek*.

Osmanlı türkçesinin başlama (initiale) *y* si, şark türkçesi lehçelerinde *c* ye karşılık olur:

Mİ. *əl* (*əl*) *gağa*, muk. *cağa* (Kırgız, kazan);

çar *yarım*, *carım*, vs.

İHTAR. — Bu *y* konsonunun menşe'i, bazan sürekli damaklışık bogazlılar olan *č k > ć g* dir. O zaman *č* ile yazılır ki, bunun transkripsiyonunu biz *ȝ* ile yapıyoruz (bak. § 54).

J. YABANCI KELİMELERİN KULLANIŞIYLE ALFABEYE GİREN KONSONLAR.

77. — Türkçede bazı konsonların varlığı, sîrf yabancı dillerden gelen ödünçleme kelimeler dolayısıyledir ki, şunlardan ibarettir:

1° *İslıklı* «chuintant» : *j*.

Söylenisi: Fransızca “*jonc = saz, kamiş*”, kelimesindeki “*j*”, gibi.

Yazılışı: *j* (j).

[1] «*Yeyorum*» da olduğu gibi, «*yor*» *çg*inin tesiriyle kendinden evvelki «e», çok kere «i» olur: *ȝl-yoram*, *dl-ye*, vs. Bak. daha ileride *y* nin tesiriyle evelindeki vokallerin değiş dokuşlarılarındaki mutalealarımıza A.U.E.

[2] Bu harf Dîvânü Lügâtît Türk'te *ş* ile gösterilmektedir ki, Brockelman bu gibilerin transkriptiyonda kolu soldan biraz aşağıya bükündükten sonra sağa doğru helezonlu *d* ile kaydediyor. Biz burada «*d'*» suretinde kaydediyoruz. A.U.E.

Ml. : **جَيْفَهُ jive* (farsça) [1];

جُورْنَالُ jurnal, (fransızca) [1].

78. — Türkçede *ج c* sesi, daha alışılmış bir ses olduğu için, bu gibi kelimelerdeki *j* ler, *c* okunup yazılır: *جوْرْنَالُ civā, جِرْجِلُ curhal*.

79. — 2° *Ünük* (mizmar) *lū* süreksız ses (Le son occlusif glottal) veya **هَمْزَهُ hemze* [=] ki, alamanların *Absatz* idir.

Söylediği: Esasen hava girtlaktan çıkarılmadan evel ses telleri, onun kurtulup geçmesine engel olmak istiyormuş gibi yaklaştırılarak, bir an için küçükdişin kapatılmasıyle husule gelir (ki, tikanıklık = süreksızlık = occlusion, buradandır). Sonra havanın cehdiyle ses telleri ayrılmış, bir küçük patlayış "explosion," olur ki, arapçanın *hemze* (= çimdik, dürtük) dediği budur. Fransızca bu sesi tanıtmaz. Bununla beraber, bu dilde birisinin

[1,1] Müellisin verdiği «*jive, Jurnal*» misalleri, yerinde değildir, sanırız; çünkü bunlar lehçemizde hep «*c*» ile söylenir; «*jive*» telâffuzu da lehçemizde art siniftan vokallerle «*civā*»dır. Aslında farsça olmasından ziyade türkçe olması muhtemel görünüyor; belki farsça, buna birçok emsali gibi türkçeden almış olabilir: Türk lehçesinde baştaki vokalden evel şimdî belirsiz, fakat menşede belirli olması muhtemel bir hemze var ki bu, lehçeden lehçeye, veya aynı lehçe içinde (bir taraftan *c, s, ʃ & j*, *z* dişileriyle; bir taraftan da, *h, y* konsonlarıyle) değişim yapmıştır (yoksa bunların çok eski önek unsurları olmaları düşünülemez):

ses manasındaki müsterek bir kök ('ır), şu mastar köklerinde böyle görünüyor: 'ır) *la - ; h, ir) la - ; g, ir) la - ; s, ir) la - ; z, ir) la - ; c, ir) la - mak*, vs.

Şu halde (*aceleci, çäläk*) manasında olarak ses değişimlerine uğramış olan *jive*, (farsçada *jeyve* ve arapçalaşmış *zeybağ*) kelimesi, *c) iye* == (*iye, k*) den doğmuş olabilir; netekim (tezlenen, tez yüren, aslı manasından, canlı ve oynak manasındaki) *c)ivelek* sözü de, bir (*iv-mek* == tez yürümek) kökünden görünüyor — Burada meselâ «*japon, müjde, jandarma*» gibi misaller daha uygun olurdu. A.U.E

[2] Arapçada bu sert hemze (•)ının, bir başka türlü de (خ) dir; netekim (•) ye betrâ «*kuyruğu kesik, güdüük*» خ denilmesi de bunların mahiyet itibariyle olduğu gibi, şekil itibariyle de birbirine yakın olmasındanandır.

Dilimizde her ikisi de yumuşak hemze (ğ) ayınlıdır. Hattâ sukûn halinde ve bazan iki vokal arasında hareket halindeki arapça (ğ خ) de bu hükümdedir. Bu itibarla hepsi hemen (ğ) hükmünde oldukları için, bunlar (ğ) ile de kaydedilebiliirdi.

Mücerret kelime sonunda (• خ) ve bu ayardaki (خ) lar (ğj) ile kaydedilmeli ki, bu olmadığı takdirde sonu vokalli kalan kelime, bazı insirâf hallerinde şiveye uymayan bir (y) ile söylemekten kurtulsun.

Bunun (mel'un, neg'e, mün'im) vs. gibi iki vokal arasında bulunmuyanlarıdır ki, hemen de sert hemze gibi söylenip okunur; ve bu itibarla sert hemze yerinde olan kesme, işaretine de, ğ ile gösterildiği zaman lüzum kalmaz.

Öz türkçe kelimelerdeki sert hemze sesi ise, evvelce de söylediğimiz gibi «*c*», *bō*, *ō* gibi sesleme isimlerine muhäsirdir. A.U.E.

yanından ayrılmak üzere ayağa kalkılırken teklifsizce söylenilen *ah* (= 'a) nidası, buna kıyas edilebilir. "Sert veya zorlu saldırıdı diller = langues à attaque dure ou forte," dedikleri bazı lisalar, kelime başlarındaki vokallerden evel böyle sert bir hemze getirirler (bilhassa alamancada hal böyledir ki, bu dilin sert ve aksak tavrı bundandır).

Bu hemze, kelime başındaki vokallerden evel ! şekliyle gösterildiği gibi, kelime içinde ve sonunda ekseriya «! و (، ،)» kürsüleri üzerinde • şekliyle görünür [1] (muk. § 105). Fakat türkçede bu hemzeler ancak bir konsondan evel, ve bazan kelime sonlarında seylenir:

Ml. تَسِيسْ * *te'sis* ;

جُزْ * *cüz* (*ü*)².

Türkçedeki arapça kelimelerde bulunan (ع) lar da, bazan böyle söylenir [2] (muk.) § 94.

[1] Söyleniş kıymeti (*) hemzede olup, kürsülerinin bu yolda hiç değeri yoktur. Yalnız hemzeden evel üstün vokal olduğu zaman kürsüsü (!), ötrü vokal olduğu zaman kürsüsü (و), esre vokal olduğu zaman da kürsüsü (ع = ، ،) dir. A.U.E.

[2] Bizce bu ve buna muadil olanlar, kelime içinde teşidin ilk haddinde kendileri sükünlü iken (*tese'ül*), veya kelime içinde sükünlü bir konsondan sonra ve bir vokalden evvel bulunurken (*nəṣ'ē*) bir çok hallerde sert hemze olarak söylenir; mükerrer (=teşditli) olduğu zaman ise, daima söylenir: سَلَّمَ *tese'ül*, سَلَّمَ *teṣe'üm* vs.

Hattâ bunun art sınıfından hecelerde karşılığı gibi olan (ع) da, türkçemizde aynı vaziyette böyledir: مَنْ *tene'um*, مَلَكْ *fa'āl*, vs.

Bunlar diğer bir çok hallerde (g), yanı yumuşak hemze değerinde ve rolündedir. (ilk olmamış ön ve art hecelerde) مَعْا *ma'āvin* (= muğavin); مَعْلُ *te'emmūl* (= teğemmül); سَاعَ *sa'i* (= sâğı); مَلَكْ *me'āl* (= megal) vs. olup, türkçe *bağ'a*, *oldağum*, *bildığın* kelimelerindeki g'ler gibidir.

Sükûnlu hallerinde ise, bunların hepsi kendilerinden evelki vokali uzatır (öz türkçe kelimelerdeki g' gibi):

ماڭ (ع) lûm, يڭ (ع) lân, meڭ (*) mur, müڭ (*) min, vs.

Arapçanın (ع) ları da, bu vaziyette aynı hükmeye uyar: maڭ (ع) rip, يڭ (ع) birar ve burada misal olarak verilen تَسِيسْ = *te'sis*, جُزْ = *cüz'* gibi. A.U.E.

80. TÜRKÇE KONSONLAR LEVHASI. [1]

KONSONLAR.	DUDAKLILAR.		DİŞLİLER.		BOĞAZLILAR.		GİRTLAKLILAR.
	ÇİFT DUDAKLILAR.	DUDAKLI- DİŞLİLER.	ASİL DİŞLİLER.	DAMAKLAŞIK. DİŞLİLER.	DAMAK- ÖNLÖLER.	DAMAK- ARTLILAR.	
SÜREKSİZLER.	$\left\{ \begin{array}{l} Bo\check{z}uk. \\ \text{Çinlak.} \end{array} \right.$	<p><i>p</i> (پ)</p> <p><i>b</i> (ب)</p>	<p><i>t</i> (ت، ط)</p> <p><i>d</i> (د، ط)</p>	<p><i>c</i> (ج)</p> <p><i>ç</i> (چ)</p>	<p><i>k</i> (ك)</p> <p><i>g</i> (گ)</p>	<p><i>k</i> (ک)</p> <p><i>g</i> (گ)</p>
SÜREKLİLER.	$\left\{ \begin{array}{l} Bo\check{g}ak. \\ \text{Çinlak.} \\ bazan. \end{array} \right.$	<p><i>f</i> (ف)</p> <p><i>v</i> (و) = <i>غ</i>, <i>گ</i></p> <p><i>bazan.</i></p>	<p><i>s</i> (س)</p> <p><i>z</i> (ز)</p>	<p><i>s</i> (ش)</p> <p>[j (ي)]</p>	<p><i>h</i> (ح)</p> <p><i>g</i> = (غ)</p>
ONLEKLER.	$\left\{ \begin{array}{l} Yari-vokal. \\ Titrek. \\ Genizli. \end{array} \right.$	<p><i>y</i> (ي, ی)</p> <p><i>r</i> (ر)</p> <p><i>n</i> (ن, ڻ)</p>	<p>DAMAKÖNÜ.</p>	<p>DAMAKARDI.</p>	<p><i>t</i> (ج)</p> <p><i>p</i> (ڙ)</p>

Hem ön sınıftan, hem art sınıftan kelimelerde. Yalnız [2] ön sınıf
tan kelimelerde. Yalnız art sınıftan kelimelerde [3].

Yabancı kelimelerin kullanımıyle alfabeeye giren / konsonu bir tarafa bırakırsa, yukarıki levha yalnız öz türkçe konsonollarla onların yazılışlarını vermektedir.

Arap sesleri ve onların harflerinden daha ileride (§ 86 ve aşağısı) bahsedilecektir.

Bu cedvelde düz / ve çukur / leri boğazlılardan saymamalı.

[1] Bu levhadaki konsonolların tamam olması içia yalnız İstanbul ağzında değil, Türkiye lehçelerindeki boğazlı genizli *'a'* nin (*nğ* ile), sert söylenen *ç* nin (*h* ile) kerreler içinde gösterilmesi uygun olurdu.

Bir de (*k*, *g*, *ğ*, *č*)ların yeleşimsiz (*non mouillé*) sesleri, lehçelerimizde söylemekte olduğu gibi, İstanbul lehçesindeki yabancılardan gelme kelimelerde de kullanılmakta olduğu için, böylelerine de yine kerreler içinde, meselâ (*k*, *g*) gibi şekillerle yer vermek lazımdı: *Şevki*, *zevük* - *Vaşington*, *terğib*, vs.

Bundan başka, gramerce muhatabı gaipten ayırt etmek içia (*n*) lerin birincisi (*ñ*) ile göstermek lüzumu var olduğuna göre, muhatap (*ñ*) sini alelâde (*n*) yanında ikinci bir çeşidi olarak göstermek iyi olurdu.

Bir de İstanbul halk dilinde de ret ve inkâr nidası olarak söylenen sert hemzeli ('*a*' *a* == '*i*' *i*) gibi kelimeler, ve (*ee*', *bô*', *ö*') gibi nidalar olduğuna göre, az olmakla beraber bu sert hemzeyi de cedveldeki yerine koymak icap ederdi.

En sonra halkın dilinde bir ret ve inkâr nidası olarak (*t+s*) dişilerinin bir tek ses kümesi halinde ve kendilerinden sonra (*e*, *ö*, *i*) vokallerinden biri işmam edilerek kullanılmasına göre, bu mürekkep dişli yi de, biricik olmakla beraber, unutulmamak lazımdı.

Bu cetvele vokaller girmemiş olmakla beraber, vokaller bahsinde, sükûnlu (*ȝ*) lerin üst yanlarındaki kısa vokalin sekiz çeşidiyle vücude getirdiği uzun vokalleri dahi saraştılar göstermek iyi olurdu. A.U.E.

[2] Meselâ, türkçe kelimelerde kendilerinden evel (*y*) bulunan art hecelerde (*l*), hecenine rağmen ön sınıfından gibi söylendiği için, (yalnız) sözü yerine (ekseriya) demek daha uygundu. A.U.E.

[3] «Ön ve art sınıfından kelimelerde» tarifi yerine biz «hecelerde» suretiyle tarifini daha uygun buluyoruz. Meselâ *limon*, *kâfi*, *nigâr* gibi, biri ön biri art heceli kelimeler toptan (ön sınıf, art sınıf) tabiri uygun gelmeyecek; öz türkçe *elma*, *ışman*, vs. kelimelerinde de böyledir.

Bir de şuna dikkat edilmeli ki, bu cetvelde (*ا*, *ڭ*) lerin yalnız ön sınıf, *ى*, *ڦ*ların da, yalnız art sınıf kelimelerde (hecelerde) kullanıldığı söylemekte ise de, şimdiki imlâmîza göre (*k*, *g*) ler ve ayrıca (*ȝ*) ler, hem ön hem art sınıf hecelerde kullanılmaktadır; düz ve çukur (*ل* *ل'* ;) ler de yalnız (*l*) şeklinde gösterildiğine göre bu da öyledir. A.U.E.

**II. BAŞLAMA (initiale) VE SONLAMA (finale) KONSONLARA
DAIR MÜSAHEDELER.**

A. BAŞLAMA KONSONLAR.

81. — Öz türkçe kelimelerin başlama konsonları :

Nadir olarak bir *çinlak sürekli* olur;

Hiçbir zaman *ğ* ve *ğ* olmaz;

— Pek nadir olarak ta bir ünlek (sonant) olur. Bu nevi konsonlar içinde gerek kaypakk (liquide) lardan *r* ve *l* ye, gerek boğazlı genizli *nğ* ye öz türkçe kelime başlarında ilk konson olarak hiç rastlanmaz; *m* ve *n* de bu mevkide nadirdir. (Hiç değilse osmanlı lehçesinde bir genizli konsonla başlayan bir tek fiil yoktur).

Süreksız konsonlar içinde boğazlı küçük dilli *ğ* de, kelime başlarında nadir bulunur.

IHTAR. 1. — Sesleme isimler bu kaidenin dışında kalır.

IHTAR. 2. — Kaypakkların *r* ve *l* den birisiyle başlayan yabancı kelimelerde ise, halk dili umumiyetle, bulardan evel (yüksekler sınıfından) bir takma (prothétique) vokal getirmeye müracaat eder.

M1. *t* لازم * /əzim yerine i) /əzim ;

رعن * *rub'* yerine u) *rub* ;

رم *ram* yerine u) *ram* ;

رس *ras* yerine u) *ras* (veya moskof).

82. Boğuk ve çinlak başlama konsonlar. — Süreksız dişiler, kelime başlarında ekseriya çinlak (*d*) söylenişiyle boğuk (*t*) söylenişi arasında [1] kararsızdır: طاش *taş* ve *daş*, تات *tat* ve *dat*.

Bu yoldaki değişişlerde görülen kararsızlıkla beraber, şu gibi temayüller kaydedilebilir: (Bu hususta Viguer'nin ilgilendiren müşahedesi [s. 54] kayde değer: «başlama *t*, bir vokalden, veya yumuşak bir konsandan sonra? *d* söylenişini alabilir».)

1° Osmanlı türkçesindeki başlama bir *d* veya bir *g*, öteki türk dillerinde bir *t* veya *k* unu karşılığı olur:

<i>Demir</i>	<i>temir</i> ;
<i>dur-mak</i>	<i>tur-mak</i> ;
<i>dür-lü</i>	<i>tür-lüg</i> ;
<i>dağ</i>	<i>tağ</i> ;
<i>düg'eli</i>	<i>tügel-i</i> (muk. § 349, ihtar);
گümüş	<i>kümüş</i> ;
<i>gün</i>	<i>kün</i> ;
<i>g'öz</i>	<i>kōz</i> ;
<i>g'eyik</i>	<i>kegik</i> , vs.

2° Bununla beraber şimdiki osmanlı türküsü, ihtimalki Anadolu lehçelerindeki söylenişin tesiriyle, bu başlama konsonu boğuklaştırmağa meylediyor:

tür-lü (klasik imlâsı درلو);

titre-mek (درمه);

tik-en (دیکن), *dik-mek* fiiliinden;

tilki (eski imlâsı دلکور).

[1] İstanbul ve taşra lehçelerinde, A.U.E.

Yabancıdan ödünçleme kelimelerde de böyledir:

دستکار \Rightarrow *destg'ah*, söylenişi *tezg'ah*;
دانه \Rightarrow *dâne*, söylenişi *tâne*.

Bu hadise boğazlılarda daha nadir olur [Bununla beraber muk. §310, ihtar 1].

Başka misaller: *g'endi* \Rightarrow *kendi* (§ 310, ihtar 1);

galebe-lik \Rightarrow *kalaba-lik*; *guruş*, eskiden *groş* \Rightarrow *karaş* (muk. Lehlice «grossz», alamanca «grosschen», fransızca «gross», aşağı latince «grossus»); *guſämpäre* \Rightarrow *kal'ampara*; *gayri* \Rightarrow *kayı* (§ 465); *gal'ata* \Rightarrow *kal'ata..* Yine muk. § 93, sonunda ve 99 sonunda.

Dudaklılardan *b* ve *p*, kelime başlamalarında daha iyi ayırt edilmiştir. Bununla beraber ufak miktarda bir takım kelimeler içinde çift (double) söylenilşiler bulunup gösterilebilir:

کار \Rightarrow *buñar*, veya کار \Rightarrow *piñar*;
باستırما \Rightarrow *bastırma*, veya باستیرما \Rightarrow *pastırma*.

paşa kelimesi de *baş a'a* dan gelir (muk. § 1156). [1]

Yabancı dillerden alınma kelimelerdeki dudaklı başlamalar bazan boguklaştırılır.

پازار \Rightarrow *pazar*, بازار \Rightarrow *bazar*;
پرلانتا \Rightarrow *pirl'anta*, برقانتے \Rightarrow *bril'ante* (italyanca).
پات \Rightarrow *pat*, بت \Rightarrow *büt*;
پوگراز \Rightarrow *poyraz* بوقئاس (şimdiki yunancada, βορέας' tan = Şimal' rüzgarı).

Damaklınlı ç ve c konsonları, *p* ve *b* den daha çok açık olarak ayırt edilmiştir.

IHTAR.—Türkçede yabancı dillerden ödünçleme bazı isimlerin ıslıklı başlamaları çınlaştırıldığı malumdur. Bu ise, türkçede *z* ile başlıyan kelime olmadığına göre, ilk başısta epey şartıcı görülebilir [2] (muk. § 49).

81 ince bendin ilk iki fıkrasında görülen kaideler, bahis mevzuu *ȝ* olmadığını, ve orada *d*, *g* ve *p* konsonlarına başlama olarak hiç raslanmadığını göre, Orhon kitabeleri diline de tatbik edilebilir. Şu halde Osmanlı türkçesinde bu üç konsonun kelime başlarında görübüşünü (muk. § 82) nisbeten sonralık bir vakia olarak saymak icap eder.

Bir başka genizliyi havı olan kelime başlarında *b* nin kalmış olmasına gelince bu, Osmanlı türkçesinde adı geçen kitabeler kadar eskimsek (archaïque) tır. Öteki türk dillerinde bu gibi hallerde umumiyetle *m* görülür: *bin*- \times *min*-; *beñ* \times *meñ*; *biñ* \times *miñ*; *buñda* \times *mañda*; *boynaz* \times *magnaz*.

Yine muk. Osmanlı türkçesinde *pamuk* [3] (yunanca) \times çagt. خامه، *mamuğ* (Abuska, 381); *buncuk* [4] çagt. بونقوق، *muncuk*.

[1] Bu kelimenin bu asıldan olsa, bizee şüpheli görünüyor: muk. *başak* == sakında müstakıl olan; *başka* (*k*) == müstakıl: Bundan *başka* == bundan müstakıl (olarak); ykl. D.L.T. I. 366, *başgau* == kavının reisi (+ büyük balık). Şu halde «baş» suretiinde de görülen kelime, bu köklere bağlı olarak, başa (= başak, başka, başkak == müstakıl) ve paşa == müstakıl ve belli başlı memur demektir. A.U.E.

[2] Sonralık bir hadise de olsa, öz türkçe kelimelerin baş harflerinde *s* \times *z* değişimiyle *z* görülür: *zır zop* == *ısır sop* == hararetli, kızgın soy (= azıgin deli); *zıvana* (= sığana, (*k*) = içine bir şey sığacak boşluk); *akıl zıvanası* == *akıl sığanağı* == akılı içine alan şey, akılı muhit, vs. A.U.E.

[3] Eski imlâsı جربه, *panbuk*, sarsaچ *penbe*, den. D.L.T. I. 246. vs.: *kebez*. A.U.E.

[4] *buncuk* olmalı; Lehçelerde (ufak o, ufak bu) manasında «oncuk buncuk» denilir. A.U.E.

Osmanlı türkçesi, Orhon kitabeleri (thomsen) nde *män* (men) olan zamirini de *ben* suretinde muhafaza etmiştir; fakat hiç değilse yabancı dillerden alınma kelimelerdeki başlama *h* yi genizleştirmek temayüllerinden büsbütün kurtulmamıştır: (farsça) *behāne* > (halk osm. türkçesi) *mahana*; (farsça) *beneſſe* > *menekſe*.

83. Az miktarda türkçe kelimelerin başlama harfleri, kendilerinden evel bir *h* ile veya *h* siz söylenebilir: *hjarin*, *h̄apaz*, *h̄üngür*, *h̄örgüt* (buoların manaları için lügatlere bak.). Bu hadise Osmanlı türkçesine mahsus değildir. (Bak. PAVET DE COURTEILLE, *D.T. oriental* «şark türkçesi kamusu»un daki şu kelimeleere: اورکوناك-هاراول-هاراول *h̄aravul*; اورکوناك-هاراول-هاراول *h̄ürküt-mek*; اون-هول *h̄ol*; اورمك-هورمك *h̄ur-mak* ; اول-هول *h̄ol*.)

Türkçede vokalle başlayan ödüncleme kelimelerde o konsondan evel bazan *h* konsonu getirilir. *z̄z̄* ** *abriz* yerine *h̄avraz*; *z̄z̄* ** *əveng* yerine *h̄eveng* ابازر *enbär* yerine *h̄ambar*; (belki yunanca *allos* dan {1}) آلو *avlı* yerine *h̄=h̄ avl'r*; ایت *elbet*, *elbette* yerine *h̄ elbette*; muk. azerce *هابط* *h̄elbet*; *ئېي* *ep-egi-ce* yerine *h̄ ep-egi-ce* [2]

Aynıyle, bazı kelimelerin başlarındaki *i* veya *ı* vokalleri de, kendilerinden evvel başlama bir *y* konsoniyle veya *y* siz söylenebilir:

ȳit-mek; [3]
ȳigit; [3]
ȳıraq.

ايل *yıl'an* kelimesi ايل *il'an* suretinde de yazılırdı. يلدیرم *yıl'dırı̄m* kelimesi şark türkçesindeki يلدیرم *il'dırı̄m* kelimesine muadildir. Yine (sazla olarak bir vokal değişimini de havi olan) şu muadil kelimeleri muk.: osm. türkçesinde *ağac*, şark türkçesinde *ȳigac*; *ağla-*, *ȳigla-*.

B. SONLAMA KONSONLAR.

84. — Türkçede sonlama konsonların söylenişi, umumiyetle boğuktırılmıştır. Birçok dillerde müşterek olan bu temayıle, bize, türkçede ancak imlânia muhafazakâr tesiri engel olmuş görünüyor [4].

يېگىد *yigit* yeya *giit* (muk. § 83);
أڭىل *ağac* veya *aāc*.

Süreksiz boğazlılar (*k*, *g* ve *č*, *ğ*), çok heceli kelimelerin sonlarında daima boğuktur. Çinlak (*ك* *g* ve *غ* *ğ*) konsonlarına kelime sonlarında hiçbir zaman rastlanmaz.

Çok heceli kelime sonlarında bir tek (*ك* + *غ*) misali göstermiyen şimdiki (Arap harflî A.U.E) imlâ ile söyleniş, burada birbirine uygundur.

Kendilerine katılacak lâhikanın başlama vokali evelindeki durumlardında sonlama boğuk konsonların, uğradıkları muameleden daha ileride (§ 176 ve aşağısı) bahsedilecektir.

[1] Öz türkçenin her lehçesinde ağıl (avul) kelimesi dururken, bunu yunancadan diye düşünmek vzaktır. (bak. çgt. *al=hatire*, *avlı*) A.U.E.

[2] Yabancıdan alınma misaller arasında bu öz türkçe kelimenin yeri yoktur. A.U.E

[3,3] Bu kelimelerin *yitmek* ve *iğit* çeşitlerini lehçemizde işitmeydik. A.U.E

[4] Bize ise, bu imlâ muhafazakârlığının bütün Arap harflî türk lehçelerinde ısrarla devamı, an'ane ve göreneği bozmamak endişesinden değil, türkçenin bünye zatureti dolayısıyledir.

85. Fiil köklerinin sonlama konsonları. — Bir fiil kökü, (*p, t, ç, k, ɿ, g*) boğuk konsonlarından biriyle, veya bir sürekli ya bir ünleğ olmak üzere (*s, ğ, u, m, n, r, l, l', b, y*) çinlak konsonlarından biriyle sonlanabilir.

Hiçbir fiil kökünün son konsonu (*b, d, c, ɿ, g*) gibi süreksiz bir çinlak olamaz. Yalnız, esasen az kullanılır olan şu üç fiil, bu kaidenin müstesnalarını teşkil eder:

çır-ı koc-mak (kuzakla-mak);

alab-an ked-mek (kedikle-mek);

alab-yed-mek (kendi ardına çekip sürmek).

Türkçede gerek isim ve gerek fiil tabanlarının sonunda:

b, p - t, d - c, ç - s, z - k (ʒ), ğ (ȝ) - k (g), g (ḡ) guruplarından her birindeki ilk boğuk konsonlar, sükünlü (durgun) hallerinde ekseriya yanlarındaki karşılıkları gibi çinlak söylenir; fakat haraketli (tepreşik: yani bunlara katılan ekin başlama harfi vokal olduğu, veya kendinden sonra gelen kelimenin başlama harfi vokal olduğu zaman) bu guruplardaki konsonlardan kimi boğuk, kimi çinlak vaziyette olur.

A. Öz Türkçe kelimelerde.

Sükünlü halinde.

(*b*): *kalb (= p) . . görüb (= p).*

(*p*): *çap . . káp.*

(*d*): *ad (=t) . . ȝivid (=t).
gid (=t) . . ed (=t)..*

(*t*): *ot . . ȝaput.*

(*c*): *uc (=ç) . . güc (ç).*

(*ç*): *üç . . iç.*

(*z*): *yüzsüz (=s) . . domuz (=s).
içmez (=s), olmaz (=s).
(çğt. fiillerde hep (s) iledir:
(almas, imäs); şimdiki imlâmımız
bunları da fonetik esasa göre
ötekiler gibi (s) ile yazmalı idi).*

(*s*): *pas . . göğüs*

Hareketli halinde.

*kalb-i, in.. görüb-en (=görmüş olarak.
alab-an = almış olarak: (eski lehçe-lerde.)*

çap-i, in . . káp-ü, kápün.

*ad-i, in . . ȝivid-i, in.
gid-er, ince . . ed-ecek, ed-igor, vs.
(bu gibi fiiller J.D. nin saydığı «yed-
g'id-» ten ibaret değildir; bizim say-
dıklarımızdan başka da var.)*

ot-u, un . . ȝaput-u, a.

*uc-a, a . . güc - endi (kendine güc
göründü, gücüne gitti, dardı).*

üç-ü, ün . . iç-er (=içine alır).

*yüzsüz-ü, ün . . domouz-u, un.
su içmez-e (süt ver); olura olmaz-
bakmaz (s).*

pas-i, in . . göğüs-ü, üm.

BAHİS III.

ARAPÇADAN ALINMIŞ KELİMELERİN SÖYLENİŞİ.

86. Arap harfleri Türk yazısında arapça kelimelerin harfleri, aynıyle öz türkçe kelimelerin harfleri gibi olduğundan, türkçede bunlar kendi imlâlarını muhafaza etmekle beraber, söylenişleri his edilir derecede değişmiş bulunuyor. Esasen türkçenin fonetik sistemi, arapçanın fonetik sisteminden pek farklıdır.

Bir taraftan türk, hecelerini daha öleme söyler, yanı onun söyleyişi daha az boğazlıdır. [1] Diğer taraftan türkçe, arapçanın ne tumturaklı (*emphatique*), ne de dışaralı (*interdentale*) konsonlarını tanımaz.

Arapça kelimelerin türk söyleyişinde uğradığı değişiklikler, şöyle hulâsa edilebilir:

87. *Vokaller*. — Kısa vokaller damaklaştırılır (Bir art vokal yerine bir ön vokal söylenir).

Klasik arapçanın kısa ā si e olur. [2]

[1] Bununla beraber, Şark tarafına yaklaşıldıkça boğazılığın artarak barizleştiği gözden uzak tutulmamalı. J.D.

[2] Bu halk arapçasında da ekseriyetle böyledir. J.D.

	Sükünlü halinde.	Hareketli halinde.
g (ğ) :	çoğ (= k) . . durağ (= k). ağ (= k) . . olduğ (= k). (eski Osmanlı imlâsında mücerretleri (ğ) ile yazılırdı). tok . . merak. çık . . kork.	çoğ-u, unuz; durağ-i, imiz; ağ-ar, ordı; olduğ-um.
k (ğ) :	gög (= k) . . çiceg (= k); beg (= y) . . ekmeg (= k); deg (= y) . . deng (= k) . . aheng (= k);	tok-un; merak-im; çık-ar, inz; kork-up, unca;
g (ğ) :	gög (= y) ün . . çiceğ (= y)-i e, beg (= y)-in, i . . ekmeg (= ğ, ve ya y)-i, in; deg (= y) er, ince deng-i; aheng-e.	

B. Yabancı kelimelerde:

g (ğ) :	(Kadın hecelerde) franğ (= k); Lüksemburg (= k).	franğ-in, i .. Lüksemburg-a, an;
k (ğ) :	(İnce hecelerde) mürğ (= ğ); miting (= k)	mürğ-ü (dil) .. miting-e;
ğ (ğ) :	(Kadın hecelerde) fark; Irak; ahlâk.	fark-i, in .. Irak-a, in; ahlâk-a, in;
k (ğ) :	(İnce hecelerde) zevk .. tahkîk (Kadın ve ince hecelerde) hâk; istimlâk. memlük; temlîk.	zevk-i, in .. tahkîk-i, e; hâk-inde .. istimlâk-i, e; memlük-ün .. temlîk-e.

Ml. : **كَكْ*** sek'ene **قُوْتُرَانَلَارْ** **سُوكَنَاتُونْ** yerine).

Bununla beraber, bir vokale komşu olarak (ح, خ, ص, ش, ط, ظ, ع, ئ, ؤ) gibi tumturaklı, boğazlı veya girtlaklı konsonlardan biri bulunursa, vokal türkçede a söylenir.

Ml. : حَرْفٌ **harf**.

ظَرْفٌ **zarf**.

88. Klâsik arapçanın kısa a su, (ص, ش, ط, ظ) gibi bir tumturaklıya: (سُوكَنَاتٌ sulh), veya (ع) gibi bir boğazlı: (طَرْفٌ taruk) ya komşu olduğu zamanlar dışında ü söylenir:

Ml. : جَرْمٌ **cûrm**.

Bu (u)-ü sesi yerine, o, ö vokallerinin bulunduğu bir miktar müsteşna vardır:

نَجْلَهُ * **nokfa** u yerine;

لَجْلَهُ * **lokma** u yerine;

سَجْبَتُ * **söhbet** u yerine; (veya **söhibet**? J. D.);

عَمْرُ * **'Ömer** u yerine;

عَشَانُ * **'Osman** u yerine;

سَفْرُهُ * **şofra** u yerine;

صَوْفُهُ * **sof** u yerine;

كَفْهُ * **toħaf** u yerine; (عَنْهُ * **tuhfe**'nın cem'i);

عَذْرُهُ * **'öz(u)r** u yerine;

عَهْدُهُ * **töhmet** ü yerine;

Kaldı ki, fil tabanlarının içinde veya ucundaki ekseriya müteaddi manalı (و) ler, hareket hallerinde değişimmemek, veya (d) ile değişimek gibi her iki vaziyete de müsaittir: *yarat / an*; *yarad / an*; *yarat / il / d* = *yarad / il / d*; *işit / en*, *işit / ilir* = *isid / en*, *isid / ilir*, vs.

J. Deny alfabe cetvelinde ve izahlarında y) leşmesiz (ج : ظ) seslerine dair kâfi mülümât vermediği gibi, gerek bunların ve gerek öz türkçe kelimelerin sükün ve hareket hallerinde değişen ve değişmeyenleri için de etraflı bir fikir edinilemiyor.

Tek ve çok beccilerde bilhassa boğazlıarda hareket halinde değişen ve değişmeyenler var; asılları y) leşmeli veya y) leşmesiz (ج : ظ) li olanlar var.

Türk dili bünyesindeki ve bu bünyeye göre imlâsında fonetik zaruretlerin, ekser Avrupa dillerinde aynen bulunup bulunmadığı ayrıca tetkika değer bir meseledir. Bunu, Arap imlâsında bazı sesçe muadil konson bolluğuuna mukabil, türk dilinde bazı konsonların ve vokallerin yokluğu ve var olan vokallerin imlâda kâh yazılıp kâh yazılmaması meselesiyle karıştırmamalı. Bizee, Arap harflî alfabelerde bu konsonların çok değişik vaziyetlerine göre, onlar için şimdiki alfabetimizde olduğu üzere sükûnlu halleri kabul edilecek yerde, ekseriyetle hareket halleri kabul edilerek bunun hep böyle devam ettirilmesi, türkçenin fonetik bünyesini imlâya tatbik yolunda bu ciheti tereih için haklı sebepler görülmüş olmasındanandır. Kâzgarlı Mahmud'ta Araplara kolaylık osna diye ekseriya kendilerinden sonra (و) bulunan (و) ler, (و) ile yazdığı halde, kitabında her fırsat düştükçe bunların her zaman hareket hallerinde söylendikleri gibi yazılmaları daha isabetli olduğunu kaydetmektedir. Bak. D.L.T., C, II, s. 29. Şu halde meselâ sükûnlu ğ, ظ, g ظ halinden (ك و , ك و degil, çünkü bu bir imlâ galatıdır.) hareket haline geçerken ğ (ve bazan g, v) olmaları umumî bir kâide degildir. (Bakınız yukarıki misallere). A.U.E.

- * شَهْرٌ * *söhret* ü yerine ;
 * مُهْلَةٌ * *möhlet* ü yerine ; (veya *mühlet*) ;
 * حُكْمٌ * *hök(ü)m* ü yerine ; (veya *hük[ü]m*) A.U.E.)

IHTAR. — *nevbet, tevbe* yerine *nöbet, tövbe* (*töbe?* J. D.) denir.

89. Vokallerden *i*, kendi söylenişi üzere kahr. Bununla beraber, bazı müstesna hallerde, boğazlı seslerin komşuluğu yüzünden art vokal : gibi söylenir.

- * خَرْقَةٌ * *hırka* ;
 * فِرْقَةٌ * *fırka*.

Bu hadise ancak halk ağızı kullanışına geçmiş olan kelimelerde vaki olup, esasında, böyle ödünclemci kelimelere vokaller ahenginin tatbikinden ileri gelir (muk. § 138).

90. Uzun vokaller (= *med harfleri*), pürüzsüzce söylenir (muk. § 117). [1]

91. Konsontar. — Bütün vokallerden evelki *k* (ك), ve bütün art vokallerden evelki *l* (ل), damaklışık olup, bir yeleşince (mouillure) ile *k* (muk. § 51) ve *l*, suretlerinde söylenilir, (muk. italyanca «me (gli) o» ve rusça «он (ионъ)»). Bunun aksine *l* ل harfi *e* den evel yeleşmesiz (sans mouillure) düz *l* olarak söylenir : *fažilet*.

- Ml. : كَامِلٌ * *kāmil* (= *kyāmil, kiāmil*) ;
 إِفْلَاسٌ * *iflās*.

Bununla beraber, halk diline geçmiş bir arapça kelime olduğu zaman, müstesna hallerde yanlama titrek (vibrant latéral) konsonan türkçe (çukur) *l'* gibi söylendiği de olur : اسْلَ * *asıl* (*aslı* yerine); اكْلُ * *'akl'* (*akl* yerine).

Arapçanın ﷺ *al'lah* kelimesi, araplarca da iki çukur *l'* ile söylenir.

92. Arapçanın boğazlıları boğazlılıkları azaltılmış olarak söylenir.

[1] Bu her vakit böyle değildir: son kapalı hecesinde *ā*, *ū*, *ī* uzun vokallerinden biri bulunan Arap, Fars kelimelerinin :

a. Çok heceli mücerret hallerinde bu uzun vokaller türkçede daima kısalasır:

şarā(ă)p, cevā(ă)l, tabū(ă)t, yücū(ă)d, iğbirā (a)r, perhī(l)z, nāhī(i)d.

b. Bu kelimelere başı konsonlu bir ek katıldığı vakit te böyledir :

*kitā(ă)p, siz, iflā(ă)s, tan, meğrū(ū)s, tur, meçbū(ū)r, sun, edi(l)p, ler, deli(i)l-*dir, vs. (fakat kapalı heceden sonra başı vokalli ek: *meçbür-um*; açık heceden sonra başı konsonlu ek: *edā, si* vs.)

c. Türkçede has isim olarak kullanılan Arap, Fars kelimelerinin son açık hecesi sonundaki yalnız *i* vokali kısalasır :

Şevkī(i); *Şevkī(i)*, den, yi;

Niyāzī(i); *Niyāzī(i)*, den, min, ye, vs.

Halk dilinde son açık hecesinin nihayeti *ā* olan bazı has isimlerin bu *ā*ları da kısalasır : *Mustafā (ā).. yi, dan, vs.*

Şu halde, bu uzun vokallerin arapçada olduğu gibi pürüzsüz olarak söylenisi, ancak bu saydığımız vaziyetlerin dışında mümkün değildir. A.U.E.

Bu dildeki $\dot{\chi}$ * *q*, boğaz dibinden değil de, türkçenin *k* (=fransızca *k*) sı gibi söylenir (§ 58).

$\dot{\chi}$ * *h* sesi, esas itibariyle, türk lehçesinin *x* si gibi ise de, buna İstanbul ağzında boğuk bir $\dot{\chi}$ *h* değeri verilir (§ 68).

$\dot{\chi}$ * *h* da böyle söylenir ki bu, Arap söyleyişinde girtlağın sırf bir büzgülüğiyedir.

Bunun neticesi olarak $\dot{\chi}$ * ve $\dot{\chi}$ * (*h*) harfleri, aynı söylenişte olup, bunlar da bazan $\dot{\chi}$ gibi söylenirler (ki bu söyleniş, bilhassa halk ağzından sık sık duyulur.)

Ml.: *خفيف** *xafif* > *hafif* > (halk: *hafif*) ;

*حکم** *hakim* «akıllı, alim» + *هکیم* *hekim*.

Türkçede $\dot{\chi}$ *h*, arapçanınki gibi söylenir.

93. — Arapçanın $\dot{\chi}$ *g* sesi pek yumuşamış olup, bazan türkçenin *ğ* (§ 62) si, bazan *g* (§ 59) si gibi söylenir. [1]

Ml.: *منلوب** *mağlūb*; *مبالغ** *mubāṭaġa* ;

*غازي** *gāzi*.

Münferit bazı hallerde [2] *k* söylenir:

غائب *إغلاق** *kayb etmek*;

*غرابي** *kurābiye*. - muk, § 93, sonunda.

94. — Arapçanın $\dot{\chi}$ *ayn* denilen sesi, pek bambaşka (deve haykırışına benzetirler) ve bir avrupalı boğazı için pek zor söylenişlidir. Bu da arapçanın $\dot{\chi}$ *h* sesi gibi, girtlak büzgülüğyle, fakat ses tellerinin de beraberce tepsinmeleriyle (vibrations) olur. Türkçede belli belirsiz söylenir [3]: Kelime başlamalarında hiç söylenmez (ki bu sebeple böyleselerini bu durumlarında transkripsiyona almıyoruz).

[1] Gerek $\dot{\chi}$ *g*, gerek $\dot{\chi}$, türkçemizde yumuşak hemze (= *ğ*) ve $\dot{\chi}$ mahiyetinde olarak, onlara uyduğu hükümlere uyar:

a. Sükûnu halinde kelime içinde ve sonunda kendinden evelki kısa vokali uzatır, onunla uzun vokal teşkil eder:

mağ ($\dot{\chi}$) *lup*, *meblağ* ($\dot{\chi}$), *iğ* ($\dot{\chi}$) *lān*, *mağ* ($\dot{\chi}$) *lām*, *mağ* ($\dot{\chi}$) *cize*.

Kendinden evelki uzun vokalden sonra *kelime nihayetinde* yalnız şeiklece vardır: *iblā* (*ğ*), *teblīğ*.

b. ($\dot{\chi}$) türkçede olduğu gibi, 1: kelime başında (*garb*, *gā'ib*) 2: kelime içinde ekseriya yumuşak harflerden ve ıslıklardan sonra (*mül.* *gā*, *id.* *gām*, *mer.* *gūb*, *is.* *gā*, *iş.* *gāl* vs.), söylenir. ($\dot{\chi}$) kelime başında yalnız şeiklece vardır: *'ilm*, *'irfan*, vs; kelime içinde konsonlardan sonra sert bir hemze gibidir: (*u'ām* *mes'adet*, *mün'im*, *em'ā*,) vs.

c. İki vokal arasında ($\dot{\chi}$, $\dot{\chi}$), türkçenin (*ğ*) si gibidir: *mubaleğ* ($\dot{\chi}$) *a*, *muğ* ($\dot{\chi}$) *āmele* A.U.E

[2] Başlama harfi olarak, A.U.E.

[3] Belirli ve tam boğazdan söylemeye «ayıni çatlatmak» tabirini kullanırız. A.U.E

Bu harf kelime içlerinde bir konsondon evel bulunduğu zaman, gerek ² sureksiz sesine veya hemze (§ 79) ye benzer bir söyleniş kesmesiyle, ve gerek § 62 de bahsettiğimiz ve ³ işaretiyile gösterdiğimiz gibi olarak (hemen hemen komşu vokalin sadece uzamasına muadil olmak üzere) duyulur duyulmaz bir boğazlılık haliyle eda edilir.

MI.: ʃ° * 'alim ;

سلیم* $ta^{\circ}līm$;

مارفَ⁴* $mu^{\circ}\bar{a}refe$ (= ġ: *muğārefe* A.U.E.)

فال $fe^{\circ}\bar{a}l$ (= ġ: *fe'gāl*. A.U.E.) [1]

[1] Bütün bu saydığımız (ڻ, ح, خ, غ, ع) Arap boğazlıları, türkçemizde kendi seslerimize göre bir mahiyet almış olduktan, sertliklerini yumuşattıktan başka, art vokalli hecenin icaplarından ayrılarak hecesini şekline rağmen, ön vokalli hece mahiyetine koyar; adeta *inceltici* konsonat rolünü oynar.

Arapçadan alınmış umumiyetle sükünlü çift konsonant, tek heceli kelimeler, türk ağzında iki heceli kelimeler halinde söylemek zorunlu olduğunda, bunu iki sükünlü arasına hecenin ahengine göre esre ve veya ötrü nev'inden, sıgnık bir vokal getirmekle yapar:

sūkr = *sūk(ü)r*;

nakl = *ak(i)l* vs.

a. Ancak bu gibi tek hecelerde bu konsonlardan yalnız *biri* (başta ortada, veya sonda olsun) varsa, hecenin kalın (art) olmasına rağmen, bu sıgnık (intercalaire) vokal, ince esre veya ötrü olur:

ڻ: جُ * $kabr$ = *kab* (i) *r*;

ح: جُوُ * $naħv$ = *naħ* (i) *v*;

خ: خُوُفُ * $ħavf$ = *ħav* (i) *f*;

ع: عُفُوُ * $'afe$ = *'af* (i) *v*;

غ: غُلُّ * $ġusl$ = *ġus* (ü) *l*.

b. Bu harfleri (başta, ortada, sonda olsun) havi hecelerden sonra katılan başı konsonlu veya vokalli türkçe ekler, evvelki kalın (art vokalli) hecelere rağmen, aynı konsonların tesiriyle hep ince vokallilerden olur:

ڻ *kabr. in*; *vakt. i*, *vakit. ler*, *ṣadākat. i*;

ح *naħv. in*; *naħ* (i) *v. ce*; *mcħāħat. i*; *semāħat. in*;

خ *ħavf. im*, *ħav* (i) *f. ler*;

ع *'a/v. inizi*; *'af* (i) *v. den*; *sā'at. ler*, *iniz*;

غ *ġusl. ü*, *ġus* (ü) *l. den*; *feṣäġat-iniz*, vs.

Altlarındaki türkçe eklerde nâzim bir rol oynayan bu şekiller, şimdiki imlâmımızda ayrı edilememekle beraber, söylenişte devam etmektedir.

Bu *inceltme* rolünde, kalın hecelerde olmakla beraber, «د ڦ» yabancı konsonalar da görülüyor:

ڻ *k'*: *em. lāk. i*, *ini*, *ine*, *im*, *ten*, vs.

ح *l*: *rol. ü*, *ün*, *ünü*, *ce*; *ik. mal. i*, *ini*, *den*, vs.

Bu konsonlardan iki tanesi veya (ڻ، ح، ڦ، ڻ) dan biri bulunursa, gerek sıgnık esre ve ötrüden, gerek bunlardan birini havi hecelerden sonra gelen türkçe ekler kalın (art sınıftan) olur:

ڻ *subr* = *sab* (i) *r*, *sabit. li*, vs.

ح *kasd* (=t) = *kašt. i*, *kašt. lar*, vs.

ع > *h* tekâmülüne ait misallere de rastlanıyor: طمّكار *tamahkār*. Muk. Karaman lehçesinde اعتبار yerine *iħtibar* (ree., II, 30).

95. — Arapça *yari-vocal v* (*wav*) sesi, fransızca *ouate* «kitik» kelimesindeki *ou*, ve ingilizcenin *w* si gibi değil, daima türkçenin alelâde *v* si gibi söylenir.

Ml.: *vekil* (*wekil*, değil), أصل * *asıl* ziddi.

96. *Tumturaklılar*. — Türkçe söyleyişte bu konsonlar, tumturaklı olmaktan sıyrıılır, yani arapçada olduğu gibi dil damağa kapaklanmaz (süreksizlik alelâde konsonlarda olduğu gibi sadece dilin uciyle temin edilir). Arapların *eṭbāk harfleri* dedikleri bu konsonlardır:

ص * *ṣ* = adi *s* gibi söylenir: صداقت * *ṣadākat*;

ط * *ṭ* = adi *t* [1]: *ṭibb*;

ظ * *ẓ* = adi *z*: *ẓāhir*.

ض *ẓ* nin iki türlü söylenisi vardır:

1° (Çok kere) adi *z* dir:

ضابط * *ẓābit*, *iżāfet*;

2° (Daha nadir olarak) adi *d* dir:

قاضي * *qāḍī*

داد * *dād*:

حرب * *darb-i- mesel*.

97. Arapçada, ingilizcenin "thing" kelimesindeki yumşak "th" ve "the" kelimesindeki sert *th* gibi söylenen ظ *ṣ*, ظ *ẓ* suretindeki dışaresı harfleri, türkçede *s*, *z* konsonları değerini alır, dil dışler ardından geçer:

بحث * *bahṣ*;

مذكور * *mezkūr*.

98. — Yukarıki mülâhazalardan anlaşıldığı üzere, Osmanlı türkçesinde kabul edilen Arap harfli alfabede (ظ، ض، ظ، ذ) dan ibaret dört konson

[1] Bununla beraber, şuna dikkat edilmeli ki, konsondaki tumturak bazan kahyor: *ṭibb*. J.D.

Bunlardan sonra inceltici ل, varsa, bu cins konsonlara rağmen sıgnık esre ve ötrüler de, kendinden sonra gelen türkçe eklerde yine incelesir:

ظ = *ẓulm* = *ẓul-(ū)m*: *ẓulm*, *ünüz*, *ẓul-(ū)m*, *den*, *ler*,

ص = *sulh* = *sulh*, *ū-ūn*:

ط = *ṭaf* = *ṭaf* i. *in*.

Buoların arasında türkçeleşip çukur *l'* ile söylenenler vardır ki, bu kaidenin dışındadır:

د = *dil"* = *dil"* i, *dil"(i)"lar*, vs. A.U.E.

z gibi, (ظ، س، ت) tan ibaret üç konson *s* gibi, (ط، ط، ط) dan ibaret iki harf *t* gibi söylenir.

Farsça kelimelerin söylenişine dair mülâhazalar.

99. Türkçe ile farsçanın fonetik sistemleri birbirine türkçe ile arapçanınki kadar benzemezlik göstermediği için, türkçede farsça kelimelerin söylenişi ehemmiyetli mülâhazalara yol açmaz.

Bununla beraber Farsın *k, g* boğazlıları, türkçede daima damaklaşaktır:

كَلْ *k'āk'ūl* veya كُولْ *k'āk'ūl*, mogolca asıldan;
كَهْ *g'āh*.

Bunun neticesi olarak, bu boğazlılardan sonra gelen o vokali, türkçede bazan ö söylenir:

گُونَه *g'ōne* (*g'ūne*), Türk söylenişinde *g'ōne*?

Başlama *g* (veya *g*) konsonu, çok kere boğuklaştırılır:

کُوشْ *k'üşe* Türkçe de *k'öše*;

غُنچَه *g'uncə* türkçede *konçə*? vs. (muk. § 93 sonunda, ve 82).

BAHİS IV.

BAZI ARAPÇA KELİMELERİN İMLÂSINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER.

100. Türkçeye giren her arapça kelimenin ashindaki imlâ ile kalması esasından, türkçe nadir olarak ayrılır.

Bu yolda müşahede edilebilen birkaç müstesna çok defa, bazı kelimelerin ıstikakı unutularak öz türkçe lûgattır diye sayılmış olmalarındandır.

Ml.: كِيرْمِيزِي *kirmizi*, قِرْمِيزِي *qirmizi* yani قِرْمِيز *qirmızı*'a mensup (renk);

سُفْرَهْ *süfre*, مُوْفَرَهْ *müvafih* veya سُفَرَهْ *süfre* (muk. § 88);

ماشِرَبَهْ *maşrapa*, مِشْرِبَهْ *misrebe* (icmek aleti).

İşaret ettiğimiz bu müstesnalardan başka, arapça kelimelerin imlâsı bazan ferî noktalarda değiştirilir. Aşağıda bunların başlıcalarını sayıyoruz.

101. Uzun *a* (=ā) suretinde söylenen kısaltık (*maksûr*) elif *ā* yerine, çok defa *i* yazılır.

Ml.: مَنَّا *ma'nā* yerine مَنَّ *manā*.

102. *Nunlama* (نُونٌ tenvin), Kur'anın bir ibaresinde geçmedikçe (halk arapçasında olduğu gibi) yazısında kaldırılır:

فَلْ *kaʃbün* yerine *kaʃb*.

-*,* ile sonlanan isimler, mücerret (salt) halinde bu *tevin* yerine *ı* ile yazılır.

Ml.: *أَنْ* *āñ* yerine *أَنْ** *āñ*;

ماضٍ *māzī* yerine *ماضٍ** *māzī*.

103. Bununla beraber birçok zarf (adverb) tabirlerinde bu tevin, dolayısız (direct) halde, olduğu gibi kalır.

Ml.: *حَالٌ** *ḥal*;

*أَبْرَقٌ** *nażara*;

*مُوْزِّعٌ** (*bazan* (بازان) *muvaakkata*);

*نَسِيْبٌ** *nisbeten*.

Böyle bazı kelimeлерin imlâsında (meselâ, *'yă evvelən* yerine, vokal - işaret olan *'* i ihmâl ederek *'yă* gibi) sadece bir *elîf* yazmakla iktifa edilmek neticesi olarak, öyle okuyuş hataları meydana gelmiştir ki, bunlar gitgide kullanışta doğru sayılmıştır. Bunun içindir ki *evvelden* yerine doğru sayilarak bu gün *evveʃt̪* deniliyor. Muk. *dāyūnā* ve *ekseriyā* (s. 260), ve aşağıdaki zarflar:

مَذَلَّة *məzeʃā*; (A.U.E.):

أَصْلًا *as'lā*;

قَاتِلًا *kaṭ'ā*;

حَالًا *ḥaʃā*;

فَرَاضًا *faražā*;

عَبْدًا *acabā*;

مُقدَّمًا *muķaddemā*;

غَالِبًا *ġālibā*;

وَاقِعًا *vāki'ā* (veya *vākāa*);

مَاهِظًا *maħżā*;

مُتَفَلِّكًا *muʃl'akā*).

Bazan arapça imlâsında *elîf* le sonlanmamış kelimeler de *elîf* le yazılır:

سُورَة *güretā*, *سُورَة* *güreten* yerine;

عَادَةً *'ādetā*, *عَادَةً* *'ādeten* yerine.

Tenvin’in dolayılı (indirect) halde yazısında kalması, hemen de müstesna bir şeydir: *بِهِ* *bihakkîn*

Tenvin yazısında kaldığı zaman, boğazlı seslerle komşu iken bile ön vokallerden biriyle (*en*, *in*, *ün*) suretlerinde söylenir.

104. Arapça kelimelerin *teşdît* (şeddeleme, katmerleme, redoulement) i, türkçe söyleştiğe, esas itibariyle kalmıştır:

Bununla beraber halk diline geçmiş *لَهُ** *ḥammāl* yerine *hamal* gibi kelimelerde, ve epey miktarda yenisenlikle (néologismes) teşkil etmiye yarıyan ashı *ئى*—*ىيى*—*ىيىي*—

= ^{يَقِنْتُ} *iyyet* ^{بِتْ} ile türetilmiş kelimelerde *iyyet*, *iyyet* suretlerinde umumiyetle teğditsiz olarak, meselâ ^{مُسْتَوْدِيَة}* *me'sülyyet* yerine *mes'ülyyet* gibi kullanılır (muk. 108).

105. Yazında *hemze* [1] kelime başlarında hiçbir zaman kullanılmaz. (Bununla beraber muk. aşağıdaki ihtar.) Bu gibi hallerde araplar da bunu umumiyetle kaldırır [2]. Bu harfin söylenişi için, bak. § 79.

Sonlama *hemze*, bilhassa uzunlama bir harf (med harfi) ten sonra olduğu zaman umumiyetle kaldırılır.

- Ml.: ^{هَمْزَة} 'ulemā' yerine ülemā;

Bir de muk. ^{سَعْيٌ} 'sey' yerine ^{سَعْيٍ} şey.

Kelime içlerinde *hemze* daima yazılır.

Bununla beraber, kendinden evvel bir uzunlama (prolongation) elif bulunduğu zaman ayırtmaç (diaeritique) bir *y* (i) kürsüsü üzerinde yazıldığı vaziyetlerde, bu, Türk söylenişinde kaldırılmış, yerine bir yarı-vokal *y* getirilir (muk. § 116, ihtar). Bu tarz riayatkâr olanlarda asla sîhhatlı sayılmamakla beraber, kullanışta bu cevaz (licence) sîhhatleştirilmiştir.

Ml.: ^{سَجَرٌ} *cezāir* yerine ^{سَجَرٍ} *cezāyir*.

IHTAR. — Bazı yenimâek (novateurs) kimseler şimdi *hemze* yi *türkçe* kelimelerin başlarında (elif i kürsüsü yerine koyarak) e vokalini işaret için kullanıyorlar.

أَدَتْ evef.

Bu yazılış, kelimenin okunuşta ^{أَدَتْ} *of* kelimesiyle iltibasını ortadan kaldırır. Türkçede (ön sınıftan) ö, ü vokallerini kaydetmek için de aynı işaret yazıda kullanılır; o zaman hemze *y* (i) kürsüsü üzerinde olarak, ardınca *v* gelir.

كُلُّ ölmek; حُلُّ öc.

Böylece art sınıftan olan o, u vokalleriyle muhtemel bir iltibasın önüne geçilmiş olur.

Bu imlâ sistemiude nida kelimesi *e'l*, ^{أَلِ} suretiude yazılır.

Evvelki bir vokalle koşa (hiatus) teşkil eden (ön veya art sınıftan) bir vokal olduğu zaman da bazan aynı yazılış kullanılır:

سوق *souk*, سوق *soğuk* yerine;

Noel.

Bir de muk. § 250 ve 1135.

[1] nin + şekli. A.U.E.

[2] Kürsüsü olan elif i bırakırlar. A.U.E.

ÜÇUNCU KISIM.

HECE.

I. TÜRK HECESİNİN [1] YAPISI

106. Türk hecesine örnek olarak, kökler veya daha iyisi tek heceli tabanlar (bases) (§ 569) alınabilir. Heceler; ya yalnız bir vokalden (ki böyleleriudeki vokalden evel Arap imlásında 1 elif denilen söyleniğte belirsiz bir hemze kousonu var. A.U.E.) ya bir konson (iki olamaz) ile bir vokalden; ya bir konson ile bir vokal ve bir konsondon; veya bir konson, bir vokal ve iki konsondon (ki böylesi, nadir olup o zaman da birincisi ya bir kaypak «liquide» veya bir ıslıklı «siffant» konson olur) teşkil edilir.

Vokalleri *v*, konsonları *k* ile ifade ederek aşağıdaki taslakları elde etmiş oluruz:

<i>V</i>	(ا)	<i>o</i> ;
<i>KV</i>	(ب)	<i>ba</i> ;
<i>VK</i>	(اوپ)	<i>öp</i> ;
<i>K¹VK²</i>	(قاں)	<i>kal</i> ;
<i>VK¹K²</i>	(اوست)	<i>üst</i> ;
<i>K¹VK²K³</i>	(صارپ)	<i>sarp</i> .

Türkçede bir hecenin varlığı için biricik zaruri unsur olan vokali aynı bir *V* ile yazarak *K¹VK²K³* şeklini verirsek, bütün ötekilerini en tam olarak hulâsa etmiş oluruz [2].

Öz türkçe bir kökte birbiri ardınca iki konsondon ziyade ses kümesi olamaz.

107. Yukarıki mütalealardan çıkan neticeye göre türkçe bir kelime, hiçbir zaman iki konson ile başlayamaz. Bunda müstesna olarak yalnız şu kelime zikredilebilir:

[1] Hece kelimesini yaygın manasıyla alıyoruz. İlimce gayri sahib olmakla beraber, bunun Türk vezinlerinde ameli bir tatbik yeri vardır. Bu sebepledır ki, bu tabiri alakoyduk. Hecenin daha tam bir tarifi A. MEILLET'in *Introduction à l'étude comparée des langues indo-européennes* adlı eserinin 98 ve aşağıdaki sahifelerinde bulunur. J.D.

[2] Bizee bütün bunlar şöyle hulâsa edilse daha iyidir:

<i>V</i> veya <i>KV</i>	(ا، ئ)	: <i>'a</i> ; <i>ba</i> : açık } hece,
<i>K¹VK²</i>	(اوچ، قاں)	: <i>üç</i> , <i>kar</i> : tek } kapalı } A.U.E
<i>K¹VK²K³</i>	(صارپ، قارت)	: <i>alp</i> , <i>kart</i> : çift }

رافق, *brak-mak* [1].

Bunun neticesi olarak, şayet yazıda iki konson ile başlayan bir kelimeye raslanırsa, okunuşta birinci konsondan sonra bir vokal getirilmesi icap eder:

ML: مقال *sakal.*

Türkçenin en çok kelime aldığı arapça ve farsçaya da bu kaidenin uygulanması, bunun daha çok ehemmiyeti vardır.

108. Esas itibariyle, türkçede ikizlenik (géminé) konsonlar (bakınız § 104 ve 191) hiç yoktur. bu kaidenin müsteşnaları pek nadırıdır.

31 *elli-*

СІАНЕ

پاسی Passi;

عَسْكِي (eskimistir; muk. azerecə : **عَسْكِي** isti. [2])

Bununla beraber, ihtimal ki ifedekâr tekellümün bir tarzı olarak, tek tük denilebilecek bir surette bazı konsonların ikizletilme (جُمْتَ gemination) si yolunda bir temayül de kayde değer;

[1] Türkçede bu gibi bir halde bir vokalın lüzumu o kadar kuvvetle duyulur ki, bazan bu kelimeyi iki konson arasında bir t getirerek *buragib* *bırakmak* suretinde yazarlar (bakınız § 112). Zaten eskiden *atmak* manasıyle *buragib*, *bırakmak*; *bırakmak* *bırakmak* suretinde yazarlar (bakınız MENİNSKI, S. 435; VIGUIER, S. 304 («*buragib*» *bouragheb*). (Muk.; altayca; *pırka-mak* «atmak»).

[2] Bizce bu hâdîse daha sumullü görünmektedir.

Lehçemizde teşdit (ikizleme) iki türlüdür: 1. yalnız söylenişe ait, 2. söylenişe ve manaya ait.

I. Söyleni̇se (lâfza) ait teşdit, dolayısıyla (arızı)dır ki, aslı maddeye katılan bir ekin baş konsonu, o maddenin sonunda yine kendi cinsinden birine rastlandığı zaman olur. (Müellifin bahsettiği ve nadirdir dediği iste bu türlüsüdür ve nadir de değildir):

altta, güller, kesse beli ve saire, ki, bu teşditler, eklerin getirdiği yeni mana hariç, kelimiye başka bir mana katmaz.

2. Manaya ait teşdit, doğrudan doğruya ve (iltizamı) olup, kelimeye mubaleğə mənası verir:

Bu da iki türlüdür:

a. Hangisi olursa olsun, aynı konsonu mubalâğa kastiyle bir daha tekrar etmekle olur.
kur.ru, küç.çük, af.facik, am.man, yaz, zik, güz.zel, kis.sır, aş. sağ(i) yaş.sı.

evel yerine evet;
küçük yerine küçük, karaman lehçesinde,
anne kelimesi de bu sıraya girse gerektir. (ana'dan; anña > anne? A. U.

Şark lehçeleri de bazı sayı isimleri ortasındaki konsonu (tekvînîn vazîhiği için ilâdekar bir unsur diye?) ikizletirler :

ikki veya ekki «iki»; yetti «yedi»; dokkuz «dokuz»;

Belki bu hadise, osmanlı türkçesindeki *elli* şekline bir izah olabilir.

— Birden *aş sek* deme, biçare hepüz müsvedde ;

Ne getişkinleri var, dursun o sağlam şedde.

(- M. Akif - Selahat Asım. 51).

Bu tezdit ekseriyetle ikinci hecenin başında konsonların tekraryle olduğunu gibi, üçüncü hece başında konsonun tekraryle de olur ki, bu türlü nişbeten azdır.

— Vay *babaşının* ... (M. Akif, Safahat).

b) Açık veya kapalı ilk hecedeki vokalin bir daha tekrarı, onun uzatılması (...) ile olur.

Ca.a (=ā) nim, ka.ū (=ū) zam, e.e (=ē) n̄fes, pi.i (=ī) s, ba.ū (=ū) sūstūne, vs.

Türkçenin sekiz kısa vokali de mubalâğanın derecesine göre bir, bir daha imale suretiyle tezdit edilip, mubalâga manası kastedilir.

(Bu itibarla türkçenin sekiz kısa vokalinden maada, sükûnu *ğ* den evvelki kısa vokallerle, *ğ* nin söylenileninden doğan yine sekiz nevi uzun vokal, ve ayrıca mubalâga manası verilmek kastıyla kısa vokallerin tekrarlanmasından busule gelen sekiz uzun vokal vardır ki, bunlar Arap ve Farsın türkçemizde yalnız (*ā*, *ū*, *ī*) den ibaret üç uzun vokaline nisbetle çok zengindir. Türkçede Arap Fars kelimelerinin uzun vokallerini ayırdetmeye ihtiyaç görülmemesi, türkçenin şivesine mugayyir olduğu, çünkü türkçede böyle uzun vokaller bulunmadığı iddiasına dayanırsa bu, türkçenin bu yoldaki fonetik zenginliğinden tegâlü olur. Bu günük gibi imâmımızda yalnız *ğ* ile yapılan uzun vokaller yazıldığı halde ne bunlar, ne de şivemizi bozmak bahasına işaretlenmiyen yabancı uzun vokaller gösterilmemektedir. Türkçenin halihazır fonetiği iyice tetkik edilince, esasen şimdiki imlâ tarzının gerek hârf eksikleri, gerek tarz bozukluğu yüzünden kısayetli olmaktan ne kadar uzuk olduğu anlaşılabilir.)

Eski lehçelere gelince, gerek arızî, gerek kastî tezdit bunlarda da görürür. Aynı veya mahreçleri yakın olan meslâ (*t*, *d* - *s*, *z* - *z*, *g* - *l* - *k*) gibi konsonlarının Arap imlâ tarzındaki şedde (‘) işaretiley gösterilenleri Divanî Lügatî Türk'te bir haylidir. Hattâ Divan'dan sonraki türk lehçelerinde de türkçe sözlerin bu türlü olatlarında tek konson üzerine tezdit işaretini konulduğu görünür :

Er kis.(s)i (= kişişi kadın) D. L. T. c. 1, s. 203; c. 3, s. 170) *birle tok tok boldı* (D. L. T. c. 1, s. 279) = koca karısıyla çarpışıcı oldu.

Ot. (t) uz içip kıkralım (c. 1, s. 127) = üçer (ücer) içik haykırıyorum.

At ad'akı taķır taķır it.(t)i (c. 1, s. 302).

109. Yukarıki kaideler, kelimeye bir ek katılımasıyla sakatlanmış bulunabilir :

Ml. : *çərəç çə* (*rp-m*) *ak*, (üç konson kümlesi) ;

ələll e (*l-l*) *e - mek* (ikizlenik konsonlar).

110. Diğer taraftan, bu kaideler ne sesleme isimlere, ne de yabancılardan alınmış kelimelelere ait değildir.

Ml. : *الْكَرَلُ* *kral'* (İslavcadan); [1]

پَرَسَا *prasa* (Yunancadan).

Bu kelimeler [2] iki konsonla başlıyor.

[1] Bu kelime, böyle değil. *kral'* söylenişlidir. A.U.E.

[2] Bize bu kelimelerden yalnız ikincisi. A.U.E.

Yavū'ak tu'l l'ig bigden kerū yal'ingus tal' yig. (c. 3, s. 97) = kötü dilli kocadan ise, (kadının) mücerret, dul (kalması) daha iyi.

Fakat bu gibileri, dolayısıyla ve arızı teşditlerdir. Halbuki Kâşgârı (c. I, s. 127) de : *ls.siz* (gaddar, çok kötü ve utanmaz kişi), kelimesi münasebetiyle (teşdit mübalâğa içindir) dediği gibi; *arrığ neng* (çok temiz, cidden nazif şey), dedikten sonra, (teşdit, mubalâğa içindir) izahını tekrar veriyor.

Arap yazısının kifayetsizliği yüzünden, bugünkü lehçemizdeki vokallerde olduğu gibi, met suretiyle teşdidin bu eski lehçelerde de var olup olmadığı anlaşılmakta ise de, biz bunun da var olmak ihtimalini kuvvetli buluyoruz. Lehçemizde yaşayan arızı teşditler ise, ister işaretli, ister işaretsiz ve tek harfle yazılı olsun, gerek Arap harfleri, gerek daha evelki uygur ve orhon yazılı imlâlarda yer yer görülmektedir.

Mu'in, ül- mürid'ten :

t : — *Könğül Haķ ka büt(t)ünğ su'ālim sanğa* (s. 4) ;

— *Yoķ irdük yarat(t)i gene yoķ kıl'ur.* (s. 8) ;

— *Mu'aygen bahā sat'(t)im al'dim yeter* (s. 31).

Paul Pelliot'nun Uygureca (Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesi - Hüseyin Namık Orkun) dan :

t : № III. satır 19; XII. s. 6; XLI. s. 8. *ay(i)t(t)i* [= LXVI. s. 4. *aytdı*]; XXX. s. 5. *yarat(t)i*; LI. s. 11 *Xalit(t)i*; LI. s. II; LXVII. s. 6 *il(i)t(t)i* ;

l : VI. s. 6 *il(l)ig*; XXIII. s. 3 *kuł(l)ug* ;

g : IX. s. 10; XXVII. s. 3 *y(a)rl(i)(g)kadi* [= XV. s. 11 *y(a)rlig-gadtı*; XIX. s. 3 *yarlıg-kamadı*]; XIV. s. 1 *guln(g)ka*.

THOMSENİN *Inscriptions de l'Orkhon* == Orhon yazıtları, adlı eserinden :

II E 5 te, teşditli *l* :

YI~SYNA MYFNO : J~HNY~D : HNQ : J~Y~P : T~A~Y~N : T~A~Y~D

goğgtı siğ(i)tçı öngre kün toğs(u)kda büкли çöl(l)ig il = matemci, nevhacı(lardan) önce gün doğusunda(ki) ormanlı çölli balk...

II. YABANCI KELİMELERİN SÖYLENİŞİNDE SİĞНИK [1]

ve takma vokaller.

111. Türkçeye, yabancı dillerden, bu gösterilen esaslara uymanız konson kümelerini hava kelimeler alındığı zaman, daha yukarıda (§ 106) bildirilen örneklerde uydurulmak üzere küme arasına daima yüksek vokaller sunulduğundan (§ 37) biri sığıstırılır.

Bunlar iki halde kullanılır:

1º Yabancı kelime, iki konson ile başladığı zaman. Bunda tutulacak yollar değişiktiler:

a. Baştaki konson kümesinin evveline, takma (prothétique) bir vokal katılarak başlama konson kümesinden bir başka iç kume yapılır:

Ml.: اسوچره *i)suīçre*, İtalyanca (Sv)izerra dan;
استاوروز *i)stavroz*, Yunanca (σταυρός) (haç) dan;
اسْتِم *i)st̪im*, İngilizce (st)eam (buhar) dan;
استوفا *i)st̪ofa*, İtalyanca (st)ufato (etüvdən geçirilmiş «kumAŞ») dan.

112. — b. Baştaki konson kümesi, iki konson arasına bir vokal getirilerek bölünür.

Ml.: *frēng* yerine, *fireng*, «Avrupalı, Franc» manasına;
(frēr) *frēr* yerine, *firer* (frère, fransızca kardeş) manasında olup,
Frères des Ecoles chrétiennes = Hristiyan mekteplerinde öğretmenlik eden râhip kardeş)[2].
(st) ile başlayan hemen bütün yabancı kelimelerde de böyledir [3].

[1] Kütahyalı Abdürrahman Fevzi Efendi, eserinde bu sıgnık (intercalaire) vokaller için (mütcelib «chariçten getirilmiş» harfler tabirini kullanır. A.U.E

[2] Halk dilinde böyleleri arasında daima sıgnık bir vokal girer: p(o)rogram, g(i)ramer, p(i)lātin, k(t)ravat, p(i)lān, vs. A.U.E.

[3] (*sp*, *sf*, *sl*, vs.) gibi diğer kümelerde de böyledir. Şu halde bütün emsali gibi, kaide üzere meselâ (*ispor*) diyecek yerde (*ispor?*) demek Türk tefsidi dışına çıkmak olur; aksi halde meselâ İtalyanca yayvan *sepet*, *isporta* manasındaki *sporta*, ve fransızcada durak manasındaki *station* ve saireyi «*isporta*, *sitasyon*» gibi hep kaide tersine söylemek içi de cevaz vermek, veya bir takım kaide dışında istisnalar yaratmak cihetine gidilmiş olur. A.U.E.

I E 6 da:

ئىچىرىنىڭ ئەتىلىنىڭ

türk bad(a)n i(l)(e)däk = türk camiası(nı) Ülkeledik.

I E 10 da teşditli *k*:

ئەتىلىنىڭ ئەتىلىنىڭ ئەتىلىنىڭ

is(i)g käç(i)g birtük(k) iUrū s(a)k(i)nm(a)tı = işi(nı) gücü (nü) bırakıktan sonra sakınmadı.

I S 12 de. teşditli *t*:

ئەتىلىنىڭ ئەتىلىنىڭ ئەتىلىنىڭ

t(a)bg(a)c k(a)ğ(a)n(i)nğ içr(e)ki b(e)d(i)zçig u(t)i = Çin hakani(nı)n işerdeki (saraydaki, bas) nakkaşı(nı) gönderdi. vs. A.U.E.

113. c. İkinci tarzın bir başka çeşidi vardır ki, sığınık vokal bizzat kelimesinden alarak, onu alelace bir aktarma [1] (kalp, métathèse) yapmak suretiyle, baştaki konson kümlesi arasına sıkıştırmak ve böylece kümeyi bölmekten ibarettir.

Ml. : برسا Brasa ? veya Barsa, eski «Pruse» şehri ;
 بليلانتا pirl'anta İtalyanca : «brillante» den «parlak» ;
 بيرنال pernal' veya بيرنار pırnar πώναρι, ποίνος dan : «çali meşe».

114. 2º Birincisi bir kaypak veya bir işihki olmayan iki konsonla nihayetlenmiş tek beceli bir yabançı kelimedede, bu iki konson arasına yüksek bir vokal sıkıştırılır. Bu hadise (ekseriya bu şekilde olan) arapça kelimelerde çok vakidir.

Ml. : ام em (i) r, emr yerine ;

عَلَّ ak (i) l' ;
 عُمَ öm (ü) r ;
 كَاهَ kah (i) r ;
 وَكَاتَ wak (i) t ;
 سَلَّ sal (i) r .

Farsça kelimelerde de böyledir :

سَهَّ seh (i) r ;
 مَهَّ müh (ü) r .

Muk. başka misalleri : *cisir «köprü» (Tam. Ar., s. 29) ; *sepit gün «سپیت = cumartesi» (Viguer, s. 433) ; *ilim (eski yazmalar : لِمْ) ; **zehir; bulgareya geçen şu kelimeleri muk. azıly : لِجَهْ peхинъ ; نِرْ *

Sığınık vokalın ne mahiyette olacağı, ikinci sınıftan lâhikaların vokaline nazım olan kaidelerle tayin edilir (bak. § 159). Bununla beraber bu, dudaklı + konsonundan sonra geldiği zaman, ü veya ı ya gibileşme (جُلُّ assimilation) yoluyle dudaklaşabilir,

كَوْكَوْ kaw (ü?) m (muk. 1426 yılı yazmaları : تَوْمَنْ) [2] ;
 حَوْحَ حَوْحَ hav (u) z.

Osmanlı türkçesinin en eski metinlerinde bitaraş (düz) vokallerden sonra bile yuvarlak sınıftan sığınık vokaller bulunuyor :

[1] Aktarma, Türkiye lehçesinde bilhassa öz türkçe kelimelerde umumiyetle biraz nadir olarak vakidir. Birkaç misal :

گۆملەک - گۆلمەک ; gömlek - gölmek ; چەمەنەمەك - چەمەنەمەك (Bibliothèque Nationale, yazmalar, 394, yaprak 60).

Aktarmalı iki sesten birisi hemen de daima bir kaypak olur. Başka misaller : torba X tobra ; çorba X cobra ; domrucuk X domurcuk ; kırba X կիբրա (Gülliver, türkçe, s. 85) ; oğrıl'ayın X oğur'l'ayın ; burgul' X bul'gur ; derviş X devriş ; derven(d) X devrend. Bu hadise Anadolu tâli lehçelerinde ve azerice de daha siktir : (doğrasu) yerine dorgusu ; (küyruk) yerine կuryuk ; (öğren-mek) yerine örg'en-mek (Nevaî, mak. اورگانىك) ; (Hüseyin Rahmi, Metres, s. 22, 14 ve 23) ; ayri X aryi (bak. s. 914, not 2, bu gramerde). Muk. Akhundof (bu misallerden bir kaçı daha evelce M. Bouvat tarafından işaret edilmiştir) ; arvad (muk. s. 795, bu gramerin notu) ; ileri yerine جَلِيلِي irelü ; yaprak yerine جَلِيلِ يارپاک ; toprak yerine جَلِيلِ تورپاک ; köprü yerine كُورپۇ körpü ; partal' yerine جَلِيلِ پالْتار (J. As. 1912, xx, 516).

Diger suretlerde (kayıpksız) aktarmalar nadirdir : mizâc yerine halk dilinde micaz (Güldyrgy, sub abitudine, muk. Γεо.) ; sarımsak X Sarmusak ; muk. Azerice : tatsak yerine dustak ; tuftsü yerine قَسْقَسْ tüstü, bak. Altaycada aktarmalar hakkında, Gr. alt 17. J.D.

[2] Bunuala beraber bu kelime lehçemizde : ڭاۋ(i)m dir. A.U.E.

شَهْ *seh (ü) r* ;

مَيْ *mey (ü) l* (Vambéry, Alt Osm., s. 38).

İHTAR 1. — Sükûnlu konsonlar kümelerindeki ikinci harf, öz türkçedekilerde olduğu üzere [1], birincisi olan iştiklîlerla beraber bulunanlardan değilse bile, ikisi arasında yine bir vokal katılabılır.

Ml. : **سَهْ** *se (i) m* ;

رَسْ *res (i) m* ;

كَسْ *kis (i) m* ;

مَسْ *Mis (i) r* .

İHTAR 2. — Bütün bu kelimelerde bölünen iki hece, vurgu dediğimiz savlı şedde (accent tonique)ının kuvveti bakımından hemen aynıdır. Bununla beraber *vâkit*, *sâtr* kelimelerinde vurgu, açıktan aşağı ikinici hece üzerindedir.

İHTAR 3. — Bazı dafa sığınık vokal, birinci konsonun bir nevi *y)eleşme* (mouillure) si halinde, tasarılanık gibi var yok bir haldedir.

Ml. : **فَيْ** *hay'm*.

[2] Gerek öz türkçe kelimelerdeki iki sükûnlu konson kümeleri hakkında, ve gerek bunlardaki ilk harflerin ya (**سَ + جَ + دَ + ظَ <ضَ**) gibi kaypaktardan, veya (**صَ + قَ**) gibi iştiklîlerden ibaret olması lazımgeldiği hakkında bu eserde şimdîye kadar ve daha sonraları bir malumat verilmemiş olduğu için, onları burada gösteriyoruz :

	س : <i>a(rs)lan, sa(rs)ti, te(rs), ti(rs), ka(rs), ö(rs)</i> ;
	ش : <i>a(rs)</i> ;
	ص : <i>sü(rç)müs, bo(rç), hu(rç)</i> ;
r	ت : <i>ka(rt), ku(rt), a(rt)maz, süpü(rt)müs</i> ;
	پ : <i>ca(rp)ti, çi(rp)mış</i> ;
	ک : <i>ko(rk)sa, ha(rk), ki(rk), sa(rk)sin</i> ;
	گ : <i>tü(rk), kü(rk), ü(rk)mez</i> .
	غ : <i>ö(lç)tü</i> ;
	ل : <i>a(lt), kisa(lt)mış, kuce(lt)mez</i> ;
t	پ : <i>a(lp), ku(lp)</i> ;
	ک : <i>km(lk)sin</i> ;
	گ : <i>i(lk), si(lk)memiş</i> .
	ن : غ : <i>sevî(nç), ge(nç), d(inç), uza(nç), ta(nç), iğre(nç)</i> ;
	ن : ل : <i>a(nt), çe(nt)mış, yo(nt)maz</i> ;
n	پ : <i>cu(np=mp)</i> ;
	ک : <i>zo(nk)ladı</i> ;
	گ : <i>kü(nk)</i> .
s	ت : <i>ü(st), pi(st)</i> ;
س	ت : <i>hi(st), ho(st)</i> ;
	ک : <i>kö(sk)</i> ; vs.

İste ekeriva öz türkçe kümelerin bu gösterdiğimiz variyetlerinde olmamış veya mahreçce yakınıları bulunmamış ve bilhassa ilk konson itibariyle bu saydıklarımızın dışında kalan yabancı kelimelerdeki kümeleredir ki müellîsin bahsettiği (**أَسْرَى وَجَرَى**) cinsinden sığınık vokaller katılgılır. A.U.E.

115. Eğer kelime, vokalle başlayan sonuçluk (*désinentiel*) bir lâhika olursa, söylediğimiz sığınık vokaller, kararsız (*instable*) vokallerdeki muameleye tâbi olurlar (bakınız : § 207).

Arapça kelimelerdeki böyle sığınık vokalleri çifte yay (parenthèse) içine alacağız. Bu gibi vokallere gizli (*furtif*) vokal denilebilir.

Şuna da dikkat etmeli ki söylenişte kelimeye sığınık bir vokal katılmasıının imlâya tesiri pek azdır.

Misal: *جَرْبَهْ ceviz*, *جَوْزَ cevz* yerine. (Esasen arapçasına göre sığınık olan bu vokal turkçede yerlileşmiştir. Meselâ, muzafûnileyhte *cevîz-iñ* denilir).

III. KOŞA [1] (Hiatus).

116. Türkiye lehçesi, esas itibariyle, kelimelerin içinde koşa (iki vokalın ardarda gelmesi) yi kabul etmez. [2]

Bu sebepledir ki, bir kelimenin sonlama vokali ile buna katılan bir ekteki başlama vokalin çatışmasından kaçınmak için, sığınık konsonlar kullanır (Bak. § 183).

Bununla beraber, bazı müneferit hallerde, iki vokal arasındaki bir boşluğun düşmesiyle, kelimeler içinde koşalar hâsil olabilir :

Ml.: صَوْغُرْقَهْ *s(oz)k*, (*soğuk* yerine) (Muk. § 105, sonunda);
طَارِقَهْ *t(az)k*.

Böyle bir halde *i*, *u* vokalleri, (*tavuk*) ta olduğu gibi bir nevi *w*, ve ayrıca *g* yarı-vokali teşkil ederek, bunlar bir vokalden diğerine geçişini kolaylaştırırlar.

Bu, bilhassa *i* vokalinde duyulur :

Ml.: حَسَدَيْدَمْ *ħastagidim*, حَسَدَهْ *ħasta idim* yerine ;
مسَاعِيلْ *mesā'il*, مَسَائِلْ *mesā'il* yerine «Arap yazısında hemzenin varlığına rağmen». (muk. yine § 1024 ve 1035, tevbih).

Biz, bütün bu eserde taslaanacak olan böyle gizli yarı-vokalleri transkripsiyonda umumiyetle işaret etmek cihetini bırakarak, bunlar için buradaki bu mütaleamızı kâfi görüyoruz. Yalnız kendilerinden sonra veya evvel bir vokal gelen *i* yi ve *u* yu, o vokallerden ayırarak söylemiye lüzum olmadığını hatırlatmak icap eder.

IV. VOKALLERDE UZUNLUK, KISALIK (Quantité).

117. Türk dili, lisannın öz malî olan kelimelerde uzun, kısa vokaller farkı nedir, tanımaz [3]. Arapça ve farsçadan alınma kelimelerde (ki bun-

[1] Koşa tabirini, türkçenin (*koşmak* : *es*, çifte etmek) kökünden ve çifte manasında (*koş*, *koşa*) daki kullanışından alıyoruz: D. L. T., II, 299 *koş kılıç kırka sığmas* = çifte kılıç kına sığmaz.. Kitabı Dede Korkud (s. 8. st. 6) قوشه بادم منین طار اغزم da da *koşa badem sığmayan tar ağızlam* A.U.E.

[2] Bununla beraber şimdiki imlâmızda bilhassa yabancı kelimelerde buna cevaz veriyoruz: *mutal(ea)*, *tab(ii)*, *s(eā)met*, *Ram(eo)*, *t(eo)loj*, *m(uā)vîn*; *r(iā)yet*, *Pomp(ei)*, *m(uī)n*, vs. A.U.E.

[3] Bununla beraber lehçemizde sükûnu ğ nin kendinden evvelki sekiz kısa vokalle ilk hecelerde (*bağ*, *sığ*, *doğ*, vs.) ; ve son hecelerde (*uşağ «ı»*) *çağıçıır*; *uşağ «a» söyle*, vs.) suretlerinde teşkil ettiği uzun vokaller olduğu gibi, mubaleğâ manasıyle konsonları tekrar ettikten başka, vokallerini de *că.nîm*, *kă.zum*, *băş üstüne*, vs. gibi tekrar ederiz ki, bu vokal tekrarı, yine uzun vokaller meydana getirir. (Bak. § 108) ait verdigimiz notlara). A.U.E

larda, bilhassa uzun ā da) ise böyle olmayıp, uzunluk hissettirilir. Bunun için transkripsiyonumuzda uzun vokaller, türkçenin kisalarından olup bunlara muadil, — ile işaret edilen arapça ve farsça kisalarından ayırt edilerek, eserimizde ekseriya (a, u, i) kısa şekilleri üzerinde bir çizinti ile (ā, ū, ī) suretlerinde gösterilecektir.

اڭ mūk'āleme.*

Kur'ânın lâhin ile okunuşunda bu uzun vokaller daha ziyade hissettirilir. Bilâkis hîristiyanlar böyle vokalleri kisaları gibi söyleler.

118. Bir taraftan türkçe, diğer taraftan arapça ve farsça arasındaki bu esaslı farka [1] rağmen, Türk vezni, uzunluk kisalık üzerine kurulu olan Arap - Fars veznini meşkedinmiştir.

Bununla beraber bu taklit, bazı türkçe vokallerin kimini uzun kimini kısa söylemek kadar ileri vardırılmış, kapalı heceler, yani kelime sonunda bir vokalden sonra bir veya iki konsonlu olan heceler uzun hece söylemekla iktifa edilmiştir.

Buna mukabil halk şiri, hecelerin sayısı ve varlığı [2] üzerine kurulmuş (heceleri parmakla söylemek esasına göre *parmak usulü* dedikleri) bir sayı vezni kullanır ki, diliin dehasına yegâne uygun gelen vezin de budur.

V. DARALTI (مُكَلَّفٌ contraction).

119. Türkiye türkçesinde, şimdiki diğer türk lehçelerinin ekserisinde olduğundan çok daha nadir olarak daraltıya tesadûf edilir. Bununla beraber ayrı ayrı vokallerin veya konsonolların veya hep birden birçok seslerin düşümüne ve karışımı (crase) ya dair birtakım misaller bulunmaktadır.

A. VOKAL DÜŞÜMÜ (syncope).

120. Daha ileride (§ 181 ve aşağısı) gösterilen şartlar içinde, eklerdeki kararsız vokallerin muntazam bir surette düşmesinde başka olarak, kelime içlerinde vokaller düşümü, umumiyetle *son hecedekilerde* ve yalnız *vargasuz* ve *yüksek* olularında görülür.

Ml. : *هُبْسٌ hepsi*, *هُبْسِيٌّ hepi-si* yerine;
عُجْلٌ uyku, *عُجْلَى uyu-ķa* yerine;
دُرْنَى der-n-ek, *دُرْنِى der-in-ek* yerine.

Başka misaller : *كُوكَ-ماڭ* ve *كُوركَ-ماڭ* mastarları eski Osmanlı türkçesinde *كُوكَا-ماڭ* ve *كُوركَا-ماڭ* suretlerinde söylenilirdi; muk. *كَازِتَ-ماڭ* ve *كَازَ-ماڭ*.

121. Bahis mevzuu olan, daima münferit hallerdir. Bununla beraber ikinci hece bir vokalden sonra gelen bir kaypakkonsonla nihayetlendiği zaman (böyle bir hadisenin menşei ne isterse olsun), bu temayül daha sık olarak görünür. Bu hâdise ise, baş harfi

[1] Yukarıki mütalealarımıza göre bizce esaslı fark, türkçede uzun vokallerin Arap, Fars dillerindekilerinden daha zengin ve daha çeşitli olmasındadır. A.U.E

[2] Türk vezninde ingiliz ve alman vezinlerinde olduğu gibi, hecenin vurgulu vargasuz olduğuna bakılmaz. Sonra müellisin *parmak usulü* dediği, parmak hesabı «benim» vezindir ki, bizim milli vezin dedigimizdir. Esasen her çeşit vezin hemen de heceler üzerine kurulu olduğu için, veznimizle tabsis ile «hece vezni» demek doğru olmaz. Bu, fransızca, İspanyolca, vs. de olduğu gibi, bir sayı veznidir. A.U.E.

vokal olan bir ekin bir kaypaka sonanan iki heceli bir kelimeye katılmasından ileri gelebilir.

Ml.: *گانل ماڭ* *gañıl'-mak* tan *اڭىلىش* *gañıl'-ış* yerine, *ياڭىلىش* *yanı'l-ış* ;
آيىر ماڭ *ayır-mak* tan *ئورى* *ayır-ı* yerine, *آرى* *ayr-ı* ;
كىور ماڭ *kıvr-mak* tan *نوراتقى* *kıvr-ak* yerine, *نوراتقى* *kıvr-ak*

(Muk. *kıvr-mak*, *kıvrım*, *kıvrıntı*); [1]

دەۋىر مەك *devir-mek* ten *دەۋىر* *devir-ık* yerine, *دەۋىر* *devr-ık* ;
قەۋىر مەك *çevir-mek* ten *قەۋىر* *çevir-inti* yerine, *قەۋىر* *çevir-inti* ;
سۇپۇر مەك *süpür-mek* ten *سۇپۇر* *süpür-üntü* yerine, *سۇپۇر* *süpür-üntü*.

سېڭىر ماڭ liili eskiden *سېڭىر ماڭ* suretinde söylenirdi (Tamb. Ar., s. 16 ve eserde serpişik olarak).

Seslerin [2] böyle ardarda gelişti, (yüksek) bir vokalle sonanan iki heceli bir kelimeye kaypak bir konsonanla başlayan bir ekin katılmasından ileri gelmiş olabilir.

دەرى دەن *diri-den*, *دەرىلىك* *diri-lik* yerine *دەرىلىك* *dirlik* ;
كەرەندا *karanya-dan* *كۈنۈن* *karanya-luk* yerine *كۈنۈنلىك* *karañ-lik* (düşüm, üçüncü hecede).

Muk. *كۆكىل'a-mak* <*kokl'a-mak* ve *sepile-mek*> *sep-le-mek*. [3]

Yukarıda geçen bütün misallerde bahsin mevzuu bir türeme eki oluyor. Fakat aynı hâdisse bir sonuc (désinence) ekiyle de vaki olabilir; bu hal, bazı isimlerin insârlarında görülür ki, bu sebepten bunlara kararsız vokalli isimler (Bakınız § 207) adını vereceğiz.

IHTAR. — Türkiye lehçesinde birinci hecenin vokali yazida esas itibariyle sabit bir unsurdur. Buun hilâfina olarak, diğer türk lehçelerinin ekserisinde kelimenin ilk hece vokalinin hâzî çok vakidir:

كىشى *kışlı* yerine *كىشى* *kışlı*.

122. Alçak vokaller olau (*a*, *e*)nın düşümü nadirdir :

أوراده *ora-da* yerine, (*اورا* *orda*) ;
نەرەدە *nere-de* yerine, (*نەرە* *nerde*), muk. *değnek*, eski osmanlıcada *deg'enek* yerine, (Vambery, eski osmanlıca, s. 40, I. 3; Bianchi, muk. *sırçşa*: *degenek*).

IHTAR. — Üçüncü hecede vokalin düşümü müstesna bir hadisedir.

Ml. *جۇقاڭىدە* *yukarı-da* yerine, *جۇقاڭىدە* *yukarda* ;
اچىرىدە *iceri-de* yerine, *اچىرىدە* *icerde* ;
دىشارىدە *disari-da* yerine, *دىشارىدە* *disarda* ;
يامۇرلاڭىدە *yamurta-l'a-mak* yerine *يامۇرلاڭىدە* *yamurtıl'a-mak*.

muk. yukarıdaki *karan-ıık*.

[1] Müellif, bundan sonra *çingir* (madenî gürültülerini taklit eden sesleme isim) diye gösterdiği kelimededen gelmiş saydığı *çingir-ak* misalini de veriyor ise de bu, *çingir-ak* söylenişli olduğundan, arkadaş olarak öteki misallerin yanına yaklaşmıyor. A.U.E.

[2] *rl*, *ñl*, *gr*, *vr*, *pr* vs. gibi olanlarının. A.U.E.

[3] ve *besi-le-mek* > *bes-le-mek*; *sizi-l'a-mak* > *siz-l'a-mak*, vs. gibi. A.U.E.

B. KONSON DÜŞÜMÜ.

123. Bu yolda işaret edilebilecek hadiselerin çoğu Türkiye lehçesi gramerine ait olmayıp, daha ziyade muhtelif Türk lehçelerinin mukayesesinde görülür.

Ml.: Türkiye lehçesinde **چکىچ** çekirge, şark türkçesinde **çekür** (*t*) *kā* yerine ;
اوچومن *otur-mak*, *o* (*t*) *tur-mak* yerine ;
ارزۇز *otuz*, *o* (*t*) *taz* [1] yerine ;
گېتىرماك *g'etir-mek* *g'el-tır-mek* yerine.

124. Bununla beraber, (**مۇرىكىچىن** *sōra* > *sora*) [2] gibi birkaç münerit misalden başka, Osmanlı türkçesinin bilhassa çok heceli kelime sonlarındaki eklerde, boğazlıları düşürmeğe doğru gösterdiği umumî temayül de kayde değer.

Ml. **يىللىق** *yaya*, *yay-ık* yerine ;
ىېرىق *çeri*, (**ئېڭىشىقى**, *yeni-çeri*), *çerik* yerine ;
قىسىق *kısa*, *kıskıç* yerine ;
يېپراق *yaprak*, *yapurğak* yerine ;
قايىرماقى *ķayır-mak*, *ķaygar-mak* yerine ;
دېشىزلىقى *dışarı*, *dışkari* yerine (muk. § 382) ;
اڭرىقى *içeri*, *içkeri* yerine ;
قىشلاق *ķışl'a*, *ķış-l'ak* yerine ;
يابلاق *yayla* (*k*), *yay-lak* yerine "şark türkçesinde *yay* : «yaz») ;
طۈزۈلەق *tuz-l'a* (*k*), *tuz-l'ak* yerine ;
قازان *kazan*, *kazğan* yerine.

Birçok türkçe ekler, Türkiye lehçesinde böylece boğazlarını kaybetmişlerdir. (Bakınız § 733 ihtar 2; 868 [s. 576], 918, 1343, 1384, 1412.).

IHTAR. — Sonra bugünkü dilde buna benzer bir hadise zikredilebilir. Bu da sonu bir boğazlı ile nihayetlenen isimlere küçüklemeye eki - *cık* (-*cık*-), (bak. § 510) ve - *rek* (-*rak*), (bak. 518) katılacağı, veya son harfi boğazlı olan bu isimlerden -[e]l (§ 842, ihtar) suretindeki fiil ekiyle fiil kökü teşkil edileceği zaman, böyle isimler sonundaki boğazlıların, küçüklemeye ekleri, ve -[e]l kökü önünde düşmeleridir.

C. BİRÇOK SESLEMLERIN BİRDEN DÜŞÜMÜ.

125. Birçok seslerin aynı zamanda düşümü nadirdir.

Ml.: **اچقىن** *acık* «chalk dilinde», **جى ازم** küçüklemesi olarak **چەچىن** *azi-cık* veya *az-acık* yerine ;
كەردەش *kardas*, **كەنداش** *karın-das* [3] yerine.

[1] Belki *o* (*t*) *taz*. A.U.E.

[2] Hattâ *sōra* > *sōna* (bazan). A.U.E.

[3] Bu kelime D.L.T. I, 80 *ka das* suretinde görülür ki, Radloff II; 315 *kağadas* suretini de verir. Kelimenin, zarf, boşluk manasına *ka/g'* (bak. *ka kaça* D.L.T. III 158 = kap kacak) ile, musahabet manasındaki *das* tan yapılmış olduğuna hükmedilebilir. Bu *ka* kelimesinin zarfiyet manasında bir edat vazifesiyle eski türk lehçelerinde ve halâ şark lehçelerinde mefulünüley [e]lenik] ekini teşkil ettiği anlaşıltır ki, Orhon kitabelerinde daha

D. KARINTI (erased).

126. Yanyana iki muhtelif kelimenin hazi sesleri biribirî içinde kaynaşarak o iki kelimenin bir kelime halinde karışıp birleşmesi demek olan karıntı da Osmanlı türkçesinde nadirdir.

Ml. : قریب کوچک *koyver-mek*, *koy-u vermek* yerine ;

Bu hal, yukarıda (§ 120 den 122) mütalea edilenlere benzetilebilir.

گی peki, گی گی pek egi yerine ;

بىلدىر bildir بىلدىر بىلدىر bir yildir [1] yerine. — muk. bir lehçe tabiri olan *bıyak-tan*, بىلەن بىلەن بىلەن bir ayaq-tan [2] yerine ; muk. (§ 396, tenbib) ;

کاهوال'tı, (اھواز آلتق) *kahve-al'tı* yerine [3]

لۇي ayol, اوغۇن گى ay oglal yerine.

بىر-ez, بىر-az bir az yerine (Bianchi ; muk. Tamb. Ar. s, 15 : bir ez zaman ?).

Yine bak. § 161, ihtar, 319 ihtar, 310 ve 383.

evelce mesulünsih [de] lenik] rolîyle de kullanıldığı görülmektedir. Şu halde lehçemizdeki (ك si düşmüs e, a) bu mesulünileyh edatının bir çeşididir :

Kağak, *kav*, *cab* ve emsali kelimelerde boşluk manası olduğu gibi, *kağ-rın* kelimesi = boşluğa mensup, batın) manasiyle ve *گ>r* değişimiyle (veya, kelime aslında *kağ-in* da olabilir.) *karın* kelimesini vermiş görünüyor.

[1] D.L.T, I. 380 *tağ bal'dır* = dağın ileriye doğru çıkıntısı; *bal'dır ogal*, *bal'dır kız* kadının evelki kocasından oğlu, kızı, (bu kelimeyi, dilimizde «baldız» suretinde r>z değişimiyle, ve az değişik manasiyle görüyoruz); *bal'dır tarıq* = bahar başlangıcında okulen ekim; *bal'dır kuzi* = ilk doğumda dünyaya gelen kuzu; ve yine her işin yapıldığı zamanın ilkine *bal'dır* denilir.

Bu tarillere göre, bunların bir çeşidi olduğu anlaşılan *bul'dır* sözünün «bir yıldır» söziyle alâkası yok görünüyor A.U.E.

[2] Müellisin *bıyak-tan* suretinde verdiği ve aslınn «bir ayaktan» olduğuna hükmettiği kelime, bizce *bayak* olup, aslı da «bir ayaktan» değildir : eski, kadim, geçmiş manasını hâvi bir kök olan *bag* kökünden yapılmış olup, «geçmiş zamanda, deminden» gibi bir manadadır : DLT III. 128. *bayat* = (kadim) Allah; Çağ. lûgati, s, 88 *bayat* = eski, kadim + bir türk aşireti + musikide bir nağme + geceden kalmış yemek.; lehçemizde eskimış : bayat ekmek, hayat peksimet ve yine Çağ. lûgati, s, 88 *boya* = kadim, eski, köhnelemiş, çoktan kalma, geceden kalma ; s, 73 : *bayri* = köhne, 'atık + kadimi emektar : s, 93 *begri*, *begrü* = kadim, 'atık, eski, köhne, fersûde, hizmeti eski (emekdar), A.U.E.

[3] Muk. گەلەك Pangaltı = گەلەك banka al'tı? yerine A.U.E.

DÖRDÜNCÜ KISIM.

KELİME.

BAHİS I. — ÖZ TÜRKÇE KELİME,

KENDİ MORFOLOJİ UNSURLARI [1] BAKIMINDAN.

127. *Öz türkçe kelimenin morfoloji unsurları*. — Öz türkçe kelimenin içinde şu morfoloji unsurları (muk. § 4) bulunur:

Kök (racine) + *ek* (suffixe) + *sonuç* (désinence) [2],
veya daha iyisi:

Kök + bir veya birçok türeme (dérivation) *ekleri + bir veya birçok sonuçluk ekler*.

Bir türkçe keliime içinde bulunmamasına imkân olmayan biricik unsur, köktür. Aşağıda gelecek üç taslak, kelimenin ekli veya eksiz olmasına göre aldığı muhtelif manzaraları gösterir.

128. Kelimenin birinci taslağı: *Kök*.

Yalnız kök ile yapılanlar; *ilklem* (primitif) *kelime* lerdır.

Her türkçe kök, hiçbir ekin yardımı olmadan, (Muk. § 5: yine bak. § 133 tenbih) kendi kendine bir kelime olabilir.

Mı.: ایش iş ;

is ver.

Köklər ya *fiil* (işlev) vazifesiyle görünürler ki, bunlar (*ver* gibi), *füilin* (verbal = işlevci, işlevlik,) denilen köklerdir; veya *isim* vazifesiyle görünürler ki, bunlar (*ış* gibi), *isimlik* (nominal = adçıl, adlık) denilen köklerdir.

[1] Hade edeceğİ alâkaya göre kelimenin uğradığı *şekil* (=sin) değişmesi ki bu, kelimenin, *insiraf* (déclinaison) ve *tasrif* (conjugaison) da dahil, şamîl manasıyle *sigalanması*, yeni kalıplara, *şekillere* dökülmESİ demektir. Bu bakımdan gramerin bu bahsi umumiyyetle (*sigalanma* = kuyumlanma) bahsidir. Buna bakarak morfoloji (=sarflıye, arapçanın «siyga» kelimesi manasına uyarak *sigalama* manasıyle (kuyumlama veya kuymaca), veya *sigalamıya* meyîl etme manasıyle (*kayuncama* «sürünçeme gibi») tabirler kullanmak; ve *şekilci*, *şekil verici* unsur olan eke de (*kuymaç* = kaliba, *şekle dökmek* vasıtası) demek mümkündür. Yine yunancanın «morphé = şekil» kelimesi manasına uyarak «morphologie» ye «sinlanma = şekillenme» de denilebilir. Dergi: *sin* = *şekil*; Ykl. lehçemizde *sinamak* = «zihindeki düşünceye» *şekil* vermek, denemek, tecrübe ve tatbik etmek. Bu itibarla *ses* unsuru (phonème) için, (seslem) tabirini kullandığımız gibi, *şekil* unsuru (morphème) için de (*siglam*) tabirini kullanmak ta mümkündür. A.U.E.

[2] Bu kelime, latince (*desinere* = finir = nihat etmemek) masdarındanandır. Sonlama tabirini (finale) karşılığı olarak, sonlu tabirini de (terminaison, münteha) içine bıraktık. A.U.E.

Bir kök, nadir müstesnalardan maada (muk. § 849) hep birden hem isim, hem fiil olamaz.

129. Kelimenin ikinci taslağı: *Kök + bir veya birçok türeme ekleri.*

Bir veya birçok türeme eklerini içine alan kelime, *türeme* (dérivé=türemli) bir kelimedir.

Ml.: ایشچی iş-ci ;

جذب ver-dir.

Türeme kelimelerden, § 508 ve alt tarafında, § 837 ve alt tarafında bahsedilecektir.

Kök, ilkeme (primitif) *kelime*, *türemsiz* (non dérivé) *kelime* tabirlerinin ancak itibarı ve muvakkat bir değeri vardır. Türkçenin morfoloji sistemindeki şeffaflığa rağmen, bu dilin mensup olduğu lisans zümresinin muğayeseli grameri o kadar ilerlemiş değildir ki, herhangi bir kelime unsurunun köke mi, yoksa şimdiki halde söyleyen tarafından öyle olduğu hiç teşkiltilmiş eski bir ekle mi ait olduğu daima kat'iyetle bilinbilse de.

Bu suretledir ki, eski türkçe metinlerde *ba-mak* (bağlamak) filine rastlanmamış olsaydı, ilkeme bir kelime gibi görünen *bağ* kelmesinin hahikatı *ba* + ile bir türeme eki olan -ğ den ibaret olduğu bilinmiyecekti [1].

Buna mukabil, *balık* ve *kuşak* gibi kelimeler, *kul'*, *bal'* parçaları malum bir türkçe köke bağlanamamakla beraber, (başa kelimelerin de şahitlik ettiği -ak -ık, ekleriyle yapılmış) türeme kelimeler manzarasını veriyor. [2]

[1] Bize bu misal yerinde görülmüyor. *bağ* kelimesinin *ba+ğ* suretinde türeme bir kelime olması şüpheliidir. Bu kelime, arkadaşları olan *peç* (=kuvvetli, YKL. pekiştirmek); *bek* (*bey*) (=kudretli, eli üstün); *bağa* D.L.T. I.70. (=baga, sert, kuvvetli kabuk); *boğ'a* (=kuvvetli «hayvan»; *bag*) (=Çag. ağaç kabuğu); *buğogu* (=kuvvetli bağ); *bağatar* (=bahadır, kuvvetli); D.L.T. III. 133. *bakanık* =(at tırnağındaki sert et, bakanak); *bakır* (=sert, kuvvetli maden); *bağmak* (=kuvvetle bastırmak); *boğça* (=kuvvetle sıkılıp bağlanan paket), gibi kelimelerde *b* (*p*) *k*, *b* (*p*) *k*, *b* *ğ*, *b* *ğ* (*y*) gibi değişik vokallerle görülenlerin bir çeşidi olarak görünebileceği, *bada* da (*ğ*) si düşmüş haliyledir. Nitekim D.L.T. III., 155 *ba* (=buğu), da böyledir. A.U.E.

[2] Birinci kelimenin aslı *bağlık*<*balık*, *balık*, (=*balıh*, *belh* şehri) == tahkim edilmiş «şehir» olabilir. Deniz hayvanı manasındaki *balık* ise, *bol* × *uk* «bollaşmış, mebzul» aslından olabileceği gibi, «parça» manasındaki *pal* aslından «pullu, pullatılmış» manasıyle *poluk* dan değişmiş te olabilir; *ylk*, *parça*; *polçok* (Radloff. IV) *pör/tül* (=parça dergi: Kandıra); İhçemizde *par.tal* (=parça parça); *pir.tik* (=paralanmış); *böl.mek* (=parçalamak), ayırmak vs. ki, bunlar *b>p*, *r>l* konson değişimleriyle, ve ayrıca vokal değişimleriyle görülmektedir. İkinci kelime: *kuşak* (Radloff II. 968: *kuğlak*) (=içi boşanık «yer»); veya D.L.T Küg. II., 96 lähin, ahenk. (YKL kükremek == şiddetli ses çarmak), D.L.T. II. 160. *kü* == ses (manasından sıyt, şöhret) kelimelerinin *art* sınıftan muhtemel bir çeşidi (*kng* ile *lağ* == ses yeri..) manasında bir kelime olabilir. Şu halde her iki kelimedede (*ık*, *ık*) eki değil, *l'ak*, *lik* eki düşünülebilir. ↗ A.U.E.

Bu sebeple türeme olsun olmasın, bütün türkçe kelimeler aynı suretle insıraf ve tasrif edildikleri için, bunlar hakkında *türemli*, *türemsiz* veya *ilklemeli* tabirlerinin kullanılmasında ameli bir faide olmadığını göre, biz bunları kullanmaktan çekinerek, (yalnız bir türeme ekinin varlığını kaydetmek icap ettiği zaman) *türeme kelimeler* den bahsetmeyi yeter görüyoruz.

Füllik (işlevlik) kökler ise, bahsettiğimiz tereddütlere nadiren meydan verdiğinden, icabında (*türemsiz*) *fiiller* için *kök* tabiri alakonabilir; fakat bunun için bile, 569 uncu bentte sergilenecek sebepler dolayısıyle, daha anlaşılır bir tabir olan *ilk «füllik» taban* (base «verbale» élémentaire) tabirini kullanmak daha iyidir .[1]

131. Kelimenin üçüncü taslağı:

Kök { *Kök + bir veya birçok türeme eki.* } + bir veya birçok sonuçluk ekler.

Bir veya bir çok sonuçluk ekleri kucaklıyan, (ileme veya türeme) kelime, *bükünlü* (fléchi) bir kelimedir.

TENBİH. — Bükünlü kelimelere karşı olarak, birinci ve ikinci tâjiklarla gösterilen kelimeler, bükünsüz (*non fléchi*) veya *taban* (*base*) kelimelerdir.

Bunun neticesi olarak bir taban, türremli veya türemsiz olabilir.

132. Değişir (değişimli = variable) ve **değişmez** (değiimsiz = invariable) *kelimeler*. — Türkçe bir kelime bükünlü *olabildiği* zaman *değişir*, *olamadığı* zaman *değişmezdir*.

[1] Müellif, gerek isim, gerek fiil mahiyetinde olan köklere umumiyetle (ilk taban), isim olanlarına (isimlik ilk taban), fiil olanlarına (fiillik ilk taban) diyor.

Meselâ: (*göz*) bir isimlik ilk tabandır. *göz+lük*, (*göz*) isimlik ilk tabanından türemeye bir isimdir.

(Gör) bir sillik ilk tebandır. *gör+dür* → (gör) sillik ilk tabanından türetilen bir sildir.

(*Gözlükçü*) kelimesindeki son (*cü*) ekine göre : evvelce bir türeme isim olan (*gözlük*), şimdi bir türene isim tabanıdır ; (*gözlükçülük*) kelmesindeki son (*lük*) ekine göre : evelce iki budaklı bir türeme isim olan *gözlükçü*, bu defa bir türeme isim tabanıdır, vs.

(Göz) ilk tabanından türetilme ekleriyle yapılan *göz/lük*; *gözlük/çü*; *gözlükçü/lük* kelimeleri hep türetilme isimler olup büküldürler. Tek başına baliyle (göz) bükünsüzdür ki, bu durumunda aynı zamanda bir ilkleme isimdir.

Füllere gelince: Fiillik ilk taban dediği: kendisine bina eklerinden biri veya birkaçı henüz katılmamış, katkısız (mücerret) fiil köküdür; türeme fiil dediği de: kendisine bina eklerinden biri veya birkaçı katılmış, katkılı (mezid) bir fiil köküdür. Bu bina ekleri bir, iki, üç olduğuna göre bunlar da tek, çok budaklı veya iki, üç, dört, vs. budaklıdır.

Bu eserin tercümesinde tabiidir ki, müellifin tabirlerini türkçeye çevirdik. Aneak bize kalırsa biz bu tabirler için (kök, köken) kelimelerini tercih ederiz. Mafümdür ki lehçemizde

133. Şu halde *her de¤isir türkçe* kelime, *bükünsüz* kalabilir, di¤er bir tabirle, bazı hallerde kendisinde sonuçluk ek olmaksızın görünebilir.

Bu hâdise:

1° *isimlerde*, müfret *mücerret* (=tekil salt, nominatif singulier) oldukları zaman, (yani, mutlak «= absolu» halinde iken) [muk. § 239 ve aşağısı] görünür. Bükünü olmayan isimlere, isim tabanı (base mominale) adını verebiliriz.

2° *fiillerde*, emrin müfret muhatabı oldukları zaman görünür. Bükünlü olmayan fiillere *fiil tabanı* (base verbale) ismini verebiliriz.

TENBİH. — Bu kaide yalnız türeme kelimelere değil, ilkleme kelimelere de uyarlandığından, bunun neticesi olarak saf ve sade bir *kök*, bir morfoloji vazifesi görebilir. Hakikatan, kendisinde bir sonuç eki olmadan kullanılan bir *isimlik kök*, müfret mücerret değerindedir: اش iş gibi; ve bir *fiillik kök* ise, *emrin* müfret muhatabı değerindedir. در ver, gibi.

134. *Sonuçluk ekin tarifi*. — Evelki bentlerde verilen malumattan istifade edilerek, sonuçluk ekin şöyle bir tarifi yapılabilir: *isimlik tabanlardan müfret mücerret olmak kıymetini ve fiillik tabanlardan müfret (muhatab)*a emir olmak kıymetini gölüren bir unsurdur. [1]

köken: kökü toprakta bulunan asıl kökten türeyerek yerde kol salan ikinci bir köktür ki, bunun üzerinde yaprak, çiçek, meyva biter: karpuz, kavun, kabak vs. kökeni.

Şu halde isim ve fiilin ilk tabanına kök (isim kökü, fiil kökü: göz, gör-), ve bunlardan türeme olan isim ve fiil tabanına köken demek daha uygundur: (Isim kökeni: «gözlükçү» de «çү» ye göre gözlük; «gözlükçүлүк» te «lük» e göre gözlükçү) gibi ki, bunlar da iki, üç, dört vs. budaklı olurlar. — (Fiil kökeni: «gör-üş-ül/dü» de «ül» e göre «görüş»; ve «görüstürüm/me/di» de «me» ye göre «görüstürül») gibi ki, bunlar da iki, üç, dört vs. budaklı olurlar. Aynı zamanda dikkat etmeli ki, «görüstürül/dü» de «ül» e göre «görüşür»; «görüstü/dü» de «für» e göre «görüş» kelimeleri de, hem bir emri hazır fiili, hem de bu eklerde göre birer «köken» dir. Bunlarda da ilk taban olan «gör»bükinsiz, ötekiler bükünlüdür.

Bularının arasında gerek kökleri ve gerek ekleri itibarıyle şimdilik sarıh bir malumat edinemeyen veya (ugra-, okşa-, alda-, aksa-) gibi aslı bilinip kullanılmayan eklerle, kuilanıştan düşen eklerin teşkil ettiği kayna¤ık kökler de vardır ki, bunları hâkikatte *köken* olmakla beraber *kök* saymak icabeder.

Bundan başka isimlere fiil yapma ekleri meselâ (-la,-sa,-r, vs.) getirilerek (*a¤-la*, *an-la*, *ta¤-la*, *su-sa*, *kara-r*) suretinde henüz fiil kökü haline getirilenler vardır ki, ayrı sınıfla olmakla beraber, bunlar benüz (kök) sayılırlar ve ayrıca köken de olurlar: *a¤la/t-*, *anla/s-*, *ta¤la/n-*, *susalt-*, *kara/t...* vs. A.U.E

[1] Bu tarîf, Kütahyalı Abdürrahman Fevzi Efendinin *Mikyâsü-l-ijsân kıstâsü-l-beyân* adlı türkçe gramerinde biraz farklı olarak, mesalâ fiilden türeyen isimlerde *مُعَجَّلَةُ النِّسْبَةِ* «*mugayyiret-ün nisbe* == alâkayı değiştireci» ve mücerret fiillere bina ekleri katarak fiiller yaratmakta *مُعَجَّلَةُ الْأَدَابِ* «*mugayyiret-ül ahdâs* == hadesleri değiştireci» tabirleriyle ifade edilmiştir: A.U.E.

- Ml.: *iş-ten* : *iş* ilkleme isminden, *den)lenik* [1] haleti;
iş-çi-den : *iş-çi* türeme isminden, *den)lenik* haleti;
ver-dim : *ver-* ilkleme fiilinden;
ver-dir-dim : *ver-dir-* türeme fiilinden.

IHTAR. 1 — *Ortaklaşık veya zamirlik ekleme* — Bunlar, türeme ekleri ile sonuçluk ekler olmak vazifelerinde ortak olan eklerdir. Türeme ekleri olarak, katıldıkları isimde müfret mücerretlik haletini bırakırlar.

(Meselâ, isim bu halini evelce kaybetmiş olsa bile - *ki* suretinde bir ek ona bu haletini yeniden verebilir.)

Fakat, asıl türeme ekleri denilenlerden şu farkla ki, bunlar bazan sonuçluk eklerinden sonra gelirler. Ve böylece sonuç ekleri vaziyetini almış olurlar.

- Ml.: *ben-im*; *ben-im-ki*.

(görülüyorki - *ki* eki bu misalde sonuçluk ek olan "im = „*in)lenik*" ekinden sonra gelmiştir).

Ortaklaşık ekler bunlardır: mülkiyet (possesif) eki (bakınız § 220) ve - *ki* eki (bak. § 284). Her ikisi de zamir mahiyetinde olduklarından, bunlara zamirlik ekler (suffixes pronominaux) de denilebilir.

Bir ortaklaşık eki kucaklıyan kelimelerin taslağı böyledir :

Kök
Kök + bir
veya birçok
türeme eki

İkinci olarak türeme kelime.

Bu taslağın daha ziyade nazari bir şeydir. Burada gösterilen bir veya birçok unsurlar, yapılsa da bulunmayıabilir (Muk. 291).

IHTAR. 2. — Kelimeleri bükünsüz halleriyle mümkün olduğu kadar gösteren kamuslar da, türkçe fiiller, emrin müfret muhatabı suretiyle gösterilmeli idi. Avrupada neşredilen ilmi gidişli kamuslar (bilhassa M. Radloff'un dört ciltlik büyük kamusu) umumiyetle bu yolda olup kelimeler, ait oldukları lisaların transkripsiyonlarına göre tasnif edilmiştir. Fakat bunlar, Arap yazısındaki şekillerine göre tasnif edildikleri zaman, fiilleri mastar şekillerinde göstermekten ibaret olan an'anevi usul, (mastar alâmeti dolayısıyla) onları kıyafetçe isimlerden ayırt etmeye (ve bu ekte mevcut bir boğazlı sayesinde) ayıri zamanda mensup oldukları sınıfı göstermeye yaramak cihetinden faidelidir.

[1] İnsiral (ismin halleri)a mahsus tabirleri, şöyle türkçeleştirmek te mümkünündür :

- salt* : (mucerret = nominatif)
i)lenik : (mefulünbih = accusatif)
e)lenik : (mefulünleyh = datif)
de)lenik : (mefulünsih = locatif)
den)lenik : (mefulünanh = ablatif)
in)lenik : (aidiyet, «izafet» = génitif) A.U.E.

135. Değişimli türkçe kelimeler şunlardır: değişimli isimler (alem "substantif", ve zamir), ve fiil.

Değişmez kelimeler şunlardır: sıfat (zarf) ve edatlar.

Değişimli, değişimsiz kelimeler taslağına gelince, 133 üncü bentteki mütalealardan çıkan neticeye göre, değişir bir kelime, 128, 129 ve 131inci bentlerde gösterilen üç taslağın herhangi bir halinde görülebilir, ve değişmez bir kelime ise, yalnız ilk iki taslağa uyarlanabilir.

[1] Daha iyisi bu kelimeye fransızcası *adjectif*, karşılığı olarak (katmaç denmeli idi). Sıfat (daha doğrusu *vâsîf*), bir varlık (zat); *vasıflarından* biriyle bildiren kelimedir ki, bu varlık söylenik olsun (güzel çiçek), veya gizlenik kalsın (güzel), daima oylardaki bir «güzellik» vasfini bildirir. Ve varlık söylenik olduğu zaman o varlık isminden evel ona katılır ki, asıl *vâsîf* böyleleridir. Fakat aynı vaziyette varlıklara katılan (düşen çocuk) terkibinde olduğu gibi, «düşen» kelimesi, güzellik gibi bir (düşerlik?) vasftı bildirmez, sadece o varlığa meselâ «çocuğa» arız olan bir hadesi bildirir. Buna da sıfat demek doğru değil; bu terkipte sıfat, nahi sıfatıdır. Nitekim (bu adam) daki «bu» kelimesi de güzellik gibi bir (buluk?) vasftı bildirmez. Frenkler bunun için asıl sıfata adj. *qualificatif* = *vasıflıyan katmaç*, ötekisine de adj. *déterminatif* = *tarisleyici katmaç* derler. A.U.E.

[2] Katkin (= adverbe), fiilin üst yanına katılan kelimedir ki «zarf, hal» vs. gibi hususî manaları vardır. Fakat ne *zarf* (zaman, mekân), ne *hal*, bu kelimenin umumî tabiri olamaz. Kaldıki bu: 1. fiilin kucakladığı hadesin manasını tamamlamak için ondan evel katılır: güzel söyledi (söyledi fiilinde var olan söylemek hadesinin nasıl olduğunu bildirecek onun manasına değişiklik katar. 2. sıfatın manasına değişiklik katar: (çok) inatçı. 3. bazan fiilin halini bildirir, ona aittir: Öğretmen mektepten yorgun geldi. Yorgun kelimesi fiile değil öğretmene aittir ki, onun yorgun halini bildirir, vs. A.U.E.

[3] Bu sebeple buna pek âlâ *vokallerin gibileşmesi* (*assimilation vocalique*) de denilebilir. (D.L.T. III, 85 *kib* = kalıp: kerpiç kibi = kerpiç kalabı. Oğuzda misil ve benzer: bu er anıñ kibi = bu adam ouun misli A.U.E.) Bunuyla beraber, türkçede bu hadisenin pek kendine mahsus olan garip mahiyeti, esasen kullanıla kullanıla yerleşmiş olan vokaller ahengî tabirinin istimalini haklı gösteriyor. Sık sık kullanılmış olan sadece ahenk (euphonie) tabirinin ise, pek şümüllü olmak gibi bir mahzuru vardır. J.D.

Bizdeki «savtî ahenk» tabiriudeki savt (= ses) ise, hem vokale, hem konsona ait olduğu için, bu tabir de yerinde değildir. A.U.E.

BAHIS II. — ÖZTÜRKÇE KELİME

KENDİ FONETİK UNSURLARI BAKIMINDAN.

ÖZ TÜRKÇE KELİMENİN VOKALLERİNE DAİR KAİDELER.

I. VOKALLER AHENGİ VEYA VOKALLER GİBİLEŞMESİ.

136. Öz türkçe kelimenin vokalleri, daha umumî bir fonetik hadise olan *gibileşme* (benzesme — assimilation)un (muk. § 185) hususî bir halinden başka bir şey olmamış vokaller ahengin (harmonie vocalique) den gelme bir tesire baş eger.

Bu hadise yüzünden bilhassa *peç mühim* bir kanun meydana çıkar ki, bunu şu yolda ifade etmek mümkündür:

Bir tek ve aynı öz türkçe kelimedede, ya yalnız ön sınıf vokalleri olan: *e i, ö ü*, den, ya yalnız art sınıf vokalleri olan: *a ı o u* dan biri bulunur.

Bunun neticesi olarak, bütün türkçe kelimeleler iki sınıfa ayrılır.

1° *Ön (damaklı)* sınıf.

Ml.: دری *deri* ;

دریجی *örüçü*.

2° *Art (boğazlı)* sınıf.

Ml.: دوندرا *dondurma* ;

آلن *alın*,

137. Bu kaidenin müstesnaları son derece nadir olup, böyleleri ise hemen daima (*i* yerine) *i* söylenilmiş olur.

هانگي *hangi* ;

هانیا *haniya, hani* yerindedir (bak. § 385 [1])

داھي *dahi* ;

[1] Bu kelime, *hani-ya* suretiinde iki kelimenin kaynaşmasıyle vücude gelmiştir : A.U.E.

اشبو	<i>işbu</i> (eskimiştir) ; [1]
ایتاعق	<i>inan-mak</i> ; ve aynı kökten: <i>inan</i> , <i>inanç</i> , <i>inak</i> ;
ايراق	<i>ırak</i> ;
ايرماق	<i>ırmak</i> ; [2]
ئور	<i>timur</i> (bu esasen kitap söylenişiyle olup asıl konuşma dilinde دەمیر <i>demir</i> dir) ;
طينازى	<i>dışarı</i> veya <i>dışarı</i> ;
ئىلما	<i>elma</i> , (diğer lehçelerde: <i>alma</i>). (muk. yine - داخش <i>- das</i> , كن - <i>ken</i> ekleri için § 146 da söylenenlerle.)

Bu listeye şu dışarlaklar da katılır: *şışman*; *katmer*; *kaşmer*; (acaba yabancı bir kelime mi?); [3] *yang'ec* [4].

hangi kelimesi *hangı* veya *kanğı* diye söylenir (muk. VİGÜLER s. 80; muk. eski imlâsiyle *خانگي*).

ırak kelimesi ihtimal ki *ayır-mak* mastarından daha eski şekilde bir* *ayır-ak* tan gelmiş olacak; muk. 1426 yılı yazmaları, yaprak 197 de bu fiilin imlâstı:

اشیو بىردى عكىم طارۇك دەن بىر بىرلە كېتىمالە بوندىن اىرمەك (اىرمەك yerinde

İşbu yerde mahkem taruñ dağı bir yere irilüb [S] gitmeñ..., bundan iyirmekke? [G] (irilmekke).

Aynı yaprakta başka misaller: ایرلار muk. BIANCHI, ایرلەنگىزلىك tilmek, ایرلەنگىزلىك airilmak yerine.

138. Büyük vokaller kanunu, yalnız öz türkçe kelimelere uyarlanır. Yabancı (Arap, Fars ve başka) dillerden alınma kelimeler, esas itibarıyle menselerindeki söyleşilerini bırakmadıkları için bu kanunun tesirinden kaçmaktadır.

Ml. : فضلتُ *fazīlet*:

$\omega^{**} \text{ ebr} \bar{\mu}$:

روتسو (italyanca) protesto.

[1] Bu kelime de, eski şekli (اوْشُوْ) suretinde görüldüğü üzere, *os + bu* (= işte bu) gibi iki kelimenin katılmasıyle vücude gelmiştir. A.U.E.

[2] Müellisin burada (*ırak*, *ırmak*) gibi verdiği iki misal, esasen *i* değil *i* ile dir A.U.E.

[3] Bu kelime (gasmer) zulüm ve silem manasına arapçadır. A.U.E.

[4] Lehçemizde : *yeng'ec*. A.U.E.

[5] Bu kelime, D.L.T, I, 227 de *irilmek* == noksan, eksik olmak manasıyledir; yine I. 155 te *ed'irmek* (tefrik, ayırmak) kelimesiyle ilgili görünüyor: *etli tırnaklı ed'irmes* == *et(lı)* tırnak (h) ayrılmaz; yalnız bunda üstün olan baş harfi evelkisinde esrelidir. A.U.E.

[6] Bu kelime hareke işaretlerinin durumuna göre (*buradan iyirmekke* = buradan ayrılmaya) olacak; meğer ki uasih yanlışlığı ile başka bir kelime yerine yazılmış ola. Her halde «iyirmek» okunamaz. A.U.E.

Fakat, türkçe ve biihassa halk dili bunlarda bile, dilin bir temel kanunu insiyak (itinti) ile uyarlıyarak, vokallerin söylenişini ahenk kanunu icaplarına göre ekseriya bozar.

Ml.: صورت * *süret* aslı söylenişi yerinde : *surat* ; .

الا* *illā* aslı söylenişi yerinde : *ille* ;

هناز** *henüz* aslı söylenişiyerde : *henüz*.

139. *Sınıf değiştirme*, Türkiye lehçesinde ön sınıfından olan bir kelimenin bazan, öteki bir Türk lehçesinde art sınıfından olduğu görülür.

Ml.: Türkiye lehçesinde : كى *geni* - altay lehçesinde : *yañt* ;

يشيل *geşil* - öteki lehçelerde : *yaşıl*, *gajıl* ;

پىشىك *pış-mek* - şark türkçesinde : *pış-mak* ;

اسرة *esre* : (i, i) vokalleri işaretli (muk. § 26) - şark türkçesinde : *asra* «altta».

Art sınıfından ön sınıfa geçiş, her zaman tam bir surette olmaz ki bu, aynı kökün iki sınıfından da türemeleri bulunmasına sebep olur.

Ml.: بىچى *bış-mek*, fakat aynı zamanda *bış-ağ* (şark türkçesinde *bış-mak*). [1]

أىت *üt-mek* [2] (veya *öt-mek*) = اوئىق *ut-mak* her iki sınıfta ortaktır.

Başka misaller (ki manaları için kamuslara bak.) *yılış-mek* X *yılışmak*; *kışır* X *kışır*; *kirpik* X *kirpik*; *çigir* X *çığır*; *issi* X *issi*; *bızlengiç* X *bızlangıç*; *imizgen-mek* X *imizğan-mak*; *bisrik* X *bırık*; *yülük* X *yoluk*; *çoğen* X *çoğan*; *çigit* X *çigit*; *öyük* X *oyağ*; *çepres-mek* X *çapraş-mak*; *gürük* X *garak*; *yelingeç* X *yalınğaç*; *çiz-mek* X *çiz-mak*; *büyü* X *buğu*. Çocuk kelimesi Rumeli'de *cocuk* suretiinde söylenir.

Türkiye lehçesinin ön sınıf söylenişini üstün tutmağa meylettigine bir başka misal olarak, bak. § 163.

B. o, ö VOKALLERİNE ALT KAİDE.

140. Türkiye lehçesinde ön vokallerden ö ve bunun art karşılığı olan o, kelimelerin yalnız ilk hecelerinde bulunabilir. (muk. § 613).

Ml.: اورۇمچىк *örümcek* ;

نولالاشقى *koʃaylaş-mak* ;

Bu kaidenin dışarlakları son derece az bir miktardadır.

Ml.: قۇلۇن *koʃon* (سیبا); [3]

[1] Sona yine lehçemizde alt yanındaki hece vokalının gerileşik (régessif) tesiriyle *bu-çuğ* ki, bunun da aynı *bış-mak* mastarından ilk şekli *br-çağ* olmak gerektir. A.U.E.

[2] Lehçemizde : yutmak'tan, yutulmak : oyunda kaybetmek A.U.E.

[3] Divanü Lügät-it-Türk I, 338 *kulan* == tay. A.U.E.

خُوطُوز *ħotoz* (bak: § 68). [1]

Bu kaide, ne yabancılardan alınmış kelimelere:

Mİ.: قُنْسُولُوس *konsołos* [2],

ne de kelime terkiplerine (ki bu hal oldukça seyrek) uzanmış değildir.

Mİ.: آلْقَوْمِ *ałako(y)-mak*.

II. VOKALLER AHENGİNİN KONSONLarda YANKILANISI.

141. Esasen yalnız vokallerle ilgili olan ahenk hadisesi, bazı konsonlara: meselâ boğazlılara ve yandan titrek *l* ye de akseder.

Ön sınıfından (*damaklı vokalleri olan*) bir kelimedede *damak önlü* dediğimiz *k* *ڭ*, *g* *ڭ*, *y* *ڭ* den başka boğazlılar bulunamaz.

Ön vokallerin varlığı yüzünden dilin ileriye gidişi, bu saydığımız boğazlıların ye)leşme (mouillure) sine sebep olur.

Art sınıfından bir kelime ise, *damak artlı* denilen *k* *ڭ* (*h* *ڇ*, *h* *ڻ*), *g* *ڻ*, *g* (*bak. § 58*, muk. levha § 80) den başka boğazlıları alamaz. Vokallerin mahiyeti yüzünden dilin geriye çekilişi, konsonların tabiatı üzerinde başka bir tesir yapar.

l sesine gelince, ön sınıf kelimelerinde, hemen de fransızcanın *l* si gibi bir *düz l* suretinde söylenir; halbuki daha geriden çıkartılan yandan titrek *damakardı l* ancak art sınıf kelimelerinde (muk. § 71 ve 72) görünür ki, *elma* (muk. 137 §) bundan dışarıdır.

Bu konson değişişleri ancak boğazlılardaki yazılış farklarıyle görünür. Kaypakkonsonlar olan *l* (*l*) ise, Arap yazısında daima aynı (J) şekliyle gösterilir. Buna mukabil *t*, *d*, *s* konsonlarından herbiri, her iki halde de

[1] Bununla beraber daha başka misaller de bulunabilir:

kokoz (paradan yana boş, sıfırılık), *zifos* (*zipos* ? = belki çamurdan zıplayan miktar); *bornos* (arapçada *ورنوس* - *الـ*: bürünmek, ten *bürünüş*? kelimesi yine arapçalaşmış *ورنـ* - *الـ* = el - bürde: baştan geçirilen uzun örtü, kelimesi gibi türkçe «bürü-mek» ten görünüyor); *yelloz* rüzgârlanmış, havâî (mcşrep); *cadałos* (cadlaşmış); *salyangoş* (salyalanmış); *kavanoz* (içi boşanık), *koncołos* (umacı X vampir, ki aslı belki ya ceza, işkence manasına *ķın* dan: cezaya, işkenceye meyleden, işkence eden; veya aslı *ķan*'dan: kana meyleden manasıyla *ķinciłos* X *ķancıłos* asıllarından?).

Bütün bunlar, gerek Orta Asyada hâlâ bazı lehçelerde; ve gerek çok eski Türk lehçelerinde umumiyetle cari olan bu halin lehçemizdeki kahutuları halinde görülebilir. A.U.E.

[2] *ورنـ* *choros* kelimesi de böyledir: yunanca, «beraber ötenler» manasında *choros*, veya «dikkat» manasına *chronos* tan. A.U.E.

aynı söylenişli olmakla beraber birbirinden ayrı ikişer mahiyet göstermektedir.

İHTAR. — Osmanlı türkçesinde konsonların yazılış sistemi, çağatay ve uygur metinlerinde görülen yazılış sisteminden daha karışiktır: bu metinlerde yalnız boğazlıarda (ön ve art sınıflar için) ikişer şekil kullanılır. Buna mukabil Osmanlı türkçesinin yazı sistemi, Rum biçimi [1] yazida kabul edilen sistemden daha basittir: bu Rum biçimini türkçe yazida ne boğazlılar, ne de *t*, *d*, *s* dişlileri hesaba katılmaksızın, *b*, *y*, *r*, *l*, *n*nin her biri için iki şekil vardır.

142. Aşağıdaki cetvelde bu mütalealar hulâsa edilmektedir:

(Cetvelde görülen *k* veya *x* [§ 61] bilindiği üzere, öz türkçe kelimelerde, sesleme isimler ve bazı seyrek kelimeler hariç, *k* *ğ* nin bir eşinden başka bir şey değildir; ve bunun neticesi olarak yalnız alt sınıf kelimelerinde bulunabilir.)

KONSONLA- RİN MAHİYETİ.	TRANSKRİPSİYONLARI VE YAZILIŞLARI.		AYIRT EDİLİŞLERİ.	
	ÖN SINIF.	ART SINIF.		
BOĞAZLAR.	boğuk süreksizler { çınlak süreksizler { çınlak sürekçiler { boğuk sürekli {	<i>k</i> <i>đ</i> (<i>k'</i> öy <i>đ</i>). <i>g</i> <i>ğ</i> (<i>g'</i> öl <i>ğ</i>). <i>ÿ</i> [2] <i>ğ</i> (<i>deyil</i> <i>ğ</i>). —	<i>k</i> <i>ğ</i> (<i>kar</i> قار). <i>g</i> <i>ğ</i> (<i>karğ'a</i> قارغه). <i>ğ</i> <i>ğ</i> (<i>ağır</i> آغىر). <i>k</i> <i>ğ</i> , <i>h</i> <i>h</i> (<i>hortlağ</i> خورتلۇق, <i>hani</i> مان).	Yazılı ve söylenişte. On sınıfından karşılığı yok.
	YANLAMALAR. (YANLAKLAR)	<i>l</i> <i>đ</i> (<i>bil-mek</i> بىلەمك).	<i>l</i> <i>đ</i> (<i>al-mak</i> آلەمك).	
	boğuk süreksiz { çınlak süreksiz { boğuk sürekli {	<i>t</i> <i>đ</i> (<i>türk</i> تۈرك).	<i>t</i> <i>đ</i> veya <i>ت</i> (<i>top</i> طوب; <i>at-mak</i> ئەتمەك).	
	<i>d</i> <i>đ</i> (<i>dil</i> دىلى).	<i>d</i> <i>đ</i> veya <i>د</i> (<i>dar</i> دار; <i>dal</i> دال).		
DİŞLER.	<i>s</i> <i>đ</i> (<i>sen</i> سەن).	<i>s</i> <i>đ</i> veya <i>س</i> (<i>saç</i> ساچ; <i>sancak</i> سانچاڭ).	yazılı yazda.	

[1] İskandınav, cermen ve diğer şimal kavimlerinin çok eskiden kullandıkları. A.U.E.

[2] Müellif bu şekli yalnız ön (ince) sınıfından hecelerde kullanıyor ki, bizim art (kalın) hecelerde de müşterek kullandığımız (*g*) demektir A.U.E.

143. Yukarıdaki cetvelden şu kaideler çıkarılabilir:

1° Yazılışta **ج** (bu şeklärin iki sınıf kelimelerine de uzanan «ج» [1] harflerinden birini içine alan her türkçe kelime, art sınıfı aittir.

2° Yazılışta **ج** (bu şeklärin iki sınıf kelimelerine de uzanan «ج» [1] harfini içine alan her türkçe kelime, ön sınıfı aittir.

Bu kaideler (Arap yazılı) türkçe kelimelerin okunuşu için faydalıdır. Hakikaten görüldüğü üzere, vokalleri gösteren şeklärler, (bilhassa kelimelerin iki sınıfı üzerinde de koşusan **ي**, **و** şeklärleri) bunların mahiyetini (bakınız § 35) göstermeye hiç elverişli ve yeter değildir.

Şu halde **ج**, **ج** harfleri, büyük bir miktarda öz türkçe kelimelerde ve birçok eklerde bulundukları için, yukarıda verilen bu malumatın ameli kıymeti pek büyüktür.

144. Buna mukabil, **س**, **د**, **ت** harfleri kendileriyle beraber bulunan vokallerin mahiyetini kat'iyetle tanıtmağa müsait değildir. Hakikaten, **س**, **د** harflerinin kullanımı art sınıfın bütün kelimelerine uzatılmayıp yalnız keyfe göre içlerinden bir takımına özellenmiştir. Hatta ekseriya öyle olur ki, bir tek ve aynı kelimenin aynı zamanda, (simultané) olarak hem **س** hem **د**, veya hem **س** hem **د** ile iki türlü yazılışı olur :

Ml.: طالع *fat-lı* [2]
طوداق *t(=d)udak*.

Şeklärleri hususunda, her halde şuna da dikkat etmeli ki, şimdiki kullanışta, birinci şeklärin ön sınıfı, ikincinin art sınıfı özellenmesiyle biribirinden sıkı sıkıya ayrıt edilmesine doğru bir meyil görüneniyor.

Bir defa da hem **س** hem **د** suretinde iki ses göstermek gibi büyük bir mahzuru olan **س** ma yazında umumileşmesi hakkında var görünen korku olmasaydı, (**س** × **د**) harflerinde de buna benzer bir tekâmul hâsil olacaktı. Halbuki işaret ettiğimiz bu temayül şimdiki kullanışa göre kelime vokalının mahiyetini hesaba katmaksızın söyleşiente her **d** olanı **س** yazarak bu karışılığı önlemekten ibaret olan karşılık bir temayülle çatışmış bulunuyor.

Ml.: طوداق *tudak* yerine, *dudak* ;
طوغور *toğru* yerine, *doğru*.

[1] Bununla beraber (**ب**) hep denir. J.D. (Bu harfi buraya katmak doğru görünüyor. A.U.E.)

[2] **س** = **د** yazılışı (art sınıf) kelimelerinin sonundan veya içinden ziyade, başlarında daha çoktur. Füllerde **س** başta daima **س** şeklärinde, sîllîk kök veya tabanlarının sonunda ise **د** şeklärinde yazılır: طارق (*tut-mak*) طانق (*tanit-mak*). J. D.

III. EKİ OLAN KELİMELERİN FONETİĞİ.

145. Hep bilinen bir şeydir ki, ek (bak. § 9, ihtar 1), öz türkçede kullanılan biricik unsur olduğu için, bunun kullanışında nâzımlik (dizginlik) eden kaideleri iyice bilmek gerektir.

Bu kaideler, eklerin bütününe, (türemlik = dérivatif) ve (sonuçluk = désinentiel) eklere uyarlanır.

146. Bir türkçe kelime ile bir ekin ilişik etmesi, bazan vokallere, bazan konsonnlara tesir ederek, bu iki unsurun fonetik teşekküründe başkalaşmalar olmasına sebep olur. Biz bu başkalaşmalara (vocal veya konson değişim tokuşları) adını veriyoruz.

Bundan maada bu değişim tokuşlar (mutations) içinde şunlar ayırt ediliyor:

1° Ekle ilgili olan değişim tokuş ki, herhangi bir ekin vokal veya konson yapısı, onun katılmış olduğu kelimenin mahiyetine göre tayin edilmesiyle ifade edilir (bunlar ek değişim tokuşları "mutations suffixales" dir). Sayıca en çok ve tatbik sahası en geniş olanlar bunlardır. Hakikaten yalnız - *daş* (§ 546), *Ş - ki* (§ 284), *ك - ken* (§ 1352), den ibaret üç ek, katıldıkları kelime her ne olursa olsun, daima oldukları gibi kalırlar. Kaldığı, halk dilinde bunların son ikisi [1] bile bu başkalaşımlara uğrarlar.

2° Kelimenin kendisiyle veya daha doğrusu, kelimenin bazı sonlama (finales) konsonları ile ilgili olan değişim tokuşlar (mutations consonantiques). Bunlar daha az miktarda olup tatbik sahaları da daha darlaştıktır.

Bunlara bakarak daha şimdiden şu netice çıkarılabilir: (*eklemsiz*) bir öz türkçe kelime, fonetik yapısı itibarıyla eklerin fonetik yapısından daha çok duraklı (sabit) bir unsurdur.

Şimdi bu değişim tokuşlarının iki türüsünü sırasıyla gözden geçireceğiz.

A. EKLERE ALT DEĞİŞ TOKUŞLAR.

147. Ek değişim tokuşları, eklerde bazan vokallere, bazan konsonnlara dokunur.

1. EKLERDE VOKAL DEĞİŞ TOKUŞLARI (eklerde vokaller ahengi).

148. Bunlar, eklerdeki son vokalin işleminden (fonction) ileri gelir. (bak, daha ileride § 150 ve 151).

[1] Ve bazan birincisi: A.U.E.

A. Ek vokalleri.

149. Bir ekte yalnız şu altı vokal bulunabilir:

$$\begin{array}{c} e \ i \ ü \\ \hline a \ \dot{e} \ u \end{array}$$

ö ve o vokalleri, 140inci bentte gösterilen kaidenin tatbikıyla, ekler dışında kalmış oluyor.

Bu altı vokal, yukarıda (§ 39) gösterilen tasnife uydurulunca, birbiri üstüne üç sıraya bölünür:

- 1° Alçak vokaller (iki) : a, e;
- Yüksek vokaller (dört) : i, ī, u, ü;
- 2° Art vokaller (üç) : a, ī, u;
- Ön vokaller (üç) : e, ī, ü;
- 3° Düz (bitaraflı) vokaller (dört): i, ī, / a, e / [!]
Yuvarlak vokaller (iki) : u, ü.

B. Ek vokallerinde değişirlik (variabilité).

150. *Ek vokalleri duraklı (sabit) unsurlar değildir.* Bunlar daima ekli kelime sonundaki vokalin işlem (fonction) ine göre uyarlanırlar. Başka türlü söyleyelim: aynı bir ek içindeki vokalin mahiyet (timbre) i değişir; çünkü o vokal, ekin katıldığı kelimenin son *vokal* ine göre adını uydurur. Bunun içindir ki, meselâ *كَرِيْهِ* kelimesinin *i)lenik* (mefulünbih, accusatif) hali *كَرِيْهِيْ* olduğu halde, *أَلْجَازَانِ* in *i)lenik* hali *أَلْجَازَانِ*; *تُوتُنُ* ün *i)lenik* i *تُوتُنُ* *tütün-u*; *فُرْشُونُ* *kursunun* *i)lenik* i *فُرْشُونُ* *kursun-u* olur.

151. Bu kaide aslı yabancı olan kelimelere katılan eklerde uyarlanır.

152. Hiç olmazsa öz türkçe kelimelere ait olmak üzere vokaller ahengine ait umumi kanunun uyarlanması (bak. § 136 ve alt tarafı) eklerde duraklı (değişmez mahiyetli) bir vokalin bulunması imkânını tek başına ortadan kaldırımağa yeter.

Meselâ, *e)lenik* (mefulün ileyh, datif) için bir - a eki var; bu unsur, *koş*, gibi bir kelimeye katılabilir ise de, yalnız art vokalleri kucaklıya bildiği için, onun bu haldeki şekli *koş-a* suretindedir. Fakat *bel* gibi ön sınıftan bir kelimedede bu böyle olamaz. Buna da aynı - a yi verip * *bel-a* dense, bu yukarıda geçen kanuna karşı olacağı için, - a nin ön sınıftan karşılığı olan - e alınarak *bel-e* denilir. Demek ki *e)lenik* eki, ne e ne de a olup, nöbetle e ve a mahiyetinde olan bir vokaldır. Bu ise vokallerde bir

[1] Eklerdeki düz ve yuvarlak vokaller içinde a, e nin de gösterilmesinde ameli bir netice olmadığını anlatmakak için onları köşeli çengel içine aldık. J. D.

keşikleme [1] (alternance) dir ki, şöyle bir $\frac{e}{a}$ taslağıyle gösterilebilir. Lisaniyat (linguistique) ta bu keşiklenme (tenavüp) tabirinin hususî bir kavramı olduğu içindir ki, biz burada bunun yerine *değiş tokuş* (mutation, değişleniş,) tabirini kullanmış bulunuyoruz.

153. Bu kaide bütün ek vokallerine uyarlanır. Bunun neticesi olarak, ek vokallerinin *değiş tokuşlarında* son derece geniş bir uyarlama sahisi vardır. Bunlar içinde malûmdur ki, yalnız üç ek bu kaideden dışarı kalıyor (bak. § 146)

C. Bir ek vokalinde olabilen değişirliklerin hududu. Ek unsurlarının iki sınıfa bölünüşü.

154. Bir ek vokalinde mümkün olan değişirlikler keyfe göre değildir. Bunlar bir yönelme (orientation) tutturmuş olup, bazı sınırlardan ileri geçmezler.

Ek vokallerindeki değişimlerin yöneltisi de, hududu da aşağıdaki esasa göre belirlenir:

Ekteki yüksek bir vokal, ancak yüksek bir vokalle değişim tokusu eder, ve edebilir. (Yani herhangi bir ekteki vokal meselâ bir i ancak i, ü, u ile değişim tokusu eder de hiç bir zaman a, e ile edemez).

Yine ekteki alçak bir vokal ise, ancak alçak bir vokalle değişim tokusu edebilir. Bu da şu demektir ki, herhangi bir ekteki vokal meselâ bir e, (esasen alçak eklerde yalnız iki vokal olduğu için) ancak a ile değişenir (permuter).

Bu esas, eklerin tasniîinde temel olmağa yarar.

155. Türkîc lehçesinde ekler (daha iyisi eklîk unsurlar — éléments suffixaux [2]) iki sınıfa ayılır:

1º Kendilerinde e, a vokalleri bulunan, ve daha doğrusu, hâkikatte nöbet nöbet a e, ses mahiyetlerinde görüldüğü halde bir bakıma göre tek bir

[1] Türkçe lehçelerinde *keşik* kelimesi nöbet karşılığı olarak halâ kullanılmaktadır. kalkdıktı, coğrafsa istilahlarında da buna *keşikleme* suretiinde raslanmaktadır. Şemsettin, Sami Beyin tefsirine göre: bu bir rüzgârı ismidir ki, Marmara denizine nisbetle Keşik (arapçası, kişiş ten farsçalaşmış şekil) dağı cihetinden esen cenublu şarkî rüzgârı olup, bu tarafla cenub taraflı arasındaki esenine kible keşiklemesi, ve yine bu tarafla şarkî taraflı arasındaki esenine de gün doğusu keşiklemesi denir. Bundan da anlaşıldığına göre bu, bizce nöbet nöbet iki cihet arasında esen rüzgâra verilmiş keşikleme (nöbetleme) tabirinin bir çeşide veya bozuntusudur. A. U. E

[2] Veya eklîk hecceler. Hâkikaten bir lâhikada mütenevvi mîzaçlı iki eklîk unsur (iki hece) bulunabilir:

- (y) elîm (ülizamının cemi mütekellîm eki), — (y) elî (bir ulaç = gérondis eki) gibi. D. J.

vokali olan eklilik unsurlarıdır. Bunun içindir ki biz bunlara birinci sınıf veya yalnız *değiş tokuşlu* $\left(\frac{e}{a}\right)$ eklilik unsurlar adını veriyoruz (ki böylele-rine itibarı bir tabirle: *e* vokalli eklilik unsurlar demek te olur). [1]

Başkaca, *a* *e* *alçak* vokaller olduklarına göre (muk. § 37), bunları *alçak vokal-lik eklilik unsurlar* diye isimlemek te olur.

2° Kendilerinde *i*, *ı*, *ü*, *u* vokalleri bulunan ve daha doğrusu, bir bâkıma göre, tek bir vokalli olduğu halde icabında bu dört ayrı manzara ile görünen eklilik unsurlarıdır. Başka bir tabirle, bazan $\frac{i}{i}$ *değiş tokusu* bazan da $\frac{\ddot{u}}{u}$ *değiş tokusu* ile göründüğüne göre bu, $\left(\frac{i}{i} \times \frac{\ddot{u}}{u}\right)$ suretinde bir *değiş tokusun* *değiş tokusudur*. Bunun içindir ki biz bunlar için ikinci sınıf veya *katmer değişim tokuşlu* eklilik unsurlar tabirlerinin her ikisini de fark gözelmeden kullanıyoruz. Itibarı olarak ve kısaltma suretiyle bunlara *i* vokalli eklilik unsurlar demek te olur.

Başkaca, *i*, *ı*, *ü*, *u* yüksek vokaller olduklarına göre (bak. fıkra 37), bunları *yüksek vokalli eklilik unsurlar* diye isimlemek te olur.

IHTAR. — Bu kitabın devamında hep ayrı olarak kayıt ve işaret edilmiş olan eklerde *e* veya *i* den başka vokal görülmez; fakat unutulmamalı ki, bu bir sadeleştirme tarzından ibaret olup, yoksa bu vokaller, daima hatırlırda tutulması lâzım gelen kaidelere göre ses mahiyetlerini değiştirirler.

156. Bu ayıristaki faide şudur ki, her hangi eklilik bir vokalin uğra-dığı değişirlikler, o vokali ait olduğu sınıfın çerçevesi dışına çıkaramaz. Meselâ bir *de eki* *da* olur *da*, *di* vs., olamaz.

[1] Bizim için bunda şu iki isimlemeden birisinin tercih edilmesi daha uygundur: ya inceli kalınlı sa dece üstünü havi olan bir çeşitliler için *biriz ekler*: (ki bu kelimeyi tabir diye böyle kullandık);

İnceli kalınlı *esre* + inceli kalınlı ötrüyü havi iki çeşitliler için (*ikiz ekler*);

İnceli kalınlı üstün + inceli kalınlı *esre* + inceli kalınlı ötrüyü havi üç çeşitliler için (*üçüz ekler*) gibi kısa türkçe tabirler kullanmak, veya en munis olarak, türkçemizin ver-diği (üstün, esre, ötrü) tabirlerine burada meydan vermektir:

Birinci sınıf için, (üstünlü) ekler (= eklilik unsurlar); ikinci sınıf içia (esreli×ötrülü) ekler; üçüncü sınıf içia (üstünlü × esreli × ötrülü) ekler tabirleri bizece daha açık görünmektedir. Vaktiyle yalnız hareke (vokal) işaretlerini bildirmeye yarayan bu türkçe tabirler, esasen vokal nevilerini ayırdırmak gibi ahenk kanununun bu kısımlarını izaha çok elverişli ve bu yoldaki ihtiyaçlara çok uygun düşmektedir.

Bir de müellîf burada yalnız iki sınıfı gösteriyor; muzaride, menî ekinde ve daha başkalarında görülen üçzülü vokal hali, meselâ: *ac-ar*, *geç-er* (üstün), *al-ir*, *ver-ir* (*esre*) *ol-ar*, *öl-ür* (ötrü) burada gösterilmıyor. A.U.E.

Diliin şimdiki halinde böyledir; fakat Türk dillerinin mukayeseli ve tarihi grameri gösteriyor ki, gerek aynı bir lehçe içinde, gerek muhtelif lehçelerde bir takım ekler bazan alçak (veya geniş) vokallii, bazan yüksek (veya dar) vokalli olabiliyor.

Bazı hallerde (muk. s. 635), apaçık olarak alçak (veya geniş) mahiyetin yüksek (veya dar) bir mahiyet haliode zayıflayışı (affaiblissement) veya duruluşu? (amuissement) olur; fakat bazı hallerde de mümkünadır ki, iki eklem sınıfı arasındaki kararsızlık daha ilk çıkış zamanında başlamış olsun.

Bu seslem (phonème) lerin ilklemeye hali ne olursa olsun, böyleleri *toplan vokallenik* ekler diye isimlenebilir, ve vokali de muhtelif altı ses mahiyetli olması ihtimali gösterilmek üzere yunuscanın α : alpha harfiyle gösterilebilir.

Bu ekler şunlardır: -*dən* (§ 343, ihtar, 2, sonunda) ki, bu belki daha eski bir -*dən* (s. 649, ihtar) dandır; - (*ya*) (s. 898, tenbih 2) ki, daha eski bir -*kay* (§ 1343; s. 938 - 939) dandır; - *kañ* (§ 865 ve 868) ki, ihtimal daha eski bir *kañ* (§ 1396) dandır; - *çəñ* (s. 635 a); - *lañ* (s. 924, tenbihler); - *koğ* (§ 870) ve daha az ehemmiyetli başka ekler (bak. § 871).

Herhangi eklik bir unsuruun hangi sınıfa ait olduğunu ancak kullanış gösterebilir.

Meselâ, cemi alâmeti, ve *e)lenik*, *den)lenik*, *de)lenik*, sonuçları, vs., birinci zümreye aittir.

Temellük eki, aidiyet «izafet» eki, *i)lenik*, vs. sonuçları, ikinci zümreye aittir.

Şimdi bu değişim tokuslarının nasıl halledileceğini, yani herhangi bir kelimeye katılan herhangi bir ekin ses mahiyeti ne olacağını bilmek kahyorum.

D. Eklik bir vokaldeki değişirlik mekanizması.

(Eklik vokalın değişim tokuş kanunları.)

157. Eklik vokalın birinci değişim tokuş kanunu:

Kelimenin son vokali ön sınıftan ise, ek vokali de ön sınıftan olur.

Bununla birlikte (symétrique) olarak, kelimenin son vokali art sınıftan ise e vokali de art sınıftan olur.

Bu kanun eklik unsurların iki zümresine de kol salmıştır ki, 136 nci bentte gösterilen büyük ahenk kanununun pek tabii bir neticesinden başka bir şey değildir. Yabancı kelimelede de kol salmış olduğu için bunun daha geniş bir tatbik sahası vardır.

Bu birinci değişim tokuş kanununu birinci sınıftan (yahın değişim tokusu) eklik unsurlara uyarlamakla şöyle bir ameli (işe yatkın) bir kaide elde etmiş oluruz.

Ekli bir kelimenin son vokali *e*, *i*, *ö*, *ü* vokallerinden biri ise ek vokali *e* olur.

Bununla bakişik olarak, ekli bir kelimenin son vokali *a*, *i*, *o*, *u* vokallerinden biri ise ek vokali *ə* olur.

(*ʃ*-ler ekiyle) çoklanık (cemi = pluriel) tan misaller:

درسler	<i>ders-ler;</i>	آدم‌لار	<i>adam-łar;</i>
مندیللر	<i>mendil-ler;</i>	ذادین‌لار	<i>kadın-łar;</i>
گوژلر	<i>göz-ler;</i>	توزوچلر	<i>kuzu-łar;</i>
یۇزوكلر	<i>yüzük-ler;</i>	چۈچقلار	<i>çocuk-łar.</i>

Değiş tokuş yalnız olduğu yani sadece iki vokalle sınırlandığı için, birinci sınıfından bir ek vokalının herbir hususî hale göre mahiyeti ne olacağını tayin etmeli birinci kanun yeter.

Bunun ziddine, aynı kanun eklik unsurların ikinci sınıfına tatbik edilince şu hakikatlere yol açar:

e, *i*, *ə* den sonra ek vokali ya *i* ya *ü* olur.

a, *ı*, *o*, *u* dan sonra ek vokali ya *i* ya *u* olur.

Bunda değiş tokuş katmerli olduğundan birinci kanun tatbik edilirse, bu değiş tokuştan ancak biri halledilir; öteki $\frac{i}{i} \frac{ü}{u}$ değiş tokusu ise ancak ikinci bir kanunla halledilebilir ki, bunun mevzuu ne gibi hallerde *i* nin *ü* ye, *i* nin *u* ya tercih edilmesi lâzım geleceğini tayin etmek olacaktır.

IHTAR. — Bu kanunun tatbiki, ardından konsonan değiş tokuşlarına yol açar ki, bundan ileride 166 ve aşağıdaki bentlerde bahsedilecektir.

158. Ikinci vokal değişim tokuş kanunu (ikinci sınıfından eklik unsurlara mahsus):

Kelimenin son hecesi yuvarlak vokalli (bak. § 38) *ise, katmer değişim tokaşla bir ek unsuru anan (yüksek)* vokali yuvarlak olur.

Kelimenin son hecesi düz (bitarf.) *ise, ek vokali de, düz (bitarf.) olur.*

Yani kullanışta şöyle olur:

Kelimenin son hecesindeki $\frac{\ddot{o}}{o} \frac{\ddot{u}}{u}$ dan sonra ek vokali $\frac{\ddot{u}}{u}$ olur;

Kelimenin son hecesindeki $\frac{e}{a} \frac{i}{ı}$ dan sonra ek vokali $\frac{i}{ı}$ olur [1].

Bu ikinci değişim tokuş kanunu, birinciye muvazi olmayıp, onun üstüne gelir ve onuna çaprazlanır. Bunun içindir ki, burada biz vokalleri, birinci kanunun tatbikinde daha evvelce uğradıkları halleriyle gösterecek surette

[1] Bu kayıt, küçük harflerle basılmış metni şimdide kadar gözden geçirmiş olanlara aittir. J. D.

kümeledik. Burada ikinci sınıfın bir ek vokalinin (veya yüksek bir ek vokalının) [1] görünebileceği dört manzaranın tafsilâtını veriyoruz; misal

[1] Bizce bu kanun, yalnız eklere belli olan kelimelelere değil, belli olmayan kelimelelere de şamil olmak üzere (isim, fiil) hepsine ait olacak, ve tabii müellisin bu verdiklerini de ihtiva edecek surette daha umumidir:

Art ve ön vokallerde umumî bir benzeşilik kanunuadan başka, yine bu kanun içinde olmak üzere vokallerin ayrıca bir çeşitleniş kanunu vardır ki, öz türkçe kelimelelereki eklerin de 1 türlü 2 türlü, 3 türlü olarak keşiklenmelerine sebep olur.

a. Art vokallerde :

1. Kalın üstün (*a*) li evvelki bir heceden sonra gelen hecenin vokali, kalın üstün (*a*), kalın esre (*i*), kalın ötrü (*u*), dan biri olabilir (ki, müellif kanunun bu son ibtimalini burada itibara almamıştır. Filhakika bu da eklere ait olmakla beraber ekle kökün ayırt edilemediği kelimelelere de görülür, ve yine herhalde köklere aittir.):

kab - ak, çal - ar;

yak - in, ol - di;

lav - uk, — .

Bu son vaziyet yalnız isimlere mahsustur; fiillerde bu yoktur. İsimlerde de ancak sonraki hecenin kapalı hece olması şarttır. Sonraki hece açık olursa yine bu da olamaz. Meselâ *kapa, kapı, olur* da, *fataza kapu* da olduğu gibi evvelki hecenin *a* vokalinden sonra bir açık hecenin vokali *u* olamaz. (eski *tapa*, kelimesi tek müstesnadır; halbuki bu tecvidimiz haricinde son zamanlardu bazı terimler ve soyadları alınıp görülmektedir).

2. Kalın esre (*i*) li evvelki bir heceden sonra gelen hecenin vokali kalın üstün (*a*), kalın ötrü (*u*) dan biri olabilir:

kız - ak, siz - ar;

kiy - i, kiy - diñ.

3. Kalın ötrü (*o, u*) lu evvelki bir heceden sonra gelen hecenin vokali kalın üstün (*a*), kalın ötrü (*u*) dan biri olabilir:

koç - a, boz - ar — tu - zek, bul - sa;

kor - u, sor - sun — su - cu, dur - sun.

(*ö, o*) lu hece yalnız kökü havi ilk hecedir.

b. Ön vokallerde :

1. İnce üstün (*e*) li evvelki heceden sonra gelen hecenin vokali ince üstün (*e*), ince esre (*i*) den biri olabilir:

gec - e, get - er;

gem - i, gez - dik.

2. İnce esre (*i*) li evvelki bir heceden sonra gelen hecenin vokali ince üstün (*e*), ince esre (*i*) den biri olabilir:

biz - e, in - er;

siz - i, bil - sin.

3. İnce ötrü (*ö, ü*) lu evvelki bir heceden sonra gelen hecenin vokali ince üstün (*e*), ince ötrü (*ü*) den biri olabilir:

göz - den, ör - se — gü - zel, gül - me;

köp - rü, ol - dä — büt - ün, sur - dü.

Bu vaziyetlere göre, art sınıfın vokallerin umumî ahengî içinde (isim, fiil ne olursa olsun) kelimenin ilk hecesi vokali ikinci hece vokale, ikinci hece vokali, üçüncü hece vokale vs. bu esaslar dahilinde zincirleme nâzım olmaktadır. Ön sınıfın vokallerin umumî ahengî içinde de her evvelki hecenin sonraki heceye yine bu esaslar dahilinde zincirleme nâzım olduğu anlaşıılır. A. U. E.

olarak ta şühudî mazinîn birinci şahsi olan - *مَدْ* (ki itibarı olarak - *dim* - olsun) ekini alıyoruz:

<i>e</i>	den sonra, <i>i</i> :	<i>söyle-dim</i>	<i>سُوِيلِدِمْ</i>	كَتِيرِدِمْ;
<i>ə</i>	den sonra, <i>ü</i> :	<i>çöz-düm</i>	<i>جُوزِدِمْ</i>	جُورِدِمْ;
<i>a</i>	dan sonra <i>i</i> :	<i>kullan-dim</i>	<i>قُولَلَانِدِمْ</i>	أَلِيَشِدِمْ;
<i>o</i>	dan sonra <i>u</i> :	<i>sor-dum</i>	<i>صُورِدِمْ</i>	أَوْفِرِدِمْ.

İHTAR. — Eğer bir ek iki heceden kümelenmiş olur ve *e* mahiyetinde bir vokali, onun ardından da *i* mahiyetinde bir vokali kucaklaşmış bulunursa, kendisinde *i* vokali olmakla beraber ek, yalnız değişim tokuşlu olur. Bu itibarla iltizamının cemi mütekelliği olan -(y)*elim* eki, ancak -(y)*alım* ile değişlenebilir. Şu halde meselâ *-(y)*alım*, *-(y)*elüm* çeşitleri, ikinci vokal değişim tokuş kanunu icabınca imkânsız olur:

Ml.: *ver-elim*;
al-alım.

Katmer değişim tokuşlu bir ek, yalnız değişim tokuşlu bir ekten sonra geldiği zaman da böyledir. Bu takdirde bu da $\frac{i}{t}$ suretinde bir yalnız değişim tokuş haline gelmiş olur. Nitekim *-ler* ekinden sonra *-im* eki ancak, *-im* ekiyle keşiklenebilir.

Ml.: *گوژلِمْ göz-ler-im*;
صاجِلِمْ saç-ʃar-im.

e. *Vokaller ahengine ait kaidelerin bütünleme görünüşü ve sözüntüsü*.

159. Gerek umumi olarak türkçe kelimeye ait (§ 136 dan 139), ve gerek hususi olarak eklere ait (§ 148 den 158) olmak üzere söylenen şeyler söylece hulâsa edilebilir..

1º Türkçe kelimelerin (içlerinde ek unsurları da olmak üzere) bütününe ait olan **vokaller ahengî esası**.

Türkçe kelimelerin, ön ve art vokallerin ayırt edilmesi üzerine kurulu olarak ikiye bölünüşü (uskü bir tertip içinde dil alımlanışı = attraction linguale) dir.

E I Ö Ü
A I O U

IHTAR. — $\ddot{\text{O}}$ ve o vokalleri kelimenin ancak ilk hecesinde bulunabildikleri için ek vokalleri takımdan dışarıda kalmış olurlar ki, böylece bu takım, şu altı vokale iumiş olur.

$$\frac{e \ i \ \ddot{u}}{a \ i \ u}.$$

2° (Kelimededen müstakil olmak üzere) yalnız kendileri itibara alınan ek unsurlarına ait vokaller ahengî esası.

Alçak vokallerle yüksek vekallerin (şakılı bir tertip içinde dil alımlanışı) diye ayrılmaması üzerine kurulu olarak, ek unsurlarının yalnız değişim tokusu ve katmer değişim tokusu ek unsurları suretiinde iki sıvífa bölünüşür.

$$\left(\frac{e}{a} \right) \ \left(\left(\frac{i \ \ddot{u}}{i \ u} \right) \right)^{[1]}.$$

Tek yaylor içindekiler yalnız değişim tokusu, çift yaylor içindekiler de katmerli değişim dokuşu gösterir.

3° (Türkçe veya yabancı) kelimenin son vokali ile ilgileri itibara alınan ek unsurlarına ait vokaller ahengî kanunları.

a. Eklerin iki sınıfına uyarlanan birinci kanun.

Kelimedeki son vokallerin, büyük vokaller kanundaki aynı esas üzerine kurulu olarak iki zümreye bölünüşür.

Bu kanun, birinci zümreye (yalnız değişim tokuslu) ait bir eklemde, vokali tayin etmeye yeter. O zaman bunun tatbik sureti şöyle hulâsa edilebilir :

$$\left(\frac{e}{a} \right) \quad \frac{i \ \ddot{o} \ \ddot{u}}{i \ o \ u}.$$

Ufkî çizgi, kelimedeki son vokallerin iki zümreye bölünüşünü gösterir.

b. İkinci kanun, evelkinin üstüne getirilip onuyla çaprazlaşır. Bu kanun, ikinci zümre (katmer değişim tokusu) nun ek unsurlarına aittir.

(Ufkî çizgisi çaprazyanın bir çizgi ile gösterilmiş olup), yuvarlak vokallerin ve bîtaraf (düz) vokallerin ayrı edilmesi (dudak alımlanışı) üzerine kurulu olarak kelimedeki son vokallerin bölünüşür.

Taslağı :

$$\frac{e}{a} \left(\left(\frac{i}{i} \right) \right) - \left| \frac{\ddot{o}}{o} \left(\left(\frac{\ddot{u}}{u} \right) \right) \right.$$

160 Önce geçen iki taslağı da bununla karıştırarak aşağıda gösterildiği üzere muhtıra nev'inden rumuzlu bir cetvel elde edilir ki, bunda vokallerin tertibi § 39 da verilen tertibe muadil olur :

$$\left(\frac{e}{a} \right) - \left(\left(\frac{i}{i} \right) \right) - \left| \frac{\ddot{o}}{o} \left(\left(\frac{\ddot{u}}{u} \right) \right) \right.$$

Birinci sınıfından (tek yaylorla gösterilen yalnız değişim tokusu) ek unsurları isteniliyorsa, bu taslağın söyle okunması :

[1] (S. 105, 1) deki haşiyelerde verdığımız izahlara göre bir üçüncüüsü de vardır ki, bu taslağın ona göre tadil edilebilir. A.U.E.

Kelimenin son vokali *e*, *i*, *ö*, *ü*, den biri ise ek unsurunun vokali *e* olur.

Kelimenin son vokali *a*, *ı*, *o*, *u*, dan biri ise, ek unsurunun vokali *a* olur.

İkinci sınıfından (çift yaylarla gösterilen katmer değişim tokusu) ek unsurları isteniliyorsa, bu taslak şöyle okunmalı:

Kelimenin son vokali *e*, *i* den biri ise, ek vokali *i* olur.

Kelimenin son vokali *a*, *ı* dan biri ise, ek vokali *i* olur, vs. (bak: 158).

161. Dikkat edilince görülür ki, türkçede vokal ahengi, vokallerin türlü türlü ayırt-tauma esaslarından çıkarıyor. Bazı şark lehçelerinin şu cihetten daha mütevazin bir vokal ahenkleri vardır ki, $\frac{\ddot{o}}{o}$ vokalleri de eklem (suffixation) lerde bulunabildikleri için, bunlarda alçak vokalli ek unsurları da katmer değişim tokusudurlar.

İHTAR. — Türkçede vokal ahengi (veya gibleşirliği) ilerleşik (progressif) tır; yani bir vokalin mahiyetini kendisinden önce gelen bir vokal tayin eder. Bununla beraber (bir vokalin mahiyetini kendisinden sonra gelen bir vokalin tayin ettiği) gerileşik (régressif) gibleşme de olur ki, buna da şu misal vardır:

bü-gün yerine, karıntı (*krase*) halinde: *bü-ğün*.

Şu (münferit) misalde de ilerleşik bir gibleşme ile gerileşik bir gibleşme arasında çatışma vardır:

o-biri yerine, karıntı halinde: *ö-bürü* (§ 323).

Şuna da dikkat edilmeli ki, işaret edilen şu iki müstesnada da [1], bir kelimededen öbürüne doğru giden bir gibleşirlik var. muk. § 126.

[1] Bundan başka, yine vokaller ahengiyle ilgili olduğu halde, müellisin kaydetmediği, başka bir hadise vardır ki, bu da *y* yarı vokalının tesiriyle kelime içinde kısmen gerileşik bir gibleşme vücude gelmiş olmasıdır. Bunda (*y*)nın üst tarafında raslanan üstün (*a*, *e*) nevinden vokaller, yine umumî vokal ahengi içinde onun tesiriyle, bazı haller ve şartlara göre, başka başka mahiyette değişenmektedir. (Gerileşik vokal keşiklenmesi ki, fransızca tabirle alternance vocalique régressive, diyebiliriz):

Sonu bir vokalle biten tek veya çok heceli bir sil kökünün hemen ardından gelen bir *y* yarı vokali, kelimedede asıl olan ilerleşik (progressif) çeşitleniş gidişini büsbütün bozmakla beraber kökün sonundaki bu vokalde değişimler yapar ki, bunun saiki *y*nın sağ ve sol yanındaki vokallerde bir benzeşmezlik (dissimilation) olsa gerektir. *Y* konsonunu yaplığı bu tesir, vokal düzen yasasında (ahenk kanunun da), sonda başa doğru kısmen (gerileşik, régressif) bir tesirdir:

A. Ekseriyetle çok heceli türeme bir sil kökünde (veya kökeninde):

1. Birinci durum değişlenışı.

$$\begin{array}{c|c|c} a & y & a \\ \hline e & e & \end{array} > \begin{array}{c|c|c} i & y & a \\ \hline i & e & \end{array}$$

Bu vaziyette *y* nin bitişik sol tarafındaki kalın ve ince üstünler (*a*, *e*), kalın ve ince estreler (*i*, *ı*) ile değişenir:

saklı, çıkış, oksa, uğra (i) | *y* | *a, an, arak, acak, vs.* ;
besle, iste, gükre, dövme (i) | *y* | *c, en, erek, ecek, vs.*

F. Tamamlayıcı mütalealar.

162. İmlâya dair mütalea. Vokal ahengî kaideelerinin giriftliği, türkçe eklem (suffixation) lerde niçin vokal yazılımadığını izah eder.

2. *Ikinci durum değişlenişi.*

a.

$$\begin{array}{c} a \\ e \end{array} | y | o > \begin{array}{c} i \\ i \end{array} | y | o$$

Bu vaziyette *y* nin bitişik sol tarafındaki kalın ve ince üstünler (*a*, *e*), kahn ve ince esreler (*i*, *i*) ile değişlenir; şu şart ile ki, *y* nin sol tarafındaki heceden bir evvelki hecenin vokalleri üstün (*a*, *e*) ve esre (*i*, *i*) nevilerinden biri olsun:

sak-la, çık-ma (i) | *y* | or.
bes-le, is-te (i) | *y* | or.

b.

$$\begin{array}{c} a \\ e \end{array} | y | o > \begin{array}{c} u \\ \bar{u} \end{array} | y | o.$$

Bu vaziyette (*y*) nin bitişik sol tarafındaki kalın ve ince üstünler (*a*, *e*), kalın ve ince (büzgün) ötrüler (*ü*, *u*) ile değişlenir; şu şartla ki, (*y*) nin sol tarafındaki heceden bir evvelki hecenin vokalleri yaygın veya büzgün ötrü (*ü*, *u* - *ö*, *o*) nevilerinden biri olsun:

ok-şa, uz-a (ü) | *y* | or.
döv-me, gük-re (ü) | *y* | or.

B. Bazı (çünkü türkçe fiiller içinde sonu vokalli olanlar pek azdır) tek heceli bir fiil kökünde de şöyledir:

$$\begin{array}{c} e \\ y \end{array} | \begin{array}{c} e \\ o \end{array} > \begin{array}{c} i \\ y \end{array} | \begin{array}{c} e \\ o \end{array}$$

Bu vaziyet te çok hecelilerdeki vaziyetin aynıdır. Ancak sonu (*a*) vokalliler, lehçemizde bulunmaz. Şu halde (*y*) den sonraki vokal gerek *e*, gerek *o* olsun, (*y*) den evvelki (*e*) yine (*i*) ile değişlenmektedir:

d (e); y (e) | *y* | *e, en, erek, ecek, vs.;* > *d / i; y (i)* | *y* | *e, en, erek, ecek, vs.*
or;

IHTAR. — *y* nın iki tarafındaki vokallerin bu yukarıdakilerinden başka türlü ve başka vaziyetlerde olalarında bir değişiklik yoktur:

<i>okşa</i>		<i>ip, iñ, içi, iver;</i>
<i>söyle</i>		<i>ip, iñ, içi, iver;</i>
	<i>y</i>	
<i>kazt</i>		<i>ip, iñ, içi, iver;</i>
<i>eri</i>		<i>ip, iñ, içi, iver;</i>
<i>karu</i>		<i>up, üñ, ucu, uver;</i>
<i>bürü</i>		<i>üp, üñ, ücu, üver;</i>
	<i>y</i>	
<i>kora</i>		<i>up, üñ, ucu, uver;</i>
<i>yürü</i>		<i>üp, üñ, ücu, üver, vs..</i>

Sonu *o* ile biten bir tek heceli fiil sonunda da böyledir:

ko | *y* | *up, uñ, ucu, uver, vs.;*
or.

Bu kök aynı zamanda *koy* suretinde de çeşitlenmiş olduğundan, bazı vaziyetlerde sonradan katma (*y*) nin aldığı şekillerle iltibas halinde bulunur: *koy-ar* == *ko-(y) ar* A.U.E.

$\left(\frac{k}{k}, \frac{g}{g}, \frac{l}{l}$ bir tarafa), daima vokal değişim tokus kanunları tesirinden kurtulmuş olan konsonları yazıda göstermekle kalarak, bu suretle sonluk (terminaison) lara nisbeten duraklı bir manzara verilir ki, bu da onların daha kolay tanımlarına yarar.

Bazı hallerde vokal yazılmak icap eder ki, bu da eklerin imlâsında sık sık güçlülere, iltibaslara, kararsızlıklara sebep olur (35 § muk. cetvel, sütün: «öteki heceler»); bunlar ise birbirine zıt şu iki temayülü beyhude uzlaşturmağa çalışmaktan ileri gelir:

Ekte duraklı bir manzara bırakmak, ve mümkün olduğu kadar tam bir sıhhatle söylenişi işaret etmek. Nitekim - li eki (§ 529) - *lu*, *lü* suretlerinde de söylenildiği halde, bu gün hep bir şekilde olmak üzere - li suretinde yazılır. Eski Osmanlı imlâsında ise yine - *li*, *li* suretindeki söylenişyle beraber *ı* - şeklinde yine hep bir türlü olarak yazılırdı.

Şunu da kaydedelim ki, şimdiki Osmanlı imlâsı eklerdeki yüksek vokalleri yazmak için (ş) harfini kullanmaya meylettiği halde, eski Osmanlı imlâsı bu yolda umumiyetle (ı) harfini tercih ederdi. Bununla beraber şimdiki Osmanlı imlâsında da eski imlâının kalıntıları bulunur (muk. ı - eki, § 1310).

Önce geçen mütalealar, türkçe imlâının kifayetsizliğini karşılamak üzere yukarıdaki kaidelerin ne kadar zaruri olduğu hakkında bir fikir edinmeye yardım eder.

İHTAR. — Vokaller ahengî hadisesi, kelimenin teşkilci unsurları arasında bir et tırnak olma (solidarité) vaziyeti kurmaktadır. Bu nisbi ilişiliklik (cohesion) bukülü (à flexion) dillerdeki kelimeletin (muk. § 9, 10) teşkilci unsurları arasındaki ilişiklige kıyas edilemeyecekle beraber, umumiyetle bitişken (agglutinant) dillerin alımıya meylettiği parçalı, dağınık, sanki bel kemiksiz hali türkçe kelimededen gidermiye yeter.

163. *Edebî dilde veya umumi olarak yazı dilinde söyleyiş üzerine mütalea*, — Konuşma dilinde vokal değişim tokusları kanunlarına sıkı sıkıya riayet edilir. Fakat yazılı bir metin, sesle okunduğu zaman iş değişir. O zaman eklerde ve bilhassa arapça kelimelerdekilerde ön vokallerle söyleyiş daha kibar sayılır; bunlarda *a* yerine *e* yi, *i* yerine *i* yi tercih etmek yolunda bir meyil görülür. Hiç değilse şimdiki Osmanlı lehçesinde düz (bitaraf) vokaller yani $\frac{i}{i}$, yuvarlak vokallere yani $\frac{\ddot{u}}{u}$ ya tercih edilir.

Diğer taraftan itibarı ve sisteme az uygun bir imlâının verdiği alışıklıklar, söylenişte bir takım tecvizlere meydan vermiştir: nitekim *surf* (ş) nin imlâya kabul edilmesi yüzünden bazı hallerde $\frac{\ddot{u}}{u}$ yerine $\frac{i}{i}$ (muk. § 162) söylendiği gibi, (ı) bulunması yüzünden de bazı hallerde aksi Türk Dili Grameri

hadise olur. Bazları da iki vokal arasındaki *k* den doğan bir *ȝ* yi, sırif *k* yazıldığı için *g* gibi söylemeye kadar varırlar (muk. § 45).

164. Eski, edebî dilde vokal ahengine bugünden çok daha az önemiyet verilirdi.

On yedinci ve on sekizinci asırlardaki türkçeye ait Avrupa gramerlerinde verilen transkripsiyonlar yüksek vokalli eklere iki zümreye ayrılmış olduklarını gösteriyor. Bulardan biri yalnız keşiklenişli *i*, vokalleriyle olan eklere (meselâ : *i - tenik* sonucuyla *gün - i*, *kol - i*, vs.) havi bulunmakta; öbürü de duraklı *ü* vokaliyle olan eklere (meselâ, *şuhudî* mazi sonucuyla : *gel - dûm*, *al - dum*, vs.) havi bulunmaktadır; (şimdiki kullanışta bu söylenişin bir kalıntısına bak. § 530). Şu halde *u* sesi hariç tutulmuş bulunuyordu.

Ondan beri söyleniş, vokal ahenginin icaplarına daha uygun bir tekâmul gösteriyorsa, şüphesiz ki bu, daima artmaka olan halk dili tesirlerinden ileri gelmektedir.

165. *Eklereki vokal değişim tokus kanunlarının ek olmayan unsurlara tesiri.* — Düz (bitaraf) veya yuvarlak bir vokalden sonra aynı mahiyette bir vokal geleceğine dair olan kanunun hükmü esasın, ancak vokal eklere üzerindendir. Fakat yine halk dilinin tesiriyle Türkiye lehçesi söylenişinin geçirdiği tekâmul gözden geçirilince görülür ki, bu kanun bu noktaya kadar kelimenin kendisi üzerine, yani (meselâ yabancılardan alınma kelimeler gibi) ya hiç bir zaman ek olmayan kelimeler, veya söyleyenler tarafından ek oldukları artık hiç hatırlamayan unsurlar üzerine de tesir edebilir.

Nitekim, *اَيْ (يُو)* : *كِلْ (كُلْ)* gibi yazılıp vaktiyle *eyü*, *incü*, *deyül* diye söylenen kelimeler bu gün *eyi*, *inci*, *deyil* suretlerinde söylenilmektedir.

Bir takım yabancı kelimelerde de böyledir:

Ml.: *اَهُر* yerine *ahır*;

أَجْتَمِعْ *zeytan* yerine *zegtin*.

Bu gün bile bir takım kelimelerde bu tekâmul görülmektedir. Şu kelimelerde ise hâlâ ikiz söylenişler iştilir: [1]

[1] Bunlar eski Osmanlı lehçesinin bu günkü lehçemizde istikrar bulan tekâmları icabındandır ki, bu lehçenin tecvidi (bugünkü kökleşmiş ve kaideleşmiş fonetik sistemi) ne girmış bulunuyor; ve bunlara riayetsizlik ise fesahatsızlıklar doğuruyor. Bunun için alınmış ve alınacak terimlerde ve soy adlarında Türk tecvidinin bu cihetini de kollamak lazımdır.

a) Füllerde : (*a*, *e - i*, *ı*) vokallerinden birini havi evelki bir heceden sonra gelen hecenin eski Osmanlı lehçesinde (*ü*, *u*) dan biriyle söylenip yazılan vokalleri, bugünkü lehçemizde hep (*i*, *ı*) olmuştur.

kal - ur > *kal - ir*; *gel - dük* > *gel - dik*, *istemez - ük* > *isteme (yiz)*, vs.

b) İsimlerde, 1). (*a*) vokalini havi evelki bir heceden sonra gelen (kapalı) hecenin eski Osmanlı lehçesinde (*u*) ile söylenip yazılan vokali, bu günkü lehçemizde de umumiyetle hep (*u*) olarak kalmıştır:

tab - ur, *tab - uk*, *tau - uk*, *yav - uk* (*lu*), vs.

Bununla beraber insirâfa dahil olan bir takım eklere ve aidiyet zamirlerinin (*u*) vokalleri hep (*i*) olmuştur: *ocağ - un* > *ocağ - in*; *an - un* > *an - in*, vs.

اللُّون (لون) *ağtan / altın* ;
 الْيَوْن (يون) *içün / içün* ;
 الْكَابُو (قاپی) *kapu / kapı* ;
 الْجَابُون (جاپون) *çabuğ / çabık (Anadolu'da)* .

Bu değişirliklerin akisleri, fakat biraz geçikmiş olarak imlâda da görülmüyör. Bazan aynı gibleşme hadisesi, gerileşik [1] durumda husule gelmektedir.

Mı.: *çibuğ* yerine *çubuğ* ki, (Anadolu'da *çibık* derler).

2. EKLERDE KONSON DEĞİŞ TOKUŞLARI.

166. Ekklik konsonlar vokallerden daha az değişirliklere tabidir.

Eklerdeki konson değişim tokuşları da iki nevidir:

[1] (bak. gerileşik vokal değişenişi § 161, haçiye, 1). A.U.E.

Bunların dilimizdeki yabane kelimelerde de tesiri görülmektedir: *bazū* > *pazı*; *henüz* > *heniz*, vs. A.U.E.

Lehçemizde mahdut bir takım kelimelerin bu vaziyette olan müteakip hecesi, vokalının eski Osmanlı lehçesinde (*ə*) olmasına rağmen, lehçemizde (*t*) olımıya da meylederek, birkaç ikiz kelime yaratmıştır: *cab - uk* > *cab - ik* gibi.

2) (*ə*) vokalini havi evelki bir heceden sonra gelen (açık) hecenin eski Osmanlı lehçesinde (*u*) ile söylenip yazılan vokali, bu günkü lehçemizde (*tap - u* kelimesi müstesna) hep (*i*) olmuştur:

kap - u > *kap - i*; *gaz - u* > *yaz - i*, *zaval - lu* (= *zevāl - lü*) > *zaval - li*, *fırak - lu* > *fırak - li*; *yukar - u* > *yukarı*, vs.

3) (*e*) vokalini havi evelki bir heceden sonra gelen açık veya kapalı hecenin eski Osmanlı lehçesinde (*ü*) ile söylenip yazılan vokali, bu günkü lehçemizde hep (*i*) iledir:

ev - ün > *ev - iñ*; *ben - üm* > *ben - im*, *sen - ün* > *sen - iñ* (ikinciler kapalı hece), vs.
söyle - yü (*virdi*) > *söyleyi* (*verdi*), *ey - ü* > *ey - i*; *ken - dü* > *ken - di*; *devlet - lü* > *devlet - li*; *merhamet - lü* > *merhamet - li*; *yer - lü* > *yer - li*; *berü* > *beri*; *gerü* > *geri*; *ilerü* > *ileri*, vs.

(*de - yü* > *di - yü*; *ye - yü* > *yi - yü*) gibi fiilden türeme nadir sigalar bu kaideye uymayıp (*di - ye*, *yi - ye*) suretlerinde başka türlü kullanılır.

4) (*t - i*) vokallerinden birini havi evelki bir heceden sonra gelen kapalı veya açık hecenin eski Osmanlı lehçesinde (*u - ü*) ile söylenip yazılan vokali, bu günkü lehçemizde hep (*t - i*) olmuştur.

kız - un > *kız - in*; *atası - nañ* > *atası - niñ*; *sır - uk* > *sır - ik*; *sin - ur* > *sin - ir*, vs. (son dakiler kapalı hece).

bız - üm > *bız - im*; *sız - ün* > *sız - iñ*; *içün* > *için*; *del - ük* > *del - ik*; *erük* > *erik* vs. (son dakiler kapalı hece).

karın - lu > *karın - li*; *sabır - lu* > *sabır - li*; *akıl - lu* > *akıl - li*, vs. (son dakiler açık hece).

misil - lü > *misil - li*; *din - lü* > *din - li*; *din - süz* > *din - siz*, vs. (son dakiler açık hece). A.U.E.

1° Ön ve art konsonlar arasında değiş tokuşları ki bunlar, yukarıda mütalea edilen vokal değiş tokuşlarının bir neticesinden başka bir şey değildir;

2° Boğuk konsonlarla çınlak konsonlar arasındaki değiş tokuşlar.

a. *Ön ve art konsonlar (daha iyisi damak önü ve ardi konsonları) arasında değiş tokuşlar.*

167. Bu konson değiş tokuşları yukarıda gösterilen vokal değiş tokuşlarıyla etli tırnaklardır. Şu itibar ile ki bunlar, *ek alacak kelimenin son vokalini göre* belirir, ve vokal değiş tokuşları gibi onlar da, vokaller ahengindeki umumi esasın bir neticesi olup *bu esasın konsonlarda akışlenmesinden ileri gelir* (§ 141 den 144 e).

Vokaller ahengine girmeye müsait olan bütün konsonlar, *h* (x) veya *h* hariç, bir ekte görünebilir.

Bunun neticesi olarak, bahis mevzuu olan konson değiş tokuşları için, yukarıda (157 §) söylenilen vokallere ait birinci değiş tokuş kanunu hem çevresi içine alan hem tamamlayan şu düsturu verebiliriz:

Ek alacak kelimenin son vokali ön sınıfından ise, ekte vokal olarak sadece ön sınıfından olanlar, konson olarak ta boğazlılardan sadece ön damaklılar, yani k (ك), g (ڭ), ڭ (ڭ) den biri veya yanlamalardan da sadece düz l bulunabilir.

Ek alacak kelimenin son vokali art sınıfından ise, ekte vokal olarak sadece art sınıfından olanlar, konson olarak ta boğazlılardan sadece art damaklılar, yani ڭ (ڭ), ڭ (ڭ) den biri ve yanlamalardan sadece (çukur) l bulunabilir. [1]

[1] Müellif, çukur l ye ait olup bu düstura uyumayan şu cihetü kaydetmiyor:

Öz Türkçe kelimelerde ek alacak kelimenin vokali art sınıfından ise, ekte yanlama (yanılaç=latérale) lardan çukur l bulunması lazım geldiği düsturu şu cihetten bozulmaktadır: Ek alacak kelimenin art vokaliinden sonra (yani başlama harfi l olan ekten evvel) yarı vokal y konsonu bulunursa, ek art vokalli olmasına rağmen, onun bu çukur l si düz l ile değişir:

ay - lar, boy - lu, gay - li, çay - laڭ, pay - laği, kolay - laşır, vs.

Yabancı kelimelerde ise, art vokalli hece sonundaki l den sonra yine y bulunduğu zaman bu l düz kalır: *bal - ya, ڭal - yan, ful - ya, madal - ya, Napol - yan, vs.*

Burada müellisin yine temas etmediği şu cihetler, Türk tecvidinin yabancı kelimelerdeki teşirleri bakımından faydalıdır.

Dilimizdeki yabancı ve bılıssa arapça kelimelerin l lerini *Allah* kelimesindekiler müstesna, hep düz l dir. Bununla beraber Türk tecvidi teşiriyle bu düz l ler de, bazı konsonların yakınlığı yüzünden çukur l ile değiştirmektedir.

Bu konsonlar (ج، ئ، ئى، ئە = ڭ) suretinde yüksek söylenişli olanlardır ki, düz l den (evvel) veya (sonra) bulunmak vaziyetlerinde teşir ederek, onu çukur l ye değiştiriyorlar:

168. Bu konson değişim tokuşları şöyle bir üleşme (distribution) gösterir:

Boğazlılarda $\frac{k}{k} \frac{\dot{c}}{c}$ (boğuk) değişim tokusu olur:

a. Düz *l*, yüksek konsonlardan (*sor'a*), çukur *l* olur:

1° Bu konsonlardan biri art vokalli açık bir önleşik (mütækaddim) hece başında olur; ve ondan sonraki kısa art vokalli açık bir hece başında düz *l* bulunursa bu, çukur *l* olur:

ص : *ṣt - ḥa*, فاصله *fāṣt - ḥa*, ماء *ḥāṣt - ḥa*, ماء *māḥaṣṣa - ḥa*, مواء *muwāṣṣa - ḥa*;
ض : *fāḍi - ḥa*;
ط : *bāṭi - ḥa*;
ظ : *fāẓi - ḥa*.

IHTAR. — 1. İlk hecesi ön vokalle söylenir, veya son hece vokali uzun söylepirse, bu *l* değişmez: *iṣṭi - ḥaḥ*, (*iṣṭi - lāḥ*); اصلاح *iṣ - ḥaḥ*, (*iṣ - lāḥ*);

2° Bu konsonlardan biri, evelki art vokali kapalı bir hece sonunda olur, ve sonraki kısa art vokalle söylenen herhangi bir hece başında da düz *l* bulunursa, bu *l* çukur *l* olur:

ص : مصلحت *maṣ - ḥaḥat*, مصلوب *maṣ - ḥub*, وصلت *waṣ - ḥat*, نسأ *aṣ - ḥā*;
ض : فصل *fod - ḥa*;
ط : مطلوب *maṭ - ḥab*, مطلوب *maṭ - ḥab*, بطالن *baṭ - ḥan*;
ظ : مظلوم *maz - ḥum*, فصل *faż - ḥa*.

IHTAR. — 1. Artlaşık (mütæküp) hece ön vokalli ise, düz *l* değişmez: خلت *haṣ - let*, وصلت *waṣ - let*.

3° Düz *l*, art vokalli aynı hece içinde bu konsonlardan sonra tek başına veya bir başka konsonla beraber sükûnlu olarak bulunursa çukur *l* olur:

ص : (tek başına)	فصل <i>maṣ - ḥal</i> , مفصل <i>maṣaṣ - ḥal</i> ,	فصل <i>fa - ḥil</i> , فصل <i>wa - ḥil</i> ,	وصل <i>a - ḥil</i> ;
(beraber sükûnlu) : فصل <i>faṣl</i> , اصل <i>waṣl</i> , اصل <i>aṣl</i> ;			
ض : (tek başına)	اقفال <i>fā - dīl</i> , فضل <i>efā-dīl</i> ,	fo - dul,	
(beraber sükûnlu) : فضل <i>fadīl</i> , خل <i>dīl</i> ,			
ط : (tek başına)	بطال <i>bā - ḥīl</i> , باطل <i>baṭ - ḥal</i> ,	خل <i>ḥīl</i> , خل <i>ḥīl - sim</i> ;	
(beraber sükûnlu) : طبل <i>rīfl</i> , طبل <i>tīfl</i> ;			
ظ : (tek başına)	فضل <i>fā - ḥīl</i> , فضل <i>fa - ḥīl</i> ;		
(beraber sükûnlu) : فضل <i>faḍl</i> .			

IHTAR: 1 — Beraber sükûnlu olan başka konson, *l* den soura ise, bu değişmez: سلب *ṣalb*, ملح *ṣalḥ*; ikinci sükûnlu *g* ise, düz *l* çukur *l* olur: خل *dīl*.

IHTAR: 2 — Aynı hece içinde bu yüksek konsonlarla sonra gelen düz *l* arasında uzun vokal varsa yine *l* değişmez; *u - ḥūl*. Fakat bu uzun vokal kısa söylenirse düz *l* yine çukur *l* olur: اصول *u - ḥūl*, اصول *u - ḥūl*, اصول *u - ḥūl, cacič*

b. Düz *l*, yüksek konsonlardan (*eovel*) çukur *l* olur:

Yukarıki vaziyetlerin aksi olarak:

1° Düz *l*, kısa art vokalli önleşik kapalı hece sonunda olur, ve bu yüksek konsonlardan biri yine art vokalli açık veya kapalı artlaşık hece başında bulunursa düz *l*, çukur *l* olur:

Ml.: ورمك ver-mek;
آلق al-mak.

Ki, birbiri ardınca, birkaç ek varsa bu da, yine boğazlılardan *y* (*ئى*) (*çinlak*) değişim tokusuyle değişlenebilir (Bak. § 186 ve § 202 ve aşağısı) :

Ml.: ورمي ver-meŷ-e;
الرمي al-maŷ-a.

Ve diğer taraftan, eğer boğazlı, ekin başlama harfi ise $\frac{g(\text{ç})}{\dot{g}(\text{ç})}$ (çin-lak) değiş tokusuyle değişlenebilir (bak. aşağıdaki bentlere, muk. § 187):

Ml.: دوزکون *dūz-gūn* ;
بوزغون *boz-ġun*.

Yanlak (latérale) larda düz ve çukur $\text{J} \frac{l}{l}$ değiş tokusu olur ki, Osmanlı türkçesinin Arap yazılı alfabesinde bunlar için hiçbir fark gözetilmez.

MI.: كوزلڭى *göz-lük*;
آوجىلىق *avçı-lık*.

b. Boğuk ve çinlak konsonlar arasında değiş tokuş.

169. Bu değişimeler ancak bir konsonanla başlayan eklerde ve o da yalnız işçilerinden bazılarında olur. Başka bir tabirle, bir ek bir konsonanla başladığı zaman, bazan boğukla çırıltı arasındaki bir değişim tokusu gösterilir. Bu konsonan değişim tokusları, ek alaçak kelimedeki sonlama seslem (*phonème*) *in işlemeyle* yücede gelir.

غَصَّةٌ : *għaż-żejt*; سُلْطَانٌ : *sul-tan*, سُلْطَنَةٌ : *sul-tanat*.

JHTAR : 1 — Artlaşık hece ön vokalli ise, düz / değişmez : غلظتِ **گیل-زat**.

2° Düz *I*, kısa art vokallî aynı kapalı hece içinde tek olarak bu konsonların birinden sonra ise, veya aynı vaziyette bu konsonla beraber sükünlü bulunursa çukur *I* olur:

b: (tek bağında) : **bü** *ga-laf* ;
 (beraber sükünlü) : **بُل** *half*.

IHTAR : 1 — Aynı hece içindeki düz 1, hece başında mükemmel bir l nin ikincisi ise (ki düz olmakta birincinin tesirine uyut), kendisinden sonra bu yüksek konsonlardan biri bulunmasına rağmen yine değişmez :

مسلط : *musal-lat*, مسلط *tesal-lut*, vs. A, U, E

170. Osmanlı türkçesinde bir ekin bağlama konsonu ancak şu seslerden biri olabilir:

1° Boğazlılardan iki boğuk $\frac{k}{\dot{k}} (\beta)$ ki, 167 nci hentte gösterilen esas namına daha evelce kendi aralarında değişlenir, ve yine bunların karşılığı olan çinlak $\frac{g}{\dot{g}} (\dot{\xi})$ ki, bunlar da kendi aralarında değişlenir [1].

[1] 1. Tek ve çok heceli kelime sonlarında boğazlılar. 2. Tek ve çok heceli kelime başlarında ve çok heceli kelime ortalarında (*r*, *z*, *l*, *m*, *n* *v*, *y*) konsonlarından sonra hareketli hallerinde vokaller.

a. (Tek hecelerde): 1. Bunlardan bir takımı ilklemeye olan boğuk boğazlı hallerini muhafaza etmişlerdir; sükûnlu hallerinde: *tok*, *ak*, *bark* — *yük*, *tek*, *pek*; hareketli hallerinde: *tök*-*u*, *ak*-*i*, *bark*-*ini* — *yük*-*ünü*, *tek*-*i*, *pek*-*ini*. 2. Bir takımı ilklemeye esasından tekâmül ederek (*g*, *g*) suretinde karar kılmıştır. Bunlar Anadolu lehçelerinde, sükûnlu hallerinde de: *dağ*, *sığ*, *dağ*-*di* — *beg*, *deg*-*di*, *ög*-*di*; hareketli hallerinde: *dağ*-*i*, *sığ*-*i*, *doğ*-*ar* (*ağa*, *oğul*, vs.) — *beg*-*üm*, *deg*-*er*, *ög*-*di*, *degül*, vs. suretlerinde halen de söylenir ki, işte bu gibileri *g*, *g* > *ğ* suretinde tekâmül ederek İstanbul lehçesinde şu söylenenlerde karar kılmıştır: 3. (sükûnlu hallerinde): *dağ*, *sığ*, *doğ*-*du* — *çığ*, *iğ*-*ne*, *düğ*-*me*; (hareketli hallerinde) *dağ*-*i*, *sığ*-*in*, *doğ*-*ar* — (Bu hallerinde ayrıca ön vokalliler tamamıyla aşağıdaki istihaleye uyar): 4. *ğ* > *v* veya *ğ* > *y* (sükûnlu ve hareketli halinde): *koğ* (*v*) *ar* — *dög* (*v*) *er*; sükûnlu ve hareketli halinde: *beg* (*y*), *eğ* (*y*) *lendi*, *değ* (*y*) *er*; vs.

Bu vaziyetlere bakarak, bütün bu gibi (*k* *k*) noktasından başlayıp kimi olduğu gibi kalan, veya istihaleler geçirerek kimi birinci tekâmül merhalesi (*g*, *g*) de, kimi ikinci tekâmül merhalesi (*ğ*) de, kimi üçüncü tekâmül merhalesi (*v*, *y*) de karar kılanları, hareket halleri esas tutulmak üzere karar kıldıkları merhalelerdeki söyleşileriyle imlâda göstermek doğru olur. Yalnız aynı kökten türemelerde kiminin (*ğ*), kimin *v*, kimin (*y*) ile görüneceği vaziyetlerde, bunlar ta istikak birliğini muhafaza için hepsini (*ğ*) ile göstermek daha uygun görünür. Bunlar içinde münferit kalanlar (*v*, *y*) ile yazılabilir: *köy* (Anadolu'da *kay*) *köv*, ki bu gibi ikiz çeşitli söyleşilerde galip söyleşili olanın imlâsını tercih etmek ıcap eder.

b. (çok heceli kelimelerde): Tek hecelerde olduğu gibi bunlarda boğuk boğazlı merhalesi olmayıp, onlar *k*, *k* > *ğ*, *g* merhalesinde karar kılmıştır. Bu merhale Anadolu lehçelerinde ikinci merhaledir (ki, *ğ* > *k* *ż* suretinde de inkişaf gösterir: *ķabağ* > *ğ* vs.) (Art ve ön vokallerde) 1. sükûnlu: *ķabağ*, *sarığ*, *oyuğ* — *köpeg*, *kemig*, *köpüğ* 2. hareketli: *ķabağ*-*i*, *sarığ*-*in*, *oyuğ*-*u* — *köpeg*-*i*, *kemig*-*in*, *köpüğ*-*ü*. Bu merhaleden Osmanlı lehçesinde arta kalmış (*otağ*, *başbuğ*) gibi nadir kelimeler vardır. Fakat osmanlı lehçesi böyle sükûnlu hallerinde (*ğ*, *g*)lerin tekrar (*k*, *k*) söylendiklerine bakarak [bu günde lehçemizdeki yabancı kelimelerde meselâ *Lüksenburg* (*k*), *Lemberg* (*k*), *miting* (*k*) gibi] yazında bunlar (*ż* + *k*) ile göstermiştir. Halbuki bunların sükûn hallerinde (*ğ*, *g*), okunduğu kiraat kaidelarına bırakılarak kendileri hep (*ğ*, *g*) ile yazılmak ıcap ederdi; çünkü yanlış olarak koyduğu [(*ż* + *k*) harekelenince (*ż* + *ğ*) olur] kaidesi esasen yanlış olup, doğrusu sükûn hallerinde (*k*, *k*) gibi söylenen (*g*, *ğ*)ler, hareket halinde (*ğ*) olur, suretindeki, vaki olan da *k*, *k* > *g*, *ğ* > *ğ* suretinde sıralı bir kaç merhale olmayıp, sadece *g*, *ğ* > *ğ* merhalesidir. Netekim müellif te buna aldanarak, iki merhaleyi aynı zamanda atlanır suretinde gösterdiği gibi, şimdiki imlâmız da müellife bunda uygunluk göstermiştir.

2º Digillerden iki sürekli çinlak : *c* (צ) ve *d* (ד) ile, bunların karşılıkları olan *ç* (ץ) ve *t* (ת) da sürekli *s* (ש). [1]

3º Ünlek (sonant) lerdən *m* (מ), *n* (נ) ve *y* (י).

171. Bu konsonların birçoğuna ait olan değişim kanunu şu suretle ifade edilir:

Ek alacak kelime çinlak bir seslem (phonème) ile sonlandığı zaman, herhangi bir ekin başlama konsonu çinlak olur; kelime boğuk bir konsonla nihayetlendiği zaman, başlama konsonu da boğuk olur :

Ml.: *فالی paʃ - ɣɪ;*
اسی as - kɪ.

Bunlarda ek aynı olmakla beraber, birinde bir çinlak *ɣ*, ötekiade boğuk bir *k* ile başlamıştır.

172. *Eklerdeki türlü türlü başlama konsonlarına bu kanunun uyarlanması.*

Boğuk karşılıkları olmayan çinlak seslemeler oldukları için, ünleklere bu değişim kanunundan ayrılmış bulunurlar.

Meselâ mastar eki, bir boğukla sonlanan köke katılsa bile, başlama konsonu olan *m* yi alakoyar :

ات at - mak.

Halbuki boğazlılar ve dişilerde böyle değildir.

173. *Boğazlılar.* — Bunlarda değişim kanunu şiddetle uyarlanır.

Ml.:

1º Boğuklar:

درشکون düş - kün;

2º Çinlaklar:

درگون düz - gün.

Art sınıfından bir kökte kullanılan aynı eklerle dair misaller :

3º Boğuklar:

طرشقون tat - kün;

4º Çinlaklar:

طرغون dar - ɣün.

[1] *b - p*, de vardır; bak, haşıyelerimize. A.U.E.

Kaldıki, bu merhaleden sonra da *ğ* tekâmül ederek son bir merhale doğurmuş olup, bu da *ğ > v*, veya *ğ > y* dir : *çiçeğ(y) - i*, *gelmeg(y) - e*, vs.

Bu gibilerinde *v*, yerine ilk iştikak becelerinde *ğ* görülür : *göğ(v)ercin*, *söğ(v)er*, *güğ(v)enir*, vs.

Nihayet (*k*, *č*)ının kelime başlarında hareketli olarak kendisi sesleriyle okunduğu çok vaki olduğu halde, bu vaziyette (*ğ*, *č*) hılar mıkdarcı *az*, *g* *č*ler epeycedir.

Kelime içlerinde ise (*ğ* *g* *č*), sükünlü *r*, *z*, *l*, *m*, *n*, *v*, *g* konsonlarından sonra hareket hallerinde değişmez olarak bulunur : *yor-ğün*, *gir-gın*, *az-ğın*, *gez-ğın*, *sol-ğın*, *öl-ğün*, vs.

Bu konsonlardan manadasında (*k* *č* *ğ*) kalırlar : *taş-ķın*, *pış-ķın*, *yat-ķın*, *bit-ķın*, vs.

Bununla beraber yukarıda sayılan yumuşak harflerden sonra (*č* : *č*) yerine (*ğ* : *ğ*) kalan kelimeler de müstesna olarak görülmektedir.

Arka, *sırke*, vs. gibi ki, bunlar *k*, *č* esasının menşelerde umumî olduğu halde yumuşak harflerden sonra çoğunun tekâmülle *g*, *ğ* suretlerini aldığına şahittir. A.U.E.

IHTAR. — Boğuk ile çınlak arasındaki değişim tokusu, (vokaller ahengi hakkında yukarıda gösterilen, bak § 167 ve 168) art boğazlı ve ön boğazlı arasındaki değişim tokusunu gelip katılmakla iş öylesine varır ki, bir tek ve aynı ekin boğazlı bağlama konsonu dört muhtelif manzara alabilir;

Ön sınıf kelimeleriyle:

1. Bir boğuktan sonra boğuk k (§);
 2. Bir çinlaktan sonra çinlak g (§).

→ Artısnif kelimeyle:

3. Bir boğuktan sonra boğuk *k* (ɔ);
 4. Bir çırıltıtan sonra çırılaç *g* (ɛ).

Verilen şu misalleri birbiriyle mukayese ediniz.

Boğuk ve çinlak arasındaki değişim tokusun imlâ üzerine olan akışları ancak art sınıflar kelimelerde olur (3 ve 4 teki misaller: k $\dot{\imath}$ — \dot{g} $\dot{\imath}$).

174. Türkçedeki eklem (suffixation) lerde boğazlılara dair mütaleaları süzümlüyen taslağın:

	ÖN SINIF.	ART SINIF.
BOĞUKTAN SONRA.	<i>k</i> (ك)	<i>k̄</i> (ڭ)
ÇINLAKTAN SONRA.	<i>g</i> (گ)	<i>ḡ</i> (ڰ)

175. Dişliler. — Değiş tokuş kanunu, dişlilere de, fakat boğazlılardan daha az şiddetle uyarlanır. Nitekim, boğuk bir dişli (surekli s) ile başlayan ekler, bunun hükmünden tamamıyla sıyrılmıştır ki, bu s konsonu daima boğuk kalır.

MI.: ~~and~~ git - se :

عَلَيْكَ حُكْمَةٌ - sa [it].

Çınlak bir dişli (*c, d*) ile başlıyanlar, kanuna kısmen tabi tutuluyorlar. Bu konsonanlar bir boğuktan sonra bulunduğu zaman, bazan boğuk olurlar, bazan çınlak kalırlar. Bu lardaki söylenilis sahslara göre değişirlik gösterir.

gə - ci ekiyle (Bak. § 542) Ml.

Çınlaklar: بوراجي boyacı - ci;

Boğuklar: *balkıç -çı* (veya çinlakla *balkıç -ci* [2]).

— di ekiyle (Bak. § 653) Ml.

Çınlaklar: چىنلىكلىرىڭلەر - *g'el-di;*

كىتدى *git - ti* (veya çinlakla *git - di*) [3].

[1] Bununla beraber, eski metinlerde *bol-sun* (= *ol-sun*) şekli yerine *bol-xun* şekli görülmüyor. D. J.

[2] balık - ci suretinde çinaklı bir süsleyiş İstanbul ağzında ekseriyetle yoktur; buntar yalnız imlā tarzında böyledir. A.U.E.

[3] *git - di* suretinde çınaklı bir söyleyiş İstanbul ağzında ekseriyetle yoktur. Buna da yanlış imlâca böyledir. A.U.E.

Boğuklarla çinlaklar arasındaki değişim tokusu, bir dişli ile başlayan eklerin imlásını değiştirmez. Buñar her iki halde de esasen çinlak seslere tahsis edilmiş olan (*c ğ*) ve (*d z*) harfleriyle yazılırlar.

Bununla beraber bazı kimseler, söyleniş bir boğuk icap ettiðigi zaman (*c ğ*) yerine (*c ġ*) getirmek itiyadındadırılar:

Ml.: *كىز* türk - ce yerine, *كىز* türk - ğe, vs.

Kullanısta (*z*) ile başlayan eklerin imlásına buna benzer bir çeşitlenme verilmesi kabul edilmemiştir.

Çağataycada ise bu böyle değildir:

Ml.: Lehçemizdeki *ئەن* et - ti (ve lehçelerde it - ti) ye mukabil *ئەن* yerine *ئەن* (*Seybânî - nâme*)

TENBİH. — Dişilerdeki değişim tokusuna bu çok kat'ı olmuyan tabiatı dolayısıyle, biz bunları transkripsiyonumuzda itibara almayarak boğuktan sonra bile, böyleselerini yine (çinlaktan sonraki halleriyle) *de - den - di*, vs. suretinde yazacağız [1].

[1] Görüldüyü ki müellif de hemen bütün eski türk grameçilerinin bu muayyen harflerde iltizam ettikleri aynı yolu, yani bu konsonların (yalnız *hareketli hallerinde söylenişleri*) şeklini pek haklı olarak imlâda esas tutmaktadır. Bununla beraber burada müellif tarafından pek sathî temas edilen şu cihetlerde, türk tacvidinin yabancı kelimelerdeki tesirleri bakımından faydalı göründüğü için tafsile değer.

Boğazlılar ve yanlak (latéral) larda değişim tokusu kanunu (§ 168 haşiyelerinde ayrıca biz de) güstermiştik. Burada müellifin bahsetmediği dudaklı (*b - p*) ye ve dişilere ait olan mütalealarımızı da ayrıca bildiriyoruz: Bunlar (*b - p*; *d - t*; *c - ğ*; *s - z*) den ibaret olup, görüleceği üzere bütün boğuk ve çinlakları arasında değişim tokusu vardır. Müellifin mütaleası hilâfîna İstanbul ağızında boğuk (*s*), çinlağı (*z*) ile değişim tokusundan bütbüten değil kısmen sıyrıldığı gibi, *d - t*; *c - ğ* deki değişim tokusları da kat'ı olup, bunlardan her ikisinin aynı vaziyetlerde boğuk ve çinlak suretlerinde ikişer türlü söylenmelerine cevaz yoktur.

Bütün bu boğazlı, yanık, dudaklı, dişilerin boğuk ve çinlaklarından, çukur ve düzlerinden hangisi menşelerinde asıl olduğu ciheti halledilmiş olmamakla beraber, hepsindeki boğuk ve çinlakların birbiriley karşılıklı değişim tokusunu ettileri görülmektedir.

Dudaklılardan *b - p*.

a. (Tek heceli kelime sonlarında): Bunlar aslı olarak ya *p* veya *z* olanlardan ibarettir ki, *p* olanlar da *b* olanlar da hareketli hallerinde aslı söylenişlerini açığa vururlar.

Aslı *p* olanlar: sükûnlu ve hareketli hallerinde kendi esas sesleriyle kalanlardır.

(Sükûnlu hallerinde): *sap*, *top*, *turp*, *kalp* — *ip*, *cöp*, *küp*; (hareketli hallerinde): *sap - i*, *top - a*, *turp - uñ*, *kalp - u* — *ip - i*, *cöp - e*, *küp - üñ*, vs.

Aslı *b* olanlar: sükûnlu hallerinde (*p*) ile değişim tokusunu ederek hareketli hallerinde aslı sesleriyle kalırlar.

(Sükûnlu hallerinde): *cab* — *dib* (*p*); (hareketli hallerinde): *cab - i* — *dib - e*.

Bu türk tacvidinin tesiriyledir ki türkçeye yabancı dillerden gelmiş kelimelerde de aynı esas (sükûnlu halinde: *b > p*) hükümlü sürer: *bab(p)*, *bab(p)lar* — *bab - i*; *ceb(p)ler* — *ceb - i*, vs.

Bu esas yabancı kelimeler içinde sükûnlu olan (*b*) lerde de hüküm sürer; şu şart ile ki, böyle (*b*) lerden sonra sert bir konsan bulunursa, (yoksa yumuşaklardan biri bulunursa aslı sesini muhafaza eder.)

B. BİR EK ALACAK KELİMEYE AİT DEĞİŞ TOKUŞLAR.

176. Eklere ait olanlarından farklı olarak bu değişim tokuşları, ancak konsonlara ve yalnız ek alacak kelimelerin sonlama konsonlarına tesir eder. Bu cihettedir ki bunlara, *kelimenin sonlama konsonlarında değişim tokuş* (mutations consonantiques en fin de mots) adı verilebilir.

b. den (sonra)	$\left \begin{array}{c} p \\ f \\ t \\ s \\ c \\ \varnothing \\ k \\ k \\ h \\ , \end{array} \right\ = p$:	—
		:	—
		:	<i>müb(p)tedi, ib(p)tida, müb(p)telā, ib(p)fāl, žab(p)t;</i>
		:	<i>ib(p)şar, teb(p)şire;</i>
		:	—
		:	<i>tebf(p)şir;</i>
		:	<i>ib(p)ka, tib(p)ki;</i>
		:	<i>eb(r)kem, seb(p)k;</i>
		:	<i>müb(p)hem, meb(p)haş, şub(p)hi;</i>
		:	<i>fab(p)'iye, istib(p)'ud, meb(p)'us, vs.</i>

Kendilerinden sonra yumuşak konsonlardan *r*, *z*, *l*, *m*, *n*, *v*, *y* veya vokaller geldiği zaman kendi aslı sesiyle kalır; mükerter (teşditli) olanlar da böyledir:

vok.		:	cābir, kabir, kabūl;
r		:	<i>teb - rīk, Meb - rüre, Ib - rāhim, ebr, ib - rik</i>
z		:	<i>meb - ȝul, kab - ȝ;</i>
l		:	<i>teb - liȝ, meb - laȝ, ib - laȝ;</i>
m	$\left\ \begin{array}{c} n \\ v \\ y \\ şed. \end{array} \right\ = b$:	—
n		:	<i>meb - nī, eb - niye, ib - n;</i>
v		:	<i>eb - vab;</i>
y		:	<i>eb - yat, süb - ye (sous-pied), eb - yaȝ;</i>
şed.		:	<i>ḥab - be, ȝab - be, cüb - be, düb - bū ekber, müeb - bed, aȝib - ba, rab - bim, deb - boy, vs.</i>

Bunlar arasında *züppe* gibi müstesnalar vardır; yoksa umumiyetle mükerrer konsonlardan ikincinin yumuşak bir harf olmasıyle birinci de yumuşak söylenir.

b. (Çok heceli kelime sonlarında): Bunlarda aslı olarak hepsi (*b*) dir ki, sükûnlu hallerinde *b > p* değişim tokusu yaptıkları halde, hareketli hallerinde daima kendi öz seslerini belli ederler:

(Sükûnlu hallerinde): *dolab(p), trib(p) (ığrib), olub(p), gelib(p);* (hareketli hallerinde): *dolab - i, trib - ī, olub - an, gelib - en* (eski haliye işaretleri: *en, an* ile).

Bu Türk tecvidinin tesiriyledir ki, Türkçeye yabancı dillerden gelmiş kelimelerde de aynı esas (sükûnlu halinde: *b > p*) hükmü sürer:

Bunlarda aslı *b* veya *p* olanlar ayrılır:

p. (Sükûnlu hallerinde): *supap, mijop, Diyep,* (hareketli hallerinde): *supap - i, mijop - an, Diyep - e, vs.*

b. (Sükûnlu hallerinde): *cevab(p), garib(p), şurub(p);* (hareketli hallerinde): *cevab - i, garib - ī, şurub - an, vs*

Dişilerden: t - d.

a. (tek heceli kelime sonlarında): Bular aslı olarak ya *d*, veya *t* olanlardan ibaret tir ki, *d* olanlar da *t* olanlar da hareketli hallerinde aslı söyleşenlerini belli ederler.

Bunlar (bazan süreksız, bazan sürekli olan) boğuk ve çınlak konsonlar arasındaki değişim tokuşlardır. *Ekin başlama unsuru* bir vokal veya konson olduğuna göre, bu değişim tokuşlar o unsurlara uyararak belirlenirler.

Aşlı *t* olanlar: sükünlu ve hareketli hallerinde kendi esas sesleriyle kalırlar:

(Sükünlu hallerinde): *at, sırt, ot - et, it, üst*; (hareketli hallerinde): *at-i, sırt-im, ot-uñ, et-i, it-iñ, üst-e, vs.*

Aşlı *d* olanlar: sükünlu hallerinde *t* ile değişim tokuş ederek hareketli hallerinde aşlı sesleriyle kalırlar:

(Sükünlu hallerinde): *ad(t), kurd(t), yurd(t) - öd(t), dörd(t), kürd(t)*; (hareketli hallerinde): *ad-i, kurd-uñ, yurd-a - öd-ü, dörd-e, kürd-ün, vs.*

Bunlar arasında nadir kelimeler her iki vaziyete de müsaittir ki, benüz kararını bir taraflı için vermiş değil demektir: *süt, süt-ü > süd : süd-ü*. Bu Türk tecvidinin tesiriyledir ki, türkçeye yabancı dillerden gelmiş kelimelerde de aynı esas (sükünlu halinde: *d > t*) hüküm sürer:

t: baht > baht-iñ, vs.

d: ferd (ferd «ter) > ferd-i, vs.

Bu esas yabancı kelimeler içinde sükünlu olan *d* lerde de hüküm sürer; şu şart ile ki, böyle *b* lerden sonra sert bir konson bulunsun, (yoksa yumuşaklardan biri bulunursa aşlı sesini muhafaza eder.):

<i>p. den (sonra)</i>	<i>p</i>	:	<i>—</i>
	<i>f</i>	:	<i>med (t) fen ;</i>
	<i>t</i>	:	<i>—</i>
	<i>s</i>	:	<i>kad (t) sıf ;</i>
	<i>c</i>	:	<i>Had (t) ce (Hadice'den);</i>
	<i>z</i>	:	<i>had (t) se;</i>
	<i>k</i>	:	<i>ğıd (t) ki, ted (t) kık ;</i>
	<i>g</i>	:	<i>bed (t) kár, hod (t) kám ;</i>
	<i>h</i>	:	<i>müd (t) his, med (t) hi ;</i>
	,	:	<i>med (t) ü : vs.</i>

Kendilerinden sonra yumuşak konsonlar veya vokaller geldiği zaman kendi esasıyla kalır; mükerrerler (teşditli) olanlar da böyledir:

<i>vok. den (sonra)</i>	<i>vok.</i>	:	<i>dâima idâre ;</i>
	<i>r</i>	:	<i>id-rar, bed-ri, süd-re, id-rak, kud-ret, med-rese ;</i>
	<i>z</i>	:	<i>iz-dirap (d, t söylenirse z > s olar: istirap); iz-divac ;</i>
	<i>l</i>	:	<i>'ad-liye, fid-la, sed-hic ;</i>
	<i>m</i>	=	<i>şa-dme, hid-met, id-man ;</i>
	<i>n</i>	:	<i>'Ad-nan, ed-nâ ;</i>
	<i>v</i>	:	<i>ed-viye, ed-var ;</i>
	<i>y</i>	:	<i>sed-ye, mid-ye, istirid-ye, fid-ye ;</i>
	<i>sed.</i>	:	<i>müd-det, hid-det, Nured-din, Hayred-din, vs.</i>

Mükerrerlerde yine ilk sükünlu (*d*), kendi einsinden ikinci bir hareketli yumuşak konsondan evveldir.

b. (Çok heceli kelime sonlarında): Buular içinde de aşlı olarak *t* olanlar vardır ki, sükünlu ve hareketli hallerinde bu seslerini muhafaza ederler; bir de aşlı *d* olup ta sükünlu

177. Başka türlü anlatmak lâzım gelirse, bir konsonla sonlanan *bir takım* kelimeler, şöyle fonetik değişikliklere uğrar:

Kelimeye başı vokalli bir ek katıldığı zaman o kelimenin sonlama konsonu bir çinlak olur. Aksi tâv dirdi, yani kelimeye bir ek katılmadığı,

hallerinde arızı olarak *t* söylenceler vardır ki, hareketli hallerinde bunların aslı sesleri olan *d* belirir:

t liler (sükûnlu hallerinde) : *hograt*, *çopat*, *bulut* - *kerevet*, *Tibet*, *sepet*, vs.

(hareketli hallerinde) : *hograt-ıñ*, *çopat-u*, *bulut-u* - *kerevet-e*, *Tibet-ıñ*, *sepet-e*, vs.

d liler (sükûnlu hallerinde) : *avrad* (*t*), *armad* (*t*) - *tirid* (*t*), *simid* (*t*), vs.

(hareketli hallerinde) : *avrad-a*, *armad-ıñ* - *tirid-i*, *simid-ıñ*, vs.

Bu esaslar fiil köklerine de şamildir: onlarda da *ash-ɔ*, *hem* ɔ hem ɔ, ve yalnız (ɔ) olanlar vardır ki, aslı (ɔ) olanlar sükûnlu hallerinde *d* > *t* suretinde değişim tokus ettiği halde, hareketli hallerinde aslı sesi gözükür:

t liler (sükûnlu hallerinde) : *yat*, *ynt*, - *bit*, *dürt*, vs.

(hareketli hallerinde) : *yat-ar*, *ynt-ilir* - *bit-ince*, *dürt-üstür*, vs.

d liler (sükûnlu hallerinde) : *gid* (*t*), *yed* (*t*), *did* (*t*), *ed* (*t*), *günd* (*t*) (bu gibileri inahduttur);

(hareketli hallerinde) : *gid-er*, *yed-ilir*, *did-irgin*, *ed-er*, *günd-ülmez*, vs.

ɔ : ɔ liler katkılı müteaddi ve bazan (sepitmak, unutmak gibi) mutavaast eki olan (ɔ : ɔ) li olmakta müşterektir:

yarat = *d* : *yarat-an* = *yarad-an* — *yarat-ilir*, *yarad-ilış*, vs.

işit = *d* : *işit-ır* = *işid-ır* — *işit-ilen* = *işid-ilen*, vs.

Bu Türk tescidinin tesiriyledir ki, Türkçeye yabancı dillerden gelmiş kelimelerde de aynı esas (sükûnlu halinde *d* > *t*) hüküm sürer. Bunlar de aslı *d* veya *t* olanlar ayrılır:

t. (Sükûnlu hallerinde) : *kırvat* (*Karpat*, *sırat*) *tabut* (*Beyrut*, *kaput*), *kamarot* — *millet* (*kuvvet*, *jilet*) *Hittit* (*müfit*, *'ifrit*), vs.

(Hareketli hallerinde) : *kırvat-i*, *tabut-uñ*, *kamarot-a* — *millet-e*, *Hittit-i*, vs.

d. (Sükûnlu hallerinde) : *imdad* (*t*), *hudud* (*t*), *pelid* (*t*), *tirid* (*t*), *Girid* (*t*), vs.

(Hareketli hallerinde) : *imdad-a*, *hudud-u*, *pelid-ıñ*, *tirid-i*, *Girid-e*, vs.

c. Yabancı kelimeler içinde sert konsonlardan (evev) sükûnlu halinde gelen *d* lerin *t* ile değişim tokus etmesi, ve yumuşak konsonlardan (evev) kendi sesiyle kalması esasının ziddi olarak, Türkçe kelimeler içinde (başı *d* li bir ek dolayısıyla) sükûnlu sert bir konsondan (sonra) gelen (*d*) ler *t* ile değişim tokus eder; ve sükûnlu yumuşak konsonlardan (sonra) ise, kendi sesiyle kalır:

<i>p</i> <i>f</i> <i>t</i> <i>s</i> <i>ç</i> <i>ş</i> <i>k</i> <i>h</i>	: <i>küp</i> - <i>d(t)e</i> , <i>cöp</i> - <i>d(t)ür</i> , <i>öp</i> - <i>d(t)ü</i> ;	<i>kitab(p)-d(t)añ</i> , <i>sevab(p)-d(t)ır</i> ;
	: <i>küp-d(t)en</i> , <i>püf-d(t)ür</i> , <i>gergef-d(t)e</i> ;	<i>şaf-d(t)ır</i> , <i>harf-d(t)en</i> ;
	: <i>at-d(t)an</i> , <i>gut-d(t)u</i> , <i>kanad(t)d(t)an</i>	<i>şādaşat-d(t)ır</i> , <i>murad(t)-d(t)ır</i> ;
	: <i>sis</i> <i>d(t)e</i> , <i>sus</i> - <i>d(t)uñ</i> , <i>es</i> - <i>d(t)i</i> ;	<i>heves</i> - <i>d(t)ır</i> , <i>esas</i> - <i>d(t)a</i> ;
	= <i>t</i> : <i>borc(ç)</i> - <i>d(t)an</i> , <i>iç</i> - <i>d(t)ik</i> ;	<i>ihtiyac(ç)</i> - <i>d(t)an</i> , <i>mahtac(ç)-d(t)ır</i> ;
	: <i>ış</i> - <i>d(t)en</i> , <i>ışığ</i> - <i>d(t)i</i> ;	<i>teşviş</i> - <i>d(t)en</i> ;
	: <i>ak</i> - <i>d(t)ır</i> , <i>yok</i> - <i>d(t)an</i> ;	<i>fırak-d(t)an</i> , <i>Kopenhağ(=k)d(t)an</i> ;
	: <i>köpek</i> - <i>d(t)ır</i> , <i>etek</i> - <i>d(t)en</i> ;	<i>felek</i> - <i>d(t)en</i> ;
	: <i>ah</i> - <i>d(t)an</i> ;	<i>şabah</i> - <i>d(t)ır</i> , <i>'aleyh</i> - <i>d(t)e</i> , vs.

veya katılacağı takdirde başı konsonlu ek katıldığı zaman o kelimenin sonlama konsonu boğuk olur [1].

178. Bu suretle görünebilen değişim tokuslar şöyledir :

1. Dişlilerde : $\frac{t}{d}$ ve $\frac{\mathfrak{c}}{c}$ (ki boğuk süreksizlerle, çinlik süreksizler arasındadır) ;

[1] Buna şu da ilâve edilebilir ; ve bunun aksine ekin kendisi de değişmiş bulunabilir (muk. § 169 ve aşağısı) J. D.

Kendilerinden (eve) yumuşak konsonlar veya vokaller geldiği zaman kendi aslı sesiyle kahr :

<i>vok.</i>	:	<i>ada - da, kedi - den, yedi - dir;</i>	<i>(azâde, edâ);</i>
<i>r</i>	:	<i>var - dik, gör - dü, yer - de;</i>	<i>nâzar - dan, esir - dir;</i>
<i>s</i>	:	<i>saz - dan, üz - dü;</i>	<i>maraz - dir, ifraz - dan;</i>
<i>t</i>	:	<i>bol - dur, gül - dum;</i>	<i>hal - den, kefil - dir;</i>
<i>d</i>	:	<i>nçurum - dan, güm - dük;</i>	<i>verem - den, serom - dur;</i>
<i>m</i>	:	<i>yan - don, kon - du;</i>	<i>insan - da, fen - dir;</i>
<i>n</i>	:	<i>av - da, sev - dim;</i>	<i>'afiv - den;</i>
<i>v</i>	:	<i>köy - de, uy - duk.</i>	<i>sey - den; vs.</i>
<i>y</i>	:		

Her ek tek olduğu zaman kelime ucunda, ve başka eklere beraber olduğu zaman kelime içinde bulunabileceği için, ek ucu konsonlarının değişmesi kelimenin insraf hallerinde kelime ucunda, diğer hallerde kelime içinde görünür.

Böyle ek başı değişimleri ise, ekin köke katılması dolayısıyla daima kelime içinde görünür.

Dişlilerden : c, ç.

a (Tek heceli kelime sonlarında) : Bunlar aslı olarak ya *c*, veya *ç* olanlardan ibaret tir ki, *c* olanlar da, *ç* olanlar da hareketli hallerinde esas seslerini belli ederler :

Aşlı *ç* olanlar sükûnlu ve hareketli hallerinde kendi esas sesleriyle kalanlardır :

(Sükûnlu hallerinde) : *kaç, kıç, koc — meç, iç, üç.*

(Hareketli hallerinde) : *kaç - a, kıç - i, koc - u — meç - i, iç - im, üç - ü, vs.*

Aşlı *c* olanlar : Yalnız sükûnlu hallerinde *ç* ile değişim tokus idip, hareketli hallerinde kendi sesiyle kalanlardır :

(Sükûnlu hallerinde) : *bac(c), hinc(c), ac(c) — genc(c), dinc(c), öc(c).*

(Hareketli hallerinde) : *bac al, di, hinc - i, ac - a — genc idim, dinc ise, öc al, ir* (vasıl hali de hareket hali sayılır).

Bu türk tecvidinin tesiriyledir ki, türkçeye yabancı dillerden gelmiş kelimelerde de aynı esas (sükûnlu halinde *c > ç*) hükmü sürer :

ç : maç > maç - i, vs.

c : harç(c) (harç + ç不可缺少) > harç - i, vs

Bu esas, yabancı kelimeler içinde sükûnlu olan *c* lerde de hüküm sürer; şu şart ile ki, *c* lerden sonra sert bir konson bulunsun, (yoksa yumuşaklılarından biri bulunursa aslı se-sini muhafaza eder) :

2° Boğazlılarda: $\frac{k}{g}$ ve $\frac{k}{g}$ (ki boğuk süreksizlerle, çinlak sürekliler arasındadır).

Boğazlılar arasındaki ve ayrıca $\frac{f}{c}$ arasındaki değişim tokusları ancak isimlere ait olduğu için, bunlardan daha ileride (bak. § 202 den 206) bahsedilecektir.

<i>p</i>	:	—
<i>f</i>	:	<i>ec (ç) - fan</i> ;
<i>c</i>	:	<i>ic (ç) - itma'</i> , <i>ic (ç) - tisar</i> , <i>müç (ç) - tebā</i> ;
<i>den</i>	:	<i>ec (ç) - sam</i> , <i>tec (ç) - sim</i> ;
<i>ç</i>	= <i>p</i>	:
<i>s</i>	:	—
<i>k</i>	:	—
<i>k</i>	:	—
<i>h</i>	:	<i>mec (ç) - hal</i> , <i>tec (ç) - hiz</i> ;
,	:	—

Kendilerinden sonra yumuşak konsonantal veya vokaller geldiği zaman kendi aslı sesiyle kalır; mükerrer (teşditli) olanlar da böyledir:

<i>vok.</i>	:	<i>cebel</i> , <i>becāyiş</i> , <i>ecel</i> ;
<i>r</i>	:	<i>mec - rah</i> , <i>tec - ribe</i> , <i>mec - rā</i> , <i>ic - rā</i> ;
<i>c</i>	:	<i>ec - zā</i> , <i>tec - ziye</i> , <i>mec - zam</i> ;
<i>z</i>	:	<i>mec - lis</i> , <i>ic - lāl</i> , <i>hac - le</i> , <i>nec - lā</i> , <i>tec - lid</i> ;
<i>den</i>	:	<i>mec - muğā</i> , <i>ic - mağ</i> , <i>mec - mu'</i> ;
<i>m</i>	= <i>c</i>	<i>nec - mi</i> , <i>mec - nun</i> , <i>ec - nās</i> , <i>ec - nebi</i> ;
<i>n</i>	:	<i>tec - vid</i> , <i>tec - viz</i> ;
<i>v</i>	:	<i>tec - yid</i> , <i>tec - yil</i> ;
<i>y</i>	:	<i>tec - did</i> , <i>ec - dad</i> , <i>nec - det</i> , <i>vec - di</i> ;
<i>d</i>	:	<i>mec - cāni</i> , <i>lūc - ce</i> , <i>mürec - cah</i> , vs.
<i>teş.</i>	:	—

Bunlar arasında sükûnlu *c* den sonra hareketli *d* geldiği zaman bazı halk dilinde bu *c*, *s* ye yakın; *l* geldiği zaman ise *j* gibi söylemeniyi mütemayıldır: *nec (ş) - det*, *vec (ş) - di*; *nec (j) - lā*, *ic (j) - lāl*, vs.

b. (Çok heceli kelime sonlarında): Bunlar içinde de aslı olarak *ç* olanlar vardır ki, sükûnlu ve hareketli hallerinde bu seslerini muhafaza ederler; ancak öz Türkçe isimlerde böyleleri yoktur; onların hepsi aslında *c* olup, sükûn hallerinde *ç* ile değişim tokus eder; hareket hallerinde daima *c* olarak söylenir.

Ancak sıslı köklerinde aslı *ç* veya *c* olanlar vardır:

ç: *iç* — *iç-er*; *göç* — *göç-üp*; *kaç* — *kaç-an*; *uç* — *uçamaz*;

c: *gütç (ç)* — *gütç-endi*; *tac (ç)* — *tac-andi*; (böyleleri pek azdır);

Aslı *c* olanlar:

(Sükûnlu hallerinde): *ağoc (ç)*, *ardic (ç)*, *kulunc (ç)*, — *gümec (ç)*, *sevinc (ç)*, *ödünc (ç)*.

(Hareketli hallerinde) *ağac-i*, *ardic-ū*, *kulunc-a* — *gümec-i*, *sevinc-e*, *ödünc-e*, vs.

Yine bu Türk tecvidinin tesiriyledir ki, türkçeye yabancı dillerden gelmiş kelimelerde de aynı esas (sükûnlu halinde *c* > *ç*) hükmü sürer. Bunlarda aslı *c* veya *ç* olanlar ayırtır:

179. $\frac{\dot{c}}{s}$ değişim tokusu.

$\frac{\dot{c}}{s}$ değişim tokusu, bazı fiillerde görülebilir.

- c. (Sükûnlu hallerinde) : *Kamboç, Grenoviç, Kembriç, Pasıç* ;
(Hareketli hallerinde) : *Kamboç-a, Grenoviç-e, Kembriç-i, Pasıç-in, vs.*
- c. (Sükûnlu hallerinde) : *ihtiyac(c)* *Halic(c)*, *oruc(c)* (*urûze*, bir günlük'ten).
(Hareketli hallerinde) : *ihtiyac-i, Halic-e, oruc-u, vs.*

C. Yabancı kelimeler içinde sert konsoulardan (evel) sükûnlu halde bulunan c'lerin ç ile değişim tokus etmesi ve yumuşak konsonlardan (evel) kendi sesiyle kalması esasının ziddi olarak, türkçe kelimeler içinde (başı c'li bir ek dolayısıyla) sükûnlu sert bir konsondan (sonra) gelen c'ler ç ile değişim tokus eder; ve sükûnlu yumuşak konsonlardan (sonra) ise kendi sesiyle kalır :

c. deu (evel)	p : <i>top-c(c)a, töp-c(c)ü</i> ; f : <i>gergef-c(c)i</i> ; t : <i>et-c(c)i, sıft-c(c)i</i> ; s : <i>ses-c(c)e</i> ; c = c : <i>kirec(c)-c(c)i, kılıc(c)-c(c)a</i> ; s : <i>bas-c(c)i, aş-c(c)i</i> (=ah-ç'i) ; k : <i>ķabak-c(c)i, tavak-c(c)a</i> ; k : <i>ekmek-c(c)i, köpek-c(c)e</i> ; h : <i>leh-c(ç)e</i> , vs.	<i>kebab(p)-c(c)i, ahbab(p)-c(c)a</i> ; <i>keyif-c(c)e</i> ; <i>zerzavat-c(c)i</i> ; <i>makasc(c)i, miras-c(c)a</i> ; <i>pabuc(c)-c(c)a, ihtiyan(c)-c(c)a</i> ; <i>nakış-c(ç)a</i> ; <i>Farük-(c)ça, harik-c(c)i</i> ; <i>tebrik-c(c)i</i> , <i>sabah-c(c)i, refah-c(ç)a</i> , vs.

Kendilerinden sonra yumuşak konsonlar veya vokaller geldiği zaman kendi aslı sesiyle kalır :

c. deu (evel)	vok. : <i>(aci, cüce, cici), ari - ci, örü - cü</i> ; r : <i>kar - ci, kırar - casma, kör - ce</i> ; z : <i>göz - cü, buz - cu, biz - ce</i> ; l : <i>bal, - ci, bol, - ca, yol, - cu</i> ; m = s : <i>mum - cu, kuyum - cu</i> ; n : <i>oyun - cu, han - ci, yaban - ci</i> ; v : <i>av - ci, ev - ci, sav - ci</i> ; y : <i>yay - ci, boy - ca, kolay - ca</i> ; vs.	<i>baba - ca, mahallebi - ci</i> ; <i>pazar - ci, mezar - ci, zor - ca</i> ; <i>parasız - ca, ingiliz - ce</i> ; <i>fal, - ci, ikmal - ce</i> ; <i>hamam - ci, ikram - ca</i> ; <i>insan - ca, firın - ci</i> ; <i>İslâv - ca</i> ; <i>çay - ci, debboy - cu</i> ; vs.

Dişlilerden: s. z.

a (Tek heceli kelime sonlarında): Bunlar aslı olarak ya s, veya z olanlardan ibarettiler ki, s olanlar da, z olanlar da hareketli hallerinde aslı söylenişlerini belli ederler.

Aslı s olanlar: sükûnlu ve hareketli hallerinde esas sesleriyle kullanılırlardır:

(Sükûnlu hallerinde) : *pas, tırs, pus, — ters, pis, süs, vs.*

(Hareketli hallerinde) : *pas - i, tırs - a, pus - uñ — ters - i, pis - iñ, süs - ü, vs.*

Aslı z olanlar : tek hecelilerde gerçek sükûnlu gerek hareketli hallerinde (z) olarak söylenenlerdir:

(Sükûnlu hallerinde) : *yaz, kız, baz - bez, iz, yüz* ;

(Hareketli hallerinde) : *yaz - i, kız - a, baz - u — bez - iñ, iz - i, yüz - ü, vs.*

Ml.: كيـنـك *gid-en*, كـيـنـك *git-mek'ten*;
اـيدـر *ed-er*, اـيدـك *et-mek'ten*.

كـونـك *güt-mek*, دـعـك *dit-mek*, طـلاق *dat-mak* [1] ta da böyledir. *muk*.
جـونـك *yut-mak*, ki bundan *yud-um*, veya *yut-um* gelir [2] § 855.

[1] *tat-mak* olacak; A.U.E.

[2] Bu sıil kökü lehçemizde *d* li değil, (*t*) lidir: *yut-ap*, *yut-acak*, *yut-ar*, *yut-arak*, *yutul-maz* v.s.; fakat bir isim türemesi olan «*yut-um*» da, müstesna olarak *t* nin *d* ile değişim tokus ettiği görülmektedir. A.U.E.

Bununla beraber bunlar mücerret hallerinde sükûnlu iken z söylenişli olmalarına rağmen, kendilerinden sonra katılan bir ekin veya sonra gelen bir kelimenin baş harfi sert bir konson ise, söylenişte bu z ler sükûn hallerinde s ile değişim tokus ederler:

n p f t s z $ç$ $ş$ k g h	$\left. \begin{array}{l} \\ \\ \\ \\ \\ \\ \\ \\ \\ \end{array} \right\} = s$: az (s) para, bez (s) parçası, toz (s) pembe ; : saz (s) faslı, az (s) fena ; : göz (s) tepe, öz (s) türkçe, kız (s) tarafı, düz (s) taban, toz (s) toprak; [1] : yüz (s) süz, düz (s) sari, bli (s) se, siz (s) siniz, naz (s) sevmez ; : kaz (s) çobanı, yüz (s) çadır, bez (s) çanta ; : yüz (s) şart, az (s) şerefli ; : az (s) kalın, boz (s) kurd, düz (s) kapı, yüz (s) kadar, boz (s) toğan ; : yüz (s) kişi, biz (s) kim, boz (s) kürk ; : buz (s) hâne, yaz (s) havası, yüz (s) havlısı, vs.
---	---	---

Türkçeye yabancı dillerden gelmiş kelimeler içinde de, aslı s veya z (س و ز) olanlar vardır:

s : *hars*, *lems*, *temas*, *hirs* > *hars-i*, *lems-i*, *temas-i*, *hirs-in*, vs.

z : *farz*, *gürz*, *aziz*, *lafiz* > *farz-i*, *gürz-ün*, *aziz-im*, *lafz-i*, vs.

Türk tıevidinin tesiriyleki, türkçeye yabancı dillerden gelmiş kelimelerde de aynı esas (sükûnlu halinde z > s), yukarıki sert konsonlardan sonra hüküm sürer: *farz (s) sayar*; *gürz (s) çaldı*, vs.

Kelime içinde de z veya o hükmünde olan bir konson, sükûnlu halinde iken kendisinden sonra bu sert konsonlardan biri bulunursa, yine s ile değişim tokus eder:

iz (s) *trab* (veya z kalırsa, yanındaki sert t, d ile teşhis dokus ederek: iz-[d] *rab*),
iz (s) *tıtar*, *muz (s) tar*, *mez (s) kür*, *mez (s) heb*, *maz (s) har*, vs.

Fakat türk tıevidi tesiriyle yabancı kelimeler içindeki sükûnlu z ler, kendisinden sonra yumuşak bir konson bulunduğu zaman kendi sesini muhafaza eder:

[1] *bezesten* > *bedesten* kelimesinde de böyledir. Eski türkçe izafet kaidesile yapılan bu terkipli kelimenin n > m değişimiyle aslı, *bed'iz(s) tam* (sanatlı ve bedii şeyler karşılığı «kapalı karşılık») dir. *bed'iz* (Dergi: bedi, nakış, resim masnuat, tezyinat); *tam* (eski türkçede, aslı yerden yüksek şey, duvar manasında ise de, lehçemizde «d» ile, evin en yüksek yeri ve üstü + üstü ve etrafı kapalı her yer: ev, ahır, hapishane). A.U.E.

Tek heceli ilkleme (primitif) fiillerde pek nadir olan bu hadise, çok heceli fiillerde sık sık görülür:

Mk.: *unut-mak*, اونوْتْمَك *unud-ul-mak*, (veya *unut-ul-mak*).

<i>vok.</i>	:	<i>ez-an, mez-ar</i> ;
<i>r</i>	:	<i>maz-ruf, 'az-rā, ez-rak</i> ;
<i>z</i>	:	—
<i>t</i>	:	<i>muz-lim, maz-lum, fazla</i> ;
<i>m</i>	:	<i>müz-min, ez-mine, iz-mar, Naz-mi</i> ;
<i>n</i>	= <i>z</i>	<i>maz-nun, vez-ne, haz-ne, Iz-nuk</i> ;
<i>v</i>	:	<i>tez-vir, cez-ve</i> ;
<i>y</i>	:	<i>tez-gin</i> ;
<i>'</i>	:	<i>ez-'af</i> ;
<i>b</i>	:	<i>iz-be, ez-ber, mez-bele</i> , vs.

b. (çok heceli kelime sonlarında): Bunlarda aslı olarak hepsi *z* dir ki, sükünlu hallerinde *z > s* değişim tokuşu yaptıkları halde, hareketli hallerinde daima kendi öz seslerini belli ederler:

(Sükünlu hallerinde): *yaramaz*, (*s*), *arsız*(*s*), *topuz*(*s*), *Et-yemez* (*s*), *temiz* (*s*), *yüz*(*s*)*süz*(*s*) ;

(Hareketli hallerinde): *yaramaz-in*, *arsız-a*, *topuz-u*, *Et-yemez-e*, *temiz-e*, *yüz*(*s*) *süz-ün*, vs.

Çağatay türkçesinde bunların hepsi *s* olarak gösterilir: ایام ایام *imes*, کیلماس *kimes*, علی ایمس *imas*, سویا *komas*, vs.

Lehçemizde ise, yalnız hareketli hallerinde *z* oluyorlar (ki kendilerinden sonra sert konsonları yine böyle *s* dir: *bilmez* (*s*) *siniz*, *bilmez* (*s*) *cesine*, *pekməz* (*s*) *çı*, vs. (bak. tek hecelilerdeki durumlara).

Bu Türk tecvidinin tesiriyledir ki, türkçeye yabançı dillerden gelmiş kelimelerde de aynı esas (sükünlu halinde *z > s*) hüküm sürer.

Bunlarda aslı *z* veya *s* olanlar ayılır:

(Sükünlu hallerinde): *nāmus*, *mīras* > *nāmūs-u*, *mīrās-i*, vs.

(Hareketli hallerinde): *namaz* (*s*), *temyiz* (*s*) > *namaz-a*, *temyiz-e*, vs.

Sükünlu *z* lerin *s* söylenilip söylenenmediklerini, kendilerinden sonra başı (*c*, *ç*) li eklerden hangisinin kullanıldığı da belli eder. (dil bildireti *fransız-ca*, *İngiliz-ce*, *portekiz-ce* gibilerinden maadasında) bunların (*ç* ile) oldukça bakarak, *z* nin *s* söylendiğine hükmidle bilir: *temiz* (*s*) *çe*, *karnaz* (*s*) *ça*, vs.

c. (Tek hecelilerde olduğu gibi) çok heceli kelime sonlarındaki sükünlu *z*, kendisinden sonra başı yumuşak konsonlu veya sadece vokalli bir ek katıldığı, veya bulunduğu kelimededen sonra yine böyle başı bir yumuşak konsonlu veya vokalli bir başka kelime geldiği zaman, aslı sesini muhafaza eder (ki aynı vaziyetlerdeki yabançı kelimelerde de böyle olduğu yukarıda tek hecelilerde gösterilmiştir.):

أَوْعِنْ avut-mak, آرردىن avud-ul-mak (veya avut-ul-mak) [1].

180. Aynı konson değişim tokusu tek veya çok heceli bir takım kelimelerde de olabilir.

[1] Bak. § 175 teki başyelerimize A.U.E

vok.	:	biz-im, siz-e, yüz-üm;
r	:	(ar-rak, temiz-rek: eskidir), söz Rızā'nın;
z	:	az zarar, göz zamanı;
t	:	suvaş-(adı, saz-lik, hız-lı, bilmez-ler;
m	:	yaz-mak, süz-me, az-man, söz-mü;
n	:= z	az nazlı, göz nara;
v	:	tez veren, söz verdi;
y	:	temiz yer, söz yerli;
b	:	az bildi, yüz baldu;
d	:	yaramaz-dır, biz-den, namaz-da, kız-dım;
g	:	öz-ge, ez-gi, boz-ğun, diz-gin, vs.

Görülüyorki boğazlılar, dil yanıkları (yanıklıklar), dudaklılar, ve diğer dişiler arasında karışıklı boğuk ve çinlak değişim tokusları aynıyle cereyan etmektedir. s - z arasında ise, başı (s) li ekler bu değişim tokusdan hariç olduğuna göre, bu değişim tokus kismidir: (sir, se, sa) gibi eklerin başındaki boğuk s, ötekilerde olduğu gibi yumuşak konsonardan sonra çinlaşıyla değişim tokus edip z olmuyor. Eski Osmanlı Lehçesinde [em. s (z) ir-mek, dam. s (z) ir-mak] gibi müstesnalar görülür ki, bunlar üst yaolarındaki [m, l] gibi yumuşakların tesirinden ileri gelmiş görünüyor. (Daha eski lehçelerde çinlaşıyla değiştiğine müellisin başka bir münasebetle verdiği «bol,-sun = olsun yerine: bol-zun kelimesindeki ekte ve Orhon kitabelerinde rastlanan meselâ: *Inscri, de l'Orkhon, Thomsen*, IE 11 de, ve daha sonra IE 17 de:

: ڭۇڭىز: ڭۈچىز بىلدىز: ڭىزىنە

(Sagdan sola) NiYIT NUZəMLOB KÖY NUDUB KRÜT
diye olmasın yok milleti Türk

: ڭۇڭىز: ڭۈچىز: ڭىزىنە - ئىزىز

(Sagdan sola) NiYIT NUZəMLAK ZİSİDİ BUS RIY
diye kalmاسın sahipsiz su yer

cümelerinde bol,ma-zun, kalma-zun daki eklerde de böyledir.)

Osmalı imlâsında, boğukları çinlaklarıyla değişim tokus eden kelime uçlarındaki (k-ğ, k, g) boğazlılarından yalnız (k k) boğukları esas tutulmuş; bir tek J şekliyle gösterilen dil yanıklardan (l - l) ayırt edilmemiş; (b - p) dudaklılarının, (d - t), (c - ç) dişilerinin çinlakları yazında esas olarak altmış, yine dişilerden (s - z) ayrı ayrı olarak yazılmış olduğuna göre, ekseriyetle çinlaklar esas tutulmuş olmakla beraber, yine bunların imlâsında bir itirat gözetilmemiştir. Bu Arap harfleri imlâya halef olan latîn harfleri yani imlâmız, Osmalı imlâsının esasen yanıkları olan boğazlılar esasını (ki: ڭ > ڭ, ve گ > گ suretinde olmak lazımlığı halde, ڭ > ڭ > ڭ; ڭ > گ > گ suretinde iki merhaleyi aynı zamanda atlatmak tarzıdır) taklit etmiş; yine ona uyarak l - l arasını ayırt etmemiş; dudaklılarda ve (s - z) lerden muada dişilerde boğukları yani bunların sükünlü hallerini esas tutmuştur.

Arap harfleri hemen bütün Türk imlâları ve Türk eliyle yazılan Türkçe gramerler ise, daima çinlakları, yani bu seslerin hareket hallerini esas olarak almıştır.

Ml.: اوت veya اوْت ki muzafünileyhi: اودك od-uñ (sana ait ateş) olur. (Nebat manasına olduğu zaman vokalden evvel boğuk t kahr: اوکت ot-uñ); بولوت (بعلوط) bulut ki aidiyet ekiyle: بولدك bulud-un [1] (buluta ait) Şu aşağıdakilerde de böyledir:

[1] Bu kelimenin bulut - un suretiade değiş tokusuz kullanıldığı görülür. A.U.E.

Kâşgârlı Mahmût'ta Araplara Türk kamusunu ve gramerini verirken, bunları bazan itiratsız olarak boğuk şekilleriyle gösterdiği halde, birçok hallerde hep çınlak şekilleriyle (hareket halleri esası üzere) göstermiş olduğu gibi, tercihinin bu cihette olduğunu da eserinin müteaddit yerlerinde birçok fırsatlarla anlatmaktadır :

Nitekim C. Brockelmann'da, eserinin mukademesinde (s. 5) şöyle der :

«Her ne kadar Kâşgâri II,28,16 da sert harfleri sarahatla zikretmekte, ve: (sulph harfler bu lehçelerde (yine D.L.T. e - göre, Kışak, Yemek, Yağıma ve Arğu ahalisi ve Suvarlardan Peçenek'lere kadar olan çadır halkına, A.U.E) dörttür: چ چ چ - ڭ ... ڭ konsonu sert harflerle bulunduğu zaman o harflerdeki mahrecin şiddeti yüzünden ئ ye çevrilir) demekte ise de, bunları yazda başka hiçbir yerde göstermemektedir.»

Yine Kâşgârlı C. 2, s. 29 da şöyle der :

«ڭ konsonu sert harflerle (ki bu harfler onun gösterdiği dört konsondan ibare olmayıp, lehçemizdeki diğerleri de bunlara dahildir A.U.E.) bulunduğu zaman o harfler mahrecinin şiddeti yüzünden ئ ye çevrilir. Mazi bütün fiillerde ئا dî ile mukayyet olup hiç değişmez. Yalnız bunlarda asıl olan ڭ dir ki bu, sert harflere mukarrih olduğu zaman nutukta ئ olmasa daha fasihtir. Ve bu, bütün eserdeki mucerret ve mezit fiiller de kuyastır.»

Şu halde bu çınlak: (ğ, g - b, d, c, z) konsonlarının sükün hallerinde (k, k - p, t, c, s) söylendiği kaidesini okuma ve gramer kitaplarına bırakarak, imlâda bunları bir esas dahilinde muttarit olmak üzere hep çınlaklarla göstermek; ve çınlakların ikisi yan yana geldiği müstesna hallerde yalnız evvelki çınlığı boğuk şekiliyle yazmak tarzi, imlânın itiradına ve Türk dili bünyesi ihtiyaçlarına bize daha uygun görülmektedir. Kaldıki hemen bütün Arap harflî türkçe imlâlar bilerek veya bilmeyerek, bu ciheti bu dilin yapısı için daha müناسip bulmuş görünüyorlar. Şu halde tek hecelilerde hareket hallerinde son harfi k k - ڭ g - ڭ, v, y olanları sınıf sınıf ayırip böyle esas veziyetleriyle kamuslarda göstermek, diğer takımlarda da esas olan boğuk ve çınlakları yine böyle ayrı ayrı kaydetmek icap eder.

Şimdiki imlâmımızda olduğu üzere, kelime uçlarında esası çınlak olan aynı kelimelerin, sükûnlu ve hareketli hallerinde değişik uçlarla ayrı ayrı kelimeler gibi görünmesinden ise, bu suretle her vaziyetinde tek şekillerle görünümleri de (fonetik olamayan ve bîhassa gramerle uzlaşarak icab eden yerlerde göze hitab etmek lâzım gelen imlâmımız için) ayrıca terciha läyiktir. Kaldıki bunlar, ekler dolayısıyla gramerde hem çınlak hem boğuk şekilleriyle gösterilmek gibi zaten umumî ahenk kaidesi ve vokal çeşitlenışı yüzünden, mevcut şekil değişimlerine yeni kalabalklar katmaktadır :

|dir, dir, dûr, dar + da, de + dan, den, vs.
|tir, tir, tûr, tur + ta, te + tan, ten, vs.

|ca, ce + casna, cesine, vs.
|ça, çe + çasna, çesine, vs.

|ci, ci, cu, cû + caڭ + cik, cik, cuk, cük, vs.
|çci, çci, çu, çû + çek + çik, çik, çuk, çük, vs.

تُوكَّاتْ *tokat*; ذُكْرُوتْ *züyür*;
 سُوتْ *süt* veya *süd*; سُوكُوتْ *sögypt*;
 طَانْ *tat* veya *dat* [1] فُورَتْ *veya kurt*;

[1] ve *tad*. A.U.E.

Bir cihetten de, şimdiki imlâ tarzında bunların çınlak veya boğuk olanları sükûnu hallerinde ökseriyetle boğuklarla gösterildiği için, hareteli hallerinde hangilerinin değişip hangilerinin değişmeyeceği meselesi Türk olanlar için kulaktan belli olduğu düşünülse bile (ki lehçe ayrılıkları dolayısı ile bu da her zaman belli degildir), hariçten dilimizi öğrenmek istiyenler için çok müşkülât gösterir bir vaziyettedir. A.U.E

* *

Bunlardan başka imlâ sistemimizdeki aksaklıları düzeltmek üzere şu cihetlerin ayrıca dikkate alınması icabeder.

a. Vokallerin ikmali:

Yalnız dilimizdeki yabancı sözlerde değil, bizzat öz türkçe kelimelerde muhtaç olduğumuz uzun vokallerin ayrıntı edilmesi; Bunlarda kısalarının üstlerine veya altlarına verilecek ufak bir çizgi bu işi görebilir ise de, aynı mahiyette işidilen ve söylenen seslerde tek ölçü kullanmak üzere, meselâ: *ağ-lamak*, *yığ-dı*, *uğ-raş*, *ağ-lum*, *uşağ-i çağ* (*i*) *r*, *uşağ-(a)söyle*, *al-diğ-(i)*, *ol-duğ-(u)*, *iğ-ne*, *ög-ren*, *gördüğ-* (*ü*), *bildig-* (*i*), vs. gibi öz türkçe kelimelerde sekiz kısa vokalin sükûnu ğ ile birleşmesinden husule gelen [misallerde görülüyor ki, bir çoklarının ucunda kereler içindeki vokaller gramer zaruretiyle kalması icap eden ölü harflerdir; böyle olmıyandarda da iştikak zaruretiyle kalanlar vardır: *ağ-(a) ağ* (*i*) *r*, vs; yine görülüyor ki, türkçenin bünyesi fonetik bir imlâya bir çok hallerde müsait degildir] sekiz uzun vokalle yabancı (bilhassa Arap, Fars) kelimelerindeki ī, ī, ā vokallerinin türkçedeki muadil *iğ*, *uğ*, *ağ* uzun vokalleriyle gösterilmesi ciheti var; *mağ-lüp*, *mağ-mur*, *iğ-ma*, *iğ-fäl*, *iğ-mäl*, *meğ-mur*, *muğ-ber*, *mög-lim*, *mög-min*. vs. Bu arada türkçede *koşa* «hiatus» olamayacağı için, *oldu-ğ-u* ve emsalinde görülen ölü ğ konsonunu yabancı kelimelerde, meselâ «*vukku-ğ-u*, *mà-ğ-ärif*, *matba-ğ-a*, *tabi-ğ-i*» gibilerinde vermek (kelimelerin milliyeti herkesçe bilinmeyeceğine göre) imlânın itirazı için läzimdir. Yine türk tecvidi iktizasına sonu uzun veya kısa vokalli kelimelerin insıraslarında bunlardan sonra, *y*, *n*, *s* kononlarından icabına göre biri gelmesi zaruri olduğuna göre, yabancı kelimelerde yalnız sonu uzun vokalli olanlarını: *esyā - ya*, *ebrā - sa*, *talakkī - nin*, .vs. suretlerinde uzun vokalle yazmak;

Böyle olmayıp ta sonda uzun vokal halinde bulunanları:

tebliğ - i, *menşeg - e*, *mevzuğ - u*, vs. suretlerinde (TÜRKÇE *kemiğ-i*, *çocuğ - u*, vs. gibi) imlâya getirmek;

Ayrıca öz türkçe (ve yabancı) kelimelerde türk garamerine dahil mübalaga manasıyle meselâ :

bā - s īstāne, *kā - zum*, *cā - nim*, *canī - m*, *ē - n̄fes*, *güzē - l*, *yazī - k*, vs. uzun vokallerini de bu gibi gramer ihtiyaçlarında aynı mikyasla işaretlemek cihetleri var. Halbuki türk kulağı içi hep bir mahiyette olan (*ağ iğ uğ + ā ī ī + aa ii uu*) sistemlerinden yalnız türk bünyesine en uygun olan bir tanesi kabul edilmek zoruridir.

b. konsonların ikmali:

1. Yabancı kelimelerin ön vokalli hecelerinde görülen ve mevcut harf şekillерimiz tarafından gösterilmesi imkânı olmamış yeleşimsiz ğ k boğazlı çeşitlerini yeleşik olanlarından ayırt etmek: *mikrop*, *mikrofon*, *müslik*, *zevk*, *telakkī*, *seski*, gibi. [Halkevi terkibinde

جورت *yurt*. [1]

Yabancıdan alınma bazı kelimeler de aynı değişim tokusu uğrar:

Ml.: كوكورد *kükürt*, izafet zamiriyle: كوكورد *kükürd-ün* [2] (sana ait kükürt) [3].

[1] veya بورت *yurd*; وغورت *yogurt* ve غورد *yogurd* ta böyledir. A. U. E.

[2] Veya aidiyet (*nisbet*) ekiyle *kükürd-ün* (kükürde ait, mensup). A. U. E.

[3] Bütün bu bahis hakkında bak. § 175 teki haşiyelerimize. A. U. E.

işitilen *ķ* ki, meselâ *kemik* teki yeleşik «mouillé» *ķ* dan ayrıdır]. Yine *Vaşington*, *miting*, *Gülenberg*, *klering*, *färiğ*, *märğ* gibi kelimelerde işitilen ve söylenen *ǵ* de, [*aheng*, *ferheng*, *deng*, *gemi*, *zengin*] deki yeleşik *g* den ayrıdır.]

2. Dil yanlıtların düz-ve çukurlarını ayırt etmek:

Öz türkçede düzlegen çukur *ł*leri, ve yabancı kelimelerde art vokalli hecelerde de çukurlaşan düz *ł*leri göstermek üzere:

(*ay - lar*, *boy - lu*, *ay - lik*, vs. + *faz - la*, *mut - lač*, vs. (bak § 168 de / bahsindeki notalarımıza) misallerinde olduğu gibi ayırt etmek.

c. Gramer ihtiyaçlarına göre bazı işaretlerin ikmalı:

Türkçenin izafet zamirleri:

Müfred ve cemi mütekelli meşaf izafet zamirleri; [*i*] *m*, [*i*] *mix*: *ev - im*, *ev - imiz* (sonu konsonlu kelimelerde); *bahçe - m*, *bahçe - mix* (sonu vokalli kelimelerde);

Müfred ve cemi muhatap izafet zamirleri, [*i*] *ñ*, [*i*] *ñiz*: *ev - iñ*, *ev - iñiz*. (sonu konsonlu kelimelerde; *bahçe - ñ*, *bahçe - ñiz* (sonu vokalli kelimelerde)

Müfred ve cemi gaip izafet zamirleri:

I. Izafet terkibi nücerret halinde iken; *i*: *ev - i* (sonu konsonlu kelimelerde); *si*: *bahçe - si* (sonu vokalli kelimelerde); *ev - leri*, *bahçe - leri* (sonu konsonlu veya vokalli kelimelerde);

II. Izafet terkibi insıraflı halinde iken; (*s*) *in*, *ler - in*:

Izafetin muhatap ve gaibinde meşulünbih: *ev - in*) *i* = sana veya ona muzaf olan *ev*) *i*;

» muhatap ve gaibinde meşulünləyh: *ev - in*) *e* = sana veya ona muzaf olan *ev*) *e*;

» muhatap ve gaibinde meşulünsih: *ev - in*) *de* = sana veya ona muzaf olan *ev*) *de*;

» muhatap ve gaibinde meşulünanh: *ev - in*) *den* = sana veya ona muzaf olan *ev*) *den*;

» muhatap ve gaibinde aidiyet : *ev - in*) *in* = sana veya ona muzaf olan *ev*) *e* ait.

Eski Türk lehçelerinde (*s*) *in*, *ler - in* suretleri cümlede meşulünbih olarak [şimdiki *evin - i*, *bahçesin - i*, *evlerin - i*, *bahçelerin - i* suretleri gibi] kullanılırdı: *ev - in bark - in* yıldı; *evlerin*, *bahçelerin* *harab etti*, vs.

Şu halde görülmektedir ki, bir muhatap zamiri [*i*] *ñ* den başka bir de gaibe izafet terkibi nücerret halinden insıraf hallerine geçişinde kullanılmıştır mahsus gaip zamiri (*in*) var. Yukarıda misallerde de görüldüğü üzere, bunlar iltibas halindedir. Bu iltibası kaldırılmak için söyleyişte ve yazında aynı olan bu zamirlerden muhatabı, hiç olmazsa yazda *ñ* suretinde işaretliyerek gaibi olan *in* den ayırmak lazımdır. [Gaip zamirinin insıraflı hallerinde, nücerret *i* li halinden fazla olarak görülen *<n>* ye gramerlerimiz vikayeunu demis,

C. BİR VOKALLE BAŞLIYAN EKLER. [1]

181. *Bir vokalle başlıyan ekin bu vokali ya ârızı (yardımcı, auxiliaire) veya aslı (constitutif) olabilir.*

[!] Aşağıda verilen malumat türkçe kelimelerin hece itibariyle teşekkülü (üçüncü kısım, § 106 ve aşağısı) bahsinde verilebilirdi; fakat bunları *eklere* ait kaidelerin umumî heyetinden ayırmamak, bizec daha üstün göründü. J. D.

ve güya iki vokalın çatışmasından hasil olan *koşa* «hiatus» dan vikaye için bunun bir *sigmik* «interalaire» konson olduğunu kastetmiş olmaları doğru olsaydı, bu (*n*) in daima iki vokal arasında bulunması ıcap ederdi; halbuki meşulünfih, meşulünah hallerinde koşa vaziyeti yoktur; ve (*in*), tarihî bir teşekkülün varlığından ibaret olarak, izafet terkiplerinin yalnız insıraflı hallerinde görünmektedir.]

Kaldı ki bu muhatap zamiri, sonu vokalli bir kelimeye katıldığı zaman gaip zamirinden söyleniş ve yazılışta ayrıldığı da olur: *bahçe-n* = sana muzaf bahçe (muhatap); *bahçe-sin* = gaibe muzaf *bahçe-de*.

Şimdi bu iki muhatap ve insıraflı gaip zamirinden maada bir (*n*)in daha vardır ki, bu da ötekilerle söyleniş ve yazılışta iltibas etmekle beraber, gramerdeki mana ve fonksiyonu itibariyle ayırdır:

Mütekellim ve muhatap zamirleri isme bitişik ek halinde zamirlerdir ki, mercilerinin yerlerini tutarlar. Fakat bu *in de*, gerek fert halinde mücerretlere ve gerek izafet terkibi halinde mücerretlere ayrıca idiyet manasıyle katılır.

Mücerret fert isimlerde: *ev-in* = ev - e ait;

Mücerret izafet terkiplerinde: *evin-in* = sana muzaf olan ev - e ait;

» » » : *evin-in* = ona muzaf olan ev - e ait.

Bu idiyet eki ötekiler gibi zamir olmayıp, katıldığı kelimeye mensubiyet ve idiyet manası vererek girer; ve o kelimeleri bir ismi mensup (nisbet sıfatı) yapar; (yalnız bunun şekili *ben*, *biz* kelimelerine katılımcı *in* yerine *m* ile değişerek *im* olur: *ben-im*, *biz-im* = «*ben-in* — *biz-in*: bana, bize ait, yerinde»: zaten *ben*, *biz* zamirlerine eklenen bu edatın yine zamir olmasına ihtimal verilemez.) :

sen-in, *siz-in* — *ev-in*, *bahçe-n-in*, *evim-in*, *bahçe-ler-iñ-in* (= sana, size, eve, bahçeye ait; bana muzaf eve, sana muzaf bahçelere ait).

1. Nisbet sıfatı olduğu yerler:

ben-im, *biz-im* (=*in*)*ev* = Bana, bize ait ev (sıfat terkibi);

senin, *siz-in* *çocuk* = Sana, size ait çocuk » » .

Lehçenizde bu vazife ile (o, onlar) gaip zamirlerine katılmaz: *on-an*, *onlar-in* ev denilmez. Ancak gaip vaziyetinde yalnız *imam-in* Hatçé = imama ait Hatice (sıfat terkibi) gibi lehçe kullanımları vardır.

2. Izafet terkiplerinin teşkili izafet zamirleriyle olur; mütekellim, muhatap aynı meclisteki oldukları içia ne evel ne sonra bu zamirlerin mercii söylemenmez: *ev-im*, *ev-iñ*.

Fakat gaibe izafette merciinin söylemenmesine ihtiyaç vardır:

Öğretmen mektebe geldi, (kitab-i) evde kaldı.

Kitap, gaip olan (*i*) zamirine aittir ki, mercii üst cümledeki fail (öğretmen) dir.

Eğer söze haşlarken gaibe izafet fikri verilmek isteniliyorsa, o zaman *öğretmen-in* (*kitab-i*) deriz ki, (*kitab-i*) izafet terkibi zâhir bir isimle zamir bir isimden (ki bitişik bir ek halindedir) vücude gelmiş olup, muzaf olan kitap, muzafın iloyh zamirleri demek

Bu mevkideki vokallerin ârizî mi yoksa aslı mi oldukları, ek yine sonu *vokalli* bir kelimeye katıldığı zaman bilinir; bu vaziyette ârizî olan vokal düşer de, aslı olan vokal olduğu gibi kalır.

182. *Ek başlarında ârizî veya duraksız (instable) vokaller.* — Şimdi görüldüğü üzere, ancak bir konsonla sonlandığı zaman yerinde kalabilen olan izafet zamirlerinden gaip olan şahsa izafet edilmiş ve bu, gaip olduğu için mercii olan (öğretmen) üst başında hemen söylemiştir.

Bu takdirde bu şekil, (merciiyle beraber gaibe izafet) şeklidir ki, merci bu terkibe *in* aidiyet ekiyle, yani o da bir zamir olmayıp rapt eki olanla bağlanmıştır. Ve bu mercili şekil marisedir ki, nekre şekli «öğretmen (kitab-i)» dır. (Söylemiye hacet yoktur ki bu gaip, bir mercili vekili olarak terkipte müzafün ileyh rolünde olup, müzaşı bitişik olduğu kelimedir. Vekil olan zamir müzafünileyh olunca, tabiidir ki aslı olan (öğretmen) de merci rolüyle ve dolayısıyle müzafün ileyhtir.

Yine bu takdirde (*ev-im, ev-jî — ev-imiz, ev-jîiz*) gibi mütekellime ve muhataba izafet terkiplerinde de görüldüğü üzere terkipte müzaf evvel, müzafün ileyhler de (izafet zamirleri denilen ve müzaşa eklenen bitişik zamirler halinde) sonradır; ve bu zamirler hakiki müzafün ileyhler olan mütekellim, muhatap gaip şahısların terkipte vekilliğini etmekte, onlara köprü vazifesini görmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki, türkçede izafet, müzafünileyh zamirlerinin bir müzaf mevkiline gelen isimlere eklenmesiyle olur da, zamirden başka vasıta ile iki zahir isim, biri ötekine ait olmak fikrini veremez.

3. Aidiyet ekinin daha evvelce girdiği kelimeyi sıfat ta yaptığı söyлемiştir: Bizim ev, senin oğlan, imamın Hatice, vs.

Bu ek isim cümlelerindeki bir isme katılarak, onları haber rolünde bulunacak (başka bir sıfat gibi) sıfat yapar ki, nisbet sıfatıdır: Bu kitap öğretmenindir (öğretmenine aittir). (Bu çocuk çalışkan, isim cümlesinde «çalışkan» sıfatının rolü gibi).

İhtar. — Meşhûlün ileyh eki olan (*a, e*)de, bu yerde aynı rolü görür:

Sözüm sanadır (sana ait, sana mahsus tur); oyuncak çocuğadır (çocuğa ait, çocuğa mahsustur), vs.

Tasrifteki gaip zamiri ile aidiyet manasında muhtelif rolleri olan *bu in* ekini (yani gaibe izafet terkibine mercii bağlıyan ek ile nisbet ve aidiyet sıfat ekini) birbirinden yine ayrı bir işaretle ayırmak ıcap ederse de, hiç olmasa muhatap ve gaip zamirlerini birbirinden ayırt edip bunları, rollerini siyak ve sibaktan sezmek üzere hâliyle bırakmaktadır.

Bir de frenk gramerlerinin bunlardan hangisine «génitif» dediklerini bilmek ıcap eder: (Her ne kadar buna gramerlerimizde «müzafun ileyh hali» deniliyorsa da) şüphesiz ki bu, ne müşret muhatap zamiri olan *in*, ne de gaib mercii izafet terkibine bağlıyan *i*'n dir; o halde génitif insîraf hallerinde kullanılan gaip zamiri mi, yoksa bu aidiyet ekimi?

Fransız kamuslarında génitif'e ait malumat şöyle hâliasa ediliyor:

[Lâtince «casus genitivus == doğuran halet» yerinde sadece: génitif == doğuran. Gramerce: insîraflı kelimelerde isimlerin, sıfatların, zamirlerin ve ferî' fiillerin aldığı bir hal olup, esasen pek mütenevvi olan mahiyeti, ekseriya nisbet ve aidiyet fikrini işaret etmekten ibarettir.]

Hind - Avrupa dillerinde (hakkiyle söylemek lâzımsa, diğer bir dil ailesinde bunun varlığı bahis mevzuu olamaz?) génitif sigalarının mensebi ve ilkleme manası aydınlanamadı. Hattâ bu haletin mütenevvi kullanışlarını bir vâhîde irca etmek imkânıksız kaldı; lisaniyatçılar bir fülden teşkil edilen génitif ile bir isimden (alem veya sıfattan) teşkil edilen génitifi ayrı etmekle iktifa ediyorlar. Fakat Hind - Avrupa dillerinin tarihi inkişâflı devamında génitif'in ayrı olan sigası yerine bir veya bir çok yerlerde başka bir

bu vokaller, daima i suretinde (bak. § 155) dir. Bu sebeple bu gibileri ikinci sınıf (esteli X ötrülü) eklik unsurlar kısmasına dahildir.

Lüzumu halinde bunları çift köşeli çengel işaretini arasına koyarak göstereceğiz.

halet kullanılmıştır. Nitekim latincede zarf rolündeki génitif yerine, «yemek, içmek, arzulamak, vs.» gibi manalar bildiren sıillerde məfəlün bish kullanmıştır ki (éenallage casuelle = bir kelime haletini başka bir kelime haleti yerinde kullanmak = haletlerbecayışi) dedikleri de budur. Fazla olara Hind - Avrupa müşterek ve umumü dilinde bazı halet şekilleri iltibas halindedir:

O lu olanlardan maada teme (azlı madde)lerin müfret génitif'lerinde ve məfəlün anhalarında olduğu gibi ki bu, (syncretisme proéthnique = beşerin kavimleşmeden evelki zamalarına ait sigaların bir olması) dir. Şu halde hemen de bütüa gramer katagorileri gibi génitif katagorisi, şekli gibi işlemi bakımından da tam ve kat'i bir tarife pek az müsaittir.]

Bu izahlara istinat ederek, dilimizdeki bu eklerin de uzak bir menşede bir oldukları (çünkü nihayet izafet te bir frenk kamusunun génitif için dediği gibi, bir nisbet va aidiyet demektir) düşünülebilir; şurası meydaudadır ki, ikisi (muhatab ve gai.) zamiri olarak, üçüncü zəmir olmayıp sadece bir (sifat, nisbet ve təhsis) eki kalarak sonraları vazifelerde ayrılmış halleriyle bugünkü lehçemizde yaşamaktadır. Ve bizce onun içiadir ki, ilk zamanlarda bir olması lazımdır gelen bu ekler şimdə böyle iltibashı bir halde görünüyorlar. Haletlerbecayışına «éenallage casuelle» gelince, eski Orhan ve Yenisey yazlarında yer yer məfəlünleyh yerinde de kullanıldığı görülen *ka* nü yine məfəlünleyh yerinde kullanıldığı görülür ki, bu *ka* lehçemizde (*e, a*) məfəlünleyhinin ceddidir.

Bu itibarla frenklerin génitif tabirinden bizim anlıyacağımız, muhataba izafet zamiri olan *i-n*, ve gaibe izafet zamiri olan *i-n*, ve yine gaibe izafet terkibinin merciini o izafet terkibine bağlıyan təhsis manalı rəbit eki *i-n* değil, aidiyet eki olan *i-n* olmak ibrə eder. İsimin halleri arasında sayılan ve (ismi cümle içinde) haber olan budur; yoksa bunda mercii, gaibe izafet terkibine təhsis eden ve muzafünleyh edati denilen *n-in* hatira gelmemelidir. Kaldıki Türk génitif'inin esas manası Hind - Avrupalınlardır gibi sarabsız de olmayıp, gerek mana bakımından (bilhassa insıraflı gaip zamiriyle sıfat va nisbet ekinde) ekseriya aidiyet sıfırıyla birleşmekte, ve gerek şəkil bakımından bir vahide irca edilebilmeğe müsait görülmektedir.

2. ler'i suretindeki cemi gaibe izafet zamirlərinin, muzaf ve muzafünleyh tek veya çok yahut müşterek olduklarına görə ayırt -edilmesi:

Orhan'a (evi) = Orhan'a muzaf bir ev; *evi* (1. muzafünleyh ve muzaf tek);

Orhan'ın (evleri) = Orhan'a muzaf çok ev; *evler-i* 2. (muzafünleyh tek, muzaf çok);

(Bahçıvanların), Orhan ve Türkân'ın evi = (bahçıvanlara), Orhan ve Türkân'a ortaklaşa muzaf bir ev; *ev-i* (muzafünleyh çok, muzaf tek);

(Bahçıvanların), Orhan ve Türkân'ı evleri = (çok bahçıvanдан herbirine) veya Orhan ve Türkân'dan herbirine muzaf ayrı bir ev; *ev-leri* (ayrı ayrı muzafünleyh çok, aynı aynı muzaf çok).

(Bahçıvanuların), Orhan ve Türkân'ın evleri = (ortak olan bahçıvanlardan herbirine) veya Orhan ve Türkân'dan herbirine ortaklaşa muzaf çok ev; *evler-i* (ortak muzafünleyh çok, ortaklaşa muzaf çok).

Bu son vaziyette bunlar (*evler cler-i*, *ev cler-leri*) yerinde olup iki ayrı cemi ekinden biri düşmüş sayılır.

Aynı şekilde yazılıp, gösterdiğimiz inüteaddit manalara şumulu olan bu müfret ve cemi gaibe izafet zamirlərinin, yukarıda işaret ettiğimiz gibi her manaya göre birleşik veya

Müfret mütekellim mülkiyet (possessif) eki, duraksız bir vokalle başlar: — [i] *m* [1]; ve böylece

peder-im olur; fakat kelime sonu vokalle biterse:

baba-m suretinde olur.

Söylemeğe lüzum yoktur ki, bu ârizî vokal yerinde kaldığı zaman daha yukarılarda (§ 148 ve aşağısı) gösterilen keşikleniş (alternance) kaidelerine başeğer.

İHTAR. — Bahis mevzuu olan bu eklerin, bir konsonla başladıklarını ve kelimenin kendisi de bir konsonla nihayetlendiği zaman bu konsonun, yerini bir ârizî vokale bıraklığını söylemek, nazarî olarak daha doğru olurdu. Bunuyla beraber öz türkçe-kelimeler ekseriya bir vokalden ziyade bir konsonla nihayetlendiği, ve bunun neticesi olarak ârizî vokalin düşümünden ziyade kalımı daha sık olduğu görülmekte olduğundan, bu eklerin ârizî bir vokalle başlayan ekler olarak i ibara alınması daha müreccah olacağına hukmettiğ [2].

[1] Bitişik zafet zamiri. A.U.E.

[2] Bu i, keşiklenerek kelime ahengine göre (i, ü-ü) da söylenir. Müellisin bu gibi hallerde hep aynı surette [i] gibi gösterdiği şekil, ahenk icaslarına göre hangisi ise ona işaret olduğu anlaşılmak lazım gelen şamil bir rumuzdan ibarettir. A. U. E.

(-) ile ayrılmış bir surette yazılarak hiç olmazsa göz için ayırd edilmesi, yazan tarafından hangi manastının kasdedildiğini anlaşılmasını kolaylaştıracağı gibi, adlı ve hukuki bakımından da ehemmiyetli sayılabilir.

3. Kelimenin ilk hecesindeki kısa veya uzun bir vokalden sonra vurgunun işaretlenmesi.

a. Nida edati rolünde olduğu zaman:

Hü^onige, Mâ^ocit yanına geliniz; ka^ordeşim nerdesiñ? (= ey bana muzañ kardes, nerdesiñ) demektir. «Kardeşim geldi» cümlesindeki (kardeşim) gaip mevkiinde fail rolünde olup, evelkisi gibi değildir; evelkisi hitap yerinder.)

b. Cins isim, has isim olduğu zaman:

Ka^ortal-a giden tren (bu, «kartal büyük bir kuştur», cümlesindeki cins ismi olan kartal gibi söylenmez);

Fe^oner-de oturuyor, Ça^orşamba-ya gidecek (bunlar cins ismi olan, fener ve çarşamba gibi söylenmez), vs.

c. Cümledeki nahvi tertibi bozmadan ona dahil bir kelimeye ötekilerden üstün bir ehemmiyet vermek istenildiği zaman (ki bollardan bir tanesinin ilk hecesindeki vokalden sonra bu vurgu verildimi, artık başkalarına verilemez):

be^on (başkası değil) bu gün annemi görmek için İstanbul'a indim.

Ben *ba^ogün* (başka gün değil) annemi görmek için İstanbul'a indim.

Ben bu gün *a^onnemi* (başkasını değil) görmek için İstanbul'a indim.

Ben bu gün annemi *görme^ok* için (başka şey için değil) İstanbul'a indim.

Ben bu gün annemi görmek için *İstanbul^oa* (başka bir yere değil) indim.

Fülli yapıldığı, ehemmiyetle belirtilmek istenildiği zaman, onun son hecesindeki vokalden sonra getirilir:

183. *Ek başlarında aslı (constitutif) vokaller.* — Bu vokaller, yine bir vokalle biten kelimelerden sonra bile, yerlerinde kalır.

Bununla beraber, kelimenin sonlama vokaliyle ekin başlama vokalinin bir araya düşmesinden doğacak koşa (hiatus) dan sakınmak için, *kelime ile ek arasına bir konson sığıstırılır ki bu, âdet üzere bir sığınık (intercalarie) konson hizmetini gören yarı vokal y dir.* *y* nin bu rolü hususî bazı hallerde *n* ve *s* konsonları ile de görülür. [4]

Ml.: *v̄T ana ; e)lenik* hali (mefulünileyh): *ana-(y)a.*

Baş'ama vokali aslı olsa bir takım eklerin, eski osmanlı türkçesinde arızı bir başlama vokali vardı (bak. § 645 ve 608).

[3] Burada fazla yer tutacağı için, ek başlarındaki arızı veya aslı vokaller hakkındaki görüşlerimizi ileride ayrıca kayıd edeceğiz. A.U.E.

[4] Yalnız bu kadar değil; konsonla nihayetlenen sayıarda ahenge göre (*er,ar*) dan ibaret olan ek, sonu vokalli olan sayı isimleri (iki, altı, yedi, yirmi, elli) ne katıldığı zaman başa getirilen (*s*) de, bir sığınık vokal hizmeti gördüğü için buulara katılmak lâzımdır. A.U.E.

en bu gün annemi görmek için İstanbul'a gitti^{o)m.}

Sölyiyanın, istediği cümle cüz'ünü vurguladığı söyleyişinden belli ise de, yazanın ehemmiyet verdiği cümle cüzünü belli etmek üzere ona vurgu işaretini vermesi, daha evvelki vaziyetler için olduğu kadar, bu nahvi saide için de elzem görünüyor. Vurgunun daha başka ve değişik rolleri hakkında bak. § 517 deki notlarımıza.

Yukarıdan beri topluca izahına çalıştığımız imla meseleleri hakkında netice olarak diyeceğimiz şudur:

Dil, tarihi akışı içinde uğradığı fonetik değişiklikler dolayısı ile, az çok devam eden farklı söyleşimiz merhalelerinden geçer ki, imlâ bu merhalelere ayak uydurmak, için vakit vakit bazı tadillere uğramaya namzet olarak kurulmuş bulunur. Şu halde onun başlıca vazifesî diliin bulunduğu merhaledeki örnek söyleşisini gramer ve iştikak icaplarını da kolayıarak muayyen ve şamil bir sistem halinde yazında mümkün mertebe azami derecede sîhhatle aksettirmektedir; yoksa ne bugünkü söyleşimiz vaziyetine hakim olmak, ne de ilerideki söyleşileri önlemeğe çalışmak onun kârı değildir. Bunun içia, özlüğünde doğru kuvvetli hamlelerle yürüdüğünü şükranla gördüğümüz türk dilinde ne zaman ve ne kadar düşeceğî malum olmasızın halâ yaşamakta devam eden bilhassa benimsenmiş veya ileride benimsenmesi muhtemel (islam ve hristiyan asılından) yabancı kelimeleri bu günün imlâsında şimdiden besabâ katmamak doğru değildir. Esasen hep istediğimiz bu tasfiye hasıl olduğum zaman, imâmımızın icap eden tenzil ve tadilleri yapmasını engelliyecek bir şey yoktur. Kaldı ki her imlâ, tarihi bir dil devresinin söyleşim manzarasını yazında sîhatle aksettirmek rolünde olacağına göre, bu rolü bazı eihetlerden aksak ve eksik yapan bugünkü imlâ sistemimiz, tabiidir ki mühtaç olduğu sîhhat ve kat'iyeti temin edememek yüzünden bir imlâ birliği teâis edemediği gibi, bugünkü söyleşim manzarası hakkında tam bir vukuf edinmek istiyecik olan yarım dilcileri için de tamamıyla sağlam bir zemin veremeyecektir. Bu itibarla da salim ve şamil esaslar dahiliinde bir an evvel kat'i olarak tadil ve tespit edilmesi gereklidir. A.U.E.

D. EKLERE AİD KAİDELERİN HULÂSASI.

184. 145 den 183 üncü bende kadar gösterilen kaideler şöylece süzümlenebilir :

Bütün ekler, 148 ve aşağısı bentlerde anlatılan vokaller ahengi kaidelerine bağıger. Ekler, bu vokal değişikliklerinden başka olarak şu aşağıdakî değişikliklere de uğriyabilirler:

1° Eğer ek, bir konsonla başlarsa, bu konson, kelimedeki sonlama unsurun mahiyetine göre keşiklenerek boğuk veya çinlak olabilir (ki bu değişim tokuş, ekin başlama konsonu bir boğazlı olduğu zaman daima vakidir § 169 ve aşağısı).

2° Ek bir vokalle başlarsa, mesele şu cihetlerden ayrılr :

a. Kelime bir konsonla nihayetlenir ki, o zaman bu konson bir takım değişikliklere uğriya bilir. (Bak. § 176 ve aşağısı).

b. Kelime bir vokalle nihayetlenir ki, bunda da mesele ayrılmak icap eder :

a. Ekin (başlama) vokali ârizî ise bu vokal düşer (§ 182).

β. Ekin (başlama) vokali aslı ise kelime ile ek arasına bir konson sıkıştırılır (§ 183).

Muhtelif ekler, hattâ şîmdi hulâsa ettiğimiz tertip içinde olmak üzere daha ileride eşelenecektir.

IV. GİBLEŞIRLIK (BENZEŞIRLIK, *assimilation*).

185. Yukarıda sergilenen bahiste gibleşme hadisesinin bir çok uyarlama yerlerini eşlemedik fırsatını bulmuştuk. Buşlar içinde en ehemmiyetlisi olan vokaller ahengî kanunu (bak. § 136 ve aşağısı), kendi yan› başında bitişik olmayan seslem (phonèmes)lere tesir etmek gibi bir hususılık göstermektedir. Öteki gibleşme halleri şu aşağıdakî örneklere ırea edilebilir:

186. — 1° sürekli bir sesin teması yüzünden ileri gelen gibleşmeler. — süreksiz bir ses, sürekli bir sesle temas halinde bulunduğu zaman, bazan sürekli olur.

Ml.: *مَنِ اكْسَام > مَنِ اخْسَام* (Anadolu'da).

Bu suretiédür ki, süreksız çinlak boğazlılar olan ğ ve g, keltmelerin içinde bir vokal-den sonra bulundukları zaman (ğ daima ve g bazan olmak üzere) birincisi ğ ye ikincisi ğ ye çevrilir. Sonunda bulundukları çok heceli isimlere (veya sülün isim sigalarına) başı vokalli bir ek katıldığı zaman, süreksız boğuk boğazlılar olan k, k, konsonları çinlak sürekliler olan ğ, ğ ye çevrilirler (bak. § 201 ve aşağısı).

187. — 2° Çinlak bir seslein teması yüzünden ileri gelen gibleşmeler. — boğuk bir ses, çinlak bir sesle temasta bulunduğu zaman bazan çinlak olur.

Bu suretledir ki, ekin katıldığı kelime bir vokalle veya çinlak bir konsonla nihayetlenen vakit, ekin başlama konsonu bazan çinlak olur (ki bu tekamül daima boğazlı bir konsonda görülür.) (bak, § 169 ve aşağısı; § 176 ve aşağısı).

Evveldi bente kelimelerin sonundaki *k* ve *k* boğazlarının da bazı hallerde çinlak hale geldikleri görülmüştü.

188. — 3° Dudaklı bir sesin teması yüzünden ileri gelen gibleşmeler:

a. *g* ve *g* çinlak boğazları, kelime içinde (*ö*, *o*, *ü*, *u*) dudaklı vokallerinden birinin önünce veya ardına gelirse bazan *v* mahiyetini alır. (bak § 46, 47).

b. Bir boğazlı genizli olan *ñ* de, aynı vaziyette *m* olabilir. (§ 73 ihtar).

189. — 4° Yarı vokal *g* nin teması yüzünden ileri gelen gibleşmeler (ki şimdide kadar bahsi geçmiyen biricik gibleşme hali budur). (*a*, *e*) alçak vokalleri yarı vokal olan *g* nin önünce veya ardına gelirse, bazan yukarısı sırasına göre (*i*, *ı*) yüksek vokalleriyle değişirler.

Bu gibleşme hadisesi müserit bir kaç halde vukua gelir:

ياعقا - mak > ياعقا يي (=*yi*) *ka-mak*;

ئە - gene > *yne* [1];

كىيڭىز *g'ey - mek* > *g'ly - mek*.

mak, bir de § 627, ihtar 2, ve § 644.

Bunlardada öyledir:

Diger türk dillerinde *çayan* (*çadon*) a muadil olan *çyan*;

çeyne - mek e karşılık olan *çayne - mek*

5° *n* (veya *ñ*) den sonra *l* > *n* gibleşmesi (ki daha evvel VIGUIER tarafından kaydedilmişti): *onlar* yerine *onnar*; *görsünler* yerine *görsünner*; *dinle - mek* yerine *dinne - mek*. Suna da dikkat edilmeli ki, bu hadise konsonun teşididine (gémination) varıyor.

(Gibleşmezlik dolayısıyle) teşditten sakıuma demek olan şu maküs hadiseyi muk: *molla* yerine *monla*; *yol - la* yerine *yon - la* (Blau, S. 245).

Eski Osmanlı türkçesinde *m* den evvel bir *l* > *m* gibleşmesi izlerine de dikkat edilmeli (bak. misaline, § 137). [2]

[1] Bunlardan bugünkü lehçemizde yalnız *yne* söylenişi yaşadığı gibi, başta *y* > *g* değişimiyle de *gene* yerine *gene* sureti kullanılır A.U.E.

[2] Buraya müellisin kaydetmediği şunları da katmak icabeder:

6° Dudaklılardan boğuk veya çinlak (*b*, *p*) den evvel *n* (*ñ*) > *m* gibleşmesi (ayni ve ya ayrı kelimelerde):

a: (Aynı kelimedede): *pen* (*m*) *be*, *ten* (*m*) *bel*, *tan* (*m*) *bar*, *kan* (*m*) *bur*, *çen* (*m*) *ber*, *istan* (*m*) *bul*, *an* (*m*) *ber*, *an* (*m*) *bar*, vs.

b: (Ayrı kelimedede): *son* (*m*) *bahar*, *bin* (*m*) *başı*, *an* (*m*) *para*, *gan* (*m*) *pürü*, vs.

7° Dil yanlı *l* den evvel *r* > *l* gibleşmesi:

Bu hadise bütün İstanbul'da yaygın olmamakla beraber, bir kısım halkının dilinde iştilir:

seker (*l*) *li* *kahve*, *gelir* (*l*) *ler*, *ulur* (*l*) *lar*, *ker* (*l*) *li* *fer* (*l*) *li*, vs. A.U.E.

V. GİBLEŞMEZLİK (Benzeşmezlik, dissimilation).

190. Bu hadise Osmanlı türkçesinden ziyade bir takım şark lehçelerinde daha sık görülür. Osmanlı türkçesinden bir kaç misal :

أَشْجَى *aş - ci* [1] yerine *aħ - ci* [1] de söylenir;

كَبِيرٌ *kabır - me* yerine *كَبِيرٌ tek - me* de söylenir.

كُرْكِينْ *kirp - mak* yerine *كُرْكِينْ kırk - mak* ta söylenir.

(Bu iki misalde dudaklılardan biri, boğazlılara çevrilerek gibleşmezlik haline getirilmiştir.)

191. Osmanlı Türkçesi kelimelerinde az vaki olan gibleşmezlik, yabancıdan alınma kelimelerde, bilhassa (göründüğü üzere Türk fonetiğine zıt olan [2] bak. § 108) ikizlenik (teşditli, géméné) konsonları havi kelimelerde pek çok olur.

أَعْلَارُ *aħħar*, halk ağzında : *أَعْلَارُ akħar* ;

مُشَحْ *maʃamma'*, halk söyleyişinde : *muʃamba*.

Farsçaının *تندور* *tandur* kelimesi türkçeye *تندور* (*tandur*) veya *تندور* *tandır* kelimesini vermiştir [3].

Daha birkaç gibleşmezlik misali :

أَنْجَارُ *pürk'är*, halk ağzında : *أنْجَارُ pergəl*; İtalyanca *batista*'dan *انْجَارِ patışka*; *neste* (bak. § 1227, ihtar 2.); *inan*, halk ağzında *inam*; *devşirmek*, eski Osmanlı türkçesindeki *dərşür-mek* yerine (bak. § 580).

VI. VURGU (= ses vurgusu, accent tonique).

192. Türkiye türkçesi umumiyetle, vurguyu kelimelerin sonuna bırakıyor, meyleder.

Eklemsiz türkçe kelimelerde vurgu daima son hecveye gelir.

Eklere gelince, bunların bir takımında vurguyu kendilerine çekmek hassisı olup, bir takımı ise onu ek alacak kelimeye bırakır.

muk. bilhassa § 210, (isimlerde) ve § 594, 607 ve 624 (füillerdeki: şahsi sigalarda.)

[1, 1] Bu kelimelerin lehçemizde söylenişleri c ile değil ç iledir. A.U.E.

[2] Müellifin mütaleasına göre Türk fonetiğine zıt olan bu ikizlenme (teşdit, géméné) hadisesi, fikrimizce çok eski zamanlardan beri olduğu gibi bugünkü lehçemize de hiç yabancı değildir Bak. Daha evvel geçmiş bahislerde buna dair mütalealarımıza. A.U.E

[3] Bize bu iş aksine olup, türkçenin *tandur* > *tandır* kelimesini Farslar *tənnur* şeklinde beşirmişler, ve Araplara da vermişlerdir. Öz türkçede bunun, (hararet) ve dolaşıyıyla (ışık) esas manalarında görünen (*tan*) kelimesiyle ilgili olduğu seziliyor. Bak. D.L.T (bazan *n* > *m* değişimiyle): *tam-a* (III, 177) *cehennem*; *tam-əu* ve *tam - dač* (I, 350) *yangın*; *tan-ç-ġa-mak* = *tan-ca-mak* = (II, 171) et ateşe yanıp kokmak (*muk.* muhtemel bir art vokalli *fancara* (*k*)dan lehçemizdeki *tencere* = ateşe dayanır kap; ve yine *muk.* Yahudilerde mukaddes ay sayılan *tam-uz(s)*, *tam-maz(s)* söylenişli lehçemizin *tem-muz* kelimesi ki, sıcağa mensup demek olan yaz aysi; (Bürhanî Kâti') farsça : *tem-muz* şiddetli hararet manası nadir; ve yaz aysi ismi ki, bu ayda güneş seretan bürcünde devreder. A.U.E

Filin ismî sıgalarına (§ 808), türeme isimlere (§ 508 den 547 ve 852 den 871), ve eklenik bağlaçlara (postposition) gelince, bunlar :

- *li* (§ 529); (vokalden sonra) - [i] *li* (§ 853); - *ci* (§ 524), - *ce* (§ 918), - *ki* veya - *gi* (§ 868), - *ri* (§ 906) de olduğu üzere, *tek heceli ve sonu vokalli* bulunanlar müstesna, vurguyu kendilerine çekerler. Bu ekler, veya edatlar (particules) ise sonu *konsonlu* oldukları zaman vurguyu eklemlı tabana (kökene) bırakırlar.

İmē eki hususî bir hal teşkil eder (böyle iki ek olduğu için bunları birbirine karıştırmaktan çekinmeli). Bak. 711 ihtar.

Tek bir vokalden ibaret eklerin bocalyan bir vurgulanması var. Muk § 1333, İhtar 2 : - *u* (ü) [§ 869], - *i* (i) den daha çok vurgulanır [1].

Bonelli, Nielsen ve Proehle gibi müellifler, türkçede tahsisen vurgu meselesine dair monoğrafiler yazmışlardır.

BEŞİNCİ KISIM.

KELİME KİSİMLARI.

(*Parties du discours*).

(GIRAMER KATEGORİ [1] LERİ BAKIMINDAN TÜRKÇE KELİME)

193. *Umumiyetle kategoriler*. — Türkçedeki muhtelif gramer kategorileri, meselâ, fransızcada olduğu kadar, tamamıyla ve siki sıkıya ayırt edilmiş değildir. Bu dilde keyfiyet fikri yoktur; kemiyet fikri de her zaman itibare alınmaz. Kelimenin muhtelif kısımlarını ayıran budut hattı her vakit pek sarih olarak çizilmemiştir. Kisacası, gramer kategorileri fikri Hint - Avrupa dillerinde olduğu kadar bir teorid işi geçirmemiştir. Bu ise kısmen, bükün (flexion) den daha müşahhas bir mabiyeti olan eklerin, morfolojik değişiklikler için biricik vasıtâ olarak kullanılmasından ileri gelir.

(Kemiyet, şahıs, zaman, tarz [2]) gibi türlü türlü gramer kategorileri, her kelime kısmının sırası geldikçe ve her lüzum göründükçe mütalea edilecektir.

Burada yalnız *keyfiyet (kız - erlik) [3] e ve kemiyet (kaçılık) e dair bazı müşahedeler kaydetmekle kalacağız.

194. *Keyfiyet* (du genre). — Türkçede (farsçada da öyle) keyfiyet ifade eden bir ek yoktur. Kızılığın tasrih etmek lâzım olduğu zaman (erkek, dişi, kız, karı, kadın) gibi kelimeler kullanılır.

Ml. ارکك قورد erk'ek kurt;

دشی قورد dişî kurt;

خدمتچی *hizmetçi* { قاری *kari* ;
جف *kız* ;
نند *kadın* .

[1] Teşekkür sahibine düşen şeylerin gelip orada yer aldığı en umumi seviler (tabakkalar) den her biri; (ve bu istilah yaygınlaştırılarak) şahısların ve eşyanın (varlıkların), içinde yer alıp tertibe girdiği umumi sınıflardan her biri, tasavvur tabakası «sau - kat». (Fransız kamusuna göre). A.U.E

[2] Tarz (mode) : Söz söyleyenin, bir fiil ve bareketi veya bir hali şahıs, kemiyet, zaman, bina vaziyetleri haricinde olarak düşünür olduğunu türlü türlü suretlerle bildiren fiil işaretleri: ihbârîye, inşâîye tarzları gibi. (Fransız kamusuna göre). A.U.E.

[3] Hem erkekliği hem dişiliği olan hünsâ'ya (Radl. IV Kırgız) kızdeke deniliyor ki, (kız ve teke) olsa gerek. Buna benzeterek (keyfiyet, cinsiyet, genre) manasına bu kelimeyi verdik (== kızlık + erlik). A.U.E.

195. Arapça kelimelerde dişileşme. — Bununla beraber türkçedeki arapça kelimelerde dişileşme (müenneslik, feminin) fikri vardır. Bu noktada türkçe de farsçayı taklit etmiş bulunuyor. Bu taklit tatbik sahasında şu cihette belirmektedir ki, arapça bir sıfat yine arapça bir isimle (mevsufa) fars sintaks (nahv) ine göre terkiplendiği zaman (bak. § 1129 ve aşağısı), sıfat, mevsufu olan isimle kizerlik bakımından uyarlaşır (s'accorder).

Şunlar, dişileşik (müennes) olarak sayılmaktadır.

1° (Kelimenin aşından olmayan) *-t* veya *-e* ile nihayetlenmiş arapça isimler. Bu sonluklar (terminaison) yukarıki sırayla *-et* (-āt) veya *-e* (-ā) suretinde söylenirler.

Ml.: امانَتْ * *emānet* ;

صَحِيفَةْ * *sahīfe*.

Bunların her ikisi de, klâsik arapçanın *-t* sonluğunu gösterir (muk. § 31).

Aynı kelime türkçede bazan *-et* (-āt), bazan *-e* (-ā) sonluğuyle söylenir:

كرهْ * *kerre* ki, vaktiyle كررتْ * *kerret* suretinde söylenir ve yazılırdı.

Çok defa bu şekil ikilikleri, mana yüzünden olur; şu bakımından ki *-e* sonluğu, kelimelerin fenni (technique) veya ilmî (savant) cihetinden olan kavramlarına tahsis edilmiş bulunur. Bu ikiliklere bir kaç misal:

حرَكَتْ * *harek'et* «kiparti, teprenti»;

حرَكَةْ * *harek'e* «vokal işaretî»;

حَكَابَتْ * *hik'āyet* «hikâye»;

حَكَابَةْ * *hik'āye* «1. hikâye 2. gramerde: mazide mazi» (muk. § 656)

ارادَتْ * *irādet* «irâde, isteleyiş»;

ارادَةْ * *irāde* «isteleyiş + emir, buyurtu»;

عَبَارتْ * *ibārət* «mûteşekkil»;

عَبَارَةْ * *ibāre* «kelâm»;

قوَتْ * *kuvvet* «güç»;

فُوَّتْ * *kuvve* «fizikte ve metafizikte kuvvet: güre»;

غَاتْ * *gāyet* «nihayet derece, son derece»;

غَایَةْ * *gāye* «gündülen isteğin sonu, ulaşılacak uç: ülkü».

IHTAR. — Sonluk - ئ - t ve - ئ - e leri, aslı maddeden oldukları için dişileşme göstermiyen arapça kelimelere dair misaller :

قوت* *küt* ;

انتباه* *intibāh* [1] (muk. 31 inci bendin sonu).

2° - ئ ya muadil olup, yazında ٍ veya ئ (maksur, kısaltılmış elif) suretinde son harfleri aslı maddeye dahil olmamış arapça isimler.

Ml. : لِيْلَةُ *dünyā* ;

دُعْوَى *da‘wā*.

مستنا *müstesnā*, مَسْتَنَا veya معنی (muk. § 101) gibi arapça kelimelerdeki ٍ (elif) ve ئ (ye), aslı maddeden oldukları için dahil oldukları bu isimler erlesik (müzekker, masculin) dir.

IHTAR. — Arapça birtakım isimler, dıştan bir erlesik kollığında görünmekle beraber hâkikatte dişileşiktirler ki, bu yüzden türkçede kizerlikleri hususunda yanılmalar oluyor.

Nitekim (Musa peygamberin ak eli manasında) مَسْعَى *ged-i-beyzā* terkibini doğru olarak kullandıkları halde, nurlu güneş manasında (شَمْسٌ *shems-i-münire* yerinde) شَمْسٌ *shems-i-münire* kullanmak gibi yanlışlar yapıyorlar.

196. Kaçlık. — (kemiyet, du nombre) türkçede, şahıs katagorisinin de elbirliğiyle beraber (tekil = müfret, singulier veya çoğul = cemi, pluriel'den ibaret olan) kaçlığı belirten bir çok ekler var (bak. cetvel, § 605); fakat içlerinden bir tanesinin kaçlığı işaret etmekte hususi bir salâhiyeti vardır ki bu da: *cemi* eki olan - *ler*, - *lar* dır.

Bu ek muayyen bir kelâm kısmına mahsus olmayıp, yalnız (alemler, zamirler gibi) değişir (variable) isimlere değil, fiil sigalarının üçüncü şahısları (müfret gaipleri) ne eklenebilir.

Ml. : *ev - ler* ;

g'el - di - ler.

- *ler* eki kullanımına bu umumileştirilmesi hakkında verilebilecek izahlar için, bak. § 1181 ; bir de bak. § 212.

Ekseriya çokluk sıklığı, ibarenin kendi içinden işaretlenmiş bir halde ise, türkçede artık cemi ekini kullanmaya lüzum görülmez. Nitekim üst yukarıdaki bir sayı veya kemiyet ismiyle beraber bulunan isimlerde (bak. § 497, ihtar, ve 1080), mülkiyet eklerinin gaibinde (bak. § 1095), şahsi fiil sigalarının gaibinde (bak. § 1185, ihtar) ve isim cümlelerinin müsnət «prédicat»larında (bak. 1179) böyledir.

[1] Bu misal yerinde görünmüyör: Müellif buou (e, h) gibi iki türlü söylenişe müsait olan (ئ) şeklinde rağmen « ئ = h » suretinde doğru okumuştur. Oyle iken, yine bunun *et* (at) suretiindeki esas dişileşme sonluğundan (ئ)ının düşmesiyle kalmış aynı dişileşme sonluğu çeşidi gibi kullanılan- e (ئ) olmadığını, ve bilâkis ئ = h diye söylendiğine dikkat etmemiş olsa gerek. Misalını yine bu şartlar içinde e (ئ) gibi söylenen bir kelime olarak seçmesi icas ederdi. A.U.E

Diger taraftan Türk dili, kelimeler teşkili sırasında cemi eki için pek katî olarak tayin edilmiş bir yer de tâhsî etmemiştir. Bu hususta bazı karararsızlıklar gösterilebilir (bak. § 1181 ve 1113).

Bu mütalealarımız, türkçede gramer kategorilerinin müşahhas mahiyeti hakkında söylediklerimize (§ 193) uygun düşmektedir.

IHTAR. — Türk dili *ikileme* (tesniye, duel) tanımaz. Yalnız şurası kaydedilmeli ki, arapça'dan tesniye şekliyle alınmış bir kaç kelimesi vardır. Ancak buları kullanmak vaziyeti gelince, mücerret tesniye sonucu olan *öl - än* kullanılacak yerde, aynı kaçığın mœur «oblique» haleti olan (ve klâsik arapçanın *ö - egn-t* si yerine alınan) - *eyn* eki kullanılır ki, halk arapçasında da esasen böylesi kullanılır,

Ml. : *uç₂**, * *devlet-eyn*, çift (iki) devlet ;

*uç₂kic** * *memleket-eyn* çift memleket (ki vaktiyle Osmanlı devletine tâbi olan Eflâk (*Valachie*) ve Boğdan (*Moldavie*) adıyla andığımız Tuna beylikleri.

197. *Söz* (kelâm, discours) ün muhtelif kısımları. — Sözün muhtelif kısımlarını şöyle ayırt ediyoruz :

ISIM(nom)	değişir olanı (variable)	<i>alem</i> (= zat ismi: substantif "belgi,") [§ 201 ve aşağısı];
		<i>zamir</i> (pronom "gizlek,") [§ 294 ve aşağısı];
	değişmez olanı (invariable)	<i>sifat</i> "daha doğrusu: vâsif," (adjectif "katma,") [§ 328 ve aşağısı];
		<i>zarf</i> (adverbe "katmac,") [§ 371 ve aşağısı];

FİLL (verbe [§ 548 ve aşağısı];

EDAT (particule) [§ 872 ve aşağısı].

Kaçık isimleri (alem veya sıfat olarak kullanıldıklarına göre) bazan değişir, bazan değişmez olan isimlerdir. Mekân ve zaman zarfları kısmen değişir olanlardır: Bunlar ismin üç haletini: e-lenik (mefulünleyh) den-lenik (mefulünanh) ve de-lenik (mefulünfih) alabilirler.

198. Türkçede söz kısımlarının, firansızcada olduğu kadar sarih bir surette ayırtlanmamış, hudutlanmamış olduğunu evvelce (§ 193) söylemiştık.

Meselâ bir takım kelimeler, kâh alem, kâh sıfat olarak kullanılır. Böyle bir şey, firansızcada da, fakat daha çok seyrek olarak vakidir (§ 358).

Zarf (katmac) bile ekseryetle bu vazife ile kullanılan bir sıfattan, veya (mefulünleyh, mefulünanh veya mefulünfih) suretlerinde hal ve mekân halet (cas: olgu) lerine konulmuş bir alemden başka bir şey değildir (§ 371 ve aşağısı).

İste bu sebeple, biz sözün bu üç kısmını (zamiri de ilâve ederek) hep birlikte *İsim* umumî unvanı altında zümrelemiş bulunuyoruz ki, bu

tarz sözün bütün kısımlarını: (İsim, Fiil, Edat) suretinde üç büyük sınıfı ırca etmemize müsait bulunmaktadır.

199. Kaldıki bu üç büyük sınıf ta birbirine girgin bir halde bulunuyor. Nitekim türkçenin fiilinde *isim* fikri hâkimdir: daha ileride (bak. § 599 ve aşağısı) *fiilin ismî sigaları*'nın büyük önemiyet ve inkişafı görülecektir.

Diğer taraftan, türkçede ilgiç (postposition) denilen edatların yetmezliği, isimlerle teşkil edilen ilgiçlik tabirler (locutions postpositives) in yardımıyle telâfi edilmektedir.

Gramer alâkalarını bildiren unsurlarda isim halinin ve isim mefhumunun baskın olması türk dilinin göze görünür bir mizacıdır.

IHTAR. — Türkçede türlü türlü söz kımlarının karşılıklı olarak birbirine girişt ve girgin bir halde bulunduğuna dair şu söylediğimiz şeylelerden, bu dilde hiç bir şeyin ayırt edilmemiş uzviyetsiz bir yiğin halinin var olduğu zannına düşmemeli. İçlerinden bir çoğu ancak alem, bir çoğu sıfat, vs. olarak kullanılan büyük miktarda kelimeler olduğu gibi, hiç bir ismî mahiyeti olmaksızın sîrf fiili olan sigalar da vardır.

BİRİNCİ AYRIM.

İSİM.

200. Türkçe isim, değişimli (variable) veya değişimsiz (invariable) olur (bak. § 197 ve aşağısı).

I inci BÖLÜM. — Değişimli isim.

201. Değişimli, isim : *alem* (ismi zat, substantif) ve *zamir* (pronom) i havidir. Sıfat (adjectif) ta alem olarak kullanıldığı zaman değişimli olur.

Değişimli isimler ve bunların alabileceği ekler § 145 – 184 te müttelaa edilen ve § 184 te hulâsa olunan kaidelere tâbi olur; bir de yalnız isimlere tatbik edilen keşikleniş (alternance) kaidelerini de bunlara ilâve etmelidir ki, onlar aşağıda gösterilmektedir.

(Bütün bu kaideler şu ayırt üzerine kurulur: ek alacak kelime, başı vokalli bir ek alıp almışına göre değişir.)

Bir boğazlı ile nihatelenen isimler. — Türkçe veya türkçeleşmiş çok heceli bir kelime, (damak önü veya ardi sınıfından) *bir boğazlı* ile nihatelenmiş ise, başı vokalli bir ek alacağı zaman bu boğazlı konson \dot{g} , \dot{y} gibi çönlük süreksizlerden biri olarak bulunur; eğer başka hallerde ise, yani kelime ek almamış veya başı konsonlu bir ek almış ise bu boğazlı konson, \dot{k} , $\dot{\jmath}$, $\dot{\imath}$ gibi boğuk süreksizlerden biri olarak görünür.

Bundan da birbirine muvazi şu iki değişim tokus (becayış) doğar.

1° $\frac{k \dot{\jmath}}{\dot{y} \dot{\imath}}$ ki, ön sınıf kelimelere mahsustur;

2° $\frac{\dot{k} \dot{\jmath}}{\dot{g} \dot{\imath}}$ ki, ard sınıf kelimelere mahsustur.

Ml.: كويك *k'öpek*, كويكم *k'öpe-ğim*;
فولاڭ *kul'aڭ*, فولاڭم *kul'ağ-im*.

Dikkat etmeli ki, bahis mevzuu olan bu değişimin imlâ üzerine [1] tesiri, ancak (*k* ɔ ile nihayetlenen) art sınıftan kelimelerde olur.

203. Neticeler. — Bu kaideler söylenirken, şu kayitlerin hatırlatılmasına yol açılmış olur:

a. Bu kaide, fiillere, daha doğrusu fiil tabanlarına (bases verbales) tatbik edilmez (§ 133). Bir boğazlı ile nihayetlenen *çok heceli* fiil tabanları, esasen pek az miktardadır ki, bunlar da *g'ec-ik-mek*; *bir-ik-mek*; *acık-mak*; *arık-mak* (zayıflamak); *g'öz-ük-mek*; *g'erek-mek*; *bal'ık-mak* (kimildamak, sallanmak) tan ibarettir.

Bununla beraber, fiilin *isimlik* şekillerine (§ 699 ve aşağısı) tatbik olunur. Bu suretledir ki, *sev-mek* (سُوْمَك) ve *yaz-mak* (يَاْزِمَنْ) mastarları mefulünileyhlerinde: *sev-meğ-e* (سُوْمَكْهَ) *yaz-mağ-a* (يَاْزِمَنْهَ) olur. Yine, muk. *sev-eceğ-im* ve *oku-yacağ-im* (§ 635) gibi mustakbel sigasının müfret mütekellimlerini ki, bunların teme [2] (thème) si de aslında fiilin isimlik şekilleri (fiilden türeme isim şekilleri) idi.

204. — b. Bu kaide, yabancı bir dilden alınma kelimelere tatbik edilmez.

Bu müstesnalığın hedefi, filiyatta yalnız arapça, ve şiir lisanında da farsça kelimelerdir.

Ml.: (Arapça) اِدْرَاك idrāk, اِدْرَاك-i ;

، اِتْتِفَاك ittifāk, اِتْتِفَاك-a ;

(Farsça) مردیمه merdümek (gözbebeği), merdümek-e ; [3]

Gerçek ki bunlar, edebiyat lisanından alınmadır. Söz söyleyen bunları kullanırken, öz türkülerden gayri bir kelime söylediğinin farkındadır.

Buna mukabil, başka dillerden alınma bir takım kelimeler kullanırsak, onların yabancı asıldan oldukları hiç hissedilmez. Böyleleri çok kere halk dilinin aldığı yabancı kelimelerdir ki, onlara öz türkçe kelimeler gibi muamele edilir.

[1] Harf şekli itibarıyle. A.U.E.

[2] *teme*, Çağataycada temel kelimesinin bir çeşidi olarak aynı manadadır ki, (mevzu ve mebna) demek olan yunanca (théma) ya söylemiş ve manaca benzerliği dikkate değer. A.U.E.

[3] Müellif farsça kelimeye اِجْنَزْ kenizek (cariyecik) kelimesini misal vermiştir ki, osmanlıcada yaygın olmadığı için, biz onun yerine *merdümek* kelimesini koyduk. Bu kelime, dilimize *mercümek* (öz türkesi «yasmık») suretinde bir çeşidini vermiş görünüyor. A.U.E.

Ml.: لاستیک *lâstîk* لاستیکم *l'astîy-im*.

205. — c. Bu kaide *tek hecelilere* tatbik edilmez. Yalnız şunlar mütesnadır:

چوق *cök*, چوڭى *çoğ-u* (Mefulünbih);

يوق *yok*, يوغىدۇ *yoğ-udu*;

كوك *g'ök*, كۆك *g'öy-e*;

فرانق *frank*, فرانق *frang-a* (Mefulünileyh). [1]

IHTAR. — Bununla beraber, *var-i-nı yok-u-nu* (yerine *yoğ-u-nu*) *sat-di* derler.

206. Bir dişli ile nihagelenen isimler (muk. § 178. — $\frac{c(\zeta)}{c(\zeta)}$ keşiklenişi boyazılılardaki aynı şartlarda olduğu gibidir. (Yani çok heceli türkçe kelimelerde bir vokaldeu evvel c, diğer durumlarda ç bulunur)).

Ml.: آغاچ [2] *ağac*, آغاچ *ağac-a* (Mefulünileyh).

207 Kararsız vokalli isimler. — (Türkçe kelimelerde, muk. § 121 sonlarında) ikinci hecesinde kararsız bir vokal bulunan, veya (yabancı kelimelerde) gizli bir vokali olan isimlerin bu vokalleri, o isimler başı vokalli bir ek alındıkları zaman kaldırılır. Başka hallerde ise bu vokal kahr.

Bu Türkçe isimlerden bir kaçını aşağıda gösteriyoruz. (Gizli vokalli arapça kelimeler için bak. § 144)

أوغل اوغۇل	<i>oğ(u)</i> ;	آغىز آغىز (آغز)	<i>ağ(i)z</i> ;
كوكل كۆكۈل	<i>g'ön(ü) l</i> ;	قارىن قارىن (قارن)	<i>kar(i)n</i> ;
آلين آلىن	<i>aʃ(i)n</i> ;	كۆكس كۆكس	<i>gög(ü)s</i> ;
بويون بۈيون	<i>boy(u)n</i> ;	أرغور ارغور	<i>oğ(u)r</i> . [3]
بورون بۈرۈن	<i>bur(u)n</i> ;		

Şunlar da aynı diziye girer :

boğ(i)r, *beg(i)n*, *his(i)m*, *tor(u)n*, ve eski osmanlıcada *av(u)c*: اوچوڭ = *av(.)cana*, (*Hül*, *Sahi*, yaprak. 33).

Dikkat edilmeli ki, bütün bu kelimeler ya insan vücudünün bir kısmını, veya bir akrabalık derecesini gösteriyor; yalnız *oğur* kelimesi mütesna görünüyor.

[1] Bu mütesna denilenler, yalnız bunlardan ibaret değildir: *haşk*, *säk*, *täk*, *tank*, *goňs* vs. vs. A.U.E.

[2] Bu Arap harfleri yazında bu ve bu durumda olan müayyen konsonlardan ekserisinin jinlesi boğuklarla değil, çiniüklerdir. Şu halde (c) ile ağac olacak. A.U.E.

[3] Dikkat edilmeli ki, sükûnlu hallerinde kararsız vokallariyle söylenilen böyle kelimeler, başı vokalli bir ek alındıkları (daha doğrusu hareketli hallerde bulunduğuları) zaman bu vokallerini ekseriya şu kaypakkonsonlarının (sağdan veya soldan, veya her iki taraftan) komşuluğu yüzünden kaybetmektedirler:

Bütün bu kelime hayatı türkçede benetme (*analogie*) yoluyla yapılan teşkilat için meraklı bir misal gösteriyor.

r : *kar* (.) *n-i* ; *bar* (.) *n-u* ;
l : *al*, (.) *n-im* ; *g'ön* (.) *l-üm* ;
n : *ben* (.) *z-lñiz* ; *g'en* (.) *z-iñiz* ;
y : *koy* (.) *n-uñ* ; *boy* (.) *n-uñ* ;
ğ : *oğ* (.) *l'-u* ; *göğ* (.) *s-ü* , vs.

Bu hadise bunlara munhasır olmayıp, sıldan türemeye kelimeler içinde de görülür : *yag* (.) *lim*, *og* (.) *lum*, *bük* (.) *lüm*, vs. A.U.E

Bu kelimelere meselâ bir vokalle başlıyan mülkiyet ekinin mütekallimi katılırsa, o eklenik kelimelerdeki kararsız vokalın düşmesiyle şu suretler meydana gelir :

اوغلم او غلم *oğ* (.) *l'-um*; كوكون *g'ön* (.) *l-üm*; [1] vs.

İHTAR. — Arapça طلاق *hāfir* kelimesinin vokali de bazan kararsız vokal gibi olur : *hat* (.) *r-im-da dır*,

BAHIS I. Alem [2] (substantif).

Alem'in sonuçluk ekleri.

208. Türkçede umumi alem ismine (substantif, "nom," commun) اسم * جنس *ism-i-cins* adı verilir. Hususî alem ismine (*nom propre*) اسم * علم *ism-i alem*, اسم خاص *ism-i-häs* denir.

[1] Bu kelimemin başka çeşidi olan *g'öyün*, *gönül* gibi mücerret haliyle de kullanılmayıp, yalnız (cemi gaibi müstesna) ızalet zamirleriyle beraber kullanılır : *g'öy*(.)*nüm*, *g'öy*(.)*n-üñüz*, vs. A.U.E.

[2] Alem kelimesi arap lügatinde «alâmet, nişan» demektir ki, türkçe «belgi» buna karşılık olabilir. Gramerde kelime evvelâ : 1. (bağı bağına «mûstakîl» manâlı olan) 2. (bağı bağına manâlı olmayan) suretinde ikiye ayrılır ki, birinciler içinde : a. zaman bildirmiyen (isim) ler, b. zaman bildiren (îtil) ler, c. bir taraftan zamansız isim, bir taraftan zamanlı fiil olmakta müşterek (participe) olan (fer'i fiil) ler; d. zaman bildirmeyen isme benzer kelimeler vardır. İkinciler içinde sadece, «edat» lar vardır ki, bunlar manâca mûstakîl olanlarla beraber bulundukları zaman hem kendi manaları meydana çıkar, hem de o manaca mûstakîl olan kelimelere yeni manâ katar.

Zaman bildirmiyen (isim) ler, sıfat, zamir, adet, işaret gibi biribirinden ayrı daha hususî nevilere ayrılır. Onun içindir ki bu gibileri, (isimi sıfat, isimi zamir, ismi adet, ismi işaret) gibi «isim» söziyle de söylenilirdi.

İşte bu şamil (isim) adı altındaki neviler içinde bir de «alem» vardır ki, ötekiler gibi bu da isimlerin bir nevi olduğu için (alem ismi) de denir. Alem, müşahhas veya mücerret varlık (zat-substance) ları belli etmeye, bildirmeye mahsus olan bir nevi isimdir. Onun içindir ki, (isimi alem)e, (isimi zat) ta denilmiştir. Bu nevi isimler de iki türlü olur. 1. Müşahhas veya mücerret varlıkları umumî olarak belli eden (umumî alem) ler ki, bugünkü gramerlerimizde bunlara (alemi cins) yerine (isimi cins) diyoruz. 2. müşahhas veya mücerret

209. Alem isminin sigasında (morfologie), daha evvelce görüldüğü üzere (bak. § 127) üç unsur vardır:

Kök + bir veya bir çok türeme ekleri + bir veya bir kaç sonucluk ekler.

1° Kök. — Umumî türkçeye ait bugünkü ilmî tetkiklerin durumuna nazaran, bu unsura dair sarih ve kat'î malûmat vermek imkânsızdır. Bunun için daha yukarıda (bak. § 128 ve aşağısı) umumî mahiyette olarak verilen mütalealarla kanaat edilmesi lâzım gelir. Başlıca şu cihet hatırlanmak ister ki, bir isimlik kök, kendi başına bir siga rolü (bak. daha ileride § 239 – 242), mûcerret halet (cas absolu) rolü oynayabilir.

2° Türeme ekleri. — Bunlar, yeni isimler vücude getirmeğe hizmet ettikleri için vazifeleri, lûgatça (lexicologique) olmaktan ziyade gramerce (grammatical) dir. Onun için bunlardan ayrıca (§ 508 ve aşağısı) bahsedilecektir.

3° Sonucluk ekler. — İşte ilkin biz, asıl gramer unsurları olan bunlarla meşgul alacağız.

210. Türkçe bir isme dokunağı (tesiri) olan *sonucluk ekler* (*suffixes désimantiels*) üç türlüdür.

- a. Cemi eki (§ 211 – 213);
- b. Mülkiyet (possession) ekleri (§ 220 – 238);
- c. Halet (olğu, cas) ekleri (§ 239 – 283);

Bunlara bir de şu ilâve edilebilir:

- d. - *ki* - eki (§ 284 – 293).

Eğer kelime, bu üç ekin hepsini birden kucaklamış, veya birden ziyadesini almış bulunursa, bunlar şu sıraya göre yer alırlar:

Ml. : اوْل-مِنْ-دَهْ-كِ ev-ler-imiz-de-(ki).

Vurguya dair ihtar. — Alem ismindeki sonucluk eklerin yurgulanma (accentuation) sına dair şu kaideler konulabilir:

Eğer çok heceli bir ek veya kümelenik (cumulé) ekler var ise, ekin (veya bütün ek kümelerinin) son hecesi vurgulanır.

Ml. : اوْن- ev- imi^oz ;

اوْل-مِنْ-ك ev-ler-imiz.i^on.

varlıklarını hususî olarak belli eden (hususî alem) ler ki, bunlara da (alemi has) yerine (ismi has) diyoruz. Fransızca «substantif» tabiri, umumî alem (ismi cins, ismi zat) karşılığı olarak kullanılır. Bunun karşılığı olan «alem» tabiri ise, lehğemizde daha ziyade hususî alem manasıyle kullanılır; Kamus'ü-l-âlâm gibi ki, hususî alemler «ismi haslar» kamusu demektir.) A.U.E

Tek heceli bir ek olduğu zaman :

Bu ek tek değiş tokuş (becayış) li (birinci) sınıfından (§ 155) ise, vurguyu kendine alır:

$\text{ا} \text{و} \text{د} \text{ه}$ ev - de^o ;

Çift değiş tokuşlu (ikinci) sınıfından ise, vurguyu alemler ismine bırakır.

$\text{ا} \text{و} \text{د} \text{ه}$ e^o v - iñ [1].

-ki eki, hiç bir vakit vurgulanmaz. Vurguyu kendisinden evvelki hece alır.

I. CEMİ EKİ.

211. Bu, tekbecayışlı (vurgulu) $\frac{-le^o r}{-la^o r}$ ekidir. (muk. § 196).

(Türkçe veya yabancı) bir kelimenin son vokali ön sınıfından ise, eklem (suffixation) i - ler ile, art sınıfından ise eklemi - lar ile olur (muk. § 157).

Şurada, son heceleri türkçenin sekiz vokalinden birini havi olan isimlere bu ekin eklendiğini gösteren tam bir misaller dizisi veriyoruz :

I. Son hecesi ön sınıfından olan alemler :

1. Son vokali e olan alemler :

Ml.: $\text{ا} \text{و} \text{ل}$ ev. — cem'i : $\text{ا} \text{و} \text{ل}$ ev - ler.

2. Son vokali i olan alemler :

Ml.: $\text{ب} \text{ي} \text{ك} \text{ر}$ beygir (بارگىر = ** bārgīr = yük taşıyan, yerine) - cem'i : $\text{ب} \text{ي} \text{ك} \text{ر}$ beygir - ler.

3. Son vokali ö olan alemler :

Ml.: $\text{س} \text{و} \text{ز}$ söz. — cem'i : $\text{س} \text{و} \text{ز}$ söz - ler.

4. Son vokali ü olan alemler :

Ml.: $\text{ت} \text{س} \text{ف}$ * te'essüf. — cem'i : te'essüf - ler.

II. Son hecesi art sınıfından olan alemler :

1. Son vokali a olan alemler :

Ml.: $\text{ا} \text{ت}$ at - cem'i : $\text{ا} \text{ت} \text{ل}$ atlар.

2. Son vokali i olan alemler :

Ml.: $\text{ا} \text{ط} \text{ا} \text{ر}$ katır - cem'i : $\text{ا} \text{ط} \text{ا} \text{ر}$ katır - lar.

[1] Müellif bonda yanlışmış olacak : Bizce bu da tekbecayışlı sınıftakilerde olduğu gibidir ; yani vurgu, ekin vokalinde olup, kökün (= alemler isminin) vokalinde değildir : ev - iñ. A.U.E

3. Son vokali o olan alemler:

Ml. : *fayton* (fransızca *phaéton*'dan). — *cem'i* ظایطونلار *fayton-lar*.

4. Son vokali u olan alemler:

Ml. : *koşum* - *cem'i*: فوشوم *koşum-lar*.

ı ve *ı* arasındaki becayış için, bak. § 168 sonuna.

Cemi eki, besbelli ki bir sonuçtur: 134 üncü bentte verilen târife mütabiktir.

IHTAR. — Şunu da hatırlamalı ki, alemlerin müfretlerine ait hususî bir ek yoktur.

1. AŞIRİLİK (mübalağa, amplification) CEM'İ.

212. Türkiye lehçesinde cemi eki, bazı hallerde eşyanın çokluk (pluralité)unu göstermekten ise, ifadeye daha ziyade kuvvet ve şiddet vermek için kullanılır. Bu, bir nevi mübalaşa *cem'i* dir.

Ml. : قاتلرہ بیوامق *kan-lar-a boy-a-mak* ;
 دنیالر قدر مال *dünya-lar ķadar mal* ;
 باشی آتشلرہ یاندی *baş-i ateş-ler-e yan-di* ;
 طوبراقلرده پائعق *topraķ-lar-da yat-mak*.

213. Samimi ve teklifsiz konuşmalarda daha manidar olan bu kıvraklık, kelâm mübalağı bir manayı hâli olmadığı zaman bile, severek kullanılır.

Ml. : حسنه بیں کونسلرده سزدیرمک *hasta-yı gûneş-ler-de g'ez-dir-mek* ;
 صبحاق هواں بیتھدی *sıcak hava-lar bit-me-di* ;
 بو آنثام بے اُلرکی یورسک *bu akşam yine et-ler-in-i ye-mi-yor-suñ*.

muk. Mübalaşa *cem'i* münasebetiyle § 299, 314 ve 1081. [1]

[1] Bize bu ekin cemi manasından başka birkaç türlü manası daha vardır:

a. ismi haslarda: 1. mübalaşa (aşırilik) manası: bu kişi kiyamette ben onun için (Ankaralar) a kadar geldim; onuyla beraber (İstanbullar) mı (İzmirler) mı (Adanalar) mı, Konyaları mı dolaşmadım; (Çamlıcalar), (Büyükkadalar) (Göksular), daha neler neler gördük, vs.

2. İstimir manasiyle mübalaşa manası: [bir] zamanlar (mazide devamlı geçen zamanlar) қарāğâhim idi — Bedeviler gibi beyâbanlar (Hâmit); vs.

3. Teşpih manasiyle (mûşebbehün bîhîn cem'i): Atatürkler (Atatürk gibi zatlar), İnönüler (Inönü gibi zatlar) her devrin yetiştirdiği insanlar değildir, vs.

4. Mensubiyet (mensubun ileyin cem'i ile) manası: bu gece (muhtarlar) da (muhatarın mensup olduğu ailede) toplanacağız.

Bu manasiyle (ismi cinslerde) de görülür: Teyzemler (teyzem ve ona mensup olanlar) geldi.

Bu gibi yerlerde lehçelerimiz (gil) gelmesi kullanır: Yazındı yaz Ömer, Osman gile selâm ederim (Kemalzade Ali Ekrem); (teyzem gil)e gidelim.

2. ARAPÇA KELİMELERİN CEM'İ.

214. Osmanlı türkçesinde arapça kelimeler, arapça cemi halinde sık kullanılır, nitekim (arapça شرط *şarf* kelimesinin türkçe cem'i olan) شرط-لار *şart-lar* yerine ekseriya شروط *surūt* (daha çok شرائط *şerā'īt* A.U.E.) denir.

Cemi manasının, ancak pek müstesna olmak üzere, kaybolduğu kelimeler de vardır.

Mİ. طلب *talebe* ki esasen طالب *tālib* kelimesinin arapça cem'i olup, türkçede müfret yerinde kullanılır.

فرا *fukara* (İstanbul lehçesinde ayrıca *fukāre* A.U.E.) ki فقر *fakir* kelimesinin arapça cem'i olup, türkçede müfret yerinde kullanılır.

فرن *kurenā* (*chambellan*) ki, فرن *karīn* (yakin) kelimesinin arapça cem'i olup, türkçede müfret yerinde kullanılır.

Aynı sıraya şunlar da girer: اولى *mel'aīke*; اخار *tūccār*; ربیان *amele*; اعیان *teba'a* (= *teb'a* da: A.U.E.), اعیان *ayān*; ازدای *rāhbān*; اولاد *evlād*; احباب *aħbāb* (= *ehbab* da: A.U.E.), اکرابا *akraba* (اکرابا yerine); ایال *ayāl*; کبار *kibār*; عمال *badal'a*, آبدال *abdal*; نوازل *nawāzil*; اجزا *eczā*; حفظ *vukuāt*; (bak. § 88) عایض *acāyib* (sifat). Bunların *ayān*, *azā* gibi bazıları ayrıca cemi olarak da kullanılır.

علماء *rāyā*, علماء *ulemā* kelimeleri ise frenk müelliflerince müfret manada kullanılır [1].

[1] Buolar bu kadardan ibaret değildir: ارباب *erbāb*; امليات *'amaliyāt*; اسباب *esyā* gibi daha başkaları da var.

Müellif bunların arasına *halayik* kelmesini de katmıştır. Hesapça bu «mahlük» manasına arapça *halika* müfredinin cemi ise de, mahlük olmak, kul taifesinde olań bu kadın kışımına ait değildir.

Kelime, (eski türkçede emsali görülen türeme kelimeler cinsinden, meselâ *cırḥayık* *داڭارقى* bir kır kuşa; D.L.T., I. 418 *taʃʃamak* (zarar vermek) mastarından türeme *daqqaq* *تاقاقۇق* gibi, türkçe bir türeme bozuntusu manzarası gösteriyor ki, işte قولهن *ta* (ve *ك* > *ج* değişimi ve ayrıca vokal değişmesiyle) = *halayik* (kul edilmiş «kız, kadın») olacak; ykl, *kul-lanmak* = kendine kul etmek, ve mecaz manasıyla istihdam (istimal) etmek. A.U.E.

Bazan (ey) kelmesi de böyledir: teyzem *eye* gittim; (bu ey, çağatayca *زى* manasındaki *ئىي* e benzıyor).

5. Hazfedilen (adlı insan) kelimesine katılmış gibi bir mana ile ismi haslara eklenir: Türkiyede Mehmetler (Mehmet «adlı insanlar») Ayşeler («Ayşe adlı insanlar») nekadar çoktur, vs.

b. ismi cinslere, sayı isimlerine, maruf ve muayyen bir topluluğu bildirmek manasıyla katılır: şu beş kardeşleri (tokat, şamar) görüyor musun?; üç silahşorlar; iki ahbab çavuşlar; birler, onlar, yüzler; üçler, yediler, kırklar... A.U.E.

Klâsik arapçada iki nevi cemi vardır: 1° Kiyasî (salim) cemi, 2° Gayri kiyasî (kırık, mükesser) cemi.

215. — 1° Kiyasî (salim) cemi ki, içinden değişmemiş kalan isme şunların ilâvesiyle yapılır:

a. müzekker için mûcerret haletinde ون - üne (-ün) ve munharif (îrablı) haletlerinde ن - îne eki. Bu, arapçanın müstereke (participe: ismi fail, ismi mefûl) sigalarına mahsus cemi şeklidir. Türkçede bu (hattâ mûcerette bile) ن in suretinde söylenip yazılır.

Ml.: *مأمورين* *me² - mür - in.*

b. Müennes için ات - -ät eki. (Daha doğrusu mûcereite: ات - at^{2*}; ve îrablı hallerinde ات - atⁱⁿ). Bu, isim olan (عادت* 'adat, cem'i عادات* 'adât) gibi, ve müstereke siga (ismi fail, ismi mefûl) olan (وارد* vârid, cem'i دارد* vâridât) gibi, mastar ve mastar ismi (nom d'action) halinde fiilden türeme kelimeler olan (اخراج ijrâc, cem'i اخراجات ijrâcât) gibi kendilerinde müennes alâmeti - ة - ة - t bulunan (muk. § 31) pek çok kelimelerin cemi suretidir.

Bu misallerde görüldüğü üzere, müsterek sigalar (feri fiiller) ve mastarlar cemilendikleri zaman, vücude gelen ifadelerin manası ekseriyetle hususlaşmış bulunur.

216. Bundan başka kiyasî (salim) sigasiyle görünen bir çok fennî veya ilmî yenimsenik tabirler (néologismes) vardır. Bu kelimelerin (kâh meşrûz, kâh hakikaten mevcut olan) müfredi: müzekkerine klâsik arapçada يقىن - iyqün ve türkçede يقىن - iyqet ilâvesiyle; müennesine klâsik arapçada يقىن - iyqetün türkçede يقىن - iyqet veya - iyqet ilâvesiyle sun'î olarak teşkil edilen türeme bir ismidir. (Muk. § 104).

Makul davranışmak istenilirse, bunlara müzakkere mahsus kiyasî eklem için kullanılan ون - ün (ون - in değil) ilâve edilir, demeli.

Ml.: *اشتراكيون* *iştirâkiyy - ün* (اشتراك) mastarından sun'î olarak yapılan (اشتراكي) den;
 ارجاعيون* *îrticâ'iy - ün* (ارجاع) > > > > (ارجعى) den;
 سياسيون* *sigâsiyy - ün* (سياسة) > > > > (سياسي) den;
 ماليون* *mâliyy - ün* (مال) kelimesinden > > > (مال) den;
 ماديون* *mâddiy - ün* (مادة) > > > > (مادى) den;
 طبيعون* *fabiyy - ün* (طبيعة) > > > > (طبيعي) den.

Makul davranışnamak istenilirse, müennes'e mahsus kiyasî ek: - ات - ät kullanılır..

Bu gibi hallerde müfred müennes sigaları meşrûz olup, hakikatte var olup olmadıkları düşünülmmez:

- Ml.: *nəşrīyat** نشریات * *nəşrig* (y) āt, نشر *nəşr* den; [1]
 سروقات * *sevkiyyat*, سونق *sevk* ten;
 تلفیقات * *telefiyyāt*, تلف *telef* ten; (ki bunun yerine تلفات *telefāt* kullanılır);
 مسیمات * *hissiyyat*, حس *hiss* ten;
 کشیفات * *keşfiyyat*, کشف *keşf* ten.

217. — 2° Gayri kiyası (mükesser) cemi ki, bunun yapılması, kelime içindeki unsurlar (harfler) arasında bir değişiklik vücude getirir.

Ml.: طرف * *ṭaraf*, cem'i: اطراف *eṭrāf*.

Ekser hallerde, hangi arapça müfret kelimelerin, muhtelif mükesser cemi sigalarından hangileriyle cemilenir olduğunu tayin eden, sadece kullanıştır [2].

Bu bapta daha fazla tafsilât için, arapça sarflara müracaat etmek icab eder.

3. FARSÇA KELİMELERİN CEM'İ.

218. Farsça cemi, türkçede daha nadir kullanılır. Bununla beraber (arapça veya farsça kelimelerde) ـا - ـان ekinin kullanıldığına dair misaller vardır:

- مبونان *meb'ūs*-ān, مبوبت * *meb'ūs* tan;
 ضابطان *zābiṭ*-ān, ضابط * *zābiṭ* ten;
 شاکردان *ṣāgird*-ān ** شاگرد * *ṣāgird* ten.

(Türkçede farsçadan alınma kelimelerde, ـا *hā* suretindeki cemi eki kullanılmaz, denilebilir.)

219. *Bazı Türkçe kelimelerin arapça veya farsça cem'i*. — Resmî (idâri) İchğenin bazı öz türkçe kelimeleri, bir nevi kibarlaştırma kaygasıyla arapça veya farsça sayılıp, bu dillerden alınma cemi ekleriyle cemilenmeye müsait bir vaziyet almışlardır:

Eski Osmanlı kullanışında bu gibi resmî galatlar pek yaygındı.

- Ml.: اغوات *ağavāt*, اگا *aġā* dan;
 خواتین *ḥavātīn*, خاتون *ḥātūn* dan;
 حداد *hayādīd*, حددوت *hāydud* tan;
 ينچران *yeniçeri*-yān; يكچىرى *yeniçeri* den. [3]

[1] *nəşriyye* (t) ten *e* (t) kaldırılıp, yerine -at getirildiği düşünülmez; hepinde de böyledir. A.U.E.

[2] Yani, cemi mükemmel sigaları semaiidir. A.U.E.

[3] Daha başkaları da var: جيغيلكات *ciltlikāt* (ve halk dilinde) *gidiqat*, *gelirat*, vs. A.U.E.

II. MÜLKİYET EKİ.

220. Mülkiyet eki, katılmış olduğu kelimedeki meşhumun başka bir meşhuma ait olduğunu gösterir, veya o kelime meşhumuna asıl mülkiyet manasını okşiyabilen daha mühim bir bağla bağlanır.

Bunlar, fransızca tayinî sıfatlar olan “*mon*, *ton*, *son*, *ma*, *ta*, *sa*, *notre*,” vs. gibi aynı vazifeyi görürler [1].

[1] Müellisi bu tarifi, bize kendi dili olan fransızcaın gramerine uydurulmak kaygusuyle yapılmış olsa gerek. Fransızcaın yapılışı itibariyle *mon* (*ma*), *ton* (*ta*), *son* (*sa*) X *notre*, *votre*, *leur* gibi kelimeler, o dilde tarif ettikleri kelimelerden evvel geldiği için, bunlara da emsali gibi *adjectif* (yani isimden evvel getirilen katma, hakiki sıfat değil) denilmiştir. Terkipte aldığı mevki itibariyle bu böyle ise de, manaca bunlarda tipki türkçemizde olduğu gibi zamirlerdir.

Nitekim onun (mülkiyet, possession) eki dedikleri, türkçemizde izafet zamirleri yani izafet yapmış yarıyan zamirlerdir ki, bunların terkipteki mevkileri, muzafünliley mevkiiidir, ve hâlikatte bunlar muzafünliley olan zamirlerdir. Esasen bunların ek halinde (yani bitişik, muttası) zamirler de olduğunu müellisi daha sonraki (§ 221, 233) izahlarında da kaydetmiş bulunuyor.

Kaldı ki bunlar, müellişin dediği üzere sadece (mülkiyet) manası da bildirmezler; daha umumî mana ile izafet (= nispet, aidiyet) bildirirler: (*ev - im*) derken (*ev*) benim mülküüm ise, o zaman (mülkiyet) manasındadır. Fakat (*baba - m*) dersem, *baba* benim mülküüm değildir, vs. Şu halde tabir umumî ve şamil manasıyla izafet olmak lâzımgelir. Nitekim *mon père* de de *mon* mülkiyet manasında değil izafet, nisbet manasındadır.

İşte bundan dolayı müellisi, *mülkiyet eki* tabiriyle bu ekin, izafet zamiri olan muttası bir kelime olduğunu bir an unutmuş görünüyor; bununla beraber bu tarîten dahi izafet uzaktan uzağa sezilmektedir, ve zaten aşağıda (§ 221) bunun zamir olduğunu kendisi de açıkça söylüyor. *ev-im* terkibinde: - *im* zamir ekinin katıldığı *ev* meşhumu, muaf (ait olmuş) manasındadır ki, ait olduğu şahis ta mütekelliim olan bir mercili yerini tutan (- *m*) zamiridir; ve mercili olan mütekelliim kimseñin yerini tutan bu zamir, terkipte muzafünlileyhtir. (*ev - imiz*; *ev - iñ*, *ev - iñiz*) de böyledir. Gaibe izafette merci gaip olduğu için evvel veya sonra anılmak zorundadır; onun içindir ki, gaibe izafet terkiplerinden evvel mesclâ öğretmen (*in*) + *ev / i*, *ev / leri* veya *öğretmen* (*J* + *ev / i* veya *evler / i* denilir.

Nasıl ki, fransızcada da türkçeye makûs bir terkiple *ma maison*, *ta maison*, *sa maison* denilir: (*öğretmen* burada, ama *evleri* Bursada) denildiği gibi. Fakat fransızcada bu gaip zamiri olan (*son*) u bilirtmek istersek o zaman o terkip aksedilerek (*«maître» «sa» maison yerine*), *la maison da maître* denilir ki türkçede bu, merciyle beraber gaibe izafet terkibi olan [*öğretmen (in)* - *ev-i*] yerindedir. Türkçede bunun ailelade bir sonuçluk ek olmayıp, isme bitişik bir zamir olduğu rolünden belli olduğu gibi, bunların ilk teşekkürüklerinde isimden sonra ayrı olarak getirilen ayrik (*ج. او، سز، سن،) zamirlerinden ibaret olduğu ve bunların zaman ile uymaç (enclitique) haline gelerek isimle birleştiği sezilmektedir.

ev-men (= *ev-im*); *ev sin* (= *ev-iñ*); *ev biz* (= *ev-imiz*) vs. deki zamirlerin şimdikilerden çok değişik olması, bunların henüz bilinmemişen başka şeyler katılımasıyle yapıldığını gösteriyor.

Eski fiil işaretlerinin sonlarındaki zamirlerin de ayrik zamirlerden ibaret olduğu eski metinlerden seziliyor:

D.L.T Müteaddit yerlerde, نـ كـ دـ يـ (بـ كـ دـ عـ) vs. A.U.E

221. Mülkiyet eki, doğrusunu söylemek lazımsa, sonuçluk bir ek degildir. Bu bir *ortaklaşık* (mixte) ektir, veya *zamir* ekipidir. (bak. § 134, ihtar 1). Gerçek ki bu ek, ismi mütcerret halde bırakabilir; fakat isimde cemi eki varsa mülkiyet eki cemi ekinden sonra gelir.

Cemi eki, esasen mülkiyet ekinden evvel gelebilen biricik sonuçtur, ve bu ekin mezkür mülkiyet ekinden sonra gelip tekrarlanması mümkün olmadığı için, neticede evvelce gösterilen (§ 134, ihtar 1) taslak, içinde mülkiyet eki olunca şu hale çevrilir:

*Kök } + cemi alâmeti + mülkiyet eki.
Kök + bir veya birçok türeme eki } + cemiden başka sonuçluk ekler.*

Bu da 210 nuncu bentte gösterilen düstura varmış olur ki, böylece mülkiyet ekini sonuçluk ekler sırasında muayyen mevkii olan bir sonuç gibi telâkki etmemize müsait bulunur.

A. MÜLKİYET EKİYLE YAPILAN İSİM SIGALARI.

(*Morphologie du suffixe possessif*).

222. Mülkiyet ekleri şunlardır:

Mütekellim	م - [i] m	من - [i] mi ^o z
Muhatap	ك - [i] k	كز - [i] ni ^o z
Gaip	(س)ى - (s) i	(ى)ي - leri ^o

Ek alacak kelime, yazında alt yanındaki harfe bitişmeyen bir harfle nihayetlenirse, ekin başlama *i* si ekseriya *س* ile gösterilir: ارك : ارم اوکز : اوئز.

Bunların vurgulanması hakkında bak. § 210, ihtar. Bununla beraber dikkat edilmeli ki, mülkiyet eki, yardımcı vokalini kaybetse bile (ki o zaman bir hecye inecek) yine vurguludur. Bak. § 228, 3 üncü fikra.

Mülkiyet ekinin uğriyabileceği veya eklenecek isimde sebep olacağı bütün değişiklikleri öğrenmek için, 160 bentte hulâsa edilen kaidelere müracaat etmek yeter. Daha fazla aydınlatmak üzere bu değişiklikleri, onlara şahit olacak misalleriyle aşağıda gösteriyoruz.

223. Mülkiyet eki vokalinde değişirlikler. — Mülkiyet ekinin bütün şahislerinde çiftbecayışlı ek unsurları (§ 155 ve 158) vardır; yalnız cemi gaip eki tekbecayışlı: $\frac{leri}{لاري}$ dır. (§ 158, ihtar).

Cemi için aldığımız aynı misaller dizisinden (§ 211) istifade ederek onları buraya da alıyoruz:

- I. Son vokali ön sınıftan olan isimler :
1. Son vokali *e* olan isimler : او ev :

	Müfret	Cemi
Mütekellim :	اوم ev - im ; اومن ev - imiz ;	
Muhatap :	اوڭ ev - iñ ; اوڭز ev - iñiz ;	
Gaip :	اوى ev - i ; اولى ev - leri.	

2. Son vokali *i* olan isimler : بىگىر *beygir* :
ev kelimesindeki gibi, aynı ek vokallerini alır :
beygir-im, - *iñ*, - *i*, - *imiz*, - *iñiz*, - *leri*.

3. Son vokali *ö* olan isimler : سۆز *söz* :

	Müfret	Cemi
Mütekellim :	سوزم söz - üm ; سۆزىن söz - ümüz ;	
Muhatap :	سوزك söz - üñ ; سۆزلىك söz - üñüz ;	
Gaip :	سوزى söz - ü ; سۆزلىرى söz - leri.	

4. Son vokali *ü* olan isimler : تەسۇف *te'essüf*.
te'essüf-im, - *üñ*, - *ü*, - *ümüz*, - *üñüz*, - *leri*.

II. Son vokali art sınıfından olan isimler :

1. Son vokali, *a* olan isimler : آن *at* :

	Müfret	Cemi
Mütekellim :	آم at - im ; آغز at - imiz ;	
Muhatap :	آڭت at - iñ ; آڭز at - iñiz ;	
Gaip :	آق at - i ; آڭلىق at - lari .	

2. Son vokali *ı* olan isimler : ئاطىر *katır* :
at kelimesinde olduğu gibi aynı ek vokallerini alır :
katır-im, - *iñ*, - *ı*, - *imiz*, - *iñiz*, - *lari*.

3. Son vokali *o* olan isimler : ئايچۈن *fayton* :

فایطونم	<i>fayton - um</i> ;	فایطونز	<i>fayton - umuz</i> ;
فایطونكز	<i>fayton - uñ</i> ;	فایطونڭكز	<i>fayton - uñuz</i> ;
فایطونلىق	<i>fayton - u</i> ;	فایطونلىرى	<i>fayton - lari</i> .

1. Son vokali *u* olan isimler : قوشۇم *koşum*.

fayton kelimesinde olduğu gibi, aynı ek vokallerini alır,
koşum-um, - *uñ*, - *u*, - *umuz*, - *uñuz*, - *lari*. [1]

[1] (ىلارى) kelimesi, ve buna benzer bütün (ileri *ى*) eklili kelimeler, bu imlâları ile
 evvelce de söylediğimiz gibi, müteaddit manalar bildirirler ki, bunların ayırt edilmesi ancak
 cümledeki gelişinden gidişin mümkünündür:

1. اولىي *evler+i* = müfret galibe ait ev: *Ali'nin (birden ziyade) evi*;
 Türk Dili Grameri

224. *Başkaca ses değişiklikleri* - İlk önce şuna dikkat edilmeli ki, ünlekler (sonnant) den biri (§ 172) ile başlıyan mülkiyet ekinin cemi gaibine ait başka hiç bir mütalea ve ihtara lüzum yoktur. Bütün isimlerdeki şekli $\frac{-leri}{-ları}$ dan ibarettir.

Düger şahıslarda mülkiyet eki bir vokal ile başladığı için, katılacağı isimlerde şöyle değişimelere sebep olur :

Sonlama boğazının değişmesine, sonlama dişinin değişmesine, kararsız bir vokalin düşmesine.

225. — *Bu eki alacak kelimelerdeki sonlama boğazının değişmesi* (bak. § 201 ve aşağısı).

M1. Ön sınıftan kelimelerde :

کوملکم	<i>g'ümley - im</i> ; [1]	کوملک	<i>g'ümlek</i> ten;
کوستک	<i>k'östeý - iñ</i> ;	کوستک	<i>k'östek</i> ten ;
بیلهزیک	<i>bileziy - i</i> ;	بیلهزیک	<i>bilezik</i> ten ;
ایپکىز	<i>ipeý - imiz</i> ;	ایپك	<i>ipek</i> ten ;
بوزوکىز	<i>yüzüy - üñüz</i> ;	بوزوک	<i>yüzük</i> ten ;

Cemi gaiplerde ise :

کوملکلىرى *g'ümlek - leri*; کوستكلىرى *k'östek - leri*, vs. olur.

M1.: Art sınıftan olan kelimelerde :

قاپاق	<i>kałpaq - im</i> ;	قاپاق	<i>kałpak</i> tan ;
قوشاغىڭ	<i>kuşaq - iñ</i> ;	قوشاق	<i>kuşak</i> tan ;
ياصدىقى	<i>yastığ - i</i> ;	ياصدىق	<i>yastık</i> tan ;
قولتوغۇز	<i>koltuğ - umuz</i> ;	قولتوق	<i>koltuğ</i> tan ;
قوللۇكىز	<i>kolluğ - uñuz</i> ;	قوللۇق	<i>kolluk</i> tan ;

Cemi gaiplerinde ise :

قاپاقلارى *kałpak - ları*; ياصدىقلارى *yastık - ları*; قوللۇقلارى *koltuğ - ları*... olur.

2. اوذرى *ev + leri* = (ululanması kastedilen) müfret gaibe ait (*bir*) ev : filân beye-fendinin (*bir*) evi ;

3. اوذرى *ev + leri* = cemi gaibe ait ev: *Ali'nin + Mehmed'in ortaklaşa (bir) evi* ;

4. اوذرى *evleri* = cemi gaibe ait evler: *Ali'nin + Mehmed'in veya zenginlerin (her birinin birden ziyade) evi*, ki bu, (*evler + leri* yerindedir). A.U.E.

[1] Daha evvelce de söylediğimiz gibi, *ý* ler, müellisin metinlerde kullandığı hususı şeklidir ki bu, bizim ince heccerdeki *g* mizdir. Bunların içinde asıl *g* gibi söylenenler de vardır. A.U.E.

226. — 2° Sonlama dışlinin değişmesi (Bak. § 180 ve 206).

Ml.: یورت *yurt*.

ئەزىزلىرىنىڭ يۈرۈمىسى - *yurdum*, يۈرۈدى - *yurd-uñ*, يۈرۈمىز - *umuz*, يۈرۈك - *uñuz*; Cemi gaipte ise, يۇرتلىرى - *yurt-łarı*.

سوت *süt*; طلاط *tat* (*dat*) vs. kelimelerinde de böyledir.

Farsçanın türkçede *k'āat* gibi söylenen *kāğat* kelimesi de, aynı vaziyette dönüp yine *k'aad* (*kāğat*) olur.

227. — 3° Kararsız vokalin düşmesi (ikinci hecesinde böyle bir vokali bulunan kelimelerde). Bak. § 207.

Ml.: اوغل *oğl-um*, *oğ(u)ı* dan;

قارنک *karn - īn*, *kar(i)n* dan[1].

Gizli, sıgnik (futif, intercalaire) vokalli arapça kelimelerde de böyle olur (§ 114).

Ml.: *ism - im, is(i)m* den, vs. [2].

228. Bir vokalle nihayetlenen isimler. — Eğer mülkiyet eklerini alacak isim bir vokalle nihayetlenirse, şu aşağıdaki değişiklikler olur: Müfred ve cemi mütekellimlerde mülkiyet eklerinin başlama vokali yardımcı olduğundan düşüverir (§ 182).

Müfret gaibinde ise bu, olduğu gibi kalır; ve onunla ismin vokali arasında s konsonu sıkıştırılır. Böylece vücude gelen ek, ·210 uncu bendin ihtarında gösterilen kaideye uygunsuz olarak vurgulanır.

Misaller dizisi:

I. Sonlama vokali ön sınıftan olan isimler:

1. Sonlama vokali e olan isimler: *dede*:

Müfret	Cemi
Mütekellim : ددهم <i>dede^o - m</i> ;	ددهمن <i>dede - mi^oz</i> ;
Muhatap : ددهك <i>dede^o - ñ</i> ;	ددهکز <i>dede - ñi^oz</i> ;
Gaip : ددهسی <i>dede - (s)i^o</i> ;	ددهلری <i>dede - leri^o</i> .

Cemi gaip *dede-leri*^o gibi olan sigalar hep değişmez kalır.

2. Sonlama vokali *i* olan isimler: كۈك *gûveiji*.

[1] *gönl-ū*, *gön(ū)l* den; بکزىن *benz-imiz*, *ben(i)z* den; آغزىكىز *ağz-iñiz*, *ağ(i)z* dan da böyledir. A. U. E.

[2] Cemi gaipte ise $is(i)m$ -leri olur. A. U. E.

dede kelimesinde olduğu gibi bunda da eklerin söylenişi aynıdır.
güveyi - *m*, - *ñ*, - (*s*)*i*, - *miz*, - *ñiz*, - *leri*.

3. Türkiye türkçesinde ö ile nihayetlenen kelime yoktur.

4. Sonlama vokali ü olan isimler: اورتۇ (اورتۇ) *örtü*:

Müfret	Cemi
Mütekellim: اورتۇم <i>örtü</i> - <i>m</i> ;	اورتۇمىز <i>örtü</i> - <i>mäz</i> ;
Muhatap : اورتۇك <i>örtü</i> - <i>ñ</i> ;	اورتۇڭ <i>örtü</i> - <i>ñuz</i> ;
Gaip : اورتۇسى <i>örtü</i> - (<i>s</i>) <i>ü</i> ;	اورتۇلى <i>örtü</i> - <i>leri</i> .

II. Sonlama vokali art sınıfından olan isimler:

1. Sonlama vokali a olan isimler: بابا *baba*:

Müfret	Cemi
Mütekellim: بابام <i>baba</i> - <i>m</i> ;	بابامىز <i>baba</i> - <i>miz</i> ;
Muhatap : باباك <i>baba</i> - <i>ñ</i> ;	باباڭىز <i>baba</i> - <i>ñiz</i> ;
Gaip : باباسى <i>baba</i> - (<i>s</i>) <i>i</i> ;	بابالارى <i>baba</i> - <i>lari</i> .

2. Sonlama vokali i olan isimler: طایپ *dayı*,

baba kelimesinde olduğu gibi bunda da eklerin söylenişi aynıdır.
dayı - *m*, - *ñ*, - (*s*)*i*, - *miz*, - *ñiz*, - *lari*.

3. Sonlama vokali o olan isimler (ki hepsi yabancı bir dilden gelmiştir [1]): بالطىو *paſto*:

Müfret	Cemi
Mütekellim: بالتوم <i>paſto</i> - <i>m</i> ;	باتلۇم <i>paſto</i> - <i>muz</i> ;
Muhatap : بالتكىز <i>paſto</i> - <i>ñ</i> ;	باتلۇڭىز <i>paſto</i> - <i>ñuz</i> ;
Gaip : بالتوسى <i>paſto</i> - (<i>s</i>) <i>u</i> ;	باتلۇرى <i>paſto</i> - <i>lari</i> .

4. Sonlama vokali u olan isimler: قومشۇ *komşu*:

paſto kelimesinde olduğu gibi bunda da eklerin söylenişi aynıdır:
komşu - *m*, - *ñ*, - (*s*)*u*, - *muz*, - *ñuz*, - *lari*.

229. — Biricik müstesna صور *su* kelimesidir ki, mülkiyet ekleriyle şu sigaları alır:

[1] Türkçemizde eski lehçelerin kalıntıları olarak son hecesi o vokallî bazı kelimeler bulunmaktadır: *kok* - *oz* (boşluğa mensup, sisürüyet), *kav-an-oz* (içi boş olmaya mensup); *saſyangoz* (= *saſyar-goz*; *saſyar* = *tükük*), tükrüğe mensup; *kapar* - *oz* (kapar olmağa, gasbetmeye mensup); *çağan* - *oz* (D.L.I., 1343 çad'an = akrep: Lehçemizde: çayan) dan, akrebe mensup, yengeç; *yel(l)* - *oz* «ahenkisiz» (başı *yelli*, havalı, hasıſmeşrep); *ħotoz* (ash, قوتاس) *ħotas*, v.s. A.U.E.

Müfret	Cemi
Mütekellim: صور م suy - um ;	صور م suy - umuz ;
Muhatap : صورك suy - uñ ;	صورك suy - uñuz ;
Gaip : صوري suy - u ;	صوري su - ḥari. [1]

230. — *Kendisinde esasen bir cemi alâmetî olan isme katılan mülkiyet ekleri.* — Bilindiği üzere, bir isimde hem cemi eki, hem de mülkiyet eki hep birden bulunacağı zaman, cemi eki mülkiyet ekinden evvel gelir (§ 210). Bundan başka mülkiyet ekindeki vokaller $\frac{i}{i}$ suretinde tekbecayışlı vaziyetine düşmüş bulunur (muk. § 155, ihtar).

Mı. :

Müfret	Cemi
Mütekellim: اولم ev - ler - im ;	اولمن ev - ler - imiz ;
Muhatap : اولنك ev - ler - iñ ;	اولنک ev - ler - iñiz ;
Gaip : اولى ev - ler - i ;	اولي ev - ler - i .

bunlar da aynıyledir:

at - ḥar - im, - iñ, - i, - imiz, - iñiz, - ḥari, vs.

231. Cemi gaipte *ev - ler - leri* yerine (*ler* unsurunu tekrarlamamak için) *ev - leri* denilir. Bundan dolayıdır ki *ev - ler - i* kelimesi, cemi gaibe ait (müşterek) bir ev veya (ayrı ayrı) birer ev, veya (ayrı ayrı) çoğar ev

[1] Cemi gaip sigası kıyasıdır. Halbuki ötekilerde kaideye göre:

su - m, - ñ, - (s)u, - muz, - ñuz,

Suretinde olmak gerekti. Bunun sebebi bize şöyledir: Cemi gaip sigasından gayri sigalarında iki vokal arasında bir sığınık (*y*) var ise de, bu *y* sonradan katılma (sığınık) değil, aslıdır.

Eski lehçelerde *sug*, *sub*, *suv*, gibi çeşitleriyle görülen bu maddenin bir çeşidi de *şug* olacak. Nitekim lehçemizde mücerret halinde veya başı konsonlu eklerle bulunduğu zamanlar *su* şeklinde görülen bu kelime, başı yokallı bir ek aldığı zaman bu eski *suy* şekliyle görülmektedir.

Muk. D.L.T. II, 167 *sug - raşmak* (kum), suyu içmek;

I. 375 vs. *suv* = *su*; II. 37 vs. *suv - garmak* = *suvarmak*, su içirmek;

III. 211 vs. *suv - samak* = *susamak*.

Lehçemizde *soy şop* suretiyle kullanılan kelime, bu (*su*) kelimemizin itba yoluyle kullanılan iki çeşidi olup (*suy sup*) yerine dedir ki, mecaz manasıyla (nesil, zürriyet) demektir.

Ne müphem zamiri de bu eklerle: *ne - m*, - ñ, - (s)i, - miz, - ñiz, - leri, olduğu gibi, bazan (*y*) ile de söylendiği olur: *ne-y - im*, - iñ, - i, - imiz, - ñiz, - leri, A.U.E.

(*leur maison, leur maisons*) manasına geldiği gibi *ler + i* ⇒ *leri* olmak itibariyle müfret gaibe ait çok ev (*ses maisons*) manasına da gelir.

232. Mülkiyet ekli tabirlere bir kaç misal:

اوت اقدم *evet efendi - m* (فَدِى+م=افدى, yerine); *yok can - im* (عَنْ جَانِ, yok can - im) (** جَانِ, dan); خيركم *hayır bey - im* (yoğ hayır dan daha naziktir); آقا *ağa - m*; [1] كوزم *paşa - m*; [1] (اچى) كوزم *iki g'öz - üm*; فوزوم *yavru - m*; *kuzu - m*; عززم **aziz - im*; دوستم *dost - um*; بندىڭ **bende - ñiz*; داعىكىز **dağı - ñiz*; محبتكىز *muhibb - iñiz*.

IHTAR. — Daha ileri § 252 de mülkiyet ekli isimlerin insıraflarından bahsedilecektir.

B. KELÂMDA MÜLKİYET EKİNİN ROLÜ.

233. Mülkiyet eki bir isme katıldığı zaman daima katıldığı isim mefhumunun, malik ve sahip [2] durumunda olan bir mefhuma [3] ait olduğu manasını verir. muk. § 1091.

[1] Bütün bu unvanlar için bak. § 1155 ve aşağısı. J.D.

[2] Her zaman malik, sahip, mutasarrif değil, umumiyyetle mensubuileyh ve kendi tabiriyle (muzafunileyh) tir. bak § 220 haşiyemize A.U.E.

[3] Malik ve sahip durumunda bulunan, yanı (muzafunileyh) olan o mefhum, bizee mottasıl zamir olan ekin kendisidir. O olmasa (muzaaf) olan bu isme bu manayı veren bulunmaz; ve bu ekledir ki, onun katıldığı isim ile beraber bir (izafet terkibi) olur. Bu izafet terkipleri, müellişin mülkiyet eki dediği izafet zamirlerinin (müfretli, cemili) mütekellime, muhataba, gaibe göre olmasi yüzünden üç türlüdür. Yalnız mütekellime ve muhataba izafetlerde bu izafet zamirleri (ki terkipte muzafunileyh mevkiiindedir)ının mercileri söylemesine lüzum yoktur. Ancak gaibe izafet terkiplerinde bu zamirlerin mercii ya hemen üst başında veya uzakta olur. Hemen üst başında olan merci, izafet terkibine ya (n) ile veya (n) siz olarak bağlanır: Birincisi mercii mariife olmalıdır; ikincisi mercii nekre olmalıdır ki, bu türleri murekkep isimler yaratmakta çok kullanılır.

ev - im, - imiz; - iñ, - iñiz; - i, - leri. (mütekellim ve muhataplara izafet terkiplerinde mercilerinin anılmasına lüzum yoktur. Çünkü her ikisi de aynı mecliste oldukları için birbirine göre malum sayılır).

ev - i, ev - leri. (gaiplere izafet terkiplerinde mercilerinin ya üst yanlarında ya uzakta anlinasına lüzum vardır.)

Öğretmen (in) + ev - i; öğretmen (.) + ev - i (mercileri üst başında, gaibe izafet terkibine *in* li mariife, *in* siz nekre manasıyle bağlanmıştır).

Öğretmen (in) + su yamaç üzerindeki sık ağaçlar arasında görünen *ev - i*: (marife olan mercii uzakta gaibe ait olan izafet terkibi; (öğretmen) Ankara'da bir vazife ile bulunuyor: *ev - i* Bursa'dadır. (Bu gaibe izafet terkibinde uzak mercii, evelki cümlenin faili olan «öğretmen» dir.)

Bu suretle:

چوپانك اوى *coban-in ev-i*;
گوز اوى *göz ev-i*;

ifadelerinde *i* eki, (ev) mefhumunun, (*coban*) ve (*göz*) mefhumlarına ait olduğunu bildirir.

Mülkiyet ekinin bu vazifesi, onun daima malik ve mutasarrif olan bir mefhumu racı olduğu söylenilerek anlatılabilir: Bunun içindir ki, buna *ırca* (raciyyet, aidiyet) *alâmeti* (indice de rappel) adını veriyoruz; bu ifade, türkçede kullanılan bazı söz çalıntıları (tournure de phrase) hakkında vazih bir fikir edinmeye müsaittir. (Bunun için *zamir alâmeti* = indice pronominal, tabiri de kullanılabilir ki bu tabirin, daha az manidar olmakla beraber, 237 nci bentte haber verilen hal ve şart dahilinde kullanılabilmesi cihetinden üslünlüğü vardır.)

Buna mukabil, malik ve sahip mefhumuna, *mülkiyet ekinin mercii* (antécédent du suffixe possessif) ismi verilebilir. Gerçek ki merci tabiri ancak zamire nisbetle kullanılır, fakat malûmdur ki, mülkiyet eki de zamir mahiyetindedir (§ 221); ve türkçede مرجع *merci* (bir şeyin dönüp kendisine geri geldiği, mûracaat yeri) demektir.

234. Kendi karşılıkları olan «ben, biz; sen, siz» gibi şahıs zamirlerinin yalnız mütekellim ve mubatapları içia ırea alâmeti vazifesiini görebilen mülkiyet ekleri, gaip için olan mülkiyet zamirinden çok daha az olarak kullanılır: Gaip için olan mülkiyet eki bu vazifeyi yalnız şahıs zamiri için görmekle kalmayıp, umumî bir surette mümkün olan bütün isimler için de görnektedir.

Bazan müfret gaibe mabsus mülkiyet eki, türkçede pek gayri muayyen ve müphem olduğu için, hattâ ifade edilmemiş bırakılan bir mefhum için ırea alâmeti vazifesini görür. Bu müphem mefhum ifade edilmek lâzımsa, meselâ İngilizceada «mûphem manâlı bir işaret zamiri» = fransızca da bitaraf zamiri şeklinde şeklini alarak, (cela, la chose que vous savez; yanı: Bu, bildığınız bu şey) suretinde olurdu. (Muk. § 314). İleride böyle bir vaziyet önü-

Marife mercii, gaibe izaset terkibine bağlamakta da kullanılan - (*n*)in ise, zamir olmayan aynı bir aidiyet ekidir ki, başka mücerretlere katıldığı gibi, bizzat izaset terkiplerindeki mülkiyet ekleri (= izaset zamirleri) nden sonra da kullanılabilir:

1. Marife merci eki: *öğretmen (in) + ev-i*;
2. » » » : *ev-im (in); ev-imiz (in); ev-iñ (in); ev-iñiz (in); öğretmen (in) ev-i (nin); öğretmen (in) euler-i (nin) bahçe (s) i. v.s.*

3. Girdiği ismi sıfat ve zamir yapan ek:

Siz-in (= size ait) *ev*; *Mahtar-in* (muhtara ait) *Ayşe.., vs.* (sıfat).

Bu kitap *öğretmen-in* (öğretmene ait) dir. (İsim cümlesinde haber).

(Ben, biz) e katılan (*n*) *in* deki *n*, *n > m* değişimine uğrar: *ben, biz-in* (= *im*).

İşte İrenklerin gönülis dedikleri, bu zamir olmayan ve aidiyet manasında bulunan ektir. Şekil ve imlâca müfret muhatap zamir ekine benzemekle beraber o değildir, ve ona muzafunileh eki demek te doğru olamaz. A.U.E.

müze çıktıği zaman (üçüncü şahıs = gaip) mülkiyet eki, *müphem irca alâmeti* (indice de rappel indéfini) olarak kullanılmış, diyeceğiz [1]

Türkçede bir takım basma kalıp ifadeler vardır ki, bunlarda müphem irca alâmeti bulunur. (Fransızcaya çevirişte bunları umumiyetle hesaba katmaya mahal yoktur.)

كامله " tamâm - i - ile;	لزومىندن فظه l'üzüm - un - dan fazla ;
حقه " hakkı - i - ile ;	كرى كىي g'erereğ - i gibi ;
لا يليه " lâyîk - i - ile ;	اسكىي كىي eski - (s)i git;
لزورى ندر " l'üzü - m - a kadar (درجه داده)	مارغۇنىڭ اىستەنلىك doğra - (s)an - u isteseniz.

(derecede);

Müphem irca alâmeti, oldukça önemniyetli bir gramer rolü oynar. Muk. 323 ve aşağısı.

235. Malik ve sahip mefhumu, kendisinde irca alâmeti bulunan ismin üst yanında olarak onunla birlikte bir isim terkibi vücude getirir. Buna *izaset terkibi* (rapport d'annexion) [2] derler ki, daha ileride (§ 1091 ve aşağısı) mütalea edilecektir.

236. Mülkiyet eki, ekseriya isimlere ilâve olunur, fakat sıfatlara (hattâ bazan zarflara) da ilâve edilebilir.

Sıfata ilâve edilişi, daha ileride (§ 560 ve aşağısı) mütalea edilecektir.

237. Müfret gaip mülkiyet eki, kelâmda henüz söylenmemiş olan bir kelime için zamir alâmeti hizmetini sık sık görebilir. Böylece, o kelimenin yeri gelip söyleneninciye kadar, fikir daima uyanık ve tetikte bırakılır. Bu yoldaki teşkilâta fransızcada da raslanır. (Ml.: ayant reconnu sa faute, il me demande pardon = kabahat *i* ni anlayınca *o* benden af diledi.). Türkçede bu tarzın *mürekkep sıfat* (épithète complexe) adını verebileceğimiz şeyleri vücude getirmeye müsait olduğu (§ 354 ve 761 ve aşağısı) görülecektir.

[1] Müellişin dediği gibi, bunların mercileri müphem görülmekle beraber, hiç yok değildir. Meselâ : Bu işi (gereği gibi) yapınız, cümlesindeki *gereğ - i* suretindeki gaibe izaset terkibinde *i* gaip zamirinin mercisi, *yapınız* filine mes'ul olan *iş* tir ki : İşi, (bu işin) gereğ - i gibi yapınız, demektir. vs. A.U.E.

[2] Görülüyor ki müelliş, muhtelif zamirlerimiz arasında birde izaset zamirleri (izaset terkibi yapımı yarayan zamirler) olmasına rağmen (müfretli, cemili) mütekellim ve muhatap mülkiyet ekleri (= izaset zamirleri) ile vücude gelen izaset terkiplerine umumiyetle izaset ve izaset terkibi diyememiştir; bunu ancak hemen üst yanında merciliyle beraber bulunan gaibe izaset eki (gaibe izaset zamiri = zamiri izası müfret gaip veya cemi gaip) ile yapıtlara tahsis etmiştir. Bu, kendi dillerindeki meselâ (le livre du maître = öğretmenin kitabı) gibi teğekkülere, makûs vaziyette olmasından sarşınazar, uygun gelir. Fakat müelliş buu mukabil, kendi dilinde mülkiyet sıfatları (adjectifs possessifs) sayılan *mon*, *ton*, *son* vesaireye karşılık, türkçede muttasıl zamirler olan (*m*, *n*, *i*) ve saireyi, zamir oldukları da umumi olarak kabul etmekle beraber, sadece (mülkiyet eki) adıyla kabul etmiştir. A.U.E.

IHTAR. — Türkçede, mülkiyet ekleri, fransızcadaki mülkiyet sıfatları (adjectifs possessifs) olan (mon, ton, son, vesaire) den daha çok kullanılır.

Türkçede iki meşhüm arasında karşılıklı bir aidiyet bağlantısı var olduğunu ifade etmek için mülkiyet eki (nin müfret gaip şekli) ekseriya iki isim arasına konulur:

اوغلى باباسه او باز اوغلى باباسه او باز *Oğl-u baba-(s)i-na aymaz.* Yine muk. 1358inci bendin sondan bir evelki misali;

اقدام غریبی بر مقاله سند دیوردى که ... *İkdam gazete-(s)i bir makale-(s)i-nde diyordu ki;*

Size bir sır - im - i aç - mak ister - im; شو شیوه ایسترم

شو شیوه ایسترم *Su şems(=s)iye-m-i ver;*

چانطه‌ی الله آلب *Çanta-m-i el-im-e alıp.*

238. Esas itibariyle mülkiyet ekleri bir kelimedede kümelenmez, yani bir kelime bir defada ancak tek bir mülkiyet eki alabilir (muk. § 1098). Bununla beraber şurada birkaç ifade var ki, kendilerinde müfret gaip eki: *i-(s)i* suretiinde çift görünüyor:

کمیسی *kim-i-(s)i* (bak. § 323);

اکثرلاری *ekser-i-(s)i;*

اویسى (halk dilinde) *evel-i-(s)i* (muk. § 400, ihtar 3).

Yine § 323 ve 1124 te (*süsü, bir-i-(s)i*) [1] suretindeki müstesnaya bak.

[1] Müellif § 1114 (*baş-i-(s)i*) misalini de bu müstesnalar nev'ine dahil etmiş ise de, böyle teşekkürler lehçemizde hiç te müstesna olmadığı için, biz bunu buradan çıkardık; çünkü bizce nekre merciyle beraber gaibe izafet terkibi suretiinde teşekkür eden bu yoldaki mürekkep isimlerde *-i-si* suretiinde çift mülkiyet eki (izafet zamiri) olması müstesna bir şey değildir: Nitekim meselâ *aşçı + (baş-i)* suretinde nekre (aşçı) merciyle beraber (*baş-i*) suretiindeki gaibe izafet terkibinden teşekkür edmiş olan mürekkep isim, tekrar mülkiyet eklerini (izafet zamirlerini) alarak bu defa bu (*aşçı + baş-i*) mütekelliime, muhataba, gaibe yeniden izafet edilebilir, ve şöyle ardılama izafet terkibi olabilir.

(*aşçı + baş-i*) + *m.*

(< <) + *n.*

(< <) + *(s)i*, vs.

Ve tabiatıyla bu ve emsalinde, çift *i+(s)i* suretiinde mülkiyet ekleri (izafet zamirleri) bulunabilir. Bize bütün bu yanlışlıklar ve birbirine karıştırmalar, tekrar ederiz, izafet zamirleriyle vücude gelen biri zâhir isim biri bitişik zamir isminden ibaret teşekkürleri, dilin icap ettiirdiği üzere izafet terkibi saymamak, ve bu izafet zamirlerinin hepsini alelâde mülkiyet eki telâkki etmekten ileri geliyor. Halbuki:

(*ev-im*, *ev-iñ*, *ev-i*) veya (*tanrı*) + *ev-i* ne ise, meselâ arapça (beyt-i, beyt-ek, beyt-uhû) veya beyt-ullah odur; ve bu dildeki bitişik zamirler nasıl izafet terkibi teşkil ediyorlarsa, türkçedeki bitişik zamirler de öylece (hem aynı vaziyette olarak) izafet terkipleri teşkil ediyorlar. Ve bu terkiblerde aynı tertiple birinci (*ev*) kelimesi muzaflı, ikinci mütekelliime, muhataba, gaibe izafet zamirinden ibaret kelime de muzaflanileyh rolünde bulunuyor.

Beyt-ul-lah veya la maison du (de) Dieu gibi yabancı dillerin makûs terkiplerine muadil olan (*tanrı+nın*) veya (*tanrı*) + evi teşkiline gelince, mercili gaibe izafet terkibi olan bunda *ev* kelimesi, *i* gaip zamirine ait ve muzaflı olup, bu (*i*), *ev* kelimesine göre muzaflanileyh, ve bu gaip zamiri, öteki zamirler gibi köprü hizmetini görerek, asıl muzaflanileyh olan zâhir isimleri bildirirler ki, burada bu merciler, vekilleri olan (*i*) lerin muzaflanileyh olmaları gibi,

Yine, *sey - si* [1] (bak. § 324) ve *hepsi* (bak. § 323) gibi kelimelerin de *sey-i - (s)i*, *hep-i - (s)i* olmak itibariyle aynı müsteşanalar sırasına bağlanması mümkünüdü.

Eski Osmanlıcada *cemi - i - (s)i* kelimesi de söylenilirdi. Diğer misaller:

مکتبی mecmü - u - (s)i (yazmalar, Bibl. Rouen, or. 28 yaprak 40); *دیگر düg'el - i - si* (yazmalar, Bibl. nat. A.f.t. 87, yaprak 9 v°); *آدم adam - (s)i* (yazmalar, or. Bibl. Rouen, 28, yaprak v° 41; *Ahd-nâme* 1595 in, Belin tarafından nesredilen, J. as. 1876², s. 397, l. 3). Muk. şu aşağıki misra da *def-i - si* kelimesi: ne deñlü sây ederlerse anın defisine imkân yok. [2] (*Üveysî* nin şiri, 1626 da yazılmış, Diez tarafından nesredilmiş: 1811, *Ermahnung an Islambol*, Berlin.. *ahşam - i - (s)i* kelimesi için, bu sahifenin aşağısına bakınız.

MOLAHAZA 1. — Esas itibariyle bir mülkiyet ekiyle nihayetlenen bir isim, kelâmda ancak alem (substantif) olarak kullanılabilir. Bu kaidenin müsteşası azdır:

اپرنسی کون *erte - si gün*;

اولسی کون (سنه) *evel - si gün* (sene);

دورنی کون (سنه) *devr - i - (s)i gün*, (sene).

Diger misaller: (سنه) *ferdâ - (s)i gün* (sene), (*Kâmitîl Pacha, Târih - i - siyâsi* I, 14, ve 17); او بیر او *bîr - i - (s)i gün* (*Behâî, Let. Nasr.*, s. 125); muk. Azerecə *sabah - i gün* (*Feth. Akh.*, s. 279).

Dikkat edilmeli ki bütün bu misaller, zaman tabirlerine dairdir.

Aşağıki misal, - *si* ile nihayetlenen bütün bu kelimeler, birinci haddi hafzedilen bir izafet terkibinin ikinci haddini teşkil ettiklerini gösteriyor (ki birinci haddin kaldırılması, o haddin - *si* li ismi ardına gelen muarref bir isimde tekrarlanmış olmasından ileri geliyor): Belgrada dâhil olduğu günü ertesi gün (. . . *gün - ün erte - si gün*) (Meninski tarafından nesredilen bir metinden çıkarılmıştır. *Inst.* II, s. 165).

Erte - si kelimesi, şark türkçesindeki *yarın - da - si*, *tañ - ta - si* veya *tañ - la - si* (*Nevâî, Tar. Mal. Ac.*; s. 75,) ifadeleriyle yaklaştırılmalı. Şu halde *erte* kelimesi, *er* (اپرنسن!) + *te* den yapılmıştır. Muk. (Tayin ve tarif edici kelimeler olarak kullanılmamakla beraber) buna benziyen ifadeleri: اختابی *ahşam - i - (s)i* veya *ahşam - i - (s)i - nda* (*Rifat Paşa Seyâhâtnâme*, S. 25, 28, 29, 30). Muk. *sabah - a - (s)i* (*Tamb. ar.*, S. 37).

MOLAHAZA 2.— Pek müsteşna olarak, mülkiyet eki (dolayısız kelâm=discours direct'te, yanı birşey anlatılırken bir kimseye atsedilen söz o kimsenin ağzından çıkiyormuş gibi idare edilen kelâmdaki) cümleye bile ilâve edilebilir. Bak. § 1110.

[1] Müellif bunu *sey - i - si* olarak (kimisi, ekserisi, evelisi) misalleri arasında göstermiş ise de, bizce yeri orası olmadığı için buraya alındı. A.U.E.

[2] Bu misra, bu haliyle vezinsizdir, ya *defisine* kelimesi *def'ine* olmalı, ya *imkân* kelimesinin yerinde meselâ *yol* gibi tek heceli bir kelime olmalı. A.U.E.

onlar da asıl olmak itibariyle yine zâhir isim halinde muafûnileyhtirler. (*n*) li olan birincisi, matîfe merci; (*n*) siz olan ikincisi nekre mercidir. Ve yine tekrar ederiz, mütekellim ve muhatap zamırlerine yapılan: (*ev - im*, *ev - Miz*; *ev - īñ*, *ev - īñiz*) gibi izafet terkiplerinde *m* zamırının mercii meselâ ben isem (Ali Ulvi) *nin*; *n* zamırının mercii sen yani meselâ (*Fikret*) ise, (*Fikret*) in adını anmağa lüzum yoktur; bir mecliste oldukları için mütekellim ve muhatap zamırlerinin mercileri olan zâhir isimler hiç bir vakit anılmaz. Bunlar daima zâhir isim mercileri anımadan kullanılan (mütekellime, muhataba ait) izafet terkipleri olurlar. A.U.E.

**III. HALETLİK SONUÇLAR (désinences casuelles) = İSMİN
HALLERİ (les cas du nom) — İNSIRAF (déclinaison).**

239. Türk kelâmında bir isim, hiç bir haliyet (hal) sonucu almadan da görünebilir ki, şu aşağıdaki durumlarda böyledir:

1° Cümelenin faili durumunda (= mücerret «salt, yalın» nominatif).

آت قوشار *at koş - ar.*

240. — 2°. Nekre (indéterminé) olan sarih mefûl durumunda; Bak, § 258.

آت كوردم *at g'ör - däm.*

241. — 3° İsimlik mütemmim [1] (complément nominale) durumunda; (Muk. § 1101 ve aşağısı).

آت يلسى *at yele - si;*

گوز اوي *g'öz evi - i* (Muk. § 233).

Şu halde türk dillerinde ismin insırafsız kullanılmakla iktifa edildiği haller de vardır. (Muk. § 133).

IHTAR. — İsmen bu mutlak (insıraftan azat edilmiş) haleti (cas absolu), ünlemeç (nidalik, vocatif) olarak ta kullanılmasına yarar.

[1] Müellisin isimlik mütemmim dediği ve (at yelesi, göz evi) gibi misallerle teyit edildiği şeyler, nekre mercili gaibe izafet terkipleridir.

Halbuki izafet zamirlerinin gaip şekilleriyle yapılan bu türlü izafet terkiplerinden maada, (müsretli čemili) mütekellite ve muhataba ait izafet zamirleriyle yapılan başka izafet terkipleri de vardır ki, onlar da (mürekkep isimler gibi) yine mücerret halinde olup, ayrıca insıraf hallerini alırlar:

<i>ev - im, - imiz</i>	<i>i, e, de, den, in;</i>
<i>ev - īn, - īniz</i>	<i>> > > > ;</i>
<i>ev - i, - īeri</i>	<i>(n) > > > > ;</i>
<i>göz ev (-)</i>	<i>im, - imiz i, e, de, den, in ;</i>
	<i>īn, - īniz > > > > > ;</i>
	<i>i, - īeri (n) > > > > > ;</i>
<i>aşçı baş - i - m, - miz</i>	<i>i, a, da, dan, in;</i>
<i>aşçı baş - ī - ī, - īniz</i>	<i>> > > > > ;</i>
<i>aşçı baş - i - ī, - īleri</i>	<i>(n) > > > > .</i>

Nekre mercili gaibe izafet terkipleri (meselâ: yukarıki misaldeki «göz evi» gibi «mürekkep şîsesi»), tekrar izafet zamirleri alarak ardılama izafet terkibi yapılacağı zaman birinci gaip zamiri hafzedilir.

<i>mürekkep şîse(-)</i>	<i>m, miz i, e, de, den, in;</i>
	<i>īn, īniz > > > > > ;</i>
	<i>si, īeri (n) > > > > > . A.U.E.</i>

242. — Yukarıki söylediklerimizden çıkan neticeye göre, klâsîk arapça, yunanca ve lâtincede mücerret için hususî bir sonuç olduğu halde türkçede bu yoktur. Meselâ lâtince de mücerret: *lup - us* (kurt); aidiyet (génitif): *lup - i* (*kurd - un*).

Mücerret için hususî bir *şekil* de yoktur; çünkü sonuçsuz, ve daha iyi bir tabirle söyleyelim, «sifir» sonuçlu bir kelimeye bu vazife verilsin dense, o haldeki kelimenin daha başka vazifeleri de vardır. Şu halde netice türkçenin, hiç değilse, alemlerinde mücerret haleti olmadığını tasdik ve kabul etmeye varıyor. Muk. § 298. Bu tabir, yalnız ifade kolaylığı bakımından kullanılabilir. Bununla beraber böyle vaziyetlerde de mutlak halet (cas absolu) veya nekre haleti (cas indéfini) tabirlerini kullanmak ciheti daima tercih edilmelidir.

A. HALET SONUÇLARININ MORFOLOJİSİ.

243. Mutlak halet itibara alınmazsa, türkiye lehçesinin insırafı beş haletten ibaret sayılabilir:

* مضاف إلی *müzâfün ileyh* (génitif) [1], başka bir mefhumun kendi mefhumuna ait olduğunu bildiren kelime: (*in - lenik*);

* مفعول به *mef'ülün bih* (accusatif), fiil yüklenen kelime: (*i - lenik*);

* مفعول الي *mef'ülün ilegh* (datif), fiil kendisine tahsis edilen ve yöneltilen kelime: (*e - lenik*);

* مفعول عن *mef'ülün anh* (ablatif), fiil kendisinden doğan kelime: (*den - lenik*);

* مفعول فيه *mef'ülün sih* (locatif) [1], fiil kendisinde vukua gelen kelime: (*de - lenik*).

[1]. [2] Müellif burada muzafün ileyh tabirimiz yerine izafet (annexion) tabirini kullanmıştır. Bununla beraber yukarıki haşıyelerimizin birinde bâssettiğimiz gibi, asıl (génitif) yazılış ve söylenişte tamamiyle kendisine benzeyen ve müsret muhataba izafet zamiri olan (*ev - in* [sana mensup ev; ta maison] burada mı?) ñ değişdir.

Bunun dışında -(n)in aynı söyleniş ve yazılışıyla bir kaç türlü olarak kullanılır; hepsinde de bu ek (mûtekellim, muhatap, gaip) düşünülmeyerek sadece (aidiyet) manastında olur ki, asıl (génitif) budur:

1. Gaibe izafet terkibinin marife olan merciliyi aidiyet manasıyla bu izafet terkibine bağlar: (*öğretmen - in*) *ev - i*.

2. Aidiyet manasıyla katıldığı ismi sıfat yaparak mevaîyle beraber sıfat terkibiude ilk kelime halinde bulunur: (*Ben - im*) *ev*; (*biz - im*) *ev* [bularındaki ek *n* > *m* değişimiştir]; (*sen - in*) çocuk ne âlemde?; (*siz - in*) işte ne haber?; (*coban - in*) Mustafa ne yapıyor? (lehçelerde).

Bunlara *görelilik* (nazarenlik, nisbilik=relatif), bir meşhumun başka bir meşuma göre olmasını bildiren kelimedeki : (*ce - lenik*) haletini de ilâve etmek mümkündür ki, bundan daha ileride (§ 917 ve aşağısı) bahsedilecektir.

Halet sonuçları eklenik hallerinde mülkiyet eklерinden (*ve zaruri olarak, cemi alâmetinden*) sonra yer alır. Bunlar iki nevidir:

Çiftbecayışlı	muz, ileyh . . .	<i>ك(ı)</i> - <i>(n)in;</i>	<i>sığınık konsonarla.</i>
	mef. bih . . .	<i>ك(ı)</i> - <i>(y)i;</i>	
Tekbecayışlı	mef. ileyh . . .	<i>ك(ı)</i> - <i>(y)e;</i>	
	mef. anh . . .	<i>كـ</i> - <i>den;</i>	
	mef. fih . . .	<i>كـ</i> - <i>de;</i>	
	nisbi. . . .	<i>كـ</i> - <i>ce.</i>	

IHTAR 1. — Muzafunileyh (aidiyet) (*in - lenik*) sonucu konsonla ni-hayetlenen bir isme katıldığı zaman, mülkiyet ekinin müfret muhatabiyle aynı şekilde olur. *ev - in* kelimesi: 1. Sana ait ev (ta maison) 2. Eve ait (de, de la maison) manalarını bildirir. [1]

IHTAR 2. — Mefulünileyh (*e - lenik*) te eskiden bir boğazlı konson da var olup bu: *-ke*, *(.ka)* (§ 144) suretinde idi. Türkiye lehçesinde bu şeklin izleri ancak *başka* ve *özge* [2] kelimelerinde bulunuyor ki, bunlar

[1] Bu arap imlâli osmanlıcaya mahsus olup, her iki halde de (ك) ile yazılır. A.U.E.

[2] Bizece *başka*, *özge* kelimelerinin sonundaki *ka*, *ge* ler, müellifin dediği gibi eski mefulünileyh ekleri değildir. Kaldığı müellif, § 267 haşiyesinde bunu zaten şüpheli gösteriyor; ve orada verdiği misalde «*başka*» kelimesinin kullanımı da verdigimiz manayı teyit ediyor. Bu eklər eski lehçelerde bir isme katılarak oları emri hazır veya fiil kökü yapan mastarlık eklərdir. D.L.T. 352 I. *ar - ka - mak* (şimdiki lehçemizde *k* si düşmüş) *ar - a - mak*; I. 215 *el - ke - mak* (şimdiki lehçemizde *k* si düşmüş) *el-e-mek*; ve lehçemizde *yaş - a - mak* ve emsali kelimeler hep (*k*, *k*) ları düşmüş mastarlardır: Fiil maddelerine o madde meşhumunun devamı (mubalağa) manasıyla katılmış olanlar da var; *çal - ka - mak* == müteaddit defalar çalmak, vurmak; *tik - (k)a - mak* (bir *k* düşmüş) == müteaddit ve devamlı tıkmak vs. İşte *baş - ka* (*k*), *öz - ge* (*k*) gibi kelimeler bizece böyle mastarların sıfatlarıdır: Bundan *baş - ka(k)*, *öz - ge(k)* == bundan müstakil, kesilmiş (olarak.) A.U.E.

3. İsim cümlesiinde bu aidiyet eki sıfat, haber olur: Bu ev (*öğretmen - in* «öğretmene ait») tır. A.U.E.

(1) numaradaki misalde gaibe izafet zamiri olan (*i*), terkipte muzafunileyhdir ki, muzaşı (*ev*) di; (*Öğretmen*) ise (*i*) gaip zamirinin mercii olduğu için dolayısıyla o da muzafunileyhtir. Fakat ona (*n*) katıldığına bakarak bu aidiyet ekine sadece buradaki roliyle muzafunileyh eki denmek doğru değildir. Çünkü (2) nci ve (3) üçüncü numaralarda görüldüğü üzere bu asıl isim cümlesiinde (haber) olan aidiyet ekli bir sıfattır. Bu itibarla buna aidiyet eki denmek doğrudur.

(Mütekellim, muhatap, gaibe) izafet zamirlerinden sonra da aynı mana ile katılır. (*ev - im*) - *in*, (*ev - in*) - *in*, (*ev - in*) - *in* gibi. Bununla beraber müellisin tabirini değiştirmiyoruz. A.U.E.

baş ve *öz* kelimelerinin eski mefulünileyhleridir. Muk. § 267 tenbih; yine Muk. § 295 ve 296.

Mefulünanh (*den - lenik*) in, eskiden çift veya keşiklenişli vokali vardı: *dan* (§ 156); *din*. Eski osmanlıcada, çağataycada olduğu gibi - *din* şekli bulunur. Muk. s. 623 ve § 1419.

Haletlik sonuçları (*désinences casuelles*) in hepsi, mülkiyet zamirleri gibi, 160 inci bentte hulâsa edilen kaideler icabına göre mütalea edilmelidir.

244. *Ek vokalinin değişirlikleri.* — Bu değişirlikler şöyle hulâsa edilebilir: Muzafunileyh ve mefulünbih eklerinin vokalleri çiftbecayıslı, bütün öteki haletlere ait eklerin vokalleri tekbecayıslıdır (Muk. yukarıdaki cetveli).

a. Son vokali ön sınıflan (*e, i, ö, ü*) olan isimler:

1. *e* vokalli: *اُوك ev*.

Muz. ileyh. . . . اُوك *ev - in^o*;

Mef.bih. . . . اُرى *ev - i^o*;

Mef. ileyh. . . . اُرْه *ev - e^o*;

Mef. anh. . . . اُرْدَن *ev - de^on*;

Mef. fih. . . . اُرْدَه *ev - de^o*; [1]

[Nisb.; . . . اُوجَه *e^ov - ce*].

2. *i* vokalli: *بِيگِير beygir*.

beygir - in, - i, - e, - den, - de, (-ce).

3. *ö* vokalli: *سُوْز söz*.

söz - ün, - ü, - e, - den, - de, (-ce).

4. *ü* vokalli: *تَسْفَ teessüf*.

teessüf - ün, - ü, - e, - den, - de, (-ce).

b. Son vokali art sınıfından (*a, ı, o, u*) olan isimler:

1. *a* vokalli: *اَتَ at*.

Muz. ileyh اَتَ *at - in*;

Mef. bih. . . . اَتَ *at - i*;

Mef. ileyh. . . . اَتَ *at - a*;

[1] Müellîl bu cetveldeki misallerin baştan ikisini teşkil eden muzafunileyh ve mefulünbih (*ev - in*; *ev - i*) kelimelerinde vurguyu (*ev*) ismi üzerinde göstermiş ise de, hakikatte vurgu eklerin vokallarında olduğu için biz bunları o yolda gösterdik. A.U.E.

Mef. anh. . . . اتْ at - dan;

Mef. fih. . . . اتْ at - da;

[Nisb. . . . اتْ at - ca].

2. *i* vokalli: ئاطىر katır.

Katır - in, - i, - a, - dan, - da, (- ca).

3. *o* vokalli: فايطرۇن fayton.

Fayton - un, - u, - a, - dan, - da, (- ca).

4. *u* vokalli: قوشۇم koşum.

Koşum - un, - u, - a, - dan, - da, (- ca).

Temrin. — كىز türkmen; اكىن ekin; كۈچ g'ög; تۈرك Türk; تاتار Tatar; قىرقىز Kırkız; مۇغۇل Mogol; اوغۇر Uggur kelimeleri de hep böyle insıraf eder.

245. *Diğer seslik değişmeler.* — Mefulünanh, mefulünfih (ve nisbi) de halet sonucu bir dişli konsonla başlar. Şu halde bu konson esas itibarıyla, boğuk ve çinlak arasında bir beccayıse uğrar ki, bundan 175inci bentte bahsedilmişti.

Mı.: Mef. anh: ev - den, fakat at - tan;

Mef. bih : ev - de, fakat at - ta.

Bununla beraber aynı bendin (tenbih) inde gösterilen sebepler dolayısıyla, transkripsiyonda umumiyyetle çinlakları muhafaza ediyoruz: at - da.

Öteki üç halet (müz. ileyh, mef. anh, mef. fih) ise bir *vocal* ile başlarlar, ve netice itibaryile şu aşağıdaki değişikliklere meydan verirler ki, bundan daha önce mülkiyet eki dolayısıyla (§ 224 ve aşağısı) bahsetmiştik.

246. — 1° *Eklenik (suffixé) ismin sonlama boğazlısında değişiklik.* Muk. 202 ve aşağısı.

a. Ön sınıftan:

چىچىك çiçek.

Muz. ileyh . . . چىچىك ciçeğ - i^on;

Mef. bih. . . . چىچىك ciçeğ - i^o; [1]

Mef. ileyh. . . . چىچىك ciçeğ - e^o;

[1] Müellif bu kelimedede vurguyu ikinci hecenin (*e*) içinde göstermiş ise de vurgu, arkadaşlarında olduğu gibi, hep son hecededir. A.U.E.

Fakat mef. anh. ve mef. fih. de: *çiçek-de^on*, *çiçek-de^o*.

Şunlar da münasip vokallerle hep öyle insıraf eder: *çelik* چلیک *kotuk* کوتک *k'utuk* [1].

b. Art sınıfından:

اوراق *orak*

Muz. ileyh. . . اوراغك *orağ-i^on*; [2]

Mef. bih. . . اوراغي *orağ-i^o*; [2]

Mef. ileyh. . . اوراغه *orağ-a^o*;

Fakat mef. anh. ve mef. fih. te اوراقدن *orak-da^on*, *orak-da^o*.

Şunlar da münasip vokallerle hep öyle insıraf eder: طیمیق *tırmık*, جوبق *cubuk*.

247. — 2° *Sonlama dişlide değişiklik*. (Bak. 180 ve 206).

Ml.: قورت *kurt*; چولوت *(veya بلوط)* *buğut*.

Muz. ileyh. *kur-dun*, *چولدك* *buğud-un* [3], vs.

248. — 3° *Bazı isimlerde kararsız (instable) vokalın düşmesi*. (Bak. § 207).

Ml.: ٿارن *karin* dan, mef. bih. ٿارن *karn-i*, vs.

249. *Bir vokalle nihayetlenen isimler*. — İsim bir vokalle nihayetlenirse, şöyle değişiklikler olur: İsim ile ekin başlama konsonu arasında muz. ileyhte *n*, mef. ileyh ve mef. bihte *y* sıgnık konsonları getirilir. mef. fih ve mef. anhda isim değişimsiz kalır.

1. M.: دده *dede^o*.

Muz. ileyh. . . دده *dede-n-i^on*; [4]

Mef. bih. . . ددهي *dede-y-i^o*; [4]

Mef. ileyh. . . دده *dede-y-e^o*;

[1] Müellif bu kelimeyi *k'ötük* okuyor. A.U.E.

[2, 2] Müellif bu kelimelerde de vurguyu ikinci hecelerdeki (*a*) larda göstermiş ise de, vurgu yine son hecededir. Eğer konuşma dilinde olduğu gibi sondaki eklerin vokalleri söylemeyip, kelime üç heceden iki hecye düşerse, o zaman vurgu ikinci hecenin vokalinde olur. A.U.E.

[3] *buğut* kelimesi başı vokalli bir ek aldığı zaman da (*t*) si (*d*) ile değişme yapmaz: *buğut-un* kalır. A.U.E.

[4, 4] Müellif, muz. ileyh ve mef. bih misallerindeki vurguyu *dede* isminin son hecelerinde göstermişse de vurgu, bunların arkadaşları olan misallerde olduğu üzere yine eklerin vokallerinde olduğu için biz de öyle gösterdik. — iki hecesi (*d*) li olan isimler (*dede*, *dadi*, *dadu*), mef. anh ve mef. fihlerde yine (*d*) li bir ek alarak ses çetrefilliliği (tenalür == caecophony) içinde getirirler. A.U.E.

Mef. anh . . . دَدَدَنْ dede - de^on ;

Mef. fih . . . دَدَدَنْ dede - de^o.

Şu kelimeleler de hep böyle insıraf eder:

güveyi - nin, - yi, - ye, - den, - de;

örtü - nün, - yü, - ye, - den, - de;

baba - nin, - yi, - ya, - dan, - da;

dayı - nin, - yi, - ya, - dan, - da;

paľto - nun, - yu, - ya, - dan, - da;

komşu - nun, - yu, - ya, - dan, - da (muk. § 228).

TÜRK DİL KİTAPÇIĞI

A. 145/

Nüfis No.: 6842

Sunlar da münasip vokallerle hep öyle insıraf eder: دَرَيْ dere; دَرِي arı; دَرِي deri; دَرِي kuyu; دَرِي - سُورُو - sürü. (Muk. § 35).

مَوْ su kelimesi muz. ileyh de مَوْ su - nuñ olacak yerde مَوْ su - yuñ olur. Muk. § 227.

Bununla beraber bazı eski metinlerde سُورَى (su - nuñ) şekli de kullanıldığına daiz şahitler görülüyor.

Ml.: سُورَى sunuñ yüzün = suyuñ yüzüñ (ü) (mel. bih) [1426 yılı yazmaları, yaprak 69 V^o];

سُورَى سُورَى sunuñ yukarıasından (aynı yazmalar, yaprak 170).

su kelimesi, daha çok eski bir sub, sav, sig yerindedir. Muk. Böhlingk, s. 134.

250. Bir vokalle nihayetlenen isimlerin yazılısına dair mülâhazaralar. — Böyle hallerde sonuclar, yazıda isimden ayrılmış bulunurlar. Çünkü soulama vokalleri işaretliyen harfler içinde: a karşılığı ئ؛ e ve a karşılığı ئ؛ u, ü, o, ö karşılığı ئ؛ i, i ve bazan de u, ü karşılığı ئ واردır. Yalnız bu sonucusu, yazıda kendinden sonra gelen harfe ئ suretinde bitişebilir. Bununla beraber bu harfle dc olsa, ek verileceği zaman bir dizi ئ lerin kümelenmesinden çekinilerek, mef. bih ve mef. ileyh ekleri ayrı yazılır.

Ml.: دَرِي deri. سُورُو (سورى) - sürü.

Muz. ileyh: دَرِي - niñ ; سُورِي - surü - nüñ ;

Mef. bih : دَرِي - yi ; سُورِي - surü - yü ;

Mef. ileyh: دَرِي - ye ; سُورِي - surü - ye ;

Mef. anh : دَرِي - den ; سُورِي - surü - den ;

Mef. fih : دَرِي - de ; سُورِي - surü - de.

IHTAR. — Eski osmanlı lehçesi metinlerinde . . . & vokalleriyle nihayetlenen kelimelerin mefulünbihlerini yazmak için, farsça imfânum bir hüsusiyetinden alınmış ayrı bir yazış (muk. § 1135) tarzı: yazılı esre işaretli hemze . şekli kullanılmıştır (§ 26).

• ^{جِرْمَنْ} ** pencere'nin mefulünbihi olan ^{جِرْمَنْ}, pencere-yi yerine • ^{جِرْمَنْ} .

251. *Cemilenmiş isimlerin insırafı.* — İsim cemilenmiş ise, muzafünileyh ve mefulünbih ekini alması, -ler (-lar) dan sonra olacağı için bu, tek değişimli $\frac{i}{l}$ suretinden ibaret kalır (Bak. § 158, ihtar).

Şu halde, haliyet (cas) sonuçlarının ancak iki örneği bulunabilir:

ler, den sonra: -iñ, -i, -e, -den, -de;
lar, dan sonra: -iñ, -i, -a, -dan, -da.

Son ek hecesi daima vurgulu olur. Muk. § 210, ihtar.

I. -ler ekiyle cemilenmiş kelimeler.

Ml.: اول ev - ler.

Muzafünileyh . . . اوْلُك evler - iñ ;

Mefulünbih . . . اوْلُى evler - i ;

Mefulünileyh . . . اوْلُه evler - e ;

Mefulünanh . . . اوْلُدُن evler - den ;

Mefulünfih . . . اوْلُدُه evler - de .

beygirler, sözler, teessüflerde de böyledir. (Bak. Bent, 211).

II. -lar ekiyle cemilenmiş kelimeler.

Ml.: آنلر at - lar.

Muzafünileyh . . . آنلُك at - lar - iñ ;

Mefulünbih . . . آنلُى at - lar - i ;

Mefulünileyh . . . آنلُه at - lar - a ;

Mefulünanh . . . آنلُدُن at - lar - dan ;

Mefulünfih . . . آنلُدُه at - lar - da .

katır - lar, fayton - lar, koşum - lar da böyledir (Bak. Bent, 211).

252. *Mülkiyet eki alan isimlerin insırafı.* — Bu insıraf, mülkiyet ekinin müfret ve cemi mütekellimlerinde muttarittir.

Daima, ekin son vokali vurgulu olur. (Muk. § 210, ihtar).

Dikkat edilmeli ki, muzafünileyh ve mefulünbihe haliyet eki getirilince, sadece mülkiyet ekinin vokali tekrarlanmış olur. Hakikatte, bunların ikisi de aynı mahiyette (ikinci sınıfından) dir.

Ml.: اورمveya اورم ev - im.

- Muzafünileyh . . . اورمك ev - im - iñ;
 Mefulünbih . . . اوري ev - im - i;
 Mefulünileyh . . . اورمه ev - im - e;
 Mefulünanh . . . اورمند ev - im - den;
 Mefulünfih . . . اورمنه ev - im - de.

اورك، اوري ev - iñ

- Muzafünileyh . . . اوكل ev - iñ - iñ;
 Mefulünbih . . . اوك ev - iñ - i;
 Mefulünileyh . . . اوكه ev - iñ - e;
 Mefulünanh . . . اوكدن ev - iñ - den;
 Mefulünfih . . . اوكده ev - iñ - de.

اورمن، اوريز ev - imiz.

- Muzafünileyh . . . اورمنك ev - imiz - iñ;
 Mefulünbih . . . اورمنى ev - imiz - i;
 Mefulünileyh . . . اورمنه ev - imiz - e;
 Mefulünanh . . . اورمندن ev - imiz - den;
 Mefulünfih . . . اورمنده ev - imiz - de.

اورک، اوريز ev - iñiz.

- Muzafünileyh . . . اوكرك ev - iñiz - iñ;
 Mefulünbih . . . اوكري ev - iñiz - i;
 Mefelünileyh . . . اوكره ev - iñiz - e;
 Mefulünanh . . . اوكردن ev - iñiz - den;
 Mefulünfih . . . اوكرده ev - iñiz - de.

beygir - im, beygir - iñ; beygir - imiz, beygir - iñizde de böyledir.
 söz - üm, söz - üñ; söz - ümür, söz - üñüz kelimeleri şu ekleri alır:
 - üñ, - ü, - e, - den, - de, vs.

253. Kendisinde mülkiyet ekinin müfret gaibi bulunan isimlerin in-sırafında hususiyet vardır:

Bunun bütün hal勒lerinde araya ى - n sıgnık konsonu girer.

Ml.: Müfret gaip: اوري ev-i, ئاتى at-i.

Muzafünileyh . . . اوینك	<i>ev-i-n-iñ;</i>	<i>at-t-n-iñ;</i>
Mefulünbih . . . اوينى	<i>ev-i-n-i;</i>	<i>at-i-n-i;</i>
Mefulünileyh . . . اوينه	<i>ev-i-n-e;</i>	<i>at-i-n-a;</i>
Mefulünanh . . . اويندن	<i>ev-i-n-den;</i>	<i>at-t-n-dan;</i>
Mefulünsih . . . اويندە	<i>ev-i-n-de;</i>	<i>at-i-n-da.</i> [1]

Cemi gaip: اولى ev-ler-i (ses maisons, leur maison, leurs maisons).

Müzafünileyh . . . اوزىك	<i>ev-ler-i-n-iñ;</i>
Mefulünbih . . . اوزى	<i>ev-ler-i-n-i;</i>
Mefulünileyh . . . اوزىه	<i>ev-ler-i-n-e;</i>
Mefulünanh . . . اوزىدن	<i>ev-ler-i-n-den;</i>
Mefulünsih . . . اوزىدە	<i>ev-ler-i-n-de.</i>

Şu kelimeler de yine böyle insıraf ettirilir:

چکىسى çene-si; او. دىزى omuz-u; ایانى ayağ-i, کېمىيğ-i, ماصالىرى saç-far-i.

IHTAR. 1. $\check{\alpha}t-i$ suretinde gaip mülkiyet zamiriyle mutlak (saltık, absolu) halette görülen i , eğer ismin son harfi yazda kendisinden sonraki harfe bitişmiyenlerden biri ise, öteki haletlerde [2] yazılmaz. [O zaman mülkiyet zamirinin varlığı ancak $\check{\alpha}n$ den anlaşılır.]

[1] Bize buradaki $\check{\alpha}n$ sıgnık bir konson değildir. Eski gramecilerimiz buna «vikaye nunu» demişlerdir ki, besbelli iki vokalın yanına gelmesinden doğan koşa (hiatus) dolayısıyla hissedilecek tenasürden kelimeyi vikaye (korumak) için getirilen $\check{\alpha}n$ kastediliyordu. Fakat bir kaç halette bu düşünceyi haklı göstererek iki vokal komşuluğu var ise de, meselâ *mef. anh* ve *mef. fih* lerde bu koşa vaziyeti yoktur ki, $\check{\alpha}n$ oraya bueun için gelmiş olsun: *ev-i-n-iñ*, *ev-i-n-i*, *ev-i-n-e*. Fakat ötekilerde, şark lehçelerinde görüldüğü üzere, *ev-i-den*, *ev-i-de*, demek lâzımdır; çünkü i den sonra başka vokal gelmemiş, bir konson *d* geliyor.. Hattâ bu bir benzeşme (imtisal, analogie) hadisesinden ileri gelmiş de değildir. (Bak. § 254).

Bize müsret gaip mülkiyet (izâet) zamiri, eski lehçelerde *in* ve *i* suretlerindedir ki, simdiki lehçemizde (*s*) *i* şekli bu zamirin mücerret haline muhabîr kalmış olup, diğer haletlerinde ise daima *in* şekli yaşamaktadır. Bunda vikaye nunu dedikleri sıgnık vokal bahse mevzu olamaz; ve bu itibarla müellişin yaptığı gibi *ev-i-n-iñ* vs. suretinde *n* yi sıgnık olduğunu göstermek üzere, evvelki *i* den ayırmayıp, *ev-in-iñ*, vs. suretinde kaydetmek icas ederdi. A.U.E

[2] Bize bu $\check{\alpha}i$, ismin son harfi kendisinden sonraki harfe bitişmiyenlerden olursa, Arap yazılı türkçe imlâda yalnız *mefulünanh* ve *mefulünsih* haletlerinde yazılmaz; eğer son harf bitişenlerden olursa hiçbir halette yazılmaz:

a. اۇن او *ev-(.)n-d(.)n*; اۇن او *ev-(.)n-de*;

b. اۇت *at-(.)n(.)ñ*, اۇت *at-(.)n-i*, اۇت *at-(.)na*, اۇت *at-(.)n-d(.)n*, اۇت *at-(.)n-da*.

A.U.E.

IHTAR. 2. — Eğer konsonla nihayetlenen bir isim olursa, müfret müttekelliim ve muhataba ait mülkiyet ekinin insırafi *söyleniste* aynı olur.

Müz. ileyh . . . evinin (*sana, ona ait evin*: de ta, de sa masion);
Mef. bih . . . evini (*sana, ona ait evi*: ta maison, sa maison), vs. [1]

IHTAR. 3. — Gaip mülkiyet ekiyle nihayetlenen kelimenin mef. bihindeki sonlama *i*, eski metinlerde ve eski nazımda söyleniş ve yazıldan ekseriya düşerdi.

~ Ml.: Gaip mülkiyet ekli *baş-i* kelimesinin mef. bihi *baş-i-nı* yerine *baş-in* [2].

254. (*bu, su, o* § 312, *k'endi* § 303 ve *-ki* eki § 289) gibi zamırlerin insırafında ~~ve~~ ortaya çıktığı için zamırlık *o n* diyebileceğimiz şu şimdî bahsi geçen *o n*, her zaman var olmuş değildir.

Meselâ, Çagataycada, *törä-si-dä* gibi (*n siz*) ve *törä-si-n-dä* gibi (*n li*) şekiller arasında kararsızlıklar görülüyor. Yine Muk. § 304 ve 881, İhtar ve S. 595 yukarılarında.

Türkiye lehçesi bu hal ve vaziyetin ancak zayıf izlerini muhafaza etmiştir: İhtimal ki farsça **çjī ān*, kelimesinin mef. sihi, mülkiyet ekiyle (yine böyle zamırlık *n* almaksızın) *an-i-de* olmuştur.

255. Aynı zamanda hem cemi hem mülkiyet eki almış olan isimlerin insırafi muttarittir.

Muz. ileyh . . . ایلیه ev - ler - im - iñ;

Mef. bih . . . او زی ev - ler - im - i, vs.

B. KELÂMDA MUHTELİF HALETLERİN VAZİFESİ [3].

256. Mutlak halet (cas absolu) in kullanışlarını evvelce (Bak. § 239 ve aşağısı) göstermiştık. Şimdi öteki haletlerin kavramlarını mütalea etmek işi kahiyor.

[1] Daha evvelce de söylediğimiz üzere, muhataba izafet zamıri olan *đ* ile aidiyet eki olup üç şahsa her birine de eklenebilen *đ* edatının arap imlâh türkçede aynı şekilde olduğuna bakarak, müellif bunları hep *n* ile gösteriyor. Halbuki yalnız muhatab zamırını *n* ile gösterip, insıraflı hallerdeki gaip zamırını ve aidiyet edatını *n* ile göstermesi daha iyi olurdu sıklarınca.

[2] (*bāş-in*) alamaz bir dahi bārān - i belādan.. Ziya Paşa. (... belā yağmurundan bir daha başını alamaz.) Ve bu, gaip mülkiyet zamırının mücerret haletidir ki, mefulünbih eki almadan da mefulübih yerinde kullanılmıştı A.U.E.

[3] Biz, insırafin muhettelî haletlerine dair olan etrafı tetkikimizi, gramerin sonuna (sentaks) bırakmadan bulunuyoruz ki bu, alelâde tutulan yolun aksi bir tarzdır. Eğer biz de aynı surette yapmış olsaydık, sentaks (nahiv) ta (muhettelî kelime kümelerinin mütaleasında muk. § 1061 ve aşağısı) kabul ettigimiz pilân, bütün bunları dağıtmamamıza sebep olacaktı; halbuki biz ayrıca bunları bir bülün halinde mütalea etmemi tercih etmiş bulunuyoruz. J.D.

1. MUZAFUNILEYH (ALDIYET) (Génitif = in-lenik).

257. Muz. ileyh, aitlik (appartenance) bildirir.

Ml. : كیمک در *ر*, *bu kim-iñ dir* (à qui est - ce?).

آت پېتىك ، قىلىج توشاڭاتك (ايش بىجىءەنگ) در *at bin-en-iñ, kılıç kuşan-an-iñ*, “*iş becer-en-iñ, dir* (le cheval est à celui qui[le] monte, le sabre à celui qui [le] ceint, “l'œuvre à celui qui [l'] accomplit,,)[1] (ata sözü). Bu misallerde Muz. ileyh, bir isim cümlesinin haber (prédicat) i olarak kullanılır (§ 1174). Fakat ekseriya tayinci (tarisci, déterminatif) mütemmimleri (veya isimleri) göstermeğe yardım eder.

Ml. : جىرباتك ارى *çoban-iñ ev-i* (maison du berger).

Türkçede tarisci mütemmim (complément déterminatif), manasını tamamladığı kelimededen daima evvel gelir; ve bu tamamlanan kelime (Bak. yukarıdaki misale) irca alâmeti (indice de rappel) ni (§ 233) alır. Bu surette teşekkür eden kümeye izafet terkibi (izafi terkip, rapports d'annexion) adı verilir. Muz. ileyh o zaman bu izafetin yanı aidiyetin birinci haddi (terme) dir. (Bak. § 1091 ve aşağıları).

Bazı ilgeç (cer ve ılsak edati, postposition) lar zamirlerin muz. ileyh haletine nâzım olurlar (régissent = o haleti kendilerine çekip alırlar).

2. MEFULÜBİH (accusatif, i-lenik).

258. Marife (belirgen, déterminé) bir mana ile kullanılan alemlerden vücude gelmiş sarıh mefuller (dolayısız işlenikler [2]) haletidir.

Nekre (bürungen, indéterminé) alemler mutlak halette kahırlar (muk. § 240).

Ml. : مكتوب آلم *mektub-u al'dim* (j'ai reçu [la] lattre);

ر (ايچ) مكتوب آلم *bir (iki) mektup al'dim* (j'ai reçu une [deux] lettre[s]);

جوز (مانىن) آلم *ceviz [satın] al'dim* (j'ai acheté des noix);

طاش آعنق *taş at-mak* (jeter des pierres);

كتاب ساعق *kitap sat-mak* (vendre des livres).

[1] Bu kısmın Fransızcası, türkçesi gibi tarafımızdan ilâve edilmiştir. A.U.E.

[2] Fransız dilinde mesul kelimesinin tam karşılığı yoktur. İsmiin mütemmimi karşılığı olarak (complément du nom) dedikleri gibi, fiiliin mütemmimi (tamamlayıcısı, tümleyicisi) için de mesul karşılığı (complément du verbe) gibi tabirler kullanırlar. Biz dilimizde mesul içiin, karşılık olabilecek (işlenik) kelimesini tabir olarak uygun buluyoruz. Şu halde işlev (fiil), işlevci (fail) işlenik (mesul) gibi aynı aileden kelimelerle, gramerin bu tabirlerini Türkçe olarak kullanmak mümkün olabilir. Marife (déterminé) için *belirli* ve nekre (indéterminé) için de *belirsiz* tabirleri kullanılmak ta mümkündür; fakat bu tabirleri sarıh, gayri sarıh tabirlerine karşılık bırakmak ta olur. A.U.E.

Türkçede nekre sayılan bir kelime fransızcadaki karşılığında marife edatı (harfi tarif, article définiti) ile beraber bulunabilir, yani marife olabilir.

Ml.: كُوز بِعْنَ g'öz yem - mak = fermer (les) yeux (gözleri yummak);
 تُوتُون اِيجَمَك tütün iç - mek = fumer le tabac (tütünü tüttürmek);
 شَرَاب اِيجَمَك şarap iç - mek = boire du vin;
 پِيَانو چالق piyano çal - mak = jouer du piano.

259. Sarıh bir meful olan kelimededen evvel fransızca'nın nekre edatı (article indéfini) ile (Bak. § 332) aynı manada kullanılan *x*, bir kelimesi bulunursa, o kelime esas itibariyle meful haletini almaz.

Ml.: مکتوب آدم, (bir) mektup al'dim.

Bununla beraber kullanışta bu kaide dışına çıktıığı da görülür.

(bir) kelimesinden başka tarifçi (déterminant) leri bulunan sarıh fiil mütemmimleri de mef.bih haletine konulabilir.

Ml.: ... هُرِيفِك بِرِى كِرَادُون آن اِسْتَدَارِى بِرَادِرِى كِزْدَكْن ... herif-iñ biri kırä-ya al'mak istediy-i (bir) dâire-gi g'ez-er-ken... (Un individu, tandis qu'il visitait un appartement qu'il voulait louer...) [1]

Şu aşağıdakilere de meşlünbih alâmeti getirilebilir:

1º Söz söyleyen (mûtekellim) zat, ifadeye verilen nekre şecline rağmen, bâzı mevzu şeyin ne olduğunu esasen biliyorsa:

Ml.: بِكَ بَاÑا (bir) ev-i g'öster-di-ler (On m'a montré une maison). (Buada kelime, muhatap için nekre kalmakla beraber, söz söyleyen [mûtekellim] zat için marifedir.)

Bu halinde *x*, bir sıfatı, 333 üncü bentte gösterilen manada olabilir.

2º Fiiliin sarıh mütemmimiyle ifade edilen mesuma dikkati çekmek isteniliyorsa:

Ml.: بِهِ چوچىن بِرِلَه باللَّكَ [2] (bir) çocuğ-u böyle galñiz bırak-ar-lar mı (laissez-t-on ainsi seul un enfant!).

Bu halinde *x*, bir sıfatı, 334 üncü bentte gösterilen manada olabilir.

260. *mülkiyet ekli isimlerin* mef. bihi. — Esas itibariyle, fiiliin mülkiyet ekli her sarıh mütemmimi, mef. bihi alâmetini alır.

[1] Müellifin dediği üzere, biz buada (bir) kelimesinden başka tarifçisi olan ne bir sarıh fiil mütemmimini, ne de onun mef. bihi haleti aldığıni göremiyoruz. Bize bu cümle, üst terafındaki mütaleaya bağlanarak, aşağıdakî misaller sırasına girer ki, bundan da ötekiler gibi (bir) nekre edatına rağmen sarıh fiil mütemmimi mef. bihi haletini almış bulunuyor: (bir) daireyi.. Fakat cümlede bundan başka tarifçi kelimesi olan sarıh fiil mütemmimi yoktur. A.U.E.

[2] Bu kelime doğru olarak, بِرِلَه, bırak-ar-lar-mı suretinde söylenir. A.U.E.

Ml.: (bir) *baston'am-u gal'-di-l'ar* (ou[m']a volé une canne).

Bununla beraber, sijilin sarib mütemmimi, 1102 ncı bentte gösterilen örnekte (yani mutlak haletteki birinci hnddi «muz. ileyh.» olan [1] ve ikinci haddiyle birlikte hemen de murekkep bir isime muadil bulunduğu) bir ızaset terkibinden ibaret ise, bu ızaset terkibi nekre olduğu surette, mutlak halette kalabilir (Muk. § 1112).

Ml.: مل. : مل. bir gel deyirmen-l (ni, yerine) yap-dir-dim (j'ai fait construire un moulin à vent).

tavuk kızart-ma-sı - (ni, yerine) ye-r - k'en... (en mangeant du rôti de poule...)

Bu nevi isim kümelerinde zaruri olarak bir gaip mülkiyet ekinin var olduğu düşüncülünce, şöyle bir kaide konulabilir. Kendisinde müsretli eemili mütekellim ve muhatap mülkiyet eki bulunan siiin sarih mütemmimi, *daima* mes. bih sonucu alır. [2]

IHTAR. — Eski osmanlı lehçesinde bu yukarıki kaidelere o kadar sık riyet edilmezdi.

MI.: **گلکلک كوروب** *g'el-diğ - īn-l g'ör - üp* yerine, **گلکلک كوروب** *g'el - diğ - īn gör - üp* (voyant que tu es venu..ki kelime kelimesi voyant ton fait de venir, yerindedir). [Kırk vezir s. 102].

3. MEFULÖNILEYH [datif == e-lenik], VE MEFULÖNANH [ablatif, den-lenik].

261. Umumî mülâhazalar. — Mef. ileyh ve Mef. anhın ikisi de, taban tabana zıt manalarda olmak üzere, fiilin gayri sarih (dolayılı, indirect) mütemmimlerini ifade eder. Mef. ileyh *bir şeye doğru yönelme* (direction vers) yi, mef. anh ise bir şeyden *uzaklaşma* (éloignement) yi, *ayrılmama* (séparation) yi, *cıkıp açılma* (s'écarter) yi gösterir. Türkçede bu zıtlık sarih olup, iki halet birbirinin doğrudan doğruya aksi olarak görünür.

Fazla olarak kelâmda bir hareket fikri bulunduğu zaman, yine aynıyle birbirine zıt mahiyette olarak, hälükâr (circonstance) mütemmimleri vücude getirirler [3].

[1] Yani δ nı siz nekre merci ki, son devir gramerçilerimiz böylelerine «ikinci türlü izafet terkibinin muz, ileyhi» derler, A.U.E.

[2] *ev-im-i*; *ev-imiz-i*; *ev-iñ-i*, *ev-iñiz-i* gibi.. Bununla beraber bütün gaibe izaset zamirli kelimeden evvel bulunan ve o zamirin marife mercii olan kelime marife aidiyet eki olan *n* yi almadan da marife manasiyle kullanilabilir : *göz-üm* (= *göz-üm-üñ*) *nur-u*; *baş-iñ-*, *göz-üñ-* (= *baş-iñin*, *göz-üñün*) *sodaka-sı*; *güz-ü* (= *yüz-ünüñ*) *su-gu*, vs. A.U.E.

[3] Bu iki halet arasındaki zıtlığı daha iyi göstermek için (datif = mef. ileyh) tabiri yerine (gidimli meşfünü ileyh = datif - ellatif) tabirini koymak mümkündür (ki bu «allatî» tabiri «sin - ugur» gramerlerinde bususî bir halet tabiri olarak kullanılır.) J.D.

MEFULÖNILEYH (datif - allatif).

262. Bir hareketin veya umumiyetle bir fiilin *varıntı noktası*, bu hareketin yöneldiği eiheti bildiren isimler mef. ileyh haletini abırlar (ki bunlardaki hareket hakiki veya mecazi bir *yaklaşma*, bir hedefe doğru meyil ve teveccüten ibarettir.)

Fransızcada (*à . . .*), bazan (*sur . . .*).

Ml.: اودن كورمه ev - e gir - mek (entrer à la maison);

عَلَمَهُ dam - a at - mak (jeter sur le toit);

يَنْتَهِ إِلَى at - a bin - mek (monter à cheval);

كَيْنَهُ وَرَدَهُ kim - e ver - diñ (a qui [l']as-tu donné ?);

برَسْكَهُ اوْبَهُ مَسَافَرَ اولَقَ bir - i - niñ ev - i - ne müsäfir ol - mak (être hébergé «reçu comme hôte» chez quelqu'un).

Yakınlık (proximité) sıkrını bildiren bir sıfatla beraber:

مَكْتَبَهُ يَاتِينَ mekteb - e yakın (près de l'école).

263. Yaklaşma sırf mecazi olabilir. Mef. ileyh haletini alan kelime, bazan *gayri mûteaddi bir fiilin mütemmimi* [1] rolüne düşmüş bulunur. Kaldığı tabii olarak mef. ileyh haletini alan bazı fiiller vardır.

Ml.: بالـ [2] bak - mak 1. Birine veya bir şeye göz atmak, 2. Birini tedavi etmek, bir şeye özen vermek;

شَاهِقْ şah - mak (s'étonner de quelque chose), vs.

Uyarlık, uygunluk, râzilik, gereklik, kâr, ziyan ifade eden fiil ve sıfatlar (ekseriya arapça *fer'i* fiiller) de de böyledir.

[1] Burada kastedilen mütemmim, tipki mûteaddi fiillerin sırih mefûlü selâhiyetinde olan mutat mütemmimidir. Yalnız buanın ötekinden şu farkı vardır ki, mûteaddi fiiller fazla olarak gayri sırih mütemmimler de olabilir; şu kelâmda olduğu gibi : (Donnez cette lettre à mon père = bu mektubu babama veriu.)

[2] *At-a dost gibi bak - mal'ı, düşman gibi bin - meli* «ata sözü» = (Il faut soigner la cheval comme un ami et le monter comme un ennemi). J. D.

MEFULÖNANH (ablatif).

Bir hareketin yahut umumiyetle bir fiilin *başlama noktası*, bu hareketin doğup çıktıgı, kopup geldiği eiheti bildiren isimler mef. anh haletini abırlar (ki bunlardaki hareket hakiki veya mecazi bir *uzaklaşma*, bir *ayrılık*madan ibarettir).

Fransızcada (*de . . .*), bazan (*en . . .*).

Ml.: اودن جوْهْمَهْ ev - den çik - mak (sortir de la maison),

طَارَهُمْ dam - dan düş - mak (tomber du toit);

إِلَى at - dan in - mak (décendre de cheval);

كَيْدَنْ al - diñ ? (de «à qui l'as-tu pris «reçu» ?);

ات طَارَهُمْ آيْرَهَمازْ et tırnak - dan ayrılmaz (la chair ne se sépare pas de l'ongle), (ata sözü).

uzaklaşma, ayrılma sıkrını bildiren bir sıfatla beraber:

ابْشِيدَهُمْ ايرانْ işid - en - den yırak (loin de celui qui écoute) ki, kem akibeti önlemek içia nezaket tabiridir,

Uzaklaşma sırf mecazi olabilir. Mef. anh haletini alan kelime, bazan *gayri mûteaddi bir fiilin mütemmimi* [3] rolüne düşmüş bulunur. Kaldığı tabii olarak mef. anh haletini alan bazı fiiller vardır.

Buular başlıca *korku, tiksinti, hoşlanmazlık, uzaklaşma, vazgeçerlik* bildiren fiillerdir.

غَرَدْ قَارَالَدَنْ قَرَنَارْ Kurt kartal - dan kork - mak (le loup ne craint pas l'aigle);

آيْدَانْ دُوكُونَدَنْ چوچق اوْيُونَدَنْ اوْسَاكَازْ (ata sözü) abdal' düğünden çocuk

264. Mesulünleyh (biraz nadir olarak)
bir soulama sebep (illeti gâiye, cause final)
ifade eder.

ne-ye [1] (*nıçın* = pour quoi, mü-radili);
 خدّجهی علّه کریمکه کیتیدی *hizmet-ci ya-mek g'etir-meý-e git-di* (le domestique est allé chercher le repas).

İHTAR. — باشامق *başl'a-mak* sılli de mef. illeyhe názım olur (régit, gouverne yeder, çekimler).

265. (Müteaddi veya gayri müteaddi) fiil hakikî bir hareketi bildirirse mef. illeyh nereye (yani hangi istikanete doğru manasıyla latince: quo?) gibi bir suale karşılık olacak mekan bildiren bir hal ve kât «circonstance» mütemmimi kıymetini alabilir.

MI. : استانبول کیمک *Istanbul'a gitmek*...
 (partir pour Constantinople);
 استانبول مکتبہ کیمکتے *mektebe g'elecek-mi-siniz?* (viendrez-vous à l'école ?);
 ایک *g'el buraya* (viens ici).

Bazı ilgeçler (postposition) mef. ilehye
nazım olurlar (Muk. § 903 ve asağısı).

IHTAR. — Bunucla beraber mütemmim, bir mastar veya mastar ismi (nom d'action) olursa, bu fiiller mef. ileyhe názim olurlar.
 گلے میے (اعز اعماق) تورقار *g'el-mey-e* «ağz
 aç-mag-ar kork-ar (il a peur
 de venir, d'ouvrir la bouche) ;
 سوچمک استمک یورم (او تایورم) *sözlemeğ-e*
 iste-me-gorum (utan - iyorum)
 (je ne veux pas c'i'ai honte de
 parler) [2].

Mefulünah bir başlama sebep (cause initiale) ilade eder. Muk. § 1436.

آجلقدن طاری اکی خداون طاری
açl'ik-dan dari ekmeğ-i helvā-dan tatlı-i
 (la faim «aidant» le pain de millet est meilleur que le gâteau de sésame).

(Müteaddi veya gayri müteaddi) siil hakikî bir hareketi bildirirse, mef. anh nereden (manasıyle latince: unda?) gibi bir suala karşılık olacak mekânı bildiren bir hal ve kâr mütemmimi kiyemetini alabilir.

Ml.: استانبولدن گلک *Istanbul'dan g'el -mek*
 (venir de Costantinople);
 مکتبدن کلیبورن *mekleb-den g'el-iyor-um*
 (je viens de l'école);

Bazı ilgeçler mes. anha nâzım olurlar
(Muk. S.909 ve asağısı).

[I] «y» den övvəl gelen e, tercihen i, söylenir: ni-ye, A.U.E.

[2] Bunlar daha ziyade *söylemek istiyorum*, *söylemekten utanıyorum* suretiinde kullanılır. A.U.E.

MEFULÜILEYHİN HUSUSİ KULLANIŞLARI.

266. Mef. ileyh (yaklaşma fikrine yakın olan) *gøyet climite* (§ 395, ihtar, ki nümu miyetle edatlarla beraberdir: § 913 ve aşağısı) ve *mukayese* (comparaison) manalarında ifade eder. Bunun içindir ki, bazı *mukayese* bağlaçları (*gérondis de comparaison* mef. ileyh alırlar: - *cesine* (Bak. § 929) ve - *(y)esi-ye* (Bak. § 796)).

Değer, diyet [1] (compensation), *bedelleme* (remplacement) fikirleri de *mukayese* fi kirine bağlanır (Muk. - *(y)eceğ-im-eli* bağlaç tabirleri, Bak. § 1471).

Buna *misil bedel* (contre-valeur) fikrini de ilâve etmeli ki, fiyat bildiren kelimelerde mef. ileyh alıyorlar.

Ml.: *bunu kaç-a al'-di-niz* (à quel prix l'avez-vous acheté ?)
بـنـوـنـكـهـ آـلـدـيـنـزـ (بـنـوـنـكـهـ بـنـ غـرـوـثـ).

Şu ifadeler, tariçi gibi kullanılabilir (Muk. § 1089).

Ml.: *yüz yüz kuruş-a bir sā'at* (une montre de 100 piastres).

267. Bir çok zarf (ulak, ulamaç, adverbe) terkipleri mef. ileyhle vücude gelmiştir:

Ml.: *bunañ üzər-i-ne* (là-dessus);

bāş üst-ü-ne (volontiers) Muk. arapça: على الرأس والمين = baş ve göz üstüne);

bir bir-i üst-ü-ne (l'un dans l'autre, tous au même titre);

bos yer-e (inutilement, sans raison);

yok yer-e (inutilement, sans raison);

k'endi baş-i-na veya *başlı baştə* *baş-ı: baş-i-na* [2] (par lui-même). (Muk. S. 814, yukarısında).

268. Bir takım zarf terkipleri, tekrarlı bir isimden vücude gelmiş bir kümenin ikinci kelimesini mef. ileyh haletine koymakla teşkil edilir. Bu terkipler bazan bir biriyle karşılıklı olma (réciprocité) fikri bildirir.

Ml.: *karşı karşı-ya* (en face l'un de l'autre).

Bazan da bu yapılama (construction), sadece bir şiddet (intensif) manası verir.

Ml.: *k'endi k'endi-ne*, aynıyle (Bak. yukarıya) manasındadır;

sol'uğ sol'uğ-a veya مـوـلـوـغـيـ مـوـلـوـغـهـ *sol'uğ-u sol'uğ-u-na* (en respirant avec précipitation, tout essoufflé, sans laisser de répit, toute de suite);

[1] Diyet kelimesi «kan bahası» manasıyla arapça «ödemek» karşılığı *ceda, tedivez* den türeme ise de, bedel manasına türkçenin (değer) kelimesi gibi «değer» in bir çeşidi olarak ta Türkçe可以说; e sinin i olması y den evel oluşundandır. A.U.E.

[2] Bu ifadelerin varlığı, («ayı, mustakıl, diğer» manalarında eski kelimeler olan) *baş-ka*, *öz-ge* kelimeleri hakkında (§ 243, ihtar 2) verdığımız iştikaki ibtimalî bir hale koymaktadır. Muk. *Dāfiğ-ül-gumūm* (Bibl. Nat. = millî kütüphane yazmaları A.İ.t., 394, yaprak r° 59) da geçen şu ala sözü: بـشـا بـوـلـعـجـ عـكـدـنـ اـلـلـاـلـهـ بـلـادـعـكـدـ بـكـدـ: *baş-ka bul'a-maç ye-mek-den il-ler ile pilav yi-mek ye-y-dir*. (il vaut mieux manger du pilau en compagnie «des inconnus» que manger tout seul du boul'amadj). J. D.

sıcağı-sıcağı-na (söylemek) («servir quelque chose tout chaud), *meçaz olarak*, (parler à brûle - pourpoint); *gün-ü gün-ü-ne* (le même jour, sans remettre au lendemain); *g'eri-si g'eri-ye* (à reculons).

- 269.** Eğer tekrarlı kelime - (y)enli bir feri fiil suretiinde ise ifade, bir çok kimseler tarafından «birbirine bakarak» yapılan fiil manasını verir. (Bu nevi ifadeler fransızcaya tam sahibi fiil sigalarıyla tercüme edilir).

وْهَانْ قُوْشَانْ *kəş-an* *kəş-an-a* (tout le monde courait, on courait de tout côtés);
 قَاهَانْ قَاهَانْ *kəq-an* *kəq-an-a* (C'est une suite générale);
 آلَانْ آلَانْ *at-l'a-n-an* *at-l'a-n-an-a* (chacun court «courait» à son cheval);
 سُوكَنْ سُوكَنْ سُوكَنْ *iblis-e* *söv-en* *söv-en-e* (il maudissaient, le diable à qui
 mieux mienx), (*Şehir mektub-l'arz*, Ahmed Rasim S. 20);
 آمانْ مَعَادِمْ اولاجقْ دِيْنْ دِيْنْ *Aman, müsädemə ol'acağ* *di-y-en* *di-ge-n-e* (tout
 le monde criait: attention! il va y avoir une collision) (Ayni eser,
 s. 23).

270. Ekseriya mesulüğünh alâmeti kümenin ilk kelimesinden sonra gelir.

Ml.: آچىلدىن آچىپە *açık-dan açıq-a* (ouvertement);
 طۇغىرىدىن طۇغىرىيە *doğru-dan doğra-ya* (directement);
 اىنچىدىن اىنجىيە (آرامىت) *ince-den ince-ye (aramak)* (rechercher méticuleusement).
 Muk, (rechercher) le sin du fig, francize tabirini.

İHTAR. — Bu gibi kelime terkiplerinin muhakkak zarf terkipleri yücede getirmesi şart değildir.

Ml.: آریلر چیچکدн چیچکه توپوب بال طوپلار *ari-l'ar çiçek-den çiçey-e kon-up bal' top'lar*
 (les abeilles se posant de fleur en fleur recueillent le miel).

271. Mef. ileyhin kullanılmasındaki hususiyetlere dair daha bir kaç misal. (Yine Muk. 8 395).

MEFULÜNANHIN HUSUSİ KULLANISLARI.

- 272.** Bir hareket veya bir filin geçiş yerini veya yerlerini, onların aralanma noktalarını ifade eden isimler de vicin mesf. anh. haletini alırlar.

Bu paraların karşılıkları fransızcadada ekseriya (par . . . à travers . . .) ile ifade edilir.

Ml.: *pencere-den bak-mak* (*afl'a-mak*) (regarder, «sauter» par la fenêtre);

kil'ic-dan gecir-mek (faire passer «par les sabres»);

g'öz-den g'ecir-mek (parcourir des yeux);

el-i-nden tut-mak (prendre par la main);

kul'p-u-ndan yakal'a-mak (saisir par l'anse «cou, le manche»).

273. Mef. anh yine böyle kullanılsa, *nereden?* (latince: *qua?*) sualine cevap olan mekâna ait hâlükâr mütemmimleri içinde getirmeye yarıyabilir.

Ml.: *بَرَادَنْ كِيتْ بَرَادَنْ git* veya sesi daha yükselterek başka bir mana ile *git bur-dan* (va, dirige-toi par ici); [1]
بَرَادَنْ كِيتْ نَرَدَنْ گِيَمْ (par où dois-je passer?).

274. Mef. anh ile ifade edilen başlıca iki meşhum (bir yerden çıkış meşhumu ve bir yerden geçiş meşhumu), bütün mef. anh'lerde az çok serhatle ifade edilmiş görülen *çıkıp yayılma* (émanation) umumi fikrinde hamur olmuş görülür. Bu fikir daha şöyle bir takım mana budaklamalarına da varabilir:

a. (Umumiyetle) *mense* (provenance), *mahrec* (extraction), *metde* (origine). Muk. § 1087.

Ml.: *بَنْ بُنْ افْزَابِي سَنَدَنْ بَلِيرْمْ* : *ben bu istirâ-yi sen-den bilir-im* (je considère que cette calomnie «provient» de vous);
كِيمَدَنْ سَورَا-قاچِي : *kim-den sor-acagy-im?* veya mef. ileyh ile *kim-e* (à qui le demanderai-je? (mef. anh'ası, birinden bir şey sorarak öğrenmekte istedigini; mef. ileyhisi sudece birine bir şey sordugunu bildirir.);
بَنَدَنْ بَارَهْ استَدَيْ : *ben-den para iste-di* (il me demanda de l'argent); *soratalay-i* :
أوْجَانَدَنْ بَيْشَمْ : *ocak-dan yetis-me* (qui est «sorti» de l'Ocak; qui est élevé «depuis l'enfance dans le foyer (ocak) de la milise des Janissaires»);
چَالِجَيْلَقَدَنْ دِيشَجي اوْلانْ بَرَ آدمْ : *çal'gac-l'ik-dan dis-ci ol-an bir adam* (un homme qui de musicien était devenu dentiste);
آتَالَرَدَنْ قَالَهْ نَصِيحَتْ : *ata-l-ar-dan kal'-ma nasihat* (un «bon» conseil qui nous vient de nos aîeux).

275. b. (Tarişlerde) bir şerdin, bir fertler *sinifina* ait olması.

Ml.: *سَورَ زَرَدَا وَصَكَصَارْ جَنَسَدَنْ بَرَ حَيْوانَدَرْ* : *semmur zirdava ve sañsar cins-i-n-den bir hayvan-dir* (la zibeline est un animal de l'espèce des martres et des souines)
عَبْ دَطَنْ إِلَيْهِوكْ فَضِيلَاتَدَرْ : *hubb-ü (veya -i)-vatan en büyük fazilet-ler-den-dir* (l'amour de la patrie est l'une des plus grandes vertus).

276. c. Bir şeyin yapıldığı *madde*, bir şeyin *terkib-i*.

Ml.: *فَقِيرَلَكْ آتشَدَنْ كَوْمَلِكَدَرْ* : *fakirlik ates-den gümlek-dir* (la pauvreté est une chemise de feu);
هَفْتَهْ يَدِي كَونَدَنْ عَبَارَدَرْ : *hafta yedi gün-den ibaret-dir* (la semaine se compose de sept jours).

277. d. Yine çıkış yayılma (émanation) fikrinde ortaklığını olan diğer bir fikri *bir parçalık* (kismilik, partitis) meşhumunu da bu fikirlere ilâve etmeli.

دَامْ (طَامْ) دَنْ دُوشَنْ دَامَدَنْ دُوشَكْ حَالَدَنْ بَلِيرْ
hal-i-nden bil-ir (celui qui est tombé du toit connaît [un peu; en partie]

[1] *bara-dan git* cümleinde vurgu (buradan) kelimesinde olup, bir muhataba gidişecik yolun buradan diye gösterildiğini bildirir. *git bara-dan* cümleinde vurgu (git) emir sigasında olup, muhatabın gösterilen yerden uzaklaşması (defolması) şiddetle talebedildiğini bildirir. A.U.E.

la situation de celui qui en tombe.) Muk. fransizedeki *cil en sait quelque chose là* ;

اقدام نم علم او قدر درین ابر من حکمتدن اکلامام *efendim; ben-im akl'-im o kadar derin er-mez hikmet-den aňl'a-mam* (Monsieur, mon esprit ne va pas si loin (kelimesi kelimesine: si profondément), je ne comprends pas [grand' chose en fait] de philosophie => «Pour moi, je ne sait point taut de philosophie). Molière, in, "Dépit, amoureux," içinde son fransız cümlesi böyle olduğu halde, Ahmed Vefik paşa'nın İnnîâl-i 'Aşk'ında yukarıki cümlelerde tereüme edilmiştir. Bu gün *حکمت* hikmet yerine *عَذْلَه* *felsefe* deniyor;

آدم عليه السلام منع اولنان میو دن بدی *ādem aleyh-is-selām men ol'un-an megve-den ye-di* (Adam «que le salut soit sur lui!» manges du fruit défendu).

278. Diğer taraftan uzaklaşma, ayrılma fikri *ayırd edilme* (différenciation) fikrine yaklaşır. Ve (üstünlük veya aşağılık) manasıyle mukayese rolündeki bir sıfat veya bir zarflı mel. iləyeh haletini almış olarak kullanılması da bundan ileri gelir.

Ml.: او بندن بروك *a ben-den bü(ö)yük* (il est plus grand «ou plus âgé» que moi, Muk. § 930).

4. MEFULÜNFİH (locatif = de-İenik).

279. İçinde bir fiilin olup geçtiği yeri veya zamanı gösteren mekân (veya zaman) bildirici halükârlık (circonstanciel) mütemmimler mef. fih haletini alırlar,

Bu haletler fransizeda (à..., en..., dans...) ile eda edilir.

تُوركِيَّهِ دَه *Türkiye-de* (en Turquie);

عُلَقَّهِ مَمَالِكِ اُسْمَانِيَّهِ دَه *memâlik-i osmâniye-de*, kelimesi kelimesine: «Aux pays de Ottomans, en Turquie»;

پاریس دَه *Pâris-de* (à Paris);

۱۹۱۴ سَنْتَ سَنْدَه *1914 bin-dokuz-yüz-on-dört sene-sin-de* (en l'année 1914);

۱۹۱۴ دَه *1914 bin-dođuz-yüz-on-dört-de* (en 1914);

شَبَاطَهُ دَه *şubat-da* (en février);

بَوْ صَوْكَ كُونَلَرَدَه *bu son gün-ler-de* (dans ces derniers jours).

Şu terkiplerde de aynıyledir:

خاطر مده *hâtit-im-da* (je me souviens);

آتَهَدَه *ayak-da*, (debout, sur pied);

هر جانده *her hal-de* (en tout cas) [Muk. § 163];

اڭىدە بىر *el-de bir* (hesap yaparken: je retiens un).

Şu atasözünde dört mel. fih vardır.

سندىقدەكى آرقى مده، انبارىكى قازىگەدە *sandık-da-ki arka-m-da, anbar-da-ki karn-im-da* (Ce qui est «à mettre» dans le coffre, «est» sur mon dos; ce qui est «à mettre» dans le grenier «est» dans mon ventre) (latince darbi mesel: Omnia mecum porto).

280. Mel. fih, bazan «müddet içinde» (dans l'intervalle de, dans l'espace de...) manasındadır.

MI. : بِسْ كُونْدَه *bis-kon-de* (*dans l'espace de cinq jours, en cinq jours*).

281. Bazañ: uzunluğunda «de la longueur de...», mikdarında «de la mesure de...», vs. manalarını ifade eder:

MI. : آدم بُوئنَه بِرْ قُوبَه *adam boy-an-da bir kaya* (*un puits de la taille d'un homme*); بِرْ بَارْمَق اوزوْنَلْتَه دَه *bir parça-sı bir parmak azan-l'uğ-a-nada-dir* (*chaque morceau [de cette chose] est de la longueur d'un doigt*); اوتَز يَاسِنَه بِرْ آدم *otuz yaş-inda bir adam* (*un homme de trente ans*).

INTAR. — Kesirlerin mahreci, mef. sıh alır: Bak. § 493.

282. (Nerede) (latince: ubi?) sualine cevap olan mef. sıh, yine mef. ileyb ve mef. anhta olduğu üzere, cümlein bir hedefe doğru yönelik, veya bilâkis bir yerden ayrılmış ifade edip etmediğini düşünmeye mahal kalmaksızın bir *fiili* veya bir *hali* olduğu yerde çerçeveleneceğe; o yere muhbasır kılmağa yarar.

MI. : اوْتَرْ مَقْ (اوْتَرْ مَقْ، كِرْمَه) *ev-de (otur-mak, g'ez-mek)* (*rester assis, se promener à la maison*).

Bununla beraber, eski Osmanlı İchçesinde, manaya ve usule göre mef. ileyb alan (ve zaten daha evvelce de almaktan bulunan) sıillerde bazan mef. sıh kullanılmıştır.

MI. : كِيدِه، كِيدِه، كِيدِه *kanda gideyim* (où dois-je aller ? Mevlid, beyit 216); كِيدِه، كِيدِه، كِيدِه *kat-im-da girmez ; Kırk vezir* (il n'entre pas chez moi).

Çağatayca metinlerde mef. sıh ve mef. ileyh'in kullanışında aynı le böyle girişiklik (tedahül, confusion) misalleri görülmektedir.

(5. NISBÎ HALET, Cas relatif = ce-leniç).

283. Nisbî (TÜRKÇE Karşılığı: görlelik) halet, ↗ ce, ilgec (postposition) i (Bak § 917 ve aşağısı) münasebetiyle tetkik edilecektir.

MOLAHAZA. — Müstesna olarak halet sonuçları, söyleyen ağzından (dolayısız kelâmlı, à discours direct) bir cümle sonuna katılabilir, Bak. § 1110.

IV KARMAŞIK EK VEYA ZAMIRLIK EK - *ki* (↙ -).

(Bak. § 134, ihtar 1.)

284. Karmaşık (muhtelit, mixte) ek veya zamirlik (pronominal) ek dediğimiz bu ek, vurguyu kendine almaz ve hakikî bir uymaç (enclitique) [1] halini alır (ki daima kendisinden evvelki hece vurgulanır); diğer taraftan umumiyetle vokal ahengî kaidelerine uymaz.

Halk dilinde, katıldığı hece art vokalli ise (-*ki*) suretinde söylemekle beraber şimdiki edebiyat dilinde böylesi kabul edilmiş değildir.

[1] Yazında kendisinden evvelki kelimeye bitişerek (fransızca: suis-je = ben miyim, gibi) onuna bir tek kelime halinde görünen ve vurgu almayan kelimeye derler. A.U.E.

Halbuki eski metinlerde bu ekin art sıñftan kelimelerde (*غـ .gi*) suretinde yazıldığına şahit olan sözler görülür:

Ml.: *سکرەنگى soñra-gi*.^[2] [2] Yine Muk. § 388, ihtar 2 ve 469.

Bu ek bazan ü vokalinden sonra, *kü* de söylenir. *dün-kü* (Bak. da-ha aşağıya § 287).

Bu ek fransızcada (étant..., qui est...) kelimelerinden sonra onun katıldığı kelimelerin karşılığıyle birlikte tercüme edilir.)

285. - *ki* (كـ) eki ancak üç nevi ifadeye katılabılır:

1° İsimlerin ve zamirlerin muzafunileyh (aitlik, génitif) haletine:

[O zaman ifadenin manası fransızcada (qui est de..., à..., celui de...) karşılığı olur.]

Ml.: *احدىكى Ahmed-iñ-ki* (celui d'Ahmet).

286. — 2° İsimlerin ve zamirlerin mef, fih (locatif) haletine:

Ml.: *كتابلىرىنىڭ كتبخانەمىزدەكى kütüphäne-miz-de-ki kitab-lar* (les livres qui sont dans notre bibliothèque).

287. — 3° Mekân (yer) ve zaman (çağ) zarflarına.

Bu kullanış, bundan evelkinin hususî bir halinden başka bir şey değildir, zira zaman ve mekânda bir *yerlikleyiş* (localisation) ifade ediyor.

آشاغىكى دكان (aşağı-ki dükkan-[tük'an]) (la boutique qui est en bas, la boutique d'en bas);

قارشىكى طاغلار *karşı-ki dağ-lar* (les montagnes d'en face);

دونىكى ياخمور *dün-ki yağmur* (la pluie d'hier);

بۈكونىكى غىزىدە *bugün-ki gazete* le journal d'aujourd'hui).

288. Bu muzafunileyh (aitlik, génitif) haletiyle vücude getirilen ifadeler, daima alem olarak kullanılır; diğerleri sıfat hizmetini de görebilirler.

(Alem olarak kullanılan - *ki* li ifadeler, fransızcada «celui, celle, ce qui est...» ile başlayan kelimelerin karşılığı olur (Muk. § 769 ve aşağısı)).

Yukarıda tetkik edilen üç takımda da böyledir.

1° Aitlik haletinde :

ارقاشىكى arkadaş-im-iñ-ki (celui de mon camarade).

[2] Halk dilinde bu ekin abenk kaideleme uydurularak söylendiği de işidilir - *onuñ-ku*, *oranın-ki*, *köprüñüñ-kü*, *seniñ-ki*.

Aynı söylenişte fakat ayrı roldeki rabit (bağlac, conjunction) edatlı olan - *ki* nin de halk dilinde abenk kaideleme uydurulduğu görülür. *gördü-kü* (ki) gelmiyor, *olur-ku* (ki) gelmez.. (Hattâ farşının buna benzer bir kelimesi: *gün-kü* (ki) de de böyle olur). A.U.E.

Şahıslık (personnel) zamirlerin aitlik haletleriyle vücude gelen ifadeler, hakiki *mülkiyet* (possessif) zamirleri sayılabilir.

عنى *ben-im-ki* (kelimesi kelimesine: le mien, la mienne = celui "celle, qui est à moi");

سنكى *sen-iñ-ki* (le tien, la tienne);

ونكى *onuñ-ki* (le sien, la sienne);

زمى *biz-im-ki* (le «la» notre);

سزكى *siz-in-ki* (le «la» vôtre);

ونلركى *onl'ar-in-ki* (le «la» leur).

Bunların cemileri ise, *-ki* den sonra cemi eki katılarak yapılır:

نوكىلر *ben-im-kiler*, سنكىلر *sen-iñ-ki-ler*, vs.

2° Mef. fih haletinde:

Mf.: اودمك *ev-de-ki* (celui "celle, ce,, qui est à la maison);

كىكلەر كىزدەك *göñül - ler - iñiz - de-ki* (celui "celle, ce,, qui est à "dans,, vos cœurs);

3° Zarflarda:

اولكى (مقدسى) *evvel-ki* (*muqaddem-ki*) (celui "celle, ce,, d'avant);

اولكى كونى *evvel-ki gün-kü* (celui «celle» d'avant - hier).

289. Bu ifadeleri alem olarak kullandıkları cihetle, cemilemek ve insıraf ettirmek mümkündür.

Bunların insırafı, bir vokalle nihayetlenmiş bir takım zamirlerde görülen şu aynı hususiyeti gösterir: Müfret haletlerinin hepsinde bir sıgnik *n* katılması. (ki bu da *ك - ki* ekinin zamir mahiyetinde olduğuyle izah edilir; Muk. § 254).

İnsıraflı haletlerinde *ك - ki* nin *ى i* si umumiyetle yazılmaz.

Mf.: عنى *ben-im-ki* (le mien).

aitlik	:	نوكى	ben-im-k(i)	- n - iñ ;
mef. bih	:	نوكى		- n - i ; [1]
mef. ileyh	:	نوكى		- n - e ; [1]
mef. anh	:	نوكىن		- n - den ; [2]
mef. fih	:	نوكىدە		- n - de . [2]

[1] Bu haletlerde *n* yerine *y* ile de kullanılır: *ben-im-ki-yi*, *ben-im-ki-ye*. A.U.E.

[2] Bu haletler ise *n* yi hiç almadarak ta kullanılabilir: *ben-im-ki-den*, *ben-im-ki-de*.

Şu halde hiç olmazsa bu haletlerde müellisi § 289 da şahit gösterdiği zamir mahiyeti görülmüyor. A.U.E.

پدر ککنک *peder-iñ-iñ-ki* (celui de ton père).

aitlik	: پدر ککنک	<i>peder</i>	- <i>n</i> - <i>iñ</i> ;
mef.bih	: پدر ککنک	<i>iñ</i>	- <i>n</i> - <i>i</i> ;
mef.ileyh	: پدر ککنک	<i>iñ-k(i)</i>	- <i>n</i> - <i>e</i> ;
mef.anh	: پدر ککنکند	<i>iñ-den</i>	- <i>n</i> - <i>den</i> ;
mef.fih.	: پدر ککنکنده	<i>iñ-de</i>	- <i>n</i> - <i>de</i> .

290. Bazı kere *-ki* eki zarf (adverbe) iken ilgeç (postposition) olan, veya bağlaç (gérondif) hik terkiplerde (tabir, locution) bulunan kelimelere katılmış olmakla, kelâmin bütün bir uzununa katılmış bulunur.

Ml.: (عبلانك فسخدن موکرا) کی ارادہ (meclis-iñ fesh-i-neden soñra)-ki irâde (l'irade qui a été «promulgé» après la dissolution de la Chambre...); (حاکومت مخربی اعلان ایقان اول) کی وضعیت دولتی (hukümet-iñ muhârebeyi tʃāñ etme-den evvel) ki vaz'iyet-i düvelige-si (la situation politique du gouvernement d'avant la proclamation de la guerre).

291. Yukarıda sayılan bütün misaller, § 134 (İhtâr 1) de gösterilen tasiaga bağlıdır; fakat hiçbirini de, mezkûr düstura gûre nazari olarak kurulabilen ifade kadar uzun bir ifadeye varanmaz. Bununla beraber *ک - ki* ekinin kullanılışı, diğer bir karmaşık (mixte) ek olan mülkiyet ekinden daha karışık ifadeler yaratabilir.

292. (ک - *ki* = qui est...) eki, uymayı (enclitique) bir fiil sigası, alemlik (substantif) bir fiilin feri fiili olarak ta sayılabilir; çünkü *bu - ki* yerine (وآن) *ol'an* feri fiil (participe) i konulabilir. Muk. S. 960, tenbih, sonlarında.

Ml.: اوردہ کی *ev-de-ki* = وآن (ev-de ol'an) [1].

293. *ک - ki* ekinin hususî mahiyeti dolayısıyla kullanışlarına dair misalleri çoğaltmak faydalı görünebilir:

کوناڭ-ىñ iq-i-nde-ki-ler (ceux qui se trouvent dans le palais [2]; اوون سے اول on sene evvel (muğaddem) ki bir mu'âhede-nâme (un traité d'il y a dix ans);

sol-da-ki sıfır gibi zâ'ld (qui est de trop, comme un zéro de gauche);

اوون کی حساب چارشوبہ اویاز (atasözü) *ev-de-ki hesap çarşı-ya uy-maz* (le compte «fait d'avance» à la maison ne convient pas «ne sert de rien» au marché);

انسانی کورور ساک بوره کندہ کیئی [3] کیم بیلر؟ insan-i g'ör-ür-süñ, yürey-i-nde-ki-ni kim bil-ir? (tu vois l'homme, «mais» qui sait ce qu'il a dans son cœur?).

[1] Bunun içindir ki, *-ki* ekli olan bir kelimedен sonra böyle bir fer'i fiil (olan, bulunan, vs.) getirilerek evdeki olan (bulunan, yatan, oynayan, vs.) denemez. A.U.E.

[2] Müellisin «saray» manasındaki «palais» kelimesi yerine esasen «konuma, misafir olma yeri, + menzil» manasında olan *konak* kelimesinin tam karşılığı «hôtel» veya «hospice» gibi bir şey olmalıdır.

[3] Buradaki misalde görüldüğü üzere, arapça yazılı hâlde, müellisin § 289 da verdiği kaidenin dışına çıktıığı da olur A.U.E.

ایله کی بلبلدن بندوکی قارچه ایله ایدر (Atasözü) *el-de-ki bülbül-den ben-de.ki kârinca elbette eyi-dir* (la fourmi qui est chez moi vaut certainement mieux que le rossignol qui est chez les autres);
جبچیل شیشیک طابور تفنگچی اوستاری مه منه ایدیل *cebeci-ler simdi-ki tabur tüseng-ci usta-l'ari makâm-i-nda idi-ler* (les djebedjis étaient (correspondaient aux) maîtres armuriers de bataillon [1] d'aujourd' hui).

[1] Müellif (-ki) ekinin muhtelif rollerini sarıh bir surette birbirinden ayrıt edememiş görünüyor; bize bu ek başlıca iki rolde kullanılır:

1° Nisbet eki ki, ya -ki veya *de-ki* suretinde kullanılır;

2° Zamir eki ki, daima *in-ki* suretinde kullanılır.

1° a. nisbet eki olan -ki yalnız zaman ve mekân meşhumu veren isimlerin sonuna doğrudan doğruya katılır, ve katıldığı ismi mensubiyet sıfatı (ismi mensup) yapar.

Ya mevsufla beraber sıfat terkibi halinde kullanılır: *dün-ki* (düne mensup) yağmur; *sabah-ki* (sabaha mensup) gazete; *karşı-ki* (karşıya mensup) ev;

Ya diğer sıfatlar gibi mevsusu hazır ve takdir edilerek olsa yerinde isim gibi kullanılır. *dün-kiler* (yaniocene mensup insanlar) daha müsterih yaştalar, *bugün-kiler* (bugüne mensup insanlar) i bir çok endişeler kemiriyor, vs.

[bu -ki eki farsçanın nisbet -i sinin vazife itibariyle aynıdır: *nâm* (ad), *nâm-i* (ada mensup); bu dilde sonu konsonlu kelimeclere sadece -i katıldığı halde, sonu vokalli kelimeclere hemen de Türkçemizdeki gibi -gi katılmakta olması dikkate çok değer bir hadisedir: *hâne* (ev), *hâne-gi* (eve mensup, evci). Farsçada, böyle sıfat yapıldığı gibi, sıfatlara bu ek katılarak mastar da yapılmaktadır: *sâde*, *sâde-gi* == sadelik (= sadeye mensup «hal ve keyfiyet»)].

b. Bu zaman ve mekân meşhulu kelimelerden başkasına doğrudan doğruya -ki eki katılamaz; ve katılmak için de ilkin o kelimele (mekân, zarfiyet) manasında kullanılan (-da, -de) eki katılır; şu halde katılan, *de-ki* suretinde murekkep bir ektir: -ki den daha evvel kendisine başka bir unsur katılan böyle kelimeler, tabiidir ki o unsurun manasını da -ki, nîn manasına katılmış olarak bildirirler. Bu mana ise: o kelimelerde -de nîn ifade ettiği zarfiyet e mensup olma fikridir; bu kelimeler de, evvelkiler gibi mensubiyet sıfatı (ismi mensup) olurlar; ve onlar gibi hem sıfat terkibi halinde, hem de mevsufları kaldırıldığı zaman mevsufları yerinde kullanılan isimler halinde bulunurlar:

ev (de) -ki (evde varolana, bulunana mensup) pazar; *başın* (da) -ki (başında bulunana mensup) ağrı; *sokak* (da) -ki (sokakta vukua gelene, yapılanla mensup) patırıcı. vs.

Böyle mensubiyet sıfatları (isini mensup) ile yapılan sıfat terkilerinin bazlarında -ki eki hazır ve takdir edilir:

Tavada yumurta, ısgarada balık, dalda kebab, suda halkalar, vs.

Bu misaller arasında (-de) nîn şekil için kalarak, yalnız (-ki) nîn manasına istinat eden mensubiyet sıfatları halinde kullanılanları çok olduğu da görülür: *ev* (de) -ki pazar (eve mensup pazar); *ısgara* (da)ki balık (ıskaraya mensup balık). vs.

Mevsuflar kaldırılıp onların yerinde isim olarak kullanılan bu mensubiyet sıfatlarının daki (-ki) leri zamir saymak, doğru değildir: *evdeki* (== evdeki çocuk) yi kime bırakayım; *karşimdaki* (karşimdaki adam) ye söz anlatamıyorum; hasta *dünkü* (dünkü hal) ye bakınca bugün daha iyidir, vs.

Bunlar bu vaziyette kullanılan başka sıfatlar gibidir: Yeşil renk (sıfat terkibi); ye-3 şili severim. Bilen (kimse), bilmeyen (kimse) söyle; bilen söyle, bilmeyen söyle. Gelen (kimseler) i, geçen (kimseler)i seyretmekle oynanır; geleni geçeni seyretmekle oynanır, vs.

BAHIS II. ZAMİR (pronom).

ŞAHISLIK (= kimselik, personnel) *ZAMİRLER.
(*Şahsî zamir, şahis zamiri*).

294. Şahis zamirleri [1] şu aşağıdakilerdir:

[1] *Şahis zamirleri* tabirini yalnız bunlara tâhsîs etmek doğru değildir. Hemen bütün zamirler (mûtekellim, muhatap, gaip) meykinde olan şahisların yerlerini tutar. Hepsi şahis zamırıdır. Bu itibarla bu tabir yerinde değildir. Bunlar şahisların yerini tutan zamirlerin nevileri içinde bir nevidir ki, müphem zamirler gibi ayrik (münâsîl) zamirlerden dir. Ayrıca, bitişik (multasîl) zamirler vardır ki iki kola ayrırlar: 1. İame bitişik olanlar, (= izafet zamirleri) + mensubiyet (- ki) zamiri 2. Fîle bitişik olanlar: sîilden sonra ona bitişik olarak gelen zamirlerdir ki, bunlar fail olan şahisların yerlerini tuttukları için adına (fail) zamiri demek daha doğrudur. A.U.E.

2 Zamir eki ki, belki aynı menşîeli olmakla beraber, yine doğrudan doğruya isimlere katılmayıp önce aidiyet eki olan -in i alır. Şu halde bu eki -in-ki suretiinde mürekkep bir ek saymak daha doğrudur:

Bu vaziyette şahis zamirlerine veya isimlere bitişik bir zamir olarak katılır, ve katıldığı isimde de başka olan gaip vaziyette bir ismin (şahsin) yerini tutar. Tabiidir ki bunlar, yûkarikiler gibi mensubiyet sıfatı olamadıkları için, meselâ (benimki kitap, Ahmedînki bahçe) suretiinde kullanılamaz:

Mâf.	{	1 inci şahis : ben	in (in - ün, un)	ki (+ lessor).
	2 > > :	sen		
	3 > > :	o(n)		
Cemi	{	1 inci şahis : biz	ki (+ lessor).	
	2 > > :	siz		
	3 > > :	o(n)+lar		

Öğretmenin kitab-ı resimli; *benimki* (-imki, kitâbin yerini tutan zamir) resimsizdir; Bahçenin ağaç-ları yeşermiş; mektebinkülerde (-inkiler, ağaçların yerini tutan zamir) henüz bir hayat eseri yok, vs.

Ben, biz şahis zamirlerine katılan aidiyet eki, $m < n$ değişimiyle *im* olur.

Kendisinde -ki eki bulunan kelime, ismin haletlerini aldığı zaman *y* veya *n* gibi bir eğinîk konson alır:

$$\text{evdeki} - (y) \ i = \text{evdeki} - (n) \ i.$$

n nin gaip zamiri olarak düşünülmesi, bize doğru görünmüyor. -ki sonundaki *i*nin gaip zamiri diye tevelihüm edilmesinden ise, bu *n* nin sonradan benzeşme (imitasyon, analogie) yoluyla getirildiğini düşünmek daha doğrudur; çünkü asıl gaip zamîrlisi *evdeki-si (n) i* dir. A.U.E.

Müt. (1inci şahıs)	<i>J. ben</i> (bk. § 82 sonda);	(J) <i>J. biz (ler)</i> ;
Muh. (2inci şahıs)	<i>J. sen</i> ;	(J) <i>J. siz (ler)</i> ;
Gāi, (3üncü şahıs)	<i>J. o</i> ;	أوْنَلَرْ، آنْلَرْ <i>on=an(lar)</i> [1].

جَنْ يَا سَنْ
جَنْ يَا سَنْ *ya ben ya sen* ;
جَنْ يَا سَنْ *ne biz ne siz*.

295. *Sahis zamirlerinin insırafındaki hususiyetler*.— Bunlarda müfret ve cemi mütekellimin aitlik eki (génitif), *đ - īn* yerine *đ - im* olur.

جَنْ *ben - im* ;
جَنْ *biz - im* .

Müfret mütekellim ve muhataptaki *đ n* yerine (*đ = sağır nun*) *n* getirilir, ve bundan sonra da *e* yerine *a* vokali getirilerek kelimenin sisası ön sınıftan iken arı sınıfa geçmiş olur. Bu hadise, eskiden mefulünleyh ekinde bulunan *boğazlı*nın tesirinden ileri gelmektedir (Bak. § 243, ihtar 2).

كَبَنَا (*كَبَنَه** yerine) ;
كَسَنَا (*كَسَنَه* yerine, ki Anadolu'da bu söyleniş de rastlanır).

Müfret gaipde de böyledir:

كَوْنَا، كَتْنَا.

Gaibin fazla olarak şu hususiyeti vardır ki, cemi eki ve muhtelif halet ekleri, müfret mücerret olan (*đl = o*) ya değil, kendisinde (zamirlik) bir *n* bulunan bir şekle, yani (*đl = on*) veya (*đl = an*) kelimesine katılır. Muk. § 254.

[1] Müellif buradaki *n* ye zamirlik *n* diyor, ve sonradan katılmış bir konson olduğunu söylemek istiyor. Fakat bu zamirin *o(n)a*, *o(n)u* gibi insırafılarda iki vokal arasında girmekle kalması icap ederdi. Halbuki *on-dan*, *on-da*, *on-lar*, *an-cak*; *on-ca*, *on-ca(i)layın*, vs., gibi iki vokal arasında olmadan da yine varlığı görülmüyor.

Bu vaziyetlere bakarak, bunun zamir *n* si olmadığı anlaşılabılır; ve hattâ iki vokal arasında koşa (hiatus) dan kaçınmak için getirilmiş bir sığınık (intercalaire) vokal de olmasına lâzım gelir.

Bize lehçemizdeki şahis gaip zamiri yalnız müfret mücerret halinde *o* dur. Fakat gerek insıraf ekleri gerek cemi eki ve başka ekler alacağı zaman, bunun eski lehçelerdeki çeşitleri görülmektedir ki bu, *ol* dur, *I > n* değişimiyle *on* dur, ve bunun bir çeşidi de *an* dir: *on u*, *on dan*, *on ca*, *an ca*, *on uñ*, *on lar*, *on cuk*, *on cağız*, *on cağız*, *bun-lar*, *şan-lar*; *bun-ca*, *şan-ca*, vs.. deki *n* ler, *o* daki *n* ye imtisal (analogie) yoluyla gelmiş olabilir. A.U.E.

Eski osmanlıcada zamirlik *n* si olmayan cemi misalleri görülür: *bu-l'ar, su-l'ar, o-l'ar* (1426 yılı yazmaları, yepetak V° 119, V° 217, 218 ve öteberi yerlerde. — Lehçelerde sık sık *on-l'ar* yerine *on-nar* şekline rastlanır Muk. § 191.

an şekli eskimsek (archaïque) ve kitapça (livresque) olduğu için ahenk kanununa pek uyumayan bir söylenişe yol açar, (Muk. § 163).

Bunların vurgulanma (accentuation) sıra dair ihtar. — Bütün haletlerinde bunların son hecesi vurgulanır. Bununla beraber müfredin aitlik (génitif) inde ve mef.bihinde sık sık zamirin kendisi de vurgulanır: *be^on-i, se^on-i*. Eskimsek şeklinde ise ekseriya böyle olur: *a^on-i* [1].

296. ŞAHIS ZAMIRLERİNİN İNSIRAFI.

HALETLER.	MÖTEKELLİM (söylevci) <i>1inci şahis.</i>	MUHATAP (dinlevci) <i>2inci şahis.</i>	GAİP (yitkin) <i>3üncü şahis.</i>	
			ŞİMDİKİ ŞEKİL.	ESKİ ŞEKİL.
MÜFRET.				
Mücerret.	بِنْ <i>ben</i>	سَنْ <i>sen</i>	أَوْ <i>o</i>	آن <i>an</i> .
Aitlik.	بِنْ-مِ <i>ben-im</i>	سَنْ-يَنْ <i>sen-in</i>	أَوْنَكْ <i>onuñ</i>	آن-م <i>an-m</i> .
Mef. bih.	بِنْ-يِ <i>ben-i</i>	سَنْ-لِ <i>sen-l</i>	أَوْنَ <i>onu</i>	آن-ي <i>an-i</i> .
Mef. ileyh.	بِنْ-كِ <i>bañ-a</i>	سَنْ-كِ <i>sañ-a</i>	أَوْنَكْ <i>oñ-a</i>	آن-ك <i>an-a</i> .
Mef. anh.	بِنْ-دِنْ <i>ben-den</i>	سَنْ-دِنْ <i>sen-den</i>	أَوْنَدْ <i>on-dan</i>	آن-د <i>an-dan</i> .
Mef. fih.	بِنْ-دِهْ <i>ben-de</i>	سَنْ-دِهْ <i>sen-de</i>	أَوْنَدْ <i>on-da</i>	آن-د <i>an-da</i> .
CEMI.				
Mücerret.	بِزْ <i>biz</i>	سِزْ <i>siz</i>	أَوْنَلْ <i>onl'ar</i>	آنل <i>anl'ar</i> .
Aitlik.	بِزْ-مِ <i>biz-im</i>	سِزْ-يَنْ <i>siz-in</i>	أَوْنَلْكْ <i>onl'ar-in</i>	آنل-م <i>anler-in</i> .
Mef. bih.	بِزْ-يِ <i>biz-i</i>	سِزْ-لِ <i>siz-l</i>	أَوْنَلْ <i>onl'ar-i</i>	آنل-ي <i>anler-i</i> .
Mef. ileyh.	بِزْ-كِ <i>biz-e</i>	سِزْ-كِ <i>siz-e</i>	أَوْنَلْكْ <i>onl'ar-a</i>	آنل-ك <i>anler-e</i> .
Mef. anh.	بِزْ-دِنْ <i>biz-den</i>	سِزْ-دِنْ <i>siz-den</i>	أَوْنَلْدَنْ <i>onl'ar-dan</i>	آنل-د <i>anler-den</i> .
Mef. fih.	بِزْ-دِهْ <i>biz-de</i>	سِزْ-دِهْ <i>siz-de</i>	أَوْنَلْدَهْ <i>onl'ar-da</i>	آنل-د <i>anler-de</i> .

Türkçenin, içlerinde muhtelif şahıs zamirleri bulunan hususî çalım (idiolismes)larından bir kaçını şurada veriyoruz:

بَكَا بَاقِ *baña bak*; (fransızcada: dis donc, samimi olarak bir şey sorulacağı zaman);

[1] Bizee, zamirlerin ekli hallerindeki bu vurgulansı şivemize uygun olmayıp vurgular, yine eklerdedir A.U.E.

سے کہی جی بلز *sen-i gidi ben-i bil-mez* (fransızcada: attends un peu, tu ne sais pas à qui tu as affaire: hele dur, ben sana gösteririm. — *gidi* kelimesi küfürlük manasını çok kaybetmiştir [1]);

سے سزه *siz-e ne* (cela ne vous regarde pas; que vous importe?);
دہ *biz-de* (dans notre pays, chez nous);
دہ دہ *biz biz-e* (par nous mêmes, entre nous).

297. Şahis zamirinin müfret gaibi, işaretlik (démonstratif) zamirlerden birinin sigasıyle iltibas eder (yani bu iki siga aynı şekilde olup bir birine karışır). Esasen bu şahis zamiri, manaca zayıflamış bir işaretlik zamirden ibarettir (aşağı latincedeki «ille» kelimesinde de bu böyle idi). Bak. § 311 ve aşağısı.

298. Bir zamirin mutlak (saltık) haleti, bir alemin mutlak haletinden (bakınız § 239 ve aşağısı) farklı olarak ancak *fail haleti* vazifesini görmesindedir. Filhakika bir zamir, sarıh mef. ise *daima* mef. bih haletini ve ve isimlik (nominal) bir mütemmim ise *daima* aitlik (génitif) haletini alır. Bunun neticesi olarak zamirler hakkında, bir mütteret haleti vardır, demek yerinde olur; bu mütalea, bütün zamirlere şamildir.

299. Cemi alâmeti - *ler*, şahis zamirlerinin ancak gaibinde bulunur. *biz* ve *siz* kelimeleri, bu ekin yardımı olmadan da kendi kendilerine cemilik ifade ederler. Bununla beraber bunlar bazan mubalâğa (amplification)lı cemi için bu ekle beraber olarak ta kullanırlar. (Muk. § 213).

Jj. biz-ler; Jj. siz-ler.

300. Şahis zamirlerinin kullanımı iki halde ihtiyarıdır:

1° Şahislik bir fiil sigasının (§ 1187) faili vazifesini gördükleri zaman;

Ml.: او خستدر (o) *hasta-dir*;
آدم (ن.) (ben) *al'-di-m.*

Bu takdirde fiilin sigası, (mütekellim, muhatap, veya gaip) şahsi göstermeğe kâfidir.

2° Kelâmda (kendilerine bir *ircâ alâmeti* "indice de rappel, hizmetini gören) mülkiyet ekiyle bulunduğu zaman:

Ml.: مالچ çanta-m.

Burada şahis, bizzat mülkiyet ekiyle gösterilmiştir.

[1] (*gidi*) kelimesi, lehçemizdeki kötü (Dergî: deyyüs) kelimesinin lehçelerdeki bir başka çeşidi gibi görünüyor A.U.E.

IHTAR. — Yukarıda gösterilen iki halde şahıs zamirinin kullanılması, sadece şahsin gösterilmesinde ısrar edilmek dolayısıyledir:

آدم (ن) (*be^on*) *al'dim* (yani başkası değil; sadece ben);

خستدر (او) (*o^o*) *hasta-dır* (yani başkası değil, sadece o);

چانطم (م) *be^on-im çanta-m* (yani başkasının değil, sadece benim) [1].

301. *Konuşmada şahıs zamirlerinin kullanımına dair mütalealar.* — Mütekellimde bazan ن *ben* yerine ن *biz* kullanılır. Bu yolda kullanış daha teklifsiz ve samimi ve bazan da mütevazı sayılıyor. Ekseriyetle bunun yerine kullanılan ن *كُنْ*; *bende-niz* (yani, köleniz) tabiri (§ 232), bugün artık (1908 inkılâbinden sonra) pek mubalagalt bir ihtiram ve saygı kelimesi sayılıyor.

İstanbul konuşlığında muhatap zamirleri olan ن *sen* و ن *siz* zamirleri arasında içtimai bakımından görülen farklı ovelkinin teklifsiz ve läubali, ikincisinin saygılı ve hürmetkar olmasındadır. Tıpkı fransızcaının (*toi*) ve (*vous*) mukabil şahıs zamirleri gibi.. Taşra larda ve bilhassa köylereki konuşüş, sonlu konuşmadan gayrısını tanımaz.. Muk. Eski Osmanlı lehçesi için, «MENINSKI, Inst., II, 4 : *attamen...*».

Gaibin zatından kendi huzurunda bahsedildiği zaman müfret yerine cemi gaip şahsinin kullanmasıyle daha nezaketlice ve daha terbiyelice davranışılmış olur.

Nihayet, bilhassa saygılı ve gönül okşar olmak istenilirse ن *siz* yerine ن *كُنْ* *zât-i mîz*, ن *zât-i âli-niz* veya ن *zât-i âli-leri* kullanılır.

کندی *kendi* zamiri.

302. Şahıs zamirlerinin tektilisi, türkçede (ilk hecesi vurgulu olan) کندی *k'endî* [2] kelimesine mülkiyet eklerinin ilâvesiyle yapılır.

Müfret.	Cemi.
کندیم	کندیز
کندیك	کندیکن
کندیسى	کندیلری
<i>k'endî-</i>	<i>k'endî-</i>
<i>m</i> ;	<i>miz</i> ;
<i>ñ</i> ;	<i>ñiz</i> ;
<i>si</i> ;	<i>leri</i> .

303. Bütün bu ifadeler muttarit olarak insıraf ederler. Müfret gaipte کندیسی *kendi-si* yerine ekseriya kısaca کندی *kendi* denilir.

[1] Müellif bu zamirleri hep vurgulu fırzettiği için kendi diline, bu hasr-ü tabsis manasını verecek surette tercüme ediyor.

Fakat bu manalardan ayrı olmak üzere, ve mütekellimden başkası için failin şahsi şüpheli kalır endişesiyle, aynı şahıs zamirleri vurgusuz olarak ta yalnız tekit ve tasrif içini kullanılır.

ben aldım fiiliindeki *m* zamiri mütekellim olduğu halde fiilden evvel bir vurgusuz mütekellim zamiri olan (*ben*) gelmesi, sadece bu (*m*) yi tekit ve tasrif içindir. Diğer misallerde de hep böyle maulalarla şahıs zamiri vurgusuz olarak ta getirilir. A.U.E.

[2] Müellifin bahis ve kaydettiği gibi vurgu, *k'endî* kelimesinin ilk hecesinde değil, ikinci hecesindedir. A.U.E.

Ml.: ایکی باشندہ کھیبا، کندی کیدر صوره (atasözü) *iki yaṣ-i-nda-ki sipa k'endi gid-er su-ya* (un ânon de deux ans va lui-même à l'eau).

Muk. nezaket eem'i için (کندیلری *kendi-ler-i*) yerine (کندلر *kendi-ler*) kullanılması NĀ'IMĀ, III, 171.

Böylece kullanılan (کندی *kendi*) kelimesi kendilerinde gaip mülkiyet eki bulunan kelimeleler gibi (bütün haletlerinde *n* konsonunun da katılımasıyla ; muk. § 254) insıraf eder:

Aitlik. . . .	کندنک	kendi-n-	iñ ;
Mef. bih . . .	کندنی		i ;
Mef. ileyh . . .	کندنے		e ;
Mef. anh . . .	کندیدن		den ;
Mef. fih . . .	کندیندہ		de .

Ml.: کندیدن *k'endi-n-den* (*Sua sponte, de son propre mouvement, de soi-même*).

304. کندی *kendi* kelimesinin bu tarzda insırafı sonrahktır. Hattâ on dokuzuncu asrin metinlerinde bir vokalle nihayetlenen isimlerin aelâde misallerine mutabık olmak üzere, کندی — veya uzun müddet yazıldığı üzere کندو *kendū* — kelimesinin şöyle bir insırafı görülüyor :

Aitlik. . . .	کندونک	kendū-	(n)-ūn ;
Mel. bih. . . .	کندویی		(y)-ū ;
Mel. ileyh. . . .	کندویہ		(y)-e ; vs.

305. Bu zamir ekseriya mutavaat (réfléchi == münakis, dönüşken, yedingen) zamiri gibi kullanılır.

Ml.: اولادی دوکین موکنه کندنی دوک *evlād-i-ni döv-mi-y-en sañ-u-nda k'endi-ni döv-er* (celui qui ne bat pas ses enfants, finalement se donne des coups à soi-même - pour se punir de ne l'avoir pas fait).

306. Bu takdirde کندی *k'endi* kelimesi tekrarlanabilir.

Ml.: ... کندی کندی سیاره *bīçāre adam k'endi k'endi-si-n-e de-yordu ki... [1]* (le pauvre homme se disait à soi-même que...).

O zaman ilk کندی *k'endi* kelimesi sıfat olarak [2] kullanılmış olur. Bak. daha aşağıda § 309. Bu mükerrer şeklin mel. ileyihi zarf olarak ta kullanılabilir:

کندی کندی *k'endi k'endi-m-e* ;
کندی کندی *k'endi k'endi-n-e* ; vs.

[1] «y» den evvel gelea (e) ler daha ziyade *i* söylenir: *di-yor*. A.U.E.

[2] 309 uncu benttekiler sıfatlardır. Fakat buradaki *k'endi* kelimesi, müellisin ifadesine göre sıfat değildir. Sıfat olsa yanı başındaki diğer kendisine kelimesini tavsi etmiş olurdu; burada: bīçare adam(in) kendisi, kendisine diyordu ki... manasındadır. A.U.E.

Ml.: *cocuk-l'ar k'endi k'endi-niz-e sāndal'-dar
gik-ma-yin'z* (enfants, ne sortez pas de vous-même (sans aide) de la
barque).

307. Müfret gaip olan *şahsi kendi-si* kelimesi, alelacede şahsa zatırının müfret gaibi olan *şahsi manası*yle sık sık kullanılır.

Ml.: حس ایدر-دی که بوقادین کنديسي سومبیور hissed-er-di ki ba կադին կ'ենդի-սի-նի սեվ-
me-yor. [1] (il sentait que cette femme ne l'aimait pas);
کنديسي ادعا (دیبور که...) k'end-i-si iddiā ed-tiyor ki... (il prétend que..).

308. *kendi* kelimesi izaset terkibi (*rapport d'annexion*)ının ikinci haddi [2] olabilir.

M1. : تباحت كييد ؟ وقعت كندىسى *kabahat kim-de? vak'a-niñ k'endisi-sinde* (à qui la faute ? à l'événement lui-même).

Bu vaxiyette *k'endi* kelimesi bu kısaltılmış şekliyle, mülkiyet ekini almış sayılır.

MI.: قىزك كىرىت دىك باكى عەنە جىارتە ئاشل اولام : *kız-ıñ k'endi-ne degil, belki ifset-i-ne cesäret-i-ne aşık ol-dum* (je devina amoureux moins de la jeune fille elle-même, que de sa chaste vertu et de son courage).

309. كندى *kendi* kelimesi sık sık sıfat olarak ta kullanılır; o zaman kendisinde mülkiyet eki bulunan bir isimden evvel gelir, ve bunun gösterdiği manayı takviye (tekit) eder.

MI.: كندي اوم *k'endi ev-im* (ma propre maison);
كندي اليد *k'endi el-i-ile* (de sa propre main).

310. Bazan halk dilinde *gaz kendi* kelimesi, küçültme eki olan *-çı -cık* (Bak. § 509) katılıarak ta kullanılır ki, bu -cık sesköt manasında olur;

MI.: كندىچى بۇنى سۈپەلىي *k'endi-ciü-i bunu söyle-di* (il l'a dit lui-même, le cher homme)[3]

[1] *sev-me-yor* kelimesindeki *me*nin *e* si de *y* den evvel i söylenir: *sev-mi-yor*.

AIE

[2] Müellifin ikinci had dediği, (muzaf) tır. A.U.E.

[3] Bize bunda müellifin dediği gibi şefkat manası değil, küçültme (tasgir) yoluyla (tabdit ve hastetme) manası vardır; ve - eik bunda (sırıf, munhasıran) manasını vermektedir: kendisi == (sırıf, munhasıran kendisi). Muk. sevdiceğim == (munhasıran sevdigim); bildi-ceğin (munhasıran bildiğin) gibi ki *gör-dük*, *bil-dik* suretiinde fiilden türeme kelimeleler (meselâ *gündüz-ün*, *kış-in* gibi kelimeerde görülen) zaman ve haliyet eki - in katılmakla olur; yine meselâ *bi⁰ndiğ-in* suretiinde ve (binerek) manasında haliye bağlaş (gérondis)ları kullanılarakken, bunun yerine bu defa - eik ekinin katılmasıyla *bin-dik* te ki & düşürülerck yapılan *bin⁰di-ceğ-in* sigası eski Rumeli lehçesinde kullanılmakta idi ki, buradaki - eik te (hasır ve tahdid) e yakın (hele hir kere, tâhsîsen) gibi manalar vermektedir :

yario kara vapur-un-a bin^odi-ceğ-in (= hele bir kere şimdilik bindiğim zaman);
yüz-üñ-e bak^odıcağı-m; (*«birkerecik, tıhsisen, hele» yüzüne baktığım zaman*);
-şura-dan şöyle sap^otu cağı-m gid-er-iz; (= şuradan şöyle «birkere, tıhsisen» saplı-
 gitimiz zaman) gideriz. Sabır-ü sebat, 2 nei perde — Abdülhak Hâmit.. A.U.E.

IHTAR 1. — Eski Osmanlı lehçesinde *k'endi* zamiri [1] *g'endi* suretinde söylenirdi. Bunun hakkında Muk. VIGUIER S. 53. Osmanlıcanın en eski metinlerinde şöyle karıntı (crase) larda görülür. *كَنْدُوزْمْ g'endōzūm*, *g'endōzūn* vs., ki *k'endim*, *k'endīn* vs. nın manadalar (müteradif) idir; ve şöyle teşekkür etmiştir:

g'endi + öz + mülkiyet eki.

öz kelimesi (Muk. § 243, ihtar 2) Osmanlıcanın *k'endi* kelimesindeki aynı mana ile şark türkçesinde hâlâ kullanılmaktadır. Muk. Uygureada buna benzer bir karıntı (crase) *āt'ōz-im* (أَتْوْزِيمْ). Muk. Urancha lehçesinde *pot*, Kaç. lehçesinde *pos*, Alt. lehçesinde *poy* (Osmanlica *bog*) ⇒ boy, yüeut.

IHTAR 2. — *كَنْدُوزْ كَنْدُوزْ* *k'endil-liğ-*inden ifadesi, (kendi teşebbüsüyle = de sa propre initiative) manasındadır. (Muk. § 528).

II. İŞARETLİK (démonstratif) ZAMIRLER. (İşaret zamirleri).

311. Umumî olarak kullanılan işaret zamiri, *g. bu* kelimesidir.

Çok veya az uzak şeyleri işaret etmekte bir fark gözetmek istenilirse şöyle kullanılır:

[1] Ötedenberi türkçe gramerlerde şahıs zamiri olarak gösterilen bu kelime, bizce hakikatte bir şahıs zamiri olarak mevzu değildir. D. L. T. II. 25. 157. istikamet almak, ve doğru olmak, ve bu manasdan aşarak halis, öz olmak (bak.) dergi: *köni* = doğru, muhlis, samimi manasındaki *kön-mek* mastarının (*gör-dük*, *bıl-dık*) sigaları suretinde bir *kön-dük* (= mustakim olan, halis, muhlis, öz olan) sıfatı olacak ki, lehçemizdeki *k'endi* kelimesi işte bundan, vokal değişimi ve sonundaki *k* konsonunun düşümüyle doğmuş görünüyor.

Fakat lehçemizde *kendi* kelimesinin sıfat halinde kullanılması mahdutlanmış, ve ancak sıfat terkibi halinde iken mevsufları izafet zamiri ekiyle bulunanlara muhbasır kalmıştır.

kendi iş - im, - iñ, - t, - imiz, - iñiz, - leri.

gibi ki, bana, sana, ona vs. ye ait doğrudan doğruya olan, halis muhlis, öz olan iş demektir. Mevsufu hazırlı ve takdir edilen her sıfat gibi bu kelime de, (zat, şahıs, nef, öz) isimleri yerinde kullanılarak izafet zamiri ekleriyle beraber bulunur:

kendi-m, - iñ, - si, - miz, - ñiz, - leri.

gibi ki, mütekelliime (bana, bize), muhataba (sana, size), gaibe (ona, onlara) ait zat (şahs, nef, öz) demek olur.

İşte ilkin (doğrudan doğruya olan), sonraları (halis muhlis olan, asıl olan, czat) manasındaki bu kelime, en sonra sadecce (zat, şahıs, nef) manast yoliyledir ki, yalnız bu şekillerde lehçemizde zamir gibi kullanılmıştır.

Eski lehçelerde (kendüzüm, kendüzün, kendüzü) vs. suretlerinde kullanılanlar ise: *kendi öz-üm, - üñ, - ü* vs. surellerindeki sıfat terkilerinin mevsufları yine izafet zamirleriyle beraber olanlarından ibarettir ki bunlar, karıntı (crase) ye ugrayarak bir kelime gibi yazılıp söylemiştür. Buların arasında gaibe izafet ekiyle görünen *kendi-özi* = *kend'özi* terkibini başka bir teşekkür yoluyle yücede gelen *kendi-si* sözünün menşei saymak doğru değildir. A.U.E.

وَbu, yakın şeyleri işaret etmekte;
وَsu[1] }, uzak şeyleri işaret etmekte.
وَo

وَsu ve *وَo* arasındaki farka gelince: *su* kelimesi, uzak fakat yine göz erimi dahilinde olan şeyleri; halbuki *وَo* kelimesi işaretle gösterilemeyecek olan şeyleri ifade eder.

وَوَsu bu, bilinmedik ve mühimsenmedik her şey (kimse, şahıs) hakkında kullanılır.

IHTAR. — Bazan, *وَكِي' öte-ki* kelimesi de işaret kavramıyla kullanılır ki, bu kelime (ötedeki, uzaktaki) manasında olup (*وَsu* ve *وَo* nun müradisi olarak) uzak şeyleri ifade etmekte kullanılır. Mük. S. 906 ve 907, *وَكِي' öte-ki* kelimesi, manaca *جِرْ بَرِي-كِي* (= beri-de-ki, beri taraftaki) kelimesinin ziddidir. Birleşik *وَكِي' جِرْ بَرِي-كِي* *beri-ki* zamirleri *وَsu bu* (Bak. yukarıya) tabiriyle aynı manadadır.

Uzaklık şeylerin gösterilmesi, pek tabii bir mana yayılması (taim) ile, muhtelif şeylerin gösterilmesi manasına çevrilir (Bak. § 343, ihtar).

İŞARET ZAMIRLERİNİN INSIRAFI.

312. İşaret zamirleri, *وَo* zamiri gibi yani bir zamırlık *n* alarak (Bak. yukarıda § 295 ve 296) insıraflanır:

1. Müc.	... <i>وَbu</i> ;	<i>شَوْسُو</i> ;
2. Aitlik.	... <i>بُونَكَ bunuñ</i> ;	<i>شُونَكَ sunuñ</i> ;
3. Mef.bih.	... <i>بُونَ bunu</i> ;	<i>شُونَ sunu</i> ;
4. Mef.ileyh.	... <i>بُوكَ buna</i> ;	<i>شُوكَ suna</i> ;
5. Mef.anh.	... <i>بُونَدَنَ bundan</i> ;	<i>شُونَدَنَ sundan</i> ;
6. Mef.fih	... <i>بُونَدَهَ bunda</i> ;	<i>شُونَدَهَ sundə</i> .

bunl'ar (celles-ci, ceux-ci) ve *sunl'ar* (celles-là, ceux-là) zamirleri muttarit olarak insıraflanırlar.

[1] *وَsu* kelimesindeki *s* nin manalık (sémantique) mahiyeti hakkında Bak. 1041inci bendin ihtarına, J. D.

[2] Fransızcada bunların karşılıkları sırasıyla şöyledir:

(bu) lularda : 1. *celui-ci*, *celle-ci*, *ceci*, *ce*, *c'*; 2. *de celui-ci*, *de celle-ci*, *de ceci*, *de* 3. *celui-ci*, *celle-ci*, *ceci*; 4. *à celui-ci*, *à celle-ci*, *à ceci*, *«y»*; 5. *de celui-ci*, *de celle-ci*, *de ceci*, *«en»*; 6. *en* (*dans*, *chez*) *celui-ci*, *en* (*dans*, *chez*) *celle-ci*, *en* (*dans*, *chez*) *ceci*, *«y»*.

(su) lularda : bunlar da (bu) luların aynıdır; yalnız fransızca (*ci*)li olanlarının yerine (*la*) getirilmeli.

o, işaret zamiri olarak kullanıldığı zaman fransızcada *su* zamırına karşılık olan aynı kelimelerle ifade edilir. J. D.

IHTAR. — İşaret zamirleri mülkiyet zamirlerini almağa müsait değildirler.

Bununla beraber *şu*, *bu* suretiindeki ifade, haber (prédicat) i *دار* وار *var* kelimesi olan isim cümlelerinin gaibinde mülkiyet zamirini alır:

şa-su bu-su var (il a toutes sorte de choses) [1].

313. Türkçede (fransızcada olduğu gibi) işaret zamiri, şunlara ait olabilir.

a. Canlı bir meşhuma:

Ml.: *bunañ l'akirdi-si-na bak-ma* (ne regarde pas «ne fais pas attention» aux paroles de celui-ci, de celle-ci «de cette homme, de cette femme»).

b. Cansız bir meşhuma:

Ml.: *bu kırık-dir* (celui-ci «ceci» est cassé);
şunañ reng-i daha koyu (la couleur de celui-ci «de celà» est plus foncée (fransızcada bazan müzükker bazan müennes zamirlerle, bazan *en*, *y*, *ça*, *cela*, *ceci* gibi bitaraf zamirlerle)).

c. Ortaklaşık bir meşhuma veya bir hüküme:

Ml.: *bu kolay-dir* (c'est facile «de faire telle ou telle chose»);
o baña çok fo(h)af g'el-di (cela m'a paru très drôle «ce qu'un tel a fait ou dit»);
bunuñ fark-i-na var-ama-dım (je n'ai pu le comprendre).

314. Müphem (indéfini) manalı işaret zamirlerine dair mülâhazalar [2]. — Bular umumiyetle müfret haletinde kalmakla beraber bazan cemi alâmetini alabilirler.

Ml.: *hele şunlar-a bak* (voyez-moi ça, un peu!).

315. Bunların yerine اوراسى *bura-sı*, شوراسى *sara-sı*, اوراسى *ora-sı* (Muk. § 384 ve 392) ifadeleri kullanılabilir.

Ml.: *bura-sı meydan-da* (c'est évident);
şura-sı-nı unut-ma-malı ki (il ne faut pas oublier (ceci) que...);
ora-sı öyle (c'est vrai; c'est ainsi);
ora-sı-nı kim bilir? (qui le sait).

[1] Yalnız bu gaip şekli değil, mûtekellim ve muhatap şekilleri de kullanılır: *şu-m var*, *bu-m var*, *şu-ñ var*; *bu-ñ var*, *şu-muz var*; *bu-muz var*; *şu-ñuz var*, *bu-ñuz var*; *şu-su var*, *bu-su var*; *şun-ları var*, *bun-ları var*, dedim; inanmadılar. A.U.E.

[2] (*şu bu*) mücerret ve insıralı halleriyle, işaret zamiri olmaktan çıkararak müphem zamirler rolünde de bulunurlar: *sen şunun bunun* (müphem kimselerin) dedigine bakma. Çarşidan *şunu bunu* (müphem şeyler, öteberi) aldım.

Şu halde gerek müfrettilerini, gerek cemililerini müphem zamirler bahsine bırakmak daha iyi olur gibi görünüyor. Burada *öteki beriki* tabırıcılarını de unutmamalı. A.U.E.

[3] Bu misalde olduğu üzere, bağlantılı (vaslı, relatif) bir cümlenin mercii olarak ekseriya kullanılan *sara-sı* kelimesidir. J.D.

Bu işaretler, *bu*, *şu*, *o* zamirlerinden daha manidardır; iş (mesele, hal) in *bu* (*şu*, *o*) noktasını (tarafı) inanalarını verirler:

Ml.: ﻷـ ﻋـ ﻃـ ﻭـ ﻑـ، *bura-l'ar-ıni egi-ce an'l-a-t-mal't* (il faut bien expliquer tous ces points particuliers).

316. Müphem manali bir işaret zamirinin şu iki vaziyette kullanılması, gaip zamirinin tıflı olduğu şartlardaki gibi ihtiyaç olabilir (Muk. § 300 ve 301).

1° (Gaip halinde) şahıs sigası (à forme personnelle) bir bilin saili olduğu zaman (Muk. § 1107).

Ml.: ﻷـ ﻣـ ﻩـ ﻣـ ﻩـ (اـ) (*bu*) *hasta-dir* (il est malade);

ـ ﻗـ ﻕـ ﻩـ (اـ) (*bu*) *kırık-dir* (c'est cassé);

ـ ﻗـ ﻕـ ﻩـ (اـ) (*bu*) *kol/ay-dir* (c'est facile);

ـ ﻗـ ﻕـ ﻩـ (اـ) *o baña pek tohaf g'el-di* (cela) m'a poru très drôle).

317. — 2° (kendisine itea «merci» alâmeti «indice de rappel» hizmetizi gören) bir mülkiyet ekiyle beraber olduğu zaman:

Ml.: ﻷـ ﻡـ ﻕـ ﻕـ (اـ) (*bu*) *l'akirdi-si-na bek-ma* (ne regarde pas «ne fais pas attention» à ses paroles):

ـ ﻕـ ﻕـ (شـونـكـ) *reng-i daha koyu* (la couleur en est plus foncé);

ـ ﻕـ ﻕـ (شـونـكـ) (*bu*) *bunuñ fark-i-na var-ama-dum* (je n'ai pu le comprendre).

Bunun hakkında Bak. müphem itea alâmeti § 234.

318. § 316 da kaydedilen misallerde görüldüğü üzere, Fransızca'nın bitaraf işaret zamirleri kullandığı yerlerde Türkçe ekseriya bir şey koymuyor.

Bu şundan ileri geliyor ki, Türkçe'de şahıs zamirinin gaibiyle işaret zamirleri sarih bir surette ayrı edilmiş olmadığından, şahıs zamirlerinde olduğu gibi bu işaret zamirleri bazan ifadeye alınmaktan muaf tutuluyor. [1].

[1] Türkçe'de şahıs zamirleri (ben, sen) arasındaki gaip şahıs zamiri *o* ve işaret zamirleri (*bu*, *şu*) arasındaki uzağı göstermeye mahsus işaret zamiri *o*, söylemiş bakırından aynı, kullanış bakımından ayırdır. Gaip şahıs zamiri hem göze görünmeyen, hem de göze hiç görünmeyecek kadar olması yüzünden uzak sayıları ve işaret edilememeyen bildirir; gaip işaret zamiri ise, göze görünmekten çekilmeyecek bir uzaklıktı olanı işaret ederek bildirir.

Birincisi işaret edilmesi mümkün olmadığı içi gaip şahıs (maddî veya manevî bir varlık) yerine kullanılır şahıs zamıdır:

Kendisinden bahsedilen bir adam (meselâ Ahmet), bir hayvan (meselâ bir balık), bir şey (meselâ bir yemek), bir manevî varlık (meselâ kibrî) için; (onu sevmem) dedığım zaman, *o* kelimesi (Ahmed, balık, yemek, kibrî) varlıklarının yerini tuttuğu için bir şahıs zamiri, ve bu şahıslar gözle görülmez veya uzak oldukları için gaiptir.

İkincisi göz erimine dahil bir uzaklıktı gaip gibi görünen (maddî bir varlık) i muhabata işaretle göstermek için kullanılır işaret zamıdır:

Gözle görülebilecek bir uzaklıktı bir (insan, bir hayvan, bir tepe) gaip gibi görünmekle beraber seçilecek bir halde ise, karşısındaki dikkatini çekip bunları işaret ederek göstermek için: (onu görüyorsun ya) dedığım zaman: *o* kelimesi, (insan, hayvan, tepe) varlıklarının yerinde kullanılmış bir kelime olduğu için bir şahıs zamiri, ve bu şahıslar uzak olmakla beraber gözle görüleceğine göre işaret edildiği için işaret edilebilir şahıs

Bilakis fransızcada işaret zamirleri kullanışta muhafaza edilir; esasen bunun yerine konulmak lazım gelse ancak zatiyeti epeyce belli olan şahıslar veya şeyler için şahıs zamiri getirilebilir: (*il est malade* < *celui-ci est malade*; *prenda ce crayon*, *il est meilleur*.)

Fakat modern fransızcada şu ifadelerde olduğu üzere daha müşhem şeylerde veya tasdik hükümleri hakkında böylesi olamıyor: (*c'est facile*; *cela m'a paru drôle*; *la couleur en est plus foncée*).

zamiri olur ki, artık böylesine şahıs zamiri demeyiz de, doğrudan doğruya işaret zamiri deriz.

Demek ki, bunların her ikisi de esasen gaip ve uzak bir varlığı bildiren bir şahıs zamridir. Şu fark ile ki birisi hakikaten gözle görülmeyecek surette ve uzaktadır. Bunu işaretle göstermek mümkün değildir. Buna *gaip şahıs zamiri* deriz. Biri de ne kadar uzakta olsa gözle görülebilecek olduğu için işaretle gösterdiğimiz *gaip şahıs zamiri*dir ki, araya işaret fikri de girdiği için bu türüsüne (*gaip şahıs zamiri*) demeyüp ayırtır ve uzağa işaret zamiri deriz.

(bu, şu) kelimeleri de aynı vaziyette *gaip şahıs zamirleridir ki, işaret fikriyle beraber oldukları zaman çok veyn az yakına inahsın işaret zamiri* adını alırlar.

bunu, şunu (bu adını, şu adamı muhataba işaret ederek) çağır; bunu, şunu (bu hayvanı şu hayvanı muhataba işaret ederek) kov, gitsin; bunu, şunu (bu yemeği, şu yemeği muhataba işaret ederek) sevmiyorum; vs. (Bu maddi varlıklar dışındaki manevi varlıklar işaretle gösterilemeyeceği için «bu, şu», öylelerinde işaret diye kullanılmaz.)

Buna mukabil manevi varlıklar için (bu, şu) kelimeleri işaretsiz alelâde *gaip zamiri* olur ki, az çok yakınlık fikri de bildirirler:

Kıskançlık sene bir şey; (bunu, şunu) herkes bilir de yine bazan kendisini kaptırınlar olur.

(bunu, şunu) kelimeleri (kıskançlık veya şey) kelimesinin yerini işaretsiz olarak tutan alelâde *gaip şahıs zamirleridir*. Böyleleriin mercii cümlede meselâ şey gibi sarılı olarak söylemiş olmaz da, geçen bir cümleden çıkışdan hüküm merci vazifesini görebilir:

Türkler fedakâr, kabraman bir millettir. Bunu, (veya şubu yanı evelki cümlenin hükmünü) herkes bilir.; kederimin artması için sevinmek isterim, bunu (= evelki cümlenin hükmünü) kimselere anlatınam (Abdülhak Hâmit).

Buraya kadar bütün sergilediğimiz mütalealar gramerlerin (bu, şu, o) kelimelerini ayrıca zamir *sayıdıklarına* göredir. Yoksa fikrimize bu kelimeler zatiuda zamir değil, işaret isimleri (şaretle tarif: harfi tarif) dir ki, terkipte nahi sıfat rolündedir.

Mevsufları ile beraber sıfat terkibi halinde kullanıldıkları zaman biz bunlara işaret sıfatı diyoruz: (bu, şu, o) adam (veya balık, voya yemek, veya sıkırı) sıfat terkiplerinde (bu, şu, o), nahi sıfat (adjetif déterminatif) rolündedir, (gerek işaret fikriyle beraber olsun, gerek olmasın).

Fakat umumiyetle her sıfat için kabul edilen bir cihet vardır ki, o da mevsufları hafif ve takdir edildikleri zaman bunlar mevsufları yerine geçerek onlar gibi isim vaziyetinde kullanılırular:

(Yeşil renk)i severim == (yeşil)i severim; (çalışan insan) a diyecək yok == (çalışan) a diyicek yok. vs.

Şimdî bu sıfların mevsufları gidip te kendileri mevsufları olan isimler yerinde kullandıkları ve mevsuflarını hatırlattıkları için bunlara nasil *zamir* demiyorsak, [bu, şu, o (adam)] sıfat terkiplerinden mevsufları olan (adam) sözünü kaldırırmakla bu işaret sıflarının (adam) meşhumunu hatırlatmasından dolayı kendilerine *zamir* tabirini vermememiz lazımdı.

III. MÜPHEM ZAMIRLER.

A. İNSİRAFLI (déclinable) MÜPHEM ZAMIRLER.

319. İnsıraflı müphēp (indéfini) zamirler şunlardır :

ئىچىڭىز كىم ? (qui ?);

ئىچىڭىز نە ؟ (quoi ?).

Daha eski *kay* sorguluk (interrogatif) onun (Bak. § 1062, ihtar 2) yerini tutmaş görünen *ne* kelimesinin de ilkin hiç te sorguluk manası yoktu; bu kelime daha eskiden *nənə* kelimesi yerindedir; *nənə bilməz lär* = (bir) şey bilmezler (Uigurica, II, S. 4, I, 2, Muk. *Aymı* eser I, S. 12). Bu kavramın kabatları, eski Osmanlıcadaki *ne* kelimesinde yaşar görünüyor :

مەركىز تىكىرى نىڭ ازىزىدۇ ياندۇر يانشىڭ باشىدۇر اول كاپىرىدۇ
her klm eýde tanğıri ne-
nünğ üzérinde dür ya nede dür ya nenünğ yanında dur ol' kâfirdür
(Quiconque dira que Dieu est sur quelque chose, ou dans une chose ou
à côté d'une chose, parlera comme un jésidèle). Bibl. nat. yozmaları,

A. f. t. 87, yaprak V° 13). Aynı ibare *Teskere-i Eviyyā*, S. 17, I., 13 ve aşağısında şöyle tercüme edilmiştir :

Bu mütaleamız gaibe mahsus olarak kullanılan gerek işaretsız şahıs zamirleri, gerek işaret zamirleri (ki bunlar da şahıs zamirleridir) olan (bu *su*, *o*) nun bu her iki rolde bulunanlarına da şamildir.

Yani zamir diye saylıklarımız, esasen mevsufları hafzedilmekle beraber takdir edilerek yalnız başına isim gibi kullanılaşmaktadır ki, bu mevsufu zikrederek daima yanına verip tekrar sıfat terkibi haline koyabiliyoruz; ve o zaman bunlar zamırılıkten çöküp işaret sıfatı olurlar :

Bu (hareket) doğru değil.. Buuu (bu hareketi) yapmayınız. vs.

Şu halde müellisin «bu şundan ileri geliyor ki, türkçede şahıs zamirinin gaibiyile işaret zamirleri sarih bir surette ayırd edilmiş olmadığından, şahıs zamirleriade olduğu gibi bu işaret zamirleri bazan ifadeye alınmaktan muaf tutuluyor» hükmünü biz doğru buluyoruz.

Bir kere şahıs zamirlerinin türkçede ifadeye pek nadir olarak alındığı doğrudur. Bu, türkçenin hafif ve takdirli (élliptique) yapısı iktizasındanadır: (Kartal yırtıcı bir kuştur, havalarda uçar, süzülür, sıkárını gözler ve sonra büyük bir hızla üzerine çullanır) cümlelerinde kartal failinin bulunduğu cümleden sonra artık onun yerini tutacak bir gaip zamiri türkçe lüzum göstermez; çünkü fillerin gaip şekli o zamirleri gizlemektedir.

Fakat faransızcada birinci cümleden sonraki cümlenin fiili ekseriyetle bir gaip zamiri ister :

L'aigle est un oiseau carnassier; (il) s'envole et (il) plane dans les airs, (il) guette sa proie et puis (il) fond sur elle avec une grande vitesse.

Görülüyor ki, işaret zamiri rolünde veya tekit kastıyla olmadığı zamanlarda bu zamirlere türkçede lüzum yoktur. İşaret zamirlerinin bazan ifadeye alınmamasına gelince, bunlar bu rolde daima ifadeye alınmaktadır. Şu halde gaip şahıs zamiriyle işaret zamirinin türkçede ayırdedilmediği doğru olmadıkta başka, işaret zamirleri gibi gaip şahıs zamirlerinin de bazan ifadeye alınmadığı eyleminin bu yüzden ileri geldiği de líkrimizce yerinde görülmüyor. A.U.E.

*ärkim oyitsa kim tanğrı ta'âlâ gökâri ya koyı ya falan yärdâ tar(ur)ya ayitsa
kim tanğrı ta'âlâ falan nämâ-tin turur tisâ kafîr bolur.*

(şey) manası, esasen (herhangi bir şey) manasındaki (nä+mä muadili olan) *nämä* kelimesiyle muhaseza edilmiştir (Bak. § 423). *närsä* ve *nämärsä* (§ 1227, ihtar 2) nin müradifi olan bu kelime *Tazkere-i Evliyâ* da sık sık geçer: *äç nämä-m yok-tar* = ey, bir şeyim yoktur (S. 76, I, 2), vs. Sorguluk kıymetini kaybedince yeniden bir nä alması mümkündür: *nä nämä költürtünğ* = ne (gibi) şey getirdin ?. aynı eser S. 78, I, 12). Eski Osmancıkada da böyle idi: Bak. § 1017, sondan bir evelki misal.

كمس kimse (personne) menfi cümlede. (Eski şekli كيمس kimesne) kimse kelimesi kim-ise, kim-se demektir (Muk. 1227).

kimse (quelqu'un) kelimesinin eskimsek (archaïque) manasına dair misal:

(بۇ آلتۇن) كىمدىن داشش اولا (bu altun) kimse-den düşmüs ol'a qul-qu'un aura perdu "cette pièce d'or,,). (Bibl. Nat., yazmalar, A.F.T 87, yaprak 22).

Ml.: چیز کیم بود؟ veya (کیم در او) kim-dir o (qui est-ce?)

سن کیم سین *sen kim-sin* (qui est-tu?);

? *ne var ne yok?* (quoi de neuf?)

كىمسە يوق *kimse yok* (il n'y a personne);

كىچى سورۇبورسۇڭ *ki-mi sor-uyor-suñ* (qui demandes-tu?)

bu kim-iñ oğl-u (de qui est-ce le fils?)

نیه قرار ویرلدى *ne-ye karar ver-il-di* (qu'est-ce qui a été décidé?).

IHTAR. — Sıfat olarak ta kullanılan *si ne* kelimesi (Muk. § 338), bazan yazida (bir takım zarflık tabirlerde) kendinden evelki kelimeye bitişir: *si ne kadar* (combiens), *si ne wakit* (quand).

Bazan (ne nın mesulünlüğü içinde) ve neye yerine, ne nize yazılır.

Kullanışın tayin ettiği bir takım hallerde ne nin vokali, kendiinden sonraki kelimenin başlama harfi vokal olduğu zaman, huzfe (élision) uğrar: **نَاهِلُ** *nasıl* (comment), (**أَسْلُ** + **أَنْ** *ne* - *asıl* yerine); **نَجَّانٌ** *nicän* (pourquoi), (**أَنْجَلٌ** + **أَنْ** *ne* + *icän* yerine); **أَسْلَمْ** *nol'mâ* (eski-dir; plutôt à Dieu que...), (**أَسْلَمْ** + **أَنْ** *ne* + *ol'a* yerine); **نَعْلَمْ** *neyle-mek* (n'avoir que faire de quelque chose), (**نَعْلَمْ** + **أَنْ** *ne* + *eyle-mek* yerine.)

MI : فرمی سابون دلی ب اوکوت شلمسن؟ : kara-ya sabun deli-ye öyüt neyle-sin? (Ata sözü)

(«que voulez-vous» que fasse le savon au nègre et le conseil au feu?); عتلی اولادک وارسه مالی نیلرسک عتمانز اولادک وارسه مالی نیلرسک *akıl'-l-i evlād-in var-sa mal'-i neyle-r-sīn, akıl'-siz evlād-in var-sa mal'-i neyle-r-sīn?*) (Atasörzü). (si tu as des enfants sages, à quoi bon garder ta fortune? t'ils sauront bien la regagner) [2] si tu as des enfants insensés, à quoi bon garder ta fortune? «il la dissiperont»).

[1] (her kim dese ki tanrı ta'ālā yoksa(da) ya aşağı(da) ya salan yerededir ya
dese [ki] tanrı ta'ālā salan seydir dise kâfir olur — A.U.E.)

[2] Bize bunun izahı böyle de olabilir: Akıllı evlâdim varsa malî neylerimin (ki o sâra en iyi malıdır) manasındadır. A.U.E.

kader böyle imiş neyapa-l'ım (Cevdet paşa tarihi, II, 143)
ne nin vokali söylenişte kaldırılmışdan. == (c'est la destinée, qu'y
pouvons-nous).

Muk, ne istemek mastarı yerinde نستک niste-mek:

جىور مىسجىددە ئىزىدۇر كىن : *enhud mescid de niste-r?* (que vient faire «que cherche, que désire» ce juif [1] dans le mosquée) (Bibl. Nat. A.f.t. 87, yaprak 44 ; Bak. § 1390 sondan bir evelki misalde : نېدىغىن = *negdügin* : ne *idügin* yerinde).

Muk. *näät-mek* (que faire?) mastari:

anı nätgü käräk (*nä ät-gü* yerinde; Muk. §. 1343, 2° $\frac{-kü}{-ku}$). (Que doit-on lui faire?).

Muk. *nap-mak*, *nä yap-mak* yerinde (kırımı lehçesi):

napayim (que ferai-je ?).

sän munda napagsin (*munda* = *bunda*: *burada*) (que fais-tu ici?) (Radloff, Prob., VII, s. 2, l. 14 vs. 15, l. 15 aşağıda).

Marag'ta neglemek yerine neynemek [2] denir:

aç karın katığı neyner ugkusuz bas yastığı neyner (à ventre assainé nul besoin de condiment, à tête qui n'a souci nul besoin d'oreiller).

320. Esas itibariyle bu zamirler müfret olarak kalır. Bununla beraber mubalâga veya nezaket manâlı olarak ecmî haliyle de kullanılır (Muk, § 212).

Ml.: کیم لر کاری kim-ler g'el-di? (qui est venu ?);

kim-ler-i gör-dü-nüz? (qui avez-vous vu?);

چکدم *ne-ler gek-dim* (j'en ai vu de toutes couleurs!, que n'ai-je point enduré);

کیمسلر یوق *kimse-ler yok* (il n'y a personne). [3]

321. Aynı zamirlerle beraber olan mülkiyet zamiri, ancak bir takım basma kalıp ifadelerde bulunur:

کیم دار *kim-im var* (sur qui puis-je compter? qu'ai-je?);

Wa-wa-ne-ni-var (qu'est-ce qui t'arrive? qu'as-tu?),

كُنْسِمْ يُوكْ (*je suis tout seul, je n'ai personne*);

Hasan Efendi siz-in ne-nizdir (comme est Hasan Efendi
est votre parent?);

¹⁴ مەن بىزىزىم كېلىك نەمى، ha çocuk kim-in ne-si? (a qui est cet enfant?) [4];

(1) $\omega_{\text{sub}2} = \omega_{\text{fit}} - \Delta \text{H.F}$

[3] u dan sonra gelip / nis - a ile de deklem wantki görüllüver. A.U.E

[3] Buna göre ikinci misaldeki cemi, alçakda manada olup, bunlarda mübalâga veya nezaket menesi yoktur. A.U.E.

[4] Fransızca verilen karşılık, türkçemizde ancak «bu çocuk kimindir» cümlesine muadil olur. Halbuki (bu çocuk kimin nesi) tabiri, «bu çocuk hangi kimseye ne etihten mensup tut» demek olup bu mensuplukta oğlu olmak ta dahil, amca, dayı, halo, teyze oğlu, vs. gibi başka akrabalıklar olabileceği gibi, bizmetçi, usak, vs. gibi bir kimseye ilişkinliği olınak sıktır de bulunmak yüzünden bunun daha umumî bir manası vardır. A.U.E.

(كُرْكِمْ نَهْمَة لَازِمْ) *ne-m-e lâzim* (*g'erek*) - (que m'importe); (كُرْكِمْ نَهْنَهْ لَازِمْ) *ne-n-e lâzim* (*g'erek*) (que t'importe), vs. [1].

Şu cümle, bu ilâdenin menşeyini daha vazif bir surette gösterir:

پس محمد مکرم درگاه مزونک داشت. *pes Mahammed-den soñra dir-lik siz-uñ ne is-üñüz-e g'erek*; (*<done,>* que vous importe la vie, après la mort du Prophète Muhammed. (1426 yılı yazmaları, yap. 197 V°).

رسانی موردو بورسک *ne-si-ni sor-agor-suñuz* (que demandez-vous ?). [2].

Buradaki mülkiyet zamiri müphem bir irta alâmetidir (§ 234).

IHTAR. — Zarf (ulamaç, adverbe) olarak (§ 449) ve sıfat olarak (§ 335) kullanıldığıni göreceğimiz *hiç* kelimesi bazan hiç bir şey (rien) manasını bildirir.

B. İNSIRAFSIZ \Rightarrow hep KELİMESİ.

322. İnsirafsız \Rightarrow *hep* [3] (tout, tous) kelimesi ekseriya bir zamir mahiyetindedir. *bütün* § 345 kelimesinin böyle kullanımı daha nadirdir).

[1] ne kelimisi izafet zamirlerini alarak:

ne-m, -ñ, -si, -miz, -ñiz, -leri,

surelinde kullanıldığı gibi, sağlanık bir (*y*) ile bazan:

ney-im, -ñi, -i, -imiz, -ñiz, -leri

suretinde kullanıldığı da görülüyor.

[2] Fransızca verilen karşılık, türkçemizde ancak (*ne, neyi soruyorsunuz*) cümlesine muadil olur. Halbuki (*nesini soruyorsunuz*) tabiri, (maddi, manevî herhangi bir varlıktan birine ait olanlardan hangisini soruyorsuz) demektir ki, o karşılık bu türkçenin ifade etmek istediğini tamamıyla tutmuyor.

Bu insiraflı müphem zamirler arasında bizce şunlar da gösterilmeliydi: *su ba, öte beri, öteki beriki*.

sa ba işaret fikrinden ayrılarak alelace müphem bir zamir gibi kullanılır: ben şunu bunu bilmem; şuna buna bakma; şundan bundan konuşuk; çarşidan şunu bunu aldım; şunun bunun dedigine bakma, vs.

öte beri mekân fikrinden ayrılarak alelace müphem bir zamir gibi kullanılır. Çarşidan öteberi aldım; ecbine öteberi sıkıştırır, vs.

öteki beriki uzak yakın bir mekâna ait olan kimseler fikrinden ayrılarak alelace müphem bir zamir gibi kullanılır: ötekine berikine sataşır; ötekinin berikinin işine karışma, vs. A.U.E.

[3] Bu kelime eski türkçedeki *kop* kelimesinin türkçemizdeki şeklidir: D.L.T., I., 268, 419, mubalâğa ve tekit edati: *ogul' kop bedüdi* = çocuk çok büyüdü. Bunun hafif şekli *kop te yine çok, sık* manasındadır: *kop sögütka kuş konar* = çok, sık (yapraklı) söğüde kuş konar; *neng kop bol'up* = servet çok olunca...

Görülüyor ki, bu kelime eskiden de olduğu gibi sıfat olup, zarf manasıyle de kullanılıyordur. Fakat zamirle ilişigi yoktur: Müellifin *hep dûnyayı dol'aştı* misali, (hep, dünyayı dolaştı = dünyayı hep dolaştı) yerinde olup zarftır: dünya kelimesinden evvel bulunmuş, onu bu kelimenin sıfatı gibi gösteriyor ise de, «*daîma*» manasındadır. Zarf ile fili arasında isim bulunması yalnız bu misale de manhasır değildir. (Hep, beni görüyorsun = manhasıran beni görüyorsun) demektir ki, (beni hep görüyorsun) yerinde de olur. Sıfat olarak kullanıldığı yerler de var, fakat o zaman (bütün ve manhasıran) manasındadır: hep (bütün, manhasıran) senin için çalışıyor. (bu: hep, senin için çalışıyor cümlesi, senin için hep çalışıyor, cümlesinden farklıdır).

(bütün) manasıyle zarf olarak ta kullanılır: Oular hep (bütün) gittiler. A.U.E.

Ml.: *bun-l'ar hep gît-di-ler* (ils sont tous partis).

Bununla beraber *hep* kelimesi isimden evel gelip onu tayin ettiği zaman *hep dünya-yı dol-as-di* "il a parcouru tout le monde," bir sıfat olarak, ve her vakit (tout le temps) manasında olduğu zaman zarf (adverbe) olarak (Muk. § 401) dahi kullanılır. Müphem irca alâmeti alabilir: *hep-i-si* yerine *hep-si* (Muk. § 228) ki o zaman bu, zamir hizmetini de görür: [1]

Ml.: *hepsi-ni ver-dim* (j'ai tout donné).

hepsi bir (c'est la même chose; c'est tout un).

C. MÜPHEM ZAMIRLI TABIRLER.

323. Müphem sıfatlara, müphem irca alâmeti olarak kullanılan (Bak. § 234) müsret gaip mülkiyet eki katılarak, bir takım müphem zamirler vücede getirilir.

Müphem sıfatların bir çoğu mülkiyet ekleriyle kullanılarak şöyle müphem zamirler vermiş bulunuyor:

- ۱. *bir-i* veya (tekrarlı gaip ekiyle) ۲. *bir-i-si* (quelqu'un, l'un); [2] (i. bir kelimesinden); [3]
- ۳. *bir-bir-i* (karşılıklı «reciproque» zamir); [4] (l'un l'autre);
- ۴. *hangi-si* (lequel);
- ۵. *hangi bir-i* (lequel);
- ۶. *her bir-i* (chacun);
- ۷. *hic bir-i* (aucun);
- ۸. *ba'zi-si* (tekrarlı da kullanılır) *ba'zi-si...*, *ba'zi-st* (certains..., certains d'autres);
- ۹. *kim-i...*, *kim-i...* (evelkininiñ mûradifi);
- ۱۰. *kim-i-si...* (tekrarlı gaip ekiyle) *kim-i-si...*, *kim-i-si...* (evelkinin aynı);
- ۱۱. *başka-si*; *o bir-i* [5] veya *öbürü* (§ 161, ihtar); } *(l'autre)*;
- ۱۲. *dig'er-i*;
- ۱۳. *gayırt-si*;
- ۱۴. *bir başka-si* (un autre);
- ۱۵. *sâir-i*, *sâtr-leri* (les autres);
- ۱۶. *böyle-si* (un pareil, le pareil).

[1] Bunda da zamir sıktır görülemiyor; zamir olan yalnız (*si*) dir: hepsi, (her hangi bir varlığı bütünü, topu) demektir. A.U.E.

[2] Buñlar tekrarlı olarak ta kullanılır: *biri* (birisi) çalar, *biri* (birisi) oynar. A.U.E

[3] Eski osmanlıcada aynı manada *şş. bir-egü* kelimesi de kullanılmıştı (yazmalar, Bibl. Not., A.f.t., n° 87 yaprak 13 ve muhtelif yerlerde). Muk. - *egü* ekinin diğer sayı isimlerine de katıldığı çağataycada *ik-egü* her ikisi, vs. Muk. § 504 J.D.

[4] Bilhassa söyleyenin ağzıyla olan ibarelerde *bir-bir-i-niñ* (l'un l'autre), vs. surciinde kullanılır. Cemi mûtekellim ve muhatap ekleriyle de kullanılır: *bir-bir-i-miz-i sev-er-iz*.

Bu zamir her zaman mülkiyet eki almamış görünüyor: *iki-si dağt bir bir-e mucdemî olup* (Meninski, *Fabulae Lokmani*) 136 ll, Inst. J.D.

[5] öte-ki de denilir; Muk. § 311, ihtar ve 343 ihtar, J. D.

IHTAR. — *هُبْسٰى hep-si* (Bak. § 322) ve burası, şurası, vs. (Bak. § 315, 384 ve 392) zamirlerinde de müphem bir ırea alâmeti bulunmaktadır.

324. Türkçede söylemek istenilirken hatırlamamış bir şeyin ismi yerinde ağızlarla oldukça çok dolaşan *شَيْءٌ sey* kelimesi de, müphem zamir olarak sayılabilir. Bazları da söyle : *شَيْءٌ sey esendim* kelimeleriyle başlamak ittiyadındadır.

شَيْءٌ sey kelimesi mülkiyet zamirinin müsret gaibini tekrarlı olarak ta alabilir: *sey-i-si* yerinde *sey-si*. Teklifsiz ve samimi konuşmalarda *sey* bazan *kimse* manasında kullanılır :

zādeg'anṣey (c'est quelqu'un de la haute «société») ;

kız ırı yarı bir sey-mış (c'était sans que je m'en aperçus, une très grosse fille (Hussein Rahmi, *Metres*, s. 55 ve 294). (Muk. § 469, 1inci misal).

Muk. Fransızcada bitaraf zamir olup alay makamında insanlar hakkında da kullanılan (cela) zamiri : *cet cela veut discuter !* «bu da kalkmış bahse karışıyor.»

Buna mukabil *kim-i... kim-i...* (§ 323) kelimeleri vakit vakit eşya hakkıda da kullanılır.

Ml. : *dol'ap ḫopak-l'ar-in-dan kim-i ara-l'ik kim-i açık toz iç-in-de ögle tam taṣır duruyordu* (yukarıki aynı eser, 656). (l'armoire était vide et poussiéreuse, avec des portes entr'ouvertes et d'autres toutes bântes).

Azercede *sey* yorune farça *شَد* *zād* kullanılır.

Bir şeyi, bir kimseyi olduğu gibi adıyla söylemenin lüzumsuz olduğuna hükmedildiği zaman, *فَلَان* veya *fa'l'an* [1] (arapçası *fūlān*) (un tel) kelimesi kullanılır ki, bu bazan sıfat rolünde olur :

فَلَان filān adam g'el-di (un tel homme est venu, un tel est venu);
فَلَان قَلَّان كِيدِمِكَدْر دِيَه تَصْرِح اعْلَى
 (il faut spécifier en disant : un tel et un tel partiront).

filān veya *fa'l'an* kelimeleri, «vesaire» (et caetera) manasındadır.

[1] Eski türk Irak lehçesinde bu kelimenin karşılığı olarak *tävük* görülmektedir. D.L.T. III 212 de *tev-se-mek* (teşevvüş ve ihtilâta uğramak), ve II, 185 de *tev-ül-mek* (dolışip karışmak, iltibas ve ihtilâta uğramak) gibi mastarların delâletiyle bir de *tev-mek* (karışmak, sarmaşmak, bulaşmak, dolanmak) mastarı olması ıcap eder ki, *tävük* bundan türreme bir kelime olabilir : (bulaşık, bulanık, müphem) manasında olmak gerektir. Nitekim D.L.T. te yukarıda mastarlardan birinin karşılığı *iltiyâs* (mülevves olmak) tir; (*levs*) ise bir manasiyle «şibhi delâlet» yani (anlatır gibi oluşu, müphemiyet) demektir. *tev* kökü lehçemizde *tav* suretiinde *tav-ci* (= karışıklığa getirip dolandırıcı) kelimesinde görülür. Başka şekilleri de (hile, düzen) manasında (*tef*, *dek*) tir: *tefe koymak* = karışıklığa getirip aldatmak; *dek etmek* = aldatmak, *dekbaz* = aldatıcı, ayyar; *tefecî* = hileli kazançla uğraşan, mürabahacı; *deve yapmak* = şocuğunu elindeki bir yiyeceği aldatarak almak.

tävük (ning) kızkınatı (نِجَارة فَلَان) = *filān*(iñ) kızcağızı (Ibni Muḥennā s. 85);

tävük kaçgac keldi (جاء فَلَان هارِي) = *filān* kaçarak geldi (Aynı eser, s. 90);

tävük Irak ka tägi barmis (فَلَان مش حق العرَاق) = *filān* Iraka degin gitmiş (Aynı eser, s. 91);

tävük bilâ (birlâ) bardu(i)m (مُذبَّت مع فَلَان) = *filān* ile gittim (Aynı eser s. 93);

tävük yarın kelsün erdi (غداً غَدِيلَت فَلَان) = *filān* yarın gelse idi (Aynı eser s. 94);

tävük altunu bar mu (هل فَلَان ذَهَب) = *filān*(in) altını var mı (Aynı eser s. 98);

tävükni yerinden turdurdum (أَنْتَ فَلَانَ مِنْ مُرْضِبَة) = *filān* yerinden kaldırıldım (Aynı eser, s. 132).

Kayseri ve İspartada *(filān)* kelimesinden sonra (*kolan*) kelimesini de katarak söylerler A.U.E.

Mı.: sandık, valan gibi kibit esyā-ñız var mı? (avez-vous des objets comme une malle, etc.).

گازی گاز اساچ-تم *filân de-di* (il a dit : je vais écrire et puis faire aussi autre chose) (j'ai affaire).

IHTAR. — (etc. = vs.) demenin, teklişsiz ve samini konuşturma arasında pek kullanılan diğer bir tarzı da, eğer söylenilen bir kelimenin başlama konsonu *m* den başka bir konson ise, onun ardına aynı kelimeyi yaloız başlama konsonunu *m* yaparak tekrarlamaktır. *sandık mandık gibi eşya-nız var-mı* [1].

325. Fransızca «rien» kelimesinin muadili yoktur; ancak menfi kelâmlarda *pas une chose*, *bir şey* (aucune chose, pas une chose) ifadesi buna karşılık sayılır [2]. Eskiden bu mabitivette «*si nesne*» kelimesi kullanılmıştı.

Mı.: *ş*, bir şey değil (ce n'est rien, de rien) «bir teşekkür karsılık olarak».

326. Türkçede fransızca «on» müphem zamirinin de muadili yoktur. Müphem fail fikrini vernick için gerek meşhul (passif = meşfiliyetli) fiilin müsret gaibi, gerek malüm (actif = faaliyetli) fiilin cemi gaibi kullanılır.

Böyle hallerde *st-l^e insan* (homme, homme) kelimesi de kullanılabilir. Bu kelime kullanısta aynı manadaki *kⁱki* kişi kelimesi yerini tutmuştur. *kⁱki* kelimesinin ise bugünkü manası ancak (bir kimse, fert) manasından ibarettir.

می.: انسان بکا شمار *insan buna şas-ar* (on est surpris => il y'a de quoi se montrer surpris);

kıṣı mûrekkeb yal'a-mağ-ile əlim ol"-maz (Ata sözü).
 (on ne devient pas savant rien qu'à lécher l'encre).

327. Bağlantılık, *vaslı* (relatif) zamir. — Uymaç (enclitique) olan *ki* edatı (§ 986) bazan (değişmez, invariable) bağlantılık zamir (Bak. § 1243) hizmetini görür.

[1] Bu rolde ekseriyetle m konsonu görülmekle beraber, hatta kitap dilinde (b , p , f) gibi başka dudaklılara da rastlanmaktadır:

1. *şa*, (*m*)*a* yerine *sa*, (*b*)*a* (müphem zamir olarak);
 2. *ak*, (*m*)*ak* yerine *ak*, (*p*)*ak*;
 3. *siki*, (*m*)*iki* yerine *saki*, (*f*)*iki*. A.U.E.

[2] Fransızca «rien» kelimesinin de menşeiindeki涵义, Latince *rem* (yani «chose» şey) suretiinde olarak aynı idi. J.D.

IKINCI BÖLÜM.

DEĞİŞMEZ İSİM.

BAHİS I. — SİFAT.

I. UMUMİYETLE SİFAT [1].

328. Türkçe sıfat (meselâ lâtincedeki: *bon-us, facil-is* te olduğu gibi) sonluk (*l'crminaison*) alınaz. İsmc nisbetle sıfatın seçkin vası *değişimsiz* (*invariable*) olması, yani sonuçluk (*désinentiel*) eklerin hiç birini almamasıdır ki, bu ekler isim münasebetiyle mutalea edilmişti (bak. §210). Şu halde sıfatlar için esas itibariyle ne kemiyet [2] (kaçlık, *nombre*) ne de insiraf (*déclinaison*) [3] bahis mevzuu olamaz [4]. Şu halde mevsufu olan sıfatla mutabakat eden fransızca sıfatın ve bunun arasında, ehemmiyetli bir fark var demektir.

[1] (Sıfat) tabiri, meselâ *güzellik* gibi bir vasıfın terimi olabilir. Esasen sıfat, vasıf demektir. Şu halde sıfat diye yerinde olmuyarak kullandığımız *güzel* gibi kelimelerin terimi *vâsîf, vasîf isim* olmak gerekti. A.U.E.

[2] Bununla beraber eski dilde bunun bir müsteşası vardır (bak. 1120) J.D.

[3] İsmîn balleri (olguları) diye gramerlerimizin verdiği bu isim, (ismîn tahavvülleri, değişimeleri) manasında ise de, dilimizde hal kelimelerinin müteaddit kullanışları olduğundan, bu tabirin ifade ettiği rol belirsiz kahyor. Fransızların (*déclinaison*) tabiri arapça (*insiraf*) in tam karşılığıdır: *Sarf* (bir şeyi bir halden başka bir hale çevirmek,) aslı manasından insiraf, bir haldden başka bir hale gelme ve çevrilmeye demektir. Türkçe lehçelerde bunun karşılığı (*aynatmak, aynâşmak*) dir. Nitekim halk ağızındaki «*aynaca*» (halden hale dönen, mütehavvîl, dönek) kelimesi, (*aynamak*) mastarından mubalağah ismi fail olan «*aynayıci*»'nın bozulmuş şeklidir. Şu halde bu insirafın ve tahavvülün türkçe tam karşılığı (*aynaşma, aynâşlık*) olabilir. A.U.E.

[4] Fransızcada sıfatın adı *adjectif*'tir ki, ismin evveline katılan (*ilâve, katkıñ*) demektir. Şu halde bizim vâsîf diyeceğimiz sıfat karşılığı fransızcada *qualificatif*'tir. Onun içindir ki, fransızlar bizim sadece sıfat dediğimizi «*adjectif qualificatif*» (vasıflayıcı katkı) tabiriyle ifade ederler.

«*Adjectif déterminatif*» (belirtici katkı) terimiyle karıştırılmışları ise: üç adam, şu çocuk, bazı defa vs., gibi asında sıfat olmadıkları halde terkipte sıfat olanlardır ki, dilimizde ana kuş, baba hindi, gümüş bilezik, vs. nın de girebileceği nabî sıfat yani *naat* (*épithète*) olmak lâzım gelir; gramerlerimiz buntara tayini sıfat diyorlar; tarifçi sıfat ta denilebilirdi.

«*Mon livre*» gibileri de, fransızcanın bu nevi sıfatlarına girer. Fakat manaca karşılığı olarak *kıtâbım* kelimesi başka bir durumda yapılmış olup bize izasettir. A.U.E.

Ml.: كوزل آت *güzel at*;
 كوزل آنار *güzel at-l'ar*;
 كوزل آنك *güzel at-in* (1. sana ait güzel at; 2. güzel ata ait).

Sifatın değişmerliği, bir *isimlik terkip* (groupe de noms) in birine i haddi olarak kullanılmasından ileri gelmektedir. (bu iş için, bk. § 1063 ve 1071).

Bununla beraber sıfat, türeme (dérivation) eklerini alabilir.

Ml.: كوزلك *güzel - lik*.

Bazı hallerde mükiyet (izafet = possession) ekini de alır (bk. § 360 ve aşağısı).

IHTAR. — Arapçadan alınma sıfatlar, fars nahvi (syntaxe) üzere terkiplendikleri zaman, mevsufları olan isimle keyfiyet (nitelik) ce mutabakat ederler. (bk. § 1137). Eski Osmanlıcada türküler halinde iken de mutabakat ederlerdi.

Ml.: مكاره عزرت *j. bir mekkare 'avret*.

II. TAYINI (déterminatif) SIFATLAR [1].

329. *İşaret sıfatları*. [2]. — Bunlar şekilce işaret zamirlerinden farklı değildir, fakat değişmez (değişimsiz) olmak dolayısıyla onlardan ayıırlar. Muk. § 311.

بطرف *bu taraf* (umumiyyetle gösterilen en yakın taraf);
 شرط *su taraf* (yne gösterilebilen uzakça taraf);
 اوطرف *o taraf* (umumiyyetle uzak, ve bilhassa gösterilemiyen taraf).

330. Eski osmanlı lehçesinde bu üç şekil yirine bazan sırasıyla اشبو *işbu* (daha eski bir اشبو *oşbu* yerine, Muk. § 1039, ihtar), شول *şol* ve اول *ol'* kullanılmıştır.

Ml.: اشبو كره *işbu k'erre*;
 اول وقت *ol' vakit* (o vakit).

اشبو kelimesi, el'an bugün resmi kitabette, fakat yalnızca sıfat olarak bazan kullanılıyor.

[1] Müellif burada (indéfini) veya (déterminatif) diye iki tabir kullanıyor. Biz ikincisini tercih ederek (tayini) karşılığıyle gösterdik. Birincisi (gayri muayyen, müphem) demektedir ki, tayini yanına ve ona muadil olarak vermeyi zihin karıştırır diye münasip görmedik. Kaldıki (müphem, indéfini) denilece de, bu umumi kısım içinde bir hususi nevi ifade etmektedir. A.U.E.

[2] D.L.T. I, 78 vs. imlämk = işaretlemek, ki dilimizde bozarak (mimlemek) deriz. Bu itibarla bu işaretçi sıfatlara «mimlemeg sıfatlar» da diyebiliriz. A.U.E.

اول kelimesi de böyle olup, bazı eskimsenik yazılar (archaïsmes) da görülür. (bk. yukarıki misallere).

331. (ا) o işaret sıfatından sonra (bir) kelimesi gelebilir (bk. aşağıdaki bende).

Ozaman bir nevi işaret sıfatı hâsil olur ki, daha uzak bir zati (şahıs veya mûcerret varlığı) gösterecek yerde *farklı* bir zati ifade eder.

Ml.: اور کون o bir gün (yarından sonraki gün; bir başka gün).

332. *Müphem* (belirsiz, indéfini) *sifatlar*. — Müphem sıfatlar şunlardır.

ا، bir ki, esasen bir sayı ismi olup müphem sıfat roliyle bir çok hükümleri vardır:

1° Mutlak bir müphem hükmündedir "ki ozaman fransızcanın nekre tarif edatına denktir".

Ml.: آدم ا، bir adam (herhangi bir adam).

333. 2° (Pek sarahatsız işaretle bir başlayışı olmakla beraber) nisbi bir müphem hükmündedir "ki o zaman fransızcanın [un(e) certain(e)] kelimesine denktir".

Ml.: [هـ] درجه ا، bir derece[-de] «dans un certaine mesure» Muk. daha aşağıda § 350 رجوع : رفع sifatları.

IHTAR. — Bu ikinci kavramda *bir* den sonra gelen isim bazan cemi alâmetini alabilir.

Ml.: روند ا، bir vakıt-lar (ler);

رشیل ا، bir şey-ler.

O zaman بغضی kelimesinin manasına yaklaşır (§ 336).

334. — 3° Müphem sıfat olan *bir* den sonraki kelimenin söyleşisine basılarak *bir* kelimesine «*tôgle bir, un tel (que)*» manası hükmü verilir (Muk. § 390 ihtar).

Ml.: سله اور دمک عزمه اور توکاید حق ا، bir sille vurdum ki ömr-ünde unutma-yacak.

Bu takdirde görülmüyor ki, *bir* den evvel بـ، *böyle*, اـ، *bir* kelimelerinden biri getirilir (bk. § 344).

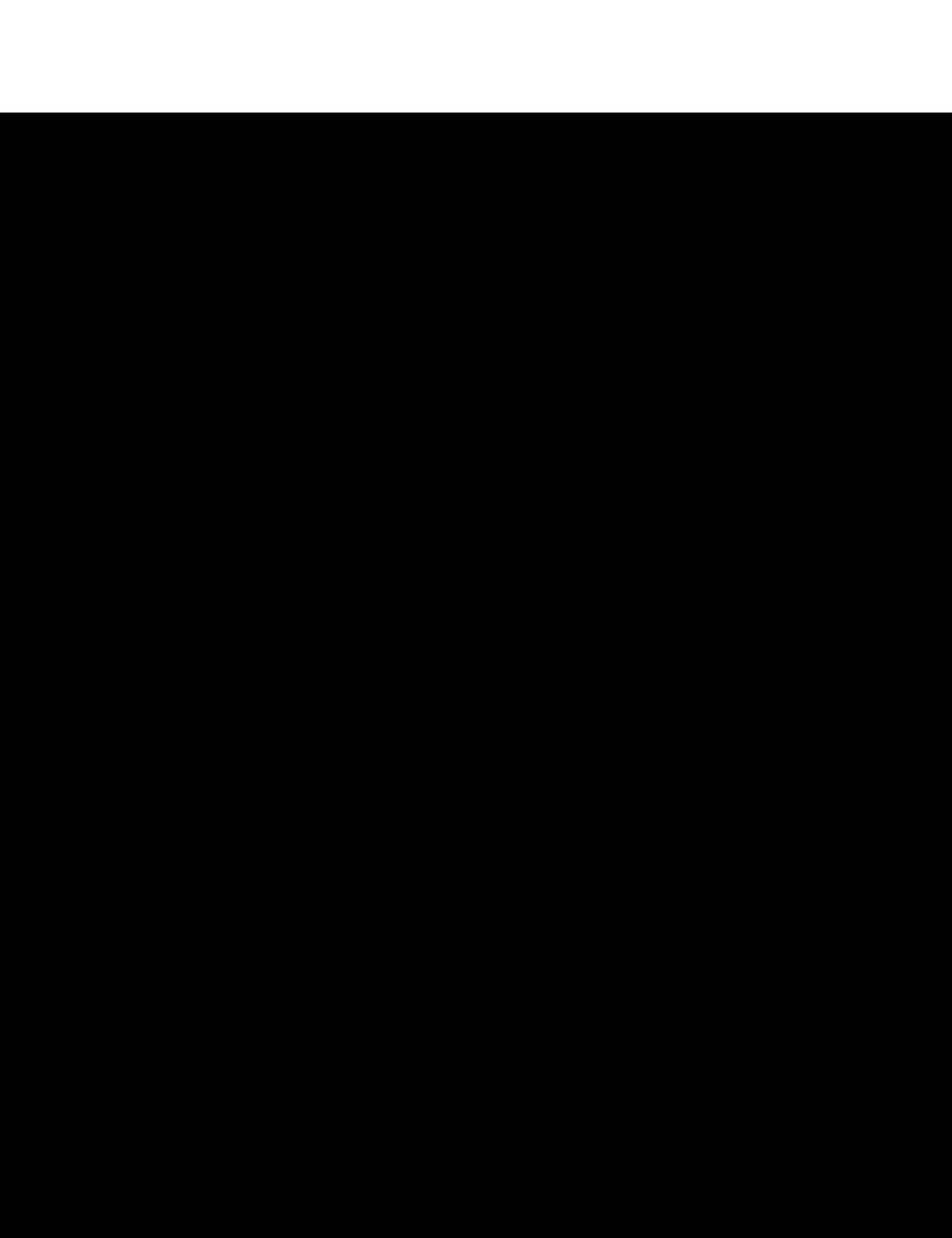
335. Menfi cümlelerde *bir*: *tekbir*, *hiçbir* manalarını ifade eder.

Ml.: آرایه بوله مادق ا، bir araba bul'-ama-dık;

آکلاما يور ا، bir türlü an'l'a-ma-yor.

Bu takdirde *bir* den evel هیچ zarf (adverbe) i getirilebilir. (Muk. § 449):

هیچ bir araba bul'amadı.

336. بعض (tasfiyecilerce) *ba'zi* «quelques, certains».

Esas itibariyle ancak (turkçe ve arapça) cemilenmiş isimlerle kullanılır.

Ml.: بعض قادیلر *ba'zi kadînlar*;

بعض علماء *ba'zi ülemâ*.

Bununla beraber bazan, bîhassa zaman meshumunu havi olan müsret bir isimden evel de bulunduğu görülür.

Ml.: بعض کرو *ba'zi kerre*;

بعض کیجع (ل) *ba'zi gece(ler)*.

بعض kelimesi zarf (katmaç, adverbe) olarak *فَضْلًا* manasını verir.

IHTAR. — Bazı defa, (بعض) kelimesi yerine (gayri muayyen bir miktar manasında olarak) farsça *چند* *çend* kelimesi kullanılır (eskimiştir).

Ml.: بوندان چند کون مادم *bun-dan çend gün mukaddem*.

فتنی، فتنی، هانگی *hangi* soru (istifham) sıfatı (ki eski şekilleri *مانک* dır; Muk. § 1026, ihtar 2) «lequel? quel?».

Ml.: هانگی کون *hangi gün*;

مانگی سوچاقدہ *hangi sokak-da?*

338. *ne* «quoi» (bk. § 319), sıfat olarak ta kullanılabilir.

Ml.: *ne vakit* «quand»;

نەدرلۇ *ne türlü* «de quelle manière? quelle sorte?»;

نېچىم *ne biçim* «de quelle manière? quelle sorte?».

339. Sıfat olarak kullanılan *ne*, *hangi* kelimeleri, büsbütün müteradîf (manadaş) değildir, *hangi* kelimesi, benziyen ve bir ayarda olan zatlardan ibaret bir bütün içinde bir zatin işaret edilmesini, bir zatin *hüviyetinin tayini* ni bildirecek bir cevap istér.

Ml.: هانگی *hangi* çocuk «celui-ci, où l'autre?» sualine cevap olarak meselâ: bu çocuk veya Orhan, vs. «celui-ci, ou Orhan» denilir.

ne kelimesi ise böyle halde kullanılamaz; fakat bundaki fazlalık şudur ki, alelâde tasvir ve tavsiyeden ibaret bir cevap istiyen sualere girebilir. Bu tâkîde sualın sit olduğu şey, sualın kendisinde ifade edilebilir.

Ml.: او نە *bu ne çocuk-tar?* «Quel est cet enfant?».

Zamir olan *ne*, yine zamir olan *hangisi* kelimesiyle (bk. § 323) mukayese edilince, mana farklı daha ziyade belirir.

340. *ne* kelimesinin manası, şaşma, azarlama, darılıp gücenme, veya beğenip güzel bulma gibi bir ifade ile renklendirip geçitlenebilir.

Ml. : ! ﻷم بـو ! *bu ne belâdir* «quel malheur !».
aynı manada *nasıl katmac* (zarf)ı kullanabilir.

Ml. : ! ﻷم بـو ! *bu nasıl şey ?* «qu'est-ce que c'est encore ?; en voilà des manières !»
ne kelimesi bu kavramıyla çok kere bir sıfattan evvel gelir. O zaman rolü bir zarf (katmaç) rolüne hemen hemen yaklaşır. (Muk. en § 368).

Ml. : ! ﻷم بـو [1] *ne a'īā* «Que c'est bien ! c'est parfait, à la bonne heure, tant mieux».

341. (Sıfat olan) *ne* kelimesi yerine yine *كـم* *ne gibi* «Quel ?, dans quel genre ?» (§ 387) tabiri de kullanılabilir.

Ml. : ! ﻷم بـو *كـم ne gibi şeyler* ? «quelles choses ?».

342. Farsça sıfat olan *هر her* «chaque» (ki buna *bir* de katılarak) *her biri*.

Ml. : هر كون *her gün* «chaque jour»;

هر رده *her yer-de* «en chaque lieu, partout» ;

هر هانگى *her hangi* «chaque».

IHTAR. 1. — (*her* den sonra bir sıfat yahut, bir soru zamiri getirilerek yapılan) *herhangi* suretinde sıfatları havi cümlelerin mana ve terkiplerinden daha ileride (§ 1226 ve aşağısı) bahsedilecektir.

IHTAR. 2. — Farsçada *herbir* manasında olan *هر beher* tabiri, türkçede (*her*) kelimesinin müradisi olarak bazan kullanılıyor. Vokal ile başlayan bir ek aldığı zaman [2] bazı kere ikinci vokali düşürülür.

Ml. : هر beher-i-ne yerine beh(.)rine ;
هر دون beher-i-için yerine beh(.)r-i-için.

343. باشنده *başka* (Muk. § 267, tenbih) “autre” ;

دیکر *dig'er* “autre” ;

غیری *gayri* (arapça *gayr* dan). Muk. § 1149 “autre” .

Ml. : باشنده چیز *başka çeşit* “autre manière, manière différente” ;
دیکر طلب *dig'er talebe* “(un) autre étudiant; (d')autres étudiants” ;
و ایشی یاپ ، غیری ایش ایستمەز *bu işi yap, gayri iş istemez* [3].

Yine bu manada olan arapça ساز *sā'ir* (*sayir*) kelimesi ekseriya (TÜRKÇE veya arapça) cemilenmiş isimlerle kullanılır :

[1] (Ne iyi) gibi (oh olsun) manasını da verir. A.U.E.

[2] (*her*), (*hiç*) kelimeleri mülkiyet (izafet) eki almazlar. D.J.

[3] Müellif (*gayri*) kelimesi için misal vermediğinden terafımızdan ilâve edilmiştir : (Ümidiñ kes zaferden «gayri» den imdad lazımsa) da, ayrı bir misal olur. A.U.E.

ساز ازز (آثار) *sā'ir eser-ler (āsār)* «les autres ouvrages».

[1] ساڑ «بر» کیمسه اولسے اوقدر اهمیت ویرمزدم *sā'ir bir kimse olsa o kadar ehmiyet (ehemmiyet) ver-mez-dim.*

IHTAR. — Esas itibariyle *uzak edatları* gösteren şu kelimeler de (başka) manasında kullanılır:

... o bir «l'autre..., cet autre...»;

öte-ki «l'autre, autre» (ki bu da zamir olarak kullanılır [2], Muk. s. 216 tenbih 311 ihtar.

344. Şu aşağıdaki zarf (adverbe) ler sıfat olarak kullanılır (ki fransızcada «ainsi» kelimesiyle ifade edilir) (bk. § 402):

(.) *↳* *böyle* (*bir*),

(ج) شو *söyle* (*bir*),

(ج) اول *öyle* (*bir*).

M1.: *مثله شاعر, böyle bir şair* "un pareil poète, un tel poète."

Su aşağıdaki ifadelerde aynı şartlar içinde kullanılır:

و (شو، او) *türlü* «cette sorte»;

و جنیت *bu çeşit*

کونے** *y bu g'öne (g'öñä)*

² *bu gibi «comme cela»* (§ 887).

IHTAR. — Eski osmanlı türkçesinde aynı manada **bu** (bu, o) *deñlü*; **ba asıl**; **bu makâle**; **bu resme**; **bu kabil** kelimeleri kullanılmıştı.

345. Bir bütünlük (totalité) fikri veren sıfatlar sunlardır:

بُوْتُون (بُوتُون) *būtūn;*

تکمیل (arapça tamamlama, ikmal etme) **tekmil:**

ex^e umum;*

$\downarrow z^*$ *cümle:*

²⁷* *cemi'* (eskimiştir).

«tous les... , toutes les... ».

Bütün bu sıfatlar, topluluk isimleri (ismi cami, ismi cemi, collektif) olmadıkları surette cemilemiş isimlerle kullanılır.

[1] Müşret kelime ile de kullanıldığına misal olarak tarafınızdan verilmistir, A.U.E

[2] (Asıl, geçen taraf manasındaki, A.U.E.) öteki kelimesi, bizzat başka manasıyla hazır yapılması bazı tabirlerde kullanılmıştır:

öte gün «l'autre jour»; *öte dünyā* «l'autre monde», *öteberi de*, J.D.

Ml.: *bütün kâitb-ler*, tous les secrétaires, tous les scribes,,;
 تكميل اشیازن *tekmil eşya-l-ar-imiz* "tous nos effets,,";
 عموم عالم *umum 'âlem* "tout le monde,,";
 جمل مؤلف *cümle müellif-ler* "tous les auteurs,,. [1]

346. *بـلـ* ve *عـونـ* yerine bazan *كـلـاـ** *bi-l-cümle* بالصـوـم *bi-l-'umam* da denir.
كـلـ kelimesi, sık sık isimle izaset haline (ikinci had yanı muzaf olarak) girer.

Ml.: *maḥlūkāt-in cümle-si* "la totalité des créatures".
 ~ Bu takdirde *كـلـ* kelimesi yerine *كـافـ* *k'âffe* kelimesi kullanılabilir:
 مـلـ كـافـ *maḥlūkāt-in k'âffe-si* «toutes les créatures».
 (Bütün, kelimesi bu kullanışta olan isimlerle izaset terkibine gitmez. Muk. § 348).

347. *جـمـعـ* kelimesi bugün az kullanılır. Vaktiyle farsça izaset terkibine girerdi:
جـمـعـ *cemî-i fûnûn* bütün sanatlar «tous les arts».
 ([Müfred olarak] *aemî-i fenn* de, her sanat «chaque art» manasını bildirirdi.)
 Aynı terkip, *كـافـ* ve *قـاطـبـ* kelimeleriyle de yapılrıdı:

Ml.: *k'âffe-i mahlûkât* bütün yaratıklar «toutes le créatures».

IHTAR. — *جـمـعـ* manasına olan *قـاطـبـ* kelimesine ancak padişahlara iletilen arıza (requêtes) lerin sonundaki resmi tabirlerde rastlanır (d):

أولـ بـدـ وـ قـاطـبـ حـوـالـهـ اـسـرـيـانـ حـفـرـتـ وـ لـلـامـ اـذـدـرـ كـدرـ
ol'-bab-aa ve kâtibe-i ahval-de emr-â fermân, Hazret-i veli-y-âl-emr efendimiz-iñ-dir.

O (bu) işte ve her (türü) halde buyuruş, işin sahibi olan efendimizin (katına ait) dir.

348. *بـلـ* ve *عـونـ* تكميل kelimeleri bazan eksik gedik olmayıp tüm olarak (dans son intégrité; latince: totus) manasını bildirir:

كـونـ *bütün (tekmil)* *gün* "tout le jour,,.

الـلـكـ بـلـنـ *elman-iñ tekmil-i, bütün-ü* «toute la pomme»[2].

هـبـ *hep* kelimesi için bk. § 322.

349. — IHTAR. — Eski osmanlı lehçesinde yine *hep*, *bütün* «tous, tout» manasında şu kelimeler de kullanılmıştı:

كـامـ *temâm* ve *temâmet* (*gazevât-i seyyid Battal'*, muhtelif yerlerinde.);

كـاماـ *kama* (Muk, başka lehçelerde: *kamuğ*, *kamuk*);

دـكـلـيـ دـوكـلـيـ *(izaset ekiyle: dət'rük'el-i, dət'rügel-i)*.

[1] (Bütün kâtipler, teknil eşyalarımız, umum insanlar, cümle müellifler) gibi misaller, cemi isimlerle kullanılmışları; (bütün sınıf, teknil ordu, umum halk, cümle aleml) gibileri de, ismi cemi denilen topluluk isimleriyle kullanılmışları gösterir. A.U.E.

[2] *dini bütün* ifadesinde *bütün* kelimesi *tüm*, *tam* manasında olduğu gibi, sabit ve sahib olmuş manasında da düşünülebilir ki, *din-i bütün* = (herkesçe) dini tasdik edilmiş, gerçekleştirmiş demektir; II 237 D L.T. *bütmek*, sabit ve sahib olmak, isbat edilmiş olmak + ikrar ve tasdik etmek. A.U.E.

Bu kelime şark lehçelerinde تکل (tök) *tögöl*, *tögöl* taslağına varan bir şekil göstermektedir ki bu, *tükä* - tamamlamak, bitirmek, tüketmek mastartıa bağlanır (Muk. osmanlıca *tüke-n-mek*, *tüke-t-mek*; Muk. § 445 tenbih) [1].

350. Başka bir takım tabirler ve bilhassa şunlar müphem sıfat vazifesini görürler:

بر طاقم *bir takım* (ki بضى بضى *ba'zi* ile aynı manada, bazan da kötüleşik, yozlaşık «péjoratif» bir mana farkıyla kullanılır.)

راج *bir kaç* «plusieurs, quelques»;

رجوف *bir çok* «beaucoup de».

مل. بر طاقم خبیر *bir takım hafiyye-ler* «certains espions politiques»;

مل. بر طاقم منور *bir takım müzevvir-ler* «un certain nombre de faussaires»;

راج غروش *bir kaç kuruş* «quelques piastres»;

رجوف اسری *bir çok y)esir* «beaucoup de prisonniers».

(راج و جوف) kelimeleri için yine bk. § 475 ve 483).

III. SIFATIN KELÂMDAKI ROLÜ.

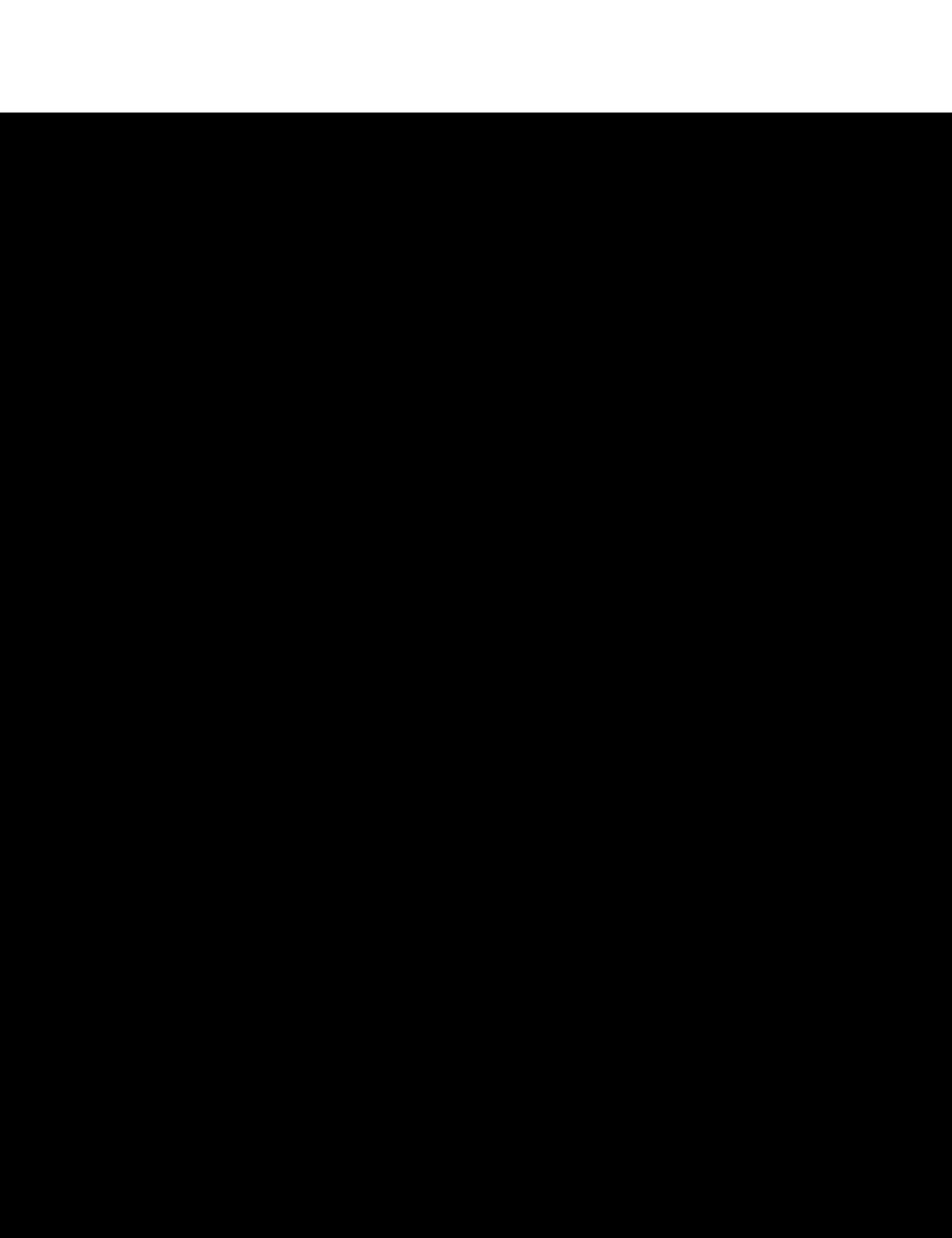
351. *Belirleyiş* (tarif ve tayin, détermination). — Her sıfat *tarif ve tayin işini görebilir*. Bir anlâm (mefhum)ı tarif ve tayin etmek, onun manaca uzanıp yayılış (şumul ve ihata, étendue)ını, yanına getirilen bir kelimenin verdiği mana değişimiyle kısip çevrelemek demektir. Nittekim yalnız başına kullanılan "adam" kelimesi, manaca alabildiğine yayılan ve bunun içinde mefhumu müphem kalan bir kelimedir. Fakat «bir adam, bir yiğit adam, bütün adamlar, dağ adamı» gibi isim kümelerinde (groupes de noms) "adam"ın daha dar ve bunun içinde daha sarih manaları vardır.

Manası böyle başkalaştırılmış, değiştirilmiş olan kelimeye *belirtkin* (muarref, déterminé), ve onun manasını değiştiren kelimeye de *belirtken*

[1] Bizce kelimenin aslı bu mastar değil dilimizde haleen (*tek tük* = az, çok) tabirinde kullandığımız *tük* dür; ve tükel kelimesi (çoğa mensup) manalı bir kelime olduğu gibi, müellifin söylediği mastarlar (çoklamak) aslı manasından (tamamlamak, ikmal etmek ve bitirmek) manalaşıyla teşkil edilmiş olacak. D.L.T. I, 280, III 271, *dük minğ* = çok bin (binlerce), D.L.T. I, 349 da vezne göre *dük* eksik olduğu anlaşılan:

kol'daçığa (dük) minğ yağaklı; barça bitâ ayruk tayağ.

Dilenceliye yüzbin (biulerci) ceviz (vermeli), bunuyla beraber ayrıca değnek (de atmalı), (*tümen* = yüzbin, kelimesinin de aslen *tük minğ* = çok bin olduğu düşünülebilir). A.U.E.

(muat̄rif = déterminant) denilebilir ki, yukarıki misallerde (bir, yiğit, bütün, dağ) kelimeleri belirtkenlerdir.

Belirtken olarak kullanılan isimler, yalnız sıfatlar değildir. (bk. § 1066 ve aşağısı).

Bir sıfat veya ortac (participe = fer'i fiil) belirtkenlik işini görürse, ona belgeç (nağt, épithète) denir.

Kaide: türkçede sıfat, belgeci olduğu ismin evveline gelir (bk. § 1066 ve aşağısı).

BELIRTKEN.

BELIRTKIN.

Qırımızı اور	} ev	maison rouge;
چىز اور bu		cette maison.

352. *Vasıflayış* (tavsif, qualification). — Müphem sıfatlar yalnız tarif ve tayin işini görebilirler (ki "tayini", tabiri bundandır). Buna mukabil, vasıflayıcı sıfatlar? [2] da fazla olarak bir de vasıflamak (sanlamak) hassası vardır. Bir anlam (mefhum, concept)ı vasıflamak, belirleyiş (tarif ve tayin) haline mahsus olan manaca kisip çevreleme cihetini muhakkak itibara almak zorunda olmaksızın, o mefhuma başka bir ismin gösterdiği resimleme bir hali isnat etmek demektir.

353. Vasıflayıcı sıfat:

1° Yalnız vasıflama işini yapabilir.

Ozaman *haber* (savlık, prédicat) olarak kullanılıp ancak vasıfladığı *isimden sonra* gelebilir; başka türlü söyleyelim, vasıfladığı isim (mevsuf) ile birlikte bir isim cümlesi (proposition nominale) teşkil eder.

[1] Lugatte sıfat, (vâsîf) ve vâsîf manasıyle kullanılır; gramerde düşünülen şey, vâsîf = vasıflayıcı manasıdır. Sıfat (müşahhas veya müceret) bir varlığın yaradılışca, huyca olan alâmetlerini sayıp anlatmaktadır, ki bunları yapao da (vâsîf) manasında kullanılan sıfattır. Sıfat bir zatta kendisiyle devam üzere olan hal ve keyfiyyettir. İlim ve karalik gibi. Fakat nahiyeçiler sıfattan bu manayı anlamazlar, onlar nağıti kastederler ki ismi fail, ismi meşul gibi kelimeler yahut mana cihetiyle bunlara raci olanlardır, (misil, şibih) gibi. Nahiyeçilere sıfatta tekrar rür, sebat ve halde inkilâp muteberdir. Kamus mütercimi, sıfat = vâsîf ile nağt arasında kelime manasına fark olmayıp bunlar müteradîstir, der. A.U.E.

(Adı *san*) ifadesinde kullandığımız üzere, sıfatın türkçe karşılığı: *san* (ki arapçaya şen = şan = hal, suretiyle geçmiş olması mümkündür), vâsîf manasıyle sanlayıcı, sanlaç olabilir.

[2] «Adjectif qualificatif» tercümesi olan bu tabir yerinde değildir. Çünkü bunun karşılığı vasıflayıcı (tavşîfi) katkindır. Evvelcede söylediğimiz üzere, adjectif sıfat demek olmayıp (ismin evveline getirilen) ilâve, katmaedir. Şuhalde tavşîfi sıfat tabiri garip ve manasızdır. Sıfat = vâsîf, zaten vasıflayıcı demek olduğundan bu (vasıflayan vasıflayıcı) gibi bir şey olur. Görülüyör ki, zaten harâkik olan bu arap tabirini biz de fransızcaya tatbik ederken daha çok karıştırmışız A.U.E.

mütbeda haber

Ml.: *ev kırmızı* (= ev kırmızıdır: la maison est ronge).

(Müphem sıfatlar, vasıflayamadıkları için, haber rolünü oynamaya müsait değildirler.) [1]

2° Bir defada *hem vasıflaya, hem belirleyebilir*. Ozaman vasıflayıci sıfatlar belgec (nağt) vazifesini görürler. (bk. yukarıki *kırmızı ev*).

(Bir vasıflayıci sıfat, vasıflamadan belirliyemez.)

354. Çitişik [2] belgeciler (*épithètes complexes*). — Esas itibariyle belgecilik: sıfatın iki vazifesi olan (vasıflayıç ve belirleyici), aynı isim üzerinde yapılır. Meselâ *kırmızı ev* terkibinde *kırmızı* kelimesi bir ve aynı isim olan *ev* i vasıflar ve belirler. Söylediğimiz suret *düz belgeciler* (*épithètes simples*) diye bilinçleceğimiz terkiplerde olur.

Fakat türkçede olabilir ki, belgec bir B meşhumunu vasıflamakla beraber kendisinde bir A meşhumunu da kısmen belirlemek hazzası bulunur. Bu hal ise *çitişik belgeciler* de olur.

Çitişik belgec aracı bir B meşhumuna ait olan bir vasif ile bir A meşhumunu belirler. Bu aracı meşhum, belirtkin A meşhumunun izafet alâmetini (*indice de rappel*) almasına mecburdur. [2]

Ml.: ای قیرمی او *dam-i kırmızı ev*.

(Doğrusu, fransızca da bir ifadelerin muadili yoktur. Meselâ bunun fransızcaya en doğru tercümesi «la maison à toit rouge» olur ki, bu da türkçe (kırmızı damlı ev) suretiindeki binişik (mürekkep) sıfat terkibinin dengei olur. Kelime kelime tercüme ise söyle olabilir: «son toit rouge maison» ki, bunu bozmak bahanesi şu biçimde tamamlayabiliriz: (une) maison (telle que) son toit (est) rouge. Muk. § 1090).

355. kırmızı kelimi si *dam-i* kelimesini vasıfladığı için, bu iki kelimeyi (damı kırmızı «dır») suretinde bir isim cümlesi diye saymak ve bunda (kırmızı) kelimesini (haber) vazifesinde görmek mümkündür.

[1] Bunuyla beraber (serulu, sorusuz) müphem sıfatları izafet halleriyle veya aidiyet ekiyle haber rolünde oldukları görülür:

Bu resim kimindir? Çalışığınız ne dir? Sizin bildiğiniz bunlardan bazısıdır; beğendiğiniz hangisidir, vs. A.U.E

[2] Complexe, lugat inanasiyle *kocasuk, kucaklaşık* demektir. Buna *girişik* (mütbeda-hil) tabirini vermek de mümkünündü; fakat *çitişik* tabirini mevzuun hal ve tabiatîfe daha uygun bularak tercih ettiğ. A.U.E.

[2] Bizee böyle kelime kümelerinde kelime tertipleri ve manalarıyla birbirine girişik ve çitişik iki terkipl vardır: 1. Sıfat terkibi (kırmızı dam), 2. Mercili izafet terkibi (evin dam-i ev-in = merci halinde muzafünileyh; dam-i = izafet terkibi ki, dam muzaf, -i muzafünileyh olan gaip zamiri, ve mercili «ev-in» deki «ev» dir.

Şu halde bu ikitelli terkipte ortak olarak kullanılan *ev* kelimesi, hem (kırmızı) sıfatının mevsulu, hem (dam-i) izafet terkibinin mercili halinde muzafünileyhidir. (kırmızı) ve (ev) kelimeleri, kümelerdeki yerleri itibariyle sıfat mevsuf gibi görünürse de, hâkîkatte (kırmızı) üst yanında izafet terkibi halinde bulunan (dam) in sıfatıdır. Ve bu takdirde mevsusu kendisinden evvel gelmiş bir sıfattır ki, üçüncü kelime (had) onu cüz'ü (parça) dür. Ve sıfat, terkipli itibariyle ve şekilde buna, mana itibariyle ise cüz'e aittir: İki boş testi, kulpu kırık köp, boynu yaralı pehlivan, ağızı bozuk kimseler, vs. A.U.E.

Fakat *kırmızı* kelimesi burada başka bir vazife de görüyor: sadece *kırmızı ev* mısaldınde olduğu gibi *ev* kelimesinden evvel gelerek ona karşı olan belirleyiş hükümlünü kısmen yapıyor. Bu belirleyiş hükümlünü böyle kısmen yapıp tam olarak yapamayışi, bu vazifeyi: *dam-i kırmızı* ifadesinin bütüniyle paylaşmasından ileri geliyor.

Bu sebeple çitişik belgeclerdeki sıfatın kullanışında bir ikircilik (ambiguïté) doğmaktadır: Bir taraftan (haber) vazifesini görüyor, bir taraftan da sıfatların belirleyiş vazifesine ortak oluyor.

Bu ikircilik, sıfatın yerine bir fiil, daha doğrusu bir (ortaç, fer'i fiil) [1] gelmekle daha görünür bir hal alıyor. Sıfat, (haber) olmak dolayısıyle yerine fiil gelmek lâzım iken, ortaç gelince bunlar *belirtken* olarak kullanılan fiillerden oluyor (bk. daha ilerde § 738 ve aşağısı).

Aracı isim olarak belirtken kümese giren *dam-i* kelimesine gelinice, bu (kendisi de belirlenmiş bir kelime olan) *ev* ismiyle belirlenmiştir, çapkü kendisinde *ev* e izafet alâmeti olan -i bulunmaktadır. [2].

356. Çitişik belgecin hususi hali. — Bahsedilen aracı isim, bir yerine iki olabilir. Yani öyle bir izafet terkibi halinde olur ki, birinci haddinde de izafet alâmeti bulunur:

Ml.: *dam-i-nun yari-sı kırmızı ev* «maison dont la moitié du toit est rouge»; ve kelime kelime: «de son toit sa moitié rouge maison». [3]

[1] İçi yanın adam, modası geçmiş evap, yakası açılmadık sözler, eşî bulunmayan kitap, vs. A.U.E.

[2] Burada izafet alâmeti denilen şey, hâkikatle terkîp içinde muzafüñileh rolünü oynayan izafet zamîrleri dediğimiz zamîrlerin gaibe ait oları: -i dir. (*dam-i*) izafet terkibinde *dam* muzafl olup, muzafüñileh olan -i bitişik gaip zamîrlere izafet edilmiş, ait kılumıştır. Her zamîrin bir mercii olduğuna, yani zamîrlar ismin yerini tutan vekiller olduğu için onların asilleri bulunduğu göre, -i gaip zamîrinin mercii (*ev*) dir. Şu halde vekili olan -i zamîri terkîpte muzafüñileh rolünü oynadığı gibi, asılı olan *ev* de muzafüñilehtir, fakat merci rolüle muzafüñilehtir.

Müellif bu gaip zamîrinin, bir ek gibi eklendiği kelimeyi (*ev*) kelimesine irca ettiğine bakarak, buna (indice de rappel = irca, racîiyet, aidiyet alâmeti) diyor ki, bu racîiyet vasisi, aynı manada ve rolde olan gaibe izafet zamîrinin kendisinden ibaret olduğu (izafet, zaten aidiyet, mensubiyet demektir) için buna izafet zamîri demek lâzım idise de, biz müellifi tercüme ettiğimiz için ona uyarak (racîiyet veya izafet alâmeti) tabirini kullanıyoruz. Müellifiin başka münasebetle kullandığı mülkiyet eki (suffixe possessif)de yine bu izafet (muzafüñileh) zamîridir; bunları ayrı ayrı tabirle başka şeylermiş gibi ayırmaga lütum yoktu sanırız.

[3] Gerek bir aracı (ki o da yine izafet terkibidir), gerek iki, hatta daha fazla aracı olan çitişik belgecleri şöyle göstermek mümkündür.

SİFAT TERKİBİ.		
Mevsuf	Sıfat	
1. <i>dam-i</i>	<i>kırmızı</i>	<i>ev</i>
İzafet terkibi		Merci
MERCİLİ İZAFET TERKİBİ.		

1. DÜZ ÇİTİŞIK BELGECLER.

357. Hülâsa, bir sıfat, yalnız belirlediği ismi vasıfladığı zaman (düz belgeç hali) değil, aracı bir meşhumu vasıfladığı (çitişik belgeç hali) zaman da belgeç olarak kullanılabilir. Bundan başka aracı isim ikileşebilir.

Bu kaideler içinde ortaç (ter'i fiil)ların ve ortacımı (ter'i fiiliimsi)ların sintaksi filiz halinde bulunmaktadır. (Bk. § 740 ve aşağısı).

SIFAT TERKİBİ.

	Mevsuf	Sıfat
2.	<u>dam-i(nm)</u>	<u>kenar-i</u> <u>kırmızı</u> <u>ev</u>
	İzafet terkibi	izafet terkibi
	<u>MERCİLİ İZAFET TERKİBİ</u>	Merci
	Merci	İzafet terkibi

SIFAT TERKİBİ.

	Mevsuf	Sıfat
3.	<u>mutfağ-i(nm)</u>	<u>dam-i(nin)</u> <u>kenar-i</u> <u>kırmızı</u> <u>ev</u>
	İzafet terkibi	İzafet terkibi
	<u>MERCİLİ İZAFET TERKİBİ</u>	Merci
	Merci	İzafet terkibi
	<u>MERCİLİ İZAFET TERKİBİ</u>	
	Merci	İzafet terkibi

(2, 3) İki, üç zincirleme izafetli çitişik belgeçler.

Görülüyüorki çitişik belgeçlerdeki araçlar birbirine izafet edilmek suretiyle iki, üç ve daha fazla da olabilir; fakat birisi nekre olursa kulağa ağırlık vermeyeceği halde, üç tanesi de marife (*iñ*) aidiyet ekiyle bağlandığı, ve (*iñ*) ler ard arda tekrarlandığı zaman hiç de hoş değildir. Bunlara eski tabirle (tetabulu izafet) denirdi ki, zincirleme izafettir. Bunnlar çitişik belgeçlerle aracı mahiyette oldukları gibi, onlarsız olarak yalnız başlarına da bulunabilirler.

1. Çitişik belgeçlerle zincirleme izafetler: *mutbağ (-i+nin, (dam-i+nin, (saçağ-i+nin
(kenar-i kırmızı ev ; vs.*
2. Alelâde zincirleme izafetler: *baba-st+nin, (amaca-st+nin, (ahbab-i+nin, (bağçe-
si-i+nin (kugu-su.., üçüncü ordu+nun, (dördüncü firka-st+nin, (ikinci
al'ay-i+nin, (birinci tabur-u+nun, (ikinci takım-i+nin, (birinci man-
ga-st+nin erlerinden /filan oğlu salan... dede-m+in, (dede-si+nin,
(dede-si+i+nin, (dede-si, vs.*

Bu takdirde meselâ birinci misale göre belirleyişler zincirine yeni bir aracı isim halinde yani bir halka katılmış bulunuyor. Başka bir ifadeyle, *ev* kelimesi *kırmızı* sıfatıyla belirleniyor ki, bu *kırmızı* kelimesi ikinci bir meşhüm olan *kenar-i* kelimesini seçkin haliyle gösteriyor; *kenar-i* kelimesi ise üçüncü bir meşhüm olan *dam-a* aittir ki bu da, belirtkin bir meşhüm olan (*ev*) e ait olup kendisinde bu aitlik (izafet) alâmeti (-i) bulunuyor. A.U.E.

IV. İSİ̇M OLARAK KULLANILAN SİFATLAR.

358. Bazı [1] sıfatlar isim olarak kullanılabilirler.

Ml.: *گوژل* *güzel* 1° sıfat; 2° isim: (güzel kimse, erkek veya kadın);
آچق *açık* 1° sıfat; 2° isim; (memur boşluğu; engin);
انگىن *engin* 1° sıfat «geniş»; lehçelerde: aşağı; isim: (denizin açıkları.)

Boyle düşünülünce, sıfat yalnız bir vasıf değil, o vasıf ile vasıflanan meşhumun kendisini de ifade eder.

Bu hâdise fransızcaya yabancı değildir, fakat kelime kısımlarını ayıran hudud çizgisinin her zaman sarih olarak çizilmemiş olduğu türk dilinde bu, daha büyük bir rol oynamaktadır (Muk. § 193).

359. Yukarıda çitişik belgeciler adıyla mütalea edilen belirtkenler de isim olarak kullanılabilirler.

Ml.: *باشى بوزوق*, *باشى بوزوق* *baş-i bozuk* («üstü başı düzgün olmayan manasiyle» nizamsız asker; «kiyafet itibariyle» sivil);
بالدىرى چىپلاق *bal'dır-i çipl'ak* «pauvre hère»;
دېرى (*إِيمَانِي*) *آرى* *din-i (imān-i) ayri* «hétéétique, hétérodoxe».

İsim olarak kullandığı zaman sıfat, ismin aldığı aynı ekleri alabilir.

Ml.: *بىر دېرى آرى يە وەريلەن ئېنىڭ حكىي يوقدر* *bir din-i ayri-ya ver-il-en gemîn-iň hükm-ü yok-tur.* (Kardinal Césarini'nin, VARNA muharebesine sebep olan meşhur sözünün tercumesi).

V. MÜLKİYET EKİ [2] ALAN SİFATLAR.

360. Sonunda mülkiyet eki bulunan bir sıfatla yapılmış ifadeler, isim olarak kullanılan sıfatlara bağlı sayılabilir.

Bu ifadeler, bir bütünü, bir kümeye veya topluluk içinden, bu madde-lerin birini veya bir çoğunu bir belirleyişle (bilhassa seçkin bir vasıfla) seçimleyerek ayrı etmek istediği zaman kullanılır.

Ml.: *کوتۇلىرى* *kötü-leri* «les manvais parmi...».

Bunda *kötü* sıfatı, seçkin bir vasıfı ifade ediyor, mülkiyet eki olan -leri, bir bütüne (veya bir topluluğa) raciliyet alâmeti hizmetini görüyor,

[1] Bize: bir çoğu. A.U.E.

[2] Müellifin, «suffixe possessif» tabirini aynen tercüme ediyoruz. Yoksa bu, evvelce de söylediğiniz gibi kelimeye bitişik olan gaibe izafet (*muzafunileyh*) zamiriidir. A.U.E.

ve her ikisi birlikte kötüünün içinden alınan zati (varlığı) veya zatları gösteriyor.

Burda sıfat, bir zati (baskın olan vasfiye) *göstererek* alelâde isimlere vergi olan rolü çığneyip geçmiş bulunuyor ki, kaideye uygun olmayarak bir ek alıştı da, bundan ileri gelse gerektir.

361. Küme veya topluluk bildiren kelimeye gelince, cümlede izafet terkibinin birinci haddi olmak [1] salâhiyetiyle bulunabilir.

Ml.: آدم لک کو تو لی *adam-l'ar-iñ kötü-leri* «les méchants parmi les hommes». (bk. bunun için § 1121 ve aşağısı).

Fakat mefulünanh haletine de girebilir (bk. daha aşağıda § 364).

362. (Fransızcada bu ifadelerin muadillerini verebilmek için, çok kere topluluk bildiren ismin evveline «d'entre, parmi» kelimeleri koymak, ve sıfattan evvel tayinli (maarife) tarif edatını «article défini» getirmek (Muk. yukarıki misal) gerektir. Bazan küme veya topluluk bildiren mefhumu hatırlatmak için fransızca «en,» zamirini de koymak gereklî olur.

Ml.: وَ زَانْدَه لِكَ اِيجَنَدَه بَثْ طُوغُولَى دَه وَارَدَر : *bu muāheze-ler-iñ iç-i-n-de pek doğru-ları-da var-dır* “parmi ces reproches il y en a de très justes.”

IHTAR. — Pek tabii bir mana gelişimiyle bu terkipler, çok kere bir nevi tafsil “superlatif,” sıgalanı halini alırlar. Bu mana ve kullanımı sağlamlaştırmak için bugün umumiyetle *el en* “le plus,” zarfi (Muk. § 368) sıfatın evveline getirilir.

Ml.: شَهزادَه لِكَ الْمُسْتَبْرِي *şehzāde-ler-iñ en mu'teber-i* «le plus considéré parmi les princes impériaux».

[1] Müellif, birinci had tabiriyle (muzafunileyh) i, ikinci had tabiriyle (muzañ) i kast ediyor; meselâ «çoban/in) *armaganı*» izafet terkibinde çoban (muzafunileyh == birinci had), *armagan* (muzañ == ikinci had) dir. Halbuki Türkçede izafet ancak izafet (muzafunileyh) zamirleriyle yapılır: Bu itibarla izafet terkibi evvelkisi ismi zahir, ikincisi ona bitişik jami zamir ekidir. Yani bu da multelîs iki isimden teşekkül ediyor ki, bu takdirde birinci had muzañ olan ismini zahir, ikinci had muzafunileyh gaip zamiri olan kelimedir. Bu izafet terkibinin üst başındaki çoban-in kelimesi ise, muzafunileyh zamirinin mercii roliyle izafete (n) li veya (n) siz olarak bağlıdır; ve çok defa böyle yaklaşık mercili gaibe izafet terkibi halinde bulunduğu gibi, (öğretmen geldi; «çanta-sı» evde kaldı) cümlede olduğu üzere, mercii üst başında bulunmayarak (uzaklaşık mercili, gaibe izafet terkibi) de olur. Nitekim bunda merci ilk cümelenin saflını teşkil eden (öğretmen) dir. *Armaganı* izafet terkibinde-i gaip zamiri muzafunileyh vekili olduğu için, çoban kelimesi de merci olmak itibarı ile asıl olarak muzafunileyhtir. Türkçede izafet için daima izafet zamirleri köprü yapılarak, mercileri olan ismi zahirler de dolayısıyle, muzafunileyh olurlar; böyleleri mercileri yaklaşık veya uşaklık (gaibe izafet terkibi) dirler. A.U.E.

363. Mülkiyet (izafet) eklerini alan yalnız vasıflayıcı sıfatlar değildir: (işaretçi sıfatlar hariç) belirtken (tarif ve tayin edici) sıfatlar ve sayı isimleri de bu ekleri alabilirler.

Ml.: *هیچ بیر-ئى-نى اىستەم hij bir-i-ni iste-me-m* «je n'en veux aucun»;
 بونلار-ىن اىكىسى bunl'ar-in iki-si «1°. bunl'arin içinde ikisi = deux d'entre ceux-ci» 2° هر اىكىسى tous les deux»; اورچۇز ئۆچۈمۈز; «1° içimizden üçü: trois d'entre nous: 2° her üçümüz: nous trois» (bk. § 1123 ve aşağısı).

364. Bir sayı ismi veya (belirsiz) bir miktar bildiren belirtken (déterminatif) bir sıfat olduğu zaman daha ziyade, topluluk bildiren isim, mefulünanh haletini alır.

Ml.: ائماد فرقىسىدەن الى سىكزى ittiḥad firka-si-n-dan elli sekiz-i “cinquante - huit (membres) du parti de l' Union,,;

سلطانلاردىن بىر گەچى sul'tan-l'ar-dan bir kaçı-t „quelques uns d'entre les sultans,,;

بۇنلاردىن بىر طاقىسى bun-l'ar-dan bir takım-t „quelques - uns d'entres eux,,;

يىكىمىزدىن مانكىمىز iki-miz-den hangi-miz “lequel de nous deux,,.

Ortaçlar (fer'i fiiller, participes) için bk. § 1126.

365. Mülkiyet ekinin kendisi, belirsiz (manalı) bir raciyyet alâmetinden ibaret bulunursa, ekiendiği kelimeyle beraber hakiki belirsiz zamirler mahiyetini alırlar.

VI. MUKAYESE (ölçümleyiş, comparaison) DERECELERİ.

366. Türkçede *üstünleme* (superlatif = comparatif de supériorité) ve *aşağılama* (comp. d'infériorité) ye mahsus ek yoktur [1].

Türkiye lehçesinde *-rek* veya *-rak* ekinin üstünleme alâmeti olmak vazifesi yalnız بىكىر yetek, yetek-rek, yetek-rak “daha iyi, bir tercihe lâyik, pré-

[1] Müellif, üstünleme (tafdil) karşılığı olarak yalnız (superlatif), ve ölçümleyici, ölçümcü demek olan (comparatif) tabirlerini veriyor; ve aşağılamadan ileride misal verdiği halde burada bahsetmiyor. Üstünlemenin fransızcada bir karşılığı (superlatif) olduğu gibi, bir karşılığı da comparatif de supériorité == üstünlük ölçümüsü) oluyor. A.U.E.

férable," kelimesinde kalmıştı ki, o da eskimişti. muk. سکرمانه *soñra-rak* "daha sonra, après coup, (Burh, Kat., s. 78, l. 18) [1].

367. *Üstünleme* (superlatif). — Türkçede sıfatın evveline *daha* "plus," zarfı getirilerek üstünleme bildirilir. bk. § 418 (*az* "peu," aşağı-
ğlama ölçümleyiş için).

Ml.: دعا كوزل *daha güzel* "plus joli(e)," ;
دعا بويوك *daha büyük* "plus grand(e)" (bk. § 488).

Ölçümleyiş haddi [2] aynı cümlede söylenmediği zaman böyledir. Aksi takdirde bunu meşfünanh haletine koyarak *daha, ziyāde* (§ 485 ihtar 2) kelimeleriyle veya bunlarsız olmak üzere sıfattan evvel getirmek yeter.

Ml.: بدن (دعا) بويوك *benden (daha) büyük* "plus grand que moi," ;
سزدن آز ، زنگن *siz-den az, zengin* "moins riche que vous," [3].

368. *Nisbi üstünleme* (superlatif relativ). — Sıfattan evvel *ki eñ* zarfı getirilerek yapılır:

Ml.: اك كوزل *eñ güzel* "le (la) plus joli (e).

Yine ölçümlenen şeylerin bütününe raciyyet (izafet) alâmeti olmak üzere sıfata bir mülkiyet (izafet) eki eklenebilir. Bu bütünü bildiren isim [4] aidiyet (genitif) haletine girer (bk. § 362, ihtar). Bu nisbi üstünlemeyi bildirme şekli, şimdiki dilden ziyade eski osmanlıca lehçesinde kullanılmıştır.

[1] Dillerin çoğunda muhtelif mukayese fikirlerini ifade edecek teşkili (ekli) şekiller yoktur. Bunlarda sıfatın ve zarflın evveline bir başka zarf getirmekle bu iş görülüyor ki, esasen bu değişikliği almaya müsait yegâne kelimeler de bu sıfat-zarflarıdır. Fakat eski türkçede -rek, -rak edatı hemen her türlü sıfatın sonuna getirilerek, mukayese fikri bu ek vasisiyle ifade edilirdi ki, bugün bu kullanımı türkçemiz kaybetmiştir. Fransız bir Kamusun bildirdiğine göre, yunanca, latince, ingilizce gibi bir takım dillerde ise, üstünleme ilgisi (eski türkçede olduğu gibi) hususi müntehalalarla ifade edilir. Fransızcada da az miktarda hakiki ölçümcüler vardır. meilleur: (daha iyî) yerine; moins: (daha küçük) yerine; pire: (beter, daha fena) yerine; pis: (daha fena) yerine (ki bunlar latince asillardandır). A.U.E.

[2] Mukayese haddi A.U.E.

[3] Buna söyleyiş itibariyle iki manası olabilir: 1° Sizden az — zengin = zenginliği sizinkinden daha az (aşağılama ölçümleyiş) 2° Sizden — az zengin = sizden bir az, daha biraz fazla zengin, zenginliği sizinkinden az miktarda fazla (üstünleme ölçümleyiş). Bu itibarla bunda dikkat edilecek şey, bu iki mananın hangisi isteniliyorsa, vurguyu ona göre (birincide sizden az kelimesinden, ikincide sizden kelimesinden sonra koymaktır). A.U.E.

[4] Bu, merci rolünde inzafunileyh olup, iñ aidiyet ekisi alır.

Ml.: چورباچیلر ک اسکىلرى corbaci-par-iñ eski-leri "les plus anciens parmi les officiers (de janissaires) ..

Muk. (اپسى ؟ اپسى ؟ eyi-si veya (اپسى ؟ eyi-si mi? "le mieux, ce qu'il a de mieux c'est...".

Topluşuk, küme bildiren kelimenin cümlede söylenik olması ıcap etmez, ve mülkiyet (izafet) eki müphem (belirli olmayan) bir raciiyet alâmeti hükmünde bulunabilir; nasıl ki *eyi-si mi?* ifadesinde böyledir.

Bir şeyi kıyaslayıcı bir vasilla göstermek için, bir üstünleyici verilecek yerde, aynı teşkül bir ölçümleyici ile mezc edilebilir. (Muk. § 360). Bu takdirde mülkiyet eki müphem bir raciiyet alâmeti olarak kullanılır (ve bunun fransızcadaki muadili zamir olan *en* kelimesi olur). Diğer taraftan aynı ek, mukayese halini bir isme çevirmek hizmetini görür (ki bunda fransızcaının şu kelimelerine muadilligi görülür: «*en de plus {sifat}...*, *quelqu'un de plus [sifat]...*»)

Ml.: Ben-den memnun değil-seniz, daha münâsib-i-ni arayıñız «si vous n'êtes pas content de moi, cherchez-en un de plus idoine»;

Kendi-ñ-den aşağı-si-na bak da hal-i-ñ-e biñ kerre şâkr et «regarde ceux qui sont plus pauvres que toi et benis le ciel».

Sonra şu da kaydedilmeli ki, üstünlemeyi ifade etmenin diğer bir (müstesna) sureti vardır ki bu da, aynı sıfatı (birincisini gaibe mülkiyet ekiyle olduğu halde) tekrarlayarak yapılır:

Ml.: Al-i al', mor-u mor bir halde «tout rouge, tout violet» (Hussein Rahmi, Te-sâdûf, s, 534).

369. Yine sıfatların manası sağlamlaştırılmak için bunlar (fransızcada olduğu gibi) ya bütün tekrar edilir: *yüksek yüksek* = çok yüksek "très haut,, gibi; veya kısmen tekrar edilir. Yani, sıfattan evvel o sıfatın ilk hecesindeki birinci konsonla vokal alınarak buna ikinci konson olmak üzere *r, s, m, p* den biri eklenerek vucude gelen hece getirilir [1].

[1] Birinci hece açık ise o haliyle yani konsonu vokalyle veya sadece vokalyle alınır: *ka-ra: ka-p kara; u-zun: u-p uzun.*

Hece kapalı ise sonundaki konson atılarak yukarıdaki açık hecede olduğu gibi yapılır: *bo(s): ba-m bos.*

İkinci vokallerden hangisinin ekleneceğini kullanış tayin eder; yani bu cihet semaidir. Hattâ bazan aynı sıfat için bu konsonlardan ikisi de aynı rolle eklenebilir:

ye-p(= m) yesil; si-p(= m) sigah; ka-p(s) katı, vs.

Bazan sıfatın ilk açık hecesine bu konsonlardan biri katılmakla doğan pekleştirici eke, bir vokal de katılır:

sa-p(= sa'pa) sağlam; ya-p (ya-pa) yalnız; dü-p(= dü-be) düz, vs.

Türkçenin osmanlı lehçesinde görülen bu hâdise, birieik olarak bir *ek*in başa gelmesidir ki, bu bir önkü *préfixe* dir: kendisinde her ek gibi müstakil bir mana yoktur, eklenenigi kelimeye yeni bir mana (tekit) vermek itibariyle diğer son ek *suffixe*ler gibidir. Aynı sıfatın ilk konsonu vokalyle alınarak ona baş tarafından eklendiği için, her iki kelimedede aynı harf dizilenip tekrarlanması suretiyle de bir *allitération* vücude getirilir. Fakat bu hâdise onun ön ek rolünde olmasında mani değildir A.U.E.

Ml.: *bo-m bos* "entièrement vide," ;
 اُوپ اوزون *u-p uzun* "très long," ;
 ماس ماوی *ma-s mavi* "tout à fait bleu," ;
 جس وون (*bütün*) *bü-s bütün* "complètement," ;
 جير جيلاق *çi-r çipl'ak*, "tout nu," vs.

370. Arapçanın bir çok üstünleme isimleri (ismi tafsil, élatif) türkçe-de kullanılır ki, bunlar: (e) f ġ (a) l örnegindedir [1] .

(e) f ġ (a) l

Ml.: (e) *k s* (e) *r* ، كثیر *kesîr* sıfatının üstünleme ismi «plus nombreux, la plupart» ;

اعظم (a) *z* (a) *m*, عظيم *azîm* sıfatının üstünleme ismi «plus grand, le plus grand» ;

أقدم (a) *k d* (e) *m*, قديم *kâdîm* sıfatının üstünleme ismi «plus ancien, le plus ancien» ;

ادنی (e) *d n (.) ā[2]*, دنی *deniy* sıfatının üstünleme ismi «plus bas, le plus bas» : müennesi دنی *dûnyâ* «le plus bas, ce bas (monde), (muk. ismi tafdillerin müennesi § 1138).»

Bu misallerde görüldüğü üzere arapçanın tafsil isminden hem üstünleme (comparatif), hem nisbi üstünleme (superlatif relatif) manası vardır.[3] Bununla beraber türkçede bazan mubalâga (superlatif absolu) manasında kullanılır: الزم *elzem* جز لازم *cok lazim* "très nécessaire,"

^{پا} ehemm çok ehemmiyetli «très important», ve ^{پا} enfa' çok faydalı «très utile» kelimeleri de böyledir.

Farsçanın üstünleme veya nisbi üstünlemeleri artık kullanılmıyor. Bununla beraber Muk. *bedter* "pis, pire," yerine ^{پا} beter (^{پا} ^{پا} *qed*)

Yine muk. ^{پا} *k'emter* ve ^{پا} *k'emterin* ki, ^{پا} *k'em* "kötü, eksik," kelimesinin üstünleme ve nisbi üstünlemesi olup, bu tabirler osmanlı resmi kitabıtının son demlerine kadar kullanılmıştı: ^{کتر قولی} *k'emter ku'l-u*,

[1] Müellif burada sadee şöyle diyor: (bunlar ^{پا} *æc¹c²æc³* şeklindedir. Biz *c¹c²c³* ile arapçanın tabii olan kökünü göstermiş oluyoruz). Halbuki biz bunu daha ziyade açıklamak üzere onun verdiği aynı misalleri yukarıki tarzda ve (جع) örneğine yani köke katılan konson ve vokalleri kerepler içine alarak göstermemi daha uygun bulduk. Vokallerin karşılıklı ince veya kalın olmasılarındaki yüksek veya alçak konsonları tesirinden ileri gelir. A.U.E.

[2] Kelimenin mastarı kamus'a göre *denâvet* = yakınık, *v*, *ü* ya çevrilmiştir. Müellif bunun aslini «القانك» manası «deniyy» deniyor. A.U.E.

[3] Daha lâzım, en lâzım, gibi. A.U.E.

«mauvais» nin üstünlemesi) ki, türkçede galat olarak buna دعا da ilâve edilir: *daha beter*.

كَنْتُ (ر) *k'emter-leri*, بَنْدَةٌ كَنْتُ *bende-i-k'emterin* «votre très humble (indigne) serviteur».

XVinci asırda, fars üslülemeleri bazan kullanılmakta idi.

Ml.: سَنْ أُولِيَّتَرْ سَنْ دَعَاهُ كَمْ رَوْزَنْدَهْ سَنْ عَزِيزَتْ قَدْرْ : *sen evli-ter sin duā-ya kim yer yüz-ü-nde sen-den aziz-ter yok-dur.* «tu es plus digne de faire la prière, car il n'existe point d'homme plus saint que toi sur la terre» (Bibl. nat., yazmalar. A.f.t., 87, yaprak. 17; arapça tercümesi: انت اول بالدعاء).

فَنْسِيْ فَاضِلْ تَرْدَرْ : *kankı-si fādil'-ter där* «lequel est plus considérable?» (yazmalar, aynı eser. 86, yaprak 10 V°; ki Tezkere-i Evliyā 12, l. 2 de *kanğısı artuk-rak tur-ur* kelimelerine muadildir).

TENDİH. — Arapça ve farsçadan alınma sıfatların türkçedeki fars nahvine göre terkipte ne şekilde aldıkları hakkında, bk. § 1129 ve aşağısı [1]

[1] Yukarıdan beri devam eden bu bahiste müellil, «superlatif» kelimesinin fransızca da aşırılık (mubalâga) ve ölçümleyiş (mukayese) manalarında ortak olması itibariyle bu iki ayrı meseleyi burada aynı sahada karışık olarak göstermektedir.

Halbuki bunlar birbirine karıştırılmayacak şeylerdir. Mubalâgada mukayese yoktur; sadece mukayeseye giren sıfatlar düz (positif) oldukları gibi, bunları mubalâgalı da olabilir: *Bursa camileri içinde en (çok) güzel Yeşil camidir*; gibi. Şu halde yapılacak iş, ilkin bu bahsin başlığı — fransızca için de tavsiye ettiler gibi — (sıfatların manalarındaki dereceler) suretine konduktan sonra şöyle olamalı idi:

Sıfatlar manalarına göre iki kısma ayrılır: 1. Ölçümsüz sıfat, 2. Ölçümlü (ölçümleyici) sıfat.

1. (Ölçümsüz sıfat) ya düz «positif» olur: *güzel* gibi; ya aşırı (mubalâgalı) olur: *çok güzel, kırık kuru, vs.* gibi.

2. (Ölçümlü, comparatif) sıfat: bir karşılaştırmadan ibaret olan ölçümleyiş (comparaison), iki had (yaka) arasında olur; veya biri bütün (kül), biri parça (çüz'ü) olan iki had arasında olur. Ve sonra bu iki hadden ikisi de ya cümle içinde söylenik veya biri söylenik, biri gizlenik kalır.

Cümlesindeki hükmün ister müspet olsun ister menfi olsun, bir mukayesede yapılması itibariyle üç ihtimal vardır:

1º Mukayesede denklik (musavat): Ali Veli (*kadar*) çalışkanıdır veya değildir: Ali ile Veli arasında ortak bir vasif olan (*çalışkanlık*) da her ikisi zihince mukayese edilerek, neticede iki haddin bir birine müsavi ve muadil olduğu veya olmadığı hükmü veriliyor. (müellif bu *kadar* «ve müradifleri» ile yapılan musavatlı mukayeseden burada bahsetmiyor.

2º Mukayesede denksizlik (musavatsızlık): Ali Veli (*den, den daha*) çalışkanıdır veya değildir: Ali ile Veli arasında müsterek olan (*çalışkaðlık*) vasfında her iki had mukayese edilerek neticede buların birbirine müsavi olmayıp, bu hususta Alının Veliden üstün olduğunu veya olmadığına hükmü veriliyor. İşte (*den, den daha*) kelimesi hadlerden ev-

BAHİS II. KATMAÇ (adverbe).

371. Türkçede katmaç [1], sıfat ve isimden fransızcada olduğu kadar sarih bir surette ayrılmış değildir. Bu hükmümüz, aşağıdaki hâdise-lere dayanmaktadır:

1° Hemen bütün sıfatlar, *hal* (*manière*) katmacı olarak kullanılır:

Ml.: اوزون سوبله میکن : *uzn söyle-me-yiñiz* "ne parlez pas longuement, ne bavardez pas,";

[1] Bu kelimenin meşhumu arap tarzına uygun gramerlerlerimizde (*hal*), fransızcaya uyanylarda (*zarf*) ile tercüme edilmiştir. (*hal*) tabiri alelâde (*hal* ve şart) manasından başka, (*ismin halleri*) ndeki (*hal*), şimdiki zaman için fiillerde kullanılan (*hal*) gibi mana ve rolleri ayrı kelime meşhumlariyle iltibas etmesi yetmeyormuş gibi, bir de rabit sigalarından (*baliye*) kelimesiyle, ve (*zarf*) kelimesiyle iltibaslar yaratmıştır. Bu itibarla sarih olmak için bunu ötekilerinden ayırmaya katı bir lüzum vardır. Fıretkler fiili ve sıfatın manasına kendi manasını katarak onu tadil için fiilden ve sıfattan evvel getirilmiş katılan kelime manasında adverbe (kelimenin evveline katılan, yani katmaç) diyorlar. Nasıl ki isme getirilmiş katılan ve o isme yeni bir mana katan kelimeye de aynı asıldan (adjectif, katkı) demişlerdir ki, biz ona sıfat diyoruz.

Son zamanlarda teklif edilen (*ulak*) kelimesi (*vâsil, ulayıcı*) manasında olup, bu rol-deki diğer bir kelime meselâ (rabit, sîla sigaları: *gérondif*) için kullanılmak daha uygun görünüyor.

(*Zarf*) ise, kap manasında olup zaman veya mekâni çevreleyici manasında da olduğundan, bu rolü ifade edemez. Kaldı ki bu rolde olanlar da, yine katmaçların bir nev'ini teşkil etmektedir. A.U.E.

velkisine eklenerek sıfattan evvel getirilmekle yapılan bu musavatsız mukayese şeklidir ki, üstünleme, (*tafdil, superlatif*) oluyor.

Musavatsız mukayesede bir tarafın üstün olduğunu ya olmadığına hükmedilirse, tabiidir ki öteki tarafın zîmni (*manaca*) aşağı olduğunu veya olmadığına hükmedilmiş olur. Bu itibarla üstünleme ölçümleyişinde terazinin bir kefesi yukarıya ağince, alt kefesi aşağıda kalması gibi, aşağı ölçümleyiş de vardır; ve ihtimalki müellif, bunun için aşağı ölçümleyişten ayrıca bahse lüzum görmemiştir. Bununla beraber *den* veya *den daha* dan sonra *az* sıfatı getirilmekle de mukayesenin aşağılama (comparatif d'infériorité) sureti yapılmış olur ki, bunda evvelkisi gibi zîmni (*gizli, manaca*) bir aşağılama değil, alenî (*belli, kelimece*) bir aşağılama görülür.

Mukayesenin buraya kadar olanları, hep birbiri einsinden iki bütün veya iki parça arasında yapılanlardır. Bunların bir başka türüsü de vardır ki, en ekiyle yapılır; Bu da cümlede söylenik veya gizlenik olan bir kül (*küme, bütün*) yine onun içinden alınan bir cüz'ü (*parça*) ile mukayese edilerek o cüz'ü o kümeye üstünleştir ki, fransızcada bu tür-lüsune nisbi üstünleme (superlatif relatif) tabiri verilmektedir. Halbuki bizce nispet, mukayesenin her çeşidinde olduğuna göre, bu tabir yerine meselâ, *bütüne (kümeye)* üstünleme tabiri daha uygun görülmektedir:

En güzel sevgi (= sevgilerin «küme» içinde en güzel sevgi «parçası») vatan sevgisidir; Bursa'da en güzel camî (= Bursa camileri «küme» içinde en güzel camî «parçası») Yeşildır, vs. A.U.E.

اوصول اوصول *yavaş yavaş* “tout doucement,” (= *usul'* *usul'*, *usul ile*; اصوله *usul'a (cık)*, اصوله *usul'cacık*; اصوله ؟ *usulet - le*).

- ⇒ *ca(e)* ekini almış sıfatlar da böyledir (bk. § 517: *yavaşça*.
 ای *iyi* (Şark türkçesi ve eski Osmanlıcada [ashı yakış-i? olan]
 بخشنی *yaxş - i* sıfatı da kullanıldı);
 کوژل *güzel* “joli”;
 خوش *hos* “joli, bon, agréable, délicieux”;
 مکمل **mük'emməl* “très bien, dans la perfection”.

- Mı.: کوژل (ای) چانق *güzel (igi) çal'mak* (kelime kelime: *güzel (eyi) vurmağ*, bien jouer “d'un instrument à musique”);
 خوش کدیکز *hos g'el-di-niz* “vous avez été le bien venu, merci de votre visite,” (ki buna bazan: *kadem g'etir-di-niz* “vous nous avez apporté le bon augure, de ilâve edilir);
 خوش بول دوق *hos bul'-duq* “enchanté de vous avoir vu,” (evelki nczaket tabirine cevap);
 فنا * *fənə* veya *k'ötü* “mal, mauvais” [2];
 چیرکین *cırkin* “laid.”

372. 2° bazı isimler katmaç veya zarflar, (ablatif, datif, locatif) durumlarına konuldukları zaman, mekân veya zaman katmaçları olarak kullanılabilirler (bk. § 389 ve aşağısı).

Bir takımları da göre-lik (relatif) durumuna konularak tarz katmaçları hizmetini görebilirler (bk. § 922).

[2] *yaman* kelimesi bugün bu manada az kullanılır: *häl-im yaman* «je suis dans de mauvais draps». Ekseriya (korkunç, müthiş, terrible) manasını verir. Eski osmanlı lehçesinde ** *k'em* (Muk. § 370), bazan da «yabancı» manasında *yad - lı yaflı - yadlı* *yad - lı yaflı - yadlı* kelimeleri kullanılmıştır. (Muk. Bibliothèque nationale, A. f. t., yazmalar 394, yaprak r° 10 ve muhtelif yerleri.)

(Pek, çok «très» manasında olarak daha ileride görülecek olan § 488, ihtar) *g'ey* kelimesi, eskiden “iyi” manasında da kullanılmıştır. Muk. XX ve Z. D. M. G. tarafından nesredilen Selçuk şiri, ki bu kelime, fena manasına ait olan *yavuz* kelimesinin ziddi olarak kullanılmıştır. *yavuz*, *yaman* (müthiş, korkunç, terrible) müradifi olarak bugün lehcelerde zid bir mana: «iyi, maruf» ile kullanılmaktadır (Muk. *kyak*, *dehsetli*, S. 558). *yavuz*, kötü manasında *yavlak* kelimesine yaklaşılabilir ki, bunun (peki, çok «très» manasında da kullandığı görülecektir (§ 488, ihtar). Bütün bu kelimeler, hakikatte bir vasıtın, bazan kötü, bazan iyi bir vasıtın mübalâğasını bildirmektedir. Makedonyada iyi, alâ “bien, bon,” manasında *حَسْلَه** *islah* derler. J.D.

373. 3° Bunun aksine, bilhassa katmaç olarak kullanılan bazı kelimeler bir isim veya bir sıfat rolünü kolayca oynayabilirler. (bk. § 380).

374. 4° Bazı katmaçlar (mekân ve zaman bildirenler) az derecede olmakla beraber, isimler gibi *değişimli* (variable) olurlar. Bunda katmaç hallerine münhasır olmaları dolayısıyle katmaçlık (adverbiale) denilebilecek kısmı bir temayül vardır. (Fazla tafsilât için bk. § 376 ve aşağısı).

I. ASIL KATMACLAR.

375. Yukarıdaki bahislerden anlaşıldığı üzere, asıl katmaçların yanı *katiyetle değişmez* olmakla beraber ancak *katmaç olarak* kullanılabilen isimlerin miktarı bu lehçede ehemmiyetsiz olup şunlardan ibarettir:

1° Sıfatların eveline getirilerek onlara bir üstünleme (superlatif) məhiyeti veren (bk. § 368) ve *sonra*, *evvel* den ibaret az miktarda katmaçlardan *evvel* ilâye edilen ***en***:

2° اوت *“oui”* katmaçı. [1]

İHTAR. — Öteki gerçekleyiş (tasdik, affirmation) veya geri çevirisi (red ve inkâr, négation) katmaçları arapça veya farsçadan alınmıştır [1].

* خیر (yeni imlâsı; *خَيْرٌ*) *hayır* «non» (halk dilinde daha çok *هُنْكَرْ* *yok* kullanılır);

^{**} بلى *beli* = evet «oui, certes, si» bilhassa şark vilâyetlerinde);
^{*} *elbette* veya *elbet* «certaiment».

Halk ağzında *h)elbette*, *h)etbet* şekilleri de var (Muk § 83). Eski osmanlı lehçesinde bu katmaç, (israr fikrini havi olması yüzünden) «kati olarak, muhakkak = absolument, à toute force» manasında da kullanılmıştı. Bk. s. 841, sahîfe sonundan evvel 3 üncü misal. Muk: *helbette yanına gelsin* «il faut absolument qu'il se rende auprès de moi» (Ar., Tamb. s. 51).

Mensi cümlelerde *elbette*, "hiç de, katiiyen = absolument pas, du tout» manasında kullanılırdı.

M1. حسن اول کیچیک البتہ انداشدن یعنی او عذری : *Hasan ol' gice elbette endişe-den yata-ma-di nyu-ma-di* «Hasen ne se coucha pas et ne ferma pas l'œil de

[1, 1] Müellif, kelimece benzediği halde manaca hiç ilişiği olmayan *hayır* kelimesini, iyilik manasındaki arapça *hayr* ile bir tutuyor ki, bunun imkânı yoktur. Red ve inkâr manasındaki (*bayır*), türkçe olmak lâzım gelir. Bu kelime (başka, *ayrı*) manasında D.L.T. I. 49 vs. deki (*ayın*) kelimesi gibi, sıfat ve zarf olarak kullanılan (Oğuzda: *ayruk*) şimdiki (*ayrı*) kelimesinin baştaki hemzesi (*h*) olmuş; sondakileri *k* si ve (*u*) su düşmüş bozuk şekiline benziyor: *h)ayır(u*) ki, muhatabın sözüne karşı (muhalif ve gayri) manasına kullanılmış görünüyor. Müellifin (belî, *hayır*, *evet*) gibi tasdik ve inkâr nüdalarını kâitmaç (zarf) sayıp buraya almasını da doğru bulmuyoruz. A.U.E.

toute la nuit, à cause de ces préoccupations» (Bibl. nat., yazmalar, A.I.t., 87, yaprak, 33 V°);

البَتْ هِيج كُسَالِي كَرْدُونَ كَتْ بَلْزَدِي
elbette hiç kimse-yi kendü-den kemter bil-me-z-di (Agni eser., yaprak, 34 V°).

Helbetde ye yakın olan *البَتْ* *elbette* suretindeki (bk. yukarıya) eski imlâya dikkat edilmeli. muk. *karaman* lehçesinde *hatde* (hatta) ki *هِيج* *hattâ* yerinde kullanılabildi. § 438 (Teq., II, 190, I. 10).

Yine muk. nidalar (interjection).

Şu aşağıdaki katmaç tabirleri (locutions adverbiales) de, razi oluş (acquiescement) veya hoş görüş (aprobation) bildirirler.

گی *peki* «très bien»;
پک *pek* *a'ʃā* «parfait»;
گوژل *güzeli* «joli, sifati gibi»;
عَام *tamam* «c'est juste, ce qu'il faut, c'est parfait»,
اسابت *isābet* «c'est juste, c'est parfait, tant mieux»;
اولور *al'ur* «celà va, je veux bien»;

طَغْرِي *doğru* «c'est exact»;
ظَاهِر *zahir* «manifestement»;
سَبْزَى *süper-siz* «sans aucun doute»;
طَبِيعِي *tab'i'i* «naturellement»;
صَحْقَى *sahih(h)*; *halk-eğzi-sāhi-den*, *g'er-çek-den* «vraiment»;
كَرْبَك *g'erçek* «c'est vrai!».

g'erçek bazan soruşlu cümlelerde «c'est vrai! à propos» manalarını bildirir.

Ml.: *g'erçek niçin g'el-me di-ñiz* “c'est vrai; pourquoi n'êtes-vous pas venu?

Aynı manada:

eyi ħatur-im-a g'el-di “c'est bien (que) je me le sois rappelé, de denir.

3° - (*y*)in ve - *leyin* ile türeme katmaçlar (bk. § 401, ihiar 1 ve 2).

4° Bazı zaman katmaçları (bk. § 396 ve 397).

II. Mekân (lieu) KATMAÇLARI.

376. Mekân katmaçları ve katmaçlı tabirler (locutions adverbiales)i şu haller ve şartlar içinde şekil değiştirirler:

1° Katmaç bir ediş (action) veya oluş (état) in yalnız zarflandırmasını bildirmek için olursa insırafta mefulünfih sonucu olan -de ekini ahr (Muk. § 279):

آشاغىدا *aşaçı-da kal'-mak* “rester en bas,,

377. — 2° Bir hareket (mouvement) olarak düşünülen ediş (action) in umumi yöneliş (orientation) ini göstereceği zaman katmacın şekli, *varıntı noktasını* (point d'aboutissement) veya *kalkıntı noktasını* (point de départ) bildirdiğine göre değişir (muk. § 261).

a. Katmaç, varıntı noktasını bildirecekse çok *defa*, insırafta mefulün-ileyh sonucu olan -*(y)e* ekini alır:

آشاغى، اينك *aşağı-ya en-mek* «descendre en bas».

378. — b. Katmaç, kalkıntı, çıkış (extraction), kopuş (origine) vs. noktasını bildirecekse *daima* insırafta mefulünanh sonucu olan -*den* ekini alır:

آشاغىدэн كلك *aşağı-dan gel-mek* «venir d'en bas».

A. "DIŞARI," ÖRNEĞİNDE MEKÂN KATMACI.

379. Şu kelimeleri bilhassa (mekân) katmaçları olarak kullanılır:

dişari طیشاری *dışarı* «dehors»;

içeri ايجرى *icéri* «dedans»;

yo(u)karı يوقارى *yo(u)karı* "en haut,";

آشاغى aşağı (eski Osm.: *aşağa* "en bas,,":

ileri ايجرى *ileri* "en avant, devant";

گرى g'eri «en arrière»;

beri بىرى *beri* "en deçà,";

او öte [i] "au delà,";

كارسى karşı «en face, vis-à-vis».

Yalnız bu kelimeler (mefulünfjh, ileyh, anh süretindeki) katmaç haleti (cas) lerinden birini almaksızın (mekân) katmaçları olarak kullanılabilir. Bunlar ilgiç (postposition) vazifesini de görebilirler (bk. § 907 ve 912).

Ml.: آشاغى *aşağı* *kal'-mak* mecaz manasıyle "ester inférieur";

آشاغى *aşağı en-mek* "descendre en bas,,";

Fakat, آشاغىdэн *gel-mek* "venir d'en bas,,".

Bu misalleri yukarıda § 376 — 378 de verilenlerle karşılaştırınız.

IHTAR. — باش آشاغى *baş aşağı* «à l'envers, la tête en bas» ile, آشدن آشاغى *bas-dan aşağı* "de pieds à la tête, du haut en bas" ifadelerini birbirine karıştırmamalı.

380. Katmaçlık vazifeleri daha baskın olmakla beraber, şu kelimeler sıfat olarak kullanılabilir, yanı isimden evvel gelip onu belirleyebilir.

Ml.: قاد $\left\{ \begin{array}{l} آشاغى \\ يوقارى \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} așağı \\ yoqarى \end{array} \right. \right\}$ kat; étage $\left\{ \begin{array}{l} d'en bas \\ d'en haut \end{array} \right\};$
رُسَم $\left\{ \begin{array}{l} ايجرى \\ گرى \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} iceri \\ g'eri \end{array} \right. \right\}$ kısım; partie $\left\{ \begin{array}{l} d'avant \\ d'arrière \end{array} \right\};$

[1] Eski osmanlıcada aynı manada *اوچى انارى* (karşı taraf): Ml. *اوچى انارى* kim(i) berü dir kim(i) anara «les uns disent par ici les autres par là» S. Sami Bey'in *kamus-i türkî* içinde *اکارى بىنلىكىرى* *انارى بىنلىكىرى* == اوچى اوچى öteberci. J. Deny.

ای $\left\{ \begin{array}{l} \text{ي}, \text{beri} \\ \text{او}, \text{öte} \\ \text{او} \end{array} \right\}$ *yaka*

rive $\left\{ \begin{array}{l} \text{«d'en deça»} \\ \text{«d'en delà» (l'autre rive)} \\ \text{«maison d'en face»} \end{array} \right.$

Bunuyla beraber *dışarı* ve *İçeri* katmaqları yerine, böyle bir halde ekseriya *diş* «extérieur» ve *İç* «intérieur» kelimeleri kullanılır:

ای $\left\{ \begin{array}{l} \text{طیش} \\ \text{او} \end{array} \right\}$ *d(i)s* طرف

côte $\left\{ \begin{array}{l} \text{«extérieur»} \\ \text{«intérieur»} \end{array} \right.$

381. Aynı kelimeler bazan isim olarak kullanılabilirler. Yine Muk, § 391 ve aşağısı.

ML.: *yoqarisi-nin hava-si serin-dir* «l'air d'en haut est fraîche».

382. Şu söylenilen katmaqların ekserisinde *-ri* (-ri) sonucu vardır ki bu, yönelti (direction) bildiren ve mesulünileyhi çekimleyen (cerredeb, nāzim olab, qui gouverne) eski bir edat, ilgiç (postposition) dir;

diş-a-ri, eski şekli: *d(i)s-ka-ri* (Muk. § 243, ihtar):

İç-e-ri, eski şekli: *iç-ke-ri* [1].

Şu halde bunlar esasen türeme katmaqlardır. Muk. § 906.

[1] Bizee buradaki *-ri*(i), başlı başına bir ek olmayıp, bu kelimelerin sonuna getirilen eski türkgeni (karşı) manasındaki (*kara*) kelimesidir ki bu, sonradan ahenge uyarak *k(g)aru*, *k(g)ärü* suretlerini almıştır. bk. D.T.L. 69 II.

yağı kara kiriş kurdam = düşmana karşı yay(imi) gerdim.

Şu halde *yoq kara* (yan yana gelen aynı harflen biri çok deña söylenişten düşer: *yoq* D.L.T. III. 3. yüksek) = yükseğe karşı (doğru); *tıṣ kari* = tıṣa (harice) karşı (doğru) *iç kärü* = içe (dahile) karşı (doğru). Orhon yazıtları Vilh. Thomsen, Inscriptions de l'Orkhon, S. 115, 152:

: ᠥ>NNጀ : ᠥNጀEጀRጀ : ᠥNጀSጀYጀ & : ᠥNNጀ : ᠥNጀEጀYጀ
 : ᠥNጀAጀDጀ : ᠥNNጀ : >NጀTጀHጀ + : >NጀIጀYጀHጀHጀ
 : >NጀIጀYጀHጀHጀ : ᠥNNጀ : >NጀKጀYጀHጀ

il(k)gärü kün toğs(iç)ka bir(i)g(a)rü kün ortasındağ(a)ru
 ileride gün doğusunda (şarkta) beride (alta) gün ortasına doğru (cenupta)

kuri(g) ġara kün bats(i)ķinga yir(ağ) ġaru tün ortusun ġ(a)ru...
 boşlukta gün batısında (garpte) uzakta gece ortasına doğru

ilk gärü (ilke, başa karşı «doğru»); *biri gärü* (berige doğru, bōri D.L.T. III. 166 beri, alt taraf); *kuri(g) ġara* (boşluğunca doğru, kuruğ D.L.T. I. 313 hālī, boş, kārik D.L.T. I. 86 (geri = uzak); *yira(k) ġoru* (irağ'a, uzağ'a doğru); *ortusun ġoru* (ortasına doğru vs. bu kitabelerde mükerrer harfler hatta (mütækârîp *k*, *ġ*) gibi harfler yalnız bir tanesiyle yazılır. A.U.E.

B. "BURA," ÖRNEĞİNDEKİ MEKÂN KATMAÇLARI.

383. Şu kelimeler, hem isim hem mekân katmacı olurlar:

بورا *bura* "cet endroit-ci,";

شورا شورا *sura* } "cet endroit-là,";
اورا اورا *ora* } او

•j nere "quel endroit?".

Bu kelimeler, ekleşik (juxtaposé) lerdan ibaret olup birinci unsuru işaretlik veya sorumluk (*şu, bu, o, ne*) zamirleri ve ikinci unsuru *îç arası* "interstice, intervalle) kelimesidir. (bk. § 379).

Bu ifadeler, bütün isimler gibi insıraflanabilir, Fakat katmaç olmayan hallerinde (mütcerret, aidiyet muzafunileyh «génitif» ve mefuluñbih) haletlerinde az kullanılabilir.

Bu müsteşna kullanışlarına bir kaç misal:

بورا (بورا او) اورا *bura* (*sura, ora*) *adam-l'art* «les gens d'ici,
(de là-bas);

بورانك (شورانك او) اورانك *bura* (*sura, ora*)-nin *hava-si* «l'air d'ici, le climat
d'ici»;

بورانك (شورانك او) اورانك *bura* (*sura, ora*)-yi *g'ex-meli-siniz* «vous devriez
visiter cet endroit-ci-(là);

بو نرے نىن مال-ى-دیر? *d'où vient cet objet?* (kelimesi ke-
limesine : cette marchandise est d'où?).

384. *bura*, *sura*, *ora*, *nere* kelimeleri bir katmaçlık haletinde çok kullanılır (ve o zaman fransızca "où, là, ici," katmaçlarının alelâde muadilleri olur.) Sırasıyla mefuluñbih, ileyh, anhlilardan her birinin mahiyetleri hakkında bk. yukarıdaki § 376 ve aşağısı, yine muk. § 391 ve aşağısı.

بوراده *bure-da* [1], *bur-da* (muk. § 122) } "ici,";
بورا يه *bura-ya*;

بورادن *bura-dan*, *bur-dan* "d'ici,"

شوراده او راده *sura-da* (*sur-da*), *ora-da* (*or-da*) } "là,";
شورا يه او را يه *sura-ya*, *ora-ya*

شورادن او رادن *sura-dan* (*sur-dan*), *ora-dan* (*or-dan*) "de là,";

نرده ؟ نرده ؟ *nere-de* (*nerde*) ? } "où ?,"
نرے ؟ نرے ؟ *nere-ye* ?

[1] Eski osmanlı lehcessinde sadece بورا *bura* «ici» denirdi. J. Deny.

Müellisin türkçede esasen isim sayılan bu gibi kelimeleri katmaçlık haletleri «cas adverbiales» dediği mefuluñbih, mefuluñfib, mefuluñanh hallerinde katmaç sayması, bunlara kendi dilindeki kelimelere manaca bu şekilleriyle muadil olmalarına göredir. Yoksa

nerede kelimesi, iki isim cümlesinin haberini vaziyetinde tekrarlandığı zaman şu manaları alır : «şilan şeyle falan şey birbirinden ne kadar uzak!», «şilan şeyle falan şey arasında hiç münasebet yok».

Ml. : *şair nerede, sen nerede!* = *sende şairlikten eser yok* «tu n'as rieo d'un poète.» Muk. azerce : män harda dīvān harda (Feth. Akh., s. 199).
«نَرِدْ نَرِدْ (ner-den) ? «d'où» ;

Mefulünfih yerine bazan görelik (relatif) haleti kullanılır (ki mefut o zaman ekseriyetle meçhul, «passif» şeklinde bulunur) :

وراجه ، شوراجه ، اوراجه *bura-ca, şura-ca, ora-ca* (Muk. § 924).

IHTAR. — Eski dilde, katmaç (adverbe) haletlerinden birini almış işaretçi zamirler kullanılmıştı : *بَعْدَ bu-nđa* = *burada* «cici»; *شُونَدَةَ şu-nđa*, *أَوْرَادَةَ or-a-nđa* veya *سُرَادَةَ sur-a-nđa* = *surada, orada* «là»; *بَعْدَ bu-nđan* = *baradan* «d'ici» vs. Bu ifadeler bugün az kullanılır.

385. *nere-de* nin *هُنْدَى hani* «où» (eski şekilleri : *هُنْدَى kani*) suretinde bir anlamda (müleradif)ı vardır.

Ml. : *هُنْدَى hani* «جِيِّجِيِّ كِلْ كِلْ هَانِي بُونَكْ آنَسِي؟
«viens mon petit [1], viens à moi; où est sa petite maman ?» [2] (bir annenin çocuğu okşayıp seviken söylemekleri).

Soruyu daha manidar bir hale koymak (bilhassa aramılan şeyin, yerinde olacakken olmadığını bildirmek, o şeyin bulunmadığını dikkati çekmek) içia daha çok bu kelime kullanılır, ya nidasının da bu katınacla birlikte kullanılması bundan ileri geliyor ki, o zaman kelime *هُنْدَى hani-ya* «où donc» şeklini alıyor (ya unsuru hakkında bk. § 1035).

Ml. : *هُنْدَى hani (haniya)* *لِيرِامِكْ قصُورِي؟* «où est le reste de ma livre (turque ?)» (la monnaie de ma pièce d'or);
هُنْدَى hani o eski iş-ler, hani o eski se(a)fâ-lar? «où sont les roses d'antan ?» (kelimesi kelimesine; où sont ces anciennes affaires, où sont ces anciens plaisirs ?).

386. *hani* katinaç (evekli mânadan doğma olarak) sadece bir hatırlayı canlandırmak, uyandırmak içia çok kere kullanılır.

Bazan evekli verilen bir vadî hatırlatmak yolunda olur (ki fransızca muadili : «vous vous rappelez, te rappelles-tu ?» dûr).

Ml. : *هُنْدَى رَسْمِي (نُوْطُوْغُرْافِي)* *كُونْدِرْ جَكْكِدِكْ diñ?* «te rappeles-tu ? tu devrais m'envoyer ta photographie !»;
هُنْدَى haniya ağla-ma-yacak-diñiz «vous aviez pourtant promis de ne pas pleurer !».

Çok defa da sadece görülen bir şeyi hatırlatmak içia olur (ki fransızca muadili : «vous savez bien; tu sais bien !»).

bunlar, bütün başkalarında da olduğu üzere, ismin halleri ve insıraflarıdır : Yani ismin mefulünileyh, fih, anh haletleridir. A.U.E.

[1] Çocuk dilinde *cici*, her güzel şey, ve oyuncak (bijou) mânasıdadır. A.U.E.

[2] (Bunun) kelimesinin karşılığı olarak fransızcasında (de celui-ci) yani (de cet enfant) kasıd ediliyor. A.U.E.

Mİ.: كَالْ بَكْ . . . هَلْ بَعْدَ رَاشَانْ أُوفَلْ *Kemal Bey . . . haniga Said Pasa-nın oğl'-u*
 «(c'est) Kemal Bey; vous savez bien . . . , le fils de Said Pacha»;

مارى اما صاب مارى، پېيىك، هانىغا كوزلرى ايمىرمان سارى
sarı, amma sap sıyı, sıy, haniga g'öz-ler-i isti-an sırtı «jaune, mais tout jaune, cru, vous savez bien, d'un jaune qui fait mal aux yeux (kelimesi kelimesine: qui mord les yeux).

Bazı hallerde hatırlara gelebilecek bir fikri hemen reddetmek üzere, başka bir tâbirle, karşısındakini kendisine gelebilecek bir fikirden sakindirmak üzere kullanılır.

هانى بارا كزىدە كوزم اولدىقى ايجىن سوپەمىورۇم *hani para-ñız-da g'öz-üm ol'-duğ-u için sögleme-yorum* «je ne dis pas (celà) parce que j'ai l'œil sur votre argent» (parce que j'en veux à votre argent).

388. *nere-de-nin-ikinci* bir anlamdaş (müradisi) vardır:

هانى *han-da* (eski şekli: *خاندا* *خاندا*; *خاندا* *خانقا* da derlerdi).

Mİ.: [1] اولىءے عاشق بیخارہ چنان آراد : *kan-da ol'-ea aşık-ı bîçâre cänâan-in arar*
 «le pauvre amoureux cherche sa maîtresse (partout) où il se trouve (meselleşmiş misra').

Halk ağzında «بَلْ لَيْ دَعَى، بَلْ آزَدَنْ، بِوْ بِولَهْ كِيدَرَسْ» = pour un peu, sous peu, si cela continue, manasında olarak *han-da ise* ifadesi de kullanılır.

Mİ.: هانى اىسە كەلەجەك *han-da ise g'el-ecek* «il ne tardera pas à venir»;
 هانى اىسە *han-da ise bana dayak-da at-acak* «si cela continue, il va bientôt me donner des coups»;

هانى اىسە *han-da ise maktab-e başl'a-yacak* «il ne tardera pas à aller à l'école».

İstanbul'da aynı mânada olmak üzere *رُمَدَه اىسە nerede ise* derler. (Muk. § 1227).

Mİ.: *رُمَدَه اىسە* *nere-de ise yağmur yağ-acak* «il va pleuvoir d'un moment à l'autre, la pluie menace».

IHTAR 1. — تىدىن *kan-dan* kelimesine, تىرىدىن *nere-den* kelimesine muadil olarak eski metinlerde de rastlanır:

Mİ.: های اولىام قىدىن كۈرسىن *hay Evliyā-m kan-dan g'el-irsin che mon (cher) Evliyā, d'où viens-tu?*» (Evliyā - Çelebi, V, 251); muk. *Kay-din kel-diñ-lär = nere-den g'el-diniz* (Yedi Uyurlar).

IHTAR 2. — *han-ı han-da*, (mef'ülün siyah), ve *han-dan* (mef'ülün anh) da rastlanan *h (ك)* an unsuru *han-gi* de de görülür (337 §) ki bu, *han-kt* veya *hani-ki* [2] suretinde sökümlenebilir. (bk. § 1026, ihtar 2).

[1] Bunu (*kan içinde*) mânasiyle karıştırmamalı: Halk ağzında hâlâ söylenen “iki elim kanda olsa yardımına koşarım = iki elim *kan içinde* değil, *nerede* olsa (ne ile mesgul olsa, bırakıp) yardımına koşarım, demektir. A.U.E.

[2] Müellif, bunlar arasında görülmeli lâzım gelən ve aynı *kan* kelimesiyle saru kelimesinden terkip edilen çancaru (ne semt) şeklinden bahsetmiyor. Bu kelime aslen (çan+sar) suretinde olmak lâzım gelir ki *s<c* değişimiyle böyle olmuştur. Saru (ı))Çg.: yan,

C. MEKÂN KATMACI OLARAK KULLANILABİLEN İSİMLER VE SİFATLAR.

389. uza (seza ve buud = espace) fikri bildiren şu isimler, katmaçılık haletlerinden birini veya görelilik (relatif) haletini aldığı zaman mekân katmaçları vazifesini görebilirler:

اُست *üst* «le dessus» (s. 606, tenbih);

آلت *al't* «le dessous»;

اوڭ *ön* «le devant»;

اڭىز *arka* } «le dos»;
اڭىز تارىد *ard(t)* } «le dos»;

آرا، آردا *ara, iki veya daha çok şey arasındaki uza, aralığı; (ve umumiyetle) yer* «espace, intervalle, interstice, endroit»;

اورى *orta* vasat «milieu», insanın kendi önünde, gözü önündeki uzası «espace devant les yeux»;

semt, taraf, cihet.) Anadoluda bazı köy isimlerinde: taڭ sari (=Şark semti) vs.: Yunus Emre divanından:

*Her kancarу döner isem
Aşkil'adır işüm benim (s. 226);*

*Bun'lар böyle bezenüben,
Dost'dan yana uzanuban
Bir sor ağı bunl'ara sen,
Kancarudur azm-i sefer (s. 268).*

han (kan) kelimesi, sarsça? (kân) gibi mekân manasıyle mustakıl bir kelime olsa gerek: Taş-han, Zincirli han, vs. han-gi (kan-gi) == soru edasıyle mekâna mensup, aksam-ki (ki, k (g) i) == akşamı mensup; düne-ki == dünne mensup; evde-ki == eve mensup; (eskiden: sonra-ğı == sonraya mensup). Bu mensubiyet eki (a-ki) suretinde lehçemizdeki bazı kelimelerde kullanılır: zor-aki (zora mensup); Lâhur-aki == (Hindistan'da Lâhur şehrine mensup); şal-aki (şala mensup). (Şemseddin Samî Bey bu gibi teşekkülerini haksız olarak rumca kaidesince yapılmış farzediyor. Halbuki eskiden beri, en ziyade asıl nispet edatı olarak kullanılan ek bu (ki) dir.)

(Bunun sarsçaya da geçmiş olması ihtimali var: hâne-gi == eve mensup. g,g konsonu sonu vokallı olanlarda kalmış, konsonnlarda g,g düşerek i kalmış görünüyor: şah -(.)i == saha mensup).

Eski türkçede (ki) suretinde diğer bir mustakıl edat vardır ki, nida olan (ey, hey, ya,) manasındadır (D. L. T. III, 159): ki berü-kel == hu, beri gel (bu ki, lehçemizde k>h değişimiyle hu dediğimizdir: arapçanın aynı manadaki nida yâ siyle pekiştirilerek yâhâ suretiinde halk dilinde çok kullanılır:

(D. L. T. I, 48): *Bardı közüm yarakı* (gitti gözüm «ün» nuru); *Aldı özüm konaklı* (aldi içim «in» misafiri «ni == canımı»); *kan-da erinç kanı* ki (nerde acaba, nerde ya); *İmdi ud'garar* (imdi «beni» uyıldan «gasletten» uyandırıyor.)

Bu kelime (sevgileyiş) manasıyle akraba isimlerinin sonuna getirilir: ata-ki == baba-çığım, ana-ki == anacığım. A.U.E.

(Mef'ulün sible) : او کده طورمۇق *ön-de dur-mak* «se tenir devant»;

(Mef'ulün ileyble): آرتقى بىلەن *arka-ya bak-mak* «regarder derrière»;

(Mef'ulün anhla) : اور تادن قالىرىمىق *orta-dan կալ'dır-mak* «enlever (de devant les yeux)».

390. Şu bir takım sıfatlar da buna benzer fikirler bildirmek dolayısıyle aynı rolü görebilirler. (muk. Fransızcadaki kullanımı):

صاغ *sag* (*sol'* un ziddi) «droit»;

صول *sol'* «gauche»;

ياقين *yakin* «proche, près»;

أوزاقي *uzak* | ابراق *irak* | «lointain, éloigné, loin».

Ml. (Mef'ulün sibli) صاغىدە او طورمۇق *sag-da otur-mak* «être assis à droite»;

(Mef'ulün ileyhli) صولە صاغىق *sol'a sap-mak* «dévier, tourner à gauche»;

(Mef'ulün anhli) او زافدىن دونك *uzak-dan dən-mek* «retourner de loin».

IHTAR 1. — اوزىر *über* kelimesi, daima bir mülkiyet (izafet) zamiriyle birlikte kullanılır. muk. § 899.

IHTAR 2. — اوستون *üstün* «dessus» katmacının aslı: *üst-ün* olup (§ 401 ihtar), Osmanlı Türkçesinde ancak münferit bir kaç ifade de görülür:

[1] [أَلِ الْدُّنْ اُوْسْتُونْ عَرْشَهِ] *el el-den üstündür arş-a çıkış-inca-ya kadar* «On trouve toujours plus fort que soi»;

اوستون *كلىك* *üstün gel-mek* «avoir le dessus».

Bu kelime, *a* (*e*) vokal alâmetinin adıdır. (muk. § 26).

D. MÜLKİYET EKİYLE (VE CEMİ ALÂMETİYLE) MEKÂN KATMAÇLARI.

391. طيشارى *tışarı* örneginde (bk. § 379 ve aşağısı) mekân katmaçlarının hepsi, gaip mülkiyet (izafet) ekini, yani herhangi bir isme raciiyet (aitlik) alâmetini alabilirler. Eğer merci olan isim aynı cümlede söylenilik

[1] Bu (el) mecanı manasıyla anlaşılabildiği gibi, olsı manasıyla (bilinmeyen kişiler, balk) manasındaki (il) de olabilir: *i'l i'l-den* (kişi kişi-den) üstündür, ta *arş-a* kadar, *üst-ün=üstten* (sathi): *üst-ün körü=üstten* (sathi) görerek. (kör.u=eski türkçedé bu mastarın haliye sigası) Buradaki -ün, zarf alet edatı manasındadır, *gündüz-ün* vs. de olduğu gibi. A.U.E.

bulunursa, onunla birlikte izafet terkibi (*rapport d'annexion*) vücuda getirirler [1].

Ml. زنك (قطارك) *tiren-in* (*ķatar-in*) *ileri-si* «l'avant du train»; قو ناغك برقارىسى *ķonağ-in yokarı-si* «le haut de l'hôtel (particulier); دنیانڭ زەمىنە كېدىلە *dünyā-nin nere-si-ne gid-il-se* «où qu'on aille, dans le monde).

Her şeyden evel, yukarıda (§ 383 ve aşağısı) söylenilen ve hakikatte katmaçtan ziyade isim olan diğer ifadeler de böyledir.

Ml. زآللى *yer al't-i* «souterrain» (keli. keli.: dessous de la terre); مكتوبك او زرى *mektub-uñ üzər-i* «adresse, enveloppe» (keli. keli.: dessus de la lettre).

392. Bu ifadeler, muhatap ve mütekellim mülkiyet eklerini de alabilirler.

Ml. زمکر آغزىيور ؟ *nere-ñiz ağrı-yor* «où avez-vous mal?» (keli. keli.: votre où, votre quel endroit fait mal ?);

بۇرام آغزىيور *bura-m ağrı-yor* «j'ai mal ici» (evelki bir soruya cevap). آرامىن آچىلدى *ara-mız aç-il'-di* «nous sommes brouillés».

IHTAR. — Bütün bu ifadeler böyle kullanılıncı, artık katmaç gibi değil de gerçekten isimler olarak sayılmalıdır. Bununla beraber bunlar *katmaçlık haletlerinden birine* «à un cas adverbial» konuldukları zaman ilgiçlik tâbirler (locutions postpositives) olurlar (§ 931 ve aşağısı). Diğer taraftan bu ifadeler *belirsiz* (*müphem*) *bir raciyyet alâmeti* [2] «un indice

[1] Hakikatte muzafünleyh zamirleri olan izafet eklerinin müfretli cemili mütekellimini, muhatabını, gaibini ek gibi kendine bitişik olarak alan her kelime, o zamirle bilikte izafet terkibidir. Bu zamirlerin mütekellime, muhataba ait olanları bir mecliste hazır oldukları için mercileri söylemez. Gaip zamirli olanların mercii söylenir ki, bu merci izafet terkibinin üst tarafında ya aidiyet eki -(n)in ile, veya bunsuz olarak bu terkibe bağlanır; ve o zaman bu gaibe izafet terkibi (marife veya nekre mercili) izafet terkibi olur. (kitab + i) izafet terkibenin (kitap) muzaf olup, z gaip muzafün ileyh zamirine aitlik bildirir.

Öğretmen *+ in* (kitab+i) gaip muzafün ileyh zamiri olan z nin mercii (ki vekili olan zamir gibi o da asıl muzafün ilehltir) -(n)in tâhsis ve aidiyet ekiyle (kitab+i) izafet terkibine bağlılığı için, bu türlü (marife mercili izafet terkibi) olur. Müellif evvelce de söylediğimiz gibi, izafet zamirlerinin izafet içini konulmuş olmaları knîlesinden bir an ayrılarak ve mülkiyet eki dediği izafet zamirinin yalnız gaip şekli için (irea alâmeti) adını vererek başka bir hukusiyet yaratmış gibi oluyor; ve gaip mercili izafet şeklini izafet terkibi sayarak (kitab-im, in, z- mız, ñiz, lari) suretlerini hakiki izafet diye tanımıyor. A.U.E

[2] Müellifin (indice de rappel indéfini) dediği bu gaibe izafet zamiri, kendisine mercii belirsiz (*müphem*) sayılıdıktı için, bu ad verilmiş görünüyor: (*bura-sı*) *güzel misa-*

de rappel indéfini» almakla yeni baştan apaçık bir katmaç mahiyeti alırlar.

Ml. *بۇداسى كوزل* *bura-sı güzel* «c'est joli, ici».

طبشارىسى *dışarı-sı* yerine *dışar-sı* da derler (muk. § 122, ihtar).

393. Bazı katmaçlar, bilhassa halk dilinde mübalâğa (amplification) cemi alâmetini alırlar.

Ml. *بۇقار بىلدە* *yokarı-l'ar-da* «en haut, ci-dessus»;

باتىنلار دە *yakın-l'ar-da* (mekân katmacı olarak) «non loin d'ici, de là»;

كىشكەنچە *uzak-l'ar-a git-mek* «partir au loin»;

احد اورالاردىمىز ؟ *Ahmed ora-l'ar-da mi?* «Ahmed est-il là-bas?»;

آناطولىنىڭ اخىرى بىلدە *Anadolu-nun içer (i) - ler-i - nde* «à l'intérieur (au fond) de l'Anatolie».

III. ZAMAN KATMAÇLARI.

394. Zaman katmaçları, mekân katmaçları gibi, üç katmaçlık haleinden birinde daha az bulunurlar.

Bunda meş'ulün fib haleti çok müstesna olarak, o da bilhassa zaman katmacı olacak ifade (ekseriya bir mübalâğalı cemi mânasında bulunan, § 212) bir cemi alâmeti ile beraber olduğu vakit kullanılır.

Ml. *كۈنلەر دە* *bu gün-ler-de* «ces jours-ci»;

(كىندىم) *g'egen-ler-de* (veya, *g'egen-de*) «ces temps derniers»;

lindedeki *si* gibi. Halbuki *bura-sı* gaip zamirine izafet ve nispet edilmekle [*si* ya ait olan *bura*] mânasiyle bir izafet terkibi doğuyor ki, bu muzafün ileyh rolünü oynayan *si* zamirinin mercii, söylenik olmamakla beraber yok ve müphem değildir, mukadderdir: (bu yerlerin, bu aemtin, bu şehrîn) gibi süküt edilen bir asıl muzafün ileyhîa vekili olan *si*, bu itibarla (müphem) belirsiz sayılmamak gerektir. Netekim mütekellim ve muhataba izafet edilerek aynı *bura* kelimesiyle yapılan (*bura-m*, *bura-ñ* terkiplerinde *bura* kelimesi, (*m*, *ñ*) ye muzaî olduğu zaman *m*, *ñ* nin mercileri olan mütekellim ve muhatap zatların adları söylenik olmadığı için bu *m*, *ñ* nin de belirsiz muzafün ileyhîler olamayacakları meydandadır. Bizee bütün bunlar yalnız izafet zamirleriyle yapılan terkipleri izafet saymamaktan ve gaibe izafet terkibini sadece [*öğretmen + in (kitab — i)*] suretindeki mercili gaibe izafet terkibi örneklerine munhasır kılmaktan ileri geliyor; ve bu itibarla da izafet zamirinin gaip sureti müellifçe bir defa ve aslen ayrıca kendi tâbirîyle de zamir (indice pronominal indéfini) iken, bir defada da ayrıca raciyyet alâmeti suretinde kabul edilmek gibi aynı kelimeye iki muhtelif vazife yükletiliyor, demektir. A.U.E.

(ما قبلكم *yakın-lar-da* (veya, *yakın-da*) [zaman kalmacı olarak] «récemment, prochainement».

Bu hususi hal hariç, mücerret haleti, zamanın zarflandırılmasını (localisation) işaret etmeye yarar:

ـ بـ كـ وـ *bu gün, bugün, bugün* (§ 161, ihtar) «aujourd'hui»
(kelime kelime: ce jour);
ـ دـ وـ *dün* «hier».

395. Mef'ulün ileyh ve mef'ulün anhı haletlerine gelince, bunlar sırasıyla biri varış noktasını, öbürü (müddet içinde) kaçış noktasını bildirmek için kullanılır, fakat bunlardan sonra da şu ilgiç (postposition)ler getirilir:

Mef'ulün ileyhten sonra (ـ وـ *kadar* «jusqu'à»):

ـ دـ وـ *dün-e kadar* «jusqu'à hier»;

Mef'ulün anhtan sonra (ـ اـ وـ *evvel* «avant»; صـ وـ *soñra* «après»; ـ وـ *beri* «depuis»):

ـ دـ وـ دـ *dün-den beri* «depuis hier».

Başka inisaller:

Bir iki gün-den «dans un ou deux jours»;

demin-den «il y a un instant»;

sabah-dan կahve istermisiniz «voulez-vous un café demain de bonne heure? (Hindoglu).

hilek'är-in mum-u akşam-dan sön-er «c'est dès le soir même que s'éteint la bougie du trompeur» (Viguer, s. 340); muk. *erk'en-den*, § 398.

IHTAR. — Bazı hazır ifadelerde mef'ulün ileyh ve anh ilgiç almazlar. Bu takdirde katmaç, zaman içinde bir müddet bildiriyorsa, mef'ulün ileyhle (benüz... olmadan «avant qu'il ne soit...») manasını verir; herhangi bir müddet bildiriyorsa (...den daha az da «en moins de...») manasını verir. (muk. s. 612) mef'ulün nübüñ ise, oldukça müstenevvi kavramları vardır (s. 1039 tenbih).

ـ طـ *yarın-a* «pas plus tard que demain»;

ـ طـ *akşam-a* «avant la nuit»;

ـ طـ *hafta-ya veya hafta-sı-na* «dans la semaine»;

ـ طـ *on sene-ye* «en moins de dix ans»;

ـ طـ *akşam-a sabah-a* «du jour au lendemain, d'un moment à l'autre; keli. keli: «à ce soir ou à demain matin»;

ـ وـ *soñra-dan* «après coup»;

ـ وـ *simdi-den* «dès à présent»;

ـ وـ *dün-den* «dès hier»;

ـ سـ *an-dan* (eski Osmanlıca) «après quoi, ensuite»;

ـ سـ *bir-az-dan* «sous peu»;

ـ سـ *cok-dan* «depuis longtemps».

A. ASIL ZAMAN KATMAÇLARI.

396. (Dilin şimdiki halinde) şu katmaçlar tâhsisen veya başlıca zaman katmaçları olarak kullanılmaktadır:

شیمدى *şimdi* 1° (şimdilik «hal, présent» fiiliyle) «maintenant»; 2° (ilerdelik, gelesilik «islikbal, müstakbel, futur» fiiliyle) «tout de suite, incessamment»; 3° geçmişlik «mâzi, passé» fiiliyle) «avec le verbe au passé»).

Muk. شیمدى-چىك *şimdi-cik* «maintenant, à l'instant même» (muk. § 513);
شیمدى-لەك *şimdi-lık* «pour le moment» (muk. s. 332);

شیمدى-کى *şimdi-ki hal-de* (vega *هذا نون el-hâletü hâzîhi «en ce moment, pour le moment»);

(شیمدى-دېن *şimdi-den* (*şim-den*) «désormais»; شیمدى-لەر *şimdi-ler-de* «ces temps-ci»).

Bu katmacın halk arasında ve lehçelerde diğer şekilleri de şudur: *şimdi*, *şimdik* (*şindik*). Bunda eskiden (şimdi «maintenant») mânasında olan *imdi* (bk. § 1041), *indi*, *indik* kelimesinin evveline getirilip takılmış (prothétique) bir -ş görmek mümkün ve lâzımdır. muk. *sinci* (Gieze, S, 43).

دەین *demin* [1] «tout à l'heure, il y a un instant» (muk. دەین-چىك *demin-cik* [2] «il y a à peine un instant»);

دۇن *dün* (eski Osmanlıcada bu kelime «gece == nuit» mânasında idi; muk. şark türkçesinde: *tün* «gece»);

يازىن *yarın* «demain» (bazan isim olarak «erte == le lendemain» mânasında kullanılır);

بىل بىل *bıl'dır* «l'an passé» (درىز بىل بىل *bır yıl'dır* [3] «il y a un an» yerine).

[1] Anadolu (Maraş) da aynı mânada *bıyak-dan* kullanılır ki, bu *bır ayaq-dan* (muk. daha ileride *bır ayaq evvel*) veya *bayağı-dan* (ki bu da *baya* veya *bıya* dan olsa gerek) suretinde (muk. *bayağı* § 469) izah edilebilir. — *Demin*, farsça «zaman» mânasındaki *dem* den gelir... J. D.

[2] *bayağk-dan* kelimesi hakkında bk. § 126 haşıyemize. *Demin* kelimesine gelince, bunun farsçadan gelmiş olmasının ihtimali kelimenin lâfız ve mâna bakımından benzerliğine dayanmakla haklı görüülüyor ise de, bu kelime D. L. T. I, 344 te (bu zamandan evvel) mânasiyle (*timin*) suretinde öz türkçe olarnık kullanılmaktadır. *Timin keldim* == bu (zaman) dan evvel geldim. Kaldı ki kelime farsçadan geçmiş olsaydı, *in dem* suretinde geçmeli idi. A.U.E.

[3] *bıl'dır* hakkında § bk. 126 haşıyemize, A.U.E.

397. *soñra* [1] «après coup, plus tard, après» (اَرْتَارِيَّةً *soñra* مُوْكَرَه) (muk. § 896)

Muk. مُوْكَرَه يَوْمَ الْقَدْرِ *soñra-ya bıräk-mak* «remettre à plus tard»; مُوْكَرَه يَوْمَ الْقَدْرِ *soñra-si* «ce qui a été (sera) après, la suite de...»; مُوْكَرَه طَرِيْفَه *soñra-l'art* «dans ces derniers temps, récemment»; مُوْكَرَه اَنْتَ مُوْكَرَه *eñ soñra* «enfin, après tout»; مُوْكَرَه دَاهَا مُوْكَرَه *daha soñra* 1° «plus tard encore», 2° = *soñra*.

soñra kelimesi ilgiç (postposition) olarak da kullanılır (bk. § 911).

398. اِرْكَنْ اِرْكَنْ *er-k'en* «de bonne heure, tôt», *er ik'en* yerinde (muk. § 558).

اِرْ (اِرْ) كَنْدن *erk'en-den* «de bonne heure»;
كَج g'ec «tard» (muk. اِرْكَجْ er-g'ec «tôt ou tard»).

Şu kelimeler bazan sıfat olarak kullanılırlar:

اِرْكَنْ وقت *erk'en vakit* «heure matinale»;
كَج وقت *g'ec vakit* «heure tardive».

B. ZAMAN KATMACI İŞİNİ DE GÖREBİLEN KELİMELER VE İFADELER.

399. Kendi kavramlarından müstakil olarak zaman katmacı diye kullanılabilen kelimeler içinde, ilk önce zaman fikri bildiren isim ve sıfatlar gelir:

گوندوز *gündüz* «journée», katmaç olarak: *gündüzün* «(pendant) le jour», aşağıdaki kelimelerin ziddi;

کېچى *g'ece* «enuit», katmaç olarak: *g'eceleyin* «(pendant) la nuit»; muk. کېچى بارىسى *g'ece g'ündüz* «enuit et jour», *g'ece yarısı* «minuit» ve *g'ece yarısında* manasıyle «à minuit»;

اویله اویلن *öyle, öylen* [2] «midi, à midi»;

[1] Bu kelimelerin (son ile ara) dan teşekkür etmiş olması şüpheliidir. Muk. *iç-re*, *taş-ra* (eski *as-ra* = altın) ki, bunaındaki *ra(re)*, *lak* — mekân eki manasıyla muhtemel bir *rak* ekinin *k* si düşmüş kalıntısı olabilir: *iç-re(k)*, *taş-ra(k)*, *as-ra (k)*, vs; veya doğrudan doğruya *r*, daha eski *l* den çevrilmiş olacaktır: *son-l'a(k)*, *iç-le (k)*, *taş-l'a(k)*, vs. A.U.E.

[2] Bunun muhtemel türemleme, (etymologic) si şöyle olsa gerektir: (muhtelif türk lehçelerinde) *(öy) öd'* «zaman» + *le (n)* eki. [muk. *ile (n)* «avec».] Muk. altayca

اویل او-تی öyle üst-ü «après-midi»;

صبح sabāh [1] 1° «matin», 2° (maziye ait bir fiil ile olduğu zaman) bu sabah «ce matin», 3° (istikbale ait bir fiil ile olduğu zaman) yarın sabah «demain matin»; muk. چین صباح çin sabāh [2] «de grand matin»;

آشام [2] akşam 1° «soir», 2° (müstakbele ait bir fiil ile) bu akşam «ce soir» 3° (maziye ait bir fiil ile) dün akşam «hier soir»; muk.

آشام صباح آشام sabah akşam «matin et soir, continuellement».

Aynı mânada olan şunlar da kullanılır:

آشام او-تی آشام اذان akşam ezan-i, اذان وقت ezan vakt-i, اذانه ezan-da آشام او-زرى.

(اوزرى) akşam üst-ü (üzer-i) «vers le soir, sur le tard».

IHTAR. — Günün veya gecenin diğer zamanları şu ifadelerle gösterilir:

شقق وقت * şafak vakt-i «à l'aurore» (arapçada şafak kelimesi «güneş doğmadan evvel ve güneş battıktan sonraki ziyâ [3]» mânasındaki fransızcaın «cerépuscule» karşılığıdır, türkçede: güneş doğmadan evvelki aydınlık mânasıyledir ki, öz turkish شقق tañ in yerini tutmuştur);

النهار * 'aʃe-s. seher, علی الصبح * 'aʃe-s. sabah «dès potron-minet»;

غوشق وقت kuş-l'uk vakt-i «kuşlara yem verilecek zaman»; [4] sabahın saat 10 u suları»;

[1] Bu kelime turkçenin *erte* yerini tutmuştur ki, Osmanlıcada bu *erte* kelimesi (muayyen bir zamandan sonra diğer bir muayyen zaman demek olan «ferda, lendemain» manasını almıştır. (muk. § 400, İhtar 3) A.U.E.

[2] Bu kelimeyi Ş. Sami Türkçe *ağ* ile Farsça «akşam» demek olan *sām* dan yapılmış sayıyor. Bize kelime öz Türkçe olup, bir yerden bir yere hareket mânasında olan *ağ-mak* (*ağ-mak*) ile meyil ve teveccûh eki (*sa*) dan yapılan (*ağ-sa-mak*) mastarının türemeye *ağ-sa-m* şeklidir (*sağla-mak*'dan *sağla-m* gibi yapılmıştır); ve yerinden oynayıp hareket etmeye (Aracea karşılığı: zeval) e meyil ve teveccûh eden mânasında bir sıfattır ki, *s>s* değişimiyle de *ağ-sa-m* suretinde ve zeval vakti manasında bir isim olmuştur.

[3] Güneş battıktan sonraki aydınlik, alaca kararlık «cerépuscule» ki, sular karardığı zamandır. D. L. T. I. 15 İngiliz, oğuzda *imir* (عمر). A.U.E.

[4] Müellifi bu tevile götüren *kuş* kelimesi olacak ki, bize bunun bildigimiz (*kuş*) la hiç ilgisi yoktur. Kelime D.L.T. I, 295. «güneş, hararet» mânasındaki eski *koyas*'dan *koyas-l'uk* olsa gerek ki, sonrasında bozularak *kuş-l'uk* olmuş. Nitekim Kamus mütereimi Asım'ın Arapça

tüs 1° زمان «زمان» 2° «أکوا». Ş. Sami'nin kabul ettiği (اکوا) imlâsi, bunu «gögüs, ön» mânasındaki (*ög*) den türemeye farzetmiş olmasındandır. J. D.

(*ög*) kökü, zaman manasıyle leheçinizde meselâ *bir ög-ün* «bir zamaulık, bir zamana mahsus» kelimesinde yaşıyor. Bunun (*ög*) suretiadeki kalın şekli de *og-un* «zamanlık, vakit geçirilecek, oyalanacak şey — passe-temps» kelimesinde görünüyor. Bu, «döneklenmek, kararsız olmak» mânasındaki eski (*aynaşmak*), *aynamak* tan türemeye ve değişmede olabilir (Ykl. *aynaç* = *aynaşı(k)*: kararsız, dönek..) A.U.E.

نصف الليل *g'ecce yari-si* (*yari-l'ari*), كيجه يارسي (يارلاري) *

Yine zamanı tâhsîse yarıyan [1] günlük namazlar «prières quotidiennes» vardır ki, isimleri şunlardır :

عازى عازى	صباح	<i>sabah</i>	namazi «prière»	du matin ;
	اوغله (اوكله)	<i>ägle</i>		de midi ;
	اينكيندى	<i>ikindi</i>		de l'après-midi ;
	آشام	<i>akşam</i>		du soir ;
	ياتمى	<i>yatsi</i>		de la nuit .

400. Zaman katmaçları sayılabilen birtakım tâbirler, yukarıda görülen كون *gün* «jour», كيجه *gece*, آفشارم *sabah*, آفشارم *akşam* (muk. 399 ; كوندوز *gündüz* yerine كون *gün* getirilmekle), kelimeleriyle ve aynı takımdan şu bir kaç ile de vücuda getirilir :

هفتَ *hafta* (Farsça, *heste* : yedilik, yedice) «semaine»;

آی *ay* «mois»;

سنه *sene veya yıl* «année»;

قیش *kış* «hiver»;

باز *yaz* [2] «été»;

رمضان *ramazan* (*remezan*), oruc ayı «mois du jeûne, Ramadan» vs.

O zaman bu kelimelerden evvel şu sıfatlardan biri getirilir :

ا، *bir* «un»;

او *bu*, *su*, *o* (işaretçiler) ;

او *bir* «l'autre»;

كەنچەك *g'el-ecek* (lehçelerde *g'el* yalnız olarak da);

او كىزدەكى *öñ-ümüz-de-ki* (keli. keli. «qui est devant nous»), «prochain»;

كېن *g'eq-en* (veya *çıq-an*) «passé, dernier»;

اولكى *evel-ki* «d'avant, avant-dernier» halk ağızı : *evvel (i) - si* [muk. s. 169] ;

ھر *her* «chaque».

[1] *bes vakit* (بىز وقۇت خىرى evkâti-homse) dedigimiz. A.U.E.

[2] Şark Türkçesinde ve eski Osmanlıca'da *yaz* veya *yas* (أيام) ve *gag* (جیه) mânasındadır, muk. ملجمة دانیال Melceme-i Danial, Bibl. nat. yazmalar, A. f. t. 5 no. J. D.

(صورة) *dahe* kelimesi izahlarından böyle anlaşılıyor : Bu Arapça kelime, (irtîsâ'ı) nehâr = gün yükseltmesi mânasındadır ki, souradan hulûl ve zarlıyet alâkasiyle *genç kuşl'uğ* vakti mânasını almıştır. Güneşin benüz utsuktan kalkıp yeni yeni yayıldığı vakittir. Bundan sonraki zaman *دھنہا* (دھنہا) *dahe*'dir ki, Türkçede *kaba kuşl'uğ* dedikleridir. Bundan da sourakisi *دھنہا* *dahe* dir ki Türkçede *koca kuşl'uğ* denilir, gün ortasına karip vakittir : bu izahlara göre *kuşl'uğ* Arapçadaki aslı mânaya göre *kuyaşl'uğ* olup, maruf olanı da *koca kuşl'uğ* yerine sadece *kuşl'uğ* dedigimizdir. Aynı zamanda *دھنہا* kelimesinin, güneş *kuyaş* mânasında da olduğu mütereim Âsim'in izahlarından anlaşılmaktadır. A.U.E.

Ml. *ر کون* *bir gün* veya *گون* *gün-ün* *biri-nde*, *گونلرده* *ر کون* *گونلرde bir gün* «un jour»;
بکن سے *bu gün* «aujourd'hui»;
پکن سے *geçen sene* «l'an dernier»;
[آی] *گلچک* [ay A.U.E.] *g'el-ecek* «[le mois] prochain», vs.

IHTAR 1. — *دکل اوته کون*, *بر قاچ کون اول* «*گون* *dün* «hier» *گون* *öte gün*, *bir kaç gün evvel* «l'autre jour» demektir.

IHTAR 2. — Fars nahvîne göre yapılmış olan şu ifadeleri mukayese ediniz:
ماد مال *māh-i hāl* «le mois courant»;
سال مال *sāl-i hāl* «l'année en cours».

IHTAR 3. — *erte* «lendemain» şöyle kullanılmaktadır:

Ml.: *ماز ایترسی* *cum'a erte-si* (keli. keli: le lendemain de vendredi) «samedi»;
پازار ایترسی *[1]* *pazar-erte-si* (keli. keli: le lendemain de dimanche) «lundi».
 Su tâbirler de bunlardan doğmadır:

کون ایترسی *erte-si gün* «le lendemain»;
سے ایترسی سے *erte-si sene* «l'année suivante» (bu ifadeler ve buna benzer başkaları hakkında, bk. § 238 mülâhabaza 1);
یارین دکل (*yarın değil*) *o bir gün* (keli. keli: «pas demain, l'autre jour») «après demain»;
دون دکل (*dün değil*) *o bir gün* (keli. keli: «pas hier, l'autre jour» veya *evvel-ki gün* (halç ağzı): *evvel-li-si*, muk. § 238 «avant-hier», *evvelisi sene* (halç ağzı: «l'année avant-dernière»).
ر کون اول *bir gün evvel* «un jour avant, un jour plus tôt».

IHTAR 4. — *ر کون* *bu gün yerine* *bazan* *و گونلرde* *bu gün-lük* denir (muk. § 528).

401. Diğer zaman katmaçları ve katmaçlık tâbirleri:

نه وقت *ne vakıt*, *نه زمان* *ne zaman* «quand»;
فاجان *kaçan* (*haçan*) *{2}* «quand» (edebî dilden ve İstanbul ağzından düşmüş bir kelimedir);
ر وقت *bir vakıt*, *ر زمان* *bir zaman* «à un moment donné»;
او وقت *[4] o vakıt* (*ol' vakıt*), *او زمان*, *[5] او (لئی)* *او سیز*, *او سرا* (*esnâda*) «alors» (bk. § 1376).

[1] Bayram ertesi, ramazan ertesi, yaz ertesi, kış ertesi, düğün ertesi gibi kullanılanlar da var. A.U.E.

[2] Ne «quel» mânasına *کاچ* kelimesi ile «zamanda» mânasına *çağ - in* kelimesinden teşkil edilmiş: *çağ* «zaman, ölçü». (bk. § 918), muk. Katanos'un Rusça *Uranha grameri*, s. 293, J. D.

[3, 4] Mübalâğıt cemi ekiyle de *bir vakit* (*ler*), *bir zaman* (*lar*) - *o vakıt* (*ler*), *o zaman* (*lar*) suretiinde de kullanılır. A.U.E.

[5] *Dem*, *hengâm*, *ان (دا)* kelimeleri de kullanılır. A.U.E.

الْأَنْ * *el-ān*, الْيَوْمِ *el-yeum*, الْحَلَّا ١° *şimdî* «maintenant»; 2° *daha* «encore»; اول * *evvel* «avant» (müphem zamir alâmeti «indice pronominal indéfini» ile de kullanılır: اول *evvel-i*, اولى *evvel-leri*, اول *evvel-ce* «avant»;

İsim olarak kullanıldığı zaman *evvel* kelimesi «başlangıç, iptida: commencement» mânasındadır; Arapçada «ilk, birinci: premier» mânasında kullanılır:

اوکی * *önce* «avant, d'avance»;

اوکی * *ilk öñ-ce* «de premier abord, tout d'abord (eñ *evvel*, *evvel be-evvel*), vs, ile mânadaştır »)

* [1] اولاً اول *[1] eñ evvel (evvel be-evvel)* «tout d'abord, avant tout»; (mânadaş)ları *ilk öñ-ce* den başka şunlardır:

اول امراء * *evvel-i emir-de*, الْهَدَى، *vehlethen*, الْهَدَى اولاده * *vehle-i ălă-da*;

مقدماً * *mukaddemâ* «avant, précédemment, antérieurement, plus autrefois»; اقدم * *akdem-ce*, *mukaddem'-ce* «peu avant, récemment»;

جُنْيِي * *yeni* «nouvellement, récemment» (sifat olarak: «nouveau»);

آخر * *ahiren* «récemment, dernièrement» (mânadaşı: *bu yakın-da*);

بالآخرة * *bi'l-ăhire* 1° = *sonra-dan* «ensuite, plus tard», 2° = *soñra*, «ensin, en dernier lieu»;

مُؤخِّراً * *mu'ahhareن* 1° = *sonra-dan* «ensuite, après, plus tard, dans la suite, ultérieurement, postérieurement»; 2° = *soñ zaman-l'ar-da* «récemment»;

(بُونَدْ مُوكَرْهُ) (بُولَهُ) *ban-dan soñra (böyle)*, بُونَدْ *bad'e zā*, *ba'd'ez in* «désormais, dorénavant» (bu son ikisine ancak edebiyat dilinde rastanır);

اونَدْ مُوكَرْهُ *on-dan soñra* 1° = «après quoi, ensuite, postérieurement, dans la suite» (mânadaşı: بُونَدْ *ba'de hū*) 2° = *ardınca*; *ileride*: «ultérieurement, à l'avenir» (mânadaşları: بُونَدْ *ba'de-mā*, من بعد *min ba'd*, بعد *fî-mâ ba'd*, عقب *akib-i-nde*, متعاقباً *mûte'akib-en*, در عقب *der-'akab* «immédiatement après»).

عن قرب *an karîb*, بُونَدْ *karîben*, (آن) كِسْرَ كِسْرَ (ان) «avant peu, bientôt, prochainement» (muk. s. 943, 3üncü fikra);

بُونَدْ *bu kerre*, *bu defâ* «cette fois-ci, actuellement» (resmî dilde çok kullanılır *te'yid* tabiri);

بُونَدْ *hep* (§ 322) 1° = «toujours» (mânadaşları: كُلُّ *dâimâ* veya كُلُّ *(her)* *dâim*; (كُلُّ دَمْ، دَمْ) هُرْ وَقْت *her vakit* (*dem, an*) (lehçelerde: temel-li, temen-li); 2° = «constamment, à tout moment, continuellement, sans cesse» (mânadaşları: دَوْرَمْ *bir düzeye* [2], devâm *üzere*, طور مقتضى *'al-e d-devâm*, تَحْدِيدًا *mütemâdiyen*, لا ينقطع *lä yenkâti*, بلا فاصله *durmak-sızın* «sans s'arrêter», آره ورمکسز *ara vermek-sızın*, بِلَا فَاصِلَةٍ *bilâ fâsil'â* [«sans intervalle, sans relâche, sans cesse»: A.U.E.]

بُونَدْ *hiç* (muk. § 449), هُرْ وَقْت *hiçbir vakıt* «jamais» (menfi bir cümlede) [muk. لَا *asl'â*, لَا *kaťâ* § 103 eski Osmanlıca كُلُّ *hergiz*];

اول *bir an* (*gün*) *evvel* «le plus tôt possible» (keli, keli: «un moment (un jour) avant»;

[1] İtba' (=hendiadys) ve takviye yoluyla *ilk evvel* de kullanılır. A.U.E.

[2] بُونَدْ *bir tevi-ye de*, دَرْجَى دَرْجَى *bir düzeye de*, بُونَدْ *bir düzeye* (=bir diziyeye?) mânasında olarak kullanılır. D. L. T. I. 336 täv-mek; nazm etmek, dizmek, dizilemek. Buadan da anlaşıldığına göre *tevi* kelimesi eskiden بُونَدْ mânasında kullanılmış olacak. A.U.E.

bir ayak evvel «le plus tôt possible» (muk. eski Osm. بِرْ كَادِمْ اَكْدَمْ bir kadem akdem);

جَاهِدْ, *vakt-i-ile* «jadis, en son temps»;

سیق *sık* *defa* (*kerre*) «souvent» (mâna daşları: چوق دفعه (کرمه) بالدفاتر *defat-**la*, سیقجا سیقجا *sık-ça* *sık-ça*, سیق سیق *bi-d-defat-**mirären*, (و) ایکنده *iği-de* bir-de «une fois sur deux»; mensî cümlelerde چولانچ: *sık-l'uk*);

اکثریت اوزرو، اکثری *ekserigən* «le plus souvent» (mânadaglari: اکثرى *eksəri*, اکثرى *eksəriyet* üzere, اکلاع *ale i-eksər*);

بعض دفعه *ba'zı* «quelquefois» (mâna daşları: تاڭىن *ba'zı(a)sı*, كېرىز *ba'zı* *defā* (kerre);

Ala der-hal caussitöt» (muk. Ala beman § 426).

(مئه) ای اے سارہ «parfois, de temps en temps»: mənədəşləri

وقت وقت آرالق آرالق ara ara ara-*da* *sira-da*; آرا آرا ara-*lik* ara-*lik* *vakit* *vakit* [muk. § 974], اهباً ahyānen); آن بآذ an be-an «progressivement», ساعت ساعت *sā'at* *be-sā'at* «d'heure en heure», ماه ماه *māh* *be-māh* «de mois en mois»; ve bunlara benzetile-rek şu galat kelime كوند بكونون *gün* *be-gün* ki, daha doğrusu, كوند كونون *gün-den* *gün-e* «de jour en jour, de plus en plus» (muk. لـ *daha* [§ 420], هنوز *henüz* [§ 425] ve هـان *heman* [§ 428]);

هرگون her gün, **یوْمِی*** *yevm-i*, **یوْمِی‌یه*** *yevm-iy(y)e* veya *yōum-iye* «tous les jours, chaque jour, quotidiennement»;

گونی *gün astırı*, ایکی گونه *iki gün-de bir* «tous les deux jours» ;
کون آشبری *gün-ü gün-ü-ne* «le même jour» [muk. § 263].

IHTAR 1 — En sonra (vurgusuz) ($\ddot{\imath}, -$) $\dot{\imath}, - y$ (i , u - i , \ddot{u}) n suretindeki eski bir aliyet (instrumental) ekiyle teşkil edilen birtakım zaman katmaçları vardır:

et j'abandonne l'été;

جۇز-ۇن sen automnes:

kis-in sen hiver:

گۈندۈزۈن *gündüz-ün* «dans la journée»:

اينكىدىن *ikindi-yin* «au moment de la prière de l'après - midi, dans l'après - midi»;

یاسن *yat-si-un-*

(Meninski, s. 228,: *sabah-in*, *akşam-in*, *kuşluğ-in*, *oruc-in*, misallerini de veriyor) [1].

[1] Lehçemizde bu takıma giren *dönüş-ün=dönüste* «au retour» de kullanılır A.U.E.

(g) *in-* ekine Osmanlıca'da *añ-sız-in* (s. 161) kelimesinde, ve eksiklik «carence» bildiren ulak (rabit sıygası, gérondif) lerde (s. 941 ve aşağısı), ve niçinlik «cause» bildiren *meğin* (§ 1424) ulaşımda ve daha bir kaç münferit 'katmacta rastlanır:

اۆستۈن *üst-ün* (§ 389, ihtar 2);
 آردىن *ard-in* آردىن *ard-in* } «en arrière, à reculons».
 قىچىن *kiç-in* قىچىن *kiç-in* }
 bk. diger misallere § 867, ihtar 1.

صباحاً *sabah-l'ayin* «au matin»;
كجولين *gece-leyin* «durant la nuit».

Bu ekin türemlik (tureleme, etymologie) ine dair olan iki tevil arasında sıkır kararsız kalmaktadır: [i]

1° (bir zaman katmacı içinde olmak üzere)-ile (-le) (§ 875) ve bahsettiğimiz (-in) den ibaret olabilir. Malûmdur ki ile ilgici katmaç teşkiline yaramaktadır: *g'ece ile* (Menninski, s. 228); *ab'ı dün-le* veya *ab'ı dünley-le* (Kırk vezir, s. 163; muk. Şark türkçe-sinde *demain, le matin, avec l'aurore*) *tañ-l'a* muk. *ab'ı öy-le* (s. 255, tenbih 1).

^{2°} bir fiil sıvrası olabilir. muk. buna dair, s. 597.

[1] Bize bu iki tevíl de uzak görülmektedir. Bu ek yine sadece (*y*)’ın den ibarettir. Bilindiği üzere, bu her çeşit türeme kelimenin sonuna eklenebiliyor. Netekim müellif bunların bir çok misallerini vermiştir. Fakat yalnız sonu (*lik*, *lük-l’ik*, *l’uk*) ile türeme kelimelerin (*y*)’ın alıştı ciheti düşünülmemiştir. İşte böyle kelimelerde *lik* eki son harfiinin *k>g>y>y* değişimiyle *liy* olarak *in* le beraber (*liy-in*) suretinde bir şekil almış gibi görülmektedir: *gece-lik-in* *gecelig-in* < *gecetiğ-in* < *geceliy-in* (*ğ* iki vokal arasında kalmakla *y* olur) = geceye mahsus halde, *akşam-l’iy-in* = akşamaya mahsus halde vs. Bollandaki esrelerin ahenk gereğince sonradan üstün olduğu anlaşılmaktadır: *akşaml’ay-in* *geceley-in*, vs..

bence-liğ-in, sence-liğ-in kelimeleri de, aynı yoldan *benceliy-in, senceley-in* ve *soura-*
dan skinci e-lerle üçüncü vokal i-lerbecayış ederek bencileyin, sencileyin vs. olmuş görü-
nüyor. adamlı'ay-in gibileri ise, ancak örneklenme «analogie» yoluyle teşekkür etmiş görü-
nüyor. Bu gibi teşekkürleri ilklemeye halleriyle eski metinlerde görmek mümkündür:

Həastuanılt T. II. D 178, 1. (Türk Yurdu c. I, s. 68):

(Satır: 1,2,3,4) Hormuzta tängri bis tängri birlä kamug taoğrilär süzinlügün yæk gäsünğüşgäli kälti hinti. (5) bis türög yükler * lüğün sünğüşdi. (9) süyin yüklügün sünğüşüb balığ başlıg boltı.

= Hürmüz tanrı beş tanrı ile bütün tanrılar halislik (ler) ile şeytanlılarla savaşmak üzere geldi,indi.(5) beş türlü şeytanlara eit olan (lar) la çarptı.(9) süyin (adlı) şeytana mensup (olarular) ile savaşıp mecrub, yaralı oldu.

süz-in-lüg-in (= halis-lik, ile); *yäk-ler-lüg-ün* (şeytan, lar, h. ile: bu İshçede cemi edati *ler*, nispet edati *lüg* den evvel gelebiliyordu) *yäk, lär, lüg, in* = şeytan, li (lar) ile.

İkinci, üçüncü kelimelerdeki (*lüğ*) ler lehçemizin (*li*) ekine muadildir; birinci misal ise lehçemizin (*lik*, *lük*) ekine muadildir, A.U.E.

اویله öyleyin «à midi» kelimesine gelince, öyle ile - (y) in den türeme bir katmaç sayılabilcegi gibi gece-leyin örneğine benzeşme «analogie» yoliyle vücut bulmuş bir sıya da可以说abilir.

IHTAR 3. — Birtakım zaman katmaçları da *sabah*, *akşam*, *gece*, *sonra*, *evvel* kelimelerine müphem zamir alâmetinin cemi gaibi eklenmekle yapılr: *sabah-l'ari*, *akşam-l'ari*, *gece-leri*, vs.

Bu katmaçlar tekrarlı «itératif» veya devamlı «duratif» fiillerle beraber bulunurlar.

IV. TAVIR [1] KATMAÇLARI.

اویله، شویله، اویله، *böyle*, *söyle*, *öyle*.

402. Evvelce sıfat olarak kullanıldığını (bk. § 344) gördüğümüz *böyle*, *söyle*, *öyle* kelimeleri tavırlık işaret katmaçları olarak «bu (şu, o) gibi, ve bu (şu, o) nun gibi» mânalarını ifade eder.

Ml. اویله بایه شویله باب *öyle yap-ma* *söyle yap*;
اویله می *öyle mi*? «n'est-ce pas»;
اویله با *öyle ya!* «certes oui!, c'est juste!»;
اویله کے *söyle ki* «c'est ainsi que..., à savoir».

Bu kelimeler تاصل *nasıl* (muk. § 340 ve § 319, ihtar) ve (eski Osmanlı lehçesinde دکلو *ne deñlü* [muk. § 344 ihtar], *نے* *nice* sualine cevap olurlar. Ekseriya bir işaret hareketine dayanırlar.

Ml.: خوش کلہیکز شویله بوریك *həş g'eldi-niz söyle buyur-uñ* «soyez le bienvenu! veuillez (vous asseoir) ainsi»

(Misafiri karşılayışta kullanılan mutat söz ki, oturulacak yer gösterildiğini tazammun eder).

[1] Tavır, kelimesi Arapçada 1. haz ve miktar 2. bir şeyin etrafını fır dolayı dolaşmak, çizginmek manalarında mastar ve bir şeyin muhiti, çevresi manasında isimdir.

Türkçede ise (*tip*, *tep*, *tap*, *dav*, *tav*) suretlerinde çeşitli köklerle (his ve hareket) manasındadır :

(t) *dav-ar*: hareket eder (olan, mevaşı); *tav-ır*: hareket (ve hareket neticesi gürlütü: arabanın *tavır*ını duydum, (Bursa köyleri); *tav-uş-kan*: kendince çok his ve hareket eden (hayvan : tavşan).

tep-ren-mek; t (d) *av-ran-mak* kendi kendine hareketlenmek; *tip-ış* *tip-ış* yürüyor=hareket(lı) hareket(lı) yürüyor;

Bu itibarla kelimeyi Türkçe esasından saymak daha yerinde olur ki, buna (manière) *.....* *.....* *.....* (hali) ile hareket (hali ve hareket) (hali ve tarz) da diyoruz. A.U.E.

نے سے پہلے یک پیغمبر نے «nice g'eq-in-čr sin... nite sin «comment cela va-t-il... comment te portes-tu?» (Bibl. Nat., Yazmalar A. f. t. 87, yaprak, 21).

nice kelimesini, ne kadar manasındaki *nece* ile karıştırmamalı: *bir nece* «bir miktar, bir takım - quelques».

Maraşda nasıl manasında olarak *heyle* (ki *hayla* suretiinde de söylenir) gibi bir lehce şeklini kaydetmiş bulunuyoruz.

Mİ.: o nazlı'ı yar-im-i sen heyle (hayla) g'ör-düñ «comment as-tu trouvé ma tendre amie? == او نازلى يارى سى ناصل بولىك (Garibî) nın halk türküsü; aynı türkünün 5.inci bendinde:
o nazlı'ı senem-i [1] sen nasıl'ı gördüñ.

heyle kelimesi bes belli *kay*, *hay* (§ 1026 ihtar 2; muk. D. L. T. III, 176: *kaſı*)nasıl, Allah vere de» sorğu kelimesinden gelmiş olacaktır. Esasen *böyle*, *göyle*, *ögle* kelimeleri de *heyle* den benzeşme (analogie) yoluyle yapılmış görünüyor. *Heyle* nin vokallik (vocalisme)i için muk. *öyle* karşılığı olan eski Osmanlıca'nın $\dot{\psi}$ *eyle* (1426 yılı yazmaları) ve Azerceenin *ele* kelimeleri; azerde *böyle* yerine *begle.. le-* unsuruna gelince *öyle* görünüyor ki, bunun eskiden *-la* gibi ikiz bir vokallenisi olup bir bugazlığı da? havi bulusuyordu. Muk. $\dot{\psi}$ (belki $\ddot{\omega}$ + $\dot{\psi}$) = *böyle* yerinde D. L. T. s. 100 yine mümkündür ki, bu burada fullik bir ek olan *-leyin*, *-ley* den ibaret olsun (s. 597-599). Eski Osmanlıca'da *ışböyle* (bk. s. 720, tenbih 1) katmacı da tanınmakta idi.

403. Çok defa bu katmaçlar müphem bir kavramda kullanılırlar.

403. *şöyle böyle* «ni bien, ni mal; tant bien que mal, couci, couça» (teklifsiz konuşmada).

Yine muk. *söyle* nin mânasını *söyle darsun* § 448 ifadesinde,

Bazı defa bu katmacların kullanılması sırı dolguluk (explétif) mabiyetinde olur.

MI: *kalın ve kavi kundara-lar* (öyle) استقاریان کبی دار اولاماز :

404. *Söyle katmacı çok defa* (bir az, hafifce, sathice, belirsiz, yavaşça, usulla) mânasında olup ekseriya bu takdirde buna *ce ilgici* (postposition) katılır.

Ml.: efendi el-i-ni sögle-ca uzad-ip rast
g'el-en kitabı al'-di (Murad Bey)=le maître allongea légèrement le bras
(keli. keli.: sa main) et prit le premier livre qui lui tomba sous la
main);

on-har-la söyle bir muarefe-si var »il les connaît assez peu (keli. keli.: avec eux sa telle quelle connaissance existe).
Bu misalde söylece sıfat olarak kullanılmıştır.

[1] Bu kelime Arapça *put* (ve *put* gibi güzel) mânasındaki (*sanem*)in ince vokallisi olarak da düzungülebilirdi. Fakat Türkçe olarak Radloff, IV *senmek*, *kırgız*; (ve lehcemizde kalın vokallerle *saamak* = itimat, itibar etmek.. *senimli* = mutemet, muteber) kelimelerine göre, «*senim, senem*» (itimat, itibar) ve (mutemet, muteber) mânalarında olabilir A.U.E.

شوله بـ *söyle*-ce say-acak ol'ursak «si nous comptons en chiffres ronds, en gros».

405. شوله بـ *söyle* bir tâbiri, tasarlanan veya taslak halinde başlanılan bir iş veya davranış olduğu zaman (bakmak, göz atmak, el surmek, vs.) fiilleriyle (ve hemen de Fransızcaının «une petite fois, bir defasık» sözü karşılığı olarak) çok kullanılır.

Ml.: شوله *söyle* bir bak-dı «il jeta un coup d'œil»;
كـ *söyle* bir g'öz-den g'ezir-di «il parcourut rapidement des yeux»;

كـ *söyle* bir kırli davar-in karşı-sında bir kaç dakika dur-arak *söyle* bir g'öz g'ez-dir-dik-den sonra... «elle promenait sur cette murail un regard vague... (Emil Zola, nın Naci tarafından tercüme edilen *Thérèse Raquin* adlı eseri.)»
«keli. keli. : après être restée quelques minutes devant la muraille sale et avoir promené vaguement ses yeux...»;

شـ *söyle* bir düşün-dük-ten sonra «après avoir réfléchi un moment».

IHTAR. — *böyle* (*söyle*, *öyle*) nin yerine bunlardan *lik* - § 528 ekiyle türeme eki ve ile ilgici katılmış şu isimler de kullanılabilir: **بـ *böylelikle***.

Ml.: **بـ *böylelikle*** (*söyləliklə*, *öyləliklə*) *ış g'ör-ül-mez!* «(ce n'est) ainsi (qu') on travaille»

(دـ) دخـي

406. دـخـي [1] *dahi* ve kısaltık şekli olan *de*, bir katılık (accession) fikri verir; evvelce ifade edilen veya hiç değilse alta gizlenik kalan bir mefhuma herhangi başka bir mehumun üstelik olarak gelip katıldığı bildirilmek istenildiği zaman kullanılır.

Bu kelime (bilhassa kısaltık şekliyle) pek kullanılır.

407. *dahi* veya *de* katmacının tam mânası aşağıdaki türlü türlü misallerden yice çıkartılabilir:

1° birbirine yaklaşık iki mehum arasındaki katılık fikrine eş, benzer olmak fikri de katılmış bulunur ki, fransizedeki karşılığı «aussi, également» dir. mânadaşları: **كـ *hem*** (bak. § 424), **كـ *kendək*** *k'ezālik*.

Ml.: **كـ *siz dahi /de/ g'el-iñiz*** «venez, vous aussi»;
كـ *bu-nu-da yaz-maʃ-siñiz* «il faut que vous écriviez ceci également»

IHTAR 1. — Benzerliği gürleştirmek için katmaç iki defa söylenilibilir.

[1] Bu kelime menşinde bir fiil şekli, *tak-mak* fiilinden *t-* ü bir ulak (gérondif) (§ 1340) gibi görünüyor. (takmak; eski imlâsı **دقق** Bibl. nat. A. f. t. 86, yaprak 44 v° ilişirmek, katmak), muk. Çağatayca **تاق** *taki* ki **ذ** ile aynı mânadadır. Yine muk. eski imlâsiyle **ذ** (Brit. Mus. Şark yazmaları, 6815, yaprak 11 ve müteaddit yerlerde). Yakutçada bunun muadil kelimesi olan *dağanı* da bir fiil şeklidir. J.D.

MI. : گوردى کورن ده «هوا» دير، کوردەين ده هوان دير (darbimesel) *kurd-a g'ör-e'n de tho-
de-r, g'ör-me-yen-de «hot* de-r* «(tout le monde) crie au loup celui
qui l'a vu comme celui qui ne l'a pas vu».

IHTAR 2. — Benzerlik kavramı *iki-si-de* «tout les deux» اوچىدۇ، *üçü-de* «tout les trois» (muk. § 363) ifadelerinde de görülür.

Mı. مسافر مسافری سومنز او صاحب ایکیستید : (darbimesel) *misafir misafir-i seu-mez, ev sahib-i iki si-ni de* «un invité n'aime pas (un autre) invité; le maître de la maison ne les aime ni l'un, ni l'autre».

IHTAR. 3. — Türkçede *lit⁺ k'ezā* «idem», *lit⁺ defā* «edito», *lit⁺ eyzan* «ibidem» de denir.

408. — 2º Katılık fikri iki mesum arasında alelâde bir muvazitlige hattâ bazan hasif bir zıtlığa yol açar. (fransızca karşılığı: quant à).

Mİ. شیمیدی هر کس چالیشیر، سن ده کیف سوریورسک : *simdi herkes çalış-ıyor, sen de k'eyf*
sür-üyor-suñ «en ce moment tout le monde travaille, quant à toi
 (tandis que toi, et toi) tu prends du bon temps».

Zıdlığı daha ziyade gürleştirmek için **حالبuki** «standis que...» de kullanılabilir.

IHTAR 1. — Tekrar edilen iki edat arasındaki muvaziliği açığa vurmak için bazan ikincisine de de katmacı getirilir:

۴ ne... و ۵ ne de «ni... ni...»;
 ۶ hem... و ۷ hem de «et... et...»;
 ۸ kim-i... کیمی kim-i de «les uns... les autres...».

IHTAR 2. — Özden (cevheri) filin farzlık (suppositif) sıygasının müfret gaibi olan **qui** ise kelimesi, hemen de **» de** münasında bir edat gibi kullanılır. (Fransızcada bu çok defa «quant à...» tabiriyle tercüme edilmek lâzım geldiği gibi, ekseriya tercümesiz de bırakılır.) Bu edat, (**»**) gibi mensup olduğu kelimepin ardına getirilir.

MI.: او صاحبی قورناز لقله با صدیر ملیعی اینچه طوغرار، قورناز مسافر ایسه ایکیشیر اوچر یوتار : (darbimesel).
*eu sahib-i kurnaz-lik-La pastırma-ğı ince doğra-r, kurnaz misâfir ise
 iki-ser üç-er yut-ar* «le maître de la maison, usant de ruse, tranche
 menu la viande fumée, quant à l'hôte rusté, il avale (les bouchées) par
 deux et par trois»;

بُوكا ایسے هیچ شہر یوقدر کے *buñā ise hiç şüphe yok-tur ki...* «quant à cela, il n'est pas douteux que...; or il n'est pas pas douteux que...»;

(Kemal bey) *bı bahisde ise ara-yı hükemā pek çok su'be-ler-e münkasim-dir* ;

(هرکس سپاسی بـ خود اوله بیلیر) فقط هر کساند ادیب او همینه بجئ ایسه مثبتند
her kes siyasi bir müharrir ol-a bil-ır, fakat her kes-in edib ol-ama-yacağı-i ise müspet-dir. «tout le monde peut devenir journaliste (plus exactement, écrivain politique), mais quant à ce qui est de devenir écrivain, ce n'est pas donné à tout le monde».

409. — 3°. Katkınlık fikri, her türlü tâli mânadan sıyrılmış olarak sade bir tertip-leyis (coordination) yerini tutar. (Fransızca muk.: et). Bu takdirde bakıki bir bağlaç «con-

jonction olur. Onun bu yolda kullanımı bağlaçlar «conjunctions» bahsinde görülecektir. (Bak. § 960 ve aşağısı).

410. — 4°. Mütekelliin zat, bu katmacalar ilâve edildiği kelime üzerinde direnmek, o kelimeye yüklenmek ister (daha ileride bak. § 411).

(Bu takdirde de katmacı fransızca da «même» ile tercüme edilmesi elverişlidir)

Ml. : *hakk-i bu kadar-da et-mez «cela ne vaut même pas ça : keli-keli. : son prix (son droit) ne fait même pas autant».*

da katmacı, şartlı veya şartlı bir fiil sıygasından sonra (bak. § 1233) gelirse firansızcanın aynı karşılığıyla tercüme edilir.

Fakat çok kere ifadeye veya cümleye daha kuvvetli bir ses perdeleyisi «intonation vermek de yeter.

Ml. : *âlem-de ne de' cesur adam-lar var-mış «quels gens courageux il ya dans le monde»; (fransızcada bunun burasına «tout de même» sözleri de katılabilir.)*

hazır-mı? ne kadar-da uzun «est-il prêt? comme il est long» (evelki misaldeki aynı mütalâa buna da gelir);

bunu yap-mak hiç-de ma'kûl ol-ma-yacak «ce ne serait certes pas raisonnable de faire cela»;

sen-de (adam) sen-de «allons donc voyons si l que vous importe?» ;

aman siz-de «allons donc voyons! que vous importe?» (daha nezaketli).

Yine muk. *bir de* (§ 413), *hem de* (§ 424) ifadeleri.

IHTAR. — Şartlı bir cümlenin cezaiye (apodose) si başına belirsiz mânâlı bir işaret zamirinden sonra (muk. § 316) çok defa *de* katılları: *o da, bu da*, «*ce'est bien...*»

Ml. : *insan-ın kabâl-ed-eme-yecey-i bir şey var-sa, o da hakîkat-in orta-dan kayb ol-ma-sı-dir «s'il y a une chose que l'homme ne puisse accepter, c'est bien l'anéantissement de la vérité».*

411. *dahi* veya *de* katmacının cümledeki yeri.- *dahi* katmacı ve bunun kısaltık şekli olan *de*, ancak *en zigade alt oldukları kelimedenden sonra* gelir. Bu kelime cümlede fail veya mef'ul rolünü oynayabilir. (Burada fiil olması düşünülemez, çünkü *de* fiillik şahsi bir sıyadan sonra gelince hakiki bir *bağlaç* «conjunction» olur [§ 960] ki yalnız § 408, ihtarada mütalâa edilen hali müstesnadır.)

Ml. : *bën de bunu ister-im «moi aussi je le desire»;*
ben bunu-da (yani bana verdığınızdan fazla olarak) ister-im [1] «je désire cette chose-là également» (bu misallerde katmacın bulunduğu yere göre cümlenin aldığı mâna değişikliklerine dikkat edilmelidir).

[1] Şu misalde de böyledir: *ben bunu ister-im de* «yani meselâ dil öğrenmesini severim, fazla olarak da isterim» yerindedir A.U.E.

412. *Bu katmacın kısaltık şeklinin uymaca «enclitique» mahiyeti.-de kelimesi başlaklılığını (autonomie) kayb etmiş olup, vurgusunu bütün veya bir kısım olarak ardınca geldiği kelimeye bırakır; ve onunla birleşip tek vücut olur (muk. cevheri fiilin hal sıygası ki, onda da böyle bir hâdice olmaktadır § 550).*

Bazan *de* katmacı beraber bulunduğu kelime hesabına olarak vurgusundan bûsbütün sıyrıılır; bazan vurgusu hem kendi hem yanında bulunduğu kelime arasında bölüşülür (ki, bu mütekellim olan zata ve kelâmin gidişine bağlıdır).

☞ [1] *bende* veya *ben-de* «Moi aussi»; Böylece *de* katmacı (aynı seslemleri havi olan) *de* lenik (mef'ulün fih) alâmetinden şu cihetle ayıriyor ki, o vurguyu kendisine almaktadır:

☞ *ben-de* «dans moi, en moi, chez moi»;

Bazı Türk gramecileri bu iki benzer unsuru yazıda ayırt etmek için mef'ulün fih alâmeti rolünde olanı kendinden evvelki kelimeye bitiş tirmeği, ve katmaç rolünde bulunduğu zaman ise kelimesinden ayrı yazmayı (bak. geçen misallere) tavsiye etmekte iseler de, bu kaideye her zaman riayet edilmemektedir.

Ahenk kaideleri icabınca *a* ile olmak lâzım gelen yerlerde bazan bu katmaç *e* ile söylenmektedir: *bu-da* yerine *bu-de* [2] mk. § 163.

☞

413. ..., *bir-de* (bir kere de, fazla olarak, ve sonra «aussi, et aussi, de plus, et puis») manalarınımadır. Bu kelime (bir defa) manasına (bir) ile yukarıda (§ 410) da görülen *de* katmacından teşkil edilmiştir.

bir-de katmacı, *dahi* katmacı gibi fakat ondan daha kuvvetli olarak katkılılık ifade eder (muk. verdiğimiz sırasızca muadillerini); *dahi* katmacından şu aşağıdaki noktalarda ayrılır:

1° kendisinin en çok ait olduğu kelimededen *eevel* gelir.

Ml.: ر تاضی ابله کیاردن و کیسے بردہ لصرالدین خواجه یوناشر اولشلر
bir kimse bir-de Nasreddin Hoca yol-daş ol-muş-lar «(un jour) un
 cadi, un marchand (keli. keli.: une personne d'entre les marchands)
 et aussi Nasr-ed-Din Khodja firent route ensemble».

[1] Müellif bunda yanlışlıyor, (*ben dahi*) manasındaki bu ikinci kelimedede vurgu yalnız kelimenin ilk hecesindeki *e* üzerindedir. A.U.E.

[2] Müellif bunda da yanlışlıktadır. *da* ıcap eden yerlerde ahenk kaidesinin bozulup *de* ile söylendiği hiç bir kelime hatırlamayız. Edebî dile taallûk eden § 163 hükümlerine de bu dahil değildir. Bu itibarla biz müellifin § 411 deki ikinci misalinde *bunu-de* suretiinde verdiği kelimeyi de tashih ettik A.U.E.

414. — 2° Çok kere öyle bir cümleinin başına gelir ki, kendisi onun üzerine dikkati çekmeye yardım eder; bunun kullanımı da buradan geliyor :

a. Bir münakaşaaya nihayet verecek bir delil getirmek için ; (fransızca karşılıkları : et puis, de plus, d'ailleurs, sans compter que).

Ml. : مَرَدِهُنْ سَرَهُ خَبَرُ وَرَمَكْ بَعْدُورْ دَكْلَمْ bir-de ben size haber ver-mey-e mecbur değil-dim «et puis je n'étais pas obligé de vous avertir».

415. — b. Ortaya sürülen bir faraziyenin kabul edilir bir delil teşkil edemeyeceğini göstermek için : (fransızca karşılıkları : quand bien même; même en admettant que) :

Ml. : مَرَدِهُنْ أَوْرِلَهُ دَعْشَنْ بَعْدَهُ نَجِيَّارْ bir-de ogle de-mış im bun-dan ne çıkar? «en admettant que je vous l'aie dit, où est le mal (keli, keli, : qu'est-ce qui sort de cela). »

416. — C. Bir müşahedeyi daha görünür kılmak, meselâ, onu birden bire ve gafletle vaki olduğunu göstermek için.., bu mânası (bakmak) fiiliyle çok kullanılır. (fransızca karşılıkları : voilà que, tout à coup) :

Ml. : سَلَحَانَ اَنْدَى آنَجِيْ سَارِسَنْ باشلاَدِيْنْ بَعْدَهُ بَلْدَمْ كِيْ لَا اِلَهَ قَارِشَقْ زَرْدَالَوْ دَكْلَيُورْ Süleyman Efendi ağaç-i sars-mağ-a başla-di; bir-de bak-dim ki elma-ile karışık zerdâlı dök-ül-üyör «Soliman (Süleyman) Efendi se mit à secouer l'arbre et voilà que (tout à coup) je vis tomber des pommes mêlées à des abricots». MUALLİM NACI.

417. İHTAR. — Bazan ..., bir-de kelimesi, belirsiz bir katmacı olan bir ile ardına belirlediği bir isimden teşekkür eder (meselâ bir kuşak gibi ; o zaman de usul üzere kelime kümесinden sonra gelecek yerde kümeyi teşkil eden iki kelime arasına girer.

Ml. : مَرَدِهُنْ قَوْشَاقْ وَرِيَكْ طَافِيْمْ تَكْسِيلْ اوْسُونْ bir-de kuşak ver-iñiz ; takım tekmîl ol-san «donnez également une ceinture pour que le vêtement soit au complet». bir-de kuşak tâbiri şu ikisi arasında mütavassit bir ifade可以说 : Muttarit teşekkürülü bir ifade olan bir kuşak-da ; ifadesi ile birde katmacının bütüt müstakil kaldığı bir ifade olan bir kuşak-دا birde bir kuşak ifadesi arasında.

دعا

418. *daha* katmacı (Fransızcası olan «encore» gibi) aynı mânalarda kullanılır.

1° Bir hadesin yenileşmesi (ki bu mâna *dahi* katmacının mânasına çok yaklaşır). Bunun mânadaşı : تکرار * tekrar.

Ml. : دَهَا يَارِنْ كَلْجَكْ daha yarın g'el-ecek «il viendra encore demain; il reviendra demain».

Cümle, menfi ise, hiçbir *daha*, bir *daha* «ne... plus» mânasında olur.

Ml. : دَهَا كَلْجَكْ daha g'el-me-yecek «il ne viendra plus».

IHTAR. — *لَهَا بِرْ دَاهَا* tabiri (bir kere daha «une fois encore») veyahut sadece (daha «encore») mânasındadır.

Ml.: *دَاهَا كَيْتَسْنَ* *بِرْ دَاهَا* git-sin «qu'il (y) aille encore (une fois)»; *دَاهَا كَلَّهُ يَعْكُ* *بِرْ دَاهَا گَلَّهُ يَعْكُ* *g'el-me-yecek* «il ne viendra plus».

419. — 2° Artış, çoğalış mânası (= kaçlık katmacı «davantage, plus, encore»). Mânadaşı: *زِيَادَه* *ziyāde* (muk. § 485).

Ml.: *دَاهَا دَاهَا* *daha ver* «donnes - (en) encore».

IHTAR 1. — *daha* kelimesi bir sıfattan evvel gelince mukayese yapımı veya mukayeseyi gürleştirmeye yarar (muk. § 367).

IHTAR 2. — Bir toplam yapıldığını ifade etmek için de *daha* kelimesi kullanılır (bak. § 497).

420. — 3° Bir āna kadar müddetin uzatılışı mânası (= zaman katmacı). Mânadaşları: *الآنِ** *elān*, *الْيَوْمِ** *el-yevm*; *الْهَالَةُ* *hālā* «encore (maintenant)»

Ml.: *دَاهَا يَاسِور* *daha yat-iyor* «il est encore couché»;
دَاهَا خَسْتَهُر *daha hasta-dir* «il est encore malade»;
دَاهَا كَمْدَى *daha g'el-me-di* «il n'est pas encore venu»;

421. IHTAR. — Maziye ait cümlelerde *daha* katmacı bir zaman katmacından (veya umumiyetle bir isimden) *evvel* gelirse bazan «fransızcada: à peine, ne..., que..; seulement, karşılığı olarak» mânadaşları olan *هُنُوز* *henüz* (bak. § 425), *فِي هَمْنَهُ* *hemen* (bak. § 426), *فِي أَنْكَاحٍ* *ancak* (bak. § 429) gibi kullanılır.

Ml.: *دَاهَا شَدِيْ كَادِم* *daha şimdî g'el-dim* «j'arrive à peine; j'arrive à l'instant; je viens d'arriver (keli, keli.: je suis venu encore maintenant)»;
دَاهَا بُوكُونْ كَنْيِرَدِي اوشاق چاماشریي *uşak çamasır-ım-i* *daha ba gün g'etir-di* «le domestique n'a apporté mon linge qu'aujourd'hui; c'est seulement aujourd'hui que...».

Bu türlü ifadelerde geçmiş bir hâdise o kadar yeni ve taze olarak gösterilir ki, hal zamanına ayak basmıştır denilebilir; bu ise belli ki bahsettiğimiz müddet uzayışı mânasının bir gelişmesinden ibarettir.

422. Bu ifadelerde *daha*nın yeri değişmekle mânası da değişir.

Ml.: *دَاهَا إِلْتِيْ آيَ وَار* *daha al'ti ay var* «il y a à pein six mois; il y a encore six mois (de cela)»;
دَاهَا إِلْتِيْ آيَ وَار *daha var* «il y a à encore six mois (à attendre); ce sera pour dans six mois».

İkinci misaldeki *daha* kelimesi artık (ancak, zar zor «à peine») mânasını vermediği gibi, cümle de artık maziye uit olmaz.

423. *daha* katmacı hakikatle *dahi* katmacının az farklılarından başka bir şey degildir. *dahi* deki katkılık fikrinin alelade bir gelişmesinden doğan *daha* kelimesi, *dahi* kelimesine nazaran bütün başlığığını (indépendance) son zamanlık osmanlı lehçesinde kazanmıştır.

gerçek konuşma dili epiyee erkenden *dahi* «aussi» ile *daha* «encore» arasındaki farkı yapıyordu, fakat *daha* diye söyleniği uzun zamanlar yabanei sayılmış, yazı dili bunları *su* veya *bu* hallerinde olsun hep *dahi* suretinde kullanmıştır.

Ml.: *đž dahi* (halk dilinde *daha*) küçük «plus petit».

Uygurcada *ymä* edati (*Uigurica*, s. 6, l. 4; s. 7, l. 12; s. 37, l. 3 ve *müteaddit yerlerde*; *Chuast. Man*, s. 9; l. 10) ki, (Div. L. T. III, s. 271 *ü* *yämä* olup *mä* [veya *ma*] suretinde kısaltılmış olarak bazan bağlaç (muk. § 409] veya pekiştiriş «corroboration» edati halinde [mk. § 410] görülür), *dahi* katmacına muadildir.

Ml.: *yädürür kamugnt ma yämäz özi* «Tanrı» yedirir herkesi, *dahi* yemez kendisi (Kut. Bil., 4, 15);

yaratkan törätkän ma қadir kemal «yaradan, meydana getiren *dahi* güçlü tam (Tanrı)» (ayni eser 4, 12);

yana ma ayitti «yne *dahi* söyledi». (ayni eser, 293).

Suna da dikkat edilmeli ki, Kahire yazmasındaki *ü* edati bazan Uygurca metindeki (belki *de* yerinde olan) *ta* ya muadil bulunuyor.

ma edati uymaca «enclitique»dır (mk. § 412).

Bu, Çin Türkistanında hâlâ yaşamaktadır. [1]

Ml.: *ułarma kälip kölniñ suiga çomdi* «onlar (güvercinler) de gelip gölün suyunu daldı» (Radloff, Prob., VI Tarantçı lehçesi, s. 92); *sän-me ağa män-me ağa atni kim baba*, sen de ağa ben de ağa ata kim baka (timar ede) (muk. böyle bir ata sözü, bu gramerin s. 413 ünde = § 646).

Bu edat, *hem* (§ 424) den *kâh* evvel *kâh* sonra getirilerek bazan onunla karışıyor.

Ml.: *män-ma häm barur-män* = ben de (hem) varırum (*yedi uyular*, 229);

biz häm-mä keynimizdin korka-dur-mız biz hem de geridekimizden korkarız» (ayni eser).

[1] Anadolu'nun bazı taraflarında da hâlâ yaşadığı anlaşıiyor.

Şimdî umumi dilde *nah*, *na* ya çevrilen *mah* (*meh*) suretinde:

— *meh* (*me*), şu on guruşu al da başa bir cigara getür (Ordu);

(Bir şey verir veya getirirken) — *Meh*, şuraekta yeyiver;

— Bunu mu istedin? *meh* (*me*), al. (Yalvaç);

— Çorapları nerde? — *Meh oğlum* (Gerede);

— *Meh yavrum*, *meh*, sen hiç üzälme;

— Kitap burada *meh* (*me*), sora getirirsın (Burdur);

— *Mah* (*meh*) (köpek, manda, inek gibi hayvanları çağırır ve onlara yem verirken) Yalvaç (İsparta). Bu misallar o yerler halkından olan talebeden derlenmiştir. A.U.E.

(bütün, hep) mânasındaki Farsça *heme*^{**} de şüphesiz bundandır; *bu törtüllänniki hämmesi* «bu dörtlenmişin hepsi» (ayni eser, § 226).

Bazan bu edatın vokali (*u*, *o*) arasında ortalama bir sese: (*ü*) ye kadar zayıflar:

seni-mü xuda yaratkan, *bizni-mü xuda yaratkan* «seni de tanrı yaratıcı (dır), beni de tanrı yaratıcı (dır)» (ayni eser, 230); *bu it bolşa-mü xudanın makloğı* «bu köpek olsa dahi, (köpek dahi olsa) tanrının mahlûku (dur)».

Bu itibarla *ma* veya *mü* edatını sorğu eden *mu*, *mi* (§ 442) ile belki hisim saymak lâzım gelir. [1]

Aynı edat, «her kim, hangisi dahi» mânasındaki *kayuma* (Kut. Bil.) ve *nämä*, *neme* (§ 319, zeyl) kelimelerinde de görülür.

Bunu *ma*, *me* nidalariyle (§ 1042, zeyl) karıştırmamalı.

Yine muk. tekrarlı iki isim veya iki sıfat arasında gürleştirmeli «intensif» bir edat olan *me*: *jüj tez me tez*—çabucak (Guiganof, Dict. s. 68).

muk. Kırgızca *kös-bō-kös* deki *bō* Osmanlıca ve Farsçada *be* (muk. s. 261 b, p. s. 549, ihtar 2).

ymä yerinde *ok* (اۋىز) edatı da kullanılmıştır.

424. *hem* «à la fois, aussi» katmacı da katkılık bildirir. Bu uula beraber tekrarlı olduğu zaman (ki en çok bulunduğu haldir) hakiki bir bağlaç «conjonction» olarak sayılmalıdır (bak. § 967).

Tek olarak kullanıldığı zaman *hem* edatı (*bir-de*; bak. § 414, 415) kelimesinin mânadaşı olarak («esasen, zaten, kaldık, üstelik, ve sonra» karşılıkları olan fransızca «et puis, de plus, sans compter que, d'ailleurs» kelimeleri gibi) kullanılır.

Ml.: مَنْ سِرْزْ سُوْبِدِي اِيدِم hem ben siz-e söyle-di idim «d'ailleurs, je vous l'avais dit»;

مَنْ نِ لُزُüm-a var hem ne lüzüm-a var «à quoi bon, du reste?» burada da *hem* kelimesine de ilgizi «postposition» ilâve edilebilir.

Ml.: چەرلۇغى چۈچۈغى اكىپك دىك مەدە ھېسى كۆزىل و ساغلام hem-de hepsi güzel ve sağlam «ces enfants ne sont pas peu nombreux; sans compter qu'ils sont tous jolis et bien portants».

IHTAR. — Eski osmanlıcada *hem* kelimesi bazan ve bağlacına ilâve edilir, (*ve hem*) denirdi.

[1] Biz bütün *bu ma*, *mu*ları işaret kelimesi olan *bu* (bu m değişimi) ile de ilgili görüyoruz. A.U.E.

هُنْزٌ

425. zaman katmacı olan *henüz* (aslı söylenişiyle *henüz* ve halk söyleyişiyle *heniz* muk. § 165) kelimesi şunları bildirir :

1° Bir ana kadar müddetin uzayışını (ki *daha* nın 3° mânadaşı, muk. § 420).

Ml. : *valide-si henüz k'endi-si-ni bir küçük çocuk gibi şlmart-iyor-du* «sa mère le gâtait encore comme un petit garçon (Naci) ; *henüz g'el-me-di* «il n'est pas encore venu».

2° Yeni, son zamanlık bir şey fikrini bildirir (=geçmişte olduğu halde devam eden bir hadesin hale ayak basışı; muk. § 421). Bu mâna kısmı bir zaman birliği «coïncidence partielle» mânasına yaklaşıyor. Mânadaşı : *hemen*, bak. § 426 ; *simdi* bak. § 396.

Ml. : *henüz g'el-di* veya (*simdi g'el-di*) «il vient d'arriver» ; *hayat-i umâmiye-ye henüz girmış bir ķavim* «un peuple qui entre à peine dans la vie publique» ; *henüz çık-mak üzre idi* «il était [à peine] sur le point de sortir».

هَانَ **

426. *hemen* (şüirde *hemân*) katmacı *hem* (muk. § 424) ile (Farsça işaret zamiri) *آن* dan teşekkür etmiştir. zaman birliği «coïncidence» ifade eder. Bu kelime mensebinde «bizzat kendisi, ta kendisi, aynile o = le même, précisément, celui-ci, celui-la même» mânalarını ifade ederdi.

Farsçada *هَانَ* *heman*, zamir veya işaret sıfatı ve katmaç olarak kullanılır. Türkçede yalnız katmaçtır. Her halde eski Osmanlıcada *hemen* kelimesinin sıfat olarak kullanıldığına izleri de görülüyor.

Ml. : *هَانَ sa'at* veya *مَدْنِي heman dem* aynı saat, aynı dem «au même instant».

heman kelimesinin tam muadili olarak *دل hem ol*, idiki, bu da kullanılıyordu. O zamandan beri bu kullanılmış bırakılmıştır. Bu gün «*هَانَ او ساعت heman o sa'at*» denilebilir. Bu ifade evelkisinden az değişik olmakla beraber, *hemen* kelimesinde «*lam = précisément*» gibi bir katmaç kıymeti olup işaret zamiri ayrıca *o* ile ifade edilir.

427. Tavr katmacı olarak *hemen* kelimesinin şu kavramları vardır :

1° Aşağı yukarı, denebilir ki, az kaldı, eli kulağında (müezzin vaziyeti) = «autant dire, pour ainsi dire, on dirait presque, presque» :

Ml. : *هَانَ بِسْتَوْن خَالِ* *رَآ* *hemen bûs-bütün hâli bir ada* «une île presque déserte»;

اوْطَانَكَ هَانَ تَا اورْتَاسِندَه *oda-nîn hemen ta orta-si-nda* «presque au milieu de la chambre»;

هَانَ دُوشْبُورْدَم *hemen düş-üyor-dum* «pour un peu, j'allais tomber (muk. *handa ise*, § 388 ve 825);

مان باری آج باری طوق قالدم *hemen yarı aç yarı tok kal-dım* «je suis resté autant dire, à moitié rassasié» (keli. keli.: à moitié affamé, à moitié rassasié);

مان چوغى نىغان *hemen çoğ-u noksan* «on dirait qu'il en manque beaucoup».

2° Sadece, yalnız, tek, yeter ki «tout juste, ne... que, seulement, sans plus, à peine, guère que...» (mânadaşı *ancak*; bak. § 429).

Ml.: مان براومن داردر : *hemen bir ev-imiz vardır* «nous n'avons qu' une maison»;

مان شو ايلكى دار *hemen şu iy(i)-liğ-i var* «cela n'a guère que ce bon côté » [1].

428. Zaman katmacı olarak *hemen* şunları ifade eder :

1° Dakikasında, bu dakika, şimdicik «sur-le-champ, aussitôt, à l'instant même»; mânadaşı: *şimdi* (muk. § 396).

Ml.: مان كىدمىجمكىم *hemen g'id-eceğim* «je m'en vais tout de suite»; مان صورۇنوب ياتدى *hemen soy-un-up yat-dı* «il se déshabilla et se mit au lit aussitôt»;

مان بىندەكزى تىركىي ايدەجىكسىز *hemen bende-ñiz -i terk -mi ed-ecek-siniz* «vous voulez déjà me quitter?» (muk. yine s. 700).

2° بىر دېقىقە واركە، بىر دېقىقە با وار با يوق ^{2°} «à l'instant même, il y a un moment à peine». muk. *şimdi* (§ 396) ve *henüz* (§ 424).

Ml.: سىز كىدىكىزىدە بىن مان فالقىمىشىم : *siz g'el - diğ - iñiz - de ben hemen kalk-mış-dım* «lorsque vous êtes venu, je venais de me lever».

3° Her dakika, her an, her zaman, daima, bir düziye «à tout moment, à chaque instant, continuellement». Muk. *hep* (§ 401).

Ml.: مان سوپىل *hemen söyler* «il parle constamment»;

دېقىش باز طورما مان اوقو باز *de-me kış yaz, dur-ma, hemen oku yaz* «été comme hiver, n'arrête pas de travailler» keli. keli: «ne dis pas: (c'est) l'hiver, (c'est) l'été; n'arrête pas; lis et écris tout le temps» (halk sözü).

IHTAR 1. — *hemen* katmacı çok kere ikizlenir.

[1] Buraya şu misali de ilâve edebiliriz: *hemen siz sağ ol-un*. A.U.E.

Ml.: اشکری بیت دیکزی iş-iñiz-i bit-ir-di-ñiz-mi? «avez-vous fini votre travail?» Sualine cevap olarak: مان مان hemen hemen «presque».

Yukarda bütün misallerdeki katmaçlar da ikizlenebilir.

IHTAR 2. — Yukardan beri geçen bütün kavranılar Farsçada da zaten vardır.

IHTAR 3. — Eski Osmanlıcada بین hemîn ($\text{ب} + \text{هـ} + \text{ن}$ hem+in=bizzat bu) da kullanılmıştı.

آخر

429. *ancak* katmacı, *daraltı* «restriction» ve *sinirlayış* «limitation» ifade eder.

İşaret kelimesi olan *an* (muk. § 295) ile *cağ* (muk. §. 918) ilgicinden yapılmıştır. Bu itibarla menşeyinde «bunun gibi, bu kadar == comme ceci, de cette qualité» mânasında olup, mânadaşları da *ancılagın* (muk. s. 598), *o kadar, o gibi* idi.

430. Sonraları bu kelime «yalnız bu kadar» [1] ve daha sonra da «yalnız» mânasını vermiştir. muk. Rusçada böyle bir gelişme: 只でなく «o kadar=tant» ve たゞで «yalnız=seulement», muk. §. 479, 2°.

Ş. Sami bey, *Kâmas-u Türkî* içinde *ancak* kelimesinin bu gürkî kavramlarını şu sira ile vermektedir :

1° tek, yalnız, sade, mücerret, mahza, sırf, hassaten «seulement, uniquement» mânadaşı : يالكز *yalñız* (muk. § 469, ihtar 1).

Ml.: بـ چوال انجق بـ کـلـه آـلـه dün biz ancağ Ösküdar-a git-dik «nous sommes allés hier, seulement jusqu'à Scutari (d'Asie)».

431. — 2° Tamamı tamamına, daradar, güç hal ile «au plus tôt, au plus, difficilement, à peine»

Ml.: بـ چوال انجق بـ کـلـه آـلـه bu çuval' ancağ bir kile al-ir «ce sac contient une kile (37 litrelik sıqış ölçüsü) à peine».

مـ اـنـجـقـ وـ اـلـهـ vapur ancağ yarın yetiş-ecek «le bateau n'arrivera que demain ; arrivera demain, au plus tôt».

IHTAR, — Eski osmanlıcada misalleri görülen «nadiren == rarement» mânasını da bu kavrama yeklaştırmalı.

Ml.: بـ چـوـشـ لـدـيـفـ اـيـدـهـ آـنـجـقـ اـرـلـورـ [2] (سـفـارـتـاـنـهـ مـعـدـ اـنـدـرـىـ)

[1] Muk. *Tezkere-i evliyâ*, yaprak 128 (çağatayca) ämdî ancağ sözlângiz «imdi, o kadar söyleyeğiniz == n'en dites pas davantage»; J. D.

[2] Bizce burada *ancağ* kelimesinin mânası «o gibi, öyle, o kadar» dir : hoş bir eğlenti idi ki (olursa) o kadar (o gibi, öyle) olur. A.U.E.

ol-ur «ce fut une fête comme il y en a rarement» (relation de Mehmet Efendi) ;

عهدہ رعایت ایجق بو قدر اولور
‘ahd-e ri‘āyet ancaq bu ķadar ol-ur «il est rare qu'on fasse preuve d'autant de fidélité aux engagements (Tariħ-i Cevdet II, 11)». [1]

432. — 3° *ancak* kelimesi «lâkin, fakat = mais» mânasında bağlaç olarak da kullanılır; mânadaşı : *amma* (§ 981).

MI.: آره کىدە جىكىم اېچق ھوا مىسەدە ئىدى :
av-a gid-ecek-dim, ancaq hava müsəade et-me-di «je me préparais à aller à la chasse, mais le temps ne me l'a pas permis» ;

چۈچ سوپىلى اېچق بىشى ئاكاشلىدى
cök söyle-di ancaq bir şey aňlaş-il-ma-di «il a beaucoup parlé, mais on n' y a rien compris».

433. *ancak* yerine «sîrf, mahza, mücerret = uniquement» mânasında Arapçanın *بَعْدَ fakat* katmacı bazan kullanılır [2].

بۇنى فقط سزە سوپىلە ۋەرم
bunu fakat siz-e söyle-yorum «je ne le dis qu'à vous».

Bu edat bağlaç olarak da kullanılır; muk. § 984.

4

434. *yine* (halk dilinde ve eski Osmanlıcada *g'ene*, *gine*) katmacı aslı ve mecazi kullanışlarıyle *yenileşme* «renouvellement» *yeniden başlama* «recommencement» mânalarıyla yeniden, yeni baştan «de nouveau, encore» gibi kullanılır. Mânadaşları *bir daha, tekrar* (§ 418).

MI.: دون كلن آدم بو كون يې كەدى دün g'el-en adam bu gün yine g'el-di
«l'homme qui est venu hier, est revenu aujourd'hui»;

يېمى باشلادىڭ ئىن يېمى باشلادىڭ
yine mi başla-diñ (sitem) «encore! tu commences!»;

مشروطىت اداره باشقۇدر، مشروطىتى تطبیق ايدەجىك انسانلار يې باشقۇدر
meşrûtiyet-i idâre başka-dır, *meşrûtiyet-i tatbik ed-ecek insan-ları*

yine başka-dır «autre chose est la constitution, autre chose (encore), les hommes qui doivent l'appliquer» (il ne faut pas confondre les deux choses == iki (şeyi) sini bir-birine karışırmamalı...).

[1] Bu ve böyle misaller eski Osmanlıcaya mahsus olmayıp, lehçemizde aynı kuvvetle yaşamaktadır. Buradaki (*ancak*) da evelkisi gibi (olursa, olsa olsa) mânalarında olup (nadiren) mânası her ikisinde de yoktur. A.U.E

[2] Bu kullanış eskiden tek tük muharrirlerde az görülen bir şey olup, lehçemiz bunu tutmamıştır: «siz-i uzak-dan yakın-dan tehdid ed-en inhidam fakat biz-i ez-di» (Süleyman Nazif) l'écroulement que vous menaçait de proche ou de loin n'a écrasé que nous. A.U.E.

435. Müsaait olmuyan hallerin çatip gelmesine rağmen bir işin *halile kaldığını* bildirmek lazımlı gelince de bu katmaç kullanılır. «Fransızca muadilleri; *mais, pourtant, tout de même*».

MI.: الامى چانوره آنکلر [1] ينه ايلاس ينه ايلاس : (Sabr-ü sebat - Abdulhak Hämît) elmas-ı
çamur-a at-mış-lar; yine elmas, yine elmas; on a jeté le diamant dans
la boue, pourtant sa valeur n'a diminué en rien»; (keli, keli.); (il
est) encore (le même) diamant, (il est) encore (le même) diamant»;
مع مانیه، بنه دونن كرمه در (Galilée'nin meşhur «*pursi muove*» nidasının tercümesi:
نامق کل) *ma'mâfi (h)* *dön-en yine kûre-dir* (keli, keli.: malgré cela,
pourtant, ce qui tourne est la terre»;

Katmacın bu kavramı, bağıtık «corrélatif» şart cümlelerinin bozumlayıcı (*contra-dictoire*) ceza «apodose» cümlesiinde bilhassa sık sık görülür (bak. § 1236, yine muk. § 983).

436. (yine) bir işaret kelimesinden evvel gelirse (ayniyle, aynı «le même») mânâsi nadir.

si c^o yine o cle m^{ême};

وے یعنی *bu kadar* «la même quantité» vs.

(Yenileşme, yeniden başlama fikrinin yerini [aynılık, tıpkılık «identité»] fikri tutar; muk. Fransızca «tout de même»)

MI. خاطرلايورم (خاطرنشانىدر) كەن هفتە بىز بىه بى دعوت ئىدىش ايدىك : *hatırla-yoram (hatır-nışan-ım-dir) ki g'eq-en hafta [2] biz yine bu ev-e-da'vet ed-il-miş idik «il me souvient qu'un jour nous avons été invité dans cette même maison»;*

dün nasıl, yazdıktan sonra yine öyle yaz malı-
sınız «écrivez de la même façon qu'hier» (keli, keli, : «de quelques
façon que vous ayez écrit hier, de la même façon il faut écrire»).

4

437. *bile* katmacı, her hangi bir işin beklenilmeyen bir genişlik ve yaygınlık aldığıını ifade etmekte kullanılır. Mânaðası: *ça-hattâ emême* (bk. aşağıdaki bende). Bu katmaç aid olduğu kesimeden daima *sònra* yer alır.

M1.: bir çocuk bile bunu yapabil-ir-«même un enfant peut le faire»;

خروس بىلە وقىزىز اوڭىز *horos bile vakit siz öt-mez «le coq lui-même ne chante pas à contre-temps»* (ata sözü).

[1] Müellisin bundan sonraki cümlesi söyledir: *yine kıymetine halel gelmemis*. A.U.E.

[2] Müellif bu kelimeyi bizde olmamış Fars telâffuzıyla *heste* yazıyor A.U.E.

bile kelimesinin şart ve şarziye sıygasıyla kullanımı hakkında bk. § 1234 [1].

JHTAR. — Eskiden *bile* kelimesi «birlikte=ensemble» mânasını ifade ederdi (bugün bu mekamda *il-ler beraber* denir). Bu kelime, ekser Türk lehçelerinde kullanılan *birgâ* ye muadildir, halbuki *bile* kelimesi aynı lehçelerde *bil* (ile «avece») mânasındadır [2].

Mİ.: *رَهْدٌ كُلْ أَوْلَهْ بِيلَهْ دَهْ خَارْ + رَهْدٌ يَارْ أَوْلَهْ بِيلَهْ اغْيَارْ :*

nereye gül olsā bile-dir hâr;

nereye yâr olsa bile ağıyar.

[1] *bile* nin kullanış yerlerine dair şu misaller de faideli olur :

آن د کرک سزه اوون سنه کرسى استخراچ او لان آدارلى دورت يوز ايش بوز سنه لاه، ر تارنخى او توغش بيله.

Ak-deniz-in siz-e on sene kûrsî, i istîgrâk ol-an ada-l-ar-i dört yüz, beş yüz sene-lik bir târih-i unut-muş bile. (*Süleyman Nazîf, Namîk Kemal ile hasbihâl*);

ona acı-ya-rak para ver-se-niz (*bile*)

{ « « « para (*bile*) ver-se-niz } nafiledir.

{ « « « (*bile*) para ver-se-niz }

Bütün bu misallerde *bile*, kendinden evelki kelimenin meşhûmunda bir ehemmiyet ve üstünlük yaratmaktadır.

Bizce bu iki *bile*, söylenişte bir olmakla beraber, menşeleri itibariyle de cümledeki mevki ve işlemleri itibariyle de bütbüten ayrı iki kelimedir.

Cümlede her kelimededen sonra gelebilerek o kelimeye hususi bir ehemmiyet ve üstünlük veren *bile* kelimesi, bizce eski Türkçenin *bil e* (= *bil* *ba*) suretindeki bir kalıntıdır ki, ikaz ve tenbih mânasiyle ufak bir mutarîza cümlesiidir.

(D. L. T. II., s. 22).

Külsâ kişi atma anğar örter (kül e)

Bâkkîl anğar ed gülükün ağzın küle Bağ ona eyilikle, ağızla güllerken..
kişi, atma ona yanar (kül ha); (Yüzüne) gülse (bir)

(D. L. T. III. 129).

Kod' gîl, menge aklılık bol'sun menge (ayağ a)

İd' gîl, meni tokışğa yüvgil menge (ulağ a).

Koy bana cömertlik (ahilik adını ki) olsun bana lâkab ha,

Gönder beni savaşa, ikram et bana ulaştıracak at ha,

(Aybet, ül - Hâkâyık s. 43).

Tili yalğan irtin yîrak tar (tiz e)

Dili aldatan erden uzak dur çabuk ha.

(Aybet, ül - Hâkâyık s. 68) vs.

Astız kılğan ergä sen edgü (kıl a)

Kerem nînğ başı bu trür köt (bil e).

Kötülük eden ere sen iyi et ha;

İyiliğin başı bu olur iyi bil ha.

(Ve eski Osmanlı lehçesinde : *bak a* = *bak ha*).

Görülüyor ki, lehçemizin uyarış, pekleştiriş (*ha*) si, bu eski lehçelerde ahenge uyan bir (*a*, *e*) den ibaret olarak her kelimededen sonra (hattâ bitişik yazılarak) getirilirdi.

(Birlikte, beraber) mânasındaki *bile* ise, eski Türkçenin (*birlâ*) (bir, beraber olarak) kelimesidir ki, sonradan (*r*) si düşerek (*bile*) suretinde kalmıştır.

Lehçemizdeki (*ile*) kelimesi ise, eski (*bol-mak* < *ol-mâk*) ta olduğu gibi, (*b*) si düşerek (*ile*) şeklinde kalmıştır; veya (*ile*) kelimesi müstakil olarak *il-mek* (ilişik = taallük etmek) mastarından *gül-e*, *eğlen-e* gibi bir baliye sıygasıdır ki, (*ilişerek*, mütaallik olarak) mânasındadır: Ahmed ile (Ahmede ilişik, onuna birlikte olarak) va. . A.U.E.

«partout où est la rose, les épines sont (avec elle);
partout où est l'ami, les ennemis sont (avec lui);
بِيْلَه يَوْمَ يَوْمَ بِيْلَه اُوتُورْمَىخ «demeurer ensemble».
(ce § 917 ilgisiyle beraber olarak) بِيْلَه بِيْلَه يَوْمَ يَوْمَ بِيْلَه ce de denir.

Eski kullanışta *bile* kelimesinden sonra mülkiyet (izafet) eki ve onun ardına *ce* getirilir: *bile-m-ce*, *kile-ñ-ce*, *bile-sin-ce*, vs., denirdi.

Mı.: *bile-miz-ce bir çal'ğı-ci var-di* «il y avait avec nous (= beraberimizde) un musicien».

(Bazan da [mef'ulün fih halinde] *bile-sin-de* kullanılmıştı. Başka birtakım Türk lehçeleri mef'ulün ileyh ile *birgā·m* [ñ, sin] - ā vs. kullanırlar. muk. Bibl. Nat. yazmalar [Ermeni harfleriyle] 194. yaprak 36, 41).

Bazan bu tâbirler hâlâ bugün kullanılmaktadır.

bile-sin-ce git-di «il est parti en sa compagnie»;

Al'lah bîle-n-ce ol-sun «que Dieu t'accompagne» (Bonelli, *Il Turco parlato ve Boudagov, Rusça, Dictionnaire*).

bile (beraber gibi; mnk. § 875) *ile* ilgicinde ilâve edilebiliyordu; nasıl ki şark Türkçesinde *birgä*, *ile* demek olur *bilä* ya ilâve edilebilir. Yine mnk. *mün-iñ bilä-n bilä* «benim ile, avec moi» *Baber*, yaprak 11, 12 V°).

۶۰

438. *hattâ* kelimesi Arapçada bir varlığı «aboutissement» sıktır ve ilgiç «préposition» olarak *a kadar* «jusqu'à» ve (bağlaç «conjonction» olarak) «o kadar ki» «jusqu'à ce que» manasını bildirir.

Türkçede, bir işe verilen daha büyük bir *genişlik veya yagınlığı* «extension» ifade eder.

(Fransızca en çok, *bile* kelimesindeki gibi *même* ile tercüme edilmelidir; bazan da «öyle ki, o kadar ki, o derecede ki» karşılığı olarak «tellement que... si bien que...» ile tercüme edilebilir.

Ml.: كورمهمش، حق ايشتمىش *g'ör-me-mış, hattā işit-me-mış* «il n'a pas vu, pas même entendu»;

hattā katmacı cümlede aid olduğu kelimededen evvel gelir.

439. hattâ kelimesi sadece bir iş hakkındaki malumatin evvelce verilenlerden ibaret kalmayıp, (sayılıp dökülmek suretiyle) onun hakkında daha başka malumat da edinilmiş olduğunu bildirmege yarayabilir [1].

Ml. : Rüşdi Efendi دشدى افتندى بۇ صباح قايدىدە اىدى حق بۇغازىچىنە طوغىرى كىدىيوردى : *Rüşdi Efendi bu sabah kagyış-da idi hattâ Boğaziç-i-ne doğru gid-iyor-da «Rüşdi Efendi était en caïque, il allait même du côté de Bosphore».*

440. *hattā*nın mânası *bile*nın mânasından şu cibetten farklıdır ki, *hattā* ile ifade edilen genişleyiş ve yayılışın evvelden düşünülmeyen mahiyeti üzerinde daha az israr

[1] Sunu da (şurasını da) biliyorum ki (veya söylüyeyim ki...) manasındadır. A.U.E.

edilir. Bunun içindir ki, bu iki katmaç aynı cümle içinde bulunabilir, ve bu takdirde *bile* kelimesi *hattā* ile evvelce bildirilen mânayı gürlestirmeye yarar. Böyle bir halde bu iki kelime, aid oldukları kelimeyi veya cümle uzviyetini aralarına alarak çerçevelmiş olur.

Ml.: سردار اکرم لر اردوه میر عسکر و ساپر قومانلاری نصب دعف حق اعدام بیله ایدرلردى
Serdār-i-ekrem-ler orda-da serask'er ve sâir kumandanlar-i nasb-u-azl' hattā i'dam bile ed-er-ler-di. (Ahmed Rasim). «Les serdaires (le plus hautes dignitaires de la hiérarchie militaire de l'ancienne Turquie) nommait à l'armée, et destituient les commandants en chefs et les autres généraux; ils les mettaient même à mort (au besoin)».

۷

441. Türkçe ve Farsçada (§ 390) ortaklaşa kelamlan *ta edati* «نحو *presque*» karşılığı olarak şu mânalardadır: [1]

1º Zaman veya mekânın aşırı uzayışını ifade için olur. Bu durûmunda *ta* kelimesi eger bir varıntı noktasıını bildiriyorsa *meş'ulün* ilehî, eger kopüp ayrılgı noktasıını bildiriyorsa *meş'ulün* unh ile birlikte olur (mk. § 261).

Ml.: تا صباح تدر يانده او توودى *ta sabâh-a kadar yan-im-da otur-du* «il resta près de moi jusqu'au matin (même);

تا بدایت خربن رى *ta bidüyeti harb-den beri* «depuis le commencement (même) de la guerre»;

تا ادنهدن بصره کور فزنه وار كجه په تدر *ta Edirne-den Basra körfez-i-ne var-inca-ya kadar* «Depuis Adrianople jusqu' au golfe de Bassora».

2º Bir şeyin tam yerinin açıkça belirtilmesi için olur. «Fransızcada: «en plein... juste».

Ml.: تا کارشىسىندا *ta karşı-sın-da* «juste en face de lui»;

تا آغاجك تا په سنده *ta ağaç-in ta tepe-sin-de* «tout au sommet d'un arbre»;

3º kendisi zamirinin mânasını pokleştirmek için olur:

Ml.: ایش تا کندیسى *iste ta kendisi* «le voilà en personne».

IHTAR 1. — *ta* ardına *be* gelmek üzere Farsça hazır tâbirlerde (*a* kadar «jusqu'à ...») mânasiyle kullanılır.

Ml.: تا صباح *ta be-sabâh* sabah-a kadar «jusqu' au matin»;

IHTAR 2. — *ta* eki bazan -(y) ince ulağı «gérondif» iyle beraber olur. (mk. s. 992) Eski Osmanlıcada şabis siygalı fiillerle bağlaç «conjonction» olarak kullanılırdı:

1º İhbariye siyastuda (-dikge «tant que») mânasıyle:

Ml.: خسرو سیاره تا *ta hüsrev-i seyyare* (gezgin yıldızların padışâhi = güneş) *felek-de sefer eyler* «tant que le soleil gravitera dans le ciel»; ve öyle ki, o kadar ki «si bien que» mânasıyle:

[1] Farsçasında *ta*nın (a) si daima (a) uzun, Türkçesinde kısa ise de, Türkçede mübalâga içi her kelimenin vokalinde olduğu gibi bu da (hattâ mübalâganın derecesine göre istenilen miktarda) uzatılır. Bundan başka Rumeli lehelerinde *te* suretiinde de kullanılır; ve bunda da e mübalâga için uzatılabilir. A.U.E.

Ml.: *ta sopa-m-i kir-dim* «si bien que je cassai mon bâton»;
 2° İşaiye siygasında «sonunda, binnetice - asin que» manasıyle :

Ml.: *ta g'ör-mi-ye* «asin qu'il ne voie point». Bu son kavramında bugün birleşik «composé» bağlaç olan *ta ki* kullanılmaktadır (mk. § 999) [1].

5

442. Soru katmacı olan mı (şark Türkçesinde: *mu*) uymaca «enclique» tır. Sorulan kelimeye katılır (Bak. § 688) ve umumiyetle ahenk kaidelerine uyar.

Ml.: پدرکزی کلهچك *peder-iñiz-mi g'elecek?* «est-ce demain que viendra votre père qui doit venir?»

پدرکز يارىنى کلهچك *peder-iñiz yarın-mi g'elecek?* «est-ce demain que viendra votre père?»

پدرکز کلهچكى *peder-iñiz g'el-ecek-mi?* «votre père compte-t-il venir (ou non)?» [2].

443. Cümledeki soru manası *عجا** *ocabā*, *ocabā* veya *عج** *aceb* (Arapça: taaccüp, şasma) katmacıyla gürleştirilir.

Ml.: *çamaşır-ci g'el-di-miocabā* «le blanchisseur (ou la blanchisseuse) est-il (elle) venu?»; *ocabā* kelimesi cümlenin başına da getirilebilir:

bu gān bayram-mi aceb «est-ce fête aujourd, lui?»;
ne yap-sa-m acabā? «que dois-je (faire)».

444. *ocabā* yerine eski dilde Farsça *ع آغا* kelimesi, bilhassa ardına bir başka bir soru edati geldiği zaman sık sık kullanılmıştı.

[1] Bu manada *ki* siz olarak yalnız *ta* suretinde de kullanılır:

Bāld-lar-a doğru et-me perevāz + (ta) ol-mi-ya sin düçär,i şehbāz
(Muallim Naci)

Yükselklere doğru uçma, ta ki şahine yakalanmamasın.

Bu manada sadece *ki* de kullanılır:

Yükselklere doğru uçma (ki) seni şalın tutmasın A.U.E.

[2] Mesclâ (Siz bugün konşunuzu görmek için ilk vapurla Boğaziçinden İstanbul'a gitdersiniz) cümlesinin herhangi bir kelimesinden sonra soru katmacı gelir, ve yalnız onu hemmiyetle sormak için kullanılır:

1. Siz (mi), yoksa başkası mı. 2. Bugün (mü) yoksa başka zaman mı. 3. Komşunuzu (mu) yoksa başka birini mi. 4. Görmek için (mi) yoksa başka bir şey için mi. 5. İlk vapurla (mi) yoksa başka bir vapurla mı. 6. Boğaziçinden (mi) yoksa başka bir yerden mi. 7. İstanbul'a (mi) yoksa başka bir yere mi. 8. Gider (mi) siniz - yoksa gitmez misiniz vs. A.U.E.

Ml.: مَنْ يَرْجُو دُخُولَهُ فَلْيَدْخُلْهُ اَعْمَلِي كِبِيرِي *nīqūn içeri gir-di* «pourquoi est-il entré?» (Evliyā Çe-lebi seyahatnamesi, V, 260).

Bu edat şiirde hâlâ kullanılır:

Soru cümlelerinde *hiç* katmacının mahiyeti hakkında Bak. § 450.

دَكْل

· 445. Olumsuz (menfi, négatif) katmaç *değil* [1] «non pas, ne... pas» bilhassa isim cümlelerinin sonlarında, yanı bu cümlelerin haberî olarak kullanılır:

Ml.: دَكْل hasta *değil* «il n'(est) pas malade».

Mk. § 562 nâkis özden (cevheri) fiil olan *i-* ile kullanışına dair şeyler hakkındaki *-me-* edatının başka fiillerde oynadığı aynı rolü oynamaktadır:

ben...	<i>değil</i>	im	biz ...	<i>değil</i>	iz
sen ...	<i>değil</i>	sin	siz ...	<i>değil</i>	siniz
o ...	<i>değil</i>	(dir)	onlar ...	<i>değil</i>	ler (dir; dirler).

446. *değil* katmaç, olumsuz (négatif) bir kavrama koyduğu cümlenin bir uzu aralıca olumlu (positif) bir cümle uzu geldiği zaman da kullanılır ki, o zaman bu olumlu cümle uzu öteki olumsuz cümle uzvunu sanki *ödekleyici* «compensant» mahiyette olur.

[1] دَكْل (*değil*, *değil*) kelimesinin iştikakı pek aydınlaşmış değildir. 18inci asra kadar *deyül* suretinde söyleniyordu; ve Şark lehçelerinde *tugwl* (burada dudak vokalleri olan ü ö yü, w ile gösteriyoruz) tipinde kelimeleme muadildir.

(Bütün mânasında olan *tugwl* (bak. § 349) ile bunun yaklaşırılması zaruri görünüyor. (muk. Fransızca, olumsuz mâna ile «du tout!»). J.D.

Biz müellisin bu fikrine iştirak edemiyoruz; Kâşgarlı, lûgatinde D. L. T. III, 114 şöyle der:

«*dağ*, *d'ağ* (Argu lehçesi) Arapça (جَنْب) mânasında edattır :

ol, andağ *dağ ol*: o onun gibi (öyle) değil.

Oğuz Arguya komşu olduğu ve kelimeleri onlarla karışık bulunduğu için, onların bu *d'ağ ol* kelimesini alıp değiştirerek *teküll* demiştir.»

Görülüyorki kelime müstakil olarak (*d'ağ*; *dağ*) ile (*dir*) mânasına (*ol*) dan ibarettir. *d'* ise bir taraftan *d* ile olduğu gibi Kâşgarlı'nın söylediği üzere, başka lehçelerde bir taraftan *y* ile de değişim yapar olduğu için, (*yağ*) suretinde de söylenebilir ki bu, lehçemizin ve bu eski lehçelerin de kullandığı *yok* = *yog* in aynı mânâlı bir çeşididir: şu halde *dağ ol* (*değil*), aşında (*yoktur*) mânasında olmak gerektir.

Diğer taraftan her ikisi de D.L.T. III, 185, *tid'-mak* = mânî olmak, mastarının kökünü teşkil eden *tid'* (yaklaştırınız III, 92, *tug* : sed, mânia, bend, «lehçemizde tıkamak, tikaç (Adanada pencere kepengi mânasında) taka, ve sonra toka,) kökiyle ilgili görülmektedir. (*dir*) mânasına *ol*, D.L.T. III, 93, *bu kart ol* *oğlan-sığ*: bu ihtiyar (*dir*) oglası (tabiatça çocuğa benzeyen, çocuksu, çocuğumsu). Bu (*sığ*) ise lehçemizin (*si*) tespih ekini ve (*cik*) tasgit ekini vermiştir. A.U.E.

(Bu iki cümle uzuu isimlik cümlelerden ibaret olursa bunların Fransızca karşılıkları «mais == fakat» bağılaçıyla birleştirilebilir).

Ml.: *كشی طوپدینی بردە دک طوپدینی بردەدر* : *kishi doğ-duğ-u yer-de deyil, dog-duğ-u yer-de dir* (atasözü) Lâtinceesi : «*ubi bene est, ibi patria*» = *l'homme n'est pas à l'endroit où il est né, (mais) à l'endroit où il rassassié*.

Fil cümlelerindeki iki müsnət «*prédicat*» arasında bulunur (ki bunun Fransızca karşılıkları «*ce n'est pas que...*, *mais...*; *non que...*, *mais...*») ile olur.

Ml.: *كىلىملىق اىستىم كىلىملىق اىستىم* : *iste-medi-m deyil yap-ama-dim* «*ce n'est pas que je n'ai point voulu, mais je n'ai pu le faire*».

İki tümleç «*complément*» arasında bulunur (ki Fransızca karşılığı «*non pas*»).

Ml.: *كىلىملىق اىستىم بىلەن قىلىلايدىم بىلەن قىلىلاڭ ئادىت ئۆزىن ئېبىدىر* : *en mükemmel bir alet-i acemî bir el fenâ kul'l'anır-sa bunun kabâhat-i alet-e deyil kaş'l'anın-a ãit ol-mak tabii-dir* «*si un main inhabile fait un mauvais usage de l'instrument le plus perfectionné, il est naturel que la faute en retombe non pas sur l'instrument, mais sur celui qui s'en sert*».

447. Aynı cümle kıvrımı «tour de phrase» bir *ağırlaştırılmış* «*rechérissement*» sıkkını ifade etmek için kullanılır (ki Fransızca da bu gibi bir halde «*non seulement...*, *mais...*» ile karşılığı söylenir).

Ml.: *كىلىملىق اىستىم بىلەن قىلىلايدىم بىلەن قىلىلاڭ ئادىت ئۆزىن ئېبىدىر* : *deyil yaz-mağ-a (yaz-ma-ya) oka-mağ-a (oka-ma-ya) bile iktidar-i yok-tur* «*il est incapable non seulement d'écrire, mais même de lire*».

Bu misalde görüldüğü üzere *deyil* katmacı nit olduğu kelimeden evvel gelebilir.

448. İHTAR 1. — Aynı mâna *dik-den başka* (bak. § 1468) ullaçılıkla veya *söyle dursun* tâbirîyle ifade edilebilir. *söyle* kelimesinin mânası § 402 de izah edilmiştir. *dur-sun* «*qu'il reste*» kelimesi ise *dur-mak* mastarının gaibe emir stygasıdır. Böyle bir tâbirin kelimesi kelimesine mânası şöyledir: (üzerinde fazla durulmamış) bu şey olduğu gibi kalsın, ancak..., hesaba katılmaksızın, dile alınmaksızın. — ki bunların Fransızları «*que cette chose reste telle quelle (sans qu'on s'en occupe davantage), mais... ; sans parler de...*».

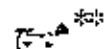
Ml.: *سلامان عظام خضرائى اوغۇڭ شولە دورسون، وزرا و ائرانڭ تايىسىنى بىلەن تىرىپىن* : *selâtin-i-izâm hâzerât-i-nîn evkâf-i 'âlige-ler-i söyle dursun vüzerâ ve ümerâ-nîn te'sîsat-i bagün tahsîn ve tehâyyûr-ümür-ü celb et-mek-de-dir* «*sans parler des [illustres] fondations pieuses de Leurs Majestés les [grands] Sultans, les établissements fondés par les ministres et les dignitaires attirent aujourd'hui notre approbation et notre admiration*».

Çok kere bu tâbirin aid olduğu fil [mücerret halinde] mastar halinde kullanılır.

Ml.: *يازىق شولە دورسون اوغۇمىندا اقتدارى بىقدىر* : *yaz-mak söyle dursun okumağa-da iktidar-i yok-dur* (447inci bant misaliindeki aynı mâna); *düşman ileri-le-mek söyle dur-sun g'eri çek-il-igor* «*loin d'avancer, enemi reculer*».

IHTAR 2. — *nere-de kaldi* «Fransızca keli. keli.: «où est (ce-) resté» yani bu şey o kadar uzak kaldı, üzerinden o kadar zaman geçti (ki artık dile alınamaz) «(cette chose) est restée (tellement) loin, a été (tellement) dépassée (qu'il ne peut plus en être question)» (Fransızca karşılığı «à fortiori, à plus forte raison»).

Ml.: سز-كه او تدر حقوق وارکن سزك ایگون بو ایشى ياكارىسى زىدە قالدى بىم ايجون ياعىن : *siz-in-le o kadar hakaç-a var-k'en siz-in içün bu iş-i yap-maz-sa, nere-de kal-di biz-im içün yap-mak* (Ş. Sami Bey) «si, malgré les rapports d'amitié (ou les obligations) qu'il a avec vous, il refuse de s'occuper de cette affaire, combien moins s'en occupera-t-il pour nous»; keli. keli.: «à plus forte raison refusera-t-il de la faire pour nous».

449. *hiç* edati *yokluk* «néant» fikri bildirir. Olumsuz cümlelerde (bir şey, asla: Fransızca «jamais veya aucunement, rien» mânalarını bildirir. Başka bir tâbirle söyleyelim, olumsuzluk «négation» u pekleştirir.

Ml.: هېچ ۋازانىدۇم *hiç kazan-ma-dim* «je n'ai rien gagné»;
هېچ اىي دىكلى *hiç eyi değil* «cela ne vaut rien» (keli. keli.: ce n'est nullement bon);
هېچ كورىدمۇم *hiç g'ör-me-dim* «je n'ai jamais vu». Bazan bir yasağı (prohibition, nehi) pekleştirmek için kullanılır.

Ml.: هېچ صورىدۇم *hiç sor-ma* «ne m'en parlez pas» (keli. keli.: «ne demande aucunement»);
هېچ قورقايىكىز *hiç kork-ma-yınız* «ne craignez rien».

IHTAR. — Aynı mânada اصل aslā (Arapçada *aslen* «asil, esas olarak») ve قطعاً kat'ā (Arapçada *kat'an* kat'i, kesin olarak) kullanılır: *aslā iste-me-m* «je ne le désire nullement».

450. Soruluk cümlelerde *hiç*, aynı şartlar içinde kullanıldığı zaman «rasgele, herhangi bir sırada, zamanda, vs.» tâbirleri mânasiyle (Fransızca «jamais» gibi) kullanılır:

Ml.: اونك كىي ر خىستىدە هېچ تصادف ايدىكىرى؟ *onun gibi bir hasta-ya hiç tesâdûf et-di-niz-mi?* «avez-vous jamais rencontré un malade comme lui?»;

Ml.: رادرىقى هېچ كوردىكك دارى؟ *birader-im-i hiç gördüğ-ün var-mi?* «as tu jamais vu mon frère?».

Bazan *hiç* kelimesi, bir soruya verilecek cevabin olumsuz bir cevaptan başka bir şey olamayacağı göstermek için kullanılır:

Ml.: *هیچ اوله شی او لوری؟* *hiç öyle şey olur-mu?* «de pareilles choses sont-elles possibles?» gibi ki, bunun içinde : «şüphesiz bayır, olamaz : certainement non, elles sont impossibles» olumsuz cevabı gizlidir.

* * *

451. *hele katmacı* (ki Farsçada da *helâ* dir) özelleyiş «particulation, tâhsis» bildirir. Söyleyen zatın her hangi bir mütalâa ve müşahede üzerinde hususi bir surette durup ısrar ettiği mânasını verir. Bu kelime hemen de katmaç olduğu kadar nida olmak rolünde de bulunur (mk. § 464). Mk. *hallâ*, Caspari, *Gr. arabe*, § 534.

Mânaðaþları: *هیچ-بیت-بیت* *husus-u ile;* *الله علی الہ حسوس* *al-â-l-hasus* (ve ekseriya Fransızca karşılığı: «surtout»).

Ml.: *نه کوڑل چو جو قلر اهله او غلان* *ne güzel çocuk-ları hele oğlan* «quels jolis enfants! surtout le petit garçon»;

هله سزه او سوز هیچ دوشزدی *hele siz-e o söz hiç düşmez-di* «ces paroles vous convenaient moins qu'à tout autre» ve keli, keli,: «surtout à vous cette parole ne tombait pas (ne convenait nullement)».

Bununla beraber ölekisinden daha az olmayan - şu ısnâgîki hallerde *hele katmacı* başka mânalar alır (ki Fransızcada epeyce değişik karşılıklarla eda edilmek lâzımdır):

452. — 1° Söyleyen zat vereceği hükmeye bir *çekinîs îlîtîsî* «kayıdı ihtarazı, réserve» koymak kasteder: (bana) kahrsâ, (ben) *ce*, *ne de olsa* «pour (moi), quant à (moi), quoi qu'il en soit».

Ml.: *نه بن بوندن برشی آکادیم* *hele ben bandan birsey aña-yoma-dim* «pour moi, je n'y ai rien compris».

453. 2° Söyleyen zat birşey üzerinde durmak, ısrar etmek ister. Bu takdirde *hele* edati bir emir veya iltizamî (talebiye, optatif) sıygasıyla beraber bulunur. Bu kullanışta *artık* (mk. § 463, 3°) katmacına yaklaşır: Her halde, bir kere de, bakalım «voyons, un peu, tout de même» vs, yerlerinde kullanılır :

Ml.: *نه پاشا افندیزی کوردم* *hele paşa efendi-miz-i g'ör-e-yim* «je voudrais bien, tout de même, voir son Excellence le gouverneur (notre sieur Pacha)»;

نه برآز قوچا *hele bir az kok-la* «sentez-moi cela, un peu»;

نه طوریکن هله چاققیلر *dur-uñuz hele, çapkin-lar* «arrêtez - vous donc, coquins attendez un peu»;

نه برا کره شوتک و نکه بازیکن *hele bir k'ere sunan reng-i-n-e bak-iñiz* «jetez donc un coup d'œil sur cette couleur (la couleur de cela)».

Ekseriya emir sıygısından sonra *گوردم* *g'ör-e-yim* veya *باڭىلۇم* kelimesi gelir.

Ml.: *هكىم بىكىدىكى هله او كىسۇر كوردم* *hekim baña de-di ki hele öksür g'ör-e-yim* «le medecin me dit «voyons, tousse un peu (que je voie)». Muk. halk Fransızcası: «pour vous».

Cümle bir meydan okuyuş «dëfi», bir ürkütüş «menace» kavramı da alabilir.

MI.: هه اور سون کو دیج *hele our-sun g'ör-e-yim* «qu'il frappe seulement nous verrons bien!»;

هله چوچوغىن «qu'il arrive seulement du mal à mon enfant». (halk ağızı) [1].

454. — 3° Sabırsızlıkla beklenen, *hasusi olarak* üzerinde durulup ehemmiyet verilen bir hâdise hakkında söylenir. Mânaداşları: Nihayet, artık, § 463 (ki Fransızca karşılığı: *finallement, enfin*).

M. : كلامكم لهle imdâd-imiz-a g'el-di-ler «enfin on vint à notre secours».

Bu durumunda *كَلْهَة* *hele* şükür «enfin, grâce à Dieu», *كَلْهَة* *hele nihâyet* taşra dilindeki *كَلْهَة* *hele ki* «heureusement que...» bundandır. (İstanbulda bu makamda *كَلْهَة* *bereket ver-sin ki* ifadesi kullanılır ki, teşekkür ederim «merci», bahtın açık, talihin gür olsun «bonne chance» da demektir) [2].

هله کي düs-me-dim «heureusement que je ne suis pas tombé!»

IHTAR. — *hele* kelimesi sadece sabırsızlanış bildirmeye da yarar.

Ml.: *dört yüz altan deňil-mi hele?* [3] «alors tu me demandes 400 pièce d'or, n'est-ce pas?» (Ruzička Ostojič, Ajjar-Hamza [4], s. 52).

4

455. *belki* (eski metinlerde *بلکم* و *بلاكم* *belkim*) katmacı Arapça «daha iyisi, bien mieux» mânasındaki بل *bel* ile ك *ki* bağlacından yapılmış olup su aşağıdaki kayıtlarda kullanılır:

^{1°} Olabilir ki «probabilité» mânasiyle «Fransızca: «peut-être»; mânadasları: احتمال کی *ihtimal ki*; شاید *sâyet* (bk. § 457).

M1. : كورولى اىنه بلکه اويانىز *gürültü et-me belki uyan-ır* «ne fais pas de bruit, il se reveillerait peut-être»;

سفره‌ده اصرار ایمیکز بلکه نارنی طوقدر *sofra-da isrār et-me-yiñiz, belki karn-i tok-dur* «n'insistez pas (trop) à table, peut-être est-il rassasié».

456. — 2° «Ağırlaştırılmış» manasiyla «hattâ, daha iyisi, daha ötesi, ziddîua: «même, de plus, mieux que cela, bien mieux, bien au contraire, bien plus».

Ml.: معرفت، حیات قدر قیمتی؛ بلکه اربابی عتدنده آنقدر زیاده معتبردر *mârifet, hayat kadar kıymet-li, belki erbâb-ı ind-in-de on-dan ziyâde müteber-dir* «la sci-

[1] Halk arasında hele bir *kil'-in-a dokun-sun-Lar* da denir A.U.E.

[2] ki li olmuyarak sadece bereket versin de, bu manalara gelebilir A.U.E.

[3] Bu ifadede (sabırsızlanış) mânası değil, (çögümsâhanî bir şeyece üzâlış ummâk) mânası var. ALE.

[4] Ayman Hamza, glasak A.U.E.

ence est aussi précieuse que la vie; elle a plus de valeur encore, aux yeux de ses adeptes».

Su mânada belki kelimesinden evel daima değil (§ 445) kelimesi bulunur:

M1. اونی بالکن ساير اصحابه دكى بلكه اخرباته "رجوع ايدو : onu yalnız sair ahi/bba-sin-a degil belki akrabā-sin-a tercih ed-er « il le préfère non seulement à ses autres amis, mais même à ses parents ».

*belki*nin bu kullanımı şimdiki Türkçede evvelki kullanışından daha az ise de katmacı ilâkeme mânâsına daha yakındır.

Eski Osmanlı'da buna bir misal:

اگر بـ رسالـدن بـکـا بـ آفـت مـهـارـب اـولـه لـايـقـم بلـكـي بـيكـ او قـدرـه مـستـعـفـم
*eğer bu rısalet-den
baña bir āfet mütereftib ol.-a lāyik-im, belki bîn ol, kâdar-a mûstahîkk-im «s'il m'arrive
malheur de cette ambassade, je l'aurai mérité. Bien mieux, il m'en arriverait un mille
fois, plus grand que je n'aurai encore que ce que j'ai mérité» (Hümâyun-Nâme s. 96)*

HTAR. — Halk dilinde bazan *belkím* ve *belkím* salat (barbarisme) İeri kullanılır.

七

457. (Aslındı Farsça münnasip ve läyik mânâsındaki önde gäyesen mastarının muzaiî müfret gaibi olan) *sâued* kelimesi olabilirlik (sühtimal) bildirir.

Bu katmaç en ziyade şart cümlelerinin birinci şart haddinde (protase) bulunur (ki Fransızcada «si jamais, si par hasard» kelimeleriyle tercüme edilir).

Mı. شاید بو آشام كلیه جك ایسه يارین صباح مطلاقاً كلیدر : *şâyet bu akşam g'el-mi-yecék ise, yarın sabah mülaka g'el-meli-dir «si par hazard il ne vient pas ce soir, il viendra demain matin».*

Sayed ihbariye sıvgasıyla kullaپılınca, belki «peut-être» manasını verir.

Mİ. 1: شاید کلیویرسکر دیه . ر. ز. ۴-۵-۱۳۹۷ ماهش ایدم şāyēt g'el-i-ver-ir-siñiz diye bir yere çıkmamış idim «j'étais resté chez moi, me disant que vous arriveriez peut-être d'un moment à l'autre».

IHTAR. — Eski Osmanlıcada *کوچک* *sâyed ki* sözü de aynı mânâda kullanılmıştı.

51 *

458. *vâkiâ vâkîa* [1] (Arapça, düşen, olan, vukua gelen mânasındaki *vâki* وَاقِعُ *vâkî* وقت ismi failinin katmaçılık hali *vâki'ân* yerine) bir katmaç ki (mk. **fi-l-vâki'*, Çağatayca *vâki'i*, *vâki-hâkîkâten*) gibi eski Osmanlıcada gerçek, gerçek ki, cidden effectivement, véritablement, en vérité» mânalarını da verirdi.

MI. vâkiâ pâk ve tûvânâ ask'er idi «c'étaient vraiment de belles et fortes troupe» (relation de Mehmed Efendi).

Bugün bu katmaç, ardına *amma* «mais» gelen bir cümle başından başka bir yerde kullanılmıştır. «*gerçek ki...* *ama* (*ıskal*)...; *itiraf* (*tasdik*) *ederim ki...* *amma* (*ıskal*)... «*il faut reconnaître que...*; *mais...*, *il est vrai que...* *mais...*» münâalarıyledir.

[1] Müellifin ayrıca verdiği *vakıā*, *vak'*a gibi söyleşiler bize şüpheli dir. Bunun yerine kendisinin misallerde knydedip burada vermediği *vakaā* söylenilir. A.U.E.

Ml. : مثلاً بن اد سوزى سوپلرم آما او معنا اد سوپلرم *vakaa ben o söz-ü söyle-dim, amma o mā'nā ile söyle-me-dim* «il est vrai que j'ai prononcé cette parole, mais je ne l'ai pas dite dans ce sens».

باری*

459. *bāri* (halk ağzında *bārim* [1] «au moins») katmacı. Mânaðası : هیچ اولاز *hiç ol-maz-sa* «kelimesi kelimesine; si ce n'est rien».

Ml. : باری لایش یا پچھے کی باری لایکه یا پ : *bir iş yap-acak-san bāri lägik-i-yle yap* «si tu dois faire quelque chose, fais-le au moins convenablement».

زاتِ

460. Zaten (halk ağzında *zāti*) katmacı (Arapçada, zatında, haddi zatında, ashında, esasında, esasen, «par soi-même, en personne, dans (son) essence»).

Türkçede ortada artık *olup bitmiş* «acquis» görünen ve bu itibarla diğer işlerin de ona üstelik katılmış sayılması icap eden *esaslı bir iş* bulunduðunu bildirir.

(Bu katmacın Fransızca karşılıkları çok değişiktir. Ekseriya şunlarla ifade edilir : «sans cela; bu da olmasa; d'ailleurs, du (au) reste; kaldi ki; aussi bien; déjà; oldum olsası, öteden beri.» (Bazı hallerde de «précisément, au fond, comme de raison, par le fait, de toute façon; naturellement, justement vs, » ile tercüme edilebilir.)

Ml. : زاد ضعف اینی ب خسته لق کندیسی بوستون دوشوردى *zāten zaif idi bu hastal'ık k'endi-sin-i büsbütün düs-ür-dü* (Ş. Sāmi - Bey) «il était faible sans cela (il était déjà faible), cette maladie l'a tout à fait mis à bas ; او زاد ضعف کندیسی پنهان شیلر اصهارلادم *o zāten çarsi-ya gid-ecek-di ben-de bazi sey-ler ismarla-dan* (Ş. Sāmi Bey) «sans cela déjà (de toute façon) il allait au marché, (aussi) lui ai-je donné quelques commissions» ;

عربلر طوبىن تىكىدان قورۇغۇلرى بىر شى باپعازدى *arab-lar top-dan tüfe(n) g'-den kork-maz-lar-di; zāten düşman-in kurşan-ları bir sey yap-maz-di* «les Arabes ne craignaient pas les canons ni les fusils; d'ailleurs les balles (kelime kelime «le plomb») des ennemis ne faisaient aucun mal» (Tarabulus harbine dair bir gazete makâlesinden).

Fransizede tam karşılığı olmayan bu katmacın kullanışındaki güçlükler dolayısıyle, meşhur Nasreddin Hocaya atfedilen bir iki hikâyeyi burada söylememeli faideli buluyoruz ki; bunların içinde bu kelimenin çok dikkate değer mabiyetteki kullanışları görülmektedir.)

Nasreddin Hoca nasıl attan düşmüş ve kendisini yuhaya tutan bir alay çocuk başına üşmüştü; hoca dönüp onlara :

A çocukl'ar demiş, düş-me-sem-de, zāten ben in-ecek-dim «qu'importe que je sois tombé, j'allais descendre de toute manière (= nasıl olsa, nasıl). (Kelime kelime : même si je n'étais pas tombé, sans cela déjà j'allais descendre);

(İslâm dininde karı ölünce kocasından boş düşmüş sayılır). Hocaya karısının ödügüne haber vermişler, (yiğitlik kendisinde kalsın diye) demiş ki :

[1] Rumeli lehçelerinde *barılığım* ve hattâ *bārılığime* çeşitlerini duymuşumdur. A.U.E.

Öl-me-se-idi de zāten bēn onu boşa-yacak-dim. «qu'importe qu'elle soit morte, j'allais la répudier de toute manière.»;

Bir gün hamamda beraber yıkandılarken (Timurlenk) in kendince ellî akçे ettiğini nasılsa ağızından kağırmış. Timurlenk kızmış: «Yalnız şu üstümdeki (futa) peştemal o kadar eder» deyince, o da hemen:

Ben de zāten peştemal'a baha biç-miš-dim demiş. «Aussi bien est-ce la serviette que j'avais estimé».

* حاضر

461. hazır katmacı.

Bu kelime sifat olarak kullanıldığı zaman *«var = présent, eli kulağında = (müezzinin ezan okumak durumu) prêt à mānalarını verir.* Katmacı olarak kullanıldığı zaman bir iş (veya vaka)ının, istifade edileceğ (hnp hazır) bir *fırsat* «occasion» olarak göründüğünü bildirir.

(Fransızcadaki karşılıkları oldukça değişik olabilir: «Madem ki (çünkü)... puisque, du moment que... — den istifade ederek, tam zamanıdır, cela arrive à point nommé, cela tombe à pic».

Ml.: *حاضر چیزیور سایه بکار قایق دل مانن ایل hazir gîk-iyor-suñ baña bir kaç pul' satın al,* «puisque tu sors, achète-moi (par la même occasion) quelques timbres-poste».

Cok kere bunun ardınca hal ulağıt (gérondif) olan *-ken* gelir.

Ml.: *حاضر آبدئم وارکن بنده چاچه یتیشهع hazir abdest-im var-k'en ben de cemâ'at-e getiseyim* «puisque je suis en état de pureté légale, j'en profiterai pour me joindre à la prière» (kelime kelime: ayant, à propos, l'ablution, que je rejoigne la communauté». (altta gizli «sous-entendu»: qui est en prière);

حاضر کزرکن بزده اوغرا مال ایدیکو g'ez-erk'en bize-de ugra-mal'i idi-niz «du moment que vous étiez en promenade, vous auriez dû entrer chez nous».

آرتق (آرتق)

462. *artık* (eski şekli آرتق *artuk*) katmacı (bu böyle, işte böyle = décidément; nihayet, akibet = à la fin; nihayetülemir, finalement).

Vurgusu son hecede olan *artık* kelimesi ise esasen *آرتق art-mak* [1] fiiliinin köküne -uk eklemevesiyle yapılan (bk. § 860) bir türemedir; mk. Yakutça *ord-uk*.

İlklemeye manasıyle:

1° Fazla «excédent», üstelik «surplus», kalıntı «reliefs (d'un repas)» (*دېكىكى eksik insuffisance, manque* in ziddi); alem, sıfat ve zarf (katmacı) olarak kullanılmıştı.

[1] Veya (M. RADLOFF, *alt. Inschr.*, I, 87) göre, aynı mânada olan *armak* tan ki, o zaman ek *tuk* (*tuk*) olur. J. D.

Ml.: *خانچى طاروغى كى يولۇ، آرتقىلە كېلىنir* : *han-ci tavuğ-u gibi yol-cu artıq-i ile g'eq-inir* «comme la poule de l'aubergiste il vit de ce que laissent les voyageurs» (halk sözü);
zenb-iñ ne kadar çok-sa ümid-iñ an-den artıq ol-ar «si grande que soit ta saute, tes espérances sont encore plus considérable» (ata sözü);
ibädet-i artı-cak it-meg-içün «pour faire ses dévotions un peu plus longtemps (*artı-cak*, *artı* in küçültümü). [Ris. Birg. s. 36].

2º Başka «autre», başkaca «autre que» (sifat); ayrı, ayrıca «excepté» (katmaç) mânasiyle.

İhtimalki «ayrı» demek olan *ayruk*, *adruk* = *ayrı* ile iltibas dolayısıyla. bk. § 465.

463. *artıç* kelimesi katmaç olduğu zaman vurgu işkeçesi adedir ki Türkçede fazlalık «superfluité, surplus», fikrine bağlı olan epeyce mütenevvi kavramları alır; (halbuki Fransızcadaki karşılıkları muayyenlik «définitif», katılık «décisif» fikrine bağlanan katmaçlardır).

Bu muhtelif mânalar su aşağıdaki örneklerle vardırılabilir :

1º Söyliyen zat, falanca müşahedesinin kendi gözünde *olup bitmiş* bir kıvama geldiğini, *bundan böyle* ortada varlaşık «müktesep, acquis» bir vakia bulunduğuunu bildirmek ister [1].

Ml.: *artıç ihtiyar ol-dam* «décidément, je suis devenu vieux»;
artıç hava git-dik-çe ısin-ır «décidément, l'air devient de plus en plus tiède»;
artıç hep-si hep-si bit-di «tout, tout est fini, décidément»;
artıç dilen-mey-e başlı-a-di «finalement, il se mit à mendier».

2º Söyliyen zat kendince *haddinden çok* «trop» devam etmiş görünen bir hale nihayet vermeği arzu eder, (ki bu evelkine yakın bir mânadadır).

Ml.: *yet-er artıç* «(décidément) c'est assez, cela suffit».
sus artıç «tais-toi, à la fin!».

Bir şeyin bittiğini görmek hususundaki sabırsızlığı daha çok bildirmek için halk dilinde bazan *llâ ill' Allâh* (ki *lâ il'âh, e ill'âllâh* dësturunun kısaltığıdır) kelimesi bu *artıç* kelimesine katılarak söylenir :

Ml.: *bik-dim artıç il'l'Allâh* «j'en ai assez, grand Dieu!»

3º Sonra *artıç* katmacı, yukarıdaki iki başlıkta bildirilen mânaların hep gelişime veya zayıflamasından ibaret epeyce mütenevvi mânalarda kullanılır.

(Misalleriude görüleceği üzere bunların Fransızca karşılıkları da epeyce mütenevvi ve hattâ bazan sadece bir nida işaretinden ibaret olabilir).

artıç kelimesi bazan şapırış «surprise» ve *kabullenmeyiş* «protestation» bildirmeğe yarar.

Ml.: *artıç bu kadar-i da kâfi deyil* «alors, même ceci (ke- li. keli.: même autant) est insuffisant!».

[1] Bu *öyle*, *iste böyle*, *bundan böyle* mânalarını da duyuruyor. Halk dilinde *lamî cimi yok* tabiriinin mânası da sezilir. A.U.E.

Bazan kelâmi sadece daha *kandırıcı* «persuasif» veya daha *anlatışlı* «expressif» yapar.

Ml.: آرتنى غم كېرى بى اختىار نصيحت ورەپىلەر : *artık ben-im gibi bir ihtiyar naşıhat ver-e-bilir «un vieillard comme moi peut bien donner des conseils»;*
مسنلەپە غزىئەلەدە قارىشىچق آرتنى سىد ايلەك كومۇردىرى *bu mes'ele-ye gazete-ler-de kariş-acak, artık seyr eyle-yin gümbürtü-yü «les journaux se mêleront également de cette affaire, voyez un peu (vous verrez pour le coup) le bruit (que cela fera)».*

464. Yukarıki misallerle anlaşılıyor ki bu katmaç gürleştirici, pekleştirici «corroboratif» bir edat olup *nesnelik objectif* olmaktan ziyade *kimesnelik*[1] *subjectif* bir mânası vardır. Çünkü teklişiz konuşmada hiç kullanılmayıp ekseriya hususi bir duyu durumunu «état d'âme» (bilhassa hoşnutsuzluk duygusunu) açığa vurur, ve bu bakımından nidalara yaklaşır. Bu takdirde *hele* (§ 451) ile mânadaştır.

artık katmacının cümledede duraklı bir yeri yoktur.

[Olumsuz cümlelerde *artık* in Fransızca karşılığı «ne... plus (désormais)»dır]. (mk. § 418 ve 485. İhtar I.).

Ml.: كەرە سۈزە باشلادىنى آلتىن موصىت بىلەر : *bir kere söz-e başla-di-mı, artık sus-mak bil-mez «quand il a commencé à parler, il ne veut plus se taire» (keli, keli.: «a-t-il commencé la parole, il ne sait plus se taire») [Fâlik Reşad];*

مسلمانلار مغلوب اولۇقلارى علکىتلەرde آرتق ياشائىمىيورلار *müslüman-ıar mağlûb ol-dak-jar-i memleket-ler-de artık yaşa-yama-yor-ıar «les Musulmans ne peuvent plus vivre dans les pays où ils ont été vaincus» (Hüseyin Câhit).*

465. *artık* yerine bazan *ayrak*, *gayri* (halk dilinde *kayırt*) ve eski Osmaulicada *ayrak* kelimeleri bir ayırt «différence» fikri bildirir ki, fazla «surplus» fikrine yakındır.

Ml.: بىتدى ئىجىرى *bit-di gayri* «c'est décidément fini»;
اىستىم غىرى *iste-mem gayri* «(mais puisque je vous dia que) je ne veux pas»;
آرتق تابىڭ ئىچىرى *ayrak şabit-le ben bir yer-e cem ol-maz-in* «je ne veux plus voir. Şabit (1426 yazmaları, yaprak 130 V).

YI*

466. *il'lâ* (mk. Caspari, § 534) ve *il* ille nin şu aşağıdaki kavramları vardır:

1° *yok-sa* «sinon» nin mânadaştır. Türkçede bu mânasiyle kullanıldığı zaman başına ve bağlacı getirilir (ki bu kullanımı eskimiştir).

Ml.: اور، بى شىركىت كېرىملىدىر و الا پاره قازانماز *a-da bu şirket-e gir-meli-dir ve illâ para kazan-amaz «il faut qu'il entre aussi dans cette compagnie, sinon il ne gagnera pas d'argent».*

2° Olumsuz (menfi) bir cümleden sonra (müstesna olarak «excepté, sauf» ancak, olsa olsa) yerinde gelir ki «sinon» mânasiyedir.

[1] *Kimeslik* de olabilir. A.U.E.

Ml. : *بِنْ-يَوْمَ مَنْ كَيْسَرْهُ آتَوْهُ مَازْ الْأَجَلْ* : *ben-i sen den kimse ayır-amaz ill'ā ecel* «personne ne saurait me séparer de toi, excepté la mort» (*ancağ, in mânadaşı*, § 429).

Ekseriya bu nevi cümlelerde olumsuz fiil olumlu olarak tekrarlanır: ... *ill'ā ecel ayır-ır* (yine bk. § 985).

3° *hele* nin mânadaşı (bk. § 451) olur. O zaman *ille* suretinde söylenilir (ki bu kullanım Arapçada yoktur).

a. *bilhassa* «surtout» [1].

Ml. : *بُنْلَدِي دَهْ سُورْمَ اما ايلَهْ سَنْ* *bun-lari da sever-im amma ille sen-i* «je les aime (tous, mais) surtout toi»;

اَوْدَهْ يَارَامَازْ اما ايلَهْ سَنْ *o-da yara-maz amma ille sen* «il ne vaut (pas grand' chose, mais toi encore moins» (keli. keli.: «mais surtout toi»).

b. Muhakkak, mutlaka «absolument», ne yapıp yapıp «à toute force» mânasında olur. [2]

Ml. : *اَيلَهْ اَيْكِيدَنْ وَازْ كَيْجَكَكَكْ* *ille içki-den vaz g'ec-ecek-siñ* «il faut absolument que tu renonces à la boisson»;

كَانْ دُوكَيْكَزْ اَيلَهْ اَدرَنْ بَزْ اَولَاجِنْ *kan dök'-eceğiz ille Edirne biz-im ol-acak* «nous verserons du sang (s'il le faut mais) Andrinople sera à nous, coûte que coûte».

﴿وقبه﴾

467. *Yoksa* veya *yoħsa* (ki aslı *يوق ايه* *yok* ise «si c'est non» dur) katmaç veya bağlacı farazi bir mülâhazanın, bir zan ve tahminin, reddedildikten sonra varılan hükmün eveline getirilir.

(Bu gibi hallerde Fransızca karşılığı «autrement, sans quoi, sinon» dur.)

Ml. : *بِنْ بُولَهْ اوْنَدِينْ بِيلْبُورْدَمْ يَوْقَهْ مَانِعْ اوْنَازِدمْ* *yoħsa māni ol-maz-dim* «je ne savais pas que c'était ainsi, sans quoi je ne m'y serais pas opposé».

Bazan *yoħsa* kelimesi, girmiş bulunduğu cümlenin sadece evelki cümle meshumunu bozumladığını (nakzettiğini) bildirmeye yarar.

(Fransızcaın teklifsiz konuşma dilinde «sans quoi» kelimesinin de bazan buna benzer bir kavramı var.)

Ml. : *مَظَلُومْ اوْلَانْدَرْ مَرْجِيَ الْأَهْدَرْ يَوْقَهْ يَا لَكْرْ اِنْسَانْلَرْ-اِنْ* *mercî i Allâh-dir yoksa gal-niz insan-lar-in adâleti deyîl e-le refuge des opprimés, c'est Dieu, (sans quoi) ce n'est pas la justice des hommes».*

468. Bir soru cümlesiinde *yoksa* kelimesi, *veya* «ou» mânasını bildirir (mk. § 980).

Ml. : *فَرِيقْ باشا كَدِيْغِي يَوْقَهْ كَدِيْغِي* : *ferîk paşa g'el-di-mi yoksa g'el-me-di-mi?* «est-ce que le général [de devision] est venu ou non?»;

[1] Eski Osmanlıcada yine bu mânada olarak *illā* suretinde de kullanılırdı:

Bir hikâyeyet eyle-riz *illā* siz-e. (Mevlid-Süleyman Çelebi).

[2] Ne pahasına olursa olsun «coûte que coûte» mânasıyle de. A.U.E.

pigāde ferik-i yoksa süvāri ferik-i? «le divisionnaire d'infanterie ou celui de cavalerie?».

İNTAR. — Nazımda bazan (ayni mânada) ~~«*ve*~~ yoksa ki tâbiri kullanılır ki, o zaman ki bir dolgu (başiv, cheville*) den ibarettir.

بایانی (ساغنی)

469. *bayağı* kelimesi sıfat olarak (âdi, alelâde, basit, âmiyane, pespaye «ordinaire, vulgaire, commun, simple») mânalarındadır ki belki *kırgızcada*, Kazan Türkçesinde ve eski Osmanlıca'da (mk. *Battal*', s. 32 ve 36) mukaddema, eskiden beri, öteden beri «d'avant, de l'ancien temps» mânasındaki *bayağı* ile yaklaştırılabilir. Bu da اول «avant» mânasında olan *baya* ile *ki +* (§ 284) den ibarettir; mk. لـ *baya*: *kitab-i-Korkud*) Barthold, s. 210, I. 17). Altaycada *paya* veya *pişa* -evel- *aci-dessus*, *avant»* (yne mk. *bigağdan* § 396, tenbih) [1].

Bu kelime, pek beklenmedik, şaşırtıcı veya üzücü görünmekle beraber verilmesi zaruri bir hükmü hakkında katmaç olarak kullanılır. (Fransızcada karşılıkları : «vraiment, tout simplement, tout bonnement» gibi kelimeler olabilir) [2].

Mı.: كندنی باياğı معلوماتلى بىشى ئلن ايدىبور *k'endili bayagi məlumatlı bir şey zann ediyor* «il s'imagine tout bonnement qu'il est un savant» (keli, keli : «qu'il est une chose savante»).

七

'âdetâ' kelimesi aslında (mk. § 103) «âdet, mutat olduğu üzere «selon le coutume» manasını veriyordu.

Ml. ٦٣٦ اوجز دردر قات بنا ايدرلر ايكن بونى فقط برقات بنا ايتشلر : *ädetä üç-er dör-der kat binā id-er-ler iken bun-u fakat bir kat binā et-mis-ler* «quelque ce soit la coutume (en France) de bâtir à trois ou quatre étages, ce (palais) n'en a cependant qu'un» (Mehmet Efendi sesaretnamesi [relation de Mehmed E(endi)] Julien Galland tercümesi);

بۇنى ناصل بىشىرىتىسىدۇ ؟ bun-u nasi^l pisir-ecik-siñ «comment feras-tu cuire ce ci?» sualine cevabolarak:

- تاڭىن *ādetā* «comme d'habitude» (Nasreddin Hoca hikâyelerinden).
مۇنىڭ *ādetā* katmacı çok kere yukarıki *bayağı* kelimesinin mânadaşı olur (ve Fransızcada littéralement, véritablement, vraiment, simplement, tout simplement «ni plus ni moins, autant dire, pour ainsi dire, proprement» gibi mânalar [2] bildirir (m.k. ئۆزى دۈزىئى katmacı ki Fransızca karşılığı «tout uniment» dir).

[1] Daha evvelce bu kelime hakkındaki müthalâalarımız hakkında, bk. bu eserin tercümesi § 126, s. 89 notları. Aynı kök ve manadan bozulup sonrasında iki ayrı manada gelişmiş olan bu kelime, *ğlu* *şılı* *basbayağı* suretiinde her ikisinde tektili olarak da kullanılır. A.U.E.

[2, 2] Bu Fransızca tâbirlerin Türkçede aşağı yukarı karşılıkları *durmış ta, haline bakmadan, dûxcesi, gerçekten, eni konu, adam akıllı, gûya, sözüm yabana, az çok gibi* kelimelerdir. A.U.E.

Ml.: اورنالق عادتاً كچجه کي قارانلىق اولدى : *orta-lık ādetā g’ece gibi karańlik ol-du* «il fait noir comme s'il faisait (vraiment) nuit»;

كىدى عادتاً كۈچۈلشىش آرسلان كېيدى *k’edi ādetā küçül-müş arslan gibi-dir* «le chat est, pour ainsi dire, un lion en miniature»;

عادتاً بىلەر لابوراتوار تېرىبى ئېتىش *ādetā bir laboratuvar tertib et-mış* «il a organisé un véritable laboratoire».

IHTAR 1. — Türkçede bu mânalarla ilgili مالت salt; مترف strf; ماز mahzū; ساده sâde; مجرد müeरred; kelimeleri de vardır (ki Fransızcada: «uniquement, purement et simplement, seulement» gibi ifadelerle eda edilir). Yine mk. كى tek (§ 1000, sonunda, ve § 538), galâñiz ve ancak (§ 469).

IHTAR 2. — Balkanlarda (Rumelide) *bagağı* kelimesi (ekseriya *baya* suretinde kısaltılmış olarak) كى pek «très» mânasını almıştır. mk. Kazan ve Tobolsk: *ba; tak*.

مانک

470. *sanki* katmacı *sanki-mak* «penser, croire» sıllinin emri ardına getirilen *ki* bağlacıyla yapılmış olup (keli. keli.: zannet ki... crois que, itibar et ki... considère que, farz et ki... suppose que) mânalarındadır.

Bu katmacın başheca kullanışları şunlardır :

1º Aynı zamanda bir çekiniş ilintisi «kayıdı ihtarazı, réserve» ortaya sürmek üzere farazi bir hükmün kabul ve teslim edildiğini bildirir (ki Fransızcası : kabul edelim ki, mânasında «admettons» dır). Mânadaşı : *tut-alım* «tenons» [1].

Ml.: *sanki kir-dim* «admettons que je l'aie cassé?» (ne olacak = et puis après?)

(Bazan bu kelimemin aynı mânada kullanılan kısaltık *sanki* şeklinde rastlanır [2]).

2º İddia edilen bir şeyin ancak bir zan ve tahminden, yersiz ve asilsiz bir ifadeden haksız veya uydurma bir isnat ve istiradan ibaret olduğunu bildirir.

(Fransızca karşılığı : «soi-disant, comme si...»). Mânadaşları : *كىدا* *g’öyä*, *كىننە* *k’eenne* veya *كىننەھۇ*, *كەنەنە* *hemānā*.

Ml.: *sanki ben bun-u de-miş-im* «c'est moi qui l'aurais raconté, soi-disant».

3º Kelâmi daha iymalı veya daha kandırıcı kılmak için, bazan de ona sadece bir aydınlık ve açıklık getirmek üzere tekit edati olarak kullanılır.

(Bu takdirde Fransızca karşılıkları epeyce değişik olur: «voyez-vous, ma foi! c'est ainsi que... comme qui dirait vs.»).

Ml.: *k’enar-a at-ma-yiniz, o da sanki adam-dir hal*
«ne le traitez pas par-dessus la jambe, ce n'est pas le premier venu, ma foi!»;

بىلەر لە شاعىنى تېرىبى ايدولر مانكى آلىشىدېرىپوب آوجىلتىدە قوللاپىرىل *ba’zi yer-ler-de sahin-i terbiye ed-er-ler sanki alış-dir-ip av-ci lik-da kullanır-lar* «dans

[1] *Tutalıım* gibi, *tutalıım ki* ve *hattâ tut ki* de kullanılır: Tut ki yedim A.U.E.

[2] Kendim bunun böyle kullanıldığına raslamadım. A.U.E.

certaines endroits on élève des faucons : on les dresse et on s'en sert à la chasse» (Rif'at Bey, hikâyeleri, s. 4).

4º Çok defa *sanki* katmacı, bir soruyu pekleştirmeye yarar.

Ml. : مانکه اوکا بر مکتوب کوندرسم اولازى *sanki on-a bir mektub g'önder-se-m ol-maz-mi?* «si je lui envoyais une lettre («qu'en pensez-vous?» ne der-siñiz?); ئاكچىلارنى نېھون بودارلىك مانکە ؟ *ağac-Lar-i niçün buda-r-Lar sanki?* «(dites-moi, pourquoi émonde-t-on les arbres?».

مانکە *sanki adam-mi o?* «et cela s'appelle un homme ?»; ئاكچىلارنى نېھون اوڭىز كولبۇر سىكز مانکە ؟ *sanki? ahl je ne suis pas content, pourquoi riez-vous ainsi ?».*

كاش**

471. *k'eskî* (halk dilinde : *k'eske*) katmacı, Farsça *چك k'tas* veya *چك k'ac* ile *ki* den olup: Allah vere de «plût à Dieu que...» mânasını verir. Bulunduğu cümlenin fiili iltizamı (ve bazan bunun yerine şart) olur.

Vaktiyle كاش كاش كاش كاش *k'as ki, k'as ki* suretlerinde de yazılırdı. mk. كاش *k'as (i) ke* (1426 yılı yazmaları, yaprak, 43, 206 7° vs.)

Ml. : كاش *k'aski dün-den g'el-mış ol-a-ydimuz* «ah ! si vous étiez venu dès hier !».

Eski Osmanlıcada كاش *k'as* kelimesi ardına *ki* si olmayarak kullanıldığı gibi (ىذ) *n'ol-a-/yidi* «que serait-ce»; ve *چللىك* [!] *bol-ay ki* (mk. § 620, ihtar) gibi mânadaşları da kullanılmıştı. «كاش *n'ol-a k'eskî* «keli, keli : que c'était-ce si...» de derlerdi.

حاشا*

472. *hâşâ* (Allah saklasın, Allah esirgesin, Allah elmesin «Dieu garde, à Dieu ne plaise » mânalarında bir ifade olup Arapçada *عَلَيْكَ* «excepté, hormis » mânasından alınarak Türk diline Kur'an'daki *حاشا* [= (ال) حاشا] ibaresinden girmiştir.

(Nazimda) *hâşâ ki* de denir.

Bu kelime haksız bir isyanda, iftiraya karşı ret ve inkâr roliyle kullanılır.

Ml. : او دکابىي تامو-سزى در ؟ حاشا ! *o dük'k'anct nāmus-suz-mu-dar?* *hâşa* «ce bou-tiquier serait malhonnête, (d'après vous) ? jamais de la vie!»; حاشا *maksam-ım şik'ayet deýil* «ne croyez pas que j'ai l'intention de me plaindre».

Bazan aynı tabir ayıplanacak veya uygunsuz, münasebetsiz bir şey olduğunu bildirir.

Ml. : مكتب طبىيە حاشا الله انكار ايدىورلۇمۇن *mekteb-i tibbiye-de hâşâ Allâh-i ink'âr edi-yor-Lar-mış* «à ce qu'il paraît, on nie l'existence de Dieu à l'Ecole de médecine !»;

[1] *چللىك bol-ag* kelimesini Rumelide *bolay ki* ve daha çok *bol-a ki* suretlerinde isittim. A.U.E.

Bu kelime eski *bol-mak* = *ol-mak* mastarının o vakitlerde yaşayan iltizamı müsret gaibi (*bol-ag* = *ol*)dır. Bunun, (bu *ol-a ki*) den koşa *chiatus* dolayısıyle *u* düşerek *b' ol-a ki* olması uzaktır, A.U.E.

شُوره طَافِهُسِي دِيرَكْ هَاشا مَاشَا اِيكِيدر Seneviyye tâ'ife-si der-ler ki hâşâ Hâlik iki-dir «les dualistes prétendent qu'il existe deux créateurs» Bûrhan-Kâti, Türkçe tereümesi, s. 59).

mk. *hâşâ huzar-dan*, *هاشا من حضور* *hâşâ min hazur* «sauf votre respect (ve keli. keli. : loin de la présence)».

Daha eskiden Arapçanın *هاشا من السامعين* *hâşâ min,e/U s - sâmîn* «loin de ceux qui écoutent = işidenlerden uzak» tâbirî kullanılmıştı.

- mk. *şu mânadaş tâbirleri* : *biz-den uzak* «loin de nous»; *işid-en-den uak* «loin de celui qui écoute»; *Allâh g'ôster-me-sin* «Dieu garde, que Dieu ne montre pas»; *ne'uz,ü b,i llâh -i, min, e s-seytân,i r-racîm* = (*taslañmiş Şeytan-dan*) *Allâha-ha siğin-ir-iz* «nous nous refugions en Dieu (contre Satan «lapidé»); *söz-üm gaban-a* (mk. § 912, 2° misal); *l'a teşbih*; *Allâh sakla-sin;* *hadâ nek'erde*, *Allâh et-me-sin*, vs. [1].

(خود*)

473. *hod* edatı Farsçada (Fransızcaın lui-même, moi-même vs. deki «même» kelimesi gibi) bir mânada olup artık bugün Türkçede kullanılmaz. Eski Osmanlıcada şu mahiyetleri vardı:

1° *ise* (mk. § 403, ihtar) veya *hal-bu-ki* «quant à..., pour ce qui est de..., tandis que» kelimelerinin mânadaşı.

M. : *مَنْهُ عَمَدْ يَاشَا دَزِّرْ إِيْكِنْ وَرْدِكَنْ بِو خُودْ بِرْ دَفْنَزَادَرْ وَرِبُوبْ فَتَنِيْ دَفَعْ إِيدَكْ : g'eq-en-de Mehmed Paşa vezir iken ver-di-niz ba hod bir defterdar-dir vir-üb fitne-yi def ed-iñ. «dernièrement vous avez livré (aux janissaires révoltés = ayaklanan yeniçerilere) Mehmet Pacha qui était un vizir ; quant à (ou tandis que) celui-ci (il n') est qu'un trésorier. Livrez-le pour étouffer l'insurrection» (Na'imâ târihi);*

[2] آدم خود (الله عهد إيلك) (ابلاي كم ، بريت) أول اغаждن يع [2] *Adem hod' Allâh-la 'ahd eyle-di kim ol ağaç-dan yi-me-ye* «quant à Adam, il avait fait un pacte avec Allâh de ne point manger de cet arbre» (Envâr-i-'Âsîkîn, yaprak, 25. Bibl. nat. yazmaları).

IHTAR. — Çok kere *hod* kelimesi bir zamirden sonra gelirdi: *ben hod sen hod* vs. «quant à moi, à toi».

2° Bir hükmü veya bir emri daha tesirli kilmak için artık (muk. § 462) veya *hele* (§ 453) gibi pekleştirici (tekidici) bir edat mabiyetindedir.

[1] Edebe uymyaz veya tiksindirici bir şey söylemek zorilemək söyleyen zat o şeyi bildiren sözden evvel konuşma diliinde *destar-uñ* der ki, bu da bu kelimeler arasına girer; *destar-uñ abdest-i g'el-mış*. vs.

Bu kelime de halk dilinde «af edersin» mânasiyle ve *haydi-ñ* gibi bir emir siygası halinde kullanılır. A.U.E.

[2] Farsçada (*d*)lerin bir takımı *i=d'* ile de olur. Bu da bunlar arasında olduğu farz edilerek burada böyle yazılmıştır ki, müellif bu münasebetle (*tuhaf*, ne münasebet) mânasında sic diyor. A.U.E.

Ml. : *ve illā ḥad vir-mez-ūz*, «sinon, nous ne donnerons rien» (Kırk vezir, s. 113);

biñ vir-mez-se yüz ḥad vir-e «il ne donne pas 1000 (aspres), qu'il en donne du moins 100» (ayni eser, s. 184).

Diger tavr katmaçları.

(885 § ve aşağısına da bakınız).

474. طبق *tibk-i* «exactement».

این ایستز *zar zor iste-r iste-mex* «malgré tout» muk. s. 1020 [1]
 ماضی *häsil-i* (*häsil-i** yerine), *امال* *el-häsil*,
 ماضی *häsil-i k'el'ām* *خلصه* *hul'āsa*,
 ماضی *hul'āsa-i-k'el'ām* *نتیجه کلام* *netice-i-k'elām*,
 ماضی *söz-ün kısa-sı* *القصص* *el-kıssa* «en résumé, bref», muk. eski Osmanlıcada
 ماضی *ma-hasıl*, *وہ* *muḥassal*,
 ماضی *binā'en'alegh*, *بنابرین* *bina-ber-ın* «par conséquent, en conséquence» (keli.
 keli. *en construction sur ceci*);
 باشلیجه *başlı-ı-ca* «principalement»;
 مخصوص *husūs-i-ile* *بـاـخـصـوـس* *husūs-en*, *بـاـخـصـوـس* *al'e-l-husūs*,
 «surtout»; muk. خوش (Bianchi);
 مخصوص *agri-ca*, *بـاـخـصـه* *bi-l-hässä* «spécialement»
 مخصوص *maḥsūs* «à dessein, exprès, spécialement»
 بالالتزام *bi-l-iltizām*, «à dessein, exprès»;
 بـلـدـرـك *bilerek*, *بـلـدـرـك* *casden* *عـنـأـمـدـنـ* «volontairement, à dessein»;
 بالـلـدـنـ *yalan-dan* «soit- disant, tant bien que mal, pour donner le change».

V. KAÇLIK KATMAÇLARI.

(Adverbes de quantité).

475. Kaçık katmaçları *ne kadar* «combien» (quelle quantité) sualine cevab olanlardır. (mk. bu bapta § 1076 ve aşağısı). Bu katmaçların bir kısmı miktar belirtkenleri «déterminants» olabilir (bk. § 1076 ve aşağısı, 891 ve aşağısı).

476. Kaçık işaret katmaçları şunlardır: او قدر *bu* (*su*, *o*) *kadar* «tant, une telle quantité». Bu tâbirler işaret zamirleri olan *bu*, *su* o ardınca gelen *kadar* ilgicinden yapılmıştır: «sautant que cela, autant que ceci».

اولندر (اول قدر) aynı mânada *bunca*, *پـوـجـيـ* *şunca*, (*پـوـجـيـ*) *ol'kadar* da denirdi.

Bu katmaçlar sıfatlarla kullanılır. Bazan bir işaretli harekete dayanır.

Ml. : بقدر او زدن *bu kadar uzun* «long comme ceci, de cette longueur». Kaçılık belirtkeni olarak ta kullanırlar (mk. § 1076).

477. Bu katmaçlardan evvel *o*, bir geldiği zaman, bir daha o miktar «une fois autant, un aussi grand» manası verir (muk. § 895).

Ml. : او قدر ده بکلمه *bir o kadar daha bekle-dim* «j'attendis encore une fois autant» (keli. keli. «une même quantité encore»).

478. Bu katmaçlar tasvir alâmeti olan *cik*-de alırlar, o zaman ufak bir miktar «une patite quantité» manasını verirler.

Ml. : او قدر جن او فرق *o kadar-cık* *ufak* «tout petit» bir hükmün belirtkenleri olarak kullanıldıkları zaman *bir tarif edatımı* «article» alır.

Ml. : او قدر جن *bu kadar-cık bir para* «une si petite somme».

479. *bu kadar* kelimesi şu kavramları alabilir :

1° (Bir sayı isminden sonra geldiği zaman aşağı yukarı, takiben, tahminen, «environ») manasını verir.

Ml. : او توز او قدر سه *bu kadar sene evvel* «il y a environ trente ans».

2° Yalnız, sadece manasını verir «pas plus que cela» (yani olsa olsa bu miktar), manadaşı : ابچى *ancak* (muk. § 429).

Ml. : مسطرلر يازىلان كتابك او قونه جىنى بوقدور *mistar-siz gaz-ılk-an kitab-in oka-na-cağ-i bu kadar-dir* «voilà tout ce qu'on peut lire d'un livre qu'on a écrit sans se servir d'une règle» (halk sözü). (*mistar* [1] yerine جدول *cedvel* de kullanılır).

480. *o kadar* kelimesi, olumsuz bir cümlede bazan *pekar* «pas beaucoup» manasını verir. (Muk. fransızca [teklifsiz konuşma dili] da «pas tant que cela»).

Ml. : قىشىن قوشلار انساندىن او قدر قاچاز *kış-in kuş-lar insan-dan o kadar kaçmas* [2] «en hiver, les oiseaux ne fuient pas beaucoup les hommes». *o kadar* katmacından evvel *ek*; *pekar* kelimesi de (§ 487) getirilebilir.

Ml. : بولك پارسى بولن پك او قدر قولاي اولسا سىركى *ban-un çäre-sin-i bul-mak pek o kadar koşay ol-ma-sa g'erek* «il ne doit pas être si facile que cela de trouver un remède à ceci».

481. *bu* (*su*, *o*) *kadár* katmaçları bir şahıs bildiren ismin önüne gelince *bu*, *su* *o gaşta* «d'un tel âge» manasını bildirir (muk. 1205).

[1] Mistar, cedvel değildir. Çizgisiz kâğıtlar üzerinde eski nasih ve kâtiplerin düzgün satırla yazmaları için kâğıt boyunda mukavva üzerine ölçülü ve muntazam iplikler halinde evvelden tasarlanmış sahifenin satırları gergin dikilüp dizilenir. Yazılacak kâğıtlar bunun üzerine bastırılnca izleri, satırsız olan o kâğıt üzerinde kalır, ve bunun üzerinden yazı yazılrıdı. İşte bu «satırlık» mukavvaya سطر denilir. A.U.E.

[2] Bu yerde *pekar* de kullanılır : *pekar kaçmas* A.U.E.

Ml. : شو قدر (وار) شو قدر چوچن بالکز کز، مه : *su kadar çocuk galınız g'ez-emez* «un enfant de tel âge ne peut se promener seul».

482. Bağlaç tâbiri «locution conjonctive» olan *su kadar var ki* ifadesinin, bununla beraber «néanmoins, pourtant» suretinde daraltıcı bir mânası vardır.

483. Katmaç olarak kullanılan چوچن *çoç* «beaucoup» kelimesi (mk. § 1076) şu mânaları verir :

1° Sıfatlarla, *peç* «très» mânasını :

Ml. : جوچن چالیشنان : *çoç çalış-kan* «très travailleur, très laborieux»;

2° Fiillerle, *ziyāde* «beaucoup», çok kere, ekseriya «souvent», çok zaman, uzun müddet «long temps» mânalarını :

Ml. : سزى چوچن سورم *siz-i çok sever-im* «je vous aime beaucoup»;
جىزى چوچن كىرىدى *biz-e çok g'el-ir-di* «il venait souvent nous voir».
بن ارضرومە [1] چوچن اوچوردم *ben Erzurum-da çok otur-dum* «j'ai habité longtemps à Erzurum [1]».

IHTAR. — *çoç-dan* kelimesi *çoç zamandanberi* «depuis longtemps», *çoç çok* veya *peç peç* kelimeleri en çok, a'zamî «tout au plus, au maximum» mânalarını verir. (mk. § 1238).

3° Fazla «trop» mânasını.

Ml. : جوچن چىلىكىز *vous (en) avez pris trop ou beaucoup* [Fransızcadaki «beaucoup, trop» kelimelerini Türkçe, ayırt etmiyerek «çok» ile bildirir].

484. (Evelkinin zıtlanık = ters-ad «antonyme» i olan) *از az* kelimesi şunları bildirir :

1° *كىلىل* : *جزئى «peu».

Ml. : از دىر چوچن بالوار *az ver çok galvar* «donne peu, quémande beaucoup».

2° سېرىك *seyrek*, نادراً *nādiren* «rarement» mânasını.

Mânadaşları : (دە) (دە) *از كەرە (defā)*.

Ml. : بولۇر آت بولۇر *böyle bir at az bul-un-ur* «on trouve rarement un pareil cheval».

[1,1] Müellif bu kelimenin Osmanlıca imlâsını (ارزروم) ve Fransızca imlâsını (Erzurum) suretinde veriyor. A.U.E.

IHTAR. — *j' s. biraz* «un peu» bir miktar az, *az* bir miktar ve *«چوک*** [1] *bir parça* «une pièce» bir ufak kılıt ve yine *biraz* «un peu» manâsiyle kullanılır: *bir az (bir parça) râhatsız* «un peu incommodé, malade»;

Eski osmanlıca da aynı mânada *بـ. bir-ez*, *مـ. bir mikdar* (ki bu ikinci kelime bu gün sadece «une certaine quantité» mânasındadır) ve *سـ. sehl* (kolay «faciles») denirdi.

* 485. «*ziyâde*» *«augmentation»* kelimesi çok, artık, fazla «trop davantage, plus» mânalarını bildirir. Bu katmaç, *daha* (mk. § 418) kelimesinden daha çok anlatışlı (mânidar)dır.

MI. *Allah ziyāde et-sin* meslâ bir yemeği almazlık ederken) teşekkür ederim «merci» yerinde kullanılır (ke- li. keli.: «que Dieu passe davantage, que Dieu vous en accorde plus encore que vous ne m'en offrez»;

bu çuha ziyāde g'el-di «il y a plus de drap (qu, il n'en faut), il y a trop de drap», (*keli, keli*: «ce drap est venu trop».

ziyāde katmacı bir sıfattan evvel geldiği zaman çok ve *peç* kelime-lerinin mânadaşı olur: *ziyāde çal'ışkan*, *peç ziyāde çal'ışkan* da denir.

İHTAR 1. — Olumsuz bir cümlede artık fazla «ne... plus...» manasındadır: *ziyāde iste-mem* (mk. § 418 ve 464).

İHTAR 2. — *daha* kelimesi gibi tafdit (comparatif) i pekleştirmeye yarar:

Benden ziyāde bü(ō)yük «(il est) plus grand que moi» (mk. § 367).

486. فضل «surplus» kelimesi (Fransızca «plus» ve bilhassa «trop» manasıyle) *ziyāde* kelimesinin manadası olarak kullanılır:

MI. (ومندن فضله) *lüzüm-un-dan fazla* «plus que de raison»;

فَذَلِكَ سُوْلَمْ *fazla söyle-me* «ne parle pas trop, ne parle pas inutilement».

LİTAR. — Edebi dilde bazan fazla «plus» mânâsında **مُجَازٌ mütecâvîz* (aşkin, geçkin) ve **عَزِيزٌ ezyed* (çok ziyade) kelimeleri mef'ulûn anh halleriyle kullanıldı (Cevdet Tarihi, I, 111, 137, 142).

[1] Müellif parça kelimesinin Farsça olduğunu ** işaretiley gösteriyor. Halbuki Farsçaya Türkçeden geçen bu kelimelerin *p* (*b*) *r* maddesi şubelere ayrılmış manasında (bk. Radloff IV. parçalanmış, manasında) *pir-tıl'*; *pir-tık*, *par-tal'*, *bör-tük*; (*pil'i*) *pir-tı*, *bör-tür*; *bur-tak*, *bür-tek*, *bur-çak* ve *par-a*, *para-l'amak* kelimelerinde de görülmektedir. Hepsinde (ayılma, dağılma, tanelenme) fikri vardır. A.U.E.

487. كـ pek.

Bu kelime sıfat olarak kullanıldığı zaman sert, katı, sağlam «solide, ferme, dur» mânalarında olur.

Ml. كُوكُوك يُورك يك *yürej-i pek* «(il a) le cœur dür»;

آغزيم يك ağ(.)z-im pek «je garde bien les secrets»;

گوزى يك *göz-ü* *pek* «cruel» [1].

peç kelimesi, katmaç olarak (çok, kuvvetli, kuvvetle, şiddetli, şiddetle «fort, très, avec intensité, avec force») mânalarını yerir.

Ml.: پک قوشق *pek koş-mak* «courir vite»;

pek kız-mak «être fort en colère» vs.

Sifatiardan evvel gelirse, *ziyade* ve *çok* kelimelerinin mânadaşı olur: *pekiçışkan*.

488. Su kelimeler de aynı mânada kullanılabilir:

(آشۇرى) آشىرى; بىغايت *gäyet-le*, غايتىدە *gäyet de*, ئابىلە *begäyet*); غايت *gäyet*, ئابىلە *begäyet*);
asırı (asuru) eskimistir; mk. s. 905) «extrêmement»;

مُوْكَدْ درجه (de) *soñ derece(de)* قى
 katı (asıl mânasiyle: sert «dur»); *hadden ziyâde (taşra, daşra)* (daşra
 «au dernier degré»; حددن زیاده (ظیره) *hadden ziyâde (taşra, daşra)* (daşra
 eskimistir); veya بى حد *bî hadd* «excessivement»;

* فوْق الْمَادِ *feuk*, a *L-āde* «extraordinairement»; [2] vs. Yine mk. § 469, iħtar 2.

INTAR. — Eski Osmanlıcada *عذيم** 'azîm گ g'ey (muk. uygureca *käd*) ve چولق *yavlaşak* kelimeleri de aynı kavramda kullanılmıştır.

Cafer içün 'azîm perîşân ol-, da-şar ils furent très inquiets
au sujet de Diafer.

² T. 18, 'azım büyük «très grand» (Sey. Battal Gaz. s. 10 ve 12);

گے سکن کی مدد سے *g'ey sakin «sois bien sur tes gardes»* (Kirk vezir s. 95, 225)

yavlak sevgili «très aimable» (Bibl. nat. yazmaları, A. f. t. n° 5, yap-
rak. 69).

Katmaçlarının mukayese dereceleri, aynı zamanda sıfatlar da olduğu gibi ifade edilir (§ 367 ve aşağısı).

[1] Müellifin bu kelimeye verdiği «zalim, cruel» manası yerinde değildir. Bu ifade «pervasız; korkusuz; cüretkar; cesur» manasındadır. Bu misaller arasında sırı pek «sağlam giyinmiş» de katılabilirdi A.U.E.

[2] Aynı mânada ۋەلىقىزى* sevk, a l-gâye de kullaqıldı. A.U.E.

Ml.: *daha yukarı çıktı* «il monta plus haut» ; «il s'assit à la dernière place» *en aşağı otar-du* (keli, keli: «le plus bas») ; *en eveel* «en tout premier lieu, tout d'abord».

ile (§ 875) ve bu bapda *-li* ile türemlenen isimler de olduğu gibi iş gören *siz* (§ 381) ilgişlerini havi olan katmaçılık tâbirlerde de böyledir.

Ml.: *لَهُ الْأَرْجُونُ وَسَفَرَ دَهَا شَدَّدَهُ* *Kler el-ler-in-i bu sefer daha şiddet-le çırptı* «cette fois, Claire applaudit plus fort encore» (Yakub Kadri, Bir Serencam, s. 101).

-lik veya *-li* li isimlerle *-ile* den yapılmış tâbirler arasındaki bu iş benzerliği, 521 inci bent te söylenenleri pekleştirmektedir.

BÖLÜM III. — Sayı isimleri.

489. Sayı isimleri (أعداد اصلية) * *esmā-i a‘dad*) asıl sayı (*a‘dād-i asliye*), dereceli sayı (**adād-i rūtbiye*) paylı (üleşimli) sayı (*a‘dād-i tevzi‘iye*) isimlerine “les noms des nombres ordinaux, les noms des nombres cardinaux, les noms des nombres distributifs” ayılır.

I. Asıl sayı isimleri.

490. Türkçede birlik (احاد unités) lere *birler* denir ki şunlardır:

1. <i>bir</i>	بِرْ	(۱);	6. <i>altı</i>	آلتى	(۶);
2. <i>iki</i>	اىكى	(۲);	7. <i>yedi</i>	پېدى	(۷);
3. <i>üç</i>	اوچ	(۳);	8. <i>sekiz</i>	سەڭز	(۸);
4. <i>dört</i>	دۇرت	(۴);	9. <i>dokuz</i>	قۇز(ط)	(۹).
5. <i>beş</i>	بېش	(۵);			

onlar (عشرات) * *aşerāt - dizaines* şunlardır :

10. <i>on</i>	اون	(۱۰);	60. <i>altmış</i>	التمىش	(۶۰);
20. <i>yirmi</i>	يىكىرى	(۲۰);	70. <i>yetmiş</i>	پېتىمىش	(۷۰);
30. <i>otuz</i>	اوۇز	(۳۰);	80. <i>sekzen</i>	سەڭزەن	(۸۰);
40. <i>kırk</i>	قرقى	(۴۰);	90. <i>doksan</i>	دەڭسان	(۹۰).
50. <i>elli</i>	اللى	(۵۰);			

Başka sınıfından sayı isimleri şunlardır:

yüz (٢٠٠);
biñ (٢٠٠);
on biñ (٢٠٠).[1]

yüz biñ (٢٠٠٠);
milyon (eski Osm.: *biñ g'ez[2]biñ*;
milyar.

Türkçede, Fransızcada olduğu gibi (11 den 16) ya [3] kadar hususî isimler yoktur.

İHTAR 1. — *... bir* şu mânalara da gelir:

1° Tek bir, biricik «unique, un seulement»:

Ml.: ﷺ بِرَدْرَدْ *Allah birdir* «il n'y a qu'un Dieu» (keli. keli.: «Dieu est un»).

2° Aynı şey «la même chose, le même».

Ml.: *هُبْسِيْ بِرْ* *hep-si bir* «c'est la même chose, c'est tout un».

رَدْ دَعْوَى بِرْ اَوْلَادْ *her da'vā bir ol-maz* «il y a procès et procès» (keli. keli.: «tout procès n'est pas une - même chose»);

بيان ایل بیلەن بىك حال بىمىدرى؟ *bil-en ilə bil-me-yen-in häl-i bir-mi-dir?* «savoir et ne pas savoir fait doux, (keli. keli.: «la situation de celui qui sait et de celui qui ne sait pas est-elle la même?» (Atasözü).

3° Bir defa «une fois» (bk. 492).

Ml.: آدانىز بِرْ آدانان بَتْ *bir al-dan-an yine al-aan-ir* «qui s'est laissé duper une fois, sera dupe encore» (Ata sözü);

[1] Eski Türkçede buua *tuman* veya *tümän* denilirdi. J. D.

Bu kelime evvelce de söylediğimiz üzere çok mânâsına olan *tük* (lehçemizde: tek tük=bir veya çok) ile bin mânâsına olan *minğ* den terkip edilmiş olarak, *çok bin* mânâsında *tük minğ* den bozma görünüyor: D. L. T. I. 280: *dük minğ binlerce*. A.U.E.

[2] *g'ez* Türkçede *kerre*, *defâ* mânâsında ki, bu itibarla (bin kere bin) demektir. Diğer tarafın *g'ez* aynı mânâ ilgisile «nöbet ve humma» kavramlarını alarak D. L. T. III. 8. *kezik surotinde* kullanılmıştır: *sarığ kezik* = sarı atma; (mk. şark vilâyetlerinde *çemîş kezik* (*kezek*) = [çömüş? çömük : Çağatayca, bataklık] = bataklık atması?) yine D. L. T., III. 8. *kezik* = nöbet, sırn, ki lehçemizde *s* < *z* değişimiyle *keşik* tır; *keşikleme* (rüzgar nöbetleşmesi)= *keşifleme* A.U.E.

[3] Müellif (11 - den 19) diyor. Halbuki Fransızcada *sadece* (*on + bir*) yerine *onze* (*on + iki*) yerine *douze*; (*on + üç*) yerine *treize*; (*on + dört*) yerine *quatarze*; (*on + beş*) yerine *quinze*; (*on + altı*) yerine *seize* denir. (19) a kadar olanları ise, meselâ (17) Türkçede olduğu gibi (*on + yedi* = *dix-sept.* (18), (*on + sekiz* = *dix-huit*): (19), (*on + dokuz* = *dix-neuf*) dür. Eski türkçede de bunların aralarında "zaidi," manasında "artukı," kelimesi kullanılmıştı: Yüz artukı iki = $100 + 2 = 102$.

Bundan başka, Türkçedeki yetmiş yerine (*altmış + on* = *soixante-dix*), seksen yerine (*dört X yirmi* = *quatre-vingt*), doksan yerine (*dört X yirmi + on* = *quatre-vingt-dix*) derler.

Türkçe (*altmış, yetmiş*) kelimeleri (*on*) mânâsına olması muhtemel *mış* ile terkip edilmiş olarak (*altımiş* = altı × on; *yedimiş* [eski Türkçede *yedi* = *yeti*] = *yedi* × on) mânâlarında ve (sekzen, doksan) ise (*sekiz × on*; *dokuz × on*) yerindedir.

miş (şark Türkçesinde *bış ki m < b* değişimi olacak) sayı isminin, ilkin bir eldeki parmak sayısı olan (beş) olduğu ve bunun ardından iki eldeki beş (= 10) mânâsına kul-anıldığı düşünülebilir. A.U.E.

*merk'eb bile bir düs-däy-ä yer-e bir daha
düs-mez* «l'âne lui-même ne tombe pas deux fois au même endroit»,
keli. keli. : «même l'âne ne tombe pas une fois encore à l'endroit où il
est tombé une fois;»

bir var-mış bir yolda-mış (masal başlaması. nk. Macar ve Arnavud masalları) «il y avait une fois...» (keli. keli.: «il y avait une fois, il n'y avait pas une fois...»;

bir dolas da g'el «fais un tour et reviens»;

berber ben-i bir tuaş eyle «coiffeur, rasez-moi (une fois);
bun-u bir temiz döv-dü «il l'a battu d'importance».

(Son misallerde görüldüğü üzere *bir* kelimesine Fransızcaada daima bir karşılık vermek icap etmez. Öyle hazır ifadeler olur ki *bir* kelimesi yerine *bir defa* karşılığını koyuyoruz derken ifadenin manası değişir.)

IHTAR 2. — *... bir bir birer birer con à un-» manasını verir,*

MI.: *میلادی* (Ekrem Bey - Lafontaine'den) *sayı-bir ortaklar-i esed
arslan* bir bir «le lion ayant compté les associés un à un»; [1].
bir kelimesi, inc'ul halleriyle ve başka kelimelerle terkip edilerek türlü má-
nalar alır [2].

M1.: مۇزىكىسىن bir-den «tout d'un coup, d'un seul coup, tous à la fois» ve بىر دەن،
 hep bir-den (ki bu mânada اۇغۇر دەن, bir oğur-dan da denilebilir);
 مۇزىكىسىن bir-den bir-e «subitement, tout à coup» (yne nk. § 401).
 (مۇزىكىسىن def'aten kelimesi bu iki ifadenin mânasını kendisinde birleştirmiştir).
 مۇزىكىسىن bir-e kadar «jusqu'au dernier»;
 مۇزىكىسىن bir-e bir (ilâç, vs. hakkında) «efficace, infaillible».

JİHTAR 3. — *beş* sayısı ekseriya hazır ifadelerde kullanılır:

Mı.: *bir beş* en nihayet, git gide, böyle gidince (giderse) «à la longue» (keli. keli.: bir defa, beş defa manasındadır) [3].

برى بىش يازمىن *bır-i bes yazmak* «exagérer un compte, écrire cinq au lieu de un»;

bir-e bes-e bak-ma-mak «ne pas épucher un compte, être de bonne composition»;

bes yukarı bes aşağı g'ezmek «se promener de long en large» (keli. keli. : cinq en haut, cinq en bas»);
 گىتىدك [4] *hos g'el-dik bes git-dik* «nous sommes arrivés avec plaisir nous partons satisfait» (ki bundan da şu ifade doğmuştur).

خوش بـلـر *hōş bes-ler* «compliments», m.k. başka bir misal. § 955.

[1] Verilmesi lazımlı gelen bu misal mülliş tarafından verilmemiş olduğundan tara-
simızdan ilâve edilmiştir.

[2] Numaralı satır da, aşağıdaki misallere göre önceden verilmek lazımlı geldiği halde müellifi vermeiniş olduğu için, yine tarafımızdan konulmuştur. A.U.E.

[3] Bir beş, usanç geldi; bir beş, canım sıkıldı, dayanamadım vs. A.U.E.

[4] Bu beş kelimesi, dilimize Farsçadan geçmiş olup (güler yüzlü, beşasetli) demektir ki bunun da aslı, Arapçada (güler yüzlü *bəsəs* olmak, birisini veya bir şeyi güler yüze karşılamak) mânasında teşditli *bəsəs* tir; veya *həsə moş* daki *moş* yerindedir A.U.E.

491. Türkçede sayılama «tadaad, numération» (Fransızcada olduğu gibi) yukarı sınıftan başlar, ve her sınıfta yukarı mertebeler sırasıyla devam eder. Bu itibarla meselâ 123,456,789 sayısı şöyle okunur:

yüz - yirmi - üç (milyon), dört yüz-elli-altı (bin), yedi (yüz) - seksen dokuz.

Arapçadan alınan yazılıma (terkim, numération écrite), - rakamların görünüş farkı müstesna - tamamiyle Avrupada kullanılanların aynıdır; yine Avrupada olduğu gibi soldan sağa yazılır:

1914 — ۱۹۱۴

Alfabe harfleri kıymetleriyle yazılıma ise, yalnız *ç. tarih chronogramme* ler için kullanılır (mk. § 10, tenbih).

492. *چفت çift* (çift yerine) «pair».

اک tek «impair» (mk. § 930).

Ml.: *دو عدد çift aded* «nombre pair».

کر kerre (kere) veya *defâ fois* (eski Osmanlıcada *گر g'er*) [1].

«une fois» ifadesi, *hele* (§ 453) nin mânadaşı olarak bir pekleştirilmiş edatî mahiyetinde de kullanılır:

Ml.: *کر کر دو دو، dñsün-üñ bir k're* «mais réfléchissez donc un peu» [2].

493. *Kesirler ve kesirlik sayıları*. — Türkçede kesirler, paylak «mahreç, dénominateur» mefülün fih haline koyduktan sonra ardına paylık «suret, nominateur» ü getirmekle olur.

Ml.: *اوجدد $\frac{1}{3}$ üç-de bir tiers* (yani üç payda bir pay = «un sur (dans) trois»;

آلمىش دو on $\frac{1}{6}$ altmış-du on - yedi «altmış hissede on yedi hisse, dix-sept soixantième».

IHTAR. — Türkçede (yüze, yüz için = «pour cent») karşılığı olarak da kelimeye *de* eklenir:

[1] Veya *giz* ki Farsçada *هر* *her giz* (aslî mânası: her defa) olup (hiç bir defa, hiç bir zaman, asla) mânasiyle kullanılır. A.U.E.

(*کر*, *bir ker(r)e (defâ)* (eski Osmanlıcada *کر def'i* veya *گر bir g'er*)

[2] Asıl sayı isimleri başka isimler gibi - *lı* ve - *lik* eklerini olarak tekrar sıfat oldukları gibi, içlerinden bir takımı bu halleriyle alem haline geçerler; veya mevsusları kaldırılmış sıfatlar gibi alelâde isim olarak da kullanırlar:

Birli, ikili, üçlü, dörtlü, beşli, altılı, yedili, sekizli, dokuzlu, onlu (oyun kâğıtlarında); 308 li (308 yılı doğumlu) vs.

Birlik, ikilik, üçlük, dörtlük, beşlik, altılık, yedilik, sekizlik, dokuzluk, onluk; yirmilik, otuzluk, kırklik, ellilik; altmışlık, yetmişlik, seksenlik, doksanlık, yüzlük, binlik, milyouluk, milyarlık: seksenlik intiyar, yüzlük sigara, binlik şise, milyonluk adam; bana bir yirmilik (sigara) al; şu yüzüğ (yüz para) ü ona ver vs. A.U.E.

درجه آلتی (% 6) *yüz-de altı* («her» yüz e [her yüz için] altı).

494. $\frac{1}{2}$ ve $\frac{1}{4}$ kesirleri için hususî kelimeler kullanılır.

(Kaçılık belirtkeni olan) (مربع) *yarım* «moitié, demi, de» $\frac{1}{2}$ kesrini ifade için sıfat olarak kullanılır.

Ml.: *yarım lira* «demi - livre turque»;

ساعت *yarım saat* «demi - heure»;

نديج *yarım tedbir* «demi - mesure» (mecaz mânada);

الدینون *yarım eldiven* «mitaine, yani demi - gant».

بارى *yari* «une moitié, la moitié» kesri isim olarak veya «à moitié» katmaç olarak kullanılır.

Ml.: سوئانڭ يارىسى *sokağ-in yari-si* «la moitié de la rue»;

كېچىي *g'ece yari-si* «minuit»;

تۈركى يارى تۈرىچىي عەرەبى قۇنوشىور *yari Türkce yari Arabca konus-ugor* (Ş. Sami Bey);

بادى يارى يە بادى *yari-ya bat-di* «il s'est enfoncé à demi».

495. *yari* kelimesi de bir belirtken «déterminant» olabilir. Bu takdirde «bir şeyin yarısına muadil miktar» mânasını değil, «başla sondan müsavi azaklıktı» bulunan nokta veya zaman, orta» mânasını verir.

Ml.: يارى يە *yari yolda* «à mi - chemin»;

كېچىي *yari gece* «mi - nuit».

Kesir sayıları için bir de (ىچىرى) [1] بىچىرى, *buçuk* «et demi» vardır.

Ml.: دىش بوجوق اوچىق *beg buçuk okka* «cinq oques et demie».

IHTAR — يادى يە *yari buçuk* veya يەزىزى [2] *az buçuk* tâbirleri, *iyi kötü* «tant bien que mal» mânasını verir ki, يەللىق يادى [2] *yarım yamalak* (keli. keli.: «à moitié rapiécé») da aynı mânadadır.

496. $\frac{1}{4}$ kesri için درجه بىچىرى *dört-de bir* tâbiri kadar (Farsça çehär-yek kelimesinin çeşidi olan چار يك *çar - yek* «quatre-un» den bozma olarak)

[1] Bu kelime *bıç-mak* mastarından *bıçuk* > *buçuk* («ikiye» bıçılmış) mânasındadır A.U.E.

[2] Yarı buçuk (yarı ve buçuk); az buçuk (az ve buçuk); *yarım yamalak* (yarım ve yablak) yerindedir.

Yamalak kelimesi (kötü ve berbat) mânasında olan *yamlaç* < *gablaç* tan bozulmuş görünüyor ki, bu takdirde tâbir (yarım ve berbat) demektir.

yablaç kelimesi, eski Osmanlıcada yine (kötü ve berbat) mânasiyle ve *v* < *b* değişimiyle olarak *gavlaç* suretindedir, A.U.E.

çeyrek kelimesi bilhassa saat veya مجدیه *mecidiye* dedikleri paranın dörtte biri hakkında kullanılır.

Ml.: بـ چارـك ساعـت *bir çeyrek saat* «un quart d'heure»;

بـ چارـك مـجـدـيـه *bir çeyrek mecidige* (veya sadece: bir çeyrek) «un quart de medjidié»;

Bazan Arapça kesir isimleri (§ 507) kullanılır.

497. Sayı isimleri (meselâ, sayılanma «calcul» de olduğu gibi) soyuk «mücerret, abstrait» sayıları bildirdikleri zaman (insıraf eden) hakiki alemler olurlar.

Ml.: بشـ اـيـكـ دـامـاـيـدـيـ اـيدـرـ *besh iki daha yedi ed-er* «deux et cinq font sept»;

بـ شـدـنـ اـيـكـ چـنـدـيـ اوـجـ قـالـىـ *besh-den iki çok-dı üç kal-dı* «cinq moins deux égale trois» (keli. keli.: «de cinq, deux est sorti, trois est resté»);

بـ شـ كـرـهـ بشـ يـكـرىـ بشـ *besh kere besh yirmi besh* «cinq fois cinq, vingt cinq (şu da katılabilir: elde «var» iki = «je garde deux», keli. keli.: [en main, «on a» deux]).

Saatı bildirmek için sayı isimleri ekseriya oldukları gibi kısaca söylenir. Bu takdirde de insıraf ederler.

Ml.: طـوـقـزـدـهـ *dokuzda* (*saat dokuzda* [1] yerine) شـأـنـهـ *sà neuf heures*. Senecli [2] söylemeye de böyledir.

Ml.: بـيـكـدـهـ *biñ-de* (*biñ yılinda*, yerine) «en l'an mille».

Sayılı (madut, dénombré) eşya ismi sayışıyle (adediyle) beraber söylendiği zaman sayı ismi hakiki bir sıfattır (mk. § 1073).

1/2 Kestrinin alem, sıfat ve katmaç (zarf) olarak kullanıldığı görülmüştü (§ 494).

IHTAR. — Sayı isimlerinden sonra gelen alemler cemi alâmetini almazlar (mk. § 1080).

[1] Saat dokuzda suretindeki tâbirler saat (itibariyle) dokuzda, vs., demektir ki bunlar hâzır ve takdir (ellipse) lidirlər. A.U.E.

[2] Ay, gün, hafta gibi bütün zaman isimlerinde de böyledir:

Eylül (de) geldi; cumartesi (.) gitti; perşembe (.) gelir, vs.

Ancak günü isimleri meşlülün şîh alâmeti olan: (de)yi almazlar. Yalnız fiil müstakbel olursa (meşlülün ileyh) alâmeti: - (y) e alabılırler: Perşembe (ye) geliniz, cuma (ya) kalmam, gelirim; sah (ya) gidecek, vs. bu bir halet becayışi «enallage du cas» gibi görülmektedir. A.U.E.

MI.: اون کتاب *on kitab* «dix livres (volumes)».

Sayı isimleri bazan cemî alâmeti olabilirler. m.k. daha yukarılardaki birlik *«unité»* isimleri olan *bir-ler*, *on-lar*, *yaz-ler*, vs.

Şunlarda da öyledir (ki Fransızcada böyleleri büyük harflerle yazılıp başlarında târif edatı bulunur):

üç-ler «les trois (la Trinité, le Triumvirat)»;

Dört-ler meclis-i «le conseil des Quatre (de la Conférence de la paix)».

İslâm tasavvuf türbesi (panthéon) nde *Üç-ler* «les Trois», *Yedi-ler* «les Septs», *Kırk-ler* «les Quarantes» dan anılanlar vardır.

Kırk-ler kelimesi *kırk gün* de demektir ki doğuran bir kadın bu müddet içinde evden çıkamaz.

Bununla beraber bazı hallerde aşkınlık (mübaleğâ, amplification) cem'i kullanılır.

اون کتاب [1] *on kitab-ler*.

Bu ise daha umumi bir kaidenin ancak hususi bir halinden ibarettir (bk. § 212).

Yine m.k. *üç ayalar* «les trois mois (sacrés)» (ki Recep, Şaban, Ramazan dır) suretiindeki hususi ifadeler.

II. DERECELİK SAYI İSİMLERİ.

498. Bunlar asıl sayılara - بىچى [i] *nci* (i, yardımcı i dir) getirmekle yapılabilir.

(m.k. Uygurcada - *inc* veya - *inc*; Azercede *inci*; ve Çağataycada - *lânçi* eklerini).

MI.: بىچى *bir-inci* «premier»;

اىكىچى *iki-nci* «second».

مۇنىڭ سۈزىدىن بىرلىك *soñ un ziddi* olarak (birinci) için اىلەك *ilk* «premier» denir:

اىلەك بار *ilk bahar* «printemps (premier)»;

مۇنىڭ بار *soñ bahar* «printemps (dernier)» = جۈز g'üz «automne».

[i] *nci* eki, ikizbecayışlı (değiş tokuşlu) olduğundan şu vokal çesitlenmesiyle görünür.

[1] Müellisin bu misali iyi seçilmiş görünmüyör; çünkü böyle kullanış yoktur. Bunun yerine meselâ daha evvelki misal için (iki ahbab çavuş, üç silâhşör, beş kardeş) gibi bir şey verip, bu misali de iki ahbab çavuşlar «les Deux sergents amis», üç silâhşorlar «les Trois mousquetaires», beş kardeşler «les Cinqs frères» yani tokat, sille «souflet», suretinde göstermeli idi. A.U.E.

-inci : 1, 5, 8, 7, 70, 80, 1000;
 -inci : 40, 60, 90;
 -üncü : 3, 4, 100;
 -uncu : 9, 10, 30.

-ncı : 2, 7, 20, 50;
 -ncı : 6.

Dörtten dörd-üncü olur (mk. § 179).

Binişik (mürekkep) sayılarında derece eki sayıların en sonuncusuna katılır.

Ml. : اوز اوچىنىڭ ئايىلىرى otuz-üçüncü (33^{مئى}) alaş «33e régiment».

499. Aşağıki kelimeler sayı isimleri olmadıkları halde benzerlik (kıyas, imtisal) yoluyla derece ekleri alırlar.

(Öteki Türk dillerinde, mk. Azerce آخرىمچى aħħir-imci «sonuncu, dernier» ve Altayca kał-ğan-çı «kalıcı; dernier, restant»).

قاچ - kaç-inci «le quantième»;
 فلان * fil'an - ئەنلىكىنىڭ fil'an-inci «stantième»;
 بو قدرىنجى (§ 476) bu kadar - بو قدرىنجى bu kadar-inci [1] «stantième»;
 سوڭىكىنى - soñ-uncu «le dernier»;
 باشنى - baş-inci [2] «le premier, l'initial»;
 اورتائىنجى اورتائىنجى orta-inci [3] «celui de milieu».

500. Derece sayısı isimleri sıfattırılar:

Ml. : رېجى (ايلك) دفعه bir-inci (ilk) defa «première fois».

III. PAYLI SAYI İSİMLERİ.

501. Paylı sayı isimleri, asıl sayı isimlerine -(s)er eki getirilmekle yapılır.

Ml. : زىد bir-er «un à un»;
 اىكىشىر iki-şer «deux à deux»;
 ئىتىشىر al'ti-şar «siz par siz»;
 اوئز on-ar «dix par dix»;
 (Yarı-şar yerine) kaide dışında olarak yarım-şar denir.

[1] Türkçede böyle bir kullanış olduğunu biliyoruz. A.U.E.

[2] Lehçemizde böyle bir kullanım yoktur. A.U.E.

[3] Bu kelimedeki -ni eki, lehçemizde -na suretiyle söylenerek kelime orfa-nec şeklärini alır. A.U.E.

502. Eşya ve şahıslar müsavi miktarlı kümeler halinde ülestirilmiş (pay'edilmiş) olarak sayılacakları zaman paylı sayı isimleri kullanılır. Bunlar söylece kullanılırlar:

1° Sifat olarak.

Ml.: *حَالَرْهُ يَدِيشِرْ غَرْوَشْ دَرِيَكْزْ ham (m) al-lar-a yedi-şer kuruş ver-iniz*
«donnez sept piastres à chaque portefait».

2° Katmaç (zarf) olarak (ki o zaman tekrarlı kullanılırlar):

Ml.: *أَوْجَرْ أَوْجَرْ كَلْمَلْ üç-er üç-er g'eldi-ler «ils sont venus par trois, par groupes de trois».*

503. Aşağıdaki isimler benzerlik yoluyla (par analogie) paylı sayı ekleri alabilirler:

tek - تک tek'-er tek'-er «un à un»;

çok چوڭ çoğ-ar çoğ-ar «beaucoup (à) chacun»;

az آزار az-ar az-ar «peu (à) chacun»;

كاع kaç-ar kaç-ar (kaç-ar) «combien (à) chacun?» [1].

Paylı sayı ekinden sonra -li veya -lik de gelebilir.

Ml.: *طاپورلار بىن-er-li /lik/ dir «les bataillons sont de mille (1000) hommes chacun».*

504. - [i] z eki bazı asıl sayı isimlerine eklenince çiftleşik «apparié», ikileşik «gémunié» şeyleri bildirir [2].

ایکىز (veya چىچىز) iki-z (çocuk). «juineau»;

Üçüz (kullanılmaz) [2] «trijumeau».

Yukarıki iki kelimeye -li eki (§ 529), ve 4 ten 7 ye kadar sayı isimlerine - [i] z-li dörd-üz-lü, beş-iz-li, altı-z-lı, yedi-z-li (getirilmekle ikili «à deux», üçlü «à trois», dörtlü «à quatre», beşli «à cinq», altılı «à six», yedili «à sept» yanı iki, üç, dört, beş, altı, yedi kola veya kısma ayrılmış (şeyler) mânasını verir.

Ml.: *أَوْجَزْلُو شَمْدَانْ üç-üz-lü şamdan «candélabre à trois branches».*

Toplu «collectif» sayı isimleri - Osmanlıcada asıl sayı isimlerine mülkiyet

[1] Tek olarak (kaçar = her biri kaç): yumurtuları kaçar paraya (her birini kaç paraya) aldinız? Çift olarak (kaçar = hep birden kaç): Kirazları kaçar kaçar (hep birden kaç tane olarak) yeyorsun, vs.

Bu itibarla bu ek, bu iki kullanımında ayrı mânalardadır. Birincide pay ediş «distribution» fikri ikincide topluluk, collectivité fikri vardır ve başka tek veya çift kullanılan -li sayılarında da bu böyledir. A.U.E.

[2, 2] Yalnız (ikiz) dr-ğil (üçüz, dördüz, beşüz, altıuz, yediz) kelimeleri de sıfat olarak kullanılmışa müsalittir. Fakat (biriz) de dahil olduğu halde hepsi -li ile kullanılır. Sonu esasen (z) li olan asıl sayılara (z) eklenemez (sekiz-iz, dokuz-uz, otuz-uz) denemez. Esasen yediden ötesinin kullanıldığı görülmemiştir. Bu itibarla müellifin yalnız (çiftleşik, ikileşik) şeyleri gösterir, demesi doğru değildir. A.U.E.

«posseasif» eki katılarak (ikimiz, ikiniz, ikisi ve. mк. § 363) tous, nous deux, tous les deux, tous vous deux suretinde toplu sayı fikri verilir.

Öteki Türk lehçelerinde ise bunun için bususi ekler kullanılır: (Uygureada) - ägü (mк. s. 215, Tenbih 1), (Kazanda) - äv, (Çin Türkistanında) - İlän, (Çağataycada) äv-lä veya äv-läp.

Azerceenin hem Osmanlıcaya hem Şark lehçelerine yaklaşan bir şekli vardır: - lä ardına bir mülkiyet eki. Bu şekle Çağataycada da rastlanır.

IV TÜRKÇEDE KULLANILAN ARAPÇA SAYI İSİMLERİ.

505. Türkçede Arapça sayı isimlerinin kullanımı tam da klasik Arapçada olduğu gibidir.

(bir «un» kelimesinin karşılığı müstesna) Arapçanın asıl sayı isimleri daima müennes (dişileşik) şeklini alır.

احد <i>ehad</i>	veya اَيْدِي <i>tā'īdī</i>	= bir «un» ;
اثني <i>isneyn</i>	= <i>iki</i> «deux» ;	
ثلاث <i>selâse</i>	= üç «trois» ;	
اربع <i>erba'a</i>	= dört «quatre» ;	
خمس <i>hamse</i>	= beş «cinq» ;	

ست <i>sittē</i>	= altı «six» ;
سبعين <i>seb'a</i>	= yedi «sept» ;
ثمان <i>semāniye</i>	= sekiz «huit» ;
تسعة <i>tis'a</i>	= dokuz «neuf» ;
عشر <i>'aṣere</i>	= on «dix» .

Yirmiye نِسْتَعْدِنْ 'isr-in denilir.

«Otuz, kırk vs.» sayılarını teşkil etmek için asıl sayı isimlerinin müenneslerindeki. — «e — (veya — ئىلەي (y)e veya يەي —) kaldırılıp yerine — ئىلەن in — getirilir.

عن *sel'ās-in* (otuz) vs.

Bu isimler, Fars nahvi kaidelerine göre yapılmış olup ancak az bir miktardaki hazır ifadelerde görülür (bak. bu başta § 1142).

506. Türkçede Arapçanın dereceli sayı isimleri çok kullanılır.

اول <i>evvel</i>	= birinci «premier» ;
ثانى <i>sāni</i>	= ikinci «deuxième» ;
ثالث <i>sālis</i>	= üçüncü «troisième»
رابع <i>rābi</i>	= dördüncü «quatrième» ; [1]
خامس <i>ḥāmis</i>	= beşinci «cinquième» ;

سادس <i>sādis</i>	= altıncı «sixième» ; [2]
سابع <i>sābi'</i>	= yedinci «septième» ;
ثامن <i>sāmin</i>	= sekizinci «huitième» ; [3]
تاسع <i>tāsi'</i>	= dokuzuncu «neuvième» ; [4]
عاشر <i>'aṣir</i>	= onuncu «dixième» ; [5]

10 uncu (عشر) den sonraki Arapça dereceli sayı isimleri şu örnekte olur:

حادي عشر *ḥādi 'aṣer* = 11inci ;

ثاني عشر *sāni 'aṣer* = 12inci ; vs.

20inci, 30uncu, vs. için ئىلەن 'isr-in ئىلەن *sel'ās-in* vs. denir.

حادي والعشرين *el-ḥādi ve-l-'isr-in* = 21inci ;

الثاني والعشرين *es-sāni ve-l-'isr-in* = 22inci ; vs.

اول *evvel* kelimesinin müennesi (يىلەي), ىلە olur. Ötekilerini teşkil etmek için başı eli ile başlamayan Arapça asıl sayı isimlerinin ilk harfinden sonra bir uzun ä getirilir [6].

[1,2,3,4,5] Müellif bunları vermemiş olup, tarafımızdan ilâve edilmiştir A.U.E.

[6] Ve bundan sonraki — (e-) ler kaldırılır, vokallerinde de değişiklik olur. A.U.E

Bunların müennesi (dişileniği) ise böylece teşkil edilen dereceli sayı isimlerinin sonuna \wedge (-e) getirilmekle olur. $\text{الثالث} \text{sâlis}$; $\text{الثالث-e} = \text{üçüncü}$.

Arapça dereceli sayı isimleri, mephaz ve fasıllar için, muahedeler, akitler, mukaveleler idarı metinler vs. için kullanılır. Bualar daima Fars nahvi üzere teşkil edilmiş bulunurlar (bak. § 1143).

IHTAR. — اول evvel kelimesi Türkçede önce «avant» manasıyla katmaç ve ilgiç olarak da kullanılır, Eski Osmanlıcada اوّل evvel-ki kelimesi birinci «premier» manasında dereceli bir sayı ismi idi, fakat bugün yalnız (önde olan «celui d'avant») manasındadır.

507. Türkçede Arapçanın kesir isimleri de epeyce kullanılır:

$\frac{\text{نصف}}{\text{nus(i)f}}$ «moitié».

$\frac{1}{3}$ e karşılık olan kesirlerde itibaren diğerlerini elde etmek için, dereceli sayı isimlerinin birinci harfinden sonra gelen uzun \bar{u} vokalleri yerine \bar{u} (veya u) ve ikinci harfinden sonra da yine (kararsız) bir \bar{u} (veya u) getirilir.

$\frac{\text{ثلث}}{\text{sâl / ü}}$;

$\frac{\text{ربع}}{\text{rub (u)}}$, vs.

Bu son kelime halk dilinde *urub* suretiude söylenir.

IHTAR. — Farsça sayı isimleri ancak münferit bir kaç ifadede ve tavla oyunundaki zar atışında kullanılır.

BÖLÜM IV.

BAŞKA BİR İSİMDEN TÜREME İSİMLER.

508. Bu bölümde yalnız menşei yine bir isim olan isimlerden bahsedilecektir. Fiilden türeme olanlar ise ileride § 852 ve aşağısında fil başlığı altında söylenecektir.

Ilkin (nispeten pek ehemmiyetli bir mâna değişikliği göstermiyen) küçümserik [1] «diminutif» lerden sonra da asıl türeme «dérivé» lerden bahsedeceğiz.

I. KÜÇÜMSENİKLER.

$\frac{\text{چک - cik}}{\text{چق - cik}}, \frac{\text{چک - cek}}{\text{چق - cek}}$ ekleri.

509. Küçümseriklerin alclâde eki, menseinde tespîh edati olan *-cak, cek* edati (isti-kâkı hakkında bak. § 918) idi.

Bu ek, ancak pek az miktarda isimlerde bu şekliyle kalmıştır. $\frac{\text{بچه}}{\text{بچك}}$ *büyü-cek* «assez grand»; $\frac{\text{بچك}}{\text{بچك}}$ *büyük* kelimesinin küçümseriği; $\frac{\text{ oyuncak}}{\text{ oyونـاـق}}$ *oyun-cek* «jouet», $\frac{\text{چيـ}}{\text{چـ}}$ *oyun* «jeu»

[1] Buntarda «çırımsıkı» manası da vardır. A.U.E.

kelimesinin küçümseniği [1]; طورموجن *tomru-cuk* (*cak*) «bourgeon» kelimesinin (yne muk. *saqlı-i-cak* ساغلٰى-الچق *snğ-l'ik* «bonne santé») küçümseniği.

Eski Osmanlıcada şu kelimeler de öyledir:

تیزچک *tiz-cek* «très vite, assez vite» (1426 yılı yazmaları, yaprak, 50);

يالچن *yalçın-cak* «tout nu» (yaprak, 126);

اصبحق *isi-cak* (şimdiki *si-cak*) *isi* veya *isiğ* kelimesinin küçümseniği «chaud»; كرچك *kemücek* (yaprak, 123) «petit os»;

أچوچن *aça-cak* «tout ouvert» (aynı yazmalar);

چوچونچق *cocu-cak* «tout petit enfant» (*Cevdet Tarihi* II, 13).

Muk. شرچق *şırçır-cak* «petite cavité» (1426 yılı yazmaları, yaprak 232 7°).

Steak kelimesi de, *ilık* «tiède» kelimesinin küçümseniği olan *ilicak* kelimesine yaklaşırılmalı. Bu ekin uzantılı şekli *cağ-az*, *ceğ-ez* idi:

دوست-چنچن *dost-cağaz* «cher ami, petit ami» چلبچن *kalb-cağaz* (Bak. Risâle-i Birgevi s. 36, 63, Üsküdar tab'ı, müellifinin yazmasından).

-cak eki, daha erkenden ya başka iki şekilde çevrilmiş görünüyor ki, bu gün açıkça kendisinden farklı bir halededirler:

1° -cik (Muk. eklerdeki alçak ve yüksek vokallerde keşiklenişli diğer misaller § 156).

2° -ce (soldaki boğazının düşmesiyle, muk. § 124). Bundan daha ileride (§ 517) bahsedilecektir.

510. -cik eki alemlere eklenir.

Ml.: الجلك *el-cik* «petite main», *el* «main» kelimesinin küçümseniği..

Bazan küçümsenik mânasından müstakil olarak çok heceli kelimelerde bir şefkat «tendresse hypôcoristique» mânasını alır: [2].

Ml.: الوروجن *yavru-cuk* «cher petit», *yavru* «petit (d'un animal)» nun sevgi küçümseniği [3].

Aynı ekin uzantılı bir şekli olan *ceğiz-* چکز [4] eki de şefkat gibi bir mâna farkı duyurur.

Ml.: الجلک *el-ceğiz* [5] «petite main»;
فیزچن *kız-cağız* [6] «petite fille».

[1] Bu kelime lehçemizde *tomar-cuk* suretinde söylenir. A.U.E.

[2] Müellif metinde olmayan bu izahların sonrasında verdiği raporunda buraya ilâvesi lazımlığını bildiriyor ki, biz de öyle yaptık. A.U.E.

[3] *Anne-ciğ-im* == sevgili annem; *baba-ciğ-im* sevgili babam vs. A.U.E.

[4, 5, 6] Misallerinde müellifin verdiği *ciğez-ciğaz* okunuşları doğru değildir. Lehçemizde *ceğiz-cağız* suretleriude yazılıp söyleendiği gibi, eski Osmanlıcada olduğu üzere *ceğez-cağız* da söylenir: *can-cağ-az-im* A.U.E.

Bazan bu ek, küçümsenik mânasından müstakil olarak çok heceli kelimelerde nezaketli bir acıyiş «commisération polie» mânasını alır: [1]

Ml.: آدجىز *adam-cağ-iz* = zavallı, sevgili adam «le pauvre cher homme». *adam* kelimesinin seviş ve acıyiş küçümseniği.

Bu ekler, has isimlere de eklenebilir.

Ml.: عَامِّيْجَىْ *Osman-cik* «Türk tarihçilerinin Osmanlı İmparatorluğunu kuran zata verdikleri isim», - *cik* li küçümsenikler müstesna olarak kötüleme «péjoratif» bir mâna alabilir:

شاعِرِ جَك *şā'ir-cik*; şair taslağı «rimailleur, petit poète».

511. İsmiñ sonunda boğazlı *k* (ك), *k* (ڭ) dan biri varsa düşer.

Ml.: بَيْك *bebek*, بَيْجَك *bebe-cik* «petit bébé»;

اوغلاچق *oğlak* اوغلاچق *oğl'a-cik* «petit chevreau».

Bununla beraber bazan hem böylesi, hem de boğazlısı kalmış olarak kullanılır.

Ml.: اشْجَك *eşek*, اشْجَك *eše-cik* veya اشْجَك *eşek-cik* «ânon».

512. Yukarda geçen ekler alemden başka olan şu kelime kısımlarına da eklenir:

a. bazı sıfatlarda (Fransızcasında sıfattan evel getirilen «tout» bunun tam karşılığı oluyor).

Ml.: اینجه *ince* اینجه جَك *fin*: *ince-cik*;

قِصَّه *kısa* قِصَّه جَق *court*: *kısa-cik*;

كُوچُوك *küçük* كُوچُوك جَك *petit*: *küçük-cük* [2];

اوافق (تفك) *ufak* (tefecik) «petit»: اوافق جَك *ufa-cik* (*tefe-cik*);

يُوكسل *yüksek* يُوكسل جَك *haut*: *yükse-cik*;

آلچاق *alçak* آلچاق جَك *bas*: *alça-cik*;

يۇمناڭ *yumuşak* «mou»: يۇمناڭ جَك *yum(u)şa-cik*.

513. b. bazı zamirlere.

Ml.: اوئىچىز *bunca-ğız*, شۇنچىز *şuncağız*, onçağız [3]; كىمسەجىك *kimse-cik*, كىندىجىك *kendi-ceğ-i*.

[1] Müellif metinde olmayan bu izahların sonradan verdiği raporunda buraya ilâvesi lazımlı geldiğini bildiriyor ki, biz de öyle yaptık A.U.E.

Bu şekillerde *bu*, *su*, *o*, *kimse*, *kendi* kelimelerinin aynı mânaları vardır, fakat cümlenin okşayıcı bir perde ile söylemiş olduğunu bildirirler [1].

514. c bazı katmaçlara.

Ml.: شیلدی *şimdi*, شیلدی بچک *şimdi-cik* [2] «à l'instant même»; بوراده *bur(a)da* «ici», بوراجندہ *bura-cık-da* «ici-même»; شوراده *şurada* «là-bas», شوراجندہ *şura-cık-da* «là-bas, même» [3]; بو قدر *bu կամ* «et tant» و بو قدر جن *bu կամ-cık* (şu kadarcık ve o kadarcık) «si peu».

Yine mk. halk sözü: سئ زمه جکه آصیم *seni nere-ciğ-e* [4] *as-ayım* «ou veux-tu que je te pende» (alaylı seviş).

515. d. şu ortaç (feri fiil, participe) şekillerine:

Ml.: سودیکم *sev-di-yim*, سودیگم *sev-dicey-im* [5] «celui (celle) que j'aime» (okşayış tâbiri); چکدیکم *çek-di-y-im*, چکدیگم *çek-dicey-im* [6] «celui (celle) que je supporte» (okşayış tâbiri).

[1] Bize cümleye okşayıcı bir mâna vermekten ziyade, bu *cegment* ler ekleudikleri kelimelere hususi bir mâna verirler ki (buncagız, şuncağız, oncağız) kelimelerinde bu mâna sevüp okşama (tahhip) mahiyetine görünüyor. (kimsecik, kimsecikler) de ise (cik) de, (bir tek ve dolayısıyla hiç kimse) mânası vardır. Kimsecik, kimsecikler (ferdi vahid, hiç kimse (ler)) demektir. A.U.E.

[2] *Şimdi-cek*.

[3] Ve (oracıkta). Bunlarda (*cık*) (asıl, tam) mânasını almıştır: Buracıkta, şuracıkta, oracıkta («tam, asıl, bizzat» burada, şurada, orada) demektir. A.U.E.

[4] *Hangi sevgili (hayırlı) gere* demektir. — *ne* nin küçümsemiği olan *ne-cık* Rumeli de bahse konulacak şey için kullanılır. Seninle (neciğine) istersem bahsederim (veya oynarım). A.U.E.

[5-6] (Sevdiceğim, çekdiceğim) kelimelerindeki küçümsenikleri müellif *ciğ - im* suretlerinde veriyor ki, bu söyleyiş lehçemizde yoktur. A.U.E.

Bu kelimelerde bizce okşayış mânası da yoktur. Bu mâna, (sevdiceğim) de biraz hissedilse bile (çekdiceğim) de hiç görülmüyor. Kaldı ki, buradaki (*cık*, *cek*) ler yine (asıl, bizzat, tam) mânalarındadır. Sevdiceğim (asıl, bizzat sevdigim); çekdiceğim (asıl, bizzat) çektiğim vs. Bundan başka bu ek fer'i fiillere katıldığı zaman lehçelerde (hemen, tez) mânasını da verir :

Ml.: Kara vapuruna bindiceğin (hemen binerek) soluğu Edirnede aldı; vs. A.U.E.

516. *jī az «peu», طار dar «étroit» kelimelerinin küçümseren yapışları biraz kaideden dışarıdır, ekten evvel sığınık bir vokal alırlar:*

*ازاجق، آزبجق az-(i)cık [1] (halk dilinde: *acık*) «un petit peu»;*

طاراجق dar-(a)cık «légèrement étroit, veya très étroit».

بربجك bir-(i)cık «un seul (unique), bir in küçümsereniği (mk. s. 30).

Küçümserenik ↔ -ce eki.

517. Bu ek sıfatlara eklenir, ve cümlenin mânâsına göre (*hemen de, oldukça, biraz* «légèrement, assez, un peu») mahiyetinde azımsanık «diminutif», bazan (pek, çok iyice «fort, très») mahiyetinde çoğumsanık «augmentatif» bir kıymet alır. Çok defa sesin perdesi, bu iki kavramdan hangisinin kastedildiğini göstermeye yeter [2].

[1] Rumelinde *azacık* ile birlikte olarak *çoğacık* da nadiren kullanılır A.U.E.

[2] Bizece mesele sesin perdesinden ziyade vurgunun 1. sıfat ve katmaçlara, 2. Azımsanık ve çoğumsanık mânalarına göre yer değiştirmesindedir.

Azımsanık (sıfatlarda): *Güzel-ce Hisar, Böركlü-ce Mustafa, Ak-ça Koca, hoş-ça bir zaman, yaşlı-ca bir adam, tatlı-ca bir vakıt vs.;*
 (katmaçlarda): *Hızlı-ca söyle; sert-çe vurdu vs.*

Bunlar da vurgu -ce ekindedir.

Çoğumsanık (sıfatlarda): *Başlı-ca vazifemiz;*
 Bunlarda vurgu kelimenin ilk hecesindedir.
 (katmaçlarda): *Güzel-ce haşla; iyi-ce düşündüm; uzun-ca söyle-di vs.*

Bunlarda vurgu -ce den evelki hecededir.

Bunların dışında *ki -ce* eki:

1. Azımsanık ve çoğumsanık mânalarını hâli olmadan alelâde sıfat mânasiyle katmaç rolünde bulunur.

hoş-ça kal, gizli-ce söyle-dim, uzun-ca anlat-di, vs.

Bunlar da vurgu kelimenin ilk hecesindedir.

2. a. (.... e yakışır, bakımından, itibariyle) mânasında:

(Sıfat rolünde): *Nufus-ça zayıf, insan-ca muamele, çocuk-ça hareket; Türk-çe imlâ, ilim-ce üstün vs.*

b. (.... e göre) [görelilik, relatif] mânasında:

(Katmaç rolünde): *Ben-ce böyle-dir, insan-ca baş, Türk-çe düş-ün, kahraman-ca dövüş-tü, aħbap-ça konuş-alım vs.*

c. Aynı mânada temyiz rolünde bulunur:

O benden yaş-ça büyük bir insandır; bu kitap öteki-sin-den hacim-ce küçük-tür. vs.

Bu sıfat ve isimlere eklenen -ce li kelimelerde vurgu yine ekin üstlarındaki hecededir.

Mı.: كوزبَلَةَ güzel-ce «gentil» güzel in kükümseniği;

ازۇزىچى *uzun-ca* «rudement long, plus long, assez long», *uzun* un
küçümseñiğı;

اختیارچه *ihtiyar-ca* «assez vieux» *ihtiyar* in küçümsemiği. -ce eki katmaclara da eklenebilir.

Mı.: (j,j) ↗ [1] çok-ça (ver) «(donnes en) en grande quantité»
 çok un kükümseňiň;

(آلدى) *ziyāde-ce (al-di)* [2] «(il en a pris) en grand quantité» *ziyāde* nin *küçümseñiği*.

“-ce ekinin mânası ayrıca “-cık” (§ 510) katılmakla gürleştirilir.

Ml.: *Yakın-ca* «tout près», يakin, *yakın*ının küçümsemiği.

Yakın-ca-cık (çok yakınca «encore tout près») *yakın-ca*nın küçümsemiği.

-ce ekinin daha başka kullanıları vardır ki ileride (§ 917 ve aşağısı) görülecektir.

Sıfatların (ve katmaçlarının) küçümsevikleri için bir de -cene eki vardır ki, daha evelle Cod. Com. (161) de görülmüştür: *sögle-cene* [3] buna şimdikî kalk dilinde de raslanır: *عَجَّلَ* *güzel-cene* «gentiment» (*Kahveci Güzeli hikâyesi*); *çabuk-çana* [4] «rapidement» (*Kunos, orta oyana*; s. 9).

Arap harflî metin **قاچقەت** çabuk-cağ-i-na [5] suretini veriyor ki, *cana*nın [cağı] + mülkiyet ekinin müfret gaibi + meşfûün ileyh) den ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bu izah makul görünüyor, nk. buna benzer bir tesekkûl olan *cesine* (*ce-si-ñe*) [§ 929].

Şu teklifsiz konuşma ifadesinde aynı teşekkürle mülkiyet ekincin müfret mütekelli miyle raslanmaktadır:

[6] آندن موکر اچمهه *an-dan sonra-* (Hüseyin Rahmi, *Toraman*) mk. § 911.

[1, 2] (ver, aldı) kelimelerini havi misaller metinde olmayıp, katmaç halini görünür-lemek için tarafımızdan ilâve edilmiştir. A.U.E.

[3, 4, 5, 6] *Söylecene*, çabukçana (müellif bu ikincisini -cene suretinde veriyor), bizee *söyle-ciğ-in-e*, *çabuk-cağ-un-a* dan bozma kelimelerdir ki *cık*, *cık* eklerinin *cek*, *cağ* çeşidli olabilecegi de tabiidir, (Arap harsli metindeki *çabuk-çağ-in-a* daki gibi). Bu ise, Rumelide bahis ve iddia için kullanılan *ne-ciğ-in-e* oynayalım; seninle on *portakal-ciğ-in-a*

Vurgunun bu rolleri daha evelce vurgu bahsinde söylenilenlere ilâve edilince, yazımızda vurgunun hiç olmazsa böyle zaruri yerlerde ayırd edilmek için işaretti olmaması ne kadar mahzurlu olduğu bir daha anlaşılır. A.U.E.

ر - rek ekleri.
را - rak

518. Miktarca pek az olan bir kısım sıfatların küçümsenikleri bu ekle yapılır. Kelimenin sonundaki boğazlı konson - *cik* ekinde olduğu gibi, düşer.

- Ml.: *küçük-rek* [1] «petit, petit» *küçük* kelimesinin küçümseği;
 اوفاران *ufa-rak* «petit, petit» *ufak* kelimesinin küçümseği;
 آجیران *aci-rak* «un peu amer» (az kullanılır) *aci* kelimesinin küçümseği;
 بوزدان *boz-rak* «grisâtre» (az kullanılır) *boz* kelimesinin küçümseği.

Yine mk. *ince-rek*, *yuska-rak*, *kısa-ak*, *yükse-rek*, *alça-rak*.

IHTAR. — Bu eski bir tafdir ekidir. Daha çok eskiden *irek* - *irak* suretlerinde söylendiğine göre bunun uzak «lein» mânasındaki *irak* tan gelmiş olduğu farzedilebilir [2] (m.k. 1426 yılı yazmaları: ایلارا آن-irak «plus facile», yaprak V. 51, V. 57; مکرمہ المکرم *mükerrem irek* «daha çok ikram edilen, plus vénérée», yaprak V. 97, 7, vs.).

519. Sonra yine çok mahdut olarak kullanılan ve ancak bazı sıfatlara eklenebilen birtakım ekler vardır ki, bunlar (hemen de küçümsenik mânâlı olmak üzere) bir benzerlik sıkrını taşıyan türemeler içinde getirirler (Fransızca karşılığı başlica «âtre» ile olur).

Bunlar da *-si*, - *مسی* [i] *msi*, $\frac{-[i] \text{ mtrek}}{-[i] \text{ mtrak}}$ ekleridir.

Renk «couleur» bildiren sıfatların eksenisine katılırlar:

[1] Bu ek hakkında D. L. T. I, 6. «tafdil edati olarak kullanılır» der. Mk. Mîkyâ-süllîsân Kîstâsûlbeyân, s. 30: Bu ondan düşkünlerektir; Ahteri-i Kebîr «الشّرم» maddesi: Boğumluca dedikleri bir nevi ottur ki, ufak yaprağı ve kırmızı çiçeği ve mercimek gibi «akrak ve sarurak» tohumu olur (burada «akça ve saruca» mânâsıyla küçümsenik rolünde görünüyor) A.U.E.

[2] Müellifin bu ek hakkında «irak» kelimesinden gelebileceği yolunda yaptığı tahmin bize uzak görünüyor. Vakıû edatların, eklerin çok eski inüstakîl kelimeler olup aynı rollerde başka kelimelerden sonra kullanıla kullanıla istiklâllerini kaybederek sonraları edat mahiyetini almış olmalarına, ve Türkçe kelimelerin ilk harfleri de (r) li olamayacağına göre *irak* olabilecekleri bakımından bu tahmin yerinde sayılabilir. Ancak bu haliyle ekin *r < l* değişimine sonradan ugrayan *al'-ak* olması da düşünülebilir ki, böyle yapılmış eski Türkçe kelime misalleri görülüyor: (Çg. lûgati, s. 246: *kiz-al'ak* = kırmızıak; gelincik çiçeği; ufak ve küçük kız çocuğu), *dang-al'ak* (*tang*: şâşma, şâşırma:) = çok şaşkın, vs. Çg. lûgatinin bu izahi tahminimizi teyit eder mahiyette görünüyor. A.U.E.

bahsederim, vs. deki misallere uygundur; ve bu itibarla *andan sonracığımı* ifadesindeki *m* de, *n* den değiştine olacaktır: *sonra-ciğ-in-a*; (*m*) gaip mülkiyet zamiri; (*a*) da, için mânâsına ek olduğuna göre, [onun asıl sonrası için] demektir.

Mk. Rumeli (Üsküp tarafları) n da: Süt, yumurta ve şekerle yapılır bir nevi krema ismi olan *kağmaçına* (= *kayma k*-*çiğ*-*m-a* = kaymağa benzer surette: *kağmakça*). A.U.E.

Ml.: بَيْاض beyaz : بَيْاضِيَّ beyaz-ımsı, بَيْاضِيَّا تَرَاق beyaz-imtrak [1] «blanchâtre»; قَرْمَزَى kırmızı : قَرْمَزَى تَرَاق kırmızı-ımsı, قَرْمَزَى تَرَاق kırmızı-imtrak «rougeâtre»; سَارِى sari : سَارِى مَارِي sari-ımsı, سَارِى مَارِي sari-imtrak «jaunâtre»; مُورَّى mor : مُورَّى مُورِّى mor-ımsı, مُورَّى مُورِّى mor-umtrak «violacé»; مَاوِى māvi : مَاوِى مَاوِى māvi-ımsı, مَاوِى مَاوِى māvi-imtrak (māyi-imtrak), «bleuâtre».

[i] imtrak için yine mk.

يَهْسِيلَ-يَمْتَرَك [2] «verdâtre» (Viguier, s. 453);

بَوْزَمْتَرَق boz-umtrak «grisâtre (Bürh. Kât., s. 124, I. 24);

كَوْسَهَ-يَمْتَرَك «à poil rare (barbe)» (Tamb. Ar., s. 10).

- si için mk.

كَيْزِيلَ-سِي «rougeâtre» (Kam. I. 930); كَامْرَالَ-سِي.

Dikkat edilmeli ki, - si kısaltık şecline -(k) k, - n (s. 596) ve l den ve hazañ e veya a vokallerinden sonra rastlanıyor, i (i) vokalinden sonra ise daima - msı şekli geliyor.

Tat «saveur» bildiren sıfatlara eklenir:

Ml.: أَصْفَرَ «amer» : acı-imtrak «légèrement amer»;

أَكْشَى «aignre» : ekşi-imtrak, ekşi-ımsı «aïgrelet»;

طَافِلَى «doux» : tatlı-ımsı «douceâtre»;

كَكْرَهَ «piquant, âpre» kekre-ımsı, kekre-si (kullanılmaz) «légèrement âpre».

Diğer bir takım (alem yerinde olan, bk. s. 596) sıfatlara eklenir.

آبدال abdal' : abdal,-si «un peu bête, sot»;

بُودالا budala : budala-ımsı ve budala-si «sot»;

ازكَكَ erkek : «mâle», erkek-si «homasse»;

جَوْجَهَ cüce: cücemsi «nain, nabo»;

الْأَفْرَانْجَهَ-مَسِي دُوْشِنْشَ رَ اُولَهَ aʃfran̊ga-ımsı düşenmiş bir oda «une chambre meublée à l'europeenne»

شَفَافَسِي seffaf-ımsı «légèrement opaque, assez transparent».

Sivri-ımsı, kolay-ımsı, bayat-ımsı, arik-si, balcanık-si, yanık-si kelimelerinde de böyledir.

[1] *trak*, *trek* ekleri başındaki *tr* de olduğu gibi iki konsonan birden söylemenesi Türkçenin tecvidine uygun değildir. Buların aslı *tıraç*, *tırek* olmak gerektir; söyleşide aralarındaki (i, i) ya kaybolmuş ya duyulur duyulmaz derecede zayıflamıştır. Şu halde ek *im-tıraç*, *im-tırek* suretinde ve daha doğrusu evelee bir *m* < *n* değişimi dolayısıyla *in-tıraç*, *in-tırek* olmak gerektir ki üç ayrı ekten mürekkep demektir. Halbuki (*in*) haliyet ve aliyet eki olarak kendinden evelki kelimeye aittir. *Beyaz-ın* beyaz ile + *tura.k* (Çığ lugati turamak = türemek, meydana gelmek, zâhir olmak) masâlarından ismini fail (*türemiş*). Bundan da buların iki kelimededen mürekkep olduğu anlaşılıyor: *beyazım+trak* (beyaz ile meydana gelmiş, türemiş), *yeşil-in+türe.k* yeşil ile meydana gelmiş, türemiş, vs. (ki, eski müstakil kelimelerin nasıl edatlaşıklarına bu da bir misaldır). Ayrıca (Çığ lugati, s. 117) *tur-luğ*, *tür-lüğ*: nevi ve elvan (türlü). Bu bakımdan *beyazımtur-ak* (*tür-ek*) beyazla renklenmiş (veya nevilenmiş) suretinde de düşünülebilir. A.U.E.

[2] Metinde böyle ise de *yeşilimtrak* olacak. A.U.E.

IHTAR 1. — -si, -[i] msı ekleri, (Kazan, Altay'daki uzun vokallii) $\frac{-su}{-sü}$ ekine ve yine Kazan, Altaydaki; mk. -man § 520 eki) $\frac{-simen}{-stman}$ eklerine, (Chor lehçesinde)-siban ekine, (Tobol lehçesinde) - simal' ekine, (Kirgız lehçesinde) - simak ekine, (Kazan lehçesinde) - sim ve yine (Kazan lehçesinde) - sil' eklerine yaklaşırılabilir gibi geliyor.

Bu muhtelif lehçelerde *kara-msı* «noirâtre» yerine: *kara-su*, *kara-siman*, *kara-simak* vs. denilir. *Yeşil-imsı* «verdâtre» yerinde de: *yeşil-sü*, *yeşil-simen*, *yeşil-sim* ve (Teleutça) *yafıl-ziman* vs. denilir. *Kızıl* «rouge», *kök* «bleu», *sarı* «jaune» kelimelerinde de böyledir.

- si eki - cek eki gibi menşede bir tespih «comparaison» edatı idi (mk. § 890).

IHTAR 2. — -[i] mitrek eki gibi, *kara-mtik* da görülen -*mtik* eki ve *göyg-ümtül* de görülen [i] *imtu'* eki de ünlek «sonant» ardına gelmiş bir dişlidен ibaret *mt ses* kümесini taşımaktadır ki, bu hal kendilerinin öteki Türk lehçelerinde renk bildiren sıfatlar-daki küçümşenik eklerine yaklaşırılmalarına müsaittir. Hakikaten İhtar 1 de zikri geçenler hariç tutulursa görülüyor ki, zâhirde pek değişik manzaralı olan bütün bu eklerde de ünlek ardına bir dişliden ibaret ses kümesi vardır:

(Teleutça da) *kara*-(*mt*) *ık*, (Çağataycada) *kara*-(*mt*)*ük*, (Sagayca ve Koybalcada) *kız-a*(*mt*) *ık*, (Kaçacada) *yajıl-i*(*md*)*ık*, (Sagayeada) *sarı-*(*md*) *ık*, (Sagaycada) *sarğı-i*(*md*)*ık*, (Şor ve Sagaycada) *kög-ü*(*md*)*ük*, (Şorcada) *sarı-*(*md*)*ak*, (Şorcada) *sarı-*(*mz*)*ak*, (Çağataycada) *yaş-i*(*mt*)*ul'*, (Kazancada) *yeşki*(*ld*)*im*, [1] (Kirgızcada) *küğü*(*ld*)*im*, [2] (Kazancada) *kızğı*(*l't*), [3] (Kazancada) *sarığı*(*l't*), (Kazancada) *yeşki*(*lt*), (Şorcada) *kögü*(*ld*)*üğüm* [4], (Kazancada) *kögü*(*lc*)*im* (Şorcada) *kögülü*(*md*)*rik* [5].

Bunlarda, bılıhassa mânidar kelimeleere mahsus (mk. § 850 ve 858) kendi nevinden hususi bir teşekkür var gibi görünüyor.

- [i] *mtik* eki, eskiden daha çok kullanılmıştı: مارمتن *sarı-mtik*, بوزمتن *bozumtuk* (Kâmus tercümesi, I. 113.).

Fil tabanları ile kullanılan aynı ek hakkında bk. s. 553.

Çoğumsanık «augmentatif» $\frac{\text{man} - \ddot{\text{o}}\text{l}}{\text{men} - \ddot{\text{i}}\text{n}}$ eki.

520. Bu ekle pek az mikarda türemeler teskil edilmiştir.

Ml.: قوجمان *koca-man* «énorme»;
قرهمان *kara-man* «très brun»;
ترک *türk* «turc»,
ورگن *veya* ترکمان *türk-men* «turcoman».

[1] *Yeşkil-dim*, [2] *Kızgil'-dam*, [3] *Kızgil'*t kelimelerinde *yeşil*, *kızıl*' sıfatlarının ilk şekillerinde 'k k, g g gibi bir boğazlı olduğu anlaşılıyor. *mt*, *md* suretindeki ses kümelerinde m lerin n den çevrilmiş olmaları pek mümkün değildir. Şu halde bütün bu lehçelerdeki ekler n den sonra olsun olmasın, ahenge göre değişen t(d) ek, -t(d) ik, t(d) il, s(z) ik, t(d) im, em, t den ibaret görünüyor. A.U.E.

[4] Bunlar arasında *düğüm* ile görünen mürekkep ekli misale nazaran $t(d)im$ eklerinin daha eskiden bu şekilde olduğu manası çıkarılabilir.

[5] *dirik* ile biten misaldeki bu ek de *dir-ik* suretiinde mürekkep görünüyor. Bu gibilerin daha aşağı misallerde görülen *tik* ekini vermiş oldukları düşünülebilir. A.U.E.

کوله «esclave», کولمن *köle-men* «Mamelouk»;
 شوش «enflure, enflé», شیشمان *sış-man* «obèse»;
 کوبه «qui a les poils de la barbe rare, qui porte un barbiche» کوسمن *k'öse-men* [1] «le bouc, le belier»;
 دکرمن *değir-men* (*tekir-men* yerinde) Çagatayca [*tekir müdevver*] [2] *değirmen* «maulin».

Yine İmk. *ç. Ays. deliş-men* [3] «delimisi, folâtre» ve Balkanlarda [4] şöyle bazı isimler:

Dik-men, çöl-men, mk. Çağatayca **آغىمن** *ağır-man* ağır, «leut»; **چۈچۈ-مەن** *cüçü-män* **ئاتلىمىش**, *douceâtre*, queuk «cüçük» den, - *men* ussurusun (Kazanca, Altaycadaki) yukarıda adı geçen *-siman* (§ 519, ihtar 1) ekine yaklaşırılması da mümkündür.

Aynı ek fiil tabanlarına da ekinenbilir görünüyor: *az-man*, *sar-man* [5], *koda-man*, *mânadaslarıdır*; *talâş-man*, *türemen* (*tora-man*) *sağ-man*, (*sağ-mal*).

II. ASIL TUREMELER.

$\frac{lik - 53}{lik + 53}$ ve -li ekleri.

521. -li eki, -lik ekinin solundaki boğazlıam düşmesiyle ondan türemiş bir ektir. Osmanlı Türkçesi -li şeklini sıfat türemine, -lik şeklini de isim türemine ayırmıştır ki, bu kaidenin müstesnaları nadirdir.

Ml.: *âtıf, rahmetlik* veya *âtıf, rahmet-li* (Tanrı'nın rahmetine namzet) kelimeleri rahmet [6] «miséricorde» kelimesinden türemiş olarak birbiri yerine merhum «décunt, seu» gibi kullanılır.

- *li* eki eski Türkçede önce sıfat teşkiline yarayan (çinlak boğazlı *g* ile) - *lig* ekine muadildir. (Boğuk boğazlı *k* ile) - *lik* eki daha önce eski Türkçede de vardı (mk. Thomsen, MELLORANSKI ve Türkçeden Arapçaya eski kelime sözlükleri «glossaires»).

Ml.: Eski Türkçede *ulug* (sıfat) اولو «grand»; *ulugluk* (isim) *ululuk* «grandeur»;
 « « *körk* (isim) كورك «beauté»; *körklüg* (sıfat) *güzel* «beau».

(Çağataycanın ekseriya birbirine karıştırıldığı) - *lig* ve - *lik* seslemleri, çifte vokalleşmiş olan daha eski bir eke (§ 156) bağlı gibi görünüyor, nk. Yakutça - *täx*. Buların

[1] Müellif *kösemen* kelimesini verirken, sürü başında giden keçi (ve koç) için söylendigini kastediyor. (Seyrek sakallı, köse), matusasının keçi için varit olması doğru ise de koç hakkında böyle değildir. Bizce sürülarındaki (keçi veya koç) a. verilen bu isim (köse) lükle ilgili değildir. Aslı *göz-emen* dir ki gözeü, nigeħban demektir. (Menüm ulu dergâhimda *gözemen-lik* eyleye dedi) Kitab-ı Dede Korkut, s. 88. A.U.E.

[2] Lehçemizde: *feker*, *tekerlek*.

[3] *dal'as-man* ia incelememiş olması muhtemeldir. A.U.E.

[4] Ve başka Türk ellerinde, A.U.E.

[5] Bu kelime (Karaman) gibi (*sar*ⁱ*man*) olsa gerek ki fiil tabanından değildir, A.U.E.

[6] Yine muk. لازمlik *lazım-lik* ve لازمli *lazım-li* (Bk. Kamuslar.) J. Deny.

ile(n) (bk. § 876, İbtar 2, § 488 ve 533) ilgiç *«postposition»*; ile mânâca ve gramerce ilgili de var. Süphesiz ki bir -*lañ* öðünin varlığını kabul etmek icabeder [1].

$\frac{\text{ا} - \text{lîk}}{\text{ا} - \text{lik}}$ ekleri.

522. Bu ek [2] mücerret veya müşahhas mânâlı alemler teşkil etmeye yarar.

1° Bu alemler mücerret mânâlı olur.

a. Bir şıfattan türeme oldukları zaman.

Ml.: قولي «facile», kolay-lîk «facilité»;
 كوج «difficile», كوجلak gûç-lük «difficulté»;
 كوزل «beau, joli» كوزلak güzel-lük «beauté»;
 چيركىن «claid», چىركىنلەك cırkin-lük «claideur»;
 اين «bon», اينلەك ey(i)-lîk «bon œuvre»;
 كونى «mauvais», كوجىلەك kötü-lük «mauvaise action»;
 فنا «mauvais»; فانق fena-lük «mauvaise action»;
 طالقىن «distrait», طالقىنلەك dalğın-lük «distraction»;
 آغىز «lourd», آغىزلەك clourdeur; ve müşahhas bir mânâ ile koca tara-
 fidan peşin olarak verilen «izaz ve ikram, ağırlama» parası, mehri
 mu'acel.

فېرىڭىل اوغرىلىق باعندىر fakir-lük oğra-lug-a bâ'is-dir «pauvreté engendre rapine»;
 m.k. Azerec (Akk. Feth. s. 28):

آدم اجلۇنىغان سوچىلەتىن وغۇرۇقا قولۇرۇقا قورشاپور adam ac-luk-an-dan su-suz-luk-un-dan
 ogur-luk-a, koldar-luk-a kursan-ar «à force d'avoir faim et de soif l'homme s'attache
 au vol et à la rapine»;

ساغلىق واراقىدىن يىكىر sag-lük var-lük-dan yey-dir «mieux vaut santé que richesse».

b. Bir şahıs isminden türeme oldukları zaman.

Ml.: عسكر «militaire», asker-lük «état militaire, métier du soldat»;
 قادى «cadı», kadi-lük «fonction de cadı, circonscription du cadı»;
 جوانان «berger», çoban-lük «état, métier de berger»;
 چۈچۈن «enfant» çocuk-luk enfance, enfantillage»;
 آوشى «chasseur» avci-lük «chasse, métier de chasseur»;
 طيارچى «aviateur» tayyareci-lük «aviation».

523. Şu türemeler de bir şahıs isminden yapılmış olmakla beraber mücerret mânâlı olabilirler:

[1] r için de söyledigimiz gibi, edatlar dilin eski müstakil kelimeleri olduğu halde diğer kelimelerden sonra aynı mevkilerde ve aynı rollerle çok kullanılarak tabi vaziyete düşmüş, istiklâllerini kaybetmişlerdir. Türkçe de ise r gibi l de kelimelerin baş harfi olarak bulunmaz. Şu halde -*le(n)* kelimesinin aslı, cezbetmek; temsetmek, temas etmek; vasletmek manalarında olan *il-mek* mastarından *dü-še*, *kal'-ka* gibi kelimelerde emsali görülen haliye sıygası *il-* dir ki, mesclâ Ahmed ile (Ahmede ilişik olarak, onunla beraberce) demek olur; halk dilinde *il-e-n* ki bu *n*, *yaz-in*, *kış-in* daki haliyet ekipidir A.U.E.

[2] Bu ek de l ile başladığına göre aslında ilişmek manasında olan (Dergi, bk.) *il-mek* den ismi mesul olan *il-ik* (ilişilen) kelimesinin bozuntusu olsa gerek, A.U.E.

لی «père», *baba-liğ* «paternité» (mücerret mânâlı), ve üvey baba «beau-père, père adoptif» (müşahhas mânâlı); mk. *ata*, *ata-liğ*;

لی «mère», *ana-liğ* «maternité» (mücerret); ve üvey ana «belle-mère, mère adoptive» (müşahhas);

كلاں «belle-fille, fiancée» *g'elin-liğ* «qualité, état de fiancée» (mücerret); «evlenecek çağda olan genç kız «jeune fille en âge d'être mariée»; (müşahhas) [1].

اوْلَا «enfant», *evl/ad-liğ* «qualité de fils, de fille» (mücerret); üvey evlat «enfant adoptif» (müşahhas);

ارْغُل «fils», *oğul-liğ* aynı mânâ (bu makamda *عمرت لـ ahret-liğ* de derler ki 'ahretini [ebedî hayatı kazanmağa vesile olan ahirete mahsus] demektir [2].)

524. — 2^a - *lik* ile türemiş kelimeler, cansız bir şey isminden (bazan bir şahıs isminden) yapılmış iseler mücerret mânâlıdırlar.

... e mahsus şey «la chose destiné à...», ... e yarar «la chose devant servir à...» mânâsında olurlar.

Ml.: *al* «nourriture», *yemek-liğ* «ce qui est destiné à l'alimentation»;

g «fourrage» *yem-liğ* «ce qui est destiné à servir de fourrage»;

أَرْبَابْ* *esbab-liğ*, *elbise-liğ* «étoffe pour faire de vêtement»;

مَانِي «vente», *satı-liğ* «ce qui est à vendre»;

كُرَا «kirā» *kirâlığ* «ce qui est à louer»;

قَارْشِي «en contrepartie, en face, vis-à-vis», *karşı-liğ* «ce qui doit servir de contre-valeur, provision, couverture (commerciale);

سَالُونِقْ *salon-liğ* *hizmet-in-i-de ifâ eden yemek odası* «une salle à manger, servant également de salon»;

mk. şahıs mevzuju şu misalleri:

أَوْلَى «chambre», *oda-liğ* vakıtle oda hizmeti için alınan kız, halayık; «oda-lisque»;

جَنْتَ «paradis» *cennet-liğ* «élu, destiné à aller au paradis»;

525. Bu müphem kavramda alınınce bu türemeler sıfat olarak kullanılabilirler.

(O zaman bunlar sadece (... e mahsus «destiné à...») mânâsını bildirirler) [3].

Ml.: *sebz* سبزه *yemek-liğ sebze* «légumes qui sont destinés à la nourriture»;

ot *gem-liğ ot* «herbe pour fourrage»;

مَاتِيلِقْ *(acele) satı-liğ bahçe* «jardin à vendre (d'urgence)»;

كُرَاقْ *kirâ-liğ ev* «maison à louer»;

[1] Gelinlik elbiscye de sadece *gelinlik* denir. A.U.E.

[2, 3] Bize - *lik* eki katılan isimler umumî kaideye göre başlica:

1º Mevsuflarıyle beraber olarak daima sıfat olurlar: Gecelik entari.

2º Mevsufları kaldırılıncaya bütün bu vaziyetteki sıfatlar gibi isim yerinde kullanılır. Geceliğ (entari) imi getir.

3º Bunların içinde alemlige geçmiş olarak hep öyle kullanılan birçok kelimeler vardır: Güzlük (göze mahsus älet), tuzluk (a mahsus kab), yağmurluk (a mahsus manto) vs. Birinci halden maadasında daima müناسip bir mevauf takdir etmek mümkündür. A.U.E.

Sıfat olarak kullanıldığına diğer misaller:

- گازلىك *yaz-lik* *théâtre d'été*;
 گازلىك ېلبيس *yaz-lik elbise* (*espap*) «vêtements d'été»;
 كىشلىك *kış-lik* *elbise* (*espap*) «vêtements d'hiver»;
 باراملىك *bayram-lik* *elbise* (*espap*) «vêtements de fête»;
 يابانلىك *yaban-lik* *elbise* (*espap*) «vêtement de sortie (étranger)»;
 گومىكلەك *g'omlek-lik* *bez* «toile pour chemise»;
 كىچەك *g'ece-lik* *kiyäset* «toilette de nuit».

526. Diğer taraftan, aynı sıfırtan kelimelerin müphem bir manada kullanılacak yerde pek muayyen bir manâa almalari, sarîh maddeleri bildirmeleri ve netice itibariyle mücerret manâali alemler [1] olmaları mümkündür.

- می.: *نایت* «nuit»: *g'ece-lik* «chemise de nuit»;
 م. *لوراچ*: *gem-lik* [2] «mangeoire»;
 گوز *œil*: *göz-lük* «lunettes»;
 چول *برنس*: *kol-luk* «manchette»;
 آغز *بۇچىق*: *ağız-luk* «embouchure, porte-cigarette»;
 باغرى *پلۇي*: *gağmur-luk* «manteau imperméable»;
 باخ *گرەسە*: *yuğ-luk* «monchoir»;
 نۇشكىچىك *فېشكىچىك*: *fişek-luk* «cartouchière»;
 توز *پۇشىرىيە*: *toz-luk* «jambière»;
 طور *ئەسەل*: *tuz-luk* «salière».

Yine mk. eski Osmanlıcada آرپا *arpa-lik* [3], [4] *başmak-lik* (Bianchi, bk.).

527. *b. -lik* ekinin katıldığı isim o ismin bildirdiği şeyin mikdarca çok olduğu yeri bildirir.

- می.: *ئاكاج* *ağaç-luk* «endroit planté d'arbres»;
 اورمان *ورمان* *orman-luk* «endroit boisé»;
 باتى *مارېقەج*: *batağ-luk* «endroit marécageux»;
 چامور *چامۇر*: *çamur-luk* «endroit boueux»;
 میوه *Meyve*: *meyve-lik* (veya *meyva-lik*) «verger»;
 ایلما *پەرمەن*: *elma-luk* «verger de pommiers»;
 آیوا *ئەۋە*: *ayva-luk* «verger de cognassier»;
 زېرتىن *زېرتىن*: *zeytin-luk* «jardin d'oliviers».

528. *-lik* ekinin bazı hususî kullanımları.

1° Isim kümelerine eklenebilir: *çoç و میق آغاچلىق يەر* çok ve sık ağaçlık yer (Kamus, tercümesi) (1. 648). «endroit planté d'arbres nombreux et serrés»

Bazı isim kümeleriyle ölçü belirtkenleri «déterminants de mesure» vücuda getirir (mk. § 1083).

[1] 523.üncü bendde müstesna diye kaydettiğimiz beş kelime, tabiiidir ki şahıs bildiren isimlerden türemem olmasalar da burada yer alabilirlerdi. Onlar (baba, ana, gelin, evlât, oğul vazifesini görecek) manasındadırlar. Bu takdirde ancak kısmen gayri kıyasıdırler. J. Deny

[2] mk. daha yukarıda (başka bir yoldan vücuda gelen) *gemlik* kelimesinin diğer bir manası. J. Deny.

[3] İlmi tarik ricaline aynen veya nakden verilen muhassesat. A.U.E.

[4] Vaktiyle sultanların tahsisatı, has Arpalık. A.U.E.

2° Bazan mastara katılır (§ 712).

3° Olumsuz (négatif) fiillerin muzarı fer'i fiillerine katılarak (bk. § 1426) hanesi tâbirler teşkil etmeye yarar.

4° Birkaç münerit halde zamirlere, katmaclara ve hattâ bir veya iki isimli mef'ulün fihiere katılır :

ن. «moi», *ben-lîk* «caractère personnel, égoïsme»;

ج. «rien», *hiç-lîk* «néant»;

ڦون. «beaucoup» *çoğ-Lük* «souvent (katmaç olarak kullanıldığı zaman);»

د. «par jour» *gün-de-lîk* «paye journalière», ce qu'on touche en un jour, vêtement de tous les jours»;

هـ. «pour dix» *on-da-Lük* «profit, gain d'un dixième, dîme».

مـ. mk. *kan-da-lîk* «Aufenthaltsort, das Wosein» (Vambiry *Alt. Osm.*, s. 186). [1].

Yine mk. *كذا*, *böyle-lîk* (§ 405, İhtar), *شدة*, *simdi-lîk* (§ 396), *k'endi-lîk* (§ 310, İhtar 2) ve eski Osmanlıca'da *نـ*: *nite-lîk* türemeleri (bk. Bianchi).

Aşağıdaki ifadeler *simdi-lîk* «pour le moment» (§ 396) örneğine göre yapılmış olup daraltık «restrictif» bir mâna «pour... seulement» bildirirler.

نـ. *bu gün-lük* de hemen aynı mânadadır «pour aujourd'hui seulement»;

جـ. *bir defâ-lük* olarak, *bir defâ ol-arak* tabiri ile hemen de aynı mânadadır «une (seule) fois».

مـ. *bu sefer-lîk* «pour cette fois»; *bu g'ecé-lîk* «pour cette nuit seulement».

Şuna dikkat edilmeli ki bu ifadeler 524 üncü bendde mütalâa edilen mânaya bağlanırlar.

IHTAR. 1 — -*lik* eki hâlâ çok canlı ve doğurgan «productif» kalmış bulunuyor ki birçok yenimsenik kelimeleler «néologismes», alaycı ve tubaf tâbirler vermektedir.

مـ. : *muhafazakâr-lîk* ve *tiberal-lîk* «conservatism et libéralisme»;

عـ. *Osmâni-i imparator-Luğ-u* «l'Empire Ottoman» (yenimseniktir; öteden beri *Devleti Alige* veya *Memâlik-i Osmâniye* denir);

ڦـ. *fazla-lîk* ve *eksik-lîk* «supériorité et infériorité»;

إـ. *İtalya* «دول معظمه» لفدن سقوط ایک ایستادیور *düvel-i mu'azzama*-*lik*-dan *sukût et-mek iste-mi-yor* «l'Italie ne veut pas perdre le rang de grande puissance»;

نـ. *ben bu kazan-i kil kufu-Luğu zamân-in-dan beri bil-ir-im* «je connais cette marmite depuis le temps où il était une (simple) boîte à savon» (*kil*: argile remplaçant le savon) «kil kutu-(su) luk, yerine».

مـ. mülkiyet eki olan -*si(-su)* nun hâzî hâkkında § 535; (Nâreddin Hoca hikâyelerinden alınmış bir misâl).

مـ. şu misâl: *Gâlibâ kahve tepsî-liğ-in-den mütekâ'id teneke parça-sı* «un morceau de fer-blanc qui était probablement un plateau à café en retraite» (Hüseyin Rahmi).

IHTAR. 2 — *elik* eki hakkında bk. s. 582.

لـ. *Li* eki.

[1] Neredelik, nerde oturmuş, nerde bulunmuş. A.U.E.

529. Bu ek, evelkisinden farklı olarak türeme *sifatlar* teşkil etmeye yarar.

Bu sebepledir ki zaten sıfat mânası olan isimlere hiç eklenmezler (ki bu da -*lik* ekiyle başkaca bir faktır).

-*li* eki şunlara ilâve edilir:

Malikiyet «possessien» sıfatları teşkil etmek üzere muhtelif alemlere katılır: (... le mücehhez «muni de...», pourvu de...»; ... e malik «possédant...»; ... i havi «qui comporte...»; ... i olan «qui a...» mânalarına gelir.

Ml.: **مُكَرِّرٌ** «valeur», *değer-li* «qui a de la valeur, de valeur»;

مُعْتَدِلٌ ** «prix», *paha-li* «cher»;

مُقْيمٌ* «prix», *ķıymet-li* «précieux»;

مُطْلَقٌ طَلَات «goût» *taf-li* «doux»;

مُفْسِدٌ فَس «fez» *fes-li* «coiffé d'un fez»;

مُشَاهِدٌ شَاهِد «chapeau» *şapka-li* «qui porte chapeau»;

مُعْنَكٌ امك «peine, travail», *emek-li* «exigeant beaucoup de travail pénible»;

مُخْلَقٌ طَالَات «vague», *dalga-li* «agitée (mer)»;

مُعْوَذٌ صَو «eau», *su-lu* «aqueux»;

مُنْطَقٌ* «logique» (isim) *mantık-li* «elogué» (sifat);

مُسْفِرٌ سَفَرَرْه «assurance», *sigorta-li* «assuré» (contre les risques);

مُتَهَبٌ* «prise à charge», *teahħud-lu* «recommandée (lettre)»;

مُجَادِلٌ* «attrait», *cazıbe-li* «charmant, attrayant»;

مُحْبِرٌ* «bien», *hayır-li* «de bonne augure»;

مُنْشَانٌ نِشَان** «cadeau de fiançailles, but, marque» *nışan-li* (Anadoluda *yavuk-lu* da derler) «fiancé»;

مُسَابِقٌ* «antécédent (judiciaire)», *sabika-li* «repris de justice récidiviste (mânaðası: mükerrer)»;

مُؤْرِجٌ او روچ «jeûne» *oruc-lu* [1] «qui jeûne».

530. Bu sınıfı resmi Osmanlı rütbe sıraları (silsile-i meratip, protocole) ine göre tâyin edilen fabri unvanlar (elkab-i resmiye, titres honorifiques) da sittir. Bunlar hâlâ eski imlâları üzere ekseriya şurunda yazılımakla beraber bazan -*lu* ile söylenilir:

Ml.: **مُشْوِكَتٌ** شوكتىلى *Şeuket-li* (veya : *lü*) «puissant»;

مُكْدَرٌ قدرلى *kudret-li* (veya : *lü*) «puissant».

[1] Bu kelime aslen Farsça (bir gülük) mânasına olan *rüze* den bozmadır. Türkçede başı *r* li kelimelerden evvel, kelimenin ilk hece ahengine göre *u* getirilerek (*a*) *ruze* olarak söylemiş, sonra *c* < *z* değişimiyle ve son vokalia düşmesiyle kelime *uruc* ve sonra *oruc* olmuş görünüyor. A.U.E.

Bu iki lâkâp sultana mahsustur. Yabancı hükümdarlara *haşmet-li* debdebe ve dârât sahibi «majestueux» ünyanı verilir.

fehamet-li (veya : *lü*) ululuk sahibi «glorieux» ki, Fransızcada «altesse» denir (sadriâzama ve Misir Hidivine verilen ünvan);

دولتلو devlet-li (veya :lu) eli üstün, galip olan, ikbal sahibi, kutlu «heureux» (vezir veya maresal rütbesinde olan memurlara verilen lâkâp):

atufet-li (veya : *lü*) şeşkatlı «miséricordieux» *rütbe-i bâlâ* sahiplerine verilen lâkapı;

sa'adet-li (veya : *lü*) mutlu «heureux» (*rütbe-i ül'ü* sahiplerine verilen lâkap).

Bu son üç lâkâp Fransızca'da «Excellence» kelimesiyle ifade edilir.

Diger resmi rütbeler sırasının ünvanları şunlardır:

**عزة izzet-li (lü) şeref, büyüklik sahibi «honoré» (miralay, kaymakam ve bun-
lara muadil rütbelerde olsa mülkiye memurları ünvanı);**

ri/ 'at-hı (lü) yücelik sahibi «élévé»; binbaşlıara, bahriye miralaylarına ve bunlara muadil «adîse» rütbelerindeki mülkiye memurlarına verilen ünvan);

فُوْلِي *fütüovel-li* (*lü*) cömertlik, keremkârlık sahibi «magnanime, généreux» (*crâbia* rütbesinde yüzbaşılara ve bu rütbeye muadil rütbesi olan mülkiye memurlarına verilen ünvan);

hamiyet-li (lä) yurt sever «patriote, zélé» (mədün zabitlərə və bunlara müadil mülkiye memurlarına verilən ünvan) vs.

(Sesir, konsolos ve sefarethane ve konsoloshane memurlarının şefleri gibi) yabancı devletler mümessillerine rütbe **ayrıdetmeksizin** اسالیل asalet-li «titulaire, noble» ünvanı verilir.

Umumiyyetle din mensuplarına فضیلت fazilet-li (*lî*); kadınlarca عصمت ismet-li (*lî*) «chaste» vasfi verilirdi.

531. 2° mense «origine» bildiren nisbet «relatif» sıfatları teşkil etmek üzere bir (mahal, mevki) isimlerine katılır.

Altayca'da -lu (*da*, *tu*) ekleri (... de bulunan «qui se trouve dans...») manasını verir:

Ayak-tu su (kadeh-de su «l'eau qui est dans la coupe») (Gr. alt. s. 20) [1].

Bunlar söyle olabilir:

a. Has isimler (birtakım memleket isimleri ve bütün şehir, kasaba, köy veya mevki isimleri).

Ml.: آور، با «l'Europe», *avrupa-lı* «européen»;

Yunan «la Grèce», yunan-lik «hellène»;

[1] Müellif Altayca'nın -lu (*du*, *tu*) eklerini aynı mânada görerek bir tutmak istiyor. Ancak biz *du* (*tu*) ekini -lu ya yakın mânası olmakla beraber, ayrı görüyoruz. Bu bizim mes'ulün sib *de* (*te*) sinin bir çeşidi olsa gerek; bu ek lebçemizde de aynı vaziyette türemci «formatif» bir rol oynar:

Isgara-da balık, dil-de destan, dal-da kebab, söz-de hasta, baş-ta çiçek, vs. A.U.E.

آوستريا «l'Autriche», *avusturya-li* «autrichien»;
 ایتالیا «l'Italie» *italya-li* [1] veya *italyan* «italien»;
 استانبول «Istanbul» *istanbol-lu* «costantinopolitain»;
 پاریس «Paris» *pāris-li* «parisien»;
 لوندرز «Londres» *londra-li* «Londonien»;
 برلین «Berlin» *berlin-li* «berlinois»;
 وین «Vienne» *viyana-li* (eski Osmanlıcada: *bēç-li*) «viennois»;
 روما «Rome» *roma-li* «romain»;
 قبریس «Cypre» *kibrīs-li* «chypriste»;
 ادرنه «Andrinople» *edirne-li* «adrinopolitain»;
 اشقوله «Scutari d'Albanie» *işkodra-li* «de Scutari»;
 اسکدار «Scutari d'Asie» *üsküdar-li* «de Scutari», vs.

IHTAR. — Bu türemelerin bir çoğu hakikî aile ismi olmuştur.

Ml.: كوريلی *Kōprü-lü* (meşhur devlet adamları yetiştiren bir aile ismi).

b. Birtakım ismi cinslere katılır.

Ml.: ز *endroit*, *yer-li* «indigène»;
 ک روی «village», *k'öy-lü* «payasan»;
 شر ** «ville», *şeh(i)r-li* «citadin»;
 طبره «province», *taşra-li* «provincial»;
 محل «quartier», *mahalle-li* «du (même) quartier».

[1] Eski den Fransız «Français» a فرانسیس فرانسیس لو *França-Lu* veya *Fransa-lu* derlerdi. Bugün hususî adları olan kavim isimlerinin ekserisi eski den *-li* ile türemiş isimlerden teşkil edilmişti. J. D.

Meselâ bu gönü Avusturyalı eski den	نمسا لى <i>nemce-lü</i> veya نمسا لى <i>nemse-lü</i> «autrichien»;
« İngiliz	انگلەر لى <i>Ingilttere-lü</i> «Anglais»;
« İspanyol	اسپانیا لى <i>Ispanya-li</i> «Espagnol»;
« Amerikan	آمریقانى <i>Amerika-li</i> «Américain»;
« Maltız	مالطا لى <i>Malta-li</i> «Maltais»;
« Polonyalı, Polonez, leh, Lehistanlı	پولنلىك لى <i>Leh-li</i> «Polonais»;
« Romen, Romanyalı eski den	رومانى لى <i>Eflak, Boğdan-li</i> «Roumain» «Ulah»;
« Rus	روسيا لى، موسکوف <i>Rasya-li, Moskof</i> «Russe»;
« Sırbiyalı, Sırbistanlı	سرب لى <i>Sirp-lu</i> «Serbe»;
« Bulgar, Bulgarialı	بلغار، بلغارستانلى <i>Bulgar (istan-li)</i> «Bulgar»;
« Boşnak	بوسنەر لى <i>Bosna-lu</i> «Bosniaque»;
« İran, Fars	ایران لى، افغان <i>Iran-li, Acem</i> «Persan»;
« Kafkasyalı	قفقازلى <i>Kafkas-La</i> «Caucasien»;
« Macar, Macaristanlı	انگرەسلى <i>Engerüs-lu</i> «Hongrois» vs. A.U.E.

Mamlaket-li «compatriote, du même pays»; *vilâyet-li* «du même vilâyet (gouvernement général)»; *ada-li* «insulaire»; *dağ-li* «montagnard»; *saray-li* «du sérail» (Sultanın kadınlarına verilen isim); *alay-li* «officier sorti du rang» („Yî régiment»); *mekteb-li* «écolier». *Harbiye mektebinden yetişmiş olan* kelimelerinde de böyledir.

Yine mk. *tibbiye-li* «élève de l'Ecole de Médecine»; *deniz-li* «maritime»; *çarşı-li* «marchand installé au bazar, les gens du marché».

Yine mk. bugün kullanılmayan şu kelimeleri:

اوچانلو *uçmak-la* جنتل «âme du paradis»;

طامولو *tamû-la* نجسل «âme damné (de l'enfer)»;

اوچقلو *ocak-la* yeniçeri mensubu veya Cezair beyliği mensubu «faisant parti de la milice des janissaires ou de la Régence d'Alger»;

Bu kelime bazan *kopa-ıa* بُول «Bâbi âtiye bağlı asker» in ziddi olarak kullanılmıştı (Cevdet Paşa tarihi, II, 179). İmparatorluğun hudutlarında yerleşmiş askere ise *serhad-ıa* deniliyordu.

ایاللى *eyâlet-li* «vilâyetlerdeki eski milis askeri».

IHTAR. — Şu aşağıdaki türemeler, bu isimlerin örneğine göre, katmaçlardan yapılmıştır:

Nere «où» (ki munsarif hallerinde *nere-ye*, *nere-de* de olur) kelimesinden soruluk isimler yapılmıştır:

مرحل *nere-li* «origine d'où»;

مرحل در *nere-li-dir?* «d'où est-il?».

بورا *bura*, شورا *şûra*, اورا *ora* «là-bas, ici» unsurlarında da böyledir:

بورالى *bura-li* «qui est d'ici»;

شورالى *şûra-li* «qui est de là-bas»;

اورالى *ora-li* «qui est de là-bas».

532. — 3º Eski Osmanlıcada şahıs ismi haslarına katılarak bu şahısların hizmet-kârları veya mensupları olduğunu bildirir.

Ml.: احمد باشلى *Ahmed paşa-li* veya sadece *paşa-li* «homme d'Ahmed pacha, veya du Pacha».

mk. *kethüdâ-li-lar* كتخدارلار 33 üncü yeniçeri ortası ismi.

عثمانلى *Osman-ıı* ismi de ihtimal ki bu tarz kullanıştan doğmuş olacak «(Osmanlı İmparatorluğunu kurulan) Osmanın adamları, mensupları».

533. (Mücerret isimlerle yapılan) bir takım -li li türemeler katmaç olarak kullanılabilirler.

Ml.: مثالى مثالى بافق *ma'nâ-li ma'nâ-li bak-mak*, «regarder d'une façon très significative».

O zaman -li ekinin mahiyeti hissedilir derecede -ile (§. 875) ilgicinin manasına yaklaşır. Hattâ bazı hallerde bunları biribirini yerinde farksız olarak kullanmak mümkündür.

Azercede de böyledir. (Bir şeyi : ایکی الی ; ایکی اللو ; ایکی الی) *iki (ike) el-li (lū)* (tutmak) (Feth. Akk., s. 147, 222 ve 117); آخنام و تغلو قادون *ahsam vakit-lu kay-dan* «revenez le soir» (*agni eser*, s. 172).

Yine mukayese سرعتی كيلى بيراقىدا، كوزوكى يون *biz-i kōk-lū bırak-dīn, gōzākme-yōn* (Maraş).

ML.: سرعتی كيلى *sür^cat-li* (veya : *sür^cat-le*) git-mek «aller vite»; دقتلى *dikkat-li* (veya : *dikkat-le*) *bak-mak* «regarder avec attention».

Esasen daha ileride *siz* (§ 881) ilgicinin hem -ile hem -li (§ 540) ye zıt ad «antonyme» lik edebileceği görülecektir [1].

534. -li ekinin (-lik eki gibi, mk. 528, 1°) yalnız münferit isimlere değil, isim kümelerine de eklenmek kabiliyeti vardır.

ML.: سیاه چارشافلى (قادین) *siyah çarşaflı (kadın)* «femme qui est vêtue d'un manteau de sortie noir»;

[1] -li ekinin başka bir hususi mânâlı kullanımını da bu beside veya geçen 532inci bende koymak gerekti:

1° -li eki ekseriya insau ve hayvan bedeninin uzuvlarından veya kısımlarından birisinin ismine eklendiği zaman zaten var olan bir şeyin kendisinde var olduğunu haber vermek yüzünden tekit mabiyetiinde olarak o uzuv veya kısmın büyük olduğunu ifade eder ki, bu suretle mubalâğa mânasını veren bir edat olur:

g'övde-li, büyük gövdesi olan;

kafa-li, büyük kafa (mecazen, akıl) olan;

gerdap-li, büyük gerdanı olan;

karin-li, büyük karnı olan;

vücad-li, büyük vücudu olan;

omaz-li, geniş omuzları olan;

çene-li, kuvvetli çenesi olan (mecazen, çok söyleyen);

diş-li, kuvvetli dişleri olan (mecazen, diş çiren, zarar verebilen);

boyu-slu *bos-su*, yüksek boyu olan (mecazen, güzel endamlı);

göğüs-lü, (mecazen meme mânasiyle) büyük ve dolgun memeleri olan;

dil-li, işlek dili olan (mecazen, çok ve iyi söyleyen);

ağır-li, geniş alnı olan, vs.

Mk. D. L. T. I, 131 مارجل ذوالجبلة المظبطة «الرجل ذو الجبلة المظبطة» : *ağır-ığ er* — yani büyük alınlı adam.

İHTAR. — -li ekinin ziddi olan siz eki bu mânâda olanlara eklenmez; eklense de -li nin olumlu (müsbet) olarak verdiği mânayı bu, olumsuz (menfi) olarak veremez. Ancak (kafa, dil, boğaz) gibi (zekâ, natika, yeyicilik) mecaz mânalarıyla de kullanılır olduklarından *kafa-sız*, *dil-sız*, *boğaz-sız* gibi kelimeler yine -li deki (büyükük) mânasının ziddi olmuyarak sadece mecaz mânalarıyla (zekâsız ve natikâsız, çok yemiyen) mânalarında kullanılır. Yoksa *yaş-li* = çok yaşılı kelimesinin ziddi olarak meselâ az yaşılı mânasında *yaş-sız* denmez.

2° Yine aynı mânâ rolünde cansız mânâlı isimlere de eklendiği görülüyor: *dal-lı budak-lı* = çok dalı, kökü olan (ağaç), *gol-lı bir vapur* = çok yol alan bir vapur; *yaş-lı bir kadın* = çok yaşılı bir kadın, vs. A.U.E.

قرمزی قابلى *kırmızı kab-lı* «relié de rouge (qui a une reliure rouge)»;

دورت آیاقلى *dört ayak-lı* «quadrupèdes»;

قاندالى چفت (جیفت) *cift (çifte) kanad-lı* «qui a deux ailes»;

ایغە و کوزمل توکلی (توپلو) *ince ve güzel tüy-lü* «au pelage fin et joli»;

محدود فکرلى *mahdut tikir-li* «aux idées bornées»;

آچاق اوپکلى پوتىن *alçak ökçe-li (potin)* «bottines à talons bas»;

ایرى قاپاقلى لامبا *iri kaşpak-lı (lamba)* «la lampe à grand abat-jour».

IHTAR. Bir kelime halinde دلیانلى suretinde yazılıp (bulûğ'a ermiş genç «jeune homme») demek olan *deli kan-lı* ifadesi aslında (kanı deli, «au sang fou») demektir.

535. Bahsedilen kümə (böyle bir halde mecburi olarak ilk haddi mücerret olan) bir izafet terkibi ise, sonda mülkiyet (izafet) eki düşer (mk. § 1097) :

عسکر تیاقلى *ask'er kıyafet-i* «accoutrement de militaire; tenue militaire»;

عسکر قیاقلى *ask'er kıyafet(.)-li* «qui est en uniforme»;

عجم قیبلی *acem kılığ-ı* «costume de Persan; manière de Persan»;

عجم قیللی *acem kıl-ık(.)-li* «vêtu à la Persane»;

۷ نیسان تاریخی (مکتوب) *7 nisan tarih-i* «la date du 7 avril»; ۷ نیسان تاریخی *tarih-(.)-li (mektüb)* «(lettre) datée du 7 avril»;

جهانگار عنوالی (كتاب) *cihan-nûmâ unvan-ı* «le titre de Djhan-nûmâ»; جهانگار عنوالی *ci-han-nûmâ unvan-(.)-li (kitab)* «(livre) qui a pour titre: Dihannumâ»!

بونك مثلی *bun-an misl-i* «le pareil de ceci»; بونکلار مثلى *ba misil-(i)-lü (li)* «qui est comme ceci» (eskimiştir) [1], [2].

536. Hususi kullanımı; ekserisi ters - ad «antonyme» lerden ibaret olarak iki isimden yapılmış ve her ikisi de - *li* ekini almış az miktarda tabirler vardır ki, buular bu halleriyle toptanlık «totalité», umumilik «généralité» veya çeşitlilik «variété» kavramlarını taşırlar:

گوندوزلى كېچىلى *g'ece-li gündüz-lü* : Hem gecelerin hem gündüzlerin olan (ve katmaç halinde: olarak) mânasında «jour et nuit»;

اینچىلى قالىشلى *ince-li kalın-lı* : hem inceyi hem kalını olan (ve katmaç halinde: olarak) mânasında «gross ou mince» ;

[1] Bunda zamirin aidiyet hali «génitif» alâmeti olan -*in* kaldırılmıştır (mk. § 887). *misil-lü (li)*, *müsüllü* (?) böylesi yoktur, A.U.E.) *kılık-lı* ve aynı mânada olan *yollu* gibi kelimeler bakılı ilgiçler mahiyetini almıştır. Bk. n. 599, 5 ve 763. J. Deny.

[2] *Anadoğu Hisar-(i)-li*, *Sultan-tape-(si)-li*, *baş örtü-(sü)-lü* vs. de böyledir. Ancak (*bu misil-lü*) misalinde müellif yanlışmış görünüyor; çünkü bunda *bu bu misil* sıfat terkibi ne (izafet terkibine değil) *lü* katılmıştır. A.U.E.

أجل طيشل	<i>iç-li dış-li</i>	: Hem içten hem dıştan yakın olan (ve katmaç halinde : olarak) mânâsında «en tout et pour tout, dedans et dehors »;
اللى اوتلى	<i>alt-ı ixt-lü</i>	: Hem altı hem üstü olan (ve katmaç halinde : olarak) mânâsında «de haut en bas »;
بازلى قىشلى	<i>yaz-lı kış-lı</i>	: Hem yazın hem kışın için olan (ve katmaç halinde : olarak) mânâsında «été comme hiver »;
اوكللى ديشل	<i>erk'ek-lı dişli-lı</i>	: Hem erkekleri hem dişileri beraber olan (ve katmaç halinde : olarak) mânâsında «mâle et femelle; tons »;
ايريل اوافقلى	<i>iri-lı ufak-lı</i>	: Hem irileri hem ufaklıları olan (ve katmaç halinde : olarak) mânâsında «grands et petits »;
يكللى اسكللى	<i>geñi-lı eski-lı</i>	: Hem yenileri hem eskileri olan (ve katmaç halinde : olarak) mânâsında «neuf et vieux » [1].

Mk. Eski Osmancık'daki su miktarı:

آچار اول زمینه درازکه اشلی یوچشلی و اچلچلی یوکسکلی اوله (Farsçada) *açar ol zemin-e dir-ler*, *ki eniş-li yokuşlu ve alaşaklı yüksekli o-la* «on appelle ātchār (en persan) un terrain (accidenté) qui descend et qui monte» (*Burhān-i Kāti*, s. 40).

Mk. (Kam, 56) *asagi-lı yüksek-lı*; آشاغیلى يوكىلى (347) *yukari-lı asa-*
 git-ı; (mak, Bianchi: *ambidextre* = *sağ ve sol ile işleyebilen*.)

IHTAR. 1 — Böyle ifade ediş tarzı Osmanlıcaya mahsus olmayıp diğer mütenevi lehccelerde görülür;

arti-لى beri-لى (Kırgızcada) öte beri (ve, de) «ça et là».

Buna Orbis vazilatinda da raslanir.

Mk. *Kutadğu Bilig; gär-li kök-lü yarat-kan* «hem yeri hem gökü yaratan». Altay-cada -*lu* (*du, tu*) ekleri aynı rolü oynar: «*ağa-ja açı-ja* «hem büyük kardeş, hem küçük kardeş». (Alt. gr., s. 24). Yine mk. Azerotden alınan su misalleri:

ana-lu kız-lu (ana ve kız her ikinci) *iki puşluğ*
akl-ınız yoh-dur. (Feth, A.K.H., s. 30);

من حقِّي دیلو باساده من آغا حستَ كیدن دکم men-üm hakkı yer-lü dib-lü (gere ve dibe) bat-sa da men ağa Hasan-a gid-en değil-em «tout mes droits dussent-ils être foulés aux pieds et passer sous terre, je n'épouserai pas Hasan-Agha» (Aynı eser, s.223).

IHTAR. 2 — -ti eki iki veya daha ziyade renk isimleriyle bulunur ki (hep birlikte su bu renkleri olan; kısmen su kısmen bu renkte olan) mânalarını verir:

kirmtzi-*i* sari-*ıt* çiçek «fleur rouge et jaune»; ak-*ıu* kara-*ıu* ağa-*ca* «bigarré, blanc et noir» (*Kamus tercümesi*. I. 153, 336 ve 389).

[1] *Geceli gündüzlü* den beri devam eden bu misaller, gerek sıfat ve gerek katmaç (adverbe) olarak kullanılabilir; metinde katmaç vaziyetleri gösterilmemiş olduğu için, hepsinin yanına kerepler içinde olmak üzere bu vaziyetleri izah eden ilâveler tarafımızdan katılımıstır. A.U.E.

İHTAR. 3 — Mânaðaq hadîî bazi ikili misaller de vardır [1].

*yaş-ı: bas-ı: âgé» (mk. ياشى بىشى ياشى باشى) *yaş-ı ne bas-ı ne?* «quel âge a-t-il?»; *bel-li bas-ı: «considéré, connu de tout le monde».**

537. Başka bir yapılış tarzi daha vardır ki bu, bir ismin sonuna -*ii* eki katılımdan sonra ardına aynı ismi, onun da sonuna) mülkiyet ekinin müfret gaibini getirmektedir [2].

- MI. : می یاری ger-li yer-in-de [3] «à sa place même»; keli, keli, à sa propre place»;
 بولو boy-lu boy-un-ca [4] «tout du long»;
 باشی باشت bas-ji bas-in-a [5] «séparément, par lui-même».

Pekleştirci «intensif» bir manada olan bu nevi tâbirler az miktardadır. Eski Osmanlıca ise daha sık kullanılır olmakla beraber, ülestirici «distributif» bir manada idiler.

- M. : her bir-i ev-lü ev-ine git-di-ler «chacun s'en retourne à sa (propre) maison» (*Gaz. Seg. Battal*, n° 8);
 آدلو آدبله ad-lu ad-i-gle yaz-i-t i-di «le nom de chacun d'eux était écrit» (*Ayni eser*, n° 5).

هر قلمو قلمن [8] او ارمنا براقلار her bir kalem-lü-kalem-in o ırmag-a bırak-
di-lar təbaəcün ieta sa plume dans ce fleuve (1426 yılı yazmaları, yaprak, 170).

(Bu son mısalde) manıa tekâmülü söyle görübüyör:

^{1°} Keli, keli : «Her bir kalem sahibi kalemini e türmeşa buraktı.

2º Olaştırıcı mənsəb : Her biri kalemini surmaya bıraktı [9].

[1] Müellifi bu iki hadli misalleri manadaş «synonyme» saymasını doğru bulmıyoruz: Meselâ verdiği misallerden *yaşlı*'ı *başlı*'ı (*yaşlı başlı*) demektir ki, ikinci had başındaki dudaklı (b) : (m) yerindedir. Yoksa (*yaş*, *baş*) kelimelerinin manadaş olması varit değildir, nitekim *m* yerine yine dudaklılardan *f* de kullanılır: *sıkı sıkı* da 'olduğu gibi, *yaşlı ne başı ne* ifadesinde de ikinci haddeki *b* yine *m* yerindedir. *yaş-in-i*, *baş-in-i* *ał-mış* ifade-sinde de yine böyledir.

Belli başlı misaline gelince: Bu iki kelime de birbirine mânadaş olamaz. *Belli* bellenmiş, maruf *başlı* başa geçmiş, ileri gelen, mütehayyiz + müstakîl mânasında olup, ikisi birlikte *maruf ve mütehayyiz* demektir. *Başlı* kelimesini *başlı-ca* suretinde de görürüz ki bu, (mütehayyiz ve başa geçmis olarak) esas mânasında olur. A.U.E.

[2] Bu hükümden sonra şu kayıtları da katmak icabeder: (o zaman ikinci kelime bu mücerret haliyle kalmayıp insiraf halleriyle de kullanılır) A.U.E.

- [3] Bunlar: (yeri olan kendi yerinde;
 - [4] Boyu olan boyu miktarına;
 - [5] Müstakil olarak, kendi başına olarak;
 - [6] Evi olan evine;
 - [7] Adı olan kendi adıyla;
 - [8] Kalemi olan kalemini) gibi aslı mânalarda görülmektedir. A.U.E.
 - [9] Bize bunlarda müellifin dediği ülestirici (tevzî, distributif) mâna görünmüvor. A.U.E.

Mk. *yär-liğ yär-in-dä* (T. E., 12, I. 1); mk. P. de e. *وْشلوقْ توْنْقْ* «cher biri kendine, chacun de son côté» [1].

IHTAR. — Eski Osmanlıcada -li nin pekleştirici mânasıyle göründüğü misaller var; لازم لازم *lazim-lü* veya كُلّ كُلّ *gerek-lü* «nécessaire» [2].

Yine mk. şu eski ata sözünü: [3] اگر دوی ایمک روملر اول اگر ذنک ایمک زنکلر اول *eger rāmī ise-n rum-l'a ol, eger zengī ise-n zengī-lü ol* «si tu es Roumi reste Roumi, si tu es noir (nègre) reste noir».

Yine mk. Baraba lehçesinden alınan şu misali:

Yär-lü yär-sä-dim su-lu su-sa-dim (toprağ-in-a yerleşmek istedim, su-yun-a susa-dım) «je veux revoir mon pays» (Radlof, *Prob.* IV, s. 16, I. 19). -sü eki için muk. § 844.

Bunda 536 ve 537inci bendlerde görülenlere oldukça benziyen ikizlenmeler var.

Mk. Altaycada:

Yär-lü yer-in-e su-lu su-un-a yan-dı (yerli yerine, sulu suyuna geri döndü) «chacun revint chez lui» (Gr. Alt. s. 117) [4].

538. -li ve -lik ekleri aynı kelimedeki beraber bulunabilir.

MI.: باتك *batak* «fange, marais»;

باتلاق *batak-lik* «tendroit marécageux»;

اورا *batak-lik-lı* bir ova «une plaine marécageux» (az kullanılır);

سرین قان *serin kan* «sang-froid»;

سرین قانلىق *serin kan-lı* «ayant du sang-froid»;

سرین قانلىق *serin kan-lı-lik* «caractère qui consiste à avoir du sang-froid».

[1] Pavet de Courteille'in tercümesini yaptığı Çagatay lugati bu misali şu beyit içinde veriyor:

قابل تورغانى دېقور دېقدور اول حىل + توشاوكا قىلدىلاو توشلوق توشى مىل

Kopa-b kurğan-nı dapkur dapkur ol hayıl

Tüşär gä kıl-di-şar tuşluq tuş-u meyl.

(Muhasara edip kaleyi tabur tabur o süvariler

(Attan) inmege kıldılar kuşluk vakti meyl..)

Bu takdirde (tuşluq tuşu) izafet terkibinin yukarıda misallere uygun olmadığı anlaşılıyor. A.U.E.

[2] Bu kelimele -lü eklenmekle pekleştirici mânası bizce çıkmıyor. Alelâde (lüzumu hâvi, lâzım olan) mânalarındadır. A.U.E.

[3] Bu misal de, diğerleri arasında bir hususi mîna vermek vaziyetiinde olmadığı için yerinde görünmüyor. A.U.E.

[4] (bu bentte veya geçen bentler arasında) mücerreddi müstakil olarak kullanılmadığı halde yalnız -li ekiyle kullanılanlara yer vermek iyi olurdu: *sak*: *sak-lı*; *giz*: *giz-li* gibi ki, bunlar *sak* ve *giz* suretinde vaktiyle müstakil kullanılan isimlerden olup (*sakla-* *gizle-*) tabanlarından değildir; D.L.T., I, 279. *sak* = haraset, hifz; D. L. T. I, 275 *Kız* = Mahfaza; *kızdeki kız* (*lig*) yípar yani, mahfazadaki gizli misk kokusu (kız ağızındaki güzel koku kastedilir); Arthur Lumley Davids, Grammaire turk, XXXI Kyed: *Ablay-gın kyed* = Ablay'ın kütüphanesi (Cengiz hanedanından *Ablay* adlı birinin kütüphanesi ki, büyük miktarda türülü şark dillerinde yazmalatla dolu olup Rus istilasında tahrif edilmişdir.) A.U.E.

Mk. مَلَدِيفَ *hasta-lik-lı* «maladive»;

جَارِيَّ *ağrı-lik-lı* «enflammé, endoloré, qui fait mal».

539. *-li* eki *-ili* (bk. § 855) suretindeki fiil eki içinde de bulunur. *-ik* ve *-ek* ile kullanımı hakkında, bk. § 863. [1].

540. *-li* ile türemiş isimlerin ters ad «antonyme»leri, ekseniye yok-sullayış «privatif» ilgici olan *sız* «sans» ile yapılmış ifadeler olur (mk. § 881).

M1. تربیل *terbiye-li* «bien élevé»;

تربيه سر *terbiye-siz* «sans éducation»;

عقلی *akıl-lı* «intelligent»;

عقل سر *akıl-siz* «sans intelligent, sot»;

فائدہ لی *fāide-li* «utile»;

فائدة سر *fāide-siz* «sans utilité, inutile»;

حقی *hakk-lı* «qui a raison»;

حق سر *hakk-siz* «qui n'a pas raison, qui a tort».

Bazan *-li* ile türemiş kelimeler sonu *-siz* li ifadelerle komşu olarak kullanılır.

آرابیلی آرابیسز *araba-lı* *arabasz* «des gens qui ont des voitures et ceux qui n'en ont pas» (Hüseyin Rahmi, *Tesādūf*, s. 525).

541. *-siz* le sonlanan kelimelerden ikinci bir defa *-lik* ile de, (umumiyetle mücerret mânâlı alemler halinde) türemeler teşkil edilebilirler.

حق سر لیک *hakk-siz-lik* «injustice»;

عقل سر لیک *akıl-siz-lik* «sottise»;

سوساز لیک *su-suz-lik* «soif»;

اوچوسر لیک *uyku-suz-lik* «insomnie», vs.

جی -ci eki (meslek ve san'at isimleri).

[1] bu *-li* eki, *-il* ile yapılmış meçhul fiil tabanlarına ayrıca *-ik* mesuliyet ekinin yalnız *-i si* katılarak yapılan sıfatlarla bazan iltibas halinde bulunur.

Yazılı *yazı-ıl-i* (yazılmış) ve *yazı-lı* (yazıt hâvi olan);

Sarılı *sar-ıl-i* (sarılmış) ve *sarı-lı* (sarı rengi hâvi olan);

Dizilmiş *diz-ıl-i* (dizilmiş) ve *dizi-lı* (diziyi hâvi olan);

Örtülü *ört-ül-ü* (örtülmüş) ve *örtü-lü* (örtüyü hâvi olan), ya.

Ancak mücerret bir isim ve sıfatla benzemeyenlerde bu iltibas yoktur.

اصلی اسلی *as-ıl-i* (asılmış); بامیلی *bas-ıl-i*; کریلی *g'er-ıl-i* (gerilmiş); سریلی *ser-ıl-i* (serilmiş); اوردو *ör-ül-ü* (örülmüş), vs.

-n li meçhul fiillerin tabanlarına bu *-i* katılacağı zaman *l > n* değişimi olur:

kapa-n : *kapa-ıl-i* (kapanmış);

döse-n : *döse-ıl-i* (döşenmiş);

daya-n : *daya-ıl-i* (dayasmış), vs. A.U.E.

542. -ci eki meslek ve sanat sahipleri isimlerini teşkil etmeye yarar.

جي - ci

Ml. خدمت * «service», *hizmet-ci* «domestique»;
قهوة * «café», *kahve-ci* «cafetier»;
ساعت * «montre», *sa'at-ci* «horloger»;
ذاكره * «discution» *müzâkere-ci* «répétiteur»;
دير «fer», *demir-ci*, «fourgeron»;
طياره * «avion, aéroplane», *tayyare-ci*, «aviateur»;

جي - ci

آش «nourriture», *aş-ci* (*ah-ci*), «cuisinier»;
سفره * «table à manger», *sofra-ci* «maître d'hôtel»;
لوڤانطه «restaurant, hôtel», *lokanta-ci*, «restaurateur, hôtelier»;
بوا «couleur, cirage», *boya-ci*, «cireur»;
باليقن «poisson», *başık-ci*, «pêcheur, marchand de poisson»;
كرا * «location», *kırā-ci*, loueur de chevaux, moucre»;
عزمخال «requête», *arzuhaş-ci*, «écrivain public»;
سيغورنه «assurance», *sigorta-ci*, «assureur»;
طولومب «pompe», *tuğumba-ci*, «pompier»;
سوت «lait», *süt-cü*, «marchand de lait»;
صو «eau», *su-cu* «marchand d'eau potable»;
بالون «balon», *başon-cu* «aéronaute».

جي - cü

Ve çok büyük miktarda daha bir çokları..

543. Bazan bu isimler tamamiyle bir meslek ve sanat ehhlini değil, sadece muayyen bir fiil ve hareketi itiyat üzere veya tesadüfen yapan ve ekseriya latife ve alay yolu meslek ve sanat sahiplerine benzetilmek istenilen kimseleri bildirirler. Bu takdirde dahi -ci eki sıfat veya katmaçlara eklenebilir.

- ci

Ml.: دعوت * «invitation», *da'vet-ci* «personne envoyée pour faire part d'une invitation»;
اسکي «vieux», *eski-ci*, «marchand d'habit»;
ازجی ** [1] «par cœur», *ezber-ci*, «qui apprend machinalement par cœur»;

[1] (Hâfızadan) manasıyla kullanılıp, aslında *gögüsten* karşılığı olarak Farsça sayılan bu kelimenin Farsçalığı bizee şüpheli görünüyor:

- ci	<p>كَلْكَلْ «très bien», <i>peki-ci</i> «qui permet beaucoup en répétant (très bien) et qui ne tient jamais; qui approuve toujours» [1];</p> <p>دُعْوَى* <i>veya</i> «procés, instance» <i>da'vā-ci</i> «demandeur»;</p> <p>دُعَا* <i>du'a-ci</i> «personne bienveillante qui fait des vœux pour votre prospérité»;</p> <p>بَرْ** <i>b(p)aha-ci</i> «marchand qui vend cher»;</p> <p>كَلْتَ <i>at-ci</i> «amateur de chevaux»;</p> <p>بَلَانْ <i>yalan-ci</i>, «mensonge» <i>yalan-ci</i>, «menteur, faux, contrefait»; [2]</p> <p>فَنَارِيَاتْ <i>nazariyat-ci</i> «théorie», <i>nazariyat-ci</i> «théoricien»;</p> <p>سَفَسَدْ* <i>safsat-ci</i>, «sophisme», <i>safsat-ci</i>, «sophiste»;</p>
- cu	<p>أَرْجُوزْ <i>à bon marché», <i>ucuz-cu</i>, «marchand qui vend à bon marché»;</i></p>

Şu soru ismi de bütün bu türeme örneklerine göre yapılmış bulunuyor:

Ne «quoi?», *ne-ci* «de quel métier?».

Ml. سَنْ نَهْجَى سَكْ *sen ne-ci-sin* «de quel métier es-tu?».

Mk. Böyle bir teşekkürülü § 531, İhtar.

544. -ci eki, hiç değilse -lik eki kadar büyük bir canlılık muhafaza etmiş olup (menus) yenimsenikler (néologismes) de vermektedir:

أَخْادِيجِي *ittihad-ci* «partisan du Comité Union et Progrès»;

أَلْلَاجِي *i'tilâf-ci* «Partisan de l'Union libérale».

545. -ci eki -(y)ici fiil kökünde de bulunuyor (mk. § 852 ve aşağısı).

daş - داش eki.

[1] *gurbet-ci*, *yaban-ci* «étranger» kelimeleri de belki aynı sıraya konulmak läzimdir. J. Deny.

[2] Sahtekâr «faux» mânâsına alınan *yağancı*nın ziddi olarak *gerçek-ci* denilir. J. Deny.

Türkçede (bk. Dergi) *es* maddesi *us* gibi (akıl + hatırl, zihin kuvveti, hâfıza) mânâsındaadır. Eski Türkçede *br* ile yapılan ekler vardır. D. L. T., I, 106, *aş-bar* saman ve kepek karıştırılarak atlara verilen yem; *m>b* değişimli olarak *br* eki İlehçemizde *is-mar+* *la-mak* gibi *is-mar* (*is* = sahip; *is-mar* = bir sahibe mensup) sıfatına *-lamak* katılmakla yapılmış olacak ki, aslı mânâsı (bir sahibe mensup kılmak) olsa gerek. Mk. *kam-ber*, *cil-bur*, *kam-bur*;veyihe *mr* ile: *yağ-mar*, *ihla-mar*, vs.

Gamze (işaret) mânâsında *is-mar* da böyle yapılmış bir isim görünüyor. *is* kelimesi (eski Türkçe, *os* da = işte, *os* bu = işte bu, kelimelerinde görülen) *os* = işaret kelimesinin bir çeşidi olabilir. Arapça işaret kelimesinin maddesiyle yakınılığı dikkate değer A.U.E.

546. -daş [1] eki arkadaşlık, hayat veya içtimai durum beraberliği ifade eder. Ahenk kanunu kaidelerine uymamak gibi bir hususılık gösterir ve eklendiği kelime ne olursa olsun a vokalini muhafaza eder.

Ml.: دُوْنَهُ * «patrie» *vatan-daş* «compatriote»;

دِينُ * «religion» *din-daş* «correligionnaire»;

فَارِنَ «ventre» *karın-daş* veya *kar-da(e)s* «frère»;

آدَرْ «dos» *arka-daş* «camarade»;

لِجْ «chemin» *yol-daş* (yol arkadaşı, silâh arkadaşı, rütbesi olmamış yeniçeri) «Frère d' armes, camarade de route, janissaire, non gradé».

Mk. *ayağ-daş*, *meslek-daş*, *hal-daş*, *ocak-daş*, *köy-daş*, *kadeh-daş*, *sır-daş*, *koş-daş*, *pir-daş*, *siñur-daş* (bk. Kamuslara), *yaş-daş* (yaşlı) (Kamus tercümesi, l. 713), *gönül-daş* (Kunos Orz. Tör. Nyel.) ve belki *bektaş* «semblable; égal» (ki has isim olarak da kullanılır).

* Yine mk. *boy-daş* «de même taille»; *ahd-daş* «allié» (Aucher ve Hindoglou); *sünnet-daş* «cireoncis dans la même cérémonie» (Bianchi); *hoca-daş* veya *sebak-daş* «condisciple» (Bianchi); *aheng-daş* «accompagnateur» (S. B. fr. t.); *şehir-daş* «de la même ville»; *millet-daş*, *hemvatan-daş* [2] «compatriote» (T & Q.).

cil - جَلْ ve *cin* - جَنْ eki.

547. -cil ve -cin eklерinin ancak on kadar türemesi var ki [3] bu kelimelerin ekserisi kuş isimleridir.

Ml.: اَدَمْ «homme», *adam-cil*, 1° «habitué à l'homme»; 2° qui s'attaque à l'homme»; اَوْلَمْ «mort» *ölüm-cül* «qui donne la mort (poison)» (kullanılmaz) [4]; مَلَوْنَانْ «clièvre» *tavşan-cil* deniz tavşancılı «orfraie» (ki tavşanları avlar); بَلَانْ «serpent» *yırgan-cil* «oiseau qui fait la chasse aux serpents»; بَالِقْ «poisson» *başık-cil* (veya *başık-cin*) «héron»; قَائِقْ «cuiller», *kaşık-cin* kaşıkçı ķuşa dahi denilen büyük saka kuşu «pélican» (yine muk. *gävercin* [5] «pigeon», *bildir-cin* [6] «caille»);

[1] Bu ek şüphesiz, (hemnam «homonyme» arkadaş «compagnon», sevgili «amant») mânalarındaki *adaş* kelimesinden gelmektedir ki bu da (birbirinin adını karşılıklı söylemek) demek olan *ad-aş-mak* (*at-aş-mak*) karşılıklılığı içinde görülendir. Nasıl ki *oyna-s* (əşik) kelimesi de (birlikte oynamak) mânasındaki *oyna-s-mak* tandır. (Mk. s. 541.) (M. Radloff bu *adaş* kelimesini (*at*) *ad* + *es* «compagnon» suretiinde; S. Sami Bey de *ad* + *daş* suretiinde tahlil etmektedir. J. Deny.

[2] Farsça *hem* Türkçe *daş* mânasına hemen de karşılık olduğundan ikisinin bir yerde kullanılması yanlıştır. A.U.E.

[3] Lehçelerde bu sayı: çoğaltacak başka misaller var (bk. Dergi). A.U.E.

[4] Lehçelerde can çekisme; can çekisen; öldürücü mânalarındadır (Dergi) A.U.E.

[5, 6] Bu kelimeler D. L. T., III. 309, *kügürçgün*; I, 423, *budursın* suretleriadedir. A.U.E.

جُرْجُور «neuf dokur-can [1] tiki taraftan dokuz tagla oynanılan ve üçleme denilen bir nevi dama oyunu; onuncusu öşür (ondalık) için tutulan dokuz buğday demetinden ibaret yiğin».

IHTAR. 1 — -cin ekine Moğolca kuş isimlerinde de rastlanır. Yine mk. **جُرْجُور-çin** (Barbier de Meynard) ve S. B., ördek ismi.

IHTAR. 2 — **كُوكِل ak-çıl**, **كُوكِل g'ök-çıl**, **كُوكِل kır-çıl** gibi kelimeerdeki **çıl** sıfatları ise Türk lügatçlarının fikri hilâfîna olarak bir ek değildir. Bunlar hakikatta kül rengi «gris», benekli «tacheté» mânasında bir **çıl** dir ki evelki kelimelerde mürekkep sıfat halinde dirler. Mk. **Demir-çıl** «gris fer» «demir kırı» (Arnavutçadaki efsanelik at) [2].

Kazan lehçesinde bir -çıl eki vardır ki fiillere eklenir: **tat-çıl** (kolayca kirleten, kirlenen) kirletmek «salır» mânasındaki **tat-mak** dan.

Yine mk. **جَرْجَر-مَكِ irmek-çıl** [3] «enjoué == sen, ferahlı», **جَرْجَر** [4] «bavard == gevez» (Guiganof tarafından 1802 de Seu Petresburg'da neşredilen alfabe cüz'ü s. 35). Yine mk. § 1462 [5].

IHTAR. 3 — Yine bk. 871inci bente verilen eklerle.

IHTAR. 4 — Nihayet (Asyada olduğu gibi Balkanlarda da kullanılan) bir taşra tabiri vardır ki, bu bir şahıs bildiren isme getirilen **çıl** ekidir. Bu ek (aile, nezd, ikamet yeri) mânalarını esasen pek müphem bir surette ifade etmektedir (mk. İngilizce *home*, Almanca *heim*, Fransızcada tam karşılığı olmayıp ekseriya *chez* ile eda edilmekte iktifa edilir).

Ml.: *Ali-gil-e git-dim* «je suis allé chez Ali»;

Ahmed-gil-de dir «il est chez Ahmed»;

Ana-m-gil yan-in-da otur-ur «il (elle) habite près de chez ma mère» [6].

Yine mk. *iç-çıl* veya *ip-çıl* «interieur» (az kullanılır); *üç-kıl* ve *üç-kül* (veya *üç-gül?*) «triangulaire» (D. L. T. I. s. 97);

جُرْجُور-كُوكِل tört-kül «carré» (Guig., 228),

[1] *z > r* değişimiyle. A.U.E.

[2] Müellifin bu hükmü hilâfîna olarak biz yine Türk lügatçlarının fikrini paylaşmak tayız: **çıl**, **çıl** aynı nispet ekidir ki, bunlardaki **c** bazan sert konsonlardan sonra **ç** söylenilir. Yoksa bunları **benek** mânasındaki **çıl** kelimesiyle mürekkep saymak doğru değildir. A.U.E.

[3] D. L. T., III. 331, zevk ve refah mânasındaki **ä/ür-in-ç** bu mastardan türeme olsa gerek. A.U.E.

[4] Çg. lügati: kep, kep == söz, sohbet (lehçemizdeki gevez: *kep-e-se(k)* söz söylemeye meyleden). *gevez* > *kepese*: (*k>g, p>v, s>z*) değişimiyle. Farsça (talim yayı) mânasındaki *kebâde* (کباده) den bozma olduğu söylenilen *kepâze* kelimesinin de (dile düşmeye meyleden) mânasıyle aynı kelimededen gelmiş olduğu düşünülebilir. A.U.E.

[5] Mk. D. L. T. III, 43 *ik-çıl* **عِرَاض** = çok hastalıklı; III, 42 *gağmur-çıl*, yağmuru çok olan (yer), III, 43, *tüb-çıl* tipisi, sırtınası çok (yer). Kâşgarlı, bu ek için söyle der: «Bir şey, diğer bir şeyin üzerinde birbiri ardına olur ve devam ederse o şeyi bildiren ismin sonuna **كِل** ziyade edilir, ve o kelime o şeyin kesretle olduğu sıfatı olur. Bu kıyas ancak dar bir kıyas olup bir çok misalleri bulunmaz».

Fikrimizce bunun böyle olması **c > s** değişimi yapmayan -**çıl** eklerinin daha fazla kullanılmış olmasındanandır. Çünkü bu, **sil > cil** suretinde **s > c** değişmesinden ibarettir ki, bu da **si + l** den mürekkep bir ek olup (meyl eden) mânasındadır. Yukarıki bütün misallerde de hâkim olan aslı mâna budur. A.U.E.

[6] Yazındı yaz Ömer Osman gile selâm ederim (Ali Ekrem). Bu ekin **çıl** ile münasebetini göremiyoruz. Bizce bu **yarın-ki** (= yarına mensup) vs. kelimelerdeki **-ki** nispet ekinin **ki + l** suretinde bir mürekkep çeşididir. Müphemlik de sadece bir nispet eki olmamadandır. **Osman-çıl** = Osman'a mensup (olan, olanlar). A.U.E.

İKİNCİ AYRIM.

FİLL.

548. Umumiyetle Türkçe fiili söylemeden evel, yardımcı fiil hizmetini gören ve bazı sigaları Türkçe tasrifte gerçekten fiil sonluk (terminaison)ları halini alan özden fiilleri görmek gerektir.

Bölüm I. — Özden Fiiller.

549. Türkçe lehçesinde özden (cevherî, substantif) fiil sigaları birbirine uymaz hallerde olduğundan bunları daha fazla aydınlatmak için ayrı ayrı takımlar suretinde veriyoruz:

A. Takımı.

Bu takım, özden fiilin muzarı sigasından ibarettir.

Müfret	{	müt. ي - (y) <i>im</i> ; (<i>im</i> ; <i>üm</i> , <i>um</i>) «je suis»; [1]
		muh. سك - <i>sin</i> ; (<i>sin</i> ; <i>sün</i> ; <i>sun</i>) «tu es»;
		gai. در - <i>dir</i> ; (<i>dir</i> ; <i>dür</i> ; <i>dur</i>) «il est».
Cemi	{	müt. ي - (y) <i>iz</i> ; (<i>iz</i> ; <i>üz</i> ; <i>uz</i>) «nous sommes» [1];
		muh. سكن - <i>siñiz</i> ; (<i>siñiz</i> ; <i>süñüz</i> ; <i>suñuz</i> «vous êtes»;
		gai. [J] در - <i>dirleºr</i> - <i>dir'l'aºr</i> «ils sont».

[1, 1] Bu muzarı sigası zannedildiği gibi *imek* (*irmek*) mastarından türeme değildir. Bunlar *men* (*min*), *sen* (*sin*) - *miz*, *sin-iz* den ibaret ayrik şahis zamırı olup, kelimelerden sonra gelerek kullanıla kullanıla uymaca halinde o kelimeye bitişirken şekillerinde değişikliğe de uğramışlardır. Gaip zamırı olan (*ol*, *olar*) ise çok eski lehçelerde kullanıldığı halde Türkiye lehçesinde düşmustür. Burada onun yerinde gösterilen (*dir*) ise, eski *turmak* mastarından muzarı müfret gaip *turur* in ahenge uymuş ve sonraları son *r* sini kaybetmiş şeklidir ki, rolü *zamır* değil tekit edatıdır. Nitekim hastayım (*dir*), hastasin (*dir*) hastayız (*dir*), hastasinız (*dir*) suretlerinde mütekellim ve muhatablardaki (*hosta*) haberini tekit için de kullanılır. Bu hal sigası öteki fiillerin fail zamırlerini teşkil etmek üzere de sigalara girmış bulunuyor. Ancak iltizamî cemi mütekellim sigasında (*iz*) yerine (*lim*) kullanılır. Muzarı menfi sigasında ise muzarı müsbet alâmeti olan *r*, *z* ye çevrilir; o zaman onun bu zamırlerle yapılan müfret ve cemi mütekellim şahıslarında zamırlerden evvelki *z* ler düşer: *Bil-me-z-im* (*em*) = *bil-me(.)m*; *bil-me-z-iz* = *bil-me(.)yiz* gibi. A.U.E.

550. Cevher (özden) fiilin muzarı siygası gerçekten bir *ek* halinde, isim cümlelerinin müsned (prédicat) lerine bitişir ki, bundan şu neticeler doğar:

1° 157 ve 158 inci bendlerde gösterilen vokal becayışi (mutation vocalique) kaidelerine uyar.

2° Müfret ve cemi mütekellimlerde, vokalle başlayan eklere ait (eki alan kelimeлерin sonundaki boğazlıların yumuşaması ve aralarına (*y*) sığınık harfinin getirilmesi gibi § 202 ve aşağısı, 183) kaidelere uyarlık gösterir.

Bununla beraber bu ek, *vurgusuz* olmak gibi bir hususılık gösterir. Vurgu ondan evelki hecede [1] yanı eki alan kelimenin (ki müsned demektir) son hecesinde bulunur. Şu halde özden fiilin muzarı siygası uymaca (enclitique) bir siyga sayılabilir. Diğer taraftan yazıda umumiyetle müsnede bitişir.

Bütün bu geçen mülâhazaların tatbiki şu misallerde görülebilir:

كوجكم (ben) *küçüy-üm* «je suis petit (küçük)»;

زنكينك (sen) *zengin-sin* «tu es riche»;

(او) نفرادر (o) *fukara^o-dir* «il est pauvre»;

طلبهيز (biz) *talebe^o-(y)iz* «nous sommes étudiants»;

قرفاشكز (siz) *korka^ok - siñiz* «vous êtes peureux»;

جسوردرل (onlar) *cesur-dırıla^or* [2] «ils sont courageux».

Özden fiil ayrı olarak yazılabılır: (sen) زنکین سك (sen) *zengin sin*.

551. Özden fiilin muzarı siygası, müfret ve cemi mütekellim ve muhatablarında, aslen zamirdirler. Eskiden bunlarla şahsi zamirler arasında bir karışma vardı; nasıl ki halâ bu gün de şark lehçelerinin ekserisinde yine böyledir:

män yaş män, sän yaş sän = ben genc im, sen genç sin «je suis jeune, tu es jeune» vs.

Eski Osmanlı lehçesinde, özden fiilin siygaları şahsi zamirlerine daha yakındır:

Müfret	<i>r</i> → (-im), <i>r</i> → (-em); <i>r</i> → (-vem);
	<i>ö</i> → (-in), <i>ö</i> → (-en); <i>ö</i> → (-ven);

[1] Yalnız cemi gaipte sonda görülen - *l(a)r* müstesnadır ki vurgu hep de onlardadır.

[2] Müellisin buralarda verdiği *cesur-dir*, *cesur-dir-lar*, *cesur-dirler* suretinde verdiği misaller ahenk kaidesine uygunsuz oldukları için tarafımızdan tashih edilerek verilmiştir. A.U.E

Müfret	Muh. : سِنْ + سِنْ (sin), سِنْ (sen);
Cemi	Muh : سِنْ (siz).

Bu şeklärle şimdiki Türkiye lehçesi şeklärleri mukayese edilince görülüyor ki, Türkiye lehçesi şeklärleri, asıl fiil souluğunu ve mülkiyet lâhikası ile (Bakınız cetvel § 605) gösterilen başka bir zamir unsurunun kıyaslama (analogie) tesirine uymustur. Müfret muhatapta bu tesir, sîrf iñlâ bakımdan olmuştur. Filhakika (-i) şeklärin imlâsında sağır (nun) un görünüşü yakın denilecek bir zamandadır, ve (-i) işaretinin Türkçede artık boğazlı söylenişi kalmadığı bir devre aittir. Bu sebeple transkripsiyonlarında (-i) şeklärini -sin ile değil daima -sin suretiinde göstermiş bulunuyoruz [1].

IHTAR. 1 — Anadolu'da, cemi mütekellimlerde : (g) *ık*, (y) *ik* şecline rastlanıyor.

IHTAR. 2 — (Müfret ve cemi mütekellimlerde) özden fiil siygalarının zamir asılı olduklarını sezmiş olan bu Türk gramercileri bu zamirlere : ضمير فعل zamir-i fi'l-i «pronom verbal» adını vermişlerdir.

552. Özden liilin muzarı siygasının müfret gaibi olan (dir), fiil asıldandır: Ailede, طور مملاً imlâsiyle yazılıan درم دار *dar-mak* fiilinden muzarı müfret gaip olan درم *dar-ar* siygasının kısaltığıdır.

Eski Osmanlı Türkçesi, daha tam olan درم (Çağataycada: درم suretinde yazılır) siygasını muhasaza etmiştir. درم şekli bile, orta Asyanın bazı lehçelerinde درم ve hattâ (t) suretinde bir kısaltışa uğramıştır.

Türkçede -dir şecline, ötedenberi asıl isuat edati (copule) olmak dolayısıyla درم edat-i haber «particule de l'attribut» adı verilmiştir. Bakınız isnat edati hakkında § 1175 ve aşağısı.

553. Cemi gaipte -ler lâhikası ihtiyarı ise de, özden (cevheri) fiile katılmadığı zaman faile bitiştirilmesi lâzım galır. Şu halde *on-lar cesur-dur-lar* yerine [2] *on-lar cesur (dur)* veya [3] *cesur-dur-lar* denilir.

Bazı hallerde -ler lâhikası -dir lâhikasından evvel gelir: -ler (-dir).

[1] Aslı böyle olmakla beraber biz bunu *sin* suretinde göstermeği tercih etmekteyiz. Çünkü, bilhassa İstanbul lehçesinde (-i) dan farklı olmayan bu şeklä umumiyetle muhatablarla tâhsis ile (-i) lâhikası gaibe ayırmakta pek büyük bir faide temin edilmiş olacağının itikadındayız: geldiğine, geldiğine, gelsin, gelesin vs. A.U.E.

[2] Durmak (ayağa kalkmak, dökülmek) mânasundadır. (mk Lâtince aynı mânada (*stare*) ki Fransızcaının aslen (*estant*, *esté*) olan (*éstant*, *été*) yardımçı sigalarının mastarıdır. A.U.E.

[3] Müellifin buralarda da verdiği *cesur-dur*, *cesur-dir-lar*, *cesur-dir-ler* sureti içindeki misaller aheşik kaidesine uygunsuz oldukları için tarafınızdan tashih edilmiştir. A.U.E.

B. Takımı.

554. Türkiye lehçesinde mastarı olmayan -i (gündük, nakış, défectif) fiil kökü ile teşkil edilen siygalardır ki, bunlar mazide muzarı (imparfait), farzlı muzarı (suppositif «présent»), rivayetli muzarı (dubitatif), şartlı mazı (imparfait du conditionnel) dir [1].

[1] Bu na bir de (şartın rivayeti) siygalarını da katmak lâzımdı. A.U.E.

BEŞİNCİ KİSİM

MAZİDE MUZARI.

Müfret	Müt. ایدی <i>i-di m;</i> Muh. ایدک <i>i-di-ñ;</i> Gai. ایدی <i>i-di.</i>
--------	--

«J'étais, tu étais, il était, vs.»

Cemi	Müt. ایدا <i>i-di-k;</i> Muh. ایدیکن <i>i-di-ñiz;</i> Gai. ایدیلر <i>i-di-ler.</i>
------	--

Müfret	Müt. ایسم <i>i-se-m;</i> Muh. ایسک <i>i-se-ñ;</i> Gai. ایسے <i>i-se.</i>
--------	--

«Si je suis, vs.»

Cemi	Müt. ایسک <i>i-se-k;</i> Muh. ایسے <i>i-se-ñiz;</i> Gai. ایسلر <i>i-se-ler.</i>
------	---

555. Mazide muzarı ile farzlı muzarı siygalarının her ikisi de aynı «*m*, *ñ* vs.» den ibaret asıl fiil sonluklarıyle (Bakınız, cetvel § 605) teşkil edilmiştir. Farkları ancak birinin -*di-* ötekinin -*se-* gibi teme (thème) [1] ekleri olan heceleri olmasından ibarettir. Daha ileride § 611 ve aşağısı, umumiyetle bu temelerden bahsedilecektir.

-*di-* li temelerin imlâsi hakkında düşünceler — Arap harfli imlâda (دی) *di* nin (و *i*) si ancak açık hecelerde görülür. (دی *di*, دیکن *diñiz*) gibi; kapalı hecelerde ise yalnız konsonlar yazılıp bu gösterilmmez.

دی، دیکن = *d(.)m*, *d(.)ñ*, *d(.)k* gibi.

RIVAYETLİ MUZARI.

556.

Müfret	Müt. ایشم <i>i-miş-im;</i> Muh. ایشک <i>i-miş-siñ;</i> Gai. ایشن <i>i-miş.</i>
--------	--

Cemi	Müt. ایشیر <i>i-miş-iz;</i> Muh. ایشیکن <i>i-miş-siñiz;</i> Gai. ایشلر <i>i-miş-ler.</i> (<i>i-miş-dir-ler</i> , yerine)
------	--

«Je suis, paraît - il; j'étais, paraît - il, vs.» [2].

Rivayetli muzarı siygasında bir muhakkak olmayış, bir sek ve şüphe mânası vardır. Söz söyleyenin kendisi tarafından müşahede ve tâhkim edilmeyip yapıldığı, olduğu bir başkasından işidilen bir vakiadan (rivayet suretiyle) bahsedilirken söylenir.

[1] Frénkçe (thème) karşılığı olarak verdigimiz teme kelimesi, Çağataycada (temel) gibi (payanda, destek) demektir. Buruda da siygaların zaman ve mânalarını biribirinden ayırmaya yarayan ve siygaların esasını teşkil eden siyga alâmetleri yerinde kullanılmıştır.

[2] Fransızcada «dit - ou, paraît - il» ile ifade edilebilir.

Ml. مخته اینش : *hasta imiş* = (mazide veya halde = mûzari) hasta olduğunu söylediler «il est malade, dit - on, il serait malade, il était malade, paraît - il».

Zaman bakımından bu rivayet siygasının kavramı katmerlidir. Bazan bir hal, bazan bir mazi siygasıdır [1] (bakınız yukarıki misale).

Rivayet siygası, evvelce geçen iki siygadan yalnız, - *mış* - den ibaret teme alâmetiyle değil, bizzat özden fiilin aynıyle muzarıinden başka bir şey olmayan sonluğıyla de ayırt edilir.

IHTAR. 1 — *i-*nakis fiilinin mutalâa edilen üç siygası, dış görünüş bakımından alelâde fiillerin bazı siygalarından farklı değilse de aynı mânada değildirler.

Meselâ *i-di-m* siygası *sev-di-m* (bakınız § 653) gibi alelâde *bir fiilin* basit şuhudî (şuurlu mazi = muayyen mazi - passé déterminé) siygasına benzemekle beraber, mazide hal (imparfait) mânasındadır ki mütekellim, mazide cereyan üzere olup kendine veya muhatap veya gaibe aittolan bir fiil ve hadesi bununla ifade ve hikâye eder (mazideki hal zamanında olan bir fiilin hikâyesi olur).

i-se-m siygası dıştan *sev-se-m* (bak. § 654) gibi alelâde bir fiilin basit şart siygasından farklı değildir; bununla beraber bunda bir farzlı (suppositif) siyga mânası vardır.

Yine *i-mış-im* siygası aynıyle *sev-mış-im* (§ 632) gibi alelâde basit bir nakli (şuursuz mazi =, gayri muayyen mazi-passé indéterminé) siygası gibi teşekkür etmiş ise de, tarz «mode» (muhakkak olmayış, daha büyük bir şek ve şüphe) bakımından ve bir de zaman (katmerli kavramı) bakımından ondan farklıdır.

Fiillerin tasrifinde bu siygaların gördükleri vazifeler için, bakınız § 606 [2].

557. Mürekkep siyga :

ŞARTLI MAZI HİKÂYESİ.

Müfret	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Müt. ایسه ایدم } \quad \text{i}se(y)idim; \\ \text{Muh. ایسه ایدک } \quad \text{i}se(y)idiñ; \\ \text{Gai. ایسه ایدی } \quad \text{i}se(y)idi. \end{array} \right.$	Cemi	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Müt. ایسه ایدک } \quad \text{i}se(y)idik \\ \text{Muh. ایسه ایدیکز } \quad \text{i}se(y)idiñiz \\ \text{Gai. ایسه ایدیلر. } \quad \text{i}se(y)idiler. [3] \end{array} \right.$
--------	---	------	---

«Si j'étais».

Bu siyga, özden fiilin farzlı (suppositif) muzarı siygasıyla aynı fiilden yardımcı olarak kullanılan mazide hal siygasının buna katılmasından yapılmıştır.

IHTAR. 1 — Bu siyga aynile *sev-se(y)idim* (bk. § 683) gibi alelâde mürekkep fiillerden şartlı mazi siygası ve başka tabirle şartlinin mazi hikâyesi (imparfait du conditionnel)

[1] Bir nevi mûzari (yalnız istikbal bildirmeyen yaygın zaman) A.U.E.

[2] Rivayet siygalarının müfret ve cemi muhatablarındaki *s*'ler konuşma dilinde çok kere düşer: *imış-sını(iz)* = *imış(.)in(iz)*. Şartlıarda da böyledir. A.U.E.

[3] Bugün dilde yeri olmayan bu teşekkür yerine müellif, şu kullanılmakta olan siygaları (mürekkep siyga «lar») başlığı altında göstermeli idi.

şeklindedir. Şu halde - se temesi tabiatıyla, basit siyga halinde farzlı, ve mürekkep siyga halinde şartlı mânasını verir.

ise(y)idim siygası artık kullanılmaz. Bu neden yerine اولاق (olmak) silinden şartiyenin mazı hikâye siygası olan اولق ایم *olsa(y)idim* kullanılır; bk. § 1221.

Farzlı ve şartlı arasındaki mîna farkı için, bakınız § 1213 ve aşağısı.

IHTAR. 2 — idim ise, idin ise vs. gibi siygaların mahiyeti hakkında bakınız § 686. Eski Osmanlıcada imiş-izem veya missem siygası da kullanılmıştı (bakınız § 1223).

Müt.	<i>idi(y)isem</i>	Müt.	<i>idi(y)isek</i>
Muh.	<i>idi(y)iseñ</i>	Muh.	<i>idi(y)iseñiz</i>
Gai.	<i>idi(y)ise</i>	Gai.	<i>idi(y)iseler</i>

Bunlar söyle de kullanılır: *idim-se*, *idiñse*, *idi(y)se*, vs.

Bu mürekkep siygalardan bir de şartlı nü mazi rivayeti vardır:

Müt.	<i>imis(i)sem;</i>	Cemî	<i>imis(i)sek</i>
Muh.	<i>imis(i)señ;</i>		<i>imis(i)seniz</i>
Gai.	<i>imis(i)se.</i>		<i>imis(i)seler.</i>

ULAK (gerondif).

558. ایکن *i-ken* «étant, en étant, tandis que... je suis, tu es...».

-ken İlâhkâsi hakkında bakınız § 733, İhtar 2. Burada da, siyaganın mânası, asıl ve menşeiyle uyusmuyor.

Bu ulak, aslı bir hadesle beraber olan *hal* (état) mânasını, yani bir oluş durumunu ifade eder (Fransızcada «*tantis que je suis, tu es...; pendant que je suis...; étant;*»).

بر ماده ی بر انسان صاغلام ایکن باشنه درلو حکم ایدر، خسته ایکن باشنه، آئیق : MI.
ایکن باشنه، سرخوش ایکن باشنه.

Bir madde-ye bir insan sağlam iken başka türlü hükm eder, hasta iken başka, ayık iken başka, sarhoş iken başka. (Kemal Bey) «un homme étant bien portant juge autrement d'une question, étant malade - autrement; étant lucide - autrement, étant pris de boisson-autrement».

Burada ulaşın faili aslı hadesi bildiren (*hükmen eder*) fiilinin failiyle birdir.

ن اوراده ایکن اویله بیت یوغیدی Ben ora-da ik'en öyle bir niyyet yoğudu «pendant que j'étais là (tant que je me trouvais là), ce projet n'existe pas» (Sami Bey).

— Ulağın faili aslı fülin failiyle bir değildir.

559. Bazan bu ulak siygası aslı fiil ile manaca muhalif ve zıt bir halde bulunur.

MI. : بن اوندن دها كنج ايكن دها ياشلى كورونىورم : *ben ondan daha genç ik'en daha yaşlı g'ör-ün-üyorum* «bien que je sois plus jeune que lui, je paraît plus âgé».

ik'en ulağının kendisi de mürekkep ulaklar teşkil etmek için yardımçı fiil hizmetini görür. (bk. § 1351 ve aşağısı).

Bazan bu ulak yerinde, اولدیم حالده o'ldugum halde (bakınız § 1362 ve aşağısı) ulak tabiri (locution gérondive) kullanılır.

MASTAR (hades) ISMI (= nom d'action).

-dik -dük lâhikası hakkında § 698 ve aşağısı. bk. s. 948, tenbih, [1] deki misallere.

561. *i*-fiilinin bütün siyaları bizzat bu kökün atılmasıyle kısaltılmış olabilir, ve o zaman bunlar özden fiilin muzarıi gibi aynı durumda olarak (vurgusuz) eklemler (suffixations) rolüne düşmüş olurlar ki, bu hal umumiyetle eklemliere [ve başlıca vokaller ahengine § 157 ve 158] dair kaidelerin tatbik edilmesine yol açar.

Özden fiilden evvel gelen kelimenin sonunda vokal bulunursa böylesi, bu fiilin kullanılmasında tam şekli olur ve koşa (hiatus) durumundan sakınmak için araya bir (*y*) getirilir. (Mk. § 116); *hasta(y)ise*. Yine Mk. s. 948, tenbih.

Böylece bunlar şöyle olur.

Mazinin hikâyesi:

č̄o - dim, - dum; - dim, - dum;

$\Delta_2 = d\bar{n}_1 - d\bar{n}_2 = d\bar{n}_1 - du\bar{n}$; vs.

Farzlı muzarı:

p̄t̄w - *sem*; - *sam*;

šen - sen; - san; vs.

Rivayetli muzarı:

مش - *mış-im; müş-üm; müş-im, müş-um;*

مشك - *mîṣ-sîn*, *mûṣ-sûn*; *mîṣ-sîn*, *muṣ-suñ*; vs.

Bir eklem yapmak gereği zaman sonunda bir boğazlı konson bulunan siyalar eklemli kelimedeki son vokalın ait olduğu sınıfa göre ayrı bir imlâ şekli alır ki, başlıca mazi hikâyesi ve farzlı muzarı siyalarının cemi mütekellimlerinde böyle bir durum vardır:

[1] § 1362 ve aşağısı. A.U.E.

ön sınıf	{ <i>di-k</i> , <i>dü-k</i> ;
vokalinden sonra	{ <i>se-k</i> ;
art sınıf	{ <i>di-k</i> , <i>du-k</i> ;
vokalinden sonra	{ <i>sa-k</i> .

Esasen *idim*, *isem*, *imişim* suretindeki tam siygalarda bazan söyleyen şahısların keyfine göre (hususıyla kelâmin gidişi hızlı olduğu zaman) lâhikalardaki vokaller ahengî kaidelerine tabi olur.

MI.: بن طارغين ايدم (ابسم، ايشم) *ben dargin idim* (*isem*, *imişim*) veya *dargin idim*, vs.

Kısaltılmış şekilleriyle:

(بن طارغين دم) (- سم ، - مشم) *ben dargin - dim* (- *sam*, - *misim*).

IHTAR. — Mastar ismi kısaltık şekliyle ancak en eski Osmanlı metinlerinde bulunur:

كـرـكـ دـكـنـ [1] (1426 yılı yazmaları, yaprak, 49), [1] (yaprak 111).

562. Özden (cevherî) fiilin menfi muzarı siygası ve -i nakış fiilinin (tam veya kısaltık) siygaları, كـلـ دـهـيـلـ (\S 445) menfilik katmacına bu siygaları lâhikalar gibi katmakla elde edilir:

MUZARI.

دـكـمـ دـهـيـلـ *degil-im* «je ne suis pas»;

دـكـسـ دـهـيـلـ *degil-sin* «tu n'es pas»;

دـكـلـ دـهـيـلـ *degil-dir* veya *degil* «il n'est pas»; vs.

MAZIDE MUZARI.

دـكـلـ اـيـدـمـ دـهـيـلـ *degil idim*, veya *degil-dim* «je n'étais pas», vs.

Farzlı muzarı, rivayetli muzarı ve ulak siygalarında da böyledir.

IHTAR. — *i*-nakış (gündük) fiili, öteki Türk lebçelerindeki *är*- fiiline meadildir. Osmanlıca'da *er(-mek)* fiili işismek «parvenir à...» manasındadır. *ئـ* yerinde Çağataycada *ir-mäs* veya سـلـاـيـقـ *i-mäs* denir.

C. Tukumı.

563. Özden fiilin öbür siygaları ve hele mastarı *ol-mak* Cg.: *bol-mak* «être, devenir» den alınmış olup müsbet ve menfileri muttarıjt [1] *gerekdägin*, [1] *bätil'dugın*. A.U.E.

olarak tasrif edilir (bk. tasrife). Bazanda *ol-mak* yerine *bul-*^ج *bul-un-mak* «se trouver» mastarı kullanılır.

D. Takımı.

564. § 284 ve aşağısında bahsi geçen *ki* eklemini özden fiilin ortacı (participe) diye saymak ta mümkündür [1]. Mk. s. 960, tenbih, son fıkra.

BÖLÜM II. Umumiyetle Fiil, Fiil Kökleri.

565. — *Türkiye lehçesindeki fiilde millî mahiyet* — Osmanlıcada kullanılan bir çok isimler yabancı dillerden gelmedir. Aksine olarak fiil Türkçe asıldandır, ve Arap ve Fars kelimeleriyle o kadar dolu olan eski edebî üslüpta (sonluk ve edatları ile beraber) biricik millî unsur da budur.

566. *Fiilin sarfı* (*aynaşımçı - morphologique*) *unsurları* - Evvelce (§ 131) görüldüğü üzere Türkçe fiil, isim gibi söyle bir şekillenme şeması ile gösterilir :

Kök + (tek veya çok türeme ekleri) + (tek veya çok sonuçluk ekler).
Kere içindekilerin izahları için bk. § 131.

Bu üç unsurdan her birini biribirî ardınca gözden geçireceğiz. Bunu beraber bir *fiilin* köke eklenen türeme lâhikalarına tarafımızdan *özgelemeç* [2] (*modificateur*) (§ 570) adı verilmiş olup, şimdiden söyle bir şema kurabiliriz :

Kök + (tek veya çok özgelemeç) + (tek veya çok sonuçluk lâhikalar).

567. *Fiillik kök* (*racine verbale*). — 128inci bendde isimden köklər (*racines nominales*) ziddinə olarak fiilden köklər (*racines verbales*) den bahsedildi.

Tek heceli fiilden köklər, 106inci bendde işaret edilen (meselâ: *i - si - öp - ; kal - ; sürç -* misallerindeki) suretlərdən birini alabilir.

Son örnekteki az miktarda bir takım fiillerde sondan bir *evelki* (*kaypak - liquide*) konson arızıdır. *-se(r)p - ; ki(r)p -* (Halkağzı: *kıp*); *dirt -* (Halk ağızı: *dit -*) . [3]

[1] Müellifin bu görüşüne ortak olamıyoruz, ve (*ki*)nin *i-mek* (*ir-mek*)nakış fiilin bir ortaç olması ihtimalini uzak buluyoruz. A.U.E.

[2] Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi bu tabiri, *مقاييس اللسان - قسطanson* adlı Türkçe gramerinde daha evvel *مفرد مخبر العددات* yani (fiilin bildirdiği) hadeleri özgeleyici, başkalaştıracı edatlar diye kullanmış bulunuyor. A.U.E.

[3] Biz bu konsonların arızı değil, aslı olduklarına kanıtz; çünkü bu heceler bize şimdiki gibi tek heceli değil, ashından iki hecelidirler. Nasıl ki (sevinç, iğrenç, kart) vs. gibi bir takımı kelimelerdeki son tek heceler, (sevinç, iğrenç, kart) gibi amilların bozma-

Bunların iki heceli kökler olacağı kuvvetli bir ihtimal degildir. Fakat öyle de olsak ikinci hece ancak V. K. (vocal + konson) örneğinde yani açık hece halinde olabilir,

Ml.: *çürü-*,
ohşa-.

İkinci bir kapsal hece (*k+u+k* tertipli) si olan bir çok fiiller vardır. Fakat şuna da dikkat edilmeli ki bunların son konsonları daima günlardan biri olur:

l, t, r, s, n, [1]. Bunlar ise özgeleyenler (bk. daha ileride § 570 ve aşağısı)ının son konsonlarıdır.

Bunlar sırf bir tesadüf eseri sayılamiyacağı eihetle:

düşün-, savaş-, sevir-, sorut-, yañıl- gibi kelimelerin artık müstakil bir surette kullanılmayan köklerden türeme kelimeler olduğunu tasdik ve iddia etmek bizce cüretkarlık görünmüyor.

Diger taraftan fiilin sonunda, fiilin ikinci açık hecesi sonunda bulunan *çürü-*, *ohşa-* gibi kelimelerdeki vokallerin de bir lâhika olduğu ispat edilebilseydi bu yüzden bile Türkçede fiilden kökün tek heceli olduğu kararına varılmış olacaktı (muk. § 849).

568. Burada fiilden kökün kendî haliyle de bir sarf (= aynasım, morphologie) rolünü: *emrin mûfret muhatap* rolünü oynayabildiğini hatırlatırız ki bunun malûmluk bina (voix actif) sını ait olduğunu ilâve etmemiz gerektir (bk. daha ileride § 595). Öteki binaların emrinde ise bir özgelemecin var olması gerekmektedir (§ 570).

569. İsimden türeme fiiller (§ 838) sarf bakımından, fiilden kökleri olanlar gibidir.

Meselâ *iş* isimden kökü ele alınarak bundan *iş-le-mek* fiili yapılabilir. Bunda *iş-le* unsuru tipki *ver-* fiilden kökü sıfatıyla malûm binalı emrin mûfret muhatabına muadildir. Şu halde, kök tabiri yerine, daha umumî bir tabir olan *ilk fiil tabanı* (§ 133) [base verbale élémentaire] tabirini koymak yerinde olur ki bu özgelemeçli fiil tabanı (§ 571) (base verbale modifiée = comportant des modificateurs) e karşılık olur ve sonra bir de bunlara muvazi *isimden tabanlar* diye bir ayrılık gözetmeye de lüzum olmadığından sadece ve hiç bir karışıklık çıkışmasına sebep olmadan kısaltık olarak bunlar için *ilk taban* ve *özgelemeçli taban* demek te mümkün'dür.

[1] *l, r* konsonları türeme lâhikaları diye de sayılabilir (§ 841, 842). Pek az miktarда iki heceli fiiller de vardır ki bunlar *z* ile sonlanır. Bu *z* nin de asten (*k*) üz suretiinde (bk. 580 İhtar). Olduruşeu, sebepleyici (causatif) bir lâhika olması mümkün'dür.

larıdır ki bunlarda *l, n, r* gibi kaypakkaların varlığı yüzünden alt yanlarındaki vokaller düşüp birer hece eksigine çevrilmiş bulunuyor. (bk. D. L. T. III, 288, zulâka harfleri).

Yine bu itibarladır ki *sürütmek*, *sürüşmek*, *kalkmak* vs. kelimelerinde *m, r* gibi kaypakkaların tesiriyle yanlarındaki vokaller düşmekle bu üç heceli kelimeler, *sürtmek*, *sürmek* (*s>c* değişimi), *kalkmak* gibi iki hecelilere inmiş bulunuyor. A.U.E.

Şu halde 566inci bentte verilmiş olan fiilin sarfî (morphologique) şeması yerine şu şemayı koyabiliriz:

İlk taban + tek veya çok özgelemeçler + tek veya çok sonuçluk lâhikalar.

BÖLÜM III. Bina Bildiren Fiil Türeme Ekleri, veya özgelemeçler.

570. Başka fiiller teşkil etmek için ilk temele katılan fiil eklerine özgelemeç adını veriyoruz. Şu halde 838inci bent ile aşağısında bahsedilecek olan lâhikalar özgelemeç olmaz, çünkü onlar isimlere katılmakla fiil teşkil edenlerdir ki, aksine olarak ancak ilk tabanları vücude getirmeğe hizmet ederler.

Özgelemeçler fiilin mânasını ve daha ziyade fiilin bildirdiği hadesin yapılmasında eli olan failin ortak bulunduğu hal ve şartları değiştirip başkalaştırır.

Bu başkalaşma (özgeleşme) ler Fransızcada (malümlük, meçhullük, ortaçlık) *voix* dedikleri *bina*ya kısmen muadil olur. Bu tabiri Türkçeye tatbik etmek için ona daha geniş bir kavrayış vermek yani bu tabir içinde sebepleme (causatif), menfi (négatif) ve menfi iktidar (impossible) fiillerini de var saymak gerektir. Üstelik, bu unsurlardan ikisi ve hattâ üçü, tek ve aynı bir filde kümelenmiş olarak bulunabilir ki o zaman fiil, karmaşık bina (*voix complexe*) li olur. (Son zamanlara ait Türkçe gramerlerde *bina* yerine mâna *maⁿnâ* «sens» denilir.) [1].

571. Özgelemecli taban tabiriyle, bu özgelemeçlerden bir veya bir kaçının katılmış bulunduğu tabanı anlatmış oluyoruz ki, şu şema bunu gösteriyor:

Özgelemecli taban = ilk taban + tek veya çok özgelemeçler.

İlk taban ise 569uncu bentte söylenildiği üzere, şöyle gösterilebilir:

*İlk taban = { Fiilden kök,
 { İsim + fiil türetme eki.*

Özgelemecli tabanın sarfca rolü, bütün fiilden tabanların sarfca roliyle birdir; yani o da yalnız başına kullanıldığı zaman (malümlük binasındaki) emir siygasının müfret muhatabını bildirir (§ 133).

[1] Bununla beraber bu tabir mahzûludur; çünkü o zaman bu binaların mânalarından bahsetmek lâzım gelse, *filâن mânânin mânası* demek zarureti hâsl olur ki, bunun sebebi olacağının karışıklık ve aulaşmazlık meydandadır. Fransızların *voix* tabiri karşılığı Arapça *binâdâr* ki bu, Türkçede *mâna yapısı* demektir. A.U.E.

Özgelemecli tabanlara tasrifsiz suretleriyle yanı kendilerine hiç bir sonucluk katmadan misaller vermek muhakkak ki daha makuldu. Bununla beraber böylelerini mastar haline (mk. § 134, İhtar 2) koymaktan ibaret olan itiyattan ayrılmaya mecbur olduğumuzu zannetmiyoruz. Mastarın lâhikasını da kerepler içine almayı yeter görüyoruz.

Tenbih. — Bu sergileyiște özgelemeç dedığımız türemlik ekler, isimlerde yapılanın aksine olarak sonucluk lâhikaların evveline alınmış ise, bu onların sîrf yeni kelimeler teşkiline yaramalarından değil, (bina ifade etmekle) hakiki olarak bir gramer rolü oynamalarındandır. Bu sergileyiște biz bunlara kelimedede tuttukları yere uygun bir mevki verdik.

Aynı fiilde bir çok özgelemeç bulunduğu zaman bunlar, vücuda getirdikleri tertip içinde sıraları ne ise burada o sıra ile gösterilecektir. Suna dikkat edilmeli ki, menfili ve menfi iktidarlı fiillerinkiler, müstesna, bütün bu lâhikaların başında yardımcı [1] bir [-i] vokali bulunmaktadır. Klâsik imlâda bu vokal umumiyetle gösterilmezdi. Aksine, son zamanlar imlâsında ise bu, vokallerinbecayış kaideleri gereğince (i) i söylenileceği zaman *ı* ile ve (*u*) ü söyleneceği zaman *ı* ile gösterilirdi.

Türkçede bu fiiller mutavaat (réfléchi), müşareket (réciproque), sebepleme (causatif) [2], mechul (passif), ve menfi iktidarı (impossible) diye ayrılr (§ 595, İhtara da bakınız).

I. MUTAVAAT VE MÜŞAREKET FİILLERİ.

572. Özgeleyenler sırasında ilk mevki *ya* mutavaat fiilinin alâmetine *ya* müşareket fiilinin alâmetine ait olur; gerçekten bu iki lâhika aynı fiil içinde ve birlikte olarak bulunamaz.

1. MUTAVAAT VEYA INFIRAT (TEKSİNLIK, INDIVIDUEL) FİLLİ.

Mutavaat fiili ilk tabana (-i-) - [i]n - lâhikası katılarak yapılır ki bu lâhika, - *in* / (-*in*) söyleneceği zaman. Arap harfleriyle - ـ - suretinde ve - *ün* - (-*un*) söyleneceği zaman - ــ - suretinde yazılırdı.

Mutavaat fiili failin (isterse kendi üzerinde veya kendisi için olsun) yaptığı fiil ve hareketin (hadesin) tesirlerine bizzat kendisinin doğrudan doğruya veya dolayısıyle ugradığını bildirir.

Mutavaat fiilinin alâmeti ancak müteaddi (transitif) olan ilk tabanlara katılabilir.

[1] Bunun yardımcı olduğunu hükm edildigine göre, sonrasında o konsonu okutmak için katılmış arızı bir vokal olduğu anlaşılıyor. Burasını müellif iyice anlatmış değildir. Kaldı ki biz, dilde ilk teşekkür esaslarına varan ve burada izahı uzun sürecek olan bazı defüllere dayanarak bunu aslı olduğuna inanıyoruz. A.U.E.

[2] Oldurucu, olduruculu (tasvirî == factitif) te dedikleri. A.U.E.

Ml. :	گىنىك ايدىغىك كىزىغىك	giy-in ed-in gez-in	- (mek)	كىنىك ايدىغىك كىزىغىك	giy-(mek) den; et-(mek) den; g'ez-(mek) den; (ki mânaca ikisi de birdir);
	طاقينىق يازىغىن	tak-in yaz-in	- (mak)	طاقيق يازىمك	tak-(mak) dan; yaz-(mak) dan (kendisi için yazmak [Kamus tereümesi I, 563])

Mutavaat şeklinde olan bir fiil «bir şeyi kendi için yapmak» mânâsını bildirirse ilk tabanların müteaddi olanları gibi mefûlün bîh alı: *edin-mek* (*kazan-mak* kelimesinin mânadaşı).

Şuñda da müteaddi olabilirler:

Giy-in-mek = «bir şeyi kendi üzerine giymek, üzerine geçīmek» mânânasında (mk. ملأ باله عامل Sarınpöp = *mol'l'a - yāne* ‘imameler sar-in-up mollalar biçiminde sarıklar sarınıp, Naima I, 114); *sak-in-mak* «bir şeyi saklamak, korumak» ve bir de kendisini «bir şeyden korumak, saklamak» ki, o zaman *çek-in-mek* ve *kaç-in-mak* mânadaşı olarak mefûlün anh alır.

573. Mutavaat fiili, en ziyade hisleri ifade eden fiillerde âmilindeki iç varlığın az çok büyük bir hissesi olduğu hadesleri bildirmekte kullanılır (ki, Fransızcada da «se fâcher = darılmak, gücenmek; se rijouir = sevinmek» gibi mutavaat «münakis - réflechi» ler böyle hallerde kullanılır).

Ml.: سۈرۈك *sev-in(-mek)*, *sev(-mek)den*;

Muk. yine *ut-an-mak*; *guc-en-mek* «s'offenser»;

kışkan-mak «être jaloux», vs.

Doğrusu, mutavaatin kullanımı pek iyi tayin edilmiş değildir. Bu siyga, ileride görüleceği üzere müşareket siygası (§ 576, ve müteaddit yererde, § 586) ile oldukça çok olarak karıştırılmaktadır.

Div. L. T. (II, s. 112 ve 125) e göre -[i] n li fiiller, (... ir gibi yapmak, ... ir görünmek, ... mezlikten gelmek «saire semblant de...») mânasını da verir.

2. MÜŞAREKET (Contributif ki, Fransızcada réciproque, karşılıklı yapan).

Div. L. T. (I s. 157 ve aşağısı; II s. 72 ve aşağısı, vs.) - (y) iş - li fiilin bildirdiği karşılıklı veya bir taraflı (paylaşılır, imceeli, contributif) hizmet ve yardım mânaları üzerinde ısrar etmekte, ve böylece teksin (insirath) ve tabir caizse beşinci bir hades bildiren mutavaat fiiliin ziddi olduğunu göstermektedir. İşte bu ayırt edişini görünürlemek için «contributif» ve «individuel» tabirlerini teklif ediyoruz.

Aynı eser Osmanlıca'da yaşamamış - veya gelişmemiş - olan meraklı bir kavramından daha bahsediyor ki, bu «bir şeyi birisine yardım için yapmak (mefûlün 'ileh ile)» mânasından ibarettir.

Ml. : *Ol' manğa (maña) käyik tut-uş-di* = o bana geyik tutmakta yardım etti
 «il m'a aidé à prendre la gazelle» (II s. 72);
Ol' maña kapuğ aç-iş-di «o bana kapayı açmakta yardım etti il m'a aidé à ouvrir la porte» (I. s. 158) ve.

574. Müşareket fiili ilk tabana -[i]- (-_-) lâhikası katılmakla yapılır ki, Arap harflî imlâsı -iş- (-_iš-) söylenişinde (-_-i-), ve -uş- (-uš-) söylenişinde (-_-u-) tur.

Şu mânaları bildirir:

1° Kökün anlattığı hadesin yapılmasında bir çok failerin hissesi (= imecesi) olduğunu:

a) Gerek bu hadesi karşılıklı olarak biribirine yapmak suretiyle bildirir (ödeşirlik, karşılıklı yapış : réciprocité).

Ml. : كورشك : *g'ör-üş (-mek)* biribirini karşılıklı görmek, (ve bu vaziyet icabı) konuşmak «voir mutuellement causer»;

سویلهشک : *söyle-s(-mek)* biribirile karşılıklı konuşmak «s'entretenir avec qulq'un»;

اورشق : *vur-uş-mak* biribirine karşılıklı vurmak «s'entrefrapper, batailler»;

دوکشک : *döv-üş (-mek)* evelkisi gibi biribirini karşılıklı doğmek.

575. — b) Gerek bu hadesi emek birliği (emekdaşlık, coopération) fikri olmadan aynı zaman içinde yapmak suretiyle bildirir.

Ml. : اوچنق : *uç-uş(mak)* her biri bir tarafa uçmak «s'envoler chacun de son côté».

قوشق : *kos-uş-mak* aynı zamanda ve büyük miktarda olarak koşmak «courir en même temps et en grand nombre»;

كوللک : *gül-üş(-mek)* çok kişi gülmek, beraber gülmek «rire à plusieurs, rire ensemble».

bak-iş-mak fiili şu iki kavramı bir arada bulundurmaktadır : a) biribirine bakmak, b) birçok kimse aynı zamanda bakmak [Kamus tercümesi I. 768].

Emek birliği fikrini bildiren - (y) iş - li fil müteaddi olabilir :

Ml. : Bir sepet üzümü kap-iş-di-lar (Sami Bey) «ils ont vidé (en se disputant) tout un panier de raisin».

Mk. Div. L. T. I, 158 : *ol' māning birlä süt iç-iş-di* «il a bu du lait avec moi».

576. — 2° (Kökün bildirdiği) hadesin yapılımasında bir tek failin sıkı sıkıya hissesi olduğunu bildirir.

a) ki temas, bağlantı, uygunlaşma bildiren bir takım fiiller böyledir:

Ml.: *yap-ış(-mak)*; ياشمك
il-ış(-mek); ايلشىك
bit-ış(-mek); بىتىشىك
yet-ış mek; يېتىشك

اىرىشىك *er-ış(-mek)*; اولاشق *ul'a-s(-mak)*; بولاشق *bul'a(eski çeşidi:bil'a)-s(-mak)*; چاتشق *çat-ış(mak)*.

b) bir çabalayış, bir işleyiş fikri bildiren fiiller de böyledir:

Ml.: *çal'-ış(-mak)*; جالشىق

اوغراشق *oğra-s(-mak)* ve دورشمك *dür-üş(-mek)* [Kamus tercümesi I. 97, 551];

فالشق *kalk-ış(-mak)*; كيرشمك *gir-ış(-mek)*;

جان جكشك *can çek-ış(-mek)*.

c) mânaları, (-[i] n - lâhikal) mutavaat fiilleri mânasından sarîh bir surette ayırt edilmeyen bazı fiiller de böyledir:

Ml.: طولاشق *dol'a-s(-mak)*, *dol'a(-mak) dan*;

طوتاشق *tut-uş(-mak)*, *tut(-mak) dan* [1];

ياتشق *yat-ış(-mak)*, *yat(-mak) dan*.

Div. L. T. (I, s. 158), -ış (y)- li fiillerin «failin her tarafına girip sinmek» mânasında olduğunu haber vermekle bizim gösterdiğimiz mânaya yaklaşan yeni bir kavramını göstermiş oluyor.

ton tär-ni iç-ış-di «les vêtements ont absorbé la sueur»;

sirkä acı ş-di «le vinaigre a atteint le degré d'acidité voulu».

Bu mâna zayıflayarak basit başlama (inchoatif) fiilleri derecesine düşer:

od soğu-ş-di hava soğudu «le temps a fraîchi» (II, s. 82);

yaş sol-uş-di sebzeler sölptü «les légumes se sont fanés» (II, s. 87).

Mk. Osmanlıca'da başlama mânası -le-s- le türeme (§ 840) fiiller ki, -le-n- li mutavaat fiillerinin mânadaşlarıdır..

Böylece mutavaat (teksinlik, infirat) fiili ile müşareket fiili gibi esasta zid mânalı fiillerin nasıl olup ta aynı başlama (inchoatif) mânasına düşebildiği anlaşıılır.

[1] D. L. T. I, 196 *tut-mak* = yaomak; lehçemizde «ateşten duman çıkmak» mânasında ince ahenklişi: tüt-mek, tut-mak mastarının kökü olan (tut) bir isim halinde ve dünd = (duman) suretinde Farsçaya geçmiş gibi geliyor. A.U.E.

IHTAR. — Tarafsız mânah **دَكْشَكْ** *değ-iş(-mek)* fiili **دَكْكْ** *değ (-mek)* «atteindre, valoir» fiilinden gelir ki, eskiden **عَكْسِيَّةً** *değmek»* «s'atteindre mutuellement, se valoir, être interchangeable» mânasındadır [1].

Eski Osmanlîca'da müşareket lâhikasının *duraklı vokal* ile: - (y) is suretiinde kullanıldığını gösterir bazı misalleri göremektedir:

oku-yüş-mak (oku-ş-mak yerine) «lire à plusieurs» (*Kamus tercümesi* I, 44);

yürü-yüş-mek «marcher l'un contre l'autre» (*aynı yer*), 75.

II. SEBEBLEME (CAUSATİF) VEYA OLDURUCU (FACİTİF) FİL.

577. Sebebleme fiil, kendisini doğuran ilk fiilden şu cihetle ayrılr ki, bunda fail bir hadesin yapılmasına meydan verir, yol açar, sebep olur, o hadesi oldurur; bu hades ise («oturtmak» gibi) tarafsız veya («bir şeyi yaptırmak» gibi) müteaddi olabilir.

Sebebleme fiilin özgeleyeni başlıca şu iki surette görünür:

1° -dir- (-د-) ki, bütün tek heceli köklerde ve sonları *l*, *r*, kaypakklarından başka bir konsonanla biten çok heceli tabanlarda kullanılır. Bu Jähika *دَرْ* (-dir-, -dir-) ve *دُرْ* (-dür-, -dur-) suretlerinde de yazılır.

Ml.:	يدرمك صوردرمك بنديرمك اولدرمك	<i>ye-dir(-mek);</i> <i>sor-dur(-mak);</i> <i>bin-dir(-mek);</i> <i>öl-dür(-mek);</i>	ديديرمك دكشدرمك فزاندرمك	<i>de-dir(-mek);</i> <i>değiş-dir(-mek);</i> <i>kazan-dir(mak)</i> [2].
------	--	--	--------------------------------	---

.. 578. — 2° - *t* - ki: *r*, *l* konsonlarından veya vokallerden biriyle nihayetlenen çok heceli fiil tabanlarında kullanılır:

[1] değiştirmek fülli bizece *deng-iş-mek* asılından olup Türkiye'nin bazı taraflarında *n* si düşerek *değ-iş-mek*, bazı taraflarında ise *ğ* si düşerek *den-iş-mek* suretlerinde kullanılır ki, eski mânası (biribirine denk, muadil, kâfüv olmak) tır. Yine temas etmekten ayrı bir mânada olan (*değ-mek*) de, aslında *deng-mek* den (*n*) düşmekle hasil olmuş bir çeşittir ki, (denk, adil olmak) mânasındadır. Bu para bu zahmete *değmez* = (denk ve adil olmaz).. A.U.E.

[2] Müellif az da olsa, bunların *ter, tar* =) *der, dar* çeşitlerinden olan bazılarını burada bu münasebetle vermeliydi:

g'ön-der(-mek); ak-dar(-mak); bur-tar(-mak); ko(g)-tar(-mak).

Ml.:	كوسْتَرْتَكْ	<i>g'ōster-t(-mek);</i>
	أوْفَالْتَقْ	<i>ufal'-t(-mak);</i>
	آغْلَاعْقْ	<i>ağl'a-t(-mak);</i>
	سوْيَلْمَكْ	<i>söyle-t(-mek).</i>

579. *Gayri kiyası sebeblemeler.* — Tek beceli⁹ bir takım fiil köklerinin sebebleme şekilleri, bu fiil köklerine kiyası olmuyarak -ir- veya -er- ve daha nadir olmak üzere -it- lâhikaları eklenmeyecekle yapılır:

1° -ir- (-ر-) lâhikası ki -ir-, -ir- okunmak üzere (-ر-) ve -ur-, -ür- okunmak üzere (-ور-) imlâsiyle de yazılırdu:

- i - (-r):

Ml.:	اِچِيرْمَكْ	<i>iç-ir(-mek); [1]</i>
	بِتِيرْمَكْ	<i>bit-ir(-mek);</i>
	پِيشِيرْمَكْ	<i>piş-ir(-mek);</i>
	شِيشِيرْمَكْ	<i>şiş-ir(-mek);</i>
	گِيرْمَكْ	<i>g'eç-ir(-mek);</i>
	سِيرْمَكْ	<i>siñ-ir(-mek);</i>
	دِيرْمَكْ	<i>dēğ-ir(-mek);</i>

آشِيرْمَقْ	<i>aş-ir(-mak);</i>
باِزِيرْمَقْ	<i>bat-ir(-mak);</i>
صِيزِيرْمَقْ	<i>sız-ir(-mak); (kullanılmaz)</i>
طاشِيرْمَقْ	<i>taş-ir(-mak);</i>
قاچِيرْمَقْ	<i>kaç-ir(-mak);</i>
يَازِيرْمَقْ	<i>yat-ir(-mak);</i>
شاشِيرْمَقْ	<i>şas-ir(-mak) (şaşmak manasında).</i>

- ü - (-u-):

اوْلَجِيرْمَكْ	<i>ölç-ür(-mek)</i>
دوشِيرْمَكْ	<i>düş-ür(-mek);</i>
گوچِيرْمَكْ	<i>göç-ür(mek);</i>
چوکِيرْمَكْ	<i>çök-ür(-mek);</i>

اوْجِيرْمَقْ	<i>uç-ur(-mak);</i>
طُوغِيرْمَقْ	<i>doğ-ur(-mak);</i>
طُويِيرْمَقْ	<i>doy-ur(-mak);</i>
طُورِيرْمَقْ	<i>duy-ur(-mak);</i>
يوغِيرْمَقْ	<i>yoğ-ur(-mak).</i>

580. 2° -er- (-ر-) veya (-ر-) lâhikası:

- er - (-ar -)

Ml.:	كِيدِرمَكْ	<i>gid-er(-mek), [2]</i>
------	------------	--------------------------

چِيكَارِمَقْ	<i>cık-ar(-mak);</i>
قوپَارِمَقْ	<i>kop-ar(-mak).</i>

[1] Bunlar ve daha aşağıdakiler metinde gelişî güzel verilmiş olup burada taraflımızdan böylece düzenlenmiştir. A.U.E.

[2] Müellif bu şeklin eski Osmanlıca'ya ait olup yenisinin *gid-ir(-mek)* olduğunu söylüyor ki, bizce bu son şekil yoktur. A.U.E.

Aşağıki az kullanılan şu fiiller de bunlara katılabilir:

oñ-ar(-mak);

burt-ar(-mak); [1] (surati buruşturmak, surat asmak);

uy-ar(-mak); uy-an(-mak) fiilinin sebepleyicişi (Eski Osmanlıca).

IHTAR: — - *ir* - ve - *er* - lâhikâları şark lebeclerinde (boğazlı kongnularıyla) daha tam bir halde:

- <i>kar</i> , - <i>gar</i>	- <i>ker</i> , - <i>ger</i>
(- <i>kır</i>), - <i>gür</i>	- <i>kir</i> , - <i>gir</i>
(- <i>kar</i>), - <i>gur</i>	- <i>kür</i> - <i>gür</i>

suretlerinde yaşamaktadır ki, bunlara - *küz* - *kız* lâhikalarını da yaklaşımak gerektir.

Eski Osmanlıca'da bu sebepleme lâhikasının tam şekli bazı fiillerde kalmıştır:

ir-gür-mek = *erdirmek*.

طور غور من *tar-ğur-mak* *dur-darmak, duruşturmak*.

Şu halde katmerli vokallenmiş bir: - *ar-ker* lâhikası var demektir (mk. § 156 zeyl).

Esasen aynı vokallenmelerin izleri - *dir* - (-*dar*) lâhikasında da bulunur.

dön-der-mek (eski yazmalarda *dön-dür-mek* yanında);

Muk. *gön-der-mek* fiili ki Meninski bunu *gön-där-mek* suretinde okumuştur.

Yine (müsareketin sebeplemesi olan - [i] s + *ir* -) suretinde mûrekkep bir teşekkül yerindeki - *sür* - (-*şir*.) lâhikasının da var olduğu kayda değer ki, bunun izleri eski Osmanlıca'da görülmektedir:

der-şür-mek, der-iş-ür-mek yerinde (1426 yılı yazmaları; mk. Vambéry, Alt. Osm., s. 161) ki, yeni Osmanlıca'da bu *devşir-mek* suretine çevrilmiştir (bk. § 22).

ال قاوشوب *el kav-şür-up* = *el kavuş-dur-ap* «joignant les mains» (Cezayir yazmaları No. 1716, yaprak 76, 75).

Eski Osmanlıca'da kullanılan aşağıdaki sebepleme fiilleri örneklenim «analogie» yoluyle teşekkül etmiş fiillere benzeyen:

دوز کشک *düz-güt-mek* = düzgün sùrmek «farder», (Bianchi);

دور غشیق *dargut-mak* = (Bianchi);

دیر کرمهك *dirgür-mek* = diriltmek (1426 yılı yazmaları yap. 53 Vº) [2].

581.: 3^a — - *it* - (-*i*-) lâhikası ki, arap harfleri imlâda - *it* -, - *it* - yerine - *i* - ve - *ut* -, - *üt* - yerine - *ü* - de yazılırdı.

Ml.:

- *it* - (- *it* -), - *üt* - (- *ut* -)

آئىتىق *ak-it(-mak)*;

ساقلىق *sap-it(-mak)*;

مارغۇنچىق *sark-it(-mak)*;

طاغۇنچىق *dağ-it(-mak)*;

اور كىمەك *ürk-üt(mek)*;

قوقۇق *kok-ul(-mak)*;

ئور تۈنگىق *kork-ul(-mak)*.

[1] Müellif *bur-mak* ilk tabanından *tar* lâhikasıyle yapılan mastarı yanlış olarak - *ar* - lâhârlar arasında *burt-ar(-mak)* suretinde gösteriyor ki, *bur-tar-mak* olacak. A.U.E.

[2] Bu (dir-gür-mek) misalının yeri burası olmayup § 10, 579 dur. Kaldıkları biz öteki iki müteaddi gibi bunun da örneklenim yoluyle yapılmış fiiller olmayup, eski Türkçenin aslı teşekkülerini olduğuna inanıyoruz.

أَوْرُعْ *av-at-mak* fiili de sebepleme bir fiildir (mk. اَوْرُعْ *av-an-mak* mutavaat fiili), mk. *sür-çät-mek* (1426 yılı yazmaları, yaprak 118 V^o).

582.: *Sebepleme fiilin mânası*. — Evelce işaret edilen mâna'dan ayrı olarak sebepleme veya oldurucu (causatif ou factitif) fiil, istemiverek sebep olunan veya sadece hoş görünüp göz yumulan hadesleri, failin önüne geçmiyerek yapılmasına meydan verilen hadesleri de bildirir.

Ml.: سولـتـك *söyle-t-mek* «faire parler», «laisser parler»;

جـالـدـرـمـق *çal-dir-mak* «se laisser voler quelque chose - «se faire voler»;

اوـدـرـمـك *öp-dür-mek* «faire embrasser», laisser embrassers»;

اورـدـرـمـق *vur-dur-mak* «faire battre», «laisser battre».

Fiilde menfi lâhikası -me- bulunduğu zaman (bk. § 632) bilhassa bu mânasiyle çok görünür:

سوـلـتـك *söyle-t-me-mek* «ne pas laisser parler, empêcher de parler»;

آـجـدـرـمـق *aç-dir-ma-mak* «ne pas laisser ouvrir, empêcher de'ouvrir».

583. Ve sonra (pek mahdut) bazı hallerde -dir- veya -t- ile sonlanan fiil tabanında gayri müteaddi bir mâna da olur.

Ml.: صـالـدـرـمـق *sal'-dir(-mak)* «se jeter, se précipiter»;

سـكـرـمـك *seğir-t(-mek)* «hâter la pas, courer en sautillant».

IHTAR. — كـيرـمـك *g'etir(-mek)* fiili (ki bunu كـورـمـك *g'ötür(-mek)* le karıştırmamalı) *g'l(-mek)* fiilinin sebeplemesi olan *g'el-tir(-mek)* mastarının bozuntusudur..

ki bu, (hakkından geldirmek) *hakkından gel-dir(-mek)* gibi tâbirler de yaşayıp kalmıştır.

584.: *Karmaşık özgeleyişli fiil tabanlarında sebepleme lâhikasının alındığı yer*:

Sebepleme fiili gerek doğrudan doğruya ilk taban üzerinden, gerek mutavaat veya müşareket tabanı üzerinden teşkil edilebilir.

Şu halde sebepleme lâhikası, kendisi daima onlardan sonra yer almak şartıyla -[i] n - veya -[i] s lâhikasıyle terkip edilebilir. Bundan da şu çıkar ki, evvelce bir lâhikalı olan taban bu defa mecburi olarak çok heceli olur; diğer taraftan da *l* ve *r* den başka bir konsonan (yani *n* veya *s* konsoniyle) sonlanmış olacağı için, bunun sebepleme lâhikası da ancak -dir- (و) olacaktır.

MI.: Aslı fiil (muk. § 595): بولق: *bul'(-mak)*.

Mutavaat: بولق *bul'-un(mak)* «se trouver»;

Mutav. sebeplemesi: بولندرمق *bul'-undur(-mak)* «faire que quelque chose se trouve; apprêter quelque chose, réaliser quelque chose».

Aslı fiil: تېك *tep(-mek)*.

Mutavaat: پېنك *tep-in(-mek)* «lancer des ruades, rouer sur place».

Mutav. sebeplemesi: بىندرمك *tep-in-dir(-mek)* «exaspérer quelqu'un».

Aslı fiil: اوينق *uy(-mak)*

Müşareket: اويشق *uy-üş(-mak)* «s'arranger mutuellement, se mettre d'accord»;

Müşar. sebeplemesi: اويشدرمك *uy-uş-dur(-mak)* «engager à s'arranger, mettre d'accord».

Başka misal: كورشدرمك *g'ör-üş-dür(-mek)* «faire qu'on se voie mutuellement, mettre en rapports avec, faire causer».

585. Katmerli sebepleme. — Sebepleme lâhikasını katmerlemekle failin bir sebepleme hadesini körüklediği anlaşılr kî, bunda bir işi Bay Birinci (Primus), Bay Üçüncü (Tertius) in aracılığına baş vurarak Bay İkinci (Sacundus) ye yaptırır. Meselâ :

(Kendisi) sokagi süpürmek: (Ev sahibi) sokagi süpürtmek = yanı bir ikinciye «sokagi süpür» diye emretmek ve o da süpürmek.. (Belediye) sokagi süpürtturmek = yanı belediye amiri (birinci), bir memura (ikinci) «sokagi süpürt» demek, o memur (ikinci), de süpürücü (üçüncü) ye «sokagi süpürün» demek, ve süpürücü de bunu yapmak.

Bunlardaki üç aracı (agent), az çok zahirî olabilir. Meselâ *gelmek* gibi bir fiil ele alınırsa bunun basit sebeplemesi (*geldirmek* =) *ge(-)-tir-mek* dir ki, (*gelme* işinî bir üçüncü yapsın diye bir ikinciye emretmek değil), bu işi kendisi yapmaktadır. Bunun katmerlisi olan *ge-tir-t-mek* = bir üçüncü gelsin diye bir ikinciye emir vermek (ki an, ak bu katmerli, mânaca bir vasıtâlı sebeplemedir).

Bu katmerleyiş, sebepleme lâhikasının iki şekli birbirî ardına bir arada *-dir + t* veya *-t + dir* suretlerinde söylemekten ibaret olup, yoksa ya *-dir*leri ya *-t*leri birbirî ardına aynen tekrarlayış değildir.

Eğer kökte daha evvel *-dir - lâhikası* varsa *-t + -t +* (veya gayri kiyasî olarak [I] - *it -*) varsa *-dir - katılır*.

Easasen bu, yukarıda § 577 ve 578 de söylenmis olan kaidelerin bir neticesinden başka bir şey değildir.

[1] Buun gayri kiyasî olmasında tereddüdümüz vardır. A.U.E.

Ml.:

Aslı fiil: *en(-mek)*.

Sebepçi : *en-dir(-mek)* «faire descendre, réduire (un compte);
 Katmerli « : *en-dir-t(-mek)* «faire faire descendre, faire réduire
 un compte»;

Aslı fiil: *añl'a(-mak)*.

Sebepçi : *añl'a-t(-mak)* «faire comprendre, expliquer»;
 Katmerli « : *añl'a-t-dır(mak)* «faire expliquer».

Başka misaller: *de-dir(-mek)* «ordonner qu'on fasse dire»;
piş-ir-t(-mek) «faire préparer un mets (ve asıl:
 ordonner [au cuisiner] de faire cuire quelque chose».

IHTAR. — Öyle müşareket ve sebepçi müteaddi lâhikalarından tertipler vardır ki,
 bunlar hakikî mânasiyle muadil bir müşareket fiilinin sebepçi siygası olmayıp hususi
 bir mâna bildirirler:

Ml.:

ara-s-dir-mak *آراشدیرمك* dikkatle aramak «rechercher avec soin»;
geç-is-dir-mek *گيچيديرمك* eyi kötü geçirmek, vakit kazanmak «laisser passer
 tant bien que mal, gagner du temps.»

III. MEÇHUL «PASSIF» FIİL.

586. Türkçede meçhul şunlarla bildirilir:

1° *l* den başka konsonlardan sonra getirilen *-il* lâhikasıyle.

Ml.: *sar-il-(mak)* *سارلارق* «être enveloppé», *sar(-mak)* tan;
sat-il-(mak) *صارلىق* «être vendu».

2° *l* konsonundan, ve vokallerden sonra getirilen *-[i]n-* lâhikasıyle.

Ml.: *ye-n-(mek)* [1] *يەنڭ* «être mangé»;
ara-n-(mak) *آراڭىق* «être cherché, recherché, apprécié»;
al'-in-(mak) *الىڭىق* «être pris, reçu».

587. *Meçhul lâhikasının katmerlenmesi*. — Fiil tabanı vokalle sonlanmış ise, meç-
 hul lâhikası mutavaat lâhikası olan *(-n-)* ile aynı şekilde olur. Bundan doğabilecek mâna
 karışımından sakınmak için, meçhul lâhikasını katmerlemek itiyadı vardır:

ye-n-il(-mek) [1] «se manger, être comestible»;
ara-n-il(-mak) *آراڭىلماك* «être recherché»;
de-n-il(-mek) «être dit»;
söyle-n-il(-mek) *سوپالىلماك* «être parlé, dit»;
bekle-n-il(-mek) *بېكلىلماك* «être attendu»;
iste-n-il(-mek) *ىستەلماك* «être demandé».

[1, 1] Şimdiki imlâmızda *n*, *ñ* lârkı gözettelmediğinden *yen-mek*: «ekl edilmek (=ye-n-*mek*)», *mağlûbetmek* (=*yen-mek*). *yen-ilmek*: «ekl edilmek, (=ye-n-il-mek), mağlûb edilmek, (=yen-il-mek) gibi şekil ve söylenilş birliği yüzünden mâna karışıklıklarında kurtulunamıyor. A.U.E.

Süphesiz ki bounlarda bir benzemsizlik (dissimilation) meselesi düşünülmektedir. Çağatayca'da bazan sonu *l* ile biten bir tabandan sonra bile - [t] / lâhikasının bulunduğu görülüyor: *مَعْشِ قَبْلِيَّ* *teftis kıl'ı'l-dı* (NEVAL, Tar. Mül. Ac. s. 72). — Div. L. T. (I, 248) göre - *le* - *li* türemelerin meçhulleri - *le* - *l* - suretinde oluyordu:

ış-le-l-di, vs. Bunuula beraber nk. RAMSTEDT, *Journal Soc. fin.*, ougr., 1912, s. 9.

Div. L. T. (III, s. 78) sonu konsonla biten tabanlardan sonra - *lin* - suretinde katmerli bir ekle yapılmış bir meçhul siygası daha vermektedir: *yaz-lın-di* «çözüldü»; *yuv-l'un-du* «yuvarlandı» vs. Aynı siyga Yakutça'da da (BOHTLINGK, § 483) var.

588. *Meçhul fiilin mânası*. — Türkçede meçhul fiilin şöyle kullanımları vardır.

1° (Fransızca'da olduğu gibi) failin başka bir zihni varlık (concept) tarafından işlenilmiş hadese uğradığını bildirir [1].

589. 2° «Bir hadesin mevzuu olmak» tan ibaret ailelâde (normal) bir mâna alacak yerde ekseriya «bir hadesin mevzuu olabilmek» mânasını alır:

Ml.: *بلماك ye-n-il(-mek)* «être comestible»; (yani yenilmeğe müsait olmak A.U.E).

أيجليلك iç-il(-mek) «être potable». (yani içilmeğe müsait olmak A.U.E)

590. 3° Cümplenin faili gayri muayyen «bildirilmeyen (indéfini)» bir şahıs olduğu zaman kullanılabilir, (o zaman Fransızca'nın «on» kelimesine [bk. sintaks § 1185] karşılık olur). Bu takdirde meçhul, (yalnız müteaddi fiillerin meçhul şeklini almaya müsait bulunduğu Fransız dilinin aksine olarak) gayri müteaddi mânalı tabanlar üzerinden teşkil edilebilir [2].

591. *Karmaşık özgelemeç «modificateur»lı fiil tabanlarında meçhul lâhikasının aldığı yer*. — İlk tabanlar dışında olarak ailelâde meçhul lâhikası (1° ve 2° kullanışısı), ancak sebepçi bir tabana katılabılır ki, bu takdirde yeri sebepçi lâhikasından sonra dır.

Ml.: Aslı fiil طولق *dol'(-mak)*.

Sebepçi طولقورق : *dol'-dur(-mak)* «emplir»;

Sebepçi meçhulu طولق دارلارق : *dol'-dur-ul'(mak)* «être rempli, subir l'action du remplissage».

[1] Mesclâ su *dol'-dur-ul'-du* cümlesiinde olduğu üzere ki, burada su fail nâibi, kim olduğu bilinmiyen başka kimseden ibaret bir zihni varlık tarafından işlenilmiş *dol'durul'-mak* hadesine uğramıştır. Başka bir izahla da, bu cümledeki su fail vekili (naibi) *dol'dur-ul'-mak* hadesinin mevzuu olmuştur. Müellifiin vermediği misali biz burada böylece verip onun tarifine göre izah etmiş bulunuyoruz. A.U.E.

[2] Türkçe'de bu teşkiller, Fransızca'nın müsait olmadığı gayri müteaddi tabanlar üzerinde olduğu gibi, Fransızca'nın müsait olduğu müteaddi fiil tabanları üzerinde de yücede getirilir. A.U.E.

Burada gayri müteaddi bir fiil (*dol'-mak*) yerine müteaddi mânâlı bir fiil (*dol'-dur-ul'-mak*) getirmenin, bilvasıta bir yolu olduğu bu misal-den anlaşılmaktadır.

Başka misaller:

البلشدرالك *il-iş-dir-il(-mek)* «être attaché, boutonné». Bu fiil *il-iş-dir* (-*mek*) «attacher» fiilinin meçhulüdir ki, bu *il-iş-dir* (-*mek*) de *il-iş* (-*mek*) «s'attacher» fiilinin sebepçisidir. Bu *il-iş(-mek)* ise *il(-mek)* «joindre, attacher» fiilinin müşareketidir;

بولندرلارق *bul'-un-dur-ul'(-mak)* «être apprêté, rialisé (bir) mutavaat fiilinin sebepçisi üzerinden teşkil edilmişdir).

IV. MENFİ (OLUMSUZ, «NEGATİF»), VE MENFİ İKTİDARLI (İKTİDARSIZ, İMKÂNSIZ, «IMPOSSIBLE») FİİL

592. Mutavaat ve müşareket lâhikaları (bk. § 572)ında olduğu gibi, menfi lâhikası *-me-* ile menfi iktidarlı *-(y)eme* lâhikası da, fiil tabanlarındaki çok lâhikalar tertibi içinde aynı yeri almakta, ve biri bulunduğu zaman öteki bulunmamaktadır.

Bunlardan her biri her hangi bir fiil tabanına katılabilir, şu şartla ki o fiil tabanında özgelemeç lâhikalarından bir kaçını bulunduğu zaman bu iki menfi lâhikadan her biri öbirlerinin hepsinden sonra gelir.

Osmanlıca'da *-me-* lâhikası ön sınıfın kelimelerde (---) veya (-·-) suretlerinde, ve art sınıfın kelimelerde umumiyetle (-··-) suretinde yazılır.

Bunlara karşılık olan menfi iktidar lâhikaları şunlardır:

-- · (--) - - - · (--) - = *-(y)eme-*, *-(y)ama-* (bazanda art sınıfın kelimelerde *-ما-* *-(y)ama-* [1]).

[1] Bu menfi ve menfi iktidar eklерinin sonundaki üstün (*e, a*) vokalleri, alt yanında başı (*y*) li bir lâhika bulunduğu zaman, ahenge göre esre ve ötrü (*i, ü - ü, u*) söylenilmesini almaktadır ki, o zaman bunlar yine ahenge göre değişen (*mi, mu - mü, mu*) soru lâhikalarına benzeyen, (bunlar hakkında bakımın başlarında fonetik bahsindeki notlara bizimize).

Bazı misaller:

<i>gel</i> ,	<i>bil</i>	<i>- mi</i>	<i>yen</i> ,	<i>yecek</i> ,	<i>yar</i> ;
<i>al'</i> ,	<i>kır</i>	<i>- mi</i>	<i>yan</i> ,	<i>yacağ</i> ,	<i>yor</i> ;
<i>gör</i> ,	<i>gül</i>	<i>- mi (mü)</i>	<i>yen</i> ,	<i>gecek</i> ,	<i>yar</i> ;
<i>dol'</i> ,	<i>bul'</i>	<i>- mu</i>	<i>yan</i> ,	<i>yacağ</i> ,	<i>yor</i> .

Sonu Konsonla Biten Tabanlar.

- Ml.: Aslı fiil : كـلـكـ *gel(-mek)*; «venir»;
 Menfi : كـلـكـ *ḡel-me(-mek)*, «ne pas venir»;
 Menfi iktidar: كـلـكـ *gel-ē-me(-mek)*, «ne pouvoir venir».
 Mutavaat fiili: كـورـعـكـ *g'ör-ün(-mek)*, «se voir, apparaître»;
 Menfi : كـورـعـكـ *g'ör-ü^on-me(-mek)* «ne pas apparaître»;
 Menfi iktidar: كـورـعـكـ *g'ör-ün-ēme(-mek)*, «ne pas pouvoir apparaître»;
 Müşareket fiili: *g'ör-üş(-mek)*;
 Menfi : *g'ör-ü^os-me(-mek)*;
 Menfi iktidar : *g'ör-üş-ēme(-mek)*.

Sebepçi fiil : يـابـرـمـقـ *yap-dır(-mák)*, «faire faire»;
 Menfi sebepçi: يـابـرـمـاقـ *yap-dır-āma (-mak)* «ne pas pouvoir faire faire».

Öteki karmaşık sebepçi fiillerde, ve yine meçhul, sebepçi meçhul, karmaşık sebepçi meçhul siygalarında da böyledir; ve bunlardan sonuncusu yani karmaşık sebepçi meçhul,larında en uzun bir manzara göstermektedir.

- Ml.: Menfi: *il-iş-dir-i^ol-me(-mek)*; «ne pas être attaché»;
 Menfi iktidar : *il-iş-dir-il-ēme(-mek)* «ne pas pouvoir être attaché».

Sonu Vokalle Biten Tabanlar.

- Ml.: Aslı fiil : اوـيـقـ *uyu(-mák)* «dormir»;
 Menfi : اوـيـماـقـ *uyu·ma(-mak)* «ne pas dormir»;
 Menfi iktidar: اوـيـماـقـ *uyu-yâma(-mak)* «ne pas pouvoir dormir».

Bütün hallerde menfi ve menfi iktidar lâhikaları görülmektedir, hep *en sonra* gelmektedir.

593. İHTAR. — Eski Osmanlıca'da bu lâhikanın başı dar vokallî bir çeşidine ait izler bulunmaktadır.

<i>söyle, eski</i>	- <i>mi</i>	<i>yen, yelek, yor;</i>
<i>ara, şaki</i>	- <i>mi</i>	<i>yan, yacak, yor;</i>
<i>büyü</i>	- <i>mi(mü)</i>	<i>yen, yelek, yor;</i>
<i>uya</i>	- <i>mu</i>	<i>yan, yacak, yor; vs.</i>

Bu vaziyetlerdeki istikbal siygalarının (*y*) den sonraki (*e/a*)ları, söylenişten düşer.

Nitekim MENINSKI (§. 161) *سےو- سےو-مەمەك* mastarı yanında *سےو- سےو-مەمەك* şeklini veriyor. Mk. كۈزلىيەمەن [1] (Kırk vezir, s 115 ve 47) ki, bu lâhikaların - (y)uma - ve - (y)üme- söylemişleri olduklarını (*anlayumamış, gözleyümedim*) tahmin ediyor.

Bu eski zamanlardan arta kalmış kelimeleler delâlatıyla menfi iktidar fiili eski bir karmaşık fiil sayılabilir ki, bunda *u* (-mak) = kadir olmak «pouvoir» ve *u-ma(-mak)* kadir olmamak «ne pas pouvoir» fiilleri Yardımcı olarak bulunmaktadır. [2] Bunun böyle olduğu F. K. W. MÜLLER (I, *Uigurica*) daki şu cümleleri delâletiyle anlaşılmaktadır.

Kötürü umatı, kötärgäli umatı'ar, bilgäli udung.

Çağatayca'da, Kirgize'a'da ve diğer bir takım lehçelerde aynı mânada bir yardımcı olarak *al'-mak* «prendre» fiili kullanılmaktadır.

594. Vurgulama. — Menfi ve menfi iktidar fiillerinde vurgu daima -me- hecesinden evvelki hecededir. Mk. yukarıki misalleri. Bununla beraber menfi fiilin *muzari* temesinin (-me nefiy lâhikasını havi-bulunan) son hecesinin: *sev-me^oz* (bk. § 616) suretinde vurguyu kendi üzerine aldığı görülecektir.

Tenbih. — Bu menfi -me- lâhikasını, aynı fonemleri havi olmakla beraber -me^o- suretindeki mastar isminin vurgulu sonucıyla karıştırılmamalı. bk. § 711.

MALÜM «ACTIF» VE DAHA İYİSTİ, ASLİ «ÉLÉMENTAIRE» FIİL.

595. Daha evelki sergileyişimizden sezileceği üzere *malüm* fiil adını verebileceğimiz şeyin ne olduğu anlaşılır: Türkçede *malüm* fiil, ne mutavaat, ne müşareket, ne sebepçi müteaddi, ne meçhul, ne menfi, ne menfi iktidar olmayan her fiildir.

Bu fiil «özgelemeç» denilen lâhikalardan hiç birinin kendisinde bulunmaması ve emir siygasının müşret muhatabı kök ile aynı şekilde olma-şıyla öbürlerinden ayırt edilir (mk. § 568).

Görülüyor ki, *malüm* (actif) kelimesini bu yolda bir anlayış, Fransızca'daki anlamından mühim bir surette ayrıyor. Bunun içindir ki, bunun adına *aslî* «élémentaire» demek daha iyidir. Çünkü hakikaten bunun tabanı *aslî*dir (§ 571).

IHTAR. — Şimdiye kadar tetkik edilen fiil binalarından müstakil olarak -ele- (-al'a-) suretinde devam ve kesret (istimrar «fréquentatif») fiil lâhikası izleri görülüyor ki, bu fiiller şunlardır:

kou-al'a-mak, ou-al'a-mak (bk. § 47), *tep-ele-mek*, [3] *gev-ele-mek, es-ele-mek.* Bunların aslileri: *kou-mak, ou-mak, tep-mek* vs. dir.

[1] Izahı evvelki sahife notundadır.

[2] Götüremedi (götürmeğ «e» kadir olmadı), götürmek için kadir olmadılar, bilmek için kadir oldun. A.U.E.

[3] Bunu *tepe-le-mek* (başın tepesine vurmak) mânasında olmamalı: *devamlı tepmek*, demektir. A.U.E.

Yine şüphesiz bunlar da öyledir:
(tirmal'a-mak) (muk. *turma-mak*), *ırgal'a-mak* (muk. *ırqan-mak*) ve *güre-le-mek*
(muk. *gäre-mek*).

Muk. Altayca, - *gil'a - lâhikası* (yine muk. § 864 ve tenbih) [1].

BÖLÜM IV. — Fiilde Sonuçluk Lâhikalar, Tasrif.

596. Muhtelif fiil siygaları sonuçluk (désinrentiel) lâhikalarla elde edilir. 569 ve 571inci bentlerde verilen kayıtları mezcederek bu siygaların şemasını söylece verebiliriz:

(*Astî veya özgelemeçli*) *taban* + *tek veya çok sonuçluk lâhikalar*.

Yalnız bir tek fiil siygası: Emrin müfret muhatabı hiç bir sonuçluk lâhika almaz. Bununla beraber bir *sıfır* sonucu aldığı farzedersek onu da bu şemaya sokabiliriz.

597. Fiil siygaları bütün fiillerde aynıdır, çünkü muhtelif fiil sonuçları ancak vokaller ahengî kanununun tayin ettiği çeşitlenmelerden başka bir değişikliğe uğramazlar.

Bunun neticesi olarak ta Türkçede yalnız bir türlü tasrif vardır, sakil fiiller diye ayrı bir şey yoktur (bununla beraber bk. § 615).

598. Biribirinden ayırt edilmesi gereken iki nevi fiil şekli vardır.

1° *Şahıs, tarz, zaman* (ki bunda fiil binası özgeletneç tarafından bildirilir) gibi fiillen taşıdığı bütün mânaları *aynı zamanda* ifade eden şâhîsi fiil siygaları.

(Bunlar Fransızca'nın: «j'aime, tu aimes... yani seviyorum, seviyorsun» gibi siygalarına muadildir).

2° *Şâhîssiz veya isimcil fiil siygaları*.

Ki bunlar: Mastarlar (infinitif), mastar (*hades*) isimleri (nom d'action), ortaclar (participe), ve ulaklar (*gérondif*) tır (bk. § 694).

Ayrıca bu siygalar şâhîsi siygaların bildirdiği aynı çeşitli mânaların hepsini fakat onlardan daha az tam bir surette olmak üzere ifade edebilir.

[1] Müellifin bu ciheti işaret etmesi çok yerindedir. Ancak bunlar yalnız *-al'a (-ele-)* suretiinde değil *ka'l'a (-kele)* gibi besbelli daba eski şekillerdeki lâhikalar halinde de görülmektedir:

Nitekim *dur-al'a-mak* (= duraklamak), *it-ele-mek*, *gûd-ele-mek* gibi yukarıki misallere ilâve edilecek daha bir takımları arasında *çaş-ka'l'a-mak*, *sil-kele-mek* gibi mastarlar da (aynı mânada olmak üzere) rastlanmaktadır. A.U.E.

Bunlar *edîs* «action» ve *oluş* «être» bildirerek bir taraftan fiile çekerler ki, hususî chemmiyette bir vakia olmak üzere bunların *fail* ve *mefuller* almak hassası vardır.

Bir taraftan da isme çekerler ki, bunlara isimcil (nominal) deimemizin sebebi de budur. Yani bunlar sarf (morphologie) bakımından isimler gibidir (ki bu isim mânasını burada daha geniş mânasiyle: 1° alem «substantif» 2° sıfat «adjectif», katmaç «adverbe» diye almalıdır).

Bunun neticesi olarak bunlar bazan insiraflı (déclinable), bazan insirafsız (invariable) olurlar. (bk. daha ileriye).

İsimcil fiil siygalarının bu melez (hybride) mahiyeti şu suretle de izah edilebilir: *Sev-miš* «mazide seven; seydi : il a aimé, qui a aimé» mânalarında olan bu kelimedeki *-miš*, fiil lâhikası olduğuna göre bir sonuç «désinence» dir (mk. § 134).

İsimcil fiil lâhikası olduğuna göre bir türeme «dérivation» lâhikasıdır. Bu takdirde fiilin isimcil siygası, mesclâ alem «substantif» ve insiraflı olarak alındığı zaman isimlik taban gibi kullanılabilir; ve netice itibariyle denilebilir ki, isimcil siyga muhtelit «mixte» bir tabana yani 852 ve aşağıdaki bindelerde bahsi geçecek olanlara kıyaslanabilecek olan fiilelî isim tabanına yaklaşır. Eğer bu ondan farklı bulunuyorsa sebebi, bunun mânasının daha mücerret ve daha gramerce olması, ve her fiil üzerinden téşkil edilmek hassası hulunmasıdır. Esasen bu günde Osmanlıca'daki türeme lâhikalarından bir çögünün, menşede fiili isimcil siyga lâhikalari olduğu görülecektir (mk. § 852; 860, zeyl; 865; 868).

599. Fiilin isimcil siygalarının basıklılığı ve rollerinin ehemmiyeti.
— Fiilin isimcil siygaları çoktur ve çeşitlidir.

Üstelik, şahîslî siygalar dahi isimcil mahiyetlerinden tamamıyla kurtulmuş değildirler.

Hakikaten ilerde görüleceği üzere, şahîslî siygaların en çoğu, karşıtları olan isimcil siygaldan ancak kendilerinde bir şahîs sonucu bulunmakla ayırt edilirler. Şahîslî siygaların kalan kısmı yani teme (thème) (bk. daha ilerde § 611), sarf (morphologie) bakımından bir takım isimcil siygalarla aynı görünüştedir.

Temenin isimcil mahiyeti, şu iki neticeyi doğurmaktadır:
1° Şahîs sonucunun bazan sıfır görünüşlü olduğu müsret gaiptekî bir şahîslî fiil siygası, *feme* den ibaret bir vaziyete düşebilir; ve o zaman isimcil bir siyganın aynı sarf görünüşünü almış bulunur.

M1.: *سونمیش*:
1° = *Sevdî* «il a aimé» (şahîslî siyga);
2° *Mazide* veya şimdiki halde *seven* «qui a aimé, ayant aimé» (isimcil siyga).

600. — 2° Çok kere Türkçede şahîslî fiil siygalarının menşei, görünülerinden de anlaşıldığı üzere, müsnat «prédicat» olarak isimcil bir siyga (bir ortaç = participe) ile bunun ardına gelen özden (cevherî) fiilden ibaret isim cümeleridir.

M1.: *سونمیش-im* «j'ai aimé». *Sev-miš-im* sevmış olan (kimse) yım, «je suis (celui) qui a aimé [Muk. Fransızca'nın «je suis parti»]. Almanca'nın «ich bin

gegangen» mazisi ki, (gitmiş (kimse) yim = gittim) manasındadır; ve İngilizcenin «I am going», hal-müzarı sıygası (ki) «gider (kimse) yim = giderim, gidiyorum, demektir».

Bu takdirde Osmanlıca daha ziyade bu örnekten isimci (isimci) cümleler kullanmakta ve mümkün olan her sıygaya (içerinde اولان ol'-mak) silinden alınmış olanlar da dahil) özden (cevberi) sıli getirmek suretiyle o cümlelerin manzarasını çeşitlendirmekten hoşlanıyor.

IHTAR. — Aşağıdaki misallerde olduğu üzere bu ifadelerin bir takımı kendi husus karakterlerini kaybederek hakikaten (şahıslı) sıli sıygaları mahiyetini almış olmakla beraber, bir takımlarını bu rolü üzerine ancak kısmen almış oldukları için, bu yüzden bir ikincilik (ambiguïté) mahiyeti göstermektedirler.

Ml.: *كُنْ أَوْلَاجَسْكَ g'el-miș ol'-acâk-sın.*

1° «gelmiş (olan bir kimse) olacaksin» *tu seras (celui ou quelqu'un) qui est venu;*

2° *geleceksin* *tu seras venu».*

Birinci takdirde (yani «gelmiş olan bir kimse olacaksin») da tam manasiyle bir isim cüvlesi karşısındayız. İkinci takdir (geleceksin) de öncül müstakbel (futur antérieur)すでにnde şahıslı bir sıli sıygası: yani oldukça tereddüdü bir mahiye-te olan, fakat alçalıda tasrifin ifade edemeyeceği nuansları edaya müsait bulunan ikinci bir tasrif karşısındayız (ki daha ileride § 810 ve aşağısı bu sıygalarдан bahsedilecektir).

601. Şahıslı sıygalarla asıl isimci sıygalar arasındaki ayırt edilmemiş veya arası (mutavassit) sıygalar.

Yukarıda (§ 599) da aynı bir sıli sıygasının isimci (ortaç) sıya, veya (müsret gaip halinde) şahıslı bir sıya hizmetini yapabildiğini görmüşük.

Esas itibariyle, kelâmın manast ve yapıbaşı, onun bu iki kavramdan hangisi için kullanılması olduğunu gösterir. Başka tâbirle söyleyeyim, bu sıygaların (ve elbette ki diğer sıli sıygalarının - manzara değilse bile) manası, ekseri hallerde ayırt edilir.

Bûnunla beraber öyle hal ve vaziyetler olur ki, bunlarda bizzat mütekelliminin yanında dahi bu ayırt ediliş yapılmaz. Bunun neticesi olarak bu sıygaların bazan - ne asıl isimci sıygalar rolünü, ne de şahıslı sıygalar rolünü oynamayıp bu iki kullanım haddi içinde bulunan mutavassit kullanıcılar halinde görüneğini kabul etmek zorundayız. Bu ortaç (ve ayrıca türeme) sıygalarını ayırt etmek için, bunlar teme (thème) ler suretinde kullanılır diyeceğiz; ve hakikatte tasrifli temeler olan şahıslı sıygalarдан bunları ayırt etmek için de, *tasrifsiz temelerin* bir nevidir diyeceğiz (ki bunlardan daha ileride § 799 ve aşağısı, bahsedilecektir).

602. Bu söylenilen şeyleden şu çıkar ki, isimci sıygalarla şahıslı sıygalar arasında yapılan farkın sîrf yapmacık olduğu haller vardır. Ancak fevkâlâde hallerde meselâ bir taraftan - *dim* li şahıslı sıygasında, diğer taraftan - (*y*) en li ortaçta bu fark hakiki olur. Bûnunla beraber Türk-Tatar dillerinin mukayeseli tetkikine gidilirse, bunda da hal mazı (présent-passé) ortaklığını eden ve bugün o kadar tam ve sahib bir rolü olan - (*y*) en lâhikasının eskiden - *kan* (-*ken*) şekliyle (şahıslı) insîraflı sıli temesi hizmetini yapmış olduğu görülür.

Ml.: (Altayca) *atkan-im* ki, aslı = atan (kimse) yim, yani attım «j'ai jeté».

Fîilde bu isimci karakterin baskılılığı, Türkçede kelâm (kelime) kısımlarının biribirine karşılıklı girişik olması hakkında söylediğimizi (§ 198) teyit etmektedir. Denilebilir ki, bir çok hallerde (burada mantıkça farkından bahsetmiyoruz) gramerce, sıli isimden ayırt edilmez.

BAHİS I. ŞAHİSLİ FİİL SIYGALARI.

603. Şahıslı fiil siygalarının yapılışı isimcil fiil siygalarının yapılışından daha karmaşıktr. Isimcil fiil siygalarında ancak bir tek sonuçluk lâhika vardır, halbuki fiil siygalarında çok kere bunlardan iki tanesi bulunur: (zaman ve tarz bildiren) teme alâmeti ve (şahıs bildiren) şahıs sonucu.

Şu halde, fiil siygalarının umumi şeması (bk. yukarıda, § 596) şahıslı siygalara tatbik edilince, şöyle bir düstur ile ifade edilir:

Aslı veya özgelemeçli taban + teme alâmeti + şahıs sonucu.

Emir siygasını bu şemaya koyabilmek için onda *sıfır* teme alâmeti olduğunu kabul etmek yeter. Bunun neticesi olarak müfret muhatap emir siygası şu şema ile gösterilir:

(Aslı veya özgelemeçli) taban + sıfır teme alâmeti + sıfır şahıs sonucu.

604. Asıl söylemek lazımlı gelirse, yukarıda gösterilen düstur, yalnız basit siygalar için (bk. § 628 ve aşağısı) şema hizmetini görür. Şahıslı mûrekkep siygaların şemasını vücude getirmek için «şahıs sonucu» kelimeleri yerine «yardımcı fiil» kelimelerini koymak yeter.

605. (Sekiz taneden ibaret olan) muhtelif teme alâmetleri daha ileride, § 611 ve aşağısında mütalaa edilecektir. Bunun aksine olarak, şahıs sonuçlarının üç çeşidini bir arada kümeliyerek şimdiden göstermeği faydalı buluyoruz.

Bunlar Osmanlı (ve umumiyetle bütün Türk) dilinde zamîrli teşekkülün kelime uclarına mahsus iki tipidir ki, bir taraftan şahıs zamîrleriyle, bir taraftan mülkiyet lâhikalarıyla mukayese edilecektir.

Şahıs sonucu olarak kullanılan özden (cevherî) fiil, bilhassa şahıs zamîrine (mk. § 551), ve asıl fiil sonlukları (terminaisons) ise mülkiyet lâhikasına yaklaşır. Gaipteki morfem (morphème) lerde bir başkalık olduğu için, bu mütalâa ancak ilk birinci şahıslar (müfret ve cemi mûtekâlim ve muhatap) ta variddir (mk. § 552).

Bu levhaya (beş taneden ibaret) halet «cas» sonuçlarını (mk. § 243), ve esasen epeyce miktarda olan isimcil siyga lâhikalarını ilâve etmekle bütün Türk sarf (morphologie = şekliyat)ının bir hülâsası elde edilmiş olur; ve hemen anlaşılır ki, bunları iyice hatırda tutmanın çok ehemmiyeti vardır.

ŞAHISLAR.	ŞAHIS ZAMIRLERİ.	EMİR SONUCU.	ODDEN İHLİN MOZARTI	ASIL FİL SONLUĞU.	MÜLKİYET LAHKASI.
MÜFRET	Mütekellim	ɔ. ben. (Eski Osm. : -eyin.)	ɔ. - em. (Eski Osm. : -em, -in, ven.)	r - m. (ɔ) - r.	r - [t] m. (ɔ) - [t] r.
	Muhatab	sen. -en. (Eski Osm. : -kil, -kil.)	stır. (Eski Osm. : -sen.)	s - n. (ɔ) - n.	s - [i] - n. (ɔ) - [i] n.
	Gap	ad o.	son (سون) - sin.	stır.	s (-) - (s) t.
CEMİ	Mütekellim	biz.	-(y) elim (leğe : -(y) ik.)	j - k (-k). (ɔ) - j - k (-k).	j - [i] mitz. (ɔ) - [i] mitz.
	Muhatab	size. (Eski Osm. : -siz.)	-(y) - veya 4. (y) - (y) in, -(y) iniz (Eski Osm. : -[t] n.)	j - niz. (ɔ) - niz.	j - [t] niz.
	Gap	onlar bir anfar. (1)	-sinler (سینلر) - سورنلر -siner.	j - ler.	j - ler.

606. Şahıslı siygalar şunlardır:

1° Emir siygası:

2° (Emir siygasından maada zaman ve tarzlardan ibaret) sekiz fiil temesinden yapılmış muhtelif siygalar.

TENBİH. — Bu sergileniş devamında emsile (paradigmes) olarak:

سونك *sev-mek* «aimer»,

اوْرُق *ugu-mak* «dormir».

mastarlarını kullanacağınız ki, birincisi bütün Türk gramercilerinin geleneğine uygun olmak üzere tarafımızdan da kullanılmış (ön sınıfından) bir örnektir; ikincisi ise (ard sınıfından) bir örnek olup, sonu vokalli olan (ve bu yüzden bir takım hususiyetler gösterdiği için ilerledikçe tarafımızdan kayd ve işaret olunan) bir kök göstermektedir.

Yine son derecede sık kullanılması dolayısıyle *ol'-mak* fiilinin tasrifine de alışmak iyi olur. Şurada Türkçenin sekiz çeşit vokalinden her biriyle yapılmış fiil köklerini bir arada gösterir mastarlar veriyoruz.

part نعت النعت النعت	آصمق طيقق صوفق طونق	<i>as</i> <i>tik</i> <i>sök</i> <i>tut</i>	(-mak); (-mek).	on نون النون النون	اسنك ديكمك سوكمك وونك	<i>es</i> <i>dik</i> <i>sök</i> <i>tüt</i>	(-mek).

I. EMİR.

607. Malûmdur ki, emir siygası kendisinde teme alâmeti bulunması ve müfret muhatabında kökle veya tabanla bir şekilde olması yüzünden, diğer şahıslı siygalarдан ayırt edilir.

Emir siygasının öteki şahısları fiil tabanına şahıs sonucları katılmakla elde edilir, yani ameli bakımından hepsi sanki müfret muhataba bu eklerin katılmasıyla oluyor gibidir. Diğer taraftan emir siygasının sonucları öbür şahıslı siygaların sonuclarından farklıdır (bk. 605 teki bende). Bunlar birinci ve üçüncü (mûtekellim ve gaip) şahıslarda vurgulu olurlar.

Ml.: سونك *sev-mek* «aimer»,

Müfret مُفْرِط	<i>muh.</i>	سونك <i>sev</i> «aimer»;
	<i>gai.</i>	سوْسون <i>sev-si^on</i> «qu'il aime»;
Cemi جَمِيع	<i>möt.</i>	سوْدَم <i>sev-eli^om</i> «aimons»; mk. s, 933 <i>aşağısı</i> ;
	<i>muh.</i>	سوْك <i>sev-iñ</i> «aimez»;
	<i>gai.</i>	سوْكَز <i>sev-iñiz</i> «aimez»;
		سوْسِنلَر <i>sev-sinlēr</i> «qu'ils aiment».

اوْيُونْق اوْيُونْق *uyu-mak* «dormir».

Müfret	muh.	اوْيُونْق <i>uyu</i> «dors»;
	gai.	اوْيُونْسون <i>uyu-sun</i> «qu'il dorme».
	müt.	اوْيُونْمۇت <i>veya uyu-y-al'im</i> «dormons»;
Cemi	muh.	اوْيُونْكەن <i>veya uyu-y-uñ</i> «dormez»;
	gai.	اوْيُونْكەن <i>veya uyu-y-uñuz</i> «dormez»;
		اوْيُونْسۇلار <i>uyu-sunl'ar</i> «qu'ils dorment» [1].

اوْلَى ol'-mak «devenir, être».

Emir:

Müfret	muh.	اوْل ol';
	gai.	اوْلسون <i>ol'-sun</i> .

Ml.: [2] پادشاه، جوئی باش *padişah-im çok yaşa* «vive le Sultan.» kelime, kelime : «vis longtemps, mon Padichah».

608. İHTAR. 1 — -(y)iñiz li cemi muhatap siygası daha kibar ve nazik sayılır.

-(y)in eki bazan *aman* (§ 1046 İhtar) ve [3] *haydi* (§ 1032 İhtar) katmaclarına bir nevi benzeşimli teşekkür ile katılır. Eski Osmanlıca'da cemi muhatap siygası lâhikası olan ڭ - iñ vokali kararsız veya yardımçı yani, söyle : -[i]ñ idi.

Ml.: *kol'k-ma-ñ* (= *kalk-ma-ñiñ*) «ne vous levez pas».
هایدېڭ *hayd-iñ* «allons» [4].

609. İHTAR 2 — Şark lehçelerinde maruf olan ڱ *gil* lâhikası, [ki bu da bizzat կիւ(-mak) (yardımcı) filisiin emir siygası ڱ *gil* rolünde bulunmuşa benziyor] eski Osmanlıca'da da emrin müfret muhatabına katılmış olarak kullanılmıştır. Bununla beraber muk. Çin Türkistanındaki - *kin* lâhikası :

Ml.: یا الْهِ اَمْ دِرْ كَي *ya ilahi ummet-im vir-gil baña*. (Süleyman Çelebi-Mevlud 217inci beyit) «Seigneur, accorde = moi ma nation».

سانما گىل *san-ma-gil* bu yer-e sen sen-i garib sen kendini bu yere yabancı sanma «ne te crois pas étranger à cette terre» (ayni yer, 21inci beyt).

[1] Bu misallerden de anlaşılıyor ki, müellif ayrı teşekkürü olan iltizamî siygamızı da emir siygasına katarak ikisini bir tutuyor. (Mütekellimin mütekelli me yani kendisine emir etmesi olasıyacagi için) yalnız muhatabı ve gaipleri olan emir siygası gibi, iltizamî siygası da umumiyetle bir (talep) mânası verdiği için, bu iki siyganın gaiplerini ihtiyarı olarak biribirini yerinde kullanıyor. Allâh vere == Allah versio... gibi.. fakat Fransızların kullandığı gibi, meselâ (sevelim == aimons) siygası, onlar için emir siygasının cemi mütekellimi olmakla beraber, bizim için yalnız (talep) mânasındadır. Bu itibarla iltizamî siygası talep mânasında emir siygasiyle birleştiği zamanlar olsa dahi, (tabakkümlü talep yani buyurmak) mânasındaki asıl emirle birleşmez. Teşekkül itibariyle de emir siygasının (teme alâmeti) olmadığı halde diğer bir talep siygası olan iltizamîn teme alâmeti vardır. A.U.E.

[2] Bu یا یا یا *yaşa* suretinde yazılırdı, bu şekilde değildi. A.U.E.

[3] Bu da ahenge uygun olmıyarak *haydi* olacak. A.U.E.

[4] Bu misal müellif tarafından besbelli unutulmuş olup, tarafımızdan verilmiştir. A.U.E.

610. Müfret muhatap siygası müstesna [1] emir siygası yine (Osmanlı) dilinde iltizamî - inşaiye (optatif - subjonctif) siygası yerinde de kullanılır:

Ml.: ایسترم کے کلین *ister-im ki g'el-sin* «je veux qu'il vienne».

Emir siygası, bilhassa tekrarlı olarak bazan hadeste israr ve devam mânasını bildirmeye yarar.

Ml.: *hep siz söyle, hep ben dinle, ey bu l'âyîk-mî?* «eh! bon Dieu! voulez-vous que j'écoute à jamais?» İnfî'âl-i 'âşk «Dépit amoureux» s. 25;

Ben g'eveze-ler-i sev-me-m onl'ar deýirmen gibi ögypt ögypt «je n'aime pas les bavards, il parlent tout le temps comme un moulin».

Mk. Bundan hafifçe farklı olan, fakat içinde yine emir siygası bulunan bir teşekkür, § 1025 lhtar.

Emir siygasının bir başka kullanımı için bk., s 903, tenbih.

II. TASRÎFİN BASIT SIYGALARI VE SEKİZ TEMEDEN YAPILMA MÜREKKEP SIYGALARI.

A. TEMELER.

611. Emir siygası bir tarafa dursun, Türkçede şahîli fiil siygalanının hepsi doğrudan doğruya fiil tabanı üzerinden değil (§ 133 ve 569), teme üzerinden teşkil edilir.

Teme = fiil tabanı + teme alâmeti (ki bu bazan zaman mefhumunu, bazan tarz mefhumunu bildirir).

Görülüyorki, bizim kendi itibarımıza göre, teme alâmetleri sonuçluk (désinétiels) lâhikalara dahildir.

612. Bu lâhikalar sekiz taneden ibaret olup, şöyle sekiz temenin doğmasına meydan vermektedir:

1° - [i] *yor* - [2] (- يور -).

[1] Bununla beraber son zamanlardaki Osmanlıca'da ilk defa olarak eemi muhabata emir siygası yine inşaiye rolünde (fakat yalnız nazırında) kullanılmıştır:

fakat yalnız ikmâl-i şan için

Evlâdının kemâlini ister; o mutlakü ister ki

Siz de himmet edin, siz de yükseliñ. - T. Fikret (Halûk'un defteri.) A.U.E.

[2] - *yor* temesi sonu vokalli üç kök veya tabanlarından sonra hep bu haldedir:

<i>şakı</i> ,	<i>eski</i>	<i>-gor</i> .
<i>ayu</i> ,	<i>yürü</i>	

Fakat sonu konsonnlarda *-gor* dan evvel söylenilse daima ahenge göre değişen bir vokal almaktadır ki, şimdiki yazımızda gösterilen bu değişiklik vaktiyle Arap harflî imlâda gösterilmektedi:

<i>al'</i> ; <i>kir</i>	- [i] <i>yor</i> ;	<i>dol'</i> , <i>bul'</i>	- [a] <i>yor</i> ;
<i>gel</i> ; <i>bil</i> ;	- [i] <i>yor</i> ;	<i>g'ör</i> , <i>gül</i>	- [ä] <i>yor</i> . A.U.E.

2° Süremli «duratif» (veya *zamanelik* «actuel» teme lâhikası ki, mü-tekellimin daha haberini verirken dahi *olmak üzere bulunan* şimdilik (hal-i hazır «présent») bir hadesi bildirir.

Ml.: سوور - *sev-igor-* ;

اویور - *uyu-yor-* ;

اولیور - *ol'-uyor-* .

TENBİH.— Temelerin ancak nazarî bir varlığı olduğu için Fransızca'da bunlara karşılık bir kelime verilemez [1]. Bunların mânası burada verilen izahlardan ve bilhassa tasrifin basit siygalarını tetkikten (bk. § 623 ve aşağısı) yeteri kadar anlaşılacaktır.

613. -[i] *yor-* suretindeki teme alâmeti, 140inci bendde i kaideye muhalif olarak o vokalini alan biricik osmanlı lâhikasıdır ki, vokaller ahengine uymaz; ve katıldığı fiil tabanı her ne türlü olursa olsun aynı oyu muhofaza eder.

Bu kaide sapıklığı, bunun eski menşeyle izah edilmektedir. Mesâlâ *sev-yor* siyga-sının aslı ilk zamanlarda *sevi-yort-r* suretinde bir muzarı temesi idi ki, bunda da mastarı *sevi-yormak*tan ibaret muhtelit bir mastardı. Bu mastar ise *sev-* köküne -(y)i eklemekle yapılmış bir ulak «gerondif» (s. 904 ve aşağısı) ile *yürü-mek* mînâdâsı olan eski yardımcı fiillerden *yari-mak* kelimesi birleştirilip yapılmıştı. Bu aynı yardımcı fiil -(y)e li bir ulak olarak ta kullanılmıştı ki, halen bazı yazılı metinlerde (*seve-yori-r* yerine) *yor-*, *-seygor* suretinde kullanılan siyga da böyledir. Mk. III Praesens (Chiva): - *yor-men-* VAMB. Çağ. s. 26.

Eski Osmanlıca metinlerde bu siygalar tam manzaralarıyla görülmektedir:

Ml.: اولیور [2] اویل يورر *fiilinden (Kırk vezir, s. 15);*

کورمه [3] کورمه [3] کورمه يورر *fiilinden (Aynt-eser, s. 75).*

MENİNSKI (Instit. Ling. Turc. s. 147) nin şahidliğine göre *سیگ* kelimesi, *yürü* (dahi §) söylemiştir. Altayca'da -*yär-* vokallisi de var.

Bunda diğer süremli (hal) «duratif» fiillerin teşekkürülune benzeyen (§ 826) ve Türk dillerince menus olan bir teşekkürül var (mk. Gr. alt s. 57) mk. yine bu gramerin s. 923 (1342inci bendlin sonu) [4].

[1] Bununla beraber daha ileride (§ 795, İhtar) daki bir takım hallere bakınız ki, bunlarda fiil, salt ve sade (tasrifsız) bir teme olarak sayılabilir. J. D.

[2] *O'l-yor-tr.* A.U.E.

[3] *Gör-e-yor-tr.* A.U.E.

[4] Kâşgarlı (D. L. T., III, 201) (*جَسْجِيْنَ كَاكِيْ-مَكْ*, *kakî-r*) mastarı vesilesiyle bu siyga hakkında bazı malumat veriyor ki, çok dikkate değer:

«Argu lehçesinde (bu mastarını muzarı) *پُرے کاکِیْ-مَكْ*dir. Onlar bu baptan olan muzarı fiillerini ötrülü söylerler. Fakat bu, lehçe de bir reliklikten ibaret olup bu ötrüsünden dolayı ona kıyas ve ittiba edilmez».

Bundan da başka olarak D.L.T. de yer yer başka misallerine de rastlanmaktadır:

üd'ik meni küçeyür
tün kün turab yig'l'agu

er at menin gavriyur
igler yame savriyar C. 3, S. 207.

Hasret beni kahrediyor,
Gece gündüz durup aghiyarak.

İnsanlar atlar beaime muhkemleniyor,
Hastalıkla da savıyor. A.U.E.

614. 2° -[i] r- veya -[e] r (- ɔ -).

Muzari temesi lâhikası ki, (şimdilik temesinde olduğu gibi) söylen-diği sıradaki hali hazır mânası tahdit edilmiş olmadan geniş hal zama-nında yapılan bir hadesi bildirir; başka tabirle söyleyelim, bu teme meselâ (*tütün içici misiniz*) «êtes vous fumeur» yerindeki (*tütün içen misiniz*) «fumez-vous» fiilinin gösterdiği bir *al'ışılmış hadesi* ifade eder.

Daha ileride bu temenin basit siygada iken istikbal «futur» mânasını da alabileceği görülecektir (bk. § 629).

Muzari lâhikası, katıldığı fiil tabanının mahiyetine [1] göre çesitlenen biricik teme alâmetidir:

a. Çok heceli fiil tabanlarında muzariin hassası şu teme alâmetini: -[i]r (- ɔ - - ɔ - - ɔ -) almasıdır [2].

Ml.:

- چئىر- *çevir-ir-* (*çevir-mek*) ten;
- بۆزدۇر- *boz-dur-ur-* (*boz-dur-mak*) tan;
- اوچۇر- *uyu-r-* (*uyu-mak*) tan.

b. Tek heceli fiil tabanlarında yani köklerde muzariin hassası -[e]r- (- ɔ - - ɔ -) teme alâmetini almasıdır [3].

Bu Orhun kitabelerinde de görülmektedir, I N. 2:

: گۈل تىغىن بىر كۈرك يەسەرلىك ئەتى :

*Köl Tigisi*n bir kürk y(a)s(a)gur /e,rli = Göl tigin Bir kırk (= 31) ini yaşıyordu.

Bu misaller arasında müellifin bahsettiği üzere *savı yorır*, *gavrı yorır*, *küçe yorır* veya *çaşa yorır* gibi mürrekkep fiil halinde siygalar değil, ancak böyle Argu lehçesinin kullandığı muzari çesitleri görülüyor ki, Erzincan taraflarında da yine böyle meselâ *geligür* *yazığır* şekilleri bu defa hal mânasını almış olarak kullanılmaktadır.

Şu halde eski Osmanlıca'da görülen *göre yorır*, *al't yorır* gibi mürrekkep teşekküler öteki mürrekkepler gibi sonradan meydana gelmiş olabilir ki, bunlar kendî başlarına böyle kullanılmış olmakla kalarak *al'iyor*, *görüyor* gibi hal siygalarımızı vermiş değildir.

Fikrimizce bu hal (ve daha evvel, muzarı) siygasının da menşei, öteki siygalarımız gibi isimeildir. Yani bunlar eski ortaclar (participe) lerdir ki, ilkin sıfat olarak kullanılmışlardır:

Uy-gur (uyancı).

tanma-gur (dinlenmeyici). /g/, sonraları iki vokal arasında hemzeleşip (g) olarak: *tanımagur*. vs. olmuştur, (bk. Çağ. Lûgati.) A.U.E:

[1,2,3] Daha evelki yerli ve yabancı gramerler gibi, müellif de bu mahiyeti incele-memiş, bunlarda nazım olan kaideleri ortaya koymamıştır. Bunları ilk olarak burada veriyoruz. bk. yine buna dair incelemeleriniz: *Divan-ü lugât-it-Türk*'teki halk şiirleri adlı eserimize' A.U.E.

Mİ. :

- سور - *sev-er-* (sev-mek) ten;
- بذار - *yaz-ar-* (yaz-mak) tan;
- ز - *ye-r-* (ye-mek) ten;
- دير - *de-r-* (de-mek) ten;
- قور - *ko-r-* (ko-mak) tan.

615. MÜSTESNALAR. — Aşağıdaki tek heceli köklerin müzari temesi:

- [i, i] r - olur:

1. - آلir - *al-ir* (آلق) *al-mak* tan;
2. - قالير - *kaʃ-ir* (قالق) *kaʃ-mak* tan;
3. - صانير - *san-ir* (صانق) *san-mak* tan;
4. - دارير - *var-ir* (دارق) *var-mak* tan;
5. - كلينر - *g'el-ir* (كلينك) *g'el-mek* ten;
6. - درير - *ver-ir* (درمك) *ver-mek* ten;
7. - ايرير - *er-ir* (ايرمك) *er-mek* ten; [1]
8. - بيلير - *bil-ir* (بيلك) *bil-mek* ten;
9. - اورور - *vur-ur* (اورق) *vur-mak* tan;
10. - بولور - *bul'-ur* (بلق) *buʃ-mak* tan;
11. - طورور - *dur-ur* (طورمك) *dur-mak* tan;
12. - اوولور - *ol-ur* (ولق) *ol-mak* tan;
13. - اولور - *öl-ür* (ولك) *öl-mek* ten;
14. - بولور - *böl-ür* (بولك) *böl-mek* ten; [2]
15. - كورور - *g'ör-ür* (كورمك) *g'ör-mek* ten.

رفاق *bırak-mak* ve ياعق *yat-mak* mastarlarının müzarileri, farksız olarak ياتار - *bırakar* veya رفقاء *bırak-ir* (veya راغب *birağ-in*) [3] - *yat-ar* veya ياتير [3] *yat-ir* olur.

sor-mak mastarı (süal etmek) mânâsında olduğu zaman müzariî muttarid olarak *sor-ar*, ve (emmek) mânâsında olduğu zaman *sor-ur* olur.

Dikkat edilmeli ki, bütün bu müstesnalarda kök sonlarında bir kapak (*r* veya *l*) vardır,

[1] Bu mastarın müzariî *ir-er* daha doğrusu *er-er* olduğu halde, müellif bunu *ir-ir* suretinde görüp *er-er* diye yanlış okuduğu için bu tertibe sokmuştur A.U.E.

[2] Bunu da müzariî *töl-er* olduğu halde, müellif *böl-ür* suretinde yanlış okuduğu için bu sıraya almış. A.U.E.

[3, 3] Halk ağzında bazan tek heceli kökle *brağ-mak* diye söylenilen mastarın müzariî *brağ-r* (= *birağ-in*) gibi söylenir olmakla beraber, yazı dilinde bunun mastarı (*bırak-mak*) ve müzariî *bırak-ir* (= *birağ-in*) suretindedir. (b) den sonraki (i) vokali bir az belirsiz olmakla beraber yine vardır. Hele nazimda muhakkak gösterilen yerleri de olur. *yat-ir* müzariî kullanışta yalnız «evliya» manasında isim olarak kullanılır; yatmak mastarının müzariî daima *yat-ar* olur. A.U.E.

IHTAR. — Bugün az kullanılan **كيلـ ماـك** mastarının muzarı temesi **kıl-ar** dır ki bu, eskiden **كيلـ اـر** suretinde söylenirdi. **دـكـكـ دـكـكـ مـاـكـ** mastarında da böyledir.

616. Menfi ve menfi iktidar fiillerinin muzarı temesi, gayri kiyası olarak -r- yerine -z- (-j-) konsonu katılmakla yapılır.

Ml.: سـوـمـنـ *sev-mē-z* (sēv-me-mek «ne pas aimer») den;

سـوـمـنـ *sev-ēme-z* (sev-ēme-mek «ne pouvoir aimer») den;

أـوـمـاـزـ *ugu-mā-z* (uyū-ma-mak «ne pas dormir») den;

أـوـمـاـزـ *ugu-yā-ma-z* (uyu-yā-ma-mak «ne pouvoir dormir») den.

Muzarı temesi şekilde muzarı ortacıyla aynı şekilde olduğu için, bunlar biribirine karışır.

§ 594 te verilen kaidenin hilâfına olarak, vurguyu alan menfi temesi hecesidir [1]*.

[1] Menfi iktidardaki-eme (-ama) larda ise, yine vurgu-me (-ma) dan evvel gelen (e,a) vokallerindedir. A.U.E.

* *Muzarı temelerinin çeşitlenmesindeki esaslar*: Kendi tetkiklerimize göre şöyledir:

1° a) Tek veya çok heceli müspet halindeki kök ve tabanların son harfli vokal ise, katılan muzarı temesinin çeşidi daima -r- dir:

A. Sonu vokalli.

Tek heceli de.	e) den sonra : } <i>ge-r</i> , <i>de-r</i> ; o, u) dan sonra : } <i>ko-r</i> , <i>yu-r</i> .
	e) den sonra : } <i>söyle-r</i> , <i>bile-r</i> , <i>iste-r</i> , <i>iňle-r</i> , <i>dinle-r</i> , <i>döše-r</i> , <i>benze-r</i> , <i>gülümse-r</i> , v.s. a) dan sonra : } <i>aňla-r</i> , <i>aza-r</i> , <i>yaşa-r</i> , <i>kapa-r</i> , <i>tika-r</i> , <i>yipra-r</i> , <i>ığra-r</i> , <i>ığka-r</i> , v.s.
Çok hecelide.	i) den sonra : } <i>eski-r</i> , v.s. i) dan sonra : } <i>şakı-r</i> , <i>aci-r</i> , <i>kazi-r</i> , v.s.
	ü) den sonra : } <i>büyü-r</i> , <i>sürü-r</i> , v.s. u) dan sonra : } <i>koru-r</i> , <i>kuru-r</i> , <i>ul-u-r</i> <i>uya-r</i> , v.s.

b) Çok heceli menfi halindeki tabanların son harfi, esasen menfi alâmetinin vokali olduğu için, katılan muzarı temesinin çeşidi daima (r den değişme ve onun yerine olan) -z- dir:

ye-me-z, *de-me-z*, *ko-ma-z*, *söyle-me-z*, *anʃa-ma-z*, *eski-me-z*, *şakı-ma-z*, *kora-ma-z*, *büyü-me-z*, *sev-me-z*, *bil-me-z*, *gör-me-z*, *gül-me-z*, *bak-ma-z*, *bık-ma-z*, *koş-ma-z*, *bul-ma-z*.

ye-yeme-z, *di-yeme-z*, *ko-yama-z*, *söyle-yeme-z*, *anla-yama-z*, *eski-yeme-z*, *şakı-yama-z*, *koru-yama-z*, *büyü-yeme-z*, *sev-eme-z*, *bil-eme-z*, *gör-eme-z*, *gül-eme-z*, *bak-a-ma-z*, *bık-ama-z*, *koş-ama-z*, *bul-ama-z*, v.s.

2° Çok heceli müspet halindeki tabanların son harfi konson ise, kalın abenkllerde -ar, -ir, -ur; ince abenkllerde -er, -ir, -ür, den biri olur.

a) Kalın abenkllerde tabanın son hecesi vokalı (a, i) dan biri ise muzarı teme alâmeti daima -ir ; ve u ise daima ur olur.

b) Ince abenkllerde tabanın son hecesi vokalı (e, i) den biri ise, muzarı teme alâ-

617. — 3° -miş - (-ム-).

Gayri muayyen mazi «passé indéterminé» temesi lâhikası ki, geçmiş bir fiili ifade eder.

Bu teme *muayyen mazi* «passé déterminé» temesinden (bk. daha ileride § 621) şu cihetten ayırt edilir ki, bunun ötekisi kadar kat'î ve sabit bir mânası yoktur: Esas itibariyle, kendisi tarafından görülmüş «şuhudî» olmayup başkasından işidildiğine göre, nakledilen «naklı» geçmiş bir fiili bildirir [1].

[1] «Şuhudî» dediğimiz *muayyen mazi*, bir şuurlu mazidir ki, mazide yapılan bir işin mütekelliimin şuuru dahilinde olduğunu bildirir.

«Naklı» dediğimiz *gayri muayyen mazi* ise bir şuursuz mazidir ki, mazide yapılan bir işin mütekelliimin şuuru dahilinde olmadığını bildirir; bunda şuursuz mazi «naklı» mânası da vardır: *Al.. kar yağmış* (= yağdı da haberim yok); *uyamışum* (kendim farkında olmadan uyudum); *tiren kalkmış* (başkasından işittiğime göre tiren kalktı), vs. Şuursuz mazinin şuurlu mazi yerinde kullanıldığı da olur: *Tiren kalkmış (dur).. imek mastarının şuursuz siygaları, muzarı mânasında da olabilir: Hava güzelimiş* (hava güzeldir de benim haberim yok.) A.U.E. metti daima -ir; ve ü ise daima -ür olur.

B. Sonu konsonlu.

a. *Kalın ahenkli tabanlarda:*

Son taban hecesi (ü veya i) h.	<i>kar(a)r</i>	Son taban hecesi (ü) lü.	<i>sav(a)s</i>	Son taban hecesi (ü) lü.
	<i>kap(a)n</i>		<i>go(u)n</i>	
	<i>sa(v)aʃ</i>		<i>tut(a)ʃ</i>	
	<i>al'd(a)t</i>		<i>ag(u)t</i>	
	<i>az(a'l)</i>		<i>boz(u)l</i>	
	<i>ay(i)r</i>			
	<i>çırp(i)n</i>			
	<i>çal(i)s</i>			
	<i>kaç(i)rt</i>			
	<i>kap(i)l</i>			

b. *Ince ahenkli tabanlarda:*

Son taban hecesi (e veya i) h.	<i>göst(e)r</i>	Son taban hecesi (ü) lü.	<i>köp(ü)r</i>	Son taban hecesi (ü) lü.
	<i>dinl(e)n</i>		<i>gör(ü)n</i>	
	<i>söyl(e)s</i>		<i>öt(ü)s</i>	
	<i>ainl(e)t</i>		<i>büy(ü)t</i>	
	<i>yüks(e)l</i>		<i>üz(ü)l</i>	
	<i>çev(i)r</i>			
	<i>bil(i)n</i>			
	<i>gir(i)s</i>			
	<i>inc(i)t</i>			
	<i>çek(i)l</i>			

3° Tek heceli müşpet halindeki (*yu+n*, *ko+n*; *de+n*, *ge+n*, gibi) kök ve tabanların son harfi konson ise:

a) Kalın ahenklilerde son hecenin vokali ne olursa: (a, i, o, u) olsun, müzari teme alâmeti hemen daima -ar (ve müstesna olarak bazan: -ir veya -ur dan biri olur.

Bu māna ayrimı kullanışta her zaman hesaba alınmaz.

- Ml.: - سوْمَش - *sev-miṣ-* ;
 - اوْنُومَش - *uyu-muṣ-* ;
 - اوْلِمَش - *ol-muṣ-*.

618. — 4 *(y)ecek-جَكْ (۱) -* *(y)acak-جَعْ (۱) -* mk. § 183.

Niyetli - istikbal (futur - intentionnel) teme lâhikası ki, şunları bildirir.

- a) Kast ve niyet edilen (bazan da belkili «mühtemel» olan) fi'illeri.
 b) Gelesi «futur» fiilleri.

- Ml.: - سوْمَجَك - *sev-ecek* (sonraki bir vokalle: = *sev-eceğ-*);
 - اوْنُونْجَن - *uyu-yacak* (sonraki bir vokalle: = *uyu-yacağ-*)
 - اوْلَاجَن - *ol-acak* (sonraki bir vokalle: = *ol-acağ-*).

Bu teme şekilce niyetli istikbal ortacıyla bir olup biribirine karışır.

b) İnce abenkilerde son hecenin vokali ne olorsa: (*e*, *i*, *ö*, *ü*) olsun, müzari teme alâmeti hemen daima *-er* (ve mütesna olarak bazan: *-ir* veya *-ür*, den biri olur.

a. *Kalın abenkli tabanlarda:*

<i>af, saç, sanç, kaç; koç; uç ak, bak, çak, sark, kalk, yak; bik, pik, sık, tık, kırk, yık; sok, kok, kork; bark cal, dal, sal, kal; kil, yıl; dol, sol, yol, dam; um, yum oñ, ban, yan; tin; oñ, doñ, yon, (ko+n); (yu+n) çarp, sap, kap, yap; çırp, kip, kurp; kop sar, yar; sor, yor; bur, kur as, bas, sars, kas, yas; kis; pus, kus saç, taş; cos, koş ot, art, bat, çat, sat, kat, yat; yirt; yort, (yon+t); burt, tut, yut ağ, seğ, yağ; siğ, yiğ; boğ, doğ sav; ov, kov ay, say, kuy, yay; kuy; oy, doy, soy, koy; uy; duy az, kaz, yaz; siz, kız; boz</i>	<i>-ar</i>
---	------------

Tek heceliler.

Mütesnalar.

*al, kal, san, var, (brak, brağ)
 (ko+n), ol, bul, dur, var*

*-ir
 -ur*

619. — 5° $\frac{-meli-}{-ma\dot{li}-} \left(\begin{array}{l} -ملي- \\ -مالـيـ- \end{array} \right)$

Gerekirlik «nécessitatif» temesi Jähikası ki, yapılmak gereken, yapılmak zorunda bulunan bir fiili, vücubi (ve bazan muhtemel olan) bir fiili bildirir.

- Ml.: سولـيـ (سولـيـ) *sev-meli-*;
 اوـوـمـالـ (اوـوـمـالـ) *uyu-ma\dot{li}-*;
 اوـالـلـ (اوـالـلـ) *ol-ma\dot{li}-*.

b. İnce ahenkli tabanlarda:

Tek heceliler.	geç, saç, genç; iç, bis; ölçü, göç; sürge, ed, ged, yed; did, gid; güd ek, çek, sek; dik, ırk, silk; çök, dök, sök; ürk, bük çel, del, yel; il, dil, sil; böl; gül em; çim; çöm, göm; tüm, süm en, yen [1]; in, bin, din, sün; dön, sön sep, serp, tep; öp, sörp er, der, ger, ser, yer; gir; ör; dür, sur es, kes; küs, süs es; pis, sıs; üs, düs bört, çent, kert, yet; it, bit; öt, ört; üt, dürt, sürt, tüt ey, dey, gey; sig; gög gev, gev; iv; öv, döv, söv ez, bez, gez, sez; diz, eiz; çöz; üz, büz, süz, yüz	-er
	Müstesnalar,	
	gel, ver; bil	-ir
	öl, gör [2].	-ür

[1] «Mağlûp etmek» manasında *gen-* den *yen-er*; «yenmiş olmak» manasında *ye+n-* den *ye+n-ir*. «Söylenmek» manasında *de+n-* den *de+n-ir*; «kendini koymak» manasında *ko+n-* dan *ko+n-ır*; «başkası tarafından konulmak» manasında *ko+n-* dan *ko+n-ur*.

Görülüyör ki, tek hecesi içinde katkılı olan bu fiillerin mutavaat müzarileri (-ar)la, meşhulleri -ir-urla; ve ince ahenklilerde mutavaatlari -er le, meşhulleri -ir-ür le olur. A.U.E.

[2] «Kâmus-u türkî» den derledigimiz (tek ve çok heceli 1000 küsür) mastarın tetkikinden elđđığımız netice bunlardır. Kâşgarlı D.L.T. de tek veya çok heceli her mastarın yanında mazi sıygastanın başka muzarı sıygalarını da (her zaman gaip şahıslarıyle, nadir olarak mütekellim şahıslarıyle) vermiştir. Şemsettin Sami Bey ise, kamusunda bilhassa tek hecelilerin mastarı yanına muzarı şekillerini de - muttarit görümediği için - ayrıca kaydeder ki, artık burada verilen kaidelere göre böylesine lüzum yoktur, sanızı. Kaide sudur:

- Müspet	A. Sonu vokalli tabanlarda (tek veya çok hecelilerde) : -r;
	B. Sonu konsonlü tabanlarda
Menfi	1. (Tek hecelilerde) ahenge göre : -ar, -er;
	2. (Çok hecelilerde) ahenge ve taban son hecesinin (yukarıda söylenen) vokal nevine göre : -ir, -er; -ur, -ür.
	Hepsi çok heceli olan sonu vokalli menfi tabanlarda: -z. (r den değişme.)
	Tek hecelilerin müstesna olarak sekizi (-ir, -er) li, yedisi (-ür, -ur) ludur.

620. — 6°. (y) e - «(.)» mk. § 183.

İltizâmi - işsâî «optatif - subjonctif» teme lâhikası ki, arzu edilen fiilleri ve başkalarına tabi olan uymuk «subordonné» fiilleri bildirir.

Divân-ü Lûgât-ît-türk'ten derlediğimiz mevcudu 3000 kadar olan mastarın muzâilerindeki durum ise şöyledir:

1. Sonu vokalli tek ve çok heceli 677 kadar masdar kökünün hepsinde, lehçemizde kiler gibi müsteşasız, sadece -r (menfilerde -z) dir.

2. Sonu konsonlu (çok heceli) 2010 kadar masdar kökünün hemen hepsinde muzâri temesi aheoge göre, yalnız (-ur, -ür) dür ki, bunların arasında (-ir, -ır) li olarak ancak *cıngar-ır* (II. 144), *kamışlan-ır* (II. 213), *singür-ır* (III. 290), *singir-ır* (III. 290), mastarıları görülmektedir.

(Lehçemizde ise, üstındaki hece vokalının nev'ine göre ve hepsi umumi ahenk kanunu içinde bu türleri -ir, -ır -ur, -ur lü olarak çeşidlenirler.)

Ancak Divân-ü Lûgât-ît-türk'te bu çok heceliler arasında asıl müstesna olanlar -ar, -er teme alâmetlerini alanlardır ki, lehçemizde böylesi hiç yoktur. Bunlar son hecesi ekseriyetle:

1. *k* (g) *ır* (ız), *k* (g) *ar* (uz).. *k* (g) *ır* (ız), *k* (g) *ür* (üz);
2. *ır*, *ur*, *ır*, *ür*;
3. *cır*, *cur*, *cır*, *cür*;
4. *m(v)ır*, *m(v)ur*, *m(v)ır*, *m(v)ür*;
5. *ık*, *ük*, *ık*, *ük*,

gibi eklerden ibaret olanlardır. İçlerinde son hecesi *ır*, *it*, *ır*, *ün*, olan bir kaç tane de görülmektedir:

1. <i>K(g)ır(z), gur(z).</i>	2. <i>ır, ur.</i>	<i>m(v)ır, ür.</i>	<i>(III. 142)-say. ık</i>
*(II. 141) <i>taʃ, gır</i>	*(II. 61) <i>tuv. ır</i>	*(I. 193) <i>el. vir</i>	*(L. 156) <i>ag. uk</i>
(II. 152) <i>kuz, gır</i>	(II. 63) <i>kad'. ır</i>	*(II. 139) <i>tel. mir</i>	(«) <i>aç. uk</i>
(II. 153) <i>kur, gır</i>	(II. 68) <i>sık. ır</i>	(III. 70) <i>yil. mir</i>	(«) <i>us. uk</i>
(«) <i>kol. gır</i>	(«) <i>kık. ır</i>	5. <i>ık, ük.</i>	(«) <i>as. uk</i>
(«) <i>kam. gır</i>	(III. 140) <i>bak. ır</i>	*(I. 156) <i>ac. ık</i>	(II. 93) <i>pas. uk</i>
(II. 156) <i>man. gır</i>	*(II. 68) <i>sav. ur</i>	(«) <i>al. ık</i>	(«) <i>tus. uk</i>
(III. 145) <i>say. gır</i>	(«) <i>kav. ur</i>	(I. 167) <i>ut. ık</i>	(II. 179) <i>bal. duk</i>
(III. 291) <i>tan. gız</i>	(III. 140) <i>kıç. ur</i>	(II. 92) <i>tar. ık</i>	(«) <i>tut. suk</i>
*(II. 140) <i>toz. gur</i>	<i>ır, ür.</i>	(«) <i>sor. ık</i>	(II. 180) <i>sav.ruk</i>
(«) <i>toş. gur</i>	*(I. 156) <i>eg. ir</i>	(«) <i>kar. ık</i>	(III. 142) <i>soy.uk</i>
(«) <i>taş. gur</i>	(II. 59) <i>tüb. ir</i>	(II. 93) <i>taş. ık</i>	(III. 146) <i>tug.suk</i>
(II. 147) <i>sac. gur</i>	(II. 62) <i>süç. ir</i>	(«) <i>tat. ık</i>	<i>ık, ük.</i>
(«) <i>soç. gur</i>	(II. 63) <i>ked'. ir</i>	(«) <i>tag. ık</i>	*(I. 167) <i>ig. ık</i>
(II. 152) <i>kat. gur</i>	(II. 69) <i>keg. ir</i>	(II. 94) <i>cım. ık</i>	(I. 207) <i>üst. ık</i>
(III. 145) <i>kay. gur</i>	*(I. 156) <i>ev. ür</i>	(II. 95) <i>bal. ık</i>	(II. 94) <i>kir. ık</i>
(III. 296) <i>gäng. kur</i>	(II. 67) <i>tev. ür</i>	(II. 179) <i>baz. rık</i>	(«) <i>sez. ık</i>
<i>gir(z), gür(z).</i>	(II. 68) <i>gev. ür</i>	(«) <i>tun. çik</i>	(«) <i>küz. ık</i>
	3. (c) <i>ır, ur.</i>	(II. 180) <i>san. çik</i>	(«) <i>böl. ık</i>
*(II. 148) <i>süt, gir</i>	*(III. 69) <i>yan. cir</i>	(III. 55) <i>yat. ık</i>	(II. 160) <i>bil. sik</i>
(II. 149) <i>süs. gir</i>	*(II. 138) <i>tam. cur</i>	(«) <i>yat. ık</i>	-er.
(II. 155) <i>kez. gir</i>	4. <i>m(v)ır, ur.</i>	(«) <i>yaz. ık</i>	(III. 74) <i>yet. aik</i>
*(II. 134) <i>bür, gür</i>	*(III. 70) <i>yal. vir</i>	(«) <i>yaş. ık</i>	*(I. 167) <i>öç. ük</i>
(III. 258) <i>erem. gür</i>		(«) <i>yag. ık</i>	(I. 225) <i>üy. ük</i>
		(III. 74) <i>yar. sik</i>	(II. 94) <i>çül. ük</i>

- Ml.: - سے - *sev-e-*;
 - اویغۇر - *ugu-ya-*;
 - اولى - *ol-a.*

IHTAR. — Şark Türkçesinde (meselâ Çağatayca'da) bu temenni lâhikası - *gay* (-gøy); ve *ga* (-ge) dir. bk. s. 925.

Eski Osmanlıca'da vaktiyle kullanılmış olan *bolag*, *bolag-ki* tabirini de bu siyga açıklamaktadır.

Bolag (veya *bulay**) *ki* «= ola ki» «plait à Dieu que...» mânasında vaktiyle *bol-mak* ve şimdî *ol-mak* masârının temenni ve tereci «optatif» siygasıdır ki, mazisi: (*bolaydı ki* = *bol-ay-di ki*). Bu tabirin yerini bugün Farsça'dın («كاشکى = keşke kelimesi § 471) almıştır.

621. — 7° - *di-* (- د - veya - ئى -).

Muayyen mazi «passé déterminé» teme lâhikası ki, ya yapıldığı görülen veya yapıldığından emin olunan bir fiili ifade eder.

- Ml.: (سودى) سودا - ، سود - ;
 (اویودى) اویودا - ، اویود - ;
 (اولدى) اولدا - ، اولد - ; *[1]*.

[*] DE CARBOGNANO (Grammatica turka, 1794) bunu *o* ile, MENINSKI ise *u* ile söyler. J. D.

[1] Bunun başka mânadaki bir şekline İbni Mübennâ lûgati(s.100) de rastlanmaktadır: «Mazi fiillerinde kökün son harfi esre ile harekeli (yani *i*, *i* ile vokallenmiş) olduğu zaman, bu siyga fiilin çabuk ve birdenbire yapılışını bildirir: *Gelidi*, *baridi*, *kazidi* (= çabuk ve ansızın geldi, vardi, kazdı).

Bu esre işba edilerek *sözle(y)idi* (= çabuk ve ansızın söyledi) suretinde söylenilse ve yazda (*y*) ile tesbit edilir.» A.U.E.

Bunların içinde son hecesi *in*, *un.. it*, *it.. dir* olan bir kaç kelime de vardır.

6. (III. 143) <i>kag. in</i> (II. 121) <i>kut. un</i>	(II. 244) <i>ter. if</i> 8. (III. 69) <i>yel. dir</i>
<i>-ar</i>	<i>-er.</i>

3. Sonu konsantr tek heceli 300 kadar olan masdar kökünün hemen hepsinde müzari temesi, lehçemizde olduğu gibi yalnız *-or*, *-er* dir ki, bunları içinde de lehçemizde olduğundan fazla ve bazıları başka türlü olarak şu müsteşnalar vardır:

- * (I. 147) *al..* (II. 5), *bar..* (II. 21) *kal..* (II. 23) *ban* | - *ir*;
- * (II. 17) *tug..* (II. 19) *bil..* (II. 20) *tel..* (II. 21) *kel* | - *ir*;
- * (I. 148) *ol..* (I. 148) *ul..* (I. 148) *il..* (II. 6, III. 136) *tur..* (II. 19) *bul..*
 (II. 21) *kol..* (II. 21) *kol..* (II. 23) *tan..* (II. 24) *sin..* (II. 238, III. 324) *kod'* | - *ur*
 (II. 253) *yat..* (III. 52) *bol..* (III. 321) *yort..* (III. 323) *id'..* (III. 324) *tod'*
- * (II. 8) *kir..* (II. 21) *kel..* (III. 48) *gil..* (III. 136) *bir..* (III. 324) *tüg* | - *ür*.

Mk. Gayri muayyen mazı için daha yukarıda (§ 617) söylediklerimizi.

622. = $8^\circ \cdot se.$ (\sim $4\omega -$).

Şart «conditionnel» temesi lâhikası ki, bir başkasına şart hizmetini
gören bir fiili, başka bir tabirle farazî, (farzedilmiş) bir fiili ifade eder:

Ml.: - سو سو - sev-se-:

- او چهار *uvu-sa-*

- اولس ol-sa-.

TENBİH. — Daha ileride görüleceği üzere, farzlı fiiller (hususî bir mürrekkep siyga halinde görülen) farzlı tarz «mode suppositif» ile de ifade edilir. Şartiyə, ekseriya gerçekleşmeyen bir mâna almak yüzünden farziveden ayrıılır (bk. bu hususta § 121a).

IHTAR. — Eski Osmanlı lehçesinde - (y) *tser* - (- سر -) suretinde, *istikbal* mânâsı dokuzuncu bir sıvva da yaradı:

Ml. : مل (id-iser-em terk-in-i cān-ü ten-in A.U.E.) « je quitterai l'âme et le corps ».

گر محمد اولیا ایدی عیان Ger Muhammed ol-ma-ya i-di 'ayān.

(Ol-ma-yisar-dı zemîn-ü əsümân A.U.E.) (Mevlud).

«si Mahomet n'avait pas apparu, il n'y aurait eu ni terre ni ciel».

Anadolu'da istikbal için - (y) içi suretinde hususi bir teme de kullanılır. Bk. § 639 ve gayri muayyen mazı için § 634 ihtar.

1309 uncu bendde şahîli siygalar temesi olarak - (g) ip li bir ulak kullandığına izlerine bakınız. Yine bk. § 1223.

• (y) iser yerinde müstesna olarak -ser şekli de (mk. Orkhon kitabelerindeki -sar - lähibası) bulunmaktadır.

جميع انبیا کفنهالدler بندخ کفن لئەرن جمع انبیا الدکدن صکره یوئلدى بندخ یونلسرم : MI.

(Cemî'i enbiyâ kefenlendiler ben dahi kefen-le-n-iser-in.)

Cemî'i enbigâ öldükden soñra yanılıdı ben dahi yu-n-il-sar-am • A.U.E.) «tous les prophètes ont été revêtus de leur linceul et moi aussi je serai revêtu du mien; tous les prophètes ont été lavés après leur mort, et moi aussi je serai lavé» [1426 yılı yazmaları, yaprak 206 V°].

Yine m^k. şu misal:

(Mihri ver-me-yeser-sin - A.U.E.) «tu ne donneras pas de dot.» (VAMBÉRY, *Alt. Osm.* s, 54, I, 19).

Eğer bunda bir yazıcı yanlışlığı yoksa bu lâhikanın çîste vokallenmiş - (y) azer- olduğumu kabul etmek lazımdır (mk. § 156, zeyil).

B. BASIT SİYGALAR.

623. Türkçenin tasrifindeki basit siygalar, yukarıda adları anılan sekiz temeye *şahıslık sonuçlar* «désinences personnelles» katılmakla yapılır. Bu şahıslık sonuçlar iki türlüdür (bk. levha § 605).

1° İlk altı teme (süremli [hal], muzarı, şuhudi mazı, niyetli istikbal, vücubî, iltizamî) için özden (cevher) fiilinin muzariinden alınmış olan *uymaca «enclitiques»* şahıslık sonuçları. Bu eklemelerin mahiyeti 655inci bendde daha tam olarak tarif edilecektir.

IHTAR — Müfret ve cemi gaipte - *dir* eklemi katılması kullanışda yer tutmuş değildir. (Sürelilik, muzarı, iltizamî, gibi) bazı temelerde hazfedilir; öbürlerinde kullanılması ise ihtiyaridir; cemide - *dir-ler* yerine - *ler-dir* suretinde yer değiştirir. Bakınız emsileyeye. mk. § 1181 ve aşağısı.

2° Son iki (şuhudi mazı ve şart) temeleri için asıl fiil sonlukları «terminaisons verbales» dediğimiz şahıslık sonuçları.

624. Şu halde birincisinin altı, ikincisinin yalnız iki siygası bulunmak dolayısıyle sayıca aynı miktarda olmayan iki takım basit siyga vardır.

Bu iki takım arasında bazı farklar görülebiliyor:

1° Vurgunun yeri bakımından: Birinci takımdan olan basit siygalarlarda temenin son hecesi vurgulanır; yalnız cemi gaipte son hece daima vurguyu kendisine alır: - *lér*; aksine ikinci takımdan olan basit siygaların müfret cemi bütün şahıslarında siyganın bütünündeki son hece vurgulanır (bk. daha ilerideki misallere § 627 ve aşağısı).

625. 2° Şahıslık sonuçlarının temeye nispetle az çok büyük olan istiklâlleri bakımından. Nitekim birinci takımdan temelerin çoğunda şahıslık sonuçlar bazı hallerde temeden ayrılabilir (bk. § 688 ve 687).

Ikinci takımdan olan (şuhudi mazı ve şart) temelerde ise hal böyle değildir, bunlarda şahıslık sonuç (basit siygalarda) temeden ayrılmazlık halindedir.

3° Bu siygalardaki manzara bakımından birinci takımdakilerinin manzarası, menşelerindekine yani isim cümlelerine benzer (mk. § 600, 1174, İhtar, 1181).

626. İHTAR. — İltizaminin temesinde eskiden her iki takım da ait sonuçlar vardı (mk. § 645).

Yine Anadolu'nun lehçe budaklarında birinci takımdan siygalar yerine (asıl fiil sonluklu) ikinci takımdan alınmış benzeşimlik «analogique» siygalar getirmek meyli de kaydedilmelidir. Bu hadise bilhassa müfret mütekelliim ve muhatapta ve cemi mütekelliimde sık sık görülür. bk. § 627, İhtar 4; 630 İhtar; 639, 631 İhtar, zeyl. - mk. § 635 zeyil.

SEKİZ TEMENİN BASIT SIYGALARI TARIFI.

a. Basit siygaların birinci takımı.

627. BİRİNCİ TEME. — Süremli (§ 612) temesinin basit siygası, başka tabirle *birinci şimdilik* «présent pr.» veya *süremli şimdilik* «présent duratif» (yani hal «hāl») siygası:

Şimdi seviyorum = şimdiki halde sevmekte devamlıym «j'aime actuellement».

Müt.	مُتَّعِّدٌ سُوْيُورْمَ <i>sev-i^oyor-um</i> ;	Müt.	مُتَّعِّدٌ سُوْيُورْزَ <i>sev-i^oyor-uz</i> ;
Muh.	مُتَّعِّدٌ سُوْيُورْسَنْ (سک) <i>sev i^oyor-sun</i> ;	Muh.	مُتَّعِّدٌ سُوْيُورْسَنْ <i>sev i^oyor-suñuz</i> ;
Gai.	مُتَّعِّدٌ سُوْيُورْ <i>sev-i^oyor</i> ;	Gai.	مُتَّعِّدٌ سُوْيُورْ-لَار [1] <i>sev-i^oyor-lar</i> [1]

Şunlar da aynıyle tasrif olunurlar:

اوْيُورْمَ *ugu-yor-um* = şimdiki halde uyumaktá devamlıym, devamlı uyumak halindeyim «je suis en train de dormir, je dors actuellement», vs.

شَيْدِي اوْيُورْمَ *ol-uyor-um* 1° = «je deviens en ce moment»
2° (Halk ağızı) *sen kim-iñ kız-i ol-uyor-sun* = *sen kimin kızısın?* «de qui es-tu la fille?».

(Teme vokalının duraklı [mk. § 613] olması neticesi olarak, fiil ne olursa olsun, öteki sonuçların вокalleri de daima aynı kahr.)

MI.: ایچیورسکن؟ (siz) *ne içi-yor-suñuz* «que buvez - vous (en ce moment)? que fumez - vous». (en ce moment?)

IHTAR. 1 — Bazan سُوْيُورْ *seve-yor-um* şeklinde rastlanıyor (§ 613).

IHTAR. 2 — Kökün (veya fiil tabanının) sonunda *e* (*a*) vokali varsa konuşma dilinde bazan *bu*, *i* (*ı*) ya çevrilir: (أَيْلَهْ) *ağla-yor* «il pleure» yerine: *ağlı-yor*. Bu hal lâhikadaki *y* konsonunun yakınılığundan doğmuş bir benzeşim hâdisesidir (§189). (Yukarıda olduğu üzere) *seve-yor* şeklinin ortadan kalkmış olmasının sebepçisi de bu olsa gerektir.

IHTAR. 3 — Gaipteki gayri kiyasi vurgulanmaya dikkat edilmeli, (bak. emsileye).

IHTAR. 4 — Anadolu köylüsü müfret mütekellim ve muhatabında idgamlı «contracté» şekiller kullanır: *sev-iyo-m*, *se-vi-yoñ*; fakat cemi muhatap ve cemi gaipleri kiyasi olarak kullanır: cemi mütekellimde *sev-iyor-uñ* dır. Cemi gaipde ise *sev-iyol-lar* [2] dır. (mk. 626, zeyil).

628 *birinci şimdilik (hal)* sigasının öteki şekli.

yor-un şeklinin süremli manasında, vaktiyle karmaşık «complexe», fiil halinde bulunduğu zamanlardaki o eski kuvvet bugün artık yoktur.

Süphesiz bu mâna zayıflayışına bir çare olsun diye olacak ki, bu سُوْيُورْ *sev-iyor-um* şekli yanında çok kere şu yerindelik siyga «forme périphrastique» kullanılmaktadır:

[1] Müellif *sevigorum*, *sevivorsuñ*, *sevigoruz*, *sevivorsuñuz*, *sevivorlar* da vurgunu *o* ve *a* üzerinde veriyor ki, doğru olmadığı için taraflımızdan düzelttilmiştir. A.U.E.

[2] Çok hecelilerde *l* den evvel gelen *r* lerin de *l*, ye çevrilisi, İstanbul şivesinde de vardır: *al-il-lar*, *gel-il-ler*, *kelli felli*, *(adam) şekerli (kahve)* v.s. A.U.E.

سونكەدە *sev-mek-de(-te)yim* = sevmek içinde (halinde). *yim*: (keli, keli.): «je suis»
dans le fait d'aimer.»

Bu siyga (mef'ulünbih halinde) mastarın ardınca özden (cevheri) fiil getirmekle yapılmıştır.

Müt.	سونكەدە <i>sevmekdē-yim</i> ;
Muh.	سونكەدە <i>sevmekdē-sin</i> ;
Müfret	Gai. سونكەدە <i>sevmekdē-dir</i> .

Müt.	سونكەدە <i>sevmekdē-yiz</i> ;
Muh.	سونكەدە <i>sevmekdē-siñiz</i> ;
Cemi	Gai. سونكەدە <i>sevmekdē-dirler</i> .

أو يعْمَدُ *uyumakdā-yim* da aynıyle tasrif edilir. Bu siyga hakkında bk. § 811.

629. — İKİNCİ TEME. — *Muzari temesinin basit siygası* (§ 614), başka tâbirle *ikinci şimdilik (hal)* «présent II» veya *hal-muzari* «présent aoriste».

Severim (= her zaman, mutat üzere) «j'aime en général, d'habitude; j'aimerais» :

Viguier'nin topladığı halk metinlerinde *ver-ir-im* «je donnerai» yerine *ver-r-im* suretiindeki idgamlı siga da bulunuyor (s. 333 ve 336).

Aynı sigalar Azere'e de vardır.

Müt.	سورم <i>sev-ér-im</i> ;
Muh.	سورسک <i>sev-ér-sin</i> ;
Müfret	Gai. سور <i>sev-ér</i> .

Müt.	سورز <i>sev-ér-iz</i> ;
Muh.	سورسکز <i>sev-ér-siñiz</i> ;
Cemi	Gai. سورل <i>sev-er-lér</i> .

Uyurum (=mutat üzere) «je dors (d'habitude), je dormirai».

Müt.	اویورم <i>uyū-r um</i> ;
Muh.	اویورسک <i>uyū-r sun</i> ;
Müfret	Gai. اویور <i>uyū-r</i> .

Müt.	اویورز <i>uyū-r uz</i> ;
Muh.	اویورسکز <i>uyū-r suñuz</i> ;
Cemi	Gai. اویورل <i>uyū-r lär</i> .

اولورم *oł ur um* da böyledir:

1° «je deviens, je deviendrai»;

2° «je suis, je serai».

Bunun müfret gaibi *oł ur* kelimesi, şu mânaları da verir:

Olagandır «il (cela) arrive»; olabilir «cela est possible, permis, faisable; olmasına razıyım, pek âlâ. «je veux bien».

بن هر کون ایکی نارکلہ اچرم *ben her gün iki nargile içer-im* «je fume chaque jour deux narghilehs»;

meb'üsän intihäb-i- umü-mi-si dört sene-de bir kerre icra ol-un(ur) «les élections générales des députés ont bien [une fois] tous les quatre ans»;

اَنْعَالٰهُ مُوْفِقٌ اَوْ لَوْ سَكَرَ «*i(n)sallah muvaffak o[ur-suñuz*» «s'il plaît à Dieu (espérons que) vous réussirez».

630. Basit muzari sıygası - (*y*) *ecek* - temeli basit sıygada olduğu gibi kendinden istikbal «futur» bildirmez, fakat kelâmin gelişine «contexte» göre gelesi «à venir» ye aid olan fiilleri bildirmeğe hizmet edebilir (bk. yukarıki son misale).

Bununla beraber bu, -(y)ecek li sıygadan daha müspet ve mukar-
rerdir. Vaitli fiiller ekseriya muzari sıygasiyle kullanılırlar (mk. § 635).

Bazı hallerde hal «présent» fiilinin iki sıygası (süremli hal ve müzərili halde) farklı olarak kullanılır:

Ben bun-u bil-ir-im veya bil-iyor-um «je le sais».

Bununla beraber müptediler evvelce kayıt ve işaret ettiğimiz kaide-lere riayet ederlerse iyi olur.

Tahkiye üslübunda ikinci hal sıygası, esasen Fransızca'da da olduğu gibi, ekseriya mazı sıygası yerinde kullanılır.

Ml.: *گىر*, *آلىرى*, *كىدر*, *geli*, *alır*, *gider* «il vient, il prend et il s'en va»
ki geldi, aldı, gitti = il vint, il prit, etc. yerindedir [1].

IHTAR. — Anadolu'da müfret muhatapta (*seversiñ*, yerine) *sev-eñ*, cemi mütekkelimde (*severiz*, yerine) *sev-er-ik*, cemi gaiple (*severler*, yerine) *sev-el-ler* derler. Öteki sahısların sıvgnarı kıyasıdır (mk. § 626 zevil).

631. Yeni Osmanlıca'da muzarı (ikinci hal) in menfisi ve iktidarının menfisi müfret ve cemi mütekellimlerde kıyassızlık gösteriyor:

Seu-me-m yerine *seu-me-z-im*, *seu-me-yiz* yerine *seu-mez-iz* «je n'aime pas en général, je n'aimerai pas; nous n'aimons pas, nous n'aimerons pas».

Basit menfi muzari sıvıgasının tam tarifi:

Müt.	سومم سونم	<i>sev-mē-m;</i>	Müt.	سومي ز	<i>sev-mē-yiz;</i>
Muh.	سونمسك	<i>sev-mē-z-sin;</i>	Muh.	سونمسكز	<i>sev-mē-z-siñiz;</i>
Gai.	سونم	<i>sev-mē-z.</i>	Gai.	سونمز	<i>sev-me-z-lér.</i>

[1] (Galilé) birtakım teşrifat-ı 'uzmā arasında ķavlinin hatā olduğunu itiraf eder; istedikleri gibi «taip ve müstaғfir» olur. Fakat kiliseden çıkışken yine efkârında olan cihet-i tabiiye galayāna başlar, bir türlü kendini alamaz; ayağını birkaç kere yere vurur da (Maamafih yine dönen küredir) der. - Hürriyet-i efkâr makalesi, Namık Kemal-

Basit menfi iktidar muzarı sıygasının tam tasrifi:

Müt.	<i>سُوْمِيْنْ - sev-éme-m;</i>	Müt.	<i>سُوْمِيْنْ - sev-éme-yiz;</i>
Muh.	<i>سُوْمِنْ سَكْ - sev éme-z-sin;</i>	Cemî	<i>سُوْمِنْ سَكْ - sev-éme-z-siniz;</i>
Müfret	<i>سُوْمِنْ - sev-éme-z.</i>	Gai.	<i>سُوْمِنْ ل - sev-éme z-ler.</i>

Art sınıfından fiillerde de böyledir:

اویومام *ugu-mâ-m* «je ne dors pas...»;

اویوماز *ugu-mâ-yiz* «nous ne dormons pas»;

اویومامن *ugu-yâma-m* «je ne puis dormir»;

اویومازسک *ugu-yâma-z-sin* «tu ne peux dormir», vs.

اولام *ol-mâ-m* 1° «je ne deviens pas, je ne deviendrai pas».

2° «je ne suis pas, je ne serai pas».

Menfi müfret gaip *ol-ma-z* sıygası da müspeti olan *ol-ur* gibidir:

Olamaz «il [cela] est impossible» = mǖnasip değil «il [cela] ne convient pas», *olmasın*, yasaktır «ce n'est pas à faire, c'est défendu».

اولامام *ol-âma-m* «je ne puis devenir», vs.

IHTAR. — Eski osmanlıca'da *sev me-z* temesi bütün şahıslarda eksiksiz bulunurdu: *sev-me-z-em.. sev-me-z-iz..*

Anadolu'nun lehçe budaklarında (müfret muhatap) *sev-me-n* ve *sev-me-m* den benzesim (analogie) yoluyla (cemî metekellim) *sev me-k* şekilleği de vardır.

me lâhikaşı ikinci takımın teme alâmeti değerini alır (mk, 626 zeyil).

Makedonya (Rumeli) da muzarı sıygası soru edati olan *mi* (§ 686) yi aldığı zaman da aynı hâdise olur: *sev-me-mi-sin* «n'aimes-tu pas?»

632. OCUNCU TEME. — *Gayri muayyen mazi* (§ 617) temesinin basit sıygası, ve daha kısacası *gayri muayyen mazi* ki, *mazi-i naklî* «passé traditionnel» dedikleri.

اویشم «j'ai aimé, j'aimais».

Müt.	<i>سُوْمِنْ - sev-mi^os im;</i>	Müt.	<i>سُوْمِنْ - sev-mi^os-iz;</i>
Muh.	<i>سُوْمِنْ سَكْ - sev-mi^os-(s)in;</i>	Cemî	<i>سُوْمِنْ سَكْ - sev-mi^os-siniz;</i>
Müfret	<i>سُوْمِنْ سَكْ (در) - sev-mi^os-(dir).</i>	Gai.	<i>سُوْمِنْ سَكْ (در) = در - sev-mi^os- (lér-dir), -dirler.</i>

اویشم «je dormis, j'ai dormi».

Müt.	<i>اویوش - uyu-mûş-um;</i>	Müt.	<i>اویوش - uyu-mûş-uz;</i>
Muh.	<i>اویوش سَكْ - uyu-mûş-(s)un;</i>	Muh.	<i>اویوش سَكْ - uyu-mûş-suñuz;</i>
Müfret	<i>اویوش (در) - uyu-mûş (dur).</i>	Cemî	<i>اویوش (در) - uyu-mûş-lar(dur).</i>

أولم ol-mûş-um «je devins, je suis devenu» da da böyledir.

Bu basit sıyaganın ve daha doğru tâbirle bu temenin mânasındaki *gayri muayyenlik* «indétermination» Fransızca'ya tercümede itibara alınmayor. Bu mâna farkının daha yukarıda (§ 617) bahsi geçmiştir.

Türkçedeki muayyen mazi (passé déterminé) yani şuhudi ile gayri muayyen mazi (passé indéterminé) yani nakli arasında -kurulmuş olan ayrılık, Fransızca'daki belirli mazi (passé défini) ile belirsiz mazi (passé indéfini) arasında gözetilen farkla bir değildir [1].

633. Yukarıki emsiledede cevher fiilinin müfret gaibi olan -dir katılarak gayri muayyen mazi (nakli)ının mânası kuvvetlendirilebilir (ki bu, müfret ve cemi bütün şâhslarda aynı suretle yapılır).

Ml. : *سُوْمِيْسِ-اَمْ-دِير* sev-mîs-im-dir «sevdim, muhakkak ki sevmışım = j'ai aimé; il y a bien des chances pour que j'ai aimé, j'ai certainement aimé».

634. Müfret muhatapla *sevmış-sîn* yerinde bazan *sevmış-iñ* söylendiği iştilir [2].

[1] Daha evelce de söylediğiniz gibi, gayri muayyen mazi denilen fiil, şuursuz bir fiildir ki (nakli) mânası da bu umumi mâna içinde bir türlüdür. Bir kişi sabahı pencereyi açıp da «A... bu gece kar yağmış» denildiği zaman, buradaki (yağmış) fiili mütekellimin haberî (şuuru) olmadan o gece kar yağdığını bildirir.

Yine «o gece sabaha kadar uyumuşum» denildiği zaman, buradaki *uyumuşum* fiili mütekellim olan kendimin farkında olmadan (şuurum olmaksızın) sabaha kadar uyuduğumu bildirir.

Aynı «o gece sabaha kadar uyumuşum» cümlesiindeki *uyumuşum* fiili, «uyumuşum diyorlar» mânasında yani cümle: «diyorlar ki o gece sabaha kadar uyudum» mânasında da olur ki, işte bu mânasiyle sıyga (nakli) olur.

Fakat ister evelki mânada ister bu mânada olsun, her ikisinde de umumi kavram, fiil mazide yapılrken bu yapılış failin (haberi, vukuusu, ittilâlat dışında) oluşturur.

Muayyen mazi denilen fiil ise şuurlu bir fiildir ki, (şuhudi) mânası da bu umumi mânası içinde bir türlüdür. «Tiren bugün geldi» cümlesiinde «geldi» fiili, (mütekellimin şuuru dâhilinde olduğunu) yani onun gözü önünde yapıldığını, yapılrken onun orada bulunduğuunu bildirir ki, işte bu hakiki (şuhudi) dir: bir de bir failin yapıldığını anlatan hakkında mütekellimin inan ve itimadi olduğu için, meselâ «tiren bugün gelmiş» demesi lazımlı gelen yerde «tiren bugün geldi» demesi de, bu fiil mazide yapılrken bu yapılış failin (haberi, vukuusu, ittilâlat içinde) olduğundandır.

'Abdürrahman Fevzi Efendi *Mikyâs-ül-lisan Kistâs-ül-beyân* adlı Türkçe gramerinde (s. 111) şuhudi mazi için *Mâzî-i maḥsûs-ün-nisbe*, nakli mazi için *Mâzî-i menkûl-ün-nisbe* tâbirlerini kullanır. A.U.E.

Yine bu şuursuz mazinin her şâhsına (dir, dir) katılmakla o sıyga, bu mânasından çıkışip şuurlu mazi mânasını alır: Ben onu kaç defa söylemişimdir (= söyledim); siz bunu hiç anlamamışınızdır (= anlamadınız). A.U.E.

[2] Cemi muhatapla da böyledir: *sevmış-iñiz* = *sevmış-(s)iñiz* A.U.E.

IHTAR.—Anadolu'da köylü (cemi mütekollimde) *sev-mış-iz* de *sev-mış-ik* de söyleler
Üstelik, -*mış*, li teme yerinde bazan -(y)ig li teme kullanırlar: sonda, zeyil § 860 yks.
(*sev-ig-sin*, *sev-ig-im*, *sev-ig* de mutualaa edilen -*ik* lâhikasına:)

635. DÖRDÖNÇÜ TEME. — *Niyetli istikbal* (§ 618) temesinin basit sıygası
ve kısaca *niyetli istikbal* «futur intentionnel» (مستقبل، «müstakbel» deniler
gelesi «avenir» sıygası).

Seveceğim «j'aimerai, je vais aimer, je dois aimer (éventuellement)

Müt.	<i>سُوْهْ جَكْمْ</i>	<i>sev-ecəy-im</i> ;	Müt.	<i>سُوْهْ جَكْزْ</i>	<i>sev-ecəy-iz</i> ;
Muh.	<i>سُوْهْ جَكْسْكْ</i>	<i>sev-ecək-sin</i> ; [1]	Muh.	<i>سُوْهْ جَكْسْكْزْ</i>	<i>sev-ecək-siniz</i> ;
Gai.	<i>سُوْهْ جَكْ(دَر)</i>	<i>sev-ecək(-dir)</i> .	Gai.	<i>سُوْهْ جَكْ(دَر)</i>	<i>sev-ecek-lər(-dir)</i> .

Uyuyacağım «je dormirai, je vais dormir, je dois m'endormir
(éventuellement).

Müt.	<i>اوْوِهْ جَنْ</i>	<i>ugu-yacāğ-im</i> ;	Müt.	<i>اوْوِهْ جَنْزْ</i>	<i>ugu-yacāğ-iz</i> ;
Muh.	<i>اوْوِهْ جَنْسْكْ</i>	<i>ugu-yacāk-sin</i> ,	Muh.	<i>اوْوِهْ جَنْسْكْزْ</i>	<i>ugu-yacāk-siniz</i> ;
Gai.	<i>اوْوِهْ جَنْ(دَر)</i>	<i>ugu-yacāk(-dir)</i> .	Gai.	<i>اوْوِهْ جَنْ(دَر)</i>	<i>ugu-yacāk-lər(-dir)</i> .

ol-acāğ-im اوْلَجْمْ «je deviendrai..., je serai...»

MI.: *yarın siz-e g'el-ecey-im* يارين سـه كـلـجـمـ «je viendrai vous voir demain.

(Bu ifadenin hakiki bir vait mânasına muadil olması için fiilini
muzarı sıygasiyle kullanmalı [mk. § 630]).

جاكت مساطان ايچون خاک شايقادن، افراد ايچون عين رنکده عبادن يايبله جق

Caket zābitan içün «hākī» şayağ-dan, efrad içün ayni reng-de aba-dan yapışacak «(la jaquette) sera faite en drap «chayak» de couleur «khaki» (adjectif persan signifiant «de terre») pour les officiers et en drap ordinaire (aba) de même couleur pour le soldats».

الا بوندن واز پـكـجـسـكـ *ille bun-dan vaz g'eq-ecek-sin* «tu y renonceras (il le faut) absolument; il faut absolument que tu y renonces».

(Bu misalde görüldüğü üzere niyetli istikbal yapılması için emir ve
zor edildiğinden bir fiili ifade eder ki, o zaman vücubi «nécessitatif» e
yaklaşır [mk. § 640].

[1] Bu müfret muhatap sıygasındaki *sin* dea de sının düşerek sıygasının *sev-ecəy-in*
suretinde kullanıldığı İstanbul şivesinde iştilmektedir. A.U.E.

636. *ol-mak* fiilinin bu sıygadan müfret gaibi ayrıca bir ihtimalli oluş mânası bildirir:

اوچ اوچه *ögle ola-cak* «cela doit être ainsi, ce sera ainsi»;

Veya (soruluk cümlelerde) şüphelilik «dubitatif» mânası bildirir:

اوچ کیمک اوچ *bu ev kim-iñ ol-acak* «à qui peut bien être cette maison?»

637. Bu sıygının kavramlarındaki çeşitlenmeler ne olursa olsun, denilebilir ki, basit sıygada *istikbal* (gelesi) fiili mânası baskındır. *Niyet* mânası açıkça ancak mürekkep süllerde görülür. Bu uola beraber basit sıygada da niyet mânası olduğuna bir misal:

کوره جکم *efendi-yi g ör-ecey-im* «je désire voir Monsieur».

638. Müfret ve cemi gaiplerinde - *dir* - in kullanılması ihtiyaridir. Müfret ve cemi mütekellimlerin sonundaki boğazlı konsonun uğradığı hal hakkında bk. § 202 ve 203. Netice itibariyle temeler, fonetik bakımından isimler gibi muamele görürler: Çünkü bunlar menşede fiilin isimeçil sıygalarıdır [1].

639. İHTAR. — Anadolu'da *sev-ecē-m*, *sev-ecē-ñ* suretinde idgamlı sıygaların işidildiği de olur.

[1] Kâşgarlı D. L. T. ün muhtelif yerlerinde bir sıygadan bahseder ki bu, niyet sıygasiyle çok yakından ilgilidir:

C. 1 s. 23 : «Üçüncüsü, olmasını temenni ettiği fiilin yapılmasına azmeden faildir:
ol er ol evgä barıgsäk = o adamdır eve varmayı arzu edip buna azim ve kasteden.
ol kişi ol bizgä keligsäk = o kişidir bize gelmeyi arzu ve temenni eden.»

C. 2 s. 45 : üçüncüsü, fiil kendisi tarafından yapılmadan evvel yapılmasını arzu ve temenni etmek mânasiyle vasıflanan faildir. Bu sıya emir üzerine bina edilmeyip emrin son sükünlü aslı harlı eare ile hareketlendikten sonra kelime kafı, ayaklı ve iğbalı (tok, kahın) ise - *gsäk*, ve kefli, imaleli harfli ve rikketli ise (zaf, ince) - *gsäk* ziyade etmekle yapılır:

ol evgä bar-ıgsäk ol = o eve varmağa arzuludur;
ol munda tur-ıgsäk ol = o burada durmağa arzuludur;
ol berü käl-ıgsäk erdi = o beri gelmeye niyetli idi;
ol evgä kir-ıgsäk ol = o eve girmeye heveslidir;
ol tavar tir-ıgsäk ol = o davar toplamağa istahlıdır;

C. 2 s. 201 : fiilin yapılmasını kasıt ve temenni etmek mânasiyle vasfolunan faildir:
ol at suvgar-ıgsäk erdi [*] = o at suvarmağa, arzulu ve niyetli idi;
ol anı suvdın keç(.).rüş-säk erdi = o onun sudan geçmesine yardım etmeye niyetli ve arzulu idi.

C. 2 s. 257 : fiilin yapılmasını temenni edici olmak mânasiyle vasflanan faildir:
ol tarig tarit-ıgsäk ol = o ekin ekdirmeğe arzulu ve hırslıdır;
ol evin bezet-ıgsäk ol = o evini bezetmemegi (süslümeği) temenni edicidir.

Bütün bu izahlardan anlaşılığına göre (katkısız, kataklı) emri *sonuma mastar alâmeti ig (ig)* getirilmekle yapılan mastar ismine, meyil ve temenni mânasındaki *se.(sa)* getirildikten sonra failiyet alâmeti olan *k (k)* da katılıncı yukarıdaki bütün fiilde türeme

[*] Kâşgarlı söylememekle beraber, bu misalden anlaşılığına göre *iş(ış-ış, aşı)* la mastardan *säk* ilâvesiyle de yani buradaki gibi emre *ış-sek* katılmakla da yapılivordu. A.U.E.

Bazan da niyetlilik mânâsında - (y) içi suretinde bir temede kullanılır ki bu, § 852 de mutalâa edilen türemli sıfatla aynı şekildedir.

Bu sıyanın *de-mek* tîlinden emsîlesi söyledir:

Müfret	<i>de-yici-yim</i> (veya : <i>de-yici-m</i>); <i>de-yici-n</i> ; <i>de-yici-</i> .	Cemi	<i>de-yici-yik</i> ; <i>de-yici-niz</i> ; <i>de-yici-ler</i> .
--------	---	------	--

Mk. § 626, zeyl.

640. BEŞİNCİ TEME. — *Gerekirlik temesinin basit sıygası* (§ 619) başka tâbirle *şimdilik gerekirlik* «nécessitatif présent» (وجوب وعّubi).

سوملیم، sevmeliyim = sevmem gerek «il faut que j'aime», sevmek zorun dayım = «je dois aimer (d'obligation)».

Sevmelisin, sevmeli (dir) - sevmeliyiz, sevmelisiniz, sevmelidirler.

Müt.	<i>sev-meli^o-yim</i> ; سوملیم	Müt.	<i>sev-meli^o-yiz</i> ;
Muh.	<i>sev-meli^o-siñ</i> ; سوملیـن	Muh.	<i>sev-meli^o-siñiz</i> ;
Gai.	<i>sev-meli^o(-dir)</i> . سوملیـدر	Gai.	<i>sev-meli^o-ler</i> , veya <i>sev-meli^o-dir-ler</i> .

اویومالی یم [1] veya اویومالی یم [2] *uyu-maļi^o-yim*;

اویومالیـن veya اویومالیـن *uyu-maļi^o-siñ*; vs.

اویمالی یم veya اویمالی یم *ol-maļi-yim* vs. da da böyledir.

Müfret ve cemi gaiplerde - dir eklemi ihtiyaridır.

641. Şimdilik gerekirlik (nécessitatif présent) şunları bildirir:

a. *Zorlanış* «l'obligation». — O zaman fiil, hale veya istikbale aid olabilir.

Mı.: هانکىسى آنالىم : *hangi-si-ni al-maļi-yim* «lequel dois-je prendre»;

يازىنىڭ يارىن كلىپىك *yarin g'el-meli-siñ* «il faut que tu viennes demain».

b. *Ihtimalî oluş, belkilenış*, «probabilité» — o zaman fiil maziye de aid olabilir.

Mı.: hasta ol-maļi «il (elle) doit être malade».

Sual: مەد يازدىي يازمىدىي: *Meemed yaz-dı mi, yaz-ma-dı mi?* —

Cevap: بىكىدە بىلىمۇرم آما بازىلى: *Pek de bil-mi-yor-um ama yaz-maļi*

[1] Bu yoldaki Osmanlıca imlânının [2] numaralı imlâ kullanışına nazaran çok daha baskın ve şayı olduğu unutulmamalı. A.U.E.

sıfatlar meydana gelmiştir ki, işte bunlar bizim niyetli istikbal dediğimiz sıyanın menşe ve mânaca aynıdır:

Barıgsak (varacağ), turıgsak (= duracağ), keligsak (gelecek), kirıgsak (girecek), tirıgsak (derecek), suvarıgsak (suvaracak), keç(.)rüsák (geçirecek), tarıtsaksak (darıtacak), bezetisksak (bezetecek).. Daha evvel bunlar eski Osmanlıca'daki takibiye rabit sıygalarını da vermiş görünüyor: Barıgsak (varıacak) = varınca, vs., Lehçemizde bu eski sıygaların (g) ları düşmüş, s leri c ye çevrilmiş görünüyor. A.U.E.

«Question: Mehemet a-t-il écrit ou n'a-t-il pas écrit? — Réponse: je ne sais trop mais il a dû écrire» (Grammaire d'Abd-ur-rahman Efendi).

(Bir hükmü) tasdik hususunda emin olmayışı daha ziyade göstermek için, bu sıygaya *كى* *gibi* (§ 886) kelimesi ilâvâ edilebilir: *بازىلى كى يازمالى كى* *gibi*.

IHTAR. — Gerekirlik (vücûbî) sıygasında iki fiil bir uymaca bağlaş «conjonction enclitique» olan *de* (bk. § 960) ile birleştirilmiş iseler, inşâî «optatif» bir mânâ verebilirler.

Ml.: *أحد كليله كي شليل Ahmed g'el-meli-de git-meli-yiz*. «Ahmed devrait bien venir et nous partirions (ausilôt)» (Grammaire d'Abd-ur-rahman Efendi).

642. Vucubi, bütün fiillerin müfret gaibinde şahissiz «impersonnel» bir mânâ bildirmek gibi bir hususilik gösterir ki bu, diğer temelerin ancak bazı fiillerinde (nitekim *ol mak ta*) görülen bir şeydir. Mk. § 1188 ve 1189. Şu halde yukarıdaki (müsret gaipli) emsile «paradigmes»ini söylece tamamlamak lâzım gelecek:

سوملى sev-meli = (onun) sevmesi lâzım «il faut qu'il aime», ve bir de (fikrimce) sevmek lâzım «il faut aimer»;

اوچىللى uyu-ma-li = (onun) uyuması lâzım «il faut qu'il dorme», ve bir de (bana kalısa) uyumak lâzım «il faut dormir».

Bu gibi hâllerde bu vucubi sıygasında - *dir*, daima kaldırılmış bulunur.

صوچى بارداقدە كىنى دىواردە سىر اىتلى su-yu bardak-da g'emi-yi duvar-da segret-meli = (deniz yolculuğu yapmamak) hükmünde bir halk sözü «il faut contempler l'eau dans le verre et le navire sur la muraille» (il ne faut pas voyager par mer).

صىرچىدىن اودە اوچوران قۇمشۇرە طاش / آعامالى *sırça-dan ev-de otur-an komşular-a taş at-ma-ma-li* (ata sözü) «il ne faut pas jeter de pierres à (ceux de) ses voisins, qui habitent une maison en verre» [Yine bak. § 1343, 3º lâhika, haşiye 2].

643. ALTINCI TEME. — *Temenni - inşa optatif - subjontif veya optatif - subjontif présent* temesinin basit sıygası (*iltizâmî*).

Seveyim «que j'aime, puisse-je aimer».

Müt.	<i>سُوْمَيْمَ</i> <i>sev-e-yim;</i>	Müt.	(<i>سُوْمَيْزَ</i>) (<i>sev-e-yiz</i>); [1]
Muh.	<i>سُوْمَكَ</i> <i>sev-e-siñ;</i>	Muh.	<i>سُوْمَكَرَ</i> <i>sev-e-siñiz;</i>
Müfret	Gai. (<i>سُوْمَهَ</i>) (<i>sev-e</i>). [2]	Cemi	Gai. (<i>سُوْمَهَلَرَ</i>) (<i>sev-e-lér</i>). [2]

Uyuyayım «que je dorme, puissé - je dormir»;

اوییام، اوییاسک، اوییاڑ، اوییاسکن، اوییار [3].

Müt.	<i>أوْيِيْمَ</i> <i>uyu-ya-yim;</i>	Müt.	(<i>أوْيِيْزَ</i>) (<i>uyu-ya-yiz</i>); [1]
Muh.	<i>أوْيِيْسَكَ</i> <i>uyu-ya-siñ;</i>	Muh.	<i>أوْيِيْسَكَرَ</i> <i>uyu-ya-siñiz;</i>
Müfret	Gai. (<i>أوْيِيْهَ</i>) (<i>uyu-ya</i>); [2]	Cemi	Gai. (<i>أوْيِيْهَلَرَ</i>) (<i>uyu-ya-lar</i>). [2]

ولیم *ol-a-yim* «que je devienne, que je sois».

644. Fiil tabanı bir $\frac{e}{a}$ ile sonlanmış ise, konuşma dilinde çok defa $\frac{ye}{ya}$ teme alâmeti kaldırılır:

سُوْلَيْمَ *söyle-ye-yim* < *söyle-(.)-yim*.

IHTAR. — Her gânkü kullanışta iltizamının teme alâmeti olan *e* (*a*), müfret mütekellimde bazan *t* (*ü*) suretinde söylenir:

فَكَمْ وَ *ne gap-a-yim* yerine *ne yap-i-yim* «que voulez-vous que je fasse?».

Bu hal zıtâk bir ses olan (*y*)nın tesirinden ileri gelmiştir. M.E. bu hususta § 189. (Şâhîlik sonuçtaki *i*nın yerine, o zaman *i* söylenişi geldigine dikkat edilmeli) [4].

645. Eski Osmanlıca'da lâhiķa olarak şunlar da vardır:

Müfret mütekellimde (*r*) - *m* : سُوْمَ *sev-e-m*.

Cemi mütekellimde (*ü*) *vâz*, *vaz* : ۋەزْ *sev-e-vüz*.

Anadolu'da aynı şâhîs için - (*y*) elim li emrin [5] cemi mütekellimi yerinde olarak *sev-e-k* kullanılır:

646. Bugünkü kullanışta artık bu siygarın ancak müfret mütekellimde yeri vardır. Müfret ve cemi muhataplarının kullanımı nadirdir. Diğer şâhîslara (cemi mütekellim ve müfret ve cemi gaiplere) gelince, bunların

[1, 1] Müellisin burada *seveyiz*, *uyuyayız* gibi verdiği şekiller, hiç kullanılmış ve kullanılır değil. Eski Osmanlıca'da bunların *y* yerine *v* li şekilleri vardır: *sevevüz*, *uyuyavuz*. Osmanlıca'da iltizamın bu cemi mütekellim şâhîs için, müellifçe kendi dilindeki ne karşılık olarak emir siygasına ayrılan *sev-e-lim*, *uyu-ya-lım* şekilleri kullanılır. A.U.E.

[2] Müellif bu şâhîsların bir takımında vurgu yerlerini yalnız göstermiştir. Şöyledir olacak: *seveyi'm*, *sevësiñ*, *sevë*, *seveli'm*, *sevësiñiz*, *seveler*. A.U.E.

[3] Osmanlıca'daki iki türlü imlâsını veren müellif, bu ikinci türlü imlânını ancak son Osmanlı sultanat devirlerindeki imlâ buhranı içinde yaşadığını söylemeli idi. A.U.E.

[4] Bu da *y*nın tesiriyledir. A.U.E.

[5] Evelee de söylediğimiz gibi, bu iltizamı - talep siygası, cemi mütekellim şâhîs için kullanılır. Müellif yine talep mânâsında da olan emir siygası için, bunu kendi diline göre yalnız emir siygasına tahsis etmek istiyor. A.U.E.

yerine daima emir siygasının *sev-sin, sev-e-lim, sev-sin-ler* (*uyu-sun, uyu-ya-lim, uyu-sun-lar*,) gibi karşılıkları olan siygalar kullanılır (bk. § 607).

Bu uyla beraber *əjjah* isminin gizlenik bulunduğu bazı tabirlerle halk (ata) sözünde müfret gaibin eski şekli yaşamaktadır:

Ml.: *inäget ol-a* (= *ol-sun*) (Bir dilenciyi baştan savmak için söylenir) «*Dieu vous donne !* (keli. keli.: Que soit bieuveillance) [divine]».

ol = Allah ver-e «*Dieu le veuille !*» (keli. keli.: «*Dieu donne*» mk. *hakk getir* » BONELLI Kel. Sz. 1. 317);

sen ağa ben ağa bu iney-i kim sağ-a «je suis agha, tu es agha ! qui donc traîra la vache?»

647. Temenni - inşa siygası şunları bildirir.

a. Temenni «suhait»:

Ml.: *qurban ol-a-yim*: puissé-je te donner ma vie «keli. keli.» être ta victime de rachat, ta rançon!».

اىشە كىلدىك كىدىبىرۇز شىن اوھىسەك حلب شەرى *iste g'el-dik gid-iyor-uz sen ol-asin Haleb sehr-i* «nous sommes venus et nous voila partis; grand bien te fasse, ô ville d'Alep» (Söylence «dicton»).

648. b. Kışkırtma «incitation».

Ml.: *tuzla-(ya)-yim-da kok-ma-ya-sın* (= *kok-ma*) «que je (te) sale, et tu n'exhaleras pas d'odeur» (keli keli.: «ne sens pas»). (Birini susturmak için söylenir läubali bir söylence).

Eski den bu siyganın ikinci şahsi, resmi üslupta emir tabiri olarak pek çok kullanılmıştı.

Ml.: *alâmet-i serîf-e me i'timad kil-a-siz* «*sachez - le ainsi et fiez - vous en mon noble chiffre*». (Bu ibare ferman sonlarında gelen değişmez bir düstur idi).

گۈلۈكى خوش طوپ آزىز خاطر اوھىمىز *g'önl-üñüz-ü hoş tat-up azürde-hâtit ol-ma-ga-siz* «*prenez courage et ne vous laissez pas abattre*» (Pavie muharebesinden sonra Kanûnî Süleyman'ın Birinci Fransuva'ya mektubundan).

— İHTAR.— Bu kavram emir kavramına çok yakındır. Hattâ bu, emir siygasına da bağlanabilir ki, o zaman onun müfret muhatabını teşkil etmek suretiyle tasrif eksikliğini tamamlamış da olur.

Eski Osmanlıca'da aynı şahıs için - ayın h bir siyga da kullanılırdı ki bu, daha evvelce Orhon kitabelerinde tespit edilmişti (Alt. inschr. RADLOFF II. 90). Bu läbika ve buna benzer siygalar hakkında bk. bu gramerde § 1343, 10°, b.

649. c — Bir fiilin diğer bir fiile uyuk (tabi) oluşu (subjonctif).

Umumiyetle Türkçenin bu uyuk «subjonctif, subordonné» siygası (iltizami, inşai) Fransızca'ninkiyi karşılaşacak bir mânadadır.

Ml.: آدا بانآ کی آدام سـ ada baña ki ada yım (ada-ya-yım yerinde) sənə
•faix des voeux pour moi, afin que j'en passe pour toi» (ata sözü).

650. Bununla beraber Türkçenin bu inşaiye siygası, Fransızca'dan
kinden farklı olarak münferit cümleler içinde kullanılır ki, bunlarda - bir
soru siygası halinde - bir fiil, muhatabin zümri rızasına veya takdir ve
tasvibine arzedilmiş olur.

Mı.: نے کا برشی سویله یمی؟ : *ben sənə bir şey söyle-(ye)-yim mi?*
 «(voulez - vous) que je vous dise une chose?»

nasıl sabr ed-e-yim «Comment (voulez - vous) que je m'y résigne?».

نەدن بى متدار او لە سىز ne-den bañña minnet-dar ol-a-siñiz «pourquoi me seriez - vous reconnaissant?».

بن سنك اچون جایز جایز یانیم ده سس بکا و قادر صوغوق طوره سک ها
*ben sen-iñ içün
cayır cayır yan-a-yım da sen baña bu kadar souk dur-a-sın ha* (Faïk Rechad) «Alors, (tu veux) que je me consume d'amour pour toi et toi tu me traiterais par la froideur!».

651. Eski Osmanlıca'da, iltizami - inşa siygası (Fransızca'dan daha fazla olmak üzere) çok kullanılmıştı.

میں اسی دنیا کی بھروسہ نہ ہوں گے۔

*Ahmak ol-dur dünya içün gammı ye-ye
Ne bil ür-sün kim kazan-a kim ye-ye.*

«Sot est celui (qui) se soucie du monde: sais - tu seulement qui gagnera et qui consommera (ce qui aura été gagné par d'autres)?;

نے حاجت قلاوز سوزی جوں : ne hācet kıl-a-vuz sōz-ü çok «à quoi bon multiplier les paroles?». [1]

بدعت اولدرکه امور دینیدن و دیسیپلدن صدر ثانیده باخود دخی مکرہ ظهور ایله *bid'at ol dur ki umur-i diniyye den ve dünyeviyye-den sadr-i-sâni-de yahod dahı* (= *daha*) *sonra zuhûr eyle-ye* (Hacı Kalfa) «on appelle bid'at (innovation, hérésie) (tout) ce qui paîmi les choses de la religion ou du monde, apparaît dans la deux ème période (c'est-à-dire après la mort du Prophète)».

652. İltizamî siygası bazan bir fiilin ihtimalli olduğunu da bildirmeğe yarardı.

[1] Bu ibarenin Fransızca tercümesi «sözü çoğaltmaya ne hacet» suretiñdedir ki, Türkçesinin ifade ettiñini karşılayıp karşılamadığı, kullanıldığı yerin önü sonu bilinmediği için, bizece şüphelidir. A.U.E.

Ml.: (ك) اولاً كه ol-a-ki (m) «il se peut»;

ر مني دخى كشف اولاً bir mā'na dahi keşf ol-a «il se peut que quelque autre chose vienne à être connue» (Bianchi lüğati, اولاً kelimesi.)

litizami siygası bu son kavramıyla, bazı şark lehçelerinde muadilli olan bir *istikbal* zamanının kullanışına yaklaşır.

b. Basit siygaların ikinci takımı.

653. YEDİNÇİ TEME. — *Muayyen mazi* (§ 621) temesinin *basit siygası* ve kısaca *muayyen mazi* (ماضي شهودي *māzī-i şuhudī*).

سودم سودم «j'aimai, j'ai aimé».

Müt.	سودم <i>sev-di^o-m</i> ;	Müt.	سودك <i>sev-di^o-k</i> ;
Muh.	سودك <i>sev-di^o-ñ</i> ;	Muh.	سوديڭز <i>sev-di^o-ñi^oz</i> ;
Gai.	سودى <i>sev-di^o</i> .	Gai.	سوديلر <i>sev-di-lér</i> .

Uyudum «je dormis, j'ai dormis».

Müt.	اوودم <i>uyu-dū-m</i> ;	Müt.	اوودق <i>uyu-dū-k</i> ;
Muh.	اوودك <i>uyu-dū-ñ</i> ;	Muh.	اووديڭز <i>uyu-dū-ñi^oz</i> ;
Gai.	اوودى <i>uyu-dū</i> .	Gai.	اووديلر <i>uyu-dū-lär</i> .

اولدم *ol-du-m* «je devins, je suis devenu» de de böyledir.

زورناتى بىز چالق بارسىنى ايل طوبىلادى *zurna-yı biz çal-dık parsa-yı el top-la-di*, «c'est nous qui avons joué de la flûte, ce sont les autres qui ont fait la quête».

Muayyen mazi (şuhudi) ile gayri muayyen mazi (naklı) arasındaki māna farkı için bk. § 617.

Melioranski taraklıdan yapılan ihtarazı kayıtlara rağmen, *biz - di* teme alâmetisinin *-dik* lâhikasından geldiğine inanıyoruz.

D. L. T. ün bu hususta verdiği mîlumat kat'ıdır. Burada (II, s. 50 ve 51) şöyle deniliyor: (Yagma, Tuhsı, Çigil, Argu ve Uygur lehçelerinde müfret mütekellim ve gaip için *-dim* li ve *-di* li siygalar kullanıldığı halde, Oğuz'da ve bazı Kıpçak lehçelerinde müfret ve cemi aynı şâhslarda değişmez bir şekilde olarak, ve bunlara bir sonuç ta katılmayarak sadece *-dük*, *-duk* (دۇك، دۈك) lâhikası kullanılır ki, bu ap aşıkâr Türk târifisinin ilk merhalesine uygun gelir:

Män yarmaڭ tir-dük «j'ai ramassé l'argent»;

Biz ga kurduk «nous avons tendu l'arc»;

Ol (J) ant ur-duk «il l'a frappé»;

Olar (لار) ävgä kir-dik «ils sont entrés dans la maison».

Müfret muhataptan ise, aynı eserin başka bir yerinde (II, s. 131) bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir:

(Bazı Arğu lehcelerinde bu siyga için - *duy* (خ-) lâhkâsi kullanılır;
Tapın-dug, kaçur-dug.)

Diger taraftan Abou Hayyân cemi gaip için *dük-ler-i* suretini vermektedir.

Orhon kitabeleriyle D. L. T. (I, s. 275 ve 273) cemi mütekellimde - *miz* şeklini vermektedir ki bu, tasrifin (teme + [uymaca sonuc olarak] cevherî fiil) merhalesi izlerin gösterir gibidir.

Bugün kullanılmakta olan - *dim*, *diñ* vs. li suretiindeki siygalar - çok eski olmakla beraber - Türkçe tasrif tekâmulünün son merhalesidir.

- *eli* (§ 654, zeyl) ve - *(y)e li* (§ 645) temelerde de buna benzer bir hadiseni izlerine dikkat edilmelidir.

Şunu da söyleyeli ki, yazı dilinde durdurulan bu tekâmul Oşmanlıca'nın lehçe bu daklarında kendini hissettiirmektedir; bakınız bu hususta § 626, zeyl.

654. SEKİZİNÇİ TEME şartın basit siygası (mk. § 622) ve kısacası şim dilik şart «conditionnel présent» (شرط : «condition»).

سرسیم «si j'aimais, si j'avais aimé, si j'aime».

Müt.	سو-سِم sev-sê-m;	Müt.	سو-سِك sev-sê-k;
Muh.	سو-سِك sev-sê-ñ;	Muh.	سو-سِك sev-se-ñi ^o z;
Gai.	سو-سِ سو-سِ sev-sê.	Gai.	سو-سِل سو-سِل sev-se-lér.

اویسیم «si je dormais, si j'avais dormi, si je dors».

Müt.	اویسِم uyu-sâ-m;	Müt.	اویسِق uyu-sâ-k;
Muh.	اویسِك uyu-sâ-ñ;	Muh.	اویسِك uyu-sa-ñi ^o z;
Gai.	اویسِ اویسِ uyu-sâ.	Gai.	اویسِل اویسِل uyu-sa-łär.

اویسلم *ol-sa-m* «si j'étais, si je devenais» de de böyledir.

Eski Oşmanlıca'da *-se-vüz* şeklide (cemi mütekellim şahsi için) kullanılırc (Yklş. - *e* - *vüz* § 645).

Div. L. T. (I, s. 113, 120 ve III s. 156) müfret muhatapta - *sâ-sân* şeklini veriyor.

Demek ki, - *se* temesinin uymaca «enclitique» sonclarla (= cevherî fille) tasrif edilidine dair izler var; mk. § 653, zeyl.

Şart siygası tabii haliyle şartlı olarak karşılıklı bağlanmış «corréatif» cümlelerin başlam «protase»ında kullanılır (§ 1216 ve 1219; bir da bakınız § 1221).

Bununla beraber münferit cümlelerde de bazan rastlanır. O zaman iltizami - inşaiye siygası için söylemiş olduklarımıza benzer bir suretti bir temenni veya kısırtış mânası bildirir.

Ml.: آم اول *bir at-im ol-sa «si j'avais un cheval!»*

Bun-عون آلسق *bun-u al-sa-k «si nous prenions (achetions) cela!*
 si je prenais (j'achetais) cela!»

Bu halinde ardınca (*el*) *al* ve *yal* edatlarını alır. تاڭىن *bak-sa-ñ-a*
 «dis - donc», «voyons»; كېلىڭىز *g-el-se-ñ-e* «viens un peu» (mk. s. 705 ve
 § 1232).

Soruluk cümlelerde şart siygası tereddüt, kararsızlık bildirir.

Ml.: يابسهم عبا *ne yap-sa-m acaba? «que dois - je faire?».*

2. ŞAHISLIK UYMACA SONUÇLAR MAHİYETİNİN TARİFİ.

655. 605inci benddeki *leuhanın* üçüncü kulacında «colonne» görülen -(*yim*, -*stñ*, -*dir*,
 vs. siygaları söyle kullanılabılırler:

1° Cevherî filin şimdilik (hal) i olarak,

2° (İlk altı temenin basit siygalrı tasrifinde) şahislik sonuçları olarak.

Birinci takdirde fiile ait üç fikir bildirir:

Zaman (hal).

Tarz (ibbar).

Şahis.

İkinci takdirde basit siyganın bütünü içinde bulunan zaman ve tarz fikirleri teme-
 ile bildirilmiş olduğu cihetle, bunlar yalnız şahıs bildirirler. (O zaman bunlar mütekellime
 fiil değil, sonuç hissi verir.)

Başka tabirle söyleyelim, cevher filinin hal siygası şahislik sonuç olarak kullanıldığı
 zaman bir mâna yoksunanımı «un appauvrissement de sens» na uğrar.

IHTAR. — Son iki temenin sonuçları şahistan başka birşey ifade etmez, ve hiç bir
 zaman etmemiştir de.

c. Mürekkep siygarlar.

656. Basit siygadan başka bir de her temenin üç mürekkep siygası
 vardır.

Bunlar ait olduğu temeye yardımcı fiil olarak kullanılan cevher
 filinin şu üç siygasını ilâve etmekle yapılır:

1° «Imparfait» mânâlı *idim* ki, كە hikâye «récit» dediğimiz mürek-
 kep mazi siygasını teşkile yarar.

Birinci temeden misal:

سرور ايدم *sev-iyor-idim «j'aimais à ce moment-là».*

2° Şimdilik (hal) farziye «suppositif présent» siygası olan *isem* ki.
 شرطی *şartiy(y)e* denilen mürekkep faraziye siygasını teşkil etmeye yarar.

Ml.: سرور ايدم *sev-iyor isem «si j'aime actuellement».*

3° Şüphelik «dubitatif» (hal - mazi) sıygası ki, *روايات riväyet* «tradition, oui - dire» denilen şüpheli mürekkep sıygayı teşkil etmeye yarar.

Ml.: *سُوْءِيْرَه سُوْءِيْرَه sev-igor imişim* 1° «j'aime actuellement, dit - on 2° j'aimais, dit - on».

IHTAR. — Türkçe tabirlerin kendi nevilerinde kısa olmak gibi bir iyiliği olduğu için bunlarda *hikâye*, *şartıge*, *rivayet* kelimelerinin kullanılmasını tavsiye ederiz.

657. 655 inci bendde *yım* sıygası için yaptığımız gibi, *idim*, *isem*, *imişim* sıygalarını tetkik ederken görülür ki, bunlar *cavher* (*özden*) *fiil sıygaları* olmak gibi asıl kavramlarıyla itibara alındıkları zaman, şahıs fikrinden müstakil olarak şu *fiil* fikirlerini tazammun ederler :

SIYGALAR	ZAMANLAR	TARZLAR
<i>idim</i>	mazi	haberlik
<i>isem</i>	hal	farzlık
<i>imişim</i>	{ 1° hal 2° mazi }	şüphelik

Buna mukabil, aynı sıygalar yardımcı *fiil* olarak kullanıldıkları vakit, -(*o*)*im* sıygasında gördüğümüz gibi mânaca bir yoksunlaşma şimdilik (hal) ve haberlik fikrinden sıyrılmır. Muhofaza ettikleri mefhumlar ise, tabii, şahıs mefhumu bağı kalmak üzere, aşağıdaki cedvelde hulâsa edilmiş halde bulunur :

SIYGALAR	ZAMANLAR	TARZLAR
<i>idim</i>	mazi	...
<i>isem</i>	farzlık
<i>imişim</i>	{ 1° 2° mazi }	şüphelik

658. Mürekkep ulak («gérondif» *vaslige*) sıygası. — Bu mütlâa edilen mürekkep sıygalar dışında mürekkep ulak (*vaslige*) sıygaları adlı diğer sıygalar da vardır ki, yardımcı *fiil* sayılan *كَلِيل* iken (§ 558) gibi *cavher* *fiilin* bir *vaslige* sıygasiyle teşkil edilir.

Bu ulaklar ancak bazı temelerle (*karmaşık* «complex» *filler* vermeğe yarayan aynı temelerle) teşkil edilir ki, bunlardan ulaklar münasebetiyle bahsedilecektir (bakınız § 1351 ve aşağısı).

IHTAR. — Evvelce söylenilen yardımcı *fiil* sıygaları daha yukarıda gösterilen tarzda hulâsa edilebilir. § 561.

Bakınız tasrifin emsilesine.

561inci həndin, zeylində söylenmiş olanlara uygun olarak kiasiitik şekiller daha zi-yade sonu konsonlu temelerde kullanılır.

659. Mürekkep siygaların mânası. — Bir temenin mürekkep/siygaları mânasını tayin etmek için, bunları aynı temenin basit siygasıyla kıyaslamalı.

Meselə, muzarı temesini alalım. Basit siygası olan *sever-im* de, mâna bakımından şu unsurlar vardır :

Muzarı temesine bağlı fikirler + şahis alâmeti.

Sever-idi-m, sever-ise-m, sever-im s-im siygalarında şunlar bulunur :

Muzarı temesine bağlı fikirler + yardımcı fiile bağlı fikirler.

Bu yardımcı fiillerin kendileri de *zaman vega tarz fikirleri* + şahis alâmeti halinde çözümləndikleri cihetle, mürekkep siyganın basit siygasından ancak zaman (mazı) ve tarz (farzlık veya şüpheliğ) fikir ve meşhumaları ile ayrıldıkları ve bunları fazla olaraq yardımcı fiillerin bildirdikleri görülür.

Bu yeni meşhumalar basit siyganın mânası üzerinde şöyle tesirler yapar :

Idim ve *imişim* yardımcılarından mazı zamanı meşhumunun katılması ile aynı temenin basit siygası mânası, mazı mânasma nakledilir. Bunun neticesi olaraq, basit siyga bir hal zamanı ifade ederse, onun mürekkep siygası bir hikâye «imparfait» ye muadil olur. Eğer basit siyga bir mazı zamanı ifade ederse, onun mürekkep siygası «plus-que-parfait» ye muadil olur.

Ml. :

Şimdilik hal temesi	<table border="0"> <tr> <td>Basit siyga : <i>seviyor-um</i> «j'aime actuellement»;</td></tr> <tr> <td>Mürekkep mazı siygası (= hikâye) : <i>seviyor-idim (-dum)</i> «j'aimais» (imparfait).</td></tr> </table>	Basit siyga : <i>seviyor-um</i> «j'aime actuellement»;	Mürekkep mazı siygası (= hikâye) : <i>seviyor-idim (-dum)</i> «j'aimais» (imparfait).
Basit siyga : <i>seviyor-um</i> «j'aime actuellement»;			
Mürekkep mazı siygası (= hikâye) : <i>seviyor-idim (-dum)</i> «j'aimais» (imparfait).			
Gayri muayyen mazı temesi	<table border="0"> <tr> <td>Basit siyga : <i>sevmış-im</i> «j'ai aimé, j'aimais»;</td></tr> <tr> <td>Mürekkep mazı siygası (= hikâye) <i>sevmış idim</i> «j'avais aimé» (plus-que-parfait).</td></tr> </table>	Basit siyga : <i>sevmış-im</i> «j'ai aimé, j'aimais»;	Mürekkep mazı siygası (= hikâye) <i>sevmış idim</i> «j'avais aimé» (plus-que-parfait).
Basit siyga : <i>sevmış-im</i> «j'ai aimé, j'aimais»;			
Mürekkep mazı siygası (= hikâye) <i>sevmış idim</i> «j'avais aimé» (plus-que-parfait).			

[1] Şu halde bu katma meşhumlu mürekkep sivgaları mihanıkî denilebilecek bir usulle Fransızca'ya çevirmek kolaydır. Meselə mürekkep siyganın karşılığı olan basit siygaya şöyle kelimeler ilâve edilebilir :

1º Farzlık «suppositif» olduğu zaman, Fransızca karşılığının *eveline, si* bağlacı getirmekle :

{ Basit siyga : *seveceğim* «j'ai l'intention d'aimer, j'aimerais»;
Farzlık mürekkep siyga (şartıye: *sevecek isem* «si j'ai l'intention d'aimer, si j'aime»).

2º Şüpheliğ «dubitatif» olduğu zaman, «dit-on, il paraît» gibi bir tabiri basit siyganın karşılığından sonra getirmekle :

Ml. : *Sevecek imişim* = «j'ai l'intention d'aimer, paraît-il». J. D.

Bu kısım metin içinde olduğu halde tarafımızdan buraya alınmıştır. A.U.E.

İsem ve imişim yardımcılarının her birinde bulunan (farzlık ve şüphelik) gibi yeni tarz meşhumlarına gelince, bunlar esasen basit sıygalarda bulunan meşhumlara sadece katılmış olurlar.

660. Yukarıki mutalâalardan şu çıkarıyor:

1° Mürekkep mazi (*hikâye*) sıygası muhtelif temelerle Fransızca'nın başlam «apodose» daki *imparfait* ve *plus-que-parfait*, sıygalarını vermiş olur :

Dikkat edilmeli ki *hikâye* sıygası bazan Fransızca bir şart sıygasına karşılık olur. Bu hâdisce çok kere birbirine karşılıklı bağlanmış şartlı cümlelerin başlamında yanıtçı cümlelerde olur, fakat aslı «principale» cümlelerde de bunun misalleri bulunur.

Ml.: *Fakat kim de-r-di ki o souk kaba yabancı adam-dan... böyle müâşik ve kibar bir zevç çıktı-oçuk* (YAQUB QADRI, *Bir Serencam*, s. 115) «mais qui aurait dit que de cet homme déplaisant, grossier et étranger, allait sortir un mari aussi affectueux et noble».

2° Mürekkep farzlık (ve şartlık) sıyga, yeni bir tarz (muhtelif basit sıygaların şartiyelerini) verir;

3° Şüphelik «dubitatif» mürekkep sıyganın iki kavramı vardır:

Birinci kavram: Basit sıyganın şüpheliği.

Ikinci kavram: Bu en çaprazık olanıdır. İçeriye iki yeni meşhumun daha girdiğini gösterir ki, biri (mazi bildiren) zaman olup, basit sıygayı (*hikâye* sıygası gibi) bir «*imparfait*» veya «*plus-que-parfait*» ye çevirir; öteki de tarz bildirendir ki, aynı basit sıygayı bir şüphelik sıyga yapar. Bu itibarla o, bu ikinci kavramında *hikâye* sıygasının bir şüpheliği可以说吧.

Ml.: *Sevecek imişim* «j'avais l'intention d'aimer, paraît-il».

IHTAR. — Mazi mürekkep ve şüphelik sıygaları daha ilerde bulundurulacak olan misallerle tasrih edilecektir. Farzlık (şartive) sıygasına ait olanlar ise, ancak arta kalan bahiste (§ 1213 ve aşağısı) verilecektir.

661. *Sahislik fiil sıygaları için kabul edilecek istilahlar*. — Muhtelif şahislik fiil sıygaları, gerek teşekkür suretlerini gösteren isimlerle, gerek mânalarını gösteren isimlerle anlatılabilir.

Birinci usul, muttarit olması dolayısıyle hafıza için daha elverişlidir. Çünkü bunda sekiz temenin isimlerini hatırlada tutmak ve sıygaları «filân

temenin basit sıygası, filân temenin mürekkep sıygası» gibi tabirlerle ifade etmek yeter.

Bununla beraber bu tâbirleyişin, her sıyganın hususî kullanımını gösterememesi gibi bir mahzuru vardır.

Bu sebeple biz hususî yapılışlarını da itibara alan tâbirlerle, bu tâbirleri katmerlemeyi zaruri buluyoruz (bk. aşağıdaki bendlere) [1].

Muhtelif mürekkep sıygaları şurada sıradan geçirerek söylüyoruz:

662 BİRİNCİ TEME. — a. *süremlik* «duratif» temenin mürekkep mazi (*hikâye* sıygası = حکایه حال *hikâye-i-hâl*) «imparfait duratif veya imparfait 1er» veya سووردم - ویور ایدم «j'aimais (à ce moment-là)».

Müsret	Müt. سوور ایدم <i>sevigor idim</i> veya (u) <i>dum</i> ;
	Muh. سوور ایدك <i>sevigor idin</i> « (u) <i>duñ</i> ;
	Gai. سوور ایدی <i>sevigor idi</i> « (u) <i>du</i> .
Cemi	Müt. سوور ایدک <i>sevigor idik</i> veya (u) <i>duk</i> ;
	Muh. سوور ایدنکن <i>sevigor idiniz</i> , veya (u) <i>duñuz</i> ;
	Gai. سوور ایدلر <i>sevigor idiler</i> , veya (u) <i>duʃar</i> [2].

[1] Esasen her basit sıygaya imkân oldukça temenin kendi isminden alınma hususî bir isim veriyoruz: «Muayyen mazi temesinin basit sıygası (yerine) muayyen mazi» gibi.

Her temenin mürekkep sıygaları isimleri ise, bu üç basit sıyganın isimlerinden bir takım tadiller ve ilâvelerle alınmıştır ki, bunların şümülü, mürekkep sıygaların basit sıygalarla mukayese edildiği 657 ve aşağıdakilerde bende müracaat edilince kolaylıkla anlaşılabilir.

Bu suretledir ki *hikâye* sıygası için, mazi «passé» isminin bulunduğu her basit sıya yerine Fransızca «plus-que-parfait» ve diğer hallerde «imparfait» konulacaktır.

Fırzlık (şartıye) sıygası için karşılığı olan basit sıya isminin evveline *farzlık* «suppositif» kelimesi verilecektir.

Süpheliğin iki kavramı vardır. Birinci tabirleme sistemimize göre sadece «filân temenin şüpheliği» demek suretiyle bunu ifade etmek daha iyidir. Fakat iki kavram arasında fark gözetmek istenildiği zaman, birinci kavramı ancak *şüphelik* dubitatif kelimesi ve ikinci kavramı için de *hikâye* sıygası ismini basit sıya isminden evvel getirmek mümkündür.

Daha ileride § 693 de görülecek olan şahıslı şîl sıygaları çetvelinin kurulmasında esas hizmetini gören düşünceler bullardır. J. D.

Bu müttalâalar metne dahil iken tarafımızdan not halinde olarak buraya alınmıştır.

A.U.E.

[2] Müellîf *udum* ve vs. şekillerinden başka *dum*, *duñ*; vs. şekillerini de veriyor ki, bunlarda vurgu hep daha evvel gelen -gor lar üzerindedir. (Cemi gaipte *lär* üzerinde). Biz bu *udum*, *duñ* şekillerini kısaltık (u) *dum*, (u) *duñ* suretinde göstererek *dum*, *duñ*, vs. lere birlestirdik; fakat bu *udum* vs. suretiude başı -u luların İstanbul kullanışında var olduğunu kabul etmiyoruz. A.U.E.

Bunlar da öyledir: اوچۇرۇدۇم *uyuyor-idim*, - *udum*, - *dum* «je dormais; à ce moment, j'étais en train de dormir»; اوچۇرۇرمۇدۇم *oluyor idim*, - *udum*, - *dum* «je devenais à ce moment».

Mı.: سن بىي كۈزۈوردىك، يېرىن چاقىرمادىك *sen beni g'ör-üyör-duñ niçün çağır-madıñ* «tu me voyais, pour quoi ne m'as-tu pas appelé?»

663. b. *Aynı temenin farzlik (şartîye) mürekkep siygası şartîye-i hâl* = *suppositif du présent 1er*.

شىرتەنە ئال (حال) سوپۇر اىسم سوپۇر اىسم *seviyor isem (sam)* «si j'aime actuellement».

سوپۇر اىسەك، سوپۇر اىسە، سوپۇر اىسەك، سوپۇر اىسەكز، سوپۇر اىسەل.

Müt.	<i>seviyor isem;</i>	Müt.	<i>sevigor isek;</i>
Muh.	<i>seviyor isen;</i>	Muh.	<i>sevigor iseñiz;</i>
Gai.	<i>seviyor ise.</i>	Gai.	<i>sevigor iseler.</i>

اوچۇرۇر اىسم سوپۇر اىسم سوپۇر اىسەم *uyuyor isem, veya uyugorsam* «si je dors actuellement, si je suis en train de dormir.»

Umumiyyetle şartiyenin mürekkep siygalarına ait muhtelif misaller için bk. § 1213 ve aşağısı.

664. c. *Aynı temenin şüphelik (dubitatif) siygası rivâyet-i hâl*. Şüphelik: Birinci kavramı *şüphelik hâl* «dubitatif du présent 1er», İkinci kavramı: *Şüphelik mazı (rivayet mazı)* «dubitatif de l'imparfait 1er».

Birinci kavramı: Öyle görünüyor ki şimdilik seviyorum «j'aime actuellement, paraît-il».

İkinci kavramı: Öyle görünüyor ki evvelce sevdim «j'aimais à ce moment, paraît-il» [1].

[1]	1. Umumi olarak seviyordum, veya itiyat üzere seviyordum da haberim yok; Umumi olarak seviyorum, veya itiyat üzere seviyorum, diyorlar;	Halde	(Şuursuzluk)
Seviyor imişim	2. Umumi olarak seviyordum, veya itiyat üzere seviyordum da haberim yoktu; Umumi olarak seviyordum veya itiyat üzere seviyordum, diyorlar.	Rivayet	(Rivayet)
		Mazide	(Şuursuzluk)
			(Rivayet)

Bize, bunların hal ve mazı zamanlarındaki iki kavramı, bunlardan ibarettir. A.U.E.

سۈور اىشىم (سۈورىشىم، سۈورىشىك، سۈورىش، سۈورىشىز، سۈورىمشىكىز، سۈورىشىلەر = سۈورىشىلەر) = سۈورىشىم (مشى).

Müt.	سۈور اىشىم <i>sevigor imışım;</i>	Cem.	سۈور اىشىز <i>sevigor imışız;</i>
Muh.	سۈور اىشىشىن <i>sevigor imișsin;</i>	Muh.	سۈور اىشىشىنىز <i>sevigor imișsinizi;</i>
Müfret	سۈور اىشىلەر <i>sevigor imisler.</i>	Gai.	سۈور اىشىلەر <i>sevigor imisler.</i>

Bunlarda da öyledir:

(او) سۈور اىشىم (او) سۈورىشىم *uguyor imışım, - umuşum, - muşum.*

1° Öyle görünüyor ki şimdi uyuyorum, uyumak üzereyim = «je dors actuellement, je suis en train de dormir, paraît-il».

2° Öyle görünüyor ki o zaman uyuyoğum, uytmakla idim = «je dormais alors, j'étais en train de dormir, paraît-il».

أولى دور ايشىم، او بور ايشىم *ol-uyor imışım, muşum* «1. je deviens paraît-il; 2° je devenais paraît-il».

MI : شىبىدى غلطىدە او طور دۇرۇش *Şimdi Galata-da oturuyor-muş* = «il demeure actuellement à Galata (faubourg de Constantinople), à ce qu'il paraît».

وقبىلە هى كون بوزايد كلىپورمىش *vakt-i ile her gün buraya geliyor-muş* «avant, il venait tous les jours ici, à ce qu'il paraît».

665. İKİNCİ TEME. — a. *Muzari temesinin mazı mürekkep (hıkâye) sıggası* (حكایة مضرع) = imparfait II. veya imparfait aoriste.

Sever idim (severdim) «j'aimais, en général, d'habitude».

Müt.	سۈر ايدىم <i>sever idim;</i>	Cem.	سۈر ايدىك <i>sever idik;</i>
Muh.	سۈر ايدىكىز <i>sever idin;</i>	Muh.	سۈر ايدىكىز <i>sever idinizi;</i>
Müfret	سۈر ايدى <i>sever idi.</i>	Gai.	سۈر ايدىلەر <i>sever idiler.</i>

سۈرلەر(i)di.

Uyur idim (uyurdum) «je dormais en général, d'habitudes».

Müt.	او بور ايدىم <i>ugur idim;</i>	Cem.	او بور ايدىك <i>ugur idik;</i>
Muh.	او بور ايدىكىز <i>ugur idin;</i>	Muh.	او بور ايدىكىز <i>ugur idiniz;</i>
Müfret	او بور ايدى <i>ugur idi.</i>	Gai.	او بور ايدىلەر = او بورلار(i)di.

Bunlarda da öyledir :

اولیور ایدم اویوجور idim, - dum «je devenais en général, d'habitude».

Ml. *kānūnī sultan Süleyman zaman-i-na kadar sadr-i-a'zam-jar-a vezir-i-evvel de n-ir-di* «jus qu'à l'époque de Soliman le Législateur (le magnifique) on appelait le grand vizir «vezir-i evvel» (c'est-à-dire «premier ministre»).

666. b. *Aynı temenin farzlık (sartiye) mürekkep sıygası* (*sartiye-i muzāri'*) suppositif du présent II. veya de l'aoriste.

سور ایسم Sever isem (seversem) «si j'aime en général, d'habitude; si je l'aime (dans l'avenir)».

Müt.	سور ایسم sever isem;	Müt.	سور ایسک sever isek;
Muh.	سور ایسک sever iseñ;	Muh.	سور ایسکر sever iseñiz;
Müfret	سور ایس sever ise.	Gai.	سور ایسلر sever iseler;

سورل ایس severler (i)se.

Uyur isem (uyursam) «si je dors en général, d'habitude, si je dors (dans l'avenir)».

(Uyursan, uyursa, uyursak, uyursanız, uyursalar == uyurlarsa).

Müt.	اور ایسم <i>uyur isem</i> ; [1]	Müt.	اور ایسک <i>uyur isek</i> ;
Muh.	اور ایسک <i>uyur iseñ</i> ;	Muh.	اور ایسکر <i>uyur iseñiz</i> ;
Müfret	اور ایس <i>uyur ise</i> .	Gai.	اور ایسلر <i>uyur iseler</i> — اور ایسلار <i>uyurlar ise</i> (=sa).

Bunlar da böyledir.

اولور ایس (اولورسم) *Olıur isem-sam* «si je deviens d'habitude pour dans l'avenir, je suis d'habitude ou dans l'avenir.

667. c. *Aynı temenin şüphelik (rivayet) mürekkep sıygası* (*rivāyet-i muzāri'*) birinci kavramı; *ikinci hali hazır* «du présent II».

روایت مضارع (سونریم) سور ایشم *sever-imışi-mmüşüm* yanı öyle derler ki (umumi olarak, mutad olarak) seviyorum, öyle görünüyor ki seyeceğim «j'aime (en général, d'habitude), paraît-il; j'aimerai, paraît-il».

[1] *Sanırsam, zannedersem* sıvgaları şekilde muzarıin şartiyeleri gibi iseler de, kendilerinde şart müvaci olmadığından manaca bunlardan değildir. Bunlar sadece *sanırm* ki *zannederim* ki manasında alelâde muzarilerdir. A. U. E.

İkinci kavramı: *süphelik mazi* (rivayet-i mazi) «dubitatif de l'imparfait II.»

Öyle derler ki (umumi olarak, mutad olarak) sever idim «j'aimais (en général, d'habitude), paraît-il».

(Severmişsin, severmiş, severmişz, severmişiniz, severmişler — severlermiş).

Müt.	سور ایشم <i>sever imişim</i> .	Müt.	سور ایشیز <i>sever imisz</i> ;
Muh.	سور ایشیک <i>sever imissiñ</i> ;	Muh.	سور ایشیک <i>sever imissiñiz</i> ;
Gai.	سور ایش <i>sever imiş</i> .	Gai.	سور ایشلر <i>sever imisler</i> سورل ایش <i>severler (i)mış</i> .

أو يور ایشم *uyur imişim-muşum*. 1° Öyle derler ki (umumi olarak, mutad olarak) uyuyorum «je dors (en général, d'habitude) paraît-il».

2° Öyle görünüyor ki uyuyacağım «je dormirai, paraît-il».

(Uyurmuşsun, uyurmuş, uyurmuşuz, uyurmuşsunuz, uyurmuşlar = uyurlarmış).

Müt.	أولور ایشم <i>uyur imişim</i> ;	Müt.	أولور ایشیز <i>uyur imisz</i> ;
Muh.	أولور ایشیک <i>uyur imissiñ</i> ;	Muh.	أولور ایشیک <i>uyur imissiñiz</i> ;
Gai.	أولور ایش <i>uyur imiş</i> .	Gai.	أولور ایشلر <i>uyur imisler</i> = أولورل ایش <i>uyurlar imis(=mış)</i> .

Bunlar da öyledir:

أولور ایشم ، أولور مشم *olur imişim-muşum* «je deviens (en général d'habitude), paraît-il» 1° veya je deviendrai, paraît-il;

Je suis (en général, d'habitude) paraît-il,

Veya: je serai, paraît-il;

Je devenais, vs.,

احن كلين سنكين خلاقى صانورمىش *aħnaħ g'elin yeng'e(yi)* [1] *ħalayiġ-i* [2] *san-ir-mış* «la jeune mariée stupide prend (on prenait) dit-on, la dame qui la conduit à la noce pour sa servante» (Ata sözü).

668. *Mensi fiilin muzari temesinin mürekkep sıygası.*

Mazi-i mürekkep sıygası:

سوزن ايدم ، سوزن دم *seumez idim,-dim* «je n'aimais pas en général».

[1] Metinde sadece *yenge*. A.U.E.

[2] Metinde : *ħalayiġ-i*. A.U.E.

اوْوَمَازِ اِيدُمْ، اوْوَمَازِ دِيمْ uyumaz idim, -dim «je ne dormais pas en général».

Başka misaller:

اوْلَازِ اِيدُمْ، اوْلَازِ دِيمْ olmaz idim, -dim «je ne devenais pas, je n'étais pas en général».

Farzlık mürekkep siyga:

سُونْ اِيْمْ، سُونْ سِمْ sevmez isem - sem «si je n'aime pas en général, si je n'aime pas dans l'avenir».

(Sevmezsen, sevmezse, sevmezsek, sevmezseniz, sevmezseler = sevmezlerse).

اوْوَمَازِ اِسَمْ، اوْوَمَازِ سَمْ uyumaz isem, - sam «si je ne dors, pas en général, si je ne dors pas dans l'avenir».

(Uyumazsan, uyumazsa, uyumazsak, uyumazsanız, uyumazsalar = uyumazlarsa).

Başka misal:

اوْلَازِ اِسَمْ، اوْلَازِ سَمْ olmaz isem, - sam «si je ne deviens pas..., je ne suis pas...».

Süphelik mürekkep siyga:

سُونْ اِيْشْ، سُونْ مِشْ sevmez imish, - mishim.

(Sevmezmişsin, sevmezmiş, sevmezmişiz, sevmezmişsiniz, sevmezmişler = sevmezlermiş).

1° «Je n'aime pas (en général, d'habitude), paraît-il; je n'aimerai pas, paraît-il»;

2° «Je n'aimais pas (en général, d'habitude), paraît-il».

اوْوَمَازِ اِيْشْ، اوْوَمَازِ مِشْ uyumaz imish - mishim.

(Uyumazmışsin, uyumazmiş, uyumazmişiz, uyumazmişsiniz, uyumazmişlar = uyumazlarmış).

1° «Je ne dors pas (en général, d'habitude) paraît-il; je ne dormerai pas, paraît-il».

2° «Je ne dormais pas (en général, d'habitude), paraît-il».

Bunlar da da böyledir:

اوْلَازِ اِيْشْ، اوْلَازِ مِشْ olmaz imish, - mishim.

Menfi iktidar siiinin siygaları *sevmez* yerine *sevèmez* getirilmek ve hepsi buna göre olmak üzere kolayca vücuda getirilir.

669. OÇUNCU TEME. — a. *Gayri muayyen mazi temesinin mürekkep siygası* شُقْلِي ماضِي نَكْ حَكَابِسِي (*naklı mazının hikâyesi*) «plus-que-parfait indéterminé».

Sevmış idim, sevmıştim «J'avais aimé».

Müt.	Müt.	Müt.
Müfret	Muh.	Cemî
Gai.	Gai.	Gai.

سُوْمَشْ اِيدِم *sevmış idim*; سُوْمَشْ اِيدِكْ *sevmış idik*;
 سُوْمَشْ اِيدِنْ *sevmış idin*; سُوْمَشْ اِيدِنْزْ *sevmış idiniz*;
 سُوْمَشْ اِيدِي *sevmış idi*; سُوْمَشْ اِيدِلَرْ *sevmış idiler*;
 سُوْمَشْلَرْ اِيدِي *sevmışler idi*.

Uyumuş idim, uyumuşdum «j'avais dormi».

Müt.	Müt.	Müt.
Müfret	Muh.	Cemî
Gai.	Gai.	Gai.

اوْرُومَشْ اِيدِم *uyumuş idim*; اوْرُومَشْ اِيدِكْ *uyumuş idik*;
 اوْرُومَشْ اِيدِنْ *uyumuş idin*; اوْرُومَشْ اِيدِنْزْ *uyumuş idiniz*;
 اوْرُومَشْ اِيدِي *uyumuş idi*; اوْرُومَشْ اِيدِلَرْ *uyumuş idiler*;
 «lar idi».

Bunlarda da öyledir:

اوْلَىشْ اِيدِم *olmuş idim*, اوْلَىشْ اِيدِنْ *olmuşdum* «j'étais devenu».

Naklı mazi hikâyesi (plus-que-parfait indéterminé), şuhudi mazi hikâyesi (plus-que-parfait déterminé) nden daha çok kullanılır; ve denilebilir ki Fransızca'daki (plus-que-parfait) ye karşılık Türkçedeki tabii siyga budur.

Ml.: *ben bir hasta-gı iyādet etmeğ-e git-dim; o°-da çıkmış-dı* «je suis allé voir un malade, mais il était sorti».

670. b. *Aynı temenin farzlık (şartîye) mürekkep siygası* شُقْلِي ماضِي نَكْ شَرْطِيسي (*naklı mazinin şartiyesi*) «suppositif du passé indéterminé».

سُوْمَشْ اِيسِمْ *sevmış isem*, سُوْمَشْ اِيسِسِمْ *sevmışsem* «si j'aimais, si j'ai aimé»;

Müt.	Müt.	Müt.
Müfret	Muh.	Cemî
Gai.	Gai.	Gai.

سُوْمَشْ اِيسِكْ *sevmış isek*; سُوْمَشْ اِيسِنْ *sevmış isen*; سُوْمَشْ اِيسِنِزْ *sevmış iseniz*;
 سُوْمَشْ اِيسِلْ *sevmış isel*; سُوْمَشْ اِيسِلَرْ *sevmış iseler*; سُوْمَشْلَرْ اِيسِ *sevmışler idi*.

Bunlar da böyledir:

اوْرُومَشْ اِيسِمْ *uyumuş isem*, اوْرُومَشْ اِيسِسِمْ *uyumuşsam* «si je dormis, si j'ai dormis»; vs.

olmuş isem, اولش ایسم olmus isem, olmussam «si je devins, si je suis devenu»; vs.

671. c. *Aynı temenin mürekkep siygası* (naklı mazinin rivayeti).

سومش ایشم
sevmış imişim =
sevmış - mişim

Birinci kavramı: «dubitatif du passé indéterminé».
(Mazide) sevdim de haberim yok: «j'ai aimé, ou j'aimai paraît-il»;
(Mazide) sevdim, diyorlar.

Ikinci kavramı: «dubitatif du plus-que-parfait indéterminé».
(Mazide) sevmış bulundum da haberim olmadı:
«j'avais aimé paraît-il»;
(Mazide) sevmış bulundum, diyorlar.

Müt.	سومش ایشم sevmış imişim;	Müt.	سومش ایمیز sevmış imisz;
Muh.	» ایشک « imissin;	Cem.	» ایشکز « imissiniz;
Gai.	» ایش « imis.	Gai.	» ایشلر « imisler;

Bunlarda da böyledir

اویمش ایشم ugumuş imişim = 1° (Mazide) uyudum da haberim yok, bana uyudum gibi geliyor; uyudum diyorlar: «j'ai dormi ou je dormis, paraît-il». 2° (Mazide) uyumuş bulundum diyorlar «j'avais dormi, paraît-il».

ولش ایشم olmuş imişim 1° Oldum da haberim yok, bana oldum gibi geliyor; oldum diyorlar: «je deviens, ou je suis devenu, paraît-il». 2° Oluş bulundum diyorlar «j'étais devenu, paraît-il», vs.

بن کندی سندن پاره ایشم [1] ben kendi-si-n-den para almis imis-im [1]
«je lui aurai pris de l'argent (à ce qu'il prétend).»

DÖRDÜNCÜ TEME. — a. *Niyetli temenin mürekkep mazi siygası* (mustakbelin hikâyesi) «imparfait de l'intentionnel».

Sevecek idim [2], sevecekdim «j'allais aimer, je comptais aimer, je devais aimer (éventuellement)».

[1] mis lerin art arda gelmesiyle doğan tenafür yüzünden bunların ekseriya bu türleri (kısaltık olmayanları) tercih edilir. Lehçelerde (sevmışımışım) gibi söyleyişler de işidilir. A.U.E

[2] Lehçelerde (seveceğiydim) gibi söyleyişler de işidilir. A.U.E

Müfret	Müt.[1] سوچايدم <i>sevecek idim</i> ;	Cemî	Müt. سوچايدك <i>sevecek idik</i> ;
Muh.	» ايدك « <i>idiñ</i> ;	Muh.	» ايديكز « <i>idiñiz</i> ;
Gai.	» ايدي « <i>idi</i> .;	Gai.	» ايديلر « <i>idiler</i> ;

« ل ايدي « *ler(i)di*.

Bunlarda da böyledir :

اوچايدم اوچايدم *uyuyacak idim*, *uyuyacakdim* «j'allais, je comp-tais, je devais dormir».

Uyuyacağdim, uyuyacağdı, uyuyacağdık, uyuyacağdiniz, uyuyacağdilar
= uyuyacaklar(i)di.

اوچايدم اوچايدم *ołacak idim*, *ołacakdim* «j'allais, je comptais, je devais devenir ou être», vs.

(ز) كويه كيده جىكىدك لكن يولار باغموردن بوزولدى. *köy-e gid-ecek-dik, lá-kin yoł-lar yağmur-dan boz-uł-du* «nous allions partir à la campagne, mais les pluies ont détrempé les chemins».

673. b. *Aynı temenin şartlık mürekkep siygası* (müs-takbelin şartlyesi) «suppositif du futur intentionnel».

Sevecek isem, = *seveceksem* «ileride seversem; sevmek niyetinde, tasavvurunda veya zorunda olursam» «si j'aime dans l'avenir, si je me propose d'aimer, si je compte, si je dois aimer».

Müfret	Müt.[1] سوچايدم <i>sevecek isem</i> ;	Cemî	Müt. سوچايدك ايسىك <i>sevecek isek</i> ;
Muh.	» ايسىك « <i>iseñ</i> ;	Muh.	» ايسىز « <i>iseñiz</i> ;
Gai.	» ايس « <i>ise</i> ;	Gai.	» ايسيلر « <i>iseler</i> ;

« سوچايدلار ايس « *ler(i)se*.

Bunlarda da öyledir :

اوچايدم اوچايدم *uyuyacak isem*, *uyuyacaksam* «si je dors dans l'avenir; si je compte, si je dois dormir»; vs.

اوچايدم اوچايدم *ołacak isem*, *ołacaksam* «si je deviens, si je suis (dans l'avenir), si je compte devenir ou être».

674. c. *Aynı temenin rivayet mürekkep siygası* (müs-takbelin rivayeti).

[1,1] Lehçelerde *sevecegidim*, *sevecegisem* gibi söyleyisler de işitilir. A.U.E

سوه جكمش ، سوه جك ايشم [1]

sevecek imişim =
sevecekmışım

Birinci kavramı: Niyetli müstakbelin rivayeli «dubitatif du futur intentionnel». (Müstakbelde) sevmek niyetinde veya zorunda olacağım, diyorlar, (gibi görünüyor) «j'aimerai, paraît-il; je compte, je dois aimer, paraît-il». İkinci kavramı: (Mazide) sevmek niyetinde veya zorunda olacakdım, diyorlar, (gibi geliyor) «j'allais, je comptais, je devais aimer, paraît-il».

Müfret

Müt.

Muh.

Gai.

سوه جكمش ، سوه جك ايشم *sevecek (i)mışım*;
سوه جكمشىك ، سوه جك ايشك *sevecek (i)mışsın*;
سوه جكمش ، سوه جك ايش *sevecek (i)mış*;

Cemi

Müt.

Muh.

Gai.

سوه جكمش ، سوه جك ايشز *sevecek (i)mışız*;
سوه جكمشىكز ، سوه جك ايشكز *sevecek (i)mışsınız*;
سوه جكلوش ، سوه جكتشل ، سوه جك ايشل *sevecek (i)mışler=ler(i)mış*.

Bunlarda da öyledir:

او بيه جقشم ، او بيه جق ايشم *uguyacak imişim, uyuyacakmışım*.

1° Uyumak niyetinde veya zorunda olacağım, diyorlar, (gibi geliyor). «Je dormirai, dit-on; je compte, je dois dormir, dit-on».

2° Uyumak niyetinde veya zorunda olacaktım, diyorlar, (gibi geliyor). «J'allais, je comptais, je devais dormir, dit-on», vs.

اوله جقشم ، او له جق ايشم *ol-acak imişim, ol-acakmişım*.

پادشاه يارين سلامنہ کيتبه جكمش *padişah yarın sel'am-liğ-a git-me-yecek-mış* «il paraît que le Sultan n'ira pas demain (vendredi) à (la cérémonie militaire du) Selamlık».

پاریس کيده جكمش لکن باپاسی برآقامش ايش *Paris-e gidecek-mış lakin baba-si bırak-ma-mış imış* «il comptait aller à Paris, mais son père ne l'a pas laissé (faire)».

675. BEŞİNCİ TEME. a. *Gerekirlik temesinin mürekkep mazı siyyast* (vücübının hikâyesi) «imparfait du nécessitatif».

[1] Lehçelerde (*seveceğimişim*) gibi söyleyişler de işidilir. A.U.E.

سوملی ایدم *sevmeli idim, sevmeli(y) idim* [1] = sevmek gereğinde ve zorunda idim «il fallait que j'aimesse, je devais aimer. (d'obligation)».

Sevmeliydiñ, sevmeliydi, sevmeliydiçk, sevmeliydiñiz, sevmeliydiçler = sevmelilerdi.

اویومالی ایدم *uyumalı idim, uyumalı(y) idim* = uyumam gerekdi «il fallait que je dormisse»;

تقریری دما دون بىتملى ایدم فقط وقت بولمادم *takrir-im-i daha dün bitir-meli-yidim, fakat vakit bul-ama-dim* «je devais achever mon rapport encore hier, mais je n'en ai pas eu le temps».

وجوبي نك شرطیسي *Agni temenin farzlik mürekkep (şart) siygası* (vücübînin şartiyesi) «suppositif du nécessitatif présent».

Ml.: سوملیسیم *sevmeli isem, sevmeli(y) isem* [1] «il faut que j'aime, si je dois aimer (d'obligation)»;

اویومالیسیم *uyumalı isem, uyumalı(y) isem* «il faut que je dorme, si je dois dormir».

وجوبي نك روايى *Agni temenin rivayet mürekkep siygası* (vücübînin rivayeti).

سوملیشىم، سوملی اىشىم
sevmeli imişim
sevmeli(y) imişim

Birinci kavramı: «Dubitatif du nécessitatif présent». Sevmek gereğinde veya zorundayım da haberim yok (veya öyle diyorlar). «il faut que j'aime, dit-on»; İkinci kavramı: «Dubitatif de l'imparfait du nécessitatif». Sevmek gereğinde veya zorunda idim de haberim yok (veya öyle diyorlar) «il fallait que j'aimesse, dit-on».

اویومالى اىشىم، اویومالى اىشىم *uyumalı imişim, uyumalı(y) imişim*.

1. «il faut que je dorme, dit-on», vs.
2. «il fallait que je dormisse, dit-on», vs.

[1,1] Müellif böyle iki kelimededen ibaret olup birincinin sonunda ve ikincinin başında bulunan vokaller arasında ekseriya *y* olduğunu, bir takımlarında da ikinciden vokalini atıldığını gösteriyor: *Sevmeli-dim, sevmeli-mişim, sevmeli-sem* gibi. Haftuki müellif böylelerinde yanılıyor; çünkü bunlarda ikinci vokal düşmez. Yalnız vokalleri arasında *y* bulunanlardan ikinci vokalin düşüğünü olur: *sevmeli(y) imişim* = *sevmeli(y) müşim*. A.U.E.

678. ALTINCI TEME. — a. *İltizami* (optatif → subjonctif) *temesinin mazi murekkep siygası* (الزاي نك حكايسى (iltizaminin hikâyesi) «imparfait de l'optatif».

Ml.: سوه ايدم *seve(y)idim* «si j'avais aimé» (optatif) [1]; «que j'eusse aimé» (subjonctif); [2] «si j'avais aimé» (conditionnel) [3], vs.

اوچويه ايدم *uyuya(y)idim*, *uyuya(y)idim* «si j'avais dormi.» vs.

Temenni hikâyesi (imparfait de l'optatif) temennileri, elde edilmemiş emelleri veya esefleri ifade etmekte tabii olarak kullanılan siygadır.

Ml.: كاشك دنيا يه كلييدم *keşke dünya-ya g'el-me-ye-y(i)dim* «Plût à Dieu que je ne vinsse jamais au monde!»

Şart mânasında alınırsa bu siyga, şart hikâyesinin ikinci bir türüsü olarak kullanılır (bk. § 683).

679. b. Altinci temenin şart murekkep siygası yoktur.

c. *Aynı temenin rivayet murekkep siygası* (iltizaminin rivayeti).

Biricik kavramı: (Şartin rivayeti mânasiyle kullanılır) «dubitatif de l'imparfait de l'optatif».

Ml.: سوه ايشم *seve-imishim* «il paraît que si j'avais aimé»;

اوچويه ايشم *uyuya-imishim* «il paraît que si j'avais dormi».

680. a. *Muaygen mazinin hikâye murekkep siygası* (Mazi-i şuhüdinin hikâyesi) «plus-que-parfait déterminé».

سودي ايدم *sevdi(y)idim* «j'avais aimé».

M	مودي ايدك <i>sevdi(y)idim</i> ;	M	سودي ايدك <i>sevdi(y)idak</i> ;
Muh.	سودي ايدك <i>sevdi(y)idiñ</i> ;	Muh.	سودي ايدك ن <i>sevdi(y)idiñiz</i> ;
Gai.	سودي ايدك <i>sevdi(y)idi</i> ;	Gai.	سودي ايدك ط <i>sevdi(y)idiler</i> ;

سوديلر ايدى *sevdiler(i)di*.

Bunlarda da böyledir:

اوچو ديدم *uyudu(y)idim*, *uyudu(y)udum* «j'avais dormi».

Bu siygayı vücuda getirmenin başka bir yolu da, şuhüdi mazinin basit siygasının her şahsi üzerine bir değişmez yardımcı fiil olan ايدى - *idi* fiilini getirmekten ibarettir.

[1] = (Keşke) *seveydim*. A.U.E

[2] = Müellisin verdiği bu mânâ bu şekilde değil, «ki seveydim» şeklinde vardır.

[3] (Eğer) *seveydim*. A.U.E

سُرْدَم *sevdim*

سُودَك *sevdin*

سُودِي *sevdi*

اِبْدِي (i)di, vs.

Yardımcı *idim* fiilinin de *idi-m* suretinde çözümlendiği düşünülürse (bk. § 554) aynı siyga olan bu iki suretin ancak teşkilci unsurlarının yer değiştirilmeleri yüzünden fark gösterdikleri görülür:

Sevdi-idi+m = sevdi+m+idi.

Şuhudi mazi hikâyesi, nakli mazi hikâyesi mânasiyle hemen de birdir. Naklı mazi hikâyesinin evvelce (§ 669) daha çok kullanılır olduğu görülmüştü.

Ml.: *بِنْ كَنْدِيْسَتْ سُوْلَدِيْدِيْ اُوْدَهْ اِنْغَادِيْ* *ben kendisi-ne söyledim-di, o-da inanmadı* «je (le) lui avais dit, mais il ne (me) crut pas».

681. b. *Aynı temenin farzlık (şartîye) mürekkep siygası* *(Mazi-i şuhudiniñ şartiyesi)* «suppositif du passé déterminé».

Ml.: *سُورْدِيْنَكْ اِبْدِيْمِ* *sevdi isem* «si j'ai aimé, si j'aimai»;

اوْرُودِيْنَكْ اِبْدِيْمِ *ugudu isem* «si j'ai dormi, si je dormis».

Hikâye siygasında olduğu gibi, basit siygadan sonra *ise* suretinde bir değişmez yardımcı fiil de kullanılabilir.

Yukarıda olduğu gibi şu siygalar da aynı mânada biribirî yerinde kullanılır:

Sevdi + ise + m = sevdi + m + (i)se.

682. c. *Aynı temenin rivayet mürekkep siygası* *(mazi-i şuhudiniñ rivayeti)*. (bu temenin rivayet mürekkep siygası yoktur) [1].

683. SEKİZİNÇİ TEME. a. *Şart temesinin mazi mürekkep siygası* *(şartın hikâyesi)* = «imparfait du conditionnel».

Ml.: *سُوْسَيْدِمْ، سُوسَيْدِمْ* *seuse-y(i)dim* «si j'aimais, si j'avais aimé»;

اوْرُوسَيْدِمْ، اوْرُوسَيْدِمْ *ugusa-yidim, -y(i)dim* «si je dormais, si j'avais dormi» [2].

[1] Metinde yeri olmayan bu ibare, taraflımızdan ilâve edilmiştir. Çünkü (*seuseydim imiş, seuseymış idim*) kelimelerinde olduğu gibi, bir taraftan muayyen maziyi, öte taraftan gayri muayyen maziyi bildiren *imış, idi* kelimelerinin bir fiil terkibine girmesi lâzım gelirdi ki bu, söylenişte mümkün olsa da mâna itibariyle imkânsızdır. A.U.E.

[2] Ya Rab ne eksilirdi deryâ-yi izzetiñden

Peymâne-i vücûda zehrâb dolmasaydı!

Âzâde-ser olurdum âsib-i derd-ü gamdan

Yâ dehre gelmeseydim, ya aklım olmasaydı. - Zîyar Paşa. A.U.E.

Bu siyga yerinde iltizaminin hikâyesi (imparfait de l'optatif) de kullanılabilir (§ 678).

684. b. Bu temenin şartiye mürekkep siygası yoktur [1].
 c. *Şartiye rivayet mürekkep siygası* (شرطك روايتي) *şartın rivayeti* «dubitatif du conditionnel».

Ml.: سبب اعجم *seuse imishim* = *seuse y(i)mishim* «il paraît que si j'aime, si javais aimé»; öyle görünüyor ki ben (mazide) sevse idim.

اویس اعجم *uyusa imishim* = *uyusa y(i)mishim* «il paraît que si je dormais, si j'avais dormi» = öyle görünüyor ki ben (mazide) uyusa idim.

Bunlar nadir kullanılır.

D. KATMERLİ MUREKKEP SIYGALAR.

685. Katmerli olarak mürekkep olan siygaların da izleri bulunmaktadır.

Bu sureti eder ki bazan hikâye den sonra yardımcı *ise* fililine rastlanmaktadır, ve bu mürekkep fil bir mürekkep hikâye siygasına bir şartiye katılmakla yapılmış bir siygadır.

Ml.: ایکی اور دوں (اردو) ماریہم اور قولانیور دوں دوں کے زمانی او قدر پکدی کی... *Eski ordu-lar maharebe-de ök kallanigor-du-ise-de bunan zaman-i o kadar g'eg-di ki... les anciens armés se servaient, il est vrai, de flèches dans la guerre, mais ce temps est bien passé.*
 امقدم خندہ مقبرہ میں ہر نہ کپڑا دیسے یہ اور لوجھہ پام سیلمسی اکیدا تبیہ قلنی *makadem hademe makule-si her ne g'ey-er-ler-di-yise gine ol-vegh-ile cāme kes-il-me-si ekiden tenbih kil-in-di kon intima aux gens de maison d'avoir à se tailler des vêtements semblables à ceux qu'ils portaient avant (Tarihi Djevdet I, 121).*

Bu gibi hallerde *ise* fiili, ardına *de edati* gelmesi golmesin, ve katılmış olduğu hikâye siygasının şahsi ne olursa olsun, daima müfret gaip olarak kalır [2].

[1] Evelki sahifedeki (1) numaralı hasiyede bildirilen aynı sebeplerle (*imiş, idi*) nin aynı fiil terkibinde bulunması imkânsızdır, A.U.E.

[2] Şart veya farz mânâlı *ise* nin ardına *de edati* geldiği surette, vücuda gelen terkip bu şartın, katmerli mürekkep siygası değildir, *ise* edati böylelerinde hal mânâsında olup, *de edati* ile beraber (öyle olmaya rağmen) mânâsında bir bağlaç «conjonction» rolünde olur, ve bu rol ile bütün şahislara da eklenebilir (§ 408 İhtar 2, 1234 ve § 1473).

<i>seviyor</i>	{
<i>(sevmekde)</i>	
<i>sever</i>	
<i>sevmış</i>	
<i>sevecok</i>	
<i>sevmeli</i>	

<i>sevdi</i>	}
<i>sev-</i>	
<i>sev-</i>	
<i>sev-</i>	
<i>sev-</i>	
<i>sev-</i>	

<i>(i)sem, (i)señ, (i)se-<i>de</i></i>	
<i>(i)sek, (i)señiz, (i)seler</i>	
<i>(i)sem, (i)señ, (i)se-<i>de</i></i>	
<i>(i)sek, (i)señiz, (i)seler</i>	
<i>(i)sem, (i)señ, (i)se-<i>de</i></i>	
<i>(i)sek, (i)señiz, (i)seler</i>	

<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	

<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	

<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	
<i>de-</i>	

686. Bu türlü ifade tarzı Türkçe fiillerin emallesinde noksan kalan hikâyelerin şartiyelerini temin etmektedir (§ 693) [1].

Bununla beraber bu teşekkürde, *ise unsurunun* (itibarı olarak) değişmez mabiyette olması dolayısıyla ardına bir *edat* bulunan *yalın* mürekkep siygalrı teşkil etmiş söylebilirler ki, bunlar Fransızca'nın «*si*» veya «*bien que*» bağıclarına «*conjoction*» muadildir. (§ 408, ihtar 2, 1234 ve § 1473).

— *mis̄se-m* şartyeside mençinde mürekkep bir siyga idi.

Kesim yapmayı sevigor (*sever, sevmış, sevecek, sevmeli, sevdı*) + (*i*) *se de...*;

« « (« « « «) + (*i*) *di ise de...*;

« « (« « « «) + (*i*) *miş* (*i*) *se de...*

Başka misaller:

Hasta isem de (hasta olmama rağmen, olduğum halde; hastayım, öyle iken.. hastayılm, bununla beraber..) *yine çalışacağım*.

Ata binemezmiş (*i*) *se de binenleri pek takdir edermiş*;

Ba gece evde kalmayıacak (*i*) *se de* (kalmayıacak idi *ise de*, kalmayıacak *imişse de*) *akşam bir defa uğrayacak* (uğrayacak idi, uğrayacak *imiş*). A.U.E

[1] Müellifin bu bahse ancak sathı olarak temas ettiği görülüyor. O kadar ki ilerde tertip ettiği siygalar cedvelinde dahi bu katmerli mürekkep siyga teşekkürlerine yet de vermemiştir.

Biz bunları burada ayrı ayrı gözden geçirdiğimiz gibi, daha sonra müellifin cedveline de ek olarak geçirmiș bulunuyoruz:

I. HİKÂYE ŞARTİYELERİ.

a. *Halın hikâye şartyesi*:

<i>sevigor</i> (<i>i</i>) <i>di</i> (<i>y</i>)	<i>isem, isek;</i> <i>iseñ, iseñiz;</i> <i>ise, iseler.</i>	<i>veya) sevigor</i>	<i>idim, idik;</i> <i>idiñ, idiñiz;</i> <i>idi, idiler.</i>
--	---	----------------------	---

— Farzedelim ki (mazide) seviyordum, seviyorduñ, vs.:

At-a bin-emi-yor id-i-yse, ne-y-e at bes-li-yor-du (*besli-yor-muş*).

[*idi, imiş, ise* nin başlarındaki vokaller hemen bütün böyle mürekkep siygalarda atılarak kalan kısımların daha evelki fiilin son hece ahengine uyararak kullanıldığı da olur].

b. *Mazariin hikâye şartyesi*:

<i>sever</i> (<i>i</i>) <i>di</i> (<i>y</i>)	<i>isem, isek;</i> <i>iseñ, iseñiz;</i> <i>ise, iseler.</i>	<i>veya) sever</i>	<i>idim, idik;</i> <i>idiñ, idiñiz;</i> <i>idi, idiler.</i>
--	---	--------------------	---

Farzedelim ki (mazide) severdim, severdiñ, vs.:

Rigā-dan hoş-a-n-ma-z-idi-yse, niçin baş-in-a o kadar daňkavuk topla-mış-di.

c. *Nakli mazinin hikâye şartyesi*:

<i>sevmış</i> (<i>i</i>) <i>di</i> (<i>y</i>)	<i>isem, isek;</i> <i>iseñ, iseñiz;</i> <i>ise, iseler.</i>	<i>veya) sevmış</i>	<i>idim, idik;</i> <i>idiñ, idiñiz;</i> <i>idi, idiler.</i>
---	---	---------------------	---

Farzedelim ki (mazide) sevmıştim, sevmiştüñ, vs.:

E. BIRBİRİNE BENZİYEN ŞAHİSLİ SIYGALARIN ARDLASMASINA DAIR KAİDELER.

687. Bir kelâm içinde birbirine benzeyen şahıslı siygalar ard arda gelirse o siygaların yalnız temeleri anılarak öteki unsurlarını (yani siygalar başit ise şahıs sonuclarını, mürekkep ise yardımcı fiili) bırakmak, ve bunları sadece en sonda gelen fiili temesinde vermek mümkündür.

Hasta ol-muş idi-(y)ise kendi-si-ni tedavi et-dır-me-si lâzım deyil-mi y(i)di.

d. *Nigetli mästakbelin hikâye şartıgesi:*

<i>sevecek (i) di (y)</i>	<i>isem, isek;</i> <i>iseñ, iseniz;</i> <i>ise, iseler.</i>	<i>idim, idik;</i> <i>veya) sevecek-i</i> <i>idîn, idîniz;</i> <i>idi, idiler.</i>	<i>(i) se,</i>
---------------------------	---	--	----------------

Tutalm ki (mazide) sevecek idim, idîn, vs. :

Yol-a çik-acak-(i)di-(y)ise, daha erken-davran-ma-si lâzım gel-ir-di.

e. *İltizamının hikâye şartıgesi:*

(Seve-ydi isem) veya (seve-ydim ise) gibi temenni ile şartın bir yerde toplauması mâna bakımından mümkün olamadığı için, böyle siygalar kullanılmaz.

f. *Vüciibinin hikâye şartıgesi:*

<i>sevmeli idi (y)</i>	<i>isem, isek;</i> <i>iseñ, iseniz;</i> <i>ise, iseler.</i>	<i>idim, idik;</i> <i>veya) sevmeli(y) idîn, idîniz;</i> <i>idi, idiler.</i>	<i>(i) se,</i>
------------------------	---	--	----------------

Tutalm ki (mazide) sevmeli idim, idîn, vs. :

Her kes genç-liğ-in-de çal-is-ip kazan-ma-li idi-(y)ise kendi-si-ban-a neden düşüneme-miş-di.

g. *Şuhudi mazinin hikâye şartıgesi:*

<i>sevdi (y) idi (y)</i>	<i>isem, isek;</i> <i>iseñ, iseniz;</i> <i>ise, iseler.</i>	<i>idim, idik;</i> <i>veya) sevdî(y) idîn, idîniz;</i> <i>idi, idiler.</i>	<i>(i) se,</i>
--------------------------	---	--	----------------

Tutalm ki (mazide) sevdim, sevdîn, vs. :

Yüz-ün-e bir az gül-dü idi-yse-niz şumar-ma-si mi lâzimdi.

Bütün buşlarda ya birinci ya ikinci suretlerdeki "siygalar" ötekine tercih edilerek kullanılır.

II. RIVAYET ŞARTIYELERİ

a. *Halin rivayet şartıgesi:*

<i>uguyor (i) miş</i>	<i>isem, isek;</i> <i>iseñ, iseniz;</i> <i>ise, iseler.</i>	<i>idim, idik;</i> <i>veya) uguyor (i) miş</i> <i>idîn, idîniz;</i> <i>idi, idiler.</i>	<i>(i) se,</i>
-----------------------	---	---	----------------

Diyorlar ki (mazide) uyuyor idim, öyle ise... :

Hasta rahat uguyor (i) miş (i) se onun uyan-ma-ma-si-na dikkat et-meli-ydi-niz.

Ml.: مباح امّا عن قالوار ، قلمه كيدرم (كيدرم) : Ben, her sabah erk'en kalk-ar (kalk-ar-im veya kalk-ar-di-m yerine), kalem-e gid-er-im veya gider-di-m. «Je me lève,

b. *Mazariin rivayet şartı*:

	isem, isek;
ugur (i)mış	iseñ, iseniz;
	ise, iseler.

(Mazide) uyur imişim diyorlar, öyle ise..:

Bura-ya kadar gel-eme-z imiş-(i)sə siz gid-ip kendisini g'ör-emez-mi ydi-niz.

c. *Naklı mazinin rivayet şartı*:

	isem, isek;
uyumuş (i)mış	iseñ, iseniz;
	ise, iseler.

(Mazide) uyumuş imişim diyorlar, öyle ise..:

Çocuk mekteb-e devam ed-eme-mış imiş-se, bu-nun kabahat-i surf kendi-sin-e mi ait-dir.

d. *(Nigetli) müstakbelin rivayet şartı*:

	isem, isek;
uyuyacak imiş	iseñ, iseniz;
	ise, iseler.

(Mazide) uyuyacak imişim diyorlar, öyle ise..:

O bu köşk-ü satın al-acak(i)mış(i)sə şimdije kadar ne-ye bekle-mış,

e. *Iltizaminin rivayet şartı*:

[Uyuya-yımış-(i)sə] gibi temenni ile şartın bir yerde toplanması māna bakımından mümkün olmadığı için, böyle siygalar kullanılmaz.

f. *Vücubinin rivayet şartı*:

	isem, isek;
uyumalı imiş	iseñ, iseniz;
	ise, iseler.

(Mazide) uyumalı imişim diyorlar, öyle ise..:

Çocuk-lar böyle iyi, hava-ıar-da gez-meli-yımış-(i)sə, onları ne-den dört duvar ara-sın-da tutu-yorlar-di.

g. *Şahudi mazinin rivayet şartı*:

	isem, isek;
uyudu imiş	iseñ, iseniz;
	ise, iseler.

(Mazide) uyudum diyorlar, öyle ise..:

Bu siyga yerine naklı mazinin hikâye şartı: (uyumus idim ise, uyumus idiysem) kullanılır. (bk. onun misaline.)

Bu katmerli mürekkeplerin kullanımı alelâde (yâhîn) mürekkep siygaların kullanımına nazaran daha azdır. A.U.E

tous les matins de bonne heure et je vais au bureau» veya «je me levais... et j'allais au bureau».

Bu türlü ifade ediş, temenin sonuca nispetle hâz olduğu istiklâlin bir neticesidir (Mk. § 625). Esasen bu hâl, ancak bu istiklâlin daha büyük olduğu siygalarda mümkündür.

Bu sebepledir ki, şuhudî mazi ve şart «conditionnel» temelerine ait siygalarda bu gösterdiğimiz yoldaki kısaltış yapılamaz [1].

IHTAR. — Bir taraftan olumsuz öteki taraftan olumlu bir fiil karşısında bulunulsa bile, muzarı temesinin siygaları bu takdirde bûshütün aynı olmamakla beraber bu yolda kısaltılabilir.

Ml.: او نے سونے لکن برادرہ چوں النفات کوستیردی O ben-i sev-em-z (sev-me-z-di yerine), l'âkin birader-im-e çok ittifat g'ôster-ir-(di). «Il ne m'aimait pas, mais il montrait une grande sympathie à mon frère».

IHTAR 2. — Bu tetkik ettiğimiz kaide, Türkçe'nin mânaça beraber tertiplenmiş (=düzendes, «coordonné») bir çok kelâm uzuvlarına aitedatları (=ilgiç «postpositions»ları) tekrar etmemekteki umumi temayülü neticesidir.

Ml.: ایشی بیتیردکن و آلتلرنه طوبلاقدن صوکرا اوہ کبتدی İş-in-i bit-ir-dik-den ve alet-ler-in-i top/a-dık-dan sonra ev-e git-di (bitirdikden kelimesi ardına gelmesi gereken sonra, burada bırakılıp daha sonra gelen top/dıdkdan kelimesi ardına gelen sonra ya bağlanmıştır) «ayant fini son travail et ramassé ses outils, il s'en alla chez lui».

F. ŞAHISLI SIYGALARLA BERABER BULUNAN *می* *گی* *کی* gibi *کے* *deyil* EDATLARININ TUTTUKLARI YER.

688. Bilindiği üzere, fiilin şahisli siyalarından çoğu, besbelli kiardinca cevherî fiil gelen bir ortacın müsnât «prédicat» halinde bulunduğu eski isim cümleleridir.

Ml.: *yaz-mışım*: yazdım da haberim yok; diyorlar ki yazdım «j'ai écrit = (mazide) yazmışım, yazar (kimse) im «je suis ayant écrit». Bundan da: *yazmış* temesiyle *im* sonluğun (terminaison) u arasında isim cümlelerinde de görüldüğü üzere, müsnât «prédicat» ismiyle, cevher fiili arasında giren aynı unsurların yanı *mi*, *gibi*, *deyil* edatlarının niçin girebildikleri anlaşılır. Yine verdığımız izahlardan anlaşıldığına göre, bunların basit siyalar arasına girebilmeleri, ancak (şahis sonlukları cevher fiilinin şimdilik hal siygasından ibaret olan, mk. § 625) temelerin birinci takımında mümkündür. Bununla beraber iltizami (temenni ve terecci «optatif») temesi müstesnadır:

Şuhudî mazi ve şart «conditionnel» temeleri gibi, o da basit siygada

[1] Şuhudî, şart (ve emir) siyalarının sonuçları olan ve aynı zamanda bu fiillerin faili bulunan bitişik zamirlerin, bütün öteki siygalarda yine sonuçlar olan ve aynı zamanda onların faili bulunan başka bitişik zamirlerden bir az farklı olduklarına dikkat edilmelidir. A.U.E

böyle araya girişи kabul etmez (mk. § 626). Mürekkep siygalarda bu araya giriş bütün temelerde mümkünündür.

689. *ş mi* edati. — İçinde şahih siyga bulunan bir cümle sorgulu olur ve bu soru fiile ait bulunursa, soru edati olan *ş mi* (§ 442) bütün fiil siygasından sonra gelecek yerde, bazan teme ile şahis sonluğu veya yardımcı fiil arasına girer.

Basit siygalarda bu araya giriş dört birinci teme (süremlik hal, muzarı, nakîf mazı, niyetli istikbal) de olur ki, bunlarda mecburidir; ve beşinci teme (vûcûbi) de olur ki, bunlarda ihtiyaridir.

M1. :

1. سوْرِدِيمْ *sevigor-mu-yim?* «aimé-je actuellement?» سوْرِدِيْمْ *sevivor-mu-suñ?* «aimes-tu actuellement?»;
2. سوْرِدِيمْ *sever-mi-yim?* «aimé-je? aimeraï-je?»;
3. سوْمِشِيمْ *sevmış-mi-yim?* «ai-je aimé?»;
4. سوْجَكِيمْ [1] *sevecek-mi-yim?* «aimeraï-je?»;
5. سوْمَلِيْمِيْ *seumeli-mi-yim?* veya [2] سوْمَلِيْمِيْ *seumeli-yim-mi?* «faut-il que j'aime?».

690. Bu araya giriş son üç teme (iltizami, şuhûdi mazı ve şart) de mümkün olmadığından *mi* edati o zaman siyga sonunda gelir:

M1. :

6. سوْرِيْمِيْ *seveyim-mi* «que j'aime?»
7. سوْرِدِيْمِيْ *sevdim-mi* «ai-je aimé?»
8. سوْسَمِيْ *s-usem-mi* «si j'aime?».

[1] Müellifin Arap yazısıyle verdiği şekillerin ikincileri umumiyetle böyle yazılmazlardı. Müellif bessbelli (*seviyor musun*) kelimesindeki yazı durumuna bakarak ötekileri de buna kıyaslamıştır. Halbuki (*seviyor musun*) da (*ş*) nin (*ş i*) sı, kendisiinden sonra gelen (*ş s*) ile yazıda birleştirilebilir ise de, bu Osmanlı imlâsında bu (*ş i*) vokalini, ardına gelen (*ş g*) konsonuna bitirtmek umumiyetle usulden değildi. A.U.E.

[2] Müellif *seumeliyim mi* kelimesini *sevmeli migim* siygasının ikinci bir çeşidi olarak veriyor. Halbuki bunların ikisi aynı mânada ve rolde kelimeler değildir.

Sevmeli migim nasıl vücubinin soru siygasıdır ki, bunda *mi*, silin fail tarafından yapılması lâzım geldiğini (veya gelmediğini: menfi olursa) sormak içindir.

Sevmeligim mi kelimesi ise başka mânâ ve roldedir. Bunda siyga sadece vücubi *sevmeligim* kelimesidir; ve bona katılan *mi* bu fiil ve hareketin yapılması icap edip

691. *Benzzerlik ilgici: كـ gibi* (§ 886). — Taklit edilen, benzetilen, az çok birbirini okşayan, başkalarına kıyaslanan fiil ve hareketler ifade etmek istenildiği zaman, bu edat fiile ilâve edilir.

Sanki, güya ki «c'est comme si...», öyle görünüyor ki, bana öyle geliyor ki, denilebilir ki «on dirait que...» tabirlerine denk olur.

Ml.: *سـ وـ يـ seviyor gibi-yim*, «c'est comme si j'aimais actuellement; on dirait que j'aime actuellement».

Bu ifade tarzı mâna itibariyle şüphelilik «dubitatif» e yaklaşır.

Bununla beraber şu cihet kaydedilmeli ki, *gibi* edathının mürekkep

etmediğini sormak için değil, *sevmeliyim* sözünün söylenip söylemediğini sormak içindir. Bu türlülerinden sonra *dediñiz*, *söylediñiz* gibi başka bir fiil gelebilir.

Sevmeliyim mi: (*sevmeliyim* sözünü «müs») dediñiz.

Şu halde *sevmeli migim* sureti asıl fiili soruş; *sevmeliyim mi* sureti ise mütekellimin, muhatabın gaibin bu (*sevmeliyim*, *sevmelisiñ*, *sevmeli*, vs.) sözünü söyleyip söylemediğini anlamak için cümleyi soruş yerindedir. Yalnız *mi*nin siyga sonunda bulunmak zorunda olduğu ihtiyamı, şuhudi mazlı, şart siygalarında aynı şekil, hem fiillin sorusu, hem cümlenin sorusu için kullanılır ki, hangisi için olduğu cümlenin gelişinden belli olur:

Bu kitabı sevdiniz mi: (fiili soruş mânasiyle);

Bu kitabı sevdiniz mi dediñiz: (cümleyi soruş mânasiyle).

mi nin bu durumları söylece hulâsa edilebilir:

	<i>igor</i>		
	<i>er</i>		
<i>sev</i>	<i>mi</i>	<i>y) im, siñ, (.) - iz, siñiz, (dir) ler = (ler-mi).</i>	
	<i>mış</i>		
	<i>ecok</i>		
	<i>meli</i>		
	<i>igor</i>		
	<i>er</i>		
<i>sev</i>	<i>mi</i>	<i>y) im, siñ, (.) - iz, siñiz, ler</i>	<i>mi, dediñiz?</i>
	<i>mış</i>		
	<i>ecok</i>		
	<i>meli</i>		
	<i>e</i>	<i>y) im, siñ, (.) - lim, siñiz, ler</i>	<i>mi, dediñiz?</i>
	<i>di</i>	<i>m, ñ, (.) - k, ñiz, ler</i>	<i>mi, dediñiz?</i>
<i>sev</i>	<i>se</i>	<i>< < < < < <</i>	<i>mi, dediñiz?</i>
	<i>e</i>	<i>y) im, siñ, (.) - lim, siñiz, ler</i>	<i>mi, dediñiz? A.U.E</i>
	<i>di</i>	<i>m, ñ, (.) - k, ñiz, ler</i>	
<i>sev</i>	<i>se</i>	<i>< < < < <</i>	

fiil arasında girişi hiç te mecburi olmayıp bu, siyganın sonuna da getirebilir [1].

- *mi* soru edatının araya girişi mümkün olmadığı aynı yerlerde *gibi* edati da araya giremeyeip sona kahr.

Ml.: سوْدِمْ كَي *sevdim gibi* «on dirait que j'ai aimé».

IHTAR. 1 — *mi* den farklı olarak *gibi* ilgici eklemlerdeki vokaller ahengî kanununa tâbi olmaz.

IHTAR. 2 — *imis-im* yardımcı fiili hemen hemen *gibi* mânasındadır.

692. *Olumsuz (menfi) katmaç; Değil* (mk. § 445). — Bilindiği üzere fiil siygalarının olumsuzluğu hususî bir *özgeleyen* (özgelemeç «modificateur») le ifade edilir (mk. § 592):

[1] Öyle ama o zaman yine bunun rolü ve mânası, ötekinin rolü ve mânasından ayrı olur:

Araya giren *gibi* kelimesi, fiilin tam olarak değil, tam olmaya yakın bir halde yapıldığını veya o filiye yapılır göründüğünü bildirmek içindir.

Seviyor gibiyim = öyle görünüyor ki, bana öyle geliyor ki seviyorum (tam ve katı sevmek değil).

Bu aynı siyalarda *gibi* kelimesi, fiilden sonra geldiği zaman, bulunduğu cümlenin sözlere misal olduğunu bildirmek içindir:

Sevigorom gibi sözlerle ona avutmağa çalışıyordu.

Gibi nin de bu durumları söylece hujâsa edilebilir:

<i>sev</i>	<i>igor</i>		
	<i>er</i>		
	<i>mis</i>	<i>gibi</i>	<i>y) im, sîn, () - iz, sîniz, (dir) ler</i> = (ler gibidir).
	<i>ecek</i>		
<i>sev</i>	<i>igor</i>		
	<i>er</i>		
	<i>mis</i>	<i>y) im, sîn, () - iz; sîniz, (dir) ler</i>	<i>gibi sözler, vs.</i>
	<i>ecek</i>		
	<i>meli</i>		
<i>sev</i>	<i>di</i>	<i>m, ñ, (), - k, ñiz, ler</i>	<i>gibi</i>
	<i>e</i>	<i>y) im, sîn, () - lim, sîniz, ler</i>	
<i>sev</i>	<i>di</i>	<i>m, ñ, (), - k, ñiz, ler</i>	<i>gibi sözler, vs.</i>
	<i>se</i>	<i>« « « « « «</i>	

Bu suretle *gibi* hem siyaya, hem de yukarıda (§ 691, ihtar) olduğu gibi, icabında bütün cümleye ait olmak üzere benzetme ve kıyaslama yoluyla girer:

Bu kitabı *sevdim gibi* = bu kitabı (tam değilse de olsa yakın bir halde) *sevdim* (*gibi* fiile ait); bu kitabı *sevdim gibi* sözlerle kendisini kandırıp elinden aldı (*sevdim* sözü *gibi* sözlerle: (*gibi*) cümleye ait). A. U. E

Yaz-ma-mışım «je n'ai pas écrit», *Fakat bu olumsuzluğu daha tesirli olarak ifade etmenin/baska bir yolu vardır ki; bu da teme ile sonluk arasına (*deyil*) «ne... pas...» katmacının sokuşturulmasıdır.*

Yazmış deyil-im «je n'ai pas écrit» veya «ce n'est pas que j'ai écrit»; keli. keli: «je ne suis pas (celui) qui a écrit» yani: *Yazmış (kimse) deyilim.*

Bu ifade tarzına daha bir kaç misal:

هر استدیکی باه حق دکم her iste-diy-iñ-i yapacak deyil-im «je ne vais pas faire tout ce que tu désires, tout ce que te passe par la tête»;

بۇن نورکلر آساده طوپلانش دکلدر bütün Türk-ler Asya-da topla-n-mış deyil-dir «il n'y a pas qu'en Asie qu'il y ait des Turcs»; keli. keli: «tous les Turcs ne sont pas réunis en Asie».

Şu misalde ise mürekkep bir cümle içinde bulunuyor:

کیتىش دکل اىسم بىرون بولە سوپەلەپورىشكز git-mış deyil-ise-m, niçin böyle söyle-yor-suñuz «si je n'y suis pas allé pourquoi parlez vous ainsi» [1].

[1] *Deyil* kelimesi siyganın unsurları arasında girdiği zaman üst başında kalan kışım sıfat rolünde bir ortaçtır; ve bu ortaç ya olunlu ya olumsuz halde bulunır. İşte bu *deyil* katmaçı böyle olan bir ortacın manasını olumsuzlamak için getirilir; ve teşkil ettiği cümle de bir isim cümlesi olur:

Meselâ (*gitmişim, gitmemişim*) birer fiil cümlesi teşkil eder. Fakat *gitmiş, gitmemiş* unsurlarıyle (*im*) cevher fiili arasına *deyil* getirilirse o zaman bunlar sanki (*gitmiş, gitmemiş+im*) den ibaret ve cevheri fiil ile birleşmiş bir ortacın meafilerini teşkil ederler ve o zaman isim cümlesi olurlar:

<i>gitmiş deyil-</i>	<i>im, siñ, (.), iz, siñiz, ler.</i>
----------------------	--------------------------------------

(Birincisi) fail kendisinin gitmiş bir durumda olduğunu inkâr eder manasıyla kullanılmıştır.

(Ikincisi) fail kendisinin gitmemiş bir durumda olduğunu inkâr eder manasıyla kullanılmıştır.

Bu ikincisinde bir taraftan fiillere mahsus olumsuzluk eki *me*, bir taraftan da *Ortaca* yani bir bakımından isimlere mahsus olan olumsuzluk eki *deyil* hep bir arada gelmiş olmakla, iki menfinin haslı müsbet olduğu gibi, bunun da manası (olumluğ'a) varır:

Şu halde *gitmemiş deyilim* cümlesinin hükmü *gitmişim* manasında müspet olur.

Bu izahlara göre, bular müellifin dediği gibi, rast gele bir takim ifadeler teşkil etmiş değildirler; müfret haliyle her temenin olumlusuna olumsuzuna katılarak, az evel bildirilen yoldaki manalariyle aynı teşekkürler yüçünde getirirler: *Ben size bunu anlatacak deyilm; bunu söyligemez degilisiniz, vs..*

Bütün bu teşekkürler, yapıtları bakımından isim cümlesi olmakla beraber, manaları

IHTAR. — Şuhudî mazi veya şart temesi olduğu zaman benzetim (örnekseme, «analogie») yoluyle şöyle bir takım ifadeler de teşkil edilebilir:

گرامدی دلگم gaz-ma-dı deyil-im «ce n'est pas que je n'aie pas écrit».

Bu türlü cümleler isim cümleleriyle fiil cümleleri arasında sayılacak bir yer tutmaktadır.

693. Şahîsi siygaların celvelini veriyoruz:

BAHÎS II. — ŞAHİSSIZ FİİL SIYGALARI.

(Fiilin *isimcil* siygaları.)

694. Fiilin § 598 de tanımlatmış olduğumuz isimcil siygaları kendi liklerinden *şahîs* bildirmezler. Yalnız bunlardan bazlarında bir *zaman* fikri bulunur.

Şu halde fiilin isimcil siygaları rolü, alelâde fiil fikirlerini ifade etmekten ziyade fiili bir *isim* kılığı altında göstermekten, yani kelâm içinde onun isim rolünü oynamasına ve lüzumu halinde ismin aldığı aynı bükünleri (flexions) onun da almasına müsaade etmekten ibarettir.

695. İsmenin umumi kategori (makule) sine ikinci derecede şu üç kategorisinin de dâhil olduğunu (§ 197 ve aşağısı) görmüştük:

bakışından - üst taraftaki ortaçların mânası da katılmak dolayısıyle - ayrı mânâlı mürekkep siiller olurlar.

Bu siillerin bütün temelerle mürekkep siiller halinde yapıtlarını şu cedvelde gösteriyoruz:

	<i>igor</i>	
<i>sev</i>	<i>er(z)</i>	
<i>sev-me</i>	<i>miş</i>	<i>deyil.</i>
	<i>y) ecek</i>	

Bu şekiller mürekkep fiil hallerini gösterirler ki, bunlarda *deyil* kelimesi daha evvelki (olumlu veya olumsuz) siygaların her birini olumsuzlamaktadır.

Deyil, bu siillerde olduğu üzere yalnız katıldığı müspet siygayı menfilemetk, veya menfi siygayı reddetmekle mânasını yine müspete çevirmek rolünde olduğu gibi; cümlesinin olumlu veya olumsuz hükmünü reddetmek mânasiyle de düşünülebilir.

Fakat şu aşağıdaki temelere katıldığı zaman, bu defa katıldığı fiilin değil, sadece bütün cümlenin olumlu veya olumsuz mânasını reddetmek mânasiyle kullanılır:

	<i>meli</i>	
<i>sev</i>	<i>y) e</i>	
<i>sev-me</i>	<i>di</i>	<i>deyil, /hatta, belki.../. A.U.E.</i>
	<i>se</i>	
	<i>sin</i>	

1° Alem «substantif», 2° sıfat «adjectif», 3° katmaç «adverbe» (burada zamiri kale alımıyoruz) [1].

Böyle bir taksime muvazi olmak üzere fiilin isimcil siygalrı arasında şunları ayırdediyoruz:

1° Alemlik siygalr veya bükünlü «déclinable» siygalr (*mastar, mastar ismi*) ki, mücerret ve mutlak bir surette hadesi bildirirler. *Yemek* (*mastar*), *yemek* (*mastar ismi*); *dolma* (*mastar*), *dolma* (*mastar ismi*), vs. [2].

2° Sıfatlık (*ortaç «participe»*) siygalr ki, bunlar sayesinde failin yaptığı veya onun uğradığı bir fiil ve hareket aynıyle bir sıfat gibi bir mefhumu belirlemeğe «déterminer» hizmet edebilir; şu misalleri mukayese ediniz:

(Padışah tarafından *azat edilen* esirler) ve (*hasta* esirler)-ki, bunlardaki *azat edilen* kelimesiyle *hasta* kelimesinin her ikisi de «nasıl esirler?» sualine cevabolan sıfatlardır.

3° Katmaçlık siygalr (*ulaklar «gérondif»*) ki, bunlardaki fiil ve hareket bir tavır, zaman, sebep, vs. *hal* ve *kâri* «circonstance» olarak itibara alınmaya müsaittir [3].

696. Isimcil siygalr *değişimli* «variable» dir, büünenler.

Sıfatlık siygalr, *esasta değişmez* «invariable en principe» dir; fakat alemlər kütünlükleri zaman değişimli olurlar.

Katmaçlık siygalr da *değişmez* dir; fakat içlerinden bazıları kısmi bükünlere ugrayabilir ki, bu bükünler ancak münferit hallerde görünür ve pek muayyen olan hususi hallere mukabil olur (mk. § 1404).

697. Şurada yapılan bu tasnif tamamiyle katı değildir; hiç olmazsa şu cihetten değildir ki, fiilin aynı bir isimcil siygası, bazan bir mastar ismi «nom d'action» bazan bir ortaç «participe», bazan (bunun daha göze batar bir hususiyelleni olmasına rağmen) bir ulak «gérondif» vazifesini görebilir. Asıl isim olan bazılarının nöbet nöbet aleml, sıfat

[1] Müellif kelime tasnifini şöyle yapmıştır:

İSİM	<i>değişimli</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \text{alem} ; \\ \text{zamir} ; \end{array} \right.$
	<i>değişimsiz</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \text{sıfat} ; \\ \text{zarf 'katmaç'} ; \end{array} \right.$

FİİL :

EDAT. A.U.E.

[2] Müellif burada misal olarak fransızca «rire, dormir» ve «le rire, le dormir» misallerini veriyor ki, biz bunları burada türkçe misallerle değiştirdik A.U.E.

[3] Fransızca'da: «il arrive, en courant; se oyant pris, il ne cherche plus à fuir» = (koşarak geldi; yakalandığını görünce kaçmaya yeltenmedi). J. D.

veya zarf (katmaç) olarak kullanılmalarında (mk. § 198) görülen ele yatarlığın «plasticité» aynı bunlarda da bulunmaktadır.

Fakat bütün bu kullanma dalgalarını asıl isim olan bir kelimenin, filân veya falan mahiyeti baskın olmak dolayısıyle (alem, sıfat, zarf) gibi üç kategoriden biri içinde ayrıca tasnif edilmesine manî değildir. O zaman *isim* «nom» unvanı, ancak mütenevvi kategorileri içine alan umumi bir terim olarak kalmaktadır.

Umumiyetle filân, falan kullanışlarda özelleşmiş olan fiili isimcil siygaları da (meselâ -*(y)en* lâhikası bugün ancak o taçları teşkil etmektedir) çoğu hallerde böyle olmakla beraber, bunlardaki ayrılık gayrihk ekseriya pek bariz değildir; ve bu siygalar içinde öyle bazıları vardır ki, baskın bir mahiyeti olmaması yüzünden yukarıda gösterilen üç kategorinin tercihan hangisinde kendisine yer verileceği bilinemez. İşte bu bakımındanki *isim* umumi unvanına karşılık olarak bunları (sadece ve yalnızca) isimcil siygalar suretinde bir umumi tâbir altında tutmak zaruri görünüyor.

Şu halde Türkiye Türkçesinde iki isimcil siyga vardır: -*dik* li siygalar, -*(y)ecek* li siygalar.

- *dik* li ve -*(y)ecek* li siygalar.

698. -*dik* ve -*(y)ecek* lâhikaları kendiliklerinden bir zaman fikri bildirirler, (ber halde bakınız -*dik* lâhikasına dair, § 1275) ve bu cihetten biribirine zittırlar.

-*dik* lâhikası tercihan, evvelce olup bitmiş fiil ve hareketlere mahsustur. Ekseriya onun ardından bir mülkiyet lâhikası görülür (bununla beraber mk. § 714, 743 ten 745, 763 e kadar).

-*(y)ecek* lâhikası geleside, (istikbalde), tasavvurda, ihtimal ve imkân içinde olan fiil ve hareketleri bildirir. Bu siyganın çok büyük mikyasta bir kullanım alanı vardır. Isimcil bir siyga olmak bakımından yalnız çok tenevvüllü kullanışları olmakla kalmayıp, şahıslı bir siyganın teme hizmetini de görebilir (bk. s. 1012 levha).

699. -*dik lâhikasının imlâsına dair mutalâa*. — Bu lâhikanın ardından bir vokal (yani başı vokalli başka bir lâhika) geldiği zaman, ica-bına göre dolu dolu «scriptio plena» -*كـوـدـيـمـ*- veya -*كـوـدـيـمـ*- suretinde yazılır (ki son zaman imlâsında ahenk kaidesi icabiyle söylenişin ü veya u yuvarlak vokalleriyle olduğuna göre -*كـوـدـيـمـ*- veya -*كـوـدـيـمـ*- suretinde de yazılıyor).

Ml.: سوديم *sev-diğ-im;*

اريدوغم *ugu-du-ğum.*

Bütün öteki hallerde (kelime sonunda veya bir konsondon evvel) - دك ، - دق ، - دقییر، - دکییر، - دکییریز yazılır.

Ml.: سودکہ *sev-dik-de;*

اولڈک ol-duk.

700. Burada bu siyalar hakkında söylenecek şeylerin hepsi daha evvelce geçen izahlarda söylemiş bulunuyor. Nitekim bunların müsaид olduğu muhtelif kullanışlar yukarıda (§ 295) bildirilen üç kategori arasında bölüşüktür. Bu sebeple bunları sırasıyla aynı kategorilere aidolan diğer siyalarla beraber mütalâa etmekte fayda vardır. - dik li siyga alem olarak kullanıldığı zaman mastar isimleriyle, yine aynı siyga sıfat olarak kullanıldığı zaman ortaçlar «particip» le vs., mütalâa edilecektir.

- *dik lâhikası* Yakutça'nın $\frac{\text{täx}}{\text{tax}}$ veya $\frac{\text{däx}}{\text{dax}}$ (378 § BÖHTLINGK) lâhikasına muadildirki, bundan bu lâhikasının eskiden katmer vokallenmişli (*dak*) olduğu neticesi çıkarılabilir.
- *dik vesilesiyle* ink. § 635, zeyil.

701. Hiç olmasa -dik ve /y/ ecek münasebetiyle görülüyor ki, üç türlü isimcil siygalı bir tefrik yapılması sun'idır; ve isimcil siygalı daha geniş bir kavramda anlamaya çalışmak zaruridir.

Bu kavramın daha menşî devirlerinde Türkçe *füsil* isimeil lâbikalarından ekserisine tatbik edilir bir halde bulunmuş olması icabeder. Nitekim - (y) en lâhikası (§ 733) Osmanlı Türkçesiude sadece ortaçlarını vücuda getirmekten başka bir şey için kullanılmaz olmustur; fakat şark lehğelerinin ekserisinde bunun - *kan*, - *ken* suretiinde olmak üzere - *dik* li ve - (y) *ecek* li isimeil siygalar gibi aynı çeşitli kullanışları vardır:

1º Fıllin alemlik sıvıgası (mastar ismi) olarak:

ok at-kan-im = ok at-ma-m «le fait que j'aie lancé une flèche».

2º Fikin sıfatlık sıygası olarak, yani:

a. Alelâde ortaç olarak:

ok at-kan kişi = ok atan kişi «l'homme qui a lancé une flèche»;

b. Meçhulümsü «quasi-passif» bir ortaç olarak (mk. § 756):

at-kan ok = atilan ok «la flèche qui a été lancée».

c. Ortacımı «pro-participe» olarak (mük. § 747):

at-kan ok-um = attigum ok «la flèche que j'ai lancée».

3º Filin katmaçılık sıygası (ulak «gérondif») olarak:

ok at-kan-da = (ben, sen, o) ok attik ta « lorsque je,

\veya bir ulak tâbirinde :

ok at-ka-nim-da = ok attiğimda «lorsque j'ai lancé une flèche».

I. FİLIN İSİMÇİL (INSİRAFLI) SİYGALARI.

702. Fülin isimcil siygaları şunlardır:

1 Mastar;

2° Mastar ismi;

3° Mastar ismi olarak kullanılan -dik li ve (y)ecek li siygalar.

703. Fiilin isimcil siygalarının şekilleniş «morpholoji» farikaları. — Fiilin isimcil siygalarının şekillenişi esas itibariyle asıl isim şekillenişinin aynıdır (bk. § 210).

Her halde fiilin isimcil siygaları hiçbir zaman cemi lâhikası almadıkla, bunların alabilecekleri sonuçluk lâhikalar şunlardan ibaret kahrı:

1° Mülkiyet «possessif» lâhikaları (yalnız mastarda);

2° Halet «casuel» lâhikaları.

كـ - ki lâhikası fiilin isimcil siygalarıyla nadir kullanılır.

Bu kayıt ve şartlara mukabil, aşağıda (717inci bentten itibaren) devam edecek olan sergileyişte kabul ettiğimiz sıra ve tertip asıl isimlerdekinin aynı olacaktır.

A. MASTAR.

704. Mastar lâhikası $\frac{\text{كـ} - \text{mek}}{\text{عـ} - \text{mak}}$ hecesidir.

Ml.: سُوْمَكٌ *sev-mek*

اوْيُونِقٌ *ugu-mak*.

Mastar, zaman fikri bildirmez.

Mastar, fiilin isimcil siygaları içinde mülkiyet ekini alamayan birieik siygarıdır. Bu ayrılık şahsi siygalarla isimcil siygalar hâdudunda yer alan mastarın hususi mizacını barizleştirmektedir (mk. § 1292 ve aşağısı).

IHTAR. — Bütün Türk dillerinde bu böyle değildir. Meselâ Çağatay metinlerinde *-mek* li mastar, bazan mülkiyet (izaset) ekini almaktadır.

Eski Osmanlıca'da da bu böyle idi:

Ml.: *اسْكَنْ مَلَكَ طُرْكَى* [1] *asker halq-in-in toy-ul-mağ-i ol-a* «que les soldats fasseut du butin» (Ruen, 1502 yazmaları, yaprak 38 v°);

أَوْلَادُ حَلَلُوا بَغْدَادَ طَبِّقَتْ نَفْسَ شَرْطَ اِيلَدِى [2] *anun helâl ol-mag-in-a tagyib-i nejes* *sart eyle-di* «il a décidé que ceci serait licite à condition d'avoir haleine saine» (1426 yılı yazmaları, yaprak 215 V°);

Pek sonrak olmamakla beraber (*-mek* li mastar daha evvelceden XIinci Milâdi asırda gösteriliyor, bk. Div. L. T. müteaddit yerleri), bu lâhika ancak git gide böyle mücerret bir siyga mahiyeti almıştır.

Diger Türk dilleri (meselâ Kırgızca), mastar vazifesini *-gü* (*-kü*) yerinde olan *ü*, *ü* ye vermiştir ki, bu eski bir feri fiil «supin» dir (mk. s. 926; mk. MELLORANSKI, II, 60).

-mek lâhikası da bizzat feri fiil olarak veya malum yahut yarı meçhul (§ 755) mânadaki bir niyetli müstakbel gibi buna yakın bir mânada olarak kullanılmıştır ki, bunun Osmanlıca'da karşılığı (bahsi geçen *-gü* lü siyga ile yakınlığı olan) *-(y)ecek* tır.

Ml.: *Kör-mök* manzara, görülecek şey, mk. Osmanlıca *g'ör-ecek*; *uğ-mak* haber; *sös ol-mak* meraklı, tuhaf, vs. (4 § ve Gr. alt., § 41).

[1] Bu kelime belki aslında yanlışdır, veya usludan yanlış okunmuştur. طُرْكَى *toyum-uğu* da olabilir A.U.E.

[2] Bu okunuşu şüpheli görüyoruz. *tugb-i* suretinde olsa gerek. A.U.E.

Ekseniye - *mek*, *bol-mak* sıhiyle kullanılır. Bu teşkil Osmanlıca'nın - (*y*)ecek 'ol-mak' suretiindeki karmaşık sıhine muadildir (mk. § 811 ve aşağısı).

Ml.: توران بورىچە تىلاق بولدى *Taran yurt-i-ga kag-it-mak bol-di*. Turan memleketine geri dönenek oldu (dönmeye hazırlandı) «il s'apprête à retourner dans le pays de Touran». (ABOULGHAZI, s. 74);

ışkarga (Fars. şikâr) *bar-mak bol-di* «il s'apprête à aller à la chasse» (Yedi Uyular, 227);

إيندى اوچاپىن دارغا آپاق بولدى *indi üç-ev-in dar-ga as-bak* (veya *as-pak*) *bol-di*. İmdi üçünü birden darağacına asacak oldu). «il s'apprête à les faire pendre» (Kissa-i Salsal s. 26).

Mk. başka bir misal, bu gramerin 927inci sahifesinde.

- *mek* lâhikasının eski mânası, Osmanlı Türkçesinde mastarın neden o kadar koçaya bir fail alabildiğini izah eder (§ 1292 ve aşağısı).

705. - *me li* ve - *mek-lik* li mastar isimleri, mülkiyet (izafet) lâhikası alınmadan kullanıldıkları zaman mastar da可以说abilirler (bk. § 710, 711).

706. Fiilin diğer isimcil tîyugalarından farklı olarak - *mek* li mastar, Türk diline (852 ve aşağıdaki) bentlerde mutalâa edilen türeme isimlere benzer) müşahhas mânâlı isimler vermiş değildir.

Bu kaidesin müstesnaları pek nadirdir: *كىچىك يەمەك* (taam, yeyecek şey) ki şu ifade bundan ileri geliyor: *كىچىك يە-مەك يە-مەك* (yeyecek şey yemek). Mk. Eski Osmanlıca'da *وڭۇن-ماڭ* (bayılmak ve baygınlık) (1426 yılı yazmaları, yaprak, 174).

IHTAR. — Osmanlı imlâsında umumiyetle ماق ile ماق suretinde yazılıp az miktarda kelimeerde görülmekte olan - *maq* lâhikasına gelince, bunda iki sık arasında kalır makadır:

1° - *mek* lâhikasının fer'i fiil «supin» olarak kullanılığının bir kabutisidir. Mk. § 704 zeyil.

2° - *amak* lâhikasına yaklaşırılabilecek olan müstakil bir lâhikadır (lk. § 871, s. 581).

Ml.: جاتقق *çaq-mak*; mk. *çaq-mak* == درەنق.

toq-mak daha eskiden *toķı-mak* eski kapıları arkadan destekleyen müteharrik direk (F. K. W. Müller Uigurica, s. 43); mk. *toķı-mak* «kapıyı» vurmak, çalmak. *Katadgubılıq*, s. 13, 140; *Uigurica*, s. 21).

اڭىل *il-mek* düğme geçtiği yer; ve ilmeklemek (fiil).

Yine mk. ماقىز *az-mak*; اوغانق (= اوغانچ), *og-nak*), ۋەزىر *boğ-mak*, ۋەزىر *çoqmak* (= ۋەزىر çökmen, ۋەزىر çökmar), (bakınız kamuslara).

707. Türkçe mastarın, bazan bulunduğu cümle failinden ayrı ve müstakil olarak kendine mahsus bir faili olabilir; bu hususta bakınız 1292 ve aşağısı mk. § 706, zeyil son *tarafları*.

708. Mastar, bazan ulak tâbirleri «locutions gérondives» teşkiline de yarar (bk. § 707).

B. HADES (MASTAR) İSIMLERİ.

709. *Umumi mütalâalar*. — Türkçede hades isimleri son derece geniş olarak kullanılır (mk. § 1270 ve aşağısı).

Hades isimleri, mastarlar gibi kendi halleriyle bir zaman mefhumu ifadé etmezler (bununla beraber daha ileride bak § 715).

Hades isimleri, mastardan ziyade asıl isim [1] dediklerimize yaklaşır.

(Gerçekten bunlar, mastardan farklı olarak mülkiyet lâhikaları alabilirler.)

710. Hades isimlerinin alabilecekleri sonuçluk lâhikalara dair tafsilli malumat, daha ileride § 717 ve aşağısında görülecektir.

711. Hades isimleri şu lâhikatlarla yapılanır :

1° $\frac{-me}{-ma}$ - me lâhikasıyle ki, (hele -ma söylemiyle) bazan \downarrow ve (bir lâhika alacağı zaman ise) \dashv suretinde yazılır.

- me li hades isimleri dört kavrama elverişlidir.

a. (Mülkiyet lâhikası almamak şartıyla) *mastar* kavramlı olur ki, $\frac{-mek}{-mak}$ dan boğazlı *k*, *k* konsonu düştüğü için buna bazan *muhaffef veya tahfifi mastar* «infinitif apocopé = güdüklenik mastar» deniliyor.

Ml.: *سُوْ-sev-mê* «le fait d'aimer; sevmek işi»; «aimer, sevmek»; *أُوْ-مَا* *ugu-mâ* «le fait de dormir; uyumak işi»; «dormir, uyumak».

b. *Asıl hades ismi* kavramlı olur ki, kendisinin mantıkî faile ait olduğunu bildiren irca alâmeti «indice de rappel» vazifesini götücü bir mülkiyet lâhikasıyle birlikte bulunur.

Ml.: *مُوْ-sev-mê-m* «mon fait d'aimer, le fait que j'aime, aimerai, etc». Geçmişteki, şimdiki veya gelesideki sevmek işim, vs.»;

كُوْ-مَا *ugu-mâ-n* «ton fait de dormir, le fait que tu dors, dormiras, etc». Geçmişteki, şimdiki veya gelesideki uyumak işin».

c. *Mücerret mânâlı fiilcil isim* kavramlı olur ki, bu fiil kökünün bildirdiği hadesin mantıkî mefulüne aid olduğunu bildiren irca alâmeti vazifesini görecek bir mülkiyet lâhikasıyle birlikte bulunur. Bunun kullanılması ancak fiil *mûteaddi* olduğu zaman mümkündür.

Ml.: *يَلِ yap-ma* «le fait d'accomplir, de faire; yapmak işi», «l'exécution; yapım» ki :

[1] \downarrow = 'alem. A.U.E.

بونك ياعسى قولاي bun-uñ yap-ma-sı koʃay «il est facile de faire cela» (l'exécution de cela est facile), bunun yapılması kolay» misalinde olduğu gibidir.

Bunlar daha ziyade asıl isimlere yaklaşan mānaça zayıflamış hades isimleridir.

d. *Muṣahhas mānali fiilcil isim* kavramlı olur (ki mülkiyet lâhikasıyle veya onsuz olarak da bulunur). Bunlar artık, fiil menşeli olmalarının ancak türembilimcil «etymologique» bir değeri olan (alemler veya sıfatlardan ibaret) gerçekten *isimler* dir ki, *fiilden türeme* isimler vesilesiyle 854 üncü bente bunlardan bahsedilecektir.

İHTAR. — Hades ismi lâhikası olan - *mē* ile menfi fiil lâhikası (§ 592) olan *me* yi yeni başlıyanlar çok defa biribirine karıştırır. Birincisi vurguludur; ikincisi bunun tersine olarak vurguyu, kendinden evelki hecye çeker.

712 — 2° $\frac{\text{مکان} - \text{meklik}}{\text{مقام} - \text{maklik}}$ lâhikası ki bu, mastar lâhikası (§ 704) ile mücerret isimleri (§ 522) teşkil etmeğe yarayan ve vazifesi, mastarın isimcil mahiyetini kuvvetle duyurmaktan ibaret kalan - *lik* lâhikasından mûrekkeptir.

(Daha ileride görüleceği üzere, - *mek-lik* li siyga, mülkiyet lâhikası alabilmesi bakımından mastardan ayrılr. - Mastarla hades ismi arasında ortalama bir yeri var.)

Bu siyga, - *me* li siygadan veya asıl mastardan daha az kullanılır.

- *me* li hades isminin, ilk iki kavramında katmerli bir kullanımı var.

a. (Mülkiyet lâhikası kullanılmak şartıyla) mastar kavramında:

Ml.: سو.مکلک *sev-mek-lik* «le fait d'aimer; aimer» sevmek hadesi, sevmek;

او.مکلک *uyu-mak-lik* «le fait de dormir; dormir» uyumak hadesi, uyumak.

b. (Mülkiyet lâhikasıyle) asıl hades ismi kavramında:

Ml.: سو.مکلم *sev-mek-liğ-im* «mon fait d'aimer, le fait que j'aime, j'aimerai, etc. geçmişteki, şimdiki veya gelecekteki sevmek işim, sevmem, vs.

او.مکلم *uyu-mak-liğ-ın* «ton fait de dormir, le fait que tu dors, etc.» Geçmişteki, şimdiki veya gelecekteki uyumak işin, uyumañ; vs.

713. 3° - (y) iş lâhikası ki bazan: (tarafsız söylem «prononciation neutre» olduğu zaman - [i] - [y] iş veya - [y] iş ve (yuvarlak söylem «prononciation arrondie» olduğu zaman - [i] - [y] iş veya - [y] iş imlâsiyle yazılır.

Bu siyga daha ziyade bir fiilin yapılma *tarz*ını bildirmesi bakımından evelkilerden farklı olur.

Ml.: سوיש (سوش) *sev-iş* «le fait d'aimer», sevmek işi, sevme; veya «la façon d'aimer» sevme tarzi;

اویوش (اویوش) اردوش *uya-yuş* «le fait de dormir» uyumak işi, uyuma; veya «manière de dormir» uyuma tarzi.

Bazan güç hal ile fark edilebilir olan bu mâna *rengi*, - (y) iş li siyganın hattâ mülkiyet lâhikasız olarak kullanıldığı zaman bile bir mastar sayılamamasına yeter.

-yis li siyga kâh mücerret mânahî fiilcil bir isim gibi kullanılır (meselâ: باقش *bâqış* «regard»; آلیش وریش *al-iş ver-iş* «commerce» m.k. § 856), kâh bir hades ismi gibi kullanılır. Bu son takdirde alt yanında kendi mantiki failine aid olduğunu bildiren irca alâmeti bulunur: *sevis-im* «le fait que j'aime» sevmek işim, sevmem (m.k. § 717).

C. HADES (MASTAR) İSIMLERİ OLARAK KULLANILAN - *dik* li VE - (y) *ecek* li SIYGALAR.

714. Fiilin - *dik* li ve (y) *ecek* li isimcil siygalrı (bk. yukarıda § 695), pek çok defalar asıl hades isimleri mânasıyla kullanılır. Böyle hallerde daima alt yanındaki mülkiyet ekleriyle birlikte bulunur.

Bununla beraber mülkiyet lâhikası almadan da - *dik* li siyganın bir takım ulaklar «gérondif» de aynı mâna ile kullanıldığından izleri bulunmaktadır ki, bu ulaklar menşede bir katmaç «adverbe» haline (mefulün fih, bk. § 1371, mefulün anh, bk. § 1413 ve 1468; görelilik «relatif» haletlerine, bk. 1379) konulmuş hades isimleri idi.

715. Bu siygalr, kendilerince bir zaman fikri ifade edebilmek cihetinden asıl hades isimlerinden farklı olur.

a. - *dik* veya daha doğrusu $\frac{-\text{دك} - \text{دك} - - \text{diy} - , - \text{dik}}{-\text{دك} - \text{دك} - - \text{diğ} - , - \text{dik}}$ lâhikası ki,

bazan $\frac{-\text{دوي}}{-\text{duğ}}$ söylendiği vakit $\frac{-\text{دوغ}}{-\text{duğ}}$ imlâsiyle de yazılır.

- dik - imlásına, ancak hades ismi cemi gaip mülkiyet lâhikası aldığı zamanlarda raslanır. - *dik* li hades isimleri bazan bizzat zaman kayramı olmadan da kullanılır. O zaman kelâmın mânasından çıkan zaman mefhumunu o da dolayısıyle almış olur.

Fakat umumi olarak olup bitmiş veya başlamış hadesleri ifade eder.

Kelâmda - (*y*) ecek li bir siyganın tersine olarak, açıkça mazi mânası alır (mk. § 1273).

Ml.: (Ön sınıftan fiil ile):

سُودِيْكَمْ *sev-diğ-im* «le fait que j'ai aimé, que j'aime, que j'aimerai» kelime elime: «mon fait d'avoir aimé, etc. Geçmişteki veya şimdiki sevmek işim;

سُودِيْكَمْ *sev-diğ-iñ* «le fait que tu as aimé, etc. Geçmişteki veya şimdiki sevme işin vs.»;

سُودِيْكَمْ *sev-diğ-i*;

سُودِيْكَمْ *sev-diğ-imiz*;

سُودِيْكَمْ *sev-diğ-iñiz*;

سُودِيْكَلْرِي *sev-dik-leri* (mk. § 224).

(Ard sınıftan fiil ile):

أوْوَدِيْنِمْ *uyu-duğ-um* «le fait que j'ai dormi, que je dors, etc.» Geçmişteki veya şimdiki uyuma işim;

أوْوَدِيْنِكْ *uyu-duğ-uñ*;

أوْوَدِيْنِي *uyu-duğ-u*;

أوْوَدِيْنِمْ *uyu-duğ-umuz*;

أوْوَدِيْنِكْ *uyu-duğ-uñuz*;

أوْوَدِيْكَلْرِي *uyu-duk-ları*. (mk. § 224).

Mk. Div. L. T. (II. s. 35) :

عَلَى (an-inğ bar-dak-i bar-ma-dak-i bir: A.U.E) «il est indifférent qu'il soit partie ou non = son fait de partir ou de ne pas partir est une même chose».

عَلَى (tur-duk-um tur-ma-duk-um bir A.U.E). «il est indifférent que je sois demeuré sur place ou non».

Şuna dikkat edilsin ki - *dik* lâhikasının boğazlı *k* (*k*) si, burada kendisinden sonra bir vokal olduğu halde de patlaklı «explosive» kalmaktadır.

- *dik* lâhikası eskiden çiste vokallenmiş olsa gerek (mk. § 156, zeyil). Hakikaten Yakutça'daki - *dük* lâhikasına muadil bulunuyor. Mk. § 871, zeyil : - *di* lâhikası.

716. b. -(y)ecek ve daha doğrusu - (y)eceğ veya - (y)ecek
- (y)acağ veya - (y)acak lâhikası.

Ml.: (Ön sınıftan fiil ile):

سونه جكم *sev-eceğ-im* «le fait que j'aimerai, que je dois aimer», keli.
 keli.: «mon fait de devoir aimer éventuellement», geleside sevmek işim, geleside sevmekliğim;

سونه جڪ *sev-eceğ-iñ;*

سونه جڪي *sev-eceğ-i;*

سونه جڪمز *sev-eceğ-imiz;*

سونه جڪنر *sev-eceğ-iñiz;*

سونه جڪنري *sev-ecek-leri.* (mk. § 224).

(Ard sınıftan fiil ile):

او يو يه جنم *uyu-yacağ-im;* او يو يه جمنز *uyu-yacağ-imiz;*

او يو يه جنف *uyuyacağıñ;* او يو يه جنفن *uyu-yacağ-iñiz;*

او يو يه جنفي *uyu-yacağ-i;* او يو يه جنفري *uyu-yacağ-ları.* (Söylenişe dikkat).

- dik li ve - yecek li fiilin isimcil (isimlik) siygalarının başka kullanımları hakkında bk. § 808 ve göstermeç «index».

Eskiden -miş li, -[i]r li (§ 807) ve -ig li (§ 860, zeyil) siygalar, hades ismi gibi kullanılırdı.

D. HADES İSIMLERİNE KATILMIŞ MÜLKİYET LÂHİKALARI, HADES İSIMLERİNİN MANTIKÎ FAİLİ

717. Hades isimleri tabii hallerinde mülkiyet lâhikası alırlar. Almadıkları zaman işe, bunlar mastarın tali siygaları sayılmak gerektir (mk. § 711 a. ve 712 a). Bir hades ismine katılan mülkiyet lâhikası daima o hades isminin ait olduğu mantıkî failin *ırca alâmeti* dir.

Hades isminin mantıkî faili dediğimiz şey: bu *isimcil siyga* (bk. § 1091 ve 1092) nin ifade ettiği hadesi yapan bir meşhumu bildirir isimdir [1].

[1] Yani, meselâ *gördüğ-üm* şuretineindeki mülkiyet zâmirli hades isminden «mazide görmek işi» demek olan *gördük* hadesinin mantıkî faili, meselâ (Ali Ulvi) isminin bildirdiği kimse (meşhum) dur. Bu hades ismine katılı olan - *üm* (müttekellim zâmiri) de, bu mantıkî fail olan (A'i Ulvi) isminin yerini tutan, ona delâlet eden bir kelimedir ki, mülâllîf (mülkiyet) dediği bu (aidiyet) zamirine «ırca alâmeti» adını veriyor. Başka tabirle: *gördük* (=görmek) meşhumu, *üm* müttekellim zamirine aittir ki, bu zamirin mercii bu kelimeyi söyleyen zat, meselâ (Ali Ulvi) dir. A.U.E.

718. Mantıkî fail, aynı cümlede ifade edilmişse, hades ismiyle beraber bir izafet terkibi «rapport d'annexion» teşkil eder ki, hades ismi bu terkipte ikinci had (muzaf) rolünde olur.

Fail birinci had (muzafun ileyh) olmak salâhiyetiyle bazan *iñ* (= *ing*) li (génitif), bazan mücerret (absolu) haletini alır.

Bununla beraber bu haletlerin kullanışında hâkim olan kaideler, asıl isimlerde olanın tamamıyla aynı değildir (§ 1101 den 1110).

Tabii halde bu, *iñ* li haletiyle kullanılır.

719. Fail, aynı zamanda şahıslı bir siyganın da faili rolünde olduğu takdirde, mücerret haletinde kalır.

Ml.: حکومت بر پاره تضمینات ورمدیه جکنی دولتلره بیلدردی *hükümet bir para tazminât ver-eme-yeceğ-i-ni devlet-ler-e bil-dir-di*, «le gouvernement a fait savoir aux Puissances qu'il ne saurait donner un sou d'indemnité (de guerre)».

720. Eğer mantıkî fail, bir şahıs zamiri ise, ümmü olarak söylenmez (mk. 300, 2°).

Ml.: عبد الحکم ہامد آنارنی او قوہ کی تو صب ابدرم *Abdü'l-Hakk Hämîd-iñ ā-sär-i-ni oku-ma-ni tavsiye ed-er-im* «je te conseille de lire les œuvres d'Abd-ül Hakk Hämîd».

(Mantıkî fail olan *sen-iñ* kelimesi şahıs zamiri olduğu için, *oku-ma-ni* izafet terkibinden evvel söylenmemiştir.)

Mantıkî fail daha evvelki bir kâlâmda söylemişse yine böyledir.

Ml.: بابا مہنۇز گلدی، کلا جکی ده شېپەل *baba-m henüz g'el-me-di, g'el-eceğ-i-de şüphe-li* «mon père n'est pas encore venu; il n'est même pas sûr qu'il doive venir».

721. Mantıkî failin hades isimleriyle terkip edilişi, şahıslı siygaların failiyle terkip edilişinden mühim bir surette ayrıılır. Şahıslı siygaların faili daima mücerret haletinde bulunur; ve bu haliyle failinin yalnız mantıkça değil gramerce de faili rolünü oynar.

Ml. سلیم او چور *Selim ugugor* «Selim dort».

Bunun tersine *bir hades isminin mantıkî faili*, gramer bakımından, *o ismin tümleyicisi* imiş gibi terkibe girer. Halbuki sadece mantık bakımından bu siyganın failidir. Onun içindir ki, buna «mantıkî fail» adını verdik.

Ml. سلیم اے چور *Selim-iñ uyu-ma-sı* «le dormir de Selim».

Bu heyetiyle, hades faili tarafından yapılmış değil de onun tarafından temellük edilmiş [1] görünür ki bu, bu siygalardaki *isimcil* (isimlik) mahiyetin bir neticesidir. (Mk. § 694). Hakikatte de *isimler* tabii halleriyle mülk edilebilecek [2] mefhumlar bildirirler [3].

722. -me li alemlik (*isimcil*) siygayı, fiilcil bir isim diye, yani 711 c bendinde bildirilen mânada bir kelime olarak kullandıkları zaman, bunun aldığı mülkiyet lâhikası mantıkî failine değil, mantıkî mef'ulüne (*régime-logique*) irca alâmeti hizmetini görür (bak misale, *ayni*).

723. Yukarıki sözlerden fiilin her isimcil siygasının muhakkak bir faili olması lâzım geleceği mânası çıkarılmamalı. Bir isimcil siyga bundan mücerret kalabilir; nasıl ki mastar mânasında kullanılan başlıca -me li veya -meklik li hades isimlerinde hal böyledir.

MI.: قوردى قولاغىن طوقۇنىڭ كوجىدۇ : *kurd-u kulaş-ı-ndan tut-mak güç-dür.*
(Atasözü) «prendre le loup par les oreilles est difficile».

النظام حال ايله ياشامانك لرومني حس اتىمك قابل او لم اماز *intizām-i ḥāl ile yaşa-ma-nıñ tüzüm-u-nu hiss et-me-mek ķabil ol-amaz* «il est impossible de ne pas éprouver le besoin de vivre suivant des préceptes bien établis».

Bu misallerde *tut-mak*, *yaşa-ma-nıñ* ve *et-me-mek* fiillerinin söylemiş failleri yoktur.

E. HADES İSIMLERİNÉ KATILMIŞ HALİYET SONUCLARI.

724. Fiilin istisnasız bütün isimcil siygaları mülkiyet lâhikasıyle veya onşuz kullanılmış olsunlar, bütün haletlerde insiraflıdırlar.

725. Aşağıki bendlerde, mülkiyet lâhikâsız isimcil siygaların (ki bilindiği üzere umumiyetle mastar mânasındadırlar. Bak. § 709 dan 713) muhtelif insiraf haletlerinde kullanılmasına dair bazı mütalâalarımızı söylemekle iktifa edeceğiz.

[1] Bizce bûnda *mülkiyet* mânası yoktur. *Failine nispet ve izafet edilmiş* yani failine ait kılınmış demek daha doğrudur. A.U.E

[2] Bizce «*muzaf* yani *ait* olabilecek» demek lâzımdır ki, temellük edilmiş olmak durumunu da bu aitlik içindedir. A.U.E

[3] Denilebilir ki böyle bir yapılıma «construction» esasen isimcil siygaları pek ımsak ile kullanan Fransızca'da bilinmez bir şemdir. Nitekim bu dilde *Selim-ıñ uyu-ma-st* «le dormir de Selim» için şahsî bir fiilel siyga kullanılarak, «le fait que Selim dort» yani keli, keli: «hades ki Selim uyur» denir. Daha fazla tafsîl için bak. § 1270 ve aşağısı. J.D.

Mülkiyet lâhikalı aynı siygaların kullanışına gelince, bunlardan daha ileride (§ 1270 ve aşağısı) bahsedilecektir.

726. Mücerret haletinde en çok kullanılan mastardır.

MI.: كثيئي بيلـمـك عـيـب دـكـ، صـورـماـقـ عـيـدـرـ *kisi-ye bil-me-mek ayib deyil sor-ma-mak ayib-dir* (Atasözü) «pour l'homme, ne pas savoir n'est pas une honte, ne pas s'informer est une honte. — (Bu misalde mastar fail hizmetini görür). پادشاه مجلس میتوانی طلاقین حقی حاورد *pādīshah meclis-i meb'üsān-i dağ-it-mak hakk-i-ni hāiz-dir* «lu Sultan détient le droit de dissoudre la Chambre des Députés». — (Bu misalde mastar *hakk* kelimesinin isimcil tümleyicisi olarak kullanılmıştır.)

727. -me li ve -mek-lik li isimeil siygaların mücerret haletinde kullanılışı pek azdır. Bununla beraber bir kaç misal veriyoruz:

MI.: آرتـقـ يـاـكـ وـقـىـكـدـىـ *artik yat-ma vakti g'el-di* «décidément le moment de se coucher est venu»; مـسـلـكـكـدـىـ يـاـ بـاـ، فـتـنـهـلـكـ، حـدـدـنـيـ تـكـدـىـ *et-mek-lik-dir* «c'est de la malfaissance, de la médisance, de l'indiscrétion». (Murad Bey).

IHTAR. — Arapça mastarlar (hades isimleri) in karşılıklarını veren misaller, asıl Türkçe kamuslarda bulunur.

MI.: اـسـتـفـادـهـ = فـائـدـهـ : كـارـدـهـ = فـائـدـهـ *istifāde* ~ *fāide-le-n-me, kazan-ma, kār et-me* «action de profiter, de gagner, de réaliser un bénéfice (Sami - Bey, Kāmūs-u Türk-i).

728. -mek li siyga, iñ li (génitif) haletinde seyrek kullanılır [1]. Böyleinde umumi olarak -me li siyga üstün tutulur:

MI.: نـاتـجـهـ قـدـمـ اوـلـمـكـ اـعـمـاـقـ خـيـرـلـ اـولـوـ *sabit-kadem ol-ma-niñ encām-i hayır-lı ol-un* «le résultat de la fermeté (keli, keli,: d'être fermé) est salutaire»: olmak mastarının iñ lisi olan *ol-mağ-in* yerine.

729. Konuşma dilinde mef'ulün ileyh için -me li siyga üstün tutulur. Böylece ard sınıftan fillerdeki -g nin varlığından doğacak boğazlı söyleyişten çekinilmiş olur.

Nitekim اـعـلـامـقـ بـادـلـمـقـ *ağla-mağ-a baş-ja-mak* diye yazıldığı halde *ağla-ma-ya baş-ja-mak* «commencer à pleurer» denilir.

Ön sınıftan bir sıll olduğu zaman -mek li siyga ile -me li siyga'nın mef'ulün ileyhî arasındaki fark aneak yazdadır; söyleyiş her ikisinde de aynıdır.

سـوـمـكـ سـوـمـيـهـ } سـوـمـيـهـ } = sevmeye.

730. Mef'ulün ileyh hakkında verdığınız bu mülâhazalar, aynıyle mef'ulün bihte tatbik edilir.

[1] Seyrek değil, hiç kullanılmaz: meselâ *g'el-meğ-iñ, al-mağ-in* hiç söylemez. A.U.E

Ml.: يوک آدمدن تولد ایکه بیوک آدم طوغنی افشا ایخز : *büyük-k adam-dan tevellüd, et-mek
büyük-k adam doğ-ma-yı iktiza et-mezi «naître d'un grand homme n'a pas
pour conséquence forcée d'être un grand homme» (Kemal Bey);*

لورمیش اولانکی (اوپنهی) دوزمیش *ev-le-n-meyi kur-maş «il s'est mis dans la tête de se marier»;*
و دخی تکین ایدمیر توبه ایغکی و باش قازمنی و تولتى قىلن يولانی و قاسق يولانی و يېق قىرمۇغى و مەرتىق كىسى
*de dahi tezkir id-e-ler tevbe it-meğ-i ve baş kazımağ-i ve koştuk kıl-in yol-ma-yı ve
kasık yölli-mey-i ve bigik kırk-mağ-i ve tırnak kes-meğ-i. (Ris. B., s. 59 — Cenazelerin
temizlenmesine dair bir sıra tenbihler.) [1].*

IHTAR. — Mastar ماستار *iste-mek «avouloir» ve كۈلى Bil-mek «savoir» fiillerine
dolayısız «direct», mef'ul olduğu zaman, mef'ulün bih alâmetini koymamak ta olabilir.*

Eulenmek istiyor «il veut se marier»; güzmek biliyor «il sait nager».

731. Mef'ulün anlı ve mef'ulün fihte - mek li ve - me li siygaların her ikisi de ayırd edilmeden kullanılır. Mef'ulün anhlilara misal:

الله مسخره اولاندن ميدان سوپوركىي اولان يىكىدز *âlem-e maskara ol-mak-dan meydan süpür-g'e-si ol-mak yeğ-dir «il vaut mieux être le balai (à balayer) la place que d'être un objet de rizée pour le monde (Ata sözü);*

آج اوبلەدن طوق اولماڭ يىكىدز *aq ol-me-den tok ol-mek yeğ-dir (Ata sözü) «il vaut mieux mourir repu que mourir assamé».*

Mef'ulün fihlilere misal:

وجودي الصيحة فرانز چونىشك غادى عبارى نە رەجھانى اولەپلىرى *vücüd-u isit-mak-da franz
çoha-si-niñ adı aba-ya ne rüghân-i ol-a-bil-ir? «en [fait de] rechauffer le corps quelle
peut être la supériorité du drap français sur le simple aba [2]» (Kemal Bey);*

شىدى ايىن اهالىنىڭ افكارى ئاكىمەدە (در) *simdi iş ehâlî-niñ efkâr-i-ni aň-la-ma-da(-dir)
«l'important maintenant, c'est de connaître l'opinion publique» (keli, keli.: «l'affaire est
maintenant dans le [fait de] comprendre les pensées du peuple»).*

IHTAR. — Daha yukarılarda (§ 628) görüldüğü üzere, ardına *imek «être»* fiili gelen masaların mef'ulün fih haletiñi (= sürcünlü manzarada) karmaşık «complexe» bir fiil teşkil etmektedir.

732. Arapça mastarlar. — Arapça hades isimleri veya *masdar* lar (bak. 832inci benddeki misallere) mücerret mânâlı bir fiilcîl isim (§ 711, c) mahiyetinde oldukları zaman, tabii halleriyle Türkçede - me li hades ismi gibi zayıflamış bir mânada kullanılırlar.

Ml.: قلعه ناڭ teslîm-i «la reddition de la citadelle»;

مكتوبك ارسالى *mektüb-uñ irsäl-i «l'envoi de la lettre» ki bu:*

مكتوبك كونىمەرىسى *[3] mektub-uñ gönder-il-me-si ilc aynı mânadadır.*

[1] Müellif bu ibarenin yalnız Arap harfleriyle olanını vermiş; bizim tarafımızdan yapılan latin harflî transkripsiyonu vermediği gibi Fransızca'ya tercumesini de koymamıştır. - *yölimek* = tıraş etmek, *yöligü* (D. L. T.) = ustura. A.U.E

[2] Yünden yapılma kaba bir kumaş J.D.

[3] Müellif bunu *gön-der-me-si* suretinde veriyor. A.U.E

Bununla beraber bazan fiilcil siyga kavramını muhafaza eder, ve bu selâhiyetle (dolaysız ve dolaylı «direct ou indirect») mef'ullere nâzim olabilir.

Ml.: قلعه تسلیم *kale-yi teslim*;

مکتوب ارسال *mektub-u ırsâl*.

Bu misaller evelkilerle aynı mânadadır; fakat (mef'ulünbih haletlerindeki) *kale* ve *mektub* kelimeleri, burada hades isimleri (mastar) nin dolaysız mef'ulleri olarak iş görmektedir.

Eski Osmanlıca'da pek menus olan bu yapılamamış, bu günde daha az kullanılmaktadır. Başka bir misal:

بۇ مەسىد ئې بىن اپجورن *bu mağsadi temin için* *pour assurer ce résultat* (keli. keli.: «ce but»): (*bu mağsad-iñ te'min-i için* yerine, ki böylesi izafet yapılamasıdır.)

Bununla beraber, Arapça mastarlar hades isimleri olarak kullanılmış olsalar bile, Türkçede ancak isimcil mef'ulleriyle izafet terkibi haline konulabilirler. Bilindiği üzere, asıl Türkçe hades isimleri mantıkî failleriyle izafet terkibi haline girebilirler.

Yine mk. Arapça mastarları havi ulak tabirleri «locutions gérondives» (s. 940).

II. FİİLLİN SİFATLIK SIYGALARI.

733. Fiillin sıfatlık siygaları, asıl *ortaç* lar la kâh *ortaç* «participe» kâh *ortacımı* «pro - participe» (bakınız § 747) gibi kullanılan -*dik* li ve -*(y)* *ecek* li isimcil siygallarıdır.

Ortaçların çoğu, aynı zamanda fiilcil temeler (bakınız § 611 ve aşağısı) hizmetini görürler.

Ortaçlar, şu lâhikalarla teşkil edilir:

1° $\frac{\text{ن}(\text{i}) - (\text{y}) \text{ en}}{\text{ان}(\text{i}) - (\text{y}) \text{ an}}$ hal - mazi *ortaç*.

Eski Osmanlı lehçesinde bazan hal için ن(i), mazi için ن(i) imlâsi kullanılmıştır. [1]

Ml.: سرفن *sev-en* «aimant, qui aime»;

اویلان *uyu-yan* «dormant, qui dort».

Fil, muvakkat bir hades bildiriyorsa, hal - mazi *ortaç* bu hadesin artık olup bitmiş, geçmiş olduğunu gösterebilir.

[1] Müellisin bu mutalaasını kuvvetlendirecek bir misale biz râslamadık. A.U.E

Ml.: **وَرَانْ** *vur-an* — (kelâmin gelişine gidişine göre) şimdiki halde vuran, vurmakta olan «qui frappe»; veya geçmişte vuran, vurmuş olan «qui a frappé».

IHTAR. 1 — - (*y*) *en* li ortaç, aynı zamanda tasrifde bir temesi olmayan biricik bir ortaçtır. (- *dik* li siyga da böyledir; fakat bu, ortaç olarak pek seyrek kullanılır.)

IHTAR. 2 — - (*y*) *en* lâhikası ashında - *ken* (*kan*) suretinde olarak (mk. § 124) bir boğazlı *k* (*k*) konsonunu da hâvi idi. Şark lehçelerinde bu şekliyle kalmış bulunuyor. Osmanlıca'da ise ancak bunun şu arta kalanları gösterilebilir: *t-ken* ulağı (§ 558), ve *ken* li fiileil sıfatlar (§ 865).

IHTAR. 3 — - (*y*) *en* li isimeil siyga bu güsükü günde ancak ortaç diye kullanılır, akat eskiden hades ismi hizmetini de görüyordu (bak. bu kullanımı arta kalmışlarına § 7372 ve 1407). Bunun boğazlığını da muhalaza eden eski şeklinin müsait olduğu kavamların genişliği ve çeşitliliği hakkında bak § 701.

734. 2° - [i] *r* veya -[e] *r* ر - ز - ز - ز *muzari ortaci* lâhikası.

Bu lâhikanın hususiyetli vokaline ait kaideler için, bu ortacın iltibas ettiği muzari temesi hakkında (bak § 614 ve aşağısı) söylenilmiş olanlara müracaat edilmeli.

Muzari ortaci «participe aoriste», ädet edilen fiilleri veya halleri bildirir.

Ml.: سُورْ *sev-er* umumî olarak, ädet üzere seven «qui aime en général, d'ordinaire»;

وَعُودْ *ugu-r* «umumî olarak, ädet üzere uyuyan «qui dort en général, d'habitude»;

Menfisinde:

سُورْ *sev-me-z*, اوْيُواز *ugu-ma-z* (mk. 616).

735. 3° - *miş* مش *mazi ortaci* «participe passé».

Ml.: سُورْ *sev-miş* « qui a aimé, qui aimé»;

اوْيُوشْ *ugu-mış* «qui a dormi, qui dormit».

Bu ortaç gayri muayyen mazi temesi olarak ta kullanılır (§ 617). Yine mk. § 807.

736. - *dik* li ve bilhassa - (*y*) *ecek* li siygalarda ortaç olarak kullanılır.

4° - *dik* li siyga bu kullanıla ancak pek az mikdardaki hazır yapılfadelerde görünür (bak § 743 den 745 ve 753 teki misallere).

5° - (*y*) *ecek* li siyga, *niyetli istikbal ortaci* hizmetini görür.

Ml.: سُوْجَكْ *sev-ecek* = istikbalde sevecek olan, sevmek niyetinde olan «qui aimera, qui compte aimer...»;

أُوْجَحْ *uyu-yacak* = istikbalde uyuyacak olan, uyumak niyetinde olan «qui dormira, qui compte dormer...».

Bu siyga, niyetli istikbal temesi ile iltibashıdır (§ 618).

737. Türkçede ortaç, Fransızca'da olduğundan daha sık kullanılır. Fransızca'nın mevsul cümlesine «proposition relative» (veya mutariza «incidente») cümlesine müracaat ettiği her yerde Türkçe böyleleri için ortaç kullanır.

A. KELAMDA FİİLİN SİFATLIK SİYGALARININ ROLOU

738. Filiin sıfatlık sıygasına ait sintaks kaideleri, esas bakımından asıl sıfata ait olanların aynıdır.

Böyle olmakla beraber, bu iki nevi gramer maküle «catégorie» si arasında mühim bir fark yok değildir. Sıfat, ädeti üzere bir *vasif* «qualité», bildirir; fililin sıfatlık sıygası ise bir *fiil ve hareket* «action» bildirir. Bu da şu doğmacalara meydana verir:

1° 352 ve 353 üncü bendlerde görüldüğü üzere, asıl sıfat «adjectif» şu vazifelerde kullanılır:

a. Naat [1] «épithète» olarak ki bu, bir «vasf»ın bir mefhumu vasıflaması «qualification»: yani bir vasfnın bir mefhuma *isnad* «attribution» edilmesi, ve aynı zamanda bu vasf ile o mefhumin *tarif* ve *tayin* «détermination» edilmesidir. *Kırmızı ev* «maison rouge» gibi.

b. Haber [2] «prédicat» olarak ki bu, tarif ve tayin etmeksiz bir vasfnın bir mefhuma sadece isnat edilmesidir: *Ev kırmızıdır* «la maison est rouge» gibi.

[1] Müellifin (épithète) dediği, bizim *sıfat* dedığımızın aynıdır. Onun burada (adjectif) dememesini sebebi, bu kelimeünün asıl mânâsı Fransızca'da «katkın» (yani bir kelimeyi ya vasıflamak ya tarif ve tayin etmek için ona katılan başka bir kelime) olmasıdır. Müellif böyle iki türlü: «vasıflayıçı ve tarif edici» rolünü gören (katkın) kelimesini «katılınlış kelime» mânâsiyle almaktan ise, asıl sıfat demek olan (épithète) tabirini kullanmayı tercih etmiş görünüyor. Biz şimdîye kadar bu eserde *katkın* yerine *sıfat* kullandığımız için şimdî burada ayırdı olsun diye «épithète» kelimesini yine sıfat demek olan (nâ't) ile ifade ediyoruz. A.U.E

[2] Veya (müsned) te derler. Haber denilmesine sebep, bu durumda sıfatlar, mevsuflarının bir vasfını haber verdikleri içindir. Nitekim (*ev kırmızıdır*) misalinde kırmızı sıfatı *ev* mevsufenin vasıflarından birini haber veriyor. Buna ayrıca müsned (isnad edilen şey) de derler ki, müellifin tarifine göre burada bu tabir daha elverişli gibi görünüyor.

Füllin sıfatlık siygası ancak naat hizmetini: bir «fiil ve hareket» in bir mefhuma *isnat olunması* ve aynı zamanda bu fiil ve hareket ile o mefhumun *tarif ve tayin edilmesi* işini görebilir.

Haber (tarif ve tayin eder olmaksızın bir fiil ve hareketin bir mefhuma *isnat edilmesi*) vazifesifüllin şahıslı siygalarına bırakılmıştır [1].

2° Fiil ve hareketler «action» in, mutat olduğu üze e bir fail ile mütemmimleri (veya mef'üler) olduğu cihetle,füllin sıfatlık siygasını gösteren naatler, bir cümle manzarası almaya meyledeler. Bak, yarı - cümle veya cümlemsiler «quasi-proposition», nazariyesine, § 1251).

Netice olarak, aşağıdaki bentler daha hususî olarak sintaks ile ilgili olan bu nazariyeyi çığneyici durumdadır.

3° Fiil ve hareket bizzat belirlenik «déterminé» isim [2] tarafından yapılmış olabilir; fakat aksine olarak bu, başka bir mefhundan çıkışip gelmiş olarak belirlenik isme nâzım da olabilir. Her iki takdirde naatin yapılanması aynı olmaz (bak. § 741 ve aşağısı).

739. Füllin bir katkılık «adjective» siygasıyla teşkil edilen naatlere *fiilcil* (=füllük «verbale») adını veriyoruz. Örnek misaller:

أَيْانُ أَوْ *yanan ev* «maison qui brûle»;

أَوْ *yapdiğim ev* «maison que j'ai bâtie».

«Daha yukarıda § 351 den 357 ye kadar mutalea edilen) asıl sıfatla teşkil edilmiş naatlere ise *isimcil* (=isimlik «nominale») adını veriyoruz. Örnek misal:

أَوْ فَرْنِزِيُّ أَوْ *kirmizi ev* «maison rouge».

740. Fiilcil naat ile isimcil naat arasındaki başlıca benzerlikler şunlardır:

1° Fiilcil naat, kelâmda aynıyle isimcil naatin bulunduğu yerde yani *belirlenik* [3] *mefhumdan evvel* bulunur [4].

[1] Doğrusu aradırsa, bu mutalâa ancak Türkçe lehçesinin şimdiki hali içindir. Yoksa hakikattefüllin şahıslı siygalarından çöğu (belki hepsi), aslında isim cümlelerinin haberleri olarak kullanılanfüllin isimcil (isimlik) siygalarıdır.

[2] Fransızca'da ise «la maison est brûlante == ev yanıyor» demezler de, bunun yerine «la maison brûle == ev yanıyor» dahi derler, J. D.

[3] Yani *vasıflanık*, mevsuf. A.U.E

[4] Böylece kelimelerin sırası Fransız dilindekinin aksine bir durumda olur ki, bu dilde mevsul «relatif» cümle, belirleme isim «nom déterminé» den evvel gelir. (bak, yukarıki misallere ve onları Fransızca karşılıklarına). J. D.

Nitekim misalde *kirmizi* (*lik*) vasıfı *ev* mefhumuna (==mevsula) *isnat edilmiştir*. Ancak *müsned*, *müsnedün ileyh* tabirleri daha başka şeyleerde de kullanılır. Nitekim *Ahmet geldi* cümleinde *geldi* kelimesi *müsned*, *Ahmet te* (*müsnedünileyh*) olur. Bunun için biz burada *müsned* kelimesini (attribut) kargılığı olarak göstermekten çekindik.. A.U.E

2° İsimcil naat (ismi sıfat) ta olduğu gibi fiilcil (fiili) sıfat ta basit veya karmaşık olabilir (mk. § 354 ve aşağısı).

B. BASIT FİLCİL NAATLERİN (=FİLCİ SİFATLARIN) YAPILANMASI.
(ORTAÇ VE ORTACIMSI).

741. Evelce § 738, 3° de gösterildiği üzere, naatlerin yapılanması değişimlidir. Bu bakımdan iki hal ayırt edilmek gerektir.

Birinci hal. — Belirlenik isim, o fiilin mantıkî fail'i olur.

Ml.: *Yan-an ev* «maison qui brûle».

Hakikaten, «yanmak» hadesini (fiil ve hareketini) yapan, belirlenik *ev* mefhumudur [1].

Ikinci hal — belirlenik (=bilirtik) isim bu fiilin mantıkî mef'ulu «régime logique» dir.

Ml.: *Yap-tığ-im ev* «maison que j'ai bâtie».

Belirlenik olan *ev* mefhumu, fiilin anlattığı hadesi yapmıyor; bu hades (birinci şahıs «mütekellim» zamiri nevinden olan) bir başka mefhumdan çıkmıyor, ve bu hadesin akibetlerine uğrayan, onun mef'ülü rolüne katılan da belirlenik isim oluyor [2].

Şimdi bu iki hali burada tafsilli olarak gözden geçireceğiz.

Birinci hal.

742. Belirlenik isim, aynı zamanda basit fiilcil naatın mantıkî faili olursa, bu terkipte yer alan fiilin sıfatlık “daha doğrusu” katkılık, siygası bir ortaç suretinde olur [3].

Ml.: *أو yan-an ev* «maison qui brûle».

[1] Yani *yanan* kelimesi *ev* i tarif ediyor. Şu halde *ev* belirlenik bir isimdir ve *yanan* == «ki yandı, ki yamıyor» demek olduğuna göre bu fiilleri bildiren *yanan* kelimesinin faili, *ev* kelimesidir. Başka türlü söyleyelim: bir taraftan *yanan* bir bilirkten olduğuna göre *ev* onun belirlenik ismidir: bir taraftan (*yanan*) fiil olduğuna göre belirlenik isim olan *ev* kelimesi onun *fail* i dir. A U E

[2] *Yaptığım ev* (= öyle ev ki ben yaptım) ayarındadır; ve *ben yaptım* fiiline göre *ev* kelimesi mef'ul rolündedir. Başka türlü söyleyelim: *yaptığım ev* terkibinde *yaptığım* kelimesi *ev* kelimesini belirleyor, ve *belirleyen* (katkin) rolünü oynamakla *ev* ismi ona (belirlenik isim) oluyor. Bir taraftan da *yaptığım* kelimesi (ki ben yaptım) takdirinde olduğu için fiil ve faili bavı bir kelimedir: *yaptık* (= fiil) + *im* (= fail).. *ev* kelimesi ise buna mef'ul olur. A U E

[3] Fransızca'da bu, vasiî (şıllık) zamır «pronom relatif» olan «qui» ve ardına gelen şahıslık bir fiil siygasıyla tercüme edilir. J. D.

Başka ortaçlarda da böyledir:

Muzari ortaç:

يَانَارْ طَاغَ yan·ar·dağ «volcan» keli. keli.: «montagne qui brûle (d'habitude).»

Məzi ortaç:

يَانِشْ أَوْ yan·niş ev «maison qui a brûlé».

Müstakbel ortaç:

يَانِجَقْ أَوْ yan·acıq ev «maison qui brûlera».

743. Pek seyrek olarak mülkiyet lähikasız kullanılan - *dık* li siyga, ancak bir takım hazır ifadelerde ortaç rolünü görür (ki bunlarda fiili hemen daima menfi olduğu dikkate değer bir şeydir).

Ml.: چیقمادق جاندن امید کیلیمز : *cık-ma-dık can-dan ümid k'es-il-meż* (Ata sözü) «on ne désespère pas de sauver une âme qui n'est pas (encore) sortie (du corps);

سی ایشتندک آلتونی رار horos ses-i işit-me-dık aştun-u var (Hasisten bahsedilirken, bir söylence) «il a de l'or qui n'a jamais entendu la voix du coq (qui dort);

خلوق او مادق بر شی *mahlük ol·ma·dık bir şey tune chose incrédée (=le Coran);*

الله او مادن مید او زوریه عده بیع و شرا sirā «vendre la peau de l'ours» [1] (His. de Djeyd., I, 257);

او نندک یکیده ار کرمدك فیز ev-le-n-me-dık yigit-le er g'ör-me-dık kız «garçon et fille non mariés» [2] (1426 yılı yazmaları, fol. 219 V°).

Aşağıdaki (Eski Osmanlıca) misaller bu siyganın menfi fiillere ne kadar mahsus bir şey olduğunu gösterir:

او صفر اخْلَمْش خَرْدَر يَهْسَا ایشلیدکدر o sığır iş-le-miş sığır-dir gök-sa, iş-le-me-dük-müdür «c'est un bœuf qui a travaillé ou qui n'a pas travaillé?» (1426 yılı yazmaları, fol. 71 V°; mk. agni yer, fol. 133: دخولanax مورقة و دخولانقاده).

744. Çok kere bu siyga başlıca fiili *kaʃ-ma-mak* «ne pas rester» olan cümlelerde görülür (mk. § 753).

Ml.: چیمالادق طاق قلنادى *kır-ıʃ·ma-dık tabak kaʃ-ma-di* «il ne reste plus d'assiette qui n'ait été brisée»;

بلال «اَمَدَ ان عَدَّا رَسُولَ اللَّهِ» دینجه آغلامادق کیمسه قلنادى *Bilāl* (Peygamberin müezzinini onun cenazesinde) *eşhedü enne Muhammeden resûl-ul ḥah* deyince *ağla-ma-dık kimse kaʃ-ma-di* «lorsque Bilāl (le müezzin du Prophète) chanta (aux funérailles de celui-ci): «je témoigne que Mohammed est le prophète

[1] Optan yapılan bu fransızca tercümler keli. keli. söyledir: «contracter l'achat ou la vente d'un gibier qui n'est pas (encore) en main». A.U.E.

[2] «Jeune homme qui n'est pas encore marié, et jeune fille qui n'a déjà vu un homme (en fait de cohabitation avec elle).» A.U.E.

d'Allah» (= Şahidlik ederim ki Muhammet Tanrıının peygamberidir), toute le monde pleura. (Sami Bey).

Kal-mak fiili menfi bir cevap anlatan sorgulu bir kelâmda kullanıldığı zaman aynı terkip kullanılır:

Ml. :

Vir-me-dik arzihal beyler-mi yaldu,
Zarbam yi-me-dik bey-ler-mi yaldu,
Yanıba baña yan-ma-dık iller-mi yaldu,
Kemendim at-ma-dık dâfârmi yaldu,

«Reste-il (encore) des beys qui n'ont pas porté plainte contre moi ou reçu de mes coups, reste-t-il des gens que mes méfaits n'ont point désespérés, des montagnes que mon lasso n'ait point atteintes» (Giese, p. 55).

745. Bu suretle kullanılan *-dik* li siyga bir çok ifadelerde, «işidilmemiş, duyulmamış, tasavvur edilmez, inanılmaz, vs.» manasıyle görülür:

Ml. : ايشيدلنك *işid-il-me-dik* (mesmu^c ol-ma-dık) «inoui, extraordinaire, rare, merveilleux-duyulmamış, fevkâl^ade, nâdir, hârikalı» keli, keli.: «qui n'a jamais été entendu»;

اكورولنك *koruluk* (bir yerde) *g'ör-ül-me-dik* (veya meşhûd ol-ma-dık) «merveilleux, étonnant, extraordinaire-hâ ikâhî, şaşkınlık veren, fevkâl^ade, keli, keli.: «qui n'a jamais été vu»;

خاطره کلدک *hatira g'el-me-dik* (veya hâtit-u hayâl-e g'el-me-dik) «inimaginable, incroyable - düşünülmez, inanılmaz», keli, keli.: qui n'est pas venu à l'esprit (et à l'imagination)».

Ikinci hal.

746. Belirlenik «déterminé» olan meflîum, belirleyen «déterminant» kelimenin mantıkî mef^culiyle iltibâs (birbirine karışma) halinde bulunur. [1]

Ml. : يادين او *yap-dığ-im* ev «la maison que jai bâtie» [2].

[1] Yani o kelime bir taraftan belirliyen (katkın)ın mevsusu, bir taraftan kendisinde şîl mefhumu da olduğuna göre, o şîlin mef^cülü rolünde olur. A.U.E.

[2] Fransızca'da böyle hallerde vaslı «relatif» bir cümle kullanılır ki bu, durumuna göre dolayız mef^cül «réguine direct» hizmetini gören «que», veya dolaylı mef^cül «réguine indirect» hizmetini gören «à laquelle, auquel, auxquels, auxquelles..., duquel, dans lequel, vs. gibi bir vaslı zamirle başlar. J. Deny.

Türkçe'de bu gibi şîlden sıfat (katkın) siygaları yanıındaki belirlenik ismi (mev-

Türkçe, de bunun iki türlü yapılama sureti mümkün bulunuyor:

747. 1° *Yapılıma*. — Ucunda bir mülkiyet lâhikası da bulunan -dik li ve -(y)ecek li ortacımsı «pro-participe» diye kullanılan siygalar.

Ml.: سودیکم *sev-dîg-im* «que (pr. relatif) j'ai aimé» yani (o zat ki ben onu sevdim [1]);

سودیکن *sev-dîg-iñ* «que tu as aimé» yani (o zat ki sen onu sevdin, vs;

سوه جكم *sev-eceğ-im* «que je dois aimer, que j'aimerai» yani (o zat ki) ben onu sevmek niyetinde veya zorunda olacağım»;

سوه جكن *sev-eceğ-iñ* «que tu dois aimer, que tu aimeras» yani (o zat ki) sen onu sevmek niyetinde veya zorunda olacaksın», vs.

Mülkiyet lâhikasının varlığı, bu siygalarda kendi mantıkî faillerine yol gösteren irca alâmetleri olmalarından ileri geliyor. Eğer bu mantıkî failin adı geçerse o zaman bunlar o mantıkî fail olan kelime ile birlikte izafet terkibi vücude getirirler. Bu itibarla hades isimleri gibi (mk. § 715) muamele görürler, fakat hades ismi «sevmem, sevmek işim = le fait que j'aime, mon fait d'aimer» mânasını bildirir; fiilcil sıfat (katkin) siygası (= ortacımsı) ise sevdigim, seveceğim [zat] i = [l'objet] que j'aime» bildirir.

Bu siygalar naat (sıfat) hizmetini gördükleri ismin hemen üst başında bulunurlar. Bu itibarla fiilin öteki sıfatlık siygaları gibi hareket ederler.

Aşağıki misallerde yukarıdanberi söylediğimiz bütün şeylerin tatbiki görülecektir.

اور *yap-dîg-im* (*yap-acağ-im*) ev «maison que j'ai bâtie (que je bâtirai);

[1] Müellifin dediği gibi sadece (que j'ai aimée == ki sevdin) demek yelmez; que j'aime == ki sevdim) demektə lazımlı. Çünkü (sevdigim) misali cümledeki gelişe gidişe göre (hem mazide sevdigim, hem şimdiki halde sevdigim) mânalarında olur. A.U.E

sufu) belirtmek rolünde olduğu gibi, bu katkılarda fiil mânası da olduğu için, mevsuf (belirlenik) kelime, o fiilin mef'ulü olur. Anèak bu mef'ul sarıh «direct» veya gayri sarıh «indirect» olabilir. Bunun sarıh veya gayri sarıh olması e sıfat (katkin) - fiilin müteaddi veya gayri müteaddi olmasına bağlıdır:

Yaptığım ev terkibinde (*yapmak*) fiili müteaddi olduğu için, belirlenik olan ev bu fiilin sarıh mef'uludur: == o evi ki yaptım. Bu Fransızca (que) ile ifade edilir.

Uğradığım ev terkibinde *ugramak* fiili gayri müteaddi olduğu için, mevsuf denilen belirtlik *ev* kelimesi, bu fiilin gayri sarıh mef'uludur: == O ev ki ben ona ugradım.

مَدْكَ بَادِيَهِ (بَاجِنِي) أو *Mehmed-in yap-diğ-i* (*yap-acag-i*) ev «maison que Mehemet a bâtie (bâtira)».

748. Bu siygalar, kélâmdaki mânâ ve vazifeleriyle ortaçlara yaklaşır; fakat (hades isimlerine benzeyen) şarflık «morphologique» yapıları ile onlardan farklı bulunurlar. Ortaçlar değişimsizdirler; bu siygalar ise mükiyet lâhikaları aidiıkları için aksine, değişimlidirler. Buna *ortacımı* «pro-participe» veya *mef'ul* - *ortaç* «participe-régime» isminin verilebilmesi bu yüzdedir. Türkçede böylelerine (صيغة صلة) *silâ siygası* «forme relative» derler.

749. Esasen fiil mûteaddi veya gayri mûteaddi (lâzım) olabilir, başka türlü ifade ile fil bir sarîh veya gayri sarîh mefûle nazîmlîk «régime» edebilir :

Ml.: او قویه جنم کتاب : *oku-yacağ-im kitap* «le livre que je lirai» (bir kitap ki onu geleside okumak niyetinde veya zorundayım);

پاره و زردیک فرا *para ver-diğ-iñ fukara* «le pauvre auquel tu as donné de l'argent» (bir fuğara ki ona sen şimdi veya geçmişte para verdiñ);

نانمک او قورمه جنی سوڤاچ *ana-m-iñ otur-acag-i sokak* «la rue où (dans laquelle) doit habiter ma mère» (bir sokak ki orada anam oturacak);

ایندیککر واپور *in-diğ-iñiz vapur* «le bateau dont (duquel) vous êtes descendu» (bir vapur ki şimdi veya geçmişte ondan indiñiz);

کدی چوندیه یرده ۋارە باش ئالىرىز *k'edi bul-un-ma-diğ-i yer-de fâre baş կալ-դիր-ir* «dans un endroit où il ne se trouve pas de chat, les souris lèvent la tête - quand le chat n'y est pas, les souris dansent» (kedi omadığı zaman fareler dans eder).

750. Bir ortacımının kullanılabilmesi için, belirlenik ismin bizzat o ortacımının mef'ulu olması lâzım gelmez. Aynı ortacımı gibi belirleyen bir unsur arasına girmiş herhangi bir kelimenin nazîmlığında kalması [1] veter. Bizim daha yukarıda (§ 746) belirlenik mefhum *belirleyen* için manâkî mef'ul hizmetini görür demekle anlatmak istedigimiz de budur.

Ml.: ياعق ایسەدیکم او *yap-mak iste-diğ-im ev* «maison que je veux bâtir» (bir ev ki onu yapmayı şimdi istiyorum veya eylece

[1] Yani onun mef'ulu olması. A.U.E.

istedim); [burada *ev* kelimesi *yapmak* fiilinin nazımlığına uymuş bulunmaktadır ki, bu *yapmak* fiili aynı zamanda *iste-diğ-im* suretindeki belirleyen «déterminant» in bir kısmını teşkil etmektedir].

751. 2º Yapılama. — Evelkisinden daha seyrek olarak ortaçları kullanmaktadır ibarettir; ve netice itibariyle bu, *birinci hal* (§ 742) de bulunana yaklaşır, şu fark ile ki bunda mâna başkalığı ve dışarıdan bir failin varlığı görülüyor.

Ml.: طاعون اولان شهر [1] *tā'ān ol-an şehr* «ville où il y a la peste» (bir şehir ki orada tā'ān var (veya var idi). [Ata sözü: *Tā'ān ol-on şehr-e ne gir-meli ne ora-dan kaç-ma!* «il ne faut ni entrer dans une ville atteinte par la peste, ni en fuir»].

Bu misalde belirlenik meşum olan *şehir* kelimesi, var olmak «exister», bulunmak «se trouver» mânalarında, *ol-mak* «être» fiilinin mefûlü «régime» dir. Bununla beraber ortacımı (اولانی) *ol-duğ-u* kelimesi yerine (ki burada: *tā'ān-u-n* suretinde -iñ li bir mantıkî faille beraber olarak esasen o da olabilirdi), *ol-an* suretinde bir ortaç bulunmaktadır.

752 Başka Türk lehçeleriyle yapılan kıyaslama, menşede yalnız bu yapılamasının kullanılmakta olduğunu (mk. § 701 ve 1269 zeyil) tahmin ettirmeye müsaittir. Kendisi bir nevi *gayri kıyasılık* «anomalie» durumunda varlığını devam ettirmekle beraber yerini ancak ortacımların girdiği yapılamaya bırakmağa meydan vermiştir.

Esasen ortaçların gayri kıyası kullanımı ancak şu takdirlerde mümkündür:

1º Fıllin mantıkî faili hadesin yapılmasında pek tesirli bir surette olmuyarak araya girer: Fıl çok zaman gayri mûteaddi (bilhassa meşhûl «passif») ve pek müstesna olarak ta mûteaddi olur;

2º Failin açıktan açıkça görünen bir ferdiyeti, bir şahsiyeti olmaz: Bu, üstünlemci olarak cansız bir madde ve seyrek olarak bir şahıs olur. Eğer belirleyen «déterminant» in mantıkî faili mûtekellim ve muhatap olan (söyledilmiş veya söylenilmemiş) bir şahıs zamiri ise, ortacın kullanılması bile imkânsız olur.

Ml.: سو بولمان يرده قم چايدر *su bul-an-ma-yen yer-de tezemmüm cāiz-dir* (Ata sözü yerine geçen dîni bir hüküm) «dans un endroit où il ne se trouve pas de l'eau, l'ablution au sable est permise»;

لارن حرفليه (حرفاييه) تربيات اجرا ايديلن مكتبلر *lārin har-fler-i-ye (hurūfāt-i-ye) tedrisat icrā ed-il-en mekteb-ler* «les écoles dans lesquelles l'enseignement se fait avec l'alphabet latin (au lieu de l'alphabet arabe == arap harfleri yerine);

تربيه ويرلامش سقا *terbiye ver-il-me-mis sağa* «le porteur d'eau auquel nulle instruction n'avait été donnée»;

اديانه مؤسسات دينيه بلاستنا حرمت اوئنان دولتلر *edgān-a, müessesät-i dīniyye-ye bilā istisnā hümet ol-an-an devlet-ler* «les Etats où l'on respecte sans

[1] Buradaki *olan* kelimesi, *bulunan* mânasındadır. Yoksas *öğretmen* *olan* arkadaş misaliadeki *olan* öğretmen kelimesiyle beraber mûrekkep bir fiil olup biribirinden ayrılmaz. Halbuki burada *tā'ān* olan kelümleri mûrekkep bir fiil degildir. A.U.E.

exception (toutes) les croyances et les fondations religieuses; (Burada fait gayrı muayyendir);

رُوزْكَارْ كَمْجَدْ دِلِيكْرَى غِيادى روزکار كمجد دليکرى غيادي *rüzgör g'el-ecek delik-leri kapa-di* (söylenece) «il a bouché les trous d'où peut venir le vent»;

يَاكْ چَاقْ ارْقْ جِيَتَانْ موْضى ياك چاق ارق جيتان موضى *gay-iñ çak oñ pik-an meuzig-i* «l'endroit même de l'arc d'où part la flèche» (Kam; Türkçe, I, 680);

صِبَانْ كِيرْمَشْ ارْسِ صبان كيرمش ارس *saban gir-me-mis arz sterre où n'a pas pénétré la charrue»* (Aynı yer, 775);

رُوكْ كِورْهَنْ عِسْكَرْ yer gök g'ötür-mez 'asker «armée que la terre et le ciel ne sauraient contenir [1].»

طَعَامْ يَنْ إِيلْ جِيَتَانْ سُولْ طعام ين إيل جيتان سول *ta'am ye-n-en kab-lar yiqa-n-an su-lar* «eaux dans lesquelles on lave la vaisselle où l'on a mangé» (Hüly. Şâhî, fol. 71) [2].

753 - *dik li siyanın kullanımı benzer bir kullanımı olan münferit bazı misaller de söylenebilir:*

بِالْمَهْ دِكْدَكْ آغَاجْ اوْلَازْ *balta deg-me-dik ağaç ol-maz* «il n'y a point d'arbre que la hache n'ait point touché»;

كِيرْشْ كِيرْشْ بِخُورْدَكْ باي *kiriş g'ep-ür-me-dik yay* «arc auquel on n'a pas mis de corde» (Kam; Türkçe, I, 481).

Bu ifadelerin bir takımı aslı fiili *bırak-ma-mak* ve (eski Osmanlıca'da) *ko-ma-mak* «ne pas laisser» olan cümlelerde bulunur (mk. § 744).

أَرَادَمْ أَرَادَمْ يَرْ بِرَالاَدَمْ *ara-ma-dik yer bırak-ma-dim* «je ne laissai pas un endroit où je ne cherchasse point, j'ai cherché partout»;

بِو مِلْعُونْ تِلْكَى رْ كِويْ خَلْقَهْ بِاعْدَقْ زِيَادَى بِرَالاَدَى *bu mel'un tilki bir k'oy halk-i-na yap-madik zyan bırak-ma-di* «ce inaudit renard fait tout le mal possible aux villageois» (Nasr-ed-din Hoca hikâyeleri);

اشْتِيَا جَامِعَهُ دِكْ دِكْ قَاتَرْ بِرَالاَدَمْ *eskiyü cāmi-ler-e bil-e et-me-dik hakaret bırak-ma-di-lar* «les brigands commirent tous les attentats possibles contre les mosquées [3] elles-mêmes»;

حقْ تَمَالْ بِو اَمَّهْ كِرامَتَنْ خَيْرَدَنْ هِيجْ بِرَالِيدَكْ نَسَهْ قُومَدِي *Hak ta'älä bu ümmet-e kerämet-den hayir-dan hic bir işte-me-dük nesne ko-ma-di* «Dieu ne priva d'aucune de ses graces cette nation (1426 yılı yazmaları, fol. 122).»

754. Her ne kadar ortaçların 2° yapılaması (§ 751) esas itibariyle ortacımsılar (birinci yapılama, § 747) ile iki türlü kullanım yücede getirirse de, iki yapılama arasında hafif mîna farkları bulunan halleri vardır.

Ml.: اوْتُوزْ كِيشِنْكَ اوْتُوزْ كِيشِنْكَ اوْتُوزْ جِيَفْ جِيَفْ *otuz kişi-nin otur-acagi-ler* «un endroit (ou l'endroit) où trente personnes (déterminées) doivent s'asseoir» (1inci yapılama);

اوْتُوزْ كِيشِنْكَ اوْتُوزْ كِيشِنْكَ اوْتُوزْ جِيَفْ جِيَفْ *otuz kişi otur-acak yer* (İstanbul tramvaylarında ilân) «place pour trente personnes (2inci yapılama);

[1] *G'ötürmek*, (taşınak, yukarı tutmak) mânalarında da olduğuna göre bu kelimenin Fransızca kelime tercümesi (porter, supporter) gibi bir masdarla olur. A.U.E.

[2] Birbirine mânaca aynı *siyanın* ard arda gelişti telif za'fi ve ta'kit yücede getirir: (Ta'am yenilen kabların yıkandığı sular) suretinde bu siygaları değiştirmek vüzühu kolaylaştırır. A.U.E.

[3] Müellif bunu yerine *kilise* mânasında *église* diyor. A.U.E.

Bu iki misal arasındaki mukayese bir defa daha gösteriyor ki, ikinci yapılama daha belirsiz bir mənə veriyor. Diğer taraftan, ötekiden daha hatif olduğundan, pek tabii olarak bir takım hazır tabirlere alınmış bulunuyor.

Ml. : *لَمْ يَأْتِ إِلَيْهِ سُورًا إِذَا نَاهَى إِلَيْهِ مَالِهِ* «*el-in-de sopa ol-an bir adam* «*un homme avec un bâton à la main*» (keli, keli: «*dans sa main bâton étant un homme*»).

Bu ifade - ki karmaşık bir naat teşkil etmektedir (bak. § 354) - *elinde sopa* suretinde hazır bir tabiri havi bulunuyor, ve bu tabir tarz katmaçı «adverbe» olarak kullanılabiliyor: *Elinde sopa içeri girdi* «*il entre, un bâton à la main*».

Daha yukarıda verilen (*otuz kişi...*) misali de hazır bir ifade teşkil etmiş sayılabilir.

755. Yarı meçhul (meçhulimsi) ortaç — Belirtik isim, fiileşti naatin mantiki meşfülü olduğu zaman, kullanılan yapıtlamanın yukarıda verilen bütün misallerinde (mk. § 749) bu fiileşti naatin kendisine ait bir faili olur. Halbuki bu failin söylenenmediği de olabilir.

Ml. : *اوْتُرْهِجْنِقْ كِتَاب* «*un livre susceptible d'être lu, un livre à lire*»;

Bu suretle kullanılmışa, ortaç meçhul bir hadesi bildirir, fakat bundan dolayı meçhul binasının özgelemecini almaz. İste bunun içindir ki böylelerine yarı meçhul «*meçhulimsi* «*quasi-passif*» adını vermemek teklif ediyoruz. Fiilin isimci siygalarının bu kullanımı öteki Türk lehçelerinde (mk. § 701 ve 1269 zeyil) pek yaygın olduğu halde, Osmanlı türkçesinde - *dik li* ve - *(y) ecek li* iki siygaya kısılmış kalıyor.

1° - *dik li* siyga yarı meçhul ortaç olarak ancak gerçekten isimler (sifatlar ve alemler) haline gelmiş az miktarda kelimelerde kullanılır:

بِلِدِك *bil-dik* «*la chose, la personne connue, connu*»;

بِلِدِك *bal-duk* «*prêt, existant, qui se trouve, trouvé*»;

سِيدِك *siy-dik* «*lotium*», *سِيدِك* *siy-mek* (latince «*mingere*») den.

756. 2° - (y) ecek li siyga yarı meçhul ortaç olarak sık sık kullanılmaktadır. O zaman onun bildirdiği hadese uğramağa müsteit diye sayılan bir ismin naati hizmetini görür. (Feri fiil «*supin*» e yakın bir mənə.. mk. s. 928) [1].

Ml. : *اوْتُرْهِجْنِقْ كِتَاب* «*bakiniz yukarıki aynı işsala*»;

گِيدِجَكْ بِر *gid-ecek yer* «*un endroit où aller*»;

اوْتُرْهِجْنِقْ اوْ *otar-acak ev* «*une maison à habiter, où habiter*».

Bu ifadeler haber olarak kullanılan *او*, *yok* ve *var* kelimeleriyle beraber çok zaman isimci siygaların bir kısmını teşkil eder (mk. § 1197 ve aşağısı).

Ml. : *اوْتُرْهِجْنِقْ كِتَاب-يُوك* «*je n'ai pas de livre à lire*»;

يِيْجَكْ بِر *yi-yecek bir şey yok-mu* «*Y'a-t-il rien à manger?*».

[1] Fransızca'daki inadili «à» edatiyle birlikte mastardır. Eğer bir yer ismi olursa «à» yerine «ou» edati getirilmeli. Esasen Fransızca inadili de yarı meçhul bir kullanış teşkil eder. O halde bu hali yalnız Türkçeye mahsus bir şey diye düşünmemeli. Bak. SUDRE, *Gram. fr. cours sup* § 114, VII, A^o: «L'infinitif avec à peut avoir, quoique ayant la forme active, la valeur d'un infinitif passif: *la chose n'est pas aisée à faire, il m'a donné des livre à lire*» J. Deny.

Yani üst yanında à bulunan mastar, malum bir şekilde olmakla beraber şu Türkçe meçhul bir mastar mahiyetinde olabilir: *İşin yapması* (= *yapılmış*) *koşay* değil. A.U.E.

757. Osmanlı Türkçesinin şimdiki halinde yarı meşhul ortaç sadece (meşhul binasının özgelemeci bulunmayan) şekliyle değil, mânasiyle de asıl meşhul ortaçtan ayrıdır.

Nitekim *oku-n-acak* veya (katmerli özgelemeçle) *oku-n-ul-acak* (*kitab*) gibi bir ifade yalnız *okunmaya elverişli bir kitap* «un livre à lire» değil, *okunması gerekli*, ve *ileride okunmak tasavvur edilen kitap* «le livre qui doit être lu, qui sera lu» mânalarını da verir.

758. (y) *ecek* li bir siyganın meşhulinsi ortaç veya alelâde ortaç olduğunu anlamak için, kelâmin mânasına bilmek icap eder. Umumiyyetle *mantık aksine* bir muhakeme buna yeter: Eğer bu madde kendisini tarif ve tayin eden hadesi yapamıyorsa o hadese kendisi uğrayor demektir ki, o zaman bu siyga olsa olsa yarı meşhul bir ortaç olabilir.

Okuyacak kitap ifadesinde böyledir, zira (*kitap*) okuyamaz, okunur.

Okuyacak adam ifadesinde alelâde bir ortaçtır, zira *adam* okur, (nefes edilmek mânası hariç, kitap gibi) okunmaz.

IHTAR. — -*dik* li ve -(y) *ecek* li siygaların yarı meşhul ortaçlar suretiinde kullanılmaları için fiili müteaddi olması zaruri değildir. Bakınız yukarıki misallere.

759. Bilindiği üzere, ortaçlar içinde yarı meşhul ortacın kullanımı -*dik* li ve -(y) *ecek* li siygalara kısılidır, lâkin -*me* li [1] -*ik* li vs. isimlerin mânasında bunların eserlerini görmek mümkündür.

Şu kayd ile ki, o zaman siygaların (daima müteaddi olan) fiili kavramı, kendi yerini hemen tamamıyla isim kavramına bırakmış bir durumda olur (bk. § 854, 860 vs.).

Div. L. T. in birçok kerepler ve sık sık kayd ve işaret ettiği üzere, eski Türkçede -*mış* lâhikasının halinde bir meşhul ortaç mânası vardı: *kur-mış ya* «kurulmuş yay» (II, s. 49); *közät-mış nān* «gözetilmiş şey» (II, s. 133); *ud'yar-mış* «uyaomış» (II, 204); *bitti-mış bitig* «yazılmış evrak» (II, 258) vs.

Şuna da dikkat edilmeli ki -*dik* li ve -(y) *ecek* li siygalar ortacımı olarak yegâne kullanılanlardır; ve ihtimal ki bu hal basit bir tesadüften ibaret değildir. Öyle görülmüyor ki, ortacımı siyga, yarı meşhul kullanımını olsa olsa bir gelişmesidir:

760. Ortacımaların teşekkürülü ilk zamanlarda belirlenik isme ugrayan mülkiyet lâhikasının yer değiştirmesinden ileri gelir. (Mk. § 1269, zeyl). Bu bakımından (eski Osmanlıca'nın) şu ifadelerini mukayese ediniz:

تا اول سودو كور مالدن مددن ورمانيه ve تا اول سودو مالكوزدن زکات ورمانيه
üñuz mañ-dan sadaka ver-me-gince, ta of sev-dük mañ-iñuz-dan zekât ver-me-gince
«tant que vous n'aurez pas donné en aumône de (ces) biens que vous aimerez tant»
(keli. keli.: «de vos biens aimés») [1426 yılı yazmaları, fol. 184];

ييلانك اميره جنفى بىرى الله بىلار ve ييلانك اميره جنفى بىرى الله بىلار
giljan-nî isir-acagi yeri Allah bilir; giljan-nî isir-acak ger-in-t Allah bilir «Dieu (seul) sait où le serpent va mordre (ABD-UR-RAHMAN EFENDİ).

C. KARMAŞIK FİL NAATLARI.

761. Fiilcil naat, isimcil naat gibi basit veya karmaşık «complex» olabilir (mk. § 354 ve aşağısı).

[1] Bunun *sögle-me-st* (⇒ söylenmesi) kolay; *gap-ma-sı* (yapılmış) güç iş. vs. A.U.E.

Bilindiği üzere naat basit olduğu zaman bunda bulunan fiilin mantıkî faili (fiil alelâde ortaçılardan olduğu takdirde) veya mantıkî mef'ulu (fiil ortacımsılardan olduğu takdirde) şu örnek misallerde bizzat belirlenik mefhûm olan ev olur; *yan-an ev, yap-dığ-im ev*.

Naat karmaşık olduğu zaman fiilin faili veya mef'ulu bizzat belirlenik mefhûm olan ev değil, hal ve takdire göre mutavassit bir mefhûm, yani *dam-i* suretiindeki belirtik mefhûma delâlet eden irâa alâmetini hâvi bir isim olur.

Ml.: دایی یانان او *dam-i yan-an ev* «maison dont le toit brûle» keli, keli, : «son toit brûlant maison». Bunda yanın ev değil *dam-i* dir.

762. Basit naatlar için yukarıda gözden geçirilen bütün yapılamalar (§ 741 ve aşağısı) karmaşık naatlere tatbik edilebilir.

Birinci hal (belirlenik isim= fail) için misaller ki 746inci bendde basit naatlar için verilenlere muadildir.

ایجی یانار طاغ *iç-i yan-ar dağ* «montagne dont l'intérieur est incandescent» [1];
Dam-i yan-mış ev, dam-i yan-acak ev.

IHTAR. — Çok zaman bu ifadelerde وار اوچن *var olmak* «exister» mânâsına kullanılan *ol-mak* fiili bulunur. Ücunda mülkiyet lâhiâkasi bulunan bir isim bu fiilin faili olduğu zaman (Fransızca «avoir» fiili gibi aynı mahiyette olarak) mülkiyet «possession» bildirmeye yarar [2].

Ml.: دایی کule-si ol-an ev «maison qui a (une) tourelle» (mk. § 1204).

763. -dik li sıyanın buna benzer bir kavramla kullanıldığı (mk. § 743) bir kaç münferit ifadeyi burada zikredebiliriz:

سایق پشندک یەم (مسحوم) *saq-i bit-me-dik yetim (ma'sûm)* «orphelin (innocent) dont les cheveux n'ont pas (encore) poussé»;

گلچی یاكا-سى كىلىدك لانىرىدى (سۇز) *yaka-si kes-il-me-dik l'aîkirdi (sôz)* «propos déraisonnables» [3] (keli, keli, : «propos dont le col n'a pas été coupé»;

خانى كۈرەڭلە آغاچلار *misli-i gür-ül-me-dik ağaç-jar* «des arbres merveilleux» keli, keli, : «des arbres dont les pareils n'ont pas été vu» [Mehmet Efendi sefâret-nâmesi].

764. Ikinci hal (belirtik = belirlenik isim = mef'ul) için misaller ki 747 den 751 bendlerde basit naatler için verilen misallere muadildir:

1inci yapılama (ortacımsılar).

دایی بایدەن (بایدەن) او *dam-in-i yap-diğ-im (yap-acağ-im)* ev «maison dont j'ai bâti (je bâtrai) le toit»;

[1] Misalde görüldüğü üzere bu ifadeletin Fransızca karşılıkları, génitif halinde «dont, duquel, de laquelle, desquels, desquelles» vaslı zamîrlerinden birini hâvi vaslı (silâli) cümlelerdir. J. Deny.

[2] Bu itibarla karmaşık naatteki aracı isimde olduğu üzere, Fransızca'da bu ifadeleri «dont telle chose existe» suretinde değil de «qui a telle chose» suretinde tercüme etmelidir. J. Deny.

[3] Bu aslında (henuz hiç işidilmemiş, yeni yeni duynulan) mânâsında olup, müellifin dediği gibi (matiksız, akılsız) demek değildir. A.U.E

Mehmed-iñ dam-i-ni yap-dığ-i (yap-acag-i) *ev* «maison dont Mehemet à bâti (bâtira) le toit»;

cocuğ-u-na para ver-dığ-iñ fukara «le pauvre à l'enfant duquel tu as donné de l'argent»;

makaddeme-si-ni oku-yacağ-im kitap «le livre dont je lirai la préface»;

uc-u-nda ana-m-iñ otur-acağ-i sokak «la rue au bout de laquelle doit habiter ma mère»;

üst-ü-nden en-diğ-iñiz iskemle «le tabouret du dessus duquel vous êtes descendu».

2° inci yapılama (ortaçlar).

ḥavālī-si-nde tā'ün ol-an şehr «ville dans les environs de laquelle sévit la peste»;

uc u-nda ağır bir kurşun parça-sı salla-n-an oħta «ligne (de pêcheur) au bout de laquelle se balance un lourd morceau de plomb»;

sakal-i-na kir g'el-mış (serp-mis) [1] «un homme sur la barbe duquel est venu (s'est répandu) du gris» (un homme à la barbe grisonnante).

Bu misallerde araei mefhular sırasıyla *sakal*, *uc*, *ḥavālī* kelimeleridir ki, bunlar *ol-an*, *g'el-mış*, *salla-n-an* fiillerinin mef'üleridir.

765. (Bu ifadelerin yabancı dillerde yapılışı tabiidir ki aynı tertipte olamaz A.U.E) [2]

Tayin ve tarif tümleci «comp. déterminatif» fiilin dolaylı mef'ülü «régime indirect» olduğu zaman (= Türkçede ikinci haldeki şekillerden biri) bu zamir, merciinin tayin ve tarif tümlecidinden sonra bulunur:

«Le pauvre à l'enfant duquel tu as donné de l'argent»,

766. Füleil karmaşık naatle, isimeil karmaşık naat arasındaki benzerliğin daha iyi kavranması için 761 inci bendde verilmiş olan düsturu şöyle basitleştirmek yeter: Füleil karmaşık naatteki fiil, yapılan bir hadesi (*yan-an*) veya bir araei B mefhumu (meselâ: *dam-i*) tarafından uğratan (*yap-dığ-im*), gibi bir hadesi bildirmek suretiyle bir A (meselâ: *ev*) mefhumunu tayin ve tarif eder. [Mk. § 354 ve aşağısı].

Bu tarif, isimeil karmaşık naat hakkında verilmiş olanlara *değişecekleri değiştirmek suretiyle mutatis, mutandis* muadil olur. Vasiplama «qualification» fikrinin yerini sadece hades fikri tutar.

Nitekim *dam-i yan-an ev* ifadesinde *yan-mak* «brûler» fiili *dam-i* kelimesinin mantıkî olarak müsued «prédicat» idir, ve bu yüzden kendisine düşen (failden sonraki) yeri alır. Fakat şahıslık siyga almaz. *Ev* kelimesine naat hizmetini gösteren bir ifade içinde yer

[1] Bunun yerinde *qui est tombé* ⇒ *düşmüşt* kullanılır. A.U.E

[2] Şuna dikkat edilmeli ki, bu ifadelerin Fransızca karşılıklarında «dont, duquel» vaslı zamiri, mercii vaslı «relatif» cümledeki fiili faili olduğu zaman (= Türkçede *birinci hal*; mk. § 741 ve 762) cümlenin başında bulunur: «maison dont le toit brûle», veya mercii vaslı cümledeki fiili dolaysız mef'ülü «régime direct» olduğu zaman da böyledir: (= Türkçede *ikinci hal* deki şekillerden biri; mk. § 746 ve 747): «maison dont j'ai bâti le toit».

tutmuş olarak, bu kelimenin belirleyeni «déterminant» sadece kendisinin olduğu takdirde nasıl bir siyga alacaksa onu yani bir ortaç siygasını alır. Şu halde bu ortacın manası, burada tuttuğu yer gibi ikinci «ambigu»dır (mk. § 355).

767. İsimcil karmaşık naatlerde olduğu gibi, aracı isim ikiye bölünebilir, yani o ismin yerine birinci haddi (muzaffer), bizzat belirleyen ismi bildiren irca alâmetini hâli bir izafet terkibi gelebilir (mk. § 356).

Ml.: *دَامِنْكَ يَارِسِيْ يَانَانْ اوْ دَامِنْكَ يَارِسِيْ يَانَانْ اوْ dām-i-n̄n yār-i-si yan-an ev* «maison dont la moitié du toit brûle» (keli, keli.; «de son toit sa moitié brûlant maison»);
دَامِنْكَ يَارِسِيْ يَانَانْ اوْ دَامِنْكَ يَارِسِيْ يَانَانْ اوْ dām-i-n̄n yār-i-si yan-dīg-im ev «maison dont j'ai bâti la moitié du toit».

D. ALEM OLARAK KULLANILAN FÜLCİL NAATLER.

768. Fülcil naatler isimcil naatler gibi alem olarak kullanılabilirler (mk. § 358), ve hatta bunların kullanışları ötekilerden daha kolayca olur.

O zaman naatin kendisinde, tayin ve tarif ettiği meşhum da gîrgîn bulunur; başka türlü söyleyeyim, belirtik (=belirlenik) meşhum (mevsuf) ancak naati ile ifade edilir.

Ml.: *أَوْجُزْ آلَانْ ucuz al-an* «celui qui prend (achète) à bon marché» (Ata sözü: *أَلَّا يَلْبَسْ أَوْجُزْ آلَانْ*) *Ucuz al-an paha-li al-ir* «celui qui achète à bon marché, achète cher» (veya «n'en a que pour son argent»).

769. (Bu ifadelerin yabancı dilde yapılışı, tabiidir ki aynı tertipte olamaz. A.U.E) [1].

Ml.: *عَنْدَنْ جِيَانْ بِيكْ دِلْ يَايْلِيرْ bir ağız-dan çıkış-an biñ dil-e yay-il-ir* (atasözü) «ce qui [1] sort d'une (seule) bouche se répand sur mille langue (Proverbe).

IHTAR. — Eski Fransızca'da «qui trop embrasse, mal étreint» gibi cümlelerde «celui que» (o kimse ki) manasında olan «qui» zamirinin kullanıldığı Türkçenin tarzına daha çok yakındı.

[1, 1] Fransızca'dı bu ifadelerin muadillerini yapmak için, Türkçe silceli naat sıfat olarak kullanılmış ise onu müsait olduğu tercümeye bir işaret sıfatı ilâve edilir: Böylece «ce qui», «ce que», «ce dont», «celui qui», «celui que», «celui dont.. vs.» gibi ifadeler yücede gelirler. Naatin tazammun ettığı belirtik meşhum (mevsuf) zarfsız bir manada olduğu zaman bu Fransızca «ce» kelimesi kullanılır: «chose qui, que...» J. D.

770. Müstesna olarak, meselâ ortaçtan evvel *her «chaque»* kelimesi bulunduğu zaman Fransızca'da bazan *«démonstratif»* siz tercümelere de müracaat edilebilir.

Ml.: *her yor-ul-an içün han yap-il-maz* «on ne fait pas d'auberge pour quiconque se trouve fatigué (de la route).»

771. Fiilin bütün sıfatlık (katkınlık) sıygaları söylece isim olarak kullanılmış naat rolünde görülebilir.

a. Asıl ortaçlar, tabii kullanıcılarıyla (741inci bendde mutalaa edilen birinci hale muadil olarak).

Ml.: اولوی کورن خستله راضی او لور öl-ü-yü gör-en hasta-liğ-a räzi ol-ur «celui qui voit un mort consent à (n') être (que) malade;

آودن افلاح اولش وارى؟ *av-dan iflāh ol-muṣ var-mi* ey' a-t-il un homme qui est trouvé son bonheur dans la chasse? (keli. keli: qui soit devenu heureux par la chasse).

گورنندن کورۇغۇز چوقدىر *gör-ün-en-den* *gör-ün-mez çok-dur* (Ata sözü) «on cache plus de choses qu'on n'en montre» veya «il y a plus de choses dans le monde invisible que dans le monde visible [2].

اولمچن اولدی ol-acak ol-du «ce qui devait arriver est arrivé».

İHTAR. — Coğu zaman böyle kullanılan -*(y)*en li ortactır.

772. b. ortacımsılar (kullanışları ikinci halin 1inci yapılamasına muadil olanlar; m.k. § 747).

Ml.: کورك ایستدیکی ر کوز ایکیسی اولورسه نه سوز : *kör-ün iste-diğ-i bir göz iki-si ol-ur-sa ne söz?* (Atasözü) «ce que désire l'aveugle, c'est un œil; si les deux (y) sont, cela n'en vaut que mieux (keli, keli.: quelle parole? inutile d'en parler»);

سویله‌چک وارسه ایشیده‌چک دم وار *söyle-yeceğ-i var-sa işid-eceğ-i de var*
 «s'il a quelque chose à dire, il a aussi quelque chose à entendre.»

İHTAR. — Esas itibariyle yalnız *müteaddi* fiillerin ortacımsıları alem olarak kullanılabilir (bak, yukarıdaki misallere); bununla beraber müstesna olarak bu kullanışta bazı gayri *müteaddi* fiillerle yapılmış ortacımsılara da rastlanıyor:

Ml.: [1] ایرمدیکنے طاش آثار : er-diğ-i-ne er-ir er-eme-diğ-i-ne taş at-ar (Atalarsözü) «il met la main sur ce qu'il peut atteindre (il atteint ce qu'il atteint) et il jette la pierre à ce qu'il ne peut atteindre». Er-mek fülli mef'ülün ileyhe názim olur.

773. e. Gayrı tabii kullanılan asıl ortaçlar (ikinci haldeki 2inci yapılamaya muadil, mк. § 751). Bu hal nadirdir.

Ml.: صاعده اورمثه دوندی sā'iķa vur-maş-a dōn-dū «il devint comme qulqu'un qui a été frappé par la foudre».

صجن درختدن اون بش کرکوب sıç-an düs-en-den on bes gōlek geküp «tirant 15 seaux de celui (des puits) où est tombé un rat» (Hü'l. Səhī, fol. 14).

774. Karmaşık fiilcil naatler isim olarak ta kullanılabılırler [2].

باشی بیوک اولان باشی ayağı بيوك اولان چوان اولوو ol-an çaban ol-ur (Atalarsözü) «celui dont la tête est grosse devient prince, celui dont les pieds sont grands devient berger».

bu bab-da az-acık şüphe-si kal-an var-sa... «s'il y a quelqu'un qui conserve quelque doutes à cet égard...» (keli. keli.: «s'il existe [celui] dont un peu de doute persiste à cet égard»).

IHTAR. — Aşağıdaki misaller § 762, ihtarada kayıt ve işaret ettiğimiz ifadelere muadildir.

bal-i ol-an bal ye-mezi? (Atalarsözü) «celui qui a du miel, ne mange-t-il pas du miel?» (= on prophète de ce qu'on a).

hip bir sey-i ol-ma-yen hip bir sey kaybet-mez (Atalarsözü) «qui n'a rien, ne perd rien». اگر ابی کبھی سفرہ اولئے برتوک صوی اویلاری («اویلار») (برتوک صوی اویلاری) ol-nen dilek eger iki kişi sefer-de ol-sa bir-i-nün su-yi ol-ma-si (=ol-ma-sa) bir-i-nün ol-sa ol-ma-yan ol-an-dan dilek-ge «si deux personnes sont en voyage et que une n'ayant pas d'eau (pour l'ablution) l'autre en ait, que celle qui n'en a pas en demande à celle qui en a» (Hü'l. Səhī, fol. 39 Ve J).

775. Isim olarak kullanılan fiilcil naatler isim olarak kullanılan (isimcil) sıfatların aldığı aynı lâhikaları (mк. § 360 ve aşağısı) alabilirler.

Ml.: a. Cemi alâmetini:

erbâb-i kalem-den temegyüz ed-en-ler hâcegân-liğ-a terakki ed-er-ler-di «ceux d'entre les gens de plume qui se distinguaient étaient élevés au rang de khadjéguian. (Hacegânlik, eski Osmanlı idaresinin resmi kalemlerinde baş müseyvîdlik unvanıdır).

b. Mülkiyet lâhikasını:

bu söz-ler-iñ iç-i-nde doğru ol-an-i-da ol-ma-yan-i-da var-dir «parmi ces paroles, il y en a qui sont vraies, (comme) il y en a qui ne le sont pas».

[1] ایرم ایرم olacak. A.U.E

[2] Bunun Fransızca muadili «celui dont... ce dont...» olacak. Fakat, misallerde görüleceği üzere, tercüme değişebilir. J. D.

c. Haliyet sonuçlarını;

اللهـنـ قورـقـاـيـانـدـنـ قورـقـ *Allah-dan kork-ma-yan-dan kork* (Atalaı sözü)
 «crains celui qui ne craint pas Dieu». (Basit naat; mef'ulün anh).

الى باعلى اولان كيم او اسه دوكر *el-i bağ-ı ol-an-i kim ol-sa döv-er* (Atalarsözü)
 «tout le monde (= qui que ce soit) frappe celui dont la main est liée»
 (karmaşık naat; mef'ulünbih).

776. Ortacımsılarda da hal böyledir; şu kayıt ile ki, bunlara bir mülkiyet lâhikası getirmek ciheti yoktur, çünkü ortacımısi siygada tarifi gereğince bir mülkiyet lâhikası zaten vardır.

- Şurada cemi alâmetli ve haliyet sonuçlu ortacımsılardan bir kaç misal veriyoruz:

(Cemi);

بۇن سودكىرى *bütün sev-dik-ler-i* «toutes les choses, les personnes qu'il aime».

رُؤيَاده كور دُكْرَم بِتُون چيقيوْن rüya-da gör-dük-ler-im bütün çık-ıyor «les choses que j'ai vues en rêve se réalisent toutes.»

(Mef'ulūn bih);

misāfir am-duğ-u-nu ye-me-z bul-duğ-unu ye-r «l'invité (l'hôte) ne mange pas ce qu'il espérait manger, il mange ce qu'il trouve».

(Mef'ulün ileyh):

iş ol-acağ-i-na var-ır «l'affaire suit son cours» (keli keli : «l'affaire va à ce qu'elle doit être»).

777. Fiilcil bir naatin sıfat veya isim olarak mı kullanıldığını ilk bakımda kestirmek her zaman kolay değildir. Fiilcil bir naat (ortaç veya ortacımı) bir lâhika almışsa (şüphesiz bunu söylemek ortacımısların tamamlayıcı cüz'ü olan mülkiyet lâhikasını hariç tutuyoruz), tereddüde mahal yoktur, isim olarak kullanılmıştır.

Fakat filcil naat hiç bir lâhika almamışsa, bunda tereddüdün yer olabilir. Ardınca bir fiil veya bir edat varsa, hiç olmazsa çok hallerde isim olarak kullanılmıştır. Eğer ardınca bir isim varsa, sıfat olarak kullanıldığı ihtimali daha çok olur.

Bununla baraber öyle misaller olur ki, bu halinde bile ortaç isin olarak kullanılmış bulunur:

*Seytan ile ortak ek-en 'buğday-i
samani-nı al-ır* «celui qui fait les semaines avec le diable, (ne) reçoi
(que) la paille du blé»;

اللهك بيلديك قولهن صافلماز *Allah-i-n bil-diğ-i kuł-dan sakla-n-ma-z* (Atalarsözü) «ce que Dieu sait, n'échappe pas (non plus) à l'homme».

Öyle ise bu babta rehber olacak şey, her halde kelâmin mânası olmak gerektir.

778. İsim olarak kullanılan ortacımsılarda ise, hades isimleri diye kullanılan - *dik* li ve - (*y*) *ecek* li siygalardan bunları haricen ayıracak hiç bir şey olmamak yüzünden işler daha karışık bir durumdır.

Nitekim *yaz-diğ-i-ni bil-ir-im* gibi bir ifade:

Bilirim ki yazdı «je sais qu'il a écrit» (hades ismi), ve:

yaz-diğ-i sey-i bil-ir-im «je sais ce qu'il a écrit» (isim olarak kullanılmış ortacımsı) mânalarını verebilir.

III. FİİLİN KATMAÇLIK SIYGALARI.

779. Fiilin katmaçlık siygaları (mk. § 695) ulaklık siyga (ulak, ulaç «gérondif») ler ve vaslı (ulaklık) tâbirler «locutions gérondives» dir.

Ulaklar, *hal ve kâre ait uymuk* «subordonnées circonstancielles» hadesleri yani aslı «principale» hades için zaman, sebep, hal vs. gibi hal ve kârlar vazifesini yapan ikinci derece hadesleri bildirir.

Ulaklar değişimsiz «invariable» dir. (Ortaçlardan farklı olarak) kendiliklerinden zaman bildirmezler. Pek tabii olarak ta ne tarz «mode», ne şahis göstermezler.

Bu iki aslı fârika (hal ve kâr diye kullanış ve değişmezlik), ulak ile aslı katmaç «adverbe» arasındaki benzerliği sârih bir surette meydana koymaktadır.

780. Bazı ulaklardaki hal ve kâr ilgisi o kadar ince ve belirsiz olur ki, tahlile gelmez. Böyleleri kelâmin mânasını değil, görünüşünü değiştirdiği, ve şâhislik siyalar kullanmayı bırakmaktan başka bir maksat gözetmediği, ve böylece iki müstakîl cümleyi bir tek kelâmdan ibaret bir zincirleme «période» içinde kaynaştırdığı cihetle, ikinci derecede hadesin uymukluğu «subordination», olsa olsa sadece *resmî* «formel» bir uymukluktur. Başka türlü bir deyişle, bunlar hal ve kârı bildirmekten ziyade *şâhislik siyaları biribirine bağlamak* hizmetini görürler. Zaten şimdi ulak veya ulaç dediğimiz ulaklı (vaslı) siyaları ifade etmek için Osmanlıca'da umumiyetle *râkit siygası* «forme de liaison» tabiri kullanılmıştır.

Ml.: باره آلدی و کبتدی *para al-di ve git-di* «il prit «reçut» l'argent et il s'en alla» (gibi şahislik iki yanashık «juxtaposé» siyga) yerine şöyle denilebilir:

باره آلوب کبتدی *para al-ip git-di* (farklı bir siygası olan aynı manada bir ifade ki, şahislik iki siygasından birinin yerinde bir ulak bulunuyor).

781. Şimdi biz bu sergileyişte (asıl) *rabit siygası* «formes de liaison» adını zayıf bir hal ve kâr ilgisi bildiren ulaklara vermeyi, ve bu ilginin daha açık bir surette kendini gösterdiği ulaklar için, ifade ettikleri hal ve kârin mahiyetine göre *zaman*, *sebep vs. ulakları* tabirlerini kullanmayı daha iyi buluyoruz. Meselâ:

باره آنچه کبتدی *para al-inca git-di* «dès qu'il eut reçu de l'argent, il s'en alla». (Zaman hali ulağı).

782. Aslı fiil siygasının failinden müstakil olarak ulağın da kendine mahsus bir faili olursa, fiili şahislik bir siyga imis gibi bu fail mûcerret haletinde bulunur.

Hem de umumi kaideye (bk. § 1064) uygun olarak ulaktan evvel gelir.

دوزکار اسینجه یا راق قیمه‌دانماز *rüzgâr es-me-gince yaprak kimil-da-nma-z* «tant que le vent n'a pas soufflé, la feuille ne bouge pas». (Muk. s. 1007).

783. İHTAR. — Uymuk hades kelâmda aslı hadesten evvel gelir, çünkü onun tümlecidir (bk. § 1064). Başka deyişle söyleyelim: ulak, tabi olduğu fiilcil siygadan evvel gelir.

Bir C hadesine nisbetle aslı olan bir B hadesi de bizzat bir A hadesine nisbetle tabi olabilir.

Başka bir deyişle: Bir B ulağına tabi olmak üzere (C, D vs. gibi) bir veya bir çok ulaklar bulunabilir.

Ml.: باره حین بعده میمکن خوبی بان ایدرک مشتری اول عیب ایتداده اول عیب سیمه باخیع حین بعده میمکن خوبی بان ایدرک مشتری اول عیب ایتداده اول عیب سیمه باخیع *bâyi' hîn-i begî'-de mebi'-in bîr 'ayb-i-nî begân ed-erek* (C) müsteri ol 'ayb ile kabûl et-dik-de (B) ol 'ayb sebeb-i ile muhagger ol-ama-z (A). (Mecelle-i ahkâm-i 'adliyye, madde 341) - «lorsque l'acheteur a accepté la chose vendue malgré le vice que lui signalait le vendeur, il n'a pas la faculté (de résilier la vente)» (keli. keli.: «lorsque - le vendeur exposant un vice, de la chose vendue (C) - l'acheteur a accepté avec ce vice (B), il n'est plus libre (de résilier la vente) à cause de ce vice (A)». (Article 341 du code civil ottoman).

784. Ulaklar bilhassa yazı dilinde sayıca çok, kullanımıca sıkıktır; Türkçede bağlaç (rabit edatı «conjonction») yokluğunun yerini tutarlar.

Şu son zamanlara kadar edebiyat dili pek uzun zincirleme «période» lerden hoşlanlığı sebeple, ulaklar geniş bir surette kullanılırdı. Bir mektubu, bir emri, bir fermanı, hattâ bir kitabın bütün bir mukaddemesini bir tek cümleye sıkıştırınak gayreti bu siygaları gerçekten fena bir kullanımı sürükleymektedir.

Zamanın muharrirleri aksine kısa cümlelere karşı beğenmezlik göstermiyorlar ki, bu hal bu günü yazdı diline hissedilir bir açıklık verdiriyor.

785. Bunların büyük miktarına rağmen (ve hattâ bunların büyük miktarı yüzünden demek lazımdır) ulakların her zaman biribirinden tamamiyle sarih bir surette farklı kavramları yoktur; ve bunlar çok zaman biribirinin sahasını çiğnerler. Bu sebeple bu siygalardan her birinin ayıracı (sarika) olan esas kullanımı ayırd etmek gerektir.

786. Ulaklar şu aşağıdaki sonuçluk lâhikalarla görünürler:

1° - (y) *ip* اورب (ي).

Ml.: سووب *sev-ip* «aimant»;

اویوب *uyu-yup* «dormant».

2° - (y) *erek* اورک (ي).

- (y) *yarak* اورق (ي).

Ml.: سو-رک *sev-erek* «en aimant»;

اویو-رک *uyu-yarak* «en dormant».

3° - (y) *e*, - (y) *e*
- (y) *a*, - (y) *a* (katmerli) اورک - اورک .

Ml.: سو- سو *sev-e sev-e* «à force d'aimer, aimant» (yani: severek, sevmek sâikasiyle);

اویو- اویو *uyu-ya uyu-ya* «à force de dormir; en dormant» (yani: uyuyarak, uyumak sâikasiyle).

4° *mekszin* - مکسین

maksam - مفسم

Ml.: سو-مکسین *sev-mek-siz-in* «sans aimer»;

اویو-مفسم *uyu-mak-siz-in* «sans dormir».

5° *ik'en* veya - *k'en* li ulak:

Ml.: سو-لیکن *sev-er ik'en* veya *sev-er-k'en* «en aimant, pendant que, tandis que je (tu, il) aime».

Yani: Ben (sen, o) sevdigim (sevdigiñ, sevdigi) şirada; ben (sen, o) sevdigim (sevdigiñ, sevdigi) halde..

6° *dikde* دکد

dikda دکدا

Ml.: *sev-dikde* «lorsque je, tu... ils ont aimé».

Yani (ben sevdigim, sen sevdigiñ, o sevdigi, biz sevdigimiz, siz sevdiginiz) onlar sevdikleri zaman;

او يودكده uyu-dukda «lorsque je, tu... ils ont dormi».

Yani (ben uyuduğum, sen uyuduğuñ, o uyuduğu, biz uyuduğumuz, siz uyuduğuñuz, onlar uyudukları zaman).

7° - *dikçe* دَكْدَه

- *dikça* دَكْدَه

Ml.: *sev-dikçe* سَوْدَكْه } «au fur et à mesure que je, tu..., ils aiment او يوددقه *uyu-duça* } (dorment).»

Yani gitgide, kerte kerte (ben, sen, o, biz, siz, onlar) severken (uyurken).

8° - (y) *ince* اِنْسِي(ا).
- (y) *inca* اِنْسِي(ا).

Ml.: *sev-ince* اِنْسِي(ا) } «adès que..., lorsque je, tu... ils aiment (dorment).»
uyu-yunca اِنْسِي(ا) }

Yani (ben, sen, o, biz, siz, onlar) sever sevmez, sevdikleri (uyudukları) zaman.

9° - (y) *inceye kadar* اِنْسِيَه قدر(ا).

Ml.: *sev-inceye kadar* سَوْيَنْسِيَه قدر } jusqu'à ce que je, tu... ils او يوجيئه قدر *uyuyuncaya kadar* اِنْسِيَه قدر } aiment (dorment.)

Yani (ben, sen, o, biz, siz, onlar) sevene degin (uyuyana kadar).

10° - (y) *eli (-den beri)* اِلِي (دَنْبِرِي) [1].

Ml.: *sev-eli* سَوْهَلِي veya *sev-eli-den beri*.

او يويهلى ويا او يويهلى دنبري *uyu-yalı* veya *uyu-yalı-dan beri* «depuis que je, tu..., ils ont aimé (dormi).»

Yani (ben, sen, o, biz, siz, onlar) in sevmesinden (uyumasından) başlayarak.

11° صکره (صوکره) { دَكْدَن - *dikden* دَكْدَن - *dikdan* } sonra.

Ml.: *Sevdikten sonra* { «après avoir aimé».

Uyuduktan sonra { «après avoir dormi»,

Yani (ben, sen, o, biz, siz) onların sevmesinden sonra.

[1] Müellifin gösterdiği (-yeli) ve (-yeli-den beri) suretlerinden başka (-yeli beri) sureti de vardır. A.U.E

12° مدن ويا مزدن (اول) - meden (- meden)
- madan (- mazdan)

Ml.: سو-مدن (سو-مزن) اول «sev-meden (- mez-den) evvel».

او-مودن (او-مزن) اول «uyu-madan (- maz-dan) evvel».

«avant d'avoir aimé (dormi);

Yani (ben, sen, o, biz, siz) onların sevmesinden (uyumasından evvelce)..

787. *Ulak tabirleri* «des locution gérondives». Ulakların yanında büyük miktarda ulakçıl tabirler de vardır. Bunları iki nev'e ayıriyoruz:

1° Değiimsiz ulak tabirleri.

Meselâ: *ol-mak üz(e)re* (1328) tabiri gibi ki, «pour être» (yani olmak için) manasında olup, bazan *olarak* ulağıyle aynı manada kullanılır.

Bu tabirler çok olmayıp, her hususî hallerinin yeri geldikçe bunların yapılamama suretini (ki çok defa bir mastarı havidirler) göstereceğiz.

788. 2° değişimli ulak tabirleri.

Bunlar ötekisine bakınca epiycedir.

789. Değişimli ulak tabirleri umumiyetle bir hades ismiyle ona bağlı bir mülkiyet lâhikasından ve oun ardından gelen bir ilgiç «postposition» dan, bir katmaç «adverbe» tabirinden veya halet sonucundan «désinence casuelle» terkip edilir.

Bu kullanışta çoğu zaman görüleni, *-dik* li isim siygasıdır.

Ml.: سو-ديكم کي *sev-diğ-im* gibi «de même que j'aime, dès que j'aimai».

Yani (nasıl sevdim veya seversem; ben sever sevmez, sevincer).

سو-ديكم حاله *sev-diğ-im hal-de* «tandis que j'aime».

Yani ben sevdim, veya seviyorum (severim), halbuki...

سو-ديكم ده *sev-diğ-im-de* «lorsque j'aime».

Yani ne zaman ki sevdim, (seviyorum, severim).

سو-ديكم دن *sev-diğ-im-den* «parce que j'aime, j'aimais».

Yani (çünkü seviyorum [severim], sevdim).

Niyetli siyga veya istikbal siygası söylenmek istenilirse, *- (ye)cek* li isimcil siyga kullanılır; *- me* li hades ismi daha seyrek kullanılır.

790. Bu ulak tabirleri için kabul ettigimiz «değişimli» sıfatı şu cihetten haklı ve yerindedir ki, bunlar *daima* şahsa göre değişen mülkiyet eklemiini alırlar.

Bu mülkiyet eklemiñin rölu ise, hâdes ismi (717 §) dolayısıyle gösterilmiş bulunuyor: ulak tabirinin failiini bildiren irca alâmetli hizmetini görür.

Bu takdirde değişimli ulak tabirlerinin faili, ulakların faili (ki mücerret halinde bulunur, bak § 782) gibi aynı muameleye tabi olmaz.

791. Bir takım ulak tabirleri gerçekten belirtken «déterminant» lar gibi kullanılır ki, bunda fiilin katmaçılık tabirlerinin fiilin sıfatlık tabirlerine ait sahayı çiğnemesi gibi bir şey var (mk. § 1331, 1459, 1464). Ulâklar ve ulaklık tabirler için ileride (§ 1297 ve aşağısı) tafsilli bir sergileyiş yapılacaktır.

IV. -(y)esi (1) LÂHIKASI.

792. Bugün bu lâhika ancak bir takım hazır yapılmış ifadelerde kullanılır. Bu gibilerin fiilebil siygalario mütenevvi unvanları altına dağıtacakımız yerde, hususî mizacları dolayısıyle muhtelif kavramlarını bir yerde toplu olarak göstermeyi daha iyi bulduk.

Hakikatte de bu, - (y) ecek lâhikasıyla (bk. § 868, ihtar 3 aşağısı) yakından akrabadır; ve eğer bu - (y) ecek lâhikasını da birlikte mütalâa edecek olsaydık, -(y)esi lâhikasını onun ardına mütalâa etmemiz lazım geldi.

793. - (y)esi lâhikası, - gü (-kü) den yapılmış fiilin eski bir isimcil siygasi ile onun adınca gelen ve teşbih ve tasvir edati olan [1] -si (bk. § 868, ihtar aşağısı ve § 1343, 2°) den çıkışlı bulunuyor.

Ml.: *tilâ-gü-si tur-ur* «il est sur la point de demander, il désire» (*Tezkere-i Evliya*, müteaddit yerler). Yani (istemek üzeredir, istiyorsun) [2] - bk. bir başka misale, § 798. ihtar, 2.

Metindekiin de tasdik ettiği, üzere (bk. aşağıkı bentte 3°) - (y)esi lâhikasının eski Osmanlı lehçesinde - (y)isi sureti de vardi ki, bu tamamıyla - güsi lâhikasına muadildir; (y)isinin boğazlı g si düşmüş olacak.)

794. - (y)esi lâhikasının daha yaşamakta olduğu eski Osmanlı lehçesindeki kullanımlarıyle - (y)ecek lâhikasının kullanımları arasındaki benzegim, bilhassa göze çarpacak halde idi (ki halâ bugün Azerce'de de böyledir). Şöyle kullanımları vardi.

1° Alelâde ortaç (niyetli gelesi «futur-intentionnel»):

Ml.: *اوك بوزن باقى كرم اى an-uñ yüz-in-e bak-ası g'öz-üm yok* (A.U.E) «je n'ose pas le regarder en face», *keli, keli*: «je, n'ai pas un œil susceptible de regarder son visage» (Bibl. Nat. yazmaları; eski türk kalma eşyası, 313. yaprak 46); *باقى باك-اسى* yerine *چىكى باك-اچاك* kelimesi getirilmiş olsaydı, mâna tamamıyla aynı kahydi.

2° Yarı mecbûl ortaç (niyetli gelesi).

[1, 2] Bizce bunun karşılığı *dilediği dir*, (yani onun istediği, arzu ettiğidir) olacak, Buradaki *si*, müellifin dediği gibi teşbih ve tasvir edati değil, sadece mülkiyet (izafet) lâhikasının müfret gaip şeklidir, A.U.E.

MI.: اَفْدَنْ اُرْزَكْ مِينَاسِي نَسْنَهْ بَلْمَدْمَنْ (Allah-dan özgä sig-in-ası nesne bul-ma-dım A.U.E.)
«en dehors de Dieu je n'ai pas trouvé une chose à prendre pour refuge»
(Bibl. Nat. yazmaları; türkçe ilâve 200, yaprak 15).

Yine aynıyle *sig-in-ası* yerine *sig-in-acak* میغایدچی getirilmekle mânâ tamamıyla aynı olurdu. Yiye mk., كیمے *gig-esile* كیمەجىك *gig-ecek* «vêtement chose à vêtir» kelimesine muadildir. (= isim olarak kullanılan bir yarı meç-hul ortaç).

3º Niyetli istikbal mânasında fiilel teme ile ardına gelen *ol-mak* fullü ki, bununla böylece bir *karmasık fiil* «verbe complexe» teşkil ediliyordu (mk. § 812).

Bu kullanıştan (grammaire inde s. 149) bir eskimiş siyga diye bahseden Meninski, bundaki söylenişi *esi* ve *isi* suretinde gösteriyor. سوْمِي *sev-esi* ve *sev-isi*.

- كیدمی اولورس - *g'id-esi ol-ur-sa* - كیدمە جىك اولورس - *g'id-ecek ol-ur-sa*, vs.

- البتة اولامى در - *elbette ol-ası-dur* «ominino futurum est» (bk. aynı yer başka misallere.)

795. Şimdi osmanlıca'da -(y)esi siygası şöyle kullanılır.

1º Beddua, küfür tabirlerinde.

MI.: كور اوْلَهْسِي *k'ör ol-ası* «qui mériterait d'être aveugle»;
حق اوْلَهْسِي *yok ol-ası* «qui mériterait d'être anéanti»;
مره كېھسى - *yer-e g'eq.-esi* «qui mériterait de passer sous terre»;
صالقى كېھلىمىسى - *sakal-i kes-il-esi* «qui mériterait d'avoir la barbe coupée»;
سورۇنەسى - *sür-ün-esi* «qui mériterait de rampes».

Bu kelimeler naat olarak kullanılabilir.

MI.: بُـ يوق اوْلَهْسِي اخْتِيَارـاـق، شـي بـزـمـدـنـ قـالـىـرـمـزـورـ *bū yok ol-ası ihtiyar-lıč ben-i ger-im-den kal-dir-ma-yor* «cette maudite vieillesse ne me permet pas de me lever (tout seul, sans aide)». [1].

Veya isim olarak kullanılır.

MI.: سورۇنەسى زورـتـ باـقـ *sür-ün-esi-niň zor-u-na bač* «voyez un peu l'audace de ce maudit homme». [Yani, sürünumesini dilediğim (heri) in eür'etine bak A.U.E].

Bazan böyle yerlerde bir aşağılama «péjoratif» kavramlı -ce- de ilâve edilir (mk. § 517).

MI.: كور اوْلَهْسِي-قاـ *k'ör ol-ası-ca*.
كور اوْلَهْسِي-قاـ *k'ör ol-ası-ca* diye *haykır-mak* «crier en traitant quelqu'un de «maudit».

Bu ifadeler insıraklıdırlar da.

MI.: يورـدـيـجـكـ حـالـيـ يـوقـ *g'eber-esi-ce-niň yürü-yecek häl-i yok* «cette maudite bête ne peut plus marcher».

Başka misaller:

Hay can-i çık-ası կارى; *o yaş-i yer-ler-de say-il-ası* *fil'an*; *o parça parça ol-ası-ca* *kal-takı*; *kuş-pıtarı* *göz-ü-ne gir-esi-ce* *gömlek* (karmaşık sıfat).

[1] *Hayāl-in-a çıl-ğın çıl-ğın bak-ar-ken*

كـيـرـكـيـكـ يـورـدـيـجـكـ حـالـيـ يـوقـ.

(Nejat Ekrem'den - Recai zâde Mahmud Ekrem).

Bir takım ifadelerde - (y) ezi ile birlikte bulunan mef'ulün ileyh alâmeti, tabii olarak bu haletin an bir filin kullanılması dolayısıyle görülür.

Ml. : *çocam-ga git-di* «il court à sa perte; il a sombré dans une vie désordonnée»; *çocam... nirdə e-le-n-ir-mis sor-ma-dū-mis de-di de chagır, padıgah-im* *çocam-ga kaş-ma-di g-eş-i-ver-di-lər*, «le roi dit: «et tu n'as pas demandé où ils demeurent?» - «non Sire, ils ont passé si vite que je n'ai pas eu le temps de demander» (GISEE, n° 40).

IHTAR. — Bu ifadeler, - (y) ecek lâhikasını hâvi olan başka buna benzer ifadelere yaklaşırılabılır.

Ml. : تھر اولجق خان : *kahr ol-acak fil'an* «un tel qui mérite tous les maux» (keli. keli.: «d'être maltraité»);
اسېلەجق *as-il-acak* «à prendre, pendard».

796. 2º Mef'ulün ileyh alâmetiyle, az siktarda bir takım ifadelerde *-ce-ki-ne* (bk. § 929) lâbikasıyla yapılanlara yakın bir mânada olarak. «Fransızcada: «comme si... au point de...».

Ml. : *cıl-dir-asi-ya sev-mek* «aimer à la folie» (comme si l'on devenait fou, au point de devenir fou);
öl-esti-ye kos-du «il courut à perte d'haleine» (à en mourir);
at-ı ol-dür-esti-ge kos-dur-du «il fit galoper le cheval, à la rendre fourbu» (comme s'il allait le faire mourir) ki, *hayvan-ı pat-la-dasi-ya sür-dü* de denilir;
bayıl-ası-ya g'ül-mek «rire à en perdre les esprits»;
ağaç-ıar öyle ol-du ol-ası-ya büyük deyil-dir «les arbres ne sont pas grands dès leur naissance» (Rifat Efendi bikâyeleri, mukaddeme). Bu *ol-dum ol-ası* tabiri tam *ol-dum ol-ası* «depuis que j'existe, depuis ma naissance», nın mânasını almış bulunuyor. (Muk. § 1411, ihtar).

Çok kullanılan *ver-esi-ye* «à crédit» (keli. keli., «comme l'en donnait») kelimesini de bu takıma koymalı.

Bu ifadeler 1408inci bente bahsi geçenlerin basit bir çeşidi gibi görünüyor (mk. aşağıdaki bent).

Şu tabirler, - cesineli olanlar (§ 929) gibi bir ismin belirtkeni olarak kullanılabilirler:
çıl-dir-ası-ya bir muhabbet; «Un amour passionné»;
mahu ol-ası-ya bir şiddet; «Une fureur aveugle»;
helâk ol-ası-ya bir mazârebe «Une rixe à mort».

797. 3º mef'ulün ileyh alâmetinden sonra (ن د) *deyin* (dek) «jusqu'à li» olarak. O zaman bir ulak tabiri hasıl olur ki, bundan § 1408 de bahsedilecektir.

798. 4º halk dilinde *gelmek* «evenir» filinin faili olarak *tarzusunda olmak=d'avoir envie de...» mânasiyle.*

Ml. : *İç-esi-mi g'el-iyor* «j'ai envie de boire». Müfret gaipde - sîlerden birisi kaldırılır.

Ml. : *Ye-yesi (ge-yesi-si yerine) g'eldi* «il eut envie de manger».

IHTAR. 1 — İstanbul'da aynı mânada (y) ecek li siyga kullanılır.

Ml.: *مۇھىملىكىڭ اكسىر-اقاڭ-ىم گەل-ىgor ej'ai envie d'éternuer*.

Bazan *g'el-mek* yerinde *tut-mak* fülli de kullanılır.

IHTAR. 2 — Çağatay metinlerinde aynı kullanış görülüyor.

Ml.: *yig/a-guu kăj-üp til eut envie de pleurer* (Tezkere-i - Evliya, uygurca, s. 143).

IHTAR. 3 — Bu yolda ifade ediş tarzını, bazı Balkan dillerine teşir etmiş görüyoruz.
Bk. Rumca, Bulgarca.

Tarafımızdan Maras'ta derlenen şu kitadaki gibi:

Dam-a qıç-ası-m g'el-di

Yär-e bak-ası-m g'el-di

Bak-dun o yär el-de yok

Dam-i yik-ası-m g'elai

«L'envie m'a pris de monter sur le toit,

«L'envie m'a pris de voir ma bien-aimée,

«J'ai regardé : elle n'était pas là,

«L'envie m'a pris de défoncer le têtit.»

Aynı bölgede *yok* ile beraber menfi manasında olarak aynı kullanış var.

Ml.: *Buyar-uñ, sarab sigara iç-iñ. - Hayır, iç-esi-m yok*: «Veuillez prendre un verre de vin (allumer une cigarette). - Non, je n'en ai pas envie»;

Or-da käl-a-yidi-ñiz l- Käl-ası-m yoğ-udu ki. «Vous auriez dû rester là-bas ! - C'est que je n'en avais nul désir».

Bir takım lehçelerde aynı manada (*ej'si siz olarak*) - *gü* lâhikası kullanılır.

مۇھىملىكىڭ ge-gl-m kiläde ej'ai fam (yemek yiyeceğim geldi, karnım açıldı) GULGANOF, s. 675; muk. KOUZNIETSOF: *yegim geldi*; muk. § 1343, 2° aşağısı.

(*g*) *esi* lâhikası hakkında bakınız BOHTLINGK, s.308; MAXIMOF, s. 85 ve aşağısı.

V. FİLÇİL SIYGALARIN FARKSIZ OLARAK KULLANILISI,

(Şahislik ve isimcil siygaların alelâde kullanılanları arasında bir kullanılısla).

799. Bilindiği üzere -[e]r veya -[i]r, -mis ve -(y)ecek lâhikalarını hâvi filçil siygalar kâh bir ortaç (bk. § 734 ve aşağısı) yanı asıl bir isimcil siyga hizmetini, kâh basit şahislik bir siyganın (sifir teme ile tasrifli) müfret gaibi hizmetini görebilir.

Ml.: *سۇئەر seu-er* «qui aime (şimdiki halde seven), il aime (şimdiki halde seviyor);

سۇمىش seu-mis «qui a aimé (mazide seven), il a aimé (diyorlar ki mazide sevdii);

سۇمۇچى seu-ecek «qui aimera (istikbalde sevmek niyetinde olan), il aimera (istikbalde sevmek niyetindedir).

Şimdi biribirinden açıktan açığa farklı iki kullanıştan ayrı olarak burada gösterdiğimiz bu siygaların üçüncü bir kullanımı daha olabilir ki, bunu daha yukarıda (§ 601) *tasrifsız teme* adıyla göstermiştık.

800. Faa itibarıyla tasrifsız temelerin lâhikaları ortactakilerin aynıdır, (bakınız

tasrifisiz teme hizmetini görebilī ki, bu onun *muzarı* «öriste» temesiyle ortaklaşmasından ileri geliyor. Gerçek ki bu, bilīdiği üzere, aslında karmaşık bir fiilin muzarından başka bir şey değildi (mk. § 613) [1].

801. Daha ileride (§ 1458) görülecegi üzere, gayri muayyen mazî temesiyle benzeşimi (örneksemim = analogie) dolayısıyla teme kullanımı hattâ mürekkep rivayet «dubitatif» siygasına kadar yaygınlaştırmıştır:

802. İnsiratsız fiil temeleri şöyle kullanılır:

1° *ç* gibi ilgici (postposition), veya *-e-* - *cesne* ekiyle. O zaman bunlar teşbih

[1] Müellisin fikrine hal siyasi, mesela *gel-i yor-ur* suretinde *gel-* mastar köküne bir *i* vokali katıldıktan sonra, (yürümek) manasında eski *yormak* mastarının muzarı müfret gaibi getirilerek yapılan mürekkep bir fiilden daha sonraları sondaki *-ur* muzarı temesi aşınıp düşmekle olmuştur.

Fakat bizde daha çok ihtiyal dahilinde olan bir cihet vardır ki, o da hal siygasının da hemen bütün öteki siygalar gibi, basit bir ortaç (sifat) dan doğmuş olmasıdır.

Bu sifat, müsbet ve menfisi de olabilecak mastar köküne abenge göre *gür - gar - ger - gar* ekleri getirilmekle yapılır. Mastar kökü lazımlı ise bu sıfat ismi fail, müteaddi manalı ise ismi mef'ul rölünde olur. (Lazımlar malâm manası verdikleri için bunlara ismi fail, müteaddiler meçhul manası verdikleri için bunlara ismi mef'ul deildir.)

Çağ. lügatinde s. 17 de: «*gür, gür* alâmetleri menfi, fail manası da beyan eyler» diye bir kayıt vardır ki, gerek yanlarında, gerek lügatin muhtelif yerlerinde verilen ve bazıları aşağıya nakledilen misallere göre bu, tam bir tarif degildir. Tam olabilmek için: «*gür, gür* hattâ *gar, ger* alâmetleri lazımlı ve müteaddi manalı müspet ve menfi mastar köklerinin sonlarına katılarak bunları mastarı lazımlı ise ismi fail, mastarı müteaddi ise ismi mef'ul manalı ortaç sıfatlar yapar» denilmeli idi:

1. *Bul-gar* (bulanır, bulaşır olan, müleyves) - *uç-gür* (uçar olan); *tay-gür* (kayar olan); *toy-gür* (doyer olan, tok); *öt-gür* (geçer olan); *geç-gür* (geçer olan); *yık-il-gür* (yıklır olan, harap);

2. *Yığla-gür* (ağlar olan); *uya-n-ma-gür* (uyanmaz olan, gafil); *tay-ma-gür* (kaymaz olan); *toy-ma-gür* (doymaz olan); *yara-ma-gür* (yaramaz olan); *yık-il-ma-gür* (yıklımaz olan), vs.

1 Numaralı misaller (*gar, gür*) ekleminin sonu konsonlu mastar köklerine katılarak ortaç (sifat) teşkil edenleridir ki, (*al-gan* = *al-anda* olduğu gibi) sonraları bunlardaki *g* düşmekle:

Bal-ar (bulanır, «meçhul manasından çıkarır»), *uç-ur*, *tay-ur*, *toy-ur*, *öt-ur*, *geç-ur*, *yık-il-ur* suretlerine girmī; ve tek hecelilerde vokal değiştirerek *uç-ar*, *tay-ar*, *toy-ar*, *öt-er*, *geç-er*, gibi muzarı şekillerini almış; ve (*yık-il-ur* suretiindeki,) çok hecelilerde ise, olduğu gibi kalarak zamanlı siygalar teşkil etmişlerdir.

2 Numaralı misaller *gar, gür* ekleminin sonu vokalli mastar köklerine katılarak (sifat) teşkil edenleridir ki, iki vokal arasında kalan *g* leri (lebçemizde olduğu gibi) *g* ye çevrildikten sonra *g* ye (çağla-gan, çağla-yan da olduğu üzere) çevrilmiş olmakla:

Yığla-(y)ur, *uya-gan-ma-(y)ur*, *tay-ma-(y)ur*, *toy-ma-(y)ur*, *yara-ma-(y)ur*, *yık-il-ma-(y)ur* muzarı şekillerine girmīlerdir ki, işte bu türlerde hal manasına geldikten sonra, 1 numaradaki muzariler dahi örneksemim (analogie) yoluya bu *gar* ekini almışlar; fakat bunu, sırken söylemeyi kolaylaştırmak için bundan sonra abenge göre bir vokale de, mühtaç olmuşlardır. *Gel(i)yur*, *al(i)yur* (bu suretle kullanım Erzincan ve havalısında halâ yâgamaktadır; *u, ü*lerin ise sonradan garp vilayetlerinde o ya çevrildiği anlaşılmıyor). A.U.E

ve mukayese manali ulak tabirleri teşkil ederler ki, bunlardan daha ileride § 1457 ve aşağısında bahsedilecektir. -(y)ecek li siyga da *bir häl* kelimesiyle böyle tabirler teşkil edebilir (m.k. § 1464 ve aşağısı)..

803. 2° — *bir häl* kelimelerinin belirtkeni olarak.

Muzari, nakli (gayri muayyen) mazı ve niyetli istikbal siygalarının temeleri ardına *bir häl* kelimeleri gelerek (belirtken ve belirtiklerden yapılmış; A.U.E.) ifadeler vücuda getiriliir [!]:

Muzarili :

انسان دریا کی هر طرفندہ سفر میں ہوایی دریا کی اینٹندہ بوزدلوں بہ حالت کشیر بور *Insan der-yā-yi sahṛā gibi her taraf-i-nda g'ez-il-ir, hava-yi derŷā gibi iç-i-nde yüz-ül-ür bir häl-e g'e-tir-iyor* (Kemal Bey) «l'homme met la mer dans un état tel qu'on peut la parcourir en tous sens, et l'air (dans un état tel) qu'on peut y nager comme dans la mer».

اور عز اور تو رہ ماز بحالہ کاش *ev-imiz otur-ul-amaz bir häl-e g'e-l-mis* «notre maison est arrivée à un état tel qu'on ne peut plus y habiter (est devenue inhabitable)».

Nakli mazili :

ملکتندہ ہر شے بولنہ کیرمش بہ حالتہ بولائے ایدی *memlekət-de her şey yol-u-na gir-mis bir hal-de bul-un-sa idi* «si dans le pays, toute chose était dans un état telle qu'elle fut entrée dans sa voie (si tout allait bien dans le pays)».

او وقت هند و چین معلوم دینیلہ جات بہ حالتہ دکل ایدی *a vakıt Hind ve Çin ma'lüm den-il-ecek bir hal-de değil-idi* (Ahmed Rasim) - «En ce temps l'Inde et la Chine n'étaient pas dans un état tel qu'en puisse dire qu'elles étaient connues».

804. Bu ifadelerde fiileil siyga, بہ حالت *bir häl* kelimelerinc (sanki bir ortaç gibi) belirtken hizmetini görür. Bunun böyle olduğuna kanaat getirmek için bu tabirleri, fiileil siyga yerinde bir sıfat bulunan tabirlerle mukayese etmek yeter.

ML. : *peç fakir bir häl-e g'e-l-mis* «il est réduit à un état de grande pauvreté» keli. keli; «un état très pauvre».

بونی بونی *boyn-u bük-ük tavr-i hazin bir hal-de* «courbé en deux et dans une attitude contrite».

Bununla beraber bu (muzarili, nakli mazili A.U.E) fiileil siygarı ortaç diye kabul etmek mümkün değildir. Şu itibar ile ki, bunların belirtik isimleri (mevsufları) olan (meselâ *bir häl* nev'inden) kelimeler, bu fiileil siygalarını bildirdikleri hadesi yapanlar değildir [2].

Bu yapılama gayri tabii kullanışlı ortaçların (II. inci häl, 2° yapılama; § 751) gibi-lerine daha çok yaklaşır; fakat ekseriya böyle bir halde kullanılan (y) *en* li ortaç, *bir häl* kelimeleriyle karşılaşmadığı eihetle onu bununla karıştırmamak şarttır.

Şu halde mesele, insırafsız bir teme karşısında bulunulmasıdır.

[1] Benun Fransiza'ya tercümesi şöyle olur: état tel (une situation telle) que je, tu...» J. D.

[2] Müellifi anlatmak istediği şudur: meselâ *okur yazar adam* ifadesinde *adam* mevsulu, *okur yazar* sıfatının aynı zamanda bildirdiği *okumak yazmak* hadeslerini yaptığı için *okur yazar* kelimeleri ortaçlardır. Fakat yine meselâ *okugup yazar bir halde* ifade-sinde mevsuf olan *hal* kelimesi, *okur yazar* sıfatlarının bildirdiği *okumak yazmak* hadesle-rini yapmamış olduğuna göre, bu *okur yazar* kelimelerine ortaç denilemez A.U.E.

(y) ecekli siygaya gelince: şuna dikkat edilmeli ki, zikredilen bir fail olmadığı zaman bunun insırafsız bir, tepe gibi kullanılışı, daha çok yarı meçhul mânâsıyla kullanımına yaklaşır. O zaman 754 üncü bentte gösterilen kelâmların tipine pek benzeyen ifadeler karşılıkta bulunmuştur olur. İhtimal bunun tesiriyle olacak ki, *bir hâl* kelimelerindeki müphêm tarif edatı (müphêm sıfat) olan *bir* kelimesi kaldırılır.

Ml.: *يَاكَا-سِنْ تَوْلَا-يَهْجَنْ حَالْ يُوقْ* «il n'est pas en état de boutonner son col»;
يَرْدَنْ كِيمِلْدَا-يَهْجَنْ حَالْ اُولْسَهْ *yer-im-den kimildâ-yacak hâl-im ol-sa* «si je pouvais (seulement) bouger de ma place».

805. İHTAR. — (y) ecek lâhikası bazı hazır tabirlerde insırafsız bir teme olarak kullanılmış gibi görünüyor.

Ml.: *بَانْ-عْ بِلْ-إِمْ-يَهْكَنْ نَهْ وَارْ؟* *ban-u bil-eme-yacak ne var* «qu'y a-t-il [dans tout cela] qu'on ne puisse comprendre?»;
بَانْ-دَا أَنْجَلْ-سِيلْ-مَا-يَهْكَنْ نَهْ وَارْ؟ *bun-da anla-s-il-ma-yacak ne var* [yukarıki ile aynı mânada].
Yine m.k. *بَانْ-دَا غُلْ-يَهْكَنْ /مِيَيْعُوسْ أَلْ-يَهْكَنْ نَهْ وَارْ؟* *ban-da gül-ecek /meeyüs ol-yacak ne var* «qu'y a-t-il là de si drôle (si funeste)?».

Aynı ifadelerde bu siyganın yeri değiştirilebilir:

أَكَادْمَا-يَهْجَنْ بُونَهْ نَهْ وَارْ *añla-ma-yacak bun-də ne var*.

نَهْ وَارْ بُونَهْ نَهْ وَارْ بَانْ-عْ بِلْ-مَهْيَهْ جَكْ *ne var bun-u bile-me-yecék?*

[Bu ifadelerin muhtemel menşei hakkında bakınız § 1393, f].

Fîlicîl teşekkûlün hulâsusî.

806. Burada, insanı hayrete düşüren çeşitlenisi hakkında bir fikir edinilemiş olan Türkçe fiili morfolojisî (sarfça şekillenişi), şöyle bir şema ile hulâsa edilebilir:

Şâhislik siygalar → Tasrifsız teme → (Tasrifli teme).	SIYGALAR	(Alemlik siygalar);
		Mastar ve hades ismi.
		(Sifathik siygalar);
		Aielâde ve yarı meçhul ortaçlar; Ortacımlar;
	İSMELİL	(Katmaçılık «adverbial» siygalar); Ulak (gérondif) ler ve ulaklık tabirler.

Şuna dikkat edilmeli ki, tasrifsız temeye en ziyade yaklaşmış olanlar sıfatlık siygalarıdır.

Şurada sîrf bir hatırlatış olmak üzere, failiyet, mefüliyet siygası «supin» ve bu na ilgili olan (bk. § 1343) temenni ve tereci, emir, vücûbi veya duaî «précatif» fiillerinin şâhisiz kullanımlarını zikrediyoruz. Bunların Osmanlı Türkçesindeki izlerini fırsat dütükçe haber vereceğiz.

Bu siygalar şâhisiz mahiyetleriyle tasrifsız temeye yaklaşırlar.

807. Aşağıdaki cetvel her fiil lâhikasının gramerce rolü hakkında bir fikir edinmeye yardım edecektir. Burada (emir-siygasına ait) *sîfir* teme lâhikası ancak hatırlatış maksadiyle gösteriliyor.

Sonra buraya -yecek lâhikasını geçirdik ki, kullanışlarının tenevvüü sayesinde Türkçe fiil lâhikalarının mahiyeti hakkında en tam bir fikir vermektedir. (Bunun hemen ardından da, mânâ bakımından ona hakikaten yaklaşan -(y)esi gelmektedir). Bundan sonra, -(y)ecek lâhikasının bir karşılık kısmı gibi olan -dik lâhikası geliyor. Diğer morfemlere gelince: bunların, umumiyetle pek mahdut kullanıları olan bir kısım teşkil ettiği görülecektir. Ancak, bu cetvelde büyük miktardaki boş haneleri doldurmak için, öteki Türk lehçelerine baş vurmak yeter. Cetvelimizde -(y)en suretinde görülen (-ken) -kan lâhikasının mânâ bakımından mühim bir surette uğradığı budaklışlardan daha evvel bahsetmiştik (§ 701). Çağatayca'da -[ir] ve -miş lâhikalari, Osmanlı Türkçesinin ortaklaşa kullanışlarından başka olarak, fiilin 'alemlik «substantive» siygalarını teşkil ederler. Bunlar insirafa uğrarlar, ve mülkiyet (izafet) lâhikaları alırlar.

Ml.: *Män-i kör-mış-ın yok ärdi.* (*Tezkere-i Euliya*, s. 27, I. 5) (bizim lehçemizde: Beni gördüğün yok idi. A.U.E) «tu ne m'avais pas encore vu» (keli. keli.: «ton fait de me voir n'existaît pas encore»). Mk. F. K. W. Müller, *Uigarica* s. 9 daki başka misalleri. Yine bakınız bu gramerde § 1372).

MOLÂHAZA. — Cetvelde mülkiyet (izafet) lâhikasının ilâvesine müsait bulunan bir morfem gelince, bunu (onun en çok kullanıldığı) gaip (üçüncü şahıs) suretinde gösteriyoruz:

308. FİLCİL TEŞKİLİ HULASA EDEN CETVEL.

SABİSLİ SIYGALAR	PARKSIZ ULLAHİŞLƏR	FİİLİN İSİMÇİL SIYGALARı.						KATMAÇLIK SIYGALAR. (ülükler).
		ALEMLİK SIYGALAR.			SIFATLIK SIYGALAR.			
TASRIFLİ SIYGALAR (mülət gələn ilə).	TASRIFSİZ TEMELLER.	Məstar.	Mülkiyet lähikəsiz hədes isimləri.	Mülkiyet lähikəli hədes isimləri.	Acladə ortaclar.	Yarıməghul ortaclar.	Ortaçmamı- şılardır.	
1. <i>sifir</i> (emir).	- (y) ecek.	.	.	- (y) eceğ-i.	- (y) ecek.	- (y) ecek.	- (y) eceğ-i.	- / (y) ecek veya - (y) icek, bk. § 1400.
2. - (y) ecek /- dir).	.	.	.	- (y) esi.	- (y) esi.	- (y) esi. (əski osmanlıca'da)	.	- (y) esi-ye.
3.	- dik.	- dik.	- dik.	.	{ - dik-de (- ge). (- dik; tən səhri/başka).
4. (- dik, § 653, zeyil).	.	.	Baxı ulakları: teş- kil etmek için məl- ulünfih ve məf'ülin anh ilə (bak, bunun karşısına).	- diğ-i.	nadirdir.	- diğ-i.	.	.
5. {i} r. . . .	- {i} r, veya {e} r.	.	.	.	- {i} r.	.	.	{ - mez-den evvel (menfi tabanda).
6. - {i} yor.	- {i} yor.	.	.	bk. § 307.	- mis.	§ 1343, 3 ^o ,	.	.
7. - mis {- dir).	- mis.	.	.	.	§ 1343, 3 ^o , haşiye, 2.	haşiye, 2.	.	.
8. - meli {- dir).	(- mell).
9. - (y) e.
10. - di; mk. 4.-dik.
11. - se.
12. - (y) iser.	- (y) en.	.	.	{ - k-en - (y) en-de }-lehçə - (y) en-e dek }-lerde.
13.	- mek.	.	- me-si.	.	.	.	{ - mek-siz-in. - meğ-in.
14.	- me.
15.	- mek - lik.	- mek-liğ-i.
16.	- (y) iş.	- (y) iş-i.
17.
18.	- (y) ip.
19.	- (y) erek.
20.	- (y) e- veya - (y) i.
21.	- (y) ince / -ye- kadar].
22.	- (y) eli. / - den-beri].

BÖLÜM V. — KARMAŞIK FİLLER, VE MÜREKKEP FİLLER.

809.. Şimdiye kadar mütalâa ettiğimiz fiiller, basit yani bir tek kelimeden yapılmış fiillerdi. Bu bölümde bahsedeceğimiz fiiller ise, iki kelimeden terkip edilmiştir.

I. KARMAŞIK VEYA YERİNDELİK FİLLER.

810. İkincisi yardımcı olarak kullanılan iki fiilli bir küme suretin-deki fiillere karmaşık «complexe» veya yerindelik «périphrastique» adını veriyoruz.

A. *Ol-mak* YARDIMCISIYLE YAPILAN KARMAŞIK FİLLER.

811. Bilindiği üzere (mk. § 600) bir takım şahıs siyaları, aslında isim cümlelerinden ibaretti ki, bunlarda müsnat «prédicat» olarak bir ortaç ile bunun ardından gelen *imek* suretiindeki güdük (nâkîs, «défectif») bir cevheri fiil «verbe substantif défectif» vardı.

Ml.: *Yazmîsum* «j'ai écrit» gibi ki bu: *yazmiş+im*, yani yazmış olanım «je suis ayant écrit» yerindedir [1].

Yine bilindiği üzere, Türk dilinde *imek* fiiliin tasrifî *ol-mak* (§ 563) fiiliyle tamamlanmaktadır. Bunun neticesi olarak, şu yukarıda gösterilen tipteki isim cümleleri dışında (ki hepsi *yaz-mak* fiiliin şahîsi fiil siyaları mahiyetini almıştır), müsnedi *ol-mak* fiiliyle beraber bulunan başka isim cümleleri de meydana gelmek vaziyeti hasıl olmuştur.

Ml.: *Yaz-mış ol-acâg-im* «je deviendrai (je serai) celui qui a écrit (yani, yazmış olan «kimse» olacağım. A.U.E.).

İşte bu isim cümleleri, bu defa *yazmış olmak* suretinde karmaşık bir fiilin şahîsi siyaları halini almak yolunu tutuyorlar. (Buna karmaşık adını verdığımızın sebebi, *ol-mak* fiiliin ayrıca tam bir tasrifî de bulunmasıdır.)

Böylece meaelâ basit *sev-mek* fiiliin esas tasrifî yanında daha çözümlenişli «analytique», mânaca daba menevişli «nuancé» siyalarдан ibaret şöyle üç tane «yardımlık» «subsidiarie» tasrif vücûda gelmiştir:

[1] Müellif böylece *imek* mastarının *-im, iz, sîn, sîniz; (-dir, dir-ler)* suretinde bir muzarı siyası olduğunu kabul ediyor ki, bunları (*yazmış, yazar, yazacak*) gibi ortaçlarla mürekkep sayıyor. Halbuki bize *imek* fiiliin bu şekilde bir muzarii yoktur. Bunlar, bunlara veya herhangi isim (ve sıfatlara) eklenen vakityle müstakîl ayrık zamirlerin sonradan bitişik şeklini alanlardır.

Men barır men (ben varırım), D. L. T. II. 54;

Men sanğa bartıgli men (ben sana varışıyorum), aynı eser II. 48. (hususî manâlı bir siyâ);

Men bargaşır men (ben gitmek üzere yım) aynı eser II. 56;

Biz barmaz mız (biz varmazız == varmayız), aynı eser II. 55.

Aşlı *irmek* veya *ermek* olan *imek* fiiliin eski muzarı müfret gaibi, müspetlerde *er-ür* menfilerde *er-mes* (Çağatayca *imâs*) suretlerinde görülüyor ki, bu gibiler tabii burada yardımcı rolünü yapanlar değildir. A.U.E.

- در اولن *sever olmak*;
 - سومنش اولن *sevmış olmak*;
 - سوچک اولن *sevecek olmak*.

Bunlara سومنکدہ اولن *sevmekde olmak* karmaşık fiilinin tasrifî de ilâye edilebilir. Bu siygalar, basit fiilin bildirdiği zaman ve tarz «mode» mefhumları üzerine yüklenmiş ikinci derecedeki mâna suretlerini ifade ettiği cihetle, bunları aynı bir fiilia mukâtil manzaralarına [1] kıyas etmek mümkündür.

812. Karmaşık siygalar şunlardır :

- 1º Muzarı temesiyle karmaşık siyga (başlayışı «inchoatif» manzaralı) : بار اولن *yazar olmak* «se mettre à écrire, contracter l'habitude d'écrire» (keli, keli, être, devenir celui qui a l'habitude d'écrire) [2].
- 2º Naklı mazlı temesiyle karmaşık siyga (önceLENİK «antérieur» manzaralı) : بازش اولن *avoir écrit*, (keli, keli, être, devenir celui qui a écrit) - (*Oluп bitmiş*, yani maziye irtâ edilmiş olarak düşünülen bir fiil).
- 3º Niyetli istikbal temesiyle karmaşık siyga (niyetli manzara) : بازمچن اولن *yazacağ olmak* «s'apprêter à écrire»; (keli, keli, être, devenir celui qui se propose d'écrire, qui compte, qui doit écrire éventuellement). - (belkilenik olarak düşünülen fiil) [3].
- 4º Mef'ulün fih hâletinde mastarlı karmaşık siyga (süremli «duratif» manzara) : بازمقدہ اولن *yazmakda olmak* «être en train d'écrire» (keli, keli, être, dans l'action d'écrire).

813. Burada, siygaların zaten pek büyük olan miktarını lüzumsuz yere dört defa daha artırmasından çekinerek, bu dört şeitin dört tasrifini ayrıca göstermeyi lüzumlu bulmadık.

Bu, esasen tasrif cetvelimizdeki *sev* - kökü yerine, ayrı ayrı - *sever ol* -, *sevmış ol* -, *sevecek ol* -, *sevmekde ol* - şekilleri getirmek suretiyle (evvelceden hâsi olmuş bir temrin ile) herkesin kendi kendine yapabileceği bir şeydir.

[1] Manzara «aspect» mefumu, İslâv dillerinde pek menustur. Bunlarda mükemmel «perfectif» ve gayri mükemmel «imperfectif» manzaralar suretinde gözetilen ayrılık büyük bir rol oynar. J. D.

[2] yani, yazmak itiyadında olan bir kimse mahiyetini almak. - Bu mürekkep siyganın müspetlerinde olduğu gibi menfilerinde de mâna (evvelce devam ve itiyat üzere olan bir fiilin bir zamandan sonra değişip onun aksi bir fiilinde devam ve itiyat üzere bulunduğu merkezindedir).

Yazar oldum (evvelce yazmamakta devam ve itiyat üzere iken, bir zamandan beri yazmakta devam ve itiyat üzere oldum);

Yazmaz oldum (evvelce yazmakta devam ve itiyat üzere iken bir zamandan beri yazmamakta devam ve itiyat üzere oldum) demektir. *İmek* mastarı değişiklikle uğramadan devam eden bir fiili bildirmeğe mahsus olduğu halde, *olmak* mastarı evvelce devam eden bir fiili bir zaman sonra değişerek başka bir durum aldığıını bildirir: *Öğretmen idim* (mazide değişmeden, devam üzere öğretmen halinde bulunuyordum); *öğretmen oldum* (daha evvelce öğretmen değil iken, bir zamandan beri o durumu değiştirek öğretmen durumuna girdim) demektir. Bu takdirde (*yazar, yazmaz*) gibi ortaçlarda görünen bu mâna değişimi, *olmak* mastarının esasında var olan bu mânadan doğmaktadır. A.U.E.

[3] (Yazmaya niyeti olmak, yazmaya yeltenmek, A.U.E.)

IHTAR. — اولن ol-mak fülli yerinde, *وَلَقْ bul-un-mak* fülli de kullanılabilir [1].

814. Bu nüala beraber bu fiil manzaralarının en hususiyetli kullanışlarını borada gösteriyoruz:

1° Başlayışlı «inchoatif» manzara, çoğu zaman mazi siygasiyle kullanılır.

Ml.: *az ye-r ol-du cil se mit à manger peu, il prit l'habitude de...»*
(yani: az yemeye başladı, ... itiyadını aldı) [2].

815. 2° Öncelenik «antérieur» manzara, istikbal siygalarından birinde kullanılarak, basit fiil tasrifinde eksik olan öncelenik gelesi «futur antérieur» siygasını da vermiş olur.

Ml.: *siz kâden işkizî siz g'el-me-den iş-iñizi bit-ir-mis ol-ar-ar
(ol-acağ-iz) «nous aurons achevé votre affaire avant que vous arriviez».*

Niyetli istikbal böyle kullanıldığı takdirde, belkilik «probabilité» mânasını verebilir (ki aynı durumlarda tamamıyla fransızca'daki karşılığı olan «futur antérieur» rölunde olur).

Ml.: *unut-muş ol-acak cil aura oublié (= il a probablement oublié) [3].*

816. 3° niyetli «intentionnel» manzara, faraziye «suppositif» veya şartlı «conditionnel» suretinde bulunduğu zaman, çok kerre belli başlı bir mâna değişikliği olmadan, karşılığı olan basit fiil siygaları yerinde kullanılır. bk. § 1221 [4].

817. Bu siygaların özgelenik «özgelemeçli» tabanları «bases modifiées» (mk. § 571). Esas fiilin tabanını özgelemekle elde edilir, yalnız menfi ve menfi iktidar mütesna ki, bunların lâhikalari (ibtiyâri olarak) yardımçı fiile de getirilebilir.

[1] Mânya gelince bu, bizim gösterdiklerimizi hareket noktası diye almakla, ve zorluk çıktıığı takdirde bunu parçalara ayırmakla, yanı bir fiil siygası değil de bir isim (ortaç) cümlesi karşısında bulunuluyor imiş gibi, daha yukarıda gösterilen tarza göre kelime kelime bir yörüş kürmâla kolayca anlaşılır. J. D.

Esasen *ol-mak* fiili bazan *bul-un-mak* mânasında da kullanılır:

*شُهْرِ كِيدِكَبْ آز الدِّيْنِنْ سُهْرَتِ-i git-dik-şe az-al-diğ-in-dan bun-a
kuşak as-an ol-ma-mış-di* (= *bul-un-ma-mış-di*) Refîk Halîd, «yatır» - Memleket bikâyeleri s. 146 - A.U.E.

[2] Bizee bunun manası şöyledir: *evvelce öyle olmadığı halde, bir zaman geldi ki ondan başlayarak az yemek itiyadını aldı*, veya: *evvelce öyle olmadığı halde bir zamanдан beri az yemeğe başladı* A.U.E.

[3] *Unutmuş olacak* gibi teşekkülerde yardımçı fiil rölu yapan *olacak* fiili, yalnız sekilce bir istikbal siygası olup, hâlikatte *belkilik* mânasını verir; ve bu, karmaşık fiilin bildirdiği zaman (mazi) dir ki, bu da *unutmuş* fiilinden çıkar:

Unutmuş olacak = unuttu belki.

Unutmuş olmalı suretiindeki vucubi siygâh yardımçı fiil ile de aynı mânadadır:

Kardeşiniz artık bu fena davranışları unutmuş olmalı (1. = *Unutması* icap eder, unutmeli 2. unuttu belki), A.U.E.

[4] (Bu itibarla bunu fransızça'ya «... s'apprêter à» yanı (... e hazırlanmak) suretinde değil, alelâde basit bir siyga imiş gibi tereüme etmek lazımdır.) J. D.

Ml.: ياز مامش اوبلق *yaz-ma-mış ol-mak*; ياز مامش اوبلماق *yaz-mış ol-ma-mak* [1].

818. İHTAR'ı — En sonra yucubi temesiyle karmaşık bir siyga: *yazmalı ol-mak*-da vardır ki, pek az kullanılır. Bu siyga kendinde niyet temesi olan karmaşık siyga (niyetli manzara) ile aynı manadadır.

Ml.: آغلامال اوبل *ağlamal ol-da* «il fut sur le point de pleurer» (Hussein Rahmi). Mk. Abd-ur-Rahman Efendi'nin grammarı (yani: ağlayacak oldu, ağlamak rad-desine geldi).

Bu kullanış, *meli* li siygaların, ashuda isimell olduğuunu gösteriyor. Yine mk. § 1343. 3 e ait 2inci başlığı.

Eski osmanlıca'da bu daha çok kullanılır idi.

Ml.: قول و قراراش يازالو اوله نفر ديو يازيل *(kul ve karavaş, yaz-qı-ma-lu ol-sa nefer di-yü yaz-a-lar A.U.E)* «quand il s'agit de compter (d'inscrire) les esclaves des deux sexes, on emploie le mot *nefer* (individu [mk. § 1082])» Bibl. nat., A. F.T., 41 yazmaları ki, bunda böyle bir sıra misaller bulunmaktadır, yaprak 33 V° ve 34); آیلدن بگارز اکار اویله البتہ عرض اوله *(ellit-den tecavüz et-me-lü ol-sa elbette 'arz ol-un-a A.U.E)* «il devait y en avoir plus de cinquante, on ne manquerait pas d'en rendre compte» (*Kanun-nâme-i Misr*, Rouen, ms. or. 28 yaprak, 30 V°).

İHTAR. — Eski Osmanlıca'da -*(y) ecek* yerine -*(y) esi* lâhikâhî niyet manzarası da kullanılmıştı:

Ml.: اونو صحیح سزه خوش کلایمی الورسا *(an-an soħbet-i size ḥos g'el-me-ye-si ol-ur-sa A.U.E)* «si sa fréquentation devait vous déplaire» (1426 yılı yazmaları, yapr. 221).

Bakınız başka misallere § 794, 3°.

819. Karmaşık siygalar bir arzu bildiren kelâmlarda (emir veya temenni ve tereccî «optatif» siygası olan iltizami ile) epiyce çok olarak kullanılır.

Ml.: قال فما ز اول *kaʃk-ama-z ol*, «puisses-tu ne plus jamais te lever» [2].

سن بو لا فرديت *sen bu la kirdi-yi iştit-me-mış ol*, «fais comme si tu n'avais pas entendu cette parole» [2];

من كينه جلك اول د مصرف *sen gid-ecek ol da masraf-i ben çek-e-yim* «décide-toi (seulement) à partir, je me charge de la dépense» [3];

[1] Menfi alâmeti karmaşık fiillerin birincisinde veya ikincisinde bulunmakla kastedilen mânâ tâim aynı değildir:

Yazmamış olmak (menfi alâmeti birinci fiilde): «bir an gelip yazmamış bir kimse durumunda bulunmak» (yani bu durumda bulunduğuunu tasdik etmek);

Yazmış olmamak (menfi alâmeti ikinci fiilde): «bir an gelip yazmış bir kimse durumunda bulunmamak» (yani bu durumda buluduğunu redd ve inkâr etmek).

Bununla beraber her iki menfinin müspet şekli aynıdır: *Yazmış olmak*, A.U.E.

[2] Bularının asıl mânâsı şudur: *evvelce kalkar bir adam iken artık kalkamayan bir adam haline gel.. Sen bu la kirdi-yi iştitmış iken şimdî iştitmemiş bir kimse mahiyetinde ol.* A.U.E

[3] Asıl *sen gitmeğe niyetli ol*, demektir. A.U.E

g'eg-mis ol-sun «je vous souhaite meilleure santé»; *keli keli*, «que cela soit passé» [1];
gid-éme-z ol-a-ydim «pourquoi y suis-je allé, hélas!» (*keli keli*, «si j'avais été ne pouvant y aller») [2].

B. -(Y)E veya -(Y)I Lİ BİR ULAK ÜZERİNE KURULMUŞ KARMAŞIK FİLLER.

820. Bir fiili -(y)e li veya -(y)i li bir ulak (§ 1332) haline koymak ve ardından şu aşağıda sayılan yardımcı fililleri (ki mânaları daha ileride izah edilecektir) getirmek suretiyle de yerindelik «périphrastique» fililler elde edilir:

Bil-mek, ver-mek, gaz-mak, dur-mak, yat-mak, g'el-mek, git-mek, kal-mak, ko-mak, vs.

Iktidarlı (imkânlı) fiil «verbe possible» (§ 821) müstesna, bütün bu teşekküler, esasen havi oldukları ulaklar gibi, kullanıştan kaybolmağa yüz tutmuş bulunuyorlar.

İKTİDARLI «possible» FİL [3].

821. Bir hadesin olabilirliğini ifade etmek için, fiil ulak haline konulup, ardından *bil-mek* «savoir» [4] yardımcı fiili getirilir.

[1] Başarıza gelen hal size geçmiş (bir şey) durumunda olsun. A.U.E

[2] Evelee gidebilir bir insan durumunda iken, keşke sonradan gidemez bir kimse olsaydım. A.U.E

[3] Bu «fiil-i iktidari» ye Abdurrahman Fevzi Efendi (Mikyâsüllisan Kıtâsülbeyan) adlı gramerinde (makduriyet ve imkân fiili) adını veriyor. A.U.E

İbnî Mûhennâ lûgati (s. 150) nde buna (istîaat ve mukârenet?) adı verilmekte, ve söyle izah edilmektedir: «mazi fiilinde fiil maddesinin son harlı ötrülü yapılrsa, istîaat ve mukârenet mânasına delâlet eder:

gel-üdi (gelebildi); *bar-üdi* (varabildi).

Bu ötrü, yazıda ve söylenişte vav (= Arap yazısının: *u* su A.U.E) suretinge tespit edilir.» .

Bundan anlaşıldığına göre, bu fililler iki mastar kökünü havi olmak dolayısıyle karmaşık filillerdir:

Bar+u-di (= *var+u-di*) gibi ki bu, *bar* (= *var* mastar kökiyle, «kadir olmak» mânasında *u-mak* (mk. *u-gân* = kadir olan «tanrı») mastarının kökü : *u* nun birleşmesiyle olmuştur:

U-mak fiilinin başka mastar köklerine katılmasıyla yapılan bu müspet karmaşık fiil, lehçemizde kullanılmayıp, bunu yerine meselâ *g'el-e bilmek* karmaşık fiili kullanılır:

Bununla beraber bunun menfisi olarak kullanılan *gel-eme-mek*; *var-ama-mak* fililleri umumiyetle (müellifçe de) sanıldığı üzere, basit bir fiil değil bir karmaşıkıdır.

Bunlar yukarıda İbnî Müheenna'dan naklettigimiz *gelümek*, *barumak* ik-tidâr filillerinin menfi suretleridir: *gel+ü-me-mek* (= *gel-e-me-mek*), *var+u-ma-mak* (= *var-a-ma-mak*).

Yalnız bunlarda evvelki bir mastar köküne katılmış *u-ma-mak* menfi mastarının kökü olan *u* (*ü*), lehçemizde *u*, (*e*) ye çevrilmiş bulunuyor. A.U.E

[4] (mk. Fransızca'nın «bilmek» mânasındaki «savoir» fiili de, bazan (muktedir olmak) «pouvoir» mânasıyle kullanılır.) J. D.

Ml.: سو-بیل-مک *sev-e bil-mek* «pouvoir aimer»;
او-و-بیل-مک *uyu-ya bil-mek* «pouvoir dormir».

Eski Osmanlıca'da bazan - (y) i li ulak kullanılmıştı:

Ml.: قو-نار-ی بیل-ور-سک *Kurtar-i bil-ür-sen* (A.U.E) «ai tu peux sauver» (Bibl. Rouen, ms. No. 1493; yaprak, 22 V^o).

Bk. § 593 Türk dilinde kullanılan iktidar fiiliinin başka izah suretlerine.

822. Iktidar fiili menfi bir fiil tabanı üzerinde de teşkil edilebilir.
گیت-مے-جے بیل-یر-سین *(git-me-ge bil-ir-sin A.U.E)* «tu peux ne pas partir».

Fakat iktidar fiiliinin menfisi de «iktidarsız, imkânsız» fiiliin (§ 592) yardımıyle ifade edilir.

Netekim *sev-e bil-me-mek* yerinde *sev-e-e-me-mek* «ne pas pouvoir aimer» denilir.

Ml.: خود اندام کاره بیل-دیم - میر اندام آکاره بیل-دیم *añ-la-d-a bil-dim-mi?* — *hagir efendi-m añ-la-ya-ma-dr-m* «ai - je pu (me) faire comprendre ? - Non, Monsieur, je n'ai pu (vous) comprendre».

IHTAR. 1 — Bilâkis çağatayca'da ve eski Osmanlı lehçesinde *bil-mek* yardımcı fiiline nesliy özelemeçi olan - *me* getirilerek menfi iktidar (iktidarsız) fiiller teşkil edilebiliyordu.

Ml.: بکا بیل-ز کیشی بوز-سک *bak-a bil-me-z kişi yüz-in-gđ* (A.U.E) (*Hasrev-ü Şirîn*, Bibl. nat., yap. 48); [1].

خود ایز دیل-ر بیل-مے-ز-لر *(zarar ir-is-dır-ü bil-me-z-ler A.U.E)* «ils ne pourront nuire (1426 yılı yazmaları, yap. 48 V^o); yine nk. VIGUIER, s. 158.

IHTAR. 2 — Hakikatte bu günkü menfi iktidar (iktidarsız) fiil lâhikasının asıl bir menfi iktidar yardımcı fiiliidir (§ 593).

2. TA'CİL «hâtiî» FIİLİ.

823. Çabuk bitirilen veya birdenbire ve beklenmedik olan bir hadesi bildirmek için fiil - (y) i li ulak haline konulup, bunun ardınca ورمک *ver-mek* «donner» fiili getirilir ki, burada bu yardımcı fiil bulunduğu müddetçe «çabuk, tereddüsüz, düşünmeden yapmak» mânasını alır, ve yazıtta asıl fiile bitiştilir.

Ml.: باز-و-ر کین-بن *yaz-i-ver git-sin* «écris - (le) bien vite et n'en parlons plus» (keli. keli.: «et que cela parte, que cela finisse»);
ایور-مک *aʃ-i-ver-mek* «prendre vite, procurer».

[1] Lehçemizde kullanılan bu siyanın Abdülhak Hâmit Bey tarafından yalnız şurada kullanıldığı görülüyor:

*Uzak düşerse de yârinden, ey gönül dehrin
Kishi uzak «düş-e biʃ-me-z» ya girdigârından. - Ölü.*

Bakınız başka misallere § 828, ihtar [1].

İHTAR. — Eski Türkçede -(y)i li ve -(y)e li ulak, şarksız olarak kullanılmıştır.

MI.: اچاير (ac-a bir A.U.E) «ouvre vite»; كيلويز (kil-u bir A.U.E.) «fais vite» (*Hüsrev-ü Sirin*, yap., 1 V^e).

824. Bu fiilin, gerek yardımçı fiil tabanına, gerek asıl fiil tabanına - me lähikası getirilmekle yapılan mensisi, böyle bir yapılamayanın işade ettiği tevehhüm (hadesin vücut bulmasına ait vehimleniş) [2] fikrini pekiştirmek için bilhassa farazî veya şartî siyga ile kullanılır.

Ml.: يا كليي (كليي) ورورس ya g'el-i-ver-me-z-se veya «et si par hasard (si jamais) il ne vient pas?».

3. MUKAREBE «approximatif» FIJI

825. Yapılmasına pek az kalan, az kalsın yapılacak olan hadesleri bildirmek için - (y)eli utaklara باز من yazmak yardımeli; fili ilâve edilir.

MI.: دوشہ پاڑدی *düşe gazdı sil failit tomber* (yani az kaldı düşecekti; A.U.E.).

Eski - *yaz* fiili (düğümü) çözmek; (ok hedefini) kaçırınmak; (st ayağı) kaymak, sürçmek [Div. L. T., III, s. 45], günah etmek, münalarını veriyordu ki, Osmanlıca'da *gaz-ık* (1052) = günah «péché» kelimesi, bu son manasındandır. *U-ra yaz-dık* suretinde yardımçı

[1] Bizim (tacili) dediğimiz ve müellif te dahil hemen bütün şark ve garp gramerlerinin (tacil) yanı (tezleme) fiili diye adladığı bu siygada biz (tezlik) mânası görmez yoruz. Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi de gramerinde ilk olarak buna (tacil) demeyor; *harf* diyor, ve «Cüz'ü evvelin medlülünde kâin olan izasete delâlet etmekle fil mürekkeb-i izasi:- Kîstasülbeyan, s. 122) diyor, ve aynı eserin 128inci sahifesinde bu karmaşık fiili «bir fiil ve hadesin el âlem için işlenmesi, veya ele güne işleyen gibi ihtiyam olunmuyarak işlenmesi» diye tarif ediyor; (*harf* «Kamus»: işin ucuna yapışmak). Esasen böyle fiilleri yapmak için yardımcı olarak kullanılan «vermek» fiilinde veriş «i'ta» mânasından başka, razi oluş ve kendini bırakış «riza ve teslim» mânaları da vardır ki, bunlardan «terk ve ihmâl» mânası çıktıktan anlaşılıyor; nitekim lehçemizdeki «terk ve ihmâl» mânasındaki *bir-ak-mak* mastarı «vermek» kelimesinin eski şekli olan *bir-meck* mastarının kalın çeşidi olan *bir-mak* ibni Mübenna, s. 104 = el-'ata) dan gelmiş görünüyor.

Bırak-mak (İbnî Mûhenna, s. 114) kani ve razi olmak; *bır-ja-mak* (İbnî Mûhenna lügati, s. 120) *«er'izâ»*, razi olmak;

Demek oluyor ki, bu siyganın esas manası bir fiili «tekellüfsiz, ihtimâmsız, ihmalkâr» bir surette yapmaktadır; bunun için buna ihmâl ve özensizlik fiili demek en doğrusudur.

Bunda (tezleme) manası olmadığı ayrıca tezleme sıkrını veren katmaçlarla da kullanıldığından anlaşılır:

Nihâyet bez-gin müezzin-ler-in vazife-ler-in-i bit-ir-i-ver-mek iş-in minâre-ye kâdar çıkış-mağ-a lüzum g ör-me-den son cemâat yer-ler-in-de «acele acele» oku-yu-ver-dik-leri ezan-şar-laş beraber her yer-de iş bit-igor [REFİK HÂLİD, *Memleket hikâyeleri*, s. 113]. A.U.E

[2] Biz müellifin bunda gördüğü tevehhüm fikrinin varlığına delâlet edecek bir manâ göremiyoruz; asıl onun tevehhüm ettiği bu manâ, bizce şart siyasetinden doğan bir şey olsa gerak. A.U.E

olarak kullanımını zikreden Div. L. T., *yazmak*, fiiliñin yazı yazmak, «écrire» mânasiyle (Osmanlıca'da olduğu gibi) Oğuzlarda kullandığını ilâve ediyor. Yine *mk*, *yasta* - fiili ki, Altayca'da mukarebe yardımçı fiili hizmetini görmekte olup, (*y*) e ulagiyle aynı tarzda olarak yapılanır.

Bu yoldaki ifade tarzi eskimistir, bunun yerine *از قادى دوشوردى* ويا *دوشجىكىدى* ويا *دوشون* (keli, keli, cil est resté peu) suretindeki sahissiz tabir kullanılır.

Ml.: *از قادى دوشوردى* ويا *دوشجىكىدى* ويا *دوشون* (*az kal-di däş-üyör-du* veya *däş-e-cek-di* veya *däş-sün..* همان دوشوردى *hemen däş-üyör-da* da denir (§ 427).

Sonra *az kal-mak*, *yazmak* kelimelerinin aynı zamanda beraber kullanıldığına dair misaller görülür ki, bu takdirde iki fiil de aynı sırayada bulunur.

Ml.: *از قادى دوشوردى* اوه يازدى *az kal-di ki zäyt ol-a gaz-di* (Tarih-i Cevdet, II; 65); *cil faillit se perdre*.

A.U.E) *(az kal-mis-ki bir büyük cenn ... ol-a gaz-mis* آز قادى بىك جىنك ... اوه يازمىش *az kal-di* yerinde, bazan *دەكۈش قادى* *dikiş kaldı* (keli, keli, *cil est resté une couture*) [1] ve *رەنق قادى remak kal-di* (keli : keli, *cil est resté un dernier souffle de vie*) ifadeleri de bulunur.

Sonra (emir sırayasıyle) *az kal-sın* suretindeki yapılama da vardır:

Ml.: *Ba isim müşâbehet-i-nden az kal-sın yanlış-lik-la f'dâm ed-il-ecék ol-an ümerâ-yi askeriyye-dén biri* «un officier supérieur qui avait failli être mis à mort à cause de cette ressemblance de noms» Alemdar gazetesi, 12 nisan 1919;

Däş-dü-nüz az kal-sın baş-ıñiz gar-iş-iyor-da (Ayyar Hamza s. 35) «vous êtes tombé, pour un peu, vous vous fendiez la tête». [2].

4. İSTİMRĀRÎ [3] «duratif» FİL.

Osmanlıca'da hadesin devam ve istimrarını göstermek «bir şeyin arası, kararlı, sürekli bir surette» yaptığını bildirmek için yardımçı olarak şı:

طورمك *dar-mak* «être debout, se tenir debout»;

ياخن *yat-mak* «être couché»;

گورمك *g'ör-mek* «voir»;

گاه *g'el-mek* «venir» (bk. § 827);

کېشك *git-mek* «partir» (bk. § 827).

mastarları kollamlırdı. Bunlar gâh (daha kadîm olan) (*y*) ili ulaklıara, gâh (*y*) e ilîre ilâve edilirdi. Yeni kullanışta bu mâna da ancak *dar-mak* fiili ele alınamaktadır: [3]

[1] Müellif buou alelâde terzi dikişî mânasına alıyor. Halbuki bunun başka mânaları da var: Meselâ *tâkiş* D. L. T., I., 307 (müddet, mesafe) mânasında olduğu gibi, *tâkiş* Çag, s. 136, (tesadüf, isabet) mânasındadır. Şu halde buradaki *dikiş kaldı* sözü (isabet tmesi yani değişmesi kaldı) demek olup, *dikiş* (değiş, isabet ediş mânasında) eski *tâkiş* kelimesinin değişinti (istihale) sidir. A.U.E.

[2] Bu gibi yerlerde «ha düşüyordu, ha düşecekti», gibi ifadeler de kullanılır A.U.E.

[3] Külahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi gramerinde (s. 122) bu yardımçı fiillerden bazıları ile yapılanlara «istimrâri-i muvakkat», bazıları ile yapılanlara da «istimrâri-i intiṣâri» tabirlerini verir. A.U.E.

sen gid-e dur «va-toujours» gibi. Fakat bu yardımcı, çoğu zaman (*y*) *ip* li ulaga katılmaktadır: *yaz-ip dur-mak* (*yaz-a dur-mak*) == «écrire tout le temps».

Bir de bun-lar otur-up dur-ur-ken bak-ar-lar ki «pendant qu'ils restaient assis, ils virent...» (KUNOS, Osz., Tör., s. 45);

طور در کن *dur-up dur-ur-ken*... ifadesi için bk. § 1305.

Dar-mak fiiliin yardımcı olarak katıldığı fiil, aynı siyada olmak suretiyle de istimrar «duration» manasını verebilir. (Sami Bey).

MI.: *Vapor bizi bütan gän gal-ka-di dar-da* «le bateau n'a pas cessé de nous secouer toute la journée»;

Aşk-i-ndan gece gün-düz ayla-r dar-ar-k'en «standis qu'il ne cessait de pleurer d'amour (KUNOS, Osz., Tör., s. 44).

Esasen aynı yapılamaya *kal-mak* fiiliyle de rastlanır: (*şas-a kal-di* yerine) *şas-di kaf-di* (§ 828).

Bu yapılama eski osmanlıca'da zaten bilinen bir şeydi; fakat istimrar manasında degliidi (bk. § 1309):

Gör-üp dur-ar-ma-suñ «vois-tu, en ce moment» (Cezayir yazmaları n° 1719 yap. 24).

Bu, *yat-mak* yardımcı fiiliin de yerini tutmuştur: در و بعده دو دو بعده *düş-ün-üp yat-mak* (*düş-ün-e yat-mak* yerinde) «réfléchir longuement».

(Bugün yardımcı olarak kullanılmayan) *korumak* *gör-mek* fiili de, bir itina ve ihtiyam sikri veriyordu.

آیا *aʃ-a gör-mek* «prendre constamment, avoir soin de prendre» [1].

Bu fiillerin eski osmanlıca'daki kullanışlarına birkaç misal:

ناظر نلی طرددوک *(nazär kıl-i dur-ur-da-ñuz* A.U.E) Kur'an'daki ibaresinin tercümesi «et vous regardiez pendant ce temps; pendant que vous regardiez» (1426 yılı yazmaları, yap. 64);

ساز ملائکه ایکنده طروملوک *siz dağ-in eleğ-in-de dur-u.dur-uñ* A.U.E) «etenez - vous au pied de la montagne» (yap. 65 V^o) — mk. *ayni yer*: كوره در *g'ör-e dur-ar* (yap. 65), كچا طرركن *çek-e dur-a* (yap. 63 V^o), در و طردرک *g'ör-e dur-ur-lar* (yap. 80), كوره در *dir-e g'ör* (yap. 6); در ایل کور *al-i g'ör* (yap. 6); در ایل کور *dir-e g'ör* (yap. 6);

جزار بک ... اوچوالىدە سۈمىرى كىشتىكىدار ايدە طورىون ز كەلمەتلىك اخراڭ *(Cezzar Beg ... ol havâli-de serseri g'est ü güzür ed-e dur-sun biz g'el-e-lim gine Misir-in ahvâl-in-e* A.U.E) (Tarih-i Cevdet, III, 10). «laissions Djezzar Bey vagabonder au hasard dans ces parages, et revenons à notre sujet, aux affaires d'Egypte».

IHTAR. — Bilindiği üzere istimrarlı «süremli» manzara «aspekt duratif» *yürümek* çeşidi olan *goru-mak* yardımcı fiiliyle böyle bir teşekkülden gelmedir (§ 613).

827. *gel-mek, git-mek* yardımcı fiilleri itiyat edilen hadeslerde devam ve istimrar bildirir; halbuki ötekiler: (*dur-mak*, ve *yat-mak*, *g'ör-mek*) zburat kabilinde, rast gele hadesleri ifade edebilirler. Bundan başka *git-mek* fiili geçmiş hadeslerde, *g'el-mek* fiili ise şimdiki veya gelecekteki hadeslerde kullanılır.

MI.: *eyi-liğ-e k'em-lik ol-a g'el-mış ol-a gid-er* (Atalar-sözü). «à bonne action, il y eut et il y aura toujours mauvaise action».

[1] *Harb ates-i bir kerre yan-ma-ya g'ör-sün, tut-uş-dar-acığ-i yangın-lar bütan cihan-i sarar.* A.U.E.

(y) *i li' ulaklı* başka misaller: *تَعْدِيدُن بِكِيجرِي وضع اوْلنو كلان خدمتلر A.U.E) les services pour lesquels on a de tout temps désigné des janissaires» (Bibl. Rouen, ms. 28, yap. 31 V°);*

(mā-tekaddem-den fakara-ya vir-il-ū g'el-mis mal A.U.E) (ayni yer, yap. 58 V°).

IHTAR. — Bu fiiller ilkin (meselâ ; *varmak* «partir, aller» *dönmek* «revenir» suretiindeki, başka fiiller gibi) devam ve istimrar kavramını hâli olmadan yardımcı olarak kullanırlardı.

MI.: نولد سکا کی بیزی بیر گوره گلرسن (n'ol-di san-a ki biz-i bir g'or-e gel-me-z-sin A.U.E) «comment se fait-il, que tu ne viennes pas nous voir» (1426 yılı yazmaları, yap. 211);

رسول طروکادی قربان بکا وردی (Resul dur-u g'el-di kirba-dan gañ-a var-di A.U.E) «le Prophète se leva et alla du côté de l'autre» (Ayni yer; ayni yaprak);

ارد-تنهه قوا کتيل (ard-in-ca kou-a git-di-ler A.U.E) «il partirent à sa poursuite» (Bibl. Rouen, ms. n° 1493, yap. 81);

(bir sahrah-ye dil-keş-e çik-a var-dim A.U.E) «je débouchai dans une plaine ravissante» (Bibl. Alger, ms. n° 719, yap. 73 v°);

«hortlak» cenâze-sin süri-yü döñ-di A.U.E) le ressuscité» revint en traînant son cercueil [1] » (1426 yılı yazmaları, yap. 174).

Halâ bugün kullanılmakta olan **الكلمة المفتوحة** *cık-a g'el-mek* sortir brusquement, apparaître à l'improviste» karmaşık filini de bu ifadelere katmamıştır.

5. BAŞKA YERİNDELİK FİLLER.

828. Şu aşağıdaki iki fiil bugün de birkaç hazır ifadede yardımcı olarak kullanılmaktadır.

1. *kəl-mak* (umumiyyetle hayal yıkılışı fikriyle) «réster»;
 2. *ko(y)-mak* «placer, mettre», نو(ي) من;
 - 1° *bak-á kəl-mak* «réster à regarder»;
 - قالق *sas-a kəl-mak* «être surpris, demeurer interdit» [2];
 - ماراره قالق *sar-ar-a kəl-mak* «pâlit (à la suite d'une émotion)»;
 - قالق *çall-a-ya kəl-mak* «crever»;
 - كورمه قالق *g'eure-ye kəl-mak* «se ratatiner, crever»;
 - ياپشى قالق *yap-ış: kəl-mak* «rester attaché, collé» (*Kamus* tercümesi 1.436), vs.
 - 2° *g'om-e ko-mak* «centerer»;
 - فونق *bağla-ya ko-mak* «attacher quelque chose, se mettre quelque chose en se l'attachant»;
 - آب فونق *as-a ko-mak* «se passer quelque chose au cou, placer en suspendant», vs.

İHTAR 1. — Su aşağıdaki misaller eski osmanlıca'dan alınmıştır:

[1] Bu Fransızca kelime «stabut» mânâsında olup Türkçesindeki (cenaze.= cadavre) karşılığı olamaz sanıyorum. A.U.E.

[2] *döñ-a kal-mak* (ki aslı [f] *dan-a kalmak*, bk. *tan-mak*: şasınak) ta bu takıma girer A.U.E.

اون كولكده اشكن بشير ندي (ol kólge-de esesg-in baǵla-yu ko-da A.U.E) «il attacha son
âne en le mettant à l'ombre» (1426 yılı yazmaları, yap. 144);

اى بوركىن گزلىي ۋۇسىز (an-i bil-ür-ken gizle-yü ko-r-siz A.U.E) «vous le savez, mais
vous le dissimulez» (ayni yer, yap. 179).

İHTAR 2 — Bugün hâlâ çok kullanılmakta olan *aʃ-i ko-mak*[1] fiili bu takıma
aittir. Fakat mütekellim tarafından basit bir fiil hissiyle kullanılır.

Bunun ters ad *cantonymes*leri olarak yine basit bir fiil basebiyle ve çok kullanılır
olan (*tacil* fiili § 823 biçiminde) iki fiil vardır.

قۇرىۋېرماك *koy-ver-mek* (ki bunun daha eski ve iştikaka daha uygun imlasi)
koy-i vermek (mk. § 126) «lâcher, lâcher prise, laisser libre»;

مالىيەرماك *sal-i ver-mek* (*sal-mak* «lancer, jeter» den) ki evelkinin mânadaşıdır.

829 Eski osmanlıca'da başka yardımçı fiillerin kullanıldığına dair misaller görülüyor (mk. bu babta GUIGANOF, s. 171 den 173) :

دوشكىن *düş-mek* «tomber».

Ml.: يەقىقىتىنىڭ *yat-a* (otur-a) *düş-mek* tomber couché (assis), se coucher,
s'asseoir :

يدىرىپو دىش *yıl-dıra-yu düş-er* A.U.E) «il tombe en lançant des éclairs» (1426 yılı
yazmaları, yap. 43);

اوغلۇنە خلق زىادە اوسلامىن بىش دوشلۇم
bas-a düş-e-lüm «tombons sur Teké Oghlou avant qu'il n'ait réuni beaucoup de monde»
(Bibl. Rouen, ms. n° 1493, yap. 53).

طۈئۈن *tat-mak* «tenir».

Ml.: عىلىپو طۈئۈن *tat-(dut)-mak* A.U.E) «tenir pour étonnant, s'étonner» (ibl. Rouen, ms. 12 ve 54 سىجىپ استھىجان kelimeleri altında).

مقلى دوئىن *sakla-yı dut-mak* A.U.E) «garder, conserver (ayni yer, ىل و ىلەن ke-
limeleri altında).

باشلامق *başla-mak* «commencer».

Ml.: كۈرە باشلار *(g'ör-e başla-r* A.U.E) (Nüzhet-ül-Ervâh, 45) «il commence à voir»;
سجا باشلادىلر *(seq-ü başla-di-lar* A.U.E) (Husrev-ü Şîrîn, 15 yap.), «ils commencerent à
choisir»;

بۇرىپو باشلادى *(yu-yin-u başla-di* A.U.E) (ayni yer); «il commença à se laver».

İHTAR — Birincisi (*y)e*li veya (*y)i*li ulak olan, ikincisi ise yardımçı sanılamayacak
kadar başlaklılığını iyice muhafaza etmiş olan iki fiilin alelâde tesadüfünden vücude gelen
ifadeleri bu yetindelik fiillerle karıştırmamalı.

Ml.: عورت ارىتكى ازىدا چاغرى سىلما *(Avrat er-in-ün üzér-in-e çağır-i söyle-me-ye*
A.U.E) «que la femme n'élève pas la voix en parlant à son mari» (1426 yılı
yazmaları, yap. 123);

پىرىدى آلىق *(süpür-ü ol-mak* [g'ötür-mek, ye-mek] A.U.E) «prendre
(emporter, manger) tout», keli. keli.: «en balayant». (Kâmus tercümesi, I. s. 537, 511, 509).

[1] = *aʃ-a ko-mak*, A.U.E

II. MUREKKEP FİLLER.

830. Mürekkep fiil adını (öz türkçe ve yabancı) bir isimle onun ardına gelen yardımcı bir fiilden teşkil edilmiş olanlara veriyoruz.

A. YARDIMCI ET-MEK FİLLİ.

831. En çok kullanılan *et-mek* «faire» fiiliidir.

Öz türkçe isimlerle:

Ml.: ياردىم اىڭك *yardım et-mek* «aider» (*yardım* «aide, conseil») [1];
يالپىش اىڭك *yanlış et-mek* «se tromper» (*yanlış* «erreur»);
ياساق اىڭك *yasak et-mek* «défendre» (*yasak* «désense»), eskiden
règle «nizam», *prescription* «kanun, kaide».

Farsça isimlerle:

Ml.: اميد اىڭك *ümid et-mek* «espérer»;
درېغىن اىڭك *dirig et-mek* «regretter, épargner»;
فرېاد اىڭك *feryād et-mek* «crier».

Başka yabancı dillerden alınma isimlerle:

Ml.: موله اىڭك *moja et-mek* «s'arrêter dans un travail, larguer» (italyanca) «molla»;
ردو اىڭك *prova et-mek* «essayer» (italyanca);
بروتسو اىڭك *protësto et-mek* «faire un protêt, protester» (Italyanca'dan).
داقىس اىڭك *vafti's et-mek* (Hristiyanlar) «(chrétiens) baptiser» (Yun. βαπτισμα, *vafthisis*).

Asrı teşrifat dilinde Fransızca'nın mazi ortaçları ile «participe passé» yapılmış mürekkep fiil misalleri de görülür: prezante (= présenté) *et-mek*; envité (= invité) *etmek*; röfûze (= refusé) *etmek* [2].

832. Fakat bu mürekkep fillerin en büyük bir kısmı, Arapça hades isimleri (veya *mastarlar*) dan geliyor. Arapça ortaçlar seyrek olarak kullanılır. En çok kullanılan *mastarlar*ın aynı zamanda listesini de vermiş

[1] Bu Fransızca kelimenin Osmanlıcası «ögüt, nasihat» olduğuna göre, (*yardım*) kelimesiyle münasebetini anlayamadık. A.U.E

[2] Bun'ar bazı frenklik budalası muhitler ve şahıslarca ve kibar asrı görünümek sevdasıyla kullanılan dil aşuresi (eski edebiyattaki: mülemme) nevinden yapmacık terkiplerdir ki, Türk dilinden söylemaz. Sonra müellifin dediği gibi, buular Fransızca ortaçları değil, doğrudan doğruya Fransızca mastarların Türkçe yardımçı fiiliyle birleştilmesinden yapılmıştır. A.U.E

olmak için misalleri çoğaltıyoruz (daha fazla tafsilât için, Arapça grammarlere bakınız).

- Mı.: قبول *qabūl et-mek* «accepter, recevoir» (1inci şekil mastar);
 رد *redd et-mek* «rejeter, refuser» (*ayniyle*);
 خبط *zapt et-mek* «s'emparer, gouverner, consigner par écrit» (*ayniyle*);
 تشكيل *teşkil et-mek* «former» (2inci şekil mastar);
 قياس *kıyās et-mek* «comparer» (3üncü şekil);
 نذاكره *müzākere et-mek* «délibérer, discuter» (*ayniyle*);
 ارسال *irsāl etmek* «envoyer» (4üncü şekil);
 تشكيل *teşekkül et-mek* «se former» (5inci şekil);
 زوج *tezəvvüc (tehhül) et-mek* «se marirer» (*ayniyle*);
 تزايده *tezāyūd et-mek* «augmenter» (bitaraf; 6inci şekil);
 انقسام *inkisām et-mek* «se diviser» (7inci şekil);
 اجتماع *ictimā' et-mek* «se réunir» (8inci şekil);
 استعمال *isti'māl et-mek* «employer» (10uncu şekil);
 أموال *me'mūl et-mek* «espérer» (ismi meffūl) «participe passif».

Yukarıki misaller mûteaddî bir yardımcı ile kullanılmasına rağmen Arapça mastarla (hades ismiyle) eda edilen şeye göre, mürekkep fiilin bitaraf veya mutavaat «réfléchi» manasında olabileceğini gösterir.

833. اينك *et-mek* yerine, bu fiilin şu mânadaşları kullanılabilir:

1° *eyle-mek* ايلك (*aimak*) *et-mek* fiilini çok kere tekrarlamaktan sakınmak için edebî uslûpta pek kullanılır.

2° *kıl mak* ki kulaniştan kalkmıştır. Bu fiil (bilhassa: *kıl-in-mak* «être fait» suretindeki meçhul tabanıyla) ancak resmî kitabette kalmıştır. Konuşma dilinde yalnız عاز قىلىق *namaz kıl-mak* «faire la prière musulmane, prier» fiilinde kalmış bulunuyor.

3° بىورمىق (*بىورمىن*) *buyur-mak* ki asıl emretmek «ordonner» manasındadır. Allahın, hükümdarın, mühim bir zatin veya kendisine hükmet gösterilmek istenilen bir muhatabin yaptığı bir iş olunca, bu mastar *et-mek* fiili yerine kullanılır.

هان جناب رب العالمين سلاله طاهر و مصري الى الا بد باق و دا شم و هر حاليه عباد اللهه كمال رفاه
 MI.: heman cenâb-i rabb-ül-‘âlemîn sülâle-i tâ-

hire-miz-i ilā-l-ebed bāki ve dā'im ve her hal-de 'ibād-u-llah-c k' emāl-i refāh-ü-āsāyiş ihsan buyursun. (sultan Abd-ül-Mecid oğlu II. İnci Abd-ül-Hamid'in doğumunu haber verdiği 17 şəbān 1258 tarihli *Hatt-i humāyūn* sonu); دست بیوریکن (بوریکن) دست بیوریکن (بوریکن) دست بیوریکن (بوریکن) yerinde «veuillez prête attention».

IHTAR — *bayar-mak* fiili davet ve nezaket fiili olarak yalnız başına emir siyasiyle kullanılır.

Ml.: بیوریکن *bayarūn* veya بیوریکن *bugur-əñuz* «veuillez» donnez - vous la peine, de passer, vous servir, vous asseoir, vs. (yani zahmet edip geçiniz, lütfen yemekten alınız, tenezzülen oturunuz) — tavır ve hareket, ifadeden eksik kalma tamamlar; mk. farsça *be-fermāgid*. Bu ifadeler Surye arapçasının *tefaddal*, rumcaının *oriste*, italyancaının *favorisca*, rusça (Bulgarca ve Sırpça)ının *izvolte* kelimeleriyle aynı manadadır.

Yine mk. بیوریکن *ne buyar-ugur-suñuz* «que dites-vous?» (ne diyorsunuz).

834. Meçhul bina lâhikası, yardımcı fiillere muttarit olarak getirilmekle mürekkep fiillerin meçhulu yapılmış olur.

Ml.: ایمک (*etmek* fiilinin meçhulu *ed-il-mek*).

قبول ایمک *kabūl ed-il-mek* «être reçu»;

قیلمق *kıl-mak* fiilinin meçhulu *kıl-in-mak*:

ارسال قیلمنق *ırsal kıl-in-mak* «être envoyé»;

بورونق *buyur-mak* fiilinin meçhulu *büyür-ul-mak*;

احسان بیوردنق *ihsan buyur-ul-mak* «être généreusement accordé».

TENBİH — ایله مک *eylē-mek* fiilinin meçhulu kullanılmaz.

ایمک *ed-il-mek* yerine çoğu zaman اولنچ *ol-mak* fiilinin meçhulu اولنچ *ol-un-mak* kullanılır.

Ml.: قبول اولنچ *kabūl olun-mak* «être reçu».

Eski Osmanlıca'da esasen az miktarda olmak üzere, *et-mek* fiilinin meçhulu olarak اولنچ fiili kullanıldığına dair misaller vardır:

قابل اولنچ *kabūl ol-mak* «être reçu» (Ris. B., 38).

Mm. Çağatayca بیول بیلک *kabul bol-mak* (*Hakim-ata*, I, 110 ve 112).

گیپ اولنچ *kabz ol-mak* «être saisi» (aynı yer, 59).

B. YARDIMCI OL-MAK FİİLİ

835. اولنچ *ol-mak* fiili mürekkep fiillerde yardımcı olarak az kullanılır (karışık fiillerdeki rolü hakkında bk. § 811).

Bu kullanımı, ahvale göre ya 834. üncü bendin sonunda veya 836 bentte gösterilenlerin bir variantısı «aboutissement» diye söylemek gerektir.

Bunlardan Arapça hades isimleri (mætar) ile bir kaç misal veriyoruz:

تلف اولق *telef ol-mak* «périr»;
هلاك اولق *helâk ol-mak* «périr»;
فوت اولق *fout ol-mak* veya
وفات ایک *vefat et-mek* «décéder»;

غرق اولق *gark ol-mak* «se noyer»;
خلاص اولق *halâs ol-mak* «être sauvé»;
فتح اولق *feth ol-mak* «être conquis»;
دفع اولق *def ol-mak* «être repoussé, évité».

Aşağıki misallerde görülenler (alem veya sıfat suretiinde) alelâde isimlerdir:

نزله اولق *nezle ol-mak* «s'enrhumera»;

راس اولق *tiraç ol-mak* «être rasé, se faire raser».

Yine mk. halkın dilinde ve pek yaygın bir fiil olan حم اولق **cehennem ol-mak*: *cehennem ol-up git-di* «il est allé au diable»;

Eski Osmanlıca'da طوع اولق *doy-um ol-mak* «faire du butin» (yani doya doya ganimet almak, ganimetten doyar olmak) denilirdi: *doy-mak* «être rassasié», *doy-um* «butin, rassasielement».

غازيلر طوم اولنيلر *(gâzi-ler doy-um ol-da-lar A.U.E)* «de la victoire prirent un riche butin» (Rouen, ms. No. 1493, yap. 35) [1].

تاج اولق *teslim ol-mak* (soldat, fortresse) «se rendre»;

کهر اولق *(kahr ol-mak* «s'abîmer» A.U.E) *kahr ol-sun* «à bas!».

Yine mk. *telef ol-mak* siilinin mânadaşları olan (yok olmak, tebâh olmak; *périr*) mânasındaki şu fiiller:

هبا اولق خراب اولق *yaf ol-mak*; *عا اولق mahô* [2] *ol-mak*; يرف اولق *harâb ol-mak*; هدر اولق *hebâ ol-mak*; هدر *heder ol-mak*.

836. مسرور اولق *mesrûr ol-mak* «être joyeux, content» gibi, *ام اليم اولق ol-mak* gibi isnadlık bir mânası olan ortaç veya sıfatlardan yapılmış olmakla mürekkep fiil olmayan ifadeleri, mürekkep fiil saymıyoruz. Nasıl ki bunların Fransızca tercümleri de mürekkep fiil değildir.

ol-mak fiili bunlarda cevher fiili «verbe substantif» gibidir. Nitelik (muzariîn müfret mütekellim ve muhatabında) meselâ şöyle kullanılır:

بن مسرور *ben mesrûr-um* «je suis jeyoux, content»;

سن عالی *sen alîm-sin* «tu es savant».

Bununla beraber bu ifadeler (şüphesiz haksız olarak) edebî dilde pek bayağı sayılan alelâde Türkçe fiillerin yerine çoğu zaman kullanılmak itibariyle mürekkep fiillere yaklaşır. Böylece yukarıda demin söylediğiniz *mesrûr ol-mak* ifadesi bazan *sev-in-mek* «se réjouit» fiili yerinde kullanılır.

Müteaddî ve lazîm Arapça ortaçlar böylece bir takım ifadeler teşkil etmeye yatar ki, bunlardan her biri kendi karşılığı olan müteaddî ve lazîm fiillerin yerini tutarlar.

Ml.: فارغ اولق *fâriq ol-mak* «(être renonçant), renoncer»;
محكوم اولق *mahkûm ol-mak* «être condamné».

IHTAR. — Sunu gözden kaçırılmamak gerektir ki, *ol-un-mak* fiilini havi olan ifadeler şekillerinin verebileceği zan hilâsiua olarak, اولق *ol-mak* li mürekkep fiillerin değil, *et-mek* li mürekkep fiillerin meçhulünü vücuda getirirler.

[1] Bu kelime şimdiki lehçenizde «doyma, doyuş» mânasiyle kullanılır; sözüne, sohbetine, yarenliğine arkadaşlığına, duyulamayan kimslere ayrılrken, veda kelimesinden evvel: *size doyam ol-maz* denilir. A.U.E.

[2] Müellifin bunun yanında verdiği (*maf*) söyleyişi Türk ağzında yoktur. A.U.E.

III. AYRIM.

İSİMDEN TÜREME FİLLER, FİLDEN TÜREME İSİMLER.

837. Daha evvelce isimden türeme isimler (§ 508-547) den ve fiilden türeme filler (570 ve aşağısı) den bahsedilmiştir.

Şimdi burada isimden türeme fillerden ve fiilden türeme isimlerden bahsetmek sırası gelmiştir.

Morfolgji (§ 127 ve aşağısı) bakımından bu türemeleri *karma taban* «bases mixtes» ler saymak mümkündür; ve hakikaten bunlar gerek isimcil «nominale» bir tabandan türeme, ve gerek fiilcil «verbale» bir tabandan türeme fiil tabanlarıdır.

Dilde çok eski görünen bir takım türem «dérivation», lâhikası da kâh fiilcil bir tabana kâh isimcil bir tabana katılırular.

ÖRNEKSENİMİN TÜREMEDEKİ ROLÜNE DAIR DÜŞÜNCELER.

Bu türemelerin meydana gelişî Osmanlica'da her zaman kiyâsi değil; bazan de örneksenimli «analogique» dır. Bazı lâhikalar kullanıla türeme kelimelerde bir takım örneklik «typique» sonluk «terminaison» ların ortaya çıkmasına yoh açılmış bulunuyor, ve artık bir takım kelimelet aynı lâhikanın yeni köklere ilâve edilmesi suretiyle değil, sadece bu örnek sonluklardan herhangi birine uygun bir sonluk verilmek suretile sanki doğrudan doğruya yeniden teşkil edilmiş gibi oluyor. Bu sebepledir ki, kelimedede zaten türemeli kelimenin örnek sonluğunna yemleme vazifesini görebilecek (onu kendisine alabilecek) soncul bir fonem bulunuyorsa o kelimeye kendisinde bulunmayan soncul unsurları vermek yeter. Meselâ -*inti* örneğinde bir sonluk (mk. § 857), elde etmek için *birik-mek* «s'amasser» fiilinin emir siygasına -*inti* lâhikası katılır: *birik-inti* «amoncellement» gibi. Fakat kelime *saç-in-mak* «se balancer» gibi bir fiil ise, yalnız -*ti* unsurunu katmak yeter: *saç-in-tili* «oscillation, roulis» gibi.

Sonra örneksenim yalnız aynı lâhika sınırları içinde kalmayıp ayrı ayrı iki lâhika arasında da olabilir. O zaman bu unsurlar arasında bir dayanışma, bir yardımlaşmaya olur ki, bu da az çok kararlı muadelet-

ler meydana getirmekle neticelenir. Nitekim isimcil -*li* lâhikası fiilcil -*le-* (§ 853, ihtar) lâhikâsiyle nasıl keşikleniyorsa, buna muvazi olarak isimcil -*dî* lâhikası da sesadlar «onomatopé» daki (§ 850, 2°) fiilcil -*de* lâhikâsiyle öylece keşiklenir.

1inci BAHİS — İsimden türeme fiiller.

838. Bilindiği üzere isimden türeme fiiller, morfoloji bakımından aynı fiilcil kökler gibi vazife görürler (mk. buna dair § 569).

Türkçe ve yabancı kelimelere (umumiyetle isimlere) -*le-* (-*la-*) lâhikâsi katılmakla büyük bir miktarda fiiller vücude getirilebilir, ve böylesine de *ك -* veya *ل -*^{مك} -*lemek* *ل -*^{لامق} -*lamak* *ك -* mastarlar husule gelir.

آنلامق *at-lamak* «sauter, se jeter» (*at* «cheval»);

أولاً مق *av-lamak* «chasser» (*av* «chasse»);

إيشلەمك *iş-lemek* «travailler» (*iş* «travail, affaire»);

بكلەمك *bek-lemek* «garder» (mk. *bekçi* «gardien»);

بانلامق *pat-lamak* «éclater» (*pat* sesad);

بارلامق *par-lamak* «briller» (*par*, ses, ışık adı);

چانلامق *çat-lamak* «crever, se fendre» (*çat*, sesad);

هۈنلەمك *hop-lamak* «sauter» (*hop*, sesad);

صاقلامق *sak-lamak* «garder» (mk. eski Osmanlıca: *sakçı*; bk. 1426 yılı yazmaları, yaprak 198 V°);

فېرلەمك *fır-lamak* «se précipiter, s'échapper» (*fır*, sesad);

گۈزلەمك *g'öz-lemek* «attendre, épier» (*g'öz* «œil»; mk. *göz-cü* «gardien», «espion»);

غىزلىمك *temiz-lemek* «nettoyer» (*temiz*, «propre»);

حاضرلۇمك *hazır-lamak* «préparer» (**hāzir* «prêt»);

كۈكىلىمك (کەپى -يى) *g'ögüs-lemek* «enfoncer la porte avec la poitrine» (*gögüs* «la poitrine»).

IHTAR. I — Bu fiillerin bir takımı (... muamelesi etmek «traiter en...»; ... gibi saymak «considérer comme...» mânalarını verirler.

آغىزلامق *ağır-lamak* (*ağır* «lourd» *saymak*) «considérer comme important, traiter avec beaucoup d'honneurs»;

اولۇلۇمك *ulus-lamak* «aynı mânada, fakat artık kullanılmıyor»;

ئۇنۇلۇمك *konuk-lamak* (*konuk* = misafir) gibi tutmak) «traiter en hôte, recevoir quelqu'un»;

جَلَمْنَقَهُ *ocab-lamak* (mk. § 829) ve جَلَمْنَقَهُ *tañ-lamak* «étonner» (*tañ* «étonnement, étonnant», kullanılmaz).

[HTAR. 2] — -le lâhikası Arapça mastarlara (hades isimlerine) seyrek olarak katılır, *et-mek* yardımılarıyla yapılmış mürekkep fiiller kullanmasını tercih eden bugünkü dile bakınca, eski dil bu hususta daha serbest davranıştıyordu (§ 832).

Bu fiiller özgelemeçler alabilir.

Ml.: Mütavaat «réfléchi» tan:

فَالْعَنْقَى *kat-la-n-mak* «se plier à quelque chose» (*kat-la-mak* «plier, superposer»; *kat* «couche, étage»);

Müşareket «réciproque» tan:

حَسَابُ الْعِشْقِ *hesab-la-s-mak* «régler mutuellement ses comptes, liquider des comptes» (*hesab-la-mak* «compter», *hesab* «compte»);

Sebepçi «causatif» ten:

فَالْعَنْقَى *kat-la-t-mak* «faire plier»;

Meçhul «passif» ten:

صِرْهَلْمَانْقَى *sira-la-n-mak* «être disposé en rangée, série», *sira-la-mak* «mettre en série»; *sira* «rangée, série»;

Katmerli meçhul «passif double» dan:

طَوْبَلْلَانْمَكَى *top-la-n-i]-mak* «être réuni» (*top-la-mak*; *top* «boule»).

Daha ileride bk. özgelemecli karmaşık tabanjardan olan su gibi misallere:

Püskül-le-n-dir-mek, karar-la-s-dir-i]-mak.

839. Bu fiillerden bir takımı ancak özgelemecli bir tabanla (§ 571) kullanılır, fakat ister mahiyeti kaybolmak yüzünden olsun, ister özgelemecli taban doğrudan doğruya isimden teşkil edilmiş olmak yüzünden olsun, bunlardaki aslı siyanın delâleti olmasa da olur.

Ml.: Mutavaat «réfléchi»:

اوْلَمَكَ *ev-len-mek* «se marier»; Mlf. eski osmanlıca'da manadaşları *nikâh lan-mak* ve جَنْكَلْمَكَ *çift-len-mek* (1426 yılı yazmaları, yaprak, 124);

Müşareket «réciproque»:

دردَلْشَكَ *derd-les-mek* «se raconter mutuellement ses peines (**)»;

Karmaşık taban «base complexe»:

پُوكُولَانْدَيرْمَكَ *püskül-len-dir-mek* «corner d'un gland (püskül) (le fez), compliquer quelque chose».

840. Mütavaat lâhikası olan -*len* (-[an]) ve müşareket lâhikası olan -*leş* (-[aş]), fazla olarak başlamış «inchoatif» mânada fiiller de teşkil etmeye delâlet ederler. Bir takım isimler, bu lâhikalardan birini veya ötekini farksız olarak alabilirler:

Ml.: كَوْزَلٌ *güzəl* «joli»; مُشْكِي(ü)ل *müşki(ü)l* «difficile»;

گُوزلَنْتِكَ *güzəl-lən-mek*, گُوزلَشْكَ *güzəl-leş-mek* «embellir, devenir joli».

-*leş*-li siyga, daha çok kullanılır görünüyor:

چِيرْ كِينْلِشْكَ *cırkın-leş-mek* «enlaidir, devenir laid» (=cırkın);

سِرْ تِلْشِكَ *sert-leş-mek* «durcir, devenir dur» (=sert);

قاْلِينْ-لاْشِقَ *kaçın-laş-mak* «s'épaissir, devenir épais» (=kaçın).

Yukarıdaki misallerde görüldüğü üzere bu siygalar çok kerre sıfatlardan teşkil edilmektedir, fakat (Türkçe ve yabancı) alemlerden «substantif» den de teşkil edilebilir.

قرارلاشدیرلئى *karar-laş-ma* veya قرارلاشىق *karar-laş-dir-li-mak*. «être décidé, devenir l'objet d'une décision (*karar**)».

IHTAR 1 — Bu türeme fiillerin kullanımı, gelişî güzel bir yapılışa bağlıdır. Yoksa her hangi bir sıfattan yenilerini yapmak veya evelceden var olan türeme bir fiillün tabanını keyfe göre özgelemege kalkışmak tedbirsizce bir hareket olur.

IHTAR 2 — Şark lehçelerinde -*le* lâhikası sonu konsonla biten bir kelimeye katıldığı zaman çok kerre -*te* - veya -*de* - ye çevrilir. Osmanlıca'da bu hadisenin ancak pek zayıf eserleri kaydedilebilir :

al-da-t-mak «tromper», *al-da-n-mak* «se tromper» *al*, «truse», den [1].

is-te-mek «vouloir, désirer, demander» eski osmanlıca'da (*aramak*) «chercher», *is* veya *iz* «trace», bir yandan da *iz-je-mek* «aller à la trace, chercher».

Bağ-da-mak «centrelacer» (ki bundan; *bağ-da-s-mak* terzi biçiminde oturmak, bağdaş kurmak) *bağ* «lien» dan. Ve bunun yanında *bağ-ʃamak* «lier».

őnűl-de-mek «être rétif» belki چۈنكۈل *őnüküll* «entêté» den (kullanılmıyor).

Yine mk, bir sesaddan türeme fiillerdeki -*de*- lâhikası. (§ 850).

841. Sonu kaypak «liquide» konsonla biten bir lâhika ile teşkil edilmiş nispeten mahdut miktarda türeme fiiller vardır: Bu lar umumiyetle başlamış «inchoatif» bir mânadıdır.

1° - [ə]l - lâhikası, ki, kaidə hilâfi na olarak (§ 37, ihtar), kararsız alçak vokallidir.

Ml.: از ایان *az-al-mak* (az dan) «diminuer en nombre»;

چۈنگۈل *çoğ-al-mak* (çoğ dan) (eski şekli) (چۈنگۈل *çoğ-al-mak* 1326 yılı yazmaları, yap. 54) «augmenter en nombre»;

[1] *Al* (D. L. T. I, 77) = hıyle: *al-da-mak* (D. L. T. I, 229): *ol yagi-nı al-da-di* o düşmanı aldı; *adami al-da-yap magrur id-en..* (Kamus tercümesi, c. II, s. 52). - A.U.E.

[2] Müellif bunu *őyül-de-mek* okuyor; tükümizce onu böyle okuması (‘) harfinin noktası olmamasındandır A.U.E.

düz-el-mek (*düz* den) «devenir uni, se laisser arranger, corriger; s'améliorer»;

diri-l-mek (*diri* den) «revivre, redevenir vivant».

Bu takımdan olan başka türemeler şunlardır:

égr-i-l-mek «être de travers, tordu»;

oñ-añ-mak «s'améliorer, guérir»;

ince-l-mek «s'amincier, devenir mince»;

boñ-al-mak «se vider»;

boñ-al-mak «s'élargir»;

sivri-l-mek «s'allonger en pointe, devenir pointu»; (mk. *Ul-añ-siv-el-mek - Kamus tercümesi I*, 56 ve 211);

sañ-al-mak «guérir»;

dar-al-mak «devenir étroit»;

tañ-al-mak «se pétrifier»;

Sebepçi *eski-l-t-mek* «faire vieillir», daha çok kullanılan olan *eski-t-mek* fiiliinin manadaşı ve eşidir.

Ul-añ-mak fiili de *ulu* «grand» sıfatından yapılmadır.

İki heceli sıfatların sonundaki boğazlı konsonolar böyle teşkillerde kaybolur (mk. § 124, ihtar).

Su aşağıdaki türeme fiiller de böyledir:

añça-l-mak «être bas» (*añçakdan*);

eksi-l-mek «diminuer, devenir moindre» (*eksikden*);

küçü-l-mek «rapetisser, devenir petit» (*küçükden*);

ufa-l-mak «rapetisser, devenir petit» (*ufak dan*).

Bunlarda da öyledir:

seyrek sıfatı *seyre-l-mek* yerine *seyri-l-mek* «se raréfier» mastarını vermiştir.

842. 2° -er ve -[i]r lâhikası ki, daha evvelce bir takım fiillerin sebepçi «causatif»leri olarak kullanıldığı görülmüştü. (§ 579 ve 580).

M1.: آغارمۇن *añ-ar-mak* «blanchir, devenir blanc» (*añ dan*);

قارارمۇن *kara-r-mak* «noircir, devenir noir» (*kara dan*).

Başka bir takım renk fiillerinde de böyledir ki, bunlardan bir kaçı yapıldıkları sıfatın son kelimesindeki vokali ne olursa olsun -er lâhikasını alır:

boz-ar-mak «devenir gris cendré (*boz*)»;

mor-ar-mak «devenir violet (*mor*)»;

Bununla beraber *yeşir-mek* [2] «devenir vert (*yeşil*)» denilir.

sar-ar-mak «jaunir, devenir jaune (*sarı*)»;

kız-ar-mak «devenir rouge (*kızıl*)»;

[1] *«F. g. (Ris. B., 72, 1026 yazmaları, yaprak, v° 87 ve 134); gün* hakkında bk. § 915. J. D.

Müellif *gün* kelimesini *gün* okuyor. A.U.E.

[2] Müellif bunu yanlış olarak *yeşir-mek* okuyor ki, *yeşer-mek* olacak. A.U.E.

Bu takımdan - ekserisi kullanılmayan başka fiiller de vardır:

ot-ar-mak «faire pâtre» (*ot* «herbe» den);

öc-ür-mek «parier» (*öc* «paris»);

ev-er-mek «marier» (*ev* «maison»);

ok-ar-mak «tirer des flèches» (*ok* dan);

baş-ar-mak «venir à bout,achever» (*baş* «tête, chef» den);

bay-ir-mak «devenir riche (bay dan)»;

toz-ar-mak «être réduit en poussière (toz dan)»;

tañ-ir-mak «regarder avec surprise (tañ dan);

kañ-ir-mak «tourner» (*kañ* «croux» den);

deli-r-mek «devenir fou (deli den)»;

sirt-ar-mak «s'affermir en s'adossant (sirt dan)»;

kaygu-r-mak (*kayi-r-mak* kelimesinin aslı) avoir souci de...» (*kaygu*, «souci» den);

yaş-ar-mak «devenir humide (yaş dan)».

Şu fiillerin yapılışı daha az kıyası görünüyor:

k'öpür-mek «écumer» (*k'öpük* «écume» den); mk. boğazlı konsonun düşümü hakkında § 841);

semir-mek «engraisser» (semiz «gras» den);

bel-ir-mek «apparaître, se manifester» (bel-li «manifeste»);

sivir-mek «être pointu» (sivri den);

yum-ur-mak «être rond» (yamru den).

- ik -
- ük - LÄHİKASI.

843. - *ik* - $\left(\begin{matrix} - \ddot{u}k \\ - \dot{u}k \end{matrix} \right) lähikası, pek az miktarda bir takım bitaraf fiiller teşkil ederler ki, doğrusu bunların hepsi de çok kullanılır.$

g'eg-ik-mek «tarder» (*g'eg* «tard» den);

bir-ik-mek «s'amasser, se séunir» (*bir* «sun» den);

ac-ik-mak «avoir faim» (*ac* «affamé» den);

g'öz-ük-mek «apparaître, être visible», (*g'öz* den);

kan-i-k-mak «être sanguinaire», (*kan* «sang» den) [1].

Mk. Çagatayca'da قىلىقىز, *yol-uk-mak* «rencontrer» (*yol* «chemin» den).

IHTAR — Eski Osmanlı lehçesinde aynı örnekte türeme bir kaç fiil bulunur; fakat bunlar bir alemin sonuna - *ik* lähikası katılmakla vücut bulmuş değildir. سرگىل *sürük-ük-mek* «se trainer», (1426 yılı zamaları, yap. 183), ki bu *sürük-mek* fiiliinin mânadaşıdır; سىن-ik-mak «être brisé, battu, vaincu» (aynı yer, yap. va 192), *sin-mak* fiiliinin mânadaşıdır.

Acaba bulardaki durum, (*sürük-mek* ve *sin-mak* [2]) gibi fiillerin uzamlaması *allongement* olmaktan, veya (-*ik*- § 860 ile) türeme bir isimden teşekkür etmiş bir fiil olduktan sonra o da bir fiil tabanı (mk. § 849) haline gelmiş bulunmaktan ibaret bir hadise mi? [3].

[1] Bu mastar lehçemizde - *se*(- *sa*) katılmış olarak *kan-ik-sa-mak* suretinde kullanılır ki, «bir şeye kanmak, doymak haline meyletmek» mânası da vardır A.U.E.

[2] Ki bu da § 595, ihtarada ve § 864 de kaydettiklerimize benzeyen rüseyim halinde bir fiil binasının varlığını farzettmeye sebep oluyor, J.D.

[3] Aynı sual, şu üç fiile de aittir.

yut-ku-n-mak «tükürüğünü yutmak»;

uç-ku-n-mak «birdenbire korkmak»; (muk. *uç-mak* «voler»);

طاش-كىن-ماك سوين طاشىنىڭ Meriç *su-gu taş-ki-n-di* «la Mariza

Div. L. T. I. (s. 165 ve aşağısı, s. 205 ve aşağısı, II, s. 92 ve aşağısı), s. 179 ve aşağısı, III, s. 55) de -ik lâhikasının isimcil bir tabana katılmasıyle türemiş bir sıra başlangıçlı «inchoatif» fiiller verilmektedir.

Ml.: *tar-ik-mak* «dar olmak» (çağatayca'da «güçenmek»); mk. Osm. *dar-ik-mak*; *kar-ik-mak* (köz) «göz kardan kamaşmak» (II, s. 92);
türk tat-ik-ti «TÜRK acemlesti, acem adetlerini benimsedi» *tat* «acem, yabancı» (Agni yer II, s. 234);
äckü (mk. osm. *keçi*) (*tag-ik-frakeçi* «dağa çıktı — vahgileşti») (II, s. 93);
söz çin-ik - ti «söz tasdiklendi» (II, 94);
ton kir-ik-ti «elbise kirlendi» (II, s. 94);
yil[1] yaz - ik - ti (*kaz-ük-ti*) «hava baharlaştı (güzleştı)» (III, s. 55);
yat - ik - ti «yad, yabancı oldu» (muk. § 845, 2°);
yag-ik-ti [2] «düşmanlaştı».

Bir takım fiiller sileil bir ta' andan türeme görünüyor:

böl-ük-mek [3] «hölmek, dağılmak» (s. 94);

sanc-ik-mak (s. 180);

siz-ik-mek (duymak, inanmak).

Fakat bunlar *böl-ük*, *siz-ik* (II, s. 119) gibi isimcil türemelerden de teşkil edilmiş olabilirler. *bul-duk-mak* («kayıbolan şey» bulunmak, II, s. 179) gibi bir silde bu, (*bul-dak* mk. § 755) örneğinde silden türeme isimcil bir tabanın da sileil bir taban olabileceğini açıkça gösteriyor.

Şu halde -ik- li bir bina «voix» ni var olabileceği hakkındaki faraziyeyi bırakmak lâzım gelecek gibi görünüyor.

Bu teşekkürlerin bir çoğu da surf örneksenim «analogie» ile vücut bulmuş olsa gerektir.

$\frac{-se}{-sa}$ veya $\frac{-st}{-si}$ LÂHIKASI [4].

844. Bu lâhika umumiyeyle az kullanılan yine az miktarda fiillerde ortalık kalmış bir halde yaşıyor ki, şu kavramları vardır:

[1] Müellif bunu «rüzgâr, hava» manasında *yıl* değil, sene manasında *yıl* gibi okuyor. A.U.E.

[2] Müellif *yagi* olmak gereken bunu *yag* suretinde öteki parçalardan ayırmıyor A.U.E.

[3] Müellif bunu *bül* suretinde okuyor A.U.E.

[4] Dudaklık sü (-sa)söylenişleri olmadığına dikkat edilsin. Belki вокallere ait kanunların (§ 158) natamam bir tatbiki-eserî diye farzedilen su hadise, bu lâhikanın çok eski bir mabiyeti olmasıyla izah edilebilir J. D.

déborda». (Rouen, ms. 1493, yap. 10); Muk. *taş-mak* «déborder». J. D.

Bize müellif iki ayrı yapılishi sili birbirine karıştırıyor: Evelkiler -ik, ük -ik, uk katılarak yapılanlardır ki, asıl mevzu budur. Sonrakiler ise ilk sîl maddesine *ka* (*ke*) lâhikaları verilerek yapılanlardır ki, bunlar katıldıkları asıl kökün manasına mübalâga (devam, şiddet, tekrar, vs.) fikri katarlar:

Çal-ka-mak (devamlı surette çalmak, vurmak);

yu(y)-ka-mak (devamlı olarak, yumak), *yıkamak*);

tik-(k)a-mak (şiddetle tıkmak), vs. A.U.E.

a. (Bilhassa fizik) arzü, istek, meyil fikri :

su-sa-mak «canı su istemek»;

tal-ap-sa-mak «Sami Bey'e göre istek mânâsına arapça «*talab*» tan»; [1]

gürük-se-mek («yumurtlayan tavuk mânâsına gürük veya gurk'tan, (hayvan kırışma halinde olmak, «être en rut»).

Şu fiiller dişi erkeği, erkek dişiyi istemek, aramak mânâsını verirler:

b(p)ugur-si-mak (dişi deve po(u)gar «deve ağızını» istemek);

teke-si-mek (dişi keçi, «teke» istemek);

düge-si-mek (erkeği doğurmamış inek, «düge» istemek).

Şunlar da aynı sıraya yaklaşırırlar :

ök-si-mek «arzu etmek, tükenmek»;

gör-esi-mek «görmek istemek (*gör-mek* ten)». [2]

Ihtimal ki, bu ikincisi gerek yukarıki fiillerle ve gerek *g'ore-si* (§ 792) siygasının tesiriyle vücut bulmuş örneksenimli «analogique» bir teşekküldür [3].

Mk. *tütün-si-mek* «canı tütün içmek istemek» (KHLOROS, gram, s. 146)

b Takdir ve tahmin fikri: «... saymak: considérer comme...»

Bu mânâsiyle hiç olmazsa $\frac{-sen-}{-san-}$ ve $\frac{-sin-}{-sin-}$ (mk. Altayca - *zin-*) şekilleri de bulunur. Bugün az kullanılır olmakla beraber - *sin* şekli eski Osmanlıca'da epiyi canlı ve yaşar bir halde idî, ve hattâ ödüncelenik isimlere de katıldı:

cök-sa-mak, *cök-san-mak*, *cök-si-mak* *cök-sin-mak* «çok ve aşırı bulmak» (mk. 1426 yılı yazmaları, yap. 13 v° : چو قىسب *cök-sin-up*);

umur-san-mak (işler) mânâsına *umar**dan [4];

mühim-se-mek «mühim saymak, ehemmiyet vermek - *mühimm**den (Cevdet Tarihi I, 98):

benim-se-mek «benim saymak, kendine mal etmek»;

garib-se-mek «kendini garib, yalnız, yabancı saymak»;

çirkinse(si)-mek «çirkin bulmak (Kamus I, 503);

yük-si-mek «yük, ağır saymak»;

trık-sin-mak, *trık saymak* (Kamus I, 577);

ayıp-sin-mak ayıp saymak (Kamus I, 89);

kerih-sin-mek (kerih* saymak § 114) (1946 yılı yazmaları, yap. 148 v°).

Mk. *ayni yerde* چىلىك *zahmet-sin-diler* kendilerine* zahmet saydilar.

[1] Bizee *taʃ* kökiyle ilgili olarak «kendi için seçmäge meyl etmek» mânâsında. Bk. D. L. T. III, 176 *taʃu* seçilmiş; ve *ayni* eser III, 241, 256 *taʃulamak* seçmek ailesinden olmak gereken bir *taʃ-a-mak?* mastarının *taʃ-a-b* (seçiliip alınmış) siygasından. A.U.E.

[2] Yine mk. *kor-sitmek* («Sami Bey'e göre okunuşu *gör-si-t-mek* «montrer»), ve (Kamus tercumesi) ne göre *gos-tür-mek* olup, bu günkü lehçede karşılığı *gos-ter-mek* tır ki acaba bu da, -*si* ile türeme bir fiili sebepçi siygası mı? J.D.

Aşlı *gör-se(sü)-t-mek* olduğu takdirde, (görmeye meyl ettirmek) mânâsiyledir. Fakat bu (*göz*), isim kökünden (*gör-dür-mek*) mânâsiyle de bir teşekkül olabilir. A.U.E.

[3] Aynı mânada *umur-jır kös-ni(ne)-mek* (Kamus tercumesi: I, 50) denir. J.D.

[4] Müellisin arapça (emir) in cem'i olan (*umur*) dan geldiğini söylediği bu kelime, bizee *ummak* (bir şey beklemek) ten *um-ad* mânâsiyle türemiş *um ur* türkçe kelimesidir ki, (Umr Bey) adındaki tarihî şahsnâda adı bu türkçe kelime olmak lâzım gelir. ykt. *umurum-da bile değil* == (umudunda) ümit ettiğim (şeyler için) de dahi değil A.U.E.

c. Bazı -si- li mastarların bağımlı «inchoatif» veya «aptırılmış» mânaları vardır:

bön-si-mek [1] «böň, aptal olmak»;

çig-se(si)-mek [2] veya (belki mübâlagâlı «fréquantatif» iceren örneksenim yoluyle? § 595, ihtar ve § 864) *çig-sile-mek* «çig veya çigse [3], *çigsinti* «bruisse» den, *çiy* [3] gibi yağmak ki, bu da § 849 da kaydedilen teşekkûle uyarak yapılmıştır.

yan-si-mak veya *yañ-siña-mak* (belki mübâlagâllarla örneksenimli olarak? § 595, ihtar, ve § 864) «yan yan gitmek, bîrini takip etmek [4], *yan* dan veya *yanlı* dan: mk. *an-si(sa)la-mak* «çehresini değiştirecek birini taklid etmek» mk. § 890, ihtar.

Yine mk. Eski Osmanîca'da *ay-rik-si-mak* «ayı, başka olmak, değişimek» (ms. Bibl. nat., A. I. t. 86, yaprak 11 V° *أَرْوَحُهُ = arapça: رِجْلُهُ*).

Yaklış *أَرْوَحُهُ* *ayr-ak-si* ayı, başka «différent».

IHTAR 1 -- Pek az miktardaki bir takım fiillerde bir -[i]mse; -[i]msi lâhikası vardır ki bu -si ve -[i]msi (§ 519) li türeme, isimlerle örneksenim suretiyle -se, -si lâhikasının manidar mahiyetli bir gelişmesinden ibaret görünüyor. Bîlhassa fiilcil tabanlara katılmak ve küçültümlü «diminutif» bir kavramı bulunmak gibi bir hususlik gösteriyor (mk. § 843):

ağla-msa-mak (= altayca: *agla-mzra-mak* «pleurnicher») *ağla-mak* tan;

gül-ümse-mek veya *gül-ümsin-mek* (1426 yılı yazmaları, yap. 110: *كَسْدَى*). Mk. altayca: *kül-ümzre-mek* «sourire») *gül-mek* «rire» den;

sınamsa-mak, *sına-mak* «éprouver, essayer» (bk. Sami-Bey, *ستانق*);

um-san-mak, *um-mak* [5] «espérer» (veya eski Osmanîca'da «cumud, espoir» demek olan *um* dan, VAMBÉRY, *Alt. Osm.* 212).

Aşağıki fiilde -[i]mse lâhikası yukarıdaki b. kısmında gösterilen mânâ ile bir isimci tabana katılır:

az-imsa-mak «az bulmak, az saymak» *çoğ-sa-mak* fiiliin tersad «antonyme».

Khloros (*Dictionnaire*), *çoğ-imsa-mak*, (*çoğ-sa-mak* fiiliin manadaşı) fiiliini de veriyor.

Suna dikkat edilmeli ki Osmanîca; bu bahsi geçen lâhikaların muhtelif kavramlarını karma karışık etmişse benziyor. Bîlhassa Div. L. T. yardımîyle bu morfemlerin daha eski bir devirde kullanışları tarzını işte şöyle yeniden kurup meydana koymak mümkündür. 844 üncü bendimizde ettiğimiz tasnifi burada da tatbik ve muhafaza ediyoruz:

a. (Bîlhassa fizik) arzu, istek, meyîl fikri:

Div. L. T. (I. s. 231 ve aşağısı, 253 ve aşağısı) da bu mânâ ile bir sıra misaller verilmektedir ki, bunlarda -sâ lâhikası kâh *fiilcil tabanlara*, kâh *isimcil tabanlara* katılmaktadır:

[1] Müellif bunu *bün-si-mek* okuyor A.U.E.

[2] bk. *Türkçeden Fransızca'ya lügat* Sami Bey, «bruiner» kelimesi. J.D.

[3,3] Bianchi çisemek manasında bir *مَاء* *tit-si-mek* fiili de veriyor. Bu *çig-si-mek* fiiliini «uykusuz kalmak» mânasına *çiy-sen-mek* fiiliyle karıştırmamalı J. D.

Müellifin bu kelimeyi frapsızca «bruine» karşılığı olarak verdiğine bakılırsa, bir isim olmak lâzım gelir, fakat türkçede böyle bir isim olduğunu bilmiyoruz. A.U.E.

[4] Geri dönmek ve bir şeyi tekrar etmek, aynıını yapmak mânasında *yanmak* mastarından (D. L. T. III, 11, 48). A.U.E.

[5] *em-mek* «sucer», ve *dam-mak* (şark. türkçesinde: *tam-mak* ve Osmanîca'da *dam-la-mak*) «damla damla akmak ve düşmek» fiilleri *em-zir-mek* «donner à téter» ve *dam zir-mak* (bk. BIANCHI: *دَارِرْجَن*) türeme fiillerini vermişlerdir. J. D.

öp-sä-mak «öpmek istemek, öpmeğe istahahı olmak»;
at-sa-mak «atmak istemek»;
ur-sa-mak «vurmak istemek»;
okit-sa-mak «okutmak istemek»;
iç-se-mek «çemek istemek»; vs.

ät-se-mek «canı et istemek»;
balık-sa-mak «canı balık istemek»;
kagun-sa-mak «canı kavun istemek»; vs.
(Aynı eser III, s. 247 de başka misallere bakınız).
Yine mk. örnek bir misal § 537, zeyil.

sav-sa-mak «canı su istemek» (Div. L. T. III, s. 211) fiili Osmanlıca'da *su-sa-mak* fiiline muadildir.

yaz-sa-mak «çözmek istemek» (aynı yer III, s. 225) fiili 825inci bendde bahsi geçen Altayea -yasta fiilinin menşei olmuş görünüyor.

Bu fiillerin *sä-t-i* olarak sebepçi «causatif» bir binaat da vardır (aynı yer, II, s. 270).

Altayea'nın (...) meraklı «ematur de...» mânasındaki -sač -säč lâhikalari (mk. § 861) bes belli bu fiillerden teşkil edilmiş olacaktır:

ıraklı-zäk [1] «raklıya meraklı, raklıya düşkü»; *çay-zäk* «çay meraklısı»; *tör-zök* «şeref mevkiinde oturmasını seven» (Gr. alt., § 29).

Yine mk. Yakutça -msäx; *bis-igi-msäx* = bizimkiye meyleden, bizim tarafa meyleden, bize sadık kalan».

Div. L. T. (III, s. 236 ve aşağısı) de fiil tabanlarından -igsä (=ig+sä) lâhikası yardımıyle teşkil edilen başka bir sıra istemicili «désidératif» fiiller vardır (ki bunlar bazan bir takdir ve tahmin «approximatif» mânasını da verir. Mk. § 825). Bunlar şüphesiz, menşede fiil kökünden türeme «déverbatif» -ig li istemicil tabanlara -sä lâhikası katılmakla yapılmıştır. Bir kaç misal:

bar-igsä-mak «varmak istemek»;
tur-ugsä-mak «durmak (ayağa kalkmak) istemek»;
sat-igsä-mak «satmak istemek»;
bär-igsä-mak «vermek istemek, verecek olmak» (III, s. 274);
bil-igsä-mak «bilmek istemek»; vs.

Mk. Osmanlıca'da buna benzeyen fakat başka bir mânada olan bir teşekkürül § 844, ihtar 2.

-igsä lâhikası da hakiki bir gramer sıygası değerinde olan -[i]gsäk lâhikasına muadildir. Div. L. T. (II, s. 45, 132, 203 ve 290, ve III, s. 233) te bu, kendisinde niyet «intentionnel» mânası olduğu söylenilen bir ortaç (ismifai) olarak telâkki edilmektedir.

Eski Osmanlıca'nın -(y)iser (§ 622, ihtar) sıygası şüphesiz menşede buna benzer bir teşekkürülle vücut bulan bir muzarı idi: -ig veya -güt ekini olarak fiilden türeme bir isme -sä+r suretiindeki meyil mânalı lâhika ile, muzarı lâhikasının katılmasından yapılmış; yani:

-ig+sä-r
-güt+sä-r.

[1] Müellif bu lâhikanın aslında s li olduğunu söyleyip da, misallerdeki z'lerin nereden geldiğini haber vermiyor. Bizee vokaller ve yumuşak harflerden sonra a ler bazan z oluyor. Sonra -sek, sač diye gösterilen bu lâhikanın tör-zök gibi misaller arasında görüldüğü üzere -sök (zök) lü olduğu da söylemeli idi. A.U.E

b. Takdir ve tahmin *«appreciation»* fikri: (... dan saymak, «considérer comme...») belki bu -sin- (-san) lâhikası «saymak, sanmak» mânasındaki -san- fiilinin arikalanış *«affaiblissement»* hali suretinde telakki edilmek ıcap eder. Div. L. T. buna dair hiç bir açıtı vermiyor.

c. Başlamılı *«inchoatif»* mâna.

Div. L. T. -si- lâhikasını hâli başlamılı fiiller veriyor; ve böylece *suv-si-mak* «suylanmak, (mesolâ sirke) sulu olmak» (III, s. 211) fiillini, ve *suv-sa-mak* (susamak, bak, yukarıya) fiillerini biribirinden ayırt ediyor. Aynı eserden başka misaller;

كُرُوجْ-سِي-مَكْ *«kurumak»* (III, s. 247);

وَالْعَلَى-سِي-مَكْ *«çocuk erlesi, erkek, adam oldu»* (I, s. 213).

IHTAR. 1 — Küçültüm veya yapmacık *«tesahuu»* mânası.

Div. L. T. (II, s. 205 ve aşağısı) de «yapmacıklı hades» mânasında *olarak* -[i] msin- lâhikası veriliyor:

bar-imsin-mak «varır, gider gibi yapmak»;

tar-imsin-mak «eker gibi yapmak»;

kâl-imsin-mak «gelir gibi yapmak»;

kül-imsin-mak «gülümsemek, gülümşünmek»;

tar-umsin-mak «durur, ayaga kalkar gibi yapmak»;

tilâ-msin-mak «diler gibi yapmak»;

bilâ-msin-mak «biler gibi yapmak»;

kaçır-umsin-mak «kaçırır gibi yapmak» (*kaç-ur-mak*'tan);

kaçır-ümsin-mak «caffeder gibi yapmak» (*kaç-ür-mek*'ten); vs.

Mk. III, s. 77: *yâ-msin-mak* «yer gibi yapmak».

Mk. -gân li (menfi) ortaçlarda (... maz gibi yapmak *«faire semblant de ne pas...»*) mânasiyle kullanılan Kırgızca -mäksi (= *mäk+si*) lâhikası:

kara-mak-sığan «görmez gibi yapan, görmezlikten gelen»;

esit-pâk [1]-si-gân «eşitmez gibi yapan, eğitmezlikten gelen» (MELIORANSKI, s. 61).

Belki de bu şekil *mâz-si* ile bir benzemsizlik *«dissimilation»* dolayısıyle doğmuş telâkki edilebilir (mk. Osmânicâ'daki muadil tabirler § 1461, 1462).

IHTAR 2 — (bk. yukarıda a. harfindeki -ıgsâ lâhikası).

IHTAR 3 — Div. L. T. -sik suretinde pek acayıp bir lâhikanın da varlığını haber veriyor ki bu, fiil tabanlarına katılarak (meğul bir mânaya yakın) zorlanması ve yeniliş mânası yeren fiiller teşkil ediyordu. Öyle görünüyor ki bunlar, örnekseñimli bir teşekkülle vücut bulan küçük bir kelime takımından ibarettir. Bahsi geçen bu lâhikanın § 889, e, ihtar 1 sonları)ında söylenen lâhikalarla hissüm olması da mümkündür.

Bu fiiller şunlardır:

är-yagi-ka tut-suķ-da [3] (veya *bas-sik-ti*) «adam düşman tarafından tutulmuş (basına uğratılmış) oldu» (II, s. 179). Muk. Osm. *tut-sak*.

an-ing [2] *qas-ut iş-i bil-sik-ti* «onun gizli işi bilinmiş oldu»;

[1] Müellif bu lehçede -mäk -mak suretlerinde kullanılan mastar lâhikasının *p < m* değişimiyle *olarak* -pâk, -paķ çegitleri de olduğunu söylemiyor. A.U.E

[2] Müellif arap imlâsiyle (et) suretinde gösterilen bu kelimeyi (anıq) okumuştur; biz ise bunun arap yazılı metinde üzerine konulmadığı halde varlığı takdir edilen bir noktalaması ile (anıq) okunması lâzım gelecegi fikrine dayız. A.U.E

[3] *tut-suķ-dı* olacak A.U.E

ut-suğ-mak «oyunda yutulmuş olmak» (l. s. 205; mk. Osm. *ut-mak*);
ur-suğ-mak «vurulmuş olmak»;
ol tavar-in aʃ-sik-ti «o davarını aldırmış, kaptırmış oldu»;
yar-sık-mak «birinden ayrılmış olmak» (III, 74);
yöt-sik-mak «(kaçan adam) yotışılmış olmak».
 Osmanlıca'da buna benzer bir teşekkür bilinmiyor.

IHTAR. II — İki veya üç fiilde : *si* lâhikası - *ik* lâhikasıyle birleşiyor (§ 843 veya 860).

Bu türemelerin oldukça değişen kavramları vardır:

kanık-sa(si)mak = *kanık-mak* (§ 843);

gecik-sin-mek «çok geç diye saymak» mk. *g'ec-ik-mek* (§ 843);

duruk-si-mak «yerinde durup beklemek»; mk. *darmak*. Mk. *zeyilter*.

Daha ileride (§ 864) - *ek* (-*ik*) lâhikasının - *le* lâhikasıyle bir kaynaşıklığı görülecektir.

- [i]rga-, - [i]rgan-, - [i]rgin - LÂHİKASI.

845. Altayca'daki -*rka* lâhikasına yaklaşırılması gereken ve muadili öncül (-[i]rge-) şekli yok görünen bu lâhika, -*ik* - ve -*si* - lâhikalarından çok daha az kullanılır. Değişimli kavramları olup, kâh isimci tabanlara kâh fiilci tabanlara katılır (mk. § 843, haşıye):

yad-irga-mak «yabancı saymak (*yad*, *yat*, bk. § 871, haşıyesi: fena, kötü; mk. *yad-irgi* «yabancı, garip, meşhûl» I. 1, 203, 204, 217), kaçmak, çekinmek»;

ac-irga-mak «birisine acımak»;

az-irgan-mak «az vermek, parasını harcamakta eli sıkı davranışmak»;

kis-irgan-mak «aynı mâna [1]: *kismak*, *kesmek*'ten;

[1] Yine mk. *esirgemek* fiili ki, *azirgan-mak* fiiliyle aynı manzara ve aynı mânadadır; yine *kisirgan-mak* fiiliyle de aynı mânada ise de, busun iştikâki meşhûldur. Çağatayca'da *سۈرەتىلىرى* suretiindedir. J.D.

Fikrimizde *esirgemek* ve *azirganmak* fiilleri, müellifin dediği gibi aynı yapılış manzarası vermekle beraber, aynı mânada değildir; ve *esirgemek* fiillinin iştikâki da meşhûl olmasa gerektir:

Azirganmak fiili Çağatayca (az görmek, az saymak) mânasında olup *az* sıfatından türeme görünüyor.

Esirgemek ise, Çağatayca *asragamak* (gizlemek, muhafaza etmek) kelimesinin ariklanışlı «affaiblissement» görünmektedir. Çağatayca'da buna yakın başka kelimeler de vardır:

اسرا *asrama* (hıfz, himaye, vikaye, siyanet etmek, korumak);

Asraganlıq (korunulmağa, saklanılmağa läyik).

Asralma (saklanılmak);

Bütün bu kelimelerin başlarındaki kök, «alt» mânasındaki *ast* ve *as* olsa gerektir (ykl. *aşağdı* kelimesindeki *as*); nitekim lehcemizdeki *ast-ar*: «elbise altına konulan, elbise altında gizli kalan kumaş» demektir. Şu halde (muhafaza etmek, korumak, gizlemek, saklamak) gibi mânalar esasen «bir şey altına koymak» aslı mânasından türeme olmak lazımgelir. Huastuanift adlı eserde manî mezhebindeki Uygur Türklerinin dualarında yer yer tekrar edilen bir dua hatimesinde *astar* suretiinde görünen bir emri hazır siygası vardır ki, bundan *astar-mak* suretinde bir mastarın da var olduğu düşünülebilir:

Man astar hirza (= hemen esirge, koru).

Huastuanift'de tercumesiz bırakılan ve Sanskritçe'ye atfedilen bu ibare, bizce verdığımız

bəs-ırgan-mak «kâbuslanmak; bəsmək, birine ağırlık çökmek» tən [1].

$\frac{-e-}{-a-}$ veya $\frac{-i-}{-ı-}$ LÂHİKASI.

846. $\frac{-e-}{-a-}$ veya $\frac{-i-}{-ı-}$ vokalleri bir isim tabanına katılmakla, bir takım fiilel tabanlar teşkil edilir:

benz-e-mak «beniz den»;

boş-a-mak «esini bırakmak», «boş dan»;

yaş-a-mak «ömür sürmek», «yaş dan»;

den-e-mek «çınamak, tecrübe etmek» tarz, tecrübe mânasına den den;

kən-a-mak «kan akmak», «kən dan»;

oğr-a-mak «yolda kargaşmak, bir şeye maruz kalmak», *oğur* «tesadüf, fal, (mecaz mânasiyle) yol, dan»;

oyn-a-mak «ogun dan»; mk. § 121;

san-a-mak «birisine *san*: saygı göstermek»;

harc-a-mak «elden çıkarmak, *harc* «sarfl» dan»; birincə tuzak kurmak, onu fena bir duruma koymak»;

toz-a-mak ve *n* li mutavaatları: *toz-an-mak* ve *toz-un-mak* «toz kaldırmak» [2];

yavaş-i-mak «yumşamak taşın kabul etmek» (*Kamus I*, 481 et. 554).

Şu aşağıdaki fiiller daha az kullanılır:

tebs-i-mek, *tebes-i-mek*, *talab(p)-i-mak*, *galab-i-mak*; *kıvr-a-mak*, (*kıvr*, § 121); *sak-i-mak* (*Kamus I*, 610), *cökər-a-mak*, (*cökür*, § 121); *kağs-a-mak* (*kağış*, § 121); *art-a-mak*.

İHTAR. — Eski Osmanlıca'nın şu iki fiili aynı təcəkkülle vücut bulmuş görünüyor:

darlig-an-mak «darda olmak, rahatsız olmak»; (1426 yılı yazmaları, yap, ve 38) *dar-lik dan*;

yarlıq-a-mak «caffetmek, bağışlamak» *yarlık*, *yarlıq* «emir, ferman, mağliret»...

Yine mk. eski Osmanlıca'da *renc-e-mek* (*renc-i-mek*).

847. İHTAR. — Bir vokalle sonlanan çok heceli öyle fiil tabanları vardır ki, bunlar bundan evvelki bentte mütalâa edilen türemelerle aynı örnekte oldukları halde, sonlarındaki bu vokalın köke mi ait olduğunu, yoksa bir türeme lâhikası mı olduğunu kəstirmek Türk dili tətikkilerinin bugünkü haliude müşküldür. Mk. § 567.

[1] Yine mk. *imızgan-mak* veya *imizgen-mek* mastarı (ki iştirakçı meghuldur);

نگزىچىڭ ئاشۇنىڭ (B. de M. ye göre: *taş-ırķa-mak* «yoıldaki taşlardan ayak yaralanmak, (*Kamus tərcüməsi I*, 274) iki defa geçiyor..

Saşmak «s'étonner» mânasında Çağatayca'da *Tan-ızga-mak* (Ab., 177), ve Altayca'da *tañ-arga-* veya (*tañ-da-*) (Gr. alt. s. 260) suretinde mastarlar da vardır. J. D.

[2] Mk. müteaddi نۇزىچىڭ *toz-ut-mak* fiiliinin mânasıdır [*Kamus tərcüməsi I*, 109, 213, 218, 263], ve نۇزىچىڭ (ayni eser, 109).

mâna ile öz Türkcedir: Yine *hirza* emir niygasına nazaran bir de *hirza-mak* (*kirza-mak*) mastarının varlığı sezilebilir. bk. (Rad. II. Kazan) *kirşa-mak* (kuşatmak, etrafı sarmak, muhafâza etmek), veya (Rad. II. Kazan «Şor»), *hırsa-n-mak*, hasıslık etmek, elde tutup harcamamak, saklamak, yklş. *kirş* (iktisat, tutum — Konya). A.U.E.

Ml.: *bari-mak* «garder, conserver» (yani saklamak, korumak); *tasi-mak* «porter».

Bu son vokal kararlı bir unsur olmadığı zamanda da yine böyle bir şüphe var. Nitekim *aza-mak* fiili, besbelli bir menşeden olan *aza* kelimesiyle karşılaşılır ve Türkçenin morfoloji prensiplerine (mk. § 9) sıkı sıkıya bağlı kalarak -*az* unsurunun bu iki kelimedede müşterek olduğuna bakılırsa, her ikisinin de kökünü aynı *az* şékinin tekil etmeyeceğine inanın meyledeceği gelir.

Fakat henüz böyle bir karara varış da pek acele bir şey olur. Çünkü bonalardaki kökün iki beceli olması, ve sonundaki vokalın değişken olmak dolayısıyla kâh alçak, kâh yüksek neviden bulunması da mümkün (§ 37 ve 155); asıl bu kökte görülen vasif, kökün mahi-yeti değil, sonu vokalli olmasıdır.

Nasıl ki *aza-mak* fiilinde ve bundan türeme (-[i]k lâhikalı) *aza-k* kelimesinde kökün sonunda alçak bir vokal olduğu halde, *azu-n* kelimesinde bu a alçak vokali, u yüksek vokali suretine girmiş bulunuyor [1].

Bu cihetle biz bu hususta daba geniş bir surette bilgilenmiş olunciya kadar [2] burada sadece sonundaki yüksek vokallerin alçak vokallerle keşiklendiği fiil tabanları da var olduğunu kaydettmekle iktifa ediyoruz:

öde-mek «acquitter une dette» *ödü-nç* «prêt»;

iğre-mek «mugir» *iğri-k* «qui mugit beaucoup» [3];

dise-mek «trouer» *dipi-k* «troué»;

saga-mak (veya) *saya-mak* «pleurer un mort» *sagu* «lamentations des pleureuses»;

kuru-mak «sécher» *kura-k* «sec»;

k'ökre-mek «être vert»; *kôkrû* «verdures, légumes» [4];

gasdan-mak «s'appuyer» *gasdi-k* «coreiller»; ve *gasdi-m* «qui a un nez plat (yassı bir burnu olan);

seyri-l-mek «devenir clairsemé» *seyre-k* [5];

u/a-/mek «devenir grand» *ulu*;

usan-mak «s'ennuyer, se dégoûter de quelque chose» *usu-n* usanmış «ennuyé» (Bianchi ֆայջ 1 kelimesinde).

848. İsimden türeme olan bir takım fiiller özgelemecli tabanlar (§ 569) halinde görülmekle beraber, bunların aslı tabanlı fiillerini bulup göstermek mümkün değildir:

[1] Bu hadiseyi, dilin kendi yapısını ne kadar az da olsa yumuşatıp kıvraklaştmak yolunda bir meyli gibi görmek icer eder. Bu bir bükün «flexion baslangici» gibi bir şemdir (mk. § 9) J. D.

[2] Başka Türk lehçeleriyle kıyaslanınca, bazı haller birinci şareziyeye hak verir gibi oluyor. Nitekim *kapa-mak* ve *kapa-k* kelimeleri yanında *kap-kak*(= *kapak*) ta görülmektedir ki, bundan tek heceli bir *kap* kökünün varlığı meydana çıkıyor. Yine mk. *kapla-mak* ve *kaplı* (§ 853, ihtar) J. D.

[3] Müellif Arap alfabelinin noktasız bırakılan 'î ini n̄ okuyacak yerde, sadece g okumuş olacak *inğre-mek* olsa gerek. A.U.E

[4] Müellifin besbelli Arap harfleri imlâsında okuduğu bu kelimeler *göger-mek* ve *gögeri* (Mk. *göveri* aşarı) olacak ki, o zaman bu zümreye girmemek lazımdır. A.U.E

[5] Müellifin belki Arap alfabeli imlâsında okuduğu bu mastar, halâ kullanıldığı gibi *seyre-l-mek* olacak ki, o zaman yine bu takıma girmemesi gerektir. A.U.E

Müşareket tabanlı :

pek-iş-mek (eski Osm. *پکىش*, *berk-is-mek*) «durcır, devenir dur»;

Sebeçî tabanlı :

pek-it-mek (eski Osm. *پکىت*, *berk-it-mek*) «durecir, rendre dur», *pek* (eski Osm. *پک*, *berk* «dûr»).

Böyleleri gibi iki halden biriyle izah edilebilir : ya bunların aslı tabanlı fiilleri kullanıyordu da sonradan kullanılmaz olup ortadan kalktı [1]; veya bunların aslı tabanlı fiilleri hiçbir zaman var olmamış olup bu türemli fiiller, özgelemeçli tabanları olan fiilleri örnekseyiz yoluyle doğrudan doğruya isimden teşkil edildi.

Daha başka misaller :

cit-iş-mek «centrelacer», *cit* «claire»;

eğri-l-mek «tordre, ployer», *eğri* «tordu, courbex»;

bas-in-mak «tenir tête à quelqu'un», *bas* «tête»;

öc-üş-mek «parier», *öc* «pari» (mk. *öc-ür-mek* «faire un pari»);

öngü-p-mek «entêter», *öngü* «entêtement»;

kayg-in-mak «être de travers», *kayg-* «de travers»;

gir-gur-iş-mak «se disputer bruyamment», *girgir* (sesad) = «bruit, vacarme, dispute»;

öñ-ün-mek «se trouver vers», *öñ* «devant»;

gici-smek «démanger», *gici* veya *gicik* «démangeaison» bk. Bianchi, (چولشمن), *tchivlich-maq* «chuchoter», *tchivil*, sesad; bk. § 850);

duru-t-mak «clarifier», mk. *dur-uł-mak*, § 843 bk. Bianchi درع عن kelimesi.

849. Bir takım kelimeler kâh fiil tabanı, kâh isim tabanı (§ 133) olarak kullanılmıştır ki, bunların ilk kullanımları hangisi olduğunu ayırt etmek her zaman kolay bir şey değildir. Bir takım hallerde ve başlica iki heceli bir takım kelimelerde öyle görünüyor ki, bunların en eskisi apaşkâr isim tabaasıdır : her halde *eksi* «âigre» kelimesi *eksi-mek* «aigrir» kelimesinden eveldir. Şu halde bu mastar (bir sıfır türeme lâhikâsiyle) türemiş bir kelime sayılmak gerektir. Böyle tabanlarını şurada bir listesini veriyoruz.

1° tek heceliler :

tat «goût», *tat-mak* «goûter» [2].

doñ «glace», *doñ-mak* «geler»;

ışış «cenflure», *ışış-mek* «enfler».

Bunlar da öyledir :

añ; *iv* (Bianchi : *ي*); *pus*; *tüm*, *töz* (mk. § 846 haşiye, 2); *dik*; *diñ*; *sürç*, *sik*; *siñ*; *sañ*; *sık*; *tañ*; *g'ev* (B. de M.); *um*; *ses* (eski Osm.).

2° iki heceliler :

ağrı «douleur», *ağrı-mak* «avoir mal»;

sancı «crampe», *sancı-mak* «éprouver une crampe»;

kuru «sec», *kuru-mak* «sécher» (Mk. § 847 deki misaller listesi);

eski «vieux», *eski-mek* «vieillir» (causız geyler hakkında);

[1] Naâl ki *pek-i-mek* fiiliindeki durum böyledir: Şark Türkçesinde varlığı görülen (*big-i-mak*). G. D. 635.

[2] Müellif bunu «dat» suretinde kaydediyor ki, lehçelerde bu yolda bir söyleniş te vardır A.U.E.

koca «vieux, grand; mari», *koca-mak* (vieillir) (canlılardan bahsederken);
kari «vieux, vieille femme» (eski Osm.); *femme* (épouse); (umumiyotle) kadın;
kari-mak «îtiyarlama» (eski Osm.) [1];
boya «peinture», couleur, cirage», *boya-mak* «peindre»;
siva «crépi», *siva-mak* «crépir»;
g'erek «nécessaire», *g'erek-mek* «être nécessaire».

Bunlar da öyledir:

ari (eski Osm.); ekşi (bk. daha yukarıya); *iti, ijt, bavl, i, terki, storii, salki, damla, kama, koku, kekre, kükre, keke, yama, yañsi, gicer, gicik, arık, kivir, olçer, kerkin*, (§ 843, sonlarında) *irak* (Clodius, 33).

3º Üç heceliler:

ogulga «couture provisoire», *ogulga-mak* «bâtir (couture)». [2]

IHTAR. — Bundan başka özgelemecli fiil tabanlarına örnekseniş suretiyle teşkil edilmiş (hem fiilel hem isimcil) müşterek tabanlı fiiller de vardır ki, şunlardır:

1º Mütavaat fiilleri örnögünde tabanları olanlardan bir takım:

inan-mak «croire» *inan* «confiance, foi» (muk. *inak* «digne de foi»);
utan-mak «avoir honte» *utan* «honte» (mk. *ut* «honte», 840);
bezen-mek «se parer» *bezen* «parure» (mk. *beze-mek* «corner»);
üzen-mek, (*özen-mek*) «s'appliquer à quelque chose» *üzen* (*özen*) «soin méticuleux»;
üşen-mek «être paresseux» *üşen* «paresse» (bugün *üşenlik* derler) [3];
usan-mak «s'ennuyer» *usan* «ennui, dégoût» (bugün *usanç* derler).

2º Müşareket fiilleri tipinde tabanları olanlardan bir takım:

dola-s-mak «tourner, faire des détours» *dola-s* «enroulement, embarras»;
ogra-s-mak «se rencontrer, combattre» *ogra-s* «rencontre, combat»;
oyna-s-mak «jouer ensemble» *oyna-s* «maîtresse», Muk:
bağda-s-mak, *bağdaş*; *sarmaş-mak* (854, ihtar 2) *sarmaş dolas*; *savaş-mak*, *savaş*;
barış-mak, *barış*; *değiş-mek*, *değiş* (§ 576, ihtar);
sivis-mek, *sivis*; *güreş-mek*, *güreş*; *yarış-mak*, *yarış*;
kariş-mak, *kariş muruş*; *apis-mak*, *apis*; *kığış-mak*, *kığış* (§ 850, ihtar); *tavuş-mak*,
tavuş; *kargış-mak*, *kargış* [4].

uğraş(-); *güreş(-)*; *savaş(-)*- gibi çogu «saldırıçma» ve «çarpışma» mânâsını veren bu fiil tabanlarında karşılıklı yapış fikri pek açık olarak görülmektedir. Şunları da bulabilelerine katmak lâzım:

döv-üş(-); *vur-uş(-)*; *dök-uş(-)*; ve şark Türkçesinde yine *savaş* «combat» mânâsına da *cabgul,as* veya *اتغۇلاش* چابغۇلاش *soğuş* :

چابغۇلاشتى *cabgul,as-mak* (PAV. DE COURT.); *talas*, *dalas*, *ķavga* «querelle»;

[1] آد، اوکاک و توچانن و قاریق اوکااز (A.U.E) *an-da ölümek ve kocamak ve kari-mak*

ol-ma-z «là (au paradis) on ne connaît» «ni la mort ni la vieillesse» (Ris. B. s. 21) J.D.

[2] *ayulga-la-mak* ve *oyga-la-mak* da derler. J. D.

[3] *üşen-g'en-lik* de denir. A.U.E.

[4] Nisbeten uzun olan bu kelime takımı da gösteriyor ki, Yakutça gramerinde isim kökleri (tabanları) ile fiil kökleri (tabanları) arasında pek açık bir ayrılış sınırı var olduğumu iddia eden Bochtling nazariyesine de harfi harfine bel bağlamak ıcap etmez. J.D.

gövde, vituperation» (mk. Osm. «gövde-mek» «échanger des injures»).

Osmanlıca'da (muttasıl, ittisalinde «tenant») mânâsında *tutag* kelimesi, şark Türkçesinde *fiil tabanı* olarak kullanılır. Yine mk. *yaras* «arrangement» (Osm. *barış*).

kınğas «consultation» (Ab. 361); *almış* «échange» [1]. (D. G. 372) mk. Osmanlıca *değiş dokus* «échange»; *çırmas* (*sarmaş dolas* mânâdaşı) : (Ab. 240). Yine mk. Div. L. T. I., s. 307 ve aşağısı.

Bütün bu kelimeler de fiil tabanı hizmetini görürler. *kargas* kelimesi Abuşka lügatinde Osmanlıca karşılığıyle (s. 318) *karış katış* suretinde izah edilmiştir. Mk. Osm. *karma karış*, *karış muruş*.

Yine mk. Osmanlıca *dokus* «collision».

850. $\frac{-de-}{-da-}$ LÂHİKASI, bir sesad «onomatopée» tan türeme fiillerde.

Türkçede sayıca çok olan sesadların umumiyetle iki şekli vardır :

1° Kapalı hece halinde tek heceli bir sesad :

pat «gürültü»; *par* «çıldayan bir ziya fikri»; *kıp* «kipirdama»; *sak* «çarpma»; *güm* «çinlayan gürültü»; *his* «hıçkırı»; *fis* «dudak ucuyla konuşma»; *viz* «böcek vizaltısı».

Bu sesadlar -le lâhikasıyle türeme fiiller yücuda getirirler (bak. § 838de misallerine).

Şu sesadlarda da böyledir :

Pat, çat, küt, par, har, hor, hır, zır, şar, şır, tır, gar (*gurgur*), *gür, fir, cir, vir* (*virvir*), *dir* (*dirdir*), *sap, güm, his, fis* (*fış-fış-mak*), *ciz, viz, diz* (*dizdiz*), *sak, ik* (*vik*), *fık, pük*.

Şunlarda da böyledir, fakat daha aşağıda bahsedilecek olan uzantılı şekil bunlarda yoktur :

of, uf, pos, tuf, ih (*ju-kı ih-lamak*), *hort, mav, hav, zib, inc* (Bianchi, *huk* kelimesiade). - *girt* sesadı *girtlaç* ismini verir.

2° Kâh evvelki şeilden türeme olan, kâh kendisinin tek heceli bulunmayan çok heceli uzantılı bir şekil. Bu uzantı *«allongement»* (*t, p, b, k, c* seülerinden sonra geldiği zaman) -*ir* suretinde ve (*r* den sonra) *il* suretindedir. (*g, g, s, s, z, v, m*) seslerinden sonra ise kâh -*ir*, kâh -*il* suretindedir. Misal için yukarıda verilmiş olan sesadlar söylece uzantılarılar :

Pat ir, par-il, kıp-tr, sap-ir, his-ir «frou-frou» veya *his-il* «respiration oppressée», *fisir* «bruit du narghilé», veya *fis-il* «chuchottement»; *viz-il* «mouvement rapide», veya *viz-il* «bourdonnement d'insecte».

İki heceli sesadlar -*de(-da)* lâhikasıyle türeme fiiller teşkil ederler. -*di* (veya -*ti*) ile türemli olan isimler daima bu fiillerle karşılıklıdır. Mk. bunun hakkında § 519 ihtar 2.

[1] Filozofi terimlerimiz arasına «alterpance» karşılığı olarak verilen bu *almış* (karşılıklı alma «söylemek mümkün olsa : te'ahuz» veya karşılıklı verme «te'ati» mânâsında olduğuna göre yanlış olduğu, ve bunun yerine Anadolu'da yer yer kullanılan *keşik* den türeme *keşikleme* (ki bunobetlese esen rüzgar için *keşikleme* suretinde de kullanılmıştır) tabiri kanaatim zee pek yerinde ve elverişli olduğu bundan da anlaşılıyor. A.U.E.

Ml.: *pat-ir*; *patir-da-mak* «faire du bruit» -şilini, ve *patir-di* veya *patir-ti* [1] «bruit» türemeye ismini verir.

Par-ıl; *parıl-da-mak* «briller» ve *parıl-di* veya *parıl-ti* [2] «éclat» ismini verir.

(İçlerinde çoğunun mânası § 858 de gösterilmiş olan) su uzantılı sesadlarla da böyle olur:

Pat-ir, *pit-ir* [3], *çat-ir*, *cit-ir* [3], *göt-är* [3], *köt-ir*, *par-ıl*, *cır-ıl* [4] *har-ıl*, *hor-ıl*, *hir-ıl*, *zır-ıl*, *sar-ıl*, *sır-ıl*, *tır-ıl*, *gar-ıl* (veya *kar-ıl*), *gür-ül*, *fır-ıl*, *vir-ıl*, *şap-ır*, *güm-ür*, *hiş-ır* ve *his-ıl*, *fiş-ır* ve *fiş-ıl*, *fis-ıl*, *fis-ıl*, (Kamus tercümesi, 321), *viz-ır* ve *viz-ıl*, *cız-ır*, *çak-ıl*, *tak-ır* [3], *tık-ır* [3], *şak-ır*, *jık-ır*, *kık-ır* (Sami Bey, *g'evrek* kelimesinde), *cır-ıl*, *tip-ır*, *kır-ır* veya *cın-ır* (mk. Kam. tercümesi I. 110 *çır-* gingirdi).

Tek heceli karşılıkları yok görünen su aşağıdakilerdeki sesadlarla da böyle olur.

Çağıl veya *çağılı* (ihtar, I), *şadır*, *şükür*, *sakır*, *gümbür*, *cunbur* (mk. *cunbadak*), *cunbul*, *kakırı*; (mk. *kıkı*), (h) *öngür*, *çangır* (- *çungur*), *çingir* (mk. *çın*), *zangır*, *zingir*, *şangır* (- *sungur*), *singir*, *tangır*, (- *tungur*), *tıngır*, *gicir* veya *kicir* [5], *cayır*.

IHTAR. 1 — Su aşağıdaki türemeler, kendilerinden doğmuş oldukları iki heceli sesadların da kullanıldığına delâlet edecek elde bir şey olmamakla beraber, biribirine benzeyen teşekkürlerdir:

uğul-da-mak «bourdonner» *uğul-du*;

kimıl-da-mak (mk. *çıl* *kimıl-di* ve *kim-la-n-mak* [B. de M.]);

cığıl-da-mak (mk. *cağılı*) *cığıl-di*;

fısıł-da-mak [El-Kam. tercümesi 1.552] «siffler (serpent)» *fısıł-di*;

samur-dan-mak, *humur-dan-mak* «marmonnaer» *sumar (humur)-tu*;

maşul-da-mak موشلارق «ronfler»; *çekir-de-mek*; *koçoğ-da-mak*. [6] (Bianchi, *مۇغۇنلىق* kelimesi); *dızıl-da-mak* (Bianchi *دېزىلەق* kelimesi); *tapır-da-mak*, *tapır-di* (Bianchi *تۇپۇردىق* kelimesi).

Muk. *zimbır-da-t-mak* «gratter, faire résonner un instrument à corde»; *zimbır zimbır* «bruit de cet instrument»;

gırıl-da-t-mak (*nargile-yi*) «sumer= faire gargouiller un narguileh»;

[1] Müellif bunların sonundaki lâhikaların çok zaman *d* suretiindeki imlâsına bakarak okunuşlarında yansıyor. Sonu *r* li veya *t* li sesadlara katılan bu lâhikalar lehçemizde daima *t* söylenilir. Bazen (*di*) söylendiği de olur, fakat bu hal sesadın ilk hecesi sonunda bir *t* konsonu olmasına bağlıdır:

Pat-ır di, *çat-ır di*, *küt-ür dü*, vs.

Şu halde *patır-ti* suretiinde verilen okunuş, lehçemizin tecvidine göre değişir. A.U.E

[2] Coğu sesadlardan ibaret olan bu kelimeler içinde böyle ışık adları da vardır ki, bunlar ötekilere nisbetle pek azdır. A.U.E

[3] *pitir*, *çitir*, *götür*, *cırıl*, *tak-ır*, *tık-ır* kelimelerinin tek hecelileri, *pit*, (*tit pit*), *çit*, *cır*, *tak*, (-*tık*), *küt* olup türemeleri -le ile teşkil edilmez. J.D.

Müellifin bunlar arasında verdiği *götür* kelimesi *kütür* olacak. A.U.E

[4] *cır-ıl*, olacak. A.U.E

[5] Şu iki heceli sesadların -de li türemeleri olmaz görünüyor:

ıkıl, *ıgil*, *ıldır*, *fısır* (mk. *fiş*) *kıvr*, *çangıl*, (*cangul*), *katır* (*kutur*), *vakır* (El-Kam. tercümesi, I, 446); *كىڭىل* *ئەنۈل* *ئەنۈل* (hafif hafif: doucement) (1426 yazmaları, yap. 109; mk. BIANCHI); *üfür* (BIANCHI, *عۇفرىت* kelimesinde, fena izah edilmiş; mk. *üfürmek*); *püfür* (p. p. *kış-mak*; H. RAH, Met. 543). J.D.

[6] Bu kelime ne yapılış, ne sövleniş, ne mânâ belirtme -

yelpir-de-t-mek «faire bouffer, laisser flotter au vent de la course»;
singil-da-mak, *zingil* (B. de M.); *tatlı da-mak* (B. de M.);
tukul-da-mak, *tukul* (B. de M.);
cəzur-da-mak;
şıpur-tı, *şıpir*;
çugul-da-ş-mak (VAMB., Alt. Osm., s. 157);
łopur, *łop*;
opalı;
sapır, *sopur*;
paşdır kälđür (bu teşekkül için mk. جالدر چولدور [paş-dir çal-dur. A.U.E.] J. AS., 1887, s. 354); yine mk. eski Osm. şu misaller:

هەن جىفەر كپۇر كپۇر نېردىغان آشىھە ئېندى (heman Ca'fer köpür köpür nerdüban-dan aş-ga in-di A.U.E) (Battal, s. 27);

گوکسی ایز ایز ایز (gök-si öt-üç öt-üç öt-üç-di A.U.E) (Aynt ver).

Türkçenin daha derinleşik bir surette tıpkılarıyla şüphesiz bunlarda eksik kalan aracı şekiller ortaya çıkarılacaktır. Bazan bunların bu aracı şekillerinin ortaya çıkması kendiliğinden oluyor. Mesela *iñlemek*, *iñldemek*, *iñldi* «gemicir» kelimeleri ister istemez bizi *iñ* suretindeki sesada (ve uzantılı: *iñ-il*) götürüyor. Ve yine *çağ-La-mak*, *çağ-i-da-mak* *çağ-ı-dı* türemeleri *çağ* ve *çağ-ı-* kelimelerine dayanıyor.

IHTAR. 2 — *de-mek* li fiiller, özgelemeçter (§ 570) alabilirlər:

kimil-da-n-mak «bouger (neutre)»;

kimil-da-t-mak «remuer, faire bouger».

İHTAR. 3 — Bir takım uzantılı sesadalar $\frac{-dek}{-dak}$ li (ve müstesna olarak *da-yık* h) isimler de teskil ederler ki, bunlar umumiyetle $\frac{-de-mek}{-fa-mek}$ fulleriyle ilgilidirler:

fir-il-da-mak «tourner vite»; *fir-il-dak* «girouette»;

çekir-de-mek «ballotter comme un noyau» (*çekir-dek*); «dans un fruit sec»;

çakil-da-mak «faire un bruit de galets entrechoqués»;

sakil-dak « claquet de moulin à eaux. »

Yine un *kikir-dak* (*kikir*: abri d'objets usés; *dak*: dan) «

Yine m.k. *kıkır-dak* (*kıkır* «bruit d'objets secs, d'os» dan) «cartilage»; *bingil-dak* veya *bingil-dagık* (*El. Kam.* tercümesi, I, 535; قانچه) «fontanelle du crâne»;

Yine m.k. (?): *bağır-dak* veya *bağıl-dak*, *bakıl-dak*, *böbür-dek* (*bögür-dek*) [1]:

Aucher, *çimur-dik* «cartilage» kelimesini de veriyor. Mf. *k'emir-cık* (Sarışça: *kemirçak*)

bıngıl-dak kelimesi *bıngıl-da-mak* fiiline yaklaşırılmalı: (*karaman kuyrağı-u* gibi
bu şekilde varak yüzü var)

Vine mā kūku-dāk chisuit erasitilléetny /kūku-dāk svif matim

[1] Müellit boyaların ilk başlarındaki 6. Jari Ücretinde yerliler 4/115

(Mk. *fikir bir ede* «un air mutin»; *çinir-da-k* veya *doñur-da-k* veya *çingrak* «clochette» (mk. eski Osmanlıca: *çinra-mak*, *çinir-da-mak* ve tob. *tungarta*).

IHTAR. 4 — *iş* le uzantılı az miktarda bir takım sesadlar vardır ki, onların da türemeleri -de ve -di ile olur:

kığ-iş (veya: *cığ-iş* [1] [El-kam. tercümesi, I, 838: *جَنْجَنْ*]) «stroutou, cliquetis»; *kiğış-da-mak*; *kiğış-di* (mk. *جَنْجَنْ* «cliquetis»; El-kam. tercümesi, I, 312);

kağ-iş «bruit d'effondrement»; *kağış-di*; fakat bunun türemeli fili *kağıs-amak*.

Yaklaştıranız bu kelimeleri: *جَنْجَنْ* *قاڭىش-دەڭى* kaynana zırılıtı (oyuncak) «crécelles» (El-kam. tercümesi, I, 361, 838; Burh. Qat. tercümesi, 108) - eki lâhikasıyle (§ 868, ihtar 2);

tipis (mk. *tip.*) ve *tavuş* «bruit étouffé de pas».

851. Sesadlardan türeme fiillerdeki başka lâhikalar:

1° $\frac{-\text{kir}-}{-\text{kir}-}$ ve $\frac{-\text{ker} (?)-}{-\text{kar}-}$ lâhikaları (mk. § 580, ihtar) ki, az miktardaki sesadlara veya nidalara katılır:

hay-kir-mak «crier» (mk. *hay* nidası, § 1030);

hiç-kir-mak veya (*h*)*inc-kir-mak* «anglotter» (mk. Bianchi *انگل inc-le-mek*; Çağatay, *inckir-mek*; *incğa -* [Cod. Cum. ve Ar. Fil., s. 974]);

ış-kir-mak «jaillir avec bruit (eau)» (mk. *ış* sesad ve türemeleri § 850);

tös-kür-mek veya *tis-kir-mak* «arrêter une bête de somme en lui criant: tös»;

tü-kür-mek «racher, faire tü (sesad)»;

püf-kür-mek (mk. *püf-le-mek*) ve *püskür-mek* «asperger avec de l'eau qu'on tient dans la bouche; faire jailler avec violence»;

of-kar-mak «aspiret l'air avec violence (animaux)»;

ış-kır-mak «siffler»;

kış-kır-mak «avoir peur, fuir (animaux)», *kış* kuşları kaçırılmak için, sesad. [2]

2° r konsoniyle biten birkaç mânidar silî de aynı takıma yaklaşımak münasiptir ki, insan veya hayvanların tabii olarak çikardıkları gürültülerini bildiren bu fiiller örnekse nimli bir teşekkürle yüceut bulmuş görünüyor.

sümkür-mek «se moucher»; mk. *sümük* «morve»;

aksır-mak veya *añsır-mak* «éternuer»;

öksür-mek ve *tiksır-mak* «tousser»;

üfür-mek (mk. § 850, başıye, 5) «souffler»;

g'eyirmek «lat. eructare»;

osur-mak [3] «lat. crepitare»;

ögür-mek [4] «avoir le hoquet, mugir»;

bögür-mek [5] «mugir, beugler»;

[1] *kağ* X *çağ* (*cağ*) ve *kiğ* X *cığ* (*cig*) muadillikleri *kiğır-mak* X *cığır-mak* (*çağıır-mak*) «appeler, crier» fiillerinde de görülür. Yine mk. (?) *kak-mak* X *çak-mak* «frapper». J. D.

[2] Eski bir *kışmak* (D. L. T. III. 137) = savulmak, mastarının emir siygasıdır. A.U.E.

[3] Müellif bu kelimeyi başta ü ile kaydediyor A.U.E.

[4] Müellif bu kelimeyi başta ü ile kaydediyor A.U.E.

[5] Müellif bu kelimeyi başta ü ile kaydediyor A.U.E.

añır-mak «braire»;

(*bağır bağır* veya *bär bär*) *bağır-mak* «crier»; *bağırtı* «cri»; *çağıır-mak* *çığır-mak* veya *kığır-mak* «appeler»; *mk.* *çığ* «cri»; *çığır-mak* «siffler (serpent)» (B. de M.: *kığır-mak* كيغريماك).

3º Tabanı - *kre* - ile biten şu fiiller de eyvelki takımlara bağlı görünüyor: *okra-mak* «bennir pour avoir de l'eau»; *okra-kır* - «bouillir avec l'eau»; *iğre-mek* [1] «mugir»; *gökra-mak* «bouillir avec bruit» (*mk. çökür*).

1. *af karmak* fiili (ki belki bunun aslı *hev-a-mak* «aboyer» mânadaşı olan *af-kur-mak* tır, BONELLI - LASIGUAN, *abbajare* kelimesinde) şüphesiz aynı takıma aittir.

Yine *mk.* başka lehçelerde:

alt. *yöt-kür* - veya *yöd-ül-de* - (*mk.*, *yöd-ül* «toux» § 850) «tousser»;

tab. *kış-kır* Osm. mânadaşı *püsükür-mek*;

sağ-kır - «(yağmur) kamçılamak»; *mk.*, *osm.* *sağ-mak*;

(*h)uş-kır* - «faire des insufflations magiques»;

akır - «crier, haykırmak»;

yanıgır - «resonner, yankılamak»;

alt. *çingir* - «renifler, se moucher»;

kagır - «cracher»;

katkır - veya *ķaktır* «rire, katılmak, gülmek»;

Çağat. *çüşkürmek* «éternuer (Ab., 250);

sibgarmak «humier» (Ab., 284).

2. *bangır bangır bağır-mak* ta dırler; (*mk.* *bingir bingir* - *ağla-mak*). *bağır-mak* fiiline lehçelerdeki *bağlılık* «cri» ismini ilgilidir (Feq.), nasıl ki *çığır-mak* kelimesinin de *çığlık* «cri» ismiyle ilgisi bulunuyor.

Yine *mk.* *islik* «siflet» kelimesi ki, bu eski Türkçe *si-kır-mak* «siffler» (Div. L. T., II, s. 68) kelimesine yaklaşırılmak gerektir.

Osmanlı Türkçesinde görülen fiillerin çoğuna başka lehçelerde de rastlanır. Altaycada da *kığır* - «çağırmak, bağırmak = appeler, crier» fiili vardır.

3. Ya bir - *re* lâhikasının var olduğu, veya - *re* li bir örneksenimli teşekkürî bulunduğu meselesi var.

Mk. eski Osmalîca'da:

çañ-ra-mak «çınlamak, résonner»;

Ve lehçelerde:

kip-ra-t-mak «kipirdatmak, remuer» (Feq.); ve *kip*, *kip-ir*, *kip-ır-da-mak* ve *ķim-ił-da-mak* ses adları.

Mk. başka lehçelerde:

tob. *tumav-ra* «tumagulamak, nezlelenmek, être en rhume» *tumav* «tumagu, rhume» dan;

yarig-ra - «yaruklamak, (yıldızlar) ışıldamak, «luire (les étoiles)» *yarig* «étoile» ziya»;

[1] Müellif bu kelimeyi arap imlâsiyle - *g* li olduğuna bakarak aynıyle kaydediyor, halbuki *nğ* de okunabilen bu konson, ile kelime *iğre-mek* olmak lazımlı gelir A.U.E.

mun-ra - , muğra - böğürmek, «mugir»;
mañra - , magra - melemek, «bêler»;
külträ - gicirdamak «grincer»;
kalträ - , kaltra - , kälträ - «trembler» (mk. osm. titré-mek);
tibrä - ve tibrä - «bouger, se lancer» (mk. osm. tep-ren-mek, tepre-t-mek);
kuñra - çiulamak, «résonner»;
Çag. سینکراماڭ inğrämak, sinğrämäk (NEV., Muh. L., s. 9);
çikra-mak gicirdamak, «grincer» (Div. L. T. III, s. 209).

Yine Tobolsk lehçesinde mürekkep bir - si - re lâhikası vardır ki, § 844 te ve
«§ 890, b.» da mütalâa edilenlerin bir uzantısı gibi görünüyor:

souk-si-ra «soğuk duymak, ressentir le froid»;
issi-si-ra «ısık duymak, ressentir la chaleur»;
awläk-si-ra «yalnız kalmak, s'isoler, s'esceuler».

Yine mk. Altayca - mżre lahikası (§ 844 c. haşîye, 1).

Aynı lehçede yoksuum «privatif» edatı olan siz lâhikasını hâvi (yabancı) isimlerden - re li fiil tabanları teşkil edilir:

umid-siz-ra - «umudsuzlamak, désespérer»;
yädkäş-siz-rä [1] - veya akıl-siz-ra - «perdre les esprits»;
hal,-siz-ra - «halsızlaşmak; s'affaiblir».

IIinci BAHİS — Fiilden türeme isimler.

Füllerden bir takım isimler yapılır ki, bunlar şu lâhikalarla elde edilir.

-(y)ici LÂHİKASI.

852. *عیشی - (y)ici, -(y)ici, ایشی - (y)ücü, (y)ucu lâhikası, fiil tabanının gösterdiği hadesi (faaliyet manasıyla) itiyat üzere yapan varlıklar bildirici (alem ve sıfat rolünde) isimler teşkil etmeye yarar.*

Ml.: *عیشی g'ec-ici «qui passe, passager» (g'ec-ici bir hasta-Lik) «un mal passager»;*
عیشی yurt-ici «de proie, carnassier» (keli. keli.: qui déchire»);
آرايىچى ara-yici «chercheur» (ara-yici fişek «fusée»);
عیشی yak-ici, tırma-la-gici, isirici bir derd «une douleur cuisante, déchirante, mordante»;
عیشی çürük-baklı-a-niñ k'ör ej-ici-si var «fève pourrie trouve· preneur aveugle» (mk. Carlo LANDBERG, Ata sözü VI.);
عیشی zarar-a gül-ücü ol-ma sne ris pas du malheur».

Bu sıfatlardaki mananın aynı fillerden yapılmış muzarı ortaçlarındaki manâya yaklaşığı, yukarıki misallerden anlaşılmaktadır. -(y)ici li isimlerin (muzarı temesi gibi) hem de kâh bir hal, kâh bir istikbal temesi değerinde bulunduğu eski Oşmanlıca'da bu benzeyiş çok daha göze çarpıcıdır.

Ml.: *عیشی Allah-u te'ālā ḥod' an-i gey bil-ici-dür» (A.U.E) «cor Allah, le sait bien» (1426 yılı yazmaları, yap. 169 V^o);*

با عیشی نے سفر دیادن کو کا اکروجین و کرو آخر زمانہ دجال عمر لدہ یورہ ائرجین و اندہ سنی الارب باقی قرددشلر کا الشدرجین

[1] Bu kelime başındaki yädkäş kısmı farşa görünüyor. A.U.E

Deccâl ‘asr-in-da gir-e indir-ici-gin ve an-dâ sén-i ol-dûr-üb bâki kârdas-lar-un-a ulâ-s-dar-ici-gin (A.U.E) «Issa (Jésus), je t'enlèverai au ciel; puis, à la fin des temps, à l'époque de l'Antéchrist, je te descendrai sur terre et là je te tueraï et puis te réunirai à tes autres frères». (*Aynı yer*, yap. 176).

Anadolu'da bu siyga, -(y)ecek (§ 639) lâhikalı siygamın mânâsına yakın bir mânâda kullanılır [1].

Çoğu zaman -(y)ici li türemeler san'at sahipleri ismi olarak kullanılır, (Mk. isim tabanlarından türeme -ci li san'at sahipleri isimleri § 542):

ara-yıcı «gümruk yoklayıcısı» «visiteur en douane»; *ör-üçü* «repreneur, stoppeur»; *bak-ıcı* «fâcî, diseuse de bonne aventure»; *sat-ıcı* «vendeur»;

(kız) *gör-üçü* «femme qui se charge de trouver des jeunes filles à marier»; *kahve döv-üçü* [2] -nûn hînk de-yici-si «celui qui dit chan» au broyeur de kafé (la mouche du coche);

dile-n-(.)ıcı «eski Osm. dile-n-ıcı «embeldiant» yerinde».

Mk. Eski Osmanlıca'dan alınan şu misalleri:

can al-ıcı «Azraîl, ölüm meleği = nom turc d'Azraël, ange de la mort» (Ris. B., s. 49);

ķabır kaz-ıcı «fossoyeur, (*Aynı yer*, 61);

ősür dir-ıcı-ler «dimiers, ondalıkçular» (1426 yılı yazmaları, yap. 174);

don-jar-ı arı id-ıcı-ler «foulons, elbise temizleyiciler» (*Aynı yer*, yap. 175). Mk. şimdiki Osm. çır-p-ıcı.

IHTAR 1 — -(y)ici lâhikası: nisbeten oldukça verimli 'kalmış' işe de, bunu her tili köküne katmak olmaz. Bu hususta şiveye ve kullanışa sıkı sıkıya riayet etmek gerektir.

IHTAR 2 — -(y)ici lâhikası şark türkçesindeki -kü-çı lâhikasına karşılıktır ki, bu da -kü(-gü) [bk. § 867] ile -çı (-ci: Osm.) den terkip edilmiştir.

-gü-çı lâhikası -(y)ecek, -(y)icek vs. lâhikalariyle hissildir; bk. § 1394.

Şark lehçelerinde bu -gü-çı lâhikasına muvazî bir de -mâk-çı şekli bulunmaktadır:

[1] Yalnız Anadolu'da değil umumî lehçemizde de bu böyledir:

bu hasta ol-üçü (= ol-ecek) *dir*;

ben bu işi yap-ıcı (= yap-acak) *ol-sa-m bögle dur-ma-z-di-m*;

kardes-im bara-da kal-ıcı (= kal-acak; *kalmiyal nigeltili*) *değil ki*; vs.

Görülüyorki bu siygalardan san'at ve itiyat mânâsında olağın menfi olmaz; menfi olabilecekler -(y)ecek li siygalar mânâsında hâdis sıfatlardır. İtiyat ve san'at mânâsında olanlar daima müspet kalırlar ki, böyleleri sabit sıfatlardır.

Görücü, örücü, yüzücü (itiyat ve san'at = sabit sıfat);

Bir oraklı ben bu işi görücü (görecek) oldum (hâdis sıfat);

Bununla beraber hâdis sıfat mânâsında olağında (yani san'at ve itiyat bildirmeyenler de) (y)ecek li siygalar daha çok kullanılır. A.U.E

[2] Müellif bunu dök-üçü suretinde kaydediyor. A.U.E

Ml.: قاضى نىڭ اكادىيە بازماقىي ايدىم *kadi-nıñg ald-i-ga bat-mak-çı id-im* (A.U.E.) (*'allais me rendre (mk. Osm.: var-a-caç iaim) auprès du kadi (GRENARD, s; 323). -gü ve -mak lâhikalatının mânaça muvazilikleri hakkında bk. § 704, zeyil [1].

$\frac{-[i]li}{-[i]l}$ LÂHIKASI.

853. $\underline{\mathfrak{d}}[\mathfrak{z}]$ - $\frac{[i]li}{[i]\mathfrak{l}}$, $\underline{\mathfrak{d}}[\mathfrak{s}]$ - $\frac{[\ddot{u}]l\dot{u}}{[u]\mathfrak{l}\mathfrak{u}}$ lâhikası bir takım fiilel isimler teşkil etmeye yarar ki, bu isimleri daha yukarılarda (§ 521 ve aşağısı) mütalea edilen -li li türemelerle karıştırmamak gerektir.

Bu lâhika meşhûl ortaçlarla ve daba doğrusu -[i]li meşhûl fiil tabanlarından yapılmış olan atelâde ortaçlarla aynı mânada ve miktarcı az bir takım sıfatlar yapmağa yarar.

Hattâ bizim «1st inci hal, 2nd yapılıma» (bk. § 750) adı altında gösterdiğimiz kullanışı, dahi alan fiilel naatlar da bulunur:

Öküz koş-uğu araba «voiture attelée avec des bœufs»;

şilte ser-ili bir minder «(matelas de) sofa recouvert de petits coussins».

Ml.: $\underline{\mathfrak{d}}[\mathfrak{z}]$ *as-ılı* «suspendu» (*as-ı]-an, as-ı]-mış* in mânadaşı) *as-mak* «suspendre, pendre» dan;

$\underline{\mathfrak{d}}[\mathfrak{z}]$ *kapa-lı* «fermé», *kapa-mak* «fermer» tan.

Bunlar da öyledir:

ek-ili «semé»;
ört-ülü «couvert»;
bas-ılı «imprimé»;
bük-ülü «tordu, file»;
ciz-ili «rayé»;
düz-ülü «arrangé»;
dök-ülü «répandu»;
diz-ili «rangé»;
dik-ili «échê, planté»;
sar-ılı «cœroulé»;
say-ılı «compté»;
tak-ılı «attaché, raccroché»;
ta-tı- «pesé»;
tika-lı «bouché»;

g'üm-ülü «enfoui»;
g'ep-ir-ili «traversé, emmenché»;
yaz-ılı «écrit»;
yığ-ılı «entassé»;
döse-lı daya-lı «bien en ordre»;
ser-ili «étalé»;
kar-uğu «remontée (montre); tendu (arc)»;
dür-ülü «plié (papier)»;
g'ey-ili «habillé»;
sok-uğu «fourré, piqué, éhoussé»;
gap-ılı «construit»;
ör-ülü «muré, maçonné»;
üt-ülü «repassé (linge)».

IHTAR. — Aynı teşekkürîlli bir kaç fiilel sıfat vardır ki, bunların dayandığı -li unbuру isiminden «dénominatif», sillerdeki -le suretiinde bir fiil lâhikasıyle keşiklenir (Mk. § 837, mülâhaza):

[1]. Bu takdirde -çı lâhikası, -mek veya -gü ile nihayellenen mastarlara katılmış olmakla, aslında yine atelâde isimlere katılmış demektir. Yani meselâ *gör-gü-cü* (= ikinci g düşerek) *gör-ü-cü*. A.U.E.

sak-lı «caché» *sak-la-mak* tan;
gis-lı «caché, secret», *g'iz-le-mek* (§ 847 hâsiye, 2) ten;
kap-lı «couvert, fermé» *kap-la-mak* «couvrir» den;
bağ-lı «lié», *bağ-la-mak* «lier» tan;
muh-lı (*muh-la*) «cloué» *muh-la-mak* tan;
top-lı «ordonné, en ordre», *top-la-mak* tan; (muk. *der-lı* [der-ili yerine bk. § 121] *top-lı*,
top-la).

besle-mek fiili *bes-li* «engraissé» kelimesini vermiştir ki bugün *besi-li* denilir.

Yine mk. *kitli* (halk dilindeki *kılıd-lı* «fermé» yerine) ki, *kille-mek* (halk dilindeki *kılıdle-mek* «fermer à clé») yerine.

sallı, *salla-mak* «balancer» den: *kaçan aya-r-k'en sal-lı* *besik-de* (şarkı MİHRLİ, Let. As. s. 20).

Hiç değilse bu türemelerde bir takımı 529uncu bendde bahsi geçen: isim + -lı lâhikası suretinde olanların aynı olarak可以说abilir.

Yine böylece hiç olmazsa -ılı li türemelerden bir kaçı -ılı (§ 869) bir isimden teşkil edilmiş可以说abilir: *küsülü* «fâché, brouillé» = *küsü* «francœur» + -lı; *ütülü* = *ütü* «fer à repasser» + -lı.

-[i]lı lâhikası şark lehçelerinin -ig lâhikası (ki meşhul mânasını bundan alıyor, mk. § 860) ile -lig (§ 521) den yapılmış olan -iglig (-liklik) lâhikasına muadildir.

Ml.: كومولوغو *köm-üg-lüğ* ki *gömülümsüz* diye mâna verilir = şimdiki *g'üm-ülü* (Ab. 372);

يازلش *yaz-ig-lig* ki *yazılmış* diye mâna verilmiştir = şimdiki *yazılı*.

Mk. *Terkere-i Evoligâ*'da aynı mâna ile verilen *bitig-lig*; ve bundan başka aynı eserdeki şu türemeler: *asig-lig* (= asılı); *üzüg-lig* (= üzülü), ve *bağ-lig* (=bağlı).

Yine mk. şu aşağıdaki misaller:

yol-da bir çadır *tikilik* bâ ikân «une tente était dressée (Osm. *dik-ılı*) sur la route» (KUNOS, Adal. Yark. s. 31, l. 5);

ba it kolı bağlaçlık ikk' aqegi kesiklik «ce chien avait les pattes de devant attachées, les deux pattes de derrière coupées» (Yedî Uyurlar «Sept Dormants»).

Bununla beraber, şark lehçelerinde bile *ig-lig* lâhikasının Osmanlıca'daki gibi bir gelişimi kaydedilebilir:

Alt. *tañ-du-ğu* veya *tañ-ar-ka-ğu* «étonnante;

tañ-da- veya *tañ-ar-ka-* «s'étonner».

Osmanlıca'da *baş-la-mak* «commenser» fiili başka lehçelerde (bir topluluğun başına geçmek) mânasındadır (meselâ: NEVÂL, Tar., M. Ac. s. 312) ve *baş-ılg* (*başlık*) «qui a à sa tête, avec, à sa tête» gibi bir isimle ilgilidir.

Ml.: تورت بون حکیم خدمیدا ایردیار افلامون الگی باخليخ *tört yüz hakim hizmet-i-dä ir-di-lär Eflâtun ilâh-i baş-ılg* (A.U.E) «quatre cents sages étaient à son service, avec Platon à leur tête» (Aynı eser, s. 98).

(Çinlak boğazları olan) -iglig li türemelerdeki (mef'ul) «passif» mânası, evelden beri Div. L. T. (422, 413 s. I ve III, s. 38) de şöyle misallerle kaydedilmiştir:

قرغۇن *karug-lag ya* «kurulu yay»;

لەك سىڭىۋارا ادا ئاكىڭ ئىل *bilig kişi aza üläg-lüğ ol* (A.U.E) «la science, est répartie parmi les hommes»;

yad ig-lig tüşük «mk. Osm. *yay-il-mış döşek*»;
yaz-ig-lig at «cheval en liberté, délié» (mk. *yaz-mak* fiili, § 875). [1]

- *me*
- → LÄHİKASI, (Bir takım hususi kullanıslarda).
- *ma*

854. Biliindigi üzere -*me* li siyga bilhassa hades ismi olarak kullanılır:

as-ma «asmak hadesi: action de suspendre» (§ 711).

Fakat bunun fiilcil bir sıfat siygası (§ 733), bir nevi hal — mazi ortası olarak kullanıldığına dair izler de bulunmaktadır ki, bu ortaç rolünde iken türediği fiil müteaddi ise ismi mef'ul mânasındadır:

As-ma (=asılmış, asılan: suspendu);

Türediği fiil lazıim ise ismi fail mânasındadır: *cik-ma* (=çıkmış, çıkan: qui est sorti).

Bu neviden olan bütün siygalar gibi bu da ya sıfat olarak kullanılabilir:

Asma sa'at «montre suspendue, pendule»;

Ya isim olarak kullanılır:

Asma «asılı olan, asılmış şey : ce qui est suspendu, la chose suspendue» (§ 788).

Bu sonuncu mânadır ki, müşahhas alemler doğurmuş bulunuyor: *asma* «treille».

- *me* li siygının ortaç olarak kullanışına dair başka misaller:

bas-ma (*kitab*), «(livre) imprimé»;

[1] -[i]li lâhikasının (ki bu daima: -i-l-i, -i-lli; -a-*lu*, -ü-lü suretlerindedir) durumu şöyle görünüyor:

a. *bit-ig-lig* misalinde olduğu gibi -*ig-lig* lâhikasından doğma olması ihtimalinden bahsediliyor. Bu mürekkep lâhikanın birinci unsuru olan *ig*, fiil köküne eklenmekte onu, mastar yapar ki bu takdirde *ig*, eski bir mastar edatıdır (bk. D. L. T., c. 1, s. 25, 26): *bar-ig*, *kel-ig*, *ur-ug* (= varış, geliş, varuş) *gor-uk* (gidiş), *sög-ük* (sövüş)..

Lehçemizde bu mastar edatı -*ik* suretiinde bir kaç münferit kelimedede bulunur: *iliş-ik* = ilisme, münasebet: (onunla hiç bir ilişğim kalmadı) gibi.

Şimdi böyle mastarlara -*lig* lâhikası katılımcı *barig-lig*, *kelig-lig*, *urug-lug*, *goruk-lug*, *sögük-lüg* (=varışlı, gelişli, varuşlu, gidişli, yürüyüşlü, sövüşlü) gibi sıfatlar olur ki, bunlar (varılmış, gelmiş, varılmış, gidişmiş, sövülmüş) mânalarında daima ismi mef'ul mânasını alıyor.

b. Yine meselâ eski -*ig-lig* suretindeki teşekkürler dışında, *yaz-il-i(k)*, *çiz-il-i(k)*, *döse-l-i(k)*, *daya-l-i(k)* gibi (*n*, *l*) den birini havi özgelemeçli tabanlara (ahenge göre değişir) bir [i]li lâhikası getirilmekle yapılan sıfatlardan, sonralarındaki (*k*, *k*) düşersek bu [i]li lâhikasının da meydana geldiği anlaşılmıyor; ve o zaman [bu, tipki -*öl-ü*, *yaz-i* da olduğu gibi özgelemeçli tabanlara bir vokal getirilmekle yapılmış demek oluyor ki, böylece türeyen sıfatlar tipki evelkiler gibi ismi mef'ul mânasındadır. *yaz-il-i* (*yazılı-ik*, *كُلُّكَل*) *çiz-il-i* (= *çizil-ik* *كُلُّكَل*), *döse-l-i* (= *döse-l-ik* döşenmiş ki, bunda döşen tabanındaki *n*, kelime türemli -sıfat olurken *l* ile değişim yapıyor). *daya-l-i* (= *daya-l-ik*, dayanmış ki yine bundaki *n*, *l* olmuştur) vs.

Bu gibi sıfatlardan bir takımını isimleri sonuna -*li* lâhikası getirilerek yapılanlatla aynı inlä ve söylenişte olmakla beraber mânaca farklıdır, biribirine karıştırmamalıdır:

örtü-lü (= اورتۇلىش .. örtü-lü (örtüsü olan);

dizi-l-i (= دىزىلىش .. dizisi olan) vs. A.U.E

gaz-ma (kitab), «(livre) manuscrit»; *kubb-i-ma (nakış)* «ornement en relief»; *tak-ma (isim)* «sobriquet i. asıl: «(nom) attaché, faux nom»; *yap-ma (dis)* «fausse (dent)» .. asıl *z (denti) faire»; *düz-me (söz)* «(parole) fausse» .. asıl: «(parole) arrangée»; *düz-me (Mustafa)* «le faux Mustafa» (Osmanlı tarihinde meşhur sahtekâr); *yenî çik-ma* «yenî çikan, yeni çıkmış: nouvellement sorti, battant neuf; vient de paraître»; *sonra-dan gör-me* «parvenu» .. asıl: «qui a vie plus tard»; *saç-ma (at)* «başı boş sahnmış at: cheval en liberté»; *-me li siygarın muğahhas elem olarak kullanışına dair bir kaç misal:* *bas-ma* «comprime kumaş, tabi, matbua: étoffe imprimée, indienne, impression»; *sür-me* «göz boyası: collyre, fard noir» (*sür-mek* «tirer, traîner, enduire» den); *doña-n-ma* «illumination; flotte» (*doñan-mak* «être orné, être paré» den); *(Yahudi-den) dön-me* «rénégat», (Rabbi Sabetay tarafından müslümanlaştırılan Selanik Yahudileri) «Juifs de Salonique islamisés par Rabbi Sabbataï» *dön-mek* «gevilmek, din değiştirmek» «tourner, retourner, changer de religion»; *bur-ma* «robinet» (*bur-mak* «tordre» dan); *çigir-t-ma* «fifre» (*çigir-t-mak* «faire érier» den, vs.).*

Aşçılık üzerine olan bir kaç isim de bu takıma aittir:

dol-ma «tout mets farci»;
kız-ar-t-ma «rôti»;
haşla-ma «bouillie»;
doñ-dur-ma «glaces»;
ez-mé «marmelade, purée»;
sarığ-i bur-ma «sortie de gâteau».

کوچک سوگولمه؟ (GORDLEVSKI) eski Osmanlıca;
کوچک کاتلما (NEVAL) Çağatayca;
کوچک کوروما؟ (RAQUETTE) Çağatayca.

İHTAR 1. — Fiilin isimeil siygalari gibi -me li bir takım isimler bir mütemmim (mef'ul) almak istedidüdüler, sakat bu istidat rüseyim halinde olup ancak mef'ulün anha kişili kalmıştır

ecdâd-imiz-dan kal-ma bir 'âdet «une habitude qui (nous) est restée des ancêtres»; *ana-dan doğ-ma kör* «aveugle de naissance» keli, keli: «aveugle né de mère»; *dayak cennet-den çıkış-ma-dir* «la trique est sortie du paradis»; *adam-dan dön-me magmun* «homme changé en singe» (Bianchi, *ar*, kelimesi).

İHTAR 2. — İki üç ifade vardır ki bu larda -me li isim ardınca gelen kelimenin mânasını kuvvetlendirmek için sesdeşlik «allitération» haliyle kullanılır:

dar-ma dağan (veya: *dar-dağ-an*; azerice: *dar-ba dağ-in*) «dispersé» [1];

[1] Fikrimizce bunlar aynı mânadaki bir kökün iki çeşidinden doğan kelimelerin itba «hendiyadis» suretiyle kullanılmışından ibarettir.

1. *t(d)ar-mak* = ئەڭلىق ئەنچىلۇق (mk. tarla «tarig-lag» ekin saçılan yer); *dar-t* (ئەنچىلۇق) = ئەنچىلۇق saçılan şey); *tar-ak* (saçları ayırip dağıtan alet);
2. a. *dağ-mak* (چۈزۈن ئەنچىلۇق) ve bundan *doğ-il-mak*, *dağ-il-mak*;
2. b. *dar-mak* (داڭىن ئەنچىلۇق) bundan *dar-il-mak* birinden ayrılmak, ona küsmek, dağınamak (dağınak).

Şu halde: *dar-ma*, *t(d)ar-mak* mastarından (-me li bir sıfat);

+ *dağ-an* (*dağ-in* olacak, bak azerice) *doğ-mak* : dağılmış A.U.E

kar-ma kar-ış(ik) «en désordre, sens dessus dessous», asil: «tout mélange» muk. § 487, zeyit, sonları [1].

Ihtimal bu kullanış tesiriyle olacak ki, şu örnektenimli filler doğmuştur:

kar-maş-mak «être sens dessus dessous» (mk. *kar-ış-mak*);

sar-maş-mak «être enroulé», *sarmaş* (§ 849, ihtar) [muk. *sar-mak*] muk. § 857, sondan evvelki fıkra.

Yine mk. şu üç ikizi: *sar-mak* *sarmal-a-mak* (سرمه سرمه VAMBÉRY, *Alt Osm.* s. 39).

Altayca'da aynı bir teşekkürün izleri bulunuyor: *ör-* veya *ör-mä-lö-* «tresser» (Osmanica *ör-mek*) [2].

kamaş-mak «démanger» (mk. *kaşı-mak* «gratter» ve *kaşı-n-mak* «démanger») [3].

ئ - /i/ m, em LÄHİKASI.

855. Bu lähika $\frac{[i]m}{-[i]m}$ söylenişiyle ئىزى ve $\frac{[\ddot{u}]m}{-[u]m}$ söylenişiyle ئىزى - suretinde yazılır; $\frac{-em}{-am}$ söylenişli ئىزى suretinin pek nadir olarak alır.

Bir defalik hades isimleri «noms d'unité d'action» veya sadece *bir defalik isimler* [4] «noms d'unité» adı verilebilecek hususî bir mahiyette hades isimleri teşkil etmeye yarar ki, bu isimler bir defada, birden yapılan bir hadesi ve daha müşahhas bir surette olarak bu hadesin neticesini veya mevzuunu «meselâ: bir defada yapılan, yutulan, bitirilen, vs. bir şey» bildirir [5].

ığ-im «action de boire en une fois; gorgée, ce qu'on boit en une fois»;

yad-im veya *yut-um* «bouchée» (*yut-mak* «avaler» den);

at-im «coup de feu, portée, charge d'un arme à feu»;

al-,im «portée du regard (manadaşı: *göz-er-im-i*), d'une arme à feu» (*al-,mak* «prendre»);

gayl-im «salve» (*yag-ı̄-mak* «se répandre», § 121);

bak-im «regard, coup d'œil»;

bük-üm «ce qu'an file en une fois»;

bit-ir-im «fin, achèvement»; *ay bit-im-i* «fin de mois» (H. R. Alt; 531);

[1] Buular da evvelkiler gibi aynı kökün iki çeşidinden doğan kelimelerin itba suretiyle kullanılmasından ibarettir.

1. *kar-ma*: *kar-mak* fiilinden -me li sıfat (=karıştırılmış);

2. *kar-ış-ik*: *karışmak* fiilinden sıfat (karışmış). A.U.E

[2] Müellif bunu *ür-mek* suretinde kaydediyor.

[3] Müellifin *kamaşmak* «s'ebloir» kelimesini «démanger» ile tercüme ederek, yine *kaşınmak* «démanger» ile karşılaştırmasının sebebi anlaşılamıyor. A.U.E

[4] Fikrimizce müellifin bu gibi kelimelerde (bir defalık) mânası düşüncesi, yerinde değildir. Çünkü böyle bir mâna bu kelimelerin evvellerine bir kelimesi getirilmekle hasıl olur. Bir içim, bir bakım, vs., bunlar öteki hades isimleri gibi mastar mânasında bir hades ismidir. Bunun için müellifin bir takım misallerinde verdiği mânalar bu yüzden tâdile muhtaçtır. A.U.E

[5] Mk. Fransızca'da müennes halinde mazi ortaçları: «participes passés: volée, prise, battue, etc. J. D.

bit-im «événement» (HINDOGLOU);
ölü-üm «mort»;
pış-im veya *pış-ır-im* «cuisson, de quoi faire une cuisson»;
çak-im (= *çak-in*) «éclair» (mk. *şimşek çak-mak*) «éclairer»;
yıl-dır-im «tonnerre» (mk. *gıldırma-mak* «tonner» [1] (§ 121));
dil-im ve *çiz-im* «tranche» (*dil-mek* «couper en tranches») ve *çiz-mek* «tracer des lignes»;
çık-im «violente sortie»;
dür-üm «pli, rouleau (la quantité qu'on obtient en pliant quelque chose une fois)»;
dola-m «ce qu'on enroule en une fois»;
bükl-üm (*bükülmek*, mk. § 121) ve *kıvr-im* (*kıvırma-mak* [2] mk. § 121) «boucle»;
düğ-üm «lien, nœud» (eski Osm. *düğ-mek* «attacher, lier, boutonner»);
devşir-im «cueillette»;
dön-üm «tour; mesure de superficie: 1/10 d'hectare»;
seyird-im «course à pied; recul (d'un canon)»;
dat-im veya *dat-ık* [3] «la quantité qu'on prend pour goûter à quelque chose»;
taş-im «ce qui déborde d'un seul coup»;
tak-im ve *al-am* «un certain nombre d'individus, un détachement» (*tak-mak* dan «ce qu'on attache, assortit en une fois»; *al-mak* dan «ce qu'on réunit en une fois»);
tut-am, *kis-im* «poignée»; muk. *bağla-m* «faisceau» (I., II., 79, 80);
kıvr-im «boucle»;
kig-im «la quantité (de tabac, par exemple) qu'on a haché en une fois»;
g'ey-im «un vêtement de rechange, de quoi s'habiller en une fois»; (mk. *g'ey-im-li kuşa-m-ı»;*
ver-im «récolte»;
doy-am ve *suğ-am* (mk. *suğ-uş-mak* «se saturer d'eau, en parlant de la terre») «assassinement»;
üfür-üm ve *es-im* (Kam. tercümesi, I, 529) «bouffée d'air» (*üfür-mek* ve *es-mek* «souffler»);
kok-am «action de humer une odeur» (Kam. tercümesi, I, 529);
sağ-im (Kam. tercümesi, I, 595) «ce qu'on trait de lait en une fois».
Bir takım -im li isimler «bir defalik» (ikri hariç kalmaksızın daba umumi bir kavramda, hemen de ailelâde hades isimleriyle veya -meli ve -(y)ış-li (§ 709) fiilel isimlerle aynı mahiyette olarak kullanılır.
seg-im veya *seg-ış* «action de choisir, choix»;
gül-üm «rire»;
al-im *sat-im* «commerce» keli, keli: action d'acheter et de vendre, (mk. *al-ış ver-ış*, arapça: *ahz-n iʃā* ki halk ağzında, *aksuata*, *aksata* derler);
kur-um «action d'établir, construire, installer (*kur-mak*); installation, campement»;
gor-tum [4] «trot» (Rouen, 1493 yazınları, yap. 27);

[1] Müellifin verdiği *(y)ıldırımaç* mastarı «leman, iltmia e'tmek» manasındadır. A.U.E.

[2] Müellifin bunu *kıvrımaç* mastarından göstermesi doğru değildir, *kıvrımaç* mastarından olacak. A.U.E.

[3] Müellifin *dat-im*, *dat-ık* diye kaydettiği kelimeler *tad-im*, *tad-ık* olacak. A.U.E.

[4] Belki «yürümek» manasında *gor-mak* veya *gor-uş-mak* (bk. D.L.T.) mastarından *goru-tum.. müellif* bunu *u* ile *gor-tum* suretiinde kaydediyor. A.U.E.

kos-um «attelage»;
ölç-üm (veya) *ölç-ü* «mesure»;
yüz g'ör-üm-ü «cadeau du jeune marié à sa femme, à l'occasion de la levée du voile».

Buular da öyledir:

dik-im, *çıda-m*, *sür-üm*, *yat-im*, *kırk-im*, *doğram*, *dök-üm*, *yık-im*, *devr-im* (§ 121),
kat-im (B. de M.).

bılaş-im (B. de M.);

(yol) *ayır-d-im*: «carrefour»;

doğ-am «accouchement».

Şu isimler de başka mânalar arasında «tarz, suret» mânalarını bildirir:

bıç-im, *kes-im*, *çal-im*, *çel-im*, *tut-um...*

Mk. *bit-im* «stature» H. R. Met. 391. [1]

Az iniktarda bir kaç -im li isim hususileşmiş veya müşahhas bir mâna almış bulunuyor:

uç-ur-um «précipice»;

sal-ki-m «grappe»; (*sał-ki-mak* «pendre» tan);

kuy-um [2] «bijoux»;

tak-im «complet (vêtement)»;

ağ-im veya *ah-im* (*ağ-mak* «s'élever» tan; mk. *ağ-aç* «arbres») «coup de pied»;

sar-im «pansements»;

kal-dir-im «pavé»;

er-im «bonne aventure»;

yas-dı-m veya *yas-tı-m* (§ 847);

sok-um «coccyx»;

gar-im «moitié»;

g'er-im «action d'écartier les jambes en marchant (cheval)».

Şu kelimelerde -[i]m lâhikası isimcil bir tabana katlıyor (*tak-im*, *kos-im*, vs.. ile örnekseniş suretiyle):

eğr-im «bois de la selle» *eğer* «scelles» den, (mk. § 122);

k'öse-m = *köse-men* (§ 520); mk. *k'öse*. [3]

Aynı lâhikayı havi olan şu (alt sahifelarındaki) kelimelerin menşei belirsizdir. [4].

[1] Müellif buyu *koy-um* suretinde kaydediyor. Halbuki isaga etmek, boşaltmak, dökmek mânasına olan mastarı (Kütahya ve başka yerlerde) *kuy-mak* tır. Böylece ash-«döküm» olan bu kelime, döküm suretiyle yapılan ziynet eşyası mânasında da kullanılır. A.U.E

[2] Bunda bir yanlış okunuş olacak; belki: *bıçim*.

[3] *Eğri-m* de *eğ-er* gibi *eğ-mek* ten olduğuna göre ikisi de fiil kökündendir. *kösem*, *köse-men* = rehber kelimelerine gelince, bunlar da (*köze-mek*) nezaret etmek gibi bir mastardan olsa gerek; *köz-em*, *közemen* = nezaretçi ve dolayısıyla rehber (bk. kitab-ı Dede Korkut, Deli Dumanlı Hikâyesi s. 88, 1: «menüm ulu dergâhimda gözemeulik cyleye didi». A.U.E

[4] Müellisin orada verdiği misallerden bir takımıının isim menşeli olduğu şüphelidir.

üz-üm (D. L. T. I. 71 vs. *üz-mek* = *kesmek*) bk. daladan kesiliip ayrılacak salkım;

köt-ür-üm kendi yürüyemediği için kaldırılıp götürülmeye muhtaç;

tu-lum (*tol-um*) içine bir şey doldurulacak olan; veya ağızı tikanacak kap (D. L. T. III, 187 ykl. *tu-ka-mak*, tikamak); *kig-il-cım* belki ateşten kopup kıvrıla kıvrıla

Ozüm; ıldım «pişmanlık»; *kötürüm*; *tulam*; *dösüm* (mide); *kıçılıcum*; *ilgim*, *salgım*; *yordam*; *essem*; *sağlam* «metin, sibhatlı» (mk. *sağ-la-mak* «consolider»); (sir) *sıklam*.

IHTAR. -[i]m lâhikası kendisinden sonra getirilen -li lâhikasıyle (§ 529) birleşerek bir takım isimler içinde getirir ki hiç değilse içlerinden bazıı bir yararlık, bir istidat «aptitude, capacité» manasını bavidir:

- *yatım-li* «aplani»;
- *sağım-li* «bonne laitière»;
- *igim-li* «bonne à fumer (tabac)»;
- *g'erim-li* «qui écarte bien les pieds en marchant (cheval)» (*Kamus* tercümesi, I, 130, 160, 195);
- *düğüm-li* «qui peut se boutonner» [1];
- *boğum-lı* «qui a des nodosités, noeuds»;
- *değirim-li* «toplu; ramassé» boydan kısa: «bas de tailles» (*Kamus* tercümesi I, 28, 322);
- *ağım-li* «qui a la jambe bien faite»;
- *verim-li* «qui donne une bonne récolte»;
- *alım-li* «créancier», eski Osm. (1426 yılı yazmaları, yap. 153 V^a):
اليم; aynı yerde *fi alım* «créance», mk. yeni kullanıla *alacak-lı*;
- *doyum-lı* دوچور (Bianchi);
- *g'eyim-li* *kuşa-m-lı*, vs.

IHTAR 2. = -[i]m li isimlerin sadece bir uzantısı olarak -lik lâhikasıyle de kullanılanlıklarının izleri bulunuyor:

أوتورملی *otar-um-luk* «la place qu'il faut pour s'asseoir» [*Kamus* tercümesi I, 672].
كُلْكَل *doy-um-luk* «abondance, butin» (Bianchi: كُلْكَل kelimesi).

IHTAR 3. — *Kamus* tercümesi (I, 263) m. *tik* li fiilel türemelerden tıbafl bir misal veriyor:

- *çığne-m-tik* (چغانچ) «bir defada çığnenecek yemek miktarı»;
- *yaşa-m-tik* (چغانچ) «bir defada yalanın, dille yalanıp alınan».

Bunlar bir takım -[i]mlik li manidar kelimelerdeki bu lâhika ile örneksenim yapan -[i]m li isimlerin bir uzantısı gibi görünüyor (bk. § 519, ihtar 2).

IHTAR 4. — Bir takım -[i]m li isimler, zarf tabirleri teşkil etmek üzere ekseriya ikizli olarak kullanılır ki, bu hal onların bir defalık hades isimleri mahiyetinde olmalarından ileri gelir.

- *tak-im* *tak-im* (ula-m ul-a-m) «par détachements, en foule»;
- *bar-am* *bar-am* *kop-ar-mak* «arracher, en tordant (bar-a bar-a);
- *bäkl-üm* *bäkl-üm* veya *dür-üm*, *dür-üm*, veya *kiw-rim* *kiw-rim* *kiç-ıl-mak* «se tordre en nombreux replis»;
- *bur-am*, *bar-am* [2] «en tourbillons (neige, brouillard)».

[1] Müellisin tercümesine göre (düğmeli, düğümlü, düğülenmiş) manasında gösterilen bu kelime (kuvvetli bağlanmış, düğümlü, düğülenmiş) demektir. A.U.E.

[2] Müellif bunu *boram* *boram* suretiinde kaydediyor. A.U.E.

dolaşan; *ilərmək*, tahayyül etmek D. L. T., *ilgim* (ıldırımaç, leniñ etmek, təqə'su' etmek, (uzaktan parıldamak) (ykl. *ilgat*: müphem) *gor-da-m* (gidiş, *gor-mak* = yürümek); *es-se-m* noksana meyledici, ykl. *es-sik* noksan, eksiklik;

sağ-la-m sağılık, mahfuz, *sık-lam* ykl. *uglāmək* (ağlamak, yaş dökmek).

Bazan bu ikizlemelerin ancak manidar bir değeri olur [1]:
sür-üm *sür-üm* *sür-ümnek* «se trainer péniblement»;
sar-um *sar-um* *sar-il-mak* «s'enrouler».

Bahçe-ler-de sar-im-sa-k
Sar-im sar-im sar-il-sa-k
Iki-miz bir döş-e-k-te
Bay-im bay-im boyıl-sa-k.

(ALRIG J. A., 1889, s. 186; KUNOS, *Oszm. tör.*, s. 17);
eylim eylim *sürme çekmiş gözüne* (GIESE, s. 65);
oy-um oy-um oy-mak;
siz-im siz-im siz-mak;
Aksaray-in kilid-i;
ili-m ili-m ili-di [2];
için için için için için yan-mak [3];
güv-em güv-em güv-em güv-er-mek.
 Yine nk. *yel-im* *yeperek çok hızlı koşarak* § 361 zeyl.

-(y)iş LÄHIKASI.

856. Bu lähika ile yapılan fiilel işimler bir hadesin yapılmış turzını gösterir:

uya-yuş (uyuma tarzı: manière de dormir);
ağla-yış (oğlama tarzı: «façon de pleurer»);
uç-uş (uçma ve uçma tarzı «vol, façon de voler»);
öl-üş (ölme tarzı «façon de mourir» (*Kam. tercümesi I.* 328));
g'ör-ün-üş «aspect».

Ml.: *gel-iş-i güzel* «comme cela se présente, n'importe comment»;
ay doğ-aş-u-ndan insan yürü-yüş-ünden belli-dir (Atasözü) «on peut juger de la lune par sa naissance et de l'homme par sa démarche»;

Onlar-da taklid ed-il-eme-yen şey g'ey-dik-leri değil, g'ey-in-iş-leri id.. peçe-leri-ni bir il-iş-dir-iş-teri var-di ki, on-u her kes-iñ peçe-si-nden başka bir şey yapar-di «ce qui était inimitable en elles ce n'est aient pas les choses avec lesquelles elles s'habillaient, mais la façon dont elles s'habillaient... elles avaient une manière d'attacher leurs voiles qui les rendaient différents des voiles de tout le monde» HALİD ZİA.

Mk. *ört-ü tut-un-uş-u* veya *sadece tut-an-uş* «la façon de porter le voile» (*Kam. tercümesi I.* 846 ve 747).

-(y)iş li siygalar çoğu zaman (-me li siygalarla mânadaş olarak) halis muhlis hades işimleri gibi kullanırlar (bk. § 713, 1350 ve 1275).

-(y)iş lähikası -me lähikasından farklı olarak açıktan aşağı hûsusileşmiş veya müşahhas bir mânada pek nadir kullanılır.

-*buş-uş* (veya: *buş-gu*) *süfatlı zekâ, keşifçi kafa*: «esprit inventif, intelligence rapide»;

[1] Fikrimizee bu ikizleniş, zarfi oldukları fiilin mânasına mubâlegâ mânasını katar. A.U.E

[2] *İlişmek, takılmak mânasında ili-mek* den. A.U.E

[3] Lehçemizde *için için yanmak* ve *inim inim inlemek* denir. A.U.E

gerek bil-iş (= bil-dik) «connu, familier» (eski Osmanlıca'da); gerek bil-iş ol-san gerek yad (A.U.E) «que ce soit un familier ou un étranger»; (1426 yılı yazmaları, yap. 128);

sağ-iş ماضی «sayı : nombre» (Ris., B. s. 4);

eğ-iş (= eğe, törpü tozu : «limaille» (B. de M.)

IHTAR 1. — -(y)iş li isimler -li lâhikasını peki nadir olarak alırlar.

bal-uş-lu «zeki : intelligent»;

yağ-iş-li «yağmurlu : pluvieux»;

elver-iş-li «yarar, yetişir, yeter : suffisant».

IHTAR 2. — *geniş* «large» kelimesi, (eski Osmanlıca ve şark Türkçesinde) «geniş» mânâsına olan *gen* suretinde bir isim tabanından teşkil edilmiştir.

köş-uş, kov-uş (yer altı odası, kışla salonu) kelimesi de böyledir (mk. *kov-uş*, *koy* = boş «vide»).

gün-es de böyledir (mk. İhtar, 3).

IHTAR 3. — (*tut-as* «yapışkan, dolu : adhérent, rempli» *tut-mak* tan) gibi fiilel tabanlara olduğu kadar (eski Osmanlıca'da aynı mânadaki *gün* den yapılmış *gün-es*, gibi) isimeil tabanlara da katılabildiği anlaşılan alçak vokalli bir -es lâhikasının izleri de bulunmaktadır. Meger ki bu § 849, İhtar 2° de mutalea edilen fiiller modeline göre yapılmış örneksenisimli bir teşekkür olsun.

IHTAR. 4 — *dola-ş, oyna-ş* vs. gibi sonu -ş li bir takım kelimeler vardır ki [1] bunları *dola-yış, oyna-gış* gibi -(y)iş li isimlerle karıştırmamalı.

[1] Yine başka mânada bir (iş, iş...üş, us ve hatta -os veya sadece -ş lâhikası da vardır ki, gerek yerli gerek yabancı gramerlerce şimdîye kadar bahsi geçmemiştir. Bu lâhika ekseriyetle tahbib (seviş) edati roliyle:

a. İnsan ismi haslarına katılır ve bu lâhika gelince geri kalan kelime kısmı hep atılır.

1. İlk kapalı hecveye katılır:

Ibrahim = *Ib-iş, Ib-os;*

Ümmehan = *Um-üş;*

Havvā = *Hav-oş;*

Fatma = *Fat-iş, Fat-os;*

2. İlk kapalı veya açık hece ile beraber ikinci hecenin baş harfi olan konson alınarak bunlara katılır:

Ibrahim = *Ibr-oş;*

Ali = *Al-iş, Al-oş;*

Dudu = *Dud-uş;*

Hatrice = *Hat-oş;*

Haftfe = *Haf-oş;*

Rabia = *Rab-iş;*

Rukiye = *Ruk-uş (Rük-üş);*

3. Kapalı hecenin sondan konson atılıp açık hece yapıldıktan sonra ikinci hecenin baş tarafı olan konson alınarak bunlara katılır:

857. -[i]nti li fiilel isimler.

$\frac{-[i]nti}{-[i]nti}$ söyleyişleriyle $\mathfrak{sa}[i]$, ve $\frac{-[\ddot{u}]ntü}{-[u]ntü}$ söyleyişleriyle $\mathfrak{sa}[\dot{u}]$ suretinde de imlaları olan -[i]nti $\mathfrak{sa}[\cdot]$ veya -[i]ndi $\mathfrak{sa}[\cdot]$ lâhikası, oldukça çeşitli kavramları hep bir sebat ve devam, ve toplanma veya saçılıp dağıılma fikrine bağlı isimler içinde getirir.

Me(h)med = *Mem-iş;*

Mustafa = *Mut-oş, Mut-iş;*

4. Açık heceden sonra gelen kapalı hecenin sonu vokal ise atılarak ondan sonraki üçüncü hecenin baş harfi olan konsonantal harf onlara katılır:

Emine = *Em-n-oş;*

Fatma = *Fatm-oş, vs.*

Bunların ince ahenkli baş kısımlarına -oş, -iş lâhikesi gelmekle ahenksiz kelimele doğuyor.

b. Bazı sıfatlara da yine aynı mâna ile girer, ve bu defa girdiği kelimenin bünyesinde değişiklik yapmadığı olur.

gök = *gök-üş,*

mavi = *mavi-iş.*

IHTAR 1. — D.L.T. (I, 53, II, 198) de *oğ-l-iç* (Karlıuk Lehçesi) kelimesi veriliyor; ve *sevgili* oğlu mânasında olduğu, bu edat için tahannun ve ta'attuf (yani: iştiyak ve şefekat edati) denilmesinden anlaşılıyor. Şu halde kelimenin aslı *og-l-iç* olmak gerektir; ve yukarıda tabbib edati dediğimiz de iştiyak ve şefekat edati demek olup -[i]ş lâhikasının bu -iç ashından doğma olduğu görülmektedir: ($c > s$ değişimi ile). Bundan *maada* -[i]ş lâhikasının kullanıldığı aynı veya başka kelimeler (bilbassa ismi haslar) -ko veya aynı lâhikanın *k* si düşmüş çeşidi olan -o ve bazan -i(i) lâhikasıyle ve yine tabbib mânasiyle kullanılmaktadır.

Bu ko nun da menşei -ki lâhikası olmak gerektir. D.L.T. (III, 159) bu lâhika için: «akrabâ isimlerinin sonuna atanat (yani şefekat) edatıdır: *ata-ki* sevgili baba, *ana-ki* (sevgili ana)», demektedir.

<i>Ali</i> = <i>Al-o,</i> <i>Ibrahim</i> = <i>Ib-o, Ibr-o</i> (ahenkisiz), <i>Memet</i> = <i>Mem-i, Mem-o</i> (ahenkisiz) [*]. <i>Süleyman</i> = <i>Sül-o</i> (ahenkisiz), <i>Hasan</i> = <i>Has-o,</i> <i>Şefik</i> = <i>Şef-ko</i> (ahenkisiz), <i>Ayşe</i> = <i>Es-ko</i> (ahenkisiz), <i>Zeynep</i> = <i>Zeyn-o,</i>	<i>Fatma</i> = <i>Fat-i,</i> <i>Aliye</i> = <i>Al-ko,</i> <i>Emine</i> = <i>Em-ko</i> (ahenkisiz), <i>Hasene</i> = <i>Has-ko,</i> <i>Hanife</i> = <i>Han-ko,</i> <i>Râbia, Rebia</i> = <i>Rab-ko,</i> <i>Safiye</i> = <i>Saf-ko,</i> <i>Mustafa</i> = <i>Must-o, (Mistik).</i>
<i>Efe</i> = <i>Efo</i> (ahenkisiz); <i>Can</i> = <i>Can</i> (i)-ko (ahenkisiz); <i>Şışman</i> = <i>Şış-ko</i> (ahenkisiz).	

Bunları aynı mâna ile bazı isim ve sıfatlara da katıldığı görülüyor:

<i>Sevgili</i>	<i>Sevgili</i>
<i>Efe</i> = <i>Efo</i> (ahenkisiz); <i>Can</i> = <i>Can</i> (i)-ko (ahenkisiz); <i>Şışman</i> = <i>Şış-ko</i> (ahenkisiz).	

Bilindiği üzere -yor lâhikası müstesna, o vokali yalnız çok heceli kelimelerin ilk hecesinde bulunur. Bunlara şu tabbib lâhikaları ola... oş, ko, o, i ya da katmak gerektilir. Verdığınız misaller Rumeli'de kendi isittiklerinizdir. A.U.E

[*] D.L.T. III, 178 e göre, zifal gecesi gelinle beraber gönderilen kadına verilen umumi tabir ki, Türkçe asılandan değildir. Brockelmann bunu (Mamu) okuyor; ve Farsça asılından diyor: Burhan-i Katı *mam* (= ana). Belki halk şarkısındaki (Memo'mun kaşları kara — Sen aştın sineme yara — Bulmadım derdime çare — Aman Memo, kuzum Memo, canım Memom, vay), diye adı geçen Memo budur. A.U.E

Bunlardaki *-[i]nti*, mutavasıt fiillerindeki (§ 572) özgoleme «modification» lâhikası ile hissî görünüyor.

Bu türeme kelimeleri, ifade ettikleri mefhûmlara göre öbeklenmiş olarak şurada gösteriyoruz:

— «Devamlı heyecan, hareket»:

Çarp-inti, çarp-inti, çal-ka-nți, irga-nți, sars-inti, tap-inti, «yayakla çığneme», *g'ez-inti*, «gidip geliş, corridor», *çeur-inti* (§ 121) veya *kaz-inti* (mk. *karışmak* ve eski Osm. *kar-mak* «kasırga», *ak-inti* «etreyan»).

«Toplanma»:

birik-inti, ırk-inti «durgun su», *çiysin-ti* «çisenti», *der-inti* veya *koşantu* «güruh», *üz-üntü* «kalabalık», *giğ-inti*, *sız-inti*, *gir-inti-ler*, *çık-inti-jar* «çarizalık», *büküntü* [1], *g'ey-inti*, *kuşa-nți* «terekke», *ye-yinti* (*ye-nți* yerine). Kelimeyi uzantılamak için lâhika sahit veya aslı bir vokalle başlamış farzedilmiştir, § 183 *-(y)inti*.

«Tazyik veya zahmetli duygù, çeşitli huzursuzluk»:

(Tam mânaları için bakınız kamuslara).

Sık-inti, ez-inti, üz-üntü, bık-inti, iğrin-ti [*], *buğa-nți, boğ-untu, bur-untu, kus-untu, iğen-ti, kay-inti*.

Muk-, silk-inti, ürk-üntü, kur-untu, sark-inti «taciz eden, musallat olan kimse»; *bas-inti* «ısrar ve ibram» (Barbier de Meynard).

«Her nevide kalıntı (her kökün manası kalutunun menşeiini gösterir)»:

k'es-inti, kir-inti, kırk-inti, kırp-inti, kaz-inti, yık-inti, broğ-inti, dök-üntü, saç-inti, toz-untu, sök-üntü, taran-ti, soy-untu «soyulan şeyin kabukları»; *çök-üntü; süpr-üntü, üfür-üntü* (üfürmekle ağızdan çıkarılan yemek kalıntısı: *Kamus Tercümesi I*, 368); *kıy-inti* (başka bir mânada olarak daha evel geçti); (Mk. bunların mânası için fransızca «-ure», lâhikası.)

Şu aşağıdaki kelimelerin daha az bususiyetli kavramları var:

Saklı-na-nți «saklanacak yer: cacheette», *sök-üntü* «birden bire meydana çıkip görünüş apparition soudaine» (evelce başka bir mâna, ile de geçmiştii), *il-inti* ilgi «attaché», *say-inti* (Supp. de Barbier de Meynard), *uy-untu* «tarafdar, salik, adepte», *arı-nți* *arın-ti* «şer'i temizlik, taharet, pureté légale» (1426 yılı yazmaları, yap. 172).

soyma-nți kelimesinde (mk. *soy-untu*) araya sıkılmış bir hece vardır ki, bunun eşi *kar-ma-s-mak* ve *kar-ma-s-mak* ta (§ 849, 2°; 854, ihtar 2) görülmektedir.

Bazı *-nti* li isimler yukarıkilere örneksenim yoluyle isimcil tabanlardan yapılmıştır:

<i>eğinti</i> (ege den) egelemekten çıkan tozlar;	<i>asinti</i> «atermolement, retard»;
<i>ufa-nți</i> (mk. <i>ufak</i>) ullanmaktan çıkan kıritıtlar;	<i>boz-untu</i> «débris, ruines, déroute (militaire);
<i>sel-inti</i> yağmur suyundan açılan hendek(selden);	<i>art-indi</i> «desserte, reliefs»;
<i>sep</i> (veya: <i>serp</i>) <i>-inti</i> «bruine»;	<i>aşinti</i> «mangeure»;
<i>kası-nți</i> «prurit»;	<i>sil-inti</i> «râtures»;
<i>baygıntı</i> «faiblesse» (baygın dan);	<i>süz-üntü</i> «égouttures»;
<i>yon-untu</i> «éclats de bois, copeaux, rogures» (ZENKER).	

[*] Belki *iğren-ti*? A.U.E

Div. L.T. I, s. 128 de *-indi* li kelimelerin, Arapça'da her neviden artık ve kalıntıyı bildiren (su'älet) alygasındaki kelimelerle aynı mânada olduğunu evveleden kaydetmiş bulunuyor.

kiurnti «şarkvari kıvrılmış mendil keparı»;

tümbültü (eski Osm.: eşya paketi, yük ki, bu kelime farsça ya da تعبت suretinde geçtiği için, yanlış olarak farsça sayılmıştır);

Mk. *tüm*, *tümsek*, *tümbelek* ki, bunlar bir yuvarlaklık fikri bildirirler.

Evelce söylediğimiz soymanın kelimesi Zenker'e göre: kalın sopa, değnek mânasındadır.

Yine mk. شرفق *şurfinti*, شندى *çakinti*, بندى *beslenti*; *eylenti*, *eylenti* *mahallî* (Karagöz de Salонique).

Grammaire alt. Altayca gramer (§ 44) e göre *-nti* lâhikası, bir hadesin neticesini bildirir: *kazanti* «kazılmış; kuyu»; *kazanti suu* «kuyu suyu»; *iğinti* veya *salıntı* «azad edilmiş».

Div. L.T. (I, 374) te insanı ilgileyen bir sıra misaller verilmektedir ki, bu *-indi* li kelimeler sıfat olarak kullanılmakta, ve netice itibariyle *mejhul bir ortaç* «participe passif» mânasına yakın bir mâna vermektedir:

مزندي سو ف *süz-ün-di suu* «süzülmüş su : eau filtrée»;

كندى كندى *köm-ün-di näng* «gömülmüş şey : chose enfouie», vs.

858. *-[i]lti* ve *[i]rti* lâhikalari:

Bunlar *-[i]nti* lâhikasının çeşitleridir:

siz-ilti «geignement, plainte (*siz-la-mak* tan) [1].

kara-itti, *kara-rti* «noirceur, silhouette» (mk. altayca: *karantik*);

koşa-itti [2] «cattelage de deux bêtes».

[i]lti ve *[i]rti* unsurlarına, (ayni menşeden olan *-il-de-mek* ve *-ir-de-mek* li fiillerile nöbetleşen olarak), ekseriya sesadlardan yapılmış isimlerin sonunda rastlanır, bk. § 850.

-il- ve *-ir-* ardında gelen *-ti* eklerinden yapılmış bu fonemlerin, yukarıda mutalea edilen *-inti* li kelimelerle teşekkürleri bakımından (§ 837 mülâhaza) benzeyiş ilgileri vardır. İlkisinde de şema aynıdır. Kaypak konson *liquide* ardında *-ti*, veya çinlak *sonante* konson ardında bir dişli *dentale* (bk. § 519, ihtar 2).

-inti li kelimelerin bir hususiyeti olan sebat ve devam fikri burada bir gürültünün (veya bir hareketin veya parıldayışın) tekrarı yahut karar ve devamı manzarasıyle bulunuyor:

<i>patır-dı</i> (veya: <i>ti</i>) [3],	umumiyetle gürültü;	<i>diril-tı</i> ,	şikâyet, feryat, kavga,
<i>gürül-tü</i> ,		<i>vizil-tı</i> ,	
<i>kütür-tü</i> [4],		<i>zırıl-tı</i> ,	
<i>cunbul-tu</i> [5],		<i>çogil-tı</i> ,	
<i>cunbur-tı</i> [6],		<i>ħarıl-tı</i> ,	
		<i>ħırıl-tı</i> ,	

[1] *Sızlamak* tan *sızlanı* olur; bu, *sızılmak* gibi şimdi kullanılmayan bir mastardan olabilir. A.U.E

[2] Bu *koşał-mak* tan olduğuna göre *koşał-tı* veya *koşmak* tan *koş-altı*. A.U.E

[3] Son ekin *ti* olması, katıldığı maddede *t* olmasına bağlıdır; *t* varsa *ti* lâhikası *di* olur: *patır-di* olacak.

[4] *kätür-dü* olacak. Müellif bunu *götür-tü* suretinde kaydediyor. A.U.E

[5] *b* den evvel gelen *n* ler *m* okunur: *cumbultu* gibi.

[6] Bu da öyle: *cumbulta*. A.U.E

<i>çatır-di</i>	(tahta, kemik, ceviz, çakıl gürültüleri gibi) kuru gürültü;	<i>çangır-tı</i> <i>çingir-tı</i> <i>tingir-tı</i> <i>şangır-tı</i> <i>singir-tı</i>	madenî gürültü «cliquetis»;
<i>çakıl-di</i>			
<i>çakıl-tı</i> [1]			
<i>kitır-tı</i> [2]			
<i>tükür-tı</i>			
<i>tipir-tı</i>	hafif ayak sesi (= <i>tipış</i> , <i>taous</i>); «bourdonnement»; dişin, dişli şeylerin, araba tekerleği, destere vs. nın çıkardığı gevrek ses;	<i>gapır-tı</i> <i>gämür-tü</i> <i>civıl-tı</i> <i>çığır-tı</i> <i>tırıl-tı</i>	{ öpme, sakız çığneme, yerken dudak öttürme; arslan bağırsı; kuşların ötüşü; pençe gürültüsü;
<i>agul-tu</i>			
<i>k(g)icir-tı</i>			
<i>gümber-tü</i>			
<i>çağılı-tı</i>			
<i>şarılı-tı</i>	akan veya fışkıran su sesi;	<i>şakır-tı</i> <i>ķipir-tı</i> <i>ķimil-tı</i> <i>zakır-tı</i> <i>zangır-tı</i>	{ yağmur, kamçı şaklaması, bülbul şakiması; tepreniş; titreyiş;
<i>şırılı-tı</i>			
<i>sadir-tı</i>			
<i>cumbaʃ-tı</i> [3]			
<i>cumbar-tu</i> [4]			
<i>fısıʃ-tı</i>	suya düşüş sesi; dudakla konuşma; homurtu «marmotage»; böcek gürültüsü; sıkıntılu nefes alma;	<i>parıl-tı</i>	ışık parlayışı.
<i>huriʃ-tı</i>			
<i>viziʃ-tı</i>			
<i>hiʃiʃ-tı</i>			
<i>huriʃ-tı</i>			
<i>horuʃ-tu</i>	horlama;		
<i>gurul-tu</i>			

IHTAR 1. — Daha evvelce (§ 37 ihtar) haber verdigimiz üzere, ilk hecesi dar yokalli sesadalar, muadilleri olan geniş vokalli sesadlardan daha zayıf gürültülerini bildirir. Bu bakımdan: *pitirdı*, *pitirdı*, *sıkırıldı*, *çığlıtı*, *şırıltı*, *tingirttı* gibi madenî sesler bildiren kelimeleri: *patırdı*, *çatırdı* vs. ile mukayese ediniz.

IHTAR 2. — Şu iki kelimenin -de-mek suretiinde mukabilfülleri yoktur (§ 850): *lağırdı* (bununla beraber mk. şark Türkçesinde *arıʃ-da-mak* = söz söylemek) [5].

kışırtı (= *kışnemek* mk. § 850, ihtar 1).

Bunlara -r li tabanlardan yapılan şu kelimeler de ilâve edilir:

bağır-tı

kabar-tı

ürper-tı

kızar-tı (mk. yukarıda: *karar-tı*) [6].

[1] *çakıl-tı*, [2] *kitır-di* olacak.

[3] *cumbaʃ-tı*, [4] *cumbar-tu*, olacak. A.U.E

[5] Öz türkçede *l*, *r* konsonları ile başlayan kelime olmadığına göre, başı *l* ile görülen bu gibi kelimelerdeki *l* ler, çok defa *g* den değişmedir. Lapa lapa kar yağdı = yapa yapa (örte örte).. laçın (yapçın) = ayağı örtmege mahsus (ayakkabı).. laçın (yaşın) yıldırım gibi atılan kuş. Bu da belki *yakır-mak* (belki yakın olmak, muvaneset, ünsiyet etmek manasından) *yakır-dı* ünsiyet ve musahabet.

[6] D. L. T. (I, 25, 26 ve II, 35, 36) izafet halinde veya izafetsiz kullanılan bir mas-

-ek
-ak LÄHIKASI.

859. -ek lähikası, oldukça mahdut bir miktarda biribirine uymaz bir takım türemeler teşkil eder ki, bunların pek farikalı örneklerde crea edilmesi müşkuldür. Bununla beraber gurası da var ki, bu türemelerin (art sınıfından -ak li) olan bazıları mekân isimleri içinde getirirler (mukayese -laç lähikası, § 862):

dar-ak durulan yer «endroit où l'on s'arrête»;

otur-ak oturulan yer «endroit où l'on s'assoit»;

yat-ak üstünde yatılan yer «endroit, où l'on se couche, lit»;

kon-ak konulan, inilen yer, menzil, merhale; vaktiyle misafirlere açık büyük ev,

tardan bahsediyor, ve bu mastarın fil köküne -ig(k) -üg(k); -ig(k) -ag(k) lähikaları katılmakla yapıldığı gibi misalleriyle gösteriyor:

bar-ig (varma);

yor-ük (yürüme);

kel-ig (gelme);

sög-ük (sövme);

ur-ug (vurma);

tep-ik (tepme).

Bundan başka bir de -duk, dük lü bir mastar olduğunu söylüyor ki, böylesi sadece izafet halinde kullanılır:

An-in bar-duk-i bar-ma-duk-i bir (= onun gitmesi gitmemesi bir);

Men-in tur-duk-um tur-ma-duk-um bir (= benim durduğum «ayağa kalkmam» durmadığım «kalkmamam bir»).

Sen-in kör-dük-ün kör-me-dük-ün bir (= senin gördüğün «mazide görmen» görmedigin «mazide görmemem» bir).

Lehçemizde de böyledir:

Bu kitabı onun aldığı «mazide olması»nı, gördünüz mü?

Mastar rolünde kullanılılab bu lähikanın sıfat rolünde kullanıldığı da görülür (nasıl ki lehçemizde -me li fil türemeleri mastar rolünde olduğu gibi ayrıca sıfat olarak ta kullanılır; Bu kitabı yazmanız muvafıkır; yazma kitap, gibi):

Bil-dik adam, *tanı-dık* çehre, vs

Mastar ve sıfat rollerinde kullanılabilen bu -dig(k) lähikasının son konsonu olan g(k) düşerek -di (sonradan -ti) suretiini aldığı görülür ki, bunlar da asılları üzere mastar ve sıfat gibi iki rolde bulunur; (bunun ayrıca mazii şuhudi siygasını verdiği görülüyor. Bk. § 653):

Sıfat rolünde:

Kılıç çaldı (= mazide çalan), din açtı (= açan) şah-i merdan 'Ali görkli; 'Ali'nin oğulları Peygamber nevâcleri Kerbelâ yazısında Yezidiler elinde şehid oldu (= olan)

Hasanla Hüseyin iki kardeş bile görkli; yazılıp düzülüp gökden indi (= inen) Tañrı 'ilmi Kur'ân görkli; ol Kur'âni yazdı (yazan) düzdi (düzen), 'ulemâlar öğrenince köndi [=itiraf ve kabul eden], bıçdı [=ahd ve misak eden] 'alimler servisi 'Osman 'Affan oğlu görkli,

kamusuna benzemedi (= benzemiyen), cümle 'âlemeleri yaradan Allah Tañrı görkli... (Kitâb-i Dede Korkud. s. 5).

Lehçemizde de bunların sıfat veya mevsufları kaldırılmış sıfat (= isim) rolünde olanları, veya büsbütün isimleşmiş olanları vardır:

çatla-di kapı; *türe-di* herif; dalları *bos-di* kiraz, vs.

hususi otel; «endroit où l'on se pose, s'arrête» *«relai, étape, palais, hôtel particulier»;*

bat-ak batılan yer, sulak, çamurlu yer *«marais»;*

kav(.)-s-ak, kavus-ak (§ 120) = iki nehrin kavuştuğu yer *«confluent»*; yine mk. Osmancık ve Azerce'de *yığın-ak* (*seyâtin yığınlığı*) = Habiba ruhların, cimlerin toplantı yeri *«sabbat, endroit de réunion des mauvais esprits».*

kurak kuru *«aride, sec; mk. kurumak sécher».*

-ek lâhikası bundan başka şunları da vücude getirir:

Mevsuflu yerinde isim veya doğrudan isim olarak kullanılanlar:

türe-di; serden *geç-di*; *sip seu-di*; *zıp çık-di*; *kül bas-di*; *kap-di kaç-di*, vs.

Müellifin mürekkep olarak verdiği *[i]n-ti* lâhikası *[i]n+ti* suretinde iki lâhikadan ibarettir ki, birinci lâhika mutavaat ve meşhûl mânalarındaki bir özgelemeç olup, fiil tabanına aittir. Şu halde esas lâhika, aslı tabanlara olduğu gibi, böyle özgelemeçli tabanlara da katılabilen -*d(t)i* dir ki, bunun da aslı -*d(t)ik* olup sondaki *k* sonradan aşınarak düşmüş olacaktır.

(*kara-n-tık* Altayca, 858 § Mk.).

çarp-in-ti, çarp-m-ti, çal,ka-n-ti, irga-n-ti, vs.

Yalnız mastarları mutavaat veya meşhûl mânâları -[i]l lâhikasını almış bulunanlarda bu (*l*) (*n*) ye çevrilir: (Mk. doğenmek, doğeli, dayanmak: dayalı ya. de bunun aksi olarak (*n*) olur:

sars-il, mak : *sars-inti,*
bırık-il, mak : *bırık-inti,*
irk-il, mak : *irk-inti,*
der-il, mak : *der-inti,*
kos-ul, mak : *kos-unlu,*
yığ-il, mak : *yığ-inti,*
sız-il, mak : *sız-inti,*
gir-il, mak : *gir-inti,*
çık-il, mak : *çık-inti,*
bük-ül, mak : *bük-üntü,*
sık-il, mak : *sık-inti,*

ez-il, mak : *ez-inti,*
üz-ül, mak : *üz-üntü,*
bık-il, mak : *bık-inti,*
bağ-ül, mak : *bağ-unlu,*
bur-ül, mak : *bur-unlu,*
kos-ül, mak : *kos-unlu,*
kıç-il, mak : *kıç-inti,*
ürk-ül, mak : *ürk-üntü,*
kar-uş, mak : *kar-unlu,*
sark-il, mak : *sark-inti,*
bas-il, mak : *bas-inti.*

Bu misaller arasındaki (şırıntı) belki çırıntı: (vücodunu salhiyarak çırpanan, kıritan).

kes-il, mak : *kes-inti,*
kır-il, mak : *kır-inti,*
kırk-il, mak : *kırk-inti,*
kırp-il, mak : *kırp-inti,*
kaz-il, mak : *kaz-inti,*
yık-il, mak : *yık-inti,*
birağ-il, mak : *birağ-inti,*
dökülmek : *dök-üntü,*
suç-il, mak : *suç-inti,*
sök-ül, mak : *sök-üntü,*
sog-ül, mak : *sog-unlu,*

çök-ül, mak : *çök-üntü,*
süpr-ül, mak : *süpr-üntü,*
üfür-ül, mak : *üfür-üntü,*
kıç-il, mak : *kıç-inti,*
sök-ül, mak : *sök-üntü,*
say-il, mak : *say-inti,*
uy-uş, mak : *uy-unlu,*
sog-ül, mak : *sog-unlu,*
ufa-il, mak : *ufa-nti.*

Sıfatlara -[i]r veya [i]l katılmakla buylar hemüz fiil tabanı haline getirilir ki, bu fiil tabanlarına da aynı -ti lâhikası katılarak yukarıki isim nev'inden türemeler yapılır;

1º Muhtelif sıfatları:

at-ak kendini olur olmaz şeylere atan, salan «agité»;
dön-ek kararsız, kararından dönen «versatile»; imtihanlarda başaramayıp tekrar aynı sınıfa dönen;

kıy-ak eana kıyan, zalim, müthiş, (= dehşetli) «terrible, cruel»; menüs mânası: hayret veren «épatant».

kork-ak korkmak itiyadında olan «peureux»;
ürk-ek ürkmek itiyadında olan «peureux»;
sars-ak sarsılan, titreyen; titrek § 861; «tremblant»;
sür-ek çabuk yürüyen, giden, olak «coirrier, qui marche, vite»;
kaç-ak kaçan; gümrükten kaçırılan «de contrebande; fuyard»;
cot-ak uç uca çatılmış, eklenmiş, bağlanmış «abouté, engrené relié»;
yed-ek lüzumu halinde kullanılmak üzere bir şeyin fazla bulundurulan eşi «de renfort, de main»;

bin-ek binmeğe mahsus olan «apple à être monté (cheval)»;
ap(.)s-ak bacaklarını açıp ayıran, dik ve kaim duran (at) «qui tient les membres écartés, qui a de l'aplomb (cheval)»;

bulaş-ak (Kamus tercümesi I, 364 *bulaş-ik* müradefi) «adhérent, gluants»;
sav(.)r-ak ebleh «niais» Bürh. Kat. (S. 121, I, 14).

2º Muhtelif isimleri:

kes-ek kesmeye hasıl olan parça «morceau»;

ölç-ek ölçümeğe vasita olan alet «mesure»;

bıç-ak bıçmeye, kesmeye vasita olan alet: S, 107 aşağısı «couteau»;

(sıfatı fiil tabanı haline koyan bu *I* yi, mutavaat ve meşhul mânaları [*i*] *L* lâhikasıyle karıştırmamalı):

kara-rmak: *kara-rtı* (veya *r* > *I* değişimi: *kara-lıtı*);

koşa-lmak: *koşa-ltı*;

kısa-lmak: *kısa-ltı*;

dar-almak: *dar-aaltı*, vs.

Bütün bu türemci kelimelerde mastarına göre mutavaat veya meşhul mânaları vardır: *Kırıntı* (meşhul), *çalkantı* (mutavaat).. Yine ses, ışık bildiren tek heceli kelimelerin sonlarına -[i]r veya -[i]l uzantıları getirildikten sonra bunların sonuna -de lâhikası getirmekle fiil tabanı teşkil edilir:

pat-ır-damak: *patır-(da)tı*,

gür-ül-demek: *gürül-(de)tı*,

ışıl-ıl-damak: *ışıl-(da)tı*.

Fakat *de* ve *ti* sesçe aynı mabiyette iki lâhika olup, bunların yan yana gelişinden bir tenafür busule geldiği için, birinci (-de, da) kaldırılır;

pat-ırdı, *gür-ültü*, *ışılı-tı*,

olar. Birinci misalde *t* değil *de* olması, katıldığı kelimenin ilk hecesinde bir *t* olmasından dolayıdır.

Şu halde bunların teşkili: ses ve ışık bildiren tek heceli kelimelere sonu *r* veya *ı* ile biten bir uzantı hece ilâve edildikten sonra doğrudan doğruya -ii getirmekle olur, A.U.E

sap-ak elbise, perde vs. kenarına dikilen ve saç gibi dağınık saçları süster, sayvan «franges, marquise»;

sür-ek süren, devam eden zaman, müddet «durée»;

g'ör-ek güzel manzara «bel aspect»;

dokun-ak dokunma, tesir «impression»;

der(.)n-ek (§ 120);

sanc-ak saplanıp dikilen, rekzedilen şey, bayrak; eski vilâyet taksimatından bir mutasarrıfin idaresine bırakılmış memleket parçası, liva «sancak» tan; «drapeau; circonscription administrative dite aussi *livā* (mot arabe qui signifie également; «drapeau»), subdivision du *vilâyet* placée sous les ordres d'un *mûtesarrîf*, de *sanc-mak* «planter, ficher»);

sal-ak başkasına salınan, havale edilen bir nevi topuz «sorte de massue»;

sin-ek bir deliğe, koğuğa inen, sinen böcek, «sintmek» ten, «se crever dans un trou»;

sirk-ek uykusuzluk «insomnie»; m.k. *sirk-in-mek* veya *siskin-mek* uykusuzluktan zahmet çekmek «souffrir de l'insomnie»;

yarda-k yardımci «auxiliaire» m.k. *yordim* «aide»;

çev(.)r-ek çevirme, girdap, kasırga (gouffre; tourbillon «çevirmek» ten § 121 «action de tourner, retourner»).

d k-ek veya *tik-ek* (kamus tercümesi I, III, 141 ve 214) yahut, *dik-ik* (Sami Bey ve Bianchi), dikili ağaç vs. asma çubuğu «ep de vigne, plant» (*dik-mek* «planter» den).

IHTAR. — *ek* lâhikası bazan isimel tabanlara «bases nominales» eklenir.

baş-ak «épi»;

baʃdir-ak pantalonun, şalvarın aşağısı «bas du pantalon, des culottes» (*baʃdir* «mollet» dan);

dam-ak «os du palais, palais» (*dam* «toit» dan);

beñ-ek «moucheture» (*beñ* «grain de beauté» den);

sol-ak «gaucher»;

kol-ak veya *kol-uk* ön bacaklarından: kol larından biri sakat olan (deve) «chameau qui a un des membres antérieurs abîmé»;

M.k. şu Kırgız ifadelerini: چىزىڭىز ئۇلۇغۇ ئەردىرىلىپ «küyruğu çolak, kuşağı çonak» A.U.E. «küyruğu sakat, kuşağı kesik» (J. Az. 1887, S, 353). çolak «manchot» kelimesi son iki kelimeye yaklaşılacak).

top-ak «paturon; boule, grumeau»;

tom-ak «massue en bois, boule en bois» m.k. *tümbe(le)k*;

top-ak ve *tom-ak* kelimeleri de *yum-ak* «pelote» kelimesine yaklaşılabilir; m.k. *Tob.* lehçesi *yum-gak* ve Osm. *yum-ru*, *yum-ruk*; *yum-aʃak*, vs.

Su aşağıdaki misal-ki bu na daha başkaları da katılabilir. çoğu zaman Osmanlıca'da -ek lâhikasının daha eski bir -kek yerinde olduğunu göstermektedir.

yañ-ak veya *yan-ak* «joue» (m.k. *yañ*, *yan* «côté»).

-[i]k
-[i]k LÂHİKASI

860. *-ü-* veya *-[i]k* (ve *-[ü]k*) suretlerinde yazılan bu lâhika nisbeten büyük

bir mikardaki türmelerin teşkiline yarar. Bununla beraber bu lâhika canlı olmayıp, bu sahifedeki bir çok kelimeler kullanış dışında kalmışlardır.

-[i] kli isimler, -me li isimler gibi (ortaç olarak kullanışlarında, § 854), eğer müteaddi bir fiilden türeme iseler meçhul bir mâna alırlar: *aç-ik* «ouvert» (*aç-mak* «ouvrir» den); fakat daha çok alelâde sıfatlara ve alemlere (isimlere) yaklaşırlar.

(Müteaddi fiillerden yapılmış) meçhul mânadaki -ikli sıfatlar şunlardır:

yum-uk yumulmuş «fermé»;

bas-ik basılmış, alçak «bas, renforcé»;

ez-ik ezilmiş «broyé»;

boz-uk bozulmuş «abîmé, gâté»;

sök-ük «décousu, délié, (plante), défait, arraché»;

dev(.)r-ik «renversé, retourné (levre)» (*devirmek* ten, § 121);

dağ-ik (Bianchi, چَعَلَ ve 1426 yılı yazmaları, yaprak V^e 115, طَوْقَ) dağınık «dispersé» (bugün kaybolmuş olan *dağ-mak* mastarından); mk. *dağ-it-mak*, *dağ-in-mak* *darma* *dağ-an*;

gay-ik «répandu, évasé; Ural nehrinin türkçe adı «nom du fleuve Oural»;

çarp-ik Cin çarpmış olan «possédé par le mauvais esprit»;

çal-ik «frappé», *al-ik* kelimesinin mânadaşı «dérangé (esprit), balafre»;

yit-ik «perdu» (*Ris. B.* 49, ۴۲);

gaz-ik (Balkanlarda, lehçe lûgati olarak) yazılmış «écrit»; günah, ziyan.

ay(.)r-ik (mk. § 465);

as-ik (surat) «(mine) allongée»; *süz-ük*, (bakış) «(regard) pâmé «œillade», *çiz-ik* veya *çiz-ik*, *kis-ik*, *dök-ük*;

Aynı takımdan olan şu başka sıfatların mânaları için kamuslara bakınız:

Çöz-ük, *sil-ik*, *yık-ik*, *kes-ik*, *kır-ik*, *bur-ak* [1], *yar-ik*, *oy-uk*, *kav(u)r-uk*, *ged-ik* (mk. *k'ert-ik* ve *gent-ik*); *oy-uk*, *sık-ik*, *boğ-uk*, *girt-ik*, *sig(i)r-ik*, *sag-ik*, *sars-ik*, *kas-uk*, *yol-uk*, *tut-uk*.

(Lâzım fiillerden yapılmış) malûm mânâlı sıfatlar şunlardır:

çık-ik (= çıkmış, çıkan) «saillant, qui ressort» [2].

bat-ik (= batmış, batan «qui s'enfonce»; alçak «bas»; çukur «creux»);

çök-ük (= çökmüş, çöken « « ; « « ; « «);

kaç-ik (= kaçmış, kaçan [alin] «luyant [front]»);

düş-ük (= düşmüş, düşen [diş] «qui tombe [dent]; vaktinden evvel düşmüş, düşen, doğan [çocuk] «l'enfant] né avant terme»;

Şimar-ik, *don-ak*, *sol-uk*, *ay-ik*, *kaikk-ik*, *kop-ak*, *kabar-ik*, *yan-ik*, *yat-ik*, *çev-ik* (mk. *çevir-mek*) [3] gibileri de bunlardandır. [4]

[1] Bu kelime *m>b* değişimiyle lehçemizde (yüzü buruşuk) aslı mânasiyle (ihtiyar) demek olan *mor-uk* kelimesini vermiş görünüyor. A.U.E

[2] Bu kelime aynı zamanda (bir uzuvda mafsallarından fırlayıp çıkan kemik) mânasiyle de kullanılır; *kırık* ta (kırılan kemik) mânasiyle böyle kullanılır. A.U.E

[3] Müellif bunu (çevirmek) ten türeme olarak gösteriyor ise de, bize bu (tez davranışmak) mânasındaki (*iv-mek*, *ev-mek*) mastarlarının *ç>hemze* değişimli (*çev-mek*) mastarlarından olsa gerek. A.U.E

[4] (Eski Osmanlı lehçesinde yazı yazmak mânasiyle) kâh müteaddi ve (sona ermek mânasiyle) kâh lâzım olan *bit-mek* mastarının verdiği *bit-ik* suretindeki türeme kelime de, kâh (eski Osmanlıca'da *gazılımsı* mânasiyle) meçhul olarak, kâh (sona ermiş, sona eren mânasiyle) malûm olarak yine bu sınıfa dahil bir kelimedir. J.D.

Sar-ık, dän-ük, g'ev-ik, yet-ik, (ber hangi bir makama, rutbeye veya bir yaşa yetişmiş); Karaman lehçesinde: *en yetic haneler* «en iyi aileler»; *yetik k'emaletinde*, yetişkinlik çağında «à sa majorité»; burada *k'emâlet* kelimesi «yaş, çağ» mânâsındadır; Teq., II, 41 ve 74).

Şu aşağıdaki isimlerin çoğu alem «cevhîri» isim, ismi zat» «substantif» diye kullanılabilirler:

tut-ık (eski Osmanlıca'da) perde, yaşmak «voile»; [1]
yar-ık yarılmış yer «fente»;
g'ed-ik çentik, rahne «carrement»;
g'öy-ük (eski Osmanlıca'da) sıtmak «fièvre».

Şu aşağıdaki isimler yalnız alem olarak kullanılır:

sar-ık (*sar-mak*'tan «sarılmış, sarılan şey» suretinde asıl mânâsiyle) başa sarılan tûlbent «turban».

böl-ük kısım «partie»; bir askeri birlik, muayyen sayıda neserlerden ibaret kısım «compagnie»;

at-ık bir nevi yayık «sorte de baratte»;

Becer-ik, bug(u)r-uk, sor-uk, kaz-ik, kat-ik, yât-ik, kon-uk, dol-uk; (mk. *tuğum*); *tom(u)s-uk* (mk. *tomuş-mak*); *il-ik, em-ik, emzi-k* (mk. *emzir-mek*); *iv-ik, basır-ik, isır-ik, sal-ik* (mk. *sal-ak*); *sürt-ük, beş-ik* (eski Osmanlıca'nın, *sağlamak* «balance» mânâsının *biz-mek* veya *beş-mek* kelimesinden); *dik-ik* (bak. *dik-ek*).

Şuna dikkat edilmeli ki, § 581, 2° de söylenilen (ifadekâr) fiillerin çoğu -ık li türmeler teşkil etmektedir:

Añsır-ik, üfür-ük, öksür-ük, tıksır-ik, ıskır-ik, inçkır-ik, çığır-ik, süm-ük.

Öteki Türk dillerindeki aynı teşekkürleri mukayese ediniz:

(tob.) *simgirik* [2] ki, *sümük* ile aynı mânadadır;

(alt.) *çiñgir-ik* [3] *sümük* «morve»; (alt.) *kaçır-ik* veya *kağır-ik* ve Çağatayca *tüskür-ük* tükrük «crachat»;

[1] Türkçe'den besbelli Farsça'ya da geçmiş olan bu kelime Tevfik Fikret tarafından Farsça bir izafet terkibinde şöyle kullanılmıştı:

sakin'in bir akşam-iñ tutuk-i erguvanını

«Durgun bir akşamın erguvan renginde perdesini.» A.U.E

Bize bu kelime esasen örtmek, kapamak mânâsının *tu-mak* D.L.T. 10, 87, III, *tukamak*; *ykl. tukamak, tuyuk* (= mânası örtülü kıl'a, rübai), *duvak* gelinin yüzüne koydukları örtü ki, sonraları olduğu gibi ince değil, *tut-ık* «ağrı» kapayan) dan yapılmış olsa gerek. A.U.E

[2] *Süm-ük* kelimesi bir bakıma *sümkar-ük* ten *ür* parçasının aşınmasıyle husule gelmiş gibi görünüyor (mk. Tob.: *singir-ik*) ise de, bu ayrıca *süm* ve daha doğrusu *süm* isim kökünden türemeye olsa gerek; bu *süm* ise hemze >*y* veya hemze >*s* ile *in* dan *sün* veya *yin* den ibaret olup ayrıca *n>m* değişimine de uğramıştır. (R. III, 514 mk. *in*). D.L.T. I. 50; III, 4: *in, yin* = koyun torası, pislik. Şu halde *süm-ük* (ki aslı: *inük*) ve *simgir-ik* (ki aslı: *ingir-ik*) kelimeleri (pislenen) mânâsında olsa gerek. A.U.E

[3] Altayca'un aynı mânadaki *çingir-ik* kelimesinde aslı kökün *in* olduğu görülmektedir. Yalnız bunda hemze > ç değişimi vardır, ve kelime kalın ahenklidir *cim-*
gir-ik. A.U.E

yañgır-ik yançı «écho» mk. Osm. *yanķu* [1]; *akrık* bağırgan «criarde; azerce بچرۇن: haykırı «cri».

Özgelenik tabanlı fiiller arasında, bir takım müşareket «reciproque» ve (daha az miktarda) bir kaç mutavaat *réflexifs* fiilleri, çoğu zaman sıfat olarak kullanılan *ik* li türemeler teşkil eder:

Alış-ik, bitiş-ik, alaş-ik, ayuş-uk, iliş-ik, barış-ik, buruş-uk, çarpış-ik, sıviş-ik, sıkış-ik, doluş-ik, danış-ik, kavuş-uk, yapış-ik, yaraş-ik, yakı-şık, yanaş-ik, yılış-ik, bozuş-uk, (BIANCHI: «querelle») [2], *kariş-ik, sarmaş-ik, apış-ik, çapras-ik* veya *çepres-ik*, ve benzeşim «analogie» yoluyla *sivış-ik, burgaş-ik* [3] (mk. *burgacık* ve *burgaç*. Yine mk. *yelimşik* «gluant, extensible» (Khloros. mk. Kam. tercümesi. I. 160, 436: *lik*) [4]; *oğuş-uk, sırnas-ik, uyan-ik, bulan-ik, donan-ik* (*Cevdet tarihi* II, 74), *gücen-ik, üşen-ik, yen-ik, tişan-ik, kapan-ik, dağı-nik*.

MÜLĀHAZA 1 — -ik li sıfatlar eşyanın veya şahısların dış görünüşlerine ait fiziksel vasıfları sık sık ifade ederler. Bunları tasvirlerde seve seve ve takım takım kullanırlar:

MI.: o koca ebnije-niñ sark-ik saç-ak-ları, kır-ik ķafes-leri, dök-ük ķapa-ķ-ları, çar-pik ķapu-ķ-ları... «ces grandes bâties avec leurs auvents pendants, leurs moucharabichs brisées, leurs volets délabrés, leurs portes arrachées..»

(HUSSEIN RAHMI)

صف ثالث زنجيرك باشى مصدق و طار و ينافلرى كېيش و اوزىزلىرى چۈقىن و يومىمى و يورنى باقى...
sinf-i sâlis zencidir ki baş-ı sık-ik ve dar ve yanak-ları geniş ve
üzer-leri çık-ik ve yumru ve burn-u bat-ik... ve dudak-ları kalın ve kıvr-ik. (A.U.E)
«la troisième race, est la race noire avec sa tête resserrée (sık-ik) et étroite, ses joues
larges, ses pommettes saillantes (çık-ik) et arrondies, son nez plat (bat-ik)... ses lèvres
épaisses et retroussées (kıvr-ik)» (*Cevdet Paşa tarihi*, III, 179, (1 inci tab'ı)).

Mk. eski Osmanlıca'da:

کىي باشى كىسلە قىنى اشىك كىي قانى دىك كىي بىل بىكى بىلر *Kim-i baş-ı k'es-ük karn-i es-ük kim-i kan-ı dök-ük kim-i bel-i bük-ük gal-ar-lar* (A.U.E) «ils gisaient, les uns, sans tête (baş-ı k'es-ük), les autres le ventre arraché (es-ük), d'autres dans leurs sang répandu (dök-ük), d'autres le corps replié (bük-ük)» (VAMBÉRY, Alt. Osm. p. 166).

MÜLĀHAZA 2. — -[i]k lâhikası daha eski bir -[i]g yerinde gibi görünüyor [5]. Div. L. T. de bu türemeler kâh bir boğuk boğazlı ile (I. S. 315 ve 319: *buç-uk, boz-uk, saç-uk*) suretinde, kâh çinlak bir boğazlı ile (I. S. 310: *bat-ik*) ile nihayetlenmektedir. (S. 316 da) *pış-ik* pişmiş «cuit» kelimesi (S. 311 de) *pış-iy* suretinde de yazılıyor.

Hakikat bunda bahis mevzuu, teme olarak kullanıldığı (§ 634) gördüğümüz fiilin eski bir isimeil siygasıdır. Div. L. T. bunu bir hades ismi olarak veriyor:

[1] Müellif bunu *yanķo* suretinde kaydediyor ki, bizim kaydettiğimiz üzere *yanķu* olsa gerek; D. L. T: III, 11, 43 == geri dönmek manasında *yan-mak* mastarından ki, geri dönen (ses) kavramıyla *yan-ku* olacak. A.U.E

[2] Kavgalasma, bozuşma. A.U.E

[3] Lehçemizde *karga-çık* *burga-çık* dediğimiz sıfatların aslı *korga-ş-ik* *burga-ş-ik* olsa gerek. A.U.E

[4] *Yelimşik* mk. D. L. T. III, 51; çiriş, tutkal (girā) A.U.E

[5] Boğukların mı çinlaklara yoksa çinlakların mı boğuklara esas olduğu hakkında Thomsen'in Inscriptions de l'Orkhon adlı eserinde de bir bahis geçmekte olup, bu mesele hakkında kat'î bir fikir söylemek şimdilik mümkün olamıyacağ; anlaşılmıyor. A.U.E

البرغ البار (al bar-ig bar-di A.U.E) cil est parti tout droit, sans sarréter;
مذاك يرمي ناك (mening yorik-im netek. A.U.E) «vois Comment est ma démarche?»
(I. S. 34 ve 44);

آننڭ يۈگ كەزىكى كىر (anınq yûk k'ôtr-üg-i k'ôr) «vois comment il soulève la charge
(= voit son fait de soulever la charge) (II. a. 130);

آننڭ ات تەراڭى كىر (anınq et togra-g-i k'ôr A.U.E) «vois comment il hâche la viande».

Miktarda az bir takım -ik li isimler, benzeşim (örneksem, analogie) yoluyle isimci tabanlardan türemiş görünüyorlar:

top-uk topuk kemigi «cheville» (top «ronde, boule» dan);

pot-uk potlanmış, kabarmış «bouffant» (pot «renflement» dan);

kog-uk, kou-uk içi boş şey «creux» ve kav-uk «mesane, iri serpuş «vessie, gros bonnet» (mk. kof);

kol-uk (mk. kol-ak);

ciz-ik çizlayan «brûlant, sensible» mk. (ciz-/a-mak);

pirt-ik (yirt-ik ile örneksem yoluyle, pirt-i dan, mk. hirti pirti, parta).

(Oda arkadaşı) mânasında olan odaşık (*oda-sık?*) de, (*oda*) kelimesinden ve müşareket fiillerine (bk. daha yukarıda: *aş-ik* vs.) benzeşim yoluyle bir isim tabanından teşkil edilmiştir.

En sonra şu nöbetlesik (keşiklenik) leri de alalım:

ziv-ik X ziva(-mak);

incik (kemigi «radius» X ince «fin, mince»;

dişik X dişe-mek;

iğrik X iğre-mek.

861. Bir takım -ek li ve -ik li fiiller vardır ki, bunların birincileri -e li, ikincileri -i li mastarlarla ilişkinlik gösterir. Fakat bunların türeme isimler nev'inden olduğu muhakkak değildir: Meselâ *buda-mak* «émondeur» fiillinin (dal, düğüm «branche, nœud») mânastındaki *budak* kelimesinden daha eski olduğunu kabul etmek güçtür. O mastar, bu *budak* kelimesinden ya daha sonradır, veya hiç değilse onuyla çağdaştır [1]. Bu ilginlerin şeması şöyledir:

ek (ik) X e-(i-)

ek X e- ilginliği :

esnek (sandalye vs.) bükülür «pliant» X esne-mek «bailler»;

elek «tamis» X ele-mek «tamiser»;

oynak «mobile, qui a du jeu» X oyna-mak «jouer»; mk. oy(u)n «jeu».

uğrak karşılaşma yeri «lieu de rencontre» (Kam. I, 472) X agra-mak «rencontrer».

Şu kelimeler de böyledir: (Södaki boğazlıyi parantezler arasında koymak suretiyle her ilginliği tek kelime ile gösteriyoruz):

ada(k), muk. ad; ora(k); uña(k); buña(k); toza(k); daya(k); tara(k); turma(k); doña(k); kapa(k); kayna(k); kuşa(k); kura(k); muk. kırır; yara(k); yaña(k); yala(k); galdira(k);

[1] Bizce müellifin bu fikri düşünülmeye değer. Her halde kesin olarak kabul edilemez. Bugün bir takımının mastarı görülmez olmuş ise, bu bunların vaktiyle kullanılmış olmasına delâlet etmez. Meselâ şu son misaller arasında *orak* (ash orgaç D. L. T. I, 14) kelimesi için yine aynı yerde «(ordı yani otu kesti) kelimesinden alınmıştır» deniliyor. A.U.E

yama(k); gira(k); ene(k); iste(k); öde(k); muk, ödünç; titre(k); döse(k); dire(k); dile(k); düne(k); g'evre(k); ge'evge(k); yelte(k) X yelten-mek; küre(k); aksa(k); yasa(k); siva(k); çingra(k); yepre(k)..

-ik X -i- ilgileri:

eksik «manquant, incomplet» X eksı-mek «diminuer»;

büyük «grand» X büyüğü-mek «grander»;

soluk «respiration» X solu-mak «respirer»;

Bu kelimeyi sol-mak dan sol-uk «fané» ile karıştırmamalı.

Bunlar da öyledir:

oci(k); ari(k); avri(k); işi(k); işi(k); obru(k); soğu(k); tanı(k); yağabı(k); esri(k); cücü(k); çürü(k); yürü(k); yülü(k); inci(k) X incit-mek; ışık veya ısı X ısıt-mak; ari(k); porsu(k);

Su aşağıdaki kelimeler, -pi(k) ve -pe(k) ilginlerine dayanır:

kaypta(k) «qui glisse, qui séchappe»;

sölpü(k) «lâche, flasque»;

yelpi(k) «fort asthme»; mk. yelpirdet-mek, yelbir-mek «laire flotter au vent».

-pek, -pik unsuru bir türeme lâhikası gibi görünüyor, söl-pir-mek, kay-pa-mak ve yelpirdet-mek fiillerini şunlarla mukayese ediniz; kay mak «glisser» söl-mek, söl-gü «flasque» gevşek, yel-mek veya yeper-mek «couvrir, se hâter» (MENINSKI, Dict. yelüp yüpür-mek: Burh. Kat. 736, I, 6: yelüp yupurmak), mk. yel yeperek yelken kürek tâbiri ki, acele edişi bildirir. (Lehçelerde: yel yepelek ol-mak. KUNOS Adakale s. 17, I, 11). bk. § 835, soularda; mk. سالبرنون Sarkık deri «peau pendante» (G. D. 236.).

862. -ek X -e- ilginler örneğine şu ilginleri de yaklaşılmalıdır:

1° — -lek X -le- (§ 838) X -li? (§ 853, ihtar);

2° — -dek X -de- X -di.

Bu ilginlerin ikincisini (§ 850, 2° ve ihtar 3) te mütalea etmiş olduğumuz için, burada yalnız birincisinden bahsedilecektir. Şuna dikkat edilmeli ki, bunlar hemen de daşıma (-la-k X -la- li) ardel sunıstan kelimelerden ibaret bulunmaktadır, ve bunun böyle olmasına mânası da çogu zaman açıktan aşağı göze çarpıcı ifadekâr bir mahiyette olan bu kelimelerin kelimci «péjoratif» edasıyle izah edilir. Buoların bazıları sesadlardan teşkil edilmiş bulunuyor (mk. § 850, 1°):

pat-la-k veya pat-la-k «crevé, éclaté» X pat-la-mak veya pat-la-mak «crever»;

zır-la-k veya cir(t)-la-k «bavard» X zır-la-mak veya cir(t)-la-mak;

şap-la-k veya şapla sillc, tokat «gifle» X şap-la-mak tokatlamak «gifler»; mk. eski şap(a)la [1];

fır-la-k veya firla (kırılmış bir kabın patlayışı) [2]; veya pur-la-k topaç «toupie» X fir-la-mak;

[1] Bu kelime (vurmak) mânasındaki şap, şarp (mak) kökiyle ilgili görüpüyor. A.U.E

[2] Müellîf bunun için «éclat d'un récipient cassé» diyor. firla kelimesinin bu mânasına biz rastlamadık; sonra bu kelimenin topaç mânasiyle ne cihetten ilgili olduğu da anlaşılmıyor. A.U.E

par-lak «brillant» × *par-la-mak*;

hort-lak cadı, vampir, kara koneolos, gulyabani «vampire, loup-garou, strige (stryge) brucolaque (Dict. de l'Acad. 1814 tab'i) [mk. Yunanlıların φρειδόλαχος veya φουδούλαχος

Rusların вурдумакъ ve Bulgarların бърколакъ] × *hort-la-mak* «rugir; revenir (ou revenant)».

Başka misaller:

yama-lak «rapiécé» × *yama-la-mak* «rapiécer»;

ış-lek «fréquenté (chemin); qui fonctionne bien» × *ış-le-mek* «travailler».

Bu ilginlerde görülen -*bał*lı isimler, çoğu zaman mekân isimleridir (mk. -*ak* lâhikası, § 859 ve yine -*lik* lâhikası, § 527):

kış-lak (§ 124) × *kış-la-mak* «passer l'hiver dans la plaine, prendre ses quartiers d'hiver»;

gay-lak (§ 124) × *gay-la-mak* «passer l'été dans la montagne»;

tuz-lak (§ 124) × *tuz-la-mak* «salter»;

ot-lak «pâturage» × *ot-la-mak* «faire paître»;

su-lak «endroit où l'eau abonde; godet pour oiseaux» [1] × *su-la-mak* «abreuver, arroser»;

kum-lak «sablonnière» (Barbier de Meynard, 3Y-5Y altında);

Muk. *tar-lak* veya *tar-la* «champ»; mk. Div. L T., I. p. 414: *tarry-lay*; Mk. *agni yer*; *turuy-lay* «durulacak yer».

burt-lak «taşlı yer».

-*lek* lâhikasının bahis mevzuu olan ilginlik dışında bir varlığı olup olmadığını bilmek meselesi açıklanmaya mühtaç bir şeydir. Hakikaten bu lâhika, ayrı olarak kullanılmış idiyse, insanın hatırlarına o zaman ilginlerin öteki haddi çekiliş gitmedi mi gibi bir sual gelebilir. Her ne ise biz şurada -*la-mak*lı bir ilginin fiili yok görünen -*lak*, ile eklemlenen tiilleri ve türemli olmayarak örneksenişimi teşekkürüklerden ibaret bulunan ve -*la-mak*lı bir fiil ile ilgin olsun olmasın -*lak* la nihayet bulan kelimeleri kümeleyiyoruz:

göm-lek «chemise» eski Osmanlıca'nın *göñ-lek* (§ 73. ihtar) kelimesinden ki ilkin *gön* «deri» den ceket «veste de cuir» olarak kullanılmış; mk. Fransızca'nın «derilik» mânasındaki «cuirasse» kelimesi;

tor veya *tor-lak* [2] (toy, tecrübezi «sot, inexpérimenté, XVinci asırda Padişahı karşı isyan eden dervişlere verilen ad»);

tay-lak deve sıpası; muk. *tay* «poulain»;

tay-lak küçük toy kuşu «petite ourarde»; (*toy dan*); yine muk. *burt-lak* «domuz yavrusu, pourceau»; *oğlak* keçi yavrusu «chevreau»;

girt-lak «gosier» (*girt* «rôle» dan); *boğart-lak* «larynx» *yirt-lak* kapakları dışarıya çevrilmiş gibi görünen (göz) «éraillé (oeil); *yirt(-mak)* fiil tabanı üzerinde teşkil edilmiş bir kelime;

bağırt-lak bir nevi yaban ördeği «sarcelle» (mk. *bağıt-mak* ve *bağırt-mak* [3]) bir fiil tabanı üzerinde teşkil edilmiş kelime;

[1] Kuşların su içeceğî küçük çanak «godet pour oiseaux» mânasında olunca, bu kelime lehçemizdeki kullanımıyle *sujuł* olmak gerek. A.U.E.

[2] Müellif bu kelimeleri *turlak*, *tur* suretiinde kaydediyor. A.U.E.

[3] Müellif bu ördek ismini *bağırmak* tan türemliyor. Fikrimize bu (göğüs ve kara-çığır) mânalarındaki *bağır* veya (bel, yan) mânasındaki *boğur* ile ilgili görünüyor. A.U.E.

kur-lak tuzak «piège» (mk. *kur-mak*), fiilel tabandan teşkil edilmiş kelime; *ay-lak* işsiz gücsüz «désœuvré» X *ayla-mak* dönmek, dolaşmak «turner, errer»; (mk. s. 911, note. 1);
al-lak aldatan, vefasız «crusé, inconstant»;
al-lak bulłak (mk. *buļa-mak*), *al-lak maļļak*, *aļań, aļan* taşan karma karışık «en désordre, trouble»;
takla(k) ve *cumbaļak* (mk. *cumbadak*, § 871, ihtar 2) takla yerinde «culbute».
Aşağıki kelimeler çiplaklık «nudité» fikri veren bir takım teşkil ederler:
çiplak «nu» X *çipla-t-mak* çiplak etmek «mettre à nu»; mk. *çir-lak* (Bianchi, 547 kelimesinde); *çır* *çiplač* ve *çırıł* *çiplač*;
(cas) *caelak*, *çır* *çiplač* «nu, chauve»;
(kas) *kavlač* kabuğu bütbüten soyulmuş «déponillé de l'écorce, nu» X *kavla-mak*.
taslač başı saçsız, taz «chauve» (mk. Altayca aynı mânada *tas*); yontulmamış, kaba «non dégrossi, kaba; esquisse; büyülüük satan «vantard» (bu son mânasiyle, bu kelime *tasla-mak* fiiliyle ilişgînlîk eder);
dızlač, *sallak*, *sallak*, *maļļak* *çır* çiplak «tout nu».

Muk. *aşlač* mihnet ve sefalet içinde olan, fakir ve açız (Bulgaristan'da) Tırnova havalisi lehçesinde. Bulgarcaya da *xəmlak* suretinde geçmiş.

IHTAR. 1 — Sonra *-aļak* (ve seyrek olarak *-elek*) veya *-arlač* suretinde bir sondalık «terminaison» vardır ki, bu bir ifadekâr sondalık olan *lač* in bir gelişimi gibi görünüyor: bu takımın kelimeleri ekseriyetle bir ırılık veya yuvarlaklık fikri taşımaktadır: [1]
top-aļak veya *top-arlač* yuvarlak «round»; X *top-arla-mak* top halinde yuvarlamak «rouler en boule (top)»;

Yine muk. *tek'-erlek* «roue» X *tek'-erle-mek* «rouler» ve başka lehçelerde Tob. *yum-aļak* yuvarlanmış şey «boule» X *yumarla* yuvarlamak «rouler»; mk. *yumlatmak* «faire rouler» (Ab. s. 417 Osmanlıca'sında *yuvaʃat-mak* diye izah edilmiş); ئەلەك [2] küre-çik, tezek, fişki «globule, crottin», ئەزىز [2] demet, yumak «botte, peleton'dan (PAYET DE COURTEILLE, Mir. N., s. 33, haşiyec 10). Muk. Osmanlıca *ķamaʃag* (VIGUER, s. 336); Altayca *togoʃok* [3] küremsi, top; *tomruk* yuvarlak ağaç kütüğü «sphérique, boule; rondin»; tobolskça: *ķaškaʃak* «bir su kuşu»; Kırgızca: *sobaʃak* bir nevi ekmek «sorte de pain»; tob. ئەلەك *töngkelek* çember, daire, «cercle».

Mk. Şu aşağıdaki ibareyi ki tomruk ve kütük gibi şeyleri temsil için kullanılan (-ırılı, § 850 ve -elekli) bir takım ifadekâr kelimeleri hâli bir halk şarkısından almıştır:

» *Bursa-da* [4] *odun sat-ar-dum,*
Manav Seydi [5] *der-ler baňa;*

[1] Gerek burada ve gerek bu bahsin daha evvellerinde yer yer geçen bazı teşkilâllerin hepsi hakkında birer birer ayrıca ihtirazı kayıtlar serdetmek mümkün değildir, halbuki böylelerinden bazlarının hakiki menşe ve teşekkürleri iereddütlü ve mübhüm kalmış olduğu görülmüyor. Bu eihetler daha yakın ve derin bir tatkîk ile aydınlatılmasına muhtaçtır. A.U.E

[2] 2) bk. Çağ lûgati *ķomał*: yuvarlak, müdevver, togalak, kürei arz. A.U.E

[3] bk. *ķomał* maddesi, aynı yer. A.U.E

[4] Müellif bunu *Brusa* diye kaydediyor. A.U.E

[5] « *Sidi* diye kaydediyor. A.U.E

*Yañır yañır yañalaklar;
Domur domur domalaklar,
Yuvarla-r-im yuvarlak-jar,
Manav Seydi de-r-ler baña.*

(MEHMED TEVFIQ, *Istanbul'da bir sene*, 2inci ay, s. 22).

Diğer taraftan m.k. (§ 862 deki) *hort-lak* kelimesi münasebetiyle *purt-lak* «vampire» kelimesi ki, bu Blau tarafından 285 s. de verilmiş; ve yine onun tarafından *boğurt-lak* kelimesine de yaklaştırılmıştı. Bak o gramere s. 564, aşağılarında:

yuvalak veya *yavarlak* × *yavar-lamak* (evvelkilerinin mânadaşı);

tom(b)ałak «gros, gros» (m.k. *tom*, *tombuł*, *tümbül*):

tâmbe(l)eł dibine deri gerilmiş toprak bir testiden yapılmış bir nevi küçük tram-pete, dümbelek «sorte de tambourin fait avec un vase de terre dont le fond est tendu de peau» (m.k. *tüm* ve *tümbül* toparlak, şışman);

apałak = şışman, iri ve semiz «gros (enfant), poupard»; (m.k. *abłak* «yanaklı, iri ve sarkık yanaklı», yassı ve yaygın suratlı «joufflu, maflus»;

dangalak [3] zarafetsiz, kaba saba «lourdaud, balourd»;

yapalak «bir nevi baykuş, puhu kuşu»;

kocałak avcı kuş, büyük çaylak «milan» nevinden (B. de M.).

kozałak selvi yemişi, yabani, olmamış meyva, koza, yumuşak balmumundan mühürleri örtmeye mahsus kapsül (ceviz mânasına *koz* «noix» dan);

kizałak gelincik çiçeği *kızıl* «rouge» dan;

kabalak Osmanlı sultanatının son meşrutiyet devrinde fes yerine askere giydirilen serpuş;

iskirłak, *Karagöz'*ün özel serpuş «coiffure particulière de Qoragöz».

kavalak gevezel, azamet satan «bavard, prétentieux» (B. de M.).

IHTAR. 2 — Bilindiği üzere -ik lâhikasının vokali -[i]k suretinde yardımçı ve katarsız bir vokaldır. (§ 182). Bununla beraber az miktarda bir takım -la-yık li türemeler vardır ki, bunlar aynı lâhikanın teşkileci veya kararlı vokalle (§ 183) -(y)ik suretinde bir çeşidi var olduğunu gösteriyor gibidir:

agla-yık yalandan ağlayan «pleurnichard»;

çağla-yık [4] çağlayarak akan su «bruissant (eau)» × *çağla-mak*'tan (sesad);

cırla-yık bir nevi kuş «espèce d'oiseau» × *cır-la-mak*'tan (sesad).

Bu kelimelerin ifadekâr mahiyetine ve -yık unsurunun her türlü halde -la dan sonra geldiğine bakarak, bunun yukarıda mütalea edilen -lak lâhikasının bir (ifadekâr) gelişimi olması lazımlı geleceği kabul edilebilir.

Bu faraziyeyi tasdik eden bir şey de, -dałk lâhikasının -lałk lâhikasına muvazi olarak veley ki şu tek halde olsun aynı gelişimi almasıdır: *biñkuida-yık* (Kamus tercümesi I. 335); bk. § 850, ihtar 3.

[3] Bu kelime şşmak mânasında *t(d)an-mak* mastarının *danggal-mak* (kendi kendine şşa kalmak) suretiindeki mutavaattan yapılmış olup (şşkin, ne yapacağını bilmey) gibi aslı bir mânadan abnmiş olacak. A.U.E

[4] Garbî Makedonya'da (Karaferiye ßeqgoia) de akarsuları bol bir çayırlığın da adıdır. J. D.

Mk. Aynı mahiyette bir gelişmeyi; fakat, dudak konsonu *o* nin araya girmesiyle: *hırtla-unk* X *hırtla-k* «gosier» (Bk. Bianchi 529-*ı*- *hırtluuuk* ve 391-*ı*- *hırt-la-k* ve Aucher).

863. -ek, -ik lâhikalari bazañ -li lâhikasiyle birleşik olarak isimler teşkil eder ki, bunlardan bazıları bir istidat veya ehliyet fikri ifade eder (Mk. § 855, ihtar 1):

oka-n-ak-lı okunmaya elverişli «lisible» *oka-n-mak* «se lire, être lu» den; *dokun-ak-lı* dokunması olan, tesir eden (söz) «impressionnant, blessant (parole); dernek-li toplu, kısa «ramassé, court» (*Kamus*, 790); *otur-ak-lı* yerine sağlam oturmuş, geniş bir tabanı olan «bien assis, qui a une base large»;

daya-n-ik-lı dayanması olan, iyi dayanan «ferme, bien appuyé» (ziddi; *dayanışsız*); *gör-ek* li görmesi hoş «bel à voir»; *sin-ik-lı* kırılır (Bianchi: 42-).

Div. L. T., üç ortaç «participe» lâhikası veriyor ki, bunlar Osmancık'aının -ikli lâhikasına yaklaşıyor:

1° *-igli* lâhikası ki, mânası: e kast ve niyet eden, e niyeti olan, ... e mek üzere olan «qui se propose de, qui a l'intention de, qui est sur le point de...».

Ml.: *ol at suvayar-ıyı*: *ärdi* o at suvarmak niyetinde idi «il avait l'intention d'abreuer (osm. suvormak) le cheval»; *ol, anı todyuraylı ol* o onu doyurmağa niyetlidir «il se propose de la rassasier» (II, s. 204);

ol tâbrât-ıgli ol o teptirmek üzeredir «il est sur le point de faire remuer» (II, s. 241; mk. *Aynı yer*, s. 258 ve 133 ve III, 233).

2° *iglik* lâhikası ki, mânası: (... de haklı olan, ... e kabiliyetli ?). «qui a le droit de... (capable de ?)».

Ml.: *ol, saña oýra-yılık ol* o sana karşıçı çıkmakta haklıdır [1].

3° *-iglig* lâhikası: (bk. § 853, zeyl, *sonlarında*).

864. -eke-. (-ikle-) lâhikası ufak bir miktardaki fiillerde bulunup -ek, -ik lâhikasının -le- ekiyle birleşmesinden doğmuş olsa gerektir; fakat bugünkü günde tekrarlı oluş «fréquentatif» mânasını veren hususî bir morfem teşkil etmektedir ki, bu -ele- lâhikasına yaklaşırabilir: § 595, ihtar) [2].

[1] Kâşgarlı'nın bunu tercüme ederken kullandığı «min hakkıhi» kelimesine bakarak, müellif bunu Fransızca'ya (hak) karşılığı «droit» ile naklediyor. Halbuki (hak) kelimesinin Arapça'da bir mânası da «icab» tır ki, bu suretle burada bu siyanın vücubi mânalı bir fiil olduğu anlaşılır; ve bu itibarla Kâşgarlı'nın misali «o sana karşıçı çıkmalıdır» suretiinde tercüme edilmesi icap eder. A.U.E.

[2] § 595, ihtar'da verilen -ele- li fiillerin listesi şu misallerle tamamlanır:

sas-a-la mak X *sas-mak* «perdre le tête»;

bağda-la-mak X *bağdu-mak* gelme atmak «donner un croc-en-jambe»;

silk-ele-mek «secouer» (*Hul. Şâhi*, vnp. 37) X *silk-mek*;

Mk. etimolojileri kararlı kalan aşağıdaki fiilleri:

hırpala-mak «tirailler, déchirer, tourmenter»;

Buna benzer lâhikalar öteki Türk lehçelerinde de vardır;

Tob. *kıçkır-ıkla haykırışmak* «criailler»; *sığır-ıkla -sıçraşmak* «sautilles»; *kamagla-sıki kusatmak* «entourer» *kama-* nin tekrarlı sekli.

-*lk-le-* ve -*gile-* (-*gilə-*) lâhikalarının kıyaslaşmasından, bu sonuncu lâhikanın da -*gü* (veya -*ki*, § 868) + -*le-* suretinde çözümlenebileceğini tahmin etmek mümkün görünüyor.

Sark lehçelerinde de -ele- li tekrarlık sıygalar bulunmaktadır.

kara- bakmak «regarder» mânasında *kara*- mastarıdırın tekrarlığı» (mk. Bulgare'a'nın Türkçeden şu tuhaf kelime alışını: *kara*lamadıktır (*kara*lamadan)= tâhminee aşağı yukarı, takribî olarak «approximativement, environ» ki, bunun aslı mânası: bakmadan «sans regarder»dır, § 1349; belki Oşmanlıca *karar-larında* kelimesiyle karıştırılmış).

Osmanlıca tekrarlık misalleri (§ 864, hasibe 1) ne günlerde ilâve edilmeli;

çal-ka-la-mak, *çal-ka-mak* «secouer, agiter» mastarının tekrarlığı; *kür-ele-mek*, *küre-mek* «déblayer avec une pelle (*kürek*)» mastarının tekrarlığı.

Aynı hasiyede zikri geçen *sendele-mek* «chanceler» kelimesi vesilesiyle Viguier'in (s. 366) da aynı münada *se-dere-mek* kelimesini verdigine dikkat edilmeli. Karaman lehçesinde *sendirle-mek* derler (Teo., II, 62, I, 16).

öp-ekle-mek [1] (Bianchi: اوچلەك) *sık sık öpnek* «embrasser fréquemment» (mk. B. de M.: *öperle-mek*) X *öp-mek*;

tart-akla-mak «tirailler» X *tart-mak*;

did-ekle-mek [2] «tirailler» X *dit-mek*, *dtdismek*;

ayukla-mak (veya *pinekle-mek*, *pinek ten*) «sommelier» \times *uyumak*:

sürükle-mek «se traîner» X *sürün-mek*;

Mk, *sayıkla-ma*
yarlar) emniyetsiz adı
Muk. Tab. *im-säklä-*

pat-akla-mak; vurmak; muhtasareca süpürmek «frapper; balayer sommairement» mastarı; pat sesinden teskil edilmiştir.

-ken LÄHICKASI

865. Bu Jâhika su becavis «mutation» lejile görünür:

(Boğuk konsonlardan sonra) $\frac{\text{کن} - k'en}{\text{قان} - q'an}$ \times (çinlaklardan sonra) $\frac{\text{گن} - gen [3]}{\text{غان} - gan(g'an)}$
 (bk. 173 ve 174).

sendelemek «chanceeler».

Mk. BIANCHI ve PIANZOLA, I, s. 54 *ek yeri* *ivetle-mek* veya *evet-lemek* «se hâter» X *iv-mek* acele etmek. (Yine bk. 840, c): *çłyselemek* ve *yañsaşa-mak*. J.D.

(Bunlara *dur-ala-mak* X *dur-mak*; *tep-ele-mek* devamlı ve tekrarlı *tepmek* X *tepmek* gibi daha başkaları da katılıbilir. A.U.E

[1] Bu 'belki öp-ük-te-mek olurak. 'A.U.E.

[2] Belki *did-ik-le-mek* olacak. A.U.E.

[3] Türkçede bu lâhikanın muhtelif mapzalarları arasında her zaman sıkı bir fark gözetilmiyor. Nitekim en iyi bir lûgatçı olan Sami Bey, *Kâmüs-i Türkî*'sında aynı kelimeyi *unut-gan* ve *Fransızca'dan Türkçe'ye Lûgat*'ındaki «oublieur» kelimesinde *unut-kan* suretiinde yazıyor. J. D.

Bu lâhika, hâl - mazi ortacının eski şeklidir ki, bugünkü günde boğazlılarından mahrum kalmış olarak Lebçemizde -(y)en (§ 733) suretini almıştır. [1] O eski şekil bir takım ortaçlarla yaşamakta devam etmiştir ki, bu ortaçlar sıfat veya daha neyrek olarak elem ismi olmuşlardır.

Bu kelimeler karşı *«correspondant»* oldukları -(y)en li ortaçlardan ancak her türlü zaman meşhumunu kendilerinde bulonmaması ile ayırd edilirler: Onlar herhangi bir meşhum tarasından alelace olarak yapıla yapıla, o meşhumun farikâh bir vasfi halini alırlar:

Ml.: *unat-kan* «oublié (qui oublie facilement)»;

unut-an (veya *unad-an*) «qui oublie, qui a oublié» [2].

Şu aşağıdaki sıflatlarda da böyledir:

kan): *aʃis-kan* «habitué, apprivoisé, domestique (animal)»;
çalıʃ-kan «travailleur, studieux»;
sırıʃ-kan «ricaneur»;
yaptıʃ-kan «gluant, adhérente»;

gan): *aʃin-gan* «susceptible, soupçonneux»;
tsır-gan «mordant»;
atan-gan «chanteux» (Hôs. RAH., Met., 141);
otur-gan «sédentaire» (Bianchi ve B. de M.);
dagan-gan «résistant»;
doğur-gan «fécond, prolifique»;
sakın-gan «timoré»;
sıkıl-gan «timide» (Hôs. RAH., Met., 141);
sokul-gan «fouinard, indiscret»;
somurt-gan [3] (H. R.);

k'en): *iliʃ-k'en* «adhérent, collant» (Kam. I. 352);

g'en): *er-g'en* «garçon, célibataire» (Bianchi);
üʃen-g'en «paresseux»;
çöz-g'en [4] «qui commence à fondre (neige)»;
dökül-g'en « friable» (Kam. I. 279);
iv-g'en «qui se hâte, pressé» Sami-Bey, acayıblı bk. Bianchi: *iv-gen*);

[1] Lebçemizde yalnız şöyledir bir mürekkep ulakta istikbal zamanlı olarak kullanılır: *ben gel-en-e kadar* (= gelince-ye kadar) şu iş-i bit-ir-iver. A.U.E

[2] *kan*, *gan*, *yan* - *k'en*, *g'en*, *gen* + *ağan* - *eğen* li olan sıflatlar, mevsufları olan zatlarda devam, karar ve sebat üzere bulunduklarını bildirdiği için, bunlara *sabit sıflatlar* derler; halbuki -(v)an, -(y)en le yapılan sıflatlar, mevsufları olan zatlarda geçici bir halde bulunduklarını bildirdiği için bunlara da *hâdis sıflatlar* derler ki, sabit ve hâdis olmaları, mâna bakımından sıflatların aynı bir sınıflanmasını teşkil eder. A.U.E

[3] Müellif bunu *somurt-gan* olarak kaydediyor. Bu kâlimede boguk konsonlardan sonra getirilen *gan* in *kan* olması gerekti; müellifin Sami Bey'de kaydettiği *unutkan*, *unatkan* ikizleniğinin bu da başka bir misalidir. A.U.E

[4] Belki *çözül-g'en* olacak. A.U.E

ğan): soğu-ğan «asthmatic»;
şıra-ğan.

ğen): eri-ğen «londant» [1].

Kunos (Oszm. tör. Nyelkönyv) da şu misalleri veriyor.

kən): kənas-kan.

k'en): işit-k'en; çekiş-k'en; dövüş-k'en [2].

gan): añır-gan; usan-gan; şasır-gan;
savur-gan; yanlış-gan.

Şu aşağıdaki türemeler alem olarak kullanılır:

çağır-gan «criard»;

çığır-gan, çığırt-kan, çağırıkt-kan «başka kuşları getirmek için aveşların kafese koyup öttürdükleri kuş»;

M.I.: *gıfdir-gan* yıldırım «foudre»;

göç-g'en ada tavşanının yavrusu «lapereau» (lehçemizde: *göcen*; A.U.E);

yapır-gan çiçeğin tüveyindeki yapraklılarla her biri «pétales»;

iu-g'en aceteci;

osur-gan [3];

çogulan çögütlənən (Kam., I. 179).

IHTAR. — Bu lähika bazan -eg'en suretinde de görülür ki bu, -k'en in bir gelişimiştir:

{-ağan çoğu zaman olan ve olduğu görülen «chose qui arrive, qui se produit, qui s'est vue souvent»;

çal-agın kavgacı, şamataçı, hırçın «bargneux»;

kaç-agın «leste, prompt à la fuite» (Bianchi ve Kam. I. 26);

tep-ğen çok tepen «qui rue»;

gör-əčen [4];

bur-agın (mk. *buram buram, bora*) [5];

[1, 2] Müellif burada gerek kendisinin ve gerek Kunos'un misallerini karışık verdiği halde, biz buları eklerinin çeşidine göre tasnif etmemi daha uygun bulduk. Bu tasnife giren misallerden de anlaşılacağı üzere (*kan k'en*), katıldığı fiilin tabanındaki son konson boğuk olduğu zaman gelir, ve bu takdirde *somurt-gan*, *unut-gan* gibi kelimelerin doğrusu *somurt-kan*, *unut-kan* olmak gerektir. (*gan, g'en*), katıldığı fiilin tabanındaki son konson çınlak olduğu zaman gelir; *ğan, ğen* ise katıldığı fiil tabanının son harfi vokallerden biri olduğu zaman gelir. Buları şöyle bir şema ile gösteriyoruz:

1. Boğuktardan sonra	2. Çınlaktardan sonra	3. Vokellerden sonra	4. Bazı boğuk veya çınlaktardan sonra
<i>ńń -k'en</i>	<i>ńń -g'en</i>	<i>ńń -ğ'en</i>	<i>ńń -eğen</i>
<i>ńń -kan</i>	<i>ńń -gan</i>	<i>ńń -ğan</i>	<i>ńń -ağan</i> ·A.U.E

[3] Müellif bunu *usur-gan* suretinde kaydediyor. A.U.E

[4] Çok gören, müşahit. A.U.E

[5] Müellif bunu *bora* kelimesinden farzederek *boragan*, ve yanındaki kelimeleri de *boram boram* suretinde kaydediyor. Halbuki kelime *bur-mak* tan *buram baram*, tozu duması, suyu bura bura yükselen kasırga, «trompe» gibi bir manada olsa gerek, Mk. Çağ. 78. Yine bk. D.L.T., *bur-mak* = havaya yükseltmek. A.U.E

iv-eğen (Bianchi, Sami Bey : *iv-g'en*);

yat-ağan [1] beldeki silahlıkta yatar gibi bir vaziyette duran iri bıçak (Sami Bey);

kay-ağan [2] dağdan hızla kayıp iken sel, kayan; ve bir nevi düz, yaprak yaprak tabakalı karataş ki, yazı taşı ve döşeme için kullanılanlar «ardoise» (Sami Bey);

ötle-ğen [3] sıgircıknevinden çok öten bir eins siyah küçük kuş (Sami Bey);

sütle-ğen [4] içinde süt gibi beyaz bir mayı dolayan nebat nevi (Sami Bey).

Menşeleri meşhul olanlar:

burdagan kuluçka.

-kin LÄHİKASI.

866. Bu lähika 'ayrı ayrı' sekiz manzarada görülür ki, şu suretle kümeleniyor:

1: Boğuklardan sonra:

$$\frac{\text{اک}}{\text{اک}} - \underline{\text{kin}} \times \frac{\text{گون}}{\text{گون}} - \underline{\text{kün}}$$

2. Çinlakkardan sonra:

$$\frac{\text{اک}}{\text{اک}} - \underline{\text{gin}} \times \frac{\text{گون}}{\text{گون}} - \underline{\text{gün}}$$

Bu çeşitli lähika, akrabası gibi görünen (mk. § 1361) evvelki lähikaya nispetle daha çok türeme teşkil etmeye hizmet etmiş bulunuyor. Şu halde -kan suretiinde kaydedebileceğimiz çiftte vokallenişli bir lähikanın (§ 156 zeyil) varlığı anlaşıyor. Mk. [§ 1343] -Kayıtlar levhası.

Yine mk. Çağatayca *اک* *di-gin* ki, *اک* *digän* kelimesinin mânadışı olup, meşhul mânasiyle = Osm. *den-il-en* karşılığı *ay-d-il-an* (Ab. s. 262). Bk. -kin, -ken lähikalarının mânadaşlığına dair bir başka misal § 1361 sonlara doğru. Yine 'ink, -kinçā, -kānçā lähikaları § 1393.

Evvelce söylenilen türemelere şunları da ilâve etmeli:

sar gin (*sargin düğün çiçeği*) «renoncule rampante»;

as-kin (*askin-a baskin-a kaikk-is-acak baba yiğil-ler*) «des gens de sac et de corde»;

Eski Osm. *اک* *g'öç-kün* *g'öçlerde beraber götürülen eşya, pahiperti «bagage, effets qu'on emporte avec soi dans la migrations» (Aşik - paşa - zâde târihi s. 5).*

Bu lähika mânalaşım «sémantique» bakımından daha ziyade -[i]k (§ 860) lähikasına yaklaşır. Onun gibi ortaçtan ziyade alelâde sıfat mahiyetine çeker, ve müteaddî fiillerle olduğu zaman -[i]k'ten daha az mutarrit olmakla beraber, yine meşhul bir mâna taşır.

Bunun aksine -[i]k'li sıfatlar daha ziyade göze görüne fizikî vasıfları, ve -kin li sıfatlar ise umumiyetle daha az görünür vasıfları ifade etmeye yarar.

Müstesna olarak *g'eq-kin* ve *as-kin* kelimeleri kısmen bir ortaç mahiyetini muhafaza etmiş olup, meşhûl bihe nâzim (=yedişleyici, dizginleyici) olurlar:

elli-si-ni g'eq-kin (*as-kin*) «qui a dépassé 50 ans d'âge».

[1] Bunun izahı eserde verilmiş olmayıp, burada tarafımızdan ilâve edilmiştir. A.U.E

[2, 3, 4] Müellif bu kelimeleri menşeleri meşhul adı altında sıralatmış, ve mânalarını da vermemiştir. Bunlar tarafımızdan mânaları verilmiş olarak menşeleri bilinenler arasına alınmıştır. Ancak son ikisinin yeri burası olmayıp, gen liler sırasına kaydedilmek gerektir. A.U.E

Şu sıfatlar gayri müteaddi (=lazım) fiillerle yapılmıştır:

kin, kön):

sas-kin «tétouard»;

baf-kin «édoucé, creux, ruiné, on faillite»;

cos-kin:

taş-kin } «débordant»;

aş-kin

pap-kin «qui court vite; va-nu-pieds»;
yık-kin «menaçant ruine».

gun, gun):

dol-gin «distrait»;

ol-gun «mûr»;

bay-gin «évanoui, défaillant»;

Mk. yine:

kin, kön): *kaç-kin, yap-kin, yat-kin, alis-kin, tut-kan*;

kin, kön): *şış-kin, küs-kün*;

gin, gun): *az-gin, ug-gun, saf-gin, dur-gun, dol-gan, yıl-gin, kız-gin, sap-gin?*
«dévoyer» (belki *sap-kin* veya *zib-gin* «harpon» dan ayırdı içiñ.)

gin, gün): *semir-gin, g'ez-gin, gir-gin* [2].

Müteaddi bir fiilden yapılan şu sıfatlar meçhul bir māna taşırlar:

kin, kön):

çat-kin «intisap etmiş olan» *cinfodé»*;

gun, gun):

var-gun «blessé»;

boz-gun «vaincu»;

soy-gun «dévêtu»;

kır-gin «attristé, offensé»;

yor-gan } «fatigué»;

ar-gin [*] } «fatigué»;

yay-gin «étalé» (*Kam.*, l. 305);

kin, kön):

sep-kin «choisi»;

gin, gün):

düz-gün «aplani, arrangé»;

ser-gin «abattu, malade»;

sür-gün «exilé»;

g'er-gin «tendu»;

çöz-gün (bk. *çöz-gen*);

ez-gin (*KUNOS*; *Osz. tör.*) [3].

Şu aşağıdaki sıfatlar müteaddi bir fiilden yapılmış olmakla beraber, malum bir mānadanadırlar:

aş-kin «qui dépasse»;

bas-kin «pesant, qui a le dessus, qui l'emporte sur...»;

k'es-kin «tranchant, perçant, net, actif»;

g'ec-kin «âgé» [4].

[1, 2] Eserde bu misaller karışık verilmiş olsa da tarafımızdan böyle düzenlenmiştir. A.U.E

[3, 4] Müellif buradaki misalleride karışık olarak vermiş olsa da tarafımızdan böyle düzenlenmiştir. A.U.E

[*] Müellif § 867 de şüpheli olarak bunu *argi-n?* «faible» suretiinde de gösteriyor. A.U.E

Alem olarak kullanılan -kin li isimler (*uç-kin* «étiocelle; tut-kin [kullanılmaz] «éclipse» ve *düz-gün* «lard» müstesna,) fiziki bir şiddet veya felaket fikrini taşırlar:

kin,くん:

bas-kin birden bire hücum «attaque à l'improviste, polisin birden bire geliş «descente de police»;

gin, ジン:

vur-gin yara «blessure, sürekli avı «battue (chasse)»; (oyunda) yalnız başına bir kaç kişiyle oynamak «banco (au jeu)»; *boz-gin* hezimet «défaite»; *sog-gin* yağma, çapul «pillage»; *kır-gin* veba «peste»; (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 51: bozgun «défaite»); *yan-gin* «incendie»;

gin, ジン:

gin, ジン:

sür-gin atla, tazi ile yapılan av «chasse à courre; exil» [1].

Bazı -kin li sıfatların teşkili daha az kıyası görülmektedir ki, bunlar belki bir örneksenisim hadisesiyle vücut bulmuştur:

çıl-gin [2] deli «fou» (mk. *çıldır-mak*);

çıys-kin [3] (mk. *çıysi-mek*, *çıysıntı*);

didir-gin «remuant, agité».

Pek müstesna olarak -kin lâhikası bir isimcil tabana da katılır:

iç-kin veya *iç-gil* «intérieur» (mk. 547, ihtar 4);

eñ-gin (eñ genişlik «largeur» den) geniş «large»;

(Anadolu'da; aşağı «bas») [4].

3 - (ɔ̃) $\frac{[i]n}{[ɛ]n}$ LÂHİKASI.

867. $\frac{-ün}{-an}$ söylenililerde *ɔ̃-* suretinde de yazılır. Bu lâhika bilhassa alemeler teşkil etmeye yarar:

-in, -ün:

yig-in «tas»;

ak-in «courant; incursion militaire; mk. MEL., Ar. Fil.; s. 670»;

kaç-in «infiltration, suite d'eau»; (B. de M.);

çal-in çakmak «briquet»;

çak-in (veya *çak-im*) şimşek «éclair»;

-in, ün:

ek'-in «semailles»;

eğ-in «échine» (eğ-mek «plier» den Sami Bey'e göre);

diz-in (veya *diz-i* «rangée»);

tüt-ün «fumée, tabac»;

sök-ün «apparition brusque»;

öt-ün afiv (B. de M.: اوْتۇ) «action de

[1] Müellif buradaki misalleri de karışık olarak vermiş olup, tarafımızdan böylece düzenlenmiştir A.U.E.

[2] Belki aslı (*çig-gin*) = çok bağırap çağırın? A.U.E.

[3] Ash, *çığış-kin* olacak, A.U.E.

[4] Bu manasiyle «çok inmiş ve aşağılaşmış» demek olan *en-gin*, *in-gin* olmak gerektir ki, böylece bu bir fil kökünden yapılmış olmakla ötekisinden ayrı sayılmalıdır. A.U.E.

*ip-in işildama «scintillement»;
boğ-un mafsal «articulation»;
köş-un «troupe en marche»;
Mk. Şark türkçesi:
kark-in *کارک* (Osm. *kargış*) küfür,
beddua «imprécações» (B. de M.).*

Şu aşağıdaki türemeler sıfattır:

-in, -un):

*sayı-in seçkin «choisi» (eskimiş). (Şark
TÜRKÇESİNDE: üleşimli ilgiç «postposition
distributive» olan *her* «chaque»;.
yoğ-un «épais»;
doj-un (ay) «pleine (lune);*

koy-un veya köy-ü «en bas» katmaç (zarf) olarak kullanılır.

*sat-kin «vendu» yerine sat-in *aʃ-mak* «acheter» de görüldüğü üzere, sat-in şeklinin
kullanılması da gösteriyor ki, -in lâhikası bazan (boğazının düşmesi, § 124 ile) -kin lâhi-
kasından gelmiş olabilir.*

IHTAR. 1 — Bu -[i]n lâhikası, isimler (ve bilhassa katmaçlar; § 401, ihtar, 1) yapılmak
üzeré *isimcil* tabanlara ilâve edilen -(y)in lâhikasıyla karıştırılmamalı. Evvelce verilmiş
olaclara ilâve edilebilecek olan bu isimlerden şurada birkaç misal veriyoruz:

*arş-in (mk. *aris* «palme»);*

*ağr-un (yol) «chemin de traverse (Kam.
I. 229);*

passer autre»;

-in, -ün):

ara-n «coupe» (eskimiştir) [1].

-in, -ün):

*gen-in ve *چک* (Rouen yazmaları No. 19, 45;
Kam. 221) yenilmiş «vaincu» (eskimiş);
büt-un (mk. § 38, ihtar 2) [2].*

tek-in tek olan, yalnız «seul»;

*tekin-siz «tek, yalnız olmayan, ecinnilerden,
perilerden hâli olmayan, onlara ziyaret
edilen «qui n'est pas seul; hanté par les
esprits» [3];*

ðñ-ün ögün «portion, ration»;

*kök-un köken «endroit où germe une
plante» [4].*

[Katmaç (zarf)lardan de bir kaç misal veriyoruz:]

*yan-in yandan, yan yan «de côté»;
oʃ vaqt-in o vakitte «alors»; mk. § 1376;
yaş-in yaş-in (ağlamak) yaşlarla «pleu-
rer» à chaudes larmes) (ms. Alger 1640,
yap. 65);*

*ağr-in (yol) kestirme olarak (yol) «che-
min de traverse» (Kam. I. 229), ve
gizlice «furtivement», mk. *oğu* hırsız
«voleur»;*

ilk-in ilk olarak «pour la première fois»;

güç-un güçkle «difficilement»;

*g'öt-un g'öt-un = g'erisi-n g'eri, kic-in
kic-in, ard-in ard-in «à reculons» [5].*

[1, 2, 3, 4] Müellif eserinde bütün bu misalleri karışık vermiş olup, tarafımızdan
böylece düzenlenmiştir. Bundan başka (4, 5) de görüldüğü üzere, bizim ilkın isimleri sonra
katmaçları sıralamak suretiyle ayırdığınız misalleri müellif hiç bir ayırt gözetmeden
karışık olarak bir yerde vermiştir. A.U.E

[5] Şehzade mânasında olan başka bir *tekin* îse, *tik-(k)in* (hakanın yerine) dikilmiş
nasip ve ikame edilmiş, mansup mânasında sivil kökünden yapılmış görünüyor. A.U.E

Yine mk.

iç-in iç-in (*yan-mak, ayla-mak, (humur-da-n-mak)*) «se désoler du fond du cœur, pleurer toutes les larmes de son corps, etc.»;

Eski Osm. *ayag-in* (*darm-ak*) ayağa kalkmak (A.U.E) «se lever, se mettre debout sur ses jambes» (*Aşik-paşa - zâde târih-i*, s. 10; BEHRNAUER, *Salaiman des Gesetzgebers Tagebuch*, s. 11).

چىز (*bu-g'ez-in* A.U.E) «cette fois-ci» (Bibl. Nat. yazmaları, Türkçe ilâveler 1207, yap. 83 V°, 94).

Meyye «ruit» mânasındaki *al-in* kelimesi, şark Türkçesinde önde olarak «devant» (mk. *öñ-ün*, § 867) *old-in* kelimesinin mânadaşıdır, (mk. ABOULGHAZI, s. 12: آنین و آندر، öñün ve önden ve arddan olarak «devant et derrière». Çağatayca'da (چىز) آرقونى yerine *(arku-n* : A.U.E) ve Kazan'da *arka-n* (= arka arka) denilir ki bu, bazı lehçelerde *i* vokalının kararsız olduğunu gösterir. Azerce'de اركان *arka-yın* derler,

IHTAR. 2 — *-in* lâhikası yerine şunlarda bir *-ih* lâhikasının izleri bulunuyor:

yal-in veya *yal-iñ* «flamme» (*yal* «uni, brillant» dan);

bel-in veya *bel-iñ* şaşkın, hayrun «les yeux grands ouverts, ébahi (Sami Bey'e göre اسیکار, زاهیر, bet-ki «manifeste, découvert» mânasına *bel* den);

usañ اوسان (Bianchi) kelimesinin mânadaşı.

IHTAR. 3 — (*-in* lâhikasının bir çeşidi olarak?) *-en* li bir lâhikanın da izleri vardır:

oğl-ap «garçon» (mk. *oğuł*, § 121);

Eski Osm. چورتاق veya چورتاق (*cört-an* veya *cort-un* A.U.E) damın deresi «gouttière» (B. de M.).

Muk. چورتاق (*cört-eng* : A.U.E) «gouttière» *Hulu. Şâhi*, yap. 11).

Ötök Türk lehçelerinde de bu lâhikalar var:

-in: *talın* yorgun «fatigué»; mk. *taşık-mak* (*Ab.*, s. 174);

tüg-ün (Qut. Bil.) Osmanlıca *düg-üm* ün mânadaşı.

yag-in (*yag-in* : A.U.E) yağmur «pluie» (*Ab.*, s. 410);

-en, *-en* veya *ñ*: toh. *tuz-an* toz «poudre» *tuz* «poussière»;

kagran (mk. Osm. *kırağı*) «verglas»;

çitan çit «clôture» (mk. Osm. *çit*, *çit-iş-mek*);

tuva-n temel kazığı «pilotis»; *tuva-* bir temel kazığı inşa etmek «construire un pilotis» (mk. Osm. *tavan* dan «toit»);

Mk. *iriñ* «pus» MELIORANSKI, Ar. Fil.).

Bu, fiilden gelme «déverbalif» türemelerdeki lâhikanın *-kañ* la akrabahlığı olan daha eski bir *-añ* dan ibaret olup olmadığını tetkik etmek yerinde bir şey olur.

Nihayet *-(y)in* li ulağın uzantılı bir şeklärden bahsedilen (§ 1340, ihtar) ve (§ 1342, 1°) bendlere de bakınız.

-ki LÂHİKASI.

868. Bu lâhikanın alabileceği muhtelif manzaralar hakkında *-kin* (§ 866) lâhikasına müracaat edilmelidir; bunları teşkil etmek için onun sonundaki *n* konsonunu kalırmak yeter:

$$\frac{-ki, -kü}{-ki, -ku} \times \frac{-gi, -gü}{-gi, -gu} . [1]$$

-ki lâhikası hemen de sadece alemler teşkil etmeye yarar.

Bu günkü kullanışta bu türemelerin çoğu aletleri, ev avadanlıklarını veya başka şeylere ait vasıtaları bildirir (mk. -eg lâhikası § 370, 3^a).

-ki, **kü**:

bîç-ki «scie» (*bîç-mak* tan; mk. § 139);
as-ki «bretelles»;
ag-ki **مـ** «vernis»;
sîr-ki (bk. *Kam. tec.* I. 98: **سـ** *styr-*
ki A.U.E) [2];

-gi, **gu**:

yay-gi «dessus de lit, nappe»;
sar-gi «pansement»;
çal-gi «instrument de musique, musique»;
kar-gi «clance» [3];
bur-gu «vrille» [4];

-gi, **gu**:

kaşa-gi «étrille»;
dagla-gi (*Kam. tec.* I. 744: **دـ** *اغلى*) **hay-**

-ki, **kü**:

kes-ki «chachereau»;

-gi, **gü**:

sil-gi «torchon»;
üzен-gi «étrier» (Sami Bey'e göre üzен-mek
yani birbiri ardına kışalıp uzanmak, «s'allonger et se raccourcir successivement»);
ser-gi «éventaire, exposition»;
sür-gü «herse»;
süz-gü «passoire»;
gül-gü ust **ra** «rasoir» (eaklı);
sün-gü «baillonnnette» etimolojisi meşhul.

-gi, **gü**:

bile-gi «pierre à repasser» [3];

[1] Bize bunun aslı: sonu **n** li -kin ve çeşitleri olması uzaktır. Belki bunların sonunda düşen **k** veya **g** dir. Bunlar şu şema ile gösterilebilir:

1. Boğazlılardan sonra

كـ -ki, **گـ -kü**
جـ -ki, **ڻـ -ku**

2. Çinlaklardan sonra

ڪـ -gi, **ڳـ -gü**
ڦـ -gi, **ڻـ -gu**

3. Vokallerden sonra

ڪـ -gi, **ڳـ -gü**
ڦـ -gi, **ڻـ -gu**

[2] Tarlalarda ve bahçelerde demirden veya tahtadan bir nevi kürek ki, toprağı çekmek için kullanılır. — Yüzün derisini kavlatıp sıyran, *gulanek* dedikleri hastalığın bir başka ismi (Rumeli). A.U.E

[3] Müellif bunu istikakî meşhul olan iki kelimedenden biri olarak kaydediyor. Bize bu (vücudu) karan, karıştırın, etc daldırılan demirden silâh, yanı tam Arapçanın zerk (daldurmak) aleti demek olan mızrak olsa gerek A.U.E

[4] Buraya Rumeli de işittiğiniz şu tabir de kullanılabilir: *oñ-dur-gu* yanı şifa vermek vasıtası; ilâç: Bir korku geçiren, sarılığa uğrayan veya uğraklanan? bir kimse için sırhi bir çanak içine bir az su koyup ve içinde bir iki ateş koru söndürürken okuyup nefes ederler; çanağı onun başı üzerinden gezdirirler; sonra el etek çekildikten, etraf tenha laştıktaa sonra evden dışarı tenehs bir yere yine okuyarak o suyu boşaltırlar ki, buna (*oñdurgu* = şifa vasıtası) derler. A.U.E

vamları dağlayıp işaretliyecək demir alet «fer à marquer les animaux»; *namazla-gu* «tapis de prière» (Rouen, şark yazmaları 12 ve 54, «مَذْكُورٌ وَمَذْكُونٌ» [1]; ve *Hul. Şâhi*, yap. 74; *تَعْلِيَةٌ وَتَعْلِيَةٌ* [1];

Daha başka türemeler:

at-ki «pèlerine, mantille»;

donan-gi «ornements»;

yav-gu (taşı) «rouleau de pierre» (HINDOGLOU);

g'ey-gi «vêtements».

Bunlar da şüphesiz aynı takımdandır:

ez-gi bir nevi türkü, muzik,nakarat «espèce de chant, musique, rengaine»; *tülün-gi* (eski Osm.) dilenciler «mendiants»; mk. Kir. *tülö*, dua, reca «prière»; Osm. *dilek*, *dilenci*.

pepe-ğı veya *pepe* ve *titi-ğı* (tetiği: B. de M.) «qui bredouille, qui balbutie» kelimelerine gelince: bunlara ifadekâr mahiyetlerine nazaran sağlam bir menşe vermek gerekir.

Yine mk. *südrebeği* veya *südreme* «langage aviné».

Suna dikkat edilmeli ki -gili kelimeler, -li li basit türemeler (§ 529) diye telâkki edilmek gerektir; ve bunların karşılıkları olan -gülük (-külük) lâbikasıyle aynı mânada degildirler; mk. § 1343, 5°: *bilgi-li* «avisé, savant»; *sezgi-li* «sensible».

Öteki -kili isimlerin hemen de biribirine uymayan mânaları vardır:

-kı, -ku):

çap-ki çapul, yağma «cincersion, pillage»;

yat-ki düz, yatılmış bir kumaş üzerinde yücede gelen kıvrım «pli qui se forme sur une étoffe couchée à plat»; *uy(.)-ka* «sommeil»;

-gi, -gu):

say-gi «considération»;

bul-gu «esprit inventif»;

duy-gu «sentiment»;

kur-gu «supçon, vaine supposition» (eskimiş);

-ki, -kü):

ış-ki «boisson»;

-gi, -gü):

bil-gi «science»;

sez-gi «faculté de comprendre à demi-mot, divination»;

ter-gi «impôt»;

çır-gı veya *çır-gı* «ligne, trait»;

çöz-gü bir nevi yün kumaş «sorte de drap» [2].

Mk. *çır-ı* (*çatın-ki*: A.U.E) bir mayili halletmek için içine katılan şey, vs. «ce qu'on ajoute à un liquide pour le diluer, etc.» (*Kam. terc.* I. 440);

[1] Bunlara *okla-ğu* ve yine (balıklanmış, balıklı yer «aquarium» mânasında) *balıkla-ğu* (= *balıkla-va*: Romanyada'ki eski topraklarınızda bir kasaba ismi), *bakla-va*, yk. (belki aslı: *bukla-ğu* dilinip parça parça bölünen şey, baklavâ. Çağ Lûgati *buk-mak*. s. 83. A.U.E

[2] Müellif eserinde bütün bu misalleri karışık ve dağınık vermiş olup, burada taramızdan böylece düzenlenmiştir. *sevgi*, *sür-gü*, *büz-gü*, *göy-dür-gü* (yakıcı bir çikan) kelimeleri de buraya girebilir. A.U.E

çatı̄l-ki? [1] (A.U.E) (mk. ZENKER, *Lügatt*) sıfat: (birbirine) çatılmış, dayatılmış, birbirine girmiş «enchevêtré» (*Kam. terc.*, I, 74, 75, 648).

sȫl-gü sölpük, «lasque, lâche» kelimesi de sıfat olarak kullanılmıştır.

Şu iki isim, isimeil tabanlardan teşkil edilmişse benziyor:

g'öz-gü (eskimiştir) ayna «miroir» (alet isimlerine örneksenim yoluyle);

kuş-ka (Sami Bey'e göre *kuş tan*) korku, ürküntü «frayeur, peur» (*kork-u* kelimesine örneksenim yoluyle [?]) [2].

IHTAR. I — *-ki* lâhikasının bir çeşidi gibi görünen *-k'e* lâhikası, ancak pek az mikardaki kelimelerde görülür:

yon-ga «copeau»;

diz-g'e diz bağı «jarretière» (eskimiştir; bir isim tabanından yapılmış);

süpär-g'e «balai» [3];

Mk. Karaman Lehçesinde *düşün-ge* (Taq. 35 - 37) İstanbul gîvesinde *düşünce* «reflexion, pensée».

Şu aşağıdaki kelimelerde ise bir *-irg'a* (-irga) lâhikası var, gibi görünüyor:

acır-ga yaban turpu;

oñ-arg'a bel kemiği, gemi kaburgasını teşkil eden postaların aşağı taraftan bağlı oldukları uskî uzun parça (bk. D. L. T. III, 279 *nra* sırt üstü: *uñra yatti* = sırt üstü yatti. Mk. *öñürt-mek* Çg. 42: yıkmak, güreşte yıkıp basmak. Bu takdirde: *oñur-ga*: sırt üstü, uskî yatırılan uzun parça [*oñurmak* × *öñürmek*'ten] ykl. *onğdu* hat, çizgi. (A.U.E)

kabar-ga (göğsü kaplayan eğri kemikler + geminin omurgası üzerine dikilen eğri ağaçlar, A.U.E) [4]

-irk'e lâhikası: Osmanlıca'da boğazlı konsonunu kaybetmiş (§ 124); (şark türkçesindeki: *yum-urka* yerine) *qum-ur-ta* olmuştur.

[1] Biz de bu kelimeyi tereddütlü olarak *çatı̄l-ki* (çatılmak mastarından türeme) sarzediyoruz. İnce ahenkli olsayıdı *çitii-ki* okunuşa da elverişli olacaktı; bununla beraber ilkin böyle konulmuş olup, sonradan kalın ahenklisine geçmiş olması da mümkündür ki, o zaman (çitilenmiş ve çitişmiş) gibi bir mânası olabilirdi. A.U.E

[2] Müellif bu kelime içī besbelli Şemseddin Sami Bey'in *kuş* gibi korkup ürkme> yolundaki tefsirine aldanarak, bunu öylece isim maddesinden türemiş, ve belki örneksenim yoluyla böyle olmuştur diye, pek te kanmıyarak kaydediyor. Halbuki kelime fiil kökündendir. D.L.T. III, 186 *kuy-mak* ürküp kaçmak: *at kuya* = at ürküp kaçtı.. Şu halde bu kelimenin aslı *kuy-uş-ka* olup y ile beraber üstlarındaki *u* vokali de aşılmış olacak. A.U.E

[3] Busları da belki bu takımına koymak mümkündür:

gor-ga: çok yürüyen; *kav-ga*: belki aslı (*kav-ga* defi, tedâfü'; *oyuʃ-ga* teyel, muvakkat ve seyrek dikiş..

Menşeleri meşhul *daʃ-ga*, *kar-ga*, *sog-ga* (bir nevi ala karga) kelimeleri de bu takımına girebilir gibi görünüyor. A.U.E

[4] Bunlar da aynı takımına girebilirler: *sak-irga* koyun, köpek gibi hayvanlara yapışıp kanlarını emen böcek, kene; belki *sag-mak*: sıkışık çıkarmak (Çağ.);

is-irga kulağa astıkları zeynet, küpe, belki *as-irga*;

sırka kelimesi de aslında *i-i-mek* (hararetlemek) mânasındaki mastardan *i-i-rke* = hararet veren; A.U.E

Yine şark Türkçesindeki çek-ür-t-ge) çek-irge olmustur [1].

IHTAR. 2 — -ki lâhikasının -eki suretinde bir gelişimi olduğunun izleri görülüyor (Mk. § 891 ki, orada böyle bir hâdisenin başka misalleri de bulunmaktadır):

kılıç-ağı keskinlik, keskin kenar «file d'une lame» (mk. *kılıç «sabre»*) [1].

kar-ağı bir şey karıştırmağa mahsus ucu iğri demir çubuk «sorte de tisonnier» (mk. *kar-is-dir-mak* «mélanger»);

çak-ağı [2] kaynana zırılışı, circar «récelle» (Kam. Terc. I. 361);

Mk. *çak-çığış* I. 338; *çig-işti* A.U.E) I. 312.

Aşağıki isimler de aynı teşkile bağlı görünüyorlar :

bak-ağı; (köstek, zincir, kelepçe A.U.E) [3];

oklava-ağı (*oklava*) [4];

yap-ağı (*yapak*) [5];

Yine mk :

kaz-ağı kazmak aleti «grattoir».

IHTAR. 3 — Osmanlıcada o kadar fakir bir halde bırakılan -ki lâbikası, -ğu şeklinde olarak bazı Türk lehçelerinde fîlin hakiki bir isimci siyasi olmak gibi mühüm bir rol oynamış, ve şu surcile kullanılmıştır :

1° Hades (bilhassa zehurata tâbi ârizi bir hades) ismi olarak :

كِتَابِيْ كِتَابِيْ كِتَابِيْ كِتَابِيْ كِتَابِيْ كِتَابِيْ *kıtabi-kıtabi-kıtabi-kıtabi-kıtabi-kıtabi* (yapmağa) et dedi tedbir «il dit; entreprends le dessein de composer ce livre» (*Hosrev-ü Sirin*, yap. 7).

'akıbat käl-gü-ñ näcük tur-ur (T.E.). En sonra senin gelmen nasıldır (nice olur). «comment te présenteras-tu finalement?»

Yine bk. § 1343, 2°.

2° Vücubi ve niyetli istikbal mânasında ortaç olarak :

نَوْرُ الْجَاهِ بِلَسْوَنِ بُوْ يَقْنُو يَرِينِ (*tamug iç-rä bil-sün hu-yat-gu yirin* - A.U.E) cehennem içinde bilsin o, yatacak yerini «qu'il sache qu'il doit trouver sa place dans l'enfer» (yap. 5 V.);

يَوْمَ الْحِجَّةِ نُورِ النُّورِ إِلَيْهِ يَوْمَ الْحِجَّةِ (*yüz-i-nûr-in-ğâ hiç yok bak-gu imkân* - A.U.E) yüzün nuruna hiç yok bakmak imkânı «il est impossible de regarder la lumière émanant de son visage» (yap. 6, V^o);

بِرَاثْتُرْدِيْ قَوْغُ اطْلَاقْ قَوْغُ اسْبَابِ (*yara-s-tur-di kamug atla-n-gu esbab* - A.U.E) yaptırdı bütün ata binecek vasıtaları «il fit faire tous les apprêts du boule - selle» (yap. 20 V^o);

يَوْمَ الْحِجَّةِ قَوْغُلُمَارْ قَوْغُلَارِيْ يَوْمَ الْحِجَّةِ (*yoka-l-ga-Lar kamug-jar-i yoka-l-gay* - A.U.E) yok olacaklar(in) hepsi yok olacak «ceux qui doivent disparaître, disparaîtront tous» (yap. 2).

Bu lâbika şu aşağıdaki mürekkep şekilleri doğurmıştır :

1° -gû-si; osmanlica : -(y)e-si veya -(y)i-si (§ 792);

[1] Çağ lûgati : şöküktke, A.U.E

[2] Bu misalın yerî -ğı'liler sırasıdır, A.U.E

[3] Müellif bunu bakağı suretinde gösteriyor, A.U.E

[4] Önce de geçen bu kelimenin yerî -ğı'lilar sırasıdır, A.U.E

[5] Bu kelimenin aslı (örtmek) mânasına olan yap-mak tan olup, (hayvanın vücutunu) örten şey, demektir. Ykl. yap-rak (nebhâlları) örten şey, A.U.E

2º -gü-ci; osmanlıca: -(y)ici (§ 852);

3º -gü-teg; altayca: -gü-dög, -gi-dig niyetli istikbal mânasiyle.

§ 1343 de de bahsi geçen -gü lâhikası, ihtimal ki esasında -kay lâhikasıdır. Bk. § 1343 teki etevele; yine bakınız -kay + çan lâhikası, münasebetiyle § 1396 daki etevele ve § 1394 ve aşağısına.

Bu bilbassa Türkiye lehçesinin niyetli müstakbel siyasetini teşkil eden -(y)ecek veya -(y)icek lâhikasının menşeidir ki, -gü-si ve -gü-teg lâhikalarıyla örneksenen yüzünden vücut bulmuştur. Türkiye lehçesinin bu lâhikasındaki -cek ise ötekilerdeki -si ve -teg teşbih edatları gibi (§ 918) bir teşbih (kıyas) edatıdır; ve çünkü bu -cek in de aslı -çak tır. Nitekim Mk. *Mîraq-Nâme* (s. 6) nın şu ibaresini:

käl-gü çayıñ bol-di gelmek çagın oldu «le temps de ta venue est arrivé» ki, buradaki çak, henüz (başlı başına) «zaman» mânasında olmakla beraber fiileit bir lâhika mâniyetini almaya da pek yakındır.

-i LÂHİKASI.

869. -i lâhikası hemen sîrf alemler teşkil etmekte kullanılır.

Yalnız hiç olmazsa mahdut bir mikardaki hallerde boğazlı konsonunu kaybetmiş -ik lâhikalrı yerini tutarlar: *öl-ü(k)*, *dar-a(k)*, *bit-i(k)*, *gaz-i(k)* gibi.

Bir kaç münferit halde -i li isimlerin manası, -in li karşısısı olan türemelerin mânasyile aynı olur:

diz-i ve *diz-im* (Bianchi), *öñ-ü* ve *öñ-ün*; *koy-u* ve *koyua*, *doñ-u* ve fakat *doñ-un* (ay) (bk. § 867).

Menşeleri her ne olursa olsun -i li türemeler şunlardır:

-i, -u):

tart-i «poids»;

yap-i «structure»;

bat-i «couchant»;

gaz-i «écriture»;

sun-i «supposition» (eskimiş);

say-i «nombre»;

kap-i veya *kap-a* [1] (mk. *kapa-mak* çagatayca: *كَبَّا*);

soc-i «cadeaux à la jeune mariée, blé qu'on répand à la noce»;

yak-i «cataplasme»;

doñ-u «levant»;

kork-u «crainte»;

um-u «espoir» (eskimiş);

pus-u (mk. azcerce *پُسْ*) «embuscade»;

bur-u «douleur violente, travail de

-i, -ü):

çek-i «poids»; *çeki-düzen* «apprêts de toilette»;

bit-i «écriture»;

iv-i accele «châte» (eskimiş);

kes-i «chachereau»;

bes-i (mk. *bes-le-mék*) «endroit où l'on fait engraisser les animaux et les oiseaux de basse - cour»;

çekdir-i «galère»;

öl-ü «mort, cadavre»;

ölç-ü «mesure»;

dürt-ü (Bianchi *دُرْت* *deurtu*) «aiguillon»;

küs-ü «rancœur»;

büg-ü «pratiques des sorcellerie» [2];

[1] *kap-u* şekli *kap-i* şeklidinden evvel ve daha eski bir söyleniştir. A.U.E.

[2] Müellifin karışık olarak verdiği misaller burada tarafımızdan böylece düzenlenmiştir. A.U.E.

l'enfantement»;

tut-u «gage»;

kos-u «course, sorte de danse»;

*oğu-u (mk. oğra-mak) «endroit de ren-
contre, chemin; voleur»;*

*komş-u veya koñş-u «voisine» (konuş-
mak'tan, § 120, «voisinier»);*

*kon-u, kon-u komş-u «voisin, ve eni
kona [] daki (kon-mak'tan);*

Yine mk.

yak-i dağlama «cautère»;

*sık-i zor, darlık, çaresizlik, tüsek ve tabanca sıkısı, füsek hartucu «rigueur, abois,
bourré, gorgousse»;*

*kay-i [2] «souci» yanı kaygı, kaygu. Mk. կանբ-ա yağ kay-i-si [3], kiepiye can
kay-i-si «au boucher souci de la graisse, à la chèvre souci de l'âme».*

Eski Csm. *bil-ü* (bil-ü : A.U.E) «science» (Hul. Şahî, yap. 315).

Aşağıdaki türemeler sıfat olarak kullanılır:

-i, -u):

şas-i «atteint de strabisme»;

dol-u «plein» (bu hakikatte bir ulak

«gérondis» tır, bk. § 1338, 14. a.

dur-u «limpide»;

-i, ü):

bin-i «(cheval) dressé, qu'on peut monter»

(Bianchi, *ş. binou* kelimesi altında) [4].

İHTAR. 1 — Evvelkiisin bir çeşidine benziyen -e läbikasına (acaba -ek yerine bir
-e mi?) ancak bir iki kelimede rastlanır:

yar-a «blessure»;

[1] Bunun *en-mek*, *kon-mak* ton türemeye mânadaz kelimeler olması ihtimali vardır.
Eski âdet üzere (temelli ve devamlı kalmak üzere işi ve konuş) mânasından gelmiş
olarak her şey hakkında (devamlı olmak) mânası böylece türemiş olabilir. A.U.E

[2] Müellif bunu *kuy-i* suretinde kaydediyor.

[3] Lehçemizde şöyle de söylenir: Kasabın yağ kayısı, kevunun can kayısı (veya
kaygusu), A.U.E

[4] İştikakları belli olmeyenlerde dahil olmak üzere, isim veya sıfat olan şu türe-
melere bunlara ilâve edilebilir:

-i, -u):

ari, aşı, ast, yattı, yası, sattı, sası, sancı, sızcı, çatı, dari, eğri, ayrı, bagi, pırılı, hırılı,

çaklı, kart, yarı, yalı, soykartı, yokartı, aşırı, dışarı, doşarı, dolayı,

buğlu, koyu, kuğu, koğu, tapu, kuru, koçu, konuru (kumru);

-i, -ü):

iti, tipi, ceri, deri, dişi, sezi, sekili, gidi, kesti, sıvı, kirpi, gezi, geri, gemi, geni,

llerli, içeri, çökerli;

çökü, örtü, örü, bûğrû, bükü, könü, süri, göçü, oğyu, düğü, söğü, köprü, döndürü,

gölürü, ülüstürü, vs. A.U.E

kert-e trainure, degré» [1].

IHTAR. 2 — *-i(-e)* lâhikası *-jk* (*-ek*) ten gelmiş görünmediği takdirde, acaba bunu ulak «gérondif» olan *-(y)i*, *-(y)e* nin aynı olan bir morfem gibi görmek mümkün mü (bk. § 1343, g.).

IHTAR. 3 — Ve nihayet Farsça'dan alınmış olan bir *-(y)i* lâhikası vardır ki, *hâftâ* Türkçeye dahî olan muhtelif kelimelere katılarak renk bildiren sıfatlar teşkil ederler. Bir kaçı misal:

kirmiz-i (arapça *حمراء kermes* den) «rouge»;
hurmâ yi (Kam. Terc. I, 323) «couleur de datte»;
kuzgün-i «noir foncé, couleur de corbeau»;
kurşün-i «gris, couleur de plomb»;
nest-i «vert, couleur de naphte»;
barü-i-i «couleur de poudre»;
angid-i «rouge brique, proprement, couleur de tadorne»; etc. [2]

Yabancı dilden bir unsur olmak itibarıyle, bu lâbika her zaman ses uyumu (ses benzemesimi, aheogî) kanununa uymaz.

SONLARI -C VEYA -ÇLI LÂHIKALAR.

870. — 1° *-k'ec* (*-k'eq*) ve *-kic* (*-kiç*) = *kac* (§ 156, zeyl) lâhikaları.

Bu lâhikaların alabildiği muhtelif manzara için *-ken* ve *-kin* (§ 866) lâhikalar hakkında söylenmiş olanlara müracaat edilmeliidir. Yalnız onlarda *n* yerine bunlarda *c* veya *ç* getirmek yetер.

Esasen bu iki nevi lâbika arasında bir akrabalık var görünüyor; *-kac* lâhikası çoğu zaman sonu *n* li tabanlıara katılmış göründüğüne göre acaba bunların varlığı hiç olmazsa

[1] Yine iştikakları belli olmayanlar da dahil olmak üzere isim veya sıfat olan şü türemeler de bunlara ilâve edilebilir:

-a, -e:

ağa, aba, oya, ana, baba, kısa, toka, sapa, sava, siva, saya, gora, posa, çapa, kama, koca, koza, oda, kaya, yava, yaso, yama, yaya, yona, koba, taşra, karagaşa, kanara, yaygara, çagana, zivana, (zebane?), kaugana, kabara, kavora, kavata, haymana, hayduma, mangala, ardalı, çolpara, sarağa? kuanta, koraaa, curcuna, kavrana;

öte, tepe, şise, gece, keçe, güve, vire, göre, gene, yenge, dere, sere, söyle, yore, öğendere, vs. A.U.E

[2] Dilimizde nisbet eki olan *-ki(-gi)*: (evdeki, dünkü), Farsça'ya geçmiş olarak bu *-i*yi vermiş görünüyor. Yalnız bu *gi* Farsça sonu vokallilerde kalmış, *hâne-gî* (eve mensup), sonu konsonnlarda düşmüş olacak: *Iran-i* v.s.

Dilimizde Türkçe kelimelere eklenmiş olanlarından şunları de bu araya koymak mümkündür (renktен madalalar da vardır).

samân-i, turunc-i, fistık-i, filiz-i, leylâk-i, esfâlûn-i, limon-i, demir-i, gümüş-i, altün-i, zifir-i, armud-i, Hind-i, bağdat-i, oğabân-i, şâl-i, tatâr-i, jandik-i, zebellâ-yi, bulgar-i, İlhan-i, bektâş-i, kırâl-i, imparator-i, babayân-i, vs. A.U.E

kismen olsun benzemezlik «dissimilation» dan ileri gelmiş değil mi diye iossa şüpheleniyor. Ulak «gérondif» diye kullanılan aynı lâhika hakkında bakınız § 1395 ve aşağısı.

a. -keç [1] li türemeler:

utan-gaç (mk. *utan-gan*) «timide»;
dayan-gaç «résistant, patient»;
doğan-gaç «Kunoos»;
bur-gaç eğri büyruk, dolaşık «entortillé»;

iğren-geç «qui se lasse de tout»;

yüz-geç «nageur»;
süz-geç «filtre»;
er-keç teke «bouc» (Bianchi mk. *er-kek* «mâle» [2]).

Şu aşağıdaki kelimelerde lâhika isimcil bir tabana katılmış bulunuyor:

yalın-gaç kabuğu (kavak gibi çatlayıp)
 soyularak yalnız kalan bir nevi ağaç =
 yelengeç «sorte d'arbre qui se dé-
 pouille de son écorce»;
gırıl-kaç [3] gırılı gırılı eden «qui pro-
 duit un bruit désagréable»;

yan-geç yan yan giden (*yan-gaç*? A.U.E)
 «crabe»;
 Mk. *dülen-geç* veya *divolen-geç* (menşei meç-
 hul) [4].

b. -kiç [5] (bazan == alet ismi lâhikası olarak, mk. altaya -kiş):

baş-kiç merdiven «escalier»;
dal-kiç «plongeur»;
baş-la-n-kiç «commencement»;
alda-n-kiç «tromperie»;
atla-n-kiç dereden atlayıp geçmek için
 suya yer yer konulan taş «pierre placée
 pour passer un ruisseau»;
bız-la-n-kiç (= *bız-le-n-kiç*) bız gibi
 sıvı, öğendere «aiguillon»;

bil-kiç alım taslağı «faux savant»;
sil-kiç tahta bezı «frottoir»;
dürtle-n-kiç (*dürt-mek* ten), kısa öğendere
 «aiguillon» [6];
ül-güç (= *yal-güç* § 83) ustura «rasoir»;
 mk. *yük-gü* (§ 368);
süz-güç (Kunoos);
yüz-güç (Kunoos).

$$[1] \frac{\text{ئى} \cdot \text{kaç}}{\text{ئى} \cdot \text{keç}} \times \frac{\text{ئى} \cdot \text{gaç}}{\text{ئى} \cdot \text{geç}} \text{ yerindedir. A.U.E}$$

[2] Müellifin karışık verdiği bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. Bu misaller arasında şunlar da gibidir: *ķis-kaç* kısac; *yasda-n-gaç* hamur tahtası; *sal-in-gaç* salıncak; *ir-geç* uzun saplı, uzağa erişen lirinci tahtası; *ge(i)v-eç* kulakları gevşek ve düşük (hayvan); *üz-geç* çekiliş alınamabilen ipten el merdiveni, mk. (ğ, v değişimiyle: *yal-vaç* ve belki *yal-a-vaç*), *sara-gaç* (D. L. T. I., 403) kadınlarla başlarına sardıkları şey). A.U.E

[3] *kaç*, / konsonundan sonra geldiğine göre *gaç* olmak gerektir. A.U.E

[4] Müellif tarafından doğrulan verilen bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. Müellifin menşei meçhul dediği bu kelime, Bursa'da meşhur bir içme suyunu adını da verdiği *devlen* (= *devren*)-geç. Çağ. lûgati حَلْوَى: çaylak, *dolanmak* veya *tegrünmek* (bak. Çağ. *tekrümek* == dönüp dolaşmak) ile ilgili görünüyor. A.U.E

$$[5] \frac{\text{ئى} \cdot \text{kiç}}{\text{ئى} \cdot \text{kiç}} \times \frac{\text{ئى} \cdot \text{giç}}{\text{ئى} \cdot \text{giç}} \text{ yerindedir. A.U.E}$$

[6] Müellifin karışık verdiği bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. Buraya *ör-güç* (kapbur, hörgüç), *an-giç* çitten yapılmış döşemesiz araba kelimeleri de gibidir. A.U.E

patla-n-giç «kâğıttan veya kamıştan tüfek gibi patlar çocuk oyuncağı»;
pırla-n-giç delikli topaç, öterek dönen şırıldak «tonton»;
kır-La-n-giç «hirondelle» (iştikakı meç-hul).

2°. -*mec* (-*meç*) lâhikası : [1]

Bu lâhika -*miç* (veya -*mi*) lâhikasının bir katmer «doublet» i gibi görünüyor, ve Çağatayca'da olduğu gibi Osmanlıca'da da yemek isimlerinde kullanılıyor:

oğ-maç (veya *oğ-mak*);
tut-maç (Bianchi);
ag-maç çekik (göz) «bridé (œil)»;
soy-maç çıplak «nu» (Eski Osm.; *Muhammediye*, Kazım - Bek tab'i, s. 37);
yirt-maç «fente de côté (vêtement)»;
bul,ə-maç (Çg. *bulamac*);
kavr-əl-maç;
bazla-maç veya *bazlam-baç*

Mk. Bulgarca Куртмачь (kirtmaç): çok pişirilmiş süt «lait trop cuit»;
yantı-t-maç söylemenesi güç olan düzme cümleleri yanılmadan söyletmekten ibaret oyun; içine girildikten sonra zor çıkışın giriş ve dolambaçlı yolları olan yer, 'ākāl «dédale»;
sığır-t-maç (-*tmaç* lâhikası?) sığır çobanı «bouvier» [2].

Katıldığı tabanın sonunda *n* konsonu olduğu zaman bu lâhikanın *m* si *b* ye çevrilip -*baç* olduğu gibi, gibileşim «assimilation» yoluya taban sonundaki *n* de *m* olur:

m-baç:
dolan(m)-bac;
saklı,lan(m)-bac;
at,lan(m)-bac;
bazla(m)-bac;

m-bec:
dön-en-beç «tournant, coin, coude», (VIGUER, s. 447).

3°. -*ec* ve -[i]*c* (veya -*ęç* ve -[i]*ç*) [3] lâhikası :

kis-ac «ciseaux de tailleur»;
tik-ac «bondon, bande»;
tok-ac «batte»;
oğ-ac «arbre» (*ağ-maç* «s'élever,

güm-ęç «ruche»;
gül-ęç «riant (visage) (Karaman lehçesi)»;
ge'g'-ec (mk. *g'eg'-e* böcek ısırtığı «piqure d'insecte»);

[1] $\frac{\xi^1 - mac}{\xi - meç} \times \frac{\xi^2 - mic}{\xi - miç} \times \frac{\xi^3 - muc}{\xi - müç}$ lâhikası yerine, A.U.E

[2] Müellifin -*tmaç* lâhikası olur mu gibi şüpheli davranışları, yerindedir. Bu kelime (sığır da dahil, ehli hayvanların peşinden) seğirdip gidici manasında *seg-ir-t-mec* (*seg-ir-t-mek* ten) in kalın ahenkli olsa gerek.

Müellifin karışık verdiği bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. Şu kelimeleri de bu sıraya almak mümkündür: *dil-maç* (aneksiz?) tereüman, *kon-dir-t-maç* etrafına geçirilen hunu biçiminde madeni bir levhaya saksı gibi toprak doldurup orada kök saldığı anlaşıldığı zaman dibinden kesilerek yere veya başka bir sakıya dikilen dal, ağaç, çiçek lidanı; *gel-miç* bahçenin büyük kılıçlığı, vs. A.U.E

[3] $\frac{\xi^1 - ac}{\xi - ec} \times \frac{\xi^2 - ic}{\xi - ic} \times \frac{\xi^3 - uc}{\xi - üc} \times \xi - e$ yerine, A.U.E

monter den?); mk. *ağ-im* ayak boynu «*cou de pied*»;
bakır-aç (*bakır-aç* yerine, § 121) «*vase de cuivre*»;
top-aç «*toupie*»;
kul-aç «*brasse*» (*kol* «*bras*» dan);
ana-ç «*second, (animal domestique) expérimenté*» (*ana* dan?);
yama-ç (Sami Bey'e görc : *yama* dan);
al-iç kazanan aşk kemiği «*osselet gagnant*»;

çek-iç (*pök-üç* yerine).

Şu nebat isimlerini mk.

ardıç, alıç (iştikakları meşbul) — Ve sonra şu tabire bakınız : *اردو ملک* *عکس* *عکس*
yan-iç yan-iç yürü-mek? A.U.E «*marcher de côté, comme un crabe*» (Kam. I. 96).
tomal-iç (veya *toman-iç* belki *tomal-mak* tan geliyor; *eğil-iç* bir nevi nebat «*sorte de plante*»). [1]

4° -dic lâhikası.

sağ-dic güveyin (ve gelinin?) sağında giden ve yenge vazifesini gören kimse «*personne qui, placée à la droite de chacun des jeunes époux, fait office de paratymphes*»; mk. şark türkçesi *sahduş*, öñ-düç önden giden haberci «*messager*».

Her iki misilde de bir isimeil tabana katılmış bulunuyor. mk. *iğdic* (veya *iğdış*) [iştikakı meşbul].

5° -inc (-inq) [2] lâhikası. Mk. § 1393 -king haşiye 1.

-inc unc, -c):

sağ-inc (1426 yılı yazmaları, yap. 12: *ماغنون*); şark türkçesi; *sak-inc* düşunce «*penchée*» (*sak-in-mak* şark türkçesi: düşünmek «*penser*»);
kork-unc «*effrayant*»;
kızan-unc «*gaius*»;
usan-c «*ennui*» [3];
kıvan-c iftihar [4];
inan-c mevsuk, mutemet «*digne de confiance*»;
aldan-c çabuk inanıp aldanan «*trop confiant, naïf*»;

sevin-c «*joie, contentement*»;
gülün-c «*risible*»;
ödün-c «*empreunt, prêt*»; mk. *öde-mek* ve *öde-k*;
iğren-c «*dégoût, dégoûté*» ve (dégoûtant A.U.E);
üşen-c «*paresseux, mou*»;
ilen-c küfür, lânet «*malédiction*»;
geñlen-c (*geñil-mek* ten? § 121) ve *yilenc* zayıf «*faible*» [5].

871. Bugünkü dilde ancak ufak miktarlardaki türemelerde varlığı görülen diğer bir takım lâhikaları biz bu bent içinde bir araya toplamış bulunuyoruz. Bunların büyük [1] *babaç* (=baba tabiatlı olan; Mk. D. L. T : *ata-ç*), *kır-aç*, *kaka-ç*, *arkal-iç*, *eğ-iç*, *güv-eç*, *kir-eç*, *öñ-üç*, *dög-üç*, *kendi-ç* (bk. *sarpan*) kelimeleride böyledir. A.U.E

[2] $\frac{\xi \text{-} inc}{\xi \text{-} inc} \times \frac{\xi s \text{-} unc}{\xi s \text{-} ünc} \times \xi \text{-} c$ yerine. A.U.E

[3] Müellif bunu *usaamış* «*ennuyeux, ennuyé*» diye kaydediyor. A.U.E

[4] Müellif bunun yerine gurer getiren ve iftihar eden «*qui s'est fait accroire*» mânasını veriyor. A.U.E

[5] Müellifi karışık olarak verdiği bu misaller tarafımızdan düzenlenmiştir. A.U.E

bir çoğu bugün hemen tamamıyla dilden bırakılmış pek eski anılam (morphème) lerdır gibi görünüyor. Şuna dikkat edilmeli ki, içlerinden bir çoğu sark gözetmiyerek ya siliceil veya isimeil tabanlara katılmış bulunmaktadır:

-*amak* (-*emek*) [1] (-*mak*, -*mek* [2] lâhikasının gelişimi?) lâhikası:

bas-amak; *bat-amak*; *kag-amak* (mk. § 706, ihtar) [3].

-*mik* [4] lâhikası:

-*mik*, -*muk*):

tir-mik, *yas-mik* (yassi'dan) *kig-mik*;

kara-mak (-*mik*), *kiza-muk* (-*muk*),

soy-muk, *kar-muk*.

-*mik*, *muk*):

kes-mik, *cigne-mik* [5].

-*nek* [6] lâhikası (mutavaat n sile mi acaba?)

.... [7]

[1] $\frac{\text{مك} + \text{اماك}}{\text{امك}}$ yerine. A.U.E

[2] Müellif mastar olan (*mek*), -*muk*ları kasteddiği gibi belki söyle isim olanları da anlatmak istemiş olabilir:

uç-mak, *az-mak*, *oğ-mak*, *oy-mak*, *ır-mak*, *par-mak*, *baş-mak*, *paş-mak*, *boğ-mak*, *çak-mak*, *tok-mak*, *tir-mak*, *kay-mak*, *koy-mak*, *yas-mak*, *il-mek*, *çöl-mek*, *et-(öt?)-mek*, *yı-mek*. A.U.E

[3] Şunu da ilâve edebiliriz, *tut-amak*, *hayd-amak*? A.U.E

[4] $\frac{\text{مك} - \text{mik}}{\text{امك}} \times \frac{\text{مك} + \text{اموك}}{\text{اموك}}$ yerine. A.U.E

[5] Şunlar da ilâve edilebilir:

ip-mik, *kar-mik*, *yas-mik*, *yar-mik* (bk. *ır-mik*), *boğ-muk*, *kar-muk*, *kal-muk*, *ır-mik*, *çit-mik*, *eksi-mik*, *catal-mak*, *dola-muk*, *mora-muk* (Bursa köylerinde: pourpoura hastalığı);

Buraya şu lâhikalari da katmak uygun görünüyor:

$\frac{\text{مش} - \text{mis}}{\text{مش}}$ lâhikası.

-*mis*:

al(.)-mis

-*mis*:

get(.)-mis.

JHTAR. — Bu *mis* lâhikasının aslı *b>m* değişimiyle *bis* (*bes*) olmasının mümkün değildir. O zaman bu kelimenin yalnız bir elin parmakları tutarı hesabiyile *bey* sayısı manasında kullanıldığı gibi, eskiden iki elin parmakları tutarı hesabiyile on sayısının manasında da kullanılmış olduğu sezilebilir: O takdirde $10 \times 6 = \text{altı mis}$, $10 \times 7 = \text{yeti mis}$ demek olur ki, bir kelime halinde bunlar kaynaşıkları zaman sayılarının *i*, *i* vokalleri düşmüş olacak; böylece bunların yapılışı $10 \times 8 = \text{sekiz on}$ demek olan *sekzen*, ve $10 \times 9 = \text{doçuz on}$ demek olan *doksan* kelimecisinin yapılışlarıyle bir muvazilik göstermiş olur. A.U.E

[6] $\frac{\text{ن} + \text{اك}}{\text{نك}}$ yerine. A.U.E

al - nek

[7] Müellif bunlara misal vermiştir; şunlar alınabilir:

dagan-ak, *kar-nak*, *tir-nak*, *kas-nak*, *kig-nak*, *der-nek*, *dey-nek*, (= *degenek*), *örnek*, *kepe-nek* (kepenk). A.U.E

tırnak «ongle» kelimesinin manadaşı olan bir sıra kelimeler (belki örneksenim yoluyla) -nek lâhikasıyle nihayetlenirler:

kaynak ve *cırnak* (GIESE, s. 32) «serre»;

cınak (Sami Bey'e ve B. de M. a göre: *caynak* veya *caynak*) «griffe»;

daynak «sabot de cheval»;

bakanak «sabot feu du ruminants»;

Yine mk. tob. *çığanak* kapı çengeli «crochet de porte»; *tuğanak* kapı mandalı, sürmesi «cloquet». [1]

Mk. Çağatayca *لَبَّ* (*çenka*: A.U.E) kelimesi.

-enek [2] lâhikası (-nek lâhikasının gelişimi mi?)

bağ-anak (mk. *bağı*), *sağ-anak* (*bogun-* | *göz-enek*, *gör-enek*, [3]
ak ziddi),

-rek [4] (mk. § 518), -rik (?) lâhikası.

-rak):

uğ-rak, *bit-rak*, *pot-rak*, *kay-rak*,
kığı-rak (B. de M.), [5]

-rik, -ruk):

tom-rak (veya *tum-ruk?*),

-erek [8] (-arak) lâhikası (-rek, -rik lâhikasının gelişimi mi?)

-arak) [9]:

....

-irik, -uruk [10]:

derek [12]; -dirik (*drik*) lâhikası.

-darak):

yaban-tırak,

-dirik, -duruk):

oğul-darak, *bayan-duruk*, *burun-duruk*,

-rek) [6]:

-rik, -ruk) [7]:

-erek) [11]:

....

-irik, ürük [12]:

-derek):

ögen-dere(k),

-dirik, -dürüük):

eğin-dirik; *gömül-dürüük*.

[1] Bunlara -ne lâhikası da katılabilir: *kimes-ne* (eski), *nes-ne*, *öz-ne* (= *yevne*: enişte, damat).

[2] $\frac{\text{جَنْ -انَك}}{\text{جَنْ -إِنَك}}$ yerine. A.U.E

[3] Buna yeni teşkil edilen eski an'aue manasındaki *get-enek* kelimesi de ilâve edilmelidir. A.U.E

[4] $\frac{\text{رَاقْ -رَاك}}{\text{جَرْ -رَاك}} \times \frac{\text{رَقْ -رِيك}}{\text{جَرْ -رِيك}}$ yerine. A.U.E

[5] Bunlara şu misaller de katılabilir:

bay-rak, *kış-rak*, *uc-rak*; (*yap-rak*, *top-rak*, *kuy-rak*)? A.U.E

[6, 7] *eğ-rek*. A.U.E

[8] $\frac{\text{أَرَاقْ -ارَاك}}{\text{جَرْ -أَرَاك}} \times \frac{\text{أَرَقْ -أَرِيك}}{\text{جَرْ -أَرِيك}} \times \frac{\text{أَرْوَادْ -أَرُوك}}{\text{جَرْ -أَرُوك}}$ yerine. A.U.E

[9, 10, 11, 12] Verilmeyen bu misaller için şunlar alınabilir:

tut-arak, *tut-arak*, *pis-irik*, *kış-irik*, *çık-irik*, *iç-irik*? A.U.E

[12] $\frac{\text{دَارَاقْ -دارَاك}}{\text{جَرْ -دارَاك}} \times \frac{\text{دَارَقْ -دَرِيك}}{\text{جَرْ -دَرِيك}} \times \frac{\text{دَرْوَادْ -دَرُوك}}{\text{جَرْ -دَرُوك}}$ yerine. A.U.E

Mİ.: *Div Lug. Türk I*, s. 435 te bir sıra -dürük lü isimler.

bak. Kek lâhikası.

-kek [1] lâhikası.

-kek):

...

-käk veya -gäk lâhikası başka Türk lehçelerinde de görülür ki, bunlar da fiilden türmeler teşkil etmeye yararlar:

Alt. *yäül-* aklinı bozmak, cin çarpmak «déraisonner, être possédé», *güül-gäk* «en çarpmış «possédé»;

Mk. bir başka misal § 347, not 2.

Bu lâhika bazan fiilin isimcil siygası gibi kullanılır (bak. RAQUETTE lesson XLJ, sonlarında). Belki bir taraftan -ek ve -ik (§ 859 ve 860) lâhikasıyle, bir taraftan -kän lâhikasıyle (bk. § 1343, not) ile akrabadır.

-elik [2] lâhikası (-lik lâhikasının gelişimi § 522).

-a{lik):

koş-a{lik, sus-a{lik (Kam. terc. I, 318);

-le [4] lâhikası.

-{a):

dam-{a [5];

Bk., -de (?) lâhikası.

-elik):

er-kek.

-elik):

çök-elik, dib-elik (Bk. Bianchi) [3].

-le):

....

[1] $\frac{\text{كَلْكَ}}{\text{كَكْ}} \cdot \frac{-käk}{-kek}$ yerine. A.U.E

[2] $\frac{\text{الْكَلْكَ}}{\text{كَلْكَ}} \cdot \frac{-alik}{-elik} \times \frac{\text{الْكَلْكَ}}{\text{كَلْكَ}} \cdot \frac{-alik}{-ilik} \times \frac{\text{الْكَلْكَ}}{\text{كَلْكَ}} \cdot \frac{-uluk}{-ütük} \times \text{ yerine. Bunlara}$

الْكَلْكَ -alak de ilâve edilmeli. *kab-alak, deb-elek,*
كَلْكَ -etek

[3] Buraya şu lâhikayı da katmak yerinde olur:

$\frac{\text{دَمْ}}{\text{(مَدْ)}} \cdot \frac{-dam}{-dem} \times \frac{\text{دَمْ}}{\text{(مَدْ)}} \cdot \frac{-dim}{-dim} \times \frac{\text{دَمْ}}{\text{(مَدْ)}} \cdot \frac{-dum}{-düm}$ lâhikası.

-dam):

yor-dam, yol-dam, say-dam (eski);

-dim):

yar-dim, pal-dim, gas-dim;

-dum):

....

-dem):

çığ-dem;

-dim):

....

-düm):

yürü-düm (cami veya kiliselerde veya saraylarda cümle kapısından asıl bina kapısına götüren yol), *mür-düm* (belki *mor-düm?*) A.U.E.

[4] $\frac{\text{يَ-لَهِ}}{\text{يَ-لَهِ}}$ yerine. A.U.E

[5] Buna şu misaller de katılabilir: *tuz-la, gas-la, kum-la*. A.U.E

-ele [1] lâhikası:

-a{a}:

ard-a{a}

-re, -ri [2] lâhikası.

-ra):

doñ-ra

-ri):

....

-ru):

yum-ru (veya *yumr-u*?)

-de(?), -di (ti) [4] lâhikası.

-da(ta):

yarin-da,

tañ-ta (şark Türkçesi: *tañta-sı gün*);

-di (ti):

bas-di, *simiz-di*,

du (tu):

kug-tu,

-ele):

....

-re):

....

-ri):

iğ-ri, *siv-ri* (*sivel-mek*),

-ru):

.... [3].

de (te):

er-te (mk. *erte-si*), *ören-de* (B. de M.),
veya eski Osm. *örän-dü* «choix, désignation, choisie»;

-di (ti):

türe-di, *lut-di* (acaba lâhika *idi mi?*),
el-ti (Sami Bey'e göre).

-dü (tū):

düğ-dü [5].

-di lâhikası hâkikatte şahıslı fiilel siygalar (şuhudî mazinin müsret gaibi) olan isimlerde de bulunur:

de-di *ko-du* «potin»;

imam bayıl-di «proprement: l'imam s'en est pâmé; nom d'un plat d'aubergines à l'huile»;

hünk'är begen-di «proprement: le souverain l'a trouvé à son goût; sorte de rôti aux aubergines; ve *bey begen-di* adlı bir çesidi de olan çiçek adı «nom d'une fleur dont une autre variété s'appelle *bey begen-di*»;

[1] $\frac{\text{Yi } -a{a}}{A \star -ele}$ yerine. A.U.E

[2] $\frac{\text{I } -ra}{\text{U } -re} \times \frac{\text{U } -ri}{\text{U } -re} \times \frac{\text{U } -ru}{\text{U } -ri}$ yerine. A.U.E

[3] Bunlara şu misaller de katılabilir: (*ne-re?*), *iç-re*; *taş-ra*, *son-ra*, A.U.E

[4] $\frac{\text{U } -d(t)a}{\text{U } -d(t)e} \times \frac{\text{U } -d(t)i}{\text{U } -d(t)e} \times \frac{\text{U } -d(t)u}{\text{U } -d(t)i}$ yerine. A.U.E

[5] Bunlara şu misallerle katılabilir:

-da (ta): *bañ-ta*, *or-ta*, *hay-ta*, *ağ-da*, *ar-da*, *kon-da*, *yon-da*, *fun-da*, *man-da*, (= *ban-da*, *ban-mak?*); *hovar-da*, *kiran-ta*, *kora-da*;

-de (te): *kül-te*, *gün-de*, *göğ-de*, *iğ-ae*, *gügen-de*, *enış-te*;

-de (ti): *sin-di*, *ak-ti*, *ik*, (*ek*)-ti, ve belki *yık-ti*, *eğ-di*, *ikin-di*, *eğre-ti*, *man-ti*, *muymin-ti*, *soyman(?)ti*, *lakır-di*, *bas-ti*;

-di (ti): *tümbel-di*, *teyel-di*, *kümel-di*, *kümbel-di*, *pin-di*.

-du (tu): *yar-du*, *or-du*, *buyar-du*, *buyrul-tu*, *çor-tu*;

-dü (tū): *öñür-dü*. A.U.E

külbəs-tı «grillade»;

toprak bas-dı veya *kal-dırıım basdı* «droit d'entrée, barrage»;

Mk. *dal-jar-ı bas-dı kıraz* = «cri des marchands de cerises»; (Asıl mânası: «cerises qui pèsent sur les branches à les rompre»).

Şuhudi «déterminé» mazinin teme alâmeti olan *-di lâhikası* ile, sivilin isimcil siyaseti olan *-dik*, ve *kol-tuk* «aiselle, fauteuil» *yas-tık* «oreiller», (Mk. *yassi, yasti*, vs.); *kös-tek* «entraves, chaîne de montre»; (mk. D.L.T. *كسر ملاك* *küsür-mâk*, A.U.E) «entraver (un cheval)» gibi bir takım isimden türemeye kelimelerde izleri görülmüre benzeyen katmer vokallenmişli (§ 156, zeyl) *-tak* arasında ne gibi münasebetler bulunduğuunu araştırmak yerinde bir şey olur.

Buraya şu lâhikanın katılıması da uygun olur:

$$\frac{\text{اـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -d(t)\text{ـ}اـكـ}{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -d(t)\text{ـاـكـ}} \times \frac{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ}اـنـ(\text{ـ})\text{ـ} -d(t)\text{ـاـكـ}}{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ}اـنـ(\text{ـ})\text{ـ} -d(t)\text{ـاـكـ}} \times \frac{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -d(t)\text{ـاـكـ}}{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -d(t)\text{ـاـكـ}} \text{ lâhikası.}$$

bk. *d(+)*ak lâhikası.

d(t)ak:

bar-dak, *yar-dak*, *bağır-dak*, *bağılı-dak*, *kun-dak*, *bal-dak*, *sağ-dak*, *kal-tak*;

d(t)ık:

yan-dık, *yas-tık*, *an-dık*, *sal-tık*;

-d(t)ük:

kar-tuk, *kol-tuk*, *baran-duk*.

-d(t)ek:

gel-tek, *pel-tek*, *kös-tek*, *mer-tek*, *ör-dek*, *öz-dek*, *bögär-dek*, *çekir-dek*;

-d(t)lk:

çel-tık (*çal-tık?*) *çim-dık*, *siğ-dık*, (A.U.E);

-d(t)ük:

...

-t veya *-it* (-et?) [1]:

at):

...

it):

yaş-it, *argit* (mk. *argac*) mk. § 1349, hasiye 1);

-ut):

kav-ut;

t):

ayır-t, *goğur-t*; *kuru-t*;

-et):

...

-it):

bin-it (Kam. tercümesi I, 148); *g'ec-it*;

üt):

düş-üt,

t):

... [2].

$$[1] \frac{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -at}{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -et} \times \frac{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -it}{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -it} \times \frac{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -ut}{\text{ـاـنـ}(\text{ـ})\text{ـ} -üt} \text{ yerine. A.U.E}$$

[2] Şu misaller de katılıbilir:

at) *sav-at*, *pus-at*, *bay-at*, *burk-at* (eski), *kan-at*, *tok-at*, *kob-at*;

et) *öl-et*, *öğ-et*, *buğ-et*;

it) *gas-it*;

it) *seb-it* (= şimdiki tescidimizle *sev-it* olabilir) aşk mabudu Venüs: Kut. Bılıg.

ut) *bul-ut*, *çap-ut*, *kork-ut*, *um-ut*, *kav-ut*, *avur-t*;

üt) *oğ-üt*, *söğ-üt*, *oğür-t*. (zügürt belki: *soy-gur-t?*) A.U.E

-il, -el [1] lâhikası:

-al):

kang-al (kañ dan), çat-al, argid (argad)
-al (Bk. Sami Bey: argid),

-il):

konb-il (B. de M., Mk. kanbour),

-ül):

burg-ul (ve bulgur) (burk-mak, bar-
gal-mak), çap-ul, tomb-ul;

-l):

kapa-l;

-dil [3] lâhikası:

-dil):

...

-du'l):

...

bk. *-sel, -sil* lâhikası.

-sel, -sil [5] lâhikası:

-sal):

ay-sal, kum-sal,

si'l):

...

sal):

yok-sal

-el):

däg'-el (mk. dügüz),

-il):

...

-ül):

çök-ül, öng-ül (mk. öngü) [2];

-l):

...

-dil):

...

-dü'l):

öñ däl [4].

-sel):

...

-sil):

...

-ül):

... [6]

[1] $\frac{\text{ال}-\text{al}}{\text{ج}-\text{el}} \times \frac{\text{ال}-\text{il}}{\text{ج}-\text{il}} \times \frac{\text{س}-\text{ul}}{\text{س}-\text{ül}}$ yerine. A.U.E

[2] Şu misaller de katılabilir:

al) cok-al, sak-al, kar top-al, kav-al;

el) çep-el, tiğ(teğ)-el, çök-

il) ağı-il, çak-il, kız-il, yaşı-il, (yeşil), bıç-il;

il) siğ-il;

ul) oğ-ul;

ül) yōng-ül (eski), gōn-ül. A.U.E

[3] $\frac{\text{ال}(\text{ـ})-\text{d(t)}\text{al}}{\text{ج}(\text{ـ})-\text{d(t)}\text{el}} \times \frac{\text{ال}(\text{ـ})-\text{d(t)}\text{il}}{\text{ج}(\text{ـ})-\text{d(t)}\text{il}} \times \frac{\text{س}(\text{ـ})-\text{d(t)}\text{ul}}{\text{س}(\text{ـ})-\text{d(t)}\text{ül}}$ yerine. A.U.E

[4] Bunlara şu misaller de katılabilir: *part-al, pest-il. A.U.E.*

[5] $\frac{\text{سـ}-\text{sal}}{\text{سـ}-\text{sel}} \times \frac{\text{سـ}-\text{sil}}{\text{سـ}-\text{sil}} \times \frac{\text{سـ}-\text{sul}}{\text{سـ}-\text{sul}}$ yerine. A.U.E

[6] Bunlara şu misaller de katılabilir: *gün-sel, ay-sel, bay-sal, soy-sal* (bu son ikisi *ayseli, gänseli* den aşağına da olabilir).

Lehçemizde *s* leri *c* ye çevrilmiş olanları daha çoktur:

ak-çıl, kur-çıl, kök-çıl, ben-cıl, adam-cıl, balık-çıl, tavşan-cıl, vs.

Buraya *-şın -çın* lâhikalari da katılabilir:

ar-şın, kur-şun, gök-şün;

baʃık-çın, doʃur-can. A.U.E

-mal [1].

-mal :

sağ-mal (veya : *sağ-man*);

mul :

...

mul :

ez, [i]z [3] lâhikası :

-az : *bağ-az*, *burun-az*, *tıkn-az*, *päl-az*,

(Sami Bey'e göre), *yañ-az*;

-iz : *gaññ-iz* (mk. eski türkçe *galñ-uk*)

individu, homme, *tık-iz*;

-uz :

kud-uz, *top-uz*, *yav-uz*;

-z

...

-mel :

...

mil :

...

mül : [2].

ez :

...

-iz :

deñ-iz (Sami Bey'e göre);

-az :

düg-üz (mk. *dügel*);

-z :

iki-z [4].

$$[1] \frac{\text{مال} - mal}{\text{مل} - mel} \times \frac{\text{میل} - mil}{\text{میل} - mil} \times \frac{\text{چول} - mul}{\text{چول} - mül} \text{ yerine. A.U.E}$$

[2] Buna şu da katılabilir : *mug - mul*.

Yine buraya şu lâhikayı katmak ta yerinde olur :

$$\frac{\text{کل} - k(g)al}{\text{کل} - k(g)el} \times \frac{\text{کیل} - kil}{\text{کیل} - kil} \times \frac{\text{کول} - kül}{\text{کول} - kül} \text{ lâhikası.}$$

-k(g)al :

tat-kal;

-k(g)il :

...

k(g)ul :

çapa-ğul, *kara-ğuł*, *yasa-ğuł*;

-k(g)el :

en-gel;

-k(g)il :

ış-kil, *ış-kıl*, *cın-gil*, *ez-gil*;

-k(gül)

püs-kül, *öñ-gül*;

(D. L. T) *üç-gül*, *tört-kül*. A.U.E

$$[3] \frac{j1 - az}{j - ez} \times \frac{j2 - iz}{j - iz} \times \frac{j3 - uz}{j - üz} \text{ yerine. A.U.E}$$

[4] Bunlara şu misaller de katılabilir :

az(s)) *kurn-az*, *ag-az*, *al-az*, *tin-az*, *yob-az*, *tał-az*, *tırk-az*, *ayla-z*, *kurga-z* *yañ-az*;

ez) *çan-ez*, *güğ-ez*, *kel-ez*;

iz) *sak-iz*, *ağ-iz*, *yañ-iz*;

iz) *tit-iz*, *sem-iz*, *gen-iz*, *ben-iz*, *tem-iz* *beş-iz*;

uz) *ag-uz*, *uc-uz*, *boon-uz*, *kop-uz*, *ay-uz*, *dom-uz*, *ağ-uz*, *kaşa-ğuz*;

üz) *üç-üz*, *dörd-üz*, *ök-üz*, *gög-üs*;

z) *al-tı-z*; *yedi-z* (tip edebiyatı: 47 beşiz, 6 altız, 1 yodiz kaydetmiştir. - Dr. N. Aydın Ayberk'in bir yazısından). A.U.E

-diz lâhikası : [1]

-diz):

tumba-diz;

-duz):

...

-diz):

...

-düz):

-gün-düz [2].

bk. din lâhikası.

-din [3] (?) lâhikası.

-din):

...

-dun):

...

-din):

iğ-din;

-dün):

...

-ven (?) lâhikası.

-van):

gay-van;

-ven):

... [4].

-ir [5] lâhikası.

-ar):

...

-ir):

kış-ir, çığ-ir;

-ur):

-pot-ur, sok-ur, çuk-ur;

-er):

...

-ir):

...

-ür):

öñ-ür [6].

[1] $\frac{j_2^2 - \text{diz}}{j_2^2 - \text{diz}} \times \frac{j_2^2 - \text{duz}}{j_2^2 - \text{düz}}$ yerine. A.U.E

[2] Bunlara şu misaller de katılabilir : yil-diz, gal-diz, bal-diz, çaval-diz? A.U.E

[3] $\frac{\dot{u}_2^2 - \text{din}}{\dot{u}_2^2 - \text{din}} \times \frac{\dot{u}_2^2 - \text{dan}}{\dot{u}_2^2 - \text{dän}}$ yerine. A.U.E

[4] Bunlara şu misaller de katılabilir : ar-van, sıv-van? A.U.E

[5] $\frac{j^1 - \text{ar}}{j^1 - \text{er}} \times \frac{j_2 - \text{ir}}{j_2 - \text{ir}} \times \frac{j_3 - \text{ur}}{j_3 - \text{ür}}$ yerine. A.U.E

[6] Bunlara şu misaller de katılabilir :

ar) ast-ar, dam-ar, taş-ar, tom-ar, sak-ar, sanc-ar, tim-ar, bal-ar, yul-ar, çap-ar, dav-ar, ah-ar, sin-ar;

er) eğ-er, güz-er, güg-er, üz-er, (geç-er, kes-er, değ-er, ölg-er);

ir) çığ-ir, kış-ir, ağı-ir, çak-ir, sağ-ir, kat-ir, bak-ir, tak-ir, kay-ir, bağ-ir, çay-ir, bag-ir;

ur) siñ-ir, eğ-ir, eñ-ir, tek-ir;

ür) çap-ur, çom-ur, bod-ur, tab-ur, kop-ur, koñ-ur, boğ-ur, ob-ur, ok-ur, çam-ur, muc-ur, uy-ur, tom-ur, ac-ur, kub-ur;

ür) düñ-ür, öğ-ür, böğ-ür, düğ-ür, cök-ür. A.U.E

-mer [1] İähikası.

-mar):

cök-mar, çomar (mk. *poçmak*, *çokman*)

kaş-mar;

-mir):

...

-mur):

-mer):

kat-mer (ahenk kaidesine uygunsuz);

-mir):

...

-mar):

... [2].

-evi İähikası.

-avı):

...

-evl):

bit-evi «contigu, ininterrompu, d'une seule venue».

IHTAR. 1 — -ce İähikası fiilel tabanlı şu iki kelimeye katılır :

əğlen-ce «amusement»;

düşün-ce «pensée». [3]

IHTAR. 2 — Birkaç türeme sesadları «onomatopé» -adač (ve daba seyrek olarak [4]) -edek) İähikası katmakla yapılır; ve sert bir düşüş gürültüsü ifade ederler:

-(f)adač):

ting-adač;

Lopp-adač (gürültülü yeyiş içiste);

cumb-adač (suya düşüş);

curp-adač (çamura düşüş veya bir şeyin birden çıkışverisi, anı bir hades);

pat-t-adač (veya : *pat-t-adan*);

zirp-adač (gürültülü çığneyiş);

karp-adač (> >);

kart-adač veya *hart-adač* (çığneyiş);

şırp-adač (bir şey kırarken çıkarılan gürültü);

par-r-adač, zing(ñ)-adač, trang(ñ)-adač,

hop-p-adač;

-(f)edek):

gümb-edek, gür-r-edek [5].

[1] $\frac{\text{ja} \text{-} \text{mar}}{\text{v} \text{-} \text{mer}} \times \frac{\text{ju} \text{-} \text{mir}}{\text{ju} \text{-} \text{mir}} \times \frac{\text{ju} \text{-} \text{mar}}{\text{ju} \text{-} \text{mär}}$ yerine. A.U.E

[2] Şu misaller de katılıbilir :

ış-mar;

yağ-mar, iħxa-mar, kö-mür (*köy-mär*: *köy-mek*, *yakmak-tan*). A.U.E

[3] $\frac{\text{t̪} \text{-} \text{ca}}{\text{t̪} \text{-} \text{ce}}$ yerine... Buna *sarkan-ca*, *dinlen-ce* (istirahat), *öğren-ce* (ders) gibi kelimeleri de misal olarak verebiliriz. A.U.E

[4] Bu İähikanın katıldığı sesadlarının son konsonları tekrarlandığı da olur ki, müellif bunu kaydetmiyor; tarafımızdan böyleleri tekrarlı gösterilmiştir. A.U.E

[5] Buna *küt-t-edek* de katılıbilir. A.U.E

Ml.: *gittim gare özledim, yarı evde bulamadım kala kaıldım ziñadað kapudan çikarken başımı direðe vurdum trañadað... dereye düştüm cumbadak* (RADLOFF, Prob., VIII [Kunos], s. 184, *tekerleme* veya «rendonnée tarque»);

طُرْقَلْيَ بَارِدَادَانْ اوْرَدَوبْ (täti *parr-adak* uç-ub. A.U.E) «le perroquet s'envola subitement (*parradak*)» (ms. Bibl. Nat., A. f. t. 13, yap. 241, l. 17). Maraþ'ta *zirpadak* yerine *zir-pada* derler.

IHTAR. 3 — Yapmacık ve alaycı olan az miktarda birkaç kelimedede yeni Yunanca'nın -oz veya -os lâhikası kullanılmıştır :

kapar-oz (*kap-mak*'tan) «capture, chaparderie, chapardeur»;

kartal,-oz «vieux, uzé, décrépit» (B. de M.) [*kart* «vieux»];

cadal,-os «charlatan» [1].

[1] Buñlara *kok-oz* (cebi boş), *hot-oz* (aslı *köt-az*), *zif-os* (*zip-os*: zıplamak?), *yell-oz* (havaî, başında yel esen kadın), *caðal-oz*, *çaðan-oz*, *kavan-oz* gibi kelimelerimiz de katılabilir.

Bu kelimelerdeki *os*, *oz* eklerinin Yunanca'dan alınmış olduğuna inanan müellife biz bu kanaatinde iştirak edemeyiz: Sonuç o hecesiyle biten bu lâhika, eski Türkçenin o lu olan ve şimdî ekscriisi *u* ya çevrilmiş olan *uz*, *us* (*üz*, *üs* + *az(s)*, *ez(s)*) den ibaret bulunan lâhikaların arta kalan bir çeşidinden başka birsey olmasa gerek:

Bu itibarla bütün bu lâhikaların yeri daha evvelce geçen *az (ez)*, *iz (iz)*, *uz (üz)* lâhikaları sırasında olmak icer. A.U.E

AYRIM IV.

EDATLAR (AYGITLAR).

872. Daha yukarılarda görmüş olduğumuz birçok katmaçlar (ve hele tarz ve hal katmaçları § 402 den 474) edat sayılabilir. Bununla beraber biz onları Türkçede tabiatıyla *isim* genel unvanı altına giren katmaç (zarf) bahsinden çekip buraya almak istemedik [1].

Bizim burada uğraşmak istediğimiz asıl edatlar ise şöyle bölümlemek:

- 1° İlgicler (postpositions),
- 2° Bağlaclar (conjunctions),
- 3° Önlemler (interjections) [2].

I.inci BAHİS. İlgicler.

873. Fransızca «préposition»ların Türkçe karşılığı olarak verdığımız «postposition» (yeri arda olan)lar bu dilde aynıyle Fransızca'dakiler gibi bir rol oynamaktadır. Bu adı vermemizin sebebi şu ki, Fransızca'da «préposition» (yeri onde olan)lar demek olup kelimenin önünde bulunarak rollerini gördükleri halde, Türkçe'dekiler (bu dilin hiçbir zaman ön ek alamayıp daima sondan eklenmesi yüzünden (m.k. § 9, ihtar) nâzım lik ettikleri kelimenin ancak *ardında yer almış* bulunmaktadır [3].

[1] İsimden sayılan *zarf «katmaç»* bahsinin bütünlüğünü bozmamak için müellifin tuttuğu bu yol, şüphesiz ki doğrudur. Ancak bunlar içinde bir kısmının isim olamayıp ancak edattan sayılması lazımdır. Bu adı vermemizin sebebi şudur: *çanta + m*, ve *geldi + k* teki *m*, *k*, vs... gibi ki, bunlardan evvelkisi muzafun *İleyh* (birinci şahıs) zamiri olmakla (isim) kısımdan, ve manaca mustakil olmamakla (edat) kısımdandır. İkincisi olan *k* fail (birinci şahıs) zamiri olmakla (isim) kısımdan, ve yine tek başına manası anlaşılır olmamakla (edat) kısımdandır. A.U.E

[2] Müellifin önlemleri manaca müstakil olmayan (edat)lar arasına almasına gelince: bir bakıma bunlar bütün bir cümleinin verebileceği bir kavramı tek başlarına verebilmektedirler; bu bakımdan bunların (edat)tan sayılması bir az güçdür; meğer ki müellif «particule» = parçacık, tabiriñi daha başka veya daha geniş bir manada almış olsun. A.U.E

[3] Müellifin Fransızca «préposition» tabirine karşı Türkçe için verdiği «postposition» tabiri, Fransız çocuklarına bu kelimenin rolünü daha iyi anlatmak için verilmiş bir terimdir. Arap tabiriyle (cer ve ılsak) yani çekip ullaştırma edatı denilen bu kelimeyi biz (ilgiç) terimiyle karşılıyoruz ki, birinci kelimenin sonuna katılan bu edat vasıtasiyle daha sonra gelen bir kelime arasında bir manâ ilgisi kurulmaktadır. Bir bakımdan bu tür takımlara da benzerler ise de takı değildirler. A.U.E

Bunlar ancak isimlerde ve bir takım isimcil siygalarda (ve hele mastarda) názımlık ederler [1].

Mastara veya bir hades (ediş, oluş) isme katılınlca bazan ulak «gérondif» tabirleri meydana getirirler ki, bunlardan daha ilerde (§ 1426 ve aşağısı) bahsedilecektir.

IHTAR. — Tarifiin gerektirdiği üzere bunlar değişimsiz «invariable» olmakla beraber, bazan zamır eki olan -*ki* yi, ve soolları vokalle nihayetlenmiş olduğu zaman gaibe izafet (mülkiyet) zamiri olan -*si* yi alırlar. Böyle bir özellik şu cihetten izah edilebilir ki: adı geçen o kelime ilgicin asıl kendisine değil, isim ile ilgicin vücude getirdiği kelime kümесinin bütününe aittir (Mk. § 1064, bk. misallere s. 623 ve 626 aşağısı vs.).

I. ALEM İSİMLERİNDE MÜCERRET HALİNİ VE BİR TAKIM ZAMİRLERDE AİDLİK «GENITIF» HALİNİ ALAN İLGİÇLER.

874. Bir takım ilgiçler katılmış oldukları alem isimleini *mutlak* yani *mücerret* halinde bırakırlar, fakat şahıs zamirleriyle işaret zamirlerinde aitlik haline yederlik ederler: *benim*, *senin*, *onun*, *bizim*, *sizin*, *bunun*, *sunun*.

Bununla beraber şu söylenilen zamirler cemi alâmetini almış iseler mücerret halinde kahrlar (*biz-ler*, *siz-ler*, *on-lar*, *bun-lar*, *sun-lar*).

ile VE *siz* İLGİÇLERİ.

﴿اَلِ﴾ *ile*

875. *﴿اَلِ﴾ ile* ilgici, beraberlik bildirir:

MI.: *﴿اَرْقَادِشُمْ﴾ arkada-*im* *ile* «avec mon camarade»;*

*﴿اَلِ﴾ سِزْ﴾ *siz-ler* *ile* «avec vous»;*

*﴿اَلِ﴾ سِزْ﴾ *siz-iñ* *ile* «avec vous».*

876. Eğer kelime bir *konsonla* nihayet bulmuş ise, *ile* ilgici *la* şeklini alabilir. O zaman vokaller aheukli kaidesine uyar (halbuki *ile* sureti, esas bakımından bu kaideye girmez) ve yazıda üst yukarıdaki kelimeye katılır.

MI.: *﴿دَفَّاتِ﴾ defāt-*ja* (defāt, arapça **عَذَّافٌ* def'a nın cem'i); keli. keli.: «defalar-*la*» yani *çoç defalar* «souvent».*

[1] «Gouverner, régir» karşılığı olarak öteden beri kullanılan «názım olmak, názımlık etmek» tabirini Türkçe bir terimle meselâ «yedişlemek, yederlik etmek» suretlerinde ifade edebiliriz: Meselâ «sandalla geldi» cümlesinde *geldi* fiili ile *sandal* kelimesi arasında bir ilgi kuran edat *la* dır; ve *geldi* fiili *la* ilgicini yidişler, *la* ilgicine yederlik eder. Yine meselâ: *senin kadar* kümesiade *sen* ve *kadar* kelimeleri arasında ilgi kuran *in* eki (veya edati) dır; ve *kadar* kelimesi *in* ilgicini yidişler, *in* ilgicine yederlik eder. A.U.E

Eğer kelime bir vokalle veya kendinden evvel başka bir konson bulunan kaypakk bir konsonla nihayetlenmiş ise, tam şekil olur *ile* kullanılır:

M1.: *جِلْ جِلْ para ile «avec de l'argent, pour de l'argent»; جِلْ جِلْ adl ile «avec justice».*

Bunula beraber kelime gaibe izafet (mülkiyet) zamiri olan / vokaliyle nıbayetlenmiş ise, yine ile suretiindeki tam okunuş kalmak üzere / la. / e kısaltık sekli kullanılabilir.

Ml.: ~~اے~~ *hakki ile* «dûment»; keli. keli.: «avec son droit, son mérite»;
~~اے~~: *rizā-si ile* «avec son consentement».

İHTAR. 1 — *-e*, veğ kelimesi iki konsonanlı nihayetlenmiş olmakla beraber, ekseriya kısaltık -le şeklinde alır : *değ-e, veğle* (§ 899, ihtiyar ve 1451).

IHTAR. 2 — Konuşma dilinde bazan, yazı dilince kabul edilmiş olmayan $\dot{\chi}$ -ı ile -n ve $\dot{\chi}$ -le-n [1] şekillerini kullanılır. Buna da beraber bu şekillere *Kitab-ı Dede Korkut* da rastlanmaktadır. Yine bk. § 1343, Hasive, 2.

Bir takım zamirlerin aitlik «genitif» hali istedigine dair olan kaideye bu halinde rüavet edilmez:

sen ile-n «avec toi» gibi ki *sen-ile* [2] de denilir.

[1] Bunlardaki *n*: *kış-in*, *yaz-in* daki alettlik edati olan *n* dir ki, sonu vokalli kelimelerden sonra gelir. A.U.E.

[2] Bunlar lehçemizde *sen-le-n* (=*sen-nen*) ve *sen-le* suretiinde kullanılmakta olup ile şekliyle bu yolla kullanılmaz. (Ykl.: *an-nan sekir*).

ile ilgici ya böyle bütün haliyle, ya kısaltık haliyle kullanılabılır:

Bütün halivle :

- a. Sonu konsonlu kelimelerde: Mehmet ile, göz ile, vs.
 - b. Sonu vokallî kelimelerde: Sıra ile, şiso ile, babası ile, v.s.

Bu son durumda iki vokal yan yana gelmiş olacağı içün, araya bir *y* getirerek idgamlı da söylenir:

dedesi(y)ile, size(y)ile, sira(y)ile.

Bu durumlarda y den sonraki vokal kalıp düşmekle, iki suretli bir söylenişe yol açılır:

a. ile nin i si düşmekte üst tarafındaki hecenin ahengine uyarak La, le söylenilir (eğer hece sonundaki a, e varsa):

$\text{size}(y)/e$, $\text{sirr}(y)/a$.

İhtar. — Sonu vokallilerden sonra *ile* nin kısaltıkları olan *la, le* gelmez; *sıra-la.., sıra-le* denmez.

b. ile nin i si düşmekte üst tarafındaki hecenin ahengine uymanız, ve sadece le söylenilir. Fakat bu takdirde kelime sonundaki vokalin i olması şarttır ki bu i, kendinden sonraki y- le birleşik bir halde uzun i vokalini yücede getirir.:

dedes(i-y), i.e.

Eğer sonunda kahn i, n veya ince ü bulunursa, bütün bunlar yine i ye çevrilerek uzun i yoklu halinde söylenir.

örtüsü(i-y)-le, kazas(i-y)-le, karis(iy)-le,

Bunlar halkın konuşma dilinde hem (*la-n*, *le-n*) ile, hem de gaip zamiri *n*-li olarak ahenge uygun söylenilir:

örtüsü(n)le-n, kuzusun(n){a-n, karısı(n){a-n, gibi. A.U.E.

877. Çağatayca'nın *bir-le-n* (*bi-le-n*) ve *bir-le* ilgiçleri Osmanlıca'nın *i-le-n* ve *i-le* ilgiçleriyle aynı manadadır;

Ml.: كون بيرلا آى g'ün birlä ay A.U.E güneş ile ay «le soleil et la lune» (*Hos.-ü-Sir.*, yap. 7) [mk. 880];

غام بىرلەن ايدىم هېم نەس gam birlän idim hem ne/es. A.U.E «j'étais en tête-à-tête avec ma tristesse» (Mahz, Mîr Hayd. yap. 3). Yine muk. § 439, sonlari.

birle kelimesi Osmanlıca'da (mücerret isimlerle, bk. § 879, *sonjari*; yine mukayese § 1399) alethlik münasibinde bir eski kelime halinde kalmış bulunuyor.

878. ile ilgicinin muhtelif kavramları sunlardır.

1° Arkadaşlık, yoldaşlık, beraberlik bildirir.

﴿لَئِنْ سَلَّمْتَ لِهِ فَيَوْمًا دَوْلَتْ لِهِ كَلِيلٌ كَلِيلٌ﴾ : «avec sécurité, avec bonheur», «Adieu!» [1].

چور جو رق ایله بوله کیتله بولک دوشرسه کولر *çocuk ile yol-a git-me, yük-üñ düş-er-se gül-er* (Ata sözü) «ne te mets pas en route avec un enfant; si ta charge tombe, il en rira» (proverbe).

Bu kelime: *جُمْلَة*** beraber «ensemble» ve *بِرْلِكِدْ*, *bir-lık-de*; keli, keli: «dans l'unité»

ve eski Osmanlıca'da *bil*, *bile* (mk. § 437, *ihtar*) kelimeleriyle pekleştirilebilir.

Mit: ~~et~~ sen-in-le beräber «avec toi»;

اوغلیله بله ملاوک ایلداپار *oğlıg-le bile helâk eyle-di-ler*. A.U.E «ils le firent périr avec son fils» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 46).

Bu kelime ardına *beraber* kelimesi geldiği zaman, *Üç*, rağmen «malgré» manasını da verebilir.

Ml.: *بَعْدَهُمْ*, *bun-un-la beräber* «malgré cela» (= *لِمَّا كَانَ*, *buñ-a rağmen*, mk. § 908).

Eski Osmanlıca'da *ile* kelimesi başlı başına bu mânaya gelebiliyordu:

بۇڭلۇغى، bu cümle ile (A.U.E), bütün buna rağmen «malgré tout cela» (*Hümäyün Nâme*, s. 7);

كتاب مذبور بـ نفاسته زاوية نسيانه ... متوك ... قاليدى *kitāb-i mezbūr bu nefāset-le zāvī-ye-i nisgan-da... metrāk... kəl-i-də* [2] «le livre en question malgré sa beauté, serait resté abandonné au coin de l'oubli» (*Ayni eser*).

[1] Müellif bunu böyle «Allaha emanet ol» mânâsında bir kelime ile tercüme ediyorsa da, bu bizce «cugular olsun; yolun açık olsun; güle güle git; selâmetle, devletle git» mânâsında olmak üzere, giden için hayatı bir temenni yerindedir. A.U.E

[2] Bu sili *kaledi* ve *kaçaydı* suretlerinde okumak mümkündür; fakat bunun nasıl okunmak gerektiği asıl bu cümlenin bulunduğu ibarenin gelişinden gidişinden daha iyi anlaşılabılır. *kaçaydı* sureti (şart ve temenni) bildiren bir sıygarıdır ki, (nefis bir kitabın unutularak bir köşede bırakılmış olması) temenni edilir bir şey olmadığı için, bu mənəaya gelmemesi lazımdır. Şart mənasında olsa, bağlı olacağı ceza cümlesinin de bu cümle ardına gotirilmesi icap ederdi. Bu da yapılmadığına göre, bu sıygarı *kaledi* suretinde almak ciheti kahiyor.

Böyle siygalar için ise (İbn-i Mühennā İlügati s. 100, satır, 13 - 16) şöyle denilmektedir :

Mazi fiillerinin kökündeki son harf, esre i, i ile barekelenmiş olduğu zaman, fiiliin (cabuk ve birdenbire) olduğunu bildirir:

kelidi (hemen ve birdenbire geldi); *baridi* (hemen ve birdenbire gitti); *kazidi* (hemen ve birdenbire kazdı).

IHTAR. — *ile* ilgici Fransızca'nın «avec» ilgici gibi çoğu zaman mücerret isimlerin sonuna gelerek katmaç (zarf) tabirleri vücude getirir (mk. § 533 ve 488, zeyil).

Ml. : *koşay-lik-la* «avec facilité, facilement»;
memnâniyet-le «avec satisfaction, avec plaisir, très volontiers».

879. 2° *ile* kelimesi, Fransızca'daki muadili gibi alet, yaşıta bildiren isimlerle beraber bulunur, ve bu sebeple bir aletlik edati «instrumental» rolünü görür :

Ml. : *bıçak-la kes-mek* «couper avec un couteau»;
 طاش ایله ایک فوش اورولار *bir taş ile iki kuş var-ul-ma-z* (Ata sözü) «on ne tue (frappe) pas deux oiseaux avec une (seule) pierre» (proverbe);
 چهد و سبز ایله قاره تخته دل *cehd ve sabr ile fâre tahta-yi del-er* (Ata sözü) «grâce au zèle et à la patience, la souris trouve la planche» (proverbe).

880. 3° *ile* ilgici, aynı kelime kısımlarından ikisi arasında yer almış bulunursa, *ve* «et» bağlacına muadil olur. Başka türlü söyleyelim: bu ilgicin mânası zayıflayarak esasen kendinde var olan uymukluk «subordination» mânası ailelâde bir düzendeşlik «coordination» mânasına çevrilmiş bulunur :

Ml. : آدمه حواي ابلیس اغوا ایندی *Âdem-la Havvâ-yi İblîs iğvâ et-dî* «c'est Satan qui a tenté Adam et Ève»;
 او بیانه اولشاد الله بارده و میر *ev yap-an-ja evle-n-en-iñ Allah yardım-ci-si-dir* (söylence) «Dieu protège celui qui bâtit une maison et celui qui se marie» (diction);
 ات ایله عورت ایمان اوللار *at ile avrat-a inan ol-maz* (Ata sözü) «il ne faut se fier ni au cheval, ni à la femme» (proverbe).

Böyle kullanılan *ile*, uymukluk mânası vermediği için zamirlere dair olan kaideyi bu bakımından hesaba katmaya mahal yoktur; bunların hepsi mücerret halleriyle yapılmış olurlar :

من ایله من *ben ile sen* «moi et toi».

(ا) *ile* ilgiciyle vücude getirilen katmaçlık (zarflik) tabirler için bk. § 1312 ve 1426).

Sonu vokalli olan fullüklerinin sonundaki esre ise, işba edilerek söyleyişte ve yazıda *y* ye çevrilir :

sözlâyidi (hemen ve birdenbire söyledi).

Bu izah ve misallerden anlaşıldığını göre, mazi siygasındaki kökün sonuna getirileler sadece *i*, *i* vokalleri gibi görünüyorrsa da, mânasının da gösterdiği üzere bu, *iv-mek* (acele etmek) fullünün kökü olan *iv* olacaktı; ve bundaki *v*, söyleyişte ve yazıda sonradan düşmüş olmalıdır. Şu halde nasıl yapılış: full kökü üzerine *iv-mek* mastarı katılmak suretiyle vücude getirilen bir mürekkep fullen ibarettir.

Müellifi verdiği mîsâle gelince full, *kaldı* (hemen ve birdenbire kaldı) suretinde olunca, cümlenin mânası da :

«O kitap bu nefisligiyle beraber unutularak bir köşede bırakılmış kalındı» olsa gerektir. İbn-i Mühennâ'nın verdiği bu siyga şecline ve misallerine biz bir başka yerde rastlamış değiliz. Bu kitabı müellifi de böyle bir siygamın varlığınından gerek burada ve gerek eserinin başka bir yerinde bahsetmiş degildir. A.U.E

$\Rightarrow s(i, t, \bar{u}, u)z.$

881. سز (Eski Osmanlıca'da: سوز، سز): *siz*, *siz..* *süz*, *suz* «sans» ilgici şunların tersad «antonyme» leridir:

1° ile ilgicinin:

Ml.: سرز ياشايمابور *sen-siz yaşa-ya-ma-yor* «il ne peut vivre sans toi»;
 شمسيز جقمايكنز *sems(s)iye-siz çıkış-ma-yiniz* «ne sortez pas sans parapluie»;

بۇنۇ چوابسىز بىرلاشىپ، *bun-u cevab-siz birak-ma* «ne le laisse pas sans réponse, ne te laisse pas faire».

2° -li ekinin.

siz edati bu haliyle türemli bir sıfat eki rolünü oynayıcı olarak ta sayılabilir (bk. 533, 540, 541, 488 zeyl).

IHTAR — XVinci ve XVIinci asırlarda siz ilgicini alan kelimelerden evvel bazan zamircil bir *n* getirilirdi (§ 253). Bu hususilik başka yerlerde ancak ismin hallerinde (ismin insirafında) ve o da *ça*, *ce* ekiyle birlikte olduğu zaman görüldü ki, bu ekin kendisi de eski bir haliyet sonucu «désinence casuelle» dir (§ 917, İhtar).

Ml.: ياردمنسوز *yardım-in-sız*, ياردمنسوز *yardım-un-suz* A.U.E «sans son aide» (1426 yılı yazmaları, yaprak V° 27; *Hul. Sâhi*, yaprak V° 32).

er-i dü(e)star-un-saz: Erkeğinin izni olmadan A.U.E «sans la permission de son mari» (1426 yılı yazmaları, yap. 127 V°, iki yerde); Mk. bir de VAMB., *Alt. Osm.*, s. 48, l. 17;

Nedir [1] an-sız şübhət ve 'is-ü 'isqət et-mez-di A.U.E «Nedir ne faisait jamais une partie de plaisir sans lui» (LĀMI'I, *Ibret-Nâme*, yap. 48 V°);

an-suz /2/ *ol-ma-z* A.U.E «(c'est) indispensable» keli. keli.: «sans quoi, c'est impossible» (1426 yılı yazmaları, yap. 15).

[1] Bu kelimenin Arap harflî imlâsında *d* nin üzerinde yazılmamış bir nokta bulunması ve kelimenin esası «Ned'ir» olması da mümkünündür. *Nedir* isminin rastlamadığımız halde, *Nezîr* (= Ned'ir) has ismi halâ yaşamaktadır. A.U.E.

[2] Müellifin üçüncü şahıs (gaip) zamiri dediği: *on-suz* kelimesindeki *n* olsa gerek ki, bundaki *n* için eskimpektir, deniliyor.

Fakat bu n' için zamircil denilmesinden maksat: «bu yalnız zamirlerde görülür» manası ise doğrudur.. Yok «kendisi de zamirdir» demek ise, yanlıştır. Çünkü bu, zamirlerin eski şekillerinde esasen var olan bir konsondur ki, bugün meselâ Lehçemizde mücerret hallerinde düğmüs görüüyor :

Mücerred halinde:

bu, su, o.

İnsıraf hallerinde:

*b*_{u(n)}

su(n)

$$\sigma(n) = \sigma(n')$$

u, a, da, dan, uñ - ea - ciayin - Lar, vs.

Zamircil n, üçüncü şahıs (gaip) zamirinde bir eskimsek «arçhaşame» olarak kalmış bulunuyor.

اوئز اولاز قىلتىن بى شرط on-suz ol-ma-z kabil-in-den bir şart A.U.E «une condition sine qua non».

2. الجون *için* İLGİCI.

882. اچون *için* «pour» ilgici bugün daha ziyade اچون (چون) اچون imlâ ve söylenişile kullanılmak yolunu tutmuştur (Çağatayca'da: اوچون : *öçün* yazılır) [1].

Ml.: **çocuk-lar içün** «pour les enfants»;
on-uñ içün «pour lui, pour cela, à cause de cela».

o(n) zamiri, $I > n$ değişimiyle ol zamirinin bir çeşidi, *a(n)* da yine bir başka çeşidi olsa gerek. Bu n lerin eski tabirle «vikāye nunu» diye sonradan söyleşis kolaylığı için getirilmiş bir sığınık *intercalé* konson saymak bizce doğru görünmüyor. Öyle olsaydı yalnız iki vokal arasına getirilmiş olması lazımdı. Halbuki *bu-n-da*, *bu-n-dan*, *bu-n-ca*, *bu-n-lar* vs. gibilerde bir vokalle bir konson arasında da görülmektedir. A.U.E

[1] Bu kelimeyi *gaye* mânâsına uç dan yapılmış *uç-un* kelimesinin ince ahenklişi diye sayanlar varsa da, bizce bu, (karşılık, misilleme) mânâsındaki *uç* kelimesinden yapılmıştır:

öç-ün = karşılık olarak, misilleme olarak...

öc = 1. Bahis tutuşulan şey; 2. bedel, garaz, karşılık; 3. kısaç, 4. kın, intikam (dergi); *öç-ür-lü*, *öç-ür-ü* = sebebiyle, hasebiyle (dergi).

Kaldı ki, eski Türk (Orhun, Yenisey) kitabelerindeki Gök Türk harfleriyle de bunun öfçün suretinde olduğu anlaşılmıyor: (Tonyokuk: 40 - 41 batı tarafı):

(Ayni yer, 55-56):

“**مَنْ أَنْهَاكَ إِلَيْهِ يُرْسَلُ إِنْ أَنْهَاكَ إِلَيْهِ**
نُوْصُونِكُونْغَزَّاكْ مِلِّيْ غُوْدُوْ نُوْصُونِكُونْغَزَّاكْ

(Hes Sünni, setürdaki kelimeler sađden sola okunacak.) A.U.E.

Bu ilgiç *ile* (§ 875) ilgisiyle aynı surette ve aynı şartlar içinde (önyüz *çün* şeklinde) kısaltık olarak kullanılabilir; fakat şu fark ile ki, bu kısaltış *ile* den daha seyrekçe olur, ve yalnız yazıya kişi kalarak söyleşti bir tesiri olmaz (nazımda ise vezin zaretlerine göre söyleşti tesir ettiği de olur.)

Ml.: *سَنِكِيْوْنَ sen-iñ içün* (bazan nazımda *sen-iñ-çün*) «pour toi»;
بَاغِچَهِ سَجِيْوْنَ bağçe-si içün [1] «pour son jardin».

883. *içün* ilgisiin şöyle bir takım muhtelif kavramları vardır:

1° *Gayelik* «final» bir mânası var ki, Fransızca'nın «en faveur de, en vue de, pour, au bénéfice de» tabirlerine muadildir:

Ml.: *أَكْ أَكْهَرْ كُونْ إِيجُونْ ak akça kara gün içün-dür* (Ata sözü) «l'argent blanc est pour les jours noirs» (proverbe).

içün ilgisi böyle kullanılıcada, çoğu zaman mastarın sonuna (bazan da izafet «mülkiyet» zamırılı veya izafet «mülkiyet» zamirsız -me li bir hades ismine) getirilir:

Ml.: *سَزِيْ كُورْمَكْ siz-i g'ör-mek* (ve daha seyrek olarak: *g'ör-me* [2]) *içün g'el-di* «il est venu (pour) vous voir»;
عَامِدَهُنْ اسْلَامِيَّهُنْ نَاهِلْ مَظَفَرَتْ اوْلَهُزِيْ اِيجُونْ دَعَا اِيتَدِيزْ nā'il-i muzafferiyet ol-ma-ları içün du'a et-di-ler «ils ont fait des prières pour que les guerriers musulmans obtiennent la victoire».

Eski Osmaultea'da aynı mânada *ecl-i içün* suretiinde bir ilgiç tabiri kullanılmıştır:

Ml.: *مَحْزَأَهُ خَرَاجَ وَرَعَكَ اِجلِيجُونْ مُتَفَرِّقَ اوْلُورْ لِرْمَشْ mahzā harac vir-me-mek ecl-i içün müteferrik* [3] *ol-ur-lar-mış*. A.U.E «il paraît qu'ils se dispersent, uniquement pour ne pas payer l'impôt» (Rouen, No. 1052 yazmaları, yap. 62 V°).

IHTAR. 1 — İlgiçlerin şahsi bir fiil siygasına yederlik edemeyecekleri hakkındaki kaidenin dışında olarak, *içün* ilgisi bazan müfret gaibe emir siygasıyla kullanılır ise de, böylesi hiç de fasih sayılmıyor:

siz-i g'ör-sün içün g'el-di «il est venu (pour) vous voir».

[1] Aynı durumdaki *ile* ilgisi için söylediğimiz hükümler, bunda da yürürlüktedir: *bahçes(i-y)çin, babas(i-y)çin, hakkı(i-y)çin, örtüs(i-y)çin* vs. A.U.E
 خانمك او کىزدىن - كىدرىكىچون مەطعا لەکە (İsmâ'il Safâ);

hem sâkin darduğ(i-y)çün hicâb id-er (Liberte - Hâmid); *k'eder-im-iñ art-ma-sı içün sev-in-mek iste-r-im* (Hâmid). A.U.E

[2] Bu türlü (hafif mastarla olanı) hemen hiç kullanılmaz.

Başka mastarla misal:

sen-i al-mak içün sen-i ver-di-m (Hâmid - Mağber);

Mastarların arasında başı vokalli *içün* gibi kelimeler geldiği zaman *k, k* lar *ğ* ye çevrilecek bu vokallerin *g* ye vasıldıği şark ve cenub vilâyetlerimizde çok görülür: *al-mağ-içün, gelmeg-içün* vs. A.U.E

[3] Müellif *müteferrik* kelimesini «dispersé» diye tercüme ediyor ise de, bunun Osmanlı tarihinde başka bir hususî mânası olsa gerek: (dağılmak) mânası buraya uygun görünmüyör.

Meselâ bakınız *müteferrika polisi*: merkezlerden birine tâyin olunmayıp mütenevvi işler gören polis.

Yine bakınız *Ibrahim Müteferrika*. A.U.E

İHTAR. 2 — ايجون *ne içün* «pour quoi» yerine *nıçün*, *nıçın* kelime-leri kullandığı gibi, bu mânada *ne-den* ve *ne-ye* (mef'ulün anh ve mef'ulün ileyh haletlerinde *ne*) veya sadece *ne de* kullanılır: *ne dur-uyor-suñ?* «pourquoi restes tu là» bunun yerinde yine sadece *sebeb?* kelimesi de kullanılır:

Mk. اونك ايجون *on-uñ içün* (veya *bu yüz-den*) «pour cela, c'est pour quoi, pour cette raison».

İHTAR. 3 — *içün*, çok kere kasem, yemin «serment» veya yalvarış «adjuration» mânalarıyla kullanılır:

MI.: الله (دِين) ايجون *Allah* (veya *din-im*) *için* «au nom du Seigneur (ou de ma religion)»;

بادشاهك (اولادکت) باشیجون *pādişāh-iñ* (veya : *evlād-iñ-iñ*) *başı içün* «(je t'en conjure) par la tête du Sultan ou de tes enfants»;

الله (طنفرى، پىنابىر، كلام قديم) حقيجون *Allah* (veya *Tanğrı* veya *peygamber* veya *Keğam-i Kadîm*) *hakk-i içün* «au nom d'Allah (ou de Dieu, ou du Prophète ou du Coran)».

Asıl mânasiyle: «au nom du droit d'Allah... de ce qui est dû à Allah...»;

عین ایدرمکه يرى و كوكىزىدان حق سېحانە و تعالى حضرتلىرىنىڭ بولىقىچىجون... *yemin id-er-im-ki yer-i ve g'ök-ü yara-d-an Hâk subhān-ehu ve ta'ālā hâzret-leri-niñ bir-liğ-i hâkk-i içün...* A.U.E «je jure par l'unité de Dieu créateur de la terre et du ciel que...» (1595 'Ahd-nâme si; J. as., 1876 (2), s. 379);

kari-si-niñ boş düs-me-si içün bir yemin ver-mek «jurer par la réputation de sa femme (yani: eğer sözden dönülürse, karısını boşamayı üzerine alarak)».

قرآن مىزلى حىچچون او مقوله كىيىه جزا سن بولور *Kur'ān-i münzel hâkk-i içün o makûle kimse cezâ-sın bul-ur* A.U.E «nous jurons par le Coran descendu du ciel, que de pareilles gens seront punis» (Hicri 1198 yılı fermanı, *Cevdet Tarihi*, 195).

Azerce'de (*içün siz* olarak) *الله حق Kur'an hakkı* فرآن حق *Kur'an hakkı* denilir.

884. 2° zayıflamış bir *gayelik* mânası var ki, Fransızca'da «relativement à, concernant» mânalarıdır.

içün edati bu kavramıyla *-dan* (mef'ulün anh) a da yederlik edebilir. Bu türlü Viguier (s. 202) gramerinin bir ibaresinden çıkar gibi görünüyor. Mk. § 913.

Ml.: سنه ایچون بـداهـا بـوـرـاـیـهـ کـلـینـ دـیـهـ اـصـلـتـهـ مـعـنـیـهـ sen-in içün bir daha bura-ya g'el-me-sin di-yé emr et-mis-di-m «pour ce qui est de toi), j'avais ordonné que tu ne viennes plus ici» keli. keli.: «pour toi, j'avais ordonné en disant: «qu'il ne vienne pas ici».

senin içün kelimeleri tekid için getirilmiş artık bir kelime «explétif» diye sayilarak karşılıksız bırakılırsa, Fransızca tercümesi daha tam olabılır.

3° sebebcil «causatif» bir mânası var ki, Fransızca'da: «à cause de... par ce qui...» (Mk. § 934) karşılığıdır.

Bu kavrama ancak *on-uñ içün, ban-uñ içün* gibi işaret zamirleriyle (mk. Fransızcada: c'est pour cela que...) ve -dik veya -(y)ecek li fiillerin isimcil siygalarıyla (Mk. § 1439) rastlanır.

IHTAR. — *içün* ilgici bazan izafet «mülkiyet» zamirini almış veya almamış *böyle* (§ 402) katmaç (zarf) ina katılmış bulunur.

Ml.: اویلهـ سـیـجـونـ öyle-si içün «pour une pareille personne, pour quelqu'un de cette espèce»;

وـ نـ بـازـنـكـ اوـيـلـهـ سـيـجـونـ وـ قـدـرـ اـمـكـ مـرـفـ اـيـتـمـ ben yazık ki öyle-si içün bu kadar emek sarf et-di-m «c'est dommage que je me sois donné tant de peine pour un homme comme lui».

böyle ve *şöyleden* *şöylede* daima izafet «mülkiyet» zamiri olan *si yi* alır: *böyle-si-içün, şöyleden-şöyledi-içün*.

3. KIYASLAMA İLGİLERİ.

885. Kiyaslama «comparaison» ilgiçlerini şöyle ayıriyoruz: a. Vasıflık kiyaslama ilgiçleri «post. de comparaison qualitative» (§ 886 dan 890); ve b. Miktarlık kiyaslama ilgiçleri «post. de comparaison quantitative» (891 den 895).

Bu ayıris kesin birşey değildir ve içlerinde birbirinin sahasını çığneyenler olmasına karşı gelindiği de iddia edilemez (vasıflık veya miktarlık) kiyaslama ilgiçleri -e, a (mef'ulün ileyh) e yederlik ettikleri zaman sınırlanık «limitatif» bir mâna alırlar (bk. § 903).

Katıldıkları isimlerle hal ve tarz bildiren katmaçık (zarflık) tabirler vücuda getirirler ki, bunlar tarifçi «déterminant» olarak ta kullanılabilirler (bk. § 887).

a. VASIFLIK (VEYA TARZLIK) KIYASLAMA İLGİLERİ.

886. Yeni Osmanlıca'da en çok kullanılan vasıflık ilgiç, *کـيـ gـيـ* «comme» dir.

Ml.: *surre deve-si gibi ağır gid-er* «il va lentement comme le chameau de la Surra (Sultanın hediyelerini Mekke'ye götürüren deve»); *sebilhâne bardağ-ı gibi diz-il-mış-ler* «ils se sont mis en rang, comme des godets de fontaine publique (bir söylence ki, kala-balık bir aile için söyleşler).

LİTAR. — *gibi*, bazı lehçelerde (meselâ : Tobolak lehçesi) ndeki *kibik* kelimesine muadildir. *گیبی* *دھی* *ان-میں* *گیبی-i dahi*, *گیبی* *دھی* *ان-لار-میں* *گیبی-i an-lar-iñ*, bun-uñ *گیبی-i*. A.U.E (Rouen, No. 1502 yazmaları, yap. V^o 49, 53, 60 ve V^o 76) suretlerindeki ifadelerde görüleşler belki de bunun artı yaşarları sayılabilir ki, buralarda *گیبی-i* kelimesi (gaibe izafet «mülkiyet» zamirli olarak) *گیبیğ-i* olması mümkündür; ve bütün bu ifadeler Fransızca «de même» manasıyla katmaç (zarf) olarak kullanılmıştır (Mk. § 887, sonları).

Âzerice'de *ş* kimi şekli kullanılır:

Anadolu'da da *kimi* derler (ki Maraş'ta tarafımızdan kaydedilmiştir). Mk. GIESE (s. 56 ve 59): *yel gimi, gül gimi..*

Böhtingk (§ 188 ve *Vocab.* s. 66), (orenb.: كېبىك *kö(ü)bik* -A.U.E, ve كېرى كىپىك *kö(ü)bi* A.U.E-nijeg.: *kebik* suretlerinde olan) Oşınanlıca *gibi* kelimesini, Yakutça şekil «forme» suret, görünüş «aspect» mânasındaki *kiäb* kelimesine yaklaşırıyor; mk. uranha lehçesi: «şekil», suret, «forme», kıyafet «accoutrement» mânasındaki *käp*, Mogolea: (ئىل).

DIV. L. T. (III, s. 85) de de *kič* kelimesi şu kavramlarda veriliyor:

^{1º} Kalıp «moule»: کپی کری *kerpiç kib-i kerpiç kalıbı* «moule à tuile»;

2° (El-mesel-i ve-l-şibih) bir şeyin misli ve benzeri oluş «semblance, ressemblance»: *bu er an-în kib-i* (A.U.E) bu adam onun benzeri «et homme -ci est comme celui là».

Bu esere göre görülüyor ki, *gibi* (*kibi*) kelimesi (gaibe izafet «mülkiyet» zamiri: *i* yi alan) *kib-i* suretinde yapılmış bir kelimedir.

Eski Osmantıca'da *gibi* (ve aktarımbsı olan: A.U.E) *bigi* kelimeleri farksız olarak kullanılırdı:

Ml.: *ben-üm bigi kişi-nün* (A.U.E) «d'un homme (Bibl. nat., 86 yazmaları, yap. 3; XVinci asır);

«*سے کی گلے کی بیکاری*» *kolt gibî ya kilim bigî nesne* (A.U.E) «des objets comme un tapis ou un *kilim*» (*Hal. Şâhi*, yap. 78 V°; mk. *ayni eser*, yap. 2 V°, 6, 23, 24 V°, 34 V°).

bigi şekli Çağatayca'nın *bigin* (*Mahzen-i Mir Haydar*, yap. 40) kelimesine ve eski Türkçenin *bigəw* (RADLOFF, VI. 1741, *Codex Comanicus'a* atfen) kelimesine yaklaşımlıabilir.

887. Bir isim ile ardına *gibi* kelimesinden vücuda gelen ifadeler söyle kullanılabılır:

1° Katmaç (zarf) olarak:

İşte *bun-uñ gibi* «de cette façon, de même, de la même façon» ki, arapça *çün ke-zülük* manaslıdır. Bu ifade ardunda *đaňi* «aussi» kelimesi de getirilirdi (bak başka misallere § 886).

2°. Sıfat olarak:

لۇمۇقى pamuk gibi «pareil à du coton, doux comme du coton»;

لَمْ يَكُنْ كَيْفَيْةً melek gibi bir adam «un homme pareil à un ange, un homme bon comme un ange.

Böyle bir tabir bir zamirle vücuda getirilmiş ise, o zamir üstünleme olarak mücerret haletinde bırakılır:

Ml.: و کی فرستاد. *ba gibi fırsat-lar* [1] «de pareilles occasions»;

سَنْ كِبِيْرِ آدَمْ *sen gibi bir adam* «un homme comme toi, un homme dans ton genre»;

۱۰) کسی شرائط ایله «ne gibi serait il? «à quelles conditions?» (Mk. § 341).

Eski Osmanlı lehçesinde aidlik «génitif» haleti daha sık kullanıştı: **بۇنکىچى ماددەلەر**, *bun-uñ gibi maddeler* (A.U.E) «ces sortes de matières» (Rouen, No. 1052 yazmaları, yap. V^o 53 ve *muhitelif yerlerde*); **ئىزىز نەنىڭ** (*ئەزىز نەنىڭ*) **ئىزىز نەنىڭ gibi rızka** (A.U.E) «quel pension?» (aynı yer, yap. 76).

3° İsim (alem) olarak:

O zaman isim (alem)lerin aldığı nyni okleri alırlar (§ 210); meselâ, cemi ekini: *bun-uñ gibiler* «de pareilles choses, de pareilles gens»;

Haliyet sonuçlarını «les désinences casuelles»: بونك كېيىنەك سېرىي *ban-uñ gibi-niñ sebeb-i* «la cause de pareilles chose» (A.U.E) (Rouen, No. 1052, yap. V° 59); بونك كېيىنەك *ban-uñ gibi-ue* «à pareilles gens» (A.U.E) (1426 yili yazmaları, yap. V° 146);

Izafet «mülkiyet» zamirini: بولارك كېلىرى، بولانك كېدىسى: *bun-uñ gibi-si, ·ban-ların gibi-lerى* «de pareille chose (gens), de pareilles choses (gens) (A.U.E).

Bu ilgicin fili siygalariyle kullanımı hakkında bk. § 691 ve 1446 ve aşağısı).

888. Kiyaslamanın iki haddi arasındaki benzerliği daha çok görünürlemek için ikinci badde -de edatı da katılıır (§ 407). Fransızca'da «de même que... tout comme...».

Böyle bir halde ilgicin rolü *yüklem bağlacı* «conjonction copulative» e yaklaşır (Mk, § 960).

Ml.: *Ahmad gibi Mehmed de gel-ecek «Ahmed et Mehemed viendront tous les deux»*

soğuk hava-ıar-da g'ez-mek
gibi sıcak hava lar-da g'ez-mek-de muzir-dir «il est malsain de se promener
 par un temps (trop) froid comme par un temps (trop) chaud».

İHTAR. — Şark Türkçesinde bu edatın ... *a kadar* «jusqu'à» manasında mef'ulün ilehli misalleri bulunmaktadır (mк. § 905, ihtar).

[1] Müellif bunu *fırsat* suretinde kaydediyor ki, bizim kullandığımız nöbet mânâsiyle arapçasının aslı da budur; fakat halâ bugün kullandığımız kelimenin söylenişi bizde bu değil, *fırsat* dir. Bu şekil ise Arapça'da «hayır gören batucun silinip pâk olacağı, bez, yün ve pamuk parçası gibi seyler» mânasına nadir (bk. *Ahteri*).

Oşmanlıca arapçanın, farsçanın kelimelerini çogu zaman arap accem gibi söylemekten ba ka, mânalarını da böyle değiştirdiği oluyor. Meselâ farsça'nın *serbest* kelimesi o dilde (başı bağlı) mânasında olduğu halde, biz onu (başı boş) mânasında ters ve yanlış almışızdır. A.U.E

كَـ tek (كـ : dek).

889. Osmanlıca'da sınırlama «limitatif» ilgici olarak kullanılan -tek (*dek*) edati (bk. § 904), aslında gibi «comme» mânâsında olan bir kıyaslama ilgici idi; ve gibi (§ 886), -ce (§ 920, bunun iştikası hakkında bk. § 930) suretinde mânadaşları vardı. (Kıyaslama edati «particule comparative») bu kavramıyla Çermanica'da hattâ eski Osmanlıca'da dahi hemen mecheldür. Her ne kadar XVI^{ncı} asır şairlerinden Fuzuli:

لذت مکرر تک لذت *kand-i mükerrer tek-leziz* yani (katmerli nebat şekeri gibi lezzetli (A.U.E) «doux comme du sucre candi»;

diye bunu kullanmış ise de, onun dili esasen sark tesirlerine uğramış bulunuyordu.

Halbuki Osmanlıca'nın aksi olarak bu edata Orchos kitabeleri dilinde (VIIIinci asır): *tāri*, *tg* (*tāri tāg*) «tanrı gibi» (Radloff'tan Ka. kitabesi, satır 1, kelime 1) suretinde... ve *et tek*, *ät tāk*, *tāg*. *dā dāk*, *dāg*, *dāğ* (*dag*) *dik*, *tig*, *dik*, *diğ* (*dig*, *dig*) suretinde epeyce mütenevvi manzaralar almış olarak birçok sark lehçelerinde sık sık rastlanmaktadır.

Muhtelif Türk dillerinde başlıca kullanıları söyledir:

1° Bir isim (alem) ile birlikte bulunur;

Ml.: ~~گل~~ çiçek tik (*g*) (A.U.E) «comme une fleur». (Hosrev-ü Sirin. yap. 2).

2° (Mücerret veya muzasün ileyh «aidlik» haliinde) bir zamirle birlikte bulanır.

Ml.: *sen tek(g) peri-ler pādişāhi* (A.U.E) «une reine des fées, comme toi; une beauté comme toi» FETH 'ALİ AH., azərcə komedyalar, s. 56; m.k., *avni eser*, s. 40).

Bu edat istihfam zamirleri olan *ķay* (bk. § 1026, ibtar 2) ve *ne* (§ 319) den ve işaret isimlerinden olan (instraslı «oblique» hallerinde) *bu*, *su*, *o* (ve insıraflı hallerinde *an*) dan sonra geldiği zaman onurlarla bitişerek hal ve tarz katmaç (zarf)ları vücude getirebilir. O zaman kendi istiklalini kaybederek hakiki bir ek halini alır, ve imtisal (gibileşim) «assimilation» (veya ahenk «harmonie») kanonuna uyarak (§ 136) icabına göre *dak* veya *dağ* şeklini alabilir.

مۇڭىز *kaydag* (GRENARD, *Journ. as.*, 1899 ىئەسى, s. 311);

مَنَادِيٌّ *netik*, مُنَادِيٌّ *netâk*, *nitâk* (KATANOF, *Hakim-Ata*, I, 129) «comment» mk. § 1001). Mânadaşları: نَجِيْهٌ *nicâ*, nice (§ 402), نَجِيْعٌ *nepük*.

Bu lâhika, -ce, -cek lâhikası (§ 917) gibi işaret zamirlerinde, zamircil bir *n* ile gelisirler (bk. § 254).

MI.: (Çagatayca): مونداق ; مونداغ ; *mundak, mundag* (A.U.E);
 شونداق ; شونداغ ; *sundak, sundag* (A.U.E);
 اونداق ; اونداغ ; *ondak, ondag* (A.U.E))
 آنداق ; آنداغ ; *andak, andag* (A.U.E))

«ainsi, comme ceci, comme cela, de cette façon, tellement;

Matandasları: ائچا : انچا : anca, ançlajan (A.U.E);

(Meninski'ye göre, *Deli Büräder*'den alınan misal, *çatı andak*, hemci «aussitôt» bildirir).

Bunauna beraber bazan işaret zamiri aidlik «génitif» halini alır, ve tek edatı fonetik bakımından istiklalini muhafaza eder: *مُونْعَكْ mun-unğ* t.k bunun gibi (A.U.E);

مانگداك *mun-ang-däk* (A.U.E) «un pareil, comme cela» (*Hakim-Ata I.* 141, 126).

4.1.5. İlk an-ınglik (A.U.E), ancak (§ 430) un mânadaşıdır.

3° Fülin isimcil siygasıyla birlikte bulunur.

tek edati bu takdirde ulakçıl «gérondif» tabirleri veya fülin isimcil siygalarından daha başkalarını teşkil etmeye yarıyabilir (bk. -gen lâhikası için, § 1450 ve -güz lâhikası için, § 868, ihtar 3).

890. Öteki vasıflık kıyaslama edatları:

1° -ce ve -cesine edatları (bk. § 920 ve 929).

2° *...-si* lâhikası ki, (bilhassa kelime bir vokalle nihayetlenmiş ise) *...-msi* şeklinde gelişimli olarak kullanılır.

a. Bu lâhika bir sıfata eklenince -ce, -cik, -cek gibi gerçekten azaltıcı «diminutif» mahiyetini alır. Bu kullanım 519 ucuu bende mutalâa edilmiştir [1].

b. Bir isim (alem) e katılımcı *ki* gibi «comme» manasını verir, ve şöyle bir takım sıfatlar ve katmaçılık (zarflık) tabirler yapılmasına yarar:

yılan-si «serpentin, comme un serpent»;

maymun-si «simiesque, comme un singe»;

orman-si «ormanlı, comme une forêt».

Mk. *karım-si yağmur* «pluie, mêlée de neige»;

kadife-msi bir kumaş «étoffe qui imite le velours»;

bayır-msi, *dere-msi* bir yer «un endroit en pente, creux comme une vallée»;

taraça-msi «en terrasse» (S. B.);

yag-msi (B. de M.) «à peu près comme de l'huile» (A.U.E.);

yañ-si «de travers»; *mahalle-msi* (Kunos) «à peu près comme un quartier»,

A.U.E

MI.: اوناچق چو جونلار، امتحانى شىل مورىن خواجهك خاتىن دىكىرى. *afa-cık çocak-jar-a* *imtihan-si sey-ler sor-mak hoca-lik* (*Hoñce-lik?*) *sän-in-dan değil-dir* A.U.E «il n'est pas digne d'un maître de poser à de tout petits enfants des questions d'examinateur» Grammaire de Hafouz Rebi, s. 32).

c. Bu lâhika -güz lü fülin isimcil siygasına ilâve edilince (§ 868, ihtar 3) hususi bir siyga teşkil eder ki bu, şimdiki Osmanlıca'da -(y)esi lâhikasıyle (§ 792) ifade edilmektedir.

IHTAR. 1 — Bu teşkileci unsur «morphème» u sonu vokalle nihayetlenen kelimelerin gaibe izafet «mülkiyet» zamiri ile § 228 karıştırmamalı.

Bu bilâkis başlamış «néologique» fülin lâhikası olan -si ile akraba görünüyor; bk. § 844, zeyil, *ayrık-si-mak* (*ayrak-si*); yine mk. başka Türk dillerinden alınmış olan şu misalleri:

sovak-si- «se refroidir, devenir frais (*sovuk-su*)», G. D., s. 165;

havf-si-* «avoir peur» -*havf*-su* «dangereux» s. 165;

avlak-si- «être déserté, dépeuplé (*avlaş-su*)», s. 164;

[1] 519 ucuu benden 1 inci ihtarında verilen misallere şu birkaçı da katılabilir:

tümse-ğimsi «arrondi» (S. B., جَعْلَنِي *ağır-şak* kelimesi *altında*);

Başka Türk lehçelerinde:

çal-su veya *çal-simal*, kır rengine çalan «grisonnant» (G. D., s. 593);

qattı-su katıca «cassez dur» (s. 598); *quw-su* sararmışça «cassez pále» (s. 18); *yas-su* yaşça veya *nam-su* nemlîce veya *dim-su*? «égèrement humide» (s. 592); *irag-su* irakça «cassez loin» (RADLOFF, I. 1336). J. D.

irâmsî- /1/ «être fier (irâmsû)» s. 99.

Aşağıdaki Osmanlıca isimlerde -si lâhikası fiilel tabanlar «bases verbales» a katlıyor:

*yat-sı «prière du soir»;
tüt-sü «fumigation»;
sin-sı «aché, dissimulé».*

Bir -se lâhikasını da izleri görülmektedir: *cig-se /2/ «bruine»* (bk. S. B., *français-turc.*, «bruiner» kelimesine).

Mk. G. D. s. 107: *kük-se, käkrâk* (kıyaslık) Osmanlıca *göğüs* (*göks*) «poitrine».

İsimcil veya fiilel tabanlara hiç ayırtetmeden katılan ve boğazlı konsonlarını da muhafaza etmiş bulunan şu aşağıdaki kelimelerle bütün bu teşkilci unsurların bir ilgileri olması ihtiyamlı vardır:

-sek, -[i]msek; -sık, -[i]msık:

tüm-sek, tut-sak, bağır-sak, (mk. *kursak*), *yük-sek,* (mk. *yüce* şark türkçesinde: *yükgerü*), *agırsak* (veya *ağır-sak*) *sar-ımsak, kurumsak, tańsuk* (eski Osm.) *süm-sük, kına-msık, ağla-msık,* Mk. G. D., s. 105: *yälbirsäk* «(Tavukgillerde) ibik», mk. Osm. *yelbir-mek* s. 163: *kümsük* «envieux».

Bu lâhikaya Orkhon kitabelerinde -sk (-sık) ve (-sk) suretlerinde rastlanıyor ki, Radloff bunları hep de yüksek bir vokalle -sık, -sük vs. suretlerinde kaydetmektedir:

çsk (Radloff: *aç-sık*) açlık «faim»;

wl-sk (Rad.: *öl-sük*) «la mort»;

tw-sk (Rad.: *tod-sık*) doyum «satieté» (bk. RADLOFF, *Büll Ac. Pét.*, 1911, s. 436);

Yine mk. *il tut-sk* (Rad.: *el tut-sık* halk birliği? «union du peuple» inscr. Ka. de Radloff, 104); *kün twgsk* gün doğusu «levant»; *kän batısk* gün batısı «couchant» (K. de Radloff, I. 4, 8; Ka. I. 2, mk. s. 618 tenbih).

Yine mk. § 844 zeyil.

IHTAR. 2 — Kunos *arangamst* [3], *utangamst* [3] şekillerini de veriyor.

3º *ç* *ç* *-leyin* [4] lâhikası ki, bu söylelerine katılır:

[1] Bu kelime hakkında bir kanaatimiz yoktur. Sonra bütün bu misallerde ve daha aşağılarda geçen kalın *ç* lar, müellisi eserinde *g* suretinde kayıtlıdır. A.U.E

[2] Bunun hakkında da bir kanaatimiz yoktur. A.U.E

[3, 3] Bunlardaki *m* lerin aslı *n* olacak; bk. § 890, b. A.U.E

[4] D. L. T. I, 103., 146; III, 140: *eylä* Oğuzca = öyle «kezalik, keza». Bu -eglä kelimenesine aletlik eki olan -in katılmakla hasil olan *eyle-(y)in* «öyle olarak» kelimesi, bu -leyin ve ahenge uyarak -ayıñ lâhikssini vermiş görünüyor ki, sonra katıldığı kelimelerde *ey* hecesi aşınmış ve düşmüş olsa gerektir.

Bir de gerek Osmanlı ve gerek şimdiki Türkiye lehçesinde zaman bildirir isimlere katılan başka bir -leyin, -ayıñ lâhikası vardır ki, müellif bundan bahsetmemiştir.

Bilindiği üzere -(y)in nörtlük lâhikası sonu konsonlu veya vokalli kelimelere katılarak o isimleri zaman katmacı (zarflı) yapmaktadır: *yaz-in, kiş-in, gündüz-ün, dönüş-ün, öyle-(y)in* gibi.

İşte bu -(y)in eki, ile edatına katılarak ile-(y)in mürekkep lâhikasını yücede getirir ki, bu lâhika yine sonu konsonlu veya vokalli zaman ismine katıldığı zaman başındaki i si döşer: *aksam-legen, sabah-legen, gece-legen* vs. gibi ki: (sabah ile, akşam ile, gece ile beraber olarak) mânasındadır. Bu mürekkep lâhikanın D. L. T. II, 314 arapça *n.a'a* = ile (beraber) mânasında -likin -likin dan gelme olması da mümkünür. A.U.E

a zaman isimlerine katılarak zatın katmaç (zarf)ları içinde getirir (bk. s. 262, ihtar 2). Şimdiki Osmanlı lehçesinde bu edatın eskiden kalma birieik kullanımı budur.

b (Eski Osmanlı lehçesinde) cins isim (alem) lerine *ç* gibi «comme» manasıyla katılarak hal ve tarz bildiren katmaç (zarf) lâk tabirler içinde getirir.

MI.: كوكوجنلين *k(g)ō(ü)g(ğ)ercin-legin* (A.U.E) «comme le pigeon» (1426 yılı yazımları, yap. 145 V^o);

k(g)ökdeki-leyin: gökte olan(lar) gibi (A.U.E) «comme ceux qui sont au ciel» yap. 55;

evelki-leyin oldu: evelki gibi oldu. (A.U.E) «il devint comme avant» (Kirk Vezir);

biz dağı k'endi-legin aña-a hamd senä kılavuz: biz de kendisi gibi ona hamd-ü senä kılalım (A.U.E) «nous ferons des actions de grâce, comme lui» (vap. 22 V°);

ogar-layın (yap. 64 Vº ve 87) veya اوغرىلاين ogri-layın hırsız (ogri) gibi, gizlice «en cache, furtivement, comme un voleur».

Mk. Şark türkçesi: *auç kişi /ayın ağıl* (= köy) kadını gibi « à la paysanne» (GÜLG. Dict., s. 121);

hatun-layın veya *hatun-dayın* «comme une femme» GuG., Dict. s. 389).

c. (Eski Osmanlıca'da) *-dik* li ve *-(y)ecek* li fiil siygalarına katılarak neticelenmiş «consécutif» (§ 1398) veya faraziyeli kıyaslama «comparatif hypothétique» (§ 1454, 1461 ve 1466) mânâlı ulâcık «gérondive» tabirler vücude getirir. Şimdi Osmanlıca aynı hallerde *gibi* ve *kadar* kelimelerini kullanır.

-dik li veya -(y)ecek li siyaganın sonuna gaibe izafet «mülkiyet» zamiri olan ek katlığı zaman, kıyaslık edatlı olan -ce de olduğu gibi, zamircil bir n de alıyordu: سودكلىن sevdiğ-in-levin sevmesyle, sevmesi neticesinde (bk. § 1452).

Bu edatı *ç̄ski* bir kıyaslama «comparatif» haleti sonucu (§ 917, ihtar) saymak da mümkündür.

IHTAR. 1 – Şark Türkçesinde *-leyin* (-deyin) edatı bazan zamirlerin mutlak (mücerret) e, bazan izafet «mülkiyet» haletine katılır :

İNTAR 2 — *Devrin unsuru su esasındaki labikada de bulunur.*

4° $\frac{\text{جیلچے - cilegyn}}{\text{چالانچا - calana}} \quad \text{lähikasi.}$

Bu da evvelkisi gibi hal ve tarz manası katmaç (zarf) lik tabirler içinde getirmeğe yarar, ve cins isim (atem) lerine ve zamirlere katılır:

Ml.: آدمیان *adam-cilagin* «comme un homme»;

الله سو يلر لکن ز جاین دله دکل *Allah söyle-r lakin biz-cileyin dil-le değil*, «Dieu parle, mais pas avec la langue comme nous» (*Ris.* B. s. 8).

Bu lâhika kendinde işaret zamirleriyle zamircil bir n geliştirir ki, esasen -ce edatında da böyle oluyor; ve bu -ce edatiyle -cileyin deki ci unsuru akraba olsa gerektir : [1] *بُنْ-سِلَاجِينْ* (A.U.E), *شُونْ-سِلَاجِينْ* (A.U.E), *أَنْ-سِلَاجِينْ* (=onlar gibi, A.U.E), *أَنْ-سِلَاجِينْ* A.U.E «ainsi»;

Mk. 1426 yılı yazmaları : اولر جلين *o-lar-silagin* (A.U.E), *انلار-سیلاغین* (A.U.E) «comme eux», yap. 110 V° ;
اشبور جلين *is-bun-silagin* (A.U.E) «ainsi».

Bu ifadeler tarîçi «déterminant» olarak kullanılabilirler :

Ml. : نے اجلین کافرن عاجزمن : *ben an-silagin kâfir-den 'âciz-mi-yin* (A.U.E) «suis-je plus faible qu'un pareil infidèle» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 51 V°); اول میل کم یقلاشدیر کن *o'l mil kim yik-il mis-dir gene an-silagin bir mil gap-dır-di* (A.U.E) «il fit construire une colonne (mil : yollarda fersahlari bildirmek için dikilen nişan taşı : *Burhan-i Katî* A.U.E) semblable à celle qui s'était écroulée» (Aynı eser, yap. 63 V°).

IHTAR. — -legin ve cileyin lâhikaları aslında fiil lâhikaları (= -le ile türeme fiillere katılan ulak «gérondif» sondalıkları «terminaison» idi (mk. § 1339).

Bunlar şark türkçesinde -ley ve -ciley gibi daha kısa şekillerde görülmektedir :

бу-ляй : böyle (A.U.E), شُو-لای söyle (A.U.E), چیل لای öyle (A.U.E), «ainsi», مارشال ناصیل hetman alay pan «des magnats, ainsi que des ménéchaux», ناصیل ناصیل neçik nemîç-nînğ alay ermeni-nînğ «des Armeniens, ainsi que des Allemands», توکولای tō(ü)kū-lay (A.U.E) (GUIGANOF, Gram. Tat. s. 61); وکیت لای vakit-lay vaktinde «à temps» (Dic. s. 68), گا-لای nerde «où ?» (aynı eser s. 254); mk. eski Osm. گانچا (§ 388). Mk. § 1338, zeyl, sonları.

Ml. : اسکندرنی اوغول جیلای اسرائی *Iskender-ni oğul-silay asra-y* İskenderi oğul gibi esirgeye(rek) «prenant soin d'Alexandre comme de son propre fils» (NEVAL Tar. Mul. Acem. s. 61).

[1] Bu takdirde meselâ *ben-cileyin*, *adam-silagin* kelimeleri asılдан *ben-ce-legin*, *adam-ca-lagin* suretiinde (*adam* gibi, *benim* gibi) mânalarında olmak lâzım gelir ki, o zaman bu (gibi) mânası *ce*, *ca* lardan çıkışmış olmalı; halbuki bunlarda bu mâna yoktur. Diğer taraftan müellifin bu bâhsin «İhtar»ında haber verdiği üzere, (böyle, söyle, öyle) yani (bu gibi, şu gibi, o gibi) mânaları, *bu-lay*, *şu-lay*, *o-lay* dan çıkmakta olduğuna göre, (bu, şu, o) unsurları ayrıldıktan sonra kalan (-ley, -lay) kısımları, (gibi) mânasını vermiş olacaktır. Müellifin, -cileyin ve -legin edatlarının en kısa şekilleridir dediği bu -lay (-ley) ve -silay (-ciley) ise, sıklıkla -cileyin ve -legin edatlarının aşınıp ta kısalması zannedilmemeli; bize bunlar (gibi) mânasında olan *eylâ* (D. L. T. bk.) = öyle (kezalik, keza)ının çeşitleridir ki, *eylâ* bir taraftan -c)ilâ(y) suretini almış, bir taraftan da baştaki *ey* hecesini aşındırarak -le(y) kalmış olacaktır.

Evele de söylediğiniz gibi, (§ 890 — *leyin-layin* lâhikası, haşiye 4) müellif -layin (-leyin) lâhikalarında -silagin (-cileyin) de olduğu gibi, benzerlik bildiren misallérle, (meselâ lehğemizdeki *sabah-legin*, *aşam-legin* vs. de olduğu üzere) benzerlikten başka mânalar bildiren (meselâ *tirig-lay*, *sevdigin-legin*) misallerini ayırdetmiş değildir. Halbuki menşe bakımından benzerlik bildiren -layin ile, başka mânalar bildiren -legin bir degildir. Bu berikilerin aslı -ile-gin veya -lik-in olsa gerektir.

Kaldı ki bizzat -lay (-ley) in da her zaman (gibi) mânasında olmadığı *vakit-lay* (vaktinde) gibi mânalar vermiş olmasından da anlaşılmaktadır. A.U.E

فرزند جیلای امراب Mk. *ayni eser*, s. 63: اوغولچیلای *oğul-çılıq* oğul gibi (A.U.E) s. 59 *ferzend cılıq asra-b evlat gibi esirgeyip* (A.U.E)

اباعین تیرگلای چالارخه کومدوردی etbā'-in tirig-lāy çah-lar-ga köm-dür-di. Uymuk-larını (kendine uyar olanları) diri olarak kuyulara gömdürdü (A.U.E) «il fit enterreer vis (tirik-ley) les hommes de sa suite» (aynı eser, s. 96);

من انکا اپلای برکام یوق سال لای بودم *men an-ğa okça-lay bir-gän-im yok mal-lay bir-di-m* ben(im) ona para olarak verdigim yok, mal olarak verdim (A.U.E) «je l'ai payé en marchandises et non en argent» (GUIGANOF, s. 25).

Son iki misalde *-ley* Osmalıca'nın -ce si mahivetindedir (Mk. § 920).

Ejil aslinde olan öteki kıyaslama İlâhîkaları sunlardır:

-çulayn: man-çulayn چۈلەي «cinsi» (*Uigurica*, I. s. 30 ve 54, Radloff'un tashih ettiği):

-lep (le + ulak olan -[i] p ten); m.k. § 1310) ki, -ce nin manası olara kullanılır: بَعْضُ الْعِزَافَاتِ yüz-{ä-p (A.U.E) yüzlerce «par centaines»; بَعْضُ الْعِزَافَاتِ but-{ä-p pud (Rus ağırlık tartışı) lareç.

Bu lâhika ülegimli «distributif» sayı isimlerine katılır: *بَارِبَارِ*, *birär-le-p* (A.U.E) birer birer, *يَكْ بَارِبَارِ* *ikisär-le p* (A.U.E) ikiser ikiser «deux à chacun» (GULGANOF, s. 111).

-cilep ki, altayca : gibi «comme» anlamını verir.

Mk. *çilep*: gibi «comme» (GASTREN, s. 70); *çehlap* veya *çehlayrak* «eo modo» (Cod. Com., s. 200, 282; note s. 220 (Kaz'a muracaatı bildiren). *ciklä-*) Mk. § 1324.

Mk. Div. L. T. (II, s. 12) : ارسلان لیو سکرلم : *arslan-layu kükreli* (A.U.E) «rugissons comme des lions».

Ve müşareket tabanı için aynı eser s. 91 ve 92: *ayna-di-m 'at-La-s-u* (*altın-La-s-u*) (A.U.E) «j'ai joué avec un cheval (avec de l'or), . comme enieu».

Ve nihayet Mk. topluluk «collectif» bildiren -ev li sayı isimlerine katılan -le-g-ip lâhikası (§ 504, zeyil):

دئۇلۇش *ik-äv-lä-s-ip* (A.O,E) ikisi birlikte olarak «deux par deux»;

üç-äv-lä-s-ip (A.U.E) üçü birlikte olarak «trois par trois» (*Aynı eser*, s. 18).

5º İlgiçlik tâbir «locution postpositive» : مثلاً *misil-li* veya (gerilemli vokal uygunluğu «assimilation vocalique régressive» ile, bk. § 161 ihtar ki, bu لـ : لـ- lâhika-sının eskimsek söylenişinden ileri gelir), مثلاً *müsüllü* [l] bu gibi kelimesinin mânasıdır (§ 336).

Ml.: *başı allı + ka müsü/-lü adam-lar* «de pareilles gens»

Bu tabir Çagatayca'da da vardı; fakat bu (mânaðası olan اوخشاش ohşa-s edati meş'ulün ileyh takisini aldıðı gibi) meş'ulü ile, h ile kullanılmıştı.

Ml.: *fırıste-gä misil-lik* (A.O.E) meleğe benzeyişli «semblable à un ange» (PAV. DE COURT, *Mirâc - Nâme* van, 5 V^a)

O zaman buadaki *-lik* lâhkâsi tekid için getirilmiş artık bir edat «explétif» rolünü oynar. Fakat bu mutlak (mûcerret) halîtiyle bulunarak şüphesiz ki § 535 de kaydedilen teskküle henüz bir başka yapılışı kullanılır.

[1] Bu, Osmanlîca'da böyle değil, *misil-iğ* suretinde ahensiz ve sonu vokali medli olarak kullanılmıştır. Bu sebeple bunda gerileme bir vokal neşnesi olduğu vektür. A.H.E.

Çak-lik (§ 919), yosun-Luk (Çağatayca'da: *bu yosun-Luk* bu tarzı «de cette sorte») ve belki yañ-Luk hatırlatışlı, andırışlı (A.U.E) tabirlerinde de böyle olsa gereklidir: *بَلْوَتْ يَنْجَلْجَلْ*, bulut yanç-lig bulut andırışlı (A.U.E) «comme un nuage» (NEVAL, Müh. Lüg. s. 9.);

yüz-i adem-i kişi tığ kugrug-i tuynak-ları yinäk yañ-lik (*Burak* denilen atın)
 «en face (sa tête : était) comme celle d'un humain, sa queue et ses sabots comme ceux
 d'une vache» (PAV. DE COURT., *Mirâc-Nâmeh* yap. 3) Mk. Teke lehçesi: *yalı*.

Edebi Osmanlıca'da *misil-li*, *misil-lik* in mânadâsı olarak *emsâl* (Arapça *mesel* in *cem*'i) ve *مثال* *misâl* kelimeleri de kullanılır ki, bunlar bir isim (âlem) ile yapılan bir izafet terkibinin ikinci haddi olarak bulugur.

Mİ.: *deniz misâl-i 'asker* «armée pareille à la mer» (Rouen 1493 yazmaları, yap. 81), ve farsça terkip tarziyle: *مَرْ بَلْ مَر misâl-i bahr;*
 يَوْكَ امْتَالِ تَوَاعِي *bun-uñ emsâl-i tevâbi* busun gibi tebaalar (A.U.E) «des sujets de cette sorte» (Rouen, No. 1052 yazmaları, yap. 58, muk. *Aynı eser*, yap. 61 V^c).

Bu yapılama, § 238, Mülâhaza 1 de kaydedilen müstesna bir ifade çalışmına yaklaşır. Eski Osmanlıca'da su kelimelerle de kullanılmıştır:

1° ... e benzer, ecomme, semblable à...» mânalarıyla (kıyaslama, teşbih) Farsça'nın
mânend kelimesiyle:

Ml.: قان سل مانندی آندي *kan sel mānend-i ak-di* «le sang coula, comme un torrent» (Battal, s. 29, l. 23).

2° ... takımdan, ... cinsten, ... gibi ecomme, ... tels que...» manasıyle (söylemeyecek misalleri haber vermek üzere kullanılan) Arapça *dikt maknâ/e* kelimesiyle:

MI.: چرچوب و زیبل و سپورتی و فضلان مقوله‌ی مردار نستعلیق: *çerçöp ve zibil ve süpür-ün-lü ve fadlat (pislik) makûle-si mardar nesne-ler* vs. «toutes choses sales, telles qu'ordures, fumiers, balayures, etc.» (*Bürh. Kât.*, s. 101, l. 16); اینچه سچم و قناب مقوله‌ی ایب *ince sicim ve kinab makûle-si ip* vs. (A.U.E) «toutes sortes de cordes, comme ficelle mince, corde de chauvre, etc.» (*Aynî eser*, s. 111, l. 11).

Bu misallerdeki *maküle-si* kelimesi sıfat olarak kullanıyor; fakat *gibi* ile yapılan ifadelerde olduğu gibi (§ 887, 3°) bu ismini (alem) olarak da kullanılabılır:

Ml.: *yapağı ve pamuk maküle-sin-e denir* (A.U.E)
 «(ce nom) est donné à des (choses) comme la laine, le coton, etc.» (Aynı
 eser, s. 101, l. 22);

igi adam-ıñ vucūd-a kibrīt-i ahmer makūle-si-dir (A.U.E) «le brave homme est comme la pierre philosophale» (HEZARFENN,

Kanunnâme, BEIRNAUER tarafından Z. D. M. G., XV, s. 327 de kaydedilen), makûle kelimesi bazı ifadelerde (bir şahıza zamirinden sonra) izafet «mülkiyet» zamirini kaybeder, ve bir edat rolünü oyvir.

*les secrets des rois, c'est renouveler l'apologue du singe et du charpentier (doğramaçı?)» (*Hümayun-Nâme*, s. 83, l. 20; mk. *bun-uñ gibi ye*. § 887, 3°). *makûle* kelimesi için bu söylenilen sözlerden, *gibi* kelimesinin eskiden nesil olup da bir isim (alem) gibi kullanıldığı hakkında bir fikir edinilebilir (Mk. § 886 İhter).*

B. MİKTARLIK KIYASLAMA «COMPARAISON QUANTITATIVE» İLGİÇLERİ.

قدر *kadar*.

891. Miktarlık ilgiçler, besaber bulundukları isimlerle miktarlık katmaç (zarf) tabirleri (§ 475 ve aşağısı) ve miktarlık tarifçiler (vâsîflar «épithètes») (§ 1075 ve aşağısı) vücude getirirler.

Bu ilgiçlerin içinde en çok kullanılır olanı *قدر* kadar* (yapmacık kitap söyleşiyle: *kadar*) «quantité» dir ki, asıl Türkçe olan *çağ*, *çağ* «quantité» kelimesinin yerini almış, ve bu ise *-ca (-ce)* lâhikası (§ 918) haline girmiştir.

Mutlak (mûcerret) haletli bir isimden veya aidlik «génitif» haletinde bir zamirden sonra geldiği zaman (meş'ulün ileyh haletiyle kullanılışı hakkında bakınız § 903) miktarında, miktarınca «autant que...; aussi que...» mânasını verir.

MI : مقدار *peder-i kadar* «autant que son père»;

اوْهَك قدر ابی دکل *öte-ki kadar eyi değil* «il n'est pas aussi ton que l'autre»;

سنك قدر *sen-in kadar* «autant que toi»;

Bazan *kadar* kelimesi *gibi* kelimesine yakın bir mâna alır (miktarlık kıyaslama).

MI.: چشم انصاف قدر کامل میزان اولاز : *çeşm-i-insâf/[1] kadar kâmil-e mîzân ol-ma-z* «pour un homme vertueux la meilleure balance c'est (l'œil) de l'impartialité» (Türkçede terazi kefesine «göz» derler); كفى تفاصیل یعلمك قدر عرفان اولاز *kîfi noksân-in-i bil mek kadar 'îrfân ol-ma-z* (Tâlib), «la meilleure science pour l'homme c'est de connaître son insuffisance»; keii keli.: «il n'y a point de balance autant que (c'est-à-dire comme) l'œil de l'impartialité, etc.».

892. *kadar* kelimesi bazan şu mânalarda olabilir:

1° Kadar büyük, miktarınca büyük «aussi grand que...».

[1] L'équité, la justice. A.D.E

Ml.: دَرْمَنْ طَاشِيْ تَدَرْ بَرْ قَادُوقْ *değirmen taş-i kadar bir kavak* «un kavuk (sorte de bonnet qui n'est plus en usage) grand comme une pierre meunière» (Naṣr-ed-din Hoca hikâyeleri);
 جَارْ شَافْ قَدَرْ بَرْ قَادَرْ جَرْدَهْدَهْسَهْ *câşaf kadar bir f(i)reng ceridast* «un journal européen grand comme un drap de lit» (HUSSEIN RAHMI, *Metres* s. 23);
 هَرْ كُورَىْ كَامْ دَنِيَا قَدَرْ *her bir g'öz-ü tamam dünya kadar* (A.U.E) «chacun de ses yeux (est grand) comme le monde entier» (Bibl. nat. yazmaları, Türkçe ilâveler 181, yap. 253 V°).

2º Kadar bir yaşıta, miktarında bir yaşıta «du même âge que...».

Ml.: قَوْمَشُورْ اَحَدُكْ اوْغُلْ قَدَرْ بَرْ قَيْخَىْ وَارْ *komşa-m Ahmed-iñ oğl-um kadar btr kizi-var* «mon voisin Ahmed a une fille du même âge que mon fils»; نَّىْنَكْ قَدَرْ كَنْ *ben sen-iñ kadar-k'en* (veya *ik'en*) «lorsque j'avais ton âge».

893. *kadar* kelimesi bazan da «aşağı yukarı... kadar, şöyle böyle... kadar, tahminen... kadar (miktarında) mânasını verir:

بَلْ يَوْزُورْ قَدَرْ بَرْ دَسَالَهْ *yüz varaka kadar bir risâle* «une brochure d'environ cent feuillets»;

لَاجْ يَاشْتَدْهْ قَدَرْ وَارْ؟ *kaç yaş-in-da kadar var?* «quel âge a-t-il (elle) environ?»; mk. *bu kadar* (§ 479).

Böyle bir sayı ismiyle yapılan tabir, sayı isimlerinin tâbi olduğu aynı şartlara uyarak izafet «mülkiyet» lâhikası alabilir (§ 363 ve 364).

Ml.: اَنْقِيَا مَلَوْبْ وَ مَنْزِمْ اوْنَرْقْ اوْجَيْكْ قَدَرْ قَلْ وَ اَعْدَامْ فَنْدَىْ *eşkiyâ mağlûb ve münhezim ol-arak üç bin kadar-i kıl-lü-fâdâm kıl-in-di* «les insurgés ayant été défait trois mille d'entre eux envirent massacrés» *Cevdet Tarihi* II, 116);

IHTAR. 1 — Bu kelime Balkan Türklerince *kan* suretinde de söylenir.

Yine mk. Anadolu'da *kadak* (*bu kadak* «tant» GIESE, s. 40) ve Makedonya Türklerince *kadan* (*verdiğ-im kadan* «autant que j'ai donné» ki bu, Selânik'te kaydedilmiştir) bk. § 904, zeyîl.

IHTAR. 2 — Azerce'de *kadar* kelimesi izafet terkibine de girer:

Ml.: زَوْيِ مَنْدَارْ بَرْ تُوكْ قَدَرْ دَهْ اِنْكَاجْزَهْ *bir tûg kadar-i da inan-ma-z-jar* «ils n'en croiront, rien», keli, keli.: «ils n'en croiront la quantité d'un poïl» (FETH ALI AH. *Azerce komedyalar*, s. 99).

894. Mikdarlık kıyaslama edati olarak -ce (§ 919) ile ve yine Arapça'nın دَارْ *mikdar* «quantité» kelimesiyle teşkil edilmiş *kadar* la mânâdaş olan ve mutlak (mûcerret), mefü'lûn fih, -ce li uispet «relatif» haletleriyle veya alt yanında gaibe izafet «mülkiyet» zamiri olmak ve bir izafet terkibinin ikinci haddini vücude getirmek suretiyle de kullanılır:

Ml.: زَوْيِ مَنْدَارْ (مَادَارْدَهْ مَادَارْجَهْ مَادَارِيْ) *lüzüm-u mikdar* (*mikdar-da; mikdar-ca; mikdar-i*) «autant qu'il est nécessaire, dans la mesure du nécessaire», زَوْيِ قَدَرْ *lüzüm-u kadar* tâbirinin mânâdaşı);

تَشْهِيد مُقدَّارِي *teşehħūd mīkdar-i* «un court espace de temps, un peu» (assıl mānasiyle: namazda (son oturuşda) ayakların ökçeleri üzerinde otururken *teşehħūd* (şehadet getirme) denilen ve *šeħädet* kelimesi (kelâmi) diye hep bildiğimiz iman tazeleme duası: *lā ilāh-e ill-Allah...* dan ibaret olan duayı ezbere okuyacak kadar zaman) «properment, la quantité de temps qu'il faut pour prononcer la formule de prière appelée *teşehħūd* récitée pendant qu'on est assis sur les talons et contenant le fameux témoignage de la foi ou *šeħädet*: *lā ilāhe ill-Allah*»;

يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُقدَّارِي لَهُ 150 فَمِائَةً
yüz elli hane mīkdar-i leh yahudi-si «des Juifs polonaïs au nombre de 150 familles environ»;

فِي اجْلَهُ مِنْ كُوكَبِ فَرِستَكَ حَضُورُهُ يَقْنِنُ لَنِي مُقدَّارِي ارْتَقَ دُسُى زِيَادَهُ دُرْ
fi-l-cümle her gök fırışt-in-iñ Hazret-e yakın-lığ-i mīkdar-ca korku-su art-ık vus'u ziyāde-dir [Umumiyetle gökteki her meleğin (fırışının) hazreti (Allah) a yakınılığı nispetinde korkusu çok ve gayricti ziyade olur. A.U.E] «la crainte (de Dieu) et le zèle de tous les anges de (chaque) ciel augmentent en raison de la proximité de la Divinité» (1426 yılı yazmaları, yap. 64).

Bu tâbirlerin başkaca mânadaşları olarak درجه derece ve eski osmanlıca'da درجه rütbə ve درجه mertebe gibi Arapça kelimeler kullanılır: درجه lüzüm-u derece-de درجه lüzüm-u қadar (bk. yukarıya).

Ml.: درجه صحوم ابوالسعود درجه شده، [1] عربجه بازان گلندور *Rūm-da merħum Ebu-s-su'ud derece-sin-de 'arab-qa gaz-an gel-me-miż-dir* «en pays de Roum (en Turquie) personne n'a jamais écrit l'arabe aussi bien que feu (le cheikh-ül-Islam) Ebu-s-Sououd»;

بُو زيان چكلماك درجه شده [2] بالغ اولى درجه شده، *bu zyan çek-il-me-mek derece-ler-in-e bälig ol-du* «ce dommage a atteint des proportions intolérables».

(derece) kelimesi burada cemi halinde olup, bir isim ile bir ilgic arası mahiyyetindedir.

Ml.: بُو مُرتبه تأثیق چالدیلر که تاتارдан آبعق اوج دورت بیله آدم خلاص اولى *bu mertebe kılıq çal-di-lar-ki tatar-dan ancaq üç dört bin adam halas ol-du* (A.U.E)
«ils jouèrent si bon du sabre, qu'il resta à peine trois ou quatre mille homme de l'armée de Tatars» (DIETRICI, *Liy. Mahm.* P. s. 9).

895. қadar ilgici ve onun mânadaşı olanlar, gibi ilgicinde olduğu üzere, kendisinden evvel mutlak (mücerret) haletinde bir işaret veya soru zamiri bulunduğu zaman, ölçü katmaç (zarf)ları veya ölçü tarifçileri olabilirler:

Ml.: بُو қadar، شو қadar، او қadar (A.U.E);

[1] Müellif bunu درجه derece-de suretinde veriyor. A.U.E

[2] Müellif bunu درجه-ler-e suretinde veriyor ki, o zaman üst başındaki kelime (çekilmez) olmalıdır; veya bu kelime derece-ler-in-e suretinde olmak gerektir. A.U.E

و رتبه، و مرتبه، و درجه *bu rütbe, bu mertebe, bu derece* (A.U.E) «autant, tant que...»;

• ne mikdar, ne kadar (A.U.E), (Çağatayca'da : نی ملدار *ni mikdar*) «combien?» şark türkçesinde mânadaşı *niçe*. Mk. azerice : سز بچىسىز siz ne mikdarsınız «combien êtes-vous? (FETH ALT AH., s. 86).

Bu ifadelerden 475inci bendde ve ardınca gelen bendlerde bahsedilmiştir.

Şurada, eski Osmanlıca'dan alınmış bir kaç misal veriyoruz ki, bunlar 477inci bendeki misalleri tamamılamaktadır;

أول فوغاڭك... ياتىرى او تىدر قۇرىقۇزۇر ol koga-nuñ... yan-in-a bir ol kadar kugu koz-a-lar (A.U.E) «qu'à côté de ce puits (şimdiki osmanlıca'da «casbu» mânasına olan kęgo burada kuyu mânassiyledir) on en creuse un autre de même grandeur» (*Hulviyât-ı Sâhi*, yap. 12).

İHTAR. — Tekrarlı *bu kadar* tabiri «tant et tant» manasında olur (1426 yılı yazımları, yap. V^o 194: [2] اشیو تدر، اشیو تدر [A.U.E])

4. MUTLAK (MÜCERRET) HALETİNİ ALAN MEKÂN İLGİLERİ.

896. Bunlar az miktarda olarak şunlardan ibarettir: *üzre*, *icre* ve *sira*. İki evvelkiler eskimis olup [3], her ikisinde de -re unsuru bulunmaktadır.

$\frac{-re}{-ra}$ lâhikası. — Bu unsur şöyle bir çok mekân veya zaman katmaç (zarf)larında bulunur:

bu-ra «ici»; *su-ra*, *o-ra* «là» (§ 383); *ne-re?* Azerce *ha-ra?* «où?»; *daş-ra* «dehors»; *soñ-ra* «après» (§ 911);

Mk. (eski türkçede): *kösrä*; öñ-rä «avan» (uygur metinleri); (eski türkçede): *as-ra'* «en baş».

-re lâhikası *ara* «espace, intervalle, endroit» (§ 389) isimden sonra gelir ki, bu *yer* «endroit» ve *orta* «milieu, espace» kelimelerinin manadasıdır:

[2] Metinde bu kelimelerdeki harfler de hareketlidir. A.U.E

[3] *Uz(e)re eskimiş değildir. A.U.E*

Eski Osmanlıca'dan alınmış olan ḡ misallerdeki *ol-ara*, *sol-ara*, vs. ifadeleri yerine *ara*, *sara* ve kelimeleri getirebilir:

لَا حصل كلام درویش اول آرای فتح ایدب اندہ فراد ایلدی عاقبت اول اراده وفات ایدب اندہ ملدي
mā hasaṣ-i k'elām dervis ol ara-yi feth id-üb an-da karar eyle-di 'ākibet ol ara-da vefāt id-üb an-da kal-di (A.U.E) «bref, Dervich conquit cet endroit (*ol ara-yi* = yenisi *ara-yi*; bk. § 383), s'y installa et y resta jusqu'à sa mort» (*ol arada* = yenisi; *or(a)-da*) [Rouen, 1493 yazmalari, yap. 44];

اول ندم [1] روم ایلته کمک اول بردن اولدی و ردم ایلی اول ارادن فتح اولدی
ol-ak-dem Ram-il-in-e g'eq-mek ol ger-den ol-di ve Ram-il-i ol ara-dan feth ol-di (A.U.E) «c'est par là (*ol gerden*) qu'on passa pour la première fois en Europe et c'est par là (*ol ara-dan*, yenisi; *ara-dan*) que les pays d'Europe furent conquis» (*Agni eser*, yap. 12);

شول ایلین شول ایلیه ایرشدرد(۴) *'akl-jar-in sol ara-ya ir-iş-dir-di-ler-ki* (A.U.E) «tout ce qu'ils purent comprendre c'est que...» keli keli: «ils firent arriver leurs esprits à ce point quo...» (*sol, ara-ya* yenisi; *sura-ga*) [*Agni eser*, yap. 57].

Aynı cümle yap. 68 de tekrarlanmış olup yalnız *sol, ara-ya* yerinde *sol yer-e* ve *sun-a* kullanılmıştır.

هر زمانکم اشبو آرایه کارورم *her zaman-kim oş-bu ara-ya g'el-ür-üm* (A.U.E) «toutes les fois que je viens ici» (*Battal*, II, s. 4);

اشبو آرادن دارغل *oşba ara-dan var-gil* (A.U.E) «pars d'ici» (*Agni eser*).

ara kelimesi değişip *-ra(-re)* lâhikası suretine girmesinden evvel arasında «parmi», içinde «dans» mânasiyle bir ilgiç olarak kullanılmıştır. Osmanlıca'da bunların arasındaki methaleye şahadet edecek bir misal kaydedilmemiştir (Mk. § 946), fakat şark türkçesinde bunun epeyce çok misalleri bulunmaktadır:

وزن آرا مشهور بود ایک قوچقارینک باشی ر تراندا قایغانس *söz-ler ara meşhur tur-ur ikt koçkar-nıñğ baş-i bir kazan-da kay-na-ma-s* (A.U.E). «parmi les proverbes, il (en) existe un célèbre: on ne peut faire cuire (bouillir: A.U.E) deux têtes de bœuf dans la même marmite» (SALEMANN, *La légende de Hakim - Ata*, I, 233). — Muk. böyle bir atasözü, BONELLI, *Revue orientale*, 1901.

باغ آرا چونکه سپردى اول مزون *bağ ara gün-ki gir-di ol mahzūn* (A.U.E) «lorsque ce désespéré entra dans le jardin» (Abuska Vel, Zernof, tab'i s. 10);

ekin ara (öz aktarım: *kinra*) ikisi arasında «entre les deux» (inscription de l'Orkhon) Radloff'ta K, Thomsen'da IE, satır 1, kelime 7 ve satır 2). Yine mk. *Div.L.T.*, I, s. 82.

Mk. *iç-in-de* (veya *iç-re*) kelimesinin mânadaşı olarak mk. *iç-in ara* [2] «parmi eux» ifadesini.

[1] Fransızca tercümesinde bu kelimeye yer verilmemiştir. Arap harfleriyle «اول ندم» imlâsiyle görünen bu kelime, *ol-ak-dem* suretinde okunup «asil o zaman, bizzat o zaman» mânasındadır: *ak* ve ince abenklişi olan *ök* için D. I. T. de şöyle deniliyor:

ok hal (zarf) larla beraber bulunur: baga ok kel-di-m asıl demin, demincek geldim.

emdi ok ag-di-m bizzat şimdi, asıl şimdi, şimdicek söyledim (I. 31, 4 - 6); *yaz ok yi* asıl yazın ye (III. 451 ve 13); *ol, er-ni ok kel-dür* asıl (bizzat) o adamı getir (I. 48, 5 - 6).. Eski lehçelerde *sol-ak* خوانم، شونق سان، شونق سان *sol-ök* ساًات، *sol-ak-dem* suretleri de vardır bk. (Dāsitāni Ahmet Harāmī — AH. TALĀT) A.U.E

[2] Bizee bu iki kelime, aynı mânada olmak üzere böyle itba halinde ve «icinde arasında» mânasiyle kullanılmıştır. A.U.E

Dic. L. T. (72 s, I) aynı mânada olarak ardına *ara* kelimesi gelen *için* kelimesini kullanıyor:

ol-ar iç-in ara it-iş-di-lär [1] «olarak (kendi) içlerinde aralarında barıştılar».

Ml.: بِلَىٰ إِنْ أَعْلَمُ بِمَا بَيْنَ أَرْجُونَ لَهُمْ مُتَّعِظُونَ (زَاعِج) قَبْلِهِ : *bu-/or iç-in ara münâza'at (nizâ') kış-tib* (A.U.E) «il se disputèrent entre eux». (NEVAL, Tar. Mul. Acem, s. 65 ve 66);

كُورْكَاجْ آئِيْجْ يَوْنَنْ اَرَا كُورْكَاجْ آئِيْجْ يَوْنَنْ اَرَا *kör-gäp an-i iç-in ara* (A.U.E) «Ils le virent parmi eux» (*Abuska*, Vol. Zernoñ, tab'i, s. 48).

İHTAR. — Bu edati mef'ulün ileyi yedigleyen *-rū*, *-ri* ilgiç lâhikasına (§ 906) yaklaşırırmak belki yerinde olur.

أوزرہ *üzre*.

897. *أوزرہ* *üzre* «sur» kelimesi de ilgiç olarak kullanılır.

Bu daha eski bir *أوزرہ* : *أوزرہ* : *أوزرہ* *üzre-re* veya *özə-re* [2] (1426 yılı yazmaları, 223 V°; Ris. B., s. 3) yerinde kullanılır ki, bu da vaktiyle meselâ : *ئىچى تەخت ۆزە* (A.U.E) «sur un trône» (*Tar. Mul. Acem*, NEVAL s. 86), *كۈزى ۆزىنە* *kürzü özä* (*Mirac Nâme* yap. V° 13) ifadelerinde katmaç (zarf) olarak kullanılır olan *أوزرہ* den yapılmadır; mk. *wzä kwk* *türk* üstte mavi gök (var) «en haut (se trouve) le ciel bleu» [Orkhon] kitabeleri başlangıcı, Radloff da : K, Thomsen da : IE ile gösterilen yerlerde).

Bu kelime *üst*, *üst-ün* ve *ئىچى* *üst-e* (Azerce: *ئىچى اوش*) «dessus» kelimelerine yaklaşırırmalı; Osm. *üste-le-mek* «augmenter, s'accroître» [3].

üz-re ve *üs-t* kelime^{leri} sırasıyla tersadları olan şu kelimelerle kıyaslanmalı:

as-ra (§ 139) altında «en bas» (Aynı Orkhon kitabesinin aşağısında:

asra yagız yār (*sra ygz yr*) aşağıda esmer toprak «en bas la terre brune» ve *as-t* alt «en bas, au-dessous» [4] *astri* (Cod. Com.).

898. *üzre* ilgici (eski) Osmanlıca'da pek kullanılır olup, şu müstesnaları da vardı:

1º Aslı veya mecazi olarak birşey üzerinde durumlaşmış:

[1] Bu kelimenin aslı «eytişdilär» yanı «karşılıklı iyileştiler» olacak. A.U.E

[2] Bunların Arap harflî olanları metinde barekolidir. — Müellif *üzere* kelimesini yalnız eski Osmanlıca'daki bir söyleniş olarak kabul ediyor ki, bunda yanlışlıyor. Halâ bugün dahi bu söyleniş *üzre* söylenişiyle beraber kullanılmaktadır. Hattâ verdiği misallerde hep *üzere* kullanılmıştır. Nazım dilinde *üzre*, *üzere* den ziyade kullanılır, *özre* söylenişi ise yoktur. Busun bir şekli de *über* dir ki, yalnız izafet zamirleriyle terkip halinde kullanılır:

über-im, imiz..ññ, iniz..i, leri.

Bu durumlarda *über* kelimesi bir isimden ibarettir. A.U.E

[3] Asıl mânaları: reprendre, revenir, avoir les dessus, vaincre (S. B.) A.U.E

[4] Bu kıyaslamadan anlaşıldığına göre *t* sesi *ast*, *üst* kelimelerinde arizi «avantice» veya hiç değilse kararsız «instable» bir unsurdur...

Ve yine Osmanlıca'da aşağı «dessous» ve şark Türkçesinde ön «devant» mânasındaki (§ 389 ve 938, İhtar 2) *al t* kelimesinde de böyledir; *al-ga* veya *alt-ga* alta yani öne «en avant»; *al-un al-d-un* önden «antérieur» (Osm. *al-in* «front»).

[GUIGANOF, *Dict. russe - Tatar*, s. 65 ve 370].

Belki de *art* veya *ard* «carrière, dos» kelimesindeki *t* de böyledir; mk. aynı mânada *arşa* ki, eski bir mef'ulün ileyi olarak *ar-ka* diye de可以说abilir: *ar-ka* «en arrière» (mk. § 243, İhtar 2). J. D.

Ml.: *bir ayak üzere tur-mak* (A.U.E) «se tenir debout sur une jambe» (ki bu namazı bozan şeylerden biridir) *Ris. B.*, s. 76; قیامده ساع ان سول الی اوزره قویوب *kıyam-da sağ el-in sol el-i üzere koyub* (A.U.E) «mettant, pendant la position debout (de la prière), la main droite sur la main gauche» (*Ris. B.*, s. 74); زیرا حرہ اوزرہ امہ چفتلماک حرامدر *zırā ḥarre üzere eme çifte-n-mek haramdar* (A.U.E) «il est illicite d'épouser une esclave, quand on a déjà une épouse libre» (keli. keli.: une esclave sur une femme libre) [1426 yılı yazmaları yap. 233 V°]; mk. § 936, 3°; بکری قدم ارتفاع و اون ایک قدم عرض اوزرہ *yirmi kadem irtifā' ve on iki kadem 'arz üzere* (A.U.E) «sur une hauteur de 20 et une largeur de 12 pieds» (*Gram. d'Adossidès*, s. 190).

2º (Bilhassa mecazi olarak) yerlikleniş «localisation»:

Ml.: حرکت اوزرہ اولن *hareket üzere ol-mak* (A.U.E) «être en mouvement»; *Ris. B.*, s. 71); راحت اوزرہ اولن *rāḥat üzere ol-mak* (A.U.E) «être au repos, tranquille»; ذات شریفی مال اوزرہ تابند *zât-i şerife-si bir häl üzere sübil-dir* (A.U.E) «sa noble nature est invariable» (*Ris. B.*, s. 3).

3º Uyumlansı, «adaptation», uygunluk «conformité», ve nisbetin daha belirsiz kavramı (-ce edatının mânadaşı; § 922):

Ml.: عادت اوزرہ *'ādet üz(e)-re* (A.U.E) «selon la coutume» (*Ris. B.*, s. 42); مرمدی اوزرہ *marād-i üz(e)-re* (A.U.E) «conformément à son désir» (s. 43); اسلوب سابق اوزرہ *uslūb-i sâbık üz(e)-re* (A.U.E) «comme précédemment» (s. 62); وجہ مخصوص اوزرہ *veğ-i mahsûs üz(e)-re* (A.U.E) «d'une façon spéciale, tout particulièrement».

IHTAR. — *üzre* ilgici birinci kavramıyla alnınca mekân, üçüncü kavramıyla alnınca hal ve tarz, ikinci kavramıyla alınınca bazan mekân, bazan hal ve tarz katmaç (zarf)lık tâbirleri yücede getirir.

899. Şimdi Osmanlıca'da *üzre* yerine (*üzer* + izafet «mülkiyet» zamirleri) neden ibaret ilgiçlik tâbirler (<§ 932>) kullanılmaktadır.

üzre ilgici artık yalnız edebî dilde kullanılıyor. Nazım dilinde Fransızca'nın «sur» mânasına alınıbilir:

Ml.: چمنزار اوزرہ *çemenzâr üzre* «sur la prairie».

Şürde artık bundan evvelki benden 3º numaralısında gösterilen kavramlardan geyrisinde kullanılmaz.

Ml.: اکثریت اوزرہ *ekseriyet üz(e)re* «en majorité, la plupart du temps»; فرمیت اوزرہ *umâmiyet üz(e)re* «en général»; بو سیدن عطا لسانک تربیتی و سوزنک طرز بلاغ اوزرہ اولسی ایکون علوم ادبیہ دن المثلہ عدیده اووزرہ بو قدر کتابلر تالیف او نوشدر. *bu sebeb-den mahzâ lisân-ıñ terbiye-si ve söz-üñ tarz-i belâyat üz(e)re ol ma-sı içün 'nlâm-ı edebiye-den elsine-i 'adide üz(e)re bu kadar kitab-lar te'lîf ol-un-muş-dur* «c'est pourquoi, simplement en vue de perfectionner la langue et rendre éloquente la parole, on a écrit

tant d'ouvrages littéraires en différents idiomes» (REŞİD PAŞA);
 صفتله ایسلک هر ایکیسیده عربی و فارسی اویلی دنی پولنلری تورکیه قادمه‌در اوزره استعمال بیان
 و خایان توپیه‌در *sıfat-la ism-iñ her iki-si de arabi veyā fārisi ol-sa aahî ban-*
jar-i türkçe ka'ide-sti üz(e)re istimāl cā'iz ve, şāyān-i tavsiye-dir «même
 lorsque l'adjectif et le nom sont tout deux arabes ou persans, il est permis
 et même recommandé de les construire *d'après* les règles (de syntaxe)
 turques» (Hüseyin Câhid Gramer'i).

IHTAR. — Bazan aynı mânada olarak *veçh-ile* (mk. § 876, İhtar ve 1451)
 suretiindeki ilgiçlik tabir kullanılır.

Mİ.: عربی و فارسی اسلوکتى قاعده‌لری و جمله صفت آلدیلر ز *arabi ve fārisi isim-ler kendi*
kā'ide-leri vec̄h-ile sıfat al-a-bil-ir-ler «les noms arabes et persans peuvent
 recevoir des adjectifs d'après leurs propres règles (de syntaxe arabes et
 persane)» [Aynı gramer];
 عربی و فارسی *tahmin-imiz vec̄h-ile* «d'après nos prévisions»;
 عربی و فارسی *halâsa vec̄h-ile* «en résumé».

900. *üz(e)re* mastarla kullanıldığı zaman şu mânaları verir:

1° içün «pour» mânasını ki, böylesi bîhassa resmi kitabette
 pek kullanılır:

ارسل اوْلۇق اوْزره *irsāl ol-un-mak üz(e)re* «pour être expédié»;
 يازىلرى بازىق اوْزره سزه اوچ یوز غروش معاش تغىيمىن ايدىلر *yazi-lar-imiz yaz-*
mak üz(e)re siz-e üç yüz kuruş ma'as tahsis ed-e.bil-ir-im «je peux
 vous attribuer un traitement de 300 piastres pour faire mes écritures».

2° şartıyla «à condition de...» mânasını ki bu, evelki mânaların bir gelişmesinden ibarettir:

ادا ایتك اوْزره *edā et-mek üz(e)re* «à condition de payer, pour payer»;

3° آز ئالى «sur le point de...» mânasını:

Mİ.: كىتمك اوْزرمى *git-mek üz(e)re-dir* «il est sur le point de partir,
 il est sur son départ»;

او هنوز اوْلمىك اوْزرمى اىكن ئابىي اېچىرىدىن ۋەپادىلر و كلىدلىلر *o henüz*
oda-ya gir-mek üz(e)re ik'en kapı-yı içər(i)-den ķapa-di-lar ve
kılıd-le-di-ler «il était [tout juste] sur le point d'entrer dans
 la chambre (lersqu') on ferma la porte en la verouillant»:

سۈرۈمىزلىكىن قىانق اوْزرمى بولنان رسائل موقدىدىن بىرى
sür-üm-süz-lük-
den ķapa-n-mak üz(e)re bul-un-an resə'il-i mevküte-den biri
 «un périodique sur le point de cesser de paraître faute de
 succès» (HUSEYİN RAHMİ, *Metres*, s. 177).

üz(e)re ilgicinin içinde bulunduğu katmaçık (zarflık) tabirler için,
 veya *veçh üz(e)re* ilgiçlik tabiri hakkında bk. § 1328 ve 1451.

~~•~~ *ic-re.*

901. *iç-re* ilgici *نحوی* *için-de* «à l'intérieur de...», آراسند *ara-sın-da* «parmi» *da* «dans» манасынı bildirir.

Bu nüfus beraber bir edatı nazımında rastlanmaktadır.

می.: رُوْبِعٌ اوروب عصات ایوره کناء یدم *rûy-im-e vur-ub 'usât içre gûnâh-i bî-ha(d)d-im* «me reprochant (keli : keli : frappant à la face) parmi les révoltés (contre Dieu) les péchés innombrables (keli, keli, : sans limites) [VASIF EFENDİ, *Dîvân*, s. 2] [1];

sâl bin iki, gûz bir içre heman (A.U.E) «en cette même année 1201» (Aypı eser, *tevârih*, s. 49).

(c) Çağatayca ve Uygurca'da kullanılmıştır;

¹⁰ *shl-i cihān içre* (A.U.E) «parmi les humains» (*keli*, *keli*: les gens du monde; A.U.E) (AHMED TABIBI, *Mémoires de la Soc. arch. russe*, gene 1910, s. 201);

bol-ur bir nän içrä däil-lär miñ-ä «certes, il y a mille enseignements à tirer d'une seule chose» (XIIme asır Uygur metni, *Bulletin Acad. russe*, 1907, s. 380).

one *sira*.

902. *sıra* (سریه، سیرا، سیره، سیرا) kelimesi... ardında «immédiatement après...», hizasında «tout contre» manasında bir takım ilgiçlik tabirlerde kullanılır:

M. J. est où *kui sira* son suivant la rive:

... et j'ard-ai sur immédiatement derrière moi, tout contre mon dos;

— Est-il déjà arrivé sur la place immédiatement devant moi?

me suis assis tout à côté de moi.

II. MEFÜL-ÖN-JLEYHİ YEDİSLEYEN (NAZİMLİK EDEN) İLGİCİLER:

903. Suplardır :

1° Sınırlı «limitatif» ilgicler:

2º Bunların dışındaki az miktarda bir takım ilgiçlerdir ki, bunlar mef-
ulün ileyhin ifade ettiği (Mk. § 261 : yönelis «direction», . . . e doğru

[1] Müellif *rāyime* (yüzümé) varab tâbirini besbelli aslı mânada almış olacak ki, cümleyi Fransızca'ya şöyle çeviriyor: «je me frappe la face (yüzümé vuruyorum) et je suis parmi les pécheurs (mot à mot: «les révoltés contre Allah») un fauteur aux fautes innombrables» [ve ben günahkârlar (keli, keli: Allah'a karşı isyan edenler) arasında sayılız hatalar işleyen biriyim] A.U.E.

gidiş «mouvement vers», zıt oluş «opposition», uygun oluşu «conformité» gibi) mânaları pekiştirmeye veya sarahatla tayin etmeye yarar.

I. Sınırlayışlı İlgiçler.

Bunlar: *kadar - dek, deyin ve cek* edatlarıdır. Yine bu edatlar kıyaslamalı İlgiçler olarak da kullanılır. Bu iki kullanımın her biri, aslen miktar «quantité» fikrini ifade eden bu kelimelerin ilk mânasında bir gelişmeden ibarettir. Mk. § 1387.

En çok kullanılır olan sınırlayıcı İlgiç *kadar* dır (mücerret [mutlak]) haletinde kullanışı hakkında bk. § 891 ve aşağısı).

نحو kadar.

Meffulün ileyh ve ardınca gelen *kadar* (yani ... a *kadar* A.U.E) edatının bildirdiği sınırlayış fikri şunlarda tatbik edilir:

1° Bir hadesin (ediş ve oluşun) zaman veya mekân içinde vardığı noktada (bu noktaya kadar ve gerekirse bu nokta da içinde olmak üzere):

Ml.: *ne vakt-e kadar* «jusqu'à quand?»;

yārin-a kadar «jusqu'à demain»;

beş-e kadar «1° jusqu'à cinq, 2° jusqu'à cinq (heures) (= saat beş-e kadar)»;

yarım asır evvel-in-e kadar «jusqu'à il y a un demi-siècle» (mot à mot: «jusqu'à un demi-siècle avant»);

ne-re-ye kadar? «jusqu' où»;

bu-ra-ya kadar «jusqu' ici»;

bir derece-ye kadar «jusqu'à un certain point»;

meze-leri bir-e kadar ye-di «il a mangé tous les hors-d'œuvre jusqu'au dernier» (mot à mot: «jusqu' à un»).

او کیکی کوے ندر سلسلہ می بلیدر *on-uñ yirmi g'öbeğ-e kadar silsile-si belli-dir* «sa généalogie est connue depuis vingt générations (mot à mot: jusqu'à vingt nombrils)», (HUSSEIN RAHMI, *Metres*, s. 54).

Şu aşağıdaki halk yapılıması da dikkate değer:

شیخیدن طوت ده کیا یه ندر جه عالم طویه جه
‘âlemi *duy-acak* «du marchand de sorbets au marchand de rôti (à la broche), tout le monde en sera informé» (Aynı eser, s. 421) mot à mot: «prends à partir du marchand...», c'est à-dire «à commencer par le marchand...» Mk. s. 627, 2° fıkra.

2° Bir hades olup bitmeden *evvel* ki bir anda, ve bir hedes olup bitmeden *evvel* geçen bir zaman aralığında.. Bu mânada alınıncaya sınırlayışlı edat *evvel* (§ 910) edatına yaklaşır.

Ml.: *ne vakıt-e kadar* «d'ici combien de temps?»; *yarın-a kadar* «d'ici demain»; (*saat*) *beş-e kadar* «d'ici cinq heures, avant qu'il ne soit cinq heures» (même üç misalın alabildiği başka mîna için, bk. bir az daha yukarıya); *beş on sene-ye kadar* «d'ici quelques années», mot à mot: «cinq en dix ans»). Mk., § 490. İhtâr 3.

IHTAR. — Bu edatın hemen de... zarfında «pendant presque...», devamında, müddetince «durant» mânâları da buradan geliyor:

Ml.: طوطیه تصادی امیدله بر هفتیه قدر اوراده بوراده دولاشنی *dudu-ya tesādūf ümid-i-ile bir hafta-ya kadar ora-da bara-da doğa-s-di* «dans l'espoir de rencontrer la bonne dame, il erra de ci de là pendant presque une semaine» (HUSSEIN RAHMI, *Metres*, s. 593);
 بر اینه قدر اکنچکم *bir ay-a kadar egle-n-eceğ-im* «je resterai absent (mot à mot: je m'attarderai) pendant un moi environ».

904. *kadar* yerine bazan edebî dilde eskimsek «archaïsme» bir edat olarak, konuşma dilinde ise bir taşralık edat «provincialisme» olarak aslen Türkçe olan *deكىن* veya *değin* kullanılır.

Mİ.: (دکن) *sabah-a dek (değin)* «jusqu'au matin» *sabah-a kadar*» in mânadası.

Yine eski Osmanlı lehçesinde su edatlar da görülmektedir:

¹⁵ deñ-lü veya ¹⁶ (mk. § 344, İhtar ve 930).

Ml.: *بِنِي بَأْ زَمَانَ دَلْكَارْ اُويقُوسْزْ آلْقُوْدَه* ben-i ba zaman-a deñ-lü nyku-suñ al-i ko-du-ñ (A.U.E) «tu m'as empêché de dormir pendant si longtemps» (MENINSKI, Ebü 'Ali Sînâ «Avicenne» menkabesine göre).

-den ò- cdatı ki, bunu mef'ulün anh lâhikasıyle karıştırmamak, (esasen bu on
önde bulunan mef'ulün ileyh alâmeti bu karışıklığı gidermektedir).

sug-i yet-is-mek ne-re-ye-den farz-ise teyemmüm dahi o-ra-ya-dan yet-is-mek farz-dir (A.U.E) «jusqu'où faut-il pratiquer l'ablution au sable? D'après Ex-Zohri jusqu'aux épaules, mais d'après nos docteurs (seulement) jusqu'au l'endroit où doit arriver l'eau de l'ablution (proprement dite)» [*Hulviyat-i Sähi*, yap. 37; mk. *Agni eser*, s. 46 V° ve 47].

Bu edat hâlâ bugün Selâniğ'in Türkçe söyleyen halkı arasında kullanılmaktadır :
sâat on-a-dan «jusqu'à 10 heures»;
simdi-ye-den «jusqu'à présent» vs.

Azerice'de *ten* derler (BOUDAGOF'da aşağısında). Anadolu'da *kadak* da denilir, (km. § 893, zeyil): *a zaman-a yadak* (GIESE, s. 37, 38).

Muhakkak ki *dék* (*dən*, *dək*) edatlarıyla *kadar* (*kadarık*, *kadarı*) edatları birbirine karıştırılmıştır, ve bu karışılık belki (düşmeyen boğazlıysile kullanılır olan) eski mef'ulün ileyh alâmeti *-ka* (-*ke*)nin *-dék* (-*dek*) ile beraber yaşanmakta olmasından ileri gelebilir. *dék* (*dekk*) + *-ka(-ke)* M. Bonelli (*Kel. Sz.* I, s. 310) da su misali veriyor:

oğz-i kuʃak-lar-in-a-k var-di «il a la bouche pendu jusqu'aux oreilles» [1].

dek, degin, deñlü, ve den ilgiçleri şark türkçesindeki şu kelimelerle kıyaslanabilir : tägil (Orkhon kitabeleri, Radloff'da Ka, Thomsen'da IS, satır 4): *tamir kapigka* (äggi).

تىگى tigi (A.U.E) (Rubgouzi: مشرىدىن مغربغا تىكى maşriķ-den mağrib ga tigi (A.U.E)
 «de l'est à l'Ouest» (Londra yazmaları, yap. 5 V°);

تىكىن *tig-in* (A.U.E) (*Abuska*, s. 191) تىكىن *dig-in* (A.U.E), تىكىن *diğ-in-ce* (NEVAI, *Tar. Mal. Ac.*, s. 56; *Muh. Leg.*, s. 6);

tāgincā veya *dāgincā?* (*Mirādī - Nāmeh*, yap. 42 V°);

تىكىنچى *tiginçl* (A.U.E) (Rubgouzi, Pavet de Courteille's atien, *Mir. - Nam.*, s. 41, tenbih);

digin (ermenice yazmalar 194, yap. 13 V^o);
dein (Cod. Com.).

Ml.: ادلوغ دن کىچىكى كا دىكىنچە و نو كىردىن بىكى كا دىكىنچە *ulug-din kicig-i gä digince ve nöker-din big-i gä digince* (A.U.E) «tous, grands et petits, domestiques et princes», mot à mot: «du grand à son petit, du serviteur à son prince» (NEVAL, Muh. Lug., s. 6).

Aynı lehçelerde şulara da rastlanmaktadır:

تىگىر *tigrū* (*Abuska* s. 191); *GULGANOF*, *Dict. russe-tatar* s. 137. *tikrū*; *Hakim Ata*, I. 357);

tägürü ve *tägli* (mk. -ge-li, § 905, 2°).

Mk. *degrī degri* (Cod. Com., 146, 161, 162, 171);

[1] Bu, «çok sevinmek neticesi olarak çok gülmek» mânâsında bir tabirdir ki, Fransızca'ya kelime kelime tercümesi söyle olsa gerek:

«(à force de rire excessivement) sa bouche s'est allongée jusqu'aux oreilles» A.U.E

tigrā, tirā (تیر بوداگو); *dira* (Bibl. not. yazmaları, Arm. 194, yap. 43 V°, ve māteaddit yerlerde).

Muk. Altayca *yät-tir-ä*, Radloff, III, 367.

MI : *نیچە گە tig-ü* (A.U.E) «jusqu'à quand?» (*Hosrev-ü Şirin*, yap. 7); *ktyamat-ka tāgürü* «jusqu'au jour du jugement dernier» (*Mirādj Nāmeh*, yap. 47).

Bu edatlardan bir kaçını fih astından görünüyor:

tāg-i (mk. § 1332) *tāg-mük* den (Osman. *عکس degmek*).

MI : *sandun gazi ka tāg-i sūlā-dim, toluy-ka kiçig tāg-mä-dim* Şantung ovasında degen ordu yürüttüm, denize geçikmiş (olmakla) ulaştıdım (A.U.E) «je conduis mes armées jusqu'à Chan-doun, peu s'en fallut que je n'atteignisse la mer» (Orkhon kitabeleri, *Ayni eser*, I. 3).

Mk. *tāg-ür-ü* ki, aynı fiili olduğuslu «causatif» şeklinde yapılmıştır.

Öteki edatlar miktar ismi olan *deñ* (*tek, tag,*) den geliyor. bk § 930.

Hiç değilse bu, eski Osmanlıca'nın *d-ñ* ve *deñlū* edatlarında böyledir. Şüphesiz ki *dek* (ve *tägli*), *değin* vs. de de böyledir (ki bunlarda miktar isimleri *kadar* [§ 903] ve *cak* [§ 905] ile bir örnexsenim vardır; yalnız (*veñ* yerindeki) *tek* ile tül kökü olan *-tāg* arasındaki benzerlik hizmet türk olanlarca da bir iltibasa sebep olmaktadır).

JİTAR. — *kadar* ve *dek* (*değin*, ile yapılan ullaqlık tabirler için bk. § 1404 ve aşağısı).

<u>جك</u>	<u>-cek</u>
<u>حق</u>	<u>-cak (çak)</u>

905. Anadolu'da halk dilinde sınırlayıışı ilgiç olarak eski kıyaslama edatı olan *-cek* *-cak (çak)* da kullanılır (bk. § 917 ve aşağısı). Mk. § 918, zeyl, *sonlarında*.

MI : *sabah-a-cak* «jusqu'au matin» (*Nasr-ed-din hoca hikâyeleri*);
şibh-i-nigd-i-ge-cek «شیبھى نىڭدى چەقىدە ئىچىدە جەڭكەن» (*s.mdi-ye-cek* «jusqu'à présent» HÜSSEIN RAHMI, *Metres*, s. 47 ve 52);
vazife-sin-i dib-in-e cek *gör-müs-dür* «il a accompli son devoir jusqu'au bout» (*Ayni eser*, s. 54);
bu-ra-ya-cak *g'el-di-m* (*Ayni eser*, s. 31);
yüz okka-ya-cak *haſif güreş-ç* *say-il ir* «jusqu'au poids de 100 oques ou est considéré comme lutteur léger» (Amasya lehçesi). Yine mk. § 1408.

Bu edat kayda değer bir eskimsek vücede getiriyor. Şark lehçelerinde aynı mânada olarak şunlar vardır:

1° -ça (sonundaki bogazının düşümüyle), mk. HARTMANN, Çag. § 75.

MI : سارت او لوسى يېشك او، الى دىن اشرافى غەچا دعاىىسىدىن داشىنىدى غەچە خەپق قابىم تۈر كېلى يېشك
Sart ulas-i-nigd erzäl-i-den eṣrāf-i-ga-ça ve 'āmi-si-din dānişmend-i-gā-çă hiç kąy-sı türk til-i bile tekellüm kıl-a al-ma-s (A.U.E)
«ancien Sarte quel qu'il soit, de l'homme du peuple au noble, de l'ignorant au savant, ne sait parler le turc» (NEVATI, Muh. Lug., s. 6);

ärtä-din ahşam-ga-ça sabahdan akşamaya kadar (A.U.E) «du matin au soir» (Yedi Uyurlar, Çin-türkistanı, Mem. Soc. Arch. Pét. s. 233);

ärtä o gūñ-gā-çü yarın veya öbür gün (A.U.E) «demain ou après demain» (Aynı eser, 228);

¹ میلے، *bir ay-ga-ça* (A.U.E) «avant un mois» (NEVATI, *Tar. Mul. Ac.* s. 108);

مۇنىڭارچى *munğur-ça* buraya kadar (A.U.E) (eski mefûlün ileyh alâmeti *ar* ile) «jusqu'ici» (Guiganof).

2° -ge-lik ve -ge-li ki, çak-lik (§ 918, İhtar) yerinde dir.

Ml.: *ahsam-ga çelik* akşamaya kadar (A.U.E) «jusqu'au soir» (*Yedi Uyarlар*, s. 227);
an-ğa çelik oraya kadar, oraya gelinceye kadar (A.U.E) «d'ici là, en atten-
 dant» (*Agni* eser, s. 228);

dünyā-nıñg āhı̄r-in-a gelî' dünyadın sonuna kadar (A.U.E) «jusqu'à la fin du monde» (Teke türkmenecisinde Saint - Mathieu incili).

جیل on gün-e çeli (A.U.E) «jusqu'à 10 jours» (Aynı eser, 27 ve 64).

İTİTAR. — *kimi* (Osm. *gibi*) edatı bazı Türk lehçelerinde sınırlayıcı edatı gibi kullanılır.

MI.: ایک ساعت کا کبھی iki saat-gā kimi iki saatे kadar (A.U.E) «jusqu'à deux heures» (bir Bakü gazetesinde bir iländən).

gibi kelimesi aslında «mikdar» fikri bildiren bir kelime olmadığına göre, böyle bir kullanış öteki kıyaslamalı - sınırlayışlı edatlarla olan örneksenim *(analogie)* tesirinden ileri gelmiş olacak (Mk. § 903). [1]

2. MEF'UL-ÜN İLEYHİ YEDİŞLEYEN ÖTEKİ İLGİÇLER...

906. Doğruluş veya yöneliş ilgiçleri. — Bunlar bazan Türkçe mef'ulün anha da nazım olurlar (bk. § 914) ki şunlardan ibarettir:

1º Eski -ri cdati:

Bu edat 379 uneu bendde mutalâa edilen katmaç (zarf) larda da görülmektedir ki, bupler da eski bir meş'ulün ileyhe [2] katılmaktadır:

dış-a-ri şarkı türkçesi: *dış-ka-ri* veya *taş-ka-ri*,
iç-e-ri (*iç-ke-ri*),

[1] Bizee bu, Oğuzca'da taz bir zaman miktarı, kısa bir zaman parçası manasındaki *kibä* kelimesinden bozına görünüyor: *kibä boldi*=ez zaman oldu. (D.L.T. III. 164). A.U.E

[2] Biz müellisin verdiği misallerde görülen *a* (*ka*), *e* (*ke*)nin bir mef'ulü ileyhâlâmeti olduğunu kabulde tereddüt göstermekteyiz; bunlar *çal.*, *ka-*, *gu(i)*, *ka-* ve de gördüğümüz gibi filîl köklerinin mânasına devam ve istimrar katan ekler nevinden olsa gerek. A.U.E

ileri (*ilgä-rü*, mk. § 379),
yokarı (*yögä-rü*, mk. § 139).

-ri «en deçà» **ben-ge-ri* «vers moi» yerine (mk. كُوكى s. 243, tenbih) ki, «vers lui, au-delà» demek olan *aña-ri* [1]ının ziddi olup, bu *aña-ri* şark türkçesinde *nari* [2] ve *ari* [3] olmuştur;

-ri edatı şüphesiz *g'eri* kelimesinde de bulunmaktadır (Orkhon kitabeleri, Radloff'un *K*ında, Thomsen'in *IE* içinde, satır 2: *kerü* ki, harf göçümleyişiyle: *kirw*), mk. *key-in*, *käsrä* (Orkh.).

Şark Türkçesindeki şunlar da kıyaslanmalı:

yañ-ga-ri «à côté, de côté» GÜLG. Dict. s. 136, 346 ve 351);

ałt-ka-ri «en avant»;

art-ka-ri «en arrière».

yokarı kelimesi *وڭىزىكى يوق يىر* (A.U.E) «endroit élevé» kelimesine (*Div. L. T.* III. s. 3) yaklaşırılmalıdır.

Mk. Orkhon kitabelerinde (bk. daha ileride haçiye 5) görülen:

kurigara (harf göçümü: *kwrigarw*) geride «en arrière»;

bergärü veya *berigärü?* (harf göç. *birgrw*) «à droite»;

berigä (harf göç. *biryä*) beride, kelimesinin mânadaşı;

yurgaru veya *yirigara?* (harf göç. *yurgrw*, solda «à gauche» ki, *yuriya* (harf göç. *yuryä*)nın mânadaşı.

Mk. Aynı eser: *ol, yergärü* (*yrgrw*) «o yere kadar «jusqu'à cet endroit».

Eski mef'ulün ileyi edatı olan *-ar*, *-er* belki bu: *-(k)a -r(i)*, *-(k)e -r(i)* edatından geliyor. Mk. *muñar-ça* buna kadar, buraya kadar «jusqu'ici» (GÜLG., Dict., s. 137).

*Mk. yine buna benzer bir vokal düşümlü kelime olan *وڭىزىكى يوك-ar* kelimesi ki, buda *yok-ar-i* yerindedir (*Div. L. T.* I. s. 126 aşağısında).

Yine mk. Uralha lehçesinde: *puruñgar* nehrin başına «kaynağa» doğru «en amont» aburun; ırnak kaynağı mânassındaki *purun* kelimesinden. (Mk. oşm. *burun*, bk. s. 623)

[1] Ml. مل. اىکارى تۈر، *bir az añaaru* ۋەن-انج bir az uzağa konun (A.U.E) «campez un peu plus loin» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 25);

كۈنلەنلىكى ئەنلىكى تۈر *añaari tur* daha uzak dur (A.U.E) «tiens-toi plus loin» (*Ibretnâme* LAMII, Cezayir, yazmalar No. 1719, yap. 44 V°) [Mk. § 912, s. 627 ve öte, s. 906].

دېپانچە ئەنلىكى تۈر *danya-ning añaaru berü-sin-e al-da-nır-ma* dünyanın ötesine berisine aldanma (A.U.E) «ne te laisse pas abuser par les choses d'ici-bas» (Bibl. nat. yazmaları, A. F. T. 13, yap. 241, l. 22).

añaaru bärü goridi öteye beriye yürüdü (A.U.E) «il alla de côté et d'autre» (*Uigurica*, 1908, s. 39 = yanlış olarak: *inärü baru* «stieg er herab und ging weiter»). J.D.

[2] Misal: *وڭىزىكى نارى* yüz öte yaka (A.U.E) «la rive opposée, l'autre rive» (*Tar. Mal. Acem. NEVAT*, s. 80). J.D.

[3] Misal: *arti-yak* öte yaka (A.U.E) «l'autre rive» (GULGANOF, Dict. s. 161);

arti-rak daha uzak (A.U.E) «plus loin», Aynı eser, s. 112; *ari beri* öte beri (A.U.E) Aynı eser;

Mk. daha yukarıda § 536 İhtar 1. M. Radloff, bilâkis *nari* kelimesinin *ari* kelimesinden gelmiş olduğuna kıl bulanıyor. J.D.

ve *suñgar* [1] «eğrin ayağına, dökülüş yerine» doğru «en aval» ki, Katanof (s. a. 744) bonu «uzunluk, doğruluş, uzunluğuna olan mesafe» mânasındaki *suñ* kelimesine yaklaşırıyor.

suñgar(i) kelimesini belki *sarı* (bu gramerin § 906, 2° sinde) ve *suñar* (§ 915, İhtir 2) kelimelerine yaklaştırmak yerinde bir şey gibi görünüyor.

2° *sarو*, *سے* *sarı*: ilgici ki, muhtelif türk lehçelerinde kullanılmaktadır:

Ml.: *گاپا-یا سارو کار* (Azerice) *kapa-ya saru gel-tr* (*otur-or*) (A.U.E) «il vient (il s'assoit) du côté de la porte, près de la porte» (FETH. AH. *Komedya*. s. 89 ve 127; nk. *Agni eser*, s. 56 ve 83).

Aynı edat, mutlak (mücerret) haletle (veya zamirlerin aidlik haleti «génitif» ile) tegekkül eder.

Ml.: *پerde سارا işare id-er* (A.U.E) (*Agni eser* s. 147);
من سرودان یونخه تورخن *men üm sara dan yoh-sa kohk-or-sen* (A.U.E) «aurais-tu peur pour moi?» (*Agni eser*, s. 106 menüm sarudan == «benim yüzümden benim sebebime» mânası nadadır) «senə cau-atış»;
کوئن توغان سارودن *kün tagar saru-dın* güneşin doğduğu tarafından (A.U.E)
«du côté de l'Ouest» (*Hakim Ata* satır: 89, 291 ve 294);

källi garum kən (acayib?) sarı gitti yarım gün (cenub) e doğru (A.U.E) «il partit vers le Sud» (Ermenice yazmalar 194, yap. 52);

سند چراغیدن یغم ساریني ولايت *Sind kırığı-dın acem sari-gi vilâyet* Sind kendarından İran'a doğru olan memleket (A.U.E) «le pays qui = sari-gi daki -gi («ki») s'étend du (rivage du : A.U.E) «Sind vers la Perse» (NEVAT, *Tar. Mul. Ac.*, s. 90)

Aynı yapılama eski Osmanlıca'da da görülür:

Ml.: *شہر سارو* şehrə doğru (A.U.E) «vers la ville» (*Ibretnâme-i Lâmi*).

Şu aşağıdaki misalde *sarı* kelimesi hemen de bir isim (alem) mahiyetindedir:

فارجی ... اکنده بولوب هر قایسیم ساری بولوب آزدیلار her kay-si-si bir sari böl-üb ay-ir-di-lar [2] davarlari .. dağılmış olmakla her birisi bir tarafa bölünüp ayrıldılar (A.U.E) «leurs troupeaux se dispersèrent chaque bête allant de son côté» (mot à mot: d'un côté) [*Hakim Ata*, satır 338].

[1] Ykl. Çongara. Bursa yakınlarında bir mesire ki, oradan geçen bir su yüksekten çagrılayarak dökülür. A.U.E

[2] Müellisin dediği gibi bu misaldeki *sarı* «taraf» mânasına bir isim (alem) mahiyetinde değil, yukarıki misalde olduğu üzere «tarafa» mânasındadır. Şu şart ile ki, müellisin bunun ardına gelen kelimeyi *büyük* okumayarak *bölük* okuması gerektir; ve burada malum şekilli *bölük* ve *ayrıldılar* suretindeki fiil siygaları meçhul mânâlı *bölünüb*, *ayrıldılar* yerindedir. Malûni şekillerin meçhul mânâlı olarak da kulanılması hakkında (bk. D. L. T. müteaddit yerlerinde). A.U.E

3° (Şimdiki Osmanlıca'da) طوغرو، طوغرى *doğru* [/] «vers» ki, sıfat mânasiyle «direct, droit» diye de kullanılır.

Ml.: طوغري garb-a doğru «vers l'Ouest»;

صباح طوغري sabah-a doğru «vers le matin»;

لعل التعبين قيلوه طوغري بورديي lâ'ale-t-ta'yin kır-lar-a (sokak-lara) doğru yürü-dü «il marcha sans but, vers la campagne (vers les rues de la ville)»; HUSSEIN RAHMI, *Metres* s. 788 ve 825];

پانچور پاراقلنند چهارچوی تارى طوغري چکدى pancur yaprak-lar-in-dan bir kaç-in-i yokarı (yokarı-ya yerine bk. § 379) doğru çek-di «il souleva (tira en haut) quelques lames de la persienne» (*Aynı eser*, s. 632).

Edebi dilde bazan *doğru* ye:ine (mef'ulün ileyhli) متوجه müteveccihen kelimesi ve ilgiçlik tabirler (§ 931) kullanılmıştır.

İHTAR. — Türkçede doğruluş ve yönelik edatları bazan bir sebeplik «causatif» mânâ alırlar.

Ml.: من سارودان men-üm sara-dan benim yüzümden (A.U.E) «à cause de moi» (bk. daha yukarılara);

شو توغریدن همچو قیلاور şu togri-dan töhmet kıl-a-dur (onlar beni) şu yönünden (şu sebeple) iftiralayor(lar) (A.U.E) «c'est pour cela qu'ils me calomnent» (GRENARD, *Journal asiatique*, 1899, s. 324).

Sebep mânâlı ilgiçlik tabirler kullanılan *cihet* «côté» mânâlı arapça kelimede de böyledir.

907. چارشى karşı kelimesi (asıl veya mecaz mânasiyle) bir zıdlik «opposition» fikri bildirir ki, muhalefet ve husumet fikri buradan doğar.

[1] Pavet de Courteille *doğ-ru* kelimesini *doğ-mak* dan türetiyor (*Mir. Nâmeh* s. 32, haşiye 12). Gerçek ki, türkçede halk dilinde şu ikisi de *gün doğ-u-su* ve *gün doğ-ru-su* «Est, levant (naissance du soleil)» diye söylenmektedir; fakat bunda belki de bir iltibas olacaktır: eski Türkler cihet tayıni için *doğu* «Est» ya *doğru* «vers» dönerlerdi; bk. *Inscriptions de l'Orkhon Radloff* da Ka, Thomsen'da IS, satır, 2:

ilgärü kün togri(k)ka, bergärü kün ortusıñaru (hari görürüm: *wrtıñarw*) *kurigaru* *kün batsı-kıñña, yurgaru tün ortusuñaru*: ileride (önde) gün doğusuna, beride (sağda) gün ortasına (cenuba) doğru geride gün batısına, uzakta (solda) gece ortasına (şimala) doğru (A.U.E) «en avant du côté du levant, à droite du côté du Nord (de minuit)». bk. *Aynı eser* aynı kelimeler, satır 3 ve 4. J. D.

Fikrimizce bu *togru* kelimesi *tig-rü* (tiżmek yani *değmek* masalarından) türeme bir kelime olacak, ve kalın ahenkli şeklini sonradan almış olsa gerek. Osmanlıca'da son zamanlarda دوغو، طوغري، دروغو، طوغري imlâlarıyle de yazılmıştır. A.U.E

Katmaç (zarf) olarak karşısında «vis-à-vis, en face» manasını verir (§ 379) [1].

(Meffulün ileyhle birlikte) bir ilgiç olarak veya ilgiçlik tabir olarak su mânaları bildirir:

^{1°} Karşısında «vis-à-vis de..., en face de...».

Ml.: *cāmi-ye karşı otur-ur-uz* «nous habitons en face de la mosquée»;

وزه نارشی *yüz-e karşı* «en face, ouvertement».

[1] *karşı* kelimesinin eskiden: *yavaş yavaş, azar azar, derece derece, gittikçe «peu à peu, au fur et à mesure, progressivement»* mânalarını da bildirdiğini gösteren şu ibareleri 1426 yılı yazmalarından alıyoruz:

(آى) كم اىجه ايڭ سېي اوول ملۇغ ادر مىكىرە قىشۇ زىيادە الور بىردى تاڭە دىكىرى لەپ ئام الور اندىن مىكىرە تىشۇ كىرى اكسلور اېچىپ سىدر اولىكى لىن الور (ay) kim ince ip-lik gibi ev(i)el tulū id-er soñ-ra-kar- şu ziyâde olur bâyû-r tâ ki degirmi-le-n-üb tamam ol-ur an-dan soñ-ra karşu ger-ü ek- si-l-ür ince-l-üb gid-er ev(v)elki-le-yin ol-ur (A.U.E) «(la lune) se lève d'abord mince comme un fil et puis peu à peu augmente, grandit jusqu'à ce que s'arrondissant elle devienne complète, ensuite peu à peu elle diminue de nouveau, s'en va en s'amincissant et redévient comme avant» (yap. 111);

حق تعالیٰ بو امته... بو امر شریعت... بو دعده بـر کردن واجب قیلندی... اما فرشو بـر بـر فضلی مادت طب اکرند بـکه بـر نسنه واجب قلـدی Hak Ta'älä bu üm(m)et-e... bu emr-l serî at... bir def'a-da bir kez-den vâcib kıl-ma-di... em(m)â karşı bir bir nefis-ler-i 'âdet tut-ub ögre-n-dik-çe bir nesne vâcib kıl-di (A.U.E) «Dieu n'a pas imposé sa loi à ce peuple en une fois, d'un seul coup, il a imposé les choses progressivement, une à une, au fur et à mesure qu'on s'y habituait et les apprenait» (yap., 122 V°);

بلکه اول دری بزخ را بر قدری دخ تبدیل ادوز دایم بزخی از زره تا که فرشتو بزخ نی عذابی دادار
bel-ki ol derti yer-in-e bir ay-su-k deri dahi tebdil id-e-vüz däyim bir-i bir-i üz-er-e
(Cehennem ateşinden bahs ile) *tä ki karşızı yenî yenî 'azâb-lar dad-a-Lar.* (A.U.E) «(en parlant du feu de l'enfer) et nous remplacerons cette peau (brûlée) par une autre, sans cesse, l'une après l'autre, afin qu'ils goûtent au fur et à mesure de nouveaux supplices»
(vap. 235 V°);

Bunlardaki **kuşak** kelimesinin aslı ve okunuşu **karşu** olsa gerek. bk. **kar** (D. L. T. I. 273, 1) = mertebe, derece. Şu halde **karşu** = tedricen, nânasında bir zarftır. Ykl. **kuşak** (belki aslı **kursak**) = bir batından ibaret derece: O etilerini üç kuşak kadar savabiliyor. A.U.E

[*] Burada Arap imlalarında görüldüğü üzere *n* okunan , konsondan sonra bir elif ! getirilmiş ki, bu Türkçe imlâda bunu veri olmaması lazımdı. A.U.E

[**] Bütün bu arap harfleri misallerdeki kelimelerin bir takımı yer yer harketlenmiştir. ALL'E

2° **عَلَيْهِ** «contre...» (düşmanlık).

Ml.: بَكَا طَارِقٌ يَازِيجُور *ban-a karşı yaz-igor* «il écrit contre moi»; دشمنه طارشی *düşman-a karşı* «contre l'ennemi».

karşı (düşmanlık olmadan) «à la rencontre de...» mânasiyle de kullanılır.

karşı çıkmak; **hayır-a karşı** (= iyi uyuyuştan sonra hayırlı bir uyanış dilerim: mot à mot: «à la rencontre du bien»).

3° Zaman isimleriyle (...a yakın) «vers, à l'approche de...» nin mânaası (§ 906).

Ml.: اخْتَامَهُ طَارِقٌ *akşam-a karşı* «vers le soir» (bu mânda eski Osmanlıca'da da kullanılmıştır: اخْتَامَهُ طَارِقٌ *ahşam-a karşı*).

908. ... a bakınca «selon» d'après», «au regard de...», mânasındaki **g'ör-e** ilgici uygunluk «conformité» uygulanma «adaptation» bildirir. Aslında **g'ör-mek** «voir» mastarından bir ulaktı (s. 914).

Ml.: سِرْزَهْ كُورَهْ *siz-e g'ör-e* «d'après vous»;

احْرَالَهْ كُورَهْ *aḥvāl-e g'ör-e* «selon les circonstances».

Bu edat yerine edebî dilde çoğu zaman şu Arapçadan alınma katmaçılık (zarflık) tabirler kullanılır:

* نظرً *nazar-en* «au regard de, vu»;

* نسبة *nisbet-en* «par rapport à, relativement à, selon»;

* قِيَاسً *kīyās-en* «par analogie avec»;

* تَوْفِيقًاً *tevfik-en* «conformément à»;

* تَطْبِيقًاً *tatbīk-en* «conformément à».

Umumiyetle bu tabirlerin yerine -ce ilgici (§ 917) getirilebilir.

Öteki katmaçılık (zarflık) tabirler mef'ulün ileyh ile yapılanırlar:

* بناءً *binā-en*, جَنِي *mebni* (... a yapılanarak: A.U.E) «étant donné»;

* بدل *bedel* (... nun yerine: A.U.E) «au lieu de»;

* مقابل *mukābil* (... a karşılık: A.U.E) «contre, en compensation de»;

* نسبت *nisb(p)et* «en dépit de, pour être désagréable à, pour contrarier» (mk. § 952).

III. MEF'ÜL-ÜN 'ANH YEDİŞLEYEN İLGİÇLER.

909. Mef'ulün 'anh yedişleyen ilgiçler bu halerin zaten bildirdiği (§ 261) mânayı pekiştirmeye veya kesinlemeğe yararlar ki şunlardır:

1° Zaman «temps» ilgiçleri ki, hareket noktasını, uzaklaşım ve ayrılmı **bir şeyden çıkış hareketini** bildirirler;

- 2° Mekân «lieu» ilgiçleri ki, aynı meşhumları bildirirler;
 - 3° Sebep «cause» ilgiçleri;
 - 4° Doğruluş ve yöneliş «direction» ilgiçleri;
 - 5° Ayrıksılık «exception» ilgiçleri.

Zaman ve mekân ilgiçleri hakikatte ilgiç olarak kullanılan zaman ve mekân katmaca (zarf)larıdır.

Bir takım *mekân* katmaçları (*beri* § 912; eski osmanlıca'da *ileri* § 910) sadece *mekân* ilgiçleri olarak değil, zaman ilgiçleri olarak ta kullanılabilirler.

I. MEFÜLÜN 'ANH YEDİSLEYEN ZAMAN İLGİLERİ

1

^{910.} Zaman - katmac ilgisi olan اول evvel «avant» (Mk. § 401).

MI.: *bun-dan evel* (A.U.E) «avant toute chose».

her sey-den evel «avant toute chose».

Bunun edebî dilde şu mânadaşları vardır: *mâl akdem* [1] *مَالْ أَكْدَمْ* *akdem-ce* *مَالْ مُكَادِمْ-صَهْ* *mukaddem*, *عَسْلَةْ mukaddem-ce*.

Yine m.k. içinde eemi ve mef'ülün fih alâmeti bulunan daha çözümlenişli «analytique-mukaddem-ler»de tabirini:

bun-dan bir kaç yüz sene mukaddem-lər-de (A.U.E) «avant quelques centaines d'années» (*Cevdet Tar.*, II, s. 253).

Yine m.k. şu daha seyrek kullanılır tabiri:
شیء از پیش, *bun-dan sābık* (A.U.E) «avant cela, précédemment» (Rouen, No. 1052 yaz-

Bu Arapça kelimeler eski Osmanlıca'da kullanılır olan şöyle bir miktar öz Türkçe terimleridir:

44-55 (bk. 6, 380) was at 55 sec.

13. de 1944. Véase el informe del comité de la Cámara de Diputados.

çinān-a cümle-deñ öñ aizse vine

(Ebū Bekir) mademki her kesten önce din yoluna girdi, yine her kesten önce cennete girecek (A.U.E) (MEHMET BEN RECEB, *Nevhât-ül-üşşâk*, s. 8) «comme il (Abou Bekr) est entré avant tout le monde dans la voie de la religion, il entrera avant tout le monde au paradis».

öñ-din öñ-dün, (bundan evvelki kelimenin eskimsek şekilli meş'ülün-anh. alâmetlisi; mk. § 245, Jbtar 2); Viguier (s. 200) e göre *öñ-dän*:

⁴⁵ 341. *aq-dan öñ-din* (A.U.E) «yavant luj» (1426 yılı yazmaları, yap. 79);

[1] Müellif bunu *ekdem* suretiyle de gösteriyorsa da, bu türlü söyleniş çok şüphelidir. A.H.E.

siz-den ön-din-ki-ler (A.U.E) «ceux d'avant vous» *Aynı eser*, yap. 195);
mk. Bibl. nat. yazmaları No. 87, yap. V°.

اکور : ۱- öñ-ür (A.U.E) ve mef'ulün anh ile چونکی öñ-ür-den (A.U.E):

dükel-in-den öñ-ür-den emir-ül-mü'minin hepsinden önce(den) müminlerin emiri (A.U.E) «avant tous, le prince des Croyants» (1426 yılı yazmaları, yap. 39 V°).

اوکردو، اوکودو *ōk-ur-dü*

امامدن او کوردى رکووهه ایچك *imam-dan öñ-ür-dü rukā'-a in-mek* «s'agenouiller avant l'Imam» (*Res. B.*, s. 78);

G'edük sehr-in-den öñ-ür-dü var-ub (A.U.E) «allant en avant de la ville de G'edük» (HOUTSMA, Recueil de textes relatif à l'histoire des Seldjoucides, - Selçuklular tarihine ait metinler mecmuası (A.U.E) III, s. 155, 1.10).

bar-un evvel, önce (A.U.E), belki (yüzün ön «conférieur» kısmı) mânasındaki burun «nez» kelimesinin aynı ki. [1] çağtayca'da görülmektedir:

¹ بورونی an-din bur-un (A.U.E) (NEVĀT, Tar. Mul. Ac., s. 43); m.k. بورونی burun-gi (A.U.E), ve اینجا burun-a-gi önceki (A.U.E) «celui d'avant».

Aynı münadaki *ileri* (§ 379) katmacı da asıl önde «devant» demek olup aynı münada kullanılmıştı;

Mk. ملحوظاً ilerü zaman-da (A.U.E) mk. evvel zamanda, KUNOS Ada kale, s, 4)
 «dans les temps passés»; ve söyle izafet «mülkiyet» lâhikasıyle (§ 873. İhtar):

‘ādet-in-den ilerū-sū (A.U.E) «ce qui arrive avant le moment habituel» (Ris. B., s. 84);

911. *so^onra, so^ora* (bk. § 397 ve 396) «après» katmaç -

[1] Yüzdeki (*burun*), çehrenin önüne geçmiş kısmı olmak münasebetiyle müellif, (önce, evvel) manasında Çağatayca'da kullanılan *burun* ilgicinin de aynı kelimedan alınmış olduğunu söylemek istemektedir. Ünlü bir şair olan İsmail Hakkı, 1902-1903 tarihli "Şairlerin İstiklal Edebiyatı" adlı makalede, "Çağatayca'da 'burun' kelimesi, 'nose' kelimesinden türetilmiş, 'bur' kelimesiyle birlikte 'nose' kelimesinin Türkçe'de 'burun' anlamına gelen bir ekleme katılmıştır." (İsmail Hakkı, 1902-1903, s. 112) diye yazmaktadır.

Fikrimizce gehredeki *burun* kelimesi: kokmak, koku veya buğrı yükseltip yayılmak (fevh, tedavvü', tebahhur) manasında *bur-mak* (D.L.T, II, 266, 13 - 15) mastarından türətmiş olup, həkimiye - anırmış - təhlükəsiz - məzənnə - dərəcəli - deyəldi.

Asıl öne mensup mânasında olması lazımlı gelen «önce, evvel» anlamlı ilgiç ise, «önde, ileride olan» mânasında sayıların ikisi : *bir* (ve şark, şimal lehçelerinde : *bırı*; Ykl. Latince : *primus*,) dir ki, bundan *bur-un* (ileriye, öne ait, mensup) kelimesi türetilmiştir. (İleriye gitmek mânasındaki *bar-mak* taki *bar* kökü de aynı *bırı* (bir) in bir cesidi olsa gerek. A.U.E.

[2] Metinde τ harfinin üzerinde ötrü $\bar{\mu}$ harçkesi var. A.U.E.

Ml.: سزدن سوکره *siz-den* *sonra* «après vous» (Fransızca'da olduğu gibi, nezaket tabiri);

بوندن سوکره *bun-dan* *sonra* bundan böyle «désormais»;

شیمدن سوکره *şim-den* (= *şimdi-den*) *sonra* «désormais».

(Azaltılmış «diminutif» mânasiyle) *sonra-ca* da denir,

Ml.: ساعت او ند نسکرجه باب عالیه عودت ایلهی : *sa'at on dan soñra-ca Bab-i ālı-ye 'avdet eyle-di* (A.U.E) (*Ceudet Tar.* I. 249) «il retourna à la Sublime Porte (peu) après 10 heures.

Yine mk. azaltılmış lâhikayı, izafet «mülkiyet» lâhikasını ve mef'ulün ileyh sondalığını havi olan سوکرہ جنہے *sonra-cığ-im-a* tabirini. mk. § 517 *zeyjil*.

Osmancı'da yalnız sonuncu «dernier» mânasını bildiren *son* kelimesi Çağatayca'da aynı surette kullanılır:

اَنْدِنْ سُوْنَ *an-dın soñ* ondan sonra (A.U.E) (NEVAL, Tar. Mül. Ac. s. 55).

Önünde «devant» demek olan *ileri* kelimesi önce «avant» mânasını ifade edebildiği gibi, bunun tersadı olan *g'eri* «arrière» kelimesi de - (nadır olarak) sonra «après» mânasına da alınabilir:

شیمدن کرو *şim-den gerü* (A.U.E) «désormais» (1426 yılı yazmaları, yap. 72 V°).

g'eri kelimesi Orkhon kitabelerinde (Radloff da K, Thomson da IE, I 29 ve 34) sonra «après» demek olan *kısrı* kelimesine yaklaşılabilir.

(beri ilgici için, bk. § 912).

2. MEF'UL-ÜN 'ANH YEDİŞLEYEN MEKĀN İLGİLERİ.

912. Meff'ulün ileyhi yedişleyen *karşılık* kelimesinden maada 379 uncu bendde gösterilen bütün mekân kâimâç (zarf)ları meff'ulün anhı yedişleyen mekân ilgiçleri hizmetini görebilirler:

dışarı [1] «hors de».

Ml.: قابوْن (ارطون) طیشاری چیققی : *kapu-dan* [2] (*oda-dan*) *dışarı çıkmak* «sortir dehors»;

ماشا سوزم طاواندن طیشاری *ħāṣā söz-üm tavan-dan dışarı* «sauf votre respect» (keli. keli.: «ma parole soit hors le plafond de la maison» [HUS. RAHMİ, *Metres*, s. 463] (halk ağızı), mk. § 472, *sonlarda*.

[1] Müellif ahensiz *dışarı* suretini de veriyorsa da, böylesi yoktur. A.U.E

[2] *kapu* söyle尼şleri son devir Osmancı'sında *kapı* suretinde söylenirdi. A.U.E

Eski Osmanlıca'da aynı mânada olmak üzere *وْزَلْ daş-ra* (§ 896) kelimesi kullanılmıştır :

بَدْرُ الدُّنْيَا *hudud-dan daş-ra* (A.U.E) «hors les frontières».

Mk. Çağatayca'da :

تَسَوْفَرِيَّ *tasavvur-dan taşkari* (A.U.E) «qui dépasse toute imagination» (NEVÂI, *Muh. Lug.*, s. 2).

Aşağıki ifadede *dışarı* kelimesi mutlak (mücerret) haletiyle kullanılır :

كَافِرُ الْمَنَامِ *kapa dışarı* // *def etmek* veya *كَافِرُ الْجَنَاحِ* *kapa dışarya* // *defetmek* «mettre quelqu'un à la porte» (HUSSEIN RÂHMI, *Metres*, s. 716 ve 97).

îçeri «dans..., au dedans de...»

Ml. : *فَارِدُ الدُّنْيَا* *kapudan* (*oda-dan*) *îçeri gir-mek* «entrer par la porte (dans la chambre)».

(MENİNSKİ, *Lexicon* ایجرو kelimesinde bk. daha başka misallere).

Eski Osmanlıca'da (nadir olarak) *çerü* suretiindeki kısalmış şekilde biliniyordu, fakat bu tutunamamıştır :

بَرْ كِيمْسَنْكَ قَبُوسِيْ بَارِفَنْدَنْ يَا بَرْ دَلْكَدَنْ چَرُورْ باشْقَ *bir kimse-nin kapa-su yar-ığ-in-dan ya bir del-ik-den çerü bak-mak* (A.U.E) «regarder par l'entrebailement de la porte de quelqu'un ou par un trou» (Ris. B., s. 40).

Mk. Ayni eser, s. 67 : *چَرُورْ-دَنْ* *çerü-den* «de l'intérieur».

yokarı ve tersadi *asağı*:

Ml. : *بَعْدَنْ چَلَّارِي* (اشاغى) *bun-dan yokarı* (*asağı*) «audessus (au dessous) de cette chose»;

ileri ve tersadi *g'eri*:

بَعْدَنْ ایلَرِي (*گرى*) *bun-dan ileri* (*g'eri*) «en avant (en arrière) de cette chose».

beri : *بَرِي* *beri* (veya : *بَرِي* *berü* edati katmac (zarf) olarak fr. «en deçà» mânasında olup, mekân veya zaman ilgici olarak (mef'ülün ileyhi yedişleyen *kadarın* ziddi olmak üzere) fransızca «depuis» mânasiyle kullanılır. Bazan da zaman veya mesafe hakkında sarih ve kat'i bir kavramı olmadan başlayış fikrini bildirir.

Ml. : *اِلْيَ عَصْرِدَنْ بَرِي* *iki asırdan beri* «depuis deux siècles» (mk. § 1411);

بَرِي *اوْتَدَنْ* *üte-den beri* «depuis longtemps».

هَبْ هَلَكْ الْوَلَدِيْ تَأْشُولْ دُوْوارْ تَوْغَنْدَاغْ [2] *سَرْجَدَنْ بَرِي* *ta şol duvar kovuğ-un-da-ğı serçe-den berü-si* (A.U.E) «ils périssaient tous à commen-

[1,1] Tabir *kapı dışarı etmek* suretiinde olup *dışarıya* burada hiç kullanılmaz, ve arada (desi) kelimesinin söylemesine de çoğu zaman lüzum görülmez. A.U.E

[2] Metindeki bu arap harfli kelimelerin son ikisi hareketlidir. A.U.E

cer par le moineau caché dans le creux du mur» (1426 yılı yazmaları, yep. 177 V°). [(bu kelimedeki: A.U.E) izafet lâhikası *J*, o-lar kelimesinin mezei alâmeti rolünü görüyor; mk. § 873, İhtar.]

Mef'ulün-ileyh + *kadar* la tamamlanan tabirlerde mef'ulün-anh yeter:

Ml.: *küçük-den büyüğ-e kadar* «des grands aux petits».

Mef'ulün-anhdan sonra *tat-da*, *tut-uñuz-da* (*tat-mak* «prendre, tenir» mastarının cemi siygalari) kelimeleri de getirilebilir.

Ml.: *لَمَانْ رِوْجَدَنْ طُورِكَرْدْ هِنْ نَوْعْ زُورِدَالْ خَيْتَ لَرِي* *nâne lôkman rûh-un-dan tut-uñuz-da her nevi kordiyal sişe-ler-i* (A.U.E) «toutes sortes de bouteilles de cordial à commencer par le menthe et l'éther» (HÖS, RAHMI, *Metres*, s. 880). Mk. s. 611, *asagisi*.

öte «au delà» (evvelkiye zid bir mânada) kelimesiyle onun mânadaşı olan *añarı* (eski Osm.) ki, şark lehçelerinde *nari*, *artı* suretlerini almış bulunuyor. Mk. § 906, ve § 1338.

Ml.: اوردن اوه öte «au delà»;

اوئدن اوئسى داڑه وظنه خارجندەدر *on-dan öte-si dä're-i vazife hâric-in-de-dir* «le surplus ne constitue plus un devoir (keli keli: hors du cercle du devoir» (A.U.E) (izafet lâhikasıyle, § 873, İhtar) [Tanin 17 tammuz 1910].

Mk. öteki lehçeleri:

مرحدن اوئایه کوب *ser-hadd-den ötä-ye geç-üb* (A.U.E) «passant de l'autre côté de la frontière» (FETH, AH, *Komediyalar*, s. 211) [*öte* ile yapılan tabir mef'ulün ileyh alâmetini alır];

اورتا-مددن اکارى کۈورمۈپ *orta-sin-dan añarı g'eq-ür-me-yüb* (A.U.E) «ne le laissant pas dépasser le milieu» (HUL, Şâhi, yep. 18);

امرسۇن دىن نارىنى آن كەلم تۇرۇپ *Amu sugi-din nari-ni añ-a masellem tut-ub* (A.U.E) «qui abandonnant (le pays) au delà du fleuve Amon - Derya» (NEVAT, Tar, Mul, Ae.) [*nari* ile yapılan ifade mef'ulün-bih alâmetini alır]. Mk. § 906.

İHTAR. — 389 nüeu ve 390 inci bendlerde sayılan kelimelerden bir takımı mef'ulü anlı mekân ilgiçleri olarak da kullanılabilirler:

bizden uzak «loin de nous».

3. SEBEB İLGİÇLERİ

913. Sebep «cause» ilgiçleri şunlardır:

1° *dolayı* «à cause de» *dola-mak* (mk. § 848, 2°) etrafını çevirmek, sarmak «envelopper, tourner autour», mastarından ki bu *dolayı* kelimesinin kullanılışı giltikçe azalmaktadır).

Ml.: بُنْ دَنْ طُولَايِ *bun-dan dolayı* «à cause de cela»;

رَكِيدَنْ طُولَايِ *rakiden dolayı* «à cause d'un mot, pour un seul mot».

Bu edat... vesilesiyle,... hakkında «à propos de...», relativemet à..., au sujet de...» mânalarını da verir (mk. § 884).

Ml.: سزِدَنْ طُولَايِ بِفِي شِيلْ صُورَدِيلْ *siz-den dolayı ba'zi şeyler sordu-lar* (A.U.E) «on a demandé certaines choses à votre sujet».

2º ötärü (A.U.E) «à cause de» (eskimiştir).

Ml.: بلدرم ر سهله موجدن اوئرى يېھ كېشىلەردى هلاك اپىرىدى *Yıldırım bir sehilce suç-dan ötärü nice kişi-ler-i helâk id-er-di* (A.U.E) «(le sultan) Yıldırım (Bajazet) faisait périr plusieurs personnes pour une faute légère» (Rouen, 1493 yazmaları yap. 21 V°).

Bu edat daha eskiden ikinci hecesinde vokal olmadan ötrü [1] suretinde söylenirdi: an-dan ötrü (A.U.E) (1426 yılı yazmaları, yap. 10 ve 58).

Mk. şark türkçesinde *udru, utru* [2] «en face» (mk. § 139).

3º ناشِي * *nāṣī* «à cause de...»;

Bu edat aslından neşet eden, çıkan «provenant, résultant» mânasında arapça bir fer'i fiil «participe» dir. Yine mk. § 1433 ve § 1431 -den *nāṣī*.

4. MEFÜL.ÜN-'ANH YEDIŞLEYEN DOĞRULUŞ İLGİÇLERİ.

914. Şimdiki Osmanlıca'da doğruluş «direction» ilgiçleri umumiyetle mef'ulün ileyh alırlar, fakat eski Osmanlıca'da öteki türk lehçelerinde bir takım doğruluş ilgiçleri mef'ulün anhı yedişlerler; o zaman doğruluş veya yöneliş «orientation» fikri *her hangi bir noktadan geçiş* fikrinden alınmış olur ki, *her hangi bir noktadan geçiş* de mef'ulün anh ile ifade edilir.

K

كـ (ve Çağatayca'da) كـ yañα imlâlarıyle görülen (ve Meninski tarafından a ve e arası bir ses işaretî olan ε ile yanaş suretinde bir telâffuzla gösterilen)

[1, 2] Müellif bunun yanında şüpheli olarak (veya *utru?*) diyor ki, biz buna tarafdar değiliz. Öyle görünüyor ki müellif, daha aşağıdaki *utru, udru* kelimelerinin tesiriyle buna bu şüpheli okunuşu vermiş bulunmaktadır.

Fikrimizce asıl ötärü olan ve birinci ü sü düşmüş olarak öt(ü)rü de söylenilmiş bulunan bu kelime, öt-ür-ü suretinde ötürmek mastarından bir haliye siygasıdır ki (Çlg. lûgati) geçirerek, tesir ederek demek olup sebep mânası bundan doğmuş olmalıdır.

utru, adru ya gelince, bu «karşı, ziddîna, aleyhine» mânasına başka bir katmağıdır. Bk. D. L. T. I, 65 ve muhtelif yerler. Mk. *utru lanmak, utrunmak, utrusmak*. A.U.E

kelime, meş'ulün enh yedişleyen bir doğruluq edati olarak eski Oşmanlıca'da şu mânalarla kullanılırdı:

1º ... tarafina, ... e dogru «vers...», du côté de...»;

Ml.: مکہ کی طرف گئے ہیں یا گئے ہیں یا دو نردرہلر yön-üm կible-den gañ-a dön-dür-e-ler «qu'ils tournent ma face du côté de la Mecque» (Ris. B., s. 59); سکرہ تبدیل ہوئے ہیں قازخان soñra կible-den gañ-a sin [1] kaz-a-lar (A.U.E) «ensuite qu'ils creusent le côté du tombeau qui est vers la Mecque» (bu [yaña] tabiri ardınca izaset lâhikası gelmiştir; nk. § 873, İhtar) [Agni eser, s. 61]; اشتبہ لکھوئی بندن یا کا طوت eşit-mek-liğ-üñ-i ben-den yañ-a tut (A.U.E) «écoutez-moi» (beni dinle), keli. keli. : «tournez vers moi ton ouïe» (1426 yılı yazma-ları, yap., 84).

Bu takdirde edat çoğu zaman eskimsek -din şeklini alıyordu;

ML: . ئىچ يۈزى جەننەن بىك طاش يۈزى ئامۇدۇن بىك *iç yüz-ü cennet-din yañ-a tış yüz-ü tamu-din yañ-a* (A.U.E) «sa face intérieure tournée vers le paradis, sa face extérieure vers l'enfer» (*Ayni eser*, van. 40 V^o):

Hisar-ı vir-e-siz emmā biz-din yañ-a ol-a-siz ve biz-e g'öz kuþak tut-a-siz (A.U.E) «remettez - lui la citadelle, mais restez nos partisans» [2] (Rouen, 1493 yazmalari, yap. 42).

2º ... bakımından, ... bakınca, ... yüzünden, ... cihetinden «au point de vue de, quant à...» (-ca nın manadası).

Bu kavramıyla *yaña* kelimesinin kullanılması çok daha uzun müddet devam etmiştir.

Ml.: يېجىكىن يانە سىقاندىز يوغىدى *yi-yecek-den yañ-a sik-in-ti-miz yoğ-idi* (A.U.E)
 «nous ne manquions de rien, quant à la nourriture»;

terbiye-den yañ-a 'nasıl-dir (A.U.E) «comment est-il au point de vue de l'éducation?»;

[3] كِتَابِيْكِمْ كِتَابِيْكِمْ yazdı-dan yan-a pek g'ert-dir (A.U.E) «il est très en retard, pour l'écriture» (Sami Bey'in Kâm. Türkîinden çekilmiş misaller);

Her bir taraf-dan yan-a sağ-La-m «sain à tous égards de partout» (Mehlach'ın Təqoçılıqçının Karahan Türkçesi tercümesi s. 87).

yañ-a kelimesi aşağıdaki misallerin de delâlet ettikleri üzere, yan «côté» mânasında eski bir isim (*âlem*) idi.

[1] Bizee (kabir) mânasında olan bu *sin* kelimesini müellif *yañ-a* kelimesinden sonra gelmiş gaîbe izafet zamiri *si-n* manasıyle okuyarak o yolda tercüme etmiş bulunuyor. Fikrimizce Fransızca tercüme şöyle olmalıydı:

«ensuite qu'ils creusent un tombeau du côté de la Mecque» A.U.E

[2] İbaredeki (bizden yana olasız) cümlesini müellif Fransızca'ya (bize taraftarlarınız) mânâsiyle «reste nos partisans» suretiinde çevirmekle iktifa ederek (ve bize göz kulak tutasız) cümlesiinde susa kâliyor. Bize bütün bunlar söyle olmalı idi:

«tournez-vous du côté de nous et attendez nos instructions, (keli, keli.: jetez les yeux sur nous, et prêtez-nous l'oreille) A.U.E.

[3] Yukarıdan beri gelen arap harfleri kelimelerden bir takımı hale getiridir. A.U.E

جَئِدَ كَلْمَى سِنِي بِرْ يَانِهَا إِلْ-أَلْمَى جِيدِهِلْم (A.U.E) «viens, nous t'emmènerons quelque part» (keli, keli : «d'un côté) [Rouen, 1493 yazmaları, 1493, yap. 28] [1].

دۇلۇق كىرىخىدا *dahi bir yan-a dön-me-ye yön-i* (A.U.E) «sa face ne se tournera pas d'un autre (dahi bir) côté» (1426 yılı yazmaları, yap. 4 V^o) [2];

كَافِرْ بُوْ يَكَادْ يُورَبْ *kāfir bu yañ-a-dan yari-b* (A.U.E) les infidèle marchèrent de ce côté...» (Rouen, sark yazmaları, 19, yap. 48);

¹⁴ her yañ-a-dan yor-di (A.U.E) «ils s'avancèrent de tous côtés» (*Ayni eser*, yap. 9);

اول بکار چیز که گزوب [3] ol, yañ-a bu yañ-a g'ez-üb «se promenant de ci de là» (*Kirk Vezir*).

Kı, y, bu gañ-a tabiri: Bu tarafa, buraya «ici, de ce côté - ci» manasını veren bir katmaç (zarf) olarak çoğu zaman sade bir fail değişikliğini haber verir peklestirimli «explétif» bir mânada kullanılmıştır.

Mİ.: ... بز وقت اکلندارلر که او نہ سن، راسین سیز ایدرلر دی جو یکا کافرلر مسلمانلاری شہرہ قوب... bir-az vakit eyle-n-di-ler ki öte-sin beri-sin seyr id-er-ler-di bu yañ-a kāfīr-ler müslüman-ļar-i sehr-e kog-ub.. (A.U.E) «ils perdirent du temps à se promener de part et d'autre; quant aux infidèles, laissant les musulmans dans la ville...» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 74);

امدی کلدن بو ياكو لعین قىسىمى *imdi g'el-di-k bu yañ-a Yanko la'in küssa-sin-a* (A.U.E) «or, nous arrivons à l'histoire de Yango, le maudit (empereur légendaire de Byzance)» [Aynt eser, yap. 51 V°] [4].

915. *yañña* alem ismi yine yan, yüz «côté, face» mânasını veren şöyle bir alay baş-ka kelimeye yaklaşırılsa gerektir:

yañ (blk. *yañ-luk*, § 390, 5°; mk. osm. *yañ-st*, § 390, 1° b);
yan «épée, flanc»;

yak (şark lehçeleri) yan, yaka «côte, rive» (bk. § 74; mkk. osm. *yak-in*, *yak-laşmak*);

yağ, *yağ-Lik* (*yañ-Lik* yerine, Pavet de Courteille);

yaka yan, kiyi, derbend «côte, rive, col»;

yāñak «joue, pommette»;

yıñak yan, *yön*, aslı eihet «côté, direction, point cardinal»: (*tört yıñakdaki tñrilär* dört yöndeeki tanrılar (A.U.E) «les dieux qui se trouvent aux quatre points cardinaux», F. K. W. MÜLLER, *Uigarica* s. 30).

[1, 2, 3] *Kı yan-a* kelimesi (aslı: *yañ-ğak* olup sondaki *k* düşümlüyle) yan, taraf mânâsında olmakla beraber, bu misallerde *yan-a* (yani *yañ* + meş'ülün ileyh) mânâsıyla görünüyor. *Kı* kelimesinin eski mânâsını, en ziyade meş'ülün ileyhe elverişli olmayan yerlerde görülmekte olup, elverişli olanlarında bu, iltibâşlı bir durumda kahîyor. A.U.E

[4] Mıknatısları Türkistanı Türkçesinde:

uyan buyan ötkün adäm-lar o yan-a bu yan-n geçea adamlar (A.U.E.) les gens qui passent de ci de là» ve Pet. archéologie Cemiyeti Mémoire'lari VIII, s. 229.

Mk. *of taraf-ke? bul taraf-ke?* اوی طرفکے بول طرفکے اوپ «passant de ce côté-ci, de ce côté-là» (A.U.E) GRENARD, J. As., 1899, s. 331.

Mk. چنان *kayan* nerede (A.U.E) «و» Çaz. § 83, J.D.

Bu son kelime *yaña*nın bulunduğu aynı şartlar üzere mef'ulü anh yedişleyen bir ilgiç olarak kullanılmıştı:

kün-tin yañağ güneşden (-cenub-dan) yana (A.U.E) «du côté du soleil (= du Sud)» [Aynı eser, 54].

Run harflî kitabelerde *yn* yazılışı ve buna tamamiyle benzer bir yapılamaya rastlanmaktadır (ki bunu Radloff *yān* *yan* suretinde okuyor: *br-dñ-yn* = Radloff: *ber-dan-yān* veya *ber-dñ-gān* [1] «du côté du Sud», *ōñ-dñ-yn* [2] «du côté de l'Est» *yir-dñ-ta-yn* [3] Radloff f: *yira-dan-ta-yan* «du côté de l'Ouest» (Nalaïkha kitabı, I, 11).

Şu aşağıdaki ardei sırttan kelimeler aynı aileye mensup görünenlerdir (§ 139): *gōn* veya *gün* [4] (§ 3B, İhtar, 2) «yüz, yan» «face, côté». Mk. İlgiçlik tabirler, § 953:

çene veya *eñe* veya *eñek* (Türk - Tatar dillerinde *çXy* keşiklenimi sık sık olur) «*çene* «menton»;

Mk. *igäk* (şark türkçesi) *çene* (buradaki *g*ının kaybolusu hakkında bk. § 83 *g X n* becayışi hakkında, bk. § 74; Mk. *süyük* *X süñük* hemik «os»). Mk. PAVET DE COURTEILLE, *Journal asiatique*; 1882, s. 278

DİV. L. T. (III, s. 272) Oğuz lehçesinde kıyı, kenar, yan «rive, côté» mânasında bir *yaña* kelimesi veriyor ki, bu da bu kelimenin Osmanlıca *yaşa* ile akraba olduğunu açıktan açığa gösteriyor. Aynı eserde (III, s. 278) yan «côté» (كُلْدَنْ) mânasında iki *a* vokallî *yañağ* kelimesi verilmektedir. Bu kelimenin söylenişi, Müller tarafından *yañağ* diye verildiğinden daha ziyade Osmanlıca'nın yanak «joue» mânasındaki *yañağ* kelimesine yaklaşıyor.

Yine mk. Altayca'da *yañağ* veya *naagi* (ki bunlarda *yañağ* «joue» yanında kullanılmaktadır).

Yine *yağ* kelimesi münasebetiyle bk. § 953, zeyil.

eñek ve *çene* kelimeleri arasındaki akrabalık evvelce Schott tarafından (s. 53 vs Über das Altaische, vs. de) gösterilmiş bulunuyor.

Uralhaca'da yanağa *çañak* veya *caak* derler. Kazan Türklerince ve Kırgızca'da ise buna *cañak*; Yakutçada da *sinar* denilir.

İHTAR. I — Eski Osmanlıca'da *yaña* kelimesi, *yañ* kelimesinin *ka* mef'ulü ileyh alâmetli ile karıştırılmıştır: *yañ-a* < *yañ·ga* < *yañ·ka*.

M1.: *her kanğı yañ-a yön-üñ-üz yön-ül-ür-sü* (A.U.E) «de quel (que) côté que se tourne votre face» (1426 yılı yazmaları, yap. 134); *dört yaña münâdi kol-da-lar* (A.U.E) dört tarafına dellâl (salup) aradılar «on envoia des héros [5] de tous côtés» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 56 V° ve yap. 49).

[1] Belki *beri-din yan* beriden (cenuptan) yan (a). A.U.E

[2] Belki *ōñ-din yan* önden (şarktan) yan (a). A.U.E

[3] Belki *yira-dan-ta yan* ıraktan (garp) ta(ki) yan(a). A.U.E

[4] Müellisin *gōn* okunuşu bizce şüphelidir. A.U.E

[5] Müellif bu cümlede münadi «crieur public» karşılığı olarak Fransızca'da héros (kahraman) kelimesini kullanmış görünüyor da, bu bir tertip yanlışı olsa gerek: *héraut* olacak.

Mk. Mef'ulün bîlli aynı ifadeyi (*Aynı es-r*, yap. V° 36):

دورت يان يقه بور سه كادى *dört yañ-in yik-a boz-a Barsa-ya g'el-di* (A.U.E) «sac-eageant tout [keli. keli.: «ses quatre côtés» (A.U.E)] ile vint à Brousse».

Azercede de böyledir :

بۇ يانا دون *bu yan-a dön* (A.U.E) (FETH. AH. Komed. s. 187);

اورادن او يانه يالقور كيدمۇلۇرىنى *or-dan o yan-a yal-kuz gid-e-bil-är-sin mi* (A.U.E) «peux-tu aller seul d'ici là-bas?» (s. 188).

Mk. MELIORANSKI, *Art. Fil.* s., 063.

Bu karıştırılmışın var olduğu şu cihetten açıkça sabit oluyor ki, Osmanlıca'da *yaña* kelimesi yerine arapça bir muadili olan طرف *taraf* kelimesi konulmak istenilerek mef'ulün ilehî edatiyle طرف *taraf-a* suretinde kullanılmıştır.

Bundan çıkan netice de şu oluyor ki, *taraf-a* kelimesi de mef'ulün anh yedişleyen bir ilgiç sayılabilir :

Mk.: *ben-den taraf-a sañ-a helâl ol-sun* «je te l'abandonne» (RADLOFF, *Prob. [Kunos]*, s. 404, I. 3).

Mk. *ben-den taraf-a* «de ma part, de mon côté, près de moi» VIGUIER, s. 202);

kapu-dan taraf-a bak-arak «regardant du côté de la porte» MEHEMET FOUAD, *Ahzi- Sâr*, s. 163);

o siz-den taraf-a çik-iyor «il est votre partisan» (Sami Bey, taraf kelimesinin aşağısı).

İHTAR. 2. — Uygurca metinlerde yine mef'ulün anh yedişleyen doğruluş *«direction»* ilgisi *siñar* kelimesi bulunuyor ki bu, *yaña*, *yañak* kelimelerinin mânadaşıdır (bk. § 906, zeyil *sonlorında*):

tört-tin (veya: *dört-din*) *siñar* (gökün) dört yanında (A.U.E) «dans les quatre directions (du ciel)»;

alķa-tin (veya: *alku-din*) *siñar* her yandan? (A.U.E) «de tous côtés» RADLOFF, *Petersb. Akademisi Büll.* 15 şubat 1910, s. 220). Mk. *Uigurica*, II, s. 29, I. 21.

Mk. Rubgouzi, Londra yazmaları, yap. 6.:

كار ئەلىپ طاف سىڭار ازاق مە سىڭار *taş-i Ta'if singar azak-i Mekke singar* (A.U.E) «sa tête (étnit - tournée) du côté de Taïf, ses pieds du côté de la Mecque» (Mutlak «mütcerret» haletle).

5. AYRIKSILIK İLGİÇLERİ.

916. Osmanlıca'da en çok kullanılan ayriksılık «exception» ilgiçleri şunlardır :

باشقا *[1]* ve باشعا * *mādā* (= *mā'adā*: o şey ki hadden aşar

[1] Sondaki & düşmüş olup, bunun ashı *baş-kağ* (başlı başına, müstakil) veya *bos-kağ* (boş kalmış olan, serâzat, mutlak) olacak.

baş-kağ kelimesi Bulgaristan Türkleri arasında (müstakil) mânasiyle *baş-da-k* ve Rumeli Türkleri arasında ise, *baş-la-k* suretlerinde kullanılır: *Başına baş-la-k* *kiçina bug-ruk* derler. Bu bakımından mesetâ *bundan başka* tabiri asıl mânasiyle bundan müstakil (olarak) demektir. A.U.E

«ce qui dépasse» ve *غَيْرِي gayri*, *fazla* (asıl mânası: artık «surplus»).

Bütün bunlar ayriksı, müştesna «excepté», illâ «sauf», bir tarafa dursun, bir taraf «à part», hâriç «hormis» mânalarını verirler.

Ml.: (ماعدا، غيرى، فضل) *bun-dan başka (mādā, gayri, fazla)* «à part cela, en outre».

Anadolu'da *mādā* kelimesi bazan *ye-lenimli* «mouillé» bir *d* ile *mad'a, mad-ga* [l] gibi söylenir.

Bu edatlarla yapılmış ilgiçlik tabirler için bk. 1468.

baška kelimesinin de ait olduğu diğer «autre» mânasındaki Türkçe kelimelerin bahsi 343 ünce bendde geçmiştir.

IV. HEM İLGİÇ, HEM SONUÇ OLAN -CE.

917. Türk gramecileri halet sonuçları «désinences casuelles» ile ilgiçleri biribirinden ayırdetmezler. Onlarca berikiler de ötekiler de alelade edatlardır. (*edāt** arapça ki cem'i *edevāt*).

Fakat vaktiyle dilde asıl mânasiyle insıraf «déclinaison» yok idiyse bile, dilin bugünkü halinde bu vardır. Meselâ *den* lâhikası ilk halinde hususi bir ilgiç olmuşsa bile bugün mef'ulün anh alâmetinden başka bir şey değildir.

Halet sonuçlarını vasıflayan ve onları ilgiçlerden ayırdeden şey, gaibe izafet lâhikasını almış bir isme veya bir takım zamirlere (bk. § 254) katıldıkları zaman zamir *n* si denilen bir konsonu kendilerinde geliştirmek gibi bir istidatta olmalarıdır:

Bununla beraber bu iki vazifeden her ikisinin de menzili üzerinde duran bir lâhika vardır ki bu bakımından biz buna *ilgiç — sonuç* «post-position - désinence» adını veriyoruz.

Bu, icap ettiği zaman halet sonuçları gibi kendisinde bir zamir *n* si geliştirir ve görelük (nisbet) «relatif» haleti alâmeti olarak sayılabilir (§ 243), fakat insırafın çerçevesi içine giremeyecek kullanışları da kendinde taşır.

[1] Bk. Léon Mélas'ın *peqoslûğus* Türkçe tercümesi, Atina 1867. (Türkçe konuşan Karamanlı Rumlar için Yunan harfleriyle): *ματσά* s. 55, *ματτία* s. 52. Bu metinlerde yelenim «mouillure» bazan *t* bazan *s* ile gösterilmektedir. Mk. *Aynı eser* Χάλια, s. 48 ve Χάλεα, s. 47 = *Yn. ḥālā*; *alıat* ve *aleat* *ālāt* = *çatl* «instruments». Mk. Hindoğlu nakıl yazılısıyla: *aleat* = *çatl* ve *aléaka* *ālāka* «appartenance» yerine.

Mk. Ermenice nakıl yazılısıyla damaklışık *o* (= ö) ki (Fransızca'nın *œil* kelimesindeki *œ* nin aksı olarak) *eo* suretinde yazılımıştır: *phōp k'ōr* «aveugle» D.J.

Div. L. T. (III. s. 156) da -ce edatının eskiden gibi kelimesindeki aynı salâhiyetle zamirlerde muzaşunileyh. (aidiyet; génitif) haletini yedişleyen bir kıyaslık (teşbih) ilgici olduğunu gösteriyor (Mk. § 874).

لَمْ يَكُنْ يَكُونْ بِهِ أَنْ-مِنْ-قَاءِ بِهِ أَنْ-عَنْ كَيْمَى (A.U.E.)

Küçükse nim «diminutif» olarak kullanılan -cek lâhikasının ifade edebildiği mânâ menevişleri hakkında bk. VIGUER, s. 220 ve 221.

IHTAR. — Eski Osmanlıca'da bu bususılığı gösteren yalnız -ce lâhikası değildi. siz ilgici de halet sonucu olmak derecesine gelmiş ise de, bu oluşma XVI.inci asırda durmuştur (bk. § 881, İhtar).

Diğer taraftan, öteki Türk dillerinde olduğu gibi, eski Osmanlıca'nın da -leyin (-cileyin) ve -ce suretlerinde sonuçları olan bir kıyaslık (teşbih) haleti «cas comparatif» vardı. Bu halet -leyin sonucunun kullanışından çıkış olması (bk. bu edat, hakkında § 890, 3°) ve -ce nin de artık bir kıyas (teşbih) değil, bundan daha mübhüm bir münaşebet bildirmesi cihetinden artık yaşamıyor ve işte bu yüzden biz bunun hakkında *nisbet* «görelilik» haleti «cas relatif» tabirini kabul ettik ki, buna (kıyas ve nisbet haleti «cas comparatif - relatif» de denilebilir. tek edati (§ 889) Çağatayca'da kıyas (teşbih) haleti sonucu olarak kullanılmıştır.

918. -ce lâhikasının *etimolojisi* -ce lâhikası umumiyetle miktar, zaman miktarı, zaman, devir» mânalarını veren [1] çağ kelimesinden gelir:

أون مرتباڭ on, çak-lik (A.U.E) veya اون مرتبهlik on misilik (A.U.E) «découple» (G. D. s. 123);

اول چاغدا ol çag-da (A.U.E) (NEVAI, M. A. s. 45);

اخشام چاغى كلون ahşam çag-i g'el-ün (A.U.E.) «venez le soir» (FETH. AH., s. 172).

[1] Osmanlıca'da çak <çağ> suretinde ses oluşumu «évolution phonétique» mutuzaman olur. Mk. şark Türkçesinde <oğag> Osmanlıca'da ocaq «foyer», çak <ca> oluşunda sondaki boğazlı k'nın kaybolmasına gelince: bu daha evvelce (VIII.inci asırda) Orkhon kitabelerinde görülmüş bir şeydir. Bu etimoloji yine daha önce Böhlingh tarafından verilmiştir.

çag kelimesi de daha çok eski bir pañ kelimesinden ibarettir ki, muhtelif lehçelerde izleri (mk. Kirgizca: şan) bulunan -çan lâhikası da bunu gösterir. Boudagof pañ kelimesini çag in mânadaşı olarak veriyor. Mk. § 1343, Haşiye 3.

Mk. Azerce'de -can ve Çuvaşça'da (vokal ahengi bakımından değişmez olan) çen'ki, bunlar -cek in mânadaşları (§ 905) olup ... e kadar «jusqu'à» mânasiyle ve mef'ulün ileyh almış olarak sınırlıydı edatlar halinde kullanılmışlardır. Bk. DOBROLIOUBOF-ZOLOTNITS-KI, 13.

Yine mk. Tarantı lehçesinde bir näçän ki Osmanlıca'da bir nece «plusieurs» in mânadaşıdır :

bir näçän kün yol yürdi bir nece gün (birçok günler) yol yürüdü (A.U.E) «il marcha pendant plusieurs jours».

bir näçän çan böglärni yiydi bir nece büyük beyleri topladı (A.U.E) «il réunit plusieurs grands princes RADLOFF, Prob., VI [tarantı], s. 81). J. D.

Şekilleri. — Bu lâhika [1] şu şekillerde görülmektedir:

Osmalîcî'da: $\frac{-ce}{-ca}$, $\frac{-cek}{-cak}$; Şark Türkçesinde: $\frac{-ce}{-ça}$, $\frac{-cek}{-çak}$; Kirgize'da: $\frac{-se}{-sa}$.

Yine bu, Çagataycada ki şu mürekkep ilgicile sıkı sıkıya bağlıdır: *cag-lig*, *cak-lik* ki, bu da *-çeli* (-çalı) manzarasında (suretinde) bir lâhika olmuştur.

Bazan $\frac{-cik}{-cik}$, $\frac{-cik (cük)}{-çik}$ ve hattâ öyle görünüyor ki $\frac{-ci}{-çi}$ suretlerinde anlaşılır bulunur, bk. § 509;

[1] (Müstakîl) olan *cak* edatın da ihtimal aynı asla bağlamak yerinde olur ki, bu söyle kullanılmaktadır:

1° *Tahmin ve takrip* «approximation» *katmaç* (*zarf*) i (Şark Türkçesinde: hemen hemen «à peine», söyle böyle, aşağı yukarı «un peu» mânalarıyla):

Ml.: *cak* (ok) *tiri* hemen hemen diri (A.U.E) «à peine vivant»;

anciennement *cak* *cak* *chemen* hemen (A.U.E) «à peine» (G. D. s. 661);

Bu edat kıyaslık «comparatif» le beraber bulunabilir.

Ml.: *ol an-dan cak büyü-k* o ondan hemen daha büyük (A.U.E) «celui-là est un peu plus grand que celui-ci» (G. G. s. 32);

anciennement *cak-gina g'en-râk* hemencecik daha geniş (A.U.E) «un tout petit peu plus grand (vaste: A.U.E), (G. D. s. 22).

-ce(k) lâhikasının küçültümlük «diminutif» (§ 509) diye kullanılmasını şüphesiz ki (*cak taki*: A.U.E) bu kavrama yaklaşımak gerektir [*].

2° Pekiştirimeci «corroboratîf» *katmaç* (*zarf*) ki, bir şeyin bir yerin veya zamanın bildirilişini pekiştirmeye veya kesinlemeye yarar. Bugün yerini *ta* (§ 441) ya bırakmış olan bu edat Bulgarca ve Sırpça'ya geçmiştir. Eski Osmalîcî'dan birkaç örnek:

Ml.: *cay-iñ cak aşağı-sin-da* (A.U.E) «tout au bas du fleuve» (DIETERICI, Chrest., s. 36);

anciennement *ağac-iñ cak doru-sun-a* (A.U.E) «jusqu'au sommet de l'arbre» (Rouen, No. 1493 yazmaları, yap. 22);

مَدِينَةُ الْمِنَاءِ إِذَا كَانَتْ مُوْضِيَّةً *yd-y-iñ orfa yer-i ki cak ok çik-an mevzi-i-dir* (A.U.E) le milieu de l'arc, c'est-à-dire l'endroit précis d'où part la flèche» (Kamus tercümesi, I, 680).

Mk. *Div. L. T.* (1073 yılında), s. 279 a göre:

جَنْ الْأَنْهَى *cak ol at-ni tut-gil* (A.U.E) «attrape ce cheval que voilâ!»;

جَنْ الْأَنْهَى *cak amca-ni ur-gil* (A.U.E) «tire en plein dans le but!»

Giese (s. 54 haşiye) e göre: Anadolu'da *çek* te denir:

بُولَّا لَاقَانِي بِسَسْمِيْدِيمْ *çek* гидердим Misra? böyle olacağımı bilseydim çak giderdim Misra (A.U.E) «si je l'avais su, je serais allé droit en Egypte».

Mk. § 930 sonlarında J. D.

[*] Müellif bu ifadesiyle, küçültüm bildiren *-cak* in, bu ibaredeki *cak* kullanışından doğduğunu anlatmak istiyor.

Halbuki burada küçültüm manası *chemen* demek olan *cak* ta değil, onun ardına gelen Türkçenin eski tasvir edili olan *gina* (*gine*) dedir. Bu itibarla küçültüm manasının *hemen* manasındaki bu *cak* la ilgisi olmasa gerek. Eski Türkçenin küçültüm lâhikası olan *-k(g)ina* (-*k(g)ine*), İhçemizde yoktur. Yalnız (çok zayıf, korada) manasında kullandığımız *kağnem* sıfatında gizlenmiş bulunuyor.

kağ-(ki)nə-m [ahenkşiz] = kadit-eğ-im A.U.E

Mk. Şark Türkçesinde *nâcük* (*Tekz. Evl.* ve *N. M.*), *Nevai*'deki *بِعْض* nasıl «comment?», ve *ba çikli* ki, *bu çaklı* bu kadar «tant» yerindedir; *neçik* *لَفْظٍ* Bibl. nat. yazmaları, F. Arm., 194, yap. 13 V^o, 56, 57 V^o);

Yine mk. *tikin-çi* (A.U.E) (§ 904) -ci-legin lâhikası (§ 890, 4°, s. 598), ve Kirazca küçültüm edatı -si(-çi).

Netice itibariyle bu lâhika söyle bir saymaca yazıla gösterilebilir: -çañ (mk. § 156, zeyil).

Vargulanışa dair ihtar. — Osmanlıca'da bu lâhika boğazlı konsonu ile olduğu zaman daima vurguludur: -ce^ok, ci^ok [1].

-ce şekliyle bulunduğu zaman (*ni^oce* kelimesi müstesna) sonu vokalle biten kelimeler (sonun) daki ses vurgusunu kendisine alır: *ma'nâ-câ*, *zerre-ce* gibi, ve sonu konsonla biten kelimededen sonra kendisi vurgusuz kalır, *târih-ce* gibi. [2] Mk. § 192.

Kullanılışı. — -ce (-cek, vs.) söyle kullanılır:

a. Şark Türkçesinde asıl türeme lâhikası olarak: *arak-çak* hasat «moisson», *bıçan-çak* ot biçimi «fénaison» (G.) ki, bunlar belki *arak çagi*, *biçit çagi* yerindedir. [3]

Osmanlica'daki *koş-çak* «brassière», *el-çek* eldiven «gant» (Karaman lehçesi, I, s. 54) kelimelerine gelince, bunlar küçütlük «diminutif» olarak sayılabilir (§ 509).

- b. Küçütlük olarak, ki 509 ve aşağısı bendlerde bahsedilmiştir.
- c. Bir takım filî lâhikalarının teşkili unsuru olarak (bk. § 868, *sonlarında*, s. 567).
- d. İlgiç - sonuç «postposition - désinence» olarak, ki ilerideki bendlerde bahsedilecektir.

İlgiç - sonuç vazifesini gören -ce, söyle kullanılmaktadır:

1° Mikdarca kıyaslık ilgici ve (neticeleniş yoluyle) sınırlanmış ilgiç olarak;

2° Vasisça kıyaslık ilgici olarak;

3° Mutabıklik (uyarlık) fikri bildiren bir ilgiç olarak;

4° Nisbet (görelilik) haleti sonucu olarak.

[1] Bu küçütlüm lâhikaları kelime sonunda olduğu zaman, diğer lâhikalarda olduğu üzere, vurguyu kendisine alır, ve kendisinden sonra başka bir lâhika geldiği zaman, yine öteki lâhikalarla da olduğu üzere vurguyu sona gelene bırakır. Bu takdirde umumi olan bu vurgulama kaidesinden -çek -çık de nasibini almış olduğuna göre, burada müellifin bunu ayrı bir hususilik diye haşıyelemesi yerinde olmasa gerek. A.U.E

[2] Müellifin verdiği bu kaide ve buna getirdiği misaller fikrimizce doğru görünmiyor, söyle olsa gerek:

-ce şekli olduğu zaman katıldığı kelimenin sonu ister vokalli ister konsonlu olsun vurgu o son hecedeki vokale gider ve -ce vurgusuz kalır:

Ma'nâ-o-ca, *zerre-o-ce*, *ni^oce*, *tari^oh-ce*, *be^on-ce*, *fikri^om-ce*, *insa^on-ca* vs. (A.U.E).

[3] Buol hakikaten eski türkçenin bir başka türlü izafet tarzıdır. Nitekim lehçemizdeki «Zerdâli oluk, Çimen tepe» vs. gibi terkipler de, bu türlü teşekkülerden kalmadır. A.U.E

919. — 1º *Mikdarca kıyaslık ilgici*. -ce (eski kıyaslık hali) [1]-Bu kavram doğrudan doğruya çağ yani mikdar «quantité» kelimesinden türemektedir.

Bu takdirde -ce, mikdar, sayı veya müddet fikri bildiren isimlere katılır ve *kadır* (§ 391) kelimesinin mânadaşı olur ki, esasen yerini gitmekçe buna bırakmaktadır.

Şimdiki Osmanlıca'da bu lâhikanın söylediğimiz bu kavramda olarak hâlâ yaşamakta olduğu basma kalıp tâbirlerden birkaç misal:

«*zerre-ce* «autant qu'un atome» menfi cümlede: «pas le moins du monde»;

جیز یۇز-لەر-قى «par centaines»;

وَكُلُّ bin-Jer-ee «par millions»;

→ Je sens-le-re «durant des années»;

عمری مددی *üm-rü müddet-in-ce* «durant toute sa vie».

Şu aşağıdaki misaller, bu lâhiyatın hâlâ pek çok buluduğu eski Osmanlıca'dan alınmıştır:

216 [2] «*ç*ı *ç*ı dāne bir-in-ce tākat bir dane (boyu) kadar takat «si peu que ce soit de force, de résistance» keli, keli: «autant qu'un grain» (*dāne birince*) [1426 yılı yazmaları, yap. 30 V°];

مُسْلِمَانْ-لار اول کافِرْ-لی اکی کِنْدُورْ-لار كورولدى
 (= kendilerinin iki misli kadir) *gör-är-ler-dî* (A.U.E) «les Musulmans croyaient que les infidèles étaient deux fois plus nombreux qu'eux» (*Aynî eser*, yap. 161 V^o);

[3] سزا میان اینکه بایق عبادت کند sen-iñ 'adl-iñ bñ yil-ltk 'ibädet-çe-dir (A.U.E) «l'esprit de justice vaut autant que 1,000 ans de pratiques religieuses» (Bibl. nat. yazmaları, A.F.T., 87, yap. 17 V°);

در کنکی بودجه اوله آقیلوک [4] بار باستجو اوله (kabri-m-iñ) derin-lüg-i boy-um-ca ol-a eñ-ni-lüg-i [5] yari-sin-ca ol-a (A.U.E) «la profondeur (de ma tombe) devra être égale à ma taille, et sa largeur à la moitié de celle-ci» (Ris. B., 61);

[1] M. Radloff, huzur için «asus quantitatus» tabirini kullanıyor. J. D.

[2] *Dâne birince* leşkili Türkçe'nin bu yoldaki izafet terkipleri arasında kulağa yabanıcı ve şivesizdir; hiç değilse *dâne-nin birince* olmamıştı. Fikrimizce bu *birince* kelimesi, anlı olmasa lâzım gelen *ç*, *ç*, veya *ç*₂ boy-un-caının yanlış bir istinsahî veya öyle okunuşu olsa yeter; *dâne boy-un-ca*=*dâne boyu* kadar *courtant que le dimension d'un grain*, A.U.E.

[3, 4] Aşırı hafifli olan bu kelimeler metinde hârekeliidir. A.U.E.

[5] Aşlı *eñ-li-lüğ-ü*: $l > n$ değişimli ki, bu değişim lehçemizde de durgun *n* den sonra gelen *l*lerde olur: *an-nan* şeker (=unla-n şeker); *yan-mış* (=yan-lış), vs. A.U.E

پلدرم خان مالقوج بکه ایتدى تاتارلار چىرسى بىزىم چۈزىجە وارىدر ددى مالقوج ایتدى اي سلطانم اول كىستان
چەرىپى سنكى چىرك تىدر اوون ئېچى وارىدر بىزىجە يەلدىرىتىم (Bâyezid) han Małkoç beg-e eyit-di Tator-în
çeri-si biz-im çeri-miz-ce var mi-dir dedi Małkoç eyit-di ey Sultân-im ol kim-se-nîn
çeri-si sen-în çeri-ñ kadar on an-ca (= on o kadar) vor-dir (A.U.E) «Bajazet demanda
à Małkoç Bey : (Est-ce que l'armée des Tatars est aussi grande que la nôtre ?) Małkoç
Bey répondit : (Sire, l'armée de cette homme est dix fois plus nombreuse que la tienne.)
(Roven, 1493 yazmaları, yap. 25 V°).

Resûl-ün kırk peggamber-cc kuvvet-i var (A.U.E) «le prophète Mahomet a autant de force virile que quarante prophètes ordinaires» (1426 yılı yazmaları).

Mk. Cabatayca'da:

ایک مخدوچہ فرقی بار iki Mecnun-ca firkat-i bar (A.U.E) «il a autant de tristesse que deux Medinoun» (NEYAİ, Hartmann'e göre, § 75).

İHTAR. — Şark Türk İşçilerinde aynı mânâda olarak -ge ile çag-lik veya çag-lik tabiri kullanılır.

Ml.: يكچوپوق يمۇرتقىسى بىه (كۈمىز) *bir şopçuk yumurtka-sı-ça (g'evher)* (bir sorçen yumurtası kadar «mückevers») «(une pierre précieuse) de la grosseur d'un œuf de moineau» (NEVÄI, M. A., s. 103);

bir yarmak çag-lığ ak mān bir akça kadar beyaz ben (A.U.E) «une verrue (sivilee... A.U.E) blanche grande comme une pièce d'argent» (*Tezkere-i Evliyā*, uygar harflî, yap. 20);

bu it çag-lig mäni köitärgil! bu köpek kadar beni yükselt (Tanrıım) (A.U.E.) «élevez - moi (Seigneur) autant que ce chien» (Aynı eser), yap. 12.

pag-lik kelimesinin (kadar kelimesinde olduğu gibi, bk. § 893) aşağı yukarı tabminen «environ» mânâsını alabildiğine de dikkat edilmeli.

Mİ.: *tört yüz ege-lik molla* dört yüz kadar molla (A.D.E) «environ 400 mullahs» (*Tezkere-i Evlinü*, yap. 30).

Mk. çak-lı kelimesini ve sonra aynı manada: *on beş çak-lı kişi* (A.U.E) «environ quinze personnes» (ABOULGHAZI, s. 115).

Yine m.k. *an çak-lı* [2] o kadar «cautant» ifadesini:

سیزلار کا هر يلدە آن جاقلى ترسى بولىنى siz-lär-gä her yıl-da an çak-li nerse bir-ä-yin siz-lere her yıl o kadar şey vereyim (A.U.E) «je vous en donnerai autant tous les ans» (Aynı eser s. 29).

Evvelerde görüldüğü üzere Osmanlıca -cek lâhikası ve şark İchçelerindeki -ge -çelik, -çek-lı, çak-lı (ki ash çag-lıqdır) meş'ulün ilçeye katıldıkları zaman sınırlamış bir mâna almaktadır (bk. § 905).

Aynı edatlar zamirlere eklenebilir, ve miktar katmaç (zarf)ları yapmağa yaratır: *bun-ca, sun-ca* (§. 474);

[1] Bu arap harfleri kelimelerin v sinde teşdid işaretini ve t sinde esre işaretini var. A.U.E

[2] (*a*, *ol*, *an*) un bir çeşidi olarak yalnız (*an-i*, *an-a*, *an-da*, *an-dan*, *an-ılar*, *an-ıñ*, vs.) gibi tasrifli hallerde kullanılan *an* zamiri, burada mücerret haletinde de kullanılmış görülür. A.U.E.

اولچانلى بىچاقلى: *bu çak-li* (A.U.E), *bu çik-li* (A.U.E), دەنگىلى *sol çak-li* (A.U.E), *ol çak-li* (G.) *bu kadar*, *su kadar*, *o kadar* (A.U.E) «tant»;

ئې neçe (eski Osm.; azerce), جانلىق *ne çak-li* (A.U.E), بىچلىق *ne çe-li* ne kadar (A.U.E) (teke Türkmencesi) «combien?».

920. — 2° Vasisça kıyaslık «comparaison qualitatives» ilgici olan -ce edati bu kavramla bir hareket tarzı, bir icra sureti bildiren ifadelerde kullanılır ki *gibi* (§ 886) «à la manière de, comme» nin mânadaşıdır. Yine mk. -cesine (§ 929) ve -cileyin (§ 890, 4°).

ML.: *asker-ce* «comme un (vrai) militaire, militairement»;
 Çوچۇق-قا *cocuk-ça* «comme un véritable enfant»;
 آدۇم-قا *adam-ça* «d'une façon (digne) d'un homme»;
 اشکىپى *eşek-çe* «comme un âne, sottement»;
 اویله-قا *öyle-ce* «comme cela».

Bu kelimeler sıfat olarak (tarifçi «déterminant» olarak) kullanılabilirler. Mk. § 887.

ML.: *çocuk-ça hareket* «une action comme (celle d') un enfant, un pas de clerc»;
Asker-ce bir temennâ «salut militaire».

921. Kavim isimlerinden yapılmış olan şu aşağıdaki ifadeler de sıfat diye kullanılabilirler:

تۈركى، تۈركىچى *türk-çe* 'osmanlı-ça «à la turque»;
 تۈركىچى لسان *türkçe lisân* «la langue turque»;
 عثمانلىجىق قيافىت *osmanlı-ça kıyāfet* «costume à la turque (à l'ottomane)».

Bu sıfatlar bu defa katmaç (zarf) hizmetini de, isim (alem) hizmetini de görebilirler, ve o zaman bizzat dil ifade ederler.

كىلماڭىچى سولەتكەن *(kalmaç) türk-çe (osman-lı-ça) söylemek* «parler turc»;

اسماقىچى لسانى *(alem) türkçe (osman-lıca) lisân-i* «la langue turque (ottomane)» (keli, keli.: la langue [de] turc);

تۈركىسى ضعيف *(türkçe-si za'if* «son turc est faible, il n'est pas fort en langue turque».

Başka misaller:

فرانزنجي *fransız-ca* (vurgulanışına dikkat) [1].

Fransız gibi mânasiyle (sifat) = «à la française» français, fransız dili mânasiyle (alem) = «de français»;

رومچي *rum-ca* «à la grecque, grec»;

ارمنیچی *ermenî-ce* «armenien»;

آرناوچی *arnavut-ça* «albanais»;

بلغارچی *bulgar-ca* «bulgare»;

صربچی *sırp-ça* «serbe»;

چنگانچی *çingâne-ce* [2] veya قبطیچی *kıpti-ce* «tzigane»;

چارچی *macar-ca* «hongrois»;

پولونچی *polonez-ce* veya لهجى *leh-çe* «polonais (lehli-ce: A.U.E.)»

روسچی *rus-ça* veya روسچی *moskov(f)-ça* «russe»;

انگلیزچی *ingiliz-ce* «anglais»;

آلمانچی *aʃ(a)man-ca*; (ve eski osmanlıca'da): آلمانچی *nemce(se)-ce* «allemand».

Mk. Eski Osmanlıca'dan almış şu misali:

bu yaz-u ne dil-ce-dir (A.U.E) «en quelle langue est cette inscription?» (Rouen, no. 1493 yazmaları yap. 57).

Mk. aşağıdaki buna benzer *ne-ce?* «en quelle langue?», ve *biz-ce* «d'après notre parler, en notre langue».

Ml.: زخمی (استاد) رفیع کعبی (البریسون) دیلار ایزیادی *biz-ce-si isnad ve frenk-çe-si atri-büşyon den-il-ir* «nous appelons (ce rapport grammatical) isnâd ve les Européens le nomment attribution» (AHMED MIDHAT, *Galatât-i terceme* üzerine Saïd - Bey'in, s. 155 - 156).

İHTAR. 1 — Dolaylısız «direct» veya dolaylı «indirect» bir kıyaslama (teşbih) ifade edebilen gibi ilgicinden farklı olarak, -ce lâhikası daima dolaylı yani bir hâzf ve takdire dayanan bir kıyaslama bildirir.

Dolaylısız bir kıyaslama (teşbih) ya misal:

کی بارا و ماز *insan-a ata ana gibi yâr ol-ma-z* (A.U.E) «l'homme n'a pas d'amis comme son père et sa mère» (burada «yar» kelimesi «ata ana» ile doğrudan == dolayısıyla oluyarak, dolayısız kıyaslanmıştır).

Dolaylı bir kıyaslamaya misal:

احمد چو جو تکی *Ahmed çocuk gibi (çocuk-ça)* davranış-dı «Ahmed

[1] Müellif bu kelimedede (vurgulanışa dikkat) dierek vurgu işaretini *fransız-ca* suretiinde birinci hecedeki *a* üzerine koyuyor. Bize bunlarda ve bütün bu gibilerde vurgu, -ce edatından evvelki hecenin vokali üzerinde olacaktır ki, biz öylece tashih ettik. A.U.E

[2] Müellif bunu böyle yanlış bir söyleyişle kaydediyor: *çingenecce* olacak. A.U.E

a ağı comme un enfant» (yani: bir çocuk nasıl davranışsa Ahmed öyle «= o çocuğun davranışsı gibi» davranışlı demekler ki, burada Ahmed doğrudan doğrulara bir «çocuk» la değil; Ahmed'in «davranış»ı bir çocuğun «davranış»ıyla kıyaslanmıştır; bu ise hafız ve takdir «ellişse» li ve dolayısıyla, dolaylı bir kıyaslamadır);

gibi bir başlangıç *«autonomie»*, hakiki bir lâhiķa olup, kendi nevine göre Fransızca'nın *-ment* lâhiķasına mutabık bulunan *-ce* dey daha büyuktur.

Mk. Fransızca'da «Comme un honime» ve «chimainement».

IHTAR 2 — -ce ve -çe lâhikaları zamirlere de katılarak, hal ve tarz katmaçları teşkil ederler (§ 402).

ancq (eski osm.): məqədəsi *ancıqavın* (əjinsj. tel):

-nec (Orkheen kitabeleri, IE Thomsen'dan, 21, 22);

nice (eski osm.):

пїсні (сағатаяқ) наст. зерттейт?

MI.: آیا سوپھی ایک مارک طبقہ ملکہ میوری Aya-Sophie au-ec kim yap-di-lar dar-ma-di (A.U.E) «Sainte-Sophie n'est pas restée telle qu'en l'a construite» (Rouen, 1493 yazmaları, yan, 72);

«*an-ca manca yigſa-gan bol-di*» o kadar bu kadar (= şöyle böyle) ağlar oldu (A.U.E) «*il versa quelques larmes*» (keli, keli.; «*il pleura comme-ai, comme-gas*») [GRENARD, *Journ. asiat.*, 1899, s. 343].

İHTAR. 3 — Çağatayca'da çag-lik (§ 919, İhtar) kelimesi, vasıfça bir kıyaslama da ifade edebilirdi. Bk. PAVET DE COURTEILLE, *Dict.* s, 276. Soudan bir evvelki misal. Mk. Beveridge yazınları, yap. 4, I. 11.

922. — 3e Uyarlık (*mutabakat* «conformité») ilgisi olan -ce. — Bu kavram evvelki ile görelük (nispet: relatif) haleti olanı arasında bir şemdir. -ce böyle kullanıldığı zaman *göre*, *nazaran** «selon, d'après, conformément à»nın mânadasıdır.

Böylece yapılan ifadeler çoğu zaman izafet «mülkiyet» lâhikasıyle beraber bulunur:

ML: **فکر من** *fikr-im-ce* «à mon avis»;

مُؤْكِدٌ *zann-wi-sa* «à mon avis».

Bunlar sık sık ilgiçlik tabirler mahiyetini alırlar.

MI.: مُعِذَّبٌ بِنِسْيَةٍ *mūcib-in-ce* «conformément à...» (keli. keli.: «d'après l'exigence, la nécessité de...»);

iktizā-sin-ca «conformément à...» (keli, keli : «d'après l'exigence, la nécessité de...»);

آرد-مِنْ-قا *ard-ma-ca* «derrière quelqu'un, après quelqu'un, à la suite de quelqu'un (ou de quelque chose; AUE);»:

عَنْهُ 'akab-in-ce «derrière quelqu'un, après quelqu'un, à la suite de quelqu'un (ou de quelque chose: A.U.E)»;

عَنْهُ iz-in-ce «derrière quelqu'un, après quelqu'un, à la suite (la trace) de quelqu'un (ou de quelque chose: A.U.E)»;

Bu tabirler Osmanlıca'da eskidirler.

Ml.: بِزْ مُوسَىكَ آرْدَعْ دَخْ رَسُولْ كَنْدَرْدَكَ بِرْرِيْ ازْنَجْ كَلْدَيلْ : *biz Mūsā-nin ard-in-ca dahi resūl g'ön-der-dik ki bir bir-i iz-in-ce g'el-di-ler* (A.U.E) «nous avons envoyé à la suite de Moïse d'autres prophètes encore, qui se sont succédé les uns aux autres» (keli. keli.: «les uns à la trace des autres») [1426 yılı yazmaları, yap. 77 V°];

عَنْهُ namaz dañ / 1) 'akab-in-ce «après la prière de l'aurore (dañ)» (*Aynı eser*, yap. 117);

[3] [2] انْزَوكَ يَلْسَبْ [3] كَنْ تَاهِينْ [4] g'el-en tābi-'in «les adeptes qui leur ont succédé» (*Aynı eser* yap. 189 V°);

بَلْرَقَابْ دَالْ (نَجْ سَاجِيْ قَراْ) بَلْرَقَابْ دَالْ (Azerice) beg-ler kabak-ca dał-żar-in-ca Hacı Kara, beyler önde, onların ardından Hacı Kara (A.U.E) «les beys en avant et Hadji Kara derrière eux» (FETH ALİ AH, s. 184).

Mk.

kışı-niñ käyn-in-ce barur-sän kişi-nin ard-in-ca gid-er-siñ (A.U.E) «tu le suis» (*Tezk. Evl.*, s. 169, I. 13).

923. — 4° *görelilik* (*nisbilik* «relatif») *haleti sonucu* «désinence» olan -ce — Görelilik haleti (mk. § 243) bir münasebet «relation», bir alâka «rapport» fikri bildirir. Yunanca'nın ve İtalyanca'nın nisbilik meffûlün bihi «accusatif relatif» ile olduğu gibi, arapçanın (جَلْتُ et-temyîz) temyiz (seçileme «spécification») si ile bir benzerliği vardır.

[1] Müellif *namaz-dañ* kelimesini (tan namazı, sabah namazı) manasında alıyor. Bir Türkçeye biri Farsça iki kelimenin Fars tarzında terkip edilmesi mümkün olsa bile, bunu *namaz-i dañ* okumak lâzımdır. Fikrimizde buradaki arap harfli *dañ* hecesi, *et-iñ* yazılışından bozuna olup kelime *namaz-iñ* okunmak gerektir; ve sadece «namazın ardına» demektir. A.U.E

[2, 3] Bu kelimeler metinde hareketlidir. A.U.E

[4] Müellif *yılısince* kelimesinde *yılı* yi *yele* nin bir çeşidi sayarak «at yelen» manasına alıyor; halbuki bu kelime (ardına) demektr; Bk. (Tuhfet-üz-zekiye): *yılı-mek* = inzimam etmek, katılmak; *yılı* (Çağ.) birbirine katılmış olan fertler, kalabalık (halk, ahalî). A.U.E

Bunun Fransızca muadilleri ise «quant à, relativement à, en ce qui concerne, par rapport à, en matière de, au point de vue de» gibi epeyce değişken olabilir.

Ml.: *بِنْ-سَهْ* *ben-ce* «quant à moi, en ce qui me concerne»; (bana göre);
مَنْاجَهْ *ma'na-ca* «au point de vue du sens» (A.U.E)

أَوْ بِنْدَنْ يَاشْجَهْ دَهَا بُرْوَكْسَرْ او بندن ياشجه دها بروكسر *o ben-den yaş-ca daha büyük-dür* «il est plus âgé que moi» (keli. keli.: plus grand quant à l'âge). (yaş hususunda, yaş itibariyle).

924. Cümelenin sıli mechul ise -ce lâhikasıyle gösterilen görelilik haleti, bazan bir mef'ulün fih «locatif» e, bazan bir aletlik, vasıtalık «instrumental» lâhikasına muadil olur [1].

Ml.: *بُرْأَجَهْ بِلِينْجَورْ* *bura-ca bil-in-me-yor* «il n'est pas connu ici» (keli. keli.: «quant à cet endroit»); mef'ulün-fih ile *burada* kelimesi de, *bura-ca* söylenebilir) [1];

دَوْلَجَهْ قَبُولْ اُولَانْ فَيَاتْ *devlet-ce kabül ol-un-an fiyat* «prix qui a été accepté par la Gouvernement».

Arapça isını - mef'ul «participe passif» lerle misaller:

هُرْ كَسْبَجَهْ مَعْلُومْ *her kes-ce ma'lûm* «connu de tout le monde»;

مَلْجَهْ كَعْمَلْلَهْ مَعْلُومْ *cümle-ce müsellem* «concédé, reconnu par tous»;

بِزَهْ كَعْمَلْلَهْ مُسْتَأْمَلْ *biz-ce müsta'mel* «employé par nous, chez nous».

IHTAR. — Eskiden nerede «où» yerine (mef'ulün fih ile) *kan-da* veya (görelilik haleti ile) *kan-ça* kelimeleri farksız olarak kullanılırdı (1426 yılı yazmaları, yap. 75). Mk. § 934 *sonlarında*.

Su aşağıdaki misalde görelilik haleti (gidişli «allatif») bir mef'ulün ileh *«datif»* yerine deder:

Ordu-na hatt-i hümayun yaz ki herkes yer-li yer-in-ce git-sin «envoie un ordre à ton armée enjoignant à tout un chacun de rentrer chez lui» [2] (TAMB. AR. s. 42).

[1,1] Bunu müellisin mef'ulün fih haleti yerinde söylemesi bize doğru görünmüyör. Böyleleri umumiyetle «marifetiyle, tarafından» demek olup, yalnız (vasıtalık ve aletlik «instrumental») rolündedir:

Buraea (bura [halkı] tarafından) bilinmiyor;

Devletçe (devlet tarafından) kabul olunan fiyat;

Herkesçe (herkes tarafından) malüm;

Cümleee (cümle tarafından) müsellem;

Bizee (bizim tarafından) müstamel, vs. A.U.E

[2] Envoie un ordre (= un écrit auguste) à ton armée disant que chacun rentre à sa propre habitation (yer-lü yer-in-ce). A.U.E

925. -ce lâbîkâsının asıl hâlet sonuçları kadar sık kullanılmaması, onun yerine da-ha sarîh ve kesin mânâlı birçok tabirler kullanılmakta olmasından ileri gelmektedir. Diğer taraftan Türkçe'de Arapça kelimeler oldu mu, bazan bunlara görelilik mef'ûlün bîh hâletini kullanmayı tercih ederler. Şu aşağıdaki cümlede her iki suretle ifade edişin yan yana misalleri görülmektedir;

Mİ.: شرق تورکجهسى تلفظىچە و م سورت اوچىمۇدۇ بىر آز قىبا، و بىرم غرب تورکجهمىز اىلسە چوقق دەن ئىزىفىدر، لىكىن قادىدە و اساسا شرق تورکجهسى طوغىرى و بىزىكى غلاظىدر *sark türk-çe-si telâffuz-ca ve süret-i-ifâde-ce bir az kaba, ve biz-im garb türk-çe-miz ise çok daha zarif-dir, lakin kâ'ïdeten ve esâsen şark türkçe-si doğru ve biz-im-ki galat-dir* «le turc oriental, au point de vue de la prononciation et de la manière de s'exprimer (du style), est un peu grossier; quant à notre turc occidental, il est beaucoup plus élégant. Mais au point de vue de la règle et des principes, le turc oriental est exact (pur); quant au nôtre, il est érroné (altéré)» (Sami - Bey).

926. Husasi kullanilisları. — 1° -ce (-cek) lâhikası bir takım topluluk «collectif» isimlerine katılıarak umumulk «totalité» fikri tanıyan bir nevi görelilik (nisbilik) haleti teskil edebilir.

MI.: *âile-ce* (g'ez-mek) *otur-mak...* «voyager» (dememer...) avec (toute sa famille);

kadi-yı k'öy-ce kabül et-di-ler «on reçut le Qadi avec tout le village» (= «tout le village alla à sa rencontre»).

Anadolu'da aynı kavramda olarak ~~de~~ -cek şekli kullanılır:

âile-cek (= *horanta-cak*: Adana ve Karaman taraflarında);
k'öy-cek.

IHTAR. — Bu tabirlere bütün «tout» mânasında *ç^çıst ol-an-ca* (keli, keli, : var olan kadar «autant qu'il y'en a, dans la mesure de ce qu' il existe») yi da katmali. (Bu kelime esasen kendiliğinden bir umumluk mânası taşıyan *ol-mak* ve daha iyisi *var ol-mak* mastarının ortası *ol-an-* dan yapılmadır) [Mk, § 1203 ve 1198, İhtar].

Ml.: *ol-an-ca kuvvet-i-ile* = *وار قويّة فوجيه ol-an-ca kuvvet-i-ile* «de toute sa force».

Şark lehçelerinde doğrudan doğruya *bar* (= var) kelimesinden yine bütün «tout» münasidine (keli, keli.: var (olan) kadar: A.U.E) *bar-ça* kelimesini yaparlar.

əl-an-ca kelimesi, alem olarak varlık, bütün varlık «le tout, tout l'avoir» manasını verir,

Ml. : *al-an-ca-sin-dan soy-ul-du* «il fut dépouillé de tout ce qu'il possédaient» (MIHRI, *Letāif-i Asār*, s. 8).

Mk, başka bir misal (§ 1471, zeyil, ilk kelimeler: *كُوْنِدَةٌ*);

اینچی اولوب اولاً بحصى بو دکل سکا وز وار دنچی سو بیلیعك
ancak ol-up ol-an-ca-sı bu değil sañ-a söz var dahi söyle-yecek «mais ce n'est pas tout (*ol-up ol-an-ca-sı*); j'ai (encore A.U.E) à te dire quelque chose» (DE CARBOGNAND, Gram. turca s. 667;

Ayai cünle Yunanca yazılmış Alexandrides'in grameri [Viyana, 1812, s. 147] ine
alınmıştır.)

Su misalde olanca kelimesi kendi ortaç mahiyetini halâ yaşamış görünüyor:

[1] كُر اول طورجهلوك يروفلن اسْتَرْ-كَهْ وايوز الشجاعونه *جَاهَادُرْ-سَانْ* *gavu kif-in-an-in iste-r-se-n̄ ve uyuз ol-an-ca-jar-in-a timar ed-er-señ eger o davar (ko-yun) ciklarin zayı kılınanlarını ararsan ve uyuz olanları kadarını tıhar edersen (A.U.E) «si tu ebereches ceux des moutons qui se sont perdus et soignes tous ceux d'entre eux qui sont (ol-an-ca-lar-in-a) atteints de gale» (1426 yılı yazmaları, yap. 216 V°).*

Aşağıki cümlede yine böyle fakat bu defa *el-e gir-mek* «se laisser prendre, être pris» (keli, keli, : «entrer dans la main») masalarından yapılmış bir şekil var:

*بَدِئِي اسْمَانَكْ تُوْعَا عَصْبَانِي... ظَاهِرْ اوْغُورْ بَهْ جَالْ وَبِرْ بَوبْ الْكَبِيرْ فَهُوْ سَكْ باخْ كَسْبُ... bedevî üme-râ-nûñ ey nev'an? 'isyân-t... zâhir ol-ur-sa mecal vir-me-yâb, el-e gir-en-ce-sin-iñ bas-in k'es-üb... (A.U.E) «il éclate quelque révolte d'emirs bédouins, on coupera (sans relâche A.U.E) la tête de tous ceux qui seront pris» *Kânum-Nâme-i Misir* yap. 38 V°, Rouen kütüphanesi yazmaları, XVme asır sonu) [2].*

927. — 2° Bazı hallerde ise -ce lâhikası aksine bir kısınlayış *restriction* bir sınırlayış *limitation* fikri taşıyor görünülmektedir. O zaman -caк lâhikasını toptan bir miktar *quantité totale* bildirecek yerde, «yalnız gösterilen bir miktarı bildirip bu miktarдан fazlasını bildirmez».

an-caк (== o kadar: A.U.E) zarfının ilkinlik *primitif* manası da böyle idi (bk. § 439, 430).

Yine m.k. Azere'de: *اَنْ-قَاهْ* *iki-re-si* yalnız o ikisi *asseurement -ees deux-lis* (FETÜL. Ajj., s. 73).

Bu kavram tâhni'n katmaç (zarf) i olan -caк in manasına yaklaşıyor (bk. § 918, başıye 1) ve -ce lâhikasının kullanış menşei olarak görünüyor.

928. -ce lâhikasının uzantısı. — Bazan -ce lâhikası lehçelerde -cez uzanık şekliyle görünür.

M.l.: *bog-un-ca-z*, (*boy-un-ca*) yerine «le long de...» (Makedonya'da Çetirok köylülerinin lehçesinde) [3].

[1] Başdan ve sondan iki kelimededen madasında bu arap harfleri kelimeler hep hizereklidir. A.U.E

[2] *Çetirok* in Karaman Türkçesine tereümnesinde yelecek kadar, yeter mikarda *suffisant* manasında *yet-en-çe-lük* tabiri bulunmaktadır:

yet-en-çe-lük ücret-dir «c'est un salaire suffisant» *لَهُ دِرْدِيْرْ يَسْكُدْ*, II. s. 123. *yet-en*, *yet-mek* «suffire» masalarından ismi fail ve ismi mefü'l mînâlı bir ortaçtır; fakat bu kelimenin bütününe acaba *yetencelik* gibi toptanlık «totalité» bildiren nisbilik (görelilik) haletinin bir uzantısı diye mi... yoksa *yeten-çelik* i böyle sayıp, bundan *çelik* kısmının § 919, İhtarda bahsi geçenler neinden mürekkep bir ilgiç diye mi almak lazımlı geleceğini bilmiyoruz. J. D.

[3] Başka bir misal: *Firanız-cez, imansız-cez, dinsiz-cez, kalem-le yaz-ı-ı-ma-yacak* (vaktiyle Selânik'te okuduğum bir mektepte Fransız kalem uciyle hazırladığım Arapça vazifelerinden birinin altına Arapça ve ulamı diniye hocam rahmetli Hüseyin Hüsün Efendi'nin (Makedonya'da Porey kasabasından) yazdığı ihtar... bcp p. imlâsiyle).

Borsada iken muhtelif ağızlardan işittiğim şart siygalarının cemi mültekelliimlerindeki z ler bu cinsten olmayıp, k, k zamırleri yerine kullanılan z zamırleridir: *gelse-z*, *al-sa-z* (= gelsek, alsak) A.U.E

Aynı uzanti Anadolu'da bilhassa *-dik-çe*, (*g*)*in-ce* ve *-(g)icek* gibi nakkak «gérondif» fiil siygalarında (bk. § 1370, İhtar, 2) bulunur.

Küçültümlerin uzantısında bulunan *-ez* unsuru (*ev-ceg-iz*: A.U.E) bunlara yaklaşılmalıdır (§ 509 ve 510).

Ve bütün bu yaklaşırımlar, bütün bu muhtelif unsurların menşe ortaklığına dair olan bizim nazariyemizin lehinde bulunan bir alay delillerden ibarettir (§ 930).

929. — *ce-sin-e*
— *ca-sin-a* lâhikası.

Bu, *-sine* unsuruyle pekiştirilen *-ce* lâhikasından ibarettir ki, bu *-sine* unsuru da *-sin* suretindeki gaibe izafet «mülkiyet» lâhikasıyle meş'ulün ileyhinden yapılmış görünüyor. Mk. § 517, zeyil ve 796.

-cesine lâhikası birkaç ismē ve ortaçlara da katılır.

İsimlere katıldığı zaman, 2° *-ce* lâhikasıyle, fakat ondan daha fazla bir şiddette olmak üzere aynı mânada olur (bk. § 920).

Ml.: *adam-casina* «comme un homme»;

böyle-cesine «comme ceci»;

düşman-casina intikam almak «se venger comme un ennemi»;

canavar-casina harek'et «manière d'agir digne d'un sauvage (keli. keli.: «procédé comme celui d'une bête féroce»);

çılgın-casina sev-mek «aimer à la folie»;

kör-cesine müteassib «avecuglément fanatique» (YĀKUB KADRI, *Bir Serencām* s. 101).

Fiil siygalarına katıldığı zaman kıyaslama ilgiçlik tâbirleri yapılamaga yarar ki, böylelerinden § 1458 ve aşağısında bahsedilecektir.

-ce lâhikasının şimdiki Osmanlıça'da bu hassası yoktur.

IHTAR. — Eski Osmanlıca'dan alınan şu aşağıdaki cümlede *kanca-sına* (*kanca* ya yaklaştırılacek, nk. § 924, İhtar) nereye olursa olsun «où que ce soit, n'importe où».

[1] اری دستور نسوزن اوندن چوب فوج سینا درجا *er-i destur-un-suz-un ev-in-den çık-ub kanca-sına var-ma-ga* «qui elle ne sorte pas hors de sa maison pour se rendre en aucun endroit (*kanca-sın-a-ya*) [2] sans la permission de son mari» 1426 yılı yazmaları, yap. 127 V°).

[1] اوندن ve درجا kelimeleri asıl metinde hârekeliidir. A.U.E

[2] Müellîf Arap harflisiinde yerli yerine konumyan noktalardan dolayı kelimeyi böyle okuyarsa da bize bu, bizim okunduğumuz gibi sonda ya olmadan sadece *kanca-sına* olsa gerek. A.U.E

930. Kiyaslık ilgiçler üzerine görüşler ve *et tek edatının etimolojisi*. — Bundan evvelki *sergileyişten* şöyle bir gelişme çıkarabiliriz:

Miktar «quantité» fikrini bildiren bazı kelimeler] (çög ve daba sonraları *kadar*) önce mikdar (= kadar, «autant»), sonra vasif «qualité» (= gibi «comme») mânâsında kiyaslık ilgiçler olurlar. En sonra mef'ulün ileyhe katılarak sınırlı ilgiçler (= e kadar «jusqu'à») halini alırlar.

Şimdi (-dek)tek kiyaslama ilgicinin de aynı oluşuma uğradığını meydana çıkarmak meselesi kalmıyor. Bu kelime esasen miktar «quantité» mânâsında *dən* den geliyor ki, bunu da şu aşağıdaki kavram ve şekillerde buluyoruz:

Müsavi olan iki niktardan her biri (mücerret mânâsıyla).

Bir yük hayvanına yükletilen yükün iki kısmından her biri (müşahhas mânâsıyla: A.U.E.) ki bunlara *deng*, veya *tek(dek)* [1] (ve lehçelerde) *tag* derler.

tek: müsavi bir birlik «unité égale», eş «pendant», çiftin bir tanesi «qui fait la paire»:

bu şamdan-in bir tek-i var »ce chandelier a un pendant» (İstanbul çarşısında iştilmiş bir cümle).

کوچک آراش ب تکی جوچی دیگر کی غائب او باش ایدی
küpe-gi ara-mış bir tek-in-i buğ-
mas, diger tek-i gâib ol-muş idi (A.U.E) «elle chercha ses boucles d'oreille et en trouva une, l'autre de la même paire était perdue (Türk Masaçı-ler-i, s. 81).

Mk. Azeree:

کوچک آراش ب تکی جوچی دیگر کی غائب او باش ایدی
baş-mak-im-ın tay-i ayag-im-dan sür-çüb cih-di (A.U.E)
tune de mes chaussures a glissé de mon pied» (FETH. AH., s. 163).

Umumiyetle birlik «unité en général»: *tek* (Çağatayca: *đi tak*) biricik, çift olmayan «unique, impair» (*çift in ziddi*);

tek-in [1] yalnız «seul»;

tekin-siz [2] (perilerle) sık sık ziyaret edilen «chanté (par les esprits)»;

[1] *deng* şeklinde dişli genizlikti (n: A.U.E) (bk. § 73) ayrışarak iki sea *ng* olmuştur, *tek* *<dek* şeklinde ise bu basit bir bogazlı haline gelmiştir (bk. § 74).

Bir Karamanlı hristiyan bana (*kafa dengi* tabirindeki) *deng* kelimesini şöyle anlatmıştır:

Iki çuval dol-dur-ul-sa, çuval de-me-z-ler kitbar-im-si dek de-r-ler «quand on a rempli deux sacs (d'une même charge), il est plus distingué d'employer le mot *dek* (pour désigner chacun d'eux)».

tek kelimesi arapça'nın *سج* *ferde* «unité, demi-chARGE» kelimesine muadildir. Bilindiği üzere bu kelime Arapça'dan Fransızca'ya «ferde» suretinde geçmiştir ki, Yemen «Moka» kalvesi *dengi* demektir. J.D.

[2] İhtimal *tekin* kelimesini sınırlı ilgiç olan *değin* şeklinde yaklaştırmak gerekdir ki, bu taktirde bunu (fülcil değil de) isimcil bir menşeden söylemeli; mk. § 904. Bu Fransızca'yı muhtemel kılan şudur ki, *-in* lâhikasının *eng* ile muvazi bir kullanışının izleri vardır, (*s-(c)e* olan) Kirgizen'da *şägin* şekli (Melioranski) sınırlı ilgiç olarak görülmüyor.

-leyin *-leyin* «comme» lâhikası (§ 890, 3°) nu bir çeşidi olan *-deyin* ile bu *değin* kelimesini *IX* beeayışi yapılan Türk dillerinde birbirine karıştırmamalı. J.D.

Mk. şark Türkçesinde : *tip tük ve tigin* [1] bedava, cuba «gratia» (G.).

Müsavi, muadil, denk «égal, équivalent» : Çuğatnyc'a'da *tän, tiñ*; ve *iz* ile uzantılı (uzantılı) olarak : *täg-iz, tig-iz*:

تیکز اورلش نی تینکه تلغای ایزدوك
[2] *tigiz* *kil-gay ir-dü-k*
(her) parçayı deng (müsavi) yapardık (A.U.E) «nous aurions fait part égale» (HAKIM-ATA, 1.221 ve 228).

Mk. *tay-das* (Karaman Türkçesi; *Tepennetis*, II, s. 3, l. 2),

tag-taş (Azerice: FETH, ATI, s, 65 ve 103);

tän-tuş تینکه توبلق (*ting taş-luk* da, NEVAÜ, M. A. s, 107);

dañ-das (A.U.E), RADLOFF, III, s. 1658: Arkadaş, eş «compagnon, égal»;

Mk. [3] *مسکا توش تکا توش* yok san-ğ'a tüs täng-ä «certes tu n'as pas d'égal» (*Kutadga Bilig*, Kahire yazması, misra 7).

Müsavi, düz «égal, uni» *مسکه* [4] *tigiz yer* düz yer yanı ova [explaine] (G.); *deñiz* [4] «mer».

Böhltingk (*Vocab.*, s, 94) e göre, *tän* Yakutça'da denk yanı düz «égal (uni)» ve müsavi, muadil «égal (équivalent)»; düz satır «surface uni», müsavilik «égalité», çift olma «parité» mânasındadır; *manaxa tän* aynı surete «de la même façon».

Aynı müellif bu kelimeyi Mogolca'nın müvazilik «équilibre», müsavilik «égalité», benzerlik «ressemblance» mânasındaki *مسکه teng* kelimesine yaklaşırıyor (Kowalewski'ye atfen).

Rahat «tranquille» suskun «silencieux», dikkatli «attentif».

مسکه تک *tik* [5] *kaʃ-di-ʃar* hayrelten susa kaldılar (A.U.E) «ils demeurent muets de surprise» (HAKIM ATA, 1078) [6];

[1] tek kelimesi «yalnız ve hali» mânasiyle Farsçaya da geçmiştir: Tek ü tenhā. Buradaki *tek-in* «yalnız ve hali» mânasında olup, *tekin-siz* de (perilerden) yalnız ve hali olmayan mânasında görünüyor. Şehzade mânasında olan *tek-in* ise belki asıl mânasıyle *tik-in* «dikilmiş, nasbedilmiş, kaymakam» olup, yalnız şehzadelerin babaları han yerine hükümet edenleri mânasında olacak. A.U.E

[2] Bu Arapça harfli kelimelerde *ج* harfi sağır kâf yanı *nğ* yerinde de kullanılmıştır. Bunun *tinğiz* okunması muhtemeldir. A.U.E

[3] Bu misraın aslı Kahire nüshasında şöyledir:

مسکه سن اورن يوق سشكا توش *sen ök sen adın yok sanğa taş teng-ä* yanı (ancak sensin, gayri yok sana eş, denk, hal)... s. 12, satır 14.

taş kelimesi karşılaşmak mânasında *taş-mak* mastarını vermiş görünüyor. Karşılaşan, karşı duran mânasında *taş-man* farsça (düşmen) kelimesini vermiş olabilir.. *teng-ä* sonundaki ä (a) ise, lehçemizde tekit edatıdır ki, bir çeşidi de *ha* dir: *gelsen-e, alsan-a, yaz ha, vs.* gibi. A.U.E

[4] *tigiz* kelimesindeki *g* nin de aslı *nğ* olabilir. A.U.E

[5] Lehçemizde de bu mânâ ile kullanıldığı vardır: tek durur mu elinde çifte var + Rahim yoktur sizi görürse kıyar — Muallim Naci. A.U.E

[6] Bu kelimenin aslı belki *tañ* «şاشkını, bayrette» dir. Yoksa müellifin tercumesinde verdiği bu bayret mânası *tik* kelimesinden çıkmaz. A.U.E

اَوْنُونْ چِقَارْمَايِنْ حَيْكَ اوْلَوْرْدِيْلَارْ ün-ün çik-ar-ma-yin tik ol-tur-di-lar sesini 'çıkarma-yarak susmuş oturdular (A.U.E) «ils s'assirent, sans souffler mot, en silence» Aynı eser, I, 440).

Mk. Osmanlıca'da: *din-il-mek* [1] rahat etmek «se calmer».

deñ kelimesi çag da olduğu gibi edat olmadan evvel katmaç (zarf) ve sonra (-li ile, mk. § 918) mürekkep ilgiç olarak kullanılmıştır:

Bu deñ-lü bu misil-li «ainsi» § 344, İhtar; «autant» o kadar 1426 yılı yazmaları, yap. 281 V^o);

Ne deñ-lü (§ 402) ne misil-li, ne gibi, ne kadar:

گَيْكَ دَعَى لَهُ دَكَرْ رَغْبَةً وَارْ g'eyik destan-i deñ-lü rağbet-i var «c'est aussi populaire que la fable du cerf» (LATIFI, Tezk., s. 304).

Kiyashk edati olarak kullanılan -tek, (-dek) (dag) *teg, deg, diğ (diğ)* hakkında bk. § 889, ve sınırlayış edati olarak kullanımları hakkında bk. § 904.

Yine mk. sınırlayış ilgiç olarak kullanılan *taklı* (§ 904).

Hattâ bu kelimenin pekiştirimeci «corraboratif» bir edat olarak kullanıldığıının izleri de var (§ 999, 1000 ve 1043 ki, bu da *deñ* ve çok «§ 918, haşiye, 2°» kelimeleri arasındaki muvaziliği tamamlıyor).

Vignier (s. 185) *çak* in manadışı olarak pekiştirimeci *tak* (veya *ta*) edatını veriyor:

çak veya *tak* veya *ta bura-yâ-dak* «jusqu' ici».

Yine mk. Trabzon lehçesinde *tak Van-a* (*gitmek*) in Van'a (yani uzaklara) gitmek «aller tout au loin) jusqu'à Van; (pousser) jusqu'à Van» (PISSAREF, Zapiski vost. otd., XIII, 1901, s. 173 ve aşağısı, vers 113).

441inci hende bahsi geçen *ta* edati aynı sesli *tā* suretindeki Faraça kelime ile karışabilir, fakat sizinmize bu, Türkçe (*deñ* yerinde) *tak* dan türemedir. Yine bunlarda bir taraftan (*tak* a muvazi bir şekil olan; mk. *çek* ve *çak*, mk. § 918, *sonları*) *tek* ile, bir taraftan da Farşca'daki *tāk* (ki bundan: *tākim* doğmuştur) arasında iltibas olmuştur.

İHTAR. — Yine pekiştirim edati olan *deñ* in, mef'ülün sîh haleti sonucu olan -de (ki aslı olan -dek den boğazlı & düşümlüdür) ve mef'ülün anh haleti sonucu olan -den'e menşe olduğunun belki de kabul etmek lazımlı gelir. Bu faraziyenin Türkçedeki insiraf adéelümonis⁺ tarihinin bazı karaoluk noktalarını aydınlatmak gibi bir sayfası vardır. Bu takıldırda Orkhon kitabelerinde, -denin neden bazan -den yerine kullanılmış olduğunu sırrı anlaşılmış olur. (M. : *an-da kisrū* ondan sonra «après celà»; Radloff da K, Thomsen de IE, I, 29 ve 31; mk. *Uigurica* s. 10.

iki yaş-da olt-in oglan iki yaşın(dan aşağıda çocuk «enfant aus-dessous de deux ans», ve yine aynı lâhikâmin nedon eski Osmanlıca'da bir mef'ülün ileyh - mef'ülün anh, (mef'ülün sîh A.U.E) lâhikası olarak (*kan-da g'id-er-sin* nereye gidersin «où vas-tu?» kullanılmış olduğu bilinmiş olur. Diğer taraftan bilindiği üzere -den bir sınırlayış ilgiç (= degen «jusqu'à») olmuştur (§ 904).

En sonra şuna da dikkat edilmeli ki Altayca'da mef'ülün anh sonucu: *deñ* (teñ) dir.

[1] Osmanlıca'da bu masalar, *din-le-n-mek* te görülen *din* (*tin*) kökündendir ki bu, (nefes, ruh) mânastırıdır: *din-le-n-mek* neslenmek, istirak etmek, *din-mek* «rahat etmek» mânasına olup, bunu *din-il-mek* şekli olduğunu bilmiyoruz, A.U.E

Aynı faraziye ile *Katadgu Bılıg* de görülen ve zamırlerin aidiyet «génitif» haletine *din* (veya *tin?*) edatını getirmekle yapılan (zamırlerin mef'ulün anhı) ndaki bu yapılışın mânası izah edilebilir:

sān-in-din kōl-ub senden isteyip (A.U.E) «en te demandant» 41, beyit, 11;

an-iñ-din naru on-dan öte (A.U.E) «au delà de lui» (31, beyit 15);

man-iñ-dm pazagi (= *basagi* okunacak) bundan sonrası (A.U.E) «qui est après celui-ci» (37, beyit, 25), vs.

Bilindiği üzere *tek* (ki aslı: *teñ ,deñ*) edati, kıyaslık bir edat olarak kullanıldığı zaman zamırlerin aidiyet haletini «génitif» yedişler.

Bu ise bizi, mef'ulün anh haletinin eskiden bir kıyaslık haleti olduğu fikrini kabule sevkediyor (ki bunu mef'ulün anh yedişleyen sıfatlarda kıyaslama derecesi meşhumuna yaklaşmalıdır, § 367). Kıyaslama fikri önce nisbetsizlik «disparité», sonra da bugünkü gündeme mef'ulün anhın seçkin vasıti olan uzaklaşım «éloignement» fikrine doğru bir olusukluk geçirmiş olacak. § 278.

Mef'ulün anh mânasının gelişmesine gelince, ce suretinde başka bir kıyaslık edatının bunu oraya götürdüğü daha evvelce görülmüştü (§ 924).

V. İLGİÇLİK TABİRLER.

931. Türkçenin ilgiçleri sayıca azdır: Şuna dikkat edilmişstır ki Fransızca'nın meselâ «sous, devant, derrière» gibi ilgiçlerinin Türkçe karşılıkları yoktur. Diğer taraftan içlerinden bir kaçı (meselâ: *üzre, içre, taşra, gaña*) bugünkü kullanıştan çekilmiş bulunuyor. Türkçede bu ilgiç kılığı, onların yerine sık sık ilgiçlik tabirler kullanılmakla önlenmiş oluyor.

İlgicilik tabirler mücerret bir mesafe veya mekân (bk. § 389) ve daha scyrek bir surette sebep, tarz vs. fikrini saklıyan bir alem isminden teşkil ediliyor. Bu alem ismi (meselâ *üst «le dessus»*) den sonra bir izafet (mülkiyet) lâhikası getiriliyor ki, bu normal olarak bir ilgiç alması gereken bir isme irca alâmeti hizmetini görüyor.

Ve işte böyle teşkil edilen tabir bir katmaç (*zarf*) haline veya nisbilik (*görelilik*) haletine konuluyor.

Ml.: *üst-ün-de* «sur...», keli. keli.: «dans son dessus, dans le dessus de...».

İlgicilik tabirlerde görülen izafet «mülkiyet» lâhikasının mercii aynı cümlede söylemiş ise, bu tabirle birinci haddini kendisinin ikinci haddini ilgiçlik tabirin teşkil ettiği bir izafet terkibi teşkil eder.

Ml.: *ev-iñ üst-ün-de* «sur la maison», keli. keli.: «dans le dessus de la maison» [1].

[1] (Sebep bildiren) ilgiçlik tabirlerin, (izafet «mülkiyet» lâhikası olmadan) mef'ulün anh haletinde bir alem isminiyle teşkil edilen bir başka nev'i vardır. Bunlar *hades* isimleriue katılarak sebep mânâlı ilgiçlik tabirler içinde getirirler (bk. § 1440) J. D.

932. İzafet «mülkiyet» lâhikası şahis mefhumuna (= birinci şahis zamirine) ırca alâmeti hizmetini görüyorsa merciin söylemesine lüzum yoktur.

Ml.: *üst-üm-de* «sur moi», keli. keli.: «dans mon dessus».

İzafet «mülkiyet» lâhikası mübhem bir ırca alâmeti (§ 234) olduğu zaman da böyledir:

üst-ün-de «dessus», keli. keli.: «dans le dessus de la chose».

Bu ifadeler Fransızca'nın «devant, dessus, derrière vs...» katmaç (zarf)larına muadil hakiki katmaçlık tabirler teşkil ederler. Böyle ifade ediş tarzı Osmanlıca'da pek revaçdadır.

Ml.: *üst-ün-de brak-di-m* «je l'ai laissé dessus»;

iç-in-de kaş-di «il est resté dedans», vs. (mk. § 392, İhtar).

933. İlgiçlik tabir, normal olank bir ilgiç olmasa gereken isimle bir izafet «mülkiyet» terkibi teşkil eder. Bu iftiharla bundan evvelce geçen mutalealar sadece izafet «mülkiyet» terkibine taallük eden kaidelerin tabbikinden başka bir şey değildir (bk., § 1091 ve 1092).

Bunun neticesi olank ilgiçin gramerece rolüyle ilgiç tabirinin gramerece rolü arasında mühim bir fark çıkar. İlgiç daima başka bir kelime ile beraber bulunan bir edattır. İlgiçlik tabir ise bir izafet «mülkiyet» terkibinin hadlerinden biridir, ve bazı hallerde yalnız başına kendi rolünü görebilir.

934. *İlgiçlik tabirlerin halet sonuçları*. — Mekân (veya zaman) ilgiçlik tabirleri (mef'ulün fih, meff'ulün ileyh, meff'ulün anlı gibi) katmaçlk bir halet veya nisbilik (görelilik «relatif») haletini alırlar.

Ml.: *Meff'ulün fih*: اوستاده ev(iñ) *üst-ün-de* «sur la maison»;

اووزناده ev(iñ) *üzer-in-de* «sur la maison»;

ki bunlarda olmak, bulunmak «re trouver, être» gibi (alelâde bir yerleşirlik «localisation») mânası saklidır.

Mef'ulün ileyh: اوستاده ev-(iñ) *üst-ün-e* «sur la maison»;

اووزناده ev-(iñ) *üzer-in-e* «sur la maison»,

ki bunlarda çıkmak, düşmek, vs... «tomber, monter» vs. gibi (bir şeye doğru meyil, yaklaşılık [1]) gibi bir mâna saklidır.

[1] Bir meff'ulün fihle olması beklenilen izafet terkiplerinde bazan meff'ulüü ileyh kullanıldığı görülüyor:

رسول الله عليه اصلح و جاءتني ابا عبيدة اوزر بن ابي ابي داود اوزر بن ابي داود ashâb-i ve cemâat-i ne i'tikâd üzter-in-e ol-du-lar ise ben dahi ol, i'tikâd üzter-in-e yim (A.U.E) «je participe la même croyance»; keli. keli.: «je suis sur la même croyance» que les compagnons et la nation du Prophète de Dieu» (Ris. B., s. 27). Yine mk. § 937. J. D.

Mes'ulün anh: او(ك) اورتىدىن ev(iñ) üst-ün-den «du dessus de la maison»;

او(ك) اوزىندىن *ev(iñ)* *üzer-in-den* «du dessus de la maison»,

İnmek, düşmek «descendre, tomber» vs. gibi (dışarıya doğru hareket, uzaklaşma, çıkış yayılma) mânaları saklıdır.

Nisbilik (görelilik) haleti bazan hemen de meş'ulün anhle aynı mânada kullanılır. Bununla beraber meş'ulün fîten daha manidar olur.

Ml.: اوک يانچه ev-iñ yan-in-ca «à côté de la maison, tout à côté de la maison». Yine mk. § 924.

Sebep veya tarz bildiren ilgiçlik tabirlerde mânaya göre çeşitlenen halet sonuçları veya edatlar bulunur (bk. daha ileride, § 935).

935. Yukarıda söylenealerden şu çıkar ki, bir izafet terkibinin ikinci haddi olarak kullanılan bir mesafe ismi katmaç (zarf) olmayan (mülak yanı mücerret, aidiyet «génitif» veya mel'ulün bih gibi) bir halette bulunduğu zaman ilgiçlik bir tabir teşkil etmez de alelade bir isim olarak sayılmak icab eder.

Ml.: *ev-iñ üst-ü* «le dessus de la maison» = taraça «terrasse» veya dam «toit»;
su üst-ü (über-i) «surface de l'eau»;
mektüb über-i «adresse» (nık, § 392).

Bununla beraber öyle olur ki, bu izafet terkiblerinden bir takımı, mücerret (mutlak) halette bulundurularak cümlede durum (hal ve şart «circonstance») mefulleri suretiinde kullanılır. O zaman bunların ikinci hadleri bir ilgılılık tabir mahiyetine olur.

Ml.: *arka üst-ü düş-mek* «tomber sur le dos» (meş'ulün ileyh iler
üstünde verinde);

أیق اورخ (اوزری) طورمچ *ayak üstü (üzer-i) durmak* «ce tenir (debout) sur les jambes» (mesz'ülün sîh; *üstünde* vertice);

(آنچه از شبیه است) *akşam üst-ü (üzer-i)* «vers le soir» (zaman zarflı) [1].

Aşağıdaki bendlerde başlica ilgiçlik tabirler görülecektir.

اوست - اوزر - *über, üst,*

936. Bu *üst* ve *üzer* «de dessus» kelimeleri aynı mânada olup aralarındaki başlıca fark, *üzer*in izafet «mülkiyet» lâhikası almadan hiç kullanılılmaz olmasıdır.

[1] İşte daha bir misal ki, bunda meş'ülün biih haletindeki bir izafet «mülkiyet» terkibinde başlıca haddin bir ilgiçlik tabire hissedilir derecede benzeyen bir rol oynaması gibi melez bir kullanışta olduğu görülmüyor:

عاقل ایکن اووزین بصدی (Emir Süleyman) *gäfil iken* (Müsâ) *über-in bas-di* (A.U.E) «profitant de l'indolence (d'Emir Sulcymen, Moussa) tomba sur lui» (mot à mot: «attaqua son dessus»). [Rouen, 1493 yazmaları, yan, 33 V^o], 1. b.

Bu kelimelerle yapılan ilgiçlik tabirlerin Fransızca'ya göre muhtelif kavramları söyledir.

1° «sur».

Ml.: دامدن دوشسے کدی کی درت آیا اوزرته دوش *dam-dan düs-se k'edi gibi dört ayak üzer-in-e düs-er* «dorsqu'il tombe du toit, c'est comme les chats, sur les quatre pattes»;

پادشاه يكچىرى آغا سنك تىدىم ايلەنلىك شىرى ئات اوزىزىدە [1] ايجىردى
*yeni çeri ağa-sın-ıñ takdim eyle-dig-i şerbet-i at üzer-in-de
 iç-er-di* «le Sultan buvait, sans descendre de cheval (mot à mot:
 «sur cheval») le sorbet (d'usage) qui 'lui tendait l'Agha des
 Janissaires».

2° «à la charge de..., sur...».

MI.: اونتے آملق *üst-ün-e al-mak*, «prendre sur soi, se charger de quelque chose»:

اوزدیزه [2] ترتیب ایدن (لازم اولان) حرکت *über-imiz-e terettüb ed-en* (*läzim ol-an*) *harek'et* «la démarche qui s'impose à nous».

3º *sea plus, en surplus...».*

Ml.: *Üst-üñ-e ortak g'el-igor-mus* «il paraît que ton mari va épouser encore une autre femme (mot à mot: sur toi une compagne arrive, dit-on»)

937. (Mef'ulün illeyhli) اورنے پر *üzer-in-e* suretindeki ilgiçlik tabir: ardına *ca la suite de...*, ... den sonra *après...* mânâsında da kullanılır.

Ml.: زوجی‌می چوچون اوزرته کیدی‌وردی *zevce-si cocuk üzər-in-e g'id-i-ver-di* «sa femme est morte à la suite de ses couches» (mot à mot: «sur enfant»);

lân-i-hurriyet üzər-in-e «après la proclamation de la constitution» (mot à mot: «de la liberté»).

IHTAR. — Edebiyat dilinde *üst* veya *üzer* yerine bazan *فوق* *fevk* de kullanılır.

[1, 2] Arap harflı Osmanlı imlâsında izafet zamirleri alan her kelimenin işsiraf hallerinde bu zamirlerin başındaki vokaller düşer; yalnız (ı, r, z, j, v) gibi kendisinden sonrakilere bitişmez bir konsola nihayetlenen kelimeler gaibe izafet zamirlerini aldığı zaman *mef’ulün* bıh, *mef’ulüñ* ilevh, eidiyet «génitif» haletlerinde bu vokal kaldır.

Vokalle: (saz-ıni, saz-i-na, ساز-نک saz-inak). Öteki hallerde ise vokalsiz: saz-ında, saz(i)ndan, ساز-ندن saz(i)nca.

Bu bakımdayı (اورزیزہ) üzerinde, müellifin verdiği imlaklar ve eserde daha bunun gibi olanlar yanlış sayılır. A.U.E

آلت

938. آلت *aît «le dessous»* kelimesi, (birincinin ziddi olarak) Fransızca «sous» mânasiyle ilgiçlik tabirler teşkil etmeye yarar.

Ml.: اوکوزك آلتندہ بوزاغی آرایور : öküz-ün aît-in-da buzağı arı-yor (söylence) «il cherche le veau sous le boeuf» (dicton): «il cherche midi à quatorze heures»;

[1] کیشی هر بیلدیکن آلتندک آلتے باشى كوكه ایریر kişi her bil-mediğ-in-i ayağ-in-iñ aît-in-a ał-sa baş-i g'ög-e er-er [1] «s'il fallait que l'homme foulât aux pieds (mit sous son pied) tout ce qu'il ne connaît pas (les gens qu'il ne connaît pas [2]), sa tête atteindrait au ciel»;

هانگى طاشى قالدىرسىل آلتىندىن چىفار hangi taş-i kał-dır-sa-łar aît-in-dan çık-ar «quelque pierre qu'on soulève, il sort de dessous» (peki üyanık bir adam hakkında gerçekten, ve bazan da alay için söylenir).

İHTAR. 1 — Aşağıki misallerde bu tabir bir mecaz mânasiyle kullanılır :

اجنبى و صانى آلتى كېرىمك ecnebi vesāyet-i aît-in-a gir-mek «entrer sous la tutelle de l'étranger»;

اجنبى دولتلىك قۇرۇول آلتىندە بىلەن دىرىن عمومىيە ادارەسى ecnebi devlet-ler-iñ kontrol-ü aît-in-da bul-un-an düyün-i umumiye idare-si «l'administration de la Dette Puplique qui se trouve sous le contrôle des puissances étrangères».

İHTAR. 2 — Şark lehçelerinin çoğunda *ast* kelimesi *aît «dessous»* mânasında, ve *aît* kelimesi de öñ «devant» mânasında kullanılır.

Ml.: ana-łar-nıñ ayag-i ast-i-da-dur anaların ayağı altındadır. A.U.E

[3] روضة جنت و جنان باغى || rauza-i Cennet-ü cinan bāğ-i cennet bağçesi, connetler bağı (A.U.E) (Abuska Veliam, Z. tab'i s. 18); Peygamberin meşhur hadisi tercüməsi;

[1, 1] Müellif bu kelimeyi *er-ir* suretinde yanlış olarak kaydediyor. A.U.E

[2] Metinde (her bilmemişini) ibaresinin Fransızca tercumesini müellif (her bilmemiş şeyleri) suretinde verdikten başka, bir de ayrıca (her bilmemiş kimseleri) diye kaydediyor ki, bu ikinci mânanın burada yeri yoktur. A.U.E

[3] ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ vezni de bir beyittir ki, arapça (الفردوس تحت أقدام الاموات) asılından tercüme edilmiştir. A.U.E

سیحون دریاسی (اکسیکت) تورغانی بندہ آستیندن آشارہ *Seghan dergâ-st (Akhsiket) kur-gan-i-ninğ ast-i-din ak-ar «le fleuve Seyhoun coule sous le fort d'Akhsiket» (Baber Name, Beveridge tab'i, yap. 4 V°).*

İHTAR. 3 — Edebi dilde bazan **مخت*** *taht* kelimesi aynı yapılama ile kullanılır.

Ml.: *riyāset-i taht-in-da* «sous la présidence de»

اوڭ

939. اوڭ öñ «le devant» kelimesi Fransızca «devant» mânasiyle ilgiçlik tabirler yapmağa yarar.

Ml.: اوڭزدە öñ-ümüz-de «devant nous»;

رېشك اوڭنە دوشك *bir-i-ninğ öñ-ün-e düş-mek* «précéder quelqu'un» (mot à mot: tomber au devant de quelqu'un);

رېنى اوڭتە ئاتقى *bir-i-ni öñ-ün-e kat-mak* «se faire précéder par quelqu'un» (mot à mot: rejoindre quelqu'un devant soi).

İHTAR. 1 — *ileri* kelimesi de kullanılabilir. Eski Osmanlıca'da *iley* kelimesi de (bk. Bianchi, yanlış olarak لىن kelimesi altında).

Ml.: ايليمدە tevbe kıl-dı (A.U.E) «il se repentit devant moi» (Cezayir, No. 1719 yazmaları, yap. 54).

İHTAR. 2 — Azercə'de aynı mânada cephe «front» demek olaraq *gabak* kelimesi kullanılır (Mk, Osm, alın «front»; şark lehçelerinde *ald* = öñ «devant»; § 938, İhtar 2, 1421 ve 897, haşıye).

Ml.: سنه تېڭىكە مىچ مەغان اوڭلادى *sen-iñ kabak-mă-a hiç çih-an ol-ma-di* (A.U.E) «personne n'est sortie à la rencontre?» (FETH. AH., s. 201).

İHTAR. 3 — Öñ-ün-ce mekân ilgiçlik tabiri olarak Fransızca «devants», ve zaman ilgiçlik tabiri olarak Fransızca «avants» mânasını verir.

Ml.: اوڭىزدە öñ-ün-ce yürü-me-ye-ler (A.U.E) «qu'ils ne marchent pas devant lui» (Ris. B., 53).

آرت

940. آرت *arka* veya *art* (bir vokalden evvel bulunduğu zaman *ard*) «dos» kelimeleri Fransızca «en arrière de... derrière» mânasında ilgiçlik tabirler yapmağa yarar.

Ml.: طالغك آرتىسىدە *dağ-iñ arka-sin-da* «derrière la montagne»;

رېشك آرتىسىدە دوشك *bir-i-niñ arka-sin-a düş-mek* «courir derrière quelqu'un».

Nisbilik (görelilik «relatif») haletiyle olan ifadeler için m.k. § 922.

İHTAR. 1 — Şu aşağıdaki misalde *arka* ve *art* kelimelerinin her ikisi de aynı zamanda kullanılmıştır:

موندنه ويا آرديمه اردنهن sol-un-dan veya arka-sı ard-in-dan (A.U.E) «par la gauche ou derrière le dos» (Ris. B., s. 9).

İHTAR. 2 — Azercə'de aynı mənada *daʃ*, *daʃu*, *daʃi* «dos» derler:

بوكوك دالوئند، bu g'öl-ün dalu-sın-da (A.U.E) «derrière ce lac» (FETH. AH., s. 82).

İHTAR. 3 — Edebiyat dilinde bazan *ورا** *verā* kullanılır.

أ.)

941. ایچ iç «intérieur» kelimesi (âlem ismi) Fransızca «à l'intérieur de..., dans..., au milieu de...» mânasında ilgiçlik tabirler teşkil eder.

Ml.: بـ قـ طـ اـ يـ حـ نـ دـ bir kutu iç-in-de «dans une boîte»;

مـ نـ اـ يـ حـ نـ دـ bir mağara-nıñ iç-in-e gir-mek «entrer dans une caverne»;

اـ يـ حـ نـ دـ iş-iñ iç-in-den çık-ma-lı «il faut se tirer d'affaire»;

جـ اـ يـ حـ نـ دـ çayır-iñ iç-in-den geç-mek «traverser la prairie» (bu misaldeki meş'ülün anh mânası için bk. § 272);

هـ طـ اـ يـ حـ نـ دـ her taraf çiçek iç-in-de «tout est en fleurs».

942. Bu mânadaki *iç* kelimesi yerine اـ يـ حـ نـ -içeri (...içerisine, ...içerisinde, ...içerisinden) katmacı (zarfi), veya (edebî dilde) şu aşağıdaki kelimeler kullanılabilir:

* داخل *dāhil* (arapça ortaç «entrant») «intérieur»;

* درون *derūn* «intérieur».

Ml.: شهر داخلنده *şehir dāhil-in-de* «à l'intérieur de la ville»;

سرای دروند *saray derūn-un-da* (veya: *derūn-in-de*) «à l'intérieur du palais, du sérail».

943. Bu ilgiçlik tabir meş'ülün fih ile kullanıldığı zaman şöyle mânalara da gelebilir.

1° arasında ... «parmi...».

Ml.: اـ يـ حـ نـ iş-çi-ler-iñ iç-in-de «parmi les ouvriers» (A.U.E);

شاعر على الاكتفاء بعلم وكتابه اولوب ايجنده مؤرخ واديب وشاعر آدمي
 nişan-ci-lar 'al-el-ekser erbâb-i 'ilm-ü k'emâl-den ol-
 ub iç-ler-in-de müverrih ve edîb ve şâ'ir adam-lar zuhûr et-mis
 «les nichandjis (chanceliers) étaient des savants et des hom-
 mes de valeur. Certains d'entre eux furent historiens, hommes
 de lettre et poètes» (ABDUR-RAHMAN CHEREF BEY);

باروت فوجيلينك ايجنده اللده مشله ايله طولاشان بر آدم
 barut fiçı-lar-in-iñ
 iç-in-de el-in-de meşale ile dola-ş-an bir adam «un homme
 qui se proménerait avec une torche dans la main, parmi des
 tonneaux de poudre».

İHTAR. — *iç* kelimesinin bu kavramda *îç ara* kelimesi ve mânadaş-
 lariyle katmerli bir kullanılışı vardır (bk. daha aşağıya § 946).

944. 2° ... esnasında «dans l'espace de...», ... zarfında [1] «en...»
 (zaman isimleriyle beraber olarak).

Ml.: *bş g'ün iç-in-de* *en cinq jours*.

Zaman isimlerini mef'ulün fih haletiyle kullanarak aynı mâna elde
 edilir: ... *bş gün-de*).

945. *iç* kelimesinin tersadi طيش *dış* dir, fakat bu kelime طيشde
 «hors de» mânâlı ilgiçlik tabirlerde seyrek kullanılır. Bunun yerine şu
 ifadeler kullanılır:

طيشاري *dışarı* (§ 379);

* خارج *hâric* (arapça ortaç: çıkan «sortant»); «extérieur»;

** برون *bîrûn* (eskimiş) dışarı «extérieur».

Ml.: *şehr-in hâric-in-de* «hors de la ville».

آرا :

946. آرا، آره *ara* «espace, intervalle» kelimesi fransızca, «entre..., par-
 mi..., au milieu...» mânâlı ilgiçlik tabirler yapmağa yarar (mk. § 943).

Ml.: اره عورت آراسه كيرنك حرمسازلىك *er-le 'avrat ara-sın a gir-en-iñ
 hürmet-siz-liğ-i kaş-ır* [2] «celui qui s'interpose entre le mari et

[1] Müellif yine «îçinde» mânâsiyle kullanılan ve «kab» mânâsında Arapça «zarf» kelimesiyle yapılan bu فرقه *zarf-in-da* kelimesini unutmuş görünüyor. A.U.E

[2] Bu Türkçe ibare, Fransızca tercümesine uymak için ya (erle avrat arasına giren hürmetsizliği ile kalır), veya (erle avrat arasına girenin hürmetsizliği yanında [kâr] kalır) suretinde olmalı idi. A.U.E

la femme reste avec son déshonneur» (mot à mot: «de celui qui..., son déshonneur reste»).

Artık *er* ve *avat* kelimeleri koca «*mari*» ve karı «*femme*» mânâsında kullanılmıyor (mk. § 1164, başıye 1);

yurru-mek-le yuvarla-n-mak ara-sın-da
bir refîr-i 'acîb «une démarche bizarre tenant de la marche et du roulement (d'une boule)» (HUSEÎN RAHMÎ);

uyku-m-uñ ara-sın-da işit-di-m «je (l') ai entendu à travers mon sommeil, tout en dormant».

947. Edebi dilde *ara* kelimesi yerinde bazan şunlar kullanılır:

* *beyn* «entre»;

* *mā-beyn* «ce qui est entre» [1];

* *miyān* (halk ağzında: *meyān*) «taille, milieu».

Ifadenin mânâsı Fransızca «au milieu de...» ye yaklaşığı zaman yine Fransızca «milieu» demek olan *orta* (arapça: *vasat*) [2] kelimesi kullanılır.

يان

948. *yan* «flanc, côté» kelimesi Fransızca'da «auprès de..., à côté de...» mânâsına gelen ilgiçlik tabirler yapmağa yarar. Mk. § 915.

MI.: *kim-iñ yan-in-da büyü-dü?* «près de qui a-t-il grandi? qui l'a élevé?»;

اوست ياندە *üst yan-in-da* «immédiatement au-dessus»;

كل يانى *g'el yan-im-a* «viens près de moi».

Edebi dilde *yan* yerine bazan *sıd** nezd* kullanılır.

MI.: *Bāb-i-'âli nezd-in-de teşebbüsât-i siyâsiye* «démarches politiques auprès de la Sublime Porte».

İHTAR. 1 — Eski Osmanlıca'da aynı mânada *kat*, *kat*, *kat*, *kat* ve *kat* *kif* kelimeleri kullanıldı.

MI.: *bir kişi-nün kat-in-da kari (ihtiyar) avrat var-* dt (A.U.E) «une vieille femme vivait chez un certain individu» (1426 yılı yazmaları, yap. 221);

[1] Bunların arasına yine «*karalık*» demek olan *ış -esnâ* kelimesi de getirilmeli idi. *uyku esnâsında* gibi. A.U.E

[2] Burada yine *ı-*, *vasat* kelimesi unutulmuş: *şehirin vasatında* gibi. A.U.E

اول سکن قاتکدن سکن *sen-iñ kat-in-dan git-me-se* (A.U.E) «il ne t'avait quitté (parti d'auprès de toi» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 29); *bir kimse-nin kabr-i kit-in-da* (A.U.E) «auprès d'une tombe» (mot à mot: «auprès la tombe d'une personne» (A.U.E), (Ris. B.).

IHTAR. 2 — Çağatayca'da asıl alındıktaki kılık kısımlar «sourcils» mânasına olan *kaş* kelimesi aynı mânada altmış bulunuyor,

Mİ.: *ben-im yan-ing kaş-t-gaſſi kil-tür-di-lär* onun yanına getirdiler (A.U.E)
«on l'amena après de lui» (NEVAÜ, T.M.A. s. 49).

949. *yan* kelimesi meffü'lün fih alâmetiyle beraber bulunduğu zaman mecaz mânasiyle ... a göre ... a naâzaran «selon..., d'après..., à l'avis de..., en ce qui concerne...» mânasını verebilir (-ce nin mânadası, bk. § 923).

Mİ.: *بِعْدِهِ اونَكْ هُبُجْ فِيْ عَنْ* *ben-im yan-im-da on-uñ hiç kıymet-i yok* «d'après moi, il n'a aucune valeur».

Aynı mânada **ind* kelimesi kullanılır: *ben-im ind-im-de sen-iñ ind-iñ-de*, vs.

Eski Osmanlıca'da *kat*, *kit* ve Çağatayca *kaş* kelimeleri için de böyledir (mk. § 948, İhtar 1, 2).

Mİ.: *kät-lar-in-da cāiz-dir-ki* ouların indinde (onlarca) olabilir ki (A.U.E)
«ils admettent que...» (mot à mot: «il est licite, d'après eux»;

اکر حق تعالیلک قىندى دىيانىڭ قىرى وار اېشى سەزىم كېي افقى و كۆئۈرمى دىنە يادشاھلىقى ويرەندى
eğer Hak Ta'älâ-ning kat-in-da dün-ya-niñ kadr-i var-imis-se (= var ol-sayıdı: A.U.E) *biz-im gibi ak-sa-k ve kötür-üm-e düngä* (dünye) *pâdişah-ıjig-i virme-z-di* (A.U.E) «si ce monde avait quelque valeur aux yeux d'Allah, il n'en aurait pas confié la souveraineté à un boîteux et insirme, comme moi [2]» Ankara muharebesinde kendisine mağlûp olan Bayezid'e Timur Leng'in söy-LEDİĞİ) [Rouen, 1493 yazmaları, yap. 28 V^o];

بارچى طبع اهل قائىىدا درىن دورىسى ... *bar-ça tab'ehl-i kaş-i-da rägen-dür-ki...* bütün tabiat sahipleri yanında aydın (bir şey) dir ki (A.U.E) «tous les gens de bien [3] savent que...» (mot à mot: «il est manifeste auprès de tous les...») [NEVAÜ, M.L., s. 11];

[1] *kaş* kelimesi (D.L.T, III, 511, 6-7 - harf, şefire) her şeyin ucu ve kenarı mânasındadır: *yar, kaşı* sel yolunun veya başka şeyin kenarı.

Lehçemizde yüzük kaşı, yüzük taşının konduğu gedik. A.U.E

[2] Bunun mânası [benim gibi bir topalla (Aksak Timür) senin gibi bir sakat adama (Yıldırım Bayezid)] olsa gerek. Bu itibarla müellifin Fransızca'ya: «... à un boîteux et infirme comme moi» suretindeki tercümesinde «moi» kelimesi yerine «nous» kelimesi getirilmek isep oder, sanırız.

Yıldırım Bayezid'in bir gözü kör olmak bakımından sakat olduğu düşünülünce «infirme» kelimesi (sakat) mânasıyle doğru olabilir. A.U.E

فَقِيرٌ فَقِيرٌ *fakîr fâkîr* (olan ben) ce A.U.E «d'après moi» (NEVATI T. M. A., s. 49).

950. باش *baş* kelimesi bazan bir şeyin bir ucu «extremité de quelque chose» mânasındadır.

Ml.: *çarşı baş-i* «l'entrée du marché» ki, şu ifadeler bundan geliyor:

بابی *yan-i baş-im-da* «tout près de moi»;

آلت باشندہ *aît baş-in-da* «immédiatement au-dessous».

سلاح باشے! *silâh baş-in-a!* «aux armes!»

اوچنده *baş-i uc-un-da* ifadesi de onun ta yanında «tout près de lui» mânasındadır.

951. *doğru «vers»* ilgiçinin yanında طرف^{*} *taraf «côté»* ile yapılmış ilgicilik tâbirler bulunmaktadır.

Ml.: طرفکزه کوندررم *taraf-tîtz-a g'ön-der-ir-im* «je vous (l') enverrai».

Resmi kitabelte sık sık kullanılan bu tabir mef'ulün anh haletiyle Fransızca'nın «de la part de...» mânasında kullanılır. Bunun mânadaşı olan جانب *cânīb* kelimesi de kullanılır.

Ml.: صدراعظم پادشاه طرفدن احسان ايدلش مرصع خجور طافاردي *sadr-(i)-a'zam pâdişah taraf-in-dan ihsân ed-il-mîş murassa^c hâncer tak-ar-di* «le grand Vizir portait une dague qui lui était offerte en cadeau de la part du Sultan» (AHMED RÂSIM).

tarafından ifadesi umumi olarak mechul fiille birlikte bulunur ve çoğu zaman hakiki bir aletlik «instrumental» e muadil bulunur «action faite de la part de quelqu'un, (= par quelqu'un)».

952. *karşı* ilgiçinin manadı¹ olarak şu kelimelerle yapılan ilgicilik tâbirleri bulunmaktadır:

* خلاف *hilâf* «opposition contradictoire»;

* عکس *aks* } * ضد *zidd* } «contraire»;

* عناد *inâd* «entêtement» (ki bu üç tabir umumiyetle mef'ulün ileyh

haletiyle: *عکسِ aks-in-e*, *ضدیتِ zidd-in-a*, *عنادیتِ inad-in-a* suretinde kullanılır), [1].

* علىَ aleyh (ki aslı 'aley-hî') «contre lui» olup, *⁴ leh (ki aslı leh-u* «pour lui»)ının ziddididir.

اوْنَكْ لِهِ شَهَادَتْ اِبْدَمْجَكْ چُوق آَدَمْلَ وَارَدَر اَمَا عَلَيْهِنَّدَهْ كِيمْسَهْ شَهَادَتْ اِغْتَيرْ :
Ml.: *on-uñ leh-in-de şehādet ed-ecek çok adam-lar var-dir ama 'aley-in-de kimse şehādet et-mi-yor* «il y a beaucoup de gens disposés à témoigner en sa faveur, mais personne ne témoigne contre lui» (SAMİ BEY).

953. Sebep bildiren ilgiçlik tabirler. — Burada bunların sondalık sebep (gaye) «cause finale (but)» bildirenleriyle amil «efficiente» sebep bildiren ilgiçlik tabirleri ayırdetmek yerinde olur. Böyle bir ayrılık her iki meşhum arasında bir iltibasa meydan vermemektedir (mk. § 883 ve 884).

1° Sondalık sebep bildiren ilgiçlik tabirler (Mk. içün ilgici § 882):

منتهى zimn-in-da «ce qui est implicite» منتهى* zimn dan;

اجلجهون ecel-i-içün (§ 883);

وُشَدَن yön-ün-den, [2] yön [2] «face, côté» kelimesinden (Mk. bu kelimenin alem ismi olarak kullanılmıştır § 914, 1°) [3] ki, bu ifade Osmanlıca'da erkenden (XVth asırda) kaybolmuştur;

Bu edat şöyle mânalar alır:

1° Sebeple «à cause de».

Ml.: *قرآن اندرلدي چه یونندن Kur'an en-dir-il-di cümle yön-ün-den* (A.U.E) «le Qur'an a été envoyé à cause de (pour) tout le monde» (1426 yılı yazmaları, yap. 108).

2° Bakınından «en point de vue» (-ce nin mânadası).

Ml.: *ما نا یونندن طاهر ma'na yön-ün-den 'âm-dir* (A.U.E) «c'est général au point de vue de sens» (Aynı eser, yap. 25).

3° ... diye, ... olarak «par, à titre de..., en guise de ...».

Ml.: *ازاب یونندن azab yön-ün-den* «en guise de punition (tourment), comme punition»;

[1] Buna arasında yine bu mânada kullanılan رُغمِ rağm (ve rağm-in-a) (== لِرِ rağmen) kelimesi unutulmuştur:

Serr idî gördüm de ağırldım zehâb-ı kâinât

Münferid kaldım bu yol-da kâinâtın rağmina — Kemal, — A.U.E

[2, 2] Müellif bunu yanlış olarak yân okumuştur. A.U.E

[3] Mk. يُونَّدَنْ دُنْدُرْ yön-ün-ü dön-dür suretinde tercüme edilen ve Arapça ibaresi. J.D.

عوض یوندن *'ivaz yön-ün-den à titre de dédommagement'* (Aynı eser, yap. 161, 124 ve *müteaddit yerlerde*);

ظلم یوندن *'zulüm yön-ün-den par injustice'* (Aynı eser, yap. 217 V^o).

یون kelimesi *yön söylenişiyle Anadolu lehçelerinde halâ vardır: yön-üm dön-düm* «je me suis dirigé» (KÖR OĞLU).

Eski Osmanlıca'da aynı yapılama ile **cihet* kelimesi ve Çağatayca'da *ياعچ* *yağ* kelimesi (§ 915) bulunmaktadır ki, her ikisi de *وَز*, *yön*'ün mânadaştır.

MI.: اوغل بقلى جهتندن ايشى خسرى: *ogul yok-lig-i cihet-in-den işi hasret-i-di* (A.U.E) «il se désolait de n'avoir pas de fils (VAMBÉRY, Alt. Osm., s. 38, I. 2); قرنداشلىق ياغىندىن *karin-daş-lık gag-in-din* kardeşlik yakasından (cihelinde) A.U.E «par amitié» (ABOULGHAZI, s. 82); عفونت ياغىندىن اولدى *'usûnet gag-in-din ölü-dü*. «il mourut des suites d'une infection» (Aynı eser, s. 83).

954. 2º (âmil) sebep mânâ ilgiçlik tabirler.

Mk. ötürü, *dolayı* (§ 913) ilgiçlerini. Yine mk. § 1429.

وزنده *yüz-ün-den à cause de* yüz «face, visage» den;

سبيله *sebeb-i-ile* (sebel*) «cause»;

جهت *cihet-i-ile* (cihet* «côté, direction»).

Birinci ile aynı mânâda olan bu son iki tabir edebî dile aittir,

cihet, yüz ve daha yukarıda yön [1] kelimeleri arasında az çok tam bir mânadaşlık dikkate değer ki bu, Türkçe'de doğrulma, istikamet alma (yüz, yan) fikrinin sık sık sebep mânasına verdigini göstermektedir.

Eski Osmanlıca'da aynı mânâ ile *أوجىندن uc-an-dan à cause de...* kelimesi kullanılmakta idi ki bu, *uc* (yani gaye, vesile «about, prétexte») kelimesinden ve ip ucu (mk. farsça *ser-riste*) «bout de corde» yolundaki mecazlı bir ifadeden doğan bir mânadır [2].

MI.: عاقبت اوک بىخوى اوچىندىن هلاك ايدىل *'äkibet ol bedhug uc-un-dan /2/ helâk it-diller* nihayet (Sultan Ahmed'i) o kötü huy yüzünden öldürdüler (A.U.E) «finalement on assassina (le sultao Ahmed) à cause de (son) mauvais caractère» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 30);

اول اکىوك اچىندىن *ol, iki-nüñ uc-un-dan o iki (şey) in yüzünden à cause de ces deux (choses)* (1426 yılı yazmaları, yap. 160).

Bazan bu tabir *وئىندىن yön-ün-den* (A.U.E) tabiriyle karışıyordu (mk. aynı eser, yap. 164 satır 4; *وئىندىن hased yönünden...* satır 7).

hased ucundan [2] ki, bunların ikisi de tamamiyle mânadaştır: *à cause de l'envie*.

Buna Azerce'de de rastlanır:

أوجىندىن اوچىندىن *aħmak-lig-ħiñ uc-un-dan /3/ bu iş sen-den*

[1] Müellif bunu da *għan* suretinde kaydediyor. A.U.E

[2, 2, 2] Bütün bu kelimelerin aslı fikrimizce *öç-ün-den* (= karşılığından) olabilir bk. *öç = karşılık*.

[3] Fuzuli'nin (*Ser kesteliğim kakkül-i müşkiniñ ucundan*) misratında da böyle olsa gerek; (ip ucu) kelimesinin mecazlı kullanılışından doğan mânâ ile bunun (ucundan) okunuşlu ve (sebebile) mânâlı olduğu suretinde müellifin mütaleesi uzak görüpüyor; bk. evvelce geçen *oç-ün*, *öç*larındaki mütalealarınıza; nitekim müellif de bir az aşağıda bunun mümkün olduğunu söylüyor. A.U.E

bəg vurub-dur uc? (A.U.E) «c'est par sottise que tu es fait cela» (FETH. AH. a. 113) [1].

Bu kelimenin şark Türkçesinde *وَجْدُون* [2] (*açun*) söylenen *tçün* ilgisiyle hiss olmasının mümkün dür. bk. § 1429, hâsiye 1.

BAHİS II. Bağlaclar [3].

955. Türk nahvi şöyle yerlerde bağlaç «conjonction» kullanmamak için elverişli bulunmaktadır:

1° Meselâ Fransızca'nın düzendeşlik «coordination» veya keşikleniş «alternation» edatlarıyla bağlamayı zaruri gördüğü iki had arasında ki, Türkçe bu iki haddi çoğu zaman sade bir yandaşlık «juxtaposition» ile bağlamayı yeter görür.

Ml.: *بَلَّا بَلَّا ana baba* «père (et) mère» (mot à mot: «mère père»);
وَارِي وَارِي *ķari koca* «mari (et) femme» (mot à mot: femme mari»);
أَرْكَعْ er g'ec «tôt (ou) tard»;
دوَرْتْ دَوْرْتْ *dört bes* «quatre (ou) cinq»;
بَشْ بَشْ بَشْ بَشْ *bes on* «cinq (ou) dix».

(ki, bu sonucusu Fransızca «quelques, un petit nombre» mânalarının en ziyade revaçta olan ifadesidir: *bes on para-m var-dir* «j'ai quelques sous, de quoi vivre»); mk. § 490, İhtâr 3.

أَرْجُونْ az çok «peu (ou) prou, plus (ou) moins».*

2° Türkçede fiilden yapılan isimcil siygaların aldığı gelişme, nakış cümle (quasi - proposition) lar teşkiline yol açmıştır ki bunlar, uyruk (uyumlu «subordonné») cümlelerin yerini tutmuş olarak bağlacların kullanılmasına artık lüzum bırakmamıştır (bk. § 1251 ve aşağısı).

956. Bütün bunlara rağmen Türkçe'de öteki islam dillerinin tesirleri yine bağlaclar kullanılmasına sebep olmuştur; fakat bunlar nispeten az miktarda ve hemen hepsi de farsça veya arapçadan alınmadır; ve bu edatlar dahi Türkçeye geçerken bir dereceye kadar mahiyet değiştirmiş bulunuyor. Türk dili bunları müstakil edatlar olarak değil de, uymaca

[1] Bunun gerek Arap harfli ibaresi ve gerek Fransızca'ya tereümesi hakkında tereddüdüyük. A.U.E

[2] Şark Türkçesinde *وَجْدُون* yazılan bu kelimenin *öç-ün* okunmayıp *uç-un* okunduğuunu bilmiyoruz. A.U.E

[3] Fransızca'da olduğu üzere, fakat o dildekilerden belki daha sık olarak bir takım edatlar bazan bağlaç, bazan zarf (veya nida) olarak kullanılır, ve bu kullanımları ayırdediş de çoğu zaman indidir. J.D.

«enclitiques» ler olarak yani bir nevi vurgulanmayan İahikalar «suffixes non accentués» diye saymak meylindedir. [1]

Fazla olarak bağlaçtan sonra pek duyulur bir söyleniş duralaması olduğu için, kelâmin aşağısı çoğu zaman bu duralamadan sonra yeniden söylemeye başlar.

Bunun neticesi olarak Türkçede bağlaç iki cümle arasında bulunduğu zaman bazan aslı «principale» cümleye katılarak onunla bir hamur halinde söyleniyor (Fransızca'da ise bu, uyruk cümleye onun bir cüz'ü olarak girmiş olmakla onunla bir hamur halinde bulunuyor).

Ml.: *o bañ-a de-di ki, sen dün g'el-di-ñ cil m'a dit que tu es venu hier*.

Bu mütalâamızın tatbiki *de* (§ 960), *amma* (§ 981), ve *ki* (§ 986) bağlaclarına şamildir.

Esas itibariyle bağlaçlar yazda ayrı kalırlar (bk., *ki* için § 986 ve *de* için § 414, 2°).

957. Bağlacları uymaca İahikalar haline koymaktaki bu temayül tamamlanmamış veya (kesiklenmiş) askılanmış «suspensif» öyle kelâmlar teşkil etmeye müsaittir ki, bunlarda uyruk cümleler söyleneniyerek sadece zînnen kastedilmiş bulunur.

Ml.: *g'ör-me-dim-ki* (size bir şey söyle-ye-bil-e-yim! A.U.E) «je n'ai pa vu, (de sorte) quo (je ne puis rien vous dire)».

Böylelerinde ardından bir uymaca getirilen aslı cümleyle iktifa ediliyor. Bu yapılama, Hind - Avrupa nhvîne alılmış bir kafa için epeyce açaip bir güdük manzara halinde görünür. Bu kelâmların daha başka misallerini ileride (§ 965 ve 993) bulmaktadır.

Şu aşağıdaki bendlerde Türkçede kullanılan muhtelif bağlacları bir-biri ardinca mütalâa edeceğiz.

, Ve

958. , ve «et» bağlacı arapçadan ahnmiştir. Esasında kullanılması hiçbir zaman zaruri olmamakla beraber (bk. § 955, 1°) çok revacta bir kullanılışı vardır.

Ml.: كوييل (و) قبائل و شهيرل *köy-ler (ve) kasaba-łar ve sehir-ler* «villages, bourgs et villes».

[1] Bu hadise yalnız Türk dillerine mahsus değildir (mk. Lâtince: «Senatus Populus que Romanus» deki *que*), fakat onda daha çok gelişmiş bir haldedir. Bundan başka onda kelimelerin sırası da Lâtinedekinin aynı değildir. J. D.

Bu misalde görüldüğü üzere ve bağlacının tekrarlanmasından sakınmaktadır. Bunu düzendeş olan kelimelerin sonuncusundan evvel getirmek yeter. Bununla beraber bu kaideye Fransızca'da olduğu kadar katiyetle riayet edilmemektedir.

959. Evelkisiyle aynı imlā ve aynı mânada olup konsonlardan sonra $\frac{\ddot{u}}{u}$ ve vokallerden sonra $\frac{\ddot{u}\ddot{u}}{uu}$ söyleyen \mathfrak{z} , farsçadan alınmıştır (ki o dilde o suretinde söylenir). *ve* den daha seyrek kullanılır ve bu kullanış da edebî dile munhasırdır [1]. Ancak ikisi de *farsça veya arapça* iki kelime arasında bulunabilir ki, bu kelimeler mânadaş veya tersad olurlar. Bunun neticesi olarak bunlar mânadaş oldukları zaman bir nevi ikizleme «doublet» ler vücude getirirler ki, başka bir dile tercüme edilirken çoğu zaman tek bir kelime ile gösterilmek yeter. Türkçede böyle mânadaş ikizlemelere عطف مُسجِّي *atf-i-tefsîr-i* «coordination explicative» (yani anlatışlı düzendeşlik A.U.E) derler. Fars nahvinin tesiriyle vücut bulan bu yapılamayanın kullanımı gittikçe azalmaktadır.

می.: ضبط و ربط *zabt-u-rabt* «administration, gouvernement» (کلی، کلی؛ tutup bağlama: A.U.E);

امر و فرمان *emr-ü-ferman* «ordre (et commandement) (keli, keli: buyurus ve buyrultu)»;

أبا واجداد *ābā vüecdāt* «ancêtres», (keli, keli : babalar ve dedeler A.U.E).

Pek nadir olarak da böyle yapılamaların öz Türkçe kelimelerle kurulduğu galat şeylere rastlanmaktadır. Mk. su aşağıdaki İhtar (*sonları*):

İHTAR. — XVinci asırda ve ve u bağlaclarının kullanılmamasındaki ayrılık henüz tamamıyla meydana gelmiş olmadığı bu zamanın barekeli «voyellé» el yazmalarıyla sabit olmaktadır ki, bunlardan birincisi üstünlü ve , suretinde ikincisi örülü u , suretinde yazılmaktadır. Bu farsça bağlaç hattâ öz Türkçe kelimelerle beraber kullanılıyor ve Türkçe sonuçlar «désinences» alıyordu.

Mİ.: [2] *bir kişi, bir kişi bir cihüd-u bir müsellem, A.U.E «un juif (cuhüd = çifit A.U.E) et un musulman» (1451 yazmaları, Keleti Szemle'den, 1900, s. 24, 1inci satır);*

[3] رحمت مولفها و کتابا وقاریا وسامعا وصاحب کتابا اولسون *rahmet müellif-ä vü kätib-ä vü kari-yä vü səmi-ä vü sahib-i kitab-ä ol-sun*. Allahın rahmeti kitabı

[1] Türk grammacıları ve bağlacına *vâv-i-mefsûle* (= ayrık vav «ve») ve u bağlacına *vâv-i-meusûle* (= bitişik vav «ve») derler ki, bu ikisinin söyleşisi birbirine benzeyerek iltibas yarattığı için bu tabirler pek ameli seyler değildir. J.D.

[2, 3] Bu arap harfli ibarelerdeki , ler, metinde ötrü harelkilidir. A.U.E

yazana, istinsah edene, okuyana, dinleyene ve kitabın sahibine ait olsun(A.U.E) «que la miséricorde divine soit sur l'auteur, le copiste, le lecteur, l'auditeur et le propriétaire du livre» (*Aynı eser*, sonda);

yaz u kış A.U.E «été et hiver» (Bibl. Nat. yazmaları, A.F.T, 87, yap. 51).

Aynı yazmalarla bu bağlacı yazmayıp bunu ekseriya kendisinden evelki kelimenin son harfi, üzerine bir hareke (§ 26) yani vokal işaretin suretinde göstermek gibi bir imlâ hatası yapılmaktadır.

Ml.: *zafer u naṣret* (ظفر و نصرت) ظفر نصرت;

ten u cān (تن و جان) تن جان [1426 yazmaları, yap. 11].

Şu aşağıdaki misallerde aynı imlâ öz Türkçe kelimelerde de kullanılmış bulunuyor.

göz-ü kaļak (گۈز و ئەڭ) گۈز ئەڭ «œil et oreille» yerine). [*Aynı eser*, yap. 42];

et ü deri (اٹ و دری) اٹ دری «viande et peau» [*Aynı eser*, yap. 144 V^o]).

Uygur metinlerinde *ve* (wa) bağlacı ancak arapça geçen ibarelerin çeviri yazısında kullanılır, fakat bazan basma kalıp bazı ifadelerde ve o da yine öz Türkçe kelimelerde (w harfiyle gösterilmiş) farsça u bağlacına rastlanmaktadır:

sān w mān sen ve ben A.U.E «toi et moi»;

bir w bar bir ve var (olan Allah) A.U.E «(Dieu) unique et existant» (*Tezkere-i evliyā*, 191, etc.).

$$\therefore \frac{de}{da}$$

960. $\frac{de}{da}$ edati ve «et» mânasında uymaca bir bağlaç olarak kullanılır. Bu دەنچى *dahi* «aussi» katmaç (zarf)ının kısaltık bir şeklärinden ibarettir (bk. § 406 ve aşağısı).

Ml.: *al-dī-da git-di* «il s'en empara et partit»;

tavuk kaz-a bak-mış-da kiç-in-i yirt-mış طارق ۋازە باشىدە قىچى يېرلىش (körük körüne taklidden kinaye olan bir söylence) «la poule a regardé l'oie et s'est arraché son (plumage de) derrière».

İHTAR. — *de* bağlacı kelâmin unsurlarını düzendeşlemek üzere onların arasında yer alır, fakat bu kaide nesne [1] şâmil değildir.

[1] Müellif bunu metinde nazım «la poésie» için söylüyor, ama neşir olacak, öylece tashih ettik. A.U.E

Ml.: *Bülbül ol-sam kon-â-da bil-se-m dał-lar-a* (halk-türküsü) «si j'étais rossignol et pouvais me poser sur les branches». [1]

961. *de* bağlacı ilk mânası olan *ferîlik* «accession» den tamamiyle kurtulmuş olmadığı için yalnız düzendeşlik bildiren *ve* ve bağlacından daba manidardır.

Çoğu zaman tehdit, arzu, israr bildiren kelâmlarda görünür. Bunun neticesi olarak bu her zaman *ve* nin kâfi bir muadili olamaz, ve Fransızca'ya da hep «et» ile tercüme edilemez.

Ml.: *vur-da g'ör* اورده كور «frappe (seulement) et tu verras!»;

ders-iñ-e gal-is-ma-da g'ez (A.U.E) «(oui, c'est ça) ne travaille pas à tes leçons et va à la promenade (tu verras ce qui en adviendra = sonra sen görürsün).

يا اوينه درده يعون مجازات ايجزكز *ya öyledir de niçün* [2] *mücâzât et-me-z-siniz* «done il en est ainsi, et pourquoi (alors) ne (le) puissiez - vous pas?» (Kemal Bey);

بخار كاسده، باقه تقل ايسه *bahar g'el-se-de bağ-a nakl et-se-k* [3] «ah, si le printemps venait et que nous puissions aller à la compagnie»;

میکرمه نیچون شبیدی دکل ده مسکرمه *niçün* [2] *simdi değil de soñra* «pourquoi pas maintenant, mais (mot à mot: de) plus tard (seulement)?»;

راحت دوشکی بی بوزنیه چیقش مزار دکله نه دوی *rahat döşeq-i yer yüz-ün-e çik-mış mezar değil-de ne-dir?* «qu'est-ce le lit de repos sinon pa' tombeau sorti sur la face de la terre et qu'est-il.(alors)?».

Değil kelimesinin ardına *de* getirilerek yapılan ve epeyce sık kullanılan bu yapılama dikkate değer. Buna dair yukarıda verdığınız bu iki misalden başka eski Osmanlı'dan alınmış olarak bir de şunu veriyoruz. [4]

اجنبيلر ايله همزا اولىكن كفران نست دکله ندو *ecnebi-ler ile hem-râz ol-ma-nız küfrân-ni met değil-de ne-dir?* A.U.E «vos acquaintances avec les étrangers constituent un véritable acte d'ingratitude» (Cevdet Paşa tarihi I, s. 244, 1^{inci} tabi').

962. Türkçede *de* bağlacı ile yapılan kelâmların Fransızca karşılıkları düzendeş «coordonné» olacak yerde *uyruk* «subordonné» olan iki haddin varlığından ibaret olur.

[1] Bunun mânası (hem bülbül olsam hem konabilsem dallara) suretindedir. Fakat *de* bağlacı birinci *bilsem* den sonra getirilince yani (bülbül olsam da konabilsem dallara) suretinde söylenenice (bülbül olmak kabiliyetini elde etmek suretiyle dallara konabilsem) mânası aulaşılır ki, mânaca birbirine yakın olmakla beraber bu iki şekil arasında yine farklı bir mâna rengi vardır. A.U.E

[2, 2] Buradaki *niçün* ler, *niçin* okunmak gerektir. A.U.E

[3] Müellif bu misalde arap harfleriyle böyle yazıldığı halde Latin harfleriyle yanlış olarak *git-sek* diyor. A.U.E

[4] *değil-de ne-dir* suretinde yapılmış ifadelerde *değil-se*, *değil de* mânasındadır. A.U.E

Bunlar «(bir şey için) iyi etmek...; nasıl etmek...; söylemek» vs. (bien faire de...; comment faire pour...; dire de... etc.) gibi ifadelerde olur [1].

963. de edatı iki emir sıygasını bağladığı zaman böyle düzendeğlenen iki had
çoğu zaman bir beterlik «pis aller» bildirir; (o zaman bunun Fransızca karşılığı «mais;
l'essentiel c'est que..., pourvu que» vs. kelimelerini hafi olur);

M1.: مەت اولسۇن، [3] زىت اولسۇن *müst ol-sun da zift ol-sun* (söylence), «l'essentiel c'est que ce soit gratis; peu importe si ce n'est que de la poix (diction);
جوجە اولسۇن [3] جوجە اولسۇن *koca ol-sun-da cüce ol-sun* (söylence), «pourvu que cela fasse un mari; peu importe qu'il soit nabot» (dicton);
اولدە [3] بايغىنلىك كۆستىرمە *öl-de bay-gin-Lik g'öster-me* «meurs (si tu veux), mais ne fais pas paraître que tu t'es trouv  mal» (dicton).

İHTAR. — İki haddinden birine *tek* edatını (muk. § 1000) katmakla bu ifadeleri kuvvetlendirmek mümkündür.

[1] Bu gibi yerlerde kullanılan *de* ler, *ki* yerinde olup, *ve* *et* ile ilişkisi yoktur. Bu itibarla mânası bakımından bunun ayırdığı iki cümle esasen düzendez değil, ayrıuktur. Fransızca tercümelerinde verilen mâna da yerindedir. (Ne iyi otiñ ki geldiñ; nasıl etmeli ki bu işi cabuk bitirmeli; söyle ki cocuğu getirsinler), vs.

de bağları bu kişi den başka mânalar da bildirir :

- a. Açı olup ta (olduğu halde) yiyecek bir şey bulamamak ne fena.
 - b. Gidip de (gittikten sonra) gelmemek var, gelip de (geldikten sonra) görmemek var (söylenece).

c. Ölürüm de (bu yüzden ölseم bile) söylemem.

d. O dili okur yazar ve söylerim de (hattâ söyleşim, üstelik söyleşim), vs. A.U.E
[2] Çünkü hanımın hiç olmazsa bir mezarı var da (= var ki) nerede olduğuna
etmez (A. HÄNID - Schr. u. Schrifte) A.U.E

[3, 3, 3] Buradaki *de* ler arap h: rfl̩ iml̩asında üst başındaki kelimeye bitişik olarak

[4.4] Buradaki tekler aslında (bir, bir kere, hele bir) gibi bir mâna da gösterenler:

[44] Buradaki tek kelime (bir), bir kere, birden bir, gibi bir tane de görülebilir, birinci misaldeki tek kelimesinin yerini ise cümlenin başı olsa gerek. A.U.E

او تو رسه او لوسون تك بش اون پار مده نم جيبيه كير سون
*ne ol-ar-sa ol-san, tek [1] bes on para da ben-im ceb-im-e g'ir-sin «adviene que pourra, pourvu que j'empoche quelques sous» (HUSSEIN RAHMI, *Metres*, s. 32).*

964. *de* bağıcı *bağlaçlık* ulak «gérondif conjonctif» olan ب(i)- -(y)ip o katılarak onun mânasını pekleştirebilir.

Ml.: *سو ديروبه باخ آلسن خروري ايدرسك su verip-de yağ al-sa-ni zarar mi ed-er-siñ? (atasözü) «si tu donnes de l'eau (soulement) et que tu reçoives de l'huile, auras-tu subi un dommage?» [2]*

Bu yoldaki yapılamadan § 1301 de tafsiliyle bahsedilmiştir.

965. *Tamamlanmamış kelâmlarda de nin kullanılışı* (§ 957). — Bir özür gösterme, bir izah verme bildiren vesilelerde kelâm bazan *de* bağlacından sonra askıda bırakılır.

Ml.: *اين سطر يازد، bir iki satır yaz-a-yim-da... (= iş bitsin, serbest konuşalım. A.U.E) permettez - moi d'écrire encore une ou deux ligne et je suis à vous» (mot à mot: que j'écrive une ou deux lignes et...)» [3].*

Kelâm içinde kastedildiği halde gizli bırakılan parçası bir izahî hâvi ise, *de* ye bazan onun için «(c'est) pour cela» kelimeleri ilâve edilir.

Ml.: *سزى كورمدمد، اونك ايجون siz-i g'ör-me-di-m-de on-uñ içün... (= siz-e selâm [haber] ver-e-me-di-m, siz-i çağır-ma-di-m, vs.) «je ne vous ai pas vu et (c'est) pour cela (que je ne vous ai pas salué, prévenu, appellé, etc.)».*

966. *de* edati ardına yine bir uymaca, «enclitique» olan *mi* istihfam edati da gelebilir.

Ml.: *بۇنىڭ كىندىك كوردىڭىسى سوپە بورساك بۇقىسى باشىدە بىردىن ايشىتىكىدىي تىلى ايدىور سان bun-u k'endi-ni g'ör-dü-ni-de-mi söyle-gor-suñ yok-sa başka bir-in-den işit-di-ni-de-mi nakl ed-iyor-suñ [4] «tu le racontes pour l'avoir vu toi-même, ou d'après les dires d'un autre?» (FATİK REŞAD).*

... ^ ... ^ ** hem... hem...

967. ... ^ ... ^ ** hem... hem... suretindeki katmerli bağlaç iki veya daha çok miktardaki düzendeş mefhumların karşılıklı olarak bir-

[1] Bu misal ötekilerden ayrı olmak gerektir. BUNDAKI *de* bir emir sıgasından sonra değil bir isimden sonra gelmiş olup, alelâde *dahi* «aussi» mânası nadadır, *tek* kelimesi ise *ta ki* «çün que...» yerinde ve ondan bozma görünüyor. A.U.E

[2] Bunun mânası pekiştirmekten başkadır; misal: (su vererek karşılık yağ alsan...) yerindedir. A.U.E

[3] Buradaki *de* de *ve* mânasında değil, *ki* yerindedir: Bir iki satır yazayım ki (iş bitsin, serbest konuşalım) demektir. A.U.E

[4] Fiile katılan *de-mi* nin mânası «ve onun üzerine mi» gibi bir şeydir: Gördün «ve onun üzerine mi»... işittin «ve onun üzerine mi»... gibi. A.U.E'

birlerini kuvvetlendirdiğini veya birbirlerinin hilâfında bulunduklarını bildirir. Bu bir nevi bağıdaşım «coordination» veya aksileşim «adversation» gösterme mahiyetindedir.

Karaman lehçesinde *hem... hem...* (Хем... Хем...). Mk. Λογαναμέ, Atina, 1840.

Azercede de aynı şekil görülmektedir:

هئي او جوز در و هئي کو پکت در hemi ucuz-dur ve hemi g'ökçek-dir A.U.E «c'est bon marché et c'est joli» (FETH. AH, s. 158).

Hem kelimesi her ait olduğu kelimenin evveline gelir [1].

Ml.: هم او بله سو يل يور هم بله سو يل يور hem öyle söyle-yor hem böyle söyle-yor «tantôt il parle comme cela, tantôt il parle comme ceci»;

هم سزى هم بى ایستير hem siz-i hem ben-i iste-yor «il nous appelle tous les deux» (mot à mot: ile demande vous et moi à la fois);

هم تجارت هم زیارت hem ticaret, hem ziyaret «commerce et visite à la fois; c'est une visite intéressée»;

هم بىلمز هم سو يل مك ایست hem bil-me-z hem söylemek iste-r «il ne sait pas et il veut parler!».

968. İkinci *hem* den sonra *de* edatını katmakla ifadeyi daha kuvvetli yapmak mümkündür.

Ml.: هم طالق طالق او يورم هم ده رؤياده طالق طالق يورم hem tat-li tat-li uyu-yor-um hem de rüya-m-da tat-li tat-li yemek-ler yi-yor-um «je dors d'un doux sommeil et tout à la fois je mange en rêve des plats bien doux» (Nasr-ed-din Hoca hikayeleri).

İHTAR. — Katmerli olmayan (tek başına) *hem* kelimesi bir katmaç (zarf) dir (mk. § 424).

... ۴ ... ۴

969. Keşiklenişli bir olumsuzluk bağlacı «conjonction négative alternative» olan *ne*, [2] iki veya ikiden fazla tekrarlanarak:

... ۴ ... ۴ ne... ne... «ni... ni...»,

... ۴ ... ۴ ne... ne de... «ni... ni..., non plus...» suretlerinde kullanılan hem türkçe hem farsça bir kelimedir.

[1] Bunun Fransızca karşılıkları epeyce çeşitli olabilir:

«tantôt..., tantôt...», «d'une part... d'autre part...» «et», «et puis», «... et... à la fois». J. D.

[2] Ebü-z-ziyā Tevfik bu edata bir risalecik tahsis etmiştir. J. D.

~ Bu *ne...*, *ne...* (olumsuz bir cümle içinde) olarak asıl (hiçbir) *sey* *rien...*, *rien...* demek olan *nāñ...* *nāñ...* suretiinde çok eski bir kelime yerindedir. Olumlu bir cümle içinde ise bu *nāñ* *sey* «chose» mânâsındadır. Mk. lâtince *res*.

Bu netice, *Uigurica* (I, s. 12) nin bir ibaresinden çıkarılmaktadır.

Yine bk. § 319 zeyif: *nāñ bil-mā-z-lär* (hiçbir) *sey* bilmeler. A.U.E «ils ne savent *rien*» (*Uigurica* II, s. 4, I. 2; mk. *aynt yerde* I, s. 12).

Buyla beraber *nāñ* nin bu kullanımı Farsça'nın tesisinden ileri gelmiş olması da bunun kadar gerçek birşey olabilir. Mk. *ki* nin kullanımı ki, o da buna benzer bir hâdise göstermektedir (§ 986).

Çağatayca'da . . . چ . . . چ (ni... ni... A.U.E) suretiinde yazılır (HARTMANN, Çag, § 81).

Ml.: *ne bugün ne yarın* «ni aujourd'hui, ni demain»;

ne selām-ün 'aley-küm ne 'aley-küm selām (söylence) «ni salut donné, ni salut rendu».

970. Bu edat iki olumsuz cümleyi keşiklemeye yarar [1].

Ml.: *اوْلَوْهِ آغْلَارِ نِ دُرْئِيِ كُولِ ne ölü-ye ağla-r ne diri-ye g'ül-er*
 «(s'il) ne pleure pas devant un mort, il ne rit pas non plus aux vivants» («ni les morts ne le font pleurer, ni les vivants ne le font rire»).

971. Fiil, keşiklenişin bütün hadleri için aynı olduğu zaman, *ne* cümleinin sonuna atılacak yerde bu hadler arasına girez.

Ml.: *ne bañ-a ol-sun ne el-e* (söylence) «que ce ne soit ni pour moi, ni pour les autres» (dicton).

Eski Osmanlıca'da fiilin tekrar edilmesinden çekinilmezdi [2].

مِيَاجْ اُولَدْرَكْ اِيشْلَمْيَهْ نِهْ تُوبَ اُولَهْ نِهْ كَتَاهْ اُولَهْ mübâh ol-dur-ki işle-me-sin-de ne sevâb ol-a ne g'ünâh ol-a (A.U.E) «on appelle mübah toute action dont l'accomplissement ne constitue ni un mérite ni un péché» (Ris. B., s. 28 - 29).

972. *ne* li cümlelerde olumsuzluk, esasen Farsçadakisiyle karıştırılan bu bağlaç ile ifade edildiği için (Fransızca'da olanından farklı olarak, mk. yukarıki misallerin Fransızca tercümelerini) artık böylelerinde olumsuz fiil kullanmak lüzumsuzdur.

973. Böyle olmakla beraber zâmanımızın gramercileri şu gibi hallerde olumsuz fiil kullanmasını tavsiye ediyorlar.

1º Fiil, keşiklenişli iki hadden bir olumsuz tabir ile ayrılmış olduğu zaman:

Ml.: *كُونْ نِ باخْيَهْ نِ سُوقَاغْ كَعْجَادِمْ bugün ne bahce-ye ne sokağ-a hic çı-*

[1] bk. alt sahifeye.

[2] Olumlu ve olumsuz veya hem olumlu hem olumsuz fillerle kullanılabilen bu tekrarlı *ne* leri (ne türlü, nasıl, ne kadar, hangi) gibi mânâalar veren öteki *ne* leri kariştırmamalı. Ne aldı? Sen ne adamsın? Ne yağmur yağıyor, elinde ne kitap var, vs. A.U.E

ma-dit-m «aujourd'hui que je ne suis sorti (aucunement = *hic*), ni ou jardin, ni dans la rue»;

او ایشہ نہ بونک نہ اوونک — عقلی ایرون — ممکن دلک — او *l's-e ne bun-un ne on-un - mümkün değil - akıl-i er-me-z* «il n'y a aucune chance pour que l'un ou l'autre comprenne de quoi il en retourne» (mot à mot: à l'affaire de celui-ci, ni de celui-là- pas moyen- l'intelligence n'atteint»).

2º Bir ulak «gérondif» veya bir ulak tabiri ile beraber olduğu zaman:

Ml.: او قومنه نہ باز منہ هومنی او ندیندن... *ne oku-mağ-a ne yaz-mağ-a heves-i ol-mağ-dığ-in-dan...* «comme il n'a envie ni de lire, ni d'écrire ...».

3º Keşiklenişin iki haddinden evvel yer almış bulunduğu zaman:

Ml.: بوكون چیقادم نہ باپھی یہ نہ سوچا *bugün çıkış-ma-dim ne bahçe-ye ne sokak-ya* (bu, birinci misalle aynı manadadır.)

İHTAR. — Fiil keşiklenişin iki haddi arasında bulunduğu zaman olumsuzluk labika-sını da alabilir; fakat böyle bir halde aksine olarak eümle bu defa bir olumsuzluğun olumsuzluğunu bildiren ve dileyisiyle olumlu oları bir manâdır.

Ml.: احمد کدی نے محمد نے *ne Ahmed g'el-me-di ne Mehmet* «(ce n'est pas qu') Ahmed ou Mehmet ne soient point venus» (=ils sont venus l'un comme l'autre). [1] Böyle ifade etme tarzı müstesna bir şeydir [2].

[1] Olumsuz fiil ile kullanılan tekrarlı *ne* ler sadece hem manasında olmakla beraber cümle sonundaki fiil daha söylemeden evvel bu *ne* ler cümle hükmünün olumsuz olduğunu ilkinden bildirmek gibi bir hususiliği vardır. A.U.E

[2] Burada gerek müellisin, gerçek sonraları buna dair fikir yürüten bazı yazarlarımızın mütalâalarını da itibara alarak kendi düşündüklerimizi söylemek istiyoruz.

Türkçe ve Farsça'da *ne* ve Çağatay Türkçesinde (Fransızca'da olduğu gibi) *ni* su retinde görülen bu edat, ister öz Türkçe, ister Farsça bir asıldan gelsin, esasında olumsuzluk manasına konulduğu anlaşılıyor. (Türkçede olumsuzluk edati olan *me*, bu *ne* nin bir çeşidi olabilir: *n>m* değişimi)

Farsça'da hem tekrarsız (ve fiili olumsuz), hem tekrarlı (ve fiili olumlu) olarak kullanılabilir; fakat Türkçede bu, olumsuzluk manasıyle tekrarsız kullanılmaz; ve bu manayı veren *ne* lerin yalnız iki defa tekrarlanması da icap etmez. İki veya ikiden fazla bir sayıda olmak üzere tek veya çift olarak (2, 3, 4, 5, 6...) defa da tekrarlanabilir. Bu itibarla, bazı yazarların yaptığı gibi sîrf çifte *ne* lerden bahsetmek ve yine kitabı müellifi de dahil, bir çögunda olduğu üzere verilen misalleri hep böylelerine basretmek doğru değildir.

Tekrarlı *ne*. 1. ayrı ayrı olan veya ulak fiili «gérondif» lerle birbirine bağlı bulunan iki ve daha ziyade cümlein başında.. 2. veya bir cümle içinde dayanak (özne, yüklem) ve yardak (cümle tümleyenleri: tümleç, zarf) lardan ibaret hadlerin başında.. 3. veya cümledeki kelimelerin sıfatları veya o sıfatların zarfları başında.. bulunarak bir keşikleniş manasını vermek suretiyle onları birbirine bağlar.

Bu bağlanması sırasında *ne* iki manâ ile kullanılır:

- ne* lerin bulunduğu cümlenin fiili istege göre olumlu veya olumsuz kullanılabilir.
- ne* lerin bulunduğu cümlenin fiili sadece olumsuz olur; o zaman bu tekrarlı

كَمْ ... كَمْ * gāh... kāh

974. *كَمْ** gāh* zarf (katmaç)ı esas itibariyle; bazan «quelquefois», zaman zaman: «de temps en temps» mânalarını verir. VIGUIER (s, 163) bunu *kāh* diye telâffuz ediyor.

Ml.: *أَوْلَادُكُمْ أَنْتُمْ شَتَّادِ بَكْ كُورَذْ هُولَرْ دَاسْتْ كَلْجَرْ gāh oj-ar ki esnā-yi pītā-da pek güzel hava-lar-a rast g'el-tn-ir* «il arrive parfois qu'on tombe sur un très beau temps durant l'hiver» (bu bir edebî cümle şahimedir).

Bununla beraber bu kelime çoğu zaman *بَعْدَ ba'z... بَعْدَ ba'z... veya بَعْدَ ba'zan...* ne ler ayrıca olumsuzluk mânası vermiyerek sadece *hem* mânasıyle kullanılır.

C. ne lerin bulunduğu cümlenin fiili sadece olumlu olur: o zaman fiili vermediği olumsuzluk mânasını vermek vazifesi yalnız bu tekrarlı *ne* lerle kalır; *hem* + olumsuzluk mânalarıyla kullanılır. Bununla beraber tekrarlı *ne* lerin bulunduğu cümlenin fiili ister olumsuz, ister olumlu olsun, cümlenin bildirdiği hüküm umumiyetle *olumsuzluk* dur.

İHTAR. — *ne* li iki haddin fiili olumsuz hükümlü olduğu bildirilir, ve bu da başkası tarafından red ve inkâr edilirse, fiili olumsuz haliyle o iki had arasında bulunur; ve o zaman cümlenin hükmü olumlu olur, ki böylesi pek az kullanılır:

Siz «*ne* vapur geldi *ne* tiren» diyorsunuz, halbuki *ne vapur gelmedi ne tiren* gibi ki, bu «*ne vapur gelmedi ne tiren*» cümlesi, «*hem vapur gelmedi* (degil) *hem tiren gelmedi* (degil)» mânasındadır. Yani bu «*hem vapurun hem tirenin gelmediğini red ve inkâr ediyorum: hem vapur geldi hem tiren*» demektir,

A. FİİLİ İSTER OLUMLU İSTER OLUMSUZ OLABİLENLER.

a. Tekrarlı *ne* ler cümledeki hadlerin başında:

1. Cümlede tekrarlı *ne* lerin keşiklediği hadlerden sonucusu ile ardına gelen fiil arasında

ne bir kelime veya söz.. ne de sesle bir duraklama

bulunmuyarak bunlar birbirinden ayrılip uzaklaşmamış olursa, fiili isteğe göre olumlu veya olumsuz bırakılabilir:

Bugün *ne* bağçeye, *ne* sokağa çıktım == (çıkmadım);

Kardeşim *ne* çok konuşmayı, *ne* çok gülmeyi sever == (sevmem);

O *ne* arkadaşlarıyla, *ne* kardeşleriyle, *ne de* babasiyle geçinir == (geçinmez);

Babam *ne* gezmekten, *ne* oyun oynamaktan hoşlanır == (hoşlanmaz);

O işe *ne* senin, *ne* onun, *ne* başkasının akılınız erer == (ermez);

Ne kar yağacağınu, *ne* güneş açacağıni biliirim == (bilmem);

Ne senin (kitabın) *ne de* onun kitabı yarar == (yaramaz);

Çocuğu *ne* erkek kardeşi *ne de* kızkardeşi sordu == (sormadı);

Ne boş oturmayı, *ne de* başı boş gezmeyi severim == (sevmem).

2. O *ne* rumca, *ne* ermenice, *ne* ispanyolca biliyor == (bilmeyor).

Hastaya bir ay müddetle *ne et*, *ne süt*, *ne sebze*, *ne de yumurta verilecek* == (verilmeyecek) (bk. B. 1, 2).

İHTAR. — Böylelerinde kısa cümlelerin filler olumsuz olmaktan ziyade olumlu bırakılır.

3. Cümlede tekrarlı *ne* lerin keşiklediği hadlerden sonra bir ortaç gelirse bu,

Lisə ba'zan... etantöt... tautöt...» karşılığı olarak tekrarlı bir kesikleniş bağlacı olarak kullanılır.

Ml.: *لَيْسَ بِكُنْدَرْ كَاهْ بِكُنْدَرْ كَاهْ بِكُنْدَرْ كَاهْ g'āh begen-is g'āh begen-me-z etantöt cela lui plait, tantiöt cela lui déplaît».*

İHTAR. — Bunun şöyle çeşitleri de vardır:

• كاهي ** *g'āhi* (halk ağzında: *kāhi*);

• كاهجهه *g'āhice* (eskidir);

• و ** *g'eh*, و ** *g'ehi* (şürde) [1].

[1] Bunlar nazırda değişik olarak da tekrarlanır:

Gāh ol-ur' gurbet vatan, gāhi vatan gurbet-len-is... — A.U.E

yerine veya arzuya göre ister olumsuz ister olumlu olarak kullanılabilir:

Benim ne şerbet ne limonata (aradığım) var.

Onun ne çamaşır, ne elbise (değiştirdip değiştirmedğini) bilmiyorlar.

Ne size ne bize ilişiği (olmayan) işlerle uğraşıyorsunuz.

Bu ne size ne bize taalluku (olan) bir meseledir.

b. Tekrarlı *ne* ler ulaklı cümleler başında:

Tekrarlı *ne* ler bağlamlı fiiller (ulaklar) la ulanan cümlelerin başında bulunursa bunlar ister yalnız olumsuz ister yalnız olumlu, ister kimi olumlu kimi olumsuz olarak kullanılabilirler:

Kardeşim ne öğretmenden (ürktüğünden), ne de dersini (bilmediğinden) okula gitmiyor değildir.

Çocuk ne okumayı (sevmemiği için) ne okuldan (hoşlanmadığı için) devamsızlık etmiyor.

İnsan ne tıka basa yemek (iyerek), ne havasız yerlerde uzun zaman kapalı (kalarak) sıhhatini koruyabilir.

B. Fiili OLUMSUZ OLANLAR.

Tekrarlı *ne* ler cümledeki hadlerin başında:

1. Cümledeki tekrarlı *ne* lerin keşiklediği hadlerden sonuncusu ile fiil arasında uzun kısa bir kelime, ya bir söz bulunur, ve böylece bunlar birbirinden az çok uzaklaşmış olursa fiil olumsuz kalır:

Bugün ne bağıçeyeye, ne sokağa (hiç) çıkmadım;

Kardeşim ne çok konuşmayı, ne çok gülmeyi (peki) seymez;

O ne arkadaşlarıyla, ne kardeşleriyle, ne de babasıyle (asla) geçipmez;

Babam ne gezmekten, ne oyuu oynamaktan (ömrübüllah) hoşlanmaz;

O işe ne senin, ne oyun, ne başkasının (mümkürn değil) aklınız ermez;

Ne kar yağacağını, ne güneş açacağını (siz) bilemezsiniz;

Ne senin kitabı ne de onun kitabı (işi) yaramaz;

Çocuğu ne erkek kardeşi ne de kız kardeşi (arayıp) sormadı;

Ne boş oturmayı, ne de başıboş gezmeyi (öleceğini bilse) yapamaz.

2. Cümledeki tekrarlı *ne* lerin keşiklediği hadlerden sonuncusu ile fiil arasında sesle bir duraklama yapılır, ve yine bunlar birbirinden az çok uzaklaşmış bırakılırsa, fiil olumsuz kalır:

با ya

975. با ** ga, و (و) ** (ve) *yāhud* [1] «su» bağlacı.

Ml.: مك صوصادم ر آز صو با (يأخذ) شربت كثير : *peh susa-di-m bir az su ya (yāhud)* şerbet g'e-tir ej'ai très soif, apporte - moi un peu d'eau ou de sorbet.

976. Bu bağlaç çogu zaman با ya ... با ya ve با ya... يأخذ يأخذ ... *yāhud...*

[1] Müellif bunu *yahod* suretinde gösteriyorsa da doğrusu VIGUIER (s. 163) de kaydedildiğini haber verdiği *yāhud* olacak.. A.U.E

Bugün ne bağçeye, ne sokağa... çıkmadım;
O ne rumea, ne ermenice, ne ispanyolca... bilmeyor;
Hastaya bir ay müdidolle ne et, ne süt, ne sebze, ne de yumurta... verilmeyecek.
İHTAR. — bk. C. ye..

3. Cümlede tekrarlı *ne* lerle keşiklenen hadlerden sonra ulak veya ulaklık tabir suretinde bir bağlamlı (rabti) fiil gelirse bu ulak fiil olumsuz kalır:

Ne orada ne burada kadri (bilinmediğinden) dünyasına küskün yaşadı;
Ne okumağa, ne yazmağa (hevesi olmadığından) böyle cahil kaldı;
Ne suya ne sabuna (dokunmuyarak) baştan savma bir cevap verdi;
Bu işi ne anası, ne babası (bilmediğten sonra) kimden öğrenebiliriz;
Çocuk ne okula, ne öğretmene (güvenmedikçe) gidip gelmekten ne çıkar;
Çocuğu ne anası, ne de ustası (hırpalamamış olsalar) sonu böyle olmazdı;
Lakin ben ne o gürültüsünü işitmekte olduğum denizi, ne gökyüzünü, ne güneşi,
ne kuşları, ne ormanları, ne o güzel meyvaları (göremediğim için) mûteessif değilim...
(RECAİ ZADE).

4. Cümlede tekrarlı *ne* lerin keşiklediği hadlerden gelen bağlamlı fiil (=ulak) atfiye veya haliye siygalarından biri ise bu, daha sonra gelen fiili olumlu olduğuna göre olumsuz bırakılır:

Ne çocuğa ne anasına acımıayıp (acımıyarak) onları başlarından attılar.

İHTAR. — bk. C. a. 1.

5. Tekrarlı *ne* ler, fiili daha evvel söylenilen devrik (*inversion* lu) nesnili bir cümlede veya nazında sonraya kalmışsa, o fiil olumsuz bırakılır:

Ben bugün (çıkmadım) ne bağçeye, ne sokağa;

Çocuk artık (sevmiyor) ne bebeğini, ne başka bir oyuncağını.

Ağlımaz ne bir yüz ne bir pencere,

Bakıldıka vahşet çöker yerlere. (TEVFİK FIKRET - Yağmur).

C. FIİLİ OLUMLU OLANLAR.

a. Tekrarlı *ne* ler cümledeki hadleri başında:

1. Cümledeki tekrarlı *ne* lerin keşiklediği hadlerden gelen bağlamlı fiil (ulak) atfiye veya haliye siygalarından biri ise bu, daha sonra gelen fiili (olumsuz) olduğuna

«... ou bien...», «soit... soit...» suretlerinde tekrarlı kullanılarak, cümleyi daha manidar yapmağa yarar.

Ml.: يا آلدىشى ورەلى ياخالى *ya al-diğ-in-i ver-meli ya al ma-mali* «(de deux choses l'une) ou bien il faut rendre ce qu'on a pris, ou bien il ne faut pas prendre» (proverbe?);

با کتابی ور یا (با خود) پاره سی *ya kitab-im-i ver ya (yāhud) para-sin-i* «rends - moi soit mon livre, soit l'argent (mot à mot: son argent, son prix»).

977. Tekrarlı ya yerine su edatlar da kullanılabilir

göre olumlu bırakılır:

Ne çocuğa ne annesine acayıp (acıyarak) onları sevindirmediler.

2. Cümlode tekrarlı ne isimin keşiklediği hadlerden sonra gelen fil, sorulu işe olumlu bırakılır;

Ne anası ne oğlu bundan bir fayda (gördü mü);

Ne anası ne oğlu bundan bir fayda (görmemi) mi;

Bu memleket cumhuriyete kadar ne rahat, ne huzur (gördü mü);

Ne tatlı söz, ne güler yüz ona (kâr eder mi?).

İHTAR. 1 -- Böylelerinde sıldan evvel olumsuzluk manasını pekiştiren bir katmaç (zarf) gelmiş değilse durum aynıdır:

Ne tatlı söz, ne güler yüz ona (hiç kâr eder mi?)

İHTAR. 2 — Bu memleket cumhüriyete kadar ne rahat, ne huzur görmemişti mi suretinde ne lerdən sonrakı filin olumsuz göründüğü kullanışlar da vardır. Fakat böylesi bu memleket cumhüriyete kadar ne rahat, ne huzur görmemişti diyorsunuz, öyle mi? suretinde ötekisinden başka bir məna ilə kullanılır: Ötekisi sadece bu memleket cumhüriyete kadar ne rahat, ne huzur görmemişti mənasıyla inkârlı soru suretindədir.

b. Tekrarlı *ne* ler cümle başlarında:

3. Tekrarlı ve aynı veya ayrı hükümden müstakil cümlelerin başında bulunarak onları kesiklemek roliyle birbirine bağlılığı zaman fiil olumlu bırakılır:

Öksüzüm, bu ilde ne yoldaşım var

Ne anam ne babam ne kardeşim var;

Ne şlüye ağlar, ne diriye güler;

Çocuk ne okuyor, ne yazıyor;

Ö gülle ne sarıdır, ne kızıldır;

Bu gün ne bir lokma ekmek yedim; ne bir damla su içtim;

Ne kendi cyledi râhat, ne balka verdi huzur;

Mübah olur ki işlemesinde ne sevap ola ne günah ola;

Benim ne yarım var, ne yerim var; yine olmasın (ABDÜLHAK HAMİD - *Sabri-u sebat*);

Ne amcasının yanında kalır; ne kalmayı ister; ne babasının yanına gider, ne gitmeyi ister; ne bir yerde durur, ne gideceği yeri bilir (ABDÜLHAK HAMİD - *Sabr-u sebat*).

1° كرك g'erek ... كرك g'erek... «soit... soit...» mot à mot «au besoin... au besoin...».

كرك سز كرك ز g'erek siz, g'erek biz «soit vous; soit nous; vous ou nous»;

كرك قود كرك ساز طریق ایله g'erek nukûd g'erek sâir tarîk ilé (A.U.E) «soit au comptant, soit autrement» (*Cevdet Paşa tarihi*, I, s. 286).

978. Böyle ifade edis tarzının esası: başlam (protase) larının *اے اے* g'erek ise كرك g'erekse (eski osmanlıca'da: كركس كركس g'ereksem), [1] «*il est nécessaire*» den ve

[1] Halk dilinde vokalle nihayetlenen edatlara sık sık *m* sesi ilâye edilmektedir: yoksa-m «*sinon*»; zira-m «*car*» (§ 998).

Bu hal şüphesiz: *belkim* X *belki* (veya *belkilim*) de olduğu üzere *ki* X *kim* (§ 986) muadilinin *te'sirinden* ileri gelmiş olacak. J. D.

Rumelide *yoksa-m* dan başka *yoksalım*, *yoksalıma*; yine *bâri-m* den başka *bârilim* ve *bârilime* söyleşileri de işidilmiştir. A.U.E

İHTAR. 1 — Cümlelerdeki sül aynı olduğu zaman sonrakisi stilus olabilir:

Ne bana olsun ne ile... (olsun);

Ne İsayı hoşnûd etti, ne peyamberi... (hoşnûd etti);

Ne şıq yansın ne kebab... (yansın);

Ne evim var, ne ailem... (var); ne adım... (var) (CENAP ŞEHABETTİN).

İHTAR. 2 — Cümlelerdeki olumlu fuller aynı olduğu zaman hiçbiri söylememiş olarak örtülü bir halde kullanılır:

Ne selâmün aleyküm ne aleyküm selâm «aramızda»; ne selâmün aleyküm (olsun) ne aleyküm selâm (olsun)*;

Ne Şamın şekeri ne berisin yüzü «bana»; ne Şamın şekeri (lâzım), ne berisin yüzü (lâzım).

Eski halk ve divan edebiyatımızda olduğu gibi tanzimat ve sonrası edebiyatlarında ve yine bütün bu uzun devirlerdeki edebiyat dışı eserlerde ve şüphesiz halkın konuşma dilinde bu edat, yerine göre olumsuz veya olumlu veya ister olumlu ister olumsuz kullanılmış olmakla beraber, uzun asırlar bunların nelererde ne yolda kullanılması gerektiğini tâyin edecek sârih esaslar ortaya konmuştur.

Yalnız son asırda (bk. ne işine dair Mustafa Nihat Özön, Ulus, 23. 11. 1941) buun kullanım tarzları hakkında bazı mütalâalar ve fikirler ortaya sürülmüştür.

Ebüzziyâ Tevfik «ne edat-i nefyi hakkında tetebuat» adlı bir risale yazarak bunda besbelli farşca'daki kullanma tarzını örnek tutmak esasıyle şöyle kısaca: «ne harfi lisâ-nâmîzde sûret-i mükerrerede dahil olduğu cümlelerin hükmünü menfi ve suver-i inşâyesini müspet kılan bir edat-i nefiyidir» hükmüne varmış; Ahmet Midhat Efendi o zamanın «Tercüman-ı Hakikât» gazetesinde «Ne senin ne de onun kitabı işe yaramaz» yolunda bir cümle kullanarak Ebüzziyâ'nın verdiği hükmün ziddini iltizam etmiş;

Yine o zamanki «*Tarîk*» gazetesi Ebüzziyâ'ya uyarak Ahmet Midhat Efendisin bu cümlesi yanlış olduğunu iddia etmiş, ve bunun üzerine bu iki gazetede bu mevzuâ dair

sonlam «apodose»lerinin olsan «qu' il soit» fiilinden ibaret olduğu çişt (veya daha çok sayılı) cümlelerde yapılmış kelamlardır.

Ml.: كُوكَ اهْ مَوْلَ نَعْمَتْ مَالْ اوْلُسُونْ وَ كُوكَ سَرْ دِيَاتْ دِنْ وَ كُوكَ سَرْ صَحْ بَنْ وَ كُوكَ سَرْ اُولَادْ اوْلُسُونْ
g'erek ise ol, ni'met mal ol-sun ve g'ereksem riyāset ve manṣib
ol-sun ve g'ereksem st̄ħħat-i beden ve kesret-i eolād ol-sun A.U.E «soit, que
cette prospérité consiste en richesse ou en puissance et rang ou en santé et
nombreuse descendance».

Birincisinden ise fiilinin kaybolarak *g'erek...* *g'erekse* suretini aldığı ve
olsun fiilinin yalnız bir defa söylendiği ata şekillerde vardır:

كُوكَ فَقِيرْ كُوكَ زَكِيرْ اوْلُسُونْ
g'erek fakir, gerekse zengin olsan A.U.E «qu' il soit
riche ou pauvre».

Bazan aksine olarak *g'erek* (*ise*) kelimesi kaybolarak keşiklenişti tekrarlı *olsun* fiili ifade eder (mk. Fransızca'daki *soit...* *soit...* kelimesi ki, esasında *colmak* mânâsındaki *être* fiilinin bir iltizamî sıygasıdır):

Ml.: كُوكَ دُوكَ اوْلُسُونْ دُوكَ اوْلُسُونْ هُوكَ كُوكَ دُوكَ كُوكَ دُوكَ
küçük olsun büyük olsun her
kes-le güzel geñ-in-meli-dir «il faut vivre en bons termes avec tout le
bazi yazılar da çıkmış;

Muallim Naci «yerine göre» kaydiyle iki şeklin de kullanılışı doğru olduğuna hükmetmekle beraber «ne okumağa, ne yazmağa hevesi olmadığından», «ne orada ne burada kadri bilinmediğinden», «ne size, ne bize taallük olmayan» gibi hep olumsuz fiille kulanılanlara örnekler vermiş;

Yine o vakte kadar «kavāid kitapları»nın hiç kurcalamadığı bu işi Recai Zade Mahmud Ekrem ilkia «Tâlim-i Edebiyat» adlı eserinde ele almış; yine ikin orada bu tekrarlı *ne* nin buna asırık yazı dilimizde farsça da olduğu üzere olumlu fiil ile kullanılmakta olduğu ve öylece de kullanılması lazımlı geldiği yolundaki umumi zan hilâfına olarak ilk defa şüphe göstermiş: «Zannîmea mesele sîrf şive-i lisana ëittir, şive-i lisanda ise istimal-i nâşdan katî' huccet olamaz», ve «ispat ile mi nesiy ile mi bitirmek lazımdır? İkisi de doğru olduğu takdirde yerleri nasıl ayırdedilecek, ve nerelerde hangi şekil kullanılacak» demiştir. Kendisi buna kulagi, sözün gelişine dikkati kâide olarak göstermektedir.

Hasılı «ne Muallim Naci, ne Recai Zade, ne de Ebuzziyyâ bu kelime için hiçbir kesin kural ortaya koymamış, Hüseyin Câhid de bu edatın dildeki yaygınlığını ve çeşitli kullanışlarını göz önüne alarak kör düğümü çözüp işin içinden çıkarmamıştır...» (bk. gene ne üzerinde, Naim Hâzîm Onat, Ulus 25. 11. 941).

Bu tekrarlı *ne* bahsi son yıllarda yine tazelenerek gazete sütunlarına akseltmiş (bk. Ulus, 23 ve 25. 11. 1941), ve bu yolda bazı kıymetli fikirlerin ortaya konulmasına vesile olmuş ise de buların hiçbirinde J. Deny'nin eserindeki mütalâalar, besbelli görden geçirilmemiş olduğu için hiç kale alınmamıştır.

Bu son yayınlar içinde Mustafa Nihat «Eski yazarlar arasında, konuşulduğu gibi yazdığı için uzun zaman «Edebiyat dışı» sayılan eserler meydana getirmiş olanların yazılarında iki çeşit kullanılış da rastlıyoruz. Tanzimat'tan sonra ise konuşma dilinde görülen bu türlü kullanma biçimini yazı diline de geçti; o zamandan beri yazı yazmış bulunan birçok kimselerin eserlerinde her iki kullanışa göre yüzlerce örnek bulunabilir» diyor.

Bazılı tekrarlı *ne* lerden sonraki fiilin yalnız olumlu olabileceğini söylüyor; Fâlib

monde, petites ou grands (qu' ils soient petits, qu' ils soient grands).
Şu misal, bunların birinden öbirine geçiş suretini daha iyi göstermektedir;

عورته يوزدن والي ايستدن و ايغىتن غىرى يه او ادم باقى حرامدر كركسە شوت اولىسون و كركسە اولىسون كوزل اولىسون چىر كىن اولىسون قارى اولىسون كېنج اولىسون باقان بىكت اولىسون ۋوجه اولىسون avrat-a yüz-ün-den ve el-i aya-sin-dan ve ayağ-in-dan gayri-ge er adam baķ-mak haram-dir g'erek-se schvet ol-sun ve g'erek-se ol-ma-sun çirkin ol-sun kart (ıhtiyar) ol-sun (Ris. B. s. -40) A.U.E «un homme ne peut regarder que le visage, la paume des mains et les pieds de la femme, que ce soit avec concupiscence ou non, qu' elle soit belle ou laide, vieille ou jeune et que celui qui regarde soit vieux ou jeune».

979. — 2° ایست «ister»... ایست «ister»... ki, aslında *iste-mek* «vouloir» fiilinin muzarı müfret gaip siygası olup kelime kelime «il veut... il veut...» manasındadır.

Ml.: ایست یا ایست یا ایست *ister al*, *ister al-ma* (keyfine) «prends ou ne prends pas (à ta guise)».

Rifki Atay «bu zevke bağlı bir iştir» diyor; meseleyi daha etrafı görmeğe çalışmış olan Naim Onat ise fikirlerini şöyle anlatıyor: «Bu kelimenin kullanım şekilleri üzerinde tam ve köklü bir araştırma yapmamışız; bana kalırsa iş böyle kestirilip kullanılacak kadar kolay değildir; dilimizde ne tür öyle kullanış yerleri ve şekilleri vardır ki birinde fiil kesin olarak olumlu, öbirinde kesin olarak olumsuz bulunmak gerektir, başka türlü olamaz; bunun dışında ve zevke bağlı olarak hem olumlu hem olumsuz kullanıldığı da yok değildir.. ne edati olumsuzluk anlamıyla iki kelime veya cümleyi birbirine bağlar».

a. Bu kelimeler cümlede ya fail, ya mefûl ya mütemmim (tümleç) olabileceği gibi
b. Bu edatla bağlanan cümleler de uzun veya kısa olabilirler; c. Fiilin bağlanan kelimelerden önce veya sonra gelmesi; d. Şart ve soru şekillerinde bulunması; e. (vurgunun değişmesi) gibi; f. Daha birçok haller de vardır ki, bunların sınıflanıp incelenmesi de ne edatiyle bağlanan cümleler hakkında vereceğimiz hüküm ve koyacağımız kurallara temel olacaktır.. dedikten sonra bunları her birine ait misallerie beraber söyle bir takım kâidelere bağlıyor (ki bunlar değerli bir inceleme neticesi olmakla beraber yine bir takım üzerinde hayli durulmak ister).

«a. ne edati müstakîl ve aynı hükümden olan cümleleri birbirine bağlar ve aralarına girerse ancak olumlu olarak yazılır:

Ne geleenden haberim var, ne gidenden haberim;

Ben İstanbul'da ne Boğaziçi'ne gittim, ne de o civarında dolaştım;

b. Aralarına zarf ve tümleç girerek uzatılmayan kısa cümlelerin ortak fiil fail ve mefûllerini bağlayanlarda şekil yine olumlu olur:

Çocuk ne yiyor, ne içiyor;

Bu sabah ne çay, ne kahve içtim;

c. Fiil, fail veya tümleclerden önce gelirse fiil ancak olumsuz yazılır (bu şekil çokluk şiirlerde görülür):

3° خواه ** *hāh...* اخواه *hāh...* (yalnız nazımda.. eskiden nesirde de kullanılırdı.) Bu tabir tamamıyla evvelkisine muadildir.

4° Tekrarlı *la ha...* *la ha* ünlemi (bk. § 1026).

5° Tekrarlı *كـاـنـاـ* *eğer...* *كـاـنـاـ* *eğer...* bağlacı (eski Osmanlıca'da; bk. § 1005) [1].

980. İstihfamlı cümlelerde *yoksa* kelimesi de bazan *ya*nın mânâdaşıdır (bk. § 468) [2].

لِي * VE MÂNADAŞLARI

981. Arapçada (*emmā* [2] söylenişli olan) ve mevzuun bir değişimini haber vermeğe yarayan *لِي** kelimesi Türkçede *amma* suretinde söylenir [3] «or..., quant à...» Türkçede şu mânalarla kullanılır: [4]

[1] Buraya şunları da katmak gerektir:

6° Tekrarlı *لِي ama* bağlacı da bu mânâ ile kullanılır.

Ama haklı ama haksız, her kese çıkışır (mk. § 981).

7° Tekrarlı *لـي velev* bağlacı da böyledir:

Velev haklı velev haksız, her kese çıkışır.

Velev hasta olsun, velev olmasın, gelip gelmeyeceğini bize bildirmeliydi. (Mk. § 1010) A.U.E

[2] Türkçenin edebî dilinde de böyle söylenir. A.U.E

[3] Konuşulan dilde olanı asıl *amo* dir, ifadeyi pekiştirmek istenildiği vakit böyle tespitlisi veya *da* katılarak kullanılır:

— Amma yaptın ha, amma-da tuhaft değil mi, geldim amma bulamadım. vs. A.U.E

[4] Bunun *لـي emmā ki* sureti de kullanılır:

— Bu ‘adl-ü hakk-in ‘adū-su yine beşer-den-dir

Ol-ur muğāfir-i amma ki hāme vü şimşir — Şinası;

— Suret-de nazar eyle-r ise-n sen ile ben var

Amma ki hakikat-de ne ben var ne de sen var — Ziyā Paşa;

— Maḥv ü ifnā değil islāh-ı beşer-dir maksûd

Şem'i itfā kolay amma ki ne güç-dür iş' al (.) A.U.E

Karanlık bir gece ancak bana eş

Doğmaya gönümde ne ay ne güneş

d. 1. Varlığı veya yapılmış olması hoş görülmeyen şartlı fiiller de olumsuz gerektir:

Ne sen ne de ben bu işe karışmasaydık çok iyi olacaktı.

Ne senden ne benden bunu saklamasaları işin önüne gecebiliirdik.

2. Olumsuzluk anlatan soru fiilleri de ancak olumlu olabilir.

Ne sen, ne kardeşin beni arayıp sordunuz mu?

Ne para ne mevkî insanın özünde yükseliğ verebilir mi?

e. *ne* ile bağlanmış fail veya tümlelerin tek ve birleşik fiilleri eğer cümle sonuna gelip de kendisinden evvelki bir kelime bir etkinme duygusu ile vurgulanmış bulunursa

1° Birbirini nakzeden veya birbirine zid olan iki kelime veya cümle arasında (Fransızca muadili: «mais») bu takdirde çoğu zaman *ama*, uymaca «enclitique» gibi de muamele görerek *ama* suretinde söylenir.

Ml.: طوغرى بول او مانجليدر اما سلامندر [1] *doğru yol usançlıdır ama selāmēt-dir* «le chemin droit est ennuyeux, mais il est de toute sécurité»;

صورمغ عېب او لسون اما، زەۋە كىدىيورسلىك *sor-mak ayib ol-ma-sin ama, nere-ye gid-igor-suňuz?* «sauf indiscretion, où allez-vous?» (mot à mot: «demander ne soit pas honte, mais...»).

2° Söz söyleyen şahıs evvelce kendisi tarafından ileri sürülen iddi-alara yine kendisi bir itirazda bulunacağı zaman (ki bu itirazı sonradan yine öbir harf yedecektir) kelâmin başında bu kelimeyi kullanır:

اما تھليل علم كوجدر، ضرر يوق *am(m)a taħsil-i 'ilim gūc-dür; zarar yoq* «mais (dira-t-on) les études sont (chose) difficile. Qu 'importe?».

982. — 3° Bağırtılı «exclamatif» bir katmaç (zarf), veya hayran oluş, şaşkınlık, tiksiniş bildiren bir nevi ünlem «interjection» olarak *amma* kullanılır. Bazan bundan sonra gelen kelimeye bir *ha* önlemi de (§ 942) katılır. (Mk. Fransızca'nın ünlemli cümlelerindeki: «mais»).

Ml.: اما ڈېدك (ما) *amma gap-diñ (ha)!* «tu en fais de belles!»

اما او بور ایشىك (ما) *amma obur i-miš-(s)iñ(ha)* «mais comme tu es gourmand!»;

اما دەپسن (ما) *amma ses (ha)!* veya اما سىن (ما) *amma da ses (ha)* «en voilà une voix!».

983. Şu aşağıdaki edatlar da bu لىكىن «mais» ya muadildir:

1° لىكىن* *täkin*.

[1] Müellifi verdiği bu *ama* lar, *ama* olacak. A.U.E

(ki bu olumsuzluk anlamını pekten bir zarf yerini tutmaktadır) fiilin konuşma dilinde vurgulu ve olumsuz olarak söylendiği gibi, yazı dilinde de kullanılması doğru olur.

Bu sabah ne kahve ne çay X içmedim;

Bana ne Orhan ne Aydın X gelmedi.

1. *Sakın, hiç, hiç birisi, kesin olarak, bir zaman, henüz* gibi olumsuzluğu pekten zarflar ve tümleçlerden sonra fiil ancak olumsuz olarak yazılır:

Ne sigarayı ne enfiyeyi hiç kullanmadım;

Ne çok rüzgârlı ne de çok durgun havadan pek hoşlanmadım.

Ml.: علم و عرفان انسانمک جهی از الله ایدر لکن ہایه طبیعی بست اولانه رفت ویرز :
 'ilm-ü 'irfan insan-da-ki cehl-i izâle ed-er, lakin pâye-i tabi'i-si pest ol-an-a rif'at ver-mez (Midhat) «la science, fait disparaître dans l'homme l'ignorance, mais elle n'élève pas ceux qui ont le caractère bas».

Bu edat bir şeye itiraz etmek veya kendi fikir ve niyetini ileri sü-rüp yürütmek mânasiyle cümle başına getirilebilir:

Ml.: لكن هیچ اولازسے حسز اولدیگی اعتراض ایت : *lakin hic ol-ma-z-sa haksız ol-duğ-uñ-u i'tirâf* et «mais avoue du moins que tu as tort».

ve lakin, دلیکن *ve likin*, دلیکن ** *ve lik*, دلیکن ** (و لیکن *ve li*) kelimeleri artık sadecə nazım dilinde kullanılır.

Eski Oşmanlıca'da *lik* (Bibl. nat., A.F.T yazmaları, 87, yap. 29°) şeklinde de rastlanmaktadır ki bu, Tezkire-i Evliyâ'nın Çağatayca'sındaki (s. 43) *ve likin* kelimesine muadildir.

2° *ç* yine (bk. § 433).

984. — 3° آنچق *ancak* (bk. 433).

4° *ka* *fe(a)kat*, asıl yainiz, sadecə «uniquement, seulement» mânâsında olan bu arapça mürekkep edat: (bazı müellifler bunu bazan *fe-kad* suretinde yazıyor: *ka* *kat* kelimesi esasen *ka* *kat* kelimesinin mânadaşıdır. Arapçada *kad-ni* veya قطۇ *kat-ni* = bana yeter («il me suffit»).

Ml.: آشى مادەسى طبات بخته داخل اولوبىدە اوروپا دن مالك دولت عليه كىزدىن مقدم ادرنده يو خصوصك موجود اولدېنى بىن اخيارلاردىن مسۇ عمر اولىشىدز. تىد (daha) *aşt madde-si ta-* *bâbet bahs-in-e dâhil ol-ub-da Avrupa-dan memâlik-i Devlet-i atiyye-ye gel-me-z-den mukaddem Edirne-de bu ھüsüs-un mev-*

2. *Gelip görmedî, dinlemeyip gitti* gibi cümlelerdeki çaprazlı tiiller *ne* ile bağlanlığı zaman olduğu gibi kalarak bir değişiklik göstermezler:

No Orhan ne Aydın beni gelip görmediler;

No Orhan ne Aydın beni dinlemeyip gittiler.

3. Bu saylıklarının dışında şöyle bir takım cümlelerdeki fiili olumlu ve olumsuz olabileceğini artık ediplerimiz zevkine bırakabiliriz, bunların toplanıp araştırılması bize bu çeşit şekiller için de ayrı bir kural verebilir:

No senin için, ne de kardeşim için uygun bir iş bulamadım..» — A.U.E

cūd oł-duğ-u ba'zi ihtiyar-ılar-dan mesmu'umuz oł-muș-dur. Fakad (daha iyisi: *fakat*) mevcüd-u ve vakt-u keyfiget-i icād-i meçhūl-ümüz-dür. A.U.E «nous avons entendu dire par certains vieillards qu'avant d'être importée en Turquie (d'Europe?) la vaccination était pratiquée à Andrinople, mais nous ignorons où, quand et comment» (Cevdet Pasa Tar., II, 344, 1inci tabi').

985. — 5° (Eski Osmanlıca'da) **Yi¹** illā ve daba çok Yi², ve illā. Bu edat olumsuz bir fiilden sonra yoksa «sinon», hariç «sauf», müsteanā olarak «excepté» mânâsına gelir (bk. § 466, 2°). Bu takdirde, ardına olumsuz aynı bir fiil gelen yalnız «seulement» sadece «uniquement» katmaç (zarf) ina muadil olur: Bizi yalnız ölüm ayırtır «la mort seule (ment) nous séparera» (bk. aynı yer) [1]. Bunun ancak ve *fakat* kelimeleriyle mânadaşlığı yalnız bu mânaya alındığını göre doğru olduğu anlaşılmaktır. Bu mânadaşlık, illānin bir aksilik «adversatif» bağlacı olarak kullanılmasına saik olmakta kâfi gelmiştir [2].

Ml.: ملکه مارل ایدی دلا ۱۴۰۰ مذوب توکل اندوب
gäzi-ler melül i-di ve illā. Allah-a
sig-in-ub tevekkül ed-üb... A.U.E «nos guerriers étaient affligés, mais se con-
fiant en Dieu ils...» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 12);
ملکه مارل ایدی دلا ۱۴۰۰ مذوب توکل اندوب
يتمیش اکن دلر سیکر دلر و عا ۲۰۰۰ مذوب توکل اندوب
dil bil-ür ädem-ler ge-tür-di-ler ve illā ba levh-de olan yazu-yı bil-me-di-
ler. A.U.E «on appela des hommes connaissant saixante - douze langues, mais
ils ne purent déchiffrer l'écriture de cette pierre» (Aynı eser, yap. 57);

[1] Öyle kabul edilebilir ki filin tekrarlanmadığı kelâmlarda illā edati bir katmaç (zarf) dan, ve filin tekrarlandığı kelâmlarda ise bir bağlaştan ibarettir. Türkçeye mahsus olan bu tekrarlardan daha birkaç misal verelim:

اکن دلر توکل تاریانی بادر عا الله باور
an-un te'vil-in-i bil-me-z illā Allah bil-ür (1426 yılı yaz-
maları, yap. 160) A.U.E «Seul Allah en connaît l'explication» (mot à mot: «personne n'en connaît l'explication, sinon Allah connaît»);

دکادر توکل جسد کو زدن در
degül-dür bu illā hased-iñüz-den-dür A.U.E (Aynı eser, yap.
179) «cela provient uniquement de votre jalouse» (mot à mot: «ce n'est pas sinon de
votre jalouse c'est»).

illā kelimesi meğer le birleşik olarak **يک** Yi¹ illā meğer suretinde kullanılır (bk. § 1013, İhtar) J.D.

Müellifin Türkçeye hâs diye gösterdiği bu illā kullanıları, Arapçadan Türkçeye kelime kelime tercüme yapmak gayretini güden mütercimlerin Türkçe kılığında verdikleri şivesizlikler örneğidir, bu yolda bir yanlış Türkçemizde hiç tutmayış, yer bulmamıştır. Notekim (**ایل ایل** = *la ilâh-e ill' Allâh*)'ın tereümesi olarak «yokdur tapacak çalapdır ancak» tercümesi de böyledir. A.U.E

[2] Osmanlıca'da bunun **يک** Yi¹ illā ki suretinde kullanılmış başka bir sureti de vardır ki bu, ve müstesnā olarak mânasındadır:

— İstanbul beldesi Avrupa'nın kenâr-ı sahilinde Asya'ya karşı kurulmuş bir mâlike-i deryâ-dır ki mânendi zir-i eflâk-de mer'i olmaz; illā ki âyîne-i âbdâr-ı olan sahra-i Haliçde mün'akis sûret-i bi-karâri-dır. — Kemal.. A.U.E

امیر سلیمان آن اخوب بجان آن اورنیه کلدی اما رخظه صیحته خالی اولار دی *Emir Süleyman an-i işid-üb can at-ub Edirne-ye gel-di illâ bir lâhza sohbet-den hâli ol-ma-z-di.* A.U.E «Émir Suleyman, à cette nouvelle, se jeta dans Andrinople, mais il ne cessa pas un instant de se livrer au plaisir» [1] (Aynı eser, yap. 33 V°);

سُرْلَ آدَمْ كَوْرْ دَالْ كَوْلَوْ سُرْلَ آدَمْ كَوْرْ دَالْ كَوْلَوْ *sehl (saz) adem gel-ür ve illâ katı (egice) yarak-lu (silâhî)* A.U.E «il vient peu de monde, mais ils sont fortement armés» (yap. 25).

6° مکر *meğer* (bk. § 1014).

5

986. *ki* «que» -bağlacı hem Türkçe hem farsçadır.

Şu kadar ki, bunun (istihham - iştirah zamiri ile) ilibas eden, mk. § 319) daha eski bir Türkçe edatın: *كِمْ* *kim* edatının bir halefinden ibaret olduğu doğru olmakla beraber, ondaki mâna ve kullanım zenginliği, bütün kavramlarını kendisinden almış olduğu farsça *كِي* (= ki) bağlacı sayesinde olduğu da söz götürmez bir şeydir.

«Millileşen» bugünkü dil, *ki* edatını itelemek meylini gösteriyor.

Bu edat uymaca «enclitique» olup, umumiyetle ayrı yazılır. Bununla beraber *كَوْدَى dedi-ki* «il a dit que» suretinde yazışlara da rastlanmaktadır.

Vokaller ahengi kaidelerine uymayor; fakat halkın dilinde bazanاردیل (kalın) bir vokalle:

di-yor-ku [2] «il dit que» gibi söylendiği de oluyor.

Yine mk. *cün-kü* (§ 996).

İHTAR. — Nazında *ki* nin vokali bazan vezin zaruretiyle hazırlanır. O zaman bağlacı sadece bir *كِ* den ibaret kalarak bu yarida altındaki kelimenin başına ulaşırılar.

Mİ.: *سَنْ اِبْدَلْ كَمْدَى كَمْزَادَكْ يَرْنَ خَارْ || يَرْدَرْ كَارْدَنْ بَلْبَلْ كَيْ زَارْ* *sen el-dîn kendi gûlzâr-în ger-in hâr + yer-i-dir k'ol-a-sin bûlbûl gibi zâr* [3]. A.U.E

(*Hämâyûn Nâme* s. 105). «tu as rendu tel-même inculte ta roseraie, Il est juste que tu pleures maintenant comme un rossignol».

Bu edatın muhtelif kullanımları söyledir:

987. *ki* edati dolaysız «direct» veya dolaylı «indirect» tümleç veya fail rolünde bulunur. tabii «subordonné» cümleleri aslı «principale» cümleye ulaşır (böyle bir durumda Fransızca'nın «que» bağlacına muadildir).

[1] Burada *illâ* kelimesi başka bir mânaya: «bilhassa» mânâsına alındığı takdirde müellifin yaptığı tercüme şöyle olabilir: «... et surtout il ne se privait un instant d'être en (son) societé». A.U.E

[2] Müellif bunu *degor-ki* suretinde kaydediyor. A.U.E

[3] Vezni: — — —, — — —, — — (= meşâ'ilün, mefa'ilün fe'ülün) A.U.E

Ml.: ملکه کی bāñ-a de-di-ler-ki sen hasta-sin «on m'a dit que tu es malade».

Daha başka misaller için, bk. § 1239 ve aşağısı.

988. — 2 bazı durum bildiren «circostanciel» tabii cümleleri, mesela:

a. Bir gaye bildiren cümleleri (*ki*, Fransızca'da böyle bir durumda «afin que», «pour que» gibi bağlaçlı tâbirler kullanılır). Bunda *ki* den sonra gelen fiil iltizamî siyasi olur.

Ml.: *sor-uch ol, ki bil-ici ol-a-sin* «interroge afin de savoir» (mot à mot: «sois interrogé afin que tu sois sachant»);

[1] *sakal-ı koy-ver-dim ki söz-üm dîn-le-n-sin diye* (söylence) «j'ai laissé pousser ma barbe pour que ma parole soit écoutée (dicton).

İHTAR. 1 — Olumsuz bir aslı cümle ardına gelen ve yanlış olduğu hükmüne varız bir neticeyi bildiren cümleler de aynı suretle teşkil edilmiştir (ki, Fransızca'da böyle bir durumda «pour que» kullanılır).

چىڭ يە-مە-دى-م كى كارنى-مىڭ اغلى-سىن (Atasözü) «jo u'ai (rien) mangé de cru, pour que j'aille mal aux ventres» (Proverbe);

اَلْمِنْ اَغْزِتْ تُورْبَا دَعْلِكْ بَزْ-سِنْ «la bouche des gens n'est pas un sac pour que tu puisses la fermer.»

İHTAR. 2 — Eski Osmanlıca'da *ki*, (şartlı durum bildiren) çöküğü, «parce que, car» mânâsında ve (zamanlılık durum bildiren) ne zaman *ki* «quand, lorsque» mânâsında da kullanılmıştır.

MI.: *كىلە كەنگەرە يۈكىلە كەنگەرە بۇ يەر دەكادۇ* yüksəl ki yer-lin bu yer değil-dir* (= yüksəl, çünkü..) A.U.E (KEMAL BEY) [2] «é éve-toi, c'est ta place n'est pas (sur) cette terre»;

sabā ki (= *saba ne zaman ki*) dest *ur-a* (el sûre) of *zülf-e saqâ*) *mûsk-i nâb* (h-lis misk) *kôk-ar* [3] A.U.E «lorsque le vent porte la main sur (ses) tresses, elles embaument le musc pur»;

کوچک اویلی جمیر ماره چندی Cum'a günü ki (cum'a günü ne zaman ki) ol-du Ca'fer minber-e gik-di A.U.E (Gazevat-i Seyid Battal, s. 8) «lorsque vient le vendredi, Diafer monta sur la chaire».

Son iki misalde *ki* bağılacının yerlerine dikkat.

989. b. Aslı cümle ile farazi şekilde ifade edilen bir fikre, tasdik veya nakz edici bir delil teşkil eden cümplerleri ullaştırır. Böylelikle aslı cümle (vücubi, niyetli istikbal, şart) gibi imkân ve ihtimal ve nı istihfam bi diren siygalardan birini almış olur. (Fransızca'da aynı durumda mademki karşılığı olan «puisque», «attendu que» tabirleri kullanılır).

[1] Buradaki \leftrightarrow diye kelimesi ki varken lüzumsuz ve yersiz gibidir. A.U.E

[2] Vezni: — — — — —, — — — — — (= met'ülü mefā.. 'ñün fe'ülün) A,U,E

[3] Vezni: ~—~, ~—.. ~—~, ~— (= meſa'ilün fe'ilatün, meſa'ilün fe'ilün) A.U.E

M1. آرتق چوق خس، اولالى كى بىكى سىرىپور *artık çok hasta ol-duğ-un-u
aňla-mış ol-maş ki bana haber ver-iyor* «il a sans doute compris enfin qu'
'il était malade, puisqu'il m'en avertit»;

می.: عدالت حکمی مطابق حقیقت او دینه ناصل دلیل کوست باین که جهانده عقلدان باشند بر عین یورقدور 'akıl-ıñ häkm-ü mutabik-i hakîkat ol-duğ-un-a nasił delil g'ös-ter-il-sin ki cihan-da 'akıl-dan başka bir mümeyyiz yok-dur (KEMAL BEY) «comment prouver que le jugement de l'esprit est (toujours) conforme à la vérité, puisqu'il n'y a, dans le monde, aucun autre criterium que l'esprit (lui-même)?».

990. 3° Tabi cümeleri *o kadar*, *o derece*, *öyle tanto*, *et tel*, *ét tellement* gibi bir tabire bağlar.

(Bunlar Fransızca'da «tellement que..., tant que...» ile ulaşırılan cümlelere muadildir; şu lâk ile ki Türkçede «ki» bağlacı, daima eski cümelenin fiiliyle bu tabirlerden ayrılmış bulunur.

MI.: او قدر ترکم که کورنگیم سیر میقلام اولانی *o kadar terle-di-m ki, g'ämleg-im sir sik-*
lam ol-du «j'ai tellement transpiré que ma chemise (en) est toute trempée»;
 و خودنیز یک او درجه غریب کورنگی که بونلری بلافتیق سزه اخبار ایچه استعدادم
bu havâdis-ler bañ-a o derece garib g'ör-ün-dü ki, bun-lar-i bi-lâ tâhkîk
siz-e ihbâr et-mek iste-me-di-m «ces nouvelles m' ont paru tellement é-
 rantes que je n'ai pas voulu vous les transmettre sans les contrôler».

İHTAR. — Bilindiği üzere müphem sıfat olan *... bir*, kendi başına *... gibi öyle bir* «sun tel» e benzeyen bir mâna verebilir (mk. § 334). Böyle bir halde, *ki* nin kullanılmasına da yol açar.

M1.: جــوز ســولــانــكــهــ دــرــهــيــ يــنــ كــوــپــكــ قــوــدــرــورــورــ bir söz söyle-r ki dirhem-in-i yi-gen köpek kud-ur-ur (söylence) «il dit des paroles (telles) que le chien qui en mangeraient (seulement) un dirhem deviendrait enragé».

ki edati bu kavramıyla hemen de bir *vesli* «relatif» *xamir* (= ismi mevsul) mahivetiindedir (mə. § 1243 və asağıda).

991. *ki* bağlacının tekidci «explétif» kullanımları. — Bu edat bazan bir dolaylı söylem «discours direct» i ulaşırmağa yarar (*ki*, Fransızca'daki «que» bağlacında iş, bunun aksinedir). Böylesi, *de-mek* fiili her zamanki yerinde yanı dolaylı söylemden sonra geleceğine, ondan evvel geldiği zaman olur. O zaman *ki* edatı, anlatışlı (:) iki noktaya muadil hâlindedir.

MI. : او بکا دیدی « شوهدی یعنی آنچه ساخته
me dit : tu vas le prendre tout de suite ».

992. *ki* edatı (olumsuz) *bil-me-mek* fiilinden sonraki istifhamî cümleleri vâz-termağında yarar (*ki*, Fransızca'da böyle bir halde: «ne pas savoir si...» denilir). Esasen *ki*nin kullanılması da ihtiyari kalıyor.

MI.: بیلەم کە بولىلە بىر ئان مۇافق حقىقت اولۇدى ؟ *bil-me-m (ki) bôyle bir zann muvâfîk-i hâkîkat ol-ur-mu? (SA'ID PAŞA)* «je ne sais si une telle opinion est conforme à la vérité»:

993. *ki, bağlacının hizifli «elliptique» kullanışı.* — Bu edat bazan bir hizif ve takdir [2] olduğunu bildirmeye yarar.

Mk.: tilki g'el-ir (*g'ör-ür*) ki, yavruları yok «le renard vient (et voit) que ses petits ne sont plus là» (RIF'AT BEY). Mk. g'el-elim ki «maintenant voyons comment..; pour en venir à...» tâbirini.

Ml.: *gel-e-lim ki Tahmas neşekil of-di bu memleket-i* [3] «voyous maintenant comment Nâdir - Chah s'empara de ce pays» (TAMB. AR., s. 13);

gel-e-lim ki Tahmas kaf-un-an ordu-su ne կաdar var-di de-r-se-niz [4] «pour en venir à la question de l'effectif de l'armée de Nâdir - Chah, (Aynt ver, p. 35).

994. *6 ki bağılaçıyla sonlanan bitirimsiz kelamlar* (Mk. § 957).

Bu asintılı yapıtlama esas itibariyle henüz zikri geçen cümleyi izah eder mahiyette bir tâbi cümle manasını duyurur. Böylesinde bu izah o kadar tabii bir surette görülür derecededir ki, onu bir de söylemekten geri durulur.

Böyle bir ifade tarzı cümleye daha kandırıcı bir çalm vermeye yardım eder ki, böyle ki edatını nida noktası açısından saymak mümkündür.

Mİ.: *bugün siz-e bir şey piş-ir-di-m ki (peç sevineceksiniz) «je vous ai fait cuire quelque chose de fameux aujourd'hui», c'est à dire une {telle} chose que {vous en serez ravi};*

سکم، لغزدی اوالاركى sen-iñ-le-de *lağırdı ol-ma-z-ki* (bir daha konuşayım) «il n'y a pas moyen de parler avec toi» ve örtülü mânasiyle : «(si bien) que (je ne parlerai pas avec toi)»;

چالیشیورم چالیشیورم آخ بر آودو موک کاچود که çal-ış-iyor-um çal-ış-iyor-um aħ bir tür-lü soñ-u g'el-me-yor-ki (bir rahat yüzü göreyim) ej'ai beau travailler, je n'en vois pas la fin (qui me justifie un repos? A.U.E);

*bir sey-i yer-in-e koy-mak adet-iñiz deñil ki
(bun-u da koy-a-sınız) «malheureusement vous n'avez pas l'habitude de*

[1] Buradaki yanlışlık fil olumsuz değildir. A.U.E.

[2] Cümpledə bir kelimeyi atıp onu manaca var saymak; «ellipse» A.U.E.

[3, 4] Müellisin *Tambürü Arutin* den aldığı bu iki misal de, Türkçemiz için bir huccet olamaz. İkisi de bizim şivemizle söylemiş şeyler değildir. Bunlar bir ermeni türkçesi olsa gerek. A.U.E

remettre les choses en place!» (si bien) que (vous n'avez pas remis ça aussi en place. A.U.E)

¹¹ 'acabā ḥl-dür-ür-ler-mi ki «pourvu qu'il ne le tue pas!» [1].

Bu misalde olduğu gibi ki hağlara istishanı zarfı olan mi den sonra gelirse, bunda ki nın ken le karıştırıldığı talimin edilebilir. Mk. § 1361.

JHTAR. — Ayı badiseye ázercede de rastlanır;

kıçı dañı kaçak mal-a git-me-z-sin ki arslanım artık kaçak mal getirmeye gitmezsin elbette (FETH AH. s. 213) «(sûrement: A.U.E) tu n'iras plus faire de la contrebande, mon brave!».

Yine aynı lehçede çok kere açıklayıcı «explicatif» *ki*, açıklayıcı cümlelerin içlerine doğru geriler.

Mİ.: **جَنَاحَةُ الْكَرِيمَةِ** «Allah kerim-dür aç ki kal-ma-yocay-uk» (= Allah kerimdir (ki): ne kahniyacagız elbette. A.U.E) «Dieu est généreux : nous ne mourrons pas (sûrement, A.U.E) de faim (*Agnit*, s. 160); [2]

لَا كَذِبٌ وَلَا كُوْرُكْ نَاجَادَنْ كَوْدَجَانْ | ۲۰۰ | *kaçak mal-a git-me /dir-sin/ gerek buca-don ki /3/ düş-me-z* (évidemment: A.U.E) «(tu dis) ne vas pas à la contrebande, Mais le pain (quotidien) ne tombe pas (tout cuil) par la cheminée» (*Agni*);

اوردان او يانه يانقوز كىدەيلور-سۇي - اوردان او يانه دەنچى كە تاراقي يو خدر
or-dan o yan-a gal-kuz gid-e bit-ür-sin mi - or-dan o yan-a dahi ki kazak [4] voh-dur
 (ordan o tarafa yalnız gidebilir misin - ordan o tarafa dahi elbette ki kazak yoktur. A.U.E) epeux - tu y aller tout seul? - Certes, il n'y a pas de cosaques de ce côté (Ayni, s. 186).

995. (Eski Osmanlıca'da *kim* suretiinde olan) *ki* bağlacı bir bayılı katmaç (zarf) lara katılarak bağlaçlık tabirler içinde yerliz.

Bu karışlıklar nazım dilinde çoğu zaman alelâde hasiv «cheville»lerden ibarətfir.

Su aşağıda belirtilen hanelerde bu mürekkep bağlaçlarının bir haylısına rastlanacaktır.

46

996. *كۈچ* *çün-kü* (= *çün-ki* yerine) bağlacı ki, daha eski şekli *çün-kim* olup, şu kavramları vardır:

^{1°} (Mânaðası olan) لِزِيْجَ زِيْرَاتٍ zīrā «parce que, car».

MI. قارداش کی چکنیلی بز، چونکه ب وطنك اولادي بز : *kar-deş gibi g'eq-in-meli-yiz, çünkü bir vatan-ın evläd-i-yız* «il faut que nous vivions

[1] Müellisin verdiği Fransızca tercüme: «pourvu qu'on ne le tue pas» suretiinde olmuyacak mı idi? Sıra böyle de olsa bu tercüme yerinde mi? Bize öyle geliyor ki, bunun Fransızca karşılığı söyle olmamıştı: «est-ce qu'en le tue, par exemple?». A.U.E

[2] Buradaki *ki* de, ne buna ne evvelkilerine hizmetmeyen bir inâada: *elbette (ki)* «sûrement» mânâsında görünüyor. A.U.E.

[3] Buradaki *ki* de yine *elbette* (*ki*) manasında olacak. A.U.E.

[4] Buradaki *ki* de yine elbette (*ki*) manasındadır. A.U.E.

comme des frères, car nous sommes les enfants d'une (même) patrie».

997. 2º (Mânaðası olm) *ve*¹³⁶ *mâdem ki* (*mâdâm ki* yerine A.U.E; Mk. § 1002) *di moment que...».*

Böyle bir durumda kelâmin başında bulunur. Aneak bu kavramı eskimistir.

M1.1: چون باید این مهندسی مکانیکی کار چون باشد؟ *cünkü bu iş-i ikməl ed-eme-yecek-din nıcún baş-la-di-nı «du moment que tu ne pouvais pas arriver à terminer ce travail, pourquoi l'as-tu commencé?» [1].*

3º (Yalnız eski Osmanlıca'da, ve yalnız kelâmin başında) ne zaman ki, vaktâ ki «quand, lorsque» mânâsına.

M1.: **آنچه ایشلری کوردم عیان :** *çünkü ben bu iş-ler-i g'ör-dü-m 'ayān [2] A.U.E
«lorsque je vis de mes yeux ces choses».*

Eski Osmanlıca'da جىز ^{**} gün şekli de 2° , 3° ünű kavramlarıyle kullanılıyordu. جىز ^{**} gün de deniliyordu.

998. *İş-i zirə* (baulk nəğzində *zirəm*) 1^ə deki <1>*çünki* gibi, oyma mənada kullanılır. Eski Osmanlıca'da *45 İş-i zirə ki* de derlerdi. Kemal Bey gibi inşahçılar da bu *zirə ki* şəkli görülməkte ise de unumiyetle doğru sayılıyor [3].

تاریخ

999. *كَيْ تَـki* (ve bunun kısaltığı olan: *كَـ tek*) veya (daha eski bir şekli olan) *كَـيْ تَـkim*. *كَـيْ تَـki* «afin que, jusqu' à ce que» manasıyle bugün ancak bir eskimseklik olsun diye kullanılır.

MI. *g'ece gün-düz de-me-yip* کجه کوندوز دیمیوب چالیش تاکه آدم اوھمسك

[1] (Cünkü cükkim):

* Yareuler günkü meni gönderirsiz, bilürsiz kim delü Kirçer? kız katindasını dileyenini öldürür (*Dede Korkut*, s. 44);

* Mre. gümüşün Kazan Beğden buyruk olubdur, kon olursun dedi (s. 61);

* Çunkü menüm elümden gügerein gibi kuş oldu uedu, mre hak amı kormiyam to-
ğana aldimaymea didi (89);

* Bu sözü sen bana dinmemek gerek idiñ, çünkü didüñ elbelde varsañ gerek (97 - 98):

* Çünkü kâfirler bunları gördüler, Arşunoğlu diyerek Teküre haber virdiler (117). A.U.E.

[2] Vezni: — — — —, — — — —, — — — (=*a'ilatün, fä'ilatün, fa'ilün*). A.U.E

[3] Türkçemizde eskimiş olmakla beraber Osmanlıca'da bunun epeyce kullanıldığı görülür;

² Sizden kim irag oldu ise bakka yakındır

Zirâ ki dalâlet yoldur gitdiginiz rahi, *Râhi*

⁸ Bilmeklər isə bilinmək abyəlini vəzdih

Ziräki hivânet edenin dîdesi rûsen,

Kan içere yatar dide-i giryâni-i sadakat.

⁹ Vehsetle hazırlınu nazar-ındâz işi bana

çal-iş tā-ki adam ol-a-siñ «qu'il fasse nuit, qu'il fasse jour, travaille, afin de devenir (jusqu'à ce que tu deviennes) un homme».

cocuk-żar... bun-uñ ne ol-duğ-un-u añ-żu-ma-di-żar tā ki ders baş-żu-di, hoca efendi-den sor-du-żar (Altın Kitab) «les enfants... n'avaient pas compris ce que c'était, jusqu'au moment où commença la leçon et où ils purent poser des questions au maître».

Bu edat eski Osmanlıca'da sık sık kullanılır ve şu mânalara gelirdi:

1° -y)ince-ye kadar «jusqu'à ce que» (bk. § 907, not, 1) [1].

2° *tā ki* «afin que».

ر از قویم تا کیم بدلادوت علم منقطع اولیه
(öldükten sonra)'ilim munķati' (arası kesilmiş) *ol-ma-ya* A.U.E «me proposant de laisser un ouvrage, afin que la science se conserve après ma mort» *Siyer-i Nebî* «*histoire du Prophète*, Altı Parmak [2].

3° -meyince (menfi cümlelerde; mk. *mādām ki*, 1002, ve -meyince li ulak «gérondif», § 1390 ve 1381).

آمر قالول ... تا ك رسومات موضوعه كاملًا قالىزنىه قرار سايقلنده دوام ايدە جىڭىزى
 ادعا و اعلان ايلدىلر Amerika-żu-żar... tā ki rūsūm-ät-i mevzū'a kāmil-en կալ-
 dir-ił-ma-ya karār-i sābık-żar-in-da devām ed-ecek-ler-in-i iddiā ve ičlān
 eyle-di-ler A.U.E «les Américains annoncèrent qu'ils ne changeraient pas l'attitude tant que les impôts existants ne seraient pas abolis» (*Tārih-i Cevdet*, II. 115).

1000. *er* tek edati bir temenni ve terececi siygası «subjonetif» ile beraber bulunarak (elverir ki, şu şartla ki «pourvu que») mânasında olduğu zaman, Türk gramerlerince *taki den* bozulmuş bir bağlaç sayılmaktadır (bk. § 963, ihtarıdaki misallere).

[1] * Fakat mâna eibetine çokluk akılım ermezdi, tâ ki merhum Fatih Efendi ile görüştüm, efendi merhumun ihtaratu bu kuşurumun ikinaline sebep oldu. *Zigā Paşa*. A.U.E

* Cümle beglerle yoldaş olup gitdiler tâ ki درخواست kaleşine yetdiler (*Dede Korkud*, 116).

[2] * Efendim şimdî iycâb ediyor ki şu âna kadar sakladığım sırları size söyleyeyim, tâ ki ne size ne bana dâğ-i derün olsun — *Ibrâhim Şinâsi*

* Tâ ki seyretsin felek ol şüh çözmiş kâkülü..

* (Murâdiñ) yuşalmaksa knavrulan tarlaları sele ver,

Tâ ki ecel kesmesin bu öksüz nefesleri. *Fâruk Nâfir*

* Seni kâfirler bilmesünler duymasınlar, tâ kim sası dinlii kâsîrin döşegiue varmayasın sagragın surmîyesin alam Kazan namusunu suniyasan sakın dedi (*Dede Korkud*, 31). A.U.E

Bu şekilde sunulmuş olunca bu iddia şu sebeplerle hata hâlini göstermektedir:

1º (Elverir ki, yeter ki, şu şartla ki «pourvu que») suretindeki gayelik «final» mîna burada bîlhassa temenni ve tereci «subjonatif» veya emir siygasının kullanılışından doğmaktadır; tek edati bunu sadece pekiştirmekten başka bir şey yapmayor (mk. § 649) [1]

2º tek yalnız temenni ve tereccî (veya bu makamda olan emrin müfret gaibi) ile değil, emrin müfret muhatabiylede beraber bulunur ki, böyle bir yapılama *tā-ki* ile kurulamaz; çünkü (dolaysız kelâm «discours direct» de kullanılması halı müstesna) *ki* bağlacı, hiçbir zaman emir siygasını yedişlemez «ne gouverne pas».

M1.: امان مەمەت... قۇزم اوولادم... سور... حىۋانلىرىن چاتلاسۇن... آرايدە يارچالانسۇن، نە اوڭلۇرسە Aman Meemet..., *kuzum evläd-im...* *sür... hayvan-lar çat-la-sin...* *araba par-ça-la-n-sin*, ne ol-eur-sa ol-san tek *ben-i bes dakika evvel orman-a yet-iş-dir* «de grêce, Mehemet, mon cher ami,... active,... que les chevaux crèvent, s'il le faut, et la voiture se brise, advienne que pourra, pourvu que tu m'amènes cinq minutes plus tôt à la forêt» HÜSEYİN RAHMI, *Metres*, s. 882).

^{3º} Eski Osmanltea'da aynı edat *dekk* suretinde de görülür;

M1.: *dahi zigāde vir-e-yin dek ko-sun* [2] A.U.E «je lui en donnerai même plus (d'argent); pourvu qu'il (me) laisse (libre, en me répudiant)» (1426 yılı yazmaları, yap. 130 V°);

هپ وریدی دك قرتلیدی *hep vir-e-ydi dek kur-t-ul-a-ydi* [3] A.U.E «il aurait tout donné pour être sauvé» (*Aynı ger*, yap. 296). Bu misalde temeanı ve tereccinin hikâyesi «imparfait du subjonctif» olan (*kurtul-a-ydi*) var.

Yukarıki anlatıklardan şu çıkışki, *tek* kelimesi yalnız, sadece «seulement, uniquement» mânâsında bir zarf da, pekiştirici «corroboratif» bir edat (mk. § 930) da sayılabilir.

İHTAR. — Azercce'de aynı mânada **كى** teki kullanılır.

MI. : میکنید که این ایشان را teki siz-iñ iş-iñiz 'amel-e gel-sün A.U.E «(j'y consens), pourvu que votre affaire s'arrange» (FETH AH., s. 231);

اى چىكمىن ئىغلىنى ئەلەدەن قورتار el çek-di-m teki men-üm ogl-um-u hata-dan kurt-ar A.U.E «j'y renonce, pour que tu préserves mon fils de tout malheur» (*Ayni uer.*, s. 112; *mk.*, *yine Ayni uer.*, s. 18, 75, 146 ve 169).

ناصلہ ، نہ کم

1001. *nasıl ki* «comme; de même que; ainsi que» mürekkep bağlısı seyrekçe kullanılır; bunu daha ziyade ulaklık tâbirler «locutio ns gérondives» olarak kullanırlar (bk. § 1445).

[1] Sami Bey'in bu bapta seçtiği misalde gavilik mîna *diye* (deyi) kelimesinde de vardır; m.k. § 1339 1°:

جیق بازدم تا که هر گزین قولای آگلین (acık yaz-di-m tā ki her kes koşay an-la-sin) تک هر کس آن دسته آجست. بازدم.

[2, 3] Metinde arap harfliler barekeliidir. A.U.E

نَاسِلْ كَ سَرَهُ اوْجَهُ خَبَرَ وَرَمَشَ اِيمَمْ *nasıl ki siz-e evvel-ce haber ver-mış i-di-m «comme je vous l'avais annoncé précédemment» [1].*

Bu, daha eskimesek bir bağlaç olan نَسِكْمْ نَسِكْمْ *nite kim veya نَسِكْمْ nite ki* (ki bunların daha eski şekilleri şunlardır: نَسِكْمْ نَسِكْمْ *Hosrev-ü Sir.*, yap. 9 ve 6 V^o) kelimesinin mânadaşıdır.

Ml.: نَسِكْمْ بَابَ آتِيدَهْ تَفْسِيلَ اوْنَجَدَرْ *nitekim bâb-i-âti-de tafsîl ol-an-acak-dur «ainsi que cela sera expliqué en détail dans le chapitre suivant».*

Eski Osmanlıca'da bu edat (ibbariye «indicatif», veya inşaiye «optatif» siygalariyle) -dikçe, olduğu müddetçe «tant que» mânalarını da veriyordu.

Ml.: اَيْ قَرْدَاشْ نَسِكْمْ آدَمْ سَاغَدَرْ يَهْ دُولَتْ بُولُورْ *adâm sağ-dir yine devlet buş-ur A.U.E «ne t'afflige pas, frère: tant que l'homme est en vie, il peut espérer un retour de la fortune» (Rouen, N° 1493 yazmaları, yap. 28 V^o).*

Yine mk. NÖLDEKE, *Auszäge aus Neşri...*, Z. D. M. G., t. X III, s. 181, haşiye.

nite kim edatının Osmanlıca'da oldukça çeşitli kavramları vardır, *nasıl ki* böyle olduğunu şu aşağıdaki misaller göstermektedir (bu başta bir sebepleme «causatif» mânasını alabiliyor):

Ml.: تُرْكَىَّ وَ لُرِىَّ كَلِيمَهَلَرَ-دَهْ بَلْ نَسِكْمْ يَوْكَ-دَرْ «la lettre et ne se rencontre, autant dire, jamais dans les mots tures et persans» (ZEKL, 48);

Nite ki göy-de öyle yer-də-de «sur la terre comme au ciel» (HINDOGLU, *Türk Spr.*, Vienne 1829, Türkçe'ye çevrilmiş pazar âyini duası);

نَسِكْمْ نَسِكْمْ طَوَاعِدَهَسَكْ نَامِرَدَسَكْ *nite kim va'd-ı-ni tut-ma-mış-sın nā-merd-sın A.U.E «comme (= étant donné que) tu n'es pas tenue parole, tu es un homme sans foi» (MİHRI) [2].*

Eski Osmanlıca'da *nite kim* bazan (*her*) *ne kadur* tabirinin mânadaşı idi (mk. § 1009 ve 1226, İhtar).

Ml.: بَرْ تُرْكَىَّ سُورَكَنْ لَكَهْ مِيَانِيَّ دُورَدَىَّ نَسِكْمْ اوْكُوزَلَىَّ قُوتْ اِبَدَهَلْ بُوبَارَمَدَهَلْ *bir türk çift sür-er-k'en nā-gäh sapan-i demür-i bir nesne-ye il-iş-ir nite kim öküz-ler-i kurvet il-di-ler kop-ar-ama-de-lor A.U.E «un Turc (= un*

[1] * Nasıl ki birleşik vilâyetlerdeki bir müslüman da Bengâlı bir müslümana anlaşılamaz (Fâlih Rîsî Atâg, Hind, 30);

Nesir dilinde *nasıl ki* yi havi olan tabi cümlه bir kelâmun ikinci haddi olarak yer aldığı gibi, birinci hadde de bulunabilir; ve böylesiyle de iki had arasında bir kıyaslama kurulmuş olur:

* Nasıl ki siz beni dün saatlerce beklettiniz, ben de sizin şunu öyle saatlerce bekletsem iyi mi olur.

Nâzım diliude bu türlü çok görülür:

* Nasıl ki bağıri yanar gün kızına sahrâni

Benim de ruhumu yakdıkça yakdı hierânin. *Akif*

Bu kıyaslamalı *nasıl ki* yi havi birinci cümleden sonra gelen ikinci cümlede çogu zaman öyle kelimesi bulunur, veya takdir edilir. A.U.E

[2] Bu türlü *mâdem ki* mânasını veriyor. A.U.E

paysan), en labourant, heurta son soc contre quelque chose (de dur). Les bœufs ne purent le dégager, malgré tous leurs efforts» (*Kırk Vezir*, s. 145).

Mk. ve bağlacından sonra pekiştirici «explétif» mahiyettedeki *nite kim* kelimesinin bir kullanılışını ki, Fransızca'nın hemen hemen, esasen, kaldığı manasındaki «d'ailleurs» karşılığıdır.

Ml.: *böyle az-gın ve haşin bir hâdise-nîn edebiyat-da yer-i ol-a-ma-z-di ve nite kim ol-ma-di* (YA'KUB KADRI, *Harb ve edebiyât. Büyük Mecmû'a da, teşrin-i-sânî 1919*, s. 230).

nâtâk kim bağlacı daha evvelceleri *Qutadju Bılıg de kullanılmış bulduyordu:*
nâtâk kim til-â-di ta [I] bol-di kamuy «tout est arrivé comme il l'a voulu» (4, 17).

İHTAR. 1 — *Nite kim* de *nite* (Şark Türkçesinde: *netek*) = nasıl «comment» mânasında bir zarf vardır ki, bu da *nö(ni)* + *tâk* (§ 889) den yapılmıştır [2].

Ml.: *كَمَّا تَعْلَمَتُمْ مِنْ نَحْنِ أَنَّهُمْ كُلُّهُمْ كَمْ مِنْ إِنْجِيلٍ أَنْتُمْ تَأْتِيُونَ* [3] *Ke-mâ tedinü tûdânâ?* Yani sen *ne-te işle-r-sin* *sûn-a dahi eyle işle-n-ür* A.U.E «comme tu agiras envers les autres, on agiras envers toi» (1426 yılı yazmaları, yap. 26);

[4] *بِئْسَ الْكُوْكُلُ شَفَرْسَنْ أَكْلَهُ بَارِدَةً سَدَقَى نَدَرْسَنْ أَوْلَانْدَى فَوْتُ اولَسْر* [4] *pes nitâ g'ôñül bag-la-r-sin nûn-a ki yarin sen dahi gid-isér-sin ol-dahi el-den fevt ol-isar,* A.U.E «comment peux - tu attacher ton cœur à ceci, puisque tu disparaîtras demain et perdras ainsi cette chose» (Aynı yer, yap. 38 V°);

Bunu *nitâsi* diye de söylerlerdi:

[5] *تَعْلَمْتُمْ إِنْكَارَ ادْرِسْرَ (كيف تنكرون)* *nitâ-si inkâr id-er-siz* (keyfe tekfirâne) A.U.E «comment pouvez - vous le renier?» (Aynı yer, yap. 53 V°);

كَمْ مِنْ إِنْجِيلٍ أَنْتُمْ تَأْتِيُونَ *iki-si bile nitâ-sti cém' ol-ur* (ikisi birlikte nasıl bir araya getirilir, A.U.E) «comment concilier les deux?» (Aynı yer, yap. 83 V°).

Yine mk. bundan türeme olan *nite-lik* kelimesinin manasını.

İHTAR. 2 — *nite kim* edati *نَيْتَكِمْ* *nicâ kim* (*Hosra Şir*, yap. 7) ye müvazi ve muadildir [6]; *câ* edati, *tek* (§ 930) e muadildir. Mk. *nicâki* (L'rqos?âqîç, s, 97) ve *neçik ki* (Bibl. nat. yazmaları, F. Arm., 194, yap. V° 56).

ni-te-si zarfı *ni-ce-si* ye müvazidir.

[1] Misir nüshası (s, 3 s. 14) de bu, söyledir:

*netek kim tilâdi ma bođdi kamug
kimi kim illâsâ kîlur ol, ulug*

(Tauri) nasıl diledi (ise) na, oldu bütün + kimi ki dilerse kilar o ulu. A.U.E

[2] Şu halde bu kelime'un yapılmasına: (*ne cuiž tek kim*) suretiñdedir. A.U.E

[3] Bu ve bundan evvelki arap harflî kelime metinde hareketlidir. A.U.E

[4, 5] Metinde bu arapça kelimelerin bir kısmı hareketlidir. A.U.E

[6] Aynı bağlaç Suriye'oñ halk Arapçasında da (*mâ-dâm* veya *mâ-dawm* suretiñde ve eski ve şimdiki Osmanlı Türkçesindeki aynı kavramlarla vardır. (Mk. Carlo LANDBERG, Suriye vilâyetinin darbî meselleri ve söyleneceleri *Prov. et dict. de la province de Syrie* s, 89 ve 373). J. D.

Ml.: مادامك كز ايشت *عَمَّا يُحِبُّ*, bu g'ez iſit niceſi kop-di ba ceng A.U.E «écouté maintenant comment éclata cette guerre» (Bibl. nat. yazmaları, Türkçe İlahiler *Suppl. turc* 1207, yap. 85 V°).

مادامك

1002. مادامك - مادامك *mādām ki* (halk dilinde *mādēmki* veya *mādām-mekî*) bağlacı, o şey ki devam eder «ce que dure» mânasındaki [1] arapça *mā dām* aslından olup, şu aşağıdaki kavramları kullanır:

1° (Sadece eski Osmanlıca'da) olumlu olarak devam ettiği mûdetçe, - medikçe «tant que... ne pas» mânasında:

Ml.: مادامك حیاته درل ایچ مهر اخداون نال دکادر : *mādam-ki hayat-da-dir-lar iklīm-i Mis(i)r iħsilāl-den ħali degil-dir* A.U.E (*Solak Zōde Tarihi SMIRNOF'un Seqme yazilar dergisi* [Chrest.], s. 48);

و تخصيص قنان جزء مذكوره لى ملکتین سرتومن مادامك وقت و زمانیله ایفا ایدهـ . . . ve tâh-sis kıl-m-an ciżye-i mezküre-ler-in-i Memleket-eyn-i merkūmet-eyn *mādām-ki vakt-ü zamān-i-i-yle iġfā id-e-ler...* Memleket-eyn-i mezküret-eyn-e *cejā ve esā ḥek-tir-il-me-yüb* A.U.E «tant que les principautés (du Danube) susdites payeront régulièrement l'impôt prescrit, il ne leur sera fait aucune avanie» (*Aynalı Kavak mu'aħedisinin tenkīħnāme* (révision si));

مادامك بان غرغبة كليا *mādām ki can gargara-ya gel-me-ye* A.U.E «tant que son âme n'est pas à l'agonie» (1426 yılı yazmaları, yap. 220 V°);

2° Bir kere ki «du moment que... dès lors que...», çünkü «puisque...» mânasında, Mk. § 979 ve 1380 sonlarında.

Ml.: مادامك بور جکدر تاذیه ایخلى *mādemki borc-uñ-dur te'diye et-meli* A.U.E «du moment que c'est ta dette [2] il faut la payer».

[1] Bu mürekkep bağlaç halk dilinde hâlâ (ne zaman ki) mânasiyle kullanılan (nasıl ki) ye muadil bir mânâ ile kullanılmıştır:

* Neşe kim bu düşü gördüm şundan berü aklım usun direbilmen (*Dede Korkud* 25). A.U.E

[2] * Mademki siz Divanyolu'nu tercih ediyorsunuz; ornya gidersiniz. *Hālid Zigā*

* Mademki Müniseyi evlerinde istemiyorlar, acaba ben kendim evlâd etmek istesem bana verirler mi. *Reşad Nûri*

* Mademki son demindeyim

Böyle bir iyilik edeyim. *Orhan Seyfi*

* Azâde-serim gâ'ile-i şevk-ü keselden

Mâdâmeki encâm-i hâvâdisde fenâ var. *Hâmid*

(Madamki), ikinci haddin başında da bulunduğu görülür;

* Neme lazımlı, mademki Ayşe inanıyor... *Reşad Nûri*

Nazım dilinde *ki* si hazırlıptakdir edildiği de olur:

ا

1003. كـ^{1**} eg'er, eger (ve nazım dilinde bazan كـ g'er) «si» bağlacı şart cümlelerinin başlam «protase» kısmı başında gelir. Esasen fiilin siygası şartı kendiliğinden bildirmeye yeter olduğu için, bu gibi hallerde bu bağlaç artık bir pekiştirici «explétif» məhiyetindedir (Mk. § 1210 ve aşağısı).

Ml.: كـ اـكـ اوـغـلـهـ كـجـوـكـ اـيـهـ كـ بـكـهـ مـلـوـمـاتـ وـرـيـكـرـ *éger Begoğlu'n-a g'eger-cek ise-niz bañ-a da ma'lumât ver-iñiz* «si vous devez passer à Péra (İstanbul'un bir dış semti, faubourg), avertissez - moi».

1004. كـ eger edali başlam «protase» [1] kısmı sonunda da bulunur :

1° Nazında (oldukça sık sık);

2° Nesilde yalnız, iş içten geçtikten sonra bildirilen bir durum olduğu zaman, mesela bir unutuluşu tamir etmek gerektiği zaman.

Ml.: كـ كـ باـزـارـسـكـ اـكـ كـ باـزـارـسـكـ *éger t'a cas où tu m'écriras, si toutefois tu m'écris»*.

1005. Eski Osmanlıca'da bu bağlaç, ihbāriye veya iñāiye siygasıyla de kullanılmıştı; (mk. § 456, son misali).

Ml.: كـ دـلـرـنـ بـدـنـ [2] اوـجـنـ بـحـانـ . . . كـ g'er dile-r-sen' bul-a-sın od-dan necāt A.U.E
«si tu désires être sauvé du feu (de l'enfer)...» [3].

(Bilhassa tekrarlı olduğu zaman) nöbetleşelik «alternative»* mânasında ya «ou» ve gerek, ister «soit» mânasını da verirdi.

Ml.: اـكـ اـزـ اـكـ جـوـكـ (eger) az eger şo:k «ou ou pour;

اـكـ سـپـاهـ دـرـیـ اـكـ دـرـیـاـ وـرـیـاـ كـ eger sipâhi vü zn'amā eger re'âgā vü berâ-yā A.U.E «soit les gens d'épée, soit les simples sujets».

[1] Müellif buna «əpadəsəz» sonlam diyorsa da başlam «protase» olacak. A.U.E

[2,3] Müellif Arap harfli Türkçe ibaredeki ucu kıvrılmış *n* leri *z* okumuş, ve Fransızca tercümesi bu itibarıla cemi siygalariyle yapmış görünüyor. A.U.E

* Ola mādām (.) erenler kapısı cilvegehim

Bāb-i meylâya çıkar doğru bəsim şahrihım. Västif

Dilimizde (mādām)ının yerine aynı onun gibi kullanılan *değilmi ki* kelimesi de vardır :

— Değil mi ki ekmeğimi yemiyecettiñ, niye aldıñ?

Bunun da *ki* si həzledilip takdir edilerek, gerek nesir ve gerek nazım dilinde yine bu māna ile kullanılır:

— Değil mi (.) cephenizin sînesinde iman bir;

Sevinme bir, aet bir, gäye aynı, viedan bir;

Değil mi (.) ortada bir sîne çarpıyor.. yılmaz

Cihān yıkılsa emin ol, bu cephe sarsılmaz. Akif... A.U.E

1006. *şı* eger kelimesinin evveline *üy yok* «non» geldiği zaman *şı* *değil* eşi, *au contraire...*» münasebi bildirir.

1007. Her nekadar «bien que, quoique» mânâsına olan «*ş*ı *eğer-ci*, *eğer-ci* (veya «*ş*ı *ş'er-ci*») bağıcı çogu zaman şart cümlelerinin başlamı başında muhaliflik «contradictoire» mânasiyle (Mk. § 1234) bulunur ki, bollarda umumi olarak başlamın şartlı veya farzlı siygasına flâve edilmiş uymaca «enclitique» bir *de zarfı* bolunur. O zaman sonlam «apodose» kismi *amma* ve *lakin* «mais» bağıclarından birini alabilir. Bu *de katısı*, esasen kendiliğinden muhaliflik mânasını ifade etmeye yettiği için, «*ş*ı *eğer-ci* kelimesi çogu zaman artık bir pekiştireci «explétif» olarak kalır.

MI.: اکرچه طوبک ایجادی ۷۸۰ مطوعیتی ایجاده ۷۸۰ تاریخنہ تدر طوبک باشکن عاصمرلرده
گوللانلرلوب سکرلری عادتا جنگلری دنخی انتقامی او نمکه باشلادی
eg'erci top-un içcād-i 780
sene-sin-e doğru ise-de 780 tārīh-in-e kadar top-lar gal-nız muhāsara-lar-
da kūllan-il-ip soñra-lar-i 'ādetā ceng-ler-de dahi istī'māl ol-un-moğ'a
baş-lar-di shien que l'invention des canons se place avant (mot à mot : vers
l'an) 780 (de l'hégire; correspond 1378 — 1379 de l'ère chrétienne), jusqu'à
780 les canons furent utilisés seulement dans les sièges; ce n'est que plus
tard qu'on commencea à les employer pour la guerre en général».

1008. Bu bağlac bazan ihbariyenin hal ve muzarı sıvıgasıyla kullanılır.

Ml.: **گرچه او فاقہ شیدر لکن او ياشنده اونلار دلت واهىمه محتاجدر** *g'erpî tufuk bir şey-dir lâkin o yaş-in-da on-lar dikkat ve ihtiyâm-a muhtac-dir «c'est un léger malaise; mais à son âge, on a besoin de beaucoup de soins», mot à mot: «bien que ce soit une petite chose, mais à cet âge ils ont besoin...» (Nouvel Rec. Conv., s. 112).*

Buna bazan *ki* veya *kim* bağlacı da katılıyordu.

MI.: اگرچه که مال گزینی امانت-کر *eğerçi ki mal kayd-in btl-me-z-siniz* A.U.E «bien que vous ne connaissiez pas les soucis de la fortune» (*Hämäyün Nâme* s. 71).

Mk. *مکہنگ* *giergi-kim* «bien que» terzinde yazılışını (Rouen, 1493 yazınları, yap. 29).

Eski şairler $\frac{1}{\sqrt{2}}$ egerçi yerine bazan $\frac{1}{\sqrt{2}}$ eger diyorlardı.

1009. her ne kadar bağlaçlık tâbiri «^{كـ}إِنْ كـ» egerci «bien que, quoique» ile aynı manadadır, su fark ile ki bu hiçbir zaman ihbariyenin hal ve muzarı sıygasiyle kullanılmaz, ve bunda » de edatının da bulunması meburidir.

Ml.: *هر نه قدر بعضا زیان کورده‌ده بنه تجاویز ترک* / عدم *her ne kadar ba'zi zيان g'ör-dü-m-se-de yine ticaret-i terk et-me-di-m* «bien que j'aie éprouvé quelques pertes, je n'ai pourtant pas abandonné le commerce» (bk. § 1226, İhtar, *her ne kadar tabirinin aslı inanmasının açıklamasına*).

۲۹

1010. Arapça ve ile yine arapça *lev* (ki bu *ş* lev «si» edatı Türkçede yalnız olarak hiç kullanılmaz) dan yapılmış olan bu mürrekkep *ve lev* edatı bile «emême si», farz

etsek de «même en admettant que» mânalarını bildirir; bağlaş olduğu kadar (*bile* § 437 nin mânadaşı olarak) zarf da sayılabilir [1].

Ml.: *وَلَوْ تَجِدُنَّ مَمْلُوكًا فَلَا يَعْلَمُ لِزَمْكَارَ وَلَوْ تَجِدُنَّ مَمْلُوكًا فَلَا يَعْلَمُ لِزَمْكَارَ ve leu kir-mış ne gap-mak lâzim g'el-ir «admettons qu'il l'aït cassé; que faire (maintenant)?».*

Bu edat çoğu zaman inşaiyenin (emir) siygasıyla «subjonatif. (impératif)» beraber bulunur (mk. § 1228).

Ml.: *وَلَوْ سُوْقَيْتَ، ve leu sev-sin tâ supposer même qu'il(t)aine».*

1011. Bu edat *ol-mak* fiiliyle -se bile, - se dahi «ne fût - ce que...; si... que ce soit» mânalarını verir.

Ml.: *وَلَوْ نَادِرًا اولسون ve leu bi-l-vâsita ol-sun «ne fût-ce que par intermédiaire»; وَلَوْ نَادِرًا اولسون velev nâdiren ol-sun «ne fût-ce que rarement»;*

وَلَوْ نَادِرًا دُكْمَز اولور-» اولسون velev ne kadar değer-siz ol-ur-sa ol-sun «de si petite valeur qu'il soit».

1012. *وَلَوْ، velev bir kerre «ne fût-ce qu'une fois» gibi ilâdelerde velev bir zarf mahiyetindedir.*

مَكْرُور

1013. (Aslında *مَكْرُور* eger'in olumsuzu olarak yoksa..., o başka «sinon» mânasında olan) *مَكْرُور** meg'er, meğ'er* in iki fârik kullanımı var:

1° Müstesna olan veya ihtiyat ve ihtaraz ile ortaya konan bir hal ve vaziyeti ifade etmeye yarar (ki bu takdirde Fransızca'nın «sauf si...; à moins que...» kelimelerine muadildir), ve umumiyetle nesirde *مَكْرُور ki* bağlacıyla beraber olarak *مَكْرُور meg'er ki* suretinde kullanılır: O zaman fiil de inşaiye «subjonatif» in temenni ve tereccî (iltizami) «öptatif» v ya şartı «conditionnel» veya farazi «suppositif» siygalarında olur [2].

Ml.: *وَلَمْ يَأْتِكَ يَوْمَ الْحِجَّةِ كَمِدْرَمْ مَكْرُورَ يَوْمَ الْحِجَّةِ yarin mutlakâ gid-er-int meg'er-ki hasta ol-a-yim «je pars sûrement (mot à mot: absolument) demain, à moins que je ne sois malade» (SAMİ BEY):*

كَوْسِيْدَنْ امِيدِ اعْدَادْ (اِرْدَم اِمِيدَدْ) بَرْقِ مَكْرُورْ سِنْ اِمِيدَدْ kinise-den ümid-i tûnet (yar-dım ümid-i) çok meg'er sen ed-e sîn «il n'y a d'espoir de secours de personne, à moins que tu n'apportes ton aide»;

كَوْسِيْدَنْ اِنْسَانِيْنْ كَوْسِيْدَنْ اِرْالَزْ مَكْرُورْ زَوْكُورْت اِرْدَم insan-în k'ötü-sü ol-ma-z meg'er ki zü-gürt ol-a Atasözü «l'homme ne devient méchant que lorsqu'il est pauvre» (proverbe);

[1] Lebçemizde bu, *ki* ile *velev ki* suretinde de kullanılır:

* Ve oralarda bahar *velev ki* devamsız dahi olsa ikram ile i'zaz ile meserretle karşılaşır. *Rejîk Hâlid A.U.E.*

[2] Bu siygâldan başkası da kullanıldığı olur:

* Dikkat etdim, meğ'er ki nâfî (ulukları) aşüb-i kıyametden (kıyamet kargasaklıdan) nişan verecek bir şartına bülüm kaplamış. *Kemal A.U.E.*

مکر کے صورت مخصوصہ، آراؤ۔ بولنٹش اولون me'ger ki sāret-i mahsūsa-da ara-n-tp-bal-un-mus ol-sun (EKREM BEY) «à moins qu'on ne le recherche tout spécialement et qu'on ne le trouve»:

بۇ ايش ئولماز مکر سىز كەنلىقىزىن *bn is kələy ol-a-ma x meg'er siz hlm-met ed-er-se-niz* « cette affaire ne sera pas facile, à moins que vous n'y prétiez votre concours » (SAMİ BEY).

IHTAR. — ~~Ş~~ meg'er kelimesi bu kavramıyla yoksa (§ 467) zaifinin ve bilhassa eski Osmanlıca'da esasen heraberece de kullanılabilirliği *illa* zaifinin münasidine yaklaşır.

Mİ. : مکر کیه ادجع ای چایز دکار (کی او مالدن) يىلا او مکر کیه ادجع ای *xāyız degil-dir* (*ki o mal,-dan*) *yī-*
gā illā meg'er ki ödinç o{-a[1]} A.U.E «il ne pourra user (manger) de ce bien à
 moins que ce ne soit à titre de prêt (= à charge de le rembourser)»
 (1426 yılı yazmaları yap. 216);

اگر ابی سزه درسل ای اور دکسز ال مک ناچار ال بخوز یوب کر هست که الاژ eg'er an-i-siz-e vir-se-ler an-i al,-ur degil-siz illā meg'er nā-qār ol,-ub g'öz yum-ub kerh-si-n-meg-le al, a siz [2] A.U.E «si on vous le donne, vous ne l'accepterez pas, à moins que ce ne soit à contre - cœur en fermant les yeux et manifestant de la répugnance» (Ayni yer, yap, 148 V°).

meg'ær kelimesi de *illa* gibi amma, lâkin «mais» münasibi almıştır. (Bakınız üstdaki bende).

1014. 2^{ci} meg'er kelimesi inihatapça beklenilmez olan, birdenbire bastırın veya onca bilinmez saydan bir hâdiseyi ortaya dökmek içap ettiği zaman da kullanılır (ki o zaman bunun Fransızca karşılığı «voilà que, mais, or» olur) m.k. § 985.

Bu takdirde *ş* *meg'er* kelimesine (cevher «substantif» silinir faraziye «suppositif» sıvgasının müfret gaibi olan *i-se* yerinde olarak) *se* sondalığı ilâve edilebilir.

O zaman fiil, İhbariyenin muzarı siygası ve çoğu zaman sek ve zan (naklı) «dubitatif» siygalarından -miş unsurunu havi olan bir siyga, gayri muayyen mazı siygası veya naklinin mürtekkep siygası olur.

MI : ن اوی جالشنان بـ چوچق مانیدم ؟ مکر يارماز ؟ تپل ؟ يس ایوش
*ben on-u çal-is-kan
 bir çenük san-ir-di-m mey'er yara-ma-x tembel bir-i-si i-mış* «je le croyais
 un enfant travailleur; or, il paraît que c'est un mauvais gardeinent et un
 paresseux»;

ن. حکم آرامنه کیتم مکرر او ایشلوب طیشاری چشم
ben hekim ara-mağ-a git-di-m meğeri-se o iyi-le-ş-ib dışarı çıktı mış «je fus chercher le médecin; mais lui, s'étant senti mieux, sortit (entre temps)».

1015. *meğer* edati zarf olarak sunlara yarar:

1° Sorulu bir çahimda olan kelâmlarda tuhaftıma yolu bir nidalık «exclamatif» mânâsının yerini tetmeğa:

MI.: « میلان میلان سوزی مکر نه تدر طوغى اوچور *merhamet-den maraz hâsîl olar* » *söz-ü meg'er ne kadar doğru olar* « combien elle est vraie la parole qui dit que la compassion engendre le mal ».

[1, 2] Metinde bu misallerin arap harfleri kelimelerinden bazıları barekeliidir. A.U.E.

Bu kullanış bilhassa, nazım dilinde sık sık görülür. Mk., Azerice'de bu na beozer bir kavramı:

عمر اولانکى ره كېرسون دېلىج اۇرۇرۇڭ مەسى
uşak (çocuk) yer-e gir-sün (batsın, o zaman) dinc
(rahat) otur-ur meg'er (belki) A.U.E «que le diable emporte cet enfant; est-ce qu'il se
tiendra jamais tranquille?» (FETH. AH., s. 24).

2° Öyle görünüyor ki «il paraît que» gibi zannî «dubitatif», ihtimalî «probable» bir münavâti bildirmekte.

Meselâ hikâyelerde, masallarda, efsanelerde, vs. de hep böylesi kullanılır; **مکالمہ** meg'er ki de böyledir.

Mİ.: «کو زل او بادشاهه کو زل رئیسی وار ایشان meğer o pâdişâh-în güzel bir kız-i var i-mis »or ce prince avait une fille de toute beauté»; اول تلیچ مکر شداد ابن عادون غلامشادی ol kişi meğer Seddâd ibn-i 'Ad-dan kalmış-di A.U.E «ce sahre, dit-on, venait de Cheddâd-ibn-'Ad» (Renen, 1493 yazmaları, yap. 61 V^a);

مکر کے مطربہ... برا نادشاه وارדי *meg'er ki Magrib-de... bir padişah var-di* «il y avait un roi en Occident» (*Ayni yer, yap.*, 53);

پادشاهیم بو داعیکردن افضل مکر محمود باش اغوا کن اوده pâdişâh-im bu dâ'i-niz-den eddal meğ'er Mahmud Paşa kül-ünuz ol-a A.U.E «Sire, seul Mahmoud Pacha a, peut-être, plus de mérite que moi» (DIETERIC), s. 12, *Ligâkat-i Mahmud Paşa*.

گلستان VE MANADAŞLARI

1016. **ئەڭ** «ئەڭ» *kaçan* veya **بىزىڭ** *haçan* (Azerce'de: *haçan*) kelimesi zarf olarak ne zaman «quand?» mânâsını verir ki, bu *kay çağ-in* yani hangi çağda, hangi zamanda «quel temps?» yerindedir.

(kay bir soru zamiridir; bk. § 1026, İhtar 2; çög da «zaman» § 918 demektir, -in bir aletlik sondalığıdır; bk. § 401, İhtar 1 ve § 867, İhtar 1).

Eski Osmanlıca'da *kaçan*, ne zaman ki, vakti ki «quand, lorsque» manasında bağlaç olarak kullanılırdı, ve *kaçan-ki* veya *kaçan-kim* de denilirdi [1].

Fil, muzarı, -(y)icek (Mk. § 1391) li olan «gérondif» veya şartlı «conditionnel» ya farazî «suppositif» siyya olurdu. *نَمِّلْهُ* her kaçan her ne zaman, her ne zaman ki «toutes les fois que» manasını verirdi.

Ml.: *پان کیچو دور اردیکه بکه دوچو* *kaçan kim girü dän-er ard-in-ca bas-a düs-e-lüm* A.U.E. «quand il reviendra nous l'attaquerons par derrière» (Rouen, 1943 yazmaları, yap. 26);

اول تووکان (بکارى) چادان بازىم خان تۈرۈن ورطاسىنە (ورطاسىنە يېرىتە) اوغۇزلارنىڭ مەسىر ساھاتلىق
Yıldırım Han Timur varta-sın-a ugرا-yaçak Misir sultan-tı sebeb-iy-le ol vaktif-da gerü
ger-ler-in-e g'el-di-ler[2]A.U.E «lorsque Yildirim (Bayezid) tomba dans la guerre
desastreuse de Tamerlan, (les princes turcomans) revinrent chez eux, à cause
du sultan d'Egypte» (Agri yer, yap. 24);

[1] * Kaçan ki Kazan ivib yag maladırdı (Dede Korkut, 166).

* Ol aygır kaçanım yagi koħusun alsa ayagın yere dögerdi tozu göge çıkardı (Dede Korkut, 138). A.U.E

[2] Metinde arap harfleri misalde و م ل س نه (ورمهات) kelimeleri hareketlidir. A.U.E

﴿فَنَّ اللَّهُ تَعَالَى دَنْ يَكَ دَعَوْتُ النَّسْكَرُ﴾ *kaçan Allah ta'ālā din yañ-a da'vet ol-in-sa-ñiz* [1] «quand vous sarez appelés auprès de Dieu» (1426 yılı yazmaları, yap. 118); اوْلار کیم چون رکسیه غصہ نہیں یو دب این غفو ایلیه *ol-ar kim kaçan bir kim-se-ye kak-i-sa-łar kak-i-mag-in yud-ub an-i 'afu ey-le-ye* A.U.E «ceux qui, lorsqu'ils sont irrités contre quelqu'un, ravalent leur colère et lui pardonnent» (Aynı yer, yap. 194 V°) [2].

İHTAR. — Bugün bu edat ancak lehçelerde (meselâ Meraş'ta) -(y)ince, -(y)inciz (§ 1392, 2°) ulaşıyle kullanılır: *yaçan çiğineiz* «dès qu'il sortit».

1017. *kaçan* kelimesi yerinde şu edatlar kullanılmaktadır (ki, bunlardan hiçbir pek o kadar kullanılır değildir; çünkü Türkçede daha ileride § 1370, vs. bahsi geçecek olan yapılaması tercih edilmektedir).

1° وَقْتًا كِي *vaktā ki* (mk. وَقْتًا كِي vakta kim çeşidini ve Cezayir, 1719 yazmalarını, yap. 42 V°).

MI.: *vaktā ki ev-le-n-di-m* «lorsque je me mariais»;

وَقْتًا كِي *vaktā ki sabah ol-ur Nizāmi* (meşhur İran şairi) *g'el-ir* «lorsqu'on fut au matin Nizāmi (le célèbre poète persan) arrive» (FĀLK REŞAD);

وَقْتًا كِي *vaktā ki g'el-ib bahār yekser*

اشیاده عیان او لور بجدد *esŷā-da 'ayān ol-ur teceddüd* (EKREM BEY)

«lorsqu'arrive le printemps, inopinément,

Et qu'un renouveau se manifeste dans la nature».

2° نَهْ وَقْتَ كِي *nevakit ki* /3/ edati, bilhassa yabancılar tarafından kullanılır olmakla beraber, eski Osmanlıca'da وَقْتَ كِي ne *vakt-in* şekliyle (-in aletlik edatiyle beraber olarak bk. aşağıda § 1016) bulunmakta idi.

MI.: *nevakit ki* {3} *ne vakt-in kes-il-ür-se gusl id-üb namaz kıl-mak g'erek* A.U.E «lorsque (l'état d'impureté de la femme, après les couches) cessé, il faut prendre un bain et faire une prière» (Ris. B., s. 83).

[1] A.U.E. Bundaki arap harflî misalde iki kelime hareketlidir. A.U.E

[2] Bundaki arap harflî misalde dört kelimededen madası hareketlidir. A.U.E

[3] O *vakit ki*, *ol*, *vakit kim*, *o dem ki*, *o zaman ki*, *ne zaman ki* gibi mürekkep bağlaçların da kullanıldığı görülmektedir:

* *Ol vakit kim üç ok boz ok yığnak olsa ol vakit Kazan yağma ederdi* (*Dede Korkut*, 166).

* *Ne zaman ki bezm-i gam-da bölüşüldü kâle-i gam*

Bize hısse-i mehabbet dil-i pâre pâre düştü. Şeyh Gâlib.

* *O dem ki dalga-ları unsur-u һurûşân-ıñ*

Bana peyâm okur edvâr-i sermediyet-den. Ekrem.

Neçe kim de belki *ne çağ kim* (=ne zaman ki) den bozma olarak bu mânada kullanılmıştır:

* *Neçe kim* bu düşü gördüm şundan berü aklun usum direbilmen (*Dede Korkut*, 25).

Bu mânâ ile *o gün ki*, *ne gün ki* de kullanılır:

* *O gün ki* ben seyahate çıkmışım, o gün mektubunu eve bırakmışlar. A.U.E

[4] Metindeki arap harflî kelimelerden ikisi hareketlidir. A.U.E

3° **هانکی hemān ki**, **هانکی hemān kim** edalları ki, eski Osmanlıca'da (*hemən* zarlı bk. § 426 yerine) «dès que» mânasını ifade eder.

Ml.: **هانکی اوغلانچلری كوردي هي بولار نه دور دىئى** *hemān ki oglan-cık-ları g'ör-di hey bun-lar ne neme-dir de-di* A.U.E. «dès qu'il vit les enfants, il demanda qui (proprement «quelle chose, quoi» = *ne neme*, mk. § 319 *sonları*) ils étaient»; (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 31 V°);

هانکی آناطولي كافره دوشىقى كې طورخان ياك دوماڭلى (يې دوب قىدى) *[1] hemān ki Anadolü kāfir-le dut-uş-dug-i gibi Turhan Beg Rumeli ile dön-üb kaç-dı* A.U.E. «dès que les troupes d'Anatolie furent aux prises avec les insidèles, Tourkhan Bey prit la suite avec celles de Roumelie» (Aynı yer, yap. 47).

1018. Mürekkep bağlaçlar listesi (şöyleleriyle) daha çok uzatılabilir:

بۇلۇك بولىنىكى بولۇكى بولۇكى بولۇكى bol-ay ki (mk. 620, İhtar) [2];

ئىچىلىك تا haddi-ki «à tel point que...; à telles enseignes que...»; (= o hadd-e kadar ki, o dereceye kadar ki...);

ئەل-بۇ-كى Hal-hu-ki «taudis que...» (§ 408);

Bu tabiriin mânadığı: **بۇ hal-de ki** ve daha tam şekli **حال دەرىكى** *hal bu-dur ki* (XVth asır) [3];

[1] Metinde arap harflî misaldeki gibi kelimesi hareketlidir. A.U.E

[2] Ve **بۇلۇك** kelimeleri ki, bunlar eski *olmak* mânasındaki *bolmak* dan talep ve temenni siygasının gaip şekliyle *ki* den ibaret olup, Farsça *kāški* (= Türkçemizde *keşke*, *keşki*) karşılığıdır:

* Gel gidelim ikisinden biri bolay ki canı vire alğı menüm canumu kogul dedi (*Dede Korkud*, 91);

* Güresdiler ola mı bolay ki bizimki yeňe dediler (*Dede Korkud*, 151).

* Varayım bolay ki bir esir vireydi oglancığım kurtaraydun dedi (*Dede Korkud* 123).

Bunun **أولاكم**, **أولماكم**, **أولماڭىم**, **أولماڭىم** suretleri de vardır:

* Olekim bir agzı dualının alkışıyla tańrı bize bir yetmän oglu vire (*Dede Korkud*, 9);

* Gelüñ oglanı kovalyanılmış olakımı öldüre (*Dede Korkud*, 11);

* Gördüñ mü men maňa n'eldim oglana korhınç haberler vireyim olakımı gitme-ye done didi (*Dede Korkud*, 98);

* Öleyim agzin içün oglu olakım menim geçmiş gününü aندırtmayasın didi (*Dede Korkud*, 138).

* Hey hey dayeler babam maňa ben seni yüzü nikablu Beyrek'e virmişim dirdi olmiyakim bu ola mere çağırın haberleşelim didi (*Dede Kokud* 42);

* Sakın olmaya ki Fârisi okuyasin. *Ziyā Paşa*.

هاسا ki kelimesi de olımıya ki (= olmasını istemem ki) yerinde kullanılmıştır:

Oldur bana murâd ki oldur sana murâd + **هاسا ki** senden özge ola mûdde'n baňa. *Fuzûlt*

[3] * Kelimeler birbirine dargin öküz gibi bakıyorlar halbuki şiirde vezin, ile be-taber mâna da şartdır. *Ziyā Paşa*;

* Maşallah, demek bir çıraklı yetiştiremiyorsun. Halbuki bana bir çırak fazla geliyor. *Hâlid Ziyā*;

* Vişne yalusz reçel ve şuruba yatar, halbuki reçel ve şurubo da güzel olmaz.

Refik Hâlid

* Öyle garip bir itimad-i kuvvet-i vardı ki, insan bu çocuğa bir iş gördürmeden kabil değil bir şey veremezdî; halbuki ben hep onun zavallı küçük ayaklarını düşünüyordum. *Hâlide Edib*. - A.U.E.

Ml.: [1] عبد الرحمن بن بدر كونته به سخراً من من به دکاروک
'Abd-ür-Rohmān nū-a de-di-ki bāñ-a sōg-er-mi-sin bu hal-de kim ben Bedir g'ün-ün-de bille hazır-du-m sen bile degül-dü-n A.U.E «Comment oses-tu m'insulter, toi qui n'étais pas au combat de Bedr, tandis que j'y ai pris part» (1426 yılı yazmaları, yap. 202 V);

شکم غزایه و رعنی خوش کرمانز مشقت کلور حال بدر که انده فتح کفار وار واسلام ظاهر اولق وار [2]
nite-kim gazā-ga var-mag-i hoş g'ör-me-z-siz meşakkat g'el-ür hal bu dur ki an-da feth-i küffār var ve islām zāhir ol-mak var A.U.E «vous répugnez à aller à la guerre et cela vous est pénible, tandis que vous y trouverez la victoire sur les infidèles et l'exaltation de l'Islam» (Aynı yer, yap. 121).

Nidem ki [3] «plutôt que de...; au lieu de...» edati ki, Karaman Türkçesinde kullanılır (... den ise; ... ecek yerde manasıyle; A.U.E).

Ml.: *pek koşag-dir haşat urgan-i küçük (acayib?) inne-niñ delig-in-den geç-sin, nidem-ki zengin g'ök yüzü padişah-lig-in-a gir-sin* «il est beaucoup plus facile qu'un gros cable passe par un trou d'aiguille, (plutôt) que le pauvre [4] entre dans le royaume du ciel» (T, 211).

bende duñ ed-er-im fakara yaş-a-ya-sız nidem ki... müsrifçü [5] *ol-a-sız* «je fais des vœux pour que vous soyez pauvres, plutôt que dépensiers» (Aynı yer, 227);

Teodoros ol, vakıt derecesiz ziyāde memnun... idi nidem ki akl-in-i kibir-iñ füt-ün-ler-i kara-r-dik-lar-in-da [6] «Théodoros était extrêmement joyeux, loin de laisser la fumée de l'orgueil obscurcir son esprit» (Aynı yer, II, 26).

Su (Kırım Lehçesindeki) misalden de anlaşılacağı üzere *nidem ki*, nin aslı *ne-den ki* dir: [7].

eyi-dir ki otur-a-sın ev-de ne-d(e)n ki sokak-lar-da boş g'ez-e-sin [8] «il vaut mieux que tu restes à la maison que de te promener dans les rues» (KAZAZ, s. 213, I. 6 aşağıından) [9].

[1] Arap harfli misalde سخراً من ve سخراً من kelimeleri hareketlidir. A.U.E

[2] Arap harfli misalde ورعنی خوش ve ورعنی kelimeleri hareketlidir. A.U.E

[3] *m < n* değişimiyle, (*ne-den ki*) *ni-den ki*. A.U.E

[4] *zengin* kelimesinin karşılığı olarak bu, *le riche* olsa gerek. A.U.E

[5] *müsri�* yerine. A.U.E

[6] Müellifin burada verdiği *kara-r-dik-ler-in-de* sureti ses uyumuna uygun değil, ve aslında *kara-r-t-dik-lar-in-da* olmak gerek. A.U.E

[7] Eski Osmanlıca Lehçesinde bu mürekkep bağlaç su *sebeble-ki* «parce que» manasıyle *neden kim* suretinde kullanılmıştır:

* Fuzūlî 'ayb kılma yüz çevirsem *ehl-i ālemden*

Neden kim her kime yüz tutdum andan yüz belâ gördüm, *Fuzūlî* A.U.E

Bu makamda eskiden «عوچون انونچون ki de kullanılmıştır:

* Bunu niçün böyle ederdi anonçun ki menden deli menden güçlü er varmadır ki çığa menümle savaşa dirdi (*Dede Korkud*, 87).

[8] Bu, Türkçeye tamamıyla yahne bir cümle teşkilidir. A.U.E

[9] Böyle birleşik bağlaçlar listesine girebilecek daha başkaları da vardır:

İhtimal ki (= muhtemeldir ki, mümkündür ki); *belki* (= *belkim*, halk ağzında: *belkilim*). - A.U.E

* Ben devr-i şebabımda hod pesendlikle marız idim, ihtimal ki hâlâ şifa bulmamı-

III. BAHİS. — Nidalar.

1019. İki türlü nidalık «exclamif» edatlar vardır:

1° Çağrılı «interpellatif» nidalar ki muhatabı [1] çağrırmak, ondan bir şey sormak, ona bir iş gördürmek veya bir şey göstermek için dikkati çekmeye yarar:

2° Dokunaklı «affectif» nidalar ki, nefşani «subjectif» mahiyette olup ruhun dokunaklılarını (duyu ve duygularını) ifade ederler; bunlar haykırılı nidalardır [2].

Bu ayıris tamamiyle kesin değildir: Çağrılı bir nida haykırılı (dokunaklı dokuncalı) bir kavramla da manaca çeşitlenebilir.

Kelâmda nidaların yerine dair mutalâa. — Nidalar, uymaca «enclitique» olarak kuliahıldıkları (bk. aşağıdaki bende, 2°) ve kelâmin içinde yer alan bir münâdâ «vocatif» [1] ile beraber bulundukları haller müstesna, cümlelerin başında bulunurlar.

[1. 1] Bir muhatabı olan nidaların bu muhatabuna Arapça'da (çagrilmiş, nida edilmiş) manasıyle münâdâ «vocatif» derler: *eg* *cocuk* da *eg* nidasının muhatabı olan *cocuk* onun münâdâsidir. Yine meselâ, *ço*^o*cuk* kelimesindeki *ço*^o becesinin *o* vokatındaki vurgu nida, ve bu nidanın muhatabı olan sadece vurgusuz *cocuk* kelimesi münâdâdır. A.U.E

[2] Böylelerinin münâdâları yoktur. Bunlar mutlaka bir muhataba karşı değil, sadece ortaya, ve daha ziyade gaibe karşı içten gelerek ağızdan çıkarılan dokunak eseri sözlerdir. Araplar bu gibilerine ismi filî (filî ismi) adını vermişlerdir; çünkü onlarda böyle kelimeler fildeñ kinaye olan, bir fil manasını ve hattâ bütün bir cümle manasını veren kelimelerdir: Meselâ, *ay*/ baykırsı, *şaştim* filî veya cümlesi yerindedir ki, bu bakundan bu filin, bu cümlenin bütününi ifade eden tek bir isim demektir. Şimdiki frenk gramercileri içinde bunu böyle sayanlar vardır. A.U.E

şındır. *Hâmid*:

- * Babam şındı çıktı, belki bir saaté kadar gelir.
- * Şemsiyeziz çıkmayıñ belkimi yığınır yağar.

Bütün bunlar bu manajariyle (zarf olarak) da kabul ediliyor:

Belki kelimesi, *Hattâ, evlâ bi-t-tarîk* manasına hakikî bağlaç roliyedir: Onu yalnız *sâ'ir* ehîbbâsına değil, belki akrabâsına da tercih eder; Kuvvet ile değil, belki jîm ile galebe çalır. S. S.

Sögle ki, söylekim:

* ... söyle ki: Saraya cephesinden pazar olundukda ittisâlinde bir dâ'ire, üzerinde azametli bir kuleden ibaret fersûde-renk bir binâ görünür. *Sâ'dâjjah Paşa*.

* Kız bir oħla Kan Turahya attı. Şöylekim başında olan bit ayağına indi (*Dede Korkud*, 11). - A.U.E

Bu son misaldeki manası Fransızca'nın «de sorte que...» tabirine muadildir. Bu da yine *bir halde ki* tabirine uygundur:

- * (Güneş) gûyâ ki bir cevher-i seyyâl olmuş idi. Bir halde ki iki üç dakika geçer

I. ÇAĞRILİ NİDALAR.

1020. Çağrılamağa yarayan nidalık edatlar, şu kullanışlarda görülebilir:

1° *Aşıl çağrılı nida.*

2° *Pekiştirimli «corroboretif» edat* ki, kelâmi daha ziyade sağlamak daha ziyade canlı ve kuvvetli yapmak veya soruları daha ziyade pekiştirmek içindir.

Bu pekiştirimli edatlardan: *a* (§ 1021); *ha* (§ 1024) ve *ya* (§ 1035) gibi bazıları *uymaca* olabilir ki, o zaman bunlar cümlelerin sonunda gelir.

3° *Zarflik «adverbiale»* (veya *zarf* olan) *edatlar* ki, bunlar şu fikirleri vermek içindir:

Tasvip «approbation» e (§ 1022); *ha* (§ 1025); *he* (§ 1027); *hay hay* (§ 1030);

Hadeste devam: *ha* (§ 1025);

Hadeste kolaylık ve serbeslik: *hay hay* (§ 1030); *haydi haydi* (§ 1033).

4° *Bağlaçlık «conjonctif»* (veya *bağlaç* olan) *edatlar* ki, bir fikirden bir başka fikre geçildiğini ve başlıca bir nöbetleşmeyi, bir muhayyerliği «alternative» bildirmek içindir: *ha* § 1026, 2°).

geçmez ağaçlardan çiçeklerden dağlardan taşlardan yerlerden göklerden nur akmağa renk yağmağa başlamıştı. *Kemal*.

Şu var ki, şu kadar ki:

* Ufukta şimdî güneş sönmek üzere sallanıyor

Şu var ki çehresi halâ parıl parıl yanıyor. *Akif*.

* (Bizim Lala) hakikatde pişkin ve edib ve evlûd ħarisi bir adamdı. *Şu kadar ki* gece ve gündüz derd ve fikri beş on kuruş kazanıp bir gün evvel memlekete gitmek...di.

Zigā Paşa

Sanki, gūyā (ki) (= ke'enne):

* Parlak bir gece idi, sanki göklerden nur yağıyordu.

(«Aeahā, meselâ, yani» mânasiyle: *Sanki* baştan savmakla iyi mi ettin).

* O bu işten çok gururlandı, gūyā ki başı göklere deydı.

Bu mânada eskiden *sanki* yerine *sanasın kim* de kullanılırdı:

* Sağlı sollu kâfiri ḥob dağıtdı sanasını kim dar yolda tolu düşdü (*Dede Korkud*, 73).

Kaldı ki (= şu da var ki):

Hastanın hali yamandı, yol bitmeyecek gibi uzuyordu, kaldı ki görünürde hiçbir nakil vasıtası da yoktu.

Bereket versin ki, çok şükür ki, allâha şükür ki:

* O gece handa geceleyecektik, bereket versin ki karşımıza bir ahbab çıktı da o azaptan kurtulduk. - A.U.E

Yazık ki, gazıklar olsun ki, te'essüf, olunur ki, heyhət ki (efesus ki), ḥayf ki, ḥayfəki:

* Bugün artık yaşamı başımı almış bulanuyorum; yazık ki bu geçen yıllar içinde

Birinci mutalâa. — Şu aşağıdaki sergileyişte her nidanın ifade ettiği fikirler şimdi gösterilmiş olan sıra ve tertibe göre mutalâa edilecektir.

Ikinci mutalâa. — Sekiz «çağrılık» nida, kendi aralarında üç tertipte bir bakışıklı «symétrique» uyarlık içinde getirmektedir:

1° Ardeş ve öncül vokaller arasında uyarlık:

$$\frac{a}{e}, \frac{ha}{he}, \frac{ay}{ey}, \frac{hay}{hey}.$$

2° Baştaki girtlaklı *h* konsoniyle baştaki (.) konson (konson yokluğu) [1] arasında uyarlık:

$$a \times ha, e \times he, ay \times hay, ey \times hey.$$

3° Sondaki *y* konsonu (= yarım vokali) ile (.) konson (konson. yokluğu) arasında uyarlık:

$$a \times ay, e \times eg, ha \times hay, he \times hey.$$

[1] *h* konsoniyle konson yokluğu yani (.) konson arasında uyarlık deniliyor. Bize bu (.) konson denilen şey, yok olma derecesine kadar yumşayan fakat aslında var olan bir (hemze) dir ki, işte bu ile *h* arasında bir değişim vardır: > *h*. Araplar her vokalin başında böyle bir (müsehhel hemze) olduğunu farzederler; yoksa (.) konsonla *h* arasında yani yoklukla varlık arasında değişirlik düşünmek nasıl olur. A.U.E

heder olmuş ne kadar günlerim var.

* Hayfâ ki diğer misra'lar hatırlımda kalmadı. *Ziyâ Paşa*.

Süphesiz ki (*süphe yok ki*), *muhakkak ki*:

* Burada birçok şeylerden bahsedildi; şüphesiz ki bunların hepsi sizce bilinmedik şeylerden değildir.

Gerçek ki, (*hakikat ki*), *sahi ki*:

* Siz o zaman Avrupa'da idiniz; gerçek ki burada olsaydınız bu iş böyle olmياktı.

Elbet (ki), *elbette (ki)*:

* Bol yağmurlar yağlı hayli zaman oldu; elbette ki etraf böyle yeserecek.

Belli ki, (*aşikâr ki*):

* Yüzünüz gözünüz toz toprak içinde; belli ki bahçe işleriyle uğraşmışsunuz.

Yeter ki, *elverir ki*:

* İmtihanlarda başarılı olmanız şüphesizdir; yeter ki (elverir ki) derslere vaktiyle iyi çalışmış olasınız;

Umarım ki (*me'muldür ki*); *ummam ki*:

* Bu yıl kardeşim derslerine çok çalışıyor; umarım ki imtihanlarda muvaffak olacaktır.

* Bu yıl kardeşim derslerine pek çalışmıyor; ummam ki imtihanlarda muvaffak olsun, vs. A.U.E

Bu üçlü kümeleme, şöyle bir şema ile hulâsa edilebilir:

$$\frac{a \times ha}{e \times he} \times \frac{ay \times hay}{ey \times hey}.$$

Bu fonetikçe müvazilik (koşutluk) manaca bir müvazilik «parallélisme» ile de beraber gibidir; fakat bu edatlardan herbirinin kavramları bazan kuvvetle tekâmül etmiş ve kendi aralarında ayrılık gayriliklar içinde getirmiş olduğuna göre, bu yoldaki müvazilik fonetikçe müvazilik kadar tam değildir.

T

1021. ī a/ nidası (Fransızca muadilleri: ô, ah!, eh!) çağrılamaya yarar. Bunun söylendiği perde «ton» de epeyce değişiklik olur.

M1.: *İ a göz-üm-üñ bebeğ-i!* [1] «ô prunelle de mon œil» (şefkat, muhabbet);

İ a ḥerif! ne-dir sen-iñ et-diğ-iñ «triste sîre! qu 'as-tu fait?» (öfke, darlış);

İ a kardeş! bu bōyle-mi ol-nr? «eh! mon cher, agit-on ainsi?» (sitem, serzeniş);

İ a can-um añ-la-di-k «eh! mon cher, j'ai compris!» (sabırsızlık, sinirlenmiş);

İ a birâder kim-den eyi-lik me'mûl ed-er-siñ «eh! mon cher (mon frère), chez qui comptes-tu trouver de la bonté?» (acıma).

Ardınca gelen kelimenin başı vokalli ise bazan *ü ay* [2] nidası da kullanılır (bk. § 1028).

Pekiştirilmiş üymaca edat olarak *a*, sözü daha sağlanmış yapmağa ve başlıcası apaşıkâr bir şeyi bildirmeğe yarar. Eğer kendinden evvel gelen kelime vokalle nihayetlenmiş ise *ya* [3] (bk. 1035) nidası kullanılır.

[1] Bu bahiste geçen misallerin bir çoğu (Türkçeden Türkçeye bir kamus olan) *Kamus-u Türkî* (Sami Bey) den alınmıştır. J.D.

[2] *ü (g) oğul* gibi ki, yan yana *a* ve *o* arasında doğan *y* sesi bu *a* ya katılmaktadır. Şu halde *hu*, aslında *ü* nidasının bu durumdaki bir çeşidi olup, ayrı ve müstakil değildir. Müstakil olanı (şاشkınlık) bildirenidir. A.U.E

[3] Bu *a* bir vokal olup, kendinden evvel gelen kelimenin son harfi de vokal olunca, iki vokal yan yana gelmiş «hiatus» yani koşa haline girinmiş oluyor ki, böyle durumlarda araya *y* girer. O halde bunun aslı yine *a* dır ki, arızı olan bu *y* böyle yerlerde ona katılıyor. *yazsa ya* misalinde de kaide aynıdır. Ancak *yazsalar ya* da iş değişiyor. Çünkü kendinden evvel gelen kelimenin sonu vokal olmayıp *r* den ibaret bir konsonanlı bitiyor; ve bu takdirde *yazsalar a* demek lazımlı geliyorken böyle cemi gaiblerde *ya* suretinde de kullanılması mümkün oluyor. A.U.E

Ml.: **تَعْدِيلُ الْأَنْجَادِ** *añ-ja-di-ñ-a/* «tu as compris?»;

تَعْدِيلُ الْأَوْدِيَّةِ *vur de-di-ler-se, öl-dür de-me-di-ler-a/* (söylence) «si on t'a dit: frappe! on ne t'a pas dit: tuel» (diction);

سَافَارَ كَنْدِي مَالِدِرَ *saf-är al k'endi mał-i-dir* «il vend, c'est son bien!» (C'est à dire, il peut bien vendre; c'est son bien);

مَلُومَ *ma'lum a* «mais certainement!» [1];

غَابَانِي دَكَنْ *yabancı değil-iz al* «nous ne sommes pas des étrangers!»;

أَوْلَى بِلِيرَ *ol-a-bil-ir a* «c'est, certes, possible!».

Fil, (bir temenni ve tereccî manasıyla kullanılan) şart siygasının ikinci şahsı (muhatabı) ise vücuda gelen ifade, emir siygasına muadil olur; ve nida da vokal ahengi kanununa uyar.

Ml.: **بَاقِسْكَ** *bak-sâ-ñ a* «dis-doncl» (mot à mot: «si tu regardais!);

كَسْكَ *veya g'el-sê-ñ e* «viens donc!» [2].

گُولْسَهْ كَزْهْ *gül-se-ñiz e* «riez un peu».

Üçüncü şahıs (gaip) da **يَ** *ya* kullanılır:

Ml.: **يَازِسَ** *yaz-sâ ya* «qu'il écrive!»;

يَازِسَلَ *yaz-sa-lâr ya* «qu'ils écrivent!»

IHTAR. — Bağlaç olan **تَأْ** (=uzun *a*) dan ileride § 1047 bahs edilecektir.

Eski Osmanlıca'da hakiki nida mahiyetindeki az miktarda bir takım ifadelerde *a* edatlı emir siygasına katılmış kullanıldı:

سَوْسَ *sus-a* «tais-toi, silence!»;

سَاوِلَ *savul-a* «carrière, place!»;

يَ اَنْ-ا *an-a* «attrape, tieus!» (MENINSKI, Inst., I, 255; BLAU, s. 197);

يَ اَنْ-ا *bañ-a* A.U.E «voynus, attention!».

[1] Bu, kelime kelime: *c'est bien* su manasındadır. A.U.E

[2] Bunun hâkîkatî bir şartlıc siygası ile oyun ardında gelen bir **ne** kelimesinden mürekkep olması da mümkünündür (bk. § 1232). J. D.

Biz böyle bir ihtiyimali varit görmeyiz. Kelime **bañ-sâ-ñ a** (=muhakkak bak) gibi **gel-se-ñ e** (=muhakkak gel) demek olup, *a* (*e*) bir pekiştirm edatıdır (bk. D. L. T.). Lehçenizdeki **döverim ha** daki **ha**, bu *a*'nın bir çeşidi olsa gerek. A.U.E

گوره *g'ör-e* «regarde, vois!» da deniliyordu [1].

Ml.: حوا اغدان يكى ايتدى كوره زى نسى اولام *Havvā agac-dan ye-di eyitdi g'ör-e* (bak işte) *ben nesne* (birşbir şey) *oʃ-ma-di-m* A.U.E «Eve mangea de l'arbre (et) dit; «regarde, il ne m'est rien arrivé» (*Envār-i 'Aşikin*, yap. 24 V°).

4

1022. *ا* (ا *ya* ا) *e* şöyle kullanılır:

1° Birini (bazan takbih edici bir eda ile) çağrılmak, veya birine çıkışmak için.

Ml.: اهـ آرـقـ اـتـكـ سـنـ دـلـ *e / artik sén de / chél tu en fais du propre»* (mot à mot: «hé finalement toi aussi!»).

2° Pekiştirilmiş bir edat diye ve bağla bir soruya pekiştirmek için de kullanılır:

Ml.: اـ كـمـ اـ كـمـ *e kim g'el-mış eñni est venu??»*

اـ كـمـ اـ كـمـ اـ كـمـ, *اـ كـمـ اـ كـمـ اـ كـمـ* *e bir sey añ-la-di-h-mi? «as-tu compris quelque chose?»*

İHTAR. — Bu edatin uymaca olarak esasen müstesna bir halde kullanılışı hakkında bak evvelki bende.

3° Bir sözü sağlamayı, bir şeye razi oluşu ifade etmek için zarf olarak, buna bazan bir tevekkül veya şarkvari bir kederecilik kavramı da katılır.

Ml.: اـ خـرـدـ اـ زـارـ يـوـكـ *e zarar yok «eh! cela ne fait rien»;*

اـ كـمـ اـ كـمـ اـ كـمـ اـ كـمـ *e işte «eh! couci couça»* (ki, birinin hal-ü hatır sorusuna cevap olarak söylelenilen «şöyle, böyle» karşılığıdır);

[1] *bre* (= bire) ve *b* < *m* değişenli bir çeşidi olan *mire* de böyle bir emir siyga-sıyla bu *e deu*-yapılmışa benziyor:

bire ağaçar, bise nāmerd; Mire deli kavat (*Dede Korkud*, da), vs.

bir-e (ve daha doğrusu: *bür-e* = [ortaya] çık). Bk. D. L. T II, 6 *bar-mak* (çıkarıksızlaşmak); D. L. T II, 34 *bür-kür-mek* (sırılayıp çıkmak, fişkirmak); D. L. T I, 381 *bür-kä-pire*:

(Arnavudea'nın *more*, mori si Rumca'nın «pre, bre, vre» si de Türkçe'nin bu *bire*, *mire*inden alılmış görünüyor.)

Yine bk. Rumeli lehçesinde: *pür-le-mek* (nebatlar hakkında) çıkarıp görünmek, peydah olmak: *Ağacta tomarcuklar pürledi*.

Bunun «Kitab-i Dede Korkud»a girecek kadar Asyalı bir menşeden olduğu açıkça görünüyor ki, bu itibarla «ahmak, hıdalaz» mînah bir Rumca kelimesinden gelmesini uzak buluyoruz.

Böyle olmakla beraber *bire* kelimesinin «ortaya» çık, çıksan a) mânası unutulmuş olup, bu kelime sadece o mânâsının bir çeşidi olan «meydan okuma» mânâsında bir nida mahiyetini almış bulunuyor. Bk. § 1039. A.U.E

عَسَيْنَ كَمْ g'elsin e mi? «qu'il vienne, n'est-ce pas? alors vous voulez qu'il vienne?» [1].

لـ

1023. **la ha**/ edati asıl nida olarak kullanıldığı zaman söyleyen zat (mûtekellimin) (sujet parlant) in - icabında onu muhatabına göstermek üzere - bir şeyi gördüğünü bildirir. Bu ileride § 1045 bahsi gelecek olan **hâh** edati ile manadaştır.

Ml.: **ha سِرْكَ آرَادِشْكَرْ آدَمْ** *ha, siz-iñ ara-dig-iñiz adam* «voila l'homme que vous cherchez».

Birdenbire hatırlı bir şey geldiğini veya bir şey hatırladığını, bir şeyin neden son'a farkına varılmış olduğunu veya bir şey hakkında fikir değiştirildiğini bildirme içe de yarar.

Ml.: **ha خاطِرْ كَهْدَى** *ha ha, hâtîr-im-a g'el-di* «attendez, je me rapelle»;

ha سِرْهْ بِرْ شِ سُوْلَهْ كَهْدَمْ *ha siz-e bir şey söyle-yecek-di-m* «ah oui! je voulais vous dire quelque chose»;

ha اوْتْ كَلَادَمْ *ha evet, añ-ña-di-m* «ah oui, j'ai compris»;

ha اوْقَتْ مَسْئَلَهْ جَاتَالَاشْدَى *ha, o vakit mes'ele çatal-ña-s-di* «ah, en ce cas la question se complique» (*Letâif-i Nasreddin Hodja*, s. 196).

1024. **Ha** pekişirici bir edat vazifesini de görür:

Ml.: **ha يُورُوكْ** *ha yürü-yüñ* «allons, marchez»;

[1] Müellîf, burada yeri olmayan bu *e mi* kelimesinde yanılıyor: Çünkü, bu burada bahsi geçen nida edati *e* nin sorulu hali değildir. Bu, ayrı bir *yamu* (*yanı*) kelimesinin ince ahenkliği olan *yemü* den bozulmuş bir *e mi* olsa gerek. D. L. T., III, 19: *yâma* «bu sözü kullandın mı, söylediñ mi; yapmak üzere belledin mi» manasında bir kelime olup, aslı *ya-mu* (yani: *evet mi*) dir; *ya*, evet manasında ve *mü* de soru manasında bir edattır. (D. L. T., III, 83: *yah* ve hızla söylenenken *h* düşerek sadece *ya* = evet, peki demektir): *sen bar giñ ya-mu* = sen git olur mu?

D. L. T., III, 178: *ya + ya yamu*, (*yamu*) = ... *gideyim* (yesin, sin) *de gör* (görürsün) manasında da kullanılır edattır:

men bargay men yamu = ben gideyim de sen gör (görürsün)..

Bunu *ey(i)mî* den bozulmuş bir kelime *saymak* da hatırlı gelir, ve makul de görünür ise de, Kâşgarlı'nın tefsiri daha uygun ve sihhatli görünüyor. A.U.E

ما ھا بوجك او *ha ne bûyük ev* / «quelle grande maison!» [1].

باجاغکری او زادیکن ھا شویله شدی باصیکن *bacağ-iñizi uza-d-iñiz ha*
söyle şimdi bas-iñiz A.U.E (kunduracida) «allongez votre jambe.
 Bien; mettez le pied par terre à présent (cordonnier)» (Guide
 de conversation, s. 480).

Böyle hallerde çoğu zaman uymaca «enclitique» olarak kullanılır.

Ml.: اما يابدك ھا *amma yap-di-ñ ha* / «tu en fais de belles» (mk. § 982);

اما گىدى ھا *g'el-di ha?* «il est venu, n'est-ce pas?».

Çok zaman da bu uymaca *ha* bir ihtar bir sakindırma veya bir tavsiye bildirir.

Ml.: صاقن كېتىھە ھا *sakın g'it-me ha* «garde-toi bien d'y aller!»;

اوغان اوچور طاياغى يرسك ھا *oğlan (ułan) us-ğu otur da-*
yağ-i yer-sin ha «tiens-toi tranquille, (sans quoi) tu auras (mot
 à mot: «tu mangeras») du bâton»;

اما طيانكىر ھا ثبات لازم مئات ھا *ama daya-n-iñiz ha sebat lâzim*
metânet ha A.U.E «Tenez-vous ferme au moins» (*Dépit amoureux*
 den: Ahmed Vefik paşanın «*İnfî'âl-i aşk*» diye Türkçeye
 çevirdiği eserden, s. 39).

1025. *ha* zarf olarak tasdiklemeği ifade eder. Mk. Çağatayca *hov*.

Ml.: — ھەل گ'el-ir-sin «viens-tu?» — ! ھا *ha!* «oui!». [2].

Beraberce bulunduğu fiil gibi kendisi de tekrarlandığı zaman *ha* edatı hadesin devam ve istrimrarını, sebat ve karar üzere olduğunu bildirir.

[1] 1023, 1024 üncü bendlerde verilen misaller arasında başka başka roller ve mânalardaki bazı *ha* lar karıştırılmış gibi görünüyor.

1023 dekiler: aşağı yukarı *cîste* mânasına.

1024 de (*ha* yürümek) deki *ha* *cîste* mânasına değil sadece pekiştirmeli mânadadır, «muhakkak yürüyün, yürüseniz'e» demektir; fakat onun alt yanında gelen (*ha ne büyük ev*) misalindeki *ha* bu rolde değildir. (Bak *cîste*, *ne büyük ev*) yerinde *cîste..* mânasiyledir.

Bundan sonra uymaca olarak verilen misallerdeki *ha* lar hep pekiştirmeli edatlardır. 1025 de ayrı gösterilen *ha* lar zarf olarak bu *cîste* mânasına olanlardan ayrıdır. Şu halde çeşit çeşit mânalarla görünen bu *ha* ları hep bir bend içinde gösterip, sadece pekiştirmeli mânada edat olularım da ayrı bir bende bırakmak daha iyi olurdu gibi görünüyor. A.U.E

[2] Bu: Gelirsin değil mi = «tu viens n'est-ce pas» suretiinde olsa gerek. A.U.E

Ml.: التدكى عريدى ها اوتوبور ها اوتوبور *el-in-de-ki ceride-yi ha oku-yor ha oku-yor*
 «il n'arrête pas de lire le journal qu'il tient dans sa main» (HUSSEIN RAHMİ,
Metros, s. 23);

قاریتک تفاسی قلئنک تپه سنه اولان يل قوانان كېي ها دورى ها دورى
*kari-nün kafa-si kule-nün tepe-sin-de ol-an yel-kovan gibi ha dön-er ha dön-er A.U.E (İnfîâl-i
 Âşk, s. 39) «la tête d'une femme est comme une girouette, au haut d'une
 maison (tour A.U.E), qui tourne au premier vent».*

İTTAR. -- *bu yı bir emir siygasından sonra uymaca olarak getirip, onun ardından aynı siygayı veya aynı siliden inzâri muhatahını sorulu ve olumsuz şekilde bulundurarak yine böyle bir kavram elde edilir.*

MI.: زاتاً فالقدم عالشل كزرن ها كزن وجودم هيچ ر. كورمامشدى zätení kalk-di-m kalk-alı g'ez-in ha g'ez-in vücüd-üm hiç yer g'ör-me-mış-di A.U.E (HUSSEİN RAHMİ, Tesnîdüf, s. 43) «d'ailleurs depuis que je me suis levé, je suis tout le temps debout, à circuler (g'ez-in ha g'ez-in), mon corps ne connaît pas de repos»;

ذكر الله كوفي ايشنه بوله ديدن ها ديدن ميسك *Tañri-niñ gün-ü işte böyle did-in ha did-in-me-x-mi-siñ A.U.E (Ayni yer) «et te voilà obligé de t'agiter ainsi (didin-ha didinniez misin) toute la sainte journée»;*

نامه گل-چک دی-یه بک-له ha bek-le-me-zmi-
sin A.U.E (Ayni muharrir, Metres, s. 554) «et nous voilà à attendre indéfiniment (bekle-ha beklemez misin) que la lettre (d'amour, A.U.E) arrive».

1026. *İa nın bağınlık edat olarak söyle kullanıları vardır.*

1° Şart eümelerinde kısıtlı «restrictif» bir manası vardır ki bu, derpiş edilen bir faraziye karşısında fikir değiştirileceğini bildirir.

MI.: « اولامز! ما كلين اوسله خاطريكن ايونه كيدم ol-a-maz! Ha g'elin ol-ma-sa hatar-
miz içün gid-e-yim » c'est impossible. Ah! si ce n'était ma belle-fille, je vous
accompagnerais» (MEHMET TEVFİK, *Istanbul'da bir sene*, 2° ay, s. 35);

گورمەس نے یالان گلاغی سوپایچ ھا توپوتلری کورسەم . . . او بىچىه g'ör-me-di-m-se ne
gap-a-güm yalan-mi söy-le-ke-glm? ha, koyun-lar-i g'ör-se-m... o başka (Ayut ger s. 33). «n'ayant pas vu (vos moutons), que voulez-vous, que je
 mente (en disant que je les ai vus)? Ah! si je les avais aperçus., c'aurait
 été autre chose».

2° Kelâmin iki uzun arasında tekrarlanmış olduğu zaman *ha*, bir *aynılık* kavramıyla mezeceilmiş *muhayyerlik* «alternative» (m. § 978) bildirir.

M1.: *je le & tu les ben ha sen* «toi ou moi, indifféremment»;

وَهُوَ حَوْدَجٌ لِّـ ha hoca Ali, ha Ali hoca «c'est la même chose, c'est bonnet blanc, blanc bonnet» [mot à mot : soit Khodja Ali, soit Ali Khodja].

Bazan tekrarlı *ha* bir hadesin olmak üzere, olmaya pek yakın olduğunu bildirir.

Mİ.: yari uyan-r yari uyan-ık gibi g'özler nim mesdud bir hal-de kendin-den ha
g'epiyor ha g'ec-mek-de ik'en (HUSSEİN RAHMI, *Metres* s. 490) «moitié cu-

dormi, moitié éveillé, les yeux à demi fermés, comme sur le point de s'évanouir.

IHTAR. 1 — Azercice'de *de la ha* *beyle* tam böyle, böylece (mk. şimdiki Osmanlıca'da *böyle*, *öyle* ve eski Osmanlıca'da *eyle*) ifadesi var (ki, Fransızca'da «de même, pareillement, également» ve sıfat olarak «semblable, pareil, identique» manasındadır).

Mk. su misallerle ki, Ahondof'un komedyalarından alırmıştır;

نیکی کے لئے... nice ki... ha beyle... A.U.E (s. 7);

«le Vizir reste ébahie. Il en est de même pour Su'le hanum»;

iki-m-ci otak-da ha beyle ferş-ile döşе-n-mış-
di A.U.E (s. 177), «la deuxième chambre était garnie de meubles tout pareils».

IHTAR. 2 — Bazan vaki olduğu üzere, bu nidayı Azerce'de (Meselâ : *ئىزلىك*, *لە* *ha* *vakit* ne *vakit* «quand?»; Ahundof s. 90, 172, 178 suretinde) raslanan soruluk *ha* edatiyle karıştırmamalı. Osmanlıca'da bunun hâzır form kelimelerinde izleri bulunmaktadır: *hangi* (ki, daha eskisi *kant* § 385), *hangi* (ki, daha eskisi: *kangi*); *haçan* veya *kaçan* (§ 1016); mk. Azerce'de *hara*, *harda*, *hardan* «nere, nerde, nerden» «où, d' où»; *hansi* *hangisi* «quelle?».

Bu unsur, Kirgız, Sagay, vs. de rastlamakta olan daba eski bir *kay* kelimesi yerindedir.

Mİ.: siz-lär kay yärgü barseñzlär sizler ne yere variyorsunuz A.U.E «ou allez vous?» Yedi Uyurlar, Cip Türkistanı Türkçesi, s. 229).

kay Osmanlıca'daki *ne* nin tam inanadaşıdır; yine ink. § 388, *kaydag* (§ 889), *kaçau* (§ 890, *ihtar*), *kaya-ma* § 423; sonları *heyle* § 402, sonları.

1027. «he nidası» pekiştirimeci «corroboratif» uymaca bir edat olarak kullanılır görülüyor.

M1: *vay kaç-mak he // hani barış g'ör-üş ol-du di-yor i-di-k* A.U.E «comment! faire déjal mais ne parlions-nous pas de paix et de conciliation» (MIHRI, *Letâifi Asâr*, s. 42).

Bu, çotu zanneden tasdikleyici bir zarf mahiyetindedir (⇒ Fransızca: oui).

M1.: *and he [I] ever said;*

he iste o dur «c'est celui-là»;

شمدیلک سن بان نه تکلیف ادرسه ک [2] ۴۵ ۷۷

[1,1] Bu *he* taşra ağızından işidilmiş bir te'kid edatı olabilir ki, bu manada umumi dildeki *ha*nın tamamıyla karşılığı olur. A.U.E :

[2] Buradaki *he* biri nida ötekisi zarf olan öteki *he* lerin mahiyetiinde olmayıp, sadece bu türlü kullanılmak şartıyla *evet* mânasındadır: *he demek* (= evet demek, tasdik ve kabul etmek) mânasında bir tâbîdir. A.U.E.

*se-ñ he de-r-im! «quoi que tu me proposes maintenant, je te dirai: oui» (HUSSEİN RAJMI. *Métres*, s. 612).*

He sorulu bir eümlede de kullanılabilir:

MI.: *he /l/ ne de-r-siñ «eh bien, que dis-tu?»*

İ

1028. *ı̄l ey!* edatı çağrılık «interpellatif» nidası olarak seyrek kullanılır. Bazan kendisinden sonra gelen kelimenin başında vokal olduğu zaman *a* (§ 1021) nidasını yerini tutar [2].

MI.: *ı̄l a(y) ol, (= oğul) «mon fils, mon brave dis-donc».*

Bu edatin dokunaklı «affectif» nida [3] olarak kullanımı hakkında bk. § 1048.

İ

1029. *ı̄l ey!* nidası gerek mânuadaşı olan *a!* nidası gibi münnâdâ «voentîf» siyle beraber (§ 1021), gerek çağrı nidası «ohé, holà» diye ayrı olarak kullanılır; Mk. *hey* (Mk. 1031) *yâhu* [4] (§ 1038).

MI.: *İyi dostum «eh! mon ami!»;*

İyi kim-dir o? «holà, qui est-ce?».

Bazan sabırsızlanış (sinirleniş), işi kısa kesmeyi isteyiş ifade eder [5].

MI.: *İyi ey art-ık çok ol-du «en voilà assez; c'en est trop».*

Bazan tasdikleyici bir mânası olur [6]:

MI.: *İyi ora-sı öyle «ma foi, c'est ainsi»,
ey bağlaçlık tabir olarak başka bir fikre geçilişi ifade eder [7].*

MI.: *İyi ey sonra «et ensuite?»;*

— sen-iñ baba-ñ ne-ci i-di? A.U.E «quel était le métier de ton père?

[1] Buradaki *he, e)h* yapılışı bir nida olup, § 1022 de bahsi geçen *e ain -> h* değişimi bir çeşididir. A.U.E

[2] Bu, çağrılık *a*nın bir çeşidi *a)y* olduğuna göre, *o* *a* sırasında gösterilmek gerekti. A.U.E

[3] Böylece doğrudan doğruya *ay* dir ki, evvelkisinden ayrıdır. A.U.E

[4] § 1038 *yâhu* olduğuna göre metindeki *yâho* bir mürettebat yanlışlığı olsa gerek.

A.U.E

[5, 6] Buradaki *ey*ler, kendisinden sonra gelen kelimenin başı vokal olduğu zaman *ı̄* alan *e*nın bir çeşidi *e)y* dir ki, bunların yeri burası olmamak gerektir. A.U.E

[7] *ey*, burada kendisinden sonraki kelime başı vokallî olmamakla beraber yine *e* rolündeki gibi görünüyor. A.U.E

- ای کبیری ایدی *g'emi-ci i-di* A.U.E «il était homme de mer».
 — ای نرده اوولدی *ey nere-de öl-dä* A.U.E «Et où est-il mort?»
 — کزده کیلری باعفله *deniz-de g'emi-ler-i bat-mağ-ile* A.U.E «En mer, dans un naufrage».
 — ای دده نرده اوولدی *ey, dede-ñ nere-de öl-dü?* A.U.E «Et où est mort ton grand-père?».
 — لذکرده *keza deniz-de* A.U.E «En mer aussi» (MIHRI, *Letâif-i Âsâr*, s. 25).

İHTAR. 1 — *ey* eski edebiyat diliinde bağlaç ve ile «, *vey* suretinde bir idgam halini «erase» alabiliyordu.

Ml. : ای هر شیئه قادر اولان سبیرا وی کافه عقول حکوم فرمائی اولان اجل اعلاء : *ey her sey-e kâdir ol-an kibriyâ ve'y kâffe-i 'ukâl mîhkûm-i fermân-i ol-an ecell-i a'lâ* A.U.E «ô tout-puissant, ô maître du sort, dominateur des esprits» [1] (SAÏD, *Fezâ'il-i-âhlâkiye*).

İHTAR. 2 — Arapça ve Farsça'da da var olan *ey* edati, bu dillerden alınma olan şu ifadelerde görülmektedir :

﴿اَللّٰهُمَّ اِنِّيۤ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْكُفَّارِ﴾ *ey-vâ'âh* (keli, keli,: Allah hakkı için «par Dieu») evet «oui!», Allahe emanet olun «Dieu vous garde», berekât versin «merci!» (daha kibareta olan teşekkür ederim yerinde halkın teşekkür sözü budur);

﴿اَللّٰهُمَّ اِنِّيۤ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْكُفَّارِ﴾ *ey-vâh «hélas»* (mk. § 1051) [2].

های

1030. *hay* nidası çoğu Türk dillerinde olduğu gibi eski Osmanlı Türkçesinde de çağrı sesinin talhî şekli idi.

Ml. : پاگردی های نے کیتھی سن : *cagirdi hay ne kişi sen* A.U.E «il eria: holà, qui es-tu?» (*Battal*, s. 11).

Ml. : Şark Türkçesinde : *hay bal-Lar* (*bal-a-lar* yerine) *hay bal-Lar tok-ta-ñ-lar* (hey çocuklar, hey çocukların durun oturun - A.U.E) «holà, les enfants, arrêtez-vous» (*Yedi Uyarlar*).

Bu edat, bağırmak mânasındaki *hay-kır-mak* (Mk. § 351) ve yine şüphesiz yük hayvanlarını harekete getirmek, davranışları sürmek, onları zar zar ileri yürütmek mânasındaki *hay-da-mak* filillerinin köklerinde de görülür. [3] Bugün bu, azarlama tashih etmek bildirmek için kullanılır :

Ml. : های از غصہ کوپک *hay az-güm köpek* «chien d'homme»;

[1] Bu ibarenin kelime kelime mânası şöyle olmak gerektir: «ey her şeye gücü yeten ulu (Tanrı), ve ey bütün akılların onu buyruğuna baş eğdiği en yüce (Taari)» A.U.E

[2] Mk. Karaman Türkçesinde *h)ey vahl* (Γ, I, 243). J. D.

[3] *hay-da-mak* filindeki *hay*, bu nida olan *hay* değildir; o filin aslı hareket etmek mânasına olan *ay-da-mak* olsa gerek. A.U.E

های شیطان قیز *hay şeytan kız* «la matoises»;
 های زوزک های *hay zevezek /1/ hay* «le farceur»;
 های چاغیر ماز او لے یدلر *hay çagır-a-maz /2/ ol-a-gi-di-ler* «puissent-ils ne jamais crier»

Temenni ifadelerinde های *hay* uydası, çoğu zaman o ifadelerin başında bulunan *Allah* isminden evvel gelir.

Ml. : های *hay Allah rāzi ol-sun* «merci, vous êtes bien bon» (mot à mot: «que Dieu soit satisfait»);
 (های *hay Allah ey(i)lik ver-sin* «Dieu vous le rende»; های *hay Allah mūstahak-īn-i ver-sin* «que Dieu t'accorde ce que tu mérites» (çoğu zaman kötüye çekerek).
 های *hay Allah hırsız-īn cezā-sın-i ver-sin* «que Dieu punisse ce voleur».

Bu nida (های *hay hay* suretinde) tekrarlı olduğu zaman şunları bildirir.

1° Evet «oui», elbette «certes», şüphesiz «mais certainement» baş üstüne, başınıla beraber «bien volontiers» gibi (ki bu sonucusu pek kullanılır olup, bir şeyi kabul etmek hususunda tehalük gösterildiğini bildirir).

Ml. : های *hay hay biz de g'el-ir-iz* «mais certainement, nous viendrons également»;

آخرین آچیلیرم؟ *pencere-yi aç-a-bil-ir-mi-yim?* «puis-je ouvrir la fenêtre?» های *hay hay efendi-m* «Mais oui, Monsieur!»

2° Çabucak qâbınak «vite» kolay kolay «facilement» bol bol, ferah ferah «aisément» su gibi «comme un rien» mânâsına.

Ml. : بو يوله ایکی طرابه بان یان های *hay* پھر : *bu yal-da iki araba yan yan-a hay hay /4/ g'eg-er* «sur ce chemin deux voitures peuvent passer facilement de front».

İHTAR. — *hay hay* bazan sevinç, neşe bildirir.

[1] Bu kelime burada şakacı mânâsına değil, İsfazan «bavard» demektir. A.U.E

[2] Çağırmak mastarının (bağırmak) «crier» mânâsı olduğu gibi, (davet etmek) «inviter» mânâsı da vardır ki, burada bu mânâsı olsa gerek. A.U.E

[3] Bu kelime Arap harfleriyle *hnyir-siz* «qui n'aime pas aider quelqu'un» suretinde okunabilir. A.U.E

[4] Bunu böyle kullanıldığını bilmiyoruz; böyle mânâda *haydi* *haydi* kullanılır. A.U.E

Ml.: کیمینے های های کیمینے دای رای kim-in-e hay hay /1/ kim-in-e vay vay A.U.E
 «pour les uns c'est la joie, pour les autres c'est la tristesse».
 Çağatayca'da *hay hay* /2/ keder bildirmeye yarıyordu.

Ml.: های های های یعنی لاماق *hay hay yig-la-mak* A.U.E «pleurer à chaudes larmes».

۵

1031. *hey* nidasında kısmen *ey* (§ 1029) nidasının aynı kullanıları var. Bununla beraber bu ondan daha manidar ve bazan daha kabadır: (Fransızca: «cholà», «cohé»).

Ml.: هی اندی *hey efendi* /3/ «cholà Monsieur!» (Münâdâ ile);
 هی سنجاق کولدری *hey* /3/ gençlik gün-ler-i «ahl les jours de la jeunesse»;
 هی کیدی هی *hey gidi* /4/, *hey cholà, chanoپان!*
 هی مدد *hey!* /5/ meded!»;
 هی اوراده نه ایشک دار چیز *hey ora-da ne iş-iñ var?* çik bostan-dan «hé là-bas, qu'as-tu à faire (là-bas); sors du jardin (potager)»;
 هی هی کوزل اما آرپه‌ی پارا استور *hey hey* /6/ güzel ama arpa-ci para iste-yor (Atasözü) «cohé! en route! c'est parfait! mais le marchand d'avoine réclame son argent».

Mürekkep bir nida olan ياهی *yāhey* /7/ keyf ve neş'e, kayıtsız, ázade bir sevinç ifade eder. Mk. Fransızca läübâlı konuşmadı: «ohé! ohé!».

Ml.: نه شرکی-لار, ياهی *ne şarkı-lar, yā hey* «quelles belles chansons»;
 اوراده‌ی *ora-da da mi yā hey* «là-bas aussi on s'amuse?».

[1] Buunun aslı Farsça: *hayū hāy* eğlence ve cümbüş yapanların hali (Burhan-ı Katib). A.U.E.

[2] Buunun aslı Türkçe istirap ve acı nidası olan *ay ay* dır ki >h değişimilidir. A.U.E
 [3, 3] Bir nida olan *ey* in bir çeşididir. >h değişimilidir. Müellif *hey* den sonra nida işaretini vermişlit ki bu, yerinde değildir. A.U.E

[4] Aslında bir eins ismi olan *gidi* kelimesi bugün bir nida diye de可以说abilir. Mk. Azerce گەد J.D.

[5, 5] Böyle tek başına olarak nida diye de kullanılır; ve işte burada bundan sonra nida işaretini verilir. Bazan bunun sonuna getirildiği de olur. *ağa ağa* (yavaş yavaş, bk. D.L.T: *ağa ağa*) *hey* mânasında bir tâbirdir ki, sevinçle bağırmış ifadesidir. Eski gemici şarkısı olan *heyamol, a yalesa* da bu *hey* in varlığı düşünülmemeli. Bu yelkenli gemiler için *eyyam ola, yet ese* (invâlit günler gelsin de rüzgâr essin) ibaresinin bozulmuşudur. *Eyyam* in başındaki >, h ilo değişimilidir. A.U.E

[6] Buradakisi, daha yukarıdaki aynı mânada *hay hay* in ince ahenklisidir ki, aslı Farsça'da *hayhay* dır. A.U.E

[7] Bu da *heyahey* (hayahay) in bozuntusu gibi görünüyor *vur patlasın; kekâ* gibi mânalardadır. A.U.E

1032. **هایدی** *haydi* [1] veya *hadi* [1] veya **هایدے** *hayde* [1] nidası [2] *hay* (§ 1030) ile *di* veya *de* (§ 1043) den ve belki *hayda-mak* (§ 1030) fiilinden teşkil edilmiş olup şunları bildirir:

1° Bir hadesin yapılması için tahrîk «kishkirtma» (ki bu mânasiyle çok kullanılır. Fransızca'da «eh donc», «allons»).

Ml.: **هایدہ** *hay-de* *yik-iş* «va-t-en»;

هایدی اورادن زوزمک *haydi ora-dan zeuzek* «va-t-en, farceur»;

هایدی قوش چابوچ *haydi kos çabuk* «allons, cours vitel»;

هایدی کیدم *haydi gid-e-lim* «allons, partons»;

هایدی قیزم ذم بر قهوه سویل *haydi kız-im biz-e bir-er kahve soy-le* «allons ma fille, commandez-nous un café à chacun»;

هایدی سنی یاناغه بازرمۇم ب آز راحت اب *haydi seni yatağa yat-ir-a-lim*
bir az rahat et «allons, je vais te mettre au lit; repose-toi un peu».

IHTAR. — *haydi* edati, emir siyasiyle olan [3] benzeşim «analogie» i dolayısıyle birçok şahislara hitap edildiği zaman bu siyanın cemi muhatap sondağını alarak *haydi-ñ* olur (mk. § 608 ve 1046, İhtar). Bu hadise Türkçeye mahsus degildir. Mk. Rumence *h) aideti* (cemi muhatap) ve *h) aideni* (cemi mütekellim).

Yine mk. W. MARÇAIS nin *Textes arabes de Tanger* «Tane'a'nın Arapça metinleri» s. 503, *yalla(h)* kelimesi münasebetiyle (ki bu *hayde* nin mânadaşıdır).

2° (Bilhassa evvelce bir tereddüt geçirdikten sonra) tasvip ve feragat mânası.

[1, 1, 1] Müellif muhtelif söyleşili olan bu kelimeyi burada *hāydi* veya *hādi* veya *hayde* suretlerinde verdiği gibi, misallerde de hep böyle kaydediyor. Halbuki bu kelime *haydi*, *hadi* (*hādi* değil) suretlerinde ahensiz olduğu gibi, ahensiz olduğu doğru olsa *hayde* nin *hayda* suretinde bir shenkisi de vardır. Bu sebeple *hay* veya *ha* dan sonra yalnız *di*, *de*, *da* eklerinden biri gelir de *di* gelmez. A.U.E

[2] Bu nida muhtelif Balkan lisanlarına, Lehlice ve (cenup) Rusça'ya girmiş bulunuyor. Cezayirde de kendisine bir yer yaparak yaşamaktadır. Bizim (Fransızların) bütün şark ordusu askerleri bunu bilir, ve rivayete göre Marsilya argosunda da çoktan kullanmaktadır. J. D.

[3] Kelime *h)ay-da-mak* mastarından alınmış olabileceği için, bunun esasen *h)ay-da* suretinde gerçekten bir emir siyasi olması pek mümkünadır; ve bu *haydi*, *hayde* gibi vokaller ahengine uymayan şekillerini sonradan almış olabilir; o zaman burada benzeşim «analogie» in yeri olmamak gerektir. *hayda-mak* kelimesinin asıl mânasına gelince, bu $\rightarrow h$ değişimi bir *h)ay-da-mak* olsa gerek ki, esas mânası «hareket etmek» olacak, Bk. *ay-mak*, *ay-iş-mak* davranışmak, ayağa kalkmak; ykl. *ay-ak* hareket vasıtası; *ay-i* (ard ayakları üzerinde) yükselen, ayağa kalkan, hareket eden (hayvan). A.U.E

Ml.: هایدی سز دیدیکنکز اولسون : *haydi siz-iñ de-diğ-intz ol-sun* «allons! que ce soit comme vous dites (mot à mot: que ce que vous dites soit);

هایدی اولسون ده قرق بى قرق این ياخشىن اولسون *haydi ol-sun ol-sun da kırk bir kırk iki yaş-in-da ol-sun* «(je veux bien vous concéder qu') il a quarante et un ou quarante - deux ans tout au plus»

1033. هایدی tekrarlı olarak kullanıldığı zaman های های *hay hay* [1] (mk. daha yukarıda § 1030). Mk. Leblîce *hadja hadja* (KARLOWICZ, *Sl. gwar polskich*, I, 157).

او يوز اونه قادیرر سکسان اوچىن هایدی هایدی او يوز اونه قادیرر سکسان اوچىن هایدی هایدی *o yüz okka-yı* [2] *kal-dir-ir sekzen okka-yı* *haydi haydi* «il soulève (un poids) de cent oques; quatre-vingts oques ne sont qu'un jeu pour lui».

1034. *haydi* yerine *bazan* *za* [3] kullanılır.

Ml.: ظا آرابىچى *za araba-ci* «fouette, cocher» (Hus. RAHMI, *Metres*, s. 545).

1035. یا *ya* nidası, bilhassa bir soruyu kuvvetleştirmek için pekiştireci «corroboratif» bir edat hizmetini görür [4].

Ml.: با نیچون بوله تو شور و سك *ya niçün böyle kos-uyor-suñ* «mais pourquoi cours-tu ainsi?»

Yine nida olan *a* (§ 1021) ile aynı mahiyette olup uymaca olarak da sık sık kullanılır. Hattâ kendisinden evvel gelen kelimenin sonu vokal olduğu zaman muntazaman onun yerinde kullanılır (yne mk. یا *ha* § 1024) [5].

Ml.: دىنار با *dünyā bu ya* «ainsi va le monde»;

وېردىم با *ver-di-m ya* «mais certes, je l'ai donné»;

افندى بورادە با *Efendi bura-da* (veya *bur-da*, mk. § 189) *ya* «Mon-sieur est ici, n'est-ce pas?»;

[1] Böyle kullanılan hakkındaki tereddüdümüzü evvelce de söylemişlik. A.U.E

[2] Müellif bu kelimeyi *oka* suretinde kaydediyor. A.U.E

[3] Müellif *zu* (ve belki *zo* A.U.E) suretinde verdiği bu kelimeyi ilkin «haydi» mânasında olduğunu söylemekle beraber, Fransızca'ya çevrilişinde kamçılı «fouette» diye mânalıyor; her ne olursa olsun bir kere bu kelime Türkçe değildir ve Ermeniceye benzeyen. Hüseyin Rahmi, Ermeni arabacının ağzından yarı Ermenice yarı Türkçe olarak zaptettiği bir İladeyi romanında sadakatle kaydetmiş olduğu halde müellif bu Ermenice sözü de Türkçe sanmış olacak. A.U.E

[4] Bu *ya*, Farsça'nın (acaba) mânasındaki *ayc*ından bozulmuşa benzeyen. A.U.E

[5] Burada ve bundan sonraki misallerde görülen *ya*ların aslı *y*'a olacak. A.U.E

طبعی دلکلی با tabit degil-mi ya «n'est-ce pas évident?»

Ml.: اے يا eyi ya (= i-ya) «tant mieux!» ve هابا hani-ya (bk. § 385). ya [1] zarf' roliyle bazan evet «oui» mânâsında aynı olarak kullanılır.

Ml.: — بخوبی bun-u siz (mi) yaz-di-niz «c'est vous qui avez écrit cela?»
— ya! (ve: ya ya suretiinde tekrarlı olarak da) «Certes oui.»

İşin aslı, bunda bir hazif ve takdir «ellipse» vardır: cevap olarak söylenen *ya*, hâkikatle *ya* (*kim yazdı*) «et (qui l'a écrit si ce n'est moi)?» yerindedir (ki, kalan cümle kısmı hâzefedilerek takdir edilmişdir. A.U.E) ve bu ise, meseleyi daha ileride mütalâa edilecek olan ifadelere götürmektedir.

1036. *ya*, bağlacık «conjunctif» edat olarak şöyle kullanılır:

1° Henüz bahsi geçmiyen bir mevzu (şey) hakkında dikkati çekmek için o şeyin adı bu *ya* edatından sonra gelir (Fransızca'da «et») [2].

Ml.: ياخون کیم آنچه ya bun-u kim al-acak «et ceci qui le prendra?»;
— سان نه وقت کیده جکسک ya sen ne vakit gid-ecek-sin «et toi quand partiras-tu?».

2° Yeni bir ihtimale dikkati çekmek için. O zaman fiil şartiye (ve-

[1] Bu kelime için D. L. T., III, 83 de şöyle deniliyor:

«اک *yah*, peki, evet «na'am» mânâsında bir kelimedir ki mesela, *ot tut* diyen kimseye sözüne karşılık olarak söylenir. Buadan (== Arap harflisinden) yumuşaklık harfleri, çabuk söylenilmiş düşer».

Kâşgarlinın yumuşaklık harfleri dediği اک *yah* kelimesindeki *elîf*, *he* dir. Düşmek meselesi gelince: düşen, yazda ا okunan *elîf* dir ki bu düşünce, kendisinden evvel gelen konsondan sonra var olduğu farzedilen kısa bir üstün (== kısa a) kahr. Sonra *h* de düşünce sadece *y* ve ona ait kısa bir üstünden ibaret bulunur, yanı kısaca *ya* olur.

Şu halde اک *yah* = *y* + kısa üstün: *a* + *ā* + *h*.

Arap dilecilerinin telakkisine göre kelimedede asl olan konson (harf) dir; vokal (hareke) her konsondan sonra ona arız olabilecek inceli kalınlı üç çeşit kısa seslerdir. Uzun vokaller mahiyetinde gördüğümüz i, ü, ü, ā, ē, ī onlar için konsondor; ve bu konsonlar kendilerinden evvel gelen bir başka konsonun kısa vokaliyle beraber söylenir: med (uzantı) harfleri dedikleri bu konsonlardan sonra kısa vokallerden hiçbir gelmediği için bunlar sükûnlu sayılır (aruzda bunların bir konsonla biten kapalı heceler gibi sayılması da bundandır, ve ihtimal ki bunlar ekseriyetle kısa vokal + nin birleşmesinden doğmuş ve sonra hemzeler giderek uzun vokaller halini almış eski kapalı hecelerdir).

O halde lehçemizdeki *ya*, daha eski zamanlarda da yine böyle söylenilebilen bu *yah* asıldandır. A.U.E

[2] Bu türüsü yine Farsça'nın acaba mânâsında *yyā* dan gelişmiş olması mümkündür. A.U.E

ya farziye) siygasında olur (bu Fransızca'nın «et si» kelimeleriyle başlayan cümlesine muadil olur.) [1]

Ml.: يَا يَأْمُرُ يَأْغَارِسْ *ya yağ-mur yağ-ar-sa* «et s'il pleut?»;

يَا كَلَكْ اِسْتَهْرِسْ *ya g'el-mek iste-mez-se* «et s'il ne veut pas venir?» [2].

İHTAR. 1 — Bu Türkçe edatı, yine aynı surette *l ya* gibi söylenen (Fars asıldan) bağlaç ve Arap asıldan edat olaniyle karıştırmamalı. Birincisinden 975 inci bent ve aşağısında bahsedilmiştir; ikincisine gelince Arapça'dan alınma məsələ: *يَأْبَرَّبُ* *yā-rāb* (*yā rabb-i* «Seigneur! (Dieu)» gibi ifadelerden başka yerlerde tesadüf edilmez).

İHTAR. 2 — Arapça'nın *l ey-ā* suretindeki mürekkep edatı, yine (yalnız nazırında olmak üzere) yalnız Arapça ve Farsça kelimelerin münadalarıyla beraber görülür.

Ml.: يَا شَهْرِيَّارْ *ya ḥeरīyār* «ô souverain».

Bu edatı daha yukarılarda § 444 de bahsi geçen Farsça'nın «acaba» mânasındaki soru nidası olan *l āyā* ile karıştırmamalı.

BAŞKA ÇAĞRILIK NİDALAR.

1037. يَأْهُلَّا *[3]* «cholà» nidası daha ziyade kadınlar arasında olmak üzere çağrılmak için kullanılır.

[1] Bu da evvelkisi gibi *āyā* dan bozma olacak; yalnız bunda şart (farz) siygasıyla biten cümleden sonra söylenmeyen (hazfedilmiş) kısım takdir edilmiş olsa gerektir.

Ya (= acaba) yağmur yağarsa... (halımız nice olur).

Ya (= acaba) gelmek istemezse... (ne yaparız), vs.... A.U.E

[2] Bu *ya* bazan o zaman «alors», «et alors», o takdirde «en ce cas» mânasıyla kullanılır; ve Fransızca'ya böyle tercüme edilir:

Ml.: اَكْرَدِيَّا سَوْلَكْ مُؤْمِنْ وَمُطِيقْ اِيدِرِدِي . . . اَكْرَدِيَّا سَوْلَكْ يَا تَعْجُونْ جَلَّدَكْ مُؤْمِنْ *(Allah)*, *eğer dile-se cümle-yl mū'min ve muti' id-er-di...* *eğer su'ūl id-er-señ ya niçün cümle-niñ mū'min ol-ma-sın dile-me-di* A.U.E «si Allah avait voulu, il aurait fait tous les hommes croyants et dociles..., mais, demanderas-tu, pourquoi alors n'a-t-il pas voulu que tout le monde fût croyant et docile?» (Ris. B., 6). J. D.

Bize bu *ya* da yine «acaba» mânasındaki *āyā* asıldandır. A.U.E

[3] Bu kelimenin aslı *ki* olacak, bk. D.L.T. III, 159: «Arapça nida edatı olan *ya* mahiyetinde bir nida harfidir: *ki berü kel* «hu (= hey) beri gel; bu kelime *ki* ile *g* arasında uzatılır.»

Su halde *ya hū* kelimesi de evvelkisi Arapça, ikincisi Türkçe olan iki aynı mânalı nidadan yapılmış olsa gerek.

Eski *ki* nida bir çeşidi olmak üzere yine aynı mânada olarak Anadolu lehçelerinde *gi* nida edatı kullanılır: *gi neredesini!*; *Ayşe gi*; *gi bana bak*, vs. A.U.E

Ml.: قَلْمَهْ نَامْ هُوْ اِرْدَهْ مَادْ : *Fatma hanım, hâl ners-de-sîn?* (holâ! Fatma, où es-tu?)

IHTAR. — Başkaça bir *ho* «*hol*» edati vardır ki, birinin peşî sira gitmek (ve birde bire üzerine varıp bağırarak baskına uğratmak A.U.E) da kullanılır gibi görünüyor.

Ml.: تُورْدَى كُورْنَدَهْ هُوْ دَرْ كُورْمَنَدَهْ هُوْ دَرْ : *kard-u g'ôr-en de hol-de-r g'ôr-me-yen de hol der* «celui qui voit le loup pousse des cris, celui qui ne le voit pas en fait autant».

1038. Çok yaygın bir kullanımı olan *yâhu gâhû* nidası birisine tekliksizce seslemek için kullanılır. *bana bak*, *bak-sa-n-a* (§ 1021) «*dis (dites) done, hé-là*» kelimelerine muadildir.

Bu nida cümlenin sonuna da gelebilir.

Ml.: يَاهُوا إِذَان اوْفُونْدُعْيِي : *yâhu ezan oku-n-du ma?* «*dis-donc! est-ce qu'on a fait l'appel à la prière?*»;

يَاهُوا وَذَرْ أَكْكَى نِيْجَيْدَنْسَكْ : *yâhu bu kadar ekmeğ-i ne yap-acak-smî* «eh mon cher, que feras-tu de tout ce pain?»;

اوْفُورْلَ اوْلُوسُونْ يَاهُوا بُونْ هَالْ : *ogur-lar oj-sun yâhu / bu ne hal?* «salut [1] (ami), te voilà en un bien triste état (mot à mot: quel est cet état?)».

Bazan bu zarf; bilhassa bir adamı yapmış veya söylemiş olduğu şeyde devam ettirmemek istenildiği zaman bir ihtar ve tevhîh mânasını (Fransızca: «*holâ*») verir.

Ml.: اِعْبَدْ يَاهُوا : *et-me-yîn yâhû* «voyons, holâ, cessez».

Bu ifade, fena bir haber alındığı zaman, meselâ birisinin öldüğü duyulması üzerine de söylenir ki, bu takdirde «ne söyleyorsunuz! que me dites-vous là», hayır, imkâni yok; nasıl olur «non; pas possible» mânasındadır.

1039. «*be* nidası ve bilhassa Arnavudlar'ın kullandığı şu «*i a-be*, «*i bre* (ki bunun çeşitleri de vardır: «*i vire*, «*i more*, «*i mori*) edatları, bir adama sert sert seslenildiği zaman kullanılır.

Buular âmiyane olup, Asya'dan ziyade Balkanlarda kullanılır. Müellifler bunları yazlarında Yeniçeriler ve emekli askerlerin ağızından olarak kullanırlar.

Ml.: قَارِدَشْ «*kar-das* «*holâ, frêre!*»

يَاهُ كِيْ باْنَا باْكَ بَهْ دَاهِي : *baña bak be dayi* (yeniçeri ağızıyla birine seslenme tarzi) [dayi «oncle maternel» bk. § 1165 sonları].

يَاهُ بَهْ بَهْ باْنَا باْكَ بَهْ دَاهِي : *a bire bak a buraya* «*dis donc! viens par ici*» (Arnavud konuşmasında);

اوْرُوكْ بَهْ بَهْ باْنَا باْكَ بَهْ دَاهِي : *bre vur-un hardil frappez!* (harplerde ve kargaşalıklarda atılan nağra);

اوْزُولْمْ بَهْ بَهْ باْنَا باْكَ بَهْ دَاهِي : *bre ko-ma kuzu-kar-im chardi les gars! pas de quartier!* (Der *Liyâkat-i Mahmûd Pâsa — Chrest. DIETERICI, s. 9).*

[1] Buradaki «*cögürlar olsun*», gidış halinde rastlanan bir kimseye «hayırlı yol temennisi» mânasıyla bir selâm ve aşinalık tabiridir. A.U.E

bre, ure, more, mori kelimeleri ruinca *þqe, þrþqe, þqe* den alınmıştır ki bunlar abdal, ahmak «imbécile, sot» mânasındaki muðqoç veya þwðqoç münâdâsinin (mûzakker) þwðqe, (mûennes) muðqî suretlerinin lehçelerdeki çesitleridir. (bk. Hubert PERNOT, *Sakız Adası «Chia» Lehçesi*).

(Türkçe eskimsek bir metin olan «Dresde kütüphanesinde» *Kitâb-i Korkud* da bu nida «*mre* şekliyle rastlanmaktadır» [1]).

1040. *yuha* /2/ «*chou*» nidası, birinin ardına düşüp tâhkîr ve terzîl etmek üzere avaz avaz bağırarak söylenen.

1041. *iste* «voilà, voici» nidası Türkçe'de (Fransızca'daki muadillerinden de fazla olmak üzere) çoğu zaman kullanılan bir kelimedir.

Cümleinin sonuna da getirilebilir:

Ml : *iste bas-im iste kilic-im «voici ma tête, et voici mon sabre; disposez de ma vie»* [3];

iste fikr-im bu merkez-de-dir «voilà comment je pense» (mot à mot: «voilà! ma pensée est dans ce centre»).

Eski Osmanlıca'da *os* suretinde bir işaretlik «démonstratif» edat da vardı ki bazan ayrı olarak kullanılıyordu:

Ml.: *ن اوش يورلک ارمش ben os pir-lig-e er-miș-em A.U.E «me voici arrivé à la vieillesse»* (1426 yılı yazmaları, yap. 171) [4];

اوش اوش ن با جي الله agni ger, yap. 175 V°).

Bazan da *os* veya sadece *os* şeklinde olarak başka kelimelerle.

[1] bk. § 1021 sonlarındaki *bre* ye dair haşiyemize. A.U.E

[2] bk. *yuf* (§ 1057, haşıye), *yuf* olsun ervahına.. ayyâşına *yuf*, hamrine hâmârîne hem *yuf*. *Rûhi* suretinde «istihfaf ve tabkîr» mânasında bir nida ile tekid mânasında *ha* dan yapılmış görünüyor: «*yuf hal*» bazı yerlerde *yuh* da derler: *yuh sana..*

Bunun da aslı *yu+ha* olabilir. D.L.T 162, III: «*yu* bir kelimedir ki kadınlar bir şeyden utandıkları zaman söylerler».

Bu takdirde yine tekid mânasındaki *ha* ile beraber *yu-ha* = ayıp ha, demek olur. A.U.E

[3] Bu biçim ibareye Osmanlı tarihi hikâyelerinde çok kere rastlanır. M.K. ABDÜLHAK HÂMÎD'in *Nesteren* trajedyasından alınmış şu misra:

iste sen iste g'ögë-üm iste hançer A.U.E «te voici et voici ma poitrine et voi un poigard» J. D.

iste levh, iste kalem, iste kütüb, iste fâhûl = iste kâğıt, iste kalem, iste kitaplar, iste ulu ve yüce kişiler» misrainda da böyledir. A.U.E

[4] Müellif bu misali § 1041 dekilerin sonuncusu olarak vermiş ise de, biz bunun yeri burası olacağını düşündük.— Ü, ve Arşem kelimeleri Arap harflî misalde barekelidir. A.U.E

birleşik bir halde kullanılmıştı (mk. *جَرِيَّةً isba* [ashı *و*+*او*^ش *os+ba*], *ابْنُوا is-böyle* § 330 [1], *جَرِيَّةً su* [2], *جَرِيَّةً sol* [3] ve zarf olan *s*) *imdi* [4] § 396).

«*iste*» kelimesi: *او*^ش *os* ile *da* nidasından vücude gelmisti ki, bu kelimenin eski imləsi olan *او*^ش *os*-*da* da bunu gösteriyor.

1042. Teklifsiz konuşmalarda *iste* yerine *لـ* na «prend, voilà» nidası kullanılır:

Ml.: *لـ* *na* *bir karuș daha* «tiens encore une piastre».

Bu edat Leh dilinde ve (Bulgarca, Sırpça, Romence, Rumca «yeni Yunanca» gibi) Balkan dillerinde bol bol kullanılır:

Eski Osmanlıca'da aynı mənada olarak *لـ ma* *me* [5] edatı da kullanılmıştı, bunun kelamda muayyen bir yeri yoktu.

Ml.: *لـ* *لـ me isba sa-yile abdest al* A.U.E «tiens prends une ablution avec cette eau» (*Halvıgāt-i Şāhi*, yap. 41 V^o).

Ml.: *لـ* *su g'e-tür-dä-m me* A.U.E «j'ai apporté de l'eau» (*Agni esser*) [6].

Yine mk. MENINSKI, *Inst.* I, 255; BIANCHI *ـ* kelimesi altında, RADLOFF, IV 1985: *ma*, ve 2066: *mä*; *Div. L.* T, III, 160 *لـ* ve *ـ*.

1043. *ـ di* veya *ـ de* nidası ayrı olarak seyrek kullanılır, ve gösterilen bir şeyi pekiştirmeye yarar. İşaretçi «demonstratif» *su* kelimesinden evvel gelerek uzak şeyleri göstermeyece kullanılır.

Ml.: *ـ شو آدم* *ـ de su adam* «et homme là-bas».

Mk.: *haydi* (§ 1032); *iste* (§ 1041) ve *imdi* (§ 1044) veya *ـ* *ـ de imdi*, *ـ* veya *ـــ del* *del* suretinde tekrarlı olarak evet, şüphesiz «oui! certes» mənasına gelir.

IHTAR. — Bu edatın eskidən bir boğazlı konsonu vardı; mk. urasha lehçesinde *tā* ve Altay lehçesinde *tigi* ki, işaretçi olarak kullanılır; zarf ve zamir rolündə (aynı məna ilə). Bu boğazlı konsonun izleri *simdi*, *imdi* kelimelerinin çeşitleri olan *imdir* (§ 1044)

[1] Mk. *ابْنُوا is-bun-da* *iste burada* «ici» (1426 yılı yazmaları; yap. 66);

is-bun-ca-layın *iste böylece* «ainsi» (aynı yer yap. V^o 110);

ابْنُوا is-böyle *iste böyle* «ainsi» (BİSL. Nat., T.F.A. 87, yap. 17). (Bu kelime arap harflili yazılışında hərəkəlidir. A.U.E) J.D.

[2] Bu kelime, *os o* suretindeki bir birleşik kelimenin başındaki *o* su gitmekle hasil olmuş görünüyor. Mk. *os bu*. A.U.E

[3] Bu da *os ol* suretindeki bir birleşik kelimenin başındaki *o* su düşmekle hasil olmuş görünüyor. Mk. *ابْنُوا os al* (osal şecerei türkiye) ki *iste o* mənasında olup buradaki *al*, *ol* un bir çeşididir. Nasıl ki *al* in bir başka çeşidi de *an dir*: *an-ler* gibi. A.U.E

[4] Bu da *os imdi* suretindeki bir birleşik kelimenin başındaki *o* düşmekle hasil olmuştur. Mk. *هـــos imdi* (= *هـــos imdi*). A.U.E

[5] *İste* mənasındaki *na*nın çeşidi *ma*nın ince ahenklisi olan bu *me* nidası, mənaca gelişerek (*m>b* değişimiyle) lehçemizin *be* nidasını vermiş görünüyor. A.U.E

[6] Arap harflili misalde *ـــوردمـــ* kelimesi hərəkəlidir. A.U.E

ve *simdik* (§. 396) kelimelerinde bulunmaktadır. Bu edatı belki de: *كى* (§. 1000, İhtar) kelimesine yaklaşımak da caizdir:

Yine Mk. Veguier'ın (s. 212 de) *de-ha* «regarde, le voilà» mânadaşı olarak verdiği *tigi-ha* kelimesini de.

(Uzun ā li) *tü* ile *tigi* «celui-là, l'opposé» zamirleri muhtelif Türk dillerinde muttarit bir surette insiraf ederler.

de imdi tabirine gelince bunun başındaki *de* nin hakikatte *de-mek* filinin emir siygası olması mümkündür [1].

1044. امدى *imdi* kelimesi «done» mânasiyle bir emir siygasından sonra çoğu zaman uymaca olarak *g'el imdi* «viens done» suretinde kullanılıabildiği gibi, yine bir emir siygasından sonra ona uymaca olmak üzere fakat bu defa kendisinden evvel *حُوش*** hoş kelimesini de almış olarak (buunla beraber şurası da doğrudur ki «pourtant il est vrai que» mânasında da kullanılmıştır).

Ml.: امدى *hos imdi* «c'est bon, attends un peu!» [2].

Bugün *bu, indi* suretinde söylenir (Mk. Azerce; bk. daha aşağılara) ve bazan ya [1] 1426 yılı yazmasında derlenen misallerden böyle bir netice çıkar gibi görünüyor ki, bunda دى امدى *di imdi* daima müfret olan blr fiil ile ve دى امدى *di-ñ imdi* cemi olan bir fiil ile görülmektedir:

Ml.: دى امدى كورلۇم *di imdi g'erçek-se-ñ bir ölü diri-l-i gör-e-lüm* A.U.E «voyons un peu, si tu es véridique ressuscite donc un mort» (yap. 173 V^o); (Arap harflî misalde دى امدى kelimesi barekelidir. A.U.E); دى امدى *di-ñ imdi tad-uñ ol 'azab-lari* A.U.E «et maintenant goûtez donc à ces tourments» (yap. 189). (Arap harflî misalde طدوڭ kelimesi barekelidir. A.U.E).

Bazen Azerce'de de böyledir: (Ahundof, 173, 174, 210, 245) *de di gör-em* A.U.E olduğu halde, (s. 275) *de emrin cem'i* olarak دى امدى *de-yän gör-em* A.U.E dir. Mk. دى امدى *de gid-üñ* A.U.E (s. 123, 187), دى امدى *de sür-üñ* A.U.E (s. 188), دى امدى *de indi* A.U.E (s. 159, 190).

Bunun aksine olarak *de-yiniz-di* gibi tabirler de vardır ki, bunlarda *di* şüphesiz ki bir edattan ibarettir. (Ayyar-i Hamza s. 81, Verzeichniss). J.D.

Burada bence mevzu olan ikinci *di* lerin (*al-,da-mak, ün-de-mek*) gibi isimden yapılan mastarlarda ismi fiil kökü yapan *de, da* einsinden olması da pek mümkündür. A.U.E

[2] Bu tabiri şurada misallerini vereceğimiz (daha başka) kavramları davardı ki, bunlar daha derinden bir incelemeye muhtaçtır:

ابواب جنگ کىتادى دى مشکل اولىيى بى اختىامىدر خوشمىدى غېرى چاره نىز *ebvâb-i ceng-iñ kûşad-i dahi müşkil ol-duğ-u bî-iştibâh-dir hoş-imdi gayri çâre ne-dir.* A.U.E «il est difficile de déclarer (mot à mot: «d'ouvrir les portes de» A.U.E) la guerre, mais alors *içi ama* A.U.E) de quel autre moyen disposons-nous?» (Ceveded Paşa Tarihi, II, 189);

عىڭىرلەن مالى معلوم و هەر تىدو خاپىطە و ئاظاملىرىت سى اوئندىسە دىنى رەونق مطلوب ئاظاملىرى دىكىلە شىيدىكەحالدە اوئىدەن ئاظام بولىدۇر *ma'lûm ve her ne-kadar zâbita ve nizam-lar-in-a sa'y ol-un-du-yea dahi ber veski matfûb nizam-lar-i mügesser ol-ma-yor hoş-imdi ümid-imiz munkati'*

zıda kendinden evvelki kelimeye bitişik yazılar: *كَانَ g'el-indi*, *بَكَانَ bak-indi* bunun *indik* şekli de bulunuyor:

var indik callez done» (VIGUIER, s. 301);

hos unduk (*Agni yer*, s. 318) [1].

İHTAR. — Şark Türkçesinde *ämdi* (*emdi*) (Mk. PAVET DE COURTEILLE, *Tezkere-i Evliyā* s. 77, 93 ve müteaddit yerlerde; mk. Altayca gramer *Gramm. Altaïque*, s. 157) suretinde söylenen bu kelime şimdi «maintenait, or» mânâsında bir zarftır ki, «tempo» demek olan *em + di(k)* den yapılmıştır (mk. § 1043) [2] bu kullanımın izleri hattâ şimdiki Osmanlıca'da dahi bulunmaktadır:

Ml.: *امدی امدا سے indi siz ne gap-acak-sñiz* A.U.E «et maintenant que ferez-vous?».

Zarf olan *simdi* ve (halkaçlı) *simdik* (§ 396), bu kelimenin bir türemesidir. Azerice'de *indi* denir:

Ml.: *امدی امدا سے indi ne soñra* A.U.E «ni maintenant, ni plus tard»; *indiyedek* A.U.E «jusqu'à présent» (*Agni eser* s. 174).

Div. L. T. (I, s. 112) de *امدی ämdi* kelimesinin Oğuz lebgesinde *imdi* diye söylendiği kaydedilmektedir.

[1] Buniara *hayd-indi* (*haydi indi*) kelimesi de katılıbilir. Bir balk şarkısında: *haydindi haydi güzell...* A.U.E

[2] Müellif bu kelimeyi *im+di(k)* den yapılmıştır diye gösterirken *im* in «zaman» mânâsına geldiğini söylüyor; biz ise bunun aslini söyle görüyor (D.L.T., I, 41 de) *im* = parula, işaret; (III, 190 da) *inämäk* = işaretlemek: *in* = işaret mânâsında görünüyor. *di* ise *al-da-mak*, *ün-de-mäk* gibi isimden yapılan mastaların kökünü fiil kökü yapan *de*, *da* einsinden bir ek olsa gerek. Şu halde: *im-di(k)* = işaretlenen (zaman, hal) mânâsında mevusu yerinde kullanılmış bir sıfat ve zarf olabilir. Bir de müellif *hos imdi* tabirinin başına getirilen *حُوش*** *hos* kelimesini Farsça'dan diye işaretliyorsa da bize bu kelime bazı cümlelerde bu mânayı okşamasına rağmen, aslında «iyi, güzel» demek olan Farsça bir sıfat olmayıp, umumî mânasiyle öz Türkçe «ışık» mânâsında *os* kelimesinin «> h deşimi» bir çeşidi gibi görünüyor. Meselâ:

حُوش sen ne yap-sa-ñ her kes-i hoşnud ed-e-me-z-sñ gibi ifadelerde *hos* kelimesi Farsça «iyi güzel» mânâsında değil, *os* un bir çeşidi olarak «ışık» mânâsındadır. A.U.E

deçil ya şimdiki hal-de ol-duk-ca nizâm bul-ma-da-dir. A.U.E «on connaît l'état de l'armée. Quelques efforts qu'on ait faits pour la réorganiser, on n'y est pas parvenu (à volonté; A.U.E). Ce n'est pas que nous ayons perdu tout espoir (mot à mot: et quand même notre espoir n'est point cessé; A.U.E) et la situation s'est même améliorée (mot à mot: et la situation est à peu près en voie d'amélioration; A.U.E). J.D.

Bu tabir, (oldu mu ya, peki öyle ise, zarar yok) gibi sitem yoluyle söylenilir mânalar da ifade eder. Bunun söylenişi en ziyade *hos undu* (*hos undu*) suretindedir. Bk. aşağıda *hos unduk*.

Hosundu Ahmed ağa, İstanbul'a g'el-tr-sñ de beni ara-ma-z-sin (bu kullanım eskidir) A.U.E

1045. *hah* nidası, tam aranılan şeyin bulunduğu gösterir. *et tamam* «*juste, justement*» kelimesinin manadası.

Ml.: *هـ ! hah !* *هـ ! hah ! tamam / bal-du-m* «*voilà j'ai trouvé*»;

هـ ! hah ! burada ! *هـ ! hah ! bura-da (bur-da) / dar-a-lim* «*nous y voici, arrêtons-nous (ici)*» [1].

1046. *آمان aman* (arapça: emniyet «la merci» demektir) şu manalarda kullanılır.

1° af dilemede:

Ml.: *آمان بـ دـها يـاعـمـ aman / bir daha yap-ma-m* «*pardon, je ne le ferai plus*».

2° Umumiyetle yalvarma, rica ve dileklerde:

Ml.: *آمان آمان aman aman* «*de grâce*»;

آمان رـجا اـدرـم اوـلـه سـوـنـه aman ricā ed-er-im öyle söyle-me «*je t'en prie; ne parle pas ainsi*»;

آمان چـوجـوـغـه باـقـه aman şocuğ-a bak «*surveille l'enfant, s'il te plaît*».

Bazan bu rica bir şeyi kabullenmeyip geri çevirmenin kibarca bir tarzı halini alabilir:

Aman efendi-m «*voyons, Monsieur!*».

3° (Takdir ve tahsin veya nefret ve ikrah, hoşa gilmeyen bir bağlanış gibi) bir duyguda aşırılık:

آمان لوـقوـم نـا اـعـلـى شـيـاعـش aman loķum ne a'lā şeg i-miš «*Dieul que le loukoum (nişastalı bir şekerleme) est une excellente chose*»;

آمان دـوـولـقـه aman duy-ul-du-k «*ça y est, je suis pris*» (mot à mot: «*on nous a entendu*»).

İHTAR. — Birçok kimselere hitabedildiği zaman (emir siygasının etmi muhatep sondalığı ile) *آمان aman-iñ* da denir. Mk. § 608 ve 1032, 1° İhtar.

[1] Bu noktalayışa göre Fransızca tercümesi «*il est justement ici, arrêtons-nous*» olmak lazım gelir; yok eğer misal: (*hah, istedigimiz yeri bulduk, burada duralım*) ise, müellifin tercümesi yerindedir.

Türkçenin bütün çağrı nidaları bunlardan ibaret değildir. Gerek insanlar, gerek hayvanlar için kitap veya balk dilinde daha epeyce çağrı nidaları vardır. Varda, hişt (insanlar için) pisî pisî, hoşt, bili bili, geh geh, dih, çüs, oba... (hayvanlar için), vs.

Kelimenin ilk hecesindeki kısa veya uzun vokale verilen vurgu da Türkçede en çok kullanılan bir çağrı edatı mahiyetindedir. A.U.E

II. DOKUNCALI NİDALAR.

1047. İ (uzun) Ā nidası şaşma, şaşmayla beraber beğenme, sabırızlanma «sinirlenme» bildirir. (Fransızca : *cohl*). Bu edati ī = a (§ 1021) ile karıştırmamalı.

Ml. : İ ā bu nā-dir? *cohl qu'est-ce que c'est?*;

İ. یو نه کورزل آن *İ ā bu ne güzel af* *cohl quel joli cheval*;

یو پرور اولدی *İ ā bu çok ol-du* *cohl c'en est trop*.

1048. ēl ay nidası şunları bildirir :

1° Aci, ağrı :

Ml. : ēl ay parmağ-im *caïel mon doigt*;

2° (Birdenbire ve beklenilmeyen bir şeye uğrayış) şıırma ve korku :

Ml. : ēl ay ay ay [1] akrabî *caïel un scorpion!*;

اى اى اى ای ای خوباده بی دار *ayl para-da bir-i var* *châ! il y a quelqu'un là-bas!*.

İHTAR. — Seslenimli «interpellatif» nida olan a da bazan ay manzarasını alır (bk. § 1021).

1049. vay nidası esas itibariyle ēl ay ile aynı kavramdadır ki, şunları bildirir :

1° Aci, ağrı :

Ml. : وای vay ayağ-im *caïe, mon pied*.

İHTAR. — Bu kavrama eseflenme, acayıp esirgeme mânalarını da katmalı; mk. yazılık (§ 1052). Böyle bir haldeki vay dan sonra gelen kelime mef'ulün ileyh haletini alır.

Ml. : *اى وای vay hâl-im-e* (*vay; hâl-im-a*) *«malheur à moi»*.

2° Tekdit :

Ml. : *Tahmas Kul-u k'endi ordu-sun-da tellâj rağır-t-di* (*ki*) [2] *vay o adam-in baş-in-a ki Lâhûr-un iç-in-e gir-ib-bir para-Lîk sey tal-a-ya* «Tahmas Qoulou a fait cette déclaration par des crieurs à son armée: malheur à celui qui, pénétrant dan Lahor, y derrobera seulement un objet d'un para! (TAMBOURI AROUTINE, s. 32);

اما وای سے مددکوئی *amma vay sen-in- dûş-düg-ün-e* A.U.E «mais malheur à toi, si tu tombes!» Asıl mânasıyle: «malheur à ton fait de tomber» (Bibl. nat., A. f. t, 87, yap. 35).

3° Korku ile karışık olsun olmasın şaşma ve öfkelenip darılma :

[1] Bu, böyle tekrarlı olarak da kullanılır. A.U.E

[2] Buradaki *hi*, cümlenin güzel örülüşü iktizasına göre lüzumsuzdur. Bu yazıların sahibi olan *Tanburî Arutin*'in kim olduğunu bilmiyoruz. Kendisinin tanbur çalan? *Arutin* isminde bir zat olduğu düşünülebilir ise de *Aru-tin*, «temiz ruh»? mânasına Türkçe bir kelime olabildiği gibi Ermenice «*Artin*» ismini de andırıyor. A.U.E

Ml.: *vay siz-mi-siniz cahl vous voilà donc* «birincı rastlandığı zaman sevinç duyulduğunu anlatmak için çok kullanılır»;

دای سازمیسکن *vay Hâfiz Efendi*; *'id-tîniz sa'Id ol-sun* «Bonjour, Hafız Efendi; je vous souhaite bonne fête»;

دای دای دای *vay bu ne-dir?* «qu'est-ce que c'est? mon Dieul»

دای اقرار ایدیورسک *vay ikrâr ed-iyor-suñ* «ahl tu avoues»;

دای دای دای *vay ne hâlt ed-iyor-suñ* «tu en dis des sottises» [1].

1050. خا! اه! *ah!* «ahl» nidası maddi veya manevi bir acayı, eseflenmeye, acı'yı esirgemeye bildirir.

Ml.: باشم *ah baş-im* «ahl ma tête»:

آ اولاند بیله ایدم *ah evvel-den bil-e i-di-m* «chélas, si j'avais su dès le début»;

آ اولامد *ah evlâd-im* «mon pauvre enfant» [2].

İHTAR. — Farsça isim (alem) «substantif» olan *ah* gibi kullanıldığı zaman göğüs geçirme, iç çekme «soupir» ifade eder (mk. aşağıdaki benden ihtarını).

1051. Arapça ve Farsçada'da kullanılan *ah vah* nidası eseflenme ve acı'yı esirgeme ifade eder (mk. 312, § 1052); çoğu zaman tekrarlı kullanılır.

Ml.: *vah vah teessâf et-di-m* «quel malheur! je vous compatis» (yalnız başına *vah vah* kelimeleri fena bir haber alınınca duyulan teessürü ifade etmeye yeter ki, böylesi pek kullanılır);

چاره، واه واه نه اولدی ایسه فیکر غیره، اولدی *bi-çâre vah vah! ne ol-du ise fakir kız-çar-a ol-du* A.U.E «ah, les malheureuses! Ce sont ces pauvres filles qui ont supporté, tout le mal» [3] (MEHMET EFENDİ, *Istanbul'da bir sene*, İncei ay, s. 14);

چاره، واه واه نه ایمه *vah! vah! al-da-n-mış-im* «malheur! je me suis trompé» [4].

İHTAR. — *ah, vah* isim (alem) olarak da kullanılabilir.

Ml.: *ah ile vah-lar* «les soupirs» Yine mk. *ah!* veya *ah, ah ey-vah* «hélas!» (§ 1026, İhtar; § 1049, haşıye).

[1] *Tezkere*'i *Euliya* adlı uygurca metinde çoğu zaman *a* (veya *ä?*) *vay!* nidası kullanılıyor. Mk. كى اىل اىل ئى؟ *vay bañ-a* A.U.E (1426 yılı yazmaları, yaprak, 294).

— Buradaki *vay* ların *a* sı kisa olduğu gibi nidaşa aşırılık manası verilmek istenildiği zaman bu *a* az veya çok uzatılabilir. A.U.E

[2] *ah* da böyle az veya çok uzatılabilir. A.U.E

[3] Bu Fransızca tercümeye göre Türkçesi: «Bîcareler! Vah vah vah, ne oldu ise o fakir kızlara oldu» suretiinde olmalı idi. Halbuki buradaki ibareye göre kızların ölen annesi veya babası için «bîcare» depliliyor, ve ne olur ise bu ölümle o fakir kızlara oldu, vah vah vah! diyerek onlara acınıyor. A.U.E

[4] *vah* da böyle az veya çok uzatılabilir. A.U.E

1052. Aslında (günah etmek, hata etmek mânâsına *yaz-mak* mastarından, mk. § 825) günah, ziyan ayıp demek olan *بازك gaz-ik* isim (alem) i *اىش اىش vah vah* mânâdaşı gibi kullanılır.

Ml.: *بازك gaz-ik su bi-câre-ye* «pauvre malheureuse».

Mk. *اىش vay* (§ 1049), *اىش ah* (§ 1050) ve *vah vah* (§ 1051).

Edebiyat dilinde eseflenmeleri ifade etmek için:

جيف * *hayf*, (*جيفا*) *hayf-ü(ki)*, حوس** *efsüs*, درع** *dirig*, لیز *dirigā*, داد** *dād*, vs. kelimeleri de kullanılır.

gazik-lar ol-sun da derler. Yine mk. *Inst. MENINSKI* II. 254: *pih ne gazik*.

1053. Şairane bir nida olan *هیيات heyhät* kelimesi Türkçe'de bir şeyin yazık ki ne kadar elde edilemez veya imkân ve ibtimâl bulunamaz olduğunu ifade etmeye kullanılır.

Ml.: *كندىنىش ماعر ئان ايدىپور ؟ هېيات ؟* *k'endîn-i gâ'ir zann ed-igor? heyhat!* «il s'ima-gine qu 'il est poète? hélas (comme il est loin de la vérité chakikatten ne de uzaklaşmış» A.U.E

Bu edatın yeri muayyen değildir. Kelâmın ıcaplarına göre bazan başına, bazan sonuna getirilir.

1054. او ! *o / nidası* hoşnutsuzluk bildirir:

Ml.: *او ! او ! بو اىش اوالادى* *oh! oh! c'est lâcheux!* mot à mot «cela n'a pas bien été»;

او او ! او او ! *يابىدورىك*

Bazan da yalnız (yeni, beklenmedik bir şey karşısında bulunarak) şaşma bildirir.

Ml.: *او آرتىداش فسى يكىچەمشىك* *o arka-das fes-tün-i yeni-le-mis-siñ* «oh! camarade ! tu as changé de sez, tu t'es procuré un fez neuf».

1055. اوح *veya* اوخ *oh* nidası memnunluk, hoşnudluk, rahat ve ferahlık, bir ağırlıktan kurtulup hafiflemeye bildirir.

Ml.: *اوخ اىش اوخ دىل سون بىكىچەمەشىك* *oh / hamd ol-sun bugün eyi-ce-yim* «hal grâce à Dieul je me sens bien aujourd'hui»;

اوخ اوخ *oh / ne güzel rüzgar es-igor* «quel vent agréable il fait!».

İHTAR. — اوخ *oh ol-sun* tabiri, bîhassa birinin bir sıkıntısı veya belâya uğraması yüzünden ve bîhassa bundan kendisini sakındırmak için verilen nasihatların tutulmadığını eseflenerek duyulan sevinci ifade eder (ki Fransızca'da: «c'est bien fait» ile ifade edilir).

1056. اوف *of* nidası, gayreti gitme, yorulma, fütür getirmeye veya üzücü bir duygulanmaya ifade eder.

Ml.: *اوف اوف* *of / ne güc häl i-mis* «que c'est donc pénible!»

Kunos'a göre, *af* bir şeyi iyi bulup beğenmeyi de ifade eder [1]:
af ne gäzel sorbet (su, çayır) «ô le delicius sorbet (l'excellente eau, la belle prairie)» (RADLOFF, Prob. VIII, [Kunos], s. 201).

1057. اوف *af* nidası, bir şeye üzülme, canı sıkılma, titizlenip sınırlenmeyi bildirir.

Ml.: اوف آمان *af aman*, veya:

اوف *af birak*, *Allah aşk-in-a «cesse pour l'amour de Dieul»*
 اوف *öf* (Meselâ fena bir kokunun verdiği) bir tiksintiyi ifade eder [2].

Mk. *pef* (VIGUIER, s. 212). Eski Osmanlıca'da اوف *möf* [3] de kullanılırdı:

yağ kok-u-sın işit-di möf di(=de)-di burn-in dut(=tat)-di «ayant senti l'odeur de graisse, il marqua son dégoût en se bouchant le nez» (VAMBÉRY, Alt. Osm., s. 196).

Bu *öf*, *uf*, *of* nidalarını bir sesad olan اوف ile karıştırmamalı ki, bunun mânadaşı *puf* dür:

Ml.: سوزعه اوف دیدی مندم *söz-üm-e öf dedi san-di-m ki hagät-im sem'-in-e puf dedi*. A.U.E «elle répondit par un geste de dégoût '(öf dedi)' à mes paroles et il me sembla qu'elle soufflait (puf dedi) sur le flambeau de ma vie» (LAMII, Ibret-nâme, yap. 97).

1058. يوذ *yuf* nidası [4] bir şeyin hoş görülmediğini, beğenilmediğini bildirir:

Ml.: *yuf sañ-a «honte à, toi»*.

Tükürme sesadları olan *ış ta*, *tüf*, *tfu* (ki bunlar pek kabadır) yine beğenmeyi bildirir [5].

Kunos'a göre de *ış tuh*, *ptuh* söylenir (orta oyunu: *Büyükü oyuna*) (s. 34, I, 3) [5].

[1] Bu *oh* kelimesinin bir çeşididir ki, *f* si alt dudak üste doğru yuvarlanıreasına çekilerek veya teştidilenerek söylenir. A.U.E

[2] Bu mesclâ *öf*, *bu mutfaç sası sası kokeyor* gibi hem maddi bir tiksintiyi bildirir, hem de *öf*, *o da artık çekilmek oldu* veya biraz aşağıdakî misalde olduğu üzere «sözüme öf dedi...» misallerinde olduğu gibi mânevi bir tiksintiyi bildirir. A.U.E

[3] Müellif bunun söyleşisini şüpheli olarak *müf?* diye kaydediyor. A.U.E

[4] Bu kelime (*yuf olsan ervahına.. aygâsına yuf*, *hamirine hammârına hem yuf: Râhi*) suretinde (istihfaf ve tahkir) manasında bir nidadır *h>f* değişimiyle *yah sana* da derler. Bk. § 1040, haşiye.. A.U.E

[5] *tü*, *tuh* (eskiyen: *tüf*, *tfu*) ve bazan kalın ehenklisiyle *tü*, *tuh*, *ptuh* suretinde söylenen bu nida, tekdir veya tahkir ve terzil için söylenir:

tü (tuh) Allah belası-n-i ver-sin!
tul utan-ma-z, masıkara herif!

Sadece tükürme sesadı olarak *tü* veya kazınmış tükürme sesadı olarak *haç tü* suretinde de kullanılır: (*haç*) *tü* diye rastgele her yere tükürülmez. A.U.E

[5] Bu kelime *yok* kelimesin *yoh* suretindéki çeşidinden bozma bir başka çeşididir. A.U.E

g. yō [1] bir şeyi şiddetle reddetmek için kullanılır:

1059. Teklifaizce kullanılan *pöh pöh* (veya *pöh pöh*, m.k. MEN., II, 254: *pöh*) beğenış «bravo» ifade eder (ki bazan alay yerinde de kullanılır).

Ml.: ملکه کیمی داری peh peh! ne-kadar yiit «bravol comme il est courageux!»; peh masallah.. ne pek alim fäzil adam i-mis «quel homme savant et vertueux!» (TAMBOURI AROUTINE, s. 31).

Poh pohl kelimesi de bazan tehdükle medhü sənə «flagorperie» mənasında kulanılır.

Su kelimeler de beğenme ve teşvik etme manalarını bildirmekte kullanılır:

ə̄ferin (balk akzis: ə̄ferim):

mâ-sâ-llâh (Arapça'da asıl mânası: Allahın istedidisi ese eue Dieu a voulu);

It's just g'or-e-yim sen-i (mot à mot: que je te voies)

¹⁸ ** zehî (edebiyat dilinde, bazen alay için).

Mı.: ذهی تصور باطل زهی خیال عالم zehi tasavvur-i bâtil, zehi hâyâl-i mahâl (hey gidi bos düşünce, hey gidi olmayacak hayal. A.U.E) «ô vaines imaginations» (*Hümâyun Nâme*, s. 116).

1060. (*Sakın-mak*: kendini korumak, asse varder): mânasında olan

[1] Müellif (zevil) kısmında su kavıtları da İlâye edivore

«MENINSKI, Inst. I, s. 255 فی کدر fi gider veya (Lexicon) sadece كدر gider-mek mastarının değiştiği olan gid-er-mek mastarının emir siygasıdır. *capage, interjectio abigentis et detestantis*; fakat biz bu fi gider veya sadece gider in nida diye kullanıldığı hakkında bir sey bilmiyoruz. A.H.E.

[2] Msk. Kunes'ün kaydettiği atasöyü, s. 346:

Türk puh puh-dan şehri pepe-den hoş-la-nır (Türk, burada köylü manasına kul lanılmış; *puh puh* kelimesi *poh poh*, ve *pepe* kelimesi de *peh peh* olacak ki, bunlar sesad olarak kullanılmıştır. A.U.E).

Eski Osmanlıca'da *ئىز ئىز پۇغ پۇغ بېڭەيلىمەيىز* bildiriyordu (mk. VIGUIER, s. 212);

عورت ایتى پى يى نە سوز اوپۇر *avorat eyit-di : pay pay ne söx ol-ur?* «la femme dit : «oh! que dites-vous là?» (Kirk Vezir, s. 46).

(Bu *puy pug*, belki *poy poy* söylenişlidir: A.U.E.):

Balkan milletleri aynı mânada olarak popo'nâsını sık sık kullanırlar. Mk. eski Yunanca'da: ὡ σόποι (bu münasebetle şu garip tesadüfü burada kaydedelim: Eski Yunanca'da: ὡσάτ ve Altayca'da ὡσταγ; Altayca gramer «Gr. altaïque» s. 93 ve 262).

bay bay, pay pay nidasına da öteki Türk lehçelerinde değişik kavramlarıyla rastlanmaktadır. İ.D.

Bir de «adam sen del» gibi istihfaf ve istihkar münasile kullanılan *bahî* nidası vardır. vkl. *pou pou*. A.U.E

masterin müfret muhataba emir siygası olan) *sakın* ve *zinhär* kelimeleri bir yasağı pekiştirmeye yarar: «gardez-vous bien de..», «garde-toi bien de..».

Sakın kelimesi cemi halinde bir fiil ile de kullanılabilir:

Ml.: *ساقین خسته او نمایکن Sakın hasta ol-ma-yiñiz* [1] A.U.E «gardez-vous de tomber malade».

«*varda* (belki *vardi ha*) ve (daha nazikî olan) *destur* kelimeleri «sayı-lun; dikkat, dokunmayın, yol verin» «gare, attention, place» mânalarıyla arabacılar ve hamallar tarafından kullanılır.

Bunların asıl Türkçe mânadaşları olan *sav-uł*, *sav-uł-uñ* (mk. *savul-a*, § 1021, zeyil) daha az kullanılır.

varda-ci «arabanın öünde koşan adam» mânasıdır.

destur kelimesi karanlık bir odaya girerken bâtil bir inanç olarak ecinnî korkuya söyleşenir [2].

Nöbet bekliyen askerler ve muhafizler «dur orada; buradan geçilmez» «halte-la; c'est défendu on ne passe pas!» mânasına *ساقن ياساك* kelimesini kullanırlar.

Birini kovmak, baştan savmak için: *çek-il*, (*hayde*) *git*, *def ol*, *yık-il*, *cehennem ol*, *eksik ol* [3] emir siygalarını kullanırlar.

Ve nihayet şunları da kaydedelim: *yangın var* «au feu!», *silah baş-in-a* / «aux armes!»; *al baş-in-a* / «à cheval!» [4].

[1] *Sakın* kelimesinin «korkarım ki» «j'ai peur que» gibi bir kullanılışı da vardır: O beğenmediğiniz adam *sakın* bizim kapıcı olmasın (=... korkarım ki bizim kapıcıdır) gibi ki, böylelerinde olumsuz fiil «olumlu» mânasına gelir (insaiye «subjektif» siygasıyla).

Şu halde müellifin metinde verdiği *ساقن كيفر اولې سکر* *sakın keyifsiz olmıyasiniz* cümleci «korkarım ki keyiffsizsiniz» mânasında olduğu için, verilen Fransızca tercümeye uygun değildir. Onun için buradaki cümle Fransızca'sına uygun olarak tarafımızdan böylece değiştirilmiştir. A.U.E

[2] Bundan başka, kadınlar bir mecliste konuşurken ayıp sayarak uluorta ve doğrudan doğruya söylemekten çekindikleri bir sözün, bir haberin nezaketsizliğini ve fena-hıçır hafifletmek kasıyla daha evvel bu kelimeyi kullanırlar ki, «häşä huzur(unuz)dan, afedersiniz, mazur görünl» mânalarını alır; ve o zaman bu kelime bir fiil kökü *sayilarak* sonuna muhataba emir siygasının sondaklısı olan -iñ da katılır:

— *destar-uñ çocuğ-uñ abdest-i g'el-mış* / A.U.E

[3] Bu son kelimenin ötekiler gibi kullanıldığı pek görülmez. Olumsuzu «dua ve teşekkür» mânasiyle çok kullanılır: *eksik ol-ma* «ne te manques pas (de vivre)» yanı *sağ ol* «sois toujours en vie» yerindedir.

Bununla beraber «dokunaklınidalar» bunlarla bitmiş olmayor. Gerek sanat ve edebiyat dilinde ve gerek *leħxelerde* daha başkarları da vardır: (*de)hej*: de hey gidi devran heyl! Yine meselâ bikkinklik mânasında «! ih de bunlardandır: ih, sen de!

eh / de bir teslimiyet ve rıza «résignation» mânasiyle kullanılır:

eh / *ne gap-a-łum?*.. *eh* / *bu da biz-im aln-imiz-iñ yazı-si-ymış!*

e! / (§ 1022) nin bir gelişimi gibi görünüyor. A.U.E

[4] Bu son kelimenin kullanılışı hakkında 'bir fikrimiz yoktur. A.U.E

ALTINCI KISIM.

KELIME ÖBEKİLERİ.

1061. Kelimelerin şekil bakımından olduğu gibi, mantık bakımından da bir bütün vücuda getiren her topluluğuna biz *Kelime öbeği* (kümesi) adını vereceğiz.

Bir kelime öbeği mantık bakımından az çok tam bir mânayı içine almış bulunur; şekil (veya morfoloji) bakımından ise esas itibariyle tek bir kelimededen ibaretmiş gibi insıraf hallerini alabilir.

Kelime öbeklerini biz şöyle ayırdediyoruz:

1° Belirtici «déterminatif» öbekler ki, bunlar iki hadden ibaret olup birincisi ikincisini belirtir. *kırmızı ev* (§ 351), *çoban-iñ ev-i* (§ 257) gibi. Bu her iki misalde görülenlerin birinci haddine belirtken «déterminant», ikincisine belirtkin «déterminé» adını vereceğiz. Bk. 1066 dan 1149 bendlere..

2° Yanaşmalık «appositionnel» öbekler ki, böylelerinde yanaşma durumunda olan iki ve daha ziyade hadler yalnız bir ferdi bildirirler. (bk. 1150 bendler ve aşağısı) [1].

3° Yedişleyen bir kelime ile onun yedişlediği bir *tümleyen nesne* «complément régime» den yapılmış öbekler.

Bunlar yapılışları bakımından şöyle çeşitlerde görünebilirler:

a. Mef'üliyle beraber bir fiil çeşidinde: *bir ev yap-mak* «construire

[1] Bunların hepsine değil de yalnız bir türüsüne gramerlerimizde atf-i beyan «appositif» deniliirdi: Sadrazam Köprülli Mehmet Paşa, Barbaros Hayreddin, Dede Kor-kud, Süleyman Çelebi, Nevşehirli İbrahim Paşa, Ali Dayı vs... Latousse'da bu şöyle tarif ediliyor: «Bir ismin yanına getirilerek onunla bir tek ve aynı kimseyi veya şeyi bildiren kelimedir: *commère la cigogne, le roi Henri, Jean lapin, Capitaine renard, sîre Grégoire, vs.*» misallerindeki ikinci kelimeler birincilerin atf-i beyanıdır. *Capitaine renard* misalinde olduğu gibi *renard* kelimesi «Capitaine» kelimesinin atf-i beyanlı *tümleci régime* olmak suretiyle sıfat olarak da kullanılır. Fransızca'nın bu *régime* == *düzem* kelimesi 'azıl mânasıyle bir fiilin veya fiilsininin yedişlediği mef'ül eki katılan kelime yani «mef'ül» olacak. Bu, Fransızca kamustaki tarife göre «aynı bir kelâmin (isim, sıfat, zamir, fiil, ilgiç, zarf, gibi) bir kelimesine gramecc tâbi olan zamirden, isimden veya (mastar, ortaç, gibi) isimcil şeviden ibaret başka bir kelime» *régime direct* dır: yani *doğusuz nesne régime indirect* dedikleri ise *doğuslu nesnedir*. A.U.E

une maison gibi ki, muhtelif insiraf (ismin halleri) in kullanışına dair olan 256 dan 282 bendlerde daha evvelce bu öbeklerden - dolayısıyle - bahsedilmişti.

b. Yedişlediği kelime ile beraber bir ilgiç çeşidinde: *benim için pour moi*, (bk. ilgiçler bahsi, § 873 ve aşağıları).

c. Yedişlediği kelime ile beraber bir isim çeşidinde; *bundan başka autre cela*, *autre que celui-ci*; *bundan uzak éloigné d'ici*.

Bu öbekler pek sık kullanılır şeyler değildir. Umumiyetle değişmez halde olarak sıfatlar veya zarflar roliyle kullanılırlar (yukarıki misallere bakınız). Bunlarda hiçbir gramer güçlüğü görünmediği için eserimizde kendilerinden ayrıca olarak bahsedilecek değildir.

4° Cümle öbekleri. — Bu öbekler evvelkilerden farklı olarak bir hükmü havi olurlar: *Ahmed g'est venu*.

Bu öbekleri de şöyle ayıriyoruz:

a. *Cümleler «propositions»*;

b. *Yarı cümleler «quasi-propositions»*.

1062. *Kelime öbeklerine tatbik edilebilecek umumi kaideler*. — *Birinci kanun*. Bir kelime öbeğine bir lâhika getirileceği zaman bu lâhika bu öeği teşkil eden her kelime sonunda tekrarlanmaya lüzum görülmeden sadece öeğin son kelimesi sonuna katılır (bu kaidenin tatbikatını aşağıdaki § 1066 da görünüz).

1063. *Ikinci kanun*. — *Bir kelime öeginde her tali unsur esas unsurdan evvel gelir*. — Başka bir söyleyişle, başka bir kelimenin mânasını tamamlayan her kelime o kelimenin evveline getirilir.

Bu kanunun tatbikatını teşkil eden esaslı kaideler şunlardır:

1° Belirtken belirtkinden evvel gelir: *Vâsif «épithète», vasıfladığı kelime (mevsuf) dan evvel: kırmızı ev, § 351*, ve belirtici *déterminatif* tümleyen, tûhlenmiş kelimededen evvel (*çoban-iñ ev-i*, § 257).

2° (Dolaysız *«direct»*, dolaylı *«indirect»* ve durumluk *«circonstanciel»* mahiyetlerdeki) tümleyen nesne *«compl. régime»* onu yedişleyen kelimededen evvel gelir: *bir ev yap-mak, benim için, bundan başka*.

3° Müsned-ün ileyh (yüklenge *«sujet»*) müsnet (yüklem *«prédicat»*) den evvel gelir. (*Ahmed g'eldi*).

Bunların neticesi. — 2 inci ve üçüncü kaidelerden şu çıkar ki, hem mütemmimlerinden sonra hem failinden sonra yer aldığı cihetle, her fiileil şekil *ait olduğu öegin sonunda bulunur*.

1064. Üçüncü kanun. — İki evvelki kanunun tatbiki icabından olarak: Bir kelime öbeği insirafa uğradığı zaman bunda sonuçluk «désinental» lâhikasını alan kelime ancak *başlıca unsuru* teşkil eden kelimedir ki, *öbeğin biricik insiraflı unsuru* sanki kendisidir.

1065. 1061inci bendde söylenenlere uygun olarak ve 3° maddede kaydedilen kelime gruplarını hariç tutarak biz sinitaks sergileyisi için şu taksimi kabul ediyoruz:

Iinci ayrımlı. — Belirtici öbekler;

IIinci ayrımlı. — Yanaşmahk öbekler;

IIIüncü ayrımlı. — Cümle öbekleri.

BİRİNCİ AYRIM.

BELİRTİCİ ÖBEKLER.

1066. Bilindiği üzere belirtici öbekler bir belirtkenle onun *ardınca gelen* (Mk. § 1063) bir belirtkin isimden vücuda getirilir.

Ml.: فرنزی او *kirmizi ev* «maison rouge»;

چوبان اورى *coban-iñ ev-i* «la maison du berger».

Bu iki örnek misalde görüldüğü üzere bu öbeklerle vücuda gelen topluluk, eşyaları (veya fertleri) yanı alem (isim)lerin mutab üzere bildirdiği mefhumları gösterir.

Zaten bu öbeklerin (başkası olan) ikinci haddi, tabii haliyle ancak bu alem (isim) le gösterilir.

Bundan da şu çıkar ki belirtici öbekler, hiç değilse prensip itibariyle, alem (isim)lerdeki aynı sonuçluk lâhikalarını yanı cemi alâmetini, mülkiyet (izafet) lâhikasını, haliyet sonuclarını ve -ki lâhikasını alabilirler (Mk. § 210).

1067. Bu lâhikaların getirilmesi (§ 1064 de gösterilen kaideye göre) tabii bir halde olur; içlerinde yalnız cemi alâmeti müstesna ki, bunun işleminde bazı hususilikler görülmektedir (Mk. 1113 ve aşağısı).

Bu itibarla şöyle denilir:

Mef'ulün ileyhte:

	<i>coban-iñ ev-in-</i>	} e.
	<i>kirmizi ev-</i>	

Görülüyor ki, kullanım itibariyle sanki yalnız kendisine ait imiş gibi

bütün her türlü lâhikaları alan, sadece sondaki alem (isim) dir. (bununla beraber bk. § 1112).

1068. Lâhikalar yazıda bile sondaki aleme katılır.

Ml.: ملوك دمه *sołuk demet-* » «au bouquet fané», ve gerektiği takdirde bunda alelâde fonetik değişikliklere sebep olur. Nitekim meffulün ileyh halinde:

بیاض صاریق *beyaz sarık* «turban blanc»;

بیاض صاریش *beyaz sariğ-a* «au turban blanc» olur.

1069. Belirtici öbeklerdeki ikinci haddin (esas bakımından bu bir alemdir), mahiyeti değişmez; fakat birinci hadde iş böyle değildir.

Ve işte bundan dolayıdır ki, belirtici öbekleri iki türlü olarak ayırmak zarureti vardır.

1° (Çoğu zaman bir *katkin* «adjectif» [1] olan) birinci haddi ikinci hadde vâsif «épithète» lik yapanlar (ki Türkçede buna *terkîb-i tâvîfi* «construction adjective» derler.) [2]

Ml.: فرمی او *kirmizi ev*.

2° (Çoğu zaman bir *alem* «substantif» olan) birinci haddi ikinci hadde

[1] Müellif «adjectif» ile «épithète» i ayrı kullanmak suretiyle arada fark gözetiyor: Evvelce de bahsettiğimiz üzere, «adjectif» Türkçe «katkin» gibi karşılaşacağımız bir kelimedir ki, Fransızca tarifine göre «bir isme onu tarif etmek veya taysif etmek için katılır». Bu tarifden de anlaşıldığı üzere «adjectif», ya aslında sıfat olmayan ve yalnızlarındaki kelimeyi tarif etmek yoluyla sıfat gibi bir rol oynayan (bu adam, üç çocuk, keten mendil, efendiden adam, ısgarada balık, ana kuş vs.) misallerindeki (bu, üç, keten, efendiden, ısgarada, ana) gibi sadece tarifei bir kelime... veya aslında sıfat olan (güzel kitap, arsız çocuk, fena hareket, kısa boy, vs.) misallerindeki (güzel, arsız, fena, kısa) gibi esasında taysiliçi ve dolayısıyla yine tarifei demek olan bir kelimedir; ve bu takdirde Fransızların «adjectif qualificatif, adjectif déterminatif» tabirleri Türkçe'ye geçirilirken «tayıni (tarifi) sıfat, taysisi sıfat» denilmesi yersiz ve manasızdır. Hele «vâsîflayıcı sıfat» manasıyle «taysisi sıfat» terkibi pek garip bir şeydir: Zaten sıfat (vâsîflayıcı = vâsif) demektir, tekrar «taysisi» denmesine lüzum yoktur. Hakikatte bunlar Fransız gramer telâkkisine göre (tarifei katkin, taysifei katkin) demek olur. Fransızların (taysifei katkin) dedikleri «adjectif qualificatif», bizim asıl sıfat (= vâsif) dediğimiz, şeydir. İşte müellif bu asıl sıfatı kostettiği zanneden yine tam bu manâda olan «épithète» kelimesini kullanıyor ve «adjectif» diyecek olsa ötekisinin de anlaşılacağından korktuğu için bunu tercih ediyor. Bu sebeple müellifin burada (na'it) manâsında «épithète» dediğini, (sıfat) söziyle karıştırmamak için biz (vâsif) söziyle karşılaşıyoruz. A.U.E

[2] Buradaki «construction adjective» de hem isim mahiyetine olan sıfat, hem asıl sıfat demek olan «épithète» dahildir ki, Türkçe karşılığı «katkinli terkip» olmak gerekti.

mütemmim «complément» lik yapanlar (ki Türkçede *زکب اخراج* *terkîb-i izâfi* «rapport d'annexion» derler, § 1091 ve aşağısı).

Ml.: *چوبانك اوى* çoban-ıñ ev-i.

Iinci BAHIS — Birinci haddi vâsif olan belirtici öbekler.

I. VÂSIFA ÂİD KAİDELERİN TEKRAR GÖZDEN GEÇİRİLMESİ.

1070. İçinde vâsif «épithète» i ile birlikte bir isim bulunan öbekler şu kaideye tabidir:

Vâsif, belirttiği alem (isim) den evvel gelir.

Katkın «adjectif» münasbetiyle de bahsi geçen § 351 bu kaide şu yukarıda söylediğimiz esasın tatbikinden başka bir şey değildir. Belirtken belirtikinden evvel gelir [1].

Ml.: *ذى فرسنچى كىرمىزى* ev.

1071. *Bu öbeklerin alabileceği lâhikalar.* — Vâsifli «à épithète» öbeklerde (1087 ve aşağısı; mk. § 328, İhtar, bendlerde kaydedilen müstesna haller hariç olmak üzere) haddi zatinde hiçbir lâhika bulunmadığından, izafet terkiplerinde (§ 1094) olduğu gibi bunlarda teşkilci lâhikalar meselesi olamaz.

Vâsifli öbekler insirafa uğradıkları zaman 1066 dan 1068 bendlerde söylenilenlere mutabık olarak arızı lâhikalar alırlar.

Cemi lâhikası:

Ml.: *كىskin قىلىچ* *k'eskin kılıç* «sabre tranchant»;

Ml.: *كىskin قىلىچلار* *k'eskin kılıc-łar* «sabres tranchants»;

[1] Müellisin bununla anlatmak istediği şudur:

İster tarifci yani asında sıfat olmayan bir kelime olsun, ister vasıflayıcı yani asında sıfat olan bir kelime olsun tarif ettiği veya vasıfladığı kelimeye göre bunların her ikisi de belirtken «déterminant» rolündedir; ve bu takdirde bir belirtkenin ya tarif veya tavaif suretiyle belirttiği kelimenin adı da belirtkenin «déterminé» olur. Buna (mevsuf) diyemeyiz. Çünkü belirtken asıl sıfat olduğu zaman onun vasıfladığı kelime sadece (mevsuf) olabilir. Belirtken ise, yalnız buna değil belirtken aslen sıfat olmayan bir kelime olduğu zaman onun tarif ettiği kelimenin de adı olur. Kısacası: Belirtken mevkiiindeki kelime yalnız tarifçi bir kelime olduğu zamanlarındaki belirtkeni sadece tarif eder; belirtken mevkiiindeki kelime yalnız vasıflayıcı bir kelime olduğu zamanlarındaki belirtkeni hemi vasıflar hem de belirtir. A.U.E

Mülkiyet (izafet) lâhikası (mûfret muhatap):

كَسْكِنْ قُلْبِجُوكْ *k'eskin kılıc-ıñ* «ton sabre tranchant»;

كَسْكِنْ قُلْبِجُوكْ *k'eskin kılıc-ıar-ıñ* «tes sabres tranchants»;

Halet sonucu (mef'ulün ileyh):

كَسْكِنْ كِيلِجَهْ *k'eskin kılıc-a* «au sabre tranchant», vs.

1072. Vâsîfin mahiyeti. — Vâsîf mutat üzere bir veya birçok katkın veya ortaç dan teşekkürül eder.

Katkın vasıflayıcı «qualificatif» veya tarif edici «indéfini?» (determinatif) olur.

Ml.: ذكيّ زَكِيٌّ zeki çocuk «enfant intelligent»;

وَ بَاغِيْهْ وَ *bü bağ-çe* «ace jardin»;

وَ جَنَاحَيْهْ وَ *bir cināyet* «un crime»;

وَ كَلْنَ آدَمْ وَ *g'el-en adam* «l'homme qui vient».

Vâsîf, yukarıki misalde olduğu üzere, bir ortaç halinde bulunduğu zaman bunun adına fiilciî vâsîf «épithète verbale» diyeceğiz. Fiilin katkılık «adjective» sıygaları münasebetiyle bu fiilciî vâsîflardan bahsedilmişti (§ 740 dan 778).

1073. Bir isim birçok katkılarda (sifatlar) la belirtilmiş olduğu zaman vâsîf olan katkılarda isme, belirtici olan katkılardan daha yakın bir yerde bulunur.

Ml.: وَ كَنْجَهْ دَادِيْنْ وَ *bu g'enç kadın* «cette jeune femme»;

وَ مَارِيٍّ جَيْجِيْكْ وَ *bir mavi çiçek* «une fleur bleue».

Müstesna. — Mütekellim olan zat «le sujet parlant» bir kelimesiyle ifade edilen fikir üzerinde durmak istediği zaman bu belirtici katkın olan bir kelimesi, isme vasıflayıcı katkın olan kelimededen daha yakın bir yerde bulunur.

Ml.: مَارِيٍّ بِرْ جَيْجِيْكْ *mävi bir çiçek* [1].

[1] Müellif burasını iyice anlatamamış gibi görünüyor:

Bir kere fikrimizce vasıflayıcı olsun, tarif ve tayin edici olsun, sifatların arzuya göre yer değiştirmesi muhakkak birinin evvel ötekinin sonra gelmesi gibi bir kaideye bağlı değildir.

Yani bizce bir *mävi çiçek*, demekle *mävi bir çiçek* demek arasında mâna farkı yoktur.

Bunlardaki bir kelimesi «herhangi bir» mânasındadır.

Bir de bir kelimesi «sadece bir, yalnız bir» mânasında olduğu zaman bunda bir kelimesinin i si vurgulu söylenir. Bu takdirde de bir kelimesinin yine vasıflayıcı katkından evvel de sonra da yer alması müsavidir:

Mävi bi'r çiçek, veya.

Bi'r mävi çiçek gibi. A.U.E.

Bu mâna menevişini Fransızca'ya tercüme etmek imkânsızdır. Bu ancak ses perdesiyle sıfata daha kuvvetli bir vurgu vermek suretiyle ifade edilebilir.

1074. Öbeğin birinci haddinde görülen bütün katkınlar vasıflayıcı olanlardan ise, bunlar nasıl istenirse öyle bir düzendeşlik «coordination» bağlacıyla birleştirilebilir.

Ml.: كُوَزْلَ (و) ذَكْ حَرْجِنْ : *gûzel (ve) zeki çocuk enfant joli et intelligent*.

II. KATKINLAR (VEYA ORTAÇLAR) DAN BAŞKA İSİMLERLE YAPILMIŞ VASIFLAR.

1175. Şunlar basit bir vasif gibi kullanılabilirler:

- A. Umumiyetle, miktar (kemiyet) isimleri.
- B. Bir takım madde alem (isim) leri;
- C. Daha ileride sayılıp dökülecek olan başka bir takım alemler.

A. MIKTAR İSİMLERİ.

1076. Şunlar bir *vâsif* rolü oynayabilir:

1° 475 den 486 bentlerde bahsi geçen miktar katmaçları (zarfları).

Ml.: قدر طوز : *ne kadar tuz combien de sel?*;

چوق طوز : *Çok tuz beaucoup de sel*;

آز شکر : *az şeker peu de sucre*;

بیراز شکر : *biraz şeker un peu de sucre*;

او زخت : *bu (su, o) kadar zahmet tant de peine*.

Bunlara çok «beaucoup» mânasında خیلی *haylı* ve aynı mânadaki (Fransızca asıl «abondant» karşılığı vasıflayıcı bir katkınlı olan) بول *bol* kelimeleri de katılabilir.

Ml.: خیلی زمان : *haylı zaman longtemps*;

شاراب بول مسوونق : *şarab-a bol su kat-mak ajouter beaucoup d'eau au vin*.

Yine Mk. eski Osmanlıca'da (اکش، اکوش) اوکوش [Bibl. nat. A. F. T. No. 5, yaprak 71] ve دەلىم, قىچىر Uygurca *tâlim*.

Eski Osmanlıca'da bir de نېچە, nece veya نېچە نېچە de derlerdi ki, bu ilkin ne

kadar «combien» mânasında olup çok, çok sayıda «nombreux, plusieurs» mânalarında kullanılmıştı:

Neçे neçे pâdişahlar de nombreux souverains;

Bir neçे zaman pendant longtemps.

Birden zaman *ça* nice, neçede yazılıyor idiyse de, böyle yazılış ve okunuşu umumiyetle nasıl «comment» mânasındaki katmaç (zarf) a tâhsis ediliyordu.

1077. — 2° sayı isimleri (§ 489 ve aşağısı) ve bazı mühim sıfatlar cemilik «pluralité» bildirirler.

Ml.: الى كثي *elli kişi* «cinquante personnes»;

يك بركب *biñ bir g'ece* «mille et une nuits»;

رّجع غروش *bir kaç kuruş* «quelques piastres».

1078. *ne kadar* (mk. Lâtince *quantum*) süâline cevap olan mikdar katmaç (zarf)larından farklı olarak sayı isimleri *چ* *kaç* (lâtince *quot*) süâline cevap olurlar:

Ml.: *چ باره* *kaç para* «Combien de paras?» (para, kuruşun 40 da bir cüz'ü - *ne kadar para* daha ziyade «combien d'argent» demektir).

1079. — 3° ölçü «mesure» bildiren bir takım tabirler.

Bunlar umumiyetle bir sayı ismiyle alt yanında gelen bir ölçü veya hesap «compte» vahidi kıyasısından veya bu mânâda, arızî olarak kullanılan bir kelimedenden yapılmış bulunur [1].

Meselâ درت آرسن جو *dört arşın çuha* «quatre pics de drap» sözündeki *dört arşın* «quatre pics» (bir pic = 76 santimetre) tabiri gibi. Başka misaller:

رّجع صو *bir kadeh su* «un verre d'eau»;

ادج جوال اون *üç çuval un* «trois sacs de farine»;

بس طابور رديف *beş tabur redif* «cinq bataillans de redif» (İhtiyat «réserve» askerleri);

[1] Bu gibi maddi miktar bildiren isimlerin kendilerinden sonraki kelimelere sıfat rolünü yapmaları, bunların esasen sonlarına *lik*, *lik* nispet eklerinin katılmasıyla yapılmış sıfatlar olmalarından ileri geliyor fikrindeyiz. Bu *lik*, *lik* lar böyle yerlerde hazır ve takdir edilmiş bir mahiyette kullanılıyor, demektir (bk. § 1083, İhtar).

bu kadar (lik) para;

bir kadeh (lik) su;

üç çuval (lik) un;

beş tabur (lik) redif;

altı okka (lik) ekmek;

on dönüm (lik) tarla;

yirmi deste (lik) k'ät;

bir gemi bağdayının bir apaz (lik)

cagni-si, us. A.U.E.

اکك *ağlı okka ekmek* «six oques de pain» (bir okka = 1 kilogram 28);

اوون دونم تارلا *on dönüm tarla* «10 arpents de champ» (1 *dönüm* = takriben 36 ares);

يڭىرى دىستے كاغىد *yirmi deste kät [1]* «20 mains de papier»;

رەكمى بىغدىك بىز آپاز چاشىسى *bir g'emi bugday-iñ bir (h) apaz çasnt-si* (atasözü) «une poignée (suffit pour donner) le goût de tout un bateau de blé» (Proverbe).

Miktarlık bir tabir, izafet terkibi olarak da yapılmış olsa yine belirtken rolünü yapabilir.

Ml.: بىز اردا، يۈرى اوطنون *bir arka yük-ü odun* «une hottée de bois» (mot à mot; «une charge de dos de bois») [Burhān-i Kät-i, Türkçe, s. 56, l. 3].

Bir de ikinci haddi *dola* kelimesi olan şu izafet tekipli miktar sıfatlarına bakınız (s. 912).

Mk. Öteki Türk dillerindekilerini:

köp tāvā-lär (*dävā-lär*) *yük-i kitabı* «plusieurs charges de chameau de livres» (Tezk. Evl., s. 252, l.);

سەن ئەن باش اوچ آغىرى بىغىدا *sen-ūn bas-uñ us ağır-i buğda?* (A.U.E) «trois fois le poids de ta tête de blé» (FETH. A.H., s. 146).

1080. İçinde mikdarlık bir belirtken bulunan bir öbeğin esas haddi, tabirin bütünü cemilik bildirse bile müfret olarak kalır.

Ml.: اىك اىل *iki el* «deux mains»;

برچوق كىمسىل *birçok kimse-ler* «beaucoup de personnes».

Böylelerinde cemilik fikri belirtken tarafından kâfi derecede ifade edilmiş sayılır.

1081. Bununla beraber bazan belirtkenin cemi alâmetini de aldığı bu neviden isim öbekleri de olur ki, o zaman bunlardaki cemi, mübalaga «amplification» mânasındaki cemidir (mk. § 212).

Ml.: بىرچوق كىمسىل *birçok kimse-ler* «beaucoup de personnes»;

كىچ كەرەلەر *kaç k'ere-ler* «combien de fois!».

[1] Bu (Farsça) kelime Azerec'de «(insanlardan ibaret) takım» mânasiyledir:

Ml.: بوئىتادە مۇوراوا اوستىجىھ بىز دىستە آدام يېڭىشىر *bu esnâ-da Mowrav (gürcüce) üst-ün-ce* (başında Mowrav olarak) *bir desté adam yet-is-ir* (A.U.E) «sur ces entrefaites arrive le chef de police avec son escorte» (AHUNDOF, s. 196). J. D.

1082. Asıl mânâsı habbe «grain» demek olan (ve Türkçe'de, *tâne* diye söylenen) Faraça dane *dâne* «pièce» kelimesi ile yapılmış itnâblı «pléonastique» tabirleri de (miktar belirtkenleri) denilen bu öbeğe yaklaşmalıdır; bu tane kelimesi, sadece birer birer sayılan şeylerden bahsedildigini bildirir:

این دانه چکر دک *iki tane pekirdek* «deux noyaux»; این دانه مالاس *iki tane elmas* «deux diamants»; این دانه اوکوز *iki tane okuz* «deux boeufs»; این دانه چوچق *iki tane cocuk* «deux enfants».

Bu misallerden de anlaşılıyor ki, *fâne* kelimesi ayırdımsız olarak eşyaların hepsinde ve hattâ insanlarda daibi kullanılabilir. Hiç değilse bu, konuşma dilinde böyle oluyor; fakat yazı dilinde ve resmî dilde belirtken kelimenin mahiyetine göre *fâne* kelimesi qualche menterle değişmiş bulunur ve söyle kellenir:

* *nefer* «individu», adamlar hakkında;
 * *ras* «tête», davarlar için ve eskiden köleler hakkında;
 * *aded* «nombre», nakit para ve usak tefek eşya hakkında;
 * *bab* «porte», binalar hakkında;
 * *kit'a* «pièce», yazılı şeyler ve gemiler hakkında;
 * *para* «morceau», gemiler ve toplar hakkında.

Ml.: بین نفر اسکر *biñ nefer 'asker* «mille soldats»;
اود باب هانه *üd bab hâne* «trois maisons».

tâne kelimesi de ilkin kıymetli taşlara mabsus olarak kullanılmıştı. Bazan yazında sayı ismine katılıyordu.

Eski Osmanlı resmi dairelerince kullanılan bu yoldaki istilahların Bibl. nat., A.F.T 41, yaprak 33 ve 34 te daha tam bir listesi bulunmaktadır.

1083. Sayı isminden sonra gelən kelimenin alelâde hizmeti ölçü vahidi kiyasısı olmak, değilse bu yolda yapılmış belirtkene bazan $\frac{\text{lik}}{\text{jähikası}}$ ($\S\ 522$ ve aşağısı) getirilir.

ML.: اون کون: on gün «dix jours»;

ادن كونلک سیاحت *on gün-lük seyahat* «dix jours de voyage, voyage de dix jours»;

کوپلے bes g'omlek «cinq chemises»;

بىش كوملكلەك بىز *bes g'ümleklik bez* «de la toile pour cinq chemises»;

yedi kurus-luk kitap «livre de sept piastres»;

اللیثر بیک لیرا لیک یاریاچ بیک زوت *elli-şer bin lira-lik bir servet* (birçok kim-selerden bahsederken) «une richesse de 50,000 livres, chacun».

Ml.: *bes gün-lük bayat ekmek* «pain rassis de cinq jours»

milyon-luk bir zat «millionnaire»;
asır-lık düşman «ennemi séculaire», vs.

IHTAR. — Kullanışın tayin ettiği bir takım hallerde ölçü vahidi kiyasını gösteren kelime hazzedilerek -lik läbikası doğrudan doğruya sayı ismine katılır:

فَيْكَلْهَ بِنْ-لِك (= bin (kurus)-luk) *bir at* «un cheval de mille (piastres).

Bu gibi bazılı hallerde takdir edilen kelimeler şunlardır:

فردوش *kurus* «piastre»;

اوچه *okka* veya قبیله *kiye* «coque»;

آرڈین *arsin* «pie»;

درهم *dir(h)em*.

Ml.: *بِنْ-لِك* (= bin (dirhem)-lik) *bir şişe* «une bouteille de 1,000 dirhems (3 litre kadar).

Bazan yaşı bahsinde kullanılır:

Ml.: *كِيرْكِ-لِك* (*kirk* (yıl)-lik?) *bir adam* «un homme âgé d'une quarantaine d'années»;

يُتْمِيز بِسْتَانْ يَعْتَدِي *yetmiş beş-*(yıl)-lik? *bir esendi* «un monsieur de 75 ans»;

دَاهَا بَرْ آيَنْ يَعْجُونَ *daha bir ay* (müddet)-lik *bir çocuk* «un enfant d'un moi à peine».

Bu çeşit tabirler şu kadar kuruşluk (meselâ: *iki-lik* «pièce de 2 piastres» *yirmi-lik* «pièce de 20 piastres» veya paralık (meselâ: *on-luk* «pièce de 10 paras») bir nakdi bildirmek üzere alem (isim) olarak da kullanılabilirler.

bîn-lik kelimesi «1000 dirhemlik şişe» manasıyla alem (isim) olarak da kullanılır.

1084. Bir de şu anlaşılmış oluyor ki, Türkçedeki belirtken öbekler arasında kısmilik «partitif» meşhumuna yer verilmiş değildir (meselâ Fransızca'da olduğu gibi A.U.E) «beaucoup de pain» (yani ekmekten bir kısım olarak çok «mikdar» A.U.E) denilmeyip çok ekmek (Fransızcası kelime kelime: «beaucoup pain») denilir.

Kısacası, Türkçede miktar belirtkenleri aynıyle vasif belirtkenleri halinde bulunurlar.

B. MADDE ALEM (İSİM)LERİ

1085. طاش *taş*, «pierre», آلتون *altın* «or», دمیر *demir*, اخشاب *ahşab*, veya طاج *ağaç* «bois», اپک *ipek* «soie», کهجه *keçe* «feutre» vs. gibi madde isimleri şu gibi tabirlerde belirtken hizmetini görebilirler:

طاش کورسی *taş köprü* «pont de pierre»;

آلتون کوستک *altın k'östek* «chaîne de montre en or»;

دمیر باش *demir baş* «tête de fer» (Isveç kralı XIIinci Sarl'ın lakabı);

أَخْشَابُ خَانَهُ *aḥṣab ḥāne* «maison en bois»;
 اِبِيكَ مَنْدِيلَ *ipek mendil* «mouchoir de soie»;
 كَعْكَلَهُ *keçe külâh* «bonnet de feutre» (Yeniçerilerde);
 بَاغَهُ سَابِلَهُ رَكُوزَلَكَ *bağa sap-lı bir. g'öz-lük* «un face à main à manche en écail».

ML : *ot minder* «coussin à varech»;
toplak duvar «mur de terre»;
pirşanta düğme «bouton de brillant» vs. [1].

Madde ismi mecazi bir māna ile de kullanılabilir :
 تَوْزُّعُ شَكَرٍ *toz şeker* «sucre en poudre»;
 اِنْجِي دِيش *inci diş /2/* «dent de perle».

C. BELİRTKEN VAZİFESİ GÖREBİLEN BAŞKA ALEM (İSİM) LER

1086. Başka bir takım alemler de bir kısım hazır tabirlerde [3] sıfat olarak kullanılabilirler :

ML : قَوْجُونْقَى *kız çocuk* «fillette» (mot à mot : «fille enfant»);
 قَوْجُونْ قَارْدَاشَ *kız kardeş* «sœur» mot à mot : «fille frère»);
 آرْسَلَانَ آدَمَ *a(r)san adam* «homme brave» (*aslan* «lion»);
 اشْكَ حَرِيفَ *eşek herif* «imbécile» (mot à mot : «âne individu»);

[1] Bunlar aslında : taştan olan köprü, altından yapılan köstek vs. yerindedir. Nitekim *kız çocuk*, *kız kardeş*, *ana kuş*, *baba hindi*, *yavru yılan* vs. gibileri de kız (olan) çocuk ve kardeş, ana (olan) kuş, babaç (olan) hindi, yavru (olan) yılan yerindedir. Esasen birer eins alemi olan bu kelimeler basit durumlarda alelade isim mahiyetiinde olup, ancak böyle terkip hallerinde vasfiyet mānasını alarak nahiî sıfat rolünü oynarlar.

Su halde böyle terkipleri, bazı gramercilerin yaptıkları gibi izafet terkibi nev'inden saymak yanlış bir şeydir. Çünkü izafet (maddi veya mānevi iki varlıktan birinin ötekine ait olgu) fikrini bildirir. Bunlarda ise böyle bir fikir ve roi yoktur. A.U.E

[2] Bazı Türk gramercileri bu yoldaki terkibi sarsa'yı takliten yapılmış sayıyollar ki bu, yanlıştır. Benzerlik burada tesadüfidir : Diğer Hind - Avrupa dillerinden çoğunda bulunanlar gibi onlar mürekkep isimlerdir. J. D.

Buradakiler : *toz* (gibi olan, halinde olan) şeker; *inei* (gibi olan) diş vs. yerindendir. A.U.E

[3] Burada müellifin hazır tabirler dediği yalnız *kız çocuk*, *kız kardeş* gibi şeyleler olacak. Yoksa (arslan adam, eşek herif, acem basması kitabı) bunlardan değildir. Bunlar da arslan (gibi olan) adam, eşek (gibi olan) herif, acem basması (olan) kitabı yerindedir. A.U.E

کتاب، بحث باصیری، acem bas-ma-si bir kitab «un livre lithographié à la persane».

1087. *Insıraslı «fléchi» olan veya bir ilgiç «postposition» le birlikte bulunan bir takım alemler de belirtken - vâsif «déterminant-épithète» gibi kullanılabilir ki bu hal, (mutat üzere bir katkın olan) vâsifin değişmezlik esasiyle bariz bir tenakuz teşkil eder.*

Bu suretledir ki, *mefulün anh* haletine konulan madde alemleri (muk. § 1085) ve büyük miktarda daha başka alemler bir şeyin bilhassa mecaz mânasiyle neden yapıldığını veya umumiyetle nereden çıktıığını, nereden geldiğini bildirebilir.

Ml.: طاشدن چرک *taş-dan yürek* «un cœur de pierre»;

اویه چوپدن کتبخانه *oy-ma ceviz-den kütüphâne* «une bibliothèque en noyer sculpté»;

دیمردن آدم *demir-den adam* «un homme de fer» [1].

1088. İHTAR. — Bu gibi ifadelerin bir takımları Türkçede vazife ve meslek unvanları olarak kullanılır ki, bu hal onlara hakiki atfı beyan «apposition» öbekleri mahiyetini veriyor. (Mk. § 1150 ve aşağısı). Fransızca'nın «Monsieur un tel, fonctionnaire de l'Etat» yani «filân efendi, devlet memuru» yerinde şöyle tabirler kullanılır:

خلفادن فلان افندى *ḥulefā-dan filân efendi*, veya

کتبden فلان افندى *k'etebeden filân efendi*,

فرانس سفارتی ترجانلرندن موسو فلان *Fransa sefâret-i tercüman-ılar-in-dan Müsyü filân* «Monsieur un tel, drogman de l'Ambassade de France».

1089. (Başlıca fiyat takdirinde olmak üzere) *mef'ulün ileyhli* bir takım isimlerde de böyle olur.

Ml.: اون پارے بر دفتر *on para-ya bir defter* [2] «un cahier de 10 paras».

[1] Bu misallerdeki (taştan, cevizden, demirden) kelimeleri de *taştan olan*, *cevizden olan*, *demirden olan* yerindedir; ve bu *-dan*lı kelimeler *olan* ortaç - sıfatının *mef'ulleri* olduğu halde *olan* ortacının hâzifile oyun sıfatlık rolünü yapmaktadır. Şu halde hâkî-katte tenakuz yok demektir. *Efediden adam*, *isgarada balık*, *dalda kebap*, *havanda su* terkiplerinde de böyledir. A.U.E

[2] Bu misal *on paraya bir defter aldim* cümleinde olduğu gibi ise, *on paraya mukabil olmak üzere bir defter aldim* yerindedir ki, rolü zarf rolüdür. Yok, müellifin istediği sıfat rolü ise, *bir siz* olarak söyle denir: *On paraya* (== on paraya olan, on paralık) *defterlerden bir tane aldim*. A.U.E

Mes'ulün fihli isimlerde de böyledir:

گوزدہ براشا *g'öz-de bir paşa* [1] «un pacha en faveur» mot à mot «dans l'œil»;

beşikde bir çocuk [2] «un enfant au berceau».

Bun-lar pek meydan-da şey-ler-dir «ce sont de choses de toute évidence».

İlgili isimlerde de böyledir:

melek gibi bir adam [3] «un homme comme (un) ange»
 (= un homme doux et bon).

III. KARMASIK VASIF (épithète complexe).

(دامی قرمزی او *dam-i kırmızı ev* örneğinde).

1090. Karmaşık vâsif, esasen üçüncü şahıs mülkiyet lâhikası (yani gaibe izâfe zâniî A.U.E) ni hâvi bir alem (isim) ile onun ardâncıa gelen bir *katkin* (sifat) veya *ortac* «participé» den teşekkül eder.

Bu, sıfat ve ortaç (bk. § 761 ve aşağısı) münasebetiyle, tafsilâlı olarak evveli mütalâa edilmişti. Burada ise gittikçe artan bir karmaşalık halindeki birkaç misal il onun belirtici öbeklerde kullanılmasını göstermekle iktifa edeceğiz.

... hall-i müşkil bir mu'ammâ «une énigme de solution difficile»;

on iki-si büyük yüz top (AHMED RĀSIM) «100 canon
dont douze grands»;

ma'nā-sı mevhum ve meşkük 'ibārāt «phrases dont le sens est obscur et douloureux»;

عما يرافقه مرصع بـ آلتون *über-i inci ile murassa' bir altın 'asā* (AHMED RĀSIM)

المرتبة *çıraklı* آياقلرى قىنهلى كوزلارى سورمەلى باشلىرى داڭما ياشماقلى قادىنلار *el-ler-i-le çıraklı ayakları kına-Lı göz-leri sürme-li baş-Ları daima yaşmak-Lı kadın-Lar* (HÄLID ZİYÄ) «de femmes dont les mains et les pieds nus (sont) teints de henné, dont les yeux (son peints) au collyre, dont les têtes (sont) toujours couvertes d'un yachmak (bandeau blanc transparent)»;

[1, 2] Evvelki (1) numaralı misalde olduğu üzere, bunlarda da hep olsan suretiinde bir ortaç takdir edilir: *gözde* (olsan) bir paşa, *beşikte* (olsan) bir çocuk, *meydanca* (olsan) şeylerdir, *sözde* (olsan: güyü) bir teselli, *yüzde* (olsan) elli (mikdarında) kâr binde (olsan) bir ihtiyimal, vs.

Mes'ulün anhı isimlerde de öyledir.

Esendiden adam, uzaktan merhaba, içten sevgi, yağıdan hastalık vs. ki, bunlarda da yine «olan, söylenen, gösterilen, yapılan» gibi bir ortaç takdir edilir. A.U.E

[S] Melek gibi (oşan), aslında melek kib-i suretinde bir izafet terkibi olup, melek misali karşılığıdır. kib (bk. D.L.T.; : kalıp, örnek, misal) demektir. Şu halde gibi kelimesinin sunundaki i gaibe izafet zamiriidir; ve bu misali 1086 inci hende koymak mümkündür. A.U.E

.... اوزورن غایت آشین رنگ آل ایله منن، ساچاری مقال حیا و طبیعی قارشیق، بولی قصیرق و اوزك طرفه مائل اوزورن غایت آشین رنگ آل ایله منن، ساچاری مقال حیا و طبیعی قارشیق، بولی قصیرق و اوزك طرفه مائل (Fâtih.... onuz-żarın-în aru-ss väsi' cismiñ-în cihet-i 'ulyā-si bacak-żarın-dan uzun, çehre-si beyaz üzer-in-e gäyet üteşin reng-i-äl ile müzeggen, saç-Ları sakal-i siyah ve tabi'i karış-ık, boyu-ı kıs-a-rak ve ön taraf-a mäil bir züt (i-di). (KEMAL BEY) «(Mehemet II) le Conquérant était... un homme aux épaules larges, au buste plus long que les jambes, à la figure rehaussée d'un vif incarnat (ressortant) sur le blanc (du teint), à la barbe et aux cheveux noirs et naturellement frisés, au cou un peu court et penché en avant».

Buradaki *cismiñ-în cihet-i ulyā-si bacak-żarın-dan uzun* kelimeleri araya girmiş bir had ile daha katlı katlı olmuş bir karmaşık vasıf misali göstermektedir (mk. § 356).

BAHIS II. — Izafet ilgisi.

(Türkçe: ترکیب اضافی *terkib-i izāfi* veya اضافت *izāfet*).

1091. *Mülkiyet ilgisi* «Du rapport possessif». — Izafet ilgisi [1] «rapport d'annexion» dan bahsetmeden evvel, daha umumî olan mantıkî bir mefhuma, mülkiyet ilgisi «rapport possesif» denilen bir alâkaya dair birkaç söz söylemek zarureti vardır.

Bizim burada mülkiyet ilgisi dediğimiz şey, biri muzafun ileyh «concept possesseur» öteki muzafl «concept possédé» adını alan iki mefhum arasında var olduğu düşünülen bir mülkiyettir. (Mülkiyet sözünü biz burada «aidiyet - dépendance» ve az çok kesin bir bağlanış, kapılış «rattachement» kavramlarını da içine alan geniş bir mânaya alıyoruz) [2].

[1] Türk gramerleri bu *izāfet* tabirini de daha başka birçokları gibi Arap gramerlerinden almıştır. Fakat bu tabirin intihâlinde müstesna olarak bir isabet bulunuyor. Hakikaten Arapçanın izafeti şu cihetten Türkçeninkine benziyor ki, bu iki dilde - Hind - Avrupa lisâularından farklı olarak ikincinin her iki haddi sarfî bir değişikliğe uğramaktadır. (Mebni hali «l'état construit» denilen şey hakkında bk. Arapça gramerlere). J. D.

Fikrimizce izafet, birinci haddi muzafl, ikincisi muzafun ileyh olmak üzere (Ykl. Fars: *hāne-i men /, tū, öf..* Ar.: *begt-i /, ek, ehū/, vs.*) meselâ: *ev-im /, imiz.. iñ, iñiz.. i.. ieri* den ibaret olduğuna göre, her iki had, sarfî bir değişikliğe uğramıyor. A.U.E

[2] Bizim aidiyet «dépendance, appartenance» gibi umumî bir mânaya kullandığımız *izāfet* kelimesini müellif Fransızca «annexion» kelimesiyle karşılayer. Aneak onların gramerleriade bu kelimenin kullanılması ädet olmadığı için, kendilerince *menus* sakat daha dar mânadaki mülkiyet «possession» kelimesini bu mânada genişleterek kullanıyor; ve hâlfâ yine bu geniş mâna ile muzafun ileyh için «possesseur», muzafl için «possédé» kelimelerini alıyor. Bununla beraber son Fransız gramerlerinden biri, bu mülkiyet «possession» mânasını kendi gramerlerinde de genişleterek, bizim deha geniş mânâlı «aidiyet» rolündeki «izafet» i kastediyor:

(281. La première valeur de l'adjectif possessif est toujours d'indiquer l'appartenance et il le fait avec une grande précision puisqu'il varie en nombre et en per-

Aşağıda verilen şu iki örnek misalde bir mülkiyet ilgisi bulanmaktadır:

1^{inci} misal:

Bu ev çoban-ının-dir [1] «cette maison est au berger».

1092. Mülkiyet (izafet) ilgisi mefhumlarını bildiren isimlere dair kaideler:

1° Bundan evvelki bendin birinci misalindeki hâlde ve daha sonrakları 1096 inci bendde kaydedilecek olan daha birkaç hususi hallerd olanlar hariç olmak üzere, Türkçede muzaf mefhumunu ifade eden kelime bir mülkiyet (izafet) lâhikası alır ki bu, muzafun ileyh mefhumunu: *merci alâmeti* «indice de rappel» hizmetini görür. Bu takdirde bu (§ 233

soune avec le possesseur, et en nombre et en genre avec l'objet possédé. — Gram. La romance du XXe siècle, p. 233).

Yani mülkiyet katkınına birinci değeri daima *aidlik* bildirmektir.. ve o bunu tamamı tâmâmine yapmaktadır; mademki *malik olan* zatin kemiyyetine, şahsına, ve *malî olunan* şeyin kemiyyetine, cinsiyetine göre olağan değişikliğe uğrayor.»

Fransız gramerinin burada bahsettiği mülkiyet katkını: «adjectif possessif», müfre ve cemi, müzekker ve müennes şahislara göre değişen *mon, ton, son, notre, votre, leur* gibi kelimelerdir ki, başka isimlerin yanına onlara bir mânâ vermek için katıldığı için kendilerine katkın mânâsında «adjectif» denilmiştir.

Türkçede ise bunların karşılığı yalnız müfret ve cemi şahislara göre *-im, -in, -imiz, -iniz, -leri* kelimeleridir ki, bizece bunlar Türk dilinin yapısı icabine ismin se nuna katılarak yücede getirilen izafet terkibinde (öbeginde) muzafun ileyh rolünü görü izafet zamırıdır.

Şu halde Fransızca'da meselâ *mon livre* terkibindeki *mon* kelimesi, bir taraftan *livre* kelimesini târif ve tayin ettiği gibi, aralarındaki aidlik ilgisi esasına göre de *livre* kelimesi *mon* kelimesine ait olduğu bildirmek bakımından (yani bu iki kelime: *le livre à moi* = bana ait kitap, yerinde olduğundan), Türkçedeki *kitab-im* terkibinin aynı olur. Nitekim yukarıki Fransızca ibarede *possesseur* (muzafun ileyh olan zat) ve *objet possédé* (muza olan şey) tabirlerinin kullanılması da bunun esasen bir izafet mânâsında olduğunu işaret etmektedir.

Yalnız bunlardaki fark, bizde zamir olan *-im* kelimesinin Fransızca karşılığı olan *mon* kelimesine (ismin yanına getirilip ona katıldığı için) sadece katkin «adjectif» denildiği halde, esasen bir zamir olduğuna ayrıca işaret edilmemesindedir; ve hakikatte *mon ton* vs... de mütekâlim, muhatap, vs... şahısların yerini tutan zamırler olmaktan eksiksiz değildir.

Bu itibarla yeni gramer terimlerimizde buza mülkiyet mânâsında *iyelik* eki diyecek Fransızları sonra sonra kabul ederek ifadeye gâlıştıkları aidiyet (izafet) sıkrinden uzaklaşmak, onları kısıyetsiz buldukları eski bir tabire bizece hâlâ lüzumsuz ve yersiz bir kıymet vermekten başka bir şey değildir. A.U.E

[1] Bu misaldeki *çoban-in* kelimesi bizce izafet degildir. Bu *çoban-a* ait mânâsında bir sıfattır ki bu cümle de haber yerindedir; evvelce de bahsi geçliği üzere, türlü türlü

sonlarında bahsedilen mülkiyet lâhikasının *merci* «antécédent» i olur [1]. Muzaflı meşhumu *daima* müstakil bir kelime ile ifade edilir.

2° Muzaflı ileyi meşhumu haber «prédict» rolünü (Mk. yukarıdaki 1inci misal) veya muzaflı meşhumuna mütemmim (izafet ilgisi «rapport d'annexion») rolünü gördüğü zaman, sonuna aidiyet «génitif» sonucunu alır [2].

a. Muzaflı ile beraberlik eden mülkiyet (izafet) lâhikasının mantıkî mercii bir şahıs zamiri olduğu zaman.

Böyle bir zamir ancak şahıs bildirir; ve halbuki bu mâna çoktan mülkiyet (izafet) lâhikasında vardır.

Ml.: *ev-im* *küçük-dür* «ma maison est petite»;

(*ev-im* kelimesi mülkiyet [izafet] ilgisini ifade etmeye kâfidir) [1].

«in vardır ki, bunlardan yalnız -in suretiyle gösterdiğiniz mûfret muhataba izafet zamiri dir: *kita-bii* == sana ot kitap, gibi; bir de muhataba emir siygasında fiil köküne kalın -in vardır ki, bu da liil zamiridir: *gaz-in*, gibi. (*yaz-in*, *kış-in* daki -in edatları zarfiyet ve aileyet mânalarında isme katılan başka bir edattır).

Bir de gaibe izafet zamirinin mührise olan merejini izafet terkibine bağlayan -in edati vardır: *öğretmen-in* (*kitab-i*) gibi.. buadan başka sonuna getirildiği isme mensubiyet mânası vererek onu sıfat yapan bir -in eki vardır ki, gaip durumunda olan isimlere katılır, ve *ben*, *biz* zamirlerine katıldığı zaman ise -im şeklini alır: o zaman o kelimeler sıfat olup mevsufları ile beraber «aidiyet» mânasında sıfat terkibi olurlar:

ben .. biz | -im | == *bana*, *bize* ait *ev*;
sen .. siz | -in | == *sana*, *size* ait *ev*.

gibi ki, «génitif» dedikleri asıl böylelerindeki -in dir.

Bu *in*, (o, onlar) zamirlerine katılıp *onun ev*, *onların ev* suretiyle kullanılmaz; yalnız bu gaip zamirleri yerine şahıs isimleri getirilerek onlara sıfat yapılır. Fakat bu defa mevsufları eins ismini olamayıp yine muhakkak has ismini olmak gerektir:

İmam-in Hatice, Çoban-in Mustafa gibi.

Sonuna -in katılarak yapılan bu mensubiyet sıfatları, her sıfat gibi haber durumunda da olurlar:

Bu ev, benim, bizim.. senin, sizin.. onun, onların (imamın, çobanın) dir.. gibi ki, bunlarda -in, gaip durumundaki zamirlere katılmıştır. Bu ev bana, sana, vs.. aittir gibi mânalardadır; aynı -in mûfret ve cemi mütekellime, muhataba, gaibe izafet terkilerinin sonuna da gelir, ve bunlar haber durumunda kullanılır: *Bu sahife, kitab (im, imiz.. in, iniz.. in, ların) in dir* == bu sahife bana, sana, ona, bize, size, onlara ait olan kitabıta aittir, demektir. A.U.É

[1, 1] Mütekellim durumundaki şahıs meselâ (Ahmed), muhatap durumundaki şahıs meselâ (Mehmet), gaip durumundaki şahıs meselâ (Mustafa) olsa şöyle olur (cemi mütekellim, muhatap ve gaiperde eemilikten başka bir fazlalık olmadığı için onlardan misal alınıyoruz):

ev-im: bana (==Ahmede) ait ev;

ev-in: sana (==Mehmede) ait ev;

ev-i: ona (==Mustafaya) ait ev.

Demek oluyor ki, bunlar bir (ev) isminiyle bir (mütekellim, muhatap, gaip) izafet zamiri-

Bunun neticesi. — Sunu iikten söyleyebiliriz ki, 1inci veya 2inci şahıs mülkiyet (izafet) lâhikası ile yapılan bir izafette muzafun ileyi söylemekle bir fayda yoktur; çünkü böyle bir halde bu lâhikanın mercii (1inci veya 2inci şahıs: *ben, sen; biz, siz gibi*) bir şahıs zamirinden başka bir şey olamaz. Halbuki 3 üncü şahista böyle değildir, onda merci yalnız şahıs zamiri ile değil herhangi bir isim ile de ifade edilebilir.

b. Mülkiyet (izafet) lâhikasının mercii gayri muayyen mânâlı bir işaret zamirinden başka bir şeyle ifade edilemeyecek belirsiz bir gayri muayyenlik fikri ise, mk. § 234.

3° (Muzafun ileyh ve muzaftan ibaret) iki mefhum söylemiş olduğu zaman bunların her zaman aynı cümle içinde bulunmaları zaruri değildir. Bakınız evvelki bendin 2inci misaline.

4° (Muzafun ileyh ve muzaftan ibaret) iki mefhum aynı cümlede bulundukları zaman muzafun ileyh mefhumunu bildiren kelime, muzaftan mefhumunu bildiren kelimenin gramerce mütemminini olması mümkündür. O zaman bunlar Türkçede hususi bir şekil alan öyle bir öbek vücuda getirirler ki, biz buna izafet ilgisi «rapport d'annexion» adını veriyoruz.

rinden yapılmış bir terkiptir. Bu terkiplerde ait olan şey (= muzaft) ev dir, -im mütekellim durumunda olan muzafun ileyh (= Ahmet) in yerini tutan zamirdir. -in muhatap durumunda olan muzafun ileyh (= Mehmet) in yerini tutan zamirdir. -i gaip durumunda olan muzafun iley (= Mustafa) nin yerini tutan zamirdir.

Terkiplerde muzafun ileyhler durumunda olan -im, -in, -i zamirlerinin, yerini tuttuğu hakiki muzafun ileyhler ise sırasıyla (Ahmet, Mehmet, Mustafa) dir ki, bunlar (merci) dir. Bu (merci) lerden mütekellim, muhatap zamirlerine ait olanları ev-im (Ahmet), ev-in (Mehmet) gibi söylemez. Yani bu zamirlerin mercilerini yanı başlarında söylemeye lüzum yoktur (bk. *Bunun neticesi*). Çünkü, tekrar söyleyelim, bir mecliste mütekellim varsa muhatap da vardır, ve her ikisi birbirinin isimlerini bilmeleret dahi bir yerde olduklarına göre şahıslarını tanımladırlar. Yalnız gaipte böyle değildir. Gaip mecliste hazır olmadığından, meselâ ev-i izafet terkibindeki -i zamirinin mercii kim olduğu bilimek zarureti vardır. İşte onun için ilk ağızda böyle bir izafet yapmak ihtiyacı olduğu zaman, onun mercii olan mesekâ (çoban) kelimesi bu izafet terkibiin baş tarafına getirilir; ve gaibe yerin merci olan kelime nâri ile ise in merci ekiyle, çoban-m+(ev-i) suretiinde, nekre ise (.) ekiyle çoban-(evi) suretiinde ev-i öbeğine bağlanır. Yalnız şu var ki, gaibe izafet terkibindeki -i nin mercii, kendi bulunduğu cümlede veya daha evvelki cümlede söylemiş bulunursa, üst başına tekrar bir merci bağlanmadan söylenebilir. Öğretmen gelmedi, (ev-i) uzaklaş, gibi. Yalnız birinci ikinci müfret, cemi şabık zamirleriyle yapılan izafet terkiplerinde mütemmim, terkipte ikinci had olan izafet zamirleridir. A.U.E

[2] Yine daha önce söylediğimiz gibi müellisin çoban-in (evi) gibi bir gaibe izafet terkibinde marife merci alâmeti olan (-in) a génitif denmesi doğru değildir. Hakiki génitif daha evvelki izahlarımızda söylediğimiz üzere imam-in Hatice; kitab öğretmen -in-dir misallerindeki -in lerdir. A.U.E

1093. Izafet ilgisinin tarifi. — Izafet ilgisi (terkibi), mülkiyet (aidiyet) ilgisi bildiren bir *belirtici öbek* «groupe déterminatif» dir. Bu öbek umumiyyetle alem (isim) olan iki had «terme» den teşekkül eder ki birincisi, ikincisine mütemmim hizmetini görür.

Ml.: جوانك اوی çoban-iñ ev-i «(la) maison du berger» (mot à mot: «du berger sa maison»);

جوان اوی çoban ev-i «maison de berger» (mot à mot: «berger sa maison» [1].

Biz bu öbek içinde bulundukları sıraya göre «izafet ilgisinin birinci haddi» ne tümleyici isim (veya muzafun ileyh «concept possesseur») ve izafet ilgisinin ikinci haddi» ne tümlenik isim (veya muzaf «concept possédé») adını veriyoruz. Bu sıra aşağıdaki kaideye göre tâyin edilmiş bulunuyor:

Tümleyici isim, tümlenik isimden evvel gelir.

Bizzat bu kaide de daha yukarılarda (§ 1063) de kayıt ve işaret edilmiş olan esasın bir tatbikidir.

Yalnız bazan bu esastan şöyleden ayrılmış olur:

1° Söz söyleyen zat (mütekellim), birinci haddi uauitğunun farkına vardığı zaman.

2° Mânidar ve samimi bir konuşma olduğu zaman.

Ml.: كوركى اوى كوركى اونچى چوبى g'ör-dü-n-mü ev-in-i... çoban-iñ? «tu l'as vec, la maison au berger?».

3° Nazım diliinde çok defa yezin veya kafiye zoru olduğu zaman.

Ml.: طوبىڭىدەن مەت اولىپ صەنەدىن topuk-lar-iñ (topuk-lar-iñ-i yerine, mk. § 260) g'ör-tüçek (§ 1319) mest ol-up safä-sin-dan;

كې آچىلۇپ قىلدى آغىزى خەۋاڭى papuç gibi aç-il-ib käl-di ağız-t haffâf-iñ

[1] Görülüyorki, müellif izafet (aidiyet) derken yalnız üçüncü şahsa (=gaibe) olan izafet şeklini düşünüyor. Halbuki bunların birinci, ikinci (müsret, cemi) şahıslara mahsus izafet şekilleri de vardır.

Böylelerinde ise muzaf olan isim evvel, muzafun ileyh olan zamir sonra (ve muzafun sonuna bitişik bir durumda) bulunur.

Fikrimize izafet zamirlerini sonuna alan her isimi o zamirle beraber bir izafet öbeği olur ki, bunlar içinde yalnız gaibe izafet şeklini ayırmak ve öyle göstermek doğru olmasa gerek. Gaibe izafet şeklinde mereün üst yanında -in li ve (.) li olarak ona bağlı bulunması; bu türlülerine ötekilerden ayrı bir mabiyet veriyor gibi ise de, baktıkta birinci ve ikinci şahsa izafetlerde zamirlerin mereileri zikredilmek lüzumu olmadığı için böyle zahirî bir ayrılık görülmektedir. A.U.E

(halı, *kavaf-in*) «orsqu'il aperçut tes chevilles, le cordonnier devint ivre de plaisir, Et sa bouche s'ouvrit et resta bénante comme un goulier» (Nedim'in bir *Gazel*inden, Gibb, VI, s. 242).

I. İZĀFET İLGİSİNİN TEŞKİLCİ LĀHİKALARI.

1094. Izafet ilgisinin teşkilci lâhikaları şöyle kisimlanıyor:

1° Muzaf olan kelimeyi bildiren ikinci hadde bir mülkiyet lâhikası (izafet zamiri: A.U.E) var ki bu, birinci had (muzafun ileyh: A.U.E) için irca alâmeti «indice de rappel» hizmetini görür (mk. § 1092, 1°).

2° (Bu mülkiyet lâhikasının [izafet zamirinin: A.U.E] mercii olan) birinci had muzafun ileyh olmak sıfatıyla *aidiyet sonucu* «désinence du génitif» nu alabilir: Bakınız üst tarafta geçen misallere.

Bu teşkilci lâhika «morphème» lerden her biri mülkiyet (aidiyet) fikrini ifadeye tâhsis edilmiş olmakla, neticede bu fikir izafet ilgisinde iki defa gösterilmiş oluyor; ve bu haşiv işbu terkibin garipliğini vücuda getiriyor [1]; bununla beraber bu iki teşkilci lâhikadan birinin bulunmadığı haller de olur. Bu bakımdan mülkiyet lâhikası (izafet zamiri: A.U.E) ötekisinden daha sabit olup, onun bulunmaması ancak pek nadir olarak vakidir (Mk. § 1096).

Aidiyet «génitif» sonucunun kararsızlığı hakkında bakınız bend 1101.

[1] Müellif, mesela *çoban-in ev-i* misalinde *çoban-in* kelimesi sonundaki *-in*, aidiyetî manasında olarak izafet manasını tesis etmeye yeler, sonra *ev-i* kelimesindeki *-i* gaibe izafet (aidiyet) zamiri olduğu için yine yalnız başına izafet manasını vermeğe kâfidir, demek istiyor.

Evvelce de söylediğimiz üzere, zaten izafet zamirleri (ki terkipte muzafın ileyh rolünü oynayan ikinci hadlerdir), aidiyet fikrini yalnız başlarına kurarlar, ve aneak onlar izafet terkibi vücuda getirirler:

ev-im, imiz (bana, bize ait ev);
ev-iñ, iñiz (sana, size ait ev);
ev-i, ieri (ona, onlara ait ev).

Evelce de söylediğimiz gibi, yalnız birinci ve ikinci şahıslara mahsus izafette zamirlerin mercilerini söylemeye lüzum yoktur. Çünkü mütekâlim de muhatap da aynı mecliste birbirine malûm olan zatlardır. Gaibde ise mercii söylemeden kim olduğu aulaşılmaz. Onun için *çoban-in* (*ev-i*) suretinde gaibe izafet terkibi olan (*ev-i*)nın üst başına *-i*nin mercii olarak *çoban* kelimesi getirilir, ve bu kelime izafet terkibine *-in* ile bağlanır. Başka yerde *-in*, tâhsis bildiren bir lâhika olmakla beraber, bize bunu burada izafet manasını verir bir aidiyet «génitif» saymaktan ise, merciiin marife edati diye söylemek daha doğru görünüyor; o halde haşiv de yok demektir. A.U.E

IHTAR. — Türkçenin izafet ilgisi Fransızcadaki muadillerinden şu bakınlardan farklıdır :

- 1° Hadlerinin ters tertibi bakımından;
- 2° Mülkiyet lâhikası [1] (izafet zamiri : A.U.E) i kullanması bakımından.
- 3° İki had arasında bir edat bulunmaması bakımından (Fransızca'da [Türkçe aidiyet sonucunun alelâde bir muadili olarak] şu misallerde de görüldüğü üzere, bazan «de» bazan «à» kullanılmaktadır :

Ml. : *su دکرمی degirmen-i «moulin à eau»;*
دایر ما کتیسی vapor makine-si «machine à vapeur»;
اوکز آراباسی öküz araba-si «voiture à bœufs»;
لار لامپا ایپاسی gaz lambe-si «lampe à pétrole».)

A. İKİNCİ HADDEKİ MÜLKİYET LÂHİKASI (İZAFET ZAMİRİ).

1095. İkinci hadde bulunan mülkiyet (izafet) lâhikası mütekellim ve muhatapta bulunmaz. Fakat birinci had bir şahıs zamiri ise ancak o zaman ikinci had mülkiyet lâhikası alabilir (Mk. § 2° 1092, netice).

Ml. : *ben-im اوطنم oda-m «ma chambre à moi» (mot à mot : «de ma ma chambre») [2].*

Bu hususta daha ilerideki § 1120 ye bakınız.

Izafet ilgisi (terkibi) nin ilk haddini çoğu zaman bir alem (isim)

[1] Izafet ilgisi başka taraftan (hadlerinin sırası ve birinci haddinin şekli bakımından) benzemekte olduğu İngilizceden de Japoncadan da bu noktada farklıdır :

Shepherd's house.. hitsayishi no iyé wa.

— Şurasını da kaydedelim ki *coban ev-i* tipinde (yani birinci haddi mücerret hâlinde) bulunan izafet ilgileri her noktasından Macarca'nın izafet ilgisine benzer : *pásztor ház-a.* J. D.

[2] Bundan evvelce de buna dair olan fikrimizi söylemiştim : Birinci ve ikinci şahislarda sadece *odam*, *odamız...* *odañ*, *odañız* suretiinde olmak üzere izafet terkipleri yapılır. Bunlarda birinci hadler sadece (*oda*) ikinci hadler ise mütekellime, muhataba delâlet eden *-m*, *miz...* *n*, *niz* zamirleridir ki, bu takdirde (*oda*) kelimeleri *muzaf*, ve bu izafet zamirleri *muzafan* ileyh rolündedir.

(Benim odam, bizim odamız... senin odan, sizin odanız) gibi teşekkürllerde gelince, bunlardaki (benim, bizim... senin, sizin) kelimeleri (*m*, *miz...* *n*, *niz*) zamirlerini pekiştirmekden başka bir sebeple getirilmiş değildir; ve bunlar olmadan da yine (*odam*, *odamız...* *odañ*, *odañız*) suretiinde kullanılırlar. A.U.E

teşkil ettiği için, ikinci hadde kullanılan umumiyetle gaibe ait şu mülkiyet (izafet) lâhikasıdır:

- ۱ -i veya ۲ -si, eğer birinci had müfret ise;
- ۳ -leri, eğer birinci had cemi ise.

Ml.: چوبانلارڭ اۋىزى çoban-żar-iñ ev-leri «les maisons des bergers», mot à mot: «des bergers leurs maisons».

İHTAR. — Bununla beraber kaidece cemi gaip lâhikası getirilmek icap eden yerlerde dahi çoğu zaman müfret gaip lâhikası kullanılır.

- ۱ مل.: چوبانلارڭ اۋىزى çoban-żar-iñ ev-i «la maison des bergers», mot à mot: «des bergers sa maison».

Bu türkî ifade etmek suretiyle ev «maison» kelimesinin müfret olduğuna işaret edilmiş olacağından her türlü iltibastan sakınılmış olur [1].

[1] Fikrinizde bu -i, -leri gaip zamiriin kullanılmasıyle elde edilen mânalar multelistir. Bu itibarla aralarında epeyce iltibas edenleri de vardır, ve bualar söyledir:

1. çoban-in ev-i == bir tek çobana ait bir ev;
 2. çoban-in evler-i == bir tek çobana ait çok ev.
- Müfret gaip zamiri olan -i ler bunlarda tek olan çobanın yerini tutuyor. Çobana ait olan ev ise birinci misalde müfret, ikincide cemidir.
3. çoban-Lar-in ev-i çok çobana ait bir tek ev;
 4. çoban-Lar-in evler-i çok çobana ait çok ev.

Üçüncü misalde müfret gaip zamiri olan -i, esasen -leri yerinde olup, çok olan çobanların yerini tutuyor. Bu çok çobana ait olan ev ise, tek olduğu için müfrettir. Dördüncü misalde müfret gaip zamiri olan -i, yine -leri yerinde olup, çok olan çobanların yerini tutuyor. Bu çok çobana ait olan evler ise çok olduğu için burada cemidir. Ancak bu misalde evler-i kelimesi, evler-leri yerinde olup, aynı cinsten olan iki lerden ikincisi kulaga verdiği ağırlık yüzünden kaldırılmış bulunuyor.

Bundan başka çobanın evleri misalinde mâna:

1. Çok çobanların ortaklaşa çok evleri;
2. Çok çobanlarla her biri bir tanesine ait birer evi;

gibi iki tarafa da şînnullü olduğundan, buaların ayıredilmesi ancak ibarenin geçimine geleceğine bağlı kahyor. Bunupla beraber hiç olmazsa yazıda bunlardan birincisi çobanların evler-i ve ikincisini çobanların ev-leri suretinde ayıdetmek kûlfet olmasa pek iyi olurdu.

Ve nihayet paşanın konakları gibi terkiplerde mâna söyledir:

1. Paşanın konaklar-i bir paşa ait çok konak;
2. Paşanın konak-ları (muhterem) bir paşa ait bir konak.

İkinci misalde (paşa) yi gösteren -ları zamirinde -i müfret olan (paşa) ya ait olup, -lar ise bir cemi lâhikası şeklinde olmakla beraber (paşa) yi ululamak için getirilmiş bir edat rolündedir,

1096. Bir izafet ilgisinin ikinci haddinde mülkiyet (izafet) lâhikasının bulunmadığı müstesna haller vardır ki, şu gibi yerlerde görülmektedir:

1° Aslı bir izafet ilgisi olan (pek az miktardaki) bir takım has isimlerde:

Ml.: ظاضي كوي *Kadı k'öy* (ilkin aslında ظاضي كوي *Kadı k'öy-ü* «le village du Kadı» (İstanbul'un Anadolu yakasında bir varoş)).

Böyleleri kullanıla kullanıla sondaki vokali kaybetmiş bulunuyor. Bununla beraber öteki haletlerde sondaki mülkiyet (izafet) lâhikası tekrar görülmektedir, meselâ mef'ulün ileyhde şöyledir:

Kadı-k'öy-ün-e.

غاطه سرای سلطانی *Gałata Saray Sultānī-si* ki bu, *Gałata Saray-i* yerindedir.

Bu misalde ise mülkiyet lâhikası öteki hallerde de tekrar görünmüyor.

Mef'ulün ileyhde: *Gałata Saray-a* (*Saray-in-a* değil);

Müfred ve cemi mülkiyet lâhikalarının (izafet zamirlerinin) müfred ve cemi hallerindeki muzaflara katılış cetveli.

MÜFRED MUZAFLI	CEMI MUZAFLI
.....	<i>im</i>
(çoban-in, çoban-[ar-in])	<i>iñ</i>
<i>ev-</i>	<i>i</i>
.....	<i>imiz</i>
.....	<i>iniz</i>
(çoban-in, çoban-[ar-in])	<i>leri</i>
	Müfred
	<i>evler-</i>
	<i>im</i>
	<i>iñ</i>
	<i>i</i>
	<i>imiz</i>
	<i>iniz</i>
	<i>(ler)i</i>
	Cemi

Bunlarda *evleri* kelimesinin esasen:

1 — Birden ziyade şahıslar ya hep birden ortaklaşa ait, veya ayrı ayrı herbirine ait demek olan *evleri*.

2 — Birden ziyade şahıslara bir tane olmak üzere ortaklaşa ait demek olan *ev-leri*.

3 — Yalnız bir şahsa birden ziyade olmak üzere ait demek olan *evler-i* mânalarında olduğu halde, hep aynı yazılması dolayısıyle meydana gelen iltibasları dikkat edilmek gerektir. A.U.E

Aidiyette : *Gaſata Saray-iñ* (*Saray-in-iñ* değil) [1].
Eski Osmanlıca'da haftanın bazı günlerine de aynı şekilde verilmekte idi:

Cum'a gün (*gün-ü* yerine).

Sepet gün cumartesi (VIGUER, p. 453 ve 433) [2];

Pazar gün.

İHTAR. — Bu müstesnaların sayısı pek mahdut olup, yukarıda zikri geçen örnekteki bütün isimlere aynı cevazı teşmil eden Osmanlı tebasından bir takımı tatlı su frenklerini ve rumları bu yolda taklide etmekten sakınmalı; ve :

والدہ خانی *Vālide hanı* (İstanbul'da Valide Sultan hanı) yerine *Vālide han* (le khan de la Sultane Valideh).

بروس سروغی *Bursa sokağı* yerine *Bursa sokak* «rue de Brousse, à Constantinople» dememelidir.

1097. — 2° sonlarına لـ -li [3] veya حـ -ki (böylesi daha azdır) lâhikalarından biri gelen izafet ilgilerinde: Meselâ :

فاطمة آدل *Fatma* adlı «qui a le nom de Fatma» denilir ki, bunun aslı *Fatma ad-i-ḥi olup, -ḥi geldiği zaman gaibe izafet zamiri olan i düşer;

فاطمة آدل رـ *Fatma* adlı bir kız «une jeune fille du nom de Fatma» (bak § 535 başka misaller).

چارشنبه کوئنی *çarşamba gün-ki* «celui de mercredi» denilir ki, bunundan aslı *çarşamba gün-ü-ki* olup, gaibe izafet zamiri olan ü, ki gelmesiyle düşer.

1098. 3° yeniden bir mülkiyet lâhikası (= izafet zamiri) alan (gaibe izafet) ilgisinde: o zaman bu gaibe izafet ilgisinin sonundaki

[1, 2] Evvelkisi yesi, sonrakileri eski Osmanlıca'nın misallерinden olan bu teşekküler (zerdali oluk, çimen tepe, vs.) gibi daha evvelce bahsettiğimiz neviden olup, bunlar eski Türkçenin ayrı bir izafet terkibi tarzına göredir. Fakat bu kaideyi şimdi yeniden ihya etmek ve teşmil etmekten ise, sadece terimlere tahsis etmek daha uygun görünüyor. Hele müellitin bahsettiği tatlı su frenkleri veya yerli azınlıklar Türkçenin bu eski izafet kaidesine uymak istemelerinden değil, kendi şivelerine uygun geldiğinden olmaları ki böyle yapıyorlar. A.U.E

[3] siz ekiyle de böyledir: *yatak oda* (.)-siz ev olur mu (= *yatak odası-sız*), vakitligle *baş ortü* (.)-süz (= *baş ortü-sü-süz*) *sokağa* *çıktılmazdı*, vs. A.U.E

-(s)i zamiri kendisi gibi bir izafet zamiriyle bir araya gelmiş olmaktan sakınmak için düşer (bak § 238), meselâ:

<i>ايش ماسى iş masa-si</i>	$\left\{ \begin{array}{l} m \\ \bar{n} \\ si \\ miz \\ \bar{n}iz \\ lari \end{array} \right = (.)$	<i>ايش ماسا iş masa(.)</i>	$\left\{ \begin{array}{l} m \\ \bar{n} \\ si \\ miz \\ \bar{n}iz \\ lari // \end{array} \right $
----------------------------	---	----------------------------	--

1099. 4° — Birinci haddi (müsret veya cemi) mütekellim, ya muhatap bir şahıs zamiri olan izafet ilgilerinde. Teklifsiz konuşma sırasında ikinci haddin sonundaki mülkiyet (izafet) lâhikası terciban düşürülür:

Biz-im ev-imiz veya بِزِيمْ ev [2] «notre maison» (mot à mot: «de nous notre maison».

[1] Şu halde, *iş masa-si* şekli iki mânaya da gelir. 1. İş (görmek) e ait masa. 2. Birisine mahsus olan iş (görmek) e ait masa.

İş masası buradadır.. (öğretmenin) iş masası buradadır misallerinde olduğu gibi ki, ikinci misaldeki iş masası, *iş masası* yerindedir. A.U.E

[2] Müellifin 4° ünű olarak verdiği bu halde ikinci haddin sonundaki izafet lâhikasının düştüğü hakkındaki mütalansı bize yerinde değildir. Çünkü bu, haddi zatında ayrı bir teşekkürdür.

Bu teşekkür yine bir izafet mânasını vermekle beraber, yapılış bakımından bir sıfat terkibidir. Bunda şahıs zamirlerinin (müsret ve cemi) mütekellim ve gaiplerine aidiyet «génitif» lâhikası olan -in getirilmekle bu zamirler *bana*, *bize.. sana*, *size ait* mânalarında sıfat olurlar ki, bunların mevsufları olan isimler, tabiatıyla mücerret haletinde kalırlar;

<i>ben-im (= in).. biz-im (= in)</i>		<i>ev</i>
<i>sen-in</i>		<i>ev</i>

gibi. İşte bu sıfatlardır ki, cümlede her sıfat gibi haber «prédicat» rolünde de bulunurlar: *bu ev*:

<i>ben-im, biz-im</i>		<i>dir (dir).</i>
<i>sen-in, siz-in</i>		
<i>on-un, onlar-in</i>		

Ancak haber rolünde (müsret ve cemi) gaip şahıs zamirleri (hattâ *Ahmedindir*, *çobanındır* gibi has ve cins isimleri) kullanılabildiği halde, sıfat rolünde böyleleri meselâ:

on-un, onlar-in | ev

diye kullanılıyor; ve evvelce de bahsedildiği üzere asıl aidiyet «génitif» lâhikası, (izafet veya muzafun ileyh zamiri dediğiniz: *Ahmedin kitabı* terkibindeki -in, değil) budur.

Yalnız şu var ki, İstanbul lehcesinde *on-un.. on-lar-in ev* gibi gaip şahıs zamirleri ile böyle sıfat terkipleri yapılmamakta olmasına karşılık, lehcelerde *on-un, on-lar-in* yerine gaip rolünde has ve cins isimler bu -in la sıfat yapılarak bîhassa canlılardan insanı bildiren has isimleri mevsus almak suretiyle kullanılmaktadır:

Böyle bir teşekkür gaipte müstesnadır:

ML.: *بِعْدَ مُهَمَّةٍ كَمَا تَرَى bun-uñ hizmet nere-sin-de? à quoi cela peut-il servir? C'est inutile», mot à mot: «de ceci son service où (est-il)?» [1].*

1100. Bu tetkik ettiğimiz (§ 1096 dan 1098) üç evvelki halde izafet ilgisi birinci haddi mücerret haletinde kalan nevidendir; dördüncü halde ise kaide mucibince birinci haddin sonunda aidiyet eki bulunuyor [2].

[1] Müellifin «de ceci son service où (est-il)» suretinde kelime kelime tercüme edisinden de anlaşılığına göre, kendisi (bunun hizmet) kümесini (bunun hizmetini) yerinde (ve iki had sonundaki izafet läbikası düşmüş farzederek) bir izafet terkibi diye alıyor.

Halbuki *bunun hizmet neresinde* suretinde görülen bu cümlede *bunun* kelimesi esasen *nere-si* izafet terkibindeki -si gaip zamirinin merciidir. Yani teşekkür:

bun-un (nere-si) nde

surelindedir, ve (bunun hizmeti) demek değildir. Buradın *hizmet* kelimesi bu isim cümlesinin müptedası olup:

hizmet bunun nere-sin-de(dir) = mot à mot: en quel endroit de ceci (est-il) le service? demektir. Müpteda olan (hizmet) kelimesinin yer değiştirerek izafetle mercii arasında girmesi ise, aynı zamanda cümleün haberi olan *neresindedir* kelimesinin üst tarafa alınması demektir ki, bu cümlede asıl ona önem verildiğini göstermek içindir.

Yine meselâ şu misalde de görüldüğü üzere:

Seytan bannu neresindedir;

cümlesinde *seytan* kelimesine dikkat çekmek, önem vermek istediğimiz zaman:

bunnu Seytan neresindedir;

deriz, ve hiçbir zaman yan yana gelen ilk iki kelimeyi (*bunun seytanı*) gibi bir izafet terkibi olarak düşünmeyiz. A.U.E.

[2] Müellifin 4° nci halden diye verdiği misalın yerinde olmadığı yukarıki izahlar- dan anlaşılmaktadır. Eğer bir dördüncü ve beşinci hal süylemek lazımlı gelirse bize şu anlatıcaklarımızı buraya almak yerinde olur:

4° (müfret ve cemi) gaibe ait izafet ilgileri zincirleme olarak kullandığı zaman, birinci izafet ilgisinin sonundaki gaibe izafet läbikası (zamiri), bazan kulağa lütuf olarak hazfedilir:

tabur kumandanlık (.) dairesi ki, tabur kamandanlığı (i) dairesi yerinededir.

5° zincirleme gaibe izafet terkiplerinde ard arda gelen -in merci alâmetlerinden birçoğu da yine kulağa lütuf olarak hazfedilir:

18inci alay(m 2inci taburu(nun 3 üncü bölüğü(nün 1inci mangasında.. yerine:

18inci alay(m 2inci taburu(.) 3 üncü bölüğü(.) 1inci mangasında.. denir (bk. § 1128). A.U.E.

Osmân gil-in Ayşe, Reçeh-in Mustafa, Muhtar-in Memîş, İmam-in Hâtice, vs.

Bununla beraber böyle teşekkürlerde sıfatlı canlı veya cansız, mevsulun da cansız isimlerden olarak kullanıldığını Bursada bizzat isittim:

Filancı kız-in ev baradadır; Çocuğun uçurtması mekteb-in duvar-da asılı, kalmış. A.U.E

B. BİRİNCİ HADDE AİDİYET İŞARETİ.

1101. Şimdi Osmanlıcada izafet ilgisi birbirine yaklaşmaları rast-gelelige bağlı neviden olan iki isimden yapıldığı zaman, birinci had (muzafun ileyh olarak) aidiyet «génitif» haletine konulur: *çoban-iñ ev-i* «(la) maison du berger».

Böyle olan izafet ilgilerine hâdis (arizi) «accidentel» veya tahlili «analytique» adını veriyoruz [1].

Aksine, izafet ilgisi devamlı, kararlı bir öbek teşkil eder veya et-meğe mütemayil bulunursa, birinci had mücerret haletinde kalır: *çoban ev-i* «maison de berger».

Böyle olan izafet ilgilerine sabit «fixe» veya terkibi «synthétique» adını veriyoruz.

Mürekkep isimleri olmayan Türkçede mürekkep isimlere en çok yaklaşanı işte bu yoldaki teşekkürlerdir. Böylelerinde görülen iki had, karşılıklı bağımsızlıklarını az veya çok tamam bir halde kaybeder; ve sabit izafet ilgisinin mânası aynı hadlerle yapılmış arizi izafet ilgisinin mânasından az çok uzak kalabilir. (Fransızcada arizi bir öbek olan «eau de vie» yani *hayat sugu* ile mürekkep bir isim olan «eau-de-vie» yani *raku* arasındaki mâna farklarıyle mukayese edile).

1102. Şunlar sabit veya terkibi izafet ilgileri sayılabilir.

1° Muadili olan arizi izafet ilgilerinden *daha umumî bir mâna* si olan izafet ilgileri ki, bu sabitlerdeki birinci had ötekilerdeki birinci hadden daha az bariz bir ferdiyet gösterir.

Evvelce söylediğiniz *çoban ev-i* «maison de berger» bu takımdandır. Bundaki mâna birinci haddi daha bariz bir ferdiyet bildiren *çoban-iñ ev-i* «(la) maison du berger» veya (mûphem tarif edati olan *bir ile*) *bir çoban-iñ ev-i* «(la) maison d'un berger» gibi arizi izafet ilgilerinden daha umumidir [2]. Daha başka misaller:

[1] Bunların arasında hususi bir mâna bildiren «Allahın budalası, tanrıının günü, malın gözü» gibi olanlar da vardır. Allahın en budalası, tanrıının her günü, malın en göz (de) olanı, vs. A.U.E

[2] Böylelerinde birinci had yalnız başına cemi alâmetini de alabilir:

Mektepler sokagi, bağlarbaşı, kucaklar dolusu, yürekler acisi, kahramanlar yurdu, sehnisünler zigneti, ügüşler pîrâyesi (Nedim), gibi.

Ancak iki haddin aynı zamanda cemi alâmetini alması mümkün değildir:

Mektepler sokakları, bağlar başları, kucaklar doluları, vs. denilemez; şu halde bu sabit izafeite ancak ya birinci ya ikinci had yalnız başına cemi alâmeti alabilir: (mekâp sokagi) mektepler sokagi, mektep sokakları, vs. A.U.E

طاؤق یومورطىسى *tavuk yumurta-sı* «œuf de poule», yani tavuk yumurtası denilen bir nevi yumurta., halbuki: -in ile:

(.) (bir) tavuğ-uñ yumurta-sı «œuf de la (ou d'une certaine) poule»; yani tavuğun (veya herhangi bir tavuğun) yumurtası;

kasab bıçağı «couteau de bouchers»;

Halbuki -m̩ aidiyet edatiyle:

جىغانلى (ر) قىساڭىچى (bir) *ķasab-ıñ biçağı-i* «couteau du (ou d'un) boucher»:

آغاچ ياراقلىرى ağaç yaprak-ları «feuilles d'arbres».

Fransızca muadilleri «à» edatiyle olan izafet ilgileri de yine bu örneğe aittir (§ 1094 sonlarında).

1103. *Bunun neticesi*. — Yukarıki misallerde görüldüğü üzere Fransızca'nın mülemmim olan haddinden evvel (müphem veya muayyen) bir tarif edati bulunmayan bir tümleme «complétif» ilgisi (terkibi)ının muadili Türkçe'de birinci haddi mücerret haletli olan bir izafet ilgisidir.

Bu mütalâamız bunun tam karşılığı budur demek değildir, mütemmîm teşekkîl eden harften evvel bir (muayyen) tarîf edatı bulunan Fransızca bir tümleme ilgisi (terkibi), ileride muadil Fransızca misallerinde görüleceği üzere, birinci haddi -in aidiyet lâhikalı olan izafet ilgisine de muadil olabilir.

(Burada) birinci haddi (aidiyet «génitif») *-iñ* ile olan izafet terki-binin marife «déterminé» ve ikinci haddi (mücerret haletli) olanın nekre «indéterminé» olacağı hakkında çoğu gramecilerin verdikleri kaideye kulak asılmamalıdır.

1104. 2° Mecaz veya başka türlü bir mâna tahsisi ile *manastır* olarak muadili olan arızı izaset ilgisinden ayrılan izaset ilgileri.

Ml.: كوز اوی *g'öz ev-i* «orbite»;

(Bunda muadili olan arızı izafet saçma bir mâna verir: كوزك اوى (maison de l'(ou d'un) œil.

آیاک قابی ayak kab-i «chaussures» (mot à mot: «enveloppe de pied»).

İHTAR. — Bu nevi ifadeler kamuslara alınmalıdır veya onlarda bulunmalıdır. Halbuki 1° işaretileyile [§ 1102] de gösterilen ifadeler böyle değildir.

Bu sınıf içinde ayrı sayılabilcek bir takım sabit izaset ilgileri vardır ki, bunların birinci haddi - esasını söylemek lâzım gelirse - bir muzafun ileyhi değil, ikinci haddeki meşhumun bariz vasıflı aidiyetini bildirir.

Bunların Fransızca muadilleri umumiyetle «à» edatiyle yapıltı olanlardır. Bak. § 1094, İhtar 3 misallerine [1].

1105. — 3° *Muadili olan arızîlerden ayrı bir mânast olmaksızın hap hazır ifadeler teşkil eden izaset terkipleri* ki, bunlar kullanışça öyle kalmış olarak vazife ve memuriyet, müessesese, kitap, mahal ve mevki isimleri vs. gibi az çok hususi veya teknik bir mahiyet göstermektedirler.

MI.: حربیه ناظری *harbiye nâzır-i* «ministre de la guerre» (aynı mânada olabilen *harbiye-nin nâzır-i* yerine);

خارجیه نظاری *härticîye nezâret-i* «ministère des Affaires Etrangères»;

- تجارت مختاری *ticâret mâlkeme-si* «tribunal de commerce»;

حکم رئیسی *mâlkeme re'is-i* «président du tribunal»;

السنة شرقیه مکتبی *elsine-i şarkîye mekteb-i* «L'école des Langues Orientales»;

* ازمیر ولایتی *Izmir vilâyet-i* «le Vilayet (la province) de Smyrne»;

نیما تاریخی *Na'imâ târih-i* «l'Histoire de Naima» (1715 e doğru olmuş olan Türk tarihçisi Na'imâ Efendi'nin yazdığı eserin ismi);

[1] Bunlar arasında yine ayrı sayılabilcek bir takım başka sabit izaset ilgileri vardır ki, bu defa birinci hadleri bir muzafun ileyhi değil bir teşbih olup, ikinci had bunun müşebbehün bih (başka bir şey kendisine benzeten) i olur; ve bu suretle böyle terkipler izaset ilgisi değil tamamıyla bir teşbih ilgisi rolünde bulunur:

Gönül kâbesi, mârifet nuru vs. gibi ki, kâbe gibi gönül, nur gibi mârifet, vs. demektir; (sifat terkibi surelinde yapılan teşbih terkipleri de vardır ki, onda bunun ziddîna olarak birinci had müşebbeh «benzetilen», ikinci had müşebbehün bih «kendisine bir şey benzetilen» olur. *Hökka ağız, bâdem göz, gül yanak*, vs.) Bu izaset şeklindeki teşbih terkiplerinden mada yine bir takım sabit izaset ilgileri vardır ki, bunlar da muadilleri olan arızîlerin mânasında olmayıp, yalnız kuruluşları itibarıyle birinci had müşebbehün bih ikinci had müşebbeh rolünde bulunmuştur. Fakat bunlar halâ teşbih bildirmeyip, birinci had ikinci haddeki meşhumun bariz vasıflı aidiyetini bildiren takımdandır (bk. § 1103 a. *limon ağıvası, kan portakalı*, vs.)

Yine birinci haddi bir has isim ikinci haddi bir sıfat olarak sabit bir izaset ilgisi suretinde olanlar vardır ki, mana itibarıyle izaset değil sıfat rolündedirler. Bununla beraber böyleleri muadili olan sıfat terkiplerinden bir mana çeşniyle ayrılırlar:

Ahmed çapkınlı, Hasan budalası gibi ki, çapkınlı takımından biri olan Ahmed, budalâ takımından biri olan Hasan demektir. A.U.E

پاشا باخچه‌سی *Paşa bahçe-si* «le jardin du Pacha» (İstanbul civarında bir yerin ismi);
 شرق مسئلہسی *sark mes'ele-si* «la question d'Orient»;
 چاير قوشی *cayır kuş-u* «alouette» (mot à mot: «oiseau de prairie»);
 قار قوشی *kar kuş u* «pinson» (mot à mot: «oiseau de neige»);
 قربان بارامی *kurban bayram-i* «fête des sacrifices» (la pâque des musulmans);
 حاجبل بیرامی *haci-lar bayram-i* (aynı bayramın başka adı);
 کاغذ بیچاغی *k'aat biçağ-i* «coupe-papier»;
 کاغذ باصقیسی *k'aat baskı-si* «presse-papier»;
 یاز کوئشی *yaz güneş-i* «soleil d'été»;
 پاشا حضرتلىرى *paşa hazret-leri* «Son Excellance le Pacha»;
 فلان بلک افندى حضرتلىرى (جناپلىرى) *filân Bey Efendi hazret-leri (cenâb-ları)* «... Bey» (mot à mot: Son Excellance un tel, Bey);
 آنها عذر حضراتى *e'imme-i isnâ 'aşer hazerât-i* On iki imam (Peygamber'in damadı Ali, onun oğulları Hasan ve Hüseyin ve onların evlâtından olanlar) «les douze imams», (mk. حضرت hazret ve جناب cenab kelimeleri hakkında, § 1139).

1106. Türkçeden Fransızcaya [1] yapılacak tercümede hangi ifadelerin sabit izafet ilgisi sayılacağını bilmek bir müptedî için çoğu zaman pek güçtür.

Türk dilinin ayrı ayrı şeyler saydığı böyle öbekleré burada birkaç misal verelim.

İleride bir insan bir «paşa»... bir köyde bir bahçe satın alıyor, önce bu bahçeyi anlatırken پاشانک باخچه‌سی *paşa-nın bahçe-si* «le jardin du Pacha» diyorlar.

Bu isim öbeği söylene *-nın* (ekini kaybederek) az zaman sonra *paşa bahçe-si* suretinde hafifliyor. Birkaç zaman sonra da bu adlayış gerçekten bir has isim halini alabiliyor ki bu, sahibinin göçüp gitmesinden sonra bile oranın adı olarak kalıyor (nitekim Boğaziçinde bu isimde bir yerin adı böyle oldu).

Başka misal:

کچے-چېن اوغلى *k'çê-çi-nin oğlu* «le fils du chevrier» [2]; ve:

[1] Metinde «du français en ture» yanı (Fransızca'dan Türkçe'ye) deniliyor. A.U.E

[2] Müellîl *k'çeci* «fabricant ou marchand de tapis» kelimesini *k'çeci* gibi okuyarak buna Fransızcada ekeçi şobası demek olan bu «chevrier» tercümesini veriyor ki, doğru degildir. A.U.E

كېچى اوغلى *k'ececi oğlu*;

Gibi ki bu sonucusunu artık Fransızca'ya tercüme elmeğe lüzum yoktur; çünkü bu ileride *Keçeci oğlu* «Ketchedji Oghlou» diye bir ailenin soyadı olacaktır ki, bu örnekte daha birçok aile isimleri de vardır.

1107. — 4° *Birinci haddi ikinci had ile izah veya tarif edilen izafet ilgileri* (böylelerinin Fransızca karşılıklarında bazan bir mütemmim bazan bir atf-i beyan (ünvan grubu «apposition») bulunur.

Ml.: *رمضان آی ramazan ay-i* «le mois de Ramadan»;

نیش موسسی *kış mevsimi-i* «la saison d'hivers»;

انجیل کتاب *incil kitab-i* «le livre de l'Evangile»;

بیک سنه *biñ sene-si* «l'an mil»;

طروه نهري *Tuna nehr-i* «le fleuve Tuna» yani «Danube»;

گرید آطه *Girid ada-si* «l'île de Grètes»;

استانبول شهری *Istambol şehr-i* «la ville de Constantinople»;

شجاعت فضیانی *şecā'at fazilet-i* «la vertu du courage».

1108. Şenler da aynı takdirindendir:

a. Tabiat taribile ait olup kuş, balık, nebat isimleri bildiren ve umumiyetle her biri sırasıyla:

قوش *kuş* «oiseau»; باربونیه بالیق *balığı* «poisson»; شکر اگاچ *ağac* «arbre»; گل çiçek *çiçek* «fleur»; بوت ات *ot* «herbe».

gibi kelimelerden ibaret olmak üzere izafet ilgisinin ikinci haddini teşkil eden kelimeler ki, bunlar terkibe daha ziyade bir açıklık vermek için kullanılmakta olup, birinci had zaten o hayvanı veya nebatı yalnız başına bildirdiğine göre, kullanmaları ihtiyare bağlıdır.

Ml.: *قارنال قوشی kartal kuş-u veya sadece kartal* «l'aigle»;

باربونیه بالیق *barbunga balığı* veya sadece *barbunga* «barbeau de mer»;

میشه آغاجی *meşe ağacı* «*meşe* «echêne»;

کارانفیل چیچکی *karanfil çiçeği* «*karanfil* «willet»;

تره اوچ *tere ot-u* «*tere* «ceresson».

Daha yukarıdarda 1105 ince bendde dışından bunlara benzeyen, fakat başka bir yoldan elde edilmiş olan birkaç ifade misali verilmiştir. Meselâ: *çayır kuş-u* «calouette» gibi ki, bunda birinci had tek başına kullanılmış olsa *çayır* «prairie» manasında başka bir şey meydana gelirdi.

1109. — b. birinci haddi bütün bir cümle veya dolaysız söz «discours direct» olan izafet ilgileri

ki, o zaman ikinci had birincinin bir cevap, bir iddia, bir düşüncə vs. gibi bir şey teşkil ettiğini tasrib etmek suretiyle kelamin o âzasını tarif etmeye hizmet eder.

Şu misallerde dolaysız sözü tek bir kelime gibi kullanılmış olduğunu iyice göstermek üzere çengeller içine alıyoruz :

Ml.: *مَنْ يَأْتِي بِالْجُنُوبِ كَلَمَنْ جَوْنِي كُونْدُرْدِي* /yarın g'el-ir-im/ *cevab-in-i g'ön-der-di* «il envoia la réponse : je viens demain», «il écrivit, en réponse, qu'il viendrait demain»;

هُنُوزْ هِيجْ كِيمْسِهْ قَلْقُوبْ دُولَتَكْ لَسَانْ دِسْمِسِيْ تُورْكَهْ اُولَاسُونْ ادْعَاهِي اوْرَتَاهِ توْعَامِشْ henüz hiç kimse kaşk-ib /devlet-in lisân-i resmi-st türkçe ol-ma-sın/ iddi'a-sın-i orta-ya koy-ma-mış «personne encore ne s'est avisé de dire qu'il ne fallait pas que le turc fût la langue officielle de l'Empire» (mot à mot : «personne ne s'est levé et n'a mis au milieu (produit) la prétention de que le turc ne soit pas la langue officielle»;

اَخْدَدْ بَاشَا مَصْرُوْهْ وَارْدِينْتَهْ مَسْدَدْ مَدَارَتِي اَحْزَازْ اِيدَهِمْ كِيْيِ اِطْهَهْ ... عَصْبَانْ اَتَّخَشْ Misir-a var-dig-m-da /mesned-i sadaret-i ihrâz ed-e-me-m/ kin-i ile... isyan el-mış (AHMED) RÂSIM) «Ahmed Pacha à son arrivée en Egypte se révolta à cause du ressentiment qu'il avait de ne pouvoir s'assurer la dignité de Grand Vezir» (mot à mot : ... avec la haine de «je ne pourrai m'assurer la dignité de Grand Vezir»);

لَا مَنَاسِبْ اُولُورْ مَطَالِعْهِي اِلَهْ /daha mänâsîb ol-ur/ mütâl'a'a-sı ile «juguant que cela serait plus convenable»;

مَهْدِيْ بَنْ اِمْ /mehdi ben im/ da'vâ-sı-ile «en prétendant qu'il était le Mahdi» (On iki imam'ın kayb olan 12 incisi).

Ardıncaya getirilen *الْيَوْمَ* *yol-lu* (ve daha nadir olarak *اليَوْمَ* *الْيَوْمَ* *kılık-ı*) kelimesiyle yapılmış dolaysız cümlelerdeki teşekkürü de bu gözle görmeli dir.

/Filân şey-i yap-ar-im/ yol-lu cevab «reponse qui consiste à dire : «je ferai celle et celle chose».

Böyle ifadelerdeki izafet ilgisinde ikinci haddin aslı *yol-u* dur ki, ardıncaya *lu lâhikası* (*li lâhikasından* evvelki mülkiyet lâhikasını düşünün hakkında bak § 1097 ve 535) gelmiş olmakla n mülkiyet (iznî) lâhikası düşmüştür.

Bu yoldaki ifade tarzı edebî dilde çok görülür,

1110. İHTAR. — Türkçede dolaysız bir söz tek bir kelime sayılabildeği içindir ki, bazan ismin haletlerini veya mülkiyet (izafet) lâhikasını da buna getirmek mümkün olur; ama bu hadise çok vâki bir şey değildir. Birkaç misal :

(Mef'ülünileyh alâmetiyle) :

بَاشَاهِ صَاغْ اُولَسُونْ /baş-ıñ sağ ol-sun/-a git-di-m «je fus (lui) souhaiter un prompte rétablissement» [1] (mot à mot : «j'allai au : que ta tête soit sauve»);

هُدْسِيْ مَاتَهِجْزْ /he-psin-i sat-acığ-iz/-a kadar ileri var-di-lar «il en arriverent à dire : nous vendrons le tout» [2].

[1] Müellif, bu temenni cümlesini gûya biri hastındır da «ona acele şifa dilemek» e gitlim suretiinde tercüme ediyor ki, doğru değildir. Bu bildigimiz gibi ailesinden birini kaybeden kimseye «siz sağ olun» manasiyle söylenil bir taziye tâbiridir. A.U.E

[2] Bütün bu dolaysız cümlelerden sonra hazfedilmiş bir (söz, sözü) kelimesi takdir edilir. A.U.E

(Mef'ülün bih alâmetiyle):

﴿Allah rahat-Lîk ver-sinj-i çek-di-m﴾ «je prononçai (la formule d'usage) : que Dieu te donne la santé».

Bu geçen iki misal her zaman konuşulan dilde söylenir bususi ifadelerdir. Halbuki şu aşağıdakiler böyle değildir :

﴿namzede-ler-den-ek-1. müraciye-ler-in-namzede-ler-den-en-evel-sor-acak-lari-şey-sotuz-beşinci-madde-nin-ta-dil-in-e-taraf-dar-mi-sin-iz]-dan-ibaret-oğ-maş-til-dir﴾ (Kânûn-ı Esâsi-nin 35 inci maddesi Meb'ûsan meclisi ile Vükelâ Heyeti arasında bir ihtilâf çıktıgı zaman Padışaha Meclisi fesh etmek hakkını veriyordu) «la première des choses que devraient demander les électeurs aux candidats doit consister en (la question suivante); «êtes-vous partisan de l'amendement de l'article 35 (de la Constitution)?»;

﴿oğ-a-maz]-mâ-da-ne-çik-ar﴾ «qu'est-ce qu'il résultera de ton impossible?», «à quoi bon dire que c'est impossible?»;

II. İZAFET İLGİSİNİN FERİ LÂHİKALARI.

1111. Izafet ilgilerinde şu bahsettiğimiz lâhikalar dışında (varlığı zaruri olmayan) fer'i lâhikalar da bulunabilir.

Bu bakımından izafetteki birinci ve ikinci hadleri ayrı alacağız.

1° Birinci had basit bir alemin alelâde olarak aldığı bütün lâhikaları (bak. § 210) alabilir; ancak bunlardan insiraf lâhikaları müstesna-dır ki, onların de içinden yalnız aidiyet «génitif» alâmetini, o da *teşkilci lâhika* «suffixe constitutif» sıfatıyla alması mümkündür.

Bu itibarla birinci haddin fer'i lâhikaları şunlar olabilir : 1° cemi lâhikası, 2° izafet (mülkiyet) lâhikası, 3° -ki lâhikası.

Eğer bu morfemlerin çoğu birlikte olarak bulunuyorsa, evvelce gösterilmiş, olan bir sıra ile, yani normal sıralarıyle yer alırlar.

Bilhassa böyle teşekkürkullere meydan verenler hâdis izafet ilgileridir:

Coban-ıar-imiz-in ev-i «la maison de nos bergers»;

Coban-ıar-imiz-da-ki-nin ev-i «la maison de celui qui est chez nos bergers» (nazari bir misal) [1].

Sabit izafellerde, birinci haddin lâhika aldığına dair misaller daha az görülür :

Ml.: *hacî-ıar bayram-i* «Pâque musulmane» (mot à mot: «fête de Hadjis ou pelerins») [2].

[1] «Su» dan bahsederken *ahîr-ıar-imiz-da-ki-nin azığ-i* gibi bir misal kullanılabildi. A.U.E

[2] Bak. § 1101, not 2. A.U.E

2° İkinci had kullanışta ancak izafet ilgisinin bütününe ait olan lâhikaları alır; ve bundan dolayı da şu aşağıdaki bendde gösterilen kâidelere tâbi olur.

III. İZAFET İLGİLERİNİN BÜKÜNLЕНMESİ.

1112. Bir izafet ilgisi, prensip itibariyle, basit bir isim gibi bükünlenebilir:

Ml.: *zengin-iñ maş-i zügürd-üñ çene-sin-i yor-ar* (Atasözü) «la fortune du riche fatigue la mâchoire du pauvre» (proverbe).

Bu misalde iki izafet ilgisi bulunuyor ki, ilki (mûcerret haletinde) fail, ikincisi (mefslûn bîh haletinde) dolaysız mütemmimdir.

Kullanılmışta iş *sanki yâlmâz ikinci hal bükünlü imîş* gibi dir.

Bu takdirde asıl ikinci haddir ki, bir takun fer'i lâhikalar alıyor; bu aldığı fer'i lâhikalar da *mutat sıraları üzere* (§ 210) şunlardan ibaret bulunuyor:

1° Cemi lâhikası.

Ml.: *çoban-in ev-ler-i* «les maisons des bergers»;
çoban ev-ler-i «les maisons de berger».

2° (Fer'i olan) mülkiyet lâhikası (izafet zamiri).

Ml.: *çoban ev-im* «ma maison de berger».

Bilindiği üzere bu gibi hallerde (§ 1098) teşkilci mülkiyet (izafet) lâhikası hazırlanır [1].

Esasen böyle bir yapılama ancak sabit izafetlerde olabilir; arızı (veya tabili) izafetlerde ikinci haddin serdiyetleri ve onlardaki mülkiyet (izafet) fikri artık mütenâkis olan veya birbiri üstüne getirilen bir aidiyet fikrini kabul edemeyecek kadar bârizdir.

Nitekim Fransızcada da *mesellâ* «mon livre de l'élève» yanı «talebe kitabı» denilemez; meğer ki «livre de l'élève» «talebe kitabı» öbeği (*livre du maître*) [1] yanı «hocâ kitabı» öbeğinin ziddi olan) haphazır bir tâbir olsun. Mk. § 1098.

[1, 1] Demek isteniliyor ki, esasen *çoban ev-i* suretinde bir gaibe izafet şekli tek-rar mütekellim, muhatap, gaibe izafet edileceği zaman, o gaibe izafet zamiri hazırlanır:

<i>çoban ev(i)</i>	<i>-im, imiz</i>
	<i>-iñ, iñiz</i>
	<i>-i, leri;</i>

Fakat (cins veya has) mürekkep isim halini almış olanlarda mesleç değişir; yanı gaibe izafet zamiri hazırlanmaz:

<i>yüz baş(i)</i>	<i>-m, miz</i>	<i>In öm(ü)</i>	<i>-m, müş</i>
	<i>-iñ, iñiz</i>		<i>-ñ, ñiz</i>
	<i>-si, lari</i>		<i>-sü, leri, vs. A.U.E</i>

3º İnsıraf lâhikaları.

İkinci hadde (teşkilci) bir mülkiyet (izafet) lâhikası bulunduğu ehetle, bunda işbu morfemle nihayetlenen kelimelerin insıraf kaidelerine uyulacaktır (bak § 252 den 255).

Ml.: (Mefûlün bîhle):

çoban-in ev-in-de «dans la maison du berger»;

çoban-in ev-lerin-de «dans les maisons du berger»;

çoban ev-in-de (sana ait çoban evinde) «dans ta maison de berger» vs. [1].

Bir izafet ilgisi bir nekre isim gibi kullanıldığı ve kelâmda bir dolaylısız mütemmim rolünü gördüğü zaman, mefulün bîh sonucunu almayıabilir. (Bak § 260 daki misallere).

4º -ki lâhikası.

Bunda da gaibe izafet ilgisindeki mülkiyet lâhikası (izafet zamiri) hâzsedilir; ve bu izafet de aneak sabit bir izafet ilgisi olabilir (mk. daha yukarıda, 2º). Bak misallere, § 1097, sonlarında.

HİTAR. — Izafet ilgileri ilgiçerden herbirini ve istikâk lâhikaları içinde de yalnız -li ve -lik lâhikalarını alabilir (mk. § 535 ve 528).

Esasen bu iki lâhikayı (aralarında onların tersadı olan *siz*, § 881 in de bulunduğu) ilgiçerle asıl istikâk lâhikaları arasında yer tutmuş saymak da olur.

1113. Bundan evvelki bendde söylenilen mülalâalardan şu çıkar ki, bir izafet ilgisi bükünlendiği zaman bu izafeti bildiren kelime öbeği arasına bir lâhika girebilir, ve bu hal fer'i olan cemi lâhikasıyle olur; şu sebepten ki, mülkiyet (izafet) lâhikası *teşkilci* olduğu zaman bile ondan evvel gelen bu morfemin tabii yeri budur. Daha evvelce de gördüğümüz gibi:

çoban(-in) ev-ler-i «les maisons du (ou de) berger»;

Denir de:

* *çoban(-in) ev-i-ler*

Denmez.

Görülüyor ki, bu hadise *sabit* izafetlerde de olmaktadır; halbuki hadlerinin birbirine daha çok bağlı olması dolayısıyle araya fer'i lâhikaların girmesine karşı böylelerinin daha serkeş davranışması beklenirdi.

1114. Bu kaidenin müstesnaları pek az olup şunlardan ibarettir:

1º İkinci haddi (*ça* «tête, chef» den yapılmış) *baş-i* olan bütün izafetler:

Ml.: *كَوْنَى بَشِّيَّاً koca baş-i* «maire de village» (osul: *chef des anciens*);

بَشِّيَّاً اَسْ-ضَّيْضَى اَسْ-ضَّيْضَى baş-i «cuisinier en chef, chef» (Yeniçeri teşkilâtında bir zabıtlik rütbesi);

[1] *çoban ev-in-de* suretiinde de olur ki, bu takdirde (ona nil olan çoban evinde) demek olur. A.U.E

كپۇچى باشى *kapu-cu başı* «portier en chef; chambellan» (yani mabeyinci, kuranadan olan);

on bas-*i* «caporal» (chef de 10);

یوز باشی *yüz başı* «capitaine» (chef de 100);

پیکانچی *bîn baş-ı* (== *binbaşı*) «commandant (de bataillon» (chef de 1.000);

يَوْمَ الْأَوَّلِ *yil, bas-:* «premier de l'année».

Yine m.k. (askeri rütbeleri bildiren) *oda baş-ı*, *topçu baş-ı*, *bölük baş-ı*, vs.

1115. — 2° (*de bey den yapılmışa*) *beg-i* «son bey» ile nihayetlenen iki üç kelime (bak § 1157):

Şi,ki beg-ler beg-i (mot à mot: prince des princes») eski vilâyet valilerinin unvanı; bugün bir takım ileri gelen kimslere bahsedilen fahrî unvanı;

İçili elayi başlığı «bir vilâyetin eski timar ve zemmet sahibi suvari kumandanı, jandarma elayı kumandanı».

1116. — 3° Avrupadaki Osmanlı ülkesinin ismi :

لِبْرَرِي Ram El-i «Roumelie» (mot à mot : «pays de Roum»).

1117. (Şüphesiz ki hep sabit nev'inden olan) bütün bu izafeler $\frac{i}{t}$ vokaliyle ni-hayetlenen basit isimler sayılarak meselâ *ari* veya *deri* alemlerinin tâbi oldukları aynı kaidelere (§ 249 ve 250) tâbi olur. Bunun neticesi olarak da :

a. Cemi lâhikası *i*, *i* vokallerinden evvel değil de bunlardan sonra olmak üzere kelime sonuna getirilir.

Ml.: *koca baş-i-lar, beylerbeyi-ler*. vs.

b. Fer'i mülkiyet (izafet) lâhikası, aslunda teşkilci mülkiyet (izafet) lâhikası olan-
dan sonra tekrar getirilir.

M.I.: *manga-miz-in on-bag-i-si* «le caporal de notre escouade»;

Rum-ler-in yil-bas-i-si «le premier de l'an des Grecs».

c. İnsiral «déclinaisons» lâhikası bir zamir *n* si (§ 253) alınmadan isim getirilir.

Mı.: *beylerbeyi-ye* (an beylerbey) (meşulün ileyi haletinde).

Rumeli-de «en Roumélie» (mefulün fih haletinde)

XVinci asırda *Rum-el-İn-de* de denilirdi (Rouen, u° 1493 yazmaları, yaprak 3 r°; mk.-Ağrı yer, 29 V°, 32) [1].

d. 1097inci bendde verilen kaide de hunda tatbik edilmez:

Rumeli-İ

Denilir (Halbuki XV. yüzyılda muntazaman *Rumeli* denildi) (Aynı yer, yaprak, 49) [2].

[1] Böyle tamamen has isim mahiyetini almış olanların hep bu kaideye uyması gerektir. *İnōñü- yü, ye, de, den* gibi. . .
Rumeli'nin insıraklı hallerinde bugün bile *n* zamiriyle söylendiği de oluyor; *Rumeli-*

[2] *Anadolu* böyle bir izasel terkibi olmadığı halde, örneksenim yoluyle *Anadol* (.)-*u*

İHTAR. — Denilebilir ki, 1114 den 1116 ya kadar olan bendlerde sayılan isim öbekleri Osmanlıca'da ancak bulunan *mürekkep isimler* dir.

Şu da aynı sınıfa bağlanabilir: (Karaman Türkçesinde) kadın «femme» *dışehli* ki, aslı *dişi ehl-i olup*, idgamla o şekli almıştır. (Mk. *Kitâb-i Dede-Korkud* s. 9; داشتی اهل ایشان (muzafun ileyh haletinde). Asıl manasıyle: *dişi* kısmı, kadın kısmı *gent féminine*, *gent femelle* (mk. § 1122)».

Ceminde *dışehli-ler* (İraqî İğlîç, s. 49, 66, 118, 136).

Mefulünbihinde *dışehli-yi* (*Ağrı yer*, s. 211).

Yine mk. VIGUIER (*Vocabul.*) şu kelimeleri.

«femme» = qare (*kari*), dichéhli (*dışehli*) ve «sex féminin, le sexe» = dichi djinsi (*dişi cins-i*), dichéhliler (*dışehli-ler*).

Yine bak. KUNOS, *Tréfai*, n° 112 (Mk. § 1437, haşîye I, bu gramerin sonlarında).

Yine mk. *kahvaltı* (idgamlı § 127) kelimesini.

Sonra eski askeri ünvanlardan *يکل خروج کارخانه kahya yer-i* ve *مختار اوری hisar er-i* gibi kelimelerin (her ne kadar bu kelimelerin bükünlü olduğu misallerine rastlamamış isek de) aynı hale tâbi olduğunu farz etmek de yerinde olsa gerektir.

Ve nihayet mk. Azerec'de *سازمانی ایشان isik ağa-sı-sı* (A.U.E) onun kapı ağası, kapıcısı, emir çavuşu «son huissier» (FETH. AİJUN. s. 114).

Askerî tâbirlerden alıntıma şu misaller de eski Osmanlıca'ya katılmalı:

مختار اوری hisar er-i (kalelerde oturan tahsil memuru);

مختار اوری hisar er-i-sı ... nin kale tahsildarı: «son garnisaire de fortresse» (Rouen kütübh. yazmaları, or, 28, yap. 29 V°).

Bu mürekkep isimlerin var oluşu yalnız Osmanlıca'ya mahsus bir şey değildir (ve şu halde bu daha eskiden beri var olan bir hadisedir). Yukarıda verdigimiz Azerec misalden ayrı olarak Mélioranski (Gr. Kirgh. II, s. 7) de şu kelimeleri de buluyoruz:

ot ayaşı «le seigneur du feu, seigneur, sieur» (aile ocağının reisi? A.U.E);

qas-ayaşı «le chef de la caravane» (belki, *koş* = beraberlik, A.U.E) ayaşı, kervanbaşı. A.U.E);

bazar-başı «chef du marché», pazarbaşı.

Bütün bu kelimeerde sondaki *i*, *i* vokali kelimenin teşkili unsuru sayılmıştır. Mélioranski ilâveten böyle bir teşkilin pek nadir olduğunu söylüyor.

IV. HUSÜSÎ HALLER.

1118. — 1° İkinci haddi, alelâde zarf (katmaç) mefhumlarına yakın mücerret mefhumları ifade eder bir alem olan izafetler

ki, ilgiçlik tabirler (§ 931) münasebetiyle bu nevi izafet ilgilerinden bahsedilmiştir.

1119. — 2° hadlerinden biri *hades ismi* «nom d'action» olan izafetler. Bunlar sintaks bakımından pek önemli bir rol görürler ki, § 1270 ve aşağılarında bahsedilecektir.

1120. — 3° Birinci haddi bir şahıs zamiri olan izafetler.

Bütün şahıs zamirleri izafetin ilk haddi olarak kullanılabilirler. O zaman aidiyet «génitif» alâmetinin bulunması mecburidir.

Ml.: ام ben-im ev-im «ma maison» (mot à mot: «de moi ma maison»);

سنگ اون sen-in ev-iñ «ta maison», vs.

Bunlarda (mûfret ve cemi mütekellim, muhatap, gaip) şahıs fikri birincileri şahıs zamirinden ikincileri mülkiyet lâhiâası (dediğimiz izafe zamiri A.U.E) undan ibaret (Mk. § 1092, 2°, *bunun neticesi*) olmak üzere iki defa ifade edilmiş olduğuna göre, bu ifadeler haşivli «pléonastique» olup, (birinci zamirler ikinci kelimedeki zamirlerle bildirilen A.U.E) şahıs daha ziyade tekid etmek istedikleri zaman, ancak o vakit kullanımlarılar (Bunlar hemen hemen Fransızca'nın «ma maison à moi» vs. gibi ifadelerine muadildir).

1121. — 4° İkinci haddi bir sıfat (veya ortaç) olan izafetler:

Böyle olan izafetlerde birinci had cemi halinde veya ismi cami durumunda bir isim olup öyle bir takım, bir topluluk ifade eder ki, içlerinden birkaç veya birçok ferdi ikinci haddin bildirdiği fârik bir vasî ile temyiz edilerek, kalanının o vasîfla ilgisi kesilir. Şu halde bu 360 ve aşağıdaki bendlerde mütalâa edilen ifadelerin başka bir çeşidinde ibarettir:

Ml.: آدم‌لار-ın munsif-leri «les justes parmi les hommes» (mot à mot: «des hommes leurs justes»);

شاڪر دل-ك چالنځان-لار-ي «les studieux parmi les élèves» «ceux des élèves qui sont studieux»;

قوم-ي بیوکلری ګرم-ون بیوکلری «les grands du peuple».

1122. Böyle bir izafet ilgisinin birinci haddi olarak görülen isim sadece gerçekten bir ismi cami değil, itibari bir ismi cami de olduğu zaman müfret olabilir.

Ml.: ټرڪ پر جوسي ڪوئل-ون گرلیت-سی «ceux des oiseaux qui sont de proie» [1] (burada ڪوئل ismi cami değildir);

[1] Bu nevi izafetlerde ikinci haddi müfret veya cemi halinde olan sıfatın evveline (daha) veya (en) getirilmek suretiyle kıyaslama sıfatı (= bir şeyi diğerine nispetle kıyaslama sıfatı) nevilerinden biri tâfdîl (iki tarafdan birinin vasîfîn ötekine tercih) şekli yapıldığı malûmdur (bir vaşîftâ iki taraf müsâvi olursa bu da kıyaslamanın tesviye şekli olur).

1. Bu tütnürlerin daha iyisi sarı ufak yapraklılardır (=gösterilen tütnürler iyi amma,

Mk. şu ifadeleri: *ر کرد کهی bir kurd kişi-si A.U.E «un Kurde» (Cezaire kütüphanesi, yazmalar, n° 1716, yaprak, 14), dişekli (§ 1117, İhtar).*

Bu ifadeler meselâ:

ر بھی فرش یر یرلیکی کوئش «oiseau de proie» A.U.E.

Gibi aynı katmaç «adjectif» in sıfat «épithète» rolünü gördüğü ifadelerle aynı kullanışta değildir; onlar hakikatle «kuşlar içinde yırtıcı olanlar» mânasındadır.

Misalinde olduğu gibi aynı katmaç «adjeclif» in «épithète» sıfat olarak bulunduğu ifadelerle aynı kullanışta değildir; *yırtıcı kuş* başka kuşlara saldırın avcı kuş «oiseau de proie» inânasında olduğu halde *kuşun yırtıcısı* esasen kuşların başka hayvanları avlayarak paralayanı «ceux des oiseaux qui sont de proie» mânasındadır.

1123. (§ 363 de görüldüğü üzere bu izafet ilgilerinin ikinci haddi gayri muayyen bir sıfat olabilir. Çoğu zaman böyle teşekkürlerde başlıca mühim tarif edati olan *bir* kullanılır:

—*sarı ufak yapraklılar onlardan daha iyidir).*

Bu misalde *bir* ile işaret edilen tütlüler kıyaslamada aşağılanık, *sarı ufak yapraklı* tütlüler üstülenik rolleriyle adları anılmıştır; ve iki taraf da birbirinin dışında olan şeylerdir.

2. Çiçeklerin en güzel güldür.

Misalinde ise aşağılanık olan tarafın adı anılmış olmayıp bu, üstünlenik olanın bildirdiği (çiçekler) kelimesinin meşhumuna girmiştir; yani (çiçekler) zümresine girmiş olan (gül), üstünlenik rolünde olup, kendisinden mada olan çiçekler onun aşağısında kalmıştır. Bu iki taraftan biri olan (gül), öteki taraf olan (çiçekler) in içinde olan bir şeydir. Yani iki taraf birbirisinin dışında değildir.

Hasan efendi kardeşlerinin en boylusudur.

Misali bu kaideye uymaz gibi görünüyorrsa da, bu şöyle anlaşılmalıdır: Vakia Hasan efendi (kardeşlerinin) tabiriyle anlatılan şahıslar arasında dahil değildir, çünkü bir insan kendi kendisinin kardeşi değildir; lakin bu cümle evvelâ Hasan efendinin, onların kardeşi olduğunu ve bu cihetle bütün kardeşler arasında bulunduğunu bildirir. Bu itibarla o kardeşler içinde en uzun boylusu olduğunu ifade ettiğinden aşağılanık olanı bildiren kelimenin meşhumuna dahil gibi olur.

En edati mukayese halinde hazfolumaz: Çiçeklerin en güzel güldür denildiği zaman aşağılanık olan (çiçekler) içinde az çok güzel olanların bulunduğu da anlaşılır... fakat *çiçeklerin güzel güldür* denilince (güzel) kelimesinden (en güzel) mânası kastedi-

Ml.: *الجريدة gazete-ler-in bir-i «l'un des journeaux».*

1124. Bu *bir-i* kelimesindeki müfret gaibe (izafet zamiri olan) mülkiyet lâhikası ikileştirilerek *bir-i-si* sureti de kullanılır ise de, cemi gaip durumunda *bir-leri* şekli kullanılamaz [1].

1125. Bu gibi izafet ilgilerinde birinci had (itibarı bir ismi cami halinde) çoğu zaman müfret olarak kullanılır.

Ml.: *جروان çoban-in bir-i «un berger»;*

جعْدَكْ بُرْيَه acem-in bir-i «un Persan».

Birinci haddi müfret kalan bu takım ifadeler kolaycacık kötülenik «péjoratif» bir renk alır:

Ml.: *فَاجِلْيَهْ çapkin bir-i-si /2/ «un va-nu-pieds».*

Bu mâna temayülü bir tarafa bırakırsa bûlün bu tâbirler alelade

[1] Yalnız sayı mertebeindeki birinci haneler kastedildiği zaman emîlenebilir: *Yüzlerin birleri, binlerin birleri* vs. gibi. A.U.E.

[2] Bu daha ziyade *çapkin-in bir-i* (= *biri-si*) suretinde kullanılır. A.U.E.

lemez; yalnız onun güzel olup öteki çiçeklerin güzel olmadığı mânası anlaşılır (bk. mükayese ve tâfdil.. *en, daha* kelimelerinin sureti istimalleri, *Sarf ve nahv-i türkî*, 3 üncü defter s. 25 — 33. (Cumhuriyetin kuruluşuna kadar devam etmiş olup, bizim de bulduğumuz bir encümenin çıkarmakta olduğu gramer fasiküllerinden)).

HİTAR. — Mukayesenin tesviye ve tâfdilini *mübaleğâ* ile karıştırmamalı; bilhassa tâfdil ile işaret edilen kenal, ancak nisbi bir kenalıdır. *Çiçeklerin en güzelî bu gördüklerimizdir* kelâmı, çiçeklerin güzelliği kenal ve bûluğ üzeri olduğuna delâlet etmez; ancak gördüğümüz çiçeklere nispetle dâlia güzel olduklarını, gördüğümüz çiçeklerin ya hepsi güzel de gördüklerimizin ondan güzel olduğunu veya hiçbir o kadur güzel değil de gördüklerimizin onlara bakınca güzel olduğunu ifade eder. Mübaleğâ ise, mevsûsu olan zatta mukayese aranmaksızın, bir sıfatın kenal ve bûluğ üzere olduğunu ifade eder. Müteaddit mübaleğâ kelimelerinden *çoğ*, mübaleğâ için kullanıldığı gibi tâfdil ile beraber mübaleğâ da bildirir. *Gül çiçeklerin çok güzelidir* (= güzellikte gül ile çiçekten ibaret iki taraf arasında yapılan mukayesede *gül*ün *çiçekler* e üstün tutulduğu ve tâfdilde aralarındaki farkın yüksek olduğu anlaşılmıyor. Bu makamda *daha çok* kullanılmış olsa, ancak inübaleğâ siygaları arasında bir tâfdil olup yoksa üstünlilik ile aşağılanık arasındaki farkın büyülüğe delâleti olmaz. Her ikisi de *çoğ güzel olup yalnız (gül)* aleltlik *çiçekler* e tâfdil edilmiş olur.

Bunların çok daha güzelî var + bunların daha çok güzelî var gibi misallerin birincisinde tâfdilde mübaleğâ ikincisinde mübaleğada tâfdil olmakla beraber, birinci suret dilimize son zamanlarda girip şivemize uygunuz görünümeye olduğundan esasen zat olan (daha)ının hazırlanarak, bu makamda (*bunlarin çok güzel + pek çok güzel var*) demekle iktifa etmek de mümkündür. (Aynı yer, s. 33) A.U.E.

(sifat öbekleri olan) teşkillerden *bir çoban*, *bir acem*, *bir çapkin* suretindeki muadil ifadelerle aynı olarak kullanılır.

1126. İkinci had bir ortaç veya bir miktar ismi olabilir [1].

Ml. : انسان-ın söyle-me-z-in-den suy-un şarla-maz-dan (تورن) *insan-in söyle-me-z-in-den suy-un şarla-ma-z-in-dan* (kork) (Atasözü) «craignez ceux des hommes qui ne parlent pas et parmi les eaux celle qui ne fait pas de bruit» (proverbe);

طعامك آزندن کادمک چو غذدن الله ای راغ ایلیه *ta'ām-in az-in-dan k'elām-in foğ-un-dan Allah irag eyle-ye* (Söyleden) «qu' Allah (nous) préserve de peu de nourriture et du trop de paroles (dicton).

1127. — 5° iki had arasında ikinci haddin mütemmim veya belirtkenlerinin yer aldığı izafet ilgileri.

Ml. : دولتك اور داخلیہ شہزادے *devlet-ler-in umür-i dāhilige-miz-e müdāḥale-si* «immixtion des Puissances dans nos affaires intérieures»;

بر دولتك دیکر دولت اراضیی او زرنہ ساکن تبعیسی *bir devlet-iñ diger devlet arāzī-si üzer-in-de sākin tab'aa-si* «les sujets d'une Puissance habitant le territoire d'une autre Puissance».

Bu hal, ikinci haddi bir hades ismi olan izafet ilgilerinde (mk. § 1270 ve aşağısı) çok sık görülecektir.

1128. — 6° hadlerinden biri esasen tâbi bir izafetten ibaret olan mûrekkep «complexe» izafetler. (Türkçede zencirleme izafet mânasiyle tetabuⁱ izafet denilen) bu izafetlerde tâbi izafetler, yalnız kelâmin açılığı ve tevazünü icap ettirdiği zaman aidiyet «génitif» alâmeti (olan -in i) alırlar:

Ml. : فرانس سفارتی باش ترجمان *Fransa sefâret-i baş tercüman-i* «le premier drogman de l'ambassade de France»;

[1] Birinci hadi has isim olmak dolayısıyla *-in* edatını almayan bir izafette alelacele bir sıfat da olur: *Ahmed çapkını*, *Hasan budağası* gibi ki, bunlar muadilleri gibi görünen çapkin Ahmed, budala Hasan'dan mânaca farklıdır.

Ahmet çapkını (çapkin Ahmed) demek olmayıp, (çapkinler takımından biri olan Ahmed), ve yine *Hasibe budağası* (budala Hasibe) demek olmayıp, (budalar takımından biri olan Hasibe) gibi farklı bir mânâ verir. A.U.E

[1] Berlin معاہدہ مٹک متروک و منسی ۱۳ نجی مادہ می
Berlin mu'ahede-si-niñ metrûk ve mensî on üçüncü madde-si «l'article 13 abandonné et oublié du traité de Berlin».

7° Sifat (naat «épithète») olarak kullanılan izafet ilgileri.

Böyleleri nadirdir [1]. Bak. § 238 ve zeyil 1079.

Burada belirtkin kelimenin *yer* «endroit, lieu» kelimesinden ibaret olduğu birkaç ifadede gösterilebilir:

اوچ ائى رىد اوچ ائى رىد *ok at-im-i yer-de* A.U.E «à un endroit (se trouvant) à la portée d'une flèche» (HACI KALFA, *tohfet-ül-Kibar*, yap. 35);

سىل اوغرانى رى سىل اوغرانى رى *sel uğra-ğ-i yer* A.U.E. «un endroit où convergent les torrents» (Bürh. Kât. s. 127, I, 8).

III. BAHİS — Fars nahvi üzere belirtici öbekler.

1129. Türkçe, farsçadan yalnız kelimeler ödüncelenmekte kalmamış, ondan (aynı zamanda hem morfoloji hem nahiv ile ilgisi olan) bir hususi teşkil; belirtici «déterminatif» öbek teşkillerini de almıştır. Bu hususi tarz ise yalnız Farsça veya (evvelce Farsça'ya geçmiş) Arapça isim öbeklerinde tatbik edilir. (Mk. § 1144 te kaydedilen ifadeleri).

Bu ödüncelenmenin mahiyeti hakkında mütalâa. — Bilindiği üzere dillerin birbirinden gramerce ödüncelenmeler yapması pek nadirdir; kaldırkı, bu yoldaki teşekkül Türkçe kelimelere tatbik edilmez olduğu için, bu da gerçek mânasiyle gramerce bir ödüncelenme diye bahse mevzu olamaz,

Bunların hakiki mânasiyle lûgatçe bir ödüncelenme olması ise, daha hiç bahse girmez; ve gerçekden bunlar Farsça'dan Türkçeye öyle oldukları gibi geçmiş hazır ifadelerden değildir; çünkü o Farsça teşekkül Farsçadan ve Arapça'dan alınmış veya daha da alınacak olan bütün isimlere tatbik edilebilir bir halde *canlı olarak* [2] yaşamaktadır.

[1] = a. Berlin Muahedesı. b. Muahedenin (metrûk ve mensî olan 13 üncü) madde-si.. Başka bir nisal: Üçüncü ordu ikinci alay birinci tabur dördüncü bölük ikinci takım birinci mangasının dördüncü eri. = a. (üçüncü) ordunun (ikinci) alayı. b. o alayı (birinci) taburu. c. o taburun (dördüncü) bölüğü. d. o bölüğün (ikinci) takımı. e. o takımın (birinci) mangası. f. o manganın (dördüncü) eri. A.U.E

[2] Bu eibetledir ki biz, hâlikatte Fars gramerine ait olmakla beraber böyle terkiplerin tarif ve izahı hakkında kitabımızda bir yer ayırmış bulunuyoruz. J.D.

Halbuki hiç değilse eski edebiyat diliinde bu lûgat ödünclemelerine hiçbir hudut tanınmamış olduğundan, Farsça terkip de Türkçe terkip kadar çoğu zaman kullanılır bir halde bulunuyordu.

Şu halde ortadaki mesele hâkîkâte *Farsça terkip dolayısıyle meydana çıkan ve o dilden lûgat ödünclemesine ayrılmaz bir surette bağlı kalan gramerce bir ödünclenme* den ibarettir.

1130. Fars nahvinde belirtici öbekler şöyle olur: belirtken, belirttiğinden sonra gelir (ki bu Türkçe terkibin aksinedir [1]) ve muhtelif belirtici öbeklerin arasına bir -i vokali getirilir. Eu terkip, Türkçe'de olduğundan farklı olmak üzere şunlarda aynıdır:

1° sıfat (épithète) terkiplerinde:

Ml.: پادشاه مادل *pādīshāh-i ādil* «souverain juste»;

2° izafet (annexion) terkiplerinde:

Ml.: صاحب حبّت *sāhib-i ḥamīyat* «bon citoyen» mot à mot: «possesseur de zèle [patriotique et civique]»).

Hiç olmazsa esas itibariyle (mk. aşağıdaki bendi) her zaman caiz olduğu üzere bunlardaki aynı unsurlar Türk nahvine göre teşkillemek suretiyle şöyle olur:

عادل پادشاه *ādil pādīshah*;

حبّت صاحب *ḥamīyat sāhib-i*.

1131. Bugünkü dilde bu terkip ancak ilmî veya idari məhiyyeteki ifadeler için yaşatılmakta, ve hattâ (kelimeleri umumiyetle Arap kamusundan alınma) fennî yeni tabirler teşkil etmek hususunda bundan faydalananmaya devam edilmektedir. İşte yalnız bu cihetten denilebilir ki, bu Farsça terkip tarzı yeni Osmanlıca'da canlı kalmış bulunuyor. Bir de bunun daha çok uzun bir ömre erişmiş olduğu şiir ve edebiyat dilindeki kullanımı var ki, burada bu bahsimizin dışındadır.

Böyle teşekkür eden tabir ve istilâhlar haphazar ifadeler olduğundan veya gittikçe öyle olmağa yüz tutmuş bulunduğuandan, Türk nahvine göre yapılmış olan muadil terkipler her zaman bunların yerini alamıyor.

Nitekim مارف عمومي *ma'ārif-i umūmiye* «instruction publique» tabirindeki kelimelerin (Türk teşkiline göre) yerleri değiştirilerek yapılacak مارف عمومي * *umūmī ma'ārif* terkibi, ötekisi (tabirin) yerini tutacak surette kullanılamaz.

1132. Türkçede her zamanki kullanımıyle bu terkiplerin iki haddi arasında (mevsuf veya muzafın sonuna) getirilen -i vokali, yukarılarda (§ 136 ve aşağısı) gördüğümüz (ahenk) uyumu kanunlarına riayetle normal olarak söyle söylenir:

pādişāh-i 'ādil «souverain juste»;
hukūk-u dūvel «droit internationnal»;
cüz-'ü evvel «premier fascicule».

1133. Şurada Fars nahvi üzere belirtici öbeklerden yapılmış istilah ve tabirlerden bir takım misaller veriyoruz:

1° Sıfat terkibi halinde belirtici öbekler:

باب عال *bāb-i 'āli* «La Sublime Porte»;

قانون اساسی *kānūn-i (u) esāsi* 1908 de yeniden yürürlüğe konulan 1876 meşrutiyet ana kanunu (mot à mot: «la loi fondamentale»);

بحر سفید *bahr-i sefid* «la mer Egée» veya «l'Archipel» (mot à mot: «la mer Blanche» ki, bugün daha çok kullanılır olan *آک* *Ak* deniz karşılığı);

بحر سیاه *bahr-i siyah* «la mer Noire», (ki daha çok kullanılır olan) öteki ismi: قره دریا *kara deniz*;

جسم شفاف *cism-i şeffaf* (fizik'de) «corps transparent»;

طب عدل *tibb-i 'adlī* [1] «médecine légale»;

حرف ساکن *harf-i sākin* ardınca bir vokal gelmeyen harf «lettre non suivie d'une voyelle» (lettre quiescente);

حکاب خلائق *cenāb-i ḥilāfet-penāhī* «Sa majesté khalifale»;

ذات شاهانه *zāt-i şāhāne* «le Sultan» (mot à mot: «la personne impériale»).

1134. 2° izafet terkibi halinde belirtici öbekler:

ارکان حرب *erkān-i ḥarb* «l'état major» (mot à mot: «les piliers, les pierres angulaires de la guerre»);

دوسادت *der-i-sā'ādet* [2] «Constantinople» (mot à mot: porte de félicité);

مجلس عوامی *meclis-i umūmī* «assemblée nationale»;

[1] Müellif bunun yerine طب قانوني *tibb-i kānūnī* diyor. A.U.E.

[2] Kullanışta i vokali kullanılarak: *der-(.)-sā'ādet* denir. A.U.E.

مجلس میتوان *meclis-i meb'ūsan* «chambre des députés»;
 مجلس اعیان *meclis-i a'yan* «sénat»;
 حناب حق *cenāb-i ḥakk* «Dieu» (mot à mot : «la Majesté de Dieu»);
 حضرت علی *hazret-i 'Ali* «[la présence d'] [1] Ali» (hazreti Peygamber'in damadı);

عدم حافظه *'adəm-i hāfīza* «amnésie» (yunanca istilahlarda yokluk «privatif» bildiren *a*ının karşılığı olarak kullanılan ^{عَدْ}* kelimesi ile yapılmış epeyce çok miktarda ilmî kelimeler vardır);

غير قابل *gayr-i kābil* «impossible» (kabil olanın başkası ; ^{أُخْرٌ}* «autre» kelimesi lâtince yokluk bildiren *-in* edatına karşılıktır);

مسلم *gayr-i müslim* «non musulman» (müslüman olanın gayrı).

عرضحال *'arz-i hal* «requête» (ki bu kelime belki Arapçanın tesiriyle? *'arz-u hal* diye söylenir).

İHTAR. 1 — ^{حُسْنٌ}* *hüs-n* «beauté» ve ^{سُورَةٌ}* *sū'* «mal» kelimeleride aynı izafet terkibi teşekkülünde oldukları halde iyi, güzel «bon» ve kötü, fena «mauvais» sıfatları gibi kullanılarak bu izafet terkilerine birer sıfat terkibi manasını verirler :

مل. : *hüs-n-ü te'sir* ^{حسن تأثير} eyi tesir «bonne impression» (*tesir egiliği*, değil, A.U.E);
hüs-n-ü ḥatt ^{حسن خط} güzel yazı «calligraphie» (*yazı güzelliği* değil, A.U.E);
sū'-i-isti'mal ^{سوء استعمال} fena (fenaya) kullanış «abus» (*kullanış fenoliği* değil, A.U.E).

İHTAR. 2 — Bir takın hallerde ilk haddin sonundaki aralık vokal düşer.

مل. : *sadr-(.)-a'zam* ^{صدراعظم} (= *sadr-i-a'zam*) «le grand vizir» (mot à mot : le plus grand dignitaire de l'Etat).
 Yine ink.

كيل خرج *vekil-(.)-ħarc* «économe»;

1135. *i* vokali·yazında ilk haddin sonunda bir vokal bulunduğu zaman, yalnız o vakit görünür ki, bu son vokal ¹ *ā* veya ² *ū* ise ³ *ı* yile, ⁴ *e* veya ⁵ *a* ve ⁶ *i* ise ⁷ *ı* ile gösterilir. Şuna dikkat edilmeli ki bu gibi hallerde vokal becayışlerine bakmıyarak aralık vokal daima *i* gibi söylenir. Bundan başka koşa «hiatus» dan sakınmak için kelime-

[1] Müellif ^{حَذْرَفَ} *hazret* kelimesine (nezd, kat) karşılığı (huzur) manasını veriyor ise de, bu adeta Grandissime «ulu, yüce» gibi bir mfnonda olup izafet terkibi şeklinde bir sıfat terkibi olur ve (hazret, cenap) kelimeleriyle yapılan bu gibi izafet terkileri hep böyle bir sıfat terkibi mahiyetine sayılır. Şu halde bunları da biraz aşağıdaki (İhtar, 1) dekiler arasında koymak daha iyî görünüyor. A.U.E

nin sonundaki vokalden sonra gizli kapaklı «furtif» bir *y* (-*yi-*) getirilir (mk. § 116).

Ml.: جزای نقدی : *cezā-yi nağdî* «amende» (mot à mot: para ceza جزاً نقدی si «punition en espèce»);

چارشوى كېرىجى : *çarşu-yu k'ebîr* [büyük] çarşı «le grand marché» (Türkçede *çârşû* okunur ve terkipsiz iken *çarşı* gibi söylenir);

طبنة عاصمة : *matba'a-i-āmire* «imprimerie impériale»;

نائل قديم : *Nâ'ilî-i-kâdîm* «Nâ'ilî l'ancien» (XVII inci asrin bir Türk şairi).

Yukarıda verilen misaller sıfat terkibi halinde belirtici öbeklerdir. Fakat söylemeyece hacet yoktur ki, izafet terkibi halindeki belirtici öbeklerde de vaziyet yine aynıdır.

Ml.: دولت شورای دولت *şûrâ-yi devlet* «Conseil d'Etat»;

خزینه اوراق *hazine-i evrak* «archives»;

آمدى دیوان همايون *āmedi-i divân-i hümâyûn* divanı humayun âzası ki, divandan çıkan evraka oranın resmi mührünü koymağá memurdu. آمدجى «le Grand Référendaire».

(FARSÇA) SIFAT TERKİBİ HALİNDE BELİRTİCİ ÖBEKLERE DÂİR MÜTALÂALAR.

1136. Izafet terkiplerine dair daha yukarıda verilmiş olanlardan başka bir diyecek yoktur. Aksine sıfat terkipleri halindeki öbekler nazarîyesi daha bazı tamamlayıcı izahlara lüzum göstermektedir.

1137. *Farsça sıfat terkibinde sıfatın mutabakatı*. — Belirtik isim (mevsuf) ile sıfat hizmetini gören katmaçtan *her ikisi de* Arapça ise bunların cinsce mutabakat ettirilmeleri şarttır: (mevsuf olan) isim müennes cinsinden ise Arapça sıfat da müennes alâmeti olan -e (-a) yi alır (mk. § 195).

Ml.: دولت علیه *devlet-i 'âliye* Osmanlı imparatorluğu «l'Empire ottoman» (mot à mot: «la Haute Puissance»);

اراده سنبه *irâde-i senîye* «sirman ou iradeh du Sultan» (Umumi-

yetle ağızdan veya yazılı olarak çıkan her yüce istek «volonté illustre»;

وَقْتُ خَيْرٍ *vak'a-i hayriye* «1826 da yeniçeriliğin ortadan kaldırılması» (mot à mot: «l'événement bienfaisant» - hayatıx *vak'a*);

حُكُومَةٌ مُوقِّتَةٌ *hükümet-i muvakka* «gouvernement provisoire».

1138. Bir takim ifadeler de vardır ki, Arapça'nın tafsil isimleri «élatif» ile renk sıfatları ve bozuk şekillerine ait hususi kılıklarda görünürler (mk. Arapça gramerleri).

- Ml.: *cihet-i sūflā* «le côté inférieur» (*sūflā*, سفلَ ^{*} *esfel* in müennesi);
şerī'at-i garrā «la sainte loi du chéri» (*garrā*, غارَّ *agarr* «illustre, resplendissant» in müen.);
yed-i tūlā «bras (main) long; haute capacité» (*tūlā*, طولَ *atal* «très long» ün müen. A.U.E);
def'a-i-ülā «première fois; première édition» (*ülā*, أولَ *evvel* in müennesi. A.U.E).

1139. Türkçede bazan bir takim Farsça kelimelerin «-e/-i (-a, -e)» vokaliyle nişhayetlenen kelimelerini yanlış olarak müennes saymak suretiyle şu neviden galatlara da zastlanır.

- * *gāre-i-'ācile* «remède rapide, mesure urgente»;
** *nāme-i mergūbe* «lettre désirée»;
* *fes-hāne-i 'āmire* (Hereke'de) «la fabrique impériale de fez (à Héréké).

Bu ve buna benzer (*top-hāne-i 'āmire* «la grande Maîtrise de l'artillerie» vs.) gibi daha başka ifadeler örnek tutulmak yoluyadır ki, (bilbassa eski idare zamanında) devletin veya sarayın bütün müesseseleri için *şā' 'āmir* «prospère» sıfatının müennesi kullanılmak eibeti unumileşmiş bulunuyor.

- Ml.: *matbah-i-'āmire* [1] «مطبخ عاصي» *matbah* «cuisines impériales»;
[2] *istabl-i-'āmire* «écuries impériales» (ki hâlî «bu eserin nesri zâinârlarında» kullanılır).

1440. Kemiyetçe mutabakat. — Birinci had (Arapça veya Farsça usul ile) cemilenmiş ise Arapça sıfat kemiyetçe onunla mutabakat eder.

İsimlerin cemileri bazı hallerde sıfatların müennesleri ile mutabakat eder yolundaki Arapça gramer kaidesi Türkçe (ve Farsça) da genişletilerek böyle olan sıfatlara evvelce bahsi geçen müenneslik alâmeti *-e* (-a) getirilir.

[1] Müellif bunu *مطبخ* *matbak* (*matbak*)-i-'āmire diye kaydediyor. A.U.E

[2] Müellif bunu da Arapça *اسطبل* *istabl* imlâsiyle veriyor. A.U.E

Ml.: ممالک عیوبی memālik-i Osmāniye «l'Empire ottoman» mot à mot: les provinces ottoman» (*memālik* mükesser cemi; A.U.E.)

دول مظہری duvel-i mu'azzama «les grandes Puissances» (*duvel*: mükesser cemi A.U.E);

دین عویضی dūyūn-u umūmiye «la Dette publique» (Türkçede «les Dettes publiques») (*dūyūn*: mükesser cemi A.U.E);

مجرمین سیاسیه mücrimēn-i siyāsiye «criminels politiques» (*mücrimēn* sâlim müzekker cemi A.U.E);

خصوصات سودتahsīsāt-i mestūre «les fonds secrets» (*tahsīsāt*: sâlim müennes cemi A.U.E);

مہموں نجیب meb'üsān-i muḥtereme «les honorables Députés» (*meb'üsān*: farsça cemi A.U.E).

1141. Bununla beraber sıfat da hâzî kere bir mükesser (kırık) cemi şeklini alır (§ 217).

Ml.: دروات کرام zevāt-i kiram «les hauts personnages, les personnes honorables»; سلطان علیام selātin-i 'izam «les grands Sultans».

(Müzekker, müennes) sâlim (m.k. § 215) cemi alınası da nadirdir. (Salim müzekkerlerle):

Ml.: ائمہ راشدین چهل خلیفہ kulefā-yi rāshidin «les (quatre) Khalifes orthodoxes: Abou-Bekr, Omar, Osman, et Ali» [1].

ملائک ماکاریین melāik-i makarribin «les Archanges» mot à mot: «les anges rapprochés (du Seigneur)» [2].

IHTAR. — Birkaç ifadede sıfat tesniye «duel» olarak kullanılır:

Ml.: حرمین شریفین باریمین-i serīfeyn «les deux villes saintes: la Mecque et Médine» mot à mot: «les deux nobles enceintes sacrées» [3].

1142. Arapça aslı adet isimlerinin (m.k. § 505) mutabakatı de aynı surette olur. Onlar da sıfat sayıılır ve bu hâlinde Arap gramerinin gözettiği ayırlıklara bakmıyarak müennes sondalığı ilâye edilir (ve bunlar da daima haphazır ifadelerde olur):

Ml.: ترکیبی bitād-i selāse «les trois faubourgs de Constantinople»;

[1] Salıra müenneslerle olanları da vardır: ترکیبی cennāt-i 'āliyāt «les hautes paradis». A.U.E.

[2] غربی مسلمین gurebā-yi müslimîn «les indigents musulmans»;

غیری مسأله فقرا فقراي مبارک fukarā-yi sâbirin «les pauvres gens résignés» gibileri de bunlar-dandır. A.U.E.

[3] زاویتان متبادلن زاویتان zāvīyetān-i mātebādiletān «les deux angles alternes» gibileri de böyledir. A.U.E.

1° بک اوغلى - غلطة *Beyoğlu-Galata* «Péra-Galata»; 2° ایوب *Eyüp* «Eyoub»; 3° اسکدار *Ösküdar* «Sentari d'Asie»;

اھلەت-ى erba'a «les quatre humeurs» (بلى^۴ «tempéraments», eski tibba göre) ki şunlardır:

1° دم^{*} *dem* «le sang»; 2° سود^{*} *sevdâ* «L'humeur noire»; 3° زفرا^{*} *zafra* «la bile»; 4° بلغم^{*} *balgam* «le flegme»;

اوقات خمسه *evkât-i hamse* «les cinq temps (de la prière musulmane)» mk. Türkçe *bes vakit namaz*.

رسوم ست *rüsüm-u sitte* (Eski idarede) altı vergi «les six impôts (de l'ancien régime)».

1143. Türkçede oldukça kullanılan Arapça'nın rütbi adet isimleri (mk. § 450) alelâde Arapça sıfatlar gibi teşkil edilir.

Ml.: طبع اول *tabc-i evvel* «première édition»;

مُعَنِّي اول *ülâ*, mk. *def'a-i ülâ* «la première fois» § 1138);

عبد الحميد ثان *Abd-ül-hamîd-i sâni* «Abd-ul-Hamid II.»; ثانی *sâni*

مُعَنِّي ماده ثانی *madde-i sâniye* «article 2»;

باب ثالث *bâb-i sâlis* «chapitre III»; ثالث *sâlise*. A.U.E)

رایع فصل رابع *fasl-i râbi* «IVe section»; رابع *râbi*. A.U.E)

جزء خامس *cüz^۲-ü hâmis* «Ve fascicule», müennesi *hâmîse*. A.U.E);

سلطان محمد خان سادس *sułtan Mehmet hân-i sâdis* «le sultan Mehmet VI» ve bir de التیجی عاد *Altıncı Mehmet*, سادس (Sâdis) müennesi

sâdise. A.U.E) [1].

1144. Kullanışa girmiş yaygın galatlar. — Resmî lisanda bilbassa eski dilde geçen kûgatlere daha çok alâyi vermek için onlar çoğu zaman Fars usulü terkipler içinde kullanılır, hattâ bu terkiplerin ilk haddinde öz türkeden veya arapça veya farsçanın gayri yabancı bir dilden olan bir kelime için de aynı usulü riayet edilirdi.

Ml.: آغا مزبور *agâ-yı mezkûm* (*veya mezbûr veya mersûm*) «l'agha susdit» (mot à mot: «écrit»); *aga* kelimesi ve başka mevzular hakkında mk. § 1155 ve aşağıdıkları;

اوندی مذکور *efendi-i mezkûr* «l'effendi susmentionné»;

پاشا مشارکی *pâşâ-yı müşâr-ün-ileyh* «le pasha susindiqué»;

موئی الیه *elçî-i-mûmâ-ileyh* «l'Ambassadeur susdénommé»;

[1] تاسیع *sâbi*, *sâbi'a* (yedinci), تاسین *sâmin*, *sâminâ* (sekizinci), تاسیه *sâmine* (sekizinci), تاسی، *tâsi'a* (dokuzuncu), عشره *'âşir*, *'âşire* (onuncu), vs. de böyledir. A.U.E

ستجاق شریف *sancak-i şerif* «le noble étandard» (Peygamber'in eski sarayda saklı olan bayrığı);
 حاکان خاتم *ḥākān-mahlā'* «le Sultan déposé» [1];
 گلخانه *kışla-i hümāyun* «la caserne impériale» (mot à mot: *mübārek* «auguste»);
 بلکچی *beglikçi-i-divān-i-hümāyun* «Chef de bureau du Divan impérial»;
 اردوان هایون *ordū-yu-hümāyun* «l'armée impériale»;
 موزه هایون *müze-i-hümāyun* «le Musée Impérial (İstanbul'da);
 گوچه کورچه قارچه هایون *Konya gūherçele fabrika-i hümāyun-u* «la fabrique impériale de salpêtre à Qonya»;
 ڈسپون عالی *kəmisiyən-u-āli* «la haute commission»;
 بانک عثمانی *bank-i-ōsmāni* «la Banque ottomane» [3] (ki *Osmānī*, *Banka-sı* da denir; muk. § 1134, İhtar 2).

İHTAR. — Bu galatların böyle meşhur olarak kullanıldığı, resmi dile girmiş olan birçok öz türkçe kelimelerin (daha Mogul devrinde) farsçaya geçmiş olmalarıyla kolayca izah edilebilir bir şeydir; öyle ki farsçalaşmış olan bu kelimeler tekrar türkçeye alınırken adeta öteki öz farsçalar gibi sayıldığında göre böyle uusurlar) havi olan fars usulü terkipler de galat olmayı hakikatte kaideye uygun olmak gerektir.

1145. Bir ismin birçok belirtkenleri olursa bunlar birbiri ardınca getirilerek aralarına bir *i* vokali konulup hepsi birleştirilir. Aynı zamanda iki sıfattan fazlasını kullanmaktan da geri durulur.

MI.: دولت علیہ عثمانی *devlet-i-'alīyye-i-ōsmāniye* «L'Empire ottoman»;
 جزائر بحر سیند *cezā'ir-i-bahr-i-sefid* «les îles de l'Archipel»;
 ذات حضرت شهر باری *zāt-i-hazret-i-şehriyārī* «Sa Majesté Impériale» (mot à mot: «la personne de la présence [Majesté] impériale»);
 مهندس خانه بری هایون *mühendis-hāne-i-berī -i-hümāyun* «Ecole Impériale de Génie (de terre)»;
 فاطح تانی مصر غازی سلطان سلیمان سلطان ثان *fātiḥ-i-sānī-i-Miṣr, gāzi sultān Selim hān-Sālis* «le second conquérant de l'Egypte; S. M. le sultan Selim III» [4].

[1] *ḥākān* kelimesi türkçe aslinden olmakla beraber arapçaya da geçmiş olduğu için bu misaller arasında girmemeli idi. A.U.E

[2] Bu kelimenin aslı eski Türkçede yine yazıcı mânasında *bütikçi* olacak. A.U.E

[3] Bütün bu misallerin sıra tertibinde tarafımızdan ufak bir tadiħât yapılmıştır. A.U.E

[4] Bu bir «apposition» olduğuna göre Fransızca'ya tercümesi şu yolda olmalı idi: «S. M. le sultan Selim III, second conquérant de l'Egypte». A.U.E

1146. — Bir metinde Arapça bir ibare bulunursa bu bir tek kelime diye sayılırak, yukarıda zikri geçen kaidelere göre Farsça bir belirtken öbeğinin ikinci haddi gibi kullanılabilir.

Ml.: دُولَتْ عَلَيْهِ devlet-i 'aliyye-'i (dāmet ilā īhīr-ed-devrān) *مِنْ إِسْتِكْبَالِ* *m̄ istikbāl-i* «l'avenir de l'Empire ottoman (puisse-t-il durer jusqu'à la fin des temps)» [1].

Bu misalde de görüldüğü üzere böyle yapılan bir belirtken öeği sonuçluk «désinentiel» lâhikalar alabilir.

1147. Fars nahvine göre yapılmış belirtken öbekler şüphesiz ki alelâde isimlerin aldığı aynı lâhikaları alabilirler.

Ml.: تَصْوِيرُ اِنْكَارِهِ Tasvîr-i-eskâr-da «dans (le journal) *Tasvîr-i-eskîgar* (keli. keli.: fikirlerin anlatılışı);

طرف عَجَزَانِ مَدْن taraf-i-'acizâne-m-den «de ma part (humble)» [m̄k. عَاجِزٍ لَّهِ 'aciz-leri «votre serviteur»; 'aciz «faible, sans pouvoir»].

1148. Mürekkep «complex» belirtken öbeklerde Türk ve Fars nahivleri üzere yapılmış çeşitli iki terkibi çoğu zaman kaynaştırmak gibi bir kolaylık da vardır ki bu, kelâmin epeyce hafiflemesine yardım eder.

Ml.: عَاصِرَةِ الْمُحْتَلِفِينَ (anāsır-i-muhtâlîfe)-niñ (tezâd-i-menâfi-) -i «le conflit des intérêts des diverses populations (de l'Empire ottoman)»;

جُوْطَلَكَ درْجَةِ اهْمِيَّةٍ وَوَخَامِيَّةٍ bu nota-niñ (decece-i-ehemmiyet ve vahâmet)-i «le degré d'importance et de gravité de cette note (diplomatique)»;

ارْدُونَكَ ضَابِطَانِ هَيْلَتْ محترمَهُسَى (ordu-nuñ zâbitan) (hey'et-i muhtereme)-si [2] «le corps honorable des Officiers de l'armé».

1149. كَهْ gayr, بعض ba'z, بَلْ hayl gibi pek az miktarda birkaç kelime Fars nahvine göre yapılan izaset terkiplerinde izaset i si álarak:

... كَهْ gayr-i ... (كَهْ : gayr-i-mes'ül; A.U.E)

[1] Müellif bunda yanlıyor. Bu da metinlerde araya giren Türkçe dua ve beddua makâmındaki ibareler gibi mutarîza cümlesi olup izaset değildir: Babam - Allah rahmet eylesin - çok söylerdi.. gibi. Şu halde misal şöyle olacak: devlet-i 'aliyye-dāmet ilā īhīr-ed-devrān (deveran değil) - m̄ istikbāl-i; A.U.E

[2] Bu da Ordu-nun zabitân-i(niñ)-hey'et-i muhtereme-si yerindedir. A.U.E

... *ba'z-i* ... (بعض : بعض کردن) *ba'z-i-k'erre*; A.U.E)

... *hayl-i* ... (خیل : خیل دادن) *hayl-i-def'a*; A.U.E)

Gibi kullanıla kullanıla Farsça'nın bu izaset i leri Türkçenin abengine uydurulmuş ve o kelimelelere kaynaştırılmış olmak suretiyle yeni Türkçe sıfatlar meydana gelmiştir ki, bunlar Türk nahvine göre yapılmış terkiplerde kullanılabilirler;

gayr-i iş «autre affaire»;

ba'z-i g'ece «certain nuit»;

hayl-i para «beaucoup d'argent».

Bu hâdigenin tamamıyla farkına varmış görünümeyeen (meselâ *hayl-i* kelimesindeki *i* yi mücerret isimlere getirilmiş Farsça bir lâhiha gibi görüyorlar) Türk tasfiyeçiler *ba'z-i* şeklini umumiyetle hatalı saymakta ve bunun بعض *ba'z* suretiinde yazılmasını tavsiye etmektedirler (*gayr-i iş* ve *hayl-i* imlâları ise berkesge kabul edilmiş bulunuyor).

II^{inci} KİTAP.

BEYANLI ATIF ÖBEKLERİ.

1150. Yanaşık «en apposition» ve kaynaşık «mezci» iki veya daha çok isimden yapılmış öbeklere beyanlı atif (atif beyan) terkibi «groupe appositionnel» adını veriyoruz [1].

Mı.: سلطان محمد sultân Mêmêt «le Sultan Mehemet».

Türkçede bu öbekler belirtici öbeklerden şu ayırdımlarla ayrılırlar.

1° Bir tertip içinde bulunan hadler bazı halterde ihtiyara göre yer değiştirebilir;

2° Öbeğin bütününe ait olacak lâhikaların daha kolayca gelip katılmalarına müsait olur;

3° *Her zaman bir şahsi ve onun vasfini* bildirir (de hiçbir zaman bir eşyayı bildirmez). Nitekim Fransızca'da (bayağı bir atif olan) «l'aigle, oiseau de proie» (yani: kartal [o] yırtıcı kuş A.U.E) tabiri Türkçenin (yırtıcı kuş olan kartal) suretindeki edebî kelâmlı (=yerindelik) «péripherase» ifadesine muadil olur.

Fransızca'nın «le Mont Athos» (yani Athos [adlı] dağ A.U.E) Türkçede *Aynaroz dağ-i* «Mont d'Athos (Άγιον Όρος) gibi bir izafet ilgisine muadil olur; bak. § 1117 [2].

1151. Türkçede atif beyan terkipleri en az iki haddi havi olup bunların biri bir *has isim* (bazan da bir şahıs zamiri) olur, ötekisi ise çok kere, adı söylenilen şahsin resmi veya içtimai mevkii, hal ve keyfiyetini bildirir.

[1] Buna eskiden (atif-i beyan terkibi) veya (mezci terkip) deniliirdi. Şimdi (ünvan grubu) diyorlar. Fransızca'ya göre birinci had *has isim* olup ikinci had onu tafsif eden bir sıfat rolünü yaparak hepse birden bir yanaşık, kaynaşık öbek «groupe appositionnel» vücude getirir. Arap tabirince ikinci had «atıflanan» birinci had «kendisine bir şeyin atıflandığı» kelimedir. Atif beyan tabiri atif-i tefsir «hendiadys» ile karıştırılmamalı ki, esasen onun da bu habiste ayrı yeri olmak gerektir. A.U.E

[2] Fransız grammaterleri (M. Sudre) Türkçenin *azalet* terkibine muadil olan «la ville de Constantinople» vs.. gibi ifadeleri (bayanlı atif) diye sayıyorlar. J.-D.

Mİ.: مimar Sinan «l'architecte Sinan» (Süleymaniye camii'ni yapan, IVe asırın meşhur Türk mîmâri);

برادرك قورقود birâder-iñ Korkud «ton frère Qorqoud», veya

برادرك Korkud, birader-iñ «Qorqoud, ton frère»;

آدمي ابيش adam-i Ibiş «son homme (du nom d') Ibich»;

خليله هارون (هرون) الرشيد Halîfe Hârûn-er-Reşîd «le khalife Haroun-er-Rechid»;

قرال اوں دوردنجى لۇقى қıral on-dördüncü Lui [1] «le roi Louis XIV»;

قرالىچە وېتۇرىغا қıralice Viktorya «la reine Victoria»;

رېئىس جۇور مۇسىپ پۇانقارە reis-i-cumhûr Môsyô Puankare «M. Poincaré, Président de la République»;

إمبراطور ایکنجه نیقولا ایکنجه Imparator ikinci Nikoşa «l'empereur Nicolas II»;

پاپا انونچو پی «le pape Pie X»;

شیخ الاسلام چمال الدین افندى seyh-ül-islâm Cemâl-ed-din (Efendi) «le cheikh-ul-islâm Djemal-ed-din (Efendi)»;

استانبول و توابع روم بطریق یواکیم افندى İstambûl ve tevâbi'î rum pat-riğ-i Yoakim Efendi «le patriarche grec de Constantinople et de ses dépendances «Joachim» («le Patriarche œcuménique de l'église grecque - orthodoxe»);

مالیه ناظری توفيق باك mâliye nâzir-i Tevfik Bey «Tevfik Bey, ministre des finances»;

قسطمونى ولايى والىسى اينى پاشا Kastamonu vilâyet-i vâli-si Enis Paşa «le gouverneur général de Kastamouni, Enis Pacha» [2].

[1, 1] Müellif bunları «لويس» sureti'nde veriyor. A.U.E.

[2] Bütün bu misallerde birinci hadler izafet terkipleri olup, bunlar kendilerinden sonra gelen ve ikinci hadleri teşkil eden has isimlere sıfat olurlar. Zaten bütün izafet terkipleri kendilerinden sonra gelen (isterse her nevi eins ismi de olsun) kelimenin sıfatı rolünde bulunurlar: Güzelim babar (= güzelim olan babar).. o eânim çiçekler (= o eânim (gibi) olan çiçekler).. kardeşin Turgut (= kardeşin olan Turgut).. dayısı Doğan bey (= dayısı olan Doğan bey).. dünya güzeli bir insan (dünya güzeli olan bir insan).. kanarya sarısı bir kumaş (kanarya sarısı renginde olan bir kumaş) vs.

Su halde bütün bu misaller ve daha bunun gibileri nihayet birer sıfat terkibidirler. (-dik le ve -yecek le yapılmış mazi ve istikbal zamanlı mastaların izafetleri de kendilerinden sonraki isimlere sıfat olurlar ise de, böylelerine ayrı bir adla «sila siygası» derler; Bildigim memlekет; okuyaçığın kitap vs.. gibi).

Fakat daha aşağıdaki misallerde olduğu gibi (biz Osmanlılar, ben fakir, siz büçeler,

Şu aşağıdaki misallerde ferdler bir şahıs zamiriyle ve onun vasifile gösterilmiştir:

كُوْرَلِي زاده فؤاد استانبول دارالفنون «تُورك اديبى تارىخى» معاٰفى : «آكار اسلامىه موعلیه : *biz Osmanlı-ları «nous (autres) Ottomans»;*

كُوْرَلِي زاده فؤاد *ben fakir «mon humble personne» (mot à mot: «moi, pauvre»).*

1152. Daha yukarılarda verilmiş olan misallerden de anlaşılacağı üzere vasif gösteren kelime bir memuriyet, bir resmi rütbe veya bir meslek ismi olduğu zaman (besbelli bir belirtken sayılmaya mütemayil olması yüzünden olacak) âdet üzere has isimden evvel getirilir; fakat meselâ imzalarda bazan bunun aksi olan bir tertibe de riyet edilir [1].

مٌلِيٰيِّه زاده فؤاد استانبول دارالفنون «تُورك اديبى تارىخى» معاٰفى : «آكار اسلامىه موعلیه : *Köprülü zâde Memet Fuad, İstambol dâr-ül-fünunu «Türk edebiyât-ı târih-i» muallim-i, «äsâr-ı İslâmîye ve millîye tedâkîk en-cümen-i» kâtib-i umûmi-si «Keüproulu Zadeh Mehemed Fouad, professeur d'histoire de la littérature turque à l'Université de Costantinople, secrétaire général de la Société d'études musulmanes et nationales».*

1153. Öbeğin bülününe ait olan sonuçluk lâhikalar umumiyetle öbek sonunda yer alır.

مٌلِيٰيِّه زاده فؤاد *mâliye nâzır-ı Tevfik Bey-e* «au ministre des finances, Tevfik Bey»;

سُلَطَان بايزيد بولى سنجاغى شهزاده يازوز سليمان اوغلى سلطان خانه وحدى 'Bolu sancak-ı'n-ı şehzâde Yavuz Selim (ki, daha sonra 1.inci Selim oldu) -ının oğlu Süleyman han-a verdi «le Sultan Bayazit II. donna le district de Bolou à Soliman Khan, fils du prince impérial Yavuz Selim» (plus tard Selim 1.er);

كُوْرَلِي زاده فؤاد دستگیر اوشى : *ben fakir-e destgîr ol-du «il prêta secours à moi, malheureux».*

1154. Bunnula beraber bazı hallerde ifadeye daha aydınlatıcı vermek için lâhikanın öbekteki her ikisi had sonunda olarak tekrarlandığı da olur.

مٌلِيٰيِّه زاده فؤاد *mâliye nâzır-ı'n-a, Tevfik Bey-e* [1] (§ 1153 teki misalle aynı inâname);

[1] Bu, yalnız imzalara kişili bir şey değildir. Bak bu haptaki mütalâamız için § 1151, haşiyec 2. A.U.E

sen zavallı) terkipleri (biz olan Osmânlılar, ben olan fakir, siz olan büçareler, sen olan zavallı) demek olmayıp, (Osmânlılar olan biz, fakir olan ben, büçareler olan siz, zavallı olan sen) demektir ki asıl söyleleri yani mevsufları evvel sıfatları sonra gelentleri atf ibeyandır (Fransızca'da olduğu gibi). Nitelik yukardaki misallerde aynı tertibe girebileler hakiki atf-i beyan olabilirler: Korkud, biraderim... Tevfik bey, maliye naziri... İbiş, sizin beyin adamı vs.. (Mk. § 1102). A.U.E

بِنْ عَمَّا لِبْرُوكِ الْكَارِي
biz-im Osmanlı-ler-in esk'är-i «les idées de nous (autres)»
Ottomans» [1].

1155. Tazim lâkapları. — Bir hâs isim (veya bir vasif ismi) ve oua katılı bir tazim lâkabi ile teşkil edilen hususi neviden beyanlı atıf öbekleri de vardır (ki bunlar Avrupada kullanılmakta olan zadegânlık ünvanlarıyle hemen hemen aynı rolü görürler).

Her zaman hâs isim (veya vasif bildiren isim) den sonra gelen bu ünvanları bir listesini şurada veriyoruz.

1156. ىلپاشا «pacha».

Bu ünvan büyük zabitlere, generallere ve vezir payesinde olan mülkiye memurlarına verilir. Belli başlı eşrafa da başlı edilir.

Ml.: ایل پاشا Ahmet Vefik Paşa;

مُدراخَم پاشا Sadr-(i)-az-zom Paşa.

HİTAP. — Paşa ünvanı Osmanlı tarihinin ilk zamanlarında padişahların büyük oğullarına (ki bu da daha ileride verilecek olan iştirakî pekişirir mahiyettedir) ve pek nadir olarak da büyük yararlıklarla ün almış şahsiyetlere verilir idi (bk. HAMMER, I, 210, iştirak hariç).

Pasa kelimesi besbelli ایل baş «en chef, chef, tête» ile کی a'a veya آ (mk. § 63) «büyük kardeş» ten yapılmadır [2].

Bu kelimenin başka şekilleri de ایل başا ve ایل بے‌سہ dir. Bulardan ایل başا Viguier (s. 218) e göre «basit askerler» e verilen bir çeşidi olup, ایل بے‌سہ ise bazı mahalledeki eşrafa, ileri gelenlere hâlâ verilir bir ünvandır.

Ml.: اولیا چایا! اولیا چایا! bire Evliyā Çelebi! bire Evliyā بے‌سہ. A.U.E (Evliya Çelebi Seyahatnamesi-V. 216).

(başa ve beše kelimelerindeki vokaller abengi bakımından sınıf değiştirme meselesi için bk. § 139).

Suna dikkat edilmeli ki bu kelimeler tamamiyle کی اگر (bk. § 1159) gibi ayar surette kullanılmaktadır. Yine mk. ىل kelimesi altındaki *Salâhi*.

1157. ایل bey «bey».

Bu ünvanı resmi olarak hak edenler şunlardır: Askerî kaymakamlar, miralaylar,

[1] Bulardaki hadler yerlerini değiştirerek asıl beyanlı atıf şeklini alabilirler:

Tevfik Bey-e, mâliye nâzir-i-mâ;

Osmanlı-ler-in, biz-im efkâr-i-miz, vs. A.U.E

[2] Müellisin bu iştirakî yerinde görünmekle beraber biz bu kelime için söyle düşüneniz: Türkçede bugün meselâ (isten başka) gibi kelimelerde mûrekkep zarf diye kullandığımız (...) den başka daki ایل baş-ka kelimesi, aslında baş-ka(k olun bir sıfatdır ki, sondaki k düşünüs bulunuyor. Bu (müstakil) manasında olup, meselâ işden başka = işten müstakil (olarak) demektir. Bulgaristan Türkleri bunun bir çeşidi olan başdak i, Rumeli Türkleri de başka bir çeşidi olan başlaç i kollarılar, başına başlaç, kıçıma bayruk (başına müstakil, kıçına amir) derler.

Şu halde bizece başa (paşa) kelimesi evvelki k sida düşmüş bulunan ve «müstakil» demek olan bir sıfat olur. Eski Osmanlı imparatorluğu parçalarından olan memleketlerde hâlâ bu lâkap oralardaki devlet büyüklerine veriliyor. A.U.E

padişahın yaveri harpleri ve (sâniye payesiinden bâlâ rütbesine kadar olan) mülkiye memurları. Fakat yaygın kullanımı göre bütün zabitlere ve memurlara ve umumiyetle okur yazar ve hal ve vakti yerinde olan herkese de verilir.

Ml.: مل نمیک نمال بے Nâmîk Kemâl Bey (XIXuncu asırın tanınmış bir muharriri); اگابے agâbey (küçük kardeşlerin büyük kardeşlere verdiği isim).

İHTAR. 1 — *bey* ünvanı eskiden kabile reislerine ve sonraları bazı eyalet valilerine de verilirdi [1].

Ml.: Eflak bey-i «le prince de Valachie».

Osmanlı imparatorluğunu kuran Osman de sultân lakabını almazdan evvel bizzat bu *bey* ünvanıyla anılırdı [1].

İHTAR. 2 — Oyun (iskambil) kağıtlarının *bir-li* «as» de dediklerine Türkçede *bey* [2] derler. (Aucher'e göre luna tek ve kör da desilir).

1158. گاٹی efendi.

Bu lakap bugün Fransızca'nın «monsieur» ünvanına muadildir. Her meslekten olan erkeklerle ve sonra başka incinleklerdeki müslümanların erkeklerine de bu ünvan verilir.

[1, 1] Lehçelerimizde *beg* söylenen bu kelime dilimizde «sert, kuvvetli» mânâsına olan pek kelimesinin aslı ve çeşidi gibi görünüyor. Kabileleri hüküm ve nüfuzları altında tutan bu vasıftaki reislerin bu ünvanı alması da tabii olsa gerek.

Bundan başka lehçemizde bu ünvan münevver ailelerde karının kocasına gerek hitap ederken gerek giyabında «koca» mânâsıyla kullandığı bir kelimedir: «*bey daha gelmedi, bizini beg, beg azıcık bakır misin*» gibi.

Bu kelime Osmanlı imparatorluğundan ayrılan Suriye, Filistin, Irak gibi memleketlerde yine bir ünvan olarak fakat soyadlarından evvel olmak üzere kullanıyor: Suphi Bey, Elkuyvetli.

Tunus halkın reislerine de bu ünvanlar verilir: Tuus Beyi Almed Hamâde.. vs.

Çağataycada *beg* şeklinde olan bu kelime (emîr, hâkim, serdar, sahib, mutasarrîf, kîbar) gibi mânalarda olup, *bige*, *bîgce*, *bîget* kelimeleri de bundan türemiş; ve *bey* kârısı veya kadın *bey* mânâsına müennes olarak tipki (Han-ım) gibi *bîg-üm* müennesi de teşkil edilmiştir.

Şimdî *dere begi* dedığımız mürekkep kelime ise aslında, (tureye göre sayılı *bey*) mânâsıyla *türe begi* veya *türeme beg* olsa gerek. A.U.E

[2] Muhtelif oyun (iskambil) kâğıtlarının isimleri söyledir (bu oyunlara *k'âşat oyunu*, veya *iskambil* derler. *papas* «christian rabbi» rumca: ö ñâzâç veya: ö ñâzplâç = roi (kiral);

kız «fille» = fr. dame (kadın).

fanti (İtalyanca *fante*, mk. rumca ö spântîç). Buna *bacak* ve *oğlan* da derler = fr. *Valeť* (= uşak).

On isimler ve ondan aşağı kıymetlerde olanlar, sayı isimlerinin sonuna -li lâhikası (§ 522 ve aşağısı) getirilmekle yapılır. *sekiz-li*, *dokuz-lı*, *on-lı*, vs..

Kupa käse, Rumca: i zoñtu; mk. İtalyanca *coppe* (tarots), fr. «coupe»; fr. cœur (= yürek).

Orya Sicilyaca *oro* (ki aslı *oro* == altın), belki Rumca vasıtasıyla; mk. İspanyolca

Mİ.: عازى افندى *Arif efendi*; اوھانس افندى *Ohanes efendi* (ermenice: Jean, karşılığı); يانى افندى *Yani efendi* (rumca: Jean, karşılığı).

Bir de şöylelerinde kullanılır:

peder efendi «Monsieur (votre) père»;
birâder efendi «Monsieur (votre) frère».

Bununla beraber akrabalık bildiren kelime mülkiyet (izafet) zamiriyle beraber ise *efendi* kelimesi evvel gelir.

efendi peder-iñiz (*birâder-iñiz*) nasıl-dir? «comment va Monsieur votre père (frère)?»

bey, paşa üvanlarında da böyledir: *bey baba-m* «mon père»;

paşa peder-iñiz «votre père (le pacha), ve sonra *peder bey* vs.. denir. Müstesna olarak şu vardır: *ağa beg-im* «mon frère aîné».

Avrupalılar ise daima has isimlerden *evvel* getirilmek üzere *müsü* «monsieur» denir. (Müdü Antovan A.O.E.). Halk bu unkalnda bazan *ışık şelebi* (bk. daha ilerde § 1161) kelimesini de kullanır.

Bir de *efendi* şehzadelerin resmi üvanıdır.

Mİ.: وحید الدین Efendi (Şimdiki VIinci sultan Mehmed'in tahta oturmasından evvelki ismi).

Türkiyede (ki şehir halkından olan) karı ve kocalar karşılıklı olarak birbirine *efendim* derler.

İHTAR. — *efendi* üvanı (ki Rumca ἀφέντης *aféndi/s*) suretinde olup bu da bize «authentique» [1] de görülen αὐθέντης yerindedir. eskiden eli kalem tutanlara tabsis edilmiştir.

Mİ.: دیوان افسندي *dîvan efendi-si* «secrétaire du divan».

odos ki şimal İtalyancasının *danari* (tarots) sine muadildir. Fransızcası: «deniers». = fr. *Carreau* (= dinarı).

sinek «mouche» veya *ispati* sicilyaca *spati* den, Rumca: τό σπαθί, m.k. şimal İtalyanca *spade* (tarots), ki fr. «épée» kılıç demektir. Aucher: *haç* «croix» = fr. trèfle (= yonca).

(kara) maça, Sicilyaca *mazzi* (ki aslı *mazze* «masse», massue: külçe, top ki şimal İtalyanca'da *bastoni* (tarots) ye muadil = fr. bâton, yani baston fr. = pique (= mızrak).

(Sicilya lehçesine dair olan malumat bize Catania Üniversitesi profesörü M. Luigi Sarrento tarafından verilmiştir).

Bir de *satranç* oyunu «jeu d'échecs» deki *taş* «pièces» lerin isimlerini görelim:

** *şah* «roi»; ** *ferz* «reine»; *fil* «clou»; *at* «cavalier»; veya * *feres* «cavale»; ↗ * *ruh* (Arap efsanesindeki kuş); *paynak* «pion»; * *mat* «Matz»; *kış* «échec»; *ruh etmek* «croquer». = Kaleyi şahın yanına koyup şahı da kalenin öbir tarafından geçirmek.

Tavla (İtalyanca *tavola reale*, m.k. Fransızca'da eskiden «tables») oyunu «le jeu de trielrac» da alttan zıhların isimleri için bak. Meninski Grameri (*Institutiones...* Vienne, 1756, s. 85). J. D.

[1] M.K. Jean PSICHARI, *Efendi, Mélanges Havel*; Paris, 1908. J. D.

1159. *ئەگە، اگا /l/ «agha».*

Bu ağa ünvanı (binbaşı dahil olmak üzere o rütbeye kadar olan) okuma yazması bulunmayan askerlere veriliirdi. İstanbulda (bilhassa kadınlarca) evin halkını çağırırmakta kullanılır. Bazı vilâyetlerde nüfuzlu ailelerin âzası bu ünvanı taşır.

Ml.: *ئەگە بەشىر اگا*.

İHTAR. — *ئەگە* kelimesi (büyük kardeş) «frère ainé» mânasiudadır [2]. Eski multâkiyet hükümeti zamanında saraydaki kılıç ashabının ve hadim ağalarının ünvanı idi. Yeniçeri milis askerinin başına da bu ünvan veriliirdi:

يېڭىچىرى يېنىچىرى اگا-سى «l'agha des Janissaires».

1160. *خان han* «khan».

Bu ünvan Türk resmi hayatımda sultan için kullanılır:

Ml.: *سلطان مەمەت خان* *Sultân Memet han*.

İHTAR. — Bazı kurt kabile reisleri tarafından da kullanılan bu ünvan Mogol ve Türk - Tatar kavimlerince her zaman hükümdânlığa bağlı idi.

Ml.: *قىزىق كۈرمىخان* «le khan de Crimée».

Bu kelime *kağan*, *kaan*, *xäkän* (*häkän*) ünvanlarıyla akrabadır. Ölkök *häkän* Osmanlı teşrifatında hâlâ kullanıyor: *häkän-i mahlü* «le souverain déposé» [3].

1161. *چەلەپىز celebi*.

Bu ünvan bugün artık kullanılmamakta olup yalnız Konya da oturan Mevlevi (Mevlâna tarikatine mensup olanları) reislerine ve onların evlat ve ahfadına verilir.

Ml.: *ۋەلەپىز* *Veled Çelebi* [4].

[1] Lehçelerde *ağa* ve Rumelide *ago* da derler: *Hasan ago*, *Agobey* gibi; *ağa* kelimesi yükselmek mânâsına *ağmak* mastarından *ağ-ak* (yüce, yüksek, âlı) mânasında türeme bir sıfat olup sondaki *كى* sı aşınarak düşmüş görünüyor.

Ykl. *ag-ut* (yüksek, yüce)? İâkabını: *Alp-agut* (Alp ağa), *Ur-agut* (kadın ağa). *or*, *ur* (nesil) münnes bildiren çeşitli bir kök olsa gerek: *urgoç* (Çiğ.) kadın, dişi.. *uragut* kelimesi *uravut* çeşidiyle de olup, nihayet *arvat* ve aktarım «metathèse» ile *avrat* kelimesini vermiştir ki, buu Arapça çiplaklık mânâsına «avret» kelimesinden türetmek yersiz ve mânâsızdır. (Bk. müellifi notlarına § 1164, başyeler). Bk. s. 770 de Müellifi notları. A.U.E

[2] M.K. Quatremère (RACHID-ED-DIN, *Mogollar Tarihi*, *l'Histoire des Mongols* s. 98, not 70) de *ئەگە* kelimesine dair notu. J. D.

[3] M.K. Agni eser, s. 10 ve aşağısı notları. Yine m.k. BÖHTLINGK, s. 82 ve aşağısı. J. D.

[4] (Türk dili) adlı henüz basılmış büyük bir Türk lûgâtinden maada dile ait daha başka eserleri de olan bu Türk bilgini *Izbudak* soyadıyla *Veled Izbudak* diye anılmakta olup, hâlâ Türk Dil Kurumu uzmanlarındandır. A.U.E

İHTAR. — (İşteki şüpeli olan) [1] bu kelime eskiden hemen de *efendi* âyârında ve onun gibi bir tazim mânâsında kullanılırdı.

Mİ.: *سُلَيْمَانْ Çelebi* (Peygamberin doğum ve ölümüne dair meşhur bir manzum eseri: *Mealud'u* yazan).

Sifat olarak kullanıldığı zaman «zarif, hal ve etvarı kibar, edep ve terbiyesi yerinde» mânalarını verir (mk. § 1158).

1162. *فُلَهَانِم*.

Bu ünvan Fransızca'nın «madame» kelimesine muadildir. Daha kibar ve tazimkâr davraスマk için bundan sonra *efendi* kelimesi de getirilebilir.

Mİ.: *(فُلَهَانِم)* *Hâlide Edib Hanım (Efendi)* [2].

İHTAR. — *فُلَهَانِم* kelimesi *فُلَهَان* kelimesinin müennesi hizmetini görüyordu. (Nasıl ki *بِكْرِي* *begim* de *بِكْر* *beg* kelimesinin müennesi idi). Mk. *Ingrim* (Uig. I, s. 48).

Vine mk. *فُلَهَانِم* ünvanını ki, bu Anadolu'nun bazı yerlerinde Türk kadınlarla叫我 kullanılır. (MOHAMMED DJINGUIZ *Les Titres en Turquie* [yani Türkiye'de ünvanlar] *Revue du Monde Musulman*, 1907 octobre, s. 249). Bu ünvan *Bûrh. Kat.* tercumesinde de (s. 117, l. 9) zikredilmektedir.

1163. *فُلَهَانِ سُلَطَانْ سُلَطَانِي*.

Âl-i Osman nesibinden olan kadınlara tazim ünvanı olarak kullanılır «princesse, sultane».

Mİ.: *فُلَهَانِ سُلَطَانِي* *sultane* «la sultane Valideh» (tahtta oturan padışahın annesi lakabı).

İHTAR. — Aynı üوانın Osmanlı padışahlarını «sultan» bildirir bir kelime olduğu malûmdur. Bu mânasiyle has ismin evveline getirilir (*sultan Selim* gibi) [3] ve bu sebeple bir tazim (veya hanedanlık) ünvanı değil de padışahın asıl kendi vazifesi, makamı diye sayılmak icap eder.

1164. *فُلَهَانِ կադِن* (daha eski şekli: *فُلَهَانِ հաւَان*) [4].

Bu kelimenin tazim mânâsıyla kullanıldığı ancak saray muhitine münhasır kalmıştır. Alelâde kullanışta daha ziyade dişi ehlini bildirmeye yarar (mk. § 194).

[1] M. Smirnof ve M. Melioranski Rus Arkeoloji cemiyetinin *Zapiski* (muhtîra)larında (t. XV ve XVIII) epeyce uzun makaleler yazmışlardır. J. D.

Bize bu kelime hristiyanların İsa'yı temsil eden *salîbî* Türkler arasında yayan Nasturi papaslarıyla doğmuştur. Türkler bu din misyonerlerinin belki kendilerine (*salîbî* = salibe, İsa'ya mensup) dediklerine bakarak bu kelimeyi *Çelebi*'ye çevirmiştir. Nitelikini *salîbî* de Allah mânâsına *çalab* yapmış olacaklardır. A.U.E.

[2] Değerli Türk romançısı, hâlâ İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı profesörü. A.U.E.

[3] *Cem sultân*, *Dede sultân* gibi müstesna kullanışlar da var. A.U.E.

[4] Müellif bunu *فُلَهَانِ* inlâsiyle veriyor. Bu kelimenin aslı *կաւան* dur ki *կ>ի* değişimiyle *կաւան* olduktan sonra arapçalayılarak vokalleri uzatılmış görünüyor. (Şeikat göstermek) mânâsındaki *կուծու-մակ* (D. L. T., II, 249) mastanının aslı maddesiyle veya (erkeğe) *կաւան* demek olan *կաւ-սն* kelimesiyle ilgili olsa gerek. A.U.E.

ML.: انجی قادن *asçı kadın* «la cuisinière» (*asçı kartı* yerine).

İHTAR. 1 — Fransızca «femme» kelimesinin Türkçe'de iki türlü karşılığı var: *şah kari* ve *şah kadın*.

Bunlardan birincisi 1° (*cumumiyetle erkek* in ziddi olarak) *cumumiyetle kadın* mânâsını vermek için kullanılır (*karı* kısmı *erkekten* daha zayıftır *«la femme est plus faible que l'homme»*, gibi).

2° «Evlî bir kadını, birinin zeveçesini» bildirmek için kullanılır.

filan-in karı-sı «la femme d'un tel».

Fakat bu cinsin herhangi birinden veya bir çoğundan bahsedileceği zaman (kaba sayılan *kart* [1] kelimesi kullanılmayıp) *kadın* kelimesi kullanılır.

Türk - Mogol halkında hanedan soyundan olan prenseslere *خاتون hâtun* denirdi. Bazı hallerde *kadın* kelimesi hakiki bir sıfat olarak kullanılabilir: (Bir hastahanedeki) *kadın hasta-lar* «les malades du sexe féminin» (dans un hôpital)».

Türkler Rum kadınlarına *عجمي kokona* derler; mk. Yunanca *xoxôva*, *xoxôva* (İPLİTS, t. II; CIHAC, s. 649; MIKLOSICH, s. 98). Bulgarca *KOKONA*. Miklosich'e göre menşei katiyetle bilinmeyen bu kelime, Rumlar ve Türkler tarafından romence «Kibar kizcağız, kibar genç kadın, kibar kadın, hanım, kadın» mânalarındaki *cocoâna* kelimeinden alınmıştır. (Mk. aynı dildeki *cocon*, *coconat* kelimelerini.)

Türkler Yahudi kadınlara *bolicâ* ismini verirler. (مُجْرِي SAMİ BEY), *bulisa* KERESTEDJIAN, s. 113), *bulitsa* (RONZEVILLE, s. 269).

[1] Bu kelime aslında *kart* (RADLOFF, II, s. 198) veya *koca* gibi ihtiyar «vieux» mânâsında (RADLOFF, II, s. 167) idi. Sonraları (belki harem tesiriyle zevecenin adını söylemekten çekinilerek kaşık düşmanı, köroğlu, vs... gibi tabirlere ilâve suretiyle ve «bizim ihtiyar» diye diye. A.U.E) gitgide «ihtiyar (kadın)» mânâsında bir hususiyet almış, ve bilhassa (eski Osmanlıca'da): *ķâricik* tasgîr şekliyle kullanılmıştır. *kartı* yi «evli kadın, erkeğin eşi» mânâsına götürün mâna gelişimine müvazi olarak *koca* kelimesi de «eve, karının eşi» «mari» mânâsını almıştır. (Bizee *koca* bu mânasiyle (kucaklamak, korumak) mânâsında *kuc-mak* dandır ki, *kuc-a(k* (son k düşmüş olacak) «merd, hâmi» demektir. Bk. *koçak* (mert, cesur, kahraman, metin, cömert vs..., A.U.E).

Şimdiki Osmanlıcada «ihtiyar kadın» mânâındaki *koca kartı* ve *kartı* ile *koca* mânândaki *kartı koca* yi bununla karıştırmamalı. Mk. *kocamaç* ve *kartı-mak* mastarları (§ 849, 2° ve § 948 İhtar. 1, birinci misal) Mk. eski Osmanlıca'daki şu misali: *فوجه خاتون bir kartı hâtun kişi* «bir ihtiyar kadın kimse» (VAMBÉRY, Alt Osm., s. 45, I. 16). Yine bk. § 978'in son misali.

Türkçe (islâmi kabulden sonra) kadını ifade edecek bir isim bulmakta biraz mütereddit bir halde etrafı yoklamış görünüyor.

Eski Osmanlı lehcesinde (asıl ar, edep ve haya «chonte» mânâsında) *اوړت** *avret* denirdi. Bu kelime arapçada namaz müddetince örtülü kalması icap eden vücut kısımlarını ifade ederdi (ki bu daha geniş bir mâna ile Latinçenin *pudenda* kelimesine muadildir). Erkekte *avret* (edep yeri) göbeğinin altından dizlerine kadar olan mahal, kadında ise, çehre, el ayası ve ayaklarından mada bütün vücudu dudur.

Avret kelimesi dışı ebli mânasına sehir dilinden tamamıyla uzaklaşarak yetiri *kartı* ve *kadın* a bırakmıştır; köylüler arasında *avrut* veya (kendisinden sonra bir vokal geldiği zaman *avrud* suretiinde elan kullanılır. Azerice'de *avrud* (acaba bir *métathèse* mi?

Rumca'da aynı manada olarak şatoğlu kelimesini veren Miklosich'e göre bu kelime teyze, hala «tante» manasındaki Türkçe *baba* [1] dan alınma olacak (bu vesile ile şunu da kaydetmeli ki Balkanlılar - Bulgarlar, Sirplar, Arnavutlar - Türk kadınlara *baba* derler). «Kerestedian» a göre bu kelime İbranice'dir, fakat bu müellif tarafından ortaya konulan istikaklar çoğu zaman rastgele seylerdir.

Bu mesele bizce de karanlık görünüyor. Biz kendimiz Suriye Musevileri arasında Bolisa kelimesinin kadın has ismi olarak kullanıldığını kaydetmiş bulunuyoruz.

İHTAR. 2 — Eski tarzda giyinen yerli Ermeni kadınlardan ifade etmek için *dudu* [2] kelimesi kullanılır (Osmanlıca'da artık *ışlı bibi* ve *sılı bânu* (hanım manasıyle) kullanılmıyor.

1165. Su aşağıdaki kelimelerde tüzim lâkapları olarak kullanılır.

» dede [3] (nesil manası büyük baba «grand-père»): derviş, bilhassa döner derviş; Meylevi:

Mİ.: İBBET Galip dede (Şeyh Galib de denir; A.U.E — XVIII. yüzyılın meşhur bir şairi).

baba (asıl mânası, bildiğimiz: «père»).

Bektaşı dervişlerine ve kalenderlere söylenir.

Mı.: ~~U. K.~~ geyik-lü baba (Orhan devrinde meşhur bir derviş).

خواجہ *hoca* (Farsça'da : *hoçce* [4] A.U.E.).

Bu kelime şu mânâlara gelir: 1° dînî bir vasif ve mahiyeti üzerine alan kiônseler «les clercs» ki bunlara içine üfürükçüler, faleci, reñileci gibi bakıcılar da girer).

[1] Türkçede bu mənada bir kelimeye rastlamadık? A.U.E

[2] Bu kelime **جُنْ** imlâsiyle de görülür. Belki aslı *tutu*(*k* (bir yere kapılmış, bir yere bağlı veya örtülü, mestüre :), A.U.E

[3] *dadi* kelimesinin bir çeşidi gibi görüyor; *tadı* tabiat, huy, itiyat (itiyat veren mürebbi?) manasındadır. Leheçemizde *tadanmak* bir şeye alışmak, itiyat etmek. A.U.E

[4] Farsça'da (yaşlı; büyük; aziz) mânalarına da geldiğine göre bu kelime Türkçeden o dile geçmiş görünüyor. A.U.E

Bk., daha ilerideki izahlata).

Asıl Türkçe kelime *uragut*, *urau* «femme» dir. (Çağatayca ve Uygurca'da, bakınız Radloff, I, s. 1652. Lâhika için mukayese «alp-agut» Radloff, I, s. 430); şüphesiz bu, (Çağatayca) *urgaçı* (Kirgizeca) *urgası* ile yakınlık gösterir. (Radloff, I, s. 1666; GUIGANOF Gramm. s. 19) (≡ müennes, dişi mânalarına).

uragut kelimesi Osmanlıca'da ~~zəjər~~ imlâsiyle daha XVinci asırda vardı. Bibl., Nat. yazmaları A.F.T. 87, yaprak V° 14 ve müteaddit yerler (No. 86 yazına yaprak V° 14 deki aynı ibarede: ~~zəjər~~ var. Mümkündür ki *əvəret* (*Azeret arvad*) kelimesi halk iştikaklılığı neticesinde *uragutun* yerine kalmış olsun.

Karaman lehgesinde dişehli dörler (bakınız § 1117, İbtar).

Kocalı kadın «femelle mariée, épouse» manasında (familie, harem, zevce) ve daha tekellüf ve tazim ile (41*)⁴ halile de denildiği olur. Hıristiyan ve bilhassa Avrupalıların kadınları için *madama* kelimesi kullanılır, *filān-in madama-st* «la femme d'un tel». J.D.

2° Ummiyetle dini (îlmiye) ve lâ dînî târisatla meşgul olanlar «professeurs». Bazen da (hes isimden sonra) tâzim lakabı olarak kullanılır.

Ml.: نصر الدین حربی *Nasr-ed-Din Hoca* (veya نصر الدین حربی *Hoca Nasr-ed-Din*).

Çarşılı *cavus «chiaoux»*.

Sâni mülâzim ile on başı arasındaki küçük zabıt *«sous-officier»*.

Ml.: عبد الله حارش *Abd-ullah çavuş* (1854 te Silistre muharebesinde ün alan eski bir çavuş).

Eski Osmanlı devrinde çavuşlar sarayın emirber = kömükçi «huissier»leri idi. (Tafsîlât için bk. Barbier de Meynard'in *Dictionnaire*'ine).

استاد *usta* (Farsça: *ustād*'dan) [1] sanatçı, işçi takımlında baş *«maître»*.

Ml.: مهندس *marangoz Şâ'ban usta* «(maître) Chaban, le menuisier».

الخاتمة *kalfa* (Arapça'da : birinci yerine geçen «remplaçant» mânâsında : *خاتمة halife den*) : (bir konakta) vazifesî olan kadın ve hizmetçi veya خاتمة *başayık* [2] denen (gönüllü) cariye.

Bu kelime, erkeklerdeki *ağa* (§ 1159) kelimesine karşılıktır; duyarlı ustalarına ve eski mekteplerde hoca, yamaklarına da bu adı verirler.

Ml.: *sevki-ezâ'at kalfa* (cariyelere çoğu zaman böyle Farsça şâirane isimler koyarlardı) neşe artıran : «qui augmente la gaieté». A.U.E.

* رئیس *reis* (asıl mânası : baş olan «chef» : (eski Osmanlıcada) geminin kaptanı; bugün : gönüllü tulumbaçalar başı).

Ml.: دایری *Piri reis* «Kânûni Sultan Süleyman devrinin meşhur getmecisi».

گلپروقانی *kaptanı*.

(Eski Osmanlıcada) daha yüksek rütbeli bahriye zabıtı. (eskiden Farsça izâyet terkîplerinde *kapudân* suretinde kullanılmıştı : گلپروقانی *kapudân-i deryâ* A.U.E).

اےفندی *ebe* (belki *efendi* kelimesinin kısaltılmışı; inik, *efendi-m* yerine *ebe-m*) [3] : İzmir havâlisinde اےزگ *zegbek* [4] dedikleri eenkçi insanlar.

دایری *dayı* «cananın erkek kardeşi».

[1] Bu kelime de Türkçe'den Farsça'ya geçmiştir. Türkçe'de *uz* (usta, maharetli) kökünden. A.U.E

[2] Bu kelime 'sanıldığı gibi Arapça «Halk edilenler» mânâsındaki «خاله»tan değil Türkçe *yaş-a-mak* gibi (teşkil edilen *kul-a-mak* == (kul, köle etmek) ten *kaş-a-ğuk* (kul edilmiş) mânâsına bir sıfatın aşatılışı olsa gerek; lâk *u* nun *a* ya ve iki vokal arasındaki *ğ* nin *y* ye çevrilmesiyle.. Dilimizde «ğuk» lâhikalı kelimeler az olmakla heraber yine vardır: Dalkavuk gibi (= *talķı-ğuk* : D.L.T *talķı-mak* iş bozmak, ayıp etmek'den). A.U.E

[3] Bunun *e/fendi* nin kısaltılmış olması bizee biraz şüpheli. Bu, *ége*, *ebe* ve *haitâ-ece*, *ede* gibi (akilli, satyelli, *reis*) mânâsına gelen kelimelerin bir çeşidi olsa gerek. A.U.E

[4] Bu kelime (hareketleri çabuk ve hafif kimse) mânâsına olan *saybir*, ve *zaybaş* (Yozgat) ile ilgili görünüyor. A.U.E

Bunun daha eski şekli *عکس tayyag* (*Baber Nâme*), m.k. Altayen *tay*, *tayi* [1].

Bu kelime yeniçerilerde teklişiz bir lakap gibi kullanılmıştı: *Memet Dayı* (m.k. [2] *kaba dayı* «matamor» ki Suriye atapçasma: *'abday* suretinde geçmiştir). Sonra yeniçi reislerine, gemi kaptanlarına, Berberiye memleketteri (Cezair, Tunus) *oacakları* reislerine bu isim verilmiş ve nihayet Cezairde hükümet edenlere de *عکس Dâyi* denilmiştir (ki bunlara *Paşa Ünvanı* da veriliyordu).

ML.: مصطفى داي داي داي، غروند جزاير غرب Mustafa Dayı, Vâli-i-Mahrûse-i-Cezâir-i-Garb «Le Dey Moustafa, Gouverneur d'Alger la bien gardée», Hicri 1115 tarihli bir imza. (Cezayir, n° 1649 yazmaları, yap. 55).

1166. Şuraya kadar mütalâa ettiğimiz (tazim lâkablı) öbeklerin hadleri arasında hiçbir lâhiha -giremez.

Söyle bazı ünvandalar da vardır ki ap aşıkâr tâzim mahiyetinde lâkaplar olmakla beraber has isimden evvel gelirler.

حاجي *haci* (müennesi *حاجي hacce*) din gayretiyle Mekkeyi ziyarete giden;

حاجي *haci* (din gayretiyle) Kudüs-ü şerifi «Jérusalem» i ziyarete giden;

سید *seyyid* (müennesi سید seyyide, cemi سادات sadat) peygamber neslinden olan;

شيخ *seyhî* Arapların reisi ve her dini tarikatın reisi;

مولى (مولا) *molla* ilmiyeden olan diyânet ehli;

حافظ *hâfiz* (müennesi: حافظ hâfiza) Kur'anı ezbere biley;

داماد *dâmad* padığının kızını tutan.

1167. Aynı üvandaki bir takım kimselerin adı ard arda söylendiği zaman bu üvvan yalnız bir defa ve cemi alâmetini almış olarak en son isimden sonra getirilir. (M.k. Fransızca'da kelimelerin yerleri bizdeki gibi olmamakla beraber «Messieurs un tel et un tel» gibilerini).

ML.: اسد رفت حکمت بکار (اسدیارلار) Esad, Rîfat, Hikmet bey-ler (efendi-ler ağa-ları);

حربیه ناظری و بحریه ناظری باشان Harbiye nâzır-ı ve bahriye nâzır-ı paşa-ları «Messieurs les Ministres de la Guerre et de la Marine».

[1] *teyze* (ananın kız kardeşi ki erkek kardeşi olan dayıya müvâzidir) = *tay + eza dayı + hemşire*. A.U.E

[2] Müellif bunu Şemseddin Sami Bey'e uyarak *sahte yiğit* manasında «matamore» ile tercüme ediyorsa da bunun asıl manası «gerçekten yiğit» demektir. A.U.E

A Y R I M · III.

CÜMLE ÖBEKLERİ.

1168. Cümle öbekleri az çok sarahatlı bir surette bir *hüküm* «jugement» ifade etmeğe yarar. Bunun neticesi olarak da cümlede mantıkî unsurlar olmak üzere bir yüklet (müsnedi ileyh «sujet») ve bir yüklem (müsned «prédicat») bulunur.

Biz cümle öbeklerini iki nevi olarak ayıriyoruz:

1° Asıl *cümleler* «proposition» ki, bunlarda bir *bağımsız* (müslakî «indépendant» veya *temel* esas «principal») ve (bunlardan daha nadir olarak) bir *uyruk* (lâbi, tali, fer'i «subordonné») hüküm bulunur.

Bunların (hem mantıkça hem gramerce) yüklemi, daima şahıslı bir *fiil siygası* veya bir isim ile gösterilmiş bulunur.

Ml.: او باندی او ev yan-di'la maison a brûlé» (bağımsız hükümlü [1]; او قرمزdır ev kırmızı(-dir) «la maison est rouge» (bağımsız hükümlü) [2];

چوپان اوک چوپان çoban bil-irki ev yan-di (ev kırmızı-dir) «de berger sait que la maison a brûlé (que la maison est rouge)» (uyruk hükümlü).

2° *Cümlemsi* «quasi - proposition» öbekler ki, *uyruk* bir hüküm-gizlerler. Bunun (mantıkî) yüklemi, daima *fiilin* bir *isimcil siygası* ile gösterilir.

Ml.: چوپان اوک چوپان çoban ev-in yan-dığ-in-i bil-ir «le berger sait que la maison a brûlé» [3].

[1, 2] Birinci misalde *yüklem* şahıslı bir *fiil siygası*dır. Böyle olan cümlelere «*fiil cümlesi*» derler ki yükletine *fail* adı verilir. İkinci misalde yüklem bir isim (*sıfat*)dır. Böyle olan cümlelere «*isim cümlesi*» derler ki yüklem bunda *haber* «attribut» adını ve yüklet de *müpvedə* adını alır. Şu halde yüklet (=müsnedin ileyh) hem *fiil* cümlesindeki *fail*i, hem isim cümlesindeki *müpvedə*yi birden anlatan bir tabirdir. Yüklem (=müsned) ise: hem *fiil* cümlesindeki *fiili*, hem isim cümlesindeki *haberi* birden anlatan bir tabirdir. Cümlelerin her ikisinde de *fiil* veya isim halinde bir kelime olan yüklem ile yüklet arasında bir yüklenec, yükletiş *isnad* var. A.U.E

[3] Fikrinizce çoban bilir ki ev yandı ile, çoban evin yandığını bilir misalleri şekilde ayrı iseler de mânaca aynıdır. Birincisinde *ki* ev yandı uyruk cümlesi, çoban

İnce BÖLÜM. — CÜMLE.

1169. Görüldüğü üzere Türkçede cümle, bağımsız cümle öbeklerinin ve bazan uyruk cümle öbeklerinin her zaman büründükleri şékindir.

Bunun neticesi olarak şunları ayırdetmek gerektir: 1° Bağımsız veya ana (temel) cümleler, 2° Uyruk cümleler.

Aşağıdaki bendlerde yalnız birincilerden (bağımsız veya temel cümlelerden) bahsedilecek ve böylece ortaya konulacak kaideler uyruk cümlelere de şamil olup onlara da tatbik edilebilecektir. Ancak uyruk cümlelere dair hususi mülâhazalar daha ileride (§ 1209 ve aşağısı) verilecektir.

İnce BAHIS — Cümleinin hadleri.

1170. Cümleinin hadleri şunlardır:

- 1° Yüklem «le prédicat» (= cümlein esas unsuru);
- 2° Yükle «le sujet»;
- 3° Tümleç - mef'üler «les compléments - régimes» (dolaysız «direct», dolaylı «indirect», ve duramlı (veya kuramlık) «circonstanciel»);
- 4° Arizi «incident» veya belirtken hadler;
 - a. Väsit (na'at) «épithète»;
 - b. Belirtici tümleç «comp. déterminatif».

1171. Yukarıda yazılı muhtelif hadlerden her birine ait olup kendilerini alelade olarak temsil edebilen kelime kısımlarını gösterir bir şemayı da ayrıca burada veriyoruz.

- 1° Yüklem: Fiil cümlelerinde fiilin şahıslı siygalari; İsim cümlelerinde isimler (ve bazan da fiilin isimci siygalari).
- 2° Yükle: Alemler «substantifs» ve fiilin alemlik siygalari.
- 3° Tümlecler:
 - a. Dolaysız ve dolaylı tümleç: Alemler ve fiilin alemlik siygalari.
 - b. Duramlik tümleç: Katmaclar (zarf) ve fiilin katmaçılık siygalari; bir katmaç (zarf) haletine konulmuş alemler, ve fiilin alemlik siygalari.
- 4° Arizi hadler:
 - a. Väsit «épithète»: Sıfatlar ve fiilin sıfatlık siygalari.
 - b. Belirtici (tayin edici) tümleç: Alemler ve fiilin alemlik siygalari.

bilir aslı cümlesinin dolaysız mef'ülü olduğu gibi, ikincisinde de *evin yandığını*, uyruk cümlesi yine *çoban bilir* ana cümlesinin dolaysız mef'ülüdür. Birinci *ki* li şékil Türk dilinin sintaksına yabaneı olan Farsça'dan geçmiştir. İkinci şékil ise Türkün kendi sintaksi mabsulidür. Müellif bizce *yandığı* suretiindeki siygayı aynı zamanda izafet balını alan tiilden yapımla bir isim siygası olduğu için şékle bakarak ayırmış oluyor. A.U.E

I. CÜMLENİN ESAS UNSURU = YÜKLEM.

(= *müsned*).

1172. Yüklem cümlenin esas unsuru olmak sıfatıyla onun sonunda gelir. Bu kaide daha yukarılarda (§ 1063) kurulmuş olan umumî prensibin neticesidir. Bu kaidenin yalnız şu haller hariç, hiçbir müstesnasi yoktur.

1° Nazım dilinde:

Ml.: *بَكْلَرْ جِيچِكْ آچِلَقْ إِبْجُونْ اِبْسَامِيْ* : *bekle-r çiçek aç-ıł-mak için iblisām-ıñ-i* TEVFİK FİKRET «la fleur attend pour s'ouvrir, ton sourire».

2° Birkaç söylence «dicton» de:

نَاقْلِ إِلَى بَلْدَكْ رُوْسَانِكْ بُولَانِيْ *nakl ile bil-diñ [1] Bursa-niñ bol-luğ-un-u* «c'est (seulement) par oui - dire que tu as eu. [1] connaissance de l'abondance de Brousse».

3° Umumiyetle ifadekâr konuşmada:

Ml.: *كَلْبَرْ سُورْ دَعْمَى* *bir su ver bañ-a* (veya düzcesi *سُورْ دَعْمَى* *baña bir su ver*) [2] «donne-moi un (verre d') eau».

1173. *Yüklem in mahiyeti. Isim ve fiil cümleleri.* — Yüklem bir isim veya bir fiil olabilir (meselâ *ev kırmızı* daki gibi).

Yüklem isim ise o cümleye isim cümlesi (isimcil cümle «proposition nominale» denir:

Ml.: *كَلْبَرْ أَللَّاهُ كَرِيمٌ* *Allah (est) généreux* [3].

Yüklem (şahîh siygada) bir fiil ise (meselâ *ev yandı* gibi) o cümleye fiil cümlesi (fiilcil cümle «proposition verbale») derler,

Ml.: *فَلَمَّا يَلْبَسُ الْكِيلَقَ كِنْ-и-نِ-ى* *k'es-me-z* (Atasözü) «de sabre ne coupe pas sa gaine» (= pr. les loups ne se mangent pas entre eux».

[1, 1] Bu kelime *bil-dik* okunacağına göre Fransızcaası «nous avons eu» olmalı. A.U.E

[2] Bu düz kitap sintaksına göre düşünülmüştür. Yoksa halkın çevrim «imversion»lu konuşmasında yerler hep değişktir. Bir de müellifin «bir su bana ver» tertibi doğru olmadığı için biz onu düzelttik. A.U.E

[3] Fiil rolünü görecek olan zamîrlar böylelerinde hep takdir edilerek hazfedilir: *ben hasta...*, *annem yataktadır...* *o keyfinde...*, *vs...* (mütekellim ve muhâtap zamîrlerinin harfi yalnız bu muzarı siygasına mahsusdur. Gaipte ise her siygada hazfedilir. A.U.E

A. İSİM CÜMLELERİ

1174. İsim cümlesinin yüklemi bir isim (bilhassa bir sıfat) veya fiil-den yapılmış bir isim siygası (fiilin isimcil şekli) olabilir. İsimin ardından bir koşaç «copule» [1] gelebilir veya gelemez. Bu isim insırafı «décliné» veya bir edatla birlikte olabilir.

Şurada yüklenen isim cümlelerinde olanlarına birkaç misal veriyoruz:

1° Yüklem bir sıfat olur (ki en ziyade bu halde görünür).

Ml.: استارى وزنلى قال astar-i yüz-ün-den paha-li (söylence) «l'envers en est plus cher que l'endroit» (dicton).

اسلامك شرعاً يشدّر islām-iñ şart-i bes-dir «les conditions (c'est-à-dire : les prescriptions fondamentales) de l'Islam sont cinq».

2° Bir alem (isim) olur:

Ml.: رائت ذمت اصلدر berā'et-i-zimmet asıl-dir «(ceza hukukunda esas bir kaide ki, her isnad bir ispat ister, hükmüne varır) «l'innocence est de principe».

ظافونك قانادى كېنىڭ آغزىدۇr kapı-niñ kanad-i kese-niñ ağz-i-dir (Atasözü ki, sokağa çok çıkan çok para harcar, demektir) «le battant de la porte, (c') est l'ouverture de la bourse»;

او دەدر ev-de-dir «il est à la maison»;

اناڭ hasta-mı «ta mère est elle malade?»

3° Bir zamir olur.

Ml.: بىلەمدىم bu şapka ben-im-dir «ce chapeau est à moi»;

بىسى سىك اپتىن hep-si sen-iñ için «tout cela, c'est pour toi» (ardınca bir ilgiç «postposition» gelen zamir).

4° Bir zarf (katmaç) olur:

Ml.: بىرا دەدر bura-da-dir «il est ici».

İHTAR. — Yüklem ilk zamanlarda fiilden yapılmış bir isim siygasıyla de olabiliyordu, fakat bütün bu siygalar (bu cümleler) git gide şahısi siygalar olmakta karar kaldı (bk. § 1257 ve 625).

1175. koşaç «la copule». — Fransızca'dakinden farklı olarak koşacın

söylenmesi Türkçenin isim cümlelerinde mecburi değildir. Muzaride ihtiyacı olur:

Mİ.: مَنْ دَدِهِ بَنْ دَدِهِ كِيمْ بَنْ دَادِهِ : بو آن کیم سَنْ دَدِهِ بَنْ دَدِهِ ; *sen dede, ben dede; bu at-i kim timar ed-e* (Atasözü) «tu (es un vénérable) derviche, je suis (un vénérable) derviche; qui (donc) pansera ce cheval» (proverbe; m.k. § 646, sonlarında).

Bununla beraber birinci ve ikinci şahıslar da hemen daima kullanılır.

Mİ.: مَنْ حَسْنَتْ (ج.) (ben) *hasta-y* im «je suis malade»;
مان حَسْنَتْ (سـنـ) (sen) *hak-siz-sin* «tu es dans ton tort» mot à mot:
«tu es sans droit».

İHTAR. — Bu halinde (*yüklet «suject» olan*) zamir lüzumsuz kalır ve hazfedilebilir (m.k. § 1127).

1176. Üçüncü şahıs (gaip) de koşaç (-dir ve cem'i: -dir-ler) in kullanılması yazı dilinde konuşına ditinden daha ziyad ederdir.

Mİ.: الله كَرِيم (در) *Allah kerim(-dir)* «Allah est généreux» [1].

Mİ.: نَكَّاهَ هُوَ يَوْمَهُ رَبِّيْلَى كُورَّوبَ كَرِيمَ كَلَّاهَ جَانِي اجْسِنْدَنْ دِيلَرَكَنْ اوْلَ جَاكَكَنْ نَأْغَاهَ bir leğlek hava güz-ün-de bir yılan-i g'ötür-üb g'ec-er-ken (*yılan-dir*) can-i acı-sın-dan dep-ele-n-ir-ken ol çan-ıñ bir-i-sin-e dok-un-ur dāhi (*çanıdır*) öt-er A.U.E «tout à coup, une cigogne vient à passer dans le ciel tenant un serpent» (mot à mot: sur la face du ciel portant un serpent et en passant» A.U.E). Le serpent (mot à mot: «c'est justement le serpent que» A.U.E), toucha à l'une de ces cloches. La cloche (mot à mot: «et justement la cloche. A.U.E» résonna» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 58 V°).

bir kışāmet (şamata)-dir kopar «ce fut un bruhaha indicible»;

bir ta'kib-dir başla-r «alors commence une véritable poursuite»;

zaval-l-i-nun gönl-ün-de bir yangın bir ateş-dir gid-igor «dans le cœur du malheureux c'est un véritable incendie».

kahve-hane-ler-de bir ejderhā söz-ü-dür gid-igor «dans tous les cafés on ne parle que de ce monstre» (HOS. RAHMI).

Yine m.k. *oğlan ne yap-sın bir sey-dir ol-du* «que voulez-vous que fasse ce garçon? Ce qui est arrivé est arrivé» (KUNOS, Osm. tör., s. 46).

Yine siziniz bu gramerde başka bir misal: (§ 1338, a 2):

[1] Eski Osmanlıca'da olduğu gibi şimdiki Türkiye' lehçesinde de -dir (hal veya tahkiyeli muzarı siygasında) çoğu zaman tekit «explétif» rolüyle kullanılır. (Başka siygalarda da kullanıldığı müellifin sonradan verdiği mazı siygalı misalde de görülmüyor. A.U.E)

1177. Aksine öteki siygalarda cevher fiili «verbe substantif» mecburi kullanılır:

Ml.: *يوردون اعن gorgun i-mış* «il est (veya: il était) fatigué, paraît-il»;

اوچل مساط اوله جن ogł-um zabit ol-acak «mon fils sera officier».

Son misalde olduğu üzere öteki Türkçe fiillerden hiçbir suretle ayırtı gayrısı olmayan ol-mak fiilinden yapılmış siyalar meselesine gelince, bunların bulunduğu cümleyi isim cümlesi değil de fiil cümlesi saymak mümkündür [1].

1178. Söylemeye lüzum yoktur ki koşaç umumiyetle cevher fiili gibi cümlenin sonunda bulunur.

1179. Fransızca'da olduğunun aksine olarak isim cümlesiinde yüklem vazifesini gören isim, yüklete göre mantıkî olarak cemi olmak gereği zaman bile, müfret olarak kahr (Mk. § 1185, İhtar).

Ml.: *بوغاز ایچک مظاہرلاری جوق کوزل Boğaz-iç-i-niñ manzara-lar-i çok güzel* «les vues du Bosphore (sont) fort belles».

1180. *İsim cümlelerinde yükleme katılan -ler tâhiķası.* — Şu söylediğimiz kaide-nin aksine olarak eski dilde yüklem vazifesini gören isimden sonra cemi tâhiķası kullanılır olduğuna dair misaller verilektedir.

Ml.: *زیرا بیر-بیرنے متعادلدر zirā bir-birin-e mütezad-lar-dir* (İarsça *Bârhân-i Kâti* tercümesinden) «cear ils sont contraires l'un l'autre»;

هئ بگلار بخکاره خانلار hey beg-ler biz hünk'är-a hā'in-ler-iz (A.U.E) (*Asik Paşa zâde tarîh-i*, s. 120) «hêl les bœufs nous trahissons le souverain»;

بىز زاغىلار و ئەقىزلىرىز biz zayif-lar ve 'âciz-ler-üz (A.U.E) «nous sommes faibles et sans forces» (1426 yılı yazmaları, yap. 27);

ساز كافىلر سىز كاپىلار bil-üñ-ki siz k'äfir-ler-süz (Aynı eser, yap. 152).

Bugün de koşaçın cemini kullanmakla: *mütezad-dir-lar* suretiinde aynı unsurlar elde edilir (ink. § 1176), fakat koşaç ceminin sırası o sıra değildir.

[1] olmak mastarı gündük bir fiil olan *imek* mastarında eksik kalan istikbal siygaları vazifesini de gördükten başka, başlı başına tam bir fiildir; fakat *imek* gibi o da yordumesi bir fiil olup yalnız başlarına kullanılamaz. O da kendisinden evvel bir isim (sifat, zannî) alır, ve bu baktından o da *imek* fiili gibi koşaç rolünde olup isim cümlesini teşkil eder. Buunu fiil cümlesi saymak mâna rolüne bakmayıp şekle aldanmak olur fikrine dayız. A.U.E

1181. — Muhtelif fiil temelerini havi basit siyaların üçünde şahis (gaib) sonuclarındaki tenevvü (§ 623 İhtar) şununla izah edilir, ki şahisli siyalar ilkin fiilden yapılma isim siyalarından ibaret yüklemeleri olan isim cümleleri idi.

Nasıl ki *o* *gid-ecek* veya koşaklı *o* *gid-ecek-dir* cümleşi ilkin (*o* gitmesi gerekli kimsedir) «*il est celui qui doit partir*» suretinde bir isim cümleşi iken («*sifir*» sonuçlu) *gidecek* (ve *-dir* sonuçlu) *gid-ecek-dir* «*il partira*» siyalarını doğurmus bulunuyor (ki bu, niyetli istikbal olan bir basit siyanın müfret gaibidir).

Orolar *on-lar gid-ecek-dir* cümleşi, ilkin (onlar gitmeleri gerekli kimselelerdir) «*ils sont ceux qui doivent partir*» suretinde 1179 uneu bende göre teşkil edilmiş olup (sonuları «*sifir*» ve *-dir* olmak üzere) aynı siyaların cemi gaip yerine kullanılmıştır (cemi halinde bir faili olmak şartıyla) mümkün kılımıştır: *gid-ecek-(dir)* «*(ils) partiront*».

Öte taraftan *on-lar gid-ecek-ler* «§ 1180» ve (koşaklı olarak) *on-sar gid-ecek-ler-dir* veya (cemi halinde koşaklı olarak § 1176) *on-lar gid-ecek-dir-ler* cümleleri *-ler*, *-ler-dir* veya *-dir-ler* suretindeki sonuçları meydana getirmiştir ki, niyetli istikbalin cemi gaibi için bu, her şekil imkânını veriyor.

Mürekkep siygalarda *-ler* lâhiğası (*i)di*, (*i)se*, (*i)mış den evvel de gelebilir. Yine *değil-(i)di-ler* denildiği gibi *değil-ler-di* «*ils n'étaient pas*» da denilir.*

1182. Bu geçen sergileyiş bize şu iki müşahedeyi yapmamıza yol açmaktadır:

1° Cemi lâhiğası Türkçe'deki isim cümleisinin yüklemesinde (*dir* sonucu ne kadar degilse *o* da o kadar) esaslı bir unsur değildir;

2° Onun böyle bir cümlede belirli bir yeri olmayıp *dir* in bazan evveline bazan sonuna getirilir (Mk. § 196).

1183. Cemi lâhiğası, 1180 inci bendde gösterilen yapılamalara örneksenim «*analogie*» yoluyle bazan da değişmez edatlardan sonra getirilir.

MI.: الْيَوْمَ قُوبَانْ وَ كُرَمْ، عَوْمَاً قَبْلِكَ تَأْذَنْ شَاهِينْ كَرَابِيْ كَدَمْ قَبْلِكَ وَ دَرْزِيْ كَلَّكَرْلَهْ خَارِيْهْ آنَدَامْ
elyeüm Kuban ve Kırım-da umümen kabâ'il-i tâtâr Şâhîn Giray-i 'adem-i kabul, ve Rusya 'asker-i-yile muhârebe-ye ikdâm üzere-ler-dir (A.O.E)
actuellement dans la province de Kouban et en Crimée, toutes les tribus tatares sont sur le point de refuser de reconnaître (le khan) Chahin Guéraï et de commencer la guerre avec les armées russes» (Cevdet Paşa'nın *târikhe* geçirilmiş olan XVIIIinci asra ait bir vesikadan alınma).

Burada *ler* lâhiğası, *üzere* edalı (Mk. § 897) ardınca gelmiştir.

Su aşağıdaki kelâmlarda (tazim ve nezaket için olan) cemi lâhiğası ineffulün fih sonundan hemen sonra gelir (Mk. § 1358, sonunda).

efendi-ler ev-de-ler mi? «ces Messieurs sont - ils à la maison?»;

evet bura-da-ler «oui, ils sont ici?»;

nece-de-ler? «où sont - ils?».

Yine Mk. şu ifadeyi:

hayır ev-de değil-ler (veya: *ev-de yok-ler*) «non, ils ne sont pas à la maison».

(Eski Osmanlıca'da) nezaket için olan bir cemi lâhikasına başka bir mîsal:

عَلَيْكُمْ حَسَنَةٌ وَخُوشِلُوْسْزْ egü-ler ve hoş-lar-mi-siz «votre santé est - elle bonne?» (MENINSKI, Inst., s. 4).

Şu aşağıdaki ifade tarzı ise besbelli Osmanlıca'ya hâs bir şey görünümüyor:

خَرَشْ كَارِبَتْكَلَّا يَعْرَفْ hoş gel-di-niz-lär (A.U.E) (Hakim Ata, 1.403) «vous êtes le bien-venu?».

1184. Eski Osmanlıca'da yüklem Arapça bir sıfat suretinde olduğu zaman bu, daha yukarılarda belirtici öbekler (§ 1137 ve 1140) dolayısıyle bildirilen kaidelere uygun olarak, yüklet (fail) ile cins ve kemyet bakımından mutabakat halinde bulunur idi.

Ml.: *هَلَّا وَالدَّمْعَ حَيَاهُ اولوب اند سَكِينَه ايش hâlâ vâlide-si hayat-da ol-ub an-da sâkiné i-mîş (A.U.E) Mehmet Efendi sefâret-nâ-me-si, XVIII^{ncı} asır;*

شَانْ اولوه ملَّقْ كَوْرِيْسْزْرَدْه sâk-ler ôyle mûltefîte ki g'üyä yek-pâre gör-ün-ür-dü (Aynı yer) «les trouves des arbres étaient tellement enchevêtrés qu'ils paraissaient reformer qu'une seule masse».

Hamîş. — Daha ileride, § 1197 den 1208, hususi bir tipteki isim cümlelerinden bahsedilecektir.

B. FİLL CÜMLELERİ.

1185. Bir fil cümleinin yüklemi (yani *فِي fi(i)l «le·verbe») daima *sahîli* bir fil siygası suretinde görünür..*

Bu fil siygası basit bir siyga veya mürekkep bir siyga olabilir:

Daha yukarılarda tasrif münasebetiyle (§ 627 ve aşağısı) fil cümlelerine dair misaller görülmüştü.

UTARA. — Yüklet (yani fail)i müteaddit dahi olsa, fil müfret kalanbilir (Mk. § 1179).

Ml.: *شَهْرِ-يَمِيزْ-هَ بَشْ طَابُورْ كَادِي sehr-imiz-e bes tabur g'el-di «cinq bataillons sont venus dans notre ville».*

Fail belirsiz olduğu zaman (Mk. Fransızca'nın belirsiz zamiri olan «on»u), fil (şimdiki Bulgarca ve Yunanca'da olduğu gibi) cemi gaip (cemi üçüncü şahıs) olur.

Ml.: *كَانِيْسْزْ teklij-im-i kabul et-me-di-ler «on 'n'a pas accepté ma proposition».*

Müsret gaip (müsret üçüncü şahıs) da meşhûliyet «passif» münasebetiyle de kullanılabilir.

Ml.: اوراده بـرـاقـجـ كـون اوـرـولـى : ora-da bir kaç gün otur-ul-dü [1] «on resta quelques jours là-bas».

II. YÜKLET [2]

(مسند الـ مـسـنـدـاـلـيـ mūsnedān-ileyh).

1186. Umumiyelle şu değişimli «variable» isimler yüklet diye kullanılır.

1º Asıl isimler: Alemler, alem olarak kullanılan sıfatlar ve zamirler.

Ml.: فـوـرـقـوـ طـاغـلـىـ آـشـجـرـ korku dağ-lar-i aş-ır-ır [3] «la peur fait franchir des montagnes»;

طـالـلـ دـيـشـ دـشـنـ : آـجـ مـدـهـ دـوـسـ tatlı diş-e düşman, acı mi-de-yedost «le doux (est un) ennemi pour les dents; lamer (est un) ami pour l'estomac»;

كـمـ بـلـدـ kim bil-ir? «qui sait? sait-on. jamais?».

2º Fıllin isimci siygaları (fülden yapılmış isim şekilleri) içinde insıraslı olanlar, yani mastarlar, hades isimleri ve alem olarak kullanılan ortaç «participe» lar.

Ml.: آـرـبـنـ بـالـ آـلـقـ هـرـ كـلـ كـارـىـ دـكـلـدـرـ art-dan bal al mak her kes-iñ kär-i değil-dir (Atasözü) «prendre du miel aux abeilles n'est pas l'affaire de tout le monde». (Yüklet, burada mastar olanı almak).

يـالـانـ سـوـلـيـنـ اوـنـتـانـ اوـنـالـمـلـيـ يـالـانـ يـالـانـ سـوـلـيـنـ اوـنـتـانـ اوـنـالـمـلـيـ (Atasözü) «ce lui qui ment ne doit pas être oublieux». (proverbe: le menteur doit avoir bonne mémoire). Burada yüklet isim (alem) olarak kullanılan ortaç: söyleyen).

Hades ismi yüklet olan misaller için, bk. § 1271 ve. aşağıları.

[1] otur-ul-dü füllinin Fransızca karşılığı «on séjourne» olsa gerek, buna müellifin verdiği «on resta» karşılığı ise Türkçe'de kişi-in-di olacak. A.U.E

[2] Buna verilen Türkçe öznə tabiri, diğer bir çeşidi olan yezne gibi (dāmad) mânasındadır ki, bununla mübâsebeti yoktur. Biz üzerine bir şey yükletilecek (varlık) mânasındaki bu kelimeyi ise daha uygun buluyoruz. bk. Kitâb-i Dede Korkud, yüklet = eşya yükletilecek (hayvan). A.U.E

[3] Bizim bildığımız bu atasözü korku dağ-lar-i bekle-r «c'est par la crainte (de la justice) que les montagnes sont surveillées, bien gardées» surelindedir. A.U.E

[4] Sert konsolardan biri olan t den soura g değil k okunur. A.U.E

1187. Ayrıca yükletin söylemeniz olduğu haller. — Fail, gramerce bir şahıs (mütkekellim, muhatap, gaip) meşhumiyle gösterilmiş olduğu zaman, başka birçok dillerde de kaidededen olduğu üzere, umumiyetle başlı başına bir kelime (bir şahıs zamiri) ile ifade edilmek istemez. O zaman şahıslı siyganın (esasen bir zamır unsuru olan) sonucu, şahsı ve dolayısıyla fail (yüklet) i bildirmeğe yeter. Başka türlü söylemek lazımsa, şahıslı siygaların failleri içindedir (Mk. § 300).

Bununla beraber, kelamin açıklanması veya bizzat şahıs üzerine dikkati çekmek lüzumu dolayısıyla gerekiyorsa şahıs zamiri de ayrıca söyleyenir.

Ml.: *كول سكَنْ لَدَرْمَنْ بِنْ أَجْلَرْ-ِتْ*, *ben ağla-r-im sen gül-er-sin* «moi, je pleure; toi, tu ris (= je pleure, et toi, tu ris).

1188. Müşret gaipte fiili mantıkî faili diyè Fransızcadaki tarafsız işaret zamiri olan: «ce, il, cela» (mk. şahıssız denilen: «il paraît, il se peut» yani: olabilir, öyle görünüyor gibi cümleleri) ile ifade edilenlere benzer *belirsiz* bir meşhümü, dahi olduğu zaman şahıs sonucu kâfidir.

Ml.: *بَنْدَى bit di* «(c') est fini»;

بَنْدَى كَيْنَدَى bit-di git-di «(c') est bien fini» (mot à mot: «c'est fini et parti»);

أَوْلَادْرُ ol-ur olağandır «cela arrive», yapılabilir «cela se fait», olabilir «cela se peut», uygundur «c'est permis», makbulümdür «je veux bien»;

أَوْلَانْزْ ol-ma-z iyi, uygun değildir «cela ne convient pas» yasaktır «c'est défendu», olur, yapılır şey değildir «ce n'est pas à faire», yapmayın «ne le faites pas» (mk. § 1205, 2°);

أَوْلَادِي ol-ma-di «cela n'a pas été», iyi, uygun, istenildiği gibi olmadı «cela n'a pas réussi, c'est manqué», hoşa gitmiyor, iyi değil «cela ne va pas, cela n'est pas bien», hata ettiniz, fena yaptınız «vous avez eu tort»;

أَيْلَيْنْ yet-er «(cela) suffit, (c') est assez»;

أَيْلَيْنْ yet-iş-ir «(cela) suffit, (c') est assez»;

أَوْلَادِرْ elver-ir «(cela) suffit, (c') est assez»;

أَسْكِنْ iste-r bu kelime için bk. § 979;

^{استع} *iste me-z* «(c') est initile, vs.» (mot à mot: «cela ne dé-sire»).

Mk. Eski Osmanlıca'da *kay-ir-ma-z* [1] cheminiyeti yok, varsin olsun «cela n'a pas d'importance, n'importe» = şimdiki Türkiye lehçesinde *zarar yok, be'is yok*. Arapça *بِسْأَلْ*, Suriyece *mā bisāgil*; şimdiki Yunanca'da *zem-birazi ðeu ðeipðüçel*.

Mk. *äç* (*hic*) *başmaz* hiç ziyan vermez *cil n'y a pas de mal* (Teskere-i Evliyâ s. 53 ve 315 ve tercümesinin 31inci sahifesinde, hâmiş) Pavet de Courteille ve Radloff'a göre *baş-mak* mastarı berbat olmak, bozulmak, daralınmak «s'abîmer, s'altérer, se fâcher» mânalarına ve Dio. L.T. (II,11) ean sıkılmak, usanmak «se dégoûter, se lasser» mânalarına nadır. Mk. § 1343 aşağıdaları.

Bu tarzda ifade çoğu zaman vücubi «nécessitatif» temesi olan siy-galarla kullanılır, ve o zaman Fransızca'nın «il faut... (infinitif)» suretine muadil ifadeler meydana gelir. Mk. § 642; yine mk. şahsız cumlelere dair misalleri, § 1230 ve aşağısı, ve § 1241.

1189. Bunun aksine olarak Fransızca'nın «il pleut, il neige, il tonne, il fait tel ou tel temps» yolu ifadelerinin karşılıkları Türkçe'de söylenilir bir faili olan cümlelerle yapılır.

Ml.: يَغْمُر يَغْيُور *yağmur yağ-iyor* «il pleut» (mot à mot: «la pluie pleut»);

نَار يَغْيُور *kar yağ-iyor* «il neige» (mot à mot: «la neige pleut»);

كُوك كُورلِيور *gök gürle-yor* «il tonne» (mot à mot: «le ciel gronde»).

Yine mk. § 1185, İhtar.

III. TÜMLEC — MEFULLER.

«Compléments — régimes».

1190. Birbiri ardınca multelîf insiraf hallerini mütalâa etmiş olduğumuz alem (isim) bahislerinde (§ 255 den 283) dolaysız «direct», do-laylı «indirect», ve duraklı «circontanciel» tümlecler üzerine bir takımat gelecektir.

Morfolojice tasnifin tümlecler yüzünden mantıkça tasnif ile çerçe-velendirilmesi için şunları hatırlı tutmalı ki:

Dolaysız tümleç; mef'ulün bîh haletini veya mutlak haletini alır;

Dolaylı tümleç ilgicili veya ilgicsiz mef'ulün ileyh, veya mef'ulün anh (veya ilgicili mutlak) haletini alır;

[1] Belki olsa «Kaygu vermez» inâbasıas. A.U.E

Duram tümleci ilgicili veya ilgicsiz mef'ulün fih ve (sebep mānah) mef'ulün anlı ve ilgicili mutlak veya görelilik «relatif» haletini alır.

IV. BELİRTKENLER (CÜMLENİN ĀRIZİ HADLERİ).

1191. Cümplenin bütün hadlerinde bir belirtken bulunabilir, yalnız fiil cümlelerinin yüklemi hariç ki bu, isim olmadığı için belirtici bir öbeğe dahil bulunamaz.

Daha evvelce § 1066 ve aşağısı bentlerde belirtkenlere dair bir bahis geçmiştii.

BAHIS II. -- (İsimcil veya sıılcıl) cümlede hadlerin sırası.

1192. Bir cümledeki muhtelif hadlerin tuttuğu yerler sırası tetkik edilmeden de evvel şuna dikkat etmek ister ki, arızı hadler cümplenin bütününe nispet edilerek tıyn edilmiş degildir; bunlar sadece ait oldukları cümplenin hadlerinden evvel gelirler.

1193 Öte taraftan tümleç-mef'uller yüklet (fail) e değil, yükleme ait olduklarından o yüklemle bir öbek teşkil etmeyeceye neyledelerler ki, biz bu öbeğe yüklem öbeği adını veriyorum (bilindiği üzere yüklem 1063 üncü bentte zikri geçen kaideye göre bu öbeğin sonunda yer alır).

Bunun neticesi olarak cümle son tâhlîlide iki parçaya kadar çıkarılır: Yüklem öbeği ve yüklet ki, yüklet yüklemden evvel yer alır.

Ve bundan da şöyle bir şema çıkar:

$$\text{yüklet} + \frac{\text{yüklem öbeği}}{\text{tümlecler} + \text{yüklem}}$$

1194. Tümlecler şu esasa göre yer alırlar: Tümleyici bağ ne kadar doğrudan doğruya olursa, tümleç o kadar yükleme yakın olur.

Bundan da şu farazi tertip çıkar:

$$\text{yüklet} + \frac{\text{yüklem öbeği}}{\text{duram tüm.} + \text{dolaylı tüm.} + \text{dolaysız tüm.} + \text{yüklem}} \\ \text{Ml.: ben} \quad \text{yesterday} \quad \text{size} \quad \text{bun-a} \quad \text{gön-der-eceğ-im.} \\ \text{je vous enverrai cela demain.}$$

1195. Bu farazi sırası buraya koydok, halbuki kullanışta bu sıra iki meyil dolayısıyle çoğu zaman takdirilmektedir:

1° Zaman ve mekân bildiren duram tümlecelerine fail (yüklet) den evvel yer verilmesi meyli, ki şu tipteki kelâm hüradan çıkyor:

Zamanlık duram tümleci + mekânlık duram tümleci + fail (yüklet) + başka duram tümlecleri + dolaylı tümleç + dolaysız tümleç + yüklem.

Ml. : كَلْ حِرَارَةٍ اهْلَى يَوْمٍ كُوْنَ شَفَلْ سُونَدَهْ مَشْ
g'eten cum'a günü - cāmī'imizde - meshur bir vā'iz - k'emāl-i - ḥorāret-le
- ahālī-ye - birtakım güzel şeyleş - sōylemiş «vendredi dernier à la (à
notre: A.U.E) mosquée, un prédicateur célèbre a adressé aux habitants
quelques jolies paroles» mot à (mot: «a dit [parait-il: A.U.E] quelques jolies
choses»).

1196 — 2° Mütekellim muhatabının dikkatini çekmek istediği kelimeye yüklenin hemen üst yanında yer vermekteki meyli.

Bu yer değiştirme, *sail de* dahil olmak üzere cümlenin bütün hadlerine şâmil olabilir.

Dolayız tümlece misal (ki bu takdirde kelimelerin sırası alelace sira ile karışmış olur):

yarın ben size bunu (başka şeyi değil) *gönd-der-eceğ-im* «je vous enverrai cela (et non autre chose) demain».

Dowam tümlece misal:

ben bunu size *yarın* (başka gün değil) *gön-der-eceğ-im* «je vous l'enverrai demain (et non un autre jour)».

Faile misal:

yarın bunu size *ben* (başkası değil) *gön-der-eceğ-im* «(c'est) moi (qui) vous l'enverrai demain».

Dolaylı tümlece misal:

ben bunu (yarın A.U.E) *size* (başkasına değil) *gön-der-eceğ-im* «je vous l'enverrai (demain A.U.E) à vous [1].

Mütekellim *salan* veya *filan* kelime üzerinde israr etmeden bir cümlenin sıfı objektif bir surette söylemeli olması nadir olduğu için, daha yukarılarda verilmiş olan esas sık sık tatbik edilmiş bulunmakta ve ferazi olarak multarıl olduğu bildirilen sıraya nadiren rüya et olunmaktadır.

BAHIS III. — Hususiörnekte bazı isim cümleleri.

1197. Şurada iki nevi isim cümlesi üzerine bazı tafsılât vereceğiz:

1° Yüklemi *var* veya *yok* kelimelerinden biri olan cümleler [2].

2° Yüklemi *de-mek* mastarı olan cümleler.

[1] Kitabın başlarında tonelik bahsinde bir cümledeki hadlerden hiç birinin normal sırası bozulup ehemmiyeti haiz olan kelimenin sıfatının üst yanna getirilmesine de hact kalmadan yalnız ilk hecesi üzerine vurgu getirmekle nasıl bu söylenen rolü oynamakla olduğu söylenilmiştir. A.U.E

[2] Sıfat olan bu kelimeler her sıfat gibi yüklem olduğu zaman koşacları söylenik veya gizlenik kalabilir. Burada bunların böylece ayrılmaları belki Fransızca'nın «il y a, il n' y a pas» gibi fullerini hatırlatıyor. Yoksa bunlar Türkçede; *annem hasta, çocukların mektepte, vs.* den farklı değildir. A.U.E

I. YÜKLEMİ VAR VEYA YOK KELİMELERİNDEN BİRİ OLAN İSİM CÜMLELERİ.

1198. *var* kelimesi hem var olan «ce qui existe» hem de varlık «existence» bildiren bir kelimedir.

YOK yok kelimeside (hem yok olan «ce qui n'existe pas» hem de A.U.E) yokluk «l'inexistence, le néant» bildiren bir kelimedir.

Bu iki kelime (mânalarına göre A.U.E) bazan sıfat, bazan isim (alem) olarak kullanılır.

M1.: *مِنْ يَوْمِ آتَيْتُكُمْ مِنْ يَوْمٍ وَارِيزْمَكْ* çün *an-în-dir her yog-u var eyle-mek* (A.U.E) (*Aşik Paşa* [ölümü; hieri 710 = 1310 – 1311]ının bir nazmindan alınmış) «car il lui appartient de créer l'être avec le néant» (mot à mot: «car c'est à lui de donner l'existence à chaque néant», A.U.E);

(۱۰۴) دیله جله عالی بـ آنـه يـونـ اـيدـ وـ دـيـلـهـ كـبـرـهـ وـارـ اـيدـ (Allah) dile-se cümle 'âlem-i bir on-da yok ed-er ve dile-se girü var ed-er (A.U.E) (Ris. B., s. 3) «si Dieu le désirait, il réduirait à néant en un instant le monde entier, et s'il désirait, il pourrait le récréer de nouveaux;

var-a var yoğ-a yok de-n-il-ir «il faut appeler les choses par leurs noms» (asil mânası: «on appelle *var* ce qui existe, on appelle *yok* ce qui n'existe pas»);

Çi-ka-ji yok paha-sin-a «hic kâr etmeden, hiç yere, çok ucuza pour rien,

ay, öyle yok yer-e hiç yere, boş yere, boşuna «pour rien, inutilement, à tort»; *ink.* su manadıq ifadeleri: *beyhüde yere, lüzum-suz yer-e, obes yer-e.*

mal-in-i yok yer-ler-e vir-üb (A.U.E) «dépensant en pure perte sa fortune» (1426 yılı yazın malatı, yap., 128 V^o).

HİTAR. — var kelimesi buzu : var olan kadar, olana «tout ce qu'il y a» gibi bir bütünlük manasını da verir :

Mı.: var *kuvvet-i ile* olanca kuvvetiyle, «de toute sa force» (mk. § 926, İbtar):

var-in-i ver-en atan-ma-z «celui qui donne tout ce qu'il possède, n'a pas à avoir honte (de peu qu'il donne)»;

on-bîn 'azab ve geniçeri-sin-iñ var-t-ile (A.U.E) «avec 10,000 azabs (irréguliers) et tout ce qu'il avait comme Janissaires» (*geniçeri-sin-iñ var-t-ile*) [Rouen, 1493 yazmaları, yan, 50 V];

biz-i yagma kıl-ab kilär-imiz-de var-nı? al-mis-lar (A.U.E) «ils nous ont pillés et ont pris tout ce qu'il y avait dans notre cellier» (1426 vili yazmaları, van, 257).

var kelimesine *yok* u ilâve etmekle bu ifadeleri pekiştirmek mümkündür.

Ml.: *var-im yoğ-um* «tout ce que je possède» (mot à mot:) «ce que je possède (ou) je ne possède pas»;

var-a-yoğ-a yül-en yāħad aħla-yan bir cocuk «un enfant qui rit ou qui pleure à tout bout de champs»;

var-a yoğ-a kar-ış-mak «se mêler de tout» (mot à mot : «ce mêler de ce qui existe et de ce qui n'existe pas. A.U.E).

1199. *var* ve *yok* kelimeleri, şunları ifade ettikleri zaman isim cümlelerinin yüklemi olarak kullanırlar:

1º Bir meshumun mutlak varlığını (veya yokluğunu):

Ml.: الله وار (در) *Allah var(-dir)* «Dieu existe»;

وَارِدٌ مِّنْ وَارِدٍ «qu' y a-t-il?»;

چىقى ئەوار ئەوار ne var ne yok «quelles nouvelles?» (Asıl mânasıyle: «qu'y a-t-il, que n'y a-t-il pas?»);

وْ شَيْءٌ *bir şey yok* «il n' y a rien»;

كُمْسَهْ يُوقْ kimse yok «il n'y a personne»;

(در) *süphe yok(-tur)* «il n'y a point de doute, sans doute».

IHTAR. — Herhangi bir hadiseden biri bir müddet ve fasla geçtiği-ni bildirmek için aynı yapılama kullanılır.

MI.: حرب باشلايلى تمام دورت سه وار (در) *harb başla-yalı tamam dört sene var(-dir)* «il y a juste quatre ans que la guerre a commencé».

Bununla beraber aynı ifadeler, cevher sıili ile de olur.

MI.: سکز آیدر دولت علیه جزايردن بى جواب كتوردەمدى sekiz ay-dır devlet-i aliye cezâyir {1} den bir cevab g'etir-d-eme-di (Cevdet tarihi II, s. 262) «il y a 8 mois (voilà 8 mois) que le Gouvernement Ottoman est sans nouvelle des îles» (bu misalde şöyle de denilebilirdi: sekiz ay-dan beri-dir... [2]).

1200. — 2° bir mefhumun herhangi bir yerde varlığını (veya yokluğunu) — (yerlileşen varlık).

[1] Bu kelime «Algérie» karşılığı ise «Cezayir» gibi büyük harfli olacak.. yok, eğer Adalar demek olan «iles» karşılığı ise böyle kalacak. A.U.E

[2] Bu cümelenin de aslı şöyle olmak gereklidir; *Sekiz aydan beridir ki...*, A.U.E.

Fransızca'da ve çoğu Avrupa dillerinde bu gibi hallerde şahsız teşkiler vardır: «il y a» (mk. Yunanca εχει, Bulgarca има).

Türkçe'de, öteki dillerde olduğu gibi fail (= varlığı işaret edilen mefhum) çoğu zaman (belirsiz bir tarif edati veya bir sayı ismi ile beraber olarak) belirsiz bulunur.

Ml.: *bu dere-de bir (on) ev var (-dir)* «il y a une (dix) maison(s) dans cette vallée»;

(بـشـ بـزـ عـسـكـرـ وـارـ) *bu kışla-da beş-yüz-elli 'asker var (-dir)* «dans cette caserne, il y a 550 soldats»;

(بـعـورـكـ اـفـدـمـ بـزـهـ هـنـشـ وـارـ) *buyur-uñ efendi-m, biz-de her şey var (-dir)* «veuillez entrer, il y a toutes sortes de choses chez nous» «nous avons toutes sortes de choses (en magasin)».

İHTAR. — Mesele bir mefhumun hattâ var olduğu cihetini düşünürmeden sadece onun *mahallileştirilme* «localisation» si, onun *nereye* olduğunu bildirilmesinden ibaret ise, *var* kelimesi saydasız kalır ve *yok* kelimesi ise yerini *değil* kelimesine bırakır. Bu takdirde fail umumiyetle belirli, hüviyeti tâyin edilmiş (varlığı evvelceden bilinen) bir mefhumdur.

Fransızca'da, Türkçe'de ve başka dillerde olduğu gibi, eevher fiiliyle yapılrı:

Ml.: *ev-im bu dere-de(-dir)* «ma maison est dans cette vallée».

Mensisinde:

ev-im bu dere-de değil(-dir) «ma maison n'est pas dans cette vallée».

Bununla beraber bazan bu ifadelerde bile *var* ve *yok* kullanılır.

Ml.: *ferah ferah otuz yaşı-in-da var-sın* (FÂIK REŞAD, *Külliyyât-ı Letâif* s. 313) [1]; mk. bir başka misal, § 893);

(اـنـدـىـ اـوـدـهـ يـغـدـرـ) *Efendi ev-de yok-tur* «Monsieur n'est pas à la maison». Mk. § 1183 sonunda.

1201. — 3° bir veya birçok başka mefumlara *mülk (ā'id)* olan

[1] Dikkat edilecek bir şey de bu misalde eevher fiilişin ikinci şahıs (muhatap) dumunda olmasıdır ki bu müstesna bir haldir, çünkü eevher fiili *var* ile beraber olduğu zaman umumiyetle üçüncü şahıs (gaip) durumunda olur. Bu mesele hakkında bakınız § 1205 baş taraflarına. J. D.

bir veya birçok belirsiz meşhumların varlığı (veya yokluğu) (mülkiyet «izafet» ilgili varlık, bk. § 1091).

Çoğu Avrupa dillerinde (ve başlıcası Balkan dillerinde) olduğu üzere Fransızca'da da bu durumda «avoir» [1] fiilinin şahıslı siyaları bulunur.

Mülk edinilen (muzaf olan) şey cümlenin faili olup kendisine bir mülkiyet (izafet) lâhikası (= malik olana: «muzâfun ileyhe» irca alâmeti, m.k. § 233) ilâve edilmiş bulunur. Eğer malik olan aynı cümlede ifade edilmiş ise mülk olan «muzaf» ile bir izafet ilgisi [2] (terkibi) vücuda getirir.

Ml.: *مَرْأَةٌ اُمْ دَارْ (در) bir (on) ev-im var (-dir) «j'ai une (dix) maison(s)»;*

ذُكْرٌ دَارْ ne-niz var? «qu'avez vous? de quoi souffrez - vous?»;

ذُكْرٌ دَارْ زَنْجِينِيْكَ مَالْ ، زُوْجُرْدَنْ اُولَادِيْ دَارْ zengin-iñ mal-i, zügürd-ün evlād-i var (Atasözü) «le riche a de l'argent, le pauvre a des enfants».

var ve *yok* kelimelerinin hâdes isimleriyle böyle bir kullanışına bakınız. (§ 1284).

İHTAR. — İş sadece bir *mülkiyet ilgisi* «rapport possessif» kurmağa (bir meşhumun başka bir meşhum'a ait olduğunu bildirmeye) gelince, *var* kelimesi saydasız kahr (m.k. § 1200 İhtar), ve *yok* kelimesinin yerini *değil* kelimesi alır. Fail (=mülk edinilen meşhum) belirli, hüviyeti bilinmiş bir meşhuindur (ki varlığı evvelceden bilinmiş olduğu için *var* kelimesiyle ifade edilmek istemez); mülkiyet (izafet) lâhikasını almaz. Malik olan (muzâfun ileyh) ise aidiyet «génitif» halinde yüklem olur [3].

Ml.: *(در) اُمْ دَارْ bu ev ben-im(-dir) «cette maison est à moi (m'appartient)».*

[1] Fransızca'nın «avoir» fiilini Türkçe'ye çevirdiğen bir mülkiyet (bir temellük) fikri bildirip bildirmedidine bakmak ister: Nitelik *«j'ai votre livre dans mon tiroir»* gibi bir cümle *kitab-mız pekmece-m-de-dir* «votre livre est dans mon tiroir» suretinde tereüme edilir. J. D.

[2] Bu izafet ilgisi (birinci haddi aidiyet sonuçlu olarak) bizim *ārizi* «accidentel» dediğimizdir (m.k. § 1101). J. D.

[3] Alçâde basit isimler (sıfatlar, zamirler, vs.) fail rolünde bulunduğu gibi, bir aidiyet fikri bildiren ve mürekkep isim gibi olan izafetler de bu rolü görebildikleri için bize belki burada söylemeyecek asıl söz failin böyle bir izafet terkibinden ibaret olduğudur. Yoksa bu cümlede başkaca bahse değer bir hâsılık görmüyoruz:

ban-a āit (bir) ev var-(dir) = bir ev-im var(dir)

siz-e āit ne var = ne-niz var

zengin-e ait mal, zügürd-e ait evlād var = zengin-iñ mal-i, zügürd-ün evlād-i var

1202 Evvelce geçen bendlerde söylenilen misallerin biz daima hal siygasından olanlarını düşünerek almıştık. Öteki zaman siygalarında (mk. § 1177) *var* ve *yoğ* kelimeleri, ancak **i mek* (§ 559 ve aşağısı) nâkîs fiili siygalarından biriyle beraber gelen bir cevher fiili olduğu zaman kalabilirler.

Mİ.: *bu cümle ‘ālem yoğ-iken* (*yoğ-iken yerine*) *ol* (Allah) *var idi* (A.U.E) (Eski Osmanlıca'dan alınmış bir misal *Ris. B.*, 3; mutlak varlık, mk. § 1199) «tandis que tout cet univers n'existe pas encore, lui (Allah) existait (*var idi*).»

şimdî otuz yaşındâ var-di «maintenant elle avait 30 ans» (Tanin'in teskilası, n° 1900, col. 5; mahalli- legmiş varlık, muk. § 1209, İbtar); muk. § 1205, baş tarafları.

sen ev-de yoğ-u-duñ «tu n'étais pas à la maison» (mahallileşmiş varlık);

وزرائكم اوج طونلرى وار اىش *vüzerā-nıñ üç tuğ-łar-ı var i-miş* «(on dit que) les vizirs avaient (droit à) trois queues de cheval (tugh)» [mülkiyet eizafet, ilgili varlık, m.k. § 1201];

var-sa puł-uñ ol-ur-um
kul-un, yok-sa puł-uñ kapt-dir yoł-uñ (söylence) «si tu as de l'argent, je suis ton esclave; si tu n'as pas d'argent, prends la porte» (mot à mot: «la porte est ton chemin»)

1203. *olsmak* fiilinden yapılmış siygalara gelince, *var* kelimesi ortadan kalkar. Bundan çıkan netice şudur ki, *olsmak* fiili hem 1° «Evelki hali bırakıp yeni bir hale girmek «être, devenir», 2° (**var olsmak* yerinde) «exister» mânalarına gelir; ve *olsmak* fiili de hem 1° evelki hali bırakıp yeni bir hale girmemek «ne pas devenir..., ne pas être» mânasına hem 2° (**yak olsmak* yerine) «ne pas exister» mânasına gelir.

می.: کیمے او ما سین! یولی گاما یاکو: *kimse ol-ma-sin!* *yol-u kapa-ma-yiniz*
 «qu'il n'y ait personnel n'obstruez pas la route»;

biz-de ma‘ārif-iñ derd-i mu-ayyen bir meslek ol-ma-ma-si-dir «ce qui fait, chez nous, le

malheur de l'instruction publique, c'est l'absence d'une ligne de conduite déterminée» [1].

هیچ بیچ ر کارب کیدن او نادی *hiç bir g'el-ip gid-en ol-ma-dı «il n'y eut personne qui vint à passer»* (Evvelce geçen bütün misaller 1199 uncu bendde gösterilen örnektedir [mutlak varlık]);

باید باید با کلیشکر او نالی *bu bab-da yanlış-tınız ol-ma-li «vous devez vous tromper sur ce point»* (1201inci bendde gösterilen misal örneğinde [mülkiyet «izafet» ilgili varlık]).

Mk. *ol-an* ortacı için, § 762, İhtar. Yine mk. *var* in mânadaşı *ol-an-ca*, § 926 İhtar.

İHTAR. — Bununla beraber şu ifadede *var* kelimesi, (ası uzatılmak üzere A.U.E) *ol-mak* fiiliin emir sıygasıyle beraber olmak üzere kalınıştır:

(1203) *vər ol (ol-uñ) [2] «Dieu vous conserve (en vie)» [mot à mot: «sois (soyez) existant»]*.

1204. Yok kelimesinin kullanımındaki hususi haller. — Bazı sıfatnakli cümlelerde *yok* kelimesinin ardına (menfi koşaç hizmetini görür bir zarf olan [3] değil kelimesi gelebilir.

مث.: *江山は天授の宝庫で嘸々ハカナタマハルアリヨ* *çok çok ülkenin hâkâna-t mahlû-i-uñ tarafdar-lar-i yok değil* «ce n'est pas que le sultan déposé n'ait point de partisans», «on ne peut pas dire que le sultan...».

Yok-nu? «n'y a-t-il pas» ifadesi bazan, daha evvel söylenen bir isme dikkati çekmek için bir tekit mânasiyle de kullanılır [4].

[1] (*Ma'ārif-iñ nū'iyyen bir meslek ol-ma-ma-sı*) ibaresi belki müellifçe (maarifin muayyen bir mesleği olmaması) yerine yanlış anlaşılmış olacak ki, Fransızca (maarifin muayyen bir hareket hâli olmaması) yolunda tercüme edilmiştir. Halbuki bundan anlaşılması gereken mâna hizce *ma'ārif-in nū'iyyen bir meslek (halinde) ol-ma-ma-sı* «... c'est qu'il n'est pas (encore en état d') une profession déterminée» suretinde olsak gerek. A.U.E.

[2] *vər ol-suñ-ʃar* da böyledir: *sağ ol*, *berkurdar ol* gibileri de buna benzer. Bnlardan başka *ol-mak* fiili, üst yanlarında bir takım hastalık isimleriyle beraber olarak da kullanılabilirler ki, bu takdirde o hastalık isimleri (o hastalığa tutulmuş hasta) mânasında sıfat rolünde bulunurlar:

Nezle, öksürük, bronşit, apandisit, verem, yılançık, boğmaca + olmak = nezle hastası (nezleli), öksürüklu, bronşitli, apandisitli, veremli, yılançıklı, boğmacaklı olmak. Bak, ayrıca: *Oj-du-m ol-añ = var oldum olalı* «depuis que j'existe» A.U.E

[3] *değil* isim cümlelerinde yüklem duremunda bir zarf olur. Onun asıl koşaç yine kendisinden sonra söylenik veya gizlenik bir -dur dır; yoksa buna menfi koşaç demek bilmem no kadar doğru olur. A.U.E

[4] Bu yolda bir cümle çalmış yol soranlara yol göstermek için çok kullanılır ki, o zaman *yok mu* tabiri sağlık verilen nişan noktaları isminden sonra gelirilir. Suriye Araplarına aynı durumlarda (yine bu mânada olan) *mā fi?* tabiri kullanılır. J.D.

yok mu kelimesi (madem ki senin gibi usta, yaman bir adam var) mânasiyle konuşma dilinde kullanılır. *Sen yok musun sen, alimallah hepсинин hakkından gelirsın.*

yok mu? daki *mu* lâhîkası tasdîkli bir sorma mânasındadır. A.U.E

M1.: استبداد دومنه او کولکه سدن تورقان مسکینلر یوقى ؟ شبىدى هىرىزى رەغمانىز خەنچەر حریت كىسلەمشى
*istibdad devr-in-de o g'olg'e-sin-den kork-an miskin-ler yok-mu? simdi her
 bir-i bir gazonfer-i hurriyet k'es-il-mis* «(vous connaissez, n'est-ce pas) ces
 tristes sites qui avaient peur de leur propre ombre sous le régime de
 l'absolutisme, maintenant chaque d'entre eux se croit être un lion de la liberté»
 (mot à mot : «n'y a-t-il pas de tristes sites...»);

الله و الناس من يخجله «Allah-dan kork-mak, halk-dan utan-mak yok-ma? «alors etraindre Dieu, avoir honte des gens, rien de tout cela ne compte pour vous?» .

İHTAR. — Eski Osmanlıca'da hemen de aynı mânada *وار* *ki var* aslı mânasiyle: «qui existe, qui est» ifadesi kullanılmıştı.

Mİ.: ve bu Yanko Ibn-i Madyan ki var-dır (A.U.E) set ce Yanko Ibn-i Madyan (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 54 V°) [1];

لما أعادوا دخلكم واد طرولادىكى يواسى آنچى ئابانى *Amma nasrā dahi ki var an-jar-nū ad-m-i Pavlos* (ولى، Pavlos yerine) taggir eyle-di (A.O.E.) ائانتى aux chrétiens, c'est (saint) Paul qui a changé leur nom» (1426 yılı yazınaları, yap. 164 V^o) [1].

1205. Eski Osmanlıca'da var ve yok kelimelerinin boşluğu kullanılmış halleri.

1° (ş) var(dir) ve (ş) yok(dar) kelimeleri bir uzaklığa, uzunluğu bildirmek istenildiği zaman *şü kadar* kelimesinden sonra getirerek bazan ş dir ve (ş) ş değil (dir) yerinde kullanılmıştır.

(*kadarlı* veya *kadarsız*) olmak üzere bir adamın yaşamı bildirmeye yarayan ifadelerde de böyledir. 1200 ve 1202 inel bendlerdeki iki misale bakınız. Bilindiği üzere Türkçede «uzaklık, uzunluk ve yaş» fikirleri bazan birbirine karışıyor (Mk: § 481 ve 892).

M1. پاریس شهربی نفس‌الاسرد استانبول قدر یوقدار لکن بـالـلـرـی اوچـرـ دوـدـرـ فـانـ اـولـوبـ . . . Pâris sehr-i nefis-el-emir-de İstanbul kadar yok-dar lakin binâ-lar-t üç-er dörd-er kat ol-ab... (Mehmet Efendi sefâret-nâme-si, s. 38) (A.U.E) «Paris il est vrai, n'est pas aussi grand que Constantinople, mais les maisons (y) sont à trois ou quatre étages...»;

وْ كَبِيرْ سُوقَهْ دُخْ كَلَدَاكْ وَسَطَانَهْ شَادِرْوَانِيْ وْ نَصَرْ كَادَرْ وَارْ (Versay'da) bir kebir hav(u) z-a dahi g'el-di-k vasat-in-da şadirvan-i bir kasir kadar var (A.U.E) (Ayni eser, s 48) «nous arrivâmes ensuite à un grand bassin (à Versailles). La fontaine, qui est au milieu, est grande comme un kiosque».

bir g'öz-ü bir inek g'öz-ün-än üç-ü kadar var-idi «chacun de ses yeux était de la grandeur de trois yeux de vache» (TAMBURI AROUTINE, *Tahmas kül-u tevârîh-i Ermenice harflerle*, Venedik, 1800, s. 6);

[1] Bu, müellisin dediği gibi yok mu manasından ziyade *Uta hani-ga* manasına yakın gibi geliyor:

Ve bu Yanko İbni Madyan ki vardır = Haniya Yanko İbni Madyan adında biri vardır, bu Yanko... Ama nasara dahi ki var anların adını Bolis tagyir eyledi = Haniya daha (bir takım) nasara vardır... Sonra buradaki *ki var* lar *var ki* lerden çevrilmiş değil, bu manaya göre böyle kullanılmıştır. A.O.E

Tahmas kül-an-əñ orda-su ne կadar vardi «quel était l'effectif de l'armée de Nâdir-Chah?» (*Aynı eser* s. 35).

2^{nc} Meşbulün ileyh baletinde bir isim ve bir masalarla veya şart fulli bir uyruk eümlesiyle beraber bulundukları zaman (وَإِذْ وَارِدٌ) var(dır) (cevaz) vardır, olur, caizdir, müsaittir, megrudur «il est licite; il est permis à (un tel)... ; (un tel) a le droit de...» mânalarını, ve (وَإِذْ وَمُنْكِرٌ) olmaz, yasaktır [1] «il est défendu» mânalarını bildirirdi.

MI.: وادر اول ولیه دلسه دلایا درس دیت لا... اما زوم اماملارن داشلارن ولی دیت امک يوقدر var-dir ol, veli-ye dile-r-se dep-ele-ye dile-r-se diyet al-a... emmā biz-üm imam-lar-umuz demiş-ler-kim veli-yä diyet al-mak yok-dur (A.U.E) «il est permis au maître (de l'esclave tué) de tuer à son tour ou de recevoir le prix du sang, à son choix... [2] mais nos imams soutiennent que le maître n'a pas le droit de recevoir le prix du sang» (1426 yılı yazmları, yap. 106 V°);

جاییه یا غاییه تکه یازمن وادی یونقی *ħāqīz-e (aqbaslı: A.U.E) ya nūṣeṣā (lōhusa: A.U.E)-ya tahta yaz-mak var-mı, yok mu* (A.U.E) est-il permis à une femme en état d'impureté légale de calligraphier (les passages du Coran)?» [3] (*Hulviyāt-i Şāhī*, yap. 67 V°) [4].

[1] ol-sur ve ol-ma-z kelimelerinin de böyle bir mânası vardır (§ 1118):

eski dost-um-dur, git-me-miek ol-ma-z «*c'est un vieil ami : il faut que j'aille chez lui*» (mot à mot : «*il ne sera pas convenable de ne pas aller*» A.U.E).

[2] Bize, bunun tercümesi şöyle olsa daha yerinde olur gibi geliyor:

« il est permis à ce maître de tuer (l'assassin de son esclave?) ou de recevoir (de l'assassin) le prix du sang (de l'esclave tué), à son choix...» A.U.E

[3] Müellif, تخته خطمه tahta yazmak tabirini (*Kur'an'dan bir takım ibareleri*) güzel yazı ile yazmak manasıyle fakat şüpheli bir soru işaretiley kaydediyor. Bu durumlarda olan bir kadın için olur mu olmaz mı diye düşünürken bu *tahta yazmak* tabiri hakkında müellif tarafından verilen tercümesi yerinde bulmuyoruz. Yalnız bunun ne olabileceği hakkında geniş bir kavaat edinmiş olmamakla beraber söyle düşünüyoruz: Bk. 3 A. Wooden book - cover J. W. Redhouse.

a. tahta kelimesinin müteaddit mânalarından biri de vakıtle «kitap cildi» idi. *yazmak* masâtinin ise şîudi de bazı yerlerde olduğu gibi eskiden (yaymak, açmak) manası da vardı. Şu halde bu cümlesi: (öyle nâpak vaziyette kâdînlar için «meselâ bir muşâfî» cildi ele alıp açmak olur mu olmaz mı) manasına yazılmış olabilir. Nitekim Kur'ânı Kerîm cildi hakkında şöyle buyurulmuştur: «بِرَبِّكَ الْعَالِيِّ لِلْعُلُوِّ» yani ona ancak pâk olanlar el sürebilir.

b. Arap harfleriyle (yazmak) kelimesindeki z nin bir nokta ziyadesiyle aslinda r olmasi mümkündür ki, o zaman tahta yarınak «fendre le bois» gibi bir māna alır. Fakat biz bu sikki birincisi kadar kuvvetli bulmuyoruz. A.U.E

[4] Nefiy zarfı olarak kullanılan yok kelimesi için bk. § 375, İhtar, yoksa kelimesi için bk. § 467.

Şunu da ilâye edelim ki, bazan *yok* kelimesi evvelkisiyle tezâl halinde bir faraziye bildiren şart cümlelerinin başında bulunur:

يُوقَدُ، والمعنى كذا... *yok*, *eğer g'el-me-z-se...* veya *yok*, *bi-l-'akis g'el-me-z-se...* «سـيـ، au contraire, il ne vient pas...» [D].

II. YÜKLEMİ DE-MEK KELİMESİ OLAN İSİM CÜMLELERİ.

1206. *de-mek* «dire» mastarı bir isim cümlesinin yüklemi olarak bulunduğu zaman (her siyada fakat o siyagının daima üçünçü şahısında «gaip» kullanılmak üzere) mânâsına, mânasında «signifie, signifiait..., vent dire...» vs. karşılığı olur [1].

Ml.: *fār(i)sī-de* «esb» *at demek-dir* «en persan esb signifie cheval»; (= Fariside esb at mânâsınadır A.U.E).

kanā'at (conviction) *de*, *kanā'at* (conviction) *demek*; bunda [*kanā'at* kelimesinin fransızcadaki mânâsı veriliyor] (kanaal «conviction» mânâsınadır A.U.E);

de (conviction) (conviction) *kanā'at demek*; [bunda fransızca «conviction» kelimesinin türkçedeki mânâsı veriliyor] («conviction» kanaal mânasındadır).

de «*ce*, *bu ne de-mek* «que-ce que cela signifie?» (=bu ne mânâsına? A.U.E);

les «*ce*, *bu ne de-mek* «qu'est-ce à dire» (bu nasıl şey! — Asıl mânası: «bu ne mânâsına edir» A.U.E).

taķlid-i seyf *kiſic* *kaṣat-mak* *de-mek-dir* (AJMED RĀSIM) «[les mots] *taķlid-i seyf* signifiant: «ceindre l'épée» (bu Osmanlı padişahlarına taç giyme yerinde yapılan bir merasim adıdır).

qapu kuł-u *hassa 'asker-i de-mek i-di* «[les mots] *qapu kuł-u* (esclave de la Porte) signisaient [autrefois]: la garde impériale» (AJMED RĀSIM).

1207. Bu yoldaki ifade tarzının menşei her birinin de sonunda *de-mek* bulunan iki hadli bir cümleden ibaret daha tam bir teşkilidir:

Ml.: *eskār-i umūniye de-mek ben de-mek-dir* (mot à mot: «dire: l'opinion publique [c'est] est dire: moi») [XIV. üncü Lui'nin şu meşhur beyanatının tatlîk yolu tercümesi: «l'opinion publique c'est moi】. Mk., § 1214, son misal.

Yani birinci hadlerdeki *de-mek* kaldırılmış suretiyledir ki, bundan evvelki bendde verilen ifadeler teşkil edilmiş bulunuyor [1].

1208. Şurada, aynı menşee bağlananlara misal olarak daha birkaç tabir veriyoruz:

de «*ce*, *bu ne de-mek söz-dür?* «que signifie cette parole» (*ne dem-ek* kelimeleri burada hakiki bir belirtken olarak kullanılmıştır) [2];

[1] Bizee bu birinci hadlerdeki *de-mek* kelimesi, ikincilerde olduğu gibi yüklem rolünde oluyıp, yüklet (fail) vazifesini görmektedir. Bunlar asıl kendi mânâsiyle «söylemek» karşılığı olup, cümlede *söz-ü* kelimesine muadildir;

Eskâri umumiye (demek) ben demektir == eskâri umumiye (sözü) ben mânâsınadır. Bunun da aslı söyle olmak gerektir: Eskâri umumiye demek, ben demek (le bir) dir, A.U.E

[2] Müellisin verdiği bu misalde bir yanlışlık olacak. Böyle bir cümle Türkçede söylemenmez. Bu olsa olsa ya (bu nasıl söz, bu söz nedir) suretinde veya (bu ne demek [dir]) suretinde kullanılır. Yoksa, müellisin dediği gibi *de-mek* kelimesinin *söz* kelimesine belirtken (sifat) olarak kullanılması vaki değildir; bu takdirde bütün bu misali buradan çıkarmak yerinde olur, A.U.E

... اَوْلَيْوْرْ كِيْ ... كِيْ دَهْ مَكْ دَهْ مَكْ كِيْ ... دَهْ مَكْ اَفْ-عُوْجَرْ كِيْ ... بَعْدَ مَنَادَا-دِرْ كِيْ، اَنْلَاسِلَانْ، اَنْلَاسِلَانْ شَعْ(دُورْ)-كِيْ ... «c'est-à-dire que... , c'est dire que...»; شَعْ(دُورْ) «الors... , donc...».

Bunlarda *de-mek* kelimesi hemen de bir zarf değerindedir; Mk. arapça *عَنْ يَانِي* Rusça *стопонитъ*).

﴿اَوْلَيْوْرْ كِيْ﴾ سَرْ دَرْسَ دَوْمَ اَفْ-عُوْجَرْ كِيْ *de-mek (af-uyor-ki) siz ders-e devâm et-me-gecek-siniz* «alors vous ne comptez pas être assidu au cours!» (SAMÎ BEY).

BAHÎS IV. — Uyruk cümleler.

1209. Bilindiği üzere Türkçede alelâde uyruk cümle öbekleri teşkili işini cümlemsiler «quasi - propositions» gördüğü için (bak § 1251 ve aşağısı), bu dilde uyruk cümleler nispeten scyrektir. Bunları söylece ikiye ayıriyoruz:

1° Bağlaç alması zaruri olmayan uyruk cümleler ki, bunlar *birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümleleri* «proposition conditionnelles corrélatives»;

2° (Fars nahvi ve bazan Fransız nahvi tesiriyle) bir bağlaçla bağlanan uyruk cümlelerdir.

I. BİR BİRİNE KARŞILIKLI BAĞLI OLAN ŞART CÜMLELERİ.

1210. Asıl Türkçe olarak yegâne uyruk cümle olanlar, yani Fars (veya Fransız) sintaksından müteessir olmamalar buniardır.

Bir şart veya bir farz ve tahmin bildiren her kelâmda iki cümle vardır. Bunlardan birincisine *başlam* «protase» derler ki, şart «condition» bildiren cümledir, ikincisine *sonlam* «apodose» derler ki, ceza yani bu şartın karşılığı olan neticesi «conséquence» dir.

İHTAR. — Türk nahvinde görünüşe göre müslesna olan bu teşkilin varlığı şununla izah edilir: Uyruk şart cümlelerinde kullanılan -se şekli, muhakkak fiilden yapılmış bir isim siygası şekli idi (Çuvaşça'da bu *-y*) ip gibi öncelenik «préalable» hareketli, düzendeşli bir ulaktır; mk. DOBR. ZOL. § 5).

Yine meselâ Çağalayeca:

bu suv-dın' käç-sä bol-ur «bu su-dan geç(-il)-se ol-ur» «on peut traverser cette eau» da olduğu gibi aynı siyanın şahissiz olarak sık sık kullanılması şüphesiz bundandır. Yine mk. Gr. alt. § 355 ve 360 - 365.

Osmanlieca'da bu şahissiz kullanımın ancak pek hafif izleri bulunuyor (bak. § 1238).

1211. Daha ifadekâr olmak için farz ve tahmin «suppositif» cümleisinin başlamı başına (كِل eger, eger «si» kelimesi getirilebilir. Bazanda *كِل* *sâyed* «si par hasard», «si jamais» zarfı kullanılır (bk. § 457).

Ve bir de şart fikri bir ılk tabiri «locution gérondive» ile de ifade edilebilir (mk. § 1367 ve 1368).

1212. İki cümlenin fiili siygaları sureti «le mode», mütekellim kelâma objektif veya sâbjektif bir çahm vermek istediği göre değişir (ki Fransızca'da böyledir). Bunun neticesi o'arak bu, iki hale ayrılır.

Birinci hal (gerçek şart).

1213. Mütekellim olan zat, kendisince yapılabılır veya yapılamaz görünen, farz ve tahminde dayanan, şüpheli ve olması istenilen veya istenilmeyen bir şey olduğunu bildirmeksizsin sadece, objektif bir şart koşar. Bir A (başlam) hadisesi busule gelirse, B (sonlam) hadisesinin de olacağının bildirmekle iktifa eder. (Bu hal, sonlamin fiili şarttan başka bir siyga suretinî olan Fransızca'daki hale muadildir.)

Başlamin fiili farz ve tahmin «suppositif» denilen mürekkep siygayı veya şartın hal siygasını alır (Fransızca'da *si* ve ihbarîye «indicatif» siygasını alır).

Sonlamin fiili, cümle müstakil olduğu zaman ne siyga alacaksa onu alır.

Farz ve tahmin siygası (temesi) mânaya göre değişir.

MI : *اے کوئی گرام ای ay gör-dü-ñ-i se bayram at* «si tu as vu la [nouvelle] lune, commence la fête» (yani başkalarına kulak asma veya resmi saate bakma) [1].

1214. Bu neviden bir cümle başlamını Fransızca'dan Türkçe'ye çevirmek için, Fransızca'nın fiiline muadil Türkçe basit siyga hangisi olduğunu bilmek ve aynı temenin farz ve tahmin siygası yerine onu getirmek lazımdır.

MI.: «Si Mehmet Efendi est sorti, vous donnerez cette lettre au domestique.»

Fransızca'nın (est sorti) suretindeki belirsiz mazi siygasına (Türkçenin) *گۈچىقىكىدۇ* veya *گۈچىقىمىش* suretinde belirli (şubudi) veya (belirsiz) nakli temesinin basit siygası muadildir.

Ondan sonra şart ye siygası getirilerek şöyle yazılır:

[1] Burada Ramazan ayı hilâlinde bahsediliyor ki, taşrada hilâlin göründüğü (iki şahidle ispat edildikten sonra A.U.E) çekilen telgraf üzerine İstanbulda ramazanın ilk günü tâyin edilmiş olurdu, J. D.

مَعْدُ افْنَى جِيَّدَى (وَا جِيَّقَش) ابْسَه بُو مَكْتُوبِي خَدْمَتْجِي بِه وِرْهَجَكَسْكَزْ Mehmet Efendi çık-di (veya : çıkmış) ise, bu mektub-u hizmetci-ye ver-ecek-siniz.

مُوجَود قَانُون اقْلِيَّتِك حقوقِي مَحَافِظَه اِتْقَيُورَسَه يَكِي بِرْ قَانُون تِكَلِيف اِغْلِيَّ mevcut kānun ekalliyet-iñ hukuk un-u muhāfaza et-me-yor-sa yeni bir kānun teklif et-meli «si la loi existante ne garantit pas les droits de la minorité, il faut proposer une nouvelle loi»;

بِرْ قَادِنَاتِك مَهْرَنْتَلِرِي يالكَرْ قُويْدَه-نَكَهْ ذُوق و خَذْنَدِرِي سَقِيْرْ تِرْبَيْدَه زَهْمَهْ قَاهْ جَق اِبْسَه، يَنْهَ قَادِنَه دِينَه بِرْ قَادِنَاتِك مَهْرَنْتَلِرِي يالكَرْ قُويْدَه-نَكَهْ ذُوق و خَذْنَدِرِي سَقِيْرْ تِرْبَيْدَه زَهْمَهْ قَاهْ جَق اِبْسَه، يَنْهَ قَادِنَه دِينَه bir kadın-in mārifet-leri yalnız kocası-sın-ıñ zevk ve hoş-nüd-i tezyid-e munhasır kal-acak ise, yine kadın demek. eşyā-yi beytige-den bir-i de-mek değil-mi? (MURAD BEY) «si tout le savoir d'une femme doit rester limité à l'accroissement de la satisfaction de l'homme le mot «femme» ne signifie-t-il pas «un objet d'usage domestique?» [1].

1215. Ancak şunu da kaydetmeli ki, hal ve istikbalde inzâri temâsimin şartiyeti tercîhan kullanılır. Kelâm belîli, sarîh bir zaman kavramı vermediği zaman da böyle olur.

M.E. اورورسک آجیت يەریرسک دوور : ur (Atasözü) «si tu bats, bats fort; si tu donnes à manger, rassassie»;

ز: كيـنـدـكـدـن زـوـكـرـدـاـكـ اـيـدـرـ «درـلـهـ اـسـانـاـ زـيـنـلـكـلـكـ دـنـ زـيـنـلـكـلـكـ egı-dir de-r-ler-se inan-ma (Atasözü) «si l'on te dit que pauvreté passe richesse, n'[en] crois [rien];

كـدـى اـنـ يـنـدـهـمـ اـبـسـه «جـكـونـ اـورـوـجـ!» دـرـمـشـ i-se «bugün oruç!» de-r-mış (Atasözü) «si le chat ne peut attendre la viande, il dit (à ce qu'on prétend): «aujourd'hui [c'est jour de] jeûne».

Cevher «substantif» fiili ile misaller:

وارـدـنـكـ يـرـقـارـاـكـ اـبـسـه سـنـدـهـ كـوزـكـ قـاـباـ var-dığ-in yer karañ-lik i-se sen-de g'öz-üñ-üñ ķapa (Atasözü) «si l'endroit où tu vas est obscur, toi aussi ferme tes yeux»;

ايـشـكـ يـوـقـ اـبـسـه شـاهـدـهـ بـرـهـكـ جـوـقـ اـبـسـه كـفـيلـ اـولـ iş-in yok i-se şahid para-ñ çok i-se kefil ol (Atasözü) «si tu n'as rien à faire, sois témoin; si tu as beaucoup d'argent (mol à mot: si ton argent est beaucoup) porte toi caution».

[1] Müellif burada zeyil kısmına muracaat ediniz demek olan (*) işaretini veriyor ise de, zeyil kısmında buna dair bir şey kaydetmiyor. A.U.E

İHTAR. — ای ای i-se kelimesinin bulunduğu, o yerde her zaman bir şart cümlesi olduğuna delâlet etmez. Çoğu zaman bu kelime hâkî bir edat gibi kullanılır (Mk. § 118, İhtar ve aşağısı).

1216. Muzâriün farz ve tahmin siygası yerine çoğu zaman halin şart siygası kullanılır.

ML : *فَتَى كِنْتَ رَاقِسَلْ (يَا دَاوُلْجِيْ) يَا زُورْنَاجِيْه وَارِيرْ* «si on laisse la jeune fille agir à sa guise, elle s'en va épouser (ou un joueur de grande-caisse ou) un joueur de flûte».

ML : *شَاهِينِ اِچُون طُوزَاقْ فُورَسَمْ بَخْتَه قُوزْغُونْ دُوْغُرْ* «si je dresse un piège pour (prendre) un faucon, (s'est) un corbeau (qui y) tombe pour ma chance»;

آیاکَه طاشْ طوقُونْسَه بَدَنْ بَلِيرْ «si une pierre touche son pied, il s'en prend à moi».

1217. İHTAR. — Başlamada *(y)ecek olmak* li mürekkep «complexe» fiillerin muzâri farz ve tahmin siygası sık sık kullanılır. (Mk. § 810 ve aşağısı ve § 1222). Bu suretle taraziyenin *ihtimalli* «éventuel» mahiyeti daha ziyade barizleştirilmiş olur.

ML : *بِزْ شَهْدَى طَوْرَانْجَقْ اوْلَوْسَقْ اِشْبِيزْ بَوْلَه كَبُورْ* «*biz şimdî davran-açağ ol-ur-sa-k iş-iniz gal-a gir-er* «si nous prenons nos mesures dès à présent, notre affaire ira toute seule».

Eski Osmanlıca'da aynı kavramda olmak üzere -(y)esi ol-mak şekli kullanılmıştır (§ 791.3°).

ML : *اَكْرَ مُسْلِمَانْ اوْلَمْ اوْلَوْ-ا* «*eger müslüman ol-ası ol-ur-sa-n* (A.U.E) «si tu deviens musulman» (1426 yılı yazmaları, yap. 256).

İkinci hal (gerek olmayan şart).

1218. Mütekelliim olan zat bir şart koştuğu anda, kendi fikrine bu şartın yerine getirilmesi ihtimal dahilinde, kararlaşmamış, şüpheli veya temenni halinde olduğunu bildirmek isterse, hususi bir siygayı şart «conditionnel» tarzını «mode» kullanır.

O zaman şu örnekte bir kelâm elde edilmiş olur:

A. Hadisesi olursa (veya oldiysa, olmuşsa) B. hadisesi olur (veya

olacak), ve bu sebepledir ki ortada mütekellim olan zatça husule gelmesi imkânsız olduğu veya hakikatte hiç husule gelmemiş bulunduğu bilinen bir şart varsa yine iş aynı olur.

Örneğini şimdi söylediğiniz (gerçek olmayan) şartlı kelâm zihnen şöyle bir kelâm ile tamamlanmış olur. «Fakat madamki A hadisesi olamaz “olamayacak,” (veya olmamıştır), B hadisesi de daha hiç olamaz “olamayacak..».

Bu hal Fransızca'da *sonlam*'ın fiili şart olan kelâma muadil olur.

1° Başlamın fiili fark gözetilmeden halin şartı, halin şart hikâyesi veya iltizamının hikâyesi siygalarından biri olabilir;

2° Sontamın fili fark gözetmeksizin muzariin hikâyesi veya niyetli «intendionnel» istikbat siygalarından biri (yani Fransızca tabirle imparfait veya imparfait de l'intentionnel) olabilir.

Ml. [1]: (<i>eyer</i>) <i>ħāric-de bir nokta-?</i> <i>istinad</i>	<i>bul-sa-m</i> <i>bul-sa-y(i)di-m</i> <i>bul-a-y(i)di-m</i>	+
<i>zemīn-i yer-in den</i>	<i>oyna-d-ir-dim</i> <i>oyna-d-acak-di-m</i>	[2]

«Si je trouvais un point d'appui à l'extérieur, je déplacerais la terre» (Archimède).

İHTAR. — Eski Osmanlıca'da ve bazan da şimdiki Türkçe'de sonlamda iltizaminin hikâyesi «imparfait de l'oplatif» başlam siygasının aynı olarak *oyna-d-a-y(i)di-m* surelinde tekrarlanması.

1219. Bu yapılama Türkçede (Fransızcada da olduğu gibi) fiillerin tam ve muayyen bir zaman kavramını bildirmez; bu sebeple sonlam fiiliinin (şayet yapıldı ise) *mazide* yapıldığı bildirilmek istenildiği zaman, belirli (şuhudi) veya belirsiz (nakli) temelerden (*hikâye*) dediğimiz murekkep mazi siygaları yani (Frnsızca'nın «conditionnel passé» sine muadil) muayyen veya muhtelīt neviden bir takımı *fazlasıyla tam mazi* «plus que parfait» ler kullanılır. Böylece sonlama daha tekidli, daha kuvvetli bir eda verilmiş olur.

[1] Metinde arap harfleriyle de gösteriliyor:

۱۶۰ کسی) تاریخ دارد، بر این قطعه استناد (بتوسلم، بولاسه زیدم، بوله ایدم) + ۴ قسمی برند (اوینا زیردم، اوینادو جلندم، A.U.E)

[2] Müellit: (*cğer*) huriçte bir noktası istinad (bulut idim) zemini yerinden (*ogna-daydim*) suretinde olarak başlam ve soğanlı kısımlarında aynı iltizamı bükâye siyaseti tekrarları diyor. Aneak bilhassa şimdiki Türkçemizle böyle bir kullanış yoktur. A.U.E.

MI.: «کر) چنطه استناد بولدم (بول، ایدم، بولابدم) زمینی زندن اوستاندی ایدم» اوستاندم ایدم (و با اویناعش ایدم) (eğer) *bir nokta-i istinad bul-* [1] *sa-m* (*bul sa-y(i)di-m*, *bul a-y(i)di-m*) *zemîn-i yer-in-den oyna-* *t di i-di-m* (*oyna t-di-m i-di*) (veya *oyna-tmis-i-dim*) «si j'avais trouvé un point d'appui extérieur, j'aurais déplacé la terre».

İHTAR. — Şimdiki dilde bu kavram için başlamda şartın muzarri «conditionnel présent» eski Osmanlıca (besbelli *di* yardımçı *silinici -se* li siygaya da şamîl olduğunu düşünerek, Mk. § 687) bu farklı gözetmezdi.

MI.: «کر) چار داغلۇن تو ئەم اورىزىدىن ئەپتەن ئەپتەن اوغرىدىي eger var-dag-un-layuu ko-n-ma-sa görü-se Timur-u heman al-mis-di (A.U.E) «si aussitôt après s'être mis en marche, il n'avait campé à nouveau et s'il avait marché contre Timour, il l'aurait pris» (Rouen, No. 1493 yazmaları, yap. 27).

1220. (Gerçek olmayan) şart siygasına başka misaller:

«کر) چار داغلۇن ياخىداكى ياخىداكى ياخىداكى ياخىداكى Istambol-uñ yangin-i ol-ma-sa ev-ler-iñ esig-i ol-tin-don ol-me du (söylenece) «si l'étaient les incendies de Constantinople, le seuil des maisons y serait en or»;

«کر) چار داغلۇن ياخىداكى ياخىداكى ياخىداكى ياخىداكى eski-ye itibor ol-a-y(i)di bit pazar-m-a nor ungor di (Atlasözü) «si [tout ce qui est] vieux avait de la valeur, il pleuvrait de la lumière [céleste] sur le marché aux puces» [2].

[1] *git-mek* mastarından *git-di* ve *git-mis* suretiindeki şuhudi ve naklı siygalarının sadece mülfet gaip şahşiliği, yardımçı sil rolünü alarak birincisi yalnız başka mastardan şuhudi, ikincisi yalnız başka mastardan naklı siygasının her şahsından sonra getirilip mürekkep filler yapmağa yarar. Bunlardaki bu iki gaip şahşili siyga, sil rolünden çakararak kendilerinden evvel gelen silin manasını tadil eden birer zarf rolünde bulunurlar.

1. *gitdi* siygası (muhakkak) manasında bir zarf rolünde olarak mazi şekline rağmen (*istikbal*) zamanını bildirir.

a. (Müstakıl cümlede): Benim kimliğini verdığım terzi pek ustasıdır; siz de ona verin — öyle ise *verdim gitdi* (= muhakkak vereceğim).

b. (Bağlı cümlede): Eğer bir noktai istinat bulsayıdım zemini yerinden oynattım *gitti* idı (= muhakkak oynatucaktım, oynatirdım).

2. *Gitmış* siygası ise:

a. (Müstakıl cümlede) (hemen) manasında bir zarf rolünde olarak yine kendi *mazi* zamanını bildirir:

Unutmuş gitmişim (hemen unutmuşum); çocuk uyumuş gitmiş (hemen uyumuş);

b. (Mürekkep cümlede) (muhakkak) manasında bir zarf rolünde olarak *istikbal* zamanını bildirir:

Top kaleye girmiş gitmiş idı (= muhakkak girecekti), fakat ne yazık ki bu defada ağım direğine çarptı kör olası. A.U.E

[2] Müellif belki *bit pazari* terkibindeki *bit* kelimesine bakarak bundu pire «puce» ile Fransızca'ya tereüme ediyor. Halbuki bunun aslı *bayat pazarı* «marché aux vieilleries», olup *bit*, eski manastırı olan *bayat*'dan bozma olacak; nitekim daha evvelce *bayat* dan bozun *bit* pazarı da deniliyor. A.U.E

-di, -idi li mazi hikâyesi «imparfait» veya aşırı mazi hikâyesi «plus-que-parfait» siygaları yerine bazan bunlarca *-miş, -imiş* li muadil siygaları olan rivayet «dubitatif» siygalarının kullanıldığı görülür. Bu çeşit, başkalarına atfedilen veya hakkıyle emin olunamayan şüpheli şeyleri ifade etmekde kullanılır.

Ml.: اَكْرَجْتُ ... طَوْنَامَشْ اوْلَمِشْ بِيكْ بَارْچَهْ اوْلَمِشْ اَعْشْ : *éger bir-i... tat-ma-mış ol-ay(i) müş bîn parça ol-acak i-mış* (Gülliver tercumesi, s. 51) «si quelqu'un ne l'avait pas retenu, il se serait cassé en mille morceaux.»

1221. Simdiki Türkçemizde başlarında *-miş olmak* ve *-y)ecek olmak* karmaşık fiilleri sık sık kullanılır (mk. § 850 ve aşağısı) ki, şu aşağıdakilerin pek yaygın olan kullanışları bundan ileri geliyor.

اولسَم	سومش (سوچان)	<i>sev-mış (sev-ecek)</i>	<i>ol-sa-m</i>
اوْلَمِش			<i>ol-sa-y(i)di-m</i>
اوْلَمِيدم			<i>ol-a-y(i)di-m.</i>

-miş ol-mak li fiillerin kullanılması, inânaya hemen de hiçbir şey ilâve etmez. Sadecə inütekellim olan zâlin bir faraziyeyi artık hosule gelmiş gibi göstererek onu daha barizleştirmek arzusunda olduğunu anlatır.

Ml.: *hem şîmdî git-mış ol-sa-nî kendi-sî-nî bütün bütün şîmar-t-mış ol-acâg-im* (HUSSEİN RAHMI) «de plus, si j'allais (le voir) maintenant, j'aurais trop l'air de me plier à ses fantaisies» (mot à mot : «je le gâterais trop»).

İHTAR. — Bununla beraber bu ifade tarziyle bazan herhangi bir faraziyeyi gerçekten maziye irtâ etmek maksadı güdüller. Bu sebepledir ki Türkçe'nin *-miş olsa (ola)-y(i)dim* li siygalı Fransızca'ya çoğu zaman aşırı mazi hikâyesi demek olan «plus-que-parfait» ile tercüme edilir.

Ml.: *bu vakayıf bir-er bir-er zabit-ü tahrîr ed-il-mış ol-sa-y(i)di hâkîkâten şayâñ-i dikkat bir mecmâ'a-i vesâyîk vücûd-e gel-mış ol-ur-du* «ces événements avaient été, au fur et à mesure, consignés par écrit, on aurait constitué un recueil de documents vraiment intéressants».

1222. *y)ecek ol-mak* li karmaşık «complexe» fiillerin kullanılması, faraziyenin *ihtimalî* «éventuel» mahiyetini daha çok barizleştirmeye yarar (mk. § 1217).

Ml.: اوْلَمِيك اوْلَسَم بِيلَهْ غُمْ يَمْ : *öl-ecek ol-sa-m bile gam ye-me-m* (MURAD BEY) «dussé - je en mourir, que je ne m'en soucieraïs guère».

1223. Gerçekleşmeyen (oluş haline gelmeyen) şart siygasının *-misse* li bir hususi şekli.

Eski Osmanlıca'da *i-* suretindeki nakis (güdük «défectif») cevher fiiliinin bir siygası vardır ki, bunu 554 - 557 bendlerde kaydedilenler arasında ilâve etmek yerinde olur;

bu siyga, rivayet rolünde olan -miş ile farz ve tahmin rolünde olan -se suretiindeki iki temenin birleşmesinden doğmuşlu.

Bazan bu iki unsur, yazida **مَنْ سَيِّدَهُ مَنْ مَسَّهُ** -mis-se suretiinde ayrı bulunurdu (bk. § 949 da kelimeleryle başlıyan misale); fakat bu lâhikalar **وَ** **فَ** benzesimi dolayısıyle çoğu zaman söyleniş ve yazılısta **أَنْتَ مَنْ مَسَّهُ** misse veya **لَا مَسَّهُ** suretlerinde bir idgam «erase» vücude getiriyordu [1].

-misse- lâhikası, doğurduğu siygaların *her zaman bir gerçekleşmeyen şart mührinde olmalarıyla se lâhikasından farklı bulunur. Bu siygalar söylelerinden ibarettir:*

1° Basit siyga: (Kök olan *i* nin her zaman atılabılır olmasıyle):

<i>(i)-misse-</i>	<i>m,</i> (<i>k,</i>
	<i>n,</i> (<i>ñiz,</i>
	<i>.., (ler</i>

suretiindeki ki bu, teşkil bakımından *i-se-m* (§ 554) e muvazi ise de, mâna bakımından *i-se-y(i)di-m* (§ 557) veya *ol-sn-y(i)di-m* (aynı yer, İhtar) ile bîdir.

Ml.: **إِنْ كَانَ وَارِثًا ...** *eger var i-misse* [2] *zâhir ol-ar-du* (A.U.E) «si cela existait (var i-misse), cela se verrait...» *Hulv. Sâhi*, yap. 20;

إِنْ كَانَ پَیغَامْبَرًا ... *eger peygamber i-misse* [3] *hal böyle-mi ol-a-y(i)di* (A.U.E) «si c'était (-misse) un prophète, les choses se passeraient -elle ainsi?» (1426 yılı yazmaları, yap. 166 V°);

إِنْ كَانَ كُفَّارًا ... *eger kûfâr degûl i-misse* [4] *di-yâ-y(i)di ki...* (A.U.E) «si cela n'était pas de l'impiété, il aurait dit que...» (Aynti eser, yap. 82).

2° Murekkep mazi (hikâye) siygası:

<i>(i)-misse-idi</i>	<i>m,</i> (<i>k,</i>
	<i>n,</i> (<i>ñiz,</i>
	<i>i,</i> (<i>ler</i>

ki, evvelkisiyle aynı mânada olup teşekkür bakımından *i-se-y(i)di-m* (§ 557) e muvazi ve manaca onuna bîdir.

Ml.: **إِنْ رَافِضُ مُسِيدِي عَلَى سُونَدِي وَإِنْ كَانَ خَارِجُ مُسِيدِي إِبُوكِري سُونَدِي** *eger râfizi misse-g(i)di 'Ali(-gi) sev-e-y(i)di ve eger hârici misse-y(i)di Ebû Bekr-i sev-e-y(i)di* (A.U.E) «s'il était (misse-yidi) de la secte des Rafidhites, il vénérerait (le khalife) 'Ali et s'il était de la secte des Kharidjites il serait partisan d'Abou-Bekr» (Kirk Vezir, s. 177).

Aynı siyga tereeci ve temenni «optatif» (= iltizamî) siygası rolile kullanılabılır (hâsil ki umumiyyetle şart siygası olarak da, bk. § 654 ve § 678 ve 683).

[1] Eski Osmanlıca'da **فَ** ile sonlanan hükümlerin basit şart siygastında bu benzesim misalleri bulunmaktadır. **أَنْتَ دُلْسَهُ** «s'il tombe» (*Hulv. Sâhi*, yap. 8 ve *müteaddit yerler*); **أَنْتَ يَلِسَهُ** «s'il arrive?» (aynti yer, yap. V° 69) J. D.

Bu arap harflî yazılıdaki **-lerin üstünde** hep bir (*) şedde işaretî var. Arap harflî *var imisse*, *peygamber imisse*, *böyle mi* kelimeleri hareketlidir. A.U.E

[2, 3] Buradaki arap harflî yazida **-** harfi yine (-) teşdit işaretlidir. Aynı zamanda buular hareketlidir. A.U.E

[4] Arap harflî *kûfâr degûl imisse* kelimeleri metinde hareketlidir. A.U.E

MI. : بىرى خىال ايدوب اىتدى اشبو اقان ايرماق ياخ مىسىدى بىرى دەنچى ايتدى بىر طاخ بىرى دەنچى مىسىدى
 nāg'ah bir-i ḥayāl'id-ūb ey-(i)t-di iş(os)bu ak-an urmak yag misse-y(i)di bir-i
 dahi ey-(i)t-di bu dag pırinc misse-y(i)di (A.U.E) «tout à coup l'un d'eux
 s'abandonnant à son imagination, dit (ayt-di) : «Ah! si ce fleuve qui coule
 pouvait être du beurre». L'autre dit : «Ah! si cette montagne pouvait être
 du riz» (Agni yer, s. 160).

(Yukarıda gösterilen) bu (i)misse-m ve (i)misse-y(i)di-m şekilleri muzari ve şuhüdi māzi temelerine katılarak bir (gerçekleşmeyen) mürekkep şart siygası vücuda getirilir ki, bunu 656 ve aşağısı bendlerde mütala edilenlere (hikâye, rivâyet, şart siygalarına) ilâve etmek yerinde olur :

Muzari temelilere misal :

بىرى دەنچى ايتدى بىر اىكىيەن بېشىش دورمىسىدى
 bir-i dahi eyt-di bu iki-si piş-mış dur-ur
 misse-y(i)-di (A.U.E) (evvelki misalia alt tarafı) «un autre enfin dit : «Ah! si les deux
 (l'un de l'autre) pouvaient être tout cuits (piş-mış dur-ur-misse-yidi, mortali : piş-mış
 dur-mak);

آراجىق دەل كاز قايد ائزىزىش ادرىمە پىغامبر عليه السلام اول ئازى اولان كىدو قۇردى
 az-a-cık fi'il
 namaz-i fāsid et-me-z-mış ed-er-misse[1] Peggamber ('aley-h-is-selām) ol, namaz-i eevvel-
 den girü kıl-ur-di[2] (A.U.E) «une action minime ne corrompt pas la prière; si elle la cor-
 rompait (fāsid... ed-er-misse) le prophète, que sur lui soit le salut, aurait recommencé
 celle (dont il s'agit)» (Hulu. Şāhī, yap. 70 V°);

اکى سن كىرجىڭىنى سۈرمىسىك
 eger sen girçek [3] (gerçek yerine) an-i sev-er-misse-ñ [4]
 (A.U.E) «si tu l'aimes (sev-er-misse-ñ) vraiment..» (1426 yılı yazmaları).

Şuhüdi māzi temelilere misal :

44 مطیعىتك طاعون دىكىدر دېلىش اىنسىه مۇمن و مطبع اولمازدى
 Allah muti'-ler-ūn[5] tā'at-in[6]
 dile-mış-dür dile-me-mış[7] imisste[8] mü'min ve muti' ol-ma-z-di (A.U.E) «Allah a voulu
 la soumission des croyants, s'il ne l'avait pas voulue (dile-me-mış imisste), il n'y aurait
 eu ni croyants ni fidèles ici-bas» (Ris. B., 6 Allahan takdiri öğretisi).

IHTAR. — (Endelüs'lü) Ebū Hayyan (*Kitāb-ül-idrāk*, *It-l-lisān-ül-Etrāk* adlı kitabında A.U.E) (s. 144; 209 ve 211) aynı لـ missa [9] şeklini veriyor. Onun verdiği misaller, yukarıda sayılan muhtelif kullanışlara dahildir. 166 ve 167inci sahifelerde bunu missi [10] suretlerinde yazmış bulunuyor ki, bu şekil (J. as., 1892, cild XX, s. 326 dan 335 de) M. Clément Huart'ın dikkatini celbetmişti. Mk. L. BOUVAT *Une gramm. tarque..* 1906 bususî basının 25inci sahifesinde.

1224. Eski Osmalitea'da ve lehçelerde şart siygası bazan hususi kavramını kaybeder ve hemen de bir ihbariye «indicatif» mahiyetini alır.

[1, 2] Metin de bunların arap harfli karşılıkları hareketlidir, ed-er-mis-se deki - aym zamanda şedde işaretlidir. A.U.E

[3, 4] Bunların arap harfli karşılıkları hareketlidir. sev-er-i-mis-se-ñ deki son - teşditlidir de. A.U.E

[5,6,7,8] Metinde bu kelimelerin karşılıkları olan arap harfli kelimeler hareketlidir. A.U.E

[9] Metinde arap harfleri harekeli ve - si şeddelidir. A.U.E

[10] Metinde bunların arap harfli karşılıklarındaki - lei şeddelidir. A.U.E

Mİ.: ... كَوْسَكْ كَوْسَكْ gör-se-m-ki..., gör-se-ki... (A.U.E) alors je vis que..., alors il vit que... (Cezâgir, n° 1719 yazmaları, yap. 44 V^o, 49 ve müteaddit yerler);

Gid-er-ken bir ava-min y z - n-de bak-sa-ki deve kisirak  obun-nar //
( oban-lar yerine) g d-er «en route il vit que des bergers faisaient pa『tre
des chevaux et des juments» (Giese, Mat. Ana. Turk., s. 19 — 20).

Bu kullanım yalnız Osmanlıca'ya mahsus değildir.

MI.: اول زماندا کورسالار شیخ ساعت خواجه ایتا کیندا نارسا باو *ol zaman-da kör-sä-lär Şeyh Sa'at hoca itäg-in-dä närsä bar (Hakim Ata)* A.U.E «ils virent alors qu'il y'avait quelque chose dans les pans (relevés) de la robe de Saat Khodia».

Mk. Başkirec *-lyjë kara-sa* (BEREZINE, *Chrest.*, III, s. 9, l. 1) tarançı *kalı-sa* : *kalı-a* veya *-karla* dan (RADLOFF, *Prob.*, VI, s. 91, l. 6 aşağıdan); *kör-sö* (s. 92, l. 2).

Bu tekfmüle vasıtâ olan merhale, meselâ Çoğalayen'in bir şart giygasını hâvi cümleleriyle hâzan (şart yerine) ifade edilen zaman durum «circonstance» kavramından teşkil edilmiş görünüyor.

Ml. : ملکه نان تو غراب ایک کوچوچى (ئى-ئەلاك بولى) *kaſ-kaň /2/-i-ga nan togra-b it-kä bir-di ir-sä heläk baſ-di* (kalamına ekmek doğrayıb ite «köpeğe» verdi (k-de) öldü — A.U.E) (NEVATI, Tar. Mül. Acem, s. 73) «lorsqu 'ayant trempé du pain dans ce qui restait, il le donna à un chien, celui-ci en creva» [3].

[1] Sükünlü *n* den sonra gelen *l*lerin *n* ye çevrilisinden ibaret olan bu fonetik hadise hâlen İstanbul ağzında da aynıyle yaşamaktadır: *an-na(n şeker* = *anla(n şeker*; *ben-ne(n gel* = *ben-le(n gel*; *annadım* = *anladım*; *yanniş* = *yanlış* (= *yāniş*) vs. A.U.E
[2] *gan* yerine *ken*:

بۇ كۈن كىرداڭ وزىر چەۋەپ ناماز قىغان
(Balıtyar - Nâmeh : beşinci gün-ning hikâyelinden - Arthur Lumley Davids; Grammaire turke s. 178). A.U.E.

[3] Başka misaller:

من سئی يکون اوکورمن دیدی او-» باختیار ایتدى
Bahtigar ayt-di «Quand il a dit : «aujourd'hui je te ferai mourir», Bahtigar répondit.»
(Aynt eser s. 178);

کوندوز مونه شکری تمال غه قولوق قىلەل دنى كىچىه ارسە مەكى خەدىت قىلغىل «يدى kündüz mun-da Tengri ta'älä-ga kul-luk kıl-gıl dahi kice ir-se (= gece olduğu zaman) man-ğ'a hidmet kıl-gıl di-di «(Chaque) jour fais tes prières ici au grand Dieu, et quand il est nuit sois dans mon service, dit-il» (Aynti eser s. 178).

فَلَمَّا كَمْ مَلِكٌ اِيْشِيٌّ بَيْتُوبٌ زَلْكَشَدِينٌ بَيْتُوبٌ كَلْدَى اُورْسَه
 (bk. Burh. Kât. s. 387: *zengi* == sazlı sözlü içki eğlentisi, A.U.E) *din bin-üb kel-di ir-se*
 (geldiği zaman) «orsque son affaire fini, le roi au retour des haechanale? monta son
 cheval, et arriva...» (*Aynı eser* s. 178);

مانجا راحم كيل كيم من هلاك بولاق من دويوب ارسه man-ğa râhm kîl-gil, kim men helâk bol-akay men di-güp ir-se... (dediği zaman) «Quand il a dit «aie pitié de moi, si non je serais mort»... (Ayni eser s. 178);

من باروب تىڭلەم اۋە... *men bar-ub tingle-di-m irse...* (dinledigim zaman) «quand je suis allé pour l'entendre... Aynt eser s., 178);

II. HUSÍSÍ HALLER.

A. SORGULU BİR BAŞLAMI OLAN BAĞLAŞIK ŞART CÜMLELERİ.

1225. Başlam kısmında bir istifham zamiri [1] veya zârfi bulunduğu zaman o başlam, bahsedilen faraziyenin akla gelebilen bütün ferdler ve bütün duramlar için muteber olduğunu gösterir.

(Fransızca'nın bu gibi haller için kullandığı «qui que ce soit = kim olursa olsun» ve «quel que soit = ne olursa olsun» vs. gibi tabirleri vardır).

İstifhamlı [2] ton, kelâmin umumî mânası ilk hatırlaya gelen şeylelerden her türlüşünü karşılamamak onlara *cevap vermeği* bildirmeğe tahsis edilmiştir.

[1,2] Müellifiin istifham zanıri dediği toptan bir tâbîdir. Aşlı müphêm zanırdır ki, bunların bir takımı üç durumda olur: 1. Aşlı ipham (müphemlik): *bu iş onun nesine läktm*, 2. İstifham (soruluk): *ne oldu o iş*; 3. Şümül ve istığrak (kaplam): *ne olursa olsan*, misallerinde olduğu gibi. A.U.E

دەنی او لاركى قۇمۇن ئىچىپ بارچا سەن طۇرۇپ كلتۈردىلەر اور... *dahi öl-dür-geli ka-mag-in Necib-i, barça-sın tut-nab gel-tür-di-ler irse...* (getirdikleri zaman) «et quand ils saisirent et amenèrent tous sans leur laisser faire mourir (le fidèle) Necib...» (*Ayni eser* s. 180);

هیچ کم ملدين قالاسون دیب باریب غورنی الی ارسه مل سکلوب یاز بولدي *hiç*kim (hiç kimse) men-din (geri A.U.E) kaʃ-ma-sun di-b (deyib) bar-ib Gaur-ni al-di irse (aldığı zaman) yil (mevsim) gel-üb yaz bol-di* «Quand il a dit: «que personne n'attarde (derrière) moi» et qu'en marchant il a pris (le pays de) Gaour, la saison était venue et ce fut l'été» (*Eba-l-Gäzi, Kitâb-i Secere-i türkî - Aynı eser, s. 196*);

... خان الازرقه احوالين سوردى ايرس ... Han a-lär-nıñg aħväl-in sor-du ir-se... (sorduğu zaman) «Quand le han voulut s'informe de ses nouvelles...» (Aunt eser, s. 196);

... كون التوْن خان قزىن كورور كا كاديـه ... bir gün Altın han kız-ın gör-ür-gä (görmeğe) get-di i-se?... (ir-se değil) «Quand un jour Altoun Khan vint visiter sa fille... İbrâhim halîsi, Ahval-i Cenviz han ve Aksak Temür — Aynî eser, s. 198);

بۇزىلىك اندىغۇز اوردىكمۇ خورو آغاچقە كولاسە يېھان و تاڭىرىڭ باقسىه اوغان بىتار اىرىدى ماقچۇن تاراسا بىخۇ
 küzel-lig-i an-dag ir-di-kim kuru ağaç-ka külse (güldüğü zaman veya gülerse) yaprak ve takır yer-gü bak-sa (bakıldığı zaman veya bakarsa) ülen (çimen) bit-är ir-di saç-in tara-sa (taradığı zaman veya tararsa) gincü tök-ül-üb ve tükür-se (tükürdüğü zaman veya tükürürse) aştun gümüs usar-di (peyda olurdu) esa beauté était telle que quand (si...) elle souriait à du bois sec, il y poussait des feuilles, et quand elle regardait sur un terrain aride il y croissait de l'herbe, et quand elle se peignait les cheveux il en plenvait des perles, et enfin quand elle crachait y surgissait de l'or et de l'argent» (*Ayni eser* s. 198).

Görülüyor ki zaman bildiren *ir-se* kelimesi yalnız fiil siygalardan değil, isim siygalardan sonra da gelebiliyor. Son misalde olduğu gibi bazan ya zaman veya şart manasını da verebiliyor ki bu, müellisin zaman manasının gelişimilarındaki görüşünü kuyvetle adımlarla ekliyor. A.U.E.

1226. Bu cümlelerin hususi mânasını kuvvetlendirmek için istifham kelimesinden evvel هر ** *her* «chaque» sıfatı getirilir.

Mİ.: *(هر) كم ابترسه آلسون* : *(her) kim ister-se al-sin* «quiconque (le) veut, (le) prenne», «le prenne qui voudra»;

كوكل كيم سوده كوزل اوذر *g'öñül kim-i sev-er-se güzel o-dur* «c'est celui (celle) que le cœur aime, qui est joli (e)» (keli, keli; «si le cœur aime qui, celui - là est joli»);

زمه وارسک اووه درت بوز در هدر *nere-ye var-sa-ñ okka dört yüz dirhem-dir* (Atasözü) «où que tu ailles, l'oqué (mesure de poids) est de 400 dirhems»;

زداده هر هانگى سوقاغه كيديلرس براج يخانىه تمادف اولنور *bur(a)da her-hangi sokak-a gid-il-ir-se bir kaç meyhâne-ye tesâdûf ol-un-un* «ici, dans quelque rue qu'on aille, on trouve plusieurs débits»;

طافه نه قدر چوق اوسله ايش كينك قاودانند در *tayfa ne kadar çok ol-sa iş gemi-nin kaptan-ında-dir* «peu importe le nombre de marins, le tout est d'avoir un bon capitaine» (mot à mot: «l'affaire est dans le capitaine») [1].

İHTAR. — Böyle kullanılan *نے قدر* (هر) (*her*) *ne kadar* «quoique, bien que...» (ve eski Fransızca'da mk. combien que...) tabiri çoğu zaman bir bağlaç rolünü görür. Mk. § 1900.

1227. Bir takum tabirler de vardır ki, şu ifadelere göre yapılmış bulunuyor:

نه ايسه *ne i-se* «quoi qu'il en soit, tant pis»;

هم اولسه *kim ol-sa* «n'importe qui, tout le monde»;

هر نه دنه *her ne-den(i)se* «pour une raison ou pour une autre»;

هر ناسيلسا *her nasıl-sa* «si une manière ou d'une autre»;

نه وقت اولسه *ne vakit ol-sa* «n'importe quand, toujours».

Mİ.: *نه ise* (veya: *ne-y(i)se*) *ol-an ol-mas* «tant pis! ce qui arrive est arrivé» (tevekkül);

قرمشو قوشويه نه وقت اولسه لازم *komşu komşa-ya ne vakit ol-sa lâzım* «le voisin a toujours besoin du voisin»;

الجاچق اى *al-ğâ-cık eşeğ-e kim ol-sa bin-er* (Atasözü) «sur un âne de petite taille, le premier venu monte».

[1] Daha bir misal (Söyleyenler ne kadar çok ve ne kadar önemli dahi olsa o yoldan, sıklından dönmez, manasında Atasözü):

جامع نه قدر جامع *câmi ne kadar böyük olsa imam bil-diğ-in-i okur* «imam ne récite qu'autant qu'il sait, fût-ce la mosquée très grande» A.U.E.

İHTAR. 1 — *nere-de (kan-da)* ise tabiri için bk. § 388.

İHTAR. 2 — *ئىزىڭ kimse* kelimesi (alem ve zamir olarak [§ 319] şahis «personne» mânasında olup, *kim + ise* suretinde bir teşekkürdür. Bu, Çağatayca'nın «şahis» mânâlı *kimärsä* ve «hiçbir şey» mânâlı *närsä* ve *nämärsa* kelimelerinin kıyaslanmasıından ileri gelmektedir (ki *kim+ärsä* ve *nä+arsä* ve *nämä+arsä* [1] teşekkürülü olan bunlarda iki had olarak görülen *ärsä* kelimesi, *är-mäk* [*i-mek*] masturının şart siygası *är-sä* olup osmanlıca *i-se* şart siygamızın muadilidir).

Eski Osmanlıca'da yine «şahis, kimse» mânasındaki *kimesne* ondan da daha eski bir *kimse-ne* (*Div. Hakkî* yaprak 239 : ٤٢[2] li bir sıra kafiye) = *kim-i-se-ne* dendir. Mk. § 1232.

Eski Osmanlıca'daki «şey» mânasındaki *nesne* de şüphesiz *ne-i-se-ne* dendir [2]. Mk. *Kitâb-el-Idrâk* s. 175 : ٦٣٧ *nânsänä, nañ-sä-nä* dendir. (Belki benzemsizlik, ayırmalarla «dissimilation» la) § 324 de gösterilen mânada *neste* [3] de deniliyordu (bk. *Yorgaki Dandini*, s. 7).

Mk. ٤٢[4] *kimse-ne* söylenilmiş bir başka misal (Bibl. nat. yazmaları T.S. 9, yaprak 140 V°).

1228. Hemen de sık sık olmak üzere bu başlamaların mânası fiillerinden sonra getirilen (yine o fiil einsinden) emir - iltizamı («impératif - subjonctif») yanı gaibe emir siygasıyla pekiştirilir [5].

Bu emir siygasının kullanımı ile mütekelliş olan zatın var olabilen bütün ihtimal-leri kabullendiği veya *tasdiklediği* «conçède» daha açık olarak bildirilir (mk. § 1910 ve 1011).

میل : ملت نے قدر متین نے قدر صبور اولورسہ (ولسوں اسیورنے پاپلان و ختنلری) [6] نہیں ایڈھن،
bir millet ne kadar metin ne kadar sabûr ol-sun esir-ler-in-e yap-
ıl-an vahşet-ler-i tahammül ed-e-me-z «quelque ferme, quelque patiente que
soit une nation, elle ne saurait supporter les atrocités commises sur ses
prisonniers»;

[1] *nämärsä* kelimesi *nämä-ärsä* asıldan olduğu düşünüldüğü gibi, bunun «şey» ve «ne» demek olan (*näñ* ==) *näñg* asıldan olduğu da düşünülebilir. Şu halde *nän + ärsä* de (ne ise) mânasında olup belki (*näñ*) deki ñ sonraları mye çevrilmüş olacak. Nastî ki eaki *biz-ning* evvelâ *biz-ing* ve sonra *biz-im* ve yine eski *ben-ning* de *ben-ing* ve nihayet *ben-im* olmuş görünüyor. A.U.E

[2,2] Metinde hareketlidir A.U.E

[3] *nesne* nin *ne-i-se-ne* şekilde ve mânasından mı türemiş olduğu bizi düşündürüyor. A.U.E

[4] *neste* nin *nesne* kelimesine benzemsizlik yoluyla çevrilmiş olması nümkün olabilir ise de, bunun başka bir teşekkürülü olabileceği de hatira geliyor. A.U.E

[5] Müellîlin ifadesine göre, gaibe emir siygası kendinden evvelki siygaya katlinice onu pekiştiriyor. Şu halde bunu çıkarırsak sadece pekiştirilmemiş alelace siyga kalacak. Halbuki iş öyle olmuyor. Kalan meselâ (olursa, edilirse) gibi siygalar, bu mânayı yalnız başlarına vermek için (olsa, edilse) suretlerinde olmalı. Deinek ki bunda (olursa olsun, edilirse edilsin) suretindeki mürrekkep siygalar başı başlarına bahis mevzu olmalıdır. A.U.E

[6] (Tahammûl etmek) fiili, (tahammûl) kelimesinin Arapça'da kullanılışına göre mef'ulün bîh -isi alabilir; fakat Türkçede, bu mef'ulün ileh -e ile kullanılır: *vah-
set-ler-e tahammûl* denilir. A.U.E

جنايات نه صور ظاهراً ونه مقصداته ارتکاب ایده‌ای-۴ ایده‌ایین بر جنايات در *bir cināyet ne sûret-le nere-de ve ne maksad-La irtikâb ed-il-ir-se ed-il-sin bir cinâyet-dir* «un crime de quelque façon, dans quelque endroit, dans quelque but qu'il soit commis, est toujours un crime».

Mk, şu hazır ifadeleri:

ne ol-ur-sa of-sun tquoи qu'il en soit, à toute force;

*her ne suret-*le ol-ur-sa ol-sun* «de quelque manière que ce soit».*

Daha sarılı olan bu ifade tarzı, üzerinde durduğumuz bu yapılamamın menşei hakkında daha iyi bir fikir edinmeye müsaiddir. Bu tarz bir iltizamı - ıngäye «subjönetif» siyagına dayanan meselâ «quel qu'il soit» tesekkülüne daha yakındır.

1229. ne «quoi», ne *kedar* «combien», ve *nasıl*, «comment» ile başlayan cümleler aynı teşkil ile bir *kıyaslama* «comparaison» fikri bildirebilir. O zaman bu kavram, kelâm bütünesinin davaadıdı *genelleme* «généralisation» kavramını öncelermiştir.

Fransızca'da söyle muadilleri kullanılır: «le même que...», «de même que...»
«tant que...».

M1.: صوت موسيقى إله، يُ Bairdi آلة-ندهى فرق نه ايج- متنظم بر جاليشىد، إله، ئيامىز بر فماليت bir saut-i müsiki ile bir patirdi ara-sin-da-ki fark ne ise nüntazam bir salis-ma ile nizam-siz bir fa"äliger ara-sin-da-ki fark-dur «il y a entre un travail méthodique et une agitation désordonnée la même différence qu'entre un son musical et un simple bruit»;

كُنْ سِيْ تَامِلْ جَالِيشْدَلْ أَيْسَهْ بِيْ سِيْ بِيْ اُولِهْ جَالِيشْمَاهِيْ *geç-en senen nasī çalı̄ş-di-nī-se bu senen yine öyle çalı̄ş-maşı̄ «il faut travailler cette année de la même façon que tu l'as fait l'année dernière».* [1]

İHTAR. I — Bu türlü ifadelerde istifhamın, kıyaslama haddi hıznetini gören (farazî olsun olmasın) bir verinin üzerine dikkati çekmekten başka bir gayesi yok görünüyor (Mk. iki hükümlün birbiri arasında kıyaslanmasındaki başka tarzlar, 5. 1444 ve aşağısı).

İHTAR. 2 -- Bundan evvelki hendlerde mütalâa edilenlerin tipindeki istifhamî cümelerde şart sıvçası yerinde Caçalayca'da bazan ibbarîve «indicatif» sekli kullanılır.

MI. : مین سـکا باـغـی هـنـی بـلـه آـنـکـا دـاخـل دـور سـاتـیـب مـین *min-san-ğ'a bag-nı, her ni bile an-ğ'a dahil-dür, satib min ben sana bu bagi, her ne ile (ki) ona dahildir (ona dahil olan her şey ile) [2] satdim A.U.E «je t'ai vendu le jardin avec tout ce qui (her nü) est (= där, or-sü yerine) dedans» (NEVATI, Tar. Mul. Ac. s. 96).*

[1] Bir bağlaç «conjonction» məhiyəlində olan (ve bir işin veya zəmirdən sonra gələn) bir işe «et pourtant...» «quant à...» keliməsi de vardır:

-- *sâhi-nî söyle-yor-suñuz; ben ise on-un için başka türlü düşün-üyor-du-m.* Est-ce vrai? et pourtant moi j'y pensais autrement pour lui» ve *hiç yokdan ise torlak yeğdir; korkulu rüya görmekten ise uyanık darmak yeğ-dir* gibi misâllerde görülen kıyaslama ise leri de var. A.U.E

[2] Bu Çağatayca cümlede *bile* kelimesinden sonra hafz ve takdir edilmiş bir *ki* bağlacı vardır ki, bu takdirde *ki anşa dâhildür* kısmı, mutarîza bir cümle hükmünde olup kendinden evvel gelen *her ne* kısmının sıfatı rolündedir. Böyle olunca da cümledeki *dür* kelimesinin *ise* kelimesi yerinde kullanıldığını düşünmek doğru olmasa gerek. A.U.E

B. ŞAHİSSİZ BİR SONLAMI OLAN BAĞLAŞIK ŞART CÜMLELERİ.

1230. Başlamla ifade edilen şarzidenin kendisi, sonlama yüklet (*müsnedünileh, fail*) olabilir. Bu takdirde fail şahıssız bir cümle halinde görünür.

(Buun Fransızca'da kelime kelime karşılığını elde etmek için sonlamın fiiline «ceci», «cela», «cette chose» gibi belirsiz bir fail ilâve etmek ister) [Mk. § 1188].

Ml.: *وَإِنْ كُنْتُمْ مُّكْلِفِينَ فَلَا زَرْعٌ لَّكُمْ إِذَا أَتَيْتُمْ* (اولورغان) *berāber git-se-k ol,-ma-z-mi?* (veya: *ol,-ur-mu?*) «si nous (y) allons ensemble, (cela) ne se peut-il pas (ou, se peut-il?)», «ne pourrions-nous pas (y) aller ensemble?»; *وَإِنْ كُنْتُمْ فَلَا اولاز g'el-se-ñ senā ol,-ma-z* «si tu viens, (cela) ne fera pas de mal»; *وَكَمْ نَهْ قَدْرْ اعْتَرَافْ اولانْسْ بِرْيَ وَارْدَرْ on ne saurait trop s'y opposer* (mot à mot: «combien qu'on s'y oppose, il y a lieu»); *وَنْ آلَقْتُ اولادْ (احرادر)* *bun-u al-sa-k erlā-dir* (ahrā-dir) «si nous prenons ceci, (cela) vaut mieux», «il vaut mieux prendre ceci»; *وَأَبْرَيْتُ اسْتَحْالَدْ تُوقِيْ اولانْ سَزَادِرْ bu ta'bır-iñ istimāl-in-den tevakkî ol-un-sa sezā-dir* «il est opportun de s'abstenir de l'emploi de cette expression». Yine mk. *yeg* ile bir misal § 1389 sonlarında.

1231. Çok kullanılmakta olan ve git gide bir olasılık «probabilité» veya zehurat kabilinden meydana çıkıcırlık «éventualité» fikrini ifade eden «devoir être» gibi hâkî bir mürekkep fiil mahiyetini almış bulunan *اوْلَادْ كَرْكَ olsa gerek* [1] ifadesini de asıl bu taktimdan olan tabirlere bağlamak gerektir.

[1] *g'erek* (şark İhçelerinde: *kerek, käräk*) kelimesi, Türk dillerinde: lüzumlu, lüzum «nécessaire, nécessité» manasınaadır. Mk. *أَوْلَادْ كَرْكَ, biz-üm ne-müz-e g'erek* (A.U.E) «que nous importe» (Rouen, n° 1493 yazmaları, yaprak 22; bk. § 321) — Bağlaş olarak kullanılan *g'erek* için bk. § 977; alem (isim) olduğu zaman *g'erek* kelimesi mülkiyet (izafet) lâhikasını alabilir: *men-iñ gereg-in-de* «pour moi». Osmanlıca'da ancak sıfat olarak kullanılır ve mülkiyet (izafet) zamiri diye sadece belirsiz irâa alâmetini alabilir (Mk. § 234).

Öyle görünüyor ki, bu kelime Orkhan kitabelerinde bulunan... *kärgäk bol- = ölmek «mönür»* ifadesine yaklaşırsa yeri var (*g'erek* tekî ikinci *g'ni* kayboluşu için mk. [Koman, Çağatay, Uygurca'da] «zahmetli iş, zahmet» manasındaki *ömgäk* > [Osmanlıca'da] *emek*).

Bu yaklaşımaya *Risâle-i Birgevi* (s. 47) de bir müslüman ağızında yersiz sayılacak kâfirice «païen» sözlere telmih olarak söylenilen şu sözler de cevaz verditiyor:

وَكَمْ نَهْ ادْغَلْ اولانْ كَرْكَ اوْلَادْ كَرْكَ اوْلَادْ كَرْكَ bir kimse oğl-u ölü-en kimse-ge: Tañri-ya sen-iñ oğl,uñ g'erek ol-du dit-se k'äfir ol,-ur (A.U.E) «si quelqu'un dit à une personne qui a perdu son fils: «Dien a en besoin de ton fils» (ton fils est devenu nécessaire à Dieu), il parle comme un *käfir*».

Bununla beraber *kärgäk* kelimesi için bk. THOMSEN, *Turcica*, s. 49 dan 51, J.D. Fikrimizee müellif bu kelimedede Thomsen ile beraber yanlıyor: ikisi de «gerek» manasına olan *kärgäk* ile «gürleyici, gürlemiş» manasına olan *kürgük* kelimesini birbirine

Ml.: *أَوْلَادْ كَرْكَ ögle ol,-sa gerek* «(cela) doit être ainsi» mot à mot: «si (cela) est ainsi, (ce fait) est nécessaire».

Bu kavramın daha başka iki türlüyle bağlılığı vardır:

1° İstikbal kavramı. Mk. § 636 mk. Fransızca'da «il doit partir demain» sureti.

Bu yolda ifade etme tarzı yeni ve eski Osmanlıca'da müsterektir.

Ml.: آمرقاڭ نېجىھە احواز اندىشكەر دىرىكىدە كىركەنلىرىن اولسە كىركەنلىرىن Amerik-niñ nefise² i ahvâl-i in-gä. Allah bun-dan soñra zikr ol-an-sa g'erék-dir (A.U.E) «nous exposerons plus loin, s'il plaît à Dieu, les affaires d'Amérique» Cevdet Paşa tarihi, I, 208.

(امراقىل سورىدىن) يىرىك آواز چىقىسى كىركەنلىرىن جىله اولسە كىركەنلىرىن اىتى كىركەنلىرىن اورسە كىركەنلىنىدە، جىله جانلۇر اولسە كىركەنلىرىن قىامت قۇربوب قۇرقىزىل بىل بىل عالم امىصىز يالسە كىركەنلىنىدە (Israfîl) حكىرى، حق تعالى اسرافىل دىرىلەتىپ يىرى دىرىلەتىپ دىرلۇر دىرلەتىپ دىرلەتىپ كىركەنلىرىن bir berk[1] ñavâz qâk-sa g'erek-dir işid-en-ler cümle ölü-se g'erek-dir ikt k'erre sâr ûr-se g'erek-dir evvel-in-de cümle canlı-lar ölü-se g'erek-dir kigâmet kop-ub kırk yıl bu 'âlem is-siz yet-sa g'erek-dir an-dan soñra İhak Tuñlä Israfîl-i dir-il-düb bir daha ûr-se g'erek-dir cümle ölü-ler dir-il-se g'erek-dir (A.U.E) «Un son puissant sortira (de la trompe de l'ange Israfîl). Ceux qui l'entendront trépasseront (öl-se g'erek-dir). Il soufflera (ûr-se g'erek-dir) deux fois dans la trompe. Au premier coup tout ce qui est d'une âme mourra. La fin du monde viendra et l'univers demeurera désert 40 ans. Ensuite Allah rendra la vie à Israfîl. Il soufflera encore une fois et tous les morts ressusciteront». (Ris. B. 11; mk. bir alay daha başka misaller. Ayni yer 18 ve 19).

2° Mecburiyet «obligation», lüzum «nécessité» mânası. Mk. § 635 sonları ve 640. Eski Osmanlıca'da bâliâ kullanılmakta bulunmuş olan da bu ilk mîshum idi.

Ml.: لىكى دوشىپ وارسە كىركەنلىرىن تۈرلۈپ اوئوردى leşken dev-şir-ib var-sâ g'erek-i-di gine karur id-ib otar-du (A.U.E) «il aurait du lever des troupes (asker [1] Metinде arap harfleri karşılığı hârekeliidir. A.U.E

Karıştırıyor ki, bunların Orhon yazılılarının aynı olması buna sebep olmuş görünüyor. Ancak bu kelimeleri yerine ve mânasına göre kärgök veya kürgök okumak gerekti; ve nitekim bahsi geçen mürekkep fiil: kürgök bol-mak (yani gürlemiş olmak, olmuş olmak) olsa gerek. Lehçemizde gür-le-mek mezara girmek, ölmek; mk. Farsça'da gâr da (kabir, mezar). Ykl. D.L.T., III, 203 kül-i-mâk == mezara koymak, gömmek.

Inser. de l'Orkhon, IE 4:

: I Ḫ J > J : ڦ ڻ ڻ ڻ : ڙ ڻ ڻ ڻ ڻ N

S ' M L O B K Ä G R Ü K Ä Ē N İ Z Ö

olmuş gürlemiş kendiliğinden

Inser. de l'Orkhon, IN 10:

: ڦ M > J : ڻ ڻ ڻ ڻ : ڻ ڻ ڻ ڻ ڻ N

I D L O B K Ä G R Ü K N İ B İ T L Ö K M İ N İ

(A.U.E) oldu

gürlemiş

Tigin

Göl

kardeşim

toplayıp gitmesi gerekti) et se mettre en campagne, mais il resta immobile» (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 26).

İHTAR. 1' — *ol-mak être* fiili her zaman ifade edilmiyordu. [1]

MI.: دینهی خود عورتکار مستوره کرک *digi hod 'avret-dür mestüre g'erek* [2] (A.U.E) «la femme est *avret* (bk. § 1164 İhtar, haşiyesi): il faut qu'elle soit voilée» (1426 yılı yazmaları, yap. 169).

İHTAR. 2 — Osmanlıca'da *g'erek* kelimesinin faili olarak şart siyaset yerine *mastar* da kullanılmıştı.

MI.: این و وقت غسل ایدوب عاز قىلىق کرک *(o vakit) gusl* [3] *id-üb namaz kıl-mak g'erek* (A.U.E) «(à ce moment) il faut prendre une ablution complète et faire une prière (Ris. B., 83).

Mastarın kendi faili olabilir (ve bunun neticesi olarak bir cümleinsi «quasi - proposition» teşkil edebilir; Mk. § 1294).

MI.: پکنه اساسن بـ سوز اولامق کرک ایدی *pek-de esas-siz bir söz ol-ma-mak g'erek i-di* (A.U.E) «cela ne devait pas être un propos tout à fait inexact» (Cevdet Paşa tarihi, II, 198);

بـ عله سوزك طوغرلچىسى سولانمك کرک *bu mahal-de söz-ün doğru-ca-sı söyle-n-mek g'erek* (A.U.E) «c'est le moment de parler ouvertement» (Aynt yer, 174).

Eski Osmanlıca'da lüzumlu olduğu söylemiş bir fiil ve hareketin faili olan mefhum aşıktan aşağı belirli bir ferdiyet sahibi olduğu zaman mastar, *g'erek* kelimesinin (füleci) tümleci (= mefulü) sıfatıyla cümlede bulunuyordu. Hakikaten bu kelime, faili bahis mevzuu olan mefhumdan ibaret bir isim cümlesiň yüklemi şeklini muhafaza etmekle beraber, hakiki bir fiil mahiyetini alıyordu (bu son hususılığı şöyle dursun, böyle bir teşekkül Fransızca'nın mastarla beraber olan «tu dois, je dois, vs.» yolu teşkiline yakındı).

MI.: نـ سن سـ وارـمازـ الـتـهـ سـ بـ اوـاقـ کـرـکـنـ *biz sen-siz var-ma-z-iz elbetde sen bile ol-mak g'erek-sin* (A.U.E) «nous ne partirons pas sans toi, tu dois venir avec nous absolument» (mot à mot: Toi, tu dois être ensemble absolument, A.U.E) (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 48 V°);

(تـاـلـارـ) بـ خـصـوـمـهـ دـوـلـاتـ عـلـيـهـ تـعـمـيـلـهـ سـئـيـلـهـ کـرـکـلـرـ *bu hu-sus-da Devlet-i 'alige-niñ müsa'ade-sin-i tâhsil-e sa'y it-mek g'erek-dir-ler* A.U.E «(Les Tatars) doivent s'efforcer de s'assurer, sur ce point, le consentement du Gouvernement ottoman» (Cevdet Paşa tarihi, II, 50);

بـ نـلـرـ مـقـدـمـ فـكـرـ اـيـقـهـ کـرـکـ اـيدـيـکـرـ *bun-lar-i muğaddilem fikr il-mek g'erek i-di-niz* A.U.E (SOLAK ZADE'den, SMIRNOF'ün chrest. s. 46) «vous auriez dû y penser avant».

Eski Osmanlıca'da *g'erek* kelimesi *ol-malı* «doit être» manasında da kullanılmıştı:

[1] Müellif *g'erek* kelimesinden sonra gelen *-dir* i kastediyor. Halbuki bu, *ol-mak* fiilinden değil, *i-mek* fiilinden sayılmalı idi. A.U.E

[2] Metinde *digi averetdür* kelimelerinin arap harflileri harekelidir. A.U.E

[3] Metinde bunun arap harfli karşılığı harekelidir. A.U.E

Ml.: *مَنْ كَرَّكَ طَبِيرًا ذَرَ كَذَبَةَ إِنْ أَنْجَى كُرَكَ* *çünkü toprak-dir kişi-nin asl-i pes aʃak g'erek A.U.E (Muhammediye Kâzem Bek tab'i, s. 31, I, 12) epuisque l'homme a été créé avec de la terre, il doit être humble».*

Bu teşkilin böyle oluşu, mastarın eşi bir fer'i fili «supin» olması keyfiyetiyle açıklanmış oluyor (§ 704). Bu takdirde mastarı *g'erek* kelimesinin bir faili suretinde görmek ancak kısmen doğrudur.

Öteki Türk dillerindeki kullanıştan da *käräk* kelimesinin hakikaten fer'i fili ile yapmış olduğu görülüyor.

Ml.: *tøy kıl-yaʃt käräk düğün yapmak üzere (olmak) gerek A.U.E «il faut faire les préparatifs de noce» (RADLOFF, Prob., IV [baraba lehçesi], s. 68).*

Mk. başka bir misal (*nätgü käräk ne etmek gerek*), § 319 sonlarında). Yine bk. MELIORANSKI, II, 60 (§ 31).

LÜTAR. 3 - Bu teşekkül yerine (illizâni - inşâîye «subjunctif» fulli) bir cümle de getirilebilir, Mk. Fransızca'da «il faut que...» teşkili.

Ml.: *كَذَبَةَ كَرَكَ كَرَكَ g'erek-dır ki..., 'ndil tamk-jar tut-a A.U.E «il faut qu'il preuve des témoins justes» (1426 yılı yazmaları, yap. 216 V°). Çağatayca'da tereci ve temenni «optatif» siyasi da kullanılır.*

Ml.: *كَرَكَ ايشِتِكَو سِرْعَامْ تَايَانِي g'erek iş-iñiz ser-encüm tap-gag A.U.E «il faut que votre affaire soit menée à bonne fin» (EBOLGÄZİ, s. 68).*

1232. Ardına uymaca «enclitique» rolüne düşmüş istifhamlı *ne* edati gelen bir şart siyasiyle nihayetlenmiş eski Osmanlıca cümlelerini aynı cümleler tipine bağlamaktır. Bunlar bir temenni ve tereci «optatif» manasında olup kendilerinde bir hafz ve takdir «ellipses» var gibi sayılmalı, *ne* *ni* *ne olur*, *ne olacak* «qu' adviendra-t-il, si je, tu...» vs. yerinde olduğu düşünülmelidir [1].

اول كشیکلر قاده ایده کوره کندی خوار مدن ائمه بابا کلکن کرد او یاخون کیمی خوار دن او آن
Ml.: *كَشِيكَلَرْ قَادَهْ ايدَهْ كُورَهْ كَنْدَهْ خَوارْ مَدَنْ ائَمَهْ بَابَاهْ كَلَكَنْ كَرَدْ او يَاخُونْ كَيْمَهْ خَوارْ دَنْ او آن* *kadı ed-eceg-üm-e kendi kuʃ-jar-um-dan et-se-m-ne yaban-dan kimse ol-acag-un-a k'endi kuʃ-jar-um-dan ol-sa-ne A.U.E «si au lieu de faire des kadi de ces prêtres (chrétiens) je les prenais (mot à mot : faisais == etsem-ne) parmi mes sujets; si au lieu d'avoir des étrangers, c'étaient (ol-sa-ne) des gens à moi!» (Rouen, 1493 yılı yazmaları, yap. 22 V°);*

اونا کارهاتکوک اوغلى باش كاسکو اونا کارهاتکوک اوغلى باش كاسکو
pādişāh-uñuz-uñ ogl-u yan-un-a g'el-se-ñüz-ne A.U.E «venez auprès du fils de votre souverain» (Agni yer, yap. 41).

الله ایمی چاری کیله دسوک عزم چورت ایم مدینه ورسکو ندی
Allah-ū ta'ālā ger-ler-i giñ degül-mi-di[2] Resāl-ile 'lm (=alegh-i-s-selām, hicret id-üb[3] Medîne-yâ[4] var-sa-ñuz[5] nedîf[6] A.U.E «les terres d'Allah n'étajent-elles pas (assez) vastes? que n'avez-vous émigré à Médine avec le Prophète, que sur lui soit Salut?» (1426 yılı yazmaları, yap. 253 V°).

[1] İşte taranezi lehçesinden alınmış bir misal ki, bu ifadelerin menşeyini göstermektedir: *gol körkössän nö bolgny* (= yol gösterseñ (kör- göz-sän) ne olur A.U.E) «[qu' arriverait - il] si tu (me) montrais le chemin!» (RADLOFF, Prob., IV, s. 91, I. 9 aşağıdan). J. D.

[2,3,4,5,6] Metinde bunların arap harflî karşılıkları hareketlidir. A.U.E

Bu varsa-nız nə-di misalinde ne den sonra idi siyasi var ki, bütün bunlar cehheri şəfin sərt mənalı hikayəsi? olur.

Şimdikse Osmanlıca'da *ne* yerine *e* veya *a* nidaları kullanılır (bk. § 1021). 1332 (1916) da İstanbul'da neşredilen *Aşık - Paşa - Zâde* tarihinin bir ibaresi (n. 70) den yukarıda verilmiş misallerin birincisi, su kelâma muadildir:

قاضیلی کشیدله و بر تبعه کشندی قولاریه و در حرم آ
kâdi-liğ-i keşş-ler-e vir-in-ce kendi kul-lar-
-im-a vir-se-m a A.U.E «je ferais mieux de donner (ver-sen-i-al) la dignité de kadi à
mes sujets qu'à des prêtres chrétiens». Mk. § 1389, 3e misal.

Mk. imlâsı şüpheli olan su aşağıkı migali:

¹ جزاره كنور سه قيلجهن (قيلجهن) كيسيدر (ديدى) Cezzar-a g'etir-se-ñ-e kılıc-in (kılıc-ñ-i yerine) bak-a-yım ben-im kılıc-im gibi-mi-dir (de-di) A.U.E «Apporte donc ton sabre pour voir s'il est comme le mien» (*Cevdet Paşa tarihi*, III, 10). Bak baska misallere, § 1389.

İHTAR. — Cevabı olmayan kelâmlarda *ne* nin uymaca olarak kullanılması Osmanlıca'ya mahsus değildir. Başlıca Altayen'da olmak üzere pek gelişmiş bulunarak muhtelif fil slıgnlarının katılıyor (*Gram. alt.* Kazan, 1869, s. 276). Sonra *-se-m-çı*, *-se-n-çı* vs. şekilleri de bulunuyor (bk. KAZEM BEK, § 338 ve *Gram. alt.* § 366).

(Bunlardaki) *ci* edatı *ne*nın inânatadır. Mk. KATANOF s. 342 çü ve s. 762 çü; Gram. alt. s. 96.

Yine mк. Kиргизеа *bor-sa-ñ-şı* varsan a «viens donc» (MELIORANSKI, Gr., II, 33); Kиргизада *s* = Altaycada *c*.

C. MÂNACA KENDİLERİNE UYMAZ BİR SONLAMI OLAN BAĞLAŞIK SART CÜMLELERİ.

1233. Bir şart cümlesinin sonlamı, başlamın bir neticelenişini değil de aksine ondan beklenemeyecek bir neticelenişe (çoğu zaman görünür de-recede) *umuzluk* «contradiction» bildiren bir vakiayı ifade edebilir.

(Fransızca'da böyle bir halde başlarında «même si», «bien que», «quoique», vs..., gibi kelimeleler bulunan başlamlar kullanılır).

Türkçede bunların teşekkürleri söyle olabilir:

1° Sonlamın fiili başlamdakinin aynı ise bir defa olmak üzere (ikisinden biri A.U.E) nefiy suretine konulur. (Fransızca'da bunu kelimesi kelimesine «si» ile karsılamak mümkündür).

Mı.: ایچ دیدنلر سه چشمی فوروت دیدنلر iç de-di-ler-se çesme-yi kuru-t de-me-di-ler (söylence) «si l'on a dit: bois! on n'a pas dit: mets à sec la source» yani: farzedelim ki sana: iç! dediler, senin bundan besbelli çekardığın anlaşılan neticeye *ugmaz olarak* «contrairement» sana çesmeyi kurut dediklerine dair bir netice çıkmaz [c'est à dire: «à supposer qu'on l'ait dit: bois! il ne

s'ensuit pas qu'on t'ait dit : mets à sec la source, *contrairement* à la conclusion que tu paraîs en avoir tirée];

ایلک ایت دکیزه آت بالق سلدز سه خالق بیلیر
*eyi-lik et deñiz-e at balık
 bil-me-z-se Hälük bil-ir* (Atasözü) «fais le bien et jette - le à la mer; si le poisson l'ignore, le Créateur le saura».

1234. — 2° (sonlam ve başlandıktaki A.U.E) fiiller ayrı gayri oldukları zaman farz ve tahmin veya şart siygası ardınca \downarrow ; *bile* «meme» (§ 437) veya \rightarrow *de* (diğer şekli: \rightarrow *dahi* § 406) zarfları getirilebilir.

(Fransızca'da böyleleri için başında «même si» kelimeleri bulunan bir başlam olur). (*de bille*) li:

MI.: ایتالیانلار طرابلس غربی ضبط ایده بیلر (س) [1] بile يه آطراری تخلیه يه مجبور او لە جفلر Italyan-lar Tarabulus-garb-i zapt ed-e-bil-ir-ler-se [1] bile, yine ada-lar-i tahlige-ye mecbur ol-acak-lar «même si les Italiens réussissent à s'emparer de la Tripolitaine, ils seront forcés d'évacuer les îles (Tanin, Trabulus'un işgali arifesinde).

(\rightarrow de) liler:

می.: *uç-sa-ñ da kuş değil-sin* (Atasözü) «quand bien même tu volerais, tu n'es pas un oiseau».

خسدن صاقن قارنجه ايسده *hasım-dan sakın karınca ise de* «méfie-toi de l'adversaire, même si (ce n') est (qu' une) fourmi».

(Bu misalde cümleler sırasının evrik «renversé» olduğuna dikkat edilsin.)

Şu yukarıda geçenin hissedilir derecede yaklaşan *ş*, *velev* ile yapılmış bir başka teşekkül için, bk. § 1010.

1235. Yukarıki misallerde başlam, unumî kaideye uyarak bir sâraziye bildirir; fakat aynı teşekkül gerçekten olduğu görülen hakiki vakialar için de kullanılabilir.

(Böyle bir halde Fransızca'nın «quoique», «bien que» ile başlayan muadilleri vardır).

می.: قابوغى ھارلاق اىسىدە غالبا اىچى قوفدر *kabuğ-u parlağ ise-de gālibā iç-i kof-dur* «bien que l'écorce (en) soit brillante, le dedans doit (en) être vide»;

yüz-ü bah-çe-ye müte- يُوقَدِي باقِدِيَّه مَتْوَجِه إِيْدِي اَبْسَدِه بَرْشَيْه باقِدِيَّه يُوقَدِي

[1, 1] Bu kelimede bir yanlışlık var: *Jawab-ı* *ed-e-bil-se-ler* olacak. A.U.E

veccih idi ise-de bir sey-e bak-diğ-i yok-du (MURAD BEY)
 «quoique son visage fût tourné du côté du jardin, il ne regardait rien».

İHTAR. — Başlama ^{اًكْرَجْ} *eğer-ci* ve ^{هُنَّ نَفْدٌ} *her ne kadar* bağlaçları ilâye edilebilir (bk. § 1007 ve aşağısı).

İHTAR. 2 — Bazan ^و *de* edatının sadece Fransızca'nın «et» si gibi atış bağlacı «conjonction copulative» mânâsında olduğu gözden uzak tutulmamalı. Bu takdirde birbiri ardınca gelen iki farz ve tahmin veya şart siygası vardır.

Mİ.: *bir az zeytin yağlı badıncan (patlıcan) cervis yağlı fasulye-yi ta'til et-sek-de bir kaç lôkma et ye-meğ-e başla-sa-ķ hem kendi-miz rahat yaşa-r-di-ķ hem-de evlâd-ķar-imiz-iň öü-cud-ķar-i kuvvet-li bul-un-ur-du* (KEMAL BEY) «si nous renoncions un peu aux aubergine à l'huile et aux haricots à la graisse et si nous nous mettions à manger quelques bouchées de viande, nous vivrions nous - mêmes en bonne santé et [les corps de] nos enfants, seraient plus robustes»;

^و *ben al-sa-m da iş-i bit-ir-ecek-ler al-ma-sa-m da* (MURAD BEY) «que je me charge de l'affaire ou que je ne m'en charge point, on la finera».

1236. Bu gibi hallerde sonlam bazan ^و *yine* (§ 434) «de nouveau, tout de même» ile başlar (mk. *İtalyan-ķar* kelimesiyle başlayan misali (§ 1234); çogu zaman bu zarf yalnız başına hale uymazlık «contradiction» u göstermeyece yeter.

Mİ.: *merk'eb-e altın semer vur-sa-ķar, yine merk'eb, yine merk'eb* (Atasözü) «quand bien même on mettrait un bât d'or à un âne, c'est tout de même un âne.»

D. BAĞLAŞIK ŞART CÜMLELERİNİN BAŞKA HUSÜSİ KULLANIŞLARI.

1237. Başlam ve sonlamda aynı fiil bulunursa bir hasır ve tahdit mânası çıkar.

Mİ.: *ağla-r-sa ana-m ağla-r; kał-an-i yałan īğla-r* (Atasözü) «si [quelqu' un] pleure [vraiment, c'est] ma mère [qui] pleure; les autres versent de faux pleurs».

ئىلەنلىكىن اولدى ئىلەنلىكىن اولدى ئىلەنلىكىن اولدى ئىلەنلىكىن
 ne ol-du ise bañ-a ol-du sañ-a ne ol-du (söy-lence) «tout ce qui est arrivé, c'est à moi que c'est arrivé; que t'est-il arrivé à toi?» (c'est à dire: «de quoi te plains-tu?»);

bu kale ancak bu taraf-dan al-m-iñ-sa ol-m-iñ «cette citadelle ne pourra être prise que de ce côté» (TAMBÜRİ AROUTİNE, s. 14).

Füllerden birinin menfi binalı olduğu haller hakkında bk. 1233 bendte, yine M. 1228§.

Füllerden birinin neli suretinde olduğu hal için bk. 1233 üncü bentde, yine mk. § 1228.

1238. Başlamın fi'li (olan zarz ve tabmin veya şart sigası, iki deſa) tekrar edilmekle de bir hasır ve tahdîd manası husule gelir.

M1.: *bul-sa bul-sa ben-de bul-acak* «s'il trouve jamais [ce qu'il cherche], [c'est seulement] chez moi [qu'] il [le] trouvra»;

ba 'ilâc-i on-a tertib et-se et-se galınız Müştak ed-e-bil-ir A.U.E (Hus. RAHMİ, Metres s. 628) «seul Mouchtak pouvait lui appliquer ce remède».

Ve *ol-sa ol-sa* «tout au plus» tabiri de bundandır. Mk. § 483, İhtar.

İHTAR. — Aynı teşekkür altaya'da da bilinir (Gram. alt. Kazan 1869, s. 212). Bi-dayette *se-* li sigaların bir şahsız kullanımına dayanmaktadır. mk. § 1216, İhtar.

III. BİR EDATLA KELAM İÇİNE ALINAN UYRUK CÜMLELER.

1239. Daha evvelce de (§ 1209) söylediğimiz gibi, bir edatla kelâma bağlanan uyruk cümlelerin kullanılması, türkçenin temasta bulunduğu Hind-Avrupa dillerinin sintaksi tesirile olmuştur. Eski osmanlıca çoğu zaman kendi kelâmlarını farsça kelâmların örneğine göre bina ediyordu. XIX üncü asır reforması (tanzimat), dili bu edebi kulluktan azad edince sintaksi da sanki millileşti. Bununla beraber bir bağlacı veya bağlam zamirini «pron. relatif» hâvi olan bazı ifadelerin birleşmesinde veya kullanılışının alakonulmasında zamanımız fransız edebiyatının pek büyük tesisîri olmuştur.

Şurası gözden uzak tutulmamadır ki, hemen her zaman *başında edat bulunan, bir uyruk cümleinin yerine bir cümleisi «quasi-proposition» getirmek caizdir.*

1240. Bunda çoğu zaman kullanılan *ki* edatı (bak 986inci ve aşağıdakiındaki bentlere) dir ki bilindiği üzere bu, hem fransızca bağlam «que» hem rapt (bağlam) zamiri «pron. relatif» «que, qui» vazifesini görduğu gibi, bazan da bağlaçla bağlam zamiri arasında bir manaya da gelir.

1241. Başında *-ki* bulunan uyruk cümleler aslı «principale» cümleye nazaran típkı fransızca'nın uyruk «subordonné» (veya mutariza «incident») cümlelerinin gördüğü vazifeyi görürler.

Bunun neticesi olarak şöyle kullanıla bilirler:

1° Aslı cümlenin faili olarak.

Ml. : *ol-a bil-ir ki yārīn gid-eceğ-im* [1] «il se peut que je parte (partirai) demain»;

میرهندر که اینای بخیر جمیت خارجندہ باشیدیمور، میرهندر که جمیت داخلنده راهت بولهیمود *müberhen-dir ki ebnā-yi-beşer cem'iyit hāriç-in-de yaşa-ya-ma-yor, mu'ayyen-dir ki cem'yet dāhil-in-de rāhat bul-a-ma-yor*, (KEMAL BEY) «(il) est prouvé que les hommes (not à mot : les fils du genre humain) ne peuvent vivre hors de la société ; (mais il) est (aussi) établi qu'ils ne peuvent trouver le repos dans la société».

Mk. şöyle ifadelerle başlayan kelâmları:

... اکادشیلرک ... *anla-s-ił-ir ki ..., zāhir-dir ki ..., gör-ül-ür ki ..., con comprend que..., (il) est évident que..., (il) paraît que*.

غیریدرک *garib-dir ki ... (il) est étonnant que*;

خایان دقتدرک *sāgān-i-dikkat-dir ki ... (il) est remarquable que...». [2]*

1188inci bendde söyleyenlere uygun olarak türkçe'de, fransızca'da olduğu üzere, belirsiz «indéfini» manası bir zamir kullanılmaz.

1242. — 2° Tümleç-meful «complément-régime» olarak. [3]

Ml. : [4] *sen bil-ir-mi-siñ ki ev yan-di* «sais-tu que la maison a brûlé — Uydurma olan bu misal, 1260inci bend de cümlemsi suretindeki muadiline yaklaşdırılmalı: *ev-in yan-dığ-in-i bil-ir-mi-siñ* bu cümle yukarıki misalle aynı manadadır (ve *ki ev yandı* cümlesi *bilirmiñi* cümlesinin dolagsız mefülüdür, A.U.E)

Mk. şunlarla başlayan kelâmları:

آن ایدرم *zan ed-er-im ki ... «je crois que ...»*;

(فرم ایدرم) ... *farz ed-elim ki ... (farz ed-elim ki ...) «supposons que ...»*;

آشت ایدرم *bahs ed-er-im ki ... «je parie que ...»*;

[1] Bu fiil sigası yerine daha çok *gid-er-im* kullanılır. A.U.E

[2] Bunnara söyleleri de ilâve edilebilir: Aşikârdır *ki ..., belli ki ..., öyle geliyor ki ..., öyle görünüyor ki ..., malûmdur ki ..., malûm ola ki ..., şayâni şükrandır ki ..., ne garîb(dır) ki ..., hakka şükürler olsun ki ..., bereket versin ki ..., elhamdülillâh (Allaha hamd olsun) ki ..., şayâni nazar dir ki ..., revâ mi(dır) ki ..., revâyi hak mi (dir) ki ..., lâyik mi(dır) ki ..., kabil mi(dır) ki ..., mümkün mü (dur) ki ..., imkânı varmı(dır) ki ..., vs ... A.U.E*

[3] Fiilin manasını tamamlamak itibariyle (mütemmim), fiilin delalet ettiği şey kendisine ilişmek, kendisine amel ve tesir etmek bakımından (meful) dür. A.U.E

[4] Böyle yerlerde *ki* nin hâzîf ve takdîri de caiz olarak; *bâlyor mu sañ(ki) evyandı* denir. A.U.E

haber ol-di-m ki... «j'ai appris que...» ;
 مَنْ أَدْرَمَكَ مُزِّهْجَةً سُوْلَكَ te'essüf ed-er-im ki size bun-u söyle-
 meğ-e mecbur ol-nyor-nm «je regrette de ne voir obligé de vous le dire»
 (mot à mot : «je regrette que je suis obligé...»).

Türkçe'de **«ki** et **«te'essüf et-mek»** mastarı meşlünüleyhi yedişler *ki, size bunu söylemeye mecbur olayorum* cümlesi *te'essüf ederim* şiline dolaylı mefüldür [1].

Yukarıda bahsi geçen bütün uyruk cümleler yerine hades isimli cümlemsiler getirebilir. (Mk. § 1270 ve aşağısı). «quasi-propositions avec noms d'action».

1243. — 3° Na't (sıfat) olarak (baglamlı cümle halinde).

«ki edatı böyle bir halde fransızca'nın bağlam zamirleri olan «qui, que, dont, vs.» dan birinin mabiyetinde olur.

«ki zamirinin içeriği veya baglamlı cümlenin belirttiği kelime - *ki* bu da o demektir. Söyle olabilir.

a. baglamlı cümlenin mantıkî faili, (ozaman bu baglamlı cümle fransızca'nın «qui» ile başlayan baglamlı cümle «proposition relative» ine muadil olur).

Cümlemsilerde aynı takdirde (belirtik ismin yaptığı bir işin ve hareketi bildiren Mk. § 741) ailelâde bir ortak bulunur.

M1. : *بِرَادَمْ كَمْ أَسْبَحَتْ دَكَانَهُ بِرَوْتَ نَجَّارَ* bir adam ki nasihat dinle-me-z, hiç bir vakit selah bul-ma-z (SAMİ BEY) «un homme qui n'écoute pas le bon conseil, ne sera jamais heureux» [2].

Edebi bir misâl :

كَمْ افْرَادْ بُرْعَ إِشْرَدَنْ بِرْ طَالَتْ، بِرَعَلِيَّةِ جَلِيلَهُ سِبَحَانِيَّهُ، اصْطَابِيَّهُ بِرَأْ طَوْغَارْ belâgat ki efrâd-i nev'-i-beşer-den bir takım-in-a bir 'atiyye-i celîle-i subhâniyye-dir ašhâb-ile berâber doğ-ar [3] (EKREM BEY) «l'éloquence qui est un don glorieux du Seigneur (accordé) à un certain nombre d'individus du genre humain, naît avec ceux qui la possèdent (c'est-à-dire ne s'acquiert pas = sonradan kazanılmaz).

1244. — b. Bağlamlı cümlelerin mantıkî tümleç — meşlül olarak.

(Fransızca'da bunun muadili «que» ile başlayan baglamlı cümlelerdir.) Muadili olan cümlemsilerde **iss** (belirtik kelimenin uğradığı işin ve hareketi bildiren) bir ortacımı **«pro-participe»** bulunur. Mk. § 746.

چُوقْ يُنْتَلِيْكَزْ وَارْدِيْكَزْ كَوْدُونْ يُورْسِيْكَزْ bir çok niyet-ler-iniz var-dı ki umut-muş gör-ün-üyör-suñnz [4] «vous aviez beaucoup de projets que vous paraîsez avoir oubliés».

[1] Buun cümlemesi ile ifadesi söyledir : *bunu size söylemek mecburiyetinde olduğuma (te'essüf ederim.) olduğuma kelimesi te'essüf ederim şiliatin yine dolaysız mefülidir.*

[2] Buun cümlemesi ile ifadesi : *nasihat dinlemeyen adam hiç bir vakit selah bul-maz, (nasihat dinlemeyen) (=bir adam ki nasihat dinlemez) kısmı (hic bir vakit selah bulmaz) kısıtının mantıkî failidir. Aynı zamanda nasihat dinlemeyen (= ki nasihat dinlemez) başlangıç cümlesi öteki cümlein faili olan adam kelimesinin şifaltır. A.U.E*

[3] Buun cümlemesi ile ifadesi :

Efrâd-i nev'-i beşerden bir takımına bir 'atiyye-i celîle-i subhâniyye olan belâgat ašhâbiyle berâber doğar. A.U.E

[4] Buun cümlemesi ile ifadesi :

(Sizin vaktiyle şimdî artık) unutmuş gördüğünüz bir çok niyetlerimiz vardı. A.U.E

چون که *bir gün ki çok yürü-müs-dü-m* [1] tun jour que j'avais beaucoup marché.

1245. — c. failinin veya bağlamlı cümledeki tümleç — mesulünün belirtici tümleci olarak böyle bir halde ortada karmaşık bir sıfat «épithète complexe» var demektir.

(Mk. § 761). Bahsedilen fail veya tümleç — mesul o zaman «*ki* zamirinin merceğine ait olan irca alâmeti alır.

(Fransızca müsillerinde «*dont*, *duquel*, *vs.*» zamirlerinden biri bulunur)

می.: وارندا دار ایدی سکه بیرونونه بیلایدی : *var-di ki meyva-lar-i pencerem-den devşir-il-e bil-ir-di* [2] «dans le jardin, il y avait un pommier dont les fruit pouvaient être cueillis de ma fenêtre»;

او ادام که دن اوپت کیندک بوکون *گلن* او ادام کی دن اوپت کیندک بوکون *گلن* *biz-e gelmiş* [3] (SAMİ BEY) «l'homme, à la maison duquel nous sommes allés hier, est venu aujourd'hui chez nous» (mot à mot: «l'homme qui (ou que) à sa maison nous allâmes...»).

1246. Aslı cümle kısa olduğu zaman bağlamlı cümleler çogu zaman belirtik kelimededen veya (fransızca'da olduğu gibi) mereiden sonra değil de aslı cümleden sonra yer alır. O zaman belirtik kelime aslı cümlein hemen üst başında yer alır.

Şuna dikkat edilmelidir ki, hiç dğilse konuşma dilinde bağlamlı zamirin mereii hiç bir vakit yalnız başına kullanılmaz, hale göre belirsiz tarif edati *bir le* veya işaret zamiri ile beraber bulunur.

می.: وارندا دار ایدی سکه ای برآدم ایدی *Varna-da bir sarac Ömer ağa var-di ki pek eyi bir adam idi* [4] «il y avait à Varna un sellier, Eumer Agha, qui était un très brave homme.»;

خالق ادکار که وحی خود خایع ای *'ākil on-a de-r-ler ki vakt-in-i begħude (= bihħude) zägi et-me-z* [5] (HUS. CĀHID) «on appelle intelligent celui qui ne perd pas inutilement son temps».

1247. Bağlatılı zamir olarak kullanılan *ki* edatından sonraki fiil (fransızca'daki aynı hallerde) iltizamî-înşâîye «*subjonctif*» sıgası olur.

می.: دنیادا دن مسعود کون بوقدر که سعادت دو دن طافرلانش او ناسین *dünyā-da bir mes'ud gün yok-dur ki sa'adet-i dün-den hazırla-n-mış ol-ma-sın* [6] (KEMAL BEY)

[1] Bunun cümlemsi ile ifadesi:

Çok yürüdüğüm (yürümüş olduğum) bir gün... A.U.E

[2] Bunun cümlemsi ile ifadesi:

Bahçede, meyvaları penceremden devşirilebilen bir elma ağacı vardı...

Bunu ve aşağıdaki misâle ait olan yukarıdaki kâide açık değildir. A.U.E

[3] Bunun cümlemsi ile ifadesi:

Dün evine gildiğimiz adam bu gün bize gelmiş. A.U.E

[4] Bunu cümlemsi ile (Varna'da pek eyi bir adam olan bir saraç Ömer ağa vardı) suretiyle söylemekense asıl gibi kullanmak daha eyidir. Bu maaalde (Varnada saraç Ömer ağa adında pek eyi bir adam vardı) denilebilir. A.U.E

[5] Bu asıl 'akıl, vaktini begħude zägi etmeyene derler malindedir; yoksa bunu cümlemsiye çevirip vaktini begħude zagi etmigene 'akıl derler demek doğru olmaz. A.U.E

[6] Cümlemsi ile şöyle olur: *dünyada sa'adeti dünden hazırlanmış olmamış bir mes'ut gün yoktur*. A.U.E

«ici-bas il n' y a pas un (seul) jour heureuse dont la félicité n' ait pas été préparée d'avance (d'hier).»

1248. Türkçedeki «*ki*» edatının kullanıldığı fransızca'daki «*qui*, *que*, *dont*», zamirlerinin kullanışlarından çok daha elverişli ve kolaylıklıdır. Sonra yalnız belirtik bir kelimeye nazaran değil daha evvelki bir cumle ile bildirilen bütün bir mütalaaya nazaran da bir bağlılığı zamir rolünü oynaya bilir.

(Fransızca'ya kelime kelime tercümesini yapabilmek için böyle hallerde «*chose qui..., chose que..., situation qui..., fait qui...*» gibi tabirler İlâvesine mecbur kalır).

Ml.: مَحْبُّ مَقَالَةٍ دَوْتَ سَهْدَنْ بِرِّي اَعْدَادٍ وَ تَرْقِيَاتٍ هِيَقَّ بِرْ شَى يَاپَادِينَتَه نَقْلَ كَادِمْ اِيدِيورِكَه اِمِيتَه
səhib-i makâle dört sene-den beri İttihâd-ü Terakki'nin hiç bir şey yap-a-ma-dığ-ın-a nakl-i kelâm ed-igor ki ehem-miyet-in-e mebnî on-u ayri bir makâle-de tedkîk ed-eceğ-iz [4] «l'auteur de l'article passe ensuite au fait que le comité «Union et Progrès» n'a pu rien faire depuis quatre ans; (insinuation) que vu son importance, nous examinerons dans un autre article».

1249. Şu mütalalar ettiğimiz bağlamlı cümleler türk nabzının «belirtken unsur belirtik unsurdan evvel gelir» yolundaki esasa aykırıdır (Mk. § 1104). Hakikaten de bu cümlelerde daima belirttiği kelimededen sonra yer aldıkları görülmektedir (ki bu kelimeye *merci*» antécédent» tabirini vermek imkânı da bundan ileri geliyor),

1250. «*ki*» ile başlayan uyruk cümlelerin pek de sık sık kullanılması çoğu zaman onu söyleyenin yabancı bir milletten olduğunu meydana çıkarır.

İllinci BÖLÜM — Cümlemsiler.

1251. Fiilin bir isimcil sigası (fiilden türeme bir isim şekli) ile nihayellenen cümle öbeklerine cümlemsi «quasi-proposition» adını veriyoruz.

Türkçenin cümlemsilerine en çok yaklaşılan fransızca cümle öbekleri onlarda da bir sabılı siga yerine fiilik bir isimcil sigası bulunan ortaçlı «participale» cümlelerle mastarlı «infinitif» cümlelerdir. Meselâ (Sokrat günün birinde bir bina yaptırmışken herkes onun yapısında kusur bulmağa başlamış) demek olan «Socrate un jour faisant bâtit, chacun censurait son ouvrage» cümlesi gibi.

Bununla beraber fransızca'nın — ingilizce'nin de öyleye — «cümlemsi»leri Türkçe'nin cümlemsilerinden çok daha az çeşitli olduktan başka daha az da kullanılır.

1252. Türkçede (fransızca'da da olduğu gibi) bir isimcil siganın var olmasıyle onun bulunduğu öbeğin bir cümlemsi olması muhakkak

[4] Bu misalin yeri burası olmamak gerektir. Çünkü *ki* ile bağlı olan cümle aslı cümleinin sıfatı rolünde değil, aslı cümle fiilinin mesfuâ olan (yapamadığına = yapamadığı meselesine) kelimesinin safatıdır.

lâzım gelmez. Zira fiilin bu isimcil sigasının faili olmaya bilir. Meselâ : (koşmak neye yarar, vaktinde yola çıkmalı) demek olan fransızca : «rien ne sert de courir il faut partir à point» cümlesi gibi.

1253. (Fiilden türçeme) isimcil sigaların faileri olsun veya olmasın manzaraları :

(Faili olanlarda sık sık olduğu üzere mülkiyet (izafet) lâhikasının bulunması bir tarafa bırakılınca) aynıdır; ve bu manzara isimcil sigaların surf aslı cümlede oynadıkları role göre vücut bulur.

Bu itibarla biz önce failsiz ve mefulsüz olan isimcil sigaların kullanışlarını başa alıyoruz. Sonra bunların mefullerle ve daha sonra bir faille kullanıldığılarını (yani cümlemsi olarak vazife gördüklerini) göstereceğiz.

Cümlede fiilin isimcil (isimlik) sigaların rolü.

1254. Cümplenin bir fiili olur ve bu yalnız bir fiil cümlesine yüklem vazifesini görür ise şahsi bir siga halinde bulunur.

Bütün diğer hallerde ise bir isimcil siga manzarasında görünür.

Başka türlü söyleyelim, fiil cümlelerinin yüklemi «prédicat» bir tarafa bırakılırsa bir cümlenin bütün hadleri gerek isimlerle gerek fiilden türreme isim (isimcil) sigalarıyla temsil edilir.

1255. Bu isimcil sigaların kullanılışı ile isimlerin kullanımı arasında aynı şartlar içinde fark gözetilmiştir. Bu hususta şu üç şeyi ayırd etmek ister :

1° Bir isim na^t (sifat) dan veya vaktühal (durum) tümlecinden başka bir had suretinde olacağı zaman *alem* «substantif» (veya alem olarak kullanılan bir sifat) ile gösterilir. 1171 inci bendi (küçük harfli kısmını) okuyunuz.

Ml. : اَرْوَنْ جَلِيلِيْسْكِ bir oyun bil-ir-mi-siñ? «connais-tu un jeu (quelque)».

Bunda dolaylı meful olan *bir oyun* kelimesi bir alemidir.

Fakat fiilin isimcil sigası, aynı şartlar içinde kullanıldığı zaman bir *alem* haddi yani bir mastar veya bir hades ismi manzarasını alır (bu fiilin *alem olarak* kullanılmış bir sigası da olabilir, bk. § 768 ve aşağısı).

Ml. : يَوْنَكْ جَلِيلِيْسْكْ yüz-mek bil-ir-mi-siñ «sais-tu nager?»

Bunda dolaylı meful olan *yüz-mek* bir mastardır.

(Bk. § 724 ve aşağısı, başka misallere).

2° Bir isim na^t «épithète» vazifesini gördüğü zaman alelâde olarak bir *katkin* (adjectif) ile gösterilir.

Ml.: قرمى او *kirmizi ev* «maison rouge».

Fil, aynı şartlar içinde kullanıldığı zaman bir *katkin* yani bir orlaç veya ortacımı «pro-participe» manzarasını alır.

Ml.: بانان او *yan-an ev* «maison qui brûle».

ev kelimesinin na'ti *yan-an* dır, yani bir ortaçtır (bk. § 738 ve aşağısı, başka misallere).

3° Bir isim *vaktühal* tümleci vazifesini gördüğü zaman bir zarf, bir zarf tabiri veya bir zarf haline konulmuş isim manzarasını alır.

Ml.: دونكى يانقىندى او بىچەر بىرىشىك (ي) آ كەزىر بوردى *dün-kü yanın-da bir ev* *büyük bir meş'ale(yi)* *andır-iyor-du* «pendant l' incendie d'hier une maison ressemblait à une grande torche».

Fil aynı şartlar içinde kullanıldığı zaman, bir zarflık (katmaçık) sığa «forme adverbiale» (ulak veya ulaklık tabir) halinde olur.

Ml.: او بىناركىن بىچەر بىرىشىك (ي) آ كەزىر بوردى *ev yan-ar-ken büyük bir meş'ale(yi)* *an-dir-iyor-du* «la maison en brûlant ressemblait à une grande torche».

1256. Aşağıdaki şema (sintaks bakımından) filcil sığaların muhtelif kullanılışlarını hulâsa etmekte ve onların isimlerin kullanılışları ile olan muvaziliğini göstermektedir:

İSİM.	CÜMLEDEKİ HADLERİN MAHİYETİ.	FİL
İnsıraflı isim: (<i>ailem</i> , <i>zamir</i> veya <i>ailem</i> olarak kullanılan sıfat).	$\xrightarrow{\text{Z}}$ fail; $\xrightarrow{\text{Z}}$ tümləc-meful (dolaysız veya dolaylı); belirtici edətərminatlı» tümləc.	$\leftarrow \text{Z}$ $\left\{ \begin{array}{l} \text{Alemlik} \text{ veya insıraflı sıgalar} \\ (\text{məstar}, \text{hadəs işmi}) \text{ ve } \text{ailem} \\ \text{olarak kullanılan sıfat sıgaları.} \end{array} \right.$
<i>Katkınlılar</i> (= sıfatlar) ve sıfat olarak kullanılan ailemlər.	$\rightarrow \text{Z}$ $\left\{ \begin{array}{l} \text{Na't (sıfat) «épithètes».} \\ \text{Na't (sıfat) «circons-} \\ \text{tanciel» tümləci.} \end{array} \right.$	$\leftarrow \text{Z}$ $\left\{ \begin{array}{l} \text{Katkınlık sıgalar (ortaclar ve} \\ \text{ortacımlar).} \end{array} \right.$
Zarfalar, zarflık tabırılar ve zarf haline konmuş ailemlər.	$\rightarrow \text{Z}$ $\left\{ \begin{array}{l} \text{halü vakit (durum) «circos-} \\ \text{tanciel» tümləci.} \end{array} \right.$	$\leftarrow \text{Z}$ $\left\{ \begin{array}{l} \text{Zarflik sıgalar (ulak ve ulak} \\ \text{tabırıları),} \end{array} \right.$
	yüklem «prédict»	$\leftarrow \text{Z}$ $\left\{ \begin{array}{l} \text{Filin şahıslı sıgaları.} \end{array} \right.$
		Filin isiməlli (isimlik) sıgaları.

1257. Fülden yapılma isimcil sigaların kullanımı fiil cümlelerinde ne ise isim cümlelerinde de odur. Isim cümlelerindeki yüklemeye gelince (ki bu hal yukarıda verilen cetvele konulup gösterilmemiştir), bir isim suretinde olduğu zaman bu ya sıfat veya insıraslı bir isim (alem veya zamir) manzarasını alır (mk. § 1174).

Fülden yapılma bir isimcil sigaya gelince, daha yukarılarda işaret edilen müvazilik mezkür cümlelerin yüklemesinde sıraya göre fiilin sıfat (katkin) sigalarının veya insıraslı sigalarının kullanılabilmesini icap ettiriyor.

Lâkin bilindiği üzere, yüklem olmuyarak sıfat (katkin) sigaları (ortacları) bulunan cümleler, gitgide şahıslı sigalar olmakta karar kâmiştür (mk. § 600 ihtar ve 1174 ihtar).

Alemlik sigalar ise, bu kullanımı nadir olarak gösterirler (bk. bununla baraber § 1283).

Çoğu zaman bu türlü teşkiler tertibi bozulmuş isim cümleleridir ki, çalımıntı daha ifadekâr bir hale koymak için yüklem yükletin (faîlin) yerine geçmiş bulunur.

MI.: *mais b. ab. jec ne-dir sen-iñ yap-diğ-iñ* Burada *sen-iñ yap-diğ-iñ* (alem olmak kullanılan ortaknesi) olup, *ne-dir?* yerine edir. «qu'as-tu fais là?» (mot à mot.: «ce que tu fais est quoi?»).

1258. Şu geçen misallerde fiile, isime benzer bir surette muamele edilmiş olduğu görülmüyor; fakat şu da biliniyor ki (§ 598) fiilin isimcil sigaları *fiillik* «verbale» mahiyetlerinde olarak *tümleç-mefuller* yedişlemek ve bir *fail* «sujet» almak (veya hiç değilse mezkûr sigaların ifade ettiği fiil ve hareketi yapan meşhumun delaletini «désignation» [1] hâvi olmak) hassasını muhafaza ediyorlar.

Bu gibi hallerde isimcil sigalar mefulleri ve failleriyle öbekler teşkil ederler. Bunun içindir ki, böyle öbekleri hâvi olan cümlenin hadlerine, daha yukarılarda görülmüş olup *basit* hadler adı verilebilecek olanlardan farklı olarak, *karmaşık* «complexe» hadler adı verilebilir.

1259. Isimcil sigalar bir veya birçok tümleç-mefullerle beraber bulundukları zaman, bu tümleç-mefuller şâhıslı sigaların mefullerine gösterilen tarzin aynı olan bir tarzda muamele görürler, ve onlar gibi fiilin isimcil sigasından evvel yer alırlar.

Bu esası, yukarıda verdığımız üç örnekteki isimcil sigalara tatbik edersek şu misalleri elde ederiz (bunlarda daha fazla bir vuzuha yardım etsin diye isimcil sigalarla mefullerinin teşkil ettiği kelâm uzuşlarını köşeli parantezler içine alıyoruz).

MI.: 1° *لَكِنْتُ يَارْسَى عَرْدَكْ بِلِّيْكْ* [*la kintu ya karşı yüz-mek*] *bil-ir-mi-sin?* «sais-tu nager contre le courant?»;

2° *دوَنْ دَنْ بَرِيْ يَانْ آرْ* [*dün-den beri yan-an*] *ev* «maison qui brûle depuis hier»;

[1] Veya isim cümlelerinde kendisine oluş «être» isnad edilen meşumu, Y.D.

3° اَدْكَنْ بِهِ نَارٌ كَنْ يُوْكْ بِرْ مَشَلْ(ي) آَكْدَرْ يُورْدِي ev [gece karanlığ-in-da yan-ar-ken] büyük bir meş'ale(yi) aña-dir-iyor-du «la maison, en brûlant dans l'obscurité de la nuit, ressemblait à une grande torche».

1260. İsimcil siganın bir faili bulunduğu zaman bunu ifade eden isim kaideye göre mezkür isimcil sigadan *evvel* yer alır; fakat onun gramerce vazifesi bu siganın mahiyetine göre başka başka olur.

1° Siga fiilinden yapılmış bir alem sigası veya bir ortacımıı olduğu zaman (mantiki) fail mezkür siga ile beraber bir mülkiyet «izafeb» ilgisi vücude getirir, ve bu ilgide muzafunileyh «concept possesseur» rolünü oynar (bk. § 1091); o zaman isimcil siga, muzafl «concept possédé»ı temsil etmiş sayılır ve bu salahiyetle mülkiyet «izafet» lâhikasını (== mantiki failin irca alâmetini) alır.

Eğer fail aynı cümlemsi içinde müstakıl bir kelime ile ifade edilmiş ise, fiilin isimcil sigasile beraber bir izafet ilgisi «rapport d'annexion» teşkil eder; ve bu izafet ilgisinin birinci haddi olarak aidiyet «génitif» veya mutlak «absolu» haletini alır.

Ve bunun neticesi olarak mantiki fail gramerce fiilin isimcil sigasının belirtici *mefalü* olarak muamele görür. (mk. § 721).

Ml.: اَدْكَنْ بِهِ نَارٌ يَانِدِي بِلِيرْمِيسْك ev-in yan-diğ-in-i bil-ir-mi-siñ? «sais tu que la maison a brûlé?».

HİTAR. — Masdar bir fail alabildiği zaman bu fail daima mutlak haletinde bulundurulur (o zaman bu, gramerce bir fail olur) [bk. § 1292 ve aşağısı].

1261. Siga, bir katkin «adjectif» sigası olduğu zaman, fail belirtik isim ile *iltibas halinde* «se confondre» olabilir. Nitekim basit bir na^t «sifat» olarak kullanılan ortaclarda olan da budur (§ 471); lâkin ayrı olarak da ifade edilebilir. Böylesi de karmaşık «complexe» na^tlerdeki ortaclarda (§ 761) ve ortacunsılarda (§ 746) olur.

Birinci takdirde mantiki fail gramerce bir fail şeklärini alır ve mutlak halette gider:

[dam-i yanan] ev.

Ikinci taktirde ise atemlik sigaların faili gibi vazife görür:

Ahmed-in yapdığ-i ev.

1262. 3° Siga, bir zarf (katmaç) sigası olduğu zaman, mantiki fail, gramerce bir fail gibi muamele görür ve mutlak haletini alır (bk. § 1297).

Ml.: مَنْ يَرْبُوْنَ اَنْارَكَنْ اوْ جُوكْ ر. شَدَ(شَدَ) آ كِرْبُورْدِيْ *bütün kat-ları yan-ar-ken ev büyük bir meş'ale(yi) añ-dir-iyor-du* «standis que tous ses étages brûlaient, la maison ressemblait à une grande torche».

1263. Yukarıda verilen misallerdeki şu :

- 1° *ev-in yandığını*,
- 2° *dam-t yanın,*
- 3° *bütün katları yanark'en*

suretindeki karmaşık hadler «termes complexes» (mk. § 1258 sonunda) cümlemsi «quasi-proposition» dirler; ve hakikaten bunlarda mantiki faili olan fiilden yapılma ve isimcil siga bulunmaktadır.

Şüphe yok ki cümlemsilerin tümleç-mefulleri veya vaktühal (duram) mefulleri olabilir; hulasa, yukarıda verilen üç misalden anlaşıldığı ve 1253 üncü bendde evvelcede söylediğimiz üzere, cümlemsilerin gramerce şekli cümlede gördükleri rol ile yani onların cümleye ait olan *had* «terme»lerinin mahiyeti ile taayyün eder, vebu şekil *basit hadler*in şeklinde hissedilir derecede aynı olur. Cümlemsilerle basit hadler arasındaki fark sadece cümlemsilerdeki mantık muhtevanın en büyük bir karmaşıklık halinde bulunmasından ibarettir. Basit hadler ancak mefhumları ifade ettiği halde cümlemsiler içinde *hükümler* bulunur.

1264. Yukarıdaki sergilemeden türkçe cümlesinin sintaksi ile fransızca cümlemsinin sintaksi arasındaki farkın ne olduğu anlaşılıyor.

Fransızca'da uyruk bir hüküm «jugement subordonné» hemen daima (şahıslı bir fiil sigasını havi) uyruk bir cümle şekline bürünür. Türkçede ise uyruk bir hüküm hemen daima bir cümlemsi manzarası ile görünür.

1265. Öbeğin bütününe ait morfolojik tahavvülere ancak o öbeğin sondaki unsuru uğrar olduğuna dair daha yukarılarda (§ 1063) de bildirilen kaide, türkçede cümlemsilerin gelişimlerine ve dilde devamlı kâşıqlarına yardım etmiş görünüyor.

Hakikaten uyruk bir hükümlü başlıca unsuru (meselâ yukarıdaki misallerden alınarak: *yandığını*, *yanan* ve *yanarken* kelimeleri) birde bu hükümlün yüklemi oluyor, ve bu eihetle de şahıslı bir siga haline konulmak gereğinde bulunuyor.

Fakat sözü geçen öbeğin kendisi de bir cümlein *hadd-i olmak* bizmetini görür ve bu öbeğin başlıca unsuru *kendi başına* bir cümle haddi imiş gibi iş görür: Bunun neticesi olarak bahsi geçen cümlede oynadığı rol dolayısıyle kendisine verilen isimciil sığayı muhafaza ediyor.

1266. Yukarıda söylenilenlerden şu netice çıkıyor ki, türkçede bir tek cümle görünüşünü alan kelâm, fransızca muadilinde çoğu zaman bir çok cümleleri havi olarak görülür.

Hakikaten de cümlemsiler kullanmak suretiyle kelâma bir tek cümlenin yapılış örgüsü ne ise aynıle onu vemek mümkün oluyor (mk. yukarıda § 1251 den 1259 a kadarki misalleri).

Şu halde bir cümlemsinin kelâmin bütününe göre olan nisbi istiklâli fransızca uyruk cümlelerinden çok daha azdır. Ve gerçekten bu fransızca uyruk cümleler esas itâbare aslı cümle ile aynı şekilde bulunuyor; ve onları bu aslı cümleye bağlayan uyruluk bağlanması ise denilebilir ki *bağlaç «conjonction» manzarası* altında görülür bir halde ifade edilmiş oluyor. Türk sintaksının ise bu edatlara ihtiyacı yoktur.

1267. Bu son mütala'ları hülâsa ederek şunu da söyleyelim ki, fransız sintaksi *tahlîli «analytique»* türk nahvi ise *terkîbî «synthétique»* dir.

1268. Şu geçen sergileyişten bu ameli netice çıkmaktadır.

Türkçenin cümlemsileri fransızca'da uyruk cümlelerle tercüme edilmek ister.

Bir hades ismile nihayetlenen cümlemsiler fransızca'ya çoğu zaman tümlek «mûtemmîm, complétif» bir cümle ile tercüme edilmeli (daha fazla tafsilat için bk. § 1273 ve aşağısı).

Bir ortaç veya ortacımı ile nihayetlenen cümlemsiler bağlamlı «relatif» bir cümle veya bir mutarîza cümlesi «incidente» ile tercüme edilecektir (daha fazla tafsilât için, bk. § 741 ve aşağısı). Bir ulak ile veya bir ulak tabirile nihayet bulan cümlemsiler vaktühal (duram) bildiren tümlek bir cümle ile tecüme olunur (bk. § 1315 ve aşağısı).

1269. Aşağıda gelecek bahislerde şunlar mütala'a edilecektir:

1° hades ismile nihayetlenen cümlemsiler; 2° bir ortaçla (veya ortaçlık tabirile) nihayetlenen cümlemsiler.

Bir ortaç (veya ortacımı) ile nihayet bulan cümlemsilere gelince, bunlara ait bütün tafsilât fiilin katkılık «adjectif» (= sıfatlık) sigaları münasebetile verilmiş olduğundan (§ 733 den 778), burada ancak hatırlatma kabilinden olarak sadece söylenilip geçilecektir.

Öteki türk dillerindeki fiilden yapılmış sıfatlar «épithètes verbales» in yapılması.— Fiilell sıfatların yapılması öteki türk dillerinde daha az gelişik bir manzara göstermektedir.

Bu diller ortacımı nedir bilmezler. Belirtik kelime mantiki fail olsun (osmanlıca'da 1inci hâl, § 742) veya mantiki mesul «régime logique» olsun (osmanlıca'da 2inci hâl, § 746), belirtken olsun, fiilell sıfat olarak hep kullandıkları görülen bir ulaktır ve çoğu zaman da bu *kanlı* bir ulaktır.

Ml.: كونك دام تيلakan جين تورسين *köngl-üm tilä-gän sin tur-ur-sin* göblüm(-ün) dilediği sen-sin (A.U.E) «c'est toi que mon coeur désire» (BEREZİNE, Bibl. post. hast., s. 22, l. 5);

Tanrı ta'ala səv-mə-gän (kil-ma də-gän) İslər tanrı ta'ala(-nın) sevmediği (yapma dodığı işler (A.U.E) «les actions que Dieu n'approve pas (défend)» (Tezkere-ⁱ-Evliyā, 54, I: 15; 56, I: 12);

Kün dogan taraf (gün doğduğu taraf) [A.U.E.] «le côté où naît le soleil; l'Est» RADLOF, *Probl.*, VII. [dialecte criméen] s. 7, l. 9, aşağıdan).

Ortaç, belirsiz bir mantiki fail ile birlikte de kullanılabilir ki bu, mehulimsi «quasi-passif» (= yarı meşfiliyetli) diye ad verdigimiz bir kullanısa muadildir.

Ml.: *Yokarda Ali dägän kawap war-dır.* (yukarda Ali denilen kavaf, vardır, A.U.E). «il y a là-haut un cordonnier qu'on appelle Ali (ayniger, s. 7, I. 3); *çe-ci : şıjı şı yır azuk, yır nime yenir azık, yenir şey* (A.U.E). «chose bonne à manger» (PAVET DE COURTEILLE, *Dictionnaire*). Mk. osmanlıca *ye-yecek*.

Ottoman'da izler bırakmış olan bu yapılama (§ 752) esasen sahibi sigaları olan cum'elerin yapılamalarına çok benziyor; ve mümkündür ki belirtken olmak sifatile bida-yette ancak cümlede tuttuğu yerle ötekisinden ayırd edilmiş olsun (§ 1063).

Böylece tegkil edilen filcil sıfatlar (na'tler) alem olarak kullanılabılır (Mk. § 768 ve aşağısı).

M1.: من الاذا بيلمزمىكن من سيز دينلردن دكم men-f ille-dä? bil-me-z-siniz men siz di-yen-ler-den degil-em beni hic de bilmezsiniz, ben siz(-in) dedikler(iniz)den degilim (A.U.E) «vous ne me connaissez pas ; je ne suis pas de ces gens dont vous parlez» (FETH AH., s. 191).

اتا-سى بوزغانلارنى تۈزدى اتاسى(-اين) боздуklarını düz-
(elt)di (A.U.E) «il rétablit les choses ruinées par son père» (NEVAİ, Tar. M.
Ac., s. 86).

Tetkikten geçirdiğimiz bu yapılama aynı zamanda fiilcil sıfatın mantıkî failile berlirtik isim arasında bazan var olan mülkiyet «zızalet» ilgisini ifade etmekten ibaret yapılıma ile birleştirilebilir.

Ml.: *sindi kit-ti' kiz köy-gā war-di otar-yan' oda-sin-a* [1] (şimdi gitti kız köye, vardi oturduğu odasına A.U.E) «la jeune fille s'en alla (maintenant, A.U.E) au village, (arriva, A.U.E à la (= sa) chambre où elle habitait» (RADLOFF, Prob., VII, s. 12, 1, 3, 4).

Füsilatın mantıkî faili bir şahîs zamîri ise onu söylememek de olur: Mülkiyet «izafeti» lâhiçasile esasen yeter derecede gösterilmektedir.

Ml.: *ay(i)t-ur söz-lär-ing-ni ay-it söylenecek (söyledir) sözlerini söyle* (A.U.E) «dis tes paroles que tu as à dire» (NEVAT, aynı eser, 77); *rahsat bir-di-lär kim kil-gän gir-in-gä bar* (rahsat verdiler ki geldiği yere git'sin diye) A.U.E «on l'autorisa à aller d'où il était venu» (Aynı yer, 110);

bu yat-mış orn-ang-din kop-gü bu yatdig(iñ) yer(-iñ)-den kalk. (A,U,E) «lève-toi de l'endroit où tu es couché» Hakim Ata, I 362).

Eğer mantıkî fail kelâmin ayaı uzvi içinde müstakil bir kelime tarafından ifade ediliyorsa, bir sîdiyet «genitif» şeklini alabilir; ve böylece iki haddi arasına bir ortaç almış olan bir izafet ilgisi vücuda getirir.

[1] Eevrik «inverse» negirli bir cümle. A.U.E.

Ml.: *Mälîk-nin namaz kıl-gan mihrâb-i çuhud-nın äv-i sarı är-di* Malîkin namaz kıldığı mihrab Yahudinin evi(nden) taraf(a) idi. (A.U.E) le mihrab où Mâlik faisait sa prière était tourné du côté de la demeure du juif» (*Tezkere-i Eviya*, s. 66, l. 6);

Bu bole-nin [1] bak-a-dur-yen koy-i tol-e-di bu çocugun bekleye durduğu (baka-durgan) koyuau dolu (çok) idi. A.U.E «et enfant gardait de nombreux moutons» [mot à mot: «de cet enfant gardés (par lui) ses moutons étaient nombreux»] (*Yedi Uyurlar*, l. 228);

Aydamak-lar-nin otar-gan yär-in-dä haydamak (haydut)ların oturduğu yer de A.U.E «à l'endroit où gitaiient les voleurs» (RADLOFF, *mezkûr eser*, s. 9, l. 18).

Mülkiyet «izafet» lâhikası «mülkiyet «izafet» ilgisini ifade etmekten daha ziyade gitgide mantıkî faili hatırlatmak bususunda yardım etmekte bulunuyor (mk. § 1260).

Ml.: *uru-nuñ urla-gan at-i ugır (hırsız) in uğrulanın (= çalınan) atı* (A.U.E) «le cheval volé par le voleur» (MELIORANSKI, Gr. Kirg., II, s. 47; bk. aynı ger kirgizce'da bağlamlı «relatif» cümlelerin tarifi).

Osmalîcî'da -dik [veya -yecek] li sigaların baskınılığı hariç olmak üzere, eskiden bûdilde ayni yapılama vardı.

Sonraları osmalîcî'da mülkiyet «izafeti» lâhikası (İhtimalki hades ismi olarak kullanılan ayni sigalarla örneksenim «analogie» yüzünden) -dik [veya (y)ecek] li sigaya getirilmiş ve böylece *ortacımsılar* «pro-participes» teşekkül etmiştir (§ 760).

Öteki türk dillerinde, bizim bildiğimize göre failin katkın (sifat) şecline katılmış mülkiyet «izafet» lâhikası ancak bu sıfat şekli alem olarak kullanıldığı zaman bulunur.

Ml.: *بِلَمَا كَانَ يُرْجِي bil-ma-gân-lär-im-ni* bilmediklerimi (mef'ulünbih hali) A.U.E «les choses que j'ignore (à l'accusatif)» (NEVÂI, M. L., s. 38). Mk. osmanîcî'da *bil-me-dik-ler-im-i* (§ 776).

Jinei BAHÎS. — Bir hades ismiyle nihayetlenen cümlemsiler.

1270. Bilindiği üzere bir hades ismiyle nihayetlenen cümlemsiler, bu hades ismîle onun mantıkî faili olan mefhum arasında bir mülkiyet «izafet» ilgisini hâvi olur.

Daha evvelce failin aldığı şeilden bahsedilmişti (bk. § 1260, 717 den 723, 1091). Burada ise bu cümlemsilerin yüklem «priédiyat» iyle meşgul olacağız.

1. BU CÜMLEMSİLERİN (MANTIKÎ) YÜKLEMİ.

1271. Bu cümle öbeklerinin mantıkî yüklemi olarak görülen hades isminde daima bir mülkiyet «izafet» lâhikası bulunur.

[1] *Bala* = çocuk; *ykl.* Rumelinde *pale ki* (hristiyan çocuğu) manasında *gavur palesi* törkibinde kullanılırdı; yine (çocuk, yavrular) manasına *ykl. palaz, pilic, filiz*, A.U.E.

Fail — kendisinin irca alâmeti **mezkür** "mülkiyet" «izafet» lâhikasile yeter derecede temsil edildiği cihetle — aynı cümlemsi içinde müstakil bir isimle her zaman ayrıca ifade edilmek ihtiyacında değildir; öyle olur ki bu cümlemsi sadece yüklemile teşkil edilmiş bulunur.

Ml.: *اندیشی بلز yan-diğ-in-i bil-me-z* «il ne sait pas qu'il a brûlé (qu'il a été sinistré) (yani evi yanmak felâketine uğradığını. A.U.E)

Sözü geçen hades ismi bir halet sonucu alabilir ki, bunun mahiyeti cümlemsinin kelâm içine oynadığı role tabidir (bk. § 1280 ve aşağısı).

1272. *dik-li* ve *(y)ecek-li*ler de dahil, bütün hades isimleri (§ 714) bir cümlejsinin mantiki yüklemi hizmetini şu şartlarla görebilirler.

1° Bir mülkiyet «izafet» lâhikasını almış olmak şartile

Mülkiyet lâhikasız olan bir hades ismi, bulunduğu cümlenin basit bir haddi sayılır (§ 1258); mastar bu kaidenin bir müstesnasını teşkil eder: bazı hallerde, kendisinde mülkiyet lâhikası olmadığı zaman bile yüklem hizmetini görebilir (bk. § 1292) ve aşağısı.

2° Bu mülkiyet lâhikası, bazan *fiilin -me* li sigasında olduğu üzere ifade edilen hadese ait mantiki tümleç — mefulün değil de, mantiki failin irca alâmeti hizmetini görmek şartile. Böyle bir halde bu *me-li* siga bir *fiilcil isim* «nom verbal» olarak kullanılır: *mektub-uñ gönderme-si* (§ c, 711). [1]

II. MUHTELIF HADES İSIMLERİNİN KULLANILIŞINA DAİR KAİDELER.

1273. Muhtelif hades isimlerinin, kullanışlarındaki farklar türkçede açıkça gösterilmiş değildir, bununla beraber bunlarda şu kaïdeler bulunup çıkarılabilir.

1° Müstakbel bir hadesi bildirmek istenildiği zaman *(y)ecek-li* isimcil siga kullanılır; böyle bir halde fransızca cümlede şahıslı bir istikbal sigası bulunur.

[1] Müellif, (§ c. 711) de verdiği *bunun yapması kolay* suretindekî misâle bunu da benzetmek isteyor; her ne kadar aynı teşekkürde olmak üzere (*bunun söylemesi dile kolay*; *bunun çığnemesi kolay değil*) yolunda daha başka cümleler de yapılıyor ise de, böyleserinde malum şeklinde kullanıtan (*yapması*, *söylemesi*, *çığnemesi*) gibi mastarlar, mechul manasile ve (*yapılması*, *söyleneşmesi*, *çığnenmesi*) yerinde kullanılır. Ancak bunların her mastarla bu şekilde kullanılmazı umumî bir kaide olmayıp şiveye bırakılmıştır. Ve bu itibarladır ki, burada müellifin verdiği misâlde *göndermesi denilemeyeip gönderme-si* denilmek iktiża eder. Sonra ister malum şeklinde mechul manalı, ister mechul şeklinde mechul manalı mastarlar olsun, üst başlarındaki isimler mechul fiillerin mantiki fail naibi (yani hakikatte mantiki dolaysız mefûlü) yerindedir; mantiki fail değildir. A.U.E

Ml.: بارین کنیره جکت سور ور *gärin getir-eceğ-iñ-e söz ver* «donne ta parole que tu [l'] apporteras demain».

Eğer aynı kelâm içinde (y)ecek-li siga ile gösterilen hadesin, manaca ziddi olmak üzere geçmiş bir hades bulunuyorsa, bu geçmiş hades daima *dik*-li siga ile ifade edilir.

Ml.: طوغديفته اينايير أوله جكته ايناعاز *[doğ-duğ-u]-na inan-tr [öl-eceğ-i]ne inan-ma-z* «il croit (c'est - à - dire : il reconnaît) qu'il est né, il ne croit pas qu'il mourra (jamais)».

1274. 2° Cümle failinin *ihtiyarına* uyruk olan bir hades (meselâ bir *emir*) bildirmek istenildiği zaman *me*-li (veya *meklik*-li) hades ismi kullanılır.

Fransızca'da böyle bir halde çoğu zaman bir mastar kullanılır.

ملاطان سليم دو ملوك با مسلمان او تالارى با استانبولدن چىچىكى امن ايلدى *sultan Selim [rum-łar-in ya müslüman ol-ma-łar-i(-ni)] ya İstanbul-dan çıkış-ma-łar-i].ni emregledi* (ki bu emir yerine getirilmiş değildir) «le Sultan Selim ordonna aux Grecs de se faire musulmans ou de quitter Constantinople (au choix)» (mesure qui ne fut pas exécutée);

بىك باباڭ ياتىڭىزى رجا ايدرم *[bey baba-m-in yan-in-a en-me-niz]-i reca (rica) ed-er-im* «je vous prie de descendre auprès de mon père»;

ادونىجي بىك يۈكى آرتاست قالىرىمقانىسى سوبىلىدى *odun-cu bani-a [yük-ün-ü arka-sın-a kal-dır-mak-liğ-im]-ı söyle-di* (Nasreddin Hoca hikâyeleri) «le bucheron m'a dit de hisser sa charge sur son dos».

1275. 3° Kalan bütün başka hallerde, yani hades şimdiki zamanın, geçmiş zamanın bir hadesi veya zaman bakımından herhangi birinin bir hadesi ise tercih sırasile: *-dik*, *-me*, *-meklik* ve *-(y)iş* den biri olmak üzere başka bir hades ismini kullanılır.

Böylece ifade edilen hades [mazî veya hâl gibi] bir zaman fikrini havi ise, bu fikir kelâmın kendi manasından anlaşılır.

-dik-lilere misaller:

باره اىرادە مالىك اولدۇغۇ مەلمىدەر *[bir para tırad-a mälük ol-ma-dığ-im] małum-dur* (MURAD BEY) «(il) est connu (que) je ne possède pas un sou de revenu»;

[*dün akşam gel-me-diğ-iniz*]-e neda met et-me-li-siniz «vous devriez regretter de n'être pas venu hier soir»

[اول دیگه تأسف ایم بـ والدم وار او کـم بالاجـ] *öl-düg-üm]-e te'essüf elme-m bir val(i)de-m var, on-a kim bak-acak* (KEMAL BEY) «je ne regrette pas de mourir, (mais) j'ai un mère; qui s'en occupera?».

1276. -me li misaller:

یکچرى نفرلرینک صفال سالیورمه‌ملری فائزدن ایدى [yeni-çeri nefer-ler-in-i
sakał saʃ-i-ver-me-me-leri] *kānun-dan i-di* (AHMED RĀSIM) «(il) était de règle
que les Janissaires non gradés (mot à mot: les simples soldats des
Janissaires) ne gardassent [1] point la barbe» (mot à mot «des Janis-
saires leur fait de ne pas garder [1] la barbe était de règle»);

[bu wə̤sə mə̤wə̤də ələ̤nə aṭħəħar əs-səħħa friād iġuġ-kz̥i] [2] hāla ou yoddeh. Biañjar eksik dakkadur *vak'a-i-mūlime-ye 'alnen izħār-i-te'essūf-le feryād et-me-ñiz)-i* [2] *hālā unud-a-ma-yan-lar eksik degil-dir* «aujourd'hui encore (il) ne manque pas (de) gens qui n'ont pas oublié que vous avez poussé publiquement un cri d'alarme (en apprenant) cet événement attristant».

1277. -meklik li misaller:

دول مطبقة شرق سلسلة من نصوص نظرت اطلع يدا ایشکلکزی صوك محاربیه مدیونز
 [düvel-i-mu'azzama-nın şark mes'ele-sin-de-ki nokta-i nazar-ıar-in-a itti-
 la⁴ peydā et-mek-lig-imiz}-i son muhārebe-ye (Başkan muhārebesine) med-
 yūnuz «nous sommes redevables à la dernière guerre (balcanique) du
 fait que nous pouvons nous faire une idée de l'attitude prise par les
 Grandes Puissances dans la question d' Orient».

1278. -(y)is li misaller:

[mücerred mechul bir yol-a gir-meğ-e cesüret ed-e-me-yış-imiz] *biz-i bu häl-i-tereddüd de tut-uyor* (SĀMI BEY) «(c'est) uniquement le fait que nous n' osons pas entrer dans une voie inconnue (qui) nous laisse dans cet [état d'] hésitation».

[1] «Salivermemek, fransızca'da asıl «ne pas lâcher» karşılığıdır, (sakal salivermemek) ise, «ne pas laisser croître la barbe» demektir. Bu takdirde müellisin buna fransızca'da ne pas garder la barbe (= sakalı «halilie» muhafaza etmeme) demesi de sakal bırakmamak, salivermemek manasına gelivorki, türkçe'sinde maksat bunun ziddidir. A.U.E

[2] Müellif metinde bu kelime yerine: **چارمه کزى** *cik-ar-ma-ñiz-i* kelimesini kullanıyor. A.U.E.

1279. İHTAR. 1. — *-me* (veya *-meklik*) li hades isimlerinin kullanılmasında ihtiyatlı davranış gereklidir. Hades, zaman bakımından ehemmiyet verilmeyen, alışılmış ve umumi bir iş gibi telakki edilen bir hades olmadıkça, bunları kullanmamak daha hayırlıdır. [Bir vak'aaya ait «épisodique» ve zaman içinde münferit bir hades olduğu zaman ise, *-dik* li hades ismi kullanmak daha iyidir].

Bununla beraber söyle bir misalde münferit bir hades için *-me* nin kullanıldığı görülüyor:

ba'dehā bīr uza-n-ma-sī ile *uyu-ma-sī* bir *ol-du*. (*G'el keg-im g'el*, s. 30) «aussitôt allongé, il s'endormit».

İHTAR 2. — Öteki türk dillerinde çoğu zaman *-kān* li sıyga (mk. § 701) kullanılır ki bu, manası tarafından osmanlıca'nın *-dik* ine muadil olur. [1]

III. BU CÜMLEMSİLERİN İNSİRAFI.

1280. Sonunda mülkiyet «izaset» lâhikası bulunan bir hades ismiyle nihayetlenmiş cümlemsiler, insırafa müsait olduklarından cümlelerde alemelerin oynadığı aynı rolü oynarlar. Başka türlü söyleyelim, bunlar cümleye sıfat «épithète» den veya vaktühâl mütemmimlerinden başka bütün hadlerini verirler. (Mk. § 1255).

1281. *Bunların fransızca muadillerine dair mütalâa.* — Hades ismiyle nihayetlenen bir cümleisinin fransızca'ya tercümesine gelince, müptediler böyle yererde kelime kelime tercümeye en ziyade yaklaşan: «le fait que je (tu ...) exerce, ai exercé, exercerai... telle action»; veya

[1] Çok zaman müzâri ve pek az olarak da hâl sıygاسının cem'i gaip şahsi ve geçen zaman için yalnız müzâri hikâyesinin cem'i gaibi, *-dik* li veya sadece meşhûl yapılmış *-en* li sıyganını yerinde kullanılır. Ozaman kendi rol ve manalarında olmayan, bu *-r-ler*, *-yor-lar*, *-r-ler-di* li sıygarlar kendilerinden sonra gelen bir sıfatı olurlar.

M. : *رسول عليه السلام زمانة قين بيات بوستون فور قوت اتا درلر ر اد دوكى* *Resûl 'aleyh-'is-selâm zaman-in-a yakın Bayat boy-un-dan Korkut Ata de-r-ler* (= dedikleri, dentilen) bir er *kop-du* (*Dede Korkut* s. 3);

Ora-da Marcellüs de-r-ler göz-ü pek bir kişi var-mış (*Nâru'llâh Ataç Ulus*, 6/11/945);

Köy-e yakın bir yer-de «Ağrılık çesme-si» di-yor-ler (= elan dedikleri, hâlâ denilen) bir körk kenar-in-a var-di-k A.U.E;

يام هي أغزو زمانده قاڭلى تۈچى درلەدى كۈز ار داردى *Han-im hey Oguz zamanin-da Kañ-li Kocu de-r-ler-di* (= vaktiyle dedikleri, vaktiyle denilen) bir gürbüz er var-di (*Dede Korkut*, s. 96).

Böyleleri, kaldırılan mevsufu yerinde bir sıfat rolünde kullanılmış olarak da görülür:

يالىنلىك اوغل بالتجرون درلر اولىي خېرىن كىتىرىدى *Yalân-çı Oğl-ı Yalân-cuğ de-r-ler* (= dedikleri «adam») ölü-sü haber-in getür-di (*D. K.* 55) A.U.E

«mon fait d'exercer telle action» gibi yerindelik «périphrase» ler kullan-salar evi olur.

MI.: **گل دیگ اینماز** [gel-diğ-iñ-]e *inan·ma·z* «il ne croit pas à ton fait d'être venu» c'est-à-dire : «il ne croit pas que tu es (sois) venu».

Biraz daha zarafetlice bir çalım. vermek için fransızca cümledeki «le fait» kelimeleri yerine tarafsız bir zamir olan «ce» getirilebilir. Yukarıki «il ne croit pas à ce que tu es venu» misâlinde eyi gitmeyen bu ifade tarzı, «il s'étonne de ce que tu ne sois pas venu» cümlesinde olduğu üzere, bazı hallerde hoş görünebilir.

1282. Hades ismiyle nihayetlenen bir cümlemsi, girdiği cümlenin *fail* i rolünde bulunduğu zaman mutlak haletini alır; baktınız yukarıdaki «*yeni-ceri nefer-ler-in-iñ .. vs.*» misâline (§ 1276).

Bunun fransızca'da muadili, kelâma «que» bağlacıyla sokulan bir cümle olur.

1283. Bir isim cümlesinin yüklemi olarak kullanıldığı zaman aynı cümlemler de mutlak halette konulabilir.

M1.: مدارعاتمك مقصدى وفاسد طولالاعمى وبر قاريشيلان چيقاماسى ايدى
sadr-i-a'zam-iñ mak-sad-i vefât-in-iñ day-ul,-ma-ma-si ve bir kar-is-ik-lîk çik-ma-ma-i idi
 (AHMED RÂSIM) «le but du grand vizir était (que) la mort (du sultan) restât ignorée et (qu') il n'en résultât point de troubles».

Fransızca'da bunun için «que» bağlacıyla başlayan uyruk bir cümle kullanılır.

1284. -dik- li bir hades ismiyle nihayetlenmiş (ve sonra bir şahis lâhikası almış) bulunan bir cümlemsi, yüklem olarak *var* ve *yok* kelimelerinden birini alac bir isim cümlesiının (mk. § 1242) faili olduğu zaman, (*var* ile olam) her hangi bir hadesin vukua geldiğini, vukua gelebildiğini ve (*yok* ile olam) bu hadesin hiç bir vakit meydana gelmediğini göstermeye yarar. Mk. VIGUIER s. 161.

Ml. : استانبوله کیمک داری ؟ *Istanbul-a git-diğ-iñ var-mı?* «es-tu (jamais) allé à Constantinople ?» (mot à mot: «ton action d'aller à Constantinople existe-t-elle ?» ou: «as-tu l'action d'être allé à Constantinople ?»);

بو کیمسنک مکاندہ باتان و ناکرلکلکندہ هیچ را اُر کوروولدیکی یوق
bu kimse-nin 'akl-in-da sebat-dan ve yekreng-lik-den hiç bir eser gör-ül-düg-ü yok «on n'a jamais vu aucune trace de persévérance et d'esprit de suite dans l'intelligence de cette personne (mot à mot : «le fait qu'une trace .. a été vue n'existe pas»);
«کیم-نک بھٹا نظمند آہنک وزنی حافظة» یا ایله «کیمی» شکانندہ قوللاریلیدینی وارساده بو صورت
(g-i-bit) niñ ba'zan nazim-da üheng-i-vezn-i muhâfazaten gâ ile «gibi» sekil-in-de [ku'l'an-il-diğ]-i var-sa-da bu sûret sive'-i-lisân-a mavâfiğ degil-dir (Rehber-i-Kitâbet-i-Osmâniye) «bien que (la conjonction) «gibi» soit employée quelquefois, en poésie, pour les besoins du mètre, sous la forme de «gibi» avec un *i* long, cette manière (de prononcer) n'est pas

conforme aux habitudes [mot à mot: «à la forme»] de la langue [mot à mot: «bien que le fait que *gibi* est employé comme..., se produise, cependant...»].

IHTAR. — Bu türülü kelâmlar umumiyetle maziye aittir ki, böyle olması 1201inci bendde tetkik ve mütalâadan geçirilmiş bir yapılamaya hemen hemen benzeyen ve (fransızca muadillerinde «avoir» fiili olup) *fasarraf edilmiş bir şeyin varlığı* nu ifade eden (*var* ve *yok* lu) bir cümle olmasıyle izah edilir.

Burada eşya fikri yerine vakia fikri (= hades ismi) geçer. Bu itibarla mesele *tâhakkuk etmiş* «acquis» bir badesten ibarettir ki, böyle bir fikir *mâzileşmiş* bir vakia fikriye pek yakındır.

Ve buna benzer hadiseler gelişmesiyedir ki, bir takım Avrupa dilleri *mazı siygalarında* yardımcı fiil olarak «avoir» fiilini kullanmaya varmışlardır:

fr. «j'ai vu», ang. «I have seen» all. ich habe gesehen» yeni yun. έχω ήσαι».

Bu yapılaşış başka türk dillerinde de bulunur: Gr. alt. § 331, ihtar 2; mk. *Ebâlgâzi* s. 10.

(*var ol-mak* yerine, mk. § 1203) *ol-mak* fiilinin hikâyesi de kullanılır.

gez-diğ-im ol-ur-du «il m'arrivait de me promener».

Yine mk. *yok* yerine *vâr* ile yapılan buna benzer ifadeleri: «il arrive souvent que...» (*Kitâb-i-Korkut* s. 64, l. 7 den 12).

1385. Bu cümlemsiler belirtici mütemmim rolünde bulundukları zaman aidiyet «génitif» veya mutlak haletini alırlar:

Aidiyetli misali:

كَلِيْكَكَ اِكْبَحِي هَنْتَسِي [gel-diğ-iñ]-in *iki-nci hafta-sı* «la seconde semaine de ton arrivée».

Mutlak haletli misali:

بِزِ اِفَادَاتِ بِرَآزِ عَنْاجِ تَصْحِيحِ اوْلَادِيْشِ فَكَرْنَدِمَخْ [biz [bu ifâdât-iñ bir az muh-tâc-i-tashîh ol-duğ-u] fîkr-in-de-yiz] «nous croyons que ces explications ont besoin d'être confirmées» (mot à mot; «nous sommes dans la pensée du fait que ces explications de nécessiter la confirmation») [1].

1286. Aynı cümlemsiler dolaysız mütemmim olarak kullandıkları zaman mefulünbih haletini alırlar: *sen* [ev-in yan-diğ-i]-ni *bil-ir-mi-sin* misâli [§ 1260].

[1] *Beyrek gid-eli bam bam depe baş-m-a çık-dug-um çok kargu gibi kara saç-um yol-dug-um çok güz alma-sı gibi al yanag-um yurt-dug-um çok gel-en-le gid-en-den sor-dug-um çok var-di gel-me-z yegid-üm han yegid-ün Beyrek di-yü agla-dug-um çok.* (*Kit. Dede Korkut*)

«il arrive souvent que je grimpe fréquemment (*bam bam*) le sommet (de la montagne?) depuis que Beyrek est parti; que je m' arrache les cheveux, noirs comme des lances; que je me déchire les joux, rouges comme des pommes d' automne; que je demande (ses nouvelles) de ceux qui sont venus et de ceux qui s'en vont. Il s'en alla mon brave et ne revient plus; et moi je pleure en murmurant: o mon han, mon brave Beyrek...» A.U.E

Fransızca'da buna muadil olarak «que» bağlacıyla başlayan bir tümleyici «complétif» cümle kullanılır.

Dolaylı mütemmim olarak kullanıldıkları zaman bütün öteki (mefulün-ileyh, mefulün-fih veya mefulün-anh) haletlerini alırlar.

Mef'ulün-ileyhliye misâl:

Doğ-duğ-un-a inan-ır, öl-eceğ-in-e inan-ma-z (manası için, bk. daha yukarıda, § 1273).

Mef'ulün-fihlive misâl:

وندن طولانی هیئت اجتماعی بجهه هیچ بـ عذر حصوله کلیدکننده (کلیدجکننده) شبهه یوقدر *bun-dan dolayı hey'et-i içtimā'iye-ce hiç bir mahzur husûl-e gel-me-diğ-in-de (gel-me-yeceğ-in-de) şüphe yok-dur* «il n'est pas douteuse qu'aucun inconvénient n'en est résulté (n'en resultera) pour la société» (mot à mot: «il n'y a pas de doute dans le fait que...»).

Mef'ulün-anhıbya misâl:

قواعد تشريفهن بـ «عادات عتيقتك احکام عللہ ترجیح اولو نشتندن حاصل اولان سیتات کلیہ [kavā'id-i teşrif-den bir takım 'adāt-i 'atika-nin 'āhkām-ti 'akl-a tercih ol-un-us-un]-dan hāsil ol-an seyyi'āt-i külliye «les maux nombreux qui résultent du fait que l'on préfère aux règles de l'intelligence certaines coutumes surannée de l'étiquette».

1287. Filiyle, haksız (veya haklı) bir şey yapmış olmak «avoir fait quelque chose à tort (ou avec raison)», ... makle eyi (veya sena) etmek «bien (ou mal) faire de ...» vs. gibi manalar bildirilen kelâmlarda, mefülünlere haletindeki -dik li isim cümlesiin bazan verdiği hususî manaya dikkat edilmeli.

Ml.: او كون كليكىز، يك نا (يك اعلى) ايتدىكز *bu gün gel-diğ-imiz-e pek fena (pek a'lâ)* et-di-k «nous avons très mal (très bien) fait de venir aujourd'hui»; او اشبارى ماڭىيىكىز، اسابت ايتدىكز *eşya-Jar-i, sat-diğ-ññiz-a isübət et-di-ññiz* «vous avez eu raison de vendre ces effets».

Mesfûlün-îleyh baleti almış (y)cek li isim cümlelerinin hususi manâları için, bk. § 1471.

1288. -dik- li bir isimcil siyga ile nihayetlenen cümlemsi, mefûlün-fih veya mafûlün-anh haletini aldığı vakit, zaman veya sebeb manah ulaklık tabir vazifesini de görebilir (bk. § 1373 ve 1436).

1289. *Hulâsa*. — bir cümlemsi, uyruk bir hükmü ifade ettiğine göre, yukarıdan beri söylenen kaideler söyle bir şekilde hulâsa edilebilir:

Uyruk bir hüküm başka bir (başlak=aslı) hükmün faili veya isimcil yüklemi rolünde olduğu zaman bu, mutlak haletinde bir hades ismiyle nihayetlenmiş bir cümleşti ile ifade edilir:

Hüküm belirtici mütemmim hizmetini gördüğü zaman, cümleşiyi nihayetleyen hades ismi aidiyet «génitif» veya mutlak «absolu» haletini alır;

Hüküm dolaylı mütemmim hizmetini gördüğü zaman, cümleşiyi nihayetleyen hades ismi başka haletlere konulabilir (bk. yukarıdaki misallere).

1290. Bunlardaki hükmün *istifhamlı* bir hükmün olması cibeti, bahsi geçen bu cümlemsilerin yapılanmasıni hiç değiştirmez. Halbuki bilindiği üzere bu iş fransızca'da böyle değildir; onda istifhamlı uyruk cümleler (bağlaçsız kullanımları cibetiinden) öbürlerinden farklı olurlar.

Ml.: *مانکی اور باندشی یلدیم [hangi ev-în yan-diğ-im]-i bil-me-m «je ne sais pas quelle maison a brûlé» (mot à mot. «je ne sais pas le fait de quelle maison d'avoir brûlé»);*

نردن چیقدامی موردی [nere-den çık-diğ-im]-i sor-du «il a demandé d'où je sortais»;

کبہ کیده بکری سویل [kim-e gid-eceğ-iñ]-i söyle «dis chez qui tu comptes alter».

1291. Bir hükmü kendisi de başka bir hükmün uyruğu olan bir hükmü uyruk olduğu zaman, cümlemsi içinde bir cümlemsi daha var demektir.

Ml.: *[مدحّثت اسلامیه ات عامله مترض او دینه حکم ایتکلکم طبیعیدر medeniyet-i İslâmiye-nin tamâm-i ile munkâriz ol-duğ-u-na hükm et-meklîg-imiz] tabî'i-dir [SAMİ BEY] «il est naturel que nous jugions que la civilisation musulmane (ancienne) est entièrement perdue» [1].*

[1] *Sanmak, saymak, demek, ummak, bilmek* (fransızca muadilleri «croire, compter, penser, se dire, espérer, savoir comme...») gibi kat'i bir hükmü varmayan mastarlardan yapılmış isimcil veya fiilel şahıs siyalarını havi kelâmlarda, bu siyaların aralıksız üst başına gelen mazî, hâl, istikbal zamanlı şahıs siyaları da mutlak, mefulün-bih, mefulün-ileyh, mefulün-fih haletlerindeki -dik- li veya -(y)ecek li uyruk cümleler mahiyetinde sayılmak gerektir; şu fark ile ki onları sailleri aidiyet ekimi alırlar.

o bun-u bil-me-z (*bil-me-yor*) san-ir-im (= bil-me-diğ-in-i);

kardeş-im ben-den daha rahat mı san-iyor-suñuz (=rahat ol-duğ-un-u mu);

bu para-yı o al-mış (*aldi*) say-il-iyor (= aldığı);

kendi-m-ce o ders-i anla-ma-yacağ-im di-yor-du-m (an la-yama-yacağ-im-i düşünüyordum);

bu gün yol-cu-lar-imiz çıkış-ar ümid ed-iyor-uz (= çıkış-acağ-in-i);

biz siz-i dün İstanbul-a gid-iyor (*gitmiş*) bil-iyor-du-k (gidiyor, gitmiş ol-duğunuz-u);

— bun-a hâcet yok ümid-in-de-yiz (*yok ol-duğ-u*).

Kelâmin sonunda *benzemek* fiilinden yapılan şahıslı siyaların hemen üst başındaki yine şahıslı fiil siyaları da, (ekseriya halin gaibi) mefulün-ileyh haleti alarak yukarıdakilere benzerler:

Yalnız fâjileri şahıslı siyalar gibi mutlak haletinde olur:

posta bu gün gel-me-z (*gel-me-yeceğ*)-e benze-yor;

bu iş pek ol-acağ-a benze-me-yor;

hizmet-çi bardağ-i kır-mış -a benzigor. A.U.E.

BAHİS II. — Mastarla nihayetlenen cümlemler.

1292. Bilindiği üzere, türkçede mastar kendisine mahsus bir fail alabilir (§ 707) ve bu fail ile o da bir cümlemsi vücude getirir ki, bu cümlemsi şimdije kadar mütalaa ettiklerimizten şu iki seçkin vasıfla ayılır:

1°. Mastarın faili şahıslı bir fiil sıygası imiş gibi mutlak haletini alır. Bu bakımından böyle yapılanmış olan cümlemler biraz evelce mütalaa ettiklerimizden (§ 1270 ve ağızı) daha fazla olarak bir cümleye benzerler.

2°. Mastar — Böyle yapılandığı zaman — hiç bir sonuçluk lâhikası alamaz.

1293. Mastarlı cümlemlerin hades isimli cümlemler kadar çeşitli kullanımları yoktur.

Hakikaten mastarı mutlak haletinde tutmak zarureti olduğuna göre, mastarlı cümlemler kelâmin içinde fail (yüklet), yüklem veya izafet ilgisinin birinci haddi olmak sıfatıyla bulunabilirler; fakat kendilerinin ardından mücerret bir ilgiç «postposition» gelmedikçe mütemmîn (mesul) sıfatıyla kullanılmalar (Bakınız dahi aşağıdaki misallere), yine mk. § 1425 ve ağızı.

1294. Bir mastarla nihayetlenen cümlemler, bir zaruret ve meeburiyet manasında olan isim cümlelerinin çoğu zaman faili olarak kullanılırlar. Böylece teşkil edilen kelâmların şeması söyle olur:

Ali (mastarın faili) filan şeyi yapmak (mastar) gerektir (gerekmeğen faili) «= keli keli; Paul (aujet de l'infinitif) telle chose faire (infinitif) est nécessaire (verbe de nécessité).»; ve fransızca muadili söyle olur: «Paul doit faire telle chose» (Paul filan şeyi yapmalıdır).

Bu iki dildeki yapılama şu cihetten farklıdır ki, türkçe'de mastar fail, fransızca'da se mesul durumuna konut.

M1.: *كشی کندی حدی (مقداری) بیانک کرک (در)* kişi kendi *hadd-in-i* (*mikdârını*) bil-mek gerek(tir) «l'homme doit savoir [1] la limite de ses droits»;

وجودات نه ایش نه نه ایش اورچق نه ایش لازم کارد *mevcûdat ne i-miš? ne dir?* *ne ol-acak? ne ol-mak lazim gel-ir?* (KEMAL BEY) «le monde, que serait-ce? qu'est-ce? que sera-t-il? que devrait-il être?»;

عیا مدنت صحیح اوازم انسانیتی یوگے زواله مشرودی محدود اولاق ایشنا ایدر؟ *'acabâ medeniyet sahîhan levâzîm-i insâniyeden-mi yok-sa zevâ'id-mazurre-den-mi ma'dûd ol-mak iktizâ ed-er?* «la civilisation doit-elle être considérée comme étant véritablement parmi les besoins de l'humanité ou comme un superflu nuisible?»;

استعداد ازق انفراد او زره تیوش طالنده میدانه چنگیانچ خروردی در *istî'dâd-i terakkî infî-râd üzere ta'yyus hâl-in-de meydan-a çık-a-ma-mak zararı-dir* (KEMAL BEY) «c'est une chose inévitable que l'aptitude au progrès ne puisse se manifester dans l'hypothèse d'une vie isolée».

İHTAR. — *gerek* kelimesiyle nihayetlenen cümleler (Bakınız yukarıdaki birinci misale) eski osmanlıca'da pek kullanılmış olup, fiil cümleleri tipine yaklaşmaya mütemayil bulunuyorlardı (Bakınız § 1231 İhtar).

[1] Bu fransızca cümlede *savoir «bilmek»* mastarı kendinden evel gelen *doit «mecbür olur»* fiilinin mesulüdür. A.U.E

1295. (Bir zaruret, meburiyet kavramı olmaksızın) kendilerine mahsus bir faili bulunan mastarlara dair başka misaller:

هر کسکه سرتی سار' (زندگی حربی) محدود اولاق طبیعیدر *her kes-in 'hurriyet-i sâ'ir-ler-in-in hurriyet-i-le mahdüd ol-mak tabii-dir* «il est naturel que la liberté de chacun soit limitée par celle des autres» (cümlemsi burada fail vazifesini görüyor);

Bağdad sahrâ-lar-i su bas-mak şerr-in-den masundur (KEMAL BEY) «les plaines de Bagdad sont préservées de l'inconvénient des inondations» (mot à mot: «l'eau empêter») (cümlemsi burada izafet ilgisinin 1inci haddidir);

باقی دیرلیق فورنولق (یون حاجی باشقا سلامت بول بونه ماعش *baş-ı dirili-dan kurtul-mak için hacı başka selâmet goş-u bul-a-ma-mış* (HÜSSEYİN RAHMI) «le hacî (titre donné à ceux qui ont fait le pèlerinage de la Mecque) ne peut trouver un autre moyen pour se délivrer de ces crailleries» (mot à mot: pour sa tête être délivrée de...) [burada mastarın ardına bir ilgic geliyor];

آن دکن ما کلکی تسلیل اوئرمه آنکه داگری جزمه لرله جاچ دوس و قیچاس و مۇخرا کېرىد قىچ *Ak-deñiz hâkimliğ-i tâhsil oğun-mak üzere Ada-Lar deñiz-i cezire-ler-i ile berâber Rodos (Rodos) ve Kibrîs ve mu'âħharan Girid seth ed-il-mış idi* «pour que la domination de la Méditerranée fut acquise (à l'empire), ou conquit, Rhodes et Chypre ainsi que les îles de la mer Egée et plus tard la Crète» mot à mot: [1] pour la domination... être acquise ...);

1296. Şu mütalaadan geçirdiğimiz cümlemsiler eski osmanlıca'da oldukça sık kullanılırdı:

امدی باشاهر متق و حبس اوغانی عجب دکارو *imdi pâdişah-lar si-n-mak ve haps ol-un-mak aceb değil-dir* (A.U.E) «il n'est pas inoui (surprenant A.U.E) que des empereurs soit défait et deviennent prisonniers» (Kânûnî sultan Süleyman (le magnifique) in Pavie muharebesinden sonra 1inci Fransa'ya mektubundan).

BAHÎS III. — Ulakla veya ulaklık tabirle nihayetlenen cümlemsiler.

1297. Bir ulakla veya ulaklık tabirle, yani fiilin zarflık bir siygasıyla nihayetlenen cümlemsilerin mahiyeti daha yukarılarca (§ 1255) tarif edilmişti.

Burada şunu hatırlatmakla iktifa edelim ki, bu cümlemsiler yüklemelerinin yapılmışlarıyle cümlelerden farklı bulunurlar; fakat mutlak haletinin alan faillerinin (§ 1262) yapılmışlarıyle cümlelere benzerler. İnsırafsız

[1] 1295 ve 1296inci bendlerin birinci misallerinde mastarla nihayetlenen cümlemsiler aslı cümlenin failleri olmak itibarıyle (yalnız lüzüm ve zaruret bildirmemek farklılıkla beraber) eşdeğerce evvelkilerin aynıdır. Aneak 1295inci bendin ikinci misâlinde yalnız failiyle beraber olan mastar, kendinden sonra gelen «şerrinden» kelimesiyle beraber meslûn anh-haletli izafet terkibi halinde olup fail değildir. Yine onlardan sonra gelen misallerde mastarlarla biten cümlemsilerden evvelkisi «çin» sonrakisi «üzere» gibi birer ilgic alarak aslı cümle fiillerine tâlib mânasiyle bağlanmış bulunuyorlar ki, bunlar evvelkilerden başka başka rollerle farklı bulunurlar, ve onlardaki mastarlar da fail değildirler. A.U.E

ulaklar ve ulaklık tabirlerde de hiç olmazsa böyledir. İnsıraflı ulaklık tabirlerinin mantıkçı faili bir hades ismiyle nihayetlenen cümlemsilerin (§ 790) ki gibi yapılanır. Ulakların muhtelif siygaları 779 uncu bendde ve aşağılarında kısaca gösterilmiştir.

Şu aşağıda da onların kullanışlarına ait tafsilli mütalealar verilecektir.

I. RABİT SIYGALARI.

1298. Rabit «liaison» siygaları 780 inci bendde ve aşağılarında tarif edilmiştir.

En mükemmel rabit siygası -(y)ip li ulaktır.

Başka bir takım ulaklıarda rabit siygası diye arızı olarak kullanılabılırler (bk § 1312 ve aşağısı).

1. -(Y)IP LI ULAK.

(جاء في râbitâ-i 'atfige «gérondif de coordination»).

1299. Esas itibariyle, -(y) ip suretinde daima vurgulu olan) -(y)ip li lâhika, aslı hadesten önce olan «préalable» ikinci derecede ve onuyla düzendeş «coordonné» bir hades bildirir. Bu siygaya *düzendeşlik ulaşığı* «gérondif de coordination» veya *öncelik ulak* «gérondif préalable» denilebilir.

Ml.: كَدِيْ اَنْ قَبُّ قَاجِدِيْ *kedi et-i kap-ip kaç-dı* «le chat, saisissant la viande, s'enfuit».

-(y)ip lâhikası yerine aslı fiil lâhikasını getirmekle kelâmin manası hatırlayılar bir surette değiştirilmiş olmaz.

Ml.: كَدِيْ اَنْ قَبُّ (و) قَاجِدِيْ *kedi et-i kap-dı (ve) kaç-dı* «le chat saisit la viande et s'enfuit» (Türkçe'de bu *ve* bağlacının kullanılması isteğe bağlıdır).

Başka misâller:

كَدِيْ دَرْدَوب كَلَه *gîd-ip gel-me* «aller et retour» (*git-me ve gel-me* yerine);

كَدِيْ بُونْ جَوْغِيْ سَنْ تَرْبِيْسِهْ *bu cocuğ-u sen terbiye ed-ecek-sin*,
soy-ip gig-dir-ecek-sin «c'est toi qui élèveras cet enfant, qui en prendras soin» (mot à mot: «tu déshabilleras et l'habilleras»);

كَدِيْ دَنِيزِ دَنْ كَوْبَ جَارِهْ بُوْغَلَدَهْ *deniz-den g'eq-ip çay-da boğ-al-du* (Atasözü) «il a traversé (geç-di) la mer, et s'est noyé dans le fleuve»;

كَدِيْ بِيْنِ الْقَاعِدَهْ بِيرْ بِيْنِ مَلِهْ *bîn olq-âp bir biç-meli* (Atasözü) «il faut prendre mesure (ölç-meli) mille fois et couper une seule fois»;

بَالِقْ طَوْتَانْ اوْكَزْ، بَيْنْ طَوْيَازْ، آلَوبْ سَاتَانْ كَارْ اِيدَرْ *başık tut-an oñ-ma-z, yi-gen dog-mu-z, al-ip sat-an kâr ed-er* (Atasözü) «celui qui prend du poisson n'y trouve pas son bonheur

celui qui en mange, ne se rassasie pas; (mais c'est) celui qui en fait commerce (mot à mot: «achète et vend» qui y trouve son bénéfice);

1300. -(y)ip lâhikasını alan iki fiil bir birleşmiş (vaktiyle teşkil edilip herkes tarafından değiştirilmeden olduğu gibi kullanılan) ifade vücude getirebilir.

MI.: آنوب طرعن *at-ip tut-mak* (övünçenlik etmek) «faire le vantard» (asıl manası: «jeter et tenir»;

آنوب ورمك *ał ip ver-mek* (tenkid etmek) «critiquer» «asıl manası: prendre et donner»;

چالوب چیرعنق *çal-ip çırp-mak* «voler, dérober».

Yukardaki (§ 1299) misallerde görülen *soy-up giy-dir-mek* ve *ał-ip sat-mak* fiilleri de aynı noviden sayılabilir.

Bu nevi ifadelere menfilik manası verilmek istenildiği zaman nefi edatını yalnız bir defa olmak üzere ikinci fiilde söylemek kâfidir.

MI.: طاغلوب ماجلوب *dağ-ıł-ip saç-ıł-ma-ya-rak* A.U.E (*Kamus tercümesi*, I, 314) «sans se disperser».

İHTAR. 1 — Bazan iki fiil bir karsantı (*idgam* = «crase») teşkil eder. Türk lehçelerinin çoğunda *ał-ip bar-mak* (osmanlıca *var-mak*) «prendre et partir» suretinde olan iki fiil, *apar-mak* veya *appar-mak* «emporter, emmener» suretine girmiştir. (Mk. Altayca *ał-par-mak* ki, *apar-mak* in başka bir çeşididir).

MI.: پکمه شیطان کو پردیدن تو اپارسون مو - سی *geç-me şeytan köprü-sün-den ko apar-sın su sen-i* «ne passe pas sur le pont de Satan, [1] laisse-toi (plutôt) emporter par l'eau»;

بودج سنه اکارمان آپارسون کرکا بدی *bu üç nesne-(yi) añ-a armagan apar-sa-vuz gerek idi* A.U.E (*Kitâb-ı Korkut*, s. 40, s. 20—21) «nous devions lui porter ces trois choses en cadeau».

İHTAR. 2 — Bir takım türk lehçelerinde -(y)ip lâhikası aynıyle osmanlıca'nın -(y)e ve -(y)i lâhikaları sıfatıyla karmaşık «complexe» veya yerindolik «périphrastique» fiillerin teşkilinde araya girer. (Mk. Altayca'da istimrâri «duratif» fiil olarak kullanılan -(y)ip *kür-mek*) [2] ki, osmanlıca'da böyle bir kullanışa ancak *dur-mak* ve *yat-mak* fiilleriyle olmak üzere rastlanır, bk. § 826.

[1] *Seytan* kelimesi yerine lehçemizde *nâmerd* «lâche, inhumain» kelimesi kullanılır. A.U.E

[2] Müellifin verdiği bu kelime bizdeki *gör-mek* karşılığı olsa gerek. Osmanlıca'da ve şimdiki türkçemizde mana değiştirerek şöyle kullanılır: *bir sur ağızdan çıkmaya gör-sün, derhal her kese yayılır* («bir defa çıkışın, yoksa çıkışsa...» manasıyle) A.U.E

1301. -(y)ip li ulak ardınca düzendeşlik edatı olan «de» getirilmekle o ulağın bildirdiği düzendeşlik daha çok tebarüz ettirilebilir (mk. § 964). Bazan mütekellim olan zat böylece iki düzendeş hadesin vardashiği «coexistence» (veya daha iyisi ardlaşımı) üzerine dikkati çeker ki, bu aynı zamanda o ardlaşımın beklenmedik, şaşırtıcı olduğunu bildirmek için olur; ve hakikaten bu nevi ifadeler çoğu zaman hayret veya takbih bazan da sadece bir ısrar edasıyle söylenilir.

Ml.: *بَنِي بُوْلَكَرْ تَوْزِي دَكَّادْ كُورُوبَدْ قَابَا بَرْ يَازِيَيْيِي ثَانِ إِيكِيَّكَرْ* ben-i bōyle toz-lu dük-kān-da gör-üp-de kaba saba bir gaz-ict zann et-me-yiñiz (HOSSEIN RAHMİ); *تَاشْ آتِيَّهْ تَوْلَكَمْ بُورُولَيْيِي* taş at-ip-da koʃ-uñ-mu yor-ał-du [1] «tu (nous) as jeté des pierres, et ton bras c'est fatigué ?» c'est donc à force de nous jeter des pierres que tu t'es fatigué le bras ?».

Ml.: *nasıl ol-up-da...* tabiri fransızca'nın «comment se fait-il que...» sü manasıyla kullanılır.

Ml.: *nasıl ol-up-da gel-me-di-n* [2] «comment se fait-il que tu ne sois pas venu?».

1302. Öncelik «préalable» hadesin tesirleri aslı hades daha olurken hissedildiği zaman, veya aslı hades öncelik hadesin labii bir neticesi olduğu zaman, -(y)ip li siyanın az çok sarih bir surette bir zaman, hâl veya sebeb vaktühalini ifade ettiği de olur.

Esasen fransızca'nın «-ant» li ulağında da mesele aynıyle vakidir.

Ml.: *طُوْبِجِيلِيزْ زِرْهِلِيزْ كُورُوبْ دَهْشِتِلِيزْ بَرْ آشْ آچِدِيلِيزْ* top-çu-łar-imiz zırh-lı-yr gör-üp dehşet-li bir ateş aç-dı-łar «voyanf le cuirassé, nos artilleurs ouvrirent un feu intense». Zaman vaktü hâli: gördükleri zaman «lorsqu'ils virent...»;

نَوْعْ بَشَرْ صُورَتْ انْفَرَادَهْ يَا شَاهِيْمِيُوبْ اخْتِلَاطْ وَ اتَّحَادَهْ بِجُورْ اوْلِيشْ neu-i-beşer, sûret-i infirad-da yaşa-ya-ma-yıp iħtilāt ve iħħiġad-a mecbür ol-muṣ (HERSEKLI 'ARIF HİKMET) «ne pouvant vivre dans l'isolement les humains ont élé obligés de se rapprocher et de s'unir» = sebep halü vakti: yaşayamadıklarından «comme ils ne pouvaient vivre...».

1303. -(y)ip li ulağın fransızca'da muadilleri. — Bu siyga fransızca'da «-ant» («aim-ant») la nihayetlenen fiil siyalarının çoğu kullanışlarını karşılamaktadır, ve bu ona yaklaşmaktadır da; çünkü kullanışında biraz dalgalanmış vardır. Bazan fransızca'da aynı ulagın mazisi «ayant aimé» kullanılır.

[1] Böyle de ler, ayrı yazılır. Bir de bu cümle biçimli bir ifadedir ki, bir işte hiç bir emeği geçmediği, hiç yorulmadığı halde ondan şikayet eden kimse için söylenilir. Hem sonra bunda «taşın bizim için atıldığı gibi bir kayd da yok. A.U.E

[2] Bu yerde «nasıl oldu da...» denir... (nasıl olmuş da... nasıl oluyor da... nasıl olur da...) tabirleri de zamanları değişik olarak aynı misallerde kullanılır A.U.E

Sıkça görülen bazı hallerde «-ant» li siyganın kullanılması fransızca'nın deyibilim «stylistique» i itiyatları ile uygun gelmediği takdirde, -(y)ip li ulak aslı hadesle sanki sadece düzendeşmiş gibi, yani onunla sanki tamamiyle aynı siygadamiş gibi tercüme edilmeli; ondan sonra da iki fiil «et» bağlacıyla (ve aşağı benddeki gibi bir hususî halde bunun yerine «ou» ile) birleştirilmelidir. Şu halde ulaşın hangi aslı hadese taallük ettiğini iyice kavramak ciheti ehemmiyetlidir. (Bu mes'ele hakkında § 782 küçük harfliler).

1304. Husası kullanış. — -(y)ip li bir ulak ardından menfi binalı aynı fiil den (herhangi) bir siyga bulunduğu zaman, böylece yücede gelen ifade bir hadesin tasdik veya inkâr edilmesi arasında bir muhayyerlik manası bildirir. Bu takdirde kelâm istifhamlı [1] bir kararsızlık edası gösterir (fransızca'sında iki fiil arasına «ou» bağlacını getirmek lazımdır).

ML: مجلس مبعوثان اعضارتك ناظر اولوب اولاملرى عنه عاس ايدمجلك دكان : meclis'i meb'ûsan a^cza-^car-in-in nâzir ol-up olma-ma-^clari bahs-in-e temâs ed-ecek değil-iz (HOSEYIN CÂMİİ) «nous n'avons pas l'intention de toucher à la question de savoir si les membres de la Chambre des Députés peuvent ou ne peuvent pas être ministres».

1305. Başka hususî kullanışlar. — -(y)ip li ulak aslı hadesin fiili gibi aynı fiilden yapılmış olduğu zaman pekişik bir mana elde edilir.

ML: اوام سو نام كورهوب كورهوجىڭ بوندن عبارىد : iste su nâm-in-a görüp gör-eceğ-iñ bun-dan ibâret-dir (Nasr-ed-din Hoca'nın yeni diktigi bir fidan dibine işedikten sonra bir daha onu sulamak niyetinde olmadığını anlatmak üzere söylediği sözler) [2] :

اوام سو نام كورهوب كورهوجىڭ بوندن عبارىد ... dur-ap dur-ur-ken «tant que ... (cela) est ainsi» ; اوام سو نام كورهوب كورهوجىڭ بوندن عبارىد bâgle külli gen aff-e mazhariyet-ine bir tür-lü inan-a-mayarak dur-up dur-up barış-mak iste-r «ne pouvant croire qu'on lui a complètement pardonné, il veut à toute force se réconcilier». (HOSEYIN RAHMI), Metres, s. 264). [3]

2. ESKİ OSMANLICA'DA -(Y)IP LI ULAK.

1306. Bundan evvelki bendlerde şimdiki osmanlıca'da -(y)ip li siyganın kullanışından bahsedilmişdi ki, bu kullanım eski türkçe (Orhon kitabeleri) ninkine hissedilir derecede benzemektedir.

[1] Fransızca'sına göre öyle; fakat türkçe'sinde böyle bir istifham manası sezilmiyor. A.U.E

[2] Bu, görüp göreceğin rahmet bu kadardır «voilà tous ce que tu auras de la pluie-fécondante» suretinde olarak, «sana yaptığım hizmet bu kadardır, benden daha başka bir şey bekleme» manasiyle söylenilir. A.U.E.

[3] Bu misâlin yeri değildir, durap durup gibi ifadeler ayrı yapıldır. A.U.E.

Eski osmanlıca'nın edebiyat dilinde ise bu, kötü bir şekilde diyebileceğimiz bir kullanıga mahküm edildi. Osmanlı iskolastik uslubunca pek itibarda olan uzun zinecirler yapmak gibi biricik bir kaygı seviyeli, muhtelis şahsiyet siyaların üzerine rabbit siygası olarak bunu getiriyorlardı. [Bakınız meselâ Rouen da No. 1493 yazmalarının 46 ve 47 ncı yapraklarına ki, orada bir sıra faslasız -(g)ip li ulaklar bulunmaktadır].

Bu nevi uslubda -(g)ip li siyalarla ifade edilen tâli hadeslerin zamanda taakuplarından ziyade onların mütekellim zatın zihindeki taakkupları itibara alınıyordu.

Bu şartlar içinde tâli bir hadesin aslı hadesle o kadar sıkı sıkı düzendeg olmayvermesi ve şöyle üç muhtelis tarzda tecelli edebilecek niabî bir istiklal muhafaza etmesi olabiliyordu:

1° Tâli hadesin faili aslı hadesin failiyle muhakkak karışmış olmayordu.

Ml. : *بِزْ لَرْ آغْلَيْوبْ كِيلْ آغْلَسْوْن* (A.U.E) «qui devrait pleurer si ce n'est nous» (DITERIC) Chrestomathie, s. 33).

Eski fransızca'daki «-ant» li ulak «gérondif» de de mes'ele aynıyle böyle idi (Sudre No. 115). Her ne kadar — aşağıkı misâllerde de görüleceği üzere — şimdiki osmanlıca'da bile bu gibi hallerin izleri var ise de, bu iki ardışık hades için ancak bir ve aynı failin kabul edilmesinden ibaret olan bugünkü temayülle ilgisi dikkate değer.

Ml. : ملا کورانی [1] اوّل سلطان سلیمان انتهاي سلطانته (غور) اوّلوب بادا تائوسى دى وئە خام *tarih-i ńasim-in cild-i evvel-i sultân Selim-iń intihä-yi sultânat-in-a (kadar) ol-up cild-i sâni-si dahi vak'a-i Selim-den bed' ile devr-i Mahmud hâni evz'il-in-e kadar gel-ir* «le premier tome de l' Histoire d' Asim va (mot à mot: étant) jusqu'à la fin du règne de sultan Selim (III), quant au deuxième il commence par la déposition de Selim et va jusqu'au début du règne de Mahmoud (II)»;

ملا کورانی [1] اوّل عمال دارقا ايدوب عنازه نازد سلطان بايزيد خان حضرتلىرى بالذات *Molla Gürani* [1] sekiz-yüz-doksan-üç-de trîhâl-i dâr-i bekâ ed-ip, cenâze namaz-m-da sultân Bâyezid han hâzret-lerî bi-z-zât bul-un-du-jar (ABD-UR-RAHMAN ŞEREF BEY) «Moulla Kervâni [1] étant trépassé en 893 (de l'hégire = 1488 de notre ère), le sultan Bayazit (II) assista en personne à son service funèbre».

1307. 2° (g)ip li ulak aslı fiil siygasından bir bağlaçla ayrılabiliyordu.

Ml. : هر اولوب اوّلجهنى ازاده تقدیر ايقىدر (Allah) her ol-up ve ol-acag-i ezel-de takdir et-mis-dir (A.U.E) (Ris. B. 22) «(Dieu) a déterminé tout ce que est (ou a été) et tout ce qui sera»;

اكرجه وغورز دجه خورد اوّلوب ايمىن قاعده مورخىن اوذره بى ماده ساڭر ارباب وقودان eger-çi vukûf-umuz vech-i maharrer üzere ol-up ancak kâ'ide-i müverrihîn üzere bu madde sâ'ir erbâb-i vukufs dan tefâhhus ol-un-duk-da... (Cavdet Paşa tarihi, II, 355) (nos informations sont telles que nous les avons exposées ci-dessus, mais (ancak) si, conformément à l'usage des historiens on se renseigne à ce sujet auprès d'autres informateurs...) [2].

[1, 1, 1] Müellif bu kelimeyi ملا کورانى «Mulla Kervâni» suretiinde kaydediyor. A.U.E

[2] Bu kelimeyi «gens bien informée voya connaisseur» suretiinde, tercüme etmek daha doğru görünüyor. A.U.E

Bilindiği üzere şimdiki osmanlıca'da ancak uymaca «enclitique» bir edat olan *de* nin bulunmasına cevaz verilmektedir:

1308. -*(y)ip* li siyanın verdiği zaman meşhumunun, aslı fiil siygasıyla bildirilen zaman meşhumiyle tamamı tamamına aynı olması zaruri degildir.

Ml.: سلطان مراد راتح قهوجى دۇتونى خىرىدا بىخۇغ ايدوب كېزىلوجى شەر استابولى طولاشوب اشرارى ايلارى ايتدى ve-yi ve tütün-ü şediden yasag ed-ip gizli-ce tiryaki-ler-i te'dib eyle-mek bahane-si-ile gece-leri tebdilen sehr-i İstanbul-u doña-s-ıp ni-e eşirrâ-yi itläf et-di. (A.U.E) (CEVDET PAŞA) «le sultan Mürad IV défendit (ayant défendu) sévérément l'usage du café et du tabac. Sous prétexte de punir les fumeurs, il parcourait pendant la nuit et incognito la ville de Constantinople et il fit périr ainsi un grand nombre de malfaiteurs».

كىچىللىرى *gece-leri* kelimesinin kullanışından üzere aslı fiil siygası bir şuhudi mazi «passé déterminé» olmakla beraber, طولاشوب *doña-s-ıp* siygası bir mazi hikâyesi «imparfait» manasındadır.

1309. -*(y)ip* li siyga kendiliğinden bir zaman meşhumu bildirmesi istenildiği vakıt umumiyetle bir mazi değerini alır; (fakat çoğu zaman bu mazilik, hadesin tesirleri halde hissedilir olmak gibi bir mana menevişini bildirmek gerek). *olup bitmiş* «accompli» bir hades, meşhumu tabiatıyla öncelik «préalable» bir hades yerine geçer.

Azerice'de dabil şark lehçeleri -*(y)ip* li veya -*(i)p* li bir teme üzerine kurulmuş (§ 622 ihtar) mazi manasında şöyle şahıslı siyalar bile teşkil etmişlerdir :

at-ip-män, at-ip-sän vs; yani, at-di-m, at-di-n, vs (A.U.E) «j'ai jeté, tu as jeté, etc».

Ml.: من آزدین يولىكىن ايزىكىن چىخماىن *sän az-up-sän yoł-uñ-dan iz-iñ-den çıx-up-sän* yani : sen azdın, yolundan izinden çıktıın. (A.U.E) (FETH, AH., 27) «tu as erré (tu es dans l'erreur), tu es sorti de la bonne voie».

Mk. *ayni yer* s. II: اولىيپلار *ol-ma-yup-lar* (cemi gaib), ve daha başka misaller müteaddit yerlerde.

كىچىي دېب دەرلەر كىم... bazi-lari de明stirler ki A.U.E. (NEVÄL Tar. Mül. Ac., s. 54) «quelques-uns ont dit que...»

bu polşa adämلىرى birlän kaňka birlän külüp edi bu padışâh, adamları ile beraber kahkaha ile gülmüş idi A.U.E (Yedi uyurlar s. 228) «ce souverain riait aux éclats en enusant avec ses hommes». [2]

Eski osmaultca bu gelişmesi sırasında ortalamada bir mehalede durmuş olup, -*(y)ip* li siyalararda mazi manasını yardımçı *dur-mak* fiilile yapılan karmaşık «complexe» veya yerindelik «périphrastique» fiillerden [1] başkalarında kabul etmiyordu (ki bu da sadece muzari temelilerde oluyordu; mk. *yori-mak* § 613 fiiliin müzariile yapılan istimrarı «duratif» şekli).

Ml.: ابن مسعود ايتدى بن پيغمبردن عليا-الله م ائدب طورىن *Ibn-i Mes'ud eylit-di ben Peygamber-den ('alegh-is-selâm) işid-üp dur-ur-in* (yani : İbni Mes'ud dedi ki ben Peygamber (Aleyhisselâm) dan işidip dururum. A.U.E) (Hul. Şâhi, yap. 67);

[1] Şimdiki osmanlıca'da bu fiillerin istimrarı «duratif» bir manası vardır(bk. § 826)J.D.
Bu misaldeki arap harfleri kelimelarından bazısı hurekkeliidir A.U.E.

[2] Eski metinlerde «ihsan edip göndermek» manasında *veribimek, viribimek* hatta *veripmek* sırtındaki kelimelerinin aslı *virib imek* «vermiş olmak» olsa gerek. A. U. E.

بۇ دا خۇرۇق اوزىم كورۇندا دەپىن bun-dan ḥab-rak üz-üm gör-üp dar-ar-mu-sun (bundan daha güzel üzüm görmüş müsün. A.U.E) (Cezayıf, No. 1719 yazımları, yap. 24) «as-tu vu un raisin meilleur que celui-ci». Mk. كورۇندا روسن götür-üp dur-ar-sun? (Kitâb-i Korkut s. 33) (yani: götürdün. A.U.E) «tu as emporté».

آن کرمان و کیلیه موالیسی اینداد چهاده هر و مقام عل آرام اولو بوردو
Ak-Kerman ve Kili havâli-si echnâd-i cihâd-a makarr ve makam ve mahall-i ôrâm ol-up-dur-ur-da [1] A.U.E (KEMAL PAŞA ZÂDE Mohacz seferi Tarihi s. 82) (les alentours de, : A.U.E) «Ak Kerman et Kilia servaient (ol-up dar-ur-da) de station et de lieu de repos aux troupes de l'Islam»;

[2] گیچیدن بیر کوزی بیگ-یر-اپ دوردم gice-den bir kuzi big-ir-äp dur-ar-am 'A.U.E (Kitab-i Korkut, s. 29) «j'ai fait cuire la veille un agneau».

Müfred gaibdeki *dar-ur* fiili *-dar* (*-dir*) suretinde kısaltılmış olarak koşaç «copule» halini alabilirdi (Mk. § 552); netekim bu kullanışıyla *-(y)iş* li olarak, hissedilir surette (şahsi) bir siyga temaci mabiyetini almışdı.

(kızıl kızıl develer ihtiyarlamıştır yavru vermez. A.U.E) (*Kitab-i Korkut*) «les rouges chameaux ont vieilli (*kari-yip-dur*) et ne donnent plus de chameaux»;

ان-ون کم اغلى قزى اولىيە تکرى تعالى انى قرغايىدەر
Tañrı Tañlä an-i karga-yap-dar (o kimseňin ki oğlu kızı olmaz Tanrı onu
 lanetlemiştir. A.U.E) (Aynı eser, s. 8) «celui qui n'a ni fils, ni fille, Dieu l'a
 maudit (*karga-yap-dar*)» [4].

İHTAR. -- Şimdiki osmanlıca'da ancak aslı cumlenin sıili bizzat bir mazi siygası olduğu zaman veya (bu aşağıdaki misâldeki *dün* kelimesi gibi) *hususî olarak* getirilmiş bir kelime ile mazi fikri tahsis edildiği zaman -(*y*)ip li siyga maziyi ifade eder.

M1. دون يورطدان چیقوب بوكون قاوغنی بكتىز : *dün yumurta-dan çıkış-ip bu gün kabuğ-un-u beğen-me-z* (söylence) «hier il est sorti de l'oeuf et aujourd'hui il fait fi de sa coquille».

[1] Yukarıdan beri gelen bütün bu -(y)ip li siygalardaki *dur-ur* lar, her ne kadar asında *dur-mak* fiilinin müzâileri iseler de, gitgide bunlar abîmâne de uyarak pekişdirici bir edat mahiyeti ile *dür-ür* suretini ve nihayet *dir dür*, *dir dur* suretlerini almış bulunuyor. A.U.E

[2] Bunda istinsah eden (= Diez) in bir hatası olabilir, مُعْتَدِلٌ suretiinde (müzaretiyyesiyle) okunsa gerektir. J. D.

[3] Müellif burada (sona ermek) manasına olan arabce *فِي الْهَاتِمِ* kelimesinin *hâtem* gibi başka bir manası olan mühür «mühür» i de aksettiriyor. A.U.E

[4] bk. § 1338, alem *Substantif* həsiye (2) nin son misali. A.U.E.

1310. -(y)üp lâhikası, yüksek vokalli lâhikalar içinde *ş*, *t*, *i* yerine eski *s*, *u*, *ü* li imfâsının büyük bir metanetle muhafaza eden bir lâhikadır. (*a*, *e* - *t*, *i*) bî taraf vokallerinin birinden sonra bile *gid-üp* misâlinde olduğu gibi -(y)üp, -(y)up suretiinde biraz bolca kullanılan telâsfuz şekli asıl bu hadiseye atfedilse gerektir.

Bununla beraber bazıları meselâ بَلْ *kal-up* yerine *ı*, *i* ile بَلْ *kal-ip* yazmaya başlamıştır.

JİTAR. — (Çağatayca denilen edebî dil de dahil) şark lehçelerinde bu lâhikanın kararsız bir vokali vardır: -*ʃip*:

agla-p aglayip «en plurant»;

toy-guz-ma-p si-lär. doyurmamışınız (sizler) *Yedi Uyarlar*, «vous ne l'avez pas rassassié».

1311. Eski osmanlıca'da aynı ulagan başka bir şekli olan: *ğ,ʒ(i)* (*y*) *üb-en lähi-kası* da vardı.

Mİ.: میں اے جوں چاہدرلی *yü Muhammed di-yüben şoğur-di-şar* (A.U.E) Mevlüt
(SOLEYMAN CELEBI misra' 176) «ils crièrent en disant : O Mahomet».

تَا كلو بن كوره لر دیداری *tā g'el-üben g'ör-e-ler diddär-im-i A.U.E (Agn eser misra': 254) «afin qu'étant venu ils voient ma face».*

¹Bu siyga daha evvelden Orkhon kitabeleri türkçesinde - [*i*] pān- lâhikası suretinde bulunmakta idi. [1]

Mk. Çagatayca'da ایلیلی *äylä-bän* «celeyüp, faisant» (NEVÂİ, T. M. A, s. 65).

(Şayet o halile daha eskimsek bir şekil değil ise) bunun -i ile uzantılı olmak üzere eski osmanlıca'da bir şekli daha vardır.

(y)üben-i veya -(y)iben-i lâhikası ki, herhalde kullanılmış (y)üben-lâhikasından son derece daha azdır.

Ml.: . . . صالونی سی تورتیدم *akpa . . . sal-uban-i sen-i kur-tar-a-y(i)dr-m.*
 A.U.E (*Kitâb-i Korkut* s. 92) «Je t'aurais délivré en payant de l'argent.

Mk. Ayri eser *كالكون* (*kalk-uban-i* A.U.E) s. 7,8; (*kal,karak* «en se levant» A.U.E); *كالكون* (*käl-üben-i* gelerek «en venant» A.U.E) ve *müteaddit yerlerde*; *agla-gibani* (*aglayarak sizlayarak* «en pleurant et en se lamentant» A.U.E.)

baş-ı u baş-in alı-banı kaç-dı-ıar (her kes başını alıp kaçdı, A.U.E) «ce fut une suite générale» (mot à mot' chacun prenant (*alı-banı*) sa tête [nk. § 537], ils s'euvinrent) [Bibl. nat., Sup. ture, n° 1207, yap. 86 v°].

[1] IE .. (Sağdan sola doğru okunacak :) A.U.E.

T X H Y U S T P N I H 1 Y F D O N E Y C H N I
 İ D T A L İ Ä R Ü S N Ä P I L Ä K N I D N A K B I L B Ü G N Ü S
 götürdü (sizi-süre) süre gelip nereden sünğülü(ler)

3. ULAKLIK BAĞLAM TABİRLERİ.

1312. Bahsi daha ileride § 1426 gelecek olan *mek-le* li ulaklık tabir, bazan basit bir bağlam siygası olarak yanı ayniyle *(-y)ip* li ulak manasıyla kullanılır. Yalnız şu cihet müsteşna ki, *(-y)ip* lilerde çoğu zaman olduğunun aksine olarak, bu tabirin daima müstakil bir faili olur [1].

Ml.: غزه و رمله میان ظهور ایکه عاصیل قتل ایندی : *Gazze ve Ramle-de Isyan zuhür et-mek-le 'asî-ler katil ed-il-di* (AHMED RASIM, s. 200) «une révolte ayant éclaté à ce moment à Ghazeh et à Ramleh, les révoltés furent mis à mort».

1313. Bu kullanımı bu günde inşadan ziyade eski inşaca bilinmiş alışılmış bir şeydi; meselâ on sekizinci asırın bir metninden bir misâl verelim.

طفسان میل علاوه لا بدوزه تعبیر اولان انفیس اماکن لیانی اوونه آلتیپی باز او کون آخشارمه غرب داصل داچل اوپل بیان متبرووه لئکر انداز اوولدوق *doksan mil mahal-de Lampeduza ta'bîr ol-un-an sagîr ada-nin liman-i ol-mag-(i)le aşt-inci pazar gün-ü ahsam-a karib vâsit ve dâhil ol-ub limân-i mezbur-da lengerendâz ol-du-k* A.U.E (Mehmed Efendi sefaretnamesi s. 3) «à quatre vingts milles se trouve le port d'une petite île nommée Lampeduza. (Vers le soir A.U.E) nous entrâmes dans ce port le sixième jour, qui était un dimanche et nous y jetâmes l'ancre».

1314. Bağlam siygası olarak *(y)erek* li olarak da kullanılır ki, bundan aşağıda bahsedeceğiz.

II. HAL ULAKLARI VE ULAKLIK TABİRLERİ.

1315. Hâl «état» ulakları ve ulaklık tabirleri, aslı hadesin karşısına kâh onunla *uygunlaşık olduğunu* kâh da aksine olarak *zidlaşık bulunduğunu* göstermek üzere konulan tâli bir hadesi bildirir.

Uygunlaşık olan tâli bir hades misâli:

Bon-a bak-arak gül-ûyor-du A.U.E «il riait en me regardant».

Zidlaşık olan tâli bir hades misâli:

Siz her zaman felâket-ler-iniz-le göz yaşı-i dök-düğ-ünüz hâl-de o yaşa-mak (zekâ-i) ile mes'ud-dur A.U.E «il est heureux de vivre, tandis que vous avez toujours pleuré vos malheurs».

(Bu aslı ve tâli A.U.E) iki hades, hemzaman «simultané» olabilir veya olmayabilir.

Mülâhazalar. — vaktühâl «circonstance» e ait *tarz ve süret* «manière» tabirinden daha çok anlaşılır bir tabir olan *hal* «état» durumu tabirini türk gramecilerinden aldık.

Tarz ve sürel tabirini ise (nasıl «comment?») sualine karşılık olan (uygunlaşık ve hemzaman) hal durumlarına sakhiyoruz; misâl:

Bir baston-a daya-n-rak yürü-yor-du A.U.E «il marchait en s'appuyant sur un bâton».

[1] Aynı siyganın öteki kullanışlarında mesele böyle değildir. J. D.

1316. Hâl ulakları ve ulaklık tabirleri şunlardır:

- *(y)erek* li ulak (§ 1318 den 1327).
- *ol-mak üz(e)re* li ulaklık tabir (§ 1328 den 1331).
- *(y)e* li ve *-(y)i* li ulaklar (§ 1332 den 1343).
- *mek-siz-in* li ulaklar (§ 1347 den 1350).
- *iken [-ken]* li mürekkep ulaklar (§ 1351 den 1361).
- *düğ-im hal-de* li ulaklık tabirler (§ 1362 den 1367).
- *düğ-i takdir-de* [veya: *suret-de*] (§ 1368).

Bir takım arapca hades isimleri de hâl bildiren ulaklık tabirler yapmağa yarar (§ 1344 den 1346).

1317. Bahsi daha ileride (§ 1444 ve aşağısı) gelecek olan teşbih ve mukayese «comparaison» bildirici ulaklık tabirleri, tarz ve suret bildirici ulaklık tabirler saymak da mümkündür.

1. -(Y) EREK Li ULAK.

(Türkçede *رايّة مال* *rābita-i hâlige* «gérondif d'état»).

1318. *^{أولاً} يُرْكِ* [1] li ulak, *uygunlaşık* bir hâl durumu bildirir.

Bu siygaya *uzanımlı uygunlaşık ulak* “gérondif concordant allongé” adı verilebilir. (§ 1324).

Bunda iki haletle karşılaşılabilir.

Birinci halet. - tâfi hadesle aslı hades zamandaş olur.

Ml. : *بَانٌ-ا بَاكَارَكَ* *bañ-a bak-arak* *gül-üyör-du* «il riait en me regardant».

Asıl bu kavram *-(y)erek* li ulağın *tabii* ve bariz vasıflı kullanımını teşkil eder görünüyor. (Fransızca muadili üst yanında «en» zarfı bulunan «-ant» li ulaktır).

Çoğu zaman bu biçim ifade, bir *tarz* ve *süret* durumu manasına varır.

Ml. : *آغلا يَرْقَ كَبْدِي* *agla-yarak* *gel-di* «il vint en pleurant».

Başka misaller :

وَاضِعٌ يَا شَاهِفٌ بَكْرٌ أُورَتَرَكْ كُوزَ الشَّهْدَرْر (CEN. ŞEH Tiryaki Sözleri n°. 69) « la modeste ressemble au yachmak : elle embellit en voilant »;

[1] Eski imlâla bunun ilk vokali her zaman gösterilmek, *ا-* veya *(ع-)* suretiinde yazılırdı. Bu itiyat sadece *عَلَى et-mek* «faire» filinde hâla devam etmektedir. Buunla beraber bazıları *عَلَى yerine عَلَى* de yazıyorlar. J. D.

kedi gibi göz-ler-in-i yam-arak ge-r «il mange comme un chat, en fermant les yeux».

kaşdırım-da fes eğ-erek gez-mek koşay-dir (söylence); «il est facile de se promener sur le pavé en mettant son fez de travers (sur l'oreille).

İHTAR. — *bil-erek* «en sachant» ulağı (taammüdle, kast ile «sciemment exprès») manasında olarak zarf rolünde kullanılır.

1319. İkinci halet. — Talî hades aslı hadesten önce «préalable» olur. O zaman -(y)erek li ulak bir mana arıklanması nöticesinde -(y)ip li ulak (bağlam siygası veya düzendeşlik ulağı) ile aynı role düşer.

MI.: *kedi anı qâbırq qâjdi* : *kedi et-i kap-arak (kap-ip yerine) kaç-dı* «le chat saisissant la viande s'enfuit» (mk. § 1299);

کال پاشا زاده ۹۴۰ سنتی عزم داریقا ایلبرک خارج سورده گود چلی زاویه سندنده
Kemal Paşa-zâde dokuz-yüz kırk sene-si ‘azm-i Dâr-i-Bekâ eyle-yerek hâric-i sür-da Mahmud Çelebi zâviye-sin-de defn ol-un-muş-dur (ABD-UR-RAHMAN ŞEREF, s. 327) Meşhur
din ulemasından ve şair «Kemal-Pacha-Zadeh (célèbre docteur de la Loi et poète) étant trépassé en 940 (de l'hégire) fut enterré extra muros dans le zawiye de Mahmoud Tchelebi».

1320. Manaca düzendeş bir sıra fiili ulak olarak kullanmak istedikleri zaman, aynı lâhikanın tekrarlanmasından kaçınmakdan başka bir düşünce olmadan, -(y)rek li ve -(y)ip li siyganın her ikisi fark gözetilmeksiz kullanılır.

MI.: *مان اجز اخانه قوشوب بر علاج آلمرق خسته ویردی* *hemen eczâne-ye koş-up bir ‘ilâc al-arak hasta-ya ver-di* «il courut à la pharmacie, acheta un médicament et le donna au malade»;

ابوالسعود اندى ۹۲۲ تاریخنده تربیتی بود، ایندوب ۹۳۹ تاریخنده Eb-üs-Su’ûd Efendi dokuz-yüz-yirmi-iki târih-in-de tedris-e bed’ ed-ip dokuz-yüz-otuz-dokuz târih-in-de itmâm-ı vezâ’if-i ta’limîye eyle-yerek dokuz-yüz-kırk-dört sene-si mesned-i meşîhat-i İslâmîye-ye vâsil ol-muş-dur (ABD-URRAHMAN ŞEREF BEY) [1] «Ebou-s-Sououd Efendi (célèbre légitime ottoman) commença à enseigner en 922 [= 1516 — 1517]; termina la carrière du professorat en 939 [= 1532 — 1533] et parvient en 944 [= 1537 — 1538] au poste de cheikh-ul-Islam».

1321. Ancak hemen de son zamanlardadır ki, -(y)erek li ulağın kullanılması büyük bir yayılış almıştır. Bu gün -(y)ip li ulağın bütün kaybettiği sahadan o istifade etmektedir.

[1] (y)erek li siyganın bu kullanılığına yukarıda dere ettiğimiz neviden mücmel tercümeî hallerde epiyçe sık rastlanır. تاریخنده... تولد ایلبرک... târih-in-de tevellüd ed-erek «il naquit en l'année...» kelimesiyle başlayan başka misaller içi, bk. Cevdet Paşa târihi I, s. 225 ve 226. J.D.

1322. -(y)erekli ulağın faili. — *Uygunlaşık* bir hades bildiren -(y)erekli ulakta aslı hadesinkinden müstakil bir fail bulunması nadirdir.

Hem bu fail hiç bir surette hakim bir rol oynayamaz. Bu (o da çoğu zaman belirsiz olan; m.k. § 1326) bir şahistan ziyade çok kere cansız bir madde olur. O zaman fijîn kendisi de mütaaddiden ise çoğu zaman gayri mütaaddi veya meçhul olur.

Ml.: اون ایک ذاقدن سرکب بر هفت مسارت کوندریلرک اوبله موجود اولان متارکه : *on-iki zat-dan mürekkep bir hey'et-i sefâret gönder-i-l-erek evvelce mevcûd ol-an mülâreke temdîd ol-ün-du* (AHMED RASIM s. 102) «une ambassade, composée de douze personnes ayant été envoyée, l'armistice conclu précédemment fut prolongé».

Başka misaller :

گورزلىت قىزغىن سرکه آئىدىلەرن نورا صىردن بىرلىكى *göz-ler-in-e kızgın sirke ak-id-il-arak nûr-u basar-dan mahrum ed-il-di* «on le rendit aveugle en lui versant du vinaigre brûlant dans les yeux» (mot à mot : «(du) vinaigre brûlant étant versé à ses yeux, il fut privé de la lumière de la vue»);

نەھان بىلتىن چارشاق سارۇرق اولەندىن چىقىدى *Nihal bel-in-den çarsaf-i sark-arak oda-sin- dan çık-di* (HÂLİD ZİYÂ) «Nihal (nom propre de femme), sortit de sa chambre son tcharchaf flottant à sa taille»;

علاقىچىرىنىڭ مشكىلات كۈرلەتكە خىزىنە دولات تىزىپ مىشكوكات كېي وسائطىه سراجىتە مضطر اوبلەرق سىكەرلىرى تقليل عىڭىرە موفىقىت اوركىن دولات اچقۇن بادى» مەدوختىت اولقە باشلادى و دىرىۋ شىرىمە اصول حستامى بىشىۋەن مەتروك اوپارق دولاتكىڭ كۈرلە عىڭىرلىرى دەرىشىقى مالى آىدى *'ulüse itä-sin-da müşkilât gör-ül-dük-çe hazine-i devlet tezgîf-i meskükât gibi vesâit-e müraca'at-a müztar ol-arak sonra-jar-i taklîl-i 'asker-e muvaffakîyet erkân-i devlet için bâdi-i memdâhiyet ol-mağ-a başla-di ve devşir-me usûl-ü hasene-si büsbütün metrûk ol-arak devlet-in en güzide 'asker-i ol-an Yeniçeri-ler der-inti hâl-in-i al-di* (ABD-OR-RAHMAN ŞEREF s. 302) «toutes les fois qu'on éprouvait des difficultés dans le payement de la solde, l'Etat se trouvait réduit à user d'expédients comme l'altération de la monnaie. Plus tard, le fait de réussir à diminuer le nombre des soldats devint une bonne note pour les hommes d'Etat et, les salutaires principes du «Devehirmeh» (recrutement pratiqué dès l'enfance) ayant été entièrement abandonnés, les Janissaires, qui étaient la troupe d'élite de l'empire, devinrent une soldatesque sans discipline».

1323. İHTAR. — Konuşma dilinde -(y)erekli siyga gitgide çok kere mefulünanh sonuciyle: -(y)erek-den suretinde söylemektedir (m.k. latince-de -ndo lu ulağın mefulünanh «ablatif» ile kullanımı): *de-yerek-den* «en disant». Mk. RADLOFF *Prob VIII* (Kunos), s. 233, I, 1: *deyerekten*.

Bayağı sayılan bu siyga edebiyat diline de girmiş görünüyor.

رجوق ھوـكار تىخىپل آدىلەر تصادىق ايدىلەردىكە فدا كارلەندە بىلەرقدن ھىدرلۇ : *bir çok heveskar-i tahsil adâm-*

jar-a tesādūf ed-il-iyor ki fedākār-lik-da bul-un-arak-dan her tūrlū müşkilät-a ma'rūz ol arak-dan kīrā'et-e başla-yor-ılar (imlānın İslāhına dair bir risāleden alınma) «on rencontre beaucoup de gens avides de s'instruire qui commencent à apprendre à lire en faisant des sacrifices, en se heurtant à toutes sortes de difficultés».

Mk. başka bir misali: Sami Bey de, *اَوْتَى اَوْتَى* : *kelimeleri altında*.

1324. Eskiden bu ulağın (ilk vokal yüksek olmak üzere), -(y)ürek veya -(y)irik suretinde bir başka şekli vardı.

Ml. : *اَفْلُورِاق* [1] *agla-yurak* A.U.E «en plorant» (Bibl. nat., A.F.T., no, 86, yap. 25; XV inci asırdan).

شَاهِدَه اَبْرُوك *müşâhede id-ürek* A.U.E «en contemplant» FETH, AH., s. 1) suretinde azerce'de kalan bu eskimsek siyganın varlığıyle (y)erekli siyganın menşei tayin edilmiş bulunuyor ki bu, manadaşları olan -(y)e veya -(y)iili (§ 1332 ve aşağısı) ulaklıdan türemeye olup, kendilerine -rek (§ 518) lâhikası katılmış sayılmak gerektir.

Bu aynı lâhika şark türkçesinde -/i/p li (= osmanlıca'da: -(y)ipli, § 1299) ulağa getirilebilirdi. Bakınız bir misaline: RAQUETTE; lesson XXXVIII, 2, c de. Mk. Tobolsk ağzında:

Anla-p-räk kilamén, bil-ip-räk kil-ämén (keli keli: daha anlamış «hale» geliyorum, daha bilmiş «hale» geliyorum? A.U.E) «eyi» takdir ve tahmin ediyorum «je devine» (culg., Dict. russe-tatar, s. 129).

1325. Anadoluda -(y)erek yerine -(y)elek de söylenir (mk. § 70, INTAR) : *däv-elek* «en frappant» (Antalya «Adalia» Ağzı).

Yine mk. Cezair'de n°. 1640 yazmaları: *كَبِيرٌ وَتَهْلِيلٌ شُورَاءَكَبِيرٌ tekbir ve tehlil getür-elek* «en prononçant les formules du *tekbir* et du *tehlil* yani *Allāh-u-ekber* (Tanrı en uludur) ve *lā ilāhe ilāllaḥ* (Tanrıdan başka tapacak yoktur) diyerek» (yaprak, 15v°); *كَلِيلٌ* *diye-lek* «en disant» (yaprak, 23v°). Mk. *agni yer*, yaprak 24v°, 42v° ve 43: yine bakınız *Hü-dävendigär* lehçesinde bir sıra misaller (MAXIMOF, s. 53).

Aynı hadise bazan isimlere katılmış -rek, -irek lâhikasında da olur. (Mk. § 518).

Ml. : *مَنْ يَدْعُونَهُ يَقْرَأُ لَهُ يَقْرَأُ لَهُ* *dahi yakar-lak* [2] *kaʃ-dir-sə-lar* ve *daha yukarı* (—yukarı<+räk) *kaldırsalar* A.U.E *Hal, Şâhi*, yap, 12v°) «ils l'élèvent plus haut».

[1] Bu kelime metinde barekelidir A. U. E.

[2] Lehemizdeki içer-(i)-lek «çigerlenmiş» kelimesi gibi bu kelimenin de aslında *yakar(i)lak* (yukarılanmış «olarak») suretinde olması ve bu itibarla ötekilerde olduğu gibi son lâhikadaki / l nin r den değişmiş bulunamayıp aslı olmasının mümkünündür. — Bu misal-deki arap harfleri sözler barekelidir, A.U.E.

1326. *ol-arak ulağının kullanılışı*. — *ol-mak* «être, devenir» filinin -(y)erek li ulağı olan bu siyga, çoğu zaman (belirsiz bir fail ile) şahıssız bir surette kullanılır.

فتح مصر زنایجندن اولمرق قبائل عربدن اطاعت اینقلر بود و کلوب بیت ایندلر :
Ml. : feth-i Misr-in netāyic-in den ol-arak kabā'il-i 'arab-dan ita'at et-me-yen-ler bir-er bir-er gel-ib bīy'at et-di-ler (AHMED RASIM s. 205) «celles d'entre les tribus arabes qui ne s'étaient pas encore soumises, vinrent une à une et prièrent serment, (ceci) étant l'un des résultats de la conquête d'Egypte» c'est-à-dire : «la conquête d'Egypte eut, entre autres résultats, celui d'amener...».

1327. Esasen türkçe'de de bazan atılabilen *olarak* fiili bir tarafa bıra-kılarak bu türlü tabirler, fransızca'ya umumiyetle tarz «manière» bildiren bir zarf veya zarflık tabir ile tercüme edilebilir. Yine m.k. اولق اوززه *olmak üz(e)re* zarflık tabirini (§ 1368).

Ml. : hususi ol-arak «à titre privé»;

هدیہ اولارق *hediye ol-arak* «à titre gracieux» (mot à mot : (ceci) étant cadeau»);

معادی خلاف اولمرق *mu'tād-i hilāf-in-a ol-arak* «contrairement à son habitude»;

فکله اولمرق *fazla ol-arak* «ce n'est pas tout ; de plus ; sans compter que...»;

بشنی چفعه اولمرق *beş-inci defa ol-arak* «pour la cinquième fois»;

بالیز اولمرق *belli-siz ol-arak* «d'une façon imperceptible»;

تدریجی اولمرق *tedrici ol-arak* «progressivement»;

حقیق اولمرق *hakiki ol-arak* «vraiment»;

غرض محال اولمرق *farz-i mühäl ol-arak* «(si) par impossible».

جدی هم دیگر جدی اولمرق سوپایورم *ciddi, hem-de pek ciddi ol-arak söyle-yor-am* «je parle sérieusement, même très sérieusement»;

دوغري اولمرق بولسان بیلديكى يوقدى *türkçe-den başka doğru ol-arak bir lisan bil-diğ-i yoka* (MURAD BEY, s. 75) «il ne parlait, correctement, que le turc»;

ساعتی زوالى اولارق عبار ايدىكىز *sa'at-im-i, zevâli ol-arak, ayar ediniz* «remontez

ma montre en la mettant à l'heure méridienne» (ou à la franque, opposé à «heure turque»);

آذربایجان عوامندن بـ ایرانیه فارسی اوذرق بـ مکتوب کشن Azerbaycan 'avām-in-dan bir İran-li-ya fārisi ol-arak bir mektub g'el-miš (Letā'if-i Nasr-ed-din Hoca) «il arriva à un Persan originaire de l' Azerbaydjan une lettre en persan».

OL - MAK ÜZ(E)RE ULAKLIK TABİRİ.

1328 — 1329. اولق اوزره *üz(e)re* (bk. § 897) ilgici, اولق *ol-mak* «être, devenir» mastarından sonra gelmekle bir tabir vücede getirir ki bu, alelade (olmak için, olmak neticesinde «pour être, à l'effet d'être») mefhumundan ayrı olarak hal manasında ulaklık bir tabir hizmetini görebilir.

Bu zarflık tabirin müstakil bir faili bulunabilir. Başlıca kullanışları öyledir:

1°. اولق *ol-mak* *üz(e)re* tabiri bazan اوذرق اولق اوزره *ol-arak* ullağıyla aynı manada olur (bk. § 1326). Onun gibi belirsiz bir faili bulunabilir.

Ml.: يكچىرى اىكىنجى دىنه اولق اوزره آپلاشدىلر Yeniçeri iki-nci defa ol-mak üz(e)re ayak-la-n-di-lar (AHMED RĀSIM) «les Janissaires se révoltèrent pour la deuxième fois» اولق اوزره *ol-mak* *üz(e)re* yerinde *ol-arak* da denilebilirdi;

مطابق عامره با ۱۱۴۱ سنه سده و انقولى لقى ايى جلد اولق اوزره طبع اولنىدى matba'a-i əmire-de iptidā bin-güz-kirk-bir senə-sin-de Van-kuş-i lügat-i iki cild ol-mak üz(e)re tab ol-un-du «à l'imprimerie impériale fut imprimé tout d'abord en 1141 (de l'hégire = 1728 — 1729) le dictionnaire Vanqouli, (étant) en deux volumes»;

عرب و ترك ملوكى مكتباتى موقعلىرى اولق اوزره آرالق جوش و خروشه كله رق و سيل كىي arab ve türk millet-leri muktezā-yı mevkii-leri ol-mak üz(e)re ara-lık ara-lık cüṣ u ḥarūṣ-a g'el-erek ve sel gibi etraf-ü eknəf-a cereyān ed-erek bi-d-def'at 'ālem-e istīlā et-miš-ler (CEVDET PAŞA) «la nation arabe et la nation turque, .(ce fait) étant la conséquence de leur situation (géographique)-gagnées par une grande effervescence et se répandant comme un torrent dans toutes les directions, ont à plusieurs reprises conquis le monde».

Mk. Şöyle bir takım ifadeleri de:

(فلان شى) (flan-sey) müstesnā olmak üz(e)re «à l'exception de (telle chose)»;

او چەدەن اولق اوزره o cüme-den ol-mak üz(e)re «entre autre choses» (mot à mot: «pour être de ce nombre, étant de ce nombre»),

1330. — 2° Aynı ulak tabiri çogu zaman, saymak, itibara almak, göstermek «considérer, envisager, montrer» gibi bir takdir ve tehmin manasını bildiren fiillerde kullanılır. O zaman *ol-mak üz(e)re* tabiri fransızca'ya «comme étant» suretinde tercüme edilir.

Ml.: يوركىرى يالكىز خېرى و دولت مامۇرى اولق يازار اوغۇز اولق اوزره تلق ائەك بىك زىكىرى (زوركىرى) يالكىز خېرى و دولت مامۇرى اولق يازار اوغۇز اولق اوزره تلق ائەك بىك türk-ler-i galınız harb-e ve devlet me-mär-u ol-mağ-a

garar bir unsur ol-mak üzere telâkki et-mek pek doğru değil-dir. (Tâtin gazetesi) «il n'est pas très exact de considérer les Turcs comme un peuple qui n'a d'aptitudes que pour faire la guerre ou pour être fonctionnaire»;

غزير تعليل اشغال ايدن كوردو مدنی ايشجيلىتك عددن آلت يوز اون ييلك اولاق اوزده gazete-ler ta'sîl-i esgâl ed-en, kõmûr ma'den-i iş-çîler-in-in 'aded-in-i altı-güz-on-bin ol-mak üz(e)re gâster-iyor-lar (irâ'e ed-igor-lar) «les journaux font savoir que le nombre de mineurs en grève s'élève à 610,000 hommes» (mot à mot : «montre le nombre des... comme étant 610,000»).

1331. — 3e ol-mak üz(e)re ulaklık tabiri bir isimden evvel gelirse, bazan o isme göre bir belirtken «déterminant» mahiyetini alır. (Mk. § 791). O zaman لآن ol-an ortaçile şöyle böyle aynı manada olur.

Fransızca'ya tercümesinde sanki bir ortaçmış gibi : qui est, était; dont.. est, était». ifadeleri kullanılır (karışık na't «sisat» durumu, gibi).

Ml. : پدر، اوغل، داماد اولاق اوزده ارج مسلمان رنگبر : peder, oğul, dâmad ol-mak üz(e)re üç müslüman rengeber «trois ouvriers musulmans qui étaient (respectivement) père, fils et gendre»;

حضرت فاروق هر بارچه می رکندهن دهر ولکی رکاندن اولق اوزده الی آنچن یامانی خرقه ایله Hazret-i Fârûk her parça-sı bir reng-den ve her reng-i bir kumas-dan ol-mak üz(e)re eli altmış yama-li hırka ile vücûd-un-u setr ed-er-di (KEMAL BEY) «le khalife Ömer se couvrait le corps d'un manteau portant une cinquantaine ou une soixantaine de pièces, (manteau) dont chaque morceau était d'une couleur (différente) et chaque couleur d'un tissu différent».

İHTAR. — ol-mak üz(e)re ulaklık tabiri epiyee sık kullanılmakla beraber ol-mak fiiliine mahsustur. Öteki fiillerin mastalarından sonra üz(e)re kelimesi gelse de bunlar ulaklık tâbirler olmazlar.

3. /YE LI veya /Y/I LI ULAK. (uygunlaşık ulak.)

1332. «(+) -(y)e veya ئى(+) -(y)i li isimcil siyga, (ekseriya tarz ve sûret «manièvre» durumundaki) uygunlaşık «concordant» hades bildiren bir hâl ullağı olur.

Bu ulak bugünkü osmanlıca'da ancak çiste -(y)e siygası görünüşüyle canlı kalmıştır.

Bu kullanımın dışında -(y)e li veya -(y)i li siyga bir miktar hazır biçilmiş ifadelerde barınmış bulunuyor.

İHTAR. 1 — Aynı ulak karmaşık «complexe» fiiller teşkil etmeye

yaramıştır. Buñun bahsi 820 ve aşağıdakilerde geçmiştir [1].

İHTAR. 2 — Aynı ulak -rek lâhikasile uzantılı olarak -(y)erek li (ki eski şekli -(y)irek tir) ulağı meydana getirmiştir (bk. § 1324).

1333. -(y)e li veya -(y)i li ulakla onun birlikte bulunduğu aslı hadesin faili esas itibariyle aynı olur.

İHTAR. 1 — Hâkîkalte -(y)e li ve -(y)i li lâhikalar aynı lâhikanın iki değişik vokallisidir [2], ve hiç bir türk dili (Orhón «Orkhon» kitabeleri dili ve yakut «yakoute» dili de müstesna tutulmamak üzere) ikisinin kullanışında açıktan açığa bir fark gözetmiş görünmeyor.

Bununla beraber osmanlıca'da, ötekilerinde de olduğu gibi, -(y)e yani -(y)i li olanı üstün tutmak gibi bir meyil görülebilir.

Bu siygarların bir takımı bütün lehçelere zarflar veya ilgiçler vermiş bulunmaktadır.

Bu mütalâalardan şu çıkarılmak gerektir ki, bahsi geçen bu lâhika türk dillerinde çok eskidir.

İHTAR. 2 — *Vurgulanış*. — Bu ulağın lâhikası, geniş (veya alçak) vokalli -(y)e suretinde göründüğü zaman vurgulu olur, dar (veya yüksek) vokalli -(y)i suretinde olduğu zaman ise umumiyetle vurgusuzdur. Mk. bu bapta söylenilenleri § 37, ihtar, son haşiye.

Bununla beraber karmaşık bir fiil içinde bulunmadıkları zaman iki heceli ulaklarda bu -(y)i vurgulu olur: *de-(y)i* (§ 1339), *dol-u* (§ 1333 c. 14) *en-i kon-u* (§ 1336, ihtar 2).

Çifte -(y)e li veya -(y)i li ulak

1334. Çifte -(y)e li ulak bir tarz ve suret durumunu ifade eder. Aynı kullanışdaki -(y)erek li ulaktan daha kuvvetli bir manası var. Bu fransızca'da alelade «en -ant» li olan karşılığı yanında, bazan «à force de...» «tout en -ant» gibi karşılıklar alabilir.

Ml.: *كادى كادى kos-a kos-a g'el-di «il arriva en courant (vite)»;*

[1] Şu eihete dikkat edilmeli ki, bu teşekkürde (morpholoji bakımından) yardımcı denilen fiiller sintaks bakımından, kendileriyle birlikte bulunan ulağa nisbetle aslı hadesler teşkil ederler: J. D.

[2] Şu halde buradaki lâhika kâh yüksek vokalli, kâh alçak vokalli olan tek bir lâhikadır. Bunu -(y) a suretinde itibâri bir yazı ile göstermek de mümkündür. Mk. aynı hadisenin başka misallerini, § 156, M. Smirnof (*Koçu Bey «Kotchoubey»* s. 67) bu lâhika için -(y)ip şeklinde türemiştir diyor. J. D.

سےو سےو چالیش *sev-e sev-e çalış-mak* «travailler avec amour, avec zèle» (mot à mot: «on aimant beaucoup»); mk. *sev-e sev-e kendi-n-e bak-mak* «se regarder avec amour»;

گولہ گولہ گیتے *gül-e gül-e g'et-in-mek* «vivre gaiement» [en riant beaucoup]; *gül-e gül-e uğurlar olsun, selâmetle* (lehçedeler: *sağlıklı veya sağlaakla*) «bonne chance, adieu» gibi manalarda da kullanılır. Giese (*Hodscha Nâdim* s. 19). Burada yeni taşınmış bir kimseye temenni makamında *gül-e gül-e otur-an düsturu* ve bir halı satın alan kimseye temenni makamında *tep-e tep-e kuşlan-in* (mot à mot «puisses-tu t'en servir en le foulant tout à ta guise») düsturu gibi ifadeler de veriliyor.

پوروماک (پورا: پورتے قیرپ) *kir-in-a kir-in-a* (veya *kir-it-a kir-it-a*) *yürüü-mek* «marcher en balançant le corps (par coquetterie orientale)»;

کورماک (کورن: کورنے کورنے) *kork-a kork-a girmek* «entrer craintivement, avec précaution»;

بورونور *sor-a sor-a k'a-be bal-un-ur* (Atasözü) «à force de demander (son chemin), ou finit par trouver la Kaaba»;

بوزولور *su dar-a dar-a boz-ul,-ur* «à force de demeurer stagnante, l'eau se corrompt»;

کوونج *g'el sen-i doy-a doy-a gör-e-yim* (FÂL'K REŞAD Kült. Let. s. 597); «laisse-moi te regarder à satiété»; *kan-a kan-a iç-mek* «boire à soif»;

ایسان سویلنه سویلنه *insan söyle-s-e söyle-s-e hayvan kokl,a-s-a kokl,a-s-a* (eksiltili: birbirini anlamasını öğrenir) (Atasözü) «les hommes, à force de s'entrepâler, les bêtes à force de s'entre flâir» (sous-entendu: «apprennent à se connaître»);

فیرلاجی *la'net k'elime-lerin-i tekrâr ed-e ed-e oda-dan dışart-ya fırka-di* «il s'élança hors de la chambre en répétant des paroles de malédiction»;

کابول ایچی جکمی بیله بیله *kabûl et-me-yeceğ-im-i bil-e bil-e bun-a car'et et-di* «il a osé le faire en sachant (bien qu'il sût) que je ne l'accepterai pas»;

انسان بیلنه بیلنه جوق شیشی هم ایده بیلنه فقط بیله بیله یونقی هم مددونک خرچی دکادر *insan bil-me-ye bil-me-ye çok sey-i hâzm ed-e-bil-ir fakat bil-e bil-e-yat-mak her mi-de-nin hare-i değil-dir* (HUSEİN RAİMLİ, *Metres*, s. 804) «l'homme peut digérer bien des choses (désagréables), quand il ne se rend pas compte (de ce qui lui arrive), mais avaler (dire amen), quand on est fixé, cela demande un bon estomac».

İHTAR. — Bu siyganın bazan bir zarflık tabir mahiyeti vardır.

می. : **گیده کیده** *gid-e gid-e veya git git veya gid-erek veya git-dik-çe* (s. 983) «progressivement, peu à peu» [ayni manada گلے *g'el-e g'el-e* kullanılır];

Aşağıdaki (manzum) misâlde hem *gid-erek* kelimesi, hem de çifte bir ulak bulunmaktadır:

|| gonce-nın ohşa-ya ohşa-ya güz-ün aq-dı felek
 (A.U.E) Le ciel par ses caresses (ohşa-ya ohşa-ya) a fait s'épanouir la face du bouton de rose;

«peu à peu (*gid-erek*) nous nous en apercevrons à notre plus grand dam» (*Nevādir-ül-Āsār*, s. 76) vezni: *remel* (— — —). (yani *fa'ilâtûn* — A.U.E.).

Aşağıda *kaſ-a kaſ-a* veya *تکی تکی* *tüken-e tüken-e* «peu à peu» (azalan şeylerden bahs edilirken);

iste-me-ye iste-me-ye «à contre-coeur».

1335. Eski osmanlıca'da daba çok nadir olmak üzere çifte -(y)i li sığa da kullanıldı.

Ml.: کی کی بوردنک اوزرینه کدی gel-i gel-i yurd-un-un üzer-in-e gel-di (A.U.E) (Kitab-ı Dede Korkut, s. 25) «il finit par arriver à son campement»;

مالی مالی sal-in-i sal-in-i A.U.E (Kamus tercümesi, I, s. 523) «en se balançant»

agla-s-i *göz-leri kör ol-du*. A.U.E (à force de pleurer, il devint aveugle) (MENINSKI, *Institutiones*, s 14. 7);

dol-a-yi dol,a-yi A.U.E «en tournant, en faisant le tour» (mk. § 1338, s. 910);

مەلە-يۇ مەلە-يۇ = meleyc meleye A.U.E «en bêlant» [1] (1126 yılı yazmaları, yap. 204);

Baska bir misal:

کل او لز ایسے کو زریعہ کا کیا بار || *kuhl ol-ma-z i-se göz-ler-im-e hāk-i pāy-l yār*
 A.U.E «la poussière des pieds de l'ami est du kohl pour mes yeux; si j'en suis privé; (NECĀT),— vezni; recez (— — v —), [vani müstefilün. A.U.E] [3]

ağla-yı ağla-yı iki göz-den çıkış-ar yaş-im A.U.E
 «Ma vie (yaş = âge) et «larmes») sortira de mes yeux à force de pleurer
 (*ağla-yı ağla-yı*).

[1] Metindeki arap harfli kelimeler hiziketidir.

[2] Bu sillerde esas olan *mañ* sıfatı «hemen, tezce, acele» manasıyla, Hoastuanıft de dua sonlarında tekrarlanan şu ibarede de görülüyor. *Man astar hırza* = hemen esirge koru.; ykl: *as(t)ramak* (Çg.) alda tutup» saklamak., *ast*; *as(t)ra* (Çg.) = esre, alt.. *astar* = elbise altılığı; — *kirişmak* (Rdl. Kaz.) «etrafını sarıp» sıkı tutmak. — metindeki arap harfli kelimeler barekeliidir. A.U.E

[3] Bizee bu, imaleli olarak: — — o , — o — o . . o — — o , — o — yani mef'üllü fü'lätü . . mef'üllü fü'ilün veznindedir. A.U.E

Bu siyaların bir takımı — esasen pek müstesna olmak üzere — zamanımıza kadar kalmış bulunuyor.

Ml.: مُرْدَقْتُ سُرْعَنْتُ سُرْعَنْتُ « en se traînant »; *salan-i bujan-i* « en se dandinant » (S. B.) ایش کلمesi altında; mk. RONZEVILLE, *Emprunts: salana bullana*.

Maximof (s. 28 den 30) bu sigayı *Hüdāvendigâr* lehçesinde fakat sadece n ile ni-hayitlenen fiil tabanlarında kaydediyor: *baxını* *baxını*: bakına bakına, *sallanı* *nazlanı*: sallana nazlana.

Maximof'un verdiği misâl (Niğde'de derlenmiş bir türkü) de bu çifte şekil, sekiz heceli söyle: ◊ | ◊ | ◊ | ◊ | ◊ | ◊ | ◊ bir misra'ın sonundaki üç heceli iki ayağında bulunuyor.

Bizim Maraş'ta derlediğimiz halk türkülerinde de böyledir, yalnız şu var ki, bunlarda aynı sigaya -r li fiil tabanlarında da rastlanıyor.

Ml.: *Istambıl'dan g'elen ferman*

*g'elir oxunu oxunu
ünü höyük Xozan oglu
g'ezz saxını saxını (Xozan oglu üstüne begitler.)*

«Le fîrman (de mise au ban) arrivé de Stambul,
On le lit partout,
Le célèbre Qozan Oglou
Va se chantant partout (avec précaution A.U.E.).

*içip arşana dönerler
gadeh dönderi dönderi*

.....
*arab atları bineller
dizgin sunduru sanduru*

.....
*golum-da guvet gañmadı
şahan konduru konduru*

.....
*at yoruldu ben yoruldam
güzel bindiri bindiri [1] (Kör oğlunun besde (=beste/si)).*

«En buvant ils deviennent comme des lions
À force de lever (faire tourner) les verres...
Ils montent des chevaux arabes
En allongeant la bride...»

Jai fatigué mon bras (keli keli, la force est épulée dans mon bras: A.U.E)

A force de porter le saucon (de chasse)...

Je suis las, mon cheval est las

D'avoir porté ma mie».

[1] Yine bu misâller arasında çiste *gü* (*de-gü*) unutulmamalıdır:

Ol cennet-in ırmaqları ak-ar Allah de-gü de-gü (Yunus Emre). Osmanlıca'da gerek teklişi gerek çiftlişi *de-gü* suretinde nhenge aykırı olarak da söylenirdi. bk. § 1330, 9, ve § 1339, 1340. A.U.E.

1336. Çifte -(y)e li ulak yalnız aynı fiili tekrar etmeye değil, iki manadaş veya ters adlı fiili kullanmakla da yapılır. Böyle yapılan ikizliler kullanışça bir hukm içine alınmıştır.

ML.: *كَارِهُ بُنَارَهُ كِيْزَارَا bazar-a* «en changeant de couleur, rougissant et pâlissant tour à tour»;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ iñle-ye sızla-ya, «en gémissant»;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ ikın-a sıkın-a veya مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ ikıl-a-ya sıkılı-a-ya «en respirant avec difficulté»;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ düş-e kalk-a «avec précipitation et affolement, en tombant et en se levant»; mk. *yıklıl-a kop-a* (T. E., s. 53, l. 4). Mk. farsça *فَرْسَانُ الْأَنْجَانِ وَالْأَنْجَانِ اَسْتَانُهُ لَهُ لَهُ hızān* (VAMB., Alt. Osm., s. 40, l. 6).

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ كَافِرَهُ كَافِرَهُ kaf-a kovası-ya «l'un fuyant, l'autre poursuivant»; [1]

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ gire çık-a «entrant et sortant, à force d'entrer et de sortir»;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ كَرِهُ دُوكِهُ kir-a dök-e [2] «en cassant et en laissant tomber»;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ it-e kak-a «en bousculant, en poussant et enfongant»;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ düz-e boz-a «tant bien que mal, en arrangeant et en dérangeant»;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ gaz-a cız-a (vocal benzeğimiyle *cız-e* yerine) «en écrivant et en effaçant, tour à tour»;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ döndür-e dolaşdır-a «en tournant et retournant» (tamim ile bir fikri zihinde); mk. *dön-e dolaş-a*;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ özen-e bezen-e «en enjolivant; en chargeant d'ornements inutiles (özen [3] bez-en de derler); en se faisant des illusions sur ...»;

مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ hecele-ye kekele-ye oku-mak «lire en bégayant, syllabe par syllabe».

Yine mk.

<i>tık-a bas-a</i> (<i>yemek</i>), <i>hopla-ya sıçra-ya</i> (<i>koşmak</i>), <i>gül-e oyna-ya</i>	<i>yemek</i>	<i>utan-a sıkıl-a,</i> <i>yan-a yakıl-a,</i> <i>kırıl-a dökül-e,</i> <i>ezil-e bağış-a</i> [4], vs.
<i>gülüş-e oyna-s-a</i>		

Bu ifadelerden bir kaçı isim (zarf, sıfat veya alem) olarak kullanılabilirler.

ML.: *مُبَلَّهٌ بِكَلِيلِهِ var-a gel-e* «qui va et vient, qui fait la navette; le va-et-vient». Aynı manada (emir siyasi şeklinde *كَارِهُ بُنَارَهُ var gel* de denilir).

[1] «Fuyant, et poursuivant tour à tour» yani kâh kaçarak kâh kovalıyarak manada olsa gerek. A.U.E

[2] Müellif bunu *döv-e* suretinde kayderek hepsini «en cassant tout» diye tercüme ediyor. A.U.E

[3] Müellif bu kelimeleri *üzen-e* ve *üzen* diye kaydediyor. A.U.E

[4] *Ezil-e büzül-e var ki bu*, aynı manadıdır: «en s'humiliant et en se faisant petit». A.U.E

İHTAR 1. — Şuna dikkat edilmeli ki -(y)e li veya -(y)i li ulak yerine bazan emir şekli [1] kullanılıyor. Mk. yukarıdaki özen bəzen ve git git. Yine Mk. § 1341 ihtar. [2]

İHTAR 2. — -(y)i lükikastının da manadaş iki fiilden çist olarak kullanıldığına dair alâmetler görülmektedir.

Ml.: اني توْن en-i kon-u ep eyice «tout bonnement», hemen de «tout à fait», açıkçası, düzceci «franchement», adam akilli «sagement», batırı sayıdır «passablement»;

eni konu geçkin epeyce yaşı «passablement âgé.» [3]
uyan-dığ-im vakıt eni konu gündüz ol-muş-du (Sami Bey) «quand je me réveillai il faisait déjà grand jour»;
bu gün eni konu souk-dur (Sami Bey) «il fait passablement froid aujourd' hui».

İHTAR 3. — Çifte -(y)e li bir ulak vücude getiren iki kelime şimdiki osmanlıca'da fasılatsız olarak birbiri ardına gelir. Eski osmanlıca'da ise bunlar aralarına başka kelimeler girerek ayrılabilirdi.

Ml.: طومانبای کیچیدی کوندوزه قاتم نامه و خام چاپتہ جان آه ... ایلخان ایله دی (Tumanbay)
gece-yi gündüz-e kat-a Kadüs-e ve Şam cānib-iné can at-a ... İlgar eyledi
(A.U.E) (SOLAÇ ZADE M. SMIRNOF'un Chrest. İaden s. 44) «(Toumanbay)

[1] İsim olarak kullanılan emir şeklinde ikizlere dair başka misaller de bulunabilir:
gel git veya *gel zaman git zaman* (ve bundan da arapçadaki: *ta'al zaman râz zaman* gibi yabaçılıklar) «quelque temps après» Mk. RADLOFF, Proben, VIII (Kunos); s. 185, I. 4 aşağıdan, ve 190, 1.;

git gel «défautes, atermoicments»;

gel geç muhabbet «amours passagères»;

takım düzen (mk. *düzel-mek* fiilinin sebeplisini) degersiz bezeulikler «fanfreluches»
Aynı yer, s. 187, J. 12);

kaç kaç eve bir yabançı erkek gelmesiyle kadınların toptan çekiliip gitmesi «départ en suite générale des femmes provoqués par l'entrée d'un étranger dans la maison»;

sus pus otar-mak «se tapir en silence»;

işti ört baş et-mek «étouffer une affaire»,

Mk. azercə'de *al ver* alış veriş «commerce»; *cək çovur* munakaşa «discussion».

(et-mek yardımcı fiilinde) sıfat olmayan emirli misaller de bulunur:

vur et-mek «frapper»;

dönder et-mek fereüme etmek «traduire» *dän-der-mek*, *dän-dür-mek* fiilinin eskimsek şekli, mk. 1426 yılı yazmaları yap, 95 v° ve 96 v°; yine bk. § 1341, ihtar). Mk. § 849. J.D. (*ver et-mek* «donner à profusion: bahçeye ver et-di-m su-yu» — *say etmek*, *saymak* «considérer» : «büyüklerin hatırlını säy ederler» Rumeli'de, A.U.E)

[2] *Yürü yürü yol bitmez.. yaz yaz uasandım.. ver ver bize ne kalır.* A.U.E

[3] Meninski (*Institutiones*, s.147) ve ondan souraki Barbier de Meynard (توْن kelimesi altında) bu tabiri «ominodément» rahatçacık ve «en descendant et en posant», yanı inerek konarak ve «avec aisance», kolaycaık suretinde izah etmektedir. Mk. fransızca teklifsiz konuşmada facilement kelimesinin uğradığı mana genişlemesini, Sami Bey de *bes bellî yatılış* olarak bunu (genişlik manasına en den alarak) كُوْرُع ! suretinde kaydediyor. J. D.

courut à bride abattue, faisant, de la nuit le jour et cherchant à se jeter du côté de Jérusalem et de Damas.

Tek -(y)e li veya tek -(g)i li olak,

1337. Eski osmanlıca'da tek -(y)e li veya tek -(y)i li ulak kuşlamılığına dair müsseller görülüyor.

Mİ. : yüz-ün-e kapla-gu mesh ed-e (A.U.E). «qu'il passe la main sur tout (kap-la-gu) le visage» (1426 yılı yazmaları, yap. 283 v°);

۱۰۷ ایدون دوشی یعنی هایقری *'ah id-üb-en düş-dü yir-e haykır-i* (A.U.E) «il poussa un soupir et tomba par terre en criant (*haykır-i*)» (Bibl. Nat. yazmaları, Suppl. ture 1207, yap. 95 v°); İhtimal buradaki fiil hadleri dönük bir karmaşıkfüldür [1]; bk. § 829;

birbir-in-e maştul,a-yu her melek (A.U.E) «(tous) les anges s'annoncent la bonne nouvelle (= *mustul,a-yu ki müjdele-yü* aslındandır),

رقصه کیو دی شوق و شادیدن فلک rakṣ-a gir-di şevk-ū şādi-den felek (A.U.E) (SÜLEYMAN CELEBİ, Mevlûd, bayt 114) «le ciel se mit à danser d'allégresse»;

|| چوره یانن استیو فیلدی نظر || *çevre yan-in iste-yü kif-di nazar* (A.U.E) (*Ayni yer, beyit 118*) «il chercha du regard autour de lui».

Bakınız başka misallere § 829, İhtar 2.

1338. Şimdi osmanlıca'da bu siyga ancak biçili ifadelerde kalmış bulunuyor ki, bunlardan kimi *isim* (zarf, sıfat veyaalem), kimi *ilgic* olmuşlardır.

Bu ifadelerin başlıklarını (alfabe sırasıyla) burada veriyoruz:

1. آذىرى (eski inlâsi آذىرى veya آشىرى) *aş-ir-i* (mk. VIGUIER, s. 189), *aş-ir-mak* «faire passer» sebepli fiilinden (§ 579) ki, bu da *aş-mak* «passer, franchir un obstacle» dan, söyle kullanılır:

a. *Mikdar zarfı* (eskimiş) : ölçü dışı «outre mesure», ifratla «à l'excès», son derece *extrêmement*.

M1.: *عَذَّبَنِي أَسْعَرْتِي* *ed-îci* A.U.E «qui exagère, qui va trop loin» (BLANCHI).

Bu zarf bir belirtken (§ 1076) olabilir: [2]

aspiri d'excuse-de «à un degré extrême».

b. (mutlak haletili) ilgic «au-delà de... par delà...».

[1] Bu cümle — — —, — — —, — — — yani *fā'ilatūn fā'ilatūn fā'ilūn* vezinde bir misra gibi görünüyor. Müellif hadleri dönük karmaşık fiil diyerek galiba *haykırı düşdü* yerine *düş-dü haykırı*-yi kasdediyor ki, esasen «haykırı» kelimesi «düşdü» fiiliinin zarfı olup bunlar karmaşık fiil teşkil etmezler. A.U.E.

[2] Ağırı derecede yaramaz - manasıyle bu kelime (*h*)əşəri sıfatını vermiş görü-
nüyor. A.U.E

Mı. : طریق عالم آشوری *tarîk-i 'âm aşır-i* (A.U.E) (EVLİYA ÇELEBI, I, s. 140) «derrière la voie publique» ;
iki kapı aşır-i «à deux portes plus loin, à la troisième porte» ;
deniz aşır-i «outre-mer»,
ki bundan da arada bir atlayarak «en sautant un (une) ...», iki... de bir «tous (toutes) les deux ...» gibi manalar çıkmıştır.
gün aşır-i «tous les deux jours» ;
ev aşır-i «une maison sur deux».

Böyle yücede getirilen tabirler belirtken olarak kullanılabilir :
deniz aşırı yer «endroit (placé) outre-mer, vs.» [1].

2. دو او öt-e (geçmek, bir şeyin arasından çıkış yapmak «passer, traverser» manastırındaki eski öt-mek fiiliinden). Mk. BARBIER DE MEYNARD, şöyle kullanılır :

a. *Yerlik zarf*: uzakta «plus au loin, un peu plus loin» *beri* nin ziddi (mk. § 906) ve *alarga* (italyanca «allarga») nın (mk. fr. «au large») manası ki, bu alarga kelimesi artık osmanlıca'da aneak denizcilik tabiri diye kullanılmaktadır.

Mı. : (ارجب) اونه كىت كىك بىردى دور ئازىن مۇقايدىدۇ (arapça) *erhab: öt-e git, giñ yer-de dur alarga, makam-in-da-dur* A.U.E (Kamus tercumesi, I, 141)

دو او مۇقايدىن سۇدلۇنى اوئىنە بىرلىك قاپلارە نقل اىچك - مۇغايدىن سۇدلۇرى ئازىن مۇقايدىدۇ بىرچك قاپلارە
كىلىملىك deve-ler-in sağ-ıl-an süt-ler-in-i öt-e-ye büyü-k kap-lar-a nakl et-mek, sağ-ıl-an süt-ler-i alarga-da büyü-cek kap-lar-a nakl et-mek (A.U.E)
«porter un peu plus loin vers de (plus) grands récipients. le lait de chameau qu'on vient de traire» (Aynı yer, s. 400).

Aynı zarf: öbür tarafa «au delà de l'autre côté», mk. *asırı*.

[1] Mk. yakutça'da «au delà» manasında (mefulün anh ilc) *as-ar-i* ve altayca'da *aj-ır-a* (= az-ır-a) ki, bunlar osmanlıca'daki *aşırı* ile sıkı sıkıya muvazi olan teşekkürlerdir.

Tümene tatarları ve Başkırlar aynı fiili ilk tabanından -a li bir ulak olan *as-a* kelimelerini çok ifratla, son derece «à l'exès, beaucoup» manasıyle kullanırlar; çagatayca'da aynı manada olarak *as-a-rak* ve *as-ar-i* kelimeleri vardır.

Mk. *asrı* pek «très»: *asrı kop* pek çok «beaucoup» (Bibl, nat. ermenice yazmalar 194, yaprak 50 v°, I. 10; 51, I. 9) *asrı xurxulu* = aşırı korkulu «très effrayant» (yaprak 59, I. 18); امراء کوب *asra köp* A.U.E (*Seybani-nâme*, s. 121), Cod. Coman.: *asra* (ki lüzumsuz yere Radloff bunu *asra* diye tashih etmiştir), *asrau* ve *astri* Mk. kirgizce'da *astır-* fiili (Radloff); امراغی کون *sraga kün, srän kün* (azercce'de) evvelki gün «avant-hier». Son olarak şunuyla tamamlayalım VAMBÉRY Alt. Osm. s. 175 اسرغی kelimesi (*isragı* suretinde harekeli. A.U.E) Mk. BLAU, Bosn. türk. s. 311; اسراغی (*isragı* suretinde harekeli. A.U.E) (4) ki yanlış olarak ıslavca ile izah ediyor. DiV. L.T., (I, s. 113) (5) kelimesini ناكىن زاكىن دوز دوز يانى (bu yerin alt yanında) suretinde izah ediyor ve şu misali veriyor: اىل اىلن اسرا اىل ol an-dan isra ol A.U.E وچىز تىكىن دىكىن اىل يانى (o ondan sonra ve onun alt yanındadır); *isra* kelimesinin *asra* ile müsterek hiç bir geyi olmaması mümkündür.

BLAU. Bosna türkçesinde *su aşırı* «au delà du fleuve» ifadesini de veriyor. J. D.

Ml. : *جَنِينْ قَوْلَيْرَقْ بِرْ طَاغْ اُوتْ اشْرَدِي bir geyig-i kov-al-a-yarak bir dağ öt-e aṣ-ir-di* A.U.E (*Battal*, s. 6, l. 24) «pendant qu'il poursuivait un cerf, celui-ci passa derrière une montagne (de l'autre côté)».

Mk. *öte-ki* «l'autre» (ve asıl manasıyle : *daha uzaktaki* «celui qui est plus loin») öte tarafında (fransızca'daki muadilinde de görüldüğü üzere) bir mukayese manası saklıdır ki, kendisinden evvel *daha* kelimesi getirilerek; *daha öte* suretinde bu mana barizleştirilebilir.

(Mefulün anhlı) *öte-den* ifadesinden ise *öte* kelimesinin çogu zaman *daha örtülü* bir manası var; bir şiyin az çok beklenmedik, hâbir ve hayale gelmedik bir surette (biraz daha uzaktan) göz önüne çıkmışlığı veya bir yerde bulunan iki kimseden birisinin sırası gelip söze başladığını haber vermek için kullanılır (fransızca'da bu takdirde bazan «là-dessus, voici que» ifadeleri getirilebilir).

Ml. : *جَنِينْ دَوْمَانْ دَوْمَانْ سُوكَدِي öte-den bir duman-dir sōk-dū* (AHMED RASIM, *Şeh. Mekt.*, s. 14) «voici qu' (au loin) apparut un nuage (de poussière, sur la route)» ; *بُولَلْ سَفَرْ باشْتَهْ دَكَنْ جَلْرِيلْ مَشْفُولْ اوْلَادْرِي صَرْدَهْ اوْتَهَدَنْ اوْجَ اُنْ آرَقَدَشْ اعْلَى لَوْزَرْ بَالِيْنِ bun-lar sofra baş-in-da eğlen-ce-ler-i-ile meşgul ol-duş-k-lari sıra-da öte-den üç beş arka-daş a'lā lüfer balığ-i getir-miş-ler*. A.U.E FAIK REŞAD, *Küll. Let.* s. 506) «pendant qu'ils se livraient au plaisir de la table, (voilà que) deux ou trois de leurs compagnons apportèrent un excellent poisson (une bonne excellente)» ;

..... اوْنَدَنْ فَلَانْ de-di A.U.E «là-dessus, un tel dit :» (*Aynı yer*, s. 120 ve 140).

b. *Sifat*: *daha uzak* «plus éloigné», *başka* «autre», *öte taraf* «l'autre côté». Bak, başka misallere. s. 225, başıye.

Makedonya'da *öteye gün* «l'autre jour» ifadesini kullanırlar. Maraş da aynı manada : *öteyin* derler.

c. *Alem* «substantif» geçmiş zaman «le temps passé» manasıyle: *öte-den beri* «depuis longtemps», (mk. § 912) [mk. çagatayça'da da aynı manada :

اُنْ اُوتَارِي دَنْ öt-är-i-den beri A.U.E (PAVET DE COURTEILLE) [1].

d. *Hıgic* (mefulün anhlı) «postposition», bk. § 912, ihtar in üst tarafları.

3. *ortak-la-s-i* veya *ortak-la-s-a* (*ortak-la-s-mak* fiiliinden) «en compagnie, en commun, entre associés, entre compagnons (ortak)» [2].

[1] Tobolsk lehçesinde *اوْ öte* kelimesi, bir hadesin şiddetlendirilmesi veya mübâlağa edilmesi için bir takım fiillerden evvel getirilir. (GULGANOF, Gr, s. 175).

Çağatayça'da *öte* kelimesi, içten gerebek «à travers» manasını veriyordu :

nāg'ah bir ok käl-ip ol kafur-ga tög-ip öt-ä çık-di (ansızın bir ok gelip kâfire degerek, bir taraftan geçerek çıktı A.U.E) (Tezk. Evl. s. 300 satır 5) «soudain une flèche atteignit cet infidèle et le perça de part en part».

Altayca'da aynı manada (yine o fiiliin mütaaddisinden) *öt-kür-e* kullanılır :

ced öt-kür-e sääök kör-ün-ef et içinden (geçerek) kemik görünür A.U.E «on voit les os à travers la chair» (Gr. alt., s. 107). J. D.

[2] *ortak* şu manalarda olur : 1° (moğol tarihi müellilerince) tacir «marchand QUATREMÈRE His Mong. Perse s. 308 ve 309 başıye); 2° bir koçanın karılarından her biri ötekine nazaran» *Burhānī Kāti* türkçe tercümesi, s. 100, I 15). J. D.

M1. : *جَذَبَتْ مُؤْمِنَةً إِلَيْهَا وَكَانَ آتِيهِمْ وِيَارْ جَيْفَهْكَهْ* *ortak-ı-a-s-a bir dükkan aç-aşım veya bir çiftlik al-aşım.* (SAMİ BEY, *Kamus.*) «associons-nous pour ouvrir une boutique ou acheter une ferme».

أوزون اوزادى *uzadı-i*, uzat-mak «allonger» silinden (mefülin ileyhli) *uzun uzadı-ya* «tout au long, très longuement, très en détail» tabirinde görülür. Aynı tabir bazan mutlak haleti de alır.

بومدا كرات اوزون اوزادى اجزا ايداشد *bu müzäkerät uzun uza-d-i icrā ed-il-mış-* dir (AHMED REFIK, *Lâle Devri*, s. 97; mk. *Aynı yer*, s. 131). «ces pourparlers durèrent fort longtemps».

Eski osmanlıca'da *uzadı* kelimesinin uzun «long» manasıyle bir *sifat* gibi kullanılan izleri vardır.

M1. : *بر طاغد، اوده ازدر طاش چور قوب زیارت دو اعتقاد ادب* [1] *bir dağ-da ova-da uza-d-u tas* *çevr-il-üb ziyaret de-yü i'tikād id-üb ...* A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 280 v°); «en roulant une longue pierre sur une montagne ou dans une plaine et en la considérant comme une chose sacrée»; [2]

أوزون اوزادى دوار *uzun uzadı duvar* A.U.E «un long mur» *Burh. Kât.* tercümesi, s. 58, I. 2 (aşağıdan).

Aynı şekilde bu, uygurel'da da görülüyor:

uzati [3] *yökärü turgurup köni bilgä biliçig* daima yüksek (değerde) tutup hakiki alının (in) ilmi (ni) A.U.E «exaltant toujours (beständig) la vraie science» [4] F. K. W. MÖLLER *Uigurica*, s. 20, I. 14). Mk. koibalea : *usad-a* (CASTREN, s. 67, 17).

Mk. yapılmış bakımından *دو دو* [5] *ivedü acele, aceleci, thâte, hâtif*» (VAMBERY, *Alt Osm.*, s. 176) ve hatta *tökät-i* [6] *Uigurica*, s. 48 ve 49).

5. اوزادى *ula-s-dir-i*, «contigu», *ula-s-dir-mak* «faire parvenir, joindre» silinden (bk. BARBIER DE MEYNARD, *چىل* kelimesi altında, ve BIANGHI, *ئەلەن* altında).

6. اوزادى *ülüs-dür-ü* veya *ülüs-dür-ى* şuraya buraya, yet yet «de ei, de là, par endroit» (yakınır yağınır, meselâ); *ülüs-dür-mek* «répartir, parlarger» silinden.

7. اوزادى *töskür-ü* geriye, gerisin geri «en arrière, à reculons», *töskür-mek* (*tös* diye bağırtarak yük hayvanını durdurmak) (7) silinden, § 851.

[1] Metinde arap harflî kelimelerin 3, 4, 6, 8, 10 nûnuları hareketlidir. A.U.E

[2] Müellifiin *çevrilüb* kelimesine verdiği mana, yuvarlayıp demek olan «en roulant»-dır ki, bunu uygun bulmayoruz. Bize bu, uzun bir taşın etrafı çevrilip (yani etrasına bir duvar, bir çit örülerek çevrilenip) demektir. Şu halde «en roulant» kelimesinin «en entourant» diye tercüme edilmesi d ha doğru olurdu diye düşünüyoruz. Bir de «ziyaret deyü itikat edip» cümlesiindeki «ziyaret» kelimesi «ziyaret yeri» manasına olduğuna göre bu da, «en le considérant comme un lieu de pèlerinage» suretinde tercüme edilmek daha uygunluu sanırız.— Sonra, böyle bir *uzadı* *taş* in etrafı çevrilecek mukaddes bir şey gibi tanınması, bütün eski türk diyarında yer yer dikilmiş *bal-bal*, lari da hatırlatıyor. A.U.E

[3] Buradaki *uzati* «daima» manasında görünlüyor. A.U.E

[4] Bunu «la science du vrai savant» diye tercüme etmek daha doğru görünüyor A.U.E

[5] Metinde bu arap harflî kelime hareketlidir. A.U.E

[6] *tökät-i*, sonuna kadar, tekmîl, bütün manasında; (bk. Orkhon kitabeleri). A.U.E

[7] Bize mananın dayandığı tös kelimesi bir sesad olmasa gerek A.U.E.

8. *چوره* (voya *çevre*) *çeure* (ki, *çevire* yerindedir; Mk. *çevirinti*, § 121) *çevir-mek* «tourner» mastarından.

Bu kelime şöyle kullanılabilir:

a. *Zarf*: dolayarak «autour» (*çeve çeure de derler*; eski osmanlıca'da *çep çeure* ve *Barbier de Meynard'a göre çes çeure*, *fir* [1] dolayı «tout autour»).

Ml.: اول فرق کوئی ... آکون زکیره چپ چوره، گلبو قومشلر *ol, kırk küp-ü altan zincir-ile çep çeure bagla-gu ko-muş-lar* A.U.E (*Kırk vezir*, s. 146) «on avait pendu (ass-hi: on avait mis «à part» en attachant: A.U.E) ces quarante jarres, avec des chaînes d'or, tout autour».

b. *sifat* (belirtken); *çeure-yan* + mülkiyet lâhikası suretindeki ilgiçlik tabirlerde (mk. § 931 ve 949) «alentour de...».

Ml.: چوره طایفے کاوب او ملودیلر *çeure yan-im-a g'el-üp otar-du-lar* (fir dolayı etrafına gelip oturdular) A.U.E «ils vinrent et s'asirent autour de moi». (SOLEYMAN ÇELEBİ Mevlad, beyit 76; mk. başka bir misal, beyit 118, bk. § 1337, sonunda);

چوره بان گلورک آنچو *çeure yan-in گل'a-nuñ ał-di buñ-lar* [2] A.U.E «ils entourèrent la citadelle» (bibl. nat., S. T. yazmaları, 1207, yap. 75).

c. *Alem* «substantif» 1st havza, havali, «circuit», muhit «contour», bir şeklin muhiti «péphérie», daire muhiti «circonférence».

2nd Kenarları işlemeli mendil «mouchoir avec des bords brodés».

Ml.: کره ارنٹه سیھنل اسقی چوره ... ۴. کیلومتر و در *küre-i 'arz-in maḥīt-i ya'nı çeure-si kırk bin kilometre-dir* A.U.E «la circonference de la Terre est de quarante mille kilomètres»;

صیرمکی چوره *sırma-li çeure* «mouchoir brodé au fil d'or» [3].

[1] Bu *fir* kelimesi için bk. *çevir-yi* aşağıda: 13, a.

[2] Aşlı *bun-lar*.. Bir İstanbul lehçesinde böyle sükünlü n lerden sonra *I* geldiği zaman *n>l* değişimi olduğu görülür: *yan-ış* > *yannış* (ve hatta sonradan *yā-nış*); *an-la-*şıldı > *an-na-s-il,-di*; *un-la(n)* şeker > *un-na(n)* şeker, vs.; bunda ise ikinci *I* den evelki *n* nin yine *I* olduğu görülüyor. A.U.E

[3] Bu *çeure* kelimesi altaya'da ve daha başka lehçelerde rastlanan ve *ebir-mek*, *ebür-mek* «entourer» mastarından teşkil edilen *ebire* ve *ebre* «autour» kelimelerine yaklaşırılmak gerektir. Mk. osmanlıca *ev-ir-mek* kelimesi ki, ancak (*evir-mek* *çevir-mek* «tourner et retourner quelque chose» suretinde olmak üzere) itba' «hendiadyoin» yoluyla kullanılabilir; fakat, eski osmanlıca'da basit şekliyle ve acele etmek, koşmak «se hâter, courir» manasındaki *ev-mek* (*iv-mek*) suretiyle görülür, Mk. *ev-i* acele «hâte», *ev-ik* (*iv-ik*) bir nevi kayak «sorte de skee», *ev-g'en* süratli, aceleci «hâtif, rapide».

Tezk. *Evl.* yap. 231, I. 17 de *ävür-ä* tersine olarak «à l'envers» manasındadır. *ävürä kälp* (elbiseyi) ters yüz yaparak, evirerek giyip «mettant un vêtement à l'envers»,

ev- kökiyle sıkı ilgileri olduğu görülen *çev-* kökünde de acele «hâte» manası bulunuıyor: *çev-ik* süratli, hareketleri çabuk «rapite, leste»; Mk. (kırımea) *çeb-ik* «çabuk» «vite.» Çağatayca *çevir-mek* ardeil «postérieur» sınıfından *çev-ur-mak* suretiindedir. Mk. *çeure* nın manası olan *çovra* [Bibl. Nat. ermenice yazmalar, 194, yaprak, 59, I, 5 ve aşağısı: *alayja eşikin yangidan etip tıkkovat ettilär çop covrasın* (չոփ չօղբանը)],

9. *او de-yi*; bk. § 1339 ve 1340.
10. *او ساپا sap-a* (*sap-mak* «dévier, quitter le chemin droit» mastarından). Şöyledir kullanılır:
- a. *Zarf* (*yoldan*) öte, uzak, geri «à l'écart, de côté, en retrait (par rapport à la route)».
- Mİ.: *biz-im ev sap-a dūş-üyör* «notre maison est éloignée de la route, notre maison est à l'écart (SAMİ BEY, Kamus-u türki);
- او کوی ساپا در o kōy sapa-dir* «c'est un village perdu, loin de toute route» (SAMİ BEY, Ayni eser);
- اکی میل بولاند ساپا اولسا ikti mil yol-dan sapa ol-sa* A.U.E. *Hulu. Sāhi*, yap 40 v° «si c'est à deux milles de la route».
- b. *Sifat* «(bir yer hakkında) yoldan ötede, uzakta olan; (yol hakkında) dolaşık «détourné».

Mİ.: *او ساپا یئر sap-a yer* «un endroit perdu»;

ساپا یول sapa yol «un chemin détourné» «chemin d'écolier» (yani, kestirme olmayan, dolaşarak gidilen talebe yolu) A.U.E.

11. *چرخ tat-a* (*tut-mak* «tenir, retenir» mastarından), *چرچه barc-a tat-a* «en acompto sur une dette» ifadesinde.

12. *دو لاپا dol-a-nı* karışık, dolaşık, yolları hep çıkmaza götürün yer «embrouillé, enchevêtré, labyrinth». Mk. aşağıdaki kelimeyi.

13. *دو لاپا dol-a-yı* *dola-mak* «tourner, contourner, enrouler» fiilinden ki, şöyledir kullanılır:

a. *Zarf, fir doja-yı* «tout autour» ifadesinde (ki, bu çepçe çevre nin manadaşıdır; bk. yukarıda, 8. çevre). *fir* kelimesi çevrilerek dönüş hareketini bildiren bir sesaddır [1].

[1] *fir* kelimesini müellif bir sesad diye kabul ediyor. Halbuki sıklığımızda bu bir sesad olmayıp «dolana dolana çevirmek manasında *bur-mak* daki, *bur-am bur-an* daki *bur* dan bozulmuş görünüyor. Şuhalde *dolaylı* ile hemen aynı manada olup onu tekit eder mahiyettedir.

fır-la-mak daki *fır* da bu fiili bir çeşidi olup, (D.L.T, II 134) sıkıştırarak çıkmak manasındaki *bür-kür-mek* mastarının kökü olan *bür* le ilgili görünüyor. Ykl. *pırıamak*, hevaya çıkmak; yine ykl. Rumeli'de (nebat hakkında) *pür-e-mek* (lepraktan) çıkip yükselmek. A.U.E

[*yixov-un*] öylece eşigini (kapısını) yeniden edip (yapıp) harçla sıva ettiler bütün çevre-sini (kiliseain) «de même on a bâti à nouveau la porte (de cette église: *yixov-un*; mk. Cod. Cum.: *gihov*, s. 198 ve *gichov*, s. 158) et on l'a crépie (palonezze: *tynkowac'* = kum, kireç, alçı veya çimentodan harçla sıvanmak) tout autour». Mk. Ayni yer yap. 30 ve *çov-ar-mak* «détourner». Ayni yer yap. 24, I, 14. Yine mk. Cod. Com. s. 65: *Çop çoura çep çevre* «circum», s. 60]. J. D.

Acele etmek manasında *ev-mek* (*iv-mek*) deki *ev-* (*eb-*); veya *iv-* kökiyle «etrafını çevirmek, kuşatmak» deki *ev-(eb-)* kökleri arasında şekil benzerliğine rağmen bir mana yakınılığı olduğuna kani değiliz: Mk. D.L.T. *ävmäk* I, 146 etrafını çevirmek *ävürmäk*, *ävrülmäk*, *ävirismäk* I, 216; *ävlänmäk* (ay) helelenmek, ağıllanmak, çevrelenmek; I, 152 *avmaç* etrafını almak, vs. Mk. *ev* etrafı kuşadılmış yer (çadır), *ağ-il*, (*av-ul*) etrafı kuşadılmış saha veya köy... *av* etrafı sarılmış hayvan? vs. A.U.E

Ml.: اورمان-یا dol-a-yi g'ez-di (SAMİ BEY) «il fit le tour de toute la forêt.»

b. *Alem (substantif)*: dolasm «détour» ki, : vesilesiyle, münaasebetiyle «à l'occasion de, à propos de» manasında ... طولاً يحيط به dol-a-yi-si-ile şeklindeki ilgiçlik tabirde.

Ml.: سلايکل یونانلیلر طرقىدىن استپلاسى دولاپسىلە مەقى اقىدىتكى عنۇن اوlobe اوالىدىنىي مەندە ئازىزكى دەنچ اولان - ئۇالىن جواپا مەقى اىچىد اىندىزىزىرىنىڭ بىياناتىدە بولۇشىدۇ taraf-in-dan istilä-si dol-a-yi-si-ile müfti efendi-nin memnun ol-up ol-ma-dig-i hakkı-in-da mahâbir-in väki ol-an sa'âl-in-e cevâb-en müfti Ahmed efendi zîr-de-ki begânat-da bul-an-mus-dur (Tanin, n° 1782, s. 4, col. 3) «en réponse à la question de, (notre) correspondant demandant, à propos de la prise de Salonique par les Grecs, si le Mufti était satisfait ou non, Ahmed Efendi fit la déclaration ci-après».

Bu tabirde görülen mülkiyet «izafet» lâhikası belirsiz bir ırca alâmeti (§ 234) olduğu zaman, bu tabir dolaylı olarak, yani doğrudan doğruya olmayarak «indirectement» manasında bir zarf olur (ki, kelimenin esel manası : dolamıyla «avec son détour» dir).

Ml.: آوروپا-نین بىزى اىمپېرىي واردىك طوغۇرغۇن طولاپسىلە ئاكىدە، طولاپسىلە سزاوار اوسلە كىركى Avrupa-nın ba'zi büyük endîse-leri var-dır-ki doğru-dan doğru-ya deñil-se-de dol-a-yi-si-ile biz-i meşgul et-meş-ə sezâvâr ol-sa gerek (ALI KEMAL İkdâm gazetesindeki makale). «L'Europe a certaines grandes préoccupations qui nous intéressent sinon directement, du moins indirectement».

c. İlgiç «postposition» (bk, § 913) [1].

Eski osmanlıca'da aynı kelimenin etrafı, havalı «alentour» manasında bir alem ismini olan *dolay* suretinde kısaltık bir şekli de bulunuyor ki, bu ilgiçlik bir tabirin ikinci haddi olarak kullanılır.

Ml.: قىمىن زادە طارقىب بىزى دەنچ اودورىز cümle-sin bir ev-e doj-dur-up bugur-du-ki dolay-in-a adun yig-ip od uralalar A.U.E (NÖLDEKE, Auszüge aus Nşri . . . Z. D. M. G., t. XV, s. 353) «il ordonna de les réunir tous dans une maison, d'entasser du bois autour de celle-ci (dolay-in-a) et d'y mettre le feu».

Hem bu Meninski'nin zamanındaki bir söyleyiş (Lexicon : *dolay*) idi ki, kendisi şöyle bir misalini veriyor:

sehr-ün dolay-in-da [2] «à l'entour de la ville».

Mk. Iey(-leyü) lâhikası içinde buna benzer bir hadiseyi (§ 890, 4°, ihtar).

[1] Yakutça'da *tul* dolamak, «entourer» fiilinden, dolanarak, «autour» manasında *tul-a* zarfi vardır (BOHTLINGK) Vocab. yakout, s. 109). Daha yukarıda, 8 c haşiyesinde bahsi geçen *ebire* veya *cebire*'den başkaca, altaya'da dolamak, sarmak «envelopper» manasında olan *oro* fiilinden aynı manada *orow* kullanılır. (Mk. osmanlıca'da *örü-mek*, örmek «tresser» etrafı bir duvarla çevirmek «entourer d'un mur.») ve *aylan* dolanmak «s'enrouler» fiilinin müteaddisi olan *aylan-dir*-«entourer» fiilinden *aylan-dı/j-r-a* kullanılır. (Mk. eski osmanlıca'da *dolamak* fiilinin manadası olan *ayla-mak*). Mk. altayca'da *ayla-s* dolaşık «détourné» (yol) ki bu, osmanlıca'da *dolay* kelimesinin ve Kazan lehçesinde : *äylä-n-ä*'nin manadasıdır Mk. (§ 862, ihtar 1 den yukarılarda *ayla-k*, *aylä-mak* kelimeleri. J.D.

[2] Müellif bunu *dolay-in-de* suretiyle kaydediyor. A.U.E

14. (Muhtemel olarak) *dol-u* [1] kelimesi (*dol-mak* «être plein, se remplir» mastarlarından) ki, şöyle kullanılır.

a. *Sifat*: *dol-u sîse* (SAMİ BEY). «bouteille pleine». Bu sıfat yalnız kab için değil, için deki hak kında da kullanılır.

Ml.: *bu dolab-da kitab dolu-dur* «il ya plein de livres dans cette armoire (mot à mot : «dans cette armoire les livres sont pleins»);

bu g'öl-de balık, bu dağ-da av kuş-Lar-i dolu-dur. (SAMİ BEY) «il y a plein de poissons dans ce lac, de gibier dans cette montagne».

Başka bir yapılama: [2]

bu bağ-da dolu kiraz var-dir (SAMİ BEY) «il y a beaucoup de cerises dans ce verger»;

ر اولو حوض ایچی ملار باللار اوستان
bir ulu havuz iç-i [3] dolu balık-lar oyna-r A.U.E (Batt. a. 12, l. 8);

چنان طولوا خراقان اوغان
çomlek dolu[4] kara kan ol-mus A.U.E «le pot se remplit de sang (noir A.U.E). «(Bibl. nat., yazmalar, A. f. t. 87, yap. 49, l. 8).

b. *alem* «substantif», «bir kabı doldurmak için lâzım gelen miktar» manasıyle izafet (ilgîlik) terkiplerinin ikinci haddinde bulunur.

Ml.: *avuç dolu-su* «ce qu'il faut pour remplir la poignée; une poignée»

Bizim *sabit* «fixe» diye adlandırdığımız (§ 1101) bu izafet ilgileri [5] ölçü belirtkenleri gibi kullanırlar (§ 1079).

Ml.: *mangal dolu-su ateş* «du feu plein le réchaud» (B. de M.);

ağız dolu-su laf «des paroles plein la bouche; vains bavardages»;

cocuk-lar-im su sınıf dolu-su para kazan-acak-siniz (Altın kitab, a. 8) «mes enfants, vous gagnerez autant d'argent qu'il en faudrait pour remplir cette classe»;

sahife-ler dolu-su iftira «de la calomnie, plein des pages entières»;

[1] *dolu* kelimesinin eski bir ulak olduğu muhakkak değildir. Bununla beraber bunu daha eski bir *doluk* (mk. طرخ *toğug* A.U.E. Hüsrev-ü Şirin) diye almakta ise, bana ulaklardan biri olduğunu zannettiren (daha aşağıda b. alem ismi haşiyeleri) sebeplere bakınız, J. D.

[2] Buradaki *dola*, vurgusu birinci hecede olmak üzere çok «beaucoup, nombreux fort» manasında sıfattır. bk. İleride bir haşiyede *ع* (*toğ'a* A.U.E.)

[3] Buradaki *içi* kelimesi *îçinde* yerine kullanılmıştır. A.U.E

[4] Arapça *înlâ* tesirlerine uyarak bazı *u* lardan sonra yapıldığı gibi, kelimesinin sonuna da *elîf* (!) getirilmiş. A.U.E

[5] Aşağıki cümle hâdis (arizi «accidentel») bir izafet ilgisidir ki, bunda *dolu* kelimesinin bir vasıflayıdı manası var (Mk. § 1121 ve 1125):

طابعه دروسی رکھنے کرنے قرآن کشی فوراً دور
tabanca-nın dolu-su bir kişi-yi boş-u kuş kişi-yi şorķud-ur (söylence) «un pistolet chargé fait peur à une personne seulement, un (pistolet) vide en effraye quarante» (dicton) J. D.

أَكُوكْ كُونْ مَالْسِنْ الْتَوْنْ bir öküz gön [1] *d/tjola-su altan* A.U.E «de l'or plein une peau de bœuf» (1426 yılı yazmaları, yap. 162, satır. 14) [2].

15. 46 *kaʃ-a, kaʃ-maʃ* «crester» fiilinden ki, şuradarda görülür:

1° *kaʃ kal-a* zora kalınca, son kerteye gelince «en dernier lieu».

Ml.: *kat kal-a muhtac ol-ur-su-k ban-u kulla-n-a-cağ-iz* (SAMİ BEY) «comme dernière ressource, nous emploierons ceci» [3].

kat kal-a on k'ese ahçe-ye-dek kagil-im «au taux le plus bas, je consens jusqu'à dix bourses d'argent» (VIGUIER, s. 333).

[1] Bu ifadede *gön* kelimesinin, asıl manası, bizde olduğu gibi alclâde bayvan derisi değil, hayvanın derisinden çıkarılan tulum olduğu seziliyor; *gön* kelimesi burada *gön-i* yerinde kullanılmıştır. A.U.E

[2] Şark lehçelerinde ve eski osmanlıca'da *tol-u* şekli görülüyor.

Ml.: *مُوكَرْ كَلْ يَوْمَ دُوْغُونْ سُوكَرْ ag gibi ki tol-a bol-dug-un-dan soñ-ra* yani: *ag gibi ki dolu olduğu(un)dan sonra ...* A.U.E (Astrakhan tatarcasına çevrilen İacıl'den, Mat. XIII., 45) «comme un filet qui après s'être rempli ...»;

bir zembil tol-a xurma (*Tekk. Evl.*, yap. 114 v°, satır 10) «un panier plein de dattes».

Çin türkistan'ında *tol-a* kelimesi çok «beaucoup, fort» manasındadır.

Ml.: *bu törtülünniki hämmesinin tol-a açcige kelip* (bu törlü-län-in-ki: bu dört-leminişi) hemme-sin-in (hep-sin-in) tola (dolu, çok) açığa (öfkeye) kel-ip (ge-lip) A.U.E (*Yedi Uyarlar*, s. 220) «s'étant mis fort en colère, tous les quatre»; *bu it-ni tol-a ur-ma-nlar* bu iti çok dövmeyiniz A.U.E (*Aynı yer*) «ne frappez pas trop ce chien»;

كَلْ يَوْمَ دُوْغُونْ سُوكَرْ siz-din tol-a azar yl-yib'ikān (şu var ki) sizden çok azar yemiş idi A.U.E «c'est qu'ils ont été très maltraités par vous» (GRENARD, s. 312).

Tekkere-i-Evliyā dan alınmış olan şu aşağıdaki ibare(ler)de *tol-a*nın bir ulak olduğu görülüyor:

ol, könl-i tol-a hâkâyiğ o gözlü dolu (olan) hâkîkatler (le), «cet (homme) au cœur plein de vérité» (yap. 136 satır, 8) mot à mot: «cet (homme) ayant le cœur rempli des vérités — A.U.E»;

könl-üm-dä tañri ta'älä-niñ mahabat-i andag tol-up tur-ur kim özgä kim-är-sä-niñ dost-jug-i ya duşmanj-ig-i män-iñ könl-ümädä kal-ma-y tur-ur gönlümde Tanrı: ta'älä'nin muhabbeti öyle dolmuşdur ki başka kimselerin dostluğu veya düşmanlığı benim gönlümde kalmaz oluyor A.U.E (yap. 108, satır 13) «mon cœur est tellement rempli de l'amour de Dieu, qu'il n'y a plus de place pour l'amour ou la haine de personne d'autre» J. D.

Müellifin ibareler dediği yalnız bir ibare olacak, çünkü bu ikinci misalde *tol-a* değil *tolup* kelimesi vardır; bunun yeri ise § 1308, 3 ün sonudur ki, (ihtar) dan evvel rastlar. A.U.E

[3] Biz SAMİ BEY de şu misali de bulduk:

kat kal-a biñ kuruş-a ver-e-bil-ir «au taux le plus bas, il consent jusqu'à mille piastres.—Selânik'te bunun *katı kolay* suretinde, şekilde değişmiş olamı var ki, aynı maaş ile menfi cümlelerde kullanıldığını çok işitmışındır. Ben bu işin peşini *katı kolay* bırakamam, gibi. A.U.E.

2° Saati söylerken (filâن saatten) şu kadar dakika [1] eksik «moins tant de minutes» demek için.

Ml.: *beş-e on kaş-a* (veya *kaş-arak*) «à cinq heures moins dix».

Süna dikkat edilmeli ki [fransızca kelime kelime «dix (minutes) restant à cinq (heures)» demek olan] bu ifade de *kaş-a* ullağının (§ 1333 deki) kaideye mubalif olarak kendine mahsus bir faili vardır.

16. *g'eq-e g'eq-mek* «passer» fiiliinden ki, şuralarda görülür:

1° (Osmanlıca'da *بَسْتَرْ بَسْتَرْ بَسْتَرْ* bir bir-in-den *g'eq-e* «communiquant» ifadesinde:

Ml.: *bes-i on g'eq-e* (veya: *g'eq-erek*) «à cinq (heures) dix», *kaş-a* için verilen mutalaalar aynıyle buna da şamildir) [3].

2° Saati söylerken dakikaların [2] sayısı bildirildiği zaman.

Ml.: *bes-i on g'eq-e* (veya: *g'eq-erek*) «à cinq (heures) dix», *kaş-a* için verilen mutalaalar aynıyle buna da şamildir) [3].

17. *راستك rast g'el-e, rast g'elmek* «rencontrer» mastarından ki bu, rastlayarak, tessadüfen «de rencontre» ve olur olmaz, ilk karşımıza çıkan «le premier venu» manasındadır [4].

18. *گوچار g'ötür-ü* (eski osmanlıca'da: *جُرْجُرْ*) *g'ötür-mek* «porter» fiiliinden zarf ve sıfat olarak, «en gros, à force» manasıyla kullanılır. Mk. Kazan tatarası: *گوچار* [5].

[1] Yalnız dakika değil, (çeyrek) de kullanılır:

bes-e çeyrek kaş-a. A.U.E

[2] *geç-e* kelimesi de *kaş-a* gibidir:

bes-i çeyrek geç-e. A.U.E

kaş-a ve *g'eq-e* kelimeleri zarf, muzafunileyh (ve muzafı kaldırılmış muzafunileyh) olarak kullanılabilir:

Zarf): *bes-e çeyrek kaş-a gel; tiren bes-i on geç-e kalk-di;*

Muzafunileyh): *bes-e çeyrek kaş-a tiren-i-ile geldi; altı-yı on geç-e vapur-i-ile gid-ecek;*

Böyle hallerde (*geç-e, kaş-a*) muzafunileyhleri kaldırılmakla da kullanılır.

bes-e çeyrek tiren-i-ile gel-di; altı-ya on vapur-i-ile gid-ecek;

(Muzafı kaldırılmış muzafunileyh olarak) *bes-e çeyrek kaş-a ile gel-di; altı-yı on geç-e ile gidecek;*

Böyle yererde *kaş-a* ve *geç-e* düşürülerek onlardan evvel gelen isimler muzafı kaldırılmış muzafunileyh rolünde bulunurlar.

bes-e çeyrek-le gel-di; altı-yı on-la gid-ecek... A.U.E

[3] Altayea'da (ayni kökten bir sebepli olan) *keş-ir-e* fiili «(düz bir mania, bir ırmak vs. den ötede «au delà» manasındadır». Mk. *ay-ir-a* (yüksek bir maniadан) ötede, «au delà» ... J. D.

[4] Misal: *öyle rast gele adamlarla dostluk kurulmaz* (sıfat), *insan sözlerini tartımlı, rastgele söylememelidir* (zarf). A.U.E

[5] Misal: *bazan götürü pazarlıkla halden ucuz zorzevat alanları görürüm* (sıfat); *bütün bu gördüğün takımları götürü aldım* (zarf). A.U.E

19. «*گور*» *g'ör-e* (veya *گورى* *g'ör-ü*) *gör-mek*: «voir» fiilinden ki, şu tabirlerde görürlür:

g'öz g'ore «de visu» (Mk. aynı manada رأى المين *rey-el-'ayn*);

üst-ün kör-ü [1] «à première vue, à regarder superficiellement». *g'ör-e* kelimesi ilgic olarak kullanılır (bk. § 908) [2].

İHTAR. — Aşağıki ifadelerin de eski ulaklar olması muhtemeldir:

اگر *egri* «de travers, tordu» *eg-ir-mek* fiilindeki manadaşı *büğ-rü* dür, *bük-ür-mek* *büğ-ür-mek* fiilinden;

چىڭىز *dahı ve beldəhə causis»* (çag. چىڭىز, چىڭىز, vs.) [3].

اگرى (eski osmanlıca: اگر) *agri* [4] 1° «éparément, séparé; 2° autre» ki, aslı *ay-ir-i* (mk. § 121), *ay-ir-mak* fiilinden, Mk. *ayra* «éparément» Kazan). Eski osmanlıca'da (ayni kökten) bir *agrak* sıfatı da var ki bu, *ayri* kelimesinin menşei diye可以说abilir; fakat bu sıfat yalnız «başka» manasındadır. Yine mk. *agr-i-siz* *sep-i-siz* veya *agr-i sep-i-si* *oyma-gan* «tout pareil; sans différence» ifadesini (*sep-i*, *sep-mek* «choisir» fiilinden);

اونىڭىز-دۇ (§ 910), (eski osmanlıca'da *öñ-ür-f-mek* «précéder, devancer» fiilinden).

Mİ.: *اپرۇپكىن املىتىدىن سىز اگرىدى مالىخ تۈزۈز اەلتىكىز* *ilærü g'ef-en ümmet-ler-den siz öñ-ür-d-üñ sâlih 'amel-ler işle-mâk-le* A.U.E «dépassez les anciennes nations par vos belles actions» (1426 yılı yazmaları, yap. 96 v°). [5].

Yine mk. *doğru* hakkında, s. 617, haçiye. Bir de mk. *tâgûr-ü*, s. 614. Eski osmanlıca'da *kos-a*, beraber «ensemble» manasındadır (VAMBERY, Alt. Osm. 192; okuyunuz: *kos-mak* «atteler, joindre» fiilinden). Mk. Urancha'ca *koc-a* ve Altayca *koy-o* «ensemble» [6].

[1] Müellif bunu yanlış olarak *gör-e* suretinde kaydediyor. Halbuki bu, lehçemizde eski *kör-mek* mastarından *k'* li olarak yaşayan tek kelimedir. «Üstten (satıhtan) görerek» manasıyle. A.U.E

[2] Çagatayca'da *گورا* *gör-e* kelimesi yanında bir de aynı manada *بىك باك-a* (*bak-mak* «regarder» fiili vardır; *göre*, alelade bir ulak rolündedir):

Şu aşağı misâlde:

انىڭىز كورما مەلک دوغۇ قادىقى مەركان *an-i kör-ä melik Dogär kañ-di hayran* A.U.E «le voyant Malik Dougar demeura tout surpris» (HOUTSMA, Z. D. M. G., C. 43, s. 82, 1233 selçuk metni);

قاچقىزىنىڭىز *mertebe-si nisbet-i-ga bak-a* A.U.E «seulen son rang» (NEVAÎ, Muh. Lug., s. 2). J. D.

göre kelimesi tavla oyununda *gel-e* gibi sıfat (ve mevsufu yerinde bir sıfat = isim); olarak da kullanılır.

göre (= *gele*) *bir zar attım; ayanda benim şansım yok; hep göre (gele) atarım; ayında onan göre (gele) si şaktar, vs.* A.U.E

[3] Aslı *tak-mak* fiilinden *tak-i* (=takilarak, zeyil olarak); ykl. takım taklavat.. A.U.E

[4] Anadolu'da lehçe sözü olarak aktarışlı «méthathèse» argı.. J. D.

[5] Müellif asıl olan öňürdi kelimesine değil, yine aynı kökten türemiş olan bir sıygasına misâl veriyor. A.U.E

[6] *ilærü* (ileri) kelimesi burada gösterilmemiştir. Bu: *il-gärü* (ve belki aslı *ilk-gärü* «önne doğru» menşeli olsa gerek. Köke katılan ve sheuge göre değişen kısımda ise *-karu*

1339. دے (دې) *di-ye* (edebi okunuş: *de-ye*) veya دې (ve eski imlâsıyla: دې) *de-yi*, دې *de-mek* «dire, appeler (nommer)» fiilinden [1].

Asıl diyerek «disant» manasında olan bu ulak, esas itibariyle bir dolaysız söz «discours direct» i kelâm içine almağa yardım eder ki bu, umumiyetle [2] demek filinden bütün siygaları gibi o dolaysız sözün ardından gelir:

MI.: کورلار «موم بیانه چیقمش» دیغئلر «او بزم وظایف منزدہ دکل» دیيە جواب ورمىشلر
*kör-ler-e «mum paha-li-ya çıkış-mış» de-mış-ler «o biz-im vazife-
 mis-de değil» di-ye cevab ver-mış-ler* (Atasözü) «on dit aux
 aveugles: la bougie augmente de prix. Ils répondirent [en disant]:
 cela nous est bien égal»;

ج. فاج قالين سس بدن «فرما، فرما!» دىي باغيردى *Bir kaç kalın ses bir-den «ferma, ferma!» di-ye bağır-di* [YAĞUB KADRI, *Bir serencam*, s. 107] «soudain plusieurs grosses voix crièrent: stop, stop!» (italyanca *ferma* bir trainvayı durdurmak için söylenir).

1333 ünű bentteki kaideye aykırı olarak *deyi* failin aslı füll siygasının failiyle aynı olması her zaman zaruri değildir: *deyi işitmek* «... denildiğini işitmek *«entendre dire que...»* mucasındadır.

MI.: «جیش سکر دُرُر» دیه ایشیدوب مراق ایده رک عطاردن برمقدار آکى
de-yi tṣid-ip merak ed-erek aktar-dan ('attar-dan) bir mikdar al-di (*Leta'if-i Nasr-ed-din Hoca*) «ayant entendu dire que le hachich donnait l'ivresse, il s'en montra fort interigué et fut en acheter au droguiste»;

«دَعْرِيْ-جَلَتَانُ» در غلطان دبو استیاع ایندوکوزی رای‌العین مشاهده آیلندک

[3] Müellifin bu hükmü doğru olmasa gerek; edebi dilde böyle bir söyleş yoktur. Bilâkis bu türüsü halkın bazan işidilmektedir. Yunus Emre'de bunun *de-gü* sekli vardır. A.U.E.

[4] Eski osmanlıca'da bir de *ayit-mak* *ayt-mak* fiilibihassa bunun muzarıi olan *ay-d-ur* (أَيْدُر) kullanılır ki bu, dolayız sözün başında bulunmakla iki fiili ile çerçevelenmiş bulunuyordu. Yakutça'da da aynı tarz görülmekte olup, bunda *āt*-fiili dolayız sözün başında, ve *diā* - fiili ise sonunda yer almış bulunuyor. J.-D.

ekidir ki (... e karşı, ... e doğru) karşılığıdır :

yok-kara, yükseye doğru, yukarı; *tış (taş)-kara*, dışa doğru, dışarı; *ig-keri* içe doğru, içeri. - Buradaki arap harfli kelimeler aslında barekelidir.

Inscription de l'Orkhon HE 35:

ԴՐԱ ԵՎ ԱՅ ԱՇ 137 ՈՒՃՎԱ ԽԴՎ ԾԱՅ ԿՐԵ Կ Լ Ճ
ID RAB URACÇAGBAT PIDI NIBUS NIRIY NUOUB ZUGO ZUKOT
gitti doğru — Çin'e bırakıp suyunu yerini millet(i) oğuz dokuz

Bu *karu* kelimesinin *kar-u* (karşı olarak) suretiinde bir ulak olduğu söziliyor. ikinci satırındaki oguz, Tapgaç kelimelerinde «G» lar «C» gibi çıkmış. A.U.E

inci) dityā istima' it-dügümüzü re'y-el-'agn mäsähede eyle-däk A.U.E (Meh. Ef. sefäretnäməsi, s. 40, *Relat, de Meh. Ef. Julien Galland* tərcüməsi s. 120) «Je vis (nous vîmes) de mes (nos) propres yeux que j'avais (nous avons) entendu dire qu'on appelait perle roulante».

Dolayısız sözün gerçekten zikredilmiş olması zaruri değildir, zihnen söylemiş olmasız yeter.

M1.: نه ممکن نم تاندین سوردك كوردداده آفشاره قدر آزمهچم ويه طایبانلارى باخلاقىنه سبب اولادك
 ne hakkı-la ben-im manda-yı sür-dü-ñ gör-ür-dü-ñde akşam-a kadar ara-
 yacağ-im di-ye taban-jar-im-i patla-t-mağ-a sebeb ol-du-ñ (Letâ'if-i Nasr-
 ed-din Hoca) «de quel droit as-tu emmené mon buffle et m'as-tu obligé,
 à force de chercher (keli, keli: «en me disant: je chercherai», à mettre
 en pièces mes semelles ?»;

Hic umud et-me-z-ler i-di ki Tahmas Kuğu ol, dar yer-den g'el-ecek de-yi
 (TANBOURI AROUTINE, n° 27) «(Nâdir-Chah) ils ne s'attendaient pas à ce que
 Tahmasp qouli khan (Nadir - Chah) pût venir par une passe aussi étroite».

Böylece söylenmemeyip takdir edilen dolaylı söz gerek bir gayeyi, kast ve niyeti ve gerek bir tasdiki Hade edebilir. Ve bundan da *deye* nin söyle kavramları olması İhtimali doğmuş olur.

1° ... mek gayesiyle, ... mek üzerinde..., ... için **cafin que**..., **afin de**...,
pour...».

Mı.: - مورن بوله قوشىرىنى كىدىپىرسىك ؟ - وابورە يېتىشىم دىه - *nığın böyle koş-arak gid-iyor-suñ ? - vapur-a yet-iş-eyim di-ge.* «pourquoi cours-tu ainsi ? - pour ne pas manquer le bateau» (mot à mot : «disant que je ne manque pas le bateau»).

M1.: بن امکدارم دید کوچمه از توروب هیچ را بش کورمال استیجور *ben emekdar-im di-ye köşe-de otur-up hiç bir iş gör-mek iste-me-yor* (SAMİ BEY) «sous prétexte qu'il est un vieux serviteur, il reste assis dans un coin et ne veut rien faire»; برپان انسان بورنندن یوکسک بوده بخوبی اولویندے احتمالکه بردان وضیله توختوسنک ملار اسوان *bir-in-in insan boy-un-dan yüksek yer-de pencere-si ol-up-da ihtiyal-ki merdiven* (nerdüban yerine) *vaz-i ile komşu-san-uñ makarr-i nisvan ol-an mahall-in-e nazar egle-r de-yi komşu-su ol pencere-yi sedd et-dir-e-me-z* (Osmanlı, medeni kanunundan alıma) «(si) quelqu'un possède une fenêtre à une hauteur supérieure à la taille d' (un) homme son voisin ne peut la faire aveugler sous prétexte qu'il pourrait, en apposant (une) échelle, avoir vue sur (un) local [de son voisin], réservé aux femmes» [1].

[1] Manya ait olan bu hususi tarzlar yalnız *deyi* kelimesine mahsus olmayıp aynı sıfırın başka siy'alarında da bunlara rastlanır; ve bunlar su kelimelerden de ibaret olabilir;

^{1°} der-ken suretindeki (bk. § 1359) mürekkep ulakdan,

2° de-yerek suretiindeki ulakdan.

M1. اولکیچه پکمچه مسیر فناسته بیتوت و آند صوری دیورلو و بایا عتیق دیدرک ادرنه و عزیزت
*ol-gice Çekmece-i sagir kazâ-sin-da begütüt ve an-dan Silivri ve
 Çorlu ve Babâ-ylî-atîk di-gerek Edirne-ye 'azîmet (et-di-k) A.U.E (Fransa
 Sefâret-nâme-si, s. 5) «cette nuit-là nous couchâmes dans le Kaza de Kutchuk*

1340. Ve nihayet bu *deyi* edati, bir dolaysız söyle az çok uzaktan mal edilebilecek olan her şeyi, yanı başka yerden nakıl suretiyle alınan sözleri, sesadları, hususi isimlemeleri veya tarifleri o söz içine almağa yarar (batırlardadır ki *de-mek* kelimesi isimlemek «nommer» manasını da bildirir).

Mİ.: *فرنگلرده ملغ كې قالش بىر قاره دوغورۇش دىيە بىر ضرب مثل واردىن* *F(i)renq-ler-de «dağ g'ebə kalmış bir fərə doğ-ur-maş» di-ge bir darb-i-mesel var-dir «chez les Européens existe un proverbe disant : la montagne a accouché d'une souris»;*

دەپ انسانك خطاىي يۈزۈن اورور *«şip» de-yi insan-in hatā-sin-i yüz-ün-e var-ur (HUS. RAHMI, Metres, s. 55) «il a vite fait (mot à mot : en disant şip, onomatopé de la vitesse) [1] de vous reprocher une faute»;*

كۈرك «خزر» دىي سالىپردى *köpek hırrr di-ge sal-dır-di (Letâ'if-i Nasr-ad-din Hoca) «le chien se jeta en grognant» (mot à mot : en disant hırr);*

مۇز «مارىمىي» دىي تارىندى شەرت بولان مارىمىي *«yüz sene muhärebe-si» di-ge tarih-de sühret bul-an muhärebe «la guerre devenue célèbre dans l'histoire sous le nom de guerre de Cent ans»;*

عەزىز دىيە بىلسان ئەرنىزى اوقوب يازىق اپتون لەم كان قادىلىرى كۈرسەن فەن دىنلەر *«ilm-i serif» di-ge bir lisân-i doğru oku-yup gaz-mak için lazımlı g'el-en ka'ide-leri gösteren fenn-e den-ir (Şöylece de denilebilir : bir lisân-i g'oster-en fenn-e ilm-i-serif de-n-ir «on donne le nom de grammaire à la science qui montre les règles nécessaires pour lire et écrire correctement une langue».*

[1] *şip* kelimesi esasen bir sesad olmayıp *çabucak* manasında bir kelimedir. *cab-ak* kelimesinin kökü de bueun bir çesidindendir. Lehçemizde *şip sevdı* = hemen, *çabucak sevdı* (seven)... *şip-in* : *hemen, çabuk* A.U.E

-Tchekmedjeh et de là nous partîmes pour Andrinople via Silivri, Tchorlou et Eski-Baba». (Baba eski, olacak. A.U.E)

3^ü *de-me-mek* «ne pas dire» menfi fi'lili emir siygasi ki, bir memnülük bildirir (bu memnülük ile yalnız vaki olan fiil değil, fi'lili *kast ve niyeti* yasak edilir).

Mİ.: *ساقىن باىن بىلەن دىم دىم* (FAIK REŞAD, Küll. Let., s. 560; mk. Aynı yer, s. 591 ve 627) «ne t'avise pas de manger de ce miel».

Aynı *de-me-mek* fi'liley beraber bir muhayyerlik manası getirildiği zaman bu, hemen hemen fransızca'nın «indifféremment» zarfına muadil olur.

Mİ.: *dē-me kiş yaz; durma hemen oku yaz* (Atasözü) «que ce soit hiver ou été ; travaille sans arrêt (mot à mot : «ne dis pas» hiver (ou) été, ne t'arrête pas, lis et écris toujours») :

g'enç ihtiyar de-me-yip hep(i)sin-i sek̄ et-miṣ-ler «on les a tous fait partir (comme soldats) jeunes ou vieux, indifféremment»;

آش ... سلطان سليم سەتى طولا و عەضا يۈرىپ بىت ئەم وسراى امير دېرىپ ... مەنزاپى *Sultan Selim semt-in-e tülen ve arzan yörü-yüp beyt-i fakir ve sarayı-emir de-me-yip... menäzil-i iħrak oħ-du (NALMA, III, s. 167) «le feu s'étendant au quartier de (la mosquée) Sultan Selim, les maisons, celles des pauvres comme celles des grands, furent (toutes) brûlées». J. D. [Keli keli:... sans meaager les maisons des grands aussi bien que celles des pauvres, les alentours de ... furent (toutes) brûlées»] A.U.E*

IHTAR. — Orkhon kitaplarında aynı ulak *n* li (-yin) ile uzantılı *tä-yin* şekliyle bulunmaktadır (RADLOFF, *Die Alt Insch*, II, 125) [1]. Bunun § 1342 de kayd edilene benzer, bir uzantı neviinden olması mümkünür. Yine *mk*, *-ili* ve *-ini* li türemeler (§ 869), arasında bir muvaziliği (*diz-i* ve *diz-in*; *koyu* ve *koy-un*; *dol-u* ve *dolan(ay)* gibi misallerdeki —A.U.E) [2].

n sesi bir çok lehçelerde yaşayıp durmaktadır.

Ml.: *Dakyanus-nı köreni dän bu üçülän Kara-xoca-ga bar-di* (Yedi Uyurlar s. 227; Çin Türkistan'ına) Dakyanusu görelim de-yin her üçü birlikte (olarak) Kara-Hoca'ya gitti A.U.E «tous les trois allèrent à Kara-Khodja pour voir (mot à mot : «disant ; que nous allions voir) Dioclétien».

ر ایلک يولان باشى آرواد آلاسون دىن (آى) قىتاروب سئورىدىمى
bir il-lik (yillik A.U.E) yol-dan başka arvad (avrat, kadın) aʃ-ma-sun de-yin? [an-i] kay-t-ar-up (geri چevirip) get-ür-t-me-di-mi? A.U.E (FETH, AH., s. 38)
 «ne(l')n'a-t-elle pas fait revenir d'une distance d'un an (de voyage) pour qu'il ne prenne pas une autre femme?».

Yakutça'da *de-mek* manasına *diä-* fi'linden *diä-n* vardır (bk. BÖHTLINGK, II. s. 116, b ve aşağısı, ve PEKARSKI *Dict.* s. 695).

Mk. *dahi*, *daha* «encore» (19. göre'den sonraki ihtar) manadası olan *dağın* şeklini; (RADLOFF, *Cod. com.* s. 57; RADLOFF, *Dict. III*, 1614; *Bibl. nat.*, ermenice yazmalar, 194, yaprak 12 ve 56 v°).

tüğü yerindeki değişim için ise, bk. § 904 sonlarına doğru

Mk. *dirə* (yaprak 14, l. 11, 25; l. 17, vs.) nin, ve *digin* (yaprak 13, l. 19) kelminişinin manadaşı olan yukarıda aynı manadaki *dirin* (*Bibl. nat.* ermenice yazmalar, 194, yaprak 14, l. 14; yaprak 12).

1341. Ve nihayet hususi mahiyetli, az miktarda bir sıra zarflık tabirler vardırki, bunlarda (*y*)e li bir ulağın ardına (§ 1063 2° deki kaideye aykırı olarak) dolaysız mefili bulunur; ve umumiyetle böylesi *cal-mak* «frapper» ff'inden bir ulakla olur.

Şebirler sunlardan işaretettir:

[3] **جاڭىلە قامىچى** (قىر باج) «à coup de fouet»;

[1] Bu *tü-gün* değil *ti-gün* dir. A.U.E :

Insc. de l' Orkhan IE 11:

ՀԻՐԻ ՇԱԼԱՅ Ե ՏԱՐ ՀԻՐԻ ՇԱԼԱՅ Ե ԽՈԴ Ե ՏԱՐ ԲՐՆԻ
NIYIT NUCLOB NUDUB NIYIT NUZAMLOB KOY NUOUB KRÜT
diversekten) olsun millet diye(rekten) olmasın yok millet(i) Türk

[2] Bize uzantı denilen şeyi yapan bu *n*, isimlere de aletlik manasıyle katılan (*kı-s-in, dönüş-ün* deki gibi) bir *n* dir ki bu, fiilde haliye sıygasını kuvvetlendiriyor: *ti-gin* = diyerek(den). Sonra (*alub, gelüb*) gibilerinde de gelen yine budur, (*al-a-ban, gel-i-ben* = alarak(dan), gelerek(den) gibi. A.U.E

[3] Mk. bu tabirin manadığı olan *vira kamçı* ifadesi.. *vira* kelimesi italyanca as-
lından bir bahriye tabridir; bu *vira* ve bir de *magna* kelimeleri vinç makinesi manev-
resinde emir için kullanılır. J. D.

Bu iki tabirden birincisi İtalyanca'da (cevir) manastırda (bk. İtalyanca *«virare»*), ikinci

چال-ا کیلیق «à coup de sabre»;
چال-ا کورک «à toutes rames» [1].

Mk: Şu aşağıdaki ifadeyi:

جیگن ده قیلچ (imlaat böyledir) *sıgır-a kılıç* «tirant le sabre; le sabre nu à la main (Bibl. nat., yazmalar S. T. 486, yap, 112); *sıgır-mak* «frotter avec violence, arracher, dégainer». (S. T. 535, yazmasında yap. 56 aynı ibarede [2] سلیف اولوب (*sell-i zeyf-ol-up*, yanı kılıç sıyrılmış olup A.U.E) ifadesi kullanılmaktadır.

İHTAR. — Bu gibi ifadelerde *çal-a* yerine bazan *çal* emir sıygası kullanılır. (mk. § 1336, haşiye 1)

çal-çene «en bavardant»; [3].

çal yağa et-mek (birinin) yakasına yapışmak A.U.E «saisir au collet».

1342. Öteki türk dillerinde *bana uggun olan ulak* - Şu mütalea ettiğimiz -(y)e veya -(y)i lâhikasındaki sigmaik «intercalaire» (y) yi alan biricik diller, alt lehçeleriyle birlikte osmanlıca, azerice, kısmen orhon kitabeleri türkçesi ve uygurca, çağatayca denilen edebi dillerdir [4]. Bütün öteki türk lehçelerinde bu lâhikadaki û veya i vokali kararsızdır (§ 182); fakat (vokalle nihayetlenmiş bir tabandan soura) bu, sadece sona katılmış bir n ile görülmektedir. Bundan da bu sınlam «morphème» in şöyle birbecayısi «mutation» oluyor:

Konsonlardan sonra û veya i × vokalden sonra y.

Bubecayıs (§ 182, § 183 de) kabul ettiğimiz itibarı tarzlarına göre şöyle bir şemada bülâsa edilebilir.

- [û](y) veya - [i](y)

ki, bu şema da şöyle birleştirilebilir: - [a](y).

Bu lâhikanın muhtelif kullanımı osmanlıca'daki muadillerinin aynıdır. Ve şöyle rollerde bulunabilir.

1° *Mustakil ulak* (mk. § 1337).

Ml.: آن-ا تیل-ا اول چاد باشنه کلیب *an-i til-ä-y ol çah baş-i-ga kil-ip* A.U.E (NEVAİ,

[1] Bu misaller arasında *çal-a kalem* «en écrivant sans relâche» de girmeli idi. A.U.E.

[2] kelimesi ایدرپ *id-üp* yerine kullanılmış. A.U.E.

[3] Buradaki *çal* kelimesi, *çal-arak* manasında bir haliye değildir. *çal-çene* gene çalın, gevezede manasında mürekkep bir isındır; ohalde müellifi, «en bavardant» diye tercümesi doğru olmaz. Birde, bütün bu *çal-a*, *sıgır-a*, *ver-e* gibi haliye ulaklarını mefüllerinden evvel getirerek çevrik bir şekilde kullanırlar. A.U.E.

[4] Katarov'un (s. 598 ve aşağısı) verdiği lâhikalar cedveline göre, burada gagavuz ve Mariyopol lehçelerinin adları da zikredilebilir. J. D.

cisi hiç birşey (yapma, dur) manasında (bk. İtalyanca: *maino*) dur.

Halbuki *daki vere*, İtalyanca *vir-a* değil, vererek manasındaki Türkçe *vir-e*, *ver-e* dir. Vermek mastarından olan bu *vere*, «administer» manasıyle (sopa) çekmek gibi *vura* yerinde kullanılır: *hırsıza verdiler sopayı*, *verdiler yumruğu*, *fokadı*, *verdiler tekneyi*. Bu manada *ver etmek* te kullanılır: *hırsıza ver ettiler sopayı*. vs. Mk, *çal yağa etmek* (yaka[sını] çal etmek = yakasına el çalmak?) A.U.E.

Tar. M. Acem, s. 63) «en le poursuivant (asıl: tilä-y = dileyerak, tarayarak «en le recherchant» il arrive près de ce fleuve» [1];

عَرَّجَتْ اُرْجَنْ ur-uş-ma-y varuşmayaarak «sans combattre (*Agıt' eser*, s. 52)»;

كُرْ بَارْمَايِ يُورْتَا تُورْسَانْ eger bar-ma-y gart-da tur-sak eger gitmeyerek (var-mayaarak) yurtda dursak A.U.E (*Eb-tıl-gazı*, s. 20) «si sans bouger (bar-ma-y) d'ici nous restons dans le pays».

Mk. Osmanlıca *i-mek mastarının muadili olan (altayca) güdüük cevheri fiilinden -e-me-y ulağını (*Gr. alt.*, s. 55 ve 271).

-[ā](y) veya -[i](y) lâhikası bu kullanımında kendisinden evvel -me- veya -le- lâhikası bulunduğu zaman bir -in uzantısı ile -[ā]y-in veya -[i]y-in = -[a]y-in suretini alır [2].

MI.: *tavus ün ķıl-ma-y-in* [gürültü, ses (çıkarmadan) yapmadan A.U.E] veya *اوْرُونْ چِيلْ مَاهِينْ ün-ün ցիկ-ար-մա-յ-ին* [sesini çikarmayarak A.U.E] (*Hakim Ata*, I. 431, ve 441) «sans faire de bruit»;

عَرَّجَتْ اُرْجَنْ ur-uş-maķ-nı münâsib kör-mä-y-in... kay-it-di A.U.E *EBOLGÄZI*, s. 58) «ne jugeant pas à propos de combattre, il revint sur ses pas»;

kâcâ kün-düz tın-ma-y-in [gece gündüz dinlenmeden A.U.E] (*Tezkere-i Euli-yâ*, s. 30, I. 10 ve 49, I. 2) «muit et jour, sans trêve ni repos ; sans relâche».

Yine mk. tâ-yin ulağı da (§ 1340, ihtar).

-mä-yli veya mä-yin li ulaklar 1349 ucu bende müitalaa edilecek olanlarla yaklaştırılmalı.

-le-yin lâhikasına gelince bu, -cileyin gibi bir mukayese edati olmuştur. bk. § 890, 3°, 4°.

(En eski şekli *län̄ (liñ) suretinde, bk. daha ileride § 1343 olmak üzere) başka lâ(l)i olan bir uzantılı şemlin izleri de vardır. Ve bu surette altayca'da -[ā](y)lä veya [i](y)lä li bir ulak bulunuyor ki, bunun ardından (vokal ahengi kanunuuna uymayan) sabit vokalli gele edati getirilebilir. Bu şekil, birbirine uygun veya birbiriue zıt hadesleri ilâde eder; ve netice olarak osmanlıca'nın iken veya -ken ile yapılmış mürekkep ulagiyle

[1] Bu kelimenin aslı (çay) değil de farsça (kuyu) demek olan çäh ise, müellif yanlış olarak ırmak «fleuve» diye tercüme etmiştir. A.U.E.

[2] Müellif -äyin -igin lâhikasını -äy, -ig asıldan ve -in ile uzantılı sayıyor. Halbuki kendisinin tarili üzere bundan evvel bir -me- veya bir -le- bulunmak lazımdır. Ancak verilen misallerde yalnız kendisinden evvel -me- olanlar görülüyor; ve ne bu -äyin için, ne de -igin için hiç bir misal verilmemiş bulunuyor. Belki bu lâhika -äy (ve hele -ig) asıldan değildir; ve belki bu, mastar ekine aletlik lâhika olan -in katılmakla hasil olan bir şekdir ki, menfi manasını vermesi, (meselâ varma-dan kelimesinde olduğu gibi) aslında bir mastar ekinden başka ve ondan daha evvel ayın söylenilmiş olduğu içia atılmış bir menfi ma si olduğunuandır. *barmag-in* (= *barma-mağ-in*) varınayarak, gitmeyecek; *gör-meg-in* (= *görme-meğ-in*: görmeyerek, görmeden)..

Bunlarda iki vokal arasına gelen ğ ler y olmusp görünüyor. Yeni osmanlıca'da bu şekil müsbat olarak da kullanılmıştır. *al-mag-in* (alarak, almakla), *gel-meg-in* (gelerek, gelmekle A.U.E).

aynı rolü oynar (bk. § 1351). mk. Gr. alt. s. 64 ve 176 dan 179. Bu ulak: (ben, sen, o) *fi-lâî işi yapar yapmaç «dès que je, tu, il ... a accompli telle action» manasını da verir (KATANOF, s. 608).*

Bu siyga osmanlıca'nın -(y) eli ulağına yaklaşdırılmış (mk. uranhaça *đlä ki bu...*, dan beri *depuis que* manasında olup, öteki lehçelerde bugazlısını muhafaza ederek *kâll şaklinde* (mk. daha ötede § 1343, 3*) bulunmakta ve 1409uncu bendde bahsi geçmektedir [1].

2° tekrarlı ulak (mk. § 1334).

Ml.: اول بارا بارا نکور او نکور ایخار *lezzet tap-a tap-a az az iç-är* A.U.E (NEVÂL M. L., s. 8) «il boit à petites gorgées en se délectant» (*lezzet tapa tapa=lezzet ale ale*); *کتاب لار زیکان عرب دن ایخار ب کتاب نیک اوزنیدن اول کتابه سو زنی* *kâlib-ler ti-gän bi-mürüvet ahmak-şar bu kitab-ninğ yüz-in-din ol kitab-ga bitti-y bitti-y bir niğe sâz-ni gaşat kıl-a kıl-a* (katipler denilen mürüvvetsiz ahmaklar bu kitabıñ yüzünden (= sahifelerine bakarak) o kitaba yaza yaza (kopye ederek)... bir çok sözü yanlış yapa yapa) A.U.E (EBO-L-GÄZI, Desmaisons tercümesi, s. 36) «les copistes, tous gens manquant d'instruction et de bonne foi, ont fait tant de fautes (gaşat kıl-a kıl-a), en se copiant (bitti-y bitti-y) les uns les autres, qu'ils ...» [2].

اول بارا بارا نکور او نکور *تیدبلار* A.U.E (*Aynı eser* s. 38, Desmaisons tercümesi s. 68) «avec le temps (*bar-a bar-a*, mk. § 1334, ihtar, *gid-e gid-e*) on finit par leur donner le nom de Noukoux»;

cig-il-a cigil-a (osm. *yık-il-a*) *kel-di* «il arriva en trébuchant» (MELLORANS-KL, Gr. Kurg., II, s. 38).

3° zarf (mk. § 1338).

Ml.: *añdara* tersine «à l'envers» *añdar-* (osm. *aktar-mak*, azerce *axtar-mak* tersine çevirmek «renverser») ten;

katta-y son derecede «extrêmement» *katta-* tekrarlamak, pekleştirmek «répéter, renforcer» den, (mk. osm. *kat-la-mak*); *kıl-a* veya *kıl-i* ki, *kıl-* «faire» *füllidene*, veya *kıl-dir* (*kılıdır-a*, bakımından «en vue de»).

Bütün bu misaller (KATANOF, s. 742 ye atfen) uranha lehçesinden almıştır. Bulaların daha başları § 1338 den § 1339 daki haşıyelerde görülmüştür. Şuna dikkat edilmeli ki, bu zarflardan çoğu (etrafa koyuş) «circumlocution» ve (geçiş) «passage» fikirlerini vermektedir. Bk. CASTREN, § 102 ye de..

GUIGANOF (s. 368 den 375) lügatinde bir sıra tabirler bulunmaktadır ki, bunlar içinde *کسے* (kis-e keserek A.U.E) «coupant», *اوز* (üz-e kıratık A.U.E) «brisant», *او* (öf-e öteye giderek, geçerek A.U.E) ve *لی* (aş-a aşarak) «passant» zarfları hemen hemen latince veya fransızca'nın «per» ve «trans» ön lâhiyalari «préfixes» mahiyetindedir, (Mk. GUIG, Gramm., s. 175)..

[2] Bu tercüme kelime kelime söyle olur: «Les imbéciles sans pitié (insensés) appellés (tous) copistes, en écrivant de la surface de ce livre - ci à (celle de) ce livre-là en faisant des fautes, sur plusieurs mots.....» A.U.E.

[1] Yine mk. şu ilâdeleri: *de-ye-lim* «admettons que...» *dë ki* «autant dire»: *on bir ay, dë ki bir sen* «onze moi, autant dire une année»; *de-r-se-n.* *de-r-se-niz* (ilkinden göz önüne getirilen bir meseleden bahs açarken) «quand à ce qui est de...» J.D.

Bu haşıye metinde yerli yerinde verilmiş ve hatta haşıye olduğu işaret edilmiş degildir. A.U.E..

4° Karmaşık bir fiilin ilk teşkilci unsuru.

Ml. : دفع اعلان ملدي def ey-le-y ol-di «def eyleye bildi A.U.E (NEVĀI, Tar. Mül. Ac. s. 75) «il put le repouaser»;

اول توره ملادي ol-tür-e al-ma-di, (Ayni eser, s. 102) ol-dür-e-me-di (oldüre bilmedi) «il ne put (le) taer»;

او روی آلس او روی آلس او روی uyu-y al-ma-s är-di uyu-ya bil-me-z-i-di (uyuyamazdi) [1] A.U.E (Ayni eser, s. 81) «il ne pouvait dormir»;

ناماز نو اکی او روی بید سو نظر namaz-ni oka-y bir-sün-lär namaz-i (duayı) okuyu ver-sin-ler A.U.E (GRENARD, s. 339) «qu'ils récitent rapidement la prière»; mk. § 823;

او زنده کلای قالوب oz-i-ga kel-mä-y kał-ab kendine gelmeyerek kalıp A.U.E (EBD-L-GÄZI, s. 69); mk. § 828;

بخارا غارت لار او زدن باعای قاندی Bahāra-nıñg ekser 'imāret-lär-i kim taş-dın ir-di yan-ma-y kaş-di (Buhara'nın ekser imaretleri ki taştan idi, yanmayarak kaldı) A.U.E (Ayni eser, s. 60) «La plupart des édifices de Boukhara qui étaient en pierre résistèrent au feu»;

بارلاس بیلک معنی سپهسالار تکاب بولور ترک من پشمالپ باشلاپ بوروی تورغاي کئىچى بوروور Barlaş ning na'mi-si sipehsälär ti-mäk bol-ur türki-si çerik başla-p gürü-y tur-gay kişi-t tur-ur (Barlas'ın manası sipehsälär (ordu komandani) demek olur türkçesi askere baş olarak yürüyüp duran kişidir) A.U.E (Ayni eser s. 39 ki, Desmaisons tab'ıa göre tasbihlisi s. 65) «Barlas signifie sipehsälär, c'est [en turc] celui qui commande une armée et marche devant elle» mk. § 826;

بوزماندا او لوغ تاغ و كېيىك تاغ دى تورۇرلار bu zaman-da ulug tag ve kişik tag di-y tur-ur-lar (bu zamanda büyük dağ ve küçük dağ deyip dururlar) A.U.E (Ayni eser s. 9) «maintenant on les appelle grande et petite montagne».

-[ä](y) veya -[i](y) turmak suretiindeki karmaşık fiil, çağatayca'da bil-ä dur-män, bil-ä dur-sän, bil-ä dur veya bil-ä-di vs. gibi bir tasrif siygası vermiştir; bunun menfisi bil-mä-y tur-män vs. (sürekli istimrari hâl) manasiyle.. Uranha lehçesinde de böyledir:

pil a tur-bän, pil-d-tur-sän, vs.

Altayca'da bu siyga:

pil-d-di-m, pil-ä-zin, pil-ä-t, vs.: suretinde kısıtlılmış olup, hâl-istikbaş olarak kullanılmaktadır.

1343. -(y)e veya -(y)i lâhikasının menşei. — osmanlica -(y)e veya -(y)i lâhikasının ulak mahiyetinden fazla olarak başka kullanışları da vardır.

Temenni ve tereccî (iltizamî) siygasının teme alameti bizmetini görür, emir siygası birinci şahsına ve: -(y)esi, -(y) ecek (bk. daha ileride -kay hâl lâhikalar cetveli, ve ulak lâhikalar, cetveli) [2] suretinde bazı fiilden yapılmasına isimeil siygaların teşkil edilmesine yardım eder.

[1] İlk üç misalde iklidir «possible» fiilleri vardır (mk. § 821 ve aşağısı). J. D.

[2] Bütün bu şekillerin birbirine yaklaştırılması ilk defa yapılmış bir şey değildir. Türk gramerisi Abdürrahman Efendi (Kütahyalı Abdürrahman Fevzi Efendi A.U.E) ister sadece lâkikalardaki benzeyiş, ister bir nevi sevkî tabii dolâletiyle («Mikyās-ül-lisan Kistâ-sül-beyan» adlı gramerinde A.U.E) buna benzer bir mütalea serd etmiş bulunuyor. Bu yaklaşdırış bize daha tetkiklerimizin başlangıcında iken pek gelişî güzel ve rast gele şeyleler olarak görülmüştü; halbuki ondan beri fikrimizi değiştirmiş bulunuyoruz. J. D.

Bu lâhika ve öteki türk dillerinde bunun muadili olan morfem (*sınlam*), yani *-[ə]y* veya *-[i]y*, fikrimizce başında bir bugazlı konsonant bulunan ve o da çit vokallenigli: *-kay* den ibaret olan) *-käy* veya *-kiy* suretinde daha eski bir lâhikadan çıkmış bulunuyor [1].

-käy veya *-kiy* lâhikası mençinde şüphesiz bir nevi *temenni* ve *terecci* (*iltizamı*) «*optatif*» (yunanca muzarili temenni ve terecci filine karşılık olan tiillerin zamanı) veya bir *zahisiz talebiye* «*précatif impersonnel*» siyaseti olup, bunun içinde *emir*, *vücubilik*, *iktidarilik*, *niyet* ve *istikbal* kavramları toptanvardı ki, bunlar daha sonra oradan ayrılmış olacak.

Bunun **län* veya **lin* == [2] *luñ* le uzantılı bir şekli vardı (§ 156).

-käy veya *-kiy* lâhikası daha başka bir çöklärini da doğurmuş olup, bizece o bu vasfiyle, ehemmiyeti türkologların gözünden kaçmış bir morfem olarak görülmektedir.

Bu muhtelif lâhikaları şöyle öbekleyebileceğimizi sanıyoruz.

1° *-käy* vs., lâhikası (mk. § 174).

[1] Bu bugazlı konsonan, biz mençindeki tam mahiyeti hakkında ilkinden bir hükmü vermeden, itibarı olarak bir *k* suretinde (ki, bu belki aslında bir çinlak idi) gösteriyoruz. Bunun ne gibi muhtelif tarzlarda söylemiş olabileceği hakkında bakınız § 67, 173, ve 174. Bundaki vokalin mençinde doğru dürüst ne olabileceğinin hakkında da peşinden bir hükmü veremiyoruz. Dar vokalleniste menşedeki söylemiş yuvarlak (*u* veya *ü*) olabilir gibi görünüyor; nasıl ki ortada hakiki telâftuza muadil olmayan alelâde bir imlâ alışkanlığı yoksa, en eski yazılışlarda bunun böyle olduğunu (bakınız daha ileride *-gü* lâhikasına) şahittir (yine *gi* - *ki* yazılışlarına da eski metinlerde şahit olumaktadır). J. D.

[2] **län* veya **lin* lâhikası bizece *-lik* (*lig*) ve *-li* nin (§ 521 ve aşağısı) ve yine bunun gibi yakutça *-läx*, *(-la)* in mençei gibi görünüyor.

-lek, *-laç* lâhikasını da osmanlıca'da kendisine müstakil bir varlık tanımak jüzümü nisbetinde (bk. § 862) aynı mençee bağlamak yerinde olur **-län* veya **-lin* lâhikası diger taraftan *ile* ilgisi ile (osmanlıca'daki çeşitleri; *ile-n*, *in-en*, *-le-n*, *-ne-n*, *-le dir*) hissem olmak gerektir ki bu, yakutça'da dar vokallenigli *lin* suretiyle görülmektedir (BÖHLLINGK, § 398); mk. § 875. ve aşağısı.

Fonetik gelişme bakımından **-län* lâhikası, *-dän* (§ 930) ve *çaç* (*cañ*) lâhikalarına kıyas edilmelidir. Mk. § 918 haşiye 1. Yine şöyle kendinden eyi nesil vermiş eski bir *-kän* lâhikasının var olduğunu da itibara almak mümkün görülmektedir. Mk. *-ken* (§ 865), *-kin*, *-(y)en* (§ 733), *-än*, *-ñ* (VAMBÉRY, *Çagataische Sprachst.*, s. 28); *-kek* (§ 871, osmanlıca'da seyrek, fakat öteki lehçelerde daha bol görülmektedir); *-ek* (§ 859), *-ik* (§ 860) lâhikalarını.

Eğer bu faraziye ümit ettiğimiz üzere bundan sonraki araştırmalarla desteklenmiş olursa iş, (sonları) bugazlı-genizli *-ñ* olan bir lâhikalar nazariyesine varacak ki bu, türkçe türem «*dérivation*» bahsine çok aydınlichkeit getirmiştir.

Radloff, (türemli isimlerdeki) *-gü* ve *-gäy* lâhikasını, ve *-gän* lâhikasını hep birbirini akrabası sayıyor (Alt. *Insch.* Neue Fol. s. 56).

M. Houtsma (*Ein türkisch-arabisches Glossar*, s. 40 ve 41) *é* (-ga A.U.E) ve *ók* (-gan A.U.E) lâhikaları arasında bir yaklaşılma yapıyor (yine mk. § 1352, haşiye) ki, bu faraziye teyit etmeye yarar. Fonetik bakımından bu yaklaşılma kanaat vericidir. Mk. *-tän* > *tög* > *tüy* (*tag*) (§ 930); fakat şunu teslim etmeli ki, lâhikaların manası bakımından o yaklaşmayı haklı çıkarmak daha müşküldür: *-käy* istikbale, *-kän* (*kän*) ise mazike veya (hale) aittir. Mk. § 1361, 3°, haşiye. J. D.

Hemen bütün türk dillerinde kullanılmaktadır; Meselâ: altayca'da (bk. *Gram. Alt.* s. 227 ve aşağısı), temenni ve tereccî (iltizamî) «optatif», inşâî «subjasetif», imkân «potentiel» (muhtemel hades), ve istikbal «futur» ifade eder [1]. Osmanlıca -meli vüenbi siygası (§ 642) bahsinde kaydettiğimizde benzer bir şahıssız kullanım izleri halâ kalmış bulunuyor. (mk. KAZEM BEK, *Gram* § 354), fakat toptan hayatı içinde bütün türk dilleri -käy i bir şahıslı siyga temesi yapmışlardır:

bil-gäy-män, bil-gäy-sän, bil-gäy, vs., ... mk. altayca:
bil-gäy-lm, bil-gäg-zlñ, bil-gäy, vs.

Bu lâhikanın uygur, çagatay, sart, karagaz lehçelerinde ve Cin türkistanı söylek «parler» lerinde (KATANOF, s. 615) -kä; -ka vs. şekilleri de vardır.

VAMBÉRY (*Uigurische Sprach-Mon.*, s. 38) şu şekilleri vermektedir: (gitmek «aller, partır» manasında -bar dan):

bar-ka [bar-ga] män, vs.; ve üçüncü şahista bar-ka veya bar-ku.

Bu lâhikanın, osmanlıca temenni ve tereccî (iltizamî) -(y)e lâhikasını vermek için şekilde ne suretle geçmiş olduğu hakkında, bakınız daha ileride § 1343, 10^a, c, b.

Bu şeklin bir şüphelik «dubitatif» manasında kullanıldığı altayca'da daba katılıştırcı bir hale koymak için, olsa bir de pekiştireci bir edat olan *lä*, (*lä*, vs.) [2] yi de katarlar:

bil-gäy lä bilecektir «il saura» (*Gram. altai*, s. 229) da olduğu gibi ki, bu da bizi, daha yukarıda kayd edilen* *käy-lün* şeklinde götürür.

-käy, -kä lâhikası az miktarda bir takım türome isimler doğurmıştır (ki türk dillerinin daha derinleşik bir tetkikiyle şüphesiz bunların sayı listesi daha da çoğaltılabılır); meselâ: *bil-gä* alım «savant» (Orkhon kitabeleri; *Div. Lug. Türk.*); çagatayca كور (kör-gäy A.U.E) güzellik «beauté» (mk. kırğızca: *kör-gö*; mk. § 868, İhtar 1. Radloff, Orkhon kitabelerinde (*Alt. Inschr. Neue Folge*, s. 56) *uk-ka*; *sana-ga* [3] kelimeleini kaydediyor [4].

[1] İstikbal kavramı, XIinci asırdan berivardı. Mk. *Kutadgu Biliq*, müteaddit yerlerinde, Mk. *Divân-i-Lügât-i-türk* II, s. 55.

عَلَى لِلْأَرْضِ (Arapeca; اَرْضُ الْأَرْضُ); ol, ya *kar-gag* == o yay kuracak A.U.E «il ten-dra l'are»;

عَلَى سُوْتِي (Arapça; اَلْمَوْسِي); ol *süt sag-kay* == o süt sagacak A.U.E «il traîre le lait»;

عَلَى اِلْهَمِ (Arapça; اَلْهَمِ); ol *ev-gü bar-gay* == o eve varacak A.U.E «il ira à la maison»;

عَلَى يَمَّاقِي (Arapça; اَلْيَمَّاقِي); ol *yarmuk tırgäy* == o para derecek, toplayacak A.U.E «il ramassera l'argent» J. D.

Bu dört misalde arap harflili kelimeler metinde harcelidir A.U.E.

[2] Bu edat isimlere de katılır. Radloff bunu -le (ile, ile-n) ilgicine yaklaşıyor ki bu, diğer taraftan ortaya koymuş faraziye uygundur. (Bk. § 1343 başıye 1. Mk. RADLOFF, *Alt. Inschrif*, Neue Folge, s. 84). *Div. L.T.* (III, 160) a göre; (oğuz lehçesinde) şuhudi «déterminé» mazı ile kullanılmıştı. J.D.

Bir de bu, lehçemizdeki «babusus, bilbassa» manasındaki ille (arapçanın illâzi değil) çegidi olan h)ele olmasa dahi, onun ile bir benzerlik gösteriyor A.U.E.

[3] Biz bu kelimeleri Thomsen (Orhon kitabeleri) de bulamadık. A.U.E.

[4] Kırım hanlığının meşru' varislerine *kal-gay* veya *kal-ga* unvanı veriliirdi. Türk tarihçilerinin ardından Hammer de buna, *kal-mak* masdarının iltizamî (gaibi olan A.U.E) *kal-a* «qu'il resto» karşılığı gözyle bakıyordu (*Geschichte der Chane der Krim*, s. 37).

Cevdet paşa Mengli Giray akına gidorken (yerine oğlum Mehmet Giray bakan) dediği zaman tatarca *kalşın* yerindeki *kalgay* dan goldığını söylüyor. (Tedrisat Mecmuası, yıl 7, no 39, s. 464) A.U.E.

M. Simirnof daha ziyade قاپلۇق *ķak-il-mak* «être fiché, fixé» mastarına dayanan ve buna

2° $\frac{kü}{ku}$ vs., veya daha iyisi -gū.

Bu lâhika eskiden bir şahıssız vücubi «nécessitatif» veya bir ortaçanık «supin» manasıyla kullanılırdı.

Ml.: *uguş-ug, bilig-ig öz-üm sözlü-gü* (*Kutadgu bilig*, 32, I, 6) hikmeti ilmi özüm söyleye A.U.E «il faut que je parle de l'esprit et de la science»; [1].

sözlü-mış söz işit-gü (veya: *ışit-kü*) *nägü?* (*Aynı eser* 34, I, 26) söylenen sözü işit ne(dir)? A.U.E «il faut entendre la parole qu'il a dite» [2].

här kim-gā bir kazā käl-zā sabur kıl-gu (*Tezkere-i-Evliyā*, s. 257) her kime bir kaza gel-se sabır kıl-a A.U.E «quiconque est victime d'un malheur, doit patienter».

Bu siyga, -käy li siygadan farklı olarak şahıslı bir fiil siygası diye hiç kullanılmaz. Bunun aksine olarak osmanlıca'nın (niyetlik, istikbal ve şüphelik manalı) -(y)cek ve -(y)esi

[1] *söz-lâmiş* kelimesini müellif *söglemiş* manasıyla tercüme etmiştir. D.L.T. te verilen gramer izahlarına göre böyleleri *söylenmiş* diye de manalanır. Fergana nüshasında (s. 33, sa. 4) bu, şöyle bir misra içinde geçer:

بکو سورز-نچن سورز-کو او تو شو غ بیلکایک او زرم سورز-کو
(olan) zatim söyleye A.U.E.

[2] Türkçesine göre bunun fransızca tercümesi şöyle olmak gerek: «écoute (et comprrends) ce que c'est la parole prononcée». Fergana nüshasında (s. 34, s. 7) bu, şöyle bir misra içinde geçer.

بکو سورز-نچن سورز-کو ایشکو ادکو
bükü sözlü-mış söz işit-gü edgū yani: hakim(in) söylediği söz(ü) işit iyi(ee). A.U.E.

muvazi olan bir şekli: *ىلەل* (*kağ-il-gay* A.U.E. kelimesini kaydediyor; ve bunun arapça *الإـلـهـيـفـهـ* kelimesinin (bir bozuntusu olan A.U.E) *kalfa* dan bozma bir kelime olduğunu kayd ve telkin ediyor (*Krymskoie Khanstvo*, rusça, Petr. 1887, s. 350 ve aşağısı). M. Smirnov'un *قـالـجـاـ* kelimesilarındaki mütaleesi dahi yine kendisi aleyhine döamekte, ve bu mesle yine kararlık içinde kalmaktadır. Uralhaca'ya *kalga* yani kapı «porte» diye geçen mogolca *كـالـجـاـ* (*kalgay* A.U.E) kelimesi de buna hiç bir aydınlik getirmeyor. Yine bakınız VULLERS, *كـالـجـاـ* (*kalga* A.U.E) kelimesine.

(Bu kelime «terk etmek» manasına *kalgal-mak* (Rad. II, uygurca) mastariyle ilgili olabilir: kendisine bir şey (miras olarak) terk edilmiş olan «kimse». Bakınız «bakiye» manasına *kalgar* (Rad. II. «kırızı»); ve yine çaqataşca'da «beğenmek, mizacına muvafık bulmak, intihab ve ihtiyar etmek» manasına *kala-mak* (= *kal-ga-mak*) dan «intihap edilmiş seçilmiş, seçkin» manasında olabilir. A.U.E.

Rusça cevhera kelimesinin istikakını gösterdiği için dikkati çeken *كـارـسـوـ* (*as-is-ga* A.U.E) yani küpe «boucle d'orille, pendant» (*Kit. Terc. Tar.* s. 68) kelimesi, Melioranski'nin telkinine göre astırmak «taire pendre» demek olan *as-is* mastarından türeme *اسـرـغـاـ* imiş. Sonra, *Div. Lug. Türk.* de yine -gä li olarak *كـاـلـجـاـ* veya *كـاـلـجـاـ* skilled «intelligent» kelimesi, ö- veya ü- yani anlamak «comprendre» fiilinden türeme diye veriliyor. Radloff *ögä* kelimesini şeref, itibar «honneur, considération» manasıyla veriyor.

(D.L.T. de bu kelime *ö-gä*, *ü-gä* diye ayrılmış değildir; ve bunlar ö- veya ü- köklerinden değil, *ögren-mek* deki *ög-* ve anlamak manasına olan [Div. I. 148] -uk daki *ük-* olacak A.U.E).

M. Houtsma (*Ein türk-arab. Glossar*, s. 20, 22 ve 23) -gä ile -gū lâhikaları ve -gän ile -gün lâhikaları arasında hiç olmazsa bir takım hallerde bir yakınlık olduğunu telkin etmektedir. J.D.

siygalariyle manadə olaraq filin bir işmeil siygası suretinde büyük bir gelişmeye er-
miştir. § 868, ihtar. 3 de bunların misalleri görülmektedir. Burada bunlara *Divân-i-Lu-
gât-ı-Türk* s. 57 den alıntı来的 su cümleleri ilâve ediyoruz:

bu ya kur-gu ug-ur är-mä-s A.U.E bn yay kurma zaman(i) değil
 «ce n'est pas le moment de tendre l'arc»;

ba tur-ga yir är-md-s bu durma yer(i) değil A.U.E. «ce n' est pas un endroit à s'y tenir»; mk. § 755;

biz-gā kel-gū boj-di o(nun) bizo gelme (si zamanı) oldu A.U.E
arapçası « il s'apprête à venir chez nous » ; mk. § 816 ve 818
İhtar 2;

دۇلۇغۇنىڭ بارقۇنىڭ چەقىن زەپىن، يارماق نە زامان؟ «à quand ton départ ?»;

عَنْمَنْجَ بَرْغَامْ يَاكْتِيْ benim varmam yaklaştı A.U.E de moment de mon départ approche (approcha A.U.E) (*yak-ti*, mk, osm, *yak-m*) ; mk. § 716 [1].

Aynı lâhiķa (çoğu aletlik isim olmak üzere) türemeye isimler teşkil etmeye yarar [2], bk. § 868, yine mк, KATANOF, s. 571.

Sonra bu, (*si*, *ci*, ve -*teg*, se § 868, ihtar 3) gibi başka lâhikalarla da birleşebilir. -*kili* (-*gü-lü*) şeklinde gelince o, su aşağıdaki lâhikaya bağlanabilir:

[1] Bu son beş misâldeki *kur-gu*, *tur-gu*, *kel-gü*, *bur-gu* kelimelerinin sonundaki -*gular* kâşgarlı'nın anlatığı üzere 1. mastar 2. muhataba emir (bu manalar içinde şuradaki misâllerde göre müellisin verdiği gaibo emir «iltizamî» manası söylenmeyor A.U.E.). 3. alet manalarındadır. Kâşgarlı «alet» manasından mada zaman, mekân manasını da veriyor ise de, biz bunu haklı saymıyoruz. Mastar manasında olağan esasında tipki türkçemizdeki tâhfîî mastarlar: *dol-ma* (*kalem*), *tepeden in-me felâket* misâllerinde olduğu gibi sıfat rolünü de yaptıklarından *kurgu ugur* == kurma' zaman (kuracak zaman); *targu gir* durma yer (==duracak yer) yerindedir. Alet manasındaki misâller, *Divan*'da aşağı yukarı lehçemizdeki kadar geniş gibi görünüyor; fakat zaman, mekân manası bu kelimelerin mevsufları olan (*yir*, *ugur*) gibi kelimelerden çıksıyor ki, tek kelime içiude bu manâ olmadığına göre bunlara zaman, mekân siygası denilmemeli. Üçüncü misâldeki *kılgu* (*kılgu ugur*), yerinde olup mevsufu olan *ugur* kelimesi hazırlı ve taktir edilmiş bulunuyor. Son iki misâldeki *bargu-nğ*, *bargu-m* ise, doğrudan doğruya mastar rolünde olup, *varış-in*, *varma-m* demektir; bk. § 868, ihtar 3, 2° ki buradaki misâller de buları teyit eder:

yat-gu yir = yatma yer (yatacak yer);

bak-gu imkân = *bakma imkân* (*bakacak imkân*);

atlan-ga esbab = atlanma(ya) hazırlık, atlanma, ata binme için hazırlıklar;

yokal-gular == yok olacak (olan) lar.

A.U.E. Yukarıdaki misallerde baştan dört tanesinin arab. harfli olanları asında hareketlidir.

[2] *Die. Lug. Türk.*, bu siygaya zaman, mekân, alet ismi adını veriyor. Bu tabir çok dardır. Ve bunun kabul edilmesi, ihtimal ki bir alet, «outil» veya kullanca «ustensile» bildiren müşakkaların veya «bir şey yapma zamanı...» yahut «bir şey yapma yeri...» gibi içinde hep bu şeitin kullanıldığı cümlelerin sık sık görülmeli yüzündendir. Nasıl ki osmanlıcının (meşhulümsü bir mana ile niyetli bir manasını katışmasından ibaret olan, bk. § 756) -yecek lâhiķası da bunun tam manadasıdır. Bununla beraber belki arapça yazdığı için, bk. § 868, ihtar 3, 2° deki mütaleaya ki o, bu türk müelliſi (Kâşgarlı olacak ki, o bunu arap diyor)nın mütaleasını kısmen haklı çıkarabilir. J. D.

3° -käli veya -kilt lâhikası ki, asl. olan *-käy + län (*lin*) veya *-kig + län (*lin*) uzantısı yerinde bulunuyor. Mk. § 1343. -käy ve län'e dair 1, 2 haşiyeleriyle beraber metinleri [1]. Birde -käni (RAQUETTE, lesson XLI. c, g. ve hatta -känä şeklini.

Bu lâhîka su rollerde kullanılır:

a. *Sahisiz emir* (veya iki kemiyetli [toplusalı; «cohortatif»] birinci sahis emri) tolünde:

Mİ.; ایمدى مەسىزدىن قىلاڭالى imdi maksud-din *kal-ma-gaļı*: imdi gayeden (uzak) kalmayalı (*m* = sen + ben) A.U.E (EBÜLGAZI, s. 3) «mais ne perdons pas de vue (*kalmagalı*) asıl manasıyle: ne restons pas en deçà le but»; m.k. Aynı eser s. 23 سوزۇمىزدىن قىلاڭالى söz-ümiz-din *kal-ma-gaļı*: sözümüzden geri kalmayalıım A.U.E.

Aynı lâhika uranba lehçesinde (tekitli iltizamı «temenni ve tereccî» siygası manasıyla KATANOFL s. 648) emrin cem'i mubatabı lâhikası olan -*älgäli* morfeminde bulunmaktadır ki, daha ileride bahsi gececek olan ve ona hisim bulunan -*äli* (*ili*) lâhikasının manasıdır. Fikrimize -*älgäli* de bir ikizlemə meselesi var: -*älgäli* = -(g)*äli* + *gäli* (yani baştaki ilk *g* nin düşümiyle A.U.E).

b. feri *fül* «supin» rolünde (... mek maksadiyle, ... mak üzere [için] «dans la but de... pour...» manalariyle... *Orkhon* kitabeleri dili de dahil olmak üzere, bu şekli kullanan lehçelerin listesi -Katanof, (s. 606 ve aşağısı) da bulunur: normal vokallenmişli -*käli*'dir; fakat Çin Türkistanı lehçelerinde -*kili* (-*küli*) vokallenmişli de bulunmaktadır.

Mı.: لعل ابرور ایکی لینک سوز رشته‌سین او تکارکالی *la'l ir-ür iki leb-ing söz rişte-sin öt-kär-gäli* [2] (*senin*) iki dudağın söz(*lerinin*) iplığını geçirmek için (bir) yakut taşıdır A.U.E (PAVET DE COURTEILLE *Dict.*, s. 43) «*tes deux lèvres sont un rubis taillé pour y faire passer le fil de tes paroles*»;

[1] Bu siyayı, mecburiyet veya sadece imkân ve kabiliyet ifade eden başkalarıyla, ve bilbassa osmanlıca'da bir teme alâmeti olarak kullanılan (§ 640 ve aşağısı), ve fakat isimeil bir kollarlığın izlerini muhafaza etmiş bulunan (§ 818) -meli lâhikasıyle karşılaşmalıdır. Azerce'de bunun isimeil kullanımı daha barizdir: *مَنْ كَانَ مَلِيْكًا* - sen-e de-me-li degül sana söylenilir (bir şey) değil A.U.E «ce n'est pas (une chose) à te raconter» (FETH. AH. s. 173); *مَاتَ مَاتَ* *mât gal-ma-lı*: iş-dür (asıl manasıyle: c'est une affaire à rester éhée et mat =isim olarak kullanılan mechulumsu ortaç) «c'est une affaire à vous couper bras et jambes» (Agni eser, s. 55). Kasem-Bek'e göre (§ 332) -meli şekli insırallıdır.

Ml.: تقدیردن اوله‌لوئی تبدیل ایله ممکن دکل در takdir-den ol-ma-lı-nı (ol-acak «sey-i-t), tebdil et-mek mümkün degildir A.U.E «il est impossible de changer ce que a été décidé par le sort».

-meli lâhikası *me-li* suretinde çözümlenebilir. Meselâ -kâli deki ortaçlanık (feri fiil) «supin» manasına yaklaşan çağatayca'nın bir niyetlik siygası mahiyetindeki mastar -mek ile bunu karşılaştırmalı:

جىنگىز خان اوزى توران يورتىغە قايداق بولىدى *çingiz han, öz-i (kendi-si) Taran yurt-i-ga* (yurden-a) *kay-it-mak* (geri dönmek üzere) *bol-dı* (ol-du) A.U.E (EBÜLGAZİ, s. 82) «Tchinguiz Khan, lui-même s'apprêta à revenir au pays de Touran» muk. § 704 *sonlari* yine muk. *-li* li olan başka siygalrı: *ig-li*)*Kut. Bilig*; *Div. Lug. Türk*; SHAW, s. 51); *-im-li* siygalrı § 855, *ihtar* 1, (muk. *ay-yu-ka ták-im-li*. *Uigurica*, I, s. 28 ve 34).

[2] Bu misraın vezni: — ˘ — —, — ˘ — —, — ˘ — —, — ˘ — (yani Üç (failatın), bir (failün) dür, A.U.E.

mäscid-kā bar-di-m namaz kıl-galı (kılmak üzere A.U.E) (*Tezkere-i Evliyā*, s. 44, l. 13 metinde) «j'allai à la mosquée pour faire ma prière»;

mal sayar-yani çıx-ıı davar suvarmak üzere (suvarmağa) çıktı A.U.E (KUNOS, *Adal Jarkendi*, s. 67, l. 5) «il sortit pour abreuver le troupeau»; *mal sayar-yana* (*Ayni eser*, l. 7).

c. ortac «participe» rolünde, -gū, -(y)esi ve -(y)ecek le manadaş. (Mk. yukarıda, § 1343, 2°).

Ml.: *sav tart-kał, döł bilä yip gaç är-di su çekmek için kova ile ip yok idi* A.U.E (*Tezkere-i Evliyā*, s. 45, l. 7 metinde);

öz-i uçan yaş-gä-li azuk-nı öz ilig-i bilü äk-ip kendisi (için) yemeklik erzakını kendı eli ile ekip A.U.E (*Ayni eser*, s. 90) «emand de sa propre main sa pitance (les vivres à manger)»;

ol, kim hak-ka yol bił-mä-gäy tağı (dagı) kişi-din örän-gälli himet-i (himmet-i) bol-ma-gay o ki Aliba (götüren) yol(u) bilmez ve insandan öğrenmek için himmetli olmaz A.U.E (*Ayni eser*, s. 192, l. 7 metinde) «celui qui ne connaît pas le chemin menant à Dieu et qui n'a nul soin de s'en instruire après de quelqu'un»;

ye-yeni (ve: ye-yene) nân gaç yemek için bir şey yok A.U.E «il n'y a rien à manger» (KUNOS, *Adal. Jarķandi*, s. 43, l. 6 ve 5 [aşağıdan]).

(Meçhulimsi) ortac olan ve görmek için, görülecek, görmege lâyik «métitant détre vu, à voir, manasında bulunan كۆرگۈل كۆرگۈل يەنى بار ايدى» (*Bükäy at-lı, kör-gälli yahşı, kız-ı bar ir-di* A.U.E (EBÜ-L-GÄZI, Daimaisons tab'ı, s. 42) «il avait une fille nommée Boukaï qui était d'une grande beauté»;

بۇ اۋەلىي بىلەتى كۆرگۈل آى كۆندىن آرىمۇن *bir oğl-ı bol-di gör-külli ay kün-din artuk* aydan güneşten daha çok güzel bir oğlu oldu [1] A.U.E EBÜ-L-GÄZI, Kazan tabı, s. 9) «il eut un fils, plus beau que la lune et le soleil».

Bu ortacı kendisine yakından hissî olan (daha aşağıdakî) -käläk, -gülük lâhikalarıyla karşılaşmalıdır.

d. Alt yanındaki -birlä ile beraber *hades* ismi «nom d'action» rolünde. Bk. RAQUETTE, *bu söylediğimiz tabır*, misâl 4.

e. *Ulak* «gérondif» rolünde, karmaşık fiillerde [1].

Ml.: *sözlö-gäli tut-galı sakın-sa-lar söylemek için tutmak için düğünseler* (*Uygurica*, l. s. 35) «il s'appliquent à réciter et à observer...».

Mk. *Ayni yer deki u-[2] kadir olmak* «pouvoir» masdarıyla yapılan şu ifadeleri: *kö-tür-gälli u-ma-tı-lar götürmek* (= kaldırınmak) için kadir olmadılar A.U.E,

[1] Bu cümlenin örgüsü, çevirk «inverse» nesirli görünüyor A.U.E.

[2] Belki *o-ma-tı-lar*, *o-du-ng*, *o-* vs. suretlerinde okunacak. Allah'ın isimlerinden biri bulunan «kâdir» «puissant» manası اوغان da yine bu fiildendir. Bunun olduğu Kit. Terc. Far. nin bir ibaresi (s. 13, arapça metnin 1inci satırı) indan çıkıyor

ilt-gäli u-ma-gay-biz illetmege kadir olmayacağız? A.U.E (s. 8);
uk-gaşı u-du-nq anlama ya kadir oldun;
agır/a-galı u-du-nq ağırlamaya kadir oldun (s. 12) A.U.E.

f. *Ulak* «gérondit» rolünde, -(y) eli (den) [beri] «depuis que...» manasıyla (bk. § 1409, mk, § 1342, 1°).

g. Bir tasrif *teme* sinin teşkilci unsuru rolünde ki, bu tasrif *Divân-i Lugât-it-Türk* II. s. 55 ve 56 da kayıtlı bulunuyor. Bu teme *kâli* ortası ve onun ardına gele r konsonan- dan teşkilenmiştir. Demek ki bu, muzarı' «oriste» e benzer (bk. daha ileride § 1343, e, f.) bir teşkildir; manası da «filân hadesi yapmak Üzereyim (sin, vs...)» dir.

Surada, bahsi geçen eserden alınmış misâller veriyoruz:

(bunlar hep hareketlidir) *men bar-galı-r men* ben varmak üzereyim A.U.E.
 (= arapça: مَنْ شَرِفَ إِلَيْهِ أَنْ يَعْلَمَ) «je suis sur le point de partir»;

جَاءَنَا عَلَىْ جِلْ (bunlar da hareketlidir) ol, tag-ka ag-kaļi-r o dağa çıkmak üzeredir A.U.E
cil est sur le point de gravir la montagne».

⁴ -käläk lähikası (altay ve orapha lehcelerinde KATANOE, s. 576).

Bundan evvel geçenle hissə olan bu lâhika «bir fiili hənüz yapmamış olub, fakat yapmak üzərə bulunan kimse»yi bildirən ortaclarda kullanılır.

[1] men tur-galı-r men ben ayata kalkmak üzerevim:

ol, ya *kur-gal-ı-x* o yay kurmak üzeredir:

öl yarmak tır-gäli-r o para biriktirmek üzeredir;

Bunun teşekkürülü meselâ *tur-ga-l-mak* (= kendi kendine devamlı olarak durmak, ayağa kalkmak) suretiude bir masdarın souradan bu manayı almış bir müzareii olabilir.) A.U.E.

ki, bu kelime orada -*gān* li ortaçlar arasında verilmekte ve *yalılı* kelimesiyle tercüme edilmektedir. Melioranski (s. 351) bu malumatın verdiği alâkayı kaydetmekle beraber *si o*-köküün meşbul olduğunu söyleyor. Halbuki F. K. W. Müller'in nesrettiği metinler bu bogluğu doldurmaktadır.

Bir de mək, *Div. L.*, T. (I, 73):

(yani: *ogun=her şey'e kadir* (deimek); ve bundan da mübarek ve yüce olan Allah hakkında *ogun tengri* deniliir ki, «*kadir Allah*» manasındadır), J. D.

Bu kelime bu manada sıfat gibi değil de şu misrada güç, kudret manasıyle isim gibi de kullanılmışa benziyor. Bk. D.L.T. I. 46.

(bu arap harfli kelimeler metinde hareketlidir) اذکولوکوک اوغنجا الکیند بیلا ئام قىل
edgü-lük-üg o-gan-ça el(i)g-ing bilə telim kıl eyiliği güc(un) kadar elinle bol (bol)
 yap. «senin gücün kadar» manasında olmak için kelime «اوغنجا» = *og-unğ-ça* suretinde olurdu. A.U.E.

Ml.: *kör-gälük* görmek üzere olan A.U.E «sur le point de voir»; *at-ka-la-k* atmak üzere olan A.U.E «qui va jeter» [1].

5° -gülük lâhikası.

Bundan evvel geçenlerle hisim olup (-ki) -gü lü ortacın manadıdır; niyetlik «intentionnel» ve mümkünlik «potentiel» [2] manalıdır. Mk. osmanlıca -(y)ecek.

Ml.: *siz-lär-k(g)a bu başık-ka kir-gülük* [2] *küç-kü-sün kim bir-di* sizlere bu şehrde girmeklik güçlüğünü kim verdi A.U.E (*Uygarifica*, I, s. 41) «qui vous a donné la force et le pouvoir d'entrer dans cette ville»;

mümin ol tar-ar kim kişi-ma-galuk [2] *ış-ni kişi-ma-gag* mümin o dur ki yap(il)mayacak (yapılmamaya mahsus) işi yapmaz (*Tezkers-i Ewliyā*, s. 57, I, 1 metinde) «celui-là est croyant qui ne fait rien de ce qu'il ne doit faire»;

بَلْ كَذَّابٌ مِنْ هُنَّا أَنْ يَكُونُ ذَاهِبًا وَأَنْ يَرْفَعَ ارْدَقَيْ (hareketlidir) *bar-guluk* [2] *är-di* (آنکه نهان دیگر دیگر دیگر) (bunlar hareketlidir) o gitmesi gereklili (= gitmeli) idi veya gitmeye niyetli idi A.U.E «il allait partir» (*Div. Lug. Türk.* II, s. 47) ki, burada tabuisen bu şekilde bahs edilmişdir.

Aşağıdaki nürekkep siyalarda aynı ortaç görülmektedir.

بَلْ كَذَّابٌ مِنْ هُنَّا أَنْ يَكُونُ ذَاهِبًا وَأَنْ يَرْفَعَ ارْدَقَيْ (hareketlidir) *yaz-a-yin di-gülük men* (yazayım dem'ekli «deyici» yim) yazayım diyorum (asıl: yazayım demeğe mensup olanım) A.U.E «je me propose d'écrire» veya: yazayım demeğe mecburum, ve asıl: yazayım demeğe mecburiyetliyim «je dois [me] dire: que j'écrive»);

فَلَمَّا كَلَّ الْأَنْوَارُ قَالَ يَزَّارُونَ دِكْرُوكَنْ *yaz-a-yin di-gü-lük i-di-m* A.U.E mazi fulli aynı siyga (GUIGANOF, Gram. s. 89).

Birde mk. SHAW, *A Sketch of the Turki language* s. 50; RAQUETTE, lesson XLII; M. HARTMANN, Çag. § 72.

[1] Yine mk. ۋىئەتلىك *at-gula-k* A.U.E (*Kit. Ter. Far.*, s. 65) kelimesinde kayd ve müşahede edilen ۋەلاڭ *gulak* lâhikasını. Melioranski bunu *-gal-a-mak* li ve devam *ee* istimrar manası bir fiilden türeme isim gibi görüyor; mk. bu gramerde § 595, ihtar. Bu son lâhikanın da *-gü-* lü isimlerden türeme *-gü-lä-* suretiinde bir isim olmasi mümkin kündür. J. D.

Buda meselâ *kör-gä-le-mek* (= devamlı olarak görmek) suretiinde bir masdarın sonrasında bu manayı almış bir ortacı olabilir A.U.E.

[2, 2, 2, 2] Arapça izahından da anlaşılacağı üzere bunda hem vücubi (bk. kamus: *bak* = vacip; *tahkik*: bir nesneyi vacip ve lâzım kılmak) manası, hem niyetlik manası var ise de, müellifin mümkünlik «potentiel» dediği manası bize yoktur.

kir-gü-lük küç-kü = gitmeye mahsus (bu «mahsus» manası *-läk* veriyor) güç;

kiurma-gu-luk iş = yapılmamaya mahsus (yapılmayacak) iş;

bargu-luk = varmaya niyetli (veya, varması gereklili).

Nisbet manasındaki *-lük* ekinin *-gü* lü masdarlara katılması suretiyle bu manaların doğduğu anlaşılıyor. A.U.E.

Bu lâhika *Orkhon* kitabelerinde de kayıt ve işaret edilmektedir: *toplagaşuk* [1] (RADLOF, *Alt. Inschr.*, Zweite Folge, s. 42).

6°. -*gü-täg* (uygurca) -*gü-dik* (çagatayca) ve *ki-diy* (altayca) lâhikası. (Mk. § 868, ihtar, 2°): mümkünlik - istikbal ortası ve aynı mana ile şahılı siyga teması [2] (bk. SHAW, s. 39 ve 41; Gr. Alt., s. 69; RAQUETTE, lesson XLI, 3).

7°. -*gü-pi* lâhikası ki, osmanlica'da -(y)ici: ortaç ve şahılı siyga; hal ve istikbal manasında, bk. § 852.

8° -*gü-çé* lâhikası, [3] bk. § 1394, b; ve 1396 cetveli.

9° -*kır* (-*kur*) ve daha seyrek olarak -*kür* lâhikası:

üt-kär (Tumen lehcesinde) içine geçen, içine işleyen, «pénétrant»; keskin «aigu». İhtimalki bu *kay + är* aslındandır § 1343, e. ihtar, haşıye 1.

Bu lâhika türeme sıfatlar yapmağa yarar (bk. VAMBÉREY, *Çagataische Sprachstadien*, s. 38); fakat eskiden bu, ortaçlar teşkil etmiş olacak; çünkü meselâ doymaz «insatiable» manasında menfi tabanlara katılarak yapılmış *tøy-ma-gur* gibi kelimeler bulunuyor.

Altayca'da bu lâhika... e müstait «apté à...» ve ... bilen «sachant...» manasını bildirir:

yüs-kür = yüzmek bilen; *uç-kur* uçmak bilen; *pil-gir* bilmeğe müstait, zeki «intelligent»; *öt-kär* (bk. yukarıda = -*üt-kär*) vs. bu, isimlere de ilâve edilir. (Gr. Alt. 27; mk. KATANOF, s. 577). *Ebülgazi* (s. 11) *gap-is-gur* yapışan «adhérant» [4] kelimesine kıyas ederek uygurların ismini bile bu siygaya bağlayor:

(*ug-gur* uygun olmak, uyumak, tabi olmak, razi olmak «ce conformer, suivre, adhéer» manalarındaki *ug-mak* dan «uyan, tabi olan» manasında) [5].

10°. -[ä]y veya -[i]y lâhikası; (bogazlı k den sıyrılmış halde), osmanlica'nın -(y)e veya -(y)i si ki, bunun uzantılı -[ä]yin veya -[i]yin ve -[ä](y)liñ veya -[i](y)liñ li şokilleri vardır. (Bunun daha eskisi de *-käy-län veya -kiy-liñ dir, bk. § 1343, 3°).

Bu lâhika şöyle rollerde kullanılır:

a. *Şahisiz temenni ve tereci* (iltizamı) (mk. daha yukarıda § 1343 baş tarafları ve 1, 2 haşıyeler) veya şahisiz yükübi.

[1, 2, 3] Bulardaki -*gü* ler, kendilerinden evvel gelen bir fiil tabanına katılarak onu masdar ve masdar ismi yapan bir lâhika olsa gerek.

-*gü-ci* deki -*gü* de böyledir: *al-gü-ci* almak (işini) yapan, alıcı *söyle-gü-ci* söylemek (işini) yapan, söyleyici. Bulardaki *g* lerin iki vokal arasında olanları gevşeyerek (y) leşmiş: (*söyle(y)ici*) gibi; iki vokal arasında olmayanları da örnekseme yoliyle düğmeli olacak (*al(g)i-ci*) gibi A.U.E.

[4] GIESE (*Türk Anat.*, s. 41) tarafından lehçelerde kaydedilen -imkeri de bu morfeme yaklaşımak belki yerinde olur: *yız-i ver-imker ol-mas* kızı vermeğe hazır olmuş «il fut prêt à donner sa fille». Aynı müellife göre bu siyga İstanbul'un halk konuşma dilinde varmış. J. D.

Biz bunun var olduğunu işitmeyecektir ve bilmeyiz. Ancak bu kelimeyi *verim-ker* olarak düşünmek ve teşekkülünen *ver-im* hades ismine sadece -*kär* lâhikası katılmakla yapılmış saymak daha doğru görünüyor A.U.E.

[5] Bu kelimeyi *ug* kökünden uyanık manasına *ug-gur* veya rey, fikir demek olan *og* dan «mütefekkir» manasına *oygur* suretinde düşünmek daha yerinde görünüyor A.U.E.

Bu eskimsel kullanışından ancak peki zayıf izler kalmış bulunuyor, bk. *Abuska* (*Abouchqa* Veliaminof-Zernof tab'ı) اورکارو (s. 88), بادو *baru* (s. 126), گی *biri* (s. 140), بُتکارو *bütkärü* (s. 145) kelimeleri altına.

Şuradan biraz ileride gelecek olan misâldeki *bilây* kelimesini ister şahsız iltizami, ister bir nevi fer'i fiil (mk. § 1343, 3°, a, b, c saymak mümkündür.

b. İltizamî temesi (şabihî aiyga — osmanlıca ve azerce'de).

Bu temenin muhtelif kavramları, öteki lehçelerde hala bogazlı *g* sini muhafaza eden *-käy* (mk. § 643 den 652 ve 925) temesindekilerin aynıdır. Castren (s. 34 - 35) koïbal lehçesinde *-käy* yanında *-äy* istikbal lâhikasını veriyor.

Omanlıca'nın muhafaza ettiği eskimsel *bol-ag* [1] (§ 620) siygası *-[ä](y)* şemasına ait olup, ilk önceki *-käy* e daha ziyade yaklaşık bulunuyor.

Houtsma'nın neşrettiği arapça eski dillik «glossaire» (*y* yi kaybetmekle beraber) müspet fiil siygalarında چزانن, چزمان (*ciz-ga-men*, *ciz-ga-sen* A.U.E) de olduğu gibi bogazlı *g* sini muhafaza etmiş olduğu halde, menfi fiil siygalarında چزمیانن, چزمیامن (*ciz-ma-ya men*, *ciz-ma-ya sen* A.U.E) de olduğu gibi bu bogazlı artık bulunamamaktadır [2]; ve kararlı vokalleri olan bu son siygalar osmanlıca'nın: چز-*ma-ya-yim*, چز-*ma-ya-sın* vs. siygalarına bezez. Melioranski'nin neşrettiği *kitab-i tercumân-i fârisî ve türkî ve mogolî* A.U.E (s. 12, arapça metinde s. 4) cemi gaibde چل (ashinda barekelidir) *gäl-ä-lär* şekli (bk. bu gramerde § 647) yanında bir de چل *gäl-äy-lär* (*y* sini muhafaza etmiş halde) «ils viendront» (ve arapça karşılığı: ڈرے) siygasını veriyor.

Aynı ibarede üçüncü bir çeşidi bulunuyor ki çok ilgi çeker mahiyettedir; çünkü aynı lâhikayı *dar* *vokallentîli* olarak: چل *gäl-ü-lär* [3] suretinde vermektedir. Mk. azerce'de iltizamî veya emrin müfret mütekelliminde *dar* *vokallenîş* izlerini: اولوم *ol-um* A.U.E KAZEM BEK, s. 197; mk. FETHİ AH. s. 136, 182, 196, 198: قربان اولوم *karbân-in ol-um* A.U.E *ag karbân-îniz olum* «puissé-je, puisses-tu vivre longtemps = te servir de rançon» [4].

[1] Müellifi bunu *buğay* suretinde kaydediyor, halbuki bu ya «olmak» manasına eski *bol-mak* dan *bol-ag* veya bu ile «olmak» dan yapılmış *bu ol-ag* in idgambîsi *b'ol-ay* olmak gerektir. Eskiden Rumelide *bol-a* ki (temenni olunurki) söylendiğini de duydum A.U.E.

[2] İki vokal arasında kalau *g* lerin *y* ye çevrildiği öteden beri görülen bir hadisidir. Ve tabiatıyla *ciz-ga-men* kilerinde *g* böyle iki vokal arasında kalmadığı içiadırki kendisini muhafaza etmiş görünüyor. Bununla beraber bu gibilerinin de örneksemim «analogie» ile düşüğü olur. A.U.E.

[3] Melioranski haksız olarak bu siygaları hatalı ve sonradan el değiştirilerek değiştirilmiş sanıyor. Böyle bir görüş, şüphesiz ki kendisi şark lehçeleriyle oğraşmağa alışmış olduğu için *gälä-lär* siygasını bir hal siygasiyle tercüme etmesinden ve busu da arapça metinde bir istikbal zamanı bulunduğu kat'ı olarak haber verilmesine ve yazmalarдан birinde bunu gösteren izahta چل *gäl-äcäk-lär* «ils viendront» diye yazılı olduğu halde yapılmasıından ileri geliyor. Bunun arapça karşılığı ڈرے suretinde bir müzaridir ki, herhalde istikbal manasıyle de tercüme edilebilir. Ve gerçekten aynı eserde bu mahiyetle kullanılıyor. (Mk. arapça metin, s. 32, I. 13 ki, burada arapça چی kelimesi «جی» müstakbel «futur» manalı: چل *gäl-gây* fiiliyi tercüme ediyor. J. D.

[4] Bunun *ol-um* dan *r* düşmesiyle meydana gelmiş bir şekil olması da düşünülebilir. *Kurban* kelimesini fransızca'ya «rançon» yerine «sacrifice» le tercüme etmeyi daha doğru görüyoruz:

Kurbanın olam (olum) = «que je me sacrifice pour toi» A.U.E.

c. *Emrin birinci şahsi* (ve hakikatte iltizamı birinci şahsin basit bir ikizlenmesi). Katanof'un eserinde bu sıygasın uranba lehçesine ait muhtelif lâhikalarından ibaret uzun bir listesi bulunmaktadır (s. 635 den 688 müfret mütkekelleme ait, ve 647 den 654 cem'i mütkekelleme ait) bütün bunlar şu örneklerle varyyorlar.

-[ä]y, -[ä]yin, -[ä]lin.

Ve yine bunlardan şöyle bir kanaat geliyor ki, bu sıygaslar ilk başlangıçta iki kemyet (müfret ve cemi) için kullanılıyordu (şimdiki lehçelerde bunların birbirine karıştırılmışının izleri kalmış bulunuyor; nk. iki kemyetli -li lâhikasını, KAZEM BEK, § 340 ve 341).

Öyle görünüyor ki -[ä]y ve -[ä]yin şekilleri-ki bunları birinci şahıs alâmetine benzeyen -in li sondalığı dolayısıyla şüphesiz bir şahıslı sıya sannımlardır - ancak daha sonraları müfret için tahsis edilmiştir; -[ä]lin sekli cemi için kullanılmıştır.

Ml.: *ارىكەن كەنگەر ئەلەپ بىلەك* (نۇڭ ئەلەپ بىلەك veya) *ئەلەپ بىل-äy* (veya *bil-äyin*) *di-gän kişi bil-eyim* diyen kişi A.U.E. «celui qui veut savoir» proprement «celui qui dit : que je sache»; (NEVATI, Tar. Mul. Ac. s. 90 ve 92; Yine nk. *kel-äy* [SHAW, s. 40]);

تاغ يېڭىلەر ارىستىدىن يول ئۈچۈپ تىپلىك كورۇمۇش دوست من دېسا ئېڭىلەك بىلەن كورۇمالى
tag-nung ara-sin-dim yoʃ izlä-b tap-alın kōç-üb çik-ali her kim dost men
di-sä an-in bir-lä-n kör-üş-äli EBÜLGAZI, s. 21) dağın arasından yol izleyip
(arayıp) bulalım, göçüp çıkalım, her kim dost um derse onun ile görüşelim,
A.U.E «cherchons et trouvons (tap-alın) un chemin dans cette montagne,
sortons-en (çik-ali) et mettons-nous en rapports (körüş-äli) avec ceux qui
se déclareront nos amis».

Uygur harfli *Tezkire'i Evliyā* da -[ä]yi lâhikası, kimi zaman birinci şahıs, kimi zaman şahıssız sıya olarak kullanılmaktadır.

Ml.: *biz-lär sän-in yük-ün yükü-lü* bizler senin yükünü (hayvanlarımıza) yükleyelim A.U.E (s. 97) «nous allons charger ton bagage (sur nos bêtes);
nü kişi bilä soħbat tut-äli [1] ne (türlü-bir) kişi ile soħbet tutmalı A.U.E (s. 192) «avec qui faut-il entretenir des relations ?».

Eski osmanlıca'da -eyin şekli emir sıygasının birinci şahs müfredi olarak tanınırdı (§ 643); şimdiki osmanlıca'da (ve epeyce lehçelerde) bunun yerine tasrifin öteki şekilleriyle örneksemem *analogie* yüzünden -(y)eyim şeklini koymuşlardır.

Cemi için şimdiki osmanlıca'nın -(y)elim şekli vardır ki bu, öteki lehçelerin mebeddedeki *-käy-liñ morfemine daba çok yaklaşan şu şekilleriyle kıyaslanmalı;

- [ä]lin (*Hakim Ata* I, 9, nk. yukarıdaki misâl);
- [ä]lik, -[ä]li (çağatayca *Hakim Ata* I, 427, nk. yukarıdaki misâl);
- ili (uranbaca);
- äl (karagasca);
- [ä]ylik (sartça; nk. ئەلەپ كىل-ayluğ A.U.E, GRENARD, s. 341);
- Yine nk. -äni ve -äyni (Tursan; nk. *Yedi Uyurlar*, s. 227), -[ä]yniñ (HAMİ);
ikizlemeli şekli -[ä]lgäli (uranbaca), nk. § 1343, 3° a.

[1] Bizee bunun da evvelki misâlden manâ ve kullanışça farkı yoktur: *tut-alım* demektir. A.O.E.

Osmancıca'nın lehçelik olarak şu evelce geçenlere yaklaşır bir - (y)alik şekli var: *الْيَاتِ الْأَلِكْ [1]* gibi (*Fragments de poésie turque populaire*, ALRIC «turk halk şiirinden parçalar A.U.E» s. 163). Yine burada örneksenisimli bir şekil olan -ek de bulunmaktadır: (*ne ut-ak*, *ne idek* gibi, *ne idelim* «que faire? que devons-nous faire» Maras' lehçesinde; mk. azerec'dekiyi).

d. *ulak* -in ve *lä* (= *län*) ile uzantılı şekiller.

Böyle bir kullanımın bahsi daha yukarıda § 1342 de tafsiliatıyla geçmiştir.

Biz burada bu ulak kavramının daha yukarılarda kayıt ve işaret edilemelerle nasıl bağlı olduğunu gösteren şu mütaleayı ilâve edeceğiz.

- (y)e li veya - (y)i li ulak, bazı hâllerde esas olan bir fiil ve harekete *gays* «but» vazifesini gören tabi bir fiil ve hareketi ifade eder.

Kazan — kırğızca'da bunun muadili olan şekle (-[ä](y), -[i](y) lâhikası, Melioranaki'nin gramerinde, II, § 18, s. 38) aid olmak üzere bunu teyid eden misâliyle aynı mütalea görülür.

Öyle tahmin ediyoruz ki, bu hadisede mutad üzere uyguulaşık hadesleri ifade eden bu ulaga aid alelade bir kullanım gelişmesini değil, evvelce -gâli (§ 1343 3°, b) şekli için kayd etdiğimiz üzere ouuu *feri fiil* «supin» olarak kullanılığının bir üstte yaşarlığını «survivance» kabul etmek gerektir.

Bu kullanım misallerinden biri imkân, iktidar «possible» fiili olarak verilmiştir. (§ 821). Bu münasebetle şunu kayd etmek gerektir ki, Uigurica I, s. 8 de neşredilen metnin 3 üncü satırında *kötür-ü u-ma-ti* götürüremedi yanı kaldırmadı «il ne put le soulever» [2]; ve 2inci satırında *kötür-gâli u-ma-ti-lar* götürmek (yani kaldırmak) için kadir olmadılar «ils ne parent le soulever» sözleri bulunmaktadır.

Şu misâller *Mahzen-i Mir Haydar* dan almıştır (ki, Pavet de Courteille *Miradj-Nameh* içinde bugun arapça'ya çevri yazısını yapmıştır).

مەھمۇد تېفەرۇق كۈلە ئەن سەرچىقىز مەھمۇد تېفەرۇق كۈلە ئەن سەرچىقىز Mahmud teferruc kül-a (kilmak üzere) kuş sal-a (salmak için) atlan-di A.U.E (yap. 10) «Mahmoud monta à cheval pour se promener et chasser au faucon»;

سەرچىقىز بازارغا قىدىقىز بىلەن سەرچىقىز بىلەن سەرچىقىز بىلەن seyr it-ä (gezip görmek üzere) bazar-ga koy-di ayak (ayak koydu = gitti A.U.E) (yap. 32) «il se rendit au bazar pour s'y promener».

Daha evvelce § 1343, c. birinci misâlde *biläy* kelimesinin gerek şâhişîz iltizamı, gerek feri fiil olarak sayılabilceğini görmüştük.

[1] Bu belki *yat-alak* olacak ki, ozaman lâhikada -(y)elik değil, -(y)elek olmalı. A.U.E Şurası gerçek ki, bazı türk lehçelerinde [i]p li öncelenik «préalable» ulak böyle bir oynamaktadır:

kör-üp çida-yr-im (çida-mak mastarından ki, eski osmanlıca'da da var dır). Kadir olup taşırım «je puis soulever»; (belki: je ne puis A.U.E)

ان-ى kör-üp çida-ba-ydi-m onu görünce dayanamadım A.U.E «je ne puis supporter sa vue» (Gr. alt., s. 175, § 288 ve Ayni eser, vocab. s. 55).

Şu mütalealara göre, burada -[i]p li ulak kendi sıygasına aid olan kullanışlar dışına çıkmış olmakla, uyguulaşık ulak hakkında söylediklerimizi bizee görütmüş görünmemeyor J. D.

İkinici misâlde *körüp* kendi manasiyledir. Fakat birinci misâldeki *körüp* kelimesi aslında iktidar manalı değil, yine taşımak manalı *kötürmek* mastarından *kö(tü)r-üp* olsa gerek A.U.E.

Uranha (KATANOF, s. 743) den alınmış olan şu ifade (deki siygada aynı manalar vardır, A.U.E)

ad-im öd-är-d mn-di-m atına ödüresiye bindim, A.U.E «j'ai monté son cheval à le rendre fourbu (mot à mot: «à le faire mourir»);

Mk. şu cümleyi *at-i öl-dür-est-ge kos-dar-du*; (§ 796, 3 üncü misal).

Bu ulaktaki boğazının kayb oluşu çok eskiye aid bir hadise gibi görünüyor ki, bu daha evvelce umumî türkçe'de olup bitmiş olsa gerek.

e. Ulaktan çıkış şahıslı siyga temeleri.

Eski iltizamı -*käy*'den (ki, osmanlıca'nın -*ge* lisine muadildir) doğrudan doğruya çıkarılmış olan şahıs siygalarından ayrı olarak uygunlaşık «concordant» ulakta kendi tarafından şahsi siygaları vermiş bulunuyor. Bunun -(*y*)ip'li § 1309 ulakta da böyle olduğu evvelce görülmüştü.

(Osmanlıca ve Azerece müstesna) hemen bütün türk lehçeleri sürekli «duratif» hâl temesi olarak -[ā] (*y*) ulağını kullanırlar:

Müspetinde:

bil-ā-mān, *bil-ā-sān*, *bil-ā-dür* (veya: -*dt*) biliyorum, biliyorsun, biliyor A.U.E «je sais, vs.»;

Menfisinde:

bil-mā-y-mān bll-mā-y-sān, vs., bilmeyorum, bilmeyorsun, vs. A.U.E

Osmanlıca ve Azerece'de bu siyga, besbelli -(*y*)e li teme daha evvelce iltixamiye ayrılb verilmiş olması dolayısıyla gelişmemiştir.

Aynı temenin karmaşık siygaları da olabilir.

Ml.: *انداغ جمیت بول-کم عل مارک مون-داغ بول-ای ایدی her giz mun-dag bol-ma-y irdi* öyle düğün dernek oldu ki dünyada hiç bir zaman böyle(si) olmaz idi A.U.E (EBÜLGАЗI, s. 79) «il y ent de si belles fêtes que jamais on n'en vit de pareilles».

Oteyandan, aynı ulak (ihtimal ki daha eski bir devirde) [kararlı bir vokali olan] müzari temesi veya hâl-istikbal siygası dediğimizi vücude getirmiştir. Bk. RADLOFF, *Alt. Inshî, Neue Felge*, s. 96.

Bu faraziyyeyi kuvvetlestiren şey de müzari vokalının kararlı olduğu lehçelerin (osmanlıca haric) tam da -(*y*)e veya -(*y*)i li ulaşı olanlardan ibaret olmasıdır. Bu da KATANOF'un (s. 536 dan 544 ve 598 den 604) verdiği iki lâhikalar listesinin karşılaştırılmasından ortaya çıkışmış bulunuyor. Bahse mevzu olan bu lehçeler ise azerce, Orkhon'dan kitabeleri türkcesi, çağatay ve uygur adlı dillerdir.

Bütün bu dillerde müzari, konsonla nihayet bulmuş tabanlara -*ar* veya -*ır* lâhikası; vokalle nihayetlenmiş tabanlara -*yir* (veya sadece -*yür*) lâhikası getirilmekle yapılır.

Bunlar arasında osmanlıca müstesnadır. Kararlı vokali olan bir ulaş -(*y*)e veya -(*y*)i si olduğu halde (çoğu türk lehçeleri gibi, mk. § 614) onun kararsız vokalli bir müzarii bulunuyor. Bu ise (vokalle nihayetlenen tabanlardaki) sürekli hâl temesiyle karıştırılmasında sakınmak gibi bir endişeden ileri gelmiş bulunuyor. Meselâ *ugu-mak* «dormir» fiili, sürekli hâl siygاسında *ugu-yor-um* ve kararlı vokali olan müzari siygاسında *ugu-yar-um* olur ki, bu siygalar birbirine kolayca karıştırılabilir. Kararsız vokalle ise *ugu-r-am* olur.

Kazem Bek (§ 281 ve aşağısı) osmanlıca sürekli hâl siygasını kararlı vokali olan müzari siygasiyle karıştırıyor.

Kararsız vokalli bir ulagi olmakla beraber, kah kararlı, kah kararsız vokalli bir müzarii bulunan altaya ise, bu bakımından daha çok zorluklar veren bir haldedir.

IHTAR. — Şu halde (*Div. Lug. Türk de verilen, bk. § 1343, g.*) -gäli-r temesinin yapılışı, çıkış noktası aynı lâhikârı uzantılı bir şekli olan evelkilerle kat'ı olarak muvazidir [1].

f. *Karmaşık /iitcil lâhikalar.* -(y)e veya -(y)i lâhikası, -gû lâhikası (§ 576) gibi başka lâhikaların terkibine girebilir; ve -(y)e-si veya -(y)i-si (§ 793 ve aşağısı) ve -(y)e-cek veya -(y)i-cek morfemleri işte bundandır.

[1] Şart lâhikası -sü ile karşılaştırılması gereken (Orhon kitabelerindeki) eski -sär lâhikasında da buna benzer bir yapılış bulunuyor. Yine mk. -gisär şekli ki, bunda Melioranski (*Ar. Fil., s. LVI*) osmanlica'nın eski istikbal siygası olan -(y)iser (bk. § 622, İhter) in ve -gür lâhikasının menşeyini görmek fikrini ileri sürüyor. Bazı altay lebçelerinde *sarna-ar*, *yaka-ar* (*Gr. alt., s. 67*) gibi bir vokalden sonra bilo -ar (-är) li aslı şeklini muhafaza eden -är (-ir, -(y)ir, -r) unsurunun menşe'de är «adam» suretinde bir alemden ibaret olduğu farzedilebilir. Arapların (Kaggarlı türktür A.U.E) yazdığı türkçe eski grammardeki misâillerde bu kelime bulunmaktadır:

او کلدى (är kel-di A.U.E) [D. L. T., II, 22, ve müteaddid yerlerde] «l'homme est venu».

Houtsma'unin (s. 23 - 24 ve arapça metinde s. 3) nesrettiği eski dillik «glossaire» de muhafaza edildiği görülen şu aşağıkı yazı suretlerinin de gösterdiği üzere, är kelimesi kendinden evvelki harsé kolayca yapışiveriyordu.

ترکي (ارى تۈركى yerine) [*türk er-i* A.U.E] «Türk»;

قوم ارى (قۇم ارى) قادى [küm er-i, yani çöl adamı, göcebe, A.U.E] «homme des sables, nomade»;

ارى (ارى ائەج yerine) [agac er-i yani orman adamı A.U.E] «hommes des bois» (= Axa) [çig]; mk. QUATREMÈRE, *Hist. des. Mong.* «yani Mogol Tarihi A.U.E» s. 53);

رۇم ارى (رۇم ارى) رومى [rum er-i yani garp türkçeleri] diyarı adamı A.U.E «Roumi, homme du pays de Roum», vs.

Melioranski (*Ar. Fil., s. 29*) tarafından (أر) أَرْ (är), (أر) أَرْ (är) (gel-ir, er, bar-ir er A.U.E) suretinde ve (gelen adam «l'homme» qui vient, giden adam «l'homme qui va A.U.E) manasıyle yanlış olarak tashih edilen أَرْ, كَرْ (bunlar metinde hareketlidir) gel-ä-yürür (metindeki harekesine göre bu gel-i olarak A.U.E) bar-i yürür veya yorur A.U.E siygaları için esasen yerinde olmayan bir izah dolayısıyle de buna benzer bir faraziye serdedilmiştir.

Bizzat müellif, bu izahı mukaddime (s. LXXIII) de reddetmektedir, fakat bu siygaları bozulmuş «corrompu» saymakta ısrar etmektedir.

Mk. Div. L. T., II, 11 den alınmış olan şu misali.

يشمار بوز قش تار ايشار (رونك قىش توتو) (metinde bütün bu arap harsli kelimeler hareketlidir) *buş-ma-s-är bozkuş tut-är, iv-me-sör ürüñ-kuş tut-ar* A.U.E «(insan) içinde dara gelmese boz kuş (boz doğan) tut-ar, acele etmese ürüng kuş (ak doğan, ki doğanların en güzelidir) tutar- Muradına ermesi için içini teonni ile tutması tavsiye edilen kimseye söylenenir. عربى: اذالم يضجر الرجل فى امره يأخذ فى اختبار البازى الابيض، و اذالم يجعل (يقتضى احسن الزان).

Evvelce söylediğimiz üzere osmanlıca'da öyle bir gelişme göstermiş olan [1] $-(g)e +$ çok yerindeki $-(y)e$ -cek veya $-(g)i$ -cek şekli esasen kendiside $-g\ddot{u}(-ki)$ lâhikasına müvazi olan $-(y)e\cdot si$ veya $-(y)i\cdot si$ (nik. § 368, ihtar 3, 2°) şekline müvazidir.

Div. Lüg. Türk. (c. II, s. 57) bu iki şekil arasında tam bir muadillik olduğunu kat'ı bir ifade ile kayd ve tesbit ederek yalnız -ası (ءاسى-, ئاسى-) şemlinin «oguz, kırçak, peşeneg, ve bulgar» lehçelerine mahsus olduğunu, -gű şemlinin ise «çigil, yagma, tuhst, argu ve uygur» lehçelerinde kullanıldığını ilâve ediyor.

Aynı eser (bizim § 1343, 2° sonlarında naklettiğimiz) -gū lâhikasına dair misâlere karşılık olarak onlara manadaş bir sıra misâller vermektedir ki, burada o -gū yerine sadece -esi şeklini koyuyor:

bu ga kar-ası ugur tegül (bu, yay kuracak zaman değil) A.U.E; *bu tur-ası gir tegül*, (burası duracak yer değil) vs. A.U.E;

g. Türemeye isimler.

Bilindiği üzere, bazı -(y)e li veya -(y)i li ulaklar müşahhas isimler halinde kullanılabılır; şevre, kenarları işlemeli mendil (mk. § 1338, 8. c.)

-*käy veya -kt lähikasının ulak olarak bir kullanım geçirmeden (bogazlığını kaybederek) doğrudan doğruya türeme isimler vermiş olması muhakkak bir şey değildir.

pusu «embuscade» kelimesi gibi bazı -i li isimler, -ki (-gü) li isimden gelmişe benziyor; (azerce'de *gə-yi*, *pus-ku*); fakat miktarea daba çok olan başkaları da -ik li eski isimlerden gelmiş görünüyor.

-i li türeme isimlerin menşe meselesi halâ çok karanlık kalmakta, ve içlerinden bazılarının -in li (mk. § 867 ve 869) manadaşlarıyla ikizleemiş bulunmaları yüzünden karışık bir durum almaktadır.

[1] Zaten bu siyaganın çok eski bir üste yaşar olmasına hiç bir manı yoktur. Böhtingk yakutça'dın istikbal lâhikası olan *iäx*, *oux'u*, -ecek lâhikasının bir bozuntusu gibi görüyor (*Ueber die Spr. der Jakuten*, § 380). J. D.

[2] Metinde bu arap harfleri kelimeler hep hareketlidir A.U.E

«celui qui ne se lasse pas de la chasse prend un faucon blanc; celui qui ne se presse pas prend le plus beau des faucons» (proverbe qui recommande la longanimité à quiconque veut attendre le but).

(Metinde) eğer arapçanın hareketlenisi doğru ise bu misallerdeki *büş-* ve *iv-*
büş-mäs-är, *iv-mäs-är* (ki bunlar *büş-mas* är, *iv-mäs* är yerinde olan yazı idgamlarıdır)
 «dara gelmeyen adam, acele etmeyen adam» suretinde okunmalıdır.

Eğer arapça'nın çeviri yazısı doğru değilse (şart siygasının -sär lâhikalı menfi siygası olarak) buuları *bus-ma-sar*, *iv-mä-sär* suretiinde okumak gerektir.

Fakat böyle olduğu farz edilse dahi hayatı karşılığı olan arapça tercümedeki *J-ř* «adam» kelimesi bizi bundaki *-sar*'ın daha eski bir *sa+är* ashından vücede geldiğini kabule sevk ediyor. J.D.

Divan'da deha başka ata sözlerinde de görüldüğü üzere, türkçe'sinde esasen «adam» manasını verecek kelime hiç bulunmadığı hâlde bile fiil şekilleri (ki, türkçe'nin o zamanki istihadadına göre ister malum ister meşhûl olarak alına bilir) bu manayı arapça tercüme-lerinde takdir suretiyle alması olabilir; ve bu «أرجل» kelimesi de o yolda verilmiş sayılabilir. Biz müellifin son hükmüne mütemayil bulunmakla beraber, buradaki fiilleri şart siygası olarak saymayı tercih ediyoruz. A.U.E

Aşağıdaki cetvelde yukarıdan beri verilmekte olan malumatın hâlîasası bulunmakta olup, bu cetvel ile bahsi geçen muhtelif morfemlerin menge birliği hakkında daha iyi bir surette fikir edinilmiş olacaktır.

Mülâhaza. — Bu cetvelde görünen muhtelif lâhika birliği «combinaison» lerinin morfemler daha bidayetteki şekilleriyle bulunduğu devirde yücede gelmiş olmaları muhakkak değildir. Ve böylelikle -in-lâhikası -*kay lâhikasıyle ancak bogazlısı & yi kayb ettiğinden sonra birleşmiş görünüyor. Ve hakikatte -äy lâhikasına katılmış oluyor. Yine bazı birleşilerin filâن türlü, veya falan türlü bir vokallenmiş olduğu için ihtiyar edilmiş olması da mümkündür; meselâ: -tag lâhikası dar vokallenmiş [1] -ki (-gü) lâhikasından başkasına getirilemez,

[1] *gaga* «bec d'oiseau» (mk. § 60, 1°, hasiye 1) kelimesinin *kak-mak* «frapper» meстарından -a li bir türeme (*kak-a* > *gag-a* A.U.E) olması mümkündür. Mk. boşnakça *kak-ag* = *gaga* (RADLOFF Dict. II, 60). J. D.

-*KAY Morfemiyle yüküde gelen lâhikaların ve lâhika birleşilerinin cedveli.

(Tembih. — Sütunlar içinde parantezler arasına alınan rakamlar eserin müraciät edilmesi gereken bantlarını gösterir.)

Siygaların mahiyeti.	*-KaY.	*-KaY + LaÑ.	*-KaY + IN.	*-KaY + TaÑ.	*-KaY + Sl.	*-KaY + ÇaÑ.	*-KaY + ÇL.	*-KaY veya *-KÄLI+ÄR.
Fülliği ayırd edilmeyen siyga veya tarif edilmeyen teme. Şahsız iltizamı veya vücubi siygası.....	(käg), -gū, (-ü) (\$ 1343, 2°, § 1343, 6°, 7°, 8°).							
Feri füll siygası.....		-kätl,-kili § 1343, 3°.						
Şahisli siygalar. İltizamı	-käg veya -kä (\$ 343, 1°) -[ä](y) veya -[i](y) (\$ 1343, 10° -(y)e veya -(y)i (\$ 1343, 10°). -äg (\$ 1343, 10°).	-käg lä § 1343, 1°	-äyin.					
Emir.....		-älgäli § 1343, 3°, -äy-liñ, -äy-lik, -ägli § 1343, 10°, -(y)elim § 1343, 10°.	-äyin.					
Füllin isimcil siygaları. Hades ismi..... İstikbal, niyetlik, kadirlik ortacı.	-gū } § 1343, 2°, 3°.	-gäli § 1343, 3°, -käläk § 1343, 4°, -külük § 1343, 5°.		-gütäg § 1343, 6°. -kidig.	-güsi, (y)esi (\$ 868, ihtar, 3).	(b. Cdr. § 1398.)	(b. Cdr. § 1398.)	
Ortaçtan çıkışma şahisli siygalar. Ulak: Uygunlaşık ulak.....		-käläk		-gütäg.		(b. Cdr. § 1398.)	(b. Cdr. § 1398.)	
Karmaşıkfüllerin uygunlaşık ulağı. Uygunlaşık ulaktan çıkışma şahisli siygalar. Zaman ulağı veya kıyaslama ulağı.	-[ä](y) veya -[i](y), -(y)e veya -(y)i. -[ä](y)vs. § 1343, 3°.	-[ä]glä § 1342, 1°. -gäli (§ 1343, 3°).	-[ä]yin § 1342, 1°.					{-lr, -ir veya -jr (\$ 85, ihtar) (mk gäßi-r (930, g)).

4. ARAPÇA VEYA FARŞÇA HADES İSIMLERİYLE YAPILAN HAL BİLDİRİR ULAKLIK TABİRLER.

1344. Edebi tahrirde bazan bir tarz durumunu ifade etmek için -(y)erekli utak yerinde ardına türkçenin ψ ile (ki bunun eski mağzuk şekli ψ , bire'dir) ikinci, getirilen arapça *hades isimleri* (mk. § 732) kullanılır; veya bu hades isimlerinden evvel yine arapçanın ψ bi suretindeki (harfi cer yani) cer edati (préposition) ile tarif harsı kullanılır.

Ml.: آنادول شندوفری ماردين و موصلدن عور اده بنداده كىنه جىكىر *Anadolu şimendifer-i Mardin ve Mosul-dan mürür ile Bağdad-a gid-ecək-dir* «le chemin de fer d' Anatolie passant par Mardin et Moussoul ira à «Bagdad».

مُرَارِ-ile yerine بالمرار *bi-l-märar* denilebilir:

... كُلْجَىْ كُوكُوك ... 'avdet birle välide-sin-e der ki ... (Ali Ulvi, *G'el k'eyf-im g'el* s. 47) «l'enfant ..., est nt revenu, dit à sa mère ...».

IHTAR. — *ile* kelimesiyle bazaın hades isimleri de kullanılır.

Ml.: 'عارف بتون اموال راحلاكى فرۇختىه مەصرە عزىزىت اىتىدى' *Arisi bütün emväl ve emlak-ı-in-i füruht-ile [1] (-füruht-la) Misir-a 'azimet et-di* «(le poète) 'Arisi, ayant vendu tout ce qu'il possédait, partit pour l'Egypte».

1345. Arapça hades (maстар) isminin faili, aslı fiil failinden başkası olamaz. Bunu beraber eski edebiyat dili aynı yapışmanın müstakil bir faili olmasını kabul ediyordu.

MI.: علوم وفنون گردن و معمور تهیه و با تجلیله نظاماتک موضوع امليسي اولان عدالت رفاه و سعادتى تزید و تأييد ايله هيئت اجتياعىيجه انتظام مال حصوله كله يجتكنده اشتباه يو ندر يوقر *'ulām-ı fünum ser- ve t-ü-ma'müriyet-i ve bi-l-cümle nizāmât-in meuzu'-u-aslı-ı ol-an 'adâlet refâh* [2] .u-sa'âdet-i tez, id-ü-te'yid-ile hey'et-i [3] -ictimâ'iye-ce intizâm-i-hâl husûl-e gel-eceğ-in-de iştibah yok-dur. (HERSEKLI 'ARIF HİKMET), elles assieuees et les arts assurant la richesse et la prospérité et la justice qui est la base de la législation (assurant) la sécurité et le bonheur, il n'est pas douteux qu'il en résulte pour la société un parfait équilibre».

1346. Böyle teşkil edilen ifadeler arasında (den məsləhətini yedigleyen) *«en bâche-ile* [4] ifadesi kaydedilmeli: «en traitant de ... en examinant une question»: veya sadəcə «en parlant de ...» manasındadır.

MI.: شهزاده حجازه کیم جکنن بنه ب عربیه بولادی *sehzâde Hicaz-a gideceğ-in-den bahs-ile bir arîza yol-la-di* (AHMED RASIM) « le prince (impérial) envoia (au sultan) une requête où il parlait d'aller au Hidjaz ».

[1] Metinde : *farukt-ı ki*, bizi verdiğimiz data iyisidir. A.U.E

[2] Metinde : *rifāh* A.U.E.

[3] Metinde : *hiyet*. A.U.E

[4] Metinde : *bahs-ı* ki, bizim verdigimiz daha iyisidir. A.U.E

5. NEFİ ULAKLARI.

-MEKSİZİN Lİ, — MEDİN Lİ, — MEYİŞİN Lİ ULAKLAR.

1347. Nefi «cearence» ulakları (talî) bir hadesin yokluğunu, var olmayığini bildirir; aslı hades, talî hades vuku bul *madan* husule gelir.

Öteki türk dillerinde de olduğu üzere osmanlıca'da bu kavramda şunlar kullanılır:

1° Hâl bildiren menfi ulaklar, yani menfi bir fil tabanı üzerine kurulmuş bildirimiz hâl bildiren ulaklar. Böyle bir siyanın lâbika şemasi şöyle olur:

me + hal bildiren ulak lâbikası.

Osmanlıca'da düzendeşlik ulağı (§ 1298) ve uxantılı uygunlaşık ulak (§ 1318) aynı surette kullanılır:

<i>سُوْمِيْرُوب سُوْمِيْرُوك</i>	<i>sev-me-yip</i>	}	<i>cen n'aimant pas, sans aimer</i> .
<i>سُوْمِيْرُوك</i>	<i>sev-me-yerek</i>		<i>ya'ni Russya-Li-Lar bil-erek, bil-me-yerek Avasturya-ya hizmet ed-iyor-lar</i> (MURAD BEY, <i>Turfanda-mi yok-su turfa-mi</i> , s. 370). «c'est-à-dire que les Russes, sciennent ou non, servent les intérêts de l'Autriche».

Ml.: *مُكْبِرْ بَلْ كَثِيرْ بَلْ رُوكْ g'ec-me-yip* A.U.E (*Cevdet Paşa tarihi*, 3e tabi c. I., s. 105) «peu après» (mot à mot: «beaucoup [de temps] ne s'étant pas écoulé»;

رُوسْ بَلْ لَيْلَرْ يَلْمِيرْكَ آوْسْتَرْيَهْ خَدْمَتْ اِيدِورْلَرْ ya'ni Russya-Li-Lar bil-erek, bil-me-yerek Avasturya-ya hizmet ed-iyor-lar (MURAD BEY, *Turfanda-mi yok-su turfa-mi*, s. 370). «c'est-à-dire que les Russes, sciennent ou non, servent les intérêts de l'Autriche».

İHTAR 1. — Öteki türk dilleri menfi düzendeşlik ulağını az kullanırlar [1] ve daha çok [â]y li uygunlaşık ulağı kullanılır ki, mefisindeki *-mäg* bundan doğmuş olup, o da çoğu zaman *-in* lâbikasını alır. Bu *-mägin* şeklärinden daha yukarılarda (§ 1342, 1° deki misallere bk.) bahis geçmiştii. Kazan tatarlarında daha karmaşık bir *-mîyîngî* şeklä vardır.

İHTAR 2. — Yine mesolâ Azerce'de hal bildiren menfi ulaklar yerine menfi (-miş li) ortaçlar da kullanılır.

مُنْ كُورْمَشْ دِيرْلَرْ مَا كَوْرْمَشْ بُورْدَنْ سِكِّيْزِرْ men-i gör-me-mış [2] (oldakça A.U.E) ve *پَارْ-لَرْ مَهْ-e ver-me-mış* [2] (bulunduça A.U.E) *bara-dan git-mez-lər* A.U.E (FETH AH. s. 9) «il ne partiront pas d'ici sans m'avoir vu (du moment qu'ils ne m'ont vu A.U.E) et n'avoir donné (et qu'ils ne me donnent pas A.U.E) de l'argent»;

بِزِ إِمْ 'âdet-e gör-e dôğ-üş-me-mış [3] (olmakla A.U.E) *tut-af-ma-z-di-m* A.U.E (Aynı eser, s. 103) «conformément à notre usage, je ne me serais pas laissé prendre sans coup férir», (du moment que je ne me batte pas, A.U.E).

2° Şöyleden bazı hususi şeklärleri: *-mekszîn*, *me-din* (ve lehçelerde olmak üzere) *meyişin* lâbikalarını.

[1] Muhtelif türk lehçelerinde kullanılan şeklärler için hâkiniz KATANOF daki tafsîatlî liste, s. 698 ve aşağısı J. D.

[2, 2, 3] Bu menfi ortaçlar, cümle içindeki yerlerinin kendilerine getirdiği zarf rolü ile de *-medikçे*, *-meyince*, *-meden* gibi manalar alır. A.U.E

Su cihet dikkate deñer : bâtün ba şekillerin sonanda katma bir unsur olan -in var ki -mâgin lâhikası müaaşebetiyle yukarıda bahsi geçmiştir.

Bu muhtelif şekilleri şurada ele alacağız.

مکسیز	-mek-siz-in	-mek-siz-in	لی علاج
مکسیز	-mek-siz-in		

1348. Bu -mek-siz-in lâhikasında mastar alâmeti olan (-mek) + nefi ilgici olan siz (§ 881) + -in lâhikası (§ 401, ihtar 1, 2).

Nefi manast yukarılarda bahsi geçen nefi yerine siz ilgicile ifade edilir.

Bu ullağın faili bazan aslı hadesin failiyle karışabilir, bazan müstakil olabilir.

Ml.: *كَلْمَةٌ مُعَلَّوَةٌ بِهَذِهِ الْكَسِيرِ، bir kelime 'ilâve et-mek-siz-in' yürü-dü* (HALİD ZİYA, 'Âsk-i-Memnâ', s. 438),

جَمِيعُ الْحَكَمِيَّاتِ كَوْرُوكْسِيرِ تَشْخِيصِ مَرْضٍ إِذْ هُنْ bir hekim hasta-yı g'ör-meksizin tez-his-i marrı ed-e-me-z «un medecin ne peut faire de diagnostic sans voir le malade»;

مَوْدِعَةٌ مُسَبِّبَةٌ سَوْدَةٌ مُسَبِّبَةٌ طُوقْكِسِيرِ كِبِيتَرْ suy-a sabun-a dokan-maksizin g'ep-in-ir «il vit sans faire de mal à personne» (mot à mot : «sans toucher à eau ni savon»);

مسافر او لاجئ خارج من مساعلاته اندى سلامانه چونکسوزن مادهدم -mtsâfir ol-dağ-um hâ-ne-den sabah-leyin efendi selam-lîğ-a -çik-mak-siz-in- sav-uş-du-m «je m'échappai de la maison où j'étais hôte, dès le matin sans que le maître se fût montré au selamlık (konakın erkeklerle ayrılmış kısmı ki harem veya haremlik karşılığıdır)»;

(آدەمى) آرامى چوق چونکسوزن veya چوق چونکسوزن (-Cevdet Tarihi, 3^ü tabi', I. s. 78, 114, 150 ve 191). Daha yukarıda § 1347 aynı müellifin yine bu manada çok geç-me-yip (§ 1349, 2^ü) kullandığı görülmüştür.

Aynı ulak bazan -madan, -madan önce (evvel) «avant de ... , avant que ...» manasını alır. Mk. daha yukarısını, ve bakınız § 1419.

-mek-siz-in li ulak osmanlıca'ya mahsus olmayıp, nisbeten eski bir şekil gibi görüüyor. Mk. Uigurica, I, s. 59: *yalk-maksizin* aldanmaksızı «sans se tromper».

Çuvaşa'nın da -ma-zır veya -me-zer suretiinde buna benzer bir sıygası var: *tur-andar-mazır* doymadan «sans se rassasier».

zır veya *zer* fonetikçe ve manaca osmanlıca siz «sans» a muadildir [1] (DOBR. ZQL, § 63).

[1] Belki başlarında *s*×*z* değişimi ve sonlarında *s*×*r* değişimi ile.

Bir de şu var ki -zır (zer) (=sır, ser) bir şeye meyil ve heves eden (veya ettiren) manalı mürekkep bir lâhika halindedir:

em-zır-mek emmeye meyil ve heves ettirmek, etmeye sevk etmek.

dam-zır-mak damlanıga meyil ve heves ettirmek, taktır etmek.

Bir şeye meyil ve heves etmek, kendisinde esas o şey bulunmamak manasını da

mekszin li ulak, osmanlıca'da -meden ulağının yararına olarak gittikçe yerini bırakmaktadır.

Eski osmanlıca'da -sizin lâhikasına سوزن - yazılışıyle de rastlanmaktadır.

Ml.: *bir şecers bostan-ı an-i dök-mek-süzin bit-se hâsil al-ma-z* A.U.E (*Nâzhet-ül-erzâb*, s. 3) «si un arbre poussé sans que le jardinier y touche, (ie plante, olacak, A.U.E). on n'en retire pas de fruits».

Lehçelerde -In li uzantısı almadan -mek-siz şekli de bulunuyor. (Mk. § 1419).

Ml.: *der akap* (در عقب) *xasm-in-t sögle-t-mek-siz flâm it-me-ye* (*hüküm vermeye* A.U.E) *iste-di* (ئىستەدى, II, s. 134, I, 13);

ancak telâze-len-mek-siz cemiat-in (*cema'at-in* yerine) *hazur-un-a çıkış-di* (*Aynı eser*, II, s. 142, I, 10) «sans perdre contenance, il se montre à l'assemblée».

öss - -meden li ulak.

1349. (ذات - veya ذات - ==) *ذات - -meden* (-madan) li ulak ki, *seu-me-den* misâlinde olduğu gibi vurgusu -me den evvelki hecede bulunur, ve şu suretlerde kullanılır:

1° Nefi «carence» ulağı:

2° Zaman ulağı, ki «avant de..., avant que...» manalarını bildirir (§ 1418); Mk. yukarıda -mekszin li ulak için buna benzer bir mana gelişimini:

Biz burada bunu ancak birinci kavramıyla mesgul olacağız [1].

[1] Burada bahsi geçen mesele, alelace -me li bir hades isminin mefulünanh haletini almış olan meselâ şöyledir şekilleri değildir:

gül-me-den bayıl-dı «il sa pâma de rire»;

ben-i boğ-uş-ma-dan kurtar-dı «il m'a sauvé au moment où j'allais me noyer»;

oku-yap gaz-ma-dân bir vakıt hâli dur-ma-z «il ne cesse d'étudier».

Aradaki vurgulanma farkına dikkat. J. D.

gizlediği içindir ki, bunun karşılığı olan -siz de belki (*sı + z*) böyle yokluk manasını almış olarak hep o manada kullanılmış bulunuyor. Bk. Orkhon kitabeleri, Thomsen JE 13:

GENÜDUB SIMARISNAGAK SIMARISLI PULOB RÄ ZÜY İTİY
milleti hakansızlaşmış ülkesizlenmiş olunca kişi yüz yedi
SIMNIGCI NÜSÜRÖT KRÜT GENÜDUB SIMDALUK SIMDÄGNÜK
azad kılmış türesi üzəñ türk milleti kullanmış cariyeleşmiş
A.U.E

Buradrki Orhon yazısının son kelimesi başındaki **T** şekli **T** olacak. A.U.E

Ml.: میں کا اپنے جواب فرمی تو رکھر : *nığın (nığün) ban-a bak-madan cevab-i ver-igor-sanız* (HÄLİD ZİYÄ, Aşk-i memnû', s. 97) «pourquoi répondez-vous sans me regarder?»;

گارانچہ باران قیبلہ تھدند یلان کی دالہ ساریلہم *yılan gibi dal-lar-a sar-il-di-m* (Let. Nasr-ed-din, hoca, s. 148) «je m'attachai aux branches, doucement, sans faire bouger une feuille, comme un serpent»;

کچھن (ارسی) (ara-sı) çok g'ec-meden «avant peu ; peu après» (Tanin no. 970; Ahmed Räsim tarihinde, KEMAL BEY, I, 218; Cevdet paşa tarihi 3 üncü tabi' s. 238; mk. § 1347 ve 1348, -megip ve -mekszizin li şekillerle aynı ifade); yine mk. § 401, 2° alinéa;

yemis-ler-i soy-madan ge-r «il mange les fruits sans les peler»;

hiç bir-in-in burn-u kana-madan, selâmet bul-du şehir [1] (TANBÜRT ARUTİN, s. 33; mk. Aynı eser, s. 24) «la ville retrouva sa tranquillité, sans effusion de sang».

Bu lâhikanın daha eski şekli -medin idi. Mk. § 1418, ihtar.

Ml.: فرانچ بارہ سبز ایله وصال سرمد استورسک : *fırâğ-i yâr-e sabr eyle visâl-i sermed ister-se-n* A.U.E «se tu veux pour toujours t'unir à l'aimée sache supporter patiemment la séparation,

زیرا اولدن کیسے حیات جاودان بولاز *ki zîrâ ölü-medin kimse hayât-i cavidan bul,ma-z* A.U.E (Nevadir-ul-âsar s. 54) «car personne n'optient, sans mourir, la vie éternelle»;

اول اکینوک [2] (اونکه پکرک) الوسی بنزندن حلاندر *ol, iki-nûn (balık-ile çekirge) ölü-sü bugazlı-a-n-medîn helâj-dir* A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 103) «le cadavre de ces deux (bêtes: le poisson et la sauterelle) peut être mangé sans qu'elles aient été égorgées».

-medin lâhikası XIXuncu asra kadar devam etmişti (ki, Cevdet Paşa hâlâ kullanırdı). Bu osmanlıca'ya mahsus bir lâhika değildir. *Uigurica*, t. I.:

ol, yûltâz tâbrâ-mâdin şük tar-di o yıldız, tepre-(u)-meden sessiz dur-du A.U.E (s. 6) «cette étoile s'arrêta sans plus bouger»; [3].

nâñ sau ãr-mâ-z, sau ãr-mâdin y(i)mâ ãr-mâz hiç (in) söz (ü) olmaz, söz olmadan da olmaz A.U.E (s. 12) «il n'y a ni parole, ni absence de parole» [4].

[1] Bu cümle devrik «inverse» bir nesirle yazılmıştır. A.U.E

[2] Metinde bareketlidir. A.U.E.

[3] D.L.T, I 281 şük (*tar*) sakit, sessiz (dur); Tonyukuk, : şüg bk. Turcica, C. 8.

: ئەكىنچىلىق زىمۇغاي : ئەكىنچىلىق زىمۇغاي : ئەكىنچىلىق زىمۇغاي
Z'IMITRÄ GÜS ZIB İTRÄ GÄT KÜGU ARGÄT Z'MIGAY

idik sessiz biz idi gibi ein etrafda düşmanımız
A.U.E

[3] Bizim anladığımız üzere ibareye verdığımız tercümeye, müellifin fransızca ile ifade ettiği gibi olmayacağı gösteriyor. A.U.E

[4] Fransızca'da bu, meselâ (kelime kelime) söyle olmalı idi.

(un) rien ne devient pas (le sujet de) la parole, et sans la parole on ne s'arange pas. A.U.E

Mk. Agni eser: *kork-madin* (s. 41) *art-madin* (s. 27).

Esasen bizzat -ms-den şekli de epiy eskidir. XVinci asır başından beri metinlerde görünüyor.

Ml.: [1] گورمەن *g'ör-meden* [1] اک عشق كتۇرىمىش *añ-a 'aşk* (*ışk?*) *getür-miš* A.U.E
(VAMBERRY, *Alt Osm.*, s. 48, l. 17) «il en devint amoureuse, sans (l') avoir vu»;

[1] بو فو لا غم *âşık ol-du gör-meden bu kulagı-im A.U E SOLEYMAN ÇELEBI, Mevlud, beyit 178* «mon oreille en est devenue amoureuse, par simple oui-dire» (proprement: «sans voir»).

Bu lâhikanın en eski şekli, Orkhon kitabelerinde kaydedildiği üzere, (*tl-matin*) [2] -*mäfin* dir. Yine mk. *bil-mäfin* «sans savoir» (*Uigarica* I, s. 9).

Bu şeklin aslı menşei hakkındaki izahlar bir takım mübahasa ve münakaşalara yol açmıştır:

Thomsen'le Bang (*Toung. Pao.* 1898, s. 136) bunu -tin li bir ulak olarak görüyorlar (ve osmanlıca'nın -medin -meden li ulağına yaklaşırıyorlar). Radloff (*Alt. Inschr. Neue Folge*, s. 94 ve 95) bunun menfi bir taban üzerine -t ile -mä-t suretiinde kurulmuş fiilden türeme bir isim olup, sonuna aletlik -in lâhikası katılmakla mä-t-in suretiinde yüceit bulduğunu ileri sürüyor. Melioranski (*Mem. de la Soc. d'arch. russe XII.*, s. 91), menfi fiilden -t ile türeme isim diye bir şey tanımamakta olduğu itirazıyla bu fıkri reddiyor.

(Bizzat Radloff'un yanlış olarak *-mädin*, N. F., s. 94 lâhikasıyle karıştırıldığı) *-mä-y-in*, *-mek-siz-in* ve bilhassa lehçelik bir lâhika olan *-mä-yış-in* (bk. daha ileriye) gibi öteki nefi ulakları ile yapılan kıyaslama, (bizce) *-in* li bir lâhika kabul eden faraziyenin tamamen lehindedir. Bir de mk. § 1418, ihtar. Sonra *-mä-f* li şekillerin var olmayışından çikan itiraz ise sabit ve varid değildir. *-[ä]f* li veya *-[i]f* li lâkika çok erkenden yaşayışdan kalmış [3] bulunuyor; fakat asıl mümeyyiz vaslı menfilik olan bir ulak şeklinin menfi

[1,1,1] Metinde bu arap harfli kelimeler hareketlidir. A.U.E

[2] Inscr. de l'Orkhon, 159 :

፡ മാർഗ്ഗം മുൻപ് ദിവസം യഥാർത്ഥ നിന്ന് ഒരു ദിവസം മാറ്റണം.

NITAMLA NIBAS 'IGNAGAK SIMDÄGI NÜGÖ NIGN'GADNA

almadan rızasını hakarının(.) muhalif davranış- için (senin) o gibilerin(.)

• ፳፻፲፭ : > D Y - ቤት

G'DRAB UYAS RIV

A.U.E

gittiler sayıklayarak toprak

[3] *Kitâb-ı-Korkud* da bir alay misâller var ki, bunlarda -[ə]t veya -[i]t lâhikası «filan hadese uğramaya mahsus» manâlı olup (ki bu mana yarı meçhullük ve muhtemelilik bildirir, m.k. -gü, -(y)esi ve -(y)cekk lâhikalarının manasını, § 1343, 2°) fiilden tûreme isimcil şekil degerindedir, (yani sadece bir tûreme lâhikası degildir).

سوق صوق مولوم سکا ایجت او-ون . . . تارلا تاولا شهباز اولرم سکا بینت او-لوون قطار قطار دوهلم سکا
 بوکات او-لوون sovuk sovuk (savak?) su-lar-im sañ-a ic-it ol-sun . . . tavla tavla sehbaz

tabanlarla varlığını muhafaza etmiş olmasına hiç bir manz yoktur. Nasıl ki *gür lâhikesi* (§ 1343, 9°), yaşamaktan kalmış olmakla beraber ona da menfi tabanlarla beraber rastlanmaktadır : *doy-ma-gur* doymaz «insatiable» ; *عَذَّرْ* [1] (P. de C. bk.), bir de tak. § 743.

Bununla beraber gurası mubakkaktır ki, türkçe'de bunu söyleyen zate *-den* (-din) lâhikasından bir meslûnâh sonucu imiş gibi bir duyu gelmektedir, ve bazan *-me-den* yerine *-mek-den* (azerec'de ise *-me-miz-den*) şecline rastlanmaktadır,

Ml. : كَمْ كَمْ دُوْكَنْ دُوْغُورْ سُولْهُنْ kem kâm et-mek-den doğru-yu sögle-ye-me-z (TEKE ZÂDE M. SAÏD *Durub-i emsâl-i türkîye* s. 279) «il ne peut dire la vérité sans bredouiller».

اما سز ايله كورمهشن اره كيدونكز *ama siz eyle (ele) gör-memişden er-e ged-er-siniz* (HACİBEKOF, *Argin mal al-an*, s. 17) *ama siz öyle görmeden kocaya gidersiniz*. A.U.E «mais vous consentez à vous marier sans avoir vu (votre futur)».

[1] Bu kelimeye çagatay lugatinde rastlamadık yalnız : *تِنْ-مَا-غُرْ* «dinmez, kararsız, aramız» kelimesi var. A.U.E

at-ler-im san-a bin-it ol-sun... katar katar deve-ler-im san-a yükle-t ol-sun A.U.E s. 93; «que mes eaux fraîches te servent à boire (san-a iç-it ol-sun), que mes troupeaux de chevaux semblables à des faucons te servent de monture (bin-its), que mes trains (files) de chameaux te servent de bêtes de somme (yük-le-t)»;

قره قارلى طاڭلۇرىنىڭ ئاخار ارىلە ئىچىلىقلىك ئاخىوت وىرسۇن قالۇر قالۇر سۈرۈدىن كېچىر اولسە كېت وىرسۇن *kara kar-li dag-lar-dan aş-ar ol-sa Allâh-u ta'âlâ sen-ûn ogl-uñ-a aş-ut vir-sün kan-lu kan-lu su-lar-dan git-er ol-sa g'ep-it vir-sân* A.U.E (s. 41) «s'il franchit (aş-ar ol-sa) les montagnes toutes couvertes de neige, que Dieu ouvre à ton fils des cols faciles à passer (aş-ut) s'il traverse des rivières ensanglantées, que (Dieu) lui donne un gué facile (geç-it).

Mk. aynı -[i]t li kelimeleri havi misâlli, s. 11, I. 4; s. 18, I. 3 aşağıdan; s. 19, I. 4 ve I. 5 aşağıdan; s. 33 son satır.

Şuna dikkat edilmeli ki, t konsonu kendi ardına bir vokal olduğu zamanki durumda çinlak d oluyor. بىنْ *bin-id-im* gibi.

Bu itibarıla biz aynı eserde şu kelimelerin böyle okumasını teklif ediyoruz.

S. 56, I. 8 de aşağıdan (اپرم yerine) بىنْ *iç-id-im*, I. 5 de aşağıdan (müellif tarafından daha önce بىنْ suretine tashih edilmiş olan رأى yerine بىنْ *bin-id-im*.

Metinde yanlış olarak يىلارم ve يوكىرم suretinde tashih edilen I. 11 de (aşağıdan) بىنْ, ve I. 2 de (aşağıdan) بىنْ kelimeleri metindeki asılları gibi muhafaza edilecek; s. 57, I. 5 te يىلارم كۈرم okunan kelime yerin بىنْ *göög-üd-üm* okunacak ki, böylece aynı sıradan daba iki kelimemiz oluyor: *yay-la-t* yaylayacak, yazı geçirecek yer *tendroit pour passer l'été* ve *göög-üt* göç ediş «migration».

Türeme lâhikası olarak kullanılan aynı morfem için bk. § 871, f lâhikası. Yine mk. Gr. *alt*, § 40; mk. RADLOFF, *Alt. Inschr. Neue Folge*, s. 95 «*kork-ud* korkulacak şey» (*kor-uk-* «avoir peur»); *öl-üt* (oldürecek şey) veba «pest», *min-it* (*bin-it*) bincek şey, *çığ-it*, *suğ-it* suvaracak yer, yatak «*abreuvoir*», (mk. *suğ-ar-mak*).

Karaman lehçesinde: veba manastuda (*öl-üt*'ün manadaşı olarak) *öl-et* (ó λοιμός

Fakat yine şu da gerçek ki, bir hades isminin (§ 711) sonucu sayılmak lazım gelen -me lâhikası, vurgu yerinden de anlaşılaçığı üzere bir menfi lâhikası hissini vermektedir (mk. § 594).

Bir de şunu ilâve edelim ki, -in lâhikasının yerini -tin lâhikası aldığıni gösteren misaller vardır. Netekim önceleniş «priorité» lâhikası:

-gaç veya -gaç-in (altaya -gaj-in) veya gaç-tin (Gr. alt. s. 65 — 66; = osmanlıca -(g)ince (§ 1384) de böyledir.

Hastı fikrimizde her iki faraziyenin de gerçek olan cihetleri vardır, ve bir -mä-t-in şekli vakityle yaşamıştır. Fakat bu şekil erkenden -mä-din şeklinde iltibas etmiş bulunuyor ki, bunun bahsi 1418 ve 1419 uneu bântlerde geçmektedir. [1]

I, 174 ve II, 115), ag-at yas «pleurss» (mk. ağa-la-mak «pleurer», aynı yer I, 169, 170) ve kuba-t kaba «gros, grossier», I, 199, 228, II, 23). Mk. kuba-r-mak kabarmak «se gonfler, s'euorgueillir» (II, 10, 13, 23) gibi kelimeler vardır.

Mk. osmanlıca **ka-ba** ve **kabar-mak**. Mk. şu türemeleri: oñ-at eyi, salib, «bon» (eski osmanlıca'da) oñar-mak ıslah etmek «corriger» oñ-mak işi rast gitmek, mamur ve refahlı olmak «prospérer»; sav-at (suv-at yerine) yalak, suvaracak yer «abreuvoir» sue-ar-mak (mk. yukarıki); كَوْبَهْ كَوْبَهْ (kuba yüz-lüğ A.U.E) (Baber-Name Beveridge yazmalari, yaprak 6 v., son satır) kaba surâthi «au gros visage» ki, (PAVET DE GOURTEILLE, s. 12) rengin benizli «au teint coloré» nin yerine tercüme edilmelidir. Mk. qoba (Koba) RADLOFF, II, 657. J.D.

[1] Bizim bu lâhika(lar)larındaki düşüncelerimiz bir az değişiktir:

Lehçemizdeki -madan lâhikası ikisi müsbet, biri menfi olmak üzere ayrı ayrı manalarla kullanılır.

1° müsbet a): -ma-dan ki, tâhfî mastar alâmeti olan -ma dan sonra mefulünâh edati alan -dan getirilmekle yapılır: -ma+dan (ki vurgu bunda -dan dadır):

kardeşim gezme-den (= mek-den) geldi («gezme» müsbet mastarının mefulünâh baleti);

Müsbet b): -madan yine tâhfî mastar alâmeti olan -ma nin sonuna -dan ve ardına cevvel, önce kelimelerinden biri getirilerek yapılmış bir ulak məhiyetindedir ki bu, cevvel, önce kelimeleri atılıp takdir edilmek suretiyle kullanılır:

evi g'ez-me-den bir şey digemem (= gezmeden evvel). Görülüyor ki bu ulak *gezmek-ten evvel* manasında olduğu için ondaki -me menfi alâmeti değil, mastar alâmetidir. Böyle olduğu halde sanki menfi alâmeti imiş gibi vurgu ondan evvelki fiil köküne belki haksız olarak geçmiş bulunuyor. Ancak şu var ki, bunda aslı cümlein fiili yapılımak için daha önce mastarın bildirdiği hadesin yapılması şart olduğu ve bu ise henüz yapılmamış halde bulunduğu cihetle olacak ki, burada menfilik manası onun aslı cümle fiiline göre olan durumundan çıkmış bulunuyor, ve buna aldanılarak mastar -me si menfi sayılıp vurgu ondan evvelki heceye (= fiil köküne) veriliyor.

2° menfi -madan: Bunun eski şekli olan -ma-tin'a gelince:

Bu b. 1) de olduğu gibi, aslı cümlein fiiline göre olan mana durumu yüzünden arısı bir surette yücede gelmiş bir menfiligi değil, sadece kendi yapılışından doğan bir menfi manasını taşıyor. Şu halde asıl menfi unsuru yine kendi içindedir, demektir. Acaba bunda gördüğümüz -ma o menfi unsuru mu? bizce hayır; çünkü biz bunu da yine mastar

(LEHCELİK) - MEYİSİN LÂHİKASI.

1350. Karaman lehçesinde -mekszin'le manadas bir -meyisin lâhikası var, ki, bunun yapılması şöyledir: -me + (y)ls (§ 856) + in. Biz bunun ancak ol-mak masdarından yapılması misallerine rastlamış bulunuyoruz [1].

Ml.: *ay-lik muhabbet-i temiz-lik ol-magisın ol-ma-z* (ö Γεροσηνάθη, I, s. 57); «point d'amour du bien sans [qu'il y ait amour de la] propreté»;

Yalnız kahramanlık sırası ve fazilet ol-magisın, hēlās ed-e-me-z (*Agnī eser*, s. 87) «le courage seul sans l'intelligence et la vertu, n'est pas secourable».

[1] Öyle görünüyor ki (-me lâhikasını almayan) müshbet fiil tabanları üzerine kurulmuş bir -iş-in'li ulak lâhikası izleri bulunmaktadır.

Ml.: *hem bar-iş kil-iş it-iş-in dost-un-a dost bol-ub duşman-in-a duş-man bol-ub dost-luk it-iş-di hem gidiş geliş ediş-de dostuna (karşı) dost olup, düşmanın (karşı) düşman olup başkalarile (öyle) dostluk etti.* A.O.E (BEREZINE, *Bibl. vost. hist.* II, s. 4; Boris Godunof'u medib yolunda sözler, XVIIinci sair Kazan tatarcasıyla metin).

Biz bu şekle ait başka bir misal bilmeyorum; buradaki bozuk bir metin işi olmasın... J.D.

Bozuk metin işi olmasa gerek. Çünkü leğemizde de -iş li masdar sonuna -in aletlik lâhikası getirilerek yapılan böyle bir misal var *dōn-üg-ün biz-e gel* = dönüste... A.U.E

edati olarak görüyoruz, ve bunun teşkil ettiği mastara da menfi manasını verenin -ti olduğunu, ardına gelen -n nin ise aletlik manasına bir lâhika olarak ona katıldığı sanıyoruz. Bunda da vurgunun ti-n da olması lazımlı gelirken yine -ma mastar edatından evvelki hecede (= fiil kökünde) oluşunu, asıl -tin daki unutulmuş menfi manasının bu -ma da buluadığı hissine düşülmüş olmasına atsediyoruz.

ti (ty) = a gelince, bu (D. L.T, II, 235; III, 185) *tid'* (ty).mak = men' etmek, mani olmak, (bk. İbni Mühennā *ty.ķuk* = müttakî, perhizkâr, el çeken *ty. iķ-mak*'dan) mastarının da kökü olup, sonuna aletlik lâhikası olan -in getirilmekle *ty-in* = imtina ederek (mk. *di-yin*) durumunda bir ulak olmuştur ki, aşina aşina ti-n şekli almış görünüyor. Şuhalde meselâ *alma-tin* kelimesi; *alma* *ty'in* yani alma(dan) geri durarak durumundadır; ve böylece birincisi ikincisinin meşfî rolünde iki kelimeden yapılmış demektir. Yine meselâ *kitabı alma-dan geldi* cümlesiinde leğemizin *alma-dan* ullağı da, bu eski *alma-tin* nin çeşididir ki, (almakdan geri durarak) manasıyla daha yukarıda bahsi geçen 1 numaralı (meselâ: *gezmeden evel manalı*) dan ayrılmaktadır; yani bu (almadan eyvel) değil, (almaksızın) manasındadır.

Bir de fikrimizce *xi dag* ve *xi d'ag* ve bunun çeşidi olan *et teg* (ve leğemizdeki: *da deg*) suretlerinde yine nefi manasıyle müstakîl bir sıfat rolünde kullanılan kelime de bu *ty* in çeşitleri olsa gerek. (D. L. T, III, 114) bunun için şöyledir:

.... Argu lehçesinde bu لج (leyse: yok, olmaz A.U.E) manasında bir edattır ki, Argu'ya komşu olmak ve kelimeleri bir birine geçip karışmış bulunmak dolayısıyla Oğuzlar onlar-

6. ik'en (-k'en) LI MÜREKKEP ULAK.

1351. Daha önce cevheri fiilin ulağı vazifesiyile (§ 558) görülmüş olan ik'en (-k'en) şekli, mürekkep fiiller vücude getirmek için yardımcı fiil olarak kullanılabilir. Bu ulaklar öteki mürekkep sıyalardan farklı olarak (§ 656) ancak bazı temelerle kurulur. Bu temeler ise karmaşık fiilleri vücude getirenlerdir (§ 810) ki, buradan şu dört mürekkep ulak doğuyor:

اىكىن - كن	{ سور <i>sev-er</i> دۇمش <i>sev-mış</i> سۈچىك <i>sev-ecek</i> سوپىر <i>igor</i> [2]	<i>ik'en (-k'en)</i>	: (muzarı temesi); : (nakli mazı temesi); : (niyetli istikbal temesi); : (şimdiki hal temesi).
------------	--	----------------------	---

[2] Müellif çok kullanılır diye *sevmek-de(y)ken* şeklini buraya almış, bunu da az kullanılır diye ayrı göstermiş; halbuki mes'ele aksi olduğu için biz bu vaziyetleri değiştirerek burada öylece verdik. A.U.E.

daki bu *d'ag ol*, (= memnudur? A.U.E) sözcüğünü alıp değiştirerek *Kı tegül* (lehçemizdeki: debil A.U.E) yapmışlardır.

Ve nihayet bu labikanın yapılışı hakkında şu da düşünülebilir:

bil-dik adam veya sadece *bir bil-dik* gibi sıfat ve isim veya *cocugun bana bil-diğ-in-i anladım* cümlesiindeki *bil-me-sin-i* manasında mastar olarak kullanılan *-dik* (eski gelenek: *-tik*) lâhikalı menfi ortaçlar vardır ki, belki bunlara veya sondaki boğazlı konsunu düşmüş olarak yaloız *-di (ti =)* kısmına *-n* aletlik lâhikası katılmakla da *ma-ti-n* lâhikası vücude gelmiş olabilir. Şuhalde uzun uzadı (sözler), çatla-di (kapı) (sıfat) kap-di kaç-di; tûre-di (isim); girme-dik (ev); yapma-dik (iş) gibi isim ve sıfat rolündeki ortaçların (k.) siz siygalarına sadece (şuhudi mazı gibi) bir *-di (ti =)* getirilmekle vücude gelmiş siygalara yalnız *-n* gelmiş oluyor; ve meselâ *alma-di-n* (= önce almamış olarak) suretinde bir tesekkül vücude geliyor.

Bu *-ti-n* lâhikası, sadece *-ti* suretiinde de kullanılmıştır; Thomsen (Inscr. de l'Orkhon s. 143) *-tin* lâhikasından bahsederken:

«... ve doğrusu da öyle görünüyor ki, bu *-ma-fı* lâhikası, menfi «mazı» bir sijilin ulağın alan (bk. not 75) *matı-nın* yanlama «latéral» bir şeklidir. [Acaba *-matı* ile *-matın* arasındaki münasebet, *-pı* li ulakla *-pan*, *-pän* li ulak arasındaki münasebet gibi mi?】» diyor.

1510

KRÜT ITAMNİKAS ÜRÄG KÜTRİB GİGÜK GİSİ ACMUB
 türk sakınmadan geri verdik(ten) gülçü(pü) işi(isi) buncu

:) *T-TRH: NTD 844X4: NTQTYN :) »)
 SIMRÄ RİT NIYATAR'SGU RU NIYÄRÜLÖ KUDUB
 imiş der nesilsiz bırakayım öldüreyim milleti(si)

(«Türkler çinlilere» bunca hizmetler gördükten sonra «onlar» düşünmeden türk milletini öldürreyim, köküü kurutayım der imis) manasındadır. A.U.E

Bu Orhon yazılarının birinci satırında sondan ikinci kelimenin ikinci harfi **Ҥ** şeklinde olacak; sondaki kelimenin üçüncü harfi **Ҥ** olacak. AŞİLE

1352. Bu şeçiller içinde en çok kullanılanı bir şahis *sev-er-k'en* siygasıdır. Son *sev-iyor-k'en* siygası yerine bazan da suretli «duratif» siyga olan *sevmek-de-yiken* [1] kullanılır.

-iken morfemi *-k'en* suretinde kısaltılmış olduğu zaman bile, vokal takengi kanununa tabi olmaz; yalnız şu var ki, halkın konuşma dilinde ve taşra ağızlarında fiil ardçıl sıñistan ise [2] *-k'en*, *-kan* olur: *ok-ur -kan* = okurken «en lisant».

İHTAR. — Bu ulagın en eski şekli, *i- «être» fiiliin (§. 562, ihtar) eski şekli olan *-er-mek* (*är-mäk*) fiiliinde yapılmış *er-k'en* (veya *erg'en*? mk. §. 1361) siygası idi.

[1] Araya giren (ve koşa «chiatus» dan sakınmaya yarayan, mk. § 116) *y* konsonu eski osmanlıca'da bazan yazda görünecektir:

Ml.: *بَلْ لَرْ مَزِدِكَن* (eslinde harekelidir. A.U.E) *bu-lar söz-de-(y)ik'en* «pendant qu'ils tenaient ces propos» (H. VAMBÉRY, *Alt. Osm.*, s. 55, I, 2 aşağıdan; — Vambéry (s. 100) bu kelimeyi *مَزِدِكَن* *söz-digen* gibi *dt-mek* fiilinden ve osmanlıca'da hiç olmayan bir siyga diye yanlış okuyub öyle kayd ediyor).

Bu *y* hadisesi yalnız *ik'en*'e mahsus değildir. *i- «être» fiiliin başka siygalarıyla de bulunmaktadır:

Ml.: *بَلْ لَرْ أَوْلَاسِيْ عَشْ* (عَشْ barekelidir. A.U.E) *ba-Lar-iñ oba-si-(y)imis* (Aynı eser s. 39, I, 12);

قَبْلِدُخْنَ (eslinde harekelidir. A.U.E) *kibla(y)i-dug-in* (= *i-düg-in* ki = mef'ülün-bih: *i-dig-in-i*, mk. § 560) [1426 yılı yazmaları, yap. 96; «le fait que c'est la direction de la prière» mk., *خَيْرُلُو دُغْنَ* *hayır-lu(y)i-dug-in* (yap. 153) hayırlı (idügün) olduğuna (u) A.U.E

قَبْلِيْ دَعْنَةْ (harekelidir. A.U.E) *kibla-si (y)i-dug-in-a* (Aynı eser, yap. 96 v*) «kiblesi idügün-e» (= olduğuna): mef'ülün-ileyli aynı ifade. J. D.

(y) hadisesi yalnız *i-mek* fiili ve türemelerine de mahsus değildir. İki vokal arası durumunda isimler, sıfatlar ve başkalarıyla de böyle olduğu yerler vardır: a -(y) İsmail, -a (y) oğul = ayol, a (y) efendim, vs. A.U.E

[2] Giese tarafından Konya vilayetinde derlenen metinlerde *-ken* (-kan) le beraber daha iki şeçil görülmektedir ki, bunların biri kısaltık *-ke* (ka), öteki uzantılı *ken-e* (kan-a) dir:

ara-r-kan-a ararken «en cherchant» (s. 23, I, 9 aşağıdan);

eyle-s-ir-kene eğlenirken, geç kalırken «en s'attardant» (s. 26, son satır);

ged-er-kene giderken «en partant»; *dur-ur-kan-a* (ayakta), dururken «en se tenant, debout» (s. 46), *uç-ar-kan-a* uçarken «en s'envolant», vs;

gid-er-ke giderken (s. 39), *gez-er-ke* gezerten *geç-er-ke* geçerken (s. 40);

silah at-ar-kan silâh atarlarken (s. 44). Mk. § 1343, haşiyeler, sonda J.D.

Ml.: ایکی کیشی لاقیردی ایدر کن او نہ کلدو [3] استار ایکر کن istä-r ir-kän anğ-siz-da(n) bır ün g'el-di A.U.E (Houtsma tarafından neşr edilen: Z. D. M. G., t. 43, s. 80, 1232 dekî selçukî türk şiiri) «pendant qu'il cherchait, une voix se fit entendre dans un puits [3]».

tam-t üz-ä ol-tur-ur är-kän an-ça yiylä-mış är-di kim köz-in-iñ yaş-i nävdän-tin aķ-ar är-di (Tezk. Evl. s. 42, l. 13) «assis sur son toit, il (Hassan Basri) pleurait si abondamment que les larmes de ses yeux coulaient par la gouttière».

1353. *Mürekkep ulağın bildirdiği manalar.* — bu ulak yapıldığı müddet içinde gerek aslı hadesin de yapıldığı bağılaşık tali bir hadesi ve gerek aslı hadesin ziddi olan tali bir hadesi bildirir.

Biz burada bu iki durumu birbiri ardınca mütalea edeceğiz.

1° *Durum.* — aslı hades, mürekkep ulakla bildirilen ve kendisine bağılaşık olan hadesin yapıldığı *müddet içinde* yapılmış olur. O zaman mes'ele bir zaman durumu ile katmerleşen bir *hâl durumu*'ndan ibaret demektir. Tali hadeste herhangi bir müddet'in var olması gereklidir, ve bu ise süremli olur.

İki nev'e ayrılır:

a. *Ulağın faiili aslı hades failiyle bir olur.* O zaman aldığı mana ile (hâl ve tarz durumu bildiren) -(y)erek li «en -ant, tandis que...» ulağına yaklaşırlar.

Ml.: امام بile او قور کن با کيلير : imam bile oku-r-k'en (okumak halinde A.U.E) yan-ıł-ır (Atasözü) «l'imam lui-même se trompe, en lisant»;

سود ایگر کن آغزی باندی، و غوردی او فله در süd iç-er-k'en (içme halinde A.U.E) ağız-i yan-di yo(ğ)urd-u üfle-yor (Atasözü) «en buvant du lait (chaud) il s'est brûlé la bouche; (maintenant) il souffle sur le lait caillé».

1354. — b Ulağın müstakil bir faili olur. (Böyle bir halde fransızca'ya şu tabirlerle çevrilir: «lorsque..., tandisque..., pendant que...»

Ml.: ایکی کیشی لاقیردی ایدر کن او جنی سن او له iki kişi ləkirdi ed-er-k'en

[3] Bu kelime انکسزدن *angsızdan* (yani == ansızın, birdenbire) «soudainement» olacak; fransızca'daki «kuyu içinde» demek olan «dans un puits» kelimeleri metinde yoktur. A.U.E

*üç-ün-cü sen olma «standis que (lorsque) deux personnes parlent
toi ne te mets pas en tiers»;*

سن كيبر كن بن كيدبوردم *sen g'el-ir-ken, ben gid-igor-du-m* (söylence)
«je m'apprétais à partir quand tu arrivais»;

كتاب پىشىرىكىن او بۇمىق جاڭز دىكىل *kebab piş-er-k'en uyu-mak cā'iz değil*
«pendant que le rôti cuit, il n'est pas permis de dormir; il ne
faut pas s'endormir sur le rôti»;

بىلولە مىندە ئەخونلىرىنى طالقانىكىن تصادف ايتىدى
Bihter Behlul-e sofa-da, eldiven-ler-in-i tak-ar-k'en tesadüf et-di (HALİD ZİYĀ 'Aşk-i Memnu', s. 359) «Bihter (nom de femme) rencontra dans le vestibule Behloul (nom d'homme) qui mettait ses gants» (mot à mot)
«standis qu'il mattait ses gants»;

غۇرۇشلىرىنىڭ ئەپۇدۇن چىفارىكىن كورمۇشلار
hırsız-ı bu kaptan çıkış-ar-k'en gör-müş-ler «on a vu le voleur sortir par cette porte (tandis
qu'il sortait)».

hırsız-ı kelimesi asif fiolin ta üst yanına getiriliirse aynı cümlenin
manası şöyle olur: «en sortant par cette porte, ils ont vu le voleur».

İHTAR. — Ulağın (müstakil) faili nekre (=fransızca «on») olabilir.

ML.: شېىدى سېىدرۇز يالكىز درىخانىنى بوشالىرىكىن يېڭىرۇز *şimdi gid-er-is galantz dershane-yi bog-al-t-ir-ken bekle-r-iz* (HALİD ZİYĀ, 'Aşk-i Memnu', s. 115) «nous irons tout de suite. Nous attendrons seulement qu'on ait enlevé (vidé) les meubles de la salle d'étude»;

*paklava eyi sey-dir. — Nere-den bil-ir-sin? — Gümruk-çü-nüñ ev-in-de
ye-r i-ken kardaş-im pencere-den g'ör-müş* «le baklava (gâteau) est une bonne
chose. — Comment le sais-tu? — Mon frère l'a vu manger en regardant par
la fenêtre du douanier» (mot à mot: «pendant qu'(on) en mangeait...») [BONELLI, *Locuzioni proverbiali del turco volgare. Kel, Szemle*, I. 320];

hamam pestamal-ı gibi gir-er-k'en tut-an-ul-ur çıkış-ar-k'en b(i)rak-il-ir
(söylence) «(c'est) comme un peignoir (un pagne de bain), on le met en
entrant, on l'abandonne en sortant».

Bu ifade tarzı halk fransızcası olan şu «on paye en servant (= au moment où l'on
sert)» le mukayese edile.

1355. Aslı hades tali hadese manaca zid olur. O zaman mes'ele
ziddiyet «contraste» fikriyle katmerleşmiş bir hal durumundan ibaret
bulunur. (Fransızca muadilleri: «standis que... bien que...»)

Fail hakkında bunda da aynı fark gözetilir.

a. Fail, aslı ve tali iki hades için de müsterek olabilir.

Ml.: هر کون مکتبه دوام ایدر کن بکون **گیلدەم** her gün mekteb-e devam eder-k'en bu gün gid-e-me-di-m «bien que j'aille tous les jours à l'école, aujourd'hui je n'ai pu m'y rendre»;

السان قوه جماییه سیله بیوچك بولاشقى يېندىن قالدۇرماساڭ اىكىن قواى مەتىيەسى سايى سىدە كۈرە زېمىن يە ئىقشارىندە بىر بازىعە آتقلاب اىخىز *insan կաւու-ի շամա-նիյց-ս-իլե բայրուկ bir taş-i yer-in-den կալ-դիր-ա-մա z i-k'en կուվա-յի մա'neviiyye-ս-ի սայ-ը-սին-դէ կüre-ի земин-i yed-i iktidär-մ-да bir bâzice-ի inkılâb et-mış* (KEMAL BEY, *Osmannâme: târih-i*, s. 17) «bien qu'il ne puisse avec sa force physique déplacer une pierre un peu grosse, grâce à ses facultés intellectuelles l'homme a fait que le globe terrestre est comme le jouet d'un jeu de péripéties, dans sa main puissante».

b. Fail, müstakil olur.

Ml.: كوبىك آظابه چىتاماڭ اىكىن كىدى **پىلەپىلەر** k'öpek ağac-a çık-a-ma-z i-k'en kedi çık-a-bil.ir «standis que le chien ne peut grimper à un arbre, le chat peut le faire».

1356. Muhtelif fiilcil şekiller üzerine kurulu olan mürekkep ulak kendiliğinden, muhtelif zaman veya *manzara* «aspect» nuanslarını ifade edebilir. (Mk. § 811 ve aşağısı) bu nuanslar muadil karmaşık fiillerde olanların aynıdır. Bununla beraber *-er ik'en* li (müzari temeli) siyga, çok kullanılmak neticesi olarak hususî kavramından sıyrılmış kalıyor; ifade ettiği meşhumları aslı siygadan ödünç alıyor ve bu bakımdan basit ulaklarla aynı payede bulunuyor.

1357. Müzari temesiyle kurulmuş mürekkep ulak dışında öteki mürekkep ulaklarla kullanılmışa şurada bir kaç misal veriyoruz.

-mış ik'en li ulak:

سلطان عثمان غازى آن صیرتىندە تختكاه ياعش اىكىن فتح قسطنطينىيى شئافاب دىدە واحتشام فرق الماءه *sultan 'Osman gäzi at sırt-in-da tahtgâh yap-mış iken feth-i Konstantin-nigge-yi müte'akib debdebe ve ihtişam faulk-al-'äde art-di* (AHMET RÄSIM); «standis que le Sultan Osman (le Victorieux) avait pour tout trône le dos de son cheval, le luxe et la pompe augmentèrent extraordinairement, après la prise de Constantinople»;

وقتاك ك سورىهلىلر مصره داخل اونلىلر، دعولىل معاورىتى كاشكىن دىشىن سورىتىدە معاملە كوردىلر *vakıtka ki Sûrye-li-ler Mistr-a dâhil ol-du-lar da'vet-le mu'avenet-e gel-mış-k'en düşman sûretin-de mu'âmele gör-dü-ler* (KEMAL BEY) «orsque les Syriens entrèrent en Egypte, bien qu'ils y fussent venus à l'appel (des habitants et) pour les secourir ils furent traités en ennemis».

İHTAR. — *-mîş ik'en li ulak, aslı hadese zid olan bir hadesi bildirir. Ve çünkü hadesi maxiye naktı ettiği cihetle böylesinde zamandaşlık ve bağımsızlık mes'eleci olamaz.* [1]

-(y) ecek ik'en li ulak:

﴿بِنْ يَوْمِهِ مَنْ نَسِيَتْ وَرَدْ جَلْ أَيْكُنْ سَكَابَاتِشِيرِى﴾. «*biz yap-ıp-da sen naṣḥat ver-ecek ik'en sañ-a yakış-ır mı? <est-il convenable que tu commetas (des actions que) tu devrais être le premier à nous empêcher d'accomplir> (mot à mot : <tandis que, nous (les) faisant, tu devrais donner admonition, (ces actes) te conviennent-ils ?>* [2].

-gor iken li ulak : [3]

mek-de iken li ulak :

﴿بِلِي سَطَانْ شَهْدَهْ دُولَتَهْ اسْكَنْ نظامْ وَاسْتَظَانْمِي وَعِرْمَكْ عَزْمَ خَاهَاهْ سَيْدَهْ اوْغْرَاشْقَدَهْ اَيْكُنْ ٨٢٤ دَهْ اَدْرِنَبَهْ رَفَاتْ اِيلِهِمْدُورْ Çelebi Sultan Mehmet, devlet-e eski nizâm-û intizâm-in-i ver-mek 'azm-i şâhânesi-ile oğra-s-mak-da ik'en sekiz-yüz girmi-dört-de Edirne-de vefât eyle-miş-dır (AHMET RÂSIM) «le sultan Tchèlebi Mehmet (1er) mourut en 824 (= 1421) à Andrinople, tandis qu'il se consacrait à la tâche auguste de rendre à l' Empire son ancien éclat».

1358. Mûrekkep ulağın faili cemi halinde ise cemi alâmeti olan (-ler) bazan teme ile yardımçı (i)k'en arasına girer. [4]

Ml. : *مَلِكُونْ كَلْمَنْ قَاجَارْكَنْ (سرپ) دَهْ بَغْرَدَلْ مَلِكْ-de boğ-ul-du-Lar (AHMED RÂSIM) «les princes serbes en fuyant se noyèrent dans le Maritsa»;*

[1] Müellif bunun ziddikten başka manada da kullanıldığını düşünmeyor:

Ml. : *stra-sı gel-miş-k'en su-nu-da sângle-ye-gim ; mayva-Lar-a daha olma-mış-k'en ham ham ye-di-ler ; böyle büyük bir para eline geç-miş-k'en bari borç-lar-in-i öde-se.. btrbir-lerin-i bu kadar hırpalâ-mış-k'en nasıl ol-muş da evlen-mış-ler?* A.U.E

[2] Menfili misâl:

Siz on-un yüz-ün-e bir daha bak-ma-yacak ik'en nasıl oldu da barış-di-niz. A.U.E

[3] Müellif burada bunu almıyor ve tabii misâl de vermeyor:

Anne-m daha uyu-yor-ken ben sokak-a fırla-dr-m.. ben henüz bir şey bil-me-yor-ken hoca-m ban-a ne-ler öğret-mış-dı.. A.U.E

[4] Bu yalnız buna mahsus bir iş degildir; ve bize -ler lâhikasının araya girmesi gibi mes'ele de yoktur. Çünkü esas, müfret gaiplere olduğu gibi cem'i gaiplere de -ken lâhikası katılmamasından ibarettir:

Müfret gaibde

gel	-ir	+ (i)ken
	-mîş	
	-ecek	
	-iyor	

Cem'i gaibde

gel	-ir-ler	+ (i)ken A.U.E
	-mîş-ler	
	-ecek-ler	
	-iyor-ler	

پادشاهانه دشمنلری آنال فاسدانیه دوشمشلار ایکن الام ربانی ایله خولیارى میدانه چىغىشىر pādi-şāh-in dāşman-lar-i āmāl-t fāsidān-e-ge dūş-müş-ler iken ilhām-i rabbānī ile hūlyā-şar-i meydan-a çık-mış-dır (MURAD BEY) «standis que les ennemis du Sultan avaient conçu des espoirs coupables, leurs pensées secrètes furent dévoilées par l'intervention divine».

-ler'in araya girişi, meş'ulünfih lâhikasından sonra bile mümkün oluyor. [1] (Mk. § 1183).

Ml. : *cocuk-lar ok-un arka sira koş-mak-ta-Lar iken* (RADLOFF, *Prob. III. [Kunos]*, s. 229, son satır) «standis que les enfants couraient après la flèche»;

والامى استابولده : خندوی پارسده کی دلباز عالىندا او رسه بوجه پويان او نقدهلر ایکن vālide-si İstanbul-da mah-düm-u Pāris'deki dilbaz 'ālem-ler-in-de orsa boca püyān ol-mak-da-Lar iken... (HÜSEİN RAHMI, *Metres* s. 111) «pendant que la mère (mot à mot : sa mère, bk. § 237) et le fils naviguaient toutes voiles ouvertes (proprement: de bordée en bordée) dans les délices de la vie, l'une à Constantinople l'autre à Paris».

Aynı hadise bir isimden sonra gelmiş iken'de de olabiliyor. [1]

Ml. : *ماندا راپوردلر ایکن درنلر بازىچىلە چىغىشىر* نى 4-ئىن an-şar-ıñ Yazıcı-Lar-a çık-acak-Lar-in-i ben ne bil-e-gim? (Aynı eser s. 552) «comment pouvais-je deviner, pendant qu'elles étaient encore sur le bateau, qu'elles allaient monter au quartier des écrivains publiés ?»

1359. (*de-mek* «dire» fiilinden olan) *de-r-ken* de-r-k'en ulagi, yukarıda *de di-ye* (bk. § 1339) hakkında gösterilmiş olulara benzer bir mana oluşmasına oğramıştır.

Ml. : *كاش بايام دير ایکن كورز چىغىر* *kaş yap-a-yım de-r-k'en göz çıkarır* (Atasözü) «en disant: «que je te fasse (peigne) les sourcils», (elle) vous crève le yeux»;

كويىكىدىن ساقىتىم دير ایکن آياغى چامورلى چىغۇرىدە كېتىدى köpek-den sak-in-a-yım de-r-ik'en ayağı-t bir çamur-lu çukur-a git-di (MURAD BEY) «standis qu'il cherchait à éviter le chien (mot à mot: tandis qu'il disait: que j'évite le chien), son pied donna dans un trou fangeux».

de-r-ken deki *de-mek* manası, öyle zayıflamış olabiliyor ki bu ifade, bir kelâmin başında (bu sırada, bunun üzerine, işler bu halde iken, «à ce moment, là-dessus, sur ces entrefaites») manalarını veren zarfîlik bir tabir gibi bol bol kullanılıyor.

Ml. : *پۈركۈن بىزات وقات ئەعش* *de-r-ken bu zat vefât et-mis* (FAIK REŞAD, *Küll. Let.*, s. 230; mk. *Aynı eser*, s. 177 ve 272) «sur ces entrefaites, ce personnage mourut».

[1,1] (Gelmekte iken, koşmakta iken) gibi teşkiller, (evde iken, vapurda iken) gibi teşekkülerin aynı olmak gerektir. Nasıl ki *gelmekte*, *evde*, *vapurda* (im, sin, dir, ix, siniz, [dir]ler) suretiindeki tasrifler de aynı mahiyettedir. Yalnız müfret gaibli (gelmekte iken, evde iken) teşekkülerî, (gelmek halinde iken, ev içinde iken) manalarına müsait ise *de*, *cem'i* gaibli (gelmektedirler iken, evdedirler iken) yerinde olan (gelmekteler iken, ev deler iken) gibi teşkillere müsait değildi. Bunlar örnexsenim, «analogie» yoluyla yapılmış gibi görünüyor. A.U.E

بِيلكِتَكْ بِرْسَى، بِرْ كَيْ اَلَّه، اَلْ قَبَاس، اَلْ لَوْب اوْ تَهْ بِرْ دَه، كُوزْلَكْ نَنْ بِرْ كُونْ قَوْبَه بِرْ اوْهَه، مُوسَى قَالِيلَه.
 شُورْلَمَنْ بِورْلَمَنْ دِرْكَنْ بِرْ آدَم، بِورْلَمَنْ دِرْ بَعْدَه، بِرْ چَوْلَه قَوْلَه بِورْلَه، فَلَسَه اِيكِسِيدَه آشاغَى
 اِنْوَب اِنْوَبْ جَوْ اِيجَرَل، سُوكَرْه، جِيلَقْ، اِجْسَرَل، بِورْلَه، چِيلَه ماَزَل، دِرْكَنْ حَيَارْ تِيلَكْ بِرْ قَوْرَنَازَل
 tilki-nin bir-i-si bir k'et ile arkadas ol-up öte-de berl-de g'ez-er...
 ler-k'en bir gün koca bir ova-da su-suz-kal-ir-lar. Sura-st bur-a-si
 de-r-k'en [1] bir adam boy-un-dan derin-ce bir şoban kuya-su bul-ur-lar.
 Nasil-sa ükl-sl-de aşağı in-ip eyt-ce su iç-er-lar. Sonra çik-mak iste-r-lar,
 Bir târlü çik-a-ma-z-lar. Derk'en aygar tilki bir kurnaz-lik düşün-erek...
 (RIFAT BEY) «un renard et une chèvre devinrent camarades. Tandis qu'ils se promenaient de ci de là, ils eurent un jour soif dans une grande plaine. Tandis qu'ils cherchaient de l'eau (mot à mot: disaient: par ici, par là), ils trouvèrent un puits de berger un peu plus profond que la taille d'un homme. De manière ou d'une autre, tous les deux descendirent et burent de l'eau à satiété. Ensuite ils voulurent sortir. Ils ne purent le faire en aucune façon. Là-dessus, le fourbe renard méditant une ruse...»

Bu ibarede *derk'en* ulagının iki bariz vasıflı kullanışı geçmektedir; burada *gez-er-ler-ken* sıygasına da dikkat edile..

1360. İk'len siygası üzerine mülâhazalar. — Covher filinin bu sıygası öteki lehçelerde *är-kän* (§ 1352, ihtar) *ä-kän*, *i-kän-hatta-drakin* (*är-gin?*) ve *är-ki* (*är-gi*) [bk. daha ötelerde § 1361, 3^a] sırotlarında görülüyor.

Osmantıca'da olduğu gibi bu, kâh bir basit fiil (= imek, olmak, «être» fiili), kâh bir yardımçı fiildir; şu fark ile ki osmantıca'da o, ulak vazifesine muhtas kalmıştır.

Öteki türk lehçelerinde basit fiil olarak, kendiindeki -ken (-kän; § 701) lâhiyatına has olan bütün kullanımlar onda da bulunur, yani:

a. Alem (hades ismi) olarak kullanış.

[1] Bazan bu ifadeye tekrarlı *ha* nidesi da katılır. (§ 1023 ve aşağısı).

Mk. *ha sara-st ha bura-st de-r-ken saray-i bul-ur* (GIESE, *Ant. türk.*, s. 22) «à force de chercher, il trouve le palais».

Mk. *bir aşağı bir yukarı der-k'en* «en descendant et en montant, en se promenant de long en large».

Ml.: *herif de eşeğ-e bin-ip bir aşağı bir yukarı de-r-ken bir-den-bir-e gör ön-ün-den kayb ol-ur* A.U.E (FAIK REŞAD, *Küll. Let.*, s. 553) «quant à l'individu, il monte sur l'âne, fait un ou deux tours puis tout à coup disparaît de la vue».

Aşağıki ibarede de buna benzer bir misâl vardır; fakat bundaki *derk'en* sıygası, kısmen kendi fiili mahiyetini halâ muhafaza etmiş bulunuyor:

Ml.: *ipek-çi-yi içeri-ye al-ir-lar, sun-a bak-a-lim, bun-a bak-a-lim de-r-k'en akşam ol-ur* (RADLOFF, *Prob. VIII* [Kunos], s. 194, l. 11 aşağıdan) «elles firent entrer le marchand d'étoffes de soie et se mirent à regarder celles-ci, tant et si bien que le soir arriva (mot à mot: tandis qu'elles disaient: regardons ceci, regardons cela, le soir arriva)». J. D.

Ml.: *kim ākān-im-ni kimsə-nä ayt-ma kim idig-im* (oldugum) u *kimseye, söyləmə*. A.U.E (RADLOFF, *Prob.* VII. Kırım Lehçesi, s. 45, I. 3) «ne dis à personne qui je suis (mot à mot: ne dis à personne mon fait d'être qui)».

Bu hades ismi kendine elverişli tâhikalar alarak, bu defa ulaklık tabir hizmetini de görebiliyordu:

Ml.: *män on üç yaş-in-da ākān-dā* (mefulünfib) (*Aynı eser*, s. 12, I. 10—11) «orsque j'avais treize ans».

b. Sıfat (ortac) olarak kullanıg.

Ml.: *anaw (hälâ) tirik ākān Xırsız-nı çık-ar-di on-dan* (*Aynı eser*, s. 14, I. 14) o vakta kadar sağ (diri) olan hırsızı çıktı oradan A.U.E «il en fit sortit le voleur qui était (encore) vivant».

Bu kavram öteki lehçelerde de rastlanılan ulak rolündeki kullanışa on yakın görünüyor.

Ml.: *yat-ar ākān kapu kak-ił-di* (*Aynı eser*, s. 19, I. 19) «pendant qu'il était couché, on frappa à la porte»;

الآن اركان كردم اركان کردم A.U.E راتے مال ایساں (Div. L. T. I. 99, ارکن (ärkän veya ärgän ?) = ایساں [yani:... halinde: A.U.E] «je (l')ai vu venir» (mot à mot: tandis qu'il venait). [1]

ikān kelimesi, bilindiği gibi, osmanlıca'nın zaman bakımından ikizli bir kavramı olan *imiş-im* siygasiyle (§ 556) manada olmak üzere, şüphelik «dubitatif» bir manayı havi şahîhi bir siyga olarak da kullanılır (mk. MELIQRANSKI, *Gr. kurg.*, II, s 57, § 23 ihtar). Bu siyga Yarkand lehçesinde (RAQUETTE, *Eastern Türkî*, lesson XXXI, 5) [2] şu suretle tasrif edilir:

ikān-män, ikān-sän, ikān,

ikān-mız, ikān-sız, ikān-lär.

Ml.: *burun wakit-ta bir fukarä war ākān evel zamada bir fukare vardi.* A.U.E «il yavait dans l'ancien temps un pauvre» RADLOFF, *söyleden eser*, s. 18, I. 10);

bir yakşı şī ākān dā-p on-u iş-är bir güzel şey diye onu içe A.U.E (*Aynı eser*, s. 11, I. 6 aşağıdan) «croyant que c'était quelque chose de bon, il en but»;

bir çon padişa bar ikān bir azametli padişah var idi A.U.E «il y avait un grand roi» (*Aynı eser*, VI. Tarançı lehçesi, s. 86, I. 8) «il y avait un grand roi»;

شەپىدا اىرىپە بورۇن شەپىلەز يار اىكەندرەز şimal-i-da egerçi burun şehr-lär bar ikān-dür A.U.E şimalinde her ne kadar evvelceden şehirler vardır (*Bäbir-Nâme*, Beveridge yazmaları, ysp. 1, I. 5) «au Nord, bien qu'il y eut anciennement des villes»;

[1] Bu misaldeki bütün arap harflî kelimeler motinde harekeliidir. A.U.E

[2] *ikān* siygası esasen *imiş* siygasiye: *ikān mismän* suretinde birlegebilir (RAQUETTE, *adı geçen eser*, lesson XXXI, 7; Raquette, şüphelik «dubitatif» yerine «presumptive form» yani zan, ihtimal siygası tabirini kullanıyor) J. D.

ikān kelimesi muhtelif lehçelerde yardımcı fiil olarak osmanlıca'daki *tıtlı*'nın oynadığı rolü oynar, ve osmanlıca'nın *rivâyet* dediği siygalara benzeren mürekkeb siygalar verir (bk. § 656). Mk. RAQUETTE, *lesson XXXIV*, I, XXXVII, 4, vs.; MARTIN HARTMANN, *Çaghataisches*, § 23, 27 (s. 24, 31 ve 37), MELIORANSKI *Gr. Kurg.*, I, s. 57 (10 ve 11), II, s. 56 ve aşağısı.

MI.: *min-da bāwlā bāwlā bir kız war, hār kūn-dā kāl-gān tīl-e-n-çī-gā bir kürāk altın wār-ä äkān* burada böyle bir kız var, her gün gelen dilenciye bir kureka altın verirmiş A.U.E (RADLOFF; *Prob. VII* — Kirim lehçesi — s. 5, I. 8. aşağıdan) «il y a ici telle et telle fille, elle donne, dit-on (wārā äkān), une pelletée d'or par jour à tout mendiant qui vient la trouver»;

otur-a äkänlär = oturur imişler «ils sont assis» (Aynı eser s. 9, I. 12).

كُوكولار مترى زان قوشۇقلارىنی اىتىردى. اىكىلەن دىستۇرۇ بىر لە ئې-كۈ (gü?) لەر-دە كىشىك-لىارنى ياهىز ئىغتىار *ikān-dür* A.U.E zamane usulü üzere ieki(lî âlem)lerde (şireto dair) şarkıları güzel söylemiş (*Bābir-Nāme*, Beveridge yazmaları, yap 13, I, 7; PAVET DE COURTEILLE tercümesi, s. 27, 3e) «dans les festins, il excellait à chanter les chansons à boire (*kouchoak*), suivant la mode de ce temps».

1361. *ikān* sıvgası bir de şüpheliğ ve soruluk müstakil bir edat, veya *mi* (*mu*) ve *ne* gibi başka soruluk edatları tekid edici bir edat olarak kullanılır. Bu kavram *ikān* kelimesinin *şüpheliğ edubitif* bir sahibi siyga olarak kullanılmasından çökmiş bulunuyor.

Eski osmanlıca'da ve simdiki osmanlıca'nın bazı lehçelerinde de var olan bu nevi edat, epeyce mütenevvi suretlerle şöyle görülmektedir:

1° *ikān*, *äkān*, *.kān -kin* (Mk. MELIORANSKI *Kurg. Gr.* I, s. 61, ihtar 2, PAVET DE COURTEILLE, *أىكىلەن* kelimesi altında, *Abasqa*, s. 65).

MI.: *bu ne iken* bu ne acaba A.U.E (*GIESE Anatol. Türk.*, s. 28, I, 6) «qu'est ce?»; *bu māşok-um-na kay-din tap-ar-min ikān* (o maşukumu nerde bulurum acaba A.U.E) (RADLOFF, *Prob. VI* — taranç lehçesi — s. 91, I. 17) «où retrouverai-je ma bien-aimée»;

mān-iñ gibi xayrat-lı (veya *xayrat-çı*) *kul, war-mi-kān* (veya *warm'äkān*) [benim gibi *hayratlı*, veya *hayratçı* kul var mı acaba A.U.E] (Aynı eser, VI — Kirim lehçesi — s. 5, I. 4 ve s. 6, I. 13) «y'a-t-il (jamais au monde) une créature charitable comme moi. A.U.E».

كۈلەنلىرىڭ çik-sa-lar bol-ur mi-kin çıksanız olur mu acaba? A.U.E (GRENARD, s. 325) «vous pourrez peut-être vous présenter».

Mk. ALEXEIEF sörfço konuşma el kitabı (rusça) s. 7, 87 ve müteaddit yerlerinde şu beyitteki kelamları: *siz-dā ... yak-mu-kin* sizde ... yok mu acaba? A.U.E «n'avez-vous pas (telle chose) chez vous?»; yine mk. *Baber-Nāme* (İlminski), s. 116 ve 281.

2° *är-kān* (veya *är-gān?*) ve *är-kin* (veya *är-gin?*) Bk. PAVET DE COURTEILLE, Dict.

104. s. 36^{ci} ve 47^{ci} kelimelerine ki, yalnız ikincisi için misâl vermiştir [1]. Mk. NEVA, Muh. Lug., s. 24, l. 9, 10 ve 18:

árki kelimesinin şüphelik edat diye kullanıldığına dair misâlleri yine mk. Abuşka, s. 49.

3° örki (veya örgi) [2].

Ml.: ایضه ام ol, kel-ir mü örki? o gelir mi acaba == لا (Div. L. T., I, s. 116) ایضه ام ... و هو بحسب مناب الاستفهام «yani: şüphelik edatdır ki, istisham makamında kullanılır» «viendra-t-il, ou non? [3].

sâñ-a zâhmet tâg-är örki sana zahmet olur(mu) acaba? A.U.E (*Terkere-i Evliyâ* uygur harslı, yap. 101 v°, l. 10; mk. Pavet de Courteille'in bir notunu, *Aynı eser*, s. 38 ki, bu alım orada ارکي kelimesini ارکي kelimesine yaklaştırıyor) «n'en résulte-t-il pas pour toi bien des désagréments?».

ba kaş-nîn köz-i kör-mâz yâ-mâk kay-din tapar örki bu kuşun gözü görmez yemek nereden bulur acaba? A.U.E *Aynı eser*, yap. 157 r°, l. 10; yukarıda zikri geçen (haşıyede yanlışlıkla kayd edildiği üzere 257 r° değil) «ou cet oiseau aveugle trouve-t-il à manger et à boire?» Mk. daha yukarıda tarançı lehçesindekine pek benzeyen misali [4].

4° Eski osmanlica'da -ki, iki.

Ml.: ایشیک د bu ne(y)iki di-di bu ne acaba dedi A.U.E (VAMBÉRY Alt. Osm., V. 56, l. 6) «il dit: qu'est-ce?».

[1] Bu iki sıygının var oluşu, -kin ve -kân (mk. § 866) lâhikaları arasında hissilik o'duğu hakkında serdedilen faraziyeyi teyid etmektedir. J. D.

Gerek § 1343 e aid cedveldekilerle ve gerçek bunlarla yalnız şeklen ilgili görünen ve bazı Anadolu lehçelerinde varlığı tesbit edilen bir *ken* kelimesi daha vardır ki, manaca bunlarla hiç bir münasebet göstermeyor. *ken-di* kelimesinin ilk hecesindeki madde ile de benzerliği olan bu *ken*, yalnız mücerret halinde kullanılmayıp, halk dilinde (Antakya'da) o zamiri manasında insıratlı halleriyle de kullanılmaktadır:

getir ken-i (= onu): *şögle ken-e* (on-a); *bin belen* (belayı) *vere ken-e* (ona); *ken-de* (onda) *gör däm*; *ken-den* (ondan) *aldım*; *ken-in* (onun) *desterinden aldım*; *ken-ler* (onlar) söyledi.. Bunun *kim* kelimesiyle de ilgisi olabilir; Ykl. Yakutça *kini*= o; *cem'i*: *kiniler*, *kinner* = onlar; ve Yunanca *kinos*, ya *ekinos* == o. A.U.E

[2] Lehçemizde bu, öteki cevher fiili türemelerinde olduğu gibi aşınmış olarak kullanılır: *Bilmem o gelir mi ki*, manasında. bk. aşağıda 4° eski osmanlica'da iki, -ki A.U.E

[3] Bunda ve 4° deki misalde bütün arap harfli kelimeler hareketlidir. A.U.E

[4] örkin ve örki kelimelerine *Kutadgu Bılıg*'den Radloff'un lügatinde (l. s. 786) zikredilen ibarelerde de rastlanıyor, Radloff bunu örök kelimesine yaklaştığı için örgin kelimesi altında ve yanlış olarak: bol bol, ihtiyari olarak «en abundance, volontairement» manasıyle veriyor. Radloff, *Kut. Bil.* tabinda, Kahire nüshasında verilen ارکي okunuşunu yanlış yere reddetmiş (48, 22), ve aulaştılmaz dediği örkin kelimesi yerine ördi sıygısını koymuştur.

(örkin yerindeki örki kelimesinde) sondaki n'nin düşümüne gelince, bu Konya lehçesinde -ken yerine -ke oluşsa muvazi görübüyor. (bk. daha yukarıda § 1352, haşıye); bu, -kân, -kä ve -käy lâhikalarının aynı menşeden geldiklerilarındaki nazariyenin lehçen işhad edilebilecek bir delil olabilir; ama doğrusu, bu nazariye katiyetle desteklenmek için daha muhkem delillere ihtiyaçır. Mk. § 1343, l. 2 haşıye J. D.

Mk, yukarıda öyle ne ifadesini [1].

RAQUETTE tarafından (adi geçen eser lesson XXXIII, 7 de) kaydedilen $\Delta k_1 + \Delta k_2$ (m₁ + ikān) yerindeki Δk_1 meki idgamlı şeklinde aynı sıraya bulunmaktadır:

لی بارمک *pul-i ba(r)miki parasi var mi ki «has he money» (I wonder)?*

Yine m.k. osmanlıca'daki bir labçede buna benzer bir idgami: *m'ola ki* (*ol-mak* filimin iltizamı siyasiyle) *mi + ol-a* yerindedir:

şerk'es xanim dug-du-m'ol-a =dug-du ma ola «la dame circassienne l'aurait-elle entendu?». (Maras'da derlemeş xozen oylu üstüns beyitler).

7. - دیگم مالک - *DİĞİM HAL-DE Lİ ZARFLIK TABİR.*

1362. Çoğu zaman (*i*)ken li mürekkep ılaç yerinde:

حال + ده	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ک .. ک ..} \\ \text{م .. م ..} \\ \text{ل .. ل ..} \\ \text{ر .. ر ..} \end{array} \right\}$ من .. سکن .. دیگ (دک) $-dig(k)$	$\left\{ \begin{array}{l} im .. iñ .. i \\ imiz .. iñiz .. ieri \\ um .. uñ .. u \\ umuz .. uñuz .. lart \end{array} \right\}$	$ha+lde[2]$.
	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ک .. ک ..} \\ \text{م .. م ..} \\ \text{ل .. ل ..} \\ \text{ر .. ر ..} \end{array} \right\}$ من .. سکن .. دینغ (دق) $-dug(k)$		

[1] Giene (s. 28, n), meselâ *demişler* ki yerine *demişlerkin* (s. 27), *yöymüş-kün* (s. 29, I. 16 aşağıdan) ve *demişken* (s. 30, I. 14 aşağıdan) kelimelerinde olduğu üzere aynı leğede bazan (bağlaç) ki yerine -*kin*, -*kün*, ve -*ken* kullanıldığına dayanarak, verdiği *ne iken* ifadesini bağlaç -*ki* li olmak üzere *ne ki* suretinde yanlış izah ediyor. Halbuki doğru olan bunun aksididir; *ne ki*, *ne iken* den geliyor.

Muhtelit *kt* lâhikası da (§ 284) şüphesiz *ikân* den geliyor. Çünkü bu, biliıldığı üzere, *i-mek* «être» filinin hakiki bir ulagına muadildir (§ 292). Hatta *ikân* le *-ki* arasında bir yaklaşma olabileceğini düşünmeden evvel, ona bu filin siygalari arasında— bk. § 564 — bir yer ayırmaya bizi sevk eden de budur. Aynı yaklaşma lehinde başka bir delil de var: o da *-dag* lâhikası bir tarafa dursun, *-ken* ve *-kt* nin oşmanîca'da vokal abengi keşunundan kaçan vegâne lâhikalur olmasıdır (mk. § 146, 1°).

Ve nihayet şunu da kaydedelim, uygurca'da «nasıl?» demek olan *nägü(n)* kelimesindeki -*gü* veya -*gün* lâhikası menzelenin tamamı tamamina bilinmesi, — ki bu mes'ele bundan evvelki basivenin sonunda bahsi geçen mes'ele ile bağlı görünüyor — faydalı olur.

Radloff (*Dict.*, III, 674) bunun, -hepbirdenlik «collectif» sayı isimlerinde, meselâ: *ik-üğü* (*iki* *üğü*), *üç-üğü*, vs. =ikisi beraber, üçü bir olarsak (mk. § 323, haşide 1) gibi kelimeerde bulunan -üğü veya -gün (*n* nin birinde düşdüğünne dikkat) lâhikesi olduğuna kani bulunuyor. Lâkin insana bu lâhikanın *ikân* lâhikasıyle müvazi bir yayılıştan ileri gelmiş olacağı gibi bir düşüncə de geliyor.

Bu nəgü kelimesi karayım (Kırım'da yaşayan ve Mūsā diniade olan karayit türkleri A.U.E) türkçesinde *nägin-çä* ve *nägin-çäk* (= *näglı-tsäk* «jusqu'à ce que» yani ... -inceyedek; RADLOF, *Diet.*, III, 673) suretiindeki bağlaçlık tabir ile kıyaslanabilir ki, bunu eski osmanlıca'daki «nasıl?» manasında *neyince* (VAMBÉRY, *Alt. Osm.* s. 196, aşağıdan) ile de yaklaşırımlı. Beshelli ki *gin-çe* unsurunun «... -inceyedek, ... -inceye kadar» manası ulaklar olarak kullanılan *-kin-çe*, *kän-çä*, *-gü-çe* lâbikalariyle de hisimliği vardır. (Mk. § 1396 ya ait cetvel); J. D.

[2] Müellif metinde yalnız -dig kilerin birinci ikinci üçüncü müfret şahıstarını vermiştir; ötekiler tarafından ilâve edilmistir. A.U.E

suretindeki ulaklık tabirler kullanılır ki, bunlar kendilerinin ardından mülkiyet (izafet) lâhikaları gelen -dik- (-duk-) dan ibaret ve fiilden türeme isimcil bir siyadan sonra, olgu ve durum «état, situation» manâlı *hal* kelimelerinin mefûlünfîh haletinde gelmesiyle yapılmıştır.

Mülkiyet (izafet) lâhikası, ulaklık tabirin (söylenik veya gizlenik) failine ırca alâmetî hizmetini görür; (bu hususta bk. § 790):

سودیکم	<i>sev-diğ-im</i>	<i>hal-</i>	«tandis que j'aime, j'aimais,
سودیک	<i>sev-diğ-iñ</i>	<i>-d</i>	” ” tu aimes, tu aimais,
سودیک	<i>sev-diğ-i</i>	<i>-e</i>	” ” il aime, il aimait, vs;

Aynıyle:

اویودینم	<i>uyu-duğ-um</i>	<i>hal-</i>	↙
اویودینك	<i>uyu-duğ-uñ</i>	<i>-d</i>	
اویودینى	<i>uyu-duğ-u</i>	<i>-e</i>	

اویودینم *ol-dağ-um hal-de*, vs. [1]

1363. Bu ulaklık tabir, mürekkep ulak (*i*)’en le aynı manadadır. Tafsîlât için bk. 1353 ve aşağısı bendlerine; biz burada ancak misaller vermekle iktifa ediyoruz.

1^{inci} hâl (hâl durumiyle katmerleşmiş bir zaman durumu).

a (ulaklık tabirin faili, asli fîli siygasının aynı olur).

Ml.: ائن کوپل دوم متره پولیدلکنے خطاباً یازیلان رکاغدی حامل اویودینلى حالت سلاپىکه
iki kôy-lü rum metropolid-liğ-in-e hitâben yaz-il-an bir k'ağad-i hâmil ol-duk-ları hal-de Selâniğ-e git-di-ler «deux paysans partirent pour Salonique, portant un écrit adressé au Métropolite grec»;

۸۶۳ سفرنده اردري عنانى بوز اللى يېڭى كشىدىن سرگب دارچ بوز طوبه مالك اورادىنى حامله پلفرادى
 عاصمه اينىدىن sekiz-yüz altmış-üç sefer-in-de ordü-yu-osmâni yüz-elli bin kişi- den mûrekkep ve üç-yüz top-a mâlik ol-duğ-u hal-de Beligrad-i muhâsara

[1] Müellif metinde ince ahenkllerin birinci ikinci üçüncü müfret şâbislarını, kalın ahenkllerin ise sadece birinci ikinci müfret şâbislarını vermiştir; *olduğum halde* den başka şâbislari vermemiştir. A.U.E

et-di (AHMED RASIM, s. 134) «dans la campagne de l'an 863 (de l'hégire = 1459 – 1460), l'armée ottomane, [tandis quelle était] composée de 150 000 hommes et munie de 300 canons assiégea Belgrade»;

احمد دوداگلر نه، تیسم استرا اولادیغی حالدے باشى ماللاسى *Ahmed dudak-lar-in-da tebes-süm-ü istihzā ol-duğ-u hal-de bas-in-i sal-la-di* (MURAD BEY) «Ahmed secoua la tête, tandis qu'un sourire moqueur errait (mot à mot: «était») sur ses lèvres»;

شبان شریفانک بکری اوچنچی کونى سىرايىم و شيخ الاسلام حاىىد اولاقلىرى حاىىد واندە جامىنى *şa'bân-i serif-in yirmi-üç-ün-cü gän-ü sadr-a'zam ve seyh-äl-islâm hazır ol-duk-lar-i hal-de Vâlide camî-i crevâin-da bir 'imaret binâ-in-a vaz'-i esâs ol-un-du* (Ceudet Paşa tarihi 1inci tabî, IV, s. 134) «le vingt-troisième jour du mois de chaban, on posa la première pierre d'un 'imaret (four banal pour les pauvres), en présence du grand vizir et du cheikh-ul-islam» (mot à mot: «tandis qu'étaient présents») — Türkçe'de bu «en présence» kargasılığı olarak söylenilen ifade tarzi (*hazır oldukları halde* — A.U.E) sık sık kullanılır.

1364. — *b* (Ulaklık tabirin müstakil bir faili olur).

Ml.: كومورجي اوئى كېرىن يۇزى ئاره اولدىيىنى حالدە چىمار : *k'ömür-cü ev-in-e gir-en yüz-ü kara ol-duğ-u hal-de çık-ar* «celui qui entre dans la maison du charbonnier, en sort le visage noir» (yüzü kara olmak = se couvrir de honte);

1365. — 2^{inci} *hâl* (Manaca zıdlik veya uymazlık).

a. (Fail müsterek olur).

لۇندىرەدە الڭ بۇ بۇك اصحاب ثروت، سكسان ياشىنە اولدىيىنى حالدە يە معازىمىتى كىدر، اقشاملىرى قدر ايللى خدمتكار كىيى ايشىلە اشتىال ايدىر *Londra-da en büyük ashâb-i ser-vet, seksen yaş-in-da ol-duğ-u hal-de yine mağaza-sın-a gid-er, akşam-lar-a kadar ay-lık-li hizmetkar gibi işi-ile iştigâl ed-er* (KEMAL BEY, *Londra*) «à Londres, les plus grands richards, furent-ils âgés de 80 ans, vont à leur magasin et s'occupent de leur travail comme un commis payé au mois».

1366. — (Fail müstakil olur).

حڪاية وجوپىنك مېتىت صورق ماھىنە، يايلىمىسى اىجىاب اىتدىكىنى حالدە يايلىماشىن، منى : صورق اىپس يايلىماسى اىجىاب اىتدىكىنى حالدە يايلىش بىر اىپس افادە اىچىون قوللانىلىرىن *hikâye-i vücûbi-nîn müspet sûret-i mäzî-de yap-il-ma-si icâb*

et-diğ-i hal-de yap-ı{l}-ma-mış, menſı̄ sūret-i i-se yap-ı{l}-ma-ma-sı̄ icāb et-diğ-i hal-de yap-ı{l}-mış bir iş ifāde içīn kullañ-ı{l}-ir (HOSEYİN CAHİD, *Sarf-ü Nahiv*) «l'imparfait du nécessitatif d'un verbe positif (=sans suffixe négatif) s'emploie pour exprimer une action qui bien qu'ayant dû être accomplie dans le passé ne l'a pas été en réalité; quand au (même temps du) verbe négatif (il exprime une action) : qui, bien que n'ayant pas dû être accomplie, l'a été en réalité»;

بۇم ئۇرۇپا ئۇرۇمالىتە بىلە اوورۇپا ئۇرۇمالىتەسى بىشىندە كى فرىق عظيم شوندن متولە ايدى كە بىزدە اك بىرلەكلىرى اولان خاصلو منصب ايلە قاڭ اوولدىقى حالىدە اوورۇپادە اولادىت شىرتىلە ئامارىدە وېرىلشى ايدى. بىرده بىزدە دېرلىكلىرىڭ كەفە سەراتىچى بىرلتەن ئايلە طرف يادشاھىدىن اعطا و توجىھى اوولتىدىقى حالىدە اوورۇپادە خاص مىاحىلىرى زىعابلىرى وزۇما ئىدارلىرى و هەم بىرآ بىلا استىيان ئاستەتكۈرىتە توجىھى ايدولىرى ايدى *biz-im feodalite ile Avropa feodalite-si begn-in-de-ki fark-t 'azim gun-dan mütevellid i-di-ki biz-de eñ büyük dir-lik-ler of-an has-ıar mansib ile kă'im ol-duğ-u hal-de Avropa-da evlädigkeit şart-ı-ile ümerä-ya ver-il-mış i-di. Bir de biz-de dirlik-ler-iň kâsse'-i merâtib-i berât-i hümäyän ile taraf-i pâdt-gâhi-den itä ve tevcih of-un-duğ-u halde Avrupa-da has sâhib-ler-i ze'âmet-ler-i ve za'amâ tumor-Lar-i ve hellüme cerren bilâ tiszân iste-dik-ler-in-e tevcih ed-er-ler-di* (ABD-ÜR-RAHMAN ŞEREF, 1, s. 307) (la grande différence qui existait entre notre féodalité et celle de l'Europe, résultait du fait que, tandis que chez nous les *khass*, qui étaient les fiefs les plus considérables, étaient attachés à des charges, en Europe ils avaient été octroyés aux gens d'épée avec droit d'hoirie. De plus, tandis que chez nous toutes les variétés de fief étaient dévolues par rescrit impérial, en Europe les grands seigneurs féodaux distribuaient les fiefs moyens, et les possesseurs de ces derniers octroyaient les petits fiefs, — et ainsi de suite — à qui bon leur semblait en toute liberté».

1367. *-diğ-i halde ulak tabiri, -iken ulağıyle müşterek olan kullanıqların-dan başka olarak, çoğu zaman, aslı hadese şart hizmetini gören tali bir hadesi bildirir. Böyle bir durumda şahisli bir şart veya farz ve tahmin siygası ile aynı manada olur* (bk. § 1210 ve aşağısı).

O zaman fransızca'nın «si...; au cas où...» manalarını verir.

Ml.: سلطان سليمان رودوس شوالىھلىرى رئىسى و يېڭىرە قىلمىتى تسلیم ايتىدىكى حالىدە شوالىھلىرىڭ حریقت دىمالىرىنىڭ طوقۇنلايەجىنى مىشر خېر كونىدۇدى ايسە(د) جواب رد ويرلىرى *Sultan Sâlegman Rodos şövalye-ler-i re'isi Vilyer-e kale-yi teslim et-diğ-i hal-de şövalye-ler-in hurriyet ve mol-ıar-in-a dokun-ul,-ma-yacağ-in-i müş'ir haber gonderdi ise(de) cevâb-i red ver-il-di* (AHMEM RASIM, s. 211) «bien que le sultan Soliman eût fait savoir à Villiers (de l'Isle-Adam), le grand maître des chevaliers de Rhodes que, s'il lui livrait la citadelle, la liberté et les biens des chevaliers seraient respectés, la réponse fut négative».

1368. Ayni (şart veya farz ve tahmin bildirir) manada olmak üzere *-diğ-i takdir-de* (veya *süret-de*) seklindeki ulaklık tabirler kullaniılır ki, bunlar *hal* kelimesi yerine fransızca

«cas, éventualité, supposition, appréciation» [1] demek olan, *takdir* veya «manière, façon» demek olan suret kelimelerini getirmekle yapılır.

Ml.: آنلری ایفاہ تثبت ایتده کم تقدیرده مزک معاونتکردن این او لاپیلاریم؟ *an-lar-i ifâ-ya te-sebbüe et-diğ-im takdir-de siz-in ma'âvenetziñi-den emjn ol-a bil-tr-mi-gim?* (MURAD BEY T. Yoksа t., s. 107) «dans le cas où je tenterais d'accomplir ces (choses), puis-je être assuré de votre concours ?»

فارسی ترکیب و مصطلحه اصلت ایله اسلک هرایکنیده عربی او لدیش تقدیرده آرازندہ مطابقت لازمدر *fârisî terkîb-i wasfi-ler-de sıfat ile tem-iñ her iki-st de larabl ol-duğ-u takdir-de ara-lar-in-da mutâbakat lâzim-dir* (HOSEYİN CÂHID, *Sarf-ü Nahiv*, s. 62) «si, dans un groupe de noms (contenant une) épithète (et construit selon la syntaxe) persane, l'adjectif et le substantif sont tous deux arabes, il est nécessaire qu'il y ait accord»;

مکومت واحده داشتندم بولنان اقوام مختلف‌الاست، بربرلندگ لسانلرته هارق او لدقاری سورتنه هر تقدیر متعبدالله او لسلر بیله پندرنه وجهته و مخبت و منافرگ قیای امور طبیعت‌دوز *vâhid-e dâhil-in-de bul-un-an akyâm-i muhtelisef-ül-elsine bir bir-ler-in-iñ lisân-Lar-in-a 'ârif ol-ma-dik-şartı süret-de her ne-kadar müt-tehîdet-ül-mille ol-sa-şar bile begin ler-in-de bu cihat-le vahşet ve münâferet-in kigâm-ı umûr-u-tubî'ige-den-dir* (ABD-UR-RAHMAN EFENDİ, giramerinîn mukaddimesi) «si les peuples hétérogènes (mot à mot: de différentes langues) d'un empire ne se comprennent pas entre eux, quelque unis qu'ils soient au point de vue national, il est naturel qu'il en résulte parmi eux de la défiance et de l'éloignement».

Aşağıki misâlde aynı zamanda *-diğî takdir-de* ve *-diğî süret-de* tabirleri kullanılmış bulunuyor:

Ml.: جزائر غرب اوجاشاری طرفاندن تجهیز سفائن تعرض او لغامق و تعرض وقوعه کلدیک تقدیرده رد وقضین او لئق و او لئز ایسه واقع اولان خساراڭ قىيق و قوشى كورىندن اللى آيدى فدر دولت عليه خرىتىسىندن دوچىك دوچىكى سورتنه مالىك دولت عليه دەنجىلۇرىيە مقابىل بالشىن اجراسى جاڭ او لق شىروچى بىندىن اقليم بىان او لىدىنى و جەھەن ئۆظامىم رېط او لىرۇپ... *Cezâyir-i garb ocaq-şar-i taraf-Lar-in-dan Nemçe sefâ'in-in-e fa'arraz ol-un-ma-mak, ve fa'arraz vu-kü'a g'el-diğ-i takdir-de redd ve tazmin ol-an-mak, ve ol-un-ma-z i-se vâki' ol-an hasâr-in kigmet-i vukû'-u gün-ün-den altı ay-a kadar Devlet-i-'Aliyge hâzinе-sin-den ver-il-mek, ve ver-il-me-diğ-i süret-de memâlik-i Devlet-i-'Aliyge'de Nemçe-lü-ye makâbele bî-l-misil icrâ-st câ'iz ol-mak şarût-u bândan akdem beyân ol-un-dağ-u vech-ile nizâm-a rabi ol-un-ab...* A.U.E (Cevdet Paşa tarihi 3 üncü tabi', II, 264 aşağıdan) «ainsi que nous l'avons dit plus haut, les clauses suivantes furent stipulées: la Régence d'Alger ne

[1] Mk. şu tabirleri:

عکسی *'aks-i takdir-de* «dans le cas contraire»;

علی کلی *'alâ kiley-üt-takdir-egn* her iki halde de «dans les deux cas»;

اعلاج *iycâb-i (lüzüm-u)* *takdir-in-de* «en cas de besoin».

Suna dikkat edilmeli ki, (mülkiyet lâbikasız) *tak-dir-de* kelimesi hakiki bir ilgiç olmaya meyil göstermektedir: *lüzüm-u takdir-de* gibi.

süret-de kelimesi de böyle bir durumdadır. (Mk. § 1465). J. D.

s'attaquerait pas aux navires autrichiens ; en cas d'attaque, les prises seraient restituées, ou, à défaut, une indemnité serait versée par le trésor ottoman ; en cas de non exécution de cette obligation, les Autrichiens pourraient user de représailles dans l'Empire».

İHTAR. — (mefulünpâhilî) *takdîr-de* yerine *bazan* (görelilik hâletli : «cas relatif» olan) *takdîr-ce* kelimesi kullanılır.

Ml.: *bu olur bu defâ ol-dâb ol-nâzâdâqârî takdir-jeh qonsonoslar-ınak aqamât aylâkârî sâ'ir bâlâde mîâiat iâdir ban-lar bu defâ te'-dib ol-un-ma-dik-ları takdîr-ce konsolos-lar-in-iñ lkâmet eyle-dik-leri sâ'ir bilâd-a strâyet ed-er A.U.E (Agni eser, 306)* «si ces gens ne sont pas châtiés (ces agissements = bu syaklanmalar) peuvent se renouveler dans les autres endroits où résident des consuls (de Russie)»;

قریلک استخلافى اراده بۇرۇلغۇنى تقدیرجە اولا كېلىخۇر دۇنماىي ھاپىون ايلە ئىك قانع بۇغۇزى طۇتىلۇپ آزاق دىكىندىن قىرمۇدۇك، دوئامىشىن مىرورى كىلایم نىمع او ئىچ لازىم زىرا بۇرۇمى سىدوپىند او ئىنديقى تقدیرجە قىرعالى بىر طرفىن يىتاشىلۇپىدە قرىمە عىسکر چىقىارماڭلۇرسە ورادان دوئامى سىخاسى كاڭوب سىلاڭىزى *Kirim-iñ istihlâs-i irâde buyu-r-ul-duğ-a tak- dir-ce evvelâ külliyyet-li donanmâ-yı hümâyün ile Yenî-Kale boğaz-i tut-ul-up Azâk deniz-in-den Kara-Deniz-e Rusya donanma-sın-iñ mürvîr-u külliyyen men ol-an-mak lazıim. Zirâ burâ-sı sedd-ü bend ol-un-ma-diğ-i takdîr-ce Kırım-iñ bir tarafın-a yanâş-il-ip-da kara-ga 'asker çik-ar-ıf-ır-sa verâ-dan Rusya donanma-sı gel-ip sefâ'in-imiz-i thrâk ed-ip-de biz-t, hasr-ü-tazyik ed-er (Agni eser, 48—49. 'Ali paşanın mektubu)* «si sa Majesté désire délivrer la Crimée, il est nécessaire que la flotte impériale s'empare du détroit de Yenikale et rende ainsi totalement impossible pour la flotte russe le passage de la mer d'Azov (Azâk) dans la mer Noire. Au cas où cette passe ne serait pas bloquée, la flotte russe pourra dans l'hypothèse d'un débarquement (turc) en Crimée (nous) prendre à revers, brûler nos vaisseaux et nous assiéger».

1369. Hâl ulakları nazariyesinin hülâsası. — -(y)erek li ulak veya bağıtaşık ulak, — *ol-mak üz(e)re* ulaklık tabiri ve ardından *ile* getirilen arabca hades (masdar) isimlerinden yapılmış başka ulaklık tabirler gibi — alelade suretde bir hâl durumu veya bir tarz durumu ifade eder.

Mükerrer -(y)e li ulaklarda böyledir; yalnız şu farkla ki, bu ondan daha kuvvetlidir. Bir ulaşırma «liaisan» siygası olan -(y)i pî li ulak veya düzendeşlik ulağı, bir hâl durumunu arızı olarak «accidentellement» ifade edebilir.

ik'en li mürekkep ulak ve *-diğim halde* li ulaklık tabir, aynı zamanda bir hâl ve zaman durumunu ifade eder. Ve çünkü -(y)erek li ulak, sadece bir hadesin başka bir hadese nesfakat ettiğini bildirir; halbuki *iken* li ulak, bir hadesin aslı hadesin devamı sırasında vukua geldiği hususunu ısrarla bildirir:

Bu fark başka bir farkın ortaya çıkmasına sebeb olur ki bu, *i̇ken* ulağının aslı hadese bir uygunsuzluk gibi gelen zid bir hadesi de ifade edebilmesidir.

III. ZAMAN ULAKLARI VE ULAKLIK TABIRLERİ.

1370. Zaman ulaklarını [1] teşkil etmeye yarayan lâhikaların sayısı binnisbe çoktur ki, belli başlıları şunlardır:

-dikde,	- <i>(y)inceye kadar,</i>	-meden (<i>evvel</i>), <i>vega</i>
-dikçe,	- <i>(y)eli,</i>	-mezden (<i>evvel</i>).
- <i>(y)ince</i>	- <i>dik-den sonra,</i>	

IHTAR 1. — Bu siygaların çoğu esasta kendilerinden sonra halet sonuçlarından biri getirilmiş olan hades (masdar) isimleridir.

-*dik-de*, -*dik-çe* ve *dik-den sonra* şekillerindeki -*dik* lâhikası, -*kän* lâhikasına (mk. § 701) muvazidir ki, bu lâkika öteki türk dillerinde de, (-*kän-dä*, -*kän-çä* ve *kän-din soñ* suretiinde) aynı kullanılmıştır.

Birde -*kän* lâhikası halk osmanlıca'da ve muhtelif taşra lehçelerinde de -*(y)en* şeklinde izler bırakmıştır (ki, bilindiği üzere edebiyat dilinde bu, sadece ortaç olarak kullanılır [2]).

-*(y)ince* lâhikası içinde, -*Kän* lâhikasıyle hisim olan (daha fazla tafsîlât için bk. § 1393 f.) bir -*kin* lâhikası var.

Yine -*(y)eli* lâhikasının menşei için bk. § 1343, 3°, b, c, d, e, f.

IHTAR 2. — *dik-çe* ve -*(y)in-ce* li ulakiardaki -*ce* lâhikası, lehçelerde -*cek* ve -*cen* şekilleriyle de görülmektedir ki, buular -*çañ* menşeli edat (bk. § 918 hâsiye 1) ve -*ces*, -*cez* (mk. § 928) suretiinde uzantılı şeke bağlı bulunmaktadır. Mk. § 1384.

[1] Bilindiği üzere, zaman durumu mehemu zaten hâl ulaklarında (ve başlica ulayında) görülmektedir. J. D.

Burada noktalarla boş bırakılan yerler metnin baskısında çıkmamış olanlardır. A.U.E

[2] -*kän* lâhikasını osmanlıca'dan -*dik* lâhikasının sürüp götürünüs olmasından, bunun daha sonralık bir edat olduğu neticesi çıkarılmamalıdır. Hele, şuhûdî ve muayyen) mazi temesi olan ve -*di* nin, daha evelleri Orkhon kitabelerinde var olduğu sabit ve müsaddak bulunan -*dik* den geldiği göz önünde tutulrsa, bilâkis bu ondan çok eski görünüypr. Mk. § 653 sonları. J. D.

1. -DİKDE (-DIKTE) .وـ. -Lİ ULAK VEYA ZAMAN ULAĞI.

1371. -dikde li ulak, aslı hadesin olup bitliği zamanı [1] bildiren bir tali hadesi ifade eder. (Fransızca muadili: «quand..., lorsque...»).

Bu ulağın müstakil bir faili olabildiir.

Esasına bakılırsa bu, *mülkiyet (izafet) lâhikası* bir hades ismi gibi kullanılan (bk. § 715) fiilden yapılmış -dikli bir isimcil şeklin mesulünlüğüdür.

Ml. قضا کند که داش کوزی کور او لور : kazā g'el-dik-de dāniş g'öz-ū k'ör ol·ur arapça اذاجاء التفاسی می البصر atasözünün tercümesi «quand vient la destinée, l'oeil de la science devient aveugle»; m.k. daha ileride § 1391.

بکپرسی آغامی خوبی کیند کده او کنده بکچوری او باغنه عصروں طوخ ایله بیان برپیراون پوکیارب
کرایندن درت پدکات کر تورو لو رو دی Yeni-geri ocağ-in-a mahsas tuğ ile begaz bir bayrak gek-il-ip ge'ri-sin-den dört yedek at göt-ür-ül-ür-dü (ABD-ÜR-RAHMAN ŞEREF, s. 294) «lorsque l'agha des Janissaires partait à la guerre, on portait devant lui une queue de cheval et un étandard blanc, marque distinctive de la milice des Janissaires, et on menait derrière lui quatre chevaux de main»;

کده احمد پاشا ایتالیا ساحلزارنده او طرانیین خیط ایند کده کوزل بر قلمه ایشان ایندیرمیش ایدی مؤخرآ
ایتالیالر تلمع مد کورمه دسترس او نند کده طرز ائشانه حیران او دهار ایتالیا
Italya sâhil-lar-in-de Otranta-yı zabit et-dik-de güzel bir kale insā et-dir-mış i-di. Muahħaren Italya-ji-lar kal'a-i mezkure-ye destres ol-duk-da tarz-i insā-sin-a hayrān ol-da-lar (Aynı eser s. 339) «Lorsque Guedik Ahmed Pacha se fut emparé d'Otrante sur les rives d'Italie, il y fit bâtir une magnifique citadelle. Quand plus tard les Italiens s'emparèrent de cette forteresse, ils furent émerveillés de son architecture».

İHTAR. — Eski osmanlıca'da -dik-de şekli bazan *her* kelimesiyle beraber bulunurdu-
ki, o zaman *her defa.. - (y) iş-de* «toutes les fois que...» manasını verirdi.

Ml. : [2] رَسُولُ اللّٰهِ عَلٰى السَّلَامِ هٰرِيْكَدَه بارماگن بالاردى Resûl-u-lâh 'aleyh-is-selâm her-yemek yi-dik-de parmağ-in yala-r-di A.U.E (Ris. B., s. 50) «toutes les fois que le prophète (que sur lui soit salut) prenait de la nourriture, il se léchait (ensuite) les doigts».

[1] Aslı hadesin olup bittiği zaman (müddet) : bildiren *iken* li ulaktan farklı olmak üzere, başka bir tabir ile söyleyelim, *iken* li ulak — zaman durumu hizmetini gördüğü takdirde — aneak «devamlı» hadesler bildirir; *dik-de* li ulak ise bilhassa tali ve bir anlık «momentané» hadesler ifade eder. J. D.

[2] Bu misalde sondan 3, 4, 5inci arap harfleri kelimeler hareketlidir. A.U.E

Şimdiki osmanlıca'da aynı tekdirde -dik-çé tâhîkası kullanılır (mk. § 1380).

1372. -dik-de şekli yerinde Anadolu Lehçelerinde ve Azercə'de coğu zaman -(y)en-de şekli bulunur.

(Maraş'da derlenmiş Koroğlu türküsünden),

Ml.:

*bir yiçit silk-in-ip at-a bin-en-de
dere-ler-de boz gurt-lar-a ün ol-ur*

«Lorsqu'un jeune brave s'ébranle et monte à cheval,

«Le bruit en parvient aux loups gris, dans les vallées»;

(*Kitâb-i-Dede Korkud*, s. 27 den),

قرنقو اخشم او لند واف واف اورن
او ارلان توكاند هاب هاب اون

*Karanka ahşam ol-an-da vaf vaf ür-en
aci ayran tök-ül-en-de çap çap iç-en .. A.U.E*

«(le chien) qui aboie (en faisant - A.U.E) *vaf vaf* [1] lorsqu'arrive (ol-an-da) le sombre soir,

Qui boit avidement [2] (*çap çap*), lorsqu'on verse (*tök-ül-en-de*; şimdiki Osmanlıca'ya, göre dök-ül-en-de) l'amer *ayran* [3] (= petit lait);

(*vaf vaf ür-en*; mk. RADLOFF, I. 1825 = şimdiki osmanlıca'da: *ürü-yen*),

او قويانه ويا تغير اينده مستمى اشتباهم سالیاسن
oku-yan-da veya takrir id-en-de müstemi-i istibâh-a sal-ma-ga-sin A.U.E (FETHİ AH., İMKADDİME, s. III).

-(y)en-de şekli [4] manacalık «sémantique» bakımından tamamı tamamina -dik-de şeklinde muadildir; (mk. § 1370) öteki lehçelerde -ken-de şeklinde karşılıktır,

Ml.:

Xos vakt-i (veya: *wakt-i*) *ol kişi-nin kim tañ bilâ kop-kan-da aç bol-ķag* (*bol-ŷay*) *käçä yat-kan-da aç yat-ķag* *cigl gänü* (== bahti-olur) *o kişininiñ ki sabahleyin ka/kdikda aç bulunar, gece(leyin) yatdikta aç yatar* A.U.E (*Teskere-i Euliā*, yap. 105 v° 1, ve 2; Pavet de Courteille, tercümesi, s. 43) «heureux celui qui, en se levant avec l'aurore, se trouve à jeun et le soir, au moment de se reposer, se couche à jeun»;

min Buhârâ ve Semerkand-nı al-gan-da A.U.E (*Baber-Nâme*, Beveridge yazmaları, yap. 11, l. 7);

[1] Şimdi *hav hav* dedigimiz. A.U.E

[2] Çap çap ederek, gapırdatarak «en faisant élaquer sa langue».

[3] Le petit lait aigre A.U.E

[4] Bu şekli, alem olarak kullanılan -(y)en ortacının mefûlünsîfî şekliyle: (*geç-en-de* de olduğu gibi) karşıdırmamalı.

Bu, kelime kelime: (son) geçmiş (günler) de «(dans le temps qui) dans ce qui est passé récemment» manasındadır. J. D.

لَوْنَدَنْ يَادِيْنَا مُتَكَبِّرْ on yaş-i-ga git-kän-dä A.U.E (NEVAT, T. M. A., s. 74) «orsqu'il eut dix ans»;

أَنَّاصِي آتِيْنَجِنْ قُونْدِيْنْ كُونْتَارْ كَانْ جَنْكَرْ لَفْ قُونْدِلَارْ ata-si at-in-i Temucin kog-di han kötüär-kän-dä (han olarak tahta yükseltildiklerinde) Çengiz (diye) lâkab kog-di-lar A.U.E (EBÖ-L-GÄZI, s. 41) «son père lui donna le nom de Temoudjine ; lorsqu'on l'éleva au trône, on l'appela Tchenghiz».

-ken-de şekli de, zaman ulak tabirleri yapmak üzere muhtelif hades (masdar) isimlerini meşfünfih haletine koymakdan ibaret olan daha umumî bir teşekkürükün huzusî bir halidir.

Ve böyle osmanlıca'da yalnız ortaç ve şahisli siyga temesi [1] olarak kullanılan -ır (-är) şekli meşfünfih haletine konmuş bulunuyor.

Ml.: *Sim'on-ni axirat' yār-i-gā' kog-ar-da ol' bitig-ni illig-i-gā bār-di-lär* Şem'unu ahiret? [2] yerine koydukda o yazılı eLINE verdiler A.U.E (T. E., s. 50, l. 14) «en mettant en terre Siméon, on place entre ses mains cet écrit»;

Ka'bā-ya bar-ur-da Ka'beye vardıkda (*Aynı eser.*, s. 89, l. 4) «comme je me disposais à aller à la Mecque»;

btr kişi kör-mä-s-tä giray-rak ber-ib-aleni [3] (bizi hiç) bir kimse görmez iken daha uzak gitmiş olalım? A.U.E (*Yedi Uyurlar*, s. 228) «éloignons-nous profitant de ce que personne ne nous voit».

-käläk lâhikasiyle (mk. § 1343, 4°) teşkil edilmiş buna benzer bir ifade misâli de, *Altayca gramer* «Grammaire-altaque» § 337'de bulunuyor. Yine bakınız MELIORANSKI, G. Kir., II, s. 53, § 15.

2. -DİK-DE Lİ ULAKLA MANADAŞ ULAKLIK TABIRLER.

1373. -dik-de li ulağın yerine şu ulaklık tabirler kullanıla bilir.

a. mülkiyet (izafet) zamiri almış hades (masdar) isimlerinin meşfünfih haletiyle teşkil edilenler.

Bâşicası -dik li hades ismini böyle bir teşekkürükde bulunabilmektedir. Böylece elde edilen ulaklık tabir şu şimdi mütalaa ettiğimiz ulaktan ancak meselâ:

[1] Bu siygalar *iken* li ulak gibi «devamlı» bir hades bildirmeye de yarar. Mk. § 1371 hâsiye 2. J. D.

[2] Bu «öbur dünya» manasına «ahiret» değil, (en sonunda, âhir, nihayet) manasında bir zarf gibi kullanılmış olacak. A.U.E

[3] Berib kelimesi belki *barib* «varıp, varmış»dır. Fakat *aleni* kelimesini anlayamadık. Aceba arabca 'aleni? mi; yoksa türkçe ağlen-i «çöglenerek, geçikmiş olarak» mı? A.U.E.

sev-diğ-im-de «lorsque j'aime, j'ai aimé, j'aimerai»,
sev-diğ-iñ-de «lorsque tu aimes...»
 suretinde değişir «variable» olmasıyle farklı bulunmaktadır (§ 1383, İhtar 4 ve 1469).

Mİ. : كون مطابقاً كل يكينه هيئت تحرير بـ *im* و بـ *iñ* مشغول كوردم : *bir gün matba'a-ya gel-diğ-im-de hey'et-i tahririye-yi mühimm bir bahis-le mesgul gör-dü-m* (MEHMET ASIM, "Karikatur, s. 104) «un jour, au moment où j'entrai dans l'imprimerie je vis le personnel de la rédaction fort occupé par une grave question»;

صدر اعظملر حربه مامور او اقتارنده سردار اکرم عنوانی آلىزدى *sadr-(i)-a'zam-lar harb-e me'mur ol-duk-lar-in-da serdär-i-ekrem un-vän-in-i al-tr-lar-di* (AHMED RASIM, s. 72) «quand les grands-vizirs étaient envoyés à la guerre, ils prenaient le titre de *serdär-i-ekrem* «commandant en chef»;

عثمانى يادىاھلى تخت جلوس ایتکارنده بیعت عمومىدند سوکره تقلید سيف آلبى اجراء تسلیحات
 پادشاهلى اهلانىك پادليجه مراسىندىر *osmanlı pâdişah-ıarı taht-a cülüs et-dik-ler-in-de beg'at-i umumiye-den sonra taklîd-i seyf alag-i icrâ ed-il-ir-ki pâdişah-lik İlân-in-iñ baş-li-ca merâsim-in-den-dir* (Aynı eser) «lorsque les souverains ottomans montent sur le trône, après le serment d'allégeance, on exécute la parade de l'investiture du sabre qui est l'une des cérémonies les plus importantes de la proclamation d'un padichah».

İHTAR. — Yakutça'da buan aynı olan bir yapılama vardır:

täk (= osm. *dik*) + *ülküyet lâhikası* + *nâ* (= osm. *de*) ; mk. BOHTLINGK, § 580 ve 744. Öteki Lehçelerin bazlarında aynı surette kullanılan *-kän* şekli vardır. (Mk. §1370).

Mİ : *män kişnä-gän-im-de mā* [1] (osm. *baña*) *käl-ir* (At diyor) ben kişi-ne-dig-im-de bana gelir A.U.E (RADLOFF, Prob., VII. [Kırım], s. 12, I. 9 aşağıdan).

1374. Bazan aynı şekil içinde *-dik* li siyga yerine şöyle başka hades isimleri bulunur: -(y)ecek li hades ismi ki, tabire niyetlik bir mana verir.

Mİ. : آلبى کامچى ایلپ اورمه جىندە *kamçı al-ip var-acağ-in-da* kamçı alıp vurmağa davranışlığı anda ... «au moment où il avait pris le fouet et où il allait frapper ...»

-me li hades ismi.

(Bu bilhassa dolaysız kelamdan sonra gelen *dem-ek* fiilinin bu türlü hades ismiyle birleşmesiyle şöyle olur: *de-me-sin-de* = dediği gibi «orsqu'il eut dit» gibi ki bu kullanış, bu fiilin çoğu zaman kullanılan siygalarını mümkün olduğu kadar çeşitlendirmek arzusundan doğmuş olacak.)

[1] Lehçelerdeki *bā* gibi, A.U.E

-*(y)is* li hades ismi.

Ml.: غلبه دیوان، هر اوچ آنکه عسکر، پیغام عارف، میمه و باخود، بر اینچی کلدیکند، ضمیره قبول
Galebe (ka'labə ? ykl. Kalabalik A.U.E) divan, her üç ism-i ayda 'asker-e çik-an 'ulâfe sebeb-i ile ve yâhad bir elç gel-diğ-in-de huzâr-a kabûl ed-il-is-in-de 'akd ed-il-en divân i-di (AHMED RÂSHî) cle galebe "divan (grande audience, mot à mot : «audience en foule») était l'audience qui se tenait soit à propos de la distribution trimestrielle de la solde due aux militaires, soit lorsqu'un ambassadeur était reçu par le sultan, à son arrivée» (mot à mot :) «quant il arrivait» (bu misâl içinde muhtelif ulaklık tabirler var). [1]

Mk. Buna benzer bir yapılamayı, Raquette (lesson XL, 1 c) nin şu aşağıdaki misalinde:

فوقان اورشومد، بوران چاق
çol-din öt-üs-üm-de bar-an çık-tı çolden geçişinde buragan (kasırga, fırtına) çıktı. A.U.E

1375. *b* mülkiyet (izafet) lâhikaları almış ve ardınca *vakıt** وقت* سو-دیگم وقت (زمان) veya زمان* zaman «temps» kelimeleri gelmiş olan fiilden türeme -*dik*-li ve -*(y)ecek* li isimcil siygalar.

سونه-جکم وقت (زمان) *sev-diğ-im vakıt (zaman)* «quand j'ai aimé, quand j'aime, quand j'aimerai»;

سوه-جکم وقت (زمان) *sev-eceğ-im vakıt (zaman)* «lorsque je dois (je devais, je devrai) aimer, lorsque j'aimerai».

Bu misâllerden de anlaşılıyor ki, -*dik* li şekil alan ulaklık tabir, bütün zamanlara şamildir; -*(y)ecek* li şekil alan ulaklık tabirin ise, iki kavramı vardır :

1° niyetlik «intentionnel» (bütün zamanlara şamildir), *2° istikbal* «futur».

Bunlardaki mülkiyet (izafet) lâhikası, tabirin failine irca' alâmeti hizmetini görür. Böylece teşkil edilen (*sev-diğ-im*) siygası, *vakt* (zaman) kelimesinin fiilcil *betirtken* «déterminant»¹ (bk. n° 746 ve aşağısı) olur; ve bu *vakt* (zaman) kelimesi ise, zaraf roliyle kullanılmış bulunur. (Bunun neticesi olarak bu tabir, fransızcaya kelime kelime tercüme edilince: «au temps ou j'ai aimé, etc» olur).

اوچ سنه اول مکتب ملکیدن شهادتnameسی آلدینی وقت، اوچ اوچ بوز الی ملکیدن شهادتnameسی آلدینی وقت، اوچ اوچ بوز الی
üç sene evvel mekteb-i mül-kiye-den sâhâdet-nâme-sin-i al-diğ-i vakıt on-u üç-yüz-elli kuruş-ıa dâhiliye kalem-ler-in-den bir-in-e al-mış-ıar i-di A.U.E
(MEHMET RAUF, Üç hikâye, s. 6) «lorsqu'il eut, il y a trois ans,

[1] Fikrimizce burada geldiğinde kelimesinden başka bir ulaklık tabir yok. A.U.E

son diplôme de l'école *Milkige* (civile), on le fit entrer dans un des bureaux du Ministère de l'intérieur ;

حكومة سليمان، بوعازارى، سرپ زمانند، مفاسن بخارى، استدى وقت اچوب الاستدیك وقت قيامق حق بلا قيد وشرط موجود ايدي *hükümet-i seniye-niñ bogaz-lar-i harb zamān-in-da sefā'in-i ticāriye-ye iste-diğ-i vakit ac-ip iste-diğ-i vakit kapa-mak hakkı-bılā kagd-ü şart mevcud i-di* «le gouvernement ottoman avait le droit absolu (= sans restriction, ni condition) d'ouvrir, quand il le voulait, et de fermer quand il le voulait, les détroits aux navires de commerce» ;

بکچوريلو فران فالدر دنلى زمان علمانى اورتى جامىه كېتىرىدۇرلۇك زەلەنچ شرعا اجرات آيدولرىدى *geni-çeri-ler kazan kal-dir-dik-lar-i zaman 'ujemä-gi Orta-Camii-e getir-dersek zu'um-lar-in-ca ser'an icrā'at ed-er-ler-di* «lorsque les Janissaires se révoltaient (renversaient leurs marmite) ils faisaient venir des Ulemas à la mosquée *Orta Djami* et prétendaient (ainsi) une apparence légale à leurs actes». (ABD-UR-RAHMAN SEREF, n. 300).

اىم، زمان مەھالىنىڭ دىكىر خەن كېتىرىدۇر دىكىردى *bir adam bir māhal-den diğer mahall-e gid-eceğî vakıt pasaport ve märur teşkere-si af-mağ-a mecbur-dur* (MUNIF PAŞA, *Hukuk-u Huriyet*, Bed. Ed., s. 378) «lorsque quelqu'un se propose de déplacer, il est obligé de prendre un passeport et un permis de circulation» ;

كىدى يارۇسى بىرچى دىت «صىخان» يېڭىرۇر! «دۇمىش

k'edi yavru-sun-u yi-yeceğ-i vakıt «siçan-a benze-yor!» de-r-mış (Atasözü) «il paraît que le chat, lorsqu'il s'apprête à manger son petit, dit : il ressemble à un rat!».

1376. *Vakit* yerine eski osmanlica'da bazan *üñ*, *vakt-in* (= *vakutta* A.U.E) kelimesine de rastlanirdi.

ML.: اشتمالى دن *رجاست* استدیك وقت خىر اىسە مىسر اوت بارب دىي *Allah-u Te'alâ-dan bir nesne iste-diğ-i vakıt-in hayr i-se mügesser it yā Rabb di-ye A.U.E* [1] (Ris. B. s. 37) «borsqu'il demande quelque chose à Dieu, qu'il dise (di-ye : <di-mek> filinin iltizamisi, desin manasında) : «Seigneur, si c'est un bien, accorde-le moi!».

vakt-in kelimesinde eski aletlik iğhikasi *-in* var. (Mk, § 401, ihtar 1). Yine bu ayai kelime şu ifadelerde de bulunuyor: *üñ* « ne *vakt-in* ne *vakitte* «quand?» (§ 1017, 2*), ve *ol*, *vakt-in* o *vakitte* «alors», (Rouen, 1493 yazmaları yap 45, ve 1552, yap. 42 ve 43). Mk. Bunun manadaşı olan *ol* *öd-ün* o *vakitta* *Uigurica*, *müteaddit gerlerde*.

1377. وقت *vakit* veya زمان *zaman* isimleri yerine (جُون *gân* «jour»; لَيْلَةً *gece* «nuit»; ساعت *sâ'at* «heure»; دقیق *dakika* «minute»; تاریخ *târih* «date»; آن *än* veya *كۈن* *heng'am* «moment», vs. gibi) manaca daha sarabatlı, daha az mücerret isimler getirilirse, artık bunlar ulaklık tabirler değil, fiilcil bir naati olan bir isimden yapılmış ifadeler olur.

ML.: سىزى كوردىكم كود *siz-i gör-düg-üm gün* «le jour où je vous ai vu» (hangi gün? suâline cevab olarak da : «celui où je vous ai vu»);

مركس(لا) سوچىلىنى شو فجيح هنكلادىد *her kes(in) sus-duğ-u su feci heng'am-da* «à ce moment, si tragique, où tout le monde se taisait»;

[1] Arap harflili misalde *vaktin* ve *mügesser* kelimeleri hareketlidir. A.U.E.

گرید یونانیان احراق اوکنده‌ی دیپلماتیکا-da *Girid Yenanistan-a ilhök ol-an-dağ-u dağı-ka-da* «à l'instant même où la Crète était annexée à la Grèce».

وقت *vakıt* ve زمان *zaman* kelimelerinin kendileri de bu hâlde bulunabilirler. O zaman mübhem sıfat olan *bir le veya cemi* lâhikasıyla birlikte olabilirler.

Ml.: زمینه اولادین *vapur ol-ma-diğ-i zaman yelk'en g'emi-ler-i işle-r-di* (*Altın kitab*, s. 61) «au temps où il n'y avait point encore de bateaux à vapeur, on se servait de navires à voile»;

زمانیک *bugday-in başak-la-n-diğ-i zamān-a kadar g'ep-en müddet* (*Agni eser*, s. 51) «l'espace de temps qui, s'étend jusqu'au moment où le blé monte en épi»;

زمانه *hic um-ul-ma-diğ-i bir zaman-da* «à un moment où personne ne l'espérait»;

زمانی *Tepe-Del-en'li Ali Paşa ferman-ı ol-duğ-u zaman-lar-da* (*Târih-i Lutfi I*, s. 13) «aux temps où la tête d'Ali Pacha de Tebeles était mise à prix» (mot à mot : où Ali Pacha était *fermanlı* — objet d'un firman de mise au ban [sürgüne gönderme : A.U.E]»;

سازان سایم اویونادین زمانلار کتاب مطالمىسىله وقت سېرىرىدى *Sultan Selim uya-ma-diğ-i zaman-lar kitab matala'a-si-ile vakit g'ep-ir-ir-di* (AHMED RASIM) «à ses moments d'insomnie, le Sultan Selim passeit le temps à lire — (Bu misalde cemi labikası, hadesin sık sık oluşunu ifade etmeye yarar.)

Aşağı misalde *hîn* kelimesi bulunuyor:

زوان اندوكى *revân et-düg-i hîn-de* (*Fütûvvet-nâme*, Bibl. nat., S. T. yazmaları, 9. yap., 39).

İHTAR. — Öteki Türk dillerinde buna benzer tabirlere rastlanır:

ümidi k'a'bä-gä bar-ar wakit tar-ar «imdi k'a'be-ye varacak vakıt-dır. A.U.E (T. E., s. 46, v°, I. 4) «c'est le moment d'aller à la Mecque»;

ol wa'z agt-ur (*ayd-ur*) *kün-dä* onun va'z söylediğii (ettiği) gündé A.U.E (*Agni eser*, s. 37, I. 4);

من سیلان و قبده *men kil-än vakt-i-da* ben geldigim vakit(de) A.U.E (GRENARD, s. 342) «quand je suis venu».

1378. Bununla beraber esna *بَيْنَ* «intervalle, entre-saïtes», صرفاً *sira* «série» gibi isimlerin mefûlüñfîh baletleriyle kullanımlarını hâvi olanlar, ularak tabir olarak sayılabilir.

Bu tabirler şöyle böyle bir müddeti hâvi olan hadesi gösterirler, ve bazan manaları ile *-ik'en* li ulâga yaklaşırlar.

اوروباى غربى اقوامى ايلرولك مدارلىنى هر يىاندىن سماخ دولتىرىن امىال ايدىكارىي صورىدە زى : اویونادىكى اجرات دولته مصراىه ماچ اوئوردىن *Avrupâ-yi garbi akyâm-i iler(i)-le-mek*

sedū-lar-in-i her cānib-den simāh-i deulet-ler-in-e isāl et-dik-ler-i sura-da biz o yok-da-ki icrā'at-i deulet-e masurrāne māni' ol-ur-da-k' (ABD-UR-RAHMAN SEREF, n° 336) tandis que les peuples de l'Europe occidentale stimulaient leurs gouvernements par leurs appels au progrès, nous nous entêtions à entraver toutes tentatives faites dans cette voie par notre gouvernement;

مغاربه ابتدایی اثناه بزم آنطوری عسکری بوزولی *muhārebs ibtidā et-dīg-i 'snā-dā biz-im Anadoğu askeri boz-uł-du* (AHMED RĀSIM, s. 108).

sıra kelimesi bazan *sıra-lar-da* suretiinde cemî olarak kullanılır.

Daha ileride (§ 1381, ihtar) -me-dik sira suretiinde lehçe tabirleri görülecektir ki, bunlar başka bir manadadır.

¹İHTAR 1. — Eski osmanlıca'da *mahâl* «lieu» kelimesinin mefülünlük baletlisi de
vakt *vakıt* «temps» yerine kullanılıyordu (MENİSNKI, *İst.*, s. 154).

Ayu: yapıtlama Bāber de de bulunuyor.

MI. سمرقندی آلتان علدا Semerkand-ni al-gan-mahal-da Semerkand's aldığım vakit (de) A.U.E (Bäber-Nâme, Beveridge yazmaları, yap. 5, I. 4) lorsque j'eus pris Samarcande».

İHTAR 2. — Zaman bildiren ulaklık tabirlerin bu büyük miktarı görüldü. Bu babda *Kitâb-ı Dede Korkud* (s. 11)in bir ibaresine bakınız ki, burada aynı zamanda kafiyeli olarak su sıvgalar da bulunmaktadır;

et d'ailleurs qu'il souffla.

² اکرا-دیک-دا «لوراگو»'ل بھنیسناٹ (smk. § 851, 3°).

عندما *kou-yl-an* يأخذ شيئاً، *clorsqu'il* en viennent aux mains. [1]

que degende s'organ'il parvient.

3. - $\Leftrightarrow D/K = CE$ ($-D/K = CE$) LI ULAK,

VEYA NİSPETLİK ZAMAN ULAĞI [2].

1379. -dikçe li ulak da bir zaman ulağıdır; fakat tali hadesle aslı hades arasında daha sıkı bir *münâsebet ve alâka*, daha büyük bir tesanüt bildirmek ile -dikde li ulakdan ayrılr: Ve gerçekten -dikçe li ulak, (mülkiyet lâhikası almamış) -dik li hades isminin *nisbetlik* haleti (§ 923) dir.

Bu siyanın fransızca'daki muhtelif karşılıkları daha ileride gösterilmiştir; fakat şimdiden şunu kaydetmek gerekdir ki, bunu *-dikde* li ulakdan ayırt eden mana nuansını fransızca'da her zaman göstermeye mahal yoktur. Coğu zaman şöyle karşılıklar vermek yeter: «lorsque..., quand...».

Aslı hadesle tali hades arasındaki *nispet* su üç surette görünebilir:

[1] Müellifin arada verdiği bu misal mevzu'a uygun olmadığı için yerinde değildir.

[2] Türk giramercileri buna رابطة توقيتیه *râbita-i-tevkîtiye* yani zamanlama rabitası «rondif de temps, rondif temporel» derler. L. D.

1° Sık sık oluş «fréquence» alakası (fransızca karşılığı: «toutes les fois que...»);

2° Devam ve imtidat «durée» alakası (fransızca karşılığı: «tant que... ve menfi bir fiil tabanıyla: tant que ne pas...»);

3° Dereceli ilerleyiş «progression» alakası (fransızca karşılığı, à force de..., plus... et plus...»).

1° -dikce li ulak, iki hades arasında bu hadesler hemzaman olarak tekrarlanmış sayıldıkları zaman bir sık sık oluş alakası ifade edebilir.

Aslı hades, tali hades miktarına yonileşip tekrarlanır.

(Fransızca karşılığı: «toutes les fois que ...»

Ml.: سفر زده مظاہرات *غایب* وانع اولدقه هر شرو جر انکدش آنچه عرق و پرپردي *sefer-ler-de muzafferiyet-i 'azime vâki' ol-duk-ca her nefer-e bir-er iki-ger ağaç terakki ver-il-ir-di* (ABD-UR-RAHMAN ŞEREF s. 296); «toutes les fois qu'on remportait une grande victoire [dans les guerres], on augmentait la solde de chaque Janissaire d'un ou deux aspres»;

گوره کیه کلار آپیلیر *gül-dük-çe gül-ler aç-il-ir* [1] (söylenece) «quand elle rit, il s'ouvre des roses».

شو چریق کوره کیه فناشیورم *herif-i g'ör-dük-çe fenâ-las-iyor-um* (*Köse Kâhya*, s. 103) «quand je vois cet individu, je me trouve mal»;

söyle-dik-çe alef çik-ar ağız-in-dan (*Aşık Garib* [Karib], Maraş'da derlenen bir türküden) «quand il parle, il sort du feu de sa bouche».

[1] Bu söylenece türk halk masallarında sık sık rastlanan bir hayalden alınmıştır.

Mk. MEHMET TEVFİK *Istanbul'da bir sene*, I, s. 19: گوره کیه کلار اپیلوب اغلا دېچه ایجور: «quand une fille tombe des larmes»; *kız gül-dük-çe gül-ler açılıp ağla-dik-ça inci-ler dök-ül-üyorum* A.U.E «on dit que lorsqu'e cette fille rit, etc..., et que lorsquelle pleure, il tombe des perles».

Yine mk. *Mürâdîna eremegen kız* [Kunos], VIII. Prob (RADLOFF s. 186), filan (veya falan) *yer-de bir kız var-mış yıka-n-dik-ça baş-in-dan altun-lar dök-ül-ür gül-dük-çe genâ'ın-da* (*yanag-in-da*) *gül-ler aç-il-ir, ñ-(ağ-)la-dik-ça inci-ler saç-il-ir* «en telle endroit il y a une fille; quand elle se lave il tombe des pièces d'or de sa tête; quand elle rit, il s'ouvre des roses sur ses joues, quand elle pleure, il se répand des perles». J. D.

Buna benzer çok eski bir hayal için bk. (ARTHUR LUMLEY DAVIDS Gr. *Türke* كتاب العلم النافع في تحصيل صرف و نحو ترك) s. 198).

لکن کوزلکی آنداخ ایودنکم قوره آنچند کولب بیراق دتاق رکا باشما اولن بدار ایردی ساجن تاراسا یخو تو کولوب دوکورمه آلتون کوش او ساردد *gül-ler* ir-di-kim (Padışah kızının) *küzel-lig-i an-dag* ir-di-kim (öyle idi ki) *karu ağaç-ga* (ağaaca) *kül-se yaprak ve takır* (ot bitmez) *yer-gä* (gere) *bak-sa ülen* (çayır) *bit-är* ir-di saç-in tara-a *yincü* (inci) *tök-ül-ip* (dökülür) *ve tük-ür-sa astun kümüs us-ar-di* (büyürdü).

Yine mk. Refîk Halîd'in, *ag pesinde* adlı hikâyeyinde böyle bir ibareyi.. A.U.E

Yine m.k. şu hazır biçimlenmiş ifadeleri: *icâb et-dik-ça* «*en beşinci*», *fırsat bul-duk-ça* «*l'occasion*».

İHTAR. — Bu kavramıyla -dik-ce ulaşır bazan *** her «chaque»*, kelimesiyle beraber bulunur ki o zaman bu, sık sık olus alâkasını kuvvetlestirir.

M1.: هر کل که her gel-dik-ça «toutes les fois que je, tu, il vient...»; هر ارزو او لندن her arzu ol-an-dak-ça «chaque fois qu'on en exprime le désir»;

فراں مکتبہ نور کے خواجہ وظیفہ ہر کوڈ کمزیر دیکھے گے ۔ وہ خطک القبامی یعنی اول اجتنبی عربیا چرکسجه یعنی دردی گے «firansız mekteb-in-de türkçe hocâ-m vazife-m-e her göz gez-dir-dik-çé »bu hatt-în elîfbâ-si baş-ka ol-acak, ‘acabâ gerkes-çé mi?» de-rdi. (REFİK HALİD, *Kirptin dedikleri*, s. 259) : «à l'école française, mon professeur de turc disait, chaque fois qu'il parcourait du regard mon devoir : «l'alphabet de cette écriture doit être quelque chose de spécial (=ce n'est pas du turc) ; ne serait-ce point du circassien ?».

1380. — 2° -dik-celi ulak, iki hades arasında bir devam ve *intidat* sıfatı ifade edebilir. Aşlı hades (zamanı), tali hades (zamanı) kadar devam eder (fransızca karşılığı: «tant que ...»).

Ml.: دىبا طوردىقى *dünya dur-duk-ça* «tant que durerà le monde»;

مجلیش میمۇغان و ادارە مشروطە يو مات باقى اوئلەقە بایداردر meclis-i meb-üsän ve idâre-i meşrûta bu millet bâkî ol-dukça pây(i)dar-dir (Tanin, n°. 972) «la Chambre des députés et le régime constitutionnel se maintiendront tant que vivra cette nation»;

طیعت هر بزمک آن رکیله ویرد هر من اولدیف^۱ الیکیش پیقاوہ بخز دیه او غراشیز : ایشته حیات !
*tabi'at her bir-imiz-İN el-in-e bir kemik ver-ir 'ömr-ümüz ol-duk-ça iliğ-in-i
 pikar-acağ-ıx di-ye uğra-s-ır-ıx, İsla hayat* (CENAB ŞEHAB-ED-DİN, *Tiryaki
 söz-leri*, n°. 331) «la providence (mot à mot, la nature) donne à chacun de
 nous un os (à ronger). Notre vie durant, nous nous efforçons d'en extraire
 la moelle et c'est cela la vie ! » -*ömr-... ol-duk-ça* hazır biçilmiş bir tabir-
 dir (mk. فرمی اولدیف «sa vie durant», Bibl. nat. n°. 394 yazmaları, yap. 62. v°,
 l. 8; mk. daba iteridekiyi).

Bu kullanım, bir bekleme bir kollama kavramı ile sık sık başka bir mana rengi alır. Aslı hadesin faili tali hadesin yerine iş görmek için, tali hades club bitene kadar kendi durumunda sabit kalır (fransızca karşılığı, yine olduğu gibi kalır: *tant que...*).

M1: ملکه موزده دشنهك رنفرى بولونىقە ملچ سۈزىنى يىد ايشتەك ئىستېز : *memleket-imiz-de düşman-ının bir nefer-i bul-un-duk-ça söz-ün-ü bile işit-mek iste-me-yiz* étant qu'il y a un seul soldat ennemi dans notre pays, nous ne voulons même pas entendre parler de la paix».

Eski osmanlıca'da ulaga *mādām ki* (*mādām ki* A.U.E) bağlacının (§ 1002) ilâve edilmesiyle, bu mana kuvvetlendirile biliyordu; baktınız buna dair bir misale, *Cevdet Paşa tarihi* 3'üen tabii, II, s. 106, l. 6 — 7.

1381. -dikçe li ulağın menfi veya *iktidarı menfi* fiil tabanından yapılmış olduğu ve yine menfi veya *iktidarı menfi* suretinde aslı bir hadesle beraber bulunduğu her halini asıl bu takıma (§ 1380) koymak gerektir. Bunda aslı hadesin *yokluğu* tali hadesin *yokluğu* müddetince devam etmesi miteberdir (ki bu, askıda bırakılmış bir hades fikrini verir). [Fransızca karşılığı: «tant que ne... pas»].

Ml.: اولادی اولاز iste-k ol-ma-dik-pa ta'ām-iñ tad-i ol-ma-z (Atasözü) «tant qu'on n'a pas d'envie (= d'appétit), la nourriture n'a pas de goût»;

سوز و مردگان bir ricā-m var, kabūl ed-eceğ-iñ-e söz ver-me-dik-çe, söyle-ye-me-m (MURAD BEY, T. yoksa t., s. 109) «j'ai une prière (à t'adresser). Tant que tu ne m'auras pas donné ta parole que tu l'accueilleras favorablement, je ne te la dirai pas (mot à mot: «je ne puis dire»).

Menfi fiillerin bu kullanılışı *hudutlayışlı* (limitatif) bir manaya duyular derecede yaklıyor. Bunda aslı hadesin yokluğu tali hadesin yokluğu kadar devam eder, diyecek yerde, tali hadesin yaptığı zamana *kadar* devam eder, diyebiliriz.

Ve menfi fiillerden yapılmış oldukları zaman (bk. § 1390) -dikçe li ulaklarla (*hudutlanışlı* manadaki) -yince li ulakları manadaş olmalarına sebep de budur.

Yine bu sebepledir ki, (ulaklara bağlaçlar ilâve etmekten çekinilmeyen) eski osmanlı lehçesinde bazan -me-dik-çe ulağile boraber bazan *tā ki* (§ 999) ve *hattā* «jusqu'à ce que...» gibi hudutlayışlı edatlar kullanılıyordu.

Ml.: اولادی بو جو هرگز تصرفه مالئ اولاز سک تا که حد بلوغ پیشوب باش که تاج کروب مستغل sen kemā genbegī (=gereğl gibi A.U.E) bu cehver-ler-iñ tesarruf-un-a mālik ol-a-ma-z-sin tāki hadd-i bulāg-a yet-iş-üp baş-iñ-a tac g'ey-üp müstakil ol-ma-dik-pa A.U.E. (Sefaret-nāme'i Mehmed Efendi s. 41) «tu ne sauras faire un usage raisonnable de ces joyaux, tant que tu n'auras pas atteint l'âge de raison et que, recevant la couronne, tu ne seras devenu libre d'agir à ta guise»;

اسلامبولوک تھی مکن اولاز حق قرددن کىي يورىدكىي Islamboł-uñ feth-i mümkün ol-ma-z hattā kara-dan yemi yürü-t-me-dik-çe A.U.E «Constantinople demeurerá imprenable, tant qu'on n'aura pas fait passer les navires sur la terre ferme» Liyākat-i Mahmud Paşa, Chrest. DIETERICI, s. 11).

İHTAR. — Anadolu'da -me-dik-çe yerinde -me-dik *sira* şekli de bulunmaktadır.

Ml.: kendi-m git-me-dik *sira* ol-ma-z «c'est impossible tant que je ne serai pas allé moi-même»;

izn-i ol-ma-dik *sira* ol-ma-z GUISE Anat. s. 41 ve 42) «ela ne peut se faire sans sa permission».

1382. 3° -dik-çe li ulak, derece derece bir ilerleyiş (progression) ilgisi bildirdig zaman, bu dereceli ilerleyiş bilhassa tali hadesle veya hemzaman olmak üzere her iki hadesle ifade edildigine göre, iki nevi ayrılmak yerinde olur (ki, bu iki nevi arasında her vakit tamamiyle kat'î bir ayırım çizgisi çekmek kolay değildir):

a. Dereceli ilerleyiş bilhassa tali hadeslerle ifade edilir. (Böyle bir halde fransızca kargılığı «à force de... au fur et à mesure...», ve her iki hadesin faili bir olduğu takdirde: «(tout) en... -ant»):

M1.: *عذجوق کوچک ایکن باش آشنازدیر ، بودگه یورمه چارنچیس اولوو* *cocuk küçük ik-an bas ağıri-er-dir, büyü-dük-ce yürek çarp-inti-er ol-ur* (CEN. ŞEH. adı geçen eser n° 431) «l'enfant, tant qu'il est petit, est un mal de tête (cassement de tête, ennui); au fur et à mesure qu'il grandit (ou, en grandissant) il devient un battement de coeur»;

«*git-dik-ge* (mot à mot «au fur et à mesure que cela part») «avec le temps, de plus en plus»;

گان گەپ-دیك-چە (mot à mot : «au fur et à mesure que passe le jour») «avec le temps, de plus en plus».

Mk. yine aynı manada ۋاردىكىڭ *var-dik-qa* (MENINSKI, *Inst.*, s. 154);

Ml.: *bir kaya-lik-dan dök-ül-en, dök-ül-dük-çe köpür-en beyaz bir selâle* (HÄLİD ZİYÂ, 'Âşk-i memnu', s. 124)
 «une blanche cascade que tombe, (coule) d'une roche et qui, tant en coulant, écumse».

b. Dereceli ilerleiyş iki hadesle aynı zamanda olarak ifade edilir. Bu hadesler dereces derece ve muvazî bir artış (veya eksilik) eyleverişli mahiyette sayılır. Bu yapılamamış fiillerinden birinin veya her ikisinin kendiliğinde bir artış manası olduğu zaman bile kullanılabılır; aslı hades, tali hades nisbetinde artar (veya eksilir); (fransızca karşılığı: «plus... et plus...»).

Mı.: چنکانه چو غالبیه چری باشی افتخار ایدر : *singene - poğ-al,-dik-şa ceri bas-i istihär ed-er*
 (Atasözü) «plus il y a de tziganes et plus le chef de la tribu est content»;

يَاشْلَانْدِكْ كُرْزَلَشْكَلْ چَنَارْ آنَاجَنْهْ نَصْوَمَدْ *yaz-lan-dik-ça güzel-les-mek çınar ağacı-n-a mehues-dur* (CEN. SEH. Tir. Söz. no 4) «il n'est donné qu'au platane d'embellir en vieillissant»;

at-in ayağ-ı eğer ora-lar-a bas-acak ol-ur-sa şaba-la-n-dık-ça bat-ar gid-er
 (TAMBŪRI ARUTİN, s. 4) «si le pied du cheval s'engage dans ce terrain, plus il se débat, et plus il s'y enfonce».

1383. Hesablı hâl. — Bu ulağın son olarak mütalaası ettigimiz (§ 1382) ulakla ilişiği olan bir kullanışı var: -dikçeli ulak suretine konulan fiiliin hemen ardınca aynı fiiliin bir başka sıygısı bulunur. Ozaman artık iki hades arasında dereceli bir ilerleyiş ilgisi meş'lesi olamaz; bunda dereceli bir artış (veya eksiligi) halinde tek ve aynı bir hades vardır.

(Fransızca karşılığı: (yalnız bir fiil ile) «de plus en plus»).

Bazan da dereceli ilerleyici fikri ortadan kalkar; ve bu ifadeler sadece bir hadesin

mübaşa **«exagération»** edildigini bildirir (Fransızca karşılığı: **«beaucoup, considérablement, énormément = çok, hatırı sayılır derecede, büyük mikarda»**).

Mİ.: *hava(lar) sou-dak-ça so-u-yor* [1] «l'air (veya: le temps) devient de plus en plus froid»;

fil gibi ye-dik-çe ye-r (söylence) «il mange énormément, comme un éléphant»;

yılan masal-i gibi uza-dik-ça uza-dı (söylence) «c'est comme la fable du serpent, cela n'en finit plus».

İHTAR. 1 — **-dikçe** li ulagın faili, aslı hadesin failiyle karıştırılmadığı zaman bile nekre (gayri muayyen) olabilir.

Mİ.: *yaş deri-dir gek-dik-çe uza-r* (söylence) «il est (comme) une peau humide (fraîche): quand on tire dessus, il s'allonge»;

yava-sın-i yak-ma-dik-ça yılan-in k'ök-ü k'es-il-me-z (CEN. ŞEH. TIR. SÖZ. n° 361) «tant qu'on n'en brûle pas le nid, le serpent ne se laisse pas extirper».

İHTAR. 2 — **ol-duk-ça** kelimesi (*git-dik-çe* gibi bk. § 1332 a) hakiki bir isim olmazt, *ep eyi*, *ep ey(i)ce* ve *adam akl-i*, *kelimelerinin manadaşı* olup *su suretle* kullanılır:

1º Bir sıfatla beraber zarf olarak (fransızca: assez, «suffisamment, passablement» manalarını verir).

Mİ.: *ol-duk-ça zengin* «assez riche».

2º Fiillerle beraber zarf olarak (fransızca: assez «passablement, bien» manalarını verir).

Mİ.: *bu at ol-duk-ça yürü-yor* (SAMİ BEY) «ce cheval marche assez joli».

3º Sıfat olarak (fransızca: «assez bon, assez grand, assez joli» manasıyle).

Mİ.: *ol-duk-ça sıft-lik-dir* (Yine o) «c'est une ferme assez importante».

İHTAR. 3 — **-dik-çe** lâhikası lehçelerde **-dik-çe-s(z)** veya **-dik-çe-z** şeklinde de görünür.

Mİ.: *siz-e bak-dik-ca-s haryet* (*hayret* yerine) *-im art-iyor* (Hos. RAHMI, Metres, s. 10); mk. Yine o, s. 11 *ol-duk-ca-s* (*ol-dakça* yerine) «plus je vous regarde, et plus mon étonnement s'accroît.» A.U.E

İHTAR. 4 — Eski osmanlıca'da **-dik-çe** şekli içinde (filin failine irta alâmeti olarak) mülkiyet (izafet) lâhikası da bulunmakta, ve bu itibarla bu şekil bir nevi ulaklık tabir teşkil etmekte idi. (Mk. § 1373 ve 1469)

[1] Burada olduğu gibi; bazı yerlerde (gittikçe daha ziyade) manasıyla dereceli artış (veya eksiliğ) de bildirdiği görülmektedir. A.U.E

Ml. : عمر اولو غنمه طارونه طورم *üm-ülm ol-duğ-un-ca tapu-ñ-da-dur-am* (bizmetinde durayım) A.U.E (Bibl. nat. Sup. t. 1207, yap. 91) «ma vie durant (ömrüm olduğanca mı, § 1380, 2°) je me voudrai à ton service» ;
 دەھىزلىق ئەمەن و زەين رېقان اوور *dehzei-le ösümän-ü zemin pür figän ol-ar* A.U.E [1] «le ciel et la terre retentissent d'un cri de frayeur» ;
 مادىز زەين مارمىدىغىچىز || *sarej-dig-in-ca zelzeli-i hamle-den zemin* A.U.E (NEF'I, Gibb VI, 196) «lorsque la terre est secouée (violement) du tremblement [causé] de l'attaque» A.U.E

Mk. Abu Hayyan s. 148 ve 210 da buna benzer şöyle bir yapılamayı:

كاد كما *feyme* (osm. *deymə*) *k-el-düg-üm-cä* her geldığimde A.U.E «toutes les fois que je viens». [2]

IHTAR. 5 — Öteki lehçelerin -kän-çä(cä) şekli (1370 inci bend, ihtar 1 de söylenilmiş olanlara bakınca beklenenbir bir şey olduğu halde) osmanlica'daki -dikge şekliyle manadaş değildir. Bazan bu (daha ileride § 1393 de bahsi gececek olan -ktınce yerindeki) -(y)ince şekliyle aynı manadadır; bazan da hâl nığı olarak kullanılmaktadır. (Mk. Gr., alt. § 345 ve 346). Bk. § 1393, f, e -kängä lâhikası bir kıyaslama ulak tabiri de olabilir. Bk. § 1454.

-dikge şekline manaca tipi tip karşılık olan gark türkçesi şekli -kän *sayın* veya *sayı*'dır. Bk. Grammaire altaique, § 350 ve 351 ki burada sık sık devam, artış veya dereceli ilerleyiş alâkasının kavramları açık açık gösterilmiş bulunuyor; Mk. PAVET DE COURTEILLE, Dict. نـ ve قـ kelimelerini; bir de RADLOFF, Prob. VII (Kırım) s. 15, I. 9 aşağıdan, bir misal verelim: *susa-yon sain* = (o) susadıkça «toutes les fois qu'il avait sois». bu *sayın* veya *sayı* kelimesi her «chaque» manasını veren bir nevi ilgiç «postposition» dir. (Mk. Gr. alt., § 119). Mk. İncr. de.. l'Orkhon *sayın*, ve nihayet yakutça'daki bir -täx äyi şeklinin izlerini de kayd ve işaret edelim:

ät-täx äyi kusur-ar [3] her söylenenekizar (darıhr) A.U.E (BÖHTLINGK, § 743) yakutça *täx* = osm. *dik* (*Agnî eser* § 378) ve *äyt* = *sayı* (baştaki s konsonun düşümü hakkında bk. BÖHTLINGK, s. 95) [4].

[1] Bunun vozni — — o , — o — o .. o — — o , — o — (= mef'ül fallatü, mefâilü fâilün) dür. A.U.E

[2] Bu misaldeki arap harflili kelimeler hareketlidir A. U. E.

[3] Bizee bunun kelime kelime tercumesi: *et-tik* (egit-dik=söylemek) mikdarı kizar olsa gerek. A.U.E

[4] äyi kelimesi (eski osmanlica'da ve başka lehçelerde *say-is* suretinde olan) yakutça'nın ay-is yanı *sayı* «nombre» kelimesine yakındır ki, mülkiyet lâhikasiyle mutlak halinde (kararsız vokali düğümyle, mk. § 207, *axs-a* suretinde), mefulünaleyh haletinde (*axs-i-yar* suretinde) ve mefulünbih haletinde (*axs-in* suretinde) her «chaque» manasiyle kullanılır; ve bu, aslı **sak-mak* (PEKARSKI, Dict, s. 205, AX altında) olan osmanlica *say-mak* «compter» kelimesiyle aynı manadaki äx- fiilinden gelir. Yine mk. osmanlica'daki *s)ay-i* kelimsini.

Su halde *sayı* veya *sayın* edati bir aded fikrini veriyor, nasıl ki (-ce) -çé edati da bir ölçü fikrini ilade etmektedir. J. D.

Bizee bu *ax* kelimesi aslında (miktar) ve sonra (zamanlık miktar) olmak gereken türk-

4. «(i) - - (Y) INCE LI ULAK «ARDINCALIK conséutif» ULAK.
(رابطة تابعية rābta-i ta'kibiyé).

1384. -(y)ince lâhikası bogazlı *k*inden sıyrılmış -*kin-ce* lâhikasıdır. Şu hâlde bu, muhtelit bir unsurdur (bk. -*kin* lâhikası için § 866; ve -ce lâhikası için § 917 ve aşağısı). Bunu, -*kin* li eski bir isimcil şeklärin hemen hemen bir *kıyaslama* «comparatif» haletine muadil gibi görmek mümkündür.

-*kin-ce* lâhikası, -*kän-çä* (§ 1396 -*kän-çä* lâhikası) ile sıkı sıkıya hissindir ki, bu da daha eski bir *-*Kan* + *çañ* veya belki de *-*Kuñ* + *çañ* (bk. § 1396) lâhikasının varlığını kabul etmemize yol açar.

-(y)ince lâhikası lehçelerde de -(y)incek, -(y)incen ve -(y)inceş şekilleriyle görülür (mk. § 1391, ve aşağısı).

Eski osmanlıca'da daha eski bir *-*Kay* + *çañ* şekländen türemiş -(y)icek, (y)ecek ve -(y)iceğ-iz şekilleri de kullanılmıştı.

-(y)ince li ulağın manası ehemmiyetli değişimelereogramıştır; bugünkü günde ancak *ardıncalık* «conséutif» ulak (jusque... lorsque...) gibi kullanılır; eskiden ise *hudutlayışlı* «limitatif» («jusqu'à ce que...») ve *gerine gelirlik* «substitutif» («plutôt que de...») bir ulak manasında idi.

Bütün bu kavramlar -ce (-*çañ*) edatı (§ 918) ile ifade edilen *kıyaslama* «comparaison» fikrine bağlanır. Bu mana teselsülü aşağıdaki bendlerde izah edilecektir.

Vurgulanışı — Bu lâhika -ce ile nihayetlenmiş (§ 918) kelimeleler ait kaidelelerde uygun olarak sondan evvelki hecede vurgulanır.

1385. Ardıncalık «conséutif» (y)ince şeklärinin ulak olarak kullanışı (ki bu günkü kullanıştır). — Ardıncalık ulak sebeblük «de cause» ulakla zamanlık ulak arasında bir yer tutar. Aslı hadesten *evvel gelen* esasen *bir anlık* «momentanée» tali bir hadesi ifade eder. O zaman aslı hades, tali hadesin az çok fasılásız bir *ardıncalığı* «conséquence»: sayılır.

İlk bakışta kıyas fikri (bk. daha yukarıda) bu kullanışta pek açık olarak görünmez; bununla beraber zamanımız osmanlıca'sında bu ulak

çemizin *ay*, ve *çañ* isimlerine (ykl. yine miktar ve zamanlık miktar) bildiren: *ça* [-ce] lâhikası ve (miktari yoklamak) manasındaki *sayı-mak* masdarının kökü olan *s)ay* kelimesine kaynak olmuş geibi görünüyor. Şu halde biraz evvel geçen *susa-yan* *sain* [s)ay-in? A.U.E] misali kelime kelime: (susamak [-yan burada mastar eki rolündedir] miktarınca) manasında olmak gerektir; ve bizim her «chaque» diye karşıladığımız -*dikce* manası da bundan çıkiyor. Yoksa bizzat *sayı* veya *sayı* kelimesinde bu mana yoktur. Bundaki -*in* ise aletlik lâhikası gibi görünüyor. A.U.E

yerine çok kullanılan ulaklık tabirlerde gibi vs. yolunda (bk. § 1397) kıyaslık edatların sık sık kullanılır olması kayde değer. (Yine m.k. ardıncalık veya sebeplik bir mana alabilen fransızca kıyaslık «comme» edatını, m.k. almanca «als», ingilizce «as», rusça «как», lehlice «jak» vs.).

Çoğu zaman da -(y)ince lâhikası bu hususlu kavramını bütün bütünü kaybederek -dikde (§ 1371) ve -dikçe (§ 1379) li şekillerin manasına hissedilir derecede yaklaşır.

Fransızca karşılıklar da bu muhtelif kavramlara göre türlü türlü değişir:

1°. Az çok fasılasız «immédiat» ardıncalık. Fransızca karşılığı: «aussitôt que...; dès que...».

Ml.: امتحانن چىنجى راحت بى نس ئەم *imtihan-dan çıx-inca rahat bir nefes al-di-m* «dès que je sortis de l'xamen je poussai un soupir de soulagement»;

oglan ev-le-n-ince bey ol-du-m san-ur (Atasözü) «dès que le gara s'est marié, il se croit un prince»;

küliç bağıg-i gibi burn-an-a dok-un-unca dar-iş-ur (söylence) «il est comme l'espalon : il se fâche, dès qu'on lui touche le nez»;

tavuk gibi akşam ol-unca g'öz-leri kapa-n-ur (söylence) «il est comme les poules : aussitôt que vient le soir, ses yeux se ferment».

İHTAR. — *g'öz aç-ip yum-unca* tabiri bir anda, bir an içinde, bir lâhzede «en un clin d'œil, en un moment, instantanément» manasını verir.

Ml.: كۆز چۈن كۆز اچوب يۈنچىپ دوران *g'öz er çün g'öz aç-ip yum-unca devran* [1] (*Humayun-Nâme*) «le monde passe en un clin d'œil» [2];

كۆز اچوب يۈنچىغا عبادتىن خالى اولىرى *bir g'öz aç-ip yum-unca ibâdet-den hâli ol-ma-x-jar* A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 156).

Bu tabir aslında «göz açıp kapayorceasına» [3] manasında idi. Hakikaten (ayni 1426

[1] Bu misrañi vəzni: ~ — — —, ~ — — —, ~ — — (= mefâllün mefâllün feulün) olacak. A.U.E

[2] Bu Fransızca cümle misrañi tam karşılığı olmak için çün kelimesini karşılayan «c'est parce que, puisque» ifadelerinden birini de bâga geçirirmek ister. A.U.E

[3] Biz müellifin dediği gibi göz açıp yumunca tabirinin aslı göz açıp yummuşça olacağını zannetmiyoruz. Göz açıp yummuşça, «göz açıp yummug gibi, veya göz açıp yummış kadar» manalarında bir teşekkür olabilir. Göz açıp yumunca, ise (göz açıp yummak zamanında) manasında bir teşekkürdür. A.U.E

yılı yazmalarında 186 v^e yap., iki defa) كون آجوب بومشجا (göz açıp yumuşça A.U.E tabiri geçmektedir. Azerce'de aynı mana ile كون آجوب بولاد ساتدا (göz açıp yuman sa'atda) «dans l'instant où l'on ouvre et ferme les yeux» denilir. (FETH AHUND. s. 53).

Yine mk. T. E., s. 205, I, 1 deki şu tabiri:

tilā-r-sän kim yum-kan kōs(z)-üüm-ni aç-ip aç-kan köz-üüm-ni yum-up dilerseñ ki yumulan gözümüz açıp, açılan gözümüz yumup...? A.U.E «tu veux qu'en un clin d'œil...».

2°. (Fasılasız veya fasılılı) *mecburi ardıncalık* = evvelki mananın bir gelişmesi.

Bu manada -(y)ince li ulak -dik-den soñra li şeklin (§ 1414) manasına yaklaşır (fransızca karşılığı: «dès lors... du moment que... ; si...;»

MI.: قاضی مرتضی او لو نجہ طبیعیدرکه عدالت من اده چیقار : *kadi mürtezi ol-unca ta-bî'i-dir ki 'adâlet mezağ-a çik-ar* (CENAB-ŞEHAĀB-ED-DİN, *tiryāki sözleri* n° 31);

مردت شکردن متولد او لو رکھه شکر د وجودی اولکار ایگله صفر دن عدد تشك ایده بیلیر دیگه قیلندن *hürriyet fikir-den mütevelliid ol-unca fikr-in väcüd-an-u inkâr et-mek* ؟ اولازىز *sifir-dan 'aded teşekkül ed-e bil-ir de-mek kâbil-in-den ol-ma-z-mi?* (KEMAL BEY, *Bed. Ed.*, s. 197) «du moment que la liberté est engendrée par la pensée, nier l'existence de la pensée, n'est-ce pas affirmer qu'on peut faire un nombre avec des zéros?»;

[1] با بالنظر تمهیل علم ایتدریکمن شیلر بولیه او لو نجہ خطاپه او لان معلو ماڭن ئەحالىدە بولۇغۇ لازىم كۈور [1] *ya bi-n-nazar tâhsil-i 'ilm et-diğ-imiz sey-ler böyle ol-unca hâkâgiķ-a ol-an ma'lâmât-imiz ne hal-de bul-un-mak lâzim gel-ir* «si les choses que nous apprenons par l'expérience directe (par la vue) sont ainsi, dans quel état doivent être nos connaissances en matière de vérités (premières)».

3°. *Zaman durumu* (alâka fikriyle veya onsuz olarak): -(y)ince lâhikasının -dikde veya -dikçे lâhikalarıyla manadaş olarak kullanımı. (Fransızca karşılığı «lorsque, quand, en ...-ant, toutes les fois que...»).

MI.: او تو ردینم او طهدن نظر صاغه احالة او لنتجه ميديللى لیانى كورۇغۇر : *otur-duğ-um oda-dan nazar sağ-a iħäle ol-un-unca Midilli liman-i g'ör-ün-ür* (KEMAL BEY, *Bed. Ed.*, s. 133) «lorsque, de la chambre où j'habite on tourne les yeux vers la droite, on aperçoit le port de Métélin (Mytilène);

فريک جاني سيقانچه موسار، تورك جاني سيقانچه چوق سويخارا *firenk can-i sık-il-inca sus-ar, türk can-i sık-il-inca çok söyle-r* (CENAB ŞEH. T. S., n° 223) «quand (toutes les fois que) le Franc (l'Européen) est ennuisé, il se tait; quand le Turc est ennuyé, il parle»;

[1] Bu misalde *ilim* kelimesi fazla görünüyor; *hâkâgiķ-a* kelimesinden sonra ise *dâir* kelimesi eksik olsa gerek. A. U. E

عَلِ الْأَكْثَرِ مَا ذِي دُوْلَتِهِ دُوْلَتِهِ اُولَانِهِ دُوْلَانِهِ يَوْمَنِهِ يَوْمَنِهِ دُوْلَانِهِ دُوْلَانِهِ
 'al-el-ekser mäzî-yl düşün-ünce eo zaman ne budaşa imis-im»; de-r-iz; yärün
 häl-i düşün-ünce gîne di-yecëg-imis ba dur (Aynı eser, n° 234). «lorsque
 (toutes les fois que) nous pensons au passé, nous disons «quel sot je faisais,
 alors !» ; demain, en pensant au moment présent, nous dirons la même chose»;
 (mot à mot : «c'est encore ça que nous dirons» A.U.E)

(جُوْقَار) آنچام بَالْرَّغْبَةِ كُورُودِيَهِ «فَاتَهُ دُوْلَدِيَهِ ! دِيَهِ صُورَاجَلَرِ
 baba-ları-nı g'ör-ünce «kabine düğ-dü-mü ?» di-ye zar-acak-lar (Kirpinin
 dedikleri, s. 57) «(les enfants) en voyant leur père le soir, demanderont:
 est-ce que le Ministère est tombé ?»;

كَاسَةٌ لِبَرِيزٍ فَتَفَرَّجَ اُولَانِهِ دُوْلَانِهِ سَدَّا
 (A.U.E) «une coupe plein jusqu'au bord ne résonne pas, fût-elle en porcelaine
 fine»;

غَرْوَتُ الْزَّارِيَشِ بُولَنْجَهِ اقْبَلَهِ خَسْلَتَلَرِ
 (A.U.E) (RÄGIB PAŞA) «Quand la richesse s'accroît, les riches deviennent
 avariceux» [1];

شَبَّنْمَ كَبِيْتَهِ سَيْنَمَ كَبِيْتَهِ حَلَّادَهِ عَبْزَهِ
 sebnem gibi fitâde-i hâk-i mehabbet-iz (A.U.E) «Nous
 sommes comme une rosée tombée sur la terre de l'amour»;

فَلَلَادَهِ رَأَيَّنَهِ كُورُودِيَهِ قَرَادِنَهِ
 (NÂBL) «Nous ne résistons pas à la vue d'un soleil (d'une beauté)» [2, 3].

4°. İki hadesin *alelâde ardınlaşması* «succession» -(y)ip li önce-
 leme «préalable» veya düzendeşlik ulağının (daha ifadekâr) manadaşı.

ذَوَالْقَدْرَهِ سَكَى عَلَاءُ الدُّولَهِ قَيْزَنِيِّ اِيْسَتِشِ وَعَلَاءُ الدُّولَهِ وَرِبِّنْجَهِ اُولَانِهِ
 Zü-l-Kadriye hâkim-i 'Alâ-'üd-devle-nîn kîz-in-i iste-mîş ve 'Alâ-'üd-devle de ver-me-yince üzér-ine yûrû-müs i-di
 (AHMED RÂSIM) «le prince de (la dynastie de) Zou-l-Qadr avait
 demandé la fille d'Ala-ed-Dawleh, et sur son refus il avait
 marché sur lui»;

نَإِ يَازِاجَشِي بُولَانِجَهِ تَرْ دَوْكَكَهِ بَادِلَادِمَ
 ne yaz-acağ-im-i bul-a-ma-
 yinca artık ter dök-meğ-e başla-di-m (Kirpinin dedikleri, s. 260)
 «ne sachant qu'écrire je commençai à suer à grosses gouttes».

[1] Bunun vezni: — ˘ — — , — ˘ — — .. — ˘ — — , — ˘ — yanı: fâilâtün
 fâilâtün.. fâilün fâilün) dür. Tercümede ikinci misraın başına söyle bir kayıt konmak
 gerektir. «c'est tout à fait comme ça» A.U.E

[2] Bunun vezni: — — ˘ , — ˘ — ˘ .. ˘ — — ˘ , — ˘ — (= mefûlü fâi-
 lâtü mefâilün fâilün) dür. A.U.E

[3] Başka bir misâl (Ata sözü): vermeyince Ma'bud, ne yapsın Mahmud. Quand le
 ciel épargne (ses bienfaits,) que peut-il faire (le pauvre diable, nommé) Mahmud A.U.E

1386. (*g'el-mek* «venir» masdarından olan) «*g'el-ince* siygası», asıl kendi manasından ayrı olmak ve şu manalarda bulunmak üzere, mefulünileyhi çekigleyen bir nevi ilgiçlik tabir olarak da kullanıla bilir.

1° İş (mesele, mevzu) ... olunca «quand il s'agit de ... ; quand c'est ...».

MI.: *deve kug-a gibi yük-e g'el-ince* «*kus-um*», *ap-mağ-a g'el-ince* «*deve-yim*» *de-r* (söylence) «il est comme les autruches (en turc : oiseau-chameau) : quand il s'agit d'une charge (à porter), il dit : «je suis un oiseau»; quand il s'agit de voler, il dit «je suis un chameau»;

halk-a g'el-ince surma kantar; biz-e gel-ince tam tart-ar (söylence) «quand ce sont les autres, (il donne) du fil d'or par quintaux, quand c'est nous, il pèse au poids juste». [1]

2° ... ایل ise (§ 408); babs ... e gelince «pour en venir à ... ; en ce qui concerne...».

MI.: «*كى بانى-a g'el-ince* (= ben ise) «quant à moi, en ce qui me concerne»; «*sadedi-miz-e g'el-ince* (= bahsimize, sadedimize gelince) «pour en venir à notre but, à notre sujet, à nos moutons»;

الله بلدى بادلى ... مىنى سەرىچەسىن كەنجى طورى طورى جىددە اوخۇز اتىڭ خەوش
el-in-de *bel-li bas-lı* bir san'at-i *mârifet-i de* yok-du sermâye-sln-e gel-ince (= sermayesi ise : A.U.E) *top-tı top-u ceb-in-de otuz iki kuruş ufaklık ile bir meciidiye ... var-di* (MEHMED ASIM, Karikatur, s. 126) «on ne lui connaissait ni metier, ni savoir spécial. Quant au capital, il avait dans sa poche en tout et pour tout 32 piastres de petite monnaie et un medjidié (un écu)». [2]

Yine mk. § 1388.

1387. — Hudutlayışlı «limitatifs» *ulak* olarak *kullandan -(y)ince sekli* (ki bu eski kullanılmıştır). — Eski osmanlica'da -(y)ince li *ulak*, aslı hadese *zaman hududu* hizmetini gören *bir anlık* «momentané» bir tali hadesi de bildiriyordu.

Bu kullanış kıyaslama fikrine sıkı sıkıya bağlıdır; ve çünkü biliadığı üzere, türkçe'de kıyaslama edatları hudutlayışlı edatlar hizmetini de görür. (Mk. § 903 ve 905).

Buun fransızca karşılıkları, zaman hududu şunları bildirdiğine göre türlü türlü olur:

1° *Sürekli* «continu» bir aslı hadesin *ona kadar* uzadığı anı... fransızca karşılığı: «*jusqu'à ce que ...*» (= inceye kadar, A.U.E)

MI.: *بىز تەنەۋىل-ى etime-يى tamam ed-ince nagme - perdaz-lik et-di-ler* A.U.E (Sefaret-nâme-i Mehmed Efendi, s. 37) «ou joua de la musique jusqu'à ce que nous eussions terminé le repas»;

[1] Belki *سۈرەتلىك* *sığırma kantar*; yani elle sıyırrır gibi sürterek tartıyı olduğundan fazlaya çikaran kantar.. yoksa, sıırma kantar olsa bile bu, «sıırma kantarı» suretiinde bir teşkil olabilirdi. Kaldı ki kantarla tartılır bir şey olmadığına göre sıırma kantarı da olmaz. A.U.E

[2] Bu *kelime* nin hazf-ü takdir edilerek teşkil ettiği hususi ifadeler de vardır:

Bilmesine bilir amma domuzluğundan söylemez (bilmesine = bilmesine gelince...), yazmasına yazarılm; fakat vakit bulamayorum (yazmaya gelince..); korkmasına korkduk lâkin ses çıkaramadık (= korkmaya gelince...) vs... A.U.E

erte yer-i ağar-inca çok-is-di-lor A.U.E. (1426 yılı yazmaları, yap. 60 v°) «ils luttèrent jusqu'aux premières [1] lucours du matin» (mot à mot : «jusqu'à ce que blanchit l'endroit du matin»);

öl-ince sen-i terk it-me-yim [2] A.U.E (VAMBÉRY, Alt. Osm., s. 46, l. 4) «je ne te quitterai pas tant que je vivrai» (mot à mot : «jusqu'à ce que je meure»).

2° Bir lâzîlik aslı bir hadesin *gapılmamasına* kadar olan (gözleyiş fikri) veya *gapılmastından* evvel (önceleyiş fikri) geçen anı. Fransızca karşılığı: «attendant que...», «avant que ne...»;

Ml.: *ta'am hazır ol-unca siz-e kiral-i seyr et-dir-e-lim* A.U.E (*Sefâret-nâme-i Mehmed Efendi*, s. 38 Julien Galland tercümesi, s. 115) «il faut que je vous fasse voir le roi en attendant que le dîner soit prêt»;

g'ör-di-kim كندى ائنچى بودلار اغى يقارلار *kendi in-ince bun-jar agac-i yik-ar-jar* A.U.E (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 22) «il vit qu'ils allaient abattre l'arbre avant qu'il ne fut descendu»; [3]

bir kimse-ye day-unca ta'am ye-dirmek ve kan-in-ca sa iştir-mek A.U.E (*Kamus* tercümesi, s. 108) «assassier et désaltérer quelqu'un»; [4]

er-iş-mek ایرشىك اوچ كان پياده مشكىدر *euc-i kemâl-e piyâde müşkil-dir* A.U.E «il est difficile d'arriver, à pied, au faîte de la prospérité»;

ne-ler gel-ür baş-in-a ferz ol-unca bir baydak A.U.E (HÂZÎK) «le pion souffre mille morts avant d'arriver à dame». [5]

Suna dikkat edilsin ki, hadeslerin zaman içinde ardınlaması bakımından *hudutlayış* kavramı, *ardıncalık* kavramının ziddidir. Evvelkisi manaca -mezden evvel (§ 1418) ve ikincisi dikten sonra (§ 1413) şeklinin manasına yaklaşır.

Bazan *hudutlayışlı* ullağın manası tā edatiyle kuvvtlendirilirdi. Bazan da ulak, cümlenin sonuna (aslı fiilden sonra olarak) getirilirdi...

Ml.: *tā tā tā tā ol ak iplik kara-dan seq-il-ince yi-ye-ler* [6] A.U.A (1426 yılı yazmaları, yap. 110) «qu'ils mangent jusqu'au moment où l'on peut distinguer un fil blanc d'un fil noir» (Ramazan gecelerinde);

[1, 2, 6] Bunlardaki arap harfleri çoğu metinde barekeliidir. A. U. E.

[3] Bunu yerine göre söyle de tercüme etmek mümkünündür: «du moment qu'il vit....» A.U.E.

[4] Mot à mot : «faire manger à quelqu'un du repas jusqu'il fût rassasié et faire boire de l'eau jusqu'il fût désaltéré» A.U.E.

[5] Vezai: ـ ـ ـ ـ ، ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ (＝mefâilün sellâtün, mefâilün fe'ilün).. burada satranç oyununa mahsus piyade (= bîdîk : ôn sıradaki taşlar), ve ferz (vezir yerinde sayılan taş) kelimeleri bir arada kullanıldığı için müraât-i nazîr denilen eski bir edebiyat sanatı vardır.

Kemaliy yüksek noktasına yaya olarak (veya yaya yürüyen için) erişmek güçtür, satranç oyununda bir badak (paytak) taşı vezir-payesinde sayılan taş (ferz) yerine geçinceye kadar başına ueler gelir» deniliyor. A.U.E

وَرَدَلْ تَخْتُونْ كِبُوب مُلَادَتْ كَلْبَه
sur-er-ler tā haşūnet-i gid-ip mülâyemet g'el-in-ce A.U.E (Seforat-nâme-i
Mehmed Efendi, s. 57) «on frotte ces deux glaces l'une contre l'autre, jusqu'
à ce qu'elles soient bien polies»;

لَمْ يَأْتِ إِلَيْهِ مُسْطَابَه مُنْجَبَه
tā ol-unca Mustafā-ga mün̄taķıl A.U.E (SOLEYMAN ÇELEBİ,
Mevlud, misra 43) «confié au Prophète, jusqu'à sa mort». [1]

Şimdiki osmanlıca'da -(y)ince li lâhikasının hudutlayış manasında kullanışına dair epeyce zayıf kalıntılar vardır:

arap *doy-unca yer türk ölünce* (veya *acem çatılagınca*) (KUNOS, Osz. tör Nyelvük.
s. 304 *Teke-Zade*nin ata sözleri dergisi *doyuncaga* (*çatılayıncaya*) kadar sıygalarını
veriyor; mk. daha ileride § 1404) «l'Arabe mange jusqu'à ce qu'il en meure» (ou «le
persan mange jusqu'à ce qu'il en éclate»);

لَمْ يَأْتِ إِلَيْهِ مُسْطَابَه مُنْجَبَه
patla-yinca ye-dir-mış-di A.U.E (REFİK HÂLİD Saķin aldanma, s. 96)
«il l'avait fait manger à l'en faire éclater».

1388. İHTAR. — Hudutlayışlı mana şu tabirlerde de bulunur:

كَلْبَه *g'elince* (mk. § 1386 ve 1405) ve دارَجَه *varınca* (*varmak «aller» masdarından*)
«jusqu'à» (mefulünileyb ile).

شَيْءًا بِإِنْدَكَ دَلْمَة اول سَادَرَتَنْ دَلْمَة كَلْبَه وَقَاعِمَ مُهَمَّه دُولَت عَالِيَه
Ziya paşa-nîn def'a-i
ālā sadāret-in-den def'a-i sâniye sadāret-in-e gel-ince vakâyî-i-mâhimme-i deolet-i
'aliye «les événements importants de l' Empire ottoman depuis le premier grand-vizirat
de Ziya Pacha jusqu'à son deuxième grand-vizirat»;

كَنْجِلَكَدَنْ قُوجَلَه دَارَجَه *genc-lik-den koca-liğ-a var-inca* (Gramm. de HOLDERMANN)
«depuis la jeunesse jusqu'à la vieillesse»;

ادِرَنَدَنْ بِلْغَرَادَه دَارَجَه يُول اوْزَرَدَه وَاقِع اورَانْ قَاضِيلَر
iğne-den ipliğ-e var-inca «de fil en aiguille» (mot à mot:
«d'aiguille en fil»);

ادِرَنَدَنْ بِلْغَرَادَه دَارَجَه يُول اوْزَرَدَه وَاقِع اورَانْ قَاضِيلَر
Edirne-den Beligrad-a var-inca yol
üzer-in-de vâki' ol-an kâdi-lar A.U.E «les kadis qui sont sur la route d' Andrinople à
Belgrade» (padişah fermanları usulunuş şekillerinden biri; mk. GRZEGORZEWSKI, s. 14
ve müteaddid yerler). [2]

دارَجَه *varınca* kelimesi hattâ, bile «même» manasını da verebilir (mk. Fransızca'daki
«jusqu'à» tabirinden de buna benzer bir mana gelişmesini).

Ml.: *ademlerine dahi varınca rakam yollarım* adamlarına bile yol kağıdı yollarm
A.U.E (TAMBÜRİ ARUTİN, s. 16) «j'enverrai un sauf-conduit même à ses
hommes».

[1] Fransızca'ya tercümesi Bizee şöyle olmak gereklidir: «Jusqu'à ce qu'il (elle) soit
transmis au Prophète»; «il, elle» peygamberlik nuru yerindedir.— Bunun vezni: — — —,
— — —, — — — (fâlâtûn, fâlâfûn, fâlûn) dûr. A.U.E

[2] Başka bir misâl:

دَارَجَه شَبَّاز يَكِيدَم طَوْجَه يُوزَه يَقْمَادَه خَامِنْ كَكَت
bak-ma-duğ-um han-um yegit A.U.E (Kitab-i Dede-Korkud, s. A.U.E

Redhouse kendi lügatinde ishad edilecek misal vermeden *deyince* (adv. ger. of) «until, attaining» tabirini veriyor. Şark turkcesinde bu, daha ileride bahsi gelecek olan *tägünce* ye muadildir.

1389. -(y)ince şeklinin yerine geçiş «substitutif» allığı olarak kullanılmış; -(y)ince lâhikasının eski osmanlıca'da esli hadesin onun yerine geçirildiği veya ona tercih edildiği bir tali hadesi bildirmeye yarar.

(Fransızca karşılıkları: *plutôt que de...*; *au lieu de...*) Mana tekâmülü iki surette izah edilebilir:

1° kıyaslanmış hadesler > değerce müsavi sayılan hadesler > yerine başkası geçmiş hades > tercih edilmiş hades [1];

Veya 2° bir başkası yapabileceye kadar yapılmış hades > bir başkası yapılmadan evvel yapılan hades > (yapılacak hades) *yerine* (ona tercihan) yapılan hades. Mk. fransızca'da *plus tôt* > *plutôt*.

ر. باره نکاحنچا لآن حره مشركه . آنکن [2] bir cāriye nikāhl-a-n-inca (kendiñe nikahlayacağına, nikahlayacak yerde) fitāne (*cmüennes olan*) fitan = her hangi) hurre-i müşrikeyi (müsgrîk bir hur kadını) al-sa-ñ na (olar). A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 124) «que ne prends-tu (al-sañ-ne, mk. § 1232) une telle, païenne de condition libre, plutôt que d'épouser une esclave»;

ك. باñ-a du'ā kıl-inça (kilacağma) bag-in-i şes-üp (= çözüp) koy-u vir-se-ñ-ne (olar). A.U.E (Aynı eser, yap. 153 v°) «au lieu de m'adresser des prières, délie-la de ses liens et renvoie-la» (ko-yu ver-se-ñ-ne, mk. § 1232);

كادیلیگ-i ruhban-lar-a vir-ince (vereceğime) kul-Lar-im-a vir-se-m-ne (lazım gelir) A.U.E (SAMIRNOF Chrest., s. 20; Negri tarihinden çıkarılma; mk: aynı ibarenin bir başka türlüsünü, § 1232, s. 843); [3]

آدم ایچمز آجی صول میزنجه میزمشه ك. adam iç-me-z (adamin) iç-me-yeceğ-i acı su-lar siz-inca (sizacağma) siz-ma-sa yeg (yey == daha iyi) A.U.E (Kitab-i Dede Korkud, s. 4; bk. Aynı eser bir sıra buna benzer -(y)ince,... -me-se yeg li misallere. [4]

[1] Yakulça'da -iüx (= osm. -(y)ecek hades şeklinde yapılmış hades isminin kıyaslama haleti olan tâyär + -iüx şeklinde de buna benzer bir mana tekâmülü bulunmaktadır. Bu şekilde osmanlıca'nın -(y)ince şekli arasında Böhtlingk tarafından, s. 289 mana bakımından bir yaklaşım yapılmıştır (ki Kazem Bek bunu osmanlıca için kaydetmektedir, s. 444). j. b.

[2] حره kelimesindeki ر şedde işaretlidir; مشركه kelimesindeki ئ üzerinde üstün işaret var; آنکن kelimesinde - و ن harfleri üzerinde üstün işaretleri var; ك harfi üzerinde cezim işaretti (.) var. A.U.E

[3] Bunu fransızca'ya şöyle çevirmek mümkündür sanızı:

«au lieu de confier aux ecclésiastiques, la charge de eadi (juge d'après la loi musulmane) n'aurais-je pas eu mieux fait d'en charger mes (autres) sujets». A.U.E

[4] آنا ادئي يورتىن خوراد اوغل آنا بىلدەن اينچىچە اىچى كى آنا دۇرەتىچە درېشىسە كى ata ad-in-i yûrû-f-me-yen hograt oglu, ata bel-in-den in-ince (ineceğins) in-me-se yeg, ana rahm-in-a düs-ünce (düşeceğine) düs-me-se yeg. (s. 4);

كى يالان سۆز bu dânye-de (= dünyada) ol-un-ca (olacağma) ol-ma-sa yeg. (s. 4).

Müellif § 1392, ihtar 1 de bunun -(y)ince li şeklinde dair malumat veriyor ki, asıl yeri burası olsa gerek (bk. oraya 1) A.U.E

1390. *Menfi fiillerden -(y)ince li ulak. -me-yinceli veya -(y)e-me* -(y)ince li bir ulak yine *menfi* olan asli bir hadesle beraber bulunduğu zaman *-me-dikçeli* (§ 1381) ulakların aynı asıntı «suspensif» manası gibi bir manaya gelir; böyle yapılmış olan kelamlar asli bir hadesin tali bir hades *yapılmadıkça* yapılmadığını bildirir.

Bu hususi kavram, «*akibet*» manası kullanışın sadece bir gelişmesidir diye izah edilebilir. *Menfi hades* («... -mediği zaman» yerine: «... -mediği müddetçe» manasılı) bir müddeti [1] (yani devamlı zamanı A.U.E) havi sayıılır; fakat bu mana gelişmesinde hudoṭlayışlı kullanışın bütübütün yabancıl kalmamış olması da mümkünündür. Ve gerçekten bu menfi kelamların manası (müsbet fiillerle) bir bekleyiş, bir *gözleyiş* «expectatio» manasıyla ikitleniyor:

«Ali (veya bizzat Veli) filan hadesi yapmadığı müddetce (= yapmadıkça) Veli harekete gelmiyor» demek, «Veli barekete gelmek için Ali'nin (veya bizzat Veli'nin) o hadesi yapmasını bekliyor» demektir. Şuhalde *gözleyiş* mefhumu budut (=... -diği zamana kadar, vs.) mefhumuna yakındır.

MI.: كمی، یعنی نارلون ویرلز : *g'mi-ye bin-me-(y)ince navlun ver-il-me-z* (Atasözü) «tant qu'on n'est pas monté à bord, on ne paye pas le prix de passage»;

lokma çiyne-me-(y)ince gut-u]-ma-z «la bouchée ne peut s'avaler tant qu'elle n'a pas été mâchée» (mk. buna benzer bir atasözü, daha ilerde, § 1394, c. d.);

kız ana-sın-dang'ör-me-yince sofra-yı kal-dir-ma-z (Teke-Zade'nin atasözleri, p. 262) «tant qu'elle n'a pas vu faire sa mère, la fille ne sait pas desservir la table»; mk. *Kitab-i Dede Korkud*, s. 3:

فرانان کورمینجه اوكت آنن *kız ana-dan g'ör-me-yince ögüt al-ma-z* A.U.E «la fille n'écoute pas les conseils, tant qu'elle n'a pas vu faire sa mère»;

فرنام سنه الله کورمینجه *ko-ma-z-am sen-i el-e g'etür-me-(y)ince* A.U.E (*Gazeu. S. Bat.*, s. 5) «je n'aurai de cesse que je n'aie mis la main sur toi»;

شونه طاشمینجه مانغل *ben-üm-le tanış-ma-yinca sat-ma-gil*, A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 73) «ne(le) vends pas avant de m'avoir consulté (tant que tu ne m'auras pas consulté)». [2]

[1] Bu, «*akibet*»li ulakla ifade edilen hadesler, lahzalık mahiyeti hakkında söylemiş olanları nakzeder halde değildir. Hades lahzalık kahir, kendinde bir müddet var olan şey, bu hadesin (menfi ile ifade edilen) yokluguğur. J. D.

[2] *Kitab-i Dede Korkud* da buna benzer başka misaller var:

قادر گاری ور مینجه او بایاز *kā-dir tañri vir-me-yince erbayi-ma-z* (zenginleşmez) A.U.E, (s.3);
اجل وعده ایرمینجه کمه اوبل *ecel va-de ir-me-yince kimse öl-me-z* A.U.E (s. 3);
فرانان کورمینجه صفره چکنر *kız ana-dan g'ör-me-(y)ince sofra çek-me-z* (sofra kur-maz) A.U.E (s. 3); bk. yukarıki misale A.U.E;

آقام طوتولان قلعه به وارمینجه، آقامك اوپرسن دریسن بیامینجه قالن اغوز ایله کلیکم *aga-in tut-ul-an* (*tatulduğu*) *kal'a-ya var-ma-yinca aga-m-iñ ölü-sin, diri-sin* گوچ bil-me-yince, *öl-dü-yse* چان-ин *al-ma-yinca kalın* (= *kalabalık, oguz il-e* (iline) *gelig-im* (gelmem) *yoh didi*) A.U.E

Eski osmanlıca'da -(y)ince li ulak çogu zaman *tā* veya *vā* tākim edatiyle beraber bulunurdu. (Mk. § 1387 ve 1381).

Ml.: دُمْ صَحْنَهْ رَهِينَهْ سَاحِهْهْ ol-ma-z tā kabz et-me-yince A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 155) «le gage n'est pas valable, tant qu'il n'a pas été effectivement livré»;

تا ويلق اوغلی قزى سلطان بازىد و زعيمى سلطان بازىد صحبت و عصرت پردوکن *Vilak Oğlu* (*Sirp kralı Etien*) *kız-in-i sultan Bayezid-e ver-me-(y)ince sultan Bayezid sahibet ve işret n'l-düğ-in bil-me-z-di* A.U.E (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 20) «avant que Vilaq Oghlou (le roi Etienne de Serbie) n'eût donné sa fille (pour : sa soeur) à Bayezid, celui-ci ne savait même pas ce qu'étaient les festins et la boisson»;

Bunun *Vilak Oğlu* suretinde söylendiği son zamanlarda İstanbul'da nesredilen *Aşik Paşa* zade tarihindeki (bk. bu tarihin fihristine) دُلْق اوغلی، دُلْق اوغلی suretindeki kaydından anlaşılıyor ki, bu da kilise ıslavoncasında adък Sirpeča'da вук, Bulgarcada вук suretlerinde yazılan Vouk yani «kurt» alem isminin eski şeklärinden bir transkripsiyon gibi görünüyor. Şu halde *vilak*, *ulaç* asılinandır (mk. § 112).

Bugünkü osmanlı tarihleri buna *ولىك* *وليك* diyorlar.

Dherbelot (s. 214) ihtimal yunanca bir yazılış tesiriyle bunu *Bulcogli* (Bulk oğlu) okumakta ve şöyle demektedir: Türkler buna Servie (Serbie, Sırbiya) despotları adını veriyorlar. Sebebi de şu ki, Bulgaristan kralı Estienne'den bu beyliği ilk olarak elde edenin Bule oğlu Eleazar veya Lazare adında olsusudur».

amma orduдан bir adam dışarı çıkmaz ta kim Tahmas Kaçandan rakam alma-yenice (TAMB. AR., s. 35) «mais personne ne pouvait sortir de l'armée (du camp) sans avoir obtenu un sauf-conduit (yol için rühsat kağıdı : A.U.E) de Nadir-chah».

1391. Osmanlıca'da akibetli ulağın başka şekilleri — Eski osmanlıca'da, akibetli ulak olarak (daha nadir bir vokallenmiş) -(y)icek veya -(y)icek lâhikası da kullanılmıştı ki bu, ihtimal daha eski bir *-kay + çan (§ 1396) yerindedir.

Ml.: كُوكُوكْلِي كُوكُوكْلِي كُوكُوكْلِي قُوكُوكْلِي قُوكُوكْلِي كُوكُوكْلِي (Kitab-i Dede Korkut, s. 47) «dès qu'il vit les chiens, il se mit à rire aux éclats» [1].

كَازَّا كَازَّا كَازَّا كَازَّا كَازَّا كَازَّا [2] *kazā g'al-icek us pas-ar* (akıl siner. A.U.E) (Cezayir, 1919 yazmaları, yap. 73. mk. bu atasözünü -dikde li ulakla daha yeni bir şekilde, § 1371) «lorsqu' arrive le destin, la raison se cache»;

موقع رفع هاربون واصل اولجق tevkî-i refî-i hümâyun vâstîl, ol-icâk padişaha mabsus yüce ferman ulaşmış olunca A.U.E (osmanlı padişahlarının bütün ferمانlarında görülen resmi kitabet tabiri, mk. meselâ M. Jean Grzegorzewski tarafından Sofya'da [Z sidzylłatow rumelijskich..., Léopol, 1912] neşr olunanlarını) «dès que (mon) impérial réscriit (te) sera parvenu»;

كَشَاد مِدَنَهْ كَورَدَكَهْ دَلْ ايدَر فَريَاد *küşâd-i sine-n-i* (göğsünün açıldığı) *gör-dük-de*

[1] Müellif bunu *kas kas* suretinde kayd ile «kahkaha ile» manasını veriyorsa da bizeee *ķis ķis* suretinde ve *ķisa ķisa* için için manasındadır A.U.E

[2] Arap harflili ibarede son iki kelime hârekeliidir. A.U.E

dil (gönüll) ed-er feryād A.U.E «En voyant ta poitrine qui se découvre (qui s'ouvre) le cœur clame»,

عَسَارْ فَتْحُ اُولِيْجَنْ اِبْدَا اِذَانْ اوْقُورْ (VĀSIK),

Quand on conquiert (= on ouvre) une citadelle, on commence par l'appel à la prière» [1].

-*(y)icek* lâhikası mœburi bir akibet de ifade edilebiliyordu (mk. § 1385, 2°).

Ml.: اِلْهَ اُولِيْجَنْ eyle ol-icak öyle oluncu A.U.E (*Nüzhetül-ervâh*, s. 17) «du moment qu'il en est ainsi; s'il en est ainsi; dès lors, par conséquent».

Aynı manada olarak şart siygasiyle اِلْهَ اُولِيْجَنْ eyle ol-aa (A.U.E) (*Aynı eser* s. 8) da deniliyordu. اِلْهَ kelimesi, اِلْ (metinde barekeli A.U.E) egle اِلْ (metinde barekeli A.U.E) öyle yerinde olup, bugünkü اِلْ ögle dîmektir; ve bütün tabir bugünün öyle ise sine muadildir.

Bazan da -*(y)icek* lâhikası kaçan bağıciyle beraber kullanılıyordu (bk. § 1016 2° ncı misâl).

Şu aşağı misallerde de -*(y)icek* siygası bulunmaktadır:

[2] مُوْقِ بُوسْ اِنْدِجَاهْ درْ Muvaffak bu söz-ü işi-d-icek dar-di A.U.E (VAMBÉRY, *Alt. Osm.*, s. 48, l. 12);

[3] اِشْ كَامْ اُولِيْجَنْ قَاهْيَ رِنْكَرْزْ (رِنْكَرْزْ = boyacı) -e eyit-di A.U.E (*Aynı eser*, s. 55, l. 6) «lorsque l'affaire fut finie, le kadi dit au teinturier».

Yine mk. işid-icek A.U.E (s. 59, l. 20); كَرْجَنْ gör-icek A.U.E (s. 59, l. 18); yet-iş-icek A.U.E (s. 48, l. 18) [4]

Aynı metinde -*(y)icek* şekli de kullanılır:

گَدْجَكْ gid-icek (s. 50, l. 10).

Bir başka misâl:

[5] يَابِيجَكْ اِنْسَانْ بِيلَسَدِيْ بَهْدَانْ bil-in-me-yecek insan bil-in-me-di Yezdan(i) A.U.E (*Nüzhet-al-ervâh* s. 17) «quand on ne connaît pas l'homme, on ne connaît pas non plus le Créateur».

(Menfi tabanlı) -me-*(y)icek* lâhikası, menfi olan bir aslı fiil ile birlikte olduğu zaman aynı durumdaki -me-*(y)ince* lâhikasıyle aynı manada bulunurdu (mk. § 1390).

Ml.: تَوْلِيقْ رَفِيقْ اُولِيْجَنْ قَاهْيَ يُوْغَدْ مَهْدَرْ tevlik refik ol-ma-yicak fâytde yok-dur A.U.E (NEF'l, Gibb, VI, s. 192, misra 13) «il n'y a rien de bon (d'utilité), tant que Dieu n'accorde pas son aide» [6]

[1] Bu beytin vezni: ˘ — ˘ — , ˘ ˘ — — ˘ — ˘ — , ˘ ˘ — (mufâilün feilâtün, mefâilüa feilün) dür.

Ve bunun fransızca tercümesi vazif olmak için ikinci misra tercümesi başına şöyle bir ibare getirilmelidir: «c'est tout à fait comme ça» A.U.E

[2] Arap harflî misalde son üç kelime harekelidir. A.U.E

[3] 1 inci, 3 üncü, sonuncu kelimeler harekelidir. A.U.E

[4] Burada bütün arap harflî kelimeler harekelidir. A.U.E

[5] Fransızca tercümesine göre türkçesindeki *gezdân-i* kelimesi sadece *Yezdan* olacak. Bunda arap harflî iki kelime harekelidir. A.U.E

[6] Vezni: — — ˘ , ˘ — — ˘ ˘ — ˘ — , ˘ — — (mefûlü mefâilü, mefâilü feilün) dür. A.U.E

pây fersüde-i sahrâ-yî taleb ol-ma-yicak ayak isteyiş çölünde yıpranmış olmayınca A.O.E étant que les pieds ne seront pas usés dans le désert de la recherche.

ادم کندی آیاغ ایله دولت کلز *ādem-e kendi ayāg-i ille deşlet gal-me-z* (A.U.E (SEYYID VEHBI) «la félicité n'ira pas d'elle même à l'homme» = (La félicité n'ira pas d'elle même à l'homme, tant qu'il n'aura pas usé ses pieds dans de désert de la recherche). [1]

-(y)icek lâhikası (hadeslerin ardınlaşmasındaki fasılazılık mahiyetini tebarüz ettirmek için) bir tasvir şekli alabiliyordu.

MI.: ذکرہ اور یول بولیجاوں میں : *fikr-ile er yol, bul-icag-az Hakk-a* A.U.E «lorsque l'homme a trouvé le chemin de Dieu.

لَا يَنْهَا أَنْذُرْنَاهُ دُشْرِنْ || dâne-ye al-da-nub-an düs-me-z fak-a A.U.E (Bibl. Nat., S. T. yazmaları, 1207, yap. 73 V^a) «il ne se laisse pas séduire par le grainé (de l'appât du monde); [2]

Mk. اولیجکز *öл-üceg-ex* «quand il sera mort» A.U.E gibi bir başka misali, Kazem Bey gramerinde § 327, *Muhammediye*, denilen nazımdan. [3]

-*(y)*icek şekli Aydin lehçesinde de kalmıştır. [4]

Ml.: ben ölücek bir eski mezar-e yoy-oñ (quand je serai mort mettez-moi (yoy-oñ = koyun A.U.E) dans un vieux tombeau, (KUNOS Nasreddin Hoca Trésdi, No. 23).

Viguier tarafından kaydedilen -ice lâhikası (zaman No. 65: «en...-ant»), sondaki bugazlı konsonu gitmiş ayıri morsem gibi görünüyor.

-*(y)icek* lâhikası da (-*(y)ecek* lâhikası gibi) [5] ortaç veya niyetli istikbal temesi rolünü görür.

Ml.: *böyle bil-gil* [6] *sen, ölü-acek can-iñ-*: A.U.E (Z. D. M. G., XX, s. 578, misra 60; *Jahrb. Litt.*, 1829, *anzeig. Blatt*, s. 114) «sache que ton âme est mortelle»;

[1] Vezni: — — —, — — —, — — —, — — — (fälätün feilätün, feilätün fälün) dür. A.U.E.

[2] Bu beytin iki misrağı vezince birbirine imâle ve zibaflarla da uymuyor. Belli ki pazumı arzuğu ascımcı kullanmış. A.U.E.

[3] Kazem Bey bu şekli, sonunda «zaman, defa» manasında *y*’ gez kelimesi bulunan (*y*)ecek+gez -(*y*)icek veya suretiinde bir teşekkürle izah etmek istiyor. J. D.

[4] -(y)icek şekli, koibalca'da şabılı siyga (III üncü mazı) ve mazı ulağı olarak kullanılan (i vokali düşmüş) -cek lâhikasıyle hisim gibi görünüyor (CASTREN), s. 37 ve aşağısı). Aynı hadise (i vokalinin düşmesi) azerce'de de olmustur.

on-u g'ör-çeg' 'aşık ol,-da-mA.U.E (*Arşın mal, alan*, s. 44) «le voyant, j'en devins amoureux». J. D.

[5] Bosna türkçesinde bir -(y)ecen lâhikası da bulunuyor ki bu, -ce(k) = çâñ müsâdilîğini teyid etmektedir (§ 918, basîve 2).

-sg-n A.U.E (BLAU, s. 110) « si tu considères... ». J. D.

[6] Bu tercümeye göre بکل kelimesi بکل yazılmalı idi; yoksa kelime aslında *bul-gul*, mudur? o zaman tercüme nasıl olur? (sen ölünce canını böyle bulursun?) A.U.E

لے گلے g'el-icek yıl A.U.E (Rouen, No. 1502 yazmaları, yap. 63) «l'année prochaine»;

Mk, daha başka misalleri:

of-icak gaz-il-icak A.U.E (*Aynı ester*, yap. 17, 21 V*, 35 ve 48).

1392. Akibetli ulakın lehçelik olarak daha üç eşkili vardır:

1º -(y)incek lâhikası ki, (buğazlı konsonunu muhafaza eden, m.k. § 918) besbelli eskimsek bir şekil olup -kin-çä şeklärinden de daha eski olan bir *-kin-çäk şeklärinin varlığını tazammun etmektedir.

Kütahya «Kiutahie» li Hindoglu Arsin, -(y)incek lâhikasını, -(y)icek lâhikasının
aşağı halk tabakası şekli olarak veriyor. (*Türkische Sprachlehre*, Viene, 1829, s. 58;
fransızca'ya tercümesi, s. 112).

Mk. Giese *Anat. Türk.* de daha başka misalleri:

bahar g'elincek, göçüp gene gaylasına gelir (s. 47, No. XVI, sonda) «dès que vient le printemps, ils émigrent dans la montagne»; nk. *Aynı eser: varınacak* (s. 44, № . X), *basınacak, olsanacak* (s. 46, № . XIV), *düşüncek* (s. 80, № . XLVIII).

-(y)incek şeklini («zaman №. 68» diye ve fransızca'daki: «en...-aut, puisque...» suretiinde karşılıklarıyle) ilk defa kayd ve işaret eden öyle görünüyor ki Viguer'dır.

Hüseyin Rahmi de bu sekli ele aliyor:

MI.: بولنلری او قوچو يېچىك كىندىيى كىنجلەمش سىبى طۈرىم bun-lar-i oku-yuncak k'endi-m-i g'en-c-el-mis [1] gibi dug-du-m (Metres, s. 425) «en lisant ceci, je me suis senti comme l'aieuni».

(Menfi tabanlı) -me-yincek lâhikası, me-yicek ve me-yince lâhikalardaki aynı durumlarda kullanılabilir (mk. § 1390).

Ml.: *ta bu kale-yi al-ma-yincak gid-e-me-m* (TAMB. AR., s. 17) «je ne quitterai pas cette forteresse sans l'avoir prise».

2° -*(y)ince* veya -*(y)incez* lâhikası. Bu daha yukarıda gördüğümüze benzer bir novi tasgîrî şeâilden ibarettir. (Mk. § 508), daha önce bu (Menitsky *Inst.*, I. s. 142) de: sevinçez suretinde aşağı tabaka halk siygası yerine verilmiş bulunuyor. Biz (J. Deny) bu şeâli Maraş'ta kaydetmişlik (bk. § 1016, ihtar). Pisaref Trabzon lehçesinde de varlığını haber vermektedir. (*Mem. de la Soc. arch. russe*, t. XIII. 1901, s. 177. *gidincâs*. [*gidince* yerine]). Giese'de ve Hüseyin Rahmi'de de var;

Ml.: *ikindi oluncas ekmek almağa çarşışa getmişler o dervişler* (GIESE, Anat. Türk., s. 29, I. 3 aşağıdan) «à l'heure de la prière de l'après-midi, ces derviches allèrent chercher du pain au marché».

(Mk. Aynı eser, s. 30, l. 9: *Gece saat beş rātdelerine gelince*: s. 30, l. 14-15 aza-
ğıdan: *baslauncas*);

ر. حاستاڭ سەقلى كۈرۈنچەس اپىرى آغىزىز
*Biz bir hasta-nıñ sıfat-in-i gör-ünçes ip-in-i
 ağına-r-ız (= aňlarız) (HÜSEYİN RAHİMİ, *Cehennemlik, İleri gazetes*, 12 nisan 1919 bir
 ermeni doktor ağızından) «nous, rien qu'à voir l'aspect extérieur d'un malade, nous
 comprenons ce qui se passe en dedans».*

[1] Müellif bunu gençmiş gibi kaydediyor. A.U.E.

Bunun *me-yince* surotindeki menfi şeklinde durum, *-me-yincek*, *-me-yicek* ve *-me-yince* şekillerinde olduğu gibidir.

Ml.: *nasib olmayincas minâsib* (= *münâsib*) *olmaz* CULARDIYAN, ermenice harflerle türk atasözleri, Venedik, 1882, s. 112.

3° *-(y)ince* lâhikası. Bu morfem *-kin-çäk* dea de daha eski olması gereken bir **-kin-çän* şeklinin varlığını kabul ettirmeye müsait bulunuyor. (Mk. daha yukarıda § 1384; bir de bk. § 918, hâsiye 1).

Ml.: *beslen-icen arab atlar etlenir* «quand on les nourrit, les chevaux arabes engrassen;

|| *göz görme-yince* (*görme-inen*) *gänül yatlanır* «le cœur prend patience, quand les yeux ne voient pas (loin des yeux, loin de cœur)» (GIESE, Agnî eser, s. 59 aşağısında : halk türküsü).

İHTAR. 1 — Blau (s. 111) da, yerine geçişlik «substitutif» manasiyle olmak üzere *-(y)ince* şeklinin bir misalini buluyoruz.

ن ارکه بخ او کردن [I] *ben ögren-encü ben-i ögred-e-sen* ben (kendim) öğreneme (sen) bana öğret A.U.E «plutôt que de me laisser apprendre seul, enseigne-moi».

Bu şekil *kängä* lâhikasının (§ 1393, f. den sonra) bir kalıtı: olmak bakımından ilgi değer bir sey olabilirdi; fakat yukarıki misâl münferid olduğuna göre, bunun alelâde bir yazı yanlışlığı mesellesinden ibaret olmadığından emin olmak için daha başkalarını da bulmak icabeder.

İHTAR. 2 — *Kitâb-i Korkud* da, *de-mek* masdarından olan *di-geç* manzarası içinde *-keç* lâhikasının akibetli ulak olarak kullanıldığına dair zaif izler vardır.

جگچ دیکچ + آنل ایله دیکچ *böyle di-geç, an-lar eyle di-geç* A.U.E «orsqu'il eureat dit (parlé) ainsi» (s. 21 ve 28),

-köç lâhikası: Şark lehçelerinin bir çoklarında akibetli ulak olarak çok kullanılır. Mk. daha ileride § 1396.

Öteki türk dilleride akibetci (ve hududlayışlı) ulak.

1393. Burada zikredilecek olan ve akibetli ulaş: veya ona benzer şekilleri ifade etmeye yarayan muhtelif lâhikalar (osmanlica'nın *-(y)ince* lâhikası da dahil olmak üzere) bütün unsurları birbirine sıkı sıkıya hissî görünen bağılgâk bir küme içinde getirirler. Bu hissîlik meselesi daha ileride § 1396 tetkik edilecektir.

-(y)ince lâhikası.

-(y)ince lâhikasına aynâk osmanlica'ya pek yakın lehçelerde rastlanır.

Ml.: *zängin-niñ gönl-ü ol-unca, fuğärä-niñ can-i çık-ar* (RADLOFF Proben, VII. [Kırım lehçesi] s. 397 Atasözü №. 183) «avant que le riche ne se laisse toucher, le pauvre rend l'hame».

منچیکنْ كوروب يكتسيجه اره كىچىيە جىكمىن *men-cig'ez* (*men* = osm. *ben* in tasgiri) *gör-üp begen-me-yince er-e git-me-yeceg-im* (*menciges* burada «bizzat ben,

[1] Bu arap harflili misâlde birinci ve sonuncu kelimelerin son kısımları hâkelidir. A.U.E

kendim» demek olacak. A.U.E) (HACİBEKOF *Arşın mal alan*, s. 17 [azercce]) «je ne me marierai pas tant que je n'aurai pas vu moi-même l'homme qu'on me destine».

-kin-çä lâhikası.

Bu morfem, bugazlı konsonunu muhafaza etmiş -(y)ince lâhikasından başka bir şey degildir; (katıldığı) taban da bugazlı bir konsonla nihayetlenmiş olduğu zaman bu bugazlı konson (k), şark türkçesinde de bazan kaybolur (bk. § 1393, b. sonlarına). Bk. bu lâhika hakkında Gr. alt., § 299 dan 303; muk. Martin HARTMANN; Çaghat. § 46 (tamamlanmak üzere).

a. *Akibetli* kullanımı. Osmanlıca'daki muadili (-(y)ince ve aynı lâhikanın tali şekilleri) nden farklı olarak -kinçä lâhikası, asıl akibetli ulak diye seyrek kullanılır. Bu vazifesinde -käç lâhikası (bk. daha ileride § 1395) önünde umumiyetle gerilemiş görülüyor. Bununla beraber HARTMANN, s. 40 da bu türlü kullanışa dair misâller bulunmaktadır.

b. *Hududlayışlı* «limitatif» kullanımı. Bu lâhikanın böyle kullanımı Altayca [1] ve Çağatayca'da çok sıktır.

Ml.: اوغوز خان تختى او توروب اولىکوپه وزیر وکیل اوول ادریس Oguz Han taht-in-du ol-tar-up öt-künçe vezir vekil-i ol, ir-di Oguz hanın tahtına oturmasından, (ta) ölmeye kadar vezir vekili o idi A.U.E (EBÜ-L-GAZI, s. 16) «jusqu'à la fin du règne et la mort d'Oghouz Khan, c'est lui qui a été le second ministre»;

اى دىپا آندا زىنلىك بولۇنچىدە ئەن تە دىپا آندا زىنلىك بولۇنچىدە A.U.E (Aynu eser) «jusqu'à la fin du monde».

Toy-kança nâmä yä-p doyuncaya kadar bir şey ye-yip A.U.E (Tezkere-i Evliyā, s. 187, I. 5) «mangeant à ton appétit»;

اول آى او تىكىنچىدە ol, ay öt-künçe o ay geçinceye kadar A.U.E (BEREZİNE, Bibl. vost. hist., s. 168); «jusqu'à la fin de ce mois»;

من كلكنچىجە من men gel-gince (ikinci kef'in çinlik g okunuşunu göstermek için üzerinde üç nokta ile J. D.) sen man-da dur-gıl, A.U.E (Kitab Terc. Far. Mélioranski tab'i, s. 019) «reste ici jusqu'à ce que je vienne».

Aynı misâl *Kitâb-ül-İdrâk* de şu şekilde görünüyor:

طار مىدا من كلكنچىجا tar mun-da men gel-gincä. [2] A.U.E

بىز كىلىك كۈنچىدە biz-e kil-künçe biz(im zamanımız)a gelinceye kadar. A.U.E EBÜ-L-GAZI, s. 2) «juaqu'à nos jours».

Mk. dahi yukarıda, § 1388, osmanlıca'daki *g'elince* nin buna benzeyen manasını;

[1] Altayca'da -gince li hudutlayış ulağı tali hades sürekli olduğu zaman dahi kullanılır; eğer: *sen ayıldap yürginçe kazan asıp koyorım* sen davranışın yürüdüğü sırada (ben) kazanı asılı (yemeği) koyarım (hazırlarım) «pendant que tu te promènes, je préparent le repas» misalinde olduğu gibi asılı hades lâhzâlik ise fransızca karşılığı: «pendant que...» olur. Eğer (*yarık garip turginça yürüger* (yürü ger? A.U.E) ışık parıldayıp yükseldiği müddetçe yürüyen «marchez, tant qu'il fait clair» misalinde olduğu gibi asılı hades de sürekli ise) fransızca karşılığı: «tant que» olur. (Gr. alt., § 301 ve 302). J. D.

[2] Bu arap harflî misalin ilk iki kelimesi hârekeliidir Mk. من كلكنچىجا من دونسا مرتاعى -ن men gel-gincä sen mun-da tur-gag sen (İBN-I MÜHENNÂ, s. 91). A.U.E

yine mk. دیگنچه (bk. § 904 *sontarına doğra*) *dig-ince* A.U.E تکونچه (EBÖ-L-GAZI s. 16) *tig-ün-ça* (A.U.E) ve *täginça* (T. E. yap. 86 v., l. 5) «jusqu'à» siyalarını ki, bunlar -täg fiilinden yapılmış olup *Ebu Hayyan* in daba o zamanlar *Kitâb-ül-İdrâk*, s. 205 de kaydetmiş olduğu üzere (lâhika başındaki) bugazının düşmesi gibi bir hadise dolayısıyle *inc(ç)e* suretinde kalan bir lâhika almıştır. *Kitâb, Terc. Far.* (s. 019) دکنچه و *(d)äginçä* siyalarını veriyor:

balığ yi-di-m bas-in-a deg-in-ça A.U.E «j'ai mangé le poisson jusqu'à la tête» ki, bu *Ebu Hayyan* da şu şekilde verilmektedir:

بالغ يدم باشنغا دنچا *balık-ni yi-di-m bas-in-ga dak-in-ça* (arap harflisi öyle harelidir A.U.E); s. 195 de yine دنچا ve دنچا *dak-in* A.U.E (mk. osmanlica'da : *deg-in*) şekilleri verilmektedir ki, bunlar دنچا *deg-di* A.U.E (= دنچا *deg-mek*) fiilinden olarak gösteriliyor.

Bu lâhikanın osmanlica'sı olan -(y)ince şeklinin hudutlayış ullağı diye kullanılışı hakkında bk. § 1387.

c. *Yerine geçişlik* kullanımı.

Ml. : *bu kün hak söz-in aşid-ip kork-sa-ñız gaşşı-rak tur-ur kim tañ bildi kıyanat kün-i azab-ka yıl-in-ip kork-ınça (kork-kinça yerine)* bu gün Hak sözünü işitip korksunız daha eyidir (ki) şafakta (== yarın) kıyanet günü(nün) azabına takılıp korkacak yerde A.U.E (*Tezkere-i Evliyâ* s. 38 — 39) «il vaut mieux trembler aujourd'hui en entendant la parole de Dieu que de frémir demain, quand vous serez soisis par le châtiment suprême»;

köp pol-up çöp pol-ınça, as pol-up us pol-zin çok olup çöp olacağına az olup uz olsun A.U.E (Gr. alt., § 303) «vaut mieux peu et bien, que beaucoup et mal».

Mk. Osmanica : *az olsun uz olsun, çok olsup yavuz olmasın* (SAMÎ BEY ; در کلimesi).

Bu lâhikanın osmanlica'sı olan -(y)ince şeklinin yerine geçişlik ullağı diye kullanılışı hakkında bk. § 1389.

d. Menfi tabanlısı : «avant que ne..., tant que ne pas...».

Ml. : *mənəl ینتک رسىي اىداغ اىردى كىم اىرغلان بىراخما تىكىنچى دىكىنچى لار اىرىدىلار* mogol-nung resm-i an-dag ir-di kim (öyle idi ki) tâ oglan bir yaş-ka yet-mä-künce an-ğa at koy-ma-s-lar ir-di-lär A.U.E (EBÖ-L-GAZI, s. 9) «l'usage de Mongols était de ne pas donner un nom aux garçons avant l'âge d'un an, (mot à mot : ... était telle qu'on ne donnait pas un nom au garçon jusqu'à ce qu'il n'atteint pas à l'âge d'un an — A.U.E);

takdîr bol-ma-ķinçä sañ-a äç nämä tâ-yü bil-mä-gäy takdir olmayınca sana hiç (bir)şey diyemez. A.U.E (T. E. s. 185; son satır) «tant que la volonté suprême ne lui permettra pas, il ne pourra rien te dire».

-(y)ince nin müvazi kullanımı için, bk. § 1390.

e. (yetecik) miktar fikri. Fransızca karşılığı «assez pour que» bunun osmanlica'daki karşılık şekli. -(y)ecik kadar (mk. § 1464).

Bu kullanım, kıyaslamalı «comparatif» manadaki kullanılışına olduğu kadar hudutlayışı manadaki kullanılışına da bağlı bulunabilir.

Ml.: ایقیدا بیر اوردو نوشکونیه بیر بولنای iç-i-dā bir ordu tüs-künge yir bol-gay içinde bir karargah konacak miktarda yer olur A.U.E (Baber-Nâme Pavet de Courteille tercümesi, s. 104) «l'espace serait suffisant pour y installer un camp»;

nabız karar tut-kınca ta'am, su-sa-liğ sin-kınca suv, boyan yap-ı-kınca ton, ol-tur-kınca ño nabız karar tutacak kadar yemek, susuzluk kırılacak kadar su, boyun (bosun) örtülecek kadar elbise, oturacak kadar ev A.U.E «de la nourriture juste assez pour assurer votre existence, de l'eau en quantité suffisante pour apaiser votre soif; des habits pour couvrir votre corps; une maison pour y habiter»;

(-kınca lar belki hep yinçə okunur olacak — T. E., s. 315, l. 7 ve aşağısı).

gür-täki kurt-lar-ka yät-gincä (yät-kingä) bar mezardaki kurtlara yetecek kadar var (T. E. s. 89, l. 3 — kendi vecudunun zayıflığından bahs ederken bir evliyanta söylediğidir) «c'est bien assez pour les vers qui sont dans la tombe».

f. Osmanlıca'nın ... degecek kadar «tel qu'il y ait ... tel qu'il faille lieu de ...» manasındaki -(y)cek li meşhûlümse «quasi-passif» ulağına kısmen manadaş olarak kullanılmış (mk. § 305). Bu kavram belki de evvelkisinin alelade bir gelişmesi olacak.

Ml.: نے گل کل ارچون مای های یعنیم کوب Nevâyi ol. gül öfürn hay hay yigla-ma köp (hay hay diye ağlama çok) A.U.E «Nevai, ne te lamente pas (trop) à cause de cette rose,

که می دیکوچه ن کل ن خیجه ن کل کار ki hay di-günce (demeye değer) ni gülbüñ, ni gon-ce ni gül bar (NEVÂI, Muh. Lug., s. 10, l. 6) car il n' y a ni rosier, ni bouton de rose, ni rose qui vaillent qu'on se lamente pour eux».

Veled Çelebi bu misali osmanlıca'ya çevirirken (s. 48) -(y)cek şeklini kullanmıştır:

اغلامه که ارطه (ھ) دیه جان آنحق؛ فدای حیات اینه جاک نے کل آغاچ، ن خیجه، ن کل وارد راğlama ki öyle (hey) diye can otacak fedayı hayat edecek ne gül ağacı, ne gonca, ne gäl vardır A.U.E

-känçä lâhikası.

Bu lâhika hiç değilse kısmen, evelkinin manadaşıdır (Mk. HARTMANN, Çag. § 46) yine bk. § 1383, ihtar 5:

a. Hâl ulağı veya öncelenik «préalable» ulak. Fransızca karşılığı: «en-ant, pendant-que..., tout en-ant».

Altayca'daki misaller için bk. Gr. alt., § 345, 346 ve 348, ihtar 1. Aynı -gänçä şeklinde koybalca'da da rastlanır, bk. CASTREN, § 100, 5, 6.

Yine mk. Kırım lehçesiinden alınan şu misali:

unut-acak dä-gänçä koş awuç siñir awuç dä-p käl-ä unutacak diye(rek) çift avuç tek avuç deyip gelir. A.U.E (RADLOFF, Prob., VII, s. 1, l. 9) «craignant d'oublier, il alait répétant: deux poignées, une poignée».

b. *hudutlayışlı* kullanımı: ... a kadar «jusqu'à...»

Kırgızca'daki misaller için bk. MELIORANSKI, s. 54 § 17, 1; karagasca'dakiler (-gānşā suretinde), CASTREN, § 100, 5, b.

Başka lehçelerde:

Ml.: *كۈلەنلىقىچىڭ* *cık-gançä an-da käl-unğ* A.U.E (Astrakan'da neşr edilen inciden, MAT., X, 10) «restez-y jusqu'à ce que vous partiez»;

män kaytıp kulgänçä ba girdän kefmängiz ben geri dönüp gelene kadar bu yerden gitmeyiniz A.U.E (KOUZNIETSOF, *La lutte des cl. sartça metin*, s. 316) «ne partez pas (n'allez pas d'ici, A.U.E) avant que je ne revienne»;

äzan akyarınça kırmızı yüzlü otura ezanı okuyuncaya kadar kırmızı yüzle (= yüzü kızmış) oturuyor(du) A.U.E (RADLOFF, *Proben*, VII, s. 6, I. 6). «il avait le visage rouge jusqu'au moment où il faisait l'appel à la prière».

c. *Yerine geçişlik «substitutif»* kullanımı: «au lieu ..., plutôt que de ...» nk. MELIORANSKI, s. 54, § 17, 2; CASTREN, § 100, 5, a.

Ml.: *mun iş-ken-şe kereñd'* iş bunu içeceğine (*iş-kençe yerine?*) *kereñd'* (kerend = can çekişenlere verilen şerbeti) *ış* (iç) (yani öl) (NESTEROF, *kırgız metni Mém. de la Soc. d' arch. russe*, I. X, 1897, s. 84 mis'ra 16 ve 17 «plutôt que de supporter (= boire) cela, bois la boisson des moribonds (résigne-toi à mourir)» [1].

har girdä bikargä kıdirıp gurgänçä bır paydälik işkä uransa yaxsıraň bolar idi her yerde ıssızlıkla (bı-kär-gä?) başı boş dolasıp yürüyeceğine (yür-gänçä) bir faydalı işe bilaşıp yapışsa daha güzel olurdu A.U.E (KOUZNIETSOF, loc. cit.) «il vaudrait mieux qu'il travaillât, au lieu de battre le pavé».

d. Mikdarca kıyaslama fikri (mk. § 1454 ve 1383, ihtar 5).

Ml.: *بىز دىن كىلىمدىن* *ilig din kil-k(g)änçä yürü-s-k(g)äg* biz biz elden geldiği kadar (orduyla) yürüruz (elden geldiği kadar [askeri] seferler yapabilmemiz için) [2] A.U.E (*Baber-Nâme*) «pour que nous puissions faire, dans la mesure du possible (mot à mot: «autant qu'il vient de la main») Mk. osm. aynı manadaki *el-den gel-diğ-i kadar*;

كۈنگۈم-دۇن و تىلىم-دۇن كىلىمكىچىق و قىلىم و اپلىكىم دۇن قوت ئەم قىلغانچىق *könğlüm-din ve til-im-din kil-gänçä ve kalem-im ve ilig-im din kavvet fehim kıl-gançä* gönlümden ve dilimden geldiği kadar ve kalemin ve elimden kuvvet (olduğu) fehm kılındığı (= anlaşıldığı) kadar A.U.E (NEVAL, *Muh. Lug.*, s. 37, aşağıdan) «de toute mon cœur, de toute mon éloquence, mettant (à son service) ma plume et toute mon intelligence»;

[1] Bu kelimenin (gam, acı, iztirab) manasına *bun da olmasi* *mun içmek* tabirinin (gam yemek, acı yutmak) gibi bir manaya gelmesi de düşünülebilir; o zaman bu *man yiyeceğine* (*içeceğine*) *ecel şerbetini iç, daha iyidir* manasını veren ata sözü gibi olurdu. Yine bu kelime *mün* olsaydı (çorba) manasına gelmesi lazımdı. A.U.E

[2] Fransızca tercümeye göre verdığımız bu çevirmeyi metne göre doğru bulmayız; baktı bundan önceki tercümemize. A.U.E

ärkim (= her kim) *öz ayał-ları-k*(γ) a *safakat-ıty bol-sa yaza kıl-k(γ)ança savab-(ψ)y*: *bol-yay* her kim kendi çocuklarına (ayallerine) şefakatlı olursa gaza (din doğrunda ceng) kılmış kadar savabı olur A.U.E (T. E., s. 24 l. 8) «celui qui se montre compatissant pour son entourage recevra la même récompense que ceux qui ont fait la guerre sainte»;

ägär käçä tañri ta'älä-ka sidk bilä kał-ıuķ kıl-sa-jar kafur-jar (mk. s. 300, l. 4: *kafur-ga*) *bilä ur-us-kan-ça savab-i bol-yay* eger gece(leyin) tanrı ta'alaya sidk ile kulluk(ibadet) kılsalar, kafirler ile (mk. s. 300, l. 4: *käfirs*) varuşmug, kadar sevabı olur. A.U.E (*Aynı eser* s. 359, l. 13) «ceux qui passent leurs nuits à servir en toute sincérité le Seigneur Très Haut recevront la même récompense que ceux qui ont combattu contre les infidèles».

İHTAR. — Altayca'da aynı kullanış için, fakat mülkiyet (izafet) lâhikasıyle (= faille ırca alametiyle) olmak üzere buna benzer ulaklık tabirler bulunmaktadır.

çıda-gan-im-ça tahammül ettiğim kadar A.U.E (bk. *Gr. alt.*, § 437) «autant que je peux».

Bu nevi tabirler bir *uygunlaşma* «conformité» veya *sebeb* «cause», manasında da bulunabilirler, bk. *Aynı eser*, § 344).

-kinçî lâhikası.

Bu, -*kinçä* lâhikasının (sondaki vokal zaflamasıyla meydana gelmiş) ailelâde bir çeşididir.

Pröhle tarafından *karatschajische* (karaçayca) *Studien, Keleti Szemle*, s. 234, 1909 hudoṭlayışlı (intiha) ullağı diyerek kaydedilmiştir:

tañ atxinqı tan (şafak) atıncaya kadar A.U.E «jusqu'au petit jour»;

men kelgingi ben gelene kadar A.U.E «jusqu'à ce que je vienne».

Yine mk. bu gramer § 904 (l. 4 aşağıdan) *تىڭىنچى* *tig-inçe* (= değince) yerine *tig-inçi* şeklini.

-kinç lâhikası.

-*kinçä* lâhikasının sondaki vokal düşümiyle başka bir çeşididir.

M1 : *tañ atkinç-tan* (şafak) atıncaya kadar A.U.E (T. E. s. 92, l. 1) «jusqu' aux premiers rayons de l'aurore». Bu misâl *Tezk. Evl.* nin başka yerlerinde (s. 29, l. 10) *tañ atkinç-a* suretinde olduğu halde eserde münerfidir.

Yine mk. Boudagof'un lügatinde (Rubgüz'i'den naklen) *تىڭىنچى* *tig-inçe* yerine verilen *تىڭىنچى* *tig-inç* şeklini; ve bir de (*Mirac-Nâme*, s. 42, l. 5) deki *تىڭىنچى* *täg-inç* şekli. [1]

[1] Bazi fiilden türeme kelimelerdeki -inç lâhikasının (§ 250, 5°) — ki böyleleri Codex Comanicus da epeyce bol olarak görülmektedir — -kinç lâhikasından mı çıkmış olduğu suali hatıra gelebilir. Bu yakınık daha önce kısmen Pavet de Courteille (*Miradj-Nâme*, fransızca metin, s. 41, haşıye 42) nin dikkatini çekmiştir. Öyle görünüyor ki, Orkhon

1394. Aşağıdaki lâhikalarda, bundan evvel geçenlerde olduğu gibi, *in* konsonu yoktur. Bununla beraber bunlarla ötekiler arasında büyük benzerlikler görülmektedir.

-kicä(k) veya -kiçi lâhikası.

a. *Ardınlılık* «conséutif» kullanış. Bu lâhikanın kullanılışı bize ancak eski osmanlıca (-y)icek şekli ile malum olmuştur. Bk. daha yukarıda § 1391.

b. *Hadudlayışlı* «limitatif» kullanış (Çin türkistanında ve çagatayca'da). Mk. RAQUETTE, lesson XLVII, b. 4: *غۇچە* (-gache A.U.E).

Ml.: *tañ at-kuçe tan* (şafak) atineaya kadar A.U.E «jusqu'à l'aurore» (KUNOS, *Adal. Yarkendi*, s. 46, l. 10; Yarkend Lehçesi);

tay at bolyci tgite it boňa tay at olana kadar sahibi [1] it olur A.U.E (*Agni eser*, s. 14, Atasözü № 92) «avant que le poulain devienne cheval, son maître devient un chien».

Mk. Osmanlıca'daki şu ata sözünü:

Ml.: *tay at ol-unca-ya kadar sahib-i mat ol-nr* «avant que..., son maître est fait quinaud (échec et mat)»;

bu işkär-ya barguça, bir sina-b-al-may-mız-ma bu ev-a [(i)şkär : şikâr-a] gidin-ceye kadar (onu) bir sınaya (sına-b) maz-miyiz A.U.E (KATANOF, *Yedî Uyurlar*, s. 227) «ne pouvons-nous le mettre à l'épreuve, avant qu'il n'aille à la chasse»;

[1] Bu tercümede (sahib) manası verilen kelimenin aslı (*y)igit* (mert adam) olsa gerek; sondaki mefulünileyh *e* si de mefulünbih *i* yerinde kullanılmış olmak hâzırındır, yoksa *e* mefulünlileyh manasıyle olunca cümlenin manası değişerek «adama köpek olur» (köpek gibi arkadaşlık eder) diye anlaşılabilir mümkün değildir. A.U.E

kitabelerindeki *ärinq* şekli (bk. bu şekil hakkında V. THOMSEN *Turcica*, s. 33 den 39) için de aynı süslü variddir, Div. L. T. (I. s. 118) *ئەرۇڭ* (metinde harekelidir A.U.E) *erinq* kelimesini لىل (harekelidir, A.U.E) belki; meğer «peut-être» ile karşılaştırı-

Aynı eser (I. s. 119) *ئەنچە* lâhikasının bir çeşidi olarak sonda (yüksek ve yuvarlak) bir vokalli *ئەنچە* -nçu lâhikasını veriyor:

ئەنچە (metinde harekelidir, A.U.E) *at-inçu nänq* atılmış şey A.U.E «chose jetée»;

ئەنچە (metinde barekelidir, A.U.E) *it-incü nänq* itilmiş şey A.U.E «chose repoussée, vs.

c veya *c* konsonundan sonra *a* (ä) vokalının düşümü uygur metinlerinin şurasında burasında görülmektedir. Yukarıda kayd ve işaret ettiğimiz misâllerden başkaca *Miradj-Nâme* deki *ara-sin-ca* «entre» yerine *ara-sin-ç* şeklini (s. 39, l. 10) *käç* gece «nuit» (s. 20, l. 8), *näç* (s. 39, l. 10) kelimelerini; ve *Mahzen-i Mir-Hayder* de *hoc* hoca (s. 79, l. 7, s. 83, l. 4 aşağıdan) kelimelerini veriyoruz. Bu hadise, görüldüğü üzere arap harflî metinlerde de rastlandığı eihetle, uygur yazısında hususi bir yazış diye söylemamız.

Yine mk. osmanlıca ne kadar «combiens» dîmek olan *kaç* kelimesini ki, başka lehçelerde aynı manada kullanılan *kanç* ve *kançı* (RADL. *Dict.*, II. 127 ve 28; mk. MELIORANSKI, I. 67 aşağıdan) kelimeleriyle kıyaslanabılır. Rütbe sayı isimlerinde *-si/jnc* yerine *-i/jnc* (veya *-i/jnc*) lâhikası da bulunmaktadır. MELIORANSKI, *Ar. fil.*, s. LIII, § 2 ve *Kutadgu Biliq müteaddit yerlerinde*; *Div. L. T.*, I. s. 118). J. D.

كماين دين دم اولکورچه طبع ارى هىچ قايسى دين ئازىز بولادى selâtin din hem ölü-güçe tab' eser-i hiç kayser din zâhir bol-ma-di sultanlardan hem ölünceye kadar ehliyet(lerinin) iz(ler)i hiç birisinden meydana çıkmış olmadı A.U.E (NEVÂL, *Muh. Lug.*, s. 34) «acun de ces sultans n'a donné avant de mourir des preuves de son talent»;

جى خوش بولۇرما ئاتىپ zahmet-i hoş bol-guça hâmuş if-tb yarası iyi ola-na kadar süküt etti A.U.E (*Mahzen-i Mir Hayder*, Pav. de court. ye atfen, s. 92, I. 1) «il attendit en silence que ses blessures fussent guéries». Mk. «jusqu'à ce qu'il fût» *Abuska* de (Vel. Zee, tab'i, s. 154).

c. Menfi tabanlı Bu, tipa tip osmanlica'nın -me-yicek şekline (§ 1391) muadildir.

MI.: *nan çayna-ma-yoci cüt-mä-z* ekmek (lokması) çigne(n)meyince yut(u)lmaz A.U.E (KUNQS *Adal. Yark.* s. 14, Atasözü № 95) «on ne peut avaler (une bouchée) de pain tant qu'on ne l'a pas mâché» Mk. osmanlica'daki aynı atasözünü: *Lok-ma çigne-n-m-gin-ce gut-ul.-ma-z* (TEKEZÄDE, s. 304);

şamal, bol.-ma-yoci gapamax min-di-le-mä-z rüzgâr olmayınca yaprak kimil-damaz A.U.E (KUNOS *Adal. Yark.* s. 18 atasözü № 154) «tant qu'il n'y a pas de vent, la feuille ne bouge pas» (Pas de fumée sans feu = ateşsiz duman olmaz) Mk. osmanlica'da aynı atasözünü: *rüzgâr es-me-yince yaprak kimildi-ma-z* (§ 782).

d. Miktar «mesure» fikri.

MI.: *bus-kaşa kıl-di iligin zahmdar* (kaza ile bir şey) elini izdirip verecek kadar yaraladı (yaralı = zahmdar = kildi) [1] A.U.E *Mahzen-i Mir Hayder* Pav. de Court. ye atfen., s. 89, I. 12) «(un accident) le blessa à la main au point de la rendre impuissante».

e. Niyetli (iktidar) istikbal ortası ve aynı zamanın şahisli temesi olarak ihtimal-lik [2] ortası olan -gü-täg lâhikasına müvazilik teşkil eder. [tag ile çä(k)in manadaşlığı hakkında, bk. § 930 ve -gü-si, § 863, ihtar 3].

-gü-pe lâhikası, -(y)ecek (§ 1391) lâhikasının eski şekli olan -(y)icekin tipa tip muadilidir.

MI.: و ورق بوزيکا نفن قىلۇرۇمە كە قالادى سالان باىردىن اوزىك ... ve varak yüz-i-gä nağıts kıl-guça nime կալ-ma-di sultan (سالان : سلطان) Babur din özgä ve yaprak (kâğıd) üzerine kayd etmeye değer birsey kalmadı (NEVÂL, daha yukarıdaki misalin aşağısı) «... et, à part le sultan Baber, il ne reste d'eux rien qui soit digne d'être tracé sur le papier»;

كە اىرۇر -غىس مەھىك an-din ki ir-ür hasis-i muhlik şu cihetten tehlikeli (bir) cimöri dir ki «après avoir été un dangereux avare. (Bu şöyle olsa gerek : «du moment qu'il est un dangereux avare, A.U.E)

كەرگۈز كۈرچە درد مىسح مەھىز || *kör-güz-güçe dür Mesih-i mu'ciz* (kendini) göster-me (*kör-güz-mäk*) ye kalkıcıdır mucize yaratılan Hazreti İsa (= Mesih) diye

[1] Bu bir misra olduğuna göre vezni: — ˘ ˘ — , — ˘ ˘ — , — ˘ — (mefteilün, müftelün, failün) olur. A.U.E

[2] Bu lâhika hakkında bk. RAQUETTE lesson XLI, 3, d, Gr. alt., s. 69. J.D.

(NEVAL, *Muh. Lag.*, s. 2) il se montrera (ou il est capable de se montrer : körküz-mâk) un Messie miraculeux».

Ve nihayet osmanlıca'daki -(y)ici yi veren -güç(lâhikası umumiyetle zaman kavramı olmadan (= fiilden türeme isim olarak) kullanılmakla beraber, bir istikbal manasının izlerini muhafaza etmiş bulunuyor; bk. § 852.

Yine mk. *Mâjzen-i Mir Hayder*, s. 72, l. 11:

ayılä ki käldäk yana kätküçi biz nasıl ki geldik yine (öyle) gideceğiz A.U.E «nous partirons comme nous sommes venus».

-käçä/k) lâhikası.

-käçä lâhikası bundan evvelki lâhikanın daha eski bir (geniş) yokallenışlısından başka bir şey değildir.

a. *Hududlanışlı* kullanımı: (Çin türkistanının bazı lehçelerinde ve çağatayca'da) bulunmakta olup, esasen evvelki lâhika kadar sık kullanılmıştır.

Ml.: *بَلْ وَيَ بُولْ-غَاقا* oluncaya kadar A.U.E (*Abuska Vel. Zern*, tab'i, s. 154) jusqu'à ce qu'il soit :

öyret bil-gece öğren bilinceye kadar A.U.E Martin Hartmann (*Çag.*, s. 40) bunu *Aksu* lehçesine misal olarak veriyor «étude, jusqu'à ce que tu saches».

b. Niyetli istikbal ortası.

-ge-cek (gä-çäk) şekli. *Kitab-ul-Idrak*, s. 137 ve 146 *ام مكان* «nom de lieu» diye verilmiştir. Misaller:

جِرْجَقْ (metinde harekeli A.U.E) *tar-yacak* duracak yer «endroit où se tenir»; Mk. Osmanlıca *dur-acak*; ve جِرْجَكْ (metinde harekeli A.U.E) *gel-gecek* veya *لَكْ gel-ecék* gelecek, gelicek yer «endroit où l'on doit venir».

-kä-cäk şekli, besbelli osmanlıca'nın -(y)ecekk şeklärinden başka bir şey değildir. Bu koybalca'nın temenni ve tereccii (iltizami)şekli olan -käy-cäk şeklärile de sıkı sıkıya hissildir. (CASTREN, § 74).

1395. Sonunda konsonu ? olmayan şu aşağıdaki lâhikalar bundan evvelkilere yaklaşırılmalıdır.

-käç lâhikası.

Bu lâhikada (mefulünanh) -tin veya tän /dän/ le ve (aletlik) -in le uzantılı şekiller de vardır: -käç-tin, käç-in (veya -käj-in).

Bunun hakkında bk. Gr. alt., § 101 e, ve § 305; RAQUETTE, lesson XLI, 3; Martin HARTMANN Çag, § 45; PAVET DE COURTEILLE *Miradj Name*, fransızca metin, s. 32, başı 9.

a. Akışbetli «consécutif» kullanış (iki hadesin az çok fastlasız olarak ardınaşması).

جىڭىز ئىكەنلىك تۈشكۈچ köz-i an-ğä tüs-käç görü ona düşünce (= rast gelince, deince) A.U.E (NEVÄI Tar. Mul. Ac., s. 60) «lorsque (dès que) ses yeux tombèrent sur lui».

... مونی ایشناج ایلغاب ... mun-i işit-küç ilga-b ... bunu igit-ince hızla giderek, akın ederek... A.U.E (EBÜ-L-GĀZI, s. 55) «ayant appris cette nouvelle, il fit diligence ...»;

āv-i-gä kir-käç aş yiz-i-ni bil-di evine girince yemek kokusunu (yiz = is) duydı A.U.E (Tezkire-i Evliya, s. 79, l. 10) «en rentrant chez lui, il sentit une odeur de cuisine»;

kün bat-kaç dünya karańka bol-ur gûneş batınca dünya karanlık olur A.U.E (Aynı eser, s. 286, I. 1) «quand (lès que) le soleil se couche, le monde devient obscure»; [1]

-käç li ulağın, esas itibariyle bir hadesi başka bir hadesin *fazilasız olarak* takip ettiğini bildirdiği daha evvelice Nevai tarafından kaydedilmişti ki, ona göre bu Jâhika ile aynen kendi ifadesi üzere: اول فعل دا سرعت يوسولوق اواده، *فیورلار* اول فعل دا سرعت يوسولوق اواده، *فیورلار* irade kuşurşar o fiilde çabukluk tarzı kasد ederler A.U.E (*Muh. Luğ.* s. 17). «on indique une sorte de précipitation dans l'action»

Pavet de Courteille (*loc. cit.*) ise, É-gac lähikasının «fastlasız bir mazı» bildirdiği söyler, ve Shaw'ın bu nuansı [2] kaydetmediğini anlatır. Yine mк. BÖHTLINGK, § 523 ve KAZEM BEK, § 344.

b. öncelenişli «préalable» ulak veya hâl ulağı.

-käç li ulak bazan *akibetli* «conséquence» kavramından sıyrılarak öncelenişli bir hades veya bir *hâl* durumunu gösterir, ve bunun neticesi olarak -(y)üp li ullağa yaklaşır; şu fark ile ki bu, aynı zamanda talî hades üzerine dikkati çekmeye ve onun üzerinde israr etmeye yarar.

Ml.: *bar-ur är-sän oyl-uñ-nı al-kaç bar-ķıl*, (şayed) gidersen (önce) oğlunu (beraber) alarak git A.U.E (*Təzkire-i Eylīyā*, s. 314, l. 7) «si tu tiens absolument à partir, du moins prends ton fils avec toi» (mot à mot: ayant pris ton fils, para):

Muk. bu misali gerek Hartmann'ın su:

... üzüm aʃ-sa-ñ şoptolé əʃ-yaç käl üzüm alacaksan şeftali(de) alıp gel A.U.E «si tu achètes du raisin, prends aussi des abricots (zerdali?) et apporte-les»,

[1] Müellif bunu karanlık (eski şekli: *karañkuluk*) manasına «obscurité» ile tercüme ediyor. Halbuki bu, sıfat veya zarf olan «obscur» manasında olacak: «kaldım karañu gicde bāranlar içinde» (Divan edebiyatından). A.U.E.

[2] M. Martin Hartmann aynı hataya düşmüg görünüyör, ve bu kendisini -kâç li şeclin osmanlıca -(y)ince lâhikasiyle hiç bir işi olmadığını (*nichts zu thun*) düşünümeğe sevk ediyor. Onun bu hükmü pek katidir. İki şeklär akibetli ulak (*ta'kibiye siyyası*) suretiinde kullanılmıştır; diğer taraftan -kâç lâhikasının hudutlayışlı (*İntihâîye siyyası*) suretiinde bir kullanımı da olduğuna dair söz götürmez izler vardır (bk. daha ileride § 1395, b, c); bilindiği üzere -(y)ince lâhikası aynı işi yapıyordu. J. D.

Ve gerek Raquette'in bu :

bazâ(r)gä ba(r)sâñiz mänâ bi(r) cîn [1] güst aſl)yaç kel pazara gidersen bana bir parça et alip gel (A.U.E), misalleriyle.

أَطْلَقَهُ مُنْفَعَ كَلْدَى Zeyd 'Amir-nin at-in-a min-gaç kel-di A.U.E (MELIORANSKI, Ar. Fil., s. 18) «Zeyd est arrivé monté sur le cheval d'Amr»; arap müellifi **جَاج** (-kâç) şekli yerine **(-ip)** şekli de kullanılabileceğini bilhassa söylüyor.

c. *hudutlayışlı* «limitatif» ulak.

-kâçlı hudutlayış ulağının kullanıldığına dair pek az izler bulunur. Bu kavramda sadece **جَاج** -dik(g)ince ve sairenin manadaşı olan **كَاج** dik(g)âç şeklini biliyoruz (§ 1393 b.).

M1.: **ذَلِكَ يَاهْرِي اَتْ-مَنْجَ قَابِلَةِ سَبِيلَانْ جَاجْ جَوْفَقَانْ خَانْ** *yahri at-mâj qâb-ilâsa bilân Ca-bilka-ga dik(g)-âç çuk-gan han ey, güzel atın koyverilmekte (beraber) Ca-bilka-ya degene kadar (=değin) çıkan (=giden) han. A.U.E (BEREZİNE, Bibl. vost. hist., s. 3) «o souverain, dont le bon cheval si on le poussait, parviendrait jusqu'à Djabilka [3].*

كَاجْ مَسْرِيْكَ دِنْ مَغْرِبَيْكَ *mâṣrik-dîn magrib-gâj dik(g)-âç maṣriktan magribâ degin (değinceye kadar) (Aynı eser s. 4) «du Levant au Ponant».*

Aynı metinde **جَاج** kelimesinin bu mana ile kullanıldığına dair daha başka bir sıra misaller bulunmaktadır [4].

[1] cîn^g okusun bu kelime (zerre, küçük parça) manasında **çin**ke kelimesiyle aynı manada görünüyor. Bu misalin fransızca tercümesi şöyle olsa gerek : «si tu vas au bazar achètes aussi un morceau de viande pour moi et apporte-le». A.U.E

[2] Bu arap harflili kelimenin son hecesi metinde **esre** ile hareketlidir. A.U.E

[3] *Cabilqa* veya *Cabalaka* (*Djabilqa* ou *Djabalaka*) Kaf dağlarındaki efsanevi şehir (*Mîrac-Nâme*, s. 27; yine Mk. Bibl. nat. yazmaları, türkçe ilâveler, 1207, yap. 827° ve 837°); **جَاجْ** *Caberqa* (*Djaberqa*) da denilir (*Dic. L. T.* harita, h 28).

Bu münasebetle bakınız René BASSET, Contes populaires berbères (yani Berberiyeye'nin halk hikâyeleri A.U.E) Paris, Leroux, 1887, No. 13. Salomon et Griffon: ve s. 149—150, haçiye : «Müslümanların, biri Magrik'te biri Magrib'de olmak üzere dünyanın iki ucunda bulunan yerler olduğuna inandıkları *Cabersa* (*Djabersa*) ve *Caberqa* (*Djaberqa*) memleketteri», *Mîrac-Nâme* bunları *Cabalaka* ve *Cabalasa* suretlerinde kaydediyor. J. D.

Bununla beraber yukarıki misalde **جَاجْ** tabirindeki **cabilqa** kelimesini, bu mevhüm memlekét ismiyle karıştırmamalı. Çünkü bu, **çapılса** **bilân** okunuşıyla olup, **çapıl-**makla beraber (=koşturulmakla beraber) manasında dir. A.U.E

[4] Aynı lâhika **i-nakis** cevheri filinden olan **جَاجْ i-kâç** sıygâsında da bulunur; Pavet de Courteille (*Dict. s. 119*) bunu *Abas-ka* (*Abouchqa*: Vel. Zernof, s. 70) ya uyararak **كَنْ** iken ulağının manadaşı diye vermektedir. Yine Mk. *Mâjzen-i Mir Haydar* den alınma parçaları (PAV. DE COURT. *Mir.* s. 85, I. 3 ve 14).

Ve nihayet, biliendiği üzere -kâç ve -kiç lâhikaları müştak isimler yapmaya da yarar (§ 870, 1°) J. D.

*i-mek filinden olan **i-kâç** de lâhika boğazlı -kâç dir. Halbuki **dik-âç** sıygâsında lâhika, aynı boğazlıdan sonra geldiği için olacak, boğazlısı düşmüş olan -âç tir. Şu halde **di-kâç** in aslı **dik-kâç** olmak lâzım gelir ki, bu düşüm hadisesi böyle durumlarda yalnız bu kelimeye mahsus bir şey değildir. A.U.E

-kiç (-güt) lâhikası.

Martin Hartman'ın neşrettiği gramere göre bu lâhika evvelkinin manadağıdır. (Çag. § 45). Bu *-köç* ve *-kiç* lâhikalarnın yukarıda (§ 1394) bahsi geçen *-kā-ça* ve *-ki-pā* lâhikalari olması mümkünür, ki onlar bunların sonundaki vokali kaybetmiş olacaklardır.

Mk. *-kinçā > -kinç* lâhikasındakine benziyen bir hadiseyi (§ 1393, d).

1396. Aşağıki cetvelde *-(y)ince* şekliyle ona hisim olan lâhikalar hakkında söylemilenler hülâsa edilmiş bulunuyor.

Burada dikkat edilince görülür ki, üçüncü ve dördüncü sütunlar, vara vara *-Kug+çañ* suretiinde bir tek lâhika şekline dökülmekte, ve netice olarak bunlar § 1343 deki cetvelin başına yine bu aynı lâhikanın getirilmiş olduğu sütunda verilen kayıtların sadece taşsilâtını göstermektedir.

Yalnız anlaşılmadık bir şey kalıyor ki, o da bizzat *-Kug+çañ* lâhisasının dahi, işbu cetvelin ilk iki sütuniyle gösterilen *-Kan+çañ* lâhikasıyle bir hisimliği olup olmadığıdır. Bütün bu morfemlerin muhtelif kullanımı arasındaki benzerlikler göze çarpacak derecededir. *Abas̄ka* (Vel. Zern. tab's, s. 154) dan alınan şu misal bu mütalâamızı çok güzel hülâsa etmektedir:

بُولغا بِولغا بِولغا بِولغا بِولغا بِولغا بِولغا بِولغا بِولغا بِولغا
*boł-gaça, boł-gaça, boł-ganca, boł-gunca
 oł-anca de-mek-tir.* A.U.E «les formes *boł-gaça, boł-guça, boł-ganca et boł-gunca* ont le même sens que la forme *oł-unca*».

Şu halde insanın bir **-Kuñ+çañ* lâhikası var olduğuna kail olacağı geliyor ki, bu, *-Kuñ* suretiinde bir lâhikanın varlığı hakkında başka yerde de ortaya koyduğumuz faraziyeyi teyit edebilir (Mk. § 1343, haşiye 1). Bununla beraber şuna da dikkat edilmeli ki, yalnız *-Kug+çañ* lâhikasını temsil eden şekiller dahi, bir niyetli istikbal münasebetiyle (ki bu mana, çan edatındaki *kıyaslama* «comp. ratif» manasının tabii bir varıntısıdır) kullanılmaktadır. Halbuki kendisinde bir *mazi* manası var gibi görünen (Mk. 1343, haşiye) **-Kan+çañ* şekline ait lâhikalarda böyle değildir.

-kinçā lâhikası için *(y)ecek* in manadaşı olarak kayıt ve işaret ettiğimiz hususî kullanış (§ 1393 d, e, f), menşe birliği nazarîyesine yeter derecede kuvvetli bir delil veremeyecek kadar pek müferit kalmış körünüyor. Bunun için matluba muvafık daha başka veriler toplamak lâzım gelecektir.

ARDINLAMA ULAĞINI VE BUNA HISİM ŞEKİLLERİ İFADE EDEN LAHİKALAR CETVELİ.

(Tembih. — Parantezler içindeki rakamlar bu eserde müracaat edilmesi gereken rekamları siyahla yazılı bentleri işaret eder).

ULAK	*-KaN + ÇaÑ.		*-KaY + ÇaÑ.	
	-KIN + ÇaÑ.	KÄN + ÇaN.	-KI + ÇaÑ.	-KÄ -KÄY } + ÇaÑ.
Ardınlama (Takibiye)	{ -yince (§ 1385). -yineek (§ 1392). -yinceos (§ 1392 2°). -yincen (§ 1392 3°). -kinçä (§ 1393, a, b). -kinç (§ 1393 sonları). -yince (§ 1385, 4°). -yince (§ 1386). -kinçä (§ 1393, a, b). -kinçi (§ 1393 sonları). -kinç (§ 1393 sonları). -yince (§ 1338). -kinçä (§ 1393). -meyince (§ 1390). -meyineek (§ 1392, 1°). -meyinces (§ 1392, 2°). -meyinceen (§ 1392, 3°). -kinçä (§ 1393, e). (-kinçä) [?] (§ 1393, -känçä lâhikası).	{ -känçä (§ 1393, a). -känçä (§ 1393, b). -känçä (§ 1393, c). -yence? (§ 1392, 3°). -känçä (§ 1393, d). -kicä (§ 1394, sonu). -kicä [-güçä] (§ 1394, e). -kici [-güçi] (§ 1394, e sonu). -(y)iei (§ 853).	{ -(y)icek (§ 1391). -kiç [?] (§ 1395, a). -(y)ice (§ 1391). -kiçä (§ 1394). -kiçi (§ 1394). -meyicek (§ 1391). -megüçä (§ 1394, c). -kicä (§ 1394, d). -(y)icek (§ 1391, sonu). -kiçä [-güçä] (§ 1394, e). -kiçi [-güçi] (§ 1394, e sonu). -(y)iei (§ 853).	{ -(y)ecek (§ 1391). -käçek (§ 1391). -käç (§ 1395, a). -käç [?] (1395, b). -käçä (§ 1394, sonu). -käç [?] (1395, c). -(y)ecek (§ 1470). -käçä (§ 1394, sonu). -käç [?] (1395, b).
Önceleme (İptidaiye)				
Hudutlama (İntihaiye)				
Bedelleme (Taviziye)				
Menfi tabanlı				
Mikdarlama				
ORTAÇ veya şahisli siga: (niyetli istik- bal).				

5. ARDINLAMA (takibiye) ULAĞIYLE MANADAŞ TABİRLER.

1397. -(y)ince'li ulaktan ayrı olarak, aslı hadesin *fasılastır gelişiyile beraber olan* bir zaman durumunu ifade etmek için şöyle muhtelif teşekkür-küller kullanılabilir:

- a. Bir takım kıyaslama (teşbih) ulak tabirleri;
- b. ile ilgili hades isimleri;
- c. Ardarda müspetli menfili müzari temesi;
- d. Ardınca *mi istifham edatı* gelen şuhudu mazi (dediğimiz şahıslı siyga).

a. Kıyaslama (teşbih) ulak tabirleri
(-(y)ince ile manadaş olan).

Bilindiği üzere -(y)ince'li ulağın kendisinde de eskiden bir kıyaslama (teşbih) "comparatif" manası vardır. Daha ileride § 1444 ve aşagısını da umumiyetle kıyaslama (teşbih) ulak tabirlerinin bahsi gelecektir.

Biz burada bunların yalnız ardılama «consécutif» ulak tabiri mahiyetinde olanlarından bahs edeceğiz.

Bu suretledir ki *-diğ-im gibi* (§ 1446) ulak tabiri bazan -(y)ince "lorsque..., dès que...", manasında olur.

Ml.: امتحاندن چیزden كي راحت بـ نفس آدم : *intihan-dan çıkış-diğ-im gibi rahat bir nefes al-dım* (mk. muadil misalleri § 1385, 1°, § 1401) «dès que je sortis de l'examen, je poussai un soupir de soulagement» ;

peder-iniz-i gör-düğ-üm gibi tanı-di-m «j'ai reconnu votre père aussitôt que je l'ai vu» ;

حررت ملابس زوج زملوب اولاديي كي انسان كندي مقاصدته مالك اوله ماز *hürriyet-i 'aklıligye memnə' ve meslüb ol-duğ-u gibi insan kendi mekəsid-inə mälik ol-a-ma-z* (MÖNİF PAŞA, [1] Bed. Ed., s. 380.)

[1] Bu gibi teşekkürlerin daha başka manaları da vardır:

a. Suret veya tarzda kıyaslama (teşbih) manası: annenizi, babanızı gördüğüm gibi gördüm == babanızı ne türlü, ne suretle gördümse annenizi de o türlü, o suretle gördüm (bunda annenin görülmesi tarzı babanın görülmesi tarzına kıyaslanmış, benzetilmiştir).

b. Birinci hadde ayrıca *de* edatı katılmış olursa halde kıyaslama (teşbih) manası: annenizi *de* babanızı gördüğüm gibi (= halde) gördüm. Yani babanızı ne gibi (ne halde) gördümse annenizi de o halde gördüm. (Bunda babada görülen hal, annede görülen hale kıyaslanmıştır).

c. İkinci hadde ayrıca *de* edatı katılmış olursa *-dikden başka* manası: annenizi gördüğüm gibi babanızı da gördüm (annenizi gördükten başka babanızı da gördüm).

Bu son üç teşekkür gibi olanlar müellifin yukarıda verdiği misallerde olanlarla yalnız söyleyişte karışmaz. Çünkü yukarıdakilerde vurgu, *gibi* edatından evvelki fiil kökünün вокalindedir; böylelerinde ise *gibi*'nin son hecesindeki вокaldedir, A.U.E

Eski osmanlıca'da bu teşekkül *hemân ki* bağlacının kullanılmasıyla de birleşebiliyorlandı (Mk. 1017, 3°).

Ml.: *اَنَّاطُولِيْ كَارْدِ دُوْشِدُوْغِيْ كَبْ طُورْنَادْ كَهْ دُوْرَمَالْ اِكْ دُرْبَ كَهْدِيْ hemân ki Anadoğlu kâfir-le dut-uş-duğ-u gibi Turhan bey Rum-eli (askeri) ile dönüp kaçdı.* A.U.E (Rouen, ms. n° 1493, yap. 47) « aussitôt que les Anatoliens et les infidèles se vinrent aux mains, Tourhan Bey tourna le dos avec les Rouméliotes et prit la fuite ».

-diğim gibi şekli, Mariupol (Rusya, azak denizi sahili) da yerleşmiş, dilleri türkçe olan rumların lehçesinde bulunur.

Ml.: *Νεκτέναβῶν ὀχουτουγού κιτι τεμεσικίν θιρετζέλου ολτονγουνοῦ τετή Nektenabo okutugu kipi temesikü (temessük : hore senedi), borçlu oltugunu tetti ?* A.U.E (BLAU, Z. D. M. G., t. XXVIII, s. 545, l. 12) « après l'avoir lue, Necténabo dit que la cédule était une reconnaissance de dette » ;

Αἴσωφος κιττεγι κιτή ωαγτατά ωεγιάν εέτη Δυνύδος ωατισαγά ̄ηγνατι γιαπτεγισα μισήρω ωατισαγινά Esope gittiği kipi Bagtata, begyan etti Lycéros patıṣaga, er (her) ne ki yaptığisa Misir patıṣagına A.U.E (Agni eser, l. 20) « quand Esopo se rendit à Bagdad (Babylone), il conta au roi Lycérus tout ce qu'il avait fait au roi d'Egypte ».

1398. Eski osmanlıca'da *gibi* ilgisi yerine aynı manada olmak üzere kendisinde *-leyin* lâhikası bulunan (Mk. § 890, 3°) ıslık tabırleri kullanılıyordu.

Ml.: *مصحف الله الدي اجددى [1] ابجد عذلىن بو آيت كهندى mushâfi-(ı) el-in-e aʃ-di aʃ-di aʃ-duğ-in-leyin bu âyet çik-di* A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 101) « il prit le Coran en main et l'ouvrit. Dès qu'il l'eut ouvert (*aʃ-dağ-in-leyin*), ce verset se présenta à ses yeux ».

Mülkiyet (izafet) lâhikasıız olarak aynı teşekkülde misaller de bulunmaktadır. O zaman mesele *-dik-leyin*'li hakiki bir ulaktan ibaret kalıyor.

Ml.: *بَاهِزِدْ باخَا كَهْدِلِين كَهْدِيْ بَاهِزِدْ بَاهِزِدْ باخَا كَهْدِلِين كَهْدِيْ بَاهِزِدْ Baysid paşa kendi beg-in-na (begi ile, yerine . A.U.E) bul-uş-duk-leyin (buluşunca A.U.E) gene añ-a tap-ar (hizmet eder A.U.E) A.U.E (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 39 v°) « dès que Bayezid Pacha aura retrouvé son prince, il le servira de nouveau » ;*

[2] اس (اویس) عازدن فراخت [3] ایکلین حضرت عمر ایلو واروب سلام وردی Pes (Uveys) na-maz-dan ferāgat it-dük-leyin ? (= ettiği zaman A.U.E) hazret-i Ömer ilerü var-up selâm vir-di A.U.E (Bibl. nat. yazmaları, A. F. T. 86, yap. 17 v°) « lorsque (Uveis) eut terminé sa prière, Ömer s'avanza et lui donna le salut ».

Azerice'de aynı kavramda kıyaslama (teşbih) tabiri olarak *-(y)en kimi* kullanılmıştır.

Ml.: *وزیر اوئى كورۇن كىي باشلىرى تېرى vezir on-u gör-en kimi (gördüğü gibi A.U.E) başlı-yır (= başlar A.U.E) titre-meg-e A.U.E (FETH. AH., Comedies, s. 148) « dès qu'il le vit, le vezir se mit à trembler » ;*

[1] Bu kelime metinde hareketlidir. A.U.E.

[2, 3] Bu kelimeler metinde hareketlidir. A.U.E.

گان کی قرداشдан گان gel-en kimi (= geldiği gibi A.U.E) *kardaş-im-dan kan al-di* A.U.E (*Ayni eser*, s. 136) «dès qu'il vint, il saigne mon frère»; اخزى اخوان کیسی *agz-iñ-i açan kimi* (= açığın gibi) A.U.E (*Arşın mal alan*, s. 12) «dès que tu ouvres la bouche».

Kiyaslama (teşbih) bağlacı olan *“nice ki”* niceki'nin de (Mk. § 1301 ihtar 2) Karaman lehçesinde: (*Γεροστάδης*, II, 139) -*(y)ince* «dès que» manasıyle kullanıldığı şu misalde görülüyor:

Χαῖτι πόλει καὶ τευθατήνην Ἀριστίδης διληγηνή ἐστι, ... τραχαπ... ἕλλαμ λέμεγι λεττι ḥakim nice ki da' oā-ct-nin Aristidis ol-dig-in-i eşit-di... derakap... lâm it-meg-i iste-di. A.U.E «dès que le juge eut appris que le demandeur était Aristide, il voulut... prononcer le jugement».

b. ile ilgili hades isimleri.

1399. (Kendilerinde mülkiyet lâhikası [mantiki failinin irca' alâmeti] bulunan) muhtelif hades isimleri, *ile* (eski osmanlıca'da ise, *بـلـى*, *birle*) “avec, ilgiciyle beraber oldukları zaman (*ardinlama* manası) bir zaman durumu ifade edebilirler.

دلل کلیر «اوندی او سکی کیمسه آن...» دیسله خوابج «ذاتاً بـنـدـه اوـنـ مـاعـنـی : مل.: tellal gel-ir "Efendi / bu merkeb-i ..." دعندور kimse al-ma-z..., de-me-si-ile, hoca "zaten ben-de on-u satmak için ge-tir-me-di-m...", de-mis-dir. Letāif-i Nasr-ed-din Hoca, s. 81, "lorsque le crieur public arriva et dit: "Efendi, personne n'achètera cet âne...., le hodja répondit: "Aussi bien n'est-ce pas pour le vendre que je l'ai amené ici, Ayni eserde *de-me-si-ile* kelimesinin manadaşı olarak tahavvülsüz bir siyga olan *de-mek-le* (= masdar + (i)le, Mk. § 1312) kelimesi sık sık görülmektedir;

مـلـكـ عـرـبـتـ اـنـكـرـهـ اـنـ دـيـشـهـ siz-in 'asimet et-me-niz-le iş dēğ-iş-di (SAMİ BEY) «dès que vous fûtes parti (avec votre départ), les choses changèrent»; işbu mevadd k'agid-ları mühâr-le-nip tarafeynden imzâ-len-dük-i birle (امـخـالـتـهـ لـرـ)، [1]... kal'a-yâ beyaz bayrak-lar dig-il-üp (IV üncü Mehmed'in Venetikli ile muahedesi, MENİNSKİ, II, 233 de) «dès que les documents portant ces stipulations seront signées,... les drapeaux blancs seront hissés».

1400. Konuşma dilinde daha istekli olarak *-dik'li* hades ismi kullanılır, ve bu taktirde *-ile* edatı yerine çogu zaman *-le-n* ve üçüncü şahısta ise *-ne-n* getirilir.

مـلـ : peder-iniz-i g'ör-düg-üm-le(n) tanı-di-m (mk. böyle bir misali § 1397);

[1] Bu imlâya rağmen bunun *imzâ-łan-dig-i* suretinde söylenil olduğuna inanılabilir. A.U.E

vapor sal-la-n-ma-ya bas-la-di(ğ)-nen [1] fena ol-ur-um (MUHSINE FÄZIL BEY [2], n. 98) « quand le bateau se met à rouler, je me sens mal à monaise »;

g'ecə ol-dig [1]-nen (KUNOS, *Ada kale*, n. 18, 2^{nci} fikranın 2^{inci} satırı) « à l'arrivée de la nuit »;

sokak kapı-sın-dan aç-dığ-i-nan [1] (ağdı'nan) kap-di (*Mahalle baskını*, Selanik'te derlenmiş olan Karagöz tiyatrosundan) « il ouvrit la porte de la rue et s'enfuit ».

IHTAR. 1. — İki hadesin aynı zamana rastladığını daha ziyade kayıt ve işaret etmek için -le ilgicine ** beraber « ensemble » kelimesi ilâve edilebilir.

ML.: *ben-im söyle-me-m-le beraber iş-e chem-miyet ver-meğ-e bas-la-di-Lar* (SAMİ BEY) « ce n'est que lorsque j'eus parlé qu'on commença à attacher de l'importance à cette affaire ».

IHTAR. 2. — Yine böyle bir halde arapeç'in mestarları da kullanabilir. (Mk. § 1344).

ML.: *on-un vusûl-i-ile beraber iş-e gir-iş-di-ler* (SAMİ BEY) « dès son arrivée on se mit à l'œuvre ».

IHTAR. 3. — Şu mütalea ettiğimiz teşekkürler gibi çağayıtaca'da -kön bilän teşekkür ve altayca'da (müzari) or veya ir + mülkiyet lâhikası + biña teşekkür vardır.

ML.: *ulug çirik git-kän bilän al-ip yönürler* : *ulug çirik git-kän bilän al-ip yönürler* (yorum?) -r bol-ur-ler A.U.E *Baber Nâme*, s. 260 « dès qu'une grande armée sera arrivée, ils la prendront et feront une expédition »;

tañ ad-ar-i biña tan atması ile A.U.E « dès l'aurore »;

kün-nüñ çig-ar-i biña güneşin çıkışması ile A.U.E « dès la lever du soleil » (Gr. alt., § 342).

e. Ard arda müspetli meafili müzari temesi.

1401. Aslı bir hadesin tali bir hades arınca fasılaz olarak geldiğini ifade etmek için, bu hadesin fiili müzariin (tasrifsiz) temesi haline konularak hemen onun arınca aynı fiili menfi tabanlısı getirilebilir: *sev-er sev-me-z*.

Daha ileride görüleceği gibi, bu ifade tarzi ilklerinde *muhayyerlik* « alternative » (Türkçe'de muhayyerlik bilindiği üzere iki hadesin alelace yandaşılık «juxtaposition» ile ifade edilir: § 955), ve bir *kararsızlık* « incertitude » kavramı tazammun etmektedir.

[1, 1, 1] Bunlardaki -lan yerine getirilen -nan larla *l>n* değişimi olduğu görülmüyor: bu hal ekseriya I den evvel sükünlü bir *n* olduğu zaman görülür bir hadise (*ben-nen* gel; *un-nan* şeker, vs.) olduğu halde, bu misallerde *ğ* deki *ğ* den veya *i* den sonra kâh ahenge uyararak kâh uymayarak meydana geldiği de anlaşılmıyor. A.U.E

[2] Müellisin misalinde bu alem ismi için *bey* unvanı kullanılıyor: eğer bu hakikaten bir bey ise isim *Mahsin* olmalı; yok eğer isim *Muhsine* ise *bey* yerine *hanım* denmelidir. Böyle olmadığına göre, bunu (kocası Fazıl Bey olan Muhsine hanım) diye anlamak gerektir. A.U.E

bundaki manaya göre tali hades öyle süratli olur ki, yapılıp yapılmadığı bile bilinmez.

Mı.: **گور-ور** *gör-ür gör-me-z* (ben, sen, o... geçmişde, şimdi veya gelecekte) görünce A.U.E «dès que je (tu...) vois (vis, verrai...).

امتحاندن چیخار چیفماز راحت ب nefes آلم *imtihan-dan çıkış-ar çıkış-ma-z rahat bir nefes al-dı-m* «dès que je sortis de l'examen, je poussai un soupir de soulagement»;

قۇدن كىردىن مەخلىدە آرقىداشى اوغلى ناسىحەت ويرمكە مشغۇل بولام *kapt-dan gir-sr
gir-me-z medhal-de arkadaş-im-i oğl-un-a nasihat ver-mek-le mesgul bul-
du-m* (REFIK HALİD *kirpinin dedikleri*, s. 56) « en entrant, j'aperçus mon
camarade occupé à sermonner son fils ».

Bu tabirin faili aslı cümleinin failinden ayrı olabilir.

Ml.: *su pis herif-i dışarı at-ıñ dl-ye bā'r-ır bā'r-ma-z (bağır-ır bağır-ma-z) ar-ka-mız-da dur-an ikt uşak ol-imtz-t şılan yığna-ma-dan kapı-dan dışarı at-dı-lar* (KUNOS, *Orta oyunu*, s. 13) « dès qu'il eut crié : « Jettez-moi dehors ce vilain individu », les deux domestiques qui se tenaient derrière nous me mirent à la porte sans me laisser le temps de me laver les mains (après le repas) » ;

dan yer-leri ağar-ır ağar-ma-z, bak-ar-lär ki kale divar-i hep yeri ör-ül-miş (TAMBURI ARUTİN, s. 15) « dès les premières lueurs de l'aurore, ils virent, que la muraille de la citadelle avait été reconstruite»;

نے جملہ کی پختیر پختیر من صویک اور ناسنہ بخشی پا لادی
*ben cümle-yi bitir-ir
bit-ir-me-z su-yun orta-sın-da bir şey pat-la-di* (AHMET RASIM *Şehir
mektupları*, s. 12) «à peine eus-je terminé la phrase qu'un
bruit de chute se fit entendre dans l'eau».

(Müstakil olan) fail gayri muayyen olabilir.

بازیچی افندی . . . کوردو کورمن، او قور او قوماز، ایلک نفسده کشان تبا کوسی
 کی بینه مارمچق سرت بر تیپر دوشونیوردی yaz-ıcı efendi... g'ör-ür
 g'ör-me-z oku-r oku-ma-z ilk nefes-de K'esan tömbeki-si gibi
 beyn-e sar-acak sert bir ta'bır düşün-üyordu (Hus. RAHMI, *Metres*,
 s. 506) «le scribe . . . cherchait (=pensait à) une expression
 énergique qui, à première vue, à première lecture (dès qu'on
 la lirait . . .) porterait au cerveau comme le tombac (tabac du
 narghileh) de Kechan à la première aspiration».

بر آلمانیقا تمیز لاف ایستیوروز . لافک تمیزی یوکسکی ، ایدر ایگز اکلاشیله میانلر بدر
biz elenika temiz laf iste-yor-uz. Laf-in temiz-i yükseg-i e(y)d-er

e(y)t-me-z anla-s-il-ama-yan-ıarı-dir (Aynı eser, s. 504; balktan bir kadın-in ağızından) «nous voulons (que vous nous écriviez) des choses (paroles) élégantes (*elenika*, m.k. yunanca ἐλληνικα) et jolies (mot à mot: «propres»); les paroles jolies et élevées ce sont celles qu'on ne comprend pas de prime abord» (mot à mot: «quand on les a faites = prononcées»).

1402. Bu bahsettiğimiz teşekkür, değişimsiz mahiyetiyle ulaklara benzer, ama başka türlü kullanımları da var: bazan kendisinde bir *kararsızlık* («certitude») kavramı olan ortaç hizmetini görür. Bu kullanım, daha seyrek olup yukarıda kaydı geçen muhayyerlik manasına da bağlı olur. Ortaç sıfat olarak veya aleim (isim) olarak kullanılabilir.

MI.: *şöyle-dig-in-i bil-ir bil-me-z bir hanım* (HUS. RAHMI Kocasını boşayan Hürmüz hanım, İkdam, 1 Mart 1919) «une dame qui ne sait pas (qui sait ou ne sait pas) ce qu'elle dit»;

daha o zaman egi-gi kötü-gü tefrik ed-er et-me-z bir hal-de t-di-m «à cette époque j'étais encore incapable de discernner le bien du mal»;

aheste-cc gid-er git-mez yörü-mek (*Kamus tercümesi*, I, s. 387) «marcher lentement de sorte qu'il est difficile de discerner si l'on marche ou non».

Bazan böyle söz çalımı (tour de phrase) ile duyurulan muhayyerlik, tekrarlı *ya* ile daha bususî bir surette enlatılır (Mk. § 976).

MI.: (*bu kadın-in*) *sac-ıarı pek kısa, omuz-ıarin-a kadar ya var-ır ya var-ma-z* (*G'el k'eysim g'el*, s. 45) «les cheveux (de cette femme) sont très courts; ils atteignent à peine ses épaules».

ol-ar ol-ma-z ifadesi *او-ار او-ما-ز ifadesi* veya «*il ne idigi belirsiz, söyle böyle, en ufak* «le premier venu, inconnu, n'importe lequel, le moindre»; manasındadır.

MI.: *her ol-ur ol-maz-lar-la* [1] *arkadas ol-ma-mali* (RIFAT BEY, *Masaflar*, s. 7) «il ne faut pas se lier avec le premier venu»;

ol-ur ol-maz ayağ patırdı-ıarı ('Ayyar Hamza s. 87) «le moindre bruit de pas».

ol-ur ol-ma-z patırdı-ya papuc bırak-ma-z (söylence) «il ne fuit pas (en laissant ses chaussures) au moindre bruit».

Şark türkçesi’nde aynı kararsızlık manasıyle görülür.

MI.: *ay-ar ak-pa-s su akar akmaz su*. A.U.E (MELIORANSKI, Gr. Kirgh., II. s. 64) «eau qui coule lentement (une eau telle qu'on ne sait si elle coule ou non)».

[1] *her* sıfatının mevâsu cemilenmiş olamadığını göre, bunda *-lar* bulunması belki bir yanlışlık eseri olacak; veya bu: *her* (*olur olmaz*) kimseler yerinde sayılımiş olsa gerek. A.U.E

Kararsızlık «hésitation» manasını vermek için Sultan Babür aynı yapılamayı kullanıyor :

Ml. : قلّا يار قاتس بولنور *kac-ar-kac-ma-s bol-up-tur* (onlar) kaçsun mı ya kaçmasın mı (bilmez) olmuştur. A.U.E (s. 131) «ne sachant [1] s'ils devaient fuir ou non »;

قىلىر قىلاس ايشىز *kil-ar kil-ma-s iş-imiz* yapayım ya yapmayayım (diye düşündüğüm) işimiz. A.U.E (s. 75) «le parti que je devais prendre».

Eski Osmanlı lehçesinde aynı yapılama ilk ve aslı kavramı olan *sîrî mahaggerlik* «alteratif» manasında, veya iki haddin müsavi mahiyette olup olmamasında bir fark bulunmadığı fikrini vermekte kullanılmıştı.

Ml. : [3] ملئ قدر قدر حکم شیدر [2] نهان قدر قدر حکم شیدر [3] *kadî eyt-di* (dedi) *ne ts'âllâk* (ne ilisiği var) *kurt-ul-ar kurt-ul-ma-z* (kurtulsun kurtulmasun) *hüküm söyle-dür*. A.U.E (1451 yazmaları : 37 inci bıkâye : *El-ferec ba'd eç-şidde. Keleti-Szemle*, 1900, s. 28, l. 3) «Qu'importe ; qu'il échappe ou n'échappe pas, le jugement n'en restera pas moins tel qu'il est» :

[4] ملئ قدر حکم بور در در [5] حکم بور در در در [5] *kadî eyt-di hûk(û)m ba-dur var-un var-ma-z* (varsaın varmasın) A.U.E (Aynı yer l. 12) «le jugo dit : Qu'elle y aille ou n'y aille pas, cela ne changera en rien le jugement».

Bu ifade tarzı şu tabirde de kalmıştır :

Ml. : *iste-r iste-me-z* isteyerek veya istemeyerek A.U.E «que je, tu, il... veuille ou non ; bon gré, mal gré ; volens, nolens».

Aynı manada خواه تاخواه *hâh nâ hâh* da denilir.

d. Şuhudi mazi + mi.

1403. Aslı hadesin *az çok fasılasız olarak* birden bastırlığını ifade etmek istenildiği zaman, tali hadesin filini şuhudi mazi siygası «forme simple du passé déterminé» (nin istifham sureti [6]) ne koymak mümkündür (§ 653).

Bu yapılama yalnız şahîh bir siyayı havi olmasıyle değil, aslı hadesin hâl veya istikbal siygasını almasıyle de evvelkilerden ayrıılır. Bununla beraber istenilen şey bir hâl hikâyesi (= mazide geçen bir hâl fiili) olduğu zaman mazi siygasını da gelmesi mümkündür.

Ml. : [7] امتحان دن چیقدم براحت بر نفس آلم *imtihan-dan çıkış-di-m mi, râhat bir nefes al-tr-im* «dès que je sors de l'examen je pousse un soupir de soulagement» (mot à mot : «suis-je sorti de l'examen, je pousse...»).

[1] Bize bunun yerine «la ne savait...» demek daha doğru olurdu. A.U.E

[2, 3, 4, 5] ve 5 den evelki kelime metinde hareketlidir. A.U.E

[6] Müellif izahı sırasında bu kaydı metne koymamıştır. A.U.E

[7] Metindeki imlâası yanlış olarak böyledir : *چالى*. A.U.E

Kelâmin son fili *aʃ-ir-di-m* (müzari' hikâyesi «imp. de l'aoriste» olsaydı, fransızcası şöyle olurdu: «dès que (toutes les fois que...) je sortais, je poussais...».

Çoğu zaman bu yapılama (— digim zaman «lorsque») gibi bir zaman duramana veya (— se, ... «si»...) gibi şart veya şart siygasına muadil olur.

M1. : *simdi ora-ya git-di-k-mi kapu-dan gir-er gir-me-z biz-e «bıgır-un Hadjivad*
 (عروس حجيفاد) *Karagöz beg esfendî-ler sefa g'el-di-niz» di-yecek-ler* (Karagöz
 tiyatrosu, *muhavere* «prologue», Selanik'te derlenmiş) «si nous allons main-
 tenant (lorsque nous irons) là-bas, à peine entrés, on nous dira: «vous êtes
 les bienvenus Hadjivat, Karagueuz»;

sa yokus yukarı-ya cadde-yi çik-acayız (çırkı: *çık-acığ-ız* yerine); *çık-tik-
 mi sañ-ya* (çırkı: *sañ-a* yerine); *sañ(i)ya? sap-tin-mi or-da bir dar sokak
 var; o dar sokak-dan yokarı-ya çik-tiñ-mi bir meydan-lik var...* (Aynı yer)
 «nous irons au haut de la montée dans la grande rue; une fois arrivés, nous
 tournerons à droite; lorsque tu auras tourné, (tu trouveras) une place...»;

sabah ol-du-mu, doktor-lar g'el-ip deli-leri ma'āgene ed-ecek-ler (*Agni yer*
Timarhāne faslı) «dès le matin, les médecins viendront examiner les fous»;

بزم کی آدملاه... بزم میجان پوره اولادیکی الورجی کیدنی
biz-im gibi adam-lar-a ... bîr tas sıcak çorba ol-du-mu elver-di git-di (MEHMET TEVFİK, *Istanbul,da
 bir sene, 2 inci ay, s. 36; şuna dikkat edilmeli ki, aslı fiil siygası mazı oldu-
 ğu halde manası hale [muzari'e] aittir) «lorsque des hommes de notre espèce
 ont un bol de soupe, c'est tout ce qu'il leur faut»;*

الإنسان يرثى النبا او قوته؛ وبر آزده «اما ترين» «كذا اعلالي كبي عبيات (بله او غراش-دي)؟ تعميل
 تكميل اتعنى ظن اولونور... بزم (بله برافه) نسبت اولاديي؟ رـ كـنـ لـفـنـيـهـ مـالـكـيـتـ ذـهـابـيـهـ
 insan bir az elif-bâ oku-du, ve bir az da «emmâ tereyna» nin
 îlâl-i gibi 'abeslyggât ile uğra-ş-di-mi, tâhsil-in-i teknil et-miš zann ol-un-
 ayor... bir hırka ile bîr lôkma nasîb. ol-du-mu, bir kenz-i tâ-yefnâ
 (tükeamez bir hazne) ga mâlikiyet zehâb-i hâsil ol-ayor (KEMAL BEY,
Londra) [1]. «pour peu qu'on ait appris l'alphabet et qu'on se soit exercé à
 des futilités comme la façon de placer les lettres « faibles » dans les textes
 coranique « ammâ tareyna?» on s'imagine qu'on a achevé son éducation...;
 pour peu qu'on se procure de quoi se vêtir (*hırka* == froc du derviche) ou
 de quoi manger (*lôkma* == bouchée, nourriture du derviche) on croit posséder
 un trésor impérissable» [2].

[1] Bütün şu misallerde istifhamlı görünen bu siygaların istifham rolleri olmadığına göre, onlara böyle soru işaretleri koymak yerinde olmasa gerek. A.U.E

[2] Şuaları da bu bahse ilâve etmek yerinde olur:

a) Müzari' ve hâl siygasının müspet istifham sureti (ve yine müspeti manasına ge-
 len menfi tabanlısı) da bu manâ ile kullanılır:

.. bir kerre her görünen seyyarenin, her büyük zâbitenin ziyyesi, denizin içine
 doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minarelerini *saliverir mi?* bir kerre denizde
 mehtâbin aksi Allah yolu gibi nûrâni bir cadde *peydâ eder mi?* hüda bilir gök yüzünü

Yine buna benzeyen fakat başka fiil siygalariyle de (istifhamlı) bir şekil almış bulunanlarına da rastlanmaktadır ki, bu yapıtlamalar esli hadesin fasılaz olusunu ifade etmek rolünde degildirler. [1]

M1. *می دی یارم! می دیور کنچ در، هر خوبه! دیول اخبار در* «bil-ir-tml» *mi di-yor g'enc-dir; her sey-e «ol-a bil-ir /> mi di-yor, ihtiyar-dir* (CENAB. ŞEH. *Tiryaki sözleri* n° 209) «dit-il toujours : «je sais» ? c'est un jeune ; dit-il de tout : «cela se peut ?», c'est un vieux» (Burada hem bilmek hem gücü yetmek manasındaki aynı fiilden kelime oyunu da yapılmış).

[1] Bunlar ve daha ne kadar başka fiil siygası varsa hepsi atılıp takdir edilmiş söz kelimesiyle izafet halinde (muzafün ileyh rolünde) olup, *mi* edati hâkikatte o atılan kelimeye getiriliyor, ve böyle yapıtlamalardan sonra hep *demek* fiilinden bir siyga bulunuyor;

bilirim mi diyor (= bilirim sözünü mü diyor);

olabilir mi diyor (= olabilir sözünü mü...);

geleceksin mi dediğü (= geleceksin sözünü mü dedin);

yazamayacakdım/mi demiş (= yazamayacakdım sözünü mü demiş).

Böylelerini hem fiiller sırasında hem de ismin halleri bahsinde not etmek daha iyi olurdu. Bir de, kendilerinden soura *demek* fiilinden bir siyga gelmese bile ismin hallerini aldığı görülen fiil siygaları vardır:

Teşekkür ederim-i (= ederim sözünü) bastırıdı (= hemen ardından söyledi);

Onun al-in-a (al, sözüne) ver-in-e (ver sözün-e) *kim bakar*;

Öğretmenin dur otur-Ları (dur, otur sözleri, emirleri) *kár etmedi*. A.U.E

yıldızlarıyla, kehkeçanıyla ayağına inmiş, veyahut denizi seninle semavâta çıkışmış zannedersin. Kemal(- Akif Bey) den;

.. Akşam Boğaziçi'nin serin ve okşayıcı havası, henüz yakılan lâmbaların kırmızısını ışıklarıyle şöyle böyle aydınlanmış köy evlerinin beyaz patiska perdelorini oynatmağa başlıyor mu, insanın yüreğine bir gariplik çöküyor;

.. Bazan muziplik olsun diye (çocuğun) narın parmaklarını avucumun içinde hafifçe kışkırmaz mıyım, öyle ciyak ciyak bağırı olur ki pek hoşuma gider.

b) Müşpet bir şuhudi mazinin istifhamlı müfret gaibinden sonra aynı fiil siygasının ona cevap gibi görünen istifhamsız müfret gaibi verilip yine böyle bir ulak vüende getirilir ki, bunda ötekisinden farklı olarak «tali cümle fiilinin muhakkak işlenip bitmiş olduğu, işlenip bittiğinde artık şüphe bulunmadığı» gibi bir mana ziyadeliği vardır:

.. Akşam talebe azad oldu *ma oldu*, (= azad olmak işi muhakkak tamam olup bitince) hademe mektebin cümle kapısını keper, temizlik işleriyle uğraşırdı.

c) Bunlar gibi ulak olmayan başka bir yapıtlama daha vardır ki, bu da; bazı müşpet müzâriin (*muhataftan gayri* şahıslarından biriyle gelebilen) istifhamlı bir siygası ve ilidikten sonra, aynı fiilden o siyanın istifhamsız ve yine aynı şabılı şekli hemen onun ardına fasılaz olarak getirilir ve bu, kendinden evvel sorular gibi olan siyanın muhakkak ve şüphesiz yapılmış olduğunu bildirir:

fiil *olur ma olur* (= muhakkak olur);

satar miyim satarım (= muhakkak satarım);

gider miyiz gideriz (= muhakkak gideriz);

sifat *geveze mi geveze [-dir hâzedilmiş : imek fiilinden?]* (=şüphesiz veya çok geveze, /dir/);

şirin mi şirin (= şüphesiz şirindir veya çok şirindir).

6. (Y)İNCEYE KADAR جَنْدِيَّةٍ LI ULAK.(Sınırlanmış ulak *gérondif limitatif*).

1404. . -(y)ince-ye kadarlı ulak osmanlıca'da رابطه انتهايی *rābita-i intihāye* denilen sınırlanmış ulak «gérondif limitatif» tır.

Fransızca karşılığı «jusqu'à ce que...», avant que ne...». Hakikatte bu, -(y)ince'li ulakla sınırlanmış ilgiç olan *kadar*'ın yedişlediği mefulünileh edatından ibarettir (§ 903). Eski osmanlıca'da bizzat -(y)ince bir sınırlanmış ulak değerinde idi.

Daha fazla tafsılat için, bak. § 1387.

Ml.: نَزَّلْتُكَ إِذْنَنِي بِمَنْزِلِكَ *ben siz-i ol-ünce-ye kadar sev-eceğ-im* (MURAD BEY, *Turf. yoksa* t., s. 224) «je vous aimeraï jusqu'à la mort»;

مَنْ كَرِبْلَةَ طَوْرَقَنْتَنِي تُولْبَنْدَ (دلبد) نَزَّلْتُكَ دَرْ [1] *mümin kimse-nin dar-gin-Liğ-i tülbind kuru-yunca-ya kadar[1]dır* (söylence) «la colère d'un cro-yant passe ayant qu'il ait eu le temps d'enrouler son turban» [1];

[1, 1, 1.] Bu kelimenin aslı نَزَّلْتُكَ دَرْ *kuruyuncaya kadar* olacak iken, müellif bunu نَزَّلْتُكَ *koruncaya kadar* suretinde kaydetmiş, ve tercumesini de «sarığını sarıucaya kadar» diye vermiştir; halbuki ne *korumak* ne de *kormak?* kelimesinin sarmak manasında olduğunu (her ne kadar kuşak manasında bir *kar* kelimesi varsa da) zannetmiyoruz. Kaldı ki *tülbind* kelimesi (sarık) değil (seyrek dokunmuş ince bez) dir, ve manası da bizim verdigimiz gibi olmak üzere yaygındır. A.U.E

Bu gibi yapılamalarda bazan birinci kelime isim ise, ondan sonra (bir fil ile beraber iste) kelimesi hafı ve takdir edilmiş sayılır:

ism	$\left \begin{array}{l} para mi para (= paramı istiyorsun, işte para) — (muhataba); \\ elmas mi elmas (= elmas mı istiyor, işte elmas) — (gaibe). \end{array} \right.$
-----	---

d) Tahfifi mastarından sonra her şahza ait mülkiyet lähikası (izafet zamiri) getirilip, onun ardına *über-in-e* kelimesi ilâve edilmekle yine böyle bir ulak vücude getirilir:

gel-me	$\left \begin{array}{l} -m, -miz \\ -n, -niz \\ -si, -leri \end{array} \right.$	+über-in-e, gibi.
--------	--	-------------------

Bu: 1. ya (gelinece) gibi aslı hadesin tali hadesten sonra olduğunu;

2. ya (gelmek dolayısıyle) gibi aslı hadesin olmasına tali hadesin sebep olduğunu bildirmek rollerinde bulunur:

Çocuğun acı acı *bağırmıştı* üzerine (1. bağırmazı *ardınca* + 2. bağırmazı *sebebiyle*) odaya koşdular.

Birinci manada vurgu üzerine kelimesinin son hecesi vokalinde, ikinci manada ise vurgu *bağırmazı* kelimesinin son hecesi vokalindedir.

Bu manaları dışında olarak aynı teşekkürîl ulak olmayıp, bunda üzerine kelimesi, 1. konuşuna manasında olur:

Söz Atatürk'ün Samsun'a ayak basması üzerine gelince her kes meraklandı.

2. ... a aid manasında olur:

Bahsimiz onun bize çokdan beri uğramaması üzerinedir. A.U.E

وَنَدِيْكَدَنْ تِرِيَاكَ كَانْجَيْهِ قَدَرْ هَنَدَهْ آدَاهِ يَلَانْ هَلَالَهِ اِبَهْ Venedik-den tiryak g'el-ince-ye kadar Hind-de adam-i yılān helāk ed-er (Atasözü) «en attendant que la thériaque (l'antidote) arrive de Venise le serpent fait mourir l'homme dans les Indes»;

arap doy-unca-ya kadar, acem patla-yinca-ya kadar ye-r (bk. §1387 sonları).

Bu siyga, -diği zaman... «le temps que...», -mesi sona ermeden... «avant que..., ait fini de...» manasını da verebilir.

MI : اونلار با غریشوب چاغریشچه بى قدر كىندىدە فرار ايدى يې جىكى زەختىن خېرىدى on-lar bağr-is-ip sağız-is-inca-ya kadar kendi de firar ed-e-bil-sceğ-in-l zihن-in-den g'eq-ir-di (HUSEIN RAHMI, Metres, s. 645) «il se dit qu'avant qu'il n'aient fini de crier et de s'appeler, il aurait le temps de fuir».

1405. دارنجىچە قدر var-inca-ya kadar ve دارنجىچە قدر var-inca-ya kadar ifadeleri g'el-ince; var-inca ile aynı manada kullanılır (bk. § 1388).

MI : بۇندان بىش سىن كىرىپ بىش سىن اولان كانچىچە قدر bun-dan yirmi bes seni evvel-in-e g'el-ince-ye kadar «jusqu'à il ya 25 ans»;

بۇندان بىش سىن دارنجىچە قدر علىي و ئۇچىندا اواسون طلب اىغلىق مەقىددە اولان اواسى بۇندان بىش سىن اولان كانچىچە قدر ol-sun taleb et-mek hadisinin me'ali) hakk-in-da ol-an evāmir bütün bütän unut-ul-mas-dur (KEMAL BEY, Londra «on a tout à fait oublié chez nous le précepte suivant lequel il faut chercher le savoir du berceau au tombeau, ce fût-il en Chine»;

مۇسىيۇ كېزىر انكلترا، كېيى 1418 مەجباۋەرە اجنبىيە [1] ئەنلاسىندا بىر پۈرنە دارنجىچە قدر در سىن مۇسۇ Müsyü Giso Ingiltere gibi memâlik-i mütecâvire-i ecnebiye fudalâ-sin-dan bir çög-un-a var-inca-ya kadar ders-ler-ini istimâ' et-dir-ir i-di (MÜNIF PAŞA, Red. Ed., s. 375) «Monsieur Guisot avait des auditeurs jusque parmi les hommes les plus distingués des pays voisins, comme l'Angleterre (mot à mot: Monsieur Guisot faisait écouter ses leçons à un grand nombre...)».

İHTAR. — *kadar* yetine bîlhassa eski osmanlıca'da bazan *dek* veya *değin* bulupur:

MI : طان يرى اغىچىچە دەڭ تىغادر dañ yer-i ayar-inca-ya-dek ayla-r (KUNOS, Tréfai, n° 35 Aydin lehçesi); «il pleura jusqu'aux premières lueurs du matin»;

كىمسە بىر كىمسە بىر kimse bir mal-i g'ör-me-din (g'ör-me-den) iştirâ et-se g'ör-ünce-ye-dek muhayyer (halqağızı: muhayar) dir. (Mecelle [osmanlı medeni kanunu «code civil ottoman»] nin 320 inci maddesi; Ayni eser madde 279, 281 ve 286 da ayni şekilde misaller bulunur) «si quelqu'un achète un objet sans l'avoir vu il a le droit de renoncer à l'achat jusqu'à ce qu'il l'ait vu»;

[2] كۈن گۈن dol-un-unca-ya (== batıncaya) degin? A.U.E (1426 yili yazmaları, yap. 107 v°) «jusqu'au coucher du soleil»;

[1] Bu kelime halk arasında müsü suretinde söylenir. A.U.E.

[2] Bu son iki kelime metinde hareketlidir. A.U.E.

خُنْ سِنْ إِلَهْ تَعَالَى آدَنْ تَسْبِيْهِ اُدِيْ كَلْبُوكْ شَكَارَهْ قَيْوْ وَرَسْكَ بَرَكَابْ دَنْيْ بَرَكَادَنْ كَلْبُوكْ اَكْ [1] تَرْدَهْ
اُولْ آوِي دِبَلْسَرْ سِنْ اَنْدَنْ كَاكَلْ [2] تَانْجَهْجا دَكَنْ كَهْ اوْلَسْنُونْ كَلْبُوكْ طَنْبَقْ تَقْلِيلْلَهْيَيْ
Allâh-ü te'âlâ ad-in tesmîye id-üp (anîp) kelb-ûn (köpeğîni) gâkâr-a (ava)
kay-u ver-se-ñ bir kelb dahi bir yaña-din g'el-üp añ-a kar-iş-sa ol av-i
dep-ele-se-ler sen an-dan yi-mä gil tâ bil-ince-ye deyg-in ki evvel sen-ûn
kel-bün tat-up katl eyle-di A.U.E (Aynî eser, yap. 281 ve) « lorsque, ayant
invoqué le nom d'Allah, tu as lâché ton chien à la chasse, s'il arrive qu'un autre chien survienne d'autre part, se joigne au tien, et qu'ils tuent le gibier, tu t'abstiendras d'en manger tant que tu ne te seras pas assuré que c'est ton chien qui a le premier saisi le gibier». Mk. bu hususta MOURADGEA D'OHSSON, IV, s. 14 ve s. 17;

بَزْمَ اِيْنَدَهْ كَيْبَهْ وَرَدَهْ سَاقْ دُورَانْ
«à qui, dans le festin (d'ici-bas), l'échanson de la fortune a-t-il jamais versé
كَيْبَهْ مَيْ || سَاقْ مَيْ اِسْبَدَهْ قَادْوَبَهْ دَكْ
(NÂBI) tout son soul, du vin de l'espoir?». [4]

1406. Aynı siyaganın lehçelerdöki şu çeşitlerine rastlanmaktadır.

1° -*(y)ince kadar* (meşlûnileyh şâmetsiz).

Ml.: *karañ-lik ol-unca kadar* (TAMBURI AR., s. 36) « jusqu'à la tombée de la nuit (= l'obscurité);

ات پەلەغوب مەلک او لىچە تەر ئىتار اپامان
at çat-la-yip helâk ol-unca kadar ilgar
eyle-mek A.U.E (Kâmus tercümet, I, s. 218) « galoper au point de crever
son cheval» muk. başka misaller, Aynî eser, s. 6, 14, 47, 165 ve 167);

אֲדָרְגֵּר אַרְכְּלָנִיבָּא נֶר בְּנֵי
אֲבִינָא בְּרָל אַקְמָא

SeNi
seni

BeN
ben

K-DaR
kadar

ÖĞRENINGE
ögrenince(ye)

'UROGIÑI
dersiñi

BURAKMAM EVİÑE
burakmam eviñe

«je ne te laisserai pas partir chez toi, tant que tu n'aures pas appris ta leçon (=urok, rusça yپوكى dan [5]. (KAZAZ, karayit [Kırım'da yaşayan musevi türk halkı] mektepleri için ibrâni dilinde ders kitabı, 1859, s. 210, aşağıdan 8inci satır)).

[1] Bu arap harflî kelimeler metinde üç noktalı *ك* iledir. A.U.E

[2] Bu arap harflî kelimeler metinde teşdit işaretli *و* iledir. A.U.E

[3] Bu cümledeki arap harflî kelimelerden (4, 9, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 23, 26, 29, 30, 31, 32, 34) üncülerden mâdâsi hareketlidir. A.U.E

[4] Bu beytin vezni: *و و و و و و و و و و و و* — *ي ي ي ي ي ي ي ي ي ي ي ي* — yazılı: (mefâ'ilün.. mefâ'ilün fe'ilün) dür. A.U.E

[5] Metinde ibrâni harfleriyle yazılmış türkçe ibare sağдан sola yazıldığı için olağan kelime kargılamak üzere yine sağdan sola okunacak latîn harfleriyle gösterdiğik.

Rusça'dan denilen *trok* kelimesi türkçeye benzeyen; bunun aşı (öğrük = öğrenilen şey, ders) olabilir. ykl. (itiyat, öğrenilmiş şey) manasına *ögreyük* D.L.T., I. 140, — Osmañîcâda arap harfleri üzerinde yapıldığı gibi, bu karayit türkçesinde de bazı ibrâni harfleri üzerine (‘—‘) gibi işaretlerden biri konularak, türkçenin ses ihtiyaçlarına göre ufak tefek tadillerle yeni harfler yapıldığı görülüyor. A.U.E

2° -(y)ince-ye (mefulünileyhî, ilgicesiz).

MI.: *cuval-i sek-ince-ye aç-inca-ya iç-in-den delikanlı çocuk sırla-gip ben-i ütür-verdi* (it-i ver-di yerine) (*Mahalle başkını Selânik Karagözü*) «à peine ens-je le temps de tirer et d'ouvrir le sac, qu'un jeune homme s'en échappa et me repoussa»;

ترجعه ملائكة سلطانى لى ترجمانلىك *تراجعي توفى* *tercüman-ları mühim maslahat-da ise g'el-ince-ye tevakkuf ol-un-a* (BELİN tarafından neşr olunan 1595 muahedesiinin 23 üncü maddesi: *Relat. diplom. Venise et Turquie, Journ. As.*, 1876, t. 2) «si le drogman est retenu par quelque affaire importante, l'appel de la cause sera différé jusqu'à son arrivée».

. 1407. Halk dilinde -(y)inceye kadar yerine çogu zaman -(y)en-e kadar veya -(y)en-e dek şekli kullanılır.

MI.: *Xarç (xark)-a su g'el-en-e kadar kurbaga-nıñ g'öz-ü pat-la-r* (Maras'da derlenmiş söylence) «[l'oeil de] la grenouille crève avant que l'eau arrive à la rigole»;

seytan-a cbeli *de köprü-yü geç-en-e-dek* (Atasözü) «tant que tu n'as pas passé le pont, dis «oui» au diable» (Proverbe);

buz ince tüy-ler kuş-uñ bol, täg-ü g'el-en-e kadar kal-tr (*Ālem-i-hayvānat*, II, 24) «ce duvet fin demeure jusqu'à ce que l'oiseau se couvre d'un plumage plus dru»;

ül-üp (öl-üp yerine) *gid-en-e kadar umr-in-i (ömr-ün-ü)* *rahatlık-la g'ez-ir-ir* (KUNOS, *Adaçale*, s. 25) «il passa une vie tranquille jusqu'à sa mort».

Aynı şekil Azerice'de de vardır:

اوئندوك دادى دىاغىكىن كېتىسىن *öl-en-e-dek dad-i damag-iñ-dan git-me-sün* A.U.E (FETH, AH. s. 226-227) «puisses-tu en garder le goût jusqu'à la mort».

-(y)est-ye kadar şekli.

. 1408. Osmanlıca'da yine aynı manada olarak ardına kadar, dek ve hatta cek (§ 905) gibi hudutlayışlı ilgiclerden biri bulunan -(y)est şeklinin mefulünileyhi kullanılır. Türk gramercisi Abdürrahman Efendinin kayıt ve işaret ettiği bu şekil, Karaman lehçesinde sık sık kullanılır (MAXIMOF, s. 88 — 89).

MI.: *sen gel-est-ye deñin (dek) ahsam ol-ur* A.U.E (ABD-UR-RAHMĀN EFENDİ, grameri) «jusqu'à ce que tu viennes, le soir tombera»;

on-u bul-ası-ya kadar ben siz-e yardım ed-er-im (Atina'da Karamanlı bir rum ağızından derlenmiş), «je vous aiderai, en attendant que vous le trouviez»;

dün-ahsam el-in-i kir-asiya kadar kändi kart-sın-i düğdū (MAXIMOF, s. 89) «hier soir, il a frappé sa femme au point de lui casser le bras»;

hamam kapu-sın-dan gir-ince hamam-ıñ iç-in-e gid-est-ye-cek lala-ya sille tokaç artık hiç eksik ol-ma-z (KUNQS, Oszm. Tör, s. 44, ikinci fikranın başı) «lorsque le précepteur entre, il fut rossé d'importance avant d'arriver au fond du hamam».

796 ncı bendde kayıt ve işaret edilen tabirler, şüphesiz ki yine aynı makuleye konulabilir. Bunları 1406 ncı bend, 2° dekilerle yaklaştırmak gerektir. Yine m.k. § 266.

7. -*(YELI J₄(₁) LI ULAK.*

(başlayışlı ulak «gérondif initial»).

1409. ...-(y)eli ulak, zili hadese *mazi* de bir *başlayış hududu* yani hareket noktası hizmetini gören tali bir hadesi bildirir. Bu şekle, (başlayış hudutlu ulak «gérondif de limite initiale») veya eskiden söylenildeği gibi *rābita-i-iptidāiye* «gérondif initial») denilebilir.

Başlayışlı ulak, bir sonlayış hududu bildiren -(y)inceye kadarlı hudoṭtlayış ulağına manaca zittir (fransızca'da karşılığı bir bağlaçlı tabit olan «depuis que...» dür):

İkinci hades muvakkat bir zamanlık ise (ki böylesi daha çok görünür), bu ulak mecburi olarak mazideki bir hadesi bildirir; fakat o hades devamlı ise ve zikredildiği dakikaya kadar devam ediyorsa, bu ulak bir hal değerindedir (daha ileride § 1411 deki misale bak). [Fransızca tereümlerde bu aylığı itibara almak gerektir].

M1.: سن بو چدن کیدهلى اي صاچى زى : *sen bu yer-den gid-eli ey saç-i zer* (saç: aultu)
 «Depuis que tu es partie d'ici ô (femme) aux cheveux d'or.

[1] سى سرىلر بىكا مۇڭلۇ دەرەل [sen-i söyle-r ban-a dağ-lar dere-ler (qarkı) . les montagnes et les vallées me parlent de toi] :

sa ev-i tut-alı daha bir akşam ben k'endi karn-im-t lâyik-l-tle day [2] -ur ma-di-m (KUNOS, *Orta oğunu*, s. 17. aşağıda) «depuis que j'ai loué cette maison, je n'ai pas réussi à manger à ma faim»;

biz-im kız-ı koca-sı boş-a-galı hafakan 'illet-im art-dı (HUSEYİN RAHMI, *Toramam*, s. 5) «depuis que ma fille a été répudiée par son mari, mes palpitations de cœur n'ont fait qu'augmenter» :

كاش دل [3] || *yara-d-il-alı cihan gelmiş deyül A.U.E (SOLEYMAN ÇELEBİ, Mevlâd, bayit 77)* n'est venu au monde depuis qu'il a été créé (*yara-d-il-alı*)» [4].

[1] Варіанти: $x_1x_2 \dots x_n = \dots = x_nx_1 = \dots = x_n = (\text{філіатур, філіатур, філітур})$ А.І.Л.

[2] Metanda *dauurmagdm*: A-II-E

[3] Bunun vezni: - ـ ـ ـ ، - ـ ـ ـ ، - ـ ـ (= fâjâtün, fâjâtün, fâ-
ilün)dür. - Son arap harfleri metinde barekeliidir A.U.E.

[4] Metinde bunun fransızca teptan tercümesi söyledir :

« Ils dirent : depuis que le monde a été créé, personne n'a eu de fils comparable au tien. » A.U.E.

İHTAR. 1 — (*y*)*eli*'li ulak menfi bir tabandan yapıldığı vakit, zaman meşhumu bakımından bu fiil tabanının muvakkat veya devamlı bir hades ifade etmesinde bir fark yoktur. (Fransızca muadilleri de fark gözetilmeden maxi veya hali ziygaları ile tercüme edilmiş olabilirler).

Eesen şuna dikkat olunmalı ki, onun bir müddet içinde uzayan bir hades olmayı da, müadili olan müspet fiilin ifade edebileceği (muvakkat veya devamlı hades) meşhumalarının üstüne çıkan bir devam meşhumunu kendisinde saklamaktadır.

Ml. : *döv-üş g'ör-me-yeli deli ol-du-m deli* [1] (*Kör oğlu-u Maraq da derlenmiş bir halk türküsünden*) «depuis que je n'ai pas combattu (depuis que je ne combats plus) je me sens devenir fou»;

نَمِ اتْهَىٰ إِنْ كُوْرْمِيْلِ چُوقْ آبِلشِكْرْ (نَمِ اتْهَىٰ إِنْ كُوْرْمِيْلِ چُوقْ آبِلشِكْرْ) *mä-sa-llah hanüm* (*hanım*) *efendi ben g'ör-me-yeli çok aş-ı-mlı-sınız* (HUSEYIN RAHMI, *Metres*, s. 457) «[2] vous vous êtes bien enhardie, depuis que je ne vous ai vue, Madame».

İHTAR. 2 — -(*g*)*eli* ulak, (kendisinin ifade ettiği) hadesin olup bitmesinden beri geçen zaman aralığını tayin etmekte çok kullanılır (Fransızca karşılığı: «il y a (suivi de l'indication du laps de temps) quo...»).

Ml. : *ben şura-ya köy-ünüt-e g'el-eli bir ay ol-ugor* (*Leta'if-i Nasr-ed-din Hoca*, s. 165) «il y a un mois que je suis venu dans votre village»;

بَهْلُلْ أَوْزْ كُوْرْمِيْلِ ارْجْ آئِ اولشِ آيْ *Behlül on-a g'ör-me-yelt üç ay ol-mas i-di* (HALİD ZİYĀ, *Aşk-i Memna'*, s. 400) «il y avait trois mois que Behlül ne l'avait vue»;

اَسْرِيفْ بَنْ سَكْ وَارِدْ نَمْ اولَىٰ ئَوْزْ اَرْجْ آئِ ا سَنْ كَلْمِيْلِ اودِه ارجِ آيْ «*a herif, ben san-a var-alt ne kadar ol-du, üç ay degil-mi? ... ey! sen ben-i al-ali? o-da üç ay, et-di mi altı ay?...* (*Leta'if-i Nasr*, s. 164) «combien y a-t-il de temps que je t'ai épousé? trois mois, n'est-ce pas? et combien y a-t-il de temps que tu m'as prise pour femme? trois mois également. Cela ne fait-il pas six mois?»;

devlet-i-âlige hizmet-in-de ol-ali, otuz kırk sene-ye var-iyor (VIGUER, s. 327) «il y a présentement une trentaine ou une quarantaine d'année que je suis au service de la Sublime Porte de félicité»;

[3] دَاهِي بَرْ يَلِدْ يَانِدَنْ آيرِلَلِ دَاهِي سِيْ A.U.E (NEDİM, *Gibb'den*, VI, s. 247) «sa duègne l'a quittée, il y a un an à peine».

[1] Ya hece vezniyle (6.6) li bir misra, veya her bir misra (6) li bir beyit gibi görünüyor. A.U.E

[2] Burada *masallaha* karşılık olarak fransızca «à la bonne heure» veya «eh bien», ibaresi de ilâye edilse tamam olur. A.U.E

[3] Bunun vezni: — ˘ — — , — ˘ — — , — ˘ — (= *fâlâtûn*, *fâlâtûn*, *fâlûtûn*) dür. A.U.E

1410. Bazan -(y)eli ulaktan evvel (aynı fiilin her şahsinden olmak üzere) şuhudi mazi siygası getirilir.

Ml. : *herif-e var-di-m var-ağı* (*Külliyyât-ı Letâ'if*, s. 88)
 «depuis que j'ai épousé cet individu»;

و شو ادمسن قادرین او غزه کادی کارل ظاهري يله بشنه دوللي استدي
*su edeb-siz kadın ev-imiz-e
g'el-di g'el-eli hanım-i bile başka türlü (dürülü?) et-di* (HOSEYİN SU'AD, Kırılı
çamasırlar, s. 36) «depuis que cette effrontée est entrée dans notre maison
elle a changé (tout le monde), jusqu'à Madame».

IHTAR. — Bazan *ol-du-m* *ol-ası* yerine, *ol-da-m* *ol-ası* denir ki, *ol-mak* fiilinden yapılan ayrı ayrı her iki kelime de, görünüşlerine rağmen sahib fikri yoktur. [1]

Ml. : [2] اویلم اویله‌سی اویله گلە [ol-du-m ol-ası öyle değil-di-ya A.U.E (HOSEYİN RAHMI, Toraman, s. 45) « il n'était pas toujours (depuis qu'il existe) comme cela ».

1411. -(y)eli ulak çok sık olarak mefulünanh alâmeti *den* ve onun ardından *beri* «depuis» ilgicini alır (§ 912, *beri*) ki, bu yapılama bir itnab «pléonasme» teşkil etmektedir.

Mi. : طبیعت تو صیه سیله او زرمده قرمزی مهر موی طاشیه لیدن بری ژله دن قور تولدم
tabib-im-in tauskiye-si-ile üzer-im-de kırmızı mühür mum-u taşlı-yalı-dan beri nez-le-den kurtul-du-m «depuis que, sur la recommandation de mon médecin, je porte sur moi de la cire à cacheter rouge, je me suis débarrassé du rhume» (HÄLİT ZİYĀ, ‘Ask-i memnu’, s. 408).

hində gidelidambartı (acayip?) *heş* (*hiç* yerine) *bır rəhət uyku filan* (*filan* olacak A.U.E) *ämemis* (*uyumamış* yerine) (GIESE, Anat. Türk., s., 42) «depuis qu'il était parti pour les Indes, il avait perdu le sommeil».

و ادی خراب اولسی (اولسی) اوه وارلدن برو دنی فرم طوبادی
bı ev-i harāb ol-ası er-a var-alsi-dan berü dähi (=daha A.U.E) karn-im doy-ma-di A.U.E (Kitâb-i Korkud, s. 5, l. 6 aşağıdan) «depuis que j'ai épousé ce misérable, je ne mange plus à ma faim».

IHTAR. 1 — (y)eli ulağın mefuhunanh edatını koymadan, beri ilgici de ilâve edilebilir:

gid-eli beri (*gid-eli-den beri* verine) «depuis que je, tu, il . . . est parti».

İHTAR. 2 — Eski osmanlıca'da meşlühah haletini almış -(y)eli li ulağın beri ilgisi almamışına da rastlanırıdı.

Ml.: بـعـد اسـتـهـاع اوـلـاـدـان bu haber istimla'-ı ol-alı-dan A.U.E «depuis que cette nouvelle s'est répandue,

[1] Bularının ikisi birden yalnız üçüncü şahıs için kullanılır — Müellif, ol-ast kelimelerindeki lâhika için: « üçüncü şahıs mülkiyet lâhikasına benzeyen şekil » diyor. Fakat mülkiyet (izafet) lâhikası isimlere katılan -esi dir; bu ise sülükünne katılan -ası dir. Ykl. gör-esi, ver-esi, kör ol-ast, harsab ol-ast vs. A.U.E

[2] Bunun asıl implası, hukuki suretinde olmak gerek. A.U.E.

[1] كُوش وَجْهِي اولش ابدي 4-5 || *gūş-u şəzm ol-mış t-di cüm-le beden* A.U.E (Tevārih-i Fütüħät-i Yemen, yap, 12 aşağıdan), tout (notre) corps était devenu une oreille et un œil;

جباتيك طوراغيندر اول مقام *Cebra'll-in durağ-t-dir ol, mekām* A.U.E «c'est le lieu de séjour de l'archange Gabriel,

[2] كيم طوتاليدن نظام || *nūh felek tākim tat-ajr-dan nizām* A.U.E (SOLEYMAN ÇELEBI, Mevlid beyt, 214) depuis que les neufs ciels ont été établis».

Hadesin sonlanış hududu nu ifade eden ulaklarla tekiteci *tā kim* edatının da beraber getirilmekte olduğuna dikkat edilmeli, (Mk. § 1387 ve 1390, sonlarında; yine Mk. § 1000).

İHTAR 3 — Eski osmanlica'da -(y)elî labikası (*beri* alım almasın), mefulünanh hale-tini aldığı zaman sondaki i vokalini kaybederdi: -(y)elden (*beri*). Bu telâffuz Meninski tarafından kayıt ve işaret edilmiştir (*Institutiones*, s. 155: *sevelden beri, gelelden beri*);

Yine Mk: Viguier: temps n° 55. Bunun böyle olduğuna harekeli el yazmaları şahittir, veya nazimda veznin şeabalarından da öyle anlaşılmaktadır.

Mİ.: [3] ك ياده سرلندن برو خىكىسىپ كىتىمىدى *iki yaş-um-a gir-el-den berü ben-i kimse-ye göster-me-di* A.U.E (VAMBÉRY, Alt. Osm. s. 52, I. 20) «depuis l'âge de deux ans, il ne m'a montrée à personne» (proprement; depuis que je suis entrée [girelden berü] dans ma deuxième année);

[4] مطوش اولمه عباره يلسن نيلم *tas ol-aj-dan ol meh-i 'ayyār-e bil-men n'eyle-gim* A.U.E (HAKKI, divan, yap. 192 v°) «depuis que j'ai rencontré cette beauté (= loue) perfide, je ne sais que faire»;

برەمدەن برو *garad-il-aj-dan berü* (1426 yılı yazmaları, yap. 48 v°, I. 8 aşağıdan; yap. 162, I. 5; yap. 211, I. 10) «depuis sa création»;

ركىن دنداڭ دەنلىك دەنلىدەن بىر ئاڭ *ruh-uñ-la 'aka-i dendän-ñ däş-el-den bahr-i 'ammān-e* A.U.E «Depuis que ta joue et tes dents se sont reflétées dans la vaste mer,

|| داندىي بىرىي (أجورىك عېپ رىنگ اولدىي سەجان) *del-in-di bağr-i incü-nüñ 'acep reng ol-du mercân-e* A.U.E Nevâdir-i-āsār, s. 115, hezec vezni: - - - - (= mefâ'ilün 4 defa) La perle en a crevé de dépit et le corail a pâli (d'envie) »;

كىدان سۈزىن مۇكان و تار كاڭلاڭ ادن *gid-el-den sūzen-i müjgān-ü tār-t kākāl-ūñ el-den* (kirpikleriniñ ignesi ve kâkülleriniñ telleri elden gidelii) A.U.E «depuis que j'ai perdu l'aiguille de tes cils et le fil de tes boucles,

رەزىي عاقيت چاك كىيغانلىك داشتىرى *refü-yi? 'afiyet çäk-i geribän-im-la düşmen-dir* (afiyetin onarılması yakamın yırtılmasıyla düşmandır) A.U.E (NÂBİ, ayni vezin) Les pièces du réconfort sont brouillés avec les déchirures de mon col (faite en signe de désespoir = en te perdant j'ai perdu tout remède à mon désespoir) ».

[1] Vezai: - - - , - - - , - - - (= fâilâtün, mefâilün, feilün) dür. A.U.E

[2] Vezai: - - - , - - - , - - - (= fâilâtün, fâilâtün, fâilün) dür. Metinde bu arap harflî misraîn başındaki ilk kelime harekelidir. A.U.E

[3] Bu arap harflî misraîn 1, 2, 3, 4 üncü kelimeleri metinde harekelidir. A.U.E

[4] Bu arap harflî misraîn 3, 4, 6, 7inci kelimeleri harekelidir. A.U.E

1412. -(y)eli lâhikesi başka türk dillerinde ve çoğu zaman -*kâli* şeritinde boyazlı kini muhafaza etmiş olarak bulunmaktadır.

Bilindiği üzere aynı -käli lähikası bir nevi fer'i-fiil «supin» olarak da kullanılmıştır (bk. § 1343 b). Aralarında mana farklı olmakla beraber bunların aynı siyagadan ibaret olduğunu kabul etmek gerektir (bu mana tekâmülüünü izah için bk. HARTMANN, Çağ § 43), -käli lähikası çağatayca'da, karakirgizca'da, tarançı ve turaklı töhcelerinde aynı zamanda hem ulak hem de fer'i-fiil olarak kullanılır (Katanof'un [s. 606 dan 609] verdiği listelerin kıyaslamasından bu çıkmıyor). -käni lähikası da (ki -käli lähikasının başka bir şeklidir) böyle iki kavrama kullanılır.

Ml.: *bu yarmak öt-kelt yätti xan öt-üp-tu* (*Yedi Ugurlar*, n° 232) bu para (nın kıymeti) göçeli (ard arda) yedi han geçmiştir A.U.E «depuis que cet argent n'a plus cours, sept princes se sont succédé»;

sän man-da ol-tur-ka-li män üç miñ yïkac goş käl-ip tar-ar-män (*Tesk. Evi.* s. 205, I, 4) sen burada oturalı ben üç bin farsah yol gelmiş bulunuyorum (*golip dururum*) A.U.E «depuis que tu es assis en cet endroit, j'ai parcouru une route de trois mille yïkac (ou farsakh)» :

سلطان جلال الدین سیباکمال ارن دش کرد بولوب تورر sultân Celâl-ed-din kil-gâlı on bis kün bol-up tur-ur A.U.E (EBU-L-GÂZI, n. 67) « Il y a quinze jours que le sultân Djelâl-ed-din est venu » ;

خطای بیورتہ کلکانی کے جل بولنے hatay bu yurt-qa kel-gänt ne-ge yıl bol-du (RAQUETTE, lesson XLI, I. g) Çin(liler) bu yurda geleli ne kadar yıl oldu? A.U.E «depuis combien d'année les Chinois sont-ils installés ici?»

(Katanof tarafından tanzim edilen listelere göre) uranha, sagay, balter ve tuba lehçelerinde (bogazlı k siz) -älä lähikası, yalnız başlığı: ulak «Gérondif initial» olarak kullanılır.

-(y)eli lâhikasını iltizamı (emir) siygasındaki dili lâhikasıyle (bk. § 1343, c) yak-
lastırmalı.

Ve nihayet bir de karaçay lehgesinde görülen ve ardına *beri* kelimesi gelsin gelmesin -gelli [1] suretinde olan bir lâhkayı söyleyelim ki, bu da başlayışlı bir ulak manasındadır. (PRÖHLE, *Karatschaische Studien*. Kel. Sz., 1909, s. 233). M. Pröhle bunu -gen + li suretinde mürekkeb bir lâhika olarak görüyor [2]. Eğer bu izah tamam ise (ve bu, *l* konsonunun alelâde bir ikizlenmesi meselesinden ibaret değilse), ozaman -gen (-kän) ve -ge (-kä) nin, menşelerinde bir tek ve aynı lâhika olduklarına dair (§ 1343 hâziye 2) olan nazarîyenin lehinde bu da yeni bir delil daha teskil eder.

İHTAR. — Bağlayışlı ulakla manadaş olan ulaklık tabirlerin de var olduğuna dair izler bulunuyor:

Ml.: *bak-di&-un-dan beri* «depuis que j'ai regardé» (VIGUER, s. 200) [3].

[1] Belki aslı *gel-eli* (*kıl-käßi*)?. Anadolu'nun bazı lehçelerinde bu, *kel-li* diye kullanılır:
— Beyefendi, ben böyle harta ile planla aradığım yeri bulacak olduğdan *kelli*, sana
ugak olacağımı, şehremanetine mühendis yazılırım.. milliyet gazetesi 16 Haziran 927 A.U.E

[2] Öyle olsa, sükünülü *n* den sonraki *l* de, *n* ye çevrelebildiğine göre, bu *gen+li*, *acklı*, *gen+ni* (:gelli değil) olmalıydı. A.U.E

[3] Lehçemizde bu yapılamada -dik li mastara izafet zamirlerinin bütün şahısları getirilip ondan sonra beri kelimesi katılmakla yapılır. A.U.E

Başka türk dillerinde de buna benzer yapıtlamalara rastlanır:

Ml.: كُوْنَانْ مُغُولِسْتَانْ دِنْ كِيلَكَادِنْ بَىْ اَنْ اَرْجُ اَرْقَا اوْنَىْ : *Hülegü han Mogolistan din kil-gän-din* (= geldiğinden: A.U.E) beri iki üç arka (= nesil) öt-di (geçti) A.U.E (EBU-L-GÄZI, s. 22). «il y a deux ou trois générations que Houlagou khan est venu de Mongolie».

Uranba Ichçesinde tali hadesin sılli ardınca mefulünanhı alameti veya (*çağ* [*çañ*] kelimesinin mefulünanhı olarak) *çağ-tan*, *sag-dan*, *can-nan*, *san-nan*[1] kelimesi getirilir (bk. § 918, haçiye 1; mk. KATANOF, s. 925, c).

8. DİK-DEN SONRA (مُوكَرَه - سُكَرَه - لِي عَلَكَ) . («gérondif de postériorité» sonralıklı ulak).

1413. *dik-den soñra* (*sora*) li ulak, *-dik* (§ 698) li hades isminin mefulünanhılı ardınca *soñra* (§ 911) ilgici getirilmesinden ibarettir ki, bu *soñra* kelimesi her vakitki gibi mefulünanhı haletini yedişter. Bu söyle imlâlarla yazılır:

دَكَنْ مُوكَرَه - دَكَنْ سُكَرَه - [2] veya دَكَنْ مُوكَرَه وَ سُكَرَه aslı hadesin kendisiniden sonra meydana geldiği bir tali hadesi bildirir; (fransızca'da karşılığı: «après que...» ve ulağın faili aslı hades failinin aynı ise: «après avoir..., après être...»).

Ml.: آتْ جَالَّدَقَدَنْ مُوكَرَه آخُورَكَ قَابِسَىْ ئَپَارْ : *at çal-in-dik-dan soñra ahîr-in kapı-sin-i* (*kapu-sun-u?*) *kapa-r* (*Atasözü*); «il ferme la porte de l'écurie après que le cheval a été volé».

Mk. şu aşağıdaki söylenceyi:

iş iş-ten g'ec-tik-ten soñra var hayr-in-i g'ör (BONELLİ, in *Kel. Sy.*, I. 318) «va tirer parti de l'affaire, quand il est trop tard!».

Ml.: نَفْ قُورْقُونْ اُولَادِنْ مُوكَرَه جَهَنَّمَ كِيتَكَ دَكَنْ هِيجَ يَرْ بَرْ كِيتَمَلَدَنْ : *ben-i kork-t-an ölü-dük-ten soñra cehennem-e git-mek değil, hiç bir yer-e git-me-mak dir.* (CEN. ŞEH. TIR. söz, no 2) «ce qui me fait peur, ce n'est pas d'aller, après ma mort, en enfer, c'est de n'aller nulle part»;

اسْتَانْبُولْ يَاْغُتْ اُولَادِنْ مُوكَرَه سِدرَاعْظَمْ قُوْنَاقْلِرِيْه يَاْشَا قَوْسِيْ رِيَاب آسَافِيْ رَاكْ مُوكَرَه بَابْ عَالِ دِيلْمَدَنْ : *es-tanbol payitaht ol-duk-dan soñra sadr-a'zam konak-lar-in-a paşa kapa(pi)-si ve bâb-i äsafi ve en soñra bâb-i 'âli den-il-mış-dir.* (ABD-UR-RAHMAN ŞEREF,

[1] Bu son iki kelimedeki *-nan*lar, mefulünanhı değil belki *-la-n* asıyla mefulün-leh'tir ki, bu *l*'ler kendiilerinden evelki sükünlü bir *n* ye rastadığı için onlar da *n* olmuştur. A.U.E

[2] Bu şekilde, öteki ulaklar gibi değişime uğramaz olanlardandır. Buunla beraber kendisinde bir ilgiç yanısı binnisbe müslakıl bir edat bulunması bakımından onlardan ayrıılır (Mk. bu hususta § 1418 haçiye). Birçok ulaklar birbiri ardınca geldikleri zaman *soñra* edatını en sondakisine bırakmak suretiyle yalnız bir defa söylemek yeter. (Mk. § 687, ihtar 2) J. D.

a. 287) après que Constantinople fut prise, on appela le palais des grands-vizirs *pacha-kapoussou* (mot. « porte du pacha, hôtel du pacha ») et *bab-i Assefi* (« porte d'Assef [1] ») et plus tard encore *bab-i Əli* (« la Sublime Porte ») :

نهايت ايش زاده و پاش طانه كله كه مسکنه کوچ مال ايله خليل حيد باشانه ميلوتنده ... ياز طرب
وطريبيي تاركانته تشتت اولنچيلدي *nithayet iş bay-a ve baş taş-a gel-dik-den-soñra gūç hāl ile Halil Hamid papa sadāret-in-de ... bir az top ve top-ça tedārükətin-a tezebbüs ol-un-a bil-di* A.U.E (Cevdet papa tarihi, II, 141);
« finalement, après tous ces déboires, on réussit à grand'peine, sous le grand-vizirat de Khalil-Hamid Pacha, à créer un matériel et un personnel d'artilleries ;

پكمىچىك سوپارى طاق طاق طاق طاق دردى او ردەن سۈركىرا مېلىغىرى دىئه بىر دە سۈرۈتى ئىلە پېشى
bekçi-nin sop-ası « taç-taç-taç-taç » dörd-ü var-duk-dan *soñra tingir di-ge bir-de sür-ün-tü ile buçağ-u haber ver-iyor-da* (HUSEYIN RAHMİ, Metres, n. 634) « la matraque du gardien (de nuit) après avoir frappé (tolk-tolk-tolk-tolk A.U.E.) les quatre coups de quatre heures, annonçait la demie par un bruit («tingir» A.U.E) de râlement prolongé (sur les pavés, selon l'usage de Constantinople) »;

abdal-in (çingenenin) [2] *karn-i doy-duk-tan soñra g'öz-ü gal-da ol-ar* (Atasözü) «après que (quand) le tzigane s'est rassasié, il se met à regarder la route».

1414. Ayni ulak, asli hadesin olmasına sebebiyet veren, yol açan talî bir hadesi göstermeye yarar. O zaman asli hades, talî hadesin sadece daha sonrası olmaktan ibaret kalacağı yerde (onun az çok mecburi olan) bir akibeti «conséquence» gibi görünür; ve -dikten soñralı ulak, -(y)ince li ulağın (§ 1385, 2°) veya *madamki* (= *mādāməki*, *mādemki*) bağlacının (§ 1002, 2°) manadaşı olur. (Fransızca karşılığı: «du moment que..., dès lors que...»).

Bunda, birinci kullanışında olduğundan farklı olmak üzere talî hades:

1° kendisindeki o daha sonra oluş fikri ehemmiyetini kaybetmiş olarak, asli hadesin çatıb geldiği andan daha ötesine kadar uzanabilir;
2° menfi bir fiil ile ifade edilebilir.

Şuna dikkat edilmeli ki, akibet manası olan -dikten soñralı ulak umumi olarak istifhamlı veya menfi suretli aslı bir fiile dayanır.

Ml.: سز و عد ايدى كدن سۈركىرە بن نېچون اىسرار ايدىم : *siz va'd et-dik-ten soñra, ben niçin (niçün?) isrär ed-eyim* «du moment que vous avez promis, pourquoi insisterais-je encore ?»;

siz bil-dik-ten soñra ben siz-e ne söyle-ye-yim (= *söylegim* de denilebilir) (KUNOS, Tré/āi, n° 1), «du moment que vous le savez, je n'ai (plus) rien à vous dire ?» (bunda talî hades uzanmış bulunuyor);

[1] Assef (= Asaf, A.U.E) Süleyman peygamberin menkabesinde adı geçen veziri. J. D.

[2] Konya'da gezginci çingenelere de deniliyor ise de, *abdal*'nın asıl manası *gezer derviş* olacak: *gerek abdal, gerek derviş, || para ile biter her iş* (söylence), yani: ister gezer derviş, ister sadece derviş (ol, şunu bil ki) her iş para ile biter. A.U.E

efendi-m siz kız-iñiz-i bañ-a münasib g'ör-dük-ten soñra ben ol-ma-s-ni-yim? (RADLOFF, *Proben*, VIII [KUNOS], s. 263, l. 4. aşağıdan) « Seigneur, dès lors que, vous estimez que votre fille me convient, comment ne l'épouserais-je pas? »;

مكتسباتك محل صرف أولى قدنه و كره اكتسابك نه لزوم و فائدتي دار؟ *mäktesebät-iñ mahall-i sarf-i ol-ma-dik-dan soñra ikitisab-in ne läzum ve fâide-si var?* (MURAT BEY, *Turf.* s. 178) « si l'acquis ne trouve pas l'emploi, à quoi bon acquérir? » [verbe négatif];

ماك اولى قدنه موكده اوقدن ايني الديوب ميق دو قويده، نه معنا دار؟ *(bir şorjuk) mälîk ol-dâk-dan soñra okadar ince ele-yıl sok doku-ma-da ne mañâ var* (HUSEYİN RAHMI, *Metres*, s. 60) «puisqu'elle a le bonheur d'avoir un enfant, à quoi bon se tourmenter par de vaines analyses? »

sen bun-u anla-dik-tan soñra lâkirdi-ya hâcet kal-ma-z «du moment que tu l'as compris, inutile de discourir davantage».

İHTAR. 1 — Arahksız sonra olan bir hadesi ifade etmek için *soñra yerine soñra-ca* (*soñra*nia bir nevi tasgiri. [1] Mk. arapça *ba'd yerine* بعد [2] *bü'ayd* [Kamus tercümesi I, s. 577]; Mk. § 911).

Ml.: ... ذور يعه ... نستدرake قبود قسي طوغندان اسکر، ... ملريلك اخنکلر نه اولور *es-simh (meme pasu) ... karu-ca bir nesne-dır-ki kayan krem-i doğ-ur-duk-dan-soñra-ca meme-ler-in-in emzik-ler-in-de ol-ar* A.U.E (Kamus tercümesi, I, s. 549) «on appelle en arabe es-simh une substance zéche qui se forme dans les tetines des brebis aussitôt qu'elles ont mis bas».

İHTAR. 2 — Daha ötedeki (§ 1420) bir başka ulak hakkında söylenilenlere uygun olarak şöyledir:

1° *dik-den* ile *soñra* arasına geçmiş zaman müddetini bildirir kelimeler getirebilir.

Ml.: حضرت مبعوث کوکه میکلادن قرق نه موكده *hazret-i 'isâ g'âğ-e sek-il-dik-ten kırk sene soñra* (AHMED CEVDET, *Kıtâs-ı Enbiyâ*, s. 61), « quarante ans après que Jesus fut monté au ciel ».

2° *soñra* yerine manadaşı olan ilgipler getirmek. Osmanlıca'da lehçe tügati olarak bir de *dik-den beri* (veya *g'eri*) şekli bulunmaktadır. Bk. § 911 *sonlarında*.

Ml.: *hal hâfir sor-uş-duk-dan-keri* «bayar-an sen-i pâdişah-ımız itte-r» *di-r* (de-r yerine) (GLESE, *Anat. Türk.*, s. 49) «après l'échange des compliments d'usage, il lui dit: «Veuillez venir avec moi, le padichah vous demande» (Mk. Aynı eser, s. 52 başka misalleri:
es-dik-den-geri, düs-dâk-den-geri, vs.).

soñra yerine bazan asıl manasiyle ikinci olarak demek olan *سانيه* *sâniyen* veya *sâniyû* (Viguier, s. 200) ve hatta (Selânik [Karagöz] ve Karaman lehçelerinde) *sâni* kelimesi kullanılır [Taq.] *tâhil it-dik-den sâni*.

[1] Bize bu -ce, tasgir için değil, (zarf rolündeki kelimelerde) haliye manasıyledir. Mk. *evel-ce*, *ön-ce*, *akdem-ce*, *ayır-ca*, *başka-ca*, *böyle-ce* (= *evel*, *ön*, *akdem*, *ayır*, *başka* olarak...) A.U.E

[2] Bu arapça kelimeler metiade hareketlidir. A.U.E

1415. Eski osmanlıca'da ancak tali hadesin failine ıraçlametini yarifesiğini gören bir mülkiyet lâhikası (= izafet zamiri)ının kendisinde üstelik olarak var olmasıyla -dik-den sonra ulagından ayrılan:

-dik(dik)-	im.. imiz	-den + sonra [1]
	jā .. iñiz	
	im .. lerim	

suretinde bir ulak tabiri kullanılmıştır. Bu tabir besselli ki -dik-den sonra ulagının menzoidir.

Ml.: [2] *et-mek (it-mek?) gl-n-düg-in-den sonra ey-it-di* A.U.E (VAMBÉRY, *Alt. Osm.*) « après qu'on eut mangé le pain (= le mets: A.U.E) il dit »,

سے تکمیل شامانم ایله ناطیف ایله کندن سوکره sen-i tahigge-i şahane-m ile taltif ayle-dik-im-den-sona A.U.E (hieri 1199 fermanı, *Cevdet Paşa tarihi*, II, 320) « après t'avoir gratifié de nos salutations impériales » (Mk. bunu benzer bir ibare 1193 fermanında, *ayni eser*, I, 198).

1416. Tırabzon lehçesinde -(y)en-den sonra şekli de görülmüyor:

Ml.: *zor gel-en-den sonra giri-ge kaz-tı* (bin) zor-ile geldikden sonra geriye kaçtı A.U.E (PISSAREF, *Mémoires de la Soc. arch. russe*, 1901, s. 188, misra 102) « après être arrivé avec de grandes difficultés, il est parti en fuyant ».

Aynı şekil Azercce'de de var.

Ml.: *kel-en remezan kel-ip öt-en-den-sona -gelen* (önümüzdeki) ramazan gelip geçikden sonra A.U.E *Arşın maş aʃ-an*, s. 7) « après le Ramada prochain »;

بَعْدَ رَمَادَنِ بَعْدَ رَمَادَنِ مُوكَرَه bir az kəş-en-den sonra bir az geçmişten sonra A.U.E (*Agni eser*, s. 47) « peu après ».

Başka lehçelerde -kān-dān soñ(ra) şekliyle görülen -(y)en-den sonra ulagi, -dik-den sonra ulagına muvazidir (bu hususta Bk. § 1370).

ÖTEKİ TÜRK DİLLERİNDE SONRALIK ULAĞI.

1417. Sonralık ulagın en sık kullanılan şekli -kān-dān soñ(ra) dir ki, görüldüğü üzere bu, teşekkür bekümünden -dik-den sonra li ulaga tipa tip muadildir (soñ edati hakkında Bk. § 911).

Ml.: *yā-pān-dān soñ çıktı fukarā üg-ün-dān* (yemek) yedikten sonra çıktı fukare evinden A.U.E (RADLOFF, *Proben*, VII [Kırım lehçesi] s. 5, I, 6 aşağıdan);

[1] Metinde yalnız -digimden sonra, - diğinden sonra, vs. denilmekle iktifa edilmiştir. A.U.E

[2] Arap harsli kelimeler metinde bareketlidir. A.U.E

Xatin-i öl-gän-dän soñ kadını öldükten sonra A.U.E (*Ayni eser*, s. 4, l. 12) «après la mort de sa femme»;

Mahmud Mirza öl-gän-din soñ A.U.E (*Baber-Nâme* [Beveridge], yap. 12, l. 3) «après la mort de Mahmoud Mirza»;

عَذَّابِيْنَكَ تَدْرِيْ بِرَلَانْ اُوتْ قِيزْغَانَدِنْ سَرْنَكَ تَاغْ كَوْدْ بِولَوبْ أَقاْ بَرْدَى دَنْقَنْ بَوكَارْ تَبْرَهْ قَنْ قَوْدَدَكَ Hadâg-nîn (Tanrıının) *kadrat-i* (gücü) *birlä-n* (ile) *ot* (vol) *göldi* (vol) *kız-gan-din* soñ (ates kızdıktan sonra) *tag temür bolup ak-a bir-di* (dağ demir olup akıverdi) *ve takı* (ve dahı) *yüklü tive* (deve) *cık-ku-dik* (çıkaracak gibi ekadar) *gol bol-di* (oldu) A.U.E (*EBU-L-GAZI*, s. 22) «lorsque (après que) le feu eut formé un vaste brasier (mot à mot : «eut chauffé» A.U.E) par la volonté de Dieu la montagne d'airain (la montagne en se transformant en fer, A.U.E) se mit à fondre (mot à mot : «coula» A.U.E) ouvrant une issue assez (large) pour livrer passage à un chameau avec sa charge»;

bis yaş ka yet-kän-din soñ A.U.E (*Hakim Ata*, l. 14) «après avoir atteint l'âge de cinq ans»;

عَذَّابِيْنَكَ تَانْ سَمَرْكَانْدِنْ الْفَانِدِنْ سَوْنَكَ han Semerkand-nî al-gan-din soñ A.U.E (*Seybâni-Nâme* [Melioranski tab'ı], 122) «après que le khan eut pris Samarkande»;

kim kensi tasach-in (*yasak-in*) *ayt-sa ait-chan-da* (*ay-it-kan-da*) [1] *sangra* (*soñra*) *kog-sa tengri an-i tarlgä-gey* kim kendi yazık (*günah*) in: söylese (itiraf etse) söyledikten sonra bırakın tanrı onu bağışlar (*yarligagay*) A.U.E (*Codex Comanicus* s. 124 [Géza Kunn tab'ı]) «quiconque, confessera ses péchés et y renoncera après les avoir confessés, Dieu l'absoudra».

Bazan mefulunanh şlameti kaybolur.

Ml. : *gäcä baba-si yet-kan soñ* (*xiz*) *bar-di xuya-nun ağız-in-a gecə* babası yatıldıktan sonra (kız) gitti kuyunun ağızına A.U.E (*RADLOFF, Proben*, VII [Kırımlı Lehçesi], s. 40, l. 15) «la nuit après que son père se fut couché, la fille alla à la margelle du puits»;

bul kün-us-lan käl-kän soñ bu konuştan gittikten sonra A.U.E (*NESTEROF, misra 70*) «après le départ des ébameaux» [2]

عَذَّابِيْنَكَ اِلَى مَدْنَى çakır-gan-soñ ir 'Ali at-ga män-di bağırdıktan sonra er Ali ata bindi A.U.E (*Kissa-i Salsal* s. 28, l. 13 ve *müteaddid gerlerinde*) «après avoir poussé un cri, le héros Ali monta à cheval».

Bunun Çin Türkistan'ında *-kän-din kin* çeşidi bulunmaktadır ki bu, (osmanlıca'nın *-dik-den* g'eri çeşidiyle yaklaştırılmalı). Bu şekil *-kän-di kin* suretinde idgamlanmış bulunuyor. (KUNOS, ve *Adalekök Jarık*, s. 8).

[1] M. Radloff, aynı metnin kendi tarafından yapılan tab'ında (s. 87) bunu *aítqan-dan soñra* suretinde tashih ediyor. Bu tashihin yerinde olub olmadığı da düşünülecek bir şevidir: çünkü bilindiği üzere ilk zamanlarda (mefulünfih olan) *-de* ile (mefulunanh olan) *-den* arasında bir fark gözetildiği yoktu. Mk. § 930 ihtar. J.D.

[2] (Develer) bu konak yerinden gittikten sonra. A.U.E

Ml.: *tañ at-kan-din kin* [1] tan attıktan sonra A.U.E (RADLOFF, *Proben*, VI [taranç lehçesi], s. 91, l. 2 aşağıdan) «après le lever de l'aurore»; (*Mk.*, *däg-din kin*, *agni eser*, s. 81, l. 13).

Sark lehçesinde ancak kendilerindeki mülkiyet lâhikasının varlığıyle *-kän-dän soñ(ra)* şeklinde farklı bulunan tabirlere de rastlanmaktadır; ve notice bakımından bular osmanlıca'da var olduğu daha yukarıda kayıd ve igarot edilen *-dik + mülkiyet lâhikam + den soñra* tabirine muvazidirlər.

Ml.: *ucac-ni ölü-gän-i-din soñra tüs-in-dä kör-mis* Haccac'ı oldüğünden sonra ruyasında görmüş A.U.E (Teskere-i Evillyâ, s. 40, l. 6); «il vit en songe Haddjad, après la mort de celui-ci»;

ks-nung (*Kristos-nung*) *tog-gan-in-dan* (*kok-ka ag-in-gan-in-dan*) *songra* Hristos ('İsa) un doğduğundan (göge afdığından) sonra A.U.E (Bibl. nat. ermenice yazmalar, 194, yap, 43 ro) «après le naissance (l'ascension) du Christ».

Ve nihayet daha başka sonralık tabirler de var: Meselâ uranha'da *-küç* (§ 1395) lâhikası, ve ardına mefûlünanh ve *soñda* kelimesi gômek suretiyle çikan şékil kullanılır (*-küç-dan soñda*).

Osmanlıca'da bazan ardına gelen *qui suit* manasındaki *مُتَّقِيٌّ* * *mûte'âkip* kelimesi mefûlünbih haletinde bir hades ismiinden sonra gelerek kullanılır.

Ml.: *g'el-me-sin-i mûte'âkip* «après son arrivé, après qu'il fut venu».

9. ÖNCELİK ULAKLARI.

1418. Öncelik «antériorité» ulaklıları dediğimiz, aslı hadesin kendisinden önce vukua geldiği tali bir hadesi bildirmeye yarayan değişimsiz tabirlerdir (ki, bunun manası yukarıda bahsi geçen sonralık «postériorité» ulağına manaca ziddir).

Fransızca'da karşılığı, eğer aslı ve tali hadeslerin faili aynı ise: «avant de...» dir. Son zamanki osmanlıca'da bunlar *me-den* (Bk. § 1349) ve müzari menfi *me-z* in mefûlünahlisi *me-z-den* şekilleridir.

Bu iki şékin her birinden sonra اول *cuvvel*, ilgicinin getirilip getirilmemesi mümkündür ki, [2] bu ilgiç tabii haliyle mefûlünanhı yedişler; ve böylece şu şema ile gösterilen dört çeşit meydana gelir:

[1] Bu kelime «sonra» manasındaki eski *kld'in*, *kldin* kelimesinin idgamî çeşidi, olsa gerek. Bk. D. L. T *kid'in* l. 174, 192.

ol, anı kldin ad'gardi o onu sonradan (bir müddet sonra, düşündükten sonra) tanıdı — (192).

kldin telim ükündl sonradan çok pişman oldu (*agni eser*, 174). A.U.E

[2] Sonralık ulágında ise böyle olmaz; onda *soñra* ulágının kullanılması mecburiidir. Yalnız sonralığı (ve kezalik haraket noktasını ve önceliği) mefûlünanhın kendisi ifade edebilmemeli, ancak bir kaç zarfda oluyor. Bk. § 395 haşiye. J. D.

-me
 -me-z } -den + (eovel) [1] (الـ) + مـ } لـ ، مـ ، مـ
 - مـ ، مـ ، مـ

Yani: -meden, -maden evvel.. -mezden -mazden evvel.

-mezden şekli (öncelik fikri, hadesin yokluğu fikrine yakın olduğu için) psikolojik denilebilecek bir nefyi havidir (ki, bu fransızca'nın «avant qu'il vienne» yerindeki «avant qu'il ne vienne» tabirlerinde görülene oldukça benzer).

Bilindiği üzere -meden lâhikasında da söz söyleyenlerce az çok müphem surette bir menfilik var olduğu hissedilmektedir.

Şurada bu muhtelif şekillerden misaller veriyoruz:

-me-den :

عَمَّارَتْ يَا يَلِيْدَنْ دِيلِنْجِلْ قَابُوْيْ آكِيلْ *imaret yap-il-madan dilenci-ler kapı-gi al-di-lar* A.U.E (söylence) «avant que l'imaret (four banal pour les pauvres) n'ait été terminé, les mendians, se sont installés à la porte»;

sag-a var-madan paça-ler-in-i sıfır-s (söylence) [TEKEZADE, s. 108] «il retrousse le bas de ses chausses avant d'aller à l'eau (= il prend des précautions exagérées) »[2];

Viguier (s. 327) aynı atasözünü şu şekilde veriyor:

souya varmadan étèk tchém-rémèm «je ne relève pas l'extrémité de mes habits avant d'entrer dans l'eau» (yine Mk. 1040):

بنارل دها خristian اولدن يزانشلک دشنلری اینهارل *bulgar-lar daha hristigan ol-madan bizanten-ler-in düşman-ları i-di-ler* (İkdam, 20 teşrinî sani, 1910) «les Bulgares étaient les ennemis des Byzantins encore avant de s'être convertis au christianisme»;

آبـنـ سـاـ وـ كـدرـلـ يـالـ هـبـ *âbisen-t safâ vü keder dir leyâl hep geçeler safalara kederlere gebedir* A.U.E «Toutes les nuits sont grosses de joies et de tristesses»;

[3] كون طرغادن مئـشـهـ شـبـدـ تـهـلـ دـوـغـارـ *gün doğ-madan meşime-i seb-den ne-ler doğ-ar gün doğmadan gecenin döl yatağından neler doğar* A.U.E (RAHMI) que ne naît-il pas du placenta de nuit, avant que le jour ne naîsse».

-meden evvel :

رسـالـكـ كـنـىـ تـكـلـيـدـنـ اـولـ جـرـابـ وـرـمـكـ *bir su'äl-in künh-ün-ü anla-madan evvel cevab ver-mek* «répondre avant d'avoir compris le fond de la question».

-mezden :

آـيـ اـورـواـزـدـنـ درـبـىـ مـانـيـلـاـزـ *ayi vur-ul-mazdan deri-si sat-il-ma-z* «... il ne faut jamais vendre la peau de l'ours avant de l'avoir mis par terre» (mot à mot: «avant que l'ours n'ait été frappé, tué»).

[1] eovel kelimesinin yerini şimdi aydın lebçesindeki önce tutmaktadır. A.U.E

[2] Sevinilecek bir şeyin olmasına daha erken zaman varden, ona hemen olacakmış gibi hazırlanmak, manasıyla kullanılır. A.U.E

[3] vezni : — — ˘, — ˘ — ˘ . . ˘ — — ˘, — ˘ — (= mef'ülu fâ'ilâtû.. mafâ'ilü fâ'ilün)dür. A.U.E

surه دارمازدن باچه‌لری میغامق *sug-a var-mazdan paşa-ları siğ-a-mak* (SAMİ BEY, ابک kelimesi altında), Mk. -meden deki hemen de aynı misali;

cocuk-lar yat-mağ-a git-mezen on-ler-a g'ec-e-ler hayır ol-sun de-di-ler les enfants avant d'aller se coucher leur dirent : «bonne nuit».

-mezen evvel:

کیمزدن اول چیزگئی دوشون *gir-mezen evvel çıkış-acağ-ıñ-i düşün* (Atasözü) «avant d'entrer, songe qu'il te faudra ressortir» Mk. Yarkend lehçesinde aynı atasözünü, § 1421, son misal);

حضرت رسالت عليه‌السلام دنیاہ کازدن اول *Hazret-i risâlet (= resûl) 'aleh-i-sâdüm dânyâ-ga gel-mezen evvel* A.U.E (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 12 V*) «avant que le Prophète (que sur lui soit Salut - A.U.E) ne vint au monde»;

[1] ر. مشتری کاہ، راز ایله تدارک *bir müsteri-i kale-i râz egle tedâruk sır kumâşını satın alacak birini olde et.* A.U.E «assure-toi un acheteur pour la marchandise de tes secrets,

[[متذوق امرار بک آغازدن اول *sandâka-i esrâr-ıñ-i aç-ma-ı-dan evvel* (RÂSID) - sirlarını sandığını ağmadan evvel A.U.E avant d'en ouvrir l'écrin (= ne te confie pas au premier venu) ».

İHTAR — Eski osmanlıca'da -meden yerine -medin de derlerdi.

Mİ.: پیغمبر دوغادین *peggamber doż-madin* A.U.E (AHMED CEVDET, *Kutüs-i Enbiyâ*) cavant la naissance du Prophète, *Umar B. Muhammed al-Nasafi* de (British Museum, Oriental 6815 *Al-Manzûmat al-Hilâfiyat*) ta, pek ilgi veren şöyledir bir şekil veriyor:

-medin-den öñdin. (Mk. daha ileride -meden öñden misali):

[2] نَكْدٌ إِلَيْنَاهُ دِينٌ نَّكْدٌ *nakd eyle-medin-din* A.U.E ki bu, arapça *nâkîd min kabl-i nakd-in* (yap. 12) ibaresinin karşılığı olup, (nakd olarak, peşin ödemekten evet) «avant de payer comptant» demektir. [3] دِينٌ عَسَرٌ عَنْهُ *-din ünsûrunun her zaman mesulünanh alameti olarak hissedilmemiş olduğunu gösteren bu şkil de Radloff'un serrdettiği faraziye lehine ciddi bir delil vermektedir (Mk. § 1349).*

mez-den şeklinde de bu böyledir: [4]

دِينٌ مَرْجَانٌ مَّا زَانَ دِينَنِي *dîjan-maz-dan ben-i dînler mi-sin* A.U.E (*İstîl-i aşk* [«dépit amoureux» tercümesi], s. 23) «(homme ou démon) veux-tu m'entendre sans conteste? ».

[1] Vezni: — — — , — — — — — — — — — — (me'lü'lü mefâlü'lü mefâlü'lü fâ'lü'lü) dûr. A.U.E

[2] Bu arap harflî kelimeler metinde harekeliidir. A.U.E

[3] Bu arapça ibare belki «tenkid etmeden, yani kötüyü iyiden seçüp ayırmadan önce» manasına da çekilebilir. öñ - din == öñ - ce A.U.E

[4] Müellif böyle söylemekle beraber verdiği misalde bunu teyid edecek bir şey göstermiyor. A.U.E

1419. Bilindiği üzere (ardıncı evvel ilgici gelen) -meden veya -medin şekli, eksiklik «carence» ulagi olarak da (transsica'daki «sans que...» manasıyla) kullanılır (bk. § 1349).

Asıl manasıyla bir eksiklik ulagi, karşılıklı olarak bir öncelik ulagi manasını alabilir :

Ml.: سنه و مده مختم *sene si hittam bul-makṣızın* veya *سنه و مده مختم*, *bir sene-ye var-makṣızın* (Ceudet tar. 2inci tabi, I. s. 138 ve 212) «avant la fin de l'année, en moins d'un an».

Karaman lehçesinde -mekşiz şeklinde de bu böyledir Mk. § 1348 sonları.

Ml.: λάκιν τανά ὄτουνταρ ἀτεσλευμεναις Κροῖσος.. οὐτέ τερπα τέλεγητι ἐι Σόλων.. lakin dahā odan-lar ateşle-n-meksiz Krezos üç defa çagır-di ey Solon.. A.U.E (Γερ., II, s. 16) «mais avant même que le bois ait pris feu, Crésus... cria par trois fois Solon...»;

Διαγηλμαχοης dagıl-maksız A.U.E «avant de se séparer» (Ayni eser, I. s. 77).

1420. -meden (-mezden) evvel ulagında bir ilgi yani nispeten müstakil bir unsur bulunur (Mk. § 1413 hasiye) ki, bundan iki netice çıkmaktadır :

1º Bizzat fiil niygasıyla ilgi arasında tali hadesle aslı hades arasında geçen zaman müddetini bildirir kelimeler girebilir [1] :

بِرَادِمْ كَلِدَنْ رِهْفَتْ اول birāder-im g'el-meden bir hafta evvel «... une semaine avant l'arrivée de mon frère»;

صدراعظيل عاربيه كيته دن فرق كون اول يادشاه خپوره چیقارلاردى sadr-a'zam-lar muharebe-ye git-meden kırk gün evvel padişah huzar-un-a cık-ar-lar-di (AHMED RĀSIM) «les grands vizirs étaient reçus en audience par le sultan quarante jours avant d'aller à la guerre».

2º Eski osmanlı lehçesinde veya vilâyetlerdeki ferî lehçelerde evvel ilgici yerine çoğu zaman bunuyla manadaş olan edatlar getirildi. [2] Bu edatlar 910 uncu bende sayılıp dökülmüş bulunduğu için, biz şurada böyle yapılmış tabirlerden sadece bir kaç misal vereceğiz.

-mazden akdem :

ايلوريه مركت اوئىزدن اقدم مساكىك تيانى اسبابىي استىحانه بچاره بولاق اعوند ... ileri-ge hareket ol-un-mazdan akdem 'asâkir-in sebüt-i esbâb-in-i (sebeplerini) istihsal-e (elde etmeye) bir çare bul-mak için... (Ceudet Paşa tarhi 1inci tabi, IV, s. 467) «pour trouver un moyen d'affermir le courage des soldats, avant de se mettre en marche...»;

-mezden akdem-ce :

چىچىزىزىن اشىعىه çik-mazdan akdem-ce A.U.E (Kamûs tercümesi I. s. 588) «avant de sortir»;

-mezden mukaddem

چىجان ساغالىزىن مقدم باشى قوبارىق çiban sağ-al-mâzdun mukaddem baş-in-i kop-ar-mak A.U.E (Ayni eser, s. 59);

[1] sonra ile yapılan sonralık ulagında da bu böyledir (§ 1414, ihtar) J. D.

[2] sonra ile yapılmış sonralık ulaklarda da böyledir; ancak şu farkla ki, bu edat osmanlıca'da evvel edatından daha az değiştirilir. J. D.

-mezden öñ:

[1] طلب معاونت (يطلب بشيء من أجله) *taleb-i mü'âvenet* (yardim istemek) *iş-â bas-â-a-mazdan öñ ol-a* A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 28) «il faut demander de l'aide avant de commencer le travail»;

-mezden öñce:

sehäre girmezden öñce (Aydın Lehçesi; KUNOS, Tréfai n°137) «avant d'entrer en ville»;

-mezden öndin:

دجال نمین چیقازدن او کندن *Deccâl-i la'in* (la'netli Deccal) *gîk-mazdan öndin* (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 55 v°) ; «avant l'apparition de l'Antéchrist».

-mezden ileri:

[2] اردو بن اجڑدہ وہام بزدن اڑو کوئنہ اپنے غالب الہ او بھی *orac-in aç-mazdan ve ta'am gi-mazden ilerü göz-in-e ugku gâlib* (başmış) *ol-ub ugi-di* A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 110) «avant qu'il ne rompt le jeûne et ne commenceât à manger, le sommeil ferma ses yeux»;

-mezden evveli:

خونوغرالچىڭ ئىشللىرىنىڭ تەقىقىسىنىڭ كۈنىش-مازدان ئىۋەلىتىمىرىلىرىنىڭ (= meşreplerini yerine) *teftis et-me-di* (Ferogoh, I, 194) «il ne s'enquit pas de leur caractère avant d'entrer en relations avec eux».

BAŞKA TÜRK DİLLERİNDE ÖNCELİK ULAKLARI.

1421. -mâdân (veya -mâk-dân) ve -mâz-dân (-mâs-tin) şekilleri de, başka türk dillerinde kondilerine uygun ilgiçlerle birlikte kullanılır ki, bu ilgiçlerin en yaygını burun [3] dur (§ 910).

-mâ(z)dân burun:

mân saña kâl-mâdân burun ben sans gelmeden evvel A.U.E «avant que je sois venu à toi» (RADLOFF, Proben, VII [Kırım Lehçesi], s. 4, l. 17);

(بۇرۇن) big cevab bir-mâs-din (buran) bey cevap vermeden önce A.U.E (EBU-L-GÂZI, s. 10) «avant que le prince n'ait répondu»;

râfi'i ôl-mâz-din (*âl-mâs-tin*) *buran tûş-üm-dâ kör-dü-m* (*Teskere-i Evliyâ*, s. 270) «avant la mort de Chafii, je vis en songe que...»;

ol-kim ... gür-ni imarât kıl-ķay kir-mâz-din burun o kimse ki mezarnı i'mâr kilar (oraya) girmeden evvel A.U.E (*Aynı eser*, s. 328) «celui qui se bâtit un tombeau avant d'y entrer»;

[1] Bu arap harflili kelimelerin 1, 4, 6 incisi metinde hareketlidir. A.U.E

[2] Bu arap harflili kelimelerin 1, 2, 6, 7, 8, 10, 11 incisi metinde hareketlidir. A.U.E

[3] بۇرۇن زىغ ئابغاچى مستەمن اپىدى كەم خوابىچى ئىمير طورى ملا كەز زىمايدا درىد باقلابىت تور (bundan evvel İlhanî zîci kullanılır idi ki Tuşlu hoca Nasîr, Hülâgû zamanında rasat bağılatmıştır) (bâbername'den, Grammaire turke, Arthur Lumley Davits, fransızca nüshası s. 191), A.U.E

tükän-mäs-din *buran* (sonu gelmeden evvel) *gur* [1] (= talih.. kendisini) *bırak-Lük-ka* (haraphığa) *koy-du* A.U.E (NEVAİ, Tär. Mal. Ac. s. 75) «il tombe en ruine avant d'être achevé».

-mādān āwālā :

gä-mädän äwälä yat-sa-k äyt bol-ar (olar) A.U.E (RADLOFF, Proben VII [Karim lehçesi] s. 19, I. 9) «nous serions bien de nous coucher avant de manger».

-məkdən gabak (Mk. § 939, ihtar 2):

perde gałx-makdan gabak perde kalkmadan evvel A.U.E (HACİBEKOF, Arşın mal, alan e. 5) «avant le lever du rideau».

-mäzdiñ baʃdi [2]:

kir-mäzdin baldı çix-max-nı kör (KUNOS, *Adal. Jarkendi*) «avant d'entrer, songer à la sortie» (mk. osmanlica'da aynı atasözünü § 1418 -mesden evvel).

İHTAR. — Ardına bir öneelik ilgici gelmeyen -*mäß-din* şekli bir sebebleme «causatif» manası verir (bk. § 1441).

1422. — Çağatayca'da başka fili siygalariyle: -kän li hades ismiyle, [a]r li hades ismiyle (ki osmanlıca'da böylesi müzäri' şeklidir) yapılmış olarak öncelik ulakları ile manzadas terkiplerde bulunur.

Ml.: كabil-ni al-gan-din baran-rak Kabil'i almadan daha evvel A.U.E (Baber Nâme, van. 13 y°) «avant d'avoir pris Kaboul»;

[3] *telâ/t kül-ur-din buran kit-ti-lär* (kötülgü) tamir kilmadan evvel (ölüp) gittiler A.U.E (NEVAt, Ter. Mal. Ac. s. 70) «ils moururent avant d'avoir pu réparer le mal».

Aynı yapılamalar... uranha lehçesinde de vardır. (Mk. KATANOF, s. 926). Aynı lehçede nakış hades isminin mefûlünâhî haletinde -höläkî li olarak epice garip bir kulanılışı görülmektedir. Mk. § 1343, 4°, § 1372 sonu.

[1] Bu kelime Anadolu'da *Incesu* da da böyle kullanılır ki, bizim aynı manadaki ugur kelimesinin bir çeşidi olsa gerek. Yine bunun başka bir çeşidi görünen *sar* da bilhassa Orta-Anadolu'da çok yaygın olarak kullanılmaktadır. A.U.E.

[2] *bałdı* kelimesi, daba önce, önce, ilk «plus töt, töt, avant» manalarındadır. Mk. bu edatın kullanıldığı başka misalleri *adi geçen eser*, s. 21, J. D.

Bu kelimenin astı yine bu manalardaki eski bir *baʃdir* (= her şeyin, her işin ilki) olsa gerek: *baʃdir tarig* (ilk ekin), İlkbaharda ekilen ekin ki, en iyisi budur; *baʃdir kuest* (ilk kuzu), doğan kuzuların ilki; isim olarak: önde olan, öncे doğru çıkan; burun mansındadır: *tag baʃdiri* dağ burnu. Bk. D. L. T. I. 380, Baldır kelimesi. Ykl. Dilimizde: *bildir* = önceki yıl; bk., *baʃdi* = önce.

Aynı *bałdır* kelimesi D. L. T. te bir başka mana ile, « üvey » demektir: *bałdır ogul* = üvey oğul, *bałdır kız* = üvey kız... Ykl. *Bałdız* (= üvey hemşire?) A.U.E

[3] Bu arap harfleri misalin son kelimesindeki (=t) harfi seddelidir. A.U.E

IV. SEBEBLIK ULAK VE ULAKLIK TABIRLER.

1423. Şimdi osmanlıca'da sebeblklik durum ilgisi, hâl durum ilgilerinden farklı olarak sadece *ulaklık tabirler*le ifade edilir.

Ve hakikaten eski osmanlıca'daki biricik *sebeblklik ulak* «gérondif de cause» kullanılmaz kalmıştır (bundan sonraki bende bak).

Sebeblklik ulak tabirlerine bîhassa resmi kitabette rastlanır (ki fransızca'daki «attendu» kelimesi gibi olup aynı rolü oynar.. öteki fransızca muadilleri de şunlar olabilir. «comme... étant donné que... vu que... en égard à ce que...» veya sadece «ant» li ulak).

Sebeblklik ulak tabirleri şunlardan ibarettir ki, aşağıdaki bendlerde ayrı ayrı bahsedilecektir:

1° *mastar* ve onun ardına gelen -*le* ilgici ve daha bir takım başka edatlarla teşkil edilen değişmez halli ulaklık tabirler (§ 1426 dan 1429);

2° (Mülkiyet lâhikası almış) değişir halli ulaklık tabirler (§ 1430 dan 1440).

A. $\frac{\text{مَكِين} - \text{-meğin}}{\text{مَعْنَى} - \text{-mağin}}$ LI ULAK.

1424. Eski osmanlıca'nın -meğin li ulağına *سَبَبَيْهِ*, *râbi'a-i sebebiye* «gérondif de cause» derler ki, hâlâ bazan ve eskimserlik olsun diye kullanıldığı olur.

Mastar ve onun ardına gelen bir -*in* lâhikasından teşkil edilir (Mk. § 401, İhtar 1 ve göstermec):

-سو-مكين *esu-meğin* (ben, biz .. sen, siz .. o, onlar - şimdi veya geçmişte) sevdigi için A.U.E «parce que je (tu, il...) aime, j'ai tu as, il a ... aimé, etc.»;

-سو-معن *uğu-mağin* (ben, biz ... sen, siz ... o, onlar - şimdi veya geçmişte) uyuduğu için A.U.E «parce que je (tu, il...,) dors(t), j'ai (tu, il a ... dormi, etc.)».

MI.: خط ملائم موجود نشان هایون و برلکین کا کان اول نشان هایون مفہومیہ عمل اونے *hatt-i hümâyun-am mûcib-in-ce nişân-i hümâyun ver-il-meğin kemâkân ol, nişân-i hümâyun mejhâmi-ile 'amel ol-an-a fermanim* (padişahın yazılı emri) gereğince padişahın işaretti (direktifi) verildiği için hep eeskisi gibi o padişah işaretinin anlatıldığı ile iş görülüsün A.U.E (1595 muahedesî 17inci maddesi ki, bu BE-LIN tarafından uygredilmiştir; *Relat, diplom, Ven. et Targue, Journ, asiat.,* 1876, t. 2) «un khatt-i-chérif ainsi conçu avait été donné précédemment (aux Vénitiens)... il sera fait selon la teneur de ce firman, comme par le passé».

فُرماً بِعَدِ رِوَاتِ اولئِكَ فِرَمانٌ اولئِكَ *umûmen tecdid-i berêvât ol-un-mak fermân-im ol-mağin* (cüllus münasebeti-ile) umumi olarak (her kesce) beratların ye-

nilenmesi emrinin olduğu için A.U.E (Sinā dağı: [Tür-i Sinā] râhipleri için çıkış 1108 [= 1697] fermanı [Atina'da tarih ve etnolojiya Derneği müzesi] «attendu que j'ai décidé de faire renouveler (à l'occasion de mon avènement) tous les bérats (brevets) ...»

پوردان بوسالی کوروب کافر سفیدلری دخی باشند و مارانین متعدد (این اول غلی یکنورب باشند و مارانین kapudan (= kaptan pâşa) bu hâl-i gör-üp kâfir sesine-leri dahi baştarda (kaptan bindiği kadırğa) ya sar-iş-mağın mûte-hayyir (ساقیرمیش) iken oğl-u yet-iş-üp baştarda-gi yedek-e al-up tahtis eylesdi-ler (kurtardılar) A.U.E (NAİMĀ, V, 81) «le Capitan-Pacha, surpris par ce spectacle voyait aussi que les vaisseaux des infidèles avaient attaqué la «bâtarde» (baştarda = galère capitaine); alors son fils accourut et, la prenant à la remorque, la délivra».

1425. Wahrmund (*Prakt. Gramm.* s, 163) a göre bazan aynı şekil, ardına mefûlünâh lâhikası olan bir -den almak suretinde de görülür:
كاكيندن gelmeğinden, ۋەنپىرىنىڭ olmaghindan [1].

[1] Bu şeklärin nerede söylendiği tasrib edilmemiştir. Bu vesile ile biz bunların dışında rasladığınız yine buna yakın daha iki şekländen bahsedeceğiz ki, onlar sebeplik manasında olmamakla beraber sonlarında -in bulunmak bakımından birbirine benzemektedir.

1. *dik* li masdarın ardına şeklär tasgîr sakatlarında tezlik bildiren bir -cek edati getirilip ondan sonra -in lâhikası katılarak yapılan ki bu, fiili hemen yapılmış bir haliye veya sadece takibiye manasında bir ılaç olur.

Bu manadaki -cek lâhikası da, katılmış olduğu kelimenin sonunda *k*, *k* varsa onu düşürür.

bin-di-ceğ-in (= *bin-dik-ceğ-in*): biner binmez:
يادىن زىم دا يورىتىپ يېتىپكىن سولۇقى ياخانىڭ قىلىشىمەنەدە ئايىم
bin-di-ceğin (= biner binmez) *soluğ-u paşa-nın karşı-sın-da al-ir-im* (ABD-OL-HAK HÂMÎD, *Sabr-u Sebat*, Güzel yazılar-dan C. III s. 113 — Rumeli ağzı);

بىر كىلى دىرىك دار سىئەت يوزىت باقىجىن ئاب آچىق دەۋىتىزدۇر
yüz-üñ-e bak-dicağin (bakar bakmaz) *ap açık gör-ün-üyör* (Aynı eser s. 120);

هادى ئادىغىن (رغل) ئىم او بىر رايدا باقىدە شورادىن شۇرۇپ مانىپەنەن كىلدەز
yağıñ-dır; *sura-dan söyle sap-di-cağin* (sapınca, sapar sapmaz) *gid-er-iz* (Aynı eser, s. 121). Bu türlü *cak* lâhikasının, aslında zaman manasındaki çâğ kelimesinden ibaret olduğu düşünülebilir; ve şu halde meselâ *bak-di(k)-çağ-in* «bakmak zamanında» gibi bir manadan bu tezlik manasına da geçmiş bulunabilir.

2. *dik* li mastar izafet zamirlerini (mülkiyet lâhikalarını) aldıktan sonra eski lehçelerde tezlik manasındaki *(i)ley* kelimesi getirilerek onun ardına yine -in lâhikası ilâve edilir; ve bu da yukarıdaki gibi sadece takibiye veya tezlik bildiren bir haliye ulağı rolünde bulunur. Yalnız bunda izafet zamirleri var ki, böylece tasrif edilmekle ötekisinden farklı bulunuyor:

bin-diğ-im-le-n (aslı: چەل كەنەن, *bin-diğ-im-ley-in*): *vapura bin-diğ-im-le-n* (= *bin-diğ-im-ley-in*) (binince, biner binmez) *git-di-m* (Rumeli'de halk ağ'zından derledigim) A.U.E

B. SEBEBLİK ULAK TABİRLERİ.

1. DEĞİŞMEZ SEBEBLİK ULAK TABİRLERİ

1426. Bunların hepsi mastardan yapılmıştır; ve böyle bir yapılamamının oluşu, osmanlıca'da mastanın kendine mahsus bir fail alabilmesinden ileri gelmektedir (Mk. § 1292).

a -mekle *li* şekil.

Ardınca *le* (الـ ile «avec» yerinde) ilgici bulunan mastar, rabit (bağlam) «liaison» siygası (§ 1312) hizmetini de görür; fakat bunun sebeblk ulak tabiri olarak kullanılması daha çoktur. Bu son kullanışında faili asli hadesin failiyle bir olur.

Kahn ahenklierde her ne kadar مثل *mağ-la* suretinde yazır ise de, *-mak-la* söylenir.

Ml.: گ آرمان استانبولده بیوک بریانین ظهوراتکله سلطان سلیم ادرنیہ کندی : *bu aralik İstanbul-da büyük bir yangın zuhür et-mekle, sultan Selim Edirne-ye git-di* (AHMED RĀSIM, I. s. 200) «un grand incendie ayant éclaté sur ces entrefaites à Constantinople, le sultan Sélim partit pour Andrinople»;

سلطان ابراهیم ایسے عمری سلطان مصطفیٰ مشابہ بر حال و طورده اولنله امور سلطنت شونک بونك الندہ فالدی *sultan İbrâhim ise, 'amm-i sultan Mustafa-ya* *müşâbih bir hâl-ü tav(u)r-da ol-mak-la umûr-u saâtanat sun-uñ bun-uñ el-in-de kañ-di* (*Cevdet Paşa tarihi*) «le sultan Ibrahim (1e) ayant un caractère semblable à celui de son oncle Moustafa (1e), les affaires de l'empire se trouvèrent confiées à des hommes sans valeur»;

اوزلو ماری ابراهیم هر وجنه طرفه متعلق و عصموں چراگلر زدن اولوب محمد نام بر اوغلی ام
و ملکه [1] نام اوکی قزی رون جنگال يندنده اولوب استخلاصیجون اول جانبه روانه اولنله میاندد
واقع اولان دوستلله بناء مرتوقی پتربورنه کوندریکه واولادلرینی خلاص اولنله اتفقاً ابدن سعی
و تقدیمکننہ درکار اولسیجود و پلیغ تحریر ... او غشدر. -lú. Öszü (bu gündü : Otchakof) *Sarı İbrâhim, her vech-tle* (her yüzden) *taraf-imiz-a müte'allîk ve mahsus*
(bizo ilgili ve ayrılmış) *cıraq-lar-imiz-dan ol-up Mehmed?* nam (adlı) bir
ogl-i *Umm ve Mülke* nam iki kız-i *Biron* (adlı) general, *yed-in-de* (elinde)
ol-up istihlâsiy-çün (kurtulması için) *ol, cüniþ-e* (o tarafa) *revâne* (gidisi)
ol-mak-la miyâne-de (arada) *vâki'* *ol-an* (meydana gelen) *dostlug-a*
binâ'en (dayanarak) *merkâm-u* (söylenece adamı) *Petreburt-a* (Petersbur-
g-a) *gön-der-meğ-e* ve *evlâd-lar-in-i halâs ol-ma-sın-a* (kurtulmasına)

[1] Arap harflî bir son iki kelime metinde hareketlidir. A.U.E

i̇ktiza eden (gereken) sa'y (çalışma) ve tākayyûd-âñuz (üzgâzmanız) dergär (meydanda) ol-ma-sig-çân yarlıq (buyurultu) tâhir... ol-an-maz-dur (ya-zılmıştır) [Kırım hanı Selâmet Geray (Gueraï)ın Kieff valisine mektubu (Kieff Üniversitesi kütüphanesinde)] étant donné que notre fidèle serviteur Sari Ibrahim d'Euzu (Otchakof) se rend auprès de vous pour obtenir la délivrance de son fils Mehmed et de ses deux filles Umm et Mulkeh actuellement détenus par le général Biron, ce rescrit (yarlıq) vous est adressé afin que vous fassiez, au nom de l'amitié qui règne entre nous, tout votre possible pour l'envoyer à Saint-Pétersbourg et libérer ses enfants».

1427. Bu tabirlerin kendilerine mahsus bir faili olmadığı veya varsa dahi müphem bir fail olduğu zaman bu tabirler ya hakiki bir sebeplik ulak tabiri veya bizzat ve masdar sayılıacak surette ikisi arası ifadeler teşkil ederler (ki mastar olunca ardından gelen ile ilgiciyle birlikte ...mek ile, ...mek vasıtasıyla «...par, ...au moyen de, ...moyennant le fait de...» manasını verirler).

Ml.: ال اتک او عکل آغز اشناز : *el etek öp-mek-le ağız aşır-n-maz* (Atasözü) «à baiser mains et pans de robe, les lèvres ne s'usent pas»; سرکبک قولاگى كىشكەن كۈھەلەن او ماز *merk'eb-iñ kuļağ-in-i k'es-mek-le kühelylän ol-maz* (Atasözü) «en coupant les oreilles à l'âne, on n'en fait pas un cheval de race».

1428. (چىز) -mekle beraber şekli: (...mesine rağmen «malgré que...»; (her ne kadar)... di (miş, yor, ir, y.acak) ise de... «bien que..., tout en...» manalarını verir (ki bu manalar § 1233) de bahsi geçen cümlelerin manasına benzer).

Ml.: *kendi-si dünyä-da bütün erkek-ler-in en sâf-i ol-makla beraber en fenâ tanrı-lı-mış i-di* (HÄLİD ZİVÄ, Aşk-i Memnû, s. 288).

b. Ardınca -ile den başka edatlar gelen mastar.

1429. Mastarın ardınca:

سېبېك	<i>sebeb-i-ile</i>	مۇلەبەسە	<i>mülâbese-si-ile</i>
حاسېبە	<i>haseb-i-ile</i>	الاڭقا	<i>'alâka-si-ile</i>
چەھەتە	<i>cihat-i-ile</i>	دەن	<i>-den nâsi</i> [1]
مۇناسىبەتە	<i>münâsibet-i-ile</i>		

edatları getirilerek daha başka değişmez (sebeplik) ulak tabirleri teşkil edilir. (Mk. § 1431).

[1] Metinde bu kelimelerden *hasebiyle* ve misalleri, *sebebiyle* ve misallerinden, ve yine *münâsibetiyle* ve misâli, bir de *mülâbesesiyle* ve misâlinde evveldir. A.U.E

Sonuncusu hariç bütün bu edatlar hades ismiyle yapılan bir izafet terkibinin ikinci haddini vücede getirirler.

*sebeb** kendisiyle başka bir şey'e ulaşan şey «cause» [1]; *haseb** yakınık, ilişiklik «rapport»; *cihat** yüz, yüz çevrilen taraf «direction, côté» (Mk. § 906 ihtar); *münâssbet** bağlılık «relation»; *mülâbete** karışma, igo sokulma «ingérence»; *âlâka** ilgi «dépendance» manalarıdır.

Ml.: فَزُوك بالدِّيرِي وَ طَبُوْغِي إِلَى وَ طَلُوْ وَ اُولَيَنْتَنْ - حَلَّالٌ كُوكِي بَرْشُوب بَكْشِمِك سَبِيلِه بَورْكَه
فَفَشِدِهِي (أولاز) *kız-i-n baldır-i ve topuğ-u et-li ve dol-u ol-duğ-un-dan halhal* (ayak bileğine geçirilen bilezik) *gereğî gibi yer-les-ip pek-iş-mak sebeb-i-ile* *gürû-dük-de giştı*: [maden ve sırça gibi şeylerin çarşılaşmasından çıkan gürültü]-si *(ol-ma-z)* A.U.E *Kamus* tercümesi I. s. 312 *الصَّوْتُ kelimesi altında «la fille ayant de trop grosses attaches, les anneaux ne résonnent pas pendant la marche, parce qu'ils adhèrent à la jambe»*;

سلطان سليم صاروخان يقين بولاق حسيمه اول امرده سلطان فور تودك باعث اوله جن غافك (دن)
كورنلچ ایستادی (اوئلار) ساروکان *yağın bul-un-mak haseb-i-ile evvel emir-de sultan Korkud-un bâ'is ol-acâğ-l gâ'ile-ler-den kurtul-mak iste-di* (AHMET RÄSIM I. s. 179) «le sultan Solim, en regard à la proximité de la province de Saroukhan, voulut avant tout se débarrasser des difficultés que pouvait lui susciter Korkoud»;

استانبوله تشکه‌لری اوئلامق حسيمه طقمر مزده اقامات اپلېرک ...
sipâhi-ler-iñ *Istanbul-da kişi-a-lari ol-ma-mak haseb-i-ile taşra-lar-da ikâmet eyle-yerek...*
(ABD-UR-RAHMAN ŞEREF, II. 248) «les sipahis, n'ayant, pas de casernes à Constantinople, logeaient en province...»;

ديمیر يولر عەدەد [2] زمان و تکليل مساله خاصته مالك اولق جەئىله وجود مەنچىڭ عرق و اعماىي
حکمته كىرىدى *demir yol-lar temdiid* [2]-i zaman ve taklîl-i mesâfe hâssiyyet-in-e mâlik ol-mak cihet-i-ile vücûd-u medeniget-iñ 'urâk-u a'sâb-i hûkm-ün-e git-di (KEMAL BEY, Ced. Edeb, s. 26) «les chemins de fer, à cause de la vertu qu'ils ont de prolonger le temps et de diminuer la distance, sont comme les artères et nerfs de la civilisation».

بارگاه ... خوشة سلاطین - كه اوئلخ تعبير اولنور - [3] اذن و رخصته دخول اوئلچىق عمل اوئلى مناسبىتى
آندىھى عىل خاص اولىرى (asıl: izin yeri) *hayme-i selâtin* (sultaplar çadırı) *bârg'âh* -ki otag ta'bîr ol-un-ur -izn-ü ruhsat-la dâhûl ol-un-acâk mahâl olmak mü-nâsebet-i-ile an-da 'alem-i hâs (hususi bilge ismi) *ol-da* A.U.E (Bûrhân-i kâti' tercümesi, s. 126) «le mot (persan) *bârg'âh* proprement: «lieu de permission» désigne la tente des souverains, parce que c'est un endroit où l'on accède seulement sur autorisation spéciale» [4];

[1] *sebeb* kelimesi (arapça'da) ikiin «kendisiyle bir yere tırmanılan veya bir şeyi bağlamağa yarayan ip» manasında idi. Mk. farsça'da *ser rîste* ve türkçedeki karşılığı *ip ucu* «cause, moyen, bout de fil» kelimesini. Mk. § 954 de küçük harflileri. J. D.

[2] Bu kelime metinde *temdiid* (= uzatmak) suretinde gösterilmiş ise de, asıl *tâhdîd* (budutlamak) olsa gerek. A.U.E

[3] Bu ibare müellifte yoktur. A.U.E

[4] Bu ibarenin fransızca'ya tercümesindeki son kısımlarında biraz değişiklik görünyor. Bu, bizce şöyle olmalydı gibi geliyor: «... parce que c'est un endroit où l'on accède seulement sur autorisation spéciale, qu'on lui a donné ce nom spécifique» A.U.E

كَبِيْحه اولن ملاده سيله مومنل يانار
(MEHMED MIDHAT, [1] *Aħż-i-Sār*, s. 205) « comme il fait nuit, on a allumé
des bougies » ;

ناجية من بوره غايشه هوادار ويللاق و لطيف برزي حاويه اولن ملاده سيله بواسنه تسيبه اويندي
nāħigge-i mezbūre (adı geçen taraf) *gäyet de havādar ve gaylač ve lātif*
ger-ler-i hāvi (*ye?*) *ol-mak 'alāka-si-ile bu* (*bādgis = bādhis* : (yel
kaldırın) isim-le temmiye ol-un-du (*Baṛhān-i kāti'*, s. 123, l. 32) « la région
en question [2] (بادغیس) a été, ainsi nommée parce qu'elle contient des
localités, très aérées et faite pour un agréable séjour d'été » ;

و *فقط* (اعداك) تكرار هودت (غلى) ملحوظ اويندن تاشي امداد اوئنسى استدعا ايتدىكته بىچى
fakat (*a'dā-nīn*) *tekrar 'avdet et-me-leri melħūz ol-mak-dan nāṣi imdād*
ol-un-ma-sin-i istilā et-diġ-in-e mebnī ... (*Cevdet Paşa tarihi*, IV, 472,
1inci tabi) « mais comme il demandait des secours, à cause de la probabilité
d'un retour offensif de l'ennemi... » ;

2. DEĞİŞİR OLAN SEBEBLİK ULAK TABİRLERİ.

1430. Bunlar hades isimleriyle yapılmış olmalarıyla evvelkilerden
ayrılır ki, böyle olmaları yüzünden kendilerine (o hades isminin mantıkî
fâiline irca' alemeti roliyle) mülkiyet lâhikası (izafet zamiri) gelmesi za-
ruri olur; ve bu lâhika şahsa göre değiştiği için bunun neticesi olarak
da bu tabirler değişim mahiyette olur. Bunlar da şöyledir :

- a. (Mastarla yapılmış olup) değişmez tabirlerdeki aynı edatlarla
(§ 1431).
- b. Başka edatlarla: *cihet-le* (§ 1432); *-den dolayı* (§ 1433);
-e bināen veya *-e mebnī*, *-e göre* veya *-e nazaren* (§ 1434).
- c. Sadece *-dikli* ve *-(y)ecekli* şekiller yardımcıyla yapılan tabirler
(§ 1435 den 1440).

a. Değişim tabirler

ki şimdi mutalaa edilmiş olan değişmezlere muvazidir

Bu tabirler muadilleri olan değişmez tabirlerden ancak kendilerinde (ardıncı mül-
kiyet lâhikası gelen) bir hades isminin bulunmasıyle ötekilerden ayırd edilirler.

a. Ardıncı *-ile* gelen hades isimleri.

Ardıncı *-ile* ilgici gelen (mülkiyet lâhikah) bir hades isminden yapılmış tabirler,
-mek-le li (§ 1426) değişmez tabirlere muadil olur.

[1] Bu isim bize RIF'AT olacak gibi geliyor. A.U.E

[2] Metinde بادغیش بادغیش diye yazılıdır. A.U.E

Ml.: فقط بوجه خبر داخل سوره دول مادره ييراني كشادى مادت اولما ميله داخل سوره ايران
سفارته ييراني كشادى دولت علية اصلا موافقت ايجيچك ... درکار اوتنين ...
fakat ber uch-t ... درکار اوتنين ...
mağarrer (yazıldıgi üzere) *dâhil-i sâr-da*, (surlar içinde) *düvel-i saîre* (öteki devletler)
bayraqı: *küsâd-i* (açılması, çekilmesi) 'adet *ol-ma-ma-si-ile dâhil-i*
sâr-da İran sefâret-in-e (sefirligine) *bayrak küsâd-in-a devlet-i 'aligye* (Osmanlı devleti) *aslâ muvafakat et-me-yecceğ-i* (razi olmayacagi) ... *derkâr* ...
ol-mağ-ım (moydanda olmak-la) ... (Reşid Paşanın İran sefirine 7 muharrrem 1269 [= 21 teşrinievvel 1852 tarihli] mektubu) «mais, comme ainsi qu'il a été dit, il n'est pas d'usage que les autres puissances arborent leur pavillon à l'intérieur de Stamboul, il est évident que le gouvernement ottoman ne peut consentir à ce que l'ambassade de Perse arbores le sien *intramuros*»;

مۇخراً كىل باشى زادە و إبۇالسۇرە افندى كېيىپ ئەنلىك منصب قۇوايە روتق بىخش اولىئەرلە منصب خىربورىڭ اسى مىختىخت اسلامىيە تەمۈھۈل اولىنىدى Kemal Paşa zâde ve mu'âhharen (sonraları) Kemal Paşa zâde ve Ebu-s-Su'ûd Efendi gibi fudââ (âlimler) mansib-i fetvâ-ya (fetvacılık, müftilik payesine) revnak-bahş (parlaklık verir) ol-ma-jari-ile mansib-i mezbûr-un (bildirilen payenin) ism-i Meşîhât-i İslâmigye-ye (Şeyh-ül-islamlığı) taâbiil ol-un-du (çevrildi) ('ABD-UR-RÂHMAN ŞEREF, n. 288) « plus tard, comme des hommes d'un aussi grand mérite que Kemal Paşa-Zâdeh et Eb-s-Sououd Efendi illustrerent d'un éclat particulier le poste de Mufti on donne le titre de Cheikh-ul-islam aux détenteurs de cette dignité ».

IHTAR. — Ardınca beraber kelimesi gelen aynı tabir -mekle beraberin manası olur. (Bk. § 1428). Bk. *Târih-i Lütfî* de bir misale. I, 126, I, 16.

3. Ardınca -ile den başka edatlar gelən hades isimleri.

1431. Bu değişir tabirler § 1429 da tetkik ve mütalea edilen değişmez tabirlere muadildir. Bunlar söyle edatları teşkil edilirler:

hasəb-i-ile:

Ml.: عزت پاشا ۱۲۹۶ سنه شده طرابلس غرب والیسى بولندىپى زمان بىرىدىت رفاقتىدە يوڭلۇمۇن خىسيشىدە احوال خىوصىيەتىن بىك باقىتىن اطلاع ماردر- *Izzet Paşa bin iki-yüz doksan-altı senel sin-de Tarabulus-i-garb vâli-si bul-un-duğ-u zaman bir müddet refâkat-in-de* (yanında) *buʃ-un-mak-lığ-um hasab-i-ile ahvâl-i ħasūsiyye-sin-e* (bususi hal-lerine) *pekarın-dan ittulâ-'im* (bilgim) var dir (FAIK REŞAD) « comme je me suis trouvé pendant un certain temps dans l'entourage d'Izzet Pacha, à l'époque où il était gouverneur général de Tripoli de Barbarie, en 1296, je connais de très près les particularités de son caractère »;

MI: قلمه ناک عاختل او لدینه حسپیله صورت فرارده تخلیم شن ایلدیکی دولت یقان ایتدیکی تقدیرده
مش جیحال اعدام ایدر *Kal'a-nın muhafiz-i* (koruyucusu) *oʃ-dağ-iñ haseb-i-ile*
süret-i firar-da (kaçmak yoluyle) *tahlis-i ness eyle-diğ-iñ-i* (canını kurtarı-
dığını) *devlet teyakkun et-diğ-i* (anladığı) *takdir-de sen-i be-heme-hal* (her
halde) *iðam ed-er* (yok eder) (*Cevdet Paşa tarihi IV*, 464, İnoi tabı);

cihet-i-ile [1]:

اجرا اولنان تغيراتك روسية دولق بابتندن قبول او تاممى جهتىله icrā ol-an-an taggirat-in Rusya devlet-i cānib-in-den kabül ol-un-ma-ma-si cihet-i-ile (REŞİD PAŞA, 1270 de) Rusya'ga harb i'lânına dair sigâsi nota « note diplomatique attendu que les changements effectués n'ont pas été acceptés par le gouvernement russe...».

-den nâşî:

Ml.: مالىء خلأ وخلافات وامراضات چونالىندن ناشى امور مالىء خلأ اولى مالىء خلأ ملafat ve israfat-i-n (çalip çırpmaların ve israflarla) coğ-al-ma-sin-dan nâşî umûr-u mâlîyye (maliye işleri) muhtell ol-da (bozuldu) ('ABD-ÜR-RÂHMAN ŞEREF, I. s. 343) «les dilapidations et dépenses ayant augmenté, l'état des finances devint précaire»;

ترکىدە كوكرجىن اونى ... دىدكىرى غەبى كوكرجىن قىسى ئايتىدە سودىكىندە ناشى اول غەلەدە عەن تۈركى-de gövercin ot-u ... de-dik-leri galle-gi (daneyi) gövercin kism-i gäyet-de sev-diğ-in-den nâşî ol galle-de 'alem-i hâs ol-du (Burhân-i Kâti' tercümesi, s. 126, l. 9) «en ture on appelle cette plante officinale (la verveine) «l'herbe au pigeons» à cause de la prédilection qu'ont pour elle ces oiseaux».

b. Değişmez tabirlerdekiilerden başkalarıyla yapılan
değişir tabirler.

1432. Aşağıdaki edatlar, değişim sebeplik ularak tabirleri yapmak için hades isimlerine bitişirler.

cihet-le [2] (bilhassa -dik-li ve -(y)ecek-li şekillerle kullanılır).

Ml.: و كان ياد شاهد عن زباء و كان ياد شاهد عن زباء تو رئيلىرى جئنلە اغز آپىسادىل : Ml.: vükelâ, pâdişah-dan [3] ziyâde kork-dak-ları cihet-le ağız aç-a-ma-di-Lar (AHMED RÂSIM, I. 204) «les ministres, ayant une grande peur de souverain, n'osèrent ouvrir la bouche»;

هرگىن ايستىدىكى مىلىلى اختبار و تەقىب ايدىرىلەجى جىئنلە بالطبع دوملۇك حریت، ائلەن تۈركىسىنە بىشى دېيىھە سەھىز يوقۇر herkes iste-di-ğı mesleğ-i ihtiyar ve ta'kîb edebil-eceğ-i (beginip ardina gidecegi) cihet-le bi-t-tabî' (tbii olarak) rum-ıar-in Hurrîyet ve İtilâf He birle-s-me-sin-e bir şey de-meğ-e hakk-imiz yok-dur (Tanin) «étant donné que chacun

[1] Metinde bu kelime ve misali, -den nâşî ve misallerinden sonradır. A.U.E

[2] Değişmez olan -cihet-le tabiri hakiki bir ilgiç sayılmak gerektir; bu sıfatla § 913 de görülenlere ilâve edilebilir; ve çünkü asıl isimlerle birlikte getirilebiliyor:

Ml.: اسپانیوللار راتىلە عالىڭ او نىكىن آلتۇن مەدىلىنىڭ مالىء اولش اىكىن نىسانلىرى جىئنلە alardan بىشى قالادى Ispanyoł-ıar vakityle 'alem-in en zengin altın ma'den-ler-in'e mälîk ol-muş iken ma'ârif-de ol-an noksan-harı cihet-le el-ler-in-de bir şey kał-ma-di (KEMAL BEY, Nüm. Ed., s. 365) «Les Espagnols ont possédé dans le temps les mines d'or les plus riches du Monde; faute d'instruction, ils ne surent rien garder de cette richesse».

[3] Metinde pâdişah-dan kelimesinden sonra virgül konmamış olduğu için alt yanadaki kelime ile beraber pâdişahdan ziyâde suretinde okunabilir ki, o zaman cümlenin manası degigerek qöyle aulaşlabilir.:

«les ministres, ayant plus de peur que le souverain...». A.U.E

peut (pourra) choisir et suivre la politique qu'il veut, nous n'avons pas le droit de critiquer le fait que les Grecs (sujets ottomans) ont adhéré au parti de l'Union Libérale».

مَنْ كَانَ أَوْلَاجِلْدَارُكَ آدَبٌ ارْتَذَرَى زَرَّ دَرْلِتَ هَلْيَهَ مَقْرُورُ ارْكَى جَمِيعَ tōhmet-i sâbit ol-acak-jar-in te'dib ol-an-ma-jari nezd-i devlet-i 'allyye-de muğarrer ol-ma-si cihet-le... [1] (REŞİD PAŞA) « attendu que le gouvernement ottoman est décidé à punir ceux contre qui ces accusations seraient prouvées».

1433. Aşağıdaki edat mefulünanh ister:

دَنْ طَوْلَى - - - den dolayı (mk. § 913).

Ml.: مَنْ يَوْجُونَ بَاعِي بَانْ كَنْتَهَيَهَ وَرَدْفَنْدَنَ دَوْلَى آفَلَادَى cocak bas-in-i yan lafta-ya vur-duğ-un-don dolayı ağla-r-di (REFİK HALİD, Kırplıniñ de-dik-leri) « l'enfant pleurait parce qu'il avait donné de la tête contre le paroi latérale »;

أهل اسلامك بو وجهك ديار عبيده چوغالستاندند و دين اسلامك اطرافه بايلىستندن طولاى تريش طائفي فكر و اديشه دوچار اولى habes-de etraf-a yay-ił-ma-sin-dan dolayı (REFİK HALİD, Kırplıniñ de-dik-leri) (habes memleketinde) çoğ-al-ma-sin-dan ve din-i İslâm-ıñ (islam dininin etraf-a yay-ił-ma-sin-dan dolayı Kureys tâ'ife-si fikr-ü endise-ye dükär ol-du (düsdü) (AHMED CEVDET, Küsa-si Enbiyā, s. 119) « voyant que le nombre des musulmans augmentait ainsi en Abyssinie et que l'islam se répandait partout, la tribu des Qoreïch conçut les plus grandes inquiétudes ».

Anatolio (آناطولی) يئروپاده عمولات ئەندىسى غرج اوالماستاندند طولاى دورۇدور Anadolu içeri-sin-de mahsulât fazla-si mahrec ol-ma-ma-sin-dan dolayı qürü-yor (MURAT BEY Turf., s. 299) [2] « à l'intérieur de l'Anatolie le surplus de la récolte pourrit, faute de débouché commercial » (mot à mot: « parce que le débouché n'existe pas »).

IHTAR. — Eski osmanlıca'da ötfürü (Mk. § 913) edati da kullanılmıştı. Mk. MENINSKI Inst., I. 154.

1434. Aşağıdaki edatlar mefulünileyh isterler (Mk. § 908):

* بناءً * وبا * مبني (mefulünileyhle) -e binəen veya mebni.

Ml.: فَوْ كُوزْ مُحَمَّدْ بَاشا ارْدوْنَكْ مَقْلُوبَيْه سَبْبُ اولاجِقْ حُرْكَاتَه بُولْنَه مَيْنَه درسَادَه كَتِيرَلِه رُوكَ اعْدَامِ ايداشَدَه Kara-g'öz Mehmet paşa ordu-nun mağlâbiyet-in-e sebeb ol-acak harekât-da bul-un-ma-sin-a mebni Dersâ'ādet-e g'e-tir-il-erek i'dam ed-il-miş-dir (AHMED RÂSIM, I. 161) « Karagueuz Mehmed pacha, s'étant livré à des agissements de nature à entraîner la défaite de l'armée, fut amené à Constantinople et mis à mort »;

[1] Bugün cihelle kelimesi, bu türlü mastar (hades) ismine getirilerek kullanılmaz, eskimigtir; şimdî böyle teşkillerde ol-ma-si cihet-i-ile kullanılır. A.U.E

[2] Aynı yapılama bazan (iyi mi fena mı) etmek « bien ou mal faire » (avoir bien ou mal fait de...) gibi aslı bir cümle fiili ile de görülür.

Ml.: اولى بورايه آليتىرىدىن دولاى اىلى ايتىم دنلى on-u bura-ya al-is-dir-dig-im-dan dolayı eyi-mi et-di-m fena mi? A.U.E (HOSEYİN RAHMI, Metres, s. 312) « ai-je bien ou mal fait de l'avoir habitué à venir ici ? ».

• كوره ويا نظراً (meşü'lünileyhle) -e g'ör-e veya nazaren.

Ml.: عصیانه متوجه اولنلری بیله اول امرده داره اطاعتہ عوده دعوت قاعده حکمت وعدالدن اولدینه کوره 'isyān-a mütecāsir (cesaret edici) ol-an-şar-i bile evvel-i emir-de (işin başlangıcında) dā'ire-i itā'at-e (boyun eğmek çerçevesine) 'avdet-e (dönmeğe) da'vet (çağırış) kā'ide-i hikmet ve 'adālet-den (akıl ve hak kaidesinden) ol-duğ-un-a göre (REŞİD PAŞA, ăsăr-i Siyāsiye s. 55) «étant donné qu'il est de toute justice d'inviter tout d'abord à revenir, à l'obéissance même ceux qui se sont révoltés...»;

نظريات خبريه يه داير ١٢٥٥ (=1839) شرفا صادر اولان كلاخانه خط هايونشه اخذ رشوت ماده مکروهه شنك شديداً مني معتقده تدابير قانونيه ائمدادي اسرى صراحته مدكور اولديفته لظرآ «بودو سند ملعمونانه نك» اولوقتلره قدر جاري اولداني ظن و تخمين او لعنه در (Tanzimat-i Hayriyye) (hayırlı düzenlemeler) -ye dâ'ir bin iki-yüz elli-beş sene-si şeref-sâdir ol-an (şereflî olarak çıkan) Gûlhâne hatt-i hümâyân-un-da (padışahın yazılı; iradesinde) ahzi-risvet (risvet alma) madde-i mekrûhe-sin-iñ (mukruh şeyinin) sedîden (şiddetle) men-i (önüne geçirilmesi) hakkı-in-da tedâbir-i kânuniyye (kanunca çareler) ittihâz-i (ele alınması) emr-i (iqi) sorâhat-en (açıkça) mezkûr (söylenmiş) ol-duğ-un-a nazaren (bakarak) bu dâd-ü sited-i mel'ün-âne-nin (bu lânetlice alış verişin) ol-vakit-ler-e kadar câri (yürürlükte) ol-duğ-u zann-ü tahmin ol-un-mak-da-dir (sanılıp hesaplanmaktadır) ('ABD-UR-RAHMAN ŞEREF, s. 318) «étant donné que dans le khatt-i-humayoun de Gulhane, promulgué en 1255 (= 1839) et relatif à la Réforme, se trouve mentionné, en toutes lettres, l'ordre de prendre toutes mesures légales pour défendre sévèrement l'odieuse pratique de la concussion, on oppose que cet «usage mandit» était en faveur jusqu'à cette époque».

JHTAR. — *İki nazaren ile nihayetlenmiş olan tabirleri: şu cihet itibäre alırsın,*
göz önünde tutulursa « si l'on prend en considération ce fait que... suretinde tercüme,
etmek de mümkündür.

c. *Yalnız -dik- ve -(y)ecek- şekilleriyle yapılan tabirler.*

1435. Bu tabirler, o şekilleri gerek mefulünanh haletine koymakla ve gerek onların ardından bazı edatlar getirmekle elde edilir.

a. (mefulünanhlı) *-diğ-im-den*, *-(y)eceğ-im-den*
ile yapılan ulaklık tabirler.

1436. Bu isimler hakikatte mefulünanh haletini almış isimlerdir. Bilindiği üzere türkçede bu halet bir sebeplik ilgi ifade edebilir (Mk. § 264) [1].

sev-diğ-im-den şimdi veya mazide sevdığım için; *sev-diğ-iñ-den* şimdi veya mazide sevdigin için, vs. «parce que j'aime, j'ai aimé; parce que tu aimes, tu as aimé, etc..»

Ve yine böyle:

sev-eceğ-im-den seveceğim için, *sev-eceğ-iñ-den* seveceğin için, vs. «parce que j'aimerai, «parce que tu aimeras, etc.».

Mk. Öteki türk dillerinde buna benzeyen ulaklık tabirlerini (§ 1461).

ML : اسکله بوله مدیندن راوراق صدوق او طوردم : *iskemle bul-un-a-ma-diğ-iñ-dan* bir evrak sandığ-in-a otur-du-m (REFİK HÂLİB Kirpiniñ dedikleri, s. 263) «comme il n'y avait pas moyen de trouver un siège, je m'assis sur une caisse d'archives»;

[2] يارن ايركن فاتحشندن بو آفnam بر آن اول ياعالىم *yārin erk'en kalk-acağ-im-dan* bu akşam bir an evvel yat-maş-gim (comme je me leverai demain de bonne heure il faut que je me couche le plus tôt possible ce soir).

1437. Çoğu zaman bu kullanışda *ol-mak* fiili görülmektedir.

ML : رونى يالكزجه تابق طونعه مساعد او ملديندن طوشه بىز *servet-i yalnız-ca kagyık tut-mağ-a müsä'id ol-ma-diğ-iñ-dan dol-muş-ä bin-er*

[1] Eski osmanlıca'da mefulünanh haletine girmiş mastar veya -me li hades isminin kullanıldığına dair misaller de görülür:

يادىجىچە ئەرۇچ مەشىقىدىن بىكزلىرى مەرمۇشىدى *oruc tut-mak-dan beniz-leri sar-ar-mış-dı* A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 151) mk. s. 944, n. J. D.

[2] Müellif bu son kelimenin imlásını *چۈچۈك* suretinde veriyorsa da, kullanılan asıl şekli bizim verdigimiz gibidir. A.U.E

(MEHMED TEVFİK *Istambol-dă bir sene 1^{ière} ay, s. 7*) «sa fortune ne lui permettant pas de prendre un caïque pour lui tout seul il monte dans une barque-omnibus» [1].

مُثابلي دراق سرف بر عکسر حکومت اولادیقiden وزیرلرہ اسرا هم ملکیه ایشلرخی، محمد عسکری
Osmanlı devlet-i sırf bir 'asker huk'ūmet-i ol-dağ-un-dan vezir-ler-le ümerā hem mälkige iş-ler-İN-i hem de 'askeri vazife-ler-in-i gör-ür-ler-di (AHMED RĀSIM, I, s. 108) «comme l' Empire ottoman était essentiellement un Etat militaire, les ministres et les chefs avaient à leur charge les affaires civiles aussi bien que les affaires militaires»;

دُنْجَذارلر دولتشه داردات و مصارفاتی قبض و تسجييل ايله مأمور اولادقلاند شيرديك مالك ناظر (ىزىدىكىر)
defterdar-lar devlet-iN vâridât ve mesârifât-iN kayd ve tescîl ile me'mar ol-dâk-lar-in-dan simdi-ki mâliye nâzır-jarı de-mek-dir 'ABD-UR-RAHMAN ŞEREF, I, s. 290) «étant donné que les defterdar étaient chargés de tenir la comptabilité des recettes et des dépenses de l' Empire, ils correspondaient au ministre des finances d'aujourd'hui».

-dış-ım-den ulaklık tabiri omanhice konusma diliinde ve muhtelif ikinci derecedeki lehçelerde oldukehr sık kullanılmaktadır:

Temur hocayı sevdiğiinden yaşbaşı [2] *horantasi* [3] *oldoyano* [4] *sorar* (KUNOS,

[1] *dol-muş* (asıl manası dolu «rempli») diye İstanbul'da halicin bir tarafına geçceek olanlardan on kişiyi bindiren sandallar ki, buslar gitmek için on yoleunun sandala «dolmuş» olmasını bekler. Yine aynı bu kelime eskiden toplu seyahat için kullanılan menzil arabalarına «diligence» de söyleniirdi (Mk. WAHRMUND, s. 370).

Bu gün tramvaylarda «complet kelimesi», «tamam, artık yer yok» manasıyle kullanılır. J. D.

[2] *yaçbaşı* ya (kaç kişi) manasına; veya sadece *yaç başı* (kaç kişilik) manasına A.U.E

[3] *horanta* kelimesi yeyici «qui mange» manasında farça «خورانه» *hởende* den gelir (bk. Meninski; Vullers de oadan almış). Bu kelime eskiden İstanbul'a menuş olarak kullanılırdı.

MI. : ... وَبَالْمَسْ كَوْبَ عَرْوَةُ كَوْبَ عَرْوَةُ كَوْبَ عَرْوَةُ ... *ve baylos* (sonradan *balyos*? A.U.E) ... *hởende-leri-ile gel-üb mahräse-i Kostantiniyye-de* (korunmuş olan İstanbul'da) üç yıl-a karib (yakın) dur-a A.U.E (BELIN, Relat. dip. Ven. Tur., Y. as. 1876, Venedik'le 1595 muahedesinde 13 üncü madde) «le baile... pourra venir avec sa famille (sa maison) et séjourner à Constantinople environ trois ans». *hởanta* kelimesi karaman vilâyetinde halâ çok kullanılır (Xoçavta, bk. Tsoq. II, s. 170); Aydın vilâyetinde (mk. yukarıdaki Kunos'un misalini), ve Merâsta (ki biz kendimiz orada bunu kaydettik, mk. § 916: *hởanta-cağ*. Kırım'da bulunuyor: *hởanda* (OSMAN ZAATOF, Gr. tart. s. 26 ve aynı şabşın lugatindeki: CEMEÑCTBO kelimesinde). İstanbul'da busbütün unutulmuş gitmiştir; ve bu cihetledir ki, Kunos tarafından kaydedilen *hởanta-sı* kelimesi, (orada anlaşılmayarak: *hởan tasi*, ve *hởoran tasi* diye okunabilen A.U.E) *خورانه* ve *خوران طاشى* suretinde tabedilmiştir. Nasıl ki aynı kaza, kadın «femme» manasındaki *dişi-helli* (Mk. § 1117, ihtar: *dişehli*) kelimesinin başına da gelmiş, ve *گۈچى كىدى* *dişi kedi* «chatte» suretinde basılmıştır; Tréfai, n° 112. J. D.

[4] olduğunu yerinde olsa gerek. A.U.E

Tréfai, n° 136) « comme Tamerlan aimait beaucoup Nasr-ed-din Hodja, il lui demanda de combien de personnes se composait sa famille »;

Қоқосылай ғұтас тәсілде олтырғында *Kresos-tan izdiyad* (arapça ازدایی : burada ziyade demek) *şirāset-li ol-duğ-an-dan* A.U.E (Taq., II, 16) «comme il était plus intelligent que Crésus».

1438. *ol-duğ-un-dan* yerine müfredinde *i-dü(i)ğ-in-den* ve cominde *i-dü(i)k-ler-in-den* şeklinde kullanılmakta idiysse de, bugün bunlar eskimis tayiliyor.

Ml.: اصحاب قارئ اکثریاً تأثیراتیلے بىلەر اصحاب داوات آمەل بىلەرگەن تېرى و قىبىلىتىكە ئەنۋەتكەسلىك
كاشقى قادىر ئىپدىل *ashâb-i timar* (timar sahipleri), *ekseriya* (çoğu zaman),
hânedan-lık (yüksek ve ünlü bir aileden, olyg) -*la mûftehîr* (övünен)
ashâb-i dârât (kul konak para sahipleri), *adam-lar i-dük-ler-in-den* *kâriye*
(köy) ve *kasaba* (kend)-*lar-in-in mahafaza-sın-a* (korunmasına) *ke-mâ-*
yenbegi (istenildiği gibi) *kâdir* (güclü) *i-di-ler* ('ABD-UR-RAHMAN ŞEREF, I.
313) «comme les timarioles étaient des gens puissants, fiers d'une illustre
origine, ils étaient en état d'assurer convenablement la défense des villages
et de bourgs» [1].

β. Ardınca *için* edati gelen *-dik* veya *-(y)ecek*.

1439. (Ardınca mülkiyet lâhikası gelen *-dik*-li veya *-(y)ecek*-li aynı
şekillere اچون (*içün*) *için* «pour» ilgicini getirerek de sebeplik ulak
tabirleri yapılabilir. Mk. öteki türk dillerinde buna benzer ulaklık tabirleri, § 1442

Ml.: *haylı zamandan berü ev-e g'el-medi* (= *g'el-me-diğ-i*) *içün câri-*
yem-le beräber bu gün sabah-dan berü on-u ara-mâ (= *ara-mağ-a*)
çıktık (KUNOS, *Orta ojunu*, s. 15) «comme il n'est pas venu
depuis longtemps, je suis à sa recherche depuis ce matin avec
ma servante»;

قورده اچون «برىڭ قالىتىر» دىشلر كىندى ايشى كىندىم كوردىكم اچون ا «دىشىن
kurd-a «niçün boyn-uñ қalın-dır» *de-mış-ler*; «*kendi iş-im-i*

[1] *-diğ-im-den* şeklinde muhakkak bir sebeplik manası yoktur. Aşağıki misalde meşfûnanh haletinde (alem olarak kullanılaa) bir ortacımı *«pro-participe»* mahiyeti vardır:

انسان سو-ديگىن خورقار ئەت قورۇنىنى سۈمىن *insan sev-diğ-in-den kork-ar fakat kork-duğ-*
an-u sev-e-me-z (CEN, ŞEN, *Tir. Söz*, n° 80) «l'homme craint ce (ou la personne)
qu'il aime, mais il ne saurait aimer ce dont il a peur», J. D.

Şekilce bir olan bu iki siygayı manşa ayırd oden yalnız cümlenin gelgi gitidiir:
sevdiginden == sevdigi için (vurgu son hece vokalinde);
sevdiginden == sevdigi kimseden veya şeyden (vurgu son hece vokalinde). A.U.E

·kendi-m g'ör-düg-üm içün» de-mış (Atasözü) « on demande au loup : « pourquoi ton cou est-il épais ? »; « parce que c'est moi-même qui fais ma besogne », répondit-il »;

[1] میخ ایدم ایدی چاره مانوب درد و غم *mey-i telk* (aci şarap) *ip-di-m i-di çare san-ub derd-ü gam-a* « j'avais bu le vin (amer) croyant y trouver un remède à ma douleur.

لارس اورنافچون اجیسى چىقدىك دەپ || *yār-sız ol-duğ- (.) -içün acı-sı çık-di depe-me* ('başına vurdu') (*Nevādir-i asūr*, s. 113, l. 2) « mais comme l'amie n'était pas avec moi (comme c'était sans l'amie), les vapeurs [l'amertume] m'en ont monté à la tête ».

y. Ardınca başka edatlar gelen -dik- veya -(y)ecek.

1440. Bütün bu edatlarda mefuluñanh alâmeti bulunduğu görülüyor. Bunların hepsi eskimiştir. Sonra bunları ilgiçlerle bir tutmak da güç oluyor, çünkü ne isimlere, ne de fiilden yapılmış başka şekillere de katılmıyorlar. Şu halde -dik- ve -(y)ecek tâhikalarının burada (1435 den 1439 bendlerinde olduğu gibi) hades isimleri mahiyetinde olmayıp ortacımañlardan ibaret olduklarını kabul etmek gerektir. Ve hakikaten bu edallar zârflik tabırler olup, şunlardan ibaret bulunuyor. Fransızca'da « à cause de la raison qui [que]...».

Sister cihet-den.

Ml.: معلوم درکه ڙوندان چون فائتہ علم اولدوغی جو تدن مذموم اوبلوب *ma'lum dur ki fünan-dan bir fen zât-inda 'ilim ol-duğ-u cihet-den mezmûm ol-ma-yip*. A.U.E (HACI KALFA, *Cihan-nûmâ* s. 1) « il est certain qu'une science, du fait qu'elle est une science, ne saurait être considérée comme répréhensible en elle-même ». اجلدن *ecil-den* (*ecl-den* yerine, § 114).

جمله اشارا ملة واحدة اولىيفي اجلدن كرکدر کے cümle (bütün) *nasāra* (nasränilər, hıristiyanlar) *millet-i vähtde* (aya millet[den]) *ol-duğ-u ecil-den gerek-dir ki* ... » BELİN, Rel. dipl. Ven., et Turq., J. as., 1876) Hazreti Muhammed'in الکفر ملة واحدة (== Kâfirlerin hepsi bir millettir) meseline telmîh.

Xourçħelxouk ḥalponygħu etx-ilek kucċuk (tuhaf?) ol-du ġ-u ecil-den (Γερ., I. 134) « comme il était de petite taille » Mk. § 108 sonunda.

[I] Vezni: v v - - , v v - - , v v - - , v v - (feilätün feilätün feilätün feilün). A.I.E

سیدن sebed-den.

Ml.: آنا قو سەمىن بىخىرى تېڭىز، بىخىز ساپىز اولۇشىن سىيدەن ammā kaca-sı bed-hug (kötü huylu) titiz bir ipsiç sapaz ol-duğ-u sebab-den... VEFİK PASA, Yorgaki Dandin [Georges Dandin], s. 8) mais comme son mari est un homme hargneux, fantasque, un énergumène...».

بِعْدَنْ *bā'-le-den.*

Mİ.: مَفْاسِدُ الْأَسْلَيْجَةِ makarr-i aslige- (aslı yerine) *ler-in-e* (asıl oturdukları yere) 'avdet ve märäcaat et-dik-lert (dönüp geri geldikleri) bâlis-den A.U.E (Rouen, n° 1052 yazmaları, yap. 17) «comme ils reviennent à leur lieu d'origine», [1]

C. ÖTEKİ TÜRK DİLLERİNDE SEBEPLİK ULAK.

1441. Osmanlıca'dan farklı olarak, kendilerinde hususi bir surette meydan atıp yürümüş bir devlet idare dili bulunmuyan öteki türk lehçelerinde sebeplik ulak tabirlerinin kullanılması çok daha az gelmiş bir haldedir.

Biz bunlarda söylelerini bulup kaydetmemiz bulunuyoruz:

1° Fiilden yapılmış isim şekillerinin mefuhunanh haletlisi.

Bunlar osmanlıca'daki -diğ-in-den tabirine muâdil iseler de bazan değişmez olus (yani mülkiyet lâhiâsını almayış) bakımından ondan farklıdır. Böylece kullanılan sekiller bizim bildiğimizde göre sunlardır:

-kän (mk. § 1370 ihtar 1), ve menfi (muzarı) fullerde -mäs (-mäz) (mk. § 1372, zonlarında).

Ml.: *Väys* (veya: *Vays*) -ni (Veys-el-Karani'yi) *säv-gün-im-tin* (sevdigimden) *yiy-la-ya* (ağlamağa) *bas-la-di-m* (*Tezk. Evliyā*, s. 27, l. 1) « comme j'aimais beaucoup Veys (Karni), je me mis à pleurer»;

ot-ka (*ateşe*) *köp* (*çok*) *tapın-kan-tın* (*tapındığından = secede ettiğinden*) *sac-i sakal-i yis* (*is*) *bol-di* (*oldu*) (*Aynı eser, I, 13*) « à force de se prosterner devant le feu, ses cheveux et sa barbe étaient tout enfumés (étaient passés à l'état de suie) »;

apig-i-ga (öfkeye) çida-l-ma-s-din (dayanamadığından) « ne se possédant pas de colère » (GRENAUD, s. 337).;

ملک و سلطنت دین کیچے آلاس دین استبدادی و ستم اور وحشیتہ پیارادی *milk ve saltanat-din* (memleket idaresi ve padıgahlıktan) *İsfendiyar-ı Rüstem ur-uş-tı-ga* (Rüstem'in vutulmasına) *gip-ar-di* (gönderdi) (NEVĀI, Tar. Mal. Ac., s. 56) « comme il ne pouvait renoncer au trône, il envoya İsfendiyar pour combattre Rüstem ».

Yine bk. meşfünənəh haletindeki -kən li misallere, MELIORANSKI Gr. Kirg., II, § 14, s. 53.

[1] Bunlar içinde (*cihetden* ve *sebepden*) ile yapılanlar son zamanlara kadar osmanlıca'da kullanılmış idiyse de, (*ecilden*) ve hele (*baiseden*) le yapılulara pek rastlanmadı. A.U.E

1442. — 2° türkçe *uçun* (osmanlıca *içün*, mk. § 1439) edatı, ve *cihet-i-din* (mk. osmanlıca *cihet-in-den*) veya *cihet-din* (mk. osm. *cihet-den* § 1440) edatı.

Bu edatlar şunlara katılır:

a. Fiilden (mülkiyet lâhikâh veya lâhikâsiz) *-kân* ile yapılmış isim siygasına; mk. alt. Gr. § 352.

Ml.: *sart-nâma-ga* (şart-nameye) *kavîl* (söz, imza) *koggan-îniz* *uçun* (koyduğunuz için) *anî bâcâ* (frs. *becâ* = yerine) *keltûrsañiz* (göltürsäniz = getirseniz) *kirâk* (gerek) (KOUZNIETSOF, *La lutte de Civ.*, s. 316, sart metni) « étant donné que vous avez signé le contrat, vous devez l'observer »;

شہر کا بارا دروغانی اوچون من بارہ بار دع شہر کا بارا دروغانی اوچون من بارہ بار دع *sehir-gâ bar-a dur-gan-i* *uçun* (şehirde varıp gitmesi için) *men* (ben) *birle* (birlikte) *bar-di-m* (vardım);

می اور غانی اوچون اوچون اولادی men-i ur-gan-i *uçun* (beni vurduğu = dövdüğü için) *öl-dü*. A.O.E (Bu iki misal için bakınız RAQUETTE, lesson XXXIX, 2, e ve XLI, 2, b); [1]

اوچان بیک لاری اینک بیلے یخنی چوچئمان جهت دین *Endicân big läri* (beyleri) *anîn* *bile* (onuna) *yâhî* (iyi) *cık-is-ma-gan* (çıkışmamak = geçinmemek) *cihet-i-din* (cihetinden = geçinmediğleri için) A.U.E (*Baber-Nâme* [Beveridge] yap. 13, I. 2 aşağıdan) « comme les bega d'Endidjâns ne s'entendaient pas avec lui... »;

بازجود قادیلیق یکیت لاردن یخنی واق یورکان جهت دین *bâ-vücûd-i kari-liç* ([kendi-sinde] ihtiyarlık var olsa beraber) *yegit-lär-din* (gençlerden) *yâhî-râk* (daha güzel) *yürü-gen* (yürümek) *cihet-i-din* (cihetinden = yürüdüğü cihetle) A.U.E (*Aynî eser*, yap. 14, son satır) « comme, malgré son âge, il avait déployé plus d'ardeur que les jeunes dans cette expédition... »;

رسنم اینک سکسین ایامات قولاغان جهت دین *Rûstem an-în hâkm-in* (onun hukum sürmesini) *icâbet kil-ma-gan* (kabul etmemek) *cihet-din* (cihetinden = kabul etmediğinden) NEVÂİ, *Tar. Mal. Ac.* s. 56 « comme Roustem n'acceptait pas sa domination ».

İHTAR. — Muzari siygası ve *uçun* ilgisiyle yapılan tabirde Gr. alt. (§ 352) ye göre gayelik « final » bir mana vardır, fakat Raquette (lesson XLI, 1, b) sebeplik manasında bulunduğuna bir misal veriyor:

پادشاهلیق ایشی قیلوو اوچون عزت تایادور *pâdişah-liç iş-ni* (isini) *kıl-ur* *uçun* (kılmak için) *'izzet* (büyüklük) *tapa-dur* (yapıyor = gösteriyor) A.U.E

Biliñdiği üzere osmanlıca'da *içün* (için) kelimesi, masdar ve asıl hades ismini dediklerinizle beraber gayelik bir mana, ve *-dik-* şekli (+ mülkiyet lâhikâsi) ile sebeplik bir mana bildirir. Esasen kendiliğinden gayelik bir manada olan *-kâli* feri fiili ise, *uçun* ile birlikte yine o manayı verir. Mk. RAQUETTE, lesson, XLI, 1, g, misal 5.

[1] Evvelce de not ettiğimiz üzere bütün bu *uçun* suretinde gösterilen kelimelerin aslı, "karşılık olarak," manasındaki öç-ün olsa gerek. Bk. Orhun kitabeleri. A.U.E

1443. — b. isnad kelimesi (copule) almamış isim cümlelerine.

ḥak (allah) *bilā* (ile) *məṣkul* (meşgul [olmak]) *uçan* (için) *āf* (hiç) *kim-ārsā-nı* (kimseyi) *kör-mäg tarur* (görmez) *Tezk. Evl.*, s. 91, I, 13) « il est si absorbé par la pensée de Dieu (mot à mot: pour s'occuper avec Dieu. A.U.E) qu'il (mot à mot: « il : A.U.E) ne voit personne »;

ولیکن بخت نصر باشد سوز بناوت کوب اوچون و مکسرد موئین اوئوق پېتىه بىلاس اىرىخى
(ve lakin) *Buğt-i Nasır ? bab-i-da* (babında = hakkında) *söz begäget* (gayetle, son derece) *köp* (çok [olduğu]) *uçan* (için) *bu mahtasar* (kisaltık eser) -da *muz-din artaڭ* (bundan ziyade) *bitti-se* (= bitilse: yazılısa) *boz-ma-s* (olmaž) *ir-di* (yazılamaž idi) A.U.E *NEVAİ Tar, Mül. Ac.*, s. 55) « comme il y a beaucoup à dire sur Nabuchodonosor, nous ne pouvions pas nous étendre davantage sur ce sujet dans ce résumé »;

گۈچەن كېھرۈنىك ارغىل يۈز Key Hasrev-niň ogl-i yok (buluamak) *cihet-in-din* (== yok olduğu için) A.U.E (*Agni eser*, s. 54) « comme Kay Khosrou n'avait pas de fils ».

V. KIYASLAMA ULAKLIK TABIRLERİ.

1444. Kiyaslama ulaklık tabirleri aslı hadesle tali hades arasında bir kiyaslama ilgisi kurmağa yarar (tali hades sahiden olmuş «réel» ise) kiyaslama *sahiden* «réel» veya tali hades farzedilmiş veya zihinde kurulmuş ise) *ugdurma* «fictif» olabilir.

Kiyaslama ulaklık tabirleri gerek *-dik-* veya *-(y)ecek-* li (ve mülkiyet lâhikalı) isimcil siygalara, ve gerek bazı fiil temeleine kiyaslama edatları katmak suretiyle yapılmıştır.

Bunlar aslı hadesten müstakil olarak, bir fail alabilir.

A. SAHİDEN KIYASLAMA.

1445. Sahiden kiyaslama ulaklık tabirleri fiilin *-dik-* li veya *-(y)ecek-* li isimcil siygaları (ardınca mülkiyet lâhikası getirilerek) sonuna, eğer vasıflık bir kiyaslama ise *gibi* ilgici, eğer mikdarlık bir kiyaslama ise *keletalmesi* ilâve edilir.

(Vasıflık veya mikdarlık) sahiden kıyaslamalarda tali hades muhtelif iki surette kullanılabilir:

1 inci kullanımı — Aslı hadesle kıyaslanınca onun ne *tarz* da yapıldığını bildirebilir.

2 inci kullanımı — Aslı hadese *tamamiyle benzeyen* «toute semblable» (== *ona kıyas edilebilen* «comparable») ve ona muvazi olan bir hadesi bildirebilir.

İHTAR. — Kiyaslama ulaklık tabirleri yerine, bazan içinde *nasi* (« comment ») ne kadar « combien », vs. gibi zarflar bulunur (şahisli sihl siygalı) istifhamlı cümleler [1] kullanılır.

Birinci kullanıga misal :

nastıf iste-r-se-n öyle yap «fais-le comme tu l'entends».

İkinci kullanıga misal :

انسان ایکی بِ اوئى بوشالىپىرىكىن ناصل دىرىن بِ سەرپىلات دويار + هنوز بِن چۈل اورتىسىندە ئېكىن اېشىتى بِولۇقى
insan eski bir ev-in-i boş-al-tır-ken nasıl derin bir garip-lık duy-ar henüz ben (Sînâ yarışmadasındaki) çöл orta-sin-da ik'en iste bu acı garip-liğ-i hiss-ed-tyor-um (FATİH RİFKİ, Ates ve güneş s. 120) « j'éprouve au milieu du désert (de la presqu'il de Sinaï) cette sorte de malaise qu'on ressent quand on a quitté sa vieille maison » (mot à mot : « quel profond malaise éprouve l'homme en quittant..., j'éprouve le même malaise, etc...») : Mk. § 1001.

Bu cümleden bir takımı 1225inci ve aşağıdakiندaki bendlerde mutalea edilen şe-
llerde görünebilir. (Bk. başlıca 1229 ucuu bend).

I. VASİFLİK SAĞDAN KİYASLAMA:

1446. Vasıflık haliyle sahiben bir kıyaslama bildiren ulaklık tabirlerin seması söyledir:

-dik- (veya: -(y)ecek- + mülkiyet lâhikası + *gibi*).

(Birinci türlü kullanımın [mk. yukarıdaki kullanımları] fransızca müadilleri söyle olur: «comme..., ainsi que...»).

MI.: *orta-ığ-i tenhā buʃ-du iste-diğ-i gibi at koş-dur-ur* (söylence) « voyant que la place est vide, il fait courir son cheval comme cela lui plaît »;

eğer hâkîkat böyle de-diğ-iñ gibi ol-ur-sa (VIGUER, s. 304) «si réellement la chose arrive comme vous le dites».

[1] Biz müellisin bunlara istifhamlı cümle demesini yerinde bulmuyoruz. Meselâ birinci kullanışa dair verilen (nasıl isterSEN öyle yap) cümlesinde böyle bir istifham yoktur. İkinci kullanışa dair verilen (nasıL derin bir gariblik duyar...) cümlesi de şekilde istifhamı hatırlatır işe de, bu cümlenin fiiliinden sonra hâzî ve takdir yolu « elliptique » bir sa vardır ki yine cümleyi istifhamlıktan uzak tutar. *nasıL* kelimesi, *neKadar* kelimesi gibi (1. istifham, 2: ibham, 3. şumul ve istığrak) üç suretin her birinde kullanılabilen bu kelimeler için sîrf istifham adını vermek doğru görünmüyör:

Nasıl isterisin? (1. istifham); ne kadar (çok) insanlar vardır ki... (ipham); (her) nasıl olursa olsun (şumul ve istiğrak); (her) nasıl istersen öyle yap (istiğrak). Bu itibarla bütün bunları müellifiin bahsettiği 1229uncu bendde bahsedilenler takımdan saymak doğru olur. A.U.E

(İkinci türlü kullanımın fransızca muadilleri şöyle olur: « tout comme..., comme..., de même que... »). Bunda kelâmin aslı hadesi bildiren uzungunda *de* (*dahi*) edatı bulunur.

MI. گابا صوغانه بکزمن وجودل اولدیغى كى گابا صوغانه بکزمن فکرلارده وارددر : *kaba soğan-a benzi-yen vücud-ları ol-dvğ-u gibi kaba soğan-a benzi-yen fikir-ler-de var-dır* (CEN. ŞEH., *Tir. Söz.*, n° 14) « il y a des idées veules, tout comme il ya des corps veules » (proprement: qui ressemblent au vu gaire oignon);

اون برجى قرن باق آچدىقى كى اون ايكتىجى قرن ده نابى كشاد ايلشىر *on-birinci ḫarn i Baki aç-dığ-t gibi on iki-nci ḫarn-i da Nabi küşəd eyle-miş-dir* (açmıştır) (ABD-OR-RAHMAN ŞEREF II, 262) «de même que (le poète) Bākī a ouvert le XIe siècle (de l'hégire), de même (le poète) Nābi se place à l'orée du XIIIe siècle».

1447. Kiyaslanan iki hades hissedilir derecede bir biryle aynı ehemmiyetle olduğu zaman böyle kelâinlar bir muhayyerlik « alternatif » mabhiyetini alır. « fransızca'da « soit ..., soit ..., aussi bien que ... ».

MI.: عدد اوزان عقارات ذراع و دويم ايله مالكين كمئين حدود ايله دفعي مالكيور mahdûd (bir hudut içinde) ol-an 'akârat (akaretler, irad getirir mülkler) zira' (argasın) ve döñüm ile sat-il-diğ-i gibi ta'gîn-i hudûd (hududu belirtmek) ile dahi sat-il-ur (Mecelle veya osmanlı medeni kanunu 221 iaci madde) les bien-fonds se vendent soit au pie ou à l'arpent, soit en spécifiant les limites ».

1448. İki hades kendileri bakımından değil, neticeleri bakımından kıyaslandıkları zaman aynı yapılama kullanılabilir. Ve esasen bu neticeenin açıkça söylemiş olması da zaruri değildir; kelâmin yapılışı bu neticeenin var olduğunu bildirmeye yetir.

Fransızca'da böyle halde sunularla tercüme edilmek gerektir:

« d'une part..., d'autre part... » (bir taraftan ..., bir taraftan da); « non seulement... mais... ; de plus » (...siyile kalmayıp... bir de...; ...şöyle dursun, bir de...). Bu kullanılan -*dış-im* gibi ulaklık tabiri kâh -*dış-den* başaklı ulağ'a (bk. § 1468), kâh -(*y*)*kp* li ulâ- ga yaklaşır.

M1.: پاشا نک عسکری آز اولدیغی کبی بر قسمی ده دشمنانک طرزه پکد کاردن مغلوب و اسیر ایدلای
pasa-nın asker-i az ol-duğ-u gibi bir kism-t da düșman-ın taraf-in-a gef-dik-ler-in-den mağlûb ve esir ed-il-di (AHMED RÂSIM, I 93) « comme d'une part le pacha avait peu de soldats, et comme d'autre part un certain nombre de ceux-ci passèrent à l'ennemi, il fut vaincu et fait prisonnier » ;

اور و پاده ایتدا اسلحہ ناریہ استعمال ایدنلر عھانلیلر اوندینی کبی ماموزنگی واوئجی عصرلارده عھانلی استادا لرینکه اهمال ایدلارکی طوبیلر و انشا ایدلارکری استحکامات اور و پالارچه نوتە اغذا داولنکدو *Auropa-da ipiidâ esliha-i nâriye (atesli silâhlar) istimâl ed-en-ler (kullanımlar)* османلىکلار ol-duğn gibi dokuzuncu ve onuncu asır-lar-da османлы

ustad (usta)lar-in-in *ımāl eyle-diğ-i* (yaptığı) *top-ıar ve insā eyle-dik-leri* (kurdukları) *ıstihkāmāt* (istihkāmlar) *avropa-lı-lar-ca nâmâne* (örnek) *itti-hâz ol-un-mus-dur* (almamıştır) (ABD-UR-RAHMAN ŞEREF, s. 339) « les ottomans furent les premiers à se servir d'armes à feu en Europe. De plus, les canons fabriqués par les artisans ottomans et les fortification construites aux IXe et Xe siècles (de l'hégire) furent pris comme modèles par les Européens » ;

عمارستان، بدایت جلوستدن بری اپرای سفر کوندردکی کی دیروکو تحسیل ایجون کوندردان برام
پارشی دخی قرال قل ایانی Macaristan bidäyet-i culüs-dan (podızahın tahta oturmasından) beri tebrik-e (kutlamağa) sefir (elçi) gön-der-me-diğ-t gibi
vergi tahsil-i (alması) için gön-der-il-en Behram çavuş'a dağı kral katl
eyledi (öldürdü) (AHMED RÂSIM, s. 210) « non seulement la Hongrie n'avait
pas envoyé d'ambassadeur pour féliciter le sultan, depuis son avènement,
mais le roi avait fait mettre à mort Behram Tchaouch qui avait été envoyé
pour percevoir l'impôt »;

1449. Bu yapılda -(y)cek li sıyga, -dik li sıyğadan daha seyrek kullanılır. [1]

M1. مثلاً بـ عسكره تفاته ويراستدن مقصد اونى حين حاجته استعمال ايڭىك اولىوب سئتمال ايڭى دىغان
مققول بـ سوز اولىيەجىنى كېي جىناب حق دىتى ئانلى خلق ايندىكى زمان يقاسى تائين ايجورۇن حواس
خىسە كېي بعض حواس وقىرى ورمىشىركە بولۇرى موشوع لهىتە استعمالدان مەن ايڭىك ھم انسانىك
حرىقى مەن ايڭىك ھم دە باشامە وئۇ ياخا دىشكىلر . Meselä bir 'aske-r-e tüfek ver-il-me-sin-den maksad on-u hın-i hâcet-de (ihtiyaç zamanında) istīmäl et-mek (kulianmak)
ol-up bun-a istīmäl et-me de-mek ma'kul bir söz ol-ma-yacağı gibi Cenab-ı Hak (Allah, «gerçek olan büyük varlık) dahi insan-ı halk et-diğ-i (yarattığı)
zaman baka-sın-i (darup yaşamاسىنى) te'min (sağlamak) içün havâs-ı hamse (beş his) gibi ba'z-i havâs ve kuvâ (kuvvetler) ver-mış-dır ki bun-lar-ı mevzû'-un leh-in-de (ne için konulmuşsa onda) istīmal-den men'et-mek (alakoymak) hem insân-in hurrîyet-in-i (serbestliğini) men'et-mek (yasak etmek) ve hem de yaşa-ma veya senâ yaşa de-mek-dir. (MONİF PAŞA) «de même qu'il ne serait (sera) pas raisonnable de dire à un soldat auquel on a donné un fusil de ne pas s'en servir, puisqu'on le lui a donné afin qu'il en fasse usage au besoin, de même défendre à l'homme l'usage des cinq sens que Dieu lui a donnés pour assurer son existence, c'est le priver de sa liberté et c'est lui dire «ne vis pas» ou «vis mal».

IHTAR. — Zaman ulaklık tabiri olarak kullanılan *-diğ-im gibi* tabiri hakkında, bk. § 1397.

1450. *gibi* yerine aynı manadak *misil-iñ* [2] de getirilebilir. (Mk. § 890, 5° ve § 535 sonunda).

[1] Hades, farz ve tahmin edilmiş olmak durumunda veya bir mazı veya hal veya istikbalde yapılmak durumunda olduğu zaman -*(y)elek* li siyga kullanıyor. A.U.E

[2] Müllif bunu *müsällü* suretinde kaydediyor. Bizim verdığımız doğru olmakla beraber sondaki ü vokali ahenge aykırı olarak resmi ağızda *misil-lü* suretinde ü şeklinde ve uzatılmış bir halde söylenirdi. A.U.E.

Mİ.: اول عصرده وزرا و اسماك جهسي حاکمیت کوره يكديگرلرته هدايا اعطا شده بمحروم اوقدارى مختار او زرده و نوروزنه تاميله هدايى رسمى تقدیمى داش مادت حکمكى كورمش ايلى of 'astr-da väzerä' (vezirler) ve ümerä (askeri paşalar) nin cămle-si hal-ler-in-e göre yek-di-ğer-in-e (birbirine) hedâyä (hediye) tâ-sin-a (vermesi-ne) mecbur (zorlanmış) ol-duğ-Lari misil-lü 'idigge (bayramlık) ve nevruzigge (yılbaşılık) nâm-i ile (adi-ile) hedâyä-yi resmiyye (padişaha) resmi hediyeler takdim-i (sunması) dañi 'âdet hâkm-üne gir-mış i-di (ABD-UR-RAHMAN SEREP, s. 318) «en ce siècle, tous les vizirs et les généraux étaient tenus de se faire mutuellement des cadeaux, selon leur rang. De plus l'envoi de cadeaux officiels (au sultan) sous le nom de «idiyeh» et de nevruzieh devint un véritable usage».

1451. *gibl* yerine *üz(e)re* (§ 897), او زرده وچه او زرده *veçh üz(e)re*, veya *de-*, *veçh-ile* (= *veçh*: tarz, suret «manière, façon» + ile «avec») kıyaslama tabirleri de kullanılır; (mk. § 899, ihtar).

Mİ.: 'ahid-Nâme-ler-de mastûr ve muğayyed (yazılı ve kayıtlı) ol-duğ-u üzere A.U.E (MENINSKI, Inst, II, 188) «conformément à ce qui est écrit dans les traités»;

شاید غیره کورونکده او زنگنه وجهه دولتى لىکر تو سلى عەم قەحق او زرده gör-ün-mek-de ol-duğ-u vech-ile devlet-ler-in fîkr-i tavassut-u (ara bulma fikri) 'akîm (kısır) kal-acâk ol-ar-sa (Tâtin, n° 1257) «si, comme on peut en juger actuellement, le projet d'intervention des puissances demeure sans résultat (demeure stérile)»;

لائىق او زان وچه او زرده *lâyik ol-duğ-u vech üz(e)re* A.U.E (MENINSKI, II, 188 [200 üncü sayfasında hafif bir farklı, su tabir var: *lâyik ol-an vech üz(e)re* A.U.E]) «comme il convient».

IHTAR. — Bu ifade tarzi önce söylenen veya ilerde söylenecek olan şeyleri şahit tutmak mabiyetile kitaplarda sık sık kullanılır:

يوقارىدە بىان او زان وچه *yukarı-da begân ol-duğ-u vech-ile*,

اىنifen (evvelce) *begân ol-an-duğ-u* (anlatıldığı) *üz(e)re*, A.U.E (LUTFI, I, 255);

مەدىدا ذكر او زندىنى او زرده *mukaddemâ* (evvelce) *zîr ol-un-duğ-u* (anıldıgi) *üz(e)re* (NAHMÂ, I, 119), [1].

مەسىل او زان وچه *mâ sabâk-da* (geçmişde) *tafsil ol-un-duğ-u* dilli dilli söylendiği *üz(e)re* (LUTFI, I, 126).

Bütün bu ifadeler fransiza'da «comme il a été dit ci-dessus (plus haut)» manasındadır.

زىردا بىان او زندىنى وچه *zîr-de* (aşağıda) *begân ol-an-acâk-i vech ile* «comme il sera dit plus bas».

[1] مەسىل *mâ sabâk-da* sözü müellisin de işaret ettiği üzere yanlış olacak. A.U.E

1452. Eski osmanlıca'da aynı teşekkülde *-leyin* lâhikası da kullanılmıştı. (Mk. § 597, 3*).

Ml.: [1] (حق تعالیٰ) فَنِ بر نسناي يرْتَقِ دلَسْ هان ملاكىلَن اولز (Hakk Ta'älâ) *kaçan* (ne zaman) *bir nesne-yi yarat-mak dile-se homen dile-düg-in-leyin* (dilediği gibi) olur A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 89) «lorsque Dieu veut créer quelque chose, cette chose se réalise aussitôt, comme il le désire»;

L-1 [2] گلر ایش بو ددوکم کزیل ایش لی *eger iş bu de-düg-üñüz-leyin* (dedığınız gibi) *isâ* A.U.E (*Agni yer*, yap. 79 v°) si l'affaire est comme vous le dites»;

کارل بوتلن سوداگنلار مژمنلر دنی ایش آسالی بی سورل (sevdigi gibi) *mü'min-ler dahi Allah-u Ta'älâ* (yüce tanrı)-yi *sev-er-ler* A.U.E (*Agni eser*, yap. 101) [...] 2 inci kullanımı]. «les croyants aiment Dieu, tout comme les infidèles aiment leurs idoles».

2. MİKDARLIK SAHİDEN KIYASLAMA.

1453. Mikdarlık rofûnde sahiden bir kıyaslama bildiren ulaklık tabirlerin şeması şöyledir:

-dik- veya *-(y)ecek + mülkiyet lâhikası + kadar.*

Bunun en çok kullanılan fransızca muadili: “autant que...”.

Birinci kullanışa misaller (Mk. § 1445):

الله قولنك كوتوره جك قدر ويرر Allah *kuş-un-uñ g'ötür-eceğ-i kadar ver-ir* (Atasözü) “Dieu ne donne à son serviteur (= l'homme) qu'autant qu'il peut en emporter.” (= Proverbe: chacun n'a que ce qu'il mérite);

کوتوري بلهجى قدر آله *kötür-ü bil-diğ-i kadar al-a götüre bildiği kadar alsın* A.U.E (*Humâyun-Nâme*, s. 112) “qu'il prenne ce qu'il pourra.”

İkinci kullanışa misaller:

بن سى سودىكم قدر مالده كىسى كىسى ن سومش ن سوچور نىدە سوچىك *ben sen-i sev-diğ-im kadar ālem-de kimse kimse-yi ne sev-mış, ne sev-iyor, ne de sev-ecek* “personne au monde n'a aimé, n'aime et n'aimera personne, autant que je t'aime,”;

چوق كوردىكى قدر چوق *çoğ gör-düg-ü kadar çok okumuş-dur* “il a vu beaucoup et il a beaucoup lu,” (mot à mot: “il a lu beaucoup autant qu'il a vu beaucoup.”).

[1] Arap harflî bu misaldeki اولز، ملاكىلَن kelimeleri hareketlidir. A.U.E

[2] Arap harflî bu misaldeki ددوکم کزیل kelimesinde *k* ler üç noktalıdır. A.U.E

3. ÖTEKİ TÜRK DILLERİNDE
SAHİDEN KIYASLAMANIN ULAKLIK TABİRLERİ.

1454. Çağatayca'da bu tabirler içinde (ardıncı mülkiyet lâhikası gelmiyen) -kân, ve vasîlik kıyaslama olduğu takdirde onun ardıncı *tâg* veya *dâk* edati (Mk. § 889 ve 930) ve -çü edati kullanılır.

Ml.: *sim'un tilâ-gân-dâg bittiq bitip Sem'un'un dilediği gibi yazılı kâğıt yazıp A.U.E* (*Tesk. Evl.*, s. 50, l. 6) «il écrit un acte comme le désirait Chem'un»;

يُوقَارِي اورْكَانْ دَكْ *yukartı öt-kân dik* [1] yukarıda geçtiği gibi A.U.E (NEVAL, *Tar. M. A.*; s. 64) «ainsi qu'il a été dit ci-dessus» (mot à mot: «comme il est passé plus haut»);

[2] ارالارندن قىرا اپدال بار اما حكيم اتا يېتكالداك قىز اپدال يوق *ara-Lar-in-da kara abdal*, (Kara dervîş) *bar om̄mâja Hakim Ata eyit-kân-dâk* (Hakim Ata'nın dediği, gibi) *kara abdal, yok* A.U.E (*Hakim Ata*) «il ya bien parmi eux des serviteurs noirs, mais aucun n'est comme disait Hakim Ata»;

sarin-ga üren-gen-diyy tinda-y üren-ip yûr-di-m [3] şarkıyı öğrendikleri gibi dinleyerek öğrenir idin. A.U.E (*Gram. alt.*, § 349) «j'apprenais par l'oreille, comme on apprend d'habitude les chants»;

رسُتْم افْرَاسِيَاب ایرَانْ بَزْغَانْ دَكْ تُورَاشْ يَوْزُوب يَانْبَ كَلْدَى *Rüstem, Efrâsiyâb Iran-ni boz-gan-dik Turan-ni boz-up gan-ip kil-di* Efrasyâb İranı bozduğu gibi Rüstem(de) Turanı bozup geri dönerek geldi A.U.E (*Aynt eser*, s. 59) «Roustem s'en retourna après avoir saecagé le Touran, tout comme Efrasyâb avait saccagé l'Iran».

-çü li misaller için bakınız § 1398, d.

Azerice'de (eski -kân yerine) -(y)en lâhikası ve ardıncı *kimi* (= osm. gibi) kullanılır.

Ml.: *ün-nün-de-yen kimi* (= senin dedığın gibi) *ol-sun* (FETV. AH., s. 137) «qu'il soit fait selon ton désir» (mot à mot: «comme tu dis»).

Altayca'da, ardıncı mülkiyet lâhikası ve onun ardıncı -ce (osm. ;ce § 917 ve aşağısı) lâhikası gelen aynı -kân şekli kullanılır. Bu tabirler kâb vasîflik bir mukayese ifade eder.

[1] Müellif gibi manasındaki *tîk* in bir çeşidi olan gerek bu *dik* şeklärinden, ve gerek aşağıkı misâlde *dig* şeklärinden şu yukarıda bahsetmemiştir. A.U.E

[2] Müellif buua *zencî* manasını veriyor. Bunun *zencî* olması mümkün olmakla beraber türkçede (koyu esmer) manasını almış olması da kabildir. Sonra (Kara Mustafa Paşa, Kara Halil, Kara Ahmet, Kara Ali, Kara Bekir) vs. gibi bunun bir alem ismi olmasından da ihtimal iğinededir. A.U.E

[3] Belki *ir-di-m* (= idim) in bir şekli; veya *yor-da-m* (yürüdüm) ün bir şekli ki o zaman *ürenip yurdum* == (öğreniyordum?) olması lazımlı. A.U.E

(Gr. alt., § 344: *kibulan-gan-im-ça* [1] *sabda* [2] *ed-ip*: icad ettiğim gibi [1] saban imal edip «ayant confectionné une charre selon mon invention»); kâh mikdarlık bir kıyaslama bildirir, (mk. § 1893, b). -*kân-çä* şeklinin başka kavramları hakkında bakınız § 1383, ihtar 5; ve kıyaslama olaklık tabirlerin *ardınlayıışlı* “consécutif”, bir mana almaya doğru temayülleri hakkında § 1304 ve 1394.

B. UYDURMA KIYASLAMA.

1455. Uydurma kıyaslama (§ 1444) hâl, müzari, şübudi mazi, niyetli istikbal temelerine gibi veya *cesine* (§ 929) edatları katılmak suretiyle ifade edilir.

Bu fiilcil siygalar böyle kullanıldığında, şahıslı siygalarla alem olarak kullanılan ortaçlar arasında bir yer tutar. (bk. § 799 ve aşağısı) [3]. Şuhalde bu tabirler (bilhassa kendilerinde *gibi* ilgici olanlar), öteki ulakiık tabirlerden daha ziyade (şahıslı fiil siygaları bulunan) taş hadeslere daha çok benzerler. [4]

M.E.: مثلاً كي رأى طوردى *dinlen-ir gibi bir az dur-du*; mot à mot: “il s’arrêta un peu comme celui qui se repose,,

Bu türlü tabirlerde saklı olan *uydurmalık* “fiction”, şöyle iki mana gelişmesile birleşmiş bulunuyor:

1° örneksene “imtisâl: exemple,, fikri:

O *durub dinlenen bir kimse gibi*, “bir insan durub dinlendiği zaman nastısa öyle,, durdu “il sarietà comme quelqu’un qui se repose (se reposerait), comme quand un se repose,,

[1, 1] *kibulanmak* masdarı (iştıyak göstermek) manasınıdır (Dergi: Rad. II, «Şor»); bu takdirde tereüme “arzu ettiğim gibi,, selon mon désir “saban yapıp,, olmak gerekti. (lead, ihtiha, keşfetmek) manasını olan masdar ise, *kibulanmak* dir (Dergi: Rad. II, «Alt, Tel, Leb.»); ve o zaman da kelimenin (*kibulan-gan-im-ça*) değil, *kibulan-gan-im-ça* olması gereklidir. A.U.E

[2] Bu kelimeyi bulup tâhkîk edemedim; yks. Yakutça: *altaktağ* (yavaş, ağır yürümek.) O halde belki: s) *olda* (yavaş yürüyen, ağır giden?). Ykl. *aşa ağa hey* = yavaş yavaş, hey. A.U.E

[3] Bu bendlerde hâl temesi bahis mevzuu değildir. Bilindiği gibi bu teme ortaç diye kullanılmamıştır, fakat (mürekkep fiilden yapılma, mk. § 613) bir eski müzari olduğu eihetle, burada bu siyaganın gördüğü muameleyi onun da aynıyle görmüş olmasından şâşılacak bir şey değildir. J. D.

[4] Bu takdirde sonunda, bir kıyaslama edatı olan şahıs siyagli hakiki cümleler dahi kullanılır. Nitekim kıyaslama haddi vazifesini gören hadesin faili birinci veya ikinci şahıs zamiri olduğu zaman yine böyle olur.

M.E.: مثلاً في قرابة زوج مسلم في سور من الماء *muhâtab-im kâr-sin-in ad-in-i sar-mus-um* (ki bu bir müslüman zazarında ağır bir münasebetsizliktir) *kadar hiddetlen-di* (Kirpinin dedikleri, s. 33) «mon interlocuteur se mit en colère comme si je lui avais demandé le nom de sa femme» (grave inconveniance à l'égard d'un musulman). J. D.

2° *yalandan yapma, yapar görünme* "simulation, [1] fikri

O rahat ediyormuş gibi durdu "il s'arrêta comme s'il se reposait, (fransızca cümledeki italic kelimeler fransızcadaki muadil örnekler diye alınabilir).

1456. *gibi* ilgicile en çok kullanılan muzarı temesidir :

واپور اسکله‌دن فک رابطه به استیجال کوستر کی خفیف خفیف میانلایوردی : Mk. : *vapur iskele-den fekk-i räbita* (palamarını, halatını çözme) *ya isti'câl* (acele) *göster-ir gibi hafif hafif salla-n-iyor-du* (HUSEYİN RAHMİ) "le bateau se balançait légèrement comme s'il eût été impatient de démarrer, ;

زائر لیستدن عک پکنیر کی دوشوندی *zā'ir liste-den ye-mek : begen-ir gibi düşün-dü* (REFİK HALİD, *Kirpinin dedikleri*, s. 33) "le visiteur demeura pensif comme quelqu'un qui choisirait un plat sur un menu de restaurant, ;

کوچه برده‌دن ایجه‌ریه : کوچه برده‌دن فره کوز پیغام کی دوچی کیوردی *salon-dan içeri-ye köşe-'i perde-den* (perdonin köşesinden) *Karagöz çıktı-ı gibi, Revâ'i gir-di* (HUSEYİN RAHMİ, *Metres*, s. 131) «Revâî pénétra dans le salon, pareil à un Karagueuz apparaissant sur l'écran»;

ایک کر، ایک درت ایدر کی اثبات ایغاد *iki k'erre iki dört ed-er gibi isbat et-mek* (SAMİ BEY, *Dict. français-turc*, A kelimesinde : «prouver par, A+B») «prouver quelque chose, comme deux font quatre» ;

zelzele ol-ar gibi yer zingir zingir titre-mey-e başla-r (KÜYÜK, *Ada Kale*, s. 6, l. 14) «le sol fut secoué violemment comme s'il y avait un tremblement de terre» ;

baba sen şukara ekmek ara-r gibi kız-lar-ı ari-gor-suñ (*Mahalle baskını*, Selanik de *Karagöz*).

İHTAR. — Böyle bir ifade kullanma tarzi osmanlıca'da sonralık bir şey değildir.

Ml. : [2] ... adam kâr kâr ... adam gül-er gibi gül-er A.U.E (1426 yılı yazmaları) «la chauve-souris rit comme l'homme ».

1457. -cesine lâhikalı misâller:

yer-ler-e կապա-n-ir-casina bir selâm ver-di «il salua très bas, comme s'il allait s'étaler par terre» ;

[1] Bu «simulation» kelimesinin manası «yalandan yapma, yapar görünme» ise de, bundan bir kasdilik fikri çıkar. Halbuki misâllerden de anlaşılacağına göre bunda «istiyerek veya istemiyerek yapar halinde olma» manası vardır. A.U.E

[2] Bu arap harfleriyle yazılmış misalde *لـ* ve *كـ* kelimeleri hareketlidir; iki defa tekrarlanan *كـ* kelimesinin *كـ* leri üstüne üç nokta işaretti verilmiştir, A.U.E

بارداقدن بوشانیرجىسته ياخمور باغار bardak-dan boş-a-n-ır-casına yağmur yağ-ar «il pleut averse (comme s'il se vidait des verres)»;

طامدن دوسرىجىسته dam-dan düş-er-cesine (SAMİ BEY, fransızca'dan türkçe'ye lug.) «ex abrupto (comme s'il tombait du toit)»;

خوابى خضره قاوشىجىسته آدمى سىندى hoca Hızır-a kavus-mış-çasına adam-a sesle-n-di «le khodja héla l'homme, (content) comme s'il avait rencontré Khidr [1];

تا قارشىسىدە كويابىردى اوواهدى بىدا اولىيورمىشىجىسته يېڭىسى كوردى ora-da peydā ol-ı-ver-mış-çesine gente-sin-i g'ör-dü (HALİD ZİYĀ) «il vit juste en face de lui sa belle-sœur, comme si elle était sortie de dessous terre » (mot à mot: comme si elle était apparue subitement) — Bu misalde benzerlik كويابىردى g'ögä kelimesiyle pekiştilmiştir ».

1458. Hâl, muzarı ve istikbal temelerinin روايىت rivâyet «dubitatif» mûrekkep geckillerinin müfret gaibleri de kullanılabilir.

دش كېچى	سۇبور	sev-igor	{	mas (mîs):
	سۇر	sev-er		
	سۇرچىك	sev-ecek		
مشىجىستە	سۇبور	sev-igor		mîs-çasına (mîs-çesine) gibi.
	سۇر	sev-er		
	سۇرچىك	sev-ecek		

Bu ifadelerde uydurmalıık «fiction» fikri açıkça görünür bir haldedir.

MI.: قىملاڭىزىرىق ياشامىپورمىشىجىستە ياخماق : kimil-da-n-ma-yarak, yaşa-ma-yor-muş-çasına yaşa-mak «vivre sans bouger, comme si l'on n'était pas vivant»;

خىدەتچىرىنىچىرى دەغا ملۇوە ئىچك ئەن-ئەپورمىشىجىستە طارزو بوردى et-mek isti-yor-maş-çasına dur-uyor-du «le domestique restait immobile, comme s'il voulait ajouter encore quelque chose»;

كويابىردى كۈچكەن ئېلەن خەپتە دەرىپ ماسىل ئېدەپ كەنگەنلىجىستە كويابىردى g'ögä bu küçük sey-le her kes bütün ھاكىكەt-e vukuf ھەسىل ed-ecek-mîs-çesine biz-de bir ھۆركى var-di «nous avions peur, comme si chacun devait apprendre toute la vérité grâce à ce petit indice (cette petite chose)».

İHTAR. — -mîs veya -imîs kelimeleri evher fiilinin hakiki bir basit siygasi rolünde bulunduklari zaman da gibi ilgici ayni kavramda kullanılabilir.

[1] *Hidralles* veya *ez?drelles* (bu ikinci kelime gibi bir şey olduğunu bilmiyorum A.U.E.).

(Hızır İlyas) bir menkabe gahsiyeti ki, türkler bunu Ayayorgi (Saint George) ile karıştırırlar. G. Wiet, *Makrizi* s. 113, no 3 de, Cl., HUART *Livre de la Crâation*, I. s. 7 hagiye de buna dair eserlerin bir listesi bulunmaktadır. — Mk. *Al-Maṣrik* mecmuası, t. IX, s. 707, BUSBECK, I. 166 ve aşağısı; RICAUT (BRIOT tercümesi) s. 255 ve 256; BASSET (René), *Nedromah et les Traras*, s. XI., ve hagiye. J. D.

Ml.: كندىسى بۇ خېلدن خېرى يوق ایش كېي كورۇنۇر *kendi-si bu şey-ler-den haber-i yok l-mis gibi gör-ün-üyör* « il paraissait ne rien savoir de tout cela » (mot à mot : « il était comme s'il n'avait aucune nouvelle de ces choses ») ;

آوروپا سەھىلىرى مەيدانلىرىنە غلبە ئىدراك بىشى يوقش كېي قارالىنى وىردەن *Avropa murah-has-lari hayret-ler-in-e galebe ed-erek bir sey yok-mus gibi karar-lar-in-i ver-di-ler* « les délégués de l'Europe, surmontant leur surprise, rendirent leur décision, comme si rien ne s'était passé ».

1459. Uydurmaliç kiyaslama tabirleri sıfat - olarak - yani bir ismin belirtkeni « déterminant » olarak kullanılabılır.

Ml.: آغلا -ر كېي بىر وزىyet al -arak (*HÜSEYİN SUĀD, Kirli Çamışır -lar*, s. 14) « pronant l'attitude d'un homme en pleurs » ;

يۈرۈمك بىرە يەسىپىرەتتە بىرەنەن بىرەنەن *ger-e bas-mi-yor-mus-qasina bir hiffet-le yörü-mek* « marcher avec une légèreté telle qu'il semblerait qu'on ne touche pas la terre » ;

دوچور مالىيان كۈچك دىللى يوتارجىستە اىرى بىرەنەن بىرەنەن قالقىنى *doktor 'älemyan küçük dil-in-i yet-ar-casina iri bir nefes-le yer-in-den kalk-di* (*HÜSEYİN RAHMI, Cehennemlik*) « le docteur Alemyan se leva avec un si gros soupir, qu'on aurait dit qu'il avalait sa lueute » ;

لۇتلۇرۇنۇدە اتحاد و ترق اوطرۇدىنى دالى سوڭ خېپىلىرى ايندۈرمىكىن ذوق آلىرىجىستە رەفتەت جايىنانە اىلە مەھۇم احتىكان فاجىھىرىت سوڭ درجه كىرى وىرمىشى *otur-duğ-u dal-a son darbe-leri in-dir-mek-den zeuk al-ir-casina bir gaslet-i cəniyāne ile ma'hud iňtikär fəci'a-łar-in-a soñ derece g'ermi ver-miş-di* (*EBU-Z-ZİYÄ ZÄDE, Tasvîr-i-Efk'är*, n° 2668, 2 mart 1919), « à cette époque (le Comité de) « l'Union et Progrès » avait donné tête baissée dans le scandale des fameux accaparements avec une insouciance criminelle et telle qu'on pouvait croire qu'il prenait plaisir à porter le dernier coup à la branche sur laquelle il était assis » [1].

1460. Esas bakimindan, uydurmaliç kiyaslama tabirlerde vasiflik « qualitatif » bir manâ vardır; bununla beraber -cesine lâhikasında (kendisinin ondan yapılmış olduğu -ce lâhikasında olduğu gibi) bazan bir miktarlık « quantitatif » manâsı bulunabilir.

Ml.: هان هەنگىز ئۆشىن يىنده بىر آدام يولۇرۇچىستە كىزىلنى مىكىن، هەن ئۆتكىزىنە ئۆتكىزىنە مەلاك لىرىجىستە ئۆتكىزىنە مەلاك لىرىجىستە غىرەن بىر ئۆتكىزىنە بىر ئۆتكىزىنە adam bul-un-ar-casina kesret-le mesküñ, her iki gün-de bir adam kendi-ni helâk ed-er-cesine felâket-le memlü (dolu) ol-an memâlik-i garbiye (garp = Avrupa menleketcileri) (*KEMAL BEY*) « les pays d'Occident, qui sont tellement peuplés qu'il s'y trouve un homme, tous les vingt pieds, qui sont tellement remplis de détresse qu'on y enregistre un suicide tous les deux jours ».

[1] *Nasr-ed-din Hoca* (BEHAI, s. 40 — 41) nis pek bilinen bikâyesine telmih. M.K. gourou Paramarta'nın yedinci sergüzəsti (DUBOIS, s. 305). Bak bibliyografya: WESSELSKY *Der Hodsoha Nasreddin I*, s. 217. J.D.

1461. Eski osmanlıca'da -ce lâhikasıyle de (uydurmalık) kıyaslama tabirleri teşkil edilirdi.

Ml.: مَنْ كَانَ لِهِ ذُنُوبٌ فَلَا يَعْلَمُ بِهِ كَيْفَيْةً ve kendü-ye dahi zinā kıl-mış-ça günah ol-a A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 123) « et ce sera un péché pour lui, aussi grave que s'il avait commis l'adultére ».

[1] كَوْنَ gāz aç-ub yum-muṣ-ça ifadesi de (bk. § 1385, ihtar) bundandır.

Ardınca -legin [2] (§ 890, 3°) lâhikası gelen bir (y)elek şeklinde yapılmış (bu manada) misâller de bulunur:

اَكَرْ (حصار) اَلْنَدِي خوش اَكَرْ النَّابِلَيْنِ دَكْسَه... كَيْفَيْه قَلْبَ كَيْدَه
hisar alındı ise) *hos* (eyi, a'lâ), *eger al-in-acak-layn* (= alınacak gibi) *degil-se...gice kalk-ib gid-e* A.U.E (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 27) « si le fort est pris, c'est parfait. S'il ne paraît pas possible de s'en emparer (mot à mot : « si le fort n'est pas comme s'il devait être pris »), qu'il lève le siège [3] et parte »,

Mk. aynı teşekkürün alabilecegi başka manayı, § 1466.

1462. *yapılır gibi gösterilen* (simulé) bir hadesi ifade etmenin başka tarzları. — 1° Abdurrahman Efendi (Kütahyalı)ının gramerine göre (s. 21 ve 28) lehçelerde bir hadesin yapılmadan yapılr gibi gösterildiğini bildirir iki fiilel siyga daha vardır ki buular muzarı temesine bir -cil [4] veya -cim lâhikası katılmakla yapılır, ve böylece elde edilen siygalardan sonra اولان ol-mak fiili getirilir.

Ml.: زَيْدُ بْنُ هَارُونَ (تَارِيخ) اوْلَدِي Zeyd bâk-ar-cîl (veya bâk-ar-cîm) ol-du Zeyd bakar gibi yaptı A.U.E « Zeyd fit comme s'il regardait ».

2°. Ve nihyyet bir hadesi yapmaz görünmek manesini bildirmek için hâusu bir teşekkürük de vardır ki *katmerli* menfi olan bir fiolin muzarı temesine -lik lâhikası katılmakla olur (§ 568); Bu tabirler miktarca çok değildir: [5]

[1] Bu son kelime metinde harçkelidir. A.U.E

[2] Bu *ley-in* deki *i*) *ley* kısmı, *gibi* edati manasında olacak; eserde geçen izahlar arasında böyle bir gey söylemiştii. A.U.E

[3] Müellif metindeki *kalkıp* kelimesinden (*muhasarayı*) *kaldırıb* manasını çıkarıyor. Halbuki “gice kalkıp gide,” cümlesi «qu'il se lève pendant la nuit et parte» manasındadır. A.U.E

[4] Bakınız osmanlıca'da -cil lâhikası hakkında § 547. Oradaki misâllere şu kelimeler de ilâve edilmelidir: *baş-cıl* veya *öñ-cül* başta veya önde olan kimse, *reis* «chef» (Karaman lehçesi, Feq, s. 132, 137, 140, 218) ve *ortan-cıl*, ortada, ortanca olan «celui du milieu, moyen» (GIESE, Anat, s. 34. *ortan-ci yarın-dos* “üç kardeştan, ikincisi olan, ortanca kardeş» «le deuxième frère (sur trois)»; (Mk. *ortancı* aynı manada § 499, bu eserde) muhtelif türk dillerinde *bu-çin*, *çan* (*cân*) ile (ki türeme lâhikalari olarak kullanılırlar) aynı manadadır. Bütün bu morfemlerle bir taraftan -çan osm. -çe (§ 918) lâhikası ve bir taraftan da -ci, -ci (§ 542) lâhikası arasındaki münasebetleri tayin etmek yerinde bir şey olurdu, Mk. KATANOF, s. 574, MELLORANSKI, I. 36; KAZEM-BEK, s. 90 İLMINSKİ; *Ouchoniyazapiski Kaz. Univ.* 1860, s. 122—123; Gr. alt. s. 21, § 25 ve 25 bis J. D.

[5] Öyle olmakla beraber burada verilen misâllerden ibaret olmayıp daha başkları da vardır. A.U.E

گور-مە-مەز-لىك gör-me-mez-lik görmez gibi yapmak «action de faire semblant de ne pas voir»;

ىشىت-مە-مەز-لىك işitmez gibi yapmak «action de faire semblant de ne pas entendre»;

بىل-مە-مەز-لىك bilmez gibi yapmak «action de faire semblant de ne pas savoir»;

اىنلا-ما-ماز-لىك anlamaz gibi yapmak «action de faire semblant de ne pas comprendre».

Ml. : *ىشىت-مە-مەز-لىك-لىك* öte-ye beri-ye կօշ-առակ (*Ayyar Hamza*, s. 48) «en courant de droite et de gauche, et faisant semblant de ne pas comprendre».

Bu hades isimlerinin (böyle zamanlarda mefulünileyh veya mefulünanh haleti almış olan) *g'el-mek* «venir» fiiliyle bersaber yapıluması adettir, daha seyrek olarak (mefü-lünileyh haleti almış) *vur-mak* «frapper» fiiliyle de yapılanır.

Ml. : *بىل-مە-مەز-لىغ-ە* (veya: *بىل-مە-مەز-لىك-den*) *gel-mek* veya *بىل-مە-مەز-لىغ-ە vur-mak* [1] «faire semblant de ne pas savoir, faire l'ignorant»;

!*كاك اىپتىن اىغۇن كۈنلەك نې تېخدار ئەپتەر* *گور-مە-مەز-لىغ-ە* *g'el-mek işti-gen üçin g'öz-lük ne kıymet-dar bir sey-dır* (GEN. ŞEN. TIR. SÖZ., n° 199) «quelle chose précieuse que les lunettes pour qui veut faire l'avangle!».

Bazan bu hades isimlerinden evvel o isimlerin yapılmış olduğu fiil, *-/y/jip* li ulak şekline konularak ardına düzendeşlik edati olan *de* getirilmekle de bu mana verilir.

Ml. : *ىپىد-ىپ-دا* *ىشىت-مە-مەز-لىك-den* *gel-mek* «avoir entendu et faire semblant de n'avoir pas entendu.»

Tasfiyeciler bu ifadelerdeki (çiste nefi edatından) birinci *-me-* yi atarak sadece *bil-mez-lik-den* *gel-mek*, vs. demeyi tavsiye ediyorlar. Halbuki, daha sahib sayılan bu ifadeler eskimiştir. (Vefik Paşa tarafından da kullanılmıştır, Mk. *Yorgaki Dandint*, s. 9). [2]

-lik lâhikasının yardımını olmada (ve yalnız bir nefi edatiyle) teşekkür etmiş buna benzer tabirler de bulunur: *bil-mez-den*, *gör-mez-den* *g'el-mek*, vs.

Ve nihayet işitmez görünmek «faire sourde oreille» manasında olarak *ىشىت-مە-مەز-لىك* fiili kullanılır.

Mk. *bak-maz-lan-mak* bakmaz gibi yapmak, bakmaz gibi görenmek «faire semblant de ne pas voir» (ZENKER) چىچىقى kelimesinden.

İHTAR. — Yukarıda sayılı dökülen haller dışında; *-me-mez-lik* veya *-mez-lik* şekli (yapmacık ve yapar gibi görünümek fikri olmaksızın) sadece hadesin menfiliğini ifade eder; gerçekten menfi bir hades ismi olur.

[1] Burada yardımcı fiil diye kullanılan *vurmak* kelimesini bilhassa makbul olmayan vasıfları bildiren *-lik* li kelimelere de katılarak o vasıflara doğru sapmak manasını bildirir: *لى abdallığa, tembelliğe vurmak*, vs. denilir. A.U.E

[2] Menfi lâhikasının çift olarak bulunduğu, hadesi menfi manalı yerine müsbet yapar: *görmemezlik* = görültük; *görmedim* değil = gördüm; *görmemiş olmaz* = görür. Şu halde bu kelimelerin asılları *görmezlikten gelmek* vs. olsa gerek. A.U.E

Ml.: *say-ma-maz-lik* veya *say-max-lik*, saygısızlık « manque d'égards »;
doy-ma-maz-lik veya *doy-maz-lik*, doymayış « insatiabilité »;
taşım ve tefrik ol-un-ma-maz-lik, bölünmez oluş « indivision » (SAMI BEY
 fran. türk. lugat.).

Bakınız *agni yerde* başka misallere: (*impopularité*) hognutluk verememezlik (*im-putrescibilité*) çürümemezlik; (*inadmissibilité*) kabul olunmamazlık; (*inaltérabilité*) bozulmamazlık; (*incombustibilité*) yanmamazlık, vs.

'Αριστειδησιν (ἀκτέ) σεδμεμεζλιγί Aristidis-in (akce) seu-me-mez-liğ-i « le désintérêt d'Aristide » (l'eq. I. 222).

Bu hades isimleri bazan *et-mek* «faire» filili teşkil edilir.

Ml.: *sakin bit-ir-me-mez-lik et-me* «ne manquez pas de finir (ma commande), ne me faites pas faux bond»;

amma sakın bana yarısın vermemezlik etme (VIGUIER, s. 307) «mais prenez garde d'oublier de me donner la moitié»;

hic para için, g'cen-ip de g'el-me-mez-lik ed-er mi (HÖSEYİN RAHMI) Metres, s. 869) « se fâchera-t-il pour une question d'argent, au point de cesser de venir nous voir». [1]

(Sadece menfi tabanlar yerine) iktidarı menfi «impossible» tabanlarla da bua beşer bades isimleri yapılabilir.

Ml.: *dur-a-ma-maz-lik* (HALİD ZİYĀ) «le fait de ne pouvoir tenir en place, d'avoir des fourmis dans les jambes, impatience»;

[1] -lik lâhikası *mâsbet* muzarı temesine seyrek olarak katılır. Bizim buna dair bildiğimiz ancak *benzer-lik* «analogie» (HİNOGLU) ve *göster-lik* «argumentum» (GLODIUS) kelimeleridir. (-lik eki fiil köküne getirilmiş muzarı olmak için kelime *göster-ır-lik* olmalı idi; A.U.E) Mk. *göster-me-lik* gösteriş, yapmacık «affectation» (HÜSEYİN RAHMI, *Taraman*, s. 20). -lik lâhikasının menfi muzarı temesine katılır olması temayülü, osmanlıca'ya has bir keyfiyet değildir. Çagatayca'da da *mâs-lik*'lı bir hades ismi vardır ki mülkiyet lâhikasını alınsın almasın mefülünanh haletine konulup sık sık sebeplik bir ulak tabiri diye kullanılır.

Ml.: اوغلان تورور تىلى كىلماسىلىكدىن نى اىتىدورىن ئاى دۇر *oğlan tarar (oğlandır) til-i kil-mäs-lik-din* (dili gelmezlikden = dili gelmediğinden) *ni eyt-dür-e-yin* (ne söyleyeyim, ne söyleyeceğim) *bil-mäg där* (bilmez) (ABU-L-GAZI, s. 10) «c'est un enfant; n'ayant pas encore le langue délié (*til-i kil-mäs-lik-din*), il ne sait ce qu'il doit dire»;

ئىرا خلق تىلى كېلابالىكىدىن قافنى جىم اوقيىدۇرلار *kara halk* (kalabalık halk) *til-i kilmas-lig-i-din* (dili yatmadığından) *kaf-ni* (ك harfini) *cim* (c) *okt-dar-lar* (okurlar) (Aynı eser, s. 13 «comme le peuple prononce mal, il mettent un «djim» au lieu d'un «kaf».

Bakınız başka bir misâle, *Seybâni Nâme*, s. 126, misra 14 — 15; bilindiği üzere -lik lâhiâsi osmanîcâ'da masdara katılarak bir hades ismi vücûde getirmeğe de hizmet eder. (Mk. § 712). J. D.

añla-s-iç-a-ma-maz-liğ « impénétrabilité, incompréhensibilité » (SAMİ BEY, Frans.-Türkçe lügat);

yet-iş-dır-e-me-mez-lik (*Aynı eser*) « improductibilité ».

Şu kelimeler karşılığında başka misâllere bakınız :

(Incompatibilité) telîf ve tevfiki kabil olmamazlık, (impermutable) becayıg oluna-mamazlık, (imperfectibilité) ikmal olunamamazlık ; (impraticabilité) [1] *geçilememezlik* ; içre olunamamazlık, vs.

1463. *Öteki Türk dillerinde uydurma kıyaslama için ulaklık tabirler.* — Osmanlıca'dan başka Türk dillerinde uydurmalık kıyaslama bildiren tabirler sabiden kıyaslama bildirenlerden açıkça ayırdılmış gibi görünmüyor.

Nitekim burada daha evvelce bahsi geçen (§ 1454) -kän + tög (däk) tabirini tekrar buluyoruz.

Ml. : *kim ãrsä* (bir kimse) *öz hal-in-t fikir kıl-sa* (düşünce) *öz-in-iñ* (kendisinin) *yakşı-Lığ-in* (şyldığını) *yaman-lığ-in* (kötülüğünü) *közgü-dä* (aynada) *kör-gän-däg* (görür gibi) *kör-är* (görür) (Tezk. Evl., s. 56) « celui qui médite sur son sort, voit ses propres qualités et ses défauts comme dans un miroir » ;

اپنے لارنے خوب نہ کر اپنے سالار سارق نہ کرو *işit-se-lär ni hób* (ne a'lâ) *eğer işit-mä-sä-jär sawuk* (soğuk) *ilmür-gä* (demire) *çekük* (çekiç) *ur-gan* (vurur) *tig* (gibi) *böl-ar* (olur) A.U.E (ABU-L-GÄZI, s. 77).

Bununla beraber aynı edatin başka şekillere (meselâ menfi muzarie) ilâve edildiği görülür. Bu tabirler daha ziyade osmanlıca'ya yaklaşır.

Ml. : *at yörü* *bt at yörü* (yoru ?) *al-ma-s* (yürüyemez) *däg* (tek, gibi) *böl-di* (ol-du), A.U.E (*Aynı eser*, s. 35) « le cheval paraissait ne plus pouvoir marcher (mot à mot : il devient comme ne pouvant plus marcher) ». [2]

Mk. Osmanlıca'da : *at gürüyemez gibi oldu*.

C. -(Y)ECEK KADAR ULAK TABİRİ

1464. Bundan evvel geçen se gileyişimize göre (Mk. § 1455 ve aşağısı) ardınca *kadar* ilgici gelen -(y)ecek şeklinin bir uydurmalık kıyaslama tabiri « autant que celui qui... » manasında olması beklenirdi.

[1] Metinde (*) işaretli var ki, zeyil olarak daha başka şeyler ilâve edildiğini göstererek oraya müracaat edileceğini bildiriyor; fakat zeyilde bua da bir birşey veriliyor. A.U.E

[2] Bu misâlde görünen -mä-s-dög (täg) kırgızca'da « tellement que ... ne pas ; si bien que ne ... pas ... » manasında olup, bu eihetle daha ileride bahsi gelecek olan -(y)ecek *kadar* tabirine yaklaşır (bakınız MELIORANSKI, Gr. Kirgh. II, s. 53, § 16). J. D.

Fakat hakikatte bu teşekkül § 1393, e de bahsi geçen bir *yeter miktar* « mesure suffisante » fikrini ifade eden şekle bağlı bulunuyor. [1]

(Fransızca'daki muadilleri şu ifadelerdir : «assez pour que... ; au point que... ; tellement que... ; au point de (infinitif) ...»

M1. نَجَّاَ بِنَجْدَهُ أَجْلَقَهُ كَمْ قَدْرَ هَذَا نِيَمٌ : *ben aç-lık-dan öл-me-yecek kadar kazan-tr-im* «je gagne juste de quoi ne pas mourir de faim» ; مَدْتَ عَرْبَهُ ضَرَورَتْ كُوْرْمَيْهُ كَمْ قَدْرَ هَرْبَهُ نَائِلَ اولى *müddet-i ömr-ün-de zarüret g ör-me-yecek kadar servet-e nā-il ol-du* (KEMAL BEY) «il devint assiz riche pour être à l'abri de la gêne durant toute sa vie» ;

برابرچه دو شوپ قالقچق قدر درست اولان *beräber-ce düs-üp kalk-acak kadar dost ol-mak* «être ami inséparables» (mot à mot : «amis au point qu'on tombe et se lève ensemble») ; [2]

يَبْلُغُ يَمْكُرُ كَمْ قَدْرَ يَكْ *yi-yecek kadar yemek* «manger autant qu'on peut» ; [3]

ماچ داده باش دو کدره چک اکر در گزد پیاره نیم *bir kaç damla ya\\$ dök-dür-eeek kadar muvaffakiyet göster-e-bil-ir-se-m* « si je réussis à [proprement : au point de] vous faire verser quelques larmes».

İHTARA. — Aşağıki misâllerde -(y)ecek kadar tabiri bir belirtken olarak kullanılmış bulunuyor (Mk. § 791) :

شُوْكُمْ دَيْنَهُ كَمْ قَدْرَ بِرْفَالَتْ وَإِنْسَانِيَتْ كُوْسَدَنْ مَالِيْهِ بَلْتَ *düşman-im-a doðun-ma-m*, di-yecek kadar bir fetânet (akıl, anlayış) ve insâniyet (insanlık) göster-en 'âli (yüksek) bir millet « une noble nation qui fait preuve de sagesse et d'humanité, au point de dire : je ne touche pas à mon ennemi » ;

او توْرَعْجَنْ قَدْرَ رِ *otur-acak kadar yer* «juste la place de s'asseoir, (mot à mot : place en quantité telle qu'on peut s'asseoir).

1465. اکر *kadar* yerine bazan دَرْجَهِ derece-de « au degré, dans la mesure » veya سُورَتْde (*suret* « manière, façon » kelimesinin meslûnîfi) kullanılır. Mk. § 1368.

[1] Mk. şu aşağıdaki cümleleri ki, bunlarda bu gelişme epiyce açık olarak görülmektedir.

شُوْكَهُ رِ اِيمْ سُورَتْ دَيْنَهُ كَمْ قَدْرَهُ دَيْنَهُ دَيْنَهُ *(arapça'da) şerbet bir içim su-ga de-n-ir ki kan-acak mikdar-i-dir* A.U.E (Kamus tercümesi, I. 169) « on appelle (en arabe) şerbet une gorgée d'eau ou la quantité qu'il faut pour se désaltérer » ;

اُوك اَزْرَنْدَهُ بِولَاشْقِيْنْ اَنْتَرْهُ جَعْ اِيدَرْ-اَوْنْ اَنْ طَرْلَاجَنْ مَقْدَارِهِ يَشْمَرْ *an-an üzer-in-de-ki nes-ne-leri cam' ed-er-sâ-vüz ağız dol-acak mikdar-a yet-iş-me-z* A.U.E (Hal. Şâhî, yap. 62) « si nous recueillons les matières qui s'y sont attachées, il n'y en aura pas assez pour remplir la bouche ». Bilindiği üzere mikdar kelimesi kadar ile manadaştır. J. D.

[2] Düşmek kelimesinin bir manası da : inmek (başka türk lehçelerinde : attan düşmek = attan inmek) ve yatmak (döşek = yatak) olduğuna göre, (beraberce düşüp kalkmak) ashında = bir arada yatıp kalkmak manasında olacak. A.U.E

[3] Bu cümle (yiyebolecek kadar yeyinti) manasına da gelebileceği için « le mets autant qu'en on peut manger » suretinde de tercüme edilebilir. A.U.E

M1 : میکد کلک مالحوزه اولان بىر بىر و چۈچىك درجه، امساك وغىل اصطلاحات اقتصادىدە بىر بولۇشان بى مىعى بىر تىرىتىلەر biñ g'el-mek melhüz ol-an (düğünülebilen) bir yer-e bir bile ver-me-yecek derece-dé imæk (ķisirganlık) ve bâhûl (emirilik), istilâh-i-iqtisâdiye-de (ekonomi tabirlerinde) yer-i bul-an-ma-yon bi ma'nâ (manasız) bir tasarruf (tutumluuk) dur. (BABAN-ZADE İSMÂİL HAKKI) « une avarice (poussée) au point de ne pas dépenser « un », là où l'on peut espérer gagner « mille », c'est une économie qui n'a pas de sens et qui ne figure pas parmi les prescriptions (mot à mot : la nomenclature) de l'économie politique »;

اسکی زمانک الفبایی از بردن او قویه حق درجه ده اثر درایت کوستن ناظرلری eski zamān-nın elifbā-yı ezber-den oka-yacak derece-de eser-i dirāyet (bilgi nişanesi) göster-en hâzır-Ları (HÜSEYİN CAHİD) « les ministres de l'ancien régime dont la science allait jusqu'à pouvoir réciter par cœur l'alphabet »;

کندنی شوط اید، بچال صورتده تهورله *kendi-ni zabit ed-e-me-yecek sūret-de tehev-vür-le* «avec une fureur telle qu'il ne se dominait plus»;

۴. معرفه میت و مقداری دن طولانی کندنی پنهان معرفت ده کدر ایچه bir mährümiget ve mag-düriyet (bir şeyi elde etmemeyiş ve haksızlığa uğraymış) -den doğası kendi-ni yit-yecek süret-de keder et-me (جیز کاھر kelimesinin manalarından biri, S. Sami Bey'in lügatiinde) « le fait de s'attrister à cause d'un échec ou d'une iniquité au point de se consumer (mot à mot: de se manger soi-même) ».

^{1466.} Eski osmanlıca'da *kadar* yerine *deyin* [1] lâbikası kullanılıyordu (Mk. § 890, 3°).

ML. : ممی بوزیله جمله فرانی یا کاش اوقومن *ma'nā boz-ul-acak-layin* (bozulacak gibi, kadar) [1] *kur'ān-i yahūlīs oku-mak* A.U.E (*Ris. Birg'evi*, s. 80) « réciter le Coran avec des fautes, au point d'en altérer le sens »;

[2] (شخص از ترک کندو اشیده، اما کندو دن غیری که، اشید جگلین اوبله) *dıhk* (gülüş) ol-dur ki kendü işid-e amma kendü-den gayri (kendinden başka) kimse işid-ecek-leyin (işidecek gibi, kadar) ol-ma-ya A.U.E (*Hul. Şahi*, yap. 56) « on appelle (en arabe) *dıhk* le rire qu'on entend soi-même, mais qui n'est pas assez fort pour que les autres l'entendent »;

اگر بـرـمـلـمـان نـمـازـدـه اـبـدـسـتـى مـشـيـجـقـلـىـن اـيوـسـه *eger bir müslüman namaz-da abdest-i et-n-ma-yacak-jayn* (kirilmayacak, bozulmayacak gibi, kadar) nyu-sa A.U.E (Ayni eser, y. 58) « si un musulman s'endort pendant la pri re, mais pas assez fort pour que l'ablution cesse d' tre valable ».

[1, 1] Esasen gibi inançında benzerlik bildiren bu kelimenin böyle *mikdar* manasına da gelmesi şasılacak bir şey değildir. Bunun manadaşı olan *gibi* kelimesinin de yine böyle *mikdar* manasıyla kullanıldığı olur.

Bu kab bu sütü alacak gibi (≡ alacak kadar) değil;

Bu daha pek küçük; sizin söylediğinizini anlamak için (kadar, halde) değil, vs. A.U.E

Arap harfli nisaldeki **ك** kelimesinin **ك** si üzerinde üç nokta var. A.U.E.

[2] Arap harfleri olan bu misalde **مِنْ** kelimesi harekeli, **كَمْ** kelimesi **فِي** si sedde işaretlidir. A.U.E

Bilindiği üzere aynı tabirin başka bir manast olabilir (Bk. § 1461).

Yine öteki türk dillerinde, başka kullanımları olan bazı tabirler de burada mütalaat ettiğimizle manadaş olabilirler: Bk. § 1463 sonlarında -mäs-däk şeklinde; -gü-däk şeklinde de böyledir (Bk. § 1417, 4 üncü misal).

VI. BASKA ULAKLAR VE ULAKLIK TABIRLER.

1467. Evvelce mütalaa edilen fiilel siygalardan başka olarak, bir kaç ulak veya ulaklık tabir daha vardır; bunlar yukarıda (son zamanlar osmanlıca'sına dair olarak) sayılıp dökülen duramık « circonstancielles » meşhumlardan hiç bitine ait bulunmuyor ki, sunlardan ibarettiir.

- 1º. -dik-den (-ten) başka'lı ulak,
 2º. Birinin yerine geçiş fikri (bedel, becsyis manası) bildiren ulaklık tabirler.

A. دیک دن باش : DIK-DEN(TEN) BASKA'LI ULAK.

1468. Bu ulak, -dik'li isim siygasının mefülünanh ile *başka* ilgicinden mürekkeptir (§ 916); (fransızca'da karşılığı: « non seulement... mais... ; autre que... ; indépendamment de... ; sans parler de... ; sans compter que... ; abstraction faite de... »):

-و-دکدن باشه - *sev-dik-den başka* « non seulement je (tu, il . . .) aime, mais... » ; او-لو-دکدن باشه *ugu-duk-dan başka* « non seulement je (tu, il . . .) dort, mais... ».

Mİ: مهیج، برسوده قاب آلمدیدن باشند طوغی او لارق اون سطر ترجمه ایده ز *māhim-ce bir müs-vedde kalem-e al-a-ma-dık-dan başka doğra ol-arak on satır tercüme ed-e-me-z* (MURAD BEY) « non seulement il est incapable de rédiger une minute (de lettre officielle) tant soit peu importante, mais il ne peut traduire exactement dix lignes » ;

او طے يه كيرمهك مشكل اولقدن بشقه او طه ايچنده درت (و ؟) يش اخشام-دنبرو قورى طپراق او زرنده باشقدن، او لپندن كويكارم فيرلادي. *oda-ya gir-mek müşkil (zor) ol-duk-dan başka oda iç-in-de dört-fue? [1] beş akşam-dan-beri kura toprak üzər-in-de yat-mak-da ol-duğum-dan kemikler-im kir-il-di.* A.U.E (*Gülliver tercümesi*, s. 32) «sans parler de la difficulté que j'éprouvais à entrer dans la chambre, j'avais les os rompus d'avoir couché depuis quatre ou cinq jours sur la terre nue»; mk. başka misalleri, *Agni eser*, s. 91, 98, 101, 116 ve 120).

İSTAR. — Edebiyat dilinde bazan *baska* yerine *mā'adā* getirilir (Mk. § 916).

Mİ.: حکمای متقدیمین فارابی هر هنر و معرفتده ماهر او نزدین ماعداً آتش اسان بیلیر ایش *hükemâ-yı mûtekkaddîmîn* (evelce geçmiş hâkimler) -den Fârâbî her hâner ve mârifet-de mâhir (usta) ol-duk-dan mâ'dâ altmış lisan bil-ir i-mig (Gel keyfim gel,

[1] Buradaki (ve), türkçe'nin sıvesine uygun olmadığı için yanlış kullanılmış. A.U.E

a. 98) « on dit qu'indépendamment de sa vaste compétence scientifique, El-Farâbi (un des philosophes anciens A.U.E) [mort en 950] [1] savait soixante langues ».

1469. Eski osmanlı lehçesinde ancak, (saile i̇râa alâmeti olan) bir mülkiyet lâhi-kaşının varlığıyle bu ulaktan ayırd edilen ve esasen onun menzî olan bir ulak tabiri kullanılırdı (Mk. § 1383, İhtar 4 ve § 1373). Bu tabirler içinde *gâyri* edatı da kullanılıyordu.

Ml. : بلا امان نقل راجب كفرنامه على مثقول اولدقازنون ماعدا غلات روافن ايله هم مذهب اوندقازنون (bektaşiler) *bilâ eman* (aman vermeden) *katîl-i* (öldürülmesi) *vâcîb* (gerekli) *küfrîyyât-a* (kâfircesine işleriyle) *'alenen* (neştdan açığa) *meş-gûl* (uğrasır) *ol-duk-lar-in-dan* *ma'da gullât-i revâfîz* (Şî'âlardan olan râfizi tâifesinin aşırıları) ile *hem-mezheb* (aynı yolda) *ol-duk-lar-in-dan* A.U.E (ESAD EFENDİ, *Uss-ü Zafer*, n. 202) « étant donné que non seulement ils (les bektachis) commettaient ouvertement des actes impies passibles de la peine capitale, mais qu'ils s'étaient ralliés à la doctrine des hérétiques les plus effrénés... »;

قدر غیرلرک الماسی مهم اولوب لكن قلمه آلتىدە اولدوغىندىن خېرى دوغاىي هاپىون ئىلە ارادىد طوب اىرىشىۋىچىك قدر سېقىت يىددە واقع اولقانن قالىقىلار ئىلە واروب باسقۇن مىكىن اولىمەن *ol-in-ma-si mühim* (emmiyetli) *ol-up lâkin kale alt-in-da ol-duğ-un-dan gâyri donanmâ-yi hümâyun* (padışahın donanması) ile *ara-da top ir-is-me-yecek kadar zi̇k* (dar) *yer-de vaki'* *ol-mag-in* (bulunduğu için) *kalgeta-lar?* [2] *ile var-up bas-mak mümkün ol-ma-mağ-la* A.U.E (HACI KALFA, *Tuhfet-ül Bihâr*, yap. 35) « il était (très) important de s'emparer des galères (ennemis), mais les galioles turques ne pouvaient s'en approcher, car, non seulement les galères étaient au pied de la citadelle, mais, elles se trouvaient dans un espace trop resserré pour pouvoir être bombardées efficacement par la flotte impériale ».

İHTAR. Türkçe'de *(-dik-den başka)* « non seulement » ifade târzları hakkında bk. § 447 ve 448.

B. YERİNE GEÇİŞLİK MA'NASINDA ULAKLIK TABİRLER.

1470. Bilindiği üzere eski osmanlıca'da -(*y*)*nce*'li ulak bazan yerine aslı bir hadesin geçtiği veya geleceğeki olduğu (yerine geçişlik ve üstün tutuşluk «préférence» fikir veren) bir hadesi bildiriliyordu (bk. 1389). Bu günkü osmanlıca'da aynı manada olmak üzere aşağıdaki bendlerde göstereceğiniz ulaklık tabirler kullanılmaktadır. Şuna dikkat edilmeli ki, bunların içinden ikisi de -(*y*)*nce* ile hissî gibi görünen -(*y*)*cekk* lâhikası bulunuyor. (Mk. § 1396 dan sonraki cetveli).

[1] Müellif türkçe ibarede yazılı olmayan bu kısmı buraya ilâve etmiş, fakat daha evvel () içinde gösterilenleri tercümesiz geçmiştir, A.U.E

[2] Aslı italyanca (galeotta) kî, eski bir harp gemisidir, A.U.E

İHTAR. — Meninski (*Inst.*, I, s. 155) resmi ve idari kitabete dayanan yine -(y)ecek lâhikalî çok merak uyaudurıcı bir ulak şekli kaydetmektedir :

بِهِ وَارَاجِينَ وَنِيْكَهِ كَبِدِيَّ *Beç (Viyana) -e var-açağ-in (varacağına) Venedig'e git-di*
 « au lieu d'aller à Vienne il est allé à Venise » [1].

1. -(y)eceğ-im-e Li ULAKLIK TABİR.

1471. Bu tabir hakikatte hades ismi olarak (mülkiyet lâhikasıyle) kullanılan -(y)ecek li şeklin meşfünileyh haletinde olanıdır. Bilindiği üzere türkçe'de meşfünileyh bazan yerine geçiş veya bedel oluş fikriini ifade eder (§ 266).

Ml.: *جَعَ لِمَنْ يَأْتِيْ كَوْنَكَ كَوْنَكَ لَعْ ağz-iñ-i aç-açağ-iñ-a g'öz-üñ-ü aç* (söylence) « au lieu d'ouvrir la bouche, ouvre l'œil » ;

بِنِيْكَهِ تِلْكَى يِبْجِكَهِ آرْسَلَانَ يَمْنَنْ *ben-i tilki yl-yeceğ-in-e arşlan ye-sin* (söylence) « j'aime mieux être mangé par un lion que par un renard » (mot à mot : au lieu que me mange un renard, qu'un lion me mange).

-(y)eceğ-im-e ise şekli de bulunuyor (Mk. § 1473) [2].

كَوْنَكَ رِدَانَ يَعْرُوفَ طَامِسَهِ ؟ بِكَلْجِكَهِ إِنْ قَارْنَى يَارُوبَ اوْغَيْسَى يَرْ دَمَدَنْ جَوْقَادَرْمَ *gün-de bir tane yumurt-La-ma-sin-i* [2] *bekle-yeceğ-im-e ise* [3] *karn-iñ-i yar-ib ol-an-ca-sin-i bir def'a-dan çık-ar-ır-im* (MIHRI, *Letā'if-i äsär*, s. 3) « plutôt quo d'attendre qu'elle (l'oeie) pondre un un œuf par jour, je lui fendrai le ventre et en extraîrai tout le contenu en une fois ».

2. -(y)ecek yer-de Li ULAKLIK TABİR.

1472. Bu tabir, niyetli teme ile ardına gelen *y, yer* « place » kelimesinin meşfün fih haletlisinden yapılır.

[1] Bu şeviden daha başka misâller tanımlıyoruz. Meninski gibi mükemmel bir türkolog tarafından verilen malumatın mutad olan sıhhat ve katılılığı göz önüne alınırsa, bunun (meşfün ielyh elâmetli) *varacağın-a* kelimesinden yanlışlıkla yapılmış bir şey olduğunu kabul etmekte müşkül görünüyor. J. D.

Biz de bunu yanlış olsadığında müellifile heraberiz. Ancak bu -açağ-in şeklinin asıl olup -açağın-a şeklinin bundan doğına ve a ile uzantılı bir şekil olabileceğini düşünüyoruz; o zaman *varacağın* sıygasını *varu-çağ-in* (oanın varmak zamanı) diye düşünmek gerektir.

(Bu *varu*, için, Mk. eski masdarlardan *saygu*, (sayı) *kork-gu* (korku), *yazgu* (ya-zi) vs....) A.U.E

[2] Müellif bunu meşfünileyh -e ile kaydediyor ki, *beklemek* fiili meşfünbih aldigina göre bu da -i li olacak. A.U.E

[3] Müellif arap harflî cümlede meşfünileyh -(e) ve ardına *-iñ-iñ* ile kaydederken bunun ayrıca -(y)eceğ-im-e ise den ibaret bususî bir şekil olduğuna bildiriyor. Biz bunda şüpheliyiz: bu sıygadan sonra ise geldiğini bilmiyoruz. Buredaki ise, yine bu sıygadan sonra konuşma dilinde aralarına ses fasılısı verilerek çok söylenilen *çəñi iyisi* veya *çəñi iyisi mi* olsa gerek. A.U.E

Mülkiyet tâbikası olmadığı için tamamıyla değişmez hâlidir, ve yukarı misallerdeki açacak-in-a kelimesi yerine açacak ger-de ve yi-yeceg-im-e yerine yi-gecek yer-de kelimesi getirilmekle onların manasında bir değişiklik olmaz. Başka bir misâl :

(اينكىنچىن جىزىءە جىزىءە) ئابى يېڭى شاپىل اوئەرت بىزدە قانشى، بۇ دىكەن لۇزمىدىن ئىشلە او كۈنىلە جىنە بىزدە آلدەكى (iki-nei Cerbe harb-in-de) galebe pek san-lı ol-arak bız-de kal-mış, بۇ دىكەن بىزدە كەن كەن bun-un-La lüzum-an-dan faz-la öv-ün-äl-ecek yer-de el-de-ki kitap-lar-imiz-da tek ke-lime bile yok (SAFVET BEY, *Tarih mecmu'ası*, İstanbul, 1910, s. 20) « (dans la deuxième campagne de Djerba) nous demeurâmes victorieux, et très glorieusement ; malgré cela, loin de nous vanter d'une façon exagérée, nous avons passé sous silence (cet événement) dans les livres parus jusqu'ici ».

3. -mek-den(ten) ise Lİ ULAKLIK TABİR.

1473. Yine değişmez durumda olan bu ulaklık tabır, mefûlünanh baletini almış masârlarla, onun ardına bir sül nüygarı olup ilgiç diye kullanılan (Mk. § 400, ihtar 2, ve § 1471 sonları) *i-se* den yapılmıştır. Mefûlünanh baleti, kıyaslama fîkrine bağlı olan (Mk. § 278) üstün tutma (terehî) fîkrini ifade eder. [1]

Ml. : بوش او تۈرمىدىن اىمە او تۈرم «plutôt que de rester à ne rien faire, je lis»;

ماضى يە قىدا كىي رىقادىن باشقە چارە بوقدر ئۈلنلىرى چىكتىر مىكىنە طوقانلىرى چىكوب چۈرۈمىل mäzîl-ye kazâ (talih) gibi rızâ [2] (räzi olmak)-dan başka çäre yokdur : öl-en-ler-i çek-iş-dir-mek-den-ae doq-an-lar-i çek-ip çev-ir-meli (CEN. ŞEH. Tir. Söz., n° 127) «le passé est comme le sort, il faut l'accepter tel qu'il est et au lieu de médire des morts, on ferait mieux d'aider les nouveau-nés» ;

بۈرسىپىدىن بىچە سالىر [3] بىچە خزانى و عاتا كىي تىڭى اوولور مىلىخت كورماز بولەن لۇغۇدىن اىمە صىحىح جىدىكەن سلطان سەپمان ئان ئازىچى خەپرلىرى كىي بىلەن بارى باشات سەزە عىزىت بىزىرىك bu sebeb-den nice sâl-dir (yıl-dir) bun-ca hazâ'in (hazineler, paralar) ve 'asâkir (askerler) telef ol-ur (yersiz harcanır) maslahat (iş) g'ör-ül-me-z. Böyle ol-mak-dan ise merhum (rahmetli, Allahın rahmetine kavuşmuş, ölmüş) cedd-imiz (büyük bahâiniz) sultan Süleyman Han görzi (din yolunda harbe giren) hazret-leri (büyük zat) gibi biricik bârt (bir defaçık olsun) bi-z-zat (şahsiniz) sefer-e (ceng-e) 'azîmet bugur-uñ (lutfen gidin) A.U.E (1596 da Erlau seferinden evel III.uncu Mahmud'a sadra'zam Sinan Paşa'nın söylediği; NAİMÂ, I, 140 — 141) « c'est pourquoi depuis de nombreuses années on gaspille l'argent et les hommes sans profit aucun. Afin de remédier à cette situation (mot à mot : plutôt qu'il en soit ainsi), veuillez, vous rendre ce fût-ce qu'une

[1] Birce bunun yapılışını evvelce de -/y)eceg-im-e vesilesiyle kayt ve işaret ettiğimiz üzere: masdar + mefûlünanh baleti + eyisi (mieux) dir ki, bu eyisi kelimesi bozularak *ise* şeklini almış olacak; ve *den*, (den daha) manasıyle her silattan evvel getirilen kıyaslamada taâdil edattır. A.U.E

[2] kazâ-ya rızâ lazıñ-dir « il faut accepter le sort » ata sözüne telmîh ediliyor. J. D.

[3] Bu ifade nice sal-dir(ki) yerinde olup, ki burada hâzîlliidir. A.U.E

[petite] fois (bir-icik bari = bir küçük defa A.U.E), en personne aux armées, à l'exemple de feu votre aïeul, le sultan Soliman ».

1474. Böyle bir ifade tarzının menşei bir kıyaslama fikri veren kelamlar olsa gerek ki, bunlarda kıyaslama haddi, ise ilgiciyle ortaya konmuş bulunur. [1]

Mİ. : اَعْ كُزْمِكَدَنْ اَيْ طوق اولانك اولادو *ac g'ez-mek-den ise tok ol-mek evlādir* ((Atasözü) « il vaut mieux mourir rassasié que vivre (mot à mot : se promener) affamé ».

نادان ایله گر بونه‌دان ایسه اهل عرّفان ایله طاش ملشیق هکندر *nādān (cabil) ile konus-mak-dan ise ehl-i 'irfān (ilim sahibi) ile taş taşı-mak yeğ-dir* (Ata sözü) « il vaut mieux porter des pierres avec un homme instruit que causer avec un ignorant ».

Hakikaten aşağıdaki misâlde de görüldüğü üzere mefûlünâh alâmeti kendi başına bu manayı vermeğe yeterdi:

sen bu dükk'an-da olmak-dan [2] bir mük'ellef dükk'an tedârik eyle (edîn) (VIGUER, s 299) «plutôt que de rester dans cette boutique, prenez-en une mieux installée».

1475. Bazan (daha seyrek olmak üzere) aynı manadaki mefütünechli hades isminin -meli olarak kullanıldığına rastlanır. Mk. § 731.

Ml.: يالان سوْلې يوب خلق اخرار ایغىدۇن اىسە اېكىمان او تورمۇق خىرلىدىر *yalan söyle-yip halk-ı izrär et-me (zarara sokma) -den ise epkem-âne (dilsiz gibi) otur-mak ha-gır-lı-dir (Atasözü) «il vaut mieux rester silencieux que faire du mal aux gens en disant des mensonges»;*

این دولت جیزمه نک (!) بوز شماریته سبب اولادن ایستاده (!) بحر عیشه طوغرد عنیانم دها خیلار او لجه فی عرض و بیان ایشتم ol-ma-dan ise de [4] bahr-i muhit (kitaları çevreleyen deniz, okyanus) -e doğru 'azimet-im (gitmem) daha hayır-lı ol-acağ-in-i 'arz-u begân et-di-m (ortaya koyup anlattım) (Gülliver tercümesi, s. 134) « j'exposai que, plutôt que d'être la cause d'une brouille entre deux grandes puissances, je préférerais sortir sur l'Océan ».

[1] Bizee bunun yapılması da evvelce -(y)eceğ-im-e vesilesiyle kayıt ve işaret ettiğimiz gibidir (§ 1473, not 1); yalnız sondaki -e ekini, (bedel, mukabil) manasıyle; (yüz karus-a) düşünmek de mükündür. A.U.E

[2] Böyle bir kullanım, türkçenin sivesi bakımından çok zayıf ve şüpheliidir. A.U.E

[3] ise nın aslı *iyisi* olduğuna göre, (daha iyi, daha hayırlı) gibi aynı mana ile bir-ten cümlelerde bu *iyisi* manası tekrarlanmış oluyor. Böyleleri, böyle olmayanlara baka-rak örnekseme «analogie» yoluyle yapılmış olabilir. A.U.E

[4] Fikrimizde böyle bir teşekkür türkçe'de yoktur. Esasen bu tercümede o vakit balâ şayı olan *درلت مظبته devlet-i ma'azzama* denilmeyip de cısimlı olan şeylere mahsus *cesim* sıfatının kullanılmış olması ve *devlet-i cesime* denilmesi de gösteriyor ki, bunu yazan kimse ana dili türkçe olmayan biridir. Bunun içia böyle bir misali şahit olarak almak ve hele böyle bir teşekkür olduğunu kabul etmek bizce hiç doğru görünmüyör. A.U.E

Burada (fransızca'nın «quant à ce qui est de...» manasında olarak) ise kelime-sinden sonra bir de edati getirildiğine dikkat edilsin (§ 408). Bu yapılığı 1234 ve 1235 inel bendlerde kayıd ve işaret edilenlerle karıştırmamalı.

Mk. § 1018 de *nidem ki* kelimesi altında yerine geçiş sikrini vermenin bir başka suretiini.

Tercümenin sonu:

Bursa,,, 1 İlktarın 1927, Çarşamba,

**"OSMANLICANIN YAZISI,NA DAIR 10 VE 11 İNCİ BENDLERE KISACA GEÇEN
BAHİS ÜZERİNE ESERİ ÇEVİREN TARAFINDAN VERİLEN AÇIKLAMA.**

Alfabede harf özellikleri ve harflerin ortaklaşa rolleri:

Osmanlı alfabetesinin harfleri [1], a) ana şekillerden, b) bunlardan yapılmış olan türeme şekillerinden ibarettir.

Ana şekillerden dokuz tanesi kelimenin başında, içinde, sonunda bulunduğu halde, ne kendinden evvel ne de kendinden sonra gelen bir harfe bitişmeyerek bağımsız kullanılır.

Bunların bir de yalnız kelime içinde veya sonunda, kendinden sonraki bir harfe bitişmeyip, sadece kendinden evvelkisine bitişenleri de vardır ki, gerek evvelkiler ve gerek bunlar sonraki bir harfe bitişmemek esasıyle aynışik (munfasılı) harflerdendir, ve şunlardır:

1. ئ ئ ر ئ د ئ ئ ي ئ و ئ ا
2. ئ ئ د ئ ئ ر ئ ئ ي ئ و ئ ا

Bunların kendilerinden sonraki harfe bitişmemesi, bitişme halinde şahsiyetlerini kaybetmek endişesinden ileri gelmiş olması mümkündür.

(1) şekli, * hemze konsonu roliyle kelime başında veya vokal (veya hareke) roliyle kelime içinde ve sonunda kullanılır: ئَلَّا kelimesinde (ا = hemze), ئَنْجَازَ kelimesindekiler (ا = vokal).

Bu şekil ayrıca *med harfi* dedikleri uzun vokal olarak ve üstün bir med (uzatma) işaretini alarak başta, ve bu işaretin almadan içte ve sonda bulunur: ئَنْجَازَ، وَادِيَ، آرْزُوَ.

[1] Harf kelimesinin lügat manası (ses) dir. Türkçemizde biz bu kelimeyi ötedenberi (ses şekli) manasıyla kullanıyoruz, ki buradaki manası da budur. Alfabedeki, harf şekilleri dışında dilden dile uymayan veya aynı dile olmakla beraber eldeki alfabe'ye girmemiş bulunan sesleri, ya hazır harf şekilleri üzerinde bazı noktalamalar ve işaretlemeler yapmak, veya bunlar için yeniden şekil koymak suretiyle kaydetmeyece yarayan nakıl yazılı, çeviri yazı "transcription", da vardır ki, o buraya girmez.

(و) şekli konson vazifesiyle başta (= gerçek kelime başı ve gerek kelime içinde küme başı), içte ve sonda kullanılır: **لُوراق**, **دار**.

Bir de kısa vokaller olan **o u .. ö ü** den her birinin roliyle kelime içinde ve sonunda bulunur: **بُوز**, **گوز** .. **بُز**, **فُور**.

Bu şekil ayrıca med harfi (uzun vokal) olarak kelime içinde ve sonunda bulunur: **آمُور**, **صُورَت** ..

(هـ) şekli konson vazifesiyle yalnız kelime sonunda kullanılır: **آ**; **نَبِي**, **آءِي**; **وَرْدَه**, **دَرْدَه**; **كُورْلَهْدِي**, **كُورْدَه**.

(ى) şekil konson roliyle yalnız kelime sonunda kullanılır: **بُوي**, **وي**, **يَايِي**; vokal vazifesiyle yine kelime sonunda bulunur: **كَبِي**, **كَبِيَّ**.

Bu şekil ayrıca uzun vokal (med harfi) olarak yalnız sonda bulunur: **وَادِي**.

Bu aşağı ki şekillерden birinciler bir biri ardında rastladığı zaman bülün ayrışık harfli; ve ikinciler araya girdiği zaman yarı ayrışık harfli kelimeler meydana getirirler: [1]

1. دَادِي او دره زورا وادردار زور دور اذا دادا : ز ز ر ذ د
2. باجي ناجي كزى مزده تابي نزار ابرو ايدان كدى : وز ر ذ د

Bunlardan meselâ → harfini türlü durumlarda görelim:

1. دَاءَار : kelimenin başında;
 2. قَرْدَن : kelimenin içinde sağdan soldan ayrışık gelen dokuz şeklin birinden sonra;
 3. بُورُوم : kelimenin içinde sağdan bitişik, soldan ayrışık gelen dokuz şeklin birinden sonra;
 4. سَوَد : kelimenin sonunda sağdan bitişik, soldan ayrışık gelen dokuz şeklin birinden sonra;
 5. آيَادِي : sağdan bitişik olarak kelimenin sonunda;
- [2] دَاءَار شekilleri, o müstesna, kelimenin başında da-

[1] Bunların birer veya bir kaçar olarak araya girmesi veya girmemesi neticesi olarak türkçe kelimeler, yazda 1) hep ayrışık, 2) hep bitişik, 3) karmaşık olarak görülür: **پەتەشىكلىكلى** .. **پەتەشىكلىكلى** .. اوراددر .. **پەتەشىكلىكلى** .. gibi.

[2] Arapçanın **و**, **ي** si **w** ayarında olduğundan, türkçenin **ئ** ye yakın söylenilmiş hafif **و** sinden sesçe ayırdır.

[2] **ئ**, **ي** şekilleri arapça ve farsça kelimelerde med harfleri adıyla (memdut hareke) yanı uzun vokal olarak kullanıldığı gibi, türkçe kelimelerde **ئ** ile beraber hepsi kısa vokal (maksur hareke) gibi de kullanılmıştı, ve bu rolleriyle bunlar bir tarafından da yazıda

daima ayrı kalırlar; kelimenin içinde veya sonunda sağdan ayırik veya bitişik olarak da gelen bu şekillerin her hangi birinden sonra, yine her hangi biri de daima ayrı olarak bulunabilir (bakınız yukarıki misallere). Bunlar ayırik veya kendilerinden evvelki harfin uzantısına bitişik olarak hep aynı şekilde ve şahsiyetleri bozulmadan kaldıkları için bir şekil sayılır. Ayırik harflerin kalan büyük kısmı bunlar gibi kelimenin başında ve içinde bulunamayıp, kendisinden evvel ve sonra gelen başka bir harfe bitişmemiş haliyle sadece sonunda bulunurlar:

.. (داء) .. ب (فاب) .. ب (طوب) .. ث (فان) .. ث (ميراث) .. ج (بورج) ..
 ج (فاج) .. ح (نوح) .. خ (اوخ) .. س (طاس) .. ش (فوش) .. ص (پوس) ..
 ض (فرض) .. ط (باط) .. ظ (قرظ) .. ع (وداع) .. غ (صاغ) .. ف (قوف) ..
 ق (طوبراق) .. ك (كوك) .. گك (بگك) .. ڭڭ (اوڭڭ) .. ل (بال) .. م (موم) ..
 ن (گون) .. ي (بای) .

Bitişik sekillere gelince, bunlar:

1. Kelimenin, veya kelime içindeki bitişiklerden vücude gelmiş bir harf kümесinin başında olarak soluna bitişenler;
 2. Kelimenin içindeki kümeye sağına ve soluna bitişenler;
 3. Kelimenin sonunda sağına bitişenler

den ibaret olarak, bitişik (muttasıl) harfleri teşkil ederler; ve sonuncular müstesna, ötekiler hep ana şekillerinden son kısımları budaňmış güdük şekiller halinde bulunurlar.

var sayılıp gösterilmeyen resmi bareke (işaret harekesi) dedikleri $\frac{1}{2}$ ye muadil tutulurdu.

— işaretleri, **جَعْلُ طَهْشَ مَحْمَدَ** dan ibaret dokuz kaba (sesli) harfin çoğunda kalın üstün (sakil fetha : a), kalın esre (sakil kesre : e), büzgün kalın ötrü (makbul sakil fetha : u) yerini tutar ki, bunların arapça ve farsçada yaygınları; yaygın kalın ötrü (mebsut sakil fetha : o) ile, yaygın ince ötrü (mebsut halif fetha: ö) yoktur: **جَارِيٌّ حَرَاطٌ**. Bu kaba harflerin esrelerinden bir takımı bizde ince süylenir: **جَارِيٌّ حَرَاطٌ**.

ince üstün (hafif fetha : c), ince esre (hafif kesre : i), ince ötrü (hafif zamme : ü), bu dokuz kaba harften madasında mahastur : شکر، کنکر، کرم

Kısa, uzun harekelerinden yalnız üç uzunu (med harfleri) hem söylenir hem yazılarken, ötekileri yalnız söylenip yazıda gösterilmemişine göre, bunların yazılışları doğru okutmak, söyleyenleri doğru yazmak bakımından neye yaradığı bilinemez.

Türkçenin harfi harekeleri (vokalleri) ise sekiz tane olup, bunlar bazan arapça ve farsça kelimelerdeki imlâ usulüne uyularak resmî hareke dedikleri mefruz işaretlerle eda edilir idiyse de, çok kere bunların yerine harfi harekeler (imlâ harfleri) de kullanılmaktır, ve bu kullanışın gittikçe bütün kelimelerde yaygın bir hale geldiği son zamanların osmanlı imlaında görülmektedir.

Meselâ ڦ harfini alalım.

1. ڦار : (kelimenin başında). مارنيٽي (iki çeşitli dokuz ayrişik şeklärin birinden yani ڦ den sonraki bir harf kümlesi başında);
2. ڦ صحیف : bir harfler kümnesinden ibaret kelimenin içinde sağına soluna bitişik durumda);
3. ڦاجیف: Kelimenin son harfler kümlesi ucunda (sağına bitişik durumda).

Bitişen karflerin böyle iki ve bazan üç şekli olması, kendilerinden sonraki harfe bitişmek imkânını bulmak için, ana şeklärin baş kısmını alakonarak son kısmının atılmamasından ileri geliyor. Ve yine bundan şu anlaşılıyor ki, osmanlı alfabetesinin bitişik harflerinde esas, onların çok kere en bariz şahsiyetini gösteren baş kısımlarıdır.

Bu kısımlar kclime içinde sağına soluna bitişenlerde çoğu değişmez bir halde olduğundan 1, 2 numaralı bitişiklerin çok kere aynı oldukları görülür. Nasıl ki ڦاجیف da olduğu üzere, kelimenin sonunda sağına bitişenler dahi hiç bir parçalarını kaybetmediklerinden, meselâ چوچون da olduğu üzere, kelimenin sonunda ne sağına ne soluna bitişmeyenlerden farksızdır; ve bu itibarladır ki bu ikisi de şekil bütünlüğü bakımından bıdır.

Demek ki gerek ayrişik ve gerek bitişik olanlar dikkatle mütalaası edilince, bütün harflerin esas itibariyle başlıca iki takımdan ibaret olduğu görülür: 1. Tam şekilliler. 2. Gündük şekilliler.

Şu halde sonda kendinden evvelki harfe bitişmeyen:

ى ن م ل ڭ ك ڭ ق ف غ ع ظ ط خ ص ش س ح ح ث ب پ

ayrişik şekilleriyle, sonda kendisinden evvelki gündük bir harfe ulanan yine bunların bitişik şekilleri arasında, evvelkilerin sadece ayrişik, berikilerin sadece bitişik olmalarından gayri bir fark yoktur: چوچون, چوچون gibi.

Ayrişiklarla bitişikler arasındaki farka gelince: Bitişikler ana şekiller olan ayrişikların son kıvrıntı veya helezunlu veya sadece sarkık eteklerinin kesilip budanmasından türemiş olup, böylece ilkin baştaki ve küme başındaki şekiller doğmuş, ve sonra bunlar kendilerinden evvelki şeklärin böyle budanmış kalan uzantısına yapışarak içte şekiller halinde kullanılmış görünüyor.

Esasen bizim ana şekil dediklerimizden çoğu birer örnek kökten doğma olup, bunlar yeni seslerin ifadesine yaramak üzere ufak tadillerle :

- a) Bazı köklerin üstüne veya altına veya içine tek, çift; veya üç nokta veya • konularak,
- b) Bazı köklerin üstüne (ve nadiren altına) sağdan sola meyilli bir kol (keşide) uzatılarak,
- c) Bazı köklerin son kıvrıntıları budanıp atılarak,
- d) Bazılarının üstüne veya içine noktadan başka işaretler konarak,
- e) Bazı köklerin düz çanakları çukurlaştırılarak,
- f) Bazı köklerin gözleri açılıp bazlarınıninkini (meselâ el yazısında) kapatılmak suretiyle birbirinden ayırdedilmiş bulunuyor:

1. ئ : Kökünün üstüne (•) işaretü koyarak: ئ ; (ve sonraları altına da konularak: ئ).
2. ع : Kökünün helezonlu eteğini budayıp atarak: ع
3. ف : (Noktasız) kökünün sondaki kıvrıntı parçasını atarak: ف
4. ۋ : (Noktasız) kökünün üslüne (・) veya (・) koyarak: ۋ ، ت
5. ڦ : (Noktasız) kökünün altına (.) veya (.) koyarak: ڦ ، پ
6. ڦ : (Noktasız) kökünün çanağını biraz çukurlaştırip üstüne koyarak: ڦ
7. ح : Kökünün üstüne (・) koyarak: ح
8. ح : Kökünün içine (.) veya (.) koyarak: ح ، ج
9. ذ : Kökünün üstüne (・) koyarak: ذ
10. ر : Kökünün üstüne (・) veya (・) koyarak: ر ، ز
11. س : Kökünün üstüne (・) koyarak: س
12. ص : Kökünün üstüne (・) koyarak: ض
13. ط : Kökünün üstüne (・) koyarak: ط
14. غ : Kökünün üstüne (・) koyarak: غ
15. ف : (Notasız) kökünün üzerine (・) koyarak ف (ki bu, sescede bir çeşidi olduğu ۋının başı halkalanmakla yapılmış olacak).
16. ڦ : Kökü olan ف nin çanağını biraz çukurlaştırip üstüne (・) koyarak: ڦ
17. ڦ : Kökü (ki, ڦ nün biraz uzatılmış çanaklısıdır) içine • koyarak: ڦ
18. ڦ : Kökü evvelkinin aynı olup içine (・) koymakla beraber üstüne (・) verilerek: ڦ (bu şekil İstanbulda n yerini ve Anadolu'da söylenen sağır kef yerini tuttuğu gibi, Türkiye dışında

ki Türk illerinde sağır kef sesini veren *ڭ* *nğ* karşılığıdır. Eskiden Fars kâfi diye de kullanılmıştır; bk: D. L. T.)

19. ۴ : Kökü yine evvelkinin aynı olup içine (+) konmakla beraber üstüne sağdan sola meyilli tek veya çift kol (keşide) getirilerek: گ (Bu şekil Osmanlıca da Fars kâfi ve yeri-ne göre ğ, v, y seslerini veren bir harf "yayı, vavı kâf," diye de kullanılmıştır).

20. Kökü üstüne (*) konularak: ة (ki buna yuvarlak ﻭ de deler); bazıları ﻭ okunmayıp yine vokal + değeriyle kahr: عاده = عاده (gibi ki = عاده).

Demek oluyor ki, alfabetdeki ayrişik ana şekillerin mahdut örnek kökleri olup öteki ana şekiller bunlardan türetilmiş görünüyor; ve bunlardan meselâ : **ا ، ب ، ح ، س ، م ، ك ، ف ، ط ، ص ، س ، ي** ve türemelerinin sondaki kıvrıntıları, çanakları, uçları budanarak bitişik şekiller meydana getiriliyor [1].

a) Kitap ve el yazısındaki ayrışık veya bitişik şekiller içinde şahsivetiini kaybedenler müstesnadır;

1. Yukarıda ayrışık şekillerden , bitişik şeklini almak için, son kıvrımlı parçası atılmakla kalmayıp baştaki bıçak helezonlu başı düz kalkık başı şeklini alıyor ve altına (•) konuyor.

[1] Kütahyalı Abdürrahman Fevzi Efendiye göre (Mikyasüllisan... S. 3-4), Arap yazısını üç kırse tekemmül ettimiş;

«Birincisi»: iptidə **بِرْهَنٌ** kelimesinden **بِرْهَنَة** kelimesine kadar altı nevi kelimənin müştemil olduğu yirmi iki nevi hatta malüm nakişları ve şəkilləri mukatta olaraq vəz və təyin ettiğinden sonra **بِرْهَنٌ** kelimelerinin şəmildiği və (altı radife) ismini verdikləri harflərin bizasına dahi malüm nakiş və şəkilləri yine mukatta və məfsul olaraq vəz və təyin eylemiş.

İkincisi $\mu\acute{e}$: Yirmi sekiz nevi harf şekillerinden ۱۰۳۳۳۳ شکillerini fasıl ve maddasını vasıl ile harf şekillerini taşıyır ederek kelimelerin terkip ve suretlerini tertip etmeli.

Üçüncüüsü : İptida چ چ şekillerini ve sonra on üç nevi harf şeklini içam (nokta ile işaretlemek) ve baki on üç şekli hali üzere ipka ile harflerin zatlarını iltibastan kurtardıktan sonra, harekelerin nakışlarını (sükün, tesdit, medde, kasr, tenvin, vâkif, vâsil) alâmetlerini de vâzi ve tertip suretiyle harflerin heyetlerini de iltibastan kurtarmakla, arap hattını söylendiği gibi yazılma ve yazılımı karinesiz okutma derecesine getirmiş, ilâb ...»

2. Başta ve içteki kümeye başında \wedge , ayırik şekli olan \circ nin halkası genişletilip içine daha ufak bir halka verildikten sonra ucu sola doğru uzatılmakla meydana gelmiş görünüyor ki, başka bir şahsiyet alan bu \wedge nin \circ den türemeye olduğu güç düşünülebilir.

3. Yine bunun içte bitişikleri olan $\rightarrow \leftarrow$ sekilleri de ayrı bir şahsiyet alarak ötekilerden ayrılmış görünmektedir.

b) İçte ve sonda bitişikler içinde ufak tefek değişiklik görenleri olmakla beraber, bunlar genel olarak şahsiyetlerini korumaktadır.

Sonda:

1. $\text{غ}\dots\text{ع}$: bunlar ayırik $\text{غ}\dots\text{ع}$ sekillerinin aynı olmakla beraber kendilerinden evvelki harfe bitişmek üzere gözleri halkalandırılıp kapatılıyor: صَغِيْرٌ، جَامِعٌ.

2. ف : bu da ayırtlığı olan ف nin aynı olup, kendinden evvelki harfe bitişmek için başı halkalandırılmakla beraber gözü açık bırakılıyor: فَافٌ، كَفٌ

İçte:

3. $\text{ا}\dots\text{أ}\dots\text{إ}\dots\text{إ}$: Bunların $\text{ا}\dots\text{غ}\dots\text{إ}\dots\text{إ}$ suretindeki asıl sekilleri, kendilerinden evvelki harfe ulaşmak için halkalandırılıp, gözleri ilk ikisinde kapalı, son ikisinde açık bırakılıyor: قَرَا، مَنْفَرٌ، مَلْوُمٌ

4. Bitişik sekillerin kendilerinden evvelki veya sonraki harfe bitişme tarzlarında, bitişecekleri şeklin mahiyetine göre ufak tefek değişiklikler gösterir:

a) Kelime veya kümeye başında ك den maada herhangi bir bitişik şekil, kendisinden sonra $\rightarrow \rightarrow \rightarrow \rightarrow$ ve $\text{ج}\text{ج}\text{ج}\text{ج}\text{خ}\text{خ}$ suretindeki bitişik ve ayırik sekillerden birine ulaşduğu zaman, çoğu el yazısında ve bazıları matbaa yazısında uzantısı aşağıya doğru az meyilli olur:

1. نَحْسِيٌّ، فَخْرِيٌّ (خ)، سَحْرَهٌ (ح)، فَجْيِيٌّ (ج)، سَجْدَهٌ (ج)

2. جَسْمٌ (م)، رَاسْخٌ (خ)، جَامِعٌ (ح)، جَعْ (ج)، كَوْلُونْجٌ (ج)

Kendi cinslerinden olup önce gelenlerle bilişenlerde de böyledir:

[1] مَجْبُوبٌ، مَجْمُونٌ، مَحْزُونٌ، مَصْرُونٌ، مَجْدِيٌّ، مَجَالٌ، مَجْمَعٌ

b) Kelime veya kümeye başında ك bitişik sekilleri, kendilerinden sonra $\rightarrow \rightarrow \rightarrow \rightarrow$ veya $\text{ج}\text{ج}\text{ج}\text{ج}\text{خ}\text{خ}$ suretindeki bitişik ve ayırik sekillerden

[1] Matbaa yazısında böylelerinin çok zaman $\text{ج}\text{ج}\text{ج}\text{ج}$ gibi yatkın olarak da dizildiği görülür. Bk. Yukarıki misallerde.

birine ulaştığı zaman, uzantlarını çok defa kaybederler: (ve yalnız el yazısında)

بلخ حکم مکمل (ك) nin bunların uzantıları kahr;

c) ————— dan maada kelime veya kümə başı bitişik harfleri, ken-dilerinden sonra sonda ζ ye bitişecekleri zaman uzantlarını kaybederler.

فانی فانی چامی زردالی ادراکی باغی راهی پامی حاجی پانی دامی قایقی صاف چاقی

d) Gerek kelime veya küme başındaki, ve gerek içdeki bitişik şekilleri, -x- şekilleriyle yazıda karışmamak için birer diş alırlar.

e) Kelime veya küme başında **و** (ونسو) ve **هـ** (ونفال) şeklindeki suretindeki bitişik ve ayrişik şekillerden birine biraz meyilli olarak bitişmekle beraber, bunların kalkık başları kitap ve el yazısında aşağıya dönük olur:

، ile (اعداد) بخت ، ile (ج) تجارت - ile (چ) پوچی - ile (خ) بخت
 - ile (م) م ، ile (ج) رایج - ile (م) افغان ، ile (ج) نجمی - ile (ع) عام
 ile (ج) ایج ...

f) Kelime veya kümeye başındaki bitişik J, kendinden sonra gelen İ şecline ullanırken, uzantısını biraz daha artırarak bu İyi az meyilli bir halde kendi açı noktasına yakın bir yerde içine alır: J den evvelki harfin uzantısına ullanırsa bir İ şecli katıp J de onun yukarı ucundan başlar: **جَلِيل**; eğer kendinden evvelkine bitişmiyorsa basma yazıda Y şecli alır: **لَفْ**, **لَهْ**

g) Kelime veya küme başındaki veya içindeki \S (eski bir şekli de: $\Leftarrow \Rightarrow$) \S \S şekilleri, kendilerinden sonra $\Downarrow \Downarrow$ \Downarrow şekillerinden birine ulaşacağı zaman, bu şeklärin yukarı zaviye dirseklerine değmek üzere uzantısıyle bitişir.

(ile) باکلدى ، لکلک ، دکل ، ککلک ، کاکل - (ile) بکا ، اوکا ، اکا ، کامل
کشک (ile) ve üç noktalı ile):

h) Sonda J şecline bitişecek olan kendinden evvelki harfin uzantısı, buna ortadan ulaşır: مل، اهل، اجل، کوکل، امیل، شکل، بل، دل.

* * * *Continued on page 10*

El yazısı: Matbaa yazısının hemen hemen aynıdır. Bununla beraber el yazısında da yukarıda kısmen anladığımız bazı özellikler vardır.

Genel olarak harf kümelerinin başları az kalkık bırakıhp, kalan kısımların satır üzerine bir hızada düşmelerine bakılır: **مساعده ملائىق**

Yukardan aşağıya doğru basamaklı olarak birbirine dayanıp inen kümelerin büyük kısmı, satır yukarısında kalmak üzere hesaplanarak yazılr; mecburi sarkan kısımlar olursa sahırtına alınır: **اسنطام** **عیب شخچ سخصل**

Böyle yapılrsa satırlara sıralanan kelimeleere iyi bir istif verilmiş olur ki, yazının manzara güzelliği için bu bir esastır.

Bunların dışında, el yazısı harflerinin daha bazı özellikleri görülmektedir:

a) Kitap yazısında : ; i ve benzerlerinde ikiden fazlası yanyana geldiği zaman, bir tanesinin başı (ki bunlara dış "dendan", deniliyordu) ortada olarak ötekilerden daha dik bırakıldığı olur: **نَبْل** : **نَبْلٌ**, **نَبْلَاء**, **نَبْلَة**. Bunların el yazısında hep düz kaldığı da olur.

b) Kelime veya kümeye başındaki (وَهُوَ) ve (فَوْزُون) şekilleri, kendilerinden birine veya kendilerinden sonra ye bitişikleri zaman, nesihde az veya çok kalkık olan başları rik'ada giderek düz kalır:

سونہ ہے نہ غنہ نہ سر امدی ارکن دینا ہے (اوہ اورہ آنا آنا اب ماب)

Bunlar harflerinden evel gelirlerse, her iki yazida da dik başlı kahrlar: سائق، نف، و: (•) lilerde de böyledir:

c) ~ şekilleri, rik'ada dişlerini kaybederek düz çizgi halinde yazar; ve bu şekillerden ikisi yan yana geldiği zaman aralarına az kaşkık bir diş verilir:

d) Şekilleri, noktasız olarak (~ ~ ~ ~) şeklinde de yazıldığı olur: دَوْهَهُ خَافِهُ أَسْهَهُ آسْهَهُ

e) **خ** ayrışık, ve **خ خ خ خ** başta bitişik şekilleri, el yazısında başları halkalı olarak kullanılır:

f) \rightarrow aynışik şekilleri, baştan bitişik oldukları zaman kalkık başları hafif bir dış gibi kalır: **رسی ، آبری**

g) Küme veya kelime sonu bitişik ~ şekli, el yazısında ~ gibi yazılar: حکم، احمد، نجیب، سوہنڈی

i) El yazısında çok kullanılan **ء ئ ئ ئ ئ** harf kümeleri yerine başka şekiller kullanılabılır; **ء** kendisinden evvelki harfe bitişmediği zaman **ء** şekliyle de yazıldığı olur: **ءوئى**. Kendisinden evvelki harfe bitiştiği zaman **ء** şekliyle de yazıldığı olur: **ئە**. **ئ** ise kendisinden evvelki şekele bitiştiği zaman **ئ** şekliyle de yazıldığı olur: **ئې**.

h) Matbaa yazısında gözleri açık yazılıan başta **ئ ئ ئ ئ ئ** şekilleri, el yazısında gözleri kapalı yazılır: **ئامىت او فى**.

Türkler İslâmiyete girmeden evvel umumiyetle uygur alfabetesini kullanıyorlardı. İranlılar arapların dini ve siyasi hakimliği altında arap alfabetesini habul etmişler; ve kendilerinden sonra İslâm arap aleminin istilâsına uğrayan şark türkleri de, aynı yolu tutmuşlardır. Esasen türklerin kendi malları olmayan uygur alfabesi, araplardan aldıkları 28 şekilli alfabeeye göre yarı yarıya fakir bir alfabe idi; bunda yakın mahreçli bir takım harf kümeleri tek şekilde idare ediliyor, ve daha o zamanlar sesçe zengin bir dil olan Türkçeyi bu alfabe eda etmekten çok uzak bulunuyordu.

İlk müslüman Türk münevverlerinin yazdıkları eserlerde ibareler arasında geçen ayet ve hadisleri, uygur yazısının yetersizliği yüzünden yanlış yapıp okutmaktan çekinerek aynen arap yazısıyla naklettikleri görülür. Sonra sonra, İslamın nüfuz ve tesiri yayıldığı nisbetté, uygur alfabesi bütütün unutulmamakla beraber geri pilâna kalmış; arap alfabesi herkes tarafından en mükemmel yapıp okuma vasıtası diye kabul edilmiştir.

Bununla beraber uygur yazısına nisbetle çok gelişmiş sayılan arap alfabesi de, asıl Türkçenin bünyesine göre kurulmuş elverişli bir alfabe değildi. Sağdan sola yazılması, noktalı noktasız olması, ayrışık ve bitişik şekilleri bulunması bakımından uygur alfabetesini andıran bu arap alfabetesinin, Türk seslerine benzemeyen bir takım sesleri gösterir fazla harfleri olduğu halde, Türk seslerinin bazısını edaya kifayet edememek gibi eksik tarafları da vardı.

Arap-Türk alfabesi, sonraları gördüğü ihtiyaç dolayısıyle, arap alfabetesinde bulamadığı (**ب ج ك**) yi, farsça'nın daha evvel duyduğu lüzum üzerine kabul ettiği şekiller içinde bulup almış, onda da bulunmayan ve sîrf kendi dilinin ihtiyacı olan **ساغر كاف** için ise, **ك** şeklini ortaya çıkarmıştır (ki osmanlıca'da bu, sonradan **ك** şekliyle kullanılmıştır).

Yukarıda gösterdiğimiz kök şekiller ve bu şekillerden türeme olan ana şekiller, onceleri hiçbir ayırd işaretî almadan yani noktasız olarak kullanılır, ve tabiatıyla karine ile okunurdu. Sonra konuşmada söylendiği halde yazıda gösterilmeyen vokal mahiyetinde işaretler (harekeler) de bulun-

madığından, bu karineye olan ihtiyaç daha fazlalaşmış oluyor; ve yalnız uzun vokal mahiyetindeki med harfleri **ı** ve **ı**, bazı hecelerin uzun da olsa okunmasını kolaylaştırmış bulunuyordu.

Her ne kadar Kur'anın yanlışsız olarak okunmasını sağlamak için (nokta, hareke, med, şedde, sükün = cezim) gibi işaretler konulmuş bulunuyor idiyse de, bunlar sadece Kur'ana mahsus sayılıarak, onun dışındaki arapça yazılarında en zaruri görülen noktadan madası tutunamamıştır; çünkü zaten noktalar yazında lâzım gelen el akışına engel olduğu için çok zaman sarfına sebep oluyor; ve bir de böyle hurda işaretlerin konuluşunda da birçok karışıklıklardan kaçınılamayordu.

Bununla beraber bütün bu hareke işaretleriyle yazılmış türkçe bazı eserlere osmanlı yazısında da epiyce rastlamak mümkündür.

Okuyaşa ait olan bu işaretler, türkçede de (hareke, uzun vokal, tenvin, sükün, med, şedde, vurgu) dan ibarettir:

Hareke. Konsondan saydıkları için **مَدْ حُرْفَلِي** denilen **ı** ve **ı**, Arap yazısında uzun vokal değerindedir ki, bu yazında sadece konsonlar yazıldığı için, bunlar da konson sayılıarak yazılır. Bir de Arapın, konsonları harekete getirip okutan fetha (üstün) kesre (esre) zamme (ötrü) dedikleri kısa vokalleri (harekeleri) de vardır ki, bunlar içinde **o** ve **ö** suretindeki mebsut zamme (yaygın ötrü) [2] olmadığı için altıdan (ve bir bakıma **ü** de olmadığı için beşten) ibarettir: Arapçanın kaba (tumturaklı) harfleriyle [3] bunlar kâlin ve öbürleriyle ince olarak söylenilir olup, — — — şekilleri onları eda için bîlhassa Kur'ana mahsus olarak konulmuştur. Halbuki bunlar, evelce de söylediğimiz gibi, başka arapça ibarelerde ve hele türkçe kelimelerde de söylenilir oldukları halde, umumiyetle yazılmazdı; ve arapça ile farsça'yı taklid eden türkçe yazılarında konsonların bu üç harekeden hangisiyle okunacağı ancak karineye ve dil yapısının daha evvelden bilinmesine bağlı olduğu için, yanlış okunup yanlış söylemelerden hiçbir zaman kurtulamamıştır.

Arap Fars kelimelerini de içine alan türkçede **ı** ve **ı** li olanlar da bulunduğu için, daha sonra türkçe kelimelerde bunlar (harfi hareke ve imlâ harfleri) adıyla kısa vokal **a** **u** (**ü**) : (**i**) yerinde kullanmak cihetine gidilmiş ise de, arapça farsça kelimelerde uzun, türkçe kelimelerde kısa vokal

[1] Fatih devrinde bile, uygur harfleriyle yazan bir *Malik Bahsi* den bahsedilmektedir.

[2] **جَلَتْ صَرِي طَبْ** (gibi.. zamiri de kâlin okutur: **جَلَتْ** = **ba'dehu** .. bk. § 27.

[3] Bununla beraber arapça'nın bazı kelimelerindeki **u** **ü** vokalleri türkçede **o** **ö** ye çevrilmiş olarak söylenilir. **osman** (= **usman**), **ömer** (= **amar**), **söhbet** (= **suhbet**), **söhret** (= **suhret**) vs. bk. § 27.

karşılığı olan bu işaretleri yerinde kullanmak için, yine kelimelerin türk arap fars menşelerinden olup olmadıklarını evvelden bilmek lâzım gelirdi ki, bunun imkânsızlığı yüzünden bir çok güçlükler ve yanlışlıklar doğuyordu.

Uzun vokalleri **ا و ى** ile arap fars kelimelerinde, kısaları da — hareketleriyle gerek Arapça Farsça ve gerek türkçe kelimelerde kullanmak cihetine gidilse, zaten sayılı ana şekillerin altlarına üstlerine verilen noktalarla, ve sonra keşidelerle yüklü olan o zamanki konsonlarımız, her konson başında bu hareke işaretleri yükiley de bütbüten ezilmiş olacağından, tabii bu yola da hiç gidilememiş; hasılı hareke yazda var farzediliip söylenen okunan fakat şekli bulunmayan boşuna işaretler olarak kalmıştır [1].

Sükûn. Bir konsonun kendisinden sonra bir harekesi olmamak hâlidir: (**ك** = gel) deki **ل** de sükûn var; o konson sükûnludur, yani harekesizdir; kendisinden sonra gelenle değil, ancak kendisinden evvel gelen bir hareke ile okunur; ve buna işaret olsun diye sükûnlü olan **ج** harfinin üzerine (•), yani (cezim) işaretini konurdu (yani sözde konur, yazda yine var farzedilirdi).

Med. Arapça ve Farsça kelimelerin başında ince üstünle söylenen hemze, **إ** şeklinde kâfir: ارکان ، ادب .. kalın üstünle söyleendiği zaman üzerine med yani uzatma işaretini verilir ، آداب .. kelime ortalarında ve sonlarında görülen med harfleri, esasen uzunluk için olduklarından onların üzerine konmaz. Fakat bu işaret türkçe kelimelerin başındaki **إ** şeklindeki hemzeyi e okunmaktan kurtarıp kısa a okutmak için de konulurdu ki, bunda (med = uzatma) vazifesi yoktur: آزار ، آزاری **ئ** gibi. Şu halde hangisinin uzatma, hangisinin σ suretinde kısa okutma kâsiyle getirilmiş olduğunu kestirmek için, bunların konduğu kelimelerin Arap Fars kelimesi mi yoksa türkçe bir kelime mi olduğunu evvelden bilmek lâzımdı.

Sedde. Buna teşdid alâmeti - de derler. Arapça kelimelerde evvelkisi sükûnlü ikincisi harekeli veya her ikisi sükûnlü olarak tekrarlı söylenen harflerin üzerine konur: حن ، جاد . Türkçe'deki böyle kelimelerde çok defa bu işaret de var farzediliip yazda gösterilmezdi.

Vurgu. Vaktiyle (savti sedde) diye adlandırdıkları bu sesin, türkçe kelimelere mahsus olanları için bir işaret yoktur. Esasen türkçe kelimelerin vurgusu, çok zaman son hece vokalinde, bazan da baş veya orta hecelerin vokalinde yapılan bir ses çarşısından ibarettir [2].

[1] Hele son zamanlarda baştaki (!) leri (•) ile yazmak, ve bütün türkçe kelimelerdeki hecelere vokal koymak tecrübeleri sökmemiş; bu yüzden birçok şekil birliklerine ayrılan heceler kelimelerin şahsiyetlerini sozarak onların okunmazlığını artırdığı için bu usul çabuk bırakılmıştır.

[2] Müellif, eserinde bazı vurgu yerlerini göstermek ihtiyacını duyduğu zaman bizim eski cezim işaretine benzer (•) gibi bir işaret veya aksantegü (‘) işaretini kullanmıştır.

Bunlardan başka bir de mana vurgusu vardır ki bu, cümle içinde en ziyade ehemmiyet verilmek istenen bir kelimeyi belirtmek, asıl ona ehemmiyet verildiğini bildirmek içindir; ve işte kelimedeki yeri gösterilmeyen bu ses çarpısı için de bir işaret gerektir. Yine meselâ: *Kardeşim nerdesin?* deki *kar-*, *deşim* kelimesinin ilk hecesindeki vokalde işitilen ses de, hitap manasında bir nida edatı rolünde olup, böyle bir işarette muhtactır.

Başkaca isim-i cinsleri ismi has diye kullandığımız zaman da ilk hece vokaline böyle bir vurgu işaretini gerekli görünür: *Fe^oner'den geliyorum*, *Ka^ortal'a gideceğim*.

Tenvin. Bu, sadece arapça kelimelere mahsus olup, isimlerin sonunda bir hareke ile sükünlü bir nun halinde okunur ikitelli şekillerdir: أَنْ، إِنْ، مَنْ، جَنْ . Bunlar hecesinin kalın ve ince olduğuna göre: *an*, *en* — *in* — *un*, *ün* diye söylenir.

Uzun vokaller. Türkçe ve yabancı (arapça, farsça) kelimelerde kısa vokallerden başka uzun vokaller de vardır. Evelce de söylediğimiz gibi Arap ve fars, kısa vokallerini yazda göstermez. Uzun vokallerini konson sayarak bunlara med (uzatma) harfleri der ki, *ā* (elif), *ū* (vav), *ī* (ya) gibi ikisi kalın biri ince üç uzun vokalden ibarettir.

Türk dilinin kuruluşunda sekiz, ve bir bakıma göre *i* ile *e* arası bir vokal ziyadesiyle hep kısa olağak söylenen dokuz vokali dışında uzun vokal görülmüyor. Ancak (eski Türkçe'lerde de olsa gerek), bilhassa Osmanlı türkçesinde kısa vokalden sonra duruş (sükün), halinde bulunan *g* (ڭ، غ) lar, *ğ* yani hemze merhalesinden sonra sıfır değerinde kaldıkтан başka, kendinden evvelki kısa vokallere kendi söylenilen süresini katmış olarak bileşik şekilli uzun vokaller de meydana getirmiş bulunuyor; ve bu yüzden dilimiz sekiz kısa vokaline karşılık sekiz uzun vokal de kazanmış olarak, bu sahada uzun vokal çeşitleri bakımından Arap ve Farstan da daha zengin bir varlık gösteriyor.

Bu arada "entonasyon," icaplariyle kısa vokallerimizi uzatma (*baaş-üstüne*, *sähii*, *doğruu*, *güzeel*, vs.); veya uzun vokallerimizi biraz daha uzatma (*mälüm*, *sefiil*, *ālāa* v.s.) yollarıyla yapılan uzatmaları da düşünürsek dilimizin, konsonlarını çeşitli dikten başka vokallerini de uzunuk cihetinden ne kadar geliştirmiş olduğu anlaşıılır [1]:

[1] Bu itibarla "TÜRKÇEMİZDE UZUN VOKALLER YOKTUR, VE BUNUN İÇİNDİR Kİ DİLİMİZ ARAZ VEZNİNE MÜSAIT DEĞİLDİR," gibi hükümler fikrimizce doğru ve baki olamaz. Fikret'in, Akif'in, Yahya Kemal'in ve daha başkalarının aruzla yazılmış Türkçe şiirleri de buna şahittir.

UZUN VOKALLER

D ü z		Y u v a r i a k	
Alçak	Yüksek	Alçak	Yüksek
... [1] ...	iğ, iy ç.iğ, el.ığ.le	üğ ç.üğ - d.üğ.me	ög öğ, b.ög.rülee
ağ d.ağ, b.ağ.la	a.ığ, ç.ığ.lık	uğ y.uğ, u.ığ.ras	oğ boğ, d.oğ.du

[1] Arapça'dan gelmiş kelimelerde eğ sesini kullanıyoruz: M.eğ.mur, M.eğ.med.

EKLENTİ II.

(Çeviren tarafından.)

Tembih — Aşağıda satır başlarında görülen rakamlar eserdeki sahife numaralarını, ve yalnız sağдан tek kere içine alınmış olanlar da o sahifenin satır numaralarını gösterir; çift kerreler içindeki rakamlar veya işaretler ise, eserde her eklentinin hangi kelimeden sonra başladığını işaretter.

SH. ST.

XV. 23) bulurum [1]

[Sayıfa altı numara] Bunu kitabı sonunda ek olarak vermek istiyorduk; fakat bu tercüme eserin de basılması aslinin uğradığı talibe uyarak uzun yıllar sürmüştür; bu arada ikinci dünya harbinde ve onun sonrasında Asya'da Türk illerinde toplu sürgünler ve öldürüler, büyük mikyasta göçürümler yüzünden meydana gelen geniş değişiklikler olduğu düğünülerek, bu eihetin şimdilik olduğu gibi kalması uygun görülmüştür.

63. Bk. s. 1048.

* *

77. 18) kullanıyorlar.

(Nasıl ki elif i altına konulan hemze - yi, esre olarak kullanıyorlar; *ئىل* gibi).

81 37) halk [1]

(En eski Türk yazıtları [s. 31] de [matemeler, ağlayıcılar şarttan, gün doğusundan ormanlarda göllerde oturan kavimlerden . . .] Thomsen *yog* kelimesini *yug* okuyor. Biz bu kelimeyi başka lehçelerde bizim (ağlamak) karşılığı olarak *yug.La-* ve hatta yine bu yazıldaki *s)ig.ta-* kelimelerinde görülen *yug*, *s)ig*, *ag* maddelerinin bir çeşidi gibi görüyoruz ki, bu bakımından okunuşu *yug* veya *yog* olabilir. Bu yazınlarda

ئو şeklinde olan bu kelimenin ortadaki harfi hem (u) hem (o)

için konmuştur. Thomsen başka lehçelerde *ui.La-*, *ug.La-*, *ig.La-* çeşitlerini veriyor (bk. *İnscri. de l'Orkhon*, s. 141, n 9). Yks. *ag.it-mak* "akıtma", *ag.it* lehçemizde ölüye ağlama, göz yaşı akıtma? manalarıyla mersiye). Bütün bunlardan başka kelime, mahvolmuş, (mün'adim) manasına olan *yog* dan da *yog* sureti almış olabilir: (*joqad*—"yok etmek", anéantir 1510 *joq* dan, Thomsen, s. 146).

n. 63 de bazı haneleri birbirine karıştırılmış olarak yanlış tertip edilen bu çetveli, mutlakalarımızla birlikte tasbıklı olarak yeniden veriyoruz.

80. TÜRKÇE KONSONLAR LEVHASI [1]

KONSONLAR		Dudaklılar.		Dişiler.		Boğazilar. *		Günlaklılar	
		Gift dudaklılar	Dudaklı- dişiler	Aşıl dişiler	Damaklışık dişiler	Damak önlüler	Damak arthilar		
Sürekçiler	{ Boğuk Çınlak	p (ψ) b (β)	t (τ, ḥ) d (δ, ḥ)	ş (ş) c (ç)	k (χ) g (ğ)	k (χ) g (ğ)	k (χ) g (ğ)		
Sürekçiler	{ Boğuk Çınlak	t (χ) v (r) = ḫ bazañ	s (s) z (ʒ)	ş (ş) [i (j)]			h (χ) g = (ğ)		
Unlekler	{ Yarı-vokal Titrek Genizli		r (r) n (ɾ, ḡ)	y (y, ψ)	Damakönü 1 (j)	Damakardı t (j)			

Bu 50 sınıfın, hem art sınıftan biliminde

Yalnız [ʃ]ün sınıfın talmız art sınıftan biliminde [ʃ]
kelimelerde

*) Fikrimizce bogazlıların damakartılık hanesine « sert » sözcünü katmamı.. Damakönüller hanesini ise ikiye bölgüp altahta ol, « g, k » nun hanesi hizasına yukarıdan « sert » sözcünü, ve yine onun bir çizgi ile ayrılan sol tarafına altalta gelmek üzere « ψ, χ » yi verip, hanesi yukarısına da « gevrek » sözcünü ilâve etmeli.

**) Buraya, alttaki yarınnak hemze mahiyetindeki / ʃ / sekillerinin karşılığı olarak sert hemze mahiyetindeki ' konusun işaretini getirmeli; genizli hizasına da damakardı ve damakönü J ların herbiri altına gelmek üzere übir / n̩ / koymalı diye düşünüyoruz A. U. E.

Thomsen yukarıda adı geçen kitabında metinlerin aslı yazımı olan Orkhon harfleri ibareleri almış olarak, sadece bunların transkripsiyon ve tercümelerini veriyor. Biz bütün bu yazıları, asılları Société Finno-Ougrienne tarafından Helsingfors'da (Finlandiya baş şehrinde) bastırılmış negatiflerden INSCRIPTION de l' ORKHON da yerlerini bulup kelime kelime, cümle cümle olarak kendi okuyuşumuzla karşılaştırmış bulunuyoruz. Esasen gerek Thomsen'deki ve gerok başka yerlerdeki bütün bu yazıları türkçemize frenkçelerinden mealeen çevirme suretiyle değil, dediğimiz gibi kelimesi kelimesine uymak ve esasen iki ayrı türk lehçesinde aynı olan nahi hattının bozulmamasına dikkat etmek gayetyle dilimize çevirmiş bulunuyoruz.

82

39) gönderdi, vs. [1]

("de chez le kagan de Chinois j'ai fait venir des sculpteurs; Thomsen, Insc. de l' Orkhon, s. 119., == Çin hakanından heykeltraşlar getirttim").

84

44) katıştırılır. [1]

Bk. § 73, not 4 ilâvesi, ve s. 881, not 1 ilâvesi. [2]

Öztürkçe kelimelerde görülen iki sükünlü konson kümeleri yanında bir de yabancı dillerden gelmiş kelimelerde başı bir kaypak olmak üzere üç sükünlü olanlar da vardır: *Istenks* gibi ki, bu da sadece kelime içinde ve sonunda bulunup, kelime başında hiç görülmez. Türkçemizde yabancı dilden gelen böyle kelimeler ya kümeye başına veya iki konson arasına ve bazan kümeye sonuna bir vokal koyarak söylenebilir.

Esasen Türk dilinde böylelerinin söylenebilmesi için kümeye konsonlarından ikincinin ya kaypak (*r l n*, bazan *m*) lerden biri, veya ıslıklı (*s "z*, *ç*) den biri bulunması şarttır.

Bunların dışında yabancı kelimelerde başka konsolardan olan ikinci harfleri de türk ağzında birden söylemeye müsait ise birden söylenebilir; değilse yine aralarına veya sonlarına bir vokal getirerek heceyi ikiye bölmek gerekir. (Başa: *slave* > *i*₁*slav*₂, (ortada): *fötr* > *föt*(*ü*)*r*₂, (sonda): *lirisme* > *lirizm* (*i*) *den*₁₂.. *resm* > *res* (*i*) *mle*₁₂.. *lüks* (*lux*) > *lük*(*ü*)₂.

Kaşgarlı'nın (D.L.T.III. 304) "Cem'i beynessakineyn,, yanı iki sükünlü nus bir arada söylemesi suretiyle anlattığı ve eski gramercilerin (leti mai sakineyn) dediği bu konson kümeleri, türkçe kelime başlarında bulunmadığına göre oaların, kelime içinde veya sonunda bir fonetik hâdise yüzünden doğmuş oldukları düşünülebilir.

Bu hâdise ise, yukarıda söyledigimiz kaypak veya ıslıklılardan biri ardından gelen çok zaman yuvarlak ve bazan düz bir vokalin, (kelime kuruluşunda esasen var olduğu halde) bu kaypak veya ıslıklilar tesiriyle söyleşten düşmesi, ve o zaman iki konsonun birden söylenir bir kümeye teşkil etmesidir ki, bunun neticesinde kelime heceleri ikiden bire, üçten ikiye vs. düşer.

Meselâ türk kelimesinin aslı *türük*

(Şima I türkle-

rince halâ böyle söylenir) o vakit de *türük* diye söylenir olacak. Orhon yazılarında son şekil çok zaman üç karışlığıdır.) *Türkçe, türklük, türkler* gibi hallerde *rk* konson kümeli, kendinden sonra bir konson geldiği için kümeliğini muhafaza eder; fakat *türk/ü, türk/e, türk/ün* gibi hareketli hallerde *rk* kümeli, bölünüp *r* si ilk hece sonuna, *k* si ikinci hece başına düşmüş olarak çözülmüş ve kümeye haliinden çıkmış bulunur.

İki sükünlü kümeye teşekkülleri hadiselerinde söyleşiden düşen vokal, çok zaman yuvarlak bazan da düz olur demistik :

kepenk = *kepen(e)k* (kapanak ?), gibi.

Sonra bu hadise aynı durumda olan her kelimeye şamil umumi bir kajde olmayıp, falan filân kelimedede olduğu halde, aynı durumdaki başkalarında görülmeyebilir :

Mesg. : *türük* > *türk* ve *börük* > *börk* olur da, *çürüük* > *çürk*, *körük* olmaz ; *alup* (almış, açmış? manazıyla) *alp* (Fatih?) olabilir de, *dolup* > *dolp* olmaz ; yine *sürütmek* > *sürtmek* olur da, *yürütmek* > *yürtme* *kırıtmak* > *kırınak* olmaz, vs.

Bir de bu iki sükünlü kümeden sonra gelen konsonlardan bazıının tesiriyle (sneak bazı sükünlü hallerinde) kümelenin ikinci konsonu söyleşiden düşmekle kümeye bozular: *serbes(.)lik, apdes(.)lik*; fakat *abdest/lı* veya *dost/luk* daki gibi başka konsonlar yanında kümeye hali yine devam eder (eğer *t* ler kalıyorsa).

Öz türkçe kelimelerde yalnız bir konson kümeli olur ; dilimize yabancı dillerden giren kelimelerde ise iki ve bazan üç kümeye görülebilir. *fr.öy la.yn., fr.anık, fo rt.*

Öz türkçe kelimedede konson kümelenin aslında kümeye olmadığı halde yuvarlak veya düz bir vokal düşmesi yüzünden sonra meydana gelmiş olduğuna bakarak, çok defa kelimenin aslini bulup yeniden kurmak için o düşen vokali yerine getirmek gerektir :

kart : *kar(i)t* (karımış, geçmişlenmiş) ;
kalk/mak : *kal(ı)k/mak*, veya (*kalk (ı) / mak?*); (hareket etmek);
alang : *alan(ı)g* (açılmış, açık) = *alan* (D.L.T. 1.121).

Bazan kümelenin ikinci konsonundan sonraki vokal, daha sonra gelen kaypakkınevinden başka bir konsonun tesiriyle de düşer ki, o zaman o vokalin üst yanında sükünlü bir konson kümeli hasil olur :

kalk/nak : *kalg(ı)mak* (ı nin tesiriyle).

Bu hadise yüzünden kümeye konsonlarından birinin çikanakça başka bir yakınıyle değiştiği de görülür :

sevinç : *sevin(i)ş*; *usancı* : *usan(i)ş* daki *ş* > ç değişimi ve yukarıda misallerde *k* > *g* değişimi gibi.

Fakat iki sükünlü konson kümelerinden *ng* kümelerinde bu tesir, ötekilerde olduğu gibi değildir. Onlarda kümelenin her iki konsonu bir-

den söylenirken sesleri, ayrı ayrı söylenişteki durumlarını değiştirmez. Bunlar ise birden söylenirken *n* de, *g* de ayrı ayrı söylenişlerindeki bütünlüklerinden birer kısmını kaybedip, ikisi bir tek hucusu söyleş halini alarak, karma sesli müstakil bir konson vücuda getirir. İşte bizim (sağır kâf, nun kâfi, nef) diye adlandırdığımız bu genizli (gonneli) *n* mûrekkep sesi, iki sükûnlu konson kümelerinin ayrı karakterli biricik muhasalasıdır; (halk dilinde tek veya tekrarlı halde red ve inkâr nidası roliyle çok kullanılan *tsö* deki *ts*kümesi de, iki dişlinin birden söylenmesiyle doğan bir konson kümesi ise de, o bunlar gibi muayyen konson durumlarından vücut bulmuş değildir ve bu, alt yanında pek duyulmaz bir ö veya e vokaliyle birden söylenmektedir.)

Kâşgarlı, *kâf-ül-ganne* yani genizli kâf dediği bu karma konson için: "nun ile gayin ve nun ile kâf arasında doğan bu harfin söylenişi türkten gayrisi için pek zordur," (D.L.T. I, 8) diyor. (Eserin aslıda bir istinsah yanlışı olacak: "asıl metinde gayin ile kâf ve nun ile kaf arasında doğan," deniyor. Sonra bu kâf dediği de, arapça'da olmamış bir rekik (rahve) kâf : *g* olacak).

Yine (II, 262) de gunneyi biri kâflı, biri cimli olmak üzere (*sevinc* deki *nc* gibi) ikiye ayıryor, ve her ikisinin de kelime ortasında veya sonunda olmak üzere iki kısmı olduğunu söylüyor. Ancak *nc* lileri biz, *ng* liler dışındaki ötekilerle beraber sayıyoruz. Çünkü asıl genizli, *ng* lilerdir. (Bununla beraber o zamanki söylenişte *nc* kümescini genizli olması da mümkünündür, ona şimdiden kesin bir hüküm verilemez.)

Lehçenizde buular ya tamamıyla alelade *n* olarak söylenir, veya bazan kümelenir birinci veya ikinci konsonu düşerek söylenir.

1. (İstanbul): de (.) işmek

2. (Taşra) : den (.) işmek ki, ikisi de (adıl, misil) mânasındaki *deng* den olsa gerek.

Yine onun ifadesine göre (III, 288): "yangalduruk gibi gunuelilerin altılı (südasi) babında ve bütün öteki baplarında iki sükûnlu konson kümesi teşkil edileceği zaman söylenişlerini kolaylaştmak için zülâka (yukarıda说得いたる kaypak A.U.E.) harflerinden biri beraber bulunur, çünkü gunue ağır olduğu için söylemesi güç olur.."

Her gesitten bütün sükûnlu kümelerin ortada veya sonda olalarında ise şöyle olur: ikinci konsonlar birinciden sonra o kelimeye eklenmiş bir lâhikanın ya başındaki vokali düşmüş olan: *sür-(ü)t/mek* gibi bir kalıntılarından, veya hiç bir şeyi düşmemiş bütün bir ekten ibarettir ve *ng* de de hâl böyledir:

yalın/gus (III, 97, 264) > *yal(.)n/guz* *yalın*, *yalın-dak*, (yani çiplak) (III, 39) : *yaln/iz*, mücerret;

toğuu/guz ? > *to (.) n/guz* (II 276, 1,255. III 268) : domuz (ğ düşümü, *m* > *n* değişimiyle, çok doğuran ?);

teng (denk, muvazene) *teng/giz* > *teng.iz* : deniz (muvazeneli ?), veya *ting* yükseklik, *tingmek* (III, 289 yükselmek, kabarmak *ting/giz* >

deniz), veya *tang kabartı, tangızmak?* (III. 291) *qişip kabarmak* (denizin hali) *tang/hz > teng/iz?*).

çing inanılır, gerçek: *çinq tolı* (III. 264) gerçekten dolu, topolu; *çin sabah* (subhu sadık); *çinq/giz* > emin, sadık I, 86 (timocin ??);

an/garu (ona karşı, ona doğru) *anğar* > *anğa* (.), ona;

mungar: pınar, kaynak (D. L. T. III. 208 ve başka yerlerde) > *bun/gar* (Rumelide: bunar) kaynayan, fışkıran; bk. bulgurmak (Tuh-setüzzekiye) ki aslı: *bungurmak* (*n* > değişimli) olacak; Anadolu lehçelerinde büngü/mek ve büngürmek = yerden kaynamak.

täring (III. 273) > tarin (i) k: (suyu) kendince derilmiş, derlenmiş, suyun çok toplu olduğu, derin. (bk. tärilmek II, 101, tärinmek II, 115).

otung (I, 120) > *otun(u)k*, ateşlenen (şey), od/un vs. vs.

Kaşgarlı'da ve Anadolu türkçesi dışındaki Arap harfleriyle yazılı hemen bütün eski yeni Türk lehçelerinde kelime ister kalın ister ince ahenkli olsun, bu genizli harf, *ng* [= *ŋ + ɣ] suretinde yazılıdır. Eski osmanlı yazısında ise bu, *ŋ suretinde gösterilirdi (halbuki aynı şekilde başka eski lehçelerde gevşek ɛ̃ g yi, sert ʃ k den ayırd etmek için de kullanılırdı).

Bu harf uygur yazısında da (ɛ + ɔ) karşılığı olan bir şekilledir. Orhon yazılarında ise şekileyde karşılanırkı ki, gerek bu ve gerek öteki yazıların ince ve kalın hecelerinde hep bir şekil muhafaza ediyorlardı.

Ancak öteki sükünlülerde olduğu gibi, her sükünlü *n* den sonra gelen *g* nin *o n* ile genizden söylemenesi gereklili olmadığına göre, bular içinde hangilerinin müstakil söylendikleri, şekil birliği yüzünden çok zaman ayırd edilemiyor; bazı kalın ve ince ahenkllerde meselâ *anga* (D.L.T. I, 114 aşağılık), *çeng* (III, 264 farsça), *yunguk* (III, 33 yıka naçak şey, çögen) gibilerinde genizli olmayanların Kaşgarlı, da *syn* gösterildikleri de varsa da, böyleleri pek azdır. Bugün onları birbirinden ayırdetmek için genizli kümeyi *ŋ* ve küme olmaması da *ng* suretinde göstermek uygun olur: *dangalak, zengin.. anğladı, dingle* gibi.

97

18) (*irilmekke?* ○ *irilmek* yerinde).

aklinı oynatmak manasına gelen *iri-l-mek* ve buun kalın ahenklişi olan *iri-l-mak* mastarı, esasen (yerinden oynamak, "zeval ve iftirak") manasındadır; *iril-ma* ayrılma "mûferekat"; *iri-mak* = iraklaştırmak; *irak* = uzaklaşan, uzak.

35) ayrılmaz

(Et tırnak gibi birbirinin çok yakın hisim olanlar ayrılmaz);

36) *yan(m)pürü* [1] vs.

Belki aslı (yana bükülü) manasıyla *yan(a)* büğrə: büğrü = bükülü? (egri = eğli?).

142

14) *tandır* kelimesi arapça (جمر = tannur) den gelmiş ise, *nn* dan ikincisi dilimize geçerken *d* ye çevrilmiş demektir.

Arapça, *fenn* kelimesinde de böyledir: (kadının) *fenn*, i > (kadının) *fend*. i.

Buza mukabil dilimizdeki *musandara* kelimesi (baş taraşa getirilen, yüksek yapılan şey? sadır = sedir) manasında arapçanın (*مسدراً* = mu-saddare?) kelimesinden bozma işe, asılındaki *dd* den birincisi bu defa lehçemizde *n* olmuş demektir.

O halde, aslı Arapça olan bazı kelimelerdeki *nn* li konsonlardan ikincisi değişip (*d* olup) birincisi haliyle kalıyor; ve yine arapça aslıdan bazı kelimelerdeki *nn* deu gayrı çift konsonlardan birincisi değişip (*n* olup) ikincisi haliyle kalıyor olmalı.

152

2) gösteriyor. [1] numaralı haşıyenin üzerine ve çizginin altına (*).

3. *r* : կար(.).n-i ; *bur*(.).n-um ;
4. *I* : *al*(.).n-um ; *gōn*(.).l-ü ;
5. *n* : *ben*(.).z-iñiz ; *gen*(.).ziñ ;
6. *y* : *koy*(.).n-u ; *boy*(.).n-um ;
7. *ğ* : *oğ*(.).r-uu (da) ; *göğ*(.).s-üñüz, vs.

Bu hadise bu gibi isimlere münhabır kalmayıp, fiilden türeme kelimelerde de görülür:

gay (.).l-im, *og* (.).l-um, *bük* (.).l-üm, vs.

167

39) muhatap zamiri [1]

Müfred muhatap *ev-iñ/in*, veya müfred gaip *ev-in/in* gibi izafetin tasrifli halleriden birincideki *iñ*, ve ikincideki *in* şekillerinde olan zamir

168

3) basma kalıp [1]

Belki aslı: *bas-a kalıp* (*çalışa kalem* = kalem çalarak ve emsali gibi: kalıp basarak).

169

10) *alıp* [1]

*) Mülkiyet ekinin müfred gaibi şeklinde sağlanan karşılıklı aitlik hakkında müellifin verdiği (*oğlu babastına uymaz*) misaliudeki (*oğlu X babası*) sözlerinde iki aitlik terkibi vardır: 1. *oğlu = babanın oğlu*; 2. *baba,st = oğlunun babası*, demektir. Ancak bu misalden sonra verilen daha dört misal burza uygun değildir: *İkdam gazetesi bir mekalesinde diyordu ki* misaliude (*İkdam gazetesi*) terkibi, (*diyordu*) fiilinin faili olup, aynı zamanda (*makalesi*) terkibinin merciidir; bunda karşılıklı aitlik yoktur; hele daha sonraki *sırrim*, *semşigem*, *çantam*, *elim* terkipleri birinci müfred şahıslara izafet (aitlik) şekilleri olup, mülkiyet ekinin müfred gaipleri misallerine uygun olmadığı için, yerleri burası olmamak gerektir.

oğlu babastına uymaz gibileri, birebirlikle veya buna benzer başka bağlarla birbirine karşılıklı bağlı olanlardır: *karısı kocasını görünce*; *ablosu kardeşini çok sever*; *hastası doktorunu arıyor*; *hocası talebesine bakar*; *üşkü mışukuna can verir*, vs.

Bazan karşılıkla bağlaşık izafetlerden biri muhatap veya gaib durumunda olup, öteki hazır ve takdir (ellipse) olunur:

1. Annesi! buna (= oğlun veya kızın olan bu çocuğa) karşısından ne alacaksın?

2. Amcası, buna (= yeğeni olan bu çocuğa) İstanbul'dan neler getirecek bakalın, gibi (evvelki misâldeki muhatap, ikinci misâldeki gaip durumundadır).

170

7) kelimesi [1]

(كلاو سى ايدولرسه آنڭ دېمىستە امڪان يوق)

23) geliyor .

(پىشراڭ داڭل اولادوغى كۈنك ايردى كۈن)

181

30) fikrindeyiz : [1]

Ozaman :

1. Burası *ev-iñ* (sana ait ev) dir;2. Burası *ev-in* (eve ait) dir;

ve

1. Burası *ev-iñ/in* (sana ait olan eve mahsus) dir;2. Burası *ev-inin* (ona ait olan eve mahsus) dir, gibi iltibaslara biç olmazsa yazıda meydana verilmemiş olur.

202

40) Hâmit [1]

Bu -cek ekisi, zaman manasındaki çağ asılidan gelmiş sayınmak da hatırlı gelir:

saptı-cağ-in (*saptık*-çağ-in) yani sapmak zamanında (olarak).

203

40) değildir [1]

Bundan başka şu cihet te dikkati çekmektedir: başka münasebetle de söylediğimiz üzere, Antakya'da halk dilinde o manasiyle bir *ken* zamiri vardır (bk. § 343) ki, bu yalnız insâfî halieriyle söylemekte ve mûfret ve cemi mücerret şekilleri olan *ken*, *kenter* kullanılmamaktadır:

<i>(ken-ler)</i> <i>ken</i>	-i : getir <i>ken-i</i> , (<i>kenler-i</i>) = onu (onları);
	-e : { söyle <i>ken-e</i> = (ona);
	{ bin belen vers <i>ken-e</i> = bin belâ versin ona;
	-de : <i>ken-de</i> gördüm = onda;
	-den: <i>ken-den</i> aldım = ondan;
	-in : <i>ken-in</i> defterinden aldım = onun.

Diger cihetten Yakut sözlüğünde (s. 523) o manasına *kini* ve *onlar* manasına *kiniler* suretindeki gaib zamirlerinin varlığı, bunun *kendi* kelimesiyle mi, (belirsiz kimse manasındaki) *o* demek olan müphem zamir *kim* ($m > n$ değişimi?) ile mi, veya bu yakutça zamirle mi, yoksa yine aynı mana ve söyleşideki yunanca zamirle mi ilgili olduğu hakkında tereddütler voruyor; ve sonra yakutça ve yunancanın aynı gaip zamirinde lafız ve mana bakımından birleşmeleri meselesi de, ayrıca dikkate değer bir seydir.

208

11) (*her kim*); [1].*eyde* kelimesi belki *ayida* (= sora, sorsun) olacak; ve cümlede

- Fransızca'sı da şöyle olmalı diye düşünüyorum: "quiconque demandera; sur quoi, ou dans quoi, ou à côté de quoi demeure Dieu, celui-là est un infidèle."
- 232 5) *çiplak* [1].
Bunun bir çeşidi de *çır-il* dir ki *çır* önekinin -il sonekiyile uzatılmıştır. Yklş. *sap(a) sağlam*; *düp(e) düz*
- 243 28) *küfe-ki* (küfe? mensup)
Bizee bu kelime *gevsek*, *gevrek* kelimeleriyle ilgili (kaba ve hafif) manasında *geveke* (Ankara, Balâ) kelimesiyle de, (yumuşak ve hafif taş) manasına *kefek*, *kefeke*, *kefeki* kelimeleriyle de aynı menşeden görünüyor.
- 255 27, 31) uncu satırlar arasına:
لَكْن ، لِكْن *Lik-in*, *lük-ün* .. *Lık-in*, *lak-un* (D.L.T., II, 74). Bu mürekkep edat arapçının ılsak (ـ b) si yerinde olup (ـ، *ma'a*) yani ile manasındadır: *Bılıg-in* (bılıg-lük'in olacak) *ulugluğka tegdim = ilimle ululuğa eriştim* ;
ed'gū-lükün gel; *isiz-lük'in kelmä = iyilikle gel*, kötüülükle gelme.
Leğemizde bu mürekkep ekin karşılığı olarak yine *lik(luk)la*, *lik(lük)le* mürekkep ekleri kullanılır: böyle/*likle*, şöyle/*likle*, öyle/*likle*, *kolay/lukla*, *zor/lukla*, vs.
Hiç böyleliğin? görmemişiz faslı baharın gibi bir mısradaki *böylelik* *ğin* kelimesi ise, *böyleliğini* kelimesinin sondaki i si düşmüş şeklidir; vurgusu da aynı hecede değildir.
- 257 22) *idi* [2]
Biz *öyle* (*eyle*) kelimesinin menşe'ini *ķay*, *kay* la değil, (gibi) manasında olan *i)ley* kelimesiyle ilgili görüyoruz. Eski lehçelerde bu *i)ley* in bir çeşidi de *c)iley*, *c)iłay* olsa gerek ki, bunlar -in ekini alarak *c)iley-in* *c)iłag-in* şekillerine de girmiş bulunuyorlar: ben, (sen) *ciley-in=benim*, (senin) gibi; *adam-cıłay-in= adam gibi*, vs. Bk. buna dair daha ileri-deki notlarımıza.
- 258 23) *gizlenik*.
(Tahtında müstetir, yani altında gizlenmiş yerine olup, bunun karşılığı "mezkür, melfuz,, yani *söylenik* dir.)
- 34) *également*, [2]
Eski osmanlıca'da cümlesiñin başında bulunarak kendinden evvelki cümleler mefhümuna (bir de, hem) manalarıyla yeni bir fikir katmak roliyle kullanılırdı (dāhi=dahi): *ve dāhi mağlûm ol-a ki...*; *dāhi ol-ma-ya ki..* vs.
Bu kelime bir de, yine kendinden doğmuş olan *daha* manasıyla eski osmanlıca'da kullanılırdı; *sadr-i sānī-de yāhod dāhi* (=daha) *sonra zuhār eyle-ye* (*Hacı Kalfa*) Bk. s 258 sat. 34 ve yine bk. § 621.
Leğemizde bu manasıyla yalnız şu tabirde yaşamaktadır:
gitti, gider, dāhi (=daha) *gider*.
- 265 3) § 226. [1]
Bizee *eme*, *ime* (ki bir çeşidi de *y)e*me dir) gibi çeşitleri olan kelime ile hissem görünüyor; hem kelimesi de öyledir. Yklş. yakutça'da

eme = biraz, bir miktar : *haglah eme* = nasil da, hem nasil ; yine Yklş. yakutça'da *emie* ve *imie* = 1. Ufak bir zam, ilâve, 2. Daha, ...dan maada, ve, keza, yeniden : *emie da* = hem de, ve daha.

48) s. 68). [2]

Yine bu *me* (= kırğızca'da *bö*, yklş. lehçemizde bazı tekrarlı isimlerde *be* : gün be gün, ay be ay, sene be sene vs.. bunları *rū be rū* = yüz yüze, *zānū be zānū* = diz dize.. gibi farşa'da kullanılanlarla karıştırmamalı) dir ki, türkçemizde iki aynı sıfat arasında bulunarak bu tekidleme (intensif) manasını verir : güzel mi güzel, aptal mı aptal.

267

15 § 396). [2]

Zaman katmacı (zarfi) rolündeki *hemen* kelimesinin dilimizde bir manadaşı da *şıp* kelimesidir ki, bazan *zıp* [*s* > *z* değişimi ; belki aslı *s*:] p. yklş. *te-* acele etmek: *p* > *v* değişimi?] suretinde de görülür: *şıp* sevdi (hemen seven, aşık olan); *şıpşak* (hemen, derhal) *şıp-padak* (acele olarak, derhal); *şıp-ifik* (acele ile); *şıp-in* (acele olarak : şipin işi terlik).

zıp çıktı (hemen ve birdenbire ortaya çıkan); *zıp-tr* (acele acele hareket eden, deli dolu).

Aynı kelime (*s* > *ç* değişmili ve vokali değişik olarak) *çap*, *çekliyle çap-mak* (acele etmek, koşmak) mastarını ve bu mastardan *çab-uğ* (tezlenmiş) sıfat ve zarfini vermiştir (ki bu sıfat farşa'ya da aynı mana ile *çapık* suretine (*çapık-suvar*) geçmiş görünüyor. Eski Lehçelerde *şab* çeşiydile de görülür :

D.L.T 1, 9 (Uygur yazılısı bitigik harfler örneği)

NADARAY

Yaradan

NAKİSTAY

(bir hali) yamaulaşan (1)

ASTIYA

arayıp sorsa

BULÄK/BAS

gelip

NARURAB

hemen

PONUK

binip

Satırlar sağdan sola okunur (Arap yazılısı gibi).

İkinci satırlardaki kelimelerin harfleri de sağdan sola okunmalı. (İbare «inversion lu, = devrik» dir: yaradan bir hali yamaulaşmışı arayıp sorsa, istese [keudüm] hemea gelip biner giderim.)

Bu ibare Kaşgarlı'nın eserinde Uygur yazılıyla biricik türkçe ifadesi olarak görünür.

268

37) olur [1]

Kaldı ki bu kelimenin aslı da yine bu mana ile görünüyor : *an-ça(k* (= O çağ, o miktar, okadar). Muk. *oraya-şak* (oraya kadar); *ban-ça*

(g) *bun-ca* = bu miktar, bu kadar); *ni-çe*, *ni-ce* (*ni-ça*(g)) = ne miktar, ne kadar).

çağ (çağ) kelimesi (*miktar*) manasından başka (*çuzak* mesafe) manasıyla *ta* karşılığı olarak Rumeli'de söylenir; çak oraya gittim.

Bundan başka (*zaman*) manasıyle de görülür: *al-i-cağ*, belki (*al-gu* *çağ*) almak çagi, alma zamanı.

269 22) (§418) [3]

Aşlı «geri dönmek» manasındaki *yan-mak* mastarının haliye siygası olan *yan-a* (geri dönerek). bk. D.L.T. III, 19. *yan-ku*: geri dönen, aks eden ses

270 35) gelmemiş [1]

Bu itibarla bu gibi yerlerde *yine* (=gene) kelimesi *rağmen* manasına gelir.

Ölürüm, *yine* (=ölmem ihtimaline rağmen) söylemem.. ölü, *yine* (=ölmek ihtimaline rağmen) baygınlık gösterme.. İdamımı ferman buyur-sanız, sürgün etseniz *gene* (= bunları yapmanız ihtimaline rağmen) ben bu penecreyi kaparım — Falih Rıski.

Bu manadaki (*yne, gene*) yerinde aynı mana ile *de* de kullanılır. Bk. § 964.

277 12) *hiç* edati [1]

Anadolu'da yer yer *h)eç* (ondan başka Lehçelerde de öyle), diye söylenen bu kelimeyi, müellif Farsça olarak işaret etmiş ise de, bu menşe bize şüpheli görünüyor. Yklş. Yakutça aynı manadaki *eçi*, *eç* kelimelerini: *eçi awoh* = hiç (= katiyen) yok (Yakut dili sözlüğü s. 274).

278 5) *helâ* dir [1]

Tesvik, tahrik, tembih manalı *helâ* ki, Arapça'sı aynı manada *hellâ*dir.

Halk ağzında yine bu manada olarak *ille* suretinde kullanıldığı olur: hepsi iyi, hepsi güzel, *ille* mavili.. Bk. § 476 3°a.

285 12) *toi»*. [1]

Bu manadaki *ille* sözü *hele* söziyle müsterek olup, onun yerinde kullanılan bir çeşidi haline gelmiş görünüyor.

286 38) kullanılır. [1]

Yklş. Altayca'da önce manasındaki *paya*, *piga* kelimesini, lehçemizin aynı *öncelik*, *peşin* manasındaki *pey* kelimesine; *pey akgesi*; *pey vermek*. Bunu, mânâca ziddi olan *ard*, *arka* manalı Farsça *pey* (*pey-rov* = ardınca giden; *pey-der-pey* = ardarda; *pey-ā-pey* = biribirî ardından «gelerek») kelimesiyle karıştırmamalı.

288 5) [1]

5° Mütekellimin kendi sorduğu şeyin sebebi, mahiyeti hakkında kendisinin de şüpheli bulunması manasıyle «acaba».

10) ainsi?» [2]

Sanki Kızıl Sultan dedikleri Abdülhamid'in mabeyni, hattâ boremi içinde bile tenkit ve muhalefet yok mu idi? - Falih Rıfkı.

301

11) çikamaz [1]

Biz bunu sadece *kırk* olarak biliriz; hattâ mastarını da yaparak *kırkla-mak* («belirli bir hâdisâ günü başlangıç olarak» *kırk* günü doldurmak) derler.

304

21) (otuz), vs. [1]

Buna daha çok kullanılmış olan: *erba'-in* (40), *hemə-in* (50), *sitt-in* (60) kelimelerini de katmalı: *sittin* sene, *erbea'in* yıl (= 60 + 40) yıl gelmez olsun; bamsın rüzgârları, vs.

305

17) ancak.

Yek-pare, dü-cihan, seh-pa, cihar-yar, (penç-ab), şeş-hane, (heft-kalem) = yedi yazı nevi: [sülüs, muhakkak, tevkî, reyhanî, rika', nesih, ta'lik], (hişt bibişt), (nûh-jelek), sad-herk, hezâr-sen, sad-hezâr üferin] gibi münferid.

18) kullanıbr. [1]

Üstte görünen sayı durumlarına göre:

yek (1), *dü* (2), *se* (3), *cihär* = *cär* (*cär*) (4), *penç* (5), *ses* (6).

Bunların içinde, hattâ bazıları türkçe sayı adlarıyle karıştırılarak kullanılan farça mürekkepler de var:

1. *dü şeş* (6 + 6); *ses beş* (6 + 5: *ses-ü penç* yerine); *ses cihar* (6 + 4); *ses-ü se* (6 + 3); *ses-ü dü* (6 + 2); *ses-ü yek* (6 + 1); *ses sâde* (6 + 0)..

2. *dü beş* (5 + 5: *dü penç* yerine); *beş dört* (5 + 4: *penç-ü cihar* yerine); *penç-ü se* (5 + 3); *penç-ü dü* (5 + 2); *penç-ü yek* (5 + 1); *penç sâde* (5 + 0)..

3. *dört cihar* (4 + 4: *dü cihar* yerine); *cihar (cär)-ü se* (4 + 3); *cär-ü dü* (4 + 2); *cihar - ü yek* (4 + 1) = *cär yek* = dilimizde «çörte bir» manasıyla «çeyrek» şeklini almıştır; *cihar sâde* (4 + 0).

4. *dü-s-se* (3 + 3: *dü se* yerine); *se bâ dü* (3 + 2 = 3 le 2); *se yek* (3 + 1); *se sâde* (3 + 0).

5. *dü bâra* (2 + 2 = *dü bâre* yani: iki kere «2»); *iki bir* (2 + 1: *dü [bâ]* yek yerine); *dü sâde* (2 + 0)..

6. *hep sâde* (0 + 0: *hemə sâde*, yerine)..

306

8) «tout ouvert» [1]

Küçükleme ve azlama «diminutif» manasında olunca, tercümesi «légèrement ouvert» olmak gerekti.

307

12) «petit chevreau» [1]

Bu misaldeki de öyledir: altım toprak, üstüm yaprak, yastığımı taş idı «Ey gaziler» türküünde.

- 309 22) hecededir [1]
lî - li sıfatlarından sonra gelen - ce eki, o kelimeye tâhsis mânası da verir ki, böylelerini - lice suretinde mürekkep ek saymak da mümkündür. Bunlar çoğu zaman has isimler vücuda getirir:
Çam-lîca, Kanlı (kağnî?) -ca, Taş-lîca, Küp-lîce, Süt-lîce, (yer isimleri.. Buna vurgu ilk hecededir).
*Cins isimlerinde de aynı ekle görünenler ve bazıları sıfat da yapanlar vardır ki, vurgu bunlarda son hecededir: *kap-lîca* ;*
Süt-lü-e (az sütlü) bir kahve; taş-lı-câ (az taşılı) bir pıriç vs (sıfat.. Buna vurgu son hecededir).
- 314 29) kastediyor. [1]
Belki *koz(g)a-mak* (Karayım metinleri: harekete getirmek) ten; yks. *kozga-l-mak*, *kozgu-n-mak* (Çağ: harekete gelmek, hareketlenmek, dalgalanmak); yine yks. *kozgun*: dalgalanma (Kuzgun denizi «Hazer denizi?». Şu halde *közemen* (Belki esli: *kozaman*) «başa geçip sürüyü» harekete getiren? (*Mirat-ül-lügat*, Mehmet Rıfat), aynı mânada saydığı *kösem* için: sürünenin önünde giden koyun, «kâid» yanı yedekçi diyor.
- 316 17) *elbise-lik*
الـ الـ *elbise* kelimesinin kısa i vokali lehçemizde uzun söylenilir. Yine aynı mânadaki *esvab* kelimesinin v si de halkın ağzında bazan p söylenilir.
- 326 39) görünüyorum: [1]
Buradaki misal ötekilere uygun değildir. Ötekilerin iki haddi arasında başka kelimeler giremez: onlar birbirinden ayrılmaz «inséparable» olarak kurulmuşlardır. Halbuki bu öylesi değildir. Bunda aynı kelimenin yan yana gelmesi kuruluştan değil, sonradan ve arızıdır; kullanışları da bir değildir: (kalemi olan kimse kalemini...) suretiinde evvelkisi cümlenin faili, ikincisi mefûlî rolündedir.
- 327 35) inci satırı:
yär-lü ve *su-lu* kelimeleri (yeri nerede ise o yeri, ve suyu nerede ise o suyu) mânalarında görünüyor.
- 333 17) - *dırlar* [2]
Müellif *dır-ıar*, *dır-ler* de vurgunu - lar, - ler hecesinde göstermiş ise de, vurgu bu mürekkep eklerden evvelki hecede olur: *okumış-turlar*, *biz də-dırler*. Bk. § 550.
- 335 26) - *ler* (- dir) [4]
Bu mürekkep ek, bu tertipte (çünkü *dır-ler* tertibi de var) olduğu zaman vurgu, - *ler* (-lar) daki vokale gelir: *çiçek-lér-dir*.
- 336 24) yerine). [2]
Bize buradaki - lar, - ler eki, isimlerde olduğu gibi kendilerine çokluk mânası getiren ölçüde bir cemi eki değil, «fiili yapan çok kim-

seker» yani çoğul halinde fail yerini tutan üçüncü şahıs zamiri rolündeki *onlar* (Azerice: *a-lar*)dır ki bu, fikrimizce kelimenin ilk hecesi aşınmış sekli olup, failin kendisiyle değil, yapanlarıyle ilgilidir.

337

34) zaman) [1]

1. *Çocuk hasta tımis* (= Şimdi hastadır da haberim yok; veya kendi ifadesine göre şimdi hastadır.)

2. *Ben daha İstanbul'da iken çocuk hasta tımis*. (benim İstanbul'da bulunduğuuma rastlıyan geçmiş bir zمانında hasta idi de benim haberim yoktu. Veya, kendisinin veya başkasının ifadesine göre o zaman hasta idi.)

348

29) olmaz.

Bir başka *deymek* de (varmak, ulaşmak, dokunmak) mânalarını verir: *savuşun, dej - me - sin ; akşama dejin*.

354

8) § 483 var. [1]

Bu ekin aslı - *il , in - olsa* gerek; baştaki vokal düşmüş görünüyor: *yav - (u) l , un / du.. yay - (i) L , in - di*.

358

34) rastlamaktadır [1]

Ancak müellisin verdiği son üç misalden, *gür - ele / mek, tur - ma - la / mak* hariç, ötekisi bu sıraya *girmemek*, gerekti; *ir - galा / mak* ise Altayca *gülə*-li takımın bir çeşidi olup, *-kala - (-kele -)*liler sırasına girebilir.

362

17) Müellife göre *anler* [1]

Ki, bu yalnız eski Osmanlı dilinde Tanzimat'a kadar devam eden ve yalnız kitap dilinde görünen zorlanmış bir şekil gibi dir, *an/ar* dan bozma olacak:

anler ki verir lâf ile dünyaya nizamat (Ziya Paşa).

17) [2] «zamirler edveli» nin çeviren tarafından verilmiş tadiili ve ızââlısı.

364

38) vardır

Bununla beraber *gidelim* gibi iltizamî siygasının çoğul üçüncü şahsında, failin kendisinin de beraber olacağı bir işde (meselâ *gitmek* içinde) başkalarını teşvik, tercip, tabrik durumonda, ve bazı hallerde sadece bir *istek* ten daha kuvvetli olan bir emir verme halinde bulacağı düşünülürse, bunu da emir siygası içine almak yanlış olmaz.

41) verilmistjr

Ve belki müellif bunu bir fiil tabanı saymadığı için buraya almamıştır. Halbuki *h)ayda / mak* kelimesi (harekete getirmek, sevketmek) mânâsında olduğuna göre [bk. aynı mânada: *h)ayfa / mak*] söz dâleme dergisi ve Arabayı çeken lâgar mandetarı bir/nefer kalın bir değnekle *haylötü*. Ahmed Hikmet, bu kelimenin, aslında *h)ayda*-tabanından *h) aydi/ñ* suretiinde yapılmış tekil ikinci şâhsa ait bir emir sıvıgası olduğunu anlaşıılır.

- 365 7) *dinle* [1]

Bunlar asıl söyle olmak gereken hazırlı ve takdirli bir durumdadır, Hep siz söyle / (yin), hep ben dinle / (yim) ... Oalar değirmen gibi öğüt, / öğüt/ (= boyuna ağızlarının değirmenine lâf koyup habire öğütürler (= gene çalarlar.) Bu misâllerde müellifin ıstar ve devam dediği, birincisinde tekrar edilen *hep* kelimelerinin manasından, ikinciinde ise öğüt sözünün tekrarından çıkıyor. Buuların birincisinde emrin tekrarı olmadığını göre, orada ilk ikinci şahsa emir siygası *siz* le mutabakat etmeyip söyle/gün yerinde, ve ikinci muhataba emir siygası da iltizami tekil birinci şahıs yerindedir; sonraki misâlde tekrarlı mubataba emir siygası ise, muzarı çoğal üçüncü şahıs yerinde bulunuyor ki, bütün bunlarda bir şahsen başka bir şahıs veya bir siyganın başka bir siyga yerine kullanılmış hâdisesi vardır.

366 45)

295) NÂÇÄ SÖZLÄ. MÄ / SIG İRİN - ÇÜ - LÜG 296) SÖZ SÖYLÄ / YÖR-BIZ
nekadar söylemiyecek günahlı söz söyleriz

NÂÇÄ 297) İŞLA . N. MÄ / SIG İŞ İSLÄ / YÖR - BİZ (HUASTUANIFT'ten).
nekadar işlenmiyecek iş işleriz

375 24) *rəvâh* [1]

Müellif bunda yanlıyor: Vurgu - [i] yor temesinin başındaki [i] vokalindedir.

377 24) *benzeşim* [1]

Müellifin buna benzeşilik demesi i, i nev'indeki yarı vokal olan g nin tesiriyle e, a ların i, i ya çevrilip kendisine benzemesi dolayısıyla olacak; Halbuki beri taraftan ag/a - a, söyle-e kelimelerindeki iki a, iki e den biri (i, i) olmak suretiyle, bunların arasında başkaca bir benzesmezdlik doğmuyor mu?

378 7) *sevmekte - dırler* [1]

Müellif, - dirler deki - ler hecesine ikinci bir vurgu işaretini vermiştir ki, doğru değildir.

380 30) - *dirler*. [2]

Müsnet olan olumlu bir stil veya bir haber sonuna - dirler (çalışkan-

dir - lar, sev - mis^o - dirler) geldiği zaman, vurgu bu mürekkep ekten evvelki hecenin vokalinde olur.

384 16) *sev - melt^o - dir - ler* [1]

Müellif (380 de de olduğu gibi) sondakı *-ler* hecesine de haklı olmayarak ikinci bir vurgu işaretini vermiştir.

385 28) *verre* [1]

Müellif Fransiza'ya yaptığı tercümede yanlış olarak sıçadan evde oturan komşulara.. taş atmamak gerek» manasını veriyor ki, metinde *otaran* kelimesinden sonra virgül konulması, onun bu yanlışlığını meydana vermiştir. Halbuki ata sözünde «kendisi sıçadan bir evde oturan kimse, komşularına taş atmamalı»(çünkü oulerda kargılık olarak ona taş atarlarsa oturduğu sıçadan ev kendisinin başına yıkılır» denilmek isteniyor ki, mecaz manasıyla (kendisi kusuru olduğu için başkalarına karşı zayıf bir durumda olan kimse, o başkalarının kusuru için dil uzatmamalı) demektir.

Şu halde bunun Fransızça'ya tercümesi şöyle olmalı idi: «(celui) qui habite une maison en verres, ne doit pas jeter de pierres à ses voisins».

387 21) söylence) [1]

Susturmak için değil, bayatılmış fikirlere, çürük iddialara karşı «aklinā (veya, aklinā) şasayım» gibi bir islibat manasıyle muhataba veya gaibe söylenir.

34) 10°, b [2]

Bazı yerlerde müzari siygası yerine kullanıldığı görülür: *aklinā* veya (*aklina*) *şasagim* (= *şasarım*): *eskiler alayım* (*alirim*), vs.

390 27) § 645). [1]

Hala Bursa'da *gel-se-z, al-sa-z* şekilleri kullanılır ki, bu *se-z, -sa-z* lar, *eski - se - yüz, - sa - vaz* (= *- se, biz - sa biz*) şeklinin bir bozulmuşu olacak.

391 6) § 1323) [1]

İ. J. «al - sa - ya» : Neden almıyor, muhakkak al - sin, al - sin ya «il faut bien qu'il (le) prenne».

392 4) «dit-on» [1]

Bunlardan başka yine her basit siygadan yapılmış 1. hikâye, 2. riva-yet mürekkep siygalarının ayrıca her birine ise katılmakla yapılan katmerli mürekkepleri var ki, müellif bunları kayıdetmemiş bulunuyor; bk. s. 409, haçiye.

409 28) (*besli - yor - müş*) [1]

Böylelerinde şart unsuruun hikâye unsurundan öne alarak kullanmak, şivesizlik olur:

(Bu ilaçın alan kimseñin bañı ağriyor *sayıs* (= ağriyor idi-iyse, yerine?) baş ağrısı kayb oluyordu (Günlük bir gazeteden, 1950).

38)	$sev + mis \left\{ \begin{array}{l} (i) \text{ dim}, (i) \text{ dik} \\ (i) \text{ diñ}, (i) \text{ diñiz} \\ (i) \text{ di}, (i) \text{ diler} \end{array} \right\} (i), se [1]$
-----	---

Evvêlce de temas ettiğimiz üzere, yan yana gelen iki kelimededen birincinin sonunda, ikinciün başında çeşitli vokallerden ikisi bu u bılır ki, bu durum *koşa* «chiatus» dediğimizdir.

1. İki vokal, isim nevinden iki ayrı kelimedede olur;

2. Evvelkisi isim nevinden, ikincisi fiil şekillerinden biri olan iki kelimedede olur;

3. İkisi de fiil olan iki kelimedede olur.

1. Isim nevinden iki kelimedede olduğu za naþ, a) ilki tek heceli ise bazan vokal düşer: *n'astl* (= ne astı); *n' içîn* (= ne içini);

b) İlki çok heceli ikincisi tek heceli ise, çok zaman aralarına bir *y* girer: *söyleses y)a*, *almadı y) a* (= *söyleses a*, *almadı a*. Mâk. olabilir *a*, *sevmez a..*)

2. Evvelkisi isim nevinden biri, ikincisi fiil şekillerinden biri olan iki kelimedede ise, 1. maddesindeki a) da olduğu gibi ilki tek heceli olduğu zaman bazan vokal düşer, (çok zaman lehçelerde:) *n'oja* (= ne ola); *n'eylersin* (= ne eylersin), *n'ittin* (= ne ittin) vs. Bu gibilerinde birinci hecenin kalan tek konsonu ikinci kelime ile kaynaşıyor.

3. İkisi de fiil olan kelimeler teki koşa durumuna gelince:

(i)di + (i)se arasındaki koşa durumunda iki *i* den ikincisi ya uzar, veya *y* ye çevrilir

haberiniz var (idi ise) > idise, idigse.. bul / (du ise > dîse, diyse, duysa); bilmiyor / (du ise) > duysa veya dise, diyse, gibi. Daha doğrusu *y* ye çevrilmek meselesi bizce söyle olmaktadır: İlkin iki *i* arasında bir *y* sesi doğuyor: *idi (y) ise*; sonradan böylelerindeki *y* ler kaypakkonsolardan olduğu için, alt yandaki vokali düşürüyor: *idi y () se* [Bu hâdise *yay (i) lum, oy (u) lum* gibilerindeki *y* lerin alt yanındaki *i, u* ları düşürmesi gibidir: *yay () lum, oy () lum...*]

Bunların kendilerinde koşa durunu olmayan öteki şahıslarında ise, *ise* nin *i* si muhakkak düşer:

O zaman çalışkan degil [*idim (i)se*] = idim ...;

Siz o zaman bize gelecek [*idiniz (i) se*] = idinizse

Aynı durumlardaki *(i) di, (i)mis* kelimelerinin başındaki *i* ler de bu hükme uyarlarsı:

taleb(e i)di (= talebe ydi.; görmese *i)di* (= görmese ydi); maksat *bu imis* (= bu ymuş); öyle şey olur *in(u imis* (= mu ymuş). vs. (Sono vokallî kelimelerden sonra gelen *imis*'lerin başındaki vokalini koşa dolayısıyla hafzederek meselâ: /ba-muš, olsa-muš/ gibi bir söyleyiş tarzı az dahi olsa bazı çocuk ağızlarından işitilmektedir.)

Haber rolünde bir isimden veya basit bir siyadan sonra gelən hikâye- şart *idim+se* şekli, (*idim+se*) suretinde başları i siz kullanılmaz:

Rahatsız *idi+(i)se* (*di+se* ??); bunu vaktiyle böyle yazmış *idim+se* (*dim + (i) se* ??).

Kendilerinde (*i)di*, (*i)mış, (*i)se*, şekillerinden biri bulunanlarda veya ikisi yan yana gelmiş olanlarda baştaki i'lerin biri, veya her ikisi söylenilmiş hafiflik sağlamak maksadıyla de düşürülür:*

Gelir+ise (= *golir+se*); *okuduñ+ise* (= *okuduñ+sa*), *biliyor idiñ+ise* (= *biliyor+düñ ise*, *duñ sa*); *bilmiyor + idiñ+ise* (= *bilmiyor+düñ+ise*, *bilmiyor+düñ+sa*) gibi.

412

30) anlaşıılır.

İsim cümlelerinde görüldüğü üzere, müsnət «*prédicat*» ismiyle cevher fili arasında giren aynı unsurlarla yanı *zif*, *gibi*, *değil* kelimeleinin *gazmış* temesiyle im sonluğu «*terminaison*» arasına niçin girebil-dikleri bundan da anlaşılabılır.

424

1) *yap-ma-sı kolay* [1]

Bunun *yapma-sı* terkibi, bunun (yani bu işin) yapılması yerinde olup filin malum şecline rağmen, meşhul mənədadir. Şu halde meşhul şekilli muadili olan bu *yapma* kelimesi, alt yanındaki mülkiyet(izafet)gaip zami-ri olan -(s)i ye aittir ki, o da bu *yapılma* kelimesinin faili naibi olup, iş kelimesinin yerini tutmaktadır. Halbuki *işin yapılmazı*, (meşhul bir kimse bir iş yapma) değeriade olduğu için, evvelce fail naibi dediğimiz iş kelimesi, hakikatte *yapılma* kelimesinin mantiki mefulu domektir.

21) yeri var. [2]

Halbuki bunda isimcil mahiyetten ziyade fiileci mahiyet var gibi görünüyor.

427

25) *alâmeti dir* [2]

Yani açıkçası, faili olan şahsin yerini tutan izafet zamiri dir ki, bu takdirde o şahıs kim ise, bu zamirin mercii olur.

429

20) yoktur [4]

Müellifin yukarı (§ 718) dan beri gelen bütün mülkiyet lâhikalı hades isimleri hakkındaki hareket noktası, bunların aleyhede izafet terkibi «*rapport d'annexion*», olmaları esasına ilkinden dayansaydı, bütün bona dair olan izahlar tek cepheden yapılmak suretiyle daha kolay olurdu diye düşünüyoruz.

432

3) olabilir. [1]

«Bazan» kaydı bizce lüzumsuzdur: Böyle yabancı hades isimleri türkçe'nin (etmek, eylemek, kılmak) gibi yardımcı mastarlarıyla kullanıldıkları zaman, kendilerine ait olan mefulleri, o yardımcı mastarların hâzif ve takdir edildiği her yerde tabii olarak aynıyle mahafaza ediyor-lar: kaleyi *teslim* (etmek)den ise...; mektubu bulunduğu köye kadar *îrsal* (eylemek) maksadıyla..; bu arzusunu *temin* (kılmak) yolunda, vs.

Buuların izafetli hallerinde de yardımcı fiiller hâzif ve takdir edilmiş durumda kullanılabilir: kalonun teslim (edilmesi) neden vazgeç-tiler.

433

9) (§ 865). [1]

Lebçemizde ancak birden fazla heceli kelimelerde görülen -ken, -kan eki, katıldığı fiile mübalâga (= tekid, şiddet, tekrar, devam gibi şeyle) mânâsi verir: *galış-kan*; *alın-gan.. dövüş-ken*, *çekin-gen*. (Bunların dışında *i-ken*, *gel-ken* gibi birkaç eskiden kalma müstesnalar için, bk. § 865); Bu ekin tek hecelilere katılarak kullanılmasına lebçemizin tövidi müsaid görünümüyor: *yat-kan*, *ol-gan.. pişken*, *gez-gen*) denilemeyeip, böylelerinde -eğen, -ağan gibi mübalâga eklерinin başka bir çeşidi kullanılabiliyor: *yat-agan*, *ol-agan*, *piş-eğen*, *gez-eğen*. Ancak bu da muttarit olmayıp her fiil kökünden yapılamıyor. Meselâ *al-agan*, *gül-eğen*, *iç-eğen*, *yaz-agan*, vs. olmuyor. (Fakat terimler için böylelerine cevaz vermek iyi olur)

Mübalâgasız fail ismi eki olan -y)an, -y)en ise, tek veya çok hecelilerin hepsinde kullanılır: *bil-en*, *çali-şan*, vs.

436

23) *qui brûle»* [4]

-y)en, -y)anlı olatlar bal ve mazı zamanlarında delalet ederler; -mak, (-mek) *de olmak* (*bulunmak*) mastarından yapılanları da, bu arada söylemek gerekti; - (ma) *makta*, - (me) *mekte* olan (*bulunan*) suretin-dekilere misâl:

Binayı yık-makta olan ameleler, yık-il-makta bulunan evler, vs. Yardımcı (*olmak*, *bulunmak*) dışındaki fiillerle yapılan aynı şekillere, bu hükmeye girmez:

Söylememekte (söylememek içinde) inad eden çocuk; ağızına bir şey koymamakta (koymamak hususunda) devam eden hasta, vs.

437

26) 133:

«à (celle) qu'on n'a pas entré = duhul olunmaduga» misalinde kaldırılmış olan mevsufu yerine isim olarak kullanılmış. A.U.E.

28) § 753). [4]

Bu fiilcil sıfatlar malum fiilden yapıldıkları zaman belirtikleri (mevsufları) o fiili faili, mecbûl fiilden yapıldıkları zaman ise, o fiili fail naibi, (fail vekili yani mantıkî mefûlü) olurlar.

438

25) *l'imagination»*, [1]

Başka bir misal (Divan Edebiyatından):

Dilber olurduñ kulaklar görmedik, göz duymadık,

Sürme çeksem gûşuna (= kulağına), mengûş (= küpe) takaşam
çeşmiñe (= gözüne)..

439

19) bildirir. [2]

Şöyleden izah edelim: *okuduğu* kelimesi ya mastar, ya sıfat, veya mevsufu yerinde sıfat (= isim) durumunda olur: (Nitekim gelecek zamanlı *y*) *ecek* li kelimeler de böyledir.)

1. Onun bu kitabı okuduğ-u (= geçmiş veya şimdiki zamanda okuması) anlaşıldı.

2. Onun *okuduğu-n* (sıfat) kitap, bir romanmış.

3. Ve sonra her sıfat, mevsufu yerinde kullanıldığı gibi, bu da mevsufsuz sıfat yani isim rolünde bulunur:

Onun okuduğu (.), bir romanmış.

Bu haliyle kelime, 1. numaradaki mastar manâlı kullanışla iltibas

edebilirse de, bunun hangi rolde kullanıldığı, ibarenin gelişinden gidisinden belli olur.

Bu *dik*-lerin müteaddi mânâları olanları, *kır-ık*, *dökük gibi -ık*, *-ık li*, ve *tut-kun*, *üz-gün gibi -kun*, *kün lütfatlarda nasıl «kırılmış, dökülmüş, çok tutulmuş, çok üzülmüş» yerinde meçhul mânalarla kullanılmış ise, bunlar da öyledir: *til - dik* (= bilinmiş, bilinen), *bul - duk* (bulunmuş, bulunana).*

stıy - dik kelimesi, (işenti) mânâsında olarak bunlardan sayılabilirse de, mastarı lazımlı olan bir teşekkül görünüyor ki, öyleleri müteaddi ve lazımlı mânaları düşünülmeyen âlelâde isimlerden sayılabilir,

Meselâ *bil - diğ - im - i* (=mazide veya hal-e bilmek isimi) anladı (Mastar mânâlı).. *bil - diğ - iñ* (= mazide veya halde kendilerini bilmek işi sâna ait olan - insanlar (sifat manâlı).. o senin *bildiğin değil* (= mazide veya halde bilmek işi sâna ait olan kimse veya şey) değil, (mevzu yerinde isim gibi kullanılan sifat).. *bir bildik bulsaak da sorsak* (= bilinen, tanıdan kimse, biliş), (âlelâde isim). Bütün bunları birbirine karıştırmamnya dikkat etmeli.

24) görülecektir. [3]

- *Dığım*, - *diğim* li olup mazi veya hal-zamanına delâlet edenler, sadece hal zamanını bildirmek için aynı yapılaşa uyarlar: almakta olduğum mektuplar, gezmekte bulunduğuuz yerler. vs.

442

6) 1.680 ; [1]

cak kelimesini zaman ve mesafe manasıyle, belki *çakram* kelimesinde de bulmak mümkündür.

443

33) à manger? [2]

Okuyacak kitap, gidecek yer, oturacak ev misallerindeki ortaç sıyıqlarını müellîf, meçhul manâlı olarak «okunacak, gidilecek, oturulacak» diye sayıyorsa da, bize mesele şöyle olsa gerék: «niyet, arzu ve temenni» manâlı istikbal şeklindeki ortacın bu manâlarından başka «iâyik, müstahenk, elverişli, yarar, uygun, müsait, münasip, mümkün, gerekli, vs.» gibi ayrı manaları da vardır:

O kör olacak (= kör oası, kör olmaya mustahak) herif karşımı çıkmıyor;

Kanı içine akacak (= akası, akması gereklî) bir zalim o;

Bu adı batacak (= batası, batması arzu ve temenni edilen) hastalık gene mi ortaya çıktı :

Okuyacak (=okumaya elverişli) kitabı arsyorum;

Gidecek (=gitmek için münasip, uygun) bir yer kalmadı;

Köyün içecek (=içmeye yarar) suyu yokmuş;

Oturacak (=oturmaya elverişli) ev bulmak bu zamanda pek zor oldu;

Olarla uğraşacak (= uğraşmaya yeter) vaktim yok ;

Hastanın yataktan kalkacak (=kalkmaya müsait) hali mi var, vs..

Görülüyor ki, bütün bu misaller içinde meselâ (kör olacak, adı batacak) gibi hiç de kör olunacak, ndı batılacak? gibi meçhul manâsına elverişli olmayanlar var.

Bu -y)acak li siyga'nın mevsufları hafif edilip isim yerinde kulanınları da var:

Geleceği (== gelme niyeti) varsa göreceği (görecek bir karşılığı) da var;

Daha çok çekecekleri (zahmet) var; alacağı (iyi veya kötü göreceğin bir karşılık) olsun; bk § 779.

Bulardan başka bu siyga, olmak yardımeli filiyle mürekkep halinde istikbal zatının manasından sıyrılarak «bulunduğu meslek ve mevkie yakışır bir durumda veya harekette bulunmuyan manasıyle veya bulunduğu meslek ve mevkide kusuru olmayıp sadece kendisini istibat maksadiyle: *akrabam olacak o zati şerifin?* bana etmediği kalmadı; *komşum olacak o efendiye söyleyin,* bir daha coeugumu dövmesin; *kaptan olacak o hayduda söyle,* oğlumu gemisinde bırakın ve yolu bir sıfat rolünde bulunuyor:

Maraagoz olacak o adam güzelim dolabımızı berbat etti;

Kocan olacak o kumarbazı evde gören kim?

Bu gibi yerlerde mürekkep fiil halindeki meseln «marangoz olacak» gibi teşekkürlerden evvel (sözde) kelimesi hazif ve takdir edilmiş olmalı.

Yine bunun eski bir çeşidi olduğu anlaşılan (bak. 369.45, 'SÖZLÄMÄ/SIG, İŞLÄMÄ/SIG') == -y)a. si da da (§ 792) hal böyledir.

Bir de karşına bakesim (==bakma arzum, bakacağım) geldi;

Coeukları çok gör-esim (==görme istiyakım, isteğim, göreceğim) geldi. Bak § 794, ve yukarıki ilk misallere.

456 39) şekli olan -si dir. [1]

İzah edelim;

Fiil köküne katılan -gü, -kü eki eski türkçe'de (-mek, -mak) gibi mastar alâmetidir de; (bak Mu'ln-ül-mûrid, müteaddit yerlerinde)... Lehçemizde de (bil / gi, gör / gü, say / gi, duy / gu) gibi kelimeler, bu eski mastar şeklinin kalıntılarıdır.

Yine fiil köküne katılan -ig, -ig de eski türkçe'de (-mek, -mak) gibi bir mastar alâmetidir (Bk. D. L. T., I. s. 25, 26); nitekim lehçemizde -lis / ik (yani ilgililik, münasebet) gibi kalıntılar bu eski mastar şekilleridir.

-si, -si veya -sa, -se ekine gelince, bunun çeşitli mânaları vardır:

1. Aslı olan -sig, -sig (D. L. T., III. s. 93), isimlerin sonuna teşbih için getirilir: *kul - sig er* = kulsu, kölemsi adam; *oğlan - sig* = oğlansı, *bek - sig* = beysi, beyimsi; *er - sig* = erimsi, ereksi.

Bunda asıl teşbih edati olan kısım -si olup, g, (k) sadece faillik bildiren kısım olduğuna göre, bu -sig, -sig eki mürekkeptir; bundaki s konsonu c ile değişerek zamanla lehçemizin tssgir edati olan -cik, -cik ekinini vermiş görünüyor; sondaki g, k konsonları düşmüş, bir taraftan da «bir şeye meyl veya mensubluk» mânasını almış olarak lehçemizin -ci -(-ci) (-çi-çı, -çü-çü) ekinini veren de bu -si (aslı: -sig) eki olsa gerek: *kitap-ci, felsefe-ci, mektep-ci, mektup-cı, vs.*

Bunun -se şeklinde olanı da yine c değişimiyle «mensupluk, lâyiklik» mânasında -ca, -ce ekimizi vermiş bulunuyor: *insan - ca*: insana lâyik; *türk - ce* türke sit (dil) gibi.

Yükseklilik > sürüneçme : s > e değişimiyle.

Bahsi geçen -sig ekinin eski -gū lü veya -ig li maastarlarla katılmasıyle meselâ tilā / gū- sig.. kül / üg - sig suretiinde sıfatlar içinde gelmiş ki, zamanla bunların orta ve sonlardaki boğazlıları iki vokal arasında ise y ye çevrilerek, doğilse düşerek ve s'leri de e olarak ve sonra vokalce de değişterek: t (d) ile / ye . cek.. t (d) ile / yi . ci.; t (d) ile - ge - si; k (g) ül / ü - cü.. k (g) ül / e . si şekillerini doğurmış görünüyor.

Şu halde -y) i-sig (= -gū . si . g) şekli y) est, -y) ecek şekillerinin anası oluyor:

Bu -sık, -sig (ve nhenge uyarak çeşitlenmiş öteki) şekillerinin daha eski metinlerde doğrudan fiil köküne getirildiği de görülmektedir. (HUASTUANIFT) den:

		ARIG	NOMKA	ANÇULA/SIK
222)	POŞI - i zekât	temiz	dine	hürmetle verilecek
223)	TÖRÖ ayın	BAR	ÄR/TI - i idi	oo
246)	VOS (U) NTI - i boş olarak	OLUR/SUĞ	TÖRÖ oturacak	BAR
247)	ÄR/TI - i idi		ayın	var
295)	oo NÄÇÄ ne kadar	SOZLÄMÄ/SIG söylenmeyecek		IRİNÇÜLÖG çirkeflî
	SÖZ söz(ler)	SOZLÄ/YÜR.BİZ söyleriz	oo	NAÇÄ ne kadar
297)	İSLÄMÄ/SIG işlenmeyecek	İş iş(ler)		İSLÄ/YÜR BİZ işleriz
310)	ALKAN/SIG dua edilecek	TÖRÖ ayın	BAR	ÄR/TI - i idi
				oo

Lehçemizde aynı -sig ekinin vokal değiştirmiş ve bugazlığını döğurmüş çeşidi olan -si eki, zamanla (erzu, talep, istiha, şehvet) mânalarını da almış ki, lehçemizde şöyle maastarlar görüyoruz:

su . sal / mak = (canı) su istemek; pogur . si / mak = (dişi deve) pogur dedikleri deve ağızına iştahlanmak; düge . si / mek = (boğa) düge dedikleri doğurmamış ineğe şehvetlenmek; gül . üm . se / mek = gülmeye meylet- mek, güler gibi yapmak.. strän . se / me > (sürün . ce / me) = sürünmeye meyletme.

Fiil köküne eklenme halinde gördüğümüz (erzu, istek) mânali mürrekkep -y) esı (= gü . si) ekli kelimeler, ayrıca izafet (mülkiyet) zamirle-riyle meselâ :

gör / esı -	m.. miz
	ü.. üz
	(si). leri

şeklini alır ki, (bana, sana ona ait görme arzusu) demektir; yalnız galibe izafetli zamiri s'i eki, kendiinden evvelki (erzu, istek) mânali

si i.e yan yana gelince biri hedefildiği için, aynı şeşil hem izafetsiz, hem izafet i mücerret rölonü görmektedir:

gör esi 1. görme arzusu, 2. tilânın görme arzusu. (*gör-esi-si* yerine)
- *gü.* - *kü* lü masdar şekilleri ise, bu izafet zamirlerini doğrudan alır:

<i>tilä/gü-</i> (§ 793)	<i>m.. müx</i> <i>n.. nüz</i> <i>si.. leri</i>	<i>ye/gi-</i> (§ 798)	<i>m.. miz</i> <i>n.. niz</i> <i>si.. leri.</i>
<i>yigla/ga-</i> (§ 798)	<i>m.. muz</i> <i>n.. naz</i> <i>si.. lari</i>		

Şu halde buradaki *- si*, (arzu ve talep) mânâsı olan değil, bunların gaibe (üçüncü şahsa) izafet zamiri olan (ve müzafün ileyh rolünde bulunan)-*sı* i dir:

tilägä si turur = dilemesidir.

Müelîfin bunda gördüğü arzu ve talep mânâsı, aynı mânâsı veren masdar *tilägä* (= dilemek) ten geliyor. Halbuki:

yiglagu . si käl. üp (ağlaması gelip),

gigi-m kılä.di (yemem geldi)

cümlelerinde alt yanlarındaki (gelmek) masdarının delâletiyle (ağlama, yeme) mastarları, (ağlama hali, yeme hali) mânasından aşarak (arzu) mânasını cümlenin mefhîmünden alıyor.

458

27) "comme si l'on donnait,,) [1]

ver-esi (ashı: *bir-esi*) kelimesi (ileride geri vermek istenilen şey) mânâsiyle *borc* dediğimizdir ki, bu *borc* kelimesi dabi ya *biresi* («Kaz.» IV. Rad.) den, veya *ber. iş* (Rad. IV. «Ta.») ten bozma gibi görünüyor. (Muk. Rad IV. «Alt., Tel.» *Pur-u*; yine muk. D.L.T I, 75 *bir. im*; I, 427 *bir. gü.*)

Otto Donner'in Sibirya'nın Minusinsk müzesinde olduğumu söylediği ve Çin parası diye bahs ettiği asıl bir Türk parası üzerinde yazılı olup, kendi okunuşumuza göre burada verdığımız şu ibarede de bu kelime *borc* mânâsiyle anlaşılıyor. (Satırlar ve harfleri soldan sağa okumalı)

ئ ئ ئ ي

B ئ R ئ S ئ
Borc

ل ئ ن

ل ئ پ ئ ن
alp da

ئ ئ م ئ

س ئ ب ئ ر م ئ
savurma

(İkinci kelime sonundaki ئ ئ , kalını olan ئ ئ , ve üçüncü

kelimedeki ئ ئ , kalını olan ئ ئ şekli yerinde kullanılmış; ve üçüncü kelimedeki son konsordan sonra vokal verilmemiş ise de, bütünsüz bun-

lar Yenisei yazılarında, hattâ nisbeten az da olsa, Orhon yazılarında da görülen şeyledendir.

460

46) anlaşılıyor.

Bak, bu eserde verilen Orhon yazılarından ve D.L.T. den alınmış misallerdeki böyle siygalara; yine bak, 456 ncı sahifemiz haşiyesinde verilen HUASTUANIFT'ten misaller içindeki SÖZLÄ/YÖR Blz (296) ve İŞLÄ/YÖR Blz (297) kelimelerine.

466

2) *sevmiş olmak* [1]

-*miş olmak* şeklinin *başunmak* filiyle -*miş başunmak* suretiinde kullanılan da *olmak*la beraber, aralarında mâna farkları vardır:

Buraya gelmekle sizi de gör / *müş oldum* (= «her ne kadar sizi görmek ciheti besapta yani tasavvurda yok idiyse de» buraya gelmek neticesinde o da oldu);

Bu kira evinden boşnud değilim, fakat ne yapayım bir kere içine *gir/mış* bulundum (= evi tutup içine girmış olmanı «öyle» bir olup bitti teşkil etti «ki, artık geri dönenmenin bence imkânı yok»).

4) *sevmekte olmak* [2]

-*mekte olmak* şeklinin *bulunmak* yardımcılığı -*mekte bulunmak* suretiinde kullanılan da varsa da, bunların aralarında hiç fark yoktur. Bundaki *başunmak* fili, *olmak* rolünde yardımcı bir sıfırdır. Halbuki -*miş bulunmak* taki *bulunmak* fili yardımcı değil, *kaşmak* gibi müstakil mânalı bir durumda mastardır: *girmiş* bulundum (= girmiş bir durumda kaldım).

467

25) [1]

Her zaman ve her ortacık değil, Bk. s. 466, haşije [1] ve [2].

470

22) (§ 593) [2]

Yardımcı *bil-mek* kökünden sonraki -*y)a* -*y)e*, ve eski şekliyle -*y)u* -*y)ü*, ve daha eski -*gu*, -*gü* mastar ekinin boğazılı düşmüş şeklidir. Şu halde aslinin mânası: *sevme bilmek* olacak.

471

10) pas? [2]

Ötekisiude olduğu gibi bundaki -*y)a*, -*y)e* ve eskisi olan -*y)u*, -*y)ü*, daha eski bir mastar eki olan -*gu*, -*gü* nün kalıntısı olsa gerek. Şu halde *aç ver-mek* (= *aç-gu bir-mek*) açma(ya) razi olmak demek olur.. (mk. *bir-mek* yanı vermek, ve *bırakmak*) = teslim ve rıza gösteremek.

472

14) III, 6) [1]

Böylelerinde de ilk unsur eski bir mastar eki olan -*gu*, -*gü* nün -*yu*, -*yü* şecline çevrilmiş kalıntıdır: düşe (*düşkü* > *düş-ü*) = düşmek «de» yazdı (eksiklik, hata etti).. (Fransızca'nın: «il a failli de tomber» ifadesi gibi.)

32) § 827, [2]

Böylelerinde de durum aynıdır: Okuya (= oku-gu > oku-yu > oku-ya = okumak «da») dur («devam ve sebat et»..

476

3) olanlara veriyoruz.

Müre kep mastar (ve fill) ler bize yalnız yardımcılarla yapılanlardan ibaret olmayıp, şöyle bir takım teş-illerde dayanır:

A. Yardımcı olanlara yapılanlar:

(Birinci had): öz türkçe veya şark ve garp eslinden yabancı (alem, sıfat, mastar, zarf neinden insıraflı, insırafsız, izafetli) bir veya bir kaç kelime olur.

(İkinci had): öz türkçenin lâzım veya müteaddi yardımcı mastar ve fillerinden biri olur ki, şunlardan ibarettir:

1. Lâzım yardımcılar,

Olmak, bulunmak (1. mevcut olmak, 2. bir yerde hazır olmak, 3. keşif ve iead edilmek münâalarından ayrı) mastar ve filleri:

Bunu size bir *yardım olmak* üzere yapmış.. ona bir *yardımda bulunmak* lâzımdır.. Bu paraus ona bir *vardımı olacacağını* düşünündük. *Hasta olmak* ne fena.. Böyle de *mükemmel olur* ..

Satrançta *mot olan kim.. orada eşi dosta olduğundan bahsediyor..* bu kitabı *senin olsun*.

[Bunların bir de ayrıca: olunmak, bulunulmak, bulundurmak, bulundurulmak, vs gibi kullaşılır olan özgeleyenli şekilleri de vardır ki, içlerinde lâzım ve müteaddi olanlar da görülür:

Hastanın yanında bir *doktor bulundurulsa* iyi olur.. Eşyalar gümüşte *muayene olunacak..* saat ikide orada *hazır bulunulsa* fena olmaz.. cebinde çok bir *para bulundurmaz*. kendisine öyle bir *nâihatâ bulanılmış*.

2. Kendisi kullanılmayan *imek* mastarlarından türeme *idi, imiş, ise, iken* filleri:

Bu hal, kendisi için büyük bir kazanç *idi..* Çocuklarla konuşan adam bir öğretmen *imış..* kendisi doktorsa gelip bu yaralıya bakın.. biz Izmir'de *iken* o burada *imış..*

Müteaddi yardımcılar:

Etmek.. (mastarı yerinde olarak sadece muhatap ve gaibte kullanılan ve failine saygı manasını veren) buyurmak. (ötekilere nazarın daha az kullanılan) kılınmak.. (birinci hadle bildirilen meşhuma mastarlık manası veren) yapınmak.. (yine etmek mastarı yerinde olarak sadece yazı dilinde ve etmek ten daha az kullanılan) eylemek.. (*eylemek* halk dilinde evveline [u] gelmiş olarak) mahdut birkaç fiil şahsında kullanılır. N'eyleyim, u'eylemeli, n'eylersin, n'eyleye: öyle parayı u'eyleyim, n'eylersin.

yap. mak da, yardımcı fiil olarak yabancı dilden tercümlerle gitmek yerlesir görünüyor.

Sizi *rahatsız etmek* istemem. Odanın her tarafını *oltuşt etmişler*. Af bagurun, ziyaretinize gelemedik. Kendisini *memnun kılacak* bir haber getirdim.. *Kopye yapmaya* çalışan talebeler kendilerine güveni olmayan talihsizlerdir.. Bunu böyle *mutlaka eylemek* yerindedir.

Eylemek matarında madasında bunları bir de *edilmek, ettirilmek, edinmek.. bugurulmak.. kıldirmak, kıldırılmak, kilinmak.. yaptırılmak, yapınmak, yapılmak,* ve müşareket şekilleri hariç, özgeleyenli türlü şekilleri de vardır ki, içlerinde lâzım ve müteaddi olanlar da görülür :

Hasta muâgene ettirildi.. Bu yıl yeni okullar açılmasına *gazret editilir.* Bu işi kendisine *vazife edinmiş.. Mektebe teşrif bayrulursa şerefü kaydedeler.*

Abdestsiz namaz kilinmaz.. kıldırılmaz.. namazı kıldiran kimdi. O bir yeni elbise yapınmış, gördünüz mü.. İmtihanlarda *kopye yaptırılamaya* dikkat edilir

B. Yardımcı olımıyaşalarla yapılanlar:

Bunlar iki türlüdür :

1. Kendilerini teşkil eden hadlerden her ikisinin aslı manalarıyla kullanıldığı mûrekkepler :

Kendisini odaya dar attı.. O vakitler büyük bir kılık baş gösterdi ..

2. Kendilerini teşkil eden hadlerden yalnız birisinin veya her ikisinin aslı manalarından gayri bir mâna ile kullanıldığı mûrekkepler (ki böyleleri aslı degim dediklerimizdir) :

Bu iş ona gâç geldi.. o söz gücüne gitmiş.. keşki ümitleri bosa çıkmasa.. bunu anlamazlıktan geliyor.. siz ona göz kulak olun.. Topu atmak sırasını bulmuş.. canına tak demis.. kimseye kavuk sallamaz.. hiç birinin burnu kanamadı.. artık o dükkanı gözden çıkarmış.. hemen yelkenleri suya indirdi.. biraz daha söyleşen küplere biner.

Bütün bu mûrekkepleri vücuda getiren hadlerden birincisi, ikinci had ola mastar veya fiilin :

1. (Fiil cümlelerinde ise) faili olur : kan oturmak, gözü isirmak, leke basmak, göz göre (rek), allah vere (versin).

2. Mefulî olur : koz koparmak, toz kondurmak, dua etmek, ah etmek, haber almak, taş atmak, kin gütmek, namaz kılmak, tûğ dikmek, yarasına tuz biber ekmek, baştan çıkarmak, hoş gitmek, kan (kanlı yaşıla) ağlamak..

3. (Bir muzafünileyhi) tasrifisiz veya tasrifîli muzaf halinde faili eya metulu olur. *Yüzü gülsün, boşı eğriyor.. adı çıktı.. yüzü kalır insanın (tasrifisiz)*

g.. aklı başından gitti.. gözünü budaktan esirgemez.. içi içine sigmigor.. sapını başına yoluş.. sağına soluna bakmaz.. (tasrifîli)

4. Zarfi olur : bu bana gâç geldi.. tek durar mu elinde çifteşî var.. adam, boş ver.. (?) herkesi memnan etmek kabil mi.. Kaç gündür hasta dışarı çıkmıyor..

5. (İsim cümlelerinde) müpteda olur. *bülbül olsam kona(da)bilsen dallars.. zaman olur ki hayali eihan değer.. gün olur ağızına bir lokma birşey koymaz.. daha neler olsa istiyorsunuz.*

Siz ne oluyor.. bunu kim

Haber olur:

Kardeşiniz öğretmenimiş.. ger ben ben tsem nesin sen ey yar?..
(A. Hamid) o gäzbaşı iken amcası haber aldı.. o gün ben hasta
dım.. sizi tekrar gördüğüm için çok memnun oldum.. her şey her şey
sizin olsun, bana kitaplarıım yeter.

* *

Mürekkep mastar ve fiillerin bir takımı ayrılr «séparables» bir takımı ayrılmaz «inséparables» yapılısta olur. Ayrılmaz oladalar hadleri arasına başka kelime unsurları giremeyeip daima yanına kullanılırlardır ki, yardımçı fiillerle olanlar böyleleridir:

Siz ona çok yardım etmişsiniz (meselâ: yardım çok etmişsiniz, demez).. o vakit mektepten izinsiz ayrılnak şiddetle yasak edilmişti. (Meselâ: yasak şiddetle edilmişti, olmaz).

Yardımcı mürekkepler dışında kalanların kimi ayrılmaz kimi ayrılr nevinden olur:

Ayrılmaz «yahın halinde»: Anlamazlıktan gelmek, yağını başını almak, traş olmak, sakal koyvermek, baştan çıkarmak, akla hizmet etmek, vs.

Ayrılır) Zora dayanmak, aklına uymak, içini dökmek, içi açılmak, işi yoluna koymak vs.

(Bütün bunların haricinde olarak esasen zarfi rojündeki kelimelerle yanıtbaşlarındaki mastar veya fiillerin arasına girememek ciheti ayrı bir meseledir).

Yukarıda bahsi geçen ayrılr ve ayrılmaz mürekkeplerin bu durumlarını sözlüklerde ayrıca kaydetmek lüzumlu ve faydalıdır.

Lehçemiz yeni mefhumlar için muayyen fil köklerinden türeme kelimeler yapmaktan geri durmamakla beraber, onlarla elde edemediği mefhumları daha çok böyle mürekkep mastarlar ve fiillerle eda etmek yoluna gitmiştir. Esasen bu vadi kendisinde olmuyan mefhumlar için lehçemizin müräcaat ettiği yabancı dillerde tek hadli kelimeleri yerine代替 tutabilecek derecede geniş ve verimlidir. Yeter ki bu mürekkeplerin gelişmesine çalışılarak daha başkalarını ve yeaillerini elde etmek yolunun daima açık olduğu gözönünde uzak tutulmasın.

Bütün bunlar yapılmakla beraber eldeki yabancı (bilhassa Arap) asıldan gelen birinci hadlerin dilde yerleşmiş olanları için (isim, sıfat, mastar) gibi muhtelif şekilli türemelerinden mümkün olan yerlerde yalnız birini almalı; ayrılmaz mürekkeplerde birinci haddi vücuda getiren kelimelerden zarf olanlar ikinci had olan mastar ve filde prefiks yerini tutabilir.

Yabancı kelime aileleri teşkil edenlerine imkân nispetinde yer vermeme dilimizin kolaylığı ve güzelliği adına çok arzu edilen bir meseledir. (Derhatır etmek, tahattur etmek, ihtar etmek) yerine (batırma gelmek, hatırlamak, hatırlatmak gibi).

- 489 37) edilmektedir [2]
Bizee (niyetli) istikbal: -y) *acak* ekinin ana şekli bu olabilir.
- 490 29) 1462). [1]
Fikrimizce bu ve bundan evvelki siygasın aslı, mastarjara -si eki getirilerek yapılan fiil tabanına faaliyet eki -gen, -gan ilâvesiyle doğmuş ismi faillerdir ki, yukarıki mânaları: kara-mak. si/gan (=görmek gibi yapan); *eşit-pâk. si/gen* (*işitmek* gibi yapan) (muk. pâk, eski mastar eki çeşidi = -mâk) suretindeki asıl mânalardan çıkmış olsa gerek.
- 492 21) *art-a-mak.* [1]
Bunlardan bazlarının şöyle olmaları da mümkündür:
teb.si-, *tebe.si-*, *cak.ra-*, *kağ.sə-*, *ar ta-*.
- 31) [1]
imiz-ga-n-mak = (kendine gevşeklik, rabavet gelmek)-aslı mânadan) şöyle hafifce uyumak, uyuklar gibi olmak): Yklş. lehçelerde *im-s(y)ik* ye yine *im-r-s(s)ik* = gevşek, yumuşak, mülâyim, tembel..
- 498 18) sesada [1]
İñ kelimesi (ses) mânasındaki ün kelimesinin bir çeşidi olduğuna göre bu, sesad olmasa gerek.
- 499 17) s. 974); [1]
Bizee bu kökün de (ses) mânasına olan ün le ilgisi var.
- 500 1) "braire," [1]
Bu kelimelerin asılları da (ses) mânasındaki ün le ilgili olsa gerek.
- 10) *mak-tır,* [2]
Yklş.: *vaf*, *vaf* (Kit. Dede Korkud).
- 17) yankılamak, «résonner» [3]
(geri dönmek, aksetmek) mânasına *yan-mak* dan Bk. D.L.T.
- 8) s. 209). [1]
Bütün bu misaller içinde aslen sesad hissini vermiyenler olduğu sezilmekte, ve yine içlerinde bir kısmının da sesad olup olmadıkları daha sıkı bir surette incelemeğe mülâtaş olduğu anlaşılmaktadır.
- 501 19) *hal-siz-ra-* [2]
Yklş. Orhon yazıtları: *kagan-sir-at-mak*, *il-sir-et-mek*.
Bunlardaki *si-r-* (*r > z* değişimli) lehçemizin -si-z ekinin ayıdır.
- 503 31) (linge), „ütüle-mek’ten [5]
Bu misalin yeri burası değildir. Aşağıda -le eki ile yapılan isimden fiil tabanları arasında gösterilmeli idi.
- 504 18) 372); [1]
Fikrimizce bu, -ig li masdar olan *köm-üg* ile -lig ekinde meselâ *köm-mek-li* gibi yapılmış bir siyga olup, meşhul mânasını bundan almış bulunuyor. Müellifiin dediği gibi olsa *gömülmüş-lü?* mânasında olması gerekiirdi.

- 23) (=bağlı). [2]
 Bu misal sahife başındakiler arsında geçmiş bulunuyor ki, asıl yeri de orasıdır.
- 28) Dormants). [3]
bağ-lak-lık kelimesi belki *baglılıklık* olacak.
- 508 41) mânasındadır. [1]
 (Yıldırım) ise Fransızca'da «foudre» dır; Fransızca'daki «tonnerre» ise Türkçe'mizin (gök gürlemesi) karşılığı olacak.
- 512 15) dolu «rempli» [2]
tutuş kelimesinde bu mânayı bulamadık. Bunun (1. bitişik komşu, 2. evlenmemiş kız: yklş. *tutu>duda*) gibi mânaları var.
- 522 41, 44) [1, 1]
 Yklş. h)in, *kır-mak* Rumeli'de: buruya şiddetli bir boşaltma hareketi vererek sümkürmek. Yklş; *ingildatmak* (Haymana) == hareket ettirmek). Bundaki *h* in kökünü *g* in [D. L. T, I, III; 50, 4], ve *y* *ing*, [D. L. T, II, 263] == sümük ile yaklaşımak da mümkündür:
yingdegü (D. L. T, III, 287). == sümüklü.. *y* *ingitmek*. (D. L. T, II, 263) == sümkürmek. Yklş., *yem* (D. L. T, III, 4) göz çapağı.
- 526 37) (*gurt*, hırıltı "râle,, dan);
 Belki (ses, hareket) mânasına *ir* kelimesinin bir çeşidi olan *h*) *ir* kelimesinden, *h* > *g* değişimiyle: *g*) *ir.t.lak*. Yklş. *g*) *ir* etmek *gur-ul-damak*, *h*) *ir gür*, *h*) *ir.ilti* v. s.
- 527 24) «rouler» [1]
 Esasen *tek.er* (mk. araba tekeri) kelimesi (*tek.re*) gibi daire mânasında olup *tek.er.le.mek* (devrettirmek) masdarından *tek.er.lek* kelimesi (dairelenmiş, müdevver) mânasiyle ve yine evvelkisiyle mânadaş olarak kullanılıyor; Yklş. *tek.ir-men* (devreden) degirmen.
- 528 31, 32) (sesad) [1, 1]
 Bunların sesad oldukları bize şüpeli görünüyor. (D.L.T, I, 275) *okra-mak* ve yine (D. L. T, III, 280) *cokranač* ve lehçemizde *çağırmač* gibi kelimeler ki de /ag, ok/, ses ve gürültü fikrini veriyor. c) *ir/agık* ise *ir* == ses, şarkısı ile ilgili olsa gerek. Böyle *guk>yuk* lu teşekkürkküllere gelince: bunlara *hala-yık* da katılabilir. Belki aslında *kula-yık* ki daha eski şekli «*kulaguk*, *kulavuk*» olacak (=kul edilmiş olan).. Yklş. *dal&kavuk* (belki fitne karıştırmak, ziyankârlık etmek» mânâsına olan *tal&ki-mak*: D. L. T..) dan fitneci ve ziyankâr ki *tal&kaz* da bu mânadadır.
- 529 20) *todγuruγlı ol* [1]
 Müellif bunu *tudγırlı* diye kaydediyor ki bu manasiyle doğru olmasa gerek.
- 531 24) *iv-gen*; [*]

Bunlar içinde bundan ve *ergen*, *çöz-gen* den başka *i-ken*, *u(o)-gan*; *cev-gen*, *don-gan* gibi eski veya yeni tek hecelilerin de bulunduğuna dikkat edilmeli.

- 533 8) *kulučka* [5]
Himaye ve yardım etmek manasına *koldamak* ve arayıp gözlemek manasına *kallamak* mastarlarının köküyle, ilgili görünüyor.
- 534 10) *ruine»* [*]
Müteadı olduğu halde lazımlar arasına geçecek.
- 535 34) *brusque»*; [5]
Şefak sökmek? veya birşey çorap söküğu gibi birbiri ardınca gelmek.
- 538 14) *uzen-gi* [1]
Belki aslı *uzan-gi* hayvana her binen kimsenin bacaklarının uzulmasına göre nyar ederek, ayaklarını koyduğu askılı basamak ki koşum takımı parçalarından biridir.
- 21) *meçhul»*; [2]
(İleri uzatmak) manasına *su-n-mak* (bk. *bogun su-mak* D.L.T. III) 185 den, İleri uzatılan sey?
- 539 42) s. 83.
veya belki *çok gemek* manasına *bük-mak* (D.L.T. II, 17) den ki, (bir tepsî böreği bükdü «silip süpürdü» gibi kullanılır. ykiş. bekri (belki aslı *bükruk*) çok içen. Bunun kalın bir çeşidi olarak lehçemizde *bük-mak* («çok yediği için, artık yiyecek olmak, ve daha sonra usanmak, gına gelmek). veya gemilerde demir halka manasına *bakla* dan; o şekilde kesilmiş olan?
- 542 13) *yakındır* [1]
Bk. ş. 489 not 2 : istikbal sıygımız hakkında :
- 543 7) «voisinier»; [*]
veya (bir yere beraber konmak) manâsiyle *kon-uş-mak* dan. Bu mana, daha uygun görünüyor. Çünkü lehçemizde görüşmek diye de kullandığımız (konuşmak) kelimesinin aslı (müşavere etmek) demek olan *kenges-mek* (bk. D.L.T. II, 291) aşından olsa gerek.
- 556 12) *venue»*. [*]
-ovi, -evi ekleri, -agu, egü (I) eklentinin *ğ > u*, *ğ > y* değişimiş şekilleri olsa gerek:
tum-agu (nezle, damlayan); küd'-egü (gözleyen, müntazır, müterekkib ykiş: güveyi); eg-egü (eğilen, ege kemiği), ög-egü (analasaan, üveyi ana; ?); büt-egü (bitevi, bütüneleşmiş, tam). vs.

- 560 10) 1451). [1]
 Bu, ancaq yazıda yani görünüşte böyle; yoksa söylenişte *veçh*-ile suretiñdedir.
 Belki aslı *tu-ga-n-ak*: (*tu.ka* [tı-ka] - mak,) dan ; bk. D.L.T III, 187
tu-mak = kapamak, tıkamak.
- 570 12) *täg* [1]
däk, *dağ*, *taķ*, *tağ* (HUASTUANIFT) ten :
 225) H^o ROŞ - T^oG PUDVAH-T^oG TÂNGRİ-i
 kurç (demir) gibi budak gibi tanrı (lar)
- 572 36) gerektir (*)
 Esasen *egle* kelimesi de *o + iley* (= o gibi) mânasında olsa gerek.
 Bk. (s. 574), not 1) *iley* = gibi; *c)ileyin* = gibi olarak; ben, *ciley,in* = benim gibi olarak.
- 585 21) kullanılır. [2]
 Bu kelime (taraf) mânasındaki *saru* kelimesinin bir çeşidi gibi görünüyor, ki o da belki *s)ara* kelimesinden gelmiş olacak. Yklş. Lehçemizde *itba'* (hendiaduoñ: yunanca == iki kelimeyle bir tek şey) halindeki *arq s)ira* (أَرْقَى سِرَّاً) Bk. § 902 2°.
- 588 34) I. 357); [2]
 Osmaulice'a'nın eski طرفیه، اسغیر = *togri* ve sonraları *doğru* kelimesi bundan doğmuş görünüyor.
- 590 37) Bunlar (Bu kelimededen başlayıp «olsa gerek» kelimelerigle biten satırlar şerine sunlar gelecek):
 Bunlar (D. L. T., II, 83) de bizim şimdî karşı dediğimiz kelimenin bir çeşidi olan ve sonraki lehçelerde *karşılık*, *cevap* yerine de kullanılan *karu* (ki bunun shenge uyan incesi *kerü* olacak) :
M ^o DR ^o K	ŞIRIK	URAK	IG ^o Y
kurdum	yay	(a) karşı	düşman
- (Aslı Arap yazısıyle olduğu için satır ve harfler sağdan sola).
- (D.L.T., III, 251) :
RÄTÖ	NIGB ^o T	ÖREK	IRGN ^o T	BUL ^o B	ADN ^o
öder	ibadetini	(ya) karşı	tanrı	olarak	orada
- Başka misaller :
- taş-kara* = dışa karşı (= tişarı, dışarı);
yok-(k)aru = yükseğe karşı (= yukarı; iki k den biri düşmüştür);
iç-kerü = içe karşı (= içeri);
ilk-(k)erü ilke karşı (= ileri; iki k den biri düşmüştür), v.s.
ang-karu = yüze karşı, an-aru(z) : Uygurca: *ang* == yüz. Yklş. an-
 gar (u= ona karşı, oraya; (bu kelimenin sonundaki u aşınarak
 o şekliyle bu mânada Orhun yazılarında ve Divan-ı Lügat-üt Türk'te
 yer yer görülür.)
- Bunun ziddi olan (*ىرىخى bun-gari* = buna karşı, buraya) kelimesi de

(Bak, aynı sahifede *mañar-ça* (=buna, buraya kadar) ki, bunun da aslı *man-gar(u)-ça* olsa gerek.

591 23) geliyor. (*)

Lehçemizdeki mef'ulünileh edatı -aının anası olan ve ilkin mef'u-lünfih edatı olarak kullanılan *ka*, esasen (zarf, kap) demek olan *kač* > *kag* > *kağ* isminin sonundaki boğazlısı yumşayıp düşmüş bir şekli olsa gerek. Bu isim eskiden (kab kaçak) mânasında (D.L.T. III, 158) *ka kaça* suretiinde sonu boğazsız olarak da görülür.

- *ka*nın bir başka eski şekli de -*gar* dir ki bu, (karşı) demek olan *k'gara* ata soudaki vokali düşmuş şeklidir; yklş. yok-ar (=yoķ karu).

Müellifin -ri edatı dediği de bu *karu* kelimesinin son hecesidir. Bk. Bu kelimeler hakkında: 590 (37).

592 6) kullanılmaktadır (*

s) ar(a = irak, uzak (taraf) = artı.

34) dökülür.

Belki [*barun-gar* = *barun-gar(u)* == evvele karşı ilke, doğru] karşı-hığı olan *son-gar* = *son-gar(u)* == sona karşı, doğru,

597 40) türetilmiştir *

599 39) yklş. *parun-gar* s. 591 sonları.

* beri kelimesi için bk. HUASTUANİFT :

96) TĀNGRIM	SUYDA	B*RU-U	SAKİNCİN	97) SÖZÜN
tanrıım	suç(yolun)dan	giderek	fikirle	sözle

KILINÇİN	oo ON	98) SUY-Y	YAZUK	KİLTİMİZ	ĀRSĀR
fiili ile	on	suç	günah	kıldık	ise

157) ARIG	NOMUG	BILTOKOMÖZDÄ	158) B*RU-U oo
pak	dñoi	bildiğimizde(n)	beri(=vararak)

192) ÇAHŞAP -	IT	TUTDUKUMUZDA	BARU
iyi bellenmiş	hareket	tuttuğumuzda(n)	beri (=vararak)

600 15) «au delà» ; [1]

Bir yandan başka yana gitmek, geçmek (mürur, ubur) mânasına olan öt-mäk (D.L.T. I. 149), mastarından (bulunulan yerden geçilecek taraf) mânasiyle.

602 6) *yāñ-a-sin*

Bunlardan sonra gelen *yana-dan* kelimeleri insıraflı görünümekle beraber (*yanak*)-*yana* (yan) mânasına isimdir.

604 19) gösteriyor (*)

1. *yanga* = *ya(.)ga* = *yaķa*,

2. = *yan(.)a* = *yana*.

Yklş. : *deng . iş-mek*.

1. = *de(.) ğ. iş-mek*,
 2. = *den(.) iş mek*.
- 605 39) **sıñgar [2]**
 Yklş. *sin-gar* kelimesini (*anğ-ar* == yana) kelimesine: *anğ-ar*: (*s > s*) *ing-ar* (uygurca *ang* == yan, yüz.)
- 42) demektir.
 Bk. § 267, not 1. (ms. Bibl. Nat. A. F. T. 394, fol. 59 r°). *Başka* (müstakil olarak, başlı başına): Başka, *bula-maç yi-mek*.den il-ler ile *pilâv yi-mek yeğ-dir* (Atasözü).
- 609 17) (§ 509). [4]
 Bunlar *-sa-k*, *-se-k* çeşidi olarak eklenmiş olduğu isme «aid olan» manasındadır: (kola aid olan, kolluk), ele aid olan, elliğ) demektir.
- 615 31) demektir.
 Veya bunu «la prière, après l'aurore» dan akabince namaz gibi okumak (cümlesin aşağısına yukarısına uygun geliyorsa) mümkündür.
- 618 37,38) bilmiyoruz.) (*
 Bizee ikinci sık: «yeter miktar» manalarında olanı doğru görünyör.
- 621 35) olabilir.
 Nasıl ki (rastlanan) manasındaki bu *taş* (dost, eş dost) manastyle de (bk. daha evvellerdeki misallere) kullanılmıştır.
- 623 6) okunacak. (*
 Yklş. *basa*: ardi basa == akabinde, ardına.
- 14) § 278. (**
 Müellifin yakarıkı ibtarlardan birinde anlatığı üzere ayrı görevli kelimelerin birbirini yerinde kullanılışı (enallage) bütün hâletlerde olan bir şemdir. *-ka*, *-ke* [ki] lehçemizde olduğu gibi Orhun yazılarında dahi bogazlısı düşmüş çeşidi *-a(-e)* suretinde de kullanıldığı vardır] ilkin (kab, zarf) mânası yardımıyle mef'ulünfib rolünde kullanılmış iken aynı yazırlarda ve daha sonraki lehçelerde mef'ulün fih rolünü de görür ve başka mef'ullerde de aynı hâl görülür:

IE 9: KA/KE : == mef'ulün fih :

ئىدىقۇ ئېكىمرىغىي يىتى ياكلىي يۆك نىغىت لۆك
 üçtu 17=yirmido yedi yılında koyun tigin köl

IE 14: A/E : == Mef'ulün fih

نەڭ زەب آيەرىي سىمىرە ئەيەن دۆبى چەگەت ئەيەن بەر
 kağız Baz irakta imiş düşman milleti çin beride

5) IN 11. KA/KE: = mef'ulünileyh

İ̄ * - T N T R X : E A N A - E I F : S H) Y H - S H
 N=M R Ü R İ B G i Ç U K G i Ş I AK/N=G=K EN
 um veriyor emeğ(im)i gayret (im)i haka-na-ne (gibi)

IE 37. TA/TE, DA/DE: = Mef'ulünileyh (veya mef'ulün anh)

T I Y R : & Y R I : S H Y Y N A : S B H H : T I Y R - Y D : S X H N A
 R=SıL*K TıG İ S ET/LsGNÖK A D/N=T R=SıLsK S=Y ED/Z ÖK
 gelecek(idi) ağlama (lar) gönل/e rub/a gelecek yağ(lar) göze

IN 2. TA/TE, DA/DE: = mef'ulünileyh

I T H Y H J A H > A : J A > A : J S > A J > A : S I M I : O Y H
 IT L=K AÇ=ROB AÇTO: A D/UÇ LOB İ SÜS N=G=K
 geldi bora gibi ateş gibi Bolçu/ya askeri bakan

Fikrimizce lehçemizin mef'ulun fih edati olan-*da/ta*, bize *takı* ve *dahi* kelimelerini vermiş olan tak-mak (= ilâve etmek, komak) maddelerin (belki eski bir isim olan) tak maddesinden k>n k>g>g merhalelerinden geçip düşmesiyle hasil olmuşa benziyor:

Ocak ta (ocaga ilâve edilmiş - konulmuş) gibi . . .

Eskiden bunun, mef'ulün anh *tan/dan* yerinde kullanılmış olmasa yukarıdakiler gibi becayış yoluyla olsa gerek. Asıl mef'ulün anh edati olan *tan/dan* a gelince: bunun eski şekli olan *tin* (meselâ *uçmak*, *tin* = eennetten), *taşlamak* (ayırmak, dağıtmak) miasdarının yine eski bir isim olması lâzım gelen *tağ* maddesine bâliyet eki - *in* ilâvesiyle meydana gelmiş *tağ-in* siygasını bozuntusu görünüyor: darmalı dağın (= dağan) *ocak-tin* (*ocak* + *ayrılık*) = *ocakdan*.

Müellisin yukarıki *ihârâdân* beri anlattığı üzere, bu haletlerin bir biri yerinde kullanılması «enellage», bütün haletlerde olan bir şeydir. - *ka* - *ke* (ki lehçemizde olduğu gibi orhun yazılarında dahi boğazlısı düşmüş çeşidini - *a* (- *e*) suretinde de kullanıldığı vardır), ilkin (kab, zarf) manası: yardımıyle mef'ul fih rolünde kullanılmış iken aynı yazılar ve daha sonraki lehçelerde mef'ulün ileyh rolünü de görür ve mef'ullerde de aynı hal görülür.

634

35) Kemal

(Dünya halkın gidisi kötü idi; buna gördüm, onlardan ayrıldım ve hepsiin aksine olarak kendi yolumda tek başıma kaldım.)

635

30) uc-in-dan (**

Şaşkınlığım senin misk gibi kokan zülfün yüzündendir.

636

19) Moins». [4]

tek tâk de bu mânadadır: *tek + tük* (= çok). *dâk ming* (D. L. T I. 334), = *çok bin* (belki tü-men kelmesinin aslı budur); *yklş. tük-el* = cümle, bütün, mecmu'.

Şu halde *tek tük* = az çok.. oldukça.

639

30) değildir.

Müellif verdiği misale nazaran daha sarîh olmak için burada söyle deseydi:

De bağıacı, düzendeş hale koyduğu bir kelâmin uzevleri arasında yer alır ise de, nazımda bazan yer değiştirdiği de olur.

641

21) (*)

/ *Tek güniniz gelsin/cümlesiindeki tek = tek kelimesi, tâ başa getirilmeli.*

30) getirsinler

gibi ki yerinde olanları da vardır.

642

9) bahs edilmiştir.

DA/ DE edatının 960, 961, 962, 963, 964, 966 inci bendlerde gösterilece vazifelerine ait olmak üzere topluca söyle düşünüyoruz.

Bu edat kelâmda ya tekrâî veya tek olarak bağlaç rolünde, veya sadece tek olarak üst yanındaki fiille birlikte ulâğımalar «quasi-géron-difs» rolünde bulunur.

1. Baglaç

a) Tekvarlı:

1. Cümle içinde sayılıp dökülmeye halindeki unsurlardan sonra (hem, ve) mânâlarıyle : sen de, o da bir şey yapmadınız ;

O çocuğu ürkütmek de, dövmek de kâr etmez ;

Okumakla da yazmakla da iş bitmiyor ;

Kardeşim okuyor da yazıyor da ;

O adam doğuştan öyle ; işitmez de, söylemez de ;

Abmet de Mehmet de Mustafa da burada ;

Anası da, oğlu da, kızı da çalışırlar.

2. Biri olumlu öteki olumsuz olarak birbiri urdinca gelen ayan kökten fiil veya ortac sıygalarından sonra *gerek* mânâsıyla :

Gelse de (gerek gelse) gelmese de (gerek gelmese) bu iş olacak ; İstanbul'a gitmeyeceksen de (gerek gitmeyeceksen), gideceksen de (gerek gideceksen) kimseye şimdilik birşey söyleme ;

Bilenler de (gerek bilenler), bilmeyenler de (gerek bilmeyenler) bir tutulur mu ;

O adamın kazandıkları da (gerek kazandıkları), kazanmadıkları da (gerek kazanmadıkları) kimseyi ilgilendirmez.

b) Tek :

I. 1. Sıfatların veya fiillerin zarflarından sonra onları mübalâgalanırmak mânâsıyla..

- Amma da.. (= ne kadar da) tuhaf söylüyorsun. (982 S bk.)
Yavrueuk annesini pek de (peki ziyade) özlemis;
O öğretmenin ne kadar da (ne kadar çok) tatlı konuşması var;
Çocuk babasına nasıl da (nasıl çok) yalvarıyor;
Hatip çok da (peki çok) güzel söylüyor;
2. Füller veya ulaklardan sonra (hem, -ce, bir de, ayrıca, başkaca ama, nasıl) mânalarıyla :
- Küçük çocukların uyurken de (hem uyurken) gülerler;
O mektebe gitmeden evvel de (hem gitmeden evvel) böyle idi.
Kâtip parayı almadığından da (ayrıca almadığından) sıkılmış;
O sizin gördüğü için de (birde gördüğü için) sevindi;
Ne de olsa (başkaca ne olsa) anadır o (ne de olsa = ne olsa da, yerine tâbir) ;
- Niçin şimdi değil de (ve niçin) sonra (olur);
oldu da (ve) bitti.
- Ya muazzallah bir nöbet gelir de selâlikta kollarınız görmezlerse. Falih Rîfki.
3. Çoğu zaman düzendez cümlelerin sonuncusundaki fiil ardınca (bir de, üstelik) mânalarıyla : çocuğun başı ağrıyor, içi bulamıyor, konuşamıyor da (üstelik konuşamıyor);
- Kardeşim İogilizze'yi okur, yazar, konuşur da (birde konuşur),
— Nazımda bu mânadaki da lar vezin gerekligiyle yer değiştirebilir:
- Üsküdara gider iken aldı da bir (= aldı bir de) yağmurlar.
4. Birinci cümle ile bildirilen işin ikinci cümledeki failde veya mefûilde aynıyle tekrarlandığına bildirmek üzere fail veya mefûilden sonra (onun gibi, öylece) mânasiyle :
- Babam geldi annem de (onun gibi) gelecek;
Ne olursa olsun tek beş on para da (öylece) benim cebime gîrsin;
Kardeşiniz burada okudu, Avrupada da (buradaki gibi) okuyacak mı ?
- Bir Amerikalı profesör İstanbul'u görmüş, Ankara'yı da (İstanbul gibi) görmek istiyormuş.
5. İsimlerden sonra (dahi, ise) manasına: Bizim başlıca kaygumuzda bunu önlemeğe uğraşmaktadır. Falih Rîfki.
- II. Ulagımsı (quasi-gérondif).
- Sıraları nasıl olursa olsun biri aslı obiri tali (her ikisi olumlu veya olumsuz, biri olumlu öteki olumsuz) veya ikisi de düzendez iki cümleden birincinin fiili sonunda çeşitli manalar alır :
1. Bahar gelse/de (ki, ta ki) bağı nakletsek;
Söyle/de (ki, ta ki) çocuğunu getirsinler;
Gel/de (ki, ta ki) görüşelim.
 2. Vur/da (ve neticede) gör (karşılığını);
Gidip/de (neticede) gelmemek var, gelip/de (neticede) görmemek var.
 3. Tek yanına gelsin/de (isterse, velevki) yalnız gelsin;
Tek gelsin/de (isterse, velevki) geç gelsin;

4. Rağmen mânasındaki (yine, bile) yerinde :

Ölürüm de (yine) söylemem; (ölmem ihtimaline rağmen), Falih Rıfkı.
Uçsan da (bile) kuş değilsin ;
Hasımdan sakın karińca ise de (bile).

5. Doktor gelse de (bile) artık faydası yok..

Tek parti sisteminin de, bu kadar sıkı değilse de (bile) darlığı genişliği tefsir edenin anlayışına bağlı bir ölçüsü olmuştur. Falih Rıfkı.
Amerikaya gitsek/de (bile) fazla bir şey göremeyeceksiniz.

Ben ayakların altında şimdı can veririm de bu olmaz. Falih Rıfkı.

6. - Üp/de : Su verip de (karşılığına) baǵ alsan zarar mı edersin.
(vererek yerinde) ;

Aç kalıp/da (kalıldığı halde) bir şey bulamamak ne fena;

Onu böyle bol harcar görüp de (görerek, görmek suretiyle) paraһ bir adam zannetmeyiniz.

7. Sen doğru düşünüp/de (düşündüğün halde) söylemediğin için iki defa kabahatlisin. Falih Rıfkı.

8. (fil) / de : Çalışma/da .. (çalışmadığın halde) gez (sonrasını sen bilīsin);

Ya öyledir/de (öyle olduğu halde) niçin müracat etmezsiniz;
Alacağımı istedim/de (istediğim halde) vermediler.

12) ise de :

Aşında *dahi* kelimesinin kısaltığı olan *de* ferin burada sayılıan ve bunların dışında daha başkaları da bulunması muhtemel olan çeşitli mânalar göstermesi, bîhassa tanzimattan sonraki dilin umumi gelişme safhasına ait görünüyor.

Sepetiü üstü müntazam ise de içi dışı gibi değildir (olmakla beraber)

Her ne kadar gözü bende idise de, (olmakla beraber, her ne kadar). zihni başka şeylerle meşgul idi

Bu saydıklarımızın çoğu ılaikler gibi kendi mânalarını yalnız başlarına veremeyip, sonradan gelen cümle kısmının yardımıyle tamamlayabilirler ki, bu bakımdan tam olarak sayılınayıp ılağımıı tabirler vücude getirirler.

Bu itibarla müellîl, 961inci bendde "de baǵacı ilk mânası olan ferilik den tamamiyle kurtulmuş olmadığı için yalnız düzendeşlik bildiren ve baǵacından umumiyetle daha mânîdardır. Bunun neticesi olarak bu her zaman ve nin kâfi bir muadili olamaz ve Fransızca'ya da hep ef ile tercüme edilemez." ve 962inci bendde de «Türkçede de baǵacı ile yapılan kelâmların Fransızca karşılıkları düzendeş olacak yerde birisi uyruk olan iki hadli cümlelerden ibaret olur.» demekle, fikrimizi teyit etmektedir. Aneak bu edati «çoğu zaman tehdit, arzu, ısrar bildiren kelâmlarda görüyoruz.» diye verilen şü müllü bir hükmec biz iştirak edemiyoruz. Çünkü misallerimizde görüleceği üzere bu gibi mânalar ılağımızların kendilerinden değil, içinde yer aldığı hâzî cümlelerin örülüş tarzları bu mânaya göre olmasından ileri gelmektedir.

Türkçe'de aslı olan arabça'sından bubsütün başka manalarla da kullanılır:

1. Sıfat olarak: meşnuf olan ismin meddîlini (ya çoğumsama, ya garip bulma veya çok beğenme yahut hiç beğenmemek) manalarını almış olan bir (nasıl da) kelimesiyle manadaş olur:

Amma gürültü; amma insan; amma ses; amma okuyuş; amma yalan.. vs.

2. Zarf olarak: sıfatı veya fili çoğumsama manasındaki *ne kadar* (çok) kelimesiyle manadaş olur:

a) Amma obur adam; amma tuhaf gey; amma kalabalık dükkan, vs.

b) Amma atıyor; çocuğu amma doğdu; hamam amma kızmış, vs.

Bu kelimeleri de katarak mübalagalandırmak mümkün olduğu gibi, daha ziyada bir kuvvet vermek için *amma* dan sonraki isim (veya sıfat) veya fiilden sonra *ha* kelimesi de kullanılabilir:

1. Amma gürültü: amma gürültü ha 2. amma obur: amma obur ha; Ammada gürültü: ammada gürültü ha; amma da obur: amma da obur ha.

3. Amma kızmış: amma kızmış ha;

Amma da kızmış: amma da kızmış ha.

Bu sonuncular arasında *amma (da) yaptım ha* cümlesi kahiplaşmış bir tabirdir ki, mütekellim muhataba karşı onun söylediğî bir fikir veya yaptığı bir hareket, bir iş hakkındaki (çoğumsama, garip bulma) hislerini ifade için kullanılır.

674

10) Yap. 47) [1]

[1] Bu zaman bağlaçları arasında halk dilinde çok yaygın olan *derken*, *derdemez* kelimelerini de ilâve etmek yerinde olur:

Derken = tam bu sırada:

— (Bankalar) bin bir çeşit hediyeler dağıtıyorlar, para ikramiyeleri veriyorlar. *derken* efendim, günlük siyaset gazeteler arasında da piyango yarışı başlıdı. Cemal Refik.

— Bu yorgunluk üzerine kendinden geçmiş, ayai manadaki gözlerim kapanıp uyur kalınışım; *derken* kapının zili acı acı ötünce ben fırladım.

İhtar — Bu bağlaç olan *derken* kelimesini... (*y*) *eytm=yelim* *derken* ulağıyle karıştırmamalı; ben çocuğu kurtar/ayım *derken* (tam kurtaracağım sırada) ayığının kaymasıyle yere yuvarlanmam bir oldu.

Derdemez = tam bu sıralarda, hemen o sıralarda, hemen o aralık:

Ben nefes nefese iskeleye geldim. *Derdemez* vapur da kalkıverdi.

İhtar — Bu manada ələk durumıyla şuhudi mazincin birinci olumlu olumsuz şahısları ardarda getirilir.

Ben vapurdan indim iamedim, karşımı o çıktı. Biz atlarımıza bindik bindmedik (biner binmez) köylüler yetişti.

[2] *ki* ile teşkil edilen bağlaclardan sonra bunları da söylemek yerinde olur:

Halbu (*su*) *ki* = *oysa ki* (=... diğî halde, aksine olarak) manalarıyla hükümleri birbirinden ayrı olmakla beraber aralarında ilgi bulunur İki cümleyi bağlar:

Ona durenumunun ne kadar nazik olduğunu anlatmaya çalıştım, *halbuki* o söylediklerimin hiç birine ehemmiyet vermiş görünmüyordu.

Demek (ki): (=o işin) halde, o (bu) takdirden, öyle ise):

İkinci cümlein başında bulunup, birinci cümle hükmünü kastederek (bundan şu çıkar, şu anlaşılır ki) manasıyla ikisini birbirine bağlar: düşünüyorum, *demek (ki)* varım.

Veya muhatabı önce söylediklerini kastederek ve bunları mahzuf ve mukadder bir cümle sayarak kendi cümlesini, başına geçirdiği bu bağlaçla ona bağlar:

Maaşallah, demek bir çırakla yetiştiremiyorsun. Halid Ziya.

Demek kararınız kat'ı; yarın hareket ediyorsunuz.

Kendinden evvel gelen birinci cümle hükmünü kastederek (madem ki büyledir, böyle olduğuna bakarak) manşlarıyle ikisini birbirine bağlar. Birinci cümle muhataba ait olarak mahzuf ve mukadder de olabilir. (yarın gideceğim diyeğiniz) öyle ise ben hemen hazırlanıyorum.

675

13) (*açayıb?..*)

Müellif bundan evvelki kelimenin çift *p* li olmasına şasıyor; *halbuki* bunun emsali şoktur. Çünkü Türkçe'de mübalâga manasıyla konsonant teşdit, ve kısa vokaller imale, uzun vokaler daha çok imale edilir ki, bu da teşdit demektir:

vaffaçık, minnacek, yazzık, vs.

kü (=uu) *zum*, *cahi* (ii) *l*, *adı* (=iii), *huysu* (=uuu) *z*, vs.

Buna dair daha tafsîlîî notlarımız için, bak kitabı baş taraflarına.

676

14) *buluñurlar*. [3]

Bunların birçoğu cümlein başında olduğu kadar sonunda da bulunabilir:

Ay, başım ağrıyor = *Başım ağrıyor, ay!*

Kardeşim! Bu böyle mi olacaktı? = *Bu böyle mi olacaktı, kardeşim!*

690

38) (*hayvan*).

Bu itibarla «yürüyelim» demek olan Fransızca «allons» kelimesine manaca da karşılık olur.

699

27) *ihtar*. [2]

Bütün bunların içinde çağrılı nidalardan sayılamayacaklar da vardır.

701

27) *haşıye*);

Ve isim olarak *eyvahlar olsunn* (=çok yazık) suretinde mürekkep bir nida.

703

38) *çeşididir*

ki *h* düşmesiyle o sesi, ifade sahibinin dileğine göre az veya çok uzatılmış olarak kullanılır.

705

27) *beyandır*.

Yani yanlarındaki bir kelimeyi beyan etmek için onlara koşulan kelimelerdir.

709 18) *nesne* [2]

Burada *nesne* kelimesini Fransızca «régime» = yönetik olan kelime mânâsında alıyoruz.

714 8) "indéfini," (*)
«Défini» olacak.13) *Gelen adam* ***)

Vâsif diye karşıladığımız *épithète* kelimesi de Yunanca asılından olup, lûgat mânâsiyle o da (katılmış kelime, katkı) demektir.

Vâsif olan katkın *adj.* *épithète*, haber olan katkın *adj.* *attribut* kelimesinin ziddi olarak kullanılır. *Birincisi*, bir zatin (= canlı, cansız varlık) sîrf kendisine ait olan bir vasfını bildirmek ve onu belirtmek üzere o zati gösteren kelimenin faslasız olarak yanında bulunur:

İyi adam gibi.. *İkinci* silinden ibaret bir koşacın belirttiği isimle birleşmiş bulunur: bu adam *İyi* dir.

Bu itibarla / çok tuz, az şeker, buncu zahmet / deki zatların katkıları olan/çok, az, buncu/gibi kelimeler haber olan katkına nisbetle birer vâsif rolü oynamakla beraber, o zatların gerçek vasıfları olmadığına göre asıl mânâsiyle vâsif değil itibarı vâsifler olur.

Larousse'a göre edebiyat bakımından iki türlü vâsif vardır: hal ve kâr vâsili *épit. de circonstance*'ki bir zata, şu veya bu maddi veya manevî bir hali dolayısıyle verilen (hâdis) bir vasfi gösterir; 2. doğusundan vâsif *épit. de nature* ki bir zatin maddi veya manevî fakat daimî ve aslı olan (sabit) bir vasfını bildirir.

Katkın, bulunması zaruri olup fikri hudutlayan, çerçeveleyen bir kelimedir: /Ağır bir insan zincire vurulmuş da olsa hürdür / cümlesinden *ağır*, kaldırılsa kaldırılmadığı zaman verdiği manayı anlatamaz. Vâsif ise bulunması sadace faydalı olandır: *sarı benizli* ölü, *karanlık gece* gibi (sarı benizli ve karanlık) vasıflarını kaldırırsak da fikir bozulmuş olmaz.

14) Misalde (**

717 10) yapabilir. (*)

Miktarlık bir tabir olmasa da izafet terkipleri kendilerinden sonra gelen bir ismin belirtken (sifat) i olabilir:

cam göbeği bir elbise, *gözüm nura* Turgud'um, *yavrum* evlâdim, *kardeşiniz* Turhan, *cantım* efendim, vs.

719 35) *lakabı* [1]

Demirbaş kelimesinin başka bir mânası da (bir yerde kullanılmak üzere esas mal sayilarak bulununderular bellii başlı göçer eşya) dir. buradaki *demir* kelimesi mal mânâsına *davar* (Uygurca: *dabar* II. Radloff'dan bozma görünüyor).

Demirbaş (= *davarbaşı*)= malbaşı; (*davarbaşı* «baba anne» gibi eski izafett kaidesiyle); yapı malının esası, başlicaası.

- 720 25) gibi
 (Nitekim bunu vaktiyle: «1910» de İstanbul Darülmülkâlîmînîne mülahik Tatbikat Mektebi hocası bulunduğu sırada Darülmülkâlîmin tarafından çıkarılan «Tedrisatı İptidaiye mecmoa» larında nesrettiğim bir sıra gramer ders nûmelerinde ne yazık ki kendim de yapmıştım).
- 723 11) § 356) (*)
 Mâname biribirine bağlı birtakım izafet terkiplerini ve hattâ ayrı sıfat terkiplerini de içine alan bu terkip karmaşıklığı (=katmerli karmaşık ki vaktiyle «tetabül izafet» yani ardınlama izafetler denilirdi) şu unsurlardan ibarettir:
 1. Zatin cismi (izafet 1). 2. Cismin tarafı (izafet 2), 3. Yukarı taraf (sıfat terkibi), 4. Zatin yukarı tarafı (izafet 3), + zaton bacaklıları (izafet 4) indan uzun eisim (mukayeseli sıfat terkibi 2).
- 729 30) rolündedir:
 Müellîfin birinci had saydığı *ben-im* deki *-im* in aşı işe ($n > m$ değişimli) *-in* olup, bu, *oda/m* daki *-m* zamirinin mercii olan, ve kendi mânasını pekiştirmeye yarıyan *ben* zamirini izafet terkibine bağlıyan tabsis ve aidiyet ekidir, (mülkiyet yani izafet zamiri değildir.)
- 740 22) *kılıkçı*-
yolunda, gibi, v.s. kelimelerle de böyledir.
- 741 3) «la santé». (*)
 Bunun Fransize'si «la santé» değil «le repos» olmalı: uyumak üzere olanlara veya bu maksatla bulundukları meclisten ayrılanlara «istirahat etmesi» temennisiyle söylenir.
- 742 11) Mütemmimidir. [1]
Dolaysız mütemmim ile *-i* haletini ve aynı roldeki meselâ: *corba(.)* içtim cümlesindeki (.) haletini kastediyoruz; ve bunlardan gayri haletterde bulunanlara *dolaylı mütemmim* diyoruz.
 Fransızlar ise mütemmim eki almadan o rolde bulunanlara meselâ *fai donné la reponse* (= cevab [.]) verdim) cümleinde *cevap [.]* demek olan *la reponse* kelimesi bizim misalımızdeki *corba (.)* kelimesi gibi ek delâleti olmadan (yani doğrudan doğrnya) mef'ul bulunduğuua göre «comp. direct» yani (dolaysız mütemmim), ve mütemmim eki alanlarına «comp. indirect» (yani doğrudan doğruya olmayan = dolayısıyla olan) manasında (dolaylı mütemmim) derler.
- 745 29) sayılmıştır (1)
 Müellîfin teşkilci unsur dediği, asıl muzafün ileyh rolünde olan izafet zamiri dedığınızdır ki, isme eklenmekte gaibe izafet terkibi teşkil eden bu, gaip muzafün ileyh zamiri dir. Bunlardan daha evvelce de bahsedilmiştir.
- 746 11) olup (*)
 Bk. § 1095, not 2.

- 750 32) eri.
Sırasıyla (üçüncü, ikinci, birinci ve dördüncü, ikinci, birinci) sıfatları, alt yanlarındaki isimlerle sıfat terkipleri teşkil ederler.
- 753 3) Dieu » ; (*)
juste.
- 25) « économie » ; (**
Ykl̄ş der - (.) - sa'âdet.
- 758 34) olacak
— Misallerdeki *hâmâgân* kelimesini *sâh-âne*, *sultani*, kelimeleri gibi hep (padişâha mensup) manasına almalı.
- 764 39) derler.
Bk. § 267, not. 1: «*zâb Bas*, *ka* = bir başına, yalnız başına, müstakil olarak.
- 766 5) père (*)
ve «Monsieur (mon) père».
- 6) frère » (**,
ve «Monsieur (mon) frère».
- 767 24) görünüyor (*
Rumeli'de sevgileme (tabbib) için : *ago. s.*
- 26) gerek (**
(D. L. T, I, 61) *ur - ug* : 1. üreyen şey, mahsul 2. bâsim, akraba. Ykl̄ş *üre - n* nesil : (*üre - mek* = nesillemek); *ur - gaç* (nesilleyici, manasıyla ? kadın).
- 770 17) söylenir. (*
Gerçekten babası olmadığı halde baba yerinde olanlara söylenir:
— *Baba*, dedim, maşallah dişlerin pek sağlam (Hüseyin Cahit)... (bu yerde «babalık» da derler) baba gibi şefkatli ve hayır sever manasında da kullanılır: Ahmet bey ne baba adamdır değil mi?
- 24) Mestûre ? (**
Bk. Orbusun kitabeleri, Thomsen, IS 12, II N 15 de.

Γ Ε Κ : Τ Η Τ Θ Θ : Σ ↓) >
Γ GÄ T A GN I T v T A GN I N A L G O K u N O
değin yaşlı nine (ler) ine çocuk (lar) ina aziz

Γ Υ Τ Χ : Ν Τ Ν Τ : Τ) > δ
GN L I B Ü R Ö K I N U B
biliñ görüp bunu

Thomsen, bu kelimeyi şüpheli olarak (descendant?) yani «bir kari ile kocadan türeme kimse» diye karşılayıp *tatı* suretiinde okuyor, Biz bunu *halâ dudu dedigimiz eski tutı* suretinde okuyoruz. Çağ: *đđ' tutı* = 1. nine, büyükanne 2. Ece, teyze, hala «lebçelerde: *tete* = teyze, *teta* = bala» 3. nine, ana yerinde olan: *đđ' și ay tutı* = ay nine (bixim, *ay dede dedigimiz*) kelimesinin eski bir şekli olarak *tata* diye de düşünülebilir. Thomsen'ın okuduğu gibi *tatı* okunuğu, lebçemizde *dudu* nun başka bir çeşidi gibi düşünülmesi mümkün olan *dadi* kelimesinin eski aası olsa bile metnine göre şimdiki manasıyla uzak görünmektedir.

771

3) Hoca (*)

Bu kelime Türkçe'de (1. İhtiyar 2. büyük) manasına *koca* (mk. *koca/mak*) farsça'ya da (*k > h* değişimiyle) geçmiş olabilir:

1. Koca başı = ihtiyar (lar hey'etinin) başı; *koca* (= büyük) dağ gibi delikanlıdır.

4) «chiaoux (**)

Bu kelime /*sav*, *çav*, *gavir* gibi (haber) manasına olan bir kelimedenden «terlere haber, emir ulastırın haberci» manasıyle yapılmış görünlüyor: Yklş. *save* «haberci, nebi; *çave* = haberci, tellat. Mk. *çağ. ir-mak* haber vermek, seslemek... *çav-la-n-mak* haber yayılmak (kitabı Dede Korkud s. 87): ... *yigit-lüg-üm Ram-a Şam-a gid-e çav-la-n-a dir-di..*

779

19) denilir. [1]

I — *Mışum*; — *yarum*; — *mekteyim*, (-mek üzereyim), — *eceğim*, — *meliyim* li fiil siygalarının gaiblerinde görülen-*dir* eki (eskiden: *t (d) ur-ur*), bu siygaların yalnız gaiplerine munhasır olmayıp hepsinin her şahsından sonra filin manasını pekiştirmek roliyle getirilir: *görmüşüm* /*dür*; *görüyorsun*/*dür*; *görmekteyiz*/*dir*; *görmek* üzerinizdir/*dir*; *göreceksiniz*/*der*; *görmeliyim* /*dir*; (şuhudi mazi, muzarı, şart, emir siygaları buzların dışındadır).

Bu takdirde bunlar esasen koşac degildir. Eski bir *ol söküöl ol* (= o hastadır) misalindeki gaip zamiri olan ikinci *ol*, şimdiki lebçemizde düşmüş olup, bu gün onun yerine getirilmiş gibi sayılan, -*dir*, hikikatte *ol* gibi bir zamir değil, mütekellim ve gaip şahıslarında da aynıyle getirilen pekiştirme edatıdır.

Yine aynı edattır ki, yalnız fiil cümlesiň fail, fail naibi, mef'ul durumundaki bir ismi görünürleyerek ona ehemmiyet verildiğini bildirmek için pekiştirme roliyle kullanılıyor:

Bir gürültü *dür* gidiyor (fail); bir iş *dir* oldu (fail); bir hasta *dir* isledi (fail naibi); bir adım *dir* attık (mef'ul).

İsim ve fiilemlerinin gaiblerinde meselâ: / annem hasta (.), çocuk mektepte (.), bey efendi evdeler (.) mi; bayrak dalgalanıyor (.) / gibi cümlelerde o zamirlerine ihtiyaç görülmez: *hasta*, *mektepte* gibi haber rolündeki kelimelerde yok olan koşac rolünü son hece vurgusu, ve *evdeler mi* gibi haber rolünde olan kelimelerde ise *mi* den evvelki

hecede bulunan vurgu görmektedir. Fiil cümlelerinde gaip fiil siygalarının sonunda yine zamir yoktur: mütekallim, ve mubatabalar da var olan zamirler yanında gaip zamirinin olmaması dahi onda takdir edilen bir gaip zamiri bulunduğuna alâmettir: Her kes sokaklara dökülmüş (.) ; hava açacak (.) ; bayrak dalgalanıyor (.). Gaib şahısları olan bu cümlelerde usulen fail, hezît edilen o lardır ki, cümle başına getirilen *herkes*, *hava*, *bayrak* kelimesi (o zamirlerin sadece mercileri olmak yüzünden) failidirler. Çünkü bilindiği üzere, isim ve fiil cümlelerinde asıl fail rolünü oynayanlar zamirler olup, bunlar haberden veya fiilden sonra ve ona bitişik olarak bulunurlar.

781

30) baluyoruz.

Yüklenik de deailebilir.

31) (hayvan : makmil)

Katar katar develerim sana yüklet olsun (Kitab Dede Korkud).

784

28) demin [1]

Müellisin de daha yukarılarda başka bir vesile ile işaret ettiği üzere yüklet (= yüklenik), burada fiiliin sonundaki bitişik *im* - zamiri; ve bütün fiillerin sonlarındaki (mûfret veya *cemî*) mütekallim, mubatap zamirleri astı fail olan zatin yerini tuttuğu (onun vekili olduğu için) kendi fiiliin ve cümlesinin failidir. Gaip zamiri de öyle.. Yalnız zikredilmeyip var sayılan bu gaip zamiri, mütekallim ve mubatap gibi mecliste bulunmamak yüzünden kim olduğu bilinmeyeceği için mercilerinin muhakkak söylemesi gereklidir ki bu merci, cümlede fiilden evvel getirilir. *Öğretmen* yarın size kitabı gönderecek (.), *öğretmenler* yarın size kitabı gönderecekler (.) gibi [bk. 779, 19)].

Müellisin kendi misalinde yüklet (mesnedünileyh = fail, fail naibi, müpteda) diye verdiği *ben* kelimesine gelince bu, fiile bitişik olan aynı roldeki *im* - zamirinin şekeiten mercii olup ikisinden de asıl mercii olan kimse, mütekallim olan zat kim ise o dur. Şu halde mâna bakımından buradaki *ben* zamirine ihtiyaç yoktur. Bu olsa olsa mütekallim fail zamiri olan *im* - bitişik zamirini, dikkati onun üzerine çekerek pekiştirmek mânası kast edildiği zaman getirilir.

785

35) Söyledilmişti.

Bunu barada daha açık gösterelim :

788

34) taraflarına. J. D. (alt satıldan) :

Bu, yalnız bu gaip siygasına mahsus değildir: *var olmak* mastarı, (**bir yerde* bulunmak*) mânasıyla hal ve mazi siygalarının bütün şahıslarında kullanılır.

Ferah ferah otuz yaşında var / im (iz) .. var / sin (siniz) .. var / (.) [dir - dirler].

O vakit otuz yaşında var / dim ; o zaman evde kim var / di, mecliste kimler var / mis.

Tesvik, tahrîk ve meydan okuma mânasında (hazır misin, isteğin veya cesaretin var mı?) yolu soru ile birlikte alınan *var* kelimesinde de böyle kullanışlar görülür:

Fail (1)	Mefuller (2)		zarf (4)	Fil (5)
Öğretmen	kitabı	size		
Öğretmen (1)	size (3)	kitabı (2)		
Kitabı (2)	öğretmen (1)	size (3)	yarın	
Kitabı (2)	size (3)	öğretmen (1)		
Size (3)	öğretmen (1)	kitabı (2)		
Size (3)	kitabı (2)	öğretmen (1)		
— 1 —				
Öğretmen	yarın	kitabı		
Öğretmen	kitabı	yarın		
Yarın	öğretmen	kitabı		
Yarın	kitabı	öğretmen	size	
Kitabı	öğretmen	yarın		
Kitabı	yarın	öğretmen		
— 2 —				
Öğretmen	yarın	size		
Öğretmen	size	yarın		
Yarın	öğretmen	kitabı		
Yarın	kitabı	öğretmen		
Kitabı	öğretmen	yarın		
Kitabı	yarın	öğretmen		
— 3 —				
Öğretmen	yarın	size		
Öğretmen	size	yarın		
Yarın	öğretmen	size		
Yarın	size	öğretmen	kitabı	
Size	öğretmen	yarın		
Size	yarın	öğretmen		
— 4 —				
Yarın	kitabı	size		
Yarın	size	kitabı		
Kitabı	yarın	size		
Kitabı	size	yarın	öğretmen	
Size	kitabı	yarın		
Size	yarın	kitabı		

G O N D E R E C E K

Cok basit cümlelerdeki tümce «Proposition» larde mesiller gibi yer degistirebilir:

Cumile

F E R · İ T O M C E L E R			Aşlı tümce
1	2	3	
Buraya geldiğinden beri kardeşimi bulmak için kardeşimi bulmak için	kardeşimi bulmak için buraya geldiğinden beri araştırmalar yaparak	araştırmalar yaparak buraya geldiğinden beri araştırmalar yaparak	
Buraya geldiğinden beri araştırmalar yaparak buraya geldiğinden beri	(2)		
kardeşini bulmak için araştırmalar yaparak buraya geldiğinden beri	kardeşimi bulmak için araştırmalar yaparak buraya geldiğinden beri		
kardeşini bulmak için araştırmalar yaparak kardeşini bulmak için	(3)		
			her tarafta dolastım.

Var misin seninle iki parti oynayalım? Söyle kendilerine, varmidılar bu gece balığa çıkalım; varmisiniz yarın sizinle bir maç yapalım? vs.
Var karşılığı olan yok kelimesi de (var olmamak, bir yerde bulunmamak) mânasiyle böyle kullanılır (ben bu işte yoğun: iatikbal zamanı mânasiyle):

Ben mi? otuzumda yokum; onlar dün evde yoklular (= yoklardı), yokmuşlar (yoklaşmış), yokken, yoklarsa, vs.

Yok mu kelimesi (var/ya, hanı/ya ... var) mânasına bir yeri tarif ederek sağlık verirken kullanılır. Köşe başında yeni açılmış, mavi boyalı bir berber salonu yok mu, işte apartman tam onun karşısındadır... (= ... hanıya mavi boyalı bir berber salonu var; mavi boyalı bir berber salonu var ya).

Yok ise ye muadil olan yoksa kelimesi, (bulunmayorsa) gibi bir siyga rolünde ve mânasında: (evde kimse yoksa dönüp bize gelirsin) kullanıldığı gibi, bağlaç olarak başka mânalarla beraber (aksi takdirde) mânasiyle de kullanılır: Yaramazlık etme, yoksa bir daha seni gezmeye götürmem.

790 22) *chemin») (*)*

Bu benddeki (1, 4, 5)inci misallerde olanlar (var olmak, mevcut olmak), ikinci misalde olanı (bulunmak), üçüncü misalde olanı (bulunmamak, guyap halinde olmak) mânasındadır.

791 8) *varlık]). (*)*

Bu benddeki (olmak, olmamak) mastarları (var olmak, var olmamak) gibi bir mânada olup, var kelimesi hepsinde hâzîf ve takdir edilmiş olsa gerek..

794 35) (le bir) dir. (*)

Çünkü ben başlı başına efkârı umumiye yerini tutuyorum.

795 27) *şekli idi. [1]*

Bk. 1 — 1210 daki notlara.

Müellifin bu fikrine biz de katılıyoruz. Bize de meselâ (küç-sü) gibi şimdî şart siygası rolünde görülen siyga, esasen (geçmeğe meyledici olan) mânasındaki *küç-sü-r* veya *küç-sü-k* sıfatının sonraları cümledeki mevsufsuz durumiyle (geçmeğe meyledici olarak veya olmakla) suretinde yeni bir rol (ulak rolü) almışından meydana gelmiş olacak; m.k.: Çocuk bahçeden yorgun (= yorgun olarak) geldi.

Yine Mk. eski Orhun yazılarda:

IS 3 :

❖ X ❖ € H : € A T 7 : 7 N D U ♫

M İ D Ä M G Ä T G I Ç İ K A K Y U L A T
erişmedim geçikmiş (olmakla) okyanusa

IS 8:

:) » > ɔ : R ʌ N k : H X H ɔ : N ʌ e t 9 ~ J >
 N U D U B K Ü R Ü T R • S R • B O R • G R I Y L O
 milleti Türk var(ir)sa(n...) yer(ler)e o

: ԺԻԴՅՈՒՆԻՉ : ԵՐԵՎԱՆԻ : ԲԱԿՈՅԱՆԻ : ՄԱՐԱՆՅԱՆ
 A T R I Y G I R O I K • T • C N • R A S R I G • D N U B
 yere yüce de öyle olunca böyle

 ՄԱՐԱՆՅԱՆ
 R A S R I
 erince

804 15) görünüyor [2]

Bu hal dâha önce Orhun yazılarında da vardı : H S 9 :

: ፩ አ ፈ ዳ ሁ ተ D :) 1 4 ፻ : * ፈ ዳ ድ : ፻ ተ
 A C L O B KO Y N * P R G - M U L G O G U L U
 ol(un)ea yok hastalanarak oğlum büyük

Belki *bolsa* > *bolça* (*s* > *c* değişimiyle) Yks. aynı değişimi *bolsan* > *bolzun* > *bolçun*.: *bu* *dun* *bolçun* *feyin* = Millet olsun diye. («IE»):

805 10) cevap (3) [15 ve 16 satırlar arasına].

Buradaki "cevap" kelimesi «karşılık» manasıyledir.

808 35), s. 96). (*

Fiił köklerine katılan - *üp* eki, fiile - *mış* eki mânasiyle katılıp onu mazi zamanlı bir sıfat yapıyordu ki *satıb män* = satmışım, *gelüpdür* = gelmiştir gibi, cümlelerde haber rolünde bulunarak âdetâ yûhudî mazi mânâlı bir fiil vücûda getirmisti. Ancak buna mevsufiyle beraber bir sıfat (terkibi) halinde rastlıyamadık. Belki: *al(.)p er* = (al-*mış*, feth etmiş «fatîb» adam.

810 31) mezar (**, gömmek (**

kür-kä-mäk (=gürlemek, mezare girmek); mk. *kür* > *kül* (*r* > *l* değişimi) *kül-l-i-mäk* D. L. T. III, 203)=gömmek. Yklş. ar. (*ka*) *mak*/(D. L. T. I, 352) = arkasına düşmek, aramak.

Bu misallerdeki *gerek* kelimesi ve daha bu durumda olanlar, hep (*gereğinde*, *lüzumunda* ve *zorunda*) mânasiyle olup, bunların yerine kullanılmış bulunuyor.

37) müellif) (*)

(*kelimesiyle başlayıp idî kelimesiyle biten ibarenin yerine şu yazılar gelecek*):

Aşında yine *olmak* mastarı var; fakat burada hâzîf ve takdir edilmiş durumda görünüyor. 812 inci sahife başındaki (çünkü topraktır kişinin aslı, pes alçak *gerek*) misalinde de (alçak) kalmesinden sonra *olmak* mastarı hâzîf ve takdir halindedir.

Bir de (İhtar 2) de: Osmanlıca'da *gerek* kalmesinin faili olarak şart siygası yerine mastar da kullanılırdı, deniliyor, ve (o vakit *gasledip namaz kılmak gerek*) misali veriliyor; böylece *kılmak* mastarının, /kılma/ *gerek/teki şart siygası* olsa *kılma* yerine getirilmiş olacağı anlatılmak isteniyor. Bize kalırsa bundaki şart siygası /kılınan gerektir/ yerindedir ki, bâlâ bu durumdaki emir siygasının bir izafetli mastar şekli olan *kılması* yerinde kullanılanları Rumeli ağzında yaşıyor: (Hasan artık büyüdü böyle şeyleri «bilsin lâzım») yani (bilmesi gerek)... Şu halde (...se gerek) suretinde görülen böyle şart siygalarının aslı bu izafetli mastar şekilleri olmaları mümkündür.

Kaldı ki esasen gaibe emir siygası, evelce de söylediğimiz üzere, meselâ *kılma* gibi bir dilek siygasının üçüncü şahsına, gaip zamiri olan eski *ol* un bir çeşidi *on* kelimesinin katılmasıyla (*kılma-un* +> *kılma+on*) mûrekkep şeklini almış görünüyor. (*on* zamiri, lehçemizde *on/lar*, *on/ea*, *on/dan*, *on/suz* vs. de yaşamaktadır.) Zaten emir siygası da mâna itibariyle bir talep siygasından ibarettir. Demek ki zamirler bir taraftan *kalsa* (...) suretini, bir taraftan dilek siygasının üçüncü şahsını verdiği gibi bir taraftan da zamaklı *kalsa+(on)* sureti, emir siygasının üçüncü şahsını teşkil etmiş bulunuyor diye düşünüyorum. Bk. 816 inci sahifede [1] numaralı notumuza.

6) kısmen (*)

Müellifin ifadesine göre (*gerek* kelimesinin faili «supin» denilen bir fiil siygası olabilir, mastar olamaz; bu misalde görüldüğü üzere, mastarın fail rolünde bulunması onun, vaktiyle bir fiil siygası olmasındandır. Şu halde mastarı *gerek* kelimesinin faili olarak görmek, kısmen doğrudur.)

Bize kalırsa *gerek* kelimesinin faili hep mastardır. Bu mastar ya söylenik «énoncé» veya gizlenik «ellyptique» olabilir. Hattâ müellifin fail diye itimat ederek getirdiği misalde de *kılgalı* (= *kılmak* üzere) suretindeki fiil siygası fail değildir; kendisinden sonra aslında var olduğu halde söylemeyeip gizlenik bırakılan *olmak* mastarı faildir. Nasıl ki daha aşağıda verilen /n'ät - gü gäräk/ (= ne etmek

gerek) sümlesindeki *n'ätgū* kelimesi de, fail rolünde bir mastardır. *kıl-gal-*: fiil siygasına gelince, bu esasen bir sıfat olup *kıl-ga(g)*-Lı (= kılmaklı == kılmak niyetinde veya kılmak üzere olan) mânasında ve lehçemizdeki *kıl-ma-Lı* suretinde bir teşekkür körünüyor (Yklş. misallerdeki /alçak gerek, mestâre gerek/ gibi mastarları 'hazif' ve takdir edilmiş sıfatları).

18) *g'erek* (*)**

Bu da yukarıki misal gibidir; bunda yalnız -*dır ki* kelimesi gizlenik (hazifli) dir.

19) s. 96 [1]

(D. L. T., III, 156): *çu* (çü) edati müspet ve menfi emir siyalarının sonuna o emirleri pekiştirmek (tekit) roliyle getirilir: *kel-çü* = gelsen/e, *varma-çu* = varmasan/a, gitmesen/e... bu edatlar yalnız muhataba emir siygasında kullanılır.

816

17) *ihtar* [1]

olsa olsa versen versen, okusam okusam gibi aynı kökten olan şart siygasının herhangi bir şahsi tekrarlı halleriyle, bir şeyin değeri ve miktarı kastedilen cümlelerde (en çok, en büyük == âzamî ve en son «nihayetün nihaye == tout au plus») mânalarına gelir.

Bu ev *olsa olsa* yedi sekiz bin lira oeder; onlara yardım için *versen versen* elli lira verirsin; bir saat içinde *okusam okusam* kırk elli sahife okuyabilirim. vs.

Gaip şahsi tekrarlı kullanılaa şart siyaları yerine yine gaip şahsi tekrarlı emir siyaları da aynı mânâ ile kullanılabilir:

Bu arsanın arşını *olsun olsun* yedi lira olsun; bu kitap *etsin etsin* beş lira etsin, gibi. (Görülüyör ki buradaki emir siyaları da dilek şart siyaları yerindedir. (Bk. 811 sahifede [1] numarada verdigimiz notlara.)

23) *ediyordu*. [2]

Bilhassa İran eserlerinden tercümler yaparken (meselâ, bk. Kâbus Nâme tercümesi, Mercümek Ahmed).

28) *olmuştur*. [3]

Şu da var ki, Farsça'nın asırlarca evvel açtığı ve zamanla derinleştirdiği geniş yol olmasaydı, bu tesir bu derece olmazdı; yani demek istiyoruz ki, Fransızca'nın sonradan gelip katılan tesiri Farsça'nın hemen aynı mahiyette olan eski tesirleri üzerine taze bir aşı getirmiş olmaktan ibarettir. Bk. § 1248.

820

19) *daima* (*)

Daima değil; çünkü bunların içinde belirtkeni başta olanlar da var.

30) *sıfatıdır*

Bu cümle (sahib-i makale dört senedenberi İttihad ve Terakki'nin hiçbir şey yapamadığı «meselesi» ne naklı kelâm ediyor ki onu «o meseleyi» ehemiyetine göre ayrı bir makalede tetkik edeceğiz) veya

(sahib-i mekale dört seneden beri İttihad ve Terakki'nin - ehemmiyetine göre ayrı bir mekale de tetkik edeceğimiz - hiçbir şey yapamadığı «meselesi»ne nakl-i kelâm ediyor) yerindedir. Bu iki çeşit cümlede «mesele» kelimesi ferî cümlesi filî olan «tetkik edeceğiz» ve «tetkik edeceğimiz» siygalarının mefulidir: Tetkik edeceğimiz mesele = (bir) mesele ki onu (o mesoleyî) tetkik edeceğiz.

821

32) meful *)

Müellif kendi dilinde alâmeti olmayan meful hakkında kullandıkları tabiri Türkçe'nin *güz-mek bil-ir mi-sin* cümlesindeki *güz-mek* (...) (yani *güzmeğ-i*) için de kullanıyor.

s. 845 not 2 başında:

Evelece de bir az bahsettiğimiz üzere, filî köküne - y) up katılarak yapılan bu kelimenin aslında - ikle yapılanlar gibi ve belki onların bir çeşidi olarak meselâ (gel-ik, gel-ip = gelen, gelmiş) manasında bir sıfat olduğu görünüyor.

BAKHTİAR NÂMEH tercümelerinden (AR. L. DAV. Gram, türke s. 177).
NİDAD KILDA İHAD RIB NUSGAB BALKRÖK INUTAH İDRÄ'KAB
Dadın adı da bir füsûnkâr güzel olan karısı var idi
(büyüleyici)

(s. 179).

İDROK MİK RIB BELKRÖK ZIK ZAMAN RULIK İDRÄ'
gördü ki bir güzel (olan) kız namaz kilar idi
(s. 178).

(Bütün bu transkripsiyon harfleriyle tertiplemiş misallerde metindeki arap harflî kelimelerde olduğu gibi harfler sağdan sola olmak üzere sıralanmıştır).

Bu-y)up eki de mürekkep olup esas, ekia (b, p) den ibaret bulunduğu anlaşılıyor:

KILÂM AGNAS DÂMIT'I PULIK ÂDVÂ' PUG/YOK IDRAB
padişah sana itimad kılarak evde bırakıp gitti
Bu-gu, p ekindeki g, kendinden evvel gelen filî kökünün son harfi vokal olduğu zaman iki vokal arasında kalmış olacağından, lehçemizde -y ye çevrilmiş görünüyor: söyle- (g>y)üp. Bu eski lehçelerde ise bu durumda gu hecesi birden düşüyor. körk. le-p gibi.

Eski ve yeni lehçelerde sonu vukallî olmayanlarda sadece g düşer, al/p, gör/üp gibi.

Bu-g)up >(y)up ek vokalinin yuvarlak oluşu kendinden evvelki -gu, -gü hecesinin daima bu yuvarlak şekilde olmasından ileri gelmiş görünüyor.

833

11) § 701) (*)

Bunun boğazlısı düşmüş şekli, lehçemizde ancak intihaiyye siygası dediğimiz ulakta kalmış görünüyor: Ben gelen/e (=benim gelmem) kadar sen çocugun yanında kal.

837

6) istifhamlı (*)

Evelece de söylediğimiz gibi, buna bu tabiri vermek doğru değildir. Çünkü böylelerinin yerine göre bildirdikleri 1. ibham (belirsizlik), 2.

İstifham (soru), 3. şümul ve *ıstıigrak* (yaygınlık ve kaplam) manaları içinde istifham yalnız bir tanesidir; ve esasen buradaki o da değil, sadece ibham manasıdır.

838

40) ihtar). (2)

Bu cümlelerde aslı fiillerin faili olan -mak li mastarlar, o mastarların ayrı faili olan / kişi, mevcudat, mədeniyət, istedad-i terakki / işimleriyle birer izafet terkibi vücude getirirler ki, bu takdirde o mastarlar (bilməsi, ne olması, mə'dat olması, möydana çıkmaması) yerindedir.

843

27) *dar-up* (1) : [1] numaralı həsiyeler yerine:

Bu tekrarlı kelimeler, *durmak* mastarının *kalkmak* mənasıyla kullanılmış olup, *kalkıp kalkıp* (yəni: def'alarla kalkışıp) yerindədir. Bu bakımından kullanım yüzünden değil, mənası yüzünden bir həsusiliyi olabilir.

845

44) gerek.

Bunun *yadır-ga-mak*, *esir-ge-mek* gibi mastarlarda görülen -ga, -ge neviinden bir ekle verib. (g)i -mek (yəni: vermiş durumda olmak) suretinde teşekkül etmə olması mümkündür (bk. aşağıdakı notlarımıza).

847

32) 86 V^o] [2]

aluban, *gelübən* siygaları *alub-an*, *gelüb-en* suretinde teşekkül etmə işe binalardaki -an, -en ekləri ya bir uzantıdan ibarettir (ləhçəmizdəki meselə *bilerek-ten* kelimesindəki *ten* gibi), veya *gaz-in*, *dənüş-ün* gibi teşekkülerdeki (zarf, hal, əlet, vasita) gibi bir takım mənalar veren -in, -in -un -ün eklərinin -an -en li şəhididir. (Arapçanın meselə *vazih-an*, *esas-en* kelimelerindeki tənvinli ekləri gibi ki, bunların -in lileri de oluyor: *bi-hakk-in.. li-sebeb-in* gibi). Eğer bunlar aslen /*gelüb-(g)en*, *alub-(g)an*/ gibi bir teşekkül olup sonraları bogazlıları düşmüş bir hələ gelmişse (almış olan, gelmiş olan) gibi mənalarla cümle içinde her sıfat gibi həliye mənasını dolayısıyla almış demektir; (fakat bu teşekkül görülməmiş bir şey olacağı için bize uzaktır)

40) gerektir. (**

(Kitabı Dede Korkud) da imləsi şöyledir suretinde olup, müellif bunu (geceden bir kuzu pişirtirdim) mənasıyla fransızca'ya çeviriyor. Halbuki bu mənaya uygun olmasa içən fiili /بِشُورَتْهُوْرَم/ olması iktiza eder ki, hakikatte de bu böyle olmak gerektir; ve besbelli bu Arap harflili eseri istinsah eden kimse /i/noktaları yerine aynı harf bünyesi altına bir nokta koymak (i)şeklini vermekle (f) yi (b) ya çevirmiştir. Yəksə /piş-ir-üb dur-dam/ olsa mənası vak'anın cereyan tərzinə uyğun gelmez.

(قرآن ایدو: اغول چوبان قارن آج در هیچ نسنه وارمودر یکه دیدی. چوبان ایدر
بل ائام قرآن کیمیندن بـ قزوی بشورتھورم كل بو آفاج دیدنده ایشلوم یـسلام دیدی.
اـندر چوبـان طـور جـنـی چـارـدـی بـیدـلـارـ.)

(Kazan eydür: Oğul çoban karnum aç dur hiç nesneñ var mu dur yimege, didi. Çoban eydür: beli, agam Kazan, giceden bir kuzu pişürt-dürdüm gel bu ağaç dibinde inelüm yiyeleüm didi. indiler çoban tagar-cuğı çıkıştı yidiler).

Ibaresine göre, acıkan bir adama muzarı geklinde istikbale matuf bir zamanda (kuzu bişürübürürüm) yani (pişiririm) gibi bir sözün de yeri olamaz. Kuzu giceden (mazide) pişmiş hazır olacak ki, hemen oturup yemis olmalari da bunu gösteriyor. Fransızca tercümesi de tam buna göre olup yanlış değildir.

Kaldı ki bu siyga ötekiler biçiminde teşkil edilmiş olmadığına göre, evvelce geçen misaller sırasına girmemek gerektir.

848

17) *l'ancre». 2)*

Bu -mekleli siyga, her zaman bu mânada kullanılmaz; olsa şöyleden mânaları var.

1. *ada-makla* (adamak suretiyle) mal tükenmez; ateş *de-mekle* (demek suretiyle) ağız yanmaz;
2. Tembel tembel *oturmakla* (oturmak sebebiyle) vücut ağırlaşır.
3. *bil-me-mekle* (bilmemek ve : başlangıç rolünde) bilmek bir olur mu? gibi.

852

22) 129). (*

Bu misalin de şahitliğine dayanarak denilebilir ki bu siyga müelli-fin dediği üzere -y)e veya -g)i ekine, üstünlük (tafdil) eki olan -rek, -rek katılmakla yapılmış olmayıp, asıl -y)ip siygasına bunların katılmasıyle yapılmıştır; ve bunlardaki p, sonradan düşmüş olabilir: *bilüp)-rek* = en çok bilmiş (olarak); kaldı ki -y)e veya y)i ekinin esasen p si düşmüş -y)ip, -g)ip ekinden ibaret olması da pek mümkündür. (Bk. M. Smirnof s. 856, haşiye 2).

855

36) bulunuyor. [2]

Bizee bütün bülün öyle değil. Çökü hazır biçimmiş olanlar dışında iki ayrı mastardan (hattâ aralarında başka kelimeler girip onları biribirinden ayırmak suretiyle) yapılmış siygalar, vakityle az olmakla beraber şimdi yeni baştan kullanılmaktadır:

Deniz geriledikçe bizler ilerliyorduk..

O kaç/a, biz yaklaş/a, biz yürüy/e, o gid/e

Bıraktık dünya değer ülkeleri geride..

FARUK NAFİZ — AKIN

Nesirde de bu böyle olabiliyor. (Eski Osmanlıca'da olduğu gibi. Bk. s. 861, ihtar 3).

856

4) 1324).

Aynı bendin sonuna ait hâsiyemizde bakınız.

12) görülebilir (**

Bugünkü İstanbul dilinde kullanılan sadece -*g*-e lisidir./üst-ün kör-ü/ (= üstten, sırttan görerek); götür-ü (toptan götürmek suretiyle) gibi tabirlerde gördüklerimiz ise eski dilin kalıntılarıdır.

861

36) Rumeli'de (*)

İsim olarak kullanılan bu fiil kökleri de onların asılından isim olduklarına şahadet eder.

Bu sözni işitüb berça vücedum titr-e "başa-dı. Gr. Türkçe), ART. LUM. DAVIDS (s. 179).

Evelki hâsiyelerimizde söylediğimiz üzere hâlâ Anadolu'nun garp illerindeki bazı yerlerde böyle kullanıldığı işidilmektedir. (bu sözü işidince bütünü vücedum titre^emeğe^e başladı.)

872

32) *nisbet-i-gü* (*)

Arap harflisindeki *ع* ya bakarak bu heceyi *ga* okumamak, fikrimizce bu *g*, *e* ile ince okunan *ج* nin ön damaklısıdır.

875

25) olacak. (*)

Çünkü /Baba eski/ kelimesi bir sıfat terkibi değildir, sıfat terkibi olmak için eski baba olması lazımdır: Eski kelimesi *es(i)k-i* suretinde bir kelime olsa gerek: *s* ıshıklı konsonu altındaki *i* vokalini düşürmekle eski şekli meydana gelmiş oluyor, Şu halde *baba eski* (=baba eski) = baba vadisi, baba münhat arazisi) suretinde bir izafet terkibi demektir. *esik* (= aşağı, batık, çukur, münhat vadisi). Yklg. Aynı mânada *esnek*, *esleni*, ve *esik*.

Bu terkibi de eski münşilerimiz öz Türkçe olduğunu için kaba sayıklarından (onu bu halinden kurtarıp kibarlaştırmak maksadıyla böyle yapmışlardır: eski erzak pusulalarında (ekmek) yerine *nant aziz*, (zeytinyağı) yerine *raganı zeyt*, (sadeysağ) yerine *raganı sade*, (ingiliz pirinci) yerine *erzi ingiliz*, (pilavlık pirinc) yerine *erzi pilavlık*, (koyun eti) yerine *küştü ganem*, (kuzu eti) yerine *küştü kuzu*, (sığır eti) yerine *küştü bakar*, (kırmızı biber) yerine *buberi ahmer*, (çamaşır odunu) yerine *hatabı çamaşır* gibi kendimizden otlular hep böyle hakir görülmüşdür, yazık). Yine meselâ (küçük çekmecce yerinde «Çekmeceli sagır» de olduğu gibi) sıfat terkibi zanniyle (eski baba) mânasında (babay-i atık) kılığına sokmuşlar... Hele bunun (babay-i atık) ten tekrar Türkçeye çevrilirken sözde tashih edilip kaideye uydurulmak istenilen (eski baba) şekli, bildiğimiz kasabanın yesi ismi olursa asıl vasımdaki mâna ve sebep kayb olacagından çok yanlış ve gülünç bir şey olur.

30) miel». (**

Sadece *deme* mensî emir (=nehiy) siygârı, söylenilen bir söze şaşıldığını, verilen bir haberden teessür, dehşet veya nefret duyuldu-

ğunu bildirmek için muhataba nida diye kullanılır. — Duyduruz mu, tıren yoldan çıkmış, bir çok yaralı varmış — deme (=deme Allahı seversen, aman deme!)

881

8) olacak (*)

Bu *kay* kelimesinin aslı *kaç* olsa gerek: sonundaki boğazlı *k*, türlü merhalelerden (*h* veya *g* > *ğ* > *y*) geçerek *kay* olduğu gibi, çok kere *ğ* merhalesinde bu *ğ* düşerek kelime /*ka*/ şeklinde kalabiliyor.

Biz bu merhaledeki *ka* kelimesini, *ka-ja-mak* ve, *ka-mak*, (D. L. T. III. 188) (1. etrafını çevirmek, ihata, muhasara etmek 2. istif etmek, birbiri üzerine koymak 3. hazırlamak, vs..) mastarı yine Radloff II. ye göre (Kır., Çg.) lehçelerinde (ihtiyar ve iltizam etmek, intihap ve tercih etmek, beğenmek) demektir; yıldız, *koşa-mak* reca, temenni, talep etmek..

Ayrıca bir başka -*ka*(-*ke*) de 1. isimden fiil yapmaya yarar: *yaş*, (*k*) *a-mak* = yaşamak (*k* düşmesiyle); *ar-(k)a-mak* = aramak (*k* düşmesiyle) vs.

2. Katıldığı fiil maddelerinin manalarını mübalâğalandırmağa yarar: *gal-ka-mak* defalarca galmak, vurmak; *yu-ka-mak* defalarla yumak, yanı *yıkamak* dediğimiz; *tep-(k)e-le-mek* = tepelemek = tekrar tekrar ve şiddetle tepip dövmek; *silk-e-le-mek* = devamlı silkmek; *tu-ka-mak* = iyice kapamak, tıkamak (D.L.T. III, 247 *tumak* kapamak; yıldız, *ta-n-mak* gurup etmek, kapanmak; *tunuk* kapalı, *tu-yuk* manaca kapalı (ükteli) nazım, *du-vak* yüzü kapayan, örten, vs..)

Müellifin bir nevi (temenni ve tereccî, iltizami = optatif) dediği ve genel olarak «précatif impersonnel» yani (şahsız talebiye) ile ifade etmek istediği siyyanın hâkim manası olan (temenni, talep, istek), bu *ka-mak* = *ka l-a-mak* daki *ka* (aslı: *kay*) dan gelmiş görünüyor ki, lehçemizde *g/e* suretindeki talep ve temenni (istek) siygası olan iltizamının şeması da bu asıldan görünüyor; bunlardaki ilk boğazlıda fiil maddesinin sonu konsonlu olduğu zaman eskiden *ka*, *ga* şekilleriyle de görünmüştür, ve lehçemizde böyle *g* ler düşmüştür. Fiil maddesinin sonu vokalli olduğu zaman ise, iki vokal arasında kalan *g*, *y* ye çevriliince *g/e* şeması hasıl olmuş olsa gerek:

al-gay > *al-ga* > *al-(.)a.. söyle-gey* > *söyle-ge* > *söyle-ye*.

İki vokal arasında kalan *g* lerin *ğ* merhalesinden sonra düşerek *g* ye çevrildikleri düşünülebilir. Bu itibarla gramerlerimizde görüldüğü üzere böyle *g* leri sonradan vikaye için veya koşa (hiatus) dolayısıyla getirilmiş saymak tarihi gramerci göre yanlış olur.

882

40) gösteriyor.

Bununla beraber bunun esası şöyle olsa gerek:

(D.L.T. III, 160) «*lä*, Oğuzlarda kullanılan bir edattır ki, fiilin gerçekten olup bittiğini ve tamamlandığını bildirmek manasıyla fiil sonlarına getirilir, «*ol* bardı *lä*» o gitti muhakkak; «*ol* keldi *lä*» o geldi muhakkak..

Muhatab fiilin olup bitiğini pek bilmediği için biraz inkâr eder durumda bulunduğu zaman söylenir ki, bunu Türk (adındaki işaret) bilmez.

Yaktuça'da bu edat, *ile* suretinde ve yine fiilin zarfi olarak (muhakkak, hakikaten, apaşıkâr) gibi hemen aynı mânalarla kullanılır:
tat ille = gerçekten ișitmek;

kastien da ile da = gizli (olarak) da, aşikâr (olarak) da.. (bk. Yakut sözlüğü) ykl. İhçemizde *ille* = muhakkak: *ille geleceğim dîgor* (Arapça, başka mânâlı *illâ* ile karıştırmamalı).

D. L. T tercümesinde de *lä* nin daima bu şekliyle (yâni abenge uymadan) orta ve bilhassa batı Anadolu'da fiilin vukuunda şüphe gösterilmesine karşı; o Yukuu gerçeklemek kasdiyle kullanıldığı söyleniyor.

- 885 10) *kalmayalım.* (*
 Aslı olan -*ķali* nin boğazlı *ķ* si düşmûş şekli olan -*aļi* ve bunun menfi şekli olan *ma-ya-ji*, (a.) daki mânasiyle İhçemizde iltizamî siyâsinin cemi mütekellimini vücude getiren biricik kalıntıdır (bk. s. 891 -[a]lin:)
yaz-aļi-m, *yaz-ma-yali-m* [*yaz-a-yi*:z = *yaz-ma-ya-gi*:z yerine ki, eskiden bunlar *yaz-a-vuz* = *yaz-ma-ya-vuz* suretlerinde kullanılmış; daha eskiden de: *yaz-gay biz*, *yaz-ma-gay biz*].
- 901 5) *toucher,*
 ↗ .*an-i* kelimesi ↗ *el-i* «la main du jardinier» olacak; yoksa *deg-mek* mastarı ↗ *an-a* suretinde mefulünileyh haletini almak gerekti.
- 24) *noyer»;*
 «il m'a sauve d'être noyé» mânasiyle olacak, yoksa müellifin tercümesine göre olursa yeri burası değildir.
- 902 34) C. 8.
 Yine bk. *suğ turaklı* = sessiz duruşlu, sâmit, sükût, oden (Kur'an tercümesi, İstanbul), T. D. deki kelimesinin şahit olduğu üzere.
- 903 9 [2] kelimesinin tasdik ettiği üzere,
- 905 13) *vardır* (*)
ķobad ağı, yklq. *ķaba dayı?*
- 26) *haleti); (***
 Mk. § 1349 not 1, ikinci misali.
- 909 4) *özü*
üze olacak.
- 5) *nāvđān-tin* (**
 oluktur.
- 35) (Atasözü) [2]
 Bu ata sözünün aslı şöyledir: Sütten ağızı yanana yoğurdu ülliyerek yer.
- 910 26) *douanier,,*
 Bu cümleinin tercümesi, türkçe'sine göre şöyle olsa gerek:

«Pendant qu'il regardait par la fenêtre, mon frère l'a vu manger chez le douanier.»

- 913 41) görünüyor.
Bk. evvelki sahifede not 4.
- 917 24) vardır ki *kendi* kelimesi münasebetiyle daha evvelce de söylemişti.
- 918 26) *nā-gū(n)* [2]
Yklş: *nā gāne* = ne türlü, nasıl? (Farsça: *gün* = 1. renk, 2. nevi: *gūnā gūn* = türlü türlü; *diger gūn* = başka türlü).
- 932 35) değildir;
«dans le temps où ils viennent aux mains» demektir.
- 935 33) bulunmaktadır (1)
Bu, edebiyat ve halk dilinde fil maddesine katılmış (- *dikten sonra*) ile ifade edilir:
— Baba, dedim, inşallah diğerin pek sağlamı
— N'eyleyim, dedi, yiyecek bir şey bulama-*diktan sonra!* (Hüseyin Cahit)
Hadi (= tutalım ki) eseri baştan başa okumuş olsun, zevkine varma/diktan sonra niye yarar?
- 937 29) *artigar* (*
Ermeni ağıziyle Türkçe.
- 949 41) *Yezdan*
(*insan* kelimesine kafiye).
44) ...) dür.
— Bundan evvelki misal de aynı neviden olduğu için bu arada gösterilmeli idi.
- 950 32) -*y)ecek*, -*y)icek* + *gez*
KASEM BEK'in bu fikrine biz de iştirak edemeyiz. Çünkü kelimemin aslı *bulicag* = *gez* ise zaten *bul(g)u çag* kelimesi *bul-a X çag* yanı bulma çagi olduğuna göre ona (defa, vakıt) gibi çag ile hemen aynı mənada olan bu *gez* kelimesinin katılması bizce uzak görünlüyor. Fikrimizce bu sonundaki hece /ok, ök/ (D.L.T., I, 68) kelimeleri gibi (bizzat, asıl, tam «justement») mənalarıyla kullanılan öz kelimesinin bir çeşidi olan -uz (-üz) olup sonraları -az (-ez) suretini almış olabilir.
Başka misaller (YUNUS EMRE'den):
* İlle ömr-ü kāşır-lug-un *an-icag-az* benz-i sol-ar
* Ecel *gel-iceg ez gitme-z*
Bunlardaki *anicagaz* == tam antea: *geliceğez* == tamam gelince..
Yklş. *alınca)z*, *gelinece)z* gibi teşekkürdeki *caz -cez* (s.)
Bu münasebetle şunu da söyleyelim ki, İshçemizde /anne-cığ-im, baba-cığ-im/daki sevgilome edatı olan -cık -cık eki *sev - di(k) - ceğim* (yklş. *Mehmed - cık* = sevgili Mehmed = Türk eri)

seydik deki *k* düşer) kelimesinde, (tam, asıl, bizzat) mânasiyle (asıl sevdigim, tam sevdigim) demek olduğu gibi, Azerce (§ 1393) de *men-cig-ez* kelimesi de -cik, ekinin aynı mânasiyle (bizzat ben) demektir. Bu na bakarak yukarıki -cig-ez ekinin örnekseme yoluyle böyle bir şekil olması ihtimali, bunların devirleri ayrı olmak itibariyle de düşünülemez.

- 952 4) s. 112 [1]
sonu -cas (-ces)le biten siygalara çoğu zaman Ermeni ağzı Türkçesinde rastlanmaktadır.
- 953 37) (yürü ger?
belki *yärü gll* (y)igit
- 958 20. 21) y)igit gibi bir kelime görünüyorrsa da bu (sahip, malik) mânasındaki ige (Çg., Dede Korkud) kelimesinin bir çeşidi y)iget olsa gerek.
- 959 37) dangereux vil «ain» (homme) [3]
Tehlikeli alçak adam.. Müellif bunu dangereux avare = tehlikeli hasis diye tercüme ediyor.
- 960 7) gideceğiz
(= gidici yiz).

26) konsonu? (I)

Nasıl olur? Buşlar hep sonu konsonlu olanlardır. Burada bir yanlışlık olacak.

Bu yolda başka bir teşekkürî dâha vardır ki, o da yalnız maziye ait olan ve çok zaman mütekellim ve gaip şahıstariyle kullanılan

... dr- , ... mad- , ...	{	m .. k *
		n .. niz
		(.) .. lar

siygalarıdır. Bunlar mânaca ötekilerden az çok farklıdır.

Mazide daha tamam olmadan, henüz tamam olmak üzere bulunan bir fiil ile, aynı zamanda başka bir fiilin yapıldığını bildirir; erkek böylelerinin kullandığı her yerde her fiil ile mümkün olmayıp, mânaca müsait olanlarından teşkil edilir.

* Annem kapidan içeri girdi girmedî bir feryattır keptü; henüz odamiza ayak attık atmadık kapının zili acı acı öttü.

* Tirenden indim inmedim karşımı yine o gazeteci çıktı.

Bunu esasen bu mânanın kendisinden gitmiş olduğu muhayyerlik mânasındaki aynı şekillerle karıştırmamalı.

Geldiniz gelmediniz (= geldiniz veya gelmediñiz) onun ne ya zesi. Borcunu verdi vermedi (verdi veya vermedi) kendisinin bileceği şey, vs.

Bunda tâli cümle faili, aslı cümlenin failinden ayırt olur. Eğer failler aynı olursa bazan ardıncasık mânası verir: yüzüne baktı bakmadı, işi anlayıverdi.

- 963 32) (31) de verilecek çizgi altında: [1] Bundan evvelki sahilenin [1]inci haşyesinde bulunan *cing* ve *cink-e*'de de aynı düğüm hâdîsesi olsa gerek.
- 967 38) O [2].
Bizee alclâde mastaların veya izfet zamiri almış mastaların sonuna getirilen (*i*)le eki, müellifin *birle* karşılığı diye bahsettiği bir ilgeç (postposition) olmayıp, *tley > (i)ley > leg* suretlerindeki zaman mânâlı eklerle *in* getirilmekle yapılan mürekkep bir ekin bozuntusu gerünüyor (bk. § 890, 4°, ihtar). Halk ağzında bu mürekkep ek, -*le(n)* suretiinde kullanılır: sizin imza etmenizle (n) [siz imza etmek le] bu iş kat'ileşti (bk. § 1425 haşye).
- 970 39) *ay-ar ak-pa-s*. O *ay-ar ak-pa-s* [2].
Lehçemizin meâfi eki olan *ma*, bu lehçede *m > p* (belki asında *p>m*) değişimiyle *pa* dir.
Yine bu lehçede *ak-* fiil kökünün & sî bareket halinde *g* oleyor: *og-ar* (= akar); aynı & sükûn halinde değişmeden öyle kahyor: *ak-pa-s* (= akmaz).
Bir de lehçemizin muzarı menfi eki *z*, bu lehçede *s* dir: *ak-pa-s* (= ak-ma-z); bu hal daha başka şimal ve şark Türk lehçelerinde de görülür.
- 973 34) *uğraştı* O *uğraştı* (*
(Cümleinin başında veya müناسip bir yerinde böyle fiillerden evvel yerine göre (*hele bir.. bir kere*) kelimelerinden biri de getirilir).
45) *şirindir*). O *şirindir* (**
46) *sifat* { *aptal mi aptal* (bir adam)
47) *sifat* { *zeki mi zeki* (bir çocuk): vs.
- 974 37) vokalindedir.
Burada ve daha başka yerlerde görüldüğü üzere, vurgunun sintaks bakımından oynadığı rolleri +yrice vurgu bahsinde toplayıp göstermek ve bunu yerlerinde belirtmek için meselâ (*) gibi, (°) gibi hususi bir işaret bulup koymak gerektir:
1. bağırması' üzerine 2. bağırması' üzerine' (bu işaretti noktalı olan vokallerin üstüne koymak mümkün değilse alt yanına vermek de mümkün değildir ..
- 975 1) *tiryak* (*
Mütercim Âsim'a göre: bu kelime Yunanca (böcek dalamasına faydalı şey) mânasındaki (terya) ile (ığilen zehirli maddelere faydalı şey) mânasındaki (vü) kelimelerinin birleşmelerinden meydana gelerek arapçalaştırılmıştır.

nen -li ile birleşerek *gän+li* (= mek. li) eki halini aldıktan sonra, bunda evvelkisi sükûnu ikincisi hareketli olmak üzere yan yana gelen n+I den başan n düşerek -gä(.)+li başan'ı esinerek -gän+(.)i suretinde iki çeşitli fakat aynı rolde mûrekkep ekler vücuda gelmiştir: Geçen misallerdeki *kil.gä(.)+li*, *kel*, *gän+(.)i* gibi.

[nl bitişik konsantörlerde görülen bu hadise, deng kelimesinden doğan taşraının den(.) tsmek ve İstanbul'un de(.) gitmek kelimelerinde ng kümesinden, birinci misalde olduğu üzere g nin, ikinci misalde olduğu üzere n nin düşmesi gibidir.]

-gäli, -gäni nia bir başka çeşidi olan -gelli ise, *gän-li* deki n nin dip komşusu l ile benzeşmesinden ibaret görünüyor. Bu itibarla Pröhle'nin haklı olduğu ve burada müellitin bir ihtimal diye düşündüğü üzere l nin alelâde bir ikizleme meselesi bulunmadığı anlaşılıyor.

[nl bitişik konsantörlerde bu hadisenin aksı olarak l nin n ile benzetiği daha çok vakidir.

be+ne. n (= len-) gel; ur. na n (= lan) şeker; an. na (= an la) şıldı. vs. gibi]

982

15) A. U. E. (*)

Daba doğrusu, buredaki *turur* (= kalm olur) kelimesi sonraları edatlaşıp shenge uyruk dürür şeklini alan eski bir muzarı müfret gaip siygasıdır ki, daha sonraları tekrarlı heccelerinden sonucusunu kaybederek dür olduktan sonra lehçemizde çeşitli shenk durumlarında dür, dir, dır da olmuştur. Şu halde *käl-ip turur män* cümlesi kelime kelime (= gelmiş dir ben) yanı (gelmişimdir) yerindedir.

40) Haziran 927 (**)

Bunun aslı *keri* olup, sonradan r>l değişimiyle keli ve l nin mübağâ manasıyla teşdit edilmesiyle de (yazılıcı > yazık gibi) kelli olması da mümkünür bk. § 985 da 2° numarasının misaline.

41) [2] (Öyle olsa) kelimelerinden (*olmaligdt*) kelimeleşine kadar olan cümle kalkarak şunlar gelecek:

993

28) kullanmaktadır.

Bunları hepsi de aynı menşeden görünüyor:

'uğur > 'uğ(.) r ..

s)uğur > s)uğ(.) r > s)u(..) r

y)uğur > y)uğ(.) r > y)u(..) r ..

((, s, y) değişimiyle, 2. ş kaypak konsantrundan sonraki vokallerin döşümüyle 3. uğ suretindeki uzun vokalin kısalmasıyla: (yklş: bağır > bağr > bar; bar bar bağırmak, vs.

995

47) derlediğim!

Yine izafet zamirleri almamış veya almış başka mastarlara eklenen ve bu manayı veren -le(n) eki de, bu -ley-in mûrekkep ekinden bozma görünüyor:

(Çocuk birdenbire ayağı *kaymak/la(n)* yere düştü veya (birdenbire ayağı *kaymasıl/ln*) (=kaymasın-na.n) yere düştü.

İkinci misaldeki tereban beraber kelimeciin de katılması ondaki -le yi vaktiyle mesulürmə dedikleri ile: [birle > bi(.).le > (.).ile] kelimesiyle karıştırılmamızdan tere gelmiş olsa gerek. bk. § 1399. Böylelerinin sebebiik mânəsini da almış oldukları görülüyor. bk. 1426.

- 996 10) olur O olabilir (1)
Müellifin buna verdiği bütün misallerde mastarla fiili faille i hep ayırdır. Bir olana misal: Babam eve geç gel-mek/le qaya yetişmedi.
Hem bunlar sadece -mek li mastarlara değil izafet zamirleri almış -me li mastarlara le katılmakla da kullanılabilir:
Yangın assızın zuhar etmesiyle.., söz öyle bir hal ve tarzda söylenmiş olmasıyla... kendisi ol canibe revune olmasıyla... (eski), vs.
Bize buradaki (sebep) mânası, bağlaç olan (i le) kelimesindeki (yüzünden, yönünden) mânasından aşarak gelmiş olsa gerek. Her halde gerek (sebep) ve gerek (yüzünden, yönünden) mânalarını havi olanlar hep aynı şekilde olup bunlar, içinde bulunduğu cümlein gelişinden gidişinden ayırt edilebilir.
- 997 20) race». [2]
Hafif mastarların izafet zamiri almış olanları da bu mânâ ile kullanılır:
İnsanın el etek öpmesiyle ağız aşınınaz... Kulagının kesilmesiyle merkepten gülleyän olmaz, vs. Mastarla fiili faillerini böyle ayrı olunca buralarda (yüzünden, eibetinden) gibi bir mânâ beliriyor. Bulardaki -le ler, ile bağlaçlarıdır ki, bunlar 1426 da yine aynı durumda kuladılanlarla aynı mânada değildir: onlardaki -le sebep mânasını almış olan aynı ektir.
Mastarla fiili faili bir olanlardaki -makla beraber, -mesiyle beraber gibi teşekkürler buların dışında sayılmalı.
- 1005 29) kullanılmıştı.
Şimdî bunun yerinde (ağzı, can, nüfus) kelimeleri kullanılıyor: Başında beş can (nüfus) var. Evinde kaç ağız besliyor, sordun mu?
- 1006 8) sayılıyor. (*
Yalnız idüğü, idükleri şekilleri (ne idüğü belirsiz kimseler) gibi belitli bazı yerlerde kullanılır.
12) kul-konak. (**
Kul konak tâbiri yerine kar konak da kullanılır ki (kar) kelimesi burada (köşk) mânasında göründüğünde göre bu tâbir köşk konak demek olacak: b'c. (D.L.T, I, 354/kar-şı = köşk, saray).
- 1016 35) içindedir.
Soura aynı cümlede kara kelimesi ayrı ayrı (eğü, eğe) imlâları ile görünüyor ki, bu belki başka başka mânaları olmak yüzünden olsa gerek. Hakikaten bu kelimenin lehçemizde (siyah) ve suyun ziddi olan (kuru yer) mânalarından ayrı olarak şu mânaları da görülüyor:

1. Sık, kelabaklı, kesif : *kara* çümle (cem ameliyesi), *kara* budur, *kara* kamug, *kara* kultuk [bk: s. 1023, haşiye misal 2].

2. Şiddetli, zorlu : *Kara* yel, *kara* kış, *kara* cabil, *kara* belâ (=şiddetli), *kara* abdal (zorlu derviş),

3. Bereketli, bol, çok ? (Bak D. L. T., tipki basım 525, karmak «taşmak, bir şeyin içinden yükselp dışarı çıkararak bol bol akmak, «feyezan» yanı feyzili, bereketli olmak) :

[Karavana = belki kara bana (k), aslı bağıkaça yabancı bir kelime değilse ??] [yklş. banmak, bandırma, bünnet = havuz, büngümek, büngürmek = fışkırıp taşmak, (feveran, feyezan)]

36) şekli; O, sekli (*y*)är-di-m);

37) olması lazımlı.

Bu misaldeki *sartın* kelimesi, lehçemizdeki karşılığı olan *şarkı* kelimesiyle aynı kökten görünüyor:

s)ar-in > *s)ar-kı* ki, bunlarda kökü teşkil eden *ar* maddesi (ses, gürültü, şarkı) mənəvalarıyla ve türlü çeşitlerle birtakım kelimelerde bulunmaktadır:

ir>y)ir (D.L.T, III, 3) = şarkı; *ur-lamak* (D.L.T. I, 164). Bağırmak, ses çıkarmak (Rumelide : İrlamak, yırlamak = şarkı söylemek); *ar-t* (D.L.T. III, 273) bağırıp çağırma. Lehçemizde *ür-mek* (havlamak), *hur* *gür*, *hırtıh*, *h)or-lamak h)or* su ; yklş.), *h)urr-a* ve yine *s)arılıt*, *s)ir-ilti*, *z)ir-ilti*, *c)urlak*, *c)ur-cun-u*, vs.

1017

27) gereklidir. (*)

— İsimlerin sonuna da getirilen bu -çof-çe) eki (gibi, kadar) mənasıyla bir kıyaslama edati olarak eski Osmanlıca'da ce-(ca) suretinde kullanılmıştı:

Hangi gül berk-i leb i la'l-i dăr-eşān-ıñ-ca var-Fuxūli

(= Hangi gül var ki senin inciler saçan la'l dudağının yaprağı derecesindedir ?)

İnsanca (insan gibi) muamele; dostça (dosta yakışır olan) bir hareket, vs....

FİHRİST.

ESERDE KULLANILAN, MUTALAA VEYA TARİF EDİLEN İLMİ İSTİLAHLAR, EDATLAR VE LÂHİKALAR ÜZERİNE.

Her rakam, yanında bulunduğu maddenin eser içinde yer aldığı paragrafını bildirir, ancak, rakamın başında S harfi varsa o zaman madde etrafında verilen malumatın bulunduğu sahifegi gösterir.

Fıhristin iki kısmı var: Biri (fransızca olanlarla birlikte transkripsiyonlu edatlar veya lâhikalar suretindeki türkçe kelime terimlerden ibaret olan) lâtin harfliler, öbürü de (umumiyetle birinci kısma bakılmasını bildiren) Arap harfliler.

Lâhikalar lâtin harflî iseler sol taraflarındaki, ve Arap harflî iseler sağ taraflarındaki ulama çizgisiyle belirtilmiş bulunuyor: -lik-, ئىكـ . Fiil tabanı türeme veya değişikleme, muk. § 130 ve aşağısı, § 569 ve aşağısı) lâhikalarijse iki ulama çizgisi arasına alınmıştır: - dir -, - ئىـ - gibi.

Bütün morfemler ön veya tarafsız vokallerle (muk. § 39) yani kullanımı kolaylığı için e (ve osmanlica'dan başka öteki dillerde ä, ve bir de i (muk. 155) gibi iki vokalle gösterilmiştir. Bunun içiudur ki cemi (lâhikası - Lar - ile değil) sadece - ler te ve geniştif lâhikası (üñ - veya iñ -, üñ - ile değil) hep de yalnız bir tanesi ñ - ile kayıt ve işaret edilmiş bulunuyor. Ancak kendisinde boğazlı bir konson bulunan lâhikalar müstesna tutulmuştur: Bunlar fıhrist içinde türlü türlü manzalarla görünür.

Nitekim mastar bunda -mak, -mek lâhikalarıyla ayrı gösteriliyor. Nası ki yine burada -k'en den başka olarak ayrıca -gen, -kan, -gan, -ğan, نـ-, ئـ-, ئـ-suretleri de bulunuyor.

Aynı kelime birçok yerlerde bulunduğu takdirde ve onlara bakılması için sahlik verileceği zaman içlerinden en ehemmiyetlisi başa geçirilir.

(Parantezsiz olan ve sağda bulunan) tek veya çift yıldız işaretti tekse o kelimenin arapça, çiftse farsça olduğuna işaretir.

Transkripsiyonlu kelimelerin bünyesi içindeki kanca işaretlerinin ve parantezlerin neyi işaret ettiklerini bilmek sizin § 182 ve § 183.

I. LÂTİN HARFLİ FİHRİST.

Transkripsiyon harflerinin alfabe sırası (Mk. § 14). - Eserin aşında ç ğ ş harfleri bağımsız sayılıyor, ve bu sıra güdülcerek her birinin yeri c g s harflerinden sonra geliyor. Bu nedenle aksine olarak a ā ve u ünin hepsi aynı olan tek bir harfi gösteriyormuş gibi birlikte öbekleendirilmiş bulunuyor. Şu aşağıdaki harf öbeklerinde de durum yine aynıyledir: g, g', g, ġ (= ġ); - h, ĥ, - i, ī; - k, k; - l, l (= l'); n, ñ; - o, ā; - u, û; - x, x, - y, ī.

(Kitabın fransızca aşına göre yapılan fıhristte tercümelerimizin alfabece sırası esas tutularak yanlarına çok kere fransızca'ları da verilmesi faydalı görülmüş, aşında ve tercümesinde aynı olan paragraf rakamlarından başka, gereken yerle de aşının sayfa numaraları da taraşımızdan ilâve edilmiştir. Bundan başka harflerin alfabe sıralarında kendimize göre bazı tadiller de yapılmıştır. A.U.E.)

- 'hemze, *son occlusif glottal*, 68.
- 'damakardı buğazlısı *consonne gutturale postpalatale*, 62.
- a:
- a (vocal) *voyelle*, 36-40, 16, 23, 31.
- a*, arapça müennes tâhikası *suffixe du féminin arabe* 31, 195.
- a / 1021,
- ā / 1047.
- Abakan lehçesi *dialecte de l' Abakan*, s.2 (I) = p. 3.
- a bel 1039.
- acabā*, * acebā*, * acebe, * s. 76 = p. 87-443.
- a'dād : a'dād-i aslige, -rütbiye, -teuzi'ye, 489.
- adak, s. 556 = p. 583.
- ādetā*, s. 76 = p. 87-469.
- āferin ** (āferim) 1059.
- ağa, 1159.
- ağı, bak : - eki.
- ah / 1050.
- āħād *, 490.
- ahiren, 401.
- āħyānen, s. 254 = 261.
- āħvāl-t isim *, 239.
- ak, bak : - ek.
- akdem*, akdem-ce, s. 991, p = 1043-401.
- aklı, bak : -ekli s. 250 = p. 256.
- 'aks*, 952.
- aksu lehçesi, *dialecte de l'Aksou*, s 3 (III) = p. 3.
- akşam, 186, 395 ihtar, s. 250-251 = p. 399-400
- akşamin, s. 254 p. 261.
- akşamist, 238.
- aktarma, 113 haşıye.
- al, s. 891 = p. 933.
- ala s. 551 = p. 582.
- a'lā*, s. 237-p. 241.
- 'alā-d-devām*, s. 252 = p. 260.
- 'alā-l-fevr*, s. 254 = p. 261.
- 'alā-l-husās*, s. 774.
- alak, bak : - elek.
- 'alāka-st-ile, 1429.
- 'alā-s-sabah*, 399 ihtar.
- 'alā-s-seher*, 399 ihtar.
- 'alem ismi, *substantif*, 201 ve aşağısı ; bak bir de : fihn alemlik sıygaları, 695.
- 'aleyh*, 'alegh-i*, 952.
- alfabe, *alphabet*, 12.
- talik, s. 550 = p. 582.
- alt, 389, 391 ve aşağısı, 936.
- altı lehçesi, *dialecte altai*, s. 2(l) = p. 3.
- ama, ,bak : ammā,
- aman / 1046, 608.
- amak, 871.
- 'amden*, 474.
- ammā*, 981, 982.
- ān (o ande), s. 254 = p. 261.
- an be an, s. 254 = p. 261 ; bak bir de : bir an evvel.
- anadolu lehçesi, *dialecte anatolien*, s 3 (IV) = p. 3.
- anak, bak : -enek,
- anari, s. 338 haşıye = p. 243 ; - 906.
- ancak, 329 - 433, 984.
- anden, 395 ihtar.,
- ānide, s. 254 = p. 261.
- an ķarib*, 253 = p. 260.
- an-ler, 294 ve aşağısı.
- anzızın, s. 254 = 261.
- ara, 383, 389, 391 ve aşağısı, 896-946.
- ara ara, s. 254 = p. 261.
- ara sıra, urada sıradı s. 254 = 261.
- ara vermek-sizin, s. 253 = p. 260.
- ara-Lik ara-Lik s. 254 = p. 261.
- arak, bak : - y)terek.
- ard art, 389, 391 ve aşağısı, ilgiçlik tabir locution post-positive, 940.
- ari, 906.
- arka, 389, 391 ve aşağısı; ilgiçlik tabir, 940.
- art, bak : : ard.
- artık, artuk, 462.
- aslā*, s. 76 = p. 87, - 449 ihtar.
- aslı*, bak : a'dād-i aslige.
- asrı, s. 863 haşıye = p. 905.
- asağı (aşağa). 379-381-s. 599 = p. 626.
- asherât*, s. 295 = p. 309.
- asırı, 488, s. 862 = p. 905.
- at*, 195.
- at*, 215, 216. 7.
- aoret*, s. 769 haşıye = p. 794.
- ay / 1028, 1048.
- āyā**, 444.
- ayak, bak : bir ayak evvel.

ayırdıcı diaeristique noktalar, s. 12-p.15.
 'ayn* s. 15 → p. 19, s. 12 = p. 16, - 94.
 ayri s. 872 = p. 914.
 ayri-ca, 474.
 gyruk, 462.
 az, 484, az kal-di (kal-sin), 825; bak bir de : bir az.
 āzeri, azerbeidjani, s. 3 (IV) = p. 3.
 Azerbaycanlılar, les Azerbeidjanis, s. 5 = p. 6.
 āzeri lehçesi, dialecte azeri, s. 3 (IV) = p. 3.

b:
 b (konson), s. 41 = p. 52.
 bā hūsūs, 474.
 baba, 1165.
 bagtetən*, s. 254 = p. 261.
 bağlaç, conjunction, 872, 955-1018.
 bā'is-den, 1440.
 baldı, 1421.
 Balkarlar, les Balkars, s. 5 = p. 6.
 bana, ben in mef'ülün ileyhi, 295.
 baraba lehçesi dialecte de baraba, s. 2 (I) = p. 3.
 Barabalar, les Barabas, s. 3 (I) = p. 4.
 bārī*. bārim, 459.
 bas, 950.
 başlam protase bak : şart cümlesi.
 baş-la-mak (yardımcı fiil), 829.
 başlıca, 474.
 başka, 243 ihtar 2, 267 hasiye, 343, 916 ; bak bir de : - dikden başka.
 başka-sti, 323.
 başkurt lehçesi, dialecte de bachkirs, s. 2 (I) = p. 3.
 Başkirtlar, les Bachkirs, s. 5 = p. 7.
 bay bag, 1059 hasiye.
 bayağı, 469.
 ba'zen*, s. 254 = p. 260.
 ba'ze*, 336, s. 254 = p. 260, 1149.
 ba'zi defa (k'erre), s. 254 = 260.
 ba'zi-sti, 323.
 be (ب) harfi, lettre "b", s. 14 = p. 18, s. 13 = p. 16 aşağıda, 45
 be / 1039.
 bedel*, s. 595 = p. 601.
 be-gāyet, 488.

beher**, 342 ihtar 2.
 Belebey lehçesi, dialecte de belebets, 2 (II) = p. 3.
 belki, 455, 456.
 beli, 375.
 belgeç épithète, 351 → 356, 1070 → 1090 ; citişik belgeç, 354 = 350 ; filçil belgeç, 739 → 778.
 belirleyiş, 351.
 belirtici öbekler (Fars nahvi üzere), 1129 - 1149.
 belirtken, 351, 1061, 1063, 1191.
 belirtkin, 1061, 1063, bak. bir de belirtik mazi
 ben, 294 ve aşağısı ; s. 362 = p. 386.
 ben-im, 295, 296.
 benzeşirlik "gibileşirlik", assimilation, 185-189-vokaller benzeşirliği, assimilation vocale, bak : harmonie vocale.
 benzesmezlik, dissimilation, 190, 191.
 beraber**, 878; bak bir de : - mekle beraber.
 berek'et ver-sin, 454.
 beri, 379-382, 395, s. 599 = p. 626, - 906, 1411-1412.
 beriki, 311 ihtar.
 beş, s. 297 ihtar = p. 311.
 beter (bedter** yerine), 370.
 beg, 1157.
 beyn*, 947.
 bi** hadd, 488.
 bi-d-def āt*, s. 254 = p. 260.
 bigäve, bigi, 886 sonları.
 bi-l-āhire, 401.
 bildir, 396 sonları, 126.
 bile, 487, 878.
 bilen, 877.
 bil-erek, 474, 1318 ihtar.
 bi-l-hässa*, 474.
 bi-l-ittizām*, 474.
 bil-mek (yardımcı fiil), 821.
 binā*, 570 ve aşağısı.
 binā-ber-in**, 474.
 bināen*, s. 595 = p. 621, - 1434.
 bināen 'alegh, 474.
 bir, 332 - 335, 490, ve ihtar.
 bir ān (ayak) evvel, s. 253 = p. 260.
 bir az-dan, 395, ihtar.
 bi- bir, s. 297 ihtar 2 = p. 310.

bir bir-i, 323.
 bir çok, bak: çok.
 bir defa, 492.
 bir düzeye, s. 253 = p. 260.
 bir gün evvel, s. 253 = p. 260.
 bir kerre, 492.
 bir kaç, bak: kaç.
 bir takım, 350.
 bir-den, s. 297 ihtar 2 = p. 310.
 bir-den bire, s. 252 = p. 261; s. 297 = p. 311.
 bir-i, bir-i-si, 323.
 birle, birlen, 877.
 birlikde, 878.
 birün, 945.
 bitişken diller, *langues agglutinantes*, 3.
 biz, 294 ve aşağısı, s. 362 = p. 386.
 biz-lm, 295, 296.
 boğuk konsonlar, *con. lourdes*, 44.
 böyle, 344, 402 - 405.
 böyle-si, 323.
 bre, 1039.
 bu, 311 ve aşağısı, 329.
 bu gikli? s. 611 = p. 635.
 bu gün, 161 ihtar, 394.
 bu haldekt, bak: halbuki.
 bu k'erre, s. 253 = p. 260.
 bu kadar, bak: kadar.
 büyük, 495.
 bugün, bak: bu gün.
 Buhārā lehçesi, *dialecte de Boukhara*, s. 3 (III) = p. 3.
 bura, burada, buradan, barası, 383, 384, 315, 122, 391 ve aşağısı, 896.
 burda, burdan, bak: bura.
 baran, s. 597 = p. 623, 1421.
 Burutlar, *les Bouroutes*, s. 4 = p. 5.
 bütün, 345, 348.
 büyrü (bügrü), s. 372 = p. 914.
 bugün, bak: bu gün.
 bayı-mak (yardımcı fiil), 833.

 C:
 c (konson), 50.
 - c, bak: - [i] c, ve - inc.
 - çağız (cağız), bak: - çağız.
 cənib*, 954.
 cak, 918.

- cak, bak: - cik.
 - ce, 917-930, 243, 517, -s. 571 = p. 559,
 - ceğiz (- ceyiz; - cileyz; - ciges, değil), 509, 510.
 cek, 905.
 - sek, bak: - cik.
 cemi*, 345 - 347; isimlerde cemi, 211-213; aşırılık (mübalağa) cem'i, 212, 213, 299, 314, 393, 394, 1081; arapça ve farsça kelimelerde cemi, 214 ve aşağısı; bazı turkish kelimelerin arapça veya farsça cem'i, 219.
 - ces, 928.
 - cesine, s. 571 = p. 595, - 929, 1455-1460.
 - cez, 928.
 cezm*, 27.
 - ci 542-545.
 cihet*, 954.
 cihet-den, 1440.
 cihet-din cihet-i-din, 1442.
 cihet-i-ile, 1419, 1431.
 cihet-le, 1432.
 - cik (-cek), 509- 516, -s. 608 = 635.
 - cil, 547, 1462.
 - cileyin, s. 573 = p. 598, -s. 609 = p. 635.
 cim (ç), s. 14 = p. 18, s. 12 = p. 16, s ..., p. 21, -50.
 - cim., 1462.
 - cin, 547.
 - cik, bak: - cik.
 - cük - cuk bak: - cik.
 Cümle (tümleç), 1061, 1169-1250; (birbirine karşılıklı bağlı olan) şart cümlesi 1210-1238; isim cümlesi 1174-1184. var (yok)lu isim cümlesi, 1198-1205; demek li isim cümlesi, 1206-1208; bağlamlı relativ. cümle, 1243-1250; uyrumlu (uyruk) subordonné cümle, 1239-1250; fiil cümlesi, 1185. tamamlanmamış cümle 957; kesikleumış, askılanmış cümle, 957, cümlenin hadleri, 1170 ve aşağısı, cümlenin arizi hadleri, 1191. cümlemsiler, 1061, 1251-1475; bir hades ismi (mastar) ile sonlanan cümlemsiler, 1270-1291.

 Ç:
 ç, (konson), 50.
 - ç, s. 589 = p. 615.
 çag, çağ, 918.

çagatay lehçesi, s. 3 (III) = p. 3.
 çag-*lıg*, çag-*lık*, s. 611 = p. 635, s. 611 = p. 637, s. 614 = p. 641.
 çan, çan, 918, -s. 897 — 939.
 çak, 905, 918.
 çak-*Lıķ*, bak: çag-*lıg*.
 çavuş, 1165.
 - çek, 918.
 çelebi, 1160.
 - çeli, s. 608 = p. 635.
 - çe-lik, , s. 590 = p. 615.
 çend**, 336 ihtar.
 çerū, s. 599 = p. 626.
 çevre, s. 866 = p. 908,
 -çı, s. 608 = p. 635.
 -çıft, 492.
 çift dudaklı *bilabiol* (v), s. 43 = p. 53.
 çift dudaklı konsonlar, 43, 45, 80.
 -çık, s. 608 = p. 635.
 -çilep, s. 575 = p. 599.
 -çiley, s. 574 ihtar = p. 598.
 çim (չ), s. 14 = p. 18, s. 13 = p. 16 aşağısı,
 s. 16 = p. 21, 50.
 çin sabah, 399.
 çinlak *sonore*, konsonlar, 44.
 çikan, s. 251 = p. 257.
 Çitaklar, s. 5 = p. 7.
 çırkin, s. 235 = p. 239
 çok, 483; bir çok, 350; çok *defa* (*kerre*)
 s. 254 = p. 260.
 çok-dan, 395 ihtar.
 çok-*lık*, s. 254 = p. 260.
 -çük, bak: -çık.
 -çulayu, s. 575 = p. 599.
 Çulum lehçesi, s. 2 (I) = p. 3.
 çün, çünkü, 966, 997,
 çuk, bak: -çık.
 çuvaşça, s. 3 = p. 4.

D:

d (konson), 48.
 dad* (Ճ), s. 15 = p. 19, s. 13 = p. 16 - 49
 ihtar, 96, 98.
 dād**, 1052.
 dağ, bak, tek.
 daha, 367, 418 - 423, - s. 872 = p. 914.
 dahi, 406 - 417, s. 872 - p. = 914, - 1446.

dāhil*, 942.
 dak, bak: - tek.
 dal* (Ճ), s. 14 = p. 18, s. 11 = p. 14, - 48,
 142, 144.
 dał, dałi, dału, 940 ihtar 2
 dāmād**, 1166.
 damaklı sınıfı, bak: kelimelelerin ard (buğazlı) sınıfı; buğazlı konsonlar, 51-67, 80, 173, 174; damak ardi buğazlı konsonları 58-67, 141, 142; damak önü buğazlı konsonları, 51, 57, 141, 142; buğazlı vokaller, 36 (s. 34 = p. 45); bugazlıların düzümü, 124.
 damkardı (ard damaklı) vokalleri, 36.
 damakardı bugazlı konsonları, 58-67, 141, 142.
 damak önü vokalleri, 36; damak önü buğazlı konsonları, 51-57, 80, 141, 142.
 damaklı vokaller, 36 (s. 35 = p. 45).
 daraltı, *contraction*, 119-126.
 - das, 546.
 das-ra, 896, 912.
 day, s. 622 = p. 649.
 dāyim*, dāyimā*, s. 253 = p. 260.
 dayt, s. 771 = p. 796.
 de (dahi), 406-417, 1446.
 de (bağlac), 960.
 de, 1043.
 - de (mif'ülu: fib), 243, 376.
 - de (türemelerde), s. 551 = p. 582.
 - de -, 850, 858, 862, 840 ihtar 2.
 dede, 1165 ihtar 3.
 defa*, s. 259 ihtar 3 = p. 266; bak bir de:
 ba zi defa, bir defa, çok defa.
 defaten*, s. 254 = p. 261, s. 297 = p. 311.
 defat-la, s. 254 = p. 260.
 dag, 1454.
 deg, bak: tek.
 dāğincā, s. 588 = p. 613.
 değişim tokuşlar (eklerde), 146-175.
 değişir kelimeler, 132-136;
 değişmez kelimeler, 132-136.
 değiştirmə (sınıf) *changement de classe*, 139.
 degri, s. 588 = p. 614.
 dein, s. 588 = p. 613.
 -dek, s. 498 ihtar 3 = 543-862, 930.
 dek (bak: tek), 904.

de-mek, 21 (s. 23 == p. 30) - 1206-1208, 1339
 ve aşağısı, 1359.
 demin, 396.
 deñ, 930.
 - den (mef'ülün anh), 243-378, s. 622 ihtar
 == p. 649.
 den, s. 588 == p. 613.
 - den dołayı, 1433.
 - den nāşı, 1429, 1431.
 deng, 930.
 deñ-lü, s. 587 == p. 613, - 930; ne denlü, 402;
 bu denlü, 344 ihtar.
 derece-de, 1165.
 - derek, s. 549 == p. 582.
 der hal, s. 254 == p. 261.
 derün**, 942.
 destur**, 1060.
 devām üz(e)re, s. 253 == 260.
 devrisi gün, s. 170 == p. 169.
 devşir-mek, 22.
 dey (= deg, bak: tek), s. 622 == p. 649.
 de - ye, de - yl (yu), 1339.
 deyil (= degil), 445 - 448, 562, 688, 692.
 degin (= degin), 904.
 deyri (= deyri), s. 588 == s. 614.
 - di (şuhudi mäzi temesi), 555, 556 ihtar,
 621.
 - di, (i-di yerindeki), 561
 - di (türeme eki), 850, 858, 862, s. 551 == p.
 582.
 dil 1043.
 - dic, s. 547 == p. 581.
 dig'er**, dig'er-i, 653, 714-716, 736, 743-745,
 753, 808, 1435-1440, 1445-1453.
 - dik (i-d k yerinde), 561.
 - dik-çe, 1379-1383.
 - dik-de, 1371, 1372.
 - dik-den başka, 1468, 1469.
 - dik-den sonra, 1413-1417
 - dik-çe, 1379-1383.
 - dik-te, bak: dik-de
 - dik-ten başka, dik-ten sonra, bak: dik-de
 başka, v. b.
 - dil, s. 553 == p. 582
 - di-ter (i-di-ler, yerinde), 561.
 - dim (i-di-m, yerinde), 561.
 - din, s. 553 == p. 582.
 - diñ (i-di-ñ yerindeki), 561.

- diniz (i-di-niz yerindeki), 561
 - dik, - dikda, - dikdan, - dikta, diktan, bak:
 dik, dikde v.s.
 - dir, 549-553, 605, s. 362 == p. 380.
 - dir - 577, 582-585.
 dira ? == p. 694.
 dirig**, dirigā**, 1052.
 - dirik, s. 553 == p. 582.
 - dirler, bak: dir. 813
 diş, 380.
 diş, 945.
 dışarı, dışarı, 379-382, 137, 912, 945.
 diş ehli, s. 745 == p. 769.-s. 770 haşıye == p.
 795.
 dişli (konson) lar, 43, 48-50, 80, 175, 178-180
 dişiler (damaklışık), 50, 80.
 divāni (yazında), s. 17 == p. 22.
 dig, bak: tek.
 diye, bak: de-ye.
 - diğ-im: diyim esnâde, 1375 - diğim gibi,
 1445;
 - diğim cihet-den, v.b., 1439;
 - diğim için, 1439-1440;
 - diğim kadar, 1453; - diğim sıra-da, 1375;
 diğim-süret-de, takdîr-de, takdîrce, 1368;
 - diğim üz(e)re, 1451; - diğim vakit (za-
 man), 1375-1377.
 - diğ-im-den, 1436.
 - diğin, s. 588 == p. 613
 - diz s. 553 == p. 582.
 doğru, s. 237 == p. 241, s. 593 == p. 617-951.
 dolan-i, s. 867 == p. 910.
 dol-a-yı, 913, s. 867 == 910-1433.
 Dolganlar, s. 3 == p. 4.
 dol-u, s. 869 == p. 911.
 - drik, s. 553 == p. 582.
 - drük, druk, s. 553 == p. 582.
 - duruk, s. 553 == p. 582.
 düş-mek (yardımcı fil), 829; düşüm, kon-
 sonlar düşümü, chute des consonnes, 123 -
 125; vokaller düşümü, chute des voyelles,
 120-122.
 - dük, - dük-de-dükden, - dükte, vb. bak: - dik
 - dikde, vb.
 dük'eli, 349.
 dün 394, 395, 396.
 - duk, - dukda, - dukdan, - dukta, vb. bak: - dik,
 dikde, vs.

- dur.mak* (yardımcı fiil), 826, 727.
durmak- *sızın*, s. 753 = p. 260.
dügeli (*dageli*), 349, düzi, bak: *bir düzige*
- e* = *ä*:
- e* (vokal), 16, 20 - 22, 31, 36, 40.
el 1022.
 - *e* (ulak, géronatif), bak: - *ye- e*,
 - *e** (arapça müeşnes), 31, 195.
 - *e -*, 846.
- ebeed* harfleri, hecā harfleri, bak: huruf-i
ebeed, huruf-i hecā, s. 12 = p. 15.
 - *ec*, s. 546 = 580.
 - *ecək*, bak: - *y)ecək*.
- ecilden*, 1440.
- ecəl-i-için*, s. 565 = p. 590 = 953.
- eq*, bak: - *ec*.
- edat*, 872-1060; pekiştirilmiş edat 1020.
 - *edək*, 556 = 583.
- efe*, s. 771 = 796.
- efendi*, 1158.
- efsüs***, 1052.
- eg'en*, 865 ihtar.
- eg'er*, bak: *eğer*.
- eg'ergi*, bak: *eğerçi*.
- *äge*, - *ägeün*, 918 haşiye = p. 960.
- ehemm**, 370.
- *ek*, 859, 861; Ortaklaşık ek'er, 134 ihtarları.
- *ä-kän*, 1360-1361.
- *eki*, s. 541 ihtar = p. 575.
- *ekle*, -, 864.
- *ekli*, 863.
- *äkli* bak: *ekli* s. 250 = p. 256.
- ekseri**, *ekserigä*, s. 254 = p. 260.
- *[e] l-*, 841.
- *el*, s. 553 = p. 582.
- el'an*, 401.
- elbette*, 375.
- *ele*, s. 553 = p. 582.
- *ele-*, s. 530 haşiye 1 = p. 567.
- *alek*, 862 ihtar 1.
- el-häsıl**, 474.
- el- kışaq**, 474.
- el- yevm**, 401.
- *älgäli*, s. 885 = p. 928, s. 897 = p. 938.
- *eli*, bak: - *(y)eli*.
- *[ä] li*, - *[ä] lik*, - *[ä] lin*, s. 891 p. 923.
- elif*, s. 14 = p. 17, s. 11 = p. 14, 17, 20, 23,
- 28, 30; *maksär elif*, bak: *elif-i maksäre* 101, 195 (s. 146 = p. 141); *memdād elif*, bak: *elif-i memdāde*, s. 14 = p. 18-23, s. 30 = p. 38.
- *elik*, s. 553 = p. 582.
- elim*, bak: - *(y)elim*.
- elzem**, 370.
- *em*, 855.
- *em* (özden = cevheri fiil) s. 335 = p. 352.
- ämli*, 1044 ihtar.
- *eme-*, bak: - *(y)eme*.
- emir*, 607-610.
- *en* (ortaç), bak: - *(y)en*.
- *en* (özden fiilin 1inci şahsi), 551.
- *en*, *en*, 867 ihtar 3.
- en*, 335.
- *enek*, s. 553 = p. 582.
- *äni*, s. 891 = p. 933.
- ensa**, 370.
- er*, 22, 398; *mk*, *erken*, *erts*.
- *er* (Türkçede mel'ülün ileyh), s. 591 = p. 617
- *er*, bak: *(s) er*.
- *er* - (sehepleme), 580.
- *er -*, veya - *[i] r -* (başlayışlı), 842.
- *[e] r* (müzəri), bak: - *[i] r*.
- *är*, s. 893 = p. 935, s. 897 = p. 939.
- *ere*, s. 553 = p. 582.
- *erek*, bak: - *(y)erek*.
- är - gi*, *är - piñit* bak: *erk'en*, 22, 398.
- är - ki*, *är - kin*, 1360, 1361.
- erte*, 21, 238 mülâhaza 1, s. 250 = p. 255.
- s. 252 = p. 258.
- *esi*, bak: - *(y)esi*.
- esnä - da*, 1378.
- esre*, 26.
- *et*, veya - *[e] t*, s. 553 = p. 582, ve s. 903 haşiye = p. 945.
- *et**, 195.
- et-mek*, 21, 831 - 834.
- evet*, 375.
- *evi*, s. 556 = p. 583.
- evvel*, *evvel-ce*, 395, 401, 910, 1418 ve aşağısı; *bir an (gün, ayak) evvel*, s. 254 = p. 260; *evvel emir-de*, 401.
- ävveldä**, 1421.
- evveli*, s. 992 = p. 1043, bak: *evvel*.
- evvel-ki*, s. 251 = p. 257.

evel-leri, bak: *evel*.
evel-si, s. 169 = p. 169?, s. 251 = p. 257.
 - [ə](y), s. 877 ve aşağısı = p. 820; s. 889
 ve aşağısı, = p. 931; s. 897 = p. 938.
ey, 1029.
eyə, 1036 ihtar 2.
eyer (- *eğer*), 1003-1009.
eyerçi (*eğerçi*), 1007.
eyi, 371.
 - [ə] *yin*, s. 878 = p. 921, s. 889 = p. 931.
eyi-si veya *eyi-si-mi?*, 368.
egle, 402.
 - *äylä*, s. 878 = p. 921, s. 897 = p. 938.
 - *äylı*, s. 897 = p. 938.
 - [ə] *ylik*, s. 891 = p. 933, s. 897 = p. 938.
 - [ə] *ylin*, s. 889 = p. 931, s. 897 = 938.
 - [ə] *yni*, - [ə] *ynin*, s. 891 = p. 933.
eyri (= *egri*), s. 872 = p. 914.
*eyvallah**, 1029 ihtar 2.
*eyzan**, s. 259 = p. 266.
 - *ez*, s. 553 = p. 582.

f:

f (konson), 45, s. 41 = p. 52.
*fakat**, 984, 985.
*farazā**, s. 76 = p. 87.
fazla, 486, 916.
fe (f), s. 15 = p. 19-45.
fena, s. 235 = p. 239.
şekat, bak: *fakat*.
ferdāsi, 238.
*fetha** (*fethe değil*), 27.
*fevk-al-'āde** (*fevk-ül-'ade değil*), 488.
füll, 548-871; *mälüm* "actif", *füll*, 595; *mukârebe* fiili (fiili-i *mukârebe*) "approximatif", 825; *yardımcı* fiili "auxiliaire", 820-836; *mk*, bir de *özden* "substantif", *füll*; *sebepleme* "causatif", *füll*, 577-585; *karmaşık* veya *yerindelik* "complexe ou périphrastique", 809-829; *mürekkep* "composé", *füll*; 830-836; *muşareket* "contributif", *füll*, bak: *mütekâbiliyet* "reciproque", *füll*; *oldurucu* "factif", *füll*, bak: *sebepleme* *füll*; *isimden türeme* *füll* 837 ve aşağısı; (*özgeleyenli tabanlarla iltibas eden*), *türeme* *füll* 848; (*isim tabanları ile iltibas eden*), *türeme* *füll* 849; *istimräri* "duratif", *füll*, 826, 827; *aslı* "élémentaire", *füll*, 595; *devam ve kesret* "fréquentatif", *füll*, 595 ihtar, *ta'cil*

"hatif", *füll*, 823, 824; *imkânsız* "impossible", *füll*, 592-594; *tekçin* "individuel", *füll*, bak: *mutava'at* "réfléchi", *füll*; *menfi* "négatif", *füll*, 592-594; *meçhul* "passif", *füll*, 586-591; *imkânlı ve iktidarlı* "possible", *füll*, 821-822; *mütekâbiliyetli* "reciproque", *füll*, 572-576; *mütâva'at* "refléchi", *füll*, 572, 573; *özden* = *cevheri* "substantif", *füll*, 549-566, 623.
vermek (yardımcı *füll*), 823, 824.

yclemek (yardımcı) li *füll*, 833.
füllel siyaların farksız olarak kullanılması, 799-805.
*fi-mā ba'd**, s. 253 = p. 260.
fin-ugur dilleri, s. 2 = p. 2.

G:

g (ğ) konson, 59 ve aşağısı, 141, 142.
g' (ğ') konson, 52, 141, 142.
g-konson (yalnız ortada ve sonda), 62, 141, 142.
 - *ga*, bak: - *k'e*.
gabak, 1421.
gagauzlar, s. 5 = p. 7.
 - *g'ah.. g'ah..**, s. 254 = p. 261-974.
g'ahî, *g'ahî-ce* 974 ihtar.
*gâlibâ**, s. 75 = p. 87.
 - *gan*, bak: - *k'en*.
*gâyet** (*gâyet-le*, *gâyet-de*), 488.
gay(t)n (ğ), s. 15 = p. 19-47, 59, 62, 66, 93, 142, 143.
gayri, 916, 1149-1469.
gayri-si, 323.
girtaklı sürekli ses son *occlusif glottal* (hemze), 68, 79.
 - *gu*, s. 883 = p. 926, bak bir de: - *ki*.
 - *gün* bak: - *kin*.
 - *gä*, s. 882 = p. 926.
 - *g'e*, - *g'ec*, bak: - *k'e*, - *k'ec*.
 - *g'ec*, 398, bak: - *k'ec*.
 - *g'ece*, 21, s. 23 p. 30, 399, 400.
g'eq-e, s. 871 = p. 913.
g'eqen, s. 251 = p. 257; *g'eqen-de*, *g'eqenler-de*, 394.
g'eh (*g'ehi*), 974 ihtar; *g'eh.. g'eh..* s. 254 = p. 261.
g'el-e, bak: *rast g'el-e*.
g'el-ecek s. 251 = p. 257.
g'älük, s. 887 = p. 930.
 - *g'äßi*, s. 886 ve aşağısı = p. 930, s. 897 = p. 938.
g'el-ince, 1338.

- *gäli-r*, s. 886 = p. 930, s. 897 = p. 930
g'el-mek, 826, 827.
g'en, bak : - *k'en*.
g'ene, bak : *yine*.
g'er (*eğer*, *yerine*), 1003.
g'erçek, s. 237 = p. 241.
g'erek.. g'erek.. 977.
g'erekirlik, *necessitatis*, 619, 640, 635, 693
cetvel.
g'erekşe, *g'ereksem*, 978.
g'eri, 22, 379-382, s. 599 = p. 626, 91ⁱ *son*
larında.
g'eg, 371, 488 *ihtar*.
 - *gi*. - *gi*, bak : - *ki*.
gibi, 688, 691, 886-888, 1455-1459 bak : bir
 de : - *diğ-im* *gibi ve* - *(y)eceğ-im* *gibi*.
gibik, 886 *ihtar*.
 - *giç,-giç*, bak : - *k'ec,-kic* *gid-e* *gid-e*,
gid-erek, s. 857, 858 = p. 900.
 - *gi-gic*, bak : - *k'ec,-kic*.
git (*emir*) *Impératif*, s. 362, 608.
gil, 547, *ihtar* 4.
 - *gin,-gin*, bak : - *kin*.
gine, bak : *yine*.
git gid-e, *git git*, s. 857 = p. 900
git-mek (*yardımcı*) *h* *fiil*, 826, 827.
g'ör-e, 908, s. 872 p. = 914, s. 1003 = p.
 1056.
g'ör-mek (*yardımcı*) *h* *fiil*, 826, 827.
g'ör-ü, bak : *gör-e*.
g'ötür-ü, s. 871 = p. 914.
göyə, 470.
 - *gü*, s. 883 = p. 926, s. 897 = p. 938, s. 918
haşıye = p. 960.
 - *güp,-guc*, bak : - *kic,-kic*.
 - *gü-ge,-gü-çı*, s. 889 = p. 931.
 - *gü-dük*, 1466 *sonlarında*.
 - *gü-dik*, s. 889 = p. 931.
 - *güt,-guc*, bak : - *kic*.
 - *gülük*, s. 888 = p. 930.
 - *gün*, s. 918 *haşıye* = p. 960, bak bir de :
 - *kin*.
gün, 400, s. 252 = p. 261; bak ; *bu gün* ;
bir gün evvel.
gündüz, 399.
gündüzün, s. 252 = p. 261.
 - *gür*, s. 889 = p. 931.
güsi, s. 897 = , 39, s. 897 = p. 939.

- *güt-täg*, s. 889 = p. 931, s. 897 = p. 939.
gazel, s. 235 = p. 239, s. 237 = p. 241.
güz-ün, s. 254 = p. 261.
:
 h (*), (konson), 69, 92, 141, 142
 h (ح), (konson), 68, 92, 141, 142.
 h (ڻ)
 X (kh, ڻ) konson, 61
ha / 1023 — 1026, 982, 979.
*ha** (ح), s. 14 = p. 18, s. 12 = p. 16, s. 17,
 = p. 21, — 68, 69, 92.
hadden *ziyâde* 488.
hadlerin sırası (*cümledeki*), 1192-1196.
hadi, bak : *haydi*.
*hafız** (a), 1166.
*hafta*** (== *hefte*), 395 *ihtar*, s. 251 = p.
 257.
hacı, *haci*, 1166.
 - *hah* / 1045.
*häh .. häh *** 979.
hâ-i resmiye, s. 11 = p. 14, s. 16 = p. 20
 — 17, 20, 23, 31.
*häl**, bak 1^{ci} şimdiliklik *hal* (şimdiliklik) thè-
 me de l'actuel, 826; bak istimrari (duratif)
*hälâ**, s. 76 = p. 87, 401.
halbuki (*hal bu dur ki*), 1018.
halde (- *diğtm halde*), 1362-1369.
*hâliyâ**, bak : *râbita-i hâliye*.
*hâliyâ**, s. 76 = p. 87.
Hami lehçesi, s. 3 (III) = p. 3.
han (*xan*), 1160.
handu ?, 388.
hangi, 337, 339, 338 *ihtar* 2.
hangisi, 323, 339.
ham, 386 - 388.
hanım, 1162.
hanığa, 385, 386.
hanım, 1162
hara, 896.
*harek'e**, 26.
*hârtc**, 945.
haseb-i ile, 1429, 1431.
*hâsil-i k'elâm**, *hâsilî*, 474.
*hâşâ**, 472.
*hatt**, s. 17 = p. 22.
*hattâ**, 438-440.

- hâtan, bak : kadın.
 hay, ve hay hay, 1030.
 hayde, haydi, 1032-1034, 608.
 hay/*, 1052.
 hayla, 402.
 haylı, 1149.
 hayr, 375.
 hazır, 461.
 he(*), s. 16 = p. 20, — 68, 69, 141, 143.
 he / 1027.
 hecā harfleri (huruf-i hecā), bak : ebeed
 harfleri «huruf-i ebeed», s. 12 = p. 15.
 heceleme articulation, 15.
 helbet, helbette, helbetde, bak : elbette.
 hele, 451-454.
 hem, 424.
 hem ... hem .. ; hemi... hemi ... 967, 968
 hemân, bak : hemen.
 heman ki, heman kim, 1017 3°.
 hemânâ, 470.
 hemen, 426-428.
 hemin, 428 ihtar 3.
 hemze(*), 11, 250 ihtar, 1135, 28, 79, 105.
 henüz, 425.
 hep, 322, s. 253 = p. 260.
 her, 342.
 her an, s. 253 = p. 260.
 her bir, 342.
 her bir-i, 323.
 her dâyım, her dem, her vakit, s. 253 = p.
 260.
 hergiz, s. 253 = p. 260.
 key / 1031.
 heyhât, 1053.
 heyle, 402.
 hîva lehçesi, s. 2 (II) = p. 3.
 hi (��), s. 14 = p. 18, s. 17 = p. 21, — 61,
 68, 69, 142, 143.
 xi, bak : hi.
 hîç, 449, 321 ihtar, 335 — s. 253 = p. 260.
 hiç bir-i, 323.
 hiç ol-ma-z-sa, 459.
 hikâye*, 656 ve aşağısı, 693 cedvel ; hikâye
 (mâzi), imparfait, 659 ve aşağısı, hikâye
 (mürekkep mâzi), 659 ve aşağısı, ve başlıca
 669, 693 cedvel.
 hilâf, 952.
 Hoğand lehçesi, s. 3 (III) = p. 3.
- ha. (ho, degi), 100, 1000.
 Hulamlar, s. 5 = p. 6.
 hulâsa-i kelâm, 474.
 hurûf-i imlâ, bak : imlâ harfleri, 26, 29 son-
 tarında ; hurûf-i medd, bak : medd (uzatma)
 harfleri, s. 28 = p. 36 29 ; hurûf-i manfa-
 siça, bak : munfasîl (ayrı) = mukattaa
 (kesik) harfler, s. 31 = p. 15.
 husûsen, husûsu-ile, 474.
- 1, i :
- i, (vokal), 16, 24, 36-40.
 [-] mîtrak, bak, [i]mîtrek, 519.
 ik, bak : - [i]k.
 irak, 137, 390, 518, ihtar.
 - [i]rga, -[i]rgan, -[i]rgün, 845.
 isra, s. 863 haşîye = p. 905
 i (vokal), 16, 24, 36-40.
 i-, özden (cevheri substantif) fiil, 554-562.
 -i (mefûlün bîh), bak : -(y)i.
 -i veya -si (nûtkiyet eki), 222 ve aşağısı.
 -i (ülak), bak : -y) e, veya -y) i.
 -i (tûreme isimlerde), 869.
 -î (renk isimleri), s. 544 ihtar 3. = p. 578.
 -î -, 846.
 ibtidâyi, bak : îptidâyi
 iç, 380, 941.
 - [i]ç, bak : - [i]c.
 içeri, 379-882, 912, 942.
 iç - in, s. 582 = p. 605.
 için, bak : içün.
 içre, 896, 901.
 içün, 882-884, 954 sonunda ; bak bir de :
 -diğim içün.
 i-dik... (hades ismi : mastar), 560.
 i-di-m, 554, 555 ihtar.
 i-diğ-im-den, 1438.
 i-dük- .., 560.
 - [i]c, s. 546 = p. 580.
 icâzet *, s. 18 = p. 22.
 -icek -ici, bak : - (y) icek, - (y) ici.
 ihtimal ki, 455.
 -[i]k, 860, 861.
 -ik -, 843.
 i-k'en, 558, 559, 1351-1361.
 iki (ik'en yerine), 1361, s. 918 = p. 960.
 iki-de bir (-de), s. 254 = p. 260.
 ikindi, 399 ihtar.

- *ikle* - 864.
- *il*, s. 553 = p. 582.
- *il* - (meçbul), 586 ve aşağı.
- *ilde* -, 858.
- *ile*, 875-880; (hades isimleri "master" ile), 1399, 1400, 1430; bak bir de: - *mekle*,
ilen, 876 ihtar 2.
ileri, 379-382, s. 597 = p. 623. s. 599 = p. 626, s. 991 = p. 1043.
- [i] *ili* 853.
- *ili*, s. 885 = p. 933.
ilgiçler «postpositions», 873-954; kıyaslama
ilgiçleri, 885-895; ayıksılık «exception» il-
giçleri, 916; vasıflık veya tarzlık kıyaslama
ilgiçleri 891-895; sınırlayışlı ilgiçler, 903-
905; - ilgielik tabirler, 931-954.
ilgiçler (mefolüm ileyh yedişleyen «gouver-
nant datif») 993-908; zaman ilgiçleri mef-
olün anh yedişleyen «gouvernant ablatif»),
910-916; bazı zamirlerde aithik (*génitif* =
muzafun ileyh) halétini yedişleyen ilgeçler,
874 ve aşağı
iltk, 498.
*illâ**, 466, 985.
*illa-Llah**, 294.
ille, 466.
- [i] *illi*, 858.
iltizâmi-inşâî, bak temmenni ve tercîci
optatif-subjonctif, 620, 643, 678 ve aşağı, 693 cedvel.
- [i] *in* (mülkiyet=izafet eki) 222 ve aşağı-
sı, s. 362 = p. 386.
- [i] *m* (tureme isimler), 855.
imdi, 1044.
i-miş-im, 555.
- [i] *miz* (mülkiyet=izafet eki), 222 ve
aşağısı, s. 362 = p. 386.
imlâ, bak: imlâ harfleri hurûf-i imlâ.
- [i] *mlî*, s. 510 ihtar 1 = p. 553
- [i] *mse*, 844 ihtar.
- [i] *msek*, s. 572 = p. 597.
- [i] *msi*, 519.
- [i] *msî-*, 844 ihtar 1.
- [i] *msik*, s. 572 = p. 597.
- [i] *mtik*, - [i] *mtîl*, 519 ihtar 2. bak bir de:
- *mtik*.
- *in* (eski aletlik edatı), bak: - [i] *in*.

- *in**, 215.
- [i] *n* (tureme isimlerde), 867.
- [i] *n* (mutavaat), 572.
- [i] *n* (meçbul), 568, 587.
- *în* (müzâfun ileyh = aithik), bak:
- (n)- *în*
- [i] *ñ* (mülkiyet = izafet eki), 222) ve aşa-
ğısı s. 362 = p. 386.
- [i] *n* (emir), 608.
*'inâd**, 952.
- *inc*, s. 547 = p. 581.
- *ince,-incek,- incen,-inces* veya-incez, bak:
- (y) ince, - (y) incek. vs.
- [i] *nci*, 498-500.
- *inq*, bak,-*inc*.
*'ind**, 949.
- *indi*, 1044.
- [i] *ndi*, 857.
indik, 1044.
- [i] *nîz* (mülkiyet = izafet eki) = 222. ve
aşağısı.
insiraf (=isının halleri) «Cas de la declina-
son», 239-282, 283.
- [i] *nti*, 857.
- *ip*, bak; - [i] *ip*.
îr (tureme isimlerde), s. 555 = p. 583.
- [i] *r* veya - [e] *r* (muzari), 614, 615, 734,
s. 893 = p. 935. s. 897 = p. 939; - [i] *r* ve-
ya - [e] *r* gibi, 1456 - [i] *r* veya - [e] *r* iken,
1351 ve aşağısı; - [i] *r* veya - [e] *r* o-*mak*
811 ve aşağısı, - [i] *r* veya - [e] *r*-*miş* gibi
1458.
[i] *r* -, veya - [e] *r* -, 842.
- *ir de* -, 858.
[i] *r* - *miş* gibi (*cesine*), 1458.
- [i] *r* *ti*, 858.
irtîş lehçeleri, s. 2 (II) = p. 3,
*isabet**, s. 237 = p. 241.
ise, 1473 - 1475; *ise y) idim*, 557.
i-se-m, 554, 556 ihtar.
*islâh**, 371.
is(i)m -(gramer kategorileri 197; *ism-i 'alem*
(alem ismi, «substantif»); *ism-i cins* (cins
ismi «nom commun»), *ism-i hâss* (=has isim,
«nom propre»), 208, *esmâi 'âdâd* (=sayı
isimleri), 489 - 507: «*ism-i tâfdîl*» (arapça),
370; mürekkep isim, 1114 - 1117; hades

isim (məstər), 702, 709 - 732, 1270 - 1291;
türeme (başka bir isimden) *isim*, 503 ve
 aşağısı; *türeme* (bir fildən) *isim*, 837 ve
 aşağısı; *değişmez isim*, 328 - 488; *değişir isim*, 201 - 327.

ister... ister... 979.

istikbal (= müstakbel *«futur»*) temesi, 622
ihtar; niyetli *istikbal* temesi, 618; basit
siyga, 635; mürekkep siygalar, 672 ve aşa-
 gısı, 693 cedvel.

- *ış* bak: - (y) *ış*.

- [i] *s* - (karşıılıklı), 574 - 576.

ışbu, 330

iste, 1041,

- *it* (türeme isimlerde), s. 552 = p. 582.

- *it*-(sebepleme), 581.

- [i] (y), s. 897 = p. 938; bak bir de: [ä] (y).

- *iyet* veya - *iy yet**, 104, 216.

- [i] *gın*, - [i] *gliñ*, bak: - [ä] *gin*. - [ä] *gliñ*.

- [i] *yor*, 613.

- [i] *yor* - *muş gibi* (casına), 1458.

igyet, bak: *iyet**.

- [i] *z*, 504, s. 552 = p. 582.

*izəfət**., 243, 1091 ve aşağısı; *izəfət* terkibi
 (= aitlik ilgisi *rappoort d'annexion*), 235.

- [i] *z-li*, 504.

j :

j (konson) 77.

je (j), s. = p. 14, - 77.

k (q) = (j).

k (k) = (g).

- *k* (konson), 53, 141, 142.

- *k* (əsl fiil sonucluğu), 623, 653, 651, - s.
 362 = p. 386.

- *kaç*, bak: - *k'ec*.

- *kaç*, bir *kaç*, 350.

kaça lehçesi, s. 2 (I) = p. 3, veya *kaçınçə*
 lehçesi, s. 2 (I) = p. 3.

kaçan, 1016, 1017.

kadar, 395, 891 - 895; (sınırlayışlı ilgiç),
 903; bak bir de: - *diğim kadar*, - y) *acek*

kadar, - y) *eceğ-im* *kadar*, - y) *ince-ye* *ka-*
dar.

kadm, 1164.

kaf * (j), s. 15 - p. 19, - 58, 61 sonunda
 92, 142, 153.

Kafkas türk lehçeleri «dialectes türques du
 Caucase», s. 3 (IV) = 32.

kalem *, 13.

kalfa, 1165.

kal-mak (yardımcı fiil), 828.

kamağ, *kamu*, *kamuk*, 349.

- *kan*, bak: - *k'en*.

kandan, *kanca*, 388, s. 616 = p. 643.

kapudan (= *kaptan*), s. 771 = p. 796.

- *kar* -, bak: - *kir* -.

kara - *çalpak* lehçesi, s. 2 (II) = p. 3.

Kara - *çalpakkıllar*, s. 3 = p. 5.

kara - *kırgız* lehçesi, s. 2 (II) = p. 3.

kara - *kırgızlar*, s. 4 = p. 5.

Kara - *Nogaylar*, s. 5 = p. 6.

karagaz lehçesi, s. 2 (I) = p. 3.

Kara papaklar, s. 5 = p. 6.

Kara çaylar, s. 5 = p. 6.

Karaman rumları *grecs de Caramanie* s. 5 =
 p. 7.

kari, 1164.

kariben, s. 253 = p. 260.

karıntı, «crase», 126.

karşı, 379, 380, s. 593 = p. 618 - 952.

kaşeden *, 474.

Kasimof lehçesi, s. 2 (II) = p. 3.

kaş, 948 *ihtar* 2, 949.

kat, 948 *ihtar* 1, 949.

kat'a *, s. 76 = p. 87, - 449 *ihtar*.

kategori: gramer katégorileri «catégories grammaticales», 193 ve aşağısı.

katı, 488.

kay, 1026 *ihtar* 2.

- *kay*, s. 881 ve aşağısı p. 924.

- *ko + ar*, s. 897 = p. 939;

kay + çəñ, s. 897 = p. 939; s. 964 cedvel
 = p. 1012; *kay + çl*, s. 897 X p. 939;

kay + in, - *kay + lan*, s. 897 = 938; *kay*
 + *si*, *kay + tañ*, s. 897 = p. 939.

Kazan lehçesi, s. 2 (II) = p. 3.

- *ki*, bak: - *ki*.

kipçaklar, s. 3 = p. 5.

kil - *mak* (yardımcı fiil), 833.

Kırım lehçesi «dialecte de Crimée», s. 3 (IV)
 = p. 3.

kırma (yazı), s. 18 = p. 22.

- kış-in, s. 254 = p. 261.
 kıt, 948 ihtar 1, 949.
 kıyasen*, s. 595 = p. 620.
 kıyaslık haleti, «cas comparatif», 917 ihtar; kıyaslama (mukayese derecesi «degré comparatif», 366 ve aşağısı - 370; bak bir de: kıyaslık ilgisi «postposition comparative».
 kızıl lehçesi, s. 2 (I) = p. 3.
 konson «consonne», 42 - 85, s. 20 = p. 26; konsonlar cedveli «tableau des consonnes», 80; sürekli veya tazyikli, veya daraltılı veya sürtünük konsanlar «consonnes continues ou constrictives, ou spirantes, ou fricatives», sürekli (veya anı voya patlayıcı konsonlar) «consonnes occlusives ou momentannées, ou explosives» 42, 44; titrek «vibrant» konsonlar, 70, 80; ünlek «sonnante» konsonlar, 42, s. 39 = p. 50, - 70 - 76. Sonlama konsonlar «consonne finales», 84, 85. Başlama konsonlar «consonnes initiales», 81 - 83; boğuk ve çınlak konsonlar, «consonnes sourdes et sonores», 44; vokaller ahenginin konsonlarda yankılanışı, «percussion de l'harmonie vocaliques sur les «consonnes» 141-144; bak dişliler «dentales» ikizlenik «géménées», 108; damak önü boğazlıları «gutturales prépalatales» damak arası boğazlı konsonları «gutturales postpalatales», 58-67; dudaklılar «labiales» 43-49, 47, 80; girtlaklılar «laryngales» 68, 80; genizliler «nazales» 42, s. 40 p. 50, 73-75, 80; bak bir de konson düşümü «chute de consonne»; tazyikli veya sürekli konsonlar «consonnes constrictives ou continues», 42, 44, 80.
 koşa hiatus, 116, 1035 haşiye.
 koybal lehçesi, s. 3 (I) = p. 3.
 koy-mak, ko-mak (yardımcı fiil), 828.
 koy-vermek, s. 475 = p. 520.
 - kre -, 851 sonlarında.
 - ku, s. 883 = p. 926; bak bir de: - ki.
 - küç, - küç, bak: - kic.
 kurdaş lehçesi, s. 2 (II) = p. 3.
 - kun, bak: - kin.
 - kun -, s. 485 haşiye 3 = p. 534,
 kuşluğ-an, s. 254 = p. 261.
 kuşluğ-vakt-i, 399.
 k) konson), 51, 151, 142.
- k [fiil sonucu], s. 362 = p. 386, - 623, 653, 654.
 k, bak: - [i]k.
 k' (konson), 51, 141, 142.
 - k (fiil sonucu), s. 362 = p. 386, - 623, 653, 654.
 kâf-i 'arabi*, s. 15 = p. 19, 51, 91.
 kâf-i vävi*, s. 15 = p. 19, - 47.
 kâf-l yâ'i*, s. 15 = p. 19, - 53 (bu son üç kelimedeki «kâf»lar yerine müellifçe verilen «k'ef» kelemeği doğru değil.)
 kâh, kâhi, bak: gâh, gâhi.
 Kâşgar lehçesi, s. 3 (III) = p. 3.
 kâski, 471.
 - kä, s. 882 = p. 925, s. 897 = p. 938.
 - k'e, s. 575 ihtar 2 = p. 1000, bak bir de - käç ve - k'ec.
 - k'ec, 870.
 - käç, s. 960 = p. 1009, s. 964 cedvel = p. 1012; bak bir de: - keç.
 - käçä(k), s. 960 = p. 1008, s. 964 cedvel = p. 1012.
 käd, bak: g'ey.
 k'een*, k'eennehü*, 470.
 k'ef (*), s. 15 = p. 19, - 47, 51 ve aşağısı, 91, 142, 143.
 - k'ek, s. 550 = p. 582.
 - käläk, s. 887 = p. 930, s. 897 = p. 938.
 - kali, s. 885 = p. 927 ve aşağısı, s. 897 = p. 938, - 1412
 kali + är, s. 887 = p. 930.
 kelime nevileri, 193 - 1060.
 kelime öbegindeki unsurların sırası, 1062 ve aşağısı; kelimenin yapılış (teşkil), unsurları, 4, 127 ve aşağısı; öz Türkçe kelime, 172 - 192; gramer kategorileri bakımından öz Türkçe helime, 193 ve aşağısı; bak bir de: kelime öbekleri (sintaks), 1061-1475
 k'em, s. 235 kasiye = p. 239.
 kemiyet (kayılık), gramer kategorileri, 196.
 - kän, 1361.
 - kän täg, 1454.
 - k'en (tureme isimlerde), 701, 733, 866 ihtar 2.
 - ke'n (i - k'en yerine), 558, 559, 1351 - 1361.
 - känä, s. 885 = p. 927,
 - känçä, s. 955 = p. 1003, s. 964 cedvel = p. 1012.

k'endi, 302 - 310.
 - kän-din, 1441.
 - käni, s. 885 = p. 927.
 - käär, s. 889 = p. 931, s. 897 = p. 939.
 - k'er -, bak: - kir -. .
 k'erre*, bak: ba'zi k'erre, bu k'erre.
 käsrä, 896, 911 sonlarında.
 kesre*, 27.
 k'eské, bak: k'äşki.
 käy, s. 881 ve aşağısı = p. 924. - 938.
 k'eyfiget* «genre», 194, 195.
 - käy lä, s. 897 = p. 938.
 k'ezä, s. 259 ihtar 3 = p. 266.
 k'ezalik*, 407.
 ki, 986 - 995, 1240 - 1250, 24 ihtar 2.
 - ki (karmaşık veya zamirlik ek), 284 - 293,
 210, 703, 873 ihtar, s. 918 haşiye sonlarında = p. 960.
 - ki (tureme isimlerde), 868, s. 897 (-kaç
altında) = p. 938.
 - ki (i-k'en yerine), 1361, s. 918 = p. 960.
 kibik, 886 ihtar.
 - kie, 870.
 - kiç, s. 963 = p. 1011, s. 964 cedvel = p.
 1012; bak bir de: - kic.
 - kiçä(k), s. 958 = p. 1006, s. 964 cedvel
 = p. 1012.
 - ki - diy, s. 889 = p. 9312, s. 897 = p. 939.
 - kili, s. 885 = p. 928, s. 885 = p. 928, =
 s. 897 = p. 938.
 kim, 319 - 321; bak bir de: ki.
 kimi (= osm. gibi), s. 590 = p. 615, 886
 ihtar, 1454.
 kim-i(-si) . . . kim-i(-si) . . . , 323.
 kimse, 319 - 321.
 - kin, 866, 1361.
 - kin -, s. 485 haşiye 3 = p. 534.
 - kinç, s. 957 = p. 1005, s. 964 cedvel =
 p. 1012.
 - kin-pä, s. 953 = p. 1000, s. 964 cedvel =
 p. 1012.
 - kinçi, s. 957 = p. 1005, s. 964 cedvel =
 p. 1012.
 - kir -, 851.
 - kiy, s. 889 ve aşağısı = p. 932.
 kök (racine), 4, 5, 106, 127 ve aşağısı, fil
 kökü, 565 - 570.
 küfti, s. 17 = p. 22.

- kü, s. 883 = p. 926; bak bir de: - gü
 ve - ki.
 - küe, - küç, bak: - kte.
 küberik lehgesi, s. 2 (I) = p. 3.
 - kälük, s. 897 = p. 938; bak bir de:
 - gülük, . . .
 - kün, bak: - kin.
 - kür, s. 889 = p. 931, s. 897 = p. 939.
 - kür -, bak: - kir -. .
 l (kalın denilen çukur, damak zarı «creux,
 ou velaire»), 72, 141, 142.
 La, s. 550 = p. 582.
 - laç, bak: lek.
 - lan, s. 897 = p. 938.
 - lagış, bak: - leyik.
 Lik, bak: - lik.
 - luk, bak: - lik.
 lu, bak: lü.
 l (ince denilen düz «plat»), 71, 141, 142.
 «lā yenkatî» (lā günkatî)* (değil) s. 253 =
 p. 260.
 lâhiča* (ek) «suffixe», lâhičalama (eklem)
 «suffixation», 4, 9 ihtar 1, 127 ve aşağısı;
 lâhičalanmış kelimelerin fonetiği, 145 - 184,
 müntehâ «désinence»? eki; cemi eki; zamir-
 lik eklər, 134 ihtar; mülkiyet lâhičası, 220-
 238, 360 - 365, 323, 703, 704, 717 - 723,
 873 ihtar, sonueluk fil ekleri, 596 ve aşa-
 gısı, 623, 655.
 lākin*, 983.
 lam (J), s. 15 = p. 20 - 71, 72, 91.
 - le, s. 255 = p. 362 ihtar; bak bir de: ile.
 - le (tureme isimlerde), s. 550 = p. 582.
 - le -, 838 - 840.
 Lebed lehgesi, s. 2 (I) = p. 3
 leh*, 952.
 - lek, 862.
 - len, bak: ilen.
 - len -, 840.
 - lep, s. 575 = p. 599.
 - ler, 196, 211, s. 362 = p. 386.
 - leri, 222 - 124, 230, 231, s. 362 = p. 386.
 - les -, 840.
 - leşip, s. 575 = p. 599.
 lev, bak: ve lev.
 - ley, s. 574 ihtar = p. 598.

- *legik*, 862 ihtar 2.
- *legen*, 572 == p. 597, s. 255 == p. 262, - 917 ihtar, 1452, 1466.
- *li*, 521, 529 - 541.
- *li*, bak : - [i]lti.
- *lig*, 521.
- *lik*, 521 - 528.
- liki*, *likin*, 983.
- *li*, bak : - [i]lti.
- *lü* (-lu), 530 ; bak bir de : - *li*.
- *lük*, - *luk*, bak : - *lik*.

- m :
- m* (konson), 73 ihtar, 75.
- *m* (aslından türetilen olan sonuc), s. 362 == p. 386 - 623, 653, 654.
- *m*, bak : - [i]m.
- *m*, (sonu vokalli bir takım edatlılara katılan) s. 650, haşiye == p. 673.
- mādā**, 916.
- mābeyn*, 947.
- mādā**, 916.
- mādamki*, *mādemki*, 1002.
- *mağın*, bak : - *meğin*.
- mahsūs**, 474.
- mahzā*, s. 76 == p. 87.
- *mal*, s. 554 == p. 582.
- ma'nā*, 570.
- manzara «aspect» : öncelenik «antérieur», süremli «duratif», başlangıçlı «incitatif» niyetli «intentionnel» manzara, 812 ve aşağısı.
- *mak*, - *maklık* - *mağsızın*, bak : - *mek* - *meklik* - *meğsizin*.
- mastar, «infinitif», 702 - 708 ; «gündüklenik» tahrifi mastar, 711. sonu mastarlı cümleler, 1292 - 1296.
- mastar (arapça), 732, s. 898 == p. 940.
- mā-sāllah*, 1059.
- māzi-i nakli*, (gayri muayyen mazi) «passé indéterminé», s. 370 ; *māzi-i şuhādi* (muayyen mazi) passé «déterminé», s. 370 == p. 396
- *mbac*, - *mbec*, bak : *mec*.
- *me* (hades ismi, mastar), 711, 724, 731.
- *me* (tureme isimler), 854,
- *me* - (menfi), 592 ve aşağısı.
- mebni*, s. 595 == p. 621, - 1434.
- *mec*, s. 646 2° == p. 579.

- *mec*, bak : - *mec*.
- medd*, bak : *huruf-i medd*.
- *meden*, 1349 ; - *meden* (evvel), 1418 ve aşağısı ; - *meden ise*, 1475.
- *medin*, 1349, 1418 ihtar, ve aşağısı.
- mefülün*bih haleti «cas accusatif», 243, 258 - 258 - 290.
- mefülün* ileyh haleti «cas datif», 243, 261 - 271, 373, 395 ; *mefülün* fih haleti «cas locatif» 243, 279 - 282, 376, 394.
- mefülün* ileyh (gidimli == «cas allatif») haleti, 261 ve haşiye.
- mefülün* anh «ablatif», 243, 261 - 265, 272 - 278, 378, 395, s. 1988 haşiye == p. 1038 - 1436.
- meg'er*, bak : *meyer*.
- *mek*, 704 - 708, 724 - 731.
- *mek - de ol-mak*, 811 ve aşağısı.
- *mek - den ise*, 1472.
- *mekle*, 1426 - 1428 ; - *mekle beraber*, 1428.
- *meklik*, 712, 724 - 731.
- *meksiz*, 1419.
- *meğsizin*, 1348, 1419.
- *mel*, bak : - *mal*.
- *meli*, 619, 640 - 642, - s. 885 haşiye == p. 927.
- *meli ol-mak*, 818.
- *memezlik*, s. 1021 ve aşağısı == p. 1078.
- *men*, 520.
- *mer*, s. 556 == p. 583.
- *mercî* : mülkiyet = izafet ekinin mercii «antécédant du suffixe possessif», 233 son fıkra.
- mercilik (racılık) alâmeti, 233 ve aşağısı.
- mercilik (müphem) alâmeti, 234, 323.
- meğan*, 947.
- meyer* (= *meğer*), 1013 - 1015.
- *meğin* (= - *meğin*), 1424.
- *meğinden* (= - *meğinden*), 1425.
- *meysiñ*, 1350.
- *me-z*, 616.
- *mez-den* (evvel, akdem, vs.) 1418 ve aşağısı.
- *mäß-din*, 1441.
- *mez-lik*, s. 1022 ve aşağısı == p. 1078.
- mi*, 668. *mazi-i şuhüdi* + *mi*, 1403.
- mişer* lebgesi, s. 2 (II) == p. 3.
- Mışırler, s. 5 == p. 7.

- *mik*, s. 548 = p. 582.
mim (r), s. 15 = p. 20, - 75.
mirären, s. 254 = p. 260.
misilli, bak : *misillü* (*mäsüllü*, değil)
misillü, s. 575 = p. 599.
- *misse*, 1223, 1224.
mis, 555, 617, 759.
- *mis ol-mak*, 811 ve aşağısı.
- *mis-im* (*i-mis-im* yerine), 561.
*migān***, 947.
- *miz*, bak : - [i]miz,
- *msek*, bak : - [i]msek.
- *msi*, s. 571 = p. 595 ; bak bir de : [i]msi.
- *mtik*, s. 510 ihtar 3 = p. 553 ; bak bir
de : [i]mtik.
- *mil*, bak : - [i]mil.
molja, 1166.
more / mori / 1039.
me, bak : *mi*.
*mu'ahharen** (*mü'ehheren* değil), 401.
*mukabil**, 595 = p. 621.
*mukaddim**, s. 991 = p. 1043.
*mukaddemā**, s. 76 = p. 87.
mukaddemci, 401.
*mutabakat** (kemiyetçe) «*accord en nombres*», 1140 ; bak bir de : sayı isimleri ; mutabakat (cinsce) «*accord en genre*», 1137.
mutlakā, s. 76 = p. 87.
muzāfün ileyh, bak : *muzafün ileyh*.
muzāri', bak : *muzari*.
müennes (arapça) 194, 195.
*mük'emmeli**, s. 235 = p. 239.
mülâbese-et - ile, 1429.
mülkiyet (izâfet) ilgisi, 1091 ve aşağısı.
mänâsebet-i ile, 1429.
münavebe (keşiklemeş) «*alternance*», 8, 9.
*mâsned**, 1172.
*müenedün ileyh**, 1186.
müstakbel (*müstakbil* değil), bak : *istikbal* (niyetli).
*müte'âkiben**, s. 253 = p. 260.
*müteveccihen**, s. 593 = p. 618.
muzâri, «*aoriste*» : muzâri temesi «*thème de l'aoriste*», 614 - 616 ; muzâri temesinin basit siygası «*forme simple ou présent - aoriste*», 629 ; muzâri temesinin mazi mürekkep (hi-kâye) siygası «*forme composée*», 665 ve aşağısı ; tasrif cedveli, 693 ; ard arda müspetli

menfzili muzâri temesi *thème de l'aoriste suivit da même avec base négative*, 1401 - 1402 ; muzâri temesi (*gibi ilgicile kullanıdan*) «*aoriste+gibi*», 1456. *muzafün* : ileyh (aitlik) haleti «*génitif*» 243, 257 ;

n, ñ :

n (konson), 73.
n (zamir), 254, 255, 295, - (s. 197=p. 201), 303, 312, 881 ihtar, 889 (s. 570 = p. 595).
ñ (konson), 73, 74.
- *ñ* (asıl fiil sonluğu), s. 362 = p. 386, - 623, 653, 654 : bak bir de : [i]ñ.
na, 1042.
- *nak*, bak : - *nek*.
nakli (gayri muayyen «*indéterminé*» mazi), 617, 632, 669 ve aşağısı, 693 cedvel.
nart, 906.
nasıl, 402, 340, 319 ihtar.
nasıl ki, 1001.
*nâşı**, 913, 1429.
*nazaren**, 908, s. 1003 = p. 1056.
- *nbec*, bak : - *meg*,
- *nci*, bak : [i]nci.
- *ndi*, bak : - [i]ndi.
neçik, s. 609 = p. 635 ; *neçik ki*, 1001 ihtar 2.
nâşük, s. 609 = p. 635.
neçük, 570 = p. 595.
ne . . , ne . . , 969 - 973.
ne-den, s. 566 ihtar 2 = p. 590.
neden ki, bak : *nedem ki*.
ne-deñlü, bak : *deñlü*.
ne kadar, 475.
ne şeñil, 402.
ne vakıt, 1017.
nefesleme, 15.
nek, s. 548 = p. 582.
nerde, nerden, bak : *nere*.
nere, nerede, nereye, vs.,, 383, 384, 385-388, 122, 391 ve aşağısı, 896.
nerede ise, 388.
nerede kal-di, 448, ihtar 2.
nesh, neshi, s. 17 = p. 22.
nitek, bak : *nitek*,
*netice-i kelâm**, 474.
ne-ye, s. 566 ihtar 2 = p. 590.
*nezd***, 948.

niçin, niçün, s. 566 ihtar 2 = p. 590.
 nidem ki, 1018.
 nice, 402, s. 570 = p. 595.
 niceki, niceci, 1001 ihtar 2.
 nidalär, 1019 - 1060, 872; dokunaklı nida, 1019, 1047 - 1060; çağrılı nida, 1019-1046.
 nihayet*, 454.
 - (n)iñ (aitlik = muzafün ileyh), 243.
 nite, 402.
 niteki, nitekim, 1001.
 nitek, netek, s. 570 = p. 595.
 nitesi, 1001 ihtar 7.
 nisbet*, nispet, s. 595 = p. 621.
 nisbeten*, s. 595 = p. 620.
 nisbi üstünleme, 368 ve aşağısı.
 - ñiz (asıl fiil sonluğu, «terminaison» s. 362 = p. 386, - 623, 653, 654.
 ñiz (mülkiyet = izafet eki), bak: - [i]ñiz.
 - ntı, bak: - [i]ntı.
 Nogaylar, s. 5 = p. 7.
 nün (ñ), s. 16 = p. 20, s. 12 ihtar = p. 16, - 73.

O, Ö:

O (vokal), 16, 25, 36 - 41, 88, 140.
 O (işaretlik), 311 ve aşağısı, 329.
 o (şahıs zamiri), 294 ve aşağısı, s. 362 = p. 386.
 o, 1054.
 o bir (öbür) 331, 343 ihtar.
 o bir - i, öbürü, 323.
 o kadar, bak: kadar.
 öfl ofl 1056.
 oh, oh ol - sun, 1055.
 ol (işaretlik), 296, 330.
 ol - anca, 926 ihtar.
 ol - arak, 1326.
 ol - duğ - um - dan, 1437.
 ol - mak, 563, 811 - 819, 835, 836.
 ol - mak üz (e)re, 1328.
 ol - un - mak, s. 478 haşiye = p. 525.
 ol - ur, s. 237 = p. 241, s. 782 = p. 809.
 ona (o nun mefûlin ileyhi), 295.
 on - Lar, 294 ve aşağısı, s. 362 = p. 386.
 ora, orada, oraya, vs., 383, 384, 315, 122, 391 ve aşağısı, 896.
 orası, 315, 392, ihtar; bak bir de: ora.
 orda, ordan, bak: ora.

orta, 389, 391 ve aşağısı, 947.
 Orta Asya lehçesi, s. 3 (III) = p. 3.
 ortaç, 695 ve aşağısı; 733 - 778; mazı ortaç, 734; mazi ortaç, 735; hal - mazi ortaç, 733; mefûl ortaç (sila siygası), 748.
 ortacımı (sila siygası), 746 ve aşağısı.
 ortaklısı, s. 864 = p. 907.
 oruc - in, s. 254 = p. 261.
 oş (uş?), 1041.
 - oz, s. 557 = p. 583.
 ö (vokal), 16, 25, 36 - 41, 88, 140.
 öbekler: beyanlı atif öbekleri, 1150 - 1166; kelime öbekleri (sintaks), 1061 - 1475; belirtici öbekler, 1066 - 1149; fars sintaksi üzere belirtici öbekler, 1129 - 1149; cümle öbekleri, 1061, 1168 - 1475.
 öñ, 389, 391 ve aşağısı, 910, s. 992 = p. 1043; ilgiçlik tâbir olarak, 939.
 öndin, öndün, s. 596 = p. 623, s. 992 = p. 1043.
 önce, 401, s. 992 = p. 1043.
 önrä 896.
 öñär, s. 596 = p. 623.
 öñürdü, s. 596 = 623, s. 872 = p. 915.
 örnekseim «analogie» örneksenimin Türkçe türemedeki rolüne dair düşünceler).
 öte, 379, 380, s. 600 = p. 627, s. 863 = p. 906.
 öteki, 311 ihtar, 343 ihtar, s. 864 p. 906.
 ötrü, 913.
 ötürü (hareke), 26.
 ötürü (zarf) «adverbe», 913, 1433 ihtar.
 öydün, s. 596 = p. 623.
 öyle, 344, 402 - 405.
 öyle, öyen, 399, s. 255 = p. 262.
 özbekler, s. 4 = p. 5.
 özbek lehçeleri, s. 3 (III) = p. 3.
 özgeleyen «modificateur», 570 ve aşağısı.
 p:
 p (konson), 45.
 parmak usulü (vezin), 118.
 paşa, 1156.
 patlayış «explosion», 42, - s. 39 = p. 50; patlayışlı «explosif» konsonlar, bak: tikamık konsonlar.
 pay pay / 1059 haşiye.
 pis** (hareke), 26- ihtar.

pe (ş), s. 14 = p. 18, s. 13 = p. 16, 45.
pek, 487.
pekti, 126, s. 237 = p. 241.
popo / 1059 haşıye.
poh poh / 1059.
puy puy, 1269 haşıye.

T:

- *r* (konson), 70.
- *r*, bak : - [i]r, veya - [e]r.
- *ra* (tureme isimler), s. 551 = p. 582.
râbita-i : 'atfiye, 1299 ; hâlige, 1318 ; intihâlige, 1404 ; iptidâiye, 1409 ; ta'kibiye, 1384.
racilik, bak : mercilik.
raigmen, s. 595 = p. 622.
- *rek*, bak : - *rek*.
rast g'ele, s. 871 = p. 913.
- *re* (ilgic), 896.
- *re* (turemeler), s. 551 = p. 582.
- *re* -, 851.
reis, 1165.
- *rek* (küçümsemelik), 366, 518.
- *rek* (turemelerde), s. 551 = p. 582.
reghâni, s. 18 = p. 22.
- *rga* -, - *rgan*, - *rgin*, vs., bak : - [i]rga, vs.
- *ri* (ilgiç), 906.
- *ri* (turemelerde), s. 551 = p. 582.
ri (ş), s. 14 = p. 18, s. 11 = p. 14, - 70.
- *rik*, s. 551 = p. 582.
rik'a (yazı), s. 17 = p. 22.
- *rti*, bak : - [i]rti.
rivâyet siyasi «dubitatif» 674.
*rütbî**, bak : a'dâd-i rütbîye.

S:

- (konson), 48.
*sâat**, o saat, sâat be saat, s. 254 = p. 261.
sabah, 395 ihtar, 399, 400.
sabahast, 238.
sabahın, s. 254 = p. 261.
sat (ş), s. 15 = p. 19 - 48, 96, 98, 142 - 144.
sagay lehçesi, s. 2 (I) = p. 3.
sağır nun (sağır kaf)), s. 15 = p. 19, - 73.
*sâhîh**, s. 236 = p. 241.
sâ'ir, bak : *sâyir*.

Salarlar, s. 4 = p. 6
salivermek, s. 476 = p. 520.
san, 470.
saña (senin meşfûlünileyhi), 295.
sanki, 470.
sap-a, s. 867 = p. 909.
- *sa-k* (i-se-k yerine), 561.
sakîn, 1060.
sart, s. 592 = p. 617.
sart lehçesi, s. 3 (III) = p. 3.
Sartlar, s. 4 = p. 5.
savul(-un), 1060.
sayı (paylı) isimleri, 501 ve aşağısı, bak : a'dâd ; kesirler ile kesirlik sayılar, 493, bak : a'dâd.
sâyir, *sâyiri*, 343.
se (ş), s. 14 = p. 18, - 48 ihtar, 97, 98.
- *se* (şarthık), 555, 556 ihtar, 622, 693 ödev.
se (i-se yerine), 561.
- *se* -, 844.
*sebeb**, 954, s. 997 haşıye = p. 1049.
sebeb-den, 1440.
sebeb-i-ile, 1429.
- *sek*, - *sik*, s. 572 = p. 597 - 844.
- *se-k*, (- i-se-k yerine), 561.
- *sel*, s. 563 = p. 582.
- *se-ler* (i-se-ler yerine), 561.
- *se-m* (i-se-m yerine), 561.
sen (şahis zamiri), 294 ve aşağısı, s. 362 = p. 386.
- *se-n* (i-se-n yerine), 561.
- *sen* -, 844.
sene, 395 ihtar, s. 252 = p. 257.
- *se-n-e* (-sa-n-a), 1021, s. 680 = p. 705.
- *se-niz* (i-se-niz yerine) 561.
ses, 15 ve aşağısı : sürekli (tikanık) girt. laklı ses, 68, 79.
sesadlar «onomatopées», 850, 851.
sesleşme «phonation», 15.
seyyid(e), 1166.
*sifat** «adjectif», 328-370 ; işaret sıfatı «adj. démonstratif» 319 - 331 ; tâyiî sıfat «adj. indéfini ou déterminantif», 329-350, 352 ; vâsiîlayîci sıfat «adj. qualificatif», 352-353 ; bak bir de : filîlin sıfatılı sıyalalar «formes adjectives du verbe».
sınıf : kelimelerin ön veya damaklı sınıflar, bak, vokaller.

sık, sıkça, sıkı, sıkı, s. 254 = p. 260.
*sıra, 896, 902; bak : *ara sıra*.*
Sıra-da, 1378.
son, 911, son dercede, 488 sonlam «apodose», bak : şart.
son-ra, so-ra, 896, 911, bak bir de : -dik -den son-ra.
sonra-dan, 395 ihtar.
sonuc (eki), 4, 7, 127, 131-135; alemin soncluk ekleri, 208 ve aşağısı; haletlik sonuçlar «désinancce casuelles», 239 ve aşağısı; fiilik sonuçlar «des. verbales», bak : sonuc-luk fil ekleri. soyot lehçesi, s. 2 (I) = p. 3.
Soyollar, s. 2 = p. 4.
süret-de, 1368, 1465.
sultân, 1163.
süretâ, s. 76 = p. 87.*
- (s)i (mütkiyet = izafet eki), 222 ve aşağısı, s. 362 = p. 386.
- si, 519, 890, s. 897 = p. 939.
- si - 844.
sintaks «syntax», bak. kelime öbekleri.
siyga : filin sıfatlık siygaları, bak : ortaçlar ve ortacımsılar; filin zarf (katmac) lk siygaları, 695 ve aşağısı, 779-791; rabit siygaları, 1298-1314; filin isimsel (şahsız) siygaları, 598, 599, 694 ve aşağısı; filin alemlik «substantif» [büyükülü] siygaları, 695 ve aşağısı, 702 ve aşağısı; filiceil siygaların (farksız olarak) kullanımı, 799-805; şahsız fil siygaları, 598 ve aşağısı; filin basit ve mürekkep siygaları, 611-689, 693 cedvel; filiceil teşekkürün hulusası, 806, 693 cedvel; basit siyga, bak : 1inci şimdilik; mürekkep siygalar 662 ve aşağısı; 693 cedvel.
sil, s. 553 - p. 582.
Simbirsk lehçesi, s. 3 (III) = p. 3.
sin (ş), s. 15 = p. 18, — 48, 142, 143.
- sin (özden fil) «substantif», 549-552, 605, s. 362 = p. 386.
- sin (emir), 607, s. 362 = p. 386.
- sin -, 844.
- siziz, 549 - 552, 605, s. 362 = p. 386.
- sinler (emir), 607, s. 362 = p. 386.
- sire-, 851.
siyâkat (yazı), 22.*
siz (zamîr), 294 ve aşağısı, s. 362 = p. 386.

- siz (özden-cevheri fil), 551.
- siz (ilgic), 881.
sülüs (yazı), s. 17 = p. 22.
süremlik : süremlik temesi, 612, 613.
S):
s (konson), 1041, s. 695 = p. 720.
safak vakti, 399 ihtar.
şart «conditionnel»: şart temesi «thème du conditionnel», 622; basit şart siygası «forme simple du conditionnel», 654; mürekkep şart siygaları «formes composées du conditionnel», 683 ve aşağısı, 693 cedvel şart (gerçek olmayan) «cond. irréelle», 1218-1224; şart (gerçek olan) «cond. réelle», 1213-1217; şart (farazi) «suppositif», siygası, 656 ve aşağısı, 693 cedvel.*
şart cumlesi : şahsız bir sonlamı «apodose» olan bağıtık şart cümleleri «prop. conditionnelles corrélatives avec apodose impersonnelle», 1230-1232; manaca kendilerine uymaz şahsız bir sonlamı olan bağıtık şart cümleleri «prop. conditionnelles corrélatives avec apodose impersonnelle à sens contradictoire» 1233-1236; şahsız sonlamalı bağıtık şart cümleleri, s. 890, bak bir de : şahsız sonlamalı bağıtık şart cümleleri s. 809. bak bir de : şahsız, s. 1188; sorulu başlam > protose li bağıtık şart cümleleri, 1225-1229.
*tâyed**, 457.*
- (s) er, 501 ve aşağısı.
seyh, 1166.*
simdi, 396, 397, 395 ihtar. şimdiliklik «présent»: 1inci veya süremli şimdiliklik, 627, 693 cedvel; 2inci şimdiliklik veya müzari, 629 ve aşağısı, 693 cedvel; özden «substantif» filin şimdilikliği, 623.
şin (ş), s. 15 = p. 18, — 48, 50.
sol (işaretlik), 330.
Şor lehçesi, s. 2 (I) = p. 3.
şögle, 344, 402 — 405; şögle dursun,, 448.
su, 311 ve aşağısı : su kâdar, bak : kâdar. şuhûdi (muayyen) mazı, «passé déterminé», 621, 653. 681 ve aşağısı, 693 cedvel; şuhûdi mazı + mi, 1403.
sura sura-da, sura-ya, vs.; 383, 384, 315, 122, 391 ve aşağısı ; 896,

sara-sı, 315, 392 ihtar, bak bir de : *sara*.
sar-da, *sar-dan*, bak : *sara*.
şüpheliğ, 656 ve aşağısı, 693 cedvel.
süpe-siz, s. 375 = p. 241.

t :

t (konson), 48.
- *t* (turemelerde), s. 552 = 582.
- *t* - (sebepleme), 578.
tā, 441.
tā haddi ki, 1018.
tā ki, 999, 1000.
taban «base»: İlkel fiil tabanı «base verbale élémentaire», 569 - 571; özgelenik fiil tabanı «base verbale modifiée» 569 - 571, 848; isim tabanı «base nominale», 130 - 134, 849; fiil tabanı «base verbale», 130 - 134, 569.
tābi'i, s. 237 = p. 241.
ta'cıl füll, bak : «fülli ta'cıl»*, 823.
*ta'lık** (yazı), s. 18 = p. 22.
tamām, bak : *temām*.
- *tañ*, s. 897 = p. 939.
tañastı, *tantastı*, 238.
tak, 930.
takdır-de, *takdır-ce*, 1368.
ta'kibige, bak : *rābita-i ta'kibige*.
takım, bak : *bir takım*.
takma vokaller, bak : sıgnik vokaller, 1225 - 1229.
tarf, 951.
tarançı lehçesi, s. 3 (III) = p. 3.
Tarançılıar, s. 4 = p. 6.
tariħ, s. 12 haşıye 1. ve aşağısı.
tasrif* «conjugaison», 596 ve aşağısı. tasrif cedveli, 693.
tatar (TÜRK-) dilleri, 1 ve aşağısı Altay tatarları, s. 3 ve aşağısı = p. 4.
tatbiken, s. 595 = p. 620.
*tavsiî**, bak : *terkib-i tavsiî*.
tag, 930.
täzim lâkaplari, 1155 - 1166.
tā, 1043 ihtar.
täg, 1454. *teg*, bak : *tek*.
tagı, *täginça*, s. 588 = p. 613.
tägiz, 930.
tägli, s. 588 = p. 614.
tägürü, s. 588 = p. 614.

te -, 840 ihtar 2.
te (ɔ), s. 14 = p. 18, - 48, 142, 144.
tek (dek), 930, 889, 917 ihtar, 492, 999, 1000.
-*tek*, 930.
*tekmil**, 345, 348.
*tekrar**, 418.
teleut lehçesi, s. 2 (I) = p. 3.
*temām**, *temāmet***, 349.
teme alâmeti, 611 - 622; süremlik temesi, 612, 613; bak bir de süremlik maszarası, süremlik fiili.
temenli, *temelli*, s. 253 = p. 260.
*tenvin**, 101 - 103.
tepterler, s. 5 = p. 7.
terkib-i izâfi*, terkib-i tavsiî*, 1069,
*teşdid**, 104.
*tevâfîken**, s. 595 = p. 620.
*tevzî-i** bak : *a'dâd-i*, *tevzî-iye* 1058.
ti (L), s. 15 = p. 19, - 48, 96, 98, 142 - 144.
tikanık konsonlar, 42, s. 39 = p. 50, - 80;
bak : süreksiz konsonlar.
tikanma, 42; s. 39 = p. 50.
- *ti*, s. 551 = p. 582: bak bir de : - *di*.
tiğtı, 1043.
tiğiz, 930.
tigrâ, *tekrû*, s. 589 = p. 814.
tiñ, 930.
tirâ, s. 589 = p. 614.
titrek «vibrant» konsonlar, 70, 84; bak konsonlar.
tobolsk lehçesi, s. 2 (II) = p. 3.
töskürü, s. 865 = p. 908.
turâlı lehçesi, s. 2 (II) = p. 3.
tut-a; s. 867 = p. 910.
tut-mâk, s. 586 aşağıda = p. 611, s. 600, 2 inci fıkra = p. 627.
tü, *tü /* 1058.
tük'el, 349.
Tümen lehçesi s. 2 (II) = p. 3.
tümleç, mefül «complément — régime», 1190.
tureme eki, 127 ve aşağısı; 837 ve aşağısı.
TÜRKÇE KULLANILMAKTA OLAN YAZI, 10 ve aşağısı.
Türkmenler, s. 3 = p. 5, s. 5 = p. 7.
TÜRK TATAR DILLERI, ve aşağısı.
transkripsiyon, 14.

U, Ü:

u (vocal), 16, 25, 36 - 40.
 u ve ü ** (bağlaç), 959.
 udru, 913.
 uſ / 1057.
 uc - un - dan, 954.
 ulaſdır - ſ, ülüſdür - ū, s. 865 = p. 908.
 ulak, «gérondif» 695 ve aşağısı; 779 - 791, 1291 - 1475; ik'en li mürekkep ulak, 1351 - 1371; uzanımlı uygunlaşık ulak, 1318 - 1327; ardınealtık, ardınlama ulak, 1384 - 1396; öncelik ulağı, 1418 - 1422; hal ulağı, 1315 - 1357; nefiy ulağı, 1347 - 1350; sebeplik ulak, 1424 - 1425; rabit ulağı, bak: rabbit siygalatı; tarz ve şart ulağı, 1315 mülâhaza: sonralıklı ulak, 1413 - 1417; zaman ulağı, 1370 - 1422;
 - dikçe li ulak, 1379 - 1383;
 - dik - den başka li ulak, 1468 - 1469; - dikden sonra li ulak, 1413 - 1417; - meden (evvel) li ulak, 1418 - 1422; - meksizin li ulak 1348;
 - meğin li ulak, 1424 - 1425;
 - mezden (evvel) li ulak, 1418 - 1422; - y) e veya y) i li ulak 1332 - 1343; - y) eli li ulak, 1409 - 1412; - y) erek li ulak, 1318 - 1327; - y) ince li ulak, 1348 - 1396; - y) ince - ye kadar li ulak, 1404 - 1408; - y) ip li ulak, 1299 - 1305; budutlayış: «limitatif» ulak, 1387, s. 964 cedvel = p. 1012, 1404 - 1408; öncelenişli ulak, s. 964 cedvel = p. 1012, bak bir de - y) ip li ulak; bedelleme (yerine geçişli) ulak, s. 964 = p. 1012; hal ve tarz ulakları, 1315 - 1359; ulaklık tâbirler 1297 ve aşağısı; isim manalı ulaklık tâbirleri, 1470 - 1475; hal ulaklık tâbirleri, 1315, 1316, 1344 - 1346, sebep ulaklık tâbirleri, 1423 - 1443; kıyaslama ulaklık tâbirleri, 1444 - 1466, 1397, 1398; rabit (bağlam) ulaklık tâbirleri, 1312, 1313; zaman ulaklık tâbirleri, 1370 - 1422; ol - mak üz (e) re 1328; ardınlama ulağıyle manadaş ulaklık tâbirler, 1397 - 1403.
 - un *, 215, 216.
 Ural-Altay dilleri şubesi «branche altaïque» des langues ouralo - altaïques] s. 2 = p. 3. uraleca (ural - altay dillerinin ural şubesi) s. 2 = p. 2. uranhaca, s. 3 = p. 4.

urusbiler, s. 5 = p. 6.

uč, - [u] k, - uč -, bak, - ik, - [i] k, - ik -, usül *, 371.

uş ? (oş), 1041.

utra, 913.

uygurca, s. 2 (l) = p. 3.

Uygurlar (Sarı -), s. 4 = p. 6.

uymaca (enclitique), 284, 412, 550, 956, 1020 (2*).

uyruk cümleler, 1239 - 1250; bak cümle,

uzad - i, s. 865 = p. 907,

uzan uzadı - ya, bak, uzadı.

ü (vakal), 16, 25, 36 - 40.

ü ve u (bağlaç), 959.

ünlek «sonant» konsonlar, 42. s. 39 = p. 50, - 70 - 76; bak konson.

üst, 389, 391 ve aşağısı, 936.

üstün, 26, 390 ihtar 2.

über, 390 ihtar 1, 391 ve aşağısı; ilgiçlik tâbirler de, 936, 937.

üzre, 897.

üz(e)re, 896 - 900; bak; olmak üz(e)re;

- diğ - im üz (e) re.

V:

v (konson), 45 - 47.

v, çift dudaklı, 49 ihtar 1.

vah / 1051.

vâk'aa, vâk'ia*, 103. s. 76 = p. 87, 458.

vakıt* bak: - diğ-im vakıt (veya zaman);

vakıt kelimesiyle yapılmış zarflar, 401;

vakıt vakıt, s. 253 = p. 261.

vakta ki, 1017.

vakıt-i ile, s. 254 = p. 260.

var, 1198 - 1205.

varda / 1060.

var-inca, 1388.

vasıflayış «qualification», 352.

vav (ɔ), s. 16 = p. 14, - 20, 17, 24 ihtar 1, 20, 45, 46.

Volga'nın türk lehçeleri, s. 2 (l) = p. 3.

vokaller «voyelles», s. 20 = p. 25, - 16-41;

ön vokaller veya damak önü veya damaklı vokaller, 36; yuvarlak ve bitarf vokaller,

38; alçak vokaller, 37; kısa vokaller, bak:

vokallerde uzunluk kısalık «quantité» 117, 118;

bak bir de kaçılık zarfları; dar vokaller, 37;

gizli kəfurtif vokaller, 115; yüksek vokaller,

37, 111, 1114; sıçınık «intercalaire» vokaller, 111 - 115; geniş vokaller, 37; uzun vokaller, bak: vokallerde uzunluk kısalık: ard vokaller veya damaklı veya boğazlı vokaller, 36; takma «prothétique» vokaller, 111; ek bağlarında yardımcı veya duraksız vokaller, 182; eklerde yardımcı vokal «voy. suffixale auxiliaire», yarı vokal y, 76, 82; öz türkçe kelimedede vokallere ait kaideker, 130 - 140; vokaller ahengi, 136, 139; eklerde vokaller ahengi, 148 - 168; bak bir de vokaller düşümü «syncope». vokal sınıfları:
 kelimenin ön (damaklı) sınıfı; kelimelerin ard (boğazlı) sınıfı, 136, 139.
 vokallerin yazılışı, 17 ve aşağısı.
 vurgu (ton vurgusu), «accent tonique», 192, 210 ihtar, s. 160 = p. 158, s. 401 ihtar 1 = p. 261, - 594, 607, 627 ihtar 3, s. 609 = p. 635; bak bir de uymaca.
 ve* (bağlaç) 968, 959.
 ve lev*, 1010 - 1012.
 vech üz(e)re, 1451.
 vech - ile, 876 ihtar 1, 1451.
 vehle-i ülä-da*, vehleten*, 401.
 - ven, s. 555 = p. 582.
 verā*, 440 ihtar 3.
 ure / 1039.
 vücubi «nécessitatif» bak: gereklik.

y:

y (yarı vokal), 76, 80.
 ý (damak önü boğazlı konsonu = ğ nin ý söylenileni, eskiden k'af-i yñ-i dediğimiz), 53 - 50, 67, 141, 142.
 ya, ya . . . ya . . . , 975 - 980.
 ya / 1053, 1036.
 yad-lı, bak: yad-lu..
 yaxşı, s. 235 aşağıda = p. 238.
 yāhud (yahod değil), 975 - 980.
 yāhu / 1038.
 yakutça, Yakutlar, s. 3 = p. 4.
 yaman, s. 235 başıye = p. 239.
 yan, 948.
 yaña, 914, 915.
 yapılış (kelimenin) unsurları, 4, 127 ve aşağısı.
 yakin, 890; bu yakında, 394, 401; yakın-

lardı, 393, 394.

- (y) arak. bak: (yerek).
- yardımcı «auxiliaire»: yardımcı fiiller, «verbes auxiliaires», 820, 829; eklerde yardımcı vokal «voyelle suffixale auxiliaire», 182.
- yari, гарим, 494, 495.
- yarın, 395 ihtar, 396.
- yarındası, 238.
- Yarkend lehçesi, s. 3 (III) = p. 3.
- yasak / 1060.
- yat-mak (yardımcı fiil), 826, 827.
- yatsı-namaz-i, 399 ihtar.
- yatsı-yın, s. 254 = p. 261.
- gavlak, 371, 488 ihtar.
- gavaz, 371.
- gaz, s. 251 başıye = p. 257.
- yazı devileri, 18.
- gazık, 1052.
- yaz-mak (yardımcı fiil), 825.
- yäli, s. 897 = p. 938.
- ge (e), s. 16 = p. 20, s. 12 ihtar = p. 16, - 17, 21, 76.
- y)e (meftülün ilayh), 243, 377.
- y)e (iltizami), 620.
- y)e veya - (y)i (ulak), 1332 - 1243, s. 897 = 938; karmaşık fiillerde, 820 - 829.
- y)ecek, 618, 698 ve aşağısı, 714 - 716, 736, 808, 1397, 1435 - 1440, 1445 - 1413, s. 964 eedvel = p. 1012.
- y)ecek ol-mak, 811 ve aşağısı.
- y)ecek kadar, derecede, vs. 1464 - 1466.
- y)ecek yerde, 1472.
- y)ecek-mış gibi, (y)ecek-cesine, 1408.
- y)eceğ-im halde, takdirde, vs., bak:
- diğ-im halde, vs.
- y)eceğ-im gibi, 1445 - 1452.
- y)eceğ-im için, cihet-den, vs., 1439, 1440.
- y)eceğ-im kadar, 1453.
- y)eceğ-im-e, 1471.
- y)eceğ-in, 1430 ihtar.
- y)el-den- (beri), 1411 ihtar 3.
- y)eli-, 1409 - 1412.
- e y)eli-beri, y)eli-den beri, 1411.
- y)elim, s. 362 = p. 386, - 607, s. 897 = p. 938.
- y)e me, 592 ve aşağısı.
- y)en, 701, 733.

- *g)en kimi*, 1454.
yene, bak : *gine*.
 - *g)ene kadar*, 1407.
 - *g)ence*, s. 952 = p. 999 aşağısı.
yenî, 401.
erde, bak : - (*g)acık yer-de*).
 - *g)erek*, 1318-1327.
 - *g)esi*, 792-798, 844, s. 897 = p. 937.
 - *g)esi ol-mak*, 818.
 - *g)-esi-ye kadar (dek, cek)*, 1408.
gevni, *gevniye*, s. 254 = p. 261.
yıl, s. 251 = p. 257 — 396 sonlarında.
gık, bak : *ik*.
 - *g)i (mef'ulün bîh)*, 243.
 - *g)i (ulak «gérondif»), bak : - (*g)e*.
 - *g)icek*, 1391, s. 964 cedvel = p. 1012.
 - *g)ici*, 852, s. 889 = p. 931.
 - *g)ik (özden fiil)*, 551 ihtar ! s. 362 = 386.
 - *(y)in aletlik «instrumental»*, s. 254 = p. 261 ihtar, s. 255 ihtar 2 = p. 262, s. 237 = p. 241-867 ihtar; *nefiy «carenne» ulaklarında*, 1347, s. 899 = p. 942, 1348; *sebep-leme ulaklarında*, 1429; bak bir de : *Kuy + in*.
 - *g)inî - (g)inîz*, s. 362 = p. 386 — 607, 608.
gine, 434 — 436, 983 (2°).
 - *g)ince kadar*, 1406.
 - *g)incek*, 1392, s. 964 cedvel = p. 1012.
 - *g)incen*, 1392 (3°), s. 694 cedvel = p. 1012.
 - (*g)ince*, - (*g)incez*, 1392 (2°), s. 964 cedvel = p. 1012.
 - *g)ince-ye dek (değin)*, 1405 ihtar.
 - *g)ince - ye kädar*, 1405-1408.
 - *g)iniz*, bak : - (*g)inî*.
 - *g)ip*, 1299 — 1305.
 - *g)ik*, bk : - (*g)ik*.
 - *g)ir*, s. 893 = p. 935, s. 897 = p. 939.
 - *g)iser*, 622 ihtar.
 - *g)is*, 713, 856.
 - *g)iz*, 549 — 552, 605, s. 362 = p. 386.
yok, 375, 1198 — 1205.
yokartı (yükarı), 379 — 382, s. 599 = p. 626.
yoksa, 467, 980.
yor, bak : - [*i]yor*.
yor-mak (yardımcı fiil), 613, 826 ihtar.
Yörükler, s. 5 — p. 7.
Yus lehçesi, s. 2(1) = p. 3.*

yaf / 1058.
yuha / 1040.
yükleм (müsned) 1172 — 1185; *hades ismiyle (mastarla) sonlanan cümlelerde yüklem*, 1271; *yüklet (müsnedün ileyh)* 1186 — 1189; *yüksek vokaller*, 37, 111 — 114.
yürü-mek (yardımcı fiil) 613, 826 ihtar.
yüz (ılgıcılık tabirde), 994.
Z :
z, bak : - [i] z.
 - *z,- (me-z) ekinde*, 166.
*zâhir**, s. 237 = p. 241.
*zamir**, 294 — 327; işaretlik.
zamir, 311 — 318; müphem manali işaret.
zamiri, 314, 316, 410 ihtar, 234; müphem zamir, 319 — 327; şahislik zamir, 294—210; müphem zamirli tabirler, 323, 326; fiil zamiri (*zamir-i fiili*), 551, zamir alâmeti, 233.
zamirlik ekler, 134 ihtar, racilek alâmeti 233 ve aşağısı; müphem racilik alâmeti, 234, 323, bak : mercilik, ve müphem mercilik alâmeti.
zaman bak : *zeman*.
*zamme**, 27.
zar zor, 474.
zarf (katmac) «adverbe», 371 — 488; mekân zarfı «ad. de lieu», 376 — 393; tavur zarfı «ad. de manière» 402-477; mikdar (kaçlık) zarfı «ad. de quantité» 475—488; zaman zarfı «ad. de temps», 394—401; zaman kelimesiyle yapılan zarflar, 401; bak bir de : - *dış-im* vakıt veya zaman : bak : fiilin zarılık siygaları «formes adverbiales des verbes».
*zâten**, *zâti*, 460.
ze (j), s. 15 = p. 18, s. 11 = p. 14 aşağıda.
*zeber***, 26 ihtar.
*zehi***, 1059.
zel (j), s. 14 = p. 18, s. 12 = p. 16, s. 11 = p. 14 aşağısı, 49 ihtar, 97, 98.
zi (j), s. 12 = p. 16 — 49 ihtar, 96, 98.
*zidd**, 952.
*zîmn**, 953.
*zînhâr***, 1060.
*zîr***, 26 ihtar.
*zirâ (ki)**, *ziram*, 998.
*ziyâde**, 419, 485.

II. ARAP HARFLERİ FİHRİSTİ.

ئ, bk. *a*, *a / ı*, *elif-i memdüde*.
 ئ, bk. *elif*.
 ئى, bk. *a be / ı*.
 ئىدۇر, bk. ایددۇر.
 ئەنئادى, bk. - *diy-im esnâ-da*.
 ئاج, bk. - *ec*.
 ئاچازت, bk. *icâzât*.
 ئاجىن, bk. *ecl-den*.
 ئاجىچوون, bk. *ecl-i - içün*.
 ئاد, bk. *āhâd*.
 ئەتھالكى, bk. *ihtimal ki*.
 ئەحوال اس, bk. *ahvâl-i is(i)m*.
 ئەجانا, bk. *ahgânen*.
 ئەختام, bk. *akşâm*.
 ئاخىز, bk. *ahîren*.
 ئار, - bk. [e]r.
 ئارا, bk. *ara*.
 ئارت, bk. *ard*.
 ئارتى, bk. *artık*.
 ئارد, bk. *ard*.
 ئارى, bk. *arka*.
 ئارى, bk. *ara*.
 ئاز, bk. *az*.
 ئاسراغى, bk. *terâ*.
 ئاسره, bk. *esre*.
 ئاسىم جنس, bk. *ism-i cins*.
 ئاسىم خاس, bk. *ism-i hâs*.
 ئاسىم ئەل, bk. *ism-i 'alem*.
 ئاسىمى اعداد, bk. *esmây-i a'dâd*.
 ئازىغى, bk. *asâğı*.
 ئاشىز, bk. *ışba*.
 ئاشىرى, bk. *ashuri*, *ashuri*.
 ئاسابت, bk. *isâbet*.
 ئاسراغى, bk. *isra*.
 ئاسلا, bk. *aslâ*.
 ئاسلاخ, bk. *islâh*.
 ئاداد اصلىي, bk. *el-hâsil*.
 ئاسول, bk. *asul*.
 ئاداقت, bk. *izâfet*.
 ئركىپ اضافى, bk. *amâni*.

ئاست *, bk. *a'dâd*.
 ئامىل *, bk. *a'lâ*.
 ئاگا, bk. *aga*.
 ئافرۇن **, bk. *äferin*.
 ئادوس **, bk. *efsüs*.
 ئادىدى, bk. *efendi*.
 ئەف, bk. *efe*.
 ئاق, bk. *-ek*.
 ئادىدارى *, bk. *fî'l-i iktidâri*.
 ئادم *, bk. *akdem*.
 ئادىم, bk. *akdemce*.
 ئادىم, bk. *aksam*.
 ئاك, bk. *en*.
 ئاكى, bk. *ek*.
 ئاكىرو, p. 243, note (s. 338 başlığı).
 ئاكىرى *, bk. *ekseri*.
 ئاكىرىغا *, bk. *ekserigâ*.
 ئاكىن, bk. *öndin*.
 ئاكىر **, bk. *eyer*.
 ئاكىر, bk. *öñür*.
 ئاكىرىپ **, bk. *eyerçî*.
 ئاكىرى, bk. *eyri*.
 ئاكىسىن, bk. *añsızın*.
 ئالا *, bk. *illâ*.
 ئالا اللہ, bk. *illâ-Lâh*.
 ئالان *, bk. *elân*.
 ئالاي, bk. *alay*.
 ئالبىت, bk. *elbette*.
 ئالىت, bk. *alt*.
 ئالزاى, bk. *iltizâmi*.
 ئالحاصل *, bk. *el-hâsil*.
 ئالزم *, bk. *elzem*.
 ئالف مقصوره *, *elif-i makşûre*, 101.
 ئالقىسى *, bk. *el-kîssa*.
 ئالعوم *, bk. *el-yevüm*.
 ئام, bk. *-em*.
 ئاما *, bk. *amma*.
 ئامان, bk. *aman*.

عروف املا *, املا bk. *râbita-i intihâye*.

امانی *, bk. *râbita-i intihâye*.

ابجا p. 595 (s. 570).

آجعن, bk. *aneak*.

ابجيالون, اجيء p. 595 s. 570.

اندق, اندق, انداق p. 595 s. 570.

اندن, bk. *anden*.

آنلر, bk. *anler*.

آنيده, bk. *anide*.

او, bk. *o, 'o /*

اور, bk. *o bir, o bir-i*.

ارت, bk. *evet*.

اوتوزى, او تزو زى blk. *ötürü*.

اوته, bk. *öte*.

اوته کى, bk. *öteki*.

اوچندن, bk. *uc-u-ndan*.

اوچون, bk. *ıçün*.

اوح, اوخ, bk. *oh*.

اورا, او را سى, او را, bk. *ora, orası*.

اور تاڭىدەشى, او را, bk. *ortaklışı*.

اورنه, bk. *orfa*.

اور دە, bk. *ora* kelimesi altında.

اوزادى, bk. *uzadi*.

اوززە, bk. *üzre*.

اوززۇن اوززادى, bk. *uzadi*.

اوست, bk. *üsf*.

اوستۇن, bk. *üstün*.

اووش, bk. *oş (uş)*.

او شىپىز, bk. *ışbu*.

اوف, bk. *of / us / öf / üf /*

او خىدر, bk. *kadar (o)*.

اوك, bk. *öñ*.

اولا, bk. *oña*.

او كېچىن, bk. *öndin*.

او كىردى, bk. *öñürdü*.

او كور, bk. *öñür*.

او كوردى, bk. *öñärdü*.

اول *, bk. *evvel*.

اولن, bk. *ol-*.

اول نىزىدە, bk. *evvel emirde*.

ولا شىدىرى, bk. *ulaşdırı*.

اول شىدىرى, bk. *ülüsdürü*.

اول مەكى, bk. *evvelki*.

اولان, bk. *ol-mak*.

اولانى او زەرمى, bk. *ol-mak üzre*.

اولىغىن, bk. *ol-un-mak*.

اولور, bk. *ol-ur*.

اولوشدرى, bk. *ülüsdürü*.
 اوهرق, bk. *ol-arak*.
 اوئنغان, p. 595 (n. 570)
 اوئلر, bk. *onlar*.
 او, bk. *e!*
 او, bk. *ah!*
 اوبلن, اوبله, bk. *öyle*.
 اي, bk. *e / ey /*
 اي, bk. *ay /*
 اي, bk. *eyā /*
 اي, ** bk. *āyā /*
 ايقان, bk. *bir ayak evvel*.
 ايقىك, bk. *et-mek*.
 داچ, bk. *iq*.
 ايچىرە, bk. *içre*.
 ايچىرى, bk. *içeri*.
 ايچون, bk. *içün*.
 ايچىن آرا, bk. *için ara*.
 ايدم, bk. *i-di-m*.
 ايدو كىن..., bk. *i-dük...*
 ايدىكىن..., bk. *i-dik...*
 ايىر, bk. *er*.
 ايراق, bk. *ırak*.
 ايرنە, bk. *erte*.
 ايركىن, bk. *er'ken*.
 ايلى, bk. *ileri*.
 ايرىجىھ, آرى, bk. *ayrı, ayri-ca*.
 ايز, bk. - (y)iz.
 ايستر..., bk. *ister...*
 ايسىدەم, bk. *i-se(y)idim*.
 ايسم, bk. *i-se-m*.
 ايشى, bk. *iste*.
 ايضا, *, bk. *eyzan*.
 ايكىن, bk. *ik'en*.
 ايكىدە, بىدە, bk. *iki-de bir-de*.
 ايكىز, ekiz.
 ايكىندى, bk. *ikindi*.
 ايل, bk. *el*.
 ايلىچى, bk. *elçi*.
 ايلىرە, bk. *ileri*.
 ايلك, bk. *ilk*.
 ايلىمك, bk. *egle-mek*.
 ايلى, bk. *ile*.
 داع, bk. (y)im.
 ايىدى, bk. *imdi*.
 ايىشم, bk. *i-mış-im*.
 ايواش, bk. *eyvalılah*.
 ئايى, bk. *egi*.

سَيْلَى, سَيْلَى, bk. *egi-si*, *egi-si-mi*.
 بَ, bk. *be*.
 بَهْسُوس, bk. *bâ hüsüs*.
 بَهْ, bk. *ba'h*.
 بَارِى, bk. *bârî*.
 بَشَ, bk. *baş*.
 بَشَّا, سَيْلَى, bk. *başka*, *başka-si*.
 بَشَّا, bk. *başla-mak*.
 بَشَّا, bk. *başla-ca*.
 بَشَّا, bk. *bâ's-den*.
 بَهْ لَهْ, bk. *bi-l-illizam*.
 بَهْ لَهْ, bk. *bi-l-hassa*.
 بَهْ دَفَّا, bk. *bi-d-defât*
 بَهْ, bk. *beyaga*.
 بَهْ, bk. *beter*.
 بَهْ, bk. *bütün*.
 بَهْ, bk. *buçuk*.
 بَهْ, bk. *bedel*.
 بَهْ, bk. *tir*.
 بَهْ, bk. *bir az*.
 بَهْ, bk. *bir bir*.
 بَهْ, bk. *bir bir-i*.
 بَهْ, bk. *bir çok*.
 بَهْ, bk. *bir dâzi-ye*.
 بَهْ, bk. *bir takım*.
 بَهْ, bk. *kaş*
 بَهْ, سَيْلَى, p. 260 (s. 254).
 بَهْ **, bk. *beraber*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *berek'et ver-sin*.
 بَهْ, bk. *birlilik-de*.
 بَهْ, bk. *birle*.
 بَهْ, bk. *bre*.
 بَهْ, bk. *bir-i*, *beri*.
 بَهْ, bk. *bir-i-si*.
 بَهْ, bk. *beriki*.
 بَهْ, bk. *biz*.
 بَهْ, bk. *bizim*.
 بَهْ, bk. *bes*.
 بَهْ, bk. *başka*.
 بَهْ, bk. *بَهْ*.
 بَهْ, bk. *ba'zen*.
 بَهْ, bk. *ba'zi*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *ba'zi-si*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *be-gäget*.
 بَهْ, bk. *bagteten*.
 بَهْ, bk. *bey*.
 بَهْ, bk. *baña*.

بَهْ, p. 243, note (s. 338, hasiye).
 بَهْ, bk. *bigi*.
 بَهْ, سَيْلَى, سَيْلَى, bk. *belki*.
 بَهْ, bk. *belli*.
 بَهْ, bk. *ben*.
 بَهْ, bk. *bînâen*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bînâ-ber-în*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bînâen aleyn*.
 بَهْ, bk. *bennim*.
 بَهْ, bk. *bu*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bu-ka*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bu-jefa*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *kaðer (bu)*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bu kerre*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bu gün*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *büfün*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bura*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *burası*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *burda*.
 بَهْ سَيْلَى, p. 623 s. 537.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *büñrû*.
 بَهْ سَيْلَى, p. 598 rem. (s. 574, ihtar).
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bögle*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *buçuk*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bugur-mak*.
 بَهْ, bk. *be*.
 بَهْ, ** bk. *beker*.
 بَهْ, bk. *bi hadd*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *buyağı*.
 بَهْ سَيْلَى, سَيْلَى, bk. *birle*, *birlün*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bîrân*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bîldir*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bile*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bil-erek*.
 بَهْ **, bk. *beyn*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *bugur-mak*.

 بَهْ, bk. *pe*, p.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *pâşî*.
 بَهْ, bk. *peki*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *peki*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *poh poh*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *pug pug*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. *peh peh*.

 بَهْ, bk. *te*.
 بَهْ سَيْلَى, bk. - *t - it*, - *et*.
 بَهْ, bk. *ta*.

تَحْدِيدٌ، bk. *ta haddi ki*.
 تَكْيِيمٌ، bk. *tākim*.
 تَكْيِيمٌ، bk. *taki*.
 تَكْيِيمٌ، bk. *tākim*.
 تَارِيخٌ *، p. 15 note (s. 12 haṣīye).
 تَكْيِيمٌ، bk. *tak*.
 تَكْيِيمٌ، bk. *tek*.
 تَرْكِيبٌ اسْنَانِيٌّ *، bk. *terkib-i izāfi*.
 تَرْكِيبٌ اسْمَانيٌّ *، bk. *terkib-i tevisi*.
 تَشْدِيدٌ *، 104.
 تَطْبِيقٌ *، bk. *tatbiken*.
 تَعْجِيلٌ *، bk. *fīl-i ta'cil*.
 تَعْقِيرٌ *، bk. *rābita-i ta'kibiye*.
 تَعلِيقٌ *، p. 22 (s. 18).
 تَقدِيرْجَه، تَقدِيرْجَه، bk. *takdīr-ce*, *takdīr-de*.
 تَكَ، bk. *tek*.
 تَكْرَارٌ *، bk. *tekrar*.
 تَكْمِيلٌ *، bk. *tekmil*.
 تَعْامٌ، bk. *temam*, *tamam*.
 تَعْمَلَتْ، bk. *temāmet*.
 تَعْلَمٌ، bk. *temelli*.
 تَعْوِينٌ *، 101, 103.
 تَوْ، bk. *tū*.
 تَذَاهَى *، bk. *a dād-i təvəzīye*.
 تَذَهِيَّةٌ *، bk. *terkib-i təvəsi*.
 تَذَهِيَّةٌ *، bk. *təvəsi*.
 تَذَهِيَّةٌ *، bk. *tevəsi*.
 تَذَكَّرٌ، 349.
 تَذَكَّرٌ، bk. *tik*.
 تَذَكَّرَوْ، تَذَكَّرَوْ، p. 614 (s. 588).
 تَذَكَّرَنْ، تَذَكَّرَنْ، p. 613 (s. 588).
 تَذَكَّرَنْ، تَذَكَّرَنْ، p. 635 (s. 609).

ثُ، bk. *se*, *s*.

ثَلَاثَةٌ، p. 22 (s. 17), .

جُ، bk. *cim*, *c*.

جُ، bk. - *ec*, - *ic*.

جَانِبٌ *، bk. *cānib*.

جَزْمٌ *، 27.

جَزْنَ -، bk. *jezk* -.

جَنْ -، bk. *jez* -.

جَنْ -، bk. - *cik*, - *cek*.

جَيْكَرْ -، bk. - *ciyek*, - *ceyek*.

جَلْ -، bk. - *cil*.

جَمْ -، bk. - *cim*.

جَمْ *، bk. *cümle*.

جَيْمَهُ *، bk. *cemî*.

جَهْ -، bk. - *ce*.
 جَهْ *، bk. *cihet*.
 جَهْجَهْ، bk. *cihet-den*.
 جَهْجَهْ، bk. *cihet-le*.
 جَهْجَهْ، bk. *cihet-i-ile*.
 جَهْ، bk. - *ci*.
 جَهْ، bk. - *cil*.
 جَيْلَاجَنْ -، جَيْلَاجَنْ -، bk. *cilegin*.
 جَيْنَ -، bk. - *cin*.

جَيْمَ، bk. *cim*, *c*.
 جَارِيَّه، bk. *çeyrek*.
 جَاقِ، bk. *çak*, *çaq*.
 جَانِقَه، bk. *çaklığ*.
 جَارِيَّه، bk. *çavuş*.
 جَرْكَنْ، bk. *çırkin*.
 جَرْدَه، p. 626 (s. 599).
 جَفْتَه، bk. *çift*.
 جَلْبَه، bk. *çelebi*.
 جَوْهَه، bk. *çöre*.
 جَوْهَه، bk. *cök*.
 جَوْهَه دَهْه، bk. *cök defa*.
 جَوْهَه لَعَكَه، bk. *cök-luk*.
 جَوْهَه، bk. *çün*.
 جَوْهَه، bk. *çünkü*.
 جَهْ، 24 *ihtar* 2.
 جَهْ **، bk. *çend*.
 جَهْجَهْ، bk. *çığan*.
 جَهْ، bk. *çin*.
 جَهْجَهْ، bk. *çeure*.

جَهْ، bk. *ha*, *h*.
 جَاهِيَّه، bk. *hace*.
 جَاهِيَّه، bk. *haci*.
 جَاهِيَّه *، bk. *həşət*.
 جَاهِيَّه كَلَام، bk. *həsil-i-kelam*.
 جَاهِيَّه، bk. *həstəf-i*.
 جَاهِيَّه *، bk. *hazır*.
 (جَاهِيَّه) *، *həftəz-(a)*.
 جَاهِيَّه، bk. *hal*.
 جَاهِيَّه، bk. *halbuki*.
 جَاهِيَّه *، bk. *hələpə*.
 جَاهِيَّه *، bk. *həliyə*.
 جَاهِيَّه، bk. *hattə*.
 جَاهِيَّه زَيَادَه، bk. *hadden ziyade*.
 جَاهِيَّه، 26, 27,

حروف (أبجد، أملا، متنصه، ...) ، bk. <i>hurūf</i> , vs.	دفه * ، bk. <i>defa</i> .
مسايبة ، bk. <i>haseb-i-le</i> .	دفی ، 492.
حکای ، bk. <i>hik'āye</i> .	دقن - ، bk. - <i>dik</i> .
حيفا (ك) ، bk. <i>hayf</i> . <i>hayfā (ki)</i> .	دقن - ، bk. - <i>dik-de</i> .
خ ، bk. <i>hi</i> , <i>h</i> , <i>x</i> .	دک ، bk. <i>tek</i> .
خاتون ، bk. <i>hadin</i> .	دکن - ، bk. - <i>dik-din</i> .
خارج * ، bk. <i>hāric</i> .	دکن - ، bk. - <i>dikge</i> .
خان ، bk. <i>han</i> .	(سوكره، دکن-هانچه) (سوکره)، bk. <i>dikden başka (sonra)</i> .
خانم ، bk. <i>hanım</i> .	دکن - ، bk. - <i>dikde</i> .
خابر ، bk. <i>hayır</i> .	دکن ، bk. <i>değil</i> .
خصوصاً * ، bk. <i>husūsen</i> .	دکن ، bk. <i>denlū</i> .
خصوصیه ، bk. <i>husus-u-ile</i> .	دکنی ، 349.
خط * ، bk. <i>hatt</i> .	دکن ، bk. <i>değin</i> .
خلاف * ، bk. <i>hül'āsa</i> .	دم - ، bk. - <i>dim</i> .
خواجہ ، bk. <i>hilāf</i> .	دمین ، bk. <i>demin</i> .
خواجہ ، bk. <i>hoca</i> .	دن - ، bk. - <i>den</i> .
خواه ** ، bk. <i>hāh</i> .	(دانه) دن طولانی ، bk. - <i>den doloyı (nəşri)</i> .
خود ** ، bk. <i>hod</i> .	دراهم ، bk. <i>devām üz(s)re</i> .
خورنامه ** ، bk. <i>horanta</i> .	- دور - ، bk. - <i>dir-</i> .
خوش ** ، bk. <i>hoş</i> .	درزی ، bk. <i>bir düz-i-ye</i> .
خوشیدی ، bk. <i>hoşimdi</i> .	دوشک ، bk. <i>düş-mek</i> .
خیر ، bk. <i>hayr</i> .	دوڑ - ، bk. - <i>dik</i> .
خیل ، bk. <i>haylı</i> .	دوڑ - ، سجا - ، bk. <i>dik</i> .
د ، bk. <i>daʃ</i> , <i>d</i> .	دوکنی ، 349.
- د - ، bk. - <i>di-</i> .	دون ، bk. <i>dün</i> .
- دا - ، bk. - <i>de-</i> .	دو ، bk. <i>de!</i>
داخل * ، bk. <i>dāhil</i> .	دو - ، bk. - <i>de</i> .
داد ** ، bk. <i>dād</i> .	- دا - ، bk. - <i>de-</i> .
داش - ، bk. - <i>daʃ</i> .	داھا ، bk. <i>daha</i> .
دک ، bk. <i>tek</i> .	دی - ، bk. - <i>di</i> .
دایم ، دایم ، دایماً ، bk. <i>dāyim</i> , <i>dāyimā</i> .	دی ، bk. <i>di!</i>
دای ، bk. <i>dayi</i> .	- دی - ، bk. - <i>di-</i> .
دای ، bk. <i>dāhi</i> .	دیر - ، bk. - <i>dir</i> .
دده ، bk. <i>dede</i> .	- در - ، bk. - <i>dir-</i> .
در - ، bk. - <i>dir</i> .	دیگر - ، دیگر - ، دیگر - ، bk. - <i>dik</i> .
دور - ، bk. - <i>dir-</i> .	دیگر ، bk. <i>tek</i> .
دورلار - ، bk. - <i>dirler</i> .	دیگری ، دیگر ، دیگر ، دیگر ، bk. <i>dig'er</i> , <i>dig'er-i</i> .
در حال ، bk. <i>der häl</i> .	دیگر - ، bk. - <i>diñiz</i> .
در عجب ، bk. <i>der ağaç</i> .	دیگر - ، bk. - <i>diler</i> .
دون ** ، bk. <i>derün</i> .	دیگر - ، bk. - <i>diğ-im halde</i> .
دواجنده ، در عجا ، در عجا ، bk. <i>diriğ</i> , <i>dirığa</i> .	دیگری - ، bk. - <i>diğ-im halde</i> (دیگرچه، دیگرین) ، p. 613 (s. 588).
دواجده ، bk. <i>derece-de</i> .	دیگر ، bk. <i>de-mek</i> .
دونور ** ، bk. <i>destur</i> .	دیوان ، bk. <i>diwanlı</i> .
دفعاتی ، bk. <i>def'at-ia</i> .	دیپه ، دیپه ، دیپه ، دیپه ، bk. (<i>de-yü A.U.E.</i>) <i>di ye</i> .
دفعاتی * ، bk. <i>def'aten</i> .	ذی * ، bk. <i>zel</i> , <i>z</i> .
	ذی ذی ، ذی ذی ، ذی ذی ، ذی ذی ، bk. <i>zaten</i> , <i>zati</i> .

ر, bk. <i>ri</i> , <i>r</i> .	ر, bk. <i>soñ</i> .
ر - , bk. - <i>er</i> , - [i] <i>r</i> , - [e] <i>r</i> .	رسونلر - , bk. - <i>sinler</i> .
- ر - , bk. - <i>ir</i> - , - <i>er</i> - .	رس - , bk. - <i>se</i> .
(<i>ئىكەت</i> (ئىكەت) ئەقىپىتىپ، طالبى) رەبىخىزىكىرىنىڭ، bk. <i>rəbi-</i>	رسق - , bk. - <i>sak</i> .
ta - i - <i>intihäiye</i> , vs	رسك - , bk. - <i>señ</i> , - <i>sek</i> .
راستگار، bk. <i>räst g'ele</i> .	رسىنگىز - , bk. - <i>seniz</i> .
رجى * , bk. <i>a'däd-i</i> - - <i>rütbige</i> .	رسىل - , bk. - <i>seler</i> .
رغما * , bk. <i>ragmen</i> .	رسىم - , bk. - <i>sem</i> .
رقى - , bk. - <i>rek</i> .	رسىي - , bk. - <i>si</i> .
رقىه، p. 22.	رسىياتىت، bk. <i>siyäkat</i> .
رولى - , bk. - <i>rek</i> .	(ء) رسىيد - , bk. <i>seygid (e)</i> .
روابىت * , bk. <i>riwäyet</i> .	رسىن - , bk. - <i>sin</i> .
رسانى، p. 22.	رسىنلىرى - , bk. - <i>sinler</i> .
رسىس، bk. <i>reis</i> .	
ز، bk. <i>ze</i> , <i>z</i>	ش، bk. <i>sin</i> , <i>z</i> .
ز - , bk. - [i] <i>z</i> , - (y) <i>iz</i>	ش - , ز - , bk. - [i] <i>sz</i> , - (y) <i>isz</i> .
زادزور، bk. <i>zar zor</i> .	شەيزىد * , bk. <i>şayed</i> .
زمان، bk. <i>zaman</i> .	شەپىزىز - , bk. <i>şüpe - sziz</i> .
زىمار ** , bk. <i>zinhar</i> .	شەر - , bk. - (s) <i>er</i> .
زەھى * , bk. <i>zehi</i> .	شەرتىپ * , bk. <i>sart</i> .
زىفادە * , bk. <i>ziyâde</i> .	شەرىپ * , <i>sartige</i> .
زىرا * , bk. <i>zirâ</i> .	شەققۇق وۇقۇق، bk. <i>şafak vakti</i> .
زەنگدار ** , bk. <i>zinhär</i> .	شەندى، bk. <i>şimdi</i> .
زىزىل - , bk. <i>żizil</i> .	شۇ، bk. <i>su</i> .
زۇرۇز، bk. <i>żuruz</i> .	شۇرۇز، bk. <i>şura</i> .
زۇزاسى، bk. <i>żurası</i> .	شۇرۇزدە، bk. <i>şura kelimesi altına</i> .
شۇزىدە، bk. <i>şuradə</i> .	شۇزىدە، bk. <i>şadar (su)</i> .
شۇزىل - , bk. <i>şurul</i> .	شۇزىل - , p. 598 rem. (s. 574, <i>ihtat</i>).
شۇزىلەن، bk. <i>şurulan</i> .	شۇزىلەن، شۇزىلەن، p. 595 (s. 570).
شۇزىلەنە، bk. <i>şurulan</i> .	شۇزىلەن، bk. <i>şöyle</i> .
شۇزىلەنە، bk. <i>şurulan</i> .	شۇزىلەنە، <i>şöyle dur - san</i> .
شۇزىلەنە، bk. <i>şeyh</i> .	شۇزىلەنە، bk. <i>şeyh</i> .
سز، bk. <i>siz</i> .	س، bk. <i>sad</i> , <i>s</i> .
سابق، p. 623 (s. 596).	سابق، bk. <i>supa</i> .
سابرى، bk. <i>sari</i> .	سابقىنون، bk. <i>sağırlar nuna</i> .
ساعت * , bk. <i>säät</i> .	ماڭىن، مائىن، bk. <i>sakin</i> .
سازىرى، bk. <i>säyir</i> , <i>säir - i</i> .	مالىئىرەتكەن، bk. <i>suliver - mek</i> .
سبب * , bk. <i>sebeb</i> .	ساڭىلىك، bk. <i>sanki</i> .
سېۋىدىن، bk. <i>sebeb - den</i> .	سېۋاچ * , bk. <i>sabah</i> .
سېۋىلىك، bk. <i>sebeb - i - ile</i> .	سەلەپ * , bk. <i>sahip</i> .
سىز، bk. <i>siz</i> .	سېۋادىن، bk. <i>sira</i> .
سىز - , bk. - <i>siz</i> .	سەۋادىن، bk. <i>sirada</i> .
سىز - , bk. - <i>sin</i> .	سىف * , bk. <i>sifat</i> .
سەقا، bk. <i>saña</i> .	سەڭىز، bk. <i>soñra</i> .
سەكىن - , bk. - <i>siniz</i> .	
سەلتان، bk. <i>sultân</i> .	
سەن، bk. <i>sen</i> .	
سەن - , bk. - <i>sin</i> .	
سەن، bk. <i>sene</i> .	
سەز - , bk. - <i>siz</i> .	
سەز - , bk. - <i>sin</i> .	

سُورَةٌ , bk. *sāretā*.
 صُورَتْهُ , bk. *sāret - de*.
 سُوكٌ , bk. *soñ*.
 سُوكٌ درجَّهُ , bk. *soñ derece - de*.
 سُوكِرَهُ , bk. *soñra*.
 سُيرَهُ , bk. *sira*.
 سُيقٌ , سُيجهُ , سِيقٌ , bk. *sık*, *sıkca*, *sıkı*.

ضَ * , bk. *dad*, *d* z.
 حَدَّ * , bk. *zidd*.
 ذَمَنٌ * , bk. *zimn*.
 ذَمَّهُ * , bk. *zamme*.
 ذَمِيرُهُ * , bk. *zamir*.

طَ , bk. *tū*, *t*.
 طَافِرُهُ , bk. *birtakım*.
 طَافِيٰ , bk. *dayı*.
 طَبِقَ * , bk. *tibki*.
 طَبِيِّيٰ * , bk. *tabbi'i*.
 طَرْفُ , bk. *taraf*.
 طَشْرَهُ , bk. *taşra*.
 طَوْنَقٌ , bk. *tut - mak*.
 طَوْنَهُ , bk. *tut - a*.
 طَوْنَقٌ , bk. *dur - mak*.
 طَوْنَقْلَى مُشَبَّهٍ , bk. *dur - mak - sizin*.
 طَوْغَرِيٰ , bk. *doğru*.
 طَولَانِيٰ , bk. *dolani*.
 طَولَانِيٰ , bk. *dolayı*.
 طَولُوٰ , bk. *dol - u*.
 طَيشٌ , bk. *diş*.
 طَيشَارِيٰ , bk. *dişari*.

ظَ * , bk. *zi*, *z*.
 ظَاهِرٌ * , bk. *zāhir*.

عَ * , bk. *'ayn*.
 عَادَتَا * , bk. *ādetā*.
 عَابَهُ , bk. *acabā*.
 عَشَرَاتٌ * , bk. *aşerāt*.
 عَظِيمٌ * , 488 rem. (488 ihtar).
 عَكْسٌ * , bk. *aks*.
 عَلَازَةٌ سِيلَهُ , bk. *al'āka - si - ile*.
 عَلَى المَصْوَصِ * , bk. *al'ā - l - ḥusūs*.
 عَلَى الدَّوَامِ * , bk. *al'ā - d - devam*.
 عَلَى الْأَعْجَرِ * , bk. *al'ā - s - scher*.
 عَلَى الصَّبَاجِ * , *al'ā - s - sabah*.

عَلِيُّ الْفَوْرِ * , bk. *al'ā - l - fevr*.
 عَلِيهِ * , bk. *aleyh*.
 عَدَدٌ * , bk. *amden*.
 عَوْمٌ * , bk. *umūm*.
 عَنْ قَرِيبٍ * , bk. *'an karib*.
 عَلَيْهِ * , bk. *inād*.
 عَيْهُ * , bk. *ind*.
 عَوْرَةٌ , bk. *avrat*.

غَ , bk. *gayn*, *g*, *ġ*.
 غَاجَ - , bk. *- k'ec*.
 غَالِبَهُ * , bk. *gālibā*.
 غَانَ - , bk. *- ken*.
 غَاءٌ * , bk. *gāget*.
 غَعْجَعَ * , bk. *- kic*.
 غَلَ - , bk. *- gil*.
 غَرَ - , bk. *- ki*.
 غَوْجَعَ - , bk. *- kic*.
 غَوْنَهُ - , bk. *- kin*.
 غَهَ , bk. *- g'e*.
 غَيَ - , bk. *- ki*.
 غَبْجَعَ - , bk. *- kic*.
 غَيْرِيٰ ، غَيْرِيٰ ، bk. *gayri*, *gayri - si*.
 غَيْنَهُ - , bk. *- kin*.

فَ , bk. *fe*, *f*.
 فَتَحَهُ * , bk. *fetha*.
 فَرَدَاسِيٰ , bk. *ferdāsi*.
 فَرَازَهُ * , bk. *farazā*.
 فَزَلَهُ * , bk. *fazla*.
 فَعْلَى اِقْتَدَارِيٰ * , bk. *fi'l - i - iktidāri*.
 فَعْلَى اِعْجَزَلِيٰ * , bk. *fi'l - i - ta' cil*.
 فَعْلَى مَقَارِبِهِ * , bk. *fi'l - i - mukārebe*.
 فَعَذَّلَهُ * , bk. *fakat*.
 فَهَ * , bk. *fenā*.
 فَوْقَ الْعَادَهُ * , bk. *fevk - al' - āde*.
 فَهَابَدَهُ * , bk. *fi - mā - ba'ad*.

قَ , bk. *käf*, *q* (- *k*).
 قَ - , bk. *- k*.
 قَاتَ , bk. *kat*.
 قَاتِيٰ , bk. *katı*.
 قَاعَ - , bk. *- kec*.
 قَاجَانَ , bk. *kaçan*.
 قَارَشِيٰ , bk. *karşı*.
 قَارِيٰ , bk. *kari*.
 قَاشَ , bk. *kaş*.
 قَاطِبَهُ * , bk. 347.

كامباجى ، bk. *g'ähice*. (*g'ähî*, A.U.E.).
 كى ، bk. *gibi*.
 كىچ ، bk. *g'ec*.
 كىچ - ، - *k'ec*, - *kic*.
 كىن ، bk. *g'ecen*.
 كىچ ، bk. *g'eg - e*.
 كىزا* ، bk. *k'ezâ*.
 كىزى* ، bk. *k'ezâlik*.
 كىر ، bk. *şir*.
 كىرگىز ، bk. *g'erçek*.
 كىرچى ، bk. *eyerci*.
 كىرڅا ، bk. *g'erek*.
 كىرى ، bk. *g'eri*.
 كىز - ، bk. [i] *ñiz*, (y) *ñitz*, - *ñiz*.
 كىسره* ، bk. *k'esre*.
 كىل - ، bk. - *kil*, - *gil*.
 كاتا ، bk. *g'al - mek*.
 كاتىچى ، bk. *g'el - ince*.
 كاتىرا ، bk. *rast g'el - e*.
 كاتىچىك ، bk. *g'el - ecok*.
 كىم ، bk. *k'em*, *kim*.
 كىمى ، bk. *kimi*.
 كىن - ، bk. *k'en*.
 كىندى ، bk. *k'endi*.
 كىن ، bk. *yine*. (gene, gine, A.U.E.).
 كىي - ، bk. *ki*.
 كوتورى ، bk. *g'ötür + ü*.
 كوتچ - ، bk. - *kic*.
 كورىمەن ، bk. *g'ör - mek*.
 كورى ، bk. *g'ör - e*.
 كوزلۇ ، bk. *güzcl*.
 كۈزۈن ، bk. *güz - ün*.
 كوفى ، p. 22. (s. 18).
 كۈن ، bk. *gün*.
 كۈن - ، bk. - *kin*.
 كۈندۈر ، bk. *gündüz*.
 كۈپا ، bk. *g'öyä*.
 كە ، bk. *g'eh*, *keh*.
 كە ، bk. *g'e*.
 كەھى ، bk. *gehi*.
 كە ، bk. *g'ey*.
 كى - ، bk. - *ki*.
 كىتمەن ، bk. *git - mek*.
 كېچ - ، bk. - *kic*.
 كېچى ، bk. *g'cce*.
 كېتە كېدە ، كېتە كېدە ، كېتە كېتە ، bk. *git git*, *git
gid - e*, *gid - e* *gid - e*.
 كەندرەك ، bk. *gid - erek*.

كُبرٌ , bk. kibr.
 كَيْفِيَّةٌ * , 194.
 كُمٌ , bk. kim.
 كِبِيرٌ , bk. kimse.
 كِيمِيٌّ , bk. kim-i, kim-i.
 كِيمِيَّيٌّ , bk. kim-i-si.
 كِينٌ , bk. kin.

لِ , bk. lām, l, l.
 - لِ - , 1 - , bk. - il.
 لِ , p. 21. (s. 16).
 يَعْطِيْ لِ , bk. lā yekati.
 لِقَنْ , bk. - lek.
 لِيْلَنْ , bk. - leyin.
 لِرَنْ , bk. - ler.
 لِرِيْ , bk. - leri.
 لِقَنْ , bk. - lik.
 لِكَنْ , bk. - lik. - lek.
 لِكَنْ , bk. lākin.
 لُوْ , bk. .
 لُوْ , bk. - lü.
 لِهْ , bk. leh.
 لِيْ , bk. - li.
 لِيْكَنْ , bk. lik, likin.
 لِيْنَ , bk. - leyin.

مِ , bk. mīm, m.
 مِ - , bk. - (y) im, - m, - [i] m.
 مِ - , - لِ - , bk. - me -.
 مِا - , bk. - me.
 مَايِنْ * , bk. mā beyn.
 مَادَمْ , bk. mādām ki. (mādem ki A.U.E.)
 مَادَاهَهْ * , bk. mā - şā - lakah.
 مَاعَدَهْ * , bk. mā adā.
 مَاجَ - , bk. - mee.
 مَادَهْ * - , bk. - meden.
 مَاغِيْ شَهُودِيْ , bk. māzi - i - şuhūdi.
 مَاغِيْ نَقْلِيْ , bk. māzi - i - nakli.
 مَالِ - , bk. - meli.
 مَانَ - , bk. - men.
 مَيْنَى * , bk. mebnī.
 مَتَرَافَ - , bk. - [i] mtrek - [i] mtrak (A.U.E.)
 مَتَابِعْ * , bk. mät-äkiben.
 مَاتَهْ * , bk. mātemādīyen.
 مَتَجَهَهْ * , bk. müteveccihen.
 مَثَلَاهُهْ مَثَلَاهُهْ , bk. müsüllā. (misilli: müsillü olacak A.U.E.)

لَهْ * , bk. mahzā.
 مَهْمُوسْ * , bk. mahsüs.
 مَدْ - , bk. - meden, - medin.
 مَارَأَهْ * , bk. mirären.
 مَزْ - , bk. - [i] miz, mez.
 مَسْتَكْبَلْ * , bk. müstakbel.
 مَسْنَدْ * , bk. müsned.
 مَسْنَدَهْ أَلِيْهِ * , bk. müsnedün ileyh.
 مَسْيَهْ - , bk. - [i] msi.
 مَشْ - , bk. - mis.
 مَشَارِعْ * , bk. muzārit.
 مَطَلَّعْ * , bk. matlak'ā.
 مَعْنَى * , bk. ma'nā.
 مَعْنَى - , bk. - mek.
 مَعْوَلَهْ الْيَهِيْهِ , 243.
 مَنْ - , bk. - mek.
 مَقَابِلْ * , bk. mukābil.
 مَقَارِبْ * , bk. jil-i - mukarebe.
 مَعْدَمَهْ * , bk. mukaddemā.
 مَعْدَمَهْ , bk. mukaddemce.
 مَكْسِيزْ - , bk. meksizin.
 مَكْلِيْ - , bk. meklilik.
 مَكَ - , bk. mek.
 مَكْرَهْ ** , bk. meyer.
 مَكْسِيزْ - , bk. - meksizin.
 مَكْلِيْ - , bk. - meklik. *
 مَكْلِيلْ * , bk. mük'emmeli.
 مَلَابَهْ سَبُولَهْ , bk. mül'ābese - si - ile.
 مَلِيْ - , bk. meli.
 مَنْ , bk. men.
 مَنَسِبَتَهْ , bk. münəsəbet - i - ile.
 مَوْ , bk. mi.
 مَوْخَرَهْ * , bk. müehheren (mu'ahheren olacak A.U.E.)
 مَورَدِيْ , bk. more, mori.
 مَوْلَهْ , bk. molha.
 مَوْسَافَهْ مَوْسَافَهْ , p. 595 (s. 570).
 مَهْ - , bk. - me -.
 مَهْ - , bk. - me -.
 مَهْدَهْ - , bk. - meden.
 مَيْ , bk. mi.
 مَيَانْ , bk. miyān.
 مَنْ , bk. nun, n.
 مَنْ - , - لِ - , bk. [i] n - , - [i] n - (y) in.
 مَهْ , bk. na.

ناشی * , bk. *nāṣī*.
 ناصل (۴) ، bk. *nasıl* (*ki*).
 ناتمی ، bk. *nitesi*.
 نتائج ، bk. *nitek*, *netek*.
 (۵) نیز ، bk. *nitek*, *nitekim*, *nitakim* , bk. *nite* (*kim*).
 نیزه ، bk. *nite ki*.
 نیزی - ، bk. - [i] *nti*.
 نتائج کنم ، bk. *nitek*, *netek*, *nite kim*.
 نتیجه کنم ، bk. *netice* - i - *k'el'ām*.
 نیز - ، bk. - *inc*.
 (۶) نیزما (۷) ، نیزی ، bk. *nice* (*kim*).
 نیزه - ، bk. - (y) *ince*
 نیزی - ، bk. - (y) *inci*.
 نیزک ، bk. *neçük*.
 نیزه ، p. 603 (s. 580).
 نرده ، bk. *nere*.
 نرده ایشان ، bk. *nerede ise*.
 نزد ** , bk. *nezd*.
 نسبت * , bk. *nisbeten*.
 نسبت * ، bk. *nisbet*.
 نسبت * ، p. 22 (s. 18).
 نشکن ، bk. *ne şekil*.
 نظر ، bk. *nazaren*.
 نذر ، bk. *ne ķadar*.
 نه (i) - ، bk. (n) *iñ*.
 نه ، bk. *ne*.
 نکلوچ ، bk. *deñlü* (*ne*).
 نکل ، bk. *ne şekil*.
 ندر ، bk. *ne ķadar*.
 نه ... نه ... نه ... نه ...
 نه و قیمت ، bk. *ne vakıt ki*.
 نهایت ، bk. *nihāyet*.
 (۸) نیزی ، bk. *nite* (*kim*).
 نیزی ، bk. *nice*.
 نیزون ، bk. *niçün*.

ی ، bk. *vav*, *ve*, *u*, *ü*, *o*, *ö*.
 یز ، bk. *ve lcv*.
 وار ، bk. *var*.
 وارد ، bk. *varda*.
 وارنیه ، bk. *var - incia*.
 واتا * ، bk. *väktiā*.
 واه ، bk. *vah*.
 رب - ، bk. - (y) *ip*.
 زی - ، bk. - *it* - .
 وج - ، bk. - [i] *c*.
 وجوب * ، bk. *vücubi*.
 وجده او زرده ، bk. *vech üzre*.

ایچیل ، bk. *vechile*.
 در - دز - ، bk. [i] *r* - [i] *r* - .
 درا * ، bk. *verā*.
 دره ، bk. *vre*.
 دری - ، bk. - (y) *is*.
 درد - ، bk. - [i] *s* - .
 درد - ، bk. - [i] *k*.
 وقت ، bk. *vakit*.
 وقتی که و تا که ، bk. *vaktā ki*.
 وقتیه ، bk. *vakt - i - ile*.
 وک - ، bk. - [i] *k*.
 ون [ن] - ، bk. - [i] *li*.
 دم - ، bk. - [i] *m*.
 دون - ، bk. - [i] *n*.
 دی - ، bk. - *inc*.
 ونجیز - ، bk. - [i] *ncl*.
 وعله * ، bk. *vehle*.
 وعله اولاده ، bk. *vehle - i - ül'ā - da*.
 ورمک ، bk. *ver - mek*.

ه ، bk. *he*, *h*.
 ها . bk. *e*, *h*, *hā - i - resmîye*.
 ها - ، ها - (i) bk. - *e** .
 ها ، bk. *ha f*.
 هاچان ، bk. *kaşan*.
 هاندا ، bk. *handa*.
 هانگی ، bk. *hangi*.
 هانگیسی ، bk. *hangi - si*.
 هانی ، bk. *hani*.
 هانیا ، bk. *haniyā*.
 هاه ، bk. *hah*.
 های ، bk. *hay*.
 هایدی ، هایدی ، bk. *hayde*.
 ها ، bk. *ha*.
 هر ، bk. *her*.
 هر آن ، bk. *her ān*.
 هر بی . هر بی ، bk. *her bir*, *her bir - i*.
 هر دایم ، bk. *her dâym*.
 هر دم ، bk. *her dem*, *her vakıt*.
 هرگز ، bk. *hergiz*.
 هفت ، bk. *hafta*.
 هلا ، هلا ، bk. *hele*.
 هم ** ، bk. *hem*.
 هم ... هم ... هم ، bk. *hem* . . *hem* . .
 همان ، bk. *hemen*.
 همانا ، bk. *hemânā*.
 همانکی ، همانکه ، همانکم ، bk. *hemânkı*. (*hemen ki* olacak A.U.E.)

هەم , bk. *hemîn*.
 هەنۇز , bk. *henüz*.
 هو , bk. *hü /*,
 هە , bk. *he /*,
 هي , bk. *hey /*.
 هەپ ** , bk. *hip*.
 يرى . بىر , bk. *hiç bir - i*.
 هېيات * , bk. *heyhât*.

يى , bk. *ys*, y. *i*, t. (a, *i*, A.U.E.).
 يى - , bk. - *i*, - (y) *i*, - (s) *i*.
 يا , bk. *yā /*.
 ياتسى نازى , bk. *yatsı namaz - i*.
 ياتلو , bk. *yat - Lu*.
 ياتقى , bk. *yat - mak*.
 ياخود ** , bk. *yāhud*.
 يادلى , bk. *yat - lu*.
 يارم , bk. *yarım*.
 يادى , يارىج , bk. *yari* (*m*).
 يارىن , bk. *yārin*.
 ياز , bk. *yaz*.
 يازمىق , bk. *yaz - mak*.
 يازىق , bk. *yaz - ik*.
 ياساق , 1060.
 يانىن , bk. *yakın*.
 ياكى , bk. *yaña*.
 - ياما - , bk. - (y) *eme* - .
 يامان , bk. *yaman*.
 يان , bk. *yan*.
 ان (i) , bk. (y) *en*.
 يانكا , يانكى , bk. *yaña*.
 يامو , bk. *yāhū*.
 ياهى , bk. *yā hey*.
 يت ** , 104. (başta t şeddelidir A.U.E.).
 - ئى - , bk. - *it* - .
 ياتلو , bk. *yat - Lu*.
 يى - , bk. - [i] *c*.
 يىنى - , bk. (y) *ici*.
 يىشى , bk. *yaxşı*.
 - ئى - bk. - *ir*, - [i] *r*, - *ir* - .

ئەرە , bk. *gerde*.
 يى - , bk. - (y) *iz*.
 سەر - , bk. - (y) *iser*.
 - ئى - , bk. - [i] *g*.
 شى (i) - , bk. - (y) *ış*.
 ئى (i) - , bk. - (y) *īñ*.
 ئى - , bk. - [i] *k*.
 كى , bk. *yaña*.
 ئەكى - , bk. - (y) *īñiz*.
 كى , bk. *yeñi*.
 ئى (i) , bk. - [i] *ll*.
 ئى - , bk. - [i] *m*, - (y) *im*.
 ئى (i) - , bk. - [i] *n*, - (y) *en*.
 ئى , bk. , *gaña*.
 ئەن - , bk. - *inc*.
 ئەن (i) - , bk. - (y) *ince*.
 دەن دەن (i) - , bk. - (y) *ince - ye қadar*.
 ئەن (i) - , bk. - [i] *ntl*.
 ئى , bk. *yne*.
 بوب (i) , bk. - (y) *ip*.
 بوب (i) , bk. - (y) *ici*.
 يور - , bk. - [i] *yor*.
 يۈز , bk. *yüz*.
 شى (i) - , bk. - (y) *ış*.
 يوف , bk. *yaf*.
 ئىك , bk. *yok*.
 يوقارى , bk. *yakarı*.
 يوكس , bk. *yoksa*.
 يولاق , bk. *yavlak*.
 يۈمىي , يۈمىي , bk. *yeumi(ye)*.
 يۇھا , bk. *yuhal*.
 ئى (i) - , bk. - (y) *e*.
 ئى , bk. *el*.
 ... ئەن (i) , يەن (i) , ئەن (i) - , bk. - (y) *ecék*.
 ئەركى (i) - ئەركى (i) , bk. (y) *erek*.
 ئىسى (i) - , bk. - (y) *esi*.
 ئەل (i) - , bk. - (y) *elim*.
 ئەل (i) , bk. (y) *eli*.
 - ئەن (i) - ئەن (i) - , bk. - (y) *eme* - .
 ئى (i) - , bk. - (y) *i*.
 شى (i) - , bk. - (y) *ış*.
 ئەن (i) , bk. *yl*.

YANLIŞ — DOĞRU CEDVELİ [*]

VII. 30) traducter || traducteur

X. 38) . » || . » J. D.

XI. 4) kerede || kere de 12) bırakmka || bırakmak 15) birleştürme, || birleştirme 35) ihtiyatın || ihtiyaten.

XII. 19) beyon || beyan 28) düşündüklerim || düşündüklerim. 29) hakkında || hakkında

XV. 37) hali hazır.. || hali hazır meşhuru :

III. 28) gibi, müellif || gibi, yine o müellif

VI. 6) (كرىجىه غەزىم) || (Türkçe giramer) 7) AbOUCHKA AbUŞKA || *Abouchka* 10) 1309 da Mustafa || 1309 da (RADOVİŞTA'lı: A. U. E) Mustafa 10) negredilen || neşredildi || 11) 326 - 335 || 326 - 33 de 11) Cl. Huart, || Cl. Huart'ın 12) t. III; || t. III de 14) ABOULGAZİ || ABOULGHAZİ 14) Behadür || Babadür 22) ADOSSIDES || ADOSSIÈS. 22) Στοικεῖα || Στοικεῖα 31) ettik. A. U. E || ettik. A. U. E

VII. 1) Bürhan i- || Bürhan-i- 3, 9) tārihi || Tārihi 15) RUČIZKA OSTOIS || RUČIZKA OSTOIČ. 23) 1882 || 1889

VIII. 9) Bābar-Nāma || Bábar-Náma 15) Z. D. M. G. || Z. D. M. G. 20) İASI-GIAN YAZICIYAN || IASICIAN. 29) CASTRÈN. || CASTRÉN 33) Dichtets || Dichter

IX. 1) (CENAP) ŞEHĀB'ED-DİN || (CENAB) ŞEHĀB-ED-DİN 6) KAŞGARI. || KACHGARI

8) morfoloji || morfoloji malumatı 11) Ebü-ż-Ziyā || Ebü-ż-Ziyā 18) AHUNDOF Bak. AHOUNDOF || AHUNDOF. Bak AKHOUNDOF. 18) Teqosdānüş yaavī || Teqosdānüş yaavī 27) Materialen || Materialien

X. 4) Z sidzyllatów || Zsidzyllatów 15) İHADJI (Hacı) BEKOF. || HACI (HACI) BEKOF 15) mal alan || mal alan 18) HAKİM ATA || HAKİM — ATA 20) Mehmed || Mehmed 33) Z. D. M. G. || Z. D. M. G.

[*] Bütün bu cedvelerde tashihleri yapılan yanlışların hepsini matbaamızın kusuru gibi görmek doğru değildir. Yıllarca uzayan bir basım doinayısiyle uzun fasılalar arasında evvelce ne yapıldığı, ne söylendiği unutulmak veya dikkat edilememek yüzünden bizim de büyük mikdarda hatamız olduğunu hak adına söylemek yerinde olur: A.U.E

- XI. 6) (Mahmud (Hüsein Mohammed || Mahmud-el Hüsein Mohammed-el) 14)
 "Aşhabı || aşhabı 16) muhtıraları (Zapiski), || muhtıraları 34) Korkut
 || Korkud
- XII. 3) Suleiman || Suleimān 18) Materialen .. Rumelichen || Materialen Rumelischen
 28) Λογοτύπαις || Logotyptais
- XIII. 4) Halviyyāt-i Şābi) || Halviyyāt-i Şābi) 4) şartı 77 || şartı Üzerine 77
 17) Melecemei Daniyal peygamberin || = Melecemei Daniyal Daniyal pey-
 gamberin 20) 1382-23 || 1383-23 30) Hikâyet-i || Hikâyet-i 31) kerre-
 me-l-lâhu || kerrem-al-lâhu 31) Yusuf || Yusuf
- XIV. 13) Umur Beya || Umur (Paşa ?) Beye 13) harekelenmiş; || Harekelenmiş güzel
 bir nesihle yazılı; 19) El-İznikî, Hacı Halife || El-İznikînî, Hacı Halife
 20) folio da || folio lu 32) ŞALĀHĪ || SALĀHĪ 35) MELAS. || MELAS
 36) Тегоджон; || Tegodzhon
- XV. 6) in 4. || in - 4°. 17) - Nâme Bak. || Nâme (Mirađ-Nâmeh) 25) Hüseyin ||
 Huseyin 26) tabğı, || tab'ı
- XVI. 6, 7) Z. D. M. G. || Z. D. M. G. 32) ül-muhibit || ül-muhibit
- XVII. 9) 120, || 122, 29) MEHMED || MEHMET 30) Müntebəbat-i || Müntebə-
 bati 31) Mehmed ben || Mehmed bin
- XVIII. 3) RUCIZKA - OSTOIK. || RUČIZKA - OSTOIĆ 6) ŞALĀHĪ || SALĀHĪ
 6) MEHMED SALĀHĪ. || MEHMET SALĀHĪ, 7) ЈЕГЕНДА ТРО
 ЈЕГЕНДА ТРО 10) Kāmās-i || Kāmās-a 12) (Yedi Uyurlar) || (Yedi
 Uyurlar = Mağaralar) 27) Tamburi || Tamburi 32) Darab-i || Darab-a
- XIX. 12) (Çağatay-türkçe lügati) || Çağatay-türkçe lügati 16) in-8° || in-8°.
- XX. 7) FUAT || FUAD 12) Helsingfors || Helsingfors, 13) almançalarıyla türkçe
 || almançalarıyla gösterilen türkçe
- XXI. 3) νραικοτοιχική || γραικοτοιχική 4) νραικου. πύρακικου. 14) 1908;
 425 || 1907; 476 23) unsurları) Paris || unsurları.) 2 ei fabı, Paris.

-
1. 6) DİLİ || DİLLERİ 7) lehçe || dil 27) lehçesi || lehçeleri 28) türkçeye (türk
 dili) || türkçeye mesela (türk dili) 29) mümkündür || mümkünür. A.U.E
2. 35) Kızıl karaba || Kizil Baraba
3. 14) Kavimler hep || kavimlerin hepsi de 16) bakınız) kavimlerin || bakınız
 bu kavimlerin 17) N. Troicki || N. Troitsky 23) Kuzneçkiye tatırları
 || kuzneçkiye "konzuçskiye" tatırları
4. 5) 216, 682 || 215, 682

5. 6) AVRUPA || IV. AVRUPA 27) 29, 490, 352 || 29, 409, 352
6. 14) serde dilen || serdedilen 19) *bina* (yapı) || *teşkilci* 20) *bina* || *teşkil*.
7. 1) (kök) manayı || (kök) asıl manayı 11) *bina* || *teşkil* 27) özellikler J bölemeekleri 28) *kız erlik* || *kız erlik* mabaadi).
8. 18) *ydi* || *ydi* "n'avait-il pu être rettaché 24) ve mabaadi. || ve
9. 25) yayılmalarından || dağılmalarından
10. 3) *gel-dim* *gel-iyor-um* || *gel-igor-um* *gel-di-m* 15) özellikler || bölemeekleri
11. 7) harfin başta, ileride, sonda || harfin kelime başında, içinde, sonunda
12. 40) mümkündür || mümkün J. D.
13. 1) (gögürme) || (köçürme yazı) 26) ayridır. || ayridır. A.U.E 27) kitabıñ || kitabıñ
14. 21) *h̄ telâffuzu* || *h̄ telâffuzu* 22) *h̄ telaffuzu* || *h̄ telâffuzu* 2?) (muk.) rumuzu || (muk., mk.) rumuzları 28) vokaller ā, ī, ū || vokaller icap ettikçe ā, ī, ū 29) (v), icap ettikçe (w) J (v), (w)
15. 20) yazılır (bk. § 73) || yazılır 22) yazılır : *r̄* (bk. § 73). || yazılır: *r̄* (üç noktalı A.U.E) (§ 73) 23) bazan *r̄* || bazan *r̄* (kol çizgisi alttan olur)
16. 4) 16, 25 || 16 ve 25) 6) (14, 26). || (bk. 14 ve 26) 25) harf sayarlar || harf şekli sayarlar.
17. 19) varzyetialmağa || vaziyeti almağa 23) birçok *hat* || birçok *h̄-i* hat* 24) veya *neshî* || veya *neshî* * neshî 27) *Sulüs* || سُلْسِلَة * *Sulüs* 32) *eski kûfi* || eski *كُوْفِيَّ* * kûfi 35) *Rik'a* (arapça'da) || رِيكَ'ا * *Rik'a* (arapça'da 35) istimali || isti'mali
18. 4) olan *tâlik* || olan *لَا لِكَ** *tâlik* 5) *kirma*, *siyâkat*, *icazet*, *reghâni* || كِرْمَة*, *سِيَّاحَة** *siyâkat*, *عِصَمَة** *icazet*, *رِغَانِي** *reghâni* 28) Hakkı || Hakkı (Baltacıoğlu)
20. 7) tasavvut, sesleşme. || (tasavvut, 14) Heceleşme, articulation, *teheccî* || Heceleme (*teheccî*, articulation).
21. 6) bir toneti || bir ses rengi (timbre)ni 18) «brouillard || ابرویارد 26) (Lehçe || Lehlice
22. 9) ۱۲۰۴ || ۱۲۰۴ .
23. 24) cezirde || cezirde A.U.E. 25) lâhikalarda || lâhikalarda. A.U.E.
24. 26) kayde delim || kaydedelim
25. 23) *v* || *v*
26. 29) hiçoulun- || hiç bulun.
27. 34) gösteriyor || gösteriyor J. D.
28. 6) *bâ'dehu* || *ba'dehu* (üstünde 8) veya (—*í*—*í*—*s*—*s*) || veya (—*í*—*s*—*s*—*s*) 10) (büyükler); || (büyükler); *i* den önce bir üstün 11) (büyük); || (büyük); *i* den önce bir esre 12) (kocakarı), || (kaçakarı), || (kocakarı), ~*s* den önce bir ötrü 23) *is/əm* || *islâm* 24) *ři* || *ři* 33) kullanılır || kullanılır J. D.

29. 7) *kullanıyor* || *kullanıyor* 33) *olurdu* || *olurdu* J. D.
 30. 19) $\overset{3}{z} \overset{3}{z}$ (ätün) || $\overset{3}{z} \overset{3}{z}$ (ätun)
 31. 26) *olacaktır.* || *olacaktır.* J. D.
 36. 20) (*-onomatopées*) || (*sesadlar-onomatopées*)
 41. 7) *ip* || *ip*
 43. 7) *gibileşmezlik* || *benzeşmezlik*
 45. 8) *resçanın III si,* || *rusça'nın III,* 16) *c, j* || *c ise j* 19) *gibileşmezlik* || *benzeşmezlik*
 47. 19) *ğ* || (= *y söylenişli ğ*).
 48. 27) *söylenir* || *söylenir:* *yeydir Allah, yeydir gey* 36) *olanlarda* || *olanlarında*
 49. 31) *harfini, hem* || *harfini, belki hem* 32) *sayıyor.* || *sayıyor olmalı.*
 53. 33) > *ta* > || > *tay*
 54. 30) $\frac{(y)}{ğ} + 2]$ || $\frac{(y)}{(ğ)} 2]$ veya (v)
 55. 15) *ḥal'i ḫal'i* || *ḥal'i* 33) *ḥ* ayarında || aynı ayarda 34) *bunu* ||. 34) *ḥ, x yerine* || *ḥ yi x* yerindeki
 56. 38) > *r* || *l* > *r*
 58. 24) *verdiklerini çukur* || *verdiklerini alıyor,* 24) *ve (l) yi de düz için* || *l yi*
 45) . || Bk. s. 881, 1 ilâvesi A. U. E
 59. 32) *gibileşmezlik* || *benzeşmezlik*
 60. 8) *yeyorum* [1]. || *yiyorum* [1] «je mange». 11) *ayak* || *agak* «pieds» 11) *adım;* || *adım* «pass»; 12) *yaya* || *yaya* «à pieds» 13) (= *gig*) *mek.* || (= *giy-* *mek* «revêtir»). 16) *yaka,* *muk.* || *yaka* «bord, collet», *muk.* 17) *carim,* *vs.* || *carim* «moitié».
 61. 41) *gibi sesleme* || *gibi birkaç sesleme*
 64. 8) *lehçelerindeki boğazlı* || *lehçelerindeki ön ve art vokallerle kullanılan boğazlı*
 10) *sesleri* || *sert sesleri* 10) *söylenemeye* || *ön vokallerle de söylemeye*
 66. 15) *bazaar*; . || *bazaar*'dan 16) *brillante* (- italyanca) || *italyanca'dan* 17) *but* || *but'*den 18) *rüzgârı*). || *rüzgârı'dan* 34) *başka* == || *başka* (.) =
 67. 41) *dolayı-syledir* || *siyledir* A. U. E.
 71. 17) *iflās* || *iflās* 21) *al'lāh* || *al'lah*
 72. 30) (خ) . *lup meblāğ* || (خ) *lūp meblağ* 34) *iş'gāl* vs || *iş.gāl*, *vs*
 73. 7) *ta'līm* || (= *taglim*: A. U. E) 9) *fe'gāl* || *feğğāl* veya *fe'āl*
 78. 31) (لَبْرَتْ) || (لَبْرَتْ)
 79. 20) *güller* || *gül-ler* 34) *kis.sır* || *kis.sa* *kis.sır* *kis.sa*
 80. 12) *azdızdır* || *azdır*

81. 37) halk... || halk... [1]
82. 35) sakınmadı || düşünmedi 39) saraydaki || onderundaki
83. 24) gibileşme || benzeşme 25) kav(ü?;m kav(i?)m
84. 37) . || ğ : de (ng), re (ng);
85. 13) kullanır || kullanılır 26) ve u yo o || ve uyu, o
88. 4) o(l')tar-mak || o(l)turmak (=aşağıda durmak? A.U.E.) 37) musahabet || beraberlik
91. 30) görünüyor ki || görünüyor ki.
92. 21) değişir || değişimli 22) değişmez || değişimsiz
94. 36) salt || salt(ik) 42) || ce)lenik (görelük «relatif») A.U.E.
95. 25) gibileşmesi || benzeşmesi
96. 5) GİBİLEŞMESİ || BENZEŞMESİ, 7) gibileşme (|| benzeşme (20)
97. 17) iyirmekke? || iyrinmek? 18) (irilmekke) || (irilmek yerinde) 35) esrelidir.. || esrelidir... || Bu arap harfli misalde 2, 5, 8, 11inci kelimeler hareketlidir; son kelimenin *m* si teşditlidir ki, bu teşdit yerine belki cezim işaretini gelecekti A.U.E.
 37) *iyirmekke* = || *iyrinmek* 38) ayrılmaga) || ayrılmak.)
98. 17) ut-mak || utmak (oyunda yenmek) 22) *buğu*, Çocuk || *buğu*. (satır başına gelmek üzere) Çocuk
99. 28) el-bürde || el-bürde (yklş. perde ve el-burku $\overset{\text{ئى}}{\text{ئ}}$; (yklş. bürgü) 36) "dikkat," || "vakıt,"
100. 12) eşinden || çeşidinden 33) oldukları || oldukları (rúniforme)
101. 24) defa da || defada 31) buraya || bu araya
103. 18) mahiyet || ses rengi 27) mahiyetli || ses reaklı
105. 2) (ki böylele- || (böyleee- 13) vokalli eklilik unsurlar || vokalli eklilik unsurlar
106. 20) "izafet,, eki, || "izafet,,
108. 17) ; fiillerde || ; tabanlar hariç (sav.uş), fiil tastiflerinde 20) kelimesi tek || kelimesi gibi tek tük 20) müstesnadır || müstesna $\overset{\text{ئار}}{\text{ئ}}$ dır; 45, 45) vokale || vokaline
111. 11) (gibileşirliği) || (benzeşirliği) 12, 13) inahiyetini || ses rengini 14, 16,) 16, 23) gibileşme || benzeşme 20) gibileşirlik || benzeşirlik 29) *y* nin sağ || (*y*) nin tesirlerile kiminde sağ 30) (dissimilation) || (dissimilation) ihtiyacı 30) gerektir. *Y* || gerektir. Bazısında ise (*y*) nin sol tarafındaki vokallerde benzeşirlik ihtiyacıyle değişiklik oluyor. *y*
112. 11. | *g* | or. || (yeni satırda başlamak üzere): bunlardan yalnız (çıkma > çıkışını.. iste > isti) gibilerinde benzeşirlik vardır. (: i a > i: lerde, ve i e > i: lerde A.U.E) 28) > *d*(i); *y*(i) || > *d*(i) |
 | *g*(i) |
 30) vaziyetlerde zaten benzeşmez olanlar hariç, bedzeşir 30) olanlarında bir || olaularında bir

- 31) *okşa* | *okşa* | : benzeşmezler.
 32) *sögle* | *söyle* | : benzeşmezler.
- 31) *kazı* | *kazı* | 36) *kuru*, 39) *koru* 41) *ko* benzesirler
 35) *eri* | *eri* | 37) *bürü*; 40) *yörü*; 42) *ko* benzesirler
113. 22) (solidarité) || (dayanışma "solidarité,,) 25) *dilde* || *dildeki* 26) *dilinde* || *dilindeki*
115. 10¹ *tap-u* kelimesi || *tap-u* gibi birkaç kelime
116. 28) *haft* || *haft*
119. 5: [1] l. || [1] Sondaki boğazlılar ise l., 36) (ɔ:ɛ:) || (k k ɔ ɛ) 40) mer-
hale olamayıp || merhale birden olmayıp
121. 35) *süsleyiş* || *söylediyiş* 37) *söylediyiş* İstanbul || *Söylediyiş* yine İstanbul
122. 39) *cab* || *cab (p)*
123. 12) ɔ, hem ɔ hem ɔ:s) || ɔ:t, hem ɔ:t, hem ɔ:d ve yalnız ɔ:d 13) aslı
 (ɔ) || as:t: d 20) ɔ:s || ɔ:d, ɔ:t 21) (ɔ:ɔ) || ɔ:d ɔ:t 20¹ *sapıtmak*, *unutmak* gibi || *sapıtmak*, *unutmak* gibi)
129. 35) aslı, *bed'iz* (s) + aslı belki *bed'iz* (s)
131. 29) z | z
137. 12) *sigaların* || *siygalarının*
138. 9, 10, 11) *arızı* || *arızı*
139. 9; *arızı* || *arızı*
140. 21) IV. Gibileşirlik (benzesirlik, assimilation, || IV. BENZEŞİRLİK "asimilation,,
 22, 25, 27, 35) gibileşme || benzesme
141. 6, 10, 11, 14, 22, 27, 32) gibileşmeler | benzesmeler
142. 1) V. Gibileşmezlik (benzesmezlik, dissimilation). || V. BENZEŞMEZLİK "dis-
 similation,, 7, 9, 16) gibileşmezlik || benzesmezlik 11) (teşditli, geminé) ||
teşditli, "geminé,, 31) geçmiş bahislerde || geçmiş § 108 hâsiye (s. 79, 80,
 81, 82) bahislerde
144. 2) KELİME KİSİMLARI || KELİME NEVİLERİ 4) GIRAMER KATEGORİ
 || GIRAMER BÖLENEK "KATEGORİ,, 5) kategoriler || bölenekler 6)
 kategorileri || bölenekleri 7, 8) kısımlarını || nevilerini 12) kısmının ||
 nevîsinin
145. 36) *kalmış aynı* || *kalmış olup aynı*
147. 4) mütsalalarımız || mutalaalarımız 14) sözün muhtelif || sözün (kelâmin)
 muhtelif 15) kısımlarını söyle || nevilerini (kelime çeşitlerini) söyle
151. 1) (*Pastig-im*) || (*lâstîg-im*)
152. 1) (*analogie*) || (*örnekseme «analogie»*) 14) *gögün*, *gönäl* || *gögün* ise, *gönäl*

154. 33) *ev-i-n A-U-E*, *esin* .Müellîf bîzim (buradaki ° işaretî yerine vokallerin üstlerine °, ekse-nigirav işa-efini koyor. A. U. E.
155. 10) mütalâga | mütalâga 22) *ge-mi-yer-sun* || (Bu misal buraya uygun değildir A. U. E.) 21) [1] || . 33) (muhtarlar) *de* (=muh- || Muhtarlar) *da* (=Mouh-
156. 24) *olmak*, *ke-i* || *olmak*, *sadece kuf* .
158. 20) *həvətin hətən* | *həvətin həfən*
159. 1) II. MÜLKİYET EKİ || MÜLKİYET (İZAFET) EKİ 46) *çək-ki* || *çək-ki* (=çek-) || *çək-ki* (=çek-) *biz keldi* *biz* (=keldimiz)
160. 16) (*z*) *ş* || *ş* (*z*) . . .
161. 35) *gidişin* || *gidişinden*
162. 33) *g. mizdir* | *bir çeşit g mizdir* 34) *vardır A.U.E* || *vardır ki asıl ova işaretir A.U.E.*
166. 37) *terkibinde* || *terkibinin*
167. 36) *cümlesinde haber* || *cümlesinde na't répit'hète» den haber* 37) *ben* || *ben-in*, 39) *değildir*, *ve* || *değil dir*, *sonlardaki dir* 40) *olamaz A.U.E* || *olamaz bk. § 243 başıye. A. U. E.*
168. 15, 18) *mütalea* | *mutə'əğa* 26) *i ni* || *in i*.
169. 10) *aLip* || *aLip*. * 17) Yine § 323, 1124... || Yine 323; 1124... 25) ardınlama izafet || ardınlama (tetabu'luc) izafet
173. 31) (olarak.) A. U. E || (olarak) Bk. § 267, başıye 2 31) (1) numaradaki || Haşıyemizin evvelki saytadaki (1) numaralı 34) misalde || misalinde 37) Çünkü (2)inci || Çünkü bu (2)inci 38) bu asıl || bu ya sıfat veya esil 38) sıfatır || kelimeñedir 39) eidiyet eki || eidiyet «génitif» eki 42) değiş-tir-miyorum || değiştir-miyorum Bk. § 243, başıye 3 A. U. E.
174. 7) *mütalea* || *mütalâga*
175. 33) *bu* kelimedede || *bu* ve bundan evvelki kelimedede
181. 1, 2) mü-tekelîm ve muhataba || muhatab 2) muhataba ait || muhatab ve gaibe ait 8) ekli *baş-i* || ekli *baş-i* || 8) *bibi baş-in-i* || *bibi Baş-in-i* 9) *baş-in* [2] || *baş-baş-in* [2], 24) *mütalea* || *mutə'əğa* 32) *kullanılmışdı A. U. E.* || *kullanılmıştı (isten baş olamıyor)* gibi A. U. E.
182. 29) kelimesinin tam || kelimesinin («régime» söyle böyle) tam
187. 38) *başka* || *başka* (= başlı başına, mustakîl olarak A. U. E)
188. 55) «sabres», || per les armes!
191. 34) = *ben miyim* || = . . . nî y) im
192. 24) Muk. § 254) || Muk. § 254) 27, 28, 29, 30, 31) e ait iki, baytan sağdakilerin yüzü sağa dönecek A. U. E

VIII

194. 8) terkiplerde (tabir, || tabirler (location) de
195. 31) bulunan mensup || bulunan, eve mensup 32) bulunan mensup || bulunan başına mensup || 33) gelene, yapılna mensup) || gelen, yapılan ~~zeka~~ (mensup) 39) ıskaraya mensup || ıskarada pişirilen, ona mensup
198. 12) (söylevi) (dinleyici) || (söyleyi) (dinleyici)
199. 18) mütales || mutalaga 21) (amplif || ampli -
200. 1) kullanılmais || kullanılması
203. 9) boy) || boy) (ve boy bos A. U. E)
206. 13) bek·ma || bak·ma
208. 4) (qui?); || qui ?); (*
210. 12) nap-mak n(e-g) apmak (Rumelide: şāparśin: (ne) ş (ey.y) ap.ar.sin A. U. E)
 16) neylemek neynemek || n'eyle-mek, n'eyne-mek: 1 > u değişimi 17, 17)
 neyner || n'ey-ner (=n'eyler) 37) -çift, A. U. E. çift suretine giren kelime
 A. U. E
211. 9) (ulamaç || katmac 15) bazan: || bazen müfred gaibi haric:
 24, 25, 25, 26) şun.. bun (u, a, dan, u, un || şun.. (bun.. u, a, dan u, un) 27, 27)
 öteberi || öteberi 28, 28) öteki beriki (ne, nin) || öteki beriki (ne, nin) 32) ==
 servet || mal, servet 37) Hep || Hep 38) hep || hep 39) hep hep ||
 hep hep 41) bütün || bütün, hepist
215. 8) mutalea || mutalaga 26) ismin evveline || isme 30) üç adam, şu çocuk ||
 üç adam, şu çocuk 31) bazı defa || bazı defa 32) ana kuş, baba hündü,
 gümüş bilezik || ana kuş, baba hündü, gümüş bilezik
216. 13) 'avret | 'avrat (bir düzenbaz kadın A.U.E) 35) mimlemeç || mimleyen
222. 17) tayin, détermination) || tayin, manayı sınırlayış "détermination,, 34) (de
 atmalı) || (de vermeli)
223. 37) ismin evveline || isme
224. 7) Çitişik [2] || Çitişik (karmaşık) [2] 35) ve mercii || mercii
225. 36) sanırız. || sanırız. A.U.E.
226. 27) kırmızı ev; || kırmızı (veya: görünen, veya: gökmüş) ev;
228. 3) rolü çığneyip geçmiş || role ayak basmış 11) "d'entre, parmi,, || "parmi,
 d'entre,, 11) kelimeleri || kelimelerini
230. 29) meilleur || meilleur 29) moins || moins 29) pire || pire 30) pis ||
 pis 36) koymaktır || uermekti 37) alır || alır A.U.E
231. 27) r s m p || p m s r 28) konson || konson ve 29) u-p azun || u-p uzun;
 te-miz: te-r temiz 32) hangisinin || soura hangisinin 39, 43) ön ek ||
 önek 40) son ok || sonok

232. 8) (e) f ğ (a) l || (e) f ğ (a, e) l = (i) ɔ ğ (i) J (soldan sağa)
233. 20) buular || bunlar bize
234. 14) silden ve sıfattan evvel (j) fil ve sıfata 15) kelimenin evveline || kelimeye
41) sevgilerim || sevgiler
236. 33) (ayın) || ayın
238. 1) üstün 338 || 238
239. 34) harfler yalnız || harfler teşditli sayıdıp yalnız
241. 38) fih, anh || fih, anh, vs,
243. 21) ağı || ağı 23) (kan) || (kân, hane) 24) mekâne || (ne gibi) mekâna 27)
(a-ki) || (a-ki ve bazen e-ki) 29) (şala mensup) || (şala mensup; zor-aki
(zora mensup) som-aki (som olana mensup, lâhur-aki, eskiden Lâhur şehrîne
mensup âdlı yünlü bir kumâş; pamuk-aki beyaz veya renkli pamuğa mensup
(= moulinet); kopan-aki?=hazır kalınca bir dantelâ; kûf-eki (küfe mensup?
belki aslı gev-eki, gevşek veya içi boş, kof olana mensup,);
244. 32, 32) üstten || üst hâliyle
245. 23) [1] hakikatte || yer yer açıklamaya çalıştığımız üzere hakikatte
247. 24) az da || azda
249. 23) geceleyin || geceleyin
250. 27) olmuştur || olmuştur A.U.E.
255. 10) sabah-l'ayın || sabah-ıayın (sabah-leyin A.U.E.) 17) yine sadece || kendinden
evvel bir-lik ile (y)in birleşmiş (y)in 26, 27, 28) (bu satırlar kalkacak
29) müyer. Bu gibi || Bu gibi 31) sözünlü-gün || sözüö-lüğün 32) yâklâr
-lüğün || yâklâr-lüğün 34) şeytanlılarla || şeytanlara karşı 35) şeytanlara
ait olan(ar)la || şeytaala 36) şeytana mensup (olanlar) ile || şeytan ile
36) oldu || oldu A.U.E. 37, 38, 39, 40) (bu satırlar kaldırılacak)
257. 17) əl egle || əl (hareketedir A.U.E.) egle 20) چىل || چىل (hareketlidir A.U.E.)
261. 10) bende ben-de || be^nde 26) dahi || ڏا dahi 33) bu ikinci || bu 34) bun-
da da || bunda da ("translitération,, eiheti hariç")
262. 21) bir kuşak || چىڭ x. bir kuşak
264. 3) kullanılmıştır || kullanılmıştır. (Mk. § 407, ihtar 2 A.U.E.) 4) küçük ||
küçük "plus petit," (* 7) ڪ. || ڪ. (hareketli A.U.E.)
266. 8) گەل-مە-دى || g'el-me-di
267. 6) tek yeterki || (topu topu) 34) [1] Buraya şu || Buraya 3° (tek, yeter ki,
elverir ki) manasıyle şu
270. 9) ىۋە چەن || KEMAL BEY.

271. 29) ada-lar-i || ada-lar-i 22) (*kül e*) || (Yüzüne) gülse (bir) kişi, atma ona yanaş (*kül ha*) 23) kişi, atma ona yanaş kül ha); (Yü- 39) lehçelerde abenge || lehçelerde (hatta şimdiki lehçemizde : *gelaen-e, aksan-a*) abenge.
275. 10) şeyler hakkında || şeyleri ki bu arada 32) ve bu || ve bu belki 33) *dog ol* || dağ ol, (= degül, de-gil) 38) (sig) ise || bu (sig) edatı ise
278. 25) «voyous, un peu, tout de même || «tout de même, un peu, voyous»
279. 34) *versin de* || *versin* veya sadece «bereket»
280. 14) (barbarisme) leri || (barbarisme) çeşitleri 22) il viendra demain || il viendra, il doit venir A.U.E) demain
281. 38) düşünüş || düşünüş, boşanmış 39) (yigitlik) || (daha evel boşanmış hâsusundaki) yigitlik
282. 3) kendince elli || kendisine ancak elli 10) müezzinin || (vaktin yaklaşığına görecek) müezzininin» okumak || okumağa hazırlık
287. 15) itibar et ki.. || öyle say ki ..
289. 24) Pacha ; pacha 27) (çuk.) || (yerine
290. 23) KAÇLIK || KAÇLIK (MIKDAR)
291. 37) denilir. A.U.E. || denildi A.U.E.
292. 20) «beaucoup, trop || «trop, beaucoup»
293. 37) vardır A.U.E || vardır. Yklş. *bal-ta* [*bal-du* D. L. T. III. 421], *böl-mek* : r>l değişimini A.U.E
296. 18) *alann-ır* || *aldan-ır* 35) kelimesikul lantirdı || kelimesi kullanıldı
298. 38) şışe || şışe, kırk paralık
299. 1) yüze || yüz (içinde)-de
300. 1) dedikleri || dedikleri (gümüş) 21) Seneleri (2) || Seneleri söylemekte 32) [2] ay, gün, hafta gibi bütün zaman isimleriude de hövledir : || Hazlı takdit ay, gün isimlerinde de olabilir 34) (de)yi almazlar. || (de)yi de almazlar;
301. 7) *meclis-i* || *meclis i* (suh konferansının) 8) taravvuf türbesi || tasavvufunun türbe alemi 9) «les Quarantes» dan || «les Quarantes» gibi adı avınlar
303. 30) yeyorsun vs || yiyorsun
305. 18) zar atışında || zırkar atışında
306. 7) 123) «petit os» ; || 123) küçük kemik «petit os»
308. 35) (hemen binerek) || (keli. keli hemen binmekle == biner biumez)
309. 15) Hisar, Börklü-ee Mustafa; Ak-ça Koca || Hisar, Ak-ça Koca 35) yaşça || yaş-ça da
311. 12) *gl'la!* || *la-la!* (harekelidir A.U.E.) 12) كرمه || كرم (harekelidir A.U.E) 19) Ahteri-i Kebir || Ahteri-i Kebirde ise 19) maddesi : || maddesi şöyle diyor :

312. 36) *aulaşılıyor* || düşünülebilir 36) *beyazım+trak* || *begazin-turak?*
313. 2) *Cher* || *Şor* 37) *çıkarılabilir* || *çıkarılabilir* A.U.E.
314. 32) *demektir* || *demektir* A.U.E. (Menüm, ve ondan sonraki satır kaldırılacak)
315. 19) *akk. Feth.* || *Feth. Ah* 36) *ash*, || *ashı*, belki 40) *il*. || *il-e* 44) *ilişilen* || *(ilişik*
317. 43) *(tarık ricaline* || *tarık (meslek) ricaline*
318. 18) *ol-arak tabiri* || *ol-arak* «une (seule) fois» tabiri 19) *mənədədir* «une (seule) fois». || *manadadır*.
319. 32) . || *yeni manasıyle*: (mütekə'id «qui est en retraite A.U.E)
320. 25) *fazilet-li* (lÜ) || *fazilet-li* (lu); *مَكْرُمٌ* *mekremet-li* (lÜ) A.U.E. 28) *Üzere bir* || *üzere*
321. 7) *beş-li*) || : *beş-li*) (*Beg-evi*, Beş-evi edebi dilde) 20) *quartier* > || *quar-*
tier > (ve mahalle halkı 30) *جَمِيعٌ* || *җмъи*
323. 5) (Maraş) || (Mareş) || (=bizi bülün bütün bıraktın, görünmüyorsun A.U.E) 19)
büyük || büyük, geniş, veya çok veya kuvvetli 22) *zarar verebilen* || *söz*
geçirebilen
324. 37) *bu ba = ba*
326. 1) *hadlı* || *hadleri olan* 23) *yerindedir* || *yerindedir*. *yaşlı maşlı* 28) *maruf*
başlı || *maruf, ve başlı* 24) (yeri olan, kendi yerinde; || *yeri nerde ise orda*
35) *Boyu olan boyu miktarında* || *Boyu ne miktarza o miktarca* 38) *Evi olan*
evine || *Evi nerde ise oraya* 38) *Adı olan kendi adıyla* || *adı ne ise öylece*
(fransızca tercümesi de buna göre olmalı A.U.E.) 40) *mâna her bir keli-*
mesinden doğuyor, kendillerinde
327. 6) *rum-l'u* || *rūmī-ü* 33) *görünmüyor* A.U.E || (Kaldı ki *rumlu* kelimesi *rūmīlü*
olacak A.U.E) 42) *olup Rus* || *olup eski bir Rus*
328. 11) *fāide* || *f terstir* 19) *kelimelerden* || *kelimeler*
329. 19) «*aéronaute*», || «*aéronaute*»,
330. 17) *es-tu ?* || *es-tu?** (* aba-ci kebe-ci sen ne-ci ?
332. 17) *bildiren* || *bildirici* 34) *gevezə* > *kepese* || *kepess* > *gevezə*
333. 17) *olup* || *olup* (§ 551), 19) *ise* || *ise* (bilhassa müfred haliyle) 21) *son r sini* ||
son ur hecesini 24) *Bu hal stygası* || *Bu muzarı siyası* 26) *r z ye r konsonunu*
z ye
334. 34) *onlardadır* || *onlardadır* J. D. 35) *buralarda verdiği cesur-dir cesur-dir-lar*,
cesar-dir-ler || *buralarda verdiği cesur-dırlar* 36) *misaller* || *misal* 36) *olduk-*
ları || *olduğu* 37) *verilmiştir* A.U.E || *verilmiştir* Bk. § 449 A.U.E
335. 26) *etmekleyiz.. Çünkü* || *etmekteyiz*; nitekim müellif te bu tuttuğu yolda her
zaman devam etmiş değildir. Kaldı ki 28) *peki büyük* || *biz büyük* 32) *maz-*

- tarıdır A. U. E || mastarıdır J. D. 33) cesurdur, cesur-dur-lar || *cesardur* 35) 35) edilebilir || edilebiliir J. D. 40) 35inci satırla başlayan [1], [2], [3] numaralı haşiyeler sayfanın aşağıdaki çizgi altına aktarılacak; oradaki [1] numaralı satır kaldırılıp yerine şu gelecek A. U. E
337. 34) Bir nevi || Mazi ile hali kavrayan bir nevi 38) göstermeli idi || göstermeli idi A. U. E.
338. 7) *imiş* || *imiş*, 34) Ulağın || Bu misalde ulağına
340. 31) *batul' dugın* || batıldugın ; (bu iki kelime [ve gerekdigin] metinde hareketlidir A. U. E)
341. 13) *aynaşımci-morphologique* || *morphologique*) 20) özgelemec || özgeleyen
342. 16, 21, 24) fiilden || fiillik 16) (=aynaşım, morphologie) || *morphologie*) 20) özgelemecin || özgeleyenin 27, 30) özgelemeçli, özgeleyenli || özgelenek 28) *modifiée=* || modifiée, yanı özgeleyenleri olan taban 35) İhtar). olduğusun || İhtar) olduğusunu
343. 3) özgelemeçler || özgeleyenler 5) özgelemeçler || özgeleyenler 7, 13, 18, 21, 21, 26) özgelemeç || özgeleyen 17) denilir || denilir olmuştur.) 26) fiilden || fiillik
344. 1, 6, 11) özgelemeç || özgeleyen 25) TEKSİNLİK || TEKSERLİK
345. 32) teksin (infiratlı) || tekser (infirat)lı
346. 14) «voir || se voir 20) doğmek, || dögmek, (*dövmek* de ödesirlik A. U. E) 27) çok kişi || birdeu ziyade kişi
347. 29) (teksinlik || (tekserlik
350. 10) -küz-kız || -kaz, kız 13) *dur-dur-mak* || *durusturmak* : *dur-dur-mak* 19) -sur- (-şür-) || -şır- (-şür-)
351. 6) geçmiyerek || geçilmiyerek 23) ki bu (hakkından geldirmek || ki bu ~~sunma-~~
~~sunma-~~ 26) alındığı || aldığı
352. 24) süpürün~~s~~ || süpür~~s~~ 33) -t-, -t- || -t-, ve -t-
353. 36) (=ye-n-mek), || (|| *ye-n-mek*) ve 326) (=ye-n-il-mek) || (-ye-n-il-mek) ve
354. 7) *guv-l'un-du* || *gav-{un-di* 24) özgelemeç || özgeleyen
355. 8) müşareketidir ; || müşareketidir (mutavaatidir. A.U.E) 18) özgelmeç || özgeleyen 30) notlarımıza || notlarımıza § 161, not. 35) -mu || -mu(mu)
357. 2) ~~مُعْتَدِلَةٌ~~ [1] || ~~مُعْتَدِلَةٌ~~ 24) özgelmeç || özgeleyen 35) [1] || (Bu kısım kaldırılacaktır A.U.E)
358. 8, 18) özgelmeç || özgeleyen
360. 43) kelâm (kelime) kısımlarının || kelam kısımlarının (kelime nevilerinin)
361. 9, 13) özgelemec || özgeleyen 33) (morphologie - şekliyat) || (şekliyat, morphologie)
362. 4) (Eski Osm.: || (Bir de Eski Osm. :

363. 32) *sev-eli^om* || *sev-eli^e-m* [1] (müellif *sevelim* kelimesindeki vurguyu yanlış olarak ikinci e ye vurmuştur. A.U.E)
364. 15) -nazik || nezaketli 21) *gil lâhikası* || *gil*, *gil lâhikası* 22) *đk gil* rolünde || rolünde 24) *lâhikası :* || *lâhikasını :*
365. 22) meşhumunu, || fikrini, 23) meşhumunu bildirir). || fikrini verir).
366. 33) *Al'-yor-ır* A.U.E || *al-yor-ır* (arap harflisi hârekeliidir) A.U.E 42) *yig'l'ayu* || *yigl'ayu* C. 3. S. 194
367. 21) == 31) *ini* || == 31) *ini* 28) *al'iyor* || *alıyor* 34) *olmuştur*, (bk. Çağ. Lugati) || *olmuştur* A.U.E.
368. 30) *er-er* || *er-ır*
369. 10) şeklinde olduğu || olduğu
370. 12) *bunda* || *bu* 12) *mazi* || *mazide*
373. 16) *(iz), k* || *(iz) ve k* 16) *(iz), k* || *(iz) ve k* 46) *fülük* || *fûl, ük* (bundan sonra daha üç dört maslar dizilmeyip müsvedde üzerinde kalmıştır, A.U.E)
374. 33) *bazları başa* || *bazları* (o asillara göre) başka
375. 14) *مرسلي* || *رسلي* (arap harflî bu misraın ilk iki kelimesi hârekeliidir A.U.E.) 18) *ni ciel* || *ni ciel* (onun ardına gelen ve (Anadoluda) kelimesiyle bağlayıp § 1223 ile biten dört satırlık ibare, [mk. 156, zeyil] kelimeleriyle ni-hayetlenen ibarenin altına gelecek A.U.E) 25) *جع ابيا كرفتندر* || *جع ابيا كرفتندر* (bu ibarenin 3, 4, 5, 6, 11 inci kelimeleri hârekeliidir. A.U.E) 32) *معرى* (*mehr-i* || *is,se*) (3) *Mehr-i* (Bu arap harflî cümle bütün hârekeliidir A.U.E)
379. 3) *bien* || *lien* 26) *yerine sev-me-z-im* || (*sev-me-z-im* yerine) 26) *sev-me-yiz* yerine || *sev-me-yiz* (*sev-me-z-iz* yerine)
380. 4) *sev-e^ome-z-ler* || *sev-e^eme-z-ler* (Müellif sadece baştan iki misali vermiş olup aşağısı tarafımızdan tamamlanmıştır A.U.E) 14) *olmasın* || *yapılamaz* 19) *sev-me-k* şekilleri || *sev-mek* (*sevmezuk* yerine A.U.E)
381. 6) *naklı arasında* || *naklı mazi arasında* 37) *kullanır* A.U.E || *kullanır*
382. 2) *kullanırlar*: sonda zeyil || *kullanırlar*: *sev-ig-im*, *sev-ig-sin* *sev-ig* yklş. zeyil 2) zeyil § 860 yklş. || zeyil § 860 sonunda 3) *sev-ig-sin*, *sev-ig-im*, *sev-ig* de mutalâga || mutalağa 29) *edildiğinden* || *edilen*
384. 1) *manasında -(y)ici* || *manasında orada -(y)ici* 20) *eklemi* || *eklenimi* 34) *aynidır* || *ayni olsa gerek*
385. 9) (Grammaire d'Abd-ur-rahman Efendi). || Abdurrahman Efendi grameri)
386. 30, 31) (Buradaki iki satır kaldırılacak A.U.E.
387. 35) (tabi) oluşu || (tabi « subjenctif ») oluşu
388. 14-15) Faik Reçhad || Faik Reşad

390. 5) Abou || Abu

394. 26) arta kalan bahiste || nahiv babsinde

395. 39) -u luların İstanbul || -u luların hiç olmasa İstanbul

396. 34) zamanlarındaki *t* || zamanlarındaki

397. 1, 2) (Arap harfleri iki satırın yerine) || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *seviyor-imışım* (*mişim*)
 [1] (5) (عَذَّلَ) سَوْرَةِ سَمْ *seviyor imişler* || seviyor imişler (= seviyorlar-mış A. U. E) 22) *Sever idim* (*severdim*) || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *sever idim* (*dim*) 26) *severler* (*i*di) || *severler* (*i*di) (veya: *sever* (*i*) diler A. U. E) 27) *ugur idim* (*ugurdum*) || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *ugur idim* (*dum*) 32) veya *seviyor-muşum* (-muşsun, -muş -muşsunuz, -muşlar -larmış. A. U. E)

398. 16) *Uyur isem* (*uyarsam*) || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *ayur isem* (-sam) 28) *sever-imışım-muşum* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *severmişim* 31) *zannedersem* siygaları || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *zannedersem* müfred mütekellim siygaları 31) gibi iseler || gibi ve kendi manalarında 31) iseler de || iseler de, bazen 32) olmadığında manaca bunlardan değildir || olmayarak kullanılır 32) bunlar sadece *sanırim ki* || Bular o vakit sadece *sanırim*, *sanıgorum ki*, 33) *zannederim ki* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *zannederim* (*edigorum*) *ki* 33) muzarilerdir || muzarı veya hallerdir.

399. 32) *s decc yenge* || sadece سَوْرَةِ سَمْ *yenge*

401. 4) *sevmış idim, sevmıştim* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *sevmış* (*i*) *dim*

402. 19) سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *uyumış imışım* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *olmuş imışım* 22) سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *olmuş imışım*, سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *(-müşüm)* 27) DÖRDUNCÜ TEME || 672. DÖRDUNCÜ TEME 29) *sevecek* (*i*) *dim, sevecekdir* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *sevecek(i)dim*

403. 17) *Sevecek isem* = *seveceksem* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *sevecek* (*i*) *sem*

405. 33) *olur* || görülür

407. 15) *sevdı isem* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *sevdı-isem, sevdıysem* 16) *ugudu isem* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *uyuduysam* 29) Metinde || Fransızcası «le septième thème n'a pas de forme dubitative» olmak gerektir. Metinde

408. 28) *sahifedeki* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *sahifenin* 28) *haşıyede haşıyenin* 30) *geldiği* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *getirildiği*

409. 30) *olur*). || *olur*): سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *-dum-duğ-, -dañ, -duñuz, -du(y), -dular* sa 40) *idi, idtler* (*i*) *di* (*y*), (*i*)*diler* (*i*)*se*

410. 17, 18, 19) *idi* ile aynı || (*i*) *di* (*i*)*se* ile aynı 37) -(*i*)*mış*-(*i*)*se* *onan* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *(veya: uyuyor muşa*

411. 4) *veya* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ 5) *sañ, sak*, سَوْرَةِ سَمْ *sañ, sañız* 6) *sa, salar* 17, 18, 19) *veya* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *uyurmuş sañ sak*, سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *sañ, sañız.. sa, salar* 21) *al-acak* (*i*)*mış* (*i*)*se* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *(i)mış(i)se* veya: *al-acak-mış-sa* 26, 27, 28) *veya* || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *yazmalıymış sam, sak*, سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *sañ, sañız, sa, salar* 39) (yalın) mürekkep || سَوْرَةِ سَمْ سَوْرَةِ سَمْ *(birli) mürekkep*

412. 26) (kimse) im || (kimse) y.im - (Bundan da) kelimeleri ile başlayıp (anlaşıldı) kelimesiyle biten cümlenin yerine şunlar gelecek:
415. 5) aimé». || aimé, (c'est à peu près comme si je [1'] ai aimé A.U.E) 10) (özgelemec «modificateur» || özgeleyen «modificateur» 18) cümlenin || cümlenin mesfâ bir 19) sözlere misal || (sözler) kelimesine misal 23) (dir)ler. == (ler gibidir). || (dir)ler. 30) gibi || gibi sözler, vs.
416. (Cedvel) BASIT SİYGA || 1. BASIT SİYGA X HİKÂYE X RİVAYET || 3. RİVAYET X ŞARTİYE X (8. ŞART altındaki) - - -, se || - - -, - se - X (Şart rivayeti hanesinde) [6] sev-sem (i) müş X [4] || sevsen (i) müş X [2] numaralı haşiyede) olarak bir şart || olarak basit bir şart X HİKÂYENİN ŞARTİYESİ || 5. HİKÂYE(NİN) ŞARTİYESİ X (aynı kısmın ikinci hanesinde) sev-iyor-idi-ysem || sev-iyor(i) di(y)-sem(-du(y)-sam) X (aynı kısmın yedinci hanesinde) (مراد ایسے ایسے ==) || (yerine: مراد ایسے ایسے .. مودہ ایسے ایسے ==) || (yerine ایسے ایسے -) X (aynı kısmın sonlarında) yoktur || yoktur [4] X RİVAYETİN ŞARTİYESİ || 6. RİVAYET(N) ŞARTİYESİ X (aynı kısmın ikinci hanesinde) sev-iyor (i) müş (i) sem || sev-iyor (i) müş -(i) sem(-müssam) X (aynı kısmın yedinci hanesinde) مودہ ایسے ایسے == } || (yerine مودہ ایسے ایسے) X (aynı kısmın sonuncu hanesinde) yoktur [6] || yoktur [4] X (5 5 numaralı haşiyenin üçüncü satırı 1. sev e-yimişim || sev-e(y)imişim 2. sev-se-yimişim || sev-se-(y)imişim X (6 numaralı haşiyeyin birinci satırı) 8 numaralı şart sütunu || 8 numaralı -se- suretindeki şart sütunu
418. 19) değişmez || değişimsiz
419. 1, 2) görülen ele yatarlığındı || görülen doğruluğ ve şekillenliğinin
320. 11) ortaçlar || ortaç 11) «participe» le || «participe» larla 20) ortaçlarını || ortaçlar 24) ok at-ma-m || ok at-dığ-im
421. 4, 5) almadıkları cihetle 10) sergileyişte || sergilemede 40) bu okunuşu || mahreçlerine göre de bu okunuşu
422. 5) dönmek || donecek 6) bol-di «il || bol-di (ava gidecek oldu) «il 36) cümle || cümlenin
423. 10) -me lâhikasıyle || - - -me lâhikasıyle 10) -ma söylemiyle) || -ma ard söylemiye) 10) L ve || L imasıyla ve 16) «aimer, sevmek» || sevmek, «aimer» 17) «dormir uyumak» || uyumak «dormir» 18) asıl hades ismi kavramlı olur ki, || asıl hades ismi olur ki 18) (o'ur ki) kelimesinden sonra devam eden ve (birlikte bulunur) kelimeleriyle biten ibare yerine || Bu, kendisinden sonra gelip onu mantiki failine irta etmek vazifesini gören bir mülkiyet lâhikası ile beraber bulunur. Mesela: sevme-m kelimesindeki sevme suretindeki hades ismi kendisinden sonraki m mülkiyet (=izafet) lâhikasıyle beraber bulunur ki, bu -m eki sevme hades ismini faili olan mütekellim şahıs kim ise ona irta etmek rolündedir, A.U.E 26) Mûcerret manâlı fiilcil isim kavramı olur ki || Mûcerret manâlı fiilcil isim olur ki 26) (olur ki) kelimesinden sonra devam eden ve (birlikte bulunur) kelimesiyle biten ibare yerine || Bu, kendisinden sonra gelen ve kendisinin mantiki mef'ule aid olduğunu bildirmek vazifesini gören bir mülkiyet (izafet) lâhikasıyle beraber bulunur.

YANLIŞ — DOĞRU CEDVELİ [*]

VII. 30) traducter || traducteur

X. 38) . » || . » J. D.

XI. 4) kerede || kere de 12) bırakmka || bırakmak 15) birleştürme, || birleştirme 35) ihtiyatın || ihtiyaten.

XII. 19) beyon || beyan 28) düşündüklerim || düşündüklerim. 29) hakkında || hakkında

XV. 37) hali hazır.. || hali hazır meşhuru :

III. 28) gibi, müellif || gibi, yine o müellif

VI. 6) (كرىجىه غارىم) || (Türkçe giramer) 7) AbOUCHKA AbUŞKA || *Abouchka* 10) 1309 da Mustafa || 1309 da (RADOVİŞTA'lı: A. U. E) Mustafa 10) negredilen || neşredildi || 11) 326 - 335 || 326 - 33 de 11) Cl. Huart, || Cl. Huart'ın 12) t. III; || t. III de 14) ABOULGAZİ || ABOULGHAZİ 14) Behadür || Babadür 22) ADOSSIDES || ADOSSIÈS. 22) Στοικεῖα || Στοικεῖα 31) ettik. A. U. E || ettik. A. U. E

VII. 1) Bürhan-i- || Bürhan-ı- 3, 9) tārihi || Tārihi 15) RUČIZKA OSTOIS || RUČIZKA OSTOIČ. 23) 1882 || 1889

VIII. 9) Bābar-Nāma || Bábar-Náma 15) Z. D. M. G. || Z. D. M. G. 20) İASI- GIAN YAZICIYAN || IASICIAN. 29) CASTRÈN. || CASTRÉN 33) Dichtets || Dichter

IX. 1) (CENAP) ŞEHĀB'ED-DİN || (CENAB) ŞEHĀB-ED-DİN 6) KAŞGARI. || KACHGARI

8) morfoloji || morfoloji malumatı 11) Ebü-ż-Ziyā || Ebü-ż-Żiyā 18) AHUNDOF Bak. AHOUNDOF || AHUNDOF. Bak AKHOUNDOF. 18) Teqosdānüş yaavī || Teqosdānüş yaavī 27) Materialen || Materialien

X. 4) Z sidzyllatów || Zsidzyllatów 15) İHADJI (Hacı) BEKOF. || HACI (HACI) BEKOF 15) mal alan || mal alan 18) HAKİM ATA || HAKİM — ATA 20) Mehmed || Mehmed 33) Z. D. M. G. || Z. D. M. G.

[*] Bütün bu cedvelerde tashihleri yapılan yanlışların hepsini matbaamızın kusuru gibi görmek doğru değildir. Yıllarca uzayan bir basım doinayısiyle uzun fasılalar arasında evvelce ne yapıldığı, ne söylendiği unutulmak veya dikkat edilememek yüzünden bizim de büyük mikdarda hatamız olduğunu hak adına söylemek yerinde olur: A.U.E

- XI. 6) (Mahmud (Hüsein Mohammed || Mahmud-el Hüsein Mohammed-el) 14)
 "Aşhabı || aşhabı 16) muhtıraları (Zapiski), || muhtıraları 34) Korkut
 || Korkud
- XII. 3) Suleiman || Suleimān 18) Materialen .. Rumelichen || Materialen Rumelischen
 28) Λογοτύπαις || Logotyptais
- XIII. 4) Halviyyāt-i Şābi) || Halviyyāt-i Şābi) 4) şartı 77 || şartı Üzerine 77
 17) Melecemei Daniyal peygamberin || = Melecemei Daniyal Daniyal pey-
 gamberin 20) 1382-23 || 1383-23 30) Hikâyet-i || Hikâyet-i 31) kerre-
 me-l-lâhu || kerrem-al-lâhu 31) Yusuf || Yusuf
- XIV. 13) Umur Beya || Umur (Paşa ?) Beye 13) harekelenmiş; || Harekelenmiş güzel
 bir nesihle yazılı; 19) El-İznikî, Hacı Halife || El-İznikînî, Hacı Halife
 20) folio da || folio lu 32) ŞALĀHĪ || SALĀHĪ 35) MELAS. || MELAS
 36) Тегоджон; || Tegodzhon
- XV. 6) in 4. || in - 4°. 17) - Nâme Bak. || Nâme (Mirađ-Nâmeh) 25) Hüseyin ||
 Huseyin 26) tabğı, || tab'ı
- XVI. 6, 7) Z. D. M. G. || Z. D. M. G. 32) ül-muhibit || ül-muhibit
- XVII. 9) 120, || 122, 29) MEHMED || MEHMET 30) Müntebəbat-i || Müntebə-
 bati 31) Mehmed ben || Mehmed bin
- XVIII. 3) RUCIZKA - OSTOIK. || RUČIZKA - OSTOIĆ 6) ŞALĀHĪ || SALĀHĪ
 6) MEHMED SALĀHĪ. || MEHMET SALĀHĪ, 7) ЈЕГЕНДА ТРО
 ЈЕГЕНДА ТРО 10) Kāmās-i || Kāmās-a 12) (Yedi Uyurlar) || (Yedi
 Uyurlar = Mağaralar) 27) Tamburi || Tamburi 32) Darab-i || Darab-a
- XIX. 12) (Çağatay-türkçe lügati) || Çağatay-türkçe lügati 16) in-8° || in-8°.
- XX. 7) FUAT || FUAD 12) Helsingfors || Helsingfors, 13) almançalarıyla türkçe
 || almançalarıyla gösterilen türkçe
- XXI. 3) νραικοτοιχική || γραικοτοιχική 4) νραικου. πύρακικου. 14) 1908;
 425 || 1907; 476 23) unsurları) Paris || unsurları.) 2 ei fabı, Paris.

-
1. 6) DİLİ || DİLLERİ 7) lehçe || dil 27) lehçesi || lehçeleri 28) türkçeye (türk
 dili) || türkçeye mesela (türk dili) 29) mümkündür || mümkünür. A.U.E
2. 35) Kızıl karaba || Kizil Baraba
3. 14) Kavimler hep || kavimlerin hepsi de 16) bakınız) kavimlerin || bakınız
 bu kavimlerin 17) N. Troicki || N. Troitsky 23) Kuzneçkiye tatırları
 || kuzneçkiye "konzuçskiye" tatırları
4. 5) 216, 682 || 215, 682

5. 6) AVRUPA || IV. AVRUPA 27) 29, 490, 352 || 29, 409, 352
6. 14) serde dilen || serdedilen 19) *bina* (yapı) || *teşkilci* 20) *bina* || *teşkil*.
7. 1) (kök) manayı || (kök) asıl manayı 11) *bina* || *teşkil* 27) özellikler J bölemeekleri 28) *kız erlik* || *kız erlik* mabaadi).
8. 18) *ydi* || *ydi* "n'avait-il pu être rettaché 24) ve mabaadi. || ve
9. 25) yayılmalarından || dağılmalarından
10. 3) *gel-dim* *gel-iyor-um* || *gel-igor-um* *gel-di-m* 15) özellikler || bölemeekleri
11. 7) harfin başta, ileride, sonda || harfin kelime başında, içinde, sonunda
12. 40) mümkündür || mümkün J. D.
13. 1) (gögürme) || (köçürme yazı) 26) ayridır. || ayridır. A.U.E 27) kitabıñ || kitabıñ
14. 21) *h̄ telâffuzu* || *h̄ telâffuzu* 22) *h̄ telaffuzu* || *h̄ telâffuzu* 2?) (muk.) rumuzu || (muk., mk.) rumuzları 28) vokaller ā, ī, ū || vokaller icap ettikçe ā, ī, ū 29) (v), icap ettikçe (w) J (v), (w)
15. 20) yazılır (bk. § 73) || yazılır 22) yazılır : *r̄* (bk. § 73). || yazılır: *r̄* (üç noktalı A.U.E) (§ 73) 23) bazan *r̄* || bazan *r̄* (kol çizgisi alttan olur)
16. 4) 16, 25 || 16 ve 25) 6) (14, 26). || (bk. 14 ve 26) 25) harf sayarlar || harf şekli sayarlar.
17. 19) varzyetialmağa || vaziyeti almağa 23) birçok *hat* || birçok *h̄-i* hat* 24) veya *neshî* || veya *neshî* * neshî 27) *Sulüs* || سُلْسِلَة * *Sulüs* 32) *eski kûfi* || eski *كُوْفِيَّ* * kûfi 35) *Rik'a* (arapça'da) || رِيكَ'ا * *Rik'a* (arapça'da 35) istimali || isti'mali
18. 4) olan *tâlik* || olan *لَا لِكَ** *tâlik* 5) *kirma*, *siyâkat*, *icazet*, *reghâni* || كِرْمَة*, *سِيَّاحَة** *siyâkat*, *إِذْنَة** *icazet*, *رِغْنَة** *reghâni* 28) Hakkı || Hakkı (Baltacıoğlu)
20. 7) tasavvut, sesleşme. || (tasavvut, 14) Heceleşme, articulation, *teheccî* || Heceleme (*teheccî*, articulation).
21. 6) bir toneti || bir ses rengi (timbre)ni 18) «brouillard» || «brouillard» 26) (Lehçe || Lehlice
22. 9) ۱۲۰۴۵ || ۱۲۰۴۵
23. 24) cezirde || cezirde A.U.E. 25) lâhikalarda || lâhikalarda. A.U.E.
24. 26) kayde delim || kaydedelim
25. 23) *v* || *v*
26. 29) hiçoulun- || hiç bulun.
27. 34) gösteriyor || gösteriyor J. D.
28. 6) *bâ'dehu* || *ba'dehu* (üstünde 8) veya (—*í*—*í*—*s*—*s*) || veya (—*í*—*s*—*s*—*s*) 10) (büyükler); || (büyükler); *i* den önce bir üstün 11) (büyük); || (büyük); *i* den önce bir esre 12) (kocakarı), || (kaçakarı), || (kocakarı), ~*s* den önce bir ötrü 23) *islâm* || *islâm* 24) *ři* || *ři* 33) kullanılır || kullanılır J. D.

29. 7) *kullanıyor* || *kullanıyor* 33) *olurdu* || *olurdu* J. D.
 30. 19) $\overset{3}{z} \overset{3}{z}$ (ätün) || $\overset{3}{z} \overset{3}{z}$ (ätun)
 31. 26) *olacaktır.* || *olacaktır.* J. D.
 36. 20) (*-onomatopées*) || (*sesadlar-onomatopées*)
 41. 7) *ip* || *ip*
 43. 7) *gibileşmezlik* || *benzeşmezlik*
 45. 8) *resçanın III si,* || *rusça'nın III,* 16) *c, j* || *c ise j* 19) *gibileşmezlik* || *benzeşmezlik*
 47. 19) *ğ* || (= *y söylenişli ğ*).
 48. 27) *söylenir* || *söylenir:* *yeydir Allah, yeydir gey* 36) *olanlarda* || *olanlarında*
 49. 31) *harfini, hem* || *harfini, belki hem* 32) *sayıyor.* || *sayıyor olmalı.*
 53. 33) > *ta* > || > *tay*
 54. 30) $\frac{(y)}{ğ} + 2]$ || $\frac{(y)}{(ğ)} 2]$ veya (v)
 55. 15) *ḥal'i ḫal'i* || *ḥal'i* 33) *ḥ* ayarında || aynı ayarda 34) *bunu* ||. 34) *ḥ, x yerine* || *ḥ yi x* yerindeki
 56. 38) > *r* || *l* > *r*
 58. 24) *verdiklerini çukur* || *verdiklerini alıyor,* 24) *ve (l) yi de düz için* || *l yi*
 45). || Bk. s. 881, 1 ilâvesi A. U. E
 59. 32) *gibileşmezlik* || *benzeşmezlik*
 60. 8) *yeyorum* [1]. || *yiyorum* [1] «je mange». 11) *ayak* || *agak* «pieds» 11) *adım;* ||
 adım «pass»; 12) *yaya* || *yaya* «à pieds» 13) (= *gig*) *mek.* || (= *giy-* *mek*
 «revêtir»). 16) *yaka*, *muk.* || *yaka* «bord, collet», *muk.* 17) *carim*, *vs.* ||
 carim «moitié».
 61. 41) *gibi sesleme* || *gibi birkaç sesleme*
 64. 8) *lehçelerindeki boğazlı* || *lehçelerindeki ön ve art vokallerle kullanılan boğazlı*
 10) *sesleri* || *sert sesleri* 10) *söylenemeye* || *ön vokallerle de söylemeye*
 66. 15) *bazaar*; . || *bazaar*'dan 16) *brillante* (- italyanca) || *italyanca'dan* 17) *but* ||
 *but'*den 18) *rüzgârı*). || *rüzgârı'dan* 34) *başka* == || *başka* (.) =
 67. 41) *dolayı-syledir* || *siyledir* A. U. E.
 71. 17) *iflās* || *iflās* 21) *al'lāh* || *al'lah*
 72. 30) (خ) . *lup meblāğ* || (خ) *lūp meblağ* 34) *iş'gāl* *vs* || *iş.gāl*, *vs*
 73. 7) *ta'līm* || (= *taglim*: A. U. E) 9) *fe'gāl* || *feğğāl* *veva fe'āl*
 78. 31) (لَبْرَكَةً) || (لَبْرَكَةً)
 79. 20) *güller* || *gül-ler* 34) *kıṣṣır* || *kıṣṣıṣ* *kıṣṣıṣ*
 80. 12) *azdızdır* || *azdır*

81. 37) halk... || halk... [1]
82. 35) sakınmadı || düşünmedi 39) saraydaki || onderundaki
83. 24) gibileşme || benzeşme 25) kav(ü?;m kav(i?)m
84. 37) . || ğ : de (ng), re (ng);
85. 13) kullanır || kullanılır 26) ve u yo o || ve uyu, o
88. 4) o(l')tar-mak || o(l)turmak (=aşağıda durmak? A.U.E.) 37) musahabet || beraberlik
91. 30) görünüyor ki || görünüyor ki.
92. 21) değişir || değişimli 22) değişmez || değişimsiz
94. 36) salt || salt(ik) 42) || ce)lenik (görelük «relatif») A.U.E.
95. 25) gibileşmesi || benzeşmesi
96. 5) GİBİLEŞMESİ || BENZEŞMESİ, 7) gibileşme (|| benzeşme (20)
97. 17) iyirmekke? || iyrinmek? 18) (irilmekke) || (irilmek yerinde) 35) esrelidir.. || esrelidir... || Bu arap harfli misalde 2, 5, 8, 11inci kelimeler hareketlidir; son kelimenin *m* si teşditlidir ki, bu teşdit yerine belki cezim işaretini gelecekti A.U.E.
 37) *iyirmekke* = || *iyrinmek* 38) ayrılmaga) || ayrılmak.)
98. 17) ut-mak || utmak (oyunda yenmek) 22) *buğu*, Çocuk || *buğu*. (satır başına gelmek üzere) Çocuk
99. 28) el-bürde || el-bürde (yklş. perde ve el-burku $\overset{\text{ئى}}{\text{ئ}}$; (yklş. bürgü) 36) "dikkat," || "vakıt,"
100. 12) eşinden || çeşidinden 33) oldukları || oldukları (rúniforme)
101. 24) defa da || defada 31) buraya || bu araya
103. 18) mahiyet || ses rengi 27) mahiyetli || ses reaklı
105. 2) (ki böylele- || (böyleee- 13) vokalli eklilik unsurlar || vokalli eklilik unsurlar
106. 20) "izafet,, eki, || "izafet,,
108. 17) ; fiillerde || ; tabanlar hariç (sav.uş), fiil tastiflerinde 20) kelimesi tek || kelimesi gibi tek tük 20) müstesnadır || müstesna $\overset{\text{ئار}}{\text{ئ}}$ dır; 45, 45) vokale || vokaline
111. 11) (gibileşirliği) || (benzeşirliği) 12, 13) inahiyetini || ses rengini 14, 16,) 16, 23) gibileşme || benzeşme 20) gibileşirlik || benzeşirlik 29) *y* nin sağ || (*y*) nin tesirlerile kiminde sağ 30) (dissimilation) || (dissimilation) ihtiyacı 30) gerektir. *Y* || gerektir. Bazısında ise (*y*) nin sol tarafındaki vokallerde benzeşirlik ihtiyacıyle değişiklik oluyor. *y*
112. 11. | *g* | or. || (yeni satırda başlamak üzere): bunlardan yalnız (çıkma > çıkışını.. iste > isti) gibilerinde benzeşirlik vardır. (: i a > i: lerde, ve i e > i: lerde A.U.E) 28) > *d*(i); *y*(i) || > *d*(i) |
 | *g*(i) |
 30) vaziyetlerde zaten benzeşmez olanlar hariç, bedzeşir 30) olanlarında bir || olaularında bir

- 31) *okşa* | *okşa* | : benzeşmezler.
 32) *sögle* | *söyle* | : benzeşmezler.
- 31) *kazı* | *kazı* | 36) *kuru*, 39) *koru* 41) *ko* benzesirler
 35) *eri* | *eri* | 37) *bürü*; 40) *yörü*; 42) *ko* benzesirler
113. 22) (solidarité) || (dayanışma "solidarité,,) 25) *dilde* || *dildeki* 26) *dilinde* || *dilindeki*
115. 10¹ *tap-u* kelimesi || *tap-u* gibi birkaç kelime
116. 28) *haft* || *haft*
119. 5: [1] l. || [1] Sondaki boğazlılar ise l., 36) (ɔ:ɛ:) || (k k ɔ ɛ) 40) mer-
hale olamayıp || merhale birden olmayıp
121. 35) *süsleyiş* || *söylediyiş* 37) *söylediyiş* İstanbul || *Söylediyiş* yine İstanbul
122. 39) *cab* || *cab (p)*
123. 12) ɔ, hem ɔ hem ɔ:s) || ɔ:t, hem ɔ:t, hem ɔ:d ve yalnız ɔ:d 13) aslı
 (ɔ) || as:t: d 20) ɔ:s || ɔ:d, ɔ:t 21) (ɔ:ɔ) || ɔ:d ɔ:t 20¹ *sapıtmak*, *unutmak* gibi || *sapıtmak*, *unutmak* gibi)
129. 35) aslı, *bed'iz* (s) + aslı belki *bed'iz* (s)
131. 29) z | z
137. 12) *sigaların* || *siygalarının*
138. 9, 10, 11) *arızı* || *arızı*
139. 9; *arızı* || *arızı*
140. 21) IV. Gibileşirlik (benzesirlik, assimilation, || IV. BENZEŞİRLİK "asimilation,,
 22, 25, 27, 35) gibileşme || benzesme
141. 6, 10, 11, 14, 22, 27, 32) gibileşmeler | benzesmeler
142. 1) V. Gibileşmezlik (benzesmezlik, dissimilation). || V. BENZEŞMEZLİK "dis-
 similation,, 7, 9, 16) gibileşmezlik || benzesmezlik 11) (teşditli, geminé) ||
teşditli, "geminé,, 31) geçmiş bahislerde || geçmiş § 108 hâsiye (s. 79, 80,
 81, 82) bahislerde
144. 2) KELİME KİSİMLARI || KELİME NEVİLERİ 4) GIRAMER KATEGORİ
 || GIRAMER BÖLENEK "KATEGORİ,, 5) kategoriler || bölenekler 6)
 kategorileri || bölenekleri 7, 8) kısımlarını || nevilerini 12) kısmının ||
 nevîsinin
145. 36) *kalmış aynı* || *kalmış olup aynı*
147. 4) mütsalalarımız || mutalaalarımız 14) sözün muhtelif || sözün (kelâmin)
 muhtelif 15) kısımlarını söyle || nevilerini (kelime çeşitlerini) söyle
151. 1) (*Pastig-im*) || (*lâstîg-im*)
152. 1) (*analogie*) || (*örnekseme «analogie»*) 14) *gögün*, *gönäl* || *gögün* ise, *gönäl*

154. 33) *ev-i-n A-U-E*, *esin* .Müellîf bîzim (buradaki ° işaretî yerine vokallerin üstlerine °, ekse-nigirav işa-efini koyor. A. U. E.
155. 10) mütalâga | mütalâga 22) *ge-mi-yer-sun* || (Bu misal buraya uygun değildir A. U. E.) 21) [1] || . 33) (muhtarlar) *de* (=muh- || Muhtarlar) *da* (=Mouh-
156. 24) *olmak*, *ke-i* || *olmak*, *sadece kuf* .
158. 20) *həvətin hətən* | *həvətin hətən*
159. 1) II. MÜLKİYET EKİ || MÜLKİYET (İZAFET) EKİ 46) *çək-ki* || *çək-ki* (=çek-) || *çək-ki* (=çek-) *biz keldi*
men keldi men 46) *çək-ki* (=çek-) || *çək-ki* (=çek-) *biz keldi*
biz (=keldimiz)
160. 16) (x) *ş* || *ş* (x)
161. 35) *gidişin* || *gidişinden*
162. 33) *g. mizdir* | bir çeşit *g. mizdir* 34) *vardır* A.U.E || *vardır* ki asıl ova işaretir A. U. E.
166. 37) *terkibinde* || *terkibinin*
167. 36) cümlesinde haber || cümlesinde na't répit'hète> den haber 37) *ben* || *ben-in*,
39) degildir, ve || değil dir, sondardaki dir 40) olamaz A.U.E || olamaz bk.
§ 243 başıye. A. U. E.
168. 15,18) *mütalea* | *mutə'əğa* 26) *i ni* || *in i*.
169. 10) *aLip* || *aLip*. * 17) Yine § 323, 1124... || Yine 323; 1124... 25) ardınlama izafet || ardınlama (tetabu'luc) izafet
173. 31) (olarak.) A.U.E || (olarak) Bk. § 267, başıye 2 31) (1) numaradaki ||
Haşıyemizin evvelki saytadaki (1) numaralı 34) misalde || misalinde 37)
Çünkü (2)inci || Çünkü bu (2)inci 38) bu asıl || bu ya sıfat veya esil
38) sıfatdır || kelimeyedir 39) eidiyet eki || eidiyet «génitif» eki 42) deş-
tir-miyorum || deşisti-miyorum Bk. § 243, başıye 3 A. U. E.
174. 7) *mütalea* || *mütalâga*
175. 33) *bu* kelimedede || *bu* ve bundan evvelki kelimedede
181. 1, 2) mü-tekelîm ve muhataba || muhatab 2) muhataba ait || muhatab ve gaibe
ait 8) ekli *baş-i* || ekli *baş-i* || 8) *bibi baş-in-i* || *bibi Baş-in-i* 9) *baş-in*
[2] || *baş-baş-in* [2], 24) *mütalea* || *mutə'əğa* 32) kullanıldır A. U. E. || kul-
lanıldı (*işten baş olamıyor*) gibi A. U. E.
182. 29) kelimesinin tam || kelimesinin («régime» söyle böyle) tam
187. 38) *başka* || *başka* (= başlı başına, mustakîl olarak A. U. E)
188. 55) «sabres», || per les armes!
191. 34) = ben miyim || = ... nî y) im
192. 24) Muk. § 254) || Muk. § 254) 27, 28, 29, 30, 31) e ait iki, baytan sağdakilerin yüzü sağa dönecek A. U. E

VIII

194. 8) terkiplerde (tabir, || tabirler (location) de
195. 31) bulunan mensup || bulunan, eve mensup 32) bulunan mensup || bulunan başına mensup || 33) gelene, yapılna mensup) || gelen, yapılan *sokağa* mensup) 39) ıskaraya mensup || ıskarada pişirilen, ona mensup
198. 12) (söylevi) (dinleyici) || (söyleyi) (dinleyici)
199. 18) mütales || mutalâga 21) (amplif || ampli -
200. 1) kullanılmais || kullanılması
203. 9) *boy*) || *boy*) (ve *boy bos* A. U. E)
206. 13) *bek-ma* || *bak-ma*
208. 4) (qui?); || qui ?); (*
210. 12) *nap-mak n(e-g) apmak* (Rumelide: *şāparśin*: (ne) ş (ey.y) ap.ar.sin A. U. E)
 16) *neylemek neynemek* || *n'eyle-mek*, *n'eyne-mek*: 1 > u değişimi 17, 17)
neyner || *n'ey-ner* (=n'eyler) 37) -çift, A. U. E. çift suretine giren kelime
 A. U. E
211. 9) (ulamaç || katmac 15) bazan : || bazen müfred gaibi haric :
 24, 25, 25, 26) şun.. bun (u, a, dan, u, un || *şun.. (bun.. u, a, dan u, un)* 27, 27)
 öteberi || öteberi 28, 28) öteki beriki (ne,nin) || öteki beriki (ne, nin) 32)=
 servet || mal, servet 37) Hep || *Hep* 38) hep || *hep* 39) hep hep ||
hep hep 41) bütün || bütün, hepsi
215. 8) mutalea || mutalağa 26) ismin evveline || isme 30) üç adam, şu çocuk ||
 üc adam, şu çocuk 31) bazı defa || *bazı defa* 32) ana kuş, baba hündü,
 gümüş bilezik || *ana kuş, baba hündü, gümüş bilezik*
216. 13) 'avret | 'avrat (bir düzenbaz kadın A.U.E) 35) mimlemeç || mimleyen
222. 17) tayin, détermination) || tayin, manayı *sinirlayış* "détermination,, 34) (de
 atmalı) || (de vermeli)
223. 37) ismin evveline || isme
224. 7) Çitişik [2] || Çitişik (karmaşık) [2] 35) ve mercii || mercii
225. 36) *sanırız.* || *sanırız.* A.U.E.
226. 27) *kirmizi ev*; || *kirmizi* (veya: *görünen*, veya: *çökmüş*) *ev*;
228. 3) rolü çigneyip geçmiş || role ayak basmış 11) "d'entre, parmi,, || "parmi,
 d'entre,, 11) kelimeleri || kelimelerini
230. 29) meilleur || *meilleur* 29) moins || *moindre* 29) pire || *pire* 30) pis ||
 pis 36) koymaktır || uermekti 37) alır || *alır* A.U.E
231. 27) *r s m p* || *p m s r* 28) konsonu || konson ve 29) *u-p azun* || *u-p uzun*;
te-miz : *te-r temiz* 32) hangisinin || *soura* hangisinin 39, 43) ön ek ||
 önek 40) son ok || *sonek*

232. 8) (e) f ğ (a) l || (e) f ğ (a, e) l = (i) ɔ ɛ (i) ɔ (soldan sağa)
233. 20) buular || bunlar bize
234. 14) silden ve sıfattan evvel (j) fil ve sıfata 15) kelimenin evveline || kelimeye
41) sevgilerim || sevgiler
236. 33) (ayın) || ayın
238. 1) üstün 338 || 238
239. 34) harfler yalnız || harfler teşditli sayıdıp yalnız
241. 38) fih, anh || fih, anh, vs,
243. 21) ağı || ağı 23) (kan) || (kân, hane) 24) mekâne || (ne gibi) mekâna 27)
(a-ki) || (a-ki ve bazen e-ki) 29) (şala mensup) || (şala mensup; zor-aki
(zora mensup) som-aki (som olana mensup, lâhur-aki, eskiden Lâhur şehrîne
mensup âdlı yünlü bir kumâş; pamuk-aki beyaz veya renkli pamuğa mensup
(= moulinet); kopan-aki?=hazır kalınca bir dantelâ; kûf-eki (küfe mensup?
belki aslı gev-eki, gevşek veya içi boş, kof olana mensup,);
244. 32, 32) üstten || üst hâliyle
245. 23) [1] hakikatte || yer yer açıklamaya çalıştığımız üzere hakikatte
247. 24) az da || azda
249. 23) geceleyin || geceleyin
250. 27) olmuştur || olmuştur A.U.E.
255. 10) sabah-ılayın || sabah-ılayın (sabah-leyin A.U.E.) 17) yine sadece || kendinden
evvel bir-lik ile (y)in birleşmiş (y)in 26, 27, 28) (bu satırlar kalkacak
29) müyər. Bu gibi || Bu gibi 31) sözünlü-gün || sözüö-lüğün 32) yâklâr
-lüğün || yâklâr-lüğün 34) şeytanlılarla || şeytanlara karşı 35) şeytanlara
ait olan(ar)la || şeytaala 36) şeytana mensup (olanlar) ile || şeytan ile
36) oldu || oldu A.U.E. 37, 38, 39, 40) (bu satırlar kaldırılacak)
257. 17) əl egle || əl (hareketedir A.U.E.) egle 20) چىل || چىل (hareketlidir A.U.E.)
261. 10) bende ben-de || be~nde 26) dahi || ڏا dahi 33) bu ikinci || bu 34) bun-
da da || bunda da ("translitération,, eiheti hariç")
262. 21) bir kuşak || چۈش كىن bir kuşak
264. 3) kullanılmıştır || kullanılmıştır. (Mk. § 407, ihtar 2 A.U.E.) 4) küçük ||
küçük "plus petit," (* ئىكىنلىك) || ئىكىنلىك (hareketli A.U.E.)
266. 8) گەل-مە-دى || g'el-me-di
267. 6) tek yeterki || (topu topu) 34) [1] Buraya şu || Buraya 3° (tek, yeter ki,
elverir ki) manasıyle şu
270. 9) ىۋە چەت || KEMAL BEY.

271. 29) ada-lar-i || ada-lar-i 22) (*kül e*) || (Yüzüne) gülse (bir) kişi, atma ona yanaş (*kül ha*) 23) kişi, atma ona yanaş kül ha); (Yü- 39) lehçelerde abenge || lehçelerde (hatta şimdiki lehçemizde : *gelaen-e, aksan-a*) abenge.
275. 10) şeyler hakkında || şeyleri ki bu arada 32) ve bu || ve bu belki 33) *dog ol* || dağ ol, (= degül, de-gil) 38) (sig) ise || bu (sig) edatı ise
278. 25) «voyous, un peu, tout de même || «tout de même, un peu, voyous»
279. 34) *versin de* || *versin* veya sadece «bereket»
280. 14) (barbarisme) leri || (barbarisme) çeşitleri 22) il viendra demain || il viendra, il doit venir A.U.E) demain
281. 38) düşünüş || düşünüş, boşanmış 39) (yigitlik) || (daha evel boşanmış hâsusundaki) yigitlik
282. 3) kendince elli || kendisine ancak elli 10) müezzinin || (vaktin yaklaşığına görecek) müezzininin» okumak || okumağa hazırlık
287. 15) itibar et ki.. || öyle say ki ..
289. 24) Pacha ; pacha 27) (çuk.) || (yerine
290. 23) KAÇLIK || KAÇLIK (MIKDAR)
291. 37) denilir. A.U.E. || denildi A.U.E.
292. 20) «beaucoup, trop || «trop, beaucoup»
293. 37) vardır A.U.E || vardır. Yklş. *bal-ta* [*bal-du* D. L. T. III. 421], *böl-mek* : r>l değişimini A.U.E
296. 18) *alann-ır* || *aldan-ır* 35) kelimesikul lantirdı || kelimesi kullanıldı
298. 38) şışe || şışe, kırk paralık
299. 1) yüze || yüz (içinde)-de
300. 1) dedikleri || dedikleri (gümüş) 21) Seneleri (2) || Seneleri söylemekte 32) [2] ay, gün, hafta gibi bütün zaman isimleriude de hövledir : || Hazlı takdit ay, gün isimlerinde de olabilir 34) (de)yi almazlar. || (de)yi de almazlar;
301. 7) *meclis-i* || *meclis i* (suh konferansının) 8) taravvuf türbesi || tasavvufunun türbe alemi 9) «les Quarantes» dan || «les Quarantes» gibi adı avınlar
303. 30) yeyorsun vs || yiyorsun
305. 18) zar atışında || zırkar atışında
306. 7) 123) «petit os» ; || 123) küçük kemik «petit os»
308. 35) (hemen binerek) || (keli. keli hemen binmekle == biner biumez)
309. 15) Hisar, Börklü-ee Mustafa; Ak-ça Koca || Hisar, Ak-ça Koca 35) yaşça || yaş-ça da
311. 12) *gl'la!* || *la-la!* (harekelidir A.U.E.) 12) كرمه || كرم (harekelidir A.U.E) 19) Ahteri-i Kebir || Ahteri-i Kebirde ise 19) maddesi : || maddesi şöyle diyor :

312. 36) *aulaşılıyor* || düşünülebilir 36) *beyazım+trak* || *begazin-turak?*
313. 2) *Cher* || *Şor* 37) *çıkarılabilir* || *çıkarılabilir* A.U.E.
314. 32) *demektir* || *demektir* A.U.E. (Menüm, ve ondan sonraki satır kaldırılacak)
315. 19) *akk. Feth.* || *Feth. Ah* 36) *ash*, || *ashı*, belki 40) *il*. || *il-e* 44) *ilişilen* || *(ilişik*
317. 43) *(tarık ricaline* || *tarık (meslek) ricaline*
318. 18) *ol-arak tabiri* || *ol-arak* «une (seule) fois» tabiri 19) *mənədədir* «une (seule) fois». || *manadadır*.
319. 32) . || *yeni manasıyle*: (mütekə'id «qui est en retraite A.U.E)
320. 25) *fazilet-li* (lÜ) || *fazilet-li* (lu); *مَكْرِمَةً* *mekremet-li* (lÜ) A.U.E. 28) *Üzere bir* || *üzere*
321. 7) *beş-li*) || : *beş-li*) (*Beg-evi*, Beş-evi edebi dilde) 20) *quartier* > || *quar-*
tier > (ve mahalle halkı 30) *جَمِيعٌ* || *җмъи*
323. 5) (Maraş) || (Mareş) || (=bizi bülün bütün bıraktın, görünmüyorsun A.U.E) 19)
büyük || büyük, geniş, veya çok veya kuvvetli 22) *zarar verebilen* || *söz*
geçirebilen
324. 37) *bu ba = ba*
326. 1) *hadlı* || *hadleri olan* 23) *yerindedir* || *yerindedir*. *yaşlı maşlı* 28) *maruf*
başlı || *maruf, ve başlı* 24) (yeri olan, kendi yerinde; || *yeri nerde ise orda*
35) *Boyu olan boyu miktarında* || *Boyu ne miktarza o miktarca* 38) *Evi olan*
evine || *Evi nerde ise oraya* 38) *Adı olan kendi adıyla* || *adı ne ise öylece*
(fransızca tercümesi de buna göre olmalı A.U.E.) 40) *mâna her bir keli-*
mesinden doğuyor, kendillerinde
327. 6) *rum-l'u* || *rūmī-ü* 33) *görünmüyor* A.U.E || (Kaldı ki *rumlu* kelimesi *rūmīlü*
olacak A.U.E) 42) *olup Rus* || *olup eski bir Rus*
328. 11) *fāide* || *f terstir* 19) *kelimelerden* || *kelimeler*
329. 19) «*aéronaute*», || «*aéronaute*»,
330. 17) *es-tu ?* || *es-tu?** (* aba-ci kebe-ci sen ne-ci ?
332. 17) *bildiren* || *bildirici* 34) *gevezə* > *kepese* || *kepess* > *gevezə*
333. 17) *olup* || *olup* (§ 551), 19) *ise* || *ise* (bilhassa müfred haliyle) 21) *son r sini* ||
son ur hecesini 24) *Bu hal stygasi* || *Bu muzari siyası* 26) *r z ye r konsonunu*
z ye
334. 34) *onlardadır* || *onlardadır* J. D. 35) *buralarda verdiği cesur-dir cesur-dir-lar*,
cesar-dir-ler || *buralarda verdiği cesur-dırlar* 36) *misaller* || *misal* 36) *olduk-*
ları || *olduğu* 37) *verilmiştir* A.U.E || *verilmiştir* Bk. § 449 A.U.E
335. 26) *etmekleyiz.. Çünkü* || *etmekteyiz*; nitekim müellif te bu tuttuğu yolda her
zaman devam etmiş değildir. Kaldı ki 28) *peki büyük* || *biz büyük* 32) *maz-*

- tarıdır A. U. E || mastarıdır J. D. 33) cesurdur, cesur-dur-lar || *cesardur* 35) 35) edilebilir || edilebiliir J. D. 40) 35inci satırla başlayan [1], [2], [3] numaralı haşiyeler sayfanın aşağıdaki çizgi altına aktarılacak; oradaki [1] numaralı satır kaldırılıp yerine şu gelecek A. U. E
337. 34) Bir nevi || Mazi ile hali kavrayan bir nevi 38) göstermeli idi || göstermeli idi A. U. E.
338. 7) *imis* || *imis*, 34) Ulağın || Bu misalde ulağına
340. 31) *batul dugun* || batıldugun ; (bu iki kelime [ve gerekdigin] metinde hareketlidir A. U. E)
341. 13) *aynaşımci-morphologique* || *morphologique*) 20) özgelemec || özgeleyen
342. 16, 21, 24) fiilden || fiillik 16) (=aynaşım, morphologie) || *morphologie*) 20) özgelemecin || özgeleyenin 27, 30) özgelemeçli, özgeleyenli || özgelenek 28) *modifiée*= || modifiée, yanı özgeleyenleri olan taban 35) İhtar). olduğusunu || İhtar) olduğusunu
343. 3) özgelemeçler || özgeleyenler 5) özgelemeçler || özgeleyenler 7, 13, 18, 21, 21, 26) özgelemeç || özgeleyen 17) denilir || denilir olmuştur.) 26) fiilden || fiillik
344. 1, 6, 11) özgelemeç || özgeleyen 25) TEKSİNLİK || TEKSERLİK
345. 32) teksin (infiratlı) || tekser (infirat)lı
346. 14) «voir || se voir 20) doğmek, || dögmek, (*dövmek* de ödesirlik A. U. E) 27) çok kişi || birdeu ziyade kişi
347. 29) (teksinlik || (tekserlik
350. 10) -küz-kız || -kaz, kız 13) *dur-dur-mak* || *durusturmak* : *dur-dur-mak* 19) -sur- (-şur-) || -şır- (-şür-)
351. 6) geçmiyerek || geçilmiyerek 23) ki bu (hakkından geldirmek || ki bu ~~sunma~~
~~sunma~~ 26) alındığı || aldığı
352. 24) süpürün~~s~~ || süpür~~s~~ 33) -t-, -t- || -t-, ve -t-
353. 36) (=ye-n-mek), || (|| *ye-n-mek*) ve 326) (=ye-n-il-mek) || (-ye-n-il-mek) ve
354. 7) *guv-l'un-du* || *gav-{un-di* 24) özgelemeç || özgeleyen
355. 8) müşareketidir ; || müşareketidir (mutavaatidir. A.U.E) 18) özgelmeç || özgeleyen 30) notlarımıza || notlarımıza § 161, not. 35) -mu || -mu(mu)
357. 2) ~~مُعْتَدِلٌ~~ [1] || ~~مُعْتَدِلٌ~~ 24) özgelmeç || özgeleyen 35) [1] || (Bu kısım kaldırılacaktır A.U.E)
358. 8, 18) özgelemeç || özgeleyen
360. 43) kelâm (kelime) kısımlarının || kelam kısımlarının (kelime nevilerinin)
361. 9, 13) özgelemec || özgeleyen 33) (morphologie - şekliyat) || (şekliyat, morphologie)
362. 4) (Eski Osm.: || (Bir de Eski Osm. :

363. 32) *sev-eli^om* || *sev-eli^e-m* [1] (müellif *sevelim* kelimesindeki vurguyu yanlış olarak ikinci e ye vurmuştur. A.U.E)
364. 15) -nazik || nezaketli 21) *gil lâhikası* || *gil*, *gil lâhikası* 22) *đk gil* rolünde || rolünde 24) *lâhikası :* || *lâhikasını :*
365. 22) meşhumunu, || fikrini, 23) meşhumunu bildirir). || fikrini verir).
366. 33) *Al't-yor-ır* A.U.E || *al-t-yor-ır* (arap harflisi hârekeliidir) A.U.E 42) *yig'l'ayu* || *yigl'ayu* C. 3. S. 194
367. 21) == 31) *ini* || == 31) *ini* 28) *al'iyor* || *alıyor* 34) *olmuştur*, (bk. Çağ. Lugati) || *olmuştur* A.U.E.
368. 30) *er-er* || *er-ır*
369. 10) şeklinde olduğu || olduğu
370. 12) *bunda* || *bu* 12) *mazi* || *mazide*
373. 16) *(iz), k* || *(iz) ve k* 16) *(iz), k* || *(iz) ve k* 46) *fülük* || *çülük* (bundan sonra daha üç dört maslar dizilmeyip müsvedde üzerinde kalmıştır, A.U.E)
374. 33) *bazları başa* || *bazları* (o asillara göre) başka
375. 14) *مرسلي* || *رسلي* (arap harflî bu misraın ilk iki kelimesi hârekeliidir A.U.E.) 18) *ni ciel* || *ni ciel* (onun ardına gelen ve (Anadoluda) kelimesiyle bağlayıp § 1223 ile biten dört satırlık ibare, [mk. 156, zeyil] kelimeleriyle ni-hayetlenen ibarenin altına gelecek A.U.E) 25) *جع ابيا كرفتندر* || *جع ابيا كرفتندر* (bu ibarenin 3, 4, 5, 6, 11 inci kelimeleri hârekeliidir. A.U.E) 32) *معرى* (*mehr-i* || *is,se*) (3) *Mehr-i* (Bu arap harflî cümle bütün hârekeliidir A.U.E)
379. 3) *bien* || *lien* 26) *yerine sev-me-z-im* || (*sev-me-z-im* yerine) 26) *sev-me-yiz* yerine || *sev-me-yiz* (*sev-me-z-iz* yerine)
380. 4) *sev-e^ome-z-ler* || *sev-e^eme-z-ler* (Müellif sadece baştan iki misali vermiş olup aşağısı tarafımızdan tamamlanmıştır A.U.E) 14) *olmasın* || *yapılamaz* 19) *sev-me-k* şekilleri || *sev-mek* (*sevmezuk* yerine A.U.E)
381. 6) *naklı arasında* || *naklı mazi arasında* 37) *kullanır* A.U.E || *kullanır*
382. 2) *kullanırlar*: sonda zeyil || *kullanırlar*: *sev-ig-im*, *sev-ig-sin* *sev-ig* yklş. zeyil 2) zeyil § 860 yklş. || zeyil § 860 sonunda 3) *sev-ig-sin*, *sev-ig-im*, *sev-ig* de mutalâga || mutalağa 29) *edildiğinden* || *edilen*
384. 1) *manasında -(y)ici* || *manasında orada -(y)ici* 20) *eklemi* || *eklenimi* 34) *aynidır* || *ayni olsa gerek*
385. 9) (Grammaire d'Abd-ur-rahman Efendi). || Abdurrahman Efendi grameri)
386. 30, 31) (Buradaki iki satır kaldırılacak A.U.E.
387. 35) (tabi) oluşu || (tabi « subjenctif ») oluşu
388. 14-15) Faik Reehad || Faik Reşad

390. 5) *Abou* || *Abu*
394. 26) *arta kalan bahiste* || *nahiv babsinde*
395. 39) *·u luların İstanbul* || *·u luların hiç olmazsa İstanbul*
396. 34) *zamanlarındaki t* || *zamanlarındaki*
397. 1, 2) (Arap harfli iki satırın yerine) || سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ وَيَا سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ *sevigor-imışım* (*mişim*)
 [1] (5) سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ *sevigor imişler* || *seviyor imişler* (= *sevivorlar-mış*
 A. U. E) 22) *Sever idim* (*severdim*) || سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ وَيَا سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ *sever idim* (*dim*) 26)
severler (*i*di) || *severler* (*i*di) (veya: *sever* (*i*) diler A. U. E) 27) *ugur idim*
 (*ugurdum*) || سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ وَيَا سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ *ugur idim* (*dum*) 32) veya *sevivor-muşum*
 (-muşsun, -muş -muşuz, -muşsunuz, -muşlar -larmış. A. U. E)
398. 16) *Uyur isem (uyarsam)* || اَوْجُور اِيْسَمْ وَيَا اوْجُور سَمْ 28) *sever-i-
 müşim-muşum* || *sever-mışim* (*severmişim*) 31) *zannedersem siygaları* || *zann-
 edersem müfred mütekellim siygaları* 31) *iseler* || *gibi* ve kendi mana-
 larında 31) *iseler de* || *iseler de, bazen* 32) *olmadığında manaca bunlardan
 değildir* || *olmayarak kullanılır* 32) *bunlar sadece sanırım ki* || *Bunlar o
 vakit sadece sanırım, sanıyorum ki,* 33) *zannederim ki* || *zannederim (edi-
 yorum) ki* 33) *muzarilerdir* || *muzarı veya hallerdir.*
399. 32) *s dece yenge* || *sadece يَعْنِي يَنْجِي*
401. 4) *sevmış idim, sevmışım* || *sevmış idim, sevmışım* || سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ *sevmış*
 (*i*) *dim*
402. 19) *ugumuş imışım* || سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ اَوْجُور مَشْمَمْ *ugumuş imışım* (-muşum)
 اَوْلَاش اِيْتَمْ اَوْلَاش مَشْمَمْ اَوْلَاش مَشْمَمْ || *olmuş imışım*, اَولَاش مَشْمَمْ (-müşüm)
 27) DÖRDÜNCÜ TEME || 672. DÖRDÜNCÜ TEME 29) *sevecek (i) dim,*
sevecekdirim || سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ *sevecek(i)dim*
403. 17) *Sevecek isem = seveceksəm* || سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ سَوْرَةِ زَيْنَهُمْ *sevecek (i) sem*
405. 33) *olur* || *görülür*
407. 15) *sevdı isem* || *sevdı-isem* *sevdı-isem, sevdıysem* 16) *ugudu isem* || *uyuduysam*
 29) Metinde || *Frausizcası «le septième thème n'a pas de forme dubitative»*
 olmak gerektir. Metinde
408. 28) *sahifedeki* || *sahifenin* || 28) *haşıyede haşıyenin* 30) *geldiği* || *getirildiği*
409. 30) *olur).* || *olur]: -dum-duk.., -dañ, -duñuz, -du(y), -dułar sa* 40) *idi, idler (i) di*
 (*y*), (*i*)*diler (i)se*
410. 17, 18, 19) *idi) ile aynı* || (*i*) *di* (*i*)*se ile aynı* 37) *-/(i)mış-(i)se onun* || *-/(i)mış-(i)se*
 (veya: *uyuyor muşsa*
411. 4) *veya* || *uyurmuş sañ, sak. S) sañ, sañız* 6) *sa, salar* 17, 18, 19) *veya* || *uya-
 yormuş sañ sak.. sañ, sañız.. sa, salar* 21) *al-acak (i)mış (i)se* || *al-acak*
 (*i)mış(*i*)*se* veya: *al-acak-mış-sa* 26, 27, 28) *veya* || *yazmalıymış sam, sak..*
sañ, sañız, sa, salar 39) (yalın) *mürekkep* || (birli) *mürekkep**

412. 26) (kimse) im || (kimse) y.im - (Bundan da) kelimeleri ile başlayıp (anlaşıldı) kelimesiyle biten cümlenin yerine şunlar gelecek:
415. 5) aimé». || aimé, (c'est à peu près comme si je [1'] ai aimé A.U.E) 10) (özgelemec «modificateur» || özgeleyen «modificateur» 18) cümlenin || cümlenin mesfâ bir 19) sözlere misal || (sözler) kelimesine misal 23) (dir)ler. == (ler gibidir). || (dir)ler. 30) gibi || gibi sözler, vs.
416. (Cedvel) BASIT SİYGA || 1. BASIT SİYGA X HİKÂYE X RİVAYET || 3. RİVAYET X ŞARTİYE X (8. ŞART altındaki) - - -, se || - - -, - se - X (Şart rivayeti hanesinde) [6] sev-sem (i) müş X [4] || sevsen (i) müş X [2] numaralı haşiyede) olarak bir şart || olarak basit bir şart X HİKÂYENİN ŞARTİYESİ || 5. HİKÂYE(NİN) ŞARTİYESİ X (aynı kısmın ikinci hanesinde) sev-iyor-idi-ysem || sev-iyor(i) di(y)-sem(-du(y)-sam) X (aynı kısmın yedinci hanesinde) (مراد ایسے ایسے ==) || (yerine: مراد ایسے ایسے .. مودہ ایسے ایسے ==) || (yerine ایسے ایسے -) X (aynı kısmın sonlarında) yoktur || yoktur [4] X RİVAYETİN ŞARTİYESİ || 6. RİVAYET(N) ŞARTİYESİ X (aynı kısmın ikinci hanesinde) sev-iyor (i) müş (i) sem || sev-iyor (i) müş -(i) sem(-müssam) X (aynı kısmın yedinci hanesinde) مودہ ایسے ایسے == } || (yerine مودہ ایسے ایسے) X (aynı kısmın sonuncu hanesinde) yoktur [6] || yoktur [4] X (5 5 numaralı haşiyenin üçüncü satırı 1. sev e-yimişim || sev-e(y)imişim 2. sev-se-yimişim || sev-se-(y)imişim X (6 numaralı haşiyeyin birinci satırı) 8 numaralı şart sütunu || 8 numaralı -se- suretindeki şart sütunu
418. 19) değişmez || değişimsiz
419. 1, 2) görülen ele yatarlığındı || görülen yoğunluğ ve şekillenliğinin
320. 11) ortaçlar || ortaç 11) «participe» le || «participe» larla 20) ortaçlarını || ortaçlar 24) ok at-ma-m || ok at-dığ-im
421. 4, 5) almadıkları cihetle 10) sergileyişte || sergilemede 40) bu okunuşu || mahreçlerine göre de bu okunuşu
422. 5) dönmek || donecek 6) bol-di «il || bol-di (ava gidecek oldu) «il 36) cümle || cümlenin
423. 10) -me lâhikasıyle || - - -me lâhikasıyle 10) -ma söylemiyle) || -ma ard söylemiye) 10) L ve || L imasıyle ve 16) «aimer, sevmek» || sevmek, «aimer» 17) «dormir uyumak» || uyumak «dormir» 18) asıl hades ismi kavramlı olur ki, || asıl hades ismi olur ki 18) (o'ur ki) kelimesinden sonra devam eden ve (birlikte bulunur) kelimeleriyle biten ibare yerine || Bu, kendisinden sonra gelip onu mantiki failine irta etmek vazifesini gören bir mülkiyet lâhikası ile beraber bulunur. Mesela: sevme-m kelimesindeki sevme suretindeki hades ismi kendisinden sonraki m mülkiyet (=izafet) lâhikasıyle beraber bulunur ki, bu -m eki sevme hades ismini faili olan mütekellim şahıs kim ise ona irta etmek rolündedir, A.U.E 26) Mûcerret manâlı fiîcîl isim kavramı olur ki || Mûcerret manâlı fiîcîl isim olur ki 26) (olur ki) kelimesinden sonra devam eden ve (birlikte bulunur) kelimesiyle biten ibare yerine || Bu, kendisinden sonra gelen ve kendisinin mantiki mef'ule aid olduğunu bildirmek vazifesini gören bir mülkiyet (izafet) lâhikasıyle beraber bulunur.

424. 6) kavramlı olur ki || olur ki 8) türembilimcił || işlekakça
425. 1) (tarafızı) || (düz
426. 32) patlamlı || patlayışlı
427. 25) failin || failne
431. 4) *ev-le-n-meyi* || *ev-le-n-me-yi* (*elenme-yi*) 13, 14) böylesi, izafet || böylesi bir izafet
434. 10) kelâmda || kelâm (cümle) de 16) doğmacalara || doğuntulara
437. 26) fol. 133 : || fol. 133 : « à (celle) qu'on n'a pas entrée = (*dahâl ol-un-ma-dağ-a*) misalinde kaldırılmış olan mevsutu «diğer kimse» yerine isim olarak kullanılmıştır. A.U.E
439. 31, 35) sarib || dolaysız 31, 32, 37} gayrisarib || dolaylı
440. 4) sarılık || sarı 11) sarib || dolaysız 11) gayrisarib || dolaylı
443. 15) özgelemecini || özgeleyenini
444. 2) özgelemeci || özgeleyen 3) özgelemecili || özgeleyenli 5) tacavvur edilen || tasavvur ve niyet edilen
445. 40) duyulan mahasında || duyulan «original» manasında
446. 23) haldeki || halin müsait olduğu 24) prauvre || pauvre 27) (uattaki sii) kelimesinden sonra devam edip (gibi bir) kelimesi ile biten ibare çıkışılıp yerine şunlar gelecek || : aracı bir B (meselâ : *dam-i*) mesumiyle bildirilen varlığın yaptığı (meselâ : *yanan*) veya uğradığı (meselâ : *yaptığım*) kelimeleri 41) § 746 || § 764
448. 33) . || bu ikinci mâna doğrudur. A.U.E
449. 9) çeküp || çeküp A.U.E
451. 30) resmi || şekli
452. 26) ulağına || ulağının kendine
456. 39, 39) şeklidir || şekli olan -(s)i dir
457. 5) *gig-esile* || *gig-esi le ki*
458. 27) «comme i'en donnait» || «comme si l'on donnait») [1] 34) *muzârebe* || *mudârebe* olacak A.U.E
359. 23) açıktı || açıkçı A.U.E
460. 13) Fakat, bizde || Fakat daha evvelce de söylediğiniz üzere
461. 36) : état tel=un état tel.
465. 4) ise, iki veya daha çok 29) olduğunu kabul || olduğunu aslı öyle olmadığını evvelce söylemiş olmakla beraber şimdiki durumuna göre kabul

467. 18) *özgelemeçli* || *özgeleyenli*
469. 19) *olsun* || *olsun, mânâsına* 21) *olsaydım* || *olsaydım mânâsına* 32) (= *var mastar*) || (*var* yani *git mastar* 35) *bu müsbet karmaşık fiil* || *bu karmaşık fiilin müsbeti* 42) *çevrilmiş bulunuyor* || *çevrilmiş uymaca bir ek halinde*
472. 39) (*istihale*) *sıdir A. U. E* || (*istihale*) *sıdir veya az müddet mânâsınıadır.*
473. 23) (*مُطْرَدَك* || *مُطْرَدَك* (bu kelimeler metinde harekelidir) 26) (*bu kelimeler metinde harekelidir A.U.E*) 30) (*كَلِمَةٌ مُصْرَكَةٌ* || *كَلِمَةٌ مُصْرَكَةٌ* (bu kelimeler metinde harekelidir A.U.E))
474. 14) *آرْدَبِه قَوْا* (3) || *آرْدَبِه قَوْا* (3) (1, 1.. 2.. 3, 3) numaralı kelimeler metinde harekelidir. A. U. E 19) *cercueil* (Bu, fransızca kelimeleriyle başlayıp (*sayıyorum*) kelimesiyle biten cümle yerine A. U. E 40). || (4) (bu cümlenin bütün kelimeleri metinde harekelidir A.U.E)
475. 1) (*إِنْدِرْوِنْدِي* || *إِنْدِرْوِنْدِي*) (Bu cümlenin son dört kelimesi metinde harekelidir A. U. E) 3) *كَزْلِبُونْقُورْمَزْ* || *كَزْلِبُونْقُورْمَزْ* (Bu cümlenin son iki kelimesi metinde harekelidir. A. U. E) 17) *يَلْدُرِبُو دَشْر* || *يَلْدُرِبُو دَشْر* (Bu iki kelime metinde harekelidir A. U. E) 35) *أَزْرَنَا جَاغْرِي سَبِيلْبَا* (5) || *أَزْرَنَا جَاغْرِي سَبِيلْبَا* (5) (*Vur*) (Bu kelimeler metinde harekelidir A. U. E)
476. 21) *βαστίσμα, vastisis* || *βάστισμα*, yeni *vastisis* 30) ve ki bar asrı || ana dilini hor görerek kibar ve asrı
481. 17) (*par, ses, ışık* || (*par, ışık* 21; 198 V^o); || 198 v° *جَهَّامَةٌ*); (bu kelime metinde harekelidir A.U.E)
482. 6) *özgelemeçler* || *özgeleyenler* 21, 24, 25, 26) *özgelemeçli* || *özgeleyenli*
483. 3) *delâlet* || *hizmet* 29) *lâhikası* || *lâhikasını* 35) *جَوَافِدٌ* || *جَوَافِدٌ* (harekelidir A. U. E)
484. 4) *şuulardır* || *vardır* - 40) *كَلْبَنْتَكْ* || *كَلْبَنْتَكْ* (harekelidir)
485. 16) *dan):* || *dan, yk. kanlı=kağnı*; *سَرْكَكْ* || *سَرْكَكْ* (harekelidir A. U. E) 29) *صَفَقَ* || *صَفَقَ* (harekelidir A.U.E)
487. 11) *tükenmek* || *hasretten tükenmek* 21) *جَوَافِدٌ* || *جَوَافِدٌ* (harekelidir A. U. E) 31) *كَرْهَنْتَكْ* || *كَرْهَنْتَكْ* (harekelidir A. U. E) 32) *زَمْسَدَدَلْ* || *زَمْسَدَدَلْ*; (harekelidir A. U. E) 34) *seçmek* || *seçmek* kelimeleri 43) *kellimesi* || *olsa gerek*
488. 11) *آرْدَبِه* || *آرْدَبِه* || *آرْدَبِه* || *آرْدَبِه* (harekelidir A. U. E) 12) *آرْدَبِه* || *آرْدَبِه* (harekelidir A. U. E) 19) *كَاسِدَى* || *كَاسِدَى* (harekelidir A. U. E)
489. 25) *takdir* || *takrip* 43) *söylüyor da* || *söylüyorsa da*
490. 1) *tahmin* || *tabayyül* 4) *açılı* || *âşıklama* 43) *biz ise* || *biz*
491. 28) *meçhul olmasa* || *şöyle olsa*
492. 10) *oğur «tesadüf»*, || *«tesadüf»* 11) *yoldan* || *yol manalı oğur* 37) 109). || 109) J. D.
493. 7) *varış* || . *varmak* 29) *özgelemeçli* || *özgeleyenli*
494. 8) *özgelemeçli* || *özgeleyenli* 41) 635, 635. || J. D.

495. 13) özgelemeçli || özgeleyenli 37) اَنْدَهُ اَوْلَاهُ (A. U. E) || ... 38) *al-ma-z* ||
ol-ma-z A. U. E

497. 15) İHTAR I. - Şu aşağıdaki türemle kendilerinden || : 1. İHTAR I. - Kendilerinden
den 16) beraber || beraber, şu aşağıdaki türemeler

498. 20) özgelemeçler || özgeleyenler 27) (inci satır || altındaki satır devam 30)
(*El.Kam.*) (*Kam.*)

499. 5, 6) [*El-Kam*] || [. Kam]

500. 17) «resonner, yankılamak || yankılamak «resonner»

501. 15) yoksunum || yoksunluk 38) بِعَجْدَرْ || بِعَجْدَرْ (arap harfli bu son iki kelime
metinde hareketlidir. A.U.E) الشَّدْرُجَنْ || الشَّدْرُجَنْ (bu arap harfli yazınlarda
الشَّدْرُجَنْ ، اَخْرَ ، كَثُرَجَنْ ، الشَّدْرُجَنْ ، قَدْشَرَجَنْ ، قَدْشَرَجَنْ
ادْرَبْ ، الْدَّرَجَنْ) şeşdelidir A.U.E) 42) *yādkāṣ* || *yād-kāṣ* «hatırda tutan»

502. 21) عَنْدَرْ دَرَجَيْلَرْ || عَنْدَرْ دَرَجَيْلَرْ (bu arap harfli kelimeler metinde hareketlidir A.U.E)
22) اَدْرَى اَدْجَلْ || اَدْرَى اَدْجَلْ (bu arap harfli kelimeler metinde hareketlidir)

503. 31) «repassé (linge) || «repassé (linge) ütü-le-mek ten

505. 30) dışında, *yaz-il-i*(ķ) dışında olmamakla beraber bu günde görünüşüne göre
yaz-il-i(ķ) 31) özgelemeçli || özgeleyenli söylenebilir 42) vs. || Bu son
dört misaldeki (ات ، ئىشاك ، اۋا ، ئىشاك) kelimelerinden maası, metinde hareke-
lidir A.U.E)

506. 8) avie || a vu

507. 7) سَرْدَلْ سَرْمَدَلْ || سَرْدَلْ سَرْمَدَلْ (bunlar metinde hareketlidir A.U.E) 13) *c-i* ve || *c-*
ve 26) *d'œril* || *d'œil* 33) kaydediyor. || kaydediyor A.U.E

509. 40, 41, 42). || (bk, kelimelerinden «didi» kelimesine kadar olan sırları kalkacak ;
yerine : bk. § 520 haşiye

510. 44) dökmek) || dökmek) A.U.E

511. 16) § 861 zeyl || § 861

512. 24) (seviş) || (sevgileme) 40) *Rukîye = Rukûş* || *Rukîye - Raķaş*, *Abdurrah-
man - Abduş* (Rumeli'de)

513. 16 ve 17 arası) || kör = körüş, kel = keleg 40, 41) gerektir verdigimiz || gerektir.
Baştanberi verdigimiz

514. 12) *kuga-nti* «terske» || küşantı «défioque, tereke» 42) || hareketlidir A.U.E

515. 7) yuvarlaklık || kabarıklık

516. 18) *hırtıl-tı* || *vırtıl-tı*

518. 12, 13) özgelemeç || özgeleyen

519. 10) olak «coirier || «courrier» 11) «de contrebande; fuyard» || fuyard ; de
contrebande» 13) *yed-ek* || *yed-ek* (at)

520. 10) de *sang-mak* || , *sang-mak* 11) *ficher*»); || *ficher*) tan;
523. 26) *لُجْيَة* || *لُجْيَة* (3, 5, 8, 11, 12 inci kelimeler metinde hareketlidir A.U.E) 42) III, 51; *çiriş* || III, 51; yelim: *çiriş*
524. 1) *عُوْدَى* || *عُوْدَى* (metinde hareketlidir A.U.E) 2) *عُوْدَى* || *عُوْدَى* (metinde hareketlidir A.U.E) 4, 6) *كُرْ* || *كُرْ* (metinde hareketlidir A.U.E) 25) masdarlarla ilişkenlik || masdarlarla karşılıklık «correspondence»
525. 4) *ilginleri* || *karşımiları* 26) *ilginlerin* || *karşımiların*
526. 9) *ilginlerde* || *karşımılarda* 22) *ilginlik* || *karşımılık* 24) *ilgiplerin* || *karşımılaların* 25) *ilginin* || *karşımının*
527. 15) ilişkinlik || karşılıklık 18) *suretinde* || *sefil ve berbad olan* «miséreux» *suretinde* 33) *şarkıstandan* || *türküünden*
528. 11) bir *testiden* || *testiden* 24) *işkırışak* || *işkırışak* 39) *mastarının dangal-mak* || *masfarının belki dangol-mak*
529. 32) [1] *Kâşgarlı'nın* || Belki *Kâşgarlı'nın*
533. 23) *la* || *les*
535. 15, 16) . || *sol-gün*
537. 8) . || *küs-kü* = ateş karıştıracak demir çubuk A.U.E
538. 38) *koyup ve* || *koyup içinde*
539. 41) *buklağrı* || *bukla-grı*, bükülüp, dilinip
541. 31) *yaptırdı bütün* || *yaptırdı hazırlatı bütün*
543. 40) *çökeri* || *çökeri, görevi, çekti*
546. 20) *gibileşim* || *benzeşirlik, benzeşim* 22) *dän-en-beç* || *döa-en(em)-beç*
547. 39) *babac* || *ana-ç, baba-ç*
548. 4) *gelışimi* || *gelşim* 9) . || *çitlen-mik* (= *çit-le-n-bik*: $m > b$ değişimi?) 20) *Şunu* || *Şu-amaklıları* 41) *vermişler* || *vermemişler* 42) *dagan-ak, karnak* || *karnağ*
549. 6) *ruminants* || (belki: *baka* [=bağa]laşan?) A.U.E 28) *damat).* || *damat)* A.U.E.
550. 41) *k)uma-ja* A.U.E || *kum-la, ziv-le?* A.U.E
552. 7) *كَرْمَكْ* || *گَرْمَكْ* (hareketlidir A.U.E).
553. 30) *çok* || *çok-el*
554. 31) *yañ-az*; || . 35) *bay-tr*; || *bay-tr, kis-tr*
558. 17, 18) *nâzim lik* || *nâzimlik* 36) *taki* || *taki* (haliyet sonluğu = («désinence casuelle»)).

559. 3) isme || ismine
560. 12) şekillerini || şekilleri
562. 8) ile ikt || ile (.la) ikt 15. 24) uymukluk || uyrukluğ 34) bu, iv-mek || bu, belki de iv-mek
563. 16) يَارِدِيْهَمْزَ || يَارِدِيْهَمْزَ (metinde harekelidir A.U.E) 24) سُورْجَ || سُورْجَ (metinde harekelidir A.U.E)
564. 15) görülmektedir || görülmektedir, bk. s. 611 sonları
565. 40) «dispersé» || (dağılmış «dispersé» 41) manası olsa gerek || (bundan sonra noktaya kadar olan kelimeler kaldırılacak)
568. 4) bir söylence ki, kalabalık || söylence ki, yan yana duran kalabalık 16) (orenb. كَبِيْهَ || orenb. كَبِيْهَ (metinde harekeli A.U.E) 16) كَبِيْهَ || كَبِيْهَ (metinde harekeli A.U.E) 20) كَبِيْهَ || كَبِيْهَ (metinde harekeli A.U.E) 22) 2° El-mesel-i ve-l-şisih) || 2° (كَبِيْهَ وَالْشِيشِ) 23) كَبِيْهَ || كَبِيْهَ (metinde harekeli A.U.E) 29) كَبِيْهَ || كَبِيْهَ (metinde bu cümle harekelidir A.U.E)
569. 19) بُونَكَ كَبِيْهَ || بُونَكَ كَبِيْهَ (metinde harekelidir A.U.E)
570. 7) katmerli || birkaç kere kaynatılmış 8) eandı» || eandı.= bouilli plusieurs fois 25) (gibileşim) || (benzeşim, benzeşirlik 28) كَبِيْهَ netik, كَبِيْهَ || كَبِيْهَ
572. 35) olan-in || olan- in 36) lâhikasını || لâhikasını 47) olmasi da || olması, - daha
573. 14) اغْرِلَنْ || اغْرِلَنْ (metinde harekelidir A.U.E)
575. 21) ارْسَلَنْ لَيْوَ كَلْرَمْ || ارسلان ليو كرم (metinde bu cümle harekelidir A.U.E)
578. 34) (arapça) kelimesinden (mutlak) kelimesine kadar olan kelimeler kalkacak A.U.E 35) mefülüü fih || mefülüün fih ve 36) suretiyle-de || suretiyle teşkil edilen arapça'unın kadar kelimesiyle manadaş mikdar «quantité» kelime siyle de
579. 34) ölçü tarifçileri || ölçü belirtkenleleri (tarifçileri)
580. 21) كَ ga || koğ'a 38) bu || işbu
583. 6) حَرَمَدَر || حَرَمَدَر (bu cümlede 1, 5inci kelimelerden maadası harekelidir A.U.E) 17) اُوزَرَه || اُوزَرَه (metinde yalnız bu kelime harekelidir A.U.E). 39) terbiyesi || terbiye-si
585. 3) Buun aksi || Aksi 3) (§ 912) şimdiki || (§ 912) bu, şimdiki 29) ilgiçlerdir ki || ilgiçler ki, || ilgiçler ki,
587. 17) «provincialisme» || (tagra ağzı «provincialisme») 28) (bu kelime metinde harekelidir A.U.E) 38) فَرَمَدَر || فَرَمَدَر (bu cümlede 2, 8, 17, 20inci kelimeler harekelidir A.U.E)
591. «sayfa üstü» ELİMEK || KELİME 3) beri || beri (bk. s 590. A.U.E) 3) كَلَرَى || كَلَرَى (bu kelime metinde üç noktalı kelle dir A.U.E) 8) kâsrâ || kâsrâ (kîsrâ olacak A.U.E) 17) . || satır devam edecek

594. 13) اور || اوور (bu missalde اولکی، لب، قرشو، ادر، اول kelimeleri harekeliidir A.U.E) دهار || دهار (bu missalde طبق، کردن، دفعه، (bu missalde تقدی || تقدی 20) (bu missalde kelimeleri metinde harekeliidir, A.U.E) (bu missalde دهار، ازنه، برجی، اوزن، دخ 32) علی || علی (bu missalde جزء، علوك، ورگ، بودوا kelimeleri metinde harekeliidir A.U.E) 40) belki ash || (ki aslı

595. 4) (düşmanlık || düşmanlık sıkri 28) . || نیز* rağmen، (. . . a bilâfîna, ziddîna : «malgré» (m. § 878); A.U.E)

596. 4) 5° ayıksılık || ayıksılık, ayırealık 21) kullanır tabiri || kullanılır olan

597. 32) öňüne || öne 38) ev vel || evvel

599. 12) satır devam edecek

601. 14) ادّر و || اوّر و (bu kelime matinde harekeliidir, A.U.E)

602. 32) Bizce (kabir) || (kabir) 33) (sonra) kelimesinden (o golla) kelimelerine kadar olan ibare yerine şunlar gelecek || takdir ettiği bir olan sıfatına mevsuf sayarak

603. 4) بَعْدِ || بَعْدِ (metinde harekeliidir A.U.E)

605. 33) ayıksalık || ayırealık, müstesnalık

606. 30) مَقْوَضٌ || تَقْوُضٌ

608. 31) تَحْتَ || تَحْتَ (bu cümle metinde harekeliidir A.U.E) 32) ادْرَجْ || ادْرَجْ (bu cümle metinde harekeliidir, A.U.E)

609. 6) saymaca || sayılmaca (ittibarı)

611. 42) görülür || görülüyor; bk. s. 365 not 2

612. 14) tarifçi || (belirtken, tarifçi

614. 21) edebilirdi || edebiliyordu 27) yapılan || kurulan

615. 25) لَازِمٌ || metinde لَازِمٌ 29) lâzımdı || lâzım

616. 14) buraca || buraca yerine 29) tarafından || tarafından, fr. parz.

617. 16) umumluk || ümmümlük, hep birliktelik, herkeslik

618. 32) suffisant* kelimesinden sonraki yunanca kelimeler baş aşağı gelmiştir, düzeltilecek A.U.E.

620. 1) 930 dan çizgi:- ye kadar olan satırın kelimeleri talik yazısiyle olacak A.U.E
39) fransizeaya || faraziyeye 40) /s <(c) f || /c (f) > s

621. 34) karşılaşmak || karşılaşmak, raslamak

622. 15, 18) pekişlerimeci || pekiştirci 36) mefulünfih || (mefulünfibten başka

624. 23) halet || haletini 30) tomber, moniter* || monter, tomber*

625. 7) anhle || anhla

631. 27) نَفَدَهُ || نَفَدَهُ 29) اتْ، قاتٌ || قاتٌ، فاتٌ (bu kelime metinde harekeliidir A.U.E
29) فَرِي || فَرِي (bu kelime metinde harekeliidir)
634. 37) يُونكِينْدَنْدَر || يُونكِينْدَنْدَر (metinde harekeliidir A.U.E)
635. 8) حَمْرَتٍ || حَمْرَتٍ (bu cümlede اشیٰ kelimelerinden maadaat harekeliidir A.U.E)
30) اجْنَدَنْ || اجْنَدَنْ (yalnız bu kelime harekeliidir A.U.E)
636. 21) quasi- || (cümlemesi, quasi 26) ve hemen || olup hemen
637. 2) onun bir || bir 37) ibarelerindeki || لِلْجَمْعِ kelimeleri harekeli olduğu gibi
bütün
639. 4) وَ || وَ (metinde harekeliidir A.U.E) 9) ظَفَرْ نَصْرَتٍ || ظَفَرْ نَصْرَتٍ (metinde zaferü
nusret okunmak üzere harekeliidir A.U.E) 10) نَنْ جَانْ || نَنْ جَانْ (metinde ten-ü
can okunmak üzere harekeliidir, A.U.E) 16) بازِ || بَرْتَكَمْ 29) انسَرٌ || انسَرٌ
uzuv 31) içِنْ || يَهِ دِيَهِ 31) نَسِيرْ أَلَّاْكَ || نَسِيرْ *prose*
640. 2) pouvais || pouvais (aussi) 4) daha || umumiyetle daha 29) يَرْدَهُ || يَرْدَهُ
biri 38) دَهِيلْ دَهِيلْ || دَهِيلْ دَهِيلْ se || halde
641. 27) لِرِ، كِي yerinde olup || لِرِ، 30) getirsinler), vs || getirsinler 42) [4, 4] ||
[4] 42) tekler || tek
648. 31) بَبَبَبَجِيَنْ || بَبَجِيَنْ
650. 25, 25) herifin || چَبِرْچِنِنْ
651. 1) لِرِنِيَنْ || لَارِنِنْ 1) اُلْدُوْغُ || اُلْدُوْغُ (sayılı) karşılıklı
bağlaşıklık şart 2) çümlelerle || cümleleriyle 2) kelamlardır || اولمانلار
3) سِحَّهَتِ-ِ || سِحَّهَتِ-
652. 7) ol-sun || ol-sun, genç ol-sun, bek-an yiğit (delikanlı A.U.E)* ol-sun koca
(ihtiyaç) ol-sun
655. 13) اَلِفْ || اَلِفْ (metinde harekeliidir A.U.E)
656. 10) اَرْدِنْقَا olumsuz aynı bir fiil || اَرْدِنْقَا aynı fiili bir olumsuzu 10, 13)
yalnız || (yalnız) 29) حَدَّدَكَوْزَدَنْ || حَدَّدَكَوْزَدَنْ (bu kelimelerdeki ر harfi
metinde üç noktalıdır A.U.E)
658. 37) ve yersiz gibidir || dur
659. 28) tekidci || اُرتِكْ اُلَارَكْ
660. 5) hazifli || hazif ve takdirli
663. 12) kay-am || کَوْيَامْ
664. 17) اَلِيَّاً || اَلِيَّاً (bu kelimelerden sonraki arap harfli kelimeler metinde harekeli-
dir, A.U.E) 17) dahî || دَاهِي (daha) 20) فَرِيْلِيْدِيْ || فَرِيْلِيْدِيْ (bu cümledeki bütün
arap harfli kelimeler metinde harekeliidir, A.U.E).
665. 28) türk gift || تُرك (köylü manasına A.U.E).

666. 4) *hemen hemen* || (*hemen hemen* 4) *kaldı ki* || *kaldı ki*) 35) (*ne "ni, tek kim*) سندنی، کدمز-ن + *ne gibi ki* A.U.E) 37) [4] numarada (اونا، اولسز) kelimeleri ve [5] numarada (درست) kelimesi barekeliidir A.U.E)

668. 4) *artık* || *bir artık* 4, 4) *artık bir pekiştirici* || *bir artık*

671. 41) *bazları* || *bazları*: (کر مسلک) الپ، ورسل) + (ایج یا) (ورمه-هه، برهه) kelimeleri

672. 35) (ورمه-هه، برهه)

673. 9) *kullanılmaktadır* || *kullanılmışdadır* 10) *kullanılır* || *kullanılır şeyle* 21) *iki kelime* || *iki kelime* (کر کر، دو کر) 21) *dört kelime* || *dört kelime* (کر کر، چهار کر) 32) *şundan* || *şundan* (یشہ اوندان) 35) *ikisi* || *ikisi* (کر کر، دو کر)

682. 5) (*mütekellimin*) (*sujet parlant*) || *mütekellim* «*sujet parlant*» in

683. 27) (*ha yürümek*) || *ha yürüyüün*

688. 3) *ol-a-yi-di-ler* || *ol-a-yi-di-lar* 30) *değil* || *değil*, *münasebetesiz* ve *tatsız şeyle* söyleyen ve *haſif meşiepli*

690. 36) *h̄ay-da-mak* || *h̄ay-da-muk* (= *isim*: başı boş yürüyüp gezen serseri) 38) *kałkan* || *kalkarak*,

692. 20) (= *arap* || (*yani Arap*

698. 19) *haydindi haydi* || *haydindi alli* 19) *güzel* || *güzel / fistan dallı güzel*

699. 32) *Varda, bişt* || *Varda, hişt, abu* 33) *pisi pisi, hoşt, bili bili, geh geh, dih, çüs, oha* || *pisi pisi, bili bili, geh geh, oha, hoşt, dih, çüs*

700. 1) DOKUNCALI || DOKUNAKLI 9) *uğrayış* || *uğrayış, rastlayış* 19) *vay hāl-vay hāl-* || *vay hal vay hal-*

705. 26) *cümle* || *cümplenin fulli* 36) *en vie* || *en vie, vive* 37) «*dokuncalı* || «*dokunaklı* 41). || Bu satır devam ederek 42inci satıra ulaşacak.

707. 1) SYNTAXE || SINTAKS «*syntaxe, nahiv*»

709. 13) *belirtkin* || *belirtkin, belirtik* 15) 2° Yanagınlık || *Yanaşma* 28) *beyanlı tümeci* || *beyan nesnesi* 29) «*régime* = *düzen* || «*régime» 30) *mef'ul* || *halîyet* 30) *kelime* *yani* «*mef'ul* || *kelime* 33) «*régime direct*» dir || *yani* «*régime direct*» 34) *nesne* || *nesne veya* 35) *indirect* dedikleri ise || *indirect**

710. 8) *Bu öbekler* || *Bu türlü öbekler* 15) «*propositions*» || «*tümceeler, propositions*» 26) *belirtkinden* || *belirtikden* 32) (*yüklenge* || (*yükle*

711. 2, 23) *sonuçuluk* || *sonluk* 9) *yanaşmaliık* || *yanaşma* 14) *belirtkin* || *belirtik* 24) *sonuçlarını* || *sonluklarını*

713. 13, 29, 30, 31) *belirtkin* || *belirtik* 31) *buna* || *bunun* 33) *belirtkinai* || *belirtiği*

714. 4) *sonunu* || *sonluğu* 30) *değiştirmesi* || *değiştirmesi* (birinci misaldekiler hariç)

715. 9) BASKA || BASKA OLARAK

716. 7) mühim || müphem
717. 5) *kât* [1] || [1] *kât* 31) Azercede || Azerce'de bir de 32) (gürcüce) || (gürcüce kelime)
718. 2) dane || «»
719. 14, 15) (*gil*) || (*gas*)
723. 10) *uzun* || *uzun* (bir zat A. U. E) 10) girmiş || girmiş başka 12) Izafet ilgisi || izafet ilgisi «rapport d'annexion» 30) göre || göre, bilhassa türkçe'de zamirle isimden ibaret
725. 5) sonucunu || sonluğunun
726. 32, 33) yerin || zamirinin 34, 39) (*evi*) || (*ev-i*) 42) misallerindeki || misallerindeki aidlik rolünde
728. 8) irca || irca (mercî) 37) o halde || o halde müellifin bahsettiği
729. 6) sonucunun || sonluğunun
732. 23) olup || olup *ki* gelmesiyle 23) olan ü || olan ü düşer
734. 9) hizmetini) || hizmeti 30) lütuf || lütuf (yumuşaklık)
736. 13) muayyen) bir || muayyen) 24) kaideye || kaideye (fransızcaya tercümesi hinde A. U. E)
737. 37) çeşisiyle || meneviş «nuance» yle (hâre karşılığı olan meneviş kelimesini «nuance» manasıyle de kullanıyoruz.
740. 1) misallerde || misallerdeki 41) cümlelerden || cümleler «discours direct» den
741. 25) bulunuyorsa || bulunuyorlarsa 26) alırlar || alıyorlar
742. 30) hazfedilir (bk. § 1098 3°)
743. 18) olarak da || olarak
745. 28) beraberlik A. U. E eğası || beraberlik ağası
747. 32) büyülüğe || büyülüğün
750. 6) belirtkin || belirtik 14) morfoloji || morfoloji «morphologie»
751. 28) haphazır || hazır
761. 24) appositioniel || appositionnel 27) bu || bunun ardına bir
764. 32) vs. || vs. - Daha çok *biz osmantilar* denilir. 35) aşında || belki aşında
765. 18) gerek || gerek Yklş. baş bug == baş bey? serdar?
767. 26) *ur* || *ur*, *ür*
769. 32) *ż* *ż* || *ż* *ż* (metinde hareketlidir A. U. E)
770. 34) اړائے || هڅو (Bu kelime metinde hareketlidir A. U. E)

771. 29) kökünde || kökünden : *eli uz* 38) görünüyor || görünüyer Yklş. s) *ay.mak* = hareket etmek
772. 4) müsnedi || müsnedün
773. 8) «proposition» || tümce, «proposition» 10) *ayruk* || *ayruk* veya *ugramlu* 19) «quasi-proposition» || tümceimsi, yarı tümce «quasi-proposition» 25) yükletme || onu yükletme 11) Cümlein || Cümlein=(tümceuin)
774. 1) CÜMLE || Cümle (tümce «proposition»)
775. 1) CÜMLENİN || TÜMCENİN 19, 23) cümle || tümce 27) bildik || bildikde 27) okunacağına || okunabileceğine 27) olmalı || olur.
776. 1) İsim cümleleri || İsim cümleler *(prop. nominales)*
779. 10, 15, 16) sonuçları || sonlokları
780. 17) Fiil cümleleri || Fiil cümleler *(prop. verbales)*
781. 31) (hayvan) || (hayvan : mahmül)
782. 5, 16) sonucu || sonluğu
783. 25) -regimes || -régimes : yönetik 31) naks || nakz
785. 34) ilk hecesi : || hecesi
786. 24) دَرْب || درب (metinde barekeliidir A. U. E) 35) مَدْحُوك || مدحوك
793. 15) *tahta* || *tahta*
794. 37) bu söz || bu söz de
795. 18) KARŞILIKLI BAĞLI || BAĞLAŞIK
802. 14) zaman || *zamanlık* 43). || (*كُلَّا*, olacak A. U. E) 44). || (*kör.sä-lär ki* olacak A. U. E)
803. 28) *ahväl* || *ahväl,i* 30, 31) (*güldüyü zaman veya gülerse* || (güldüğü zaman veya gülerse) 31, 32) (*baktığı zaman veya baksa*) || (baktığı zaman veya baksa) 32) (*cimen*) || (*Cimən*) 32) (*taradığı zaman veya tarasa*) || (taradığı zaman veya tarasa) 33) (*tükürdügü zaman veya tüküruse*) || (tükürdügü zaman veya tükürürse) 33) (*peyda olurdu*) || (peyda olurdu) 39) sonra da || sonra da (*kiceirse, diyüp irse*)
804. 4) *ss > ss* 13) (*ئىزىز ئىزىز*) || (yerinde *ئىزىز*) 32) *ئەنەن* || *ئەنەن* (metinde barekeliidir A.U.E) 33) *ئەنلىك* || *ئەنلىك* (metinde barekeliidir A.U.E) 34) işaret var || işaret var (*ئەنلىك* ; *ئەنلىك* + *ئەن*) kelimeleri metinde barekeliidir A.U.E)
805. 4) (*ayit-di*) || (*ayit-di, eyit-di*) 29) *missa* || *misze* 42) *-* || *-* (metinde terstir A.U.E)

809. 43, 44) (buradaki iki satır 22inci satırın altına gelecek) A.U.E
810. 10) دُرْلُوب (metinde hareketlidir A.U.E) 34) ÄÇNIZÖ || ÄÇNIZÖ (sağdan sola: özinçä)
812. 5) bu takdirde || yoksa 37) lehçeinden || Lehçesinden
816. 18) bilinir || biliniyor 18) bidayette || bu daha bidayette 26) birleşmesinde || yeniden kurulmasında 26) veya || veya eski
817. 22) tümleç-meful || tümleç-meful, yönetik 42) suñ (ki) || suñ (.)
820. 38) ([4] Bu misalin) kelimeleriyle bağlayan ve (gerektir) kelimeleriyle biten cümle kalkacak) 28) Çünkü || Burada
821. 14) manzarasında || manzaraşıyle 18) arasında || arasında da 23) 1171 || 1171
26) quelquonque || quelconque
822. 2) katkin || katkin siyasi
823. 5) belirtici || belirtici (satır başına alınacak)
824. 15) ortacımı || bir ortacımı 15) yerinedir || yerini almıştır
825. 14) annexation || annexion
826. 13) 1253 || 1253
827. 16, 22) tümlek || tümleyen 29) yapılma sıfatlar || sıfatlar
828. 8) kavaf || kavaf, kunduracı 40) bir ortaç || ortaç
829. 9) (haydut) || (serseri, haydut)
830. 7) sonucu || sonluğu 9) dahil, || dahil (§ 714), .
832. 32) (sakalı || (= uzayan sakalı 32) etmemek) || etmemek, tıraş etmek 33) geliyor ki || geliyor (ki ve aşağısında olan kelimeler kaldırılacak)
833. 28) (= dedikleri, denilen || (= vaktiyle dedikleri, denilen 30) de-r-ler || de-r-ler (= vaktiyle dedikleri) 32) (= elan dedikleri, hälä denilen) || (el'an dedikleri, hälä denilen) 35) (= vaktiyle dedikleri, vaktiyle denilen) || (vaktiyle dedikleri, vaktiyle denilen) 40) (= dedikleri « adam ») || (= dedikleri « adam »)
835. 15) den 12) || den 12 (1) 28) confirmation) || [1]: confirmation»).
837. 2, 4) nibayetleyen || nibayetlendiren
839. 33) misallerinde || misalinde 34) cümlemsiler || cümlemsi 34) failleri || failerleri 40) bulunurlar || dir
840. 7) « liaison » || « bağlam, liaison »
941. 17) karsantı || karşılıtı
842. 29) hələ vakti || vaktü həli 38) nəşil oldu da ... »: || ayrıca « nəşil oldu da... »

843. 12) [1] bir || gibi bir 25) *dur-up dur-ur-ken* || *dur-up dur-ur-ken*. (kendi halinde, kiseye zarar vermeden devam ederken A.U.E)
845. 18) menevişini || meneviş «üance» ini 42) bazısı || اندیش، ایندی (A.U.E)
846. 2) üzüm || üçüm hiç 2) görmüş müsun || görmüş bulunuyor musun 4) götürdün || götürmiş bulunuyor musun 9) (*ol-up dur-ur-du*) || *ol-up dur-ur-du=olmuş bulunuyordu* 11) *dur-ur-um* || *dur-du-m* 36) *dur-mak* || *tur(dur)-mak*
847. 27) سرگل || سرگل (metinde arekelidir A.U.E)
848. 10) bir metninden || metinlerinden
851. 36) sonuciyle || sonluğıyla
852. 27) tapacak || tapılacak 33) Bu || bu son iki
854. 39) «comme étant» || (diye karşılığı A.U.E)
855. 12) olur || olur (. . . dan ibaret olan A.U.E) 25) olmak üz(e)re || bu manadaki A.U.E) *ol-mak üz(e)re*
858. 39) kırışmak || *kırşamak* 39) tutmak || tutmak, *kırşamak* ve *kırsamak* gibi
862. 27) *ed-ici* || *ed-ici-ey(i)d-ici* yanı söyleyici
863. 11) gitmek || gitmek, geçmek 36) امراء || امراء (metinde harekelidir A.U.E) 37) امراء اهل || اهل امراء اهل kelimesinden maadas; metinde harekelidir A.U.E)
865. 2) kamus || *Kam-Tür.*
869. 14) اکل ملک || ملک (bu iki kelime metinde harekelidir A.U.E) 31) nombreux || nombreux,
870. 1) اکرود طامی || اکرود طامی (bu iki kelime metinde harekelidir A.U.E). || '4) lieu». || lieu» (bk. s. 879, 3° kattay A.U.E) 11) kullanılmıştır || kullanılmıştır) gının arap alfabetesindeki şekil üç noktalıdır.) 41) bunun *kati kolay* || *kati kolay* (= pek kolay) 41) şeklinde değişmiş olanı || buna yakın olanı
872. 41) veriyor || veriyor (buradaki arap harflili misalde 1, 5, 8inci kelimeler harekelidir A.U.E)
873. 33) (-Buradaki) kelimesinden başlayıp (harekelidir) kelimesi ile biten cümle kaldırılacak A.U.E) 40) oguz, Tapgaç || (Oguz, tabgaçgaru)
875. 23) çabuk || şabuk bk. s. 267, haşiye 2
876. 13) s. 38) || s. 38 (satır devam edecek 33) KRÜT || KÜRÜT (= sağdan sola okunacak: türük) 34) Türk || Türk A.U.E
877. 17) sılam || yapılık 26) çah || cah (kuyu)
878. 31) olarak || olarak «puits» yerine

XXVIII

879. 32) (*etrafa koyuş*) || (*uzatış*)
881. 20) yoksa || değilse 46) . || (Bk. genizliler hakkında § 73, ve s. 84, başıye 1 A.U.E
882. 34) kelimeler || kelimeler: 28inci satırda her iki misaldeki bütün, 30uncu satırda ki, 31inci satırındaki *ş* ve 32inci satırda ki *ş*, kelimeleri
883. 2) ortaçlanık || ortacımı 34) olabilir A.U.E || olabilir [Yklş. *ķıłka* (Rad. II, kır. Kaç.) = müdafaa; *kałga* (Rad. II. Osm.) = levazım muhafizi, müdürü A.U.E)
884. 6) bu || burası 35) atlanmaya) hazırlık || atlanma hazırlığı 37) baştan dört tanesinin || . 37) harfli olanlar || harfli türkçe olanlar 37) harekelidir || harekelidir: birincide hepsi, ikincide 2inci kelimesi, üçüncüde 2inci kelimesinden maadası, dördüncüde 1inci kelimesi, beşincide 1, 3 üncü kelimeler.
885. 7) kalmayıalı (m = sen-ben) A.U.E (|| kalmayıalı (21) ıplığını geçirmek için || aralarından geçirmek için = geçirecek
886. 10) yemeklik || yemek üzere
888. 13) *وَرْغَلَى* || *وَرْغَلَى* (metinde harekelidir A.U.E) 31) Bu da meselâ || Bunun çok sonralık bir teşekkür halindeki meselâ osmanlıca'nın *çał-kaļa-mak* gibi «fréquentatif» bir mastarına benzeyen 31) suretinde || suretinde muhtemel 32) sonradan bu manayı almış biçim ortacı mı diye düşünmemeli 36) manusı || manusunu
889. 1) kayıt ve işaret || varlığıyle teyid 23) halde) || haliyle)
890. 32) kilerinde || gibilerinde 32) ve bunu da || ileri geliyor, hem || bu tercümeyi 38) verilmesine || verildiği 39) *كَوْكَوْ* || *كَوْكَوْ* (metinde harekelidir A.U.E) 40) yapılmasıdan || yapıyor 41) gerçekten aynı || gerçekten kelime aynı 43) tercüme ediyor» || tereümesidir
892. 15) hadisede || hadiseyi 16) uluğa aid || olağın 16) gelişmosunu || gelişmesi diye 17) kullanılışının || kullanılışından başka 17) yaşarlığını || yaşarlık 18) kabul diye kabul 26, 27) (*salmak için*) || (*salmak için*) 29) (*gezip görmek üzere*) || (*gezip görmek üzere*) 29) *ayak* || *ayak* 30) = *gitti* || *gitti* 37) *soulever*; || (belki: je ne puis A.U.E) *soulever*.
893. 5) bu || bu hadise 34) Orkhon'dan || Orkhon 34) delillerdeendir || delillerdir
895. 28) harfli || harfli üç misalde
896. 5) morfemler daha || daha morfemler 6) Ve böylelikle || Nitekim 7) oluyor || bulunuyor 8) birleşiklerin || birleşilerin hadierinde 10) getirilemez || getirilemez gibi görünüyor
899. 30) *nsuge* || *usage* 33) lâhikalarını || lâhikarı
900. 9) karışabilir || karışık olabilir 9) olabilir || կալիբիր 33) Bir de || Bir de lehçemizde 36) meyil ve heves || meyil 37) Bir şeye || Sonra, bir şeye
901. 3) *dik-mek* || *deg-mek* 5) que le || que le (*la main du* A.U.E) 5) (*le plante olacak*, || *çıl kelimesi*, *çıl el-i* «*la main du jardinier*» olacak; 7) -in ji ||

Karaman lehçesinde A.U.E. -in n لىج نويچى كىرىخىدا نويچى كىرىخىدا
|| KÜRÜT (=türük : sağdan sola) 35) olacak || (son kelimenin taranskript
siyonlu olsunda C harfi G olacak.

903. 8) en eski || en eski diye bilinen 8) kaydedildiği üzere || kaydedilen 22, 23
çkarılan || dolayı çıkarılan 28) IGNINAGAK || NIGNINAGAK (kaga-
nının : sağdan sola.)
904. 19) (*yük.le.t*) ; || (*yükle-t* = kendisine bir şey yükletilen şahıs) ; 37) « mig-
ration » || « migration ».
906. 1) (LEHCELİK) || (LEHÇELİK)
907. 10) (*igor* || *sev-iyor* 25) geliyor || geliyor diye de düşünülebilir 33) sakın-
madan || düşünmeden (bak. 37inci satır.)
908. 12) مزدکن || مزدکن (metinde hareketlidir A.U.E)
909. 12) kendisine || kendisiyle 17) İki || Bu, iki 30) [3] [1. 1].
910. 19) كیدرورز || كیدرورز 19)
912. 2) *bağışıklık* || *uyarlaşırılık* « concordance » 19) قاچار(گن) || قاچار(گن) 34) gibi
|| gibi bir 41). || -mek. de 41). || = mek. de-ler
913. 8) *arka* || (2 42). || lehçemizde: *arkası sıra* A.U.E)
915. 36) misaldeki || üç satırda 36) metinde || aslında
917. 7) altında || altında (روز یخوب مناب الاستههام ibaresi hakesizdir A.U.E 18)
-ki, iki || iki, -ki
918. 4) بیل بارمک || بیل بارمک (بیل kelimesi metinde hareketlidir A.U.E) 24) dursun,
-ken || -ken
926. 18) 1825 = şimdiki osmanlıca'da; *ürü-gen*, || 1825);
927. 32) (en sonunda, ahır, nihāyet) || (en son, ahır 33) zarf || sıfat (son yer:
mezar?) 34, 35) anlayamadık || (anlayamadık) kelimesinden (A.U.E) ye
kadar olan kelimeler yerine: Acaba bir yanlışlık mı var? Yklş.
K) äg-län § 1343, s. 882.
929. 37) yok || yok. -Ml. den buraya kadar olan yazılar daha büyük puntuada olacaktır.
937. 21) assez || assez bien 21) « passablement, bien » || « passablement » 23) assez
joli || assez bien»
938. 23) ilgiç || ardılı
943. 35) yani elle || yani topuzunun elle
944. 31) hareketidir || hareketlidir (1 numarada اىل, 2 numarada ئىل « يىل », 6 numar-
ada ئىل اول « يىل اول » kelimeleri müstesna 33) faire || lui faire
945. 40) a. || a. 49

946. 12) *gerine* || *başkasının gerine* 14, 15) *kendine nikâhlayacağına, nikahlayacak yerde* || (kendiñe nikâhlayacağına, nikâhliyacak yerde) 15) (*müennes olan filan=herhangi*) || («müennes olan, filan = herhangi» 16) (*müşrik bir hür kadın*) || (müşrik bir hür kadın) 16) (*olur*) || (*olur*) 19) (*kılacağına*) || (*kılacağına*) 20) (=çözüp) || (=çözüp) 20) (*olar*) || (*olar*) 21) (*vereceğine*) (vereceğime) 22) (*lâzım gelir*) || (*lazım gelir*) 24) (*adamin*) || (*adamin*) 23) (*sızacağına*) || (*sızacağına*) 25) (*yey=daha iyi*) || (*yey=daha iyi*) 26) *hades* || müstakbel *hades* 21) *tâgär+tâx* || *-iâx+tâgär* 40) (=dângâda) || (=dünyada) 40, 41) (*olacağına*) || (*olacağına*)
947. 4) *kelamlar* aslı bir hadesin || *kelâmlar* 5) yapılmadığını || aslı bir hadesin yapılmadığını 38, 39) *kurmaz* || *kurmaz konuk* 42) (*ilinc*) || (*ilinc* 43) (*gelmem*) || (*gelmem*)
948. 13) *چاچ* || *چان* || *چان* (metinde hareketlidir A.U.E) 39) (*gögsünün açıldığı*) || (*gög-sünün açıldığı*)
949. 7) *mecburi* || *cebri* 26) *bil-in-me-yecek* || *bil-in-me-yicek* (= bilinmeyeince)
950. 2) *isteyiş* || *arayış* 2) *les pieds* || *les pieds* (de l'homme A.U.E) 5) «à l'homme» || = bütün beytin manası: 6) *d'elle même* || *d'elle même* (par ses propres pieds A.U.E 29) de uymuyor || da zor uyuyor 30) *kullanmış* || *kullanmış*: — — . . . — — . . . — (=fâlatûn .. fâlatûn .. fâllûn) 32) (-y)ecek + (y)icek veya || -y)ecek-y)icek + (y)gez 43) bulursun?) || bul
952. 39) [1] || [2] 39, 40) *hareketlidir* || *hareketlidir*; (buların harekeleri 1inci kelimede r 3 üncü kelimede d konsoulatına ait olacakken ihmâl ile biraz sonraki n ve s konsoularına uerilmiş görünüyor A.U.E)
953. 25) من کلکچے من مدد درغل || من کلکچے من مدد درغل (bu cümledeki من کلکچے من مدد درغل kelimeleri metinde hareketlidir A.U.E)
954. 29) *resm-i* || *resm-i* (=adeti) 32) *garçon* || *garçon* || (à l'enfant)
955. 16) -y)cek || -y)ecek 21) (*demeye değer*) || (*demeye değer*) 24) -y)ecek || -y)yicek
957. 14) § 437) || § 437 25) (l. 4 || (s. 14) 25) *yerine* || *yerine* 33) پکبچی شکلی || şeklini
959. 20) *miktar* || *ölçü* 21) *zahmidar* || *zahmdar* 31) (سلطان: سلطان؟) || (سلطان: سلطان?) 36) *cimridir* || *alçakdır*
960. 7) *gideceğiz* || *gideceğiz* (=gidici yiz)
961. 3) *ışıtince hızla* || *ışıt-ince ilgar ederek hızla* 12) *kişur/ar* fiilde || *kişur/ar* yani o fiilde 34) *akıbetli* || *ta'akuplu*
962. 9) *dik(g)äç* şeklini || *dik(g)äç* «jusqu'à» şeklini 44) *böyle* durumlarda || *böyle* teşdidli durumlarda
963. 29) *körünüyor*. Bunun || *görünüyor*. Kendisi 31) . ||
964. 22) *mikdatlama* || *ölçüleme*

966. 21) [1] || [1] ابتدأنا 31) ﻗﺎئم [2] || [2] ﻗﺎئم ||

968. 27) fiili müzarının (tasrifsız) || fiili (tasrifsız) müzarılı (yablı 3 üncü müfret şahis halindeki A.U.E.) 28) fiili menfi || fiili (aynı şahsiyet A.U.E) menfi 32) etmekte || eder 34) bu hal || evvelce de babsızlığınız gibi bu hal 38) gerektir A.U.E.) || gerekiyor. Herhalde bir yanlışlık var A.U.E.

970. 37) eseri olacak, veya bu : || eseri diye düşünülür ise de bu :

972. 8) *muhayere* «prologue» || eserdeki vak'alar öncesi «prologue»

973. 44) sıfat || zarf

974. 6) yedişlediği == yedişlediği (=çekizlediği)

976. 33) kelimeler || kelime de 33) teşdid işaretli « || üç noktalı k 42) gibi, || üzere 43) gibi || gibi iki veya üç nokta, çizgi ve medden işaret

977. 37) le bras; || le bras (la main);

978. 20) *جَهْر* || *جَهْر*

979. 38) veya || veya daba iyisi

981. 45) . || (5) Bu Arap harflili müstava 2inci, 5inci kelimeleri hareketlidir A.U.E

982. 3) «supin» || ortacımızı, «supin» 38) (*kil-kâli?*) || .

983. 32) belki. || de acaba 33) leh'tir ki || leh'mi dır ki 33) onlar dan || onlar da benzeserek n 36) ilgiş || ardılıgı

985. 21) substance sèche || substance (un peu A.U.E)

986. 9) *et-mek* (*it-mek?*) || *it-mek* (*ek-mek*)

988. 4) lehçesinde || lehçelerinde 22) Öncelik || Öncelik (öndenlik). 24) sonralık || senralık (sonrası)

989. 1) -me | - den + (evvel) [1] لـ + دـ | لـ دـ ||
 2) -me-z | - den + (evvel) [1] لـ دـ + مـ | لـ دـ مـ ||

990. 15) sırların || sırlarının (38) {4} Bu numara ve bunuyla başlayıp (A.U.E) ile biten satır kaldırılacak.

991. 1) gelen) || gelmeyen) 7) sonları. || sonlarını 39) değiştirilir || değiştirilebilir.

992. 31) i' mar || i' mar (==inşa A.U.E)

993. 15) {a} r || ve {a} r.

995. 36) {1} || {2} 39) geçmiş bulunabilir || geçmiş bulunabilir || geçmiş bulunulabilir
 46, 41) lehçelerde || lehçelerde bir manasıyle zaman ve zamanda 41) (i) ley

XXXII

997. 10) 1472. Bu tabirlerin kendilerine || 1472 kendilerine 14 . . . mek vasitasiyle || . . . mek yüzünden, yönünden 28) b. *Ardıncı-ile* || b. *Ardıncı*, ile.
998. 4) taraf || taraf, yön 14) سلطان سليم (سلطان سليم) 20) امیر ایلیارک (امیر ایلیارک) 20) سپاهیلارک (سپاهیلارک) ... 28) prolonger (limiter. A.U.E)
1001. 22) -dik-li ve, -gecek-li || (-dik-izafet zamiri, ve ecek-izafet zamirinden yapma A.U.E)
1003. 15) *vega* || veya
1004. 1) *gapilan* || yapılan ulaklık
1005. 23) tramvaylarda || tramvaylarda ve sairede dolmuş gelmesi 23) «complet» || «complet» yani 25) başı ya || başı 25) manasına || manasına 25) veya || burada 25, 26) manasına || manasına olacak
1008. 22) *Väys* || *Väys-ni* 22) *Vays*) || : *vays-ni* 31) idaresi || sahipliği 25) padışahlıkten) || padışahlıkta) geçemediğinden
1010. 1) (copule) || (koşaq, copule)
1011. 26) demesini || demesini, evvelce de söylediğimiz üzere
1012. 40) *ol-duğ-u* || *oł-dağ-u*
1016. 31) şu yukarıda || yukarıda 33) (Kara Mustafa || (Oğuz Kara Han, Kara Mustafa
1017. 29) giden? giden? Bk. *ała*=yavaş (D. L. T. I, 85): *ała* kil=yavaş gel 29) Yklş. *ała* || Yklş. İshçemizde *ała*
1019. 10) misalde benzerlik || misalde yapma benzerlik
1020. 9) «detérminant» || «déterminant» 22) *cāniyāne* || *cāniyāne* (cānice gaflet) 22) *ihtikār* || *ihtikār* (kazıkçılık) 34) (garp= || (garp yani
1021. 26) hareketlidir. || hareketlidir, m harfi de teşdidlidir 28) arasında || arasında daha evvel de
1022. 1) *gör-me-me-z-lik* || *gör-me-mez-lik* (asıl: görmez olana mahsus hal A.U.E) 35) yapmak || yapmak hareketi 40) vs. || vs. suretinde kullanılması daha iyi
1023. 5) verememezlik || verici olmamazlık 16) se fachera-t-il || se fâchera-t-il jamais A.U.E) 23) *göster-lik* || *gösterir-lik* eki 35) kalabahık || (kalabahık kesif
1024. 4) karşılığında || karşılığındaki

H İLE OLMASI GEREKEN H VEYA H LİLER :

VI/4 RAHMAN VI/6 RAHMAN VII/6 HAY-	72/4, 5, 22. <i>h</i> 72/11 <i>hakim</i>
YAN	73/31 <i>nahv</i> <i>nah(i)v</i> 73/31 <i>semâhat</i>
VII/1, 2, 5, 6, 11 AHMED VII/30 Hikmet	74/24 <i>bâhs</i> 74 33 <i>sulh</i> <i>sulh</i>
VIII/24 Ahmed	76/21 <i>hâlâ</i> 76/27 <i>mâhzâ</i> 76/38 <i>hammâl</i>
IX/1 <i>harb</i> IX/1 <i>sulh</i> IX/3 AHMED IX/15	76/38 <i>hamal</i> ,
FÂLIH RIFKI.	83/26 <i>hav(u)z</i>
X/10 Mahmud X/12 (HACI) X/14 bîhâr	84/15 <i>haz'm</i> 84/25 <i>ha(rk)</i>
X/15 HADJI (HACI) BEKOF X/17 HAFIZ	96/25 <i>dâhet</i>
X/18 HAKIM-ATA X/20 Mehmed X/24	97/17 <i>muğkem</i>
HİKMET.	117/8 <i>hâşla</i> 117/8 <i>muhaşşala</i> 117/20 <i>haş-</i>
XI/1, 5 HOSEYİN XI/1 <i>nâhiye</i> XI/2 HOSSE-	<i>let</i> 117/26 <i>vâsl</i> ,
YİN RAHMÎ XI/6 (Mahmud-el Hussain	124/28 <i>med(t)</i> <i>hi</i> 124/40 <i>hid-det</i>
Mohammed-el) XI/14 ashâbi	126/13 <i>hal</i>
XII/4 Ervâh XII/31 Rahman XII/33 MAH-	128/18 <i>harik-c(c)i</i> 128/20 <i>sabah-c(c)i</i> 128/29
MUD	<i>mâhallebi</i>
XIII/5 Abu'l-Hasan	129/23, 23 <i>hars</i> <i>hirs</i>
XIV/9 Muhammed XIV/27, 28, 32, 34	139/35 <i>sihatle</i>
MEHMET	156/15 <i>ağbab</i>
XV/25 Hüseyin	158/4 <i>hissiyât</i> <i>hiss</i> 158/29 <i>hayâdîd</i> <i>haydud</i>
XV/31 Muhakemet-ül-lügatayn	166/8 <i>muhibb</i>
XVI/8 Ervâh. XVI/32 ül-muhît XVI/33 el-	189/26 <i>hayvan</i> 189/28 <i>habb</i> 189/38 <i>hâl-</i>
Muhibit	<i>in-den</i>
XVII/25 AHMED XVII/31 Mehmed bîa	190/33 <i>hal-de</i>
XVIII/4 Hamza XVIII/6 SALÂHÎ XVIII/6	192/12 <i>Ahmed-iñ</i>
MEHMET SALÂHÎ. XVIII/13 Muhammed	194/12 <i>muharebeye</i>
Sâlih XVIII/25 Muşâhîhâb	202/11 <i>kabahat</i>
XIX/7 kadar. (X1 ci XIX/12 XX/3,5 AH-	211/6 <i>Muhammed</i>
MED XX/3 <i>nahv</i> XX/15 HOSEYİN	235/38 <i>islâh</i>
XX/17 MEHMET XX/17 Hâce-i... Osmâni	236/28 <i>Hasan</i>
XX/19 SÂLIH İHSAN. 'Osmanî' XX/20	237/6 <i>hattâ</i> 237/15 <i>sâhi(h)</i> 237/15 <i>sâhi-den</i>
TÂHIR XX/21 ilâveli <i>surf</i> ve <i>nahv</i>	248/7 <i>hal-de</i> 248/10 <i>el-hâletü</i>
XXI/29 Rahman XXI/30 Hâfiz XXI/30	250/8 <i>sabah</i> 250/11 'ale-s-seher 250/17
Hüseyin	'ales-s-sabah'
12/21 <i>hac-le</i>	251/4 <i>sabah</i> 251/32 <i>dâhue</i> 251/34 <i>duha</i>
16/25 <i>h</i>	251/34 <i>dâhâ</i>
28/2 <i>sâhha</i>	252/9, 10 <i>hâl</i>
42/29 Memdâh	253/1 <i>hâlâ</i>
52/10 <i>h</i>	254/19 <i>ahyânen</i> 254/39 <i>sabah-in</i>
56/12 <i>h</i>	256/4 <i>sabah</i>
70/4 <i>harf</i> 70/6 <i>sulh</i>	257/15 <i>enasil</i> +
	259/37 <i>muharrir</i>
	260/15 <i>hazır</i> m

267/1 <i>hemen</i>	561/3 <i>Mahz. Mîr. Haydar</i>
271/10 <i>ħasbihāl</i>	576/35 <i>ahmer</i> 576/41 <i>aħväl-i</i>
272/20 <i>ħattā</i> 272/28, 30, 32, 34, 38, 39 <i>ħattā</i>	578/3 <i>RAHMİ</i>
273/2, 6 <i>ħattā</i> 273/16 <i>sabāħ-a</i> 273/18 <i>b-i- dāyet-i ħarb-</i> 273/30 <i>be-sabāħ</i>	580/22 <i>ħulviyat</i>
276/12 <i>kabāħat-i</i> 276/31 <i>ħazerāt</i>	581/21 <i>Hakim-Ata</i>
279/23 <i>iħtimal ki</i>	588/4 <i>ħulviyat</i>
280/4 <i>aħibba</i> 280/5 <i>terciħ</i> 280/11 <i>müsta- ħikk-im</i> 280/21 <i>sabāħ</i>	598/31 <i>RYHMI</i>
282/9, 17, 26 <i>ħazir</i> 282/21 <i>ħazir</i>	600/10 <i>HÜS.</i>
283/1 <i>ħanci</i> 283/20 <i>iħtiyar</i>	634/6 <i>šeħādet</i>
287/23, 26, 30 <i>ħaṣṣa</i> 287/28 <i>ħaṣṣa</i>	635/37 <i>aħmak</i>
289/4 <i>ħaṣṣa</i> <i>ħuzur-dan</i> 289/6 <i>ħaṣṣa</i> 289/14 <i>ħal-bu-ki</i> 289/22 <i>Mehmed</i>	673/15 <i>sabāħ</i>
290/9 <i>ħäsil</i> ,—(<i>ħäsil-i</i>), <i>el-ħäsil</i> 290/10 <i>ħä- sil-i kelām</i> 290/13 <i>muħassal</i>	691/12 <i>HÜS.</i>
293/3 <i>raħatsis</i>	695/31 <i>ABDULHAK</i> 695/33 <i>fahāl</i>
294/18 <i>ħadd</i>	696/12 <i>Halviyat</i>
296/17 <i>ħäl</i>	697/30 <i>Hamza</i>
303/5 <i>ħam(m)al</i>	733/36 <i>Aħmedin kitabı</i>
304/13 <i>eħad v-ħid</i> 304/31 <i>ħädi</i> 304/34 <i>el- ħädi</i>	737/14 <i>mahkemesi</i> 737/15 <i>mahkeme</i>
318/25 <i>maħafakār</i>	740/14 <i>AHMED</i>
320/21 <i>ħamiget-lu</i>	764/27 <i>Salāħi</i>
321/20 <i>maħalle-li</i>	777/30 <i>RAHMİ</i>
325/31 <i>ħakk-um</i>	832/3 <i>AHMED</i> , 832/26 <i>ħäl</i>
328/13, 14, 21 <i>ħakk</i> 328/18 <i>Rahmi</i>	838/35 <i>ħäl-in-de</i>
329/14 <i>arzuħal</i>	846/1 <i>ħavālisi</i>
330/21 <i>ittihad</i>	864/42 <i>his</i>
331/10 <i>ħal-das</i> 331/10 <i>kaðeħ-das</i>	866/21 <i>muħit-i</i>
375/16 <i>Muħammed</i>	870/3 <i>muħtac</i> 870/3/ <i>mahabat</i>
378/11 <i>ħal-muzari</i>	891/27 <i>sahbat</i>
388/21 <i>aħmak</i>	898/26 <i>ħäl</i> 898/35 <i>AHMED</i>
396/20 <i>ħäl</i> 396/20 <i>ħäl</i>	901/23 <i>gül-me-deen</i> 901/31 <i>ülkesizlenmiş</i>
429/15 <i>ħäl</i>	904/11 <i>HACI BEKOF</i>
157/44 <i>Mahmud</i>	922/9 <i>HOSEYİN</i>
	928/10 <i>MEHMED</i> 928/11 <i>ħarb-e</i>
	929/5 (<i>AHMED</i>
	930/14 <i>RAHMAN</i> 930/16 <i>maħal</i>
	935/25 <i>Mehmed</i>
	1016/34 <i>Aħmet</i>
	1024/13 <i>aż-ħal</i>

H VEYA H İLE OLMASI GEREKEN H LILAR :

VI/4 <i>tārih</i>	VI/20 <i>Tārih</i>	126/31, 32 <i>hinc</i> (ç) 126/37 <i>harc</i> (ç) 126/37 (: <i>harçlık</i>)
VII/3,9 <i>tārihi</i>	VII/9 Mahmud VII/15 Hamza VII/16 AHUNDOF VII/29 Müntahabat	128/28 <i>han</i>
VIII/7 <i>tevārih</i>		129/20 <i>hane havlı</i>
IX/18 AHUNDOF IX/33 HOCA (bu şekilde olan a harfi metinde yanındakilerle aynı punktodadır A.U.E).		131/8 <i>hızlı</i>
X/14 Tuḥfet. X/31 <i>Husrev-ü</i>		152/7 <i>hatır</i> 152/8 <i>hat(.)rzim-da-dir</i> 152/13 <i>häs</i>
XI/28 <i>Tārihi</i>		156/23 <i>halayık</i> 156/14 <i>halika</i> 156/23 <i>k>h</i>
XII/30 LUTFİ (<i>tārihi</i>)		157/4, 14 <i>ihrā(cāt)</i>
XIII/26 <i>Husrev-ü</i>		158/28 <i>havātin hātān</i>
XIV/2 <i>tevārihi</i>	XIV/10 Hilāfiyat XIV/19 Ellzniķi'nin, Hacı Halife XIV/20 Hāki- ķi, XIV/21 Tevārihi fütūħat-ı hüsün-i ha- sin XIV/25 (Hudāvendigār XIV/32 SA- LĀHI	166/5 <i>hagyur</i>
XV/25 <i>tārihi</i>	XV/25 Hüləsät-i ahbār-i- hafakeyn	190/31 <i>hatır</i>
XVI/4 <i>Tārihi</i>		192/14 <i>kütüphāne</i>
40/26 <i>h</i>	40/27 <i>hangi</i>	194/10 <i>fesh-i</i>
44/6 dahil		199/26 <i>hasta-dir</i>
50/16 (= <i>h</i>)		200/4 <i>hasta-dir</i>
51/21,38 (= <i>h</i>)		203/8 <i>Uranha</i> 206/9 <i>hasta</i>
52/1 <i>halife</i>		206/12 <i>tohaf</i>
54/23 <i>h</i>		212/41 <i>dahi</i>
55/7, 14 <i>h</i>		222/10 <i>hafiyye</i>
55/15 <i>hali</i> 55/16 <i>hotoz</i> 55/17 <i>hangi</i>		235/8, 12, 16 <i>hos</i>
55/19 <i>h . h</i>		236/30, 36 <i>hayır</i> 236/31 <i>hayır</i>
56/4 <i>hangi</i>		237/24 <i>hatır-im-a</i>
71/7 <i>hurka</i>		252/35 <i>Uranha</i>
72/3 <i>h</i> 72/10 <i>hafif</i>		253/15 <i>ahären</i> 253/16 <i>bil-ahire</i> 253/18 <i>muahhareen</i>
73/32 <i>havf</i> <i>hav(if</i>		256/21 <i>hos</i>
83/42 <i>torpah</i>		258/22, 27, 32 <i>dahi</i>
84/22 <i>ha(rç)</i>		261/25 <i>dahi</i> 261/33 yanılıyor : (ben dahı)
91/26 <i>bahatur</i> 91/32 (<i>balh</i> , <i>belh</i>		262/5 <i>haber</i> 262/32 <i>dahi</i>
97/17 <i>dahi</i>		264/9 <i>dahi</i>
99/1 <i>hotoz</i>		266/35 <i>hali</i>
119/30 > <i>h</i> vs.		269/4 <i>tārih-i</i>
124/36 <i>hid-met</i>		270/21 <i>hātür</i> 270/33 <i>horos</i>
		271/6 <i>här</i> 271/10 <i>tārih-i</i>
		275/8 <i>hasta</i>
		276/33 <i>tahsin</i> 276/33 <i>tahayyür</i>
		278/9, 9 <i>husus</i>
		279/3 <i>hatā</i>
		289/16, 22, 31 <i>had</i> 289/26 <i>tārih-i</i> 289/28 <i>had</i>

290/1, 3 <i>hod</i> 290/17, 17, 17 <i>husūs</i> 290/17 bā <i>husūs</i> 290/18 <i>ḥassa</i> 290/19 <i>mahsūs</i>	387/26 <i>hoş</i> 387/26 <i>häfur</i>
293/15 <i>çuhār</i> ,	388/28 <i>yāḥad</i>
297/34, 36 <i>hoş</i>	449/35 (hācegānlık)
298/10 <i>tāriḥ</i>	561/3 <i>hos</i>
302/11 <i>āḥır-imci</i>	568/41 <i>dahi</i>
304/17 <i>ḥamse</i> 304/29 <i>ḥamis</i>	580/12 <i>dahi</i>
309/26 <i>hoş-ça</i>	659/2 <i>haber</i>
310 4, 4 <i>ihtiyar</i>	674/45 <i>Hälide</i>
316/9 <i>aḥrat-lik</i>	695/24 <i>hammarına</i> 695/33 <i>ḥançer</i>
319/21 <i>hayır-lı</i>	697/43 <i>hoş-</i>
320/3 <i>feħāmet</i>	701 <i>vah vah</i>
322/29 <i>kethudā</i>	737/13 <i>hariciye</i>
323/2 <i>aḥsam</i>	768/10 <i>Hanim</i>
324/20, 21 <i>tāriḥ</i>	769/13 <i>ḥasta</i>
327/25 <i>ḥayl</i>	793/15 <i>tahta</i>
328/1 <i>ḥasta</i>	815/29 <i>HUSÜSL</i>
329/2 <i>ḥizmet</i>	869/28 <i>Husrev</i>
331/15 <i>ḥoca-das</i>	899/26 <i>AH</i>
335/21 <i>haber</i>	912/24 <i>ḥam ḥam</i> 912/24 <i>ḥurpala-</i>
337/1 <i>ḥasta</i>	919/21 <i>hitāben</i>
342/4 <i>oħġa</i>	955/15 <i>Han</i>
375/26 <i>dahi</i>	1016/12, 13, 14 <i>Hakim</i> 1016/34 <i>Halil</i>
382/22 «ḥāki»	1017/8 <i>ḥafif hafif</i>

L İLE OLMASI GEREKEN L' VEYA L'LİLER:

VII/7 *Mektapları*

IX/32 *Meraklı*

X/15 *mal alan*

XI/5 *çamasırlar*

XIII/31 *kerrem-allâhu*

XVIII/28 *sakın aldanma*

4/24 *kulca*

8/12 *lär*

26/22 *ķousatos*

32/40 *kılıç*

41/28 *yalvar yalbar*

42/14 *ovala* 42/16 *koval,a-mak* 42/21 *kutlaguz* (kulavuz, kılavuz); 42/23 *yavuklu*

45/30 *jagılamak* 45/30 *cagliamak* 45/31 *cağılamak*

47/4 *raslanamaz*.

53/32 *çağlayık>çaylayık* 53/35 *beğlamak>baylamak*

54/4 *ağla-mak*

55/15 *ḥalı*

56/15 *hav){a-mak*

57/4 (*creux*) *l*, 57/14 *bulmak* 57/22 (*l*, *l*)

59/18 *ańla-mak*

61/21 *ir)l-a-*; 61/22 *h)ir,Lar-*; 61/22 *y)ir . la-*; *ş)ir,Lar-*; 61/22 *z)ir,la-*; 61/22 *e)ir,la-mak*

64/6 *çukur l*

66/6 *kałaba-Lik* 66/8 *Galata>kalata* 66/16 *pirlanta-*

67/12 *avlıt avlıt* 67/19 *yılan, ilan, yıldırım* 67/20 *ıldırım* 67/22 *ağla-, y)ığla-*

68/2 *l, l*, 68/18 *alub-an*

71/19 *l*, 71/20 *akıl*, 71/21 *Allah* 71/21 *l*

73/44 *sabır,lı* 73/45 *kaştlar*

74/35 *l*, 74/36 *dił=dił t, dił(t)lar*

76/19 *aslı,ā* 76/28 *muł,akā* 76/38 *hamal,*

78/14 *kal,*

80/37 *bołdı*; 80/39 *kıkratım*

81/9 *kirał* 81/11 *yavlak* *til,l,ig* *yalıngus* *tul-* 81/24 *kilur* 81/25 *al,dım* 81/29 *Xatid(t)t* 81/30 *kol(l)ug.* 81/31 *y(a)rl,t)(g)*

kadı 81/31 *y(a)rl,g-gadi* 81/32 *yarlıg-ka-* *madı* 81/32 *yul,ū(g)ka*

83/15 *pirlanta, «brillante»* 83/6 *pırnal,* 83/6 *çalı meşe* 83/11 *ak(i)l*, 83/35 *ogri-* *layın X ağurl,ayın* 83/36 *burgul, X bul-* *gur* 83/42 *partal, pal,tar*

84/20 *a(rs),lan* 84/29 *a(L,p)*, *ku(L,p)* 84/30 *kal(k)sın* 84/35 *zo(nk)l,adi*

87/3 *yanılı,mak* 87/3 *yanılı,-ış* 87/17 *kokula-mak>kokla-mak* 87/33 *yumur-* *ta-łamak>yamart-ł,la-mak* 87/39 *sızı-ł,la-* *mak>sız-ł,la-mak* 88/5 *oʃʃ)tuz* 88/17 *kişla-kişla,k* 88/19 *tuz-ł,ak* *taz-łak* 89/8 *bıl,dir* *yıl,dir* 89/10 *kahvaltı* *kahve-altı* 89/18 *bałdırı* *bałdır oğuł* *bał,dir* 89/20, 21, 22, 23 *bałdır* 89/34 *Pangaltı:* *banka* *altı?*

91/19 *bałık* *kuł,ak-* 91/19 *kuł* *bał* 91/32 *bağlık>bałık* *bałk* 91/32 *bol-ak* 91/33 *bałık* 91/35 *pol-uk* 91/35 *połecok* 91/36 *partal* 91/38 *kuł,ak* 91/41 *kuł,ak*

93/34 *la* 93/34 *ağla-an-la* 93/35 *taş-la* 93/36 *ağla-t-, anla s-, taş-La,n-*

96/20 *ałın*

99/32 *kincilos*

122/35,36 - *kułp*

132/5 *bułut-un*

149/26 *kałok, kałag-in*

150/8 *bałık-mak*

152/6 *oğ(.J)-um*

156/3 *sart-Lar* 156/16 *budała*

177/8 *palto*

178/6 (-,lar) 178/10, 20, 21, 22, 23, 29, 25, 26, 27, 27, 27 *ł,ar*

180/13 *sac-Lar-i*

182/1 *kiłic* 182/23, 24, 25 *al,dım*

183/7 *cał,-mak* 183/11 *al,dım* 183/15 *al,-mak* 183/26 *bırak-er-Lar mi* 183/37 *bırak-ir-Lar mi*

184/1 *çal,-di-Lar*

185/18 *(sağ) ol,-mak* 185/15 *(sol) al-diñ?*

XXXVIII

<p>185/17 (sol) <i>ayril-</i> 185/34 (sol) <i>kar-taL</i>
 185/37 (sol) <i>abdal</i>, 185/42 <i>bak-malı</i></p> <p>186/20 (sağ) <i>başla-mak</i> 186/29 (sağ) <i>Istanbul</i>,
 186/20 (sol) <i>aşlık</i> 186/21 (sol) <i>taflı</i>
 186/27 (sol) <i>Istanbul</i>, 187/10 <i>al-diniz</i></p> <p>187/21 <i>baş-lı</i> 187/29 <i>soluk</i> <i>sol-uğ-a</i> 187/
 29 <i>soluğunu sol-uğuna</i> 187/39 <i>bul-a-maç</i></p> <p>188/10 <i>at-la-n-an</i> <i>at-la-n-an-a</i> 188/12 <i>mek-</i>
 <i>tup-lar-i</i> 188/13 <i>olacak</i> 188/22 <i>arılар bal,</i>
 <i>toplار</i> 188/27 <i>sag-lar</i> 188/33 <i>atlamak</i>
 188/35 <i>kulic</i> 188/38 <i>kul-p-u</i> 188/38 <i>yaka-</i>
 <i>la-mak</i></p> <p>189/20 <i>çağıt-ci-lık ol-an</i> 189/22 <i>ata-lar kal-</i>
 190/3 <i>akl-im</i> 190/4 <i>an-la-ma-m</i> 190/11 <i>men</i>
 <i>ol-un-an</i></p> <p>191/5 <i>uzun-luğ-u</i></p> <p>192/14 <i>kitap-lar</i> 192/21 <i>karşı-ki dağ-lar</i></p> <p>193/9 <i>onlar-in-ki</i></p> <p>194/22 <i>oşan</i> 194/28 <i>sol-da-ki</i></p> <p>195/5 <i>usta-ları</i></p> <p>197/3 <i>on-an(lar)</i> 197/35 <i>bun-lar (sun-lar):</i>
 198/2 <i>bu-lar, su-lar, o-lar</i> 198/3 <i>on-lar</i>
 198/23 <i>on-lar, an-lar</i> 198/24, 25, 26, 27,
 28 <i>on-lar (-in, i, a, dan, da)</i></p> <p>199/27 <i>ol-di-m</i></p> <p>200/3 <i>aldım</i></p> <p>202/1 <i>çocuk-lar</i> 202/1 <i>san-dal-dan</i> 202/15
 <i>ol-dum</i></p> <p>204/25 <i>banlar şunlar</i></p> <p>205/16 <i>kolay</i> 205/22 <i>şun-lar-a</i></p> <p>206/3 <i>bura-lar-im</i> 206/3 <i>anlat-ma-li</i> 206/11
 <i>kolay</i></p> <p>208/12 <i>ol</i></p> <p>209/12 <i>ol-a quel-</i> 209/20 <i>oğl-u</i> 209/27 <i>na-</i>
 <i>sil</i> 209/28 <i>noşa</i> 209/29 <i>ola</i> 209/29 + <i>ola</i>
 209/33 <i>akıl-li</i> 209/34, 34 <i>ma'l-i</i> 209/34
 <i>akıl-sız</i></p> <p>210/1 <i>neyapa-lım</i> 210/34 <i>ol-duğ-u</i></p> <p>211/30 <i>oğul</i> 211/32 <i>boşup</i> 211/34 <i>dolasti</i></p> <p>212/1 <i>bun-lar</i> 212/3 <i>dolash-di</i></p> <p>213/15 <i>dolap</i> 213/15 <i>kapak-lar</i> 213/15 <i>ara-</i>
 <i>lik</i> 213/20, 25 <i>faşen</i></p> <p>214/1 <i>faşan</i> 214/21 <i>yaşa-mağ</i> 214/21 <i>ol-ma-z</i></p> <p>216/24, 26 <i>ol</i></p> <p>217/22 <i>vakit-lar</i> 217/31 <i>bul-ama-dık</i> 218/32
 <i>an-la-mi-yor</i> 217/35 <i>buşamadı</i></p> <p>218/4 <i>kadın-lar</i></p> <p>219/2 <i>nasıl</i></p> <p>222/33 <i>koldaçığa</i></p> | <p>226/30 <i>aşag-i</i> 226/31 <i>faşan</i></p> <p>227/16 <i>başdır-i</i></p> <p>228/7 <i>adam-ları</i> 228/16 <i>doğru-ları</i></p> <p>229/5, 5 <i>bun-lar-in</i> 229/14 <i>sultan-lar-dan</i></p> <p>229/16 <i>bun-lar-dan</i></p> <p>231/1 <i>çorbaci-lar</i> 231/21 <i>al-i al</i> 231/37
 <i>yañız</i></p> <p>232/5 <i>çiplak</i> 232/29 <i>kuş-u</i></p> <p>233/11 <i>fadił-ter</i></p> <p>235/1, 2 <i>usuł usuʃ/a usuʃ/cacık</i> 235/10 <i>çal-</i>
 <i>mak</i> 235/16 <i>buł-duł</i> 235/20, 21 <i>durum-</i>
 <i>larına</i> 235/27, 28 <i>yad-ı -yat-ı u</i> 235/35
 <i>yavlał</i></p> <p>236/28 <i>ol</i></p> <p>237/18 <i>ol-ur</i> 237/33 <i>kał-mak</i></p> <p>238/18 <i>kal-mak</i></p> <p>240/13 <i>adam-ları</i> 240/19 <i>mal-i-dir</i></p> <p>242/1 <i>oğl-u</i> 242/9 <i>ol-duğ-u</i> 242/14 <i>ol-sa</i>
 242/22 <i>başla-yacak</i></p> <p>243/7 <i>alı</i> 243/18 <i>aşķıładur</i> 243/19 <i>Bunlar</i>
 243/21 <i>banłara</i></p> <p>244/3 <i>kałdır-mak</i> 244/7, 8 <i>sol</i>, 244/14 <i>sol-a</i></p> <p>245/9 <i>alı-t</i> 245/17 <i>ap-ıł-dı</i></p> <p>246/7 <i>yokarı-lar</i> 246/8 <i>yakın-lar</i> 246/9
 <i>uzak-lar</i> 246/10 <i>ora-lar</i> 246/11 <i>Anadolua</i></p> <p>247/1 <i>yakin-lar</i></p> <p>248/25 <i>bıldır</i> 248/25, 34 <i>bir yıldır</i></p> <p>249/5 <i>sonra-ları</i> 249/28 <i>iąk</i> 249/30 <i>son-</i>
 <i>(a)k</i> 249/30 <i>taş-Lak</i></p> <p>250/18, 32 <i>kuş-luğ</i> 250/31 <i>koyas-lığ</i></p> <p>251/1 <i>yazı-ları</i> 251/15 <i>yıl</i>, 251/33, 34 <i>kuş-luğ</i></p> <p>251/35, 35, 37, 38 <i>kuş-luğ</i> 251/36 <i>koyas-lığ</i></p> <p>252/30 <i>ol</i></p> <p>253/19 <i>zaman-lar</i> 253/37 <i>bılıć fasıl-a</i> 253/39
 <i>asıā</i></p> <p>254/5 <i>def'at-ıa</i> 254/7 <i>çoł-luğ</i> 254/18 <i>ara-lığ</i>
 <i>ara-lığ</i> 254/39 <i>kuşluğ-m</i></p> <p>255/8 (<i>lay-m</i>) 255/16 <i>tañ-ıa</i> 255/19 (<i>lik, lük-</i>
 <i>lik, luğ</i>) 255/23 <i>akşam-lıyın</i> 255/24 <i>ak-</i>
 <i>şam-lıyın</i> 255/33 <i>başlıg başlıg</i></p> <p>256/6 <i>sabah-ları</i> <i>akşam-ları</i> 256/18 <i>nasił</i></p> <p>257/10, 13 <i>nazlı</i> 257/13 <i>nasił</i> 257/14 <i>kalı</i>
 257/28 <i>kundura-lar</i> 357/29 <i>olamaz</i> 257/33
 <i>al-di</i></p> <p>258/1 <i>olursak</i></p> <p>261/10 <i>ayurlar</i></p> <p>263/31, 33 <i>alı</i></p> <p>268/27 <i>çuval</i></p> <p>270/20 <i>haturla</i> 270/24 <i>yaz-malı</i></p> <p>271/26 <i>boşsun</i></p> |
|---|---|

272/7 çalğı-ci 272/14 *Allah*
 273/5 kumandan-or
 276/12 kulla-n-ırsa 276/13 kulla-n-an-a
 277/7 kaş-di
 279/33 kıl-in-a
 281/18 hastalık 281/35 çocuklar
 282/6 peste-maş-paşa 282/17 puş
 283/25 başla-di 283/26 u ğra-maş 283/33
 illa-lah
 284/20 ol-duş
 286/8 Battal
 287/39, 39, 39 tutalım
 289/28 ol
 290/13 mā-hasal
 291/25 kuş lar
 293/19, 19 çalışkan 293/35 pir-tiş par-tal
 piş 293/35 paraşa-mak
 297/15 ortak-şar-i
 301/8 kırklar 301/10 kırklar
 306/2 sağlı-caş 306/2 sağ-lık
 307/12 oğla-cık
 311/28 al-aş 311/29 kiz-alak 311/30 dang-
 alak
 312/20 abdaş
 313/3 - semaş 313/4 sız 313/7 kızıl 313/17
 yagli-(md)ık 313/19 yaş-t(m)t-al 313/19
 kügi(l)dım 313/20, 31 kızgı(t), 313/20
 sargı(t) 313/31 kızgıl-dam 313/31 kızıl
 315/39 kaş-ka
 319/29 lu
 320/3 rifat(l)a
 321/33 Bulgar
 322/3 aʃag-lı
 323/40, 41 daş-lı budak-lı 323/11 yoʃ-ıu
 323/41 yaş-lı
 325/20, 21 aşa-gı-lı
 326/8 şıx, boy-ıu 326/21 bulmuyoruz 326/22
 yaş-lı baş-lı
 332/10 - cil 332/29 cil, cil
 333/15 dir-ler, -dur-ler 333/19 (cl. ol/ar)
 333/25, 26 sıygasında
 334/21 (on/ar)
 335/23,23 on-ler 335/23,24 cesur-dur-ler
 338/25 sağlam
 339/6 olduğum halde
 340/29,33 bol-mak
 341/1 ol-mak 341/1 bul-un-mak 341/25 kaş

345/13 molla-yane
 346/1, 3, 34 ol
 347/5 ula-sı-mak) 347/6 buşa (buşa)-ş-ma
 347/9 çal-ış 347/11 kaikk-ış 347/15 doğa
 347/15 doşa 347/26 soş-uş
 349/2 usal-t(-mak) 349/3 ağla-t(-mak)
 351/8 çal-dir-mak 351/18 sal-dir(-mak)
 352/1 buʃ(-mak) 352/2 buʃ-un(-mak) 352/
 bul-un dur(-mak) 353/5 anşa 453/6 anşa
 353/7 anşa-t-dir 353/20 sar-iş 353/
 21 sat-iş 353/25 al-in 353/30 ara-n-iş
 354/3 kış-iş-di 354/6 gaz-ın-di 354/7 yur
 jan-di 354/28 dol((-mak) 354/29 dol-de
 (-mak) 354/30 dol-dur-ul(-mak) 354/3
 dol-dur-ul-du 354/33 daʃdaruʃmak
 355/1 (dol-mak) 355/2 (dol-dur-uʃ-mak) 355
 9 bul-un-dur uʃ(-mak) 355/33 al 355/3
 dol bul
 357/8 umatlar 357/10 al-mak 357/31 (-aʃa-
 357/34 kov-aʃa-mak 351/34 ov-aʃa-ma
 358/2 turmaʃa-mak 358/2 irgaʃa-mak 358/
 -ziʃa- 358/30 -aʃa- 358/31 -kaʃa- 358/3
 dir-aʃa-mak 358/33 çal-kaʃa-mak
 360/5 ol-mak 360/11 ol-acak-sın
 362/15 onlar 362/16 anlar
 363/13 ol-mak
 364/4 uga-y.aʃim 364/7 ugu-sun-ler 364/
 ol-mak 364/10 ol 364/11 ol-sun 364/1
 kaʃk-ma-n 364/19 kaʃk-ma-yin 364/21
 kuʃ-mak 364/27 git
 365/10 onlar 365/40 ol 365/40 dol 365/40
 bul
 366/6 ol-uyor
 367/6 aʃisizmiş 367/26 aʃi gorur
 368/17 bul-ur
 369/24 anʃa-r
 370/23 aʃd(a)t
 373/27 kol-gir 373/31 bul-duş
 385/12 ol-mak
 441/7 ol-an
 830/28,30, 30 koʃay
 869/31 aʃçı;
 936/10 altin
 980/39 harab
 1012/33 ol-dağ-u
 1013/2 avropa-ı-ler 1013/25 bun-ler-i

L İLE OLMASI GEREKEN L VEYA L' LİLER:

VII/16 temsīlāt	88/18 yayla(k) yay.lak
XV/25 hūlāsat	186/10 (sağ) pilāv
XVIII/6 SALĀHÎ XVIII/6 MEHMED SALĀHÎ	187/39 pilāv
28/23 'islām	190/11 selām
29/4 ('islām)	194/12 fīlān
56/29 (plat) l	201/23 evlād-in-i
57/2 bōl-mek 57/24 l 57/26 aylar, çaglak, huglu 57/27 fasulga, balyaz, fulya, Na- polygon, madalya, kalyon	209/34 evlād-iñ
66/16 brillante	217/23 şey-ler
70/11 lōkma	237/12 a'lā
72/15 mağlūb mubālağa	253/11 ălă-da
73/31 melāhat 73/40 l rəl mal	273/5 azl
74/30 l 74/32, 33 զulm = zül(ü)m 74/34 tal' = tal'i	283/31 ill-il ill
76/3 қalbün қalb 76/18 meselā 76/2 həlā	290/10 ҳulāsa 290/11 ҳulāsa-i-kelām
81/6 Islavca'dan)	304/36 (yj) ălă
82/31 il(l)(e) dük	313/11 [i]mtıl
	566/15 kelām
	660/28 lakırđı

BUNLARDAN BAŞKA YALNIZ TEK HÄRFİ VELYA TEK RAKAMI YANLIŞ OLAN LARIN TASHİHLİLERİ:

XV/18 yoksa	100/5, 6 Run
XVII/28 kanma	106/14 kac
2/35 Baraba	119/30 lehçelerinde
3/19 Aristov'un 3/28 Uranha 3/40 vadettiğini	121/7 g (F)
4/24 Kulça	125/10 firid(t),
5/21 Penza Tambov 5/22 Novgorod 5/22 Torid	126/19 bulunabilecegi
6/36 tasrifler	129/30 deñis
7/36 (acceptation) 136 J. Deny	140/29 aksam
8/27 (keşiklenişler	146/10 ye
11/30 olmamıştı	153/18 désinétiels)
17/26 (= kopye 17/28 büyüklüğü 17/30 bir rakılmamışa	155/23 muk. Mübälâga
18/8 nevilerinin	158/10, 33 siygaları(ndan)
31/9 kara	162/3 mütalaga
43/23 tâlih	180/23, 30, 31 ev-i-n-iñ
45/21 tekâmülü	182/23 lettre
46/8 ē -k'e	186/1 (sağ) uymuyor 186/7 (sağ) lazim
48/38 hemzeleşerek	187/10 boulamadj
53/36 aylamzra-mak	189/18 ocał 189/31 gömlek
55/16 خودز	190/38 dans
63/6 kon-mak	191/22 ilgic
68/36 gððüs	192/32 orantñ-ki
71/8 firka 71/28 meþgûz-iz)s	194/7 ilgic
73/34 ferîgat	195/3 les autres
75/14 k'üse	196/16 2 ²
77/17 yenimser	199/6 nous
78/4 կալ 78/6 konsonu	210/33 kim-iñ
79/34 uñfacık 79/34 yaz,zik	223/39 karışık
80/9 yetişkinleri 80/11 olduğu 80/31 gelince 80/39 içip 80/40 ad'ak	224/1, 12 rouge
81/36 önde	227/28 «les mauvais
82/29 IIЕ6 da 82/32 IIЕ10 da	228/25 çoban(uñ) arماğan-i 228/30 çobanıñ 228/31 (ñ) (ñ)
84/13 kis(i)m 84/16{1} 84/31 ilk 84/35 zonk) İadi	232/25 kullanılmıyor
88/30 açık 88/36 az-icik	233/22 içinde
89/36 kağuk kab kab kağ-nı 89/32 kadimi	234/42 güzel
91/11 ý 91/36 pirtik 91/42 ik	238/30, 30 238/32 اکرو اکرو (bunlar-daki arap r'leri üç noktalıdır A.U.E)
93/37 kara. r. t	240/34 lehçesinde
	248/5 cistikbal
	251/37 Arapça
	253/3 evvel-leri

263/4 <i>daha</i>	408/19 <i>armée</i>
264/10 <i>kamuyna</i> 264/22/22 <i>ava</i> 264/22 <i>baxa</i>	431/21 <i>çuha</i> 431/21 <i>ädi</i>
268/23 <i>فَخَرَّ</i>	448/17 <i>visible [1]</i>
271/34 <i>Äsiz</i>	449/9 <i>kölek</i>
276/20 <i>deyil</i> 276/24 <i>başka</i> 276/30 <i>الْمُنْكَرُ</i> 276/32 <i>te'sisat-i</i>	452/21 <i>uyruk</i>
280/20, 24 <i>şâyet</i> 280/21 <i>matlakā</i>	457/5 <i>gigecek</i>
282/20 <i>k'en</i> 282/31 <i>akibet</i>	464, (Cedvel) 15) <i>-di</i> ; mk. 3
284/22 <i>où</i>	563/18 <i>ار</i>
285/21 <i>yoksa</i>	567/10 <i>şerât</i>
291/9 <i>petite</i> 291/29 <i>kadar</i> <i>kolay</i>	570/5 <i>meşbuldür</i> 527/27 ? <i>kaydağ</i>
294/18 «excéssivement»	571/20 <i>yağ-iman</i>
301/17 <i>trois</i>	572/15 <i>ağır-şak</i> 572/31 <i>q suretinde</i>
302/1 8,70	573/12 <i>nous</i>
303/32 «collectivité»	574/20 <i>nemîş-ning</i>
308/31 <i>cık</i>	575/3 <i>Uyruk</i> 576/28 <i>chanvre</i>
315/43 <i>il-mek</i>	580/32 <i>kâsrâ</i>
318/12 Vambéry 318/16 «travail»	582/13 <i>خت</i>
320/27 «relatif»	584/1 <i>d'ouvrages</i>
321/32 <i>Sırp-lı</i> 321/34 <i>Bosna-lı</i> 321/36 <i>Kafkas-lı</i>	586/34 <i>hades</i>
322/5 élève	587/14 <i>عَلِيٌّ</i> 587/37 <i>فرسنه</i>
323 sayfa numarası	588/19 <i>mâşrik-dan</i> 588/24 <i>بِكَبِيرٍ</i>
323/25 même	597/17 <i>ileri</i>
324/4 <i>ئەڭ</i>	599/5 <i>-din</i>
325/10 tous» 325/30 <i>yoğdur</i>	600/26 <i>müsellem</i>
327/24 خليل	601/9 <i>عَلِيٌّ</i>
328/35 meçbul	602/16 <i>ammâ</i>
329/3 <i>kahve</i> 329/10 <i>lökanta</i>	603/33 <i>trouvent</i>
331/36 lehçe	605/0 <i>yan-a</i>
339/24 diñ 340/3 <i>du-k</i>	609/6 <i>-çalı</i> 609/34 <i>müyor</i>
346/6 <i>-üş</i>	611/16 <i>عَلِيٌّ</i>
350/5 lehçe 350/25,40 <i>örneksenim</i>	613/1 <i>fransız-ca</i>
351/5 görülüp	616/26 <i>bümeyun</i>
357/34. <i>tep-ela-mek</i> [2] 357/36 [1] 357/38 [2] 357/38 almamalı	618/30 <i>Γεροολάθης</i>
364/16 <i>haydi</i>	624/26 «se
373/3 uyruk 373/21 olanlardır	635/7 <i>yag</i> 635/30 <i>uc-in-dan</i> 635/41 <i>kâgül</i>
375/17 Mevlûd	637/32 <i>عَلِيٌّ</i>
380/20 yoliyle	639/17 <i>w</i>
385/16 aimor	640/38 <i>değil-de</i>
389/8 <i>suhâdi</i>	641/24 <i>tek gel-sin-de</i>
390/3 lehçelerinde	645/5 <i>ou</i>
392/23 <i>imişim</i>	656/2 <i>vakt ü</i>
393/9 <i>sever-imiş-im</i>	658/4 <i>duram</i>
394/13 déplaisant 394/25 (<i>şartıye</i>)	662/21 <i>eskimserlik</i> 662/36 <i>râh</i>
395/10 سوچوچم	667/1 <i>عَلِيٌّ</i> 667/20 <i>عَلِيٌّ</i>
	674/3 <i>oğlancuk</i> 674/4 <i>meme-dür</i>
	688/21 <i>viendrous</i>
	691/4 <i>vous</i>
	692/11 «conjonctif»

699/22 <i>lökum</i> 699/24 لوكوم	894/30 qui 894/38 <i>tut-ar</i>
703/15 <i>püf</i>	896/6 ile
704/38 (Biz de	907/29 olan 907/40 olaeak
705/8 dokunmasın	909/6 abondamment
710/29 duramlık	910/12 mettait
719/35 lâkabi);	911/30 <i>favk-al-'āda</i>
720/6 Mk.	912/26 <i>evelen-mış</i>
724/21 bunların	913/12 HÜSEYİN RAHMI
725/14 <i>kitab-i-n</i>	914/1 دلخانه 914/20 suretlerinde
743/7 <i>ev-iñ-de</i>	915/20 MELIORANSKI
751 /? zâle	927/1 (NEVAİ 927/3 زل)
764/35 <i>baş-ka</i> 764/38 <i>kıştna</i>	932/31 gerektir ki
765/8 <i>Eflak</i>	934/25 ŞEHĀB-
767/31 Mogollar	938/19 altaïque 938/27 <i>aynı</i>
770/26 lehçemizde	941/24 (premières)».
771/34 etmek'den ?	944/7 <i>lağzınlık</i>
780/13 «les troncs	946/2 türkçemizde 946/24 سخن
783/1 inutile	949/7 «du moment 949/11 دلیل 949/26 دلیل
804/22 [3]	951/27 § 509),
801/14 HÜSEYİN	952/15 [2] 952/27 <i>akibetli</i> 952/39 [2]
802/12 (var i müş-se	954/10 <i>dey-in</i>
804/11 kâlı-sa: kâla 804/16 [3] 804/17	955/22 NEVAİ
helâk 804/18 [4] 804/22 [3] 804/26 [4]	956/15 (kereñd 956/20 <i>işkâ</i> 956/20 idî
806/15 <i>kaptan-ında</i> 806/31 ol-sa	956/33 NEVAİ
812/37 Tarançı 812/37 lehçesinde 812/38	957/1 <i>kilk(γ)ança</i> 957/1 <i>şafakat-ıry</i> 957/6
(kör-gös-sän)	ta'ala-ka 957/1 <i>kafır-ka</i> 957/11 ceux
820 pas un	958/11, 14 maître 958/35 <i>Mir</i> 958/54 (s
824/39 J. D.	40, I, 10),
825/30 takdir	959/9 Zer 959/30 <i>varak</i> 959/30 دل
828/11 <i>yi-yecek</i> 828/28 arriva	960/15 <i>bil-geçe</i> 961/31 gieede
830/35 meşhul	962/41 <i>i-kâç</i> 862/43 <i>dik-kâç</i>
831/16 aux 831/20 auprès	663/12 läbikasının
834/39 i	964/4 (yanılamasına sahifede) ÇaÑ 964/22
837/27 ekini	kiçä 964/24 [-güçä]
840/7 780 <i>gid-ip</i>	966/14 Λισωθος 966/14 κιτή 966/14 εττή
846/8, 9 alentours d'	966/21 دل
862/25 <i>mikdar</i>	967/8 ιεαθαιξηνην 967/8 Ἀριστείδης 967/8
865/8 REFLİK 865/36 «en la	δλτηγηνη 967/8 έσιττι 967/8 ιεοακαν
868/32 bir	968/14 arapçasının
870/41 aynı	970/39 imläsi
875/8 دل 875/11 دل	975/35 296.
877/25 <i>müstakıl</i>	976/1 دلگى(1) 976/2 دل 976/3 <i>id-üb</i> 976/5
878/19 «nuit	sen-ün 976/6 <i>kelb-ün</i> 976/6 <i>tut-ub</i>
879/18 <i>bar-a</i>	976/32 [1, 1]
886/19 <i>Jarkendi</i>	978/30 <i>degil</i>
889/10 lehçesinde	981/44 2
890/1, 10 eskimser 890/13 (çix - ga - men	983/9 SOÑRA
890/25 FETH	985/16 دل

XLIV

986/12 ایلکمداشکر .	1003/32 sited-i
989/3 <i>madan</i>	1004/15 (§ 1441)
991/8 ταχά 991/8 δίουλάρ 991/8 ἀτεσ	1006/3 Κροισσούν 1006/3 μέττάν 1006/3
991/8 τεφά 991/27 طاف	ολτηγηνταν 1006/6 آمدکند
992/17 κονονσ 992/17 μεσρυ 992/21- <i>mädän</i>	1007/36 Χουτζνέσικ 1007/36 ολτουγοσύ
993/1 آمدکند	1007/36 ετζιλτέν
994/2 <i>duram</i> 994/2 <i>duram</i>	1010/2 <i>mäsgul</i>
995/25 <i>bin-di(k)-ceğ-in</i> 995/29 كوردوچور	1011/13 <i>mutalîa</i>
995/38 <i>bał-di(k)-cağ-in</i>	1012 Bākī 1012/14 Nābī 1012/14 à l'orée
996/26 [3] <u>	1013/34 -diğ-im
998/33 <i>belge</i>	1016/11 اولارندا تاریخ 1016/23 § 1393

TEK HARFI VEYA TEK RAKAMI EKSİK VEYA ZİYADE OLANLARIN TASHİHLİLERİ :

577/8 beraber	831/3,5 siyga 831/28 sırasıyla
624/34 چیز 624/34 چیز	832/31 barbe
634/17 eel-i-içün	838/23 ise
635/43 (sebebiyle)	839/10 HÜSEYİN
658/17 au	847/21 haliyle
663/ ای	857/33 HÜSEYİN RAHMI
681/18 hal hatur	858/39 allığı
688/ «aisément»	864/39 ed
711/6 sintaks	865/34 daha
716/5 bir de 716/5 nece	884/33 yeri 884/34 imkânı
720/2 soie»;	886/4 adal
733 -i	890/4 ilerde 890/43 fülinin
745/8 aynı yer	900/19 maître
746/18 ferdi 746/22 parmi 746/26 kavm-in	902/32 [2, 2]
758/30 han-i Sâlis	910/24 pencere'den;
762/12 l'empereur	912/5 commettes
769/37 lehçesinde	916/16 chansons
770/4 Kerestedjian	917/1 NEVAİ
772/15 şerif	423/4 mu'avenet-imiz-
782/32 شیخ	925/37 3, 4 üncü
797/24 teindre	930/39 oğlu
798/27 gerçek	935/26 raisonnable
820/36 siygarın	939/32 gibi
821/12, 17, 18, 30) siyga 821/22 «substantif»	940/14 l'examen
822/12, 17 siyga	947/7 manasıyla
823/4 siygalar 823/6, 8, 11, 13) siygaları	952/27 dillerinde
824/18, 20, 23, 27, 30, 31, 33) siyga	953/ اولنوروب /
825/5, 6, 7, 8, 10 siyga 825/14 siygasıyla	954/1 دکنیجہ
825/16, 23, 33 32 siyga	956/16 şerbet)
826/9 complexes 826/11, 31 siyga 826/16 şekliyle	957/3 s. 245 957/20 race». (2)
827/2 aynıyle 827/21 tabiriyle 827/24 ismiyle le 827/26 siyga 827/27 münasabetiyle	1012/8 vulgaire
828/ (Tezkere'i - 828/12 siyga 828/13 si- fatiyle	1013/22 ol-ma-yacağ-t
829/17, 20, 20 siyga 829/29, 30 ismiyle	1017/4 «consécutif»
830/1 lâhikasıyla 830/4 yüklemiyle 830/11, 18 şartıyla	1018/6 کوئے جو
	1021/8 şekliyle
	1023/10 füliyle
	1024/14 eyiliğini

* Kitapta birçok da noktalama yaoluşları varsa da bu kısmı daha fazla uzatmamak içia onları buraya almaktan vazgeçtik.